។ នមោ តស្ស ភគវតោ អរហតោ សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស។

ទីឃនិកាយេ

សីលក្ខន្ធវគ្គអភិនវដីកា

គន្ថារម្ភកថា

យោ ទេសេត្វាន សទ្ធម្មំ, គម្ភីរំ ទុទ្ទសំ វរំ;
ទីឃទស្សី ចិរំ កាលំ, បតិដ្ឋាបេសិ សាសនំ។១។

វិនេយ្យជ្ឈាសយេ ឆេកំ, មហាមតី មហាទយំ;
នត្វាន តំ សសទ្ធម្មគណំ គារវភាជនំ។២។

សង្គីតិត្តយមារូឡ្ហា, ទីឃាគមវរស្ស យា;
សំវណ្ណនា យា ច តស្សា, វណ្ណនា សាធុវណ្ណិតា។ ៣។

អាចរិយធម្មបាល- ត្ថេរេនេវាភិសង្ខតា;
សម្មា និបុណគម្ភីរ-ទុទ្ទសត្ថប្បកាសនា។៤។

កាមញ្ច សា តថាភូតា, បរម្បរាភតា បន;
ជាបតោ អត្ថតោ ចាបិ, ពហុប្បមាទលេខនា។៥។

សង្ខេបត្ថា ច សោត្ថូហិ, សម្មា ញាតុំ សុទុក្ករា;
តស្មា សព្រហ្មចារីនំ, យាចនំ សមនុស្សរំ។៦។

យោ’នេកសេតនាគិន្ទោ, រាជា នានាវរឌ្ធិស្សរោ;
សាសនសោធនេ ទឡ្ហំ, សទា ឧស្សាហមានសោ។៧។

តំ និស្សាយ “មមេសោបិ, សត្ថុសាសនជោតនេ;
អប្បេវ នាមុបត្ថម្ភោ, ភវេយ្យា”តិ វិចិន្តយំ។៨។

វណ្ណនំ អារភិស្សាមិ, សាធិប្បាយមហាបយំ;
អត្ថំ តមុបនិស្សាយ, អញ្ញញ្ចាបិ យថារហំ។៩។

ចក្កាភិរុឡ្ហិកាមានំ, ធីរានំ ចិត្តតោសនំ;
សាធុវិលាសិនី នាម, តំ សុណាថ សមាហិតាតិ។ ១០។

គន្ថារម្ភកថាវណ្ណនា

នានានយនិបុណគម្ភីរវិចិត្រសិក្ខត្តយសង្គហស្ស ពុទ្ធានុពុទ្ធសំវណ្ណិតស្ស សទ្ធាវហគុណសម្បន្នស្ស ទីឃាគមវរស្ស គម្ភីរទុរនុពោធត្ថទីបកំ សំវណ្ណនមិមំ ករោន្តោ សកសមយសមយន្តរគហនជ្ឈោគាហនសមត្ថោ មហាវេយ្យាករណោយមាចរិយោ សំវណ្ណនារម្ភេ រតនត្តយបណាមបយោជនាទិវិធានានិ ករោន្តោ បឋមំ តាវ រតនត្តយបណាមំ កាតុំ “**ករុណាសីតលហទយ**”ន្តិអាទិមាហ។ ឯត្ថ ច សំវណ្ណនារម្ភេ រតនត្តយបណាមករណប្បយោជនំ តត្ថ តត្ថ ពហុធា បបញ្ចេន្តិ អាចរិយា។ តថា ហិ វណ្ណយន្តិ –

“សំវណ្ណនារម្ភេ សត្ថុរិ បណាមករណំ ធម្មស្ស ស្វាក្ខាតភាវេន សត្ថរិ បសាទជននត្ថំ, សត្ថរិ ច អវិតថទេសនភាវប្បកាសនេន ធម្មេ បសាទជននត្ថំ។ តទុភយប្បសាទា ហិ មហតោ អត្ថស្ស សិទ្ធិ ហោតី”តិ (ធ. ស. ដី. ១-១)។

អថ វា “រតនត្តយបណាមវចនំ អត្តនោ រតនត្តយប្បសាទស្ស វិញ្ញាបនត្ថំ, តំ បន វិញ្ញូនំ ចិត្តារាធនត្ថំ, តំ អដ្ឋកថាយ គាហណត្ថំ, តំ សព្ពសម្បត្តិនិប្ផាទនត្ថ”ន្តិ។ អថ វា “សំវណ្ណនារម្ភេ រតនត្តយវន្ទនា សំវណ្ណេតព្ពស្ស ធម្មស្ស បភវនិស្សយវិសុទ្ធិបដិវេទនត្ថំ, តំ បន ធម្មសំវណ្ណនាសុ វិញ្ញូនំ ពហុមានុប្បាទនត្ថំ, តំ សម្មទេវ តេសំ ឧគ្គហណធារណាទិក្កមលទ្ធព្ពាយ សម្មាបដិបត្តិយា សព្ពហិតសុខនិប្ផាទនត្ថ”ន្តិ។ អថ វា “មង្គលភាវតោ, សព្ពកិរិយាសុ បុព្ពកិច្ចភាវតោ, បណ្ឌិតេហិ សមាចរិតភាវតោ, អាយតិំ បរេសំ ទិដ្ឋានុគតិអាបជ្ជនតោ ច សំវណ្ណនាយំ រតនត្តយបណាមកិរិយា”តិ។ អថ វា “ចតុគម្ភីរភាវយុត្តំ ធម្មវិនយំ សំវណ្ណេតុកាមស្ស មហាសមុទ្ទំ ឱគាហន្តស្ស វិយ បញ្ញាវេយ្យត្តិយសមន្នាគតស្សាបិ មហន្តំ ភយំ សម្ភវតិ, ភយក្ខយាវហញ្ចេតំ រតនត្តយគុណានុស្សរណជនិតំ បណាមបូជាវិធានំ, តតោ ច សំវណ្ណនាយំ រតនត្តយបណាមកិរិយា”តិ។ អថ វា “អសត្ថរិបិ សត្ថាភិនិវេសស្ស លោកស្ស យថាភូតំ សត្ថរិ ឯវ សម្មាសម្ពុទ្ធេ សត្ថុសម្ភាវនត្ថំ, អសត្ថរិ ច សត្ថុសម្ភាវនបរិច្ចជាបនត្ថំ, ‘តថាគតប្បវេទិតំ ធម្មវិនយំ បរិយាបុណិត្វា អត្តនោ ទហតី’តិ (បារា. ១៩៥) ច វុត្តទោសបរិហរណត្ថំ សំវណ្ណនាយំ បណាមកិរិយា”តិ។ អថ វា “ពុទ្ធស្ស ភគវតោ បណាមវិធានេន សម្មាសម្ពុទ្ធភាវាធិគមាយ ពុទ្ធយានំ បដិបជ្ជន្តានំ ឧស្សាហជននត្ថំ, សទ្ធម្មស្ស ច បណាមវិធានេន បច្ចេកពុទ្ធភាវាធិគមាយ បច្ចេកពុទ្ធយានំ បដិបជ្ជន្តានំ ឧស្សាហជននត្ថំ, សង្ឃស្ស ច បណាមវិធានេន បរមត្ថសង្ឃភាវាធិគមាយ សាវកយានំ បដិបជ្ជន្តានំ ឧស្សាហជននត្ថំ សំវណ្ណនាយំ បណាមកិរិយា”តិ។ អថ វា “មង្គលាទិកានិ សត្ថានិ អនន្តរាយានិ, ចិរដ្ឋិតិកានិ, ពហុមតានិ ច ភវន្តីតិ ឯវលទ្ធិកានំ ចិត្តបរិតោសនត្ថំ សំវណ្ណនាយំ បណាមកិរិយា”តិ។ អថ វា “សោតុជនានំ យថាវុត្តបណាមេន អនន្តរាយេន ឧគ្គហណធារណាទិនិប្ផាទនត្ថំ សំវណ្ណនាយំ បណាមកិរិយា។ សោតុជនានុគ្គហមេវ ហិ បធានំ កត្វា អាចរិយេហិ សំវណ្ណនារម្ភេ ថុតិបណាមបរិទីបកានិ វាក្យានិ និក្ខិបីយន្តិ, ឥតរថា វិនាបិ តំ និក្ខេបំ កាយមនោបណាមេនេវ យថាធិប្បេតប្បយោជនសិទ្ធិតោ កិមេតេន គន្ថគារវករណេនា”តិ ច ឯវមាទិនា។ មយំ បន ឥធាធិប្បេតមេវ បយោជនំ ទស្សយិស្សាម, តស្មា សំវណ្ណនារម្ភេ រតនត្តយបណាមករណំ យថាបដិញ្ញាតសំវណ្ណនាយ អនន្តរាយេន បរិសមាបនត្ថន្តិ វេទិតព្ពំ។ ឥទមេវ ច បយោជនំ អាចរិយេន ឥធាធិប្បេតំ។ តថា ហិ វក្ខតិ “ឥតិ មេ បសន្នមតិនោ ...បេ.... តស្សានុភាវេនា”តិ។ រតនត្តយបណាមករណញ្ហិ យថាបដិញ្ញាតសំវណ្ណនាយ អនន្តរាយេន បរិសមាបនត្ថំ រតនត្តយបូជាយ បញ្ញាបាដវភាវតោ, តាយ ច បញ្ញាបាដវំ រាគាទិមលវិធមនតោ។ វុត្តញ្ហេតំ –

“យស្មិំ មហានាម សមយេ អរិយសាវកោ តថាគតំ អនុស្សរតិ, នេវស្ស តស្មិំ សមយេ រាគបរិយុដ្ឋិតំ ចិត្តំ ហោតិ, ន ទោសបរិយុដ្ឋិតំ ចិត្តំ ហោតិ, ន មោហបរិយុដ្ឋិតំ ចិត្តំ ហោតិ, ឧជុគតមេវស្ស តស្មិំ សមយេ ចិត្តំ ហោតី”តិអាទិ (អ. និ. ៦.១០; អ. និ. ១១.១១)។

តស្មា រតនត្តយបូជាយ វិក្ខាលិតមលាយ បញ្ញាយ បាដវសិទ្ធិ។ អថ វា រតនត្តយបូជាយ បញ្ញាបទដ្ឋានសមាធិហេតុត្តា បញ្ញាបាដវំ។ វុត្តញ្ហេតំ –

“ឧជុគតចិត្តោ ខោ បន មហានាម អរិយសាវកោ លភតិ អត្ថវេទំ, លភតិ ធម្មវេទំ, លភតិ ធម្មូបសំហិតំ បាមោជ្ជំ, បមុទិតស្ស បីតិ ជាយតិ, បីតិមនស្ស កាយោ បស្សម្ភតិ, បស្សទ្ធកាយោ សុខំ វេទយតិ, សុខិនោ ចិត្តំ សមាធិយតី”តិ (អ. និ. ៦.១០; អ. និ. ១១.១១)។

សមាធិស្ស ច បញ្ញាយ បទដ្ឋានភាវោ “សមាហិតោ យថាភូតំ បជានាតី”តិ (សំ. និ. ៣.៥; ៤.៩៩; ៥.១០៧១; នេត្តិ. ៤០; បេដកោ. ៦៦; មិ. ប. ១៤) វុត្តោយេវ។ តតោ ឯវំ បដុភូតាយ បញ្ញាយ ខេទមភិភុយ្យ បដិញ្ញាតំ សំវណ្ណនំ សមាបយិស្សតិ។ តេន វុត្តំ “រតនត្តយបណាមករណញ្ហិ...បេ.... បញ្ញាបាដវភាវតោ”តិ។ អថ វា រតនត្តយបូជាយ អាយុវណ្ណសុខពលវឌ្ឍនតោ អនន្តរាយេន បរិសមាបនំ វេទិតព្ពំ។ រតនត្តយបណាមេន ហិ អាយុវណ្ណសុខពលានិ វឌ្ឍន្តិ។ វុត្តញ្ហេតំ –

“អភិវាទនសីលិស្ស, និច្ចំ វុឌ្ឍាបចាយិនោ;
ចត្តារោ ធម្មា វឌ្ឍន្តិ, អាយុ វណ្ណោ សុខំ ពល”ន្តិ។ (ធ. ប. ១០៩);

តតោ អាយុវណ្ណសុខពលវុទ្ធិយា ហោត្វេវ ការិយនិដ្ឋានន្តិ វុត្តំ “រតនត្តយបូជាយ អាយុ...បេ.... វេទិតព្ព”ន្តិ។ អថ វា រតនត្តយបូជាយ បដិភានាបរិហានាវហត្តា អនន្តរាយេន បរិសមាបនំ វេទិតព្ពំ។ អបរិហានាវហា ហិ រតនត្តយបូជា។ វុត្តញ្ហេតំ –

“សត្តិមេ ភិក្ខវេ, អបរិហានីយា ធម្មា, កតមេ សត្ត? សត្ថុគារវតា, ធម្មគារវតា, សង្ឃគារវតា, សិក្ខាគារវតា, សមាធិគារវតា, កល្យាណមិត្តតា, សោវចស្សតា”តិ (អ. និ. ៧.៣៤) តតោ បដិភានាបរិហានេន

ហោត្វេវ យថាបដិញ្ញាតបរិសមាបនន្តិ វុត្តំ “រតនត្តយ…បេ…. វេទិតព្ព”ន្តិ។ អថ វា បសាទវត្ថូសុ បូជាយ បុញ្ញាតិសយភាវតោ អនន្តរាយេន បរិសមាបនំ វេទិតព្ពំ។ បុញ្ញាតិសយា ហិ បសាទវត្ថូសុ បូជា។ វុត្តញ្ហេតំ –

“បូជារហេ បូជយតោ, ពុទ្ធេ យទិវ សាវកេ;
បបញ្ចសមតិក្កន្តេ, តិណ្ណសោកបរិទ្ទវេ។

តេ តាទិសេ បូជយតោ, និព្ពុតេ អកុតោភយេ;
ន សក្កា បុញ្ញំ សង្ខាតុំ, ឥមេត្តមបិ កេនចី”តិ។ (ខុ. បា. ១៩៦; អប. ១.១០.២);

បុញ្ញាតិសយោ ច យថាធិប្បេតបរិសមាបនុបាយោ។ យថាហ –

“ឯស ទេវមនុស្សានំ, សព្ពកាមទទោ និធិ;
យំ យទេវាភិបត្ថេន្តិ, សព្ពមេតេន លព្ភតី”តិ។ (ខុ. បា. ៨.១០);

ឧបាយេសុ ច បដិបន្នស្ស ហោត្វេវ ការិយនិដ្ឋានន្តិ វុត្តំ “បសាទវត្ថូសុ…បេ…. វេទិតព្ព”ន្តិ។ ឯវំ រតនត្តយបូជា និរតិសយបុញ្ញក្ខេត្តសម្ពុទ្ធិយា អបរិមេយ្យប្បភាវោ បុញ្ញាតិសយោតិ ពហុវិធន្តរាយេបិ លោកសន្និវាសេ អន្តរាយនិពន្ធនសកលសំកិលេសវិទ្ធំសនាយ បហោតិ, ភយាទិឧបទ្ទវញ្ច និវារេតិ។ តស្មា សុវុត្តំ “សំវណ្ណនារម្ភេ រតនត្តយបណាមករណំ យថាបដិញ្ញាតសំវណ្ណនាយ អនន្តរាយេន បរិសមាបនត្ថន្តិ វេទិតព្ព”ន្តិ។

ឯវំ បន សបយោជនំ រតនត្តយបណាមំ កត្តុកាមោ ពុទ្ធរតនមូលកត្តា សេសរតនានំ បឋមំ តស្ស បណាមំ កាតុមាហ – “**ករុណាសីតលហទយំ…បេ…. គតិវិមុត្ត**”ន្តិ។ ពុទ្ធរតនមូលកានិ ហិ ធម្មសង្ឃរតនានិ, តេសុ ច ធម្មរតនមូលកំ សង្ឃរតនំ, តថាភាវោ ច “បុណ្ណចន្ទោ វិយ ភគវា, ចន្ទកិរណនិករោ វិយ តេន ទេសិតោ ធម្មោ, ចន្ទកិរណសមុប្បាទិតបីណិតោ លោកោ វិយ សង្ឃោ”តិ ឯវមាទីហិ អដ្ឋកថាយមាគតឧបមាហិ វិភាវេតព្ពោ។ អថ វា សព្ពសត្តានំ អគ្គោតិ កត្វា បឋមំ ពុទ្ធោ, តប្បភវតោ, តទុបទេសិតតោ ច តទនន្តរំ ធម្មោ, តស្ស ធម្មស្ស សាធារណតោ , តទាសេវនតោ ច តទនន្តរំ សង្ឃោ វុត្តោ។ “សព្ពសត្តានំ វា ហិតេ វិនិយោជកោតិ កត្វា បឋមំ ពុទ្ធោ, សព្ពសត្តហិតត្តា តទនន្តរំ ធម្មោ, ហិតាធិគមាយ បដិបន្នោ អធិគតហិតោ ចាតិ កត្វា តទនន្តរំ សង្ឃោ វុត្តោ”តិ អដ្ឋកថាគតនយេន អនុបុព្ពតា វេទិតព្ពា។

ពុទ្ធរតនបណាមញ្ច ករោន្តោ កេវលបណាមតោ ថោមនាបុព្ពង្គមោវសាតិសយោតិ “**ករុណាសីតលហទយ**”ន្តិអាទិបទេហិ ថោមនាបុព្ពង្គមតំ ទស្សេតិ។ ថោមនាបុព្ពង្គមេន ហិ បណាមេន សត្ថុគុណាតិសយយោគោ, តតោ ចស្ស អនុត្តរវន្ទនីយភាវោ, តេន ច អត្តនោ បណាមស្ស ខេត្តង្គតភាវោ, តេន ចស្ស ខេត្តង្គតស្ស បណាមស្ស យថាធិប្បេតនិប្ផត្តិហេតុភាវោ ទស្សិតោតិ។ ថោមនាបុព្ពង្គមតញ្ច ទស្សេន្តោ យស្សា សំវណ្ណនំ កត្តុកាមោ, សា សុត្តន្តទេសនា ករុណាបញ្ញាប្បធានាយេវ, ន វិនយទេសនា វិយ ករុណាប្បធានា, នាបិ អភិធម្មទេសនា វិយ បញ្ញាប្បធានាតិ តទុភយប្បធានមេវ ថោមនមារភតិ។ ឯសា ហិ អាចរិយស្ស បកតិ, យទិទំ អារម្ភានុរូបថោមនា។ តេនេវ ច វិនយទេសនាយ សំវណ្ណនារម្ភេ “យោ កប្បកោដីហិបិ…បេ…. មហាការុណិកស្ស តស្សា”តិ (បារា. អដ្ឋ. គន្ថារម្ភកថា) ករុណាប្បធានំ, អភិធម្មទេសនាយ សំវណ្ណនារម្ភេ “ករុណា វិយ…បេ…. យថារុចី”តិ (ធ. ស. អដ្ឋ. ១) បញ្ញាប្បធានញ្ច ថោមនមារទ្ធំ។ វិនយទេសនា ហិ អាសយាទិនិរបេក្ខកេវលករុណាយ បាកតិកសត្តេនាបិ អសោតព្ពារហំ សុណន្តោ, អបុច្ឆិតព្ពារហំ បុច្ឆន្តោ, អវត្តព្ពារហញ្ច វទន្តោ សិក្ខាបទំ បញ្ញបេសីតិ ករុណាប្បធានា។ តថា ហិ ឧក្កំសបរិយន្តគតហិរោត្តប្បោបិ ភគវា លោកិយសាធុជនេហិបិ បរិហរិតព្ពានិ “សិខរណី, សម្ភិន្នា”តិអាទិវចនានិ, (បារា. ១៨៥) យថាបរាធញ្ច គរហវចនានិ មហាករុណាសញ្ចោទិតមានសោ មហាបរិសមជ្ឈេ អភាសិ, តំតំសិក្ខាបទបញ្ញត្តិ ការណាបេក្ខាយ ច វេរញ្ជាទីសុ សារីរិកំ ខេទមនុភោសិ។ តស្មា កិញ្ចាបិ ភូមន្តរបច្ចយាការសមយន្តរកថានំ វិយ វិនយបញ្ញត្តិយាបិ សមុដ្ឋាបិកា បញ្ញា អនញ្ញសាធារណតាយ អតិសយកិច្ចវតី, ករុណាយ កិច្ចំ បន តតោបិ អធិកន្តិ វិនយទេសនាយ ករុណាប្បធានតា វុត្តា។ ករុណាព្យាបារាធិកតាយ ហិ ទេសនាយ ករុណាបធានតា, អភិធម្មទេសនា បន កេវលបញ្ញាប្បធានា បរមត្ថធម្មានំ យថាសភាវបដិវេធសមត្ថាយ បញ្ញាយ តត្ថ សាតិសយប្បវត្តិតោ។ សុត្តន្តទេសនា បន ករុណាបញ្ញាប្បធានា តេសំ តេសំ សត្តានំ អាសយានុសយាធិមុត្តិចរិតាទិភេទបរិច្ឆិន្ទនសមត្ថាយ បញ្ញាយ សត្តេសុ ច មហាករុណាយ តត្ថ សាតិសយប្បវត្តិតោ។ សុត្តន្តទេសនាយ ហិ មហាករុណាយសមាបត្តិពហុលោ វិនេយ្យសន្តានេ តទជ្ឈាសយានុលោមេន គម្ភីរមត្ថបទំ បតិដ្ឋបេសិ។ តស្មា អារម្ភានុរូបំ ករុណាបញ្ញាប្បធានមេវ ថោមនំ កតន្តិ វេទិតព្ពំ, អយមេត្ថ សមុទាយត្ថោ។

អយំ បន អវយវត្ថោ – កិរតីតិ **ករុណា**, បរទុក្ខំ វិក្ខិបតិ បច្ចយវេកល្លករណេន អបនេតីតិ អត្ថោ។ ទុក្ខិតេសុ វា កិរិយតិ បសារិយតីតិ **ករុណា**។ អថ វា កិណាតីតិ **ករុណា**, បរទុក្ខេ សតិ ការុណិកំ ហឹសតិ វិពាធតិ, បរទុក្ខំ វា វិនាសេតីតិ អត្ថោ។ បរទុក្ខេ សតិ សាធូនំ កម្បនំ ហទយខេទំ ករោតីតិ វា **ករុណា**។ អថ វា កមិតិ សុខំ, តំ រុន្ធតីតិ **ករុណា**។ ឯសា ហិ បរទុក្ខាបនយនកាមតាលក្ខណា អត្តសុខនិរបេក្ខតាយ ការុណិកានំ សុខំ រុន្ធតិ វិពន្ធតីតិ, សព្ពត្ថ សទ្ទសត្ថានុសារេន បទនិប្ផត្តិ វេទិតព្ពា។ ឧណ្ហាភិតត្តេហិ សេវិយតីតិ សីតំ, ឧណ្ហាភិសមនំ។ តំ លាតិ គណ្ហាតីតិ **សីតលំ**, “ចិត្តំ វា តេ ខិបិស្សាមិ, ហទយំ វា តេ ផាលេស្សាមី”តិ (សំ. និ. ១.២៤៦; សុ. និ. អាឡវកសុត្ត) ឯត្ថ ឧរោ “ហទយ”ន្តិ វុត្តំ, “វក្កំ ហទយ”ន្តិ (ម. និ. ១.១១០; ២.១១៤; ៣.១៥៤) ឯត្ថ ហទយវត្ថុ, “ហទយា ហទយំ មញ្ញេ អញ្ញាយ តច្ឆតី”តិ (ម. និ. ១.៦៣) ឯត្ថ ចិត្តំ, ឥធាបិ ចិត្តមេវ អព្ភន្តរដ្ឋេន **ហទយំ**។ អត្តនោ សភាវំ វា ហរតីតិ **ហទយំ**, រ-ការស្ស ទ-ការំ កត្វាតិ នេរុត្តិកា។ ករុណាយ សីតលំ ហទយមស្សាតិ ករុណាសីតលហទយោ, តំ **ករុណាសីតលហទយំ**។

កាមញ្ចេត្ថ បរេសំ ហិតោបសំហារសុខាទិអបរិហានិជ្ឈានសភាវតាយ, ព្យាបាទាទីនំ ឧជុវិបច្ចនីកតាយ ច សត្តសន្តានគតសន្តាបវិច្ឆេទនាការប្បវត្តិយា មេត្តាមុទិតានម្បិ ចិត្តសីតលភាវការណតា ឧបលព្ភតិ, តថាបិ បរទុក្ខាបនយនាការប្បវត្តិយា បរូបតាបាសហនរសា អវិហឹសាភូតា ករុណាវ វិសេសេន ភគវតោ ចិត្តស្ស ចិត្តបស្សទ្ធិ វិយ សីតិភាវនិមិត្តន្តិ តស្សា យេវ ចិត្តសីតលភាវការណតា វុត្តា។ ករុណាមុខេន វា មេត្តាមុទិតានម្បិ ហទយសីតលភាវការណតា វុត្តាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ ន ហិ សព្ពត្ថ និរវសេសត្ថោ ឧបទិសីយតិ, បធានសហចរណាវិនាភាវាទិនយេហិបិ យថាលព្ភមានំ គយ្ហមានត្តា។ អបិចេត្ថ តំសម្បយុត្តញាណស្ស ឆ អសាធារណញាណបរិយាបន្នតាយ អសាធារណញាណវិសេសនិពន្ធនភូតា សាតិសយំ, និរវសេសញ្ច សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ វិយ សវិសយព្យាបិតាយ មហាករុណាភាវមុបគតា អនញ្ញសាធារណសាតិសយភាវប្បត្តា ករុណាវ ហទយសីតលត្តហេតុភាវេន វុត្តា។ អថ វា សតិបិ មេត្តាមុទិតានំ បរេសំ ហិតោបសំហារសុខាទិអបរិហានិជ្ឈានសភាវតាយ សាតិសយេ ហទយសីតលភាវនិពន្ធនត្តេ សកលពុទ្ធគុណវិសេសការណតាយ តាសម្បិ ការណន្តិ ករុណាយ ឯវ ហទយសីតលភាវការណតា វុត្តា។ ករុណានិទានា ហិ សព្ពេបិ ពុទ្ធគុណា។ ករុណានុភាវនិព្ពាបិយមានសំសារទុក្ខសន្តាបស្ស ហិ ភគវតោ បរទុក្ខាបនយនកាមតាយ អនេកានិបិ កប្បានមសង្ខ្យេយ្យានិ អកិលន្តរូបស្សេវ និរវសេសពុទ្ធករធម្មសម្ភរណនិរតស្ស សមធិគតធម្មាធិបតេយ្យស្ស ច សន្និហិតេសុបិ សត្តសង្ខាតសមុបនីតហទយូបតាបនិមិត្តេសុ ន ឦសកម្បិ ចិត្តសីតិភាវស្ស អញ្ញថត្តមហោសីតិ។ តីសុ ចេត្ថ វិកប្បេសុ បឋមេ វិកប្បេ អវិសេសភូតា ពុទ្ធភូមិគតា, ទុតិយេ តថេវ មហាករុណាភាវូបគតា, តតិយេ បឋមាភិនីហារតោ បដ្ឋាយ តីសុបិ អវត្ថាសុ បវត្តា ភគវតោ ករុណា សង្គហិតាតិ ទដ្ឋព្ពំ។

បជានាតីតិ **បញ្ញា**, យថាសភាវំ បការេហិ បដិវិជ្ឈតីតិ អត្ថោ។ បញ្ញបេតីតិ វា **បញ្ញា**, តំ តទត្ថំ បាកដំ ករោតីតិ អត្ថោ។ សា យេវ ញេយ្យាវរណប្បហានតោ បការេហិ ធម្មសភាវជោតនដ្ឋេន បជ្ជោតោតិ **បញ្ញាបជ្ជោតោ**។ បញ្ញវតោ ហិ ឯកបល្លង្កេនបិ និសិន្នស្ស ទសសហស្សិលោកធាតុ ឯកបជ្ជោតា ហោតិ។ វុត្តញ្ហេតំ ភគវតា “ចត្តារោមេ ភិក្ខវេ, បជ្ជោតា។ កតមេ ចត្តារោ? ចន្ទបជ្ជោតោ, សូរិយបជ្ជោតោ, អគ្គិបជ្ជោតោ, បញ្ញាបជ្ជោតោ, ឥមេ ខោ ភិក្ខវេ, ចត្តារោ បជ្ជោតា។ ឯតទគ្គំ ភិក្ខវេ, ឥមេសំ ចតុន្នំ បជ្ជោតានំ យទិទំ បញ្ញាបជ្ជោតោ”តិ (អ. និ. ៤.១៤៥)។ តេន វិហតោ វិសេសេន សមុគ្ឃាដិតោតិ **បញ្ញាបជ្ជោតវិហតោ**, វិសេសតា ចេត្ថ ឧបរិ អាវិ ភវិស្សតិ។ មុយ្ហន្តិ តេន, សយំ វា មុយ្ហតិ, មុយ្ហនមត្តមេវ វា តន្តិ **មោហោ**, អវិជ្ជា។ ស្វេវ វិសយសភាវបដិច្ឆាទនតោ អន្ធការសរិក្ខតាយ តមោ វិយាតិ **មោហតមោ**។ សតិបិ តមសទ្ទស្ស សទិសកប្បនមន្តរេន អវិជ្ជាវាចកត្តេ មោហសទ្ទសន្និធានេន តព្ពិសេសកតាវេត្ថ យុត្តាតិ សទិសកប្បនា។ បញ្ញាបជ្ជោតវិហតោ មោហតមោ យស្សាតិ បញ្ញាបជ្ជោតវិហតមោហតមោ, តំ **បញ្ញាបជ្ជោតវិហតមោហតមំ**។

ននុ ច សព្ពេសម្បិ ខីណាសវានំ បញ្ញាបជ្ជោតេន អវិជ្ជន្ធការហតតា សម្ភវតិ, អថ កស្មា អញ្ញសាធារណវិសេសគុណេន ភគវតោ ថោមនា វុត្តាតិ? សវាសនប្បហានេន អនញ្ញសាធារណវិសេសតាសម្ភវតោ។ សព្ពេសម្បិ ហិ ខីណាសវានំ បញ្ញាបជ្ជោតហតាវិជ្ជន្ធការត្តេបិ សតិ សទ្ធាធិមុត្តេហិ វិយ ទិដ្ឋិប្បត្តានំ សាវកបច្ចេកពុទ្ធេហិ សម្មាសម្ពុទ្ធានំ សវាសនប្បហានេន កិលេសប្បហានស្ស វិសេសោ វិជ្ជតេវាតិ។ អថ វា បរោបទេសមន្តរេន អត្តនោ សន្តានេ អច្ចន្តំ អវិជ្ជន្ធការវិគមស្ស និប្ផាទិតត្តា (និព្ពត្តិតត្តា ម. និ. ដី. ១.១), តត្ថ ច សព្ពញ្ញុតាយ ពលេសុ ច វសីភាវស្ស សមធិគតត្តា, បរសន្តតិយញ្ច ធម្មទេសនាតិសយានុភាវេន សម្មទេវ តស្ស បវត្តិតត្តា, ភគវា យេវ វិសេសតោ បញ្ញាបជ្ជោតវិហតមោហតមភាវេន ថោមេតព្ពោតិ។ ឥមស្មិញ្ច អត្ថវិកប្បេ បញ្ញាបជ្ជោតបទេន សសន្តានគតមោហវិធមនា បដិវេធបញ្ញា ចេវ បរសន្តានគតមោហវិធមនា ទេសនា

បញ្ញា ច សាមញ្ញនិទ្ទេសេន, ឯកសេសនយេន វា សង្គហិតា។ ន តុ បុរិមស្មឹ អត្ថវិកប្បេ វិយ បដិវេធបញ្ញាយេវាតិ វេទិតព្ពំ។

អបរោ នយោ – ភគវតោ ញាណស្ស ញេយ្យបរិយន្តិកត្តា សកលញេយ្យធម្មសភាវាវពោធនសមត្ថេន អនាវរណញាណសង្ខាតេន បញ្ញាបជ្ជោតេន សកលញេយ្យធម្មសភាវច្ឆាទកមោហតមស្ស វិហតត្តា អនាវរណញាណភូតេន អនញ្ញសាធារណបញ្ញាបជ្ជោតវិហតមោហតមភាវេន ភគវតោ ថោមនា វេទិតព្ពា។ ឥមស្មឹ បន អត្ថវិកប្បេ មោហតមវិធមនន្តេ អធិគតត្តា អនាវរណញាណំ ការណូបចារេន សកសន្តានេ មោហតមវិធមនន្តិ វេទិតព្ពំ។ អភិនីហារសម្បត្តិយា សវាសនប្បហានមេវ ហិ កិលេសានំ ញេយ្យាវរណប្បហានន្តិ, បរសន្តានេ បន មោហតមវិធមនស្ស ការណភាវតោ ផលូបចារេន អនាវរណញាណមេវ មោហតមវិធមនន្តិ វុច្ចតិ។ **អនាវរណញាណ**ន្តិ ច សព្ពញ្ញុតញ្ញាណមេវ, យេន ធម្មទេសនាបច្ចវេក្ខណានិ ករោតិ។ តទិទញ្ហិ ញាណទ្វយំ អត្ថតោ ឯកមេវ។ អនវសេសសង្ខតាសង្ខតសម្មុតិធម្មារម្មណតាយ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ តត្ថាវរណាភាវតោ និស្សង្គចារមុបាទាយ អនាវរណញាណន្តិ, វិសយប្បវត្តិមុខេន បន អញ្ញេហិ អសាធារណភាវទស្សនត្ថំ ទ្វិធា កត្វា ឆឡាសាធារណញាណភេទេ វុត្តំ។

កឹ បនេត្ថ ការណំ អវិជ្ជាសមុគ្ឃាតោយេវេកោ បហានសម្បត្តិវសេន ភគវតោ ថោមនាយ គយ្ហតិ, ន បន សាតិសយំ និរវសេសកិលេសប្បហានន្តិ? វុច្ចតេ – តប្បហានវចនេនេវ ហិ តទេកដ្ឋតាយ សកលសំកិលេសសមុគ្ឃាតស្ស ជោតិតភាវតោ និរវសេសកិលេសប្បហានមេត្ថ គយ្ហតិ។ ន ហិ សោ សំកិលេសោ អត្ថិ, យោ និរវសេសាវិជ្ជាសមុគ្ឃាតនេន ន បហីយតីតិ។ អថ វា សកលកុសលធម្មុប្បត្តិយា, សំសារនិវត្តិយា ច វិជ្ជា វិយ និរវសេសាកុសលធម្មុប្បត្តិយា, សំសារប្បវត្តិយា ច អវិជ្ជាយេវ បធានការណន្តិ តព្ពិឃាតវចនេនេវ សកលសំកិលេសសមុគ្ឃាតវចនសិទ្ធិតោ សោយេវេកោ គយ្ហតីតិ។ អថ វា សកលសំកិលេសធម្មានំ មុទ្ធភូតត្តា អវិជ្ជាយ តំ សមុគ្ឃាតោយេវេកោ គយ្ហតិ។ យថាហ –

> “អវិជ្ជា មុទ្ធាតិ ជានាហិ, វិជ្ជា មុទ្ធាធិបាតិនី;
> សទ្ធាសតិសមាធីហិ, ឆន្ទវីរិយេន សំយុតា”តិ។ (សុ. និ. ១០៣២; ចូឡ. និ. ៥៧);

សនរាមរលោកគរុន្តិ ឯត្ថ បន បឋមបកតិយា អវិភាគេន សត្តោបិ នរោតិ វុច្ចតិ, ឥធ បន ទុតិយបកតិយា មនុជបុរិសោយេវ, ឥតរថា លោកសទ្ទស្ស អវត្តព្ពតា សិយា។ “យថា ហិ បឋមបកតិភូតោ សត្តោ ឥតរាយ បកតិយា សេដ្ឋដ្ឋេន បុរេ ឧច្ចដ្ឋានេ សេតិ បវត្តតីតិ **បុរិសោ**តិ វុច្ចតិ, ឯវំ ជេដ្ឋភាវំ នេតីតិ **នរោ**តិ។ បុត្តភាតុភូតោបិ ហិ បុគ្គលោ មាតុជេដ្ឋភគិនីនំ បិតុដ្ឋានេ តិដ្ឋតិ, បគេវ ភត្តុភូតោ ឥតរាស”ន្តិ (វិ. អដ្ឋ. ៤៣-៤៦) នាវាវិមានវណ្ណនាយំ វុត្តំ។ ឯកសេសប្បកប្បនេន បុថុវចនន្តវិគ្គហេន វា នរា, មរណំ មរោ, សោ នត្ថិ យេសន្តិ **អមរា**, សហ នរេហិ, អមរេហិ ចាតិ **សនរាមរោ**។គរតិ ឧគ្គច្ឆតិ ឧគ្គតោ បាកដោ ភវតីតិ **គរុ**, គរុសទ្ទោ ហិ ឧគ្គមេ។ អបិច បាសាណច្ឆត្តំ វិយ ភារិយដ្ឋេន “គរូ”តិ វុច្ចតិ។

> មាតាបិតាចរិយេសុ , ទុជ្ជរេ អលហុម្ហិ ច;
> មហន្តេ ចុគ្គតេ ចេវ, និសេកាទិករេសុ ច;
> តថា វណ្ណវិសេសេសុ, **គរុ**សទ្ទោ បវត្តតិ។

ឥធ បន សព្ពលោកាចរិយេ តថាគតេ។ កេចិ បន “គរុ, គរូតិ ច ទ្វិធា គហេត្វា ភារិយវាចកត្តេ គរុសទ្ទោ, អាចរិយវាចកត្តេ តុ គរុសទ្ទោ”តិ វទន្តិ, តំ ន គហេតព្ពំ។ បាឡិវិសយេ ហិ សព្ពេសម្បិ យថាវុត្តានមត្ថានំ វាចកត្តេ គរុសទ្ទោយេវិច្ឆិតព្ពោ អការស្ស អាការភាវេន “គារវ”ន្តិ តទ្ធិតន្តបទស្ស សវុទ្ធិកស្ស ទស្សនតោ។ សក្កតភាសាវិសយេ បន គុរុសទ្ទោយេវិច្ឆិតព្ពោ ឧការស្ស វុទ្ធិភាវេន អញ្ញថា តទ្ធិតន្តបទស្ស ទស្សនតោតិ។ សនរាមរោ ច សោ លោកោ ចាតិ សនរាមរលោកោ, តស្ស គរូតិ តថា, តំ **សនរាមរលោកគរុំ**។ “**សនរមរូលោកគរុ**”ន្តិបិ បឋន្តិ, តទបិ អរិយាគាថត្តា វុត្តិលក្ខណតោ, អត្ថតោ ច យុត្តមេវ។ អត្ថតោ ហិ ទីឃាយុកាបិ សមានា យថាបរិច្ឆេទំ មរណសភាវត្តា មរូតិ ទេវា វុច្ចន្តិ។ ឯតេន ទេវមនុស្សានំ វិយ តទវសិដ្ឋសត្តានម្បិ យថារហំ គុណវិសេសាវហតាយ ភគវតោ ឧបការកតំ ទស្សេតិ។ ននុ ចេត្ថ ទេវមនុស្សា បធានភូតា, អថ កស្មា តេសំ អប្បធានតា និទ្ទិសីយតីតិ? អត្ថតោ បធានតាយ គហេតព្ពត្តា។ អញ្ញោ ហិ សទ្ទក្កមោ, អញ្ញោ អត្ថក្កមោតិ សទ្ទក្កមានុសារេន បធានាបធានភាវោ ន ចោទេតព្ពោ។ ឯទិសេសុ ហិ សមាសបទេសុ បធានម្បិ អប្បធានំ វិយ និទ្ទិសីយតិ យថា តំ “សរាជិកាយ បរិសាយា”តិ, តស្មា សព្ពត្ថ អត្ថតោវ អធិប្បាយោ គវេសិតព្ពោ, ន ព្យញ្ជនមត្តេន។ យថាហុ បោរាណា –

“អត្ថញ្ហិ នាថោ សរណំ អវោច,
ន ព្យញ្ជនំ លោកហិតោ មហេសិ។
តស្មា អកត្វា រតិមក្ខរេសុ,
អត្ថេ និវេសេយ្យ មតឹ មតិមា”តិ។ (កង្ខា. អដ្ឋ. បឋមបារាជិកកណ្ឌវណ្ណនា);

កាមញ្ចេត្ថ សត្តសង្ខារភាជនវសេន តិវិធោ លោកោ, គរុភាវស្ស បន អធិប្បេតត្តា គរុករណសមត្ថស្សេវ យុជ្ជនតោ សត្តលោកវសេន អត្ថោ គហេតព្ពោ។ សោ ហិ លោកីយន្តិ ឯត្ថ បុញ្ញាបុញ្ញានិ , តព្ពិបាកោ ចាតិ **លោកោ,** ទស្សនត្ថេ ច លោកសទ្ទមិច្ឆន្តិ សទ្ទវិទូ។ អមរគ្គហណេន ចេត្ថ ឧបបត្តិទេវា អធិប្បេតា។ អបរោ នយោ – សមូហត្ថោ ឯត្ថ លោកសទ្ទោ សមុទាយវសេន លោកីយតិ បញ្ញាបីយតីតិ កត្វា។ សហ នរេហីតិ **សនរា,** តេយេវ អមរាតិ **សនរាមរា,** តេសំ លោកោ តថា, បុរិមនយេនេវ យោជេតព្ពំ។ អមរសទ្ទេន ចេត្ថ ឧបបត្តិទេវា វិយ វិសុទ្ធិទេវាបិ សង្គយ្ហន្តិ។ តេបិ ហិ បរមត្ថតោ មរណាភាវតោ **អមរា។** តមស្មឹ បន អត្ថវិកប្បេ នរាមរានមេវ គហណំ ឧក្កដ្ឋនិទ្ទេសវសេន យថា “សត្ថា ទេវមនុស្សាន”ន្តិ (ទី. និ. ១.១៥៧, ២៥៥)។ តថា ហិ សព្ពានត្ថបរិហានបុព្ពង្គមាយ និរវសេសហិតសុខវិធានតប្បរាយ និរតិសយាយ បយោគសម្បត្តិយា, សទេវមនុស្សាយ បជាយ អច្ចន្តមុបការិតាយ អបរិមិតនិរុបមប្បភាវគុណសមង្គិតាយ ច សព្ពសត្តុត្តមោ ភគវា អបរិមាណាសុ លោកធាតូសុ អបរិមាណានំ សត្តានំ ឧត្តមមនញ្ញសាធារណំ គារវដ្ឋានន្តិ។ កាមញ្ច តត្ថីនម្បិ តថាឧបការត្តា ភគវា គរុយេវ, បធានភូតំ បន លោកំ ទស្សេតុំ បុរិសលិង្គេន វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ នេរុត្តិកា បន អវិសេសនិច្ឆិតម្ហានេ តថា និទ្ទិដ្ឋមិច្ឆន្តិ យថា “នរា នាគា ច គន្ធព្ពា, អភិវាទេត្វាន បក្កមុ”ន្តិ (អប. ១.១.៤៨)។ តថា ចាហុ –

“នបុំសកេន លិង្គេន, សទ្ទោទាហុ បុមេន វា;
និទ្ទិស្សតីតិ ញាតព្ពមវិសេសវិនិច្ឆិតេ”តិ។

វន្ទេតិ ឯត្ថ បន –

វត្តមានាយ បញ្ចម្យំ, សត្តម្យញ្ច វិភត្តិយំ;
ឯតេសុ តីសុ ឋានេសុ, **វន្ទេ**សទ្ទោ បវត្តតិ។

តេឋ បន វត្តមានាយំ អញ្ញាសមសម្ភវតោ។ តត្ថ ច ឧត្តមបុរិសវសេនត្ថោ គហេតព្ពោ “អហំ វន្ទាមី”តិ។ នមនថុតិយត្ថេសុ ច វន្ទសទ្ទមិច្ឆន្តិ អាចរិយា, តេន ច សុគតបទំ, នាថបទំ វា អជ្ឈាហរិត្វា យោជេតព្ពំ។ សោភនំ គតំ គមនំ ឯតស្សាតិ **សុគតោ។** គមនញ្ចេត្ថ កាយគមនំ, ញាណគមនញ្ច, កាយគមនម្បិ វិនេយ្យជនោបសង្កមនំ, បកតិគមនញ្ចាតិ ទុព្ពិធំ។ ភគវតោ ហិ វិនេយ្យជនោបសង្កមនំ ឯកន្តេន តេសំ ហិតសុខនិប្ផាទនតោ សោភនំ, តថា លក្ខណានុព្យញ្ជនបដិមណ្ឌិតរូបកាយតាយ ទុតវិលម្ពិតខលិតានុកឌ្ឍននិប្បីឡនុក្កុដិក-កុដិលាកុលតាទិទោសរហិត- មវហសិតរាជហំស- វសភវារណមិគរាជគមនំ បកតិគមនញ្ច, វិមលវិបុលករុណាសតិវីរិយាទិគុណវិសេសសហិតម្បិ ញាណគមនំ អភិនីហារតោ បដ្ឋាយ យាវ មហាពោធិ, តាវ និរវជ្ជតាយ សោភនមេវាតិ។ អថ វា “សយម្ភូញាណេន សកលម្បិ លោកំ បរិញ្ញាភិសមយវសេន បរិជានន្តោ សម្មា គតោ អវគតោតិ **សុគតោ។** យោ ហិ គត្យត្ថោ, សោ ពុទ្ធយត្ថោ។ យោ ច ពុទ្ធយត្ថោ, សោ គត្យត្ថោតិ។ តថា លោកសមុទយំ បហានាភិសមយវសេន បជហន្តោ អនុប្បត្តិធម្មតមាបាទេន្តោ សម្មា គតោ អតីតោតិ **សុគតោ។** លោកនិរោធំ សច្ឆិកិរិយាភិសមយវសេន សម្មា គតោ អធិគតោតិ សុគតោ។ លោកនិរោធគាមិនី បដិបទំ ភាវនាភិសមយវសេន សម្មា គតោ បដិបន្នោតិ **សុគតោ,** អយញ្ចត្ថោ ‘សោតាបត្តិមគ្គេន យេ កិលេសា បហីនា, តេ កិលេសេ ន បុនេតិ ន បច្ចេតិ ន បច្ចាគច្ឆតី’តិ (មហានិ. ៣៨; ចូឡនិ. ២៧) **សុគតោ**តិអាទិនា និទ្ទេសនយេន វិភាវេតព្ពោ។

អបរោ នយោ – សុន្ទរំ សម្មាសម្ពោធឹ, និព្ពានមេវ វា គតោ អធិគតោតិ **សុគតោ។** ភូតំ តច្ឆំ អត្ថសំហិតំ យថារហំ កាលយុត្តមេវ វាចំ វិនេយ្យានំ សម្មា គទតីតិ វា **សុគតោ,** ទ-ការស្ស ត-ការំ កត្វា, តំ **សុគតំ។** បុញ្ញាបុញ្ញកម្មេហិ ឧបបជ្ជនវសេន គន្តព្ពាតិ **គតិយោ,** ឧបបត្តិភវវិសេសា។ តា បន និរយាទិភេទេន បញ្ចវិធា, សកលស្សាបិ ភវគាមិកម្មស្ស អរិយមគ្គាធិគមេន អវិបាការហភាវករណេន និវត្តិតត្តា បញ្ចហិបិ តាហិ វិសំយុត្តោ ហុត្វា មុត្តោតិ **គតិវិមុត្តោ។** ឧទ្ធមុទ្ធភវគាមិនោ ហិ ទេវា តំតំកម្មវិបាកទានកាលានុរូបេន តតោ តតោ ភវតោ មុត្តាបិ មុត្តមត្តាវ, ន បន វិសញ្ញោគវសេន មុត្តា, គតិបរិយាបន្នា ច តំតំភវគាមិកម្មស្ស អរិយមគ្គេន អនិវត្តិតត្តា, ន តថា ភគវា។ ភគវា បន យថាវុត្តប្បការេន វិសំយុត្តោ ហុត្វា មុត្តោតិ។ តស្មា អនេន ភគវតោ កត្ថចិបិ គតិយា អបរិយាបន្នតំ ទស្សេតិ។ យតោ ច ភគវា “ទេវាតិទេវោ”តិ វុច្ចតិ។ តេនេវាហ –

“យេន ទេវូបបត្យស្ស, គន្ធព្វោ វា វិហង្គមោ;
យក្ខត្តំ យេន គច្ឆេយ្យំ, មនុស្សត្តញ្ច អព្ពជេ;
តេ មយ្ហំ អាសវា ខីណា, វិទ្ធស្តា វិនឡីកតា”តិ។ (អ. និ. ៤.៣៦);

តំតំគតិសំវត្តនកានញ្ហិ កម្មកិលេសានំ មហាពោធិមូលេយេវ អគ្គមគ្គេន បហីនត្តា នត្ថិ ភគវតោ តំតំគតិបរិយាបន្នតាតិ អច្ចន្តមេវ ភគវា សព្ពភវយោនិគតិវិញ្ញាណដ្ឋិតិសត្តាវាសសត្តនិកាយេហិ បរិមុត្តោតិ។ អថ វា គាមំ សឧបាទិសេសាយបិ និព្ពានធាតុយា តាហិ គតីហិ វិមុត្តោ, ឯសា បន “បញ្ញាបជ្ជោតវិហតមោហតម”ន្តិ ឯត្ថេវន្តោគធាតិ ឥមិនា បទេន អនុបាទិសេសាយ និព្ពានធាតុយាវ ថោមេតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។

ឯត្ថ បន អត្តហិតសម្បត្តិបរហិតបដិបត្តិវសេន ទ្វីហាការេហិ ភគវតោ ថោមនា កតា ហោតិ។ តេសុ អនាវរណញាណាធិគមោ, សហ វាសនាយ កិលេសានមច្ចន្តប្បហានំ, អនុបាទិសេសនិព្ពានប្បត្តិ ច អត្តហិតសម្បត្តិ នាម, លាភសក្ការាទិនិរបេក្ខចិត្តស្ស បន សព្ពទុក្ខនិយ្យានិកធម្មទេសនាបយោគតោ ទេវទត្តាទីសុបិ វិរុទ្ធសត្តេសុ និច្ចំ ហិតជ្ឈាសយតា, វិនីតព្ពសត្តានំ ញាណបរិបាកកាលាគមនញ្ច អាសយតោ បរហិតបដិបត្តិ នាម។ សា បន អាសយបយោគតោ ទុវិធា, បរហិតបដិបត្តិ តិវិធា ច អត្តហិតសម្បត្តិ ឥមាយ គាថាយ យថារហំ បកាសិតា ហោតិ។ “ករុណាសីតលហទយ”ន្តិ ហិ ឯតេន អាសយតោ បរហិតបដិបត្តិ, សម្មា គទនត្ថេន សុគតសទ្ទេន បយោគតោ បរហិតបដិបត្តិ។ “បញ្ញាបជ្ជោតវិហតមោហតមំ គតិវិមុត្ត”ន្តិ ឯតេហិ, ចតុសច្ចបដិវេធត្ថេន ច សុគតសទ្ទេន តិវិធាបិ អត្តហិតសម្បត្តិ, អវសិដ្ឋេន បន តេន, “សនរាមរលោកគរុ”ន្តិ ច ឯតេន សព្ពាបិ អត្តហិតសម្បត្តិ, បរហិតបដិបត្តិ ច បកាសិតា ហោតិ។

អថ វា ហេតុផលសត្តូបការវសេន តីហាការេហិ ថោមនា កតា។ តត្ថ **ហេតុ** នាម មហាករុណា សមាយោគោ, ពោធិសម្ភារសម្ភរណញ្ច, តទុភយម្បិ បឋមបទេន យថារុតតោ, សាមត្ថិយតោ ច បកាសិតំ។ **ផលំ** បន ញាណប្បហានអានុភាវរូបកាយសម្បទាវសេន ចតុព្ពិធំ ។ តត្ថ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណបទដ្ឋានំ មគ្គញាណំ, តម្មូលកានិ ច ទសពលាទិញាណានិ ញាណសម្បទា, សវាសនសកលសំកិលេសានមច្ចន្តមនុប្បាទធម្មតាបាទនំ បហានសម្បទា, យថិច្ឆិតនិប្ផាទនេ អាធិបច្ចំ អានុភាវសម្បទា, សកលលោកនយនាភិសេកភូតា បន លក្ខណានុព្យញ្ជនបដិមណ្ឌិតា អត្តភាវសម្បត្តិ រូបកាយសម្បទា។ តាសុ ញាណប្បហានសម្បទា ទុតិយបទេន, សច្ចបដិវេធត្ថេន ច សុគតសទ្ទេន បកាសិតា, អានុភាវសម្បទា តតិយបទេន, រូបកាយសម្បទា សោភនកាយគមនត្ថេន សុគតសទ្ទេន លក្ខណានុព្យញ្ជនបារិបូរិយា វិនា តទភាវតោ។ យថាវុត្តា ទុវិធាបិ បរហិតបដិបត្តិ **សត្តូបការសម្បទា**, សា បន សម្មា គទនត្ថេន សុគតសទ្ទេន បកាសិតាតិ វេទិតព្ពា។

អបិច ឥមាយ គាថាយ សម្មាសម្ពោធិ តម្មូល – តប្បដិបត្តិយានទយោ អនេកេ ពុទ្ធគុណា អាចរិយេន បកាសិតា ហោន្តិ។ ឯសា ហិ អាចរិយានំ បកតិ, យទិទំ យេន កេនចិ បការេន អត្ថន្តរវិញ្ញាបនំ។ កថំ? “ករុណាសីតលហទយ”ន្តិ ហិ ឯតេន សម្មាសម្ពោធិយា មូលំ ទស្សេតិ ។ មហាករុណាសញ្ចោទិតមានសោ ហិ ភគវា សំសារបង្កតោ សត្តានំ សមុទ្ធរណត្ថំ កតាភិនីហារោ អនុបុព្ពេន បារមិយោ បូរេត្វា អនុត្តរំ សម្មាសម្ពោធិមធិគតោតិ ករុណា សម្មាសម្ពោធិយា មូលំ។ “បញ្ញាបជ្ជោតវិហតមោហតម”ន្តិ ឯតេន សម្មាសម្ពោធិំ ទស្សេតិ។ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណបទដ្ឋានញ្ហិ អគ្គមគ្គញាណំ, អគ្គមគ្គញាណបទដ្ឋានញ្ច សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ “សម្មាសម្ពោធី”តិ វុច្ចតិ។ សម្មា គមនត្ថេន សុគតសទ្ទេន សម្មាសម្ពោធិយា បដិបត្តិំ ទស្សេតិ លីនុទ្ធច្ចបតិដ្ឋានាយូហនកាមសុខត្តកិលមថានុយោគសស្សតុច្ឆេទាភិនិវេសាទិអន្តទ្វយរហិតាយ ករុណាបញ្ញាបរិគ្គហិតាយ មជ្ឈិមាយ បដិបត្តិយា បកាសនតោ, ឥតរេហិ សម្មាសម្ពោធិយា បធានាប្បធានប្បភេទំ បយោជនំ ទស្សេតិ។ សំសារមហោឃតោ សត្តសន្តារណញ្ហេត្ថ បធានំ, តទញ្ញមប្បធានំ។ តេសុ ច បធានេន បយោជនេន បរហិតបដិបត្តិំ ទស្សេតិ, ឥតរេន អត្តហិតសម្បត្តិំ, តទុភយេន ច អត្តហិតបដិបន្នាទីសុ ចតូសុ បុគ្គលេសុ ភគវតោ ចតុត្ថបុគ្គលភាវំ បកាសេតិ។ តេន ច អនុត្តរំ ទក្ខិណេយ្យភាវំ, ឧត្តមញ្ច វន្ទនីយភាវំ, អត្តនោ ច វន្ទនាយ ខេត្តង្គតភាវំ វិភាវេតិ។

អបិច ករុណាគ្គហណេន លោកិយេសុ មហគ្គតភាវប្បត្តាសាធារណគុណទីបនតោ សព្ពលោកិយគុណសម្បត្តិ ទស្សិតា, បញ្ញាគ្គហណេន សព្ពញ្ញុតញ្ញាណបទដ្ឋានមគ្គញាណទីបនតោ សព្ពលោកុត្តរគុណសម្បត្តិ។ តទុភយគ្គហណសិទ្ធោ ហិ អត្ថោ “សនរាមរលោកគរុ”ន្តិអាទិនា វិបញ្ចីយតីតិ។ ករុណាគ្គហណេន ច និរុបក្កិលេសមុបគមនំ ទស្សេតិ, បញ្ញាគ្គហណេន អបគមនំ។ តថា ករុណាគ្គហណេន លោកសមញ្ញានុរូបំ ភគវតោ បវត្តិំ ទស្សេតិ លោកវោហារវិសយត្តា ករុណាយ, បញ្ញាគ្គហណេន លោកសមញ្ញាយ អនតិធាវនំ។ សភាវានវពោធេន ហិ ធម្មានំ សភាវំ អតិធាវិត្វា សត្តាទិបរាមសនំ ហោតិ។ តថា ករុណាគ្គហណេន មហាករុណា

សមាបត្តិវិហារំ ទស្សេតិ, បញ្ញាគ្គហណេន តីសុ កាលេសុ អប្បដិហតញ្ញាណំ, ចតុសច្ចញ្ញាណំ, ចតុបដិសម្ភិទាញាណំ, ចតុវេសារជ្ជញាណំ, ករុណាគ្គហណេន មហាករុណាសមាបត្តិញាណស្ស គហិតត្តា សេសាសាធារណញាណានិ, ឆ អភិញ្ញា, អដ្ឋសុ បរិសាសុ អកម្បនញាណានិ, ទស ពលានិ, ចុទ្ទស ពុទ្ធគុណា, សោឡសញាណចរិយា, អដ្ឋារស ពុទ្ធធម្មា, ចតុចត្តារីស ញាណវត្ថូនិ, សត្តសត្តតិ ញាណវត្ថូនីតិ ឯវមាទីនំ អនេកេសំ បញ្ញាបភេទានំ វសេន ញាណចារំ ទស្សេតិ។ តថា ករុណាគ្គហណេន ចរណសម្បត្តិំ, បញ្ញាគ្គហណេន វិជ្ជាសម្បត្តិំ។ ករុណាគ្គហណេន អត្តាធិបតិតា, បញ្ញាគ្គហណេន ធម្មាធិបតិតា។ ករុណាគ្គហណេន លោកនាថភាវោ, បញ្ញាគ្គហណេន អត្តនាថភាវោ។ តថា ករុណាគ្គហណេន បុព្ពការីភាវោ, បញ្ញាគ្គហណេន កតញ្ញុតា។ ករុណាគ្គហណេន អបរន្តបតា, បញ្ញាគ្គហណេន អនត្តន្តបតា។ ករុណាគ្គហណេន វា ពុទ្ធករធម្មសិទ្ធិ, បញ្ញាគ្គហណេន ពុទ្ធភាវសិទ្ធិ។ តថា ករុណាគ្គហណេន បរសន្តារណំ, បញ្ញាគ្គហណេន អត្តសន្តារណំ។ តថា ករុណាគ្គហណេន សព្ពសត្តេសុ អនុគ្គហចិត្តតា, បញ្ញាគ្គហណេន សព្ពធម្មេសុ វិរត្តចិត្តតា ទស្សិតា ហោតិ សព្ពេសញ្ច ពុទ្ធគុណានំ ករុណា អាទិ តន្និទានភាវតោ, បញ្ញា បរិយោសានំ តតោ ឧត្តរិ ករណីយាភាវតោ។ ឥតិ អាទិបរិយោសានទស្សនេន សព្ពេ ពុទ្ធគុណា ទស្សិតា ហោន្តិ។ តថា ករុណាគ្គហណេន សីលក្ខន្ធបុព្ពង្គមោ សមាធិក្ខន្ធោ ទស្សិតោ ហោតិ។ ករុណានិទានញ្ហិ សីលំ តតោ បាណាតិបាតាទិវិរតិប្បវត្តិតោ, សា ច ឈានត្តយសម្បយោគិនីតិ, បញ្ញាវចនេន បញ្ញាក្ខន្ធោ។ សីលញ្ច សព្ពពុទ្ធគុណានំ អាទិ, សមាធិ មជ្ឈេ, បញ្ញា បរិយោសានន្តិ ឯវម្បិ អាទិមជ្ឈបរិយោសានកល្យាណា សព្ពេ ពុទ្ធគុណា ទស្សិតា ហោន្តិ នយតោ ទស្សិតត្តា។ ឯសោ ឯវ ហិ និរវសេសតោ ពុទ្ធគុណានំ ទស្សនុបាយោ, យទិទំ នយគ្គាហណំ, អញ្ញថា កោ នាម សមត្ថោ ភគវតោ គុណេ អនុបទំ និរវសេសតោ ទស្សេតុំ។ តេនេវាហ –

> “ពុទ្ធោបិ ពុទ្ធស្ស ភណេយ្យ វណ្ណំ,
> កប្បម្បិ ចេ អញ្ញមភាសមានោ។
> ខីយេថ កប្បោ ចិរទីឃមន្តរេ,
> វណ្ណោ ន ខីយេថ តថាគតស្សា”តិ។

តេនេវ ច អាយស្មតា សារិបុត្តត្ថេរេនាបិ ពុទ្ធគុណបរិច្ឆេទនំ បតិ ភគវតា អនុយុត្តេន “នោ ហេតំ ភន្តេ”តិ បដិក្ខិបិត្វា “អបិ ច មេ ភន្តេ ធម្មន្វយោ វិទិតោ”តិ **សម្បសាទនីយសុត្តេ** វុត្តំ។

ឯវំ សង្ខេបេន សកលសព្ពញ្ញុគុណេហិ ភគវតោ ថោមនាបុព្ពង្គមំ បណាមំ កត្វា ឥទានិ សទ្ធម្មស្សាបិ ថោមនាបុព្ពង្គមំ បណាមំ ករោន្តោ **“ពុទ្ធោបី”**តិអាទិមាហ។ តត្ថាយំ សហ បទសម្ពន្ធេន សង្ខេបត្ថោ – យថាវុត្តវិវិធគុណគណសមន្នាគតោ **ពុទ្ធោបិ យំ** អរិយមគ្គសង្ខាតំ **ធម្មំ**, សហ បុព្ពភាគបដិបត្តិធម្មេន វា អរិយមគ្គភូតំ **ធម្មំ ភាវេត្វា ចេវ** យំ ផលនិព្ពានសង្ខាតំ ធម្មំ, បរិយត្តិធម្មបដិបត្តិធម្មេហិ វា សហ ផលនិព្ពានភូតំ ធម្មំ **សច្ឆិកត្វា ច** សម្មាសម្ពោធិសង្ខាតំ ពុទ្ធភាវមុបគតោ, វីតមលមនុត្តរំ តំ ធម្មម្បិ វន្ទេតិ។

តត្ថ ពុទ្ធសទ្ទស្ស តាវ “ពុជ្ឈិតា សច្ចានីតិ **ពុទ្ធោ។** ពោធេតា បជាយាតិ **ពុទ្ធោ**”តិអាទិនា និទ្ទេសនយេន អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ អថ វា អគ្គមគ្គញាណាធិគមេន សវាសនាយ សម្មោហនិទ្ទាយ អច្ចន្តវិគមនតោ, អបរិមិតគុណគណាលង្កតសព្ពញ្ញុតញ្ញាណប្បត្តិយា វិកសិតភាវតោ ច ពុទ្ធវាតិ **ពុទ្ធោ** ជាគរណវិកសនត្ថវសេន។ អថ វា កស្សចិបិ ញេយ្យធម្មស្ស អនវពុទ្ធស្ស អភាវេន ញេយ្យវិសេសស្ស កម្មភាវាគហណតោ កម្មវចនិច្ឆាយាភាវេន អវគមនត្ថវសេន កត្តុនិទ្ទេសោវ លព្ភតិ, តស្មា ពុទ្ធវាតិ **ពុទ្ធោ**តិបិ វត្តព្ពោ។ បទេសគ្គហណេ ហិ អសតិ គហេតព្ពស្ស និប្បទេសតាវ វិញ្ញាយតិ យថា “ទិក្ខិតោ ន ទទាតី”តិ។ ឯវញ្ច កត្វា កម្មវិសេសានបេក្ខា កត្តរិ ឯវ ពុទ្ធសទ្ទសិទ្ធិ វេទិតព្ពា, អត្ថតោ បន បារមិតាបរិភាវិតោ សយម្ភុញាណេន សហ វាសនាយ វិហតវិទ្ធស្តនិរវសេសកិលេសោ មហាករុណាសព្ពញ្ញុតញ្ញាណាទិអបរិមេយ្យគុណគណាធារោ ខន្ធសន្តានោ ពុទ្ធោ, យថាហ –

“ពុទ្ធោតិ យោ សោ ភគវា សយម្ភូ អនាចរិយកោ បុព្ពេ អននុស្សុតេសុ ធម្មេសុ សាមំ សច្ចានិ អភិសម្ពុជ្ឈិ, តត្ថ ច សព្ពញ្ញុតំ បត្តោ, ពលេសុ ច វសីភាវ”ន្តិ (មហានិ. ១៩២; ចូឡនិ. ៩៧; បដិ. ម. ១៦១)។

អបិសទ្ទោ សម្ភាវនេ, តេន ឯវំ គុណវិសេសយុត្តោ សោបិ នាម ភគវា ឦទិសំ ធម្មំ ភាវេត្វា, សច្ឆិកត្វា ច ពុទ្ធភាវមុបគតោ, កា នាម កថា អញ្ញេសំ សាវកាទិភាវមុបគមនេតិ ធម្មេ សម្ភាវនំ ទីបេតិ។ **ពុទ្ធភាវ**ន្តិ សម្មាសម្ពោធិំ។ យេន ហិ និមិត្តភូតេន សព្ពញ្ញុតញ្ញាណបទដ្ឋានេន អគ្គមគ្គញាណេន, អគ្គមគ្គញាណបទដ្ឋានេន ច សព្ពញ្ញុតញ្ញាណេន ភគវតិ “ពុទ្ធោ”តិ នាមំ, តទារម្មណញ្ច ញាណំ បវត្តតិ, តមេវិធ “ភាវោ”តិ វុច្ចតិ។ ភវន្តិ ពុទ្ធិសទ្ទា ឯតេនាតិ ហិ **ភាវោ។** តថា ហិ វទន្តិ –

“យេន យេន និមិត្តេន, ពុទ្ធិ សទ្ទោ ច វត្តតេ;
តំតំនិមិត្តកំ ភាវបច្ចយេហិ ឧទីរិត”ន្តិ។

ភាវេត្វាតិ ឧប្បាទេត្វា, វឌ្ឍេត្វា វា។ **សច្ឆិកត្វា**តិ បច្ចក្ខំ កត្វា។ **ចេវ**-សទ្ទោ **ច**-សទ្ទោ ច តទុភយត្ថ សមុច្ចយេ។ តេន ហិ សទ្ទទ្វយេន ន កេវលំ ភគវា ធម្មស្ស ភាវនាមត្តេន ពុទ្ធភាវមុបគតោ, នាបិ សច្ឆិកិរិយាមត្តេន, អថ ខោ តទុភយេនេវាតិ សមុច្ចិនោតិ។ **ឧបគតោ**តិ បត្តោ, អធិគតោតិ អត្ថោ។ ឯតស្ស “ពុទ្ធភាវ”ន្តិ បទេន សម្ពន្ធោ។ **វីតមល**ន្តិ ឯត្ថ វិរហវសេន ឯតិ បវត្តតីតិ វីតោ, មលតោ វីតោ, វីតំ វា មលំ យស្សាតិ វីតមលោ, តំ **វីតមលំ។ “គតមល”**ន្តិបិ បាឋោ ទិស្សតិ, ឯវំ សតិ សឧបសគ្គោ វិយ អនុបសគ្គោបិ គតសទ្ទោ វិរហត្ថវាចកោ វេទិតព្ពោ ធាតូនមនេកត្ថត្តា។ គច្ឆតិ អបគច្ឆតីតិ ហិ គតោ, ធម្មោ ។ គតំ វា មលំ, បុរិមនយេន សមាសោ។ **អនុត្តរ**ន្តិ ឧត្តរវិរហិតំ។ យថានុសិដ្ឋំ បដិបជ្ជមានេ អបាយតោ, សំសារតោ ច អបតមានេ កត្វា ធារេតីតិ **ធម្មោ**, នវវិធោ លោកុត្តរធម្មោ។ តប្បកាសនត្តា, សច្ឆិកិរិយាសម្មសនបរិយាយស្ស ច លព្ភមានត្តា បរិយត្តិធម្មោបិ ឥធ សង្គហិតោ ។ តថា ហិ “អភិធម្មនយសមុទ្ទំ អធិគច្ឆិ, តីណិ បិដកានិ សម្មសី”តិ ច អដ្ឋកថាយំ វុត្តំ, តថា “យំ ធម្មំ ភាវេត្វា សច្ឆិកត្វា”តិ ច វុត្តត្តា ភាវនាសច្ឆិកិរិយាយោគ្យតាយ ពុទ្ធករធម្មភូតាហិ បារមិតាហិ សហ បុព្ពភាគអធិសីលសិក្ខាទយោបិ ឥធ សង្គហិតាតិ វេទិតព្ពា។ តាបិ ហិ វិគតបដិបក្ខតាយ វីតមលា, អនញ្ញសាធារណតាយ អនុត្តរា ច។ កថំ បន តា ភាវេត្វា, សច្ឆិកត្វា ច ភគវា ពុទ្ធភាវមុបគតោតិ? វុច្ចតេ – សត្តានញ្ហិ សំសារវដ្ដទុក្ខនិស្សរណាយ [និស្សរណត្ថាយ (បណ្ណាស ដី.) និស្សរណេ (កត្ថចិ)] កតមហាភិនីហារោ មហាករុណាធិវាសនបេសលជ្ឈាសយោ បញ្ញាវិសេសបរិយោទាតនិម្មលានំ ទានទមសញ្ញមាទីនំ ឧត្តមធម្មានំ កប្បានំ សតសហស្សាធិកានិ ចត្តារិ អសង្ខ្យេយ្យានិ សក្កច្ចំ និរន្តរំ និរវសេសំ ភាវនាសច្ឆិកិរិយាហិ កម្មាទីសុ អធិគតវសីភាវោ អច្ឆរិយាចិន្តេយ្យមហានុភាវោ អធិសីលាធិចិត្តានំ បរមុក្កំសបារមិប្បត្តោ ភគវា បច្ចយាការេ ចតុវីសតិកោដិសតសហស្សមុខេន មហាវជិរញាណំ បេសេត្វា អនុត្តរំ សម្មាសម្ពោធិសង្ខាតំ ពុទ្ធភាវមុបគតោតិ។

ឥមាយ បន គាថាយ វិជ្ជាវិមុត្តិសម្បទាទីហិ អនេកេហិ គុណេហិ យថារហំ សទ្ធម្មំ ថោមេតិ។ កថំ? ឯត្ថ ហិ “ភាវេត្វា”តិ ឯតេន វិជ្ជាសម្បទាយ ថោមេតិ, “សច្ឆិកត្វា”តិ ឯតេន វិមុត្តិសម្បទាយ។ តថា បឋមេន ឈានសម្បទាយ, ទុតិយេន វិមោក្ខសម្បទាយ។ បឋមេន វា សមាធិសម្បទាយ, ទុតិយេន សមាបត្តិសម្បទាយ។ អថ វា បឋមេន ខយញាណភាវេន, ទុតិយេន អនុប្បាទញាណភាវេន។ បឋមេន វា វិជ្ជូបមតាយ, ទុតិយេន វជិរូបមតាយ។ បឋមេន វា វិរាគសម្បត្តិយា, ទុតិយេន និរោធសម្បត្តិយា។ តថា បឋមេន និយ្យានភាវេន, ទុតិយេន និស្សរណភាវេន។ បឋមេន វា ហេតុភាវេន, ទុតិយេន អសង្ខតភាវេន។ បឋមេន វា ទស្សនភាវេន, ទុតិយេន វិវេកភាវេន។ បឋមេន វា អធិបតិភាវេន, ទុតិយេន អមតភាវេន ធម្មំ ថោមេតិ។ អថ វា “យំ ធម្មំ ភាវេត្វា ពុទ្ធភាវំ ឧបគតោ”តិ ឯតេន ស្វាក្ខាតតាយ ធម្មំ ថោមេតិ, “សច្ឆិកត្វា”តិ ឯតេន សន្ទិដ្ឋិកតាយ។ តថា បឋមេន អកាលិកតាយ, ទុតិយេន ឯហិបស្សិកតាយ។ បឋមេន វា ឱបនេយ្យិកតាយ, ទុតិយេន បច្ចត្តំវេទិតព្ពតាយ។ បឋមេន វា សហ បុព្ពភាគសីលាទីហិ សេក្ខេហិ សីលសមាធិបញ្ញាក្ខន្ធេហិ , ទុតិយេន សហ អសង្ខតធាតុយា អសេក្ខេហិ ធម្មំ ថោមេតិ។

“វីតមល”ន្តិ ឥមិនា បន សំកិលេសាភាវទីបនេន វិសុទ្ធតាយ ធម្មំ ថោមេតិ, “អនុត្តរ”ន្តិ ឯតេន អញ្ញស្ស វិសិដ្ឋស្ស អភាវទីបនេន បរិបុណ្ណតាយ។ បឋមេន វា បហានសម្បទាយ, ទុតិយេន សភាវសម្បទាយ។ បឋមេន វា ភាវនាផលយោគ្យតាយ។ ភាវនាគុណេន ហិ សោ សំកិលេសមលសមុគ្ឃាតកោ, តស្មានេន ភាវនាកិរិយាផលមាហ។ ទុតិយេន សច្ឆិកិរិយាផលយោគ្យតាយ។ តទុត្តរិករណីយាភាវតោ ហិ អនញ្ញសាធារណតាយ អនុត្តរភាវោ សច្ឆិកិរិយានិព្ពត្តិតោ, តស្មានេន សច្ឆិកិរិយាផលមាហាតិ។

ឯវំ សង្ខេបេនេវ សព្ពសទ្ធម្មគុណេហិ សទ្ធម្មស្សាបិ ថោមនាបុព្ពង្គមំ បណាមំ កត្វា ឥទានិ អរិយសង្ឃស្សាបិ ថោមនាបុព្ពង្គមំ បណាមំ ករោន្តោ **“សុគតស្ស ឱរសាន”**ន្តិអាទិមាហ។ តត្ថ **សុគតស្សា**តិ សម្ពន្ធនិទ្ទេសោ, “បុត្តាន”ន្តិ ឯតេន សម្ពជ្ឈិតព្ពោ។ ឧរសិ ភវា, ជាតា, សំវុទ្ធា វា **ឱរសា,** អត្តជោ ខេត្តជោ អន្តេវាសិកោ ទិន្នកោតិ ចតុព្ពិធេសុ បុត្តេសុ អត្តជា, តំសរិក្ខតាយ បន អរិយបុគ្គលា “ឱរសា”តិ វុច្ចន្តិ។ យថា ហិ មនុស្សានំ ឱរសបុត្តា អត្តជាតតាយ បិតុសន្តកស្ស ទាយជ្ជស្ស វិសេសភាគិនោ ហោន្តិ, ឯវមេតេបិ សទ្ធម្មសវនន្តេ អរិយាយ ជាតិយា ជាតតាយ ភគវតោ សន្តកស្ស វិមុត្តិសុខស្ស ធម្មរតនស្ស ច ទាយជ្ជស្ស វិសេសភាគិនោតិ។ អថ វា ភគវតោ ធម្មទេសនានុភាវេន អរិយភូមឹ ឱក្កមមានា, ឱក្កន្តា ច អរិយសាវកា ភគវតោ ឧរេ វាយាមជនិតាភិជាតតាយ សទិសកប្បនមន្តរេន និប្បរិយាយេនេវ “ឱរសា”តិ វត្តព្ពតមរហន្តិ។ តថា ហិ តេ ភគវតា អាសយានុសយចរិយាធិមុត្តិអាទិឱលោកនេន, វេជ្ជានុចិន្តនេន ច ហទយេ កត្វា វេជ្ជតោ និវារេត្វា អនវជ្ជេ បតិដ្ឋាបេន្តេន សីលាទិធម្មសរីរបោសនេន សំវឌ្ឍាបិតា។ យថាហ ភគវា **ឥតិវុត្តកេ** “អហមស្មិ ភិក្ខវេ

ព្រាហ្មណោ...បេ.... តស្ស មេ តុម្ហេ បុត្តា ឱរសា មុខតោ ជាតា”តិអាទិ (ឥតិវុ. ១០០)។ ននុ សាវកទេសិតាបិ ទេសនា អរិយភាវាវហាតិ? សច្ចំ, សា បន តម្មូលិកត្តា, លក្ខណាទិវិសេសាភាវតោ ច “ភគវតោ ធម្មទេសនា” ឥច្චេវ សង្ខ្យំ គតា, តស្មា ភគវតោ ឱរសបុត្តភាវោយេវ តេសំ វត្តព្ពោតិ, ឯតេន ចតុព្ពិធេសុ បុត្តេសុ អរិយសង្ឃស្ស អត្តជបុត្តភាវំ ទស្សេតិ។ អត្តនោ កុលំ បុនេន្តិ សោធេន្តិ, មាតាបិតូនំ វា ហទយំ បូរេន្តីតិ **បុត្តា**, អត្តជាទយោ។ អរិយា បន ធម្មតន្តិវិសោធនេន, ធម្មានុធម្មបដិបត្តិយា ចិត្តារាធនេន ច តប្បដិភាគតាយ ភគវតោ **បុត្តា** នាម, តេសំ។ តស្ស “សមូហ”ន្តិ បទេន សម្ពន្ធោ។

សំកិលេសនិមិត្តំ ហុត្វា គុណំ មារេតិ វិពាធតីតិ **មារោ**, ទេវបុត្តមារោ។ សិនាតិ បរេ ពន្ធតិ ឯតាយាតិ **សេនា**, មារស្ស សេនា តថា, មារញ្ច មារសេនញ្ច មថេន្តិ វិលោថេន្តីតិ **មារសេនមថនា** , តេសំ។ “មារមារសេនមថនាន”ន្តិ ហិ វត្តព្ពេបិ ឯកទេសសរូបេកសេសវសេន ឯវំ វុត្តំ។ មារសទ្ទសន្និធានេន វា សេនាសទ្ទេន មារសេនា គហេតព្ពា, គាថាពន្ធវសេន ចេត្ថ រស្សោ។ “**មារសេនមទ្ទនាន**”ន្តិបិ កត្ថចិ បាឋោ, សោ អយុត្តោវ អរិយាជាតិកត្តា ឥមិស្សា គាថាយ។ ននុ ច អរិយសាវកានំ មគ្គាធិគមសមយេ ភគវតោ វិយ តទន្តរាយករណត្ថំ ទេវបុត្តមារោ វា មារសេនា វា ន អបសាទេតិ, អថ កស្មា ឯវំ វុត្តន្តិ? អបសាទេតព្ពភាវការណស្ស វិមថិតត្តា។ តេសញ្ហិ អបសាទេតព្ពតាយ ការណេ សំកិលេសេ វិមថិតេ តេបិ វិមថិតា នាម ហោន្តីតិ។ អថ វា ខន្ធាភិសង្ខារមារានំ វិយ ទេវបុត្តមារស្សាបិ គុណមារណេ សហាយភាវូបគមនតោ កិលេសពលកាយោ ឥធ “មារសេនា”តិ វុច្ចតិ យថាហ ភគវា –

“កាមា តេ បឋមា សេនា, ទុតិយា អរតិ វុច្ចតិ;
តតិយា ខុប្បិបាសា តេ, ចតុត្ថី តណ្ហា បវុច្ចតិ។

បញ្ចមំ ថិនមិទ្ធំ តេ, ឆដ្ឋា ភីរូ បវុច្ចតិ;
សត្តមី វិចិកិច្ឆា តេ, មក្ខោ ថម្ភោ តេ អដ្ឋមោ។

លាភោ សិលោកោ សក្ការោ,
មិច្ឆាលទ្ធោ ច យោ យសោ;
យោ ចត្តានំ សមុក្កំសេ,
បរេ ច អវជានតិ។

ឯសា នមុចិ តេ សេនា, កណ្ហស្សាភិប្បហារិនី;
ន នំ អសូរោ ជិនាតិ, ជេត្វា ច លភតេ សុខ”ន្តិ។ (សុ. និ. ៤៣៨; មហានិ. ២៨; ចូឡនិ. ៤៧);

សា ច តេហិ អរិយសាវកេហិ ទិយឌ្ឍសហស្សភេទា, អនន្តភេទា វា កិលេសវាហិនី សតិធម្មវិចយវីរិយសមថាទិគុណបហរណីហិ ឱធិសោ មថិតា, វិទ្ធំសិតា, វិហតា ច, តស្មា “មារសេនមថនា”តិ វុច្ចន្តិ។ វិលោថនញ្ចេត្ថ វិទ្ធំសនំ, វិហននំ វា។ អបិច ខន្ធាភិសង្ខារមច្ចុទេវបុត្តមារានំ តេសំ សហាយភាវូបគមនតាយ សេនាសង្ខាតស្ស កិលេសមារស្ស ច មថនតោ “មារសេនមថនា”តិបិ អត្ថោ គហេតព្ពោ។ ឯវញ្ច សតិ បញ្ចមារនិម្មថនភាវេន អត្ថោ បរិបុណ្ណោ ហោតិ។ អរិយសាវកាបិ ហិ សមុទយប្បហានបរិញ្ញាវសេន ខន្ធមារំ, សហាយវេកល្លករណេន សព្ពថា, អប្បវត្តិករណេន ច អភិសង្ខារមារំ, ពលវិធមនវិសយាតិក្កមនវសេន មច្ចុមារំ, ទេវបុត្តមារញ្ច សមុច្ឆេទប្បហានវសេន សព្ពសោ អប្បវត្តិករណេន កិលេសមារំ មថេន្តីតិ, ឥមិនា បន តេសំ ឱរសបុត្តភាវេ ការណំ, តីសុ បុត្តេសុ ច អនុជាតតំ ទស្សេតិ។ មារសេនមថនតាយ ហិ តេ ភគវតោ ឱរសបុត្តា, អនុជាតា ចាតិ។

អដ្ឋន្នន្តិ គណនបរិច្ឆេទោ, តេនសតិបិ តេសំ តំតំភេទេន អនេកសតសហស្សសង្ខ្យាភេទេ អរិយភាវករមគ្គផលធម្មភេទេន ឥមំ គណនបរិច្ឆេទំ នាតិវត្តន្តិ មគ្គដ្ឋផលដ្ឋភាវានតិវត្តនតោតិ ទស្សេតិ។ **បិ**-សទ្ទោ, **អបិ**-សទ្ទោ វា បទលិឡាទិនា ការណេន អដ្ឋានេ បយុត្តោ, សោ “អរិយសង្ឃ”ន្តិ ឯត្ថ យោជេតព្ពោ, តេន ន កេវលំ ពុទ្ធធម្មេយេវ, អថ ខោ អរិយសង្ឃម្បីតិ សម្បិណ្ឌេតិ។ យទិបិ អវយវវិនិមុត្តោ សមុទាយោ នាម កោចិ នត្ថិ អវយវំ ឧបាទាយ សមុទាយស្ស វត្តព្ពត្តា, អវិញ្ញាយមានសមុទាយំ បន វិញ្ញាយមានសមុទាយេន វិសេសិតុមរហតីតិ អាហ “**អដ្ឋន្នម្បិ សមូហ**”ន្តិ, ឯតេន “អរិយសង្ឃ”ន្តិ ឯត្ថ ន យេន កេនចិ សណ្ឋានាទិនា, កាយសាមគ្គិយា វា សមុទាយភាវោ, អបិ តុ មគ្គដ្ឋផលដ្ឋភាវេនេវាតិ វិសេសេតិ។ អវយវមេវ សម្បិណ្ឌេត្វា ឧហិតព្ពោ វិតក្កេតព្ពោ, សំឧហនិតព្ពោ វា សង្ឃដិតព្ពោតិ **សមូហោ**, សោយេវ **សមោហោ** វចនសិលិដ្ឋតាទិនា។ ទ្វិធាបិ ហិ បាឋោ យុជ្ជតិ។ អារកត្តា កិលេសេហិ, អនយេ ន ឥរិយនតោ, អយេ ច ឥរិយនតោ **អរិយា**

និរុត្តិនយេន ។ អថ វា សទេវកេន លោកេន សរណន្តិ អរណីយតោ ឧបគន្តព្ពតោ, ឧបគតានញ្ច តទត្ថសិទ្ធិតោ **អរិយា**, ទិដ្ឋិសីលសាមញ្ញេន សំហតោ, សមគ្គំ វា កម្មំ សមុទាយវសេន សមុបគតោតិ **សង្ឃោ**, អរិយានំ សង្ឃោ, អរិយោ ច សោ សង្ឃោ ច យថាវុត្តេនយេនាតិ វា អរិយសង្ឃោ, តំ **អរិយសង្ឃំ។** ភគវតោ អបរភាគេ ពុទ្ធធម្មរតនានម្បិ សមធិគមោ សង្ឃរតនាធីនោតិ អរិយសង្ឃស្ស ពហូបការតំ ទស្សេតុំ ឥធេវ **“សិរសា វន្ទេ”**តិ វុត្តំ។ អវស្សញ្ចាយមត្ថោ សម្បដិច្ឆិតព្ពោ វិនយដ្ឋកថាទីសុបិ (បារា. អដ្ឋ. គន្ថារម្ភកថា) តថា វុត្តត្តា។ កេចិ បន បុរិមគាថាសុបិ តំ បទមានេត្វា យោជេន្តិ, តទយុត្តមេវ រតនត្តយស្ស អសាធារណគុណប្បកាសនដ្ឋានត្តា, យថាវុត្តការណស្ស ច សព្ពេសម្បិ សំវណ្ណនាការានមធិប្បេតត្តាតិ។

ឥមាយ បន គាថាយ អរិយសង្ឃស្ស បភវសម្បទា បហានសម្បទាទយោ អនេកេ គុណា ទស្សិតា ហោន្តិ។ កថំ? “សុគតស្ស ឱរសានំ បុត្តាន”ន្តិ ហិ ឯតេន អរិយសង្ឃស្ស បភវសម្បទំ ទស្សេតិ សម្មាសម្ពុទ្ធបភវតាទីបនតោ។ “មារសេនមថនាន”ន្តិ ឯតេន បហានសម្បទំ សកលសំកិលេសប្បហានទីបនតោ។ “អដ្ឋន្នម្បិ សមូហ”ន្តិ ឯតេន ញាណសម្បទំ មគ្គដ្ឋផលដ្ឋភាវទីបនតោ ។ “អរិយសង្ឃ”ន្តិ ឯតេន សភាវសម្បទំ សព្ពសង្ឃានំ អគ្គភាវទីបនតោ។ អថ វា “សុគតស្ស ឱរសានំ បុត្តាន”ន្តិ អរិយសង្ឃស្ស វិសុទ្ធនិស្សយភាវទីបនំ។ “មារសេនមថនាន”ន្តិ សម្មាឧជុញាយសាមីចិបដិបន្នភាវទីបនំ។ “អដ្ឋន្នម្បិ សមូហ”ន្តិ អាហុនេយ្យាទិភាវទីបនំ។ “អរិយសង្ឃ”ន្តិ អនុត្តរបុញ្ញក្ខេត្តភាវទីបនំ។ តថា “សុគតស្ស ឱរសានំ បុត្តាន”ន្តិ ឯតេន អរិយសង្ឃស្ស លោកុត្តរសរណគមនសព្ភាវំ ទស្សេតិ។ លោកុត្តរសរណគមនេន ហិ តេ ភគវតោ ឱរសបុត្តា ជាតា។ “មារសេនមថនាន’ន្តិ ឯតេន អភិនីហារសម្បទាសិទ្ធំ បុព្ពភាគសម្មាបដិបត្តិំ ទស្សេតិ។ កតាភិនីហារា ហិ សម្មាបដិបន្នា មារំ, មារសេនំ វា អភិវិជិនន្តិ។ “អដ្ឋន្នម្បិ សមូហ”ន្តិ ឯតេន វិទ្ធស្តវិបក្ខេ សេក្ខាសេក្ខធម្មេ ទស្សេតិ បុគ្គលាធិដ្ឋានេន មគ្គផលធម្មានំ ទស្សិតត្តា។ “អរិយសង្ឃ”ន្តិ ឯតេន អគ្គទក្ខិណេយ្យភាវំ ទស្សេតិ អនុត្តរបុញ្ញក្ខេត្តភាវស្ស ទស្សិតត្តា។ សរណគមនញ្ច សាវកានំ សព្ពគុណស្ស អាទិ, សបុព្ពភាគបដិបទា សេក្ខា សីលក្ខន្ធាទយោ មជ្ឈេ, អសេក្ខា សីលក្ខន្ធាទយោ បរិយោសានន្តិអាទិមជ្ឈបរិយោសានកល្យាណា សង្ខេបតោ សព្ពេបិ អរិយសង្ឃគុណា ទស្សិតា ហោន្តីតិ។

ឯវំ គាថាត្តយេន សង្ខេបតោ សកលគុណសំកិត្តនមុខេន រតនត្តយស្ស បណាមំ កត្វា ឥទានិ តំ និបច្ចការំ យថាធិប្បេតបយោជនេ បរិណាមេន្តោ **“ឥតិ មេ”**តិអាទិមាហ។ តត្ថ **ឥតិ**-សទ្ទោ និទស្សនេ។ តេន គាថាត្តយេន យថាវុត្តនយំ និទស្សេតិ។ **មេ**តិ អត្តានំ ករណវចនេន កត្តុភាវេន និទ្ទិសតិ។ តស្ស “យំ បុញ្ញំ មយា លទ្ធ”ន្តិ បាឋសេសេន សម្ពន្ធោ, សម្បទាននិទ្ទេសោ វា ឯសោ, “អត្ថី”តិ បាឋសេសោ, សាមិនិទ្ទេសោ វា “យំ មម បុញ្ញំ វន្ទនាមយ”ន្តិ។ បសីទីយតេ **បសន្នា**, តាទិសា មតិ បញ្ញា, ចិត្តំ វា យស្សាតិ បសន្នមតិ, អញ្ញបទលិង្គប្បធានត្តា ឥមស្ស សមាសបទស្ស **“បសន្នមតិនោ”**តិ វុត្តំ។ រតិំ នយតិ, ជនេតិ, វហតីតិ វា **រតនំ**, សត្តវិធំ, ទសវិធំ វា រតនំ, តមិវ ឥមានីតិ នេរុត្តិកា។ សទិសកប្បនមញ្ញត្រ បន យថាវុត្តវចនត្ថេនេវ ពុទ្ធាទីនំ រតនភាវោ យុជ្ជតិ។ តេសញ្ហិ “ឥតិបិ សោ ភគវា”តិអាទិនា (ទី. និ. ១.១៥៧, ២៥៥) យថាភូតគុណេ អាវជ្ជន្តស្ស អមតាធិគមហេតុភូតំ អនប្បកំ បីតិបាមោជ្ជំ ឧប្បជ្ជតិ។ យថាហ –

“យស្មិំ មហានាម សមយេ អរិយសាវកោ តថាគតំ អនុស្សរតិ, នេវស្ស តស្មិំ សមយេ រាគបរិយុដ្ឋិតំ ចិត្តំ ហោតិ, ន ទោស…បេ… ន មោហ…បេ… ឧជុគតមេវស្ស តស្មិំ សមយេ ចិត្តំ ហោតិ តថាគតំ អារព្ភ។ ឧជុគតចិត្តោ ខោ បន មហានាម អរិយសាវកោ លភតិ អត្ថវេទំ, លភតិ ធម្មវេទំ, លភតិ ធម្មូបសំហិតំ បាមោជ្ជំ, បមុទិតស្ស បីតិ ជាយតី”តិអាទិ (អ. និ. ៦.១០; ១១.១១)។

ចិត្តីកតាទិភាវោ វា រតនត្ថោ។ វុត្តញ្ហេតំ អដ្ឋកថាសុ –

> “ចិត្តីកតំ មហគ្ឃញ្ច, អតុលំ ទុល្លភទស្សនំ;
> អនោមសត្តបរិភោគំ, រតនំ តេន វុច្ចតី”តិ។ (ខុ. បា. អដ្ឋ. ៦.៣; ឧទាន. អដ្ឋ. ៤៧; ទី. និ. អដ្ឋ. ២.៣៣; សុ. និ. ១.២២៦; មហានិ. អដ្ឋ. ១.២២៦);

ចិត្តីកតភាវាទយោ ច អនញ្ញសាធារណា សាតិសយតោ ពុទ្ធាទីសុយេវ លព្ភន្តីតិ។ វិត្ថារោ **រតនសុត្តវណ្ណនាយំ** (ខុ. បា. អដ្ឋ. ៦.៣; សុ. និ. អដ្ឋ. ១.២២៦) គហេតព្ពោ។ អយមត្ថោ បន និព្ពចនត្ថវសេន ន វុត្តោ, អថ កេនាតិ ចេ? លោកេ រតនសម្មតស្ស វត្ថុនោ គរុកាតព្ពតាទិអត្ថវសេនាតិ សទ្ទវិទូ។ សាធូនញ្ច រមនតោ, សំសារណ្ណវា ច តរណតោ, សុគតិនិព្ពានញ្ច នយនតោ **រតនំ** គុល្យត្ថសមាសវសេន, អលមតិបបញ្ចេន។ ឯកសេសបកប្បនេន, បុថុវចននិព្ពចនេន វា រតនានិ។ តិណ្ណំ សមូហោ, តីណិ វា សមាហដានិ, តយោ វា អវយវា អស្សាតិ **តយំ,** រតនានមេវ តយំ, នាញ្ញេសន្តិ **រតនត្តយំ។** អវយវវិនិមុត្តស្ស បន សមុទាយស្ស អភាវតោ

តីណិ ឯវ រតនានិ តថា វុច្ចន្តិ, ន សមុទាយមត្តំ, សមុទាយាបេក្ខាយ បន ឯកវចនំ កតំ។ វន្ទីយតេ **វន្ទនា,** សាវ **វន្ទនាមយំ** យថា “ទានមយំ សីលមយ”ន្តិ (ទី. និ. ៣.៣០៥; ឥតិវុ. ៦០; នេត្តិ. ៣៣)។ វន្ទនា ចេត្ថ កាយវាចាចិត្តេហិ តិណ្ណំ រតនានំ គុណនិន្នតា, ថោមនា វា។ អបិច តស្សា ចេតនាយ សហជាតាទោបការកោ សទ្ធាបញ្ញាសតិវីរិយាទិសម្បយុត្តធម្មោ វន្ទនា, តាយ បកតន្តិ **វន្ទនាមយំ** យថា “សោវណ្ណមយំ រូបិយមយ”ន្តិ, អត្ថតោ បន យថាវុត្តចេតនាវ។ រតនត្តយេ, រតនត្តយស្ស វា វន្ទនាមយំ **រតនត្តយវន្ទនាមយំ។** បុជ្ជភវផលនិព្ពត្តនតោ **បុញ្ញំ** និរុត្តិនយេន, អត្តនោ ការកំ, សន្តានំ វា បុនាតិ វិសោធេតីតិ **បុញ្ញំ,** សកម្មកត្តា ធាតុស្ស ការិតវសេន អត្ថវិវរណំ លព្ភតិ, សទ្ទនិប្ផត្តិ បន សុទ្ធវសេនេវាតិ សទ្ទវិទូ។

តំតំសម្បត្តិយា វិពន្ធនវសេន សត្តសន្តានស្ស អន្តរេ វេមជ្ឈេ ឯតិ អាគច្ឆតីតិ **អន្តរាយោ,** ទិដ្ឋធម្មិកាទិអនត្ថោ។ បណាមបយោជនេ វុត្តវិធិនា សុដ្ឋុ វិហតោ វិទ្ធស្តោ អន្តរាយោ អស្សាតិ **សុវិហតន្តរាយោ។** វិហននញ្ចេត្ថ តទុប្បាទកហេតុបរិហរណវសេន តេសំ អន្តរាយានមនុប្បត្តិករណន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ **ហុត្វា**តិ បុព្ពកាលកិរិយា, តស្ស “អត្ថំ បកាសយិស្សាមី”តិ ឯតេន សម្ពន្ធោ។ **តស្សា**តិ យំ-សទ្ទេន ឧទ្ទិដ្ឋស្ស វន្ទនាមយបុញ្ញស្ស។ **អានុភាវេនា**តិ ពលេន។

“តេជោ ឧស្សាហមន្តា ច, បភូ សត្តីតិ បញ្ចិមេ;
‘អានុភាវោ’តិ វុច្ចន្តិ, ‘បភាវោ’តិ ច តេ វទេ”តិ។ –

វុត្តេសុ ហិ អត្ថេសុ ឥធ សត្តិយំ វត្តតិ។ អនុ បុនប្បុនំ តំសមង្គី ភាវេតិ វឌ្ឍេតីតិ ហិ អនុភាវោ, សោយេវ **អានុភាវោ**តិ **ឧទានដ្ឋកថាយំ** , អត្ថតោ បន យថាលទ្ធសម្បត្តិនិមិត្តកស្ស បុរិមកម្មស្ស ពលានុប្បទានវសេនសង្ខាតា វន្ទនាមយបុញ្ញស្ស សត្តិយេវ, សា ច សុវិហតន្តរាយតាយ ករណំ, ហេតុ វា សម្ភវតិ។

ឯត្ថ បន “បសន្នមតិនោ”តិ ឯតេន អត្តនោ បសាទសម្បត្តិំ ទស្សេតិ។ “រតនត្តយវន្ទនាមយ”ន្តិ ឯតេន រតនត្តយស្ស ខេត្តភាវសម្បត្តិំ, តតោ ច តស្ស បុញ្ញស្ស អត្តនោ បសាទសម្បត្តិយា, រតនត្តយស្ស ច ខេត្តភាវសម្បត្តិយាតិ ទ្វីហិ អង្គេហិ អត្ថសំវណ្ណនាយ ឧបឃាតកឧបទ្ទវានំ វិហនេន សមត្ថតំ ទីបេតិ។ ចតុរង្គសម្បត្តិយា ទានចេតនា វិយ ហិ ទ្វយង្គសម្បត្តិយា បណាមចេតនាបិ អន្តរាយវិហនេនេន ទិដ្ឋធម្មិកាតិ។

ឯវំ រតនត្តយស្ស និបច្ចការករណេ បយោជនំ ទស្សេត្វា ឥទានិ យស្សា ធម្មទេសនាយ អត្ថំ សំវណ្ណេតុកាមោ, តទបិ សំវណ្ណេតព្ពធម្មភាវេន ទស្សេត្វា គុណាភិត្ថវនវិសេសេន អភិត្ថវេតុំ **“ទីឃស្សា”**តិអាទិមាហ។ អយញ្ហិ អាចរិយស្ស បកតិ, យទិទំ តំតំសំវណ្ណនាសុ អាទិតោ តស្ស តស្ស សំវណ្ណេតព្ពធម្មស្ស វិសេសគុណកិត្តនេន ថោមនា។ តថា ហិ តេសុ តេសុ **បបញ្ចសូទនីសារត្ថបកាសនីមនោរថបូរណីអដ្ឋសាលិនី**អាទីសុ យថាក្កមំ “បរវាទមថនស្ស, ញាណប្បភេទជននស្ស, ធម្មកថិកបុង្គវានំ វិចិត្តបដិភានជននស្ស,

តស្ស គម្ភីរញាណេហិ, ឱគាឡ្ហស្ស អភិណ្ហសោ;
នានានយវិចិត្តស្ស, អភិធម្មស្ស អាទិតោ”តិ។ អាទិនា –

ថោមនា កតា។ តត្ថ **ទីឃស្សា**តិ ទីឃនាមកស្ស។ **ទីឃសុត្តង្កិតស្សា**តិ ទីឃេហិ អតិអាយតវចនប្បពន្ធវន្តេហិ សុត្តេហិ លក្ខិតស្ស, អនេន “ទីឃោ”តិ អយំ ឥមស្ស អាគមស្ស អត្ថានុគតា សមញ្ញាតិ ទស្សេតិ។ ននុ ច សុត្តានិយេវ អាគមោ, កថំ សោ តេហិ អង្កីយតីតិ? សច្ចមេតំ បរមត្ថតោ, បញ្ញត្តិតោ បន សុត្តានិ ឧបាទាយ អាគមភាវស្ស បញ្ញត្តត្តា អវយវេហិ សុត្តេហិ អវយវីភូតោ អាគមោ អង្កីយតិ។ យថេវ ហិ អត្ថព្យញ្ជនសមុទាយេ “សុត្ត”ន្តិ វោហារោ, ឯវំ សុត្តសមុទាយេ អាគមវោហារោតិ។ បដិច្ចសមុប្បាទាទិនិបុណត្ថភាវតោ **និបុណស្ស។** អាគច្ឆន្តិ អត្តត្ថបរត្ថាទយោ ឯត្ថ, ឯតេន, ឯតស្មាតិ វា **អាគមោ,** ឧត្តមដ្ឋេន, បត្ថនីយដ្ឋេន ច សោ វរោតិ **អាគមវរោ។** អបិច អាគមសម្មតេហិ ពាហិរកបវេទិតេហិ ភារតបុរាណកថានរសីហបុរាណកថាទីហិ វរោតិបិ **អាគមវរោ,** តស្ស។ ពុទ្ធានមនុពុទ្ធា **ពុទ្ធានុពុទ្ធា,** ពុទ្ធានំ សច្ចបដិវេធំ អនុគម្ម បដិវិទ្ធសច្ចា អគ្គសាវកាទយោ អរិយា, តេហិ អត្ថសំវណ្ណនាវសេន, គុណសំវណ្ណនាវសេន ច សំវណ្ណិតោតិ តថា។ អថ វា ពុទ្ធា ច អនុពុទ្ធា ច, តេហិ សំវណ្ណិតោ យថាវុត្តនយេនាតិ តថា, តស្ស។ សម្មាសម្ពុទ្ធេនេវ ហិ តិណ្ណម្បិ បិដកានំ អត្ថសំវណ្ណនាក្កមោ ភាសិតោ, តតោ បរំ សង្គាយនាទិវសេន សាវកេហីតិ អាចរិយា វទន្តិ។ វុត្តញ្ច មជ្ឈិមាគមដ្ឋកថាយ **ឧបាលិសុត្តវណ្ណនាយំ** “វេយ្យាករណស្សាតិ វិត្ថារេត្វា អត្ថទីបកស្ស។ ភគវតោ ហិ អព្យាកតំ តន្តិបទំ នាម នត្ថិ, សព្ពេសំយេវ អត្ថោ កថិតោ”តិ (ម. និ. អដ្ឋ. ៣.៧៦)។ **សទ្ធាវហគុណស្សា**តិ ពុទ្ធាទីសុ បសាទាវហគុណស្ស។ ននុ ច សព្ពម្បិ ពុទ្ធវចនំ តេបិដកំ សទ្ធាវហគុណមេវ, អថ កស្មា អយមញ្ញសាធារណគុណេន ថោមិតោតិ? សាតិសយតោ

ឥមស្ស តគ្គុណសម្បន្នត្តា។ អយញ្ហិ អាគមោ ព្រហ្មជាលាទីសុ សីលទិដ្ឋាទីនំ អនវសេសនិទ្ទេសាទិវសេន, មហាប
ទានាទីសុ (ទី. និ. ២.៣) បុរិមពុទ្ធានម្បិ គុណនិទ្ទេសាទិវសេន, បាថិកសុត្តាទីសុ (ទី. និ. ៣.១.៤) តិត្ថិយេ មទ្ទិ
ត្វា អប្បដិវត្តិយសីហនាទនទនាទិវសេន, អនុត្តរិយសុត្តាទីសុ វិសេសតោ ពុទ្ធគុណវិភាវនេន រតនត្តយេ
សាតិសយំ សទ្ធំ អាវហតីតិ។

ឯវំ សំវណ្ណេតព្ពធម្មស្ស អភិត្ថវនម្បិ កត្វា ឥទានិ សំវណ្ណនាយ សម្បតិ វក្ខមានាយ អាគមនវិសុទ្ធី ទស្សេតុំ
“**អត្ថប្បកាសនត្ថ**”ន្តិអាទិមាហ។ ឥមាយ ហិ គាថាយ សង្គីតិត្តយមារុឡ្ហទីឃាគមដ្ឋកថាតោវ សីហឡភាសាមត្តំ
វិនា អយំ វក្ខមានសំវណ្ណនា អាគតា, នាញ្ញតោ, តទេវ ការណំ កត្វា វត្តព្ពា, នាញ្ញន្តិ អត្តនោ សំវណ្ណនាយ
អាគមនវិសុទ្ធី ទស្សេតិ។ អបរោ នយោ – បរមនិបុណគម្ភីរំ ពុទ្ធវិសយមាគមវរំ អត្តនោ ពលេនេវ
វណ្ណយិស្សាមីតិ អញ្ញេហិ វត្តុម្បិ អសក្កុណេយ្យត្តា សំវណ្ណនានិស្សយំ ទស្សេតុមាហ “**អត្ថប្បកាសនត្ថ**”ន្តិអាទិ។
ឥមាយ ហិ បុព្ពាចរិយានុភាវំ និស្សាយេវ តស្ស អត្ថំ វណ្ណយិស្សាមីតិ អត្តនោ សំវណ្ណនានិស្សយំ ទស្សេតិ។ តត្ថ
“**អត្ថប្បកាសនត្ថ**”ន្តិ បាឋត្ថោ, សភាវត្ថោ, ញេយ្យត្ថោ, បាឋានុរូបត្ថោ, តទនុរូបត្ថោ, សាវសេសត្ថោ,
និរវសេសត្ថោ, នីតត្ថោ, នេយ្យត្ថោតិអាទិនា អនេកប្បការស្ស អត្ថស្ស បកាសនត្ថាយ, បកាសនាយ វា។ គាថា
ពន្ធសម្បត្តិយា ទ្វិភាវោ។ អត្ថោ កថីយតិ ឯតាយាតិ អត្ថកថា, សាយេវ **អដ្ឋកថា** ត្ថ-ការស្ស ដ្ឋ-ការំ កត្វា យថា
“ទុក្ខស្ស បីឡនដ្ឋោ”តិ (បដិ. ម. ១.១៧; ២.៨), អយញ្ច សសញ្ញោគវិធិ អរិយាជាតិភាវតោ។ អក្ខរចិន្តកាបិ ហិ
“តថានំដ្ឋ យុក”ន្តិ លក្ខណំ វត្វា ឥទមេវុទាហរន្តិ។

យាយ’ត្ថមភិវណ្ណេន្តិ, ព្យញ្ជនត្ថបទានុគំ;
និទានវត្ថុសម្ពន្ធំ, ឯសា អដ្ឋកថា មតា។

អាទិតោតិអាទិម្ហិ បឋមសង្គីតិយំ។ ឆឡភិញ្ញតាយ បរមេន ចិត្តវសីភាវេន សមន្នាគតត្តា, ឈានាទីសុ
បញ្ចវសិតា សព្ភាវតោ ច **វសិនោ,** ថេរា មហាកស្សបាទយោ, តេសំ **សតេហិ បញ្ចហិ។ យា សង្គីតា**តិ យា អដ្ឋកថា
អត្ថំ បកាសេតុំ យុត្តដ្ឋានេ “អយមេតស្ស អត្ថោ, អយមេតស្ស អត្ថោ”តិ សង្គហេត្វា វុត្តា។ **អនុសង្គីតា ច
បច្ឆាបី**តិ ន កេវលំ បឋមសង្គីតិយមេវ, អថ ខោ បច្ឆា ទុតិយតតិយសង្គីតីសុបិ។ ន ច បញ្ចហិ វសិសតេហិ
អាទិតោ សង្គីតាយេវ, អបិ តុ យសត្ថេរាទីហិ អនុសង្គីតា ចាតិ សហ សមុច្ចយេន អត្ថោ វេទិតព្ពោ។
សមុច្ចយទ្វយញ្ហិ បច្ចេកំ កិរិយាកាលំ សមុច្ចិនោតិ។

អថ បោរាណដ្ឋកថាយ វិជ្ជមានាយ កិមេតាយ អធុនា បុន កតាយ សំវណ្ណនាយាតិ បុនរុត្តិយា,
និរត្ថកតាយ ច ទោសំ សមនុស្សរិត្វា តំ បរិហរន្តោ “**សីហឡទីប**”ន្តិអាទិមាហ។ តំ បរិហរណេនេវ ហិ ឥមិស្សា សំ
វណ្ណនាយ និមិត្តំ ទស្សេតិ។ តត្ថ សីហំ លាតិ គណ្ហាតីតិ **សីហឡោ** ល-ការស្ស ឡ-ការំ កត្វា យថា “គរុឡោ”តិ។
តស្មឹ វំសេ អាទិបុរិសោ សីហកុមារោ, តព្ពំសជាតា បន តម្ពបណ្ណិទីបេ ខត្តិយា, សព្ពេបិ ច ជនា តទ្ធិតវសេន,
សទិសវោហារេន វា សីហឡា, តេសំ និវាសទីបោបិ តទ្ធិតវសេន, ឋានីនាមេន វា “សីហឡោ”តិ វេទិតព្ពោ។ ជល
មជ្ឈេ ទិប្បតិ, ទ្វិធា វា អាបោ ឯត្ថ សន្ទតីតិ ទិបោ, សោយេវ **ទីបោ,** ភេទាបេក្ខាយ តេសំ ទីបោតិ តថា។ **បន**
សទ្ទោ អរុចិសំសូចនេ, តេន កាមញ្ច សា សង្គីតិត្តយមារូឡ្ហា, តថាបិ បុន ឯវំភូតាតិ អរុចិយភាវំ សំសូចេតិ។
តទត្ថសម្ពន្ធតាយ បន បុរិមគាថាយ “កាមញ្ច សង្គីតា អនុសង្គីតា ចា”តិ សានុគ្គហត្ថយោជនា សម្ភវតិ។
អញ្ញត្ថាបិ ហិ តថា ទិស្សតីតិ។ **អាភតា**តិ ជម្ពុទីបតោ អានីតា។ **អថា**តិ សង្គីតិកាលតោ បច្ឆា, ឯវំ សតិ
អាភតបទេន សម្ពន្ធោ។ **អថា**តិ វា មហាមហិន្ទត្ថេរេនាភតកាលតោ បច្ឆា, ឯវំ សតិ ឋបិតបទេន សម្ពន្ធោ។
សា ហិ ធម្មសង្គាហកត្ថេរេហិ បឋមំ តីណិ បិដកានិ សង្គាយិត្វា តស្ស អត្ថសំវណ្ណនានុរូបេនេវ វាចនាមគ្គំ
អារោបិតត្តា តិស្សោ សង្គីតិយោ អារូឡ្ហាយេវ, តតោ បច្ឆា ច មហាមហិន្ទត្ថេរេន តម្ពបណ្ណិទីបមាភតា, បច្ឆា
បន តម្ពបណ្ណិយេហិ មហាថេរេហិ និកាយន្តរលទ្ធិសង្ករបរិហរណត្ថំ **សីហឡភាសាយ ឋបិតា**តិ។
អាចរិយធម្មបាលត្ថេរោ បន បច្ឆិមសម្ពន្ធមេវ ទុទ្ទសត្តា បកាសេតិ។ តថា “**ទីបវាសីនមត្ថាយា**”តិ ឥទម្បិ “ឋ
បិតា”តិ ច “អបនេត្វា អារោបេន្តោ”តិ ច ឯតេហិ បទេហិ សម្ពជ្ឈិតព្ពំ។ ឯកបទម្បិ ហិ អាវុត្តិយាទិនយេហិ
អនេកត្ថសម្ពន្ធមុបគច្ឆតិ។ បុរិមសម្ពន្ធេន ចេត្ថ សីហឡទីបវាសីនមត្ថាយ និកាយន្តរលទ្ធិសង្ករបរិហរណេន
សីហឡភាសាយ ឋបិតាតិ តម្ពបណ្ណិយត្ថេរេហិ ឋបនបយោជនំ ទស្សេតិ។ បច្ឆិមសម្ពន្ធេន បន ឥមាយ សំវណ្ណ
នាយ ជម្ពុទីបវាសីនំ, អញ្ញទីបវាសីនញ្ច អត្ថាយ សីហឡភាសាបនយនស្ស, តន្តិនយានុច្ឆវិកភាសារោបនស្ស ច
បយោជនន្តិ។ មហាឥស្សរិយត្តា **មហិន្ទោ**តិ រាជកុមារកាលេ នាមំ, បច្ឆា បន គុណមហន្តតាយ **មហាមហិន្ទោ**តិ
វុច្ចតិ។ **សីហឡភាសា** នាម អនេកក្ខរេហិ ឯកត្ថស្សាបិ វោហរណតោ បរេសំ វោហរិតុំ អតិទុក្ករា កញ្ចុកសទិសា
សីហឡានំ សមុទាចិណ្ណា ភាសា។

ឯវំ ហោតុ បោរាណដ្ឋកថាយ, អធុនា ករិយមានា បន អដ្ឋកថា កថំ ករិយតីតិ អនុយោគេ សតិ ឥមិស្សា អដ្ឋកថាយ ករណប្បការំ ទស្សេតុមាហ **“អបនេត្វានា”**តិអាទិ។ តត្ថ តតោ មូលដ្ឋកថាតោ សីហឡភាសំ អបនេត្វា បោត្ថកេ អនារោបិតភាវេន និរង្ករិត្វាតិ សម្ពន្ធោ, ឯតេន អយំ វត្តមានា អដ្ឋកថា សង្គីតិត្តយមារោបិតាយ មូលដ្ឋកថាយ សីហឡភាសាបនយនមត្តមេវ្ហត្រ អត្ថតោ សំសន្ទតិ ថេវ សមេតិ ច យថា “គង្គោទកេន យមុនោទក”ន្តិ ទស្សេតិ។ **“មនោរម”** មិច្ចាទីនិ “ភាស”ន្តិ ឯតស្ស សភាវនិរុត្តិភាវទីបកានិ វិសេសនានិ។ សភាវនិរុត្តិភាវេន ហិ បណ្ឌិតានំ មនំ រមយតីតិ **មនោរមា។** តនោតិ អត្ថមេតាយ, តនីយតិ វា អត្ថវសេន វិវរិយតិ, វឌ្ឍតោ វា សត្តេ តាយេតិ , នានានត្ថវិសយំ វា កង្ខំ តរន្តិ ឯតាយាតិ **តន្តិ**, បាឡិ។ តស្សា នយសង្ខាតាយ គតិយា ឆវិ ឆាយំ អនុគតាតិ **តន្តិនយានុច្ឆវិកា។** អសភាវនិរុត្តិភាសន្តរសំកិណ្ណទោសវិរហិតតាយ **វិគតទោសា**, តាទិសំ សភាវនិរុត្តិភូតំ –

> “សា មាគធី មូលភាសា, នរា យាយា’ទិកប្បិកា;
> ព្រហ្មានោ ចស្សុតាលាបា, សម្ពុទ្ធា ចាបិ ភាសរេ”តិ។ –

វុត្តំ បាឡិគតិភាសំ បោត្ថកេ លិខនវសេន អារោបេន្តោតិ អត្ថោ, ឥមិនា សទ្ទទោសាភាវមាហ។

សមយំ អវិលោមេន្តោតិ សិទ្ធន្តមវិរោធេន្តោ, ឥមិនា បន អត្ថទោសាភាវមាហ។ អវិរុទ្ធត្តា ឯវ ហិ តេ ថេរវាទាបិ ឥធ បកាសយិស្សន្តិ។ កេសំ បន សមយន្តិ អាហ **“ថេរាន”**ន្តិអាទិ, ឯតេន រាហុលាចរិយាទីនំ ជេតវនវាសីអភយគិរិវាសីនិកាយានំ សមយំ និវត្តេតិ។ ថិរេហិ សីលសុគឈានវិមុត្តិសង្ខាតេហិ គុណេហិ សមន្នាគតាតិ **ថេរា។** យថាហ “ចត្តារោមេ ភិក្ខវេ ថេរករណា ធម្មា។ កតមេ ចត្តារោ? ឥធ ភិក្ខវេ ភិក្ខុ សីលវា ហោតី”តិអាទិ (អ. និ. ៤.២២)។ អបិច សច្ចធម្មាទីហិ ថិរករណេហិ សមន្នាគតត្តា **ថេរា។** យថាហ ធម្មរាជា ធម្មបទេ –

> “យម្ហិ សច្ចញ្ច ធម្មោ ច, អហឹសា សំយមោ ទមោ;
> ស វេ វន្តមលោ ធីរោ, **‘ថេរោ’**ឥតិ បវុច្ចតី”តិ។ (ធ. ប. ២៦០);

តេសំ។ មហាកស្សបត្ថេរាទីហិ អាគតា អាចរិយបរម្បរា ថេរវំសោ, តប្បរិយាបន្នា ហុត្វា អាគមាធិគមសម្បន្នត្តា បញ្ញាបជ្ជោតេន តស្ស សមុជ្ជលនតោ តំ បការេន ទីបេន្តិ, តស្មឹ វា បទីបសទិសាតិ **ថេរវំសបទីបា។** វិវិធេន អាការេន និច្ឆិយតីតិ **វិនិច្ឆយោ**, គណ្ឋិដ្ឋានេសុ ខីលមទ្ទនាការេន បវត្តា វិមតិច្ឆេទនីកថា, សុដ្ឋុ និបុណោ សណ្ហោ វិនិច្ឆយោ ឯតេសន្តិ **សុនិបុណវិនិច្ឆយា។** អថ វា វិនិច្ឆិនោតីតិ **វិនិច្ឆយោ**, យថាវុត្តវិសយំ ញាណំ, សុដ្ឋុ និបុណោ ឆេកោ វិនិច្ឆយោ ឯតេសន្តិ **សុនិបុណវិនិច្ឆយា។** មហាមេឃវនេ បិតោ វិហារោ **មហាវិហារោ**, យោ សត្ថុ មហាពោធិនា វិរោចតិ, តស្មឹ វសនសីលា **មហាវិហារវាសិនោ** , តាទិសានំ សមយំ អវិលោមេន្តោតិ អត្ថោ, ឯតេន មហាកស្សបាទិថេរបរម្បរាគតោ, តតោយេវ អវិបរីតោ សណ្ហសុខុមោ វិនិច្ឆយោតិ មហាវិហារវាសីនំ សមយស្ស បមាណភូតតំ បុគ្គលាធិដ្ឋានវសេន ទស្សេតិ។

ហិត្វា បុនប្បុនភតមត្ថន្តិ ឯកត្ថ វុត្តម្បិ បុន អញ្ញត្ថ អាភតមត្ថំ បុនវុត្តិភាវតោ, គន្ថគរុកភាវតោ ច ច ជិត្វា តស្ស អាគមវរស្ស អត្ថំ បកាសយិស្សាមីតិ អត្ថោ។

ឯវំ ករណប្បការម្បិ ទស្សេត្វា “ទីបវាសីនមត្ថាយា”តិ វុត្តប្បយោជនតោ អញ្ញម្បិ សំវណ្ណនាយ បយោជនំ ទស្សេតុំ **“សុជនស្ស ចា”**តិអាទិមាហ។ តត្ថ **សុជនស្ស ចា**តិ **ច**-សទ្ទោ សមុច្ចយត្ថោ, តេន ន កេវលំ ជម្ពុទីបវាសីនមេវ អត្ថាយ, អថ ខោ សាធុជនតោសនត្ថញ្ចាតិ សមុច្ចិនោតិ។ តេនេវ ច តម្ពបណ្ណិទីបវាសីនម្បិ អត្ថាយាតិ អយមត្ថោ សិទ្ធោ ហោតិ ឧគ្គហណាទិសុករតាយ តេសម្បិ ពហូបការត្តា។ **ចិរដ្ឋិតត្ថញ្ចា**តិ ឯត្ថាបិ **ច**-សទ្ទោ ន កេវលំ តទុភយត្ថមេវ, អបិ តុ តិវិធស្សាបិ សាសនធម្មស្ស, បរិយត្តិធម្មស្ស វា បញ្ចវស្សសហស្ស បរិមាណំ ចិរកាលំ ឋិតត្ថញ្ចាតិ សមុច្ចយត្ថមេវ ទស្សេតិ។ បរិយត្តិធម្មស្ស ហិ ឋិតិយា បដិបត្តិធម្មបដិវេធធម្មានម្បិ ឋិតិ ហោតិ តស្សេវ តេសំ មូលភាវតោ។ បរិយត្តិធម្មោ បន សុនិក្ខិត្តេន បទព្យញ្ជនេន, តទត្ថេន ច ចិរំ សម្មា បតិដ្ឋាតិ, សំវណ្ណនាយ ច បទព្យញ្ជនំ អវិបរីតំ សុនិក្ខិត្តំ, តទត្ថោបិ អវិបរីតោ សុនិក្ខិត្តោ ហោតិ, តស្មា សំវណ្ណនាយ អវិបរីតស្ស បទព្យញ្ជនស្ស, តទត្ថស្ស ច សុនិក្ខិត្តស្ស ឧបាយភាវមុបាទាយ វុត្តំ **“ចិរដ្ឋិតត្ថញ្ច ធម្មស្សា”**តិ។ វុត្តញ្ហេតំ ភគវតា –

“ទ្វេមេ ភិក្ខវេ ធម្មា សទ្ធម្មស្ស ឋិតិយា អសម្មោសាយ អនន្តរធានាយ សំវត្តន្តិ។ កតមេ ទ្វេ? សុនិក្ខិត្តញ្ច បទព្យញ្ជនំ, អត្ថោ ច សុនីតោ, ឥមេ ខោ…បេ…. សំវត្តន្តី”តិអាទិ (អ. និ. ២.២១)។

ឯវំ បយោជនម្បិ ទស្សេត្វា វក្ខមានាយ សំវណ្ណនាយ មហត្ថបរិច្ឆាគេន គន្ថគរុកភាវំ បរិហរិតុមាហ **“សីលកថា”**តិអាទិ។ តថា ហិ វុត្តំ “ន តំ វិចរយិស្សាមី”តិ។ អបរោ នយោ – យទដ្ឋកថំ កត្តុកាមោ, តទេកទេសភាវេន វិសុទ្ធិមគ្គោ គហេតព្ពោតិ កថិកានំ ឧបទេសំ ករោន្តោ តត្ថ វិចារិតធម្មេ ឧទ្ទេសវសេន ទស្សេតុមាហ **“សីលកថា”**តិអាទិ។ តត្ថ **សីលកថា**តិ ចារិត្តវារិត្តាទិវសេន សីលវិត្ថារកថា។ **ធុតធម្មា**តិ បិណ្ឌបាតិកង្គាទយោ តេរស កិលេសធុននកធម្មា។ **កម្មដ្ឋានានី**តិ ភាវនាសង្ខាតស្ស យោគកម្មស្ស បវត្តិដ្ឋានត្តា កម្មដ្ឋាននាមានិ ធម្មជាតានិ។ តានិ បន បាឡិយមាគតានិ អដ្ឋតឹ សេវ ន គហេតព្ពានិ, អថ ខោ អដ្ឋកថាយមាគតានិបិ ទ្វេតិញាបេតុំ **“សព្ពានិបី”**តិ វុត្តំ។ **ចរិ យាវិធានសហិតោ**តិ រាគចរិតាទីនំ សភាវាទិវិធានេន សហ បវត្តោ, ឥទំ បន **“ឈានសមាបត្តិវិត្ថារោ”**តិ ឥមស្ស វិសេសនំ។ ឯត្ថ ច រូបាវចរជ្ឈានានិ **ឈានំ**, អរូបាវចរជ្ឈានានិ **សមាបត្តិ។** តទុភយម្បិ វា បដិលទ្ធមត្តំ **ឈានំ**, សមាបជ្ជនវសីភាវប្បត្តំ **សមាបត្តិ។** អបិច តទបិ ឧភយំ **ឈាន**មេវ, ផលសមាបត្តិនិរោធសមាបត្តិយោ បន **សមាបត្តិ**, តាសំ វិត្ថារោតិ អត្ថោ។

លោកិយលោកុត្តរភេទានំ ឆន្នម្បិ អភិញ្ញានំ គហណត្ថំ **“សព្ពា ច អភិញ្ញាយោ”**តិ វុត្តំ។ ញាណវិភង្គាទីសុ (វិភ. ៧៥១) អាគតនយេន ឯកវិធាទិនា ភេទេន បញ្ញាយ សង្កលយិត្វា សម្បិណ្ឌេត្វា, គណេត្វា វា វិនិច្ឆយនំ **បញ្ញាសង្កលនវិនិច្ឆយោ។ អរិយានី**តិ ពុទ្ធាទីហិ អរិយេហិ បដិវិជ្ឈិតព្ពត្តា, អរិយភាវសាធកត្តា វា អរិយានិ ឧត្តរបទលោបេន។ អវិតថភាវេន វា អរណីយត្តា, អវគន្តព្ពត្តា **អរិយានិ**, “សច្ចានី”តិមស្ស វិសេសនំ។

ហេតាទិបច្ចយធម្មានំ ហេតុបច្ចយាទិភាវេន បច្ចយុប្បន្នធម្មានមុបការកតា **បច្ចយាការោ**, តស្ស ទេសនា តថា, បដិច្ចសមុប្បាទកថាតិ អត្ថោ។ សា បន និកាយន្តរលទ្ធិសង្កររហិតតាយ សុដ្ឋុ បរិសុទ្ធា, ឃនវិនិព្ភោគស្ស ច សុទុក្ករតាយ និបុណា, ឯកត្តាទិនយសហិតា ច តត្ថ វិចារិតាតិ អាហ **“សុបរិសុទ្ធនិបុណនយា”**តិ។ បទត្តយម្បិ ហេតំ បច្ចយាការទេសនាយ វិសេសនំ។ បដិសម្ភិទាទីសុ អាគតនយំ អវិស្សជ្ជេត្វាវ វិចារិតត្តា អវិមុត្តោ តន្តិមគ្គោ យស្សាតិ **អវិមុត្តតន្តិ មគ្គា។ មគ្គោ**តិ ចេត្ថ បាឡិសង្ខាតោ ឧបាយោ តំតទត្ថានំ អវពោធស្ស, សច្ចបដិវេធស្ស វា ឧបាយភាវតោ។ បពន្ធោ វា ទីឃភាវេន បកតិមគ្គសទិសត្តា, ឥទំ បន **“វិបស្សនា, ភាវនា”**តិ បទទ្វយស្ស វិសេសនំ។

ឥតិ បន សព្ពន្តិ ឯត្ថ **ឥតិ**-សទ្ទោ បរិសមាបនេ យថាឧទ្ទិដ្ឋឧទ្ទេសស្ស បរិនិដ្ឋិតត្តា, ឯត្តកំ សព្ពន្តិ អត្ថោ។ **បនា**តិ វចនាលង្ការមត្តំ វិសុំ អត្ថាភាវតោ។ បទត្ថសំកិណ្ណស្ស, វត្តព្ពស្ស ច អវុត្តស្ស អវសេសស្ស អភាវតោ សុវិញ្ញេយ្យភាវេន **សុបរិសុទ្ធំ**, “សព្ព”ន្តិ ឥមិនា សម្ពន្ធោ, ភាវនបុំសកំ វា ឯតំ “វុត្ត”ន្តិ ឥមិនា សម្ពជ្ឈនតោ។ **ភិយ្យោ**តិ អតិរេកំ, អតិវិត្ថារន្តិ អត្ថោ, ឯតេន បទត្ថមត្តមេវ វិចារយិស្សាមីតិ ទស្សេតិ។ ឯតំ សព្ពំ ឥធ អដ្ឋកថាយ ន វិចារយិស្សាមិ បុនរុត្តិភាវតោ, គន្ថគរុកភាវតោ ចាតិ អធិប្បាយោ។ **វិចរយិស្សាមី**តិ ច គាថាភាវតោ ន វុទ្ធិភាវោតិ ទដ្ឋព្ពំ។

ឯវម្បិ ឯស វិសុទ្ធិមគ្គោ អាគមានមត្ថំ ន បកាសេយ្យ, អថ សព្ពោបេសោ ឥធ វិចារិតព្ពោយេវាតិ ចោទនាយ តថា អវិចារណស្ស ឯកន្តការណំ និទ្ធារេត្វា តំ បរិហរន្តោ **“មជ្ឈេ វិសុទ្ធិមគ្គោ”**តិអាទិមាហ។ តត្ថ **មជ្ឈេ**តិ ខុទ្ទកតោ អញ្ញេសំ ចតុន្នម្បិ អាគមានំ អព្ភន្តរេ។ **ហិ**-សទ្ទោ ការណេ, តេន យថាវុត្តំ ការណំ ជោតេតិ។ **តត្ថា**តិ តេសុ ចតូសុ អាគមេសុ។ **យថាភាសិត**ន្តិ ភគវតា យំ យំ ទេសិតំ, ទេសិតានុរូបំ វា។ អបិ ច សំវណ្ណកេហិ សំវណ្ណនាវសេន យំ យំ ភាសិតំ, ភាសិតានុរូបន្តិបិ អត្ថោ។ **ឥច្ចេវា**តិ ឯត្ថ **ឥតិ**-សទ្ទេន យថាវុត្តំ ការណំ និទស្សេតិ, ឥមិនាវ ការណេន, ឥទមេវ វា ការណំ មនសិ សន្និធាយាតិ អត្ថោ។ **កតោ**តិ ឯត្ថាបិ “វិសុទ្ធិមគ្គោ ឯសា”តិ បទំ កម្មភាវេន សម្ពជ្ឈតិ អាវុត្តិយាទិនយេនាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **តម្បី**តិ តំ វិសុទ្ធិមគ្គម្បិ ញាណេន គហេត្វាន។ **ឯតាយា**តិ សុមង្គលវិលាសិនិយា នាម ឯតាយ អដ្ឋកថាយ។ ឯត្ថ ច “មជ្ឈេ ឋត្វា”តិ ឯតេន មជ្ឈត្តភាវទីបនេន វិសេសតោ ចតុន្នម្បិ អាគមានំ សាធារណដ្ឋកថា វិសុទ្ធិមគ្គោ, ន សុមង្គលវិលាសិនីអាទយោ វិយ អសាធារណដ្ឋកថាតិ ទស្សេតិ។ អវិសេសតោ បន វិនយាភិធម្មានម្បិ យថារហំ សាធារណដ្ឋកថា ហោតិយេវ, តេហិ សម្មិស្សតាយ ច តទវសេសស្ស ខុទ្ទកាគមស្ស វិសេសតោ សាធារណា សមានាបិ តំ ឋបេត្វា ចតុន្នមេវ អាគមានំ សាធារណាត្វេវ វុត្តាតិ។

ឥតិ សោឡសគាថាវណ្ណនា។

គន្ថារម្ភកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

និទានកថាវណ្ណនា

ឯវំ យថាវុត្តេន វិវិធេន នយេន បណាមាទិកំ បករណារម្ភវិធានំ កត្វា ឥទានិ វិភាគវន្តានំ សភាវវិភាវនំ វិភាគទស្សនវសេនេវ សុវិភាវិតំ, សុវិញ្ញាបិតញ្ច ហោតីតិ បឋមំ តាវ វគ្គសុត្តវសេន វិភាគំ ទស្សេតុំ **“តត្ថ ទីឃាគមោ នាមា”**តិអាទិមាហ។ តត្ថ **តត្ថា**តិ “ទីឃស្ស អាគមវរស្ស អត្ថំ បកាសយិស្សាមី”តិ យទិទំ វុត្តំ, តស្មិំ វចនេ។ “យស្ស អត្ថំ បកាសយិស្សាមី”តិ បដិញ្ញាតំ, សោ ទីឃាគមោ នាម វគ្គសុត្តវសេន ឯវំ វេទិតព្ពោ, ឯវំ វិភាគោតិ វា អត្ថោ។ អថ វា **តត្ថា**តិ “ទីឃាគមនិស្សិត”ន្តិ យំ វុត្តំ, ឯតស្មិំ វចនេ។ យោ ទីឃាគមោ វុត្តោ, សោ ទីឃាគមោ នាម វគ្គសុត្តវសេន។ ឯវំ វិភជិតព្ពោ, ឯទិសោតិ វា អត្ថោ។ “ទីឃស្សា”តិអាទិនា ហិ វុត្តំ ទូរវចនំ តំ-សទ្ទេន បដិនិទ្ទិសតិ វិយ “ទីឃាគមនិស្សិត”ន្តិ វុត្តំ អាសន្នវចនម្បិ តំ-សទ្ទេន បដិនិទ្ទិសតិ អត្តនោ ពុទ្ធិយំ បរម្មុខំ វិយ បរិវត្តមានំ ហុត្វា បវត្តនតោ។ ឯទិសេសុ ហិ ឋានេសុ អត្តនោ ពុទ្ធិយំ សម្មុខំ វា បរម្មុខំ វា បរិវត្តមានំ យថា តថា វា បដិនិទ្ទិសិតុំ វដ្ដតិ សទ្ទមត្តបដិនិទ្ទេសេន អត្ថស្សាវិរោធនតោ។ វគ្គសុត្តាទីនំ និព្ពចនំ បរតោ អាវិ ភវិស្សតិ។ តយោ វគ្គា យស្សាតិ **តិវគ្គោ។** ចតុត្តឹស សុត្តានិ ឯត្ថ សង្គយ្ហន្តិ, តេសំ វា សង្គហោ គណនា ឯត្ថាតិ **ចតុត្តឹសសុត្តសង្គហោ។**

អត្តនោ សំវណ្ណនាយ បឋមសង្គីតិយំ និក្ខិត្តានុក្កមេនេវ បវត្តភាវំ ទស្សេតុំ **“តស្ស...បេ.... និទានមាទី”**តិ វុត្តំ។ អាទិភាវោ ហេត្ថ សង្គីតិក្កមេនេវ វេទិតព្ពោ។ កស្មា បន ចតូសុ អាគមេសុ ទីឃាគមោ បឋមំ សង្គីតោ, តត្ថ ច សីលក្ខន្ធវគ្គោ បឋមំ និក្ខិត្តោ, តស្មិញ្ច ព្រហ្មជាលសុត្តំ, តត្ថាបិ និទានន្តិ? នាយមនុយោគោ កត្ថចិបិ ន បវត្តតិ សព្ពត្ថេវ វចនក្កមមត្តំ បដិច្ច អនុយុញ្ជិតព្ពតោ។ អបិច សទ្ធាវហគុណត្តា ទីឃាគមោវ បឋមំ សង្គីតោ។ សទ្ធា ហិ កុសលធម្មានំ ពីជំ។ យថាហ “សទ្ធា ពីជំ តបោ វុដ្ឋី”តិ (សំ. និ. ២.១៩៧; សុ. និ. ៧៧)។ សទ្ធាវហគុណតា ចស្ស ហេដ្ឋា ទស្សិតាយេវ។ កិញ្ច ភិយ្យោ – កតិបយសុត្តសង្គហតាយ ចេវ អប្បបរិមាណតាយ ច ឧគ្គហណធារណាទិសុខតោ បឋមំ សង្គីតោ។ តថា ហេស ចតុត្តឹសសុត្តសង្គហោ, ចតុសដ្ឋិភាណវារបរិមាណោ ច។ សីលកថាពាហុល្លតោ បន **សីលក្ខន្ធវគ្គោ** បឋមំ និក្ខិត្តោ។ សីលញ្ហិ សាសនស្ស អាទិ សីលបតិដ្ឋានត្តា សព្ពគុណានំ ។ តេនេវាហ “តស្មា តិហ ត្វំ ភិក្ខុ អាទិមេវ វិសោធេហិ កុសលេសុ ធម្មេសុ។ កោ ចាទិ កុសលានំ ធម្មានំ? សីលញ្ច សុវិសុទ្ធ”ន្តិអាទិ (សំ. និ. ៥.៤៦៨)។ សីលក្ខន្ធកថាពាហុល្លតោ ហិ សោ “សីលក្ខន្ធវគ្គោ”តិ វុត្តោ។ ទិដ្ឋិវិនិវេឋនកថាភាវតោ បន សុត្តន្តបិដកស្ស និរវសេសទិដ្ឋិវិភជនំ **ព្រហ្មជាលសុត្តំ** បឋមំ និក្ខិត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ តេបិដកេ ហិ ពុទ្ធវចនេ ព្រហ្មជាលសទិសំ ទិដ្ឋិគតានិ និក្កម្មំ និជ្ជដំ កត្វា វិភត្តសុត្តំ នត្ថិ។ **និទានំ** បន បឋមសង្គីតិយំ មហាកស្សបត្ថេរេន បុដ្ឋេន អាយស្មតា អានន្ទេន ទេសកាលាទិនិទស្សនត្ថំ បឋមំ និក្ខិត្តន្តិ។ តេនាហ **“ព្រហ្មជាលស្សាបិ”**តិអាទិ។ តត្ថ ច **“អាយស្មតា”**តិអាទិនា ទេសកំ និយមេតិ, **បឋមសង្គីតិកាលេ**តិ បន កាលន្តិ, អយមត្ថោ ឧបរិ អាវិ ភវិស្សតិ។

បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា

ឥទានិ “បឋមមហាសង្គីតិកាលេ”តិ វចនប្បសង្គេន តំ បឋមមហាសង្គីតឹ ទស្សេន្តោ, យស្សំ វា បឋមមហាសង្គីតិយំ និក្ខិត្តានុក្កមេន សំវណ្ណនំ កត្តុកាមត្តា តំ វិភាវេន្តោ តស្សា តន្តិយា អារុឡ្ហាយបិ ឥធ វចនេ ការណំ ទស្សេតុំ **“បឋមមហាសង្គីតិ នាម ចេសា”**តិអាទិមាហ។ ឯត្ថ ហិ **កិញ្ចាបិ...បេ.... មារូឡ្ហា**តិ ឯតេន ននុ សា សង្គីតិក្ខន្ធកេ តន្តិមារូឡ្ហា, កស្មា ឥធ បុន វុត្តា, យទិ ច វុត្តា អស្ស និរត្ថកតា, តន្តគរុតា ច សិយាតិ ចោទនាលេសំ ទស្សេតិ។ **“និទាន...បេ.... វេទិតព្ពា”**តិ បន ឯតេន និទានកោសល្លត្ថភាវតោ យថាវុត្តទោសតា ន សិយាតិ វិសេសការណទស្សនេន បរិហរតិ។ “បឋមមហាសង្គីតិ នាម ចេសា”តិ ឯត្ថ **ច**-សទ្ទោ វ្ណទិសេសុ ឋានេសុ វត្តព្ពសម្បិណ្ឌនត្ថោ។ តេន ហិ បឋមមហាសង្គីតិកាលេ វុត្តំ និទានញ្ច អាទិ, ឯសា ច បឋមមហាសង្គីតិ នាម ឯវំ វេទិតព្ពាតិ ឥមមត្ថំ សម្បិណ្ឌេតិ។ ឧបញ្ញាសត្ថោ វា **ច**-សទ្ទោ, ឧបញ្ញាសោតិ ច វាក្យារម្ភោ វុច្ចតិ។ ឯសា ហិ គន្ថការានំ បកតិ, យទិទំ កិញ្ចិ វត្វា បុន អបរំ វត្តុមារភន្តានំ ច-សទ្ទបយោគោ។ យំ បន វជិរពុទ្ធិត្ថេរេន វុត្តំ “ឯត្ថ ច-សទ្ទោ អតិរេកត្ថោ, តេន អញ្ញាបិ អត្ថីតិ ទីបេតី”តិ (វជិរ ដី. ពាហិរនិទានកថាវណ្ណនា), តទយុត្តមេវ។ ន ហេត្ថ ច-សទ្ទេន តទត្ថោ វិញ្ញាយតិ។ យទិ ចេត្ថ តទត្ថទស្សនត្ថមេវ ច-ការោ អធិប្បេតោ សិយា, ឯវំ សតិ សោ ន កត្តព្ពោយេវ បឋមសទ្ទេនេវ អញ្ញាសំ ទុតិយាទិសង្គីតីនម្បិ អត្ថិភាវស្ស ទស្សិតត្តា។ ទុតិយាទិមុបាទាយ ហិ បឋមសទ្ទបយោគោ ទីឃាទិមុបាទាយ រស្សាទិសទ្ទបយោគោ វិយ។ យថាបច្ចយំ តត្ថ តត្ថ ទេសិតត្តា, បញ្ញត្តត្តា ច វិប្បកិណ្ណានំ ធម្មវិនយានំ សង្គហេត្វា គាយនំ កថនំ **សង្គីតិ,** ឯតេន តំ តំ សិក្ខាបទានំ, តំតំសុត្តានញ្ច អាទិបរិយោសានេសុ, អន្តរន្តរា ច សម្ពន្ធវសេន ឋបិតំ សង្គីតិការកវចនំ សង្គហិតំ ហោតិ។ មហាវិសយត្តា, បូជិតត្តា ច មហតី សង្គីតិ **មហាសង្គីតិ,** បឋមា មហាសង្គីតិ **បឋមមហាសង្គីតិ។ កិញ្ចាបី**តិ អនុគ្គហត្ថោ, តេន បាឡិយម្បិ សា សង្គីតិមារូឡ្ហាវាតិ អនុគ្គហំ ករោតិ, ឯវម្បិ តត្ថារុឡ្ហមត្តេន ឥធ សោតូនំ និទានកោសល្លំ ន ហោតីតិ **បន**-សទ្ទេន អរុចិយត្ថំ ទស្សេតិ។ និទទាតិ ទេសនំ ទេសកាលាទិវសេន អវិទិតំ វិទិតំ កត្វា និទស្សេតីតិ **និទានំ,** តស្មិំ **កោសល្លំ,** តទត្ថាយាតិ អត្ថោ។

ឥទានិ តំ វិត្ថារេត្វា ទស្សេតុំ “**ធម្មចក្កបវត្តនញ្ហី**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ សត្ថានំ ទស្សនានុត្តរិយសរណាទិបដិលាភហេតុភូតាសុ វិជ្ជមានាសុបិ អញ្ញាសុ ភគវតោ កិរិយាសុ “ពុទ្ធោ ពោធេយ្យ”ន្តិ (ពុ. វំ. អដ្ឋ. អព្ភន្តរនិទាន ១; ចរិយា. អដ្ឋ. បកិណ្ណកកថា; ឧទាន អដ្ឋ. ១៨) បដិញ្ញាយ អនុលោមនតោ វិនេយ្យានំ មគ្គផលុប្បត្តិហេតុភូតា កិរិយាវ និប្បរិយាយេន ពុទ្ធកិច្ចំ នាមាតិ តំ សរូបតោ ទស្សេតុំ “**ធម្មចក្កប្បវត្តនញ្ហិ...បេ.... វិនយនា**”តិ វុត្តំ។ ធម្មចក្កប្បវត្តនតោ បន បុព្ពភាគេ ភគវតា ភាសិតំ សុណន្តានម្បិ វាសនាភាគិយមេវ ជាតំ, ន សេក្ខភាគិយំ, ន និព្ពេធភាគិយំ តបុស្សភល្លិកានំ សរណទានំ វិយ។ ឯសា ហិ ធម្មតា, តស្មា តមេវ មរិយាទភាវេន វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ សទ្ធិន្ទ្រិយាទិ ធម្មោយេវ បវត្តនដ្ឋេន ចក្កន្តិ **ធម្មចក្កំ។** អថ វា **ចក្កន្តិ** អាណា, ធម្មតោ អនបេតត្តា ធម្មញ្ច តំ ចក្កញ្ចាតិ **ធម្មចក្កំ។** ធម្មេន ញាយេន ចក្កន្តិបិ **ធម្មចក្កំ។** វុត្តញ្ហិ បដិសម្ភិទាយំ –

“ធម្មញ្ច បវត្តេតិ ចក្កញ្ចាតិ ធម្មចក្កំ។ ចក្កញ្ច បវត្តេតិ ធម្មញ្ចាតិ ធម្មចក្កំ, ធម្មេន បវត្តេតីតិ ធម្មចក្កំ, ធម្មចរិយាយ បវត្តេតីតិ ធម្មចក្ក”ន្តិអាទិ (បដិ. ម. ២.៤០, ៤១)។

តស្ស បវត្តនំ តថា។ **បវត្តន**ន្តិ ច បវត្តយមានំ, បវត្តិតន្តិ បច្ចុប្បន្នាតីតវសេន ទ្វិធា អត្ថោ។ យំ សន្ធាយ អដ្ឋកថាសុ វុត្តំ “ធម្មចក្កបវត្តនសុត្តន្តំ ទេសេន្តោ ធម្មចក្កំ បវត្តេតិ នាម, អញ្ញាសិកោណ្ឌញ្ញត្ថេរស្ស មគ្គផលាធិគតតោ បដ្ឋាយ បវត្តិតំ នាមា”តិ (សំ. និ. អដ្ឋ. ៣.៥.១០៨១-១០៨៨; បដិ. ម. អដ្ឋ. ២.២.៤០)។ ឥធ បន បច្ចុប្បន្នវសេនេវ អត្ថោ យុត្តោ។ **យាវា**តិ បរិច្ឆេទត្ថេ និបាតោ, សុភទ្ទស្ស នាម បរិព្ពាជកស្ស វិនយនំ អន្តោបរិច្ឆេទំ កត្វាតិ អភិវិធិវសេន អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ តញ្ហិ ភគវា បរិនិព្ពានមញ្ចេ និបន្នោយេវ វិនេសីតិ។ កតំ បរិនិដ្ឋាបិតំ ពុទ្ធកិច្ចំ យេនាតិ តថា, តស្មឹ។ កតពុទ្ធកិច្ចេ ភគវតិ លោកនាថេ បរិនិព្ពុតេតិ សម្ពន្ធោ, ឯតេន ពុទ្ធកត្តព្ពស្ស កិច្ចស្ស កស្សចិបិ អសេសិតភាវំ ទីបេតិ។ តតោយេវ ហិ ភគវា បរិនិព្ពុតោតិ។ ននុ ច សាវកេហិ វិនីតាបិ វិនេយ្យា ភគវតាយេវ វិនីតា នាម។ តថា ហិ សាវកភាសិតំ សុត្តំ “ពុទ្ធភាសិត”ន្តិ វុច្ចតិ។ សាវកវិនេយ្យា ច ន តាវ វិនីតា, តស្មា “កតពុទ្ធកិច្ចេ”តិ ន វត្តព្ពន្តិ? នាយំ ទោសោ តេសំ វិនយនុបាយស្ស សាវកេសុ ឋបិតត្តា។ តេនេវាហ –

“ន តាវាហំ បាបិម បរិនិព្ពាយិស្សាមិ, យាវ មេ ភិក្ខូ ន សាវកា ភវិស្សន្តិ វិយត្តា វិនីតា វិសារទា ពហុស្សុតា ធម្មធរា...បេ.... ឧប្បន្នំ បរប្បវាទំ សហ ធម្មេន សុនិគ្គហិតំ និគ្គហេត្វា សប្បាដិហារិយំ ធម្មំ ទេសេស្សន្តី”តិអាទិ (ទី. និ. ២.១៦៨; ឧទា. ៥១)។

“កុសិនារាយ”ន្តិអាទិនា ភគវតោ បរិនិព្ពុតទេសកាលវិសេសវចនំ “អបរិនិព្ពុតោ ភគវា”តិ គាហស្ស មិច្ឆាភាវទស្សនត្ថំ, លោកេ ជាតសំវទ្ធាទិភាវទស្សនត្ថញ្ច។ តថា ហិ មនុស្សភាវស្ស សុបាកដករណត្ថំ មហាពោធិសត្តា ចរិមភវេ ទារបរិគ្គហាទីនិបិ ករោន្តីតិ។ **កុសិនារាយ**ន្តិ ឯវំ នាមកេ នគរេ។ តញ្ហិ នគរំ កុសហត្ថំ បុរិសំ ទស្សនដ្ឋានេ មាបិតត្តា “កុសិនារា”ន្តិ វុច្ចតិ, សមីបត្ថេ ចេតំ ភុម្មំ។ **ឧបវត្តនេ មល្លានំ សាលវនេ**តិ តស្ស នគរស្ស ឧបវត្តនភូតេ មល្លរាជូនំ សាលវនេ។ តញ្ហិ សាលវនំ នគរំ បវិសិតុកាមា ឧយ្យានតោ ឧបច្ច វត្តន្តិ គច្ឆន្តិ ឯតេនាតិ **ឧបវត្តនំ។** យថា ហិ អនុរាធបុរស្ស ទក្ខិណបច្ឆិមទិសាយំ ថូបារាមោ, ឯវំ តំ ឧយ្យានំ កុសិនារាយ ទក្ខិណបច្ឆិមទិសាយំ ហោតិ។ យថា ច ថូបារាមតោ ទក្ខិណទ្វារេន នគរំ បវិសនមគ្គោ បាចីនមុខោ គន្ត្វា ឧត្តរេន និវត្តតិ, ឯវំ ឧយ្យានតោ សាលបន្តិ បាចីនមុខា គន្ត្វា ឧត្តរេន និវត្តា, តស្មា តំ “ឧបវត្តន”ន្តិ វុច្ចតិ។ អបរេ បន “តំ សាលវនមុបគន្ត្វា មិត្តសុហជ្ជេ អបលោកេត្វា និវត្តនតោ ឧបវត្តនន្តិ បាកដំ ជាតំ កិរា”តិ វទន្តិ។ **យមកសាលានមន្តរេ**តិ យមកសាលានំ វេមជ្ឈេ។ តត្ថ កិរ ភគវតោ បញ្ញត្តស្ស បរិនិព្ពានមញ្ចស្ស សីសភាគេ ឯកា សាលបន្តិ ហោតិ, បាទភាគេ ឯកា។ តត្រាបិ ឯកោ តរុណសាលោ សីសភាគស្ស អាសន្នោ ហោតិ, ឯកោ បាទភាគស្ស។ តស្មា “យមកសាលានមន្តរេ”តិ វុត្តំ។ អបិច “យមកសាលា នាម មូលក្ខន្ធវិដបបត្តេហិ អញ្ញមញ្ញំ សំសិព្ពេត្វា ឋិតសាលា”តិបិ មហាអដ្ឋកថាយំ វុត្តំ។ មា ឥតិ ចន្ទោ វុច្ចតិ តស្ស គតិយា ទិវសស្ស មិនិតព្ពតោ, តទា សព្ពកលាបារិបូរិយា បុណ្ណោ ឯវ មាតិ **បុណ្ណមា។** សទ្ទវិទូ បន “មោ សិវោ ចន្ទិមា ចេវា”តិ វុត្តំ សក្កតភាសានយំ គហេត្វា ឱការន្តម្បិ ចន្ទិមវាចក ម-សទ្ទមិច្ឆន្តិ។ វិសាខាយ យុត្តោ បុណ្ណមា យត្ថាតិ **វិសាខាបុណ្ណមោ**, សោយេវ ទិវសោ តថា, តស្មឹ។ បច្ចូសតិ តិមិរំ វិនាសេតីតិ **បច្ចូសោ**, បតិ-បុព្ពោ ឧស-សទ្ទោ រុជាយន្តិ ហិ នេរុត្តិកា, សោយេវ សមយោតិ រត្តិយា បច្ឆិមយាមបរិយាបន្នោ កាលវិសេសោ វុច្ចតិ, តស្មឹ។ វិសាខាបុណ្ណមទិវសេ ឦទិសេ រត្តិយា បច្ឆិមសមយេតិ វុត្តំ ហោតិ។

ឧបាទីយតេ កម្មកិលេសេហីតិ **ឧបាទិ**, វិបាកក្ខន្ធា, កដត្តា ច រូបំ។ សោ បន ឧបាទិ កិលេសាភិសង្ខារមារនិម្មថនេ អនោស្សដ្ឋោ, ឥធ ខន្ធមច្ចុមារនិម្មថនេ ឱស្សដ្ឋោន សេសិតោ, តស្មា នត្ថិ ឯតិស្សា ឧបាទិសង្ខាតោ សេសោ, ឧបាទិស្ស វា សេសោតិ កត្វា “**អនុបាទិសេសា**”តិ វុច្ចតិ។ **និព្ពានធាតូ**តិ ចេត្ថ

និព្ពុតិមត្តំ អធិប្បេតំ, និព្ពានញ្ច តំ សភាវធារណតោ ធាតុ ចាតិ កត្វា។ និព្ពុតិយា ហិ ការណបរិយាយេន អសង្ខតធាតុ តថា វុច្ចតិ។ ឥត្ថម្ភូតលក្ខណេ ចាយំ ករណនិទ្ទេសោ។ អនុបាទិសេសតាសង្ខាតំ ឥមំ បការំ ភូតស្ស បត្តស្ស បរិនិព្ពុតស្ស ភគវតោ លក្ខណេ និព្ពានធាតុសង្ខាតេ អត្ថេ តតិយាតិ វុត្តំ ហោតិ។ ននុ ច “អនុបាទិសេសាយា”តិ និព្ពានធាតុយាវ វិសេសនំ ហោតិ, ន បរិនិព្ពុតស្ស ភគវតោ, អថ កស្មា តំ ភគវា បត្តោតិ វុត្តោតិ? និព្ពានធាតុយា សហចរណតោ។ តំសហចរណេន ហិ ភគវាបិ អនុបាទិសេសភាវំ បត្តោតិ វុច្ចតិ។ អថ វា អនុបាទិសេសភាវសង្ខាតំ ឥមំ បការំ បត្តាយ និព្ពានធាតុយា លក្ខណេ សញ្ជាននកិរិយាយ តតិយាតិបិ វត្តុំ យុជ្ជតិ។ **អនុបាទិសេសាយ និព្ពានធាតុយា**តិ ច អនុបាទិសេសនិព្ពានធាតុ ហុត្វាតិ អត្ថោ។ “ឧនបញ្ចពន្ធនេន បត្តេនា”តិ (បារា. ៦១២)។ ឯត្ថ ហិ ឧនបញ្ចពន្ធនបត្តោ ហុត្វាតិ អត្ថំ វទន្តិ។ អបិច និព្ពានធាតុយា អនុបាទិសេសាយ អនុបាទិសេសា ហុត្វា ភូតាយាតិបិ យុជ្ជតិ។ វុត្តញ្ហិ ឧទានដ្ឋកថាយ **នន្ទសុត្តវណ្ណនាយំ** “ឧបឌ្ឍល្លិខិតេហិ កេសេហីតិ ឥត្ថម្ភូតលក្ខណេ ករណវចនំ វិប្បកតុល្លិខិតេហិ កេសេហិ ឧបលក្ខិតាតិ អត្ថោ”តិ (ឧទា. អដ្ឋ. ២២) ឯសនយោ ឦទិសេសុ។ **ធាតុភាជនទិវសេ**តិ ជេដ្ឋមាសស្ស សុក្កបក្ខបញ្ចមីទិវសំ សន្ធាយ វុត្តំ, តញ្ច ន “សន្និបតិតាន”ន្តិ ឯតស្ស វិសេសនំ, “ឧស្សាហំ ជនេសី”តិ ឯតស្ស បន វិសេសនំ “ធាតុភាជនទិវសេ ភិក្ខូនំ ឧស្សាហំ ជនេសី”តិ ឧស្សាហជននស្ស កាលវសេន ភិន្នាធិករណវិសេសនភាវតោ។ ធាតុភាជនទិវសតោ ហិ បុរិមតរទិវសេសុបិ ភិក្ខូ សន្និបតិតាតិ។ អថ វា **“សន្និបតិតាន”**ន្តិ ឥទំ កាយសាមគ្គិវសេន សន្និបតនមេវ សន្ធាយ វុត្តំ, ន សមាគមនមត្តេន។ តស្មា “ធាតុភាជនទិវសេ”តិ ឥទំ “សន្និបតិតាន”ន្តិ ឯតស្ស វិសេសនំ សម្ភវតិ, ឥទញ្ច **ភិក្ខូនំ ឧស្សាហំ ជនេសី**តិ ឯត្ថ **“ភិក្ខូន”**ន្តិ ឯតេនបិ សម្ពជ្ឈនីយំ ។ សង្ឃស្ស ថេរោ **សង្ឃត្ថេរោ។** សោ បន សង្ឃោ កីវ បរិមាណោតិ អាហ **“សត្តន្នំ ភិក្ខុសតសហស្សាន”**ន្តិ។ សង្ឃសទ្ទេន ហិ អវិញ្ញាយមានស្ស បរិមាណស្ស វិញ្ញាបនត្ថមេវេតំ បុន វុត្តំ។ សទ្ទវិទូ បន វទន្តិ –

“សមាសោ ច តទ្ធិតោ ច, វាក្យត្ថេសុ វិសេសកា;
បសិទ្ធិយន្ត សាមញ្ញំ, តេលំ សុគតចីវរំ។

តស្មា នាមមត្តភូតស្ស សង្ឃត្ថេរស្ស វិសេសនត្ថមេវេតំ បុន វុត្តន្តិ, និច្ចសាបេក្ខតាយ ច ឯទិសេសុ សមាសោ យថា “ទេវទត្តស្ស គរុកុល”ន្តិ។ និច្ចសាបេក្ខតា ចេត្ថ សង្ឃសទ្ទស្ស ភិក្ខុសតសហស្សសទ្ទំ សាបេក្ខត្តេបិ អញ្ញបទន្តរាភាវេន វាក្យេ វិយ អបេក្ខិតព្ពត្ថស្ស គមកត្តា។ “សត្តន្នំ ភិក្ខុសតសហស្សាន”ន្តិ ហិ ឯតស្ស សង្ឃសទ្ទេ អវយវិភាវេន សម្ពន្ធោ, តស្សាបិ សាមិភាវេន ថេរសទ្ទេតិ។ “សត្តន្នំ ភិក្ខុសតសហស្សាន”ន្តិ ច គណបាមោក្ខភិក្ខូយេវ សន្ធាយ វុត្តំ។ តទា ហិ សន្និបតិតា ភិក្ខូ ឯត្តកាតិ គណនបថមតិក្កន្តា។ តថា ហិ វេឡុវគាមេ វេទនាវិក្ខម្ភនតោ បដ្ឋាយ “នចិរេនេវ ភគវា បរិនិព្ពាយិស្សតី”តិ សុត្វា តតោ តតោ អាគតេសុ ភិក្ខូសុ ឯកភិក្ខុបិ បក្កន្តោ នាម នត្ថិ។ យថាហុ –

“សត្តសតសហស្សានិ , តេសុ បាមោក្ខភិក្ខវោ;
ថេរោ មហាកស្សបោវ, សង្ឃត្ថេរោ តទា អហូ”តិ។

អាយស្មា មហាកស្សបោ អនុស្សរន្តោ មញ្ញមានោ ចិន្តយន្តោ ហុត្វា ឧស្សាហំ ជនេសិ, អនុស្សរន្តោ មញ្ញមានោ ចិន្តយន្តោ អាយស្មា មហាកស្សបោ ឧស្សាហំ ជនេសីតិ វា សម្ពន្ធោ។ មហន្តេហិ សីលក្ខន្ធាទីហិ សមន្នាគតត្តា មហន្តោ កស្សបោតិ **មហាកស្សបោ។** អបិច **“មហាកស្សបោ”**តិ ឧរុវេលកស្សបោ នទីកស្សបោ គយាកស្សបោ កុមារកស្សបោតិ ឥមេ ខុទ្ទានុខុទ្ទកេ ថេរេ ឧបាទាយ វុច្ចតិ។ កស្មា បនាយស្មា មហាកស្សបោ ឧស្សាហំ ជនេសីតិ អនុយោគេ សតិ តំ ការណំ វិភាវេន្តោ អាហ **“សត្តាហបរិនិព្ពុតេ”**តិអាទិ។ សត្ត អហានិ សមាហដានិ **សត្តាហំ។** សត្តាហំ បរិនិព្ពុតស្ស អស្សាតិ តថា យថា “អចិរបក្កន្តោ, មាសជាតោ”តិ, អន្តត្ថអញ្ញបទសមាសោយំ, តស្មិំ។ ភគវតោ បរិនិព្ពានទិវសតោ បដ្ឋាយ សត្តាហេ វីតិវត្តេតិ វុត្តំ ហោតិ, ឯតស្ស “វុត្តវចន”ន្តិ បទេន សម្ពន្ធោ, តថា **“សុភទ្ទេន វុឌ្ឍបព្ពជិតេនា”**តិ ឯតស្សបិ។ តត្ថ **សុភទ្ទោ**តិ តស្ស នាមមត្តំ, វុឌ្ឍកាលេ បន បព្ពជិតត្តា **“វុឌ្ឍបព្ពជិតេនា”**តិ វុត្តំ, ឯតេន សុភទ្ទបរិព្ពាជកាទីហិ តំ វិសេសំ ករោតិ។ **“អលំ អាវុសោ”**តិអាទិនា តេន វុត្តវចនំ និទស្សេតិ។ សោ ហិ សត្តាហបរិនិព្ពុតេ ភគវតិ អាយស្មតា មហាកស្សបត្ថេរេន សទ្ធិំ បាវាយ កុសិនារំ អទ្ធានមគ្គបដិបន្នេសុ បញ្ចមត្តេសុ ភិក្ខុសតេសុ អវីតរាគេ ភិក្ខូ អន្តរាមគ្គេ ទិដ្ឋអាជីវកស្ស សន្តិកា ភគវតោ បរិនិព្ពានំ សុត្វា បត្តចីវរានិ ឆឌ្ឌេត្វា ពាហា បគ្គយ្ហ នានប្បការំ បរិទេវន្តេ ទិស្វា ឯវមាហ។

កស្មា បន សោ ឯវមាហាតិ? ភគវតិ អាឃាតេន។ អយំ កិរ សោ ខន្ធកេ អាគតេ **អាតុមាវត្ថុស្មិំ** (មហាវ. ៣០៣) នហាបិតបុព្ពកោ វុឌ្ឍបព្ពជិតោ ភគវតិ កុសិនារតោ និក្ខមិត្វា អឌ្ឍតេឡសេហិ ភិក្ខុសតេហិ សទ្ធិំ អាតុមំ គច្ឆន្តេ “ភគវា អាគច្ឆតី”តិ សុត្វា “អាគតកាលេយាគុទានំ ករិស្សាមី”តិ សាមណេរភូមិយំ ឋិតេ ទ្វេ

បុត្តេ ឯតទវោច “ភគវា កិរ តាតា អាតុមំ អាគច្ឆតិ មហតា ភិក្ខុសង្ឃេន សទ្ធិំ អឌ្ឍតេឡសេហិ ភិក្ខុសតេហិ, គច្ឆថ តុម្ហេ តាតា, ខុរភណ្ឌំ អាទាយ នាឡិយា វា បសិព្ពកេន វា អនុឃរកំ អាហិណ្ឌថ, លោណម្បិ តេលម្បិ តណ្ឌុលម្បិ ខាទនីយម្បិ សំហរថ, ភគវតោ អាគតស្ស យាគុទានំ ករិស្សាមី”តិ។ តេ តថា អកំសុ។ អថ ភគវតិ អាតុមំ អាគន្ត្វា ភុសាគារកំ បវិដ្ឋេ សុភទ្ទោ សាយន្ហសមយំ គាមទ្វារំ គន្ត្វា មនុស្សេ អាមន្តេត្វា “ហត្ថកម្មមត្តំ មេ ទេថា”តិ ហត្ថកម្មំ យាចិត្វា “កិំ ភន្តេ ករោមា”តិ វុត្តេ “ឥទញ្ចិទញ្ច គណ្ហថា”តិ សព្ពូបករណានិ គាហាបេត្វា វិហារេ ឧទ្ធនានិ ការេត្វា ឯកំ កាឡកំ កាសាវំ និវាសេត្វា តាទិសមេវ បារុបិត្វា “ឥទំ ករោថ, ឥទំ ករោថា”តិ សព្ពរត្តិំ វិចារេន្តោ សតសហស្សំ វិស្សជ្ជេត្វា ភោជ្ជយាគុញ្ច មធុគោឡកញ្ច បដិយាទាបេសិ។ **ភោជ្ជយាគុ** នាម ភុញ្ជិត្វា បាតព្ពយាគុ, តត្ថ សប្បិមធុផាណិតមច្ឆមំសបុប្ផផលរសាទិ យំ កិញ្ចិ ខាទនីយំ នាម អត្ថិ, តំ សព្ពំ បវិសតិ។ កីឡិតុកាមានំ សីសមក្ខនយោគ្គា ហោតិ សុគន្ធគន្ធា។

អថ ភគវា កាលស្សេវ សរីរបដិជគ្គនំ កត្វា ភិក្ខុសង្ឃបរិវុតោ បិណ្ឌាយ ចរិតុំ អាតុមាភិមុខោ បាយាសិ។ អថ តស្ស អារោចេសុំ “ភគវា បិណ្ឌាយ គាមំ បវិសតិ, តយា កស្ស យាគុ បដិយាទិតា”តិ។ សោ យថានិវត្ថបារុតេហេវ តេហិ កាឡកកាសាវេហិ ឯកេន ហត្ថេន ទព្ពិញ្ច កដច្ឆុញ្ច គហេត្វា ព្រហ្មា វិយ ទក្ខិណំ ជាណុមណ្ឌលំ ភូមិយំ បតិដ្ឋបេត្វា វន្ទិត្វា “បដិគ្គណ្ហាតុ មេ ភន្តេ ភគវា យាគុ”ន្តិ អាហ។ តតោ “ជានន្តាបិ តថាគតា បុច្ឆន្តី”តិ ខន្ធកេ (មហាវ. ៣០៤) អាគតនយេន ភគវា បុច្ឆិត្វា ច សុត្វា ច តំ វុឌ្ឍបព្ពជិតំ វិគរហិត្វា តស្មិំ វត្ថុស្មិំ អកប្បិយសមាទានសិក្ខាបទំ, ខុរភណ្ឌបរិហរណសិក្ខាបទញ្ចាតិ ទ្វេ សិក្ខាបទានិ បញ្ញបេត្វា “អនេកកប្បកោដិយោ ភិក្ខវេ ភោជនំ បរិយេសន្តេហេវ វីតិនាមិតា , ឥទំ បន តុម្ហាកំ អកប្បិយំ, អធម្មេន ឧប្បន្នំ ភោជនំ ឥមំ បរិភុញ្ជិត្វា អនេកានិ អត្តភាវសហស្សានិ អបាយេស្វេវ និព្ពត្តិស្សន្តិ, អបេថ មា គណ្ហថា”តិ វត្វា ភិក្ខាចារាភិមុខោ អគមាសិ, ឯកភិក្ខុនាបិ ន កិញ្ចិ គហិតំ។ សុភទ្ទោ អនត្តមនោ ហុត្វា “អយំ សព្ពំ ជានាមី”តិ អាហិណ្ឌតិ, សចេ ន គហេតុកាមោ បេសេត្វា អារោចេតព្ពំ អស្ស, បក្កាហារោ នាម សព្ពចិរំ តិដ្ឋន្តោ សត្តាហមត្តំ តិដ្ឋេយ្យ, ឥទញ្ច មម យាវជីវំ បរិយត្តំ អស្ស, សព្ពំ តេន នាសិតំ, អហិតកាមោ អយំ មយ្ហ”ន្តិ ភគវតិ អាឃាតំ ពន្ធិត្វា ទសពលេ ធរមានេ កិញ្ចិ វត្តុំ នាសក្ខិ។ ឯវំ កិរស្ស អហោសិ “អយំ ឧច្ចា កុលា បព្ពជិតោ មហាបុរិសោ, សចេ កិញ្ចិ ធរន្តស្ស វក្ខាមិ, មមំយេវ សន្តជ្ជេស្សតី”តិ។

ស្វាយំ អជ្ជ មហាកស្សបត្ថេរេន សទ្ធិំ គច្ឆន្តោ “បរិនិព្ពុតោ ភគវា”តិ សុត្វា លទ្ធស្សាសោ វិយ ហដ្ឋតុដ្ឋោ ឯវមាហ។ ថេរោ បន តំ សុត្វា ហទយេ បហារំ វិយ, មត្ថកេ បតិតសុក្ខាសនី វិយ (សុក្ខាសនិ វិយ ទី. និ. អដ្ឋ. ៣.២៣២) មញ្ញិ, ធម្មសំវេគោ ចស្ស ឧប្បជ្ជិ “សត្តាហមត្តបរិនិព្ពុតោ ភគវា, អជ្ជាបិស្ស សុវណ្ណវណ្ណំ សរីរំ ធរតិយេវ, ទុក្ខេន ភគវតា អារាធិតសាសនេ នាម ឯវំ លហុំ មហន្តំ បាបំ កសដំ កណ្ដកោ ឧប្បន្នោ, អលំ ខោ បនេស បាបោ វឌ្ឍមានោ អញ្ញេបិ ឯវរូបេ សហាយេ លភិត្វា សាសនំ ឱសក្កាបេតុ”ន្តិ។

តតោ ថេរោ ចិន្តេសិ “សចេ ខោ បនាហំ ឥមំ មហល្លកំ ឥធេវ បិលោតិកំ និវាសេត្វា ឆារិកាយ ឱកិរាបេត្វា នីហរាបេស្សាមិ, មនុស្សា ‘សមណស្ស គោតមស្ស សរីរេ ធរមានេយេវ សាវកា វិវទន្តី’តិ អម្ហាកំ ទោសំ ទស្សេស្សន្តិ, អធិវាសេមិ តាវ។ ភគវតា ហិ ទេសិតធម្មោ អសង្គហិតបុប្ផរាសិសទិសោ, តត្ថ យថា វាតេន បហដបុប្ផានិ យតោ វា តតោ វា គច្ឆន្តិ, ឯវមេវ ឯវរូបានំ វសេន គច្ឆន្តេ គច្ឆន្តេ កាលេ វិនយេ ឯកំ ទ្វេ សិក្ខាបទានិ នស្សិស្សន្តិ, សុត្តេ ឯកោ ទ្វេ បញ្ហាវារា នស្សិស្សន្តិ, អភិធម្មេ ឯកំ ទ្វេ ភូមន្តរានិ នស្សិស្សន្តិ, ឯវំ អនុក្កមេន មូលេ នដ្ឋេ បិសាចសទិសា ភវិស្សាម, តស្មា ធម្មវិនយសង្គហំ ករិស្សាមិ, ឯវំ សតិ ទឡ្ហសុត្តេន សង្គហិតបុប្ផានិ វិយ អយំ ធម្មវិនយោ និច្ចលោ ភវិស្សតិ។ ឯតទត្ថញ្ហិ ភគវា មយ្ហំ តីណិ គាវុតានិ បច្ចុគ្គមនំ អកាសិ, តីហិ ឱវាទេហិ (សំ. និ. ២.១៤៩, ១៥០, ១៥១) ឧបសម្បទំ អកាសិ, កាយតោ ចីវរបរិវត្តនំ អកាសិ, អាកាសេ បាណិំ ចាលេត្វា ចន្ទោបមបដិបទំ កថេន្តោ មញ្ញេវ សក្ខិំ កត្វា កថេសិ, តិក្ខត្តុំ សកលសាសនរតនំ បដិច្ឆាបេសិ, មាទិសេ ភិក្ខុម្ហិ តិដ្ឋមានេ អយំ បាបោ សាសនេ វឌ្ឍិំ មា អលត្ថ, យាវ អធម្មោ ន ទិប្បតិ, ធម្មោ ន បដិពាហិយ្យតិ, អវិនយោ ន ទិប្បតិ, វិនយោ ន បដិពាហិយ្យតិ, អធម្មវាទិនោ ន ពលវន្តោ ហោន្តិ, ធម្មវាទិនោ ន ទុព្ពលា ហោន្តិ, អវិនយវាទិនោ ន ពលវន្តោ ហោន្តិ, វិនយវាទិនោ ន ទុព្ពលា ហោន្តិ, តាវ ធម្មញ្ច វិនយញ្ច សង្គាយិស្សាមិ, តតោ ភិក្ខូ អត្តនោ អត្តនោ បហោនកំ គហេត្វា កប្បិយាកប្បិយេ កថេស្សន្តិ, អថាយំ បាបោ សយមេវ និគ្គហំ បាបុណិស្សតិ, បុន សីសំ ឧក្ខិបិតុំ ន សក្ខិស្សតិ, សាសនំ ឥទ្ធញ្ចេវ ផីតញ្ច ភវិស្សតី”តិ ចិន្តេត្វា សោ “ឯវំ នាម មយ្ហំ ចិត្តំ ឧប្បន្ន”ន្តិ កស្សចិបិ អនារោចេត្វា ភិក្ខុសង្ឃំ សមស្សាសេត្វា អថ បច្ឆា ធាតុភាជនទិវសេ ធម្មវិនយសង្គាយនត្ថំ ភិក្ខូនំ ឧស្សាហំ ជនេសិ។ តេន វុត្តំ “អាយស្មា មហាកស្សបោ សត្តាហបរិនិព្ពុតេ...បេ.... ធម្មវិនយសង្គាយនត្ថំ ភិក្ខូនំ ឧស្សាហំ ជនេសី”តិ។

តត្ថ **អល**ន្តិ បដិក្ខេបវចនំ, ន យុត្តន្តិ អត្ថោ។ **អាវុសោ**តិ បរិទេវន្តេ ភិក្ខូ អាលបតិ។ **មា សោចិត្ថា**តិ ចិត្តេ ឧប្បន្នពលវសោកេន មា សោកមកត្ថ។ **មា បរិទេវិត្ថា**តិ វាចាយ មា វិលាបមកត្ថ។ “បរិទេវនំ វិលាបោ”តិ ហិ

វុត្តំ។ អសោចនាទីនំ ការណមាហ “**សុមុត្តា**”តិអាទិនា។ **តេន មហាសមណេនា**តិ និស្សក្កេ ករណវចនំ, ស្វាវចនស្ស វា នាព្យប្បទេសោ។ “**ឧបទ្ទុតា**”តិ បទេ បន កត្តរិ តតិយាវសេន សម្ពន្ធោ។ ឧភយាបេក្ខញ្ហេតំ បទំ។ **ឧបទ្ទុតា ច ហោមា**តិ តំកាលាបេក្ខវត្តមានវចនំ, “តទា”តិ សេសោ។ អតីតត្ថេ វា វត្តមានវចនំ, អហុម្ហាតិ អត្ថោ។ **អនុស្សរន្តោ** ធម្មសំវេគវសេនេវ, ន បន កោធាទិវសេន។ ធម្មសភាវចិន្តាវសេន ហិ បវត្តំ សហោត្តប្បញាណំ ធម្មសំវេគោ។ វុត្តញ្ហេតំ –

> “សព្ពសង្ខតធម្មេសុ, ឱត្តប្បាការសណ្ឋិតំ;
> ញាណមោហិតភារានំ, ធម្មសំវេគសញ្ញិត”ន្តិ។ (សារត្ថ. ដី. ១.បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា);

អញ្ញំ ឧស្សាហជននការណំ ទស្សេតុំ “**ឋានំ ខោ បនេតំ** ... ” ...

អញ្ញំ ឧស្សាហជននការណំ ទស្សេតុំ “**ឦទិសស្សា**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **ឦទិសស្ស ច សង្ឃសន្និបាតស្សា**តិ សត្តសតសហស្សគណបាមោក្ខត្ថេរប្បមុខគណនបថាតិក្កន្តសង្ឃសន្និបាតំ សន្ធាយ វទតិ។ “**ឋានំ ខោ បនេតំ វិជ្ជតី**”តិអាទិនាបិ អញ្ញំ ការណំ ទស្សេតិ។ តិដ្ឋតិ ឯត្ថ ផលំ តទាយត្តវុត្តិតាយាតិ **ឋានំ**, ហេតុ។ **ខោ**តិ អវធារណេ។ **បនា**តិ វចនាលង្ការេ, ឯតំ ឋានំ វិជ្ជតេវ, នោ ន វិជ្ជតីតិ អត្ថោ។ កឹ បន តន្តិ អាហ “**យំ បាបភិក្ខូ**”តិអាទិ។ **យ**ន្តិ និបាតមត្តំ, ការណនិទ្ទេសោ វា, យេន ឋានេន អន្តរធាបេយ្យុំ, តទេតំ ឋានំ វិជ្ជតិយេវាតិ។ បាបេន លាមកេន ឥច្ឆាវចរេន សមន្នាគតា ភិក្ខូ **បាបភិក្ខូ** ។ អតីតោ សត្ថា ឯត្ថ, ឯតស្សាតិ វា **អតីតសត្ថុកំ** យថា “ពហុកត្តុកោ”តិ។ បធានំ វចនំ **បាវចនំ។ បា**-សទ្ទោ ចេត្ថ និបាតោ “បា ឯវ វុត្យស្សា”តិអាទីសុ វិយ។ ឧបសគ្គបទំ វា ឯតំ, ទីឃំ កត្វា បន តថា វុត្តំ យថា “បាវទតី”តិបិ វទន្តិ។ **បក្ខ**ន្តិ អលជ្ជិបក្ខំ។ “**យាវ ចា**”តិអាទិនា សង្គីតិយា សាសនចិរដ្ឋិតិកភាវេ ការណំ, សាធកញ្ច ទស្សេតិ។ “តស្មា”តិ ហិ បទមជ្ឈាហរិត្វា “សង្គាយេយ្យ”ន្តិ បទេន សម្ពន្ធនីយំ។

តត្ថ **យាវ ច ធម្មវិនយោ តិដ្ឋតី**តិ យត្តកំ កាលំ ធម្មោ ច វិនយោ ច លជ្ជិបុគ្គលេសុ តិដ្ឋតិ។ បរិនិព្ពានមញ្ចកេ និបន្នេន ភគវតា មហាបរិនិព្ពានសុត្តេ (ទី. និ. ២.២១៦) វុត្តំ សន្ធាយ “**វុត្តញ្ហេត**”ន្តិអាទិមាហ។ **ហិ**-សទ្ទោ អាគមវសេន ទឡ្ហីជោតកោ។ **ទេសិតោ បញ្ញត្តោ**តិ ធម្មោបិ ទេសិតោ ចេវ បញ្ញត្តោ ច។ សុត្តាភិធម្មសង្គហិតស្ស ហិ ធម្មស្ស អតិសជ្ជនំ បពោធនំ ទេសនា, តស្សេវ បការតោ ញាបនំ វិនេយ្យសន្តានេ ឋបនំ បញ្ញាបនំ។ វិនយោបិ ទេសិតោ ចេវ បញ្ញត្តោ ច។ វិនយតន្តិសង្គហិតស្ស ហិ អត្ថស្ស អតិសជ្ជនំ បពោធនំ ទេសនា, តស្សេវ បការតោ ញាបនំ អសង្ករតោ ឋបនំ បញ្ញាបនំ, តស្មា កម្មទ្វយម្បិ កិរិយាទ្វយេន សម្ពជ្ឈនំ យុជ្ជតីតិ វេទិតព្ពំ។

សោតិ សោ ធម្មោ ច វិនយោ ច។ **មមច្ចយេនា**តិ មម អច្ចយកាលេ។ “ភុម្មត្ថេ ករណនិទ្ទេសោ”តិ ហិ អក្ខរចិន្តកា វទន្តិ។ ហេត្វត្ថេ វា ករណវចនំ, មម អច្ចយហេតុ តុម្ហាកំ សត្ថា នាម ភវិស្សតីតិ អត្ថោ។ វុត្តញ្ហិ មហាបរិនិព្ពានសុត្តវណ្ណនាយំ “មយិ បរិនិព្ពុតេ តុម្ហាកំ សត្ថុកិច្ចំ សាធេស្សតី”តិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ២.២១៦)។ លក្ខណវចនញ្ហេត្ថ ហេត្វត្ថសាធកំ យថា “នេត្តេ ឧជុំ គតេ សតី”តិ (អ. និ. ៤.៧០; នេត្តិ. ១០.៩០, ៩៣)។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – មយា វោ ឋិតេនេវ “ឥទំ លហុកំ, ឥទំ គរុកំ, ឥទំ សតេកិច្ឆំ, ឥទំ អតេកិច្ឆំ, ឥទំ លោកវជ្ជំ, ឥទំ បណ្ណត្តិវជ្ជំ, អយំ អាបត្តិ បុគ្គលស្ស សន្តិកេ វុដ្ឋាតិ, អយំ គណស្ស, អយំ សង្ឃស្ស សន្តិកេ វុដ្ឋាតី”តិ សត្តន្នំ អាបត្តិក្ខន្ធានំ អវីតិក្កមនីយតាវសេន ឱតិណ្ណវត្ថុស្មឹ សខន្ធកបរិវារោ ឧភតោវិភង្គោ មហាវិនយោ នាម ទេសិតោ, តំ សកលម្បិ វិនយបិដកំ មយិ បរិនិព្ពុតេ តុម្ហាកំ សត្ថុកិច្ចំ សាធេស្សតិ “ឥទំ វោ កត្តព្ពំ, ឥទំ វោ ន កត្តព្ព”ន្តិ កត្តព្ពាកត្តព្ពស្ស វិភាគេន អនុសាសនតោ។ ឋិតេនេវ ច មយា “ឥមេ ចត្តារោ សតិបដ្ឋានា, ចត្តារោ សម្មប្បធានា, ចត្តារោ ឥទ្ធិបាទា, បញ្ចិន្ទ្រិយានិ, បញ្ច ពលានិ, សត្ត ពោជ្ឈង្គា, អរិយោ អដ្ឋង្គិកោ មគ្គោ”តិ តេន តេន វិនេយ្យានំ អជ្ឈាសយានុរូបេន បការេន ឥមេ សត្តតឹស ពោធិបក្ខិយធម្មេ វិភជិត្វា វិភជិត្វា សុត្តន្តបិដកំ ទេសិតំ, តំ សកលម្បិ សុត្តន្តបិដកំ មយិ បរិនិព្ពុតេ តុម្ហាកំ សត្ថុកិច្ចំ សាធេស្សតិ តំតំចរិយានុរូបំ សម្មាបដិបត្តិយា អនុសាសនតោ, ឋិតេនេវ ច មយា “ឥមេ បញ្ចក្ខន្ធា (ទី. និ. អដ្ឋ. ២.២១៦), ទ្វាទសាយតនានិ, អដ្ឋារស ធាតុយោ, ចត្តារិ សច្ចានិ, ពាវីសតិន្ទ្រិយានិ, នវ ហេតូ, ចត្តារោ អាហារា, សត្ត ផស្សា, សត្ត វេទនា, សត្ត សញ្ញា, សត្ត ចេតនា, សត្ត ចិត្តានិ។ តត្រាបិ ឯត្តកា ធម្មា កាមាវចរា, ឯត្តកា រូបាវចរា, ឯត្តកា អរូបាវចរា, ឯត្តកា បរិយាបន្នា, ឯត្តកា អបរិយាបន្នា, ឯត្តកា លោកិយា, ឯត្តកា លោកុត្តរា”តិ ឥមេ ធម្មេ វិភជិត្វា វិភជិត្វា អភិធម្មបិដកំ ទេសិតំ, តំ សកលម្បិ អភិធម្មបិដកំ មយិ បរិនិព្ពុតេ តុម្ហាកំ សត្ថុកិច្ចំ សាធេស្សតិ ខន្ធាទិវិភាគេន ញាយមានំ ចតុសច្ចសម្ពោធាវហត្តា។ ឥតិ សព្ពម្បេតំ អភិសម្ពោធិតោ យាវ បរិនិព្ពានា បញ្ចចត្តាលីស វស្សានិ ភាសិតំ លបិតំ “តីណិ បិដកានិ, បញ្ច និកាយា, នវង្គានិ, ចតុរាសីតិ ធម្មក្ខន្ធសហស្សានី”តិ ឯវំ មហប្បភេទំ ហោតិ។ ឥមានិ ចតុរាសីតិ ធម្មក្ខន្ធសហស្សានិ តិដ្ឋន្តិ, អហំ ឯកោវ បរិនិព្ពាយិស្សាមិ, អហញ្ច បនិទានិ ឯកោវ ឱវទាមិ អនុសាសាមិ, មយិ បរិនិព្ពុតេ ឥមានិ ចតុរាសីតិ ពុទ្ធសហស្សានិ តុម្ហេ ឱវទិស្សន្តិ អនុសាសិស្សន្តិ ឱវាទានុសាសនកិច្ចស្ស និប្ផាទនតោតិ។

សាសនន្តិ បរិយត្តិបដិបត្តិបដិវេធវសេន តិវិធម្បិ សាសនំ, និយ្យានិកតោ បន សត្តតឹស ពោធិបក្ខិយធម្មា។ អទ្ធានំ គមិតុមលន្តិ **អទ្ធនិយំ**, អទ្ធានគាមិ អទ្ធានក្ខមន្តិ អត្ថោ។ ចិរំ ឋិតិ ឯតស្សាតិ **ចិរដ្ឋិតិកំ។** ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – យេន បការេន ឥទំ សាសនំ អទ្ធនិយំ, តតោយេវ ច ចិរដ្ឋិតិកំ ភវេយ្យ, តេន បការេន ធម្មញ្ច វិនយញ្ច យទិ បនាហំ សង្គាយេយ្យំ, សាធុ វតាតិ។

ឥទានិ សម្មាសម្ពុទ្ធេន អត្តនោ កតំ អនុគ្គហវិសេសំ សមនុស្សរិត្វា ចិន្តនាការម្បិ ទស្សេន្តោ “**យញ្ចាហំ ភគវតា**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ “យញ្ចាហ”ន្តិ ឯតស្ស “អនុគ្គហិតោ, បសំសិតោ”តិ ឯតេហិ សម្ពន្ធោ។ **យ**ន្តិ យស្មា, កិរិយាបរាមសនំ វា ឯតំ, តេន “អនុគ្គហិតោ, បសំសិតោ”តិ ឯត្ថ អនុគ្គហណំ, បសំសនញ្ច បរាមសតិ។ “ធារេស្សសី”តិអាទិកំ បន វចនំ ភគវា អញ្ញតរស្មឹ រុក្ខមូលេ មហាកស្សបត្ថេរេន បញ្ញត្តសង្ឃាដិយំ និសិន្នោ តំ សង្ឃាដឹ បទុមបុប្ផវណ្ណេន បាណិនា អន្តន្តេន បរាមសន្តោ អាហ។ វុត្តញ្ហេតំ កស្សបសំយុត្តេ (សំ. និ. ២.១៥៤) មហាកស្សបត្ថេរេនេវ អានន្ទត្ថេរំ អាមន្តេត្វា កថេន្តេន –

“អថ ខោ អាវុសោ ភគវា មគ្គា ឱក្កម្ម យេន អញ្ញតរំ រុក្ខមូលំ តេនុបសង្កមិ, អថ ខ្វាហំ អាវុសោ បដបិលោតិកានំ សង្ឃាដឹ ចតុគ្គុណំ បញ្ញបេត្វា ភគវន្តំ ឯតទវោចំ ‘ឥធ ភន្តេ ភគវា និសីទតុ, យំ មមស្ស ទីឃរត្តំ ហិតាយ សុខាយា’តិ ។ និសីទិ ខោ អាវុសោ ភគវា បញ្ញត្តេ អាសនេ, និសជ្ជ ខោ មំ អាវុសោ ភគវា ឯតទវោច ‘មុទុកា ខោ ត្យាយំ កស្សប បដបិលោតិកានំ សង្ឃាដី’តិ។ បដិគ្គណ្ហាតុ មេ ភន្តេ ភគវា បដបិលោតិកានំ សង្ឃាដឹ អនុកម្បំ ឧបាទាយាតិ។ ធារេស្សសិ បន មេ ត្វំ កស្សប សាណានិ បំសុកូលានិ និព្ពសនានីតិ។ ធារេស្សាមហំ ភន្តេ ភគវតោ សាណានិ បំសុកូលានិ និព្ពសនានីតិ។ សោ ខ្វាហំ អាវុសោ បដបិលោតិកានំ សង្ឃាដឹ ភគវតោ បាទាសឹ, អហំ បន ភគវតោ សាណានិ បំសុកូលានិ និព្ពសនានិ បដិបជ្ជិ”ន្តិ (សំ. និ. ២.១៥៤)។

តត្ថ **មុទុកា ខោ ត្យាយ**ន្តិ មុទុកា ខោ តេ អយំ។ កស្មា បន ភគវា ឯវមាហាតិ? ថេរេន សហ ចីវរំ បរិវត្តេតុកាមតាយ។ កស្មា បរិវត្តេតុកាមោ ជាតោតិ? ថេរំ អត្តនោ ឋានេ ឋបេតុកាមតាយ។ កឹ សារិបុត្តមោគ្គល្លានា នត្ថីតិ? អត្ថិ, ឯវំ បនស្ស អហោសិ “ឥមេ ន ចិរំ ឋស្សន្តិ, ‘កស្សបោ បន វីសវស្សសតាយុកោ, សោ មយិ បរិនិព្ពុតេ សត្តបណ្ណិគុហាយំ វសិត្វា ធម្មវិនយសង្គហំ កត្វា មម សាសនំ បញ្ចវស្សសហស្សបរិមាណកាលំ បវត្តនកំ ករិស្សតី”តិ អត្តនោ នំ ឋានេ ឋបេសិ, ឯវំ ភិក្ខូ កស្សបស្ស សុស្សូសិតព្ពំ មញ្ញិស្សន្តី”តិ តស្មា ឯវមាហ។ ថេរោ បន យស្មា ចីវរស្ស វា បត្តស្ស វា វណ្ណេ កថិតេ “ឥមំ តុម្ហេ គណ្ហថា”តិ វចនំ ចារិត្តមេវ, តស្មា “បដិគ្គណ្ហាតុ មេ ភន្តេ ភគវា”តិ អាហ។

ធារេស្សសិ បន មេ ត្វំ កស្សបាតិ កស្សប ត្វំ ឥមានិ បរិភោគជិណ្ណានិ បំសុកូលានិ បារុបិតុំ សក្ខិស្សសីតិ វទតិ។ តញ្ច ខោ ន កាយពលំ សន្ធាយ, បដិបត្តិបូរណំ បន សន្ធាយ ឯវមាហ។ អយញ្ហេត្ថ អធិប្បាយោ – អហំ ឥមំ ចីវរំ បុណ្ណំ នាម ទាសឹ បារុបិត្វា អាមកសុសានេ ឆឌ្ឌិតំ សុសានំ បវិសិត្វា តុម្ពមត្តេហិ បាណកេហិ សម្បរិកិណ្ណំ តេ បាណកេ វិធុនិត្វា មហាអរិយវំសេ ឋត្វា អគ្គហេសឹ, តស្ស មេ ឥមំ ចីវរំ គហិតទិវសេ ទសសហស្សចក្កវាឡេ មហាបថវី មហាវិរវំ វិរវមានា កម្បិត្ថ, អាកាសំ តដតដាយិ, ចក្កវាឡេ ទេវតា សាធុការំ អទំសុ, ឥមំ ចីវរំ គណ្ហន្តេន ភិក្ខុនា ជាតិបំសុកូលិកេន ជាតិអារញ្ញិកេន ជាតិឯកាសនិកេន ជាតិសបទានចារិកេន ភវិតុំ វដ្ដតិ, ត្វំ ឥមស្ស ចីវរស្ស អនុច្ឆវិកំ កាតុំ សក្ខិស្សសីតិ។ ថេរោបិ អត្តនា បញ្ចន្នំ ហត្ថីនំ ពលំ ធារេតិ, សោ តំ អតក្កយិត្វា “អហមេតំ បដិបត្តឹ បូរេស្សាមី”តិ ឧស្សាហេន សុគតចីវរស្ស អនុច្ឆវិកំ កាតុកាមោ “ធារេស្សាមហំ ភន្តេ”តិ អាហ។ **បដិបជ្ជិ**ន្តិ បដិបន្នោស្មិ។ ឯវំ បន ចីវរបរិវត្តនំ កត្វា ថេរេន បារុបិតចីវរំ ភគវា បារុបិ, សត្ថុ ចីវរំ ថេរោ។ តស្មឹ សមយេ មហាបថវី ឧទកបរិយន្តំ កត្វា ឧន្នទន្តី កម្បិត្ថ។

សាណានិ បំសុកូលានីតិ មតកឡេវរំ បរិវេឋេត្វា ឆឌ្ឌិតានិ តុម្ពមត្តេ កិមី បប្ផោដេត្វា គហិតានិ សាណវាកមយានិ បំសុកូលចីវរានិ។ **និព្ពសនានី**តិ និដ្ឋិតវសនកិច្ចានិ, បរិភោគជិណ្ណានីតិ អត្ថោ។ ឯត្ថ ច កិញ្ចាបិ ឯកមេវ តំ ចីវរំ, អនេកាវយវត្តា បន ពហុវចនំ កតន្តិ **មជ្ឈិមគណ្ឋិបទេ** វុត្តំ។ **ចីវរេ សាធារណបរិភោគេនា**តិ ឯត្ថ អត្តនា សាធារណបរិភោគេនាតិ អត្ថស្ស វិញ្ញាយមានត្តា, វិញ្ញាយមានត្ថស្ស ច សទ្ទស្ស បយោគេ កាមាចារត្តា “អត្តនា”តិ ន វុត្តំ។ “ធារេស្សសិ បន មេ ត្វំ កស្សប សាណានិ បំសុកូលានី”តិ (សំ. និ. ២.១៥៤) ហិ វុត្តត្តា “អត្តនាវ សាធារណបរិភោគេនា”តិ វិញ្ញាយតិ, នាញ្ញេន។ ន ហិ កេវលំ សទ្ទតោយេវ សព្ពត្ថ អត្ថនិច្ឆយោ, អត្ថបករណាទិនាបិ យេភុយ្យេន អត្ថស្ស និយមិតត្តា។ អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន បនេត្ថ ឯវំ វុត្តំ “ចីវរេ សាធារណបរិភោគេនាតិ ឯត្ថ ‘អត្តនា សមសមដ្ឋបនេនា’តិ ឥធ វុត្តំ អត្តនា – សទ្ទមានេត្វា ‘ចីវរេ អត្តនា សាធារណបរិភោគេនា’តិ យោជេតព្ពំ។

យស្ស យេន ហិ សម្ពន្ធោ, ទូរដ្ឋម្បិ ច តស្ស តំ;
អត្ថតោ ហ្យសមានានំ, អាសន្នត្តមការណន្តិ។

អថ វា ភគវតា ចីវរេ សាធារណបរិភោគេន ភគវតា អនុគ្គហិតោតិ យោជនីយំ។ ឯកស្សាបិ ហិ ករណនិទ្ទេសស្ស សហាទិយោគកត្តុត្ថជោតកកត្តុសម្ភវតោ”តិ។ សមានំ ធារណមេតស្សាតិ **សាធារណោ,** តាទិសោ បរិភោគោតិ **សាធារណបរិភោគោ,** តេន។ សាធារណបរិភោគេន ច សមសមដ្ឋបនេន ច អនុគ្គហិតោតិ សម្ពន្ធោ។

ឥទានិ –

“អហំ ភិក្ខវេ, យាវទេ អាកង្ខាមិ វិវិច្ចេវ កាមេហិ វិវិច្ច អកុសលេហិ ធម្មេហិ សវិតក្កំ សវិចារំ វិវេកជំ បីតិសុខំ បឋមំ ឈានំ ឧបសម្បជ្ជ វិហរាមិ, កស្សបោបិ ភិក្ខវេ យាវទេ អាកង្ខតិ វិវិច្ចេវ កាមេហិ វិវិច្ច អកុសលេហិ ធម្មេហិ សវិតក្កំ សវិចារំ វិវេកជំ បីតិសុខំ បឋមំ ឈានំ ឧបសម្បជ្ជ វិហរតី”តិអាទិនា (សំ. និ. ២.១៥២) –

នវានុបុព្ពវិហារឆឡភិញ្ញាបភេទេ ឧត្តរិមនុស្សធម្មេ អត្តនា សមសមដ្ឋបនត្ថាយ ភគវតា វុត្តំ កស្សបសំយុត្តេ (សំ. និ. ២.១៥១) អាគតំ បាឡិមិមំ បេយ្យាលមុខេន, អាទិគ្គហណេន ច សង្ខិបិត្វា ទស្សេន្តោ អាហ **“អហំ ភិក្ខវេ**”តិអាទិ។

តត្ថ **យាវទេ**តិ យាវទេវ, យត្តកំ កាលំ អាកង្ខាមិ, តត្តកំ កាលំ វិហរាមីតិ អត្ថោ។ តតោយេវ ហិ **មជ្ឈិមគណ្ឋិបទេ, ចូឡគណ្ឋិបទេ** ច **“យាវទេ**តិ យាវទេវាតិ វុត្តំ ហោតី”តិ លិខិតំ។ **សំយុត្តដ្ឋកថាយ**ម្បិ “យាវទេ អាកង្ខាមីតិ យាវទេវ ឥច្ឆាមី”តិ (សំ. និ. អដ្ឋ. ១.២.១៥២) អត្ថោ វុត្តោ។ តថា ហិ តត្ថ លីនត្ថបកាសនិយំ **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន** “យាវទេវាតិ ឥមិនា សមានត្ថំ ‘យាវទេ’តិ ឥទំ បទ”ន្តិ វុត្តំ។ បោត្ថកេសុ បន កត្ថចិ “យាវទេវា”តិ អយមេវ បាឋោ ទិស្សតិ។ អបិ ច **យាវទេ**តិ យត្តកំ សមាបត្តិវិហារំ វិហរិតុំ អាកង្ខាមិ, តត្តកំ សមាបត្តិវិហារំ វិហរាមីតិ សមាបត្តិដ្ឋានេ, យត្តកំ អភិញ្ញាវោហារំ វោហរិតុំ អាកង្ខាមិ, តត្តកំ អភិញ្ញាវោហារំ វោហរាមីតិ អភិញ្ញាឋានេ ច សហ បាឋសេសេន អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេនា**បិ តទេវត្ថំ យថាលាភនយេន ទស្សេតុំ “យត្តកេ សមាបត្តិវិហារេ, អភិញ្ញាវោហារេ វា អាកង្ខន្តោ វិហារាមិ ចេវ វោហរាមិ ច, តថា កស្សបោបីតិ អត្ថោ”តិ វុត្តំ។ អបរេ បន “យាវទេតិ ‘យំ បឋមជ្ឈានំ អាកង្ខាមិ, តំ បឋមជ្ឈានំ ឧបសម្បជ្ជ វិហារាមី’តិអាទិនា សមាបត្តិដ្ឋានេ, ឥទ្ធិវិធាភិញ្ញាឋានេ ច អជ្ឈាហរិតស្ស ត-សទ្ទស្ស កម្មវសេន ‘យំ ទិព្ពសោតំ អាកង្ខាមិ, តេន ទិព្ពសោតេន សទ្ទេ សុណាមី’តិអាទិនា សេសាភិញ្ញាឋានេ ករណវសេន យោជនា វត្តព្ពា”តិ វទន្តិ។ **វិវិច្ចេវ កាមេហី**តិ ឯត្ថ **ឯវ**-សទ្ទោ និយមត្ថោ, ឧភយត្ថ យោជេតព្ពោ។ យមេត្ថ វត្តព្ពំ, តទុបរិ អាវិ ភវិស្សតិ។

នវានុបុព្ពវិហារឆឡភិញ្ញាប្បភេទេតិ ឯត្ថ **នវានុបុព្ពវិហារា** នាម អនុបដិបាដិយា សមាបជ្ជិតព្ពត្តា ឯវំសញ្ញិតា និរោធសមាបត្តិយា សហ អដ្ឋ សមាបត្តិយោ។ **ឆឡភិញ្ញា** នាម អាសវក្ខយញាណេន សហ បញ្ចាភិញ្ញាយោ។ កត្ថចិ បោត្ថកេ ចេត្ថ អាទិសទ្ទោ ទិស្សតិ។ សោ អនធិប្បេតោ យថាវុត្តាយ បាឡិយា គហេតព្ពស្ស អត្ថស្ស អនវសេសត្តា។ មនុស្សេសុ, មនុស្សានំ វា ឧត្តរិភូតានំ, ឧត្តរីនំ វា មនុស្សានំ ឈាយីនញ្ចេវ អរិយានញ្ច ធម្មោតិ **ឧត្តរិមនុស្សធម្មោ,** មនុស្សធម្មា វា ឧត្តរីតិ **ឧត្តរិមនុស្សធម្មោ។** ទស កុសលកម្មបថា ចេត្ថ វិនា ភាវនាមនសិការេន បកតិយាវ មនុស្សេហិ និព្ពត្តេតព្ពតោ, មនុស្សត្តភាវាវហនតោ ច **មនុស្សធម្មោ** នាម, តតោ ឧត្តរិ បន ឈានាទិ ឧត្តរិមនុស្សធម្មោតិ វេទិតព្ពោ។ **សមសមដ្ឋបនេនា**តិ “អហំ យត្តកំ កាលំ, យត្តកេ វា សមាបត្តិវិហារេ, យត្តកា អភិញ្ញាយោ ច វឡញ្ជេមិ , តថា កស្សបោបី”តិ ឯវំ សមសមំ កត្វា ឋបនេន។ អនេកដ្ឋានេសុ ឋបនំ, កស្សចិបិ ឧត្តរិមនុស្សធម្មស្ស អសេសភាវេន ឯកន្តសមដ្ឋបនំ វា សន្ធាយ “សមសមដ្ឋបនេនា”តិ វុត្តំ, ឥទញ្ច នវានុបុព្ពវិហារឆឡភិញ្ញាភាវសាមញ្ញេន បសំសាមត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ ន ហិ អាយស្មា មហាកស្សបោ ភគវា វិយ ទេវសិកំ ចតុវីសតិកោដិសតសហស្សសង្ខា សមាបត្តិយោ សមាបជ្ជតិ, យមកបាដិហារិយាទិវសេន ច អភិញ្ញាយោ វឡញ្ជេតីតិ។ ឯត្ថ ច ឧត្តរិមនុស្សធម្មេ អត្តនា សមសមដ្ឋបនេនា”តិ ឥទំ និទស្សនមត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ តថា ហិ –

“ឱវទ កស្សប ភិក្ខូ, ករោហិ កស្សប ភិក្ខូនំ ធម្មិំ កថំ, អហំ វា កស្សប ភិក្ខូ ឱវទេយ្យំ, ត្វំ វា។ អហំ វា កស្សប ភិក្ខូនំ ធម្មិំ កថំ ករេយ្យំ, ត្វំ វា”តិ –

ឯវម្បិ អត្តនា សមសមដ្ឋបនមកាសិយេវាតិ។

តថាតិ រូបូបសំហារោ យថា អនុគ្គហិតោ, តថា បសំសិតោតិ។ **អាកាសេ បាណឹ ចាលេត្វា**តិ ភគវតា អត្តនោយេវ បាណឹ អាកាសេ ចាលេត្វា កុលេសុ អលគ្គចិត្តតាយ ចេវ ករណភូតាយ បសំសិតោតិ សម្ពន្ធោ។ **អលគ្គចិត្តតាយា**តិ វា អាធារេ ភុម្មំ, អាកាសេ បាណឹ ចាលេត្វា កុលូបកស្ស ភិក្ខុនោ អលគ្គចិត្តតាយ កុលេសុ អលគ្គនចិត្តេន ភវិតុំ យុត្តតាយ ចេវ មញ្ញេវ សត្ថឹ កត្វា បសំសិតោតិ អត្ថោ។ យថាហ –

“អថ ខោ ភគវា អាកាសេ បាណឹ ចាលេសិ សេយ្យថាបិ ភិក្ខវេ, អយំ អាកាសេ បាណិ ន សជ្ជតិ ន គយ្ហតិ ន ពជ្ឈតិ, ឯវមេវ ខោ ភិក្ខវេ យស្ស កស្សចិ ភិក្ខុនោ កុលានិ ឧបសង្កមតោ កុលេសុ ចិត្តំ ន សជ្ជតិ ន គយ្ហតិ ន ពជ្ឈតិ ‘លភន្តុ លាភកាមា, បុញ្ញកាមា ករោន្តុ បុញ្ញានី’តិ។ យថា សកេន លាភេន អត្តមនោ ហោតិ សុមនោ, ឯវំ បរេសំ លាភេន អត្តមនោ ហោតិ សុមនោ។ ឯវរូបោ ខោ ភិក្ខវេ ភិក្ខុ អរហតិ កុលានិ ឧបសង្កមិតុំ។ កស្សបស្ស ភិក្ខវេ កុលានិ ឧបសង្កមតោ កុលេសុ ចិត្តំ ន សជ្ជតិ ន គយ្ហតិ ន ពជ្ឈតិ ‘លភន្តុ លាភកាមា, បុញ្ញកាមា ករោន្តុ បុញ្ញានី’តិ។ យថា សកេន លាភេន អត្តមនោ ហោតិ សុមនោ, ឯវំ បរេសំ លាភេន អត្តមនោ ហោតិ សុមនោ”តិ (សំ. និ. ២.១៤៦)។

តត្ថ **អាកាសេ បាណឹ ចាលេសី**តិ នីលេ គគនន្តរេ យមកវិជ្ជុកំ សញ្ចាលយមានោ វិយ ហេដ្ឋាភាគេ , ឧបរិភាគេ, ឧភតោ ច បស្សេសុ បាណឹ សញ្ចាលេសិ, ឥទញ្ច បន តេបិដកេ ពុទ្ធវចនេ អសម្ភិន្នបទំ នាម។ **អត្តមនោ**តិ សកមនោ, ន ទោមនស្សេន បច្ឆិន្ទិត្វា គហិតមនោ។ **សុមនោ**តិ តុដ្ឋមនោ, ឥទានិ យោ ហីនាធិមុត្តិកោ មិច្ឆាបដិបន្នោ ឯវំ វទេយ្យ “សម្មាសម្ពុទ្ធោ ‘អលគ្គចិត្តតាយ អាកាសេ ចាលិតបាណូបមា កុលានិ ឧបសង្កមថា’តិ វទន្តោ អដ្ឋានេ ឋបេតិ, អសយ្ហភារំ អារោបេតិ, យំ ន សក្កា កាតុំ, តំ ការេហី”តិ, តស្ស វាទបថំ បច្ឆិន្ទិត្វា “សក្កា ច ខោ ឯវំ កាតុំ, អត្ថិ ឯវរូបោ ភិក្ខូ”តិ អាយស្មន្តំ មហាកស្សបត្ថេរមេវ សត្ថឹ កត្វា ទស្សេន្តោ “**កស្សបស្ស ភិក្ខវេ**”តិអាទិមាហ។

អញ្ញម្បិ បសំសនមាហ “**ចន្ទោបមបដិបទាយ ចា**”តិ, ចន្ទបដិភាគាយ បដិបទាយ ច ករណភូតាយ បសំសិតោ, តស្សំ វា អាធារភូតាយ មញ្ញេវ សត្ថឹ កត្វា បសំសិតោតិ អត្ថោ។ យថាហ –

“ចន្ទូបមា ភិក្ខវេ កុលានិ ឧបសង្កមថ អបកស្សេវ កាយំ, អបកស្ស ចិត្តំ និច្ចនវកា កុលេសុ អប្បគព្ភា។ សេយ្យថាបិ ភិក្ខវេ បុរិសោ ជរុទបានំ វា ឱលោកេយ្យ បព្ពតវិសមំ វា នទីវិទុគ្គំ វា អបកស្សេវ កាយំ, អបកស្ស ចិត្តំ, ឯវមេវ ខោ ភិក្ខវេ ចន្ទូបមា កុលានិ ឧបសង្កមថ អបកស្សេវ កាយំ, អបកស្ស ចិត្តំ និច្ចនវកា កុលេសុ អប្បគព្ភា។ កស្សបោ ភិក្ខវេ ចន្ទូបមោ កុលានិ ឧបសង្កមតិ អបកស្សេវ កាយំ, អបកស្ស ចិត្តំ និច្ចនវកោ កុលេសុ អប្បគព្ភោ”តិ (សំ. និ. ២.១៤៦)។

តត្ថ **ចន្ទូបមា**តិ ចន្ទសទិសា ហុត្វា។ កឹ បរិមណ្ឌលតាយ សទិសាតិ? នោ, អបិច ខោ យថា ចន្ទោ គគនតលំ បក្ខន្ទមានោ ន កេនចិ សទ្ធឹ សន្ថវំ វា សិនេហំ វា អាលយំ វា និកន្តឹ វា បត្ថនំ វា បរិយុដ្ឋានំ វា ករោតិ, ន ច ន ហោតិ មហាជនស្ស បិយោ មនាបោ, តុម្ហេបិ ឯវំ កេនចិ សទ្ធឹ សន្ថវាទីនំ អករណេន ពហុជនស្ស បិយា មនាបា ចន្ទូបមា ហុត្វា ខត្តិយកុលាទីនិ ចត្តារិ កុលានិ ឧបសង្កមថាតិ អត្ថោ។ អបិច យថា ចន្ទោ អន្ធការំ វិធមតិ, អាលោកំ ផរតិ, ឯវំ កិលេសន្ធការវិធមនេន, ញាណាលោកផរណេន ច ចន្ទូបមា ហុត្វាតិ ឯវមាទីហិបិ នយេហិ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។

អបកស្សេវ កាយំ, អបកស្ស ចិត្តន្តិ តេនេវ សន្ថវាទីនមករណេន កាយញ្ច ចិត្តញ្ច អបកស្សិត្វា, អកឌ្ឍិត្វា អបនេត្វាតិ អត្ថោ។ **និច្ចនវកា**តិ និច្ចំ នវកាវ, អាគន្តុកសទិសា ឯវ ហុត្វាតិ អត្ថោ។ អាគន្តុកោ ហិ បដិបាដិយា សម្បត្តគេហំ បវិសិត្វា សចេ នំ ឃរសាមិកា ទិស្វា “អម្ហាកំ បុត្តភាតរោបិ វិប្បវាសគតា ឯវំ វិចរិំសូ”តិ អនុកម្បមានា និសីទាបេត្វា ភោជេន្តិ, ភុត្តមត្តោយេវ “តុម្ហាកំ ភាជនំ គណ្ហថា”តិ ឧដ្ឋាយ បក្កមតិ, ន តេហិ សទ្ធឹ សន្ថវំ វា ករោតិ, កិច្ចករណីយានិ វា សំវិទហតិ, ឯវំ តុម្ហេបិ បដិបាដិយា សម្បត្តឃរំ បវិសិត្វា យំ ឥរិយាបថេសុ បសន្នា មនុស្សា ទេន្តិ, តំ គហេត្វា បច្ឆិន្នសន្ថវា តេសំ កិច្ចករណីយេ អព្យាវដា ហុត្វា និក្ខមថាតិ ទីបេតិ។ **អប្បគព្ភា**តិ ន បគព្ភា, អដ្ឋដ្ឋានេន កាយបាគព្ភិយេន, ចតុដ្ឋានេន វចីបាគព្ភិយេន, អនេកដ្ឋានេន មនោបាគព្ភិយេន ច វិរហិតា កុលានិ ឧបសង្កមថាតិ អត្ថោ។

ជរុទបានន្តិ ជិណ្ណកូបំ។ **បព្ពតវិសម**ន្តិ បព្ពតេ វិសមំ បបាតដ្ឋានំ។ **នទីវិទុគ្គ**ន្តិ នទិយា វិទុគ្គំ ឆិន្នតដដ្ឋានំ។ **ឯវមេវ ខោ**តិ ឯត្ថ ឥទំ ឱបម្មសំសន្ទនំ – ជរុទបានាទយោ វិយ ហិ ចត្តារិ កុលានិ, ឱលោកនបុរិសោ វិយ ភិក្ខុ, យថា បន អនបកដ្ឋកាយចិត្តោ តានិ ឱលោកេន្តោ បុរិសោ តត្ថ បតតិ, ឯវំ អរក្ខិតេហិ កាយាទីហិ កុលានិ ឧបសង្កមន្តោ ភិក្ខុ កុលេសុ ពជ្ឈតិ, តតោ នានប្បការំ សីលបាទភញ្ជនាទិកំ អនត្ថំ បាបុណាតិ។ យថា

បន អបកឌ្ឍកាយចិត្តោ បុរិសោ តត្ថ ន បតតិ, ឯវំ រក្ខិតេនេវ កាយេន, រក្ខិតាយ វាចាយ, រក្ខិតេហិ ចិត្តេហិ, សូបដ្ឋិតាយ សតិយា អបកឌ្ឍកាយចិត្តោ ហុត្វា កុលានិ ឧបសង្កមន្តោ ភិក្ខុ កុលេសុ ន ពជ្ឈតិ, អថស្ស សីលសទ្ធាសមាធិបញ្ញាសង្ខាតានិ បាទហត្ថកុច្ឆិសីសានិ ន ភញ្ជន្តិ, រាគកណ្ដកាទយោ ន វិជ្ឈន្តិ, សុខិតោ យេនកាមំ អគតបុព្ពំ និព្ពានទិសំ គច្ឆតិ, ឯវរូបោ អយំ មហាកស្សបោតិ ហីនាធិមុត្តិកស្ស មិច្ឆាបដិបន្នស្ស វាទបថបច្ឆិន្ទនត្ថំ មហាកស្សបត្ថេរំ ឯវំ សក្ខឹ កត្វា ទស្សេន្តោ “**កស្សបោ ភិក្ខវេ**”តិអាទិមាហាតិ។ ឯវម្បេត្ថ អត្ថមិច្ឆន្តិអលគ្គចិត្តតាសង្ខាតាយ ចន្ទោបមបដិបទាយ ករណភូតាយ បសំសិតោ, តស្សំ វា អាធារភូតាយ មញ្ញេវ សក្ខឹ កត្វា បសំសិតោតិ, ឯវំ សតិ ចេវ-សទ្ទោ, ច-សទ្ទោ ច ន បយុជ្ជិតព្ពោ ទ្វិន្នំ បទានំ តុល្យាធិករណត្តា, អយមេវ អត្ថោ បាឡិ ច យុត្តតរោ វិយ ទិស្សតិ **បរិនិព្ពានសុត្តវណ្ណនាយំ** “អាកាសេ បាណឹ ចាលេត្វា ចន្ទូបមំ បដិបទំ កថេន្តោ មំ កាយសក្ខឹ កត្វា កថេសី”តិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ២.២៣២) វុត្តត្តាតិ។

តស្ស កិមញ្ញំ អាណណ្យំ ភវិស្សតិ, អញ្ញត្រ ធម្មវិនយសង្គាយនាតិ អធិប្បាយោ។ តត្ថ **តស្សា**តិ យំ-សទ្ទស្ស ការណនិទស្សនេ “តស្មា”តិ អជ្ឈាហរិត្វា តស្ស មេតិ អត្ថោ, កិរិយាបរាមសនេ បន តស្ស អនុគ្គហណស្ស, បសំសនស្ស ចាតិ។ បោត្ថកេសុបិ កត្ថចិ “តស្ស មេ”តិ បាឋោ ទិស្សតិ, ឯវំ សតិ កិរិយាបរាមសនេ “តស្សា”តិ អបរំ បទមជ្ឈាហរិតព្ពំ។ នត្ថិ ឥណំ យស្សាតិ អណណោ, តស្ស ភាវោ **អាណណ្យំ។** ធម្មវិនយសង្គាយនំ ឋបេត្វា អញ្ញំ កឹ នាម តស្ស ឥណវិរហិតត្តំ ភវិស្សតិ, ន ភវិស្សតិ ឯវាតិ អត្ថោ។ “**ននុ មំ ភគវា**”តិអាទិនា វុត្តមេវត្ថំ ឧបមាវសេន វិភាវេតិ។ **សកកវចឥស្សរិយានុប្បទានេនា**តិ ឯត្ថ **កវចោ** នាម ឧរច្ឆទោ, យេន ឧរោ ឆាទីយតេ, តស្ស ច ចីវរនិទស្សនេន គហណំ, ឥស្សរិយស្ស បន អភិញ្ញាសមាបត្តិនិទស្សនេនាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **កុលវំសប្បតិដ្ឋាបក**ន្តិ កុលវំសស្ស កុលបវេណិយា បតិដ្ឋាបកំ។ “**មេ**”តិ បទស្ស និច្ចសាបេក្ខត្តា **សទ្ធម្មវំសប្បតិដ្ឋាបកោ**តិ សមាសោ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – សត្តុសង្ឃនិម្មទ្ទនេន អត្តនោ កុលវំសប្បតិដ្ឋាបនត្ថំ សកកវចឥស្សរិយានុប្បទានេន កុលវំសប្បតិដ្ឋាបកំ បុត្តំ រាជា វិយ ភគវាបិ មំ ទីឃទស្សី “សទ្ធម្មវំសប្បតិដ្ឋាបកោ មេ អយំ ភវិស្សតី”តិ មន្នា សាសនបច្ចត្ថិកគណនិម្មទ្ទនេន សទ្ធម្មវំសប្បតិដ្ឋាបនត្ថំ ចីវរទានសមសមដ្ឋបនសង្ខាតេន ឥមិនា អសាធារណានុគ្គហេន អនុគ្គហេសិ ននុ, ឥមាយ ច ឧឡារាយ បសំសាយ បសំសិ ននូតិ។ **ឥតិ ចិន្តយន្តោ**តិ ឯត្ថ **ឥតិ**សទ្ទេន “អន្តរធាបេយ្យុំ, សង្គាយេយ្យំ, កិមញ្ញំ អាណណ្យំ ភវិស្សតី”តិ វចនបុព្ពង្គមំ, “ឋានំ ខោ បនេតំ វិជ្ជតី”តិអាទិ វាក្យត្តយំ និទស្សេតិ។

ឥទានិ យថាវុត្តមត្ថំ សង្គីតិក្ខន្ធកបាឡិយា សាធេន្តោ អាហ “**យថាហា**”តិអាទិ។ តត្ថ **យថាហា**តិ កឹ អាហ, មយា វុត្តស្ស អត្ថស្ស សាធកំ កឹ អាហាតិ វុត្តំ ហោតិ។ យថា វា យេន បការេន មយា វុត្តំ, តថា តេន បការេន បាឡិយម្បិ អាហាតិ អត្ថោ។ យថា វា យំ វចនំ បាឡិយំ អាហ, តថា តេន វចនេន មយា វុត្តវចនំ សំសន្ទតិ ចេវ សមេតិ ច យថា តំ គង្គោទកេន យមុនោទកន្តិបិ វត្តព្ពោ បាឡិយា សាធនត្ថំ ឧទាហរិតភាវស្ស បច្ចក្ខតោ វិញ្ញាយមានត្តា, វិញ្ញាយមានត្ថស្ស ច សទ្ទស្ស បយោគេ កាមាចារត្តា។ អធិប្បាយវិភាវនត្ថា ហិ អត្ថយោជនា។ យថា វា យេន បការេន ធម្មវិនយសង្គាយនត្ថំ ភិក្ខូនំ ឧស្សាហំ ជនេសិ, តថា តេន បការេន បាឡិយម្បិ អាហាតិ អត្ថោ។ ឯវមីទិសេសុ។

ឯកមិទាហន្តិ ឯត្ថ **ឥទ**ន្តិ និបាតមត្តំ។ **ឯកំ សមយ**ន្តិ ច ភុម្មត្ថេ ឧបយោគវចនំ, ឯកស្មឹ សមយេតិ អត្ថោ។ **បាវាយា**តិ បាវានគរតោ, តត្ថ បិណ្ឌាយ ចរិត្វា “កុសិនារំ គមិស្សាមី”តិ **អទ្ធានមគ្គប្បដិបន្នោ**តិ វុត្តំ ហោតិ។ **អទ្ធានមគ្គោ**តិ ច ទីឃមគ្គោ វុច្ចតិ, ទីឃបរិយាយោ ហេត្ថ អទ្ធានសទ្ទោ។ **មហតា**តិ គុណមហត្តេនបិ សង្ខ្យាមហត្តេនបិ មហតា។ “**បញ្ចមត្តេហី**”តិអាទិនា សង្ខ្យាមហត្តំ ទស្សេតិ, មត្តសទ្ទោ ច បមាណវចនោ “ភោជនេ មត្តញ្ញុតា”តិអាទីសុ (អ. និ. ៣.១៦) វិយ។ “ធម្មវិនយសង្គាយនត្ថំ ឧស្សាហំ ជនេសី”តិ ឯតស្សត្ថស្ស សាធនត្ថំ អាហតា “អថ ខោ”តិអាទិកា បាឡិ យថាវុត្តមត្ថំ ន សាធេតិ ។ ន ហេត្ថ ឧស្សាហជននប្បការោ អាគតោតិ ចោទនំ បរិហរិតុមាហ “**សព្ពំ សុភទ្ទកណ្ឌំ វិត្ថារតោ វេទិតព្ព**”ន្តិ។ ឯវម្បេសា ចោទនា តទវត្ថាយេវាតិ វុត្តំ “**តតោ បរំ អាហ**”តិអាទិ។ អបិច យថាវុត្តត្ថសាធិកា បាឡិ មហតរាតិ គន្ថគរុតាបរិហរណត្ថំ មជ្ឈេ បេយ្យាលមុខេន អាទិអន្តមេវ បាឡឹ ទស្សេន្តោ “**សព្ពំ សុភទ្ទកណ្ឌំ វិត្ថារតោ វេទិតព្ព**”ន្តិ អាហ។ តេន ហិ “អថ ខ្វាហំ អាវុសោ មគ្គា ឱក្កម្ម អញ្ញតរស្មឹ រុក្ខមូលេ និសីទី”តិ (ចូឡវ. ៤៣៧) វុត្តបាឡិតោ បដ្ឋាយ “យំ ន ឥច្ឆិស្សាម, ន តំ ករិស្សាមា”តិ (ចូឡវ. ៤៣៧) វុត្តបាឡិបរិយោសានំ សុភទ្ទកណ្ឌំ ទស្សេតិ។

“**តតោ បរ**”ន្តិអាទិនា បន តទវសេសំ “ហន្ទ មយំ អាវុសោ”តិអាទិកំ ឧស្សាហជននប្បការទស្សនបាឡឹ។ តស្មា **តតោ បរំ អាហា**តិ ឯត្ថ សុភទ្ទកណ្ឌតោ បរំ ឧស្សាហជននប្បការទស្សនវចនមាហាតិ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ **មហាគណ្ឋិបទេបិ** ហិ សោយេវត្ថោ វុត្តោ។ អាចរិយសារិបុត្តត្ថេរេនាបិ (សារត្ថ. ដី. ១.បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា) តថេវ អធិប្បេតោ។ អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន បន “តតោ បរន្តិ តតោ ភិក្ខូនំ ឧស្សាហជននតោ បរតោ”តិ (ទី. និ. ដី. ១.បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា) វុត្តំ, តទេតំ វិចារេតព្ពំ ហេដ្ឋា ឧស្សាហជននប្បការស្ស

បាឡិយំ អវុត្តត្តា។ អយមេវ ហិ ឧស្សាហជននប្បការោ យទិទំ “ហន្ទ មយំ អាវុសោ ធម្មញ្ច វិនយញ្ច សង្គាយេយ្យាម, បុរេ អធម្មោ ទិប្បតី”តិអាទិ។ យទិ បន សុភទ្ទកណ្ឌមេវ ឧស្សាហជននហេតុភូតស្ស សុភទ្ទេន វុត្តវចនស្ស បកាសនត្តា ឧស្សាហជននន្តិ វទេយ្យ, នត្ថេវេត្ថ វិចារេតព្ពតាតិ។ **បុរេ អធម្មោ ទិប្បតី**តិ ឯត្ថ **អធម្មោ** នាម ទសកុសលកម្មបថបដិបក្ខភូតោ អធម្មោ។ ធម្មវិនយសង្គាយនត្ថំ ឧស្សាហជននប្បសង្គត្តា វា តទសង្គាយនហេតុកោ ទោសគណោបិ សម្ភវតិ, “អធម្មវាទិនោ ពលវន្តោ ហោន្តិ, ធម្មវាទិនោ ទុព្ពលា ហោន្តី”តិ វុត្តត្តា សីលវិបត្តិអាទិហេតុកោ បាបិច្ឆតាទិទោសគណោ អធម្មោតិបិ វទន្តិ។ **បុរេ ទិប្បតី**តិ អបិ នាម ទិប្បតិ។ សំសយត្ថេ ហិ បុរេ-សទ្ទោ។ អថ វា យាវ អធម្មោ ធម្មំ បដិពាហិតុំ សមត្ថោ ហោតិ, តតោ បុរេតរមេវាតិ អត្ថោ។ អាសន្នេ ហិ អនធិប្បេតេ អយំ បុរេ-សទ្ទោ។ **ទិប្បតី**តិ ទិប្បិស្សតិ, បុរេ-សទ្ទយោគេន ហិ អនាគតត្ថេ អយំ វត្តមានបយោគោ យថា “បុរា វស្សតិ ទេវោ”តិ។ តថា ហិ វុត្តំ –

“អនាគតេ សន្និច្ចយេ, តថាតីតេ ចិរតនេ;
កាលទ្វយេបិ កវីហិ, បុរេសទ្ទោ បយុជ្ជតេ”តិ។ (វជិរ. ដី. ពាហិរនិទានកថាវណ្ណនា);

“បុរេយាវបុរាយោគេ , និច្ចំ វា ករហិ កទា;
លច្ឆាយមបិ កី វុត្តេ, វត្តមានា ភវិស្សតី”តិ ច។

កេចិ បនេត្ថ ឯវំ វណ្ណយន្តិ – **បុរេ**តិ បច្ឆា អនាគតេ, យថា អទ្ធានំ គច្ឆន្តស្ស គន្តព្ពមគ្គោ “បុរេ”តិ វុច្ចតិ, តថា ឥធាបិ មគ្គគមននយេន អនាគតកាលោ “បុរេ”តិ វុច្ចតីតិ។ ឯវំ សតិ តំកាលាបេក្ខាយ ចេត្ថ វត្តមានបយោគោ សម្ភវតិ។ **ធម្មោ បដិពាហិយ្យតី**តិ ឯត្ថាបិ បុរេ-សទ្ទេន យោជេត្វា វុត្តនយេន អត្ថោ វេទិតព្ពោ, តថា ធម្មោបិ អធម្មវិបរីតវសេន, ឥតោ បរម្បិ ឯសេវ នយោ។ **អវិនយោ**តិ បហានវិនយសំវរវិនយានំ បដិបក្ខភូតោ អវិនយោ។ **វិនយវាទិនោ ទុព្ពលា ហោន្តី**តិ ឯវំ ឥតិ-សទ្ទេន បាហោ, សោ “តតោ បរំ អាហា”តិ ឯត្ថ អាហ-សទ្ទេន សម្ពជ្ឈិតព្ពោ។

តេន ហីតិ ឧយ្យោជនត្ថេ និបាតោ។ ឧច្ចិននេ ឧយ្យោជេន្តា ហិ មហាកស្សបត្ថេរំ ឯវមាហំសុ **“ភិក្ខូ ឧច្ចិនតូ**”តិ, សង្គីតិយា អនុរូបេ ភិក្ខូ ឧច្ចិនិត្វា ឧបធារេត្វា គណ្ហាតូតិ អត្ថោ។ **“សកល…បេ…. បរិគ្គហេសី**”តិ ឯតេន សុក្ខវិបស្សកខីណាសវបរិយន្តានំ យថាវុត្តបុគ្គលានំ សតិបិ អាគមាធិគមសម្ភវេ សហ បដិសម្ភិទាហិ បន តេវិជ្ជាទិគុណយុត្តានំ អាគមាធិគមសម្បត្តិយា ឧក្កំសគតត្តា សង្គីតិយា ពហូបការតំ ទស្សេតិ។ សកលំ សុត្តគេយ្យាទិកំ នវង្គំ ឯត្ថ, ឯតស្សាតិ វា **សកលនវង្គំ,** សត្ថុ ភគវតោ សាសនំ **សត្ថុសាសនំ** សាសីយតិ ឯតេនាតិ កត្វា, តទេវ សត្ថុសាសនន្តិ **សកលនវង្គសត្ថុសាសនំ។** នវ វា សុត្តគេយ្យាទីនិ អង្គានិ ឯត្ថ, ឯតស្សាតិ វា **នវង្គំ,** តមេវ សត្ថុសាសនំ, តញ្ច សកលមេវ, ន ឯកទេសន្តិ តថា។ អត្ថកាមេន បរិយាបុណិតព្ពា សិក្ខិតព្ពា, ទិដ្ឋធម្មិកាទិបុរិសត្ថំ វា និប្ផាទេតុំ បរិយត្តា សមត្ថាតិ **បរិយត្តិ,** តីណិ បិដកានិ, សកលនវង្គសត្ថុសាសនសង្ខាតា បរិយត្តិ, តំ ធារេន្តីតិ តថា, តាទិសេតិ អត្ថោ។ **បុថុជ្ជន…បេ…. សុក្ខវិបស្សកខីណាសវភិក្ខូ**តិ ឯត្ថ –

“ទុវេ បុថុជ្ជនា វុត្តា, ពុទ្ធេនាទិច្ចពន្ធុនា;
អន្ធោ បុថុជ្ជនោ ឯកោ, កល្យាណេកោ បុថុជ្ជនោ”តិ។ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៧; ម. និ. អដ្ឋ. ១.២; សំ. និ. អដ្ឋ. ២.៦១; អ. និ. អដ្ឋ. ១.៥១; ចូឡនិ. អដ្ឋ. ៨៨; បដិ. ម. អដ្ឋ. ២.១៣០); –

វុត្តេសុ កល្យាណបុថុជ្ជនាវ អធិប្បេតា សទ្ទន្តរសន្និធានេនបិ អត្ថវិសេសស្ស វិញ្ញាតព្ពត្តា។ សមថភាវនាសិនេហាភាវេន សុក្ខា លូខា អសិនិទ្ធា វិបស្សនា ឯតេសន្តិ **សុក្ខវិបស្សកា,** តេយេវ ខីណាសវាតិ តថា។ “ភិក្ខូ”តិ បន សព្ពត្ថ យោជេតព្ពំ។ វុត្តញ្ហិ –

“យញ្ចត្ថវតោ សទ្ទេកសេសតោ វាបិ សុយ្យតេ;
តំ សម្ពជ្ឈតេ បច្ចេកំ, យថាលាភំ កទាចិបី”តិ។

តិបិដកសព្ពបរិយត្តិប្បភេទធរេតិ ឯត្ថ តិណ្ណំ បិដកានំ សមាហារោ **តិបិដកំ,** តំសង្ខាតំ នវង្គាទិវសេន អនេកភេទភិន្នំ សព្ពំ បរិយត្តិប្បភេទំ ធារេន្តីតិ តថា, តាទិសេ។ អនុ អនុ តំ សមង្គិនំ ភាវេតិ វឌ្ឍេតីតិ អនុភាវោ, សោយេវ **អានុភាវោ,** បភាវោ, មហន្តោ អានុភាវោ យេសំ តេ **មហានុភាវា។** “ឯតទគ្គំ ភិក្ខវេ”តិ ភគវតា វុត្តវចនមុបាទាយ បវត្តត្តា “ឯតទគ្គ”ន្តិ បទំ អនុករណជនាមំ នាម យថា “យេវាបនក”ន្តិ, តព្ពសេន វុត្តដ្ឋានន្តរមិធ **ឯតទគ្គំ,** តមារោបិតេតិ អត្ថោ។ ឯតទគ្គំ ឯសោ ភិក្ខុ អគ្គោតិ វា អារោបិតេបិ

វុដ្ឋតិ។ តទនារោបិតាបិ អវសេសគុណសម្បន្នត្តា ឧច្ចិនិតា តត្ថ សន្តីតិ ទស្សេតុំ **“យេភុយ្យេនា”**តិ វុត្តំ។ តិស្សោ វិជ្ជា **តេវិជ្ជា**, តា អាទិ យេសំ ឆឡភិញ្ញាទីនន្តិ **តេវិជ្ជាទយោ**, តេ ភេទា អនេកប្បការា យេសន្តិ **តេវិជ្ជាទិភេទា។** អថ វា តិស្សោ វិជ្ជា អស្ស ខីណាសវស្សាតិ **តេវិជ្ជោ**, សោ អាទិ យេសំ ឆឡភិញ្ញាទីនន្តិ **តេវិជ្ជាទយោ**, តេយេវ ភេទា យេសន្តិ **តេវិជ្ជាទិភេទា។** តេវិជ្ជឆឡភិញ្ញាទិវសេន អនេកភេទភិន្នេ ខីណាសវភិក្ខូយេវាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **យេ សន្ធាយ វុត្ត**ន្តិ យេ ភិក្ខូ សន្ធាយ ឥទំ “អថ ខោ”តិអាទិវចនំ សង្គីតិក្ខន្ធកេ វុត្តំ។ ឥមិនា កិញ្ចាបិ បាឡិយំ អវិសេសតោវ វុត្តំ, តថាបិ វិសេសេន យថាវុត្តខីណាសវភិក្ខូយេវ សន្ធាយ វុត្តន្តិ បាឡិយា សំសន្ទនំ ករោតិ។

ននុ ច សកលនវង្គសត្ថុសាសនបរិយត្តិធរា ខីណាសវា អនេកសតា, អនេកសហស្សា ច, កស្មា ថេរោ ឯកេនូនមកាសីតិ ចោទនំ ឧទ្ធរិត្វា វិសេសការណទស្សនេន តំ បរិហរិតុំ **“កិស្ស បនា”**តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **កិស្សា**តិ កស្មា។ បក្ខន្តរជោតកោ **បន**-សទ្ទោ។ **ឱកាសករណត្ថ**ន្តិ ឱកាសករណនិមិត្តំ ឱកាសករណហេតុ។ **អត្ថ**-សទ្ទោ ហិ “ឆណត្ថញ្ច នគរតោ និក្ខមិត្វា មិស្សកបព្ពតំ អភិរុហតូ”តិអាទីសុ វិយ ការណវចនោ, “កិស្ស ហេតូ”តិអាទីសុ (ម. និ. ១.២៣៨) វិយ ច ហេត្វត្ថេ បច្ចត្តវចនំ។ តថា ហិ វណ្ណយន្តិ “ឆណត្ថន្តិ ឆណនិមិត្តំ ឆណហេតូតិ អត្ថោ”តិ។ ឯវញ្ច សតិ បុច្ឆាសភាគតាវិស្សជ្ជនាយ ហោតិ, ឯស នយោ ឦទិសេសុ។

កស្មា បនស្ស ឱកាសមកាសីតិ អាហ **“តេនា”**តិអាទិ។ **ហិ**-សទ្ទោ ការណត្ថោ។ **“សោ ហាយស្មា”**តិអាទិនា “សហាបិ វិនាបិ ន សក្កា”តិ វុត្តវចនេ បច្ចេកំ ការណំ ទស្សេតិ។ កេចិ បន “តមត្ថំ វិវរតី”តិ វទន្តិ, តទយុត្តំ “តស្មា”តិ ការណវចនទស្សនតោ។ “តស្មា”តិអាទិនា ហិ ការណទស្សនដ្ឋានេ ការណជោតកោយេវ ហិ-សទ្ទោ។ សញ្ញាណមត្តជោតកា សាខាភង្គោបមា ហិ និបាតាតិ, ឯវមីទិសេសុ។ សិក្ខតីតិ **សេក្ខោ**, សិក្ខនំ វា **សិក្ខា**, សាយេវ តស្ស សីលន្តិ **សេក្ខោ។** សោ ហិ អបរិយោសិតសិក្ខត្តា, តទធិមុត្តត្តា ច ឯកន្តេន សិក្ខនសីលោ, ន អសេក្ខោ វិយ បរិនិដ្ឋិតសិក្ខោ តត្ថ បដិប្បស្សទ្ធុស្សាហោ, នាបិ វិស្សដ្ឋសិក្ខោ បចុរជនោ វិយ តត្ថ អនធិមុត្តោ, កិតវសេន វិយ ច តទ្ធិតវសេនិធ តប្បកតិយត្ថោ គយ្ហតិ យថា “ការុណិកោ”តិ។ អថ វា អរិយាយ ជាតិយា តីសុបិ សិក្ខាសុ ជាតោ, តត្ថ វា ភវោតិ **សេក្ខោ។** អបិច ឥក្ខតិ ឯតាយាតិ **ឥក្ខា**, មគ្គផលសម្មាទិដ្ឋិ, សហ ឥក្ខាយាតិ **សេក្ខោ។** ឧបរិមគ្គត្តយកិច្ចស្ស អបរិយោសិតត្តា សហ ករណីយេនាតិ **សករណីយោ។ អស្សា**តិ អនេន, “អប្បច្ចក្ខំ នាមា”តិ ឯតេន សម្ពន្ធោ។ **អស្សា**តិ វា “នត្ថី”តិ ឯត្ថ កិរិយាបដិគ្គាហកវចនំ។ បគុណប្បវត្តិភាវតោ **អប្បច្ចក្ខំ** នាម នត្ថិ។ វិនយដ្ឋកថាយំ បន “អសម្មុខា បដិគ្គហិតំ នាម នត្ថី”តិ (បារា. អដ្ឋ. ១.បឋមមហាសង្គីតិកថា វណ្ណនា) វុត្តំ, តំ” ទ្វេ សហស្សានិ ភិក្ខុតោ”តិ វុត្តម្បិ ភគវតោ សន្តិកេ បដិគ្គហិតមេវ នាមាតិ កត្វា វុត្តំ។ តថា ហិ សាវកភាសិតម្បិ សុត្តំ “ពុទ្ធភាសិត”ន្តិ វុច្ចតីតិ។

“យថាហា”តិអាទិនា អាយស្មតា អានន្ទេន វុត្តគាថមេវ សាធកភាវេន ទស្សេតិ។ អយញ្ហិ គាថា គោបកមោគ្គល្លានេន នាម ព្រាហ្មណេន “ពុទ្ធសាសនេ ត្វំ ពហុស្សុតោតិ បាកដោ, កិត្តកា ធម្មា តេ សត្ថារា ភាសិតា, តយា ច ធារិតា”តិ បុច្ឆិតេន តស្ស បដិវចនំ ទេន្តេន អាយស្មតា អានន្ទេនេវ គោបកមោគ្គល្លានសុត្តេ, អត្តនោ គុណទស្សនវសេន វា ថេរគាថាយម្បិ ភាសិតា។ តត្ថាយំ សង្ខេបត្ថោ – **ពុទ្ធតោ** សត្ថុ សន្តិកា **ទ្វាសីតិ** ធម្មក្ខន្ធ**សហស្សានិ** អហំ **គណ្ហឹ** អធិគណ្ហឹ, **ទ្វេ** ធម្មក្ខន្ធ**សហស្សានិ ភិក្ខុតោ** ធម្មសេនាបតិអាទីនំ ភិក្ខូនំ សន្តិកា **គណ្ហឹ។ យេ** ធម្មា **មេ** ជិវ្ហាគ្គេ, ហទយេ វា **បវត្តិនោ** បគុណា វាចុគ្គតា, តេ ធម្មា តទុភយំ សម្បិណ្ឌេត្វា **ចតុរាសីតិ** ធម្មក្ខន្ធ**សហស្សានី**តិ។ កេចិ បន “យេមេតិ ឯត្ថ ‘យេ ឥមេ’តិ បទច្ឆេទំ កត្វា យេ ឥមេ ធម្មា ពុទ្ធស្ស, ភិក្ខូនញ្ច បវត្តិនោ បវត្តិតា, តេសុ ធម្មេសុ ពុទ្ធតោ ទ្វាសីតិ សហស្សានិ អហំ គណ្ហឹ, ទ្វេ សហស្សានិ ភិក្ខុតោ គណ្ហឹ, ឯវំ ចតុរាសីតិ ធម្មក្ខន្ធសហស្សានី”តិ សម្ពន្ធំ វទន្តិ, អយញ្ច សម្ពន្ធោ “ឯត្តកាយេវ ធម្មក្ខន្ធា”តិ សន្និដ្ឋានស្ស អវិញ្ញាយមានត្តា កេចិវាទោ នាម កតោ។

“សហាបិ ន សក្កា”តិ វត្តព្ពហេតុតោ “វិនាបិ ន សក្កា”តិ វត្តព្ពហេតុយេវ ពលវតរោ សង្គីតិយា ពហុការត្តា។ តស្មា តត្ថ ចោទនំ ទស្សេត្វា បរិហរិតុំ **“យទិ ឯវ”**ន្តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **យទិ ឯវ**ន្តិ ឯវំ វិនា យទិ ន សក្កា, តថា សតីតិ អត្ថោ។ **សេក្ខោបិ សមានោ**តិ សេក្ខបុគ្គលោ សមានោបិ។ មាន-សទ្ទោ ហេត្ថ លក្ខណេ។ **ពហុការត្តា**តិ ពហូបការត្តា។ ឧបការវចនោ ហិ ការ-សទ្ទោ “អប្បកម្បិ កតំ ការំ, បុញ្ញំ ហោតិ មហប្ផល”ន្តិអាទីសុ វិយ។ **អស្សា**តិ ភវេយ្យ។ **អថ**-សទ្ទោ បុច្ឆាយំ។ បញ្ហេ “អថ ត្វំ កេន វណ្ណេនា”តិ ហិ បយោគមុទាហរន្តិ។ “ឯវំ សន្តេ”តិ បន អត្ថោ វត្តព្ពោ។ **បរូបវាទវិវជ្ជនតោ**តិ យថាវុត្តការណំ អជានន្តានំ បរេសំ អារោបិតឧបវាទតោ វិវជ្ជិតុកាមត្តា។ តំ វិវរតិ **“ថេរោ ហី”**តិអាទិនា។ **អតិវិយ វិស្សត្ថោ**តិ អតិវេកំ វិស្សាសិកោ។ កេន វិញ្ញាយតីតិ អាហ **“តថា ហី”**តិអាទិ។ ទឡ្ហីករណំ វា ឯតំ វចនំ។ “វុត្តញ្ហិ, តថា ហិ ឥច្ចេតេ ទឡ្ហីករណត្ថេ”តិ ហិ វទន្តិ សទ្ទវិទូ។ **ន**ន្តិ អានន្ទត្ថេរំ។ “ឱវទតី”តិ ឥមិនា សម្ពន្ធោ។ អានន្ទត្ថេរស្ស យេភុយ្យេន នវកាយ បរិសាយ វិព្ភមនេ មហាកស្សបត្ថេរោ “ន វាយំ កុមារកោ មត្តមញ្ញាសី”តិ (សំ. និ. ២.១៥៤) អាហ។ តថា ហិ បរិនិព្ពុតេ ភគវតិ មហាកស្សបត្ថេរោ ភគវតោ បរិនិព្ពានេ សន្និបតិតស្ស ភិក្ខុសង្ឃស្ស មជ្ឈេ និសីទិត្វា ធម្មវិនយសង្គាយនត្ថំ

បញ្ចសតេ ភិក្ខូ ឧច្ចិនិត្វា “រាជគហេ អាវុសោ វស្សំ វសន្តា ធម្មវិនយំ សង្គាយិស្សាម, តុម្ហេ បុរេ វស្សូបនាយិកាយ អត្តនោ អត្តនោ បលិពោធំ បច្ឆិន្ទិត្វា រាជគហេ សន្និបតថា”តិ វត្វា អត្តនា រាជគហំ គតោ។

អានន្ទត្ថេរោបិ ភគវតោ បត្តចីវរមាទាយ មហាជនំ សញ្ញាបេន្តោ សាវត្ថឹ គន្ត្វា តតោ និក្ខម្ម រាជគហំ គច្ឆន្តោ ទក្ខិណាគិរិស្មឹ ចារិកំ ចរិ។ តស្មឹ សមយេ អានន្ទត្ថេរស្ស តឹសមត្តា សទ្ធិវិហារិកា យេភុយ្យេន កុមារកា ឯកវស្សិកទុវស្សិកភិក្ខូ ចេវ អនុបសម្បន្នា ច វិព្ភមឹសុ។ កស្មា បនេតេ បព្ពជិតា, កស្មា ច វិព្ភមឹសូតិ? តេសំ កិរ មាតាបិតរោ ចិន្តេសុំ “អានន្ទត្ថេរោ សត្ថុវិស្សាសិកោ អដ្ឋ វរេ យាចិត្វា ឧបដ្ឋហតិ, ឥច្ឆិតិច្ឆិតដ្ឋានំ សត្ថារំ គហេត្វា គន្តុំ សក្កោតិ, អម្ហាកំ ទារកេ ឯតស្ស សន្តិកេ បព្ពាជេយ្យាម, ឯវំ សោ សត្ថារំ គហេត្វា អាគមិស្សតិ, តស្មឹ អាគតេ មយំ មហាសក្ការំ កាតុំ លភិស្សាមា”តិ។ ឥមិនា តាវ ការណេន នេសំ ញាតកា តេ បព្ពាជេសុំ, សត្ថរិ បន បរិនិព្ពុតេ តេសំ សា បត្ថនា ឧបច្ឆិន្នា, អថ នេ ឯកទិវសេនេវ ឧប្បព្ពាជេសុំ។ អថ អានន្ទត្ថេរំ ទក្ខិណាគិរិស្មឹ ចារិកំ ចរិត្វា រាជគហមាគតំ ទិស្វា មហាកស្សបត្ថេរោ ឯវមាហាតិ។ វុត្តញ្ហេតំ **កស្សបសំយុត្តេ** –

“អថ កិញ្ចរហិ ត្វំ អាវុសោ អានន្ទ ឥមេហិ នវេហិ ភិក្ខូហិ ឥន្ទ្រិយេសុ អគុត្តទ្វារេហិ ភោជនេ អមត្តញ្ញូហិ ជាគរិយំ អននុយុត្តេហិ សទ្ធឹ ចារិកំ ចរសិ, សស្សឃាតំ មញ្ញេ ចរសិ, កុលូបឃាតំ មញ្ញេ ចរសិ, ឱលុជ្ជតិ ខោ តេ អាវុសោ អានន្ទ បរិសា, បលុជ្ជន្តិ ខោ តេ អាវុសោ នវប្បាយា, ន វាយំ កុមារកោ មត្តមញ្ញាសីតិ។

អបិ មេ ភន្តេ កស្សប សិរស្មឹ បលិតានិ ជាតានិ, អថ ច បន មយំ អជ្ជាបិ អាយស្មតោ មហាកស្សបស្ស កុមារកវាទា ន មុច្ចាមាតិ។ តថា ហិ បន ត្វំ អាវុសោ អានន្ទ ឥមេហិ នវេហិ ភិក្ខូហិ ឥន្ទ្រិយេសុ អគុត្តទ្វារេហិ ភោជនេ អមត្តញ្ញូហិ ជាគរិយំ អននុយុត្តេហិ សទ្ធឹ ចារិកំ ចរសិ, សស្សឃាតំ មញ្ញេ ចរសិ, កុលូបឃាតំ មញ្ញេ ចរសិ, ឱលុជ្ជតិ ខោ តេ អាវុសោ អានន្ទ បរិសា, បលុជ្ជន្តិ ខោ តេ អាវុសោ នវប្បាយា, ន វាយំ កុមារកោ មត្តមញ្ញាសី”តិ (សំ. និ. ២.១៥៤)។

តត្ថ **សស្សឃាតំ មញ្ញេ ចរសី**តិ សស្សំ ឃាតេន្តោ វិយ អាហិណ្ឌសិ។ **កុលូបឃាតំ មញ្ញេ ចរសី**តិ កុលានិ ឧបឃាតេន្តោ វិយ អាហិណ្ឌសិ។ **ឱលុជ្ជតី**តិ បលុជ្ជតិ ភិជ្ជតិ។ **បលុជ្ជន្តិ ខោ តេ អាវុសោ នវប្បាយា**តិ អាវុសោ អានន្ទ ឯតេ តុយ្ហំ បាយេន យេភុយ្យេន នវកា ឯកវស្សិកទុវស្សិកទហរា ចេវ សាមណេរា ច បលុជ្ជន្តិ។ **ន វាយំ កុមារកោ មត្តមញ្ញាសី**តិ អយំ កុមារកោ អត្តនោ បមាណំ ន វត ជានាតីតិ ថេរំ តជ្ជេន្តោ អាហ។ **កុមារកវាទា ន មុច្ចាមា**តិ កុមារកវាទតោ ន មុច្ចាម។ **តថា ហិ បន ត្វ**ន្តិ ឥទមស្ស ឯវំ វត្តព្ពតាយ ការណទស្សនត្ថំ វុត្តំ។ អយញ្ហេត្ថ អធិប្បាយោ – យស្មា ត្វំ ឥមេហិ នវេហិ ឥន្ទ្រិយសំវររហិតេហិ ភោជនេ អមត្តញ្ញូហិ សទ្ធឹ វិចរសិ, តស្មា កុមារកេហិ សទ្ធឹ វិចរន្តោ “កុមារកោ”តិ វត្តព្ពតំ អរហសីតិ។

ន វាយំ កុមារកោ មត្តមញ្ញាសីតិ ឯត្ថ **វា**-សទ្ទោ បទបូរណោ។ វា-សទ្ទោ ហិ ឧបមានសមុច្ចយសំសយវិស្សជ្ជនវិកប្បបទបូរណាទីសុ ពហូសុ អត្ថេសុ ទិស្សតិ។ តថា ហេស “បណ្ឌិតោ វាបិ តេន សោ”តិអាទីសុ (ធ. ប. ៦៣) ឧបមានេ ទិស្សតិ, សទិសភាវេតិ អត្ថោ។ “តំ វាបិ ធីរា មុនិ វេទយន្តី”តិអាទីសុ (សុ. និ. ២១៣) សមុច្ចយេ។ “កេ វា ឥមេ កស្ស វា”តិអាទីសុ (បារា. ២៩៦) សំសយេ។ “អយំ វា ឥមេសំ សមណព្រាហ្មណានំ សព្ពពាលោ សព្ពមូឡ្ហោ”តិអាទីសុ (ទី. និ. ១៨១) វវស្សគ្គេ។ “យេ ហិ កេចិ ភិក្ខវេ សមណា វា ព្រាហ្មណា វា”តិអាទីសុបិ (ម. និ. ១.១៧០; សំ. និ. ២.១៣) វិកប្បេ។ “ន វាហំ បណ្ណំ ភុញ្ជាមិ, ន ហេតំ មយ្ហ ភោជន”ន្តិអាទីសុ បទបូរណេ។ ឥធាបិ បទបូរណេ ទដ្ឋព្ពោ។ តេនេវ ច អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន វា-សទ្ទស្ស អត្ថុទ្ធារំ ករោន្តេន វុត្តំ “ន វាយំ កុមារកោ មត្តមញ្ញាសី”តិអាទីសុ បទបូរណេ”តិ។ **សំយុត្តដ្ឋកថាយម្បិ** ឥទមេវ វុត្តំ “ន វាយំ កុមារកោ មត្តមញ្ញាសីតិ អយំ កុមារកោ អត្តនោ បមាណំ ន វត ជានាសីតិ ថេរំ តជ្ជេន្តោ អាហា”តិ (សំ. និ. អដ្ឋ. ២.១៥៤)។ ឯត្ថាបិ “វតា”តិ វចនសិលិដ្ឋតាយ វុត្តំ។ **“ន វាយ”**ន្តិ ឯតស្ស វា “ន វេ អយ”ន្តិ បទច្ឆេទំ កត្វា វេ-សទ្ទស្សត្ថំ ទស្សេន្តេន “វតា”តិ វុត្តំ។ តថា ហិ វេ-សទ្ទស្ស ឯកំសត្ថភាវេ តទេវ បាឡឹ បយោគំ កត្វា ឧទាហរន្តិ នេរុត្តិកា។ វជិរពុទ្ធិត្ថេរោ បន ឯវំ វទតិ **“ន វាយ**ន្តិ ឯត្ថ ច **វា**តិ វិភាសា, អញ្ញាសិបិ ន អញ្ញាសិបី”តិ, (វជិរ. ដី. បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា) តំ តស្ស មតិមត្តំ សំយុត្តដ្ឋកថាយ តថា អវុត្តត្តា។ ឥទមេកំ បរូបវាទសម្ភវការណំ “តត្ថ កេចី”តិអាទិនា សម្ពន្ធិតព្ពំ។

អញ្ញម្បិ ការណមាហ **“សក្យកុលប្បសុតោ ចាយស្មា”**តិ។ សាកិយកុលេ ជាតោ, សាកិយកុលភាវេន វា បាកដោ ច អាយស្មា អានន្ទោ។ តត្ថ...បេ.... ឧបវទេយ្យុន្តិ សម្ពន្ធោ។ អញ្ញម្បិ ការណំ វទតិ **“តថាគតស្ស ភាតា ចូឡបិតុបុត្តោ”**តិ។ **ភាតា**តិ ចេត្ថ កនិដ្ឋភាតា ចូឡបិតុបុត្តភាវេន, ន បន វយសា សហជាតភាវតោ។

“សុទ្ធោទនោ ធោតោទនោ, សក្កសុក្កាមិតោទនា;

អមិតា បាលិតា ចាតិ, ឥមេ បញ្ច ឥមា ទុវេ”តិ។

វុត្តេសុ ហិ សព្ពកនិដ្ឋស្ស អមិតោទនសក្កស្ស បុត្តោ អាយស្មា អានន្ទោ។ វុត្តញ្ហិ **មនោរថបូរណិយំ** –

“កប្បសតសហស្សំ បន ទានំ ទទមានោ អម្ហាកំ ពោធិសត្តេន សទ្ធិំ តុសិតបុរេ និព្ពត្តិត្វា តតោ ចុតោ អមិតោទនសក្កស្ស គេហេ និព្ពត្តិ, អថស្ស សព្ពេ ញាតកេ អានន្ទិតេ បមោទិតេ ករោន្តោ ជាតោតិ ‘អានន្ទោ’ត្វេវ នាមមកំសូ”តិ។

តថាយេវ វុត្តំ **បបញ្ចសូទនិយម្បិ** –

“អញ្ញេ បន វទន្តិ – នាយស្មា អានន្ទោ ភគវតា សហជាតោ, វយសា ច ចូឡបិតុបុត្តតាយ ច ភគវតោ កនិដ្ឋភាតាតាយេវ។ តថា ហិ **មនោរថបូរណិយំ** ឯកនិបាតវណ្ណនាយំ សហជាតគណនេ សោ ន វុត្តោ”តិ។

យំ វុច្ចតិ, តំ គហេតព្ពំ។ **តត្ថា**តិ តស្មិំ វិស្សត្ថាទិភាវេ សតិ។ អតិវិស្សត្ថសក្យកុលប្បសុតតថាគតភាតុភាវតោតិ វុត្តំ ហោតិ។ ភាវេនភាវលក្ខណេ ហិ កត្ថចិ ហេត្វត្ថោ សម្បជ្ជតិ។ តថា ហិ អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន **នេត្តិដ្ឋកថាយំ** “គុន្នញ្ចេ តរមានាន”ន្តិ គាថាវណ្ណនាយំ វុត្តំ –

“**សព្ពា តា ជិម្ហំ គច្ឆន្តី**តិ សព្ពា តា គាវិយោ កុដិលមេវ គច្ឆន្តិ, កស្មា? នេត្តេ ជិម្ហគតេ សតិ នេត្តេ កុដិលំ គតេ សតិ, នេត្តស្ស កុដិលំ គតត្តាតិ អត្ថោ”តិ។

ឧទានដ្ឋកថាយម្បិ “ឥតិ ឥមស្មិំ សតិ ឥទំ ហោតី”តិ សុត្តបទវណ្ណនាយំ “ហេតុអត្ថតា ភុម្មវចនស្ស ការណស្ស ភាវេន តទវិនាភាវី ផលស្ស ភាវោ លក្ខីយតីតិ វេទិតព្ពា”តិ (ឧទា. អដ្ឋ. ១.១)។ **តត្ថា**តិ វា និមិត្តភូតេ វិស្សត្ថាទិម្ហីតិ អត្ថោ, តស្មិំ ឧច្ឆិន្ននេតិបិ វទន្តិ។ **ឆន្ទាគមនំ វិយា**តិ ឯត្ថ ឆន្ទា អាគមនំ វិយាតិ បទច្ឆេទោ។ **ឆន្ទា**តិ ច ហេតុម្ហិ និស្សក្កវចនំ, ឆន្ទេន អាគមនំ បវត្តនំ វិយាតិ អត្ថោ, ឆន្ទេន អកត្តព្ពករណមិវាតិ វុត្តំ ហោតិ, ឆន្ទំ វា អាគច្ឆតិ សម្បយោគវសេនាតិ **ឆន្ទាគមនំ,** តថា បវត្តោ អបាយគមនីយោ អកុសលចិត្តុប្បាទោ។ អថ វា អននុរូបំ គមនំ អគមនំ។ ឆន្ទេន អគមនំ **ឆន្ទាគមនំ,** ឆន្ទេន សិនេហេន អននុរូបំ គមនំ បវត្តនំ វិយ អកត្តព្ពករណំ វិយាតិ វុត្តំ ហោតិ។ អសេក្ខភូតា បដិសម្ភិទា, តំបត្តាតិ តថា, អសេក្ខា ច តេ បដិសម្ភិទាប្បត្តា ចាតិ វា តថា, តាទិសេ។ **សេក្ខបដិសម្ភិទាប្បត្ត**ន្តិ ឯត្ថាបិ ឯស នយោ។ **បរិវជ្ជេន្តោ**តិ ហេត្វត្ថេ អន្តសទ្ទោ, បរិវជ្ជនហេតូតិ អត្ថោ។ **អនុមតិយា**តិ អនុញ្ញាយ, យាចនាយាតិ វុត្តំ ហោតិ។

“**កិញ្ចាបិ សេក្ខោ**”តិ ឥទំ អសេក្ខានំយេវ ឧច្ចិនិតត្តា វុត្តំ, ន សេក្ខានំ អគតិគមនសម្ភវេន។ បឋមមគ្គេនេវ ហិ ចត្តារិ អគតិគមនានិ បហីយន្តិ, តស្មា កិញ្ចាបិ សេក្ខោ, តថាបិ ថេរោ អាយស្មន្តំ អានន្ទំ ឧច្ចិនតូតិ សម្ពន្ធោ។ ន បន កិញ្ចាបិ សេក្ខោ, តថាបិ អភព្ពោ អគតិំ គន្តុន្តិ។ “**អភព្ពោ**”តិអាទិនា បន ធម្មសង្គីតិយា តស្ស អរហភាវំ ទស្សេន្តោ វិជ្ជមានគុណេ កថេតិ, តេន សង្គីតិយា ធម្មវិនយវិនិច្ឆយេ សម្បត្តេ ឆន្ទាទិវសេន អញ្ញថា អកថេត្វា យថាភូតមេវ កថេស្សតីតិ ទស្សេតិ។ ន គន្តព្ពា, អននុរូបា វា គតីតិ **អគតិ,** តំ។ **បរិយត្តោ**តិ អធិគតោ ឧគ្គហិតោ។

“**ឯវ**”ន្តិអាទិនា សន្និដ្ឋានគណនំ ទស្សេតិ។ **ឧច្ចិនិតេនា**តិ ឧច្ចិនិត្វា គហិតេន។ អបិច **ឯវំ…បេ….ឧច្ចិនី**តិ និគមនំ, “**តេនាយស្មតា**”តិអាទិ បន សន្និដ្ឋានគណនទស្សនន្តិបិ វទន្តិ។

ឯវំ សង្គាយកវិចិននប្បការំ ទស្សេត្វា អញ្ញម្បិ សង្គាយនត្ថំ ទេសវិចិននាទិប្បការំ ទស្សេន្តោ “**អថ ខោ**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ **ឯតទហោសី**តិ ឯតំ បរិវិតក្កនំ អហោសិ។ នុ-សទ្ទេន ហិ បរិវិតក្កនំ ទស្សេតិ។ **រាជគហ**ន្តិ “រាជគហសាមន្តំ គហេត្វា វុត្ត”ន្តិ **គណ្ឋិបទេសុ** វទន្តិ។ គាវោ ចរន្តិ ឯត្ថាតិ **គោចរោ,** គុន្នំ ចរណដ្ឋានំ, សោ វិយាតិ **គោចរោ,** ភិក្ខូនំ ចរណដ្ឋានំ, មហន្តោ សោ អស្ស, ឯត្ថាតិ វា **មហាគោចរំ។** អដ្ឋារសន្នំ មហាវិហារានម្បិ អត្ថិតាយ **បហូតសេនាសនំ។**

ថាវរកម្មន្តិ ចិរដ្ឋាយិកម្មំ។ **វិសភាគបុគ្គលោ** សុភទ្ទសទិសោ។ **ឧក្កោដេយ្យា**តិ និវារេយ្យ។ **ឥតិ**-សទ្ទោ ឥទមត្ថេ, ឥមិនា មនសិការេន ហេតុភូតេន ឯតទហោសីតិ អត្ថោ។ គរុភាវជននត្ថំ ញត្តិទុតិយេន កម្មេន សង្ឃំ សាវេសិ, ន អបលោកនញត្តិកម្មមត្តេនាតិ អធិប្បាយោ។

កទា បនាយំ កតាតិ អាហ “**អយំ បនា**”តិអាទិ។ ឯវំ កតភាវោ ច ឥមាយ គណនាយ វិញ្ញាយតីតិ ទស្សេតិ “**ភគវា ហី**”តិអាទិនា។ **អថា**តិ អនន្តរត្ថេ និបាតោ, បរិនិព្ពានន្តរមេវាតិ អត្ថោ។ **សត្តាហ**ន្តិ ហិ បរិនិព្ពានទិវសម្បិ សង្គណ្ហិត្វា វុត្តំ។ **អស្សា**តិ ភគវតោ, “សរីរ”ន្តិ ឥមិនា សម្ពន្ធោ។ សំវេគវត្ថុំ កិត្តេត្វា កិត្តេត្វា អនិច្ចតាបដិសញ្ញុត្តានិ គីតានិ គាយិត្វា បូជាវសេន កីឡនតោ សុន្ទរំ កីឡនទិវសា **សាធុកីឡនទិវសា នាម,** សបរហិតសាធនដ្ឋេន វា សាធូតិ វុត្តានំ សប្បុរិសានំ សំវេគវត្ថុំ កិត្តេត្វា កិត្តេត្វា កីឡនទិវសាតិបិ យុជ្ជតិ។ ឥមស្មិញ្ច បុរិមសត្តាហេ ឯកទេសេនេវ សាធុកីឡនមកំសុ។ វិសេសតោ បន ធាតុបូជាទិវសេសុយេវ។ តថា ហិ វុត្តំ **មហាបរិនិព្ពានសុត្តដ្ឋកថាយំ** (ទី. និ. អដ្ឋ. ២.២៣៥) –

“ឥតោ បុរិមេសុ ហិ ទ្វីសុ សត្តាហេសុ តេ ភិក្ខូ សង្ឃស្ស ឋាននិសជ្ជោកាសំ ករោន្តា ខាទនីយំ ភោជនីយំ សំវិទហន្តា សាធុកីឡិកាយ ឱកាសំ ន លភឹសុ, តតោ នេសំ អហោសិ ‘ឥមំ សត្តាហំ សាធុកីឡិតំ កីឡិស្សាម, ឋានំ ខោ បនេតំ វិជ្ជតិ, យំ អម្ហាកំ បមត្តភាវំ ញត្វា កោចិទេវ អាគន្ត្វា ធាតុយោ គណ្ហេយ្យ, តស្មា អារក្ខំ ឋបេត្វា កីឡិស្សាមា’តិ, តេន តេ ឯវមកំសូ”តិ។

តថាបិ តេ ធាតុបូជាយបិ កតត្តា ធាតុបូជាទិវសា នាម។ ឥមេយេវ វិសេសេន ភគវតិ កត្តព្ពស្ស អញ្ញស្ស អភាវតោ ឯកទេសេន កតម្បិ សាធុកីឡនំ ឧបាទាយ “សាធុកីឡនទិវសា”តិ បាកដា ជាតាតិ អាហ “**ឯវំ សត្តាហំ សាធុកីឡនទិវសា នាម អហេសុ**”ន្តិ។

ចិតកាយាតិ វីសសតរតនុច្ចាយ ចន្ទនទារុចិតកាយ, បធានកិច្ចវសេនេវ ច សត្តាហំ ចិតកាយំ អគ្គិនា ឈាយីតិ វុត្តំ។ ន ហិ អច្ចន្តសំយោគវសេន និរន្តរំ សត្តាហមេវ អគ្គិនា ឈាយិ តត្ថ បច្ឆិមទិវសេយេវ ឈាយិតត្តា, តស្មា សត្តាហស្មិន្តិ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ បុរិមបច្ឆិមានញ្ហិ ទ្វិន្នំ សត្តាហានមន្តរេ សត្តាហេ យត្ថ កត្ថចិបិ ទិវសេ ឈាយមានេ សតិ “សត្តាហេ ឈាយី”តិ វត្តុំ យុជ្ជតិ។ យថាហ –

“តេន ខោ បន សមយេន ចត្តារោ មល្លបាមោក្ខា សីសំ ន្ហាតា អហតានិ វត្ថានិ និវត្ថា ‘មយំ ភគវតោ ចិតកំ អាឡិម្បេស្សាមា’តិ ន សក្កោន្តិ អាឡិម្បេតុ”ន្តិអាទិ (ទី. និ. ២.២៣៣)។

សត្តិបញ្ជរំ កត្វាតិ សត្តិខគ្គាទិហត្ថេហិ បុរិសេហិ មល្លរាជូនំ ភគវតោ ធាតុអារក្ខករណំ ឧបលក្ខណវសេនាហ។ សត្តិហត្ថា បុរិសា ហិ សត្តិយោ យថា “កុន្តា បចរន្តី”តិ, តាហិ សមន្តតោ រក្ខាបនវសេន បញ្ជរបដិភាគត្តា សត្តិបញ្ជរំ។ **សន្ថាគារំ** នាម រាជូនំ ឯកា មហាសាលា។ ឧយ្យោគកាលាទីសុ ហិ រាជានោ តត្ថ ឋត្វា “ឯត្តកា បុរតោ គច្ឆន្តុ, ឯត្តកា បច្ឆតោ, ឯត្តកា ឧភោហិ បស្សេហិ, ឯត្តកា ហត្ថីសុ អភិរុហន្តុ, ឯត្តកា អស្សេសុ, ឯត្តកា រថេសូ”តិ ឯវំ សន្ថឹ ករោន្តិ មរិយាទំ ពន្ធន្តិ, តស្មា តំ ឋានំ “**សន្ថាគារ**”ន្តិ វុច្ចតិ។ អបិច ឧយ្យោគដ្ឋានតោ អាគន្ត្វាបិ យាវ គេហេសុ អល្លគោមយបរិកម្មាទីនិ ករោន្តិ, តាវ ទ្វេ តីណិ ទិវសានិ រាជានោ តត្ថ សន្ថម្ភន្តិ វិស្សមន្តិ បរិស្សយំ វិនោទេន្តីតិបិ **សន្ថាគារំ,** រាជូនំ វា សហ អត្ថានុសាសនំ អគារន្តិបិ **សន្ថាគារំ** ហ-ការស្ស ថ-ការំ, អនុសរាគមញ្ច កត្វា, យស្មា វា រាជានោ តត្ថ សន្និបតិត្វា “ឥមស្មឹ កាលេ កសិតុំ វដ្ដតិ, ឥមស្មឹ កាលេ វបិតុ”ន្តិ ឯវមាទិនា នយេន ឃរាវាសកិច្ចានិ សម្មន្តយន្តិ, តស្មា ឆិទ្ទវិច្ឆិទ្ទំ ឃរាវាសំ តត្ថ សន្ថរន្តីតិបិ **សន្ថាគារំ។** វិសាខបុណ្ណមិតោ បដ្ឋាយ យាវ វិសាខមាសស្ស អមាវាសី, តាវ សោឡស ទិវសា សីហឡវោហារវសេន គហិតត្តា, ជេដ្ឋមូលមាសស្ស សុក្កបក្ខេ ច បញ្ច ទិវសាតិ អាហ “**ឥតិ ឯកវីសតិ ទិវសា គតា**”តិ។ តត្ថ ចរិមទិវសេយេវ ធាតុយោ ភាជយឹសុ, តស្មឹយេវ ច ទិវសេ អយំ កម្មវាចា កតា។ តេន វុត្តំ “**ជេដ្ឋមូលសុក្កបក្ខបញ្ចមិយ**”ន្តិអាទិ។ តត្ថ ជេដ្ឋនក្ខត្តំ វា មូលនក្ខត្តំ វា តស្ស មាសស្ស បុណ្ណមិយំ ចន្ទេន យុត្តំ, តស្មា សោ មាសោ “ជេដ្ឋមូលមាសោ”តិ វុច្ចតិ។ **អនាចារ**ន្តិ ហេដ្ឋា វុត្តំ អនាចារំ។

យទិ ឯវំ កស្មា **វិនយដ្ឋកថាយំ,** (បារា. អដ្ឋ. ១.បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា) **មង្គលសុត្តដ្ឋកថាយ**ញ្ច (ខុ. បា. អដ្ឋ. មង្គលសុត្តវណ្ណនា) “សត្តសុ សាធុកីឡនទិវសេសុ, សត្តសុ ច ធាតុបូជាទិវសេសុ វីតិវត្តេសូ”តិ វុត្តន្តិ? សត្តសុ ធាតុបូជាទិវសេសុ គហិតេសុ តទវិនាភាវតោ មជ្ឈេ ចិតកាយ ឈាយនសត្តាហម្បិ គហិតមេវាតិ កត្វា វិសុំ ន វុត្តំ វិយ ទិស្សតិ។ យទិ ឯវំ កស្មា “អឌ្ឍមាសោ អតិក្កន្តោ, ទិយឌ្ឍមាសោ សេសោ”តិ ច វុត្តន្តិ? នាយំ ទោសោ។ អប្បកញ្ហិ ឩនមធិកំ វា គណនូបគំ ន ហោតិ, តស្មា អប្បកេន អធិកោបិ សមុទាយោ អនធិកោ វិយ ហោតីតិ កត្វា អឌ្ឍមាសតោ អធិកេបិ បញ្ចទិវសេ “អឌ្ឍមាសោ អតិក្កន្តោ”តិ វុត្តំ ទ្វាសីតិខន្ធកវត្តានំ កត្ថចិ “អសីតិ ខន្ធកវត្តានី”តិ វចនំ វិយ, តថា អប្បកេន ឩនោបិ សមុទាយោ អនូនោ វិយ ហោតីតិ កត្វា ទិយឌ្ឍមាសតោ ឩនេបិ បញ្ចទិវសេ “ទិយឌ្ឍមាសោ សេសោ”តិ វុត្តំ **សតិបដ្ឋានវិភង្គដ្ឋកថាយំ** (វិភ. ៣៥៦) ឆមាសតោ ឩនេបិ អឌ្ឍមាសេ “ឆមាសំ សជ្ឈាយោ កាតព្ពោ”តិ វចនំ វិយ, អញ្ញថា អដ្ឋកថានំ អញ្ញមញ្ញវិរោធោ សិយា។ អបិច ទីឃភាណកានំ មតេន តិណ្ណំ សត្តាហានំ វសេន “ឯកវីសតិ ទិវសា គតា”តិ ឥធ វុត្តំ។ វិនយសុត្តនិបាត

ខុទ្ទកបាឋដ្ឋកថាសុ បន ខុទ្ទកភាណកានំ មតេន ឯកមេវ ឈាយនទិវសំ កត្វា តទវសេសានំ ទ្វិន្នំ សត្តាហានំ វសេន "អឌ្ឍមាសោ អតិក្កន្តោ, ទិយឌ្ឍមាសោ សេសោ"តិ ច វុត្តំ។ បឋមពុទ្ធវចនាទីសុ វិយ តំ តំ ភាណកានំ មតេន អដ្ឋកថាសុបិ វចនភេទោ ហោតីតិ គហេតព្ពំ។ ឯវម្បេត្ថ វទន្តិ – បរិនិព្ពានទិវសតោ បដ្ឋាយ អាទិម្ហិ ចត្តារោ សាធុកីឡនទិវសាយេវ, តតោ បរំ តយោ សាធុកីឡនទិវសា ចេវ ចិតកឈាយនទិវសា ច, តតោ បរំ ឯកោ ចិតកឈាយនទិវសោយេវ, តតោ បរំ តយោ ចិតកឈាយនទិវសា ចេវ ធាតុបូជាទិវសា ច, តតោ បរំ ចត្តារោ ធាតុបូជាទិវសាយេវ, ឥតិ តំ តំ កិច្ចានុរូបគណនវសេន តីណិ សត្តាហានិ បរិបូរេន្តិ, អគហិតគ្គហណេន បន អឌ្ឍមាសោវ ហោតិ។ "ឯកវីសតិ ទិវសា គតា"តិ ឥទ វុត្តវចនញ្ច តំ តំ កិច្ចានុរូបគណនេនេវ។ ឯវញ្ហិ ចតូសុបិ អដ្ឋកថាសុ វុត្តវចនំ សមេតីតិ វិចារេត្វា គហេតព្ពំ។ **វជិរពុទ្ធិត្ថេរេន** បន វុត្តំ "អឌ្ឍមាសោ អតិក្កន្តោតិ ឯត្ថ ឯកោ ទិវសោ នដ្ឋោ, សោ បាដិបទទិវសោ, កោលាហលទិវសោ នាម សោ, តស្មា ឥធ ន គហិតោ"តិ, (វជិរ. ដី. បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា) តំ ន សុន្ទរំ **បរិនិព្ពានសុត្តន្តបាឡិយំ** (ទី. និ. ២.២២៧) បាដិបទទិវសតោយេវ បដ្ឋាយ សត្តាហស្ស វុត្តត្តា, អដ្ឋកថាយញ្ច បរិនិព្ពានទិវសេន សទ្ធឹ តិណ្ណំ សត្តាហានំ គណិតត្តា។ តថា ហិ បរិនិព្ពានទិវសេន សទ្ធឹ តិណ្ណំ សត្តាហានំ គណនេនេវ ជេដ្ឋមូលសុក្កបក្ខបញ្ចមី ឯកវីសតិមោ ទិវសោ ហោតិ។

ចត្តាលីស ទិវសាតិ ជេដ្ឋមូលសុក្កបក្ខឆដ្ឋទិវសតោ យាវ អាសឡ្ហី បុណ្ណមី, តាវ គណេត្វា វុត្តំ។ **ឯត្ថន្តរេ**តិ ចត្តាលីសទិវសព្ភន្តរេ។ រោគោ ឯវ **រោគបលិពោធោ។** អាចរិយុបជ្ឈាយេសុ កត្តព្ពកិច្ចមេវ **អាចរិយុបជ្ឈាយបលិពោធោ** , តថា **មាតាបិតុបលិពោធោ។** យថាធិប្បេតំ អត្ថំ, កម្មំ វា បរិពុន្ធេតិ ឧបរោធេតិ បវត្តិតុំ ន ទេតីតិ **បលិពោធោ** រ-ការស្ស ល-ការំ កត្វា។ **តំ បលិពោធំ ឆិន្ទិត្វា តំ ករណីយំ ករោតូ**តិ សង្គាហកេន ឆិន្ទិតព្ពំ តំ សព្ពំ បលិពោធំ ឆិន្ទិត្វា ធម្មវិនយសង្គាយនសង្ខាតំ តទេវ ករណីយំ ករោតុ។

អញ្ញេបិ មហាថេរាតិ អនុរុទ្ធត្ថេរាទយោ។ **សោកសល្លសមប្បិត**ន្តិ សោកសង្ខាតេន សល្លេន អនុបវិដ្ឋំ បដិវិទ្ធំ។ អសមុច្ឆិន្នអវិជ្ជាតណ្ហានុសយត្តា អវិជ្ជាតណ្ហាភិសង្ខាតេន កម្មុនា ភវយោនិគតិឋិតិសត្តាវាសេសុ ខន្ធបញ្ចកសង្ខាតំ អត្តភាវំ ជនេតិ អភិនិព្ពត្តេតីតិ **ជនោ។** កិលេសេ ជនេតិ, អជនិ, ជនិស្សតីតិ វា **ជនោ,** មហន្តោ ជនោ តថា, តំ។ **អាគតាគត**ន្តិ អាគតមាគតំ យថា "ឯកេកោ"តិ។ ឯត្ថ សិយា – "ថេរោ អត្តនោ បញ្ចសតាយ បរិសាយ បរិវុតោ រាជគហំ គតោ, អញ្ញេបិ មហាថេរា អត្តនោ អត្តនោ បរិវារេ គហេត្វា សោកសល្លសមប្បិតំ មហាជនំ អស្សាសេតុកាមា តំ តំ ទិសំ បក្កន្តា"តិ ឥទ វុត្តវចនំ សមន្តបាសាទិកាយ "មហាកស្សបត្ថេរោ 'រាជគហំ អាវុសោ គច្ឆាមា'តិ ឧបឌ្ឍំ ភិក្ខុសង្ឃំ គហេត្វា ឯកំ មគ្គំ គតោ, អនុរុទ្ធត្ថេរោបិ ឧបឌ្ឍំ គហេត្វា ឯកំ មគ្គំ គតោ"តិ (បារា. អដ្ឋ. បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា) វុត្តវចនញ្ច អញ្ញមញ្ញំ វិរុទ្ធំ ហោតិ។ ឥធ ហិ មហាកស្សបត្ថេរាទយោ អត្តនោ អត្តនោ បរិវារភិក្ខូហិយេវ សទ្ធឹ តំ តំ ទិសំ គតាតិ អត្ថោ អាបជ្ជតិ, តត្ថ បន មហាកស្សបត្ថេរអនុរុទ្ធត្ថេរាយេវ បច្ចេកមុបឌ្ឍសង្ឃេន សទ្ធឹ ឯកេកំ មគ្គំ គតាតិ? វុច្ចតេ – តទុភយម្បិ ហិ វចនំ ន វិរុជ្ឈតិ អត្ថតោ សំសន្ទនត្តា។ ឥធ ហិ និរវសេសេន ថេរានំ បច្ចេកគមនវចនមេវ តត្ថ នយវសេន ទស្សេតិ, ឥធ អត្តនោ អត្តនោ បរិសាយ គមនវចនញ្ច តត្ថ ឧបឌ្ឍសង្ឃេន សទ្ធឹ គមនវចនេន។ **ឧបឌ្ឍសង្ឃោ**តិ ហិ សកសកបរិសាភូតោ ភិក្ខុគណោ គយ្ហតិ ឧបឌ្ឍសទ្ទស្ស អសមេបិ ភាគេ បវត្តត្តា។ យទិ ហិ សន្និបតិតេ សង្ឃេ ឧបឌ្ឍសង្ឃេន សទ្ធិន្តិ អត្ថំ គណ្ហេយ្យ, តទា សង្ឃស្ស គណនបថមតីតត្តា ន យុជ្ជតេវ , យទិ ច សង្គាយនត្ថំ ឧច្ចិនិតានំ បញ្ចន្នំ ភិក្ខុសតានំ មជ្ឈេ ឧបឌ្ឍសង្ឃេន សទ្ធិន្តិ អត្ថំ គណ្ហេយ្យ, ឯវម្បិ តេសំ គណបាមោក្ខានំយេវ ឧច្ចិនិតត្តា ន យុជ្ជតេវ។ បច្ចេកគណិនោ ហេតេ។ វុត្តញ្ហិ "សត្តសតសហស្សានិ, តេសុ បាមោក្ខភិក្ខវោ"តិ , ឥតិ អត្ថតោ សំសន្ទនត្តា តទេតំ ឧភយម្បិ វចនំ អញ្ញមញ្ញំ ន វិរុជ្ឈតីតិ។ តំតំភាណកានំ មតេនេវ វុត្តន្តិបិ វទន្តិ។

"អបរិនិព្ពុតស្ស ភគវតោ"តិអាទិនា យោជេតព្ពំ។ **បត្តចីវរមាទាយា**តិ ឯត្ថ ចតុមហារាជទត្តិយសេលមយបត្តំ, សុគតចីវរញ្ច គណ្ហិត្វាតិ អត្ថោ។ សោយេវ ហិ បត្តោ ភគវតា សទា បរិភុត្តោ។ វុត្តញ្ហិ **សមចិត្តបដិបទាសុត្តដ្ឋកថាយំ** "វស្សំវុត្ថានុសារេន អតិរេកវីសតិវស្សកាលេបិ តស្សេវ បរិភុត្តភាវំ ទីបេតុកាមេន បាតោវ សរីរបដិជគ្គនំ កត្វា សុនិវត្ថនិវាសនោ សុគតចីវរំ បារុបិត្វា សេលមយបត្តមាទាយ ភិក្ខុសង្ឃបរិវុតោ ទក្ខិណទ្វារេន នគរំ បវិសិត្វា បិណ្ឌាយ ចរន្តោ"តិ (អ. និ. អដ្ឋ. ២.៣៧) គន្ធមាលាទយោ នេសំ ហត្ថេតិ **គន្ធមាលាទិហត្ថា។**

តត្រាតិ តិស្សំ សាវត្ថិយំ។ **សុទ**ន្តិ និបាតមត្តំ។ **អនិច្ចតាទិបដិសំយុត្តាយា**តិ "សព្ពេ សង្ខារា អនិច្ចា"តិអាទិនា (ធ. ប. ២៧៧) អនិច្ចសភាវបដិសញ្ញុត្តាយ។ ធម្មេន យុត្តា, ធម្មស្ស វា បតិរូបាតិ **ធម្មី,** តាទិសាយ។ **សញ្ញាបេត្វា**តិ សុដ្ឋុ ជានាបេត្វា, សមស្សាសេត្វាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **វសិតគន្ធកុដិ**ន្តិ និច្ចសាបេក្ខត្តា សមាសោ។ បរិភោគចេតិយភាវតោ **"គន្ធកុដឹ វន្ទិត្វា"**តិ វុត្តំ។ "វន្ទិត្វា"តិ ច "វិវរិត្វា"តិ ឯត្ថ បុព្ពកាលកិរិយា។

តថា ហិ អាចរិយសារិបុត្តត្ថេរេន វុត្តំ “គន្ធកុដិយា ទ្វារំ វិវរិត្វាតិ បរិភោគចេតិយភាវតោ គន្ធកុដិំ វន្ទិត្វា គន្ធកុដិយា ទ្វារំ វិវរីតិ វេទិតព្ពោ”តិ (សារត្ថ. ដី. ១.បឋមមហាសង្គីតិកថា) មិលាតា មាលា, សាយេវ កចវរំ, មិលាតំ វា មាលាសង្ខាតំ កចវរំ តថា។ **អតិហរិត្វា**តិ បឋមំ បឋិតដ្ឋានមភិមុខំ ហរិត្វា។ **យថាឋានេ ឋបេត្វា**តិ បឋមំ បឋិតដ្ឋានំ អនតិក្កមិត្វា យថាឋិតដ្ឋានេយេវ ឋបេត្វា។ **ភគវតោ ឋិតកាលេ ករណីយំ វត្តំ សព្ពមកាសី**តិ សេនាសនេ កត្តព្ពវត្តំ សន្ធាយ វុត្តំ។ **កុរុមានោ ចា**តិ តំ សព្ពំ វត្តំ ករោន្តោ ច។ លក្ខណេ ហិ អយំ មាន-សទ្ទោ។ ន្ហានកោដ្ឋកស្ស សម្មជ្ជនញ្ច តស្មិំ ឧទកស្ស ឧបដ្ឋាបនញ្ច, តានិ អាទីនិ យេសំ ធម្មទេសនាឱវាទាទីនន្តិ តថា, តេសំ កាលេសូតិ អត្ថោ។ សីហស្ស មិគរាជស្ស សេយ្យា **សីហសេយ្យា**, តទ្ទិតវសេន, សទិសវោហារេន វា ភគវតោ សេយ្យាបិ “សីហសេយ្យា”តិ វុច្ចតិ។ តេជុស្សទឥរិយាបថត្តា ឧត្តមសេយ្យា វា, យំ សន្ធាយ វុត្តំ “អថ ខោ ភគវា ទក្ខិណេន បស្សេន សីហសេយ្យំ កប្បេសិ បាទេ បាទំ អច្ចាធាយ សតោ សម្បជានោ”តិ, (ទី. និ. ២.១៩៨) តំ។ កប្បនកាលោ ករណកាលោ ននូតិ យោជេតព្ពំ។

“យថា ត”ន្តិអាទិនា យថាវុត្តមត្ថំ ឧបមាយ អាវិ ករោតិ។ តត្ថ យថា អញ្ញោបិ ភគវតោ...បេ.... បតិដ្ឋិតបេមោ ចេវ អខីណាសវោ ច អនេកេសុ...បេ.... ឧបការសញ្ជនិតចិត្តមទ្ទវោ ច អកាសិ, ឯវំ អាយស្មាបិ អានន្ទោ ភគវតោ គុណ...បេ.... មទ្ទវោ ច ហុត្វា អកាសីតិ យោជនា។ ន្តិ និបាតមត្តំ។ អបិច ឯតេន តថាករណហេតុំ ទស្សេតិ, យថា អញ្ញោបិ យថាវុត្តសភាវោ អកំសុ, តថា អាយស្មាបិ អានន្ទោ ភគវតោ...បេ.... បតិដ្ឋិតបេមត្តា ចេវ អខីណាសវត្តា ច អនេកេសុ...បេ.... ឧបការសញ្ជនិតចិត្តមទ្ទវត្តា ចាតិ ហេតុអត្ថស្ស លព្ភមានត្តា។ ហេតុគព្ភានិ ហិ ឯតានិ បទានិ តទត្ថស្សេវ តថាករណហេតុភាវតោ។ ធនបាលទមន (ចូឡវ. ៣៤២), សុវណ្ណកក្កដ (ជា. ១.៥.៩៤), ចូឡហំស (ជា. ១.១៥.១៣៣) -មហាហំសជាតកាទីហិ (ជា. ២.២១.៨៩) ចេត្ថ វិភាវេតព្ពោ។ គុណានំ គណោ, សោយេវ អមតនិប្ផាទករសសទិសតាយ **អមតរសោ។** តំ ជាននបកតិ តាយាតិ បតិដ្ឋិតបទេ ហេតុ។ **ឧបការ...បេ.... មទ្ទវោ**តិ ឧបការបុព្ពភាវេន សម្ភាជនិតចិត្តមុទុកោ។ ឯវម្បិ សោ តមិនា ការណេន អធិវាសេសីតិ ទស្សេន្តោ **“តមេន”**ន្តិអាទិមាហ។ តត្ថ **តមេន**ន្តិ តំ អាយស្មន្តំ អានន្ទំ។ ឯត-សទ្ទោ ហិ បទាលង្ការមត្តំ។ អយញ្ហិ សទ្ទបកតិ, យទិទំ ទ្វីសុ សព្ពនាមេសុ បុព្ពបទស្សេវ អត្ថបទតា។ **សំវេជេសី**តិ “ននុ ភគវតា បដិកច្ចេវ អក្ខាតំ ‘សព្ពេហេវ បិយេហិ មនាបេហិ នានាភាវោ វិនាភាវោ’តិអាទិនា (ទី. និ. ២.១៨៣; សំ. និ. ៥.៣៧៩; អ. និ. ១០.៤៨) សំវេគំ ជនេសី”តិ (ទី. និ. ដី. បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា) **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន** វុត្តំ, ឯវំ សតិ “ភន្តេ...បេ.... អស្សាសេស្សថាតិ បឋមំ វត្វា”តិ សហ បាឋសេសេន យោជនា អស្ស។ យថារុតតោ បន អាទ្យត្ថេន ឥតិ-សទ្ទេន “ឯវមាទិនា សំវេជេសី”តិ យោជនាបិ យុជ្ជតេវ។ យេន កេនចិ ហិ វចនេន សំវេគំ ជនេសិ, តំ សព្ពម្បិ សំវេជនស្ស ករណំ សម្ភវតីតិ។ **សន្ថម្ភិត្វា**តិ បរិទេវនាទិវិរហេន អត្តានំ បដិពន្ធេត្វា បតិដ្ឋាបេត្វា។ **ឧស្សន្នធាតុក**ន្តិ ឧបចិតបិត្តសេម្ហាទិទោសំ។ បិត្តសេម្ហាទិវសេន ហិ តិស្សោ ធាតុយោ ឥធ ភេសជ្ជករណយោគ្យតាយ អធិប្បេតា, យា “ទោសា, មលា”តិ ច លោកេ វុច្ចន្តិ, បថវី អាបោ តេជោ វាយោ អាកាសោតិ ច ភេទេន បច្ចេកំ បញ្ចវិធា។ វុត្តញ្ហិ –

> “វាយុបិត្តកផា ទោសា, ធាតវោ ច មលា តថា;
> តត្ថាបិ បញ្ចធាខ្យាតា, បច្ចេកំ ទេហធារណា។
>
> សរីរទូសនា ទោសា, មលិនករណា មលា;
> ធារណា ធាតវោ តេ តុ, ឥត្ថមន្វត្ថសញ្ញកា”តិ។

សមស្សាសេតុន្តិ សន្តប្បេតុំ។ ទេវតាយ សំវេជិតទិវសតោ, ជេតវនវិហារំ បវិដ្ឋទិវសតោ វា **ទុតិយទិវសេ។** វិរិច្ចតិ ឯតេនាតិ **វិរេចនំ**, ឱសធបរិភាវិតំ ខីរមេវ វិរេចនំ តថា។ **យំ សន្ធាយា**តិ យំ ភេសជ្ជបានំ សន្ធាយ។ អង្គបច្ចង្គេន សោភតីតិ **សុភោ,** មនុនោ អបច្ចំ **មានវោ,** ន-ការស្ស បន ណ-ការេ កតេ មាណវោ។ **មនូ**តិ ហិ បឋមកប្បិកកាលេ មនុស្សានំ មាតាបិតុដ្ឋានេ ឋិតោ បុរិសោ, យោ សាសនេ “មហាសម្មតរាជា”តិ វុត្តោ។ សោ ហិ សកលលោកស្ស ហិតំ មនតិ ជានាតីតិ មនូតិ វុច្ចតិ។ ឯវម្បេត្ថ វទន្តិ “ទន្តជ ន-ការសហិតោ មានវសទ្ទោ សព្ពសត្តសាធារណវចនោ, មុទ្ធជ ណ-ការសហិតោ បន មាណវសទ្ទោ កុច្ឆិតមុទ្ធបច្ចវចនោ”តិ។ **ចូឡកម្មវិភង្គសុត្តដ្ឋកថាយ**ម្បិ (ម. និ. អដ្ឋ. ៤.២៨៩) ហិ មុទ្ធជ ណ-ការសហិតស្សេវ មាណវសទ្ទស្ស អត្ថោ វណ្ណិតោ។ តត្ថិ កាយម្បិ “យំ អបច្ចំ កុច្ឆិតំ មូឡ្ហំ វា, តត្ថ លោកេ មាណវវោហារោ, យេភុយ្យេន ច សត្តា ទហរកាលេ មូឡ្ហធាតុកា ហោន្តីតិ តស្សេវត្ថោ បកាសិតោ”តិ វទន្តិ អាចរិយា។ អញ្ញត្ថ ច វីសតិវស្សព្ភន្តរោ យុវា មាណវោ, ឥធ បន តព្ពោហារេន មហល្លកោបិ។ វុត្តញ្ហិ **ចូឡកម្មវិភង្គសុត្តវណ្ណនាយំ** “មាណវោតិ បន តំ តរុណកាលេ វោហរិំសុ, សោ មហល្លកកាលេបិ តេនេវ វោហារេន វោហរិយតី”តិ, (ម. និ. អដ្ឋ. ៤.២៨៩) សុភនាមកេន លទ្ធមាណវវោហារេនាតិ អត្ថោ។ សោ បន “សត្ថា បរិនិព្ពុតោ, អានន្ទត្ថេរោ កិរស្ស បត្តចីវរមាទាយ អាគតោ, មហាជនោ តំ ទស្សនាយ ឧបសង្កមតី”តិ សុត្វា “វិហារំ ខោ បន គន្ត្វា មហាជនមជ្ឈេ ន សក្កា សុខេន បដិសន្ថារំ វា កាតុំ,

ធម្មកថំ វា សោតុំ, គេហមាគតំយេវ នំ ទិស្វា សុខេន បដិសន្ថារំ ករិស្សាមិ , ឯកា ច មេ កង្ខា អត្ថិ, តម្បិ នំ បុច្ឆិស្សាមី”តិ ចិន្តេត្វា ឯកំ មាណវកំ បេសេសិ, តំ សន្ធាយាហ “**បហិតំ មាណវក**”ន្តិ ខុទ្ទកេ ចេត្ថ កបច្ចយោ។ **ឯតទវោចា**តិ ឯតំ “អកាលោ”តិអាទិកំ វចនំ អានន្ទត្ថេរោ អវោច។

អកាលោតិ អជ្ជ គន្តុំ អយុត្តកាលោ។ កស្មាតិ ចេ “**អត្ថិ មេ**”តិអាទិមាហ។ **ភេសជ្ជមត្តា**តិ អប្បកំ ភេសជ្ជំ។ អប្បត្ថោ ហេត្ថ មត្តាសទ្ទោ “មត្តា សុខបរិច្ចាគា”តិអាទីសុ (ធ. ប. ២៩០) វិយ។ **បីតា**តិ បិវិតា។ **ស្វេបី**តិ ឯត្ថ “**អបិ**-សទ្ទោ អបេក្ខោ មន្ទា នុញ្ញាយា”តិ (វជិរ. ដី. បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា) **វជិរពុទ្ធិត្ថេរេន** វុត្តំ។ អយំ បន តស្សាធិប្បាយោ – “អប្បេវ នាមា”តិ សំសយមត្ថេ វុត្តេ អនុញ្ញាតភាវោ ន សិទ្ធោ, តស្មា តំ សាធនត្ថំ “អបី”តិ វុត្តំ, តេន ឥមមត្ថំ ទីបេតិ “អប្បេវ នាម ស្វេ មយំ ឧបសង្កមេយ្យាម, ឧបសង្កមិតុំ បដិពលា សមានា ឧបសង្កមិស្សាម ចា”តិ។

ទុតិយទិវសេតិ ខីរវិរេចនបីតទិវសតោ ទុតិយទិវសេ។ **ចេតកត្ថេរេនា**តិ ចេតិយរដ្ឋេ ជាតត្តា **ចេតកោ**តិ ឯវំ លទ្ធនាមេន ថេរេន។ **បច្ឆាសមណេនា**តិ បច្ឆានុគតេន សមណេន។ សហត្ថេ ចេតំ ករណវចនំ។ **សុភេន មាណវេន បុដ្ឋោ**តិ “យេសុ ធម្មេសុ ភវំ គោតមោ ឥមំ លោកំ បតិដ្ឋបេសិ, តេ តស្ស អច្ចយេន នដ្ឋា នុ ខោ, ធរន្តិ នុ ខោ, សចេ ធរន្តិ, ភវំ (នត្ថិ ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៤៤៨) អានន្ទោ ជានិស្សតិ, ហន្ទ នំ បុច្ឆាមី”តិ ឯវំ ចិន្តេត្វា “យេសំ សោ ភវំ គោតមោ ធម្មានំ វណ្ណវាទី អហោសិ, យត្ថ ច ឥមំ ជនតំ សមាទបេសិ និវេសេសិ បតិដ្ឋាបេសិ, កតមេសានំ ខោ ភោ អានន្ទ ធម្មានំ សោ ភវំ គោតមោ វណ្ណវាទី អហោសី”តិអាទិនា (ទី. និ. ១.៤៤៨) បុដ្ឋោ, អថស្ស ថេរោ តីណិ បិដកានិ សីលក្ខន្ធាទីហិ តីហិ ខន្ធេហិ សង្គហេត្វា ទស្សេន្តោ “តិណ្ណំ ខោ មាណវ ខន្ធានំ សោ ភគវា វណ្ណវាទី”តិអាទិនា (ទី. និ. ១.៤៤៩) ឥធ សីលក្ខន្ធវគ្គេ ទសមំ សុត្តមភាសិ, តំ សន្ធាយាហ “**ឥមស្មិ…បេ. … មភាសី**”តិ។

ខណ្ឌន្តិ ឆិន្នំ។ ផុល្លន្តិ ភិន្នំ, សេវាលាហិឆត្តកាទិវិកស្សនំ វា, តេសំ **បដិសង្ខរណំ** សម្មា បាកតិកករណំ, អភិនវបដិករណន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ **ឧបកដ្ឋាយា**តិ អាសន្នាយ។ វស្សំ ឧបនេន្តិ ឧបគច្ឆន្តិ ឯត្ថាតិ **វស្សូបនាយិកា,** វស្សូបគតកាលោ, តាយ។ **សង្គីតិបាឡិយំ** (ចូឡវ. ៤៤០) សាមញ្ញេន វុត្តម្បិ វចនំ ឯវំ គតេយេវ សន្ធាយ វុត្តន្តិ សំសន្ទេតុំ សាធេតុំ វា អាហ “**ឯវញ្ហិ**”តិអាទិ។

រាជគហំ បរិវារេត្វាតិ ពហិនគរេ ឋិតភាវេន វុត្តំ។ **ឆឌ្ឌិតបតិតឧក្លាបា**តិ ឆឌ្ឌិតា ច បតិតា ច ឧក្លាបា ច។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – ភគវតោ បរិនិព្ពានដ្ឋានំ គច្ឆន្តេហិ ភិក្ខូហិ ឆឌ្ឌិតា វិស្សដ្ឋា, តតោយេវ ច ឧបចិកាទីហិ ខាទិតត្តា ឥតោ ចិតោ ច បតិតា, សម្មជ្ជនាភាវេន អាកិណ្ណកចវរត្តា ឧក្លាបា ចាតិ។ តទេវត្ថំ “**ភគវតោ ហី**”តិអាទិនា វិភាវេតិ។ អវកុថិ បូតិភាវមគមាសីតិ **ឧក្លាបោ** ថ-ការស្ស ល-ការំ កត្វា, ឧជ្ឈិដ្ឋោ វា កលាបោ សមូហោតិ **ឧក្លាបោ,** វណ្ណសង្កមនវសេនេវំ វុត្តំ យថា “ឧបក្លេសោ, ស្នេហោ” – ឥច្ចាទិ, តេន យុត្តាតិ តថា។ បរិច្ឆេទវសេន វេណីយន្តិ ទិស្សន្តីតិ **បរិវេណា។ កុរុមានា**តិ កត្តុកាមា។ សេនាសនវត្តានំ បញ្ញត្តត្តា, សេនាសនក្ខន្ធកេ ច សេនាសនបដិពទ្ធានំ ពហូនម្បិ វចនានំ វុត្តត្តា សេនាសនបដិសង្ខរណម្បិ តស្ស បូជាយេវ នាមាតិ អាហ “**ភគវតោ វចនបូជនត្ថ**”ន្តិ។ **បឋមំ មាស**ន្តិ វស្សានស្ស បឋមំ មាសំ។ អច្ចន្តសំយោគេ ចេតំ ឧបយោគវចនំ។ “**តិត្ថិយវាទបរិមោចនត្ថញ្ច**”តិ វុត្តមត្ថំ បាកដំ កាតុំ “**តិត្ថិយា ហិ**”តិអាទិ វុត្តំ។

យន្តិ កតិករវត្តករណំ។ ឯទិសេសុ ហិ ឋានេសុ យំ-សទ្ទោ តំ-សទ្ទានបេក្ខោ តេនេវ អត្ថស្ស បរិបុណ្ណត្តា។ យំ វា កតិករវត្តំ សន្ធាយ “**អថ ខោ**”តិអាទិ វុត្តំ, តទេវ មយាបិ វុត្តន្តិ អត្ថោ។ ឯស នយោ ឦទិសេសុ **ភគវតា…បេ.… វណ្ណិត**ន្តិ សេនាសនវត្តំ បញ្ញបេន្តេន សេនាសនក្ខន្ធកេ (ចូឡវ. ៣០៨) ច សេនាសនបដិពទ្ធវចនំ កថេន្តេន វណ្ណិតំ។ **សង្កាយិស្សាមា**តិ ឯត្ថ ឥតិ-សទ្ទស្ស “វុត្តំ អហោសី”តិ ច ឧភយត្ថ សម្ពន្ធោ, ឯកស្ស វា ឥតិ-សទ្ទស្ស លោបោ។

ទុតិយទិវសេតិ ឯវំ ចិន្តិតទិវសតោ ទុតិយទិវសេ, សោ ច ខោ វស្សូបនាយិកទិវសតោ ទុតិយទិវសោវ។ ថេរា ហិ អាសឡ្ហិបុណ្ណមិតោ បាដិបទទិវសេយេវ សន្និបតិត្វា វស្សមុបគន្ត្វា ឯវំ ចិន្តេសុន្តិ។ **រាជទ្វារេ**តិ រាជគេហទ្វារេ។ **ហត្ថកម្ម**ន្តិ ហត្ថកិរិយំ, ហត្ថកម្មស្ស ករណន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ **បដិវេទេសុ**ន្តិ ជានាបេសុំ។ **វិសដ្ឋា**តិ និរាសង្កចិត្តា។ អាណាយេវ អប្បដិហតវុត្តិយា បវត្តនដ្ឋេន ចក្កន្តិ **អាណាចក្កំ។** តថា ធម្មោយេវ ចក្កន្តិ **ធម្មចក្កំ,** តំ បនិធ ទេសនាញាណបដិវេធញាណវសេន ទុវិធម្បិ យុជ្ជតិ តទុភយេនេវ សង្គីតិយា បវត្តនតោ។ “ធម្មចក្កន្តិ ចេតំ ទេសនាញាណស្សាបិ នាមំ, បដិវេធញាណស្សាបី”តិ (សំ. និ. អដ្ឋ. ២.៣.៧៨) ហិ **អដ្ឋកថាសុ** វុត្តំ។ **សន្និសជ្ជដ្ឋាន**ន្តិ សន្និបតិត្វា និសីទនដ្ឋានំ។ សត្ត បណ្ណានិ យស្សាតិ **សត្តបណ្ណិ,** យោ “ឆត្តបណ្ណោ, វិសមច្ឆទោ” តិបិ វុច្ចតិ, តស្ស ជាតគុហទ្វារេតិ អត្ថោ។

វិស្សកម្មុនាតិ សក្កស្ស ទេវានមិន្ទស្ស កម្មាកម្មវិធាយកំ ទេវបុត្តំ សន្ធាយាហ។ **សុវិភត្តភិត្តិថម្ភសោបាន**ន្តិ ឯត្ថ សុវិភត្តបទស្ស ទ្វន្ទតោ បុព្ពេ សុយ្យមានត្តា សព្ពេហិ ទ្វន្ទបទេហិ សម្ពន្ធោ, តថា “**នានាវិធ...បេ.... វិចិត្ត**”ន្តិអាទីសុបិ។ **រាជភវនវិភូតិ**ន្តិ រាជភវនសម្បត្តិំ, រាជភវនសោភំ វា។ **អវហសន្តមិវា**តិ អវហាសំ កុរុមានំ វិយ។ **សិរិយា**តិ សោភាសង្ខាតាយ លក្ខិយា។ **និកេតនមិវា**តិ វសនដ្ឋានមិវ, “ជលន្តមិវា”តិបិ បាឋោ។ ឯកស្មិំយេវ បានីយតិត្ថេ និបតន្តា បក្ខិនោ វិយ សព្ពេសម្បិ ជនានំ ចក្ខូនិ មណ្ឌបេយេវ និបតន្តីតិ វុត្តំ “**ឯកនិបាត...បេ.... វិហង្គាន**”ន្តិ។ **នយនវិហង្គាន**ន្តិ នយនសង្ខាតវិហង្គានំ។ **លោករាមណេយ្យកមិវ សម្បិណ្ឌិត**ន្តិ យទិ លោកេ វិជ្ជមានំ រាមណេយ្យកំ សព្ពមេវ អានេត្វា ឯកត្ថ សម្បិណ្ឌិតំ សិយា, តំ វិយាតិ វុត្តំ ហោតិ, យំ យំ វា លោកេ រមិតុមរហតិ, តំ សព្ពំ សម្បិណ្ឌិតមិវាតិបិ អត្ថោ។ **ទដ្ឋព្ពសារមណ្ឌ**ន្តិ ផេគ្គុរហិតំ សារំ វិយ, កសដវិនិមុត្តំ បសន្នំ វិយ ច ទដ្ឋុមរហរូបេសុ សារភូតំ, បសន្នភូតញ្ច។ អបិច ទដ្ឋព្ពោ ទស្សនីយោ សារភូតោ វិសិដ្ឋតរោ មណ្ឌោ មណ្ឌនំ អលង្ការោ ឯតស្សាតិ **ទដ្ឋព្ពសារមណ្ឌោ**, តំ។ មណ្ឌំ សូរិយរស្មឹ បាតិ និវារេតិ, សព្ពេសំ វា ជនានំ មណ្ឌំ បសន្នំ បាតិ រក្ខតិ, មណ្ឌនមលង្ការំ វា បាតិ បិវតិ អលង្ករិតុំ យុត្តភាវេនាតិ **មណ្ឌបោ**, តំ។

កុសុមទាមានិ ច តានិ ឱលម្ពកានិ ចេតិ **កុសុមទាមោលម្ពកានិ។** វិសេសនស្ស ចេត្ថ បរនិបាតោ យថា “អគ្យាហិតោ”តិ។ វិវិធានិយេវ កុសុមទាមោលម្ពកានិ តថា, តានិ វិនិគ្គលន្តំ វិសេសេន វមេន្តំ និក្ខាមេន្តមិវ ចារុ សោភនំ វិតានំ ឯត្ថាតិ តថា។ កុដ្ដេន គហិតោ សមំ កតោតិ **កុដ្ដិមោ, កោដ្ដិមោ** វា, តាទិសោយេវ មណីតិ **មណិកោដ្ដិមោ** , នានារតនេហិ វិចិត្តោ មណិកោដ្ដិមោ, តស្ស តលំ តថា។ អថ វា មណិយោ កោដ្ដេត្វា កតតលត្តា មណិកោដ្ដេន និព្វត្តន្តិ **មណិកោដ្ដិមំ**, តមេវ តលំ, នានារតនវិចិត្តំ មណិកោដ្ដិមតលំ តថា។ តមិវ ច នានាបុប្ផូបហារវិចិត្តំ សុបរិនិដ្ឋិតភូមិកម្មន្តិ សម្ពន្ធោ។ បុប្ផបូជា **បុប្ផូបហារោ។** ឯត្ថ ហិ នានារតនវិចិត្តគ្គហណំ នានាបុប្ផូបហារវិចិត្តតាយនិទស្សនំ, មណិកោដ្ដិមតលគ្គហណំ សុបរិនិដ្ឋិតភូមិកម្មតាយាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ នន្តិ មណ្ឌបំ។ **ព្រហ្មវិមានសទិស**ន្តិ ភាវនបុំសកំ, យថា ព្រហ្មវិមានំ សោភតិ, តថា អលង្ករិត្វាតិ អត្ថោ។ វិសេសេន មានេតព្ពន្តិ **វិមានំ។** សទ្ទវិទូ បន “វិហេ អាកាសេ មាយន្តិ គច្ឆន្តិ ទេវា យេនាតិ វិមាន”ន្តិ វទន្តិ។ វិសេសេន វា សុចរិតកម្មុនា មីយតិ និម្មីយតីតិ **វិមានំ, វី**តិ វា សកុណោ វុច្ចតិ, តំ សណ្ឋានេន មីយតិ និម្មីយតីតិ **វិមាន**ន្តិអាទិនាបិ វត្តព្ពោ។ **វិមានដ្ឋកថាយំ** បន “ឯកយោជនទ្វិយោជនាទិភាវេន បមាណវិសេសយុត្តតាយ, សោភាតិសយយោគេន ច វិសេសតោ មាននីយតាយ វិមាន”ន្តិ (វិ. វ. អដ្ឋ. គន្ថារម្ភកថា) វុត្តំ។ នត្ថិ អគ្ឃមេតេសន្តិ **អនគ្ឃានិ**, អបរិមាណគ្ឃានិ អគ្ឃិតុមសក្កុណេយ្យានីតិ វុត្តំ ហោតិ។ បតិរូបំ, បច្ចេកំ វា អត្ថរិតព្ពានីតិ **បច្ចត្ថរណានិ**, តេសំ សតានិ តថា។ **ឧត្តរាភិមុខ**ន្តិ ឧត្តរទិសាភិមុខំ។ ធម្មោបិ សត្ថាយេវ សត្ថុកិច្ចនិប្ផាទនតោតិ វុត្តំ “**ពុទ្ធស្ស ភគវតោ អាសនារហំ ធម្មាសនំ បញ្ញបេត្វា**”តិ។ យថាហ “យោ ខោ...បេ.... មមច្ចយេន សត្ថា”តិអាទិ, (ទី. និ. ២.២១៦) តថាគតប្បវេទិតធម្មទេសកស្ស វា សត្ថុកិច្ចាវហត្តា តថារូបេ អាសនេ និសីទិតុមរហតីតិ ទស្សេតុម្បិ ឯវំ វុត្តំ។ **អាសនារហ**ន្តិ និសីទនារហំ។ **ធម្មាសន**ន្តិ ធម្មទេសកាសនំ, ធម្មំ វា កថេតុំ យុត្តាសនំ។ **ទន្តខចិត**ន្តិ ទន្តេហិ ខចិតំ, ហត្ថិទន្តេហិ កតន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ “ទន្តោ នាម ហត្ថិទន្តោ វុច្ចតី”តិ ហិ វុត្តំ។ **ឯត្ថា**តិ ឯតស្មិំ ធម្មាសនេ។ **មម កិច្ច**ន្តិ មម កម្មំ, មយា វា ករណីយំ។

ឥទានិ អាយស្មតោ អានន្ទស្ស អសេក្ខភូមិសមាបជ្ជនំ ទស្សេន្តោ “**តស្មិញ្ច បនា**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ **តស្មិញ្ច បន ទិវស**ឯតិ តថា រញ្ញោ អារោចាបិតទិវសេ, សាវណមាសស្ស កាឡបក្ខចតុត្ថទិវសេតិ វុត្តំ ហោតិ។ អនត្ថជននតោ វិសសង្កាសតាយ កិលេសោ **វិសំ**, តស្ស ខីណាសវភាវតោ អញ្ញថាភាវសង្ខាតា សត្តិ **គន្ធោ។** តថា ហិ សោ ភគវតោ បរិនិព្ពានាទីសុ វិលាបាទិមកាសិ។ អបិច វិសជននកបុប្ផាទិគន្ធបដិភាគតាយ នានាវិធទុក្ខហេតុកិរិយាជននកោ កិលេសោវ “**វិសគន្ធោ**”តិ វុច្ចតិ។ តថា ហិ សោ “វិសំ ហរតីតិ វិសត្តិកា, វិសមូលាតិ វិសត្តិកា, វិសផលាតិ វិសត្តិកា, វិសបរិភោគាតិ វិសត្តិកា”តិអាទិនា (មហានិ. ៣) វុត្តោតិ។ អបិច **វិសគន្ធោ**នាម វិរូបោ មំសាទិគន្ធោ, តំសទិសតាយ បន កិលេសោ។ “វិស្សសទ្ទោ ហិ វិរូបេ”តិ (ធ. ស. ដី. ៦២៤) **អភិធម្មដីកាយំ** វុត្តំ។ **អទ្ធា**តិ ឯកំសតោ។ **សំវេគ**ន្តិ ធម្មសំវេគំ។ “ឱហិតភារាន”ន្តិ ហិ យេភុយ្យេន, បធានេន ច វុត្តំ។ ឯទិសេសុ បន ឋានេសុ តទញ្ញេសម្បិ ធម្មសំវេគោយេវ អធិប្បេតោ។ តថា ហិ “សំវេគោ នាម សហោត្តប្បំ ញាណំ, សោ តស្សា ភគវតោ ទស្សនេ ឧប្បជ្ជី”តិ (វិ. វ. អដ្ឋ. ៨៣៨) **វដ្ឋមាលាវិមានវណ្ណនាយំ**វុត្តំ, សា ច តទា អវិញ្ញាតសាសនា អនាគតផលាតិ។ ឥតរថា ហិ ចិត្តុត្រាសវសេន ទោសោយេវ សំវេគោតិ អាបជ្ជតិ, ឯវញ្ច សតិ សោ តស្ស អសេក្ខភូមិសមាបជ្ជនស្ស ឯកំសការណំ ន សិយា។ ឯវមភូតោ ច សោ ឥធ ន វត្តព្ពោយេវាតិ អលមតិបបញ្ចេន។ **តេនា**តិ តស្មា ស្វេ សង្ឃសន្និបាតស្ស វត្តមានត្តា, សេក្ខសករណីយត្តា វា។ **តេ ន យុត្ត**ន្តិ តវ ន យុត្តំ, តយា វា សន្និបាតំ គន្តុំ ន បតិរូបំ។

មេតន្តិ មម ឯតំ គមនំ។ **យ្វាហ**ន្តិ យោ អហំ, **យ**ន្តិ វា កិរិយាបរាមសនំ, តេន “គច្ឆេយ្យ”ន្តិ ឯត្ថ គមនកិរិយំ បរាមសតិ, កិរិយាបរាមសនស្ស ច យំ តំ-សទ្ទស្ស អយំ បកតិ, យទិទំ នបុំសកលិង្គេន, ឯកវចនេន ច យោគ្យតា តថាយេវ តត្ថ តត្ថ ទស្សនតោ។ កិរិយាយ ហិ សភាវតោ នបុំសកត្តមេកត្តញ្ច ឥច្ឆន្តិ

សទ្ទវិទូ។ **អាវជ្ជេសីតិ** ឧបនាមេសិ។ **មុត្តាតិ** មុច្ចិតា។ **អប្បត្តញ្ញាតិ** អគតញ្ច, ពិម្ពោហនេ ន តាវ បបិតន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ **ឯតស្មឹ អន្តរេតិ** ឯត្ថន្តរេ, តមិនា បទទ្វយេន ទស្សិតកាលានំ វេមជ្ឈក្ខណេ, តថាទស្សិតកាលទ្វយស្ស វា វិវរេតិ វុត្តំ ហោតិ។

> “ការណេ ចេវ ចិត្តេ ច, ខណស្មឹ វិវរេបិ ច;
> វេមជ្ឈាទីសុ អត្ថេសុ ‘អន្តរា’តិ រវោ គតោ”តិ។

ហិ វុត្តំ។ **អនុបាទាយាតិ** តណ្ហាទិដ្ឋិវសេន កញ្ចិ ធម្មំ អគ្គហេត្វា, យេហិ វា កិលេសេហិ មុច្ចតិ, តេសំ លេសមត្តម្បិ អគ្គហេត្វា។ **អាសវេហីតិ** ភវតោ អា ភវគ្គំ, ធម្មតោ ច អា គោត្រភុំ សវនតោ បវត្តនតោ អាសវសញ្ញិតេហិ កិលេសេហិ។ ឧបលក្ខណវចនមត្តញ្ចេតំ។ តទេកដ្ឋតាយ ហិ សព្ពេហិបិ កិលេសេហិ សព្ពេហិបិ បាបធម្មេហិ ចិត្តំ វិមុច្ចតិយេវ។ **ចិត្តំ វិមុច្ចីតិ ចិត្តំ** អរហត្តមគ្គក្ខណេ អាសវេហិ វិមុច្ចមានំ ហុត្វា អរហត្តផលក្ខណេ វិមុច្ចិ។ តទត្ថំ វិវរតិ “**អយញ្ហី**”តិអាទិនា។ **ចង្កមេនាតិ** ចង្កមនកិរិយាយ។ **វិសេសន្តិ** អត្តនា លទ្ធមគ្គផលតោ វិសេសមគ្គផលំ។ វិវដ្ដូបនិស្សយភូតំ កតំ ឧបចិតំ បុញ្ញំ យេនាតិ **កតបុញ្ញោ**, អរហត្តាធិគមាយ កតាធិការោតិ អត្ថោ។ **បធានមនុយុញ្ជាតិ** វីរិយមនុយុញ្ជាហិ, អរហត្តសមាបត្តិយា អនុយោគំ ករោហីតិ វុត្តំ ហោតិ។ **ហោហិសីតិ** ភវិស្សសិ។ **កថាទោសោតិ** កថាយ ទោសោ វិតថភាវោ។ **អច្ចារទ្ធន្តិ** អតិវិយ អារទ្ធំ។ **ឧទ្ធច្ចាយាតិ** ឧទ្ធតភាវាយ។ **ហន្ទាតិ** វោស្សគ្គវចនំ។ តេន ហិ អធុនាយេវ យោជេមិ, ន បនាហំ បបញ្ចំ ករោមីតិ វោស្សគ្គំ ករោតិ។ **វីរិយសមតំ យោជេមីតិ** ចង្កមនវីរិយស្ស អធិមត្តត្តា តស្ស ហាបនវសេន សមាធិនា សមតាបាទនេន វីរិយស្ស សមតំ សមភាវំ យោជេមិ, វីរិយេន វា សមថសង្ខាតំ សមាធឹ យោជេមីតិបិ អត្ថោ។ ទ្វិធាបិ ហិ បាឋោ ទិស្សតិ។ **វិស្សមិស្សាមីតិ** អស្សសិស្សាមិ។ តទានិ តស្ស វិសេសតោ បសំសនាវហភាវំ ទស្សេតុំ “**តេនា**”តិអាទិ វុត្តំ។ **តេនាតិ** ចតុឥរិយាបថវិរហិតតាការណេន។ “**អនិបន្នោ**”តិអាទីនិ បច្ចុប្បន្នវចនានេវ។ បរិនិព្ពុតោបិ សោ អាកាសេយេវ បរិនិព្ពាយិ។ តស្មា ថេរស្ស កិលេសបរិនិព្ពានំ, ខន្ធបរិនិព្ពានញ្ច វិសេសេន បសំសារហំ អច្ឆរិយព្ភុតមេវាតិ។

ទុតិយទិវសេតិ ថេរេន អរហត្តបត្តទិវសតោ ទុតិយទិវសេ។ **បញ្ចមិយន្តិ** តិថីបេក្ខាយ វុត្តំ, “ទុតិយទិវសេ”តិ ឥមិនា តុល្យាធិករណំ។ ភិន្នលិង្គម្បិ ហិ តុល្យត្ថបទំ ទិស្សតិ យថា “គុណោ បមាណំ, វីសតិ ចិត្តានិ” ឥច្ចាទិ។ **កាឡបក្ខស្សាតិ** សាវណមាសកាឡបក្ខស្ស។ បឋមញ្ហិ មាសំ ខណ្ឌផុល្លបដិសង្ខរណមកំសុ, បឋមមាសភាវោ ច មជ្ឈិមប្បទេសវោហារេន។ តត្ថ ហិ បុរិមបុណ្ណមិតោ យាវ អបរា បុណ្ណមី, តាវ ឯកោ មាសោតិ វោហរន្តិ។ តតោ តីណិ ទិវសានិ រាជា មណ្ឌបមកាសិ, តតោ ទុតិយទិវសេ ថេរោ អរហត្តំ សច្ឆាកាសិ, តតិយទិវសេ បន សន្និបតិត្វា ថេរា សង្គីតិមកំសុ, តស្មា អាសឡ្ហិមាសកាឡបក្ខបាដិបទតោ យាវ សាវណមាសកាឡបក្ខបញ្ចមី , តាវ បញ្ចទិវសាធិកោ ឯកមាសោ ហោតិ។ **សមានោតិ** ឧប្បជ្ជមានោ។ **ហដ្ឋតុដ្ឋចិត្តោតិ** អតិវិយ សោមនស្សចិត្តោ, បាមោជ្ជេន វា ហដ្ឋចិត្តោ បីតិយា តុដ្ឋចិត្តោ។ **ឯកំសន្តិ** ឯកស្មឹ អំសេ, វាមំសេតិ អត្ថោ។ តថា ហិ **វង្គីសសុត្តវណ្ណនាយំ** វុត្តំ –

“ឯកំសំ ចីវរន្តិ ឯត្ថ បុន សណ្ឋាបនវសេន ឯវំ វុត្តំ, ឯកំសន្តិ ច វាមំសំ បារុបិត្វា ឋិតស្សេតំ អធិវចនំ។ យតោ យថា វាមំសំ បារុបិត្វា ឋិតំ ហោតិ, តថា ចីវរំ កត្វាតិ ឯវមេស្សត្ថោ វេទិតព្ពោ”តិ (សុ. និ. អដ្ឋ. ២.៣៤៥)។

ពន្ធ…បេ…. វិយាតិ វណ្តតោ បរុត្តសុបរិបក្កតាលផលមិវ។ **បណ្ឌុ…បេ…. វិយាតិ** សិតបីតបភាយុត្តបណ្ឌុរោមជកម្ពលេ ឋបិតោ ជាតិមា មណិ វិយ, ជាតិវចនេន ចេត្ថ កុត្តិមំ និវត្តេតិ។ **សមុគ្គតបុណ្ណចន្ទោ វិយាតិ** ជុណ្ហបក្ខបន្នរសុបោសថេ សមុគ្គតោ សោឡសកលាបរិបុណ្ណោ ចន្ទោ វិយ។ **ពាលា… បេ…. វិយាតិ** តរុណសូរិយបភាសម្ផស្សេន ផុល្លិតសុវណ្ណវណ្ណបរាគគព្ភំ សតបត្តបទុំ វិយ។ “បិញ្ជរសទ្ទោ ហិ ហេមវណ្ណបរិយាយោ”តិ (សារត្ថ. ដី. ១.២២) **សារត្ថទីបនិយំ** វុត្តោ។ **បរិយោទាតេនាតិ** បភស្សរេន។ **សប្បភេនាតិ** វណ្ណប្បភាយ, សីលប្បភាយ ច សមន្នាគតេន។ **សស្សិរិកេនាតិ** សរីរសោភគ្គាទិសង្ខាតាយ សិរិយា អតិវិយ សិរិមតា។ **មុខវរេនាតិ** យថាវុត្តសោភាសមលង្កតត្តា ឧត្តមមុខេន។ កាមំ “អហមស្មិ អរហត្តំ បត្តោ”តិ នារោចេសិ, តថារូបាយ បន ឧត្តមលីឡាយ គមនតោ បស្សន្តា សព្ពេបិ តមត្ថំ ជានន្តិ, តស្មា អារោចេន្តោ វិយ ហោតីតិ អាហ “**អត្តនោ អរហត្តប្បត្តិំ អារោចយមានោ វិយ អគមាសី**”តិ។

កិមត្ថំ បនាយំ ឯវមារោចយមានោ វិយ អគមាសីតិ? វុច្ចតេ – សោ ហិ “អត្តបនាយិកំ អកត្វា អញ្ញាព្យាករណំ ភគវតា សំវណ្ណិត”ន្តិ មនសិ ករិត្វា “សេក្ខតាយ ធម្មវិនយសង្គីតិយា គហេតុមយុត្តម្បិ ពហុស្សុតត្តា គណ្ហិស្សាមា”តិ និសិន្នានំ ថេរានំ អរហត្តប្បត្តិវិជាននេន សោមនស្សុប្បាទនត្ថំ, “អប្បមត្តោ ហោហី”តិ ភគវតា ទិន្នឱវាទស្ស ច សផលតាទីបនត្ថំ ឯវមារោចយមានោ វិយ អគមាសីតិ។ **អាយស្មតោ មហាកស្សបស្ស**

ឯតទហោសិ សមសមដ្ឋបនាទិនា យថាវុត្តការណេន សត្ថុកប្បត្តា។ **ធរេយ្យា**តិ វិជ្ជមានោ ភវេយ្យ។ “សោភតិ វត តេ អាវុសោ អានន្ទ អរហត្តសមធិគមតា”តិអាទិនា សាធុការមទាសិ។ អយមិធ ទីឃភាណកានំ វាទោ។ ខុទ្ទកភាណកេសុ ច សុត្តនិបាតខុទ្ទកបាឋភាណកានំ វាទោតិបិ យុជ្ជតិ តទដ្ឋកថាសុបិ តថា វុត្តត្តា។

មជ្ឈិមំ និកាយំ ភណន្តិ សីលេនាតិ **មជ្ឈិមភាណកា**, តប្បគុណា អាចរិយា។ **យថាវុឌ្ឍ**ន្តិ វុឌ្ឍបដិបាដី, តទនតិក្កមិត្វា វា។ **តត្ថា**តិ តស្មិំ ភិក្ខុសង្ឃេ។ អានន្ទស្ស ឯតមាសនន្តិ សម្ពន្ធោ។ **តស្មិំ សមយេ**តិ តស្មិំ ឯវំកថនសមយេ។ **ថេរោ ចិន្តេសិ** “កុហិំ គតោ”តិ បុច្ឆន្តានំ អត្តានំ ទស្សេន្តេ អតិវិយ បាកដភាវេន ភវិស្សមានត្តា, អយម្បិ មជ្ឈិមភាណកេស្វេវ ឯកច្ចានំ វាទោ, តស្មា ឥតិបិ ឯកេ វទន្តីតិ សម្ពន្ធោ។ អាកាសេន អាគន្ត្វា អត្តនោ អាសនេយេវ អត្តានំ ទស្សេសីតិបិ តេសមេវ ឯកច្ចេ វទន្តិ។ បុល្លិង្គវិសយេ ហិ “ឯកេ”តិ វុត្តេ សព្ពត្ថ “ឯកច្ចេ”តិ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ តីសុបិ ចេត្ថ វាទេសុ តេសំ តេសំ ភាណកានំ តេន តេនាការេន អាគតមត្តំ ឋបេត្វា វិសុំ វិសុំ វចនេ អញ្ញំ វិសេសការណំ នត្ថិ។ សត្តមាសំ កតាយ ហិ ធម្មវិនយសង្គីតិយា កទាចិ បកតិយាវ, កទាចិ បថវិយំ និមុជ្ជិត្វា, កទាចិ អាកាសេន អាគតត្តា តំ តទាគមនមុបាទាយ តថា តថា វទន្តិ។ អបិច សង្គីតិយា អាទិទិវសេយេវ បឋមំ បកតិយា អាគន្ត្វា តតោ បរំ អាកាសមព្ភុគ្គន្ត្វា បរិសំ បត្តកាលេ តតោ ឱតរិត្វា ភិក្ខុបន្តី អបិឡេន្តោ បថវិយំ និមុជ្ជិត្វា អាសនេ អត្តានំ ទស្សេសីតិបិ វទន្តិ។ យថា វា តថា វា អាគច្ឆតុ, អាគមនាការមត្តំ ន បមាណំ, អាគន្ត្វា គតកាលេ អាយស្មតោ មហាកស្សបស្ស សាធុការទានមេវ បមាណំ សត្ថារា ទាតព្ពសាធុការទានេនេវ អរហត្តប្បត្តិយា អញ្ញេសម្បិ ញាបិតត្តា, ភគវតិ ធរមានេ បដិគ្គហេតព្ពាយ ច បសំសាយ ថេរស្ស បដិគ្គហិតត្តា។ តស្មា តមត្ថំ ទស្សេន្តោ **“យថា វា”**តិអាទិមាហ។ **សព្ពត្ថាបី**តិ សព្ពេសុបិ តីសុ វាទេសុ។

ភិក្ខូ អាមន្តេសីតិ ភិក្ខូ អាលបីតិ អយមេត្ថ អត្ថោ, អញ្ញត្រ បន ញាបនេបិ ទិស្សតិ យថា “អាមន្តយាមិ វោ ភិក្ខវេ, (ទី. និ. ២.២១៨) បដិវេទយាមិ វោ ភិក្ខវេ”តិ (អ. និ. ៧.៧២) បក្កោសនេបិ ទិស្សតិ យថា “ឯហិ ត្វំ ភិក្ខុ មម វចនេន សារិបុត្តំ អាមន្តេហី”តិ (អ. និ. ៩.១១) អាលបនេបិ ទិស្សតិ យថា “តត្រ ខោ ភគវា ភិក្ខូ អាមន្តេសិ ‘ភិក្ខវោ’តិ” (សំ. និ. ១.២៤៩), ឥធាបិ អាលបនេតិ សារត្ថទីបនិយំ (សារត្ថ. ដី. ១.បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា) វុត្តំ។ អាលបនមត្តស្ស បន អភាវតោ “កឹ បឋមំ សង្គាយាមា”តិអាទិនា វុត្តេន វិញ្ញាបិយមានត្ថន្តរេន ច សហចរណតោ ញាបនេវ វត្តតិ, តស្មា **អាមន្តេសី**តិ បដិវេទេសិ វិញ្ញាបេសីតិ អត្ថោ វត្តព្ពោ។ “តត្រ ខោ ភគវា ភិក្ខូ អាមន្តេសិ ‘ភិក្ខវោ’តិ, ‘ភទន្តេ’តិ តេ ភិក្ខូ ភគវតោ បច្ចស្សោសុ”ន្តិអាទីសុ (សំ. និ. ១.២៤៩) ហិ អាលបនមត្តមេវ ទិស្សតិ, ន វិញ្ញាបិយមានត្ថន្តរំ, តំ បន “ភូតបុព្ពំ ភិក្ខវេ”តិអាទិនា (សំ. និ. ១.២៤៩) បច្ឆេកមេវ អារទ្ធំ។ តស្មា តាទិសេស្វេវ អាលបនេ វត្តតីតិ នោ តក្កោ។ សទ្ទវិទូ បន វទន្តិ “អាមន្តយិត្វា ទេវិន្ទោ, វិស្សកម្មំ មហិទ្ធិក”ន្តិអាទីសុ (ចរិយា. ១០៧) វិយ មន្តសទ្ទោ គុត្តភាសនេ។ តស្មា ‘អាមន្តេសី’តិ ឯតស្ស សម្មន្តយីតិ អត្ថោ”តិ។ **“អាវុសោ”**តិអាទិ អាមន្តនាការទីបនំ។ **ធម្មំ វា វិនយំ វា**តិ ឯត្ថ **វា**-សទ្ទោ វិកប្បនេ, តេន “កិមេតំ តេសុ បឋមំ សង្គាយាមា”តិ ទស្សេតិ។ កស្មា អាយូតិ អាហ **“វិនយេ ឋិតេ”**តិអាទិ។ “យស្មា, តស្មា”តិ ច អជ្ឈាហរិត្វា យោជេតព្ពំ។ **តស្មា**តិ តាយ អាយុសរិក្ខតាយ ។ **ធុរ**ន្តិ ជេដ្ឋកំ។ **នោ នប្បហោតី**តិ បហោតិយេវ។ ទ្វិបដិសេធោ ហិ សហ អតិសយេន បកត្យត្ថទីបកោ។

ឯតទគ្គន្តិ ឯសោ អគ្គោ។ លិង្គវិបល្លាសេន ហិ អយំ និទ្ទេសោ។ **យទិទ**ន្តិ ច យោ អយំ, យទិទំ ខន្ធបញ្ចកន្តិ វា យោជេតព្ពំ។ ឯវញ្ហិ សតិ “ឯតទគ្គ”ន្តិ យថារុតលិង្គមេវ។ “យទិទ”ន្តិ បទស្ស ច អយំ សភាវោ, យា តស្ស តស្ស អត្ថស្ស វត្តព្ពស្ស លិង្គានុរូបេន “យោ អយ”ន្តិ វា “យា អយ”ន្តិ វា “យំ ឥទ”ន្តិ វា យោជេតព្ពតា តថាយេវស្ស តត្ថ តត្ថ ទស្សិតត្តា។ **ភិក្ខូនំ វិនយធរាន**ន្តិ និទ្ធារណេឆដ្ឋីនិទ្ទេសោ។

អត្តនាវ អត្តានំ សម្មន្នីតិ សយមេវ អត្តានំ សម្មតំ អកាសិ។ “អត្តនា”តិ ហិ ឥទំ តតិយាវិសេសនំ ភវតិ, តញ្ច បរេហិ សម្មន្ននំ និវត្តេតិ, “អត្តនា”តិ វា អយំ វិភត្យន្តបតិរូបកោ អព្យយសទ្ទោ ។ កេចិ បន “លិង្គត្ថេ តតិយា អភិហិតកត្តុភាវតោ”តិ វទន្តិ។ តទយុត្តមេវ “ថេរោ”តិ កត្តុនោ វិជ្ជមានត្តា។ វិស្សជ្ជនត្ថាយ អត្តនាវ អត្តានំ សម្មន្នីតិ យោជេតព្ពំ។ បុច្ឆធាតុស្ស ទ្វិកម្មិកត្តា “ឧបាលឹ វិនយ”ន្តិ កម្មទ្វយំ វុត្តំ។

ពីជនី គហេត្វាតិ ឯត្ថ ពីជនីគហណំ ធម្មកថិកានំ ធម្មតាតិ វេទិតព្ពំ។ តាយ ហិ ធម្មកថិកានំ បរិសាយ ហត្ថកុក្កុច្ចមុខវិការាទិ បដិច្ឆាទីយតិ។ ភគវា ច ធម្មកថិកានំ ធម្មតាទស្សនត្ថមេវ វិចិត្រពីជនឹ គណ្ហាតិ។ អញ្ញថា ហិ សព្ពស្សបិ លោកស្ស អលង្ការភូតំ បរមុក្កំសគតសិក្ខាសំយមានំ ពុទ្ធានំ មុខចន្ទមណ្ឌលំ បដិច្ឆាទេតព្ពំ ន សិយា។ “បឋមំ អាវុសោ ឧបាលិ បារាជិកំ កត្ថ បញ្ញត្ត”ន្តិ កស្មា វុត្តំ, ននុ តស្ស សង្គីតិយា បុរិមកាលេ បឋមភាវោ ន យុត្តោតិ? នោ ន យុត្តោ ភគវតា បញ្ញត្តានុក្កមេន, បាតិមោក្ខុទ្ទេសានុក្កមេន ច បឋមភាវស្ស សិទ្ធត្តា។ យេភុយ្យេន ហិ តីណិ បិដកានិ ភគវតោ ធរមានកាលេ ឋិតានុក្កមេនេវ សង្គីតានិ, វិសេសតោ

វិនយាភិធម្មបិដកានីតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **កិស្មិំ វត្ថុស្មិន្តិ**, **មេថុនធម្មេ**តិ ច និមិត្តត្ថេ ភុម្មវចនំ។ “**កត្ថ បញ្ញត្ត**”ន្តិអាទិនា ទស្សិតេន សហ តទវសិដ្ឋម្បិ សង្គហេត្វា ទស្សេតុំ “**វត្ថុម្បិ បុច្ឆី**”តិអាទិ វុត្តំ។

សង្គីតិការកវចនសម្ពន្ធំ វា ន ខោ, សុទ្ធំ វា ពុទ្ធវចនន្តិ អាសង្កាបរិហរណត្ថំ, យថាសង្គីតស្សេវ បមាណភាវំ ទស្សនត្ថញ្ច បុច្ឆំ សមុទ្ទិត្វា វិស្សជ្ជេន្តោ “**កិំ បនេត្ថា**”តិអាទិមាហ។ ឯត្ថ **បឋមបារាជិកេ**តិ ឯតិស្សំ តថាសង្គីតាយ បឋមបារាជិកបាឡិយំ។ តេនេវាហ “ន ហិ តថាគតា ឯកព្យញ្ជនម្បិ និរត្ថកំ វទន្តី”តិ។ **អបនេតព្ពន្តិ** អតិរេកភាវេន និរត្ថកតាយ, វិតថភាវេន វា អយុត្តតាយ ឆឌ្ឌេតព្ពវចនំ។ **បក្ខិបិតព្ពន្តិ** អសម្បុណ្ណតាយ ឧបនេតព្ពវចនំ។ កស្មាតិ អាហ “**ន ហិ**”តិអាទិ។ **សាវកានំ បន ទេវតានំ វា ភាសិតេ**តិ ភគវតោ បុច្ឆាថោមនាទិវសេន ភាសិតំ សន្ធាយាហ។ **សព្ពត្ថាបី**តិ ភគវតោ សាវកានំ ទេវតានញ្ច ភាសិតេបិ។ តំ បន បក្ខិបនំ សម្ពន្ធវចនមត្តស្សេវ, ន សភាវាយុត្តិយា អត្ថស្សាតិ ទស្សេតិ “**កិំ បន ត**”ន្តិអាទិនា **សម្ពន្ធវចនមត្ត**ន្តិ បុព្ពាបរសម្ពន្ធវចនមេវ។ **ឥទំ បឋមបារាជិក**ន្តិ វត្ថុបេត្វា **ឋបេសុំ** ឥមិនាវ វាចនាមគ្គេន ឧគ្គហណធារណាទិកិច្ចនិប្ផាទនត្ថំ, តទត្ថមេវ ច **គណសជ្ឈាយមកំសុ “តេន…បេ…. វិហរតី**”តិ។ សជ្ឈាយារម្ភកាលេយេវ បថវី អកម្បិត្ថាតិ វទន្តិ, តទិទំ បន បថវីកម្បនំ ថេរានំ ធម្មសជ្ឈាយានុភាវេនាតិ ញាបេតុំ “**សាធុការំ ទទមានា វិយា**”តិ វុត្តំ។ **ឧទកបរិយន្ត**ន្តិ បថវីសន្ធារកឧទកបរិយន្តំ។ តស្មិញ្ហិ ចលិតេយេវ សាបិ ចលតិ, ឯតេន ច បទេសបថវីកម្បនំ និវត្តេតិ។

កិញ្ចាបិ បាឡិយំ គណនា នត្ថិ, សង្គីតិមារោបិតានិ បន ឯត្តកានេវាតិ ទីបេតុំ “**បញ្ចសត្តតិ សិក្ខាបទានី**”តិ វុត្តំ “**បុរិមនយេនេវា**”តិ ឯតេន សាធុការំ ទទមានា វិយាតិ អត្ថមាហ។ ន កេវលំ សិក្ខាបទកណ្ឌវិភង្គនិយមេនេវ, អថ ខោ បមាណនិយមេនាបីតិ ទស្សេតុំ “**ចតុសដ្ឋិភាណវារា**”តិ វុត្តំ។ ឯត្ថ ច **ភាណវារោ**តិ –

“អដ្ឋក្ខរា **ឯកបទំ, ឯកគាថា** ចតុប្បទំ;
គាថា ចេកា មតោ **គន្ថោ**, គន្ថោ ពាត្តឹសតក្ខរោ។

ពាត្តឹសក្ខរគន្ថានំ, បញ្ញាសទ្វិសតំ បន;
ភាណវារោ មតោ ឯកោ, ស្វដ្ឋក្ខរសហស្សកោ”តិ។

ឯវំ អដ្ឋក្ខរសហស្សបរិមាណោ បាឋោ វុច្ចតិ។ ភណិតព្ពោ វារោ យស្សាតិ ហិ **ភាណវារោ**, ឯកេន សជ្ឈាយនមគ្គេន កថេតព្ពវារោតិ អត្ថោ។ **ខន្ធក**ន្តិ មហាវគ្គចូឡវគ្គំ។ ខន្ធានំ សមូហតោ, បកាសនតោ វា ខន្ធកោតិ ហិ វុច្ចតិ, **ខន្ធា**តិ ចេត្ថ បព្ពជ្ជូបសម្បទាទិវិនយកម្មសង្ខាតា, ចារិត្តវារិត្តសិក្ខាបទសង្ខាតា ច បញ្ញត្តិយោ អធិប្បេតា។ បព្ពជ្ជាទីនិ ហិ ភគវតា បញ្ញត្តត្តា បញ្ញត្តិយោតិ វុច្ចន្តិ។ បញ្ញត្តិយញ្ច ខន្ធសទ្ទោ ទិស្សតិ “ទារុក្ខន្ធោ, (អ. និ. ៦.៤១) អគ្គិក្ខន្ធោ (អ. និ. ៧.៧២), ឧទកក្ខន្ធោ”តិអាទីសុ (អ. និ. ៥.៤៥; ៦.៣៧) វិយ។ អបិច ភាគរាសដ្ឋតាបិ យុជ្ជតិយេវ តាសំ បញ្ញត្តីនំ ភាគតោ, រាសិតោ ច វិភត្តត្តា, តំ បន វិនយបិដកំ ភាណកេហិ រក្ខិតំ គោបិតំ សង្គហារុឡ្ហនយេនេវ ចិរកាលំ អនស្សមានំ ហុត្វា បតិដ្ឋហិស្សតីតិ អាយស្មន្តំ ឧបាលិត្ថេរំ បដិច្ឆាបេសុំ “អាវុសោ ឥមំ តុយ្ហំ និស្សិតកេ វាចេហី”តិ។

ធម្មំ សង្គាយិតុកាមោតិ សុត្តន្តាភិធម្មសង្គីតិំ កត្តុកាមោ “ធម្មោ ច វិនយោ ច ទេសិតោ បញ្ញត្តោ”តិអាទីសុ (ទី. និ. ២.២១៦) វិយ បារិសេសនយេន ធម្មសទ្ទស្ស សុត្តន្តាភិធម្មេស្វេវ បវត្តនតោ។ អយមត្ថោ ឧបរិ អាវិ ភវិស្សតិ។

សង្ឃំ ញាបេសីតិ ឯត្ថ ហេដ្ឋា វុត្តនយេន អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ **កតរំ អាវុសោ បិដក**ន្តិ វិនយាវសេសេសុ ទ្វីសុ បិដកេសុ កតរំ បិដកំ។ វិនយាភិធម្មានម្បិ ឧទ្ទេសសង្គីតិបរិយាបន្នត្តា តមន្តរេន វុត្តំ “**សុត្តន្តបិដកេ ចតស្សោ សង្គីតិយោ**”តិ។ **សង្គីតិយោ**តិ ច សង្គាយនកាលេ ទីឃាទិវសេន វិសុំ វិសុំ និយមេត្វា សង្គយ្ហមានត្តា និកាយាវ វុច្ចន្តិ។ តេនាហ “**ទីឃសង្គីតិ**”ន្តិអាទិ។ សុត្តានេវ សម្បិណ្ឌេត្វា វគ្គករណវសេន តយោ វគ្គា, នាញ្ញានីតិ ទស្សេតុំ “**ចតុត្តឹស សុត្តានិ តយោ វគ្គា**”តិ វុត្តំ។ តស្មា ចតុត្តិំសំ សុត្តានិ តយោ វគ្គា ហោន្តិ, សុត្តានិ វា ចតុត្តឹស, តេសំ វគ្គករណវសេន តយោ វគ្គា, តេសុ តីសុ វគ្គេសូតិ យោជេតព្ពំ។ “ព្រហ្មជាលសុត្តំ នាម អត្ថិ, តំ បឋមំ សង្គាយាមា”តិ វុត្តេ កស្មាតិ ចោទនាសម្ភវតោ “**តិវិធសីលាលង្កត**”ន្តិអាទិមាហ។ ហេតុគព្ភានិ ហិ ឯតានិ។ ចូឡមជ្ឈិមមហាសីលវសេន តិវិធស្សាបិ សីលស្ស បកាសនត្តា តេន អលង្កតំ វិភូសិតំ តថា នានាវិធេ មិច្ឆាជីវភូតេ កុហនលបនាទយោ វិទ្ធំសេតីតិ **នានាវិធមិច្ឆាជីវកុហនលបនាទិវិទ្ធំសនំ។** តត្ថ **កុហនា**តិ កុហាយនា, បច្ចយបដិសេវនសាមន្តជប្បនឥរិយាបថសន្និស្សិតសង្ខាតេន តិវិធេន វត្ថុនា វិម្ហាបនាតិ អត្ថោ។ **លបនា**តិ វិហារំ អាគតេ មនុស្សេ ទិស្វា “កិមត្ថាយ ភោន្តោ អាគតា, កិំ ភិក្ខូ និមន្តេតុំ។ យទិ ឯវំ គច្ឆថ, អហំ បច្ឆតោ

ភិក្ខូ គហេត្វា អាគច្ឆាមី”តិ ឯវមាទិនា ភាសនា។ អាទិសទ្ទេន បុប្ផទានាទយោ, នេមិត្តិកតាទយោ ច សង្គណ្ហាតិ។ អបិចេត្ថ មិច្ឆាជីវសទ្ទេន កុហនលបនាហិ សេសំ អនេសនំ គណ្ហាតិ។ អាទិសទ្ទេន បន តទវសេសំ មហិច្ឆតាទិកំ ទុស្សិល្យន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ ទ្វាសដ្ឋិ ទិដ្ឋិយោ ឯវ បលិវេឋនដ្ឋេន ជាលសរិក្ខតាយ **ជាលំ**, តស្ស វិនិវេឋនំ អបលិវេឋករណំ តថា។

អន្តរា ច ភន្តេ រាជគហំ អន្តរា ច នាឡន្ទន្តិ ឯត្ថ **អន្តរា**សទ្ទោ វិវរេ “អបិចាយំ ភិក្ខវេ តបោទាទ្វិន្នំ មហានិរយានំ អន្តរិកាយ អាគច្ឆតី”តិអាទីសុ (បារា. ២៣១) វិយ។ តស្មា រាជគហស្ស ច នាឡន្ទស្ស ច វិវរេតិ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ អន្តរាសទ្ទេន បន យុត្តត្តា ឧបយោគវចនំ កតំ។ ឦទិសេសុ ឋានេសុ អក្ខរចិន្តកា “អន្តរា គាមញ្ច នទិញ្ច យាតី”តិ ឯវំ ឯកមេវ អន្តរាសទ្ទំ បយុជ្ជន្តិ, សោ ទុតិយបទេនបិ យោជេតព្ពោ ហោតិ។ អយោជិយមានេ ហិ ឧបយោគវចនំ ន បាបុណាតិ សាមិវចនស្ស បសង្គេ អន្តរាសទ្ទយោគេន ឧបយោគវចនស្ស ឥច្ឆិតត្តា។ តត្ថ រញ្ញោ កីឡនត្ថំ បដិភានចិត្តវិចិត្រអគារមកំសុ, តំ **“រាជាគារក”**ន្តិ វុច្ចតិ, តស្មិំ។ **អម្ពលដ្ឋិកា**តិ រញ្ញោ ឧយ្យានំ។ តស្ស កិរ ទ្វារសមីបេ តរុណោ អម្ពរុក្ខោ អត្ថិ, តំ “អម្ពលដ្ឋិកា”តិ វទន្តិ, តស្ស សមីបេ បវត្តត្តា ឧយ្យានម្បិ “អម្ពលដ្ឋិកា” ត្វេវ សង្ខ្យំ គតំ យថា “វរុណនគរ”ន្តិ, តស្មា អម្ពលដ្ឋិកាយំ នាម ឧយ្យានេ រាជាគារកេតិ អត្ថោ។ អវិញ្ញាយមានស្ស ហិ វិញ្ញាបនត្ថំ ឯតំ អាធារទ្វយំ វុត្តំ រាជាគារមេតស្សាតិ វា **រាជាគារកំ,** ឧយ្យានំ, រាជាគារវតិ អម្ពលដ្ឋិកាយំ នាម ឧយ្យានេតិ អត្ថោ។ ភិន្នលិង្គម្បិ ហិ វិសេសនបទមត្ថី”តិ កេចិ វទន្តិ, ឯវំ សតិ រាជាគារំ អាធារោ ន សិយា។ **“រាជាគារកេ**តិ ឯវំនាមកេ ឧយ្យានេ អភិរមនារហំ កិរ រាជាគារម្បិ។ តត្ថ, យស្ស វសេនេតំ ឯវំ នាមំ លភតី”តិ (វជិរ. ដី. បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា) **វជិរពុទ្ធិត្ថេរោ**។ ឯវំ សតិ “អម្ពលដ្ឋិកាយ”ន្តិ អាសន្នតរុណម្ពរុក្ខេន វិសេសេត្វា “រាជាគារកេ”តិ ឧយ្យានមេវ នាមវសេន វុត្តន្តិ អត្ថោ អាបជ្ជតិ, តថា ច វុត្តទោសោវ សិយា។ **សុប្បិយញ្ច បរិព្ពាជក**ន្តិ សុប្បិយំ នាម សញ្ចយស្ស អន្តេវាសី ឆន្នបរិព្ពាជកញ្ច។ **ព្រហ្មទត្តញ្ច មាណវ**ន្តិ ឯត្ថ តរុណោ “មាណវោ”តិ វុត្តោ “អម្ពដ្ឋោ មាណវោ, អង្គកោ មាណវោ”តិអាទីសុ (ទី. និ. ១.២៥៩, ២១១) វិយ, តស្មា ព្រហ្មទត្តំ នាម តរុណបុរិសញ្ច អារព្ភាតិ អត្ថោ។ **វណ្ណាវណ្ណោ**តិ បសំសាយ ចេវ គរហាយ ច។ អថ វា គុណោ វណ្ណោ, អគុណោ អវណ្ណោ, តេសំ ភាសនំ ឧត្តរបទលោបេន តថា វុត្តំ យថា “រូបភវោ រូប”ន្តិ។

“តតោ បរ”ន្តិអាទិម្ហិ អយំ វចនក្កមោ – សាមញ្ញផលំ បនាវុសោ អានន្ទ កត្ថ ភាសិតន្តិ? រាជគហេ ភន្តេ ជីវកម្ពវនេតិ។ កេន សទ្ធិន្តិ? អជាតសត្តុនា វេទេហិបុត្តេន សទ្ធិន្តិ។ អថ ខោ អាយស្មា មហាកស្សបោ អាយស្មន្តំ អានន្ទំ សាមញ្ញផលស្ស និទានម្បិ បុច្ឆិ, បុគ្គលម្បិ បុច្ឆីតិ។ ឯត្ថ ហិ “កំ អារព្ភា”តិ អវត្វា “កេន សទ្ធិ”ន្តិ វត្តព្ពំ។ កស្មាតិ ចេ? ន ភគវតា ឯវ ឯតំ សុត្តំ ភាសិតំ, រញ្ញាបិ “យថា នុ ខោ ឥមានិ បុថុសិប្បាយតនានី”តិអាទិនា (ទី. និ. ១.១៦៣) កិញ្ចិ កិញ្ចិ វុត្តមត្ថិ, តស្មា ឯវមេវ វត្តព្ពន្តិ។ ឥមិនាវ នយេន សព្ពត្ថ “កំ អារព្ភា”តិ វា “កេន សទ្ធិ”ន្តិ វា យថារហំ វត្វា សង្គីតិមការិសុតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **តន្តិ**ន្តិ សុត្តវគ្គសមុទាយវសេន វវត្ថិតំ បាឡិំ។ ឯវញ្ច កត្វា “តិវគ្គសង្គហំ ចតុត្តឹសសុត្តបដិមណ្ឌិត”ន្តិ វចនំ ឧបបន្នំ ហោតិ។ **បរិហរថា**តិ ឧគ្គហណវាចនាទិវសេន ធារេថ។ តតោ អនន្តរំ សង្គាយិត្វាតិ សម្ពន្ធោ។

“ធម្មសង្គហោ ចា”តិអាទិនា សមាសោ។ ឯវំ សំវណ្ណិតំ បោរាណកេហីតិ អត្ថោ។ ឯតេន “មហាធម្មហទយេន, មហាធាតុកថាយ វា សទ្ធឹ សត្តប្បករណំ អភិធម្មបិដកំ នាមា”តិ វុត្តំ វិតណ្ឌវាទិមតំ បដិក្ខិបិត្វា “កថាវត្ថុនាវ សទ្ធិ”ន្តិ វុត្តំ សមានវាទិមតំ ទស្សេតិ។ សណ្ហញាណស្ស, សណ្ហញាណវន្តានំ វា វិសយភាវតោ **សុខុមញាណគោចរំ។**

ចូឡនិទ្ទេសមហានិទ្ទេសវសេន ទុវិធោបិ **និទ្ទេសោ។** ជាតកាទិកេ ខុទ្ទកនិកាយបរិយាបន្នេ, យេភុយ្យេន ច ធម្មនិទ្ទេសភូតេ តាទិសេ អភិធម្មបិដកេវ សង្គណ្ហិតុំ យុត្តំ, ន បន ទីឃនិកាយាទិប្បការេ សុត្តន្តបិដកេ, នាបិ បញ្ញត្តិនិទ្ទេសភូតេ វិនយបិដកេតិ **ទីឃភាណកា** ជាតកាទីនំ អភិធម្មបិដកេ សង្គហំ វទន្តិ។ ចរិយាបិដកពុទ្ធវំសានញ្ចេត្ថ អគ្គហណំ ជាតកគតិកត្តា, នេត្តិបេដកោបទេសាទីនញ្ច និទ្ទេសបដិសម្ភិទាមគ្គគតិកត្តា។ **មជ្ឈិមភាណកា** បន អដ្ឋុប្បត្តិវសេន ទេសិតានំ ជាតកាទីនំ យថានុលោមទេសនាភាវតោ តាទិសេ សុត្តន្តបិដកេ សង្គហោ យុត្តោ, ន បន សភាវធម្មនិទ្ទេសភូតេ យថាធម្មសាសនេ អភិធម្មបិដកេ, នាបិ បញ្ញត្តិនិទ្ទេសភូតេ យថាបរាធសាសនេ វិនយបិដកេតិ ជាតកាទីនំ សុត្តន្តបិដកបរិយាបន្នតំ វទន្តិ។ យុត្តមេត្ថ វិចារេត្វា គហេតព្ពំ។

ឯវំ និមិត្តបយោជនកាលទេសការកករណប្បការេហិ បឋមំ សង្គីតឹ ទស្សេត្វា ឥទានិ តត្ថ វវត្ថាបិតេសុ ធម្មវិនយេសុ នានប្បការកោសល្លត្ថំ ឯកវិធាទិភេទំ ទស្សេតុំ **“ឯវមេត”**ន្តិអាទិមាហ។ តត្ថ **“ឯវ”**ន្តិ ឥមិនា ឯតសទ្ទេន បរាមសិតព្ពំ យថាវុត្តសង្គីតិប្បការំ និទស្សេតិ។ **“យញ្ចិ”**តិអាទិ វិត្ថារោ។ **អនុត្តរំ សម្មាសម្ពោធិ**ន្តិ អនាវរណញាណបទដ្ឋានំ មគ្គញាណំ, មគ្គញាណបទដ្ឋានញ្ច អនាវរណញាណំ។ **ឯត្ថន្តរេ**តិ អភិសម្ពុជ្ឈនស្ស,

បរិនិព្ពាយនស្ស ច វិវរេ។ តទេតំ **បញ្ចចត្តាលីស វស្សានី**តិ កាលវសេន និយមេតិ។ **បច្ចវេក្ខន្តេន វា**តិ ឧទានាទិវសេន បវត្តធម្មំ សន្ធាយាហ។ យំ វចនំ វុត្តំ, សព្ពំ តន្តិ សម្ពន្ធោ។ កី បនេតន្តិ អាហ “**វិមុត្តិរសមេវា**”តិ, ន តទញ្ញរសន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ វិមុច្ចិត្ថាតិ **វិមុត្តិ**, រសិតព្ពំ អស្សាទេតព្ពន្តិ **រសំ**, វិមុត្តិសង្ខាតំ រសមេតស្សាតិ **វិមុត្តិរសំ**, អរហត្តផលស្សាទន្តិ អត្ថោ។ អយំ **អាចរិយសារិបុត្តត្ថេរស្ស** មតិ (សារត្ថ. ដី. បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា)។ **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរោ** បន តំ កេចិវាទំ កត្វា ឥមមត្ថមាហ “វិមុច្ចតិ វិមុច្ចិត្ថាតិ **វិមុត្តិ**, យថារហំ មគ្គោ ផលញ្ច។ **រស**ន្តិ គុណោ, សម្បត្តិកិច្ចំ វា , វុត្តនយេន សមាសោ។ វិមុត្តានិសំសំ, វិមុត្តិសម្បត្តិកំ វា មគ្គផលនិប្ផាទនតោ, វិមុត្តិកិច្ចំ វា កិលេសានមច្ចន្តវិមុត្តិសម្បាទនតោតិ អត្ថោ”តិ (ទី. និ. ដី. ១.បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា)។ **អង្គុត្តរដ្ឋកថាយំ** បន “អត្ថរសស្សាទីសុ អត្ថរសោ នាម ចត្តារិ សាមញ្ញផលានិ, ធម្មរសោ នាម ចត្តារោ មគ្គា, វិមុត្តិរសោ នាម អមតនិព្ពាន”ន្តិ (អ. និ. អដ្ឋ. ១.១.៣៣៥) វុត្តំ។

កិញ្ចាបិ អវិសេសេន សព្ពម្បិ ពុទ្ធវចនំ កិលេសវិនយនេន **វិនយោ**, យថានុសិដ្ឋំ បដិបជ្ជមានេ អបាយបតនាទិតោ ធារណេន **ធម្មោ** ច ហោតិ, តថាបិ ឥធាធិប្បេតេយេវ ធម្មវិនយេ វត្តិច្ឆាវសេន សរូបតោ និទ្ធារេតុំ “**តត្ថ វិនយបិដក**”ន្តិអាទិមាហ។ **អវសេសំ ពុទ្ធវចនំ ធម្មោ** ខន្ធាទិវសេន សភាវធម្មទេសនាពាហុល្លតោ។ អថ វា យទិបិ វិនយោ ច ធម្មោយេវ បរិយត្តិយាទិភាវតោ, តថាបិ វិនយសទ្ទសន្និធានេ ភិន្នាធិករណភាវេន បយុត្តោ ធម្មសទ្ទោ វិនយតន្តិ វិបរីតំ តន្តិមេវ ទីបេតិ យថា “បុញ្ញញាណសម្ភារា, គោពលីពទ្ទា”ន្តិ។ បយោគវសេន តំ ទស្សេន្តេន “**តេនេវាហ**”តិអាទិ វុត្តំ។ យេន វិនយ…បេ…. ធម្មោ, តេនេវ តេសំ តថាភាវំ **សង្គីតិក្ខន្ធកេ** (ចូឡវ. ៣៤៧) អាហាតិ អត្ថោ។

“**អនេកជាតិសំសារ**”ន្តិ អយំ គាថា ភគវតា អត្តនោ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណបទដ្ឋានំ អរហត្តប្បត្តិំ បច្ចវេក្ខន្តេន ឯកូនវីសតិមស្ស បច្ចវេក្ខណញាណស្ស អនន្តរំ ភាសិតា, តស្មា “**បឋមពុទ្ធវចន**”ន្តិ វុត្តា។ ឥទំ កិរ សព្ពពុទ្ធេហិ អវិជហិតំ ឧទានំ។ អយមស្ស សង្ខេបត្ថោ – អហំ ឥមស្ស អត្តភាវសង្ខាតស្ស គេហស្ស ការកំ តណ្ហាវឌ្ឍកិំ **គវេសន្តោ** យេន ញាណេន តំ ទដ្ឋុំ សក្កា, តស្ស ពោធិញាណស្សត្ថាយ ទីបង្ករបាទមូលេ កតាភិនីហារោ ឯត្តកំ កាលំ **អនេកជាតិសំសារំ** អនេកជាតិសតសហស្សសង្ខ្យំ សំសារវដ្ដំ **អនិព្ពិសំ** អនិព្ពិសន្តោ តំ ញាណំ អវិន្ទន្តោ អលភន្តោយេវ **សន្ធាវិស្សំ** សំសរិំ។ យស្មា ជរាព្យាធិមរណមិស្សតាយ **ជាតិ** នាមេសា **បុនប្បុនំ** ឧបគន្តុំ **ទុក្ខា**, ន ច សា តស្មិំ អទិដ្ឋេ និវត្តតិ, តស្មា តំ គវេសន្តោ សន្ធាវិស្សន្តិ អត្ថោ។ ឥទានិ ភោ អត្តភាវសង្ខាតស្ស គេហស្ស ការក តណ្ហាវឌ្ឍកិ ត្វំ មយា សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ បដិវិជ្ឈន្តេន **ទិដ្ឋោ អសិ។ បុន** ឥមំ អត្តភាវសង្ខាតំ មម **គេហំ ន កាហសិ** ន ករិស្សសិ។ តវ **សព្ពា** អវសេសកិលេស **ផាសុកា** មយា **ភគ្គា** ភញ្ជិតា ។ ឥមស្ស តយា កតស្ស អត្តភាវសង្ខាតស្ស គេហស្ស **កូដំ** អវិជ្ជាសង្ខាតំ កណ្ណិកមណ្ឌលំ **វិសង្ខតំ** វិទ្ធំសិតំ។ ឥទានិ មម **ចិត្តំ វិសង្ខារំ** និព្ពានំ អារម្មណករណវសេន **គតំ** អនុបវិដ្ឋំ។ អហញ្ច **តណ្ហានំ ខយ** សង្ខាតំ អរហត្តមគ្គំ, អរហត្តផលំ វា **អជ្ឈគា** អធិគតោ បត្តោស្មីតិ។ **គណ្ឋិបទេសុ** បន វិសង្ខារគតំ ចិត្តមេវ តណ្ហានំ ខយសង្ខាតំ អរហត្តមគ្គំ, អរហត្តផលំ វា អជ្ឈគា អធិគតន្តិ អត្ថោ វុត្តោ។

“សន្ធាវិស្ស”ន្តិ ឯត្ថ ច “គាថាយមតីតត្ថេ ឥមិស្ស”ន្តិ នេរុត្តិកា។ “តំកាលវចនិច្ឆាយមតីតេបិ ភវិស្សន្តី”តិ កេចិ។ **បុនប្បុន**ន្តិ អភិណ្ហត្ថេ និបាតោ។ បាតព្ពា រក្ខិតព្ពាតិ **ផាសុ** ប-ការស្ស ផ-ការំ កត្វា, ផុសិតព្ពាតិ វា **ផាសុ**, សាយេវ **ផាសុកា។ អជ្ឈគា**តិ ច “អជ្ជតនិយមាត្តមី វា អំ វា”តិ វទន្តិ។ យទិ បន ចិត្តមេវ កត្តា, តទា បរោក្ខាយេវ។ អន្តោជប្បនវសេន កិរ ភគវា “អនេកជាតិសំសារ”ន្តិ គាថាទ្វយមាហ, តស្មា ឯសា មនសា បវត្តិតធម្មានមាទិ។ “យទា ហវេ បាតុភវន្តិ ធម្មា”តិ អយំ បន វាចាយ បវត្តិតធម្មានន្តិ វទន្តិ។

កេចីតិ ខន្ធកភាណកា។ បឋមំ វុត្តោ បន ធម្មបទភាណកានំ វាទោ។ **យទា…បេ…. ធម្មា**តិ ឯត្ថ និទស្សនត្ថោ, អាទ្យត្ថោ ច ឥតិ-សទ្ទោ លុត្តនិទ្ទិដ្ឋោ។ និទស្សនេន ហិ មរិយាទវចនេន វិនា បទត្ថវិបល្លាសការិនាវ អត្ថោ បរិបុណ្ណោ ន ហោតិ។ តត្ថ អាទ្យត្ថមេវ ឥតិ-សទ្ទំ គហេត្វា ឥតិ-សទ្ទោ អាទិអត្ថោ, “តេន អាតាបិនោ…បេ…. សហេតុធម្ម’ន្តិអាទិគាថាត្តយំ សង្គណ្ហាតី”តិ (សារត្ថ. ដី. បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា) **អាចរិយសារិបុត្តត្ថេរេន** វុត្តំ។ **ខន្ធកេ**តិ មហាវគ្គេ។ **ឧទានគាថ**ន្តិ ជាតិយា ឯកវចនំ, តត្ថាបិ វា បឋមគាថមេវ គហេត្វា វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។

ឯត្ថ ច **ខន្ធកភាណកា** ឯវំ វទន្តិ “ធម្មបទភាណកានំ គាថា មនសាវ ទេសិតត្តា តទា មហតោ ជនស្ស ឧបការាយ នាហោសិ, អម្ហាកំ បន គាថា វចីភេទំ កត្វា ទេសិតត្តា តទា សុណន្តានំ ទេវព្រហ្មានំ ឧបការាយ អហោសិ, តស្មា ឥទមេវ បឋមពុទ្ធវចន”ន្តិ។ **ធម្មបទភាណកា** បន “ទេសនាយ ជនស្ស ឧបការានុបការភាវោ បឋមភាវេ លក្ខណំ ន ហោតិ, ភគវតា មនសា បឋមំ ទេសិតត្តា ឥទមេវ បឋមពុទ្ធវចន”ន្តិ វទន្តិ ។ តស្មា ឧភយម្បិ ឧភយថា យុជ្ជតីតិ វេទិតព្ពំ។ ននុ ច យទិ “អនេកជាតិសំសារ”ន្តិ គាថា មនសាវ ទេសិតា, អថ កស្មា

ធម្មបទដ្ឋកថាយំ “អនេកជាតិសំសារ’ន្តិ ឥមំ ធម្មទេសនំ សត្ថា ពោធិរុក្ខមូលេ និសិន្នោ ឧទានវសេន ឧទានេត្វា អបរភាគេ អានន្ទត្ថេរេន បុដ្ឋោ កថេសី”តិ (ធ. ប. អដ្ឋ. ២.១៥២ ឧទានវត្ថុ) វុត្តន្តិ? អត្ថវសេន តថាយេវ គហេតព្ពត្តា។ តត្ថាបិ ហិ មនសា ឧទានេត្វាតិ អត្ថោយេវ គហេតព្ពោ។ ទេសនា វិយ ហិ ឧទានម្បិ មនសា ឧទានំ, វចសា ឧទានន្តិ ទ្វិធា វិញ្ញាយតិ។ យទិ ចាយំ វចសា ឧទានំ សិយា, ឧទានបាឡិយមារុឡ្ហា ភវេយ្យ , តស្មា ឧទានបាឡិយមនារុឡ្ហភាវោយេវ វចសា អនុទានេត្វា មនសា ឧទានភាវេ ការណន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ “**បាដិបទទិវសេ**”តិ ឥទំ “សព្ពញ្ញុភាវប្បត្តស្សា”តិ ឯតេន ន សម្ពជ្ឈិតព្ពំ, “បច្ចវេក្ខន្តស្ស ឧប្បន្នា”តិ ឯតេន បន សម្ពជ្ឈិតព្ពំ។ វិសាខបុណ្ណមាយមេវ ហិ ភគវា បច្ចូសសមយេ សព្ពញ្ញុតំ បត្តោ។ លោកិយសមយេ បន ឯវម្បិ សម្ពជ្ឈនំ ភវតិ, តថាបិ នេស សាសនសមយោតិ ន គហេតព្ពំ។ សោមនស្សមេវ **សោមនស្សមយំ** យថា “ទានមយំ, សីលមយ”ន្តិ, (ទី. និ. ៣.៣០៥; ឥតិវុ. ៦០; នេត្តិ. ៣៤) តំសម្បយុត្តញាណេនាតិ អត្ថោ។ សោមនស្សេន វា សហជាតាទិសត្តិយា បកតំ, តាទិសេន ញាណេនាតិបិ វដ្ដតិ។

ហន្ទាតិ ចោទនត្ថេ និបាតោ។ ឥង្ឃ សម្បាទេថាតិ ហិ ចោទេតិ។ **អាមន្តយាមី**តិ បដិវេទយាមិ, ពោធេមីតិ អត្ថោ។ **វោ**តិ បន “អាមន្តយាមី”តិ ឯតស្ស កម្មបទំ។ “អាមន្តនត្ថេ ទុតិយាយេវ, ន ចតុត្ថី”តិ ហិ វត្វា ត មេវុទាហរន្តិ អក្ខរចិន្តកា។ **វយធម្មា**តិ អនិច្ចលក្ខណមុខេន សង្ខារានំ ទុក្ខានត្តលក្ខណម្បិ វិភាវេតិ “យទនិច្ចំ, តំ ទុក្ខំ។ យំ ទុក្ខំ, តទនត្តា”តិ (សំ. និ. ២.១៥, ៤៥, ៧៦, ៧៧; ២.៣.១, ៤; បដិ. ម. ២.១០) វចនតោ។ លក្ខណត្តយវិភាវនេនយេនេវ ច តទារម្មណំ វិបស្សនំ ទស្សេន្តោ សព្ពតិត្ថិយានំ អវិសយភូតំ ពុទ្ធាវេណិកំ ចតុសច្ចកម្មដ្ឋានាធិដ្ឋានំ អវិបរីតំ និព្ពានគាមិនិបដិបទំ បកាសេតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។ ឥទានិ តត្ថ សម្មាបដិបត្តិយំ និយោជេតិ “អប្បមាទេន សម្បាទេថា”តិ, តាយ ចតុសច្ចកម្មដ្ឋានាធិដ្ឋានាយ អវិបរីតនិព្ពានគាមិនិបដិបទាយ អប្បមាទេន សម្បាទេថាតិ អត្ថោ។ អបិច **“វយធម្មា សង្ខារា”**តិ ឯតេន សង្ខេបេន សំវេជេត្វា **“អប្បមាទេន សម្បាទេថា”**តិ សង្ខេបេនេវ និរវសេសំ សម្មាបដិបត្តឹ ទស្សេតិ ។ អប្បមាទបទញ្ហិ សិក្ខត្តយសង្គហិតំ កេវលបរិបុណ្ណំ សាសនំ បរិយាទិយិត្វា តិដ្ឋតិ, សិក្ខត្តយសង្គហិតាយ កេវលបរិបុណ្ណាយ សាសនសង្ខាតាយ សម្មាបដិបត្តិយា អប្បមាទេន សម្បាទេថាតិ អត្ថោ។ **ឧភិន្នមន្តរេ**តិ ទ្វិន្នំ វចនានមន្តរាឡេ វេមជ្ឈេ។ ឯត្ថ ហិ កាលវតោ កាលោបិ និទស្សិតោ តទវិនាភាវិត្តាតិ វេទិតព្ពោ។

សុត្តន្តបិដកន្តិ ឯត្ថ សុត្តមេវ **សុត្តន្តំ** យថា “កម្មន្តំ, វនន្ត”ន្តិ។ **សង្គីតញ្ច អសង្គីតញ្ចា**តិ សព្ពសរូបមាហ។ “**អសង្គីត**ន្តិ ច សង្គីតិក្ខន្ធកកថាវត្ថុប្បករណាទិ។ កេចិ បន ‘សុភសុត្តំ (ទី. និ. ១.៤៤៤) បឋមសង្គីតិយមសង្គីត’ន្តិ វទន្តិ, តំ ន យុជ្ជតិ។ បឋមសង្គីតិតោ បុរេតរមេវ ហិ អាយស្មតា អានន្ទត្ថេរេន ជេតវនេ វិហរន្តេន សុភស្ស មាណវស្ស ភាសិត”ន្តិ (ទី. និ. ដី. បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា) **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន** វុត្តំ។ សុភសុត្តំ បន “ឯវំ មេ សុតំ ឯកំ សមយំ អាយស្មា អានន្ទោ សាវត្ថិយំ វិហរតិ ជេតវនេ អនាថបិណ្ឌិកស្ស អារាមេ អចិរបរិនិព្ពុតេ ភគវតី”តិអាទិនា (ទី. និ. ១.៤៤៤) អាគតំ។ តត្ថ “ឯវំ មេ សុត”ន្តិអាទិវចនំ បឋមសង្គីតិយំ អាយស្មតា អានន្ទត្ថេរេនេវ វុត្តំ យុត្តរូបំ ន ហោតិ។ ន ហិ អានន្ទត្ថេរោ សយមេវ សុភសុត្តំ ទេសេត្វា “ឯវំ មេ សុត”ន្តិអាទីនិ វទតិ។ ឯវំ បន វត្តព្ពំ សិយា “ឯកមិទាហំ ភន្តេ សមយំ សាវត្ថិយំ វិហរាមិ ជេតវនេ អនាថបិណ្ឌិកស្ស អារាមេ”តិអាទិ។ តស្មា ទុតិយតតិយសង្គីតិការកេហិ “ឯវំ មេ សុត”ន្តិអាទិនា សុភសុត្តំ សង្គីតិមារោបិតំ វិយ ទិស្សតិ។ អថា**ចរិយធម្មបាលត្ថេរស្ស** ឯវមធិប្បាយោ សិយា “អានន្ទត្ថេរេនេវ វុត្តម្បិ សុភសុត្តំ បឋមសង្គីតិមារោបេត្វា តន្តឹ ឋបេតុកាមេហិ មហាកស្សបត្ថេរាទីហិ អញ្ញេសុ សុត្តេសុ អាគតនយេនេវ ‘ឯវំ មេ សុត’ន្តិអាទិនា តន្តិ ឋបិតា”តិ។ ឯវំ សតិ យុជ្ជេយ្យ។ អថ វា អាយស្មា អានន្ទោ សុភសុត្តំ សយំ ទេសេន្តោបិ សាមញ្ញផលាទីសុ ភគវតា ទេសិតនយេនេវ ទេសេសីតិ ភគវតោ សម្មុខា លទ្ធនយេ ឋត្វា ទេសិតត្តា ភគវតា ទេសិតំ ធម្មំ អត្តនិ អទហន្តោ “ឯវំ មេ សុត”ន្តិអាទិមាហាតិ ឯវមធិប្បាយេបិ សតិ យុជ្ជតេវ។ **“អនុសង្គីតញ្ចា”**តិបិ បាឋោ។ ទុតិយតតិយសង្គីតីសុ បុន សង្គីតញ្ចាតិ អត្ថវសេន និទ្ទានាករណមេវ។ សមោធានេត្វា វិនយបិដកំ នាម វេទិតព្ពំ, សុត្ត...បេ.... អភិធម្មបិដកំ នាម វេទិតព្ពន្តិ យោជនា។

ភិក្ខុភិក្ខុនីបាតិមោក្ខវសេន **ឧភយានិ បាតិមោក្ខានិ។** ភិក្ខុភិក្ខុនីវិភង្គវសេន **ទ្វេ វិភង្គា។** មហាវគ្គចូឡវគ្គេសុ អាគតា **ទ្វាវីសតិ ខន្ធកា។** បច្ចេកំ សោឡសហិ វារេហិ ឧបលក្ខិតត្តា **សោឡស បរិវារា**តិ វុត្តំ។ បរិវារបាឡិយញ្ហិ មហាវិភង្គេ សោឡស វារា, ភិក្ខុនីវិភង្គេ សោឡស វារា ចាតិ ពាត្តឹស វារា អាគតា។ បោត្ថកេសុ បន កត្ថចិ “បរិវារា”តិ ឯត្តកមេវ ទិស្សតិ, ពហូសុ បន បោត្ថកេសុ វិនយដ្ឋកថាយំ, អភិធម្មដ្ឋកថាយញ្ច “សោឡស បរិវារា”តិ ឯវមេវ ទិស្សមានត្តា អយម្បិ បាឋោ ន សក្កា បដិពាហិតុន្តិ តស្សេវត្ថោ វុត្តោ។ **“ឥតី”**តិ យថាវុត្តំ ពុទ្ធវចនំ និទស្សេត្វា **“ឥទ”**ន្តិ តំ បរាមសតិ។ **ឥតិ**-សទ្ទោ វា ឥទមត្ថេ, **ឥទ**ន្តិ វចនសិលិដ្ឋតាមត្តំ, **ឥតិ ឥទ**ន្តិ វា បរិយាយទ្វយំ ឥទមត្ថេយេវ វត្តតិ “ឥទានេតរហិ វិជ្ជតី”តិអាទីសុ វិយ។ ឯស នយោ ឦទិសេសុ។ ព្រហ្មជាលាទីនិ ចតុត្តឹស សុត្តានិ សង្គយ្ហន្តិ ឯត្ថ, ឯតេន វា, តេសំ វា សង្គហោ គណនា ឯតស្សាតិ **ព្រហ្ម**

ជាលាទិចតុត្តឹសសុត្តសង្គហោ។ ឯវមិតរេសុបិ។ ហេដ្ឋា វុត្តេសុ ទីឃភាណកមជ្ឈិមភាណកានំ វាទេសុ មជ្ឈិមភាណកានញ្ញេវ វាទស្ស យុត្តតរត្តា ខុទ្ទកបាឋាទយោបិ សុត្តន្តបិដកេយេវ សង្គហេត្វា ទស្សេន្តោ **“ខុទ្ទក…បេ…. សុត្តន្តបិដកំ នាមា”**តិ អាហ។ តត្ថ “សុណាថ ភាវិតត្តានំ, គាថា អត្ថូបនាយិកាតិ (ថេរគា. និទានគាថា) វុត្តត្តា “ថេរគាថា ថេរីគាថា”តិ ច បាឡេ យុត្តោ។

ឯវំ សរូបតោ បិដកត្តយំ និយមេត្វា ឥទានិ និព្ពចនំ ទស្សេតុំ **“តត្ថា”**តិអាទិ វុត្តំ។ **តត្ថា**តិ តេសុ តីព្ពិធេសុ បិដកេសុ។ **វិវិធវិសេសនយត្តា**តិ វិវិធនយត្តា, វិសេសនយត្តា ច។ **វិនយនតោ**តិ វិនយនភាវតោ, ភាវប្បធាននិទ្ទេសោយំ, ភាវលោបោ វា, ឥតរថា ទព្ពមេវ បធានំ សិយា, តថា ច សតិ វិនយនតាគុណសមង្គិនា វិនយទព្ពេនេវ ហេតុភូតេន វិនយោតិ អក្ខាតោ, ន បន វិនយនតាគុណេនាតិ អនធិប្បេតត្ថប្បសង្គោ ភវេយ្យ។ អយំ នយោ ឯទិសេសុ។ វិនីយតេ វា **វិនយនំ**, តតោតិ អត្ថោ។ **អយំ វិនយោ**តិ អត្ថបញ្ញត្តិភូតោ សញ្ញីសង្ខាតោ អយំ តន្តិ វិនយោ។ **វិនយោតិ អក្ខាតោ**តិ សទ្ទបញ្ញត្តិភូតោ សញ្ញាសង្ខាតោ វិនយោ នាមាតិ កថិតោ។ អត្ថបញ្ញត្តិយា ហិ នាមបញ្ញត្តិវិភាវនំ និព្ពចនន្តិ។

ឥទានិ ឥមិស្សា គាថាយ អត្ថំ វិភាវេន្តោ អាហ **“វិវិធា ហី”**តិអាទិ។ “វិវិធា ឯត្ថ នយា, តស្មា វិវិធនយត្តា វិនយោតិ អក្ខាតោ”តិអាទិនា យោជេតព្ពំ។ វិវិធត្តំ សរូបតោ ទស្សេតិ **“បញ្ចវិធា”**តិអាទិនា, តថា វិសេសត្តម្បិ **“ទឡ្ហីកម្មា”**តិអាទិនា។ លោកវជ្ជេសុ សិក្ខាបទេសុ **ទឡ្ហីកម្មបយោជនា,** បណ្ណត្តិវជ្ជេសុ **សិថិលករណបយោជនា។** សញ្ញមវេលំ អភិភវិត្វា បវត្តោ អាចារោ **អជ្ឈាចារោ,** វីតិក្កមោ, កាយេ, វាចាយ ច បវត្តោ សោ, តស្ស និសេធនំ តថា, តេន តថានិសេធនមេវ បរិយាយេន កាយវាចាវិនយនំ នាមាតិ ទស្សេតិ។ **“តស្មា”**តិ វត្វា តស្សានេកធា បរាមសនមាហ **“វិវិធនយត្តា”**តិអាទិ។ យថាវុត្តា ច គាថា ព្លទិសស្ស និព្ពចនស្ស បកាសនត្ថំ វុត្តាតិ ទស្សេតុំ **“តេនា”**តិអាទិ វុត្តំ។ **តេនា**តិ វិវិធនយត្តាទិហេតុនា ករណភូតេនាតិ វទន្តិ។ អបិច “វិវិធា ហី”តិអាទិវាក្យស្ស យថាវុត្តស្ស គុណំ ទស្សេន្តោ **“តេនា”**តិអាទិមាហាតិបិ សម្ពន្ធំ វទន្តិ។ ឯវំ សតិ **តេនា**តិ វិវិធនយត្តាទិនា ហេតុភូតេនាតិ អត្ថោ។ អថ វា យថាវុត្តវចនមេវ សន្ធាយ បោរាណេហិ អយំ គាថា វុត្តាតិ សំសន្ទេតុំ **“តេនា”**តិអាទិ វុត្តន្តិបិ វទន្តិ, ទុតិយនយេ វិយ “តេនា”តិ បទស្ស អត្ថោ។ **ឯតន្តិ** គាថាវចនំ។ **ឯតស្សា**តិ វិនយសទ្ទស្ស, “វចនត្ថា”តិ បទេន សម្ពន្ធោ។ “វចនស្ស អត្ថោ”តិ ហិ សម្ពន្ធេ វុត្តេបិ តស្ស វចនសាមញ្ញតោ វិសេសំ ទស្សេតុំ **“ឯតស្សា”**តិ បុន វុត្តំ។ នេរុត្តិកា បន សមាសតទ្ធិតេសុ សិទ្ធេសុ សាមញ្ញត្តា, នាមសទ្ទត្តា ច ឯទិសេសុ សទ្ទន្តរេន វិសេសិតភាវំ ឥច្ឆន្តិ។

“អត្ថាន”ន្តិ បទំ “សូចនតោ…បេ…. សុត្តាណា”តិ បទេហិ យថារហំ កម្មសម្ពន្ធវសេន យោជេតព្ពំ។ តមត្ថំ វិវរតិ **“តញ្ហី”**តិអាទិនា។ **អត្តត្ថបរត្ថាទិភេទេ អត្ថេ**តិ យោ តំ សុត្តំ សជ្ឈាយតិ, សុណាតិ, វាចេតិ, ចិន្តេតិ, ទេសេតិ ច, សុត្តេន សង្គហិតោ សីលាទិអត្ថោ តស្សបិ ហោតិ, តេន បរស្ស សាធេតព្ពតោ បរស្សបីតិ តទុភយំ តំ សុត្តំ សូចេតិ ទីបេតិ, តថា ទិដ្ឋធម្មិកសម្បរាយិកត្ថេ លោកិយលោកុត្តរត្ថេ ចាតិ ឯវមាទិភេទេ អត្ថេ **អាទិ-** សទ្ទេន សង្គណ្ហាតិ។ អត្ថសទ្ទោ ចាយំ ហិតបរិយាយោ, ន ភាសិតត្ថវចនោ។ យទិ សិយា, សុត្តំ អត្តនោបិ ភាសិតត្ថំ សូចេតិ, បរស្សបីតិ អយមនធិប្បេតត្ថោ វុត្តោ សិយា។ សុត្តេន ហិ យោ អត្ថោ បកាសិតោ, សោ តស្សេវ បកាសកស្ស សុត្តស្ស ហោតិ, តស្មា ន តេន បរត្ថោ សូចិតោ, តេន សូចេតព្ពស្ស បរត្ថស្ស និវត្តេតព្ពស្ស អភាវា អត្តត្ថគ្គហណញ្ច ន កត្តព្ពំ។ អត្តត្ថបរត្ថវិនិមុត្តស្ស ភាសិតត្ថស្ស អភាវា អាទិគ្គហណញ្ច ន កត្តព្ពំ, តស្មា យថាវុត្តស្ស ហិតបរិយាយស្ស អត្ថស្ស សុត្តេ អសម្ភវតោ សុត្តាធារស្ស បុគ្គលស្ស វសេន អត្តត្ថបរត្ថា វុត្តា។

អថ វា សុត្តំ អនបេក្ខិត្វា យេ អត្តត្ថាទយោ អត្ថប្បភេទា “ន ហ’ញ្ញទត្ថ’ត្ថិ បសំសលាភា”តិ ឯតស្ស បទស្ស និទ្ទេសេ (មហានិ. ៦៣) វុត្តា “អត្តត្ថោ, បរត្ថោ, ឧភយត្ថោ, ទិដ្ឋធម្មិកោ អត្ថោ, សម្បរាយិកោ អត្ថោ, ឧត្តានោ អត្ថោ, គម្ភីរោ អត្ថោ, គូឡ្ហោ អត្ថោ, បដិច្ឆន្នោ អត្ថោ, នេយ្យោ អត្ថោ, នីតោ អត្ថោ, អនវជ្ជោ អត្ថោ, និក្កិលេសោ អត្ថោ, វោទានោ អត្ថោ, បរមត្ថោ”តិ, (មហានិ. ៦៣) តេ អត្ថប្បភេទេ សូចេតីតិ អត្ថោ គហេតព្ពោ។ កិញ្ចាបិ ហិ សុត្តនិរបេក្ខំ អត្តត្ថាទយោ វុត្តា សុត្តត្ថភាវេន អនិទ្ទិដ្ឋត្តា, តេសុ បន ឯកោបិ អត្ថប្បភេទោ សុត្តេន ទីបេតព្ពតំ នាតិវត្តតីតិ។ ឥមស្មិញ្ច អត្ថវិកប្បេ អត្ថសទ្ទោ ភាសិតត្ថបរិយាយោបិ ហោតិ។ ឯត្ថ ហិ បុរិមកា បញ្ច អត្ថប្បភេទា ហិតបរិយាយា, តតោ បរេ ឆ ភាសិតត្ថប្បភេទា, បច្ឆិមកា ចត្តារោ ឧភយសភាវា។ តត្ថ សុវិញ្ញេយ្យតាយ វិភាវេន អនគាធភាវោ **ឧត្តានោ។** ទុរធិគមតាយ វិភាវេន អគាធភាវោ **គម្ភីរោ។** អវិវដោ **គូឡ្ហោ។** មូលុទកាទយោ វិយ បំសុនា អក្ខរសន្និវេសាទិនា តិរោហិតោ **បដិច្ឆន្នោ។** និទ្ធារេត្វា ញាបេតព្ពោ **នេយ្យោ។** យថារុតវសេន វេទិតព្ពោ **នីតោ។ អនវជ្ជនិក្កិលេសវោទានា** បរិយាយវសេន វុត្តា, កុសលវិបាកកិរិយាធម្មវសេន វា យថាក្កមំ យោជេតព្ពា។ **បរមត្ថោ** និព្ពានំ, ធម្មានំ អវិបរីតសភាវោ ឯវ វា។

អថ វា “អត្តនា ច អប្បិច្ឆោ ហោតី”តិ អត្តត្ថំ, “អប្បិច្ឆកថញ្ច បរេសំ កត្តា ហោតី”តិ បរត្ថំ សូចេតិ។ ឯវំ “អត្តនា ច បាណាតិបាតា បដិវិរតោ ហោតិ, បរញ្ច បាណាតិបាតា វេរមណិយា សមាទបេតី”តិអាទិសុត្តានិ (អ. និ. ៤.៩៩, ២៦៥) យោជេតព្ពានិ។ អបរេ បន “យថាសភាវំ ភាសិតំ អត្តត្ថំ, បូរណកស្សបាទីនមញ្ញតិត្ថិយានំ សមយភូតំ បរត្ថំ សូចេតិ, សុត្តេន វា សង្គហិតំ អត្តត្ថំ, សុត្តានុលោមភូតំ បរត្ថំ, សុត្តន្តនយភូតំ វា អត្តត្ថំ, វិនយាភិធម្មនយភូតំ បរត្ថំ សូចេតី”តិបិ វទន្តិ។ វិនយាភិធម្មេហិ ច វិសេសេត្វា សុត្តសទ្ទស្ស អត្ថោ វត្តព្ពោ, តស្មា វេនេយ្យជ្ឈាសយវសប្បវត្តាយ ទេសនាយ សាតិសយំ អត្តហិតបរហិតាទីនិ បកាសិតានិ ហោន្តិ តប្បធានភាវតោ, ន បន អាណាធម្មសភាវ-វសប្បវត្តាយាតិ ឥទមេវ “អត្ថានំ សូចនតោ សុត្ត”ន្តិ វុត្តំ។ សូច-សទ្ទស្ស ចេត្ថ រស្សោ។ “ឯវញ្ច កត្វា ‘ឯត្តកំ តស្ស ភគវតោ សុត្តាគតំ សុត្តបរិយាបន្ន’ន្តិ (បាចិ. ៦៥៥, ១២៤២) ច សកវាទេ បញ្ច សុត្តសតានី’តិ (អដ្ឋសា. និទានកថា, កថា. អដ្ឋ. និទានកថា) ច ឯវមាទីសុ សុត្តសទ្ទោ ឧបចរិតោតិ គហេតព្ពោ”តិ (សារត្ថ. ដី. បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា) **អាចរិយសារិបុត្តត្ថេរេន** វុត្តំ។ អញ្ញេ បន យថាវុត្តសទិសេនេវ និព្ពចនេន សុត្តសទ្ទស្ស វិនយាភិធម្មានម្បិ វាចកត្តំ វទន្តិ។

សុត្តេ ច អាណាធម្មសភាវោ វេនេយ្យជ្ឈាសយមនុវត្តតិ, ន វិនយាភិធម្មេសុ វិយ វេនេយ្យជ្ឈាសយោ អាណាធម្មសភាវេ, តស្មា វេនេយ្យានំ ឯកន្តហិតបដិលាភសំវត្តនិកា សុត្តន្តទេសនាតិ អាហ “**សុវុត្តា ចេត្ថ អត្ថា**”តិអាទិ។ “ឯកន្តហិតបដិលាភសំវត្តនិកា សុត្តន្តទេសនា”តិ ឥទម្បិ វេនេយ្យានំ ហិតសម្បាទនេ សុត្តន្តទេសនាយ តប្បរភាវមេវ សន្ធាយ វុត្តំ។ **តប្បរភាវោ** ច វេនេយ្យជ្ឈាសយានុលោមតោ ទដ្ឋព្ពោ។ តេនេវាហ “**វេនេយ្យជ្ឈាសយានុលោមេន វុត្តត្តា**”តិ។ ឯតេន ច ហេតុនា ននុ វិនយាភិធម្មាបិ សុវុត្តា, អថ កស្មា ឥទមេវ ឯវំ វុត្តន្តិ អនុយោគំ បរិហរតិ។

អនុបុព្ពសិក្ខាទិវសេន កាលន្តរេន អត្ថាភិនិប្ផត្តិំ ទស្សេតុំ “**សស្សមិវ ផល**”ន្តិ វុត្តំ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – យថា សស្សំ នាម វបនរោបនាទិក្ខណេយេវ ផលំ ន បសវតិ, អនុបុព្ពជគ្គនាទិវសេន កាលន្តរេនេវ បសវតិ, តថា ឥទម្បិ សវនធារណាទិក្ខណេយេវ អត្ថេ ន បសវតិ, អនុបុព្ពសិក្ខាទិវសេន កាលន្តរេនេវ បសវតីតិ។ **បសវតី**តិ ច ផលតិ, អភិនិប្ផាទេតីតិ អត្ថោ។ អភិនិប្ផាទនមេវ ហិ ផលនំ។ ឧបាយសមង្គីនញ្ញេវ អត្ថាភិនិប្ផត្តិំ ទស្សេន្តោ “**ធេនុ វិយ ខីរ**”ន្តិ អាហ។ អយមេត្ថ អធិប្បាយោ – យថា ធេនុ នាម កាលេ ជាតវច្ឆា ថនំ គហេត្វា ទុហតំ ឧបាយវន្តានមេវ ខីរំ បគ្ឃរាបេតិ, ន អកាលេ អជាតវច្ឆា។ កាលេបិ វា វិសាណាទិកំ គហេត្វា ទុហតំ អនុបាយវន្តានំ, តថា ឥទម្បិ និស្សរណាទិនា សវនធារណាទីនិ កុរុតំ ឧបាយវន្តានមេវ សីលាទិអត្ថេ បគ្ឃរាបេតិ, ន អលគទ្ទូបមាយ សវនធារណាទីនិ កុរុតំ អនុបាយវន្តានន្តិ។ យទិបិ “**សូទតី**”តិ ឯតស្ស ឃរតិ សិញ្ចតីតិ អត្ថោ, តថាបិ សកម្មកធាតុត្តា **បគ្ឃរាបេតី**តិ ការិតវសេន អត្ថោ វុត្តោ យថា “គរតី”តិ ឯតស្ស និបាតេតីតិ អត្ថោ”តិ។ “**សុត្តាណា**”តិ ឯតស្ស អត្ថមាហ “**សុដ្ឋុ ច នេ តាយតី**”តិ។ **នេ**តិ អត្ថេ។

សុត្តសភាគន្តិ សុត្តសទិសំ។ តព្ភាវំ ទស្សេតិ “**យថា ហី**”តិអាទិនា។ **តច្ឆកានំ សុត្ត**ន្តិ វឌ្ឍកីនំ កាឡសុត្តំ។ **បមាណំ ហោតិ** តទនុសារេន តច្ឆនតោ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – យថា កាឡសុត្តំ បសារេត្វា សញ្ញាណេ កតេ គហេតព្ពំ, វិស្សជ្ជេតព្ពញ្ច បញ្ញាយតិ, តស្មា តំ តច្ឆកានំ បមាណំ ហោតិ, ឯវំ វិវាទេសុ ឧប្បន្នេសុ សុត្តេ អានីតមត្តេ “ឥទំ គហេតព្ពំ, ឥទំ វិស្សជ្ជេតព្ព”ន្តិ បាកដត្តា វិវាទោ វូបសម្មតិ, តស្មា ឯតំ វិញ្ញូនំ បមាណន្តិ។ ឥទានិ អញ្ញថាបិ សុត្តសភាគតំ វិភាវេន្តោ “**យថា ចា**”តិអាទិមាហ។ **សុត្តេនា**តិ បុប្ផាវុតេន យេន កេនចិ ថិរសុត្តេន។ **សង្គហិតានី**តិ សុដ្ឋុ, សមំ វា គហិតានិ, អាវុតានីតិ អត្ថោ។ **ន វិកិរិយន្តី**តិ ឥតោ ចិតោ ច វិប្បកិណ្ណភាវមាហ, **ន វិទ្ធំសីយន្តី**តិ ឆេជ្ជភេជ្ជភាវំ។ អយមេត្ថាធិប្បាយោ – យថា ថិរសុត្តេន សង្គហិតានិ បុប្ផានិ វាតេន ន វិកិរិយន្តិ ន វិទ្ធំសីយន្តិ, ឯវំ សុត្តេន សង្គហិតា អត្ថា មិច្ឆាវាទេន ន វិកិរិយន្តិ ន វិទ្ធំសីយន្តីតិ។ វេនេយ្យជ្ឈាសយវសប្បវត្តាយ ច ទេសនាយ អត្តត្ថបរត្ថាទីនំ សាតិសយប្បកាសនតោ អាណាធម្មសភាវេហិ វិនយាភិធម្មេហិ វិសេសេត្វា ឥមស្សេវ សុត្តសភាគតា វុត្តា។ “**តេនា**”តិអាទីសុ វុត្តនយានុសារេន សម្ពន្ធោ ចេវ អត្ថោ ច យថារហំ វត្តព្ពោ។ ឯត្ថ ច “សុត្តន្តបិដក”ន្តិ ហេដ្ឋា វុត្តេបិ អន្តសទ្ទស្ស អវចនំ តស្ស វិសុំ អត្ថាភាវទស្សនត្ថំ តព្ភាវវុត្តិតោ។ សហយោគស្ស ហិ សទ្ទស្ស អវចនេន សេសតា តស្ស តុល្យាធិករណតំ, អនត្ថកតំ វា ញាបេតិ។

យន្តិ ឯស និបាតោ ការណេ, យេនាតិ អត្ថោ។ ឯត្ថ អភិធម្មេ វុឌ្ឍិមន្តោ ធម្មា យេន វុត្តា, តេន អភិធម្មោ នាម អក្ខាតោតិ បច្ចេកំ យោជេតព្ពំ។ អភិ-សទ្ទស្ស អត្ថវសេនាយំ បភេទោតិ តស្ស តទត្ថប្បវត្តតាទស្សនេន តមត្ថំ សាធេន្តោ “**អយញ្ហិ**”តិអាទិមាហ។ អភិ-សទ្ទោ កមនកិរិយាយ វុឌ្ឍិភាវសង្ខាតមតិរេកត្ថំ ទីបេតីតិ វុត្តំ “**អភិក្កមន្តីតិអាទីសុ វុឌ្ឍិយំ អាគតោ**”តិ។ **អភិញ្ញាតា**តិ អឌ្ឍចន្ទាទិនា កេនចិ សញ្ញាណេន ញាតា, បញ្ញាតា បាកដាតិ វុត្តំ ហោតិ។ អឌ្ឍចន្ទាទិភាវោ ហិ រត្តិយា ឧបលក្ខណវសេន បញ្ញាណំ ហោតិ “យស្មា អឌ្ឍោ, តស្មា អដ្ឋមី។ យស្មា ឩនោ, តស្មា ចាតុទ្ទសី។ យស្មា បុណ្ណោ, តស្មា បន្នរសី”តិ។ **អភិលក្ខិតា**តិ ឯត្ថាបិ អយមេវត្ថោ

វេទិតព្ពោ, ឥទំ បន មូលបណ្ណាសកេ **ភយភេរវសុត្តេ** (ម. និ. ១.៣៤) អភិលក្ខិតសទ្ទបរិយាយោ អភិញ្ញាតសទ្ទោតិ អាហ “**អភិញ្ញាតា អភិលក្ខិតាតិអាទីសុ លក្ខណេ**”តិ។ យជ្ជេវំ លក្ខិតសទ្ទស្សេវ លក្ខណត្ថទីបនតោ អភិ-សទ្ទោ អនត្ថកោវ សិយាតិ? នេវំ ទដ្ឋព្ពំ តស្សាបិ តទត្ថជោតនតោ។ វាចកសទ្ទសន្និធានេ ហិ ឧបសគ្គនិបាតា តទត្ថជោតកមត្តាតិ លក្ខិតសទ្ទេន វាចកភាវេន បកាសិតស្ស លក្ខណត្ថស្សេវ ជោតកភាវេន បកាសនតោ អភិ-សទ្ទោបិ លក្ខណេ បវត្តតីតិ វុត្តោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **រាជាភិរាជា**តិ បរេហិ រាជូហិ បូជិតុមរហោ រាជា។ **បូជិតេ**តិ បូជារហេ។ ឥទំ បន សុត្តនិបាតេ សេលសុត្តេ (សុ. និ. ៥៥៣ អាទយោ)។

អភិធម្មេតិ “សុបិនន្តេន សុក្កវិសដ្ឋិយា អនាបត្តិភាវេបិ អកុសលចេតនា ឧបលព្ភតី”តិអាទិនា (សារត្ថ. ដី. បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា) វិនយបញ្ញត្តិយា សង្ករវិរហិតេ ធម្មេ។ បុព្ពាបរវិរោធាភាវេន យថាវុត្តធម្មានមេវ អញ្ញមញ្ញសង្ករវិរហតោ អញ្ញមញ្ញសង្ករវិរហិតេ ធម្មេតិបិ វទន្តិ។ “បាណាតិបាតោ អកុសល”ន្តិ (ម. និ. ២.១៩២) ឯវមាទីសុ វា មរណាធិប្បាយស្ស ជីវិតិន្ទ្រិយុបច្ឆេទកបយោគសមុដ្ឋាបិកា ចេតនា អកុសលោ, ន បាណសង្ខាតជីវិតិន្ទ្រិយស្ស ឧបច្ឆេទសង្ខាតោ អតិបាតោ។ តថា “អទិន្នស្ស បរសន្តកស្ស អាទានសង្ខាតា វិញ្ញត្តិ អព្យាកតោ ធម្មោ, តំវិញ្ញត្តិសមុដ្ឋាបិកា ថេយ្យចេតនា អកុសលោ ធម្មោ”តិ ឯវមាទិនាបិ អញ្ញមញ្ញសង្ករវិរហិតេ ធម្មេតិ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ **អភិវិនយេ**តិ ឯត្ថ បន “ជាតរូបរជតំ ន បដិគ្គហេតព្ព”ន្តិ វទន្តោ វិនយេ វិនេតិ នាម។ ឯត្ថ ច “ឯវំ បដិគ្គណ្ហតោ បាចិត្តិយំ, ឯវំ បន ទុក្កដ”ន្តិ វទន្តោ អភិវិនយេ វិនេតិ នាមាតិ វទន្តិ។ តស្មា ជាតរូបរជតំ បរសន្តកំ ថេយ្យចិត្តេន គណ្ហន្តស្ស យថាវត្ថុំ បារាជិកថុល្លច្ចយទុក្កដេសុ អញ្ញតរំ, ភណ្ឌាគារិកសីសេន គណ្ហន្តស្ស បាចិត្តិយំ, អត្តនោ អត្ថាយ គណ្ហន្តស្ស និស្សគ្គិយំ បាចិត្តិយំ, កេវលំ លោលតាយ គណ្ហន្តស្ស អនាមាសទុក្កដំ, រូបិយឆឌ្ឌកសម្មតស្ស អនាបត្តីតិ ឯវំ អញ្ញមញ្ញសង្ករវិរហិតេ វិនយេបិ បដិពលោ វិនេតុន្តិ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ ឯវំ បន បរិច្ឆិន្នតំ សរូបតោ សង្ខេបេនេវ ទស្សេន្តោ “**អញ្ញមញ្ញ…បេ…. ហោតី**”តិ អាហ។

អភិក្កន្តេនាតិ ឯត្ថ កន្តិយា អធិកត្តំ អភិ-សទ្ទោ ទីបេតីតិ វុត្តំ “**អធិកេ**”តិ។ ននុ ច “អភិក្កមន្តី”តិ ឯត្ថ អភិ-សទ្ទោ កមនកិរិយាយ វុឌ្ឍិភាវំ អតិរេកត្តំ ទីបេតិ, “អភិញ្ញាតា អភិលក្ខិតា”តិ ឯត្ថ ញាណលក្ខណកិរិយានំ សុបាកដតំ វិសេសំ, “អភិក្កន្តេនា”តិ ឯត្ថ កន្តិយា អធិកត្តំ វិសិដ្ឋភាវំ ទីបេតីតិ ឥទំ តាវ យុត្តំ កិរិយាវិសេសកត្តា ឧបសគ្គស្ស។ “បាទយោ កិរិយាយោគេ ឧបសគ្គា”តិ ហិ **សទ្ទសត្ថេ** វុត្តំ។ “អភិរាជា, អភិវិនយេ”តិ បន បូជិតបរិច្ឆិន្នេសុ រាជវិនយេសុ អភិ-សទ្ទោ វត្តតីតិ កថមេតំ យុជ្ជេយ្យ។ ន ហិ អសត្វវាចី សទ្ទោ សត្វវាចកោ សម្ភវតីតិ? នត្ថិ អត្រ ទោសោ បូជនបរិច្ឆេទនកិរិយានម្បិ ទីបនតោ, តាហិ ច កិរិយាហិ យុត្តេសុ រាជវិនយេសុបិ បវត្តត្តា។ អភិបូជិតោ រាជាតិ ហិ អត្ថេន កិរិយាការកសម្ពន្ធំ និមិត្តំ កត្វា កម្មសាធនភូតំ រាជទព្ពំ អភិ-សទ្ទោ បធានតោ វទតិ, បូជនកិរិយំ បន អប្បធានតោ។ តថា អភិបរិច្ឆិន្នោ វិនយោតិ អត្ថេន កិរិយាការកសម្ពន្ធំ និមិត្តំ កត្វា កម្មសាធនភូតំ វិនយទព្ពំ អភិ-សទ្ទោ បធានតោ វទតិ, បរិច្ឆិន្ទនកិរិយំ បន អប្បធានតោ។ តស្មា អតិមាលាទីសុ អតិ-សទ្ទោ វិយ អភិ-សទ្ទោ ឯត្ថ សហ សាធនេន កិរិយំ វទតីតិ អភិរាជ អភិវិនយសទ្ទា សោបសគ្គាវ សិទ្ធា។ ឯវំ អភិធម្មសទ្ទេបិ អភិសទ្ទោ សហ សាធនេន វុឌ្ឍិយាទិកិរិយំ វទតីតិ អយមត្ថោ ទស្សិតោតិ វេទិតព្ពំ។

ហោតុ អភិ-សទ្ទោ យថាវុត្តេសុ អត្ថេសុ, តប្បយោគេន បន ធម្មសទ្ទេន ទីបិតា វុឌ្ឍិមន្តាទយោ ធម្មា ឯត្ថ វុត្តា ន ភវេយ្យុំ, កថំ អយមត្ថោ យុជ្ជេយ្យាតិ អនុយោគេ សតិ តំ បរិហរន្តោ “**ឯត្ថ ចា**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ **ឯត្ថា**តិ ឯតស្មិំ អភិធម្មេ។ ឧបន្យាសេ **ច**-សទ្ទោ។ **ភាវេតី**តិ ចិត្តស្ស វឌ្ឍនំ វុត្តំ, **ផរិត្វា**តិ អារម្មណស្ស វឌ្ឍនំ, តស្មា តាហិ ភាវនាផរណវុឌ្ឍីហិ វុឌ្ឍិមន្តោបិ ធម្មា វុត្តាតិ អត្ថោ ។ **អារម្មណាទីហី**តិ អារម្មណសម្បយុត្តកម្មទ្វារបដិបទាទីហិ។ ឯកន្តតោ លោកុត្តរធម្មានញ្ញេវ បូជារហត្តា “**សេក្ខា ធម្មា**”តិអាទិនា តេយេវ បូជិតាតិ ទស្សិតា។ “**បូជារហា**”តិ ឯតេន កត្តាទិសាធនំ, អតីតាទិកាលំ, សក្កុណេយ្យត្ថំ វា និវត្តេតិ។ បូជិតព្ពាយេវ ហិ ធម្មា កាលវិសេសនិយមរហិតា បូជារហា ឯត្ថ វុត្តាតិ អធិប្បាយោ ទស្សិតោ។ **សភាវបរិច្ឆិន្នត្តា**តិ ផុសនាទិសភាវេន បរិច្ឆិន្នត្តា។ កាមាវចរេហិ មហន្តភាវតោ មហគ្គតា ធម្មា អធិកា, តតោបិ ឧត្តរវិរហតោ អនុត្តរា ធម្មាតិ ទស្សេតិ “**មហគ្គតា**”តិអាទិនា។ **តេនា**តិ “វុឌ្ឍិមន្តោ”តិអាទិនា វចនេន ករណភូតេន, ហេតុភូតេន វា។

យំ បនេត្ថាតិ ឯតេសុ វិនយាទីសុ តីសុ អញ្ញមញ្ញវិសិដ្ឋេសុ យំ **អវិសិដ្ឋំ** សមានំ, **តំ** បិដកន្តិ អត្ថោ។ វិនយាទយោ ហិ តយោ សទ្ទា អញ្ញមញ្ញាសាធារណត្តា វិសិដ្ឋា នាម, បិដកសទ្ទោ បន តេហិ តីហិបិ សាធារណត្តា “អវិសិដ្ឋោ”តិ វុច្ចតិ។ **បរិយត្តិព្ភាជនត្ថតោ**តិ បរិយាបុណិតព្ពត្ថបតិដ្ឋានត្ថេហិ ករណភូតេហិ, វិសេសនភូតេហិ វា។ អបិច **បរិយត្តិព្ភាជនត្ថតោ** បរិយត្តិភាជនត្ថន្តិ អាហូតិ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ បច្ចត្តត្ថេ ហិ តោ-សទ្ទោ ឥតិ-សទ្ទេន និទ្ទិសិតព្ពត្តា។ ឥតិនា និទ្ទិសិតព្ពេហិតោ – សទ្ទមិច្ឆន្តិ នេរុត្តិកា យថា “អនិច្ចតោ ទុក្ខតោ អនត្តតោ វិបស្សន្តី”តិ (បដ្ឋា. ១.១.៤០៦, ៤០៨, ៤១១) ឯតេន បរិយាបុណិតព្ពតោ, តំតទត្ថានំ ភាជនតោ ច **បិដកំ**

នាមាតិ ទស្សេតិ។ អនិប្ផន្នបាដិបទិកបទញ្ចេតំ។ សទ្ទវិទូ បន “បិដ សទ្ទសង្ឃាដេសូ”តិ វត្វា តថ វុត្តមេវ បយោគមុទាហរន្តិ, តស្មា តេសំ មតេន បិដីយតិ សទ្ទីយតិ បរិយាបុណីយតីតិ **បិដកំ,** បិដីយតិ វា សង្ឃាដីយតិ តំតទត្ថោ ឯត្ថាតិ **បិដកន្តិ** និព្ពចនំ កាតព្ពំ។ **“តេនា”**តិអាទិនា សមាសំ ទស្សេតិ។

មា បិដកសម្បទានេនាតិ កាលាមសុត្តេ, (អ. និ. ៣.៦៦) សាឡ្ហសុត្តេ (អ. និ. ៣.៦៧) ច អាគតំ បាឡិមាហ។ តទដ្ឋកថាយញ្ច “អម្ហាកំ បិដកតន្តិយា សទ្ធី សមេតីតិ មា គណ្ហិត្ថា”តិ (អ. និ. អដ្ឋ. ២.៣.៦៦) អត្ថោ វុត្តោ។ **អាចរិយសារិបុត្តត្ថេរេន** បន “បាឡិសម្បទានវសេន មា គណ្ហថា”តិ (សារត្ថ. ដី. បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា) វុត្តំ។ **កុទាលបិដកមាទាយា**តិ កុទាលញ្ច បិដកញ្ច អាទាយ។ **កុ** វុច្ចតិ បថវី, តស្សា ទាលនតោ វិទាលនតោ អយោមយឧបករណវិសេសោ **កុទាលំ** នាម។ តេសំ តេសំ វត្ថូនំ ភាជនភាវតោ តាលបណ្ណវេត្តលតាទីហិ កតោ ភាជនវិសេសោ **បិដកំ** នាម។ ឥទំ បន មូលបណ្ណាសកេ **កកចូបមសុត្តេ** (ម. និ. ១.២២៧)។

“តេន...បេ.... ញេយ្យា”តិ គាថាបទំ ឧល្លិង្គេត្វា **“តេនា”**តិអាទិនា វិវរតិ។ សព្ពាទីហិ សព្ពនាមេហិ វុត្តស្ស វា លិង្គមាទិយតេ, វុច្ចមានស្ស វា, តថ បន វត្តិច្ឆាយ វុត្តស្សេវាតិ កត្វា **“វិនយោ ច សោ បិដកញ្ចា”**តិ វុត្តំ។ **“យថាវុត្តេនេវ នយេនា”**តិ ឥមិនា “ឯវំ ទុវិធត្ថេន...បេ.... កត្វា”តិ ច “បរិយត្តិភាវតោ, តស្ស តស្ស អត្ថស្ស ភាជនតោ ចា”តិ ច វុត្តំ សព្ពមតិទិសតិ។ **តយោបី**តិ ឯត្ថ **អបិ**សទ្ទោ, **បិ**-សទ្ទោ វា អវយវសម្បិណ្ឌនត្ថោ។ “អបី”តិ អវត្វា “បី”តិ វទន្តោ ហិ អបិ-សទ្ទោ វិយ បិ-សទ្ទោបិ វិសុំ និបាតោ អត្ថីតិ ទស្សេតិ។

កថេតព្ពានំ អត្ថានំ ទេសកាយត្តេន អាណាទិវិធិនា អតិសជ្ជនំ បពោធនំ **ទេសនា។** សាសិតព្ពបុគ្គលគតេន យថាបរាធាទិសាសិតព្ពភាវេន អនុសាសនំ វិនយនំ **សាសនំ។** កថេតព្ពស្ស សំវរាសំវរាទិនោ អត្ថស្ស កថនំ វចនបដិពទ្ធតាករណំ **កថា,** ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – ទេសិតារំ ភគវន្តមបេក្ខិត្វា **ទេសនា,** សាសិតព្ពបុគ្គលវសេន **សាសនំ,** កថេតព្ពស្ស អត្ថស្ស វសេន **កថា**តិ ឯវមិមេសំ នានាករណំ វេទិតព្ពន្តិ។ ឯត្ថ ច កិញ្ចាបិ ទេសនាទយោ ទេសេតព្ពាទិនិរបេក្ខា ន ហោន្តិ, អាណាទយោ បន វិសេសតោ ទេសកាទិអធីនាតិ តំ តំ វិសេសយោគវសេន ទេសនាទីនំ ភេទោ វុត្តោ។ យថា ហិ អាណាវិធានំ វិសេសតោ អាណារហាធីនំ តត្ថ កោសល្លយោគតោ, ឯវំ វោហារបរមត្ថវិធានានិ ច វិធាយកាធីនានីតិ អាណាទិវិធិនោ ទេសកាយត្តតា វុត្តា។ អបរាធជ្ឈាសយានុរូបំ វិយ ច ធម្មានុរូបម្បិ សាសនំ វិសេសតោ, តថា វិនេតព្ពបុគ្គលាបេក្ខន្តិ សាសិតព្ពបុគ្គលវសេន សាសនំ វុត្តំ។ សំវរាសំវរនាមរូបានំ វិយ ច វិនិព្ពេឋេតព្ពាយ ទិដ្ឋិយា កថនំ សតិ វាចាវត្ថុស្មិំ, នាសតីតិ វិសេសតោ តទធីនំ, តស្មា កថេតព្ពស្ស អត្ថស្ស វសេន កថា វុត្តា។ ហោន្តិ ចេត្ថ –

“ទេសកស្ស វសេនេត្ថ, ទេសនា បិដកត្តយំ;
សាសិតព្ពវសេនេតំ, សាសនន្តិ បវុច្ចតិ។

កថេតព្ពស្ស អត្ថស្ស, វសេនាបិ កថាតិ ច;
ទេសនាសាសនកថា-ភេទម្បេវំ បកាសយេ”តិ។

បទត្តយម្បេតំ សមោធានេត្វា តាសំ ភេទោតិ កត្វា ភេទសទ្ទោ វិសុំ វិសុំ យោជេតព្ពោ ទ្វន្ទបទតោ បរំ សុយ្យមានត្តា “ទេសនាភេទំ, សាសនភេទំ, កថាភេទញ្ច យថារហំ បរិទីបយេ”តិ។ **ភេទ**ន្តិ ច នានត្តំ, វិសេសំ វា។ **តេសុ** បិដកេសុ។ សិក្ខា ច បហានញ្ច គម្ភីរភាវោ ច, តញ្ច **យថារហំ បរិទីបយេ។**

ទុតិយគាថាយ **បរិយត្តិភេទំ** បរិយាបុណនស្ស បការំ, វិសេសញ្ច វិភាវយេ។ **យហឹ** វិនយាទិកេ បិដកេ។ យំ សម្បត្តិំ, វិបត្តិញ្ច យថា ភិក្ខុ បាបុណាតិ, តថា តម្បិ សព្ពំ តហឹ វិភាវយេតិ សម្ពន្ធោ។ អថ វា យំ បរិយត្តិភេទំ សម្បត្តិំ, វិបត្តិញ្ច យហឹ យថា ភិក្ខុ បាបុណាតិ, តថា តម្បិ សព្ពំ តហឹ វិភាវយេតិ យោជេតព្ពំ។ **យថា**តិ ច យេហិ ឧបារម្ភាទិហេតុបរិយាបុណនាទិប្បការេហិ, ឧបារម្ភនិស្សរណធម្មកោសរក្ខណហេតុបរិយាបុណនំ សុប្បដិបត្តិទុប្បដិបត្តីតិ ឯតេហិ បការេហីតិ វុត្តំ ហោតិ។ សន្តេសុបិ ច អញ្ញេសុ តថា បាបុណន្តេសុ ជេដ្ឋសេដ្ឋាសន្នសទាសន្និហិតភាវតោ, យថានុសិដ្ឋំ សម្មាបដិបជ្ជនេន ធម្មាធិដ្ឋានភាវតោ ច **ភិក្ខូ**តិ វុត្តំ។

តត្រាតិ តាសុ គាថាសុ។ **អយ**ន្តិ អធុនា វក្ខមានា កថា។ **បរិទីបនា**តិ សមន្តតោ បកាសនា, កិញ្ចិមត្តម្បិ អសេសេត្វា វិភជនាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **វិភាវនា**តិ ឯវំ បរិទីបនាយបិ សតិ គូឡ្ហំ បដិច្ឆន្នមកត្វា សោតូនំ សុវិញ្ញេយ្យភាវេន អាវិភាវនា។ សង្ខេបេន បរិទីបនា, វិត្ថារេន វិភាវនាតិបិ វទន្តិ។ អបិច ឯតំ បទទ្វយំ ហេដ្ឋា វុត្តានុរូបតោ កថិតំ, អត្ថតោ បន ឯកមេវ។ តស្មា បរិទីបនា បឋមគាថាយ, វិភាវនា ទុតិយគាថាយាតិ

យោជេតព្ពំ។ ច-សទ្ទេន ឧភយត្ថំ អញ្ញមញ្ញំ សមុច្ចេតិ។ កស្មា, វុច្ចន្តីតិ អាហ "**ឯត្ថ ហី**"តិអាទិ។ **ហី**តិ ការណេ និបាតោ "អក្ខរវិបត្តិយំ ហី"តិអាទីសុ វិយ។ យស្មា, កស្មាតិ វា អត្ថោ។ អាណំ បណេតុំ [ឋបេតុំ (សារត្ថ. ដី. ១.បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា)] អរហតីតិ **អាណារហោ,** សម្មាសម្ពុទ្ធត្តា, មហាការុណិកតាយ ច អវិបរីតហិតោបទេសកភាវេន បមាណវចនត្តា អាណារហេន ភគវតាតិ អត្ថោ។ វោហារបរមត្ថធម្មានម្បិ តត្ថ សព្ភាវតោ "**អាណាពាហុល្លតោ**"តិ វុត្តំ, តេន យេភុយ្យេនយំ ទស្សេតិ។ ឥតោ បរេសុបិ ឯសេវ នយោ។ វិសេសេន សត្តានំ មនំ អវហរតីតិ **វោហារោ,** បណ្ណត្តិ, តស្មិំ កុសលោ, តេន។

បចុរោ ពហុលោ អបរាធោ ទោសោ វីតិក្កមោ យេសំ តេ **បចុរាបរាធា,** សេយ្យសកត្ថេរាទយោ។ **យថាបរាធ**ន្តិ ទោសានុរូបំ។ "**អនេកជ្ឈាសយា**"តិអាទីសុ អាសយោវ **អជ្ឈាសយោ,** សោ អត្ថតោ ទិដ្ឋិ, ញាណញ្ច, បភេទតោ បន ចតុព្ពិធោ ហោតិ។ វុត្តញ្ច –

"សស្សតុច្ឆេទទិដ្ឋី ច, ខន្តិ ចេវានុលោមិកា;
យថាភូតញ្ច យំ ញាណំ, ឯតំ អាសយសទ្ទិត"ន្តិ។

តត្ថ សព្ពទិដ្ឋីនំ សស្សតុច្ឆេទទិដ្ឋីហិ សង្គហិតត្តា សព្ពេបិ ទិដ្ឋិគតិកា សត្តា ឥមា ឯវ ទ្វេ ទិដ្ឋិយោ សន្និស្សិតា។ យថាហ "ទ្វយនិស្សិតោ ខោ បនាយំ កច្ចាន លោកោ យេភុយ្យេន អត្ថិតញ្ច នត្ថិតញ្ចា"តិ, (សំ. និ. ២.១៥) **អត្ថិតា**តិ ហិ សស្សតគ្គាហោ អធិប្បេតោ, **នត្ថិតា**តិ ឧច្ឆេទគ្គាហោ។ អយំ តាវ វដ្ដនិស្សិតានំ បុថុជ្ជនានំ អាសយោ។ វិវដ្ដនិស្សិតានំ បន សុទ្ធសត្តានំ អនុលោមិកា ខន្តិ, យថាភូតញាណន្តិ ទុវិធោ អាសយោ។ តត្ថ ច **អនុលោមិកា ខន្តិ** វិបស្សនាញាណំ។ **យថាភូតញាណំ** បន កម្មស្សកតាញាណំ។ ចតុព្ពិធោ បេសោ អាសយន្តិ សត្តា ឯត្ថ និវសន្តិ, ចិត្តំ វា អាគម្ម សេតិ ឯត្ថាតិ **អាសយោ** មិគាសយោ វិយ។ យថា មិគោ គោចរាយ គន្ត្វាបិ បច្ចាគន្ត្វា តត្ថេវ វនគហនេ សយតីតិ តំ តស្ស "អាសយោ"តិ វុច្ចតិ, តថា ចិត្តំ អញ្ញថាបិ បវត្តិត្វា យត្ថ បច្ចាគម្ម សេតិ, តស្ស សោ "អាសយោ"តិ។ កាមរាគាទយោ សត្ត **អនុសយា។** មូសិកវិសំ វិយ ការណលាភេ ឧប្បជ្ជមានារហា អនាគតា, អតីតា, បច្ចុប្បន្នា ច តំសភាវត្តា តថា វុច្ចន្តិ។ ន ហិ ធម្មានំ កាលភេទេន សភាវភេទោតិ។ **ចរិយា**តិ រាគចរិយាទិកា ឆ មូលចរិយា, អន្តរភេទេន អនេកវិធា, សំសគ្គវសេន បន តេសដ្ឋិ ហោន្តិ។ អថ វា **ចរិយា**តិ សុចរិតទុច្ចរិតវសេន ទុវិធំ ចរិតំ។ តញ្ហិ វិភង្គេ ចរិតនិទ្ទេសេ និទ្ទិដ្ឋំ។

"**អធិមុត្តិ** នាម 'អជ្ជេវ បព្ពជិស្សាមិ, អជ្ជេវ អរហត្តំ គណ្ហិស្សាមី'តិអាទិនា តន្និន្នភាវេន បវត្តមានំ សន្និដ្ឋាន"ន្តិ (សារត្ថ. ដី. បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា) **គណ្ឋិបទេសុ** វុត្តំ។ **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន** បន "អធិមុត្តិ នាម សត្តានំ បុព្ពចរិយវសេន អភិរុចិ, សា ទុវិធា ហីនបណីតភេទេនា"តិ (ទី. និ. ដី. បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា) វុត្តំ។ តថា ហិ យាយ ហីនាធិមុត្តិកា សត្តា ហីនាធិមុត្តិកេយេវ សត្តេ សេវន្តិ, បណីតាធិមុត្តិកា បណីតាធិមុត្តិកេយេវ ។ សចេ ហិ អាចរិយុបជ្ឈាយា សីលវន្តោ ន ហោន្តិ, សទ្ធិវិហារិកា សីលវន្តោ, តេ អត្តនោ អាចរិយុបជ្ឈាយេបិ ន ឧបសង្កមន្តិ, អត្តនា សទិសេ សារុប្បភិក្ខូយេវ ឧបសង្កមន្តិ។ សចេ អាចរិយុបជ្ឈាយា សារុប្បភិក្ខូ, ឥតរេ អសារុប្បា, តេបិ ន អាចរិយុបជ្ឈាយេ ឧបសង្កមន្តិ, អត្តនា សទិសេ អសារុប្បភិក្ខូយេវ ឧបសង្កមន្តិ។ ធាតុសំយុត្តវសេន (សំ. និ. ២.៨៥ អាទយោ) ចេស អត្ថោ ទីបេតព្ពោ។ ឯវមយំ ហីនាធិមុត្តិកាទីនំ អញ្ញមញ្ញោ បសេវនាទិនិយមិតា អភិរុចិ អជ្ឈាសយធាតុ "អធិមុត្តី"តិ វេទិតព្ពា។ អនេកា អជ្ឈាសយាទយោ តេ យេសំ អត្ថិ, អនេកា វា អជ្ឈាសយាទយោ យេសន្តិ តថា យថា "ពហុកត្តកោ, ពហុនទិកោ"តិ។ **យថានុលោម**ន្តិ អជ្ឈាសយាទីនំ អនុលោមំ អនតិក្កម្ម, យេ យេ វា អជ្ឈាសយាទយោ អនុលោមា, តេហិ តេហីតិ អត្ថោ។ អាសយាទីនំ អនុលោមស្ស វា អនុរូបន្តិបិ វទន្តិ។ ឃនវិនិព្ភោគាភាវតោ ទិដ្ឋិមានតណ្ហាវសេន "អហំ មម សន្តក"ន្តិ ឯវំ បវត្ត**សញ្ញិនោ។ យថាធម្ម**ន្តិ "នត្ថេត្ថ អត្តា, អត្តនិយំ វា, កេវលំ ធម្មមត្តមេវេត"ន្តិ ឯវមាទិនា ធម្មសភាវានុរូបន្តិ អត្ថោ។

សំវរណំ **សំវរោ,** កាយវាចាហិ អវីតិក្កមោ។ មហន្តោ សំវរោ **អសំវរោ។** វុឌ្ឍិអត្ថោ ហិ អយំ អ-ការោ យថា "អសេក្ខា ធម្មា"តិ (ធ. ស. តិកមាតិកា ២១) តំយោគតាយ ច ឧទ្ទកោ សំវរោ បារិសេសាទិនយេន សំវរោ, តស្មា ឧទ្ទកោ, មហន្តោ ច សំវរោតិ អត្ថោ។ តេនាហ "**សំវរា សំវរោ**"តិអាទិ។ **ទិដ្ឋិវិនិវេឋនា**តិ ទិដ្ឋិយា វិមោចនំ, អត្ថតោ បន តស្ស ឧជុវិបច្ចនិកា សម្មាទិដ្ឋិអាទយោ ធម្មា។ តថា ចាហ "**ទ្វាសដ្ឋិទិដ្ឋិបដិបក្ខភូតា**"តិ។ នាមស្ស, រូបស្ស, នាមរូបស្ស ច បរិច្ឆិន្ទនំ **នាមរូបបរិច្ឆេទោ,** សោ បន "រាគាទិបដិបក្ខភូតោ"តិ វចនតោ តថាបវត្តមេវ ញាណំ។

"**តីសុបី**"តិអាទិនា អបរម្បិ វិវរតិ។ តីសុបិ តាសំ វចនសម្ភវតោ "**វិសេសេនា**"តិ វុត្តំ។ តទេតំ សព្ពត្ថ យោជេតព្ពំ។ តត្រ "យាយំ អធិសីលសិក្ខា, អយំ ឥមស្មិំ អត្ថេ អធិប្បេតា សិក្ខា"តិ វចនតោ អាហ "**វិនយ**

បិដកេ អធិសីលសិក្ខា”តិ។ **សុត្តន្តបាឡិយំ** “វិវិច្ចេវ កាមេហី”តិអាទិនា (ទី. និ. ១.២២៦; សំ. និ. ១.១៥២; អ. និ. ៤.១២៣) សមាធិទេសនាពាហុល្លតោ “**សុត្តន្ត បិដកេ អធិចិត្តសិក្ខា**”តិ វុត្តំ។ នាមរូបបរិច្ឆេទស្ស អធិបញ្ញាបទដ្ឋានតោ, អធិបញ្ញាយ ច អត្ថាយ តទវសេសនាមរូបធម្មកថនតោ អាហ “**អភិធម្មបិដកេ អធិបញ្ញាសិក្ខា**”តិ។

កិលេសានន្តិ សំក្លេសធម្មានំ, កម្មកិលេសានំ វា, ឧភយាបេក្ខញ្ចេតំ “យោ កាយវចីទ្វារេហិ កិលេសានំ វីតិក្កមោ, តស្ស បហានំ, តស្ស បដិបក្ខត្តា”តិ ច។ “វីតិក្កមោ”តិ អយំ “បដិបក្ខ”ន្តិ ភាវយោគេ សម្ពន្ធោ, “សីលស្សា”តិ បន ភាវបច្ចយេ។ ឯវំ សព្ពត្ថ។ អនុសយវសេន សន្តានេ អនុវត្តន្តា កិលេសា ការណលាភេ បរិយុដ្ឋិតាបិ សីលភេទភយវសេន វីតិក្កមិតុំ ន លភន្តីតិ អាហ “**វីតិក្កមបដិបក្ខត្តា សីលស្សា**”តិ។ ឱកាសាទានវសេន កិលេសានំ ចិត្តេ កុសលប្បវត្តិំ បរិយាទិយិត្វា ឧដ្ឋានំ **បរិយុដ្ឋានំ**, តស្ស បហានំ, ចិត្តសន្តានេ ឧប្បត្តិវសេន កិលេសានំ បរិយុដ្ឋានស្ស បហានន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ “កិលេសាន”ន្តិ ហិ អធិការោ, តំ បន បរិយុដ្ឋានប្បហានំ ចិត្តសមាទហនវសេន ភវតីតិ អាហ “**បរិយុដ្ឋានបដិបក្ខត្តា សមាធិស្សា**”តិ។ អប្បហីនភាវេន សន្តានេ អនុ អនុ សយនកា អនុរូបការណលាភេ ឧប្បជ្ជនារហា ថាមគតា កាមរាគាទយោ សត្ត កិលេសា **អនុសយា**, តេសំ បហានំ, តេ បន សព្ពសោ អរិយមគ្គបញ្ញាយ បហីយន្តីតិ អាហ “**អនុសយបដិបក្ខត្តា បញ្ញាយា**”តិ។

ទីបាលោកេន វិយ តមស្ស ទានាទិបុញ្ញកិរិយវត្ថុគតេន តេន តេន កុសលង្គេន តស្ស តស្ស អកុសលស្ស បហានំ **តទង្គប្បហានំ។** តថ បន អធិសីលសិក្ខាយ វុត្តដ្ឋានត្តា តេន តេន សុសីល្យង្គេន តស្ស តស្ស ទុស្សីល្យង្គស្ស បហានំ “តទង្គប្បហាន”ន្តិ គហេតព្ពំ។ ឧបចារប្បនាភេទេន សមាធិនា បវត្តិនិវារណេន ឃដប្បហារេន វិយ ជលតលេ សេវាលស្ស តេសំ តេសំ នីវរណាទិធម្មានំ វិក្ខម្ភនវសេន បហានំ **វិក្ខម្ភនប្បហានំ។** ចតុន្នំ អរិយមគ្គានំ ភាវិតត្តា តំ តំ មគ្គវតោ សន្តានេ សមុទយបក្ខិកស្ស កិលេសគណស្ស អច្ចន្តមប្បវត្តិសង្ខាត សមុច្ឆិន្ទនវសេន បហានំ **សមុច្ឆេទប្បហានំ។** ទុដ្ឋុ ចរិតំ, សំកិលេសេហិ វា ទូសិតំ ចរិតំ **ទុច្ចរិតំ។** តទេវ យត្ថ ឧប្បន្នំ, តំ សន្តានំ សម្មា កិលិសតិ វិពាធតិ, ឧបតាបេតិ ចាតិ **សំកិលេសោ**, តស្ស បហានំ។ កាយវចីទុច្ចរិតវសេន បវត្តសំកិលេសស្ស តទង្គវសេន បហានំ វុត្តំ សីលស្ស ទុច្ចរិតបដិបក្ខត្តា។ សិក្ខត្តយានុសារេន ហិ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ តសតីតិ **តណ្ហា**, សាវ វុត្តនយេន សំកិលេសោ, តស្ស វិក្ខម្ភនវសេន បហានំ វុត្តំ សមាធិស្ស កាមច្ឆន្ទបដិបក្ខត្តា។ **ទិដ្ឋិ**យេវ យថាវុត្តនយេន **សំកិលេសោ**, តស្ស សមុច្ឆេទវសេន បហានំ វុត្តំ បញ្ញាយ អត្តាទិវិនិមុត្តសភាវ ធម្មប្បកាសនតោ។

ឯកមេកស្មិញ្ចេត្ថាតិ ឯតេសុ តីសុ បិដកេសុ ឯកមេកស្មិំ បិដកេ, **ច**-សទ្ទោ វាក្យារម្ភេ, បក្ខន្តរេ វា។ **បិ**-សទ្ទោ, **អបិ**-សទ្ទោ វា អវយវសម្បិណ្ឌនេ, តេន ន កេវលំ ចតុព្ពិធស្សេវ គម្ភីរភាវោ, អថ ខោ បច្ចេកំ តទវយវានម្បីតិ សម្បិណ្ឌនំ ករោតិ។ ឯស នយោ ព្លទិសេសុ។ ឥទានិ តេ សរូបតោ ទស្សេតុំ “**តត្ថា**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **តន្តី**តិ បាឡិ។ សា ហិ ឧក្កដ្ឋានំ សីលាទិអត្ថានំ ពោធនតោ, សភាវនិរុត្តិភាវតោ, ពុទ្ធាទីហិ ភាសិតត្តា ច បកដ្ឋានំ វចនានំ អាឡិ បន្តីតិ “**បាឡី**”តិ វុច្ចតិ។

តថ បន **វិនយគណ្ឋិបទការាទីនំ** សទ្ទាទីនំ មតេន បុព្ពេ វវត្ថាបិតា បរមត្ថសទ្ទប្បពន្ធភូតា តន្តិ **ធម្មោ** នាម។ **ឥតិ**-សទ្ទោ ហិ នាមត្ថេ, “ធម្មោ”តិ វា វុច្ចតិ។ **តស្សាយេវា**តិ តស្សា យថាវុត្តាយ ឯវ តន្តិយា អត្ថោ។ **មនសា វវត្ថាបិតាយា**តិ ឧគ្គហណ-ធារណាទិវសប្បវត្តេន មនសា បុព្ពេ វវត្ថាបិតាយ យថាវុត្តាយ បរមត្ថសទ្ទប្បពន្ធភូតាយ តស្សា តន្តិយា។ **ទេសនា**តិ បច្ឆា បរេសមវពោធនត្ថំ ទេសនាសង្ខាតា បរមត្ថសទ្ទប្បពន្ធភូតា តន្តិយេវ។ អបិច យថាវុត្តតន្តិ សង្ខាតសទ្ទសមុដ្ឋាបកោ ចិត្តុប្បាទោ **ទេសនា។ តន្តិយា, តន្តិអត្ថស្ស ចា**តិ យថាវុត្តាយ ទុវិធាយបិ តន្តិយា, តទត្ថស្ស ច យថាភូតាវពោធោតិ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ តេ ហិ ភគវតា វុច្ចមានស្ស អត្ថស្ស, វោហារស្ស ច ទីបកោ សទ្ទោយេវ **តន្តិ** នាមាតិ វទន្តិ។ តេសំ បន វាទេ ធម្មស្សាបិ សទ្ទសភាវត្តា ធម្មទេសនានំ កោ វិសេសោតិ ចេ? តេសំ តេសំ អត្ថានំ ពោធកភាវេន ញាតោ, ឧគ្គហណាទិវសេន ច បុព្ពេ វវត្ថាបិតោ បរមត្ថសទ្ទប្បពន្ធោ **ធម្មោ**, បច្ឆា បរេសំ អវពោធនត្ថំ បវត្តិតោ តំ តទត្ថប្បកាសកោ សទ្ទោ **ទេសនា**តិ អយមិមេសំ វិសេសោតិ។ អថ វា យថាវុត្តសទ្ទសមុដ្ឋាបកោ ចិត្តុប្បាទោ **ទេសនា** ទេសីយតិ សមុដ្ឋាបីយតិ សទ្ទោ ឯតេនាតិ កត្វា មុសាវាទាទយោ វិយ តត្ថាបិ ហិ មុសាវាទាទិសមុដ្ឋាបិកា ចេតនា មុសាវាទាទិសទ្ទេហិ វោហរីយតីតិ។ កិញ្ចាបិ អក្ខរាវលិភូតោ បញ្ញត្តិសទ្ទោយេវ អត្ថស្ស ញាបកោ, តថាបិ មូលការណភាវតោ “អក្ខរសញ្ញាតោ”តិអាទីសុ វិយ តស្សាយេវ អត្ថោតិ បរមត្ថសទ្ទោយេវ អត្ថស្ស ញាបកភាវេន វុត្តោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ “តស្សា តន្តិយា ទេសនា”តិ ច សទិសវោហារេន វុត្តំ យថា “ឧប្បន្នា ច កុសលាធម្មា ភិយ្យោភាវាយ វេបុល្លាយ សំវត្តន្តី”តិ។

អភិធម្មគណ្ឋិបទការាទីនំ បន បណ្ណត្តិវាទីនំ មតេន សម្មុតិបរមត្ថភេទស្ស អត្ថស្ស អនុរូបវាចកភាវេន បរមត្ថសទ្ទេសុ ឯកទេសេន ភគវតា មនសា វវត្ថាបិតា នាមបញ្ញត្តិបពន្ធភូតា តន្តិ **ធម្មោ** នាម, “ធម្មោ”តិ វា វុច្ចតិ។ **តស្សាយេវា**តិ តស្សា នាមបញ្ញត្តិភូតាយ តន្តិយា ឯវ អត្ថោ។ **មនសា វវត្ថាបិតាយា**តិ សម្មុតិបរមត្ថភេទស្ស អត្ថស្សានុរូបវាចកភាវេន បរមត្ថសទ្ទេសុ ភគវតា មនសា វវត្ថាបិតាយ នាមបណ្ណត្តិបពន្ធភូតាយ តស្សា តន្តិយា។ **ទេសនា**តិ បរេសំ បពោធនេន អតិសជ្ជនា វាចាយ បកាសនា វចីភេទភូតា បរមត្ថសទ្ទប្បពន្ធសង្ខាតា តន្តិ។ **តន្តិយា, តន្តិអត្ថស្ស ចា**តិ យថាវុត្តាយ ទុព្ពិធាយបិ តន្តិយា, តទត្ថស្ស ច យថាភូតាវពោធោតិ អត្ថោ។ តេ ហិ ឯវំ វទន្តិ – សភាវត្ថស្ស, សភាវវោហារស្ស ច អនុរូបវសេនេវ ភគវតា មនសា វវត្ថាបិតា បណ្ណត្តិ ឥធ “តន្តី”តិ វុច្ចតិ។ យទិ ច សទ្ទវាទីនំ មតេន សទ្ទោយេវ ឥធ តន្តិ នាម សិយា។ តន្តិយា, ទេសនាយ ច នានត្តេន ភវិតព្ពំ, មនសា វវត្ថាបិតាយ ច តន្តិយា វចីភេទករណមត្តំ ឋបេត្វា ទេសនាយ នានត្តំ នត្ថិ។ តថា ហិ ទេសនំ ទស្សេន្តេន មនសា វវត្ថាបិតាយ តន្តិយា ទេសនាតិ វចីភេទករណមត្តំ វិនា តន្តិយា សហ ទេសនាយ អនញ្ញតា វុត្តា។ តថា ច ឧបរិ “ទេសនាតិ បញ្ញត្តី”តិ វុត្តត្តា ទេសនាយ អនញ្ញភាវេន តន្តិយាបិ បណ្ណត្តិភាវោ កថិតោ ហោតិ។

អបិច យទិ តន្តិយា អញ្ញាយេវ ទេសនា សិយា, “តន្តិយា ច តន្តិអត្ថស្ស ច ទេសនាយ ច យថាភូតាវពោធោ”តិ វត្តព្ពំ សិយា។ ឯវំ បន អវត្វា “តន្តិយា ច តន្តិអត្ថស្ស ច យថាភូតាវពោធោ”តិ វុត្តត្តា តន្តិយា, ទេសនាយ ច អនញ្ញភាវោ ទស្សិតោ ហោតិ។ ឯវញ្ច កត្វា ឧបរិ “ទេសនា នាម បញ្ញត្តី”តិ ទស្សេន្តេន ទេសនាយ អនញ្ញភាវតោ តន្តិយា បណ្ណត្តិភាវោ កថិតោ ហោតីតិ។ តទុភយម្បិ បន បរមត្ថតោ សទ្ទោយេវ បរមត្ថវិនិមុត្តាយ សម្មុតិយា អភាវា, ឥមមេវ ច នយំ គហេត្វា កេចិ អាចរិយា “ធម្មោ ច ទេសនា ច បរមត្ថតោ សទ្ទោ ឯវា”តិ វោហរន្តិ, តេបិ អនុបវជ្ជាយេវ។ យថា កាមាវចរបដិសន្ធិវិបាកា “បរិត្តារម្មណា”តិ វុច្ចន្តិ, ឯវំ សម្បទមិទំ ទដ្ឋព្ពំ។ ន ហិ កាមាវចរបដិសន្ធិវិបាកា “និព្ពត្តិតបរមត្ថវិសយាយេវា”តិ សក្កា វត្តុំ ឥត្ថិបុរិសាទិអាការបរិវិតក្កបុព្ពកានំ រាគាទិអកុសលានំ, មេត្តាទិកុសលានញ្ច អារម្មណំ គហេត្វាបិ សមុប្បជ្ជនតោ។ បរមត្ថធម្មមូលកត្តា បនស្ស បរិកប្បស្ស បរមត្ថវិសយតា សក្កា បញ្ញបេតុំ, ឯវមិធាបិ ទដ្ឋព្ពន្តិ ច។ ឯវម្បិ បណ្ណត្តិវាទីនំ មតំ ហោតុ, សទ្ទវាទីនំ មតេបិ ធម្មទេសនានំ នានត្តំ វុត្តនយេនេវ **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរា** ទីហិ បកាសិតន្តិ។ ហោតិ ចេត្ថ –

“សទ្ទោ ធម្មោ ទេសនា ច, ឥច្ចាហុ អបរេ គរូ;
ធម្មោ បណ្ណត្តិ សទ្ទោ តុ, ទេសនា វាតិ ចាបរេ”តិ។

តីសុបិ ចេតេសុ ឯតេ ធម្មត្ថទេសនាបដិវេធាតិ ឯត្ថ តន្តិអត្ថោ, តន្តិទេសនា, តន្តិអត្ថបដិវេធោ ចាតិ ឥមេ តយោ តន្តិវិសយា ហោន្តីតិ វិនយបិដកាទីនំ អត្ថទេសនាបដិវេធាធារភាវោ យុត្តោ, បិដកានិ បន តន្តិយេវាតិ តេសំ ធម្មាធារភាវោ កថំ យុជ្ជេយ្យាតិ? តន្តិសមុទាយស្ស អវយវតន្តិយា អាធារភាវតោ។ សមុទាយោ ហិ អវយវស្ស បរិកប្បនាមត្តសិទ្ធេន អាធារភាវេន វុច្ចតិ យថា “រុក្ខេ សាខា”តិ។ ឯត្ថ ច ធម្មាទីនំ ទុក្ខោគាហភាវតោ តេហិ ធម្មាទីហិ វិនយាទយោ គម្ភីរាតិ វិនយាទីនម្បិ ចតុព្ពិធោ គម្ភីរភាវោ វុត្តោយេវ, តស្មា ធម្មាទយោ ឯវ ទុក្ខោគាហត្តា គម្ភីរា, ន វិនយាទយោតិ ន ចោទេតព្ពមេតំ សមុខេន, វិសយវិសយីមុខេន ច វិនយាទីនញ្ញេវ គម្ភីរភាវស្ស វុត្តត្តា។ ធម្មោ ហិ វិនយាទយោ ឯវ អភិន្នត្តា។ តេសំ វិសយោ អត្ថោ វាចកភូតានំ តេសមេវ វាច្ចភាវតោ, វិសយិនោ ទេសនាបដិវេធា ធម្មត្ថវិសយភាវតោតិ។ តត្ថ បដិវេធស្ស ទុក្ករភាវតោ ធម្មត្ថានំ, ទេសនាញាណស្ស ទុក្ករភាវតោ ទេសនាយ ច ទុក្ខោគាហភាវោ វេទិតព្ពោ, បដិវេធស្ស បន ឧប្បាទេតុំ អសក្កុណេយ្យត្តា, តព្ពិសយញាណុប្បត្តិយា ច ទុក្ករភាវតោ ទុក្ខោគាហតា វេទិតព្ពា។ ធម្មត្ថទេសនានំ គម្ភីរភាវតោ តព្ពិសយោ បដិវេធោបិ គម្ភីរោ យថា តំ គម្ភីរស្ស ឧទកស្ស បមាណគ្គហណេ ទីឃេន បមាណេន ភវិតព្ពំ, ឯវំសម្បទមិទន្តិ (វជិរ. ដី. បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា) **វជិរពុទ្ធិត្ថេរោ។** បិដកាវយវានំ ធម្មាទីនំ វុច្ចមានោ គម្ភីរភាវោ តំសមុទាយស្ស បិដកស្សាបិ វុត្តោយេវ, តស្មា តថា ន ចោទេតព្ពន្តិបិ វទន្តិ, វិចារេតព្ពមេតំ សព្ពេសម្បិ តេសំ បិដកាវយវាសម្ភវតោ។ មហាសមុទ្ទោ ទុក្ខោគាហោ, អលព្ភនេយ្យបតិដ្ឋោ វិយ ចាតិ សម្ពន្ធោ។ អត្ថវសា ហិ វិភត្តិវចនលិង្គបរិណាមោតិ។ ទុក្ខេន ឱគយ្ហន្តិ, ទុក្ខោ វា ឱគាហោ អន្តោ បវិសនមេតេសូតិ **ទុក្ខោគាហា។** ន លភិតព្ពោតិ អលព្ភនីយោ, សោយេវ **អលព្ភនេយ្យោ**, លភីយតេ វា លព្ភនំ, តំ នារហតីតិ **អលព្ភនេយ្យោ។** បតិដ្ឋហន្តិ ឯត្ថ ឱកាសេតិ **បតិដ្ឋោ**, បតិដ្ឋហនំ វា **បតិដ្ឋោ**, អលព្ភនេយ្យោ សោ យេសុ តេ **អលព្ភនេយ្យបតិដ្ឋា។** ឯកទេសេន ឱគាហន្តេហិបិ មន្ទពុទ្ធីហិ បតិដ្ឋា លទ្ធុំ ន សក្កាយេវាតិ ទស្សេតុំ ឯតំ បុន វុត្តំ។ “**ឯវ**”ន្តិអាទិ និគមនំ។

ឥទានិ ហេតុហេតុផលាទីនម្បិ វសេន គម្ភីរភាវំ ទស្សេន្តោ “**អបរោ នយោ**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ **ហេតូ**តិ បច្ចយោ។ សោ ច អត្តនោ ផលំ ទហតិ វិទហតីតិ **ធម្មោ** ទ-ការស្ស ធ-ការំ កត្វា។ ធម្មសទ្ទស្ស ចេត្ថ ហេតុ

បរិយាយតា កថំ វិញ្ញាយតីតិ អាហ “**វុត្តញ្ហេត**”ន្តិអាទិ។ **វុត្តំ** បដិសម្ភិទាវិភង្គេ (វិភ. ៧១៨)។ ននុ ច “ហេតុម្ហិ
ញាណំ ធម្មបដិសម្ភិទា”តិ ឯតេន វចនេន ធម្មស្ស ហេតុភាវោ កថំ វិញ្ញាយតីតិ? “ធម្មបដិសម្ភិទា”តិ ឯតស្ស
សមាសបទស្ស អវយវបទត្ថំ ទស្សេន្តេន “ហេតុម្ហិ ញាណ”ន្តិ វុត្តត្តា។ “ធម្មេ បដិសម្ភិទា ធម្មបដិសម្ភិទា”តិ ឯត្ថ
ហិ “ធម្មេ”តិ ឯតស្ស អត្ថំ ទស្សេន្តេន “ហេតុម្ហី”តិ វុត្តំ, “បដិសម្ភិទា”តិ ឯតស្ស អត្ថំ ទស្សេន្តេន “**ញាណ**”ន្តិ។ ត
ស្មា ហេតុធម្មសទ្ទា ឯកត្ថា, ញាណបដិសម្ភិទា សទ្ទា ចាតិ ឥមមត្ថំ វទន្តេន សាធិតោ ធម្មស្ស ហេតុភាវោតិ។
តថា “**ហេតុផលេ ញាណំ អត្ថបដិសម្ភិទា**”តិ ឯតេន វចនេន សាធិតោ អត្ថស្ស ហេតុផលភាវោតិ ទដ្ឋព្ពោ។
ហេតុនោ ផលំ **ហេតុផលំ**, តញ្ហិ ហេតុអនុសារេន អរីយតិ អធិគមីយតីតិ **អត្ថោ**តិ វុច្ចតិ។

ទេសនាតិ បញ្ញត្តីតិ ឯត្ថ សទ្ទវាទីនំ វាទេ អត្ថព្យញ្ជនកា អវិបរីតាភិលាបធម្មនិរុត្តិភូតា បរមត្ថសទ្ទប្ប
ពន្ធសង្ខាតា តន្តិ “ទេសនា”តិ វុច្ចតិ, ទេសនា នាមាតិ វា អត្ថោ។ ទេសីយតិ អត្ថោ ឯតាយាតិ ហិ **ទេសនា។** ប
ការេន ញាបីយតិ អត្ថោ ឯតាយ, បការតោ វា ញាបេតីតិ **បញ្ញត្តិ។** តមេវ សរូបតោ ទស្សេតុំ “**យថាធម្មំ
ធម្មាភិលាបោតិ អធិប្បាយោ**”តិ វុត្តំ។ **យថាធម្ម**ន្តិ ឯត្ថ បន ធម្មសទ្ទោ ហេតុំ, ហេតុផលញ្ច សព្ពំ សង្គណ្ហាតិ។
សភាវវាចកោ ហេស ធម្មសទ្ទោ, ន បរិយត្តិហេតុអាទិវាចកោ, តស្មា យោ យោ អវិជ្ជាសង្ខារាទិធម្មោ, តស្មឹ
តស្មិន្តិ អត្ថោ។ តេសំ តេសំ អវិជ្ជាសង្ខារាទិធម្មានំ អនុរូបំ វា យថាធម្មំ។ ទេសនាបិ ហិ បដិវេធោ វិយ
អវិបរីតសវិសយវិភាវនតោ ធម្មានុរូបំ បវត្តតិ, តតោយេវ ច អវិបរីតាភិលាបោតិ វុច្ចតិ។ **ធម្មាភិលាបោ**តិ ហិ
អត្ថព្យញ្ជនកោ អវិបរីតាភិលាបោ ធម្មនិរុត្តិភូតោ តន្តិសង្ខាតោ បរមត្ថសទ្ទប្បពន្ធោ។ សោ ហិ អភិលប្បតិ
ឧច្ចារីយតីតិ **អភិលាបោ**, ធម្មោ អវិបរីតោ សភាវភូតោ អភិលាបោ ធម្មាភិលាបោតិ វុច្ចតិ, ឯតេន “តត្រ
ធម្មនិរុត្តាភិលាបេ ញាណំ និរុត្តិបដិសម្ភិទា”តិ (វិភ. ៧១៨) ឯត្ថ វុត្តំ ធម្មនិរុត្តឹ ទស្សេតិ សទ្ទសភាវត្តា
ទេសនាយ។ តថា ហិ និរុត្តិបដិសម្ភិទាយ បរិត្តារម្មណាទិភាវោ **បដិសម្ភិទាវិភង្គបាឡិយំ** (វិភ. ៧១៨) វុត្តោ។
តទដ្ឋកថាយ ច “តំ សភាវនិរុត្តឹ សទ្ទំ អារម្មណំ កត្វា”តិអាទិនា (វិភ. អដ្ឋ. ៧១៨) តស្សា សទ្ទារម្មណតា
ទស្សិតា។ “ឥមស្ស អត្ថស្ស អយំ សទ្ទោ វាចកោ”តិ ហិ វចនវចនត្ថេ វវត្ថបេត្វា តំ តំ វចនត្ថវិភាវនវសេន
បវត្តិតោ សទ្ទោ “ទេសនា”តិ វុច្ចតិ។ “**អធិប្បាយោ**”តិ ឯតេន “ទេសនាតិ បញ្ញត្តី”តិ ឯតំ វចនំ
ធម្មនិរុត្តាភិលាបំ សន្ធាយ វុត្តំ, ន តតោ វិនិមុត្តំ បញ្ញត្តឹ សន្ធាយាតិ ទស្សេតិ អនេកធា អត្ថសម្ភវេ អត្តនា
អធិប្បេតត្ថស្សេវ វុត្តត្តាតិ អយំ សទ្ទវាទីនំ វាទតោ វិនិច្ឆយោ។

បញ្ញត្តិវាទីនំ វាទេ បន សម្មុតិបរមត្ថភេទស្ស អត្ថស្សានុរូបវាចកភាវេន បរមត្ថសទ្ទេសុ ភគវតា មនសា វ
វត្ថាបិតា តន្តិសង្ខាតា នាមបញ្ញត្តិ **ទេសនា** នាម, “ទេសនា”តិ វា វុច្ចតីតិ អត្ថោ។ តទេវ មូលការណភូតស្ស
សទ្ទស្ស ទស្សនវសេន ការណូបចារេន ទស្សេតុំ “**យថាធម្មំ ធម្មាភិលាបោតិ អធិប្បាយោ**”តិ វុត្តំ។ កិញ្ចាបិ ហិ
“ធម្មាភិលាបោ”តិ ឯត្ថ អភិលប្បតិ ឧច្ចារីយតីតិ **អភិលាបោ**តិ សទ្ទោ វុច្ចតិ, ន បណ្ណត្តិ, តថាបិ សទ្ទេ វុច្ច
មានេ តទនុរូបំ វោហារំ គហេត្វា តេន វោហារេន ទីបិតស្ស អត្ថស្ស ជាននតោ សទ្ទេ កថិតេ តទនុរូបា
បណ្ណត្តិបិ ការណូបចារេន កថិតាយេវ ហោតិ។ អបិច “ធម្មាភិលាបោតិ អត្ថោ”តិ អវត្វា “ធម្មាភិលាបោតិ
អធិប្បាយោ”តិ វុត្តត្តា ទេសនា នាម សទ្ទោ ន ហោតីតិ ទីបិតមេវ។ តេន ហិ អធិប្បាយមត្តមេវ មូលការណ
សទ្ទវសេន កថិតំ, ន ឥធ គហេតព្ពោ “ទេសនា”តិ ឯតស្ស អត្ថោតិ អយំ បញ្ញត្តិវាទីនំ វាទតោ វិនិច្ឆយោ។
អត្ថន្តរមាហ “**អនុលោម...បេ.... កថន**”ន្តិ, ឯតេន ហេដ្ឋា វុត្តំ ទេសនាសមុដ្ឋាបកំ ចិត្តុប្បាទំ ទស្សេតិ។
កថីយតិ អត្ថោ ឯតេនាតិ ហិ **កថនំ។** អាទិសទ្ទេន នីតនេយ្យាទិកា បាឡិគតិយោ, ឯកត្តាទិនន្ទិយាវត្តាទិកា
បាឡិនិស្សិតា ច នយា សង្គហិតា។

សយមេវ បដិវិជ្ឈតិ, ឯតេន វា បដិវិជ្ឈន្តីតិ **បដិវេធោ,** ញាណំ។ តទេវ អភិសមេតិ, ឯតេន វា អភិស
មេន្តីតិ **អភិសមយោ**តិបិ វុច្ចតិ។ ឥទានិ តំ បដិវេធំ អភិសមយប្បភេទតោ, អភិសមយាការតោ, អារម្មណតោ,
សភាវតោ ច បាកដំ កាតុំ “**សោ ចា**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ ហិ **លោកិយលោកុត្តរោ**តិ បភេទតោ, **វិសយតោ,
អសម្មោហតោ**តិ អាការតោ, **ធម្មេសុ, អត្ថេសុ, បញ្ញត្តីសូ**តិ អារម្មណតោ, **អត្ថានុរូបំ, ធម្មានុរូបំ, បញ្ញត្តិបថានុ
រូប**ន្តិ សភាវតោ ច បាកដំ ករោតិ។ តត្ថ វិសយតោ អត្ថាទិអនុរូបំ ធម្មាទីសុ អវពោធោ នាម អ
វិជ្ជាទិធម្មារម្មណោ, សង្ខារាទិអត្ថារម្មណោ, តទុភយបញ្ញាបនារម្មណោ ច **លោកិយោ អភិសមយោ។**
អសម្មោហតោ អត្ថាទិអនុរូបំ ធម្មាទីសុ អវពោធោ នាម និព្ពានារម្មណោ មគ្គសម្បយុត្តោ យថាវុត្តធម្មត្ថ
បញ្ញត្តីសុ សម្មោហវិទ្ធំសនោ **លោកុត្តរោ អភិសមយោ។** តថា ហិ “អយំ ហេតុ, ឥទមស្ស ផលំ, អយំ តទុភយានុ
រូបោ វោហារោ”តិ ឯវំ អារម្មណករណវសេន លោកិយញាណំ វិសយតោ បដិវិជ្ឈតិ, លោកុត្តរញាណំ បន តេសុ
ហេតុហេតុផលាទីសុ សម្មោហស្សញាណេន សមុច្ឆិន្នត្តា អសម្មោហតោ បដិវិជ្ឈតិ។ លោកុត្តរោ បន បដិវេធោ
វិសយតោ និព្ពានស្ស, អសម្មោហតោ ច ឥតរស្សាតិបិ វទន្តិ ឯកេ។

អត្ថានុរូបំ ធម្មេសូតិ “អវិជ្ជា ហេតុ, សង្ខារា ហេតុសមុប្បន្នា, សង្ខារេ ឧប្បាទេតិ អវិជ្ជា”តិ ឯវំ ការិយានុរូបំ ការណេសូតិ អត្ថោ។ អថ វា “បុញ្ញាភិសង្ខារអបុញ្ញាភិសង្ខារអានេញ្ជាភិសង្ខារេសុ តីសុ អបុញ្ញាភិសង្ខារស្ស អវិជ្ជា សម្បយុត្តបច្ចយោ, ឥតរេសំ យថានុរូប”ន្តិអាទិនា ការិយានុរូបំ ការណេសុ បដិវេធោតិបិ អត្ថោ។ **ធម្មានុរូបំ អត្ថេសូ**តិ “អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា”តិអាទិនា (ម. និ. ៣.១២៦; សំ. និ. ២.១; ឧទា. ១; វិភ. ២២៥) ការណានុរូបំ ការិយេសុ។ ឆព្ពិធាយ បញ្ញត្តិយា បថោ **បញ្ញត្តិបថោ**, តស្ស អនុរូបំ តថា, បញ្ញត្តិយា វុច្ចមានធម្មានុរូបំ បញ្ញត្តីសុ អវពោធោតិ អត្ថោ។ អភិសមយតោ អញ្ញម្បិ បដិវេធត្ថំ ទស្សេតុំ **“តេស”**ន្តិអាទិមាហ។ បដិវិជ្ឈីយតីតិ បដិវេធោតិ ហិ តំតំរូបាទិធម្មានំ អវិបរីតសភាវោ វុច្ចតិ។ **តត្ថ តត្ថា**តិ តស្មឹ តស្មឹ បិដកេ, បាឡិបទេសេ វា។ **សលក្ខណសង្ខាតោ**តិ រុប្បនផុសនាទិសកសកលក្ខណសង្ខាតោ។

យថាវុត្តេហិ ធម្មាទីហិ បិដកានំ គម្ភីរភាវំ ទស្សេតុំ **“ឥទានី”**តិអាទិមាហ។ **ធម្មជាត**ន្តិ ការណប្បភេទោ, ការណមេវ វា។ **អត្ថជាត**ន្តិ ការិយប្បភេទោ, ការិយមេវ វា។ យា ចាយំ ទេសនាតិ សម្ពន្ធោ។ តទត្ថវិជាននវសេន **អភិមុខោ** ហោតិ។ **យោ ចេត្ថាតិ** យោ ឯតាសុ តំ តំ បិដកាគតាសុ ធម្មត្ថទេសនាសុ បដិវេធោ, យោ ច ឯតេសុ បិដកេសុ តេសំ តេសំ ធម្មានំ អវិបរីតសភាវោតិ អត្ថោ។ សម្ភរិតព្ពតោ កុសលមេវ **សម្ភារោ**, សោ សម្មា អនុបចិតោ យេហិ តេ **អនុបចិតកុសលសម្ភារា**, តតោឯវ **ទុប្បញ្ញេហិ**, និប្បញ្ញេហីតិ អត្ថោ។ ន ហិ បញ្ញវតោ, បញ្ញាយ វា ទុដ្ឋភាវោ ទូសិតភាវោ ច សម្ភវតីតិ និប្បញ្ញត្តាយេវ ទុប្បញ្ញា យថា “ទុស្សីលោ”តិ (អ. និ. ៥.២១៣; ១០.៧៥; បារា. ២៩៥; ធ. ប. ៣០៨)។ ឯត្ថ ច អវិជ្ជាសង្ខារាទីនំ ធម្មត្ថានំ ទុប្បដិវិជ្ឈតាយ ទុក្ខោគាហតា, តេសំ បញ្ញាបនស្ស ទុក្ករភាវតោ តំទេសនាយ, អភិសមយសង្ខាតស្ស បដិវេធស្ស ឧប្បាទនវិសយីករណានំ អសក្កុណេយ្យត្តា, អវិបរីតសភាវសង្ខាតស្ស បដិវេធស្ស ទុព្ពិញ្ញេយ្យតាយ ទុក្ខោគាហតា វេទិតព្ពា។ **ឯវម្បី**តិ **បិ**-សទ្ទោ បុព្ពេ វុត្តំ បការន្តរំ សម្បិណ្ឌេតិ។ ឯវំ បឋមគាថាយ អនូនំ បរិបុណ្ណំ បរិទីបិតត្ថភាវំ ទស្សេន្តោ **“ឯត្តាវតា”**តិអាទិមាហ។ “សិទ្ធេ ហិ សត្យារម្ភោ អត្ថន្តរវិញ្ញាបនាយ វា ហោតិ, និយមាយ វា”តិ ឥមិនា បុនារម្ភវចនេន អនូនំ បរិបុណ្ណំ បរិទីបិតត្ថភាវំ ទស្សេតិ។ **ឯត្តាវតា**តិ បរិច្ឆេទត្ថេ និបាតោ, ឯត្តកេន វចនក្កមេនាតិ អត្ថោ។ ឯតំ វា បរិមាណំ យស្សាតិ **ឯត្តាវំ**, តេន, ឯតបរិមាណវតា សទ្ទត្ថក្កមេនាតិ អត្ថោ។ “សទ្ទេ ហិ វុត្តេ តទត្ថោបិ វុត្តោយេវ នាមា”តិ វទន្តិ។ វុត្តោ សំវណ្ណិតោ អត្ថោ យស្សាតិ **វុត្តត្ថា។**

ឯត្ថាតិ ឯតិស្សា គាថាយ។ ឯវំ អត្ថោ, វិនិច្ឆយោតិ វា សេសោ។ **តីសុ បិដកេសូ**តិ ឯត្ថ “ឯកេកស្មិ”ន្តិ អធិការតោ, បករណតោ វា វេទិតព្ពំ។ “ឯកមេកស្មិញ្ចេត្ថា”តិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.បឋមមហាសង្គីតិកថា) ហិ ហេដ្ឋា វុត្តំ។ អថ វា វត្តិច្ឆានុបុព្ពិកត្តា សទ្ទបដិបត្តិយា និទ្ធារណមិធ អវត្តុកាមេន អាធារោយេវ វុត្តោ។ ន ចេត្ថ ចោទេតព្ពំ “តីសុយេវ បិដកេសុ តិវិធោ បរិយត្តិភេទោ ទដ្ឋព្ពោ សិយា”តិ សមុទាយវសេន វុត្តស្សាបិ វាក្យស្ស អវយវាធិប្បាយសម្ភវតោ។ ទិស្សតិ ហិ អវយវវាក្យនិប្ផត្តិ “ព្រាហ្មណាទយោ ភុញ្ជន្តូ”តិអាទីសុ, តស្មា អលមតិបបញ្ចេន។ យថា អត្ថោ ន វិរុជ្ឈតិ, តថាយេវ គហេតព្ពោតិ។ ឯវំ សព្ពត្ថ។ **បរិយត្តិភេទោ**តិ បរិយាបុណនំ **បរិយត្តិ។** បរិយាបុណនវាចកោ ហេត្ថ បរិយត្តិសទ្ទោ, ន បន បាឡិបរិយាយោ, តស្មា បរិយាបុណនប្បការោតិ អត្ថោ។ អថ វា តីហិ បការេហិ បរិយាបុណិតព្ពា បាឡិយោ ឯវ **“បរិយត្តី”**តិ វុច្ចន្តិ។ តថា ចេវ អភិធម្មដ្ឋកថាយ សីហឡគណ្ឋិបទេ វុត្តន្តិ វទន្តិ។ ឯវម្បិ ហិ អលគទ្ទូបមាបរិយាបុណនយោគតោ “អលគទ្ទូបមា បរិយត្តី”តិ បាឡិបិ សក្កា វត្តុំ។ ឯវញ្ច កត្វា “ទុគ្គហិតា ឧបារម្ភាទិហេតុ បរិយាបុដា អលគទ្ទូបមា”តិ បរតោ និទ្ទេសវចនម្បិ ឧបបន្នំ ហោតិ។ តត្ថ ហិ បាឡិយេវ “ទុគ្គហិតា, បរិយាបុដា”តិ ច វត្តុំ យុត្តា។

អលគទ្ទោ អលគទ្ទគ្គហណំ ឧបមា ឯតិស្សាតិ **អលគទ្ទូបមា។** អលគទ្ទស្ស គហណញ្ចេត្ថ អលគទ្ទសទ្ទេន វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ អាបូបិកោតិ ឯត្ថ អាបូប-សទ្ទេន អាបូបខាទនំ វិយ, វេណិកោតិ ឯត្ថ វីណាសទ្ទេន វីណាវាទនគ្គហណំ វិយ ច។ អលគទ្ទគ្គហណេន ហិ បរិយត្តិ ឧបមីយតិ , ន អលគទ្ទេន។ “អលគទ្ទគ្គហណូបមា”តិ វា វត្តព្ពេ មជ្ឈេបទលោបំ កត្វា “អលគទ្ទូបមា”តិ វុត្តំ “ឱដ្ឋមុខោ”តិអាទីសុ វិយ។ អលគទ្ទោតិ ច អាសីវិសោ វុច្ចតិ។ **គទោ**តិ ហិ វិសស្ស នាមំ, តញ្ច តស្ស អលំ បរិបុណ្ណំ អត្ថិ, តស្មា អលំ បរិយត្តោ បរិបុណ្ណោ គទោ អស្សាតិ **អលគទ្ទោ** អនុនាសិកលោបំ, ទ-ការាគមញ្ច កត្វា, អលំ វា ជីវិតហរណេ សមត្ថោ គទោ យស្សាតិ **អលគទ្ទោ** វុត្តនយេន។ វដ្ដទុក្ខតោ និស្សរណំ អត្ថោ បយោជនមេតិស្សាតិ **និស្សរណត្ថា។** ភណ្ឌាគារេ និយុត្តោ **ភណ្ឌាគារិកោ**, រាជរតនានុបាលកោ, សោ វិយាតិ តថា, ធម្មរតនានុបាលកោ ខីណាសវោ។ អញ្ញមត្ថមនបេក្ខិត្វា ភណ្ឌាគារិកស្សេវ សតោ បរិយត្តិ **ភណ្ឌាគារិកបរិយត្តិ។**

ទុគ្គហិតាតិ ទុដ្ឋុ គហិតា។ តទេវ សរូបតោ និយមេតុំ **“ឧបារម្ភាទិហេតុ បរិយាបុដា”**តិ អាហ, ឧបារម្ភឥតិវាទប្បមោក្ខាទិហេតុ ឧគ្គហិតាតិ អត្ថោ។ លាភសក្ការាទិហេតុ បរិយាបុណនម្បិ ឯត្ថេវ សង្គហិតន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ វុត្តញ្ហេតំ **អលគទ្ទសុត្តដ្ឋកថាយំ** –

“យោ ពុទ្ធវចនំ ឧគ្គហេត្វា ‘ឯវំ ចីវរាទីនិ វា លភិស្សាមិ, ចតុបរិសមជ្ឈេ វា មំ ជានិស្សន្តី’តិ លាភសក្ការហេតុ បរិយាបុណាតិ, តស្ស សា បរិយត្តិ **អលគទ្ទបរិយត្តិ** នាម។ ឯវំ បរិយាបុណនតោ ហិ ពុទ្ធវចនំ អបរិយាបុណិត្វា និទ្ទោក្កមនំ វរតរ”ន្តិ (ម. និ. អដ្ឋ. ២.២៣៩)។

ននុ ច អលគទ្ទគ្គហណូបមា បរិយត្តិ “អលគទ្ទូបមា”តិ វុច្ចតិ, ឯវញ្ច សតិ សុគ្គហិតាបិ បរិយត្តិ “អលគទ្ទូបមា”តិ វត្តុំ វដ្ដតិ តត្ថាបិ អលគទ្ទគ្គហណស្ស ឧបមាភាវេន បាឡិយំ វុត្តត្តា។ វុត្តញ្ចេតំ –

“សេយ្យថាបិ, ភិក្ខវេ, បុរិសោ អលគទ្ទត្ថិកោ អលគទ្ទគវេសី អលគទ្ទបរិយេសនំ ចរមានោ, សោ បស្សេយ្យ មហន្តំ អលគទ្ទំ, តមេនំ អជបទេន ទណ្ឌេន សុនិគ្គហិតំ និគ្គណ្ហេយ្យ , អជបទេន ទណ្ឌេន សុនិគ្គហិតំ និគ្គហិត្វា គីវាយ សុគ្គហិតំ គណ្ហេយ្យ។ កិញ្ចាបិ សោ ភិក្ខវេ, អលគទ្ទោ តស្ស បុរិសស្ស ហត្ថំ វា ពាហំ វា អញ្ញតរំ វា អង្គបច្ចង្គំ ភោគេហិ បលិវេឋេយ្យ ។ អថ ខោ សោ នេវ តតោនិទានំ មរណំ វា និគច្ឆេយ្យ មរណមត្តំ វា ទុក្ខំ។ តំ កិស្ស ហេតុ, សុគ្គហិតត្តា ភិក្ខវេ, អលគទ្ទស្ស។ ឯវមេវ ខោ ភិក្ខវេ, ឥធេកច្ចេ កុលបុត្តា ធម្មំ បរិយាបុណន្តិ សុត្តំ គេយ្យ”ន្តិអាទិ (ម. និ. ១.២៣៩)។

តស្មា ឥធ ទុគ្គហិតា ឯវ បរិយត្តិ អលគទ្ទូបមាតិ អយំ វិសេសោ កុតោ វិញ្ញាយតិ, យេន ទុគ្គហិតា ឧបារម្ភាទិហេតុ បរិយាបុដា “អលគទ្ទូបមា”តិ វុច្ចតីតិ? សច្ចមេតំ, ឥទំ បន បារិសេសញាយេន វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ តថា ហិ និស្សរណត្ថភណ្ឌាគារិកបរិយត្តីនំ វិសុំ គហិតត្តា បារិសេសតោ អលគទ្ទស្ស ទុគ្គហណូបមាយេវ បរិយត្តិ “អលគទ្ទូបមា”តិ វិញ្ញាយតិ។ អលគទ្ទស្ស សុគ្គហណូបមា ហិ បរិយត្តិ និស្សរណត្ថា វា ហោតិ, ភណ្ឌាគារិកបរិយត្តិ វា។ តស្មា សុវុត្តមេតំ “ទុគ្គហិតា...បេ.... បរិយត្តី”តិ។ ឥទានិ តមត្ថំ បាឡិយា សាធេន្តោ “យំ **សន្ធាយា**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ **យ**ន្តិ យំ បរិយត្តិទុគ្គហណំ។ មជ្ឈិមនិកាយេ មូលបណ្ណាសកេ អលគទ្ទសុត្តេ (ម. និ. ១.២៣៩) ភគវតា វុត្តំ។

អលគទ្ទត្ថិកោតិ អាសីវិសេន, អាសីវិសំ វា អត្ថិកោ, អលគទ្ទំ គវេសតិ បរិយេសតិ សីលេនាតិ **អលគទ្ទគវេសី។ អលគទ្ទបរិយេសនំ ចរមានោ**តិ អាសីវិសបរិយេសនត្ថំ ចរមានោ។ តទត្ថេ ហេតំ បច្ចត្តវចនំ, ឧបយោគវចនំ វា, អលគទ្ទបរិយេសនដ្ឋានំ វា ចរមានោ។ អលគទ្ទំ បរិយេសន្តិ ឯត្ថាតិ ហិ **អលគទ្ទបរិយេសនំ។ តមេន**ន្តិ តំ អលគទ្ទំ។ **ភោគេ**តិ សរីរេ។ “ភោគោ តុ ផណិនោ តនូ”តិ ហិ វុត្តំ។ ភុជីយតិ កុដិលំ ករីយតីតិ **ភោគោ។ តស្សា**តិ បុរិសស្ស។ ហត្ថេ វា ពាហាយ វាតិ សម្ពន្ធោ។ មណិពន្ធតោ បដ្ឋាយ យាវ អគ្គនខា **ហត្ថោ។** សទ្ធឹ អគ្គពាហាយ អវសេសា **ពាហា,** កត្ថចិ បន កប្បរតោ បដ្ឋាយ យាវ អគ្គនខា **“ហត្ថោ”**តិ វុត្តំ ពាហាយ វិសុំ អនាគតត្តា។ វុត្តលក្ខណំ ហត្ថញ្ច ពាហញ្ច ឋបេត្វា អវសេសំ សរីរំ **អង្គបច្ចង្គំ។ តតោនិទាន**ន្តិ តន្និទានំ, តំការណាតិ អត្ថោ។ តំ ហត្ថាទីសុ ឌំសនំ និទានំ ការណំ ឯតស្សាតិ “តន្និទាន”ន្តិ ហិ វត្តព្ពេ “តតោនិទាន”ន្តិ បុរិមបទេ បច្ចត្តត្ថេ និស្សក្កវចនំ កត្វា, តស្ស ច លោបមកត្វា និទ្ទេសោ, ហេត្វត្ថេ ច បច្ចត្តវចនំ។ ការណត្ថេ និបាតបទមេតន្តិបិ វទន្តិ។ អបិច “តតោនិទាន”ន្តិ ឯតំ “មរណំ វា មរណមត្តំ វា ទុក្ខ”ន្តិ ឯត្ថ វុត្តនយេន វិសេសនំ។ **តំ កិស្ស ហេតូ**តិ យំ វុត្តំ ហត្ថាទីសុ ឌំសនំ, តន្និទានញ្ច មរណាទិឧបគមនំ , តំ កិស្ស ហេតុ កេន ការណេនាតិ ចេ? **តស្ស បុរិសស្ស អលគទ្ទស្ស ទុគ្គហិតត្តា។**

ឥធាតិ ឥមស្មឹ សាសនេ។ **មោឃបុរិសា**តិ គុណសាររហិតតាយ តុច្ឆបុរិសា។ **ធម្ម**ន្តិ បាឡិធម្មំ។ **បរិយាបុណន្តី**តិ ឧគ្គណ្ហន្តិ, សជ្ឈាយន្តិ ចេវ វាចុគ្គតំ ករោន្តា ធារេន្តិ ចាតិ វុត្តំ ហោតិ។ “ធម្ម”ន្តិ សាមញ្ញតោ វុត្តមេវ សរូបេន ទស្សេតិ **“សុត្ត”**ន្តិអាទិនា។ ន ហិ សុត្តាទិនវង្គតោ អញ្ញោ ធម្មោ នាម អត្ថិ។ តថា ហិ វុត្តំ **“តេសំ ធម្មាន”**ន្តិ។ **អត្ថ**ន្តិ ចេត្ថ សម្ពន្ធីនិទ្ទេសោ ឯសោ, **អត្ថ**ន្តិ ច យថាភូតំ ភាសិតត្ថំ, បយោជនត្ថញ្ច សាមញ្ញនិទ្ទេសេន, ឯកសេសនយេន វា វុត្តំ។ យញ្ហិ បទំ សុតិសាមញ្ញេន អនេកធា អត្ថំ ទីបេតិ, តំ សាមញ្ញនិទ្ទេសេន, ឯកសេសនយេន វាតិ សព្ពត្ថ វេទិតព្ពំ។ **ន ឧបបរិក្ខន្តី**តិ ន បរិគ្គណ្ហន្តិ ន វិចារេន្តិ។ ឥក្ខសទ្ទស្ស ហិ ទស្សនង្កេសុ ឥធ ទស្សនមេវ អត្ថោ, តស្ស ច បរិគ្គណ្ហនចក្ខុលោចនេសុ បរិគ្គណ្ហនមេវ, តញ្ច វិចារណា បរិយាទានវសេន ទុព្ពិធេសុ វិចារណាយេវ, សា ច វីមំសាយេវ, ន វិចារោ, វីមំសា ច នាមេសា ភាសិតត្ថវីមំសា, បយោជនត្ថវីមំសា ចាតិ ឥធ ទុព្ពិធាវ អធិប្បេតា, តាសុ “ឥមស្មឹ ឋានេ សីលំ កថិតំ, ឥមស្មឹ សមាធិ, ឥមស្មឹ បញ្ញា, មយញ្ច តំ បូរេស្សាមា”តិ ឯវំ ភាសិតត្ថវីមំសញ្ចេវ “សីលំ សមាធិស្ស ការណំ, សមាធិ វិបស្សនាយា”តិអាទិនា បយោជនត្ថវីមំសញ្ច ន ករោន្តីតិ អត្ថោ។ **អនុបបរិក្ខត**ន្តិ អនុបបរិក្ខន្តានំ តេសំ មោឃបុរិសានំ។ **ន និជ្ឈានក្ខមន្តី**តិ និជ្ឈានំ និស្សេសេន បេក្ខនំ បញ្ញំ ន ខមន្តិ។ ឈេ-សទ្ទោ ហិ ឥធ បេក្ខនេយេវ, ន ចិន្តនឈាបនេសុ, តញ្ច ញាណបេក្ខនមេវ, ន ចក្ខុបេក្ខនំ, អារម្មណូបនិជ្ឈានមេវ វា, ន លក្ខណូបនិជ្ឈានំ, តស្មា បញ្ញាយ ទិស្វា រោចេត្វា គហេតព្ពា ន ហោន្តីតិ អធិប្បាយោ វេទិតព្ពោ។ និស្សេសេន ឈាយតេ បេក្ខតេតិ ហិ **និជ្ឈានំ។** សន្ធិវសេន អនុស្វារលោបោ និជ្ឈានក្ខមន្តីតិ, **“និជ្ឈានំ ខមន្តី”**តិបិ បាឋោ,

តេន ឥមមត្ថំ ទីបេតិ “តេសំ បញ្ញាយ អត្ថស្ស អនុបបរិក្ខនតោ តេ ធម្មា ន ឧបដ្ឋហន្តិ, ឥមស្មិំ ឋានេ សីលំ, សមាធិ, វិបស្សនា, មគ្គោ, វដ្ដំ, វិវដ្ដំ កថិតន្តិ ឯវំ ជានិតុំ ន សក្កា ហោន្តី”តិ។

ឧបារម្ភានិសំសា ចេវាតិ បរេសំ វាទេ ទោសារោបនានិសំសា ច ហុត្វា។ ភុសោ អារម្ភនញ្ហិ បរេសំ វាទេ ទោសារោបនំ **ឧបារម្ភោ**, បរិយត្តិំ និស្សាយ បរវម្ភនន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ តថា ហេស “បរវជ្ជានុបនយនលក្ខណោ”តិ វុត្តោ។ **ឥតិ វាទប្បមោក្ខានិសំសា ចា**តិ ឥតិ ឯវំ ឯតាយ បរិយត្តិយា វាទប្បមោក្ខានិសំសា អត្តនោ ឧបរិ បរេហិ អារោបិតស្ស វាទស្ស និគ្គហស្ស អត្តតោ, សកវាទតោ វា បមោក្ខបយោជនា ច ហុត្វា។ **ឥតិ** សទ្ទោ ឥទមត្ថេ, តេន “បរិយាបុណន្តី”តិ ឯត្ថ បរិយាបុណនំ បរាមសតិ។ វទន្តិ និគ្គណ្ហន្តិ ឯតេនាតិ **វាទោ**, ទោសោ, បមុច្ចនំ, បមុច្ចាបនំ វា **បមោក្ខោ**, អត្តនោ ឧបរិ អារោបិតស្ស បមោក្ខោ អានិសំសោ យេសំ តថា។ អារោបិតវាទោ ហិ “វាទោ”តិ វុត្តោ យថា “ទេវេន ទត្តោ ទត្តោ”តិ។ **វាទោ**តិ វា ឧបវាទោនិន្ទា យថាវុត្តនយេនេវ សមាសោ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – បរេហិ សកវាទេ ទោសេ អារោបិតេ, និន្ទាយ វា អារោបិតាយ តំ ទោសំ, និន្ទំ វា ឯវញ្ច ឯវញ្ច មោចេស្សាមាតិ ឥមិនា ច ការណេន បរិយាបុណន្តីតិ។ អថ វា សោ សោ វាទោ **ឥតិ វាទោ** ឥតិ-សទ្ទស្ស សហ វិច្ឆាយ ត-សទ្ទត្ថេ បវត្តត្តា។ ឥតិវាទស បមោក្ខោ យថាវុត្តនយេន, សោ អានិសំសោ យេសំ តថា, តំ តំ វាទបមោចនានិសំសា ហុត្វាតិ អត្ថោ។ **យស្ស ចត្ថាយា**តិ យស្ស ច សីលាទិបូរណស្ស, មគ្គផលនិព្ពានភូតស្ស វា អនុបាទាវិមោក្ខស្ស អត្ថាយ។ អភេទេបិ ភេទវោហារោ ឯសោ យថា “បដិមាយ សរីរ”ន្តិ, ភេទ្យភេទកំ វា ឯតំ យថា “កថិនស្សត្ថាយ អាភតំ ទុស្ស”ន្តិ។ “តញ្ចស្ស អត្ថ”ន្តិ ហិ វុត្តំ។ **ច**-សទ្ទោ អវធារណេ, តេន តទត្ថាយ ឯវ បរិយាបុណនំ សម្ភវតិ, នាញ្ញត្ថាយាតិ វិនិច្ឆិនោតិ។ **ធម្មំ បរិយាបុណន្តី**តិ ហិ ជាតិអាចាររសេន ទុវិធាបិ កុលបុត្តា ញាយេន ធម្មំ បរិយាបុណន្តីតិ អត្ថោ។ **តញ្ចស្ស អត្ថំ នានុភោន្តី**តិ អស្ស ធម្មស្ស សីលាទិបូរណសង្ខាតំ, មគ្គផលនិព្ពានភូតំ វា អនុបាទាវិមោក្ខសង្ខាតំ អត្ថំ ឯតេ ទុគ្គហិតគាហិនោ នានុភោន្តិ ន វិន្ទន្តិយេវ។

អបរោ នយោ – យស្ស ឧបារម្ភស្ស, ឥតិវាទប្បមោក្ខស្ស វា អត្ថាយ យេ មោឃបុរិសា ធម្មំ បរិយាបុណន្តិ, តេ បរេហិ “អយមត្ថោ ន ហោតី”តិ វុត្តេ ទុគ្គហិតត្តាយេវ “តទត្ថោវ ហោតី”តិ បដិបាទនក្ខមា ន ហោន្តិ, តស្មា បរស្ស វាទេ ឧបារម្ភំ អារោបេតុំ អត្តនោ វាទំ បមោចេតុញ្ច អសក្កោន្តាបិ តំ អត្ថំ នានុភោន្តិ ច ន វិន្ទន្តិយេវាតិ ឯវម្បេត្ថ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ ឥធាបិ ហិ ច-សទ្ទោ អវធារណត្ថោវ។ **“តេស”**ន្តិអាទីសុ តេសំ តេ ធម្មា ទុគ្គហិតត្តា ឧបារម្ភមានទព្ពមក្ខបលាសាទិហេតុភាវេន ទីឃរត្តំ អហិតាយ ទុក្ខាយ សំវត្តន្តីតិ អត្ថោ។ **ទុគ្គហិតា**តិ ហិ ហេតុគព្ភវចនំ។ តេនាហ “ទុគ្គហិតត្តា ភិក្ខវេ, ធម្មាន”ន្តិ (ម. និ. ១.២៣៨)។ ឯត្ថ ច ការណេ ផលវោហាររសេន “តេ ធម្មា អហិតាយ ទុក្ខាយ សំវត្តន្តី”តិ វុត្តំ យថា “យតមាយុ, ទធិ ពល”ន្តិ។ តថា ហិ កិញ្ចាបិ ន តេ ធម្មា អហិតាយ ទុក្ខាយ សំវត្តន្តិ, តថាបិ វុត្តនយេន បរិយាបុណន្តានំ សជ្ឈាយនកាលេ, វិវាទកាលេ ច តម្មូលកានំ ឧបារម្ភាទីនំ អនេកេសំ អកុសលានំ ឧប្បត្តិសម្ភវតោ “តេ…បេ…. សំវត្តន្តី”តិ វុច្ចតិ។ **តំ កិស្ស ហេតូ**តិ ឯត្ថ ន្តិ យថាវុត្តស្សត្ថស្ស អននុភវនំ, តេសញ្ច ធម្មានំ អហិតាយ ទុក្ខាយ សំវត្តនំ បរាមសតិ។ **កិស្សា**តិ សាមិវចនំ ហេត្វត្ថេ, តថា **ហេតូ**តិ បច្ចត្តវចនញ្ច។

យា បនាតិ ឯត្ថ កិរិយា បាឡិវសេន វុត្តនយេន អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ តត្ថ កិរិយាបក្ខេ យា សុគ្គហិតាតិ អភេទេបិ ភេទវោហារោ “ចារិកំ បក្កមតិ, ចារិកំ ចរមានោ”តិអាទីសុ (ទី. និ. ១.២៥៤, ៣០០) វិយ។ តទេវត្ថំ វិវរតិ **“សីលក្ខន្ធាទី”**តិអាទិនា, **អាទិ**សទ្ទេន ចេត្ថ សមាធិវិបស្សនាទីនំ សង្គហោ។ យោ ហិ ពុទ្ធវចនំ ឧគ្គណ្ហិត្វា សីលស្ស អាគតដ្ឋានេ សីលំ បូរេត្វា, សមាធិនោ អាគតដ្ឋានេ សមាធី គព្ភំ គណ្ហាបេត្វា, វិបស្សនាយ អាគតដ្ឋានេ វិបស្សនំ បដ្ឋបេត្វា, មគ្គផលានំ អាគតដ្ឋានេ “មគ្គំ ភាវេស្សាមិ, ផលំ សច្ឆិករិស្សាមី”តិ ឧគ្គណ្ហាតិ, តស្សេវ សា បរិយត្តិ និស្សរណត្ថា នាម ហោតិ។ **យន្តិ** យំ បរិយត្តិសុគ្គហណំ។ **វុត្តំ** អលគទ្ទសុត្តេ។ **ទីឃរត្តំ ហិតាយ សុខាយ សំវត្តន្តី**តិ សីលាទីនំ អាគតដ្ឋានេ សីលាទីនិ បូរេន្តានម្បិ អរហត្តំ បត្វា បរិសមជ្ឈេ ធម្មំ ទេសេត្វា ធម្មទេសនាយ បសន្នេហិ ឧបនីតេ ចត្តារោ បច្ចយេ បរិភុញ្ជន្តានម្បិ បរេសំ វាទេ សហធម្មេន ឧបារម្ភំ អារោបេន្តានម្បិ សកវាទតោ បរេហិ អារោបិតទោសំ បរិហរន្តានម្បិ ទីឃរត្តំ ហិតាយ សុខាយ សំវត្តន្តីតិ អត្ថោ។ តថា ហិ ន កេវលំ សុគ្គហិតបរិយត្តិំ និស្សាយ មគ្គភាវនាផលសច្ឆិកិរិយាទីនិយេវ, អបិ តុ បរវាទនិគ្គហសកវាទបតិដ្ឋាបនាទិបិ ឥជ្ឈន្តិ។ តថា ច វុត្តំ **បរិនិព្ពានសុត្តេ** ទីសុ “ឧប្បន្នំ បរប្បវាទំ សហធម្មេន សុនិគ្គហិតំ និគ្គហេត្វា សប្បាដិហារិយំ ធម្មំ ទេសេស្សន្តី”តិអាទិ (ទី. និ. ២.៦៨)។

យំ បនាតិ ឯត្ថាបិ វុត្តនយេន ទុវិធេន អត្ថោ។ ទុក្ខបរិជាននេន **បរិញ្ញាតក្ខន្ធោ។** សមុទយប្បហានេន **បហីនកិលេសោ។** បដិវិទ្ធារហត្តផលតាយ **បដិវិទ្ធាកុប្បោ។ អកុប្ប**ន្តិ ច អរហត្តផលស្សេតំ នាមំ។ សតិបិ ហិ ចត្តន្នំ មគ្គានំ, ចតុន្នញ្ច ផលានំ អវិនស្សនភាវេ សត្តន្នំ សេក្ខានំ សកសកនាមបរិច្ចាគេន ឧបរូបរិ នាមន្តរុប្បត្តិតោ តេសំ មគ្គផលាតិ “អកុប្បាមិ”តិ ន វុច្ចន្តិ។ អរហា បន សព្ពទាបិ អរហាយេវ នាមាតិ តស្សេវ ផលំ បុគ្គលនាមវសេន “អកុប្ប”ន្តិ វុត្តំ, ឥមិនា ច ឥមមត្ថំ ទស្សេតិ “ខីណាសវស្សេវ បរិយត្តិ ភណ្ឌាគារិក

បរិយត្តិ នាមា”តិ។ តស្ស ហិ អបរិញ្ញាតំ, អប្បហីនំ អភាវិតំ, អសច្ឆិកតំ វា នត្ថិ, តស្មា សោ ពុទ្ធវចនំ បរិយាបុណន្តោបិ តន្តិធារកោ បវេណិបាលកោ វំសានុរក្ខកោវ ហុត្វា បរិយាបុណាតិ, តេនេវាហ “**បវេណីបាលនត្ថាយា**”តិអាទិ។ **បវេណី** ចេត្ថ ធម្មសន្តតិ ធម្មស្ស អវិច្ឆេទេន បវត្តិ។ ពុទ្ធស្ស ភគវតោ **វំសោ**តិ ច យថាវុត្តបវេណិយេវ។

ននុ ច យទិ បវេណិបាលនត្ថាយ ពុទ្ធវចនស្ស បរិយាបុណនំ ភណ្ឌាគារិកបរិយត្តិ, អថ កស្មា “ខីណាសវោ”តិ វិសេសេត្វា វុត្តំ។ ឯកច្ចស្ស ហិ បុថុជ្ជនស្សាបិ អយំ នយោ លព្ភតិ។ តថា ហិ ឯកច្ចោ បុថុជ្ជនោ ភិក្ខុ ឆាតកភយាទិនា គន្ថធុរេសុ ឯកស្មឹ ឋានេ វសិតុមសក្កោន្តេសុ សយំ ភិក្ខាចារេន អតិកិលមមានោ “អតិមធុរំ ពុទ្ធវចនំ មា នស្សតុ, តន្តឹ ធារេស្សាមិ, វំសំ ឋបេស្សាមិ, បវេណឹ បាលេស្សាមី”តិ បរិយាបុណាតិ។ តស្មា តស្សាបិ បរិយត្តិ ភណ្ឌាគារិកបរិយត្តិ នាម កស្មា ន ហោតីតិ? វុច្ចតេ – ឯវំ សន្តេបិ ហិ បុថុជ្ជនស្ស បរិយត្តិ ភណ្ឌាគារិកបរិយត្តិ នាម ន ហោតិ។ កិញ្ចាបិ ហិ បុថុជ្ជនោ “បវេណឹ បាលេស្សាមី”តិ អជ្ឈាសយេន បរិយាបុណាតិ, អត្តនោ បន ភវកន្តារតោ អវិតិណ្ណត្តា តស្ស សា បរិយត្តិ និស្សរណត្ថាយេវ នាម ហោតិ, តស្មា បុថុជ្ជនស្ស បរិយត្តិ អលគទ្ទូបមា វា ហោតិ, និស្សរណត្ថា វា។ សត្តន្នំ សេក្ខានំ និស្សរណត្ថាវ។ ខីណាសវានំ ភណ្ឌាគារិកបរិយត្តិយេវាតិ វេទិតព្ពំ។ ខីណាសវោ ហិ ភណ្ឌាគារិក សទិសត្តា “ភណ្ឌាគារិកោ”តិ វុច្ចតិ។ យថា ហិ ភណ្ឌាគារិកោ អលង្ការភណ្ឌំ បដិសាមេត្វា បសាធនកាលេ តទុបិយំ អលង្ការភណ្ឌំ រញ្ញោ ឧបនាមេត្វា តំ អលង្ករោតិ, ឯវំ ខីណាសវោបិ ធម្មរតនភណ្ឌំ សម្បដិច្ឆិត្វា មោក្ខាធិគមាយ ភព្ពរូបេ សហេតុកេ សត្តេ បស្សិត្វា តទនុរូបំ ធម្មទេសនំ វឌ្ឍេត្វា មគ្គង្គពោជ្ឈង្គាទិសង្ខាតេន លោកុត្តរេន អលង្ការេន អលង្ករោតីតិ។

ឯវំ តិស្សោ បរិយត្តិយោ វិភជិត្វា ឥទានិ តីសុបិ បិដកេសុ យថារហំ សម្បត្តិវិបត្តិយោ និទ្ធារេត្វា វិភជន្តោ “**វិនយេ បនា**”តិអាទិមាហ។ “**សីលសម្បទំ និស្សាយ តិស្សោ វិជ្ជា បាបុណាតី**”តិអាទីសុ យស្មា សីលំ វិសុជ្ឈមានំ សតិសម្បជញ្ញពលេន, កម្មស្សកតាញាណពលេន ច សំកិលេសមលតោ វិសុជ្ឈតិ, បារិបូរិញ្ច គច្ឆតិ, តស្មា សីលសម្បទា សិជ្ឈមានា ឧបនិស្សយសម្បត្តិភាវេន សតិពលំ, ញាណពលញ្ច បច្ចុបដ្ឋបេតីតិ តស្សា វិជ្ជត្តយូបនិស្សយតា វេទិតព្ពា សភាគហេតុសម្បាទនតោ។ សតិពលេន ហិ បុព្ពេនិវាសវិជ្ជាសិទ្ធិ។ សម្បជញ្ញពលេន សព្ពកិច្ចេសុ សុទិដ្ឋការិតាបរិចយេន ចុតូបបាតញាណានុពទ្ធាយ ទុតិយវិជ្ជាយ សិទ្ធិ។ វីតិក្កមាភាវេន សំកិលេសប្បហានសព្ភាវតោ វិវដ្ដូបនិស្សយតាវសេន អជ្ឈាសយសុទ្ធិយា តតិយវិជ្ជាសិទ្ធិ។ បុរេតរសិទ្ធានំ សមាធិបញ្ញានំ បារិបូរឹ វិនា សីលស្ស អាសវក្ខយញាណូបនិស្សយតា សុក្ខវិបស្សកខីណាសវេហិ ទីបេតព្ពា។ “សមាហិតោ យថាភូតំ បជានាតី”តិ (សំ. និ. ៣.៥; ៥.១០៧១; នេត្តិ. ៤០; មិ. ប. ១៤) វចនតោ សមាធិសម្បទា ឆឡភិញ្ញតាយ ឧបនិស្សយោ។ “យោគា វេ ជាយតេ ភូរី”តិ (ធ. ប. ២៨២) វចនតោ បុព្ពយោគេន គរុវាសទេសភាសាកោសល្លឧគ្គហណបរិបុច្ឆាទីហិ ច បរិភាវិតា បញ្ញាសម្បទា បដិសម្ភិទាប្បភេទស្ស ឧបនិស្សយោ។ ឯត្ថ ច “សីលសម្បទំ និស្សាយា”តិ វុត្តត្តា យស្ស សមាធិវិជម្ភនភូតា អនវសេសា ឆ អភិញ្ញា ន ឥជ្ឈន្តិ, តស្ស ឧក្កដ្ឋបរិច្ឆេទវសេន ន សមាធិសម្បទា អត្ថីតិ សតិបិ វិជ្ជានំ អភិញ្ញេកទេសភាវេ សីលសម្បទាសមុទាគតា ឯវ តិស្សោ វិជ្ជា គហិតា, យថា ច បញ្ញាសម្បទាសមុទាគតា ចតស្សោ បដិសម្ភិទា ឧបនិស្សយសម្បន្នស្ស មគ្គេនេវ ឥជ្ឈន្តិ មគ្គក្ខណេយេវ តាសំ បដិលទ្ធត្តា។ ឯវំ សីលសម្បទាសមុទាគតា តិស្សោ វិជ្ជា, សមាធិសម្បទាសមុទាគតា ច ឆ អភិញ្ញា ឧបនិស្សយសម្បន្នស្ស មគ្គេនេវ ឥជ្ឈន្តីតិ មគ្គាធិគមេនេវ តាសំ អធិគមោ វេទិតព្ពោ។ បច្ចេកពុទ្ធានំ, សម្មាសម្ពុទ្ធានញ្ច បច្ចេកពោធិសម្មាសម្ពោធិសមធិគមសទិសា ហិ ឥមេសំ អរិយានំ ឥមេ វិសេសាធិគមាតិ។

តាសំយេវ ច តត្ថ បភេទវចនតោតិ ឯត្ថ “តាសំយេវា”តិ អវធារណំ បាបុណិតព្ពានំ ឆឡភិញ្ញាចតុបដិសម្ភិទានំ វិនយេ បភេទវចនាភាវំ សន្ធាយ វុត្តំ។ **វេរញ្ជកណ្ឌេ** (បារា. ១២) ហិ តិស្សោ វិជ្ជាវ វិភត្តាតិ។ **ច** សទ្ទេន សមុច្ចិននញ្ច តាសំ ឯត្ថ ឯកទេសវចនំ សន្ធាយ វុត្តំ អភិញ្ញាបដិសម្ភិទានម្បិ ឯកទេសានំ តត្ថ វុត្តត្តា។ ទុតិយេ “តាសំយេវា”តិ អវធារណំ ចតស្សោ បដិសម្ភិទា អបេក្ខិត្វា កតំ, ន តិស្សោ វិជ្ជា។ តា ហិ ឆសុ អភិញ្ញាសុ អន្តោគធត្តា សុត្តេ វិភត្តាយេវាតិ។ ច-សទ្ទេន ច បដិសម្ភិទានមេកទេសវចនំ សមុច្ចិនោតិ។ តតិយេ “តាសញ្ចា”តិ ច-សទ្ទេន សេសានម្បិ តត្ថ អត្ថិភាវំ ទីបេតិ។ អភិធម្មេ ហិ តិស្សោ វិជ្ជា, ឆ អភិញ្ញា, ចតស្សោ ច បដិសម្ភិទា វុត្តាយេវ។ បដិសម្ភិទានំ បន អញ្ញត្ថ បភេទវចនាភាវំ, តត្ថេវ ច សម្មា វិភត្តភាវំ ទីបេតុកាមោ ហេដ្ឋា វុត្តនយេន អវធារណមកត្វា “**តត្ថេវា**”តិ បរិវត្តេត្វា អវធារណំ ឋបេតិ។ “អភិធម្មេ បន តិស្សោ វិជ្ជា, ឆ អភិញ្ញា, ចតស្សោ ច បដិសម្ភិទា អញ្ញេ ច សម្មប្បធានាទយោ គុណវិសេសា វិភត្តា។ កិញ្ចាបិ វិភត្តា, វិសេសតោ បន បញ្ញាជាតិកត្តា ចតស្សោវ បដិសម្ភិទា បាបុណាតីតិ ទស្សនត្ថំ ‘តាសញ្ច តត្ថេវា’តិ អវធារណវិបល្លាសោ កតោ”តិ **វជិរពុទ្ធិត្ថេរោ**។ “**ឯវ**”ន្តិអាទិ និគមនំ។

សុខោ សម្ផស្សោ ឯតេសន្តិ **សុខសម្ផស្សានិ,** អនុញ្ញាតានិយេវ តាទិសានិ អត្ថរណបាវុរណាទីនិ, តេសំ ផស្ស សាមញ្ញតោ សុខោ វា សម្ផស្សោ តថា, អនុញ្ញាតោ សោ យេសន្តិ **អនុញ្ញាតសុខសម្ផស្សានិ,** តាទិសានិ អត្ថរណបាវុរណាទីនិ តេសំ ផស្សេន សមានតាយ។ **ឧបាទិន្នកផស្សោ** ឥត្ថិផស្សោ, មេថុនធម្មោយេវ។ **វុត្តំ** អរិដ្ឋេន នាម គទ្ធពាធិបុព្ពេន ភិក្ខុនា (ម. និ. ២៣៤; បាចិ. ៤១៧)។ សោ ហិ ពហុស្សុតោ ធម្មកថិកោ កម្ម កិលេសវិបាកឧបវាទអាណាវីតិក្កមវសេន បញ្ចវិធេសុ អន្តរាយិកេសុ អាណាវីតិក្កមន្តរាយិកំ ន ជានាតិ, សេសន្តរាយិកេយេវ ជានាតិ, តស្មា សោ រហោគតោ ឯវំ ចិន្តេសិ "ឥមេ អគារិកា បញ្ច កាមគុណេ បរិភុញ្ជន្តា សោតាបន្នាបិ សកទាគាមិនោបិ អនាគាមិនោបិ ហោន្តិ, ភិក្ខូបិ មនាបិកានិ ចក្ខុវិញ្ញេយ្យានិ រូបានិ បស្សន្តិ ...បេ.... កាយវិញ្ញេយ្យេ ផោដ្ឋព្ពេ ផុសន្តិ, មុទុកានិ អត្ថរណបាវុរណានិ បរិភុញ្ជន្តិ, ឯតំ សព្ពម្បិ វដ្ដតិ, កស្មា ឥត្ថីនំយេវ រូបសទ្ទគន្ធរសផោដ្ឋព្ពា ន វដ្ដន្តិ, ឯតេបិ វដ្ដន្តិយេវា"តិ អនវជ្ជេន បច្ចយបរិភោគរសេន សាវជ្ជំ កាមគុណបរិភោគរសំ សំសន្ទិត្វា សឆន្ទរាគបរិភោគញ្ច និច្ឆន្ទរាគបរិភោគញ្ច ឯកំ កត្វា ថុល្លវាកេហិ សទ្ធឹ អតិសុខុមសុត្តំ ឃដេន្តោ វិយ, សាសបេន សទ្ធឹ សិនេរុនោ សទិសតំ ឧបសំហរន្តោ វិយ ច បាបកំ ទិដ្ឋិគតំ ឧប្បាទេត្វា "កឹ ភគវតា មហាសមុទ្ទំ ពន្ធន្តេន វិយ មហតា ឧស្សាហេន បឋមបារាជិកំ បញ្ញត្តំ, នត្ថិ ឯត្ថ ទោសោ"តិ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណេន សទ្ធឹ បដិវិរុជ្ឈន្តោ វេសារជ្ជញាណំ បដិពាហន្តោ អរិយមគ្គេ ខាណុកណ្ដកាទីនិ បក្ខិបន្តោ "មេថុនធម្មេ ទោសោ នត្ថី"តិ ជិនចក្កេ បហារមទាសិ, តេនាហ **"តថាហ"**ន្តិអាទិ។

អនតិក្កមនត្ថេន អន្តរាយេ និយុត្តា, អន្តរាយំ វា ផលំ អរហន្តិ, អន្តរាយស្ស វា ករណសីលាតិ **អន្តរាយិកា,** សគ្គមោក្ខានំ អន្តរាយករាតិ វុត្តំ ហោតិ។ តេ ច កម្មកិលេសវិបាកឧបវាទអាណាវីតិក្កមវសេន បញ្ចវិធា។ វិត្ថារោ អរិដ្ឋសិក្ខាបទវណ្ណនាទីសុ (បាចិ. អដ្ឋ. ៤១៧) គហេតព្ពោ។ អយំ បនេត្ថ បទត្ថសម្ពន្ធោ – យេ ឥមេ ធម្មា អន្តរាយិកា ឥតិ ភគវតា វុត្តា ទេសិតា ចេវ បញ្ញត្តា ច, តេ ធម្មេ បដិសេវតោ បដិសេវន្តស្ស យថា យេន បការេន តេ ធម្មា អន្តរាយាយ សគ្គមោក្ខានំ អន្តរាយករណត្ថំ នាលំ សមត្ថា ន ហោន្តិ, តថា តេន បការេន អហំ ភគវតា ទេសិតំ ធម្មំ អាជានាមីតិ។ **តតោ ទុស្សីលភាវំ បាបុណាតី**តិ តតោ អនវជ្ជសញ្ញិភាវហេតុតោ វីតិក្កមិត្វា ទុស្សីលភាវំ បាបុណាតិ។

ចត្តារោ...បេ....អាទីសូតិ ឯត្ថ **អាទិ**-សទ្ទេន –

"ចត្តារោមេ ភិក្ខវេ, បុគ្គលា សន្តោ សំវិជ្ជមានា លោកស្មឹ។ កតមេ ចត្តារោ? អត្តហិតាយ បដិបន្នោ នោ បរហិតាយ, បរហិតាយ បដិបន្នោ នោ អត្តហិតាយ, នេវត្តហិតាយ បដិបន្នោ នោ បរហិតាយ, អត្តហិតាយ ចេវ បដិបន្នោ បរហិតាយ ច...បេ.... ឥមេ ខោ ភិក្ខវេ...បេ.... លោកស្មិ"ន្តិ (អ. និ. ៤.៩៦) –

ឯវមាទិនា **បុគ្គលទេសនាបដិសញ្ញុត្តសុត្តន្តបាឡឹ** និទស្សេតិ។ **អធិប្បាយ**ន្តិ "អយំ បុគ្គលទេសនាវោហារវសេន, ន បរមត្ថតោ"តិ ឯវំ ភគវតោ អធិប្បាយំ។ វុត្តញ្ហិ –

> "ទុវេ សច្ចានិ អក្ខាសិ, សម្ពុទ្ធោ វទតំ វរោ;
> សម្មុតឹ បរមត្ថញ្ច, តតិយំ នូបលព្ភតិ។
>
> សង្កេតវចនំ សច្ចំ, លោកសម្មុតិការណា;
> បរមត្ថវចនំ សច្ចំ, ធម្មានំ ភូតការណា។
>
> តស្មា វោហារកុសលស្ស, លោកនាថស្ស សត្ថុនោ;
> សម្មុតឹ វោហរន្តស្ស, មុសាវាទោ ន ជាយតី"តិ។ (ម. និ. អដ្ឋ. ១.៥៧; អ. និ. អដ្ឋ. ១.១.១៧០; ឥតិវុ. អដ្ឋ. ២៤);

ន ហិ លោកសម្មុតឹ ពុទ្ធា ភគវន្តោ វិជហន្តិ, លោកសមញ្ញាយ លោកនិរុត្តិយា លោកាភិលាបេ ឋិតាយេវ ធម្មំ ទេសេន្តិ។ អបិច "ហិរោត្តប្បទីបនត្ថំ, កម្មស្សកតាទីបនត្ថ"ន្តិ (ម. និ. អដ្ឋ. ១.៥៧; អ. និ. អដ្ឋ. ១.១.២០២; ឥតិវុ. អដ្ឋ. ២៤; កថា. អនុដី. ១) ឯវមាទីហិបិ អដ្ឋហិ ការណេហិ ភគវា បុគ្គលកថំ កថេតី"តិ ឯវំ អធិប្បាយមជានន្តោ។ អយមត្ថោ ឧបរិ អាវិ ភវិស្សតិ។ **ទុគ្គហិតំ គណ្ហាតី**តិ "តថាហំ ភគវតា ធម្មំ ទេសិតំ អាជានាមិ, យថា តទេវិទំ វិញ្ញាណំ សន្ធាវតិ សំសរតិ អនញ្ញ"ន្តិអាទិនា (ម. និ. ១.១៤៤) ទុគ្គហិតំ កត្វា គណ្ហាតិ, វិបរីតំ គណ្ហាតីតិ វុត្តំ ហោតិ។ **ទុគ្គហិត**ន្តិ ហិ ភាវនបុំសកនិទ្ទេសោ កិរិយាយវិសេសនភាវេន នបុំសកលិង្គេន និទ្ទិសិតព្ពត្តា។ អយញ្ហិ ភាវនបុំសកបទស្ស បកតិ, យទិទំ នបុំសកលិង្គេន និទ្ទិសិតព្ពត្តា, ភាវប្បធានតា, សកម្មាកម្មកិរិយានុយោគំ បច្ចត្តោបយោគវចនតា ច។ តេន វុត្តំ "ទុគ្គហិតំ កត្វា"តិ។ **យ**ន្តិ ទុគ្គហិតគាហំ។

មជ្ឈិមនិកាយេ មូលបណ្ណាសកេ **មហាតណ្ហាសង្ខយសុត្តេ** (ម. និ. ១.១៤៤) តថាវាទិនំ សាធិនាមកំ កេវដ្តបុត្តំ ភិក្ខុំ អារព្ភ ភគវតា **វុត្តំ។** អត្តនា ទុគ្គហិតេន ធម្មេនាតិ បាបសេសោ, មិច្ឆាសភាវេនាតិ អត្ថោ។ អថ វា ទុគ្គហណំ ទុគ្គហិតំ, **អត្តនា**តិ ច សាមិអត្ថេ ករណវចនំ, វិភត្តិយន្តបតិរូបកំ វា អព្យយបទំ, តស្មា អត្តនោ ទុគ្គហណេន វិបរីតគាហេនាតិ អត្ថោ។ **អព្ភាចិក្ខតី**តិ អព្ភក្ខានំ ករោតិ។ អត្តនោ កុសលមូលានិ ខនន្តោ **អត្តានំ ខនតិ** នាម។ **តតោ**តិ ទុគ្គហិតភាវហេតុតោ។

ធម្មចិន្តន្តិ ធម្មសភាវវិចារំ។ **អតិធាវន្តោ**តិ ឋាតព្ពមរិយាទាយំ អដ្ឋត្វា “ចិត្តុប្បាទមត្តេនបិ ទានំ ហោតិ, សយមេវ ចិត្តំ អត្តនោ អារម្មណំ ហោតិ, សព្ពម្បិ ចិត្តំ សភាវធម្មារម្មណមេវ ហោតី”តិ ច ឯវមាទិនា អតិក្កមិត្វា បវត្តយមានោ។ ចិន្តេតុមសក្កុណេយ្យានិ , អនរហរូបានិ វា **អចិន្តេយ្យានិ** នាម, តានិ ទស្សេន្តោ **“វុត្តញ្ហេត”**ន្តិអាទិមាហ។ តត្ថ **អចិន្តេយ្យានី**តិ តេសំ សភាវទស្សនំ។ **ន ចិន្តេតព្ពានី**តិ តត្ថ កត្តព្ពកិច្ចទស្សនំ។ **“យានី”**តិអាទិ តស្ស ហេតុទស្សនំ។ យានិ ចិន្តេន្តោ ឧម្មាទស្ស ចិត្តក្ខេបស្ស, វិឃាតស្ស វិហេសស្ស ច ភាគី អស្ស, អចិន្តេយ្យានិ ឥមានិ ចត្តារិ ន ចិន្តេតព្ពានិ, ឥមានិ វា ចត្តារិ អចិន្តេយ្យានិ នាម ន ចិន្តេតព្ពានិ, យានិ វា...បេ.... អស្ស, តស្មា ន ចិន្តេតព្ពានិ អចិន្តេតព្ពភូតានិ ឥមានិ ចត្តារិ អចិន្តេយ្យានិ នាមាតិ យោជនា។ **ឥតិ-**សទ្ទេន បន –

“កតមានិ ចត្តារិ? ពុទ្ធានំ ភិក្ខវេ ពុទ្ធវិសយោ អចិន្តេយ្យោ ន ចិន្តេតព្ពោ, យំ ចិន្តេន្តោ ឧម្មាទស្ស វិឃាតស្ស ភាគី អស្ស។ ឈាយិស្ស ភិក្ខវេ ឈានវិសយោ អចិន្តេយ្យោ...បេ.... កម្មវិបាកោ ភិក្ខវេ អចិន្តេយ្យោ...បេ.... លោកចិន្តា ភិក្ខវេ អចិន្តេយ្យា...បេ.... ឥមានិ...បេ.... អស្សា”តិ (អ. និ. ៤.៧៧) –

ចតុរង្គុត្តរេ វុត្តំ **អចិន្តេយ្យសុត្តំ** អាទឹ កត្វា សព្ពំ អចិន្តេយ្យភាវទីបកំ បាឡឹ សង្គណ្ហាតិ។ កាមំ អចិន្តេយ្យានិ ឆ អសាធារណញាណាទីនិ, តានិ បន អនុស្សរន្តស្ស កុសលុប្បត្តិហេតុភាវតោ ចិន្តេតព្ពានិ, ឥមានិ បន ឯវំ ន ហោន្តិ អផលភាវតោ, តស្មា ន ចិន្តេតព្ពានិ។ **“ទុស្សីល្យ...បេ.... បភេទ”**ន្តិ ឥមិនា វិបត្តឹ សរូបតោ ទស្សេតិ។ “កថំ? បិដកវសេនា”តិអាទិវចនសម្ពន្ធេនេន បុព្ពាបរសម្ពន្ធំ ទស្សេន្តោ **“ឯវំ នានប្បការតោ”**តិអាទិមាហ។ បុព្ពាបរសម្ពន្ធវិរហិតញ្ហិ វចនំ ព្យាកុលំ។ សោតូនញ្ច អត្ថវិញ្ញាបកំ ន ហោតិ, បុព្ពាបរញ្ញូនមេវ ច តថាវិចារិតវចនំ វិសយោ។ យថាហ –

> “បុព្ពាបរញ្ញូ អត្ថញ្ញូ, និរុត្តិបទកោវិទោ;
> សុគ្គហិតញ្ច គណ្ហាតិ, អត្ថញ្ចោ’ បបរិក្ខតី”តិ។ (ថេរគា. ១០៣១);

តេសន្តិ បិដកានំ។ **ឯត**ន្តិ ពុទ្ធវចនំ។

សីលក្ខន្ធវគ្គមហាវគ្គបាថិកវគ្គសង្ខាតេហិ តីហិ វគ្គេហិ សង្គហោ ឯតេសន្តិ **តិវគ្គសង្គហានិ។** គាថាយ បន **យស្ស** និកាយស្ស សុត្តគណនតោ **ចតុត្តឹសេវ សុត្តន្តា។** វគ្គសង្គហវសេន តយោ វគ្គា អស្ស សង្គហស្សាតិ **តិវគ្គោ សង្គហោ។ បឋមោ ឯស** និកាយោ **ទីឃនិកាយោ**តិ **អនុលោមិកោ** អបច្ចនីកោ, អត្ថានុលោមនតោ អត្ថានុលោមនាមិកោ វា, អន្វត្ថនាមោតិ អត្ថោ។ តត្ថ “តិវគ្គោ សង្គហោ”តិ ឯតំ “យស្សា”តិ អន្តរិកេបិ សមាសោយេវ ហោតិ, ន វាក្យន្តិ ទដ្ឋព្ពំ “នវំ បន ភិក្ខុនា ចីវរលាភេនា”តិ (បាចិ. ៣៦៨) ឯត្ថ “នវចីវរលាភេនា”តិ បទំ វិយ។ តថា ហិ អដ្ឋកថាចរិយា វណ្ណយន្តិ “អលព្ភីតិ លភោ, លភោ ឯវ លាភោ។ កឹ អលព្ភិ? ចីវរំ។ កីទិសំ? នវំ, ឥតិ ‘នវចីវរលាភេនា’តិ វត្តព្ពេ អនុនាសិកលោបំ អកត្វា ‘នវំចីវរលាភេនា’តិ វុត្តំ, បដិលទ្ធនវចីវរេនាតិ អត្ថោ។ មជ្ឈេ ឋិតបទទ្វយេ បនាតិ និបាតោ។ ភិក្ខុនាតិ យេន លទ្ធំ, តស្ស និទស្សន”ន្តិ (បាចិ. អដ្ឋ. ៣៦៨)។ ឥធាបិ សទ្ទតោ, អត្ថតោ ច វាក្យេ យុត្តិយាអភាវតោ សមាសោយេវ សម្ភវតិ។ “តិវគ្គោ”តិ បទញ្ហិ “សង្គហោ”តិ ឯត្ថ យទិ ករណំ, ឯវំ សតិ ករណវចនន្តមេវ សិយា។ យទិ ច បទទ្វយមេតំ តុល្យាធិករណំ, តថា ច សតិ នបុំសកលិង្គមេវ សិយា “តិលោក”ន្តិអាទិបទំ វិយ។ តថា “តិវគ្គោ”តិ ឯតស្ស “សង្គហោ”តិ បទមន្តរេន អញ្ញត្ថាសម្ពន្ធោ ន សម្ភវតិ, តត្ថ ច តាទិសេន វាក្យេន សម្ពជ្ឈនំ ន យុត្តំ, តស្មា សមានេបិ បទន្តរន្តរិកេ សទ្ទត្ថាវិរោធភាវោយេវ សមាសតាការណន្តិ សមាសោ ឯវ យុត្តោ។ តយោ វគ្គា អស្ស សង្គហស្សាតិ ហិ **តិវគ្គោសង្គហោ** អការស្ស ឱការាទេសំ, ឱការាគមំ វា កត្វា យថា “សត្តាហបរិនិព្ពុតោ, អចិរបក្កន្តោ, មាសជាតោ”តិអាទិ, **អស្ស សង្គហស្សា**តិ ច សង្គហិតស្ស អស្ស និកាយស្សាតិ អត្ថោ។ អបរេ បន “តយោ វគ្គា យស្សាតិ កត្វា ‘សង្គហោ’តិ បទេន តុល្យាធិករណមេវ សម្ភវតិ, សង្គហោតិ ច គណនា។ **ដីកាចរិយេហិ** (សារត្ថ. ដី. ១.បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា) បន ‘តយោ វគ្គា អស្ស សង្គហស្សា’តិ បទទ្វយស្ស តុល្យាធិករណតាយេវ ទស្សិតា”តិ វទន្តិ, តទយុត្តមេវ សង្ខ្យាសង្ខ្យេយ្យានំ មិស្សកត្តា, អបាកដត្តា ច។

អត្ថានុលោមិកត្តំ វិភាវេតុមាហ “**តស្មា**”តិអាទិ។ គុណោបចារេន, តទ្ធិតវសេន វា ទីឃ-សទ្ទេន ទីឃប្បមាណានិ សុត្តានិយេវ គហិតានិ , និកាយសទ្ទោ ច រុឡ្ហិវសេន សមូហនិវាសត្ថេសុ វត្តតីតិ ទស្សេតិ “**ទីឃប្បមាណាន**”ន្តិអាទិនា។ សង្កេតសិទ្ធត្តា វចនីយវាចកានំ បយោគតោ តទត្ថេសុ តស្ស សង្កេតសិទ្ធតំ ញាបេន្តោ “**នាហ**”ន្តិអាទិមាហ។ **ឯកនិកាយម្បីតិ** ឯកសមូហម្បិ។ **ឯវំ ចិត្តន្តិ** ឯវំ វិចិត្តំ។ **យថយិទន្តិ** យថា ឥមេ តិរច្ឆានគតា បាណា។ បោណិកា, ចិក្ខល្លិកា ច ខត្តិយា, តេសំ និវាសោ “**បោណិកនិកាយោ ចិក្ខល្លិកនិកាយោ**”តិ វុច្ចតិ។ **ឯត្ថាតិ** និកាយសទ្ទស្ស សមូហនិវាសានំ វាចកភាវេ។ **សាធកានីតិ** អធិប្បេតស្សត្ថស្ស សាធនតោ ឧទាហរណានិ វុច្ចន្តិ។ “សមានីតានី”តិ បាឋសេសេន ចេតស្ស សម្ពន្ធោ, សក្ខីនិ វា យថាវុត្តនយេន សាធកានិ។ យញ្ហិ និទ្ទារេត្វា អធិប្បេតត្ថំ សាធេន្តិ , តំ “សក្ខី”តិ វទន្តិ។ តថា ហិ **មនោរថបូរណិយំ** វុត្តំ “បញ្ចគវុជាតកំ (ជា. ១.១.១៣២) បន សក្ខិភាវត្ថាយ អាហរិត្វា កថេតព្ព”ន្តិ (អ. និ. អដ្ឋ. ១.១.៥) **សាសនតោតិ** សាសនបយោគតោ, សាសនេ វា។ **លោកតោតិ** លោកិយបយោគតោ, លោកេ វា។ ឥទំ បន បិដកត្តយេ ន វិជ្ជតិ, តស្មា ឯវំ វុត្តន្តិ វទន្តិ។ ឯត្ថ ច បឋមមុទាហរណំ សាសនតោ សាធកវចនំ, ទុតិយំ លោកតោតិ ទដ្ឋព្ពំ។

មូលបរិយាយ វគ្គាទិវសេន បញ្ចទសវគ្គសង្គហានិ។ អឌ្ឍេន ទុតិយំ **ទិយឌ្ឍំ**, តទេវ សតំ, ឯកសតំ, បញ្ញាស ច សុត្តានីតិ វុត្តំ ហោតិ។ **យត្ថាតិ** យស្មិំ និកាយេ។ **បញ្ចទសវគ្គបរិគ្គហោតិ** បញ្ចទសហិ វគ្គេហិ បរិគ្គហិតោ សង្គហិតោ។

សំយុជ្ជន្តិ ឯត្ថាតិ **សំយុត្តំ**, កេសំ សំយុត្តំ? សុត្តវគ្គានំ។ យថា ហិ ព្យញ្ជនសមុទាយេ បទំ, បទសមុទាយេ ច វាក្យំ, វាក្យសមុទាយេ សុត្តំ, សុត្តសមុទាយេ វគ្គោតិ សមញ្ញា, ឯវំ វគ្គសមុទាយេ សំយុត្តសមញ្ញា។ ទេវតាយ បុច្ឆិតេន កថិតសុត្តវគ្គាទីនំ សំយុត្តត្តា ទេវតាសំយុត្តាទិភាវោ (សំ. និ. ១.១), តេនាហ “**ទេវតាសំយុត្តាទិវសេនា**”តិអាទិ។ “សុត្តន្តានំ សហស្សានិ សត្ត សុត្តសតានិ ចា”តិ បាឋេ សុត្តន្តានំ សត្ត សហស្សានិ, សត្ត សុត្តសតានិ ចាតិ យោជេតព្ពំ។ “**សត្ត សុត្តសហស្សានិ, សត្ត សុត្តសតានិ ចា**”តិបិ បាឋោ។ **សំយុត្តសង្គហោតិ** សំយុត្តនិកាយស្ស សង្គហោ គណនា។

ឯកេកេហិ អង្គេហិ ឧបរូបរិ ឧត្តរោ អធិកោ ឯត្ថាតិ **អង្គុត្តរោតិ** អាហ “**ឯកេកអង្គាតិរេកវសេនា**”តិអាទិ។ តត្ថ ហិ ឯកេកតោ បដ្ឋាយ យាវ ឯកាទស អង្គានិ កថិតានិ។ **អង្គន្តិ** ច ធម្មកោដ្ឋាសោ។

បុព្ពេតិ សុត្តន្តបិដកនិទ្ទេសេ។ វុត្តមេវ បការន្តរេន សង្ខិបិត្វា អវិសេសេត្វា ទស្សេតុំ “**ឋបេត្វា**”តិអាទិ វុត្តំ។ “**សកលំ វិនយបិដក**”ន្តិអាទិនា វុត្តមេវ ហិ ឥមិនា បការន្តរេន សង្ខិបិត្វា ទស្សេតិ។ អបិច យថាវុត្តតោ អវសិដ្ឋំ យំ កិញ្ចិ ភគវតា ទិន្នធយេ ឋត្វា ទេសិតំ, ភគវតា ច អនុមោទិតំ នេត្តិបេដកោបទេសាទិកំ, តំ សព្ពម្បិ ឯត្ថេវ បរិយាបន្នន្តិ អនវសេសបរិយាទានវសេន ទស្សេតុំ ឯវំ វុត្តន្តិបិ ទដ្ឋព្ពំ។ សិទ្ធេបិ ហិ សតិ អារម្ភោ អត្ថន្តរវិញ្ញាបនាយ វា ហោតិ, និយមាយ វាតិ។ ឯត្ថ ច យថា “ទីឃប្បមាណាន”ន្តិអាទិ វុត្តំ, ឯវំ “ខុទ្ទកប្បមាណាន”ន្តិអាទិមវត្វា សរូបស្សេវ កថនំ វិនយាភិធម្មាទីនំ ទីឃប្បមាណានម្បិ តទន្តោគធតាយាតិ ទដ្ឋព្ពំ, តេន ច វិញ្ញាយតិ “ន សព្ពត្ថ ខុទ្ទកបរិយាបន្នេសុ តស្ស អន្វត្ថសមញ្ញតា, ទីឃនិកាយាទិសភាវវិបរីតភាវសាមញ្ញេន បន កត្ថចិ តព្ពោហារតា”តិ។ **តទញ្ញន្តិ** តេហិ ចតូហិ និកាយេហិ អញ្ញំ, អវសេសន្តិ អត្ថោ។

នវប្បភេទន្តិ ឯត្ថ កថំ បនេតំ នវប្បភេទំ ហោតិ។ តថា ហិ នវហិ អង្គេហិ វវត្ថិតេហិ អញ្ញមញ្ញសង្ករហិតេហិ ភវិតព្ពំ, តថា ច សតិ អសុត្តសភាវានេវ គេយ្យង្គាទីនិ សិយុំ, អថ សុត្តសភាវានេវ គេយ្យង្គាទីនិ, ឯវំ សតិ សុត្តន្តិ វិសុំ សុត្តង្គមេវ ន សិយា, ឯវំ សន្តេ អដ្ឋង្គំ សាសនន្តិ អាបជ្ជតិ។ អបិច “សគាថកំ សុត្តំ គេយ្យំ, និគ្គាថកំ សុត្តំ វេយ្យាករណ”ន្តិ (ទី. និ. អដ្ឋ., បារា. អដ្ឋ. បឋមមហាសង្គីតិកថា) **អដ្ឋកថាយំ** វុត្តំ។ សុត្តញ្ច នាម សគាថកំ វា សិយា, និគ្គាថកំ វា, តស្មា អង្គទ្វយេនេវ តទុភយំ សង្គហិតន្តិ តទុភយវិនិមុត្តំ សុត្តំ ឧទានាទិវិសេសសញ្ញារហិតំ នត្ថិ, យំ សុត្តង្គំ សិយា, អថាបិ កថញ្ចិ វិសុំ សុត្តង្គំ សិយា, **មង្គលសុត្តាទីនំ** (ខុ. បា. ១; សុ. និ. ២៦១) សុត្តង្គសង្គហោ ន សិយា គាថាភាវតោ ធម្មបទាទីនំ វិយ។ គេយ្យង្គសង្គហោ វា សិយា សគាថកត្តា សគាថាវគ្គស្ស វិយ។ តថា ឧភតោវិភង្គាទីសុ សគាថកប្បទេសានន្តិ? វុច្ចតេ –

សុត្តន្តិ សាមញ្ញវិធិ, វិសេសវិធយោ បរេ;
សនិមិត្តា និរុឡ្ហត្តា, សហតាញ្ញេន នាញ្ញតោ។ (ទី. និ. ដី. ១.បឋមមហាសង្គីតិកថា);

យថាវុត្តស្ស ទោសស្ស, នត្ថិ ឯត្ថាវគាហណំ;
តស្មា អសង្ករំយេវ, នវង្គំ សត្ថុសាសនំ។ (សារត្ថ. ដី. ១.បឋមមហាសង្គីតិកថា);

សព្ពស្សាបិ ហិ ពុទ្ធវចនស្ស **សុត្តន្តិ** អយំ **សាមញ្ញវិធិ**។ តថា ហិ “ឯត្តកំ តស្ស ភគវតោ សុត្តាគតំ សុត្តបរិយាបន្នំ, (បាចិ. អដ្ឋ. ៦៥៥, ១២៤២) សាវត្ថិយា សុត្តវិភង្គេ, (ចូឡវ. ៤៥៦) សកវាទេ បញ្ច សុត្តសតានី”តិអាទិ (ធ. ស. អដ្ឋ. និទានកថា) វចនតោ វិនយាភិធម្មបរិយត្តិ វិសេសេសុបិ សុត្តវោហារោ ទិស្សតិ។ តេនេវ ច អាយស្មា មហាកច្ចាយនោ **នេត្តិយំ** អាហ “នវវិធសុត្តន្តបរិយេដ្ឋី”តិ (នេត្តិ. សង្គហវារវណ្ណនា) តត្ថ ហិ សុត្តាទិវសេន នវង្គស្ស សាសនស្ស បរិយេដ្ឋិ បរិយេសនា អត្ថវិចារណា “នវវិធ សុត្តន្តបរិយេដ្ឋី”តិ វុត្តា។ តទេកទេសេសុ បន **បរេ** គេយ្យាទយោ **សនិមិត្តា វិសេសវិធយោ** តេន តេន និមិត្តេន បតិដ្ឋិតា។ តថា ហិ គេយ្យស្ស សគាថកត្តំ តព្ភាវនិមិត្តំ។ លោកេបិ ហិ សសិលោកំ សគាថកំ ចុណ្ណិយគន្ថំ “គេយ្យ”ន្តិ វទន្តិ, គាថាវិរហេ បន សតិ បុច្ឆំ កត្វា វិស្សជ្ជនភាវោ វេយ្យាករណស្ស តព្ភាវនិមិត្តំ។ បុច្ឆាវិស្សជ្ជនញ្ហិ “ព្យាករណ”ន្តិ វុច្ចតិ, ព្យាករណមេវ វេយ្យាករណំ។ ឯវំ សន្តេ សគាថកាទីនម្បិ បុច្ឆំ កត្វា វិស្សជ្ជនវសេន បវត្តានំ វេយ្យាករណភាវោ អាបជ្ជតីតិ? នាបជ្ជតិ គេយ្យាទិសញ្ញានំ អនោកាសភាវតោ។ សឱកាសវិធិតោ ហិ អនោកាសវិធិ ពលវា។ អបិច “គាថាវិរហេ សតី”តិ វិសេសិតត្តា។ យថាធិប្បេតស្ស ហិ អត្ថស្ស អនធិប្បេតតោ ព្យវច្ឆេទកំ វិសេសនំ។ តថា ហិ ធម្មបទាទីសុ កេវល គាថាពន្ធេសុ, សគាថកត្តេបិ សោមនស្សញាណមយិកគាថាបដិសញ្ញុត្តេសុ, “វុត្តំ ហេត”ន្តិអាទិវចន សម្ពន្ធេសុ, អព្ភុតធម្មបដិសំយុត្តេសុ ច សុត្តវិសេសេសុ យថាក្កមំ គាថាឧទានឥតិវុត្តក អព្ភុតធម្មសញ្ញា បតិដ្ឋិតា។ ឯត្ថ ហិ សតិបិ សញ្ញាន្តរនិមិត្តយោគេ អនោកាសសញ្ញានំ ពលវភាវេនេវ គាថាទិសញ្ញា បតិដ្ឋិតា, តថា សតិបិ គាថាពន្ធភាវេ ភគវតោ អតីតាសុ ជាតីសុ ចរិយានុភាវប្បកាសកេសុ ជាតកសញ្ញា បតិដ្ឋិតា, សតិបិ បញ្ហាវិស្សជ្ជនភាវេ , សគាថកត្តេ ច កេសុចិ សុត្តន្តេសុ វេទស្ស លភាបនតោ វេទល្លសញ្ញា បតិដ្ឋិតា, ឯវំ តេន តេន សគាថកត្តាទិនា និមិត្តេន តេសុ តេសុ សុត្តវិសេសេសុ គេយ្យាទិសញ្ញា បតិដ្ឋិតាតិ វិសេសវិធយោ សុត្តង្គតោ បរេ គេយ្យាទយោ, យំ បនេត្ថ គេយ្យង្គាទិនិមិត្តរហិតំ, តំ សុត្តង្គមេវ វិសេសសញ្ញាបរិហារេន សាមញ្ញសញ្ញាយ បវត្តនតោ។ ននុ ច ឯវំ សន្តេបិ សគាថកំ សុត្តំ គេយ្យំ, និគ្គាថកំ សុត្តំ វេយ្យាករណន្តិ តទុភយវិនិមុត្តស្ស សុត្តស្ស អភាវតោ វិសុំ សុត្តង្គមេវ ន សិយាតិ ចោទនា តទវត្ថា ឯវាតិ? ន តទវត្ថា សោធិតត្តា។ សោធិតញ្ហិ បុព្ពេ គាថាវិរហេ សតិ បុច្ឆាវិស្សជ្ជនភាវោ វេយ្យាករណស្ស តព្ភាវនិមិត្តន្តិ។

យញ្ច វុត្តំ “គាថាភាវតោ **មង្គលសុត្តាទីនំ** (ខុ. បា. ១; សុ. និ. ២៦១) សុត្តង្គសង្គហោ ន សិយា”តិ, តម្បិ ន, និរុឡ្ហត្តា។ និរុឡ្ហោ ហិ **មង្គលសុត្តាទីនំ** សុត្តភាវោ។ ន ហិ តានិ ធម្មបទពុទ្ធវំសាទយោ វិយ គាថាភាវេន សញ្ញិតានិ, អថ ខោ សុត្តភាវេនេវ។ តេនេវ ហិ អដ្ឋកថាយំ “សុត្តនាមក”ន្តិ នាមគ្គហណំ កតំ។ យញ្ច បន វុត្តំ “សគាថកត្តា គេយ្យង្គសង្គហោ វា សិយា”តិ, តម្បិ នត្ថិ។ កស្មាតិ ចេ? យស្មា **សហតាញ្ញេន**, តស្មា។ សហភាវោ ហិ នាម អត្ថតោ អញ្ញេន ហោតិ។ សហ គាថាហីតិ ច សគាថកំ, ន ច **មង្គលសុត្តាទីសុ** គាថាវិនិមុត្តោ កោចិ សុត្តបទេសោ អត្ថិ, យោ “សហ គាថាហី”តិ វុច្ចេយ្យ, ននុ ច គាថាសមុទាយោ តទេកទេសាហិ គាថាហិ អញ្ញោ ហោតិ, យស្ស វសេន “សហ គាថាហី”តិ សក្កា វត្តន្តិ? តំ ន។ ន ហិ អវយវវិនិមុត្តោ សមុទាយោ នាម កោចិ អត្ថិ, យោ តទេកទេសេហិ សហ ភវេយ្យ។ កត្ថចិ បន “ទីឃសុត្តង្កិតស្សា”តិអាទីសុ សមុទាយេកទេសានំ វិភាគវចនំ វោហារមត្តំ បតិ បរិយាយវចនមេវ, អយញ្ច និប្បរិយាយេន បភេទវិភាគទស្សនកថាតិ ។ យម្បិ វុត្តំ “ឧភតោ វិភង្គាទីសុ សគាថកប្បទេសានំ គេយ្យង្គសង្គហោ សិយា”តិ, តម្បិ ន, អញ្ញតោ។ អញ្ញាយេវ ហិ តា គាថា ជាតកាទិបរិយាបន្នត្តា។ តាទិសាយេវ ហិ ការណានុរូបេន តត្ថ ទេសិតា, អតោ ន តាហិ ឧភតោវិភង្គាទីនំ គេយ្យង្គភាវោតិ។ ឯវំ សុត្តាទិនវង្គានំ អញ្ញមញ្ញសង្ករាភាវោ វេទិតព្ពោតិ។

ឥទានិ ឯតានិ នវង្គានិ វិភជិត្វា ទស្សេន្តោ **“តត្ថា”**តិអាទិមាហ។ និទ្ទេសោ នាម **សុត្តនិបាតេ** –

“កាមំ កាមយមានស្ស, តស្ស ចេ តំ សមិជ្ឈតិ;
អទ្ធា បីតិមនោ ហោតិ, លទ្ធា មច្ចោ យទិច្ឆតី”តិអាទិនា។ (សុ. និ. ៧៧២); –

អាគតស្ស អដ្ឋកវគ្គស្ស;

“កេនស្សុ និវុតោ លោកោ, (ឥច្ចាយស្មា អជិតោ);
កេនស្សុ ន បកាសតិ;
កិស្សាភិលេបនំ ព្រូសិ,
កឹសុ តស្ស មហព្ភយ”ន្តិអាទិនា។ (សុ. និ. ១០៣៨); –

អាគតស្ស បារាយនវគ្គស្ស;

“សព្ពេសុ ភូតេសុ និធាយ ទណ្ឌំ,

អវិហេឋយំ អញ្ញតរម្បិ តេសំ;
ន បុត្តមិច្ឆេយ្យ កុតោ សហាយំ,
ឯកោ ចរេ ខគ្គវិសាណកប្បោ”តិអាទិនា។ (សុ. និ. ៣៥); –

អាគតស្ស ខគ្គវិសាណសុត្តស្ស ច អត្ថវិភាគវសេន សត្ថុកប្បេន អាយស្មតា **ធម្មសេនាបតិសារិបុត្តត្ថេរេន** កតោ និទ្ទេសោ, យោ “មហានិទ្ទេសោ, ចូឡនិទ្ទេសោ”តិ វុច្ចតិ។ ឯវមិធ និទ្ទេសស្ស សុត្តង្គសង្គហោ **ភទន្តពុទ្ធឃោសាចរិយេន** ទស្សិតោ, តថា អញ្ញត្ថាបិ វិនយដ្ឋកថាទីសុ , **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេនា**បិ នេត្តិប្បករណដ្ឋកថាយំ។ អបរេ បន និទ្ទេសស្ស គាថាវេយ្យាករណង្គេសុ ទ្វីសុ សង្គហំ វទន្តិ។ វុត្តញ្ហេតំ និទ្ទេសដ្ឋកថាយំ ឧបសេនត្ថេរេន –

“សោ បនេស វិនយបិដកំ…បេ…. អភិធម្មបិដកន្តិ តីសុ បិដកេសុ សុត្តន្តបិដកបរិយាបន្នោ, ទីឃនិកាយោ…បេ…. ខុទ្ទកនិកាយោតិ បញ្ចសុ និកាយេសុ ខុទ្ទកមហានិកាយបរិយាបន្នោ, សុត្តំ…បេ…. វេទល្លន្តិ នវសុ សត្ថុសាសនង្គេសុ យថាសម្ភវំ គាថង្គវេយ្យាករណង្គទ្វយសង្គហិតោ”តិ (មហានិ. អដ្ឋ. គន្ថារម្ភកថា)។

ឯត្ថ តាវ កត្ថចិ បុច្ឆាវិស្សជ្ជនសព្ភាវតោ និទ្ទេសេកទេសស្ស វេយ្យាករណង្គសង្គហោ យុជ្ជតុ, អគាថាភាវតោ គាថង្គសង្គហោ កថំ យុជ្ជេយ្យាតិ វីមំសិតព្ពមេតំ។ ធម្មាបទាទីនំ វិយ ហិ កេវលំ គាថាពន្ធភាវោ គាថង្គស្ស តព្ភាវនិមិត្តំ។ ធម្មបទាទីសុ ហិ កេវលំ គាថាពន្ធេសុ គាថាសមញ្ញា បតិដ្ឋិតា, និទ្ទេសេ ច ន កោចិ កេវលោ គាថាពន្ធប្បទេសោ ឧបលព្ភតិ។ សម្មាសម្ពុទ្ធេន ភាសិតានំយេវ ហិ អដ្ឋកវគ្គាទិសង្គហិតានំ គាថានំ និទ្ទេសមត្តំ ធម្មសេនាបតិនា កតំ។ អត្ថវិភជនត្ថំ អានីតាបិ ហិ តា អដ្ឋកវគ្គាទិសង្គហិតា និទ្ទិសិតព្ពា មូលគាថាយោ សុត្តនិបាតបរិយាបន្នត្តា អញ្ញាយេវាតិ ន និទ្ទេសសង្ខ្យំ គច្ឆន្តិ ឧភតោវិភង្គាទីសុ អាគតាបិ តំ វោហារមលភមានា ជាតកាទិបរិយាបន្នា គាថាយោ វិយ, តស្មា ការណន្តរមេត្ថ គវេសិតព្ពំ, យុត្តតរំ វា គហេតព្ពំ។

នាលកសុត្តំ នាម ធម្មចក្កប្បវត្តិត ទិវសតោ សត្តមេ ទិវសេ នាលកត្ថេរស្ស “មោនេយ្យំ តេ ឧបញ្ញិស្ស”ន្តិអាទិនា (សុ. និ. ៧០៦) ភគវតា ភាសិតំ មោនេយ្យ បដិបទាបរិទីបកំ សុត្តំ។ **តុវដ្ដកសុត្តំ** នាម មហាសមយសុត្តន្តទេសនាយ សន្និបតិតេសុ ទេវេសុ “កា នុ ខោ អរហត្តប្បត្តិយា បដិបត្តី”តិ ឧប្បន្នចិត្តានំ ឯកច្ចានំ ទេវតានំ តមត្ថំ បកាសេតុំ និម្មិតពុទ្ធេន អត្តានំ បុច្ឆាបេត្វា “មូលំ បបញ្ចសង្ខាយា”តិអាទិនា (សុ. និ. ៩២២) ភគវតា ភាសិតំ សុត្តំ។ ឯវមិធ សុត្តនិបាតេ អាគតានំ មង្គលសុត្តាទីនំ សុត្តង្គសង្គហោ ទស្សិតោ, តត្ថេវ អាគតានំ អសុត្តនាមិកានំ សុទ្ធិកគាថានំ គាថង្គសង្គហញ្ច ទស្សយិស្សតិ, ឯវំ សតិ សុត្តនិបាតដ្ឋកថារម្ភេ –

“គាថាសតសមាកិណ្ណោ, គេយ្យព្យាករណង្កិតោ;
កស្មា សុត្តនិបាតោតិ, សង្ខមេស គតោតិ ចេ”តិ។ (សុ. និ. អដ្ឋ. ១.គន្ថារម្ភកថា); –

សកលស្សាបិ សុត្តនិបាតស្ស គេយ្យវេយ្យាករណង្គសង្គហោ កស្មា ចោទិតោតិ? នាយំ វិរោធោ។ កេវលញ្ហិ តត្ថ ចោទកេន សគាថកត្តំ, កត្ថចិ បុច្ឆាវិស្សជ្ជនត្តញ្ច គហេត្វា ចោទនាមត្តំ កតំ, អញ្ញថា សុត្តនិបាតេ និគ្គាថកស្ស សុត្តស្សេវ អភាវតោ វេយ្យាករណង្គសង្គហោ ន ចោទេតព្ពោ សិយា, តស្មា ចោទកស្ស វចនមេតំ អប្បមាណន្តិ ឥធ, អញ្ញាសុ ច វិនយដ្ឋកថាទីសុ វុត្តនយេនេវ តស្ស សុត្តង្គគាថង្គសង្គហោ ទស្សិតោតិ។ **សុត្ត**ន្តិ ចុណ្ណិយសុត្តំ។ **វិសេសេនា**តិ រាសិភាវេន ឋិតំ សន្ធាយាហ។ សគាថាវគ្គោ គេយ្យន្តិ សម្ពន្ធោ។

“អដ្ឋហិ អង្គេហិ អសង្គហិតំ នាម បដិសម្ភិទាទី”តិ តីសុបិ កិរ **គណ្ឋិបទេសុ** វុត្តំ។ អបរេ បន បដិសម្ភិទាមគ្គស្ស គេយ្យវេយ្យាករណង្គទ្វយសង្គហំ វទន្តិ។ វុត្តញ្ហេតំ **តទដ្ឋកថាយំ** “នវសុ សត្ថុសាសនង្គេសុ យថាសម្ភវំ គេយ្យវេយ្យាករណង្គទ្វយសង្គហិត”ន្តិ (បដិ. ម. អដ្ឋ. ១.គន្ថារម្ភកថា), ឯត្ថាបិ គេយ្យង្គសង្គហិតភាវោ វុត្តនយេន វីមំសិតព្ពោ។ **នោ សុត្តនាមិកា**តិ អសុត្តនាមិកា សង្គីតិកាលេ សុត្តសមញ្ញាយ អបញ្ញាតា។ “សុទ្ធិកគាថា នាម វត្ថុគាថា”តិ តីសុបិ កិរ **គណ្ឋិបទេសុ** វុត្តំ, **វត្ថុគាថា**តិ ច បារាយនវគ្គស្ស និទានមារោបេន្តេន អាយស្មតា អានន្ទត្ថេរេន សង្គីតិកាលេ វុត្តា ឆប្បញ្ញាស គាថាយោ, នាលកសុត្តស្ស និទានមារោបេន្តេន តេនេវ តទា វុត្តា វីសតិមត្តា គាថាយោ ច វុច្ចន្តិ។ **សុត្តនិបាតដ្ឋកថាយំ** (សុ. និ. អដ្ឋ. ២.៦៨៥) បន “បរិនិព្ពុតេ ភគវតិ សង្គីតឹ ករោន្តេនាយស្មតា មហាកស្សបេន តមេវ មោនេយ្យបដិបទំ បុដ្ឋោ អាយស្មា អានន្ទោ យេន, យទា ច សមាទបិតោ នាលកត្ថេរោ ភគវន្តំ បុច្ឆិ, តំ សព្ពំ បាកដំ កត្វា ទស្សេតុកាមោ ‘អានន្ទ

ជាតេ’តិអាទិកា (សុ. និ. ៦៨៤) វីសតិ វត្ថុគាថាយោ វត្វា វិស្សជ្ជេសិ, តំ សព្ពម្បិ ‘នាលកសុត្ត”ន្តិ វុច្ចតី”តិ អាគតត្តា នាលកសុត្តស្ស វត្ថុគាថាយោ នាលកសុត្តគ្គហណេនេវ គហិតាតិ បារាយនវគ្គស្ស វត្ថុគាថាយោ ឥធ សុទ្ធិកគាថាតិ គហេតព្ពំ។ តត្ថេវ ច បារាយនវគ្គេ អជិតមាណវកាទីនំ សោឡសន្នំ ព្រាហ្មណានំ បុច្ឆាគាថា, ភគវតោ វិស្សជ្ជនគាថា ច បាឡិយំ សុត្តនាមេន អវត្វា ‘អជិតមាណវកបុច្ឆា, តិស្ស មេត្តេយ្យមាណវកបុច្ឆា”តិអាទិនា (សុ. និ. ១០៣៨) អាគតត្តា, ចុណ្ណិយគន្ថេ ហិ អសម្មិស្សត្តា ច “នោ សុត្ត នាមិកា សុទ្ធិកគាថា នាមា”តិ វត្តុំ វដ្ដតិ។

“សោមនស្សញាណមយិកគាថាបដិសំយុត្តា”តិ ឯតេន ឧទានដ្ឋេន ឧទានន្តិ អន្វត្ថសញ្ញតំ ទស្សេតិ (ឧទា. អដ្ឋ. គន្ថារម្ភកថា) កិមិទំ ឧទានំ នាម? បីតិវេគសមុដ្ឋាបិតោ ឧទាហារោ។ យថា ហិ យំ តេលាទិ មិនិតព្ពវត្ថុ មានំ គហេតុំ ន សក្កោតិ, វិស្សន្ទិត្វា គច្ឆតិ, តំ “អវសេសកោ”តិ វុច្ចតិ។ យញ្ច ជលំ តឡាកំ គហេតុំ ន សក្កោតិ, អជ្ឈោត្ថរិត្វា គច្ឆតិ, តំ “មហោឃោ”តិ វុច្ចតិ, ឯវមេវ យំ បីតិវេគសមុដ្ឋាបិតំ វិតក្កវិប្ផារំ អន្តោហទយំ សន្ធារេតុំ ន សក្កោតិ, សោ អធិកោ ហុត្វា អន្តោ អសណ្ឋហិត្វា ពហិ វចីទ្វារេន និក្ខន្តោ បដិគ្គាហកនិរបេក្ខោ ឧទាហារវិសេសោ “ឧទាន”ន្តិ វុច្ចតិ (ឧទា. អដ្ឋ. គន្ថារម្ភកថា) “ឧទ មោទេ កីឡាយញ្ចា”តិ ហិ **អក្ខរចិន្តកា** វទន្តិ, ឥទញ្ច យេភុយ្យេន វុត្តំ ធម្មសំវេគវសេន ឧទិតស្សាបិ “សចេ ភាយថ ទុក្ខស្សា”តិអាទិឧទានស្ស (ឧទា. ៤៤) **ឧទានបាឡិយំ** អាគតត្តា, តថា“គាថាបដិសំយុត្តា”តិ ឥទម្បិ យេភុយ្យេនេវ “អត្ថិ ភិក្ខវេ, តទាយតនំ, យត្ថ នេវ បថវី, ន អាបោ”តិអាទិកស្ស (ឧទា. ៧១) ចុណ្ណិយវាក្យវសេន ឧទិតស្សាបិ តត្ថ អាគតត្តា។ ននុ ច ឧទានំ នាម បីតិសោមនស្សសមុដ្ឋាបិតោ, ធម្មសំវេគសមុដ្ឋាបិតោ វា ធម្មបដិគ្គាហកនិរបេក្ខោ គាថាពន្ធវសេន, ចុណ្ណិយវាក្យវសេន ច បវត្តោ ឧទាហារោ, តថា ចេវ សព្ពត្ថ អាគតំ, ឥធ កស្មា “ភិក្ខវេ”តិ អាមន្តនំ វុត្តន្តិ? តេសំ ភិក្ខូនំ សញ្ញាបនត្ថំ ឯវ, ន បដិគ្គាហកករណត្ថំ។ និព្ពានបដិសំយុត្តញ្ហិ ភគវា ធម្មំ ទេសេត្វា និព្ពានគុណានុស្សរណេន ឧប្បន្នបីតិសោមនស្សេន ឧទានំ ឧទានេន្តោ “អយំ និព្ពានធម្មោ កថមបច្ចយោ ឧបលព្ភតី”តិ តេសំ ភិក្ខូនំ ចេតោបរិវិតក្កមញ្ញាយ តេសំ តមត្ថំ ញាបេតុកាមេន “តទាយតន”ន្តិ វុត្តំ, ន បន ឯកន្តតោ តេ បដិគ្គាហកេ កត្វាតិ វេទិតព្ពន្តិ។

តយិទំ សព្ពញ្ញុពុទ្ធភាសិតំ បច្ចេកពុទ្ធភាសិតំ សាវកភាសិតន្តិ តិវិធំ ហោតិ។ តត្ថ បច្ចេកពុទ្ធភាសិតំ –

“សព្ពេសុ ភូតេសុ និធាយ ទណ្ឌំ,
អវិហេឋយំ អញ្ញតរម្បិ តេស”ន្តិ។ អាទិនា (សុ. និ. ៣៥) –

ខគ្គវិសាណសុត្តេ អាគតំ។ សាវកភាសិតម្បិ –

“សព្ពោ រាគោ បហីនោ មេ,
សព្ពោ ទោសោ សមូហតោ;
សព្ពោ មេ វិហតោ មោហោ,
សីតិភូតោស្មិ និព្ពុតោ”តិ។ អាទិនា (ថេរគា. ៧៩) –

ថេរគាថាសុ ,

“កាយេន សំវុតា អាសិ, វាចាយ ឧទ ចេតសា;
សមូលំ តណ្ហមព្ពុយ្ហ, សីតិភូតាម្හិ និព្ពុតា”តិ។ (ថេរីគា. ១៥); –

ថេរីគាថាសុ ច អាគតំ។ អញ្ញានិបិ សក្កាទីហិ ទេវេហិ ភាសិតានិ “អហោ ទានំ បរមទានំ, កស្សបេ សុប្បតិដ្ឋិត”ន្តិអាទីនិ (ឧទា. ២៧)។ សោណទណ្ឌព្រាហ្មណាទីហិ មនុស្សេហិ ច ភាសិតានិ “នមោ តស្ស ភគវតោ”តិអាទីនិ (ទី. និ. ២.៣៧១; ម. និ. ១.២៩០; ២.២៩០, ៣៥៧; សំ. និ. ១១៨៧; ២.៣៨; អ. និ. ៥.១៩៤) តិស្សោ សង្គីតិយោ អារូឡ្ហានិ ឧទានានិ សន្តិ ឯវ, តានិ សព្ពានិបិ ឥធ ន អធិប្បេតានិ។ យំ បន សម្មាសម្ពុទ្ធេន សាមំ អាហច្ចភាសិតំ ជិនវចនភូតំ, តទេវ ធម្មសង្គាហកេហិ “ឧទាន”ន្តិ សង្គីតំ, តទេវ ច សន្ធាយ ភគវតា បរិយត្តិធម្មំ នវធា វិភជិត្វា ឧទ្ទិសន្តេន “ឧទាន”ន្តិ វុត្តំ។ យា បន “អនេកជាតិសំសារ”ន្តិអាទិកា (ធ. ប. ១៥៣) គាថា ភគវតា ពោធិមូលេ ឧទានវសេន បវត្តិតា, អនេកសតសហស្សានំ សម្មាសម្ពុទ្ធានំ ឧទានភូតា ច, តា អបរភាគេ ធម្មភណ្ឌាគារិកស្ស ភគវតោ ទេសិតត្តា ធម្មសង្គាហកេហិ **ឧទានបាឡិយំ** សង្គហំ អនារោបេត្វា **ធម្មបទេ** សង្គហិតា, យញ្ច “អញ្ញាសិ វត ភោ កោណ្ឌញ្ញោ អញ្ញាសិ វត ភោ កោណ្ឌញ្ញោ”តិ (សំ. និ. ៥.១០៨១; មហាវ. ១៧; បដិ. ម. ២.៣០) ឧទានវចនំ ទសសហស្សិលោកធាតុយា ទេវមនុស្សានំ បវេទនសមត្ថ

និគ្គោសវិប្ចារំ ភគវតា ភាសិតំ, តទបិ បឋមពោធិយំ សព្ពេសំ ឯវ ភិក្ខូនំ សម្មាបដិបត្តិបច្ចវេក្ខណហេតុកំ “អារាធយិំសុ វត មំ ភិក្ខូ ឯកំ សមយ”ន្តិអាទិវចនំ (ម. និ. ១.២២៥) វិយ ធម្មចក្កប្បវត្តនសុត្តន្តទេសនាបរិយោសានេ អត្តនាបិ អធិគតធម្មេកទេសស្ស យថាទេសិតស្ស អរិយមគ្គស្ស សព្ពបឋមំ សារកេសុ ថេរេន អធិគតត្តា អត្តនោ បរិស្សមស្ស សផលភាវបច្ចវេក្ខណហេតុកំ បីតិសោមនស្សជនិតំ ឧទាហារមត្តំ, ន បន “យទា ហវេ បាតុភវន្តិ ធម្មា”តិអាទិវចនំ វិយ (មហាវ. ១; ឧទា. ១) បវត្តិយា, និវត្តិយា វា បកាសនន្តិ ធម្មសង្គាហកេហិ **ឧទានបាឡិយំ** ន សង្គីតន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ **ឧទានបាឡិយំ** បន អដ្ឋសុ វគ្គេសុ ទស ទស កត្វា អសីតិយេវ សុត្តន្តា សង្គីតា។ តថា ហិ **តទដ្ឋកថាយំ** វុត្តំ –

“អសីតិយេវ សុត្តន្តា, វគ្គា អដ្ឋ សមាសតោ”តិ។ (ឧទា. អដ្ឋ. គន្ថារម្ភកថា)។

ឥធ បន “ទ្វេអសីតិ សុត្តន្តា”តិ វុត្តំ, តំ ឧទានបាឡិយា ន សមេតិ, តស្មា “អសីតិ សុត្តន្តា”តិ បាឋេន ភវិតព្ពំ។ អបិច ន កេវលំ ឥធេវ, អថ ខោ អញ្ញាសុបិ (វិ. អដ្ឋ. ១.បឋមមហាសង្គីតិកថា) វិនយាភិធម្មដ្ឋកថាសុ (ធ. សំ. និទានកថា) តថាយេវ វុត្តត្តា “អប្បកំ បន ឩនមធិកំ វា គណនូបគំ ន ហោតី”តិ បរិយាយេន អនេកំសេន វុត្តំ សិយា។ យថា វា តថា វា អនុមានេន គណនមេវ ហិ តត្ថ តត្ថ ឩនាធិកសង្ខ្យា, ឥតរថា តាយេវ ន សិយុន្តិបិ វទន្តិ, បច្ឆា បមាទលេខវចនំ វា ឯតំ។

វុត្តញ្ហេតំ ភគវតាតិអាទិនយប្បវត្តាតិ ឯត្ថ **អាទិ**សទ្ទេន “វុត្តញ្ហេតំ ភគវតា, វុត្តមរហតាតិ មេ សុតំ។ ឯកធម្មំ ភិក្ខវេ, បជហថ, អហំ វោ បាដិភោគោ អនាគាមិតាយ។ កតមំ ឯកធម្មំ? លោភំ ភិក្ខវេ, ឯកធម្មំ បជហថ, អហំ វោ បាដិភោគោ អនាគាមិតាយា”តិ (ឥតិវុ. ១) ឯវមាទិនា ឯកទុកតិកចតុក្កនិបាតវសេន វុត្តំ ទ្វាទសុត្តរសតសុត្តសមូហំ សង្គណ្ហាតិ។ តថា ហិ ឥតិវុត្តកបាឡិយមេវ ឧទានគាថាហិ ទ្វាទសុត្តរសតសុត្តានិ គណេត្វា សង្គីតានិ, **តទដ្ឋកថាយ**ម្បិ (ឥតិវុ. អដ្ឋ. និទានវណ្ណនា) តថាយេវ វុត្តំ។ តស្មា “ទ្វាទសុត្តរសតសុត្តន្តា” ឥច្ចេវ បាឋេន ភវិតព្ពំ, យថាវុត្តនយេន វា អនេកំសតោ វុត្តន្តិបិ វត្តុំ សក្កា, តថាបិ ព្លទិសេ ឋានេ បមាណំ ទស្សេន្តេន យាថាវតោវ និយមេត្វា ទស្សេតព្ពន្តិ “ទសុត្តរសតសុត្តន្តា”តិ ឥទំ បច្ឆា បមាទលេខមេវាតិ គហេតព្ពន្តិ វទន្តិ។ ឥតិ ឯវំ ភគវតា វុត្តំ **ឥតិវុត្តំ។** ឥតិវុត្តន្តិ សង្គីតំ **ឥតិវុត្តកំ។** វុឌ្ឍិនាមំ វា ឯតំ យថា “យេវាបនកំ, នតុម្ហាកវគ្គោ”តិ, វុត្តញ្ហេតំ ភគវតា, វុត្តមរហតាតិ មេ សុតន្តិ និទានវចនេន សង្គីតំ យថាវុត្តសុត្តសមូហំ។

ជាតំ ភូតំ បុរាវុត្តំ ភគវតោ បុព្ពចរិតំ កាយតិ កថេតិ បកាសេតិ ឯតេនាតិ **ជាតកំ,** តំ បន ឥមានីតិ ទស្សេតុំ **“អបណ្ណកជាតកាទីនី”**តិអាទិមាហ។ តត្ថ **“បញ្ញាសាធិកានិ បញ្ចជាតកសតានី”**តិ ឥទំ អប្បកំ បន ឩនមធិកំ វា គណនូបគំ ន ហោតីតិ កត្វា អនេកំសេន, វោហារសុខតាមត្តេន ច វុត្តំ។ ឯកំសតោ ហិ សត្តចត្តាលីសាធិកានិយេវ យថាវុត្តគណនតោ តីហិ ឩនត្តា។ តថា ហិ ឯកនិបាតេ បញ្ញាសសតំ, ទុកនិបាតេ សតំ, តិកនិបាតេ បញ្ញាស, តថា ចតុក្កនិបាតេ, បញ្ចកនិបាតេ បញ្ចវីស, ឆក្កនិបាតេ វីស, សត្តនិបាតេ ឯកវីស, អដ្ឋនិបាតេ ទស, នវនិបាតេ ទ្វាទស, ទសនិបាតេ សោឡស, ឯកាទសនិបាតេ នវ, ទ្វាទសនិបាតេ ទស, តថា តេរសនិបាតេ, បកិណ្ណកនិបាតេ តេរស, វីសតិនិបាតេ ចុទ្ទស, តីសនិបាតេ ទស, ចត្តាលីសនិបាតេ បញ្ច, បណ្ណាសនិបាតេ តីណិ, សដ្ឋិនិបាតេ ទ្វេ, តថា សត្តតិនិបាតេ, អសីតិនិបាតេ បញ្ច, មហានិបាតេ ទសាតិ សត្តចត្តាលីសាធិកានេវ បញ្ច ជាតកសតានិ សង្គីតានីតិ។

អព្ភុតោ ធម្មោ សភាវោ វុត្តោ យត្ថាតិ **អព្ភុតធម្មំ,** តំ បនិទន្តិ អាហ **“ចត្តារោមេ”**តិអាទិ។ **អាទិ**សទ្ទេន ចេត្ថ –

“ចត្តារោមេ ភិក្ខវេ, អច្ឆរិយា អព្ភុតា ធម្មា អានន្ទេ។ កតមេ ចត្តារោ? សចេ ភិក្ខវេ, ភិក្ខុបរិសា អានន្ទំ ទស្សនាយ ឧបសង្កមតិ, ទស្សនេនបិ សា អត្តមនា ហោតិ។ តត្រ ចេ អានន្ទោ, ធម្មំ ភាសតិ, ភាសិតេនបិ សា អត្តមនា ហោតិ, អតិត្តាវ ភិក្ខវេ ភិក្ខុបរិសា ហោតិ, អថ អានន្ទោ តុណ្ហី ភវតិ។ សចេ ភិក្ខវេ, ភិក្ខុនីបរិសា… បេ…. ឧបាសកបរិសា…បេ…. ឧបាសិកា – បរិសា…បេ…. តុណ្ហី ភវតិ។ ឥមេ ខោ ភិក្ខវេ…បេ…. អានន្ទេ”តិ (អ. និ. ៤.១២៩) –

ឯវមាទិនយប្បវត្តំ តត្ថ តត្ថ ភាសិតំ សព្ពម្បិ អច្ឆរិយព្ភុតធម្មបដិសំយុត្តំ សុត្តន្តំ សង្គណ្ហាតិ។

ចូឡវេទល្លាទីសុ (ម. និ. ១.៤៦០) វិសាខេន នាម ឧបាសកេន បុដ្ឋាយ ធម្មទិន្នាយ នាម ភិក្ខុនិយា ភាសិតំ សុត្តំ **ចូឡវេទល្លំ** នាម។ មហាកោដ្ឋិកត្ថេរេន បុច្ឆិតេន អាយស្មតា **សារិបុត្តត្ថេរេន** ភាសិតំ **មហាវេទល្លំ**

(ម. និ. ១.៤៤៩) នាម។ **សម្មាទិដ្ឋិសុត្តម្បិ** (ម. និ. ១.៨៩) ភិក្ខូហិ បុដ្ឋេន តេនេវ ភាសិតំ, ឯតានិ មជ្ឈិមនិកាយបរិយាបន្នានិ។ **សក្កបញ្ហំ** (ទី. និ. ២.៣៤៤) បន សក្កេន បុដ្ឋោ ភគវា អភាសិ, តំ ទីឃនិកាយបរិយាបន្នំ។ **មហាបុណ្ណមសុត្តំ** (ម. និ. ៣.៨៥) បន តទហុបោសថេ បន្នរសេ បុណ្ណមាយ រត្តិយា អញ្ញតរេន ភិក្ខុនា បុដ្ឋេន ភគវតា ភាសិតំ, តំ មជ្ឈិមនិកាយបរិយាបន្នំ។ ឯវមាទយោ **សព្ពេបិ** តត្ថ តត្ថាគតា **វេទញ្ច តុដ្ឋិញ្ច លទ្ធា លទ្ធា បុច្ឆិតសុត្តន្តា "វេទល្ល"ន្តិ វេទិតព្ពំ។ វេទ**ន្តិ ញាណំ។ **តុដ្ឋិ**ន្តិ យថាភាសិតធម្មទេសនំ វិទិត្វា "សាធុ អយ្យោ សាធាវុសោ"តិអាទិនា អព្ភនុមោទនវសប្បវត្តំ បីតិសោមនស្សំ។ **លទ្ធា លទ្ធា**តិ លភិត្វា លភិត្វា, បុនប្បុនំ លភិត្វាតិ វុត្តំ ហោតិ, ឯតេន **វេទ**សទ្ទោ ញាណេ, សោមនស្សេ ច ឯកសេសនយេន, សាមញ្ញនិទ្ទេសេន វា បវត្តតិ, វេទម្ហិ និស្សិតំ តស្ស លភាបនវសេនាតិ **វេទល្ល**ន្តិ ច ទស្សេតិ។

ឯវំ អង្គវសេន សកលម្បិ ពុទ្ធវចនំ វិភជិត្វា ឥទានិ ធម្មក្ខន្ធវសេន វិភជិតុកាមោ "**កថ**"ន្តិអាទិមាហ។ តត្ថ **ធម្មក្ខន្ធវសេនា**តិ ធម្មរាសិវសេន។ "**ទ្វាសីតិ**"តិ អយំ គាថា វុត្តត្ថាវ។ **ឯវំ បរិទីបិតធម្មក្ខន្ធវសេនា**តិ គោបកមោគ្គល្លានេន នាម ព្រាហ្មណេន បុដ្ឋេន គោបក**មោគ្គល្លានសុត្តេ** (ម. និ. ៣.៧៩) អត្តនោ គុណប្បកាសនត្ថំ វា **ថេរគាថាយំ** (ថេរគា. ១០១៧ អាទយោ) អាយស្មតា អានន្ទត្ថេរេន សមន្តតោ ទីបិតធម្មក្ខន្ធវសេន ឥមិនា ឯវំ តេន អបរិទីបិតាបិ ធម្មក្ខន្ធា សន្តីតិ បកាសេតិ, តស្មា កថាវត្ថុប្បករណ **មាធុរិយសុត្តាទីនំ** (ម. និ. ២.៣១៧) វិមានវត្ថាទីសុ កេសញ្ចិ គាថានញ្ច វសេន ចតុរាសីតិសហស្សតោបិ ធម្មក្ខន្ធានំ អធិកតា វេទិតព្ពា។

ឯត្ថ ច **សុភសុត្តំ** (ទី. និ. ១.៤៤៤), **គោបកមោគ្គល្លានសុត្តញ្ច** បរិនិព្ពុតេ ភគវតិ អានន្ទត្ថេរេន ភាសិតត្តា ចតុរាសីតិធម្មក្ខន្ធសហស្សេសុ អន្តោគធំ ហោតិ, ន ហោតីតិ? **បដិសម្ភិទាគណ្ឋិបទេ** តាវ ឥទំ វុត្តំ "សយំ វុត្តធម្មក្ខន្ធានម្បិ ភិក្ខុតោ គហិតេយេវ សង្គហេត្វា ឯវមាហាតិ ទដ្ឋព្ព"ន្តិ, ភគវតា បន ទិន្ននយេ ឋត្វា ភាសិតត្តា "សយំ វុត្តម្បិ ចេតំ សុត្តទ្វយំ ភគវតោ គហិតេយេវ សង្គហេត្វា វុត្ត"ន្តិ ឯវម្បិ វត្តុំ យុត្តតរំ វិយ ទិស្សតិ។ ភគវតា ហិ ទិន្ននយេ ឋត្វា សាវកា ធម្មំ ទេសេន្តិ, តេនេវ សាវកភាសិតម្បិ កថាវត្ថាទិកំ ពុទ្ធភាសិតំ នាម ជាតំ, តតោយេវ ច អត្តនា ភាសិតម្បិ សុភសុត្តាទិកំ សង្គីតិមារោបេន្តេន អាយស្មតា អានន្ទត្ថេរេន "ឯវំ មេ សុត"ន្តិ វុត្តំ។

ឯកានុសន្ធិកំ សុត្តំ សតិបដ្ឋានាទិ។ សតិបដ្ឋានសុត្តញ្ហិ "ឯកាយនោ អយំ ភិក្ខវេ, មគ្គោ សត្តានំ វិសុទ្ធិយា"តិអាទិនា (ទី. និ. ២.៣៧៣; ម. និ. ១.១០៦; សំ. និ. ៣.៣៦៧-៣៨៤) ចត្តារោ សតិបដ្ឋានេ អារភិត្វា តេសំយេវ វិភាគទស្សនវសេន បវត្តត្តា "ឯកានុសន្ធិក"ន្តិ វុច្ចតិ។ **អនេកានុសន្ធិកំ** បរិនិព្ពានសុត្តាទិ (ទី. និ. ២.១៣១ អាទយោ) បរិនិព្ពានសុត្តញ្ហិ នានាឋានេសុ នានាធម្មទេសនានំ វសេន បវត្តត្តា "អនេកានុសន្ធិក"ន្តិ វុច្ចតិ។

> "កតិ ឆិន្ទេ កតិ ជហេ, កតិ ចុត្តរិ ភាវយេ;
> កតិ សង្គាតិគោ ភិក្ខុ, 'ឱឃតិណ្ណោ'តិ វុច្ចតី"តិ។ (សំ. និ. ១.៥); –

ឯវមាទិនា បញ្ហាបុច្ឆនំ គាថាពន្ធេសុ ឯកោ ធម្មក្ខន្ធោ។

> "បញ្ច ឆិន្ទេ បញ្ច ជហេ, បញ្ច ចុត្តរិ ភាវយេ;
> បញ្ច សង្គាតិគោ ភិក្ខុ, 'ឱឃតិណ្ណោ'តិ វុច្ចតី"តិ។ (សំ. និ. ១.៥); –

ឯវមាទិនា ច វិស្សជ្ជនំ ឯកោ ធម្មក្ខន្ធោ។

តិកទុកភាជនំ ធម្មសង្គណិយំ និក្ខេបកណ្ឌអដ្ឋកថាកណ្ឌវសេន គហេតព្ពំ។ តស្មា យំ **កុសលត្តិកមាតិកាបទស្ស** (ធ. ស. ១) វិភជនវសេន **និក្ខេបកណ្ឌេ** វុត្តំ –

"កតមេ ធម្មា កុសលា? តីណិ កុសលមូលានិ...បេ.... ឥមេ ធម្មា កុសលា។ កតមេ ធម្មា អកុសលា? តីណិ អកុសលមូលានិ...បេ.... ឥមេ ធម្មា អកុសលា។ កតមេ ធម្មា អព្យាកតា"? កុសលាកុសលានំ ធម្មានំ វិបាកា...បេ.... ឥមេ ធម្មា អព្យាកតា"តិ (ធ. ស. ១៨៧),

អយមេកោ ធម្មក្ខន្ធោ។ ឯស នយោ សេសត្តិកទុកបទវិភជនេសុបិ។ យទបិ **អដ្ឋកថាកណ្ឌេ** វុត្តំ –

“កតមេ ធម្មា កុសលា? ចតូសុ ភូមីសុ កុសលំ។ ឥមេ ធម្មា កុសលា។ កតមេ ធម្មា អកុសលា? ទ្វាទស អកុសលចិត្តុប្បាទា។ ឥមេ ធម្មា អកុសលា។ កតមេ ធម្មា អព្យាកតា? ចតូសុ ភូមីសុ វិបាកោ តីសុ ភូមីសុ កិរិយាព្យាកតំ រូបញ្ច និព្ពានញ្ច។ ឥមេ ធម្មា អព្យាកតា”តិ (ធ. ស. ១៣៨៦),

អយំ កុសលត្តិកមាតិកាបទស្ស វិភជនវសេន បវត្តោ ឯកោ ធម្មក្ខន្ធោ។ ឯស នយោ សេសេសុបិ។ **ចិត្តវារភាជនំ** បន **ចិត្តុប្បាទកណ្ឌ** វសេន (ធ. ស. ១) គហេតព្ពំ។ យញ្ហិ តត្ថ វុត្តំ កុសលចិត្តវិភជនត្ថំ –

“កតមេ ធម្មា កុសលា? យស្មិំ សមយេ កាមាវចរំ កុសលំ ចិត្តំ ឧប្បន្នំ ហោតិ សោមនស្សសហគតំ ញាណសម្បយុត្តំ រូបារម្មណំ វា…បេ.… តស្មិំ សមយេ ផស្សោ ហោតិ…បេ.… អវិក្ខេបោ ហោតី”តិ (ធ. ស. ១),

អយមេកោ ធម្មក្ខន្ធោ។ ឯវំ សេសចិត្តវារវិភជនេសុ។ **ឯកោ ធម្មក្ខន្ធោ**តិ (ឯកមេកោ ធម្មក្ខន្ធោ ឆឡ អដ្ឋ.) ច ឯកេកោ ធម្មក្ខន្ធោតិ អត្ថោ។ “ឯកមេកំ តិកទុកភាជនំ, ឯកមេកំ ចិត្តវារភាជន”ន្តិ ច វចនតោ ហិ “ឯកេកោ”តិ អវុត្តេបិ អយមត្ថោ សាមត្ថិយតោ វិញ្ញាយមានោវ ហោតិ។

វត្ថុ នាម សុទិន្នកណ្ឌាទិ។ **មាតិកា** នាម “យោ បន ភិក្ខុ ភិក្ខូនំ សិក្ខាសាជីវសមាបន្នោ”តិអាទិនា (បារា. ៤៤) តស្មិំ តស្មិំ អជ្ឈាចារេ បញ្ញត្តំ ឧទ្ទេស សិក្ខាបទំ។ **បទភាជនិយ**ន្តិ តស្ស តស្ស សិក្ខាបទស្ស “យោ បនាតិ យោ យាទិសោ”តិអាទិ (បារា. ៤៥) នយប្បវត្តំ បទវិភជនំ។ **អន្តរាបត្តី**តិ “បដិលាតំ ឧក្ខិបតិ, អាបត្តិ ទុក្កដស្សា”តិ (បាចិ. ៣៥៥) ឯវមាទិនា សិក្ខាបទន្តរេសុ បញ្ញត្តា អាបត្តិ។ **អាបត្តី**តិ តំតំសិក្ខាបទានុរូបំ វុត្តោ តិកច្ឆេទមុត្តោ អាបត្តិវារោ។ **អនាបត្តី**តិ “អនាបត្តិ អជានន្តស្ស អសាទិយន្តស្ស ខិត្តចិត្តស្ស វេទនាដ្ដស្ស អាទិកម្មិកស្សា”តិអាទិ (បារា. ៦៦) នយប្បវត្តោ អនាបត្តិវារោ។ **តិកច្ឆេទោ**តិ “ទសាហាតិក្កន្តេ អតិក្កន្តសញ្ញី និស្សគ្គិយំ បាចិត្តិយំ, ទសាហាតិក្កន្តេ វេមតិកោ…បេ.… ទសាហាតិក្កន្តេ អនតិក្កន្តសញ្ញី និស្សគ្គិយំ បាចិត្តិយ”ន្តិ (បារា. ៤៦៨) ឯវមាទិនយប្បវត្តោ តិកបាចិត្តិយ-តិក-ទុក្កដាទិភេទោ តិកបរិច្ឆេទោ។ **តត្ថា**តិ តេសុ វត្ថុមាតិកាទីសុ។

ឯវំ អនេកនយសមលង្កតំ សង្គីតិប្បការំ ទស្សេត្វា “អយំ ធម្មោ, អយំ វិនយោ…បេ.… ឥមានិ ចតុរាសីតិ ធម្មក្ខន្ធសហស្សានី”តិ ពុទ្ធវចនំ ធម្មវិនយាទិភេទេន វវត្ថបេត្វា សង្គាយន្តេន មហាកស្សបប្បមុខេន វសីគណេន អនេកច្ឆរិយបាតុភាវបដិមណ្ឌិតាយ សង្គីតិយា ឥមស្ស ទីឃាគមស្ស ធម្មភាវោ, មជ្ឈិមពុទ្ធវចនាទិភាវោ ច វវត្ថាបិតោតិ ទស្សេន្តោ **“ឯវមេត”**ន្តិអាទិមាហ។ សាធារណវចនេន ទស្សិតេបិ ហិ “យទត្ថំ សំវណ្ណេតុំ ឥទមារភតិ, សោយេវ បធានវសេន ទស្សិតោ”តិ អាចរិយេហិ អយំ សម្ពន្ធោ វុត្តោ។ អបរោ នយោ – ហេដ្ឋា វុត្តេសុ ឯកវិធាទិភេទភិន្នេសុ បការេសុ ធម្មវិនយាទិភាវោ សង្គីតិការកេ ហេវ សង្គីតិកាលេ វវត្ថាបិតោ, ន បច្ឆា កប្បនមត្តសិទ្ធោតិ ទស្សេន្តោ **“ឯវមេត”**ន្តិអាទិមាហាតិបិ វត្តព្ពោ។ ន កេវលំ យថាវុត្តប្បការមេវ វវត្ថាបេត្វា សង្គីតំ, អថ ខោ អញ្ញម្បីតិ ទស្សេតិ **“ន កេវលញ្ច”**តិអាទិនា។ **ឧទានសង្គហោ** នាម បឋមបារាជិកាទីសុ អាគតានំ វិនីតវត្ថុអាទីនំ សង្ខេបតោ សង្គហទស្សនវសេន ធម្មសង្គាហកេហិ ឋបិតា –

> “មក្កដី វជ្ជិបុត្តា ច, គិហី នគ្គោ ច តិត្ថិយា;
> ទារិកុប្បលវណ្ណា ច, ព្យញ្ជនេហិ បរេ ទុវេ”តិ។ អាទិកា (បារា. ៦៦); –

គាថាយោ។ វុច្ចមានស្ស ហិ វុត្តស្ស វា អត្ថស្ស វិប្បកិណ្ណភាវេន បវត្តិតុំ អទត្វា ឧទ្ធំ ទានំ រក្ខណំ **ឧទានំ**, សង្គហវចនន្តិ អត្ថោ។ សីលក្ខន្ធវគ្គមូលបរិយាយវគ្គាទិវសេន **វគ្គសង្គហោ។ វគ្គោ**តិ ហិ ធម្មសង្គាហកេហេវ កតា សុត្តសមុទាយស្ស សមញ្ញា។ ឧត្តរិមនុស្សបេយ្យាលនីលបេយ្យាលាទិវសេន **បេយ្យាលសង្គហោ។** បាតុំ រក្ខិតុំ, វិត្ថារិតុំ វា អលន្តិ ហិ **បេយ្យាលំ**, សង្ខិបិត្វា ទស្សនវចនំ។ អង្គុត្តរនិកាយាទីសុ **និបាតសង្គហោ**, គាថង្គាទិវសេន និបាតនំ។ សមុទាយករណញ្ហិ និបាតោ។ ទេវតាសំយុត្តាទិវសេន (សំ. និ. ១.១) **សំយុត្តសង្គហោ។** វគ្គសមុទាយេ ឯវ ធម្មសង្គាហកេហិ កតា សំយុត្តសមញ្ញា។ មូលបណ្ណាសកាទិវសេន **បណ្ណាសសង្គហោ**, បញ្ញាស បញ្ញាស សុត្តានិ គណេត្វា សង្គហោតិ វុត្តំ ហោតិ។ **អាទិ**សទ្ទេន តស្សំ តស្សំ បាឡិយំ ទិស្សមានំ សង្គីតិការកវចនំ សង្គណ្ហាតិ។ ឧទានសង្គហ…បេ.… បណ្ណាសសង្គហាទីហិ អនេកវិធំ តថា។ **សត្តហិ មាសេហី**តិ កិរិយាបវគ្គោ តតិយា “ឯកាហេនេវ ពារាណសី បាយាសិ។ នវហិ មាសេហិ វិហារំ និដ្ឋាបេសី”តិអាទីសុ វិយ។ កិរិយាយ អាសុំ បរិនិដ្ឋាបនញ្ហិ កិរិយាបវគ្គោ។

តទា អនេកច្ឆរិយបាតុភាវទស្សនេន សាធូនំ បសាទជននត្ថមាហ **“សង្គីតិបរិយោសានេ ចស្សា”**តិអាទិ។ អស្ស ពុទ្ធវចនស្ស សង្គីតិបរិយោសានេ សញ្ជាតប្បមោទា វិយ, សាធុការំ ទទមានា វិយ ច សង្កម្បិ…បេ.…

បាតុរហេសុន្តិ សម្ពន្ធោ។ **វិយា**តិ ហិ ឧភយត្ថ យោជេតព្ពំ។ បវត្តនេ, បវត្តនាយ វា សមត្ថំ **បវត្តនសមត្ថំ។ ឧទកបរិយន្ត**ន្តិ បថវីសន្ធារកឧទកបរិយោសានំ កត្វា, សហ តេន ឧទកេន, តំ វា ឧទកំ អាហច្ចាតិ វុត្តំ ហោតិ, តេន ឯកទេសកម្បនំ និវារេតិ។ **សង្កម្បី**តិ ឧទ្ធំ ឧទ្ធំ គច្ឆន្តី សុដ្ឋុ កម្បិ។ **សម្បកម្បី**តិ ឧទ្ធមធោ ច គច្ឆន្តី សម្មា បការេន កម្បិ។ **សម្បវេធី**តិ ចតូសុ ទិសាសុ គច្ឆន្តី សុដ្ឋុ ភិយ្យោ បវេធិ។ ឯវំ ឯតេន បទត្តយេន ឆប្បការំ បថវីចលនំ ទស្សេតិ។ អថ វា បុរត្ថិមតោ, បច្ឆិមតោ ច ឧន្នមនឱនមនវសេន **សង្កម្បិ។** ឧត្តរតោ, ទក្ខិណតោ ច ឧន្នមនឱនមនវសេន **សម្បកម្បិ។** មជ្ឈិមតោ, បរិយន្តតោ ច ឧន្នមនឱនមនវសេន **សម្បវេធិ។** ឯវម្បិ ឆប្បការំ បថវីចលនំ ទស្សេតិ, យំ សន្ធាយ **អដ្ឋកថាសុ** វុត្តំ --

“បុរត្ថិមតោ ឧន្នមតិ បច្ឆិមតោ ឱនមតិ, បច្ឆិមតោ ឧន្នមតិ បុរត្ថិមតោ ឱនមតិ, ឧត្តរតោ ឧន្នមតិ ទក្ខិណតោ ឱនមតិ, ទក្ខិណតោ ឧន្នមតិ ឧត្តរតោ ឱនមតិ , មជ្ឈិមតោ ឧន្នមតិ បរិយន្តតោ ឱនមតិ, បរិយន្តតោ ឧន្នមតិ មជ្ឈិមតោ ឱនមតីតិ ឯវំ ឆប្បការំ...បេ.... អកម្បិត្ថា”តិ (ពុ. វំ. អដ្ឋ. ៧១)។

អច្ឆរំ បហរិតុំ យុត្តានិ **អច្ឆរិយានិ**, បុប្ផវស្សចេលុក្ខេបាទីនិ អញ្ញាយបិ សា សមញ្ញាយ បាកដាតិ ទស្សេន្តោ អាហ **“យា លោកេ”**តិអាទិ។ យា បឋមមហាសង្គីតិ ធម្មសង្គាហកេហិ មហាកស្សបាទីហិ បញ្ចហិ សតេហិ យេន កតា សង្គីតា, តេន បញ្ច សតានិ ឯតិស្សាតិ **“បញ្ចសតា”**តិ ច ថេរេហេវ កតត្តា ថេរា មហាកស្សបាទយោ ឯតិស្សា, ថេរេហិ វា កតាតិ **“ថេរិកា”**តិ ច លោកេ បវុច្ចតិ, អយំ បឋមមហាសង្គីតិ នាមាតិ សម្ពន្ធោ។

ឯវំ បឋមមហាសង្គីតិ ទស្សេត្វា យទត្ថំ សា ឥធ ទស្សិតា, ឥទានិ តំ និទានំ និគមនវសេន ទស្សេន្តោ **“ឥមិស្សា”**តិអាទិមាហ។ **អាទិនិកាយស្សា**តិ សុត្តន្តបិដកបរិយាបន្នេសុ បញ្ចសុ និកាយេសុ អាទិភូតស្ស ទីឃនិកាយស្ស។ ខុទ្ទកបរិយាបន្នោ ហិ វិនយោ បឋមំ សង្គីតោ។ តថា ហិ វុត្តំ **“សុត្តន្ត បិដកេ”**តិ។ **តេនា**តិ តថា វុត្តត្តា, ឥមិនា យថាវុត្តបឋមមហាសង្គីតិយំ តថាវចនមេវ សន្ធាយ មយា ហេដ្ឋា ឯវំ វុត្តន្តិ បុព្ពាបរសម្ពន្ធំ, យថាវុត្តវិត្ថារវចនស្ស វា គុណំ ទស្សេតីតិ។

ឥតិ សុមង្គលវិលាសិនិយា ទីឃនិកាយដ្ឋកថាយ បរមសុខុមគម្ភីរទុរនុពោធត្ថបរិទីបនាយ សុវិមលវិបុលបញ្ញាវេយ្យត្តិយជននាយ អជ្ជវមទ្ទវសោរច្ចសទ្ធាសតិធិតិពុទ្ធិខន្តិ វីរិយាទិធម្មសមង្គិនា សាដ្ឋកថេ បិដកត្តយេ អសង្គាសំហីរវិសារទញាណចារិនា អនេកប្បភេទសកសមយសមយន្តរគហនជ្ឈោគាហិនា មហាគណិនា មហាវេយ្យាករណេន ញាណាភិវំសធម្មសេនាបតិនាមថេរេន មហាធម្មរាជាធិរាជគរុនា កតាយ សាធុវិលាសិនិយា នាម លីនត្ថបកាសនិយា ពាហិរនិទានវណ្ណនាយ លីនត្ថបកាសនា។

និទានកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

១. ព្រហ្មជាលសុត្តំ

បរិព្ពាជកកថាវណ្ណនា

១. ឯត្តាវតា ច បរមសណ្ហសុខុមគម្ភីរទុទ្ទសានេកវិធនយសមលង្កតំ ព្រហ្មជាលស្ស សាធារណតោ ពាហិរនិទានំ ទស្សេត្វា ឥទានិ អព្ភន្តរនិទានំ សំវណ្ណេន្តោ អត្ថាធិគមស្ស សុនិក្ខិត្តបទមូលកត្តា, សុនិក្ខិត្តបទភាវស្ស ច "ឥទមេវ"ន្តិ សភាវវិភាវនេន បទវិភាគេន សាធេតព្ពត្តា បឋមំ តាវ បទវិភាគំ ទស្សេតុំ **"តត្ថ ឯវ"**ន្តិអាទិមាហ។ បទវិភាគេន ហិ "ឥទំ នាម ឯតំ បទ"ន្តិ វិជាននេន តំតំបទានុរូបំ លិង្គវិភត្តិ វចនកាលបយោគាទិកំ សម្មាបតិដ្ឋាបនតោ យថាវុត្តស្ស បទស្ស សុនិក្ខិត្តតា ហោតិ, តាយ ច អត្ថស្ស សមធិគមិយតា។ យថាហ "សុនិក្ខិត្តស្ស ភិក្ខវេ – បទព្យញ្ជនស្ស អត្ថោបិ សុនយោហោតី"តិអាទិ។ អបិច សម្ពន្ធតោ, បទតោ, បទវិភាគតោ, បទត្ថតោ អនុយោគតោ, បរិហារតោ ចាតិ ឆហាការេហិ អត្ថវណ្ណនា កាតព្ពា។ តត្ថ **សម្ពន្ធោ** នាម ទេសនាសម្ពន្ធោ, យំ លោកិយា "ឧម្មុគ្ឃាតោ"តិបិ វទន្តិ, សោ បន បាឡិយា និទានបាឡិវសេន, និទានបាឡិយា ច សង្គីតិវសេន វេទិតព្ពោ។ បឋមមហាសង្គីតិ ទស្សេន្តេន ហិ និទានបាឡិយា សម្ពន្ធោ ទស្សិតោ, តស្មា បទាទិវសេនេវ សំវណ្ណនំ ករោន្តោ **"ឯវ"**ន្តិអាទិមាហ។ ឯត្ថ ច **"ឯវន្តិ និបាតបទ**ន្តិអាទិនា បទតោ, បទវិភាគតោ ច សំវណ្ណនំ ករោតិ បទានំ តព្ពិសេសានញ្ច ទស្សិតត្តា។ **បទវិភាគោ**តិ ហិ បទានំ វិសេសោយេវ អធិប្បេតោ, ន បទវិគ្គហោ។ បទានិ ច បទវិភាគោ ច **បទវិភាគោ។** អថ វា បទវិភាគោ ច បទវិគ្គហោ ច **បទវិភាគោ**តិ ឯកសេសវសេន បទបទវិគ្គហាបិ បទវិភាគសទ្ទេន វុត្តាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ បទវិគ្គហតោ បន "ភិក្ខូនំ សង្ឃោ"តិអាទិនា ឧបរិ សំវណ្ណនំ ករិស្សតិ, តថា បទត្ថានុយោគបរិហារេហិបិ។ **ឯវ**ន្តិ ឯត្ថ លុត្តនិទ្ទិដ្ឋឥតិ-សទ្ទោ អាទិអត្ថោ អន្តរាសទ្ទ ច សទ្ទាទីនម្បិ សង្គហិតត្តា, នយគ្គហណេន វា តេ គហិតា។ តេនាហ **"មេតិអាទីនិ នាមបទានី"**តិ។ ឥតរថា ហិ អន្តរាសទ្ទំ ច សទ្ទាទីនម្បិ និបាតភាវោ វត្តព្ពោ សិយា។ **មេតិអាទីនី**តិ ឯត្ថ បន **អាទិ**-សទ្ទេន យាវ បដិសទ្ទោ , តាវ តទវសិដ្ឋាយេវ សទ្ទា សង្គហិតា។ **បដីតិ ឧបសគ្គបទំ** បតិសទ្ទស្ស ការិយភាវតោ។

ឥទានិ អត្ថុទ្ធារក្កមេន បទត្ថតោ សំវណ្ណនំ ករោន្តោ **"អត្ថតោ បនា"**តិអាទិមាហ។ ឥមស្មឹ បន ឋានេ សោតូនំ សំវណ្ណនានយកោសល្លត្ថំ សំវណ្ណនាប្បការា វត្តព្ពា។ កថំ?

ឯកនាឡិកា កថា ច, ចតុរស្សា តថាបិ ច;
និសិន្នវត្តិកា ចេវ, តិធា សំវណ្ណនំ វទេ។

តត្ថ បាឡឹ វត្វា ឯកេកបទស្ស អត្ថកថនំ ឯកាយ នាឡិយា មិនិតសទិសត្តា, ឯកេកំ វា បទំ នាឡំ មូលំ, ឯកមេកំ បទំ វា នាឡិកា អត្ថនិគ្គមនមគ្គោ ឯតិស្សាតិ កត្វា **ឯកនាឡិកា** នាម។ បដិបក្ខំ ទស្សេត្វា, បដិបក្ខស្ស ច ឧបមំ ទស្សេត្វា, សបក្ខំ ទស្សេត្វា, សបក្ខស្ស ច ឧបមំ ទស្សេត្វា, កថនំ ចតូហិ ភាគេហិ វុត្តត្តា, ចត្តារោ វា រស្សា សល្លក្ខណូបាយា ឯតិស្សាតិ កត្វា **ចតុរស្សា** នាម, វិសភាគធម្មវសេនេវ បរិយោសានំ គន្ត្វា បុន សភាគធម្មវសេនេវ បរិយោសានគមនំ និសីទាបេត្វា បតិដ្ឋាបេត្វា អាវត្តនយុត្តត្តា, និយមតោ វា និសិន្នស្ស អារទ្ធស្ស វត្តោ សំវត្តោ ឯតិស្សាតិ កត្វា **និសិន្នវត្តិកា** នាម, យថារទ្ធស្ស អត្ថស្ស វិសុំ វិសុំ បរិយោសានាបិ និយុត្តាតិ វុត្តំ ហោតិ, សោទាហរណា បន កថា អង្គុត្តរដ្ឋកថាយ តង្ខិកាយំ ឯកាទសនិបាតេ គោបាលកសុត្តវណ្ណនាតោ គហេតព្ពា។

ភេទកថា តត្វកថា, បរិយាយកថាបិ ច;
ឥតិ អត្ថក្កមេ វិទ្វា, តិធា សំវណ្ណនំ វទេ។

តត្ថ បកតិអាទិវិចារណា **ភេទកថា** យថា "ពុជ្ឈតីតិ ពុទ្ធោ"តិអាទិ។ សរូបវិចារណា **តត្វកថា** យថា "ពុទ្ធោតិ យោ សោ ភគវា សយម្ភូ អនាចរិយកោ"តិអាទិ (មហានិ. ១៩២; ចូឡនិ. ៩៧; បដិ. ម. ១.១៦១)។ វេវចនវិចារណា **បរិយាយកថា** យថា "ពុទ្ធោ ភគវា សព្ពញ្ញូ លោកនាយកោ"តិអាទិ (នេត្តិ. ៣៨ វេវចនាហារវិភង្គនិស្សិតោ បាឡិ)។

បយោជនញ្ច បិណ្ឌត្ថោ, អនុសន្ធិ ច ចោទនា;
បរិហារោ ច សព្ពត្ថ, បញ្ចធា វណ្ណនំ វទេ។

តត្ថ **បយោជនំ** នាម ទេសនាផលំ, តំ បន សុគមយញាណាទិ។ **បិណ្ឌត្ថោ** នាម វិប្បកិណ្ណស្ស អត្ថស្ស សុវិជាននត្ថំ សម្បិណ្ឌេត្វា កថនំ។ **អនុសន្ធិ** នាម បុច្ឆានុសន្ធាទិ។ **ចោទនា** នាម យថាវុត្តស្ស វចនស្ស វិរោធិកថនំ។ **បរិហារោ** នាម តស្ស អវិរោធិកថនំ។

ឧម្ឃាតោ បទញ្ចេវ, បទត្ថោ បទវិគ្គហោ;
ចាលនា បច្ចុបដ្ឋានំ, ឆធា សំវណ្ណនំ វទេ។ (វជិរ. ដី. បឋមមហាសង្គីតិវណ្ណនា);

តត្ថ អជ្ឈត្តិកាទិនិទានំ **ឧម្ឃាតោ**។ "ឯវមិទ"ន្តិ នានាវិធេន បទវិសេសតាកថនំ **បទំ,** សទ្ទត្ថាធិប្បាយត្ថាទិ **បទត្ថោ**។ អនេកធា និព្ពចនំ **បទវិគ្គហោ**។ **ចាលនា** នាម ចោទនា។ **បច្ចុបដ្ឋានំ** បរិហារោ។

សមុដ្ឋានំ បទត្ថោ ច, ភាវានុវាទវិធយោ;
វិរោធោ បរិហារោ ច, និគមនន្តិ អដ្ឋធា។

តត្ថ **សមុដ្ឋាន**ន្តិ អជ្ឈត្តិកាទិនិទានំ។ **បទត្ថោ**តិ អធិប្បេតានធិប្បេតាទិវសេន អនេកធា បទស្ស អត្ថោ។ **ភាវោ**តិ អធិប្បាយោ។ **អនុវាទវិធយោ**តិ បឋមវចនំ **វិធិ,** តទាវិករណវសេន បច្ឆា វចនំ **អនុវាទោ,** វិសេសនវិសេស្យានំ វា **វិធានុវាទ** សមញ្ញា។ **វិរោធោ**តិ អត្ថនិច្ឆយនត្ថំ ចោទនា។ **បរិហារោ**តិ តស្សា សោធនា។ **និគមន**ន្តិ អនុសន្ធិយា អនុរូបំ អប្បនា។

អាទិតោ តស្ស និទានំ, វត្តព្ពំ តប្បយោជនំ;
បិណ្ឌត្ថោ ចេវ បទត្ថោ, សម្ពន្ធោ អធិប្បាយកោ;
ចោទនា សោធនា ចេតិ, អដ្ឋធា វណ្ណនំ វទេ។

តត្ថ **សម្ពន្ធោ** នាម បុព្ពាបរសម្ពន្ធោ, យោ "អនុសន្ធី"តិ វុច្ចតិ។ សេសា វុត្តត្ថាវ, ឯវមាទិនា តត្ថ តត្ថាគតេ សំវណ្ណនាប្បការេ ញត្វា សព្ពត្ថ យថារហំ វិចេតព្ពាតិ។

ឯវមនេកត្ថប្បភេទតា បយោគតោវ ញាតព្ពាតិ តព្ពសេន តំ សមត្ថេតុំ **"តថា ហេសា"**តិអាទិ វុត្តំ។ អថ វា អយំ សទ្ទោ តមស្សត្ថស្ស វាចកោតិ សង្កេតវវត្ថិតាយេវ សទ្ទា តំ តទត្ថស្ស វាចកា , សង្កេតោ ច នាម បយោគវសេន សិទ្ធោតិ ទស្សេតុម្បិ ឥទំ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ ឯវមីទិសេសុ។ ននុ ច –

"យថាបិ បុប្ផរាសិម្ហា, កយិរា មាលាគុណេ ពហូ;
ឯវំ ជាតេន មច្ចេន, កត្តព្ពំ កុសលំ ពហុ"ន្តិ។ (ធ. ប. ៥៣);

ឯត្ថ ឯវំ-សទ្ទេន ឧបមាការស្សេវ វុត្តត្តា អាការត្ថោយេវ ឯវំ-សទ្ទោ សិយាតិ? ន, វិសេសសព្ភាវតោ។ "ឯវំ ព្យាខោ"តិអាទីសុ (ម. និ. ២៣៤, ៣៩៦) ហិ អាការមត្តវាចកោយេវ អាការត្ថោតិ អធិប្បេតោ, ន បន អាការវិសេសវាចកោ។ ឯត្ថ ហិ កិញ្ចាបិ បុប្ផរាសិសទិសតោ មនុស្សូបបត្តិ សប្បុរិសូបនិស្សយ សទ្ធម្មសវន យោនិសោមនសិការភោគសម្បត្តិអាទិទានាទិបុញ្ញកិរិយាហេតុសមុទាយតោ សោភាសុគន្ធតាទិគុណយោគេន មាលាគុណសទិសិយោ ពហុកា បុញ្ញកិរិយា មរិតព្ពសភាវតាយ មច្ចេន សត្តេន កត្តព្ពាតិ អត្ថស្ស ជោតិតត្តា បុប្ផរាសិមាលាគុណាវ ឧបមា នាម ឧបមីយតិ ឯតាយាតិ កត្វា, តេសំ ឧបមាការោ ច យថាសទ្ទេន អនិយមតោ ជោតិតោ, តស្មា "ឯវំ-សទ្ទោ និយមតោ ឧបមាការនិគមនត្ថោ"តិ វត្តុំ យុត្តំ, តថាបិ សោ ឧបមាការោ និយមិយមានោ អត្ថតោ ឧបមាវ ហោតិ និស្សយភូតំ តមន្តរេន និស្សិតភូតស្ស ឧបមាការស្ស អលព្ភមានត្តាតិ អធិប្បាយេនាហ **"ឧបមាយំ អាគតោ"**តិ។ អថ វា ឧបមីយនំ សទិសីករណន្តិ កត្វា បុប្ផរាសិមាលាគុណេហិ សទិសភាវសង្ខាតោ ឧបមាការោយេវ ឧបមា នាម។ "សទ្ធម្មត្ថំ សិយោបមា"តិ ហិ វុត្តំ, តស្មា អាការមត្តវាចកោវ អាការត្ថោ ឯវំ-សទ្ទោ។ ឧបមាសង្ខាតអាការវិសេសវាចកោ បន ឧបមាត្ថោយេវាតិ វុត្តំ "ឧបមាយំ អាគតោ"តិ។

តថា "ឯវំ តេមិនា អាការេន អភិក្កមិតព្ព"ន្តិអាទិនា ឧបទិសិយមានាយ សមណសារុប្បាយ អាកប្បសម្បត្តិយា ឧបទិសនាការោបិ អត្ថតោ ឧបទេសោយេវាតិ អាហ **"ឯវំ…បេ…. ឧបទេសេ"**តិ។ **ឯវមេត**ន្តិ ឯត្ថ បន ភគវតា យថាវុត្តមត្ថំ អវិបរីតតោ ជានន្តេហិ កតំ តត្ថ សំវិជ្ជមានគុណានំ បការេហិ ហំសនំ ឧទគ្គតាករណំ **សម្បហំសនំ**។ តត្ថ សម្បហំសនាការោបិ អត្ថតោ សម្បហំសនមេវាតិ វុត្តំ **"សម្បហំសនេ**តិ។ **ឯវ**

មេវ បនាយន្តិ ឯត្ថ ច ទោសវិការនេន គារយ្ហវចនំ **គរហណំ**, តទាការោបិ អត្ថតោ គរហណំ នាម, តស្មា "**គរហណោ**"តិ វុត្តំ។ សោ ចេត្ថ គរហណាការោ "វសលី"តិអាទិខុំសនសទ្ទសន្និធានតោ ឯវំ-សទ្ទេន បកាសិតោតិ វិញ្ញាយតិ, យថា ចេត្ថ ឯវំ ឧបមាការាទយោបិ ឧបមាទិវសេន វុត្តានំ បុប្ផរាសិអាទិសទ្ទានំ សន្និធានតោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ ជោតកមត្តា ហិ និបាតាតិ។ **ឯវមេវា**តិ ច អធុនា ភាសិតាការេនេវ។ អយំ វសលគុណយោគតោ វសលី កាឡកណ្ណី យស្មឹ វា តស្មឹ វា ឋានេ ភាសតីតិ សម្ពន្ធោ។ **ឯវំ ភន្តេ**តិ សាធុ ភន្តេ, សុដ្ឋុ ភន្តេតិ វុត្តំ ហោតិ។ ឯត្ថ បន ធម្មស្ស សាធុកំ សវនមនសិការេ សន្និយោជិតេហិ ភិក្ខូហិ តត្ថ អត្តនោ ឋិតភាវស្ស បដិជាននមេវ **វចនសម្បដិគ្គហោ**, តទាការោបិ អត្ថតោ វចនសម្បដិគ្គហោយេវ នាម, តេនាហ "**វចនសម្បដិគ្គហេ**"តិ។

ឯវំ ព្យា ខោតិ ឯវំ វិយ ខោ។ ឯវំ ខោតិ ហិ ឥមេសំ បទានមន្តរេ វិយសទ្ទស្ស ព្យាបទេសោតិ នេរុត្តិកា "វ-ការស្ស, ព-ការំ, យ-ការសំយោគញ្ច កត្វា ទីឃវសេន បទសិទ្ធី"តិបិ វទន្តិ។ **អាកាេ**តិ អាការមត្តេ។ **អប្បាពាធ**ន្តិ វិសភាគវេទនាភាវំ។ **អប្បាតង្ក**ន្តិ កិច្ចជីវិតករោគាភាវំ។ **លហុដ្ឋាន**ន្តិ និគ្គេលញ្ញតាយ លហុតាយុត្តំ ឧដ្ឋានំ។ **ពល**ន្តិ កាយពលំ។ **ផាសុវិហារ**ន្តិ ចតូសុ ឥរិយាបថេសុ សុខវិហារំ។ វិត្ថារោ ទសម **សុភសុត្តដ្ឋកថាយ** មេវ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៤៤៥) អាវិ ភវិស្សតិ។ **ឯវញ្ច វទេហី**តិ យថាហំ វទាមិ, ឯវម្បិ សមណំ អានន្ទំ វទេហិ។ "**សាធុ កិរ ភវ**"ន្តិអាទិកំ ឥទានិ វត្តព្ពវចនំ, សោ ច វទនាការោ ឥធ ឯវំ-សទ្ទេន និទស្សីយតីតិ វុត្តំ "**និទស្សនេ**"តិ។ **កាលាមា**តិ កាលាមគោត្តសម្ពន្ធេ ជនេ អាលបតិ។ "**ឥមេ...បេ.... វា**"តិ យំ មយា វុត្តំ, តំ កឹ មញ្ញថាតិ អត្ថោ។ **សមត្តា**តិ បរិបូរិតា។ **សមាទិន្នា**តិ សមាទិយិតា។ សំវត្តន្តិ វា នោ វា សំវត្តន្តិ ឯត្ថ វចនទ្វយេ កថំ វោ តុម្ហាកំ មតិ ហោតីតិ យោជេតព្ពំ។ **ឯវំ នោ**តិ ឯវមេវ អម្ហាកំ មតិ ឯត្ថ ហោតិ, អម្ហាកមេត្ថ មតិ ហោតិ យេវាតិបិ អត្ថោ។ ឯត្ថ ច តេសំ យថាវុត្តធម្មានំ អហិតទុក្ខាវហភាវេ សន្និដ្ឋានជននត្ថំ អនុមតិគ្គហណវសេន "សំវត្តន្តិ នោ វា, កថំ វោ ឯត្ថ ហោតី"តិ បុច្ឆាយ កតាយ "ឯវំ នោ ឯត្ថ ហោតី"តិ វុត្តត្តា តទាការសន្និដ្ឋានំ ឯវំ-សទ្ទេន វិភាវិតំ, សោ ច តេសំ ធម្មានំ អហិតាយ ទុក្ខាយ សំវត្តនាការោ និយមិយមានោ អត្ថតោ អវធារណមេវាតិ វុត្តំ "**អវធារណេ**"តិ។ អាការត្ថមញ្ញត្រ សព្ពត្ថ វុត្តនយេន ចោទនា, សោធនា ច វេទិតព្ពា។

អាទិសទ្ទេន ចេត្ថ ឥទមត្ថបុច្ឆាបរិមាណាទិអត្ថានំ សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។ តថា ហិ "ឯវំគតានិ, ឯវំវិធោ, ឯវមាការោ"តិ ច អាទីសុ **ឥទមត្ថេ**, គតវិធាការសទ្ទា បន បការបរិយាយា។ គតវិធយុត្តាការសទ្ទេ ហិ លោកិយា បការត្ថេ វទន្តិ។ "ឯវំ សុ តេ សុន្ហាតា សុវិលិត្តា កប្បិតកេសមស្សូ អាមុត្តមណិកុណ្ឌលាភរណា ឱទាតវត្ថវសនា បញ្ចហិ កាមគុណេហិ សមប្បិតា សមង្គីភូតា បរិចារេន្តិ, សេយ្យថាបិ ត្វំ ឯតរហិ សាចរិយកោតិ? នោ ហិទំ ភោ គោតមា"តិអាទីសុ (ទី. និ. ១.២៨៦) **បុច្ឆាយំ**។ "ឯវំ លហុបរិវត្តំ (អ. និ. ១.៤៨), ឯវមាយុបរិយន្តោ"តិ (បារា. ១២) ច អាទីសុ **បរិមាណេ។** ឯត្ថាបិ "សុន្ហាតា សុវិលិត្តា"តិអាទិវចនំ បុច្ឆា, លហុបរិវត្តំ, អាយូនំ បមាណញ្ច បរិមាណំ, តទាការោបិ អត្ថតោ បុច្ឆា ច បរិមាណញ្ច នាម, តស្មា ឯតេសុ បុច្ឆត្ថោ, បរិមាណត្ថោ ច ឯវំសទ្ទោ វេទិតព្ពោតិ។ ឥធ បន សោ កតមេសុ ភវតិ, សព្ពត្ថ វា, អនិយមតោ បទេសេ វាតិ ចោទនាយ "**ស្វាយមិធា**"តិអាទិ វុត្តំ។

ននុ ឯកស្មឹយេវ អត្ថេ សិយា, កស្មា តីសុបីតិ ច, ហោតុ តិព្ពិធេសុ អត្ថេសុ, កេន កិមត្ថំ ទីបេតីតិ ច អនុយោគំ បរិហរន្តោ "**តត្ថា**"តិអាទិមាហ។ **តត្ថា**តិ តេសុ តីសុ អត្ថេសុ។ ឯកត្តនានត្តអព្យាបារឯវំធម្មតាសង្ខាតា, នន្ទិយាវត្តតិបុក្ខលសីហវិក្កីឡិតអង្កុសទិសាលោចនសង្ខាតា វា អាធារាទិភេទវសេន នានាវិធា នយា **នានានយា**, បាឡិគតិយោ វា នយា, តា ច បញ្ញត្តិអនុបញ្ញត្តិ អាទិវសេន, សង្ខេបវិត្ថារាទិវសេន, សំកិលេសភាគិយាទិលោកិយាទិតទុភយវោមិស្សកាទិវសេន, កុសលាទិវសេន, ខន្ធាទិវសេន, សង្គហាទិវសេន, សមយវិមុត្តាទិវសេន, ឋបនាទិវសេន, កុសលមូលាទិវសេន, តិកបដ្ឋានាទិវសេន ច បិដកត្តយានុរូបំ នានាប្បការាតិ **នានានយា។** តេហិ **និបុណំ** សណ្ហំ សុខុមំ តថា។ អាសយោវ **អជ្ឈាសយោ**, តេ ច សស្សតាទិភេទេន, តត្ថ ច អប្បរជក្ខតាទិវសេន អនេកា, អត្តជ្ឈាសយាទយោ ឯវ វា សមុដ្ឋានមុប្បត្តិហេតុ ឯតស្សាតិ តថា, ឧបនេតព្ពាភាវតោ អត្ថព្យញ្ជនេ ហិ សម្បន្នំ បរិបុណ្ណំ តថា។ អបិច សង្កាសនបកាសនវិវរណវិភជនឧត្តានីករណបញ្ញត្តិវសេន ឆហិ អត្ថបទេហិ, អក្ខរបទព្យញ្ជនអាការនិរុត្តិនិទ្ទេសវសេន ឆហិ ព្យញ្ជនបទេហិ ច សម្បន្នំ សមន្នាគតំ តថា។ អថ វា វិញ្ញូនំ ហទយង្គមតោ, សវនេ អតិត្តិជននតោ, ព្យញ្ជនរសវសេន បរមគម្ភីរភាវតោ, វិចារណេ អតិត្តិជននតោ, អត្ថរសវសេន ច សម្បន្នំ សាទុរសំ តថា។

បាដិហារិយបទស្ស វចនត្ថំ "បដិបក្ខហរណតោ រាគាទិកិលេសាបនយនតោ **បាដិហារិយ**"ន្តិ វទន្តិ។ ភគវតោ បន បដិបក្ខា រាគាទយោ ន សន្តិ, យេ ហរិតព្ពា ពោធិមូលេយេវ សវាសនសកលសំកិលេសានំ បហីនត្តា។ បុថុជ្ជនានម្បិ ច វិគតូបក្កិលេសេ អដ្ឋគុណសមន្នាគតេ ចិត្តេ ហតបដិបក្ខេ សតិយេវ ឥទ្ធិវិធំ បវត្តតិ, តស្មា បុថុជ្ជនេសុ បវត្តវោហារេនបិ ន សក្កា ឥធ "បាដិហារិយ"ន្តិ វត្តុំ, សចេ បន មហាការុណិកស្ស ភគវតោ

វេនេយ្យគតា កិលេសា បដិបក្ខា សំសារបង្កនិមុត្តស្ស សត្តនិកាយស្ស សមុទ្ទវិត្តុកាមតោ, តស្មា តេសំ វេនេយ្យគតកិលេសសង្ខាតានំ បដិបក្ខានំ ហរណតោ បាដិហារិយន្តិ វុត្តំ អស្ស, ឯវំ សតិ យុត្តមេតំ។

អថ វា ភគវតោ សាសនស្ស បដិបក្ខា តិត្ថិយា, តេសំ តិត្ថិយភូតានំ បដិបក្ខានំ ហរណតោ បាដិហារិយន្តិបិ យុជ្ជតិ។ កាមញ្ចេត្ថ តិត្ថិយា ហរិតព្ពា នាស្សុ, តេសំ បន សន្តានគតទិដ្ឋិហរណវសេន ទិដ្ឋិប្បកាសនេ អសមត្ថតាការណេន ច ឥទ្ធិអាទេសនានុសាសនីសង្ខាតេហិ តីហិបិ បាដិហារិយេហិ តេ ហរិតា អបនីតា នាម ហោន្តិ។ **បដី**តិ វា អយំ សទ្ទោ “បច្ឆា”តិ ឯតស្ស អត្ថំ ពោធេតិ “តស្មិំ បដិបវិដ្ឋម្ហិ, អញ្ញោ អាគញ្ឆិ ព្រាហ្មណោ”តិអាទីសុ (សុ. និ. ៩៨៥; ចូឡនិ. ៤) វិយ, តស្មា សមាហិតេ ចិត្តេ វិគតូបក្កិលេសេ កតកិច្ចេន បច្ឆា ហរិតព្ពំ បវត្តេតព្ពន្តិ បដិហារិយំ, តទេវ ទីឃវសេន, សកត្ថវុត្តិបច្ចយវសេន វា **បាដិហារិយំ**, អត្តនោ វា ឧបក្កិលេសេសុ ចតុត្ថជ្ឈានមគ្គេហិ ហរិតេសុ បច្ឆា តទញ្ញេសំ ហរណំ **បាដិហារិយំ** វុត្តនយេន។ ឥទ្ធិអាទេសនានុសាសនិយោ ហិ វិគតូបក្កិលេសេន, កតកិច្ចេន ច សត្តហិតត្ថំ បុន បវត្តេតព្ពា, ហតេសុ ច អត្តនោ ឧបក្កិលេសេសុ បរសត្តានំ ឧបក្កិលេសហរណានិ ច ហោន្តីតិ តទុភយម្បិ និព្ពចនំ យុជ្ជតិ។

អបិច យថាវុត្តេហិ និព្ពចនេហិ ឥទ្ធិអាទេសនានុសាសនីសង្ខាតោ សមុទាយោ បដិហារិយំ នាម។ ឯកេកំ បន តស្មិំ ភវំ **“បាដិហារិយ”**ន្តិ វុច្ចតិ វិសេសត្ថជោតកបច្ចយន្តរេន សទ្ទរចនាវិសេសសម្ភវតោ, បដិហារិយំ វា ចតុត្ថជ្ឈានំ, មគ្គោ ច បដិបក្ខហរណតោ, តត្ថ ជាតំ, តស្មិំ វា និមិត្តភូតេ, តតោ វា អាគតន្តិ **បាដិហារិយំ។** វិចិត្រា ហិ តទ្ធិតវុត្តិ។ តស្ស បន ឥទ្ធិអាទេសនានុសាសនីភេទេន, វិសយភេទេន ច ពហុវិធស្ស ភគវតោ ទេសនាយ លព្ភមានត្តា **“វិវិធបាដិហារិយ**ន្តិ វុត្តំ។ ភគវា ហិ កទាចិ ឥទ្ធិវសេនាបិ ទេសនំ ករោតិ និម្មិតពុទ្ធេន សហ បុច្ឆាវិស្សជ្ជនាទីសុ, កទាចិ អាទេសនាវសេនាបិ អាមគន្ធព្រាហ្មណស្ស ធម្មទេសនាទីសុ (សុ. និ. អដ្ឋ. ១.២៤១), យេភុយ្យេន បន អនុសាសនិយា។ អនុសាសនីបាដិហារិយញ្ហិ ពុទ្ធានំ សតតំ ធម្មទេសនា។ ឥតិ តំតំ ទេសនាការេន អនេកវិធបាដិហារិយតា ទេសនាយ លព្ភតិ។ អយមត្ថោ ឧបរិ ឯកាទសមស្ស កេវដ្ដសុត្តស្ស វណ្ណនាយ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៤៨១) អាវិ ភវិស្សតិ។ អថ វា តស្ស វិវិធស្សាបិ បាដិហារិយស្ស ភគវតោ ទេសនាយ សំសូចនតោ **“វិវិធបាដិហារិយ”**ន្តិ វុត្តំ, អនេកវិធបាដិហារិយទស្សនន្តិ អត្ថោ។

ធម្មនិរុត្តិយាវ ភគវតិ ធម្មំ ទេសេន្តេ សព្ពេសំ សុណន្តានំ នានាភាសិតានំ តំតំភាសានុរូបតោ ទេសនា សោតបថមាគច្ឆតីតិ អាហ **“សព្ព…បេ…. មាគច្ឆន្ត”**ន្តិ។ សោតមេវ **សោតបថោ**, សវនំ វា **សោតំ**, តស្ស បថោ តថា, សោតទ្វារន្តិ អត្ថោ។ **សព្ពាការេនា**តិ យថាទេសិតាការេន។ **កោ សមត្ថោ វិញ្ញាតុំ**, អសមត្ថោយេវ, តស្មាតិ បាឋសេសោ។ **បនា**តិ ឯកំសត្ថេ , តេន សទ្ធាសតិធិតិវីរិយាទិពលសង្ខាតេន **សព្ពថាមេន** ឯកំសេនេវ សោតុកាមតាសង្ខាតកុសលច្ឆន្ទស្ស ជននំ ទស្សេតិ។ **ជនេត្វាបី**តិ ឯត្ថ **បិ**-សទ្ទោ, **អបិ**-សទ្ទោ វា សម្ភាវនត្ថោ “ពុទ្ធោបិ ពុទ្ធភាវំ ភាវេត្វា”តិអាទីសុ (ទី. និ. អដ្ឋ ១; ម. និ. អដ្ឋ. ១; សំ. និ. អដ្ឋ. ១; អ. និ. អដ្ឋ ១.បឋមគន្ថារម្ភកថា) វិយ, តេន “សព្ពថាមេន ឯកំសេនេវ សោតុកាមតំ ជនេត្វាបិ នាម ឯកេនាការេន សុតំ, កិមង្គំ បន អញ្ញថា”តិ តថាសុតេ ធម្មេ សម្ភាវនំ ករោតិ។ កេចិ បន “ឯទិសេសុ គរហត្ថោ”តិ វទន្តិ, តទយុត្តមេវ គរហត្ថស្ស អវិជ្ជមានត្តា, វិជ្ជមានត្ថស្សេវ ច ឧបសគ្គនិបាតានំ ជោតកត្តា។ “នានានយនិបុណ”ន្តិអាទិនា ហិ សព្ពប្បការេន សោតុមសក្កុណេយ្យភាវេន ធម្មស្ស ឥធ សម្ភាវនមេវ ករោតិ, តស្មា “អបិ ទិព្ពេសុ កាមេសុ, រតឹ សោ នាធិគច្ឆតី”តិអាទីសុយេវ (ធ. ប. ១៨៧) គរហត្ថសម្ភវេសុ គរហត្ថោ វេទិតព្ពោតិ។ **អបិ**-សទ្ទោ ច ព្លទិសេសុ ឋានេសុ និបាតោយេវ, ន ឧបសគ្គោ។ តថា ហិ “អបិ-សទ្ទោ ច និបាតបក្ខិកោ កាតព្ពោ, យត្ថ កិរិយាវាចកតោ បុព្ពោ ន ហោតី”តិ អក្ខរចិន្តកា វទន្តិ។ **មយាបី**តិ ឯត្ថ បន ន កេវលំ មយាវ, អថ ខោ អញ្ញេហិបិ តថារូបេហីតិ សម្បិណ្ឌនត្ថោ គហេតព្ពោ។

សាមំ ភវតីតិ **សយម្ភូ**, អនាចរិយកោ។ **ន មយំ ឥទំ សច្ឆិកត**ន្តិ ឯត្ថ បន “ន អត្តនោ ញាណេនេវ អត្តនា សច្ឆិកត”ន្តិ បករណតោ អត្ថោ វិញ្ញាយតិ។ សាមញ្ញវចនស្សាបិ ហិ សម្បយោគវិប្បយោគសហចរណវិរោធ សទ្ទន្តរសន្និធានលិង្គឱចិត្យកាលទេសបករណាទិវសេន វិសេសត្ថគ្គហណំ សម្ភវតិ។ ឯវំ សព្ពត្ថ។ **បរិមោចេន្តោ**តិ “បុន ចបរំ ភិក្ខវេ, ឥធេកច្ចោ បាបភិក្ខុ តថាគតប្បវេទិតំ ធម្មវិនយំ បរិយាបុណិត្វា អត្តនោ ទហតី”តិ (បារា. ១៩៥) វុត្តទោសតោ បរិមោចាបនហេតុ។ ហេត្វត្ថេ ហិ អន្ត-សទ្ទោ “អសម្ពុធំ ពុទ្ធនិសេវិត”ន្តិអាទីសុ (វិ. អដ្ឋ. ១.គន្ថារម្ភកថា) វិយ។ ឥមស្ស សុត្តស្ស សំវណ្ណនាប្បការវិចារណេន អត្តនោ ញាណស្ស បច្ចក្ខតំ សន្ទាយ **“ឥទានិ វត្តព្ព”**ន្តិ វុត្តំ។ ឯសា ហិ សំវណ្ណនាការានំ បកតិ, យទិទំ សំវណ្ណេតព្ពធម្មេ សព្ពត្ថ “អយមិមស្ស អត្ថោ, ឯវមិធ សំវណ្ណយិស្សាមី”តិ បុរេតរមេវ សំវណ្ណនាប្បការវិចារណា។

ឯតទគ្គបទស្សត្ថោ វុត្តោវ។ **“ពហុស្សុតាន”**ន្តិអាទីសុ បន អញ្ញេបិ ថេរា ពហុស្សុតា, សតិមន្តោ, គតិមន្តោ, ធិតិមន្តោ, ឧបដ្ឋាកា ច អត្ថិ, អយំ បនាយស្មា ពុទ្ធវចនំ គណ្ហន្តោ ទសពលស្ស សាសនេ ភណ្ឌាគារិកបរិយត្តិយំ

បត្វា គណ្ហិ, តស្មា ពហុស្សុតានំ អគ្គោ នាម ជាតោ។ ឥមស្ស ច ថេរស្ស ពុទ្ធវចនំ ឧគ្គហេត្វា ធារណសតិ អញ្ញេហិ ថេរេហិ ពលវតរា អហោសិ, តស្មា សតិមន្តានំ អគ្គោ នាម ជាតោ។ អយមេវាយស្មា ឯកបទេ ឋត្វា សដ្ឋិបទសហស្សានិ គណ្ហន្តោ សត្ថារា កថិតនិយាមេន សព្ពបទានិ ជានាតិ, តស្មា គតិមន្តានំ អគ្គោ នាម ជាតោ ។ តស្សេវ ចាយស្មតោ ពុទ្ធវចនំ ឧគ្គណ្ហនវីរិយំ, សជ្ឈាយនវីរិយញ្ច អញ្ញេហិ អសទិសំ អហោសិ, តស្មា ធិតិមន្តានំ អគ្គោ នាម ជាតោ។ តថាគតំ ឧបដ្ឋហន្តោ ចេស ន អញ្ញេសំ ឧបដ្ឋាកភិក្ខូនំ ឧបដ្ឋហនាការេន ឧបដ្ឋហតិ។ អញ្ញេបិ ហិ តថាគតំ ឧបដ្ឋហឹសុ, ន ច បន ពុទ្ធានំ មនំ គហេត្វា ឧបដ្ឋហិតុំ សក្កោន្តិ, អយំ បន ថេរោ ឧបដ្ឋាកដ្ឋានំ លទ្ធទិវសតោ បដ្ឋាយ អារទ្ធវីរិយោ ហុត្វា តថាគតស្ស មនំ គហេត្វា ឧបដ្ឋហិ, តស្មា ឧបដ្ឋាកានំ អគ្គោ នាម ជាតោ។ **អត្ថកុសលោ**តិ ភាសិតត្ថេ, បយោជនត្ថេ ច ឆេកោ។ **ធម្មោ**តិ បាឡិធម្មោ, នានាវិធោ វា ហេតុ។ **ព្យញ្ជន**ន្តិ អក្ខរំ អត្ថស្ស ព្យញ្ជនតោ។ បទេន ហិ ព្យញ្ជិតោបិ អត្ថោ អក្ខរមូលកត្តា បទស្ស “អក្ខរេន ព្យញ្ជិតោ”តិ វុច្ចតិ។ អត្ថស្ស វិយញ្ជនតោ វា វាក្យម្បិ ឥធ **ព្យញ្ជនំ** នាម។ វាក្យេន ហិ អត្ថោ បរិបុណ្ណំ ព្យញ្ជីយតិ, យតោ “ព្យញ្ជនេហិ វិវរតី”តិ អាយស្មតា មហាកច្ចាយនត្ថេរេន វុត្តំ។ **និរុត្តី**តិ និព្ពចនំ, បញ្ចវិធា វា និរុត្តិនយា។ តេសម្បិ ហិ សទ្ទវចនាវិសេសេន អត្ថាធិគមហេតុតោ ឥធ គហណំ យុជ្ជតិ។ **បុព្ពាបរំ** នាម បុព្ពាបរានុសន្ធិ, សុត្តស្ស វា បុព្ពភាគេន អបរភាគស្ស សំសន្ទនំ។ ភគវតា ច បញ្ចវិធឯតទគ្គដ្ឋានេន ធម្មសេនាបតិនា ច បញ្ចវិធកោសល្លេន បសដ្ឋភាវានុរូបន្តិ សម្ពន្ធោ។ **ធារណពល**ន្តិ ធារណសង្ខាតំ ពលំ, ធារណេ វា ពលំ, ឧភយត្ថាបិ ធារេតុំ សាមត្ថិយន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ **ទស្សេន្តោ** ហុត្វា, ទស្សនហេតូតិបិ អត្ថោ។ **តញ្ច ខោ អត្ថតោ វា ព្យញ្ជនតោ វា អនូនមនធិក**ន្តិ អវធារណផលមាហ។ **ន អញ្ញថា ទដ្ឋព្ព**ន្តិ បន និវត្តេតព្ពត្ថំ។ **ន អញ្ញថា**តិ ច ភគវតោ សម្មុខា សុតាការតោ ន អញ្ញថា, ន បន ភគវតា ទេសិតាការតោ។ អចិន្តេយ្យានុភាវា ហិ ភគវតោ ទេសនា, ឯវញ្ច កត្វា “សព្ពប្បការេន កោ សមត្ថោ វិញ្ញាតុ”ន្តិ ហេដ្ឋា វុត្តវចនំ សមត្ថិតំ ហោតិ, ឥតរថា ភគវតា ទេសិតាការេនេវ សោតុំ សមត្ថត្តា តទេតំ ន វត្តព្ពំ សិយា។ យថាវុត្តេន បន អត្ថេន ធារណពលទស្សនញ្ច ន វិរុជ្ឈតិ សុតាការាវិរុជ្ឈនវសេន ធារណស្ស អធិប្បេតត្តា, អញ្ញថា ភគវតា ទេសិតាការេនេវ ធារិតុំ សមត្ថនតោ ហេដ្ឋា វុត្តវចនេន វិរុជ្ឈេយ្យ។ ន ហេត្ថ ទ្វិន្នំ អត្ថានំ អត្ថន្តរតាបរិហារោ យុត្តោ តេសំ ទ្វិន្នម្បិ អត្ថានំ សុតភាវទីបនេន ឯកវិសយត្តា, ឥតរថា ថេរោ ភគវតោ ទេសនាយ សព្ពថា បដិគ្គហណេ បច្ឆិមត្ថវសេន សមត្ថោ, បុរិមត្ថវសេន ច អសមត្ថោតិ អាបជ្ជេយ្យាតិ។

“យោ បរោ ន ហោតិ, សោ អត្តា”តិ វុត្តាយ និយកជ្ឈត្តសង្ខាតាយ សន្តតិយា បវត្តនកោ តិវិធោបិ មេ-សទ្ទោ, តស្មា កិញ្ចាបិ និយកជ្ឈត្តសន្តតិវសេន ឯកស្មិំ យេវត្ថេ មេ-សទ្ទោ ទិស្សតិ, តថាបិ ករណសម្បទានសាមិនិទ្ទេសវសេន វិជ្ជមានវិភត្តិភេទំ សន្ធាយ វុត្តំ **“តីសុ អត្ថេសុ ទិស្សតី”**តិ, តីសុ វិភត្តិយត្ថេសុ អត្តនា សញ្ញុត្តវិភត្តិតោ ទិស្សតីតិ អត្ថោ ។ **គាថាភិគីត**ន្តិ គាថាយ អភិគីតំ អភិមុខំ គាយិតំ។ **អភោជនេយ្យ**ន្តិ ភោជនំ កាតុមនរហរូបំ។ អភិគីតបទស្ស កត្តុបេក្ខត្តា មយាតិ អត្ថោ។ ឯវំ សេសេសុបិ យថារហំ។ សុតសទ្ទស្ស កម្មភាវសាធនវសេន ទ្វាធិប្បាយិកបទត្តា យថាយោគំ “មយា សុត”ន្តិ ច “មម សុត”ន្តិ ច អត្ថទ្វយេ យុជ្ជតិ។

កិញ្ចាបិ ឧបសគ្គោ កិរិយំ វិសេសេតិ, ជោតកមត្តភាវតោ បន សតិបិ តស្មិំ សុតសទ្ទោយេវ តំ តំ អត្ថំ វទតីតិ អនុបសគ្គស្ស សុតសទ្ទស្ស អត្ថុទ្ធារេ សឧបសគ្គស្ស គហណំ ន វិរុជ្ឈតីតិ អាហ **“សឧបសគ្គោ ច អនុបសគ្គោ ចា”**តិ។ **អស្សា**តិ សុតសទ្ទស្ស។ ឧបសគ្គវសេនបិ ធាតុសទ្ទោ វិសេសត្ថវាចកោ យថា “អនុភវតិ បរាភវតី”តិ វុត្តំ **“គច្ឆន្តោតិ អត្ថោ”**តិ។ តថា អនុបសគ្គោបិ ធាតុសទ្ទោ សឧបសគ្គោ វិយ វិសេសត្ថវាចកោតិ អាហ **“វិស្សុតធម្មស្សាតិ អត្ថោ”**តិ។ ឯវមីទិសេសុ។ **សោតវិញ្ញេយ្យ**ន្តិ សោតទ្វារនិស្សិតេន វិញ្ញាណេន វិញ្ញាតព្ពំ, សសម្ភារកថា វា ឯសា, សោតទ្វារេន វិញ្ញាតព្ពន្តិ អត្ថោ។ **សោតទ្វារានុសារវិញ្ញាតធរោ**តិ សោតទ្វារានុសារេន មនោវិញ្ញាណេន វិញ្ញាតធម្មធរោ។ ន ហិ សោតទ្វារនិស្សិតវិញ្ញាណមត្តេន ធម្មោ វិញ្ញាយតិ, អថ ខោ តទនុសារមនោវិញ្ញាណេនេវ, **សុតធរោ**តិ ច តថា វិញ្ញាតធម្មធរោ វុត្តោ, តស្មា តទត្ថោយេវ សម្ភវតីតិ ឯវំ វុត្តំ។ កម្មភាវសាធនានិ សុតសទ្ទេ សម្ភវន្តីតិ ទស្សេតុំ **“ឥធ បនា”**តិអាទិមាហ។ បុព្ពាបរបទសម្ពន្ធវសេន អត្ថស្ស ឧបបន្នតា, អនុបបន្នតា ច វិញ្ញាយតិ, តស្មា សុតសទ្ទស្សេវ វសេន អយមត្ថោ “ឧបបន្នោ, អនុបបន្នោ”តិ វា ន វិញ្ញាតព្ពោតិ ចោទនាយ បុព្ពាបរបទសម្ពន្ធវសេន ឯតទត្ថស្ស ឧបបន្នតំ ទស្សេតុំ **“មេ-សទ្ទស្ស ហី”**តិអាទិ វុត្តំ។ **មយាតិ អត្ថេ សតី**តិ កត្តុត្ថេ ករណនិទ្ទេសវសេន មយាតិ អត្ថេ វត្តព្ពេ សតិ, យទា មេ-សទ្ទស្ស កត្តុវសេន ករណនិទ្ទេសោ, តទាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **មមាតិ អត្ថេ សតី**តិ សម្ពន្ធីយត្ថេ សាមិនិទ្ទេសវសេន មមាតិ អត្ថេ វត្តព្ពេ សតិ, យទា សម្ពន្ធវសេន សាមិ និទ្ទេសោ, តទាតិ វុត្តំ ហោតិ។

ឯវំ សទ្ទតោ ញាតព្ពមត្ថំ វិញ្ញាបេត្វា ឥទានិ តេហិ ទស្សេតព្ពមត្ថំ និទស្សេន្តោ **“ឯវមេតេសូ”**តិអាទិមាហ។ សុតសទ្ទសន្និធានេ បយុត្តេន **ឯវំ**-សទ្ទេន សវនកិរិយាជោតកេនេវ ភវិតព្ពំ វិជ្ជមានត្ថស្ស ជោតកមត្តត្តា និបាតានន្តិ វុត្តំ **“ឯវន្តិ សោតវិញ្ញាណាទិវិញ្ញាណកិច្ចនិទស្សន”**ន្តិ។ សវនាយ ឯវ ហិ អាការោ, និទស្សនំ, អវធារណម្បិ, តស្មា យថាវុត្តោ ឯវំ-សទ្ទស្ស តិវិធោបិ អត្ថោ សវនកិរិយាជោតកភាវេន ឥធាធិប្បេតោតិ។ **អាទិ-**

សទ្ទេន ចេត្ថ សម្បដិច្ឆនាទីនំ សោតទ្វារិកវិញ្ញាណានំ, តទភិនិបាតានញ្ច មនោទ្វារិក វិញ្ញាណានំ គហណំ វេទិតព្ពំ, យតោ សោតទ្វារានុសារវិញ្ញាតត្ថេ ឯវ សុតសទ្ទោតិ វុត្តោ។ អវធារណផលត្តា សទ្ទបយោគស្ស សព្ពម្បិ វាក្យំ អន្តោគធាវធារណំ, តស្មា “**សុត**”ន្តិ ឯតស្ស សុតមេវាតិ អយមត្ថោ លព្ភតីតិ អាហ “**អស្សវនភាវបដិក្ខេបតោ**”តិ។ ឯតេន ហិ វចនេន អវធារណេន និរាកតំ ទស្សេតិ។ យថា បន យំ សុតំ សុតមេវាតិ និយមេតព្ពំ, តថា ច តំ សុតំ សម្មា សុតំ ហោតីតិ អវធារណផលំ ទស្សេតុំ វុត្តំ “**អនូនាធិកាវិបរីតគ្គហណនិទស្សន**”ន្តិ។ អថ វា សទ្ទន្តរត្ថាបោហនវសេន សទ្ទោ អត្ថំ វទតិ, តស្មា “**សុត**”ន្តិ ឯតស្ស អសុតំ ន ហោតីតិ អយមត្ថោ លព្ភតីតិ សន្ធាយ “**អស្សវនភាវបដិក្ខេបតោ**”តិ វុត្តំ, ឥមិនា ទិដ្ឋាទិនិវត្តនំ ករោតិ ទិដ្ឋាទីនំ “អសុត”ន្តិ សទ្ទន្តរត្ថភាវេន និវត្តេតព្ពត្តា។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – ន ឥទំ មយា អត្តនោ ញាណេន ទិដ្ឋំ, ន ច សយម្ភុញាណេន សច្ឆិកតំ, អថ ខោ សុតំ, តញ្ច ខោ សុតំ សម្មទេវាតិ។ តទេវ សម្មា សុតភាវំ សន្ធាយាហ “**អនូនា...បេ.... ទស្សន**”ន្តិ។ ហោតិ ចេត្ថ –

“ឯវាទិសត្តិយា ចេវ, អញ្ញត្ថាបោហនេន ច;
ទ្វិធា សទ្ទោ អត្ថន្តរំ, និវត្តេតិ យថារហ”ន្តិ។

អបិច អវធារណត្ថេ ឯវំ-សទ្ទេ អយមត្ថយោជនា ករីយតីតិ តទបេក្ខស្ស សុតសទ្ទស្ស សាវធារណត្ថោ វុត្តោ “**អស្សវនភាវបដិក្ខេបតោ**”តិ, តទវធារណផលំ ទស្សេតិ “**អនូ...បេ.... ទស្សន**”ន្តិ ឥមិនា។ សវន-សទ្ទោ ចេត្ថ ភាវសទ្ទេន យោគតោ កម្មសាធនោ វេទិតព្ពោ “សុយ្យតី”តិ។ អនូនាធិកតាយ ភគវតោ សម្មុខា សុតាការតោ អវិបរីតំ , អវិបរីតស្ស វា សុត្តស្ស គហណំ, តស្ស និទស្សនំ តថា, ឥតិ សវនហេតុ សុណន្តបុគ្គលសវនវិសេសវសេន អយំ យោជនា កតា។

ឯវំ បទត្តយស្ស ឯកេន បការេន អត្ថយោជនំ ទស្សេត្វា ឥទានិ បការន្តរេនាបិ តំ ទស្សេតុំ “**តថា**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **តស្សា**តិ យា ភគវតោ សម្មុខា ធម្មស្សវនាការេន បវត្តា មនោទ្វារិកវិញ្ញាណវីថិ, តស្សា។ សា ហិ នានាប្បការេន អារម្មណេ បវត្តិតុំ សមត្ថា, ន សោតទ្វារិក វិញ្ញាណវីថិ ឯការម្មណេយេវ បវត្តនតោ, តថា ចេវ វុត្តំ “**សោតទ្វារានុសារេនា**”តិ។ តេន ហិ សោតទ្វារិកវិញ្ញាណវីថិ និវត្តេតិ។ **នានប្បការេនា**តិ វក្ខមានេន អនេកវិហិតេន ព្យញ្ជនត្ថគ្គហណាការសង្ខាតេន នានាវិធេន អាការេន, ឯតេន ឥមិស្សា យោជនាយ អាការត្ថោ ឯវំ-សទ្ទោ គហិតោតិ ទស្សេតិ។ **បវត្តិភាវប្បកាសន**ន្តិ បវត្តិយា អត្ថិភាវប្បកាសនំ។ យស្មឹ បការេ វុត្តប្បការា វិញ្ញាណវីថិ នានប្បការេន បវត្តា, តទេវ អារម្មណំ សន្ធាយ “**ធម្មប្បកាសន**”ន្តិ វុត្តំ, ន បន សុតសទ្ទស្ស ធម្មត្ថំ, តេន វុត្តំ “អយំ ធម្មោ សុតោ”តិ។ តស្សា ហិ វិញ្ញាណវីថិយា អារម្មណមេវ “អយំ ធម្មោ សុតោ”តិ វុច្ចតិ។ តញ្ច និយមិយមានំ យថាវុត្តាយ វិញ្ញាណវីថិយា អារម្មណភូតំ សុត្តមេវ។ **អយញ្ចេត្ថា**តិអាទិ វុត្តស្សេវត្ថស្ស បាកដីករណំ។ តប្បាកដីករណត្ថោ ហេត្ថ **ហិ**-សទ្ទោ។ **វិញ្ញាណវីថិយា** ករណភូតាយ **មយា ន អញ្ញំ កតំ, ឥទំ បន** អារម្មណំ **កតំ**។ កឹ បន តន្តិ ចេ? **អយំ ធម្មោ សុតោ**តិ។ អយំ បនេត្ថាធិប្បាយោ – អាការត្ថេ ឯវំ-សទ្ទេ “ឯកេនាការេនា”តិ យោ អាការោ វុត្តោ, សោ អត្ថតោ សោតទ្វារានុសារវិញ្ញាណវីថិយា នានប្បការេន អារម្មណេ បវត្តិភាវោយេវ, តេន ច តទារម្មណភូតស្ស ធម្មស្សេវ សវនំ កតំ, ន អញ្ញន្តិ។ ឯវំ សវនកិរិយាយ ករណកត្តុកម្មវិសេសោ ឥមិស្សា យោជនាយ ទស្សិតោ។

អញ្ញម្បិ យោជនមាហ “**តថា**”តិអាទិនា។ និទស្សនត្ថំ ឯវំ-សទ្ទំ គហេត្វា និទស្សនេន ច និទស្សិតព្ពស្សាវិនាភាវតោ “**ឯវន្តិ និទស្សិតព្ពប្បកាសន**”ន្តិ វុត្តំ។ ឥមិនា ហិ តទវិនាភាវតោ ឯវំសទ្ទេន សកលម្បិ សុត្តំ បច្ចាមដ្ឋន្តិ ទស្សេតិ, សុតសទ្ទស្ស កិរិយាបរត្តា, សវនកិរិយាយ ច សាធារណវិញ្ញាណប្បពន្ធបដិពទ្ធត្តា តស្មិញ្ច វិញ្ញាណប្បពន្ធេ បុគ្គលវោហារោតិ វុត្តំ “**បុគ្គលកិច្ចប្បកាសន**”ន្តិ។ សាធារណវិញ្ញាណប្បពន្ធោ ហិ បណ្ណត្តិយា ឯវ **បុគ្គលោ** នាម, សវនកិរិយា បន តស្ស **កិច្ចំ** នាម។ ន ហិ បុគ្គលវោហាររហិតេ ធម្មប្បពន្ធេ សវនកិរិយា លព្ភតិ វោហារវិសយត្តា តស្សា កិរិយាយាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ “**ឥទ**”ន្តិអាទិ បិណ្ឌត្ថទស្សនំ **មយា**តិ យថាវុត្តវិញ្ញាណប្បពន្ធសង្ខាតបុគ្គលភូតេន មយា។ **សុត**ន្តិ សវនកិរិយាសង្ខាតេន បុគ្គលកិច្ចេន យោជិតំ, ឥមិស្សា បន យោជនាយ បុគ្គលព្យាបារវិសយស្ស បុគ្គលស្ស, បុគ្គលព្យាបារស្ស ច និទស្សនំ កតន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

អាការត្ថមេវ ឯវំ-សទ្ទំ គហេត្វា បុរិមយោជនាយ អញ្ញថាបិ អត្ថយោជនំ ទស្សេតុំ “**តថា**”តិអាទិ វុត្តំ។ **ចិត្តសន្តានស្សា**តិ យថាវុត្តវិញ្ញាណប្បពន្ធស្ស។ **នានាការប្បវត្តិយា**តិ នានប្បការេន អារម្មណេ បវត្តិយា។ នានប្បការំ អត្ថព្យញ្ជនស្ស គហណំ, នានប្បការស្ស វា អត្ថព្យញ្ជនស្ស គហណំ តថា, តតោយេវ សា “អាការបញ្ញត្តី”តិ វុត្តាតិ តទេវត្ថំ សមត្ថេតិ “**ឯវន្តិ ហី**”តិអាទិនា។ **អាការបញ្ញត្តី**តិ ច ឧបាទាបញ្ញត្តិយេវ, ធម្មានំ បន បវត្តិអាការមុបាទាយ បញ្ញត្តត្តា តទញ្ញាយ ឧបាទាបញ្ញត្តិយា វិសេសនត្ថំ “**អាការបញ្ញត្តី**”តិ វុត្តា **វិសយនិទ្ទេសោ**តិ ឧប្បត្តិដ្ឋាននិទ្ទេសោ។ សោតព្ពភូតោ ហិ ធម្មោ សវនកិរិយាកត្តុភូតស្ស បុគ្គលស្ស សវនកិរិយាវសេន បវត្តិដ្ឋានំ

កិរិយាយ កត្តុកម្មដ្ឋត្តា តព្ពសេន ច តទាធារស្សាបិ ទព្ពស្ស អាធារភាវស្ស ឥច្ឆិតត្តា, ឥធ បន កិរិយាយ កត្តុបវត្តិដ្ឋានភាវោ ឥច្ឆិតោតិ កម្មមេវ អាធារវសេន វុត្តំ, តេនាហ “កត្តុ វិសយគ្គហណសន្និដ្ឋាន”ន្តិ, អារម្មណមេវ វា វិសយោ។ អារម្មណញ្ហិ តទារម្មណិកស្ស បវត្តិដ្ឋានំ។ ឯវម្បិ ហិ អត្ថោ សុវិញ្ញេយ្យតរោ ហោតិ។ យថាវុត្តវចនេ បិណ្ឌត្ថំ ទស្សេតុំ “**ឯត្តាវតា**”តិអាទិ វុត្តំ។ ឯត្តាវតា ឯត្តកេន យថាវុត្តត្ថេន បទត្តយេន, កតំ ហោតីតិ សម្ពន្ធោ។ **នានាការប្បវត្តេនា**តិ នានប្បការេន អារម្មណេ បវត្តេន។ **ចិត្តសន្តានេនា**តិ យថាវុត្តវិញ្ញាណវីថិសង្ខាតេន ចិត្តប្បពន្ធេន។ គហណសទ្ទេ ចេតំ ករណំ។ ចិត្តសន្តានវិនិមុត្តស្ស កស្សចិ កត្តុ បរមត្ថតោ អភាវេបិ សទ្ទវោហារេន ពុទ្ធិបរិកប្បិតភេទវចនិច្ឆាយ ចិត្តសន្តានតោ អញ្ញមិវ តំសមង្គឹ កត្វា អភេទេបិ ភេទវោហារេន “**ចិត្តសន្តានេន តំសមង្គិនោ**”តិ វុត្តំ។ វោហារវិសយោ ហិ សទ្ទោ នេកន្តបរមត្ថិកោតិ (ការករូបសិទ្ធិយំ យោការេតិ សហេតុសុត្តំ បស្សិតព្ពំ) សវនកិរិយាវិសយោបិ សោតព្ពធម្មោ សវនកិរិយាវសេន បវត្តចិត្តសន្តានស្ស ឥធ បរមត្ថតោ កត្តុភាវតោ តស្ស វិសយោយេវាតិ វុត្តំ “**កត្តុ វិសយគ្គហណសន្និដ្ឋាន**”ន្តិ។

អបិច សវនវសេន ចិត្តប្បវត្តិយា ឯវ សវនកិរិយាភាវតោ តំវសេន តទញ្ញនាមរូបធម្មសមុទាយភូតស្ស តំកិរិយាកត្តុ ច វិសយោ ហោតីតិ កត្វា តថា វុត្តំ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – បុរិមនយេ សវនកិរិយា, តក្កត្តា ច បរមត្ថតោ តថាបវត្តចិត្តសន្តានមេវ, តស្មា កិរិយាវិសយោបិ “កត្តុ វិសយោ”តិ វុត្តោ។ បច្ឆិមនយេ បន តថាបវត្តចិត្តសន្តានំ កិរិយា, តទញ្ញធម្មសមុទាយោ បន កត្តា, តស្មា កាមំ ឯកន្តតោ កិរិយាវិសយោយេវេស ធម្មោ, តថាបិ កិរិយាវសេន “តព្ពន្តកត្តុ វិសយោ”តិ វុត្តោតិ។ **តំសមង្គិនោ**តិ តេន ចិត្តសន្តានេន សមង្គិនោ។ **កត្តូ**តិ កត្តារស្ស។ **វិសយោ**តិ អារម្មណវសេន បវត្តិដ្ឋានំ, អារម្មណមេវ វា។ សុតាការស្ស ច ថេរស្ស សម្មា និច្ឆិតភាវតោ “គហណសន្និដ្ឋាន”ន្តិ វុត្តំ។

អបរោ នយោ – **យស្ស…បេ…. អាការបញ្ញត្តី**តិ អាការត្ថេន ឯវំ-សទ្ទេន យោជនំ កត្វា តទេវ អវធារណត្ថម្បិ គហេត្វា ឥមស្មិំយេវ នយេ យោជេតុំ “គហណំ កតំ” ឥច្ចេវ អវត្វា “**គហណសន្និដ្ឋានំ កត**”ន្តិ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ អវធារណេន ហិ សន្និដ្ឋានមិធាធិប្បេតំ, តស្មា “**ឯត្តាវតា**”តិអាទិនា អវធារណត្ថម្បិ ឯវំ-សទ្ទំ គហេត្វា អយមេវ យោជនា កតាតិ ទស្សេតីតិ វេទិតព្ពំ, ឥមិស្សា បន យោជនាយ គហណាការគាហកតព្ពិសយវិសេសនិទស្សនំ កតន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

អញ្ញម្បិ យោជនមាហ “**អថ វា**”តិអាទិនា។ បុព្ពេ អត្តនា សុតានំ នានាវិហិតានំ សុត្តសង្ខាតានំ អត្ថព្យញ្ជនានំ ឧបធារិតរូបស្ស អាការស្ស និទស្សនស្ស, អវធារណស្ស វា បកាសនសភាវោ **ឯវំ**-សទ្ទោតិ តទាការាទិភូតស្ស ឧបធារណស្ស បុគ្គលបញ្ញត្តិយា ឧបាទានភូតធម្មប្បពន្ធព្យាបារតាយ “**បុគ្គលកិច្ចនិទ្ទេសោ**”តិ វុត្តំ អត្តនា សុតានញ្ហិ អត្ថព្យញ្ជនានំ បុន ឧបធារណំ អាការាទិត្ថយំ, តញ្ច ឯវំ-សទ្ទស្ស អត្ថោ។ សោ បន យំ ធម្មប្បពន្ធំ ឧបាទាយ បុគ្គលបញ្ញត្តិ បវត្តា, តស្ស ព្យាបារភូតំ កិច្ចមេវ , តស្មា ឯវំ-សទ្ទេន បុគ្គលកិច្ចំ និទ្ទិសីយតីតិ។ កាមំ សវនកិរិយា បុគ្គលព្យាបារោបិ អវិសេសេន, តថាបិ វិសេសតោ វិញ្ញាណព្យាបារោវាតិ វុត្តំ “**វិញ្ញាណកិច្ចនិទ្ទេសោ**”តិ។ តថា ហិ បុគ្គលវាទីនម្បិ សវនកិរិយា វិញ្ញាណនិរបេក្ខា នត្ថិ សវនាទីនំ វិសេសតោ វិញ្ញាណព្យាបារភាវេន ឥច្ឆិតត្តា។ **មេ**តិ សទ្ទប្បវត្តិយា ឯកន្តេនេវ សត្តវិសយត្តា, វិញ្ញាណកិច្ចស្ស ច សត្តវិញ្ញាណានមភេទករណវសេន តត្ថេវ សមោទហិតព្ពតោ “**ឧភយកិច្ចយុត្តបុគ្គលនិទ្ទេសោ**”តិ វុត្តំ។ “អយ”ន្តិអាទិ តប្បាកដីករណំ។ ឯត្ថ ហិ **សវនកិច្ចវិញ្ញាណសមង្គិនា**តិ ឯវំ-សទ្ទេន និទ្ទិដ្ឋំ បុគ្គលកិច្ចំ សន្ធាយ វុត្តំ, តំ បន បុគ្គលស្ស សវនកិច្ចវិញ្ញាណសមង្គីភាវេន បុគ្គលកិច្ចំ នាមាតិ ទស្សេតុំ “បុគ្គលកិច្ចសមង្គិនា”តិ អវត្វា “**សវនកិច្ចវិញ្ញាណសមង្គិនា**”តិ អាហ, តស្មា “បុគ្គលកិច្ច”ន្តិ និទ្ទិដ្ឋសវនកិច្ចវតា វិញ្ញាណេន សមង្គិនាតិ អត្ថោ។ **វិញ្ញាណវសេន, លទ្ធសវនកិច្ចវោហារេនា**តិ ច សុតសទ្ទេន និទ្ទិដ្ឋំ វិញ្ញាណកិច្ចំ សន្ធាយ វុត្តំ។ សវនមេវ កិច្ចំ យស្សាតិ តថា។ សវនកិច្ចន្តិ វោហារោ **សវនកិច្ចវោហារោ**, លទ្ធោ សោ យេនាតិ តថា។ **លទ្ធសវនកិច្ចវោហារេន** វិញ្ញាណសង្ខាតេន វសេន សាមត្ថិយេនាតិ អត្ថោ។ អយំ បន សម្ពន្ធោ – សវនកិច្ចវិញ្ញាណសមង្គិនា បុគ្គលេន មយា លទ្ធសវនកិច្ចវោហារេន វិញ្ញាណវសេន ករណភូតេន សុតន្តិ។

អបិច “**ឯវ**”ន្តិ សទ្ទស្សត្ថោ អវិជ្ជមានបញ្ញត្តិ, “**សុត**”ន្តិ សទ្ទស្សត្ថោ វិជ្ជមានបញ្ញត្តិ, តស្មា តេ តថារូបបញ្ញត្តិ ឧបាទានភូតបុគ្គលព្យាបារភាវេនេវ ទស្សេន្តោ អាហ “**ឯវន្តិ បុគ្គលកិច្ចនិទ្ទេសោ។ សុតន្តិ វិញ្ញាណកិច្ចនិទ្ទេសោ**”តិ។ ន ហិ បរមត្ថតោយេវ និយមិយមានេ សតិ បុគ្គលកិច្ចវិញ្ញាណកិច្ចវសេន អយំ វិភាគោ លព្ភតីតិ។ ឥមិស្សា បន យោជនាយ កត្តុព្យាបារករណព្យាបារកត្តុនិទ្ទេសោ កតោតិ វេទិតព្ពោ។

សព្ពស្សាបិ សទ្ទាធិគមនីយស្ស អត្ថស្ស បញ្ញត្តិមុខេនេវ បដិបជ្ជិតព្ពត្តា, សព្ពាសញ្ច បញ្ញត្តីនំ វិជ្ជមានាទិវសេន ឆសុ បញ្ញត្តិភេទេសុ អន្តោគធត្តា តាសុ “ឯវ”ន្តិអាទីនំ បញ្ញត្តីនំ សរូបំ និទ្ធារេត្វា ទស្សេន្តោ “**ឯវន្តិ ចា**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ “ឯវ”ន្តិ ច “មេ”តិ ច វុច្ចមានស្ស អត្ថស្ស អាការាទិភូតស្ស ធម្មានំ

អសល្លក្ខណភាវតោ អវិជ្ជមានបញ្ញត្តិភាវោតិ អាហ “**សច្ចិកដ្ឋបរមត្ថវសេន អវិជ្ជមានបញ្ញត្តី**”តិ។
សច្ចិកដ្ឋបរមត្ថវសេនាតិ ច ភូតត្ថឧត្តមត្ថវសេនាតិ អត្ថោ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – យោ មាយាមរីចិអាទយោ វិយ
អភូតត្ថោ, អនុស្សវាទីហិ គហេតព្ពោ វិយ អនុត្តមត្ថោ ច ន ហោតិ, សោ រូបសទ្ទាទិសភាវោ,
រុប្បនានុភវនាទិសភាវោ វា អត្ថោ “សច្ចិកដ្ឋោ, បរមត្ថោ”តិ ច វុច្ចតិ, “ឯវំ មេ”តិ បទានំ បន អត្ថោ អភូតត្តា,
អនុត្តមត្តា ច ន តថា វុច្ចតិ, តស្មា ភូតត្ថឧត្តមត្ថសង្ខាតេន សច្ចិកដ្ឋបរមត្ថវសេន វិសេសនភូតេន
អវិជ្ជមានបញ្ញត្តិយេវាតិ។ ឯតេន ច វិសេសនេន ពាលជនេហិ “អត្ថី”តិ បរិកប្បិតំ បញ្ញត្តិមត្តំ និវត្តេតិ។ តទេវ
វត្ថុំ បាកដំ ករោតិ, ហេតុនា វា សាធេតិ “**កិញ្ចេត្ថ ត**”ន្តិអាទិនា។ យំ ធម្មជាតំ, អត្ថជាតំ វា “ឯវ”ន្តិ វា “មេ”តិ
វា និទ្ទេសំ លភេថ, **តំ ឯត្ថ** រូបផស្សាទិធម្មសមុទាយេ, “ឯវំ មេ”តិ បទានំ វា អត្ថេ។ បរមត្ថតោ ន អត្ថីតិ
យោជនា។ រូបផស្សាទិភាវេន និទ្ទិដ្ឋោ បរមត្ថតោ ឯត្ថ អត្ថេវ, “ឯវំ មេ”តិ បន និទ្ទិដ្ឋោ នត្ថីតិ អធិប្បាយោ។
សុតន្តិ បន សទ្ទាយតនំ សន្ធាយាហ “**វិជ្ជមានបញ្ញត្តី**”តិ។ “សច្ចិកដ្ឋបរមត្ថវសេនា”តិ ចេត្ថ អធិការោ។
“**យញ្ហិ**”តិអាទិ តប្បាកដីករណំ, ហេតុទស្សនំ វា។ **យំ តំ** សទ្ទាយតនំ **សោតេន** សោតទ្វារេន, តន្និស្សិតវិញ្ញាណេន
វា **ឧបលទ្ធំ** អធិគមិតព្ពន្តិ អត្ថោ។ តេន ហិ សទ្ទាយតនមិធ គហិតំ កម្មសាធនេនាតិ ទស្សេតិ។

ឯវំ អដ្ឋកថានយេន បញ្ញត្តិសរូបំ និទ្ធារេត្វា ឥទានិ អដ្ឋកថាមុត្តកេនាបិ នយេន វុត្តេសុ ឆសុ បញ្ញត្តិភេ
ទេសុ “ឯវ”ន្តិអាទីនំ បញ្ញត្តីនំ សរូបំ និទ្ធារេន្តោ “**តថា**”តិអាទិមាហ។ ឧបាទាបញ្ញត្តិ អាទយោ ហិ
បោរាណដ្ឋកថាតោ មុត្តា សង្គហការេនេវ អាចរិយេន វុត្តា។ វិត្ថារោ អភិធម្មដ្ឋកថាយ គហេតព្ពោ។ **តំ ត**ន្តិ តំ
តំ ធម្មជាតំ, សោតបថមាគតេ ធម្មេ ឧបាទាយ តេសំ ឧបធារិតាការនិទស្សនាវធារណស្ស បច្ចាមសនវសេន
ឯវន្តិ ច សសន្តតិបរិយាបន្នេ ខន្ធេ ឧបាទាយ **មេតិ ច** វត្តព្ពត្តាតិ អត្ថោ។ រូបវេទនាទិភេទេហិ ធម្មេ ឧបាទាយ
និស្សាយ ការណំ កត្វា បញ្ញត្តិ **ឧបាទាបញ្ញត្តិ** យថា “តានិ តានិ អង្គានិ ឧបាទាយ រថោ គេហំ, តេ តេ
រូបរសាទយោ ឧបាទាយ ឃដោ បដោ, ចន្ទិមសូរិយបរិវត្តាទយោ ឧបាទាយ កាលោ ទិសា”តិអាទិ។
បញ្ញបេតព្ពដ្ឋេន ចេសា បញ្ញត្តិ នាម, ន បញ្ញាបនដ្ឋេន។ យា បន តស្ស អត្ថស្ស បញ្ញាបនា, អយំ អវិជ្ជមាន
បញ្ញត្តិយេវ។ **ទិដ្ឋាទីនិ ឧបនិធាយ វត្តព្ពតោ**តិ ទិដ្ឋមុតវិញ្ញាតេ ឧបនិធាយ ឧបត្ថម្ភំ កត្វា អបេក្ខិត្វា វត្តព្ពត្តា។
ទិដ្ឋាទិសភាវរហិតេ សទ្ទាយតនេ វត្តមានោបិ ហិ សុតវោហារោ “ទុតិយំ តតិយ”ន្តិអាទិកោ វិយ បឋមាទីនិ
ទិដ្ឋមុតវិញ្ញាតេ អបេក្ខិត្វា បវត្តោ “**ឧបនិធាបញ្ញត្តី**”តិ វុច្ចតេ។ សា បនេសា អនេកវិធា តទញ្ញាបេក្ខូបនិធា
ហត្ថគតូបនិធា សម្បយុត្តូបនិធាសមារោបិតូបនិធា អវិទូរគតូបនិធា បដិភាគូបនិធា
តព្ពហុលូបនិធាតព្ពិសិដ្ឋូបនិធា”តិអាទិនា។ តាសុ អយំ “ទុតិយំ តតិយ”ន្តិអាទិកា វិយ បឋមាទីនំ ទិដ្ឋាទីនំ
អញ្ញមញ្ញមបេក្ខិត្វា វុត្តត្តា តទញ្ញាបេក្ខូបនិធាបញ្ញត្តិ នាម។

ឯវំ បញ្ញត្តិយាបិ អត្ថាធិគមនីយតាសង្ខាតំ ទស្សេតព្ពត្ថំ ទស្សេត្វា ឥទានិ សទ្ទសាមត្ថិយេន ទីបេតព្ពមត្ថំ
និទ្ធារេត្វា ទីបេន្តោ “**ឯត្ថ ចា**”តិអាទិមាហ។ **ឯត្ថា**តិ ឯតស្មឹ វចនត្តយេ។ **ច**-សទ្ទោ ឧបន្យាសោ អត្ថន្តរំ
អារភិតុកាមេន យោជិតត្តា។ “សុត”ន្តិ វុត្តេ អសុតំ ន ហោតីតិ បកាសិតោយមត្ថោ, តស្មា តថា សុត-សទ្ទេន
បកាសិតា អត្តនា បដិវិទ្ធសុត្តស្ស បការវិសេសា “**ឯវ**”ន្តិ ថេរេន បច្ចាមដ្ឋាតិ តេន ឯវំ-សទ្ទេន អសម្មោហោ
ទីបិតោ នាម, តេនាហ “**ឯវន្តិ វចនេន អសម្មោហំ ទីបេតី**”តិ។ **អសម្មោហ**ន្តិ ច យថាសុតេ សុត្តេ អសម្មោហំ។
តទេវ យុត្តិយា, ព្យតិរេកេន ច សមត្ថេហិ “**ន ហី**”តិអាទិនា វក្ខមានញ្ច សុត្តំ នានប្បការំ ទុប្បដិវិទ្ធញ្ច។ ឯវំ
នានប្បការេ ទុប្បដិវិទ្ធេ សុត្តេ កថំ សម្មូឡ្ហោ នានប្បការបដិវេធសមត្ថោ ភវិស្សតិ។ ឥមាយ យុត្តិយា, ឥមិនា
ច ព្យតិរេកេន ថេរស្ស តត្ថ អសម្មូឡ្ហភាវសង្ខាតោ ទីបេតព្ពោ អត្ថោ វិញ្ញាយតីតិ វុត្តំ ហោតិ។ ឯវមីទិសេសុ
យថារហំ។ ភគវតោ សម្មុខា សុតាការស្ស យាថាវតោ ឧបរិ ថេរេន ទស្សិយមានត្តា “**សុត្តស្ស អសម្មោសំ
ទីបេតី**”តិ វុត្តំ។ **កាលន្តរេនា**តិ សុតកាលតោ អបរេន កាលេន។ **យស្ស…បេ…. បដិជានាតិ**, ថេរស្ស បន
សុវណ្ណភាជនេ បក្ខិត្តសីហវសា វិយ អនស្សមានំ អសម្មុដ្ឋំ តិដ្ឋតិ, តស្មា សោ ឯវំ បដិជានាតីតិ វុត្តំ ហោតិ។ ឯវំ
ទីបិតេន បន អត្ថេន កឹ បកាសិតន្តិ អាហ “**ឥច្ចស្សា**”តិអាទិ។ តត្ថ **ឥច្ចស្សា**តិ ឥតិ អស្ស, តស្មា
អសម្មោហស្ស, អសម្មោសស្ស ច ទីបិតត្តា អស្ស ថេរស្សបញ្ញាសិទ្ធីតិអាទិនា សម្ពន្ធោ។ **អសម្មោហេនា**តិ
សម្មោហាភាវេន។ បញ្ញាវជ្ជិតសមាធិអាទិធម្មជាតេន តំសម្បយុត្តាយ បញ្ញាយ សិទ្ធិ សហជាតាទិសត្តិយា
សិជ្ឈនតោ។ សម្មោហបដិបក្ខេន វា បញ្ញាសង្ខាតេន ធម្មជាតេន។ សវនកាលសម្ភូតាយ ហិ បញ្ញាយ តទុត្តរិ
កាលបញ្ញាសិទ្ធិ ឧបនិស្សយាទិកោដិយា សិជ្ឈនតោ។ ឥតរត្ថាបិ យថារហំ នយោ នេតព្ពោ។

ឯវំ បកាសិតេន បន អត្ថេន កឹ វិភាវិតន្តិ អាហ “**តត្ថា**”តិអាទិ។ **តត្ថា**តិ តេសុ ទុព្ពិធេសុ ធម្មេសុ។
ព្យញ្ជនានំ បដិវិជ្ឈិតព្ពោ អាការោ នាតិគម្ភីរោ, យថាសុតធារណមេវ តត្ថ ករណីយំ, តស្មា តត្ថ សតិយា
ព្យាបារោ អធិកោ, បញ្ញា បន គុណីភូតាតិ វុត្តំ “**បញ្ញាបុព្ពង្គមាយា**”តិអាទិ។ បញ្ញាយ បុព្ពង្គមា **បញ្ញា
បុព្ពង្គមា**តិ ហិ និព្ពចនំ, បុព្ពង្គមតា ចេត្ថ បធានភាវោ “មនោបុព្ពង្គមា ធម្មា”តិអាទីសុ (ធ. ប. ១) វិយ។
អបិច យថា ចក្ខុវិញ្ញាណាទីសុ អាវជ្ជនាទយោ បុព្ពង្គមា សមានាបិ តទារម្មណស្ស អវិជាននតោ

អប្បធានភូតា, ឯវំ បុព្ពង្គមាយបិ អប្បធានត្តេ សតិ បញ្ញាបុព្ពង្គមា ឯតិស្សាតិ និព្ពចនម្បិ យុជ្ជតិ។ បុព្ពង្គមតា ចេត្ថ បុរេចារិកភាវោ។ ឥតិ សហជាតបុព្ពង្គមោ បុរេជាតបុព្ពង្គមោតិ ទុវិធោបិ បុព្ពង្គមោ ឥធ សម្ភវតិ, យថា ចេត្ថ, ឯវំ សតិ "បុព្ពង្គមាយា"តិ ឯត្ថាបិ យថាសម្ភវមេស នយោ វេទិតព្ពោ។ ឯវំ វិភាវិតេន សមត្ថតាវចនេន កិមនុភាវិតន្តិ អាហ "**តទុភយសមត្ថតាយោគេនា**"តិអាទិ។ តត្ថ **អត្ថព្យញ្ជនសម្បន្នស្សា**តិ អត្ថព្យញ្ជនេន បរិបុណ្ណស្ស, សង្កាសនាទីហិ វា ឆហិ អត្ថបទេហិ, អក្ខរាទីហិ ច ឆហិ ព្យញ្ជនបទេហិ សមន្នាគតស្ស, អត្ថព្យញ្ជនសង្ខាតេន វា រសេន សាទុរសស្ស។ បរិយត្តិធម្មោយេវ នវលោកុត្តររតនសន្និធានតោ សត្តវិធស្ស, ទសវិធស្ស វា រតនស្ស សន្និធានោ កោសោ វិយាតិ **ធម្មកោសោ,** តថា ធម្មភណ្ឌាគារោ, តត្ថ និយុត្តោតិ **ធម្មភណ្ឌាគារិកោ។** អថ វា នានារាជភណ្ឌរក្ខកោ ភណ្ឌាគារិកោ វិយាតិ **ភណ្ឌាគារិកោ,** ធម្មស្ស អនុរក្ខកោ ភណ្ឌាគារិកោតិ តមេវ សទិសតាការណទស្សនេន វិសេសេត្វា "**ធម្មភណ្ឌាគារិកោ**"តិ វុត្តោ។ យថាហ –

> "ពហុស្សុតោ ធម្មធរោ, សព្ពបាឋី ច សាសនេ;
> អានន្ទោ នាម នាមេន, ធម្មារក្ខោ តវំ មុនេ"តិ។ (អប. ១.៥៤២);

អញ្ញថាបិ ទីបេតព្ពមត្ថំ ទីបេតិ "**អបរោ នយោ**"តិអាទិនា, ឯវំ សទ្ទេន វុច្ចមានានំ អាការនិទស្សនាវធារណត្ថានំ អវិបរីតសទ្ធម្មវិសយត្តា តព្ពិសយេហិ តេហិ អត្ថេហិ យោនិសោ មនសិការស្ស ទីបនំ យុត្តន្តិ វុត្តំ "**យោនិ…បេ…. ទីបេតី**"តិ។ "**អយោនិសោ**"តិអាទិនា ព្យតិរេកេន ញាបកហេតុទស្សនំ។ តត្ថ កត្ថចិ ហិ-សទ្ទោ ទិស្សតិ, សោ ការណេ, កស្មាតិ អត្ថោ, ឥមិនា វចនេនេវ យោនិសោ មនសិករោតោ នានប្បការបដិវេធសម្ភវតោ អគ្គិ វិយ ធូមេន ការិយេន ការណភូតោ សោ វិញ្ញាយតីតិ តទន្វយម្បិ អត្ថាបត្តិយា ទស្សេតិ។ ឯស នយោ សព្ពត្ថ យថារហំ។ "ព្រហ្មជាលំ អាវុសោ កត្ថ ភាសិត"ន្តិអាទិ បុច្ឆាវសេន អធុនា បករណប្បត្តស្ស វក្ខមានស្ស សុត្តស្ស "សុត"ន្តិ បទេន វុច្ចមានំ ភគវតោ សម្មុខា សវនំ សមាធានមន្តរេន ន សម្ភវតីតិ កត្វា វុត្តំ "**អវិក្ខេបំ ទីបេតី**"តិ។ "**វិក្ខិត្តចិត្តស្សា**"តិអាទិនា ព្យតិរេកការណេន ញាបកហេតុំ ទស្សេត្វា តទេវ សមត្ថេតិ "**តថា ហី**"តិអាទិនា។ **សព្ពសម្បត្តិយា**តិ សព្ពេន អត្ថព្យញ្ជនទេសកបយោជនាទិនា សម្បត្តិយា។ កឹ ឥមិនា បកាសិតន្តិ អាហ "**យោនិសោ មនសិការេន ចេត្ថា**"តិអាទិ។ **ឯត្ថា**តិ ឯតស្មឹ ធម្មទ្វយេ។ "**ន ហិ វិក្ខិត្តចិត្តោ**"តិអាទិនា ការណភូតេន អវិក្ខេបេន, សប្បុរិសូបនិស្សយេន ច ផលភូតស្ស សទ្ធម្មស្សវនស្ស សិទ្ធិយា ឯវ សមត្ថនំ វុត្តំ, អវិក្ខេបេន បន សប្បុរិសូបនិស្សយស្ស សិទ្ធិយា សមត្ថនំ ន វុត្តំ។ កស្មាតិ ចេ? វិក្ខិត្តចិត្តានំ សប្បុរិសេ បយិរុបាសនាភាវស្ស អត្ថតោ សិទ្ធត្តា។ អត្ថវសេនេវ ហិ សោ បាកដោតិ ន វុត្តោ។

ឯត្ថាហ – យថា យោនិសោ មនសិការេន ផលភូតេន អត្តសម្មាបណិធិបុព្ពេកតបុញ្ញតានំ ការណភូតានំ សិទ្ធិ វុត្តា តទវិនាភាវតោ, ឯវំ អវិក្ខេបេន ផលភូតេន សទ្ធម្មស្សវនសប្បុរិសូបនិស្សយានំ ការណភូតានំ សិទ្ធិ វត្តព្ពា សិយា អស្សុតវតោ, សប្បុរិសូបនិស្សយរហិតស្ស ច តទភាវតោ។ ឯវំ សន្តេបិ "ន ហិ វិក្ខិត្តចិត្តោ"តិអាទិ សមត្ថនវចនេន អវិក្ខេបេន, សប្បុរិសូបនិស្សយេន ច ការណភូតេន សទ្ធម្មស្សវនស្សេវ ផលភូតស្ស សិទ្ធិ វុត្តា, កស្មា បនេវំ វុត្តាតិ? វុច្ចតេ – អធិប្បាយន្តរសម្ភវតោ ហិ តថា សិទ្ធិ វុត្តា។ អយំ បនេត្ថាធិប្បាយោ – សទ្ធម្មស្សវនសប្បុរិសូបនិស្សយា ន ឯកន្តេន អវិក្ខេបស្ស ការណំ ពាហិរការណត្តា, អវិក្ខេបោ បន សប្បុរិសូបនិស្សយោ វិយ សទ្ធម្មស្សវនស្ស ឯកន្តការណំ អជ្ឈត្តិកការណត្តា, តស្មា ឯកន្តការណេ ហោន្តេ កិមត្ថិយា អនេកន្តការណំ បតិផលភាវបរិកប្បនាតិ តថាយេវេតស្ស សិទ្ធិ វុត្តាតិ។ ឯត្ថ ច បឋមំ ផលេន ការណស្ស សិទ្ធិទស្សនំ នទីបូរេន វិយ ឧបរិ វុដ្ឋិសព្ភាវស្ស, ទុតិយំ ការណេន ផលស្ស សិទ្ធិទស្សនំ ឯកន្តវស្សិនា វិយ មេឃវុដ្ឋានេន វុដ្ឋិបវត្តិយា។

"**អបរោ នយោ**"តិអាទិនា អញ្ញថាបិ ទីបេតព្ពត្ថមាហ, យស្មា ន ហោតីតិ សម្ពន្ធោ។ **ឯវន្តិ…បេ…. នានាការនិទ្ទេសោ**តិ ហេដ្ឋា **វុត្តំ, សោ ច អាការោ**តិ សោតទ្វារានុសារវិញ្ញាណវីថិសង្ខាតស្ស ចិត្តសន្តានស្ស នានាការេន អារម្មណេ បវត្តិយា នានត្ថព្យញ្ជនគ្គហណសង្ខាតោ សោ ភគវតោ វចនស្ស អត្ថព្យញ្ជនប្បភេទបរិច្ឆេទវសេន សកលសាសនសម្បត្តិឱគាហនាការោ។ **ឯវំ ភទ្ទកោ**តិ និរវសេសបរហិតបារិបូរិភាវការណត្តា ឯវំ យថាវុត្តេន នានត្ថព្យញ្ជនគ្គហណេន សុន្ទរោ សេដ្ឋោ, សមាសបទំ វា ឯតំ ឯវំ ឮទិសោ ភទ្ទោ យស្សាតិ កត្វា។ ន បណិហិតោ **អប្បណិហិតោ,** សម្មា អប្បណិ ហិតោ អត្តា យស្សាតិ តថា, តស្ស។ **បច្ឆិមចក្កទ្វយសម្បត្តិ**ន្តិ អត្តសម្មាបណិធិបុព្ពេកតបុញ្ញតាសង្ខាតគុណទ្វយសម្បត្តឹ។ គុណស្សេវ ហិ អបរាបរវុត្តិយា បវត្តនដ្ឋេន ចក្កភាវោ។ ចរន្តិ វា ឯតេន សត្តា សម្បត្តិភវំ, សម្បត្តិភវេសូតិ វា **ចក្កំ។** យំ សន្ធាយ វុត្តំ "ចត្តារិមានិ ភិក្ខវេ, ចក្កានិ, យេហិ សមន្នាគតានំ ទេវមនុស្សានំ ចតុចក្កំ វត្តតី"តិអាទិ (អ. និ. ៤.៣១) បច្ឆិមភាវោ ចេត្ថ ទេសនាក្កមវសេនេវ។ **បុរិមចក្កទ្វយសម្បត្តិ**ន្តិ បតិរូបទេសវាសសប្បុរិសូបនិស្សយសង្ខាតគុណទ្វយសម្បត្តឹ។ សេសំ វុត្តនយមេវ។ **តស្មា**តិ បុរិមការណំ បុរិមស្សេវាតិ ឥធ ការណមាហ "**ន ហី**"តិអាទិនា។

តេន កី បកាសិតន្តិ អាហ “**ឥច្ចស្សា**”តិអាទិ។ **ឥតិ** ឥមាយ ចតុចក្កសម្បត្តិយា ការណភូតាយ។ **អស្ស** ថេរស្ស។ **បច្ឆិមចក្កទ្វយសិទ្ធិយា**តិ បច្ឆិមចក្កទ្វយស្ស អត្ថិភាវេន សិទ្ធិយា ។ **អាសយសុទ្ធី**តិ វិបស្សនាញាណសង្ខាតាយ អនុលោមិកខន្តិយា, កម្មស្សកតាញាណ-មគ្គញាណសង្ខាតស្ស យថាភូតញាណស្ស ចាតិ ទុវិធស្សាបិ អាសយស្ស អសុទ្ធិហេតុភូតានំ កិលេសានំ ទូរីភាវេន **សុទ្ធិ។** តេនេវ ហិ ទ្វយំ វិវដ្ដនិស្សិតានំ សុទ្ធសត្តានំ អាសយោ។ សម្មាបណិហិតត្តោ ហិ បុព្ពេ ច កតបុញ្ញោ សុទ្ធាសយោ ហោតិ។ តថា ហិ វុត្តំ “សម្មាបណិហិតំ ចិត្តំ, សេយ្យសោ នំ តតោ ករេ”តិ, (ធ. ប. ៤៣) “កតបុញ្ញោសិ ត្វំ អានន្ទ, បធានមនុយុញ្ជ ខិប្បំ ហោហិសិ អនាសវោ”តិ (ទី. និ. ២.២០៧) ច។ កេចិ បន “កត្តុកម្យតាឆន្ទោ អាសយោ”តិ វទន្តិ, តទយុត្តមេវ “តាយ ច អាសយសុទ្ធិយា អធិគមព្យត្តិសិទ្ធី”តិ វចនេន វិរោធតោ។ ឯវម្បិ មគ្គញាណសង្ខាតស្ស អាសយស្ស សុទ្ធិ ន យុត្តា តាយ អធិគមព្យត្តិសិទ្ធិយា អវត្តព្ពតោតិ? នោ ន យុត្តោ បុរិមស្ស មគ្គស្ស, បច្ឆិមានំ មគ្គានំ, ផលានញ្ច ការណភាវតោ។ **បយោគសុទ្ធី**តិ យោនិសោមនសិការបុព្ពង្គមស្ស ធម្មស្សវនបយោគស្ស វិសទភាវេន សុទ្ធិ, សព្ពស្ស វា កាយវចីបយោគស្ស និទ្ទោសភាវេន សុទ្ធិ។ បតិរូបទេសវាសី, ហិ សប្បុរិសសេវី ច យថាវុត្តវិសុទ្ធបយោគោ ហោតិ។ តថាវិសុទ្ធេន យោនិសោមនសិការបុព្ពង្គមេន ធម្មស្សវនបយោគេន, វិប្បធិសារាភាវហេន ច កាយវចីបយោគេន អរិត្តចិត្តោ បរិយត្តិយំ វិសារទោ ហោតិ, តថាភូតោ ច ថេរោ, តេន វិញ្ញាយតិ បុរិមចក្កទ្វយសិទ្ធិយា ថេរស្ស បយោគសុទ្ធិ សិទ្ធាវាតិ។ តេន កី វិភាវិតន្តិ អាហ “**តាយ ចា**”តិអាទិ។ **អធិគមព្យត្តិសិទ្ធី**តិ បដិវេធសង្ខាតេ អធិគមេ ឆេកភាវសិទ្ធិ។ អធិគមេតព្ពតោ ហិ បដិវិជ្ឈិតព្ពតោ បដិវេធោ “**អធិគមោ**”តិ អដ្ឋកថាសុ វុត្តោ, **អាគមោ**តិ ច បរិយត្តិ អាគច្ឆន្តិ អត្តត្ថបរត្ថាទយោ ឯតេន, អាភុសោ វា គមិតព្ពោ ញាតព្ពោតិ កត្វា។

តេន កិមនុភាវិតន្តិ អាហ “**ឥតី**”តិអាទិ។ **ឥតី**តិ ឯវំ វុត្តនយេន, តស្មា សិទ្ធត្តាតិ វា ការណនិទ្ទេសោ។ **វចន**ន្តិ និទានវចនំ លោកតោ, ធម្មតោ ច សិទ្ធាយ ឧបមាយ តមត្ថំ ញាបេតុំ “**អរុណុគ្គំ វិយា**”តិអាទិមាហ។ “ឧបមាយ មិធេកច្ចេ, អត្ថំ ជានន្តិ បណ្ឌិតា”តិ (ជា. ២.១៩.២៤) ហិ វុត្តំ។ **អរុណោ**តិ សូរិយស្ស ឧទយតោ បុព្ពភាគេ ឧដ្ឋិតរំសិ, តស្ស **ឧគ្គំ** ឧគ្គមនំ **ឧទយតោ** ឧទយន្តស្ស ឧទយាវាសមុគ្គច្ឆតោ **សូរិយស្ស បុព្ពង្គមំ** បុរេចរំ **ភវិតុំ អរហតិ វិយា**តិ សម្ពន្ធោ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – អាគមាធិគមព្យត្តិយា ព្លទិសស្ស ថេរស្ស វុត្តនិទានវចនំ ភគវតោ វចនស្ស បុព្ពង្គមំ ភវិតុមរហតិ, និទានភាវំ គតំ ហោតីតិ ឥទមត្ថជាតំ អនុភាវិតន្តិ។

ឥទានិ អបរម្បិ បុព្ពេ វុត្តស្ស អសម្មោហាសម្មោសសង្ខាតស្ស ទីបេតព្ពស្សត្ថស្ស ទីបកេហិ ឯវំ-សទ្ទ សុត-សទ្ទេហិ បកាសេតព្ពមត្ថំ បកាសេន្តោ “**អបរោ នយោ**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ ហិ “នានប្បការបដិវេធទីបកេន , សោតព្ពប្បភេទបដិវេធទីបកេនា”តិ ច ឥមិនា តេហិ សទ្ទេហិ បុព្ពេ ទីបិតំ អសម្មោហាសម្មោសសង្ខាតំ ទីបេតព្ពត្ថមាហ អសម្មោហេន នានប្បការបដិវេធស្ស, អសម្មោសេន ច សោតព្ពប្បភេទបដិវេធស្ស សិជ្ឈនតោ។ “**អត្តនោ**”តិអាទីហិ បន បកាសេតព្ពត្ថំ។ តេន វុត្តំ **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន** “នានប្បការបដិវេធទីបកេនាតិអាទិនា ឯវំ-សទ្ទ សុត-សទ្ទានំ ថេរស្ស អត្ថព្យញ្ជនេសុ អសម្មោហាសម្មោសទីបនតោ ចតុបដិសម្ភិទាវសេន អត្ថយោជនំ ទស្សេតី”តិ (ទី. និ. ដី. ១.១)។ ហេតុគព្ភញ្ចេតំ បទទ្វយំ, នានប្បការបដិវេធសង្ខាតស្ស, សោតព្ពប្បភេទ-បដិវេធសង្ខាតស្ស ច ទីបេតព្ពត្ថស្ស ទីបកត្តាតិ វុត្តំ ហោតិ។ សន្តស្ស វិជ្ជមានស្ស ភាវោ **សព្ភាវោ**, អត្ថបដិភានបដិសម្ភិទាហិ សម្បត្តិយា សព្ភាវោ តថា។ “សម្ភវ”ន្តិបិ បាឋោ, សម្ភវនំ **សម្ភវោ**, អត្ថបដិភានបដិសម្ភិទាសម្បត្តីនំ សម្ភវោ តថា។ ឯវំ ឥតរត្ថាបិ។ “**សោតព្ពប្បភេទបដិវេធទីបកេនា**”តិ ឯតេន បន អយំ សុត-សទ្ទោ ឯវំ-សទ្ទសន្និធានតោ, វក្ខមានាបេក្ខាយ វា សាមញ្ញេនេវ វុត្តោបិ សោតព្ពធម្មវិសេសំ អាមសតីតិ ទស្សេតិ។ ឯត្ថ ច សោតព្ពធម្មសង្ខាតាយ បាឡិយា និទស្សេតព្ពានំ ភាសិតត្ថបយោជនត្ថានំ, តីសុ ច ញាណេសុ បវត្តញាណស្ស នានប្បការភាវតោ តព្ភាវបដិវេធទីបកេន ឯវំ-សទ្ទេន អត្ថបដិភានបដិសម្ភិទាសម្បត្តិសព្ភាវទីបនំ យុត្តំ, សោតព្ពធម្មស្ស បន អត្ថាធិគមហេតុតោ, តំវសេន ច តទវសេសហេតុប្បភេទស្ស គហិតត្តា, និរុត្តិភាវតោ ច សោតព្ពប្បភេទទីបកេន សុត-សទ្ទេន ធម្មនិរុត្តិបដិសម្ភិទាសម្បត្តិសព្ភាវទីបនំ យុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ តទេវត្ថញ្ហិ ញាបេតុំ “អសម្មោហទីបកេន, អសម្មោសទីបកេនា”តិ ច អវត្វា តថា វុត្តន្តិ។

ឯវំ អសម្មោហាសម្មោសសង្ខាតស្ស ទីបេតព្ពស្សត្ថស្ស ទីបកេហិ ឯវំ-សទ្ទ សុត-សទ្ទេហិ បកាសេតព្ពមត្ថំ បកាសេត្វា ឥទានិ យោនិសោមនសិការាវិក្ខេបសង្ខាតស្ស ទីបេតព្ពស្សត្ថស្ស ទីបកេហិបិ តេហិ បកាសេតព្ពមត្ថំ បកាសេន្តោ “**ឯវន្តិ ចា**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ ហិ “**ឯវន្តិ…បេ…. ភាសមានោ, សុតន្តិ ឥទំ…បេ.… ភាសមានោ**”តិ ច ឥមិនា តេហិ សទ្ទេហិ បុព្ពេ ទីបិតំ យោនិសោមនសិការាវិក្ខេបសង្ខាតំ ទីបេតព្ពត្ថមាហ, “**ឯតេ មយា**”តិអាទីហិ បន បកាសេតព្ពត្ថំ **សវនយោគទីបក**ន្តិ ច អវិក្ខេបវសេន សវនយោគស្ស សិជ្ឈនតោ តទេវ សន្ធាយាហ ។ តថា ហិ **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន** វុត្តំ “សវនធារណវចីបរិចរិយា បរិយត្តិធម្មានំ វិសេសេន សោតាវធារណបដិពទ្ធាតិ តេ អវិក្ខេបទីបកេន សុតសទ្ទេន យោជេត្វា”តិ (ទី. និ. ដី. ១.១)។ មនោទិដ្ឋីហិ

បរិយត្តិធម្មានំ អនុបេក្ខនសុប្បដិវេធា វិសេសតោ មនសិការបដិពទ្ធា, តស្មា តទ្ទីបកវចនេនេវ ឯតេ មយា ធម្មា មនសានុបេក្ខិតា ទិដ្ឋិយា សុប្បដិវិទ្ធាតិ ឥមមត្ថំ បកាសេតីតិ វុត្តំ “ឯវន្តិ ច...បេ.... ទីបេតី”តិ តត្ថ **ធម្មា**តិ បរិយត្តិធម្មា។ **មនសានុបេក្ខិតា**តិ “ឥធ សីលំ កថិតំ, ឥធ សមាធិ, ឥធ បញ្ញា, ឯត្តកាវ ឯត្ថ អនុសន្ធយោ”តិអាទិភេទេន មនសា អនុបេក្ខិតា។ **ទិដ្ឋិយា សុប្បដិវិទ្ធា**តិ និជ្ឈានក្ខន្តិសង្ខាតាយ, ញាតបរិញ្ញាសង្ខាតាយ វា ទិដ្ឋិយា តត្ថ វុត្តរូបារូបធម្មេ “ឥតិ រូបំ, ឯត្តកំ រូប”ន្តិអាទិនា សុដ្ឋុ វវត្ថាបេត្វា បដិវិទ្ធា។

សវនធារណវចីបរិចយា ច បរិយត្តិធម្មានំ វិសេសេន សោតាវធារណបដិពទ្ធា, តស្មា តទ្ទីបកវចនេនេវ ពហូ មយា ធម្មា សុតា ធាតា វចសា បរិចិតាតិ ឥមមត្ថំ បកាសេតីតិ វុត្តំ “**សុតន្តិ ឥទំ...បេ.... ទីបេតី**”តិ។ តត្ថ **សុតា**តិ សោតទ្វារានុសារេន វិញ្ញាតា។ **ធាតា**តិ សុវណ្ណភាជនេ បក្ខិត្តសីហវសា វិយ មនសិ សុប្បតិដ្ឋិតភាវសាធនេន ឧបធារិតា។ **វចសា បរិចិតា**តិ បគុណតាសម្បាទនេន វាចាយ បរិចិតា សជ្ឈាយិតា។ ឥទានិ បកាសេតព្ពត្ថទ្វយទីបកេន យថាវុត្តសទ្ទទ្វយេន វិភាវេតព្ពមត្ថំ វិភាវេន្តោ “**តទុភយេនបី**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ **តទុភយេនា**តិ បុរិមនយេ, បច្ឆិមនយេ ច យថាវុត្តស្ស បកាសេតព្ពស្សត្ថស្ស បកាសកេន តេន ទុព្ពិធេន សទ្ទេន។ **អត្ថព្យញ្ជនបារិបូរិំ ទីបេន្តោ**តិ អាទរជនននស្ស ការណវចនំ។ តទេវ ការណំ ព្យតិរេកេន វិវរតិ, យុត្តិយា វា ទឡ្ហំ ករោតិ “**អត្ថព្យញ្ជនបរិបុណ្ណញ្ហិ**”តិអាទិនា។ **អសុណន្តោ**តិ ចេត្ថ លក្ខណេ, ហេតុម្ហិ វា អន្ត-សទ្ទោ។ **មហតា ហិតា**តិ មហន្តតោ ហិតស្មា។ **បរិពាហិរោ**តិ សព្ពតោ ភាគេន ពាហិរោ។

ឯតេន បន វិភាវេតព្ពត្ថទីបកេន សទ្ទទ្វយេន អនុភាវេតព្ពត្ថមនុភាវេន្តោ “**ឯវំ មេ សុតន្តិ ឥមិនា**”តិអាទិមាហ។ បុព្ពេ វិសុំ វិសុំ អត្ថេ យោជិតាយេវ ឯតេ សទ្ទា ឥធ ឯកស្សេវានុភាវត្ថស្ស អនុភាវកភាវេន គហិតាតិ ញាបេតុំ “**សកលេនា**”តិ វុត្តំ។ កាមញ្ច មេ-សទ្ទោ ឥមស្មិំ ឋានេ បុព្ពេន យោជិតោ, តទបេក្ខានំ បន ឯវំ-សទ្ទ សុត-សទ្ទានំ សហចរណតោ, អវិនាភាវតោ ច តថា វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ **តថាគតប្បវេទិត**ន្តិ តថាគតេន បការតោ វិទិតំ, ភាសិតំ វា។ **អត្តនោ អទហន្តោ**តិ អត្តនិ “មមេទ”ន្តិ អដ្ឋបេន្តោ។ ភុម្មត្ថេ ចេតំ សាមិវចនំ។ **អសប្បុរិសភូមិ**ន្តិ អសប្បុរិសវិសយំ, សោ ច អត្ថតោ អបកតញ្ញុតាសង្ខាតា “ឥធេកច្ចោ បាបភិក្ខុ តថាគតប្បវេទិតំ ធម្មវិនយំ បរិយាបុណិត្វា អត្តនោ ទហតី”តិ (បារា. ១៩៥) ឯវំ មហាចោរទីបកេន ភគវតា វុត្តា អនរិយវោហារវុត្តា, តថា ចាហ “**តថាគត...បេ.... អទហន្តោ**”តិ។ ហុត្វាតិ ចេត្ថ សេសោ។ តថា **សាវកត្តំ បដិជានន្តោ**តិ សប្បុរិសភូមិឱក្កមនសរូបកថនំ។ ននុ ច អានន្ទត្ថេរស្ស “មមេតំ វចន”ន្តិ អធិមានស្ស, មហាកស្សបត្ថេរាទីនញ្ច តទាសង្កាយ អភាវតោ អសប្បុរិសភូមិសមតិក្កមាទិវចនំ និរត្ថកំ សិយាតិ? នយិទមេវំ “ឯវំ មេ សុត”ន្តិ វទន្តេន អយម្បិ អត្ថោ អនុភាវិតោតិ អត្ថស្សេវ ទស្សនតោ។ តេន ហិ អនុភាវេតព្ពមត្ថំយេវ តថា ទស្សេតិ, ន បន អានន្ទត្ថេរស្ស អធិមានស្ស, មហាកស្សបត្ថេរាទីនញ្ច តទាសង្កាយ សម្ភវន្តិ និដ្ឋមេត្ថ គន្តព្ពំ។ កេចិ បន “ទេវតានំ បរិវិតក្កាបេក្ខំ តថាវចនំ, តស្មា ឯទិសី ចោទនា អនវកាសា”តិ វទន្តិ។ តស្មិំ កិរ សមយេ ឯកច្ចានំ ទេវតានំ ឯវំ ចេតសោ បរិវិតក្កោ ឧទបាទិ “ភគវា ច បរិនិព្ពុតោ, អយញ្ចាយស្មា អានន្ទោ ទេសនាកុសលោ, ឥទានិ ធម្មំ ទេសេតិ, សក្យកុលប្បសុតោ តថាគតស្ស ភាតា, ចូឡបិតុបុត្តោ ច, កិំ នុ ខោ សោ សយំ សច្ឆិកតំ ធម្មំ ទេសេតិ, ឧទាហុ ភគវតោយេវ វចនំ យថាសុត”ន្តិ, តេសមេវ ចេតោបរិវិតក្កមញ្ញាយ តទភិបរិហរណត្ថំ អសប្បុរិសភូមិសមតិក្កមនាទិអត្ថោ អនុភាវិតោតិ។ សាយេវ យថាវុត្តា អនរិយវោហារវុត្តា **អសទ្ធម្មោ**, តទវត្ថានោក្កមនសង្ខាតា ច សាវកត្តបដិជាននា **សទ្ធម្មោ។** ឯវំ សតិ បរិយាយន្តរេន បុរិមត្ថមេវ ទស្សេតីតិ គហេតព្ពំ។ អបិច កុហនលបនាទិវសេន បវត្តោ អកុសលរាសិ **អសទ្ធម្មោ**, តព្ពិរហិតភាវោ ច **សទ្ធម្មោ។** “**កេវល**”ន្តិអាទិនាបិ វុត្តស្សេវត្ថស្ស បរិយាយន្តរេន ទស្សនំ, យថាវុត្តាយ អនរិយវោហារវុត្តាយ **បរិមោចេតិ។** សាវកត្តំ បដិជាននេន **សត្ថារំ អបទិសតី**តិ អត្ថោ។ អបិច សត្ថុកប្បាទិកិរិយតោ **អត្តានំ បរិមោចេតិ** តក្កិរិយាសង្កាយ សម្ភវតោ។ “សត្ថុ ភគវតោយេវ វចនំ មយាសុត”ន្តិ សត្ថារំ **អបទិសតី**តិ អត្ថន្តរមនុភាវនំ ហោតិ។ “**ជិនវចន**”ន្តិអាទិបិ បរិយាយន្តរទស្សនំ, អត្ថន្តរមនុភាវនមេវ វា។ **អប្បេតី**តិ និទស្សេតិ។ ទិដ្ឋធម្មិកសម្បរាយិកបរមត្ថេសុ យថារហំ សត្តេ នេតីតិ **នេត្តិ**, ធម្មោយេវ នេត្តិ តថា។ វុត្តនយេន ចេត្ថ ឧភយថា អធិប្បាយោ វេទិតព្ពោ។

អបរម្បិ អនុភាវេតព្ពមត្ថមនុភាវេតិ “**អបិចា**”តិអាទិនា។ តត្ថ **ឧប្បាទិតភាវត**ន្តិ ទេសនាវសេន បវត្តិតភាវំ។ **បុរិមវចនំ វិវរន្តោ**តិ ភគវតា ទេសិតវសេន បុរិមតរំ សំវិជ្ជមានំ ភគវតា វចនមេវ ឧត្តានីករោន្តោ, ឥទំ វចនន្តិ សម្ពន្ធោ។ ចតូហិ វេសារជ្ជញាណេហិ វិសារទស្ស, វិសារទហេតុភូតចតុវេសារជ្ជញាណសម្បន្នស្ស វា។ ទសញាណពលធរស្ស។ សម្មាសម្ពុទ្ធភាវសង្ខាតេ ឧត្តមដ្ឋានេ ឋិតស្ស, ឧសភស្ស ឥទន្តិ វា អត្ថេន អាសភសង្ខាតេ អកម្បនសភាវភូតេ ឋានេ ឋិតស្ស។ “ឯវមេវ ខោ ភិក្ខវេ, យទា តថាគតោ លោកេ ឧប្បជ្ជតិ...បេ.... សោ ធម្មំ ទេសេតី”តិអាទិនា (អ. និ. ៤.៣៣) **សីហោបមសុត្តាទីសុ** អាគតេន អនេកនយេន សីហនាទនទិនោ។ សព្ពសត្តេសុ, សព្ពសត្តានំ វា ឧត្តមស្ស។ ន ចេត្ថ និទ្ធារណលក្ខណាភាវតោ

និទ្វារណវសេន សមាសោ។ សព្ពត្ថ ហិ សក្កតគន្ថេសុ, សាសនគន្ថេសុ ច ឯវមេវ វុត្តំ។ ធម្មេន សត្ថានមិស្សរស្ស។ ធម្មស្សេវ ឥស្សរស្ស តទុប្បាទនវសេនាតិបិ វទន្តិ។ សេសបទទ្វយំ តស្សេវត្ថស្ស បរិយាយន្តរទីបនំ។ ធម្មេន លោកស្ស បទីបមិវ ភូតស្ស, តទុប្បាទកភាវេន វា ធម្មសង្ខាតបទីបសម្បន្នស្ស។ “ធម្មកាយោតិ ភិក្ខវេ, តថាគតស្សេតំ អធិវចន”ន្តិ (ទី. និ. ៣.១១៨) ហិ វុត្តំ។ ធម្មេន លោកបដិសរណភូតស្ស, ធម្មសង្ខាតេន វា បដិសរណេន សម្បន្នស្ស។ “យំនូនាហំ...បេ.... តមេវ ធម្មំ សក្កត្វា គរុំ កត្វា មានេត្វា បូជេត្វា ឧបនិស្សាយ វិហរេយ្យ”ន្តិ (អ. និ. ៤.២១; សំ. និ. ១.១៧៣) ហិ វុត្តំ។ សទ្ធិន្ទ្រិយាទិសទ្ធម្មសង្ខាតស្ស វរចក្កស្ស បវត្តិនោ, សទ្ធម្មានមេតស្ស វា អាណាចក្កវរស្ស បវត្តិនោ សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស តស្ស ភគវតោ ឥទំ វចនំ សម្មុខាវ មយា បដិគ្គហិតន្តិ យោជេតព្ពំ។ **ព្យញ្ជនេ**តិ បទសមុទាយភូតេ វាក្យេ។ **កង្ខា វា វិមតិ វា**តិ ឯត្ថ ទន្ធូតរំ និវិដ្ឋា វិចិកិច្ឆា **កង្ខា។** នាតិសំសប្បនំ មតិភេទមត្តំ **វិមតិ។ សម្មុខា បដិគ្គហិតមិទំ មយា**តិ តថា អកត្តព្ពភាវ ការណវចនំ។ **អត្តនា ឧប្បាទិតភាវំ អប្បដិជានន្តោ បុរិមវចនំ វិវរន្តោ**តិ បន អស្សទ្ធិយវិនាសនស្ស, សទ្ធាសម្បទមុប្បាទនស្ស ច ការណវចនំ។ “**តេនេត**”ន្តិអាទិនា យថាវុត្តមេវត្ថំ ឧទានវសេន ទស្សេតិ។

“**ឯវំ មេ សុត**”ន្តិ ឯវំ វទន្តោ គោតមគោត្តស្ស សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស សាវកោ, គោតមគោត្តសម្ពុទ្ធោ វា សាវកោ អាយស្មា អានន្ទោ ភគវតា ភាសិតភាវស្ស, សម្មុខា បដិគ្គហិតភាវស្ស ច សូចនតោ, តថាសូចនេនេវ ច ខលិតទុន្និរុត្តាទិគហណទោសាភាវស្ស សិជ្ឈនតោ សាសនេ អស្សទ្ធំ វិនាសយតិ, សទ្ធំ វឌ្ឍេតីតិ អត្ថោ។ ឯត្ថ ច បឋមាទយោ តិស្សោ អត្ថយោជនា អាការាទិអត្ថេសុ អគ្គហិតវិសេសមេវ ឯវំ-សទ្ទំ គហេត្វា ទស្សិតា, តតោ បរា តិស្សោ អាការត្ថមេវ ឯវំ-សទ្ទំ គហេត្វា វិភាវិតា, បច្ឆិមា បន តិស្សោ យថាក្កមំ អាការត្ថំ, និទស្សនត្ថំ, អវធារណត្ថញ្ច ឯវំ-សទ្ទំ គហេត្វា យោជិតាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ ហោន្តិ ចេត្ថ –

> “ទស្សនំ ទីបនញ្ចាបិ, បកាសនំ វិភាវនំ;
> អនុភាវនមិច្ចត្ថោ, កិរិយាយោគេន បញ្ចធា។
>
> ទស្សិតោ បរម្បរាយ, សិទ្ធោ នេកត្ថវុត្តិយា;
> ឯវំ មេ សុតមិច្ចេត្ថ, បទត្តយេ នយញ្ញុនា”តិ។

ឯក-សទ្ទោ បន អញ្ញសេដ្ឋាសហាយសង្ខ្យាទីសុ ទិស្សតិ។ តថា ហេស “សស្សតោ អត្តា ច លោកោ ច, ឥទមេវ សច្ចំ មោឃមញ្ញន្តិ ឥត្ថេកេ អភិវទន្តី”តិអាទីសុ (ម. និ. ៣.២៧) អញ្ញត្ថេ ទិស្សតិ, “ចេតសោ ឯកោទិភាវ”ន្តិអាទីសុ (ទី. និ. ១.២២៨; បារា. ១១) សេដ្ឋេ, “ឯកោវូបកដ្ឋោ”តិអាទីសុ (ទី. និ. ១.៤០៥; ទី. និ. ២.២១៥; ម. និ. ១.៨០; សំ. និ. ៣.៦៣; វិភ. ៤.៤៤៥) អសហាយេ, “ឯកោវ ខោ ភិក្ខវេ, ខណោ ច សមយោ ច ព្រហ្មចរិយវាសាយា”តិអាទីសុ (អ. និ. ៨.២៩) សង្ខ្យាយំ, ឥធាបិ សង្ខ្យាយមេវាតិ ទស្សេន្តោ អាហ “**ឯកន្តិ គណនបរិច្ឆេទនិទ្ទេសោ**”តិ (ឥតិវុ. អដ្ឋ. ១; ទី. និ. ដី. ១.បរិព្ពាជកកថាវណ្ណនា) ឯកោយេវេស សមយោ, ន ទ្វេ វា តយោ វាតិ ឧនាធិកាភាវេន គណនស្ស បរិច្ឆេទនិទ្ទេសោ ឯកន្តិ អយំ សទ្ទោតិ អត្ថោ, តេន កស្ស បរិច្ឆិន្ទនន្តិ អនុយោគេ សតិ “សមយ”ន្តិ វុត្តន្តិ ទស្សេន្តោ អាហ “**សមយន្តិ បរិច្ឆិន្ននិទ្ទេសោ**”តិ។ ឯវំ បរិច្ឆេទបរិច្ឆិន្នវសេន វុត្តេបិ “អយំ នាម សមយោ”តិ សរូបតោ អនិយមិតត្តា អនិយមិតវចនមេវាតិ ទស្សេតិ “**ឯកំ... បេ..... ទីបន**”ន្តិ ឥមិនា។

ឥទានិ សមយសទ្ទស្ស អនេកត្ថវុត្តិតំ អត្ថុទ្ធារវសេន ទស្សេត្វា ឥធាធិប្បេតមត្ថំ និយមេន្តោ “**តត្ថា**”តិអាទិមាហ។ **តត្ថា**តិ តស្មិំ “ឯកំ សមយ”ន្តិ បទទ្វយេ, សមភិនិវិដ្ឋោ សមយ សទ្ទោតិ សម្ពន្ធោ។ ន បន ទិស្សតីតិ តេស្វេកស្មិំយេវ អត្ថេ ឥធ បវត្តនតោ។ **សមវាយេ**តិ បច្ចយសាមគ្គិយំ, ការណសមវាយេតិ អត្ថោ។ **ខណេ**តិ ឱកាសេ។ **ហេតុទិដ្ឋីសូ**តិ ហេតុម្ហិ ចេវ លទ្ធិយញ្ច។ **អស្សា**តិ សមយសទ្ទស្ស។ **កាលញ្ច សមយញ្ច ឧបាទាយា**តិ ឯត្ថ **កាលោ** នាម ឧបសង្កមនស្ស យុត្តកាលោ។ **សមយោ** នាម តស្សេវ បច្ចយសាមគ្គី, អត្ថតោ បន តទនុរូបសរីរពលញ្ចេវ តប្បច្ចយបរិស្សយាភាវោ ច។ **ឧបាទានំ** នាម ញាណេន តេសំ គហណំ, តស្មា យថាវុត្តំ កាលញ្ច សមយញ្ច បញ្ញាយ គហេត្វា ឧបធារេត្វាតិ អត្ថោ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – សចេ អម្ហាកំ ស្វេ គមនស្ស យុត្តកាលោ ភវិស្សតិ, កាយេ ពលមត្តា ច ផរិស្សតិ, គមនបច្ចយា ច អញ្ញោ អផាសុវិហារោ ន ភវិស្សតិ, អថេតំ កាលញ្ច គមនការណសមវាយសង្ខាតំ សមយញ្ច ឧបធារេត្វា អប្បេវ នាម ស្វេបិ អាគច្ឆេយ្យាមាតិ។ **ខណោ**តិ ឱកាសោ។ តថាគតុប្បាទាទិកោ ហិ មគ្គព្រហ្មចរិយស្ស ឱកាសោ តប្បច្ចយបដិលាភហេតុត្តា។ ខណោ ឯវ ច សមយោ។ យោ “ខណោ”តិ ច “សមយោ”តិ ច វុច្ចតិ, សោ ឯកោវាតិ អធិប្បាយោ។ ទិយឌ្ឍោ មាសោ សេសោ គិម្ហានំ **ឧណ្ហសមយោ។** វស្សានស្ស បឋមោ មាសោ **បរិឡាហសមយោ។ មហាសមយោ**តិ មហាសមូហោ។ សមាសោ វា ឯស, ព្យាសោ វា។ បវុឌ្ឍំ វនំ **បវនំ**, តស្មិំ, កបិលវត្ថុសាមន្តេ មហាវនសង្ខាតេ វនសណ្ឌេតិ អត្ថោ។ **សមយោបិ ខោ**តិ ឯត្ថ **សមយោ**តិ សិក្ខាបទបូរណស្ស ហេតុ។ **ភទ្ទាលី**តិ តស្ស ភិក្ខុស្ស នាមំ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – តយា ភទ្ទាលិ

បដិវិជ្ឈិតព្ពយុត្តកំ ឯកំ ការណំ អត្ថិ, តម្បិ តេ ន បដិវិទ្ធំ ន សល្លក្ខិតន្តិ។ កី តំ ការណន្តិ អាហ “**ភគវាបិ ខោ**”តិអាទិ។

“**ឧគ្គហមានោ**”តិអាទីសុ **មានោ**តិ តស្ស បរិព្ពាជកស្ស បកតិនាមំ, កិញ្ចិ កិញ្ចិ បន សិប្បំ ឧគ្គហេតុំ សមត្ថតាយ “ឧគ្គហមានោ”តិ នំ សញ្ជានន្តិ, តស្មា “**ឧគ្គហមានោ**”តិ វុច្ចតិ។ សមណមុណ្ឌិកស្ស បុត្តោ **សមណមុណ្ឌិកាបុត្តោ។** សោ កិរ ទេវទត្តស្ស ឧបដ្ឋាកោ។ សមយំ ទិដ្ឋឹ បការេន វទន្តិ ឯត្ថាតិ **សមយប្បវាទកោ,** តស្មឹ, ទិដ្ឋិប្បវាទកេតិ អត្ថោ។ តស្មឹ កិរ ឋានេ ចង្កីតារុក្ខបោក្ខរសាតិប្បភុតយោ ព្រាហ្មណា, និគណ្ឋាចេលកបរិព្ពាជកាទយោ ច បព្ពជិតា សន្និបតិត្វា អត្តនោ អត្តនោ សមយំ បការេន វទន្តិ កថេន្តិ ទីបេន្តិ, តស្មា សោ អារាមោ “សមយប្បវាទកោ”តិ វុច្ចតិ។ ស្វេវ តិន្ទុកាចីរសង្ខាតាយ តិម្ពរូសករុក្ខបន្តិយា បរិក្ខិត្តត្តា “**តិន្ទុកាចីរោ**”តិ វុច្ចតិ។ ឯកា សាលា ឯត្ថាតិ **ឯកសាលកោ។** យស្មា បនេត្ថ បឋមំ ឯកា សាលា អហោសិ, បច្ឆា បន មហាបុញ្ញំ បោដ្ឋបាទបរិព្ពាជកំ និស្សាយ ពហូ សាលា កតា, តស្មា តមេវ បឋមំ កតំ ឯកំ សាលំ ឧបាទាយ លទ្ធបុព្ពនាមវសេន “ឯកសាលកោ”តិ វុច្ចតិ។ មល្លិកាយ នាម បសេនទិរញ្ញោ ទេវិយា ឧយ្យានភូតោ សោ បុប្ផផលសច្ឆន្នោ អារាមោ, តេន វុត្តំ “**មល្លិកាយ អារាមេ**”តិ។ **បដិវសតី**តិ តស្មឹ ផាសុតាយ វសតិ។

ទិដ្ឋេ ធម្មេតិ បច្ចក្ខេ អត្តភាវេ។ **អត្ថោ**តិ វុឌ្ឍិ។ កម្មកិលេសវសេន សម្បរេតព្ពតោ សម្មា បាបុណិតព្ពតោ **សម្បរាយោ,** បរលោកោ, តត្ថ និយុត្តោ សម្បរាយិកោ, បរលោកត្ថោ។ **អត្ថាភិសមយា**តិ យថាវុត្តឧភយត្ថសង្ខាតហិតបដិលាភា។ សម្បរាយិកោបិ ហិ អត្ថោ ការណស្ស និប្ផន្នត្តា បដិលទ្ធោ នាម ហោតីតិ តំ អត្ថទ្វយមេកតោ កត្វា “អត្ថាភិសមយា”តិ វុត្តំ។ ធិយា បញ្ញាយ តំតទត្ថេ រាតិ គណ្ហាតិ, ធី វា បញ្ញា ឯតស្សត្ថីតិ **ធីរោ។ បណ្ឌា** វុច្ចតិ បញ្ញា។ សា ហិ សុខុមេសុបិ អត្ថេសុ បឌតិ គច្ឆតិ, ទុក្ខាទីនំ វា បីឡនាទិអាការំ ជានាតីតិ **បណ្ឌា។** តាយ ឥតោ គតោតិ **បណ្ឌិតោ។** អថ វា ឥតា សញ្ជាតា បណ្ឌា ឯតស្ស, បឌតិ វា ញាណគតិយា គច្ឆតីតិ **បណ្ឌិតោ។ សម្មា មានាភិសមយា**តិ មានស្ស សម្មា បហានេន។ **សម្មា**តិ ចេត្ថ អគ្គមគ្គញាណេន សមុច្ឆេទប្បហានំ វុត្តំ។ **អន្ត**ន្តិ អវសានំ។ **បីឡនំ** តំសមង្គិនោ ហឹសនំ អវិប្ផារិតាករណំ។ តទេវ អត្ថោ តថា តូ-ការស្ស ដ្ឋ-ការំ កត្វា។ សមេច្ច បច្ចយេហិ កតភាវោ **សង្ខតដ្ឋោ។** ទុក្ខទុក្ខតាទិវសេន សន្តាបនំ បរិទហនំ **សន្តាបដ្ឋោ។** ជរាយ, មរណេន ចាតិ ទ្វិធា វិបរិណាមេតព្ពោ **វិបរិណាមដ្ឋោ** ។ អភិសមេតព្ពោ បដិវិជ្ឈិតព្ពោ **អភិសមយដ្ឋោ,** បីឡនាទីនិយេវ។ តានិ ហិ អភិសមេតព្ពភាវេន ឯកីភាវមុបនេត្វា “អភិសមយដ្ឋោ”តិ វុត្តានិ។ អភិសមយស្ស វា បដិវេធស្ស អត្ថោ គោចរោ អភិសមយដ្ឋោតិ តានិយេវ តព្ពិសយ-ភាវូបគមន-សាមញ្ញតោ ឯកត្តេន វុត្តានិ។ ឯត្ថ ច ឧបសគ្គានំ ជោតកមត្តត្តា តស្ស តស្ស អត្ថស្ស វាចកោ សមយសទ្ទោ ឯវាតិ សមយសទ្ទស្ស អត្ថុទ្ធារេបិ សឧបសគ្គោ អភិសមយោ វុត្តោ។

តេសុ បន អត្ថេសុ អយំ វចនត្ថោ – សហការីការណវសេន សន្និជ្ឈំ សមេតិ សមវេតីតិ **សមយោ,** សមវាយោ។ សមេតិ សមាគច្ឆតិ មគ្គព្រហ្មចរិយមេត្ថ តទាធារបុគ្គលវសេនាតិ **សមយោ,** ខណោ។ សមេន្តិ ឯត្ថ, ឯតេន វា សំគច្ឆន្តិ ធម្មា, សត្តា វា សហជាតាទីហិ, ឧប្បាទាទីហិ ចាតិ **សមយោ,** កាលោ។ ធម្មប្បវត្តិមត្តតាយ ហិ អត្ថតោ អភូតោបិ កាលោ ធម្មប្បវត្តិយា អធិករណំ, ករណំ វិយ ច បរិកប្បនាមត្តសិទ្ធេន រូបេន វោហរីយតិ។ សមំ, សម្មា វា អវយវានំ អយនំ បវត្តិ អវដ្ឋានន្តិ **សមយោ,** សមូហោ យថា “សមុទាយោ”តិ។ អវយវានំ សហាវដ្ឋានមេវ ហិ សមូហោ, ន បន អវយវវិនិមុត្តោ សមូហោ នាម កោចិ បរមត្ថតោ អត្ថិ។ បច្ចយន្តរសមាគមេ ឯតិ ផលំ ឧប្បជ្ជតិ, បវត្តតិ វា ឯតស្មាតិ **សមយោ,** ហេតុ យថា “សមុទយោ”តិ។ សោ ហិ បច្ចយន្តរសមាគមនេនេវ អត្តនោ ផលំ ឧប្បាទដ្ឋិតិសមង្គីភាវំ ករោតិ។ សមេតិ សំយោជនភាវតោ សម្ពន្ធោ ហុត្វា ឯតិ អត្តនោ វិសយេ បវត្តតិ, ទឡ្ហគ្គហណភាវតោ វា តំសញ្ញុត្តា សត្តា អយន្តិ ឯតេន យថាភិនិវេសំ បវត្តន្តីតិ **សមយោ,** ទិដ្ឋិ។ ទិដ្ឋិសំយោជនេន ហិ សត្តា អតិវិយ ពជ្ឈន្តិ។ សមិតិ សង្គតិ សមោធានំ **សមយោ,** បដិលាភោ។ សមស្ស និរោធស្ស យានំ បាបុណនំ, សម្មា វា យានំ អបគមោ អប្បវត្តិ **សមយោ,** បហានំ។ អភិមុខំ ញាណេន សម្មា ឯតព្ពោ អភិគន្តព្ពោតិ **អភិសមយោ,** ធម្មានំ អវិបរីតោ សភាវោ។ អភិមុខភាវេន តំ តំ សភាវំ សម្មា ឯតិ គច្ឆតិ ពុជ្ឈតីតិ **អភិសមយោ,** ធម្មានំ យថាភូតសភាវាវពោធោ។

នន្ុ ច អត្ថមត្តំ យថាធិប្បេតំ បតិ សទ្ទា អភិនិវិសន្តីតិ ន ឯកេន សទ្ទេន អនេកេ អត្ថា អភិធីយន្តិ, អថ កស្មា ឥធ សមយសទ្ទស្ស អនេកធា អត្ថោ វុត្តោតិ? សច្ចមេតំ សទ្ទវិសេសេ អបេក្ខិតេ សទ្ទវិសេសេ ហិ អបេក្ខិតេ ន ឯកេន សទ្ទេន អនេកត្ថាភិធានំ សម្ភវតិ។ ន ហិ យោ កាលាទិអត្ថោ សមយ-សទ្ទោ, សោយេវ សមូហាទិអត្ថំ វទតិ។ ឯត្ថ បន តេសំ តេសមត្ថានំ សមយសទ្ទវចនីយតាសាមញ្ញមុបាទាយ អនេកត្ថតា សមយ-សទ្ទស្ស វុត្តាតិ។ ឯវំ សព្ពត្ថ អត្ថុទ្ធារេ។ ហោតិ ចេត្ថ –

“សាមញ្ញវចនីយតំ, ឧបាទាយ អនេកធា;
អត្ថំ វទេ ន ហិ សទ្ទោ, ឯកោ នេកត្ថកោ សិយា”តិ។

សមវាយាទិអត្ថានំ ឥធ អសម្ភវតោ, កាលស្សេវ ច អបទិសិតព្ពត្តា “**ឥធ បនស្ស កាលោ អត្ថោ**”តិ វុត្តំ។ ទេសទេសកាទីនំ វិយ ហិ កាលស្ស និទានភាវេន អធិប្បេតត្តា សោបិ ឥធ អបទិសីយតិ។ ‘ឥមិនា កីទិសំ កាលំ ទីបេតីតិ អាហ “**តេនា**”តិអាទិ។ **តេនា**តិ កាលត្ថេន សមយ-សទ្ទេន។ អជ្ឈមាសោ បក្ខវសេន វុត្តោ, បុព្ពណ្ហាទិកោ ទិវសភាគវសេន, បឋមយាមាទិកោ បហារវសេន។ **អាទិ**-សទ្ទេន ខណលយាទយោ សង្គហិតា, អនិយមិតវសេន **ឯកំ កាលំ ទីបេតី**តិ អត្ថោ។

កស្មា បនេត្ថ អនិយមិតវសេន កាលោ និទ្ទិដ្ឋោ, ន ឧតុសំវច្ឆរាទិនា និយមិតវសេនាតិ អាហ “**តត្ថ កិញ្ចាបី**”តិអាទិ។ កិញ្ចាបិ បញ្ញាយ វិទិតំ សុវវត្ថាបិតំ, តថាបីតិ សម្ពន្ធោ។ វចសា **ធារេតុំ វា** សយំ **ឧទ្ទិសិតុំ វា** បរេន **ឧទ្ទិសាបេតុំ វា ន សក្កា** នានប្បការភាវតោ **ពហុ ច វត្តព្ពំ ហោតិ** យាវ កាលប្បភេទោ, តាវ វត្តព្ពត្តា។ “**ឯកំ សមយ**”ន្តិ វុត្តេ បន ន សោ កាលប្បភេទោ អត្ថិ, យោ ឯត្ថានន្តោគធោ សិយាតិ ទស្សេតិ “**ឯកេនេវ បទេន តមត្ថំ សមោធានេត្វា**”តិ ឥមិនា។ ឯវំ លោកិយសម្មតកាលវសេន សមយត្ថំ ទស្សេត្វា ឥទានិ សាសនេ បាកដកាលវសេន សមយត្ថំ ទស្សេតុំ “**យេ វា ឥមេ**”តិអាទិ វុត្តំ។ អបិច ឧតុសំវច្ឆរាទិវសេន និយមំ អកត្វា សមយសទ្ទស្ស វចនេ អយម្បិ គុណោ លទ្ធោយេវាតិ ទស្សេន្តោ “**យេ វា ឥមេ**”តិអាទិមាហ។ សាមញ្ញជោតនា ហិ វិសេសេ អវតិដ្ឋតិ តស្សា វិសេសបរិហារវិសយត្តា។ តត្ថ យេ ឥមេ សមយាតិ សម្ពន្ធោ។ ភគវតោ មាតុកុច្ឆិឱក្កមនកាលោ ចេត្ថ **គព្ភោក្កន្តិសមយោ។** ចត្តារិ និមិត្តានិ បស្សិត្វា សំវេជនកាលោ **សំវេគសមយោ។** ឆព្ពស្សានិ សម្ពោធិសមធិគមាយ ចរិយកាលោ **ទុក្ករការិកសមយោ។** ទេវសិកំ ឈានផលសមាបត្តីហិ វីតិនាមនកាលោ **ទិដ្ឋធម្មសុខវិហារសមយោ,** វិសេសតោ បន សត្តសត្តាហានិ ឈានសមាបត្តិវឡញ្ជនកាលោ។ បញ្ចចត្តាលីសវស្សានិ តំតំធម្មទេសនាកាលោ **ទេសនាសមយោ។ អាទិ**-សទ្ទេន យមកបាដិហារិយសមយាទយោ សង្គណ្ហាតិ។ **បកាសា**តិ ទសសហស្សិលោកធាតុបកម្បនឱភាសបាតុភាវាទីហិ បាកដា។ “ឯកំ សមយ”ន្តិ វុត្តេ តទញ្ញេបិ សមយា សន្តីតិ អត្ថាបត្តិតោ តេសុ សមយេសុ ឥធ ទេសនាសមយសង្ខាតោ សមយវិសេសោ “ឯកំ សមយ”ន្តិ វុត្តោតិ ទីបេតីតិ អធិប្បាយោ។

យថាវុត្តប្បភេទេសុយេវ សមយេសុ ឯកទេសំ បការន្តរេហិ សង្គហេត្វា ទស្សេតុំ “**យោ ចាយ**”ន្តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ ហិ ញាណកិច្ចសមយោ, អត្តហិតបដិបត្តិសមយោ ច **អភិសម្ពោធិសមយោយេវ។** អរិយតុណ្ហីភាវសមយោ **ទិដ្ឋធម្មសុខវិហារសមយោ។** ករុណាកិច្ចបរហិតបដិបត្តិធម្មិកថាសមយោ **ទេសនាសមយោ,** តស្មា តេសុ វុត្តប្បភេទេសុ សមយេសុ ឯកទេសោវ បការន្តរេន ទស្សិតោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ “សន្និបតិតានំ វោ ភិក្ខវេ ទ្វយំ ករណីយំ ធម្មី កថា វា អរិយោ វា តុណ្ហីភាវោ”តិ (ឧទា. ១២) វុត្តសមយេ សន្ធាយ “**សន្និបតិតានំ ករណីយទ្វយសមយេសូ**”តិ វុត្តំ។ **តេសុបិ សមយេសូ**តិ ករុណាកិច្ចបរហិតបដិបត្តិធម្មិកថាទេសនាសមយេសុបិ។ អញ្ញតរំ សមយំ សន្ធាយ “ឯកំ សមយ”ន្តិ វុត្តំ អត្ថតោ អភេទត្តា។

អញ្ញត្ថ វិយ ភុម្មវចនេន ច ករណវចនេន ច និទ្ទេសមកត្វា ឥធ ឧបយោគវចនេន និទ្ទេសបយោជនំ និទ្ធារេតុកាមោ បរម្មុខេន ចោទនំ សមុដ្ឋបេតិ “**កស្មា បនេត្ថា**”តិអាទិនា។ **ឯត្ថា**តិ “ឯកំ សមយ”ន្តិ ឥមស្មឹ បទេ, ករណវចនេន និទ្ទេសោ កតោ យថាតិ សម្ពន្ធោ។ ភវន្តិ ឯត្ថាតិ **ភុម្មំ,** ឱកាសោ, តត្ថ បវត្តំ វចនំ វិភត្តិ **ភុម្មវចនំ។** ករោតិ កិរិយមភិនិប្ផាទេតិ ឯតេនាតិ **ករណំ,** កិរិយានិប្ផត្តិការណំ។ ឧបយុជ្ជិតព្ពោ កិរិយាយាតិ **ឧបយោគោ,** កម្មំ, តត្ថ វចនំ តថា។ “**តត្ថា**”តិអាទិនា យថាវុត្តចោទនំ បរិហរតិ។ **តត្ថា**តិ តេសុ អភិធម្មតទញ្ញសុត្តបទវិនយេសុ។ **តថា**តិ ភុម្មវចនករណវចនេហិ អត្ថសម្ភវតោ ចាតិ យោជេតព្ពំ, អធិករណភាវេនភាវលក្ខណត្ថានំ, ហេតុករណត្ថានញ្ច សម្ភវតោតិ អត្ថោ។ **ឥធា**តិ ឥធស្មឹ សុត្តបទេ។ **អញ្ញថា**តិ ឧបយោគវចនេន។ **អត្ថសម្ភវតោ**តិ អច្ចន្តសំយោគត្ថស្ស សម្ភវតោ។

“**តត្ថ ហី**”តិអាទិ តព្ពិវរណំ។ **ឥតោ**តិ “ឯកំ សមយ”ន្តិ សុត្តបទតោ។ **អធិករណត្ថោ**តិ អាធារត្ថោ។ ភវនំ **ភាវោ,** កិរិយា, កិរិយាយ កិរិយន្តរលក្ខណំ **ភាវេនភាវលក្ខណំ,** តទេវត្ថោ តថា។ កេន សមយត្ថេន ឥទំ អត្ថទ្វយំ សម្ភវតីតិ អនុយោគេ សតិ តទត្ថទ្វយសម្ភវានុរូបេន សមយត្ថេន, តំ ទស្សេន្តោ “**អធិករណញ្ហី**”តិអាទិមាហ។ បទត្ថតោយេវ ហិ យថាវុត្តមត្ថទ្វយំ សិទ្ធំ, វិភត្តិ បន ជោតកមត្តា។ តត្ថ កាលសង្ខាតោ, កាលសទ្ទស្ស វា អត្ថោ យស្សាតិ **កាលត្ថោ។** សមូហសង្ខាតោ, ‘សមូហសទ្ទស្ស វា អត្ថោ យស្សាតិ **សមូហត្ថោ,** កោ សោ? សមយោ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – កាលត្ថោ, សមូហត្ថោ ច សមយោ តត្ថ អភិធម្មេ វុត្តានំ ផស្សាទិធម្មានំ អធិករណំ អាធារោតិ, យស្មឹ កាលេ, ធម្មបុញ្ជេ វា កាមាវចរំ កុសលំ ចិត្តំ ឧប្បន្នំ ហោតិ, តស្មឹយេវ កាលេ, ធម្មបុញ្ជេ វា ផស្សាទយោបិ ហោន្តីតិ អយញ្ហិ តត្ថ អត្ថោ។ ននុ ចាយំ ឧបាទាបញ្ញត្តិមត្តោ

កាលេ, វោហារមត្តោ ច សម្ពុហោ, សោ កថំ អធិករណំ សិយា តត្ថ វុត្តធម្មានន្តិ? នាយំ ទោសោ។ យថា ហិ កាលោ សយំ បរមត្ថតោ អវិជ្ជមានោបិ សភាវធម្មបរិច្ឆិន្នត្តា អាធារភាវេន បញ្ញាតោ, សភាវធម្មបរិច្ឆិន្នោ ច តង្ខណប្បវត្តានំ តតោ បុព្តេ, បរតោ ច អភាវតោ "បុព្ពណ្ហេ ជាតោ, សាយន្ហេ អាគច្ឆតី"តិអាទីសុ, សមូហោ ច អវយវវិនិមុត្តោ វិសុំ អវិជ្ជមានោបិ កប្បនាមត្តសិទ្ធត្តា អវយវានំ អាធារភាវេន បញ្ញាបីយតិ "រុក្ខេ សាខា, យវរាសិយំ បត្តសម្ភូតោ"តិអាទីសុ, ឯវមិធាបិ សភាវធម្មបរិច្ឆិន្នត្តា, កប្បនាមត្តសិទ្ធត្តា ច តទុភយំ តត្ថ វុត្តធម្មានំ អធិករណភាវេន បញ្ញាបីយតីតិ។

"**ខណសមវាយហេតុសង្ខាតស្ស**"តិអាទិ ភាវេនភាវលក្ខណត្ថសម្ភវទស្សនំ។ តត្ថ **ខណោ** នាម អដ្ឋក្ខណវិនិមុត្តោ នវមោ ពុទ្ធុប្បាទក្ខណោ, យានិ វា បនេតានិ "ចត្តារិមានិ ភិក្ខវេ, ចក្កានិ, យេហិ សមន្នាគតានំ ទេវមនុស្សានំ ចតុចក្កំ បវត្តតី"តិ (អ. និ. ៤.៣១) ឯត្ថ បតិរូបទេសវាសោ សប្បុរិសូបនិស្សយោ អត្តសម្មាបណិធិ បុព្វេកតបុញ្ញតាតិ ចត្តារិ ចក្កានិ វុត្តានិ, តានិ ឯកជ្ឈំ កត្វា ឱកាសដ្ឋេន "ខណោ"តិ វេទិតព្ពានិ។ តានិ ហិ កុសលុប្បត្តិយា ឱកាសភូតានិ។ **សមវាយោ** នាម "ចក្ខុញ្ច បដិច្ច រូបេ ច ឧប្បជ្ជតិ ចក្ខុវិញ្ញាណ"ន្តិអាទិនា (ម. និ. ១.២០៤; ៣.៤២១, ៤២៥, ៤២៦; សំ. និ. ២.៤៣, ៤៥; សំ. និ. ៣.៦០; កថា. ៤៦៥, ៤៦៧) និទ្ទិដ្ឋា ចក្ខុវិញ្ញាណាទិសាធារណផលនិប្ផាទកត្តេន សណ្ឋិតា ចក្ខុរូបាទិបច្ចយសាមគ្គី។ ចក្ខុរូបាទីនញ្ហិ ចក្ខុវិញ្ញាណាទិ សាធារណផលំ។ **ហេតុ** នាម យោនិសោមនសិការាទិជនកហេតុ។ យថាវុត្តស្ស ខណសង្ខាតស្ស, សមវាយសង្ខាតស្ស, ហេតុសង្ខាតស្ស ច សមយស្ស សត្តាសង្ខាតេន ភាវេន តេសំ ផស្សាទីនំ ធម្មានំ សត្តាសង្ខាតោ ភាវោ លក្ខីយតិ វិញ្ញាយតីតិ អត្ថោ។ តទំ វុត្តំ ហោតិ – យថា "គាវីសុ ទុយ្ហមានាសុ គតោ, ទុទ្ធាសុ អាគតោ"តិ ឯត្ថ ទោហនកិរិយាយ គមនកិរិយា លក្ខីយតិ, ឯវមិធាបិ យថាវុត្តស្ស សមយស្ស សត្តាកិរិយាយ ចិត្តស្ស ឧប្បាទកិរិយា, ផស្សាទីនំ ភវនកិរិយា ច លក្ខីយតីតិ។ ននុ ចេត្ថ សត្តាកិរិយា អវិជ្ជមានាវ, កថំ តាយ លក្ខីយតីតិ? សច្ចំ, តថាបិ "យស្មិំ សមយេ"តិ ច វុត្តេ សតីតិ អយមត្ថោ វិញ្ញាយមានោ ឯវហោតិ អញ្ញកិរិយាសម្ពន្ធាភាវេ បទត្ថស្ស សត្តាវិរហាភាវតោ, តស្មា អត្ថតោ គម្យមានាយ តាយ សត្តាកិរិយាយ លក្ខីយតីតិ។ អយញ្ហិ តត្ថ អត្ថោ – យស្មិំ យថាវុត្តេ ខណេ, បច្ចយសមវាយេ, ហេតុម្ហិ វា សតិ កាមាវចរំ កុសលំ ចិត្តំ ឧប្បន្នំ ហោតិ, តស្មិំយេវ ខណេ, បច្ចយសមវាយេ, ហេតុម្ហិ វា សតិ ផស្សាទយោបិ ហោន្តីតិ។ អយំ បន អត្ថោ អភិធម្មេយេវ (អដ្ឋសា. កាមាវចរកុសលបទភាជនីយេ) និទស្សនវសេន វុត្តោ, យថារហមេស នយោ អញ្ញេសុបិ សុត្តបទេសូតិ។ **តស្មា**តិ អធិករណត្ថស្ស, ភាវេនភាវលក្ខណត្ថស្ស ច សម្ភវតោ។ **តទត្ថជោតនត្ថ**ន្តិ តទុភយត្ថស្ស សមយសទ្ទត្ថភាវេន វិជ្ជមានស្សេវ ភុម្មវចនវសេន ទីបនត្ថំ។ វិភត្តិយោ ហិ បទីបោ វិយ វត្ថុនោ វិជ្ជមានស្សេវ អត្ថស្ស ជោតកាតិ, អយមត្ថោ សទ្ទសត្ថេសុ បាកដោយេវ។

ហេតុអត្ថោ, ករណត្ថោ ច សម្ភវតីតិ "អន្នេន វសតិ, វិជ្ជាយ វសតី"តិអាទីសុ វិយ ហេតុអត្ថោ, "ផរសុនា ឆិន្ទតិ, កុទាលេន ខណតី"តិអាទីសុ វិយ ករណត្ថោ ច សម្ភវតិ។ កថំ បន សម្ភវតីតិ អាហ **"យោ ហិ សោ"**តិអាទិ។ **វិនយេ** (បារា. ២០) អាគតសិក្ខាបទបញ្ញត្តិយាចនវត្ថុវសេន ថេរំ មរិយាទំ កត្វា **"សារិបុត្តាទីហិបិ ទុវិញ្ញេយ្យោ"**តិ វុត្តំ។ **តេន សមយេន ហេតុភូតេន ករណភូតេនា**តិ ឯត្ថ បន តំតំវត្ថុវីតិក្កមោវ សិក្ខាបទបញ្ញត្តិយា ហេតុ ចេវ ករណញ្ច។ តថា ហិ យទា ភគវា សិក្ខាបទបញ្ញត្តិយា បឋមមេវ តេសំ តេសំ តត្ថ តត្ថ សិក្ខាបទបញ្ញត្តិហេតុភូតំ តំ តំ វីតិក្កមំ អបេក្ខមានោ វិហរតិ , តទា តំ តំ វីតិក្កមំ អបេក្ខិត្វា តទត្ថំ វសតីតិ សិទ្ធោ វត្ថុវីតិក្កមស្ស សិក្ខាបទបញ្ញត្តិហេតុភាវោ "អន្នេនវសតី"តិអាទីសុ អន្នមបេក្ខិត្វា តទត្ថំ វសតីតិអាទិនា ការណេន អន្នាទីនំ ហេតុភាវោ វិយ។ សិក្ខាបទបញ្ញត្តិកាលេ បន តេនេវ បុព្ពសិទ្ធេន វីតិក្កមេន សិក្ខាបទំ បញ្ញបេតិ, តស្មា សិក្ខាបទបញ្ញត្តិយា សាធកតមត្តា ករណភាវោបិ វីតិក្កមស្សេវ សិទ្ធោ "អសិនា ឆិន្ទតី"តិអាទីសុ អសិនា ឆិន្ទនកិរិយំ សាធេតីតិអាទិនា ការណេន អសិអាទីនំ ករណភាវោ វិយ។ ឯវំ សន្តេបិ វីតិក្កមំ អបេក្ខមានោ តេនេវ សទ្ធឹ តន្និស្សិតម្បិ កាលំ អបេក្ខិត្វា វិហរតីតិ កាលស្សាបិ ឥធ ហេតុភាវោ វុត្តោ, សិក្ខាបទំ បញ្ញបេន្តោ ច តំ តំ វីតិក្កមកាលំ អនតិក្កមិត្វា តេនេវ កាលេន សិក្ខាបទំ បញ្ញបេតីតិ វីតិក្កមនិស្សយស្ស កាលស្សាបិ ករណភាវោ វុត្តោ, តស្មា ឥមិនា បរិយាយេន កាលស្សាបិ ហេតុភាវោ, ករណភាវោ ច លព្ភតីតិ វុត្តំ "តេន សមយេន ហេតុភូតេន ករណភូតេនា"តិ, និប្បរិយាយេន បន វីតិក្កមោយេវ ហេតុភូតោ, ករណភូតោ ច។ សោ ហិ វីតិក្កមក្ខណេ ហេតុ ហុត្វា បច្ឆា សិក្ខាបទបញ្ញាបនក្ខណេ ករណម្បិ ហោតីតិ។ **សិក្ខាបទានិ បញ្ញាបយន្តោ**តិ វីតិក្កមំ បុច្ឆិត្វា ភិក្ខុសង្ឃំ សន្និបាតាបេត្វា ឱតិណ្ណវត្ថុំ តំ បុគ្គលំ បដិបុច្ឆិត្វា, វិគរហិត្វា ច តំ តំ វត្ថុឱតិណ្ណកាលំ អនតិក្កមិត្វា តេនេវ កាលេន ករណភូតេន សិក្ខាបទានិ បញ្ញបេន្តោ។ **សិក្ខាបទបញ្ញត្តិហេតុញ្ច អបេក្ខមានោ**តិ តតិយបារាជិកាទីសុ (បារា. ១៦២) វិយ សិក្ខាបទបញ្ញត្តិយា ហេតុភូតំ តំ តំ វត្ថុវីតិក្កមសមយំ អបេក្ខមានោ តេន សមយេន ហេតុភូតេន ភគវា តត្ថ តត្ថ វិហាសីតិ អត្ថោ។

"សិក្ខាបទានិ បញ្ញាបយន្តោ, សិក្ខាបទបញ្ញត្តិហេតុញ្ច អបេក្ខមានោ"តិ ឥទំ យថាក្កមំ ករណភាវស្ស, ហេតុភាវស្ស ច សមត្ថនវចនំ, តស្មា តទនុរូបំ "តេនសមយេន ករណភូតេន ហេតុភូតេនា"តិ ឯវំ វត្តព្ពេបិ

បឋមំ “ហេតុភូតេនា”តិ ឧប្បដិបាដិវចនំ តត្ថ ហេតុភាវស្ស សាតិសយមធិប្បេតត្តា វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ “ភគវា ហិ វេរញ្ជាយំ វិហរន្តោ ធម្មសេនាបតិត្ថេរស្ស សិក្ខាបទបញ្ញត្តិយាចនហេតុភូតំ បរិវិតក្កសមយំ អបេក្ខមានោ តេន សមយេន ហេតុភូតេន វិហាសី”តិ តីសុបិ កិរ **គណ្ឋិបទេសុ** វុត្តំ។ “កឹ បនេត្ថ យុត្តិចិន្តាយ, អាចរិយស្ស ឥធ កមវចនិច្ឆា នត្ថីតិ ឯវមេតំ គហេតព្ពំ – អញ្ញាសុបិ ហិ អដ្ឋកថាសុ អយមេវ អនុក្កមោ វុត្តោ, ន ច តាសុ ‘តេន សមយេន វេរញ្ជាយំ វិហរតី’តិ វិនយបាឡិបទេ ហេតុអត្ថស្សេវ សាតិសយំ អធិប្បេតភាវទីបនត្ថំ វុត្តោ អវិសយត្តា, សិក្ខាបទានិ បញ្ញាបយន្តោ ហេតុភូតេន, ករណភូតេន ច សមយេន វិហាសិ, សិក្ខាបទបញ្ញត្តិហេតុញ្ច អបេក្ខមានោ ហេតុភូតេន សមយេន វិហាសីតិ ឯវមេត្ថ យថាលាភំ សម្ពន្ធភាវតោ ឯវំ វុត្តោ”តិបិ វទន្តិ។ **តស្មា**តិ យថាវុត្តស្ស ទុវិធស្សាបិ អត្ថស្ស សម្ភវតោ។ **តទត្ថជោតនត្ថ**ន្តិ វុត្តនយេន ករណវចនេន តទុភយត្ថស្ស ជោតនត្ថំ។ **តត្ថា**តិ តស្មឹ វិនយេ។ ឯត្ថ ច សិក្ខាបទបញ្ញត្តិយា ឯវ វីតិក្កមសមយស្ស សាធកតមត្តា តស្ស ករណភាវេ “សិក្ខាបទានិ បញ្ញាបយន្តោ”តិ អជ្ឈាហរិតបទេន សម្ពន្ធោ, ហេតុភាវេ បន តទបេក្ខនមត្តត្តា “វិហរតី”តិ បទេនេវាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ តថាយេវ ហិ វុត្តំ “តេន សមយេន ហេតុភូតេន, ករណភូតេន ច សិក្ខាបទានិ បញ្ញាបយន្តោ, សិក្ខាបទបញ្ញត្តិហេតុញ្ច អបេក្ខមានោ ភគវា តត្ថ តត្ថ វិហាសី”តិ។ ករណញ្ហិ កិរិយត្ថំ, ន ហេតុ វិយ កិរិយាការណំ។ ហេតុ បន កិរិយាការណំ, ន ករណំ វិយ កិរិយត្ថោតិ។

“**ឥធ បនា**”តិអាទិនា ឧបយោគវចនស្ស អច្ចន្តសំយោគត្ថសម្ភវទស្សនំ, អច្ចន្តមេវ ទព្ពគុណកិរិយាហិ សំយោគោ **អច្ចន្តសំយោគោ**, និរន្តរមេវ តេហិ សំយុត្តភាវោតិ វុត្តំ ហោតិ។ សោយេវត្ថោ តថា។ **ឯវំជាតិកេ**តិ ឯវំសភាវេ។ កថំ សម្ភវតីតិ អាហ “**យញ្ហិ**”តិអាទិ។ **អច្ចន្តមេវា**តិ អារព្ភតោ បដ្ឋាយ យាវ ទេសនានិដ្ឋានំ, តាវ ឯកំសមេវ, និរន្តរមេវាតិ អត្ថោ។ **ករុណាវិហារេនា**តិ បរហិតបដិបត្តិសង្ខាតេន ករុណាវិហារេន។ តថា ហិ ករុណានិទានត្តា ទេសនាយ ឥធ បរហិតបដិបត្តិ “ករុណាវិហារោ”តិ វុត្តា, ន បន ករុណាសមាបត្តិវិហារោ។ ន ហិ ទេសនាកាលេ ទេសេតព្ពធម្មវិសយស្ស ទេសនាញាណស្ស សត្តវិសយាយ មហាករុណាយ សហុប្បត្តិ សម្ភវតិ ភិន្នវិសយត្តា, តស្មា ករុណាយ បវត្តោ វិហារោតិ កត្វា បរហិតបដិបត្តិវិហារោ ឥធ “ករុណាវិហារោ”តិ វេទិតព្ពោ។ **តស្មា**តិ អច្ចន្តសំយោគត្ថសម្ភវតោ។ **តទត្ថជោតនត្ថ**ន្តិ វុត្តនយេន ឧបយោគវិភត្តិយា តទត្ថស្ស ជោតនត្ថំ ឧបយោគនិទ្ទេសោ កតោ យថា “មាសំ សជ្ឈាយតិ, ទិវសំ ភុញ្ជតី”តិ។ **តេនា**តិ យេន ការណេន អភិធម្មេ, ឥតោ អញ្ញេសុ ច សុត្តបទេសុ ភុម្មវចនស្ស អធិករណត្ថោ, ភាវេនភាវលក្ខណត្ថោ ច, វិនយេ ករណវចនស្ស ហេតុអត្ថោ, ករណត្ថោ ច ឥធ ឧបយោគវចនស្ស អច្ចន្តសំយោគត្ថោ សម្ភវតិ, តេនាតិ អត្ថោ។ **ឯត**ន្តិ យថាវុត្តស្សត្ថស្ស សង្គហគាថាបទំ **អញ្ញត្រា**តិ អភិធម្មេ ឥតោ អញ្ញេសុ សុត្តបទេសុ, វិនយេ ច។ **សមយោ**តិ សមយសទ្ទោ។ សទ្ទោយេវ ហិ វិភត្តិបរា ភវតិអត្ថេ អសម្ភវតោ។ **សោ**តិ ស្វេវ សមយសទ្ទោ។

ឯវំ អត្តនោ មតឹ ទស្សេត្វា ឥទានិ បោរាណាចរិយមតឹ ទស្សេតុំ “**បោរាណា បនា**”តិអាទិ វុត្តំ។ **បោរាណា**តិ ច បុរិមា អដ្ឋកថាចរិយា។ “តស្មឹ សមយេ”តិ វា…បេ…. “ឯកំ សមយ”ន្តិ វា ឯស ភេទោតិ សម្ពន្ធោ។ **អភិលាបមត្តភេទោ**តិ វចនមត្តេន ភេទោ វិសេសោ, ន បន អត្ថេន, តេនាហ “**សព្ពត្ថ ភុម្មមេវត្ថោ**”តិ, សព្ពេសុបិ អត្ថតោ អាធារោ ឯវ អត្ថោតិ វុត្តំ ហោតិ ។ ឥមិនា ច វចនេន សុត្តវិនយេសុ វិភត្តិវិបរិណាមោ កតោ, ភុម្មត្ថេ វា ឧបយោគករណវិភត្តិយោ សិទ្ធាតិ ទស្សេតិ។ “**តស្មា**”តិអាទិនា តេសំ មតិទស្សនេ គុណមាហ។

ភារិយដ្ឋេន **គរុ**។ តទេវត្ថំ សង្កេតតោ សមត្ថេតិ “**គរុំ ហី**”តិអាទិនា សង្កេតវិសយោ ហិ សទ្ទោ តំវ វត្តិតោយេវ ចេស អត្ថពោធកោតិ។ **គរុ**ន្តិ គរុកាតព្ពំ ជនំ។ “**លោកេ**”តិ ឥមិនា ន កេវលំ សាសនេយេវ, លោកេបិ គរុកាតព្ពដ្ឋេន **ភគវា**តិ សង្កេតសិទ្ធីតិ ទស្សេតិ។ យទិ គរុកាតព្ពដ្ឋេន ភគវា, អថ អយមេវ សាតិសយំ ភគវា នាមាតិ ទស្សេន្តោ “អយញ្ចា”តិអាទិមាហ។ តថា ហិ លោកនាថោ អបរិមិតនិរុបមប្បភាវសីលាទិគុណវិសេសសមង្គិតាយ, សព្ពានត្ថបរិហារបុព្ពង្គមាយ និរវសេសហិតសុខវិធានតប្បរាយ និរតិសយាយ បយោគសម្បត្តិយា សទេវមនុស្សាយ បជាយ អច្ចន្តុបការិតាយ ច អបរិមាណាសុ លោកធាតូសុ អបរិមាណានំ សត្តានំ ឧត្តមំ គារវដ្ឋានន្តិ។ ន កេវលំ លោកេយេវ, អថ ខោ សាសនេបីតិ ទស្សេតិ “**បោរាណេហី**”តិអាទិនា, **បោរាណេហី**តិ ច អដ្ឋកថាចរិយេហីតិ អត្ថោ។ សេដ្ឋវាចកវចនម្បិ សេដ្ឋគុណសហចរណតោ សេដ្ឋមេវាតិ វុត្តំ “**ភគវាតិ វចនំ សេដ្ឋ**”ន្តិ។ វុច្ចតិ អត្ថោ, ឯតេនាតិ ហិ **វចនំ**, សទ្ទោ។ អថ វា វុច្ចតីតិ **វចនំ**, អត្ថោ, តស្មា យោ “ភគវា”តិ វចនេន វចនីយោ អត្ថោ, សោ សេដ្ឋោតិ អត្ថោ។ **ភគវាតិ វចនមុត្តម**ន្តិ ឯត្ថាបិ ឯសេវ នយោ។ **គារវយុត្តោ**តិ គរុភាវយុត្តោ គរុគុណយោគត្តា, សាតិសយំ វា គរុករណារហតាយ **គារវយុត្តោ**, គារវារហោតិ អត្ថោ។ យេន ការណត្ថយេន សោ តថាគតោ គរុ ភារិយដ្ឋេន, តេន “ភគវា”តិ វុច្ចតីតិ សម្ពន្ធោ។ គរុតាការណទស្សនញ្ចេតំ បទត្តយំ។ “សិប្បាទិសិក្ខាបកាបិ គរូយេវ នាម ហោន្តិ, ន ច គារវយុត្តា, អយំ បន តាទិសោ ន ហោតិ, តស្មា គរូតិ កត្វា ‘គារវយុត្តោ’តិ វុត្ត”ន្តិ កេចិ។ ឯវំ សតិ តទេតំ វិសេសនបទមត្តំ, បុរិមបទទ្វយមេវ ការណទស្សនំ សិយា។

អបិចាតិ អត្ថន្តរវិកប្បត្ថេ និបាតោ, អបរោ នយោតិ អត្ថោ។ តត្ថ –

“វណ្ណាគមោ វណ្ណវិបរិយាយោ,
ទ្វេ ចាបរេ វណ្ណវិការនាសា;
ធាតូនមត្ថាតិសយេន យោគោ,
តទុច្ចតេ បញ្ចវិធា និរុត្តី”តិ។ –

វុត្តំ និរុត្តិលក្ខណំ គហេត្វា, “បិសោទរាទីនិ យថោបទិដ្ឋ”ន្តិ វុត្តសទ្ទនយេន វា បិសោទរាទិអាកតិគណបក្ខេប លក្ខណំ គហេត្វា លោកិយ លោកុត្តរសុខាភិនិព្ពត្តកំ សីលាទិបារប្បត្តំ ភាគ្យមស្ស អត្ថីតិ “ភាគ្យវា”តិ វត្តព្ពេ “ភគវា”តិ វុត្តន្តិ អាហ **“ភាគ្យវា”**តិ។ តថា អនេកភេទភិន្នកិលេសសតសហស្សានិ, សង្ខេបតោ វា បញ្ចមារេ អភញ្ជីតិ “ភគ្គវា”តិ វត្តព្ពេ “ភគវា”តិ វុត្តន្តិ ទស្សេតិ **“ភគ្គវា”**តិ ឥមិនា។ លោកេ ច ភគ-សទ្ទោ ឥស្សរិយធម្មយសសិរិកាមបយត្តេសុ ឆសុ ធម្មេសុ បវត្តតិ, តេ ច ភគសង្ខាតា ធម្មា អស្ស សន្តីតិ ភគវាតិ អត្ថំ ទស្សេតុំ **“យុត្តោ ភគេហិ ចា”**តិ វុត្តំ។ កុសលាទីហិ អនេកភេទេហិ សព្ពធម្មេ ភជិ វិភជិ ភជិត្វា វិវរិត្វា ទេសេសីតិ “វិភត្តវា”តិ វត្តព្ពេ “ភគវា”តិ វុត្តន្តិ អាហ **“វិភត្តវា”**តិ។ ទិព្ពព្រហ្មអរិយវិហារេ, កាយចិត្តឧបធិវិវេកេ, សុញ្ញតា និមិត្តាប្បណិហិតវិមោក្ខេ, អញ្ញេ ច លោកិយលោកុត្តរេ ឧត្តរិមនុស្សធម្មេ ភជិ សេវិ ពហុលមកាសីតិ “ភត្តវា”តិ វត្តព្ពេ “ភគវា”តិ វុត្តន្តិ ទស្សេតិ **“ភត្តវា”**តិ ឥមិនា។ តីសុ ភវេសុ តណ្ហាសង្ខាតំ គមនមនេន វន្តំ វមិតន្តិ “ភវេសុ វន្តគមនោ”តិ វត្តព្ពេ ភវសទ្ទតោ ភ-ការំ គមនសទ្ទតោ គ-ការំ វន្តសទ្ទតោ វ-ការំ អាទាយ, តស្ស ច ទីឃំ កត្វា វណ្ណវិបរិយាយេន “ភគវា”តិ វុត្តន្តិ ទស្សេតុំ **“វន្តគមនោ ភវេសូ”**តិ វុត្តំ។ “យតោ ភាគ្យវា, តតោ ភគវា”តិអាទិនា បច្ចេកំ យោជេតព្ពំ។ **អស្ស បទស្សា**តិ “ភគវា”តិ បទស្ស។ **វិត្ថារត្ថោ**តិ វិត្ថារភូតោ អត្ថោ។ **“សោ ចា”**តិអាទិនា គន្ថមហត្តំ បរិហរតិ។ **វុត្តោយេវ,** ន បន ឥធ បុន វត្តព្ពោ វិសុទ្ធិមគ្គស្ស ឥមិស្សា អដ្ឋកថាយ ឯកទេសភាវតោតិ អធិប្បាយោ។

អបិច ភគេ វនិ, វមីតិ វា **ភគវា។** សោ ហិ ភគេ សីលាទិគុណេ វនិ ភជិ សេវិ, តេ វា ភគសង្ខាតេ សីលាទិគុណេ វិនេយ្យសន្តានេសុ “កថំ នុ ខោ ឧប្បជ្ជេយ្យុ”ន្តិ វនិ យាចិ បត្ថយិ, ឯវំ ភគេ វនីតិ **ភគវា,** ភគេ វា សិរិំ, ឥស្សរិយំ, យសញ្ច វមិ ខេឡបិណ្ឌំ វិយ ឆឌ្ឌយិ។ តថា ហិ ភគវា ហត្ថគតំ ចក្កវត្តិសិរិំ, ចតុទីបិស្សរិយំ, ចក្កវត្តិសម្បត្តិសន្និស្សយញ្ច សត្តរតនសមុជ្ជលំ យសំ អនបេក្ខោ ឆឌ្ឌយិ។ អថ វា ភានិ នាម នក្ខត្តានិ, តេហិ សមំ គច្ឆន្តិ បវត្តន្តីតិ **ភគា** អាការស្ស រស្សំ កត្វា, សិនេរុយុគន្ធរាទិគតា ភាជនលោកសោភា។ តា ភគា វមិ តប្បដិពទ្ធឆន្ទរាគប្បហានេន បជហិ, ឯវំ ភគេ វមីតិ **ភគវា**តិ ឯវមាទីហិ តត្ថ តត្ថាគតនយេហិ ចស្ស អត្ថោ វត្តព្ពោ, អម្ហេហិ បន សោ គន្ថភីរុជនានុគ្គហណត្ថំ, គន្ថគរុតាបរិហរណត្ថញ្ច អជ្ឈុបេក្ខិតោតិ។

ឯវមេតេសំ អវយវត្ថំ ទស្សេត្វា ឥទានិ សមុទាយត្ថំ ទស្សេន្តោ បុរិមបទត្តយស្ស សមុទាយត្ថេន វុត្តាវសេសេន តេសមត្ថានំ បដិយោគិតាយ តេនាបិ សហ ទស្សេតុំ **“ឯត្តាវតា”**តិអាទិមាហ។ **ឯត្តាវតា**តិ ឯតស្ស “ឯវំ មេ សុត”ន្តិ វចនេន “ឯកំ សមយំ ភគវា” តិវចនេនាតិ ឥមេហិ សម្ពន្ធោ។ **ឯត្ថា**តិ ឯតស្មិំ និទានវចនេ។ **យថាសុតំ ធម្មំ ទេសេន្តោ**តិ ឯត្ថ **អន្ត**-សទ្ទោ ហេតុអត្ថោ។ តថាទេសិតត្តា ហិ បច្ចក្ខំ ករោតិ នាម។ ឯស នយោ អបរត្ថាបិ។ “យោ ខោ អានន្ទ, មយា ធម្មោ ច...បេ.... សត្ថា”តិ វចនតោ ធម្មស្ស សត្ថុភាវបរិយាយោ វិជ្ជតេវាតិ កត្វា **“ធម្មសរីរំ បច្ចក្ខំ ករោតី”**តិ វុត្តំ។ **ធម្មកាយ**ន្តិ ហិ ភគវតោ សម្ពន្ធីភូតំ ធម្មសង្ខាតំ កាយន្តិ អត្ថោ។ តថា ច វុត្តំ “ធម្មកាយោតិ ភិក្ខវេ, តថាគតស្សេតំ អធិវចន”ន្តិ។ តំ បន កិមត្ថិយន្តិ អាហ **“តេនា”**តិអាទិ។ **តេនា**តិ ច តាទិសេន បច្ចក្ខករណេនាតិ អត្ថោ។ **ឥទំ** អធុនា វក្ខមានសុត្តំ **បាវចនំ** បកដ្ឋំ ឧត្តមំ ពុទ្ធស្ស ភគវតោ វចនំ នាម។ តស្មា តុម្ហាកំ **អតិក្កន្តសត្ថុកំ** អតីតសត្ថុកភាវោ **ន** ហោតីតិ អត្ថោ។ ភាវប្បធានោ ហិ អយំ និទ្ទេសោ, ភាវលោបោ វា, ឥតរថា បាវចនមេវ អនតិក្កន្តសត្ថុកំ, សត្ថុអទស្សនេន បន ឧក្កណ្ឋិតស្ស ជនស្ស អតិក្កន្តសត្ថុកភាវោតិ អត្ថោ អាបជ្ជេយ្យ, ឯវញ្ច សតិ “អយំ វោ សត្ថាតិ សត្ថុអទស្សនេន ឧក្កណ្ឋិតំ ជនំ សមស្សាសេតី” តិវចនេន សហ វិរោធោ ភវេយ្យាតិ វទន្តិ។ ឥទំ បាវចនំ សត្ថុកិច្ចនិប្ផាទនេន ន អតីតសត្ថុកន្តិ បន អត្ថោ។ **សត្ថូ**តិ កម្មត្ថេ ឆដ្ឋី, សមាសបទំ វា ឯតំ **សត្ថុអទស្សនេនា**តិ។ ឧក្កណ្ឋនំ **ឧក្កណ្ឋោ,** កិច្ឆជីវិតា។ “កប កិច្ឆជីវនេ”តិ ហិ វទន្តិ។ តមិតោ បត្តោតិ ឧក្កណ្ឋិតោ, អនភិរតិយា វា បីឡិតោ វិក្ខិត្តចិត្តោ ហុត្វា សីសំ ឧក្ខិបិត្វា ឧទ្ធំ កណ្ឋំ កត្វា ឥតោ ចិតោ ច ឱលោកេន្តោ អាហិណ្ឌតិ, វិហរតិ ចាតិ ឧក្កណ្ឋិតោ និរុត្តិនយេន, តំ **ឧក្កណ្ឋិតំ។** សទ្ទសាមត្ថិយាធិគតមត្ថោ ចេស, វោហារតោ បន អនភិរតិយា បីឡិតន្តិ អត្ថោ។ ឯស នយោ សព្ពត្ថ។ **សមស្សាសេតី**តិ អស្សាសំ ជនេតិ។

តស្មិំ សមយេតិ ឥមស្ស សុត្តស្ស សង្គីតិសមយេ។ កាមំ វិជ្ជមានេបិ ភគវតិ ឯវំ វត្តុមរហតិ, ឥធ បន អវិជ្ជមានេយេវ តស្មិំ ឯវំ វទតិ, តស្មា សន្ទាយភាសិតវសេន តទត្ថំ ទស្សេតីតិ អាហ **“អវិជ្ជមានភាវ

ទស្សេន្តោ”តិ។ **បរិនិព្ពាន**ន្តិ អនុបាទិសេសនិព្ពានធាតុវសេន ខន្ធបរិនិព្ពានំ។ **តេនា**តិ តថាសាធនេន។ **ឯវំវិធស្សា**តិ ឯវំបការស្ស, ឯវំសភាវស្សាតិបិ អត្ថោ។ **នាម**-សទ្ទោ គរហាយំ និបាតោ “អត្ថិ នាម អានន្ទ ថេរំ ភិក្ខុំ វិហេសិយមានំ អជ្ឈុបេក្ខិស្សថា”តិអាទីសុ (អ. និ. ៥.១៦៦) វិយ, តេន ឯទិសោ អបិ ភគវា បរិនិព្ពុតោ, កា នាម កថា អញ្ញេសន្តិ គរហត្ថំ ជោតេតិ។ **អរិយធម្មស្សា**តិ អរិយានំ ធម្មស្ស, អរិយភូតស្ស វា ធម្មស្ស។ ទសវិធស្ស កាយពលស្ស, ញាណពលស្ស ច វសេន **ទសពលធរោ**។ វជិរស្ស នាម មណិវិសេសស្ស សង្ឃាតោ សមូហោ ឯកគ្ឃនោ, តេន សមានោ កាយោ យស្សាតិ តថា។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – យថា វជិរសង្ឃាតោ នាម ន អញ្ញេន មណិនា វា បាសាណេន វា ភេជ្ជោ, អបិ តុ សោយេវ អញ្ញំ មណឹ វា បាសាណំ វា ភិន្ទតិ។ តេនេវ វុត្តំ “វជិរស្ស នត្ថិ កោចិ អភេជ្ជោ មណិ វា បាសាណោ វា”តិ, ឯវំ ភគវាបិ កេនចិ អភេជ្ជសរីរោ។ ន ហិ ភគវតោ រូបកាយេ កេនចិ អន្តរាយោ កាតុំ សក្កាតិ។ នាមសទ្ទស្ស គរហាជោតកត្តា បិ-សទ្ទោ សម្ភិណ្ឌនជោតកោ “ន កេវលំ ភគវាយេវ, អថ ខោ អញ្ញេបី”តិ។ ឯត្ថ ច ឯវំគុណសមន្នាគតត្តា អបរិនិព្ពុតសភាវេន ភវិតុំ យុត្តោបិ ឯស បរិនិព្ពុតោ ឯវាតិ បករណានុរូបមត្ថំ ទស្សេតុំ “ឯវ”ន្តិអាទិ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ **អាសា** បត្ថនា កេន **ជនេតព្ពា,** ន ជនេតព្ពា ឯវាតិ អត្ថោ។ “អហំ ចិរំ ជីវិំ, ចិរំ ជីវាមិ, ចិរំ ជីវិស្សាមិ, សុខំ ជីវិំ, សុខំ ជីវាមិ, សុខំ ជីវិស្សាមី”តិ មជ្ជនវសេន ឧប្បន្នោ មានោ **ជីវិតមទោ** នាម, តេន មត្តោ បមត្តោ តថា។ **សំវេជេតី**តិ សំវេគំ ជនេតិ, តតោយេវ អស្ស ជនស្ស សទ្ធម្មេ ឧស្សាហំ ជនេតិ។ សំវេជនញ្ហិ ឧស្សាហហេតុ “សំវិគ្គោ យោនិសោ បទហតី”តិ វចនតោ។

ទេសនាសម្បត្តិំ និទ្ទិសតិ វក្ខមានស្ស សកលសុត្តស្ស “ឯវ”ន្តិ និទស្សនតោ។ **សាវកសម្បត្តិ**ន្តិ សុណន្តបុគ្គលសម្បត្តិំ និទ្ទិសតិ បដិសម្ភិទាប្បត្តេន បញ្ចសុ ឋានេសុ ភគវតា ឯតទគ្គេ ឋបិតេន, បញ្ចសុ ច កោសល្លេសុ អាយស្មតា ធម្មសេនាបតិនា បសំសិតេន មយា មហាសាវកេន សុតំ, តញ្ច ខោ សយមេវ សុតំ ន អនុស្សុតំ, ន ច បរម្បរាភតន្តិ អត្ថស្ស ទីបនតោ។ **កាលសម្បត្តិំ** និទ្ទិសតិ ភគវាតិសទ្ទសន្និធានេ បយុត្តស្ស សមយសទ្ទស្ស ពុទ្ធុប្បាទ-បដិមណ្ឌិត-សមយ-ភាវ-ទីបនតោ។ ពុទ្ធុប្បាទបរមា ហិ កាលសម្បទា។ តេនេតំ វុច្ចតិ –

> “កប្បកសាយកលិយុគេ , ពុទ្ធុប្បាទោ អហោ មហច្ឆរិយំ;
> ហុតវហមជ្ឈេ ជាតំ, សមុទិតមករន្ទមរវិន្ទ”ន្តិ។ (ទី. និ. ដី. ១.១; សំ. និ. ដី. ១.១);

តស្សាយមត្ថោ – កប្បសង្ខាតកាលសញ្ចយស្ស លេខនវសេន បវត្តេ កលិយុគសង្ខាតេ សករាជសម្មតេ វស្សាទិសមូហេ ជាតោ ពុទ្ធុប្បាទខណសង្ខាតោ ទិនសមូហោ អន្ធស្ស បព្ពតារោហនមិវ កទាចិ បវត្តនដ្ឋេន, អច្ឆរំ បហរិតុំ យុត្តដ្ឋេន ច មហច្ឆរិយំ ហោតិ។ កិមិវ ជាតន្តិ ចេ? ហុតវហសង្ខាតស្ស បាវកស្ស មជ្ឈេ សម្មាឧទិតមធុមន្តំ អរវិន្ទសង្ខាតំ វារិជមិវ ជាតន្តិ។ **ទេសកសម្បត្តិំ** និទ្ទិសតិ គុណវិសិដ្ឋសត្តុត្តមគារវាធិវចនតោ។

ឯវំ បទឆក្កស្ស បទានុក្កមេន នានប្បការតោ អត្ថវណ្ណនំ កត្វា ឥទានិ “អន្តរា ច រាជគហ”ន្តិអាទីនំ បទានមត្ថវណ្ណនំ ករោន្តោ **“អន្តរា ចា**”តិអាទិមាហ។ **អន្តរា ច រាជគហំ អន្តរា ច នាឡន្ទ**ន្តិ ឯត្ថ សមភិនិវិដ្ឋោ អន្តរា-សទ្ទោ ទិស្សតិ សាមញ្ញវចនីយត្ថមបេក្ខិត្វា បករណាទិសាមត្ថិយាទិគតត្ថមន្តរេនាតិ អត្ថោ។ ឯវំ បនស្ស នានត្ថភាវោ បយោគតោ អវគមីយតីតិ ទស្សេតិ **“តទន្តរ**”ន្តិអាទិនា។ តត្ថ **តទន្តរ**ន្តិ តំ ការណំ។ មញ្ច តញ្ច មន្តេន្តិ, កិមន្តរំ កី ការណន្តិ អត្ថោ។ **វិជ្ជន្តរិកាយា**តិ វិជ្ជុនិច្ឆរណក្ខណេ។ ជោវន្តី ឥត្ថី អទ្ទសាតិ សម្ពន្ធោ។ **អន្តរតោ**តិ ហទយេ។ **កោបា**តិ ចិត្តកាលុស្សិយករណតោ ចិត្តបកោបា រាគាទយោ។ **អន្តរា វោសាន**ន្តិ អារម្មនិប្ផត្តីនំ វេមជ្ឈេ បរិយោសានំ អាបាទិ។ **អបិចា**តិ តថាបិ, ឯវំ បករសម្បន្នេបីតិ អត្ថោ។ **ទ្វិន្នំ មហានិរយាន**ន្តិ លោហកុម្ភីនិរយេ សន្ធាយាហ។ **អន្តរិកាយា**តិ អន្តរេ។ រាជគហនគរំ កិរ អាវិជ្ឈិត្វា មហាបេតលោកោ។ តត្ថ ទ្វិន្នំ មហាលោហកុម្ភីនិរយានំ អន្តរេន អយំ តបោទា នទី អាគច្ឆតិ, តស្មា សា កុថិតា សន្ទតីតិ។ **ស្វាយមិធ វិវរេ បវត្តតិ** គទញ្ញេសមសម្ភវតោ។ ឯត្ថ ច “តទន្តរំ កោ ជានេយ្យ, (អ. និ. ៦.៤៤; ១០.៧៥) ឯតេសំ អន្តរា កប្បា, គណនាតោ អសង្ខិយា, (ពុ. វំ. ២៨.៩) អន្តរន្តរា កថំ ឱបាតេតី”តិអាទីសុ (ម. និ. ២.៤២៦; បហា. វ. ៦៦; ចូឡវ. ៣៧៦) វិយ ការណវេមជ្ឈេសុ វត្តមានា អន្តរាសទ្ទាយេវ ឧទាហរិតព្ពា សិយុំ, ន បន ចិត្តខណវិវរេសុ វត្តមានា អន្តរិកអន្តរសទ្ទា ។ អន្តរាសទ្ទស្ស ហិ អយមត្ថុទ្ធារោតិ។ អយំ បនេត្ថាធិប្បាយោ សិយា – យេសុ អត្ថេសុ អន្តរិកសទ្ទោ, អន្តរសទ្ទោ ច បវត្តតិ, តេសុ អន្តរាសទ្ទោបីតិ សមានត្ថត្តា អន្តរាសទ្ទត្ថេ វត្តមានោ អន្តរិកសទ្ទោ, អន្តរសទ្ទោ, ច ឧទាហដោតិ។ អថ វា អន្តរាសទ្ទោយេវ “យស្សន្តរតោ”តិ (ឧទា. ២០) ឯត្ថ គាថាពន្ធសុខត្ថំ រស្សំ កត្វា វុត្តោ –

> “យស្សន្តរតោ ន សន្តិ កោបា,
> ឥតិភវាភវតញ្ច វីតិវត្តោ;
> តំ វិគតភយំ សុខី អសោកំ,

ទេវា នានុភវន្តិ ទស្សនាយា”តិ។ (ឧទា. ២០); –

ហិ អយំ ឧទានេ **ភទ្ទិយសុត្តេ** គាថា។ សោយេវ ឥក-សទ្ទេន សកត្ថបវត្តេន បទំ វឌ្ឍេត្វា “អន្តរិកាយា”តិ ច វុត្តោ, តស្មា ឧទាហរណោទាហរិតព្ពានមេត្ថ វិរោធាភាវោ វេទិតព្ពោតិ។ កិមត្ថំ អត្ថវិសេសនិយមោ កតោតិ អាហ **“តស្មា”**តិអាទិ។ ននុ ចេត្ថ ឧបយោគវចនមេវ, អថ កស្មា សម្ពន្ធីយត្ថោ វុត្តោ, សម្ពន្ធីយត្ថេ វា កស្មា ឧបយោគវចនំ កតន្តិ អនុយោគសម្ភវតោ តំ បរិហរិតុំ **“អន្តរាសទ្ទេន បនា”**តិអាទិ វុត្តំ, តេន សម្ពន្ធីយត្ថេ សាមិវចនប្បសង្គេ សទ្ទន្តរយោគេន លទ្ធមិទំ ឧបយោគវចនន្តិ ទស្សេតិ, ន កេវលំ សាសនេវ, លោកេបិ ឯវមេវិទំ លទ្ធន្តិ ទស្សេន្តោ **“ឦទិសេសុ ចា”**តិអាទិមាហ។ វិសេសយោគតាទស្សនមុខេន ហិ អយមត្ថោបិ ទស្សិតោ។ ឯកេនបិ អន្តរា-សទ្ទេន យុត្តត្តា ទ្វេ ឧបយោគវចនានិ កាតព្ពានិ។ ទ្វីហិ បន យោគេ កា កថាតិ អត្ថស្ស សិជ្ឈនតោ។ អក្ខរំ ចិន្តេន្តិ លិង្គវិភត្តិយាទីហីតិ **អក្ខរចិន្តកា,** សទ្ទវិទូ។ អក្ខរ-សទ្ទេន ចេត្ថ តម្មូលកានិ បទាទីនិបិ គហេតព្ពានិ។ យទិបិ សទ្ទតោ ឯកមេវ យុជ្ជន្តិ, អត្ថតោ បន សោ ទ្វិក្ខត្តុំ យោជេតព្ពោ ឯកស្សាបិ បទស្ស អាវុត្តិយាទិនយេន អនេកជា សម្បជ្ជនតោតិ ទស្សេតិ **“ទុតិយបទេនបី”**តិអាទិនា។ កោ បន ទោសោ អយោជិតេតិ អាហ **“អយោជិយមានេ ឧបយោគវចនំ ន បាបុណាតី”**តិ។ ទុតិយបទំ ន បាបុណាតីតិ អត្ថោ សទ្ទន្តរយោគវសា សទ្ទេយេវ សាមិវចនប្បសង្គេ ឧបយោគវិភត្តិយា ឥច្ឆិតត្តា។ សទ្ទាធិការោ ហិ វិភត្តិបយោគោ។

អទ្ធាន-សទ្ទោ ទីឃបរិយាយោតិ អាហ **“ទីឃមគ្គ”**ន្តិ។ កិត្តាវតា បន សោ ទីឃោ នាម តទត្ថភូតោតិ ចោទនមបនេតិ **“អទ្ធានគមនសមយស្ស ហី”**តិអាទិនា។ **អទ្ធានគមនសមយស្ស វិភង្គេ**តិ គណភោជនសិក្ខាបទាទីសុ អទ្ធានគមនសមយសទ្ទស្ស បទភាជនីយភូតេ វិភង្គេ (បាចិ. ២១៧)។ **អឌ្ឍយោជនម្បិ អទ្ធានមគ្គោ,** បគេវ តទុត្តរិ។ អឌ្ឍមេវ យោជនស្ស **អឌ្ឍយោជនំ,** ទ្វិគាវុតមត្តំ។ ឥធ បន ចតុគាវុតប្បមាណំ យោជនមេវ, តស្មា “អទ្ធានមគ្គបដិបន្នោ”តិ វទតីតិ អធិប្បាយោ។

មហន្តសទ្ទោ ឧត្តមត្ថោ, ពហុត្ថោ ច ឥធាធិប្បេតោតិ អាហ **“មហតា”**តិអាទិ។ **គុណមហត្តេនា**តិ អប្បិច្ឆតាទិគុណមហន្តភាវេន។ **សង្ខ្យាមហត្តេនា**តិ គណនមហន្តភាវេន។ តទេវត្ថំ សមត្ថេតិ **“សោ ហី”**តិអាទិនា។ **សោ ភិក្ខុសង្ឃោ**តិ ឥធ អាគតោ តទា បរិវារភូតោ ភិក្ខុសង្ឃោ។ **មហា**តិ ឧត្តមោ។ វាក្យេបិ ហិ តមិច្ឆន្តិ បយោគវសា។ **អប្បិច្ឆតា**តិ និល្លោភតា សទ្ទោ ចេត្ថ សាវសេសោ, អត្ថោ បន និរវសេសោ។ ន ហិ “អប្បលោភតាតិ អភិត្ថវិតុមរហតី”តិ **អដ្ឋកថាសុ** វុត្តំ។ មជ្ឈិមាគមដីកាការោ បន **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរោ** ឯវមាហ “អប្បសទ្ទស្ស បរិត្តបរិយាយំ មនសិ កត្វា ‘ព្យញ្ជនំ សាវសេសំ វិយា’តិ (មហានិ. អដ្ឋ. ៨៥) **អដ្ឋកថាយំ** វុត្តំ។ អប្បសទ្ទោ បនេត្ថ ‘អភាវត្ថោ’ តិបិ សក្កា វិញ្ញាតុំ ‘អប្បាពាធតញ្ចសញ្ជានាមី’តិអាទីសុ (ម. និ. ១.២២៥) វិយា”តិ។ **សង្ខ្យាយបិ មហា**តិ គណនាយបិ ពហុ អហោសិ, “ភិក្ខុសង្ឃោ”តិ បទាវត្តិកន្តវចនវសេន សំវណ្ណេតព្ពបទស្ស ឆេទនមិវ ហោតីតិ តទបរាមសិត្វា “តេន ភិក្ខុសង្ឃេនា”តិ បុន វាក្យាវត្តិកន្តវចនវសេន សំវណ្ណេតព្ពបទេន សទិសីករណំ។ ឯសា ហិ សំវណ្ណនកានំ បកតិ, យទិទំ វិភត្តិយានបេក្ខាវសេន យថារហំ សំវណ្ណេតព្ពបទត្ថំ សំវណ្ណេត្វា បុន តត្ថ វិជ្ជមានវិភត្តិវសេន បរិវត្តេត្វា និក្ខិបនន្តិ។ ទិដ្ឋិសីលសាមញ្ញេន សំហតត្តា សង្ឃោតិ ឥមមត្ថំ វិភាវេន្តោ អាហ **“ទិដ្ឋិសីលសាមញ្ញសង្ខាតេន សមណគណេនា”**តិ។ ឯត្ថ បន “យាយំ ទិដ្ឋិ អរិយា និយ្យានិកា និយ្យាតិ តក្ករស្ស សម្មា ទុក្ខក្ខយាយ, តថារូបាយ ទិដ្ឋិយា ទិដ្ឋិសាមញ្ញគតោ វិហរតី”តិ (ទី. និ. ៣.៣២៤, ៣៥៦; ម. និ. ១.៤៩២; ៣.៥៤; បរិ. ២៧៤) ឯវំ វុត្តាយ ទិដ្ឋិយា។ “យានិ តានិ សីលានិ អខណ្ឌានិ អច្ឆិទ្ទានិ អសពលានិ អកម្មាសានិ ភុជិស្សានិ វិញ្ញុប្បសត្ថានិ អបរាមដ្ឋានិ សមាធិសំវត្តនិកានិ, តថារូបេសុ សីលេសុ សីលសាមញ្ញគតោ វិហរតី”តិ (ទី. និ. ៣.៣២៣; ម. និ. ១.៤៩២; ៣.៥៤; អ. និ. ៦.១១; បរិ. ២៧៤) ឯវំ វុត្តានញ្ច សីលានំ សាមញ្ញេន សង្ខាតោ សង្ឃដិតោ សមេតោតិ **ទិដ្ឋិសីលសាមញ្ញសង្ខាតោ,** សមណគណោ, ទិដ្ឋិសីលសាមញ្ញេន សំហតោតិ វុត្តំ ហោតិ។ **“ទិដ្ឋិសីលសាមញ្ញសង្ខាតសង្ឃាតេនា”** តិបិ បាឋោ។ តថា សង្ឃាតេន កតិតេនាតិ អត្ថោ។ តថា ហិ ទិដ្ឋិសីលាទីនំ និយតសភាវត្តា សោតាបន្នាបិ អញ្ញមញ្ញំ ទិដ្ឋិសីលសាមញ្ញេន សំហតា, បគេវ សកទាគាមិអាទយោ, តថា ច វុត្តំ “និយតោ សម្ពោធិបរាយណោ”តិ, (សំ. និ. ២.៤១; ៥.១៩៨, ១០០៤) “អដ្ឋានមេតំ ភិក្ខវេ, អនវកាសោ, យំ ទិដ្ឋិសម្បន្នោ បុគ្គលោ សញ្ចិច្ចបាណំ ជីវិតា វោរោបេយ្យ, នេតំ ឋានំ វិជ្ជតី”តិ ច អាទិ។ អរិយបុគ្គលស្ស ហិ យត្ថ កត្ថចិ ទូរេ ឋិតាបិ អត្តនោ គុណសាមគ្គិយា សំហតតាយេវ, “តថារូបាយ ទិដ្ឋិយា ទិដ្ឋិសាមញ្ញគតោ វិហរតិ, (ម. និ. ១.៤៩២) តថារូបេសុ សីលេសុ សីលសាមញ្ញគតោ វិហរតី”តិ (ម. និ. ១.៤៩២) វចនតោ បន បុថុជ្ជនានម្បិ ទិដ្ឋិសីលសាមញ្ញេន សំហតភាវោ លព្ភតិយេវ។ **សទ្ធឹ**-សទ្ទោ ឯកតោតិ អត្ថេ និបាតោ។ **បញ្ច...បេ.... មត្តានី**តិ បញ្ច-សទ្ទេន មត្តសទ្ទំ សង្ខិបិត្វា ពាហិរត្ថសមាសោ វុត្តោ។ **ឯតេស**ន្តិ ភិក្ខុសតានំ។ បុន បញ្ច មត្តា បមាណាតិ ព្យាសោ, និការលោបោ ចេត្ថ នបុំសកលិង្គត្តា។

សុប្បិយោតិ តស្ស នាមមេវ, ន គុណាទិ។ ន កេវលំ ភិក្ខុសង្ឃេន សទ្ធឹ ភគវាយេវ, អថ ខោ សុប្បិយោបិ បរិព្ពាជកោ ព្រហ្មទត្តេន មាណវេន សទ្ធិន្តិ បុគ្គលំ សម្បិណ្ឌេតិ, តញ្ច ខោ មគ្គបដិបន្នសភាគតាយ ឯវ, ន សីលាចារាទិសភាគតាយាតិ វុត្តំ “**បិ-ការោ**”តិអាទិ។ សុខុច្ចារណវសេន បុព្ពាបរបទានំ សម្ពន្ធមត្តករភាវំ សន្ធាយ “**បទសន្ធិករោ**”តិ វុត្តំ, ន បន សរព្យញ្ជនាទិសន្ធិភាវំ, តេនាហ “**ព្យញ្ជនសិលិដ្ឋតាវសេន វុត្តោ**”តិ, ឯតេន បទបូរណមត្តន្តិ ទស្សេតិ។ អបិច អវធារណត្ថោបិ ខោ-សទ្ទោ យុត្តោ “អស្សោសិ ខោ វេរញ្ជោ ព្រាហ្មណោ”តិអាទីសុ (បារា. ១) វិយ, តេន អទ្ធានមគ្គបដិបន្នោ អហោសិយេវ, នាស្ស មគ្គបដិបត្តិយា កោចិ អន្តរាយោ អហោសីតិ អយមត្ថោ ទីបិតោ ហោតិ។ **សញ្ចយស្សា**តិ រាជគហវាសិនោ សញ្ចយនាមស្ស បរិព្ពាជកស្ស, យស្ស សន្តិកេ បឋមំ ឧបតិស្សកោលិតាបិ បព្ពជឹសុ ឆន្នបរិព្ពាជកោវ , ន អចេលកបរិព្ពាជកោ។ “**យទា, តទា**”តិ ច ឯតេន សមកាលមេវ អទ្ធានមគ្គបដិបន្នតំ ទស្សេតិ។ **អតីតកាលត្ថោ** បាឡិយំ **ហោតិសទ្ទោ** យោគវិភាគេន, តំកាលាបេក្ខាយ វា ឯវំ វុត្តំ, តទា ហោតីតិ អត្ថោ។

អន្តេតិ សមីបេ។ **វសតី**តិ វត្តបដិវត្តាទិករណវសេន សព្ពិរិយាបថសាធារណវចនំ, អវចរតីតិ វុត្តំ ហោតិ, តេនេវាហ “**សមីបចារោ សន្តិកាវចរោ សិស្សោ**”តិ។ **ចោទិតា ទេវទូតេហី**តិ ទហរកុមារោ ជរាជិណ្ណសត្តោ គិលានោ កម្មការណា, កម្មការណិកា វា មតសត្តោតិ ឥមេហិ បញ្ចហិ ទេវទូតេហិ **ចោទិតា** ឱវទិតា សំវេគំ ឧប្បាទិតា សមានាបិ។ តេ ហិ ទេវា វិយ ទូតា, វិសុទ្ធិទេវានំ វា ទូតាតិ **ទេវទូតា។ ហីនកាយូបគា**តិ អបាយកាយមុបគតា។ នរសង្ខាតា តេ មាណវាតិ សម្ពន្ធោ។ សាមញ្ញវសេន ចេត្ថ សត្តោ “មាណវោ”តិ វុត្តោ, ឥតរេ បន វិសេសវសេន។ បករណាធិគតោ ហេស អត្ថុទ្ធារោតិ។ **កតកម្មេហី**តិ កតចោរកម្មេហិ។ **តរុណោ**តិ សោឡសវស្សតោ បដ្ឋាយ បត្តវីសតិវស្សោ, **ឧទានដ្ឋកថាយញ្ហិ** “សត្តា ជាតទិវសតោ បដ្ឋាយ យាវ បញ្ចទសវស្សកា, តាវ ‘កុមារកា, ពាលា’តិ ច វុច្ចន្តិ។ តតោ បរំ វីសតិវស្សានិ ‘យុវានោ’”តិ (ឧទា. អដ្ឋ. ៤៤) វុត្តំ។ តរុណោ, មាណវោ, យុវាតិ ច អត្ថតោ ឯកំ, លោកិយា បន “ទ្វាទសវស្សតោ បដ្ឋាយ យាវ ជរមប្បត្តោ, តាវ តរុណោ”តិបិ វទន្តិ។

តេសុ វា ទ្វីសុ ជនេសូតិ និទ្ធារណេ ភុម្មំ។ យោ វា “ឯកំ សមយ”ន្តិ បុព្ពេ អធិគតោ កាលោ, តស្ស បដិនិទ្ទេសោ **តត្រា**តិ យញ្ហិ សមយំ ភគវា អន្តរា រាជគហញ្ច នាឡន្ទញ្ច អទ្ធានមគ្គបដិបន្នោ, តស្មឹយេវ សមយេ សុប្បិយោបិ តំ អទ្ធានមគ្គំ បដិបន្នោ អវណ្ណំ ភាសតិ, ព្រហ្មទត្តោ ច វណ្ណំ ភាសតីតិ។ **និបាតមត្តន្តិ** ឯត្ថ **មត្ត**សទ្ទេន វិសេសត្ថាភាវតោ បទបូរណត្តំ ទស្សេតិ។ **មធុបិណ្ឌិកបរិយាយោ**តិ មធុបិណ្ឌិកទេសនា នាម ឥតិ នំ សុត្តន្តំ **ធារេហិ, រាជញ្ញា**តិ បាយាសិរាជញ្ញនាមកំ រាជានមាលបតិ។ បរិយាយតិ បរិវត្តតីតិ **បរិយាយោ,** វារោ។ បរិយាយេតិ ទេសេតព្ពមត្ថំ បដិបាទេតីតិ **បរិយាយោ,** ទេសនា។ បរិយាយតិ អត្តនោ ផលំ បដិគ្គហេត្វា បវត្តតីតិ **បរិយាយោ,** ការណំ។ អនេកសទ្ទេនេវ អនេកវិធេនាតិ អត្ថោ វិញ្ញាយតិ អធិប្បាយមត្តេនាតិ អាហ “**អនេកវិធេនា**”តិ។ ការណញ្ចេត្ថ ការណបតិរូបកមេវ, ន ឯកំសការណំ អវណ្ណការណស្ស អភូតត្តា, តស្មា **ការណេនា**តិ ការណបតិរូបកេនាតិ អត្ថោ។ តថា ហិ វក្ខតិ “អការណមេវ ‘ការណ’ន្តិ វត្វា”តិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.១)។ ជាតិវសេនិទំ ពហុវត្ថុ ឯកវចនន្តិ ទស្សេតិ “**ពហូហី**”តិអាទិនា។

“**អវណ្ណវិរហិតស្ស អសមានវណ្ណសមន្នាគតស្សបី**”តិ វក្ខមានការណស្ស អការណភាវហេតុទស្សនត្ថំ វុត្តំ, ទោសវិរហិតស្សបិ អសទិសគុណសមន្នាគតស្សាបីតិ អត្ថោ។ ពុទ្ធស្ស ភគវតោ អវណ្ណំ ទោសំ និន្ទន្តិ សម្ពន្ធោ។ “**យំ លោកេ**”តិអាទិនា អរសរូបនិព្ភោគអកិរិយវាទឧច្ឆេទវាទជេគុច្ឆីវេនយិកតបស្សីអបគព្ភភាវានំ ការណបតិរូបកំ ទស្សេតិ។ **តស្មា**តិ ហិ ឯតំ “អរសរូបោ...បេ.... អបគព្ភោ”តិ ឥមេហិ បទេហិ សម្ពន្ធិតព្ពំ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – លោកសម្មតោ អភិវាទនបច្ចុដ្ឋានអញ្ជលិកម្មសាមីចិកម្មអាសនាភិនិមន្តនសង្ខាតោ សាមគ្គីរសោ សមណស្ស គោតមស្ស នត្ថិ, តស្មា សោ សាមគ្គីរសសង្ខាតេន រសេន អសម្បន្នសភាវោ, តេន សាមគ្គីរសសង្ខាតេន បរិភោគេន អសមន្នាគតោ។ តស្ស អកត្តព្ពតាវាទោ, ឧច្ឆិជ្ជិតព្ពតាវាទោ ច, តំ សព្ពំ គូថំ វិយ មណ្ឌនជាតិយោ បុរិសោ ជេគុច្ឆី។ តស្ស វិនាសកោ សោវ តទករណតោ វិនេតព្ពោ។ តទករណេន វយោវុឌ្ឍេ តាបេតិ តទាចារវិរហិតតាយ វា កបណបុរិសោ។ តទករណេន ទេវលោកគព្ភតោ អបគតោ, តទករណតោ វា សោ ហីនគព្ភោ ចាតិ ឯវំ តទេវ អភិវាទនាទិអករណំ អរសរូបតាទីនំ ការណបតិរូបកំ ទដ្ឋព្ពំ។ “**នត្ថិ...បេ.... វិសេសោ**”តិ ឯតស្ស បន “សុន្ទរិកាយ នាម បរិព្ពាជិកាយ មរណានវពោធោ, សំសារស្ស អាទិកោដិយា អបញ្ញាយនបដិញ្ញា, ឋបនីយបុច្ឆាយ អព្យាកតវត្ថុព្យាករណ”ន្តិ ឯវមាទីនិ ការណបតិរូបកានិ និទ្ទាវិតព្ពានិ, តថា “**តក្កបរិយាហតំ សមណោ...បេ.... សយម្បដិភាន**”ន្តិ ឯតស្ស “អនាចរិយកេន សាមំ បដិវេធេន តត្ថ តត្ថ តថា តថា ធម្មទេសនា, កត្ថចិ បរេសំ បដិបុច្ឆាកថនំ, មហាមោគ្គល្លានាទីហិ អារោចិតនយេនេវ ព្យាករណ”ន្តិ ឯវមាទីនិ, “**សមណោ...បេ.... ន អគ្គបុគ្គលោ**”តិ ឯតេសំ បន “សព្ពធម្មានំ កមេនេវ អនវពោធោ, លោកន្តស្ស អជាននំ, អត្តនា ឥច្ឆិតតបចារាភាវោ”តិ ឯវមាទីនិ។ ឈានវិមោក្ខាទិ ហេដ្ឋា វុត្តនយេន **ឧត្តរិមនុស្សធម្មោ។** អរិយំ វិសុទ្ធំ, ឧត្តមំ វា ញាណសង្ខាតំ ទស្សនំ, អលំ កិលេសវិទ្ធំសនសមត្ថំ អរិយញាណទស្សនំ ឯត្ថ, ឯតស្សាតិ វា **អលមរិយញាណទស្សនោ។** ស្វេវ **វិសេសោ** តថា។ អរិយញាណទស្សនមេវ

វា វិសេសំ វុត្តនយេន អលំ បរិយត្តំ យស្ស, យស្មិន្តិ វា **អលមរិយញាណទស្សនវិសេសោ**, ឧត្តរិមនុស្សធម្មោ។ **តក្កបរិយាហត**ន្តិ កប្បនាមត្តេន សមន្តតោ អាហរិតំ, វិតក្កេន វា បរិយដិតំ។ **វីមំសានុចរិត**ន្តិ វីមំសនាយ បុនប្បុនំ បរិមជ្ជិតំ។ **សយម្បដិភាន**ន្តិ សយមេវ អត្តនោ វិភូតំ, តាទិសំ ធម្មន្តិ សម្ពន្ធោ។ **អការណ**ន្តិ អយុត្តំ អនុបបត្តី។ ការណបទេ ចេតំ វិសេសនំ។ ន ហិ អរសរូបតាទយោ ទោសា ភគវតិ សំវិជ្ជន្តិ, ធម្មសង្ឃេសុ ច ទុរក្ខាតទុប្បដិបន្នាទយោ **អការណ**ន្តិ វា យុត្តិការណរហិតំ អត្តនា បដិញ្ញាមត្តំ។ បកតិកម្មបទញ្ចេតំ។ ឥមស្មិញ្ច អត្ថេ **ការណំ វត្វា**តិ ឯត្ថ ការណំ ឥវាតិ ឥវ-សទ្ទត្ថោ រូបកនយេន យោជេតព្ពោ បតិរូបកការណស្ស អធិប្បេតត្តា។ **តថា តថា**តិ ជាតិវុឌ្ឍានមនភិវាទនាទិនា តេន តេន អាការេន។ **វណ្ណ**សទ្ទស្ស គុណបសំសាសុ បវត្តនតោ យថាក្កមំ “អវណ្ណំ ទោសំ និន្ទ”ន្តិ វុត្តំ។

ទុរក្ខាតោតិ ទុដ្ឋុមាក្ខាតោ, តថា **ទុប្បដិវេទិតោ។** វដ្តតោ និយ្យាតីតិ **និយ្យានំ**, តទេវ **និយ្យានិកោ**, តតោ វា និយ្យានំ និស្សរណំ, តត្ថ និយុត្តោតិ **និយ្យានិកោ។** វដ្តតោ វា និយ្យាតីតិ **និយ្យានិកោ** យ-ការស្ស ក-ការំ, ឦ-ការស្ស ច រស្សំ កត្វា។ “អនីយ-សទ្ទោ ហិ ពហុលា កត្តុអភិធាយកោ”តិ សទ្ទវិទូ វទន្តិ, ន និយ្យានិកោ តថា។ សំសារទុក្ខស្ស **អនុបសមសំវត្តនិកោ** វុត្តនយេន។ **បច្ចនីកបដិបទ**ន្តិ សម្មាបដិបត្តិយា វិរុទ្ធបដិបទំ។ **អននុលោមបដិបទ**ន្តិ សប្បុរិសានំ អននុលោមបដិបទំ។ **អធម្មានុលោមបដិបទ**ន្តិ លោកុត្តរធម្មស្ស អននុលោមបដិបទំ។ កស្មា បនេត្ថ “អវណ្ណំ ភាសតិ, វណ្ណំ ភាសតី”តិ ច វត្តមានកាលនិទ្ទេសោ កតោ, ននុ សង្គីតិកាលតោ សោ អវណ្ណវណ្ណានំ ភាសនកាលោ អតីតោតិ? សច្ចមេតំ, “អទ្ធានមគ្គប្បដិបន្នោ ហោតី”តិ ឯត្ថ ហោតិ-សទ្ទោ វិយ អតីតកាលត្ថត្តា បន ភាសតិ-សទ្ទស្ស ឯវំ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ អថ វា យស្មឹ កាលេ តេហិ អវណ្ណោ វណ្ណោ ច ភាសីយតិ, តមបេក្ខិត្វា ឯវំ វុត្តំ, ឯវញ្ច កត្វា “តត្រា”តិ បទស្ស កាលបដិនិទ្ទេសវិកប្បនំ អដ្ឋកថាយំ អវុត្តម្បិ សុបបន្នំ ហោតិ។

“សុប្បិយស្ស បន…បេ…. ភាសតី”តិ បាឡិយា សម្ពន្ធទស្សនំ **“អន្តេវាសី បនស្ស”**តិអាទិវចនំ។ **អបរាមសិតព្ពំ** អរិយូបវាទកម្មំ, តថា **អនក្កមិតព្ពំ។ ស្វាយ**ន្តិ សោ អាចរិយោ។ **អសិធារ**ន្តិ អសិនា តិខិណភាគំ។ **កកចទន្ត បន្តិយ**ន្តិ ខន្ធកកចស្ស ទន្តសង្ខាតាយ វិសមបន្តិយា។ ហត្ថេន វា បាទេន វា យេន កេនចិ វា អង្គបច្ចង្គេន បហរិត្វា **កីឡមានោ វិយ។** អក្ខិកណ្ណកោសសង្ខាតដ្ឋានវសេន តីហិ បការេហិ ភិន្នោ មទោ យស្សាតិ **បភិន្នមទោ**, តំ។ **អវណ្ណំ ភាសមានោ**តិ អវណ្ណំ ភាសនហេតុ។ ហេតុអត្ថោ ហិ អយំ មាន-សទ្ទោ។ ន អយោ វុឌ្ឍិ **អនយោ។** សោយេវ **ព្យសនំ**, អតិរេកព្យសនន្តិ អត្ថោ, តំ **បាបុណិស្សតិ** ឯកន្តមហាសាវជ្ជត្តា រតនត្តយោបវាទស្ស។ តេនេវាហ –

“យោ និន្ទិយំ បសំសតិ,
តំ វា និន្ទតិ យោ បសំសិយោ;
វិចិនាតិ មុខេន សោ កលឹ,
កលិនា តេន សុខំ ន វិន្ទតី”តិ។ (សុ. និ. ៦៦៣; សំ និ. ១.១៨០-១៨១; នេត្តិ. ៩២);

“អម្ហាកំ អាចរិយោ”តិអាទិនា ព្រហ្មទត្តស្ស សំវេគុប្បត្តឹ, អត្តនោ អាចរិយេ ច ការុញ្ញុប្បត្តឹ ទស្សេត្វា កិញ្ចាបិ អន្តេវាសិនា អាចរិយស្ស អនុកូលេន ភវិតព្ពំ, អយំ បន បណ្ឌិតជាតិកត្តា ន ឦទិសេសុ ឋានេសុ តមនុវត្តតីតិ ឥទានិស្ស កម្មស្សកតាញាណប្បវត្តឹ ទស្សេន្តោ **“អាចរិយេ ខោ បនា”**តិអាទិមាហ។ **ហលាហល**ន្តិ តង្ខណញ្ញេវ មារណកំ វិសំ។ ហនតីតិ ហិ **ហលោ** ន-ការស្ស ល-ការំ កត្វា, ហលានម្បិ វិសេសោ ហលោ **ហលាហលោ** មជ្ឈេទីឃវសេន, ឯតេន ច អញ្ញេ អដ្ឋវិធេ វិសេ និវត្តេតិ។ វុត្តញ្ច –

“បុមេ បណ្ណេ ច កាកោល, កាឡកូដហលាហលា;
សរោត្ថិកោសុង្កិកេ យោ, ព្រហ្មបុត្តោ បទីបនោ;
ទារទោ វច្ឆនាភោ ច, វិសភេទា ឥមេ នវា”តិ។

ខរោទកន្តិ ចណ្ឌសោតោទកំ។ **“ខារោទក”**ន្តិបិ បាឋោ, អតិលោណតាយ តិត្តោទកន្តិ អត្ថោ។ **នរកបបាត**ន្តិ ចោរបបាតំ។ **មាណវកា**តិ អត្តានមេវ ឱវទិតុំ អាលបតិ “សមយោបិ ខោ តេ ភទ្ទាលិ អប្បដិវិទ្ធោអហោសី”តិអាទីសុ (ម. និ. ២.១៣៥) វិយ។ “កម្មស្សកា”តិ កម្មមេវ អត្តសន្តកភាវំ វត្វា តទេវ វិវរតិ **“អត្តនោ កម្មានុរូបមេវ គតឹ គច្ឆន្តី”**តិអាទិនា។ **យោនិសោ**តិ ឧបាយេន ញាយេន។ **ឧម្មុជ្ជិត្វា**តិ អាចរិយោ វិយ អយោនិសោ អរិយូបវាទេ អនិម្មុជ្ជន្តោ យោនិសោ អរិយូបវាទតោ ឧម្មុជ្ជិត្វា, ឧទ្ធំ ហុត្វាតិ អត្ថោ។ **មទ្ទមានោ**តិ មទ្ទន្តោ ភិន្ទន្តោ។ ឯកំសការណមេវ ឥធ ការណន្តិ ទស្សេតុកាមេន **“សម្មា”**តិ វុត្តំ។ **“យថា ត”**ន្តិអាទិនា តស្ស សមារទ្ធភាវំ ទស្សេតិ, ន្តិ ច និបាតមត្តំ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – យថា អញ្ញោ បណ្ឌិតសភាវោ ជាតិ អាចារវសេន កុល

ហុត្វា អនេកបរិយាយេន តិណ្ណំ រតនានំ វណ្ណំ ភាសិតុមារភតិ, តថា អយម្បិ អារទ្ធោ, តញ្ច ខោ អបិ នាមាយមាចរិយោ ឯត្តកេនាបិ រតនត្តយាវណ្ណភាសតោ ឱរមេយ្យាតិ។

សប្បរាជវណ្ណោន្តិ អហិរាជវណ្ណំ។ **វណ្ណបោក្ខរតាយា**តិ វណ្ណសុន្ទរតាយ, វណ្ណសរីរេន វា។ **វារិជំ** កមលំ ន **បហរាមិ ន ភញ្ជាមិ, អារា** ទូរតោវ ឧបសិង្ឃាមីតិ អត្ថោ។ **អថា**តិ ឯវំ សន្តេបិ។ **គន្ធត្ថេនោ**តិ គន្ធចោរោ។ **សញ្ញុទ្ធា**តិ គន្ធិតា ពន្ធិតា។ **គហបតី**តិ ឧបាលិគហបតី នាដបុត្តស្ស អាលបនំ។ ឯត្ថ ច វណ្ណិតព្ពោ “អយមីទិសោ”តិ បកាសេតព្ពោតិ **វណ្ណោ**, សណ្ឋានំ។ វណ្ណីយតិ អសង្ករតោ វវត្ថាបីយតីតិ **វណ្ណោ**, ជាតិ។ វណ្ណេតិ វិការមាបជ្ជមានំ ហទយង្គតភាវំ បកាសេតីតិ **វណ្ណោ**, រូបាយតនំ។ វណ្ណីយតិ ផលមេតេន យថាសភាវតោ វិភាវីយតីតិ **វណ្ណោ**, ការណំ។ វណ្ណីយតិ អប្បមហន្តាទិវសេន បមីយតីតិ **វណ្ណោ**, បមាណំ។ វណ្ណីយតិ បសំសីយតីតិ **វណ្ណោ** , គុណោ។ វណ្ណនំ គុណសំកិត្តនំ **វណ្ណោ**, បសំសា។ ឯវំ តត្ថ តត្ថ វណ្ណសទ្ទស្សប្បវត្តិ វេទិតព្ពា។ អាទិសទ្ទេន ជាតរូបបុឡិនក្ខរាទយោ សង្គណ្ហាតិ។ “តេច គុណោបិ បសំសាបី”តិ វុត្តមេវ សមត្ថេតិ **“អយំ កិរា”**តិអាទិនា។ **កិរា**តិ ចេត្ថ អនុស្សវនត្ថេ, បទបូរណមត្តេ វា។ **គុណូបសញ្ហិត**ន្តិ គុណោបសញ្ហិតំ។ “គុណូបសញ្ហិតំ បសំស”ន្តិ បន វទន្តោ បសំសាយ ឯវ គុណភាសនំ សិទ្ធំ តស្សា តទវិនាភាវតោ, តស្មា តទមត្ថទ្វយំ យុជ្ជតីតិ ទស្សេតិ។

កថំ ភាសតីតិ អាហ **“តត្ថា”**តិអាទិ។ ឯកោ ច សោ បុគ្គលោ ចាតិ **ឯកបុគ្គលោ។** កេនដ្ឋេន ឯកបុគ្គលោ? អសទិសដ្ឋេន, គុណវិសិដ្ឋដ្ឋេន, អសមសមដ្ឋេន ច។ សោ ហិ បឋមាភិនីហារកាលេ ទសន្នំ បារមីនំ បដិបាដិយា អាវជ្ជនំ អាទី កត្វា ពោធិសម្ភារសម្ភរណគុណេហិ ចេវ ពុទ្ធគុណេហិ ច សេសមហាជនេន អសទិសោ។ យេ ចស្ស គុណា, តេបិ អញ្ញសត្តានំ គុណេហិ វិសិដ្ឋា, បុរិមកា ច សម្មាសម្ពុទ្ធា សព្ពសត្តេហិ **អសមា,** តេហិ បន អយមេវេកោ រូបកាយនាមកាយេហិ **សមោ។ លោកេ**តិ សត្តលោកេ។ **“ឧប្បជ្ជមានោ ឧប្បជ្ជតី”**តិ បន តទំ ឧភយម្បិ វិប្បកតវចនមេវ ឧប្បាទកិរិយាយ វត្តមានកាលិកត្តា។ **ឧប្បជ្ជមានោ** ពហុជនហិតាយ **ឧប្បជ្ជតិ,** ន អញ្ញេន ការណេនាតិ ឯវំ បនេត្ថ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ លក្ខណេ ហេស មាន-សទ្ទោ, ឯវរូបញ្ចេត្ថ លក្ខណំ ន សក្កា អញ្ញេន សទ្ទលក្ខណេន បដិពាហិតុំ។ អបិច ឧប្បជ្ជមានោ នាម, ឧប្បជ្ជតិ នាម, ឧប្បន្នោ នាមាតិ អយមេត្ថ ភេទោ វេទិតព្ពោ។ ឯស ហិ ទីបង្ករបាទមូលតោ បដ្ឋាយ យាវ អនាគាមិផលំ, តាវ ឧប្បជ្ជមានោ នាម, អរហត្តមគ្គក្ខណេ ឧប្បជ្ជតិ នាម, អរហត្តផលក្ខណេ ឧប្បន្នោ នាម។ ពុទ្ធានញ្ហិ សាវកានំ វិយ ន បដិបាដិយា ឥទ្ធិវិធញាណាទីនិ ឧប្បជ្ជន្តិ, សហេវ បន អរហត្តមគ្គេន សកលោបិ សព្ពញ្ញុគុណរាសិ អាគតោវ នាម ហោតិ, តស្មា និព្ពត្តសព្ពកិច្ចត្តា អរហត្តផលក្ខណេ ឧប្បន្នោ នាម, តទនិព្ពត្តត្តា តទញ្ញក្ខណេ យថារហំ “ឧប្បជ្ជមានោ ឧប្បជ្ជតិ” ច្ចេវ វុច្ចតិ។ ឥមស្មិម្បិ សុត្តេ អរហត្តផលក្ខណំយេវ សន្ធាយ “ឧប្បជ្ជតី”តិ វុត្តំ។ អតីតកាលិកស្សាបិ វត្តមានបយោគស្ស កត្ថចិ ទិដ្ឋត្តា ឧប្បន្នោ ហោតីតិ អយញ្ហេត្ថ អត្ថោ។ ឯវំ សតិ “ឧប្បជ្ជមានោ”តិ ចេត្ថ មាន-សទ្ទោ សាមត្ថិយត្ថោ។ យាវតា សាមត្ថិយេន មហាពោធិសត្តានំ ចរិមភវេ ឧប្បត្តិ ឥច្ឆិតព្ពា, តាវតា សាមត្ថិយេន ពោធិសម្ភារភូតេន បរិបុណ្ណេន សមន្នាគតោ ហុត្វាតិ អត្ថោ។ តថាសាមត្ថិយយោគេន ហិ ឧប្បជ្ជមានោ នាមាតិ។ សព្ពសត្តេហិ **អសមោ,** អសមេហិ បុរិមពុទ្ធេហេវ **សមោ** មជ្ឈេ ភិន្នសុវណ្ណំ និក្ខំ វិយ និព្ពិសិដ្ឋោ, “ឯកបុគ្គលោ”តិ ចេតស្ស វិសេសនំ។ អាលយសង្ខាតំ តណ្ហំ សមុគ្ឃាតេតិ សមុច្ឆិន្ទតីតិ **អាលយសមុគ្ឃាតោ។** វដ្ដំ ឧបច្ឆិន្ទតីតិ **វដ្ដុបច្ឆេទោ។**

បហោន្តេនាតិ សក្កោន្តេន។ “បញ្ចនិកាយេ”តិ វត្វាបិ អនេកាវយវត្តា តេសំ ន ឯត្តកេន សព្ពថា បរិយាទានន្តិ **“នវង្គំ សត្ថុសាសនំ ចតុរាសីតិ ធម្មក្ខន្ធសហស្សានី”**តិ វុត្តំ។ **អតិត្ថេនា**តិ អនោតរណដ្ឋានេន។ ន វត្តព្ពោ អបរិមាណវណ្ណត្តា ពុទ្ធាទីនំ, និរវសេសានញ្ច តេសំ ឥធ បកាសនេន បាឡិសំវណ្ណនាយ ឯវ សម្បជ្ជនតោ, ចិត្តសម្បហំសនកម្មដ្ឋានសម្បជ្ជនវសេន ច សផលត្តា។ **ថាមោ វេទិតព្ពោ** សព្ពថាមេន បកាសិតត្តា។ កី បន សោ តថា ឱកាហេត្វា ភាសតីតិ អាហ។ **“ព្រហ្មទត្តោ បនា”**តិអាទិ។ អនុក្កមេន បុនប្បុនំ វា សវនំ **អនុស្សវោ,** បរម្បរសវនំ។ **អាទិ**-សទ្ទេន អាការបរិវិតក្កទិដ្ឋិនិជ្ឈានក្ខន្តិយោ សង្គណ្ហាតិ។ តត្ថ “សុន្ទរមិទំ ការណ”ន្តិ ឯវំ សយមេវ ការណបរិវិតក្កនំ **អាការបរិវិតក្កោ។** អត្តនោ ទិដ្ឋិយា និជ្ឈាយិត្វា ខមនំ រុច្ចនំ **ទិដ្ឋិនិជ្ឈានក្ខន្តី**តិ **អដ្ឋកថាសុ** វុត្តំ, តេហិយេវ សម្ពន្ធិតេនាតិ អត្ថោ។ **មត្ត**-សទ្ទោ ហេត្ថ វិសេសនិវត្តិអត្ថោ, តេន យថាវុត្តំ ការណំ និវត្តេតិ។ **អត្តនោ ថាមេនា**តិ អត្តនោ ញាណពលេនេវ, ន បន ពុទ្ធាទីនំ គុណានុរូបន្តិ អធិប្បាយោ។ អសង្ខ្យេយ្យាបរិមេយ្យប្បភេទា ហិ ពុទ្ធាទីនំ គុណា។ វុត្តញ្ហេតំ –

“ពុទ្ធោបិ ពុទ្ធស្ស ភណេយ្យ វណ្ណំ,
កប្បម្បិ ចេ អញ្ញមភាសមានោ;
ខីយេថ កប្បោ ចិរទីឃមន្តរេ,
វណ្ណោ ន ខីយេថ តថាគតស្សា”តិ។ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៣០៤; ៣.១៤១; ម. និ. អដ្ឋ. ២.៤២៥; ឧទា. អដ្ឋ. ៥៣; ពុ. វំ. អដ្ឋ. ៤.១; អប. អដ្ឋ. ២.៩១; ចរិយា. អដ្ឋ. ៩, ៣២៩);

តថាបិ វក្ខតិ “អប្បមត្តកំ ខោ បនេត”ន្តិអាទិ។

ឥតិ-សទ្ទោ និទស្សនត្ថោ វុត្តប្បការំ និទស្សេតិ។ **ហ**-ការោ និបាតមត្តន្តិ អាហ “**ឯវំ តេ**”តិ។ **អញ្ញមញ្ញស្សា**”តិ ឥទំ វុឡ្ហិបទំ “ឯកោ ឯកាយា”តិ (បារា. ៤៤៤, ៤៥២) បទំ វិយាតិ ទស្សេន្តោ “**អញ្ញោអញ្ញស្សា**”តិ វុឡ្ហិបទេនេវ វិវរតិ។ “**ឧជុមេវា**”តិ សាវធារណសមាសតំ វត្វា តេន និវត្តេតព្ពត្ថំ អាហ “**ឦសកម្បិ អបរិហរិត្វា**”តិ, ថោកតរម្បិ អវិវជ្ជិត្វាតិ អត្ថោ។ កថន្តិ អាហ “**អាចរិយេន ហិ**”តិអាទិ។ បុព្ពេ ឯកវារមេវ អវណ្ណវណ្ណភាសនេ និទ្ទិដ្ឋេបិ “ឧជុវិបច្ចនីកវាទា”តិ (ទី. និ. ១.១) វុត្តត្តា អនេកវារមេវ តេ ឯវំ ភាសន្តីតិ វេទិតព្ពន្តិ ទស្សេតុំ “**បុន ឥតរោ អវណ្ណំ ឥតរោ វណ្ណ**”ន្តិ វុត្តំ។ តេន ហិ វិសទ្ទស្ស វិវិធត្ថតំ សមត្ថេតិ។ **សារផលកេ**តិ សារទារុផលកេ , ឧត្តមផលកេ វា។ **វិសរុក្ខអាណិ**ន្តិ វិសទារុមយបដាណឹ។ **ឥរិយាបថានុពន្ធនេន អនុពន្ធា ហោន្តិ**, ន សម្មាបដិបត្តិអនុពន្ធនេន។

សីសានុលោកិនោតិ សីសេន អនុលោកិនោ, សីសំ ឧក្ខិបិត្វា មគ្គានុក្កមេន ឱលោកយមានាតិ អត្ថោ។ **តស្មិំ កាលេ**តិ យម្ហិ សំវច្ឆរេ, ឧតុម្ហិ, មាសេ, បក្ខេ វា ភគវា តំ អទ្ធានមគ្គំ បដិបន្នោ, តស្មិំ កាលេ។ តេន ហិ អនិយមតោ សំវច្ឆរឧតុមាសឌ្ឍមាសាវ និទ្ទិសិតា “តំ ទិវស”ន្តិ ទិវសស្ស វិសុំ និទ្ទិដ្ឋត្តា, មុហុត្តាទីនញ្ច ទិវសបរិយាបន្នតោ។ “តំ អទ្ធានំ បដិបន្នោ”តិ ចេត្ថ អាធារវចនមេតំ។ តេនេវ ហិ កិរិយាវិច្ឆេទទស្សនវសេន “រាជគហេ បិណ្ឌាយ ចរតី”តិ សហ បុព្ពកាលកិរិយាហិ វត្តមាននិទ្ទេសោ កតោ, ឥតរថា តស្មិំ កាលេ រាជគហេ បិណ្ឌាយ ចរតិ, តំ អទ្ធានមគ្គញ្ច បដិបន្នោតិ អនធិប្បេតត្ថោ អាបជ្ជេយ្យ។ ន ហិ អសមានវិសយា កិរិយា ឯកាធារា សម្ភវន្តិ, យា ចេត្ថ អធិប្បេតា អទ្ធានបដិបជ្ជនកិរិយា, សា ច អនិយមិតា ន យុត្តាតិ។ **រាជគហបរិវត្តកេសូ**តិ រាជគហំ បរិវត្តេត្វា ឋិតេសុ។ “**អញ្ញតរស្មិ**”ន្តិ ឥមិនា តេសុ ភគវតោ អនិពទ្ធវាសំ ទស្សេតិ។ **សោ**តិ ឯវំ រាជគហេ វសមានោ សោ ភគវា។ បិណ្ឌាយ ចរណេនបិ ហិ តត្ថ បដិពទ្ធភាវវចនតោ សន្និវាសត្ថមេវ ទស្សេតិ។ យទិ បន “បិណ្ឌាយ ចរមានោ សោ ភគវា”តិ បច្ចាមសេយ្យ, យថាវុត្តោវ អនធិប្បេតត្ថោ អាបជ្ជេយ្យាតិ។ **តំ ទិវស**ន្តិ យំ ទិវសំ អទ្ធានមគ្គំ បដិបន្នោ, តំ ទិវសំ។ **តំ អទ្ធានំ បដិបន្នោតិ** ឯត្ថ អច្ចន្តសំយោគវចនមេតំ។ ភត្តកុច្ចនតោ បច្ឆា **បច្ឆាភត្តំ**, តស្មិំ បច្ឆាភត្តសមយេ។ **បិណ្ឌបាតបដិក្កន្តោ**តិ យត្ថ បិណ្ឌបាតត្ថាយ ចរិត្វា ភុញ្ជន្តិ, តតោ អបក្កន្តោ។ **តំ អទ្ធានំ បដិបន្នោ**តិ “នាឡន្ទាយំ វេនេយ្យានំ វិវិធហិតសុខនិប្ផត្តិំ អាកង្ខមានោ ឥមិស្សា អដ្ឋុប្បត្តិយា តិវិធសីលាលង្កតំ នានាវិធកុហនលបនាទិមិច្ឆាជីវវិទ្ធំសនំ ទ្វាសដ្ឋិទិដ្ឋិជាលវិនិវេឋនំ ទសសហស្សិលោកធាតុបកម្បនំ ព្រហ្មជាលសុត្តំ ទេសេស្សាមី”តិ តំ យថាវុត្តំ ទីឃមគ្គំ បដិបន្នោ, ឥទំ បន ការណំ បករណតោវ បាកដន្តិ ន វុត្តំ។ ឯត្តាវតា “កស្មា បន ភគវា តំ អទ្ធានំ បដិបន្នោ”តិ ចោទនា វិសោធិតា ហោតិ។

ឥទានិ ឥតរម្បិ ចោទនំ វិសោធេតុំ “**សុប្បិយោបី**”តិ វុត្តំ។ តស្មិំ កាលេ, តំ ទិវសំ អនុពន្ធោតិ ច វុត្តនយេន សម្ពន្ធោ។ បាតោ អសិតព្ពោតិ **បាតរាសោ**, សោ ភុត្តោ យេនាតិ **ភុត្តបាតរាសោ។ ឥច្ចេវា**តិ ឯវមេវ មនសិសន្និធាយ, ន បន “ភគវន្តំ, ភិក្ខុសង្ឃញ្ច បិដ្ឋិតោ បិដ្ឋិតោ អនុពន្ធិស្សាមី”តិ។ តេន វុត្តំ “**ភគវតោ តំ មគ្គំ បដិបន្នភាវំ អជានន្តោវា**”តិ, តថា អជានន្តោ ឯវ ហុត្វា អនុពន្ធោតិ អត្ថោ។ ន ហិ សោ ភគវន្តំ ទដ្ឋុមេវ គច្ឆតិ, តេនាហ “**សចេ បន ជានេយ្យ, នានុពន្ធេយ្យា**”តិ។ ឯត្តាវតា “កស្មា ច សុប្បិយោ អនុពន្ធោ”តិ ចោទនា វិសោធិតា ហោតិ។ “**សោ**”តិអាទិនា អបរម្បិ ចោទនំ វិសោធេតិ។ កទាចិ បន ភគវា អញ្ញតរវេសេនេវ គច្ឆតិ អង្គុលិមាលទមនបក្កុសាតិអភិគ្គមនាទីសុ, កទាចិ ពុទ្ធសិរិយា, ឥធាបិ ឦទិសាយ ពុទ្ធសិរិយាតិ ទស្សេតុំ “**ពុទ្ធសិរិយា សោភមាន**”ន្តិអាទិ វុត្តំ។ **សិរី**តិ ចេត្ថ សរីរសោភគ្គាទិសម្បត្តិ, តទេវ ឧបមាវសេន ទស្សេតិ “**រត្តកម្ពលបរិក្ខិត្តមិវា**”តិអាទិនា។ គច្ឆតីតិ ជង្គមោ យថា “ចង្កមោ”តិ។ ចញ្ចលមានោ គច្ឆន្តោ **គិរិ**, តាទិសស្ស កនកគិរិនោ សិខរមិវាតិ អត្ថោ។

“**តស្មិំ កិរា**”តិអាទិ តព្ពិវរណំ, បាឡិយំ អទស្សិតត្តា, បោរាណដ្ឋកថាយញ្ច អនាគតត្តា អនុស្សវសិទ្ធា អយំ កថាតិ ទស្សេតុំ “**កិរា**”តិ វុត្តន្តិ វទន្តិ, តថា វា ហោតុ អញ្ញថា វា, អត្តនា អទិដ្ឋំ, អសុតំ, អមុតញ្ច អនុស្សវមេវាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ នីលបីតលោហិតោទាតមញ្ជិដ្ឋបភស្សរវសេន **ឆព្ពណ្ណា។ សមន្តា**តិ សមន្តតោ ទសហិ ទិសាហិ។ **អសីតិហត្ថប្បមាណេ**តិ តេសំ រស្មីនំ បកតិយា បវត្តិដ្ឋានវសេន វុត្តំ, តស្មា សមន្តតោ, ឧបរិ ច បច្ចេកំ អសីតិហត្ថមត្តេ បទេសេ បកតិយាវ ឃនីភូតា រស្មិយោ តិដ្ឋន្តីតិ ទដ្ឋព្ពំ, **វិនយដីកាយំ** បន “តាយេវ ព្យាមប្បភានាម។ យតោ ឆព្ពណ្ណា រស្មិយោ តឡាកតោ មាតិកា វិយ ទសសុ ទិសាសុ ធាវន្តិ, សា យស្មា ព្យាមមត្តា វិយ ខាយតិ, តស្មា ព្យាមប្បភាតិ វុច្ចតី”តិ វុត្តំ, (វិ. វិ. ដី. ១.១៦) **សង្គីតិសុត្តវណ្ណនាយំ** បន វក្ខតិ “បុរត្ថិមកាយតោ សុវណ្ណវណ្ណា រស្មិ ឧដ្ឋហិត្វា អសីតិហត្ថំ ឋានំ គណ្ហាតិ។ បច្ឆិមកាយតោ។ ទក្ខិណហត្ថតោ។ វាមហត្ថតោ សុវណ្ណវណ្ណា រស្មិ ឧដ្ឋហិត្វា អសីតិហត្ថំ ឋានំ គណ្ហាតិ។ ឧបរិ កេសន្តតោ បដ្ឋាយ សព្ពកេសាវដ្ដេហិ មោរគីវវណ្ណា រស្មិ ឧដ្ឋហិត្វា គគនតលេ អសីតិហត្ថំ ឋានំ គណ្ហាតិ។ ហេដ្ឋា បាទតលេហិ បវាឡវណ្ណា រស្មិ ឧដ្ឋហិត្វា ឃនបថវិយំ អសីតិហត្ថំ

ឋានំ គណ្ហាតិ។ ឯវំ សមន្តា អសីតិហត្ថមត្តំ ឋានំ ឆព្ពណ្ណា ពុទ្ធរស្មិយោ វិជ្ជោតមានា វិប្ផន្ទមានា វិធាវន្តី”តិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ៣.២៩៩) កេចិ បន អញ្ញថាបិ បរិកប្បនាមត្តេន វទន្តិ, តំ ន គហេតព្ពំ តថា អញ្ញត្ថ អនាគតត្តា, អយុត្តត្តា ច។ តាសំ បន ពុទ្ធរស្មីនំ តទា អនិគ្គូហិតភាវទស្សនត្ថំ “តស្មឹ កិរ សមយេ”តិ វុត្តំ។ បក្កុសាតិអភិគ្គមនាទីសុ វិយ ហិ តទា តាសំ និគ្គូហនេ កិញ្ចិ ការណំ នត្ថិ។ **អាធាវន្តី**តិ អភិមុខំ ទិសំ ធាវន្តិ។ **វិធាវន្តី**តិ វិវិធា ហុត្វា វិទិសំ ធាវន្តិ។

តស្មឹ វនន្តរេ ទិស្សមានាការេន តាសំ រស្មីនំ សោភា វិញ្ញាយតីតិ អាហ “**រតនាវេឡា**”តិអាទិ។ **រតនាវេឡា** នាម រតនមយវដំសកំ មុទ្ធំ អវតិ រក្ខតីតិ ហិ **អវេឡា, អាវេឡា** វា, មុទ្ធមាលា។ **ឧក្កា** នាម យា សជោតិភូតា, តាសំ សតំ, និបតនំ **និបាតោ**, តស្ស និបាតោ, តេន សមាកុលំ តថា។ បិសិតព្ពត្តា **បិដ្ឋំ**, ចីនទេសេ ជាតំ បិដ្ឋំ **ចីនបិដ្ឋំ**, រត្តចុណ្ណំ, យំ “**សិន្ទូរោ**”តិបិ វុច្ចតិ, ចីនបិដ្ឋមេវ ចុណ្ណំ។ វាយុនោ វេគេន ឥតោ ចិតោ ច ខិត្តំ តន្តិ តថា។ ឥន្ទស្ស ធនុ លោកសង្កេតវសេនាតិ **ឥន្ទធនុ**, សូរិយរស្មិវសេន គគនេ បញ្ញាយមានាការវិសេសោ។ កុដិលំ អចិរដ្ឋាយិត្តា វិរូបំ ហុត្វា ជវតិ ធាវតីតិ **វិជ្ជុ**, សាយេវ **លតា** តំសទិសភាវេនាតិ តថា, វាយុវេគតោ វលាហកឃដ្ដនេនេវ ជាតរស្មិ។ តាយតិ អវិជហនវសេន អាកាសំ បាលេតីតិ **តារា**, គណសទ្ទោ បច្ចេកំ យោជេតព្ពោ។ តស្ស បភា តថា។ **វិប្ផុរិតវិច្ចុរិតមិវា**តិ អាភាយ វិវិធំ ផរមានំ, វិជ្ជោតយមានំ វិយ ច។ វនស្ស អន្តរំ វិវរំ **វនន្តរំ**, ភគវតា បត្តបត្តវនប្បទេសន្តិ វុត្តំ ហោតិ។

អសីតិយា អនុព្យញ្ជនេហិ តម្ពនខតាទីហិ អនុរញ្ជិតំ តថា។ **កមលំ** បទុមបុណ្ឌរីកានិ, អវសេសំ នីលរត្តសេតភេទំ សរោរុហំ **ឧប្បលំ**, ឥតិ បញ្ចវិធា បង្កជជាតិ បរិគ្គហិតា ហោតិ។ វិកសិតំ ផុល្លិតំ តទុភយំ យស្ស សរស្ស តថា។ សព្ពេន បការេន បរិតោ សមន្តតោ ផុល្លតិ វិកសតីតិ **សព្ពបាលិផុល្លំ** អ-ការស្ស អា-ការំ, រ-ការស្ស ច ល-ការំ កត្វា យថា “បាលិភទ្ទោ”តិ, តារានំ មរីចិ បភា, តាយ វិកសិតំ វិជ្ជោតិតំ តថា។ ព្យាមប្បភាយ បរិក្ខេបោ បរិមណ្ឌលោ, តេន វិលាសិនី សោភិនី តថា។ មហាបុរិសលក្ខណានិ អញ្ញមញ្ញបដិពទ្ធត្តា មាលាការេនេវ ឋិតានីតិ វុត្តំ “**ទ្វត្តឹសវរលក្ខណមាលា**”តិ។ ទ្វត្តឹសចន្ទាទីនំ មាលា កេនចិ គន្ថេត្វា បដិបាដិយា ច ឋបិតាតិ ន វត្តព្ពា “យទិ សិយា”តិ បរិកប្បនាមត្តេន ហិ “**គន្ថេត្វា ឋបិតទ្វត្តឹសចន្ទមាលាយា**”តិអាទិ វុត្តំ។ បរិកប្បោបមា ហេសា, លោកេបិ ច ទិស្សតិ។

“មយេវ មុខសោភាស្សេ, ត្យលមិន្ទុវិកត្ថនា;
យតោម្ពុជេបិ សាត្ថីតិ, បរិកប្បោបមា អយ”ន្តិ។

ទ្វត្តឹសចន្ទមាលាយ សិរឹ អត្តនោ សិរិយា អភិភវន្តី ឥវាតិ សម្ពន្ធោ។ ឯស នយោ សេសេសុបិ។

ឯវំ ភគវតោ តទា សោភំ ទស្សេត្វា ឥទានិ ភិក្ខុសង្ឃស្សាបិ សោភំ ទស្សេន្តោ “**តញ្ច បនា**”តិអាទិមាហ ។ ចតុព្ពិធាយ អប្បិច្ឆតាយ **អប្បិច្ឆា។** ទ្វាទសហិ សន្តោសេហិ **សន្តុដ្ឋា។** តិវិធេន វិវេកេន **បវិវិត្តា។** រាជរាជមហាមត្តាទីហិ **អសំសដ្ឋា។** ទុប្បដិបត្តិកានំ **ចោទកា។ បាបេ** អកុសលេ **គរហិនោ** បរេសំ ហិតបដិបត្តិយា **វត្តារោ។** បរេសញ្ច **វចនក្ខមា។ វិមុត្តិញាណទស្សនំ** នាម បច្ចវេក្ខណញាណំ។ “**តេស**”ន្តិអាទិនា តទភិសម្ពន្ធេន ភគវតោ សោភំ ទស្សេតិ។ រត្តបទុមានំ សណ្ឌោ សមូហោ វនំ, តស្ស មជ្ឈេ គតា តថា។ “រត្តំ **បទុមំ,** សេតំ **បុណ្ឌរីក**”ន្តិ បត្តនិយមមត្តេន តថា វុត្តំ, បត្តនិយមេន បន សតបត្តំ **បទុមំ,** ឩនកសតបត្តំ **បុណ្ឌរីកំ។ បវាឡំ** វិទ្ទុមោ, តេន កតាយ វេទិកាយ បរិក្ខិត្តោ វិយ។ **មិគបក្ខីនម្បី**តិ **បិ**-សទ្ទោ, **អបិ**-សទ្ទោ វា សម្ភាវនាយំ, តេនាហ “**បគេវ ទេវមនុស្សាន**”ន្តិ។ **មហាថេរា**តិ មហាសាវកេ សន្ធាយាហ។ សុរញ្ជិតភាវេន ព្លសកំ កណ្ហវណ្ណតាយ **មេឃវណ្ណំ។ ឯកំសំ ករិត្វា**តិ ឯកំសបារុបនវសេន វាមំសេ ករិត្វា។ កត្តរស្ស ជិណ្ណស្ស អាលម្ពនោ ទណ្ឌោ **កត្តរទណ្ឌោ,** ពាហុល្លវសេនាយំ សមញ្ញា។ **សុវម្មំ** នាម សោភណុរច្ឆទោ, តេន **វម្មិតា** សន្នទ្ធាតិ **សុវម្មវម្មិតា,** ឥទំ តេសំ បំសុកូលធារណនិទស្សនំ។ យេសំ កុច្ឆិគតំ សព្ពម្បិ តិណបលាសាទិ គន្ធជាតមេវ ហោតិ, តេ **គន្ធហត្ថិនោ** នាម, យេ “ហេមវតា”តិបិ វុច្ចន្តិ, តេសម្បិ ថេរានំ សីលាទិគុណគន្ធតាយ តំសទិសតា។ អន្តោជដាពហិជដាសង្ខាតាយ តណ្ហាជដាយ វិជដិតភាវតោ **វិជដិតជដា។** តណ្ហាពន្ធនាយ ឆិន្នត្តា **ឆិន្នពន្ធនា។** “**សោ**”តិអាទិ យថាវុត្តវចនស្ស គុណទស្សនំ។ **អនុពុទ្ធេហី**តិ ពុទ្ធានមនុពុទ្ធេហិ។ តេបិ ហិ ឯកទេសេន ភគវតា បដិវិទ្ធបដិភាគេនេវ ចត្តារិ សច្ចានិ ពុជ្ឈន្តិ។ **បត្តបរិវារិត**ន្តិ បុប្ផទលេន បរិវារិតំ។ **កំ** វុច្ចតិ កមលាទិ, តស្មឹ សរតិ វិរាជតីតិ **កេសរំ,** កិញ្ជក្ខោ។ កណ្ណេ ករីយតីតិ **កណ្ណិកា។** កណ្ណាលង្ការោ, តំសទិសណ្ឋានតាយ **កណ្ណិកា,** ពីជកោសោ។ ឆន្នំ ហំសកុលានំ សេដ្ឋោ **ធតរដ្ឋោ ហំសរាជា វិយ, ហារិតោ** នាម **មហាព្រហ្មា វិយ។**

ឯវំ គច្ឆន្តំ ភគវន្តំ, ភិក្ខូ ច ទិស្វា អត្តនោ បរិសំ ឱលោកេសីតិ សម្ពន្ធោ។ **កាជទណ្ឌកេ**តិ កាជសង្ខាតេ ភារវហទណ្ឌកេ, កាជស្មឹ វា ភារលគ្គិតទណ្ឌកេ។ ខុទ្ទកំ បីឋំ **បីឋកំ។** មូលេ, អគ្គេ ច តិធា កតោ ទណ្ឌោ **តិ**

ទណ្ឌោ។ មោរហត្ថកោ **មោរបិញ្ឆំ។** ឧទ្ទកំ បសិព្ពំ **បសិព្ពកំ។ កុណ្ឌិកា** កមណ្ឌលុ។ សា ហិ កំ ឧទកំ ឧទេតិ បសវេតិ, រក្ខតីតិ វា **កុណ្ឌិកា** និរុត្តិនយេន។ គហិតំ ឱមកតោ លុជ្ជិតំ, វិវិធំ លុជ្ជិតញ្ច បីឋក...បេ.... កុណ្ឌិកាទិ អនេកបរិក្ខារសង្ខាតំ ភារំ ភរតិ វហតីតិ **គហិត...បេ.... ភារភរិតា។ ឥតី**តិ និទស្សនត្ថោ។ **ឯវ**ន្តិ ឥទមត្ថោ។ ឯវំ ឥទំ វចនមាទិ យស្ស វចនស្ស តថា, តទេវ និរត្ថកំ វចនំ យស្សាតិ **ឯវមាទិនិរត្ថកវចនា។** មុខំ ឯតស្ស អត្ថីតិ **មុខរា,** សព្ពេបិ មុខវន្តោ ឯវ, អយំ បន ផរុសាភិលាបមុខវតី, តស្មា ឯវំ វុត្តំ។ និន្ទាយញ្ហិ អយំ របច្ចយោ។ មុខេន វា អមនាបំ កម្មំ រាតិ គណ្ហាតីតិ **មុខរា។** វិវិធា កិណ្ណា វាចា យស្សាតិ **វិកិណ្ណវាចា។ តស្សា**តិ សុប្បិយស្ស បរិព្ពាជកស្ស។ ន្តិ យថាវុត្តប្បការំ បរិសំ។

ឥទានីតិ តស្ស តថារូបាយ បរិសាយ ទស្សនក្ខណេ។ **បនា**តិ អរុចិសំសូចនត្ថោ, តថាបីតិ អត្ថោ។ **លាភ...បេ.... ហានិយា ចេវ** ហេតុភូតាយ។ កថំ ហានីតិ អាហ **“អញ្ញតិត្ថិយានញ្ហី”**តិអាទិ។ **និស្សិរីកត**ន្តិ និសោភតំ, អយមត្ថោ មោរជាតកាទីហិបិ ទីបេតព្ពោ។ **“ឧបតិស្សកោលិតានញ្ច”**តិអាទិនា បក្ខហានិតាយ វិត្ថារោ។ អាយស្មតោ សារិបុត្តស្ស, មហាមោគ្គល្លានស្ស ច ភគវតោ សន្តិកេ បព្ពជ្ជំ សន្ធាយ **“តេសុ បន បក្កន្តេសូ”**តិ វុត្តំ។ តេសំ បព្ពជិតកាលេយេវ អឌ្ឍតេយ្យសតំ បរិព្ពាជកបរិសា បព្ពជិ, តតោ បរម្បិ តទនុបព្ពជិតា បរិព្ពាជកបរិសា អបរិមាណាតិ ទស្សេតិ **“សាបិ តេសំ បរិសា ភិន្នា”**តិ ឥមិនា។ យាយ កាយចិ ហិ បរិព្ពាជកបរិសាយ បព្ពជិតាយ តស្ស បរិសា ភិន្នាយេវ នាម សមានគណត្តាតិ តថា វុត្តំ។ **“ឥមេហី”**តិអាទិនា លាភបក្ខហានីនិគមនវសេន ទស្សេតិ។ ឧសូយសង្ខាតស្ស វិសស្ស ឧគ្គារោ ឧគ្គិលនំ **ឧសូយវិសុគ្គារោ,** តំ។ ឯត្ថ ច “យស្មា បនេសា”តិអាទិនាវ “កស្មា ច សោ រតនត្តយស្ស អវណ្ណំ ភាសតី”តិ ចោទនំ វិសោធេតិ, **“សចេ”**តិអាទិកំ បន សព្ពម្បិ តប្បរិវារវចនមេវាតិ តេហិបិ សា វិសោធិតាយេវ នាម។ ភគវតោ វិរោធានុនយាភាវវីមំសនត្ថំ ឯតេ អវណ្ណំ វណ្ណំ ភាសន្តិ។ “មារេន អន្វាវិដ្ឋា ឯវំ ភាសន្តី”តិ ច កេចិ វទន្តិ, តទយុត្តមេវ អដ្ឋកថាយ ឧជុវិបច្ចនីកត្តា។ បាកដោយេវាយមត្ថោតិ។

២. យស្មា អត្ថង្គតោ សូរិយោ, តស្មា អកាលោ ទានិ គន្តុន្តិ សម្ពន្ធោ។

អម្ពលដ្ឋិកាតិ សាមីបិកវោហារោ យថា “វរុណនគរំ, គោទាគាមោ”តិ អាហ **“តស្ស កិរា”**តិអាទិ។ តរុណបរិយាយោ **លដ្ឋិកា**-សទ្ទោ រុក្ខវិសយេ យថា “មហាវនំ អជ្ឈោគាហេត្វា ពេលុវលដ្ឋិកាយ មូលេ ទិវាវិហារំ និសីទី”តិអាទីសូតិ ទស្សេតិ” **“តរុណម្ពរុក្ខោ”**តិ ឥមិនា។ កេចិ បន “អម្ពលដ្ឋិកា នាម វុត្តនយេន ឯកោ គាមោ”តិ វទន្តិ, តេសំ មតេ **អម្ពលដ្ឋិកាយ**ន្តិ សមីបត្ថេ ភុម្មវចនំ។ **ឆាយូទកសម្បន្ន**ន្តិ ឆាយាយ ចេវ ឧទកេន ច សម្បន្នំ។ **មញ្ជូសា**តិ បេឡា។ **បដិភានចិត្តវិចិត្ត**ន្តិ ឥត្ថិបុរិសសញ្ញោគាទិនា បដិភានចិត្តេន វិចិត្តំ, ឯតេន រញ្ញោ **អគារំ,** តទេវ **រាជាគារក**ន្តិ ទស្សេតិ។ រាជាគារកំ នាម វេស្សវណមហារាជស្ស ទេវាយតនន្តិ ឯកេ។

ពហុបរិស្សយោតិ ពហុបទ្ទវោ។ កេហីតិ វុត្តំ “ចោរេ’ហិបី”តិអាទិ។ **ហន្ទា**តិ វចនវោស្សគ្គត្ថេ និបាតោ, តទានុភាវតោ និប្បរិស្សយត្ថាយ ឥទានិ ឧបគន្ត្វា ស្វេ គមិស្សាមីតិ អធិប្បាយោ។ **“សទ្ធឹ អន្តេវាសិនា ព្រហ្មទត្តេន មាណវេនា”** តិច្ចេវ សីហឡដ្ឋកថាយំ វុត្តំ, តញ្ច ខោ បាឡិអារុឡ្ហវសេនេវ, ន បន តទា សុប្បិយស្ស បរិសាយ អភាវតោតិ ឥមមត្ថំ ទស្សេតុំ **“សទ្ធឹ អត្តនោ បរិសាយា”**តិ ឥធ វុត្តំ។ កស្មា បនេត្ថ ព្រហ្មទត្តោយេវ បាឡិយមារុឡ្ហោ, ន បន តទវសេសា សុប្បិយស្ស បរិសាតិ ? ទេសនានធីនភាវេន បយោជនាភាវតោ។ យថា ចេតំ, ឯវំ អញ្ញម្បិ ឯទិសំ បយោជនាភាវតោ សង្គីតិការកេហិ ន សង្គីតន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ កេចិ បន “បាឡិយំ វុត្ត”ន្តិ អាធារំ វត្វា ‘តទេតំ ន សីហឡដ្ឋកថានយទស្សនំ, បាឡិយំ វុត្តភាវទស្សនមេវា’តិ” វទន្តិ, តំ ន យុជ្ជតិ។ បាឡិអារុឡ្ហវសេនេវ បាឡិយំ វុត្តន្តិ អធិប្បេតត្ថស្ស អាបជ្ជនតោ។ តស្មា យថាវុត្តនយេនេវ អត្ថោ គហេតព្ពោតិ។ **“វុត្ត**ន្តិ វា អម្ហេហិបិ ឥធ វត្តព្ពន្តិ អត្ថោ។ ឯវញ្ហិ តទា អញ្ញាយបិ បរិសាយ វិជ្ជមានភាវទស្សនត្ថំ ឯវំ វុត្តំ, បាឡិយមារុឡ្ហវសេន បន អញ្ញថាបិ ឥធ វត្តព្ពន្តិ អធិប្បាយោ យុត្តោ”តិ វទន្តិ។

ឥទានិ “តត្រាបិ សុទ”ន្តិអាទិបាឡិយា សម្ពន្ធំ ទស្សេតុំ **“ឯវំ វាសំ ឧបគតោ បនា”**តិអាទិ វុត្តំ។ បរិវារេត្វា និសិន្នោ ហោតីតិ សម្ពន្ធោ។ កុច្ឆិតំ កតព្ពន្តិ **កុកតំ,** តស្ស ភាវោ **កុក្កុច្ចំ,** កុច្ឆិតកិរិយា, ឥតោ ចិតោ ច ចញ្ចលនន្តិ អត្ថោ, ហត្ថស្ស កុក្កុច្ចំ តថា។ **“សា ហី”**តិអាទិនា តថាភូតតាយ ការណំ ទស្សេតិ។ **និវាតេ**តិ វាតវិរហិតដ្ឋានេ។ យថាវុត្តទោសាភាវេន **និច្ចលា។ តំ វិភូតិ**ន្តិ តាទិសំ សោភំ។ **វិប្បលបន្តី**តិ សតិវោស្សគ្គវសេន វិវិធា លបន្តិ។ **និល្លាលិតជិវ្ហា**តិ ឥតោ ចិតោ ច និក្ខន្តជិវ្ហា។ **កាកច្ឆមានា**តិ កាកានំ សទ្ទសទិសំ សទ្ទំ កុរុមានា។ **ឃរុឃរុបស្សាសិនោ**តិ ឃរុឃរុឥតិ សទ្ទំ ជនេត្វា បស្សសន្តា។ **ឥស្សាវសេនា**តិ យថាវុត្តេហិ ទ្វីហិ ការណេហិ ឧសូយនវសេន។ **“សព្ពំ វត្តព្ព”**ន្តិ ឥមិនា “អាទិបេយ្យាលនយោយ”ន្តិ ទស្សេតិ។

៣. សម្មា បហោន្តិ តំ តំ កម្មន្តិ **សម្បហុលា**, ពហវោ, តេនាហ “**ពាហុកាន**”ន្តិ។ សព្ពន្តិមេន បរិច្ឆេទេន ចតុវគ្គសង្ឃេនេវ វិនយកម្មស្ស កត្តព្ពត្តា “**វិនយបរិយាយេនា**”តិអាទិ វុត្តំ។ **តយោ ជនា**តិ ចេស ឧបលក្ខណនិទ្ទេសោ ទ្វិន្នម្បិ សម្បហុលត្តា។ តត្ថ តត្ថ តថាយេវាគតត្តា “**សុត្តន្តបរិយាយេនា**”តិអាទិមាហ។ តំ តំ បាឡិយា អាគតវោហារវសេន ហិ អយំ ភេទោ។ តយោ ជនា តយោ ឯវ នាម, តតោ បដ្ឋាយ ឧត្តរិ ចតុបញ្ចជនាទិកា សម្បហុលាតិ អត្ថោ។ **តតោ**តិ ចាយំ មរិយាទាវធិ។ **មណ្ឌលមាឡោ**តិ អនេកត្ថបវត្តា សមញ្ញា, ឥធ បន ឰទិសាយ ឯវាតិ និយមេន្តោ អាហ “**កត្ថចី**”តិអាទិ។ **កណ្ណិកា** វុច្ចតិ កូដំ។ **ហំសវដ្ដកច្ឆន្នេនា**តិ ហំសមណ្ឌលាការឆន្នេន។ តទេវ ឆន្នំ អញ្ញត្ថ “សុបណ្ណវង្កច្ឆទន”ន្តិ វុត្តំ។ កូដេន យុត្តោ អគារោ, សោយេវ សាលាតិ **កូដាគារសាលា។ ថម្ភបន្តី បរិក្ខិបិត្វា**តិ ថម្ភមាលំ បរិវារេត្វា, បរិមណ្ឌលាការេន ថម្ភបន្តី កត្វាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **ឧបដ្ឋានសាលា** នាម បយិរុបាសនសាលា។ យត្ថ ឧបដ្ឋានមត្តំ ករោន្តិ, ន ឯករត្តទិវត្តាទិវសេន និសីទនំ, ឥធ បន តថាកតា និសីទនសាលាយេវាតិ ទស្សេតិ “**ឥធ បនា**”តិអាទិនា។ តេនេវ បាឡិយំ “សន្និបតិតាន” ន្ទេវ អវត្វា “សន្និសិន្នាន”ន្តិបិ វុត្តំ។ មានិតព្ពោតិ **មាឡោ**, មីយតិ បមីយតីតិ វា **មាឡោ។** មណ្ឌលាការេន បដិច្ឆន្នោ មាឡោតិ **មណ្ឌលមាឡោ**, អនេកកោណវន្តោ បដិស្សយវិសេសោ។ “**សន្និសិន្នាន**”ន្តិ **និសជ្ជនវសេន** វុត្តំ, **និសជ្ជនវសេន** វា “**សន្និសិន្នាន**”ន្តិ សំវណ្ណេតព្ពបទមជ្ឈាហរិត្វា សម្ពន្ធោ។ ឥមិនា និសីទនឥរិយាបថំ, កាយសាមគ្គីវសេន ច សមោធានំ សន្ធាយ បទទ្វយមេតំ វុត្តន្តិ ទស្សេតិ។ **សង្ខិយា វុច្ចតិ កថា** សម្មា ខិយនតោ កថនតោ។ **កថាធម្មោ**តិ កថាសភាវោ, ឧបបរិក្ខា វិធីតិ កេចិ។

“**អច្ឆរិយ**”ន្តិអាទិ តស្ស រូបទស្សនន្តិ អាហ “**កតមោ បន សោ**”តិអាទិ។ **សោ**តិ កថាធម្មោ។ “នីយតីតិ **នយោ**, អត្ថោ, សទ្ទសត្ថំ អនុគតោ នយោ **សទ្ទនយោ**”តិ (ទី. និ. ដី. ១.៣) **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន** វុត្តំ។ នីយតិ អត្ថោ ឯតេនាតិ វា **នយោ**, ឧបាយោ, សទ្ទសត្ថេ អាគតោ នយោ អត្ថគហណូបាយោ **សទ្ទនយោ។** តត្ថ ហិ អនភិណ្ហវុត្តិកេ អច្ឆរិយ-សទ្ទោ ឥច្ឆិតោ វុឌ្ឍិវសេន។ តេនេវាហ “**អន្ធស្ស បព្ពតារោហណំ វិយា**”តិអាទិ។ តស្ស ហិ តទារោហណំ ន និច្ចំ, កទាចិយេវ សិយា, ឯវមិទម្បិ។ អច្ឆរាយោគ្គំ **អច្ឆរិយំ** និរុត្តិនយេន យោគ្គសទ្ទស្ស លោបតោ, តទ្ធិតវសេន វា ណិយបច្ចយស្ស វិចិត្រវុត្តិតោ, សោ បន បោរាណដ្ឋកថាយមេវ អាគតត្តា “**អដ្ឋកថានយោ**”តិ វុត្តោ។ បុព្ពេ អភូតន្តិ **អភូតបុព្ពំ**, ឯតេន ន ភូតំ អភូតន្តិ និព្ពចនំ, ភូត-សទ្ទស្ស ច អតីតត្ថំ ទស្សេតិ។ **យាវញ្ចិទ**ន្តិ សន្ធិវសេន និគ្គហិតាគមោតិ អាហ “**យាវ ច ឥទ**”ន្តិ, ឯតស្ស ច “សុប្បដិវិទិតា”តិ ឯតេន សម្ពន្ធោ។ **យាវ ច**យត្ថកំ **ឥទំ** អយំ នានាធិមុត្តិកតា សុប្បដិវិទិតា, តំ “ឯត្តកមេវា”តិ ន សក្កា អម្ហេហិ បដិវិជ្ឈិតុំ, អក្ខាតុញ្ចាតិ សបាឋសេសត្ថោ។ តេនេវាហ “**តេន សុប្បដិវិទិតតាយ អប្បមេយ្យតំ ទស្សេតី**”តិ។

“**ភគវតា**”តិអាទីហិ បទេហិ សមានាធិករណភាវេន វុត្តត្តា **តេនា**តិ ឯត្ថ **ត**-សទ្ទោ សកត្ថបដិនិទ្ទេសោ, តស្មា យេន អភិសម្ពុទ្ធភាវេន ភគវា បកតោ សមានោ សុបាកដោ នាម ហោតិ, តទភិសម្ពុទ្ធភាវំ សទ្ធឹ អាគមនបដិបទាយ តស្ស អត្ថភាវេន ទស្សេន្តោ “**យោ សោ**”តិអាទិមាហ ។ ន ហេត្ថ សោ បុព្ពេ វុត្តោ អត្ថិ, យោ អត្ថោ តេហិ ថេរេហិ ត-សទ្ទេន បរាមសិតព្ពោ ភវេយ្យ។ តស្មា យថាវុត្តគុណសង្ខាតំ សកត្ថំយេវេស បធានភាវេន បរាមសតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **អនុត្តរំ សម្មាសម្ពោធិ**ន្តិ អគ្គមគ្គញាណបទដ្ឋានំ អនាវរណញាណំ, អនាវរណញាណបទដ្ឋានញ្ច អគ្គមគ្គញាណំ។ តទុភយញ្ហិ សម្មា អវិបរីតំ សយមេវ ពុជ្ឈតិ, សម្មា វា បសដ្ឋា សុន្ទរំ ពុជ្ឈតីតិ **សម្មាសម្ពោធិ។** សា បន ពុទ្ធានំ សព្ពគុណសម្បត្តឹ ទេតិ អភិសេកោ វិយ រញ្ញោ សព្ពលោកិស្សរិយភាវំ, តស្មា “អនុត្តរា សម្មាសម្ពោធី”តិ វុច្ចតិ។ **អភិសម្ពុទ្ធោ**តិ អព្ភញ្ញាសិ បដិវិជ្ឈិ, តេន តាទិសេន ភគវតាតិ អត្ថោ។ សតិបិ ញាណទស្សនានំ ឥធ បញ្ញាវេវចនភាវេ តេន តេន វិសេសេន នេសំ វិសយវិសេសប្បវត្តឹ ទស្សេន្តោ “**តេសំ តេសំ សត្តាន**”ន្តិអាទិមាហ។ ឯត្ថ ហិ បឋមមត្ថំ អសាធារណញាណវសេន ទស្សេតិ។ អាសយានុសយញាណេន **ជានតា** សព្ពញ្ញុតានាវរណញាណេហិ **បស្សតា**តិ អត្ថោ។

ទុតិយំ វិជ្ជត្តយវសេន។ **បុព្ពេនិវាសាទីហី**តិ បុព្ពេនិវាសាសវក្ខយញាណេហិ។ តតិយំ អភិញ្ញានាវរណញាណវសេន។ អភិញ្ញាបរិយាបន្នេបិ “**តីហិ វិជ្ជាហី**”តិ តាសំ រាសិភេទទស្សនត្ថំ វុត្តំ។ អនាវរណញាណសង្ខាតេន **សមន្តចក្ខុនា** បស្សតាតិ អត្ថោ។ ចតុត្ថំ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណមំសចក្ខុវសេន។ **បញ្ញាយា**តិ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណេន។ **កុដ្ដស្ស** ភិត្តិយា **តិរោ** បរំ, អន្តោ វា, តទាទីសុ គតានិ។ **អតិវិសុទ្ធេនា**តិ អតិវិយ វិសុទ្ធេន បញ្ចវណ្ណសមន្នាគតេន សុនីលបាសាទិកអក្ខិលោមសមលង្កតេន រត្តិញ្ចេវ ទិវា ច សមន្តា យោជនំ បស្សន្តេន **មំសចក្ខុនា។** បញ្ចមំ បដិវេធទេសនាញាណវសេន។ “**អត្តហិតសាធិកាយា**”តិ ឯកំសតោ វុត្តំ, បរិយាយតោ បនេសា បរហិតសាធិកាបិ ហោតិ។ តាយ ហិ ធម្មសភាវបដិច្ឆាទកកិលេសសមុគ្ឃាតាយ ទេសនាញាណាទិសម្ភវតិ។ **បដិវេធបញ្ញាយា**តិ អរិយមគ្គបញ្ញាយ។ វិបស្សនាសហគតោ សមាធិ បទដ្ឋានំ អាសន្នការណមេតិស្សាតិ **សមាធិបទដ្ឋានា**, តាយ។ **ទេសនាបញ្ញាយា**តិ ទេសនាកិច្ចនិប្ផាទកេន សព្ពញ្ញុតញ្ញាណេន។ **អរីន**ន្តិ កិលេសារីនំ, បញ្ចមារានំ វា, សាសនបច្ចត្ថិកានំ វា អញ្ញតិត្ថិយានំ។ តេសំ ហននំ បាដិហារិយេហិ អភិភវនំ

អប្បដិភានតាការណំ, អជ្ឈាបេក្ខនញ្ច មជ្ឈិមបណ្ណាសកេ បញ្ចមវគ្គេ សង្គីតំ **ចង្កីសុត្ត**ញ្ចេត្ថ (ម. និ. ២.៤២២) និទស្សនំ, ឯតេន អរយោ ហតា អនេនាតិ និរុត្តិនយេន បទសិទ្ធិមាហ។ អតោ នាវចនស្ស តាព្យប្បទេសោ មហាវិសយេនាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ អបិច អរយោ ហនតីតិ អន្តសទ្ទេន បទសិទ្ធិ, ឥការស្ស ច អការោ។ បច្ចយាទីនំ សម្បទានភូតានំ, តេសំ វា បដិគ្គហណំ, បដិគ្គហិតុំ វា អរហតីតិ អរហន្តិ ទស្សេតិ **"បច្ចយាទីនញ្ច អរហត្តា"**តិ ឥមិនា។ **សម្មា**តិ អវិបរីតំ។ **សាមញ្ញា**តិ សយមេវ, អបរនេយ្យោ ហុត្វាតិ វុត្តំ ហោតិ។ កថំ បនេត្ថ "សព្ពធម្មាន"ន្តិ អយំ វិសេសោ លព្ភតីតិ? សាមញ្ញជោតនាយ វិសេសេ អវដ្ឋានតោ, វិសេសត្ថិនា ច វិសេសស្ស អនុបយោជេតព្ពតោ យថ្វេវំ "ធម្មាន"ន្តិ វិសេសោវានុបយោជិតោ សិយា, កស្មា សព្ពធម្មានន្តិ អយមត្ថោ អនុបយោជីយតីតិ? ឯកទេសស្ស អគ្គហណតោ។ បទេសគ្គហណេ ហិ អសតិ គហេតព្ពស្ស និប្បទេសតា វិញ្ញាយតិ យថា "ទិក្ខិតោ ន ទទាតី"តិ, ឯស នយោ ឦទិសេសុ។

ឥទានិ ច ចតូហិ បទេហិ ចតុវេសារជ្ជវសេន អត្តនា អធិប្បេតតរំ ឆដ្ឋមត្ថំ ទស្សេតុំ **"អន្តរាយិកធម្មេ វា"**តិអាទិ វុត្តំ។ តថា ហិ តទេវ និគមនំ ករោតិ **"ឯវ"**ន្តិអាទិនា។ តត្ថ អន្តរាយករធម្មញាណេន **ជានតា**, និយ្យានិកធម្មញាណេន **បស្សតា**, អាសវក្ខយញាណេន **អរហតា**, សព្ពញ្ញុតញ្ញាណេន **សម្មាសម្ពុទ្ធេន**អាតិ យថាក្កមំ យោជេតព្ពំ។ អនត្ថចរណេន កិលេសា ឯវ អរយោតិ **កិលេសារយោ**, តេសំ **កិលេសារីនំ។** ឯត្ថាហ – យស្ស ញាណស្ស វសេន សម្មា សាមញ្ច សព្ពធម្មានំ ពុទ្ធត្តា ភគវា សម្មាសម្ពុទ្ធោ នាម ជាតោ, កឹ បនិទំ ញាណំ សព្ពធម្មានំ ពុជ្ឈនវសេន បវត្តមានំ សកឹយេវ សព្ពស្មឹ វិសយេ បវត្តតិ, ឧទាហុ កមេនាតិ។ កិញ្ចេត្ថ – យទិ តាវ សកឹយេវ សព្ពស្មឹ វិសយេ បវត្តតិ, ឯវំ សតិ អតីតានាគតបច្ចុប្បន្នអជ្ឈត្តពហិទ្ធាទិភេទភិន្នានំ សង្ខតធម្មានំ, អសង្ខតសម្មុតិធម្មានញ្ច ឯកជ្ឈំ ឧបដ្ឋានេ ទូរតោ ចិត្តបដំ បេក្ខន្តស្ស វិយ បដិភាគេនាវពោធោ ន សិយា, តថា ច សតិ "សព្ពេ ធម្មា អនត្តា"តិ (អ. និ. ៣.១៣៧; ធ. ប. ២៧៩; មហានិ. ២៧; ចូឡនិ. ៨, ១០; នេត្តិ. ៥) វិបស្សន្តានំ អនត្តាការេន វិយ សព្ពេ ធម្មា អនិរូបិតរូបេន ភគវតោ ញាណវិសយា ហោន្តីតិ អាបជ្ជតិ។ យេបិ "សព្ពញេយ្យធម្មានំ ឋិតិលក្ខណវិសយំ វិកប្បរហិតំ សព្ពកាលំ ពុទ្ធានំ ញាណំ បវត្តតិ, តេន តេ 'សព្ពវិទូ'តិ វុច្ចន្តិ។ ឯវញ្ច កត្វា –

> 'គច្ឆំ សមាហិតោ នាគោ, ឋិតោ នាគោ សមាហិតោ;
> សេយ្យំ សមាហិតោ នាគោ, និសិន្នោបិ សមាហិតោ'តិ។ (អ. និ. ៦.៤៣); –

ឥទម្បិ សព្ពទា ញាណប្បវត្តិទីបកំ អង្គុត្តរាគមេ នាគោបមសុត្តវចនំ សុវុត្តំ នាម ហោតី"តិ វទន្តិ, តេសម្បិ វាទេ វុត្តទោសា នាតិវត្តិ។ ឋិតិលក្ខណារម្មណតាយ ច អតីតានាគតធម្មានំ តទភាវតោ ឯកទេសវិសយមេវ ភគវតោ ញាណំ សិយា, តស្មា សកិញ្ញេវ សព្ពស្មឹ វិសយេ ញាណំ បវត្តតីតិ ន យុជ្ជតិ។ អថ កមេន សព្ពស្មិម្បិ វិសយេ ញាណំ បវត្តតិ, ឯវម្បិ ន យុជ្ជតិ។ ន ហិ ជាតិភូមិសភាវាទិវសេន, ទិសាទេសកាលាទិវសេន ច អនេកភេទភិន្នេ ញេយ្យេ កមេន គយ្ហមានេ តស្ស អនវសេសបដិវេធោ សម្ភវតិ អបរិយន្តភាវតោ ញេយ្យស្ស។ យេ បន "អត្ថស្ស អវិសំវាទនតោ ញេយ្យស្ស ឯកទេសំ បច្ចក្ខំ កត្វា សេសេបិ ឯវន្តិ អធិមុច្ចិត្វា វវត្ថាបនេន សព្ពញ្ញូ នាម ភគវា ជាតោ, តញ្ច ញាណំ ន អនុមានិកំ នាម សំសយាភាវតោ។ សំសយានុពទ្ធញ្ហិ ញាណំ លោកេ អនុមានិក"ន្តិ វទន្តិ, តេសម្បិ តំ ន យុត្តមេវ។ សព្ពស្ស ហិ អប្បច្ចក្ខភាវេ អត្ថាវិសំវាទនេន ញេយ្យស្ស ឯកទេសំ បច្ចក្ខំ កត្វា សេសេបិ ឯវន្តិ អធិមុច្ចិត្វា វវត្ថាបនស្សេវ អសម្ភវតោ តថា អសក្កុណេយ្យត្តា ច។ យញ្ហិ សេសំ, តទបច្ចក្ខមេវ, អថ តម្បិ បច្ចក្ខំ, តស្ស សេសភាវោ ឯវ ន សិយា, អបរិយន្តភាវតោ ញេយ្យស្ស តថាវវត្ថិតុមេវ ន សក្កាតិ? សព្ពមេតំ អការណំ។ កស្មា? អវិសយវិចារណភាវតោ។ វុត្តញ្ហេតំ ភគវតា "ពុទ្ធានំ ភិក្ខវេ, ពុទ្ធវិសយោ អចិន្តេយ្យោ ន ចិន្តេតព្ពោ, យំ ចិន្តេន្តោ ឧម្មាទស្ស វិឃាតស្ស ភាគី អស្សា"តិ (អ. និ. ៤.៧៧) ឥទំ បនេត្ថ សន្និដ្ឋានំ – យំ កិញ្ចិ ភគវតា ញាតុំ ឥច្ឆិតំ, សកលមេកទេសោ វា, តត្ថ តត្ថ អប្បដិហតវុត្តិតាយ បច្ចក្ខតោ ញាណំ បវត្តតិ និច្ចសមាធានញ្ច វិក្ខេបាភាវតោ, ញាតុំ ឥច្ឆិតស្ស ច សកលស្ស អវិសយភាវេ តស្ស អាកង្ខាបដិពទ្ធវុត្តិតា ន សិយា, ឯកន្តេនេវ សា ឥច្ឆិតព្ពា, សព្ពេ ធម្មា ពុទ្ធស្ស ភគវតោ អាវជ្ជនបដិពទ្ធា អាកង្ខាបដិពទ្ធា មនសិការបដិពទ្ធា ចិត្តុប្បាទបដិពទ្ធាតិ (មហានិ. ៦៩, ១៥៦; ចូឡនិ. ៨៥; បដិ. ម. ៣.៥) វចនតោ។ អតីតានាគតវិសយម្បិ ភគវតោ ញាណំ អនុមានាគមតក្កគហណវិរហិតត្តា បច្ចក្ខមេវ។

ននុ ច ឯតស្មិម្បិ បក្ខេ យទា សកលំ ញាតុំ ឥច្ឆិតំ, តទា សកឹយេវ សកលវិសយតាយ អនិរូបិតរូបេន ភគវតោ ញាណំ បវត្តេយ្យាតិ វុត្តទោសា នាតិវត្តិយេវាតិ? ន, តស្ស វិសោធិតត្តា។ វិសោធិតោ ហិ សោ ពុទ្ធវិសយោ អចិន្តេយ្យោតិ។ អញ្ញថា បចុរជនញាណសមានវុត្តិតាយ ពុទ្ធានំ ភគវន្តានំ ញាណស្ស អចិន្តេយ្យតា ន សិយា, តស្មា សកលធម្មារម្មណម្បិ តំ ឯកធម្មារម្មណំ វិយ សុវវត្ថាបិតេយេវ តេ ធម្មេ កត្វា បវត្តតីតិ ឥទមេត្ថ អចិន្តេយ្យំ, "យាវតកំ នេយ្យំ, តាវតកំ ញាណំ។ យាវតកំ ញាណំ, តាវតកំ នេយ្យំ។ នេយ្យបរិយន្តិកំ ញាណំ, ញាណបរិយន្តិកំ នេយ្យំ។ នេយ្យំ អតិក្កមិត្វា ញាណំ នប្បវត្តតិ, ញាណំ អតិក្កមិត្វា នេយ្យបថោ នត្ថិ។

អញ្ញមញ្ញបរិយន្តដ្ឋាយិនោ តេ ធម្មា, យថា ទ្វិន្នំ សមុគ្គបដលានំ សម្មា ផុសិតានំ ហេដ្ឋិមំ សមុគ្គបដលំ ឧបរិមំ នាតិវត្តតិ, ឧបរិមំ សមុគ្គបដលំ ហេដ្ឋិមំ នាតិវត្តតិ។ អញ្ញមញ្ញបរិយន្តដ្ឋាយិនោ, ឯវមេវ ពុទ្ធស្ស ភគវតោ នេយ្យញ្ច ញាណញ្ច អញ្ញមញ្ញបរិយន្តដ្ឋាយិនោ...បេ.... តេ ធម្មា”តិ (មហានិ. ៦៩, ១៥៦; ចូឡនិ. ៨៥; បដិ. ម. ៣.៥) ឯវមេកជ្ឈំ, វិសុំ, សកឹ, កមេន វា ឥច្ឆានុរូបំ បវត្តស្ស តស្ស ញាណស្ស វសេន សម្មា សាមញ្ច សព្ពធម្មានំ ពុទ្ធត្តា ភគវា សម្មាសម្ពុទ្ធោ នាម ជាតោតិ។

អយំ បនេត្ថ អដ្ឋកថាមុត្តកោ នយោ – ឋានាឋានាទីនិ ឆព្ពិសយានិ ឆហិ ញាណេហិ **ជានតា**, យថាកម្មូបគេ សត្តេ ចុតូបបាតទិព្ពចក្ខុញាណេហិ **បស្សតា**, សវាសនានមាសវានំ អាសវក្ខយញាណេន ខីណត្តា **អរហតា**, ឈានាទិធម្មេ សំកិលេសវោទានវសេន សាមំយេវ អវិបរីតាវពោធតោ **សម្មាសម្ពុទ្ធេន**, ឯវំ ទសពលញាណវសេន ចតូហាការេហិ ថោមិតេន។ អបិច តីសុ កាលេសុ អប្បដិហតញាណតាយ **ជានតា**, តិណ្ណម្បិ កម្មានំ ញាណានុបរិវត្តិតោ និសម្មការិតាយ **បស្សតា**, ទវាទីនំ ឆន្ទមភាវសាធិកាយ បហានសម្បទាយ **អរហតា**, ឆន្ទាទីនំ ឆន្ទមហានិហេតុភូតាយ អបរិក្ខយបដិភានសាធិកាយ សព្ពញ្ញុតាយ **សម្មាសម្ពុទ្ធេន** , ឯវំ អដ្ឋារសាវេណិកពុទ្ធធម្មវសេន (ទី. និ. អដ្ឋ. ៣.៣០៥) ចតូហាការេហិ ថោមិតេនាតិ ឯវមាទិនា តេសំ តេសំ ញាណទស្សនបហានពោធនត្ថេហិ សង្គហិតានំ ពុទ្ធគុណានំ វសេន យោជនា កាតព្ពាតិ។

ចតុវេសារជ្ជំ សន្ធាយ “**ចតូហាការេហី**”តិ វុត្តំ។ “**ថោមិតេនា**”តិ ឯតេន ឥមេសំ “ភគវតា”តិ បទស្ស វិសេសនតំ ទស្សេតិ។ យទិបិ ហីនបណីតភេទេន ទុវិធាវ អធិមុត្តិ បាឡិយំ វុត្តា, បវត្តិអាការវសេន បន អនេកភេទភិន្នាវាតិ អាហ “**នានាធិមុត្តិកតា**”តិ។ សា បន អធិមុត្តិ អជ្ឈាសយធាតុយេវ, តទបិ តថា តថា ទស្សនំ, ខមនំ, រោចនញ្ចាតិ អត្ថំ វិញ្ញាបេតិ “**នានជ្ឈាសយតា**”តិ ឥមិនា។ តថា ហិ វក្ខតិ “នានាធិមុត្តិកតា នានជ្ឈាសយតា នានាទិដ្ឋិកតា នានក្ខន្តិតា នានារុចិតា”តិ។ “យាវញ្ចិទ”ន្តិ ឯតស្ស “សុប្បដិវិទិតា”តិ ឥមិនា សម្ពន្ធោ។ តត្ថ ច **ឥទ**ន្តិ បទបូរណមត្តំ, “**នានាធិមុត្តិកតា**”តិ ឯតេន វា បទេន សមានាធិករណំ, តស្សត្ថោ បន បាកដោយេវាតិ អាហ “**យាវ ច សុដ្ឋុ បដិវិទិតា**”តិ។

“**យា ច អយ**”ន្តិអាទិនា ធាតុសំយុត្តបាឡឹ ទស្សេន្តោ តទេវ សំយុត្តំ មនសិ ករិត្វា តេសំ អវណ្ណវណ្ណភាសនេន សទ្ធឹ យដេត្វា ថេរានមយំ សង្ខិយធម្មោ ឧទបាទីតិ ទស្សេតិ។ អតោ **អស្ស** ភគវតោ ធាតុសំយុត្តទេសនានយេន តាសំ **សុប្បដិវិទិតភាវំ** សមត្ថនវសេន **ទស្សេតុំ “អយំ ហី”តិអាទិមាហា**តិ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ សុប្បដិវិទិតភាវសមត្ថនញ្ហិ “**អយំ ហី**”តិអាទិវចនំ។ តត្ថ យា អយំ នានាធិមុត្តិកតា...បេ.... រុចិតាតិ សម្ពន្ធោ។ **ធាតុសោ**តិ អជ្ឈាសយធាតុយា។ **សំសន្ទន្តី**តិ សម្ពន្ធេន្តិ វិស្សាសេន្តិ។ **សមេន្តី**តិ សម្មា, សហ វា ភវន្តិ។ “**ហីនាធិមុត្តិកា**”តិអាទិ តថាភាវវិភាវនំ។ **អតីតម្បិ អទ្ធាន**ន្តិ អតីតស្មឹ កាលេ, អច្ចន្តសំយោគេ វា ឯតំ ឧបយោគវចនំ។ **នានាធិមុត្តិកតា**-បទស្ស **នានជ្ឈាសយតា**តិ អត្ថវចនំ។ **នានាទិដ្ឋិ...បេ.... រុចិតា**តិ តស្ស សរូបទស្សនំ។ សស្សតាទិលទ្ធិវសេន **នានាទិដ្ឋិកតា។** បាបាចារកល្យាណាចារាទិបកតិវសេន **នានក្ខន្តិតា**។ បាបិច្ឆាអប្បិច្ឆាទិវសេន **នានារុចិតា។ នាឡិយា**តិ តុម្ពេន, អាឡ្ហកេន វា។ **តុលាយា**តិ មានេន។ **នានាធិមុត្តិកតាញាណ**ន្តិ ចេត្ថ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណមេវ អធិប្បេតំ, ន ទសពលញាណន្តិ អាហ “**សព្ពញ្ញុតញ្ញាណេនា**”តិ។ ឯវំ **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន** (ទី. និ. ដី. ១.៣) វុត្តំ, អភិធម្មដ្ឋកថាយំ, ទសពលសុត្តដ្ឋកថាសុ (ម. និ. អដ្ឋ. ១.១៤៨; អ. និ. អដ្ឋ. ៣.១០.២១; វិភ. អដ្ឋ. ៨៣១) ច ឯវមាគតំ។

បរវាទី បនាហ “ទសពលញាណំ នាម បាដិយេក្កំ នត្ថិ, សព្ពញ្ញុតញ្ញាណស្សេវាយំ បភេទោ”តិ, តំ តថា ន ទដ្ឋព្ពំ។ អញ្ញមេវ ហិ ទសពលញាណំ, អញ្ញំ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ។ ទសពលញាណញ្ហិ សកកិច្ចមេវ ជានាតិ, សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ បន តម្បិ តតោ អវសេសម្បិ ជានាតិ។ ទសពលញាណេសុ ហិ បឋមំ ការណាការណមេវ ជានាតិ, ទុតិយំ កម្មន្តរវិបាកន្តរមេវ, តតិយំ កម្មបរិច្ឆេទមេវ, ចតុត្ថំ ធាតុនានត្តការណមេវ, បញ្ចមំ សត្តានមជ្ឈាសយាធិមុត្តិមេវ, ឆដ្ឋំ ឥន្ទ្រិយានំ តិក្ខមុទុភាវមេវ, សត្តមំ ឈានាទីហិ សទ្ធឹ តេសំ សំកិលេសាទិមេវ, អដ្ឋមំ បុព្ពេនិវុត្ថក្ខន្ធសន្តតិមេវ, នវមំ សត្តានំ ចុតិបដិសន្ធិមេវ, ទសមំ សច្ចបរិច្ឆេទមេវ, សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ បន ឯតេហិ ជានិតព្ពញ្ច តតោ ឧត្តរិញ្ច ជានាតិ, ឯតេសំ បន កិច្ចំ ន សព្ពំ ករោតិ។ តញ្ហិ ឈានំ ហុត្វា អប្បេតុំ ន សក្កោតិ, ឥទ្ធិ ហុត្វា វិកុព្ពិតុំ ន សក្កោតិ, មគ្គោ ហុត្វា កិលេសេ ខេបេតុំ ន សក្កោតិ។ អបិច បរវាទី ឯវំ បុច្ឆិតព្ពោ “ទសពលញាណំ នាម ឯតំ សវិតក្កសវិចារំ អវិតក្កវិចារមត្តំ អវិតក្កអវិចារំ, កាមាវចរំ រូបាវចរំ អរូបាវចរំ, លោកិយំ លោកុត្តរ”ន្តិ។ ជានន្តោ បដិបាដិយា សត្ត ញាណានិ “សវិតក្កសវិចារានី”តិ វក្ខតិ, តតោ បរានិ ទ្វេ “អវិតក្កអវិចារានី”តិ វក្ខតិ, អាសវក្ខយញាណំ “សិយា សវិតក្កសវិចារំ, សិយា អវិតក្កវិចារមត្តំ, សិយា អវិតក្កអវិចារ”ន្តិ វក្ខតិ, តថា បដិបាដិយា សត្ត កាមាវចរានិ, តតោ បរំ ទ្វេ រូបាវចរានិ, អវសានេ ឯកំ “លោកុត្តរ’ន្តិ វក្ខតិ, សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ បន សវិតក្កសវិចារមេវ, កាមាវចរមេវ, លោកិយមេវាតិ។ ឥតិ អញ្ញទេវ ទសពលញាណំ, អញ្ញំ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណន្តិ, តស្មា បញ្ចមពលញាណសង្ខាតេន នានាធិមុត្តិកតាញាណេន ច

សព្ពញ្ញុតញ្ញាណេន ច វិទិតាតិ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ ច-ការោបិ ហិ បោត្ថកេសុ ទិស្សតិ។ **សាតិ** យថាវុត្តា នានាធិមុត្តិកតា។ “**ទ្វេបិ នាមា**”តិអាទិនា យថាវុត្តសុត្តស្សត្ថំ សង្ខេបេន ទស្សេត្វា “**ឥមេសុ ចាបី**”តិអាទិនា តស្ស សង្គិយធម្មស្ស តទភិសម្ពន្ធតំ អាវិ ករោតិ។ **ឥតិ ហ មេ**តិ ឯត្ថ ឯវំសទ្ទត្ថេ **ឥតិ**-សទ្ទោ, **ហ**-ការោ និបាត មត្តំ, អាគមោ វា។ សន្ធិវសេន ឥការលោបោ, អការាទេសោ វាតិ ទស្សេតិ “**ឯវំ ឥមេ**”តិ ឥមិនា។

៤. “វិទិត្វា”តិ ឯត្ថ បកតិយត្ថភូតា វិជាននកិរិយា សាមញ្ញេន អភេទវតីបិ សមានា តំតំករណយោគ្យតាយ អនេកប្បភេទាតិ ទស្សេតុំ “**ភគវា ហី**”តិអាទិ វុត្តំ។ **វត្តន្តី**តិ យាវត្តន្តិ។ “សព្ពញ្ញុតញ្ញាណេន ទិស្វា អញ្ញាសី”តិ ច វោហារវចនមត្តមេតំ។ ន ហិ តេន ទស្សនតោ អញ្ញំ ជាននំ នាម នត្ថិ។ តទិទំ ញាណំ អាវជ្ជនបដិពទ្ធំ អាកង្ខាបដិពទ្ធំ មនសិការបដិពទ្ធំ ចិត្តុប្បាទបដិពទ្ធំ ហុត្វា បវត្តតិ។ កឹ នាម ករោន្តោ ភគវា តេន ញាណេន អាវជ្ជនាទិបដិពទ្ធេន អញ្ញាសីតិ សោតូនមត្ថស្ស សុវិញ្ញាបនត្ថំ បរម្មុខា វិយ ចោទនំ សមុដ្ឋាបេតិ “**កឹ ករោន្តោ អញ្ញាសី**”តិ ឥមិនា, បច្ឆិមយាមកិច្ចំ ករោន្តោ តំ ញាណំ អាវជ្ជនាទិបដិពទ្ធំ ហុត្វា តេន តថា អញ្ញាសីតិ វុត្តំ ហោតិ។ សាមញ្ញស្មឹ សតិ វិសេសវចនំ សាត្ថកំ សិយាតិ អនុយោគេនាហ “**កិច្ចញ្ច នាមេត**”ន្តិអាទិ។ **អរហត្តមគ្គេន សមុគ្ឃាតំ កតំ** តស្ស សមុដ្ឋាបកកិលេសសមុគ្ឃាដនេន, យតោ “នត្ថិ អព្យាវដមនោ”តិ អដ្ឋារសសុ ពុទ្ធធម្មេសុ វុច្ចតិ។ និរត្ថកោ ចិត្តសមុទាចារោ នត្ថីតិ ហេត្ថ អត្ថោ។ ឯវម្បិ វុត្តានុយោគោ តទវត្ថោយេវាតិ ចោទនមបនេតិ “**តំ បញ្ចវិធ**”ន្តិអាទិនា។ តត្ថ បុរិមកិច្ចទ្វយំ ទិវសភាគវសេន, ឥតរត្តយំ រត្តិភាគវសេន គហេតព្ពំ តថាយេវ វក្ខមានត្តា។

“**ឧបដ្ឋាកានុគ្គហណត្ថំ, សរីរផាសុកត្ថញ្ចា**”តិ ឯតេន អនេកកប្បសមុបចិតបុញ្ញសម្ភារជនិតំ ភគវតោ មុខវរំ ទុគ្គន្ធាទិទោសំ នាម នត្ថិ, តទុភយត្ថមេវ បន មុខធោវនាទីនិ ករោតីតិ ទស្សេតិ។ សព្ពោបិ ហិ ពុទ្ធានំ កាយោ ពាហិរព្ភន្តរេហិ មលេហិ អនុបក្កិលិដ្ឋោ សុធោតមណិ វិយ ហោតិ។ **វិវិត្តាសនេ**តិ ផលសមាបត្តីនមនុរូបេ វិវេកានុព្រូហនាសនេ។ **វីតិនាមេត្វា**តិ ផលសមាបត្តីហិ វីតិនាមនំ វុត្តំ, តម្បិ ន វិវេកនិន្នតាយ, បរេសញ្ច ទិដ្ឋានុគតិ អាបជ្ជនត្ថំ។ សុវត្ថទុបដ្ឋំ អន្តរវាសកំ វិហារនិវាសនបរិវត្តនវសេន និវាសេត្វា វិជ្ជុលតាសទិសំ កាយពន្ធនំ ពន្ធិត្វា មេឃវណ្ណំ សុគតចីវរំ បារុបិត្វា សេលមយបត្តំ អាទាយាតិ អធិប្បាយោ។ តថាយេវ ហិ តត្ថ តត្ថ វុត្តោ។ “**កទាចិ ឯកកោ**”តិអាទិ តេសំ តេសំ វិនេយ្យានំ វិនយនានុកូលំ ភគវតោ ឧបសង្កមនទស្សនំ។ **គាមំ វា និគមំ វា**តិ ឯត្ថ **វា**-សទ្ទោ វិកប្បនត្ថោ, តេន នគរម្បិ វិកប្បេតិ។ យថារុចិ វត្តមានេហិ អនេកេហិ បាដិហារិយេហិ បវិសតីតិ សម្ពន្ធោ។

“**សេយ្យថិទ**”ន្តិអាទិនា បច្ឆិមបក្ខំ វិត្ថារេតិ។ **សេយ្យថិទ**ន្តិ ច តំ កតមន្តិ អត្ថេ និបាតោ, ឥទំ វា សប្បាដិហីរបវិសនំ កតមន្តិបិ វដ្ដតិ។ **មុទុគតវាតា**តិ មុទុភូតា, មុទុភាវេន វា គតា វាតា។ **ឧទកផុសិតានី**តិ ឧទកពិន្ទូនិ។ **មុញ្ចន្តា**តិ ឱសិញ្ចន្តា។ **រេណុំ វូបសមេត្វា**តិ រជំ សន្និសីទាបេត្វា ឧបរិ **វិតានំ ហុត្វា តិដ្ឋន្តិ** ចណ្ឌ-វាតាតប-ហិមបាតាទិ-ហរណេន វិតានកិច្ចនិប្ផាទកត្តា, តតោ តតោ ហិមវន្តាទីសុ បុប្ផុបគរុក្ខតោ ឧបសំហរិត្វាតិ អត្ថស្ស វិញ្ញាយមានត្តា តថា ន វុត្តំ។ សមភាគករណមត្តេន **ឱនមន្តិ, ឧន្នមន្តិ** ច, តតោយេវ **បាទនិក្ខេបសមយេ សមាវ ភូមិ ហោតិ**។ និទស្សនមត្តញ្ចេតំ សក្ខរកថលកណ្ដកសង្កុកលលាទិអបគមនស្សាបិ សម្ភវតោ, តញ្ច សុប្បតិដ្ឋិតបាទតាលក្ខណស្ស និស្សន្ទផលំ, ន ឥទ្ធិនិម្មានំ។ **បទុមបុប្ផានិ វា**តិ ឯត្ថ **វា**-សទ្ទោ វិកប្បនត្ថោ, តេន “យទិ យថាវុត្តនយេន សមា ភូមិ ហោតិ, ឯវំ សតិ តានិ ន បដិគ្គណ្ហន្តិ, តថា បន អសតិយេវ បដិគ្គណ្ហន្តី”តិ ភគវតោ យថារុចិ បវត្តនំ ទស្សេតិ។ សព្ពទាវ ភគវតោ គមនំ បឋមំ ទក្ខិណបាទុទ្ធរណសង្ខាតានុព្យញ្ជនបដិមណ្ឌិតន្តិ អាហ “**បឋិតមត្តេ ទក្ខិណបាទេ**”តិ។ ពុទ្ធានំ សព្ពទក្ខិណតាយ តថា វុត្តន្តិ **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរោ**,(ទី. និ. ដី. ១.៤) **អាចរិយសារិបុត្តត្ថេរោ** (អ. និ. អដ្ឋ. ១.៥៣) ច វទតិ, សព្ពេសំ ឧត្តមតាយ ឯវំ វុត្តន្តិ អត្ថោ។ ឯវំ សតិ ឧត្តមបុរិសានំ តថាបកតិតាយាតិ អាបជ្ជតិ។ បឋិតមត្តេ និក្ខមិត្វា ធាវន្តីតិ សម្ពន្ធោ។ ឥទញ្ច យាវទេវ វិនេយ្យជនវិនយនត្ថំ សត្ថុ បាដិហារិយន្តិ តេសំ ទស្សនដ្ឋានំ សន្ធាយ វុត្តំ។ “**ឆព្ពណ្ណរស្មិយោ**”តិ វត្វាបិ “**សុវណ្ណរសបិញ្ជរានិ វិយា**”តិ វចនំ ភគវតោ សរីរេ បីតាភាយ យេភុយ្យតាយាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ “**រស**-សទ្ទោ ចេត្ថ ឧទកបរិយាយោ, **បិញ្ជរ**-សទ្ទោ ហេមវណ្ណបរិយាយោ, សុវណ្ណជលធារា វិយ សុវណ្ណវណ្ណានីតិ អត្ថោ”តិ (សារត្ថ. ដី. ១.ពុទ្ធាចិណ្ណកថា.២២) **សារត្ថទីបនិយំ** វុត្តំ។ **បាសាទកូដាគារាទីនិ** តេសុ តេសុ គាមនិគមាទីសុ សំវិជ្ជមានានិ **អលង្ករោន្តិយោ** ហុត្វា។

“**តថា**”តិអាទិនា សយមេវ ធម្មតាវសេន តេសំ សទ្ទករណំ ទស្សេតិ។ តទា កាយំ ឧបគច្ឆន្តីតិ **កាយូបគានិ**, ន យត្ថ កត្ថចិ ឋិតានិ។ “**អន្តរវីថិ**”ន្តិ ឥមិនា ភគវតោ បិណ្ឌាយ គមនានុរូបវីថឹ ទស្សេតិ។ ន ហិ ភគវា លោលុប្បចារបិណ្ឌចារិកោ វិយ យត្ថ កត្ថចិ គច្ឆតិ។ យេ បឋមំ គតា, យេ វា តទនុច្ឆវិកំ បិណ្ឌបាតំ ទាតុំ សមត្ថា, តេ **ភគវតោបិ បត្តំ** គណ្ហន្តីតិ វេទិតព្ពំ។ **បដិមានេន្តី**តិ បតិស្សមានសា បូជេន្តិ, ភគវន្តំ វា បដិមានាបេន្តិ បដិមានន្តំ ករោន្តិ។ វោហារមត្តញ្ចេតំ, ភគវតោ បន អបដិមាននា នាម នត្ថិ។ **ចិត្ត**

សន្តានានីតិ អតីតេ, ឯតរហិ ច បវត្តចិត្តសន្តានានិ។ យថា កេចិ អរហត្តេ បតិដ្ឋហន្តិ, តថា ធម្មំ ទេសេតីតិ សម្ពន្ធោ។ **កេចិ បព្ពជិត្វា**តិ ច អរហត្តសមាបន្នានំ បព្ពជ្ជាសង្ខេបគតទស្សនត្ថំ , ន បន គិហីនំ អរហត្តសមាបន្នតាបដិក្ខេបនត្ថំ។ អយញ្ហិ អរហត្តប្បត្តានំ គិហីនំ សភាវោ, យា តទហេវ បព្ពជ្ជា វា, កាលំ កិរិយា វាតិ។ តថា ហិ វុត្តំ អាយស្មតា **នាគសេនត្ថេរេន** “វិសមំ មហារាជ, គិហិលិង្គំ, វិសមេ លិង្គេ លិង្គទុព្ពលតាយ អរហត្តំ បត្តោ គិហី តស្មិំយេវ ទិវសេ បព្ពជតិ វា បរិនិព្ពាយតិ វា នេសោ មហារាជ, ទោសោ អរហត្តស្ស, គិហិលិង្គស្សេវេសោ ទោសោ យទិទំ លិង្គទុព្ពលតា”តិ (មិ. ប. ៥.២.២) សព្ពំ វត្តព្វំ។ ឯត្ថ ច សប្បាដិហីរប្បវេសនសម្ពន្ធេនេវ មហាជនានុគ្គហណំ ទស្សិតំ, អប្បាដិហីរប្បវេសនេន ច បន “តេ សុនិវត្ថា សុបារុតា”តិអាទិវចនំ យថារហំ សម្ពន្ធិត្វា មហាជនានុគ្គហណំ អត្ថតោ វិភាវេតព្ពំ ហោតិ។ តម្បិ ហិ បុរេភត្តកិច្ចមេវាតិ។ ឧបដ្ឋានសាលា ចេត្ថ **មណ្ឌលមាឡោ។ តត្ថ គន្ធា មណ្ឌលមាឡេ**តិ ឥជ បាឋោ លិខិតោ។ “គន្ធមណ្ឌលមាឡេ”តិបិ (អ. និ. អដ្ឋ. ១.៥៣) **មនោរថបូរណិយា** ទិស្សតិ, តដ្ដីកាយញ្ច “ចតុជ្ជាតិយគន្ធេន បរិភណ្ឌេ មណ្ឌលមាឡេ”តិ វុត្តំ។ **គន្ធកុដិ បរិវសតី**តិ ច បរិវេនកិរិយាសម្ពន្ធតាយ, តស្សមីបតាយ ច វុត្តំ, តស្មា បរិសិតុំ គច្ឆតីតិ អត្ថោ ទដ្ឋព្វោ, ន បន អន្តោ តិដ្ឋតីតិ។ ឯវញ្ហិ “អថ ខោ ភគវា”តិអាទិវចនំ (ទី. និ. ១.៤) សូបបន្នំ ហោតិ។

អថ ខោតិ ឯវំ គន្ធកុដិ បរិសិតុំ គមនកាលេ។ **ឧបដ្ឋានេ**តិ សមីបបទេសេ។ “**បាទេ បក្ខាលេត្វា បាទបីឋេ ឋត្វា ភិក្ខុសង្ឃំ ឱវទតី**”តិ ឯត្ថ បាទេ បក្ខាលេន្តោវ បាទបីឋេ តិដ្ឋន្តោ ឱវទតីតិ វេទិតព្ពំ។ ឯតទត្ថំយេវ ហិ ភិក្ខូនំ ភត្តកិច្ចបរិយោសានំ អាគមយមានោ និសីទិ។ **ទុល្លភា សម្បត្តី**តិ សតិបិ មនុស្សត្តបដិលាភេ បតិរូបទេសវាសឥន្ទ្រិយាវេកល្លសទ្ធាបដិលាភាទយោ សម្បត្តិសង្ខាតា គុណា ទុល្លភាតិ អត្ថោ។ ពោត្ថកេសុ បន “ទុល្លភា សទ្ធាសម្បត្តី”តិ បាឋោ ទិស្សតិ, សោ អយុត្តោវ។ **តត្ថា**តិ តស្មិំ បាទបីឋេ ឋត្វា ឱវទនកាលេ, តេសុ វា ភិក្ខូសុ, រត្តិយា វសនំ ឋានំ **រត្តិដ្ឋានំ**, តថា **ទិវាឋានំ**។ “**កេចី**”តិអាទិ តព្ពិវរណំ។ **ចាតុមហារាជិកភវន**ន្តិ ចាតុមហារាជិកទេវលោកេ សុញ្ញវិមានានិ សន្ធាយ វុត្តំ។ ឯស នយោ **តាវតឹសភវនាទីសុបិ។** តតោ ភគវា គន្ធកុដិ បរិសិត្វា បច្ឆាភត្តំ តយោ ភាគេ កត្វា បឋមភាគេ សចេ អាកង្ខតិ, ទក្ខិណេន បស្សេន សីហសេយ្យំ កប្បេតិ, សចេ នាកង្ខតិ, ពុទ្ធាចិណ្ណំ ផលសមាបត្តិំ សមាបជ្ជតិ, អថ យថាកាលបរិច្ឆេទំ តតោ វុដ្ឋហិត្វា ទុតិយភាគេ បច្ឆិមយាមស្ស តតិយកោដ្ឋាសេ វិយ លោកំ វោលោកេតិ វេនេយ្យានំ ញាណបរិបាកំ បស្សិតុំ, តេនាហ “**សចេ អាកង្ខតី**”តិអាទិ។ **សីហសេយ្យ**ន្តិអាទីនមត្ថោ ហេដ្ឋា វុត្តោវ។ យញ្ហិ អបុព្ពំ បទំ អនុត្តានំ, តទេវ វណ្ណយិស្សាម។ សម្មា អស្សាសិតព្ពោតិ គាហាបនវសេន ឧបត្ថម្ភិតព្ពោតិ **សមស្សាសិតោ។** តាទិសោ កាយោ យស្សាតិ តថា។ ធម្មស្សវនត្ថំ **សន្និបតតិ។** តស្សា បរិសាយ ចិត្តាចារំ ញត្វា កតភាវំ សន្ធាយាហ “**សម្បត្តបរិសាយអនុរូបេន បាដិហារិយេនា**”តិ។ យត្ថ ធម្មំ សហ ភាសន្តិ, សា **ធម្មសភា** នាម។ **កាលយុត្ត**ន្តិ “ឥមិស្សា វេលាយ ឥមស្ស ឯវំ វត្តព្ព”ន្តិ តំតំកាលានុរូបំ។ **សមយយុត្ត**ន្តិ តស្សេវ វេវចនំ, អដ្ឋុប្បត្តិអនុរូបំ វា **សមយយុត្តំ។** អថ វា **សមយយុត្ត**ន្តិ ហេតុទាហរណេហិ យុត្តំ។ កាលេន សាបទេសញ្ហិ ភគវា ធម្មំ ទេសេតិ។ **កាលំ វិទិត្វា បរិសំ ឧយ្យោជេតិ,** ន យាវ សមន្ធការា ធម្មំ ទេសេតីតិ អធិប្បាយោ។ “សមយំ វិទិត្វា បរិសំ ឧយ្យោជេសី”តិបិ កត្ថចិ បរិយាយវចនបាឋោ ទិស្សតិ, សោ បច្ឆា បមាទលិខិតោ។

គត្តានីតិ កាយោយេវ អនេកាវយវត្តា វុត្តោ។ “**ឧតុំ គណ្ហាបេតី**”តិ ឥមិនា ឧតុគណ្ហាបនត្ថមេវ ឱសិញ្ចនំ, ន បន មលវិក្ខាលនត្ថន្តិ ទស្សេតិ។ ន ហិ ភគវតោ កាយេ រជោជល្លំ ឧបលិម្បតីតិ។ ចតុជ្ជាតិកេន គន្ធេន បរិភាវិតា កុដិ **គន្ធកុដិ។** តស្សា បរិវេណំ តថា។ ផលសមាបត្តិំហិ **មុហុត្តំ បដិសល្លីនោ។ តតោ តតោ**តិ អត្តនោ អត្តនោ រត្តិដ្ឋានទិវាឋានតោ, ឧបគន្ត្វា, សមីបេ វា ឋានំ **ឧបដ្ឋានំ,** ភជនំ សេវនន្តិ អត្ថោ។ **តត្ថា**តិ តស្មិំ និសីទនដ្ឋានេ, បុរិមយាមេ វា, តេសុ វា ភិក្ខូសុ។

បញ្ហាកថនាទិវសេន អធិប្បាយំ សម្បាទេន្តោ “ទសសហស្សិលោកធាតូ”តិ ឯវំ អវត្វា តស្សា អនេកាវយវសង្គហណត្ថំ “**សកលទសសហស្សិលោកធាតូ**”តិ វុត្តំ។ បុរេភត្តបច្ឆាភត្តបុរិមយាមេសុ មនុស្សបរិសាពាហុល្លតោ ឱកាសំ អលភិត្វា ឥទានិ មជ្ឈិមយាមេយេវ ឱកាសំ លភមានា, ភគវតា វា កតោកាសតាយ ឱកាសំ លភមានាតិ អធិប្បាយោ។ កីទិសំ បន បុច្ឆន្តីតិ អាហ “**យថាភិសង្ខតំ អន្តមសោ ចតុរក្ខរម្បី**”តិ។ **យថាភិសង្ខត**ន្តិ អភិសង្ខតានុរូបំ, តទនតិក្កម្ម វា, ឯតេន យថា តថា អត្តនោ បដិភានានុរូបំ បុច្ឆន្តីតិ ទស្សេតិ។

បច្ឆាភត្តកាលស្ស តីសុ ភាគេសុ បឋមភាគេ សីហសេយ្យាកប្បនំ ឯកន្តំ ន ហោតីតិ អាហ “**បុរេភត្តតោ បដ្ឋាយ និសជ្ជាយ បីឡិតស្ស សរីរស្សា**”តិ។ តេនេវ ហិ បុព្ពេ “សចេ អាកង្ខតី”តិ តទា សីហសេយ្យាកប្បនស្ស អនិពទ្ធតា វិភាវិតា។ **កិលាសុភាវោ** កិលមថោ។ សរីរស្ស កិលាសុភាវមោចនត្ថំ ចង្កមេន វីតិនាមេតិ សីហសេយ្យំ កប្បេតីតិ សម្ពន្ធោ។ **ពុទ្ធចក្ខុនា**តិ អាសយានុសយឥន្ទ្រិយបរោបរិយត្តញាណសង្ខាតេន

បញ្ចមឆដ្ឋពលភូតេន ពុទ្ធចក្ខុនា។ តេន ហិ លោកវោលោកនពាហុល្លតាយ តំ “ពុទ្ធចក្ខូ”តិ វុច្ចតិ, ឥទញ្ច បច្ឆិមយាមេ ភគវតោ ពហុលំ អាចិណ្ណវសេន វុត្តំ។ អប្បេកទា អវសិដ្ឋពលញ្ញាណេហិ, សព្ពញ្ញុតញ្ញាណេនេវ ច ភគវា តមត្ថំ សាធេតិ។

“បច្ឆិមយាមកិច្ចំ ករោន្តោ អញ្ញាសី”តិ បុព្ពេ វុត្តមត្ថំ សមត្ថេន្តោ “**តស្មឹ បន ទិវសេ**”តិអាទិមាហ។ ពុទ្ធានំ ភគវន្តានំ យត្ថ កត្ថចិ វសន្តានំ ឥទំ បញ្ចវិធំ កិច្ចំ អវិជហិតមេវ ហោតិ សព្ពកាលំ សុប្បតិដ្ឋិតសតិសម្បជញ្ញត្តា, តស្មា តទហេបិ តទវិជហនភាវទស្សនត្ថំ ឥធ បញ្ចវិធកិច្ចបយោជនន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ **ចង្កមន្តិ** តត្ថ ចង្កមនានុរូបដ្ឋានំ។ ចង្កមមានោ អញ្ញាសីតិ យោជេតព្ពំ។ បុព្ពេ វុត្តេ អត្ថទ្វយេ បច្ឆិមត្ថញ្ញេវ គហេត្វា “**សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ អារព្ភា**”តិ វុត្តំ។ បុរិមត្ថោ ហិ បករណាធិគតត្តា សុវិញ្ញេយ្យោតិ។

“អថ ខោ ភគវា តេសំ ភិក្ខូនំ ឥមំ សង្ខិយធម្មំ វិទិត្វា យេន មណ្ឌលមាឡោ, តេនុបសង្កមី”តិ អយំ សាវសេសបាឋោ, តស្មា ឯតំ វិទិត្វា, ឯវំ ចិន្តេត្វា ច ឧបសង្កមីតិ អត្ថោ វេទិតព្ពោតិ ទស្សេតុំ “**ញត្វា ច បនស្សា**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **អស្ស ឯតទហោសីតិ** អស្ស ភគវតោ ឯតំ បរិវិតក្កនំ, ឯសោ វា ចេតសោ បរិវិតក្កោ អហោសិ, លិង្គវិបល្លាសោយំ “ឯតទគ្គ”ន្តិអាទីសុ (អ. និ. ១.១៨៨ អាទយោ) វិយ។ **សព្ពញ្ញុតញ្ញាណកិច្ចំ ន** សព្ពថា **បាកដំ។ និរន្តរន្តិ** អនុបុព្ពារោចនវសេន និព្ពិវរំ, យថាភាសិតស្ស វា អារោចនវសេន និព្ពិសេសំ។ ភាវនបុំសកញ្ចេតំ។ **តំ អដ្ឋុប្បត្តឹ កត្វាតិ** តំ យថារោចិតំ វចនំ ឥមស្ស សុត្តស្ស ឧប្បត្តិការណំ កត្វា, ឥមស្ស វា សុត្តស្ស ទេសនាយ ឧប្បន្នំ ការណំ កត្វាតិបិ អត្ថោ។ **អត្ថ**-សទ្ទោ ចេត្ថ ការណេ, តេន ឥមស្ស សុត្តស្ស អដ្ឋុប្បត្តិកំ និក្ខេបំ ទស្សេតិ។ **ទ្វាសដ្ឋិយា ឋានេសូតិ** ទ្វាសដ្ឋិទិដ្ឋិគតដ្ឋានេសុ។ **អប្បដិវត្តិយន្តិ** សមណេន វា ព្រាហ្មណេន វា ទេវេន វា មារេន វា ព្រហ្មុនា វា កេនចិ វា លោកស្មឹ អនិវត្តិយំ។ **សីហនាទំ នទន្តោតិ** សេដ្ឋនាទសង្ខាតំ អភីតនាទំ នទន្តោ។ យំ បន លោកិយា វទន្តិ –

“ឧត្តរស្មឹ បទេ ព្យគ្ឃបុង្គវោសភកុញ្ជរា;
សីហសទ្ទូលនាគាទ្យា, បុមេ សេដ្ឋត្ថគោចរា”តិ។

តំ យេភុយ្យវសេនាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ សីហនាទសទិសំ វា នាទំ នទន្តោ។ អយមត្ថោ សីហនាទសុត្តេន (អ. និ. ៦.៦៤; ១០.២១) ទីបេតព្ពោ។ យថា វា កេសរោ មិគរាជា សហនតោ, ហននតោ, ច “សីហោ”តិ វុច្ចតិ, ឯវំ តថាគតោបិ លោកធម្មានំ សហនតោ, បរប្បវាទានំ ហននតោ ច “សីហោ”តិ វុច្ចតិ។ តស្មា សីហស្ស តថាគតស្ស នាទំ នទន្តោតិបិ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ យថា ហិ សីហោ សីហពលេន សមន្នាគតោ សព្ពត្ថ វិសារទោ វិគតលោមហំសោ សីហនាទំ នទតិ, ឯវំ តថាគតសីហោបិ តថាគតពលេហិ សមន្នាគតោ អដ្ឋសុ បរិសាសុ វិសារទោ វិគតលោមហំសោ “ឥមេ ទិដ្ឋិដ្ឋានា”តិអាទិនា នយេន នានាវិធទេសនាវិលាសសម្បន្នំ សីហនាទំ នទតិ ។ យំ សន្ធាយ វុត្តំ “សីហោតិ ខោ ភិក្ខវេ, តថាគតស្សេតំ អធិវចនំ អរហតោ សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស។ យំ ខោ ភិក្ខវេ, តថាគតោ បរិសាយ ធម្មំ ទេសេតិ, ឥទមស្ស ហោតិ សីហនាទស្មិ”ន្តិ (អ. និ. ១០.២១)។ “ឥមេ ទិដ្ឋិដ្ឋានា”តិអាទិកា ហិ ឥធ វត្តមានទេសនាយេវ **សីហនាទោ។** តេសំ “វេទនាបច្ចយា តណ្ហា”តិអាទិនា វត្តមាននយេន បច្ចយាការស្ស សមោធានម្បិ វេទិតព្ពំ។ **សិនេរុំ...បេ.... វិយ ចាតិ** ឧបមាទ្វយេន ព្រហ្មជាលទេសនាយ អនញ្ញសាធារណត្តា សុទុក្ករតំ ទស្សេតិ។ **សុវណ្ណកូដេនាតិ** សុវណ្ណមយបហរណោបករណវិសេសេន។ រតននិកូដេន វិយ អគារំ **អរហត្តនិកូដេន** ព្រហ្មជាលសុត្តន្តំ និដ្ឋបេន្តោ, **និកូដេនាតិ** ច និដ្ឋានគតេន អច្ចុគ្គតកូដេនាតិ អត្ថោ។ ឥទញ្ច អរហត្តផលបរិយោសានត្តា សព្ពគុណានំ តទេវ សព្ពេសំ ឧត្តរិតរន្តិ វុត្តំ។ បុរិមោ បន **មេ**-សទ្ទោ ទេសនាបេក្ខោតិ បរិនិព្ពុតស្សាបិ មេ សា ទេសនា អបរភាគេ បញ្ចវស្សសហស្សានីតិ អត្ថោ យុត្តោ។ សវនឧគ្គហណធារណវាចនាទិវសេន បរិចយំ ករោន្តេ, តថា ច បដិបន្នេ និព្ពានំ សម្បាបិកា ភវិស្សតីតិ អធិប្បាយោ។

យទគ្គេន **យេនាតិ** ករណនិទ្ទេសោ, តទគ្គេន **តេនា** តិបិ ទដ្ឋព្ពំ។ **ឯតន្តិ** “យេន តេនា”តិ ឯតំ បទទ្វយំ។ **តត្ថាតិ** ហិ តស្មឹ មណ្ឌលមាឡេតិ អត្ថោ។ **យេនាតិ** វា ភុម្មត្ថេ ករណវចនំ។ **តេនាតិ** បន ឧបយោគត្ថេ។ តស្មា **តត្ថាតិ** តំ មណ្ឌលមាឡន្តិបិ វទន្តិ។ **ឧបសង្កមីតិ** ច ឧបសង្កមន្តោតិ អត្ថោ បច្ចុប្បន្នកាលស្ស អធិប្បេតត្តា, តទុបសង្កមនស្ស បន អតីតភាវស្ស សូចនតោ “ឧបសង្កមី”តិ តក្កាលាបេក្ខនវសេន អតីតបយោគោ វុត្តោ។ ឯវញ្ហិ “ឧបសង្កមិត្វា”តិ វចនំ សូបបន្នំ ហោតិ។ ឥតរថា ទ្វិន្នម្បិ វចនានំ អតីតកាលិកត្តា តថាវត្តព្ពមេវ ន សិយា។ ឧបសង្កមនស្ស ច គមនំ, ឧបគមនញ្ចាតិ ទ្វិធា អត្ថោ, ឥធ បន គមនមេវ។ សម្បត្តកាមតាយ ហិ យំ កិញ្ចិ ឋានំ គច្ឆន្តោ តំ តំ បទេសាតិក្កមនវសេន “តំ ឋានំ ឧបសង្កមិ ឧបសង្កមន្តោ”តិ វត្តព្ពតំ លភតិ, តេនាហ “**តត្ថ គតោ**”តិ, តេន ឧបគមនត្ថំ និវត្តេតិ។ យញ្ហិ ឋានំ បត្តុមិច្ឆន្តោ គច្ឆតិ, តំ បត្តតាយេវ “ឧបគមន”ន្តិ វុច្ចតិ។ យមេត្ថ ន សំវណ្ណិតំ “**ឧបសង្កមិត្វា**”តិ បទំ, តំ ឧបសង្កមនបរិយោសានទីបនំ។ អថ វា

គតោតិ ឧបគតោ។ អនុបសគ្គោបិ ហិ សទ្ទោ សឧបសគ្គោ វិយ អត្ថន្តរំ វទតិ សឧបសគ្គោបិ អនុបសគ្គោ វិយាតិ។ អតោ “**ឧបសង្កមិត្វា**”តិ បទស្ស ឯវំ ឧបគតោ តតោ អាសន្នតរំ ភិក្ខូនំ សមីបសង្ខាតំ បញ្ហំ វា កថេតុំ, ធម្មំ វា ទេសេតុំ សក្កុណេយ្យដ្ឋានំ ឧបគន្ត្វាតិ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ អបិច **យេនា**តិ ហេតុម្ហិ ករណវចនំ។ យេន ការណេន ភគវតា សោ មណ្ឌលមាឡោ ឧបសង្កមិតព្ពោ, តេន ការណេន ឧបសង្កមីតិ អត្ថោ។ ការណំ បន “ឥមេ ភិក្ខូ”តិអាទិនា អដ្ឋកថាយំ វុត្តមេវ។

បញ្ញត្តេ អាសនេ និសីទីតិ ឯត្ថ កេនិទំ បញ្ញត្តន្តិ អនុយោគេ សតិ ភិក្ខូហីតិ ទស្សេតុំ “**ពុទ្ធកាលេ កិរ**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ **ពុទ្ធកាលេ**តិ ធរមានស្ស ភគវតោ កាលេ។ **វិសេស**ន្តិ យថាលទ្ធតោ ឧត្តរិ ឈានមគ្គផលំ។ **អថា**តិ សំសយត្ថេ និបាតោ, យទិ បស្សតីតិ អត្ថោ។ វិតក្កយមានំ នំ ភិក្ខុន្តិ សម្ពន្ធោ, តថា **តតោ** បស្សនហេតុ ទស្សេត្វា, ឱវទិត្វាតិ ច។ **អនមតគ្គេ**តិ អនាទិមតិ។ **អាកាសំ ឧប្បតិត្វា**តិ អាកាសេ ឧគ្គន្ត្វា។ ឦទិសេសុ ហិ ភុម្មត្ថោ ឯវ យុជ្ជតីតិ **ឧទានដ្ឋកថាយំ** វុត្តំ។ **ភារោ**តិ តង្ខណេយេវ ភគវតោ អនុច្ឆវិកាសនស្ស ទុល្លភត្តា គរុកម្មំ។ **ផលក**ន្តិ និសីទនត្ថាយ កតំ ផលំ។ **កដ្ឋក**ន្តិ និសីទនយោគ្យំ ផលកតោ អញ្ញំ ទារុក្ខន្ធំ។ **សង្កឌ្ឍិត្វា**តិ សំហរិត្វា។ **តត្ថា**តិ បុរាណបណ្ណេសុ, កេវលំ តេសុ ឯវ និសីទិតុមននុច្ឆវិកត្តា តថា វុត្តំ, **តត្ថា**តិ វា តេសុ បីឋាទីសុ។ ឯវំ សតិ សង្កឌ្ឍិត្វា បញ្ញបេន្តីតិ អត្ថវសា វិភត្តិ វិបរិណាមេត្វា សម្ពន្ធោ។ **បប្ផោដេត្វា**តិ យថាឋិតំ រជោជល្លាទិ-សំកិណ្ណមននុរូបន្តិ តព្ពិសោធនត្ថំ សញ្ចាលេត្វា។ “អម្ហាកំ ឦទិសា កថា អញ្ញតរិស្សា ទេសនាយ ការណំ ភវិតុំ យុត្តា, អវស្សំ ភគវា អាគមិស្សតី”តិ ញត្វា យថានិសីទនំ សន្ធាយ ឯវំ វុត្តំ។ ឯត្ថ ច “ឥធាគតោ សមណោ វា ព្រាហ្មណោ វា តាវកាលិកំ គណ្ហិត្វា បរិភុញ្ជតូ”តិ រញ្ញា ឋបិតំ, តេន ច អាគតកាលេ បរិភុត្តំ អាសនំ **រញ្ញោ និសីទនាសន**ន្តិ វេទិតព្ពំ។ ន ហិ តថា អដ្ឋបិតំ ភិក្ខូហិ បរិភុញ្ជិតុំ, ភគវតោ ច បញ្ញបេតុំ វដ្ដតិ។ តស្មា តាទិសំ រញ្ញោ និសីទនាសនំ បាឡិយំ កថិតន្តិ ទស្សេតុំ “**តំ សន្ធាយា**”តិអាទិ វុត្តំ។ **អធិមុត្តិញាណ**ន្តិ ច សត្តានំ នានាធិមុត្តិកតារម្មណំ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ, ពលញាណញ្ច, វុត្តោវាយមត្ថោ។

“**និសជ្ជា**”តិ ឥទំ និសីទនបរិយោសានទីបនន្តិ ទស្សេតិ “**ឯវ**”ន្តិអាទិនា។ “តេសំ ភិក្ខូនំ ឥមេ សង្ខិយធម្មំ វិទិត្វា”តិ វុត្តត្តា ជានន្តោយេវ បុច្ឆតីតិ អយមត្ថោ សិទ្ធោតិ អាហ “**ជានន្តោយេវា**”តិ។ អសតិ កថាវត្ថុម្ហិ តទនុរូបា ឧបរូបរិ វត្តព្ពា វិសេសកថា ន សមូបព្រូហតីតិ កថាសមុដ្ឋាបនត្ថំ បុច្ឆនំ វេទិតព្ពំ។ **នុ**-ឥតិ បុច្ឆនត្ថេ។ **អស**-សទ្ទោ បវត្តនត្ថេតិ វុត្តំ “**កតមាយ នុ…បេ…. ភវថា**”តិ។ **ឯត្ថា**តិ ឯតស្មឹ ឋានេ សន្ធិវសេន ឧការស្ស ឱការាទេសោ, ន បឋមាយ បាឡិយា អត្ថតោ វិសេសោតិ ទស្សេតិ “**តស្សាបិ បុរិមោយេវ អត្ថោ**”តិ ឥមិនា។ **បុរិមោយេវត្ថោ**តិ ច “កតមាយ នុ ភវថា”តិ ឯវំ វុត្តោ អត្ថោ។

“កា ច បនា”តិ ឯត្ថ **ច**-សទ្ទោ ព្យតិរេកេ “យោ ច ពុទ្ធញ្ច ធម្មញ្ច, សង្ឃញ្ច សរណំ គតោ”តិអាទីសុ វិយ។ ព្យតិរេកោ ច នាម បុព្ពេ វុត្តត្ថាបេក្ខកោ វិសេសាតិរេកត្ថោ, សោ ច តំ បុព្ពេ យថាបុច្ឆិតាយ កថាយ វក្ខមានំ វិប្បកតភាវសង្ខាតំ ព្យតិរេកត្ថំ ជោតេតិ។ បន-សទ្ទោ វចនាលង្ការោ ។ តាទិសោ បន អត្ថោ សទ្ទសត្ថតោវ សុវិញ្ញេយ្យោតិ កត្វា តទញ្ញេសមេវ អត្ថំ ទស្សេតុំ “**អន្តរាកថាតិ កម្មដ្ឋាន…បេ…. កថា**”តិអាទិមាហ។ កម្មដ្ឋានមនសិការឧទ្ទេសបរិបុច្ឆាទយោ សមណករណីយភូតាតិ អន្តរាសទ្ទេន អបេក្ខិតេ ករណីយវិសេសេ សម្ពន្ធា បាទានភាវេន វត្តព្ពេ តេសមេវ វត្តព្ពរូបត្តា “**កម្មដ្ឋានមនសិការឧទ្ទេសបរិបុច្ឆាទីន**”ន្តិ វុត្តំ។ យាយ ហិ កថាយ តេ ភិក្ខូ សន្និសិន្នា, សា ឯវ អន្តរាកថា វិប្បកតា វិសេសេន បុន បុច្ឆីយតិ, ន តទញ្ញោ កម្មដ្ឋានមនសិការឧទ្ទេសបរិបុច្ឆាទយោតិ។ អន្តរាសទ្ទស្ស អញ្ញត្ថមាហ “**អញ្ញា, ឯកា**”តិ ច។ បរិយាយវចនញ្ហេតំ បទទ្វយំ។ យស្មា អញ្ញត្ថេ អយំ អន្តរាសទ្ទោ “ភូមន្តរំ, សមយន្តរ”ន្តិអាទីសុ វិយ។ តស្មា “**កម្មដ្ឋានមនសិការឧទ្ទេស បរិបុច្ឆាទីន**”ន្តិ និស្សក្កត្ថេ សាមិវចនំ ទដ្ឋព្ពំ។ វេមជ្ឈេ វា អន្តរាសទ្ទោ, សា បន តេសំ វេមជ្ឈភូតត្តា អញ្ញាយេវ, តេហិ ច អសម្មិស្សត្តា វិសុំ ឯកាយេវាតិ អធិប្បាយំ ទស្សេតុំ “**អញ្ញា, ឯកា**”តិ ច វុត្តំ។ បការេន ករណំ **បកតោ,** តតោ វិគតា, វិគតំ វា បកតំ យស្សាតិ **វិប្បកតា,** អបរិនិដ្ឋិតា។ **សិខ**ន្តិ បរិយោសានំ។ អយំ បន តទភិសម្ពន្ធវសេន ឧត្តរិ កថេតុកម្យតាបុច្ឆា, តំ សន្ធាយាហ “**នាហ**”ន្តិអាទិ។ **កថាភង្គត្ថ**ន្តិ កថាយ ភញ្ជនត្ថំ។ អត្ថតោ អាបន្នត្តា **សព្ពញ្ញុបវារណំ បវារេតិ។** អនិយ្យានិកត្តា សគ្គមោក្ខមគ្គានំ តិរច្ឆានភូតា កថា **តិរច្ឆានកថា។ តិរច្ឆានភូតា**តិ ច តិរោករណភូតា, វិពន្ធនភូតាតិ អត្ថោ។ **អាទិ**-សទ្ទេន ចេត្ថ ចោរមហាមត្តសេនាភយកថាទិកំ អនេកវិហិតំ និរត្ថកកថំ សង្គណ្ហាតិ។ អយំ កថា ឯវាតិ អន្តោគធាវធារណតំ , អញ្ញត្ថាបោហនំ វា សន្ធាយ ចេតំ វុត្តំ។ **អថា**តិ តស្សា អវិប្បកតកាលេយេវ។ “**តំ នោ**”តិអាទិនា អត្ថតោ អាបន្នមាហ។ ឯស នយោ ឦទិសេសុ។ ននុ ច តេហិ ភិក្ខូហិ សា កថា “ឥតិ ហ មេ”តិអាទិនា យថាធិប្បាយំ និដ្ឋាបិតាយេវាតិ? ន និដ្ឋាបិតា ភគវតោ ឧបសង្កមនេន ឧបច្ឆិន្នត្តា។ យទិ ហិ ភគវា តស្មឹ ខណេ ន ឧបសង្កមេយ្យ, ភិយ្យោបិ តប្បដិពទ្ធាយេវ តថា បវត្តេយ្យុំ, ភគវតោ ឧបសង្កមនេន បន ន បវត្តេសុំ, តេនេវាហ “**អយំ នោ…បេ…. អនុប្បត្តោ**”តិ។

ឥទានិ និទានស្ស, និទានវណ្ណនាយ វា បរិនិដ្ឋិតភាវំ ទស្សេន្តោ តស្ស ភគវតោ វចនស្សានុកូលភាវម្បិ សមត្ថេតុំ **“ឯត្តាវតា”**តិអាទិមាហ។ **ឯត្តាវតា**តិ ហិ ឯត្តកេន “ឯវំ មេ សុតំ”ន្តិអាទិវចនក្កមេន យំ និទានំ ភាសិតន្តិ វា ឯត្តកេន “តត្ថ ឯវន្តិ និបាតបទ”ន្តិអាទិវចនក្កមេន អត្ថវណ្ណនា សមត្តាតិ វា ទ្វិធា អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ **“កមល...បេ.... សលិលាយា”**តិអាទិនា បន តស្ស និទានស្ស ភគវតោ វចនស្សានុកូលភាវំ ទីបេតិ។ តត្ថ **កមលកុវលយុជ្ជលវិមលសាធុរសសលិលាយា**តិ កមលសង្ខាតេហិ បទុមបុណ្ឌរីកសេតុប្បលរត្តុប្បលេហិ ចេវ កុវលយសង្ខាតេន នីលុប្បលេន ច ឧជ្ជលវិមលសាធុរសសលិលវតិយា។ **និម្មលសិលាតលរចនវិលាសសោភិតរតនសោបាន**ន្តិ និម្មលេន សិលាតលេន រចនាយ វិលាសេន លីលាយ សោភិតរតនសោបានវន្តំ, និម្មលសិលាតលេន វា រចនវិលាសេន, សុសង្ខតកិរិយាសោភេន ច សោភិតរតនសោបានំ, វិលាសសោភិតសទ្ទេហិ វា អតិវិយ សោភិតភាវោ វុត្តោ។ **វិប្បកិណ្ណមុត្តាតលសទិសវាលុកាចុណ្ណបណ្ឌរភូមិភាគ**ន្តិ វិវិធេន បកិណ្ណាយ មុត្តាយ តលសទិសានំ វាលុកានំ ចុណ្ណេហិ បណ្ឌរវណ្ណភូមិភាគវន្តំ។ **សុវិភត្តភិត្តិវិចិត្រវេទិកាបរិក្ខិត្តស្សា**តិ សុដ្ឋុ វិភត្តាហិ ភិត្តីហិ វិចិត្រស្ស, វេទិកាហិ បរិក្ខិត្តស្ស ច។ ឧច្ចតរេន នក្ខត្តបថំ អាកាសំ ផុសិតុកាមតាយ វិយ, វិជម្ភិតសទ្ទេន ចេតស្ស សម្ពន្ធោ។ **វិជម្ភិតសមុស្សយស្សា**តិ វិក្កិឡនសមូហវន្តស្ស។ **ទន្តមយសណ្ហមុទុផលកកញ្ចនលតាវិនទ្ធមណិគណប្បភាសមុទយុជ្ជលសោភ**ន្តិ ទន្តមយេ អតិវិយ សិនិទ្ធផលកេ កញ្ចនមយាហិ លតាហិ វិនទ្ធានំ មណីនំ គណប្បភាសមុទាយេន សមុជ្ជលសោភាសម្បន្នំ។ **សុវណ្ណវលយនុបុរាទិសង្ឃដ្ដនសទ្ទសម្មិស្សិតកថិតហសិត- មធុរស្សរគេហជនវិចរិតស្សា**តិ សុវណ្ណមយនិយុរបាទកដកាទីនំ អញ្ញមញ្ញំ សង្ឃដ្ដនេន ជនិតសទ្ទេហិ សម្មិស្សិតកថិតសរហសិតសរសង្ខាតេន មធុរស្សរេន សម្បន្នានំ គេហនិវាសីនំ នរនារីនំ វិចរិតដ្ឋានភូតស្ស។ **ឧឡារិស្សរិយវិភវសោភិតស្សា**តិ ឧឡារតាសម្បន្នជនឥស្សរិយសម្បន្នជនវិភវសម្បន្នជនេហិ, តន្និវាសីនំ វា នរនារីនំ ឧត្តមាធិបច្ចភោគេហិ សោភិតស្ស។ **សុវណ្ណរជតមណិមុត្តាបវាឡាទិជុតិវិស្សរវិជ្ជោតិតសុប្បតិដ្ឋិតវិសាល ទ្វារពាហ**ន្តិ សុវណ្ណរជតនានាមណិមុត្តាបវាឡាទីនំ ជុតីហិ បភស្សរវិជ្ជោតិតសុប្បតិដ្ឋិតវិត្ថតទ្វារពាហំ។

តិវិធសីលាទិទស្សនវសេន ពុទ្ធស្ស គុណានុភាវំ សម្មា សូចេតីតិ **ពុទ្ធគុណានុភាវសំសូចកំ**, តស្ស។ កាលោ ច ទេសោ ច ទេសកោ ច វត្ថុ ច បរិសា ច, តាសំ អបទេសេន និទស្សនេន បដិមណ្ឌិតំ តថា។

កិមត្ថំ បនេត្ថ ធម្មវិនយសង្គហេ ករិយមានេ និទានវចនំ វុត្តំ, ននុ ភគវតា ភាសិតវចនស្សេវ សង្គហោ កាតព្ពោតិ? វុច្ចតេ – ទេសនាយ ឋិតិអសម្មោសសទ្ធេយ្យភាវសម្បាទនត្ថំ។ កាលទេសទេសកវត្ថុបរិសាបទេសេហិ ឧបនិពន្ធិត្វា ឋបិតា ហិ ទេសនា ចិរដ្ឋិតិកា ហោតិ, អសម្មោសធម្មា, សទ្ធេយ្យា ច ទេសកាលវត្ថុហេតុនិមិត្តេហិ ឧបនិពន្ធោ វិយ វោហារវិនិច្ឆយោ, តេនេវ ចាយស្មតា មហាកស្សបេន “ព្រហ្មជាលំ អាវុសោ អានន្ទ កត្ថ ភាសិត”ន្តិអាទិនា (ចូឡវ. ៤៣៩) ទេសាទិបុច្ឆាសុ កតាសុ តាសំ វិស្សជ្ជនំ ករោន្តេន ធម្មភណ្ឌាគារិកេន អាយស្មតា អានន្ទត្ថេរេន និទានំ ភាសិតន្តិ តទេវិធាបិ វុត្តំ **“កាលទេសទេសកវត្ថុបរិសាបទេសបដិមណ្ឌិតំ និទាន”**ន្តិ។

អបិច សត្ថុសម្បត្តិបកាសនត្ថំ និទានវចនំ។ តថាគតស្ស ហិ ភគវតោ បុព្ព-រចនា-នុមានាគម-តក្កាភាវតោ សម្មាសម្ពុទ្ធត្តសិទ្ធិ។ សម្មាសម្ពុទ្ធភាវេន ហិស្ស បុរេតរំ រចនាយ, “ឯវម្បិ នាម ភវេយ្យា”តិ អនុមានស្ស, អាគមន្តរំ និស្សាយ បរិវិតក្កស្ស ច អភាវោ សព្ពត្ថ អប្បដិហតញាណចារតាយ ឯកប្បមាណត្តា ញេយ្យធម្មេសុ។ តថា អាចរិយមុដ្ឋិធម្មមច្ឆរិយសាសនសាវកានុរោធភាវតោ ខីណាសវត្តសិទ្ធិ។ ខីណាសវតាយ ហិ អាចរិយមុដ្ឋិអាទីនមភាវោ, វិសុទ្ធា ច បរានុគ្គហប្បវត្តិ។ ឥតិ ទេសកសំកិលេសភូតានំ ទិដ្ឋិសីលសម្បត្តិទូសកានំ អវិជ្ជាតណ្ហានំ អភាវសំសូចកេហិ , ញាណប្បហានសម្បទាភិព្យញ្ជនកេហិ ច សម្ពុទ្ធវិសុទ្ធភាវេហិ បុរិមវេសារជ្ជទ្វយសិទ្ធិ។ តតោយេវ ច អន្តរាយិកនិយ្យានិកេសុ សម្មោហាភាវសិទ្ធិតោ បច្ឆិមវេសារជ្ជទ្វយសិទ្ធីតិ ភគវតោ ចតុវេសារជ្ជសមន្នាគមោ, អត្តហិតបរហិតបដិបត្តិ ច និទានវចនេន បកាសិតា ហោតិ សម្បត្តបរិសាយ អជ្ឈាសយានុរូបំ ឋានុប្បត្តិកបដិភានេន ធម្មទេសនាទីបនតោ, “ជានតា បស្សតា”តិអាទិវចនតោ ច, តេន វុត្តំ “សត្ថុសម្បត្តិបកាសនត្ថំ និទានវចន”ន្តិ។

អបិច សាសនសម្បត្តិបកាសនត្ថំ និទានវចនំ។ ញាណករុណាបរិគ្គហិតសព្ពកិរិយស្ស ហិ ភគវតោ នត្ថិ និរត្ថិកា បវត្តិ, អត្តហិតត្ថា វា, តស្មា បរេសំយេវ ហិតាយ បវត្តសព្ពកិរិយស្ស សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស សកលម្បិ កាយវចីមនោកម្មំ យថាបវត្តំ វុច្ចមានំ ទិដ្ឋធម្មិកសម្បរាយិកបរមត្ថេហិ យថារហំ សត្តានំ អនុសាសនដ្ឋេន សាសនំ, ន កព្ពរចនា។ តយិទំ សត្ថុ ចរិតំ កាលទេសទេសកវត្ថុបរិសាបទេសេហិ សទ្ធិំ តត្ថ តត្ថ និទានវចនេហិ យថាសម្ភវំ បកាសីយតិ។ អថ វា សត្ថុនោ បមាណភាវប្បកាសនេន សាសនស្ស បមាណភាវប្បកាសនត្ថំ និទានវចនំ, តញ្ចស្ស បមាណភាវទស្សនំ “ភគវា”តិ ឥមិនា តថាគតស្ស គុណវិសិដ្ឋសព្ពសត្តុត្តមភាវទីបនេន ចេវ “ជានតា បស្សតា”តិអាទិនា អាសយានុសយញាណាទិបយោគទីបនេន ច វិភាវិតំ ហោតិ, ឥទមេត្ថ

និទានវចនបយោជនស្ស មុខមត្តនិទស្សនំ។ កោ ហិ សមត្ថោ ពុទ្ធានុពុទ្ធេន ធម្មភណ្ឌាគារិកេន ភាសិតស្ស និទានស្ស បយោជនានិ និរវសេសតោ វិភាវិតុន្តិ។ ហោន្តិ ចេត្ថ –

“ទេសនាចិរដ្ឋិតត្ថំ, អសម្មោសាយ ភាសិតំ;
សទ្ធាយ ចាបិ និទានំ, វេទេហេន យសស្សិនា។

សត្ថុសម្បត្តិយា ចេវ, សាសនសម្បទាយ ច;
តស្ស បមាណភាវស្ស, ទស្សនត្ថម្បិ ភាសិត”ន្តិ។

ឥតិ សុមង្គលវិលាសិនិយា ទីឃនិកាយដ្ឋកថាយ បរមសុខុមគម្ភីរទុរនុពោធត្ថបរិទីបនាយ សុវិមលវិបុលបញ្ញាវេយ្យត្តិយជននាយ អជ្ជវមទ្ទវសោរច្ចសទ្ធាសតិធិតិពុទ្ធិខន្តិវីរិយាទិធម្មសមង្គិនា សាដ្ឋកថេ បិដកត្តយេ អសង្គាសំហីរវិសារទញាណចារិនា អនេកប្បភេទសកសមយសមយន្តរគហនជ្ឈោគាហិនា មហាគណិនា មហាវេយ្យាករណេន ញាណាភិវំសធម្មសេនាបតិនាមថេរេន មហាធម្មរាជាធិរាជគរុនា កតាយ សាធុវិលាសិនិយា នាម លីនត្ថបកាសនិយា អព្ភន្តរនិទានវណ្ណនាយ លីនត្ថបកាសនា។

និទានវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៥. ឯវំ អព្ភន្តរនិទានសំវណ្ណនំ កត្វា ឥទានិ យថានិក្ខិត្តស្ស សុត្តស្ស សំវណ្ណនំ ករោន្តោ អនុបុព្ពាវិរោធិនី សំវណ្ណនា កមានតិក្កមនេន ព្យាកុលទោសប្បហាយិនី, វិញ្ញូនញ្ច ចិត្តារាធិនី, អាគតភារោ ច អវស្សំ អាវហិតព្ពោតិ សំវណ្ណកស្ស សម្បត្តភារាវហនេន បណ្ឌិតាចារសមតិក្កមាភាវវិភាវិនី, តស្មា តទាវិករណសាធកំ សំវណ្ណនោកាសវិចារណំ កាតុមាហ **“ឥទានី”**តិអាទិ។ **និក្ខិត្តស្សា**តិ ទេសិតស្ស, “ទេសនា និក្ខេបោ”តិ ហិ ឯតំ អត្ថតោ ភិន្នម្បិ សរូបតោ ឯកមេវ, ទេសនាបិ ហិ ទេសេតព្ពស្ស សីលាទិអត្ថស្ស វេនេយ្យសន្តានេសុ និក្ខិបនតោ “និក្ខេបោ”តិ វុច្ចតិ។ ននុ សុត្តមេវ សំវណ្ណីយតីតិ អាហ **“សា បនេសា”**តិអាទិ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – សុត្តនិក្ខេបំ វិចារេត្វា វុច្ចមានា សំវណ្ណនា “អយំ ទេសនា ឯវំសមុដ្ឋានា”តិ សុត្តស្ស សម្មទេវ និទានបរិជ្ញានេន តព្ពណ្ណនាយ សុវិញ្ញេយ្យត្តា បាកដា ហោតិ, តស្មា តទេវ សាធារណតោ បឋមំ វិចារយិស្សាមាតិ។ យា ហិ សា កថា សុត្តត្ថសំវណ្ណនាបាកដការិនី, សា សព្ពាបិ សំវណ្ណកេន វត្តព្ពា។ តទត្ថវិជាននុបាយត្តា ច សា បរិយាយេន សំវណ្ណនាយេវាតិ។ ឥធ បន តស្មិំ វិចារិតេ យស្មា អដ្ឋុប្បត្តិយា ឥទំ សុត្តំ និក្ខិត្តំ, តស្សា វិភាគវសេន “មមំ វា ភិក្ខវេ”តិអាទិនា (ទី. និ. ១.៥), “អប្បមត្តកំ ខោ បនេត”ន្តិអាទិនា (ទី. និ. ១.៧), “អត្ថិ ភិក្ខវេ”តិអាទិនា (ទី. និ. ១.២៨) ច វុត្តានំ សុត្តបទេសានំ សំវណ្ណនា វុច្ចមានា តំតំអនុសន្ធិទស្សនសុខតាយ សុវិញ្ញេយ្យាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ តត្ថ យថា អនេកសតអនេកសហស្សភេទានិបិ សុត្តន្តានិ សំកិលេសភាគិយាទិសាសនបដ្ឋាននយេន សោឡសវិធភាវំ នាតិវត្តន្តិ, ឯវំ អត្តជ្ឈាសយាទិ-សុត្ត-និក្ខេបវសេន ចតុព្ពិធភាវន្តិ អាហ **“ចត្តារោ សុត្តនិក្ខេបា”**តិ។ ននុ សំសគ្គភេទោបិ សម្ភវតិ, អថ កស្មា “ចត្តារោ សុត្តនិក្ខេបា”តិ វុត្តន្តិ? សំសគ្គភេទស្ស សព្ពត្ថ អលព្ភមានត្តា។ អត្តជ្ឈាសយស្ស, ហិ អដ្ឋុប្បត្តិយា ច បរជ្ឈាសយបុច្ឆាវសិកេហិ សទ្ធិំ សំសគ្គភេទោ សម្ភវតិ។ “អត្តជ្ឈាសយោ ច បរជ្ឈាសយោ ច, អត្តជ្ឈាសយោ ច បុច្ឆាវសិកោ ច, អត្តជ្ឈាសយោ ច បរជ្ឈាសយោ ច បុច្ឆាវសិកោ ច, អដ្ឋុប្បត្តិកោ ច បរជ្ឈាសយោ ច អដ្ឋុប្បត្តិកោ ច បុច្ឆាវសិកោ ច, អដ្ឋុប្បត្តិកោ ច បរជ្ឈាសយោ ច បុច្ឆាវសិកោ ចា”តិ អជ្ឈាសយបុច្ឆានុសន្ធិសព្ភាវតោ។ អត្តជ្ឈាសយដ្ឋុប្បត្តីនំ បន អញ្ញមញ្ញំ សំសគ្គោ នត្ថិ, តស្មា និរវសេសំ បត្ថារនយេន សំសគ្គភេទស្ស អលព្ភនតោ ឯវំ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

អថ វា អដ្ឋុប្បត្តិយា អត្តជ្ឈាសយេនបិ សិយា សំសគ្គភេទោ, តទន្តោគធត្តា បន សំសគ្គវសេន វុត្តានំ សេសនិក្ខេបានំ មូលនិក្ខេបេយេវ សន្ធាយ “ចត្តារោ សុត្តនិក្ខេបា”តិ វុត្តំ។ ឥមស្មិំ បន អត្ថវិកប្បេ យថារហំ ឯកកទុកតិកចតុក្កវសេន សាសនបដ្ឋាននយេន សុត្តនិក្ខេបា វត្តព្ពាតិ នយមត្តំ ទស្សេតីតិ វេទិតព្ពំ។ តត្រាយំ វចនត្ថោ – និក្ខិបនំ កថនំ **និក្ខេបោ**, សុត្តស្ស និក្ខេបោ **សុត្តនិក្ខេបោ**, សុត្តទេសនាតិ អត្ថោ។ និក្ខិបីយតីតិ វា **និក្ខេបោ**, សុត្តមេវ និក្ខេបោ **សុត្តនិក្ខេបោ។** អត្តនោ អជ្ឈាសយោ **អត្តជ្ឈាសយោ**, សោ អស្ស អត្ថិ ការណវសេនាតិ **អត្តជ្ឈាសយោ**, អត្តនោ អជ្ឈាសយោ វា ឯតស្ស យថាវុត្តនយេនាតិ **អត្តជ្ឈាសយោ។** បរជ្ឈាសយេបិ ឯសេវ នយោ។ បុច្ឆាយ វសោ **បុច្ឆាវសោ**, សោ ឯតស្ស អត្ថិ យថាវុត្តនយេនាតិ **បុច្ឆាវសិកោ។** អរណីយតោ អវគន្តព្ពតោ **អត្ថោ** វុច្ចតិ សុត្តទេសនាយ វត្ថុ, តស្ស ឧប្បត្តិ អត្ថុប្បត្តិ, សា ឯវ **អដ្ឋុប្បត្តិ** ត្ថ-ការស្ស ដ្ឋ-ការំ កត្វា, សា ឯតស្ស អត្ថិ វុត្តនយេនាតិ **អដ្ឋុប្បត្តិកោ។** អបិច និក្ខិបីយតិ សុត្តមេតេនាតិ **និក្ខេបោ**, អត្តជ្ឈាសយាទិសុត្តទេសនាការណមេវ។ ឯតស្មិំ បន អត្ថវិកប្បេ អត្តនោ អជ្ឈាសយោ **អត្តជ្ឈាសយោ។** បរេសំ អជ្ឈាសយោ **បរជ្ឈាសយោ។** បុច្ឆីយតីតិ **បុច្ឆា**, បុច្ឆិតព្ពោ អត្ថោ។ តស្សា បុច្ឆាយ វសេន បវត្តំ ធម្ម

បដិគ្គាហកានំ វចនំ បុច្ឆាវសិកំ។ តទេវ និក្ខេបសទ្ទាបេក្ខាយ បុល្លិង្គវសេន វុត្តំ “**បុច្ឆាវសិកោ**”តិ។ វុត្តនយេន អដ្ឋុប្បត្តិយេវ **អដ្ឋុប្បត្តិកោ**តិ ឯវំ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។

ឯត្ថ ច បរេសំ ឥន្ទ្រិយបរិបាកាទិការណំ និរបេក្ខិត្វា អត្តនោ អជ្ឈាសយេនេវ ធម្មតន្តិបបនត្ថំ បវត្តិតទេសនត្តា អត្តជ្ឈាសយស្ស វិសុំ និក្ខេបភាវោ យុត្តោ។ តេនេវ វក្ខតិ “អត្តនោ អជ្ឈាសយេនេវ កថេតី”តិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៥)។ បរជ្ឈាសយបុច្ឆាវសិកានំ បន បរេសំ អជ្ឈាសយបុច្ឆានំ ទេសនានិមិត្តភូតានំ ឧប្បត្តិយំ បវត្តិត្តា កថំ អដ្ឋុប្បត្តិកេ អនវរោធោ សិយា, បុច្ឆាវសិកដ្ឋុប្បត្តិកានំ វា បរជ្ឈាសយានុរោធេន បវត្តិតទេសនត្តា កថំ បរជ្ឈាសយេ អនវរោធោ សិយាតិ ន ចោទេតព្ពមេតំ។ បរេសញ្ហិ អភិនីហារបរិបុច្ឆាទិវិនិមុត្តស្សេវ សុត្តទេសនាការណុប្បាទស្ស អដ្ឋុប្បត្តិវសេន គហិតត្តា បរជ្ឈាសយបុច្ឆាវសិកានំ វិសុំ គហណំ។ តថា ហិ **ធម្មទាយាទសុត្តាទីនំ** (ម. និ. ១.២៩) អាមិសុប្បាទាទិទេសនានិមិត្តំ “អដ្ឋុប្បត្តី”តិ វុច្ចតិ។ បរេសំ បុច្ឆំ វិនា អជ្ឈាសយមេវ និមិត្តំ កត្វា ទេសិតោ **បរជ្ឈាសយោ**។ បុច្ឆាវសេន ទេសិតោ **បុច្ឆាវសិកោ**តិ បាកដោវាយមត្ថោ។

អនជ្ឈិដ្ឋោតិ បុច្ឆាទិនា អនជ្ឈេសិតោ អយាចិតោ, **អត្តនោ អជ្ឈាសយេនេវ កថេតិ** ធម្មតន្តិបបនត្ថន្តិ អធិប្បាយោ។ **ហារោ**តិ អាវឡិ យថា “មុត្តាហារោ”តិ, ស្វេវ ហារកោ, សម្មប្បធានសុត្តន្តានំ ហារកោ តថា។ អនុបុព្ពេន ហិ សំយុត្តកេ និទ្ទិដ្ឋានំ សម្មប្បធានបដិសំយុត្តានំ សុត្តន្តានំ អាវឡិ “**សម្មប្បធានសុត្តន្តហារកោ**”តិ វុច្ចតិ, តថា **ឥទ្ធិបាទហារកាទិ។ ឥទ្ធិបាទឥន្ទ្រិយពលពោជ្ឈង្គមគ្គង្គសុត្តន្តហារកោ**តិ បុព្ពបទេសុ បរបទលោបោ, ទ្វន្ទគព្ភសមាសោ វា ឯសោ, បេយ្យាលនិទ្ទេសោ វា។ **តេស**ន្តិ យថាវុត្តសុត្តានំ។

បរិបក្កាតិ បរិណតា។ **វិមុត្តិបរិបាចនីយា**តិ អរហត្តផលំ បរិបាចេន្តា សទ្ធិន្ទ្រិយាទយោ ធម្មា។ **ខយេ**តិ ខយនត្ថំ, ខយការណភូតាយ វា ធម្មទេសនាយ។ **អជ្ឈាសយ**ន្តិ អធិមុត្តិំ។ **ខន្តិ**ន្តិ ទិដ្ឋិនិជ្ឈានក្ខន្តិំ។ **មន**ន្តិ ចិត្តំ។ **អភិនីហារ**ន្តិ បណិធានំ។ **ពុជ្ឈនភាវ**ន្តិ ពុជ្ឈនសភាវំ, ពុជ្ឈនាការំ វា។ **អវេក្ខិត្វា**តិ បច្ចវេក្ខិត្វា, អបេក្ខិត្វា វា។

ចត្តារោ វណ្ណាតិ ចត្តារិ កុលានិ, ចត្តារោ វា រូបាទិបមាណា សត្តា។ **មហារាជានោ**តិ ចត្តារោ មហារាជានោ **ទេវា**។ វុច្ចន្តិ កឹ, បញ្ហបាទានក្ខន្ធា កិន្តិ អត្ថោ។

កស្មាតិ អាហ “**អដ្ឋុប្បត្តិយំ ហិ**”តិអាទិ។ **វណ្ណាវណ្ណេ**តិ និមិត្តេ ភុម្មំ, វណ្ណសទ្ទេន ចេត្ថ “អច្ឆរិយំ អាវុសោ”តិអាទិនា (ទី. និ. ១.៤) ភិក្ខុសង្ឃេន វុត្តោបិ វណ្ណោ សង្គហិតោ។ តម្បិ ហិ អដ្ឋុប្បត្តិំ កត្វា “អត្ថិ ភិក្ខវេ អញ្ញេ ធម្មា”តិអាទិនា (ទី. និ. ១.២៨) ឧបរិ ទេសនំ អារភិស្សតិ។ តទេវ វិវរតិ “**អាចរិយោ**”តិអាទិនា។ “មមំ វា ភិក្ខវេ, បរេ វណ្ណំ ភាសេយ្យុ”ន្តិ ឥមិស្សា ទេសនាយ ព្រហ្មទត្តេន វុត្តំ វណ្ណំ អដ្ឋុប្បត្តិំ កត្វា ទេសិតត្តា អាហ “**អន្តេវាសី វណ្ណ**”ន្តិ។ ឥទានិ បាឡិយា សម្ពន្ធំ ទស្សេតុំ “**ឥតី**”តិអាទិ វុត្តំ។ **ទេសនាកុសលោ**តិ “ឥមិស្សា អដ្ឋុប្បត្តិយា អយំ ទេសនា សម្ពវតី”តិ ទេសនាយ កុសលោ, ឯតេន បករណានុគុណំ ភគវតោ ថោមនមកាសិ។ ឯសា ហិ សំវណ្ណនកានំ បកតិ, យទិទំ តត្ថ តត្ថ បករណាធិគតគុណេន ភគវតោ ថោមនា។ **វា**-សទ្ទោ ចេត្ថ ឧបមានសមុច្ចយសំសយវចនវោស្សគ្គបទបូរណសទិសវិកប្បាទីសុ ពហូស្វត្ថេសុ ទិស្សតិ។ តថា ហេស “បណ្ឌិតោវាបិ តេន សោ”តិអាទីសុ ឧបមានេ ទិស្សតិ, សទិសភាវេតិ អត្ថោ។ “តំ វាបិ ធីរា មុនី បវេទយន្តី”តិអាទីសុ (សុ. និ.២១៣) សមុច្ចយេ។ “កេ វា ឥមេ កស្ស វា”តិអាទីសុ (បារា. ២៩៦) សំសយេ។ “អយំ វា (អយញ្ហ) (ទី. និ. ១.១៨១) ឥមេសំ សមណព្រាហ្មណានំ សព្ពពាលោ សព្ពមូឡ្ហោ”តិអាទីសុ (ទី. និ. ១.១៨១) វចនវោស្សគ្គេ។ “ន វាយំ កុមារកោ មត្តមញ្ញាសី”តិអាទីសុ (សំ. និ. ២.១៥៤) បទបូរណេ។ “មធុំ វា មញ្ញតិ ពាលោ, យាវ បាបំ ន បច្ចតី”តិអាទីសុ (ធ. ប. ៦៩) សទិសេ។ “យេ ហិ កេចិ ភិក្ខវេ, សមណា វា ព្រាហ្មណា វា”តិអាទីសុ (ម. និ. ១.១៧០; សំ. និ. ៥.១០៩២) វិកប្បេ។ ឥធាបិ វិកប្បេយេវ។ មម វា ធម្មស្ស វា សង្ឃស្ស វាតិ វិវិធា វិសុំ វិកប្បនស្ស ជោតកត្តាតិ អាហ “**វា-សទ្ទោ វិកប្បនត្ថោ**”តិ។ **បរ**-សទ្ទោ បន អត្ថេវ អញ្ញត្ថោ “អហញ្ចេវ ខោ បន ធម្មំ ទេសេយ្យំ, បរេ ច មេ ន អាជានេយ្យុ”ន្តិអាទីសុ (ទី. និ. ២.៦៤; ម. និ. ១.២៨១; ២.៣៣៧; មហាវ. ៧, ៨) អត្ថិ អធិកត្ថោ “ឥន្ទ្រិយបរោបរិយត្ត”ន្តិអាទីសុ (វិភ. ៨១៤; អ. និ. ១០.២១; ម. និ. ១.១៤៨; បដិ. ម. ១.៦៨; ១.១១១) អត្ថិ បច្ឆាភាគត្ថោ “បរតោ អាគមិស្សតី”តិអាទីសុ។ អត្ថិ បច្ចនីកត្ថោ “ឧប្បន្នំ បរប្បវាទំ សហធម្មេន សុនិគ្គហិតំ និគ្គហេត្វា”តិអាទីសុ (ទី. និ. ២.១៦៨; សំ. និ. ៥.៨២២; អ. និ. ៨.៧០; ឧទា. ៥១) ឥធាបិ បច្ចនីកត្ថោតិ ទស្សេតិ “**បដិវិរុទ្ធា សត្តា**”តិ ឥមិនា។ សាសនស្ស បច្ចនីកភូតា បច្ចត្ថិកា សត្តាតិ អត្ថោ។ ត-សទ្ទោ បរេតិ វុត្តមត្ថំ អវណ្ណភាសនកិរិយាវិសិដ្ឋំ បរាមសតីតិ វុត្តំ “**យេ អវណ្ណំ វទន្តិ, តេស្វ**”តិ។

ននុ តេសំ អាឃាតោ នត្ថិ គុណមហត្តត្តា, អថ កស្មា ឯវំ វុត្តន្តិ ចោទនាលេសំ ទស្សេត្វា តទបនេតិ “**កិញ្ចាបី**”តិអាទិនា។ កិញ្ចាបិ នត្ថិ, អថ ខោ តថាបីតិ អត្ថោ។ **ឆ្លទិសេសុបី**តិ ឯត្ថ **បិ**-សទ្ទោ សម្ភាវនត្ថោ, តេន រតនត្តយនិមិត្តម្បិ អកុសលចិត្តំ ន ឧប្បាទេតព្ពំ, បគេវ វដ្ដាមិសលោកាមិសនិមិត្តន្តិ សម្ភាវេតិ។ បរិយត្តិ

ធម្មោយេវ សទ្ធម្មនយនដ្ឋេន នេត្តីតិ **ធម្មនេត្តិ។ អាហនតី**តិ អាកុសោ យដ្ឋេតិ, ហឹសតិ វា, វិពាធតិ, ឧបតាបេតិ ចាតិ អត្ថោ។ កត្ថចិ “ឯត្ថា”តិ បាឋោ ទិស្សតិ, សោ បច្ឆាលិខិតោ បោរាណបាឋានុគតាយ ដីកាយ វិរោធត្តា, អត្ថយុត្តិយា ច អភាវតោ។ យទិបិ ទោមនស្សាទយោ ច អាហនន្តិ, កោបេយេវ បនាយំ និរុឡ្ហោតិ ទស្សេតិ “**កោបស្សេតំ អធិវចន**”ន្តិ ឥមិនា។ អវយវត្ថេញ្ហិ ទស្សេត្វា តត្ថ បរិយាយេន អត្ថំ ទស្សេន្តោ ឯវមាហ។ **អធិវចន**ន្តិ ច អធិកិច្ច បវត្តំ វចនំ, បសិទ្ធំ វា វចនំ, នាមន្តិ អត្ថោ។ ឯវមិតរេសុបិ។ ឯត្ថ ច សភាវធម្មតោ អញ្ញស្ស កត្តុអភាវជោតនត្ថំ “អាហនតី”តិ កត្តុត្ថេ អាឃាតសទ្ទំ ទស្សេតិ។ អាហនតិ ឯតេន, អាហននមត្តំ វា **អាឃាតោ**តិ ករណភាវត្ថាបិ សម្ភវន្តិយេវ។ “**អប្បតីតា**”តិ ឯតស្សត្ថោ “**អតុដ្ឋា អសោមនស្សិកា**”តិ វុត្តោ, ឥទំ បន បាកដបរិយាយេន អបច្ចយសទ្ទស្ស និព្ពចនទស្សនំ, តម្ពុខេន បន ន បច្ចេតិ តេនាតិ **អប្បច្ចយោ**តិ កាតព្ពំ។ **អភិរាធយតី**តិ សាធយតិ។ **ឯត្ថា**តិ ឯតេសុ តីសុ បទេសុ។ **ទ្វីហី**តិ អាឃាតអនភិរទ្ធិបទេហិ។ **ឯកេនា**តិ អបច្ចយបទេន។ ឯត្ថកេសុ គហិតេសុ តំសម្បយុត្តា អគ្គហិតា សិយុំ, ន ច សក្កា តេបិ អគ្គហិតុំ ឯកុប្បាទាទិសភាវត្តាតិ ចោទនំ វិសោធេតុំ “**តេស**”ន្តិអាទិ វុត្តំ, **តេស**ន្តិ យថាវុត្តានំ សង្ខារក្ខន្ធវេទនាក្ខន្ធេកទេសានំ។ **សេសាន**ន្តិ សញ្ញាវិញ្ញាណាវសិដ្ឋសង្ខារក្ខន្ធេកទេសានំ។ **ករណ**ន្តិ ឧប្បាទនំ។ អាឃាតាទីនញ្ហិ បវត្តិយា បច្ចយសមវាយនំ ឥធ “ករណ”ន្តិ វុត្តំ, តំ បន អត្ថតោ ឧប្បាទនមេវ។ តទនុប្បាទនញ្ហិ សន្ធាយ បាឡិយំ “ន ករណីយា”តិ វុត្តំ។ **បដិក្ខិត្តមេវ** យថារហំ ឯកុប្បាទនិរោធារម្មណវត្ថុភាវតោ។

តត្ថាតិ តស្មិំ មនោបទោសេ។ “**តេសុ អវណ្ណភាសកេសូ**”តិ ឥមិនា អាធារត្ថេ ភុម្មំ ទស្សេតិ។ និមិត្តត្ថេ, ភាវលក្ខណេ វា ឯតំ ភុម្មន្តិ អាហ “**តស្មិំ វា អវណ្ណេ**”តិ។ ន ហិ អគុណោ, និន្ទា វា កោបទោមនស្សានំ អាធារោ សម្ភវតិ តព្ពាសកាយត្តត្តា តេសំ។ **អស្សថា**តិ សត្តមិយា រូបំ ថេ-សទ្ទយោគេន បរិកប្បនវិសយត្តាតិ ទស្សេតិ “**ភវេយ្យាថា**”តិ ឥមិនា។ “ភវេយ្យាថ ចេ, យទិ ភវេយ្យាថា’តិ ច វទន្តោ ‘យថាក្កមំ បុព្ពាបរយោគិនោ ឯតេ សទ្ទា’តិ ញាបេតី”តិ វទន្តិ។ “**កុបិតា កោបេន អនត្តមនា ទោមនស្សេនា**”តិ ឥមិនា “ឯវំ បឋមេន នយេនា”តិអាទិនា វុត្តវចនំ អត្ថន្តរាភាវទស្សនេន សមត្ថេតិ។ “**តុម្ហាក**”ន្តិ ឥមិនា សមានត្ថោ “**តុម្ហ**”ន្តិ ឯកោ សទ្ទោ “អម្ហាក”ន្តិ ឥមិនា សមានត្ថោ “អម្ហ”ន្តិ សទ្ទោ វិយ យថា “តស្មា ហិ អម្ហំ ទហរា ន មីយរេ”តិ (ជា. ១.៩៣) អាហ “**តុម្ហាកំយេវា**”តិ។ អត្ថវសា លិង្គវិបរិយាយោតិ កត្វា “**តាយ ច អនត្តមនតាយា**”តិ វុត្តំ។ “អន្តរាយោ”តិ វុត្តេ សមណធម្មវិសេសានន្តិ អត្ថស្ស បករណតោ វិញ្ញាយមានត្តា, វិញ្ញាយមានត្ថស្ស ច សទ្ទស្ស បយោគេ កាមចារត្តា “**បឋមជ្ឈានាទីនំ អន្តរាយោ**”តិ វុត្តំ។ ឯត្ថ ច “**អន្តរាយោ**”តិ ឥទំ មនោបទោសស្ស អករណីយតាយ ការណវចនំ។ យស្មា តុម្ហាកមេវ តេន កោបាទិនា បឋមជ្ឈានាទីនមន្តរាយោ ភវេយ្យ, តស្មា តេ កោបាទិបរិយាយេន វុត្តា អាឃាតាទយោ ន ករណីយាតិ អធិប្បាយោ, តេន “នាហំ សព្ពញ្ញូ”តិ ឥស្សរភាវេន តុម្ហេ តតោ និវារេមិ, អថ ខោ ឥមិនាវ ការណេនាតិ ទស្សេតិ។ តំ បន ការណវចនំ យស្មា អាទីនវវិភាវនំ ហោតិ, តស្មា “អាទីនវំ ទស្សេន្តោ”តិ ហេដ្ឋា វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

សោ បន មនោបទោសោ ន កេវលំ កាលន្តរភាវិនោយេវ ហិតសុខស្ស អន្តរាយករោ, អថ ខោ តង្ខណបវត្តនារហស្សបិ ហិតសុខស្ស អន្តរាយករោតិ មនោបទោសេ អាទីនវំ ទឡ្ហតរំ កត្វា ទស្សេតុំ “**អបិ នូ**”តិអាទិមាហាតិបិ សម្ពន្ធោ វត្តព្ពោ។ **បរេស**ន្តិ យេ អត្តតោ អញ្ញេ, តេសន្តិ អត្ថោ, ន បន “បរេ អវណ្ណំ ភាសេយ្យុ”ន្តិអាទីសុ វិយ បដិវិរុទ្ធសត្តានន្តិ អាហ “**យេសំ កេសញ្ចី**”តិ។ តទេវត្ថំ សមត្ថេតិ “**កុបិតោ ហី**”តិអាទិនា។ បាឡិយំ សុភាសិតទុព្ភាសិតវចនជាននម្បិ តទត្ថជាននេនេវ សិទ្ធន្តិ អាហ “**សុភាសិតទុព្ភាសិតស្ស អត្ថ**”ន្តិ។

អន្ធតមន្តិ អន្ធភាវករំ តមំ, អតិវិយ វា តមំ។ យំ នរំ សហតេ អភិភវតិ, តស្ស អន្ធតមន្តិ សម្ពន្ធោ។ **យ**ន្តិ វា ភុម្មត្ថេ បច្ចត្តវចនំ, យស្មិំ កាលេ សហតេ, តទា អន្ធតមំ ហោតីតិ អត្ថោ , ការណនិទ្ទេសោ វា, យេន ការណេន សហតេ, តេន អន្ធតមន្តិ។ ឯវំ សតិ យំតំ-សទ្ទានំ និច្ចសម្ពន្ធត្តា “យទា”តិ អជ្ឈាហរិតព្ពំ។ កិរិយាបរាមសនំ វា ឯតំ, “កោធោ សហតេ”តិ យទេតំ កោធស្ស អភិភវនំ វុត្តំ, ឯតំ អន្ធតមន្តិ។ តតោ ច កុទ្ធោ អត្ថំ ន ជានាតិ, កុទ្ធោ ធម្មំ ន បស្សតីតិ យោជេតព្ពំ។ **អត្ថំ ធម្ម**ន្តិ បាឡិអត្ថំ, បាឡិធម្មញ្ច។ **ចិត្តប្បកោបនោ**តិ ចិត្តស្ស បកតិភាវវិជហនេន បទូសកោ។ **អន្តរតោ**តិ អព្ភន្តរតោ, ចិត្តតោ វា កោធវសេន ភយំ ជាតំ។ ន្តិ តថាសភាវំ កោធំ, កោធស្ស វា អនត្ថជននាទិប្បការំ។

សព្ពត្ថាបីតិ សព្ពេសុបិ បឋមទុតិយតតិយនយេសុ។ “អវណ្ណេ បដិបជ្ជិតព្ពាការ”ន្តិ អធិការោ។ អវណ្ណភាសកានមវិសយត្តា “**តត្រា**”តិ បទស្ស តស្មិំ អវណ្ណេតិ អត្ថោវ ទស្សិតោ។ **អភូត**ន្តិ កត្តុភូតំ វចនំ, យំ វចនំ អភូតំ ហោតីតិ អត្ថោ។ **អភូតតោ**តិ បន អភូតតាកិរិយាវ ភាវប្បធានត្តា, ភាវលោបត្តា ចាតិ ទស្សេតិ “**អភូតភាវេនេវា**”តិ ឥមិនា។ “ឥតិបេត”ន្តិអាទិ និព្ពេឋនាការនិទស្សនន្តិ ទស្សេតុំ “**កថ**”ន្តិអាទិ វុត្តំ។ **តត្រា**តិ តស្មិំ វចនេ។ **យោជនា**តិ អធិប្បាយបយោជនា។ **តុណ្ហី**តិ អភាសនត្ថេ និបាតោ, ភាវនបុំសកោ ចេស។

“ឥតិបេតំ អភូត”ន្តិ វត្វា “**យំ តុម្ហេហី**”តិអាទិនា តទត្ថំ វិវរតិ។ **ឥមិនាបីតិ បិ**-សទ្ទេន អនេកវិធំ ការណំ សម្បិណ្ឌេតិ។ ការណសរូបមាហ “**សព្ពញ្ញុយេវា**”តិអាទិនា។ **ឯវ**-សទ្ទោ តីសុបិ បទេសុ យោជេតព្ពោ, សព្ពញ្ញុភាវតោ ន អសព្ពញ្ញូ, ស្វាក្ខាតត្តា ន ទុរក្ខាតោ, សុប្បដិបន្នត្តា ន ទុប្បដិបន្នោតិ ឥមិនាបិ ការណេន និព្ពេឋេតព្ពន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ “កស្មា បន សព្ពញ្ញូ”តិអាទិបដិចោទនាយបិ តំការណទស្សនេន និព្ពេឋេតព្ពមេវាតិ អាហ “**តត្រ ឥទញ្ចិទញ្ច ការណ**”ន្តិ។ **តត្រាតិ** តេសុ សព្ពញ្ញុតាទីសុ។ **ឥទញ្ច ឥទញ្ច ការណ**ន្តិ អនេកវិធេន ការណានុការណំ ទស្សេត្វា “ន សព្ពញ្ញូ”តិអាទិវចនំ និព្ពេឋេតព្ពន្តិ អត្ថោ។ តត្រិទំ ការណំ – សព្ពញ្ញូ ឯវ អម្ហាកំ សត្ថា អវិបរីតធម្មទេសនត្តា។ ស្វាក្ខាតោ ឯវ ធម្មោ ឯកន្តនិយ្យានិកត្តា។ សុប្បដិបន្នោ ឯវ សង្ឃោ សំកិលេសរហិតត្តាតិ។ ការណានុការណទស្សនម្បេត្ថ អសព្ពញ្ញុតាទិវចន-និព្ពេឋនមេវ តថាទស្សនស្ស តេសម្បិ ការណភាវតោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ ការណការណម្បិ ហិ “ការណ”ន្ត្វេវ វុច្ចតិ, បតិដ្ឋានបតិដ្ឋានម្បិ “បតិដ្ឋាន”ន្ត្វេវ យថា “តិណេហិ ភត្តំ សិនិទ្ធំ, បាសាទេ ធម្មមជ្ឈាយតី”តិ។ **ទុតិយំ បទ**ន្តិ “អតច្ឆ”ន្តិ បទំ។ **បឋមស្ស បទស្សា**តិ “អភូត”ន្តិ បទស្ស។ **ចតុត្ថ**ន្តិ “ន ច បនេតំ អម្ហេសុ សំវិជ្ជតី”តិ បទំ។ **តតិយស្សា**តិ “នត្ថិ ចេតំ អម្ហេសូ”តិ បទស្ស។ វិវិធមេកត្ថេយេវ បវត្តំ វចនំ វិវចនំ, តទេវ **វេវចនំ, វចន**ន្តិ វា អត្ថោ សទ្ទេន វចនីយត្ថោ “ភគវាតិ វចនំ សេដ្ឋំ, ភគវាតិ វចនមុត្តម”ន្តិអាទីសុ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.១ ម. និ. អដ្ឋ. ១.១; អ. និ. ១.រូបាទិវគ្គវណ្ណនា; បារា. អដ្ឋ. ១.១) វិយ។ នានាសភាវតោ វិគតំ វចនំ យស្សាតិ **វេវចនំ** វុត្តនយេន, បរិយាយវចនន្តិ អត្ថោ។

ឯត្ថាហ – កស្មា បនេត្ថ បរិយាយវចនំ វុត្តំ, ននុ ឯកេកបទវសេនេវ អធិប្បេតោ អត្ថោ សិទ្ធោ, ឯវំ សិទ្ធេ សតិ កិមេតេន បរិយាយវចនេន។ តទេតញ្ហិ គន្ថគារវាទិអនេកទោសករំ, យទិ ច តំ វត្តព្ពំ សិយា, តទេវ វុត្តំ អស្ស, ន តទញ្ញន្តិ? វុច្ចតេ – ទេសនាកាលេ, ហិ អាយតិញ្ច កស្សចិ កថញ្ចិ តទត្ថបដិវេធនត្ថំ បរិយាយវចនំ វុត្តំ។ ទេសនាបដិគ្គាហកេសុ ហិ យោ តេសំ បរិយាយវចនានំ យំ បុព្ពេ សង្កេតំ ករោតិ “ឥទមិមស្សត្ថស្ស វចន”ន្តិ, តស្ស តេនេវ តទត្ថបដិវេធោ ហោតិ។ អបិច តស្មិំ ខណេ វិក្ខិត្តចិត្តានំ អញ្ញវិហិតានំ វិបរិយាយានំ អញ្ញេន បរិយាយេន តទត្ថាវពោធនត្ថម្បិ បរិយាយវចនំ វុត្តំ។ យញ្ហិ យេ ន សុណន្តិ, តប្បរិហាយនវសេន តេសំ សព្ពថា បរិបុណ្ណស្ស យថាវុត្តស្ស អត្ថស្ស អនវពោធោ សិយា, បរិយាយវចនេ បន វុត្តេ តព្ពសេន បរិបុណ្ណមត្ថាវពោធោ ហោតិ។ អថ វា មន្ទពុទ្ធីនំ បុនប្បុនំ តទត្ថលក្ខណេន អសម្មោហនត្ថំ បរិយាយវចនំ វុត្តំ។ មន្ទពុទ្ធីនញ្ហិ ឯកេនេវ បទេន ឯកត្ថស្ស សល្លក្ខណេន សម្មោហោ ហោតិ, អនេកេន បរិយាយេន បន ឯកត្ថស្ស សល្លក្ខណេន តថាសម្មោហោ ន ហោតិ អនេកប្បវត្តិនិមិត្តេន ឯកត្ថេយេវ បវត្តសទ្ទេន យថាធិប្បេតស្ស អត្ថស្ស និច្ឆិតត្តា។

អបរោ នយោ – “អនេកេបិ អត្ថា សមានព្យញ្ជនា ហោន្តី”តិ យា អត្ថន្តរបរិកប្បនា សិយា, តស្សា បរិវជ្ជនត្ថម្បិ បរិយាយវចនំ វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ អនេកេសម្បិ ហិ អត្ថានំ ឯកបទវចនីយតាវសេន សមានព្យញ្ជនត្តា យថាវុត្តស្ស បទស្ស “អយមត្ថោ នុ ខោ អធិប្បេតោ, ឧទាហុ អយមត្ថោវា”តិ បវត្តំ សោតូនមត្ថន្តរបរិកប្បនំ វេវចនំ អញ្ញមញ្ញំ ភេទករវសេន បរិវជ្ជេតិ។ វុត្តញ្ច –

“នេកត្ថវុត្តិយា សទ្ទោ, ន វិសេសត្ថញាបកោ;
បរិយាយេន យុត្តោ តុ, បរិយាយោ ច ភេទកោ”តិ។

អបរោ នយោ – អនញ្ញស្សាបិ បរិយាយវចនស្ស វចនេ អនេកាហិ តាហិ តាហិ នាមបញ្ញត្តីហិ តេសំ តេសំ អត្ថានំ បញ្ញាបនត្ថម្បិ បរិយាយវចនំ វត្តព្ពំ ហោតិ។ តថា ហិ បរិយាយវចនេ វុត្តេ “ឥមស្សត្ថស្ស ឥទមិទម្បិ នាម”ន្តិ សោតូនំ អនេកធា នាមបញ្ញត្តិវិជាននំ។ តតោ ច តំតំបញ្ញត្តិកោសល្លំ ហោតិ សេយ្យថាបិ និយណ្ឌុសត្ថេ បរិចយតំ។ អបិច ធម្មកថិកានំ តន្តិអត្ថុបនិពន្ធនបរាវពោធនានំ សុខសិទ្ធិយាបិ បរិយាយវចនំ។ តព្ពចនេន ហិ ធម្មទេសកានំ តន្តិអត្ថស្ស អត្តនោ ចិត្តេ ឧបនិពន្ធនេន ឋបនេន បរេសំ សោតូនមវពោធនំ សុខសិទ្ធំ ហោតិ។ អថ វា សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស អត្តនោ ធម្មនិរុត្តិបដិសម្ភិទាសម្បត្តិយា វិភាវនត្ថំ, វេនេយ្យានញ្ច តត្ថ ពីជាវាបនត្ថំ បរិយាយវចនំ ភគវា និទ្ទិសតិ។ តទសម្បត្តិកស្ស ហិ តថាវចនំ ន សម្ភវតិ។ តេន ច បរិយាយវចនេន យថាសុតេន តស្សំ ធម្មនិរុត្តិបដិសម្ភិទាសម្បត្តិយំ តប្បរិចរណេន, តទញ្ញាសុ ចរិតសមុបព្រូហនេន ច បុញ្ញសង្ខាតស្ស ពីជស្ស វបនំ សម្ភវតិ។ កោ ហិ ឦទិសាយ សម្បត្តិយា វិញ្ញាយមានាយ តទេតំ នាភិបត្ថេយ្យាតិ, កឹ វា ពហុនា។ យស្សា ធម្មធាតុយា សុប្បដិវិទ្ធត្តា សម្មាសម្ពុទ្ធោ យថា សព្ពស្មិំ អត្ថេ អប្បដិហតញាណចារោ, តថា សព្ពស្មិំ សទ្ទវោហារេតិ ឯកម្បិ អត្ថំ អនេកេហិ បរិយាយេហិ ពោធេតិ, នត្ថិ តត្ថ ទន្ធាយិតត្តំ វិត្ថាវិតត្តំ, នាបិ ធម្មទេសនាយ ហានិ, អាវេណិកោ ចាយំ ពុទ្ធធម្មោ។ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណស្ស ហិ សុប្បដិវិទិតភាវេន បដិសម្ភិទាញាណេហិ វិយ តេនបិ ញាណេន អត្ថេ, ធម្មេ, និរុត្តិយា ច អប្បដិហតវុត្តិតាយ ពុទ្ធលីឡាយ ឯកម្បិ អត្ថំ អនេកេហិ បរិយាយេហិ ពោធេតិ, ន បន តស្មិំ សទ្ទវោហារេ, តថាពោធនេ វា មន្ទភាវោ សម្មាពោធនស្ស សាធនត្តា, ន ច តេន អត្ថស្ស វិត្ថារភាវោ ឯកស្សេវត្ថស្ស ទេសេតព្ពស្ស សុព្ពិជាននេន

ការណត្តា, នាបិ តព្ពចនេន ធម្មទេសនាហានិ តស្ស ទេសនាសម្បត្តិភាវតោ។ តស្មា សាត្ថកំ បរិយាយវចនំ, ន ចាបិ តំ គន្ថគារវាទិអនេកទោសករន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ យំ បនេតំ វុត្តំ “យទិ ច តំ វត្តព្ពំ សិយា, តទេវ វុត្តំ អស្ស, ន តទញ្ញ”ន្តិ, តម្បិ ន យុត្តំ បយោជនន្តរសម្ភវតោ។ តទេវ ហិ អវត្វា តទញ្ញស្ស វចនេន ទេសនាក្ខណេ សមាហិតចិត្តានម្បិ សម្មទេវ បដិគ្គណ្ហន្តានំ តំតំបទន្តោគធបវត្តិនិមិត្តមាវព្ភ តទត្ថាធិគមោ ហោតិ, ឥតរថា តស្មិំយេវ បទេ បុនប្បុនំ វុត្តេ តេសំ តទត្ថានធិគតតា សិយាតិ។ ហោន្តិ ចេត្ថ –

“យេន កេនចិ អត្ថស្ស, ពោធាយ អញ្ញសទ្ទតោ;
វិក្ខិត្តកមនានម្បិ, បរិយាយកថា កតា។

មន្ទានញ្ច អមូឡ្ហត្ថំ, អត្ថន្តរនិសេធយា;
តំតំនាមនិរុឡ្ហត្ថំ, បរិយាយកថា កតា។

ទេសកានំ សុករត្ថំ, តន្តិអត្ថាវពោធនេ;
ធម្មនិរុត្តិពោធត្ថំ, បរិយាយកថា កតា។

វេនេយ្យានំ តត្ថ តត្ថ ពីជវាបនត្ថញ្ច អត្តនោ;
ធម្មធាតុយា លីឡាយ, បរិយាយកថា កតា។

តទេវ តុ អវត្វាន, តទញ្ញេហិ បពោធនំ;
សម្មាបដិគ្គណ្ហន្តានំ, អត្ថាធិគមាយ កត”ន្តិ។

ឥទំ បន និព្ពេឋនំ ឦទិសេសុយេវ, ន សព្ពត្ថ កាតព្ពន្តិ ទស្សេន្តោ **“ឥទញ្ច”**តិអាទិមាហ។ តត្ថ **អវណ្ណេយេវា**តិ ការណបតិរូបំ វត្វា, អវត្វា វា ទោសបតិដ្ឋាបនវសេន និន្ទាយ ឯវ។ **ន សព្ពត្ថា**តិ ន កេវលំ អក្កោសនខុំសនវម្ភនាទីសុ សព្ពត្ថ និព្ពេឋនំ កាតព្ពន្តិ អត្ថោ។ តទេវត្ថំ **“យទិ ហិ”**តិអាទិនា បាកដំ ករោតិ។ “សាសង្កនីយោ ហោតី”តិ វុត្តំ តថានិព្ពេឋេតព្ពតាយ ការណមេវ **“តស្មា”**តិ បដិនិទ្ទិសតិ។ **“ឱដ្ឋោសី”**តិអាទិ “ន សព្ពត្ថា”តិ ឯតស្ស វិវរណំ។ ជាតិនាមគោត្តកម្មសិប្បអាពាធ លិង្គ កិលេស អាបត្តិ អក្កោសនសង្ខាតេហិ **ទសហិ អក្កោសវត្ថូហិ**។ អធិវាសនមេវ ខន្តិ, ន ទិដ្ឋិនិជ្ឈានក្ខមនាទយោតិ **អធិវាសនខន្តិ**។

៦. ឯវំ អវណ្ណភូមិយា សំវណ្ណនំ កត្វា ឥទានិ វណ្ណភូមិយាបិ សំវណ្ណនំ កាតុមាហ **“ឯវ”**ន្តិអាទិ។ តត្ថ **អវណ្ណភូមិយ**ន្តិ អវណ្ណប្បកាសនដ្ឋានេ។ **តាទិលក្ខណ**ន្តិ ឯត្ថ “បញ្ចហាការេហិ តាទី ឥដ្ឋានិដ្ឋេ តាទី, ចត្តាវីតិ តាទី, តិណ្ណាវីតិ តាទី, មុត្តាវីតិ តាទី, តំនិទ្ទេសា តាទី”តិ (មហានិ. ៣៨) និទ្ទេសនយេន បញ្ចសុ អត្ថេសុ ឥធ បឋមេនត្ថេន តាទី។ តត្រាយំ និទ្ទេសោ –

កថំ អរហា ឥដ្ឋានិដ្ឋេ តាទី, អរហា លាភេបិ តាទី, អលាភេបិ តាទី, យសេបិ, អយសេបិ, បសំសាយបិ, និន្ទាយបិ, សុខេបិ , ទុក្ខេបិ តាទី, ឯកញ្ចេ ពាហំ គន្ធេន លិម្បេយ្យុំ, ឯកញ្ចេ ពាហំ វាសិយា តច្ឆេយ្យុំ, អមុស្មិំ នត្ថិ រាគោ, អមុស្មិំ នត្ថិ បដិឃោ , អនុនយបដិឃវិប្បហីនោ ឧគ្ឃាដិនិគ្ឃាដិវីតិវត្តោ, អនុរោធវិរោធសមតិក្កន្តោ, ឯវំ អរហា ឥដ្ឋានិដ្ឋេ តាទីតិ (មហានិ. ៣៨)។

វចនត្ថោ បន តមិវ ទិស្សតីតិ **តាទី,** ឥដ្ឋមិវ អនិដ្ឋម្បិ បស្សតីតិ អត្ថោ។ តស្ស លក្ខណំ **តាទិលក្ខណំ,** ឥដ្ឋានិដ្ឋេសុ សមបេក្ខនសភាវោ។ អថ វា តមិវ ទិស្សតេ **តាទី,** សោ ឯវ សភាវោ, តទេវ លក្ខណំ **តាទិលក្ខណ**ន្តិ។ វណ្ណភូមិយំ តាទិលក្ខណំ ទស្សេតុន្តិ សម្ពន្ធោ។ **បរ**-សទ្ទោ អញ្ញត្ថេតិ អាហ **“យេ កេចី”**តិអាទិ។ អានន្ទន្តិ តុស្សំ បមោទន្តិ តំសមង្គិនោ សត្តា ឯតេនាតិ អានន្ទសទ្ទស្ស ករណត្ថតំ ទស្សេតិ។ សោភនមនោ **សុមនោ,** ចិត្តំ, សោភនំ វា មនោ យស្សាតិ **សុមនោ,** តំសមង្គីបុគ្គលោ។ ននុ ច ចិត្តវាចកភាវេ សតិ ចេតសិកសុខស្ស ភាវត្ថតា យុត្តា, បុគ្គលវាចកភាវេ បន ចិត្តមេវ ភាវត្ថោ សិយា, ន ចេតសិកសុខំ, សុមនសទ្ទស្ស ទព្ពនិមិត្តំ បតិបវត្តត្តា យថា “ទណ្ឌិត្តំ សិខិត្ត”ន្តិអាទីតិ? សច្ចមេតំ ទព្ពេ អបេក្ខិតេ, ឥធ បន តទនបេក្ខិត្វា តេន ទព្ពេន យុត្តំ មូលនិមិត្តភូតំ ចេតសិកសុខមេវ អបេក្ខិត្វា សុមនសទ្ទោ បវត្តោ, តស្មា ឯត្ថាបិ ចេតសិកសុខមេវ ភាវត្ថោ សម្ភវតិ, តេនាហ **“ចេតសិកសុខស្សេតំ អធិវចន”**ន្តិ។ ឯតេន ហិ វចនេន តទញ្ញចេតសិកានម្បិ ចិត្តបដិពទ្ធត្តា, ចិត្តកិរិយត្តា ច យថាសម្ភវំ សោមនស្សភាវោ អាបជ្ជតីតិ ចោទនំ នាបជ្ជតេវ រុឡ្ហិសទ្ទត្តា តស្ស យថា “បង្កជ”ន្តិ បរិហរតិ។ ឧព្ពិលយតីតិ ឧព្ពិលំ, ភិន្ទតិ បុរិមាវត្ថាយ វិសេសំ អាបជ្ជតីតិ អត្ថោ។ តទេវ **ឧព្ពិលាវិតំ** បច្ចយន្តរាគមាទិវសេន។ ឧទ្ធំ បលវតីតិ វា **ឧព្ពិលាវិតំ** អការានំ ឥការំ, អាការញ្ច កត្វា, ចិត្តមេវ

“ចេតសោ”តិ វុត្តត្ថា។ តទ្ធិតេ បន សិទ្ធេ តំ អព្យតិរិត្តំ តស្មិំ បទេ វចនីយស្ស សាមញ្ញភាវតោ, តស្ស វា សទ្ទស្ស នាមបទត្តា, តស្មា កស្សាតិ សម្ពន្ធីវិសេសានុយោគេ “ចេតសោ”តិ វុត្តន្តិ ទស្សេតុំ “**កស្សា**”តិអាទិ វុត្តំ។ ឯស នយោ ឦទិសេសុ។ យាយ ឧប្បន្នាយ កាយចិត្តំ វាតបូរិតភស្តា វិយ ឧទ្ធុមាយនាការប្បត្តំ ហោតិ តស្សា គេហសិតាយ ឱទគ្យបីតិយា ឯតំ អធិវចនន្តិ សរូបំ ទស្សេតិ “**ឧទ្ធច្ចាវហាយា**”តិអាទិនា។ **ឧទ្ធច្ចាវហាយា**តិ ឧទ្ធតភាវាវហាយ។ ឧប្បិលាបេតិ ចិត្តំ ឧប្បិលាវិតំ ករោតីតិ **ឧព្ពិលាបនា**, សា ឯវ បីតិ, តស្សា។ ខន្ធវសេន ធម្មវិសេសត្តំ អាហ “**ឥធាបិ**”តិអាទិនា។ អវណ្ណភូមិមបេក្ខាយ អបិ-សទ្ទោ “អយម្បិ បារាជិកោ”តិអាទីសុ (បារា. ១.៨៩, ៩១, ១៦៧, ១៧១, ១៩៥, ១៩៧) វិយ, ឥធ ច កិញ្ចាបិ តេសំ ភិក្ខូនំ ឧព្ពិលាវិតមេវ នត្ថិ, អថ ខោ អាយតឹ កុលបុត្តានំ ឯទិសេសុបិ ឋានេសុ អកុសលុប្បត្តឹ បដិសេធេន្តោ ធម្មនេត្តឹ ឋបេតីតិ។ **ទ្វីហិ បទេហិ សង្ខារក្ខន្ធោ, ឯកេន វេទនាក្ខន្ធោ វុត្តោ**តិ ឯត្ថាបិ “តេសំ វសេន សេសានំ សម្បយុត្តធម្មានំ ករណំ បដិក្ខិត្តមេវា”តិ ច អដ្ឋកថាយំ វុត្តនយេន សក្កា វិញ្ញាតុន្តិ ន វុត្តំ។ “បិ-សទ្ទោ សម្ភាវនត្ថោ”តិអាទិនា វុត្តនយេន ចេត្ថ អត្ថោ យថាសម្ភវំ វេទិតព្ពោ។

តុម្ហំយេវស្ស តេន អន្តរាយោតិ ឯត្ថាបិ “**អន្តរាយោ**”តិ ឥទំ “ឧព្ពិលាវិតត្តស្ស អករណីយតាការណវចន”តិអាទិនា ហេដ្ឋា អវណ្ណបក្ខេ អម្ហេហិ វុត្តនយានុសារេន អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ ឯត្ថ ច “អានន្ទិនោ ឧព្ពិលាវិតា”តិ ទីបិតំ បីតិមេវ គហេត្វា “**តេន ឧព្ពិលាវិតត្តេនា**”តិ វចនំ សោមនស្សរហិតាយ បីតិយា អភាវតោ តព្ពចនេនេវ “សុមនា”តិ ទីបិតំ សោមនស្សម្បិ សិទ្ធមេវាតិ កត្វា វុត្តំ។ អថ វា សោមនស្សស្ស អន្តរាយករតា បាកដា, ន តថា បីតិយាតិ ឯវំ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ **កស្មា បនេត**ន្តិ យថាវុត្តំ អត្ថំ អវិភាគតោ មនសិ កត្វា ចោទេតិ។ អាចរិយោ “**សច្ច**”ន្តិ តមត្ថំ បដិជានិត្វា “**តំ បនា**”តិអាទិនា វិភជ្ជព្យាករណវសេន បរិហរតិ។

តត្ថ **ឯត**ន្តិ អានន្ទាទីនមករណីយតាវចនំ, ននុ ភគវតា វណ្ណិតន្តិ សម្ពន្ធោ។ **ពុទ្ធោតិ កិត្តយន្តស្សា**តិ “ពុទ្ធោ”តិ វចនំ គុណានុស្សរណវសេន កថេន្តស្ស សាធុជនស្ស។ **កសិណេនា**តិ កសិណតាយ សកលភាវេន។ **ជម្ពុទីបស្សា**តិ ចេតស្ស អវយវភាវេន សម្ពន្ធីវចនំ។ អបរេ បន “**ជម្ពុទីបស្សា**តិ ករណវចនត្ថេ សាមិវចន”តិ វទន្តិ, តេសំ មតេន កសិណជម្ពុទីបសទ្ទានំ សមានាធិករណភាវោ ទដ្ឋព្ពោ, ករណវចនញ្ច និស្សក្កត្ថេ។ បគេវ ឯកទេសតោ បនាតិ **អបិ**-សទ្ទោ សម្ភាវនេ។ **អាទិ**-សទ្ទេន ចេត្ថ –

“មា សោចិ ឧទាយិ, អានន្ទោ អវីតរាគោ កាលំ ករេយ្យ, តេន ចិត្តប្បសាទេន សត្តក្ខត្តុំ ទេវរជ្ជំ ការេយ្យ, សត្តក្ខត្តុំ ឥមស្មិំយេវ ជម្ពុទីបេ មហារជ្ជំ ការេយ្យ, អបិច ឧទាយិ អានន្ទោ ទិដ្ឋេវ ធម្មេ បរិនិព្ពាយិស្សតី”តិអាទិសុត្តំ (អ. និ. ៣.៨១) –

សង្គហិតំ។ ន្តិ សុត្តន្តរេ វុត្តំ បីតិសោមនស្សំ។ **នេក្ខម្មស្សិត**ន្តិ កាមតោ និក្ខមនេ កុសលធម្មេ និស្សិតំ។ **ឥធា**តិ ឥមស្មិំ សុត្តេ។ **គេហស្សិត**ន្តិ គេហវាសីនំ សមុទាចិណ្ណតោ គេហសង្ខាតេ កាមគុណេ និស្សិតំ។ កស្មា តទេវិធាធិប្បេតន្តិ អាហ “**ឥទញ្ហិ**”តិអាទិ។ “អាយស្មតោ ឆន្នស្ស ឧប្បន្នសទិស”ន្តិ វុត្តមត្ថំ បាកដំ កាតុំ, សមត្ថេតុំ វា “**តេនេវា**”តិអាទិ វុត្តំ។ **វិសេសំ និព្ពត្តេតុំ នាសក្ខិ** ភគវតិ, ធម្មេ ច បវត្តគេហស្សិតបេមតាយ។ **បរិនិព្ពានកាលេ**តិ បរិនិព្ពានាសន្នកាលេ ភគវតា បញ្ញត្តេន តជ្ជិតោតិ វា សម្ពន្ធោ។ **បរិនិព្ពានកាលេ**តិ វា ភគវតោ បរិនិព្ពុតកាលេ សង្ឃេន តជ្ជិតោ និព្ពត្តេតីតិ វា សម្ពន្ធោ។ **ព្រហ្មទណ្ឌេនា**តិ “ភិក្ខូហិ ឥត្ថន្នាមោ នេវ វត្តព្ពោ, ន ឱវទិតព្ពោ, នានុសាសិតព្ពោ”តិ (ចូឡវ. ៤៤៥) កតេន ព្រហ្មទណ្ឌេន។ **តជ្ជិតោ**តិ សំវេជិតោ។ **តស្មា**តិ យស្មា គេហស្សិតបីតិសោមនស្សំ ឈានាទីនំ អន្តរាយករំ, តស្មា។ វុត្តញ្ហេតំ ភគវតា **សក្កបញ្ហសុត្តេ** “សោមនស្សំបាហំ ទេវានមិន្ទ, ទុវិធេន វទាមិ សេវិតព្ពម្បិ អសេវិតព្ពម្បី”តិ (ទី. និ. ២.៣៥៩)។

“**អយញ្ហិ**”តិអាទិនា តទេវត្ថំ ការណតោ សមត្ថេតិ។ រាគសហិតត្តា ហិ សា អន្តរាយករាតិ។ ឯត្ថ បន “ឥទញ្ហិ រាគសញ្ហិតំ បីតិសោមនស្ស”ន្តិ វត្តព្ពំ សិយា, តថាបិ បីតិគ្គហណេន សោមនស្សម្បិ គហិតមេវ ហោតិ សោមនស្សរហិតាយ បីតិយា អភាវតោតិ ហេដ្ឋា វុត្តនយេន បីតិយេវ គហិតា។ អបិច សេវិតព្ពាសេវិតព្ពវិភាគស្ស សុត្តេ វចនតោ សោមនស្សស្ស បាកដោ អន្តរាយករភាវោ, ន តថា បីតិយាតិ សាយេវ រាគសហិតត្តេន វិសេសេត្វា វុត្តា។ អវណ្ណភូមិយា សទ្ធឹ សម្ពន្ធិត្វា បាកដំ កាតុំ “**លោភោ ចា**”តិអាទិ វុត្តំ។ **កោធសទិសោវា**តិ អវណ្ណភូមិយំ វុត្តកោធសទិសោ ឯវ។ “**លុទ្ធោ**”តិអាទិគាថានំ “កុទ្ធោ”តិអាទិគាថាសុ វុត្តនយេន អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។

“មមំ វា ភិក្ខវេ បរេ វណ្ណំ ភាសេយ្យុំ, ធម្មស្ស វា វណ្ណំ ភាសេយ្យុំ, សង្ឃស្ស វា វណ្ណំ ភាសេយ្យុំ, តត្រ ចេ តុម្ហេ អស្សថ អានន្ទិនោ សុមនា ឧព្ពិលាវិតា , អបិ នុ តុម្ហេ បរេសំ សុភាសិតទុព្ភាសិតំ អាជានេយ្យាថាតិ? នោ ហេតំ ភន្តេ”តិ អយំ តតិយវារោ នាម អវណ្ណភូមិយំ វុត្តនយវសេន តតិយវារដ្ឋានេ នីហរិតព្ពត្តា, សោ ទេសនា

កាលេ តេន វារេន ពោធេតព្ពបុគ្គលាភាវតោ ទេសនាយ **អនាគតោបិ** តទត្ថសម្ភវតោ **អត្ថតោ អាគតោយេវ។** យថា តំ វិត្ថារវសេន កថាវត្ថុប្បការណន្តិ ទស្សេតុំ **“តតិយវារោ បនា”**តិអាទិ វុត្តំ, ឯតេន សំវណ្ណនាកាលេ តថាពុជ្ឈនកសត្តានំ វសេន សោ វារោ អានេត្វា សំវណ្ណេតព្ពោតិ ទស្សេតិ។ **“យថេវ ហី”**តិអាទិនា តទេវត្ថសម្ភវំ វិភាវេតិ។ កុទ្ធោ អត្ថំ ន ជានាតិ យថេវាតិ សម្ពន្ធោ។

បដិបជ្ជិតព្ពាការទស្សនវារេតិ យថាវុត្តំ តតិយវារំ ឧបាទាយ វុត្តព្ពេ ចតុត្ថវារេ។ “តុម្ហាកំ សត្ថា”តិ វចនតោ បភុតិ យាវ “តមិនាបិ ការណេន តថ្វា”ន្តិ វចនំ, តាវ យោជនា។ **“សោ ហិ ភគវា”**តិអាទិ តព្ពិវរណំ។ តត្ថ **តតិបីតិ** តមិនាបិ ការណេន។ វិត្ថារោ វិសុទ្ធិមគ្គេ (វិសុទ្ធិ. ១២៣ អាទយោ) “អនាបត្តិ ឧបសម្បន្នស្ស ភូតំ អារោចេតី”តិ (បាចិ. ៧៧) វុត្តេបិ សភាគានមេវ អារោចនំ យុត្តន្តិ អាហ **“សភាគានំ ភិក្ខូនំយេវ បដិជានិតព្ព”**ន្តិ។ តេយេវ ហិ តស្ស អត្ថកាមា, សទ្ទេយ្យវចនត្តញ្ច មញ្ញន្តិ, តតោ ច “សាសនស្ស អមោឃតា ទីបិតា ហោតី”តិ វុត្តត្ថសមត្ថនំ សិយា។ **“ឯវញ្ហី”**តិអាទិ ការណវចនំ។ បាបិច្ឆតា ចេវ បរិវជ្ជិតា, កត្តភូតា វា សា, ហោតីតិ សម្ពន្ធោ។ **អមោឃតា**តិ និយ្យានិកភាវេន អតុច្ឆតា។ **វុត្តនយេនា**តិ “តត្រ តុម្ហេហីតិ តស្មិំ វណ្ណេ តុម្ហេហី”តិអាទិនា ចេវ “ទុតិយំ បទំ បឋមស្ស បទស្ស, ចតុត្ថញ្ច តតិយស្ស វេវចន”ន្តិអាទិនា ច វុត្តនយេន។

ចូឡសីលវណ្ណនា

៧. កោ អនុសន្ធីតិ បុច្ឆា “ននុ ឯត្តកេនេវ យថាវុត្តេហិ អវណ្ណវណ្ណេហិ សម្ពន្ធា ទេសនាមត្ថកំ បត្តា”តិ អនុយោគសម្ភវតោ កតា។ **វណ្ណេន ច អវណ្ណេន ចា**តិ តទុភយបទេន។ អត្ថនិទ្ទេសោ វិយ ហិ សទ្ទនិទ្ទេសោបីតិ អក្ខរចិន្តកា។ អថ វា តថាភាសនស្ស ការណត្តា, កោដ្ឋាសត្តា ច **“បទេហី”**តិ វុត្តំ។ **អវណ្ណេន ច វណ្ណេន ចា**តិ បន អគុណគុណវសេន, និន្ទាបសំសាវសេន ច សរូបទស្សនំ។ **“និវត្តោ** អមូលកតាយ វិស្សជ្ជេតព្ពតាភាវតោ”តិ (ទី. និ. ដី. ១.៧) **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន** វុត្តំ។ តំ វិត្ថារេត្វា ទេសនាយ ពោធេតព្ពបុគ្គលាភាវតោ ឯត្តកាវ សា យុត្តរូបាតិ ភគវតោ អជ្ឈាសយេនេវ អទេសនាភាវេន **និវត្តោ,** យថា តំ វណ្ណភូមិយំ តតិយវារោតិបិ ទដ្ឋព្ពំ។ តថា ពោធេតព្ពបុគ្គលសម្ភវេន វិស្សជ្ជេតព្ពតាយ អធិគតភាវតោ **អនុវត្តតិយេវ។ ឥតិបេតំ ភូតន្តិ** ឯត្ថ **ឥតិ-**សទ្ទោ អាទិអត្ថោ តទុបរិបិ អនុវត្តកត្តា, តេន វក្ខតិ **“ឥធ បនា”**តិអាទិ។ ឯត្តាវតា អយំ វណ្ណានុសន្ធីតិ ទស្សេត្វា ទុវិធេសុ បន តេសុ វណ្ណេសុ ព្រហ្មទត្តស្ស វណ្ណានុសន្ធីតិ ទស្សេន្តោ **“សោ បនា”**តិអាទិមាហ។ **ឧបរិ សុញ្ញតាបកាសនេ អនុសន្ធី ទស្សេស្សតិ** “អត្ថិ ភិក្ខវេ”តិអាទិនា (ទី. និ. ១.២៨)។

ឯវំ បុច្ឆាវិស្សជ្ជនាមុខេន សមុទាយត្ថំ វត្វា ឥទានិ អវយវត្ថំ ទស្សេតិ **“តត្ថា”**តិអាទិនា។ អប្បមេវ បរិតោ សមន្តតោ ខណ្ឌិតត្តា **បរិត្តំ** នាមាតិ អាហ **“អប្បមត្តកន្តិ បរិត្តស្ស នាម”**ន្តិ។ **មត្តា វុច្ចតិ បមាណំ** មីយតេ បរិមីយតេតិ កត្វា។ សមាសន្តកការេន **អប្បមត្តកំ** យថា “ពហុបុត្តកោ”តិ, ឯវំ **ឱរមត្តកេបិ។** ឯតេនេវ “អប្បា មត្តា **អប្បមត្តា,** សា ឯតស្សាតិ **អប្បមត្តក**”ន្តិអាទិនា កបច្ចយស្ស សាត្ថកតម្បិ ទស្សេតិ អត្ថតោ អភិន្នត្តា។ មត្តកសទ្ទស្ស អនត្ថកភាវតោ **សីលមេវ សីលមត្តកំ។ អនត្ថកភាវោ**តិ ច សកត្ថតា បុរិមបទត្ថេយេវ បវត្តនតោ។ ន ហិ សទ្ទា កេវលំ អនត្ថកា ភវន្តីតិ អក្ខរចិន្តកា។ ននុ ច ភគវតោ បារមិតានុភាវេន និរត្ថកមេកក្ខរម្បិ មុខវរំ នារោហតិ, សកលញ្ច បរិយត្តិសាសនំ បទេ បទេ ចតុសច្ចប្បកាសនន្តិ វុត្តំ, កថំ តស្ស អនត្ថកតា សម្ភវតីតិ? សច្ចំ, តម្បិ បទន្តរាភិហិតស្ស អត្ថស្ស វិសេសនវសេន តទភិហិតំ អត្ថំ វទតិ ឯវ, សោ បន អត្ថោ វិនាបិ តេន បទន្តរេនេវ សក្កា វិញ្ញាតុន្តិ អនត្ថកមិច្ចេវ វុត្តន្តិ។ ននុ អវោចុម្ហ “អនត្ថកភាវោ...បេ.... បវត្តនតោ”តិ។ អបិច វិនេយ្យជ្ឈាសយានុរូបវសេន ភគវតោ ទេសនា បវត្តតិ, វិនេយ្យា ច អនាទិមតិសំសារេ លោកិយេសុយេវ សទ្ទេសុ បរិភាវិតចិត្តា, លោកេ ច អសតិបិ អត្ថន្តរាវពោធេ វាចាសិលិដ្ឋតាទិវសេន សទ្ទបយោគោ ទិស្សតិ “លព្ភតិ បលព្ភតិ, ខញ្ជតិ និខញ្ជតិ, អាគច្ឆតិ បច្ចាគច្ឆតី”តិអាទិនា។ តថាបរិចិតានញ្ច តថាវិធេនេវ សទ្ទបយោគេន អត្ថាវគមោ សុខោ ហោតីតិ អនត្ថកសទ្ទបយោគោ វុត្តោតិ។ ឯវំ សព្ពត្ថ។ ហោតិ ចេត្ថ –

> “បទន្តរវចនីយ-ស្សត្ថស្ស វិសេសនាយ;
> ពោធនាយ វិនេយ្យានំ, តថានត្ថបទំ វទេ”តិ។

អថ វា **សីលមត្តក**ន្តិ ឯត្ថ **មត្ត-**សទ្ទោ វិសេសនិវត្តិអត្ថោ “អវិតក្កវិចារមត្តា ធម្មា (ធ. ស. តិកមាតិកា) មនោមត្តា ធាតុ មនោធាតូ”តិ (ធ. ស. មូលដី. ៤៩៩) ច អាទីសុ វិយ។ “អប្បមត្តកំ ឱរមត្តក”ន្តិ បទទ្វយេន សាមញ្ញតោ វុត្តោយេវ ហិ អត្ថោ “សីលមត្តក”ន្តិ បទេន វិសេសតោ វុត្តោ, តេន ច សីលំ ឯវ សីលមត្តំ, តទេវ សីលមត្តកន្តិ និព្ពចនំ កាតព្ពន្តិ ទស្សេតុំ **“សីលមេវ សីលមត្តក”**ន្តិ វុត្តំ។

អយំ បន អដ្ឋកថាមុត្តកោ នយោ – **ឱរមត្តកន្តិ** ឯត្ថ ឱរន្តិ អបារភាគោ “ឱរតោ ភោគំ (មហាវ. ៦៦) ឱរំ បារ”ន្តិអាទីសុ វិយ។ អថ វា ហេដ្ឋាអត្ថោ ឱរសទ្ទោ ឱរំ អាគមនាយ យេ បច្ចយា, តេ ឱរម្ភាគិយានិ សំយោជនានីតិអាទីសុ វិយ។ សីលញ្ហិ សមាធិបញ្ញាយោ អបេក្ខិត្វា អបារភាគេ, ហេដ្ឋាភាគេ ច ហោតិ, ឧភយត្ថាបិ “ឱរេ បវត្តំ មត្តំ យស្សា”តិអាទិនា វិគ្គហោ។ **សីលមត្តកន្តិ** ឯត្ថាបិ **មត្ត**សទ្ទោ អមហត្ថវាចកោ “ភេសជ្ជមត្តា”តិអាទីសុ វិយ។ អថ វា សីលេបិ តទេកទេសស្សេវ សង្គហណត្ថំ អមហត្ថវាចកោ ឯត្ថ មត្តសទ្ទោ វុត្តោ។ តថា ហិ ឥន្ទ្រិយសំវរបច្ចយសន្និស្សិតសីលានិ ឥធ ទេសនំ អនារូឡ្ហានិ។ កស្មាតិ ចេ? យស្មា តានិ បាតិមោក្ខសំវរអាជីវបារិសុទ្ធិសីលានិ វិយ ន សព្ពបុថុជ្ជនេសុ បាកដានីតិ។ **មត្តន្តិ** ចេត្ថ វិសេសនិវត្តិអត្ថេ នបុំសកលិង្គំ។ បមាណប្បកត្ថេសុ បន “មត្ត”ន្តិ វា “មត្តា”តិ វា នបុំសកិត្ថិលិង្គំ។

“ឥទំ វុត្តំ ហោតី”តិអាទិនា សហ យោជនាយ បិណ្ឌត្ថំ ទស្សេតិ។ យេន សីលេន វទេយ្យ, ឯតំ សីលមត្តកំ នាមាតិ សម្ពន្ធោ។ **“វណ្ណំ វទាមីតិ ឧស្សាហំ កត្វាបី”**តិ ឥទំ “វណ្ណំ វទមានោ”តិ ឯតស្ស វិវរណំ។ ឯតេន ហិ “ឯកបុគ្គលោ ភិក្ខវេ, លោកេ ឧប្បជ្ជមានោ ឧប្បជ្ជតី”តិអាទីសុ (អ. និ. ១.១៧០) វិយ មានសទ្ទស្ស សាមត្ថិយត្ថតំ ទស្សេតិ។ “ឧស្សាហំ កុរុមានោ”តិ អវត្វា “កត្វា”តិ ច វចនំ ត្វាទិបច្ចយន្តបទានម្បិ មានន្តបច្ចយន្តបទានម្បិ បរកិរិយាបេក្ខមេវាតិ ទស្សនត្ថំ។ **“តត្ថ សិយា”**តិអាទិនា សន្ទាយភាសិតមត្ថំ អជានិត្វា នីតត្ថមេវ គហេត្វា សុត្តន្តរវិរោធិតំ មញ្ញមានស្ស កស្សចិ វិទិសី ចោទនា សិយាតិ ទស្សេតិ។ **តត្ថាតិ** តស្មិំ “អប្បមត្តកំ ខោ បនេត”ន្តិអាទិវចនេ (ទី. និ. ១.៧)។ កម្មដ្ឋានភាវនេ យុញ្ជតិ សីលេនាតិ **យោគី,** តស្ស។

អលង្ករណំ វិភូសនំ **អលង្ការោ,** បសាធនកិរិយា។ អលំ ករោតិ ឯតេនេវាតិ វា **អលង្ការោ,** កុណ្ឌលាទិបសាធនំ។ មណ្ឌីយតេ **មណ្ឌនំ,** ឩនដ្ឋានបូរណំ។ មណ្ឌីយតិ ឯតេនាតិ វា **មណ្ឌនំ,** មុខចុណ្ណាទិឩនបូរណោបករណំ។ ឥធ បន សទិសវោហារេន, តទ្ធិតវសេន វា សីលមេវ តថា វុត្តំ។ **មណ្ឌនេ**តិ មណ្ឌនហេតុ, មណ្ឌនកិរិយានិមិត្តំ គតោតិ អត្ថោ។ អថ វា មណ្ឌតិ សីលេនាតិ **មណ្ឌនោ,** មណ្ឌនជាតិកោ បុរិសោ។ ពហុម្ហិ ចេតំ ជាត្យាបេក្ខាយ ឯកវចនំ។ ឧព្ពាហនត្ថេបិ ហិ ឯកវចនមិច្ឆន្តិ កេចិ, តទយុត្តមេវ សទ្ទសត្ថេ អនាគតត្តា, អត្ថយុត្តិយា ច អភាវតោ។ កថញ្ហិ ឯកវចននិទ្ទិដ្ឋតោ ឧព្ពាហនករណំ យុត្តំ សិយា ឯកស្មឹ យេវត្ថេ ឧព្ពាហិតព្ពស្ស អញ្ញស្សត្ថស្ស អភាវតោ។ តស្មា វិបល្លាសវសេន ពហ្វត្ថេ ឥទំ ឯកវចនំ ទដ្ឋព្ពំ, មណ្ឌនសីលេសូតិ អត្ថោ។ **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេនបិ** ហិ អយមេវីធ វិនិច្ឆយោ (ទី. និ. ដី. ១.៧) វុត្តោ។ **អគ្គតន្តិ** ឧត្តមភាវំ។

អស្សំ ភវិស្សាមីតិ អាកង្ខេយ្យាតិ សម្ពន្ធោ។ **អស្សាតិ** ភវេយ្យ។ **បរិបូរការី**តិ ចេត្ថ **ឥតិ**-សទ្ទោ អាទិអត្ថោ, បការត្ថោ វា, តេន សកលម្បិ សីលថោមនសុត្តំ ទស្សេតិ។

កិកីវ អណ្ឌន្តិ ឯត្ថាបិ តទត្ថេន **ឥតិ**-សទ្ទេន –

> “កិកីវ អណ្ឌំ ចមរីវ វាលធិំ,
> បិយំវ បុត្តំ នយនំវ ឯកកំ;
> តថេវ សីលំ អនុរក្ខមានា,
> សុបេសលា ហោថ សទា សគារវា”តិ។ (វិសុទ្ធិ. ១.១៩); –

គាថំ សង្គណ្ហាតិ។ “បុប្ផគន្ធោ”តិ វត្វា តទេកទេសេន ទស្សេតុំ **“ន ចន្ទន”**ន្តិអាទិ វុត្តំ។ ចន្ទនំ តគរំ មល្លិកាតិ ហិ តំសហចរណតោ តេសំ គន្ធោវ វុត្តោ។ **បុប្ផគន្ធោ**តិ ច បុប្ផញ្ច តទវសេសោ គន្ធោ ចាតិ អត្ថោ។ តគរមល្លិកាហិ វា អវសិដ្ឋោ “បុប្ផគន្ធោ”តិ វុត្តោ។ **សតញ្ច គន្ធោ**តិ ឯត្ថ សីលមេវ សទិសវោហារេន វា តទ្ធិតវសេន វា គន្ធោ។ សីលនិពន្ធនោ វា ថុតិឃោសោ វុត្តនយេន “គន្ធោ”តិ អធិប្បេតោ។ សីលញ្ហិ កិត្តិយា និមិត្តំ។ យថាហ “សីលវតោ កល្យាណោ កិត្តិសទ្ទោ អព្ភុគ្គច្ឆតី”តិ (ទី. និ. ២.១៥០; ៣.៣១៦; អ. និ. ៥.២១៣; មហាវ. ៧៨៥; ឧទា. ៧៦)។ **សប្បុរិសោ បវាយតិ** បការេហិ គន្ធតិ តស្ស គន្ធូបករុក្ខបដិភាគត្តា។

វស្សិកីតិ សុមនបុប្ផំ, **“វស្សិក”**ន្តិបិ បាឋោ, តទត្ថោវ។ គន្ធា ឯវ **គន្ធជាតា,** គន្ធប្បការា វា។ **យ្វាយន្តិ** យទិទំ, ឧត្តមោ គន្ធោ វាតីតិ សម្ពន្ធោ។

សម្មទញ្ញា វិមុត្តានន្តិ សម្មា អញ្ញាយ ជានិត្វា, អគ្គមគ្គេន វា វិមុត្តានំ។ **មគ្គំ ន វិន្ទតី**តិ ការណំ ន លភតិ, ន ជានាតិ វា។

“**សីលេ បតិដ្ឋាយា**”តិ គាថាយ បដិសន្ធិបញ្ញាយ **សបញ្ញោ អាតាបី** វីរិយវា បារិហារិកបញ្ញាយ **និបកោ** នរសង្ខាតោ **ភិក្ខុ** សីលេ បតិដ្ឋាយ **ចិត្តំ** តប្បធានេន វុត្តំ សមាធី ភាវយំ ភាវយន្តោ ភាវនាហេតុ តថា **បញ្ញំ** វិបស្សនញ្ច **ឥមំ** អន្តោជដាពាហិជដាសង្ខាតំ **ជដំ វិជដយេ** វិជដេយ្យ វិជដិតុំ សមត្ថោយ្យាតិ សង្ខេបត្ថោ។

បថវិំ និស្សាយាតិ បថវិំ រសក្កហណវសេន និស្សាយ, សីលស្មិំ បន បរិបូរណវសេន និស្សាយ បតិដ្ឋានំ ទដ្ឋព្ពំ។

អប្បកមហន្តតាយ បារាបារាទិ វិយ ឧបនិធាបញ្ញត្តិភាវតោ អញ្ញមញ្ញំ ឧបនិធាយ អាហាតិ វិស្សជ្ជេតុំ “**ឧបរិ គុណេ ឧបនិធាយា**”តិ វុត្តំ។ **សីលញ្ហី**តិ ឯត្ថ **ហិ**-សទ្ទោ ការណត្ថោ, តេនិទំ ការណំ ទស្សេតិ “យស្មា សីលំ កិញ្ចាបិ បតិដ្ឋាភាវេន សមាធិស្ស ពហូបការំ, បភាវាទិគុណវិសេសេ បនស្ស ឧបនិធាយ កលម្បិ ភាគំ ន ឧបេតិ, តថា សមាធិ ច បញ្ញាយា”តិ។ តេនេវាហ “**តស្មា**”តិអាទិ។ **ន បាបុណាតី**តិ គុណសមភាវេន ន សម្បាបុណាតិ, ន សមេតីតិ វុត្តំ ហោតិ។ **ឧបរិមន្តិ** សមាធិបញ្ញំ។ **ឧបនិធាយា**តិ ឧបត្ថម្ភំ កត្វា។ តញ្ហិ តាទិសាយ បញ្ញត្តិយា ឧបត្ថម្ភនំ ហោតិ។ **ហេដ្ឋិមន្តិ** សីលសមាធិទ្វយំ។

“**កថ**”ន្តិអាទិ វិត្ថារវចនំ។ កណ្ឌម្ពមូលិកបាដិហារិយកថនញ្ចេត្ថ យថាកថញ្ចិបិ សីលស្ស សមាធិមបាបុណតាសិទ្ធិយេវិធាធិប្បេតាតិ បាកដតរបាដិហារិយភាវេន, និទស្សនានយេន ចាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ “**អភិ…បេ…. តិត្ថិយមទ្ទន**”ន្តិ ឥទំ បន តស្ស យមកបាដិហារិយស្ស សុបាកដភាវទស្សនត្ថំ, អញ្ញេហិ ពោធិមូលេ ញាតិសមាគមាទីសុ ច កតបាដិហារិយេហិ វិសេសទស្សនត្ថញ្ច វុត្តំ។ សម្ពោធិតោ ហិ អដ្ឋមេបិ ទិវសេ ទេវតានំ “ពុទ្ធោ វា នោ វា”តិ ឧប្បន្នកង្ខាវិធមនត្ថំ អាកាសេ រតនចង្កមំ មាបេត្វា ចង្កមន្តោ បាដិហារិយំ អកាសិ, តតោ ទុតិយសំវច្ឆរេ កុលនគរគតោ កបិលវត្ថុបុរេ និគ្រោធារាមេ ញាតីនំ សមាគមេបិ តេសំ មានមទប្បហានត្ថំ យមកបាដិហារិយំ អកាសិ។ តត្ថ **អភិសម្ពោធិតោ**តិ អភិសម្ពុជ្ឈនកាលតោ។ **សាវត្ថិនគរទ្វារេ**តិ សាវត្ថិនគរស្ស ទក្ខិណទ្វារេ។ **កណ្ឌម្ពរុក្ខមូលេ**តិ កណ្ឌេន នាម បសេនទិរញ្ញោ ឧយ្យានបាលេន រោបិតត្តា កណ្ឌម្ពនាមកស្ស រុក្ខស្ស មូលេ។ យមកបាដិហារិយករណត្ថាយ ភគវតោ ចិត្តេ ឧប្បន្នេ “តទនុច្ឆវិកំ ឋានំ ឥច្ឆិតព្ព”ន្តិ រតនមណ្ឌបាទិ សក្កេន ទេវរញ្ញា អាណត្តេន វិស្សុកម្មុនា កតន្តិ វទន្តិ កេចិ។ ភគវតា និម្មិតន្តិ អបរេ។ **អដ្ឋកថាសុ** បន អនេកាសុ “សក្កេន ទេវានមិន្ទេន អាណាបិតេន វិស្សុកម្មទេវបុត្តេន មណ្ឌបោ កតោ, ចង្កមោ បន ភគវតា និម្មិតោ”តិ វុត្តំ។ **ទិព្ពសេតច្ឆត្តេ** ទេវតាហិ **ធារិយមានេ**តិ អត្ថោ វិញ្ញាយតិ អញ្ញេសម សម្ភវតោ។ “**ទ្វាទសយោជនាយ បរិសាយា**”តិ ឥទំ ចតូសុ ទិសាសុ បច្ចេកំ ទ្វាទសយោជនំ មនុស្សបរិសំ សន្ធាយ វុត្តំ។ តទា កិរ ទសសហស្សិលោកធាតុតោ ចក្កវាឡគព្ភំ បរិបូរេត្វា ទេវព្រហ្មានោបិ សន្និបតីសុ។ យោ កោចិ ឯវ រូបំ បាដិហារិយំ កាតុំ សមត្ថោ ចេ, សោ អាគច្ឆតូតិ ចោទនាសទិសត្តា វុត្តំ “**អត្តាទានបរិទីបន**”ន្តិ។ **អត្តាទាន**ញ្ហិ អនុយោគោ បដិបក្ខស្ស អត្តស្ស អាទានំ គហណន្តិ កត្វា។ **តិត្ថិយមទ្ទន**ន្តិ “បាដិហារិយំ ករិស្សាមា”តិ កុហាយនវសេន បុព្ពេ ឧដ្ឋិតានំ តិត្ថិយានំ មទ្ទនំ, តញ្ច តថា កាតុំ អសមត្ថតាសម្បាទនមេវ។ តទេតំ បទទ្វយំ “**យមកបាដិហារិយ**”ន្តិ ឯតេន សម្ពន្ធិតព្ពំ។ រាជគហសេដ្ឋិនោ ចន្ទនឃដិកុប្បត្តិតោ បដ្ឋាយ សព្ពមេវ ចេត្ថ វត្តព្ពំ។

ឧបរិមកាយតោតិអាទិ បដិសម្ភិទាមគ្គេ (បដិ. ម. ១.១១៦) អាគតនយទស្សនំ, តេន វុត្តំ “**ឥតិអាទិនយប្បវត្ត**”ន្តិ, “**សព្ពំ វិត្ថារេតព្ព**”ន្តិ ច។ តត្ថាយំ បាឡិសេសោ –

“ហេដ្ឋិមកាយតោ អគ្គិក្ខន្ធោ បវត្តតិ, ឧបរិមកាយតោ ឧទកធារា បវត្តតិ។ បុរត្ថិមកាយតោ អគ្គិ, បច្ឆិមកាយតោ ឧទកំ។ បច្ឆិមកាយតោ អគ្គិ, បុរត្ថិមកាយតោ ឧទកំ។ ទក្ខិណអក្ខិតោ អគ្គិ, វាមអក្ខិតោ ឧទកំ។ វាមអក្ខិតោ អគ្គិ, ទក្ខិណអក្ខិតោ ឧទកំ។ ទក្ខិណកណ្ណសោតតោ អគ្គិ, វាមកណ្ណសោតតោ ឧទកំ។ វាមកណ្ណសោតតោ អគ្គិ, ទក្ខិណកណ្ណសោតតោ ឧទកំ។ ទក្ខិណនាសិកាសោតតោ អគ្គិ, វាមនាសិកាសោតតោ ឧទកំ។ វាមនាសិកាសោតតោ អគ្គិ, ទក្ខិណនាសិកាសោតតោ ឧទកំ។ ទក្ខិណអំសកូដតោ អគ្គិ, វាមអំសកូដតោ ឧទកំ។ វាមអំសកូដតោ អគ្គិ, ទក្ខិណអំសកូដតោ ឧទកំ។ ទក្ខិណហត្ថតោ អគ្គិ, វាមហត្ថតោ ឧទកំ។ វាមហត្ថតោ អគ្គិ, ទក្ខិណហត្ថតោ ឧទកំ។ ទក្ខិណបស្សតោ អគ្គិ, វាមបស្សតោ ឧទកំ។ វាមបស្សតោ អគ្គិ, ទក្ខិណបស្សតោ ឧទកំ។ ទក្ខិណបាទតោ អគ្គិ, វាមបាទតោ ឧទកំ។ វាមបាទតោ អគ្គិ, ទក្ខិណបាទតោ ឧទកំ។ អង្គុលង្គុលេហិ អគ្គិ, អង្គុលន្តរិកាហិ ឧទកំ។ អង្គុលន្តរិកាហិ អគ្គិ, អង្គុលង្គុលេហិ ឧទកំ។ ឯកេកលោមតោ អគ្គិ, ឯកេកលោមតោ ឧទកំ។ លោមកូបតោ លោមកូបតោ អគ្គិក្ខន្ធោ បវត្តតិ, លោមកូបតោ លោមកូបតោ ឧទកធារា បវត្តតី”តិ។

អដ្ឋកថាយំ បន “ឯកេកលោមកូបតោ” ឥច្ចេវ (បដិ. ម. អដ្ឋ. ២.១.១១៦) អាគតំ។

ឆន្នំ វណ្ណានន្តិ ឯត្ថាបិ នីលានំ បីតកានំ លោហិតកានំ ឱទាតានំ មញ្ជិដ្ឋានំ បភស្សរានន្តិ អយំ សព្ពោបិ បាឡិសេសោ បេយ្យាលនយេន, អាទិ-សទ្ទេន ច ទស្សិតោ។ ឯត្ថ ច ឆន្នំ វណ្ណានំ ឧព្ពាហនភូតានំ យមកា យមកា វណ្ណា បវត្តន្តីតិ បាឋសេសេន សម្ពន្ធោ, តេន វក្ខតិ "ទុតិយា ទុតិយា រស្មិយោ"តិអាទិ។ តត្ថ ហិ តាសំ យមកំ យមកំ បវត្តនាការេន សហ អាវជ្ជនបរិកម្មាធិដ្ឋានានំ វិសុំ បវត្តិ ទស្សិតា។ កេចិ បន "ឆន្នំ វណ្ណាន"ន្តិ ឯតស្ស "អគ្គិក្ខន្ធោ ឧទកធារា"តិ បុរិមេហិ បទេហិ សម្ពន្ធំ វទន្តិ, តទយុត្តមេវ អគ្គិក្ខន្ធឧទកធារានំ អត្តាយ តេជោកសិណវាយោកសិណានំ សមាបជ្ជនស្ស វក្ខមានត្តា។ **ឆន្នំ វណ្ណានំ** ឆព្ពណ្ណា បវត្តន្តីតិ កត្តុវសេន វា សម្ពន្ធោ យថា "ឯកស្ស ចេបិ ភិក្ខុនោ ន បដិភាសេយ្យ តំ ភិក្ខុនី អបសាទេតុ"ន្តិ (បាចិ. ៥៥៨)។ កត្តុកម្មេសុ ហិ ពហុលា សាមិវចនំ អាខ្យាតបយោគេបិ ឥច្ឆន្តិ នេរុត្តិកា។

ឯវំ បាឡិនយេន យមកបាដិហារិយំ ទស្សេត្វា ឥទានិ តំ អដ្ឋកថានយេន វិវរន្តោ បច្ចាសត្តិនយេន "ឆន្នំ វណ្ណាន"ន្តិ បទមេវ បឋមំ វិវរិតុំ **"តស្សា"**តិអាទិមាហ។ តត្ថ **តស្សា**តិ ភគវតោ។ **"សុវណ្ណវណ្ណា រស្មិយោ"**តិ ឥទំ តាសំ បីតាភានំ យេភុយ្យតាយ វុត្តំ, ឆព្ពណ្ណាហិ រស្មីហិ អលង្ករណកាលោ វិយាតិ អត្ថោ។ តាបិ ហិ ចក្កវាឡគព្ភតោ ឧគ្គន្ត្វា ព្រហ្មលោកមាហច្ច បដិនិវត្តិត្វា ចក្កវាឡមុខវដ្ដិមេវ គណ្ហីសុ។ ឯកចក្កវាឡគព្ភំ វង្កគោបានសិកំ វិយ ពោធិយរំ អហោសិ ឯកាលោកំ។ **ទុតិយា ទុតិយា រស្មិយោ**តិ បុរិមបុរិមតោ បច្ឆា បច្ឆា និក្ខន្តា រស្មិយោ។ កស្មា សទិសាការវសេន "វិយា"តិ វចនំ វុត្តន្តិ អាហ **"ទ្វិន្នញ្ហ"**តិអាទិ។ **ទ្វិន្នញ្ច ចិត្តានំ ឯកក្ខណេ បវត្តិ នាម នត្ថិ,** យេហិ តា ឯវំ សិយុំ, តថាបិ ឥមិនា ការណទ្វយេន ឯវមេវ ខាយន្តីតិ អធិប្បាយោ។ **ភវង្គបរិវាសស្សា**តិ ភវង្គវសេន បរិវសនស្ស, ភវង្គសង្ខាតស្ស បរិវសនស្ស វា, ភវង្គបតនស្សាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **អាចិណ្ណវសិតាយា**តិ អាវជ្ជនសមាបជ្ជនាទីហិ បញ្ចហាការេហិ សមាចិណ្ណបរិចយតាយ។ ននុ ច ឯកស្សាបិ ចិត្តស្ស បវត្តិយា ទ្វេ កិស្សោ រស្មិយោបិ សម្ភវេយ្យុន្តិ អនុយោគមបនេតិ **"តស្សា តស្សា បន រស្មិយា"**តិអាទិនា។ ចិត្តវារនានត្តា **អាវជ្ជនបរិកម្ម**ចិត្តានិ, កសិណនានត្តា **អធិដ្ឋាន**ចិត្តវារានិបិ **វិសុំ វិសុំយេវ បវត្តន្តិ**។ អាវជ្ជនាវសានេ តិក្ខត្តុំ បវត្តជវនានិ បរិកម្មនាមេនេវ ឥធ វុត្តានិ។

កថន្តិ អាហ **"នីលរស្មិអត្ថាយ ហិ"**តិអាទិ។ "មញ្ជិដ្ឋរស្មិអត្ថាយ លោហិតកសិណំ, បភស្សររស្មិអត្ថាយ បីតកសិណ"ន្តិ ឥទំ លោហិតបីតរស្មីនំ ការណោយេវ វុត្តេ សិទ្ធន្តិ ន វុត្តំ។ តាសមេវ ហិ មញ្ជិដ្ឋបភស្សររស្មិយោ វិសេសបភេទភូតាតិ។ **"អគ្គិក្ខន្ធត្ថាយា"**តិអាទិនា **"ឧបរិមកាយតោ"**តិអាទីនំ វិវរណំ។ អគ្គិក្ខន្ធឧទកក្ខន្ធាបិ អញ្ញមញ្ញអសម្មិស្សា យាវ ព្រហ្មលោកា ឧគ្គន្ត្វា ចក្កវាឡមុខវដ្ដិយំ បតីសុ, តំ ទិវសំ បន សត្ថា យោ យោ យស្មី យស្មី ធម្មេ ច បាដិហារិយេ ច បសន្នោ, តស្ស តស្ស អជ្ឈាសយវសេន តំ តំ ធម្មញ្ច កថេសិ, បាដិហារិយញ្ច ទស្សេសិ, ឯវំ ធម្មេ ភាសិយមានេ, បាដិហារិយេ ច ករិយមានេ មហាជនោ ធម្មាភិសមយោ អហោសិ។ តស្មិញ្ច សមាគមេ អត្តនោ មនំ គហេត្វា បញ្ហំ បុច្ឆិតុំ សមត្ថំ អទិស្វា និម្មិតំ ពុទ្ធំ មាបេសិ, តេន បុច្ឆិតំ បញ្ហំ សត្ថា វិស្សជ្ជេសិ។ សត្ថារា បុច្ឆិតំ បញ្ហំ សោ វិស្សជ្ជេសិ, សត្ថុ ចង្កមនកាលេ និម្មិតោ ឋានាទីសុ អញ្ញតរំ កប្បេសិ, តស្ស ចង្កមនកាលេ សត្ថា ឋានាទីសុ អញ្ញតរំ កប្បេសីតិ ឯតមត្ថំ ទស្សេតុំ **"សត្ថា ចង្កមតី"**តិអាទិ វុត្តំ។ **"សព្ពំ វិត្ថារេតព្ព"**ន្តិ ឯតេន "សត្ថា តិដ្ឋតិ, និម្មិតោ ចង្កមតិ វា និសីទតិ វា សេយ្យំ វា កប្បេតី"តិអាទិនា (បដិ. ម. ១.១១៦) ចតូសុ ឥរិយាបថេសុ ឯកេកមូលកា សត្ថុបក្ខេ ចត្តារោ , និម្មិតបក្ខេ ចត្តារោតិ សព្ពេ អដ្ឋ វារា វិត្ថារេត្វា វត្តព្ពាតិ ទស្សេតិ។ យស្មា សីលំ សមាធិស្ស បតិដ្ឋាមត្តមេវ ហុត្វា និវត្តតិ, សមាធិយេវ តត្ថ បតិដ្ឋាយ យថាវុត្តំ សព្ពំ បាដិហារិយកិច្ចំ បវត្តេតិ, តស្មា តទេតំ សមាធិកិច្ចមេវាតិ វុត្តំ **"ឯត្ថ ឯកម្បី"**តិអាទិ។

"យំ បនា"តិអាទិនា សមាធិស្ស បញ្ញមបាបុណតា វិភាវិតា, យំ បន **បដិវិជ្ឈិ, ឥទំ** បដិវិជ្ឈនំ **បញ្ញាកិច្ច**ន្តិ អត្ថោ។ តំ អនុក្កមតោ ទស្សេតិ **"ភគវា"**តិអាទិនា។ **"កប្បសតសហស្សាធិកានិ ចត្តារិ អសង្ខេយ្យានី"**តិ ឥទំ ទីបង្ករបាទមូលេ កតបឋមាភិនីហារតោ បដ្ឋាយ វុត្តំ, តតោ បុព្ពេបិ យត្តកេន តស្មិំ ភវេ ឥច្ឆន្តោ សាវកពោធិ បត្តុំ សក្កុណេយ្យ, តត្តកំ បុញ្ញសម្ភារំ សមុបចិនីតិ វេទិតព្ពំ។ តតោយេវ ហិ "មនុស្សត្តំ លិង្គសម្បត្តិ, ហេតុ សត្ថារទស្សន"ន្តិអាទិនា (ពុ. វំ. ៥៩) វុត្តេសុ អដ្ឋធម្មេសុ ហេតុសម្បន្នតា អហោសិ។ កេចិ បន មនោបណិធានវចីបណិធានវសេន អនេកធា អសង្ខេយ្យបរិច្ឆេទំ កត្វា បុព្ពសម្ភារំ វទន្តិ, តទយុត្តមេវ សង្គហារុឡ្ហាសុ អដ្ឋកថាសុ តថា អវុត្តត្តា។ តាសុ ហិ យថាវុត្តនយេន បឋមាភិនីហារតោ បុព្ពេ ហេតុសម្បន្នតាយេវ ទស្សិតា។ ឯកូនតឹសវស្សកាលេ និក្ខម្ម បព្ពជិត្វាតិ សម្ពន្ធោ។ ចក្កវត្តនារហបុញ្ញវន្តតាយ ពោធិសត្តោ ចក្កវត្តិសិរិសម្បន្នោតិ តស្ស និវាសភវនំ **"ចក្កវត្តិសិរិនិវាសភូត"**ន្តិ វុត្តំ។ **ភវនា**តិ រម្មសុរម្មសុភសង្ខាតា និកេតនា។ **បធានយោគ**ន្តិ ទុក្ករចរិយាយ ឧត្តមវីរិយានុយោគំ។

ឧរុវេលាយំ កិរ សេនានិគមេ កុដុម្ពិកស្ស ធីតា សុជាតា នាម ទារិកា វយប្បត្តា នេរញ្ជរាយ តីរេ និគ្រោធមូលេ បត្ថនមកាសិ "សចាហំ សមជាតិកំ កុលឃរំ គន្ត្វា បឋមគព្ភេ បុត្តំ លភិស្សាមិ, ឋិវបាយាសេន ពលិកម្មំ ករិស្សាមី"តិ, (ម. និ. អដ្ឋ. ២.២៨៤; ជា. អដ្ឋ. ១.អវិទូរេ និទានកថា) តស្សា សា បត្ថនា សមិជ្ឈិ។ សា សត្ថ

ធេនុយោ លទ្ធិវនេ ខាទាបេត្វា តាសម្បិ ធីតរោ តាវិយោ លទ្ធា តថេវ ខាទាបេត្វា បុន តាសម្បិ ធីតរោ តថេវាតិ សត្តបុត្តិនត្តិបនត្តិបរម្បរាគតាហិ ធេនូហិ ខីរំ គហេត្វា ខីរបាយាសំ បចិតុមារភិ។ តស្មិំ ខណេ មហាព្រហ្មា តិយោជនិកំ សេតច្ឆត្តំ ឧបរិ ធារេសិ, សក្កោ ទេវរាជា អគ្គិំ ឧជ្ជាលេសិ, សកលលោកេ វិជ្ជមានរសំ ទេវតា បក្ខិបឹសុ, បាយាសំ ទក្ខិណាវដ្ដំ ហុត្វា បចតិ, តំ សា សុវណ្ណបាតិយា សតសហស្សគ្ឃនិកាយ សហេវ ពោធិសត្តស្ស ទត្វា បក្កាមិ។ អថ ពោធិសត្តោ តំ គហេត្វា នេរញ្ជរាយ តីរេ សុប្បតិដ្ឋិតេ នាម តិត្ថេ ឯកតាលដ្ឋិប្បមាណេ ឯកូនបញ្ញាសបិណ្ឌេ ករោន្តោ បរិភុញ្ជិ, តំ សន្ធាយ វុត្តំ "**វិសាខាបុណ្ណមាយំ ឧរុវេលគាមេ សុជាតាយ ទិន្នំ បក្ខិត្តទិព្ពោជំ មធុបាយាសំ បរិភុញ្ជិត្វា**"តិ។ តត្ថ **សុជាតាយា**តិ អាយស្មតោ យសត្ថេរស្ស មាតុភូតាយ បច្ឆា សរណគមនដ្ឋានេ ឯតទគ្គប្បត្តាយ សុជាតាយ នាម សេដ្ឋិភរិយាយ។ អង្គមង្គានុសារិនោ រសស្ស សារោ ឧបត្ថម្ភពលករោ ភូតនិស្សិតោ ឯកោ វិសេសោ **ឱជា** នាម, សា ទិវិ ភវា បក្ខិត្តា ឯត្ថាតិ **បក្ខិត្តទិព្ពោជោ**, តំ។ បាតព្ពោ ច សោ អសិតព្ពោ ចាតិ **បាយាសោ**, រសំ កត្វា បិវិតុំ, អាលោបំ កត្វា ច ភុញ្ជិតុំ យុត្តោ ភោជនវិសេសោ, មធុនា សិត្តោ បាយាសោ **មធុបាយាសោ**, តំ។

តតោ នេរញ្ជរាយ តីរេ មហាសាលវនេ នានាសមាបត្តីហិ ទិវាវិហារស្ស កតត្តា "**សាយន្ហសមយេ**"តិអាទិ វុត្តំ។ វិត្ថារោ តត្ថ តត្ថ គហេតព្ពោ។ **ទក្ខិណុត្តរេនា**តិ ទិវាវិហារតោ ពោធិយា បរិសនមគ្គំ សន្ធាយាហ, ឧជុកំ ទក្ខិណុត្តរគតេន ទេវតាហិ អលង្កតេន មគ្គេនាតិ អត្ថោ ។ ឯវម្បិ វទន្តិ "**ទក្ខិណុត្តរេនា**តិ ទក្ខិណបច្ឆិមុត្តរេន អាទិអវសានគហណេន មជ្ឈិមស្សាបិ គហិតត្តា, តថា លុត្តបយោគស្ស ច ទស្សនតោ។ ឯវញ្ហិ សតិ 'ទក្ខិណបច្ឆិមុត្តរទិសាភាគេន ពោធិមណ្ឌំ បរិសិត្វា តិដ្ឋតី'តិ (ជា. អដ្ឋ. ១.អវិទូរេនិទានកថា) **ជាតកនិទានេ** វុត្តវចនេន សមេតី"តិ។ ទក្ខិណទិសតោ គន្តព្ពោ ឧត្តរទិសាភាគោ **ទក្ខិណុត្តរោ**, តេន បរិសិត្វាតិ អបរេ។ កេចិ បន "ឧត្តរសទ្ទោ ចេត្ថ មគ្គវាចកោ។ យទិ ហិ ទិសាវាចកោ ភវេយ្យ, 'ទក្ខិណុត្តរាយា'តិ វទេយ្យា"តិ, តំ ន "ឧត្តរេន នទី សីទា, គម្ភីរា ទុរតិក្កមា"តិអាទិនា ទិសាវាចកស្សាបិ ឯនយោគស្ស ទស្សនតោ, ឧត្តរសទ្ទស្ស ច មគ្គវាចកស្ស អនាគតត្តា។ អបិច ទិសាភាគំ សន្ធាយ ឯវំ វុត្តំ។ ទិសាភាគោបិ ហិ ទិសា ឯវាតិ។ អថ អន្តរាមគ្គេ សោត្ថិយេន នាម តិណហារកព្រាហ្មណេន ទិន្នា អដ្ឋ កុសតិណមុដ្ឋិយោ គហេត្វា អសិតញ្ជនគិរិសង្កាសំ សព្ពពោធិសត្តានមស្សាសជននដ្ឋានេ សមារុឡ្ហំ ពោធិយា មណ្ឌភូតំ ពោធិមណ្ឌមុបគន្ត្វា តិក្ខត្តុំ បទក្ខិណំ កត្វា ទក្ខិណទិសាភាគេ អដ្ឋាសិ, សោ បន បទេសោ បទុមិនិបត្តេ ឧទកពិន្ទុ វិយ បកម្បិត្ថ, តតោ បច្ឆិមទិសាភាគំ, ឧត្តរទិសាភាគញ្ច គន្ត្វា តិដ្ឋន្តេបិ មហាបុរិសេ តថេវ តេ អកម្បឹសុ, តតោ "នាយំ សព្ពោបិ បទេសោ មម គុណំ សន្ធារេតុំ សមត្ថោ"តិ បុរត្ថិមទិសាភាគមគមាសិ, តត្ថ បល្លង្កប្បមាណំ និច្ចលមហោសិ, តស្សេវ ច និប្បរិយាយេន ពោធិមណ្ឌសមញ្ញា, មហាបុរិសោ "ឥទំ កិលេសវិទ្ធំសនដ្ឋាន"ន្តិ សន្និដ្ឋានំ កត្វា បុព្ពុត្តរទិសាភាគេ ឋិតោ តត្ថ អកម្បនប្បទេសេ តានិ តិណានិ អគ្គេ គហេត្វា សញ្ចាលេសិ, តាវទេវ ចុទ្ទសហត្ថោ បល្លង្កោ អហោសិ, តានិបិ តិណានិ វិចិត្តាការេន តូលិកាយ លេខា គហិតានិ វិយ អហេសុំ។ សោ តត្ថ តិសន្ធិបល្លង្កំ អាភុជិត្វា ចតុរង្គសមន្នាគតំ មេត្តាកម្មដ្ឋានំ បុព្ពង្គមំ កត្វា ចតុរង្គិកំ វីរិយំ អធិដ្ឋហិត្វា និសីទិ, តមត្ថំ សង្ខិបិត្វា ទស្សេន្តោ "**ពោធិមណ្ឌំ បរិសិត្វា**"តិអាទិមាហ។

តត្ថ **ពោធិ** វុច្ចតិ អរហត្តមគ្គញាណំ, សព្ពញ្ញុតញ្ញាណញ្ច, សា មណ្ឌតិ ថាមគតតាយ បសីទតិ ឯត្ថាតិ **ពោធិមណ្ឌោ**, និប្បរិយាយេន យថាវុត្តប្បទេសោ, បរិយាយេន បន ឥធ ទុមរាជា។ តថា ហិ **អាចរិយានន្ទត្ថេរេន** វុត្តំ "ពោធិមណ្ឌសទ្ទោ បឋមាភិសម្ពុទ្ធដ្ឋានេ ឯវ ទដ្ឋព្ពោ, ន យត្ថ កត្ថចិ ពោធិរុក្ខស្ស បតិដ្ឋិតដ្ឋានេ"តិ, តំ។

មារវិជយសព្ពញ្ញុតញ្ញាណបដិលាភាទីហិ ភគវន្តំ អស្សាសេតីតិ **អស្សត្ថោ។** អាបុព្ពញ្ហិ សាសសទ្ទំ អនុសិដ្ឋិតោសនេសុ ឥច្ឆន្តិ, យំ តុ លោកេ "ចលទលោ, កុញ្ជរាសនោ" តិបិ វទន្តិ។ អច្ចុគ្គតភាវេន, អជេយ្យភូមិសីសគតភាវេន, សកលសព្ពញ្ញុគុណបដិលាភដ្ឋានវិរុឡ្ហភាវេន ច ទុមានំ រាជាតិ **ទុមរាជា**, អស្សត្ថោ ច សោ ទុមរាជា ចាតិ **អស្សត្ថទុមរាជា** តំ។ ទ្វិន្នំ ឩរុជាណុសន្ធីនំ, ឩរុមូលកដិសន្ធិស្ស ច វសេន តយោ សន្ធយោ, សណ្ឋានវសេន វា តយោ កោណា យស្សាតិ **តិសន្ធិ**, ស្វេវ បល្លង្កោ ឩរុពទ្ធាសនំ បរិសមន្តតោ អង្កនំ អាសនន្តិ អត្ថេន រ-ការស្ស ល-ការំ, ទ្វិភាវញ្ច កត្វា, តីហិ វា សន្ធីហិ លក្ខិតោ បល្លង្កោ **តិសន្ធិបល្លង្កោ**, តំ។ **អាភុជិត្វា**តិ អាពន្ធិត្វា, ឧភោ បាទេ សមញ្ជិតេ កត្វាតិ វុត្តំ ហោតិ។ វិត្ថារោ **សាមញ្ញផលសុត្តវណ្ណនាយំ** (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.២១៦) អាគមិស្សតិ។ អត្តា, មិត្តោ, មជ្ឈត្តោ, វេរីតិ ចតូសុបិ សមប្បវត្តនវសេន **ចតុរង្គសមន្នាគតំ មេត្តាកម្មដ្ឋានំ។** "ចតុរង្គសមន្នាគត"ន្តិ ឥទំ បន "វីរិយាធិដ្ឋាន"ន្តិ ឯតេនាបិ យោជេតព្ពំ។ តម្បិ ហិ –

កាមំ តចោ ច ន្ហារុ ច អដ្ឋិ ច អវសិស្សតុ, ឧបសុស្សតុ សរីរេ មំសលោហិតំ, យំ តំ បុរិសថាមេន បុរិសវីរិយេន បុរិសបរក្កមេន បត្តព្ពំ, ន តំ អបាបុណិត្វា វីរិយស្ស សណ្ឋានំ ភវិស្សតី"តិ (ម. និ. ២.១៨៤; សំ. និ. ១.២៦៦; អ. និ. ៣.៥១; អ. និ. ៨.១៣; មហានិ. ១៧, ១៩៦) –

វុត្តនយេន ចតុរង្គសមន្នាគតមេវ។

ចតុទ្ទស ហត្ថា វិត្ថតប្បមាណភាវេន យស្សាតិ **ចតុទ្ទសហត្ថោ។** បរិសមន្តតោ អង្គីយតេ លក្ខីយតេ បរិច្ឆេទវសេនាតិ **បល្លង្កោ** រ-ការស្ស ល-ការំ, តស្ស ច ទ្វិត្តំ កត្វា។ អបិច "តទំ កិលេសវិទ្ធំសនដ្ឋាន"ន្តិ អដ្ឋកថាសុ វចនតោ បល្លំ កិលេសវិទ្ធំសនំ ករោតិ ឯត្ថាតិ **បល្លង្កោ** និគ្គហិតាគមវសេន, អលុត្តសមាសវសេន វា, ចតុទ្ទសហត្ថោ ច សោ បល្លង្កោ ច, ស្វេវ ឧត្តមង្គេន បត្ថនីយង្គេន ច វរោតិ **ចតុទ្ទសហត្ថបល្លង្កវរោ,** តត្ថ គតោ បវត្តោ និសិន្នោ តថា។ ចតុទ្ទសហត្ថតា ចេត្ថ វិត្ថារវសេន គហេតព្ពា។ តានិយេវ ហិ តិណានិ អបរិមិតបុញ្ញានុភាវតោ ចតុទ្ទសហត្ថវិត្ថតបល្លង្កភាវេន បវត្តានិ, ន ច តានិ អដ្ឋមុដ្ឋិប្បមាណានិ ចតុទ្ទសហត្ថអច្ឆរក្កតានិ សម្ភវន្តិ ។ តតោយេវ ច ឥធ "តិណសន្ថរំ សន្ថរិត្វា"តិ វុត្តំ, **ធម្មបទដ្ឋកថាទីសុ** ច "តិណានិ សន្ថរិត្វា...បេ.... បុរត្ថិមាភិមុខោ និសីទិត្វា"តិ (ធ. ស. អដ្ឋ. ១.សារិបុត្តេរវត្ថុ; ធ. ស. អដ្ឋ. ១.និទានកថា)។ អញ្ញត្ថ ច "តិណាសនេ ចតុទ្ទសហត្ថសម្មតេ"តិ។ កេចិ បន "អច្ឆរក្កតភាវេនេវ ចតុទ្ទសហត្ថោ"តិ យថា តថា បរិកប្បនាវសេន វទន្តិ, តំ ន គហេតព្ពំ យថាវុត្តេន ការណេន, សាធកេន ច វិរុទ្ធត្តា។ កាមញ្ច មនោរថបូរណិយា **ចតុរង្គវត្ថុវណ្ណនាយ** "តិក្ខត្តុំ ពោធឹ បទក្ខិណំ កត្វា ពោធិមណ្ឌំ អារុយ្ហ ចតុទ្ទសហត្ថព្ពេធេ ឋានេ តិណសន្ថរំ សន្ថរិត្វា ចតុរង្គវីរិយំ អធិដ្ឋាយ និសិន្នកាលតោ"តិ (អ. និ. អដ្ឋ. ២.៤.៣៣) បាឋោ ទិស្សតិ, តថាបិ តត្ថ ឧព្ពេធសទ្ទោ វិត្ថារវាចកោតិ វេទិតព្ពោ, យថា "តិរិយំ សោឡសុព្ពេធោ, ឧទ្ធមាហុ សហស្សធា"តិ (ជា. ១.៣.៤០) **មហាបនាទជាតកេ។** តថា ហិ តទដ្ឋកថាយំ វុត្តំ "តិរិយំ សោឡសុព្ពេធោតិ វិត្ថារតោ សោឡសកណ្ឌបាតវិត្ថារោ អហោសី"តិ (ជាតក អដ្ឋ. ២-៣០២ បិដ្ឋេ)។ អញ្ញថា ហិ អាកាសេយេវ ឧក្ខិបិត្វា តិណសន្ថរណំ កតំ, ន អចលបទេសេតិ អត្ថោ អាបជ្ជេយ្យ សន្ថរណកិរិយាធារភាវតោ តស្ស, សោ ចត្ថោ អនធិប្បេតោ អញ្ញត្ថ អនាគតត្តាតិ។

វជតក្ខន្ធំ បិដ្ឋិតោ កត្វា វិយាតិ សម្ពន្ធោ។ **អត្ថ**ន្តិ បច្ឆិមបព្ពតំ។ **មារពល**ន្តិ មារំ, មារពលញ្ច, មារស្ស វា សាមត្ថិយំ។ **បុព្ពេនិវាស**ន្តិ បុព្ពេ និវុត្ថក្ខន្ធំ។ **ទិព្ពចក្ខុ**ន្តិ ទិព្ពចក្ខុញាណំ។ "កិច្ឆំ វតាយំ លោកោ អាបន្នោ"តិអាទិនា (ទី. និ. ២.៥៧; សំ. និ. ២.៤) ជរាមរណមុខេន **បច្ចយាការេ ញាណំ ឱតារេត្វា។ អានាបានចតុត្ថជ្ឈាន**ន្តិ ឯត្ថាបិ "សព្ពពុទ្ធានំ អាចិណ្ណ"ន្តិ វិភត្តិវិបរិណាមំ កត្វា យោជេតព្ពំ។ តម្បិ ហិ ពុទ្ធានមាចិណ្ណមេវាតិ វទន្តិ។ **បាទកំ កត្វា**តិ ការណំ, បតិដ្ឋានំ វា កត្វា។ **"វិបស្សនំ វឌ្ឍេត្វា**តិ ឆត្តឹសកោដិសតសហស្សមុខេន អាសវក្ខយញាណសង្ខាតមហាវជិរញាណគតំ គណ្ឋាបនវសេន វិបស្សនំ ភាវេត្វា។ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណាធិគមាយ អនុបទធម្មវិបស្សនាវសេន អនេកាការវោការេ សង្ខារេ សម្មសតោ ឆត្តឹសកោដិសតសហស្សមុខេន បវត្តំ វិបស្សនាញាណម្បិ ហិ "មហាវជិរញាណ"ន្តិ វុច្ចតិ, ចតុវីសតិកោដិសតសហស្សសង្ខាយ ទេវសិកំ វឡញ្ជនកសមាបត្តីនំ បុរេចរានុចរញាណម្បិ។ ឥធ បន មគ្គញាណមេវ, វិសេសតោ ច អគ្គមគ្គញាណំ, តស្មា តស្សេវ វិបស្សនាគព្ភភាវោ វេទិតព្ពោតិ។ **សព្ពពុទ្ធគុណេ**តិ សព្ពញ្ញុតាទិនិរវសេសពុទ្ធគុណេ។ តស្សា បាទកំ កត្វា សមាធិ និវត្តោតិ វុត្តំ **"ឥទមស្ស បញ្ញាកិច្ច"**ន្តិ។ **អស្សា**តិ ភគវតោ។

"តត្ថ យថា ហត្ថេ"តិអាទិនា ឧបមាយ បាកដីករណំ។ **ហត្ថេ**តិ ហត្ថបសតេ, ករបុដេ វា។ **បាតិយ**ន្តិ សរាវកេ។ **យដេ**តិ ឧទកហរណឃដេ។ ទ្វត្តឹសទោណគណ្ហនប្បមាណំ កុណ្ឌំ **កោលម្ពោ។** តតោ មហតរា **ចាដិ។** តតោបិ មហតី **មហាកុម្ភី។** សោណ្ឌី **កុសោព្ភោ។** នទីភាគោ **កន្ទរោ។** ចក្កវាឡបាទេសុ សមុទ្ទោ **ចក្កវាឡមហាសមុទ្ទោ។ សិនេរុបាទកេ មហាសមុទ្ទេ**តិ សីទន្តរសមុទ្ទំ សន្ធាយាហ។ **"បាតិយ"**ន្តិអាទិនាបិ តទេវត្ថំ បការន្តរេន វិភាវេតិ។ បរិត្តំ ហោតិ យថាតិ សម្ពន្ធោ។ យស្សា បាឡិយា អត្ថវិភាវនត្ថាយ យា សំវណ្ណនា វុត្តា, តទេវ តស្សា គុណភាវេន ទស្សេតុំ **"តេនាហា"**តិអាទិ វុត្តំ។ ឯវំ សព្ពត្ថ។

"ទុវេ បុថុជ្ជនា"តិអាទិ បុថុជ្ជនេសុ លព្ភមានវិភាគទស្សនត្ថមេវ វុត្តំ, ន បន **មូលបរិយាយសំវណ្ណនាទីសុ** (ម. និ. អដ្ឋ. ១.២) វិយ បុថុជ្ជនវិសេសនិទ្ធារណត្ថំ និរវសេសបុថុជ្ជនស្សេវ ឥធ អធិប្បេតត្តា។ សព្ពោបិ ហិ បុថុជ្ជនោ ភគវតោ ឧបរិគុណេ វិភាវេតុំ ន សក្កោតិ, តិដ្ឋតុ តាវ បុថុជ្ជនោ, អរិយសាវកបច្ចេកពុទ្ធានម្បិ អវិសយា ឯវ ពុទ្ធគុណា។ តថា ហិ វក្ខតិ "សោតាបន្នោ"តិអាទិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៧)។ គោត្តសម្ពន្ធតាយ អាទិច្ចស្ស សូរិយទេវបុត្តស្ស ពន្ធូតិ **អាទិច្ចពន្ធុ,** តេន វុត្តំ **និទ្ទេសេ –**

"អាទិច្ចោ វុច្ចតិ សូរិយោ។ សូរិយោ គោតមោ គោត្តេន, ភគវាបិ គោតមោ គោត្តេន, ភគវា សូរិយស្ស គោត្តញាតកោ គោត្តពន្ធុ, តស្មា ពុទ្ធោ អាទិច្ចពន្ធូ"តិ (មហានិ. ១៥០; ចូឡនិ. ៩៩)។

សទ្ទវិទូ បន "ពុទ្ធស្សាទិច្ចពន្ធុនា"តិ បាឋមិច្ឆន្តិ។ អាទិច្ចស្ស ពន្ធុនា គោត្តេន សមានោ គោត្តសង្ខាតោ ពន្ធុ យស្ស, ពុទ្ធោ ច សោ អាទិច្ចពន្ធុ ចាតិ កត្វា។ យស្មា បន ឧទ្ទកថាទិកោសល្លេនាបិ ឧបក្កិលេសានុបក្កិលេសានំ ជាននហេតុភូតំ ពាហុសច្ចំ ហោតិ, យថាហ –

“កិត្តាវតា នុ ខោ ភន្តេ ពហុស្សុតោ ហោតីតិ? យតោ ខោ ភិក្ខុ ខន្ធកុសលោ ហោតិ។ ធាតុ…បេ…. អាយតន…បេ…. បដិច្ចសមុប្បាទកុសលោ ហោតិ, ឯត្តាវតា ខោ ភិក្ខុ ពហុស្សុតោ ហោតី”តិ។

តស្មា “**យស្ស ខន្ធធាតុអាយតនាទីសុ**”តិអាទិ វុត្តំ។ **អាទិ**-សទ្ទេន ចេត្ថ យាវ បដិច្ចសមុប្បាទា សង្គណ្ហាតិ។ តត្ថ វាចុគ្គតករណំ **ឧគ្គហោ**។ អត្ថស្ស បរិបុច្ឆនំ **បរិបុច្ឆា**។ អដ្ឋកថាវសេន អត្ថស្ស សោតទ្វារបដិពទ្ធតាករណំ **សវនំ**។ ព្យញ្ជនត្ថានំ សុនិក្ខេបសុនយនេន ធម្មស្ស បរិហរណំ **ធារណំ**។ ឯវំ សុតធាតបរិចិតានំ វិតក្កនំ មនសានុបេក្ខនំ **បច្ចវេក្ខណំ**។

ឯវំ បភេទំ ទស្សេត្វា វចនត្ថម្បិ ទស្សេតិ “**ទុវិធោ**”តិអាទិនា។ **បុថូនន្តិ** អនេកវិធានំ កិលេសាទីនំ។ **បុថុជ្ជនន្តោគធត្តា**តិ ពហូនំ ជនានំ អព្ភន្តរេ សមវរោធភាវតោ បុថុជ្ជនោតិ សម្ពន្ធោ។ **បុថុចាយំ ជនោ**តិ បុថុ ឯវ វិសុំយេវ អយំ សង្ខ្យំ គតោ។ **ឥតី**តិ តស្មា បុថុជ្ជនោតិ សម្ពន្ធោ។ ឯវំ គាថាពន្ធេន សង្ខេបតោ ទស្សិតមត្ថំ “**សោ ហិ**”តិអាទិនា វិវរតិ។ “**នានប្បការាន**”ន្តិ ឥមិនា **បុថុ**-សទ្ទោ ឥធ ពហ្វត្ថោតិ ទស្សេតិ។

អាទិ-សទ្ទេន សង្គហិតមត្ថំ, តទត្ថស្ស ច សាធកំ អម្ពសេចនគរុសិនាននយេន និទ្ទេសបាឡិយា ទស្សេន្តោ “**យថាហា**”តិអាទិមាហ។ **អវិហតា** សក្កាយទិដ្ឋិយោ, បុថុ ពហុកា តា ឯតេសន្តិ **បុថុអវិហតសក្កាយទិដ្ឋិកា,** ឯតេន អវិហតត្តា បុថុ សក្កាយទិដ្ឋិយោ ជនេន្តិ, បុថូហិ វា សក្កាយទិដ្ឋីហិ ជនិតាតិ អត្ថំ ទស្សេតិ។ អវិហតត្ថមេវ វា ជនសទ្ទោ វទតិ, តស្មា បុថុ សក្កាយទិដ្ឋិយោ ជនេន្តិ ន វិហនន្តិ, ជនា វា អវិហតា បុថុ សក្កាយទិដ្ឋិយោ ឯតេសន្តិ អត្ថំ ទស្សេតីតិបិ វដ្ដតិ, វិសេសនបរនិបាតនញ្ចេត្ថ ទដ្ឋព្ពំ យថា “អគ្យាហិតោ”តិ។ “**បុថុ សត្ថារានំ មុខុល្លោកិកា**”តិ ឯតេន បុថុ ពហវោ ជនា សត្ថារោ ឯតេសន្តិ និព្ពចនំ ទស្សិតំ។ **បុថុ សព្ពគតីហិ អវុដ្ឋិតា**តិ ឯត្ថ បន កម្មកិលេសេហិ ជនេតព្ពា, ជាយន្តិ វា សត្តា ឯត្ថាតិ **ជនា,** គតិយោ, បុថុ សព្ពា ឯវ ជនា គតិយោ ឯតេសន្តិ វចនត្ថោ។ “**បុថុ នានាភិសង្ខារេ អភិសង្ខរោន្តី**”តិ ឯតេន ច ជាយន្តិ ឯតេហិ សត្តាតិ **ជនា,** បុញ្ញាភិសង្ខារាទយោ, បុថុ នានាវិធា ជនា សង្ខារា ឯតេសំ វិជ្ជន្តិ, បុថុ វា នានាភិសង្ខារេ ជនេន្តិ អភិសង្ខរោន្តីតិ អត្ថមាហ។ តតោ បរំ បន “**បុថុ នានាឱឃេហិ វុយ្ហន្តី**”តិអាទិអត្ថត្តយំ ជនេន្តិ ឯតេហិ សត្តាតិ **ជនា,** កាមោឃាទយោ, រាគសន្តាបាទយោ, រាគបរិឡាហាទយោ ច, សព្ពេបិ វា កិលេសបរិឡាហា។ បុថុ នានប្បការា តេ ឯតេសំ វិជ្ជន្តិ, តេហិ វា ជនេន្តិ វុយ្ហន្តិ, សន្តាបេន្តិ, បរិឌហន្តិ ចាតិ និព្ពចនំ ទស្សេតុំ វុត្តំ។ “**រត្តា គិទ្ធា**”តិអាទិ បរិយាយវចនំ។

អបិ ច **រត្តា**តិ វត្ថំ វិយ រង្គជាតេន ចិត្តស្ស វិបរិណាមករេន ឆន្ទរាគេន រត្តា។ **គិទ្ធា**តិ អភិកង្ខនសភាវេន អភិគិជ្ឈនេន គិទ្ធា។ **គថិតា**តិ គន្ថិតា វិយ ទុម្មោចនីយភាវេន តត្ថ បដិពទ្ធា។ **មុច្ឆិតា**តិ កិលេសាវិសនវសេន វិសញ្ញីភូតា វិយ អនញ្ញកិច្ចមោហំ សមាបន្នា។ **អជ្ឈោសន្នា**តិ អនញ្ញសាធារណេ វិយ កត្វា គិលិត្វា បរិនិដ្ឋបេត្វា ឋិតា។ **លគ្គា**តិ គារវេ កណ្ដកេ វិយ អាសត្តា, មហាបលិបេ វា បតនេន នាសិកគ្គបលិបន្នបុរិសោ វិយ ឧទ្ធរិតុម សក្កុណេយ្យភាវេន និមុគ្គា។ **លគ្គិតា**តិ មក្កដាលេបេន វិយ មក្កដោ បញ្ចន្នំ ឥន្ទ្រិយានំ វសេន អាសង្គិតា, **បលិពុទ្ធា**តិ សម្ពទ្ធា, ឧបទ្ទុតា វាតិ អយមត្ថោ **អង្គុត្តរដីកាយំ** (អ. និ. អដ្ឋ. ១.៥១) វុត្តោ។ ឯតេន ជាយតីតិ **ជនោ,** “រាគោ គេធោ”តិ ឯវមាទិកោ, បុថុ នានាវិធោ ជនោ រាគាទិកោ ឯតេសំ, បុថូសុ វា បញ្ចសុ កាមគុណេសុ ជនា រត្តា គិទ្ធា…បេ…. បលិពុទ្ធាតិ អត្ថំ ទស្សេតិ។

“**អាវុតា**”តិអាទិបិ បរិយាយវចនមេវ។ អបិច “**អាវុតា**តិ អាវរិកា។ **និវុតា**តិ និវារិកា។ **ឱផុតា**តិ បលិគុណ្ឋិតា, បរិយោនទ្ធា វា។ **បិហិតា**តិ បិទហិតា។ **បដិច្ឆន្នា**តិ ឆាទិតា។ **បដិកុជ្ជិតា**តិ ហេដ្ឋាមុខជាតា”តិ តត្ថេវ (អ. និ. អដ្ឋ. ១.៥១) វុត្តំ។ ឯត្ថ ច ជនេន្តិ ឯតេហីតិ **ជនា,** នីវរណា, បុថុ នានាវិធា ជនា នីវរណា ឯតេសំ, បុថូហិ វា នីវរណេហិ ជនា អាវុតា…បេ…. បដិកុជ្ជិតាតិ និព្ពចនំ ទស្សេតិ។ បុថូសុ នីចធម្មសមាចារេសុ ជាយតិ, បុថូនំ វា អព្ភន្តរេ ជនោ អន្តោគធោ, បុថុ វា ពហុកោ ជនោតិ អត្ថំ ទស្សេតិ “**បុថូន**”ន្តិអាទិនា, ឯតេន ច តតិយបាទំ វិវរតិ, សមត្ថេតិ វា។ “**បុថុវា**”តិអាទិនា បន ចតុត្ថបាទំ។ បុថុ វិសំសង្ខោ ឯវ ជនោ បុថុជ្ជនោតិ អយញ្ចេត្ថ វចនត្ថោ។

យេហិ គុណវិសេសេហិ និមិត្តភូតេហិ ភគវតិ “តថាគតោ”តិ អយំ សមញ្ញា បវត្តា, តំ ទស្សនត្ថំ “**អដ្ឋហិ ការណេហិ ភគវា តថាគតោ**”តិអាទិ វុត្តំ។ ឯកោបិ ហិ សទ្ទោ អនេកបវត្តិនិមិត្តមធិកិច្ច អនេកធា អត្ថប្បកាសកោ, ភគវតោ ច សព្ពេបិ នាមសទ្ទា អនេកគុណនេមិត្តិកាយេវ។ យថាហ –

“អសង្ខ្យេយ្យានិ នាមានិ, សគុណេន មហេសិនោ;

គុណេន នាមមុទ្ទេយ្យំ, អបិ នាមសហស្សតោ’’តិ។ (ធ. ស. ១៣១៣; ឧទា. អដ្ឋ. ៥៧; បដិ. ម. អដ្ឋ. ១.៧៦; ទី. និ. ដី. ១.៤១៣);

កានិ បន តានីតិ អនុយោគេ សតិ បឋមំ តស្សរូបំ សង្ខេបតោ ឧទ្ទិសិត្វា “**កថ**’’ន្តិអាទិនា និទ្ទិសតិ។ **តថា អាគតោ**តិ ឯត្ថ អាការនិយមនវសេន ឱបម្មសម្បដិបាទនត្ថោ **តថា**-សទ្ទោ។ សាមញ្ញជោតនាយ វិសេសាវដ្ឋានតោ, វិសេសត្ថិនា ច សាមញ្ញសទ្ទស្សាបិ វិសេសត្ថេយេវ អនុបយុជ្ជិតព្ពតោ បដិបទាគមនត្ថោ **អាគត** សទ្ទោ ទដ្ឋព្ពោ, ន ញាណគមនត្ថោ តថលក្ខណំ អាគតោ’’តិអាទីសុ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៧; ម. និ. អដ្ឋ. ១.១២; សំ. និ. អដ្ឋ. ២.៣.៧៨; អ. និ. អដ្ឋ. ១.១៧០; ថេរគា. អដ្ឋ. ១.៤៣; ឥតិវុ. អដ្ឋ. ៣៨; បដិ. ម. អដ្ឋ. ១.៣៧; ពុ. វំ. អដ្ឋ. ២; មហានិ. អដ្ឋ. ១៤) វិយ , នាបិ កាយគមនាទិ អត្ថោ “អាគតោ ខោ មហាសមណោ, មាគធានំ គិរិព្ពជ’’ន្តិអាទីសុ (មហាវ. ៥៣) វិយ។ តត្ថ យស្ស អាការស្ស និយមនវសេន ឱបម្មសម្បដិបាទនត្ថោ តថា-សទ្ទោ, តទាការំ ករុណាបធានត្តា តស្ស មហាករុណាមុខេន បុរិមពុទ្ធានំ អាគមនបដិបទាយ ឧទាហរណវសេន សាមញ្ញតោ ទស្សេន្តោ “**យថា សព្ពលោកេ**’’តិអាទិមាហ។ យំតំ-សទ្ទានំ ឯកន្តសម្ពន្ធភាវតោ ចេត្ថ តថា-សទ្ទស្សត្ថទស្សនេ យថា-សទ្ទេន អត្ថោ វិភាវិតោ។ តទេវ វិត្ថារេតិ “**យថា វិបស្សី ភគវា**’’តិអាទិនា, វិបស្សីអាទីនញ្ចេត្ថ ឆន្នំ សម្មាសម្ពុទ្ធានំ មហាបទានសុត្តាទីសុ (ទី. និ. ២.៤) សម្បហុលនិទ្ទេសេន (ទី. និ. អដ្ឋ. ២.សម្ពហុលបរិច្ឆេទវណ្ណនា) សុបាកដត្តា, អាសន្នត្តា ច គេសំ វសេន តំ បដិបទំ ទស្សេតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។ អាគតោ យថា, តថា អាគតោតិ សព្ពត្រ សម្ពន្ធោ។ “**កឹ វុត្តំ ហោតី**’’តិអាទិនាបិ តទេវ បដិនិទ្ទិសតិ។ តត្ថ **យេន អភិនីហារេនា**តិ មនុស្សត្តលិង្គសម្បត្តិហេតុសត្ថារទស្សនបព្ពជ្ជាគុណសម្បត្តិអធិការឆន្ទានំ វសេន អដ្ឋង្គសមន្នាគតេន មហាបណិធានេន ។ សព្ពេសញ្ហិ ពុទ្ធានំ បឋមបណិធានំ ឥមិនាវ នីហារេន សមិជ្ឈតិ។ អភិនីហារោតិ ចេត្ថ មូលបណិធានស្សេតំ អធិវចនន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

ឯវំ មហាភិនីហារវសេន “តថាគតោ’’តិ បទស្ស អត្ថំ ទស្សេត្វា ឥទានិ បារមីបូរណវសេនបិ ទស្សេតុំ “**អថ វា**’’តិអាទិមាហ។ “ឯត្ថ ច សុត្តន្តិកានំ មហាពោធិយានបដិបទាយ កោសល្លជននត្ថំ បារមីសុ អយំ វិត្ថារកថា’’តិអាទិនា **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន** (ទី. និ. ដី. ១.៧) យា បារមីសុ វិនិច្ឆយកថា វុត្តា, កិញ្ចាបិ សា អម្ហេហិ ឥធ វុច្ចមានា គន្ថវិត្ថារករា វិយ ភវិស្សតិ, យស្មា បនាយំ សំវណ្ណនា ឯតិស្សំ បច្ឆា បមាទលេខវិសោធនវសេន, តទវសេសត្ថបរិយាទានវសេន ច បវត្តា, តស្មា សាបិ បារមីកថា ឥធ វត្តព្ពាយេវាតិ តតោ ចេវ ចរិយាបិដកដ្ឋកថាតោ ច អាហរិត្វា យថារហំ គាថាពន្ធេហិ សមលង្ករិត្វា អត្ថមធិប្បាយញ្ច វិសោធយមានា ភវិស្សតិ។ កថំ?

កា បនេតា បារមិយោ, កេនដ្ឋេន កតីវិធា;
កោ ច តាសំ កមោ កានិ, លក្ខណាទីនិ សព្ពថា។

កោ បច្ចយោ, សំកិលេសោ, វោទានំ បដិបក្ខកោ;
បដិបត្តិវិភាគោ ច, សង្គហោ សម្បទា តថា។

កិត្តកេន សម្បាទនំ, អានិសំសោ ច កឹ ផលំ;
បញ្ហមេតំ វិស្សជ្ជិត្វា, ភវិស្សតិ វិនិច្ឆយោ។

តត្រិទំ វិស្សជ្ជនំ –

កា បនេតា បារមិយោតិ –

តណ្ហាមានាទិមញ្ញត្រ, ឧបាយកុសលេន យា;
ញាណេន បរិគ្គហិតា, បារមី សា វិភាវិតា។

តណ្ហាមានាទិនា ហិ អនុបហតា ករុណូបាយកោសល្លបរិគ្គហិតា ទានាទយោ គុណសង្ខាតា ឯតា កិរិយា “បារមី’’តិ វិភាវិតា។

កេនដ្ឋេន បារមិយោតិ –

បរមោ ឧត្តមដ្ឋេន, តស្សាយំ បារមី តថា;

កម្មំ ភាវេតិ ទានាទិ, តទ្ទិគតោ តិធា មតា។

បូរេតិ មវតិ បរេ, បរំ មជ្ជតិ មយតិ;
មុនាតិ មិនោតិ តថា, មិនាតីតិ វា បរមោ។

បារេ មជ្ជតិ សោធេតិ, មវតិ មយតីតិ វា;
មាយេតិ តំ វា មុនាតិ, មិនោតិ មិនាតិ តថា។

បារមីតិ មហាសត្តោ, វុត្តានុសារតោ បន;
តទ្ទិតត្ថត្តយេនេវ, បារមីតិ អយំ មតា។

ទានសីលាទិគុណវិសេសយោគេន ហិ សត្តុត្តមតាយ មហាពោធិសត្តោ **បរមោ**, តស្ស អយំ, ភាវោ, កម្មន្តិ វា **បារមី**, ទានាទិកិរិយា។ អថ វា បរតិ បូរេតីតិ **បរមោ** និរុត្តិនយេន, ទានាទិគុណានំ បូរកោ, បាលកោ ច ពោធិសត្តោ, បរមស្ស អយំ, ភាវោ, កម្មំ វា **បារមី។** អបិច បរេ សត្តេ មវតិ អត្តនិ ពន្ធតិ គុណវិសេសយោគេន, បរំ វា អតិរេកំ មជ្ជតិ សំកិលេសមលតោ, បរំ វា សេដ្ឋំ និព្ពានំ វិសេសេន មយតិ គច្ឆតិ, បរំ វា លោកំ បមាណភូតេន ញាណវិសេសេន ឥធលោកមិវ មុនាតិ បរិច្ឆិន្ទតិ, បរំ វា អតិវិយ សីលាទិគុណគណំ អត្តនោ សន្តានេ មិនោតិ បក្ខិបតិ, បរំ វា អត្តភូតតោ ធម្មកាយតោ អញ្ញំ, បដិបក្ខំ វា តទនត្ថករំ កិលេសចោរគណំ មិនាតិ ហឹសតីតិ **បរមោ**, មហាសត្តោ, “បរមស្ស អយ”ន្តិអាទិនា វុត្តនយេន **បារមី។** បារេ វា និព្ពានេ មជ្ជតិ សុជ្ឈតិ, សត្តេ ច សោធេតិ, តត្ថ វា សត្តេ មវតិ ពន្ធតិ យោជេតិ, តំ វា មយតិ គច្ឆតិ, សត្តេ ច មាយេតិ គមេតិ, តំ វា យាថាវតោ មុនាតិ បរិច្ឆិន្ទតិ, តត្ថ វា សត្តេ មិនោតិ បក្ខិបតិ, តត្ថ វា សត្តានំ កិលេសារឹ មិនាតិ ហឹសតីតិ **បារមី**, មហាសត្តោ, “តស្ស អយ”ន្តិអាទិនា ទានាទិកិរិយាវ **បារមី**តិ។ ឥមិនា នយេន បារមីនំ វចនត្ថោ វេទិតព្ពោ។

កតិវិធាតិ សង្ខេបតោ ទសវិធា, តា បន **ពុទ្ធវំសបាឡិយំ** (ពុ. វំ. ១.៧៦) សរូបតោ អាគតាយេវ។ យថាហ “វិចិនន្តោ តទាទក្ខឹ, បឋមំ ទានបារមិ”ន្តិអាទិ (ពុ. វំ. ២.១១៦)។ យថា ចាហ –

“កតិ នុ ខោ ភន្តេ ពុទ្ធការកា ធម្មាតិ? ទស ខោ សារិបុត្ត ពុទ្ធការកា ធម្មា, កតមេ ទស? ទានំ ខោ សារិបុត្ត ពុទ្ធការកោ ធម្មោ, សីលំ នេក្ខម្មំ បញ្ញា វីរិយំ ខន្តិ សច្ចំ អធិដ្ឋានំ មេត្តា ឧបេក្ខា ពុទ្ធការកោ ធម្មោ, ឥមេ ខោ សារិបុត្ត ទស ពុទ្ធការកា ធម្មាតិ។ ឥទមវោច ភគវា, ឥទំ វត្វាន សុគតោ អថាបរំ ឯតទវោច សត្ថា –

‘ទានំ សីលញ្ច នេក្ខម្មំ, បញ្ញាវីរិយេន បញ្ចមំ;
ខន្តិសច្ចមធិដ្ឋានំ, មេត្តុបេក្ខាតិ តេ ទសា’តិ”។ (ពុ. វំ. ១.៧៦);

កេចិ បន “ឆព្ពិធា”តិ វទន្តិ, តំ ឯតាសំ សង្គហវសេន វុត្តំ។ សោ បន សង្គហោ បរតោ អាវិ ភវិស្សតិ។

កោ ច តាសំ កមោតិ ឯត្ថ **កមោ** នាម ទេសនាក្កមោ, សោ ច បឋមសមាទានហេតុកោ, សមាទានំ បវិចយហេតុកំ, ឥតិ យថា អាទិម្ហិ បឋមាភិនីហារកាលេ បវិចិតា, សមាទិន្នា ច, តថា ទេសិតា។ យថាហ “វិចិនន្តោ តទាទក្ខឹ, បឋមំ ទានបារមិ”ន្តិអាទិ (ពុ. វំ. ២.១១៦) តេនេតំ វុច្ចតិ –

“បឋមំ សមាទានតា-វសេនាយំ កមោ រុតោ;
អថ វា អញ្ញមញ្ញស្ស, ពហូបការតោបិ ចា”តិ។

តត្ថ ហិ ទានំ សីលស្ស ពហូបការំ, សុករញ្ចាតិ តំ អាទិម្ហិ វុត្តំ។ ទានំ បន សីលបរិគ្គហិតំ មហប្ផលំ ហោតិ មហានិសំសន្តិ ទានានន្តរំ សីលំ វុត្តំ។ សីលំ នេក្ខម្មបរិគ្គហិតំ…បេ.… នេក្ខម្មំ បញ្ញាបរិគ្គហិតំ…បេ.… បញ្ញា វីរិយបរិគ្គហិតា…បេ.… វីរិយំ ខន្តិបរិគ្គហិតំ…បេ.… ខន្តិ សច្ចបរិគ្គហិតា…បេ.… សច្ចំ អធិដ្ឋានបរិគ្គហិតំ…បេ.… អធិដ្ឋានំ មេត្តាបរិគ្គហិតំ…បេ.… មេត្តា ឧបេក្ខាបរិគ្គហិតា មហប្ផលា ហោតិ មហានិសំសាតិ មេត្តានន្តរំ ឧបេក្ខា វុត្តា។ ឧបេក្ខា បន ករុណាបរិគ្គហិតា, ករុណា ច ឧបេក្ខាបរិគ្គហិតាតិ វេទិតព្ពា។ កថំ បន មហាការុណិកា ពោធិសត្តា សត្តេសុ ឧបេក្ខកា ហោន្តីតិ? ឧបេក្ខិតព្ពយុត្តកេសុ កញ្ចិ កាលំ ឧបេក្ខកា ហោន្តិ, ន បន សព្ពត្ថ, សព្ពទា ចាតិ កេចិ។ អបរេ បន ន ច សត្តេសុ ឧបេក្ខកា, សត្តកតេសុ បន វិប្បការេសុ ឧបេក្ខកា ហោន្តីតិ, ឥទមេវេត្ថ យុត្តំ។

អបរោ នយោ –

> សព្ពសាធារណតាទិ-ការណេហិបិ ឦរិតំ;
> ទានំ អាទិម្ហិ សេសា តុ, បុរិមេបិ អបេក្ខកា។

បច្ចុជនេសុបិ ហិ បវត្តិយា សព្ពសត្តសាធារណត្តា, អប្បផលត្តា, សុករត្តា ច **ទានំ** អាទិម្ហិ វុត្តំ។ សីលេន ទាយកបដិគ្គាហកសុទ្ធិតោ បរានុគ្គហំ វត្វា បរបីឡានិវត្តិវចនតោ, កិរិយធម្មំ វត្វា អកិរិយធម្មវចនតោ, ភោគសម្បត្តិហេតុំ វត្វា ភវសម្បត្តិហេតុវចនតោ ច ទានស្សានន្តរំ **សីលំ** វុត្តំ។ នេក្ខម្មេន សីលសម្បត្តិសិទ្ធិតោ, កាយវចីសុចរិតំ វត្វា មនោសុចរិតវចនតោ, វិសុទ្ធសីលស្ស សុខេនេវ ឈានសមិជ្ឈនតោ, កម្មាបរាធប្បហានេន បយោគសុទ្ធិំ វត្វា កិលេសាបរាធប្បហានេន អាសយសុទ្ធិវចនតោ, វីតិក្កមប្បហានេ បិតស្ស បរិយុដ្ឋានប្បហានវចនតោ ច សីលស្សានន្តរំ **នេក្ខម្មំ** វុត្តំ។ បញ្ញាយ នេក្ខម្មស្ស សិទ្ធិបរិសុទ្ធិតោ, ឈានាភាវេ បញ្ញាភាវវចនតោ។ សមាធិបទដ្ឋានា ហិ បញ្ញា, បញ្ញាបច្ចុបដ្ឋានោ ច សមាធិ។ សមថនិមិត្តំ វត្វា ឧបេក្ខានិមិត្តវចនតោ, បរហិតជ្ឈានេន បរហិតករណូបាយកោសល្លវចនតោ ច នេក្ខម្មស្សានន្តរំ **បញ្ញា** វុត្តា។ វីរិយារម្ភេន បញ្ញាកិច្ចសិទ្ធិតោ, សត្តសុញ្ញតាធម្មនិជ្ឈានក្ខន្តិំ វត្វា សត្តហិតាយ អារម្ភស្ស អច្ឆរិយតាវចនតោ, ឧបេក្ខានិមិត្តំ វត្វា បគ្គហនិមិត្តវចនតោ, និសម្មការិតំ វត្វា ឧដ្ឋានវចនតោ ច។ និសម្មការិនោ ហិ ឧដ្ឋានំ ផលវិសេសមាវហតីតិ បញ្ញាយានន្តរំ **វីរិយំ** វុត្តំ។

វីរិយេន តិតិក្ខាសិទ្ធិតោ។ វីរិយវា ហិ អារទ្ធវីរិយត្តា សត្តសង្ខារេហិ ឧបនីតំ ទុក្ខំ អភិភុយ្យ វិហរតិ។ វីរិយស្ស តិតិក្ខាលង្ការភាវតោ។ វីរិយវតោ ហិ តិតិក្ខា សោភតិ។ បគ្គហនិមិត្តំ វត្វា សមថនិមិត្តវចនតោ, អច្ចារម្ភេន ឧទ្ធច្ចទោសប្បហានវចនតោ។ ធម្មនិជ្ឈានក្ខន្តិយា ហិ ឧទ្ធច្ចទោសោ បហីយតិ។ វីរិយវតោ សាតច្ចករណវចនតោ។ ខន្តិពហុលោ ហិ អនុទ្ធតោ សាតច្ចការី ហោតិ។ អប្បមាទវតោ បរហិតកិរិយារម្ភេ បច្ចុបការតណ្ហាភាវវចនតោ។ យាថាវតោ ធម្មនិជ្ឈានេ ហិ សតិ តណ្ហា ន ហោតិ។ បរហិតារម្ភេ បរមេបិ បរកត ទុក្ខសហនតាវចនតោ ច វីរិយស្សានន្តរំ **ខន្តិ** វុត្តា។ សច្ចេន ខន្តិយា ចិរាធិដ្ឋានតោ, អបការិនោ អបការខន្តិំ វត្វា តទុបការករណេ អវិសំវាទវចនតោ, ខន្តិយា អបវាទវាចាវិកម្បនេន ភូតវាទិតាយ អវិជហនវចនតោ, សត្តសុញ្ញតាធម្ម-និជ្ឈានក្ខន្តិំ វត្វា តទុបព្រូហិតញាណសច្ចស្ស វចនតោ ច ខន្តិយានន្តរំ **សច្ចំ** វុត្តំ។ អធិដ្ឋានេន សច្ចសិទ្ធិតោ។ អចលាធិដ្ឋានស្ស ហិ វិរតិ សិជ្ឈតិ។ អវិសំវាទិតំ វត្វា តត្ថ អចលភាវវចនតោ។ សច្ចសន្ធោ ហិ ទានាទីសុ បដិញ្ញានុរូបំ និច្ចលោ បវត្តតិ។ ញាណសច្ចំ វត្វា សម្ភារេសុ បវត្តិនិដ្ឋាបនវចនតោ។ យថាភូតញាណវា ហិ ពោធិសម្ភារេសុ អធិដ្ឋាតិ, តេ ច និដ្ឋាបេតិ។ បដិបក្ខេហិ អកម្បិយភាវតោ ច សច្ចស្សានន្តរំ **អធិដ្ឋានំ** វុត្តំ។ មេត្តាយ បរហិតករណសមាទានាធិដ្ឋានសិទ្ធិតោ, អធិដ្ឋានំ វត្វា ហិតូបសំហារវចនតោ។ ពោធិសម្ភារេ ហិ អធិតិដ្ឋមានោ មេត្តាវិហារី ហោតិ។ អចលាធិដ្ឋានស្ស សមាទានាវិកោបនេន សមាទានសម្ភវតោ ច អធិដ្ឋានស្សានន្តរំ **មេត្តា** វុត្តា។ ឧបេក្ខាយ មេត្តាវិសុទ្ធិតោ, សត្តេសុ ហិតូបសំហារំ វត្វា តទបរាធេសុ ឧទាសីនតាវចនតោ, មេត្តាភាវនំ វត្វា តន្និស្សន្ទភាវនាវចនតោ, “ហិតកាមសត្តេបិ ឧបេក្ខកោ”តិ អច្ឆរិយគុណតាវចនតោ ច មេត្តាយានន្តរំ **ឧបេក្ខា** វុត្តាតិ ឯវមេតាសំ កមោ វេទិតព្ពោ។

កានិ លក្ខណាទីនិ សព្ពថាតិ ឯត្ថ បន អវិសេសេន –

> បរេសមនុគ្គហណំ , **លក្ខណ**ន្តិ បវុច្ចតិ;
> ឧបការោ អកម្បោ ច, **រសោ** ហិតេសិតាបិ ច។
>
> ពុទ្ធត្តំ **បច្ចុបដ្ឋានំ**, ទយា ញាណំ បវុច្ចតិ;
> **បទដ្ឋាន**ន្តិ តាសន្តុ, បច្ចេកំ តានិ ភេទតោ។

សព្ពាបិ ហិ បារមិយោ បរានុគ្គហលក្ខណា, បរេសំ ឧបការករណរសា, អវិកម្បនរសា វា, ហិតេសិតាបច្ចុបដ្ឋានា, ពុទ្ធត្តបច្ចុបដ្ឋានា វា, មហាករុណាបទដ្ឋានា, ករុណូបាយកោសល្លបទដ្ឋានា វា។

វិសេសេន បន យស្មា ករុណូបាយកោសល្លបរិគ្គហិតា អត្តូបករណបរិច្ចាគចេតនា **ទានបារមី។** ករុណូបាយកោសល្លបរិគ្គហិតំ កាយវចីសុចរិតំ អត្ថតោ អកត្តព្ពវិរតិ, កត្តព្ពករណចេតនាទយោ ច **សីលបារមី។** ករុណូបាយកោសល្លបរិគ្គហិតោ អាទីនវទស្សនបុព្ពង្គមោ កាមភវេហិ និក្ខមនចិត្តុប្បាទោ **នេក្ខម្មបារមី។** ករុណូបាយកោសល្លបរិគ្គហិតោ ធម្មានំ សាមញ្ញវិសេសលក្ខណាវពោធោ **បញ្ញាបារមី។** ករុណូបាយកោសល្លបរិគ្គហិតោ កាយចិត្តេហិ បរហិតារម្ភោ **វីរិយបារមី។** ករុណូបាយកោសល្លបរិគ្គហិតោ សត្ត

សង្ខារាបរាធសហនសង្ខាតោ អទោសប្បធានោ តទាការប្បវត្តោ ចិត្តុប្បាទោ **ខន្តិបារមី។** ករុណូបាយកោសល្លបរិគ្គហិតំ វិរតិចេតនាទិភេទំ អវិសំវាទនំ **សច្ចបារមី** ។ ករុណូបាយកោសល្លបរិគ្គហិតោ អចលសមាទានាធិដ្ឋានសង្ខាតោ តទាការប្បវត្តោ ចិត្តុប្បាទោ **អធិដ្ឋានបារមី។** ករុណូបាយកោសល្លបរិគ្គហិតោ លោកស្ស ហិតសុខូបសំហារោ អត្ថតោ អព្យាបាទោ **មេត្តាបារមី។** ករុណូបាយកោសល្លបរិគ្គហិតា អនុនយបដិឃវិទ្ធំសនសង្ខាតា ឥដ្ឋានិដ្ឋេសុ សត្តសង្ខារេសុ សមប្បវត្តិ **ឧបេក្ខាបារមី។**

តស្មា បរិច្ចាគលក្ខណំ **ទានំ,** ទេយ្យធម្មេ លោភវិទ្ធំសនរសំ, អនាសត្តិបច្ចុបដ្ឋានំ, ភវវិភវសម្បត្តិបច្ចុបដ្ឋានំ វា, បរិច្ចជិតព្ពវត្ថុបទដ្ឋានំ។ សីលនលក្ខណំ **សីលំ,** សមាធានលក្ខណំ, បតិដ្ឋានលក្ខណំ វាតិ វុត្តំ ហោតិ។ ទុស្សីល្យវិទ្ធំសនរសំ, អនវជ្ជរសំ វា, សោចេយ្យបច្ចុបដ្ឋានំ, ហិរោត្តប្បបទដ្ឋានំ។ កាមតោ, ភវតោ ច និក្ខមនលក្ខណំ **នេក្ខម្មំ,** តទាទីនវវិភាវនរសំ, តតោយេវ វិមុខភាវបច្ចុបដ្ឋានំ, សំវេគបទដ្ឋានំ។ យថាសភាវបដិវេធលក្ខណា **បញ្ញា,** អក្ខលិតបដិវេធលក្ខណា វា កុសលិស្សាសខិត្តឧសុបដិវេធោ វិយ, វិសយោភាសនរសា បទីបោ វិយ, អសម្មោហបច្ចុបដ្ឋានា អរញ្ញគតសុទេសកោ វិយ, សមាធិបទដ្ឋានា , ចតុសច្ចបទដ្ឋានា វា។ ឧស្សាហលក្ខណំ **វីរិយំ,** ឧបត្ថម្ភនរសំ, អសំសីទនបច្ចុបដ្ឋានំ, វីរិយារម្ភវត្ថុបទដ្ឋានំ, សំវេគបទដ្ឋានំ វា។

ខមនលក្ខណា **ខន្តិ,** ឥដ្ឋានិដ្ឋសហនរសា, អធិវាសនបច្ចុបដ្ឋានា, អវិរោធបច្ចុបដ្ឋានា វា, យថាភូតទស្សនបទដ្ឋានា។ អវិសំវាទនលក្ខណំ **សច្ចំ,** យាថាវវិភាវនរសំ, សាធុតាបច្ចុបដ្ឋានំ, សោរច្ចបទដ្ឋានំ។ ពោធិសម្ភារេសុ អធិដ្ឋានលក្ខណំ **អធិដ្ឋានំ,** តេសំ បដិបក្ខាភិភវនរសំ, តត្ថ អចលតាបច្ចុបដ្ឋានំ, ពោធិសម្ភារបទដ្ឋានំ។ ហិតាការប្បវត្តិលក្ខណា **មេត្តា,** ហិតូបសំហាររសា, អាឃាតវិនយនរសា វា, សោម្មភាវបច្ចុបដ្ឋានា, សត្តានំ មនាបភាវទស្សនបទដ្ឋានា។ មជ្ឈត្តាការប្បវត្តិលក្ខណា **ឧបេក្ខា,** សមភាវទស្សនរសា, បដិឃានុនយវូបសមបច្ចុបដ្ឋានា, កម្មស្សកតាបច្ចវេក្ខណបទដ្ឋានា។ ឯត្ថ ច ករុណូបាយកោសល្លបរិគ្គហិតតា ទានាទីនំ បរិច្ចាគាទិលក្ខណស្ស វិសេសនភាវេន វត្តព្ពា, យតោ តានិ បារមីសង្ខ្យំ លភន្តិ។ ន ហិ សម្មាសម្ពោធិយាទិបត្ថនមញ្ញត្រ អករុណូបាយកោសល្លបរិគ្គហិតានិ វដ្តគាមីនិ ទានាទីនិ បារមីសង្ខ្យំ លភន្តីតិ។

កោ បច្ចយោតិ –

> អភិនីហារោ ច តាសំ, ទយា ញាណញ្ច បច្ចយោ;
> ឧស្សាហុម្មង្គវត្តានំ, ហិតាចារាទយោ តថា។

អភិនីហារោ តាវ បារមីនំ សព្ពាសម្បិ បច្ចយោ។ យោ ហិ អយំ “មនុស្សត្តំ លិង្គសម្បត្តី”តិអាទិ (ពុ. វំ. ២.៥៩) អដ្ឋធម្មសមោធានសម្បាទិតោ “តិណ្ណោ តារេយ្យំ មុត្តោ មោចេយ្យំ, ពុទ្ធោ ពោធេយ្យំ សុទ្ធោ សោធេយ្យំ, ទន្តោ ទមេយ្យំ, សន្តោ សមេយ្យំ, អស្សត្ថោ អស្សាសេយ្យំ, បរិនិព្ពុតោ បរិនិព្ពាបេយ្យ”ន្តិអាទិនា បវត្តោ **អភិនីហារោ,** សោ អវិសេសេន សព្ពបារមីនំ បច្ចយោ។ តប្បវត្តិយា ហិ ឧទ្ធំ បារមីនំ បវិចយុបដ្ឋានសមាទានាធិដ្ឋាននិប្ផត្តិយោ មហាបុរិសានំ សម្ភវន្តិ, អភិនីហារោ ច នាមេស អត្ថតោ ភេសមដ្ឋង្គានំ សមោធានេន តថាបវត្តោ ចិត្តុប្បាទោ, “អហោ វតាហំ អនុត្តរំ សម្មាសម្ពោធឹ អភិសម្ពុជ្ឈេយ្យំ, សព្ពសត្តានំ ហិតសុខំ និប្ផាទេយ្យ”ន្តិអាទិបត្ថនាសង្ខាតោ អចិន្តេយ្យំ ពុទ្ធភូមឹ, អបរិមាណំ លោកហិតញ្ច អារព្ភ បវត្តិយា សព្ពពុទ្ធការកធម្មមូលភូតោ បរមភទ្ទកោ បរមកល្យាណោ អបរិមេយ្យប្បភាវោ បុញ្ញវិសេសោតិ ទដ្ឋព្ពោ។

តស្ស ច ឧប្បត្តិយា សហេវ មហាបុរិសោ មហាពោធិយានបដិបត្តឹ ឱតិណ្ណោ នាម ហោតិ, និយតភាវសមធិគមនតោ, តតោ ច អនិវត្តនសភាវតោ “ពោធិសត្តោ”តិ សមញ្ញំ លភតិ, សព្ពភាគេន សម្មាសម្ពោធិយំ សម្មាសត្តមានសតា, ពោធិសម្ភារេ សិក្ខាសមត្ថតា ចស្ស សន្តិដ្ឋតិ។ យថាវុត្តាភិនីហារសមិជ្ឈនេន ហិ មហាបុរិសា សព្ពញ្ញុតញ្ញាណាធិគមនបុព្ពលិង្គេន សយម្ភុញាណេន សម្មទេវ សព្ពបារមិយោ វិចិនិត្វា សមាទាយ អនុក្កមេន បរិបូរេន្តិ, យថា តំ កតមហាភិនីហារោ សុមេធបណ្ឌិតោ។ យថាហ –

> “ហន្ទ ពុទ្ធករេ ធម្មេ, វិចិនាមិ ឥតោ ចិតោ;
> ឧទ្ធំ អធោ ទស ទិសា, យាវតា ធម្មធាតុយា;
> វិចិនន្តោ តទា ទក្ខឹ, បឋមំ ទានបារមិ”ន្តិ។ (ពុ. វំ. ២.១១៥, ១១៦); –

វិត្ថារោ។ លក្ខណាទិតោ បនេស សម្មទេវ សម្មាសម្ពោធិបណិធានលក្ខណោ, “អហោ វតាហំ អនុត្តរំ សម្មាសម្ពោធឹ អភិសម្ពុជ្ឈេយ្យំ, សព្ពសត្តានំ ហិតសុខំ និប្ផាទេយ្យ”ន្តិអាទិបត្ថនារសោ, ពោធិសម្ភារហេតុភាវបច្ចុបដ្ឋានោ, មហាករុណាបទដ្ឋានោ, ឧបនិស្សយសម្បត្តិបទដ្ឋានោ វា។

តស្ស បន អភិនីហារស្ស ចត្តារោ បច្ចយា, ចត្តារោ ហេតូ, ចត្តារិ ច ពលានិ វេទិតព្ពានិ។ តត្ថ កតមេ **ចត្តារោ បច្ចយា** មហាភិនីហារាយ? ឥធ មហាបុរិសោ បស្សតិ តថាគតំ មហតា ពុទ្ធានុភាវេន អច្ឆរិយព្ភុតំ បាដិហារិយំ ករោន្តំ, តស្ស តំ និស្សាយ តំ អារម្មណំ កត្វា មហាពោធិយំ ចិត្តំ សន្តិដ្ឋតិ “មហានុភាវា វតាយំ ធម្មធាតុ, យស្សា សុប្បដិវិទ្ធត្តា ភគវា ឯវំ អច្ឆរិយព្ភុតធម្មោ, អចិន្តេយ្យានុភាវោ ចា”តិ, សោ តមេវ មហានុភាវទស្សនំ និស្សាយ តំ បច្ចយំ កត្វា សម្ពោធិយំ អធិមុច្ចន្តោ តត្ថ ចិត្តំ ឋបេតិ, អយំ **បឋមោ បច្ចយោ** មហាភិនីហារាយ។

ន ហេវ ខោ បស្សតិ តថាគតស្ស យថាវុត្តំ មហានុភាវតំ, អបិច ខោ សុណាតិ “ឯទិសោ ច ឯទិសោ ច ភគវា”តិ, សោ តំ និស្សាយ តំ បច្ចយំ កត្វា សម្ពោធិយំ អធិមុច្ចន្តោ តត្ថ ចិត្តំ ឋបេតិ, អយំ **ទុតិយោ បច្ចយោ** មហាភិនីហារាយ។

ន ហេវ ខោ បស្សតិ តថាគតស្ស យថាវុត្តំ មហានុភាវតំ, នាបិ តំ បរតោ សុណាតិ, អបិច ខោ តថាគតស្ស ធម្មំ ទេសេន្តស្ស “ទសពលសមន្នាគតោ ភិក្ខវេ, តថាគតោ”តិអាទិនា (សំ. និ. ២.២១) ពុទ្ធានុភាវបដិសំយុត្តំ ធម្មំ សុណាតិ, សោ តំ និស្សាយ...បេ.... អយំ **តតិយោ បច្ចយោ** មហាភិនីហារាយ។

ន ហេវ ខោ បស្សតិ តថាគតស្ស យថាវុត្តំ មហានុភាវតំ, នាបិ តំ បរតោ សុណាតិ, នាបិ តថាគតស្ស ធម្មំ សុណាតិ, អបិច ខោ ឧឡារជ្ឈាសយោ កល្យាណាធិមុត្តិកោ “អហមេតំ ពុទ្ធវំសំ ពុទ្ធតន្តឹ ពុទ្ធបវេណឹ ពុទ្ធធម្មតំ បរិបាលេស្សាមី”តិ យាវទេវ ធម្មញ្ញេវ សក្ករោន្តោ គរុំ ករោន្តោ មានេន្តោ បូជេន្តោ ធម្មំ អបចយមានោ តំ និស្សាយ...បេ.... ឋបេតិ, អយំ **ចតុត្ថោ បច្ចយោ** មហាភិនីហារាយាតិ។

កតមេ **ចត្តារោ ហេតូ** មហាភិនីហារាយ? ឥធ មហាបុរិសោ បកតិយា ឧបនិស្សយសម្បន្នោ ហោតិ បុរិមកេសុ ពុទ្ធេសុ កតាធិការោ, អយំ **បឋមោ ហេតុ** មហាភិនីហារាយ។ បុន ចបរំ មហាបុរិសោ បកតិយាបិ ករុណាជ្ឈាសយោ ហោតិ ករុណាធិមុត្តោ សត្តានំ ទុក្ខំ អបនេតុកាមោ, អបិច អត្តនោ កាយញ្ច ជីវិតញ្ច បរិច្ចជិ, អយំ **ទុតិយោ ហេតុ** មហាភិនីហារាយ។ បុន ចបរំ មហាបុរិសោ សកលតោបិ វដ្ដទុក្ខតោ សត្តហិតាយ ទុក្ករចរិយតោ សុចិរម្បិ កាលំ យដេន្តោ វាយមន្តោ អនិព្ពិន្នោ ហោតិ អនុត្រាសី, យាវ ឥច្ឆិតត្ថនិប្ផត្តិ, អយំ **តតិយោ ហេតុ** មហាភិនីហារាយ។ បុន ចបរំ មហាបុរិសោ កល្យាណមិត្តសន្និស្សិតោ ហោតិ, យោ អហិតតោ នំ និវារេតិ, ហិតេ បតិដ្ឋាបេតិ, អយំ **ចតុត្ថោ ហេតុ** មហាភិនីហារាយ។

តត្រាយំ មហាបុរិសស្ស ឧបនិស្សយសម្បទា – ឯកន្តេនេវស្ស យថា អជ្ឈាសយោ សម្ពោធិនិន្នោ ហោតិ សម្ពោធិបោណោ សម្ពោធិបព្ភារោ, តថា សត្តានំ ហិតចរិយាយ, យតោ អនេន បុរិមពុទ្ធានំ សន្តិកេ សម្ពោធិយា បណិធានំ កតំ ហោតិ មនសា, វាចាយ ច “អហម្បិ ឯទិសោ សម្មាសម្ពុទ្ធោ ហុត្វា សម្មទេវ សត្តានំ ហិតសុខំ និប្ផាទេយ្យ”ន្តិ។ ឯវំ សម្បន្នូបនិស្សយស្ស បនស្ស ឥមានិ ឧបនិស្សយសម្បត្តិយា លិង្គានិ សម្ភវន្តិ, យេហិ សមន្នាគតស្ស សាវកពោធិសត្តេហិ, បច្ចេកពោធិសត្តេហិ ច មហាវិសេសោ មហន្តំ នានាករណំ បញ្ញាយតិ ឥន្ទ្រិយតោ, បដិបត្តិតោ, កោសល្លតោ ច។ ឥធ ហិ ឧបនិស្សយសម្បន្នោ មហាបុរិសោ យថា វិសទិន្ទ្រិយោ ហោតិ វិសទញាណោ, ន តថា ឥតរេ។ បរហិតាយ បដិបន្នោ ហោតិ, នោ អត្តហិតាយ។ តថា ហិ សោ យថា ពហុជនហិតាយ ពហុជនសុខាយ លោកានុកម្បាយ អត្ថាយ ហិតាយ សុខាយ ទេវមនុស្សានំ បដិបជ្ជតិ, ន តថា ឥតរេ, តត្ថ ច កោសល្លំ អាវហតិ ឋានុប្បត្តិកបដិភានេន, ឋានាឋានកុសលតាយ ច។

តថា មហាបុរិសោ បកតិយា ទានជ្ឈាសយោ ហោតិ ទានាភិរតោ, សតិ ទេយ្យធម្មេ ទេតិយេវ, ន ទានតោ សង្កោចំ អាបជ្ជតិ, សតតំ សមិតំ សំវិភាគសីលោ ហោតិ, បមុទិតោវ ទេតិ អាទរជាតោ, ន ឧទាសីនចិត្តោ, មហន្តម្បិ ទានំ ទត្វា នេវ ទានេន សន្តុដ្ឋោ ហោតិ, បគេវ អប្បំ។ បរេសញ្ច ឧស្សាហំ ជនេន្តោ ទានេ វណ្ណំ ភាសតិ, ទានបដិសំយុត្តំ ធម្មកថំ ករោតិ, អញ្ញេ ច បរេសំ ទេន្តេ ទិស្វា អត្តមនោ ហោតិ, ភយដ្ឋានេសុ ច បរេសំ អភយំ ទេតីតិ ឯវមាទីនិ ទានជ្ឈាសយស្ស មហាបុរិសស្ស ទានបារមិយា លិង្គានិ។

តថា បាណាតិបាតាទីហិ បាបធម្មេហិ ហិរីយតិ ឱត្តប្បតិ, សត្តានំ អវិហេឋនជាតិកោ ហោតិ, សោរតោ សុខសីលោ អសឋោ អមាយាវី ឧជុជាតិកោ សុព្ពចោ សោវចស្សករណីយេហិ ធម្មេហិ សមន្នាគតោ មុទុជាតិកោ អថទ្ធោ អនតិមានី, បរសន្តកំ នាទិយតិ អន្តមសោ តិណសលាកមុបាទាយ, អត្តនោ ហត្ថេ និក្ខិត្តំ ឥណំ វា គហេត្វា បរំ ន វិសំវាទេតិ, បរស្មឹ វា អត្តនោ សន្តកេ ព្យាមូឡ្ហេ, វិស្សរិតេ វា តំ សញ្ញាបេត្វា បដិបាទេតិ យថា តំ ន បរហត្ថគតំ ហោតិ, អលោលុប្បោ ហោតិ, បរបរិគ្គហិតេសុ បាបកំ ចិត្តម្បិ ន ឧប្បាទេតិ, ឥត្ថិព្យសនាទីនិ ទូរតោ បរិវជ្ជេតិ, សច្ចវាទី សច្ចសន្ធោ ភិន្នានំ សន្ធាតា សហិតានំ អនុប្បទាតា បិយវាទី មិហិតបុព្ពង្គមោ

បុព្ពភាសី អត្ថវាទី ធម្មវាទី អនភិជ្ឈាលុ អព្យាបន្នចិត្តោ អវិបរីតទស្សនោ កម្មស្សកតាញាណេន, សច្ចានុលោមិកញាណេន ច, កតញ្ញូ កតវេទី វុឌ្ឍាបចាយី សុវិសុទ្ធាជីវោ ធម្មកាមោ, បរេសម្បិ ធម្មេ សមាទបេតា សព្ពេន សព្ពំ អកិច្ចតោ សត្តេ និវារេតា កិច្ចេសុ បតិដ្ឋបេតា អត្តនា ច តត្ថ កិច្ចេ យោគំ អាបជ្ជិតា, កត្វា វា បន សយំ អកត្តព្ពំ សីឃញ្ញេវ តតោ បដិវិរតោ ហោតីតិ ឯវមាទីនិ សីលជ្ឈាសយស្ស មហាបុរិសស្ស សីលបារមិយា លិង្គានិ។

តថា មន្ទកិលេសោ ហោតិ មន្ទនីវរណោ បវិវេកជ្ឈាសយោ អវិក្ខេបពហុលោ, ន តស្ស បាបកា វិតក្កា ចិត្តមន្វាស្សវន្តិ, វិវេកគតស្ស ចស្ស អប្បកសិរេនេវ ចិត្តំ សមាធិយតិ, អមិត្តបក្ខេបិ ខិប្បំ មេត្តចិត្តតា សន្តិដ្ឋតិ, បគេវ ឥតរស្មិំ, សតិមា ច ហោតិ ចិរកតម្បិ ចិរភាសិតម្បិ សុសរិតា អនុស្សរិតា, មេធាវី ច ហោតិ ធម្មោជបញ្ញាយ សមន្នាគតោ, និបកោ ច ហោតិ តាសុ តាសុ ឥតិកត្តព្ពតាសុ, អារទ្ធវីរិយោ ច ហោតិ សត្តានំ ហិតកិរិយាសុ, ខន្តិពលសមន្នាគតោ ច ហោតិ សព្ពសហោ, អចលាធិដ្ឋានោ ច ហោតិ ទឡ្ហសមាទានោ, អជ្ឈុបេក្ខកោ ច ហោតិ ឧបេក្ខាឋានីយេសុ ធម្មេសូតិ ឯវមាទីនិ មហាបុរិសស្ស នេក្ខម្មជ្ឈាសយាទីនំ វសេន នេក្ខម្មបារមិយាទីនំ លិង្គានិ វេទិតព្ពានិ។

ឯវមេតេហិ ពោធិសម្ភារលិង្គេហិ សមន្នាគតស្ស មហាបុរិសស្ស យំ វុត្តំ “មហាភិនីហារាយ កល្យាណមិត្តសន្និស្សយោ ហេតូ”តិ, តត្រិទំ សង្ខេបតោ កល្យាណមិត្តលក្ខណំ – ឥធ កល្យាណមិត្តោ សទ្ធាសម្បន្នោ ហោតិ សីលសម្បន្នោ សុតសម្បន្នោ ចាគវីរិយសតិសមាធិបញ្ញាសម្បន្នោ។ តត្ថ សទ្ធាសម្បត្តិយា សទ្ទហតិ តថាគតស្ស ពោធិំ កម្មំ, កម្មផលញ្ច, តេន សម្មាសម្ពោធិយា ហេតុភូតំ សត្តេសុ ហិតេសិតំ ន បរិច្ចជតិ។ សីលសម្បត្តិយា សត្តានំ បិយោ ហោតិ មនាបោ គរុ ភាវនីយោ ចោទកោ បាបគរហិកោ វត្តា វចនក្ខមោ។ សុតសម្បត្តិយា សត្តានំ ហិតសុខាវហំ គម្ភីរំ ធម្មកថំ កត្តា ហោតិ។ ចាគសម្បត្តិយា អប្បិច្ឆោ ហោតិ សមាហិតោ សន្តុដ្ឋោ បវិវិត្តោ អសំសដ្ឋោ។ វីរិយសម្បត្តិយា អារទ្ធវីរិយោ ហោតិ សត្តានំ ហិតបដិបត្តិយា។ សតិសម្បត្តិយា ឧបដ្ឋិតស្សតី ហោតិ អនវជ្ជេសុ ធម្មេសុ។ សមាធិសម្បត្តិយា អវិក្ខិត្តោ ហោតិ សមាហិតចិត្តោ។ បញ្ញាសម្បត្តិយា អវិបរីតំ បជានាតិ។ សោ សតិយា កុសលានំ ធម្មានំ គតិយោ សមន្វេសមានោ បញ្ញាយ សត្តានំ ហិតាហិតំ យថាភូតំ ជានិត្វា សមាធិនា តត្ថ ឯកគ្គចិត្តោ ហុត្វា វីរិយេន អហិតា សត្តេ និសេធេត្វា ហិតេ និយោជេតិ។ តេនាហ –

> “បិយោ គរុ ភាវនីយោ, វត្តា ច វចនក្ខមោ;
> គម្ភីរញ្ច កថំ កត្តា, នោ ចដ្ឋានេ និយោជកោ”តិ។ (អ. និ. ៧.៣៧; នេត្តិ. ១១៣);

ឯវំ គុណសមន្នាគតំ កល្យាណមិត្តំ ឧបនិស្សាយ មហាបុរិសោ អត្តនោ ឧបនិស្សយសម្បត្តិំ សម្មទេវ បរិយោទបេតិ។ សុវិសុទ្ធាសយបយោគោ ហុត្វា ចតូហិ ពលេហិ សមន្នាគតោ នចិរេនេវ អដ្ឋង្គេ សមោធានេត្វា មហាភិនីហារំ ករោន្តោ ពោធិសត្តភាវេ បតិដ្ឋហតិ អនិវត្តិធម្មោ និយតោ សម្ពោធិបរាយណោ។

តស្មិមានិ **ចត្តារិ ពលានិ អជ្ឈត្តិកពលំ** យា សម្មាសម្ពោធិយំ អត្តសន្និស្សយា ធម្មគារវេន អភិរុចិ ឯកន្តនិន្នជ្ឈាសយតា, យាយ មហាបុរិសោ អត្តាធិបតិលជ្ជាសន្និស្សយោ, អភិនីហារសម្បន្នោ ច ហុត្វា បារមិយោ បូរេត្វា សម្មាសម្ពោធិំ បាបុណាតិ។ **ពាហិរពលំ** យា សម្មាសម្ពោធិយំ បរសន្និស្សយា អភិរុចិ ឯកន្តនិន្នជ្ឈាសយតា, យាយ មហាបុរិសោ លោកាធិបតិឱត្តប្បនសន្និស្សយោ, អភិនីហារសម្បន្នោ ច ហុត្វា បារមិយោ បូរេត្វា សម្មាសម្ពោធិំ បាបុណាតិ។ **ឧបនិស្សយពលំ** យា សម្មាសម្ពោធិយំ ឧបនិស្សយសម្បត្តិយា អភិរុចិ ឯកន្តនិន្នជ្ឈាសយតា, យាយ មហាបុរិសោ តិក្ខិន្ទ្រិយោ, វិសទធាតុកោ, សតិសន្និស្សយោ, អភិនីហារសម្បន្នោ ច ហុត្វា បារមិយោ បូរេត្វា សម្មាសម្ពោធិំ បាបុណាតិ។ **បយោគពលំ** យា សម្មាសម្ពោធិយា តជ្ជា បយោគសម្បទា សក្កច្ចការិតា សាតច្ចការិតា, យាយ មហាបុរិសោ វិសុទ្ធបយោគោ, និរន្តរការី, អភិនីហារសម្បន្នោ ច ហុត្វា បារមិយោ បូរេត្វា សម្មាសម្ពោធិំ បាបុណាតិ។ ឯវមយំ ចតូហិ បច្ចយេហិ, ចតូហិ ហេតូហិ, ចតូហិ ច ពលេហិ សម្បន្នសមុទាគមោ អដ្ឋង្គសមោធានសម្បាទិតោ អភិនីហារោ បារមីនំ បច្ចយោ ហោតិ មូលការណភាវតោ។

យស្ស ច បវត្តិយា មហាបុរិសេ **ចត្តារោ អច្ឆរិយា អព្ភុតា ធម្មា** បតិដ្ឋហន្តិ, សព្ពំ សត្តនិកាយំ អត្តនោ ឱរសបុត្តំ វិយ បិយចិត្តេន បរិគ្គណ្ហាតិ, ន ចស្ស ចិត្តំ បុន សំកិលេសវសេន សំកិលិស្សតិ, សត្តានំ ហិតសុខាវហោ ចស្ស អជ្ឈាសយោ, បយោគោ ច ហោតិ, អត្តនោ ច ពុទ្ធការកធម្មា ឧបរូបរិ វឌ្ឍន្តិ, បរិបច្ចន្តិ ច, យតោ មហាបុរិសោ ឧឡារតរេន បុញ្ញាភិសន្ទេន កុសលាភិសន្ទេន បវឌ្ឍិយា [បវត្តិយា (ចរិយា. អដ្ឋ. បកិណ្ណកកថា)] បច្ចយេន សុខស្សាហារេន សមន្នាគតោ សត្តានំ ទក្ខិណេយ្យោ ឧត្តមំ គារវដ្ឋានំ, អសទិសំ បុញ្ញក្ខេត្តញ្ច ហោតិ។ ឯវមនេកគុណោ អនេកានិសំសោ មហាភិនីហារោ បារមីនំ បច្ចយោតិ វេទិតព្ពោ។

យថា ច មហាភិនីហារោ, ឯវំ មហាករុណា, ឧបាយកោសល្លញ្ច។ តត្ថ **ឧបាយកោសល្លំ** នាម ទានាទីនំ ពោធិសម្ភារភាវស្ស និមិត្តភូតា បញ្ញា, យាហិ មហាករុណូបាយកោសល្លតាហិ មហាបុរិសានំ អត្តសុខនិរបេក្ខតា, និរន្តរំ បរសុខករណបសុតតា, សុទុក្ករេហិ មហាពោធិសត្តចរិតេហិ វិសាទាភាវោ, បសាទសំវុទ្ធិទស្សន សវនានុស្សរណាវត្ថាសុបិ សត្តានំ ហិតសុខបដិលាភហេតុភាវោ ច សម្បជ្ជតិ។ តថា ហិ តស្ស បញ្ញាយ ពុទ្ធភាវសិទ្ធិ, ករុណាយ ពុទ្ធកម្មសិទ្ធិ។ បញ្ញាយ សយំ តរតិ, ករុណាយ បរេ តារេតិ។ បញ្ញាយ បរទុក្ខំ បរិជានាតិ, ករុណាយ បរទុក្ខបដិការំ អារភតិ។ បញ្ញាយ ទុក្ខំ និព្ពិន្ទតិ, ករុណាយ ទុក្ខំ សម្បដិច្ឆតិ។ បញ្ញាយ និព្ពានាភិមុខោ ហោតិ, ករុណាយ តំ ន បាបុណាតិ។ តថា ករុណាយ សំសារាភិមុខោ ហោតិ, បញ្ញាយ តត្រ នាភិរមតិ។ បញ្ញាយ សព្ពត្ថ វិរជ្ជតិ, ករុណានុគតត្តា ន ច ន សព្ពេសមនុគ្គហាយ បវត្តោ, ករុណាយ សព្ពេបិ អនុកម្បតិ, បញ្ញានុគតត្តា ន ច ន សព្ពត្ថ វិរត្តចិត្តោ។ បញ្ញាយ អហំការមមំការាភាវោ, ករុណាយ អាលសិយទីនតាភាវោ។

តថា បញ្ញាករុណាហិ យថាក្កមំ អត្តនាថបរនាថតា, ធីរវីរភាវោ, អនត្តន្តបាបរន្តបតា, អត្តហិតបរហិតនិប្ផត្តិ, និព្ភយាភីសនកភាវោ, ធម្មាធិបតិលោកាធិបតិតា, កតញ្ញុបុព្ពការិភាវោ, មោហតណ្ហាវិគមោ, វិជ្ជាចរណសិទ្ធិ, ពលវេសារជ្ជនិប្ផត្តីតិ សព្ពស្សាបិ បារមិតាផលស្ស វិសេសេន ឧបាយភាវតោ បញ្ញា ករុណា បារមីនំ បច្ចយោ។ ឥទំ បន ទ្វយំ បារមីនំ វិយ បណិធានស្សាបិ បច្ចយោ។

តថា ឧស្សាហឧម្មង្គអវត្ថានហិតចរិយា ច បារមីនំ បច្ចយោតិ វេទិតព្ពោ។ យា ច ពុទ្ធភាវស្ស ឧប្បត្តិដ្ឋានតាយ "**ពុទ្ធភូមិយោ**"តិ វុច្ចន្តិ។ តត្ថ **ឧស្សាហោ** នាម ពោធិសម្ភារានំ អព្ភុស្សាហនវីរិយំ។ ឧម្មង្គោ នាម ពោធិសម្ភារេសុ ឧបាយកោសល្លភូតា បញ្ញា។ **អវត្ថានំ** នាម អធិដ្ឋានំ, អចលាធិដ្ឋានតា។ **ហិតចរិយា** នាម មេត្តាភាវនា, ករុណាភាវនា ច។ យថាហ –

"កតិ បន ភន្តេ, ពុទ្ធភូមិយោតិ? ចតស្សោ ខោ សារិបុត្ត, ពុទ្ធភូមិយោ។ កតមា ចតស្សោ? ឧស្សាហោ ច ហោតិ វីរិយំ, ឧម្មង្គោ ច ហោតិ បញ្ញាភាវនា, អវត្ថានញ្ច ហោតិ អធិដ្ឋានំ, ហិតចរិយា ច ហោតិ មេត្តាភាវនា។ ឥមា ខោ សារិបុត្ត, ចតស្សោ ពុទ្ធភូមិយោ"តិ (សុ. និ. អដ្ឋ. ១.៣៤)។

តថា នេក្ខម្មបវិវេកអលោភាទោសាមោហនិស្សរណប្បភេទា ច **ឆ អជ្ឈាសយា។** វុត្តញ្ហេតំ –

"នេក្ខម្មជ្ឈាសយា ច ពោធិសត្តា កាមេសុ, ឃរាវាសេ ច ទោសទស្សាវិនោ, បវិវេកជ្ឈាសយា ច ពោធិសត្តា សង្គណិកាយ ទោសទស្សាវិនោ។ អលោភ…បេ… លោភេ…បេ… អទោស…បេ… ទោសេ…បេ… អមោហ…បេ… មោហេ…បេ… និស្សរណ…បេ… សព្ពភវេសុ ទោសទស្សាវិនោ"តិ (សុ. និ. អដ្ឋ. ១.៣៤; វិសុទ្ធិ. ១.៤៩)។

តស្មា ឯតេ ច ឆ អជ្ឈាសយាបិ បារមីនំ បច្ចយាតិ វេទិតព្ពា។ ន ហិ លោភាទីសុ អាទីនវទស្សនេន, អលោភាទីនំ អធិកភាវេន ច វិនា ទានាទិបារមិយោ សម្ភវន្តិ។ អលោភាទីនញ្ហិ អធិកភាវេន បរិច្ចាគាទិនិន្នចិត្តតា, អលោភជ្ឈាសយាទិតា ចាតិ, យថា ចេតេ, ឯវំ ទានជ្ឈាសយតាទយោបិ។ យថាហ –

"កតិ បន ភន្តេ ពោធាយ ចរន្តានំ ពោធិសត្តានំ អជ្ឈាសយាតិ? ទស ខោ សារិបុត្ត, ពោធាយ ចរន្តានំ ពោធិសត្តានំ អជ្ឈាសយា។ កតមេ ទស? ទានជ្ឈាសយា សារិបុត្ត, ពោធិសត្តា មច្ឆេរេ ទោសទស្សាវិនោ។ សីល…បេ… អសំវរេ…បេ… នេក្ខម្ម…បេ… កាមេសុ…បេ… យថាភូតញាណ…បេ… វិចិកិច្ឆាយ។…បេ… វីរិយ …បេ… កោសជ្ជេ…បេ… ខន្តិ…បេ… អក្ខន្តិយំ…បេ… សច្ច…បេ… វិសំវាទនេ…បេ… អធិដ្ឋាន…បេ… អនធិដ្ឋានេ…បេ… មេត្តា…បេ… ព្យាបាទេ…បេ… ឧបេក្ខា…បេ… សុខទុក្ខេសុ អាទីនវទស្សាវិនោ"តិ។

ឯតេសុ ហិ មច្ឆេរអសំវរកាមវិចិកិច្ឆាកោសជ្ជអក្ខន្តិវិសំវាទនអនធិដ្ឋាន- ព្យាបាទសុខទុក្ខសង្ខាតេសុ អាទីនវទស្សនបុព្ពង្គមា ទានាទិនិន្នចិត្តតាសង្ខាតា ទានជ្ឈាសយតាទយោ ទានាទិបារមីនំ និព្ពត្តិយា បច្ចយោ។ តថា អបរិច្ចាគបរិច្ចាគាទីសុ យថាក្កមំ អាទីនវានិសំសបច្ចវេក្ខណម្បិ ទានាទិបារមីនំ បច្ចយោ ហោតិ។

តត្រាយំ បច្ចវេក្ខណាវិធិ – ខេត្តវត្ថុហិរញ្ញសុវណ្ណគោមហឹ សទាសិទាសបុត្តទារាទិបរិគ្គហព្យាសត្តចិត្តានំ សត្តានំ ខេត្តាទីនំ វត្ថុកាមភាវេន ពហុបត្ថនីយភាវតោ, រាជចោរាទិសាធារណភាវតោ, វិវាទាធិដ្ឋានតោ, សបត្តករណតោ, និស្សារតោ, បដិលាភបរិបាលនេសុ បរវិហេឋនហេតុភាវតោ, វិនាសនិមិត្តញ្ច សោកាទិ

អនេកវិហិតព្យសនាវហតោ គទាសត្តិនិទានញ្ច មច្ឆេរមលបរិយុដ្ឋិតចិត្តានំ អបាយូបបត្តិហេតុភាវតោតិ ឯវំ វិវិធវិបុលានត្ថាវហានិ បរិគ្គហិតវត្ថូនិ នាម, តេសំ បរិច្ចាគោយេវេកោ សោត្ថិភាវោតិ បរិច្ចាគេ អប្បមាទោ ករណីយោ។

អបិច “យាចកោ យាចមានោ អត្តនោ គុយ្ហស្ស អាចិក្ខនតោ មយ្ហំ វិស្សាសិកោ”តិ ច “បហាយ គមនីយំ អត្តនោ សន្តកំ គហេត្វា បរលោកំ យាហីតិឧបទិសនតោ មយ្ហំ ឧបទេសកោ”តិ ច “អាទិត្តេ វិយ អគារេ មរណគ្គិនា អាទិត្តេ លោកេ តតោ មយ្ហំ សន្តកស្ស អបហរណតោ អបវាហកសហាយោ”តិ ច “អបវាហិតស្ស ចស្ស អជ្ឈាបននិក្ខេបដ្ឋានភូតោ”តិ ច “ទានសង្ខាតេ កល្យាណកម្មស្មឹ សហាយភាវតោ, សព្ពសម្បត្តីនំ អគ្គភូតាយ បរមេទុល្លភាយ ពុទ្ធភូមិយា សម្បត្តិហេតុភាវតោ ច បរមោ កល្យាណមិត្តោ”តិ ច បច្ចវេក្ខិតព្ពំ។

តថា “ឧឡារេ កម្មនិ អនេនាហំ សម្ភាវិតោ, តស្មា សា សម្ភាវនា អវិតថា កាតព្ពា”តិ ច “ឯកន្តភេទិតាយ ជីវិតស្ស អាយាចិតេនាបិ មយា ទាតព្ពំ, បគេវ យាចិតេនា”តិ ច “ឧឡារជ្ឈាសយេហិ គវេសិត្វាបិ ទាតព្ពោ, [ទាតព្ពតោ (ចរិយា. អដ្ឋ. បកិណ្ណកកថាវណ្ណនា)] សយមេវាគតោ មម បុញ្ញេនា”តិ ច “យាចកស្ស ទានាបទេសេន មយ្ហមេវាយមនុគ្គហោ”តិ ច “អហំ វិយ អយំ សព្ពោបិ លោកោ មយា អនុគ្គហេតព្ពោ”តិ ច “អសតិ យាចកេ កថំ មយ្ហំ ទានបារមី បូរេយ្យា”តិ ច “យាចកានមេវត្ថាយ មយា សព្ពោបិ បរិគ្គហេតព្ពោ”តិ ច “អយាចិត្វាបិ មំ មម សន្តកំ យាចកា កទា សយមេវ គណ្ហេយ្យុ”ន្តិ ច “កថមហំ យាចកានំ បិយោ ចស្សំ មនាបោ”តិ ច “កថំ វា តេ មយ្ហំ បិយា ចស្សុ មនាបា”តិ ច “កថំ វាហំ ទទមានោ ទត្វាបិ ច អត្តមនោ អស្សំ បមុទិតោ បីតិសោមនស្សជាតោ”តិ ច “កថំ វា មេ យាចកា ភវេយ្យុំ, ឧឡារោ ច ទានជ្ឈាសយោ”តិ ច “កថំ វាហមយាចិតោ ឯវំ យាចកានំ ហទយមញ្ញាយ ទទេយ្យ”ន្តិ “សតិ ធនេ, យាចកេ ច អបរិច្ចាគោ មហតី មយ្ហំ វញ្ចនា”តិ ច “កថមហំ អត្តនោ អង្គានិ, ជីវិតញ្ចាបិ បរិច្ចជេយ្យ”ន្តិ ច ចាគនិន្នតា ឧបដ្ឋបេតព្ពា។

អបិច “អត្ថោ នាមាយំ និរបេក្ខំ ទាយកមនុគច្ឆតិ យថា តំ និរបេក្ខំ ខេបកំ កិដកោ”តិ អត្ថេ និរបេក្ខតាយ ចិត្តំ ឧប្បាទេតព្ពំ។ យាចមានោ បន យទិ បិយបុគ្គលោ ហោតិ “បិយោ មំ យាចតី”តិ សោមនស្សំ ឧប្បាទេតព្ពំ។ អថ ឧទាសីនបុគ្គលោ ហោតិ “អយំ មំ យាចមានោ អទ្ធា ឥមិនា បរិច្ចាគេន មិត្តោ ហោតី”តិ សោមនស្សំ ឧប្បាទេតព្ពំ។ ទទន្តោ ហិ យាចកានំ បិយោ ហោតីតិ។ អថ បន វេរីបុគ្គលោ យាចតិ, “បច្ចត្ថិកោ មំ យាចតិ, អយំ មំ យាចមានោ អទ្ធា ឥមិនា បរិច្ចាគេន វេរីបិ បិយោ មិត្តោ ហោតី”តិ វិសេសតោ សោមនស្សំ ឧប្បាទេតព្ពំ។ ឯវំ បិយបុគ្គលេ វិយ មជ្ឈត្តវេរីបុគ្គលេសុបិ មេត្តាបុព្ពង្គមំ ករុណំ ឧបដ្ឋបេត្វាវ ទាតព្ពំ។

សចេ បនស្ស ចិរកាលំ បរិភាវិតត្តា លោភស្ស ទេយ្យធម្មវិសយា លោភធម្មា ឧប្បជ្ជេយ្យុំ, តេន ពោធិសត្តបដិញ្ញេន ឥតិ បដិសញ្ចិក្ខិតព្ពំ “ននុ តយា សប្បុរិស សម្ពោធាយ អភិនីហារំ ករោន្តេន សព្ពសត្តានមុបការាយ អយំ កាយោ និស្សដ្ឋោ, តប្បរិច្ចាគមយញ្ច បុញ្ញំ, តត្ថ នាម តេ ពាហិរេបិ វត្ថុស្មឹ អភិសង្គប្បវត្តិ ហត្ថិសិនានសទិសី ហោតិ, តស្មា តយា ន កត្ថចិ អភិសង្គោ ឧប្បាទេតព្ពោ។ សេយ្យថាបិ នាម មហតោ ភេសជ្ជរុក្ខស្ស តិដ្ឋតោ មូលំ មូលត្ថិកា ហរន្តិ, បបដិកំ, តចំ, ខន្ធំ, វិដបំ, សាខំ, បលាសំ, បុប្ផំ, ផលំ ផលត្ថិកា ហរន្តិ, ន តស្ស រុក្ខស្ស ‘មយ្ហំ សន្តកំ ឯតេ ហរន្តី’តិ វិតក្កសមុទាចារោ ហោតិ, ឯវមេវ សព្ពលោកហិតាយ ឧស្សុក្កមាបជ្ជន្តេន មយា មហាទុក្ខេ អកតញ្ញុកេ និច្ចាសុចិម្ហិ កាយេ បរេសំ ឧបការាយ វិនិយុជ្ជមានេ អណុមត្តោបិ មិច្ឆាវិតក្កោ ន ឧប្បាទេតព្ពោ។ កោ វា ឯត្ថ វិសេសោ អជ្ឈត្តិកពាហិរេសុ មហាភូតេសុ ឯកន្តភេទនវិកិរណវិទ្ធំសនធម្មេសុ។ កេវលំ បន សម្មោហវិជម្ភិតមេតំ, យទិទំ ‘ឯតំ មម, ឯសោហមស្មិ, ឯសោ មេ អត្តា’តិ អភិនិវេសោ, តស្មា ពាហិរេសុ មហាភូតេសុ វិយ អជ្ឈត្តិកេសុបិ ករចរណនយនាទីសុ, មំសាទីសុ ច អនបេក្ខេន ហុត្វា ‘តំ តទត្ថិកា ហរន្តូ’តិ និស្សដ្ឋចិត្តេន ភវិតព្ព”ន្តិ។ ឯវំ បដិសញ្ចិក្ខតោ ចស្ស សម្ពោធាយ បហិតត្តស្ស កាយជីវិតេសុ និរបេក្ខស្ស អប្បកសិរេនេវ កាយវចីមនោកម្មានិ សុវិសុទ្ធានិ ហោន្តិ, សោ វិសុទ្ធកាយវចីមនោកម្មន្តោ វិសុទ្ធាជីវោ ញាយបដិបត្តិយំ ឋិតោ អាយាបាយុបាយកោសល្លសមន្នាគមេន ភិយ្យោសោមត្តាយ ទេយ្យធម្មបរិច្ចាគេន, អភយទានសទ្ធម្មទានេហិ ច សព្ពសត្តេ អនុគ្គណ្ហិតុំ សមត្ថោ ហោតិ, អយំ តាវ **ទានបារមិយំ** បច្ចវេក្ខណានយោ។

សីលបារមិយំ បន ឯវំ បច្ចវេក្ខិតព្ពំ – “ឥទញ្ហិ សីលំ នាម គង្គោទកាទីហិ វិសោធេតុំ អសក្កុណេយ្យស្ស ទោសមលស្ស វិក្ខាលនជលំ, ហរិចន្ទនាទីហិ វិនេតុំ អសក្កុណេយ្យស្ស រាគាទិបរិឡាហស្ស វិនយនំ, មុត្តាហារមកុដកុណ្ឌលាទីហិ បចុរជនាលង្ការេហិ អសាធារណោ សាធូនមលង្ការវិសេសោ, សព្ពទិសាវាយនកោ អកិត្តិមោ [សព្ពទិសាវាយនតោ អកិត្តិមោ (ចរិយា. អដ្ឋ. បកិណ្ណកកថាវណ្ណនា; ទី. និ. ដី. ១.៧)] សព្ពកាលានុរូបោ ច សុរភិគន្ធោ, ខត្តិយមហាសាលាទីហិ, ទេវតាហិ ច វន្ទនីយាទិភាវាវហនតោ បរមោ វសីករណមន្តោ, ចាតុមហា

រាជិកាទិទេវលោការោហណសោបានបន្តិ, ឈានាភិញ្ញានំ អធិគមូបាយោ, និព្ពានមហានគរស្ស សម្បាបក មគ្គោ, សាវកពោធិបច្ចេកពោធិសម្មាសម្ពោធីនំ បតិដ្ឋានភូមិ, យំ យំ វា បនិច្ឆិតំ បត្ថិតំ, តស្ស តស្ស សមិជ្ឈនូបាយភាវតោ ចិន្តាមណិកប្បរុក្ខាទិកេ ច អតិសេតិ។ វុត្តញ្ហេតំ ភគវតា "ឥជ្ឈតិ ភិក្ខវេ, សីលវតោ ចេតោបណិធិ វិសុទ្ធត្តា"តិ (ទី. និ. ៣.៣៣៧; សំ. និ. ៤.៣៥២; អ. និ. ៨.៣៥)។ អបរម្បិ វុត្តំ "អាកង្ខេយ្យ ចេ ភិក្ខវេ, ភិក្ខុ សព្រហ្មចារីនំ បិយោ ច អស្សំ មនាបោ ច គរុ ច ភាវនីយោ ចាតិ, សីលេស្វេវស្ស បរិបូរការី"តិអាទិ (ម. និ. ១.៦៥)។ តថា "អវិប្បដិសារត្ថានិ ខោ អានន្ទ កុសលានិ សីលានី"តិ, (អ. និ. ១០.១; ១១.១) "បញ្ចិមេ គហបតយោ, អានិសំសា សីលវតោ សីលសម្បទាយា"តិអាទិសុត្តានញ្ច (ទី. និ. ២.១៥០; អ. និ. ៥.២១៣; ឧទា. ៧៦; មហាវ. ៣៨៥) វសេន សីលគុណា បច្ចវេក្ខិតព្ពា។ តថា អគ្គិក្ខន្ធោបមសុត្តាទីនំ (អ. និ. ៧.៧២) វសេន សីលវិរហេ អាទីនវា។

អបិច បីតិសោមនស្សនិមិត្តតោ, អត្តានុវាទបរានុវាទទណ្ឌទុគ្គតិភយាភាវតោ, វិញ្ញូហិ បាសំសភាវតោ, អវិប្បដិសារហេតុតោ, បរមសោត្ថិដ្ឋានតោ, កុលសាបតេយ្យាធិបតេយ្យជីវិតរូបដ្ឋានពន្ធុមិត្តសម្បត្តីនំ អតិសយនតោ ច សីលំ បច្ចវេក្ខិតព្ពំ។ សីលវតោ ហិ អត្តនោ សីលសម្បទាហេតុ មហន្តំ បីតិសោមនស្សំ ឧប្បជ្ជតិ "កតំ វត មយា កុសលំ, កតំ កល្យាណំ, កតំ ភីរុត្តាណ"ន្តិ។

តថា សីលវតោ អត្តា ន ឧបវទតិ, ន ច បរេ វិញ្ញូ, ទណ្ឌទុគ្គតិភយានញ្ច សម្ភវោយេវ នត្ថិ, "សីលវា បុរិសបុគ្គលោ កល្យាណធម្មោ"តិ វិញ្ញូនំ បាសំសោ ច ហោតិ។ តថា សីលវតោ យ្វាយំ "កតំ វត មយា បាបំ, កតំ លុទ្ទំ, កតំ កិព្ពិស"ន្តិ ទុស្សីលស្ស វិប្បដិសារោ ឧប្បជ្ជតិ, សោ ន ហោតិ។ សីលញ្ច នាមេតំ អប្បមាទាធិដ្ឋានតោ, ភោគព្យសនាទិបរិហារមុខេន មហតោ អត្ថស្ស សាធនតោ, មង្គលភាវតោ, បរមំ សោត្ថិដ្ឋានំ។ និហីនជច្ចោបិ សីលវា ខត្តិយមហាសាលាទីនំ បូជនីយោ ហោតីតិ កុលសម្បត្តឹ អតិសេតិ សីលសម្បទា, "តំ កឹ មញ្ញសិ មហារាជ, ឥធ តេ អស្ស ទាសោ កម្មករោ"តិអាទិ (ទី. និ. ១.១៨៣) វត្ថុមានសាមញ្ញសុត្តវចនញ្ចេត្ថ សាធកំ, ចោរាទីហិ អសាធារណតោ, បរលោកានុគមនតោ, មហប្ផលភាវតោ, សមថាទិគុណាធិដ្ឋានតោ ច ពាហិរធនំ សាបតេយ្យំ អតិសេតិ សីលំ។ បរមស្ស ចិត្តិស្សរិយស្ស អធិដ្ឋានភាវតោ ខត្តិយាទីនមិស្សរិយំ អតិសេតិ សីលំ។ សីលនិមិត្តញ្ហិ តំតំសត្តនិកាយេសុ សត្តានមិស្សរិយំ, វស្សសតាទិទីឃប្បមាណតោ ច ជីវិតតោ ឯកាហម្បិ សីលវតោ ជីវិតស្ស វិសិដ្ឋតាវចនតោ, សតិបិ ជីវិតេ សិក្ខានិក្ខិបនស្ស មរណតាវចនតោ ច សីលំ ជីវិតតោ វិសិដ្ឋតរំ។ វេរីនម្បិ មនុញ្ញភាវាវហនតោ, ជរារោគវិបត្តីហិ អនភិភវនីយតោ ច រូបសម្បត្តឹ អតិសេតិ សីលំ។ បាសាទហម្មិយាទិដ្ឋានប្បភេទេ រាជយុវរាជសេនាបតិអាទិឋានវិសេសេ ច សុខវិសេសាធិដ្ឋានភាវតោ អតិសេតិ សីលំ។ សភាវសិនិទ្ធេ សន្តិកាវចរេបិ ពន្ធុជនេ, មិត្តជនេ ច ឯកន្តហិតសម្បាទនតោ, បរលោកានុគមនតោ ច អតិសេតិ សីលំ។ "ន តំ មាតា បិតា កយិរា"តិអាទិ (ធ. ប. ៤៣) វចនញ្ចេត្ថ សាធកំ។ តថា ហត្ថិអស្សរថបត្តិពលកាយេហិ, មន្តាគទសោត្ថានបយោគេហិ ច ទុរារក្ខានមនាថានំ អត្តាធីនតោ, អនបរាធីនតោ, មហាវិសយតោ ច អារក្ខាភាវេន សីលមេវ វិសិដ្ឋតរំ។ តេនេវាហ "ធម្មោ ហវេ រក្ខតិ ធម្មចារិ"ន្តិអាទិ (ថេរគា. ៣០៣; ជា. ១.១០.១០២)។ ឯវមនេកគុណសមន្នាគតំ សីលន្តិ បច្ចវេក្ខន្តស្ស អបរិបុណ្ណា ចេវ សីលសម្បទា បារិបូរឹ គច្ឆតិ, អបរិសុទ្ធា ច បារិសុទ្ធឹ។

សចេ បនស្ស ទីឃរត្តំ បរិចយេន សីលបដិបក្ខធម្មា ទោសាទយោ អន្តរន្តរា ឧប្បជ្ជេយ្យុំ, តេន ពោធិសត្តបដិញ្ញេន ឯវំ បដិសញ្ចិក្ខិតព្ពំ "ននុ តយា ពោធាយ បណិធានំ កតំ, សីលវេកល្លេន ច ន សក្កា ន ច សុករា លោកិយាបិ សម្បត្តិយោ បាបុណិតុំ, បគេវ លោកុត្តរា"តិ។ សព្ពសម្បត្តីនមគ្គភូតាយ សម្មាសម្ពោធិយា អធិដ្ឋានភូតេន សីលេន បរមុក្កំសគតេន ភវិតព្ពំ, តស្មា "កិកីវ អណ្ឌ"ន្តិអាទិនា (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៧; វិសុទ្ធិ. ១.១៩) វុត្តនយេន សម្មទេវ សីលំ រក្ខន្តេន សុដ្ឋុ តយា បេសលេន ភវិតព្ពំ។

អបិច តយា ធម្មទេសនាយ យានត្តយេ សត្តានមវតារណបរិបាចនានិ កាតព្ពានិ, សីលវេកល្លស្ស ច វចនំ ន បច្ចេតព្ពំ ហោតិ, អសប្បាយាហារវិចារស្ស វិយ វេជ្ជស្ស តិកិច្ឆនំ, តស្មា "កថាហំ សទ្ធេយ្យោ ហុត្វា សត្តានមវតារណបរិបាចនានិ ករេយ្យ"ន្តិ សភាវបរិសុទ្ធសីលេន ភវិតព្ពំ។ កិញ្ច ឈានាទិគុណវិសេសយោគេន មេ សត្តានមុបការករណសមត្ថតា, បញ្ញាបារមីអាទិបរិបូរណញ្ច ឈានាទយោ គុណា ច សីលបារិសុទ្ធឹ វិនា ន សម្ភវន្តីតិ សម្មទេវ សីលំ សោធេតព្ពំ។

តថា "សម្ពាធោ ឃរាវាសោ រជោបថោ"តិអាទិនា (ទី. និ. ១.១១១; ម. និ. ១.២៩១, ៣៧១; ២.១០; ៣.១៣, ២១៨; សំ. និ. ២.១៥៤; ៥.១០០២; អ. និ. ១០.៩៩; នេត្តិ. ៩៤) ឃរាវាសេ, "អដ្ឋិកង្កលូបមា កាមា"តិអាទិនា (ម. និ. ១.២៣៤; ២.៤២; បាចិ. ៤១៧; ចូឡនិ. ១៤៧) "មាតាបិ បុត្តេន វិវទតី"តិអាទិនា (ម. និ. ១.១៦៨) ច កាមេសុ, "សេយ្យថាបិ បុរិសោ ឥណំ អាទាយ កម្មន្តេ បយោជេយ្យា"តិអាទិនា (ម. និ. ១.៤២៦) កាមច្ឆន្ទាទីសុ

អាទីនវទស្សនបុព្ពង្គមា, វុត្តបរិយាយេន “អព្ភោកាសោ បព្ពជ្ជា”តិអាទិនា (ទី. និ. ១.១៩១, ៣៩៨; ម. និ. ១.២៩១, ៣៧១; ២.១០; ៣.១៣, ២១៨; សំ. និ. ១.២៩១; សំ. និ. ៥.១០០២; អ. និ. ១០.៩៩; នេត្តិ. ៩៨) បព្ពជ្ជាទីសុ អានិសំសាបដិសង្ខារសេន **នេក្ខម្មបារមិយំ** បច្ចវេក្ខណា កាតព្ពា។ អយមេត្ថ សង្ខេបោ, វិត្ថារោ បន ទុក្ខក្ខន្ធអាសិវិសោបមសុត្តាទិ (ម. និ. ១.១៦៣, ១៧៥; សំ. និ. ៤.២៣៨) វសេន វេទិតព្ពោ។

តថា “បញ្ញាយ វិនា ទានាទយោ ធម្មា ន វិសុជ្ឈន្តិ, យថាសកំ ព្យាបារសមត្ថា ច ន ហោន្តី”តិ បញ្ញាយ គុណា មនសិ កាតព្ពា។ យថេវ ហិ ជីវិតេន វិនា សរីរយន្តំ ន សោភតិ, ន ច អត្តនោ កិរិយាសុ បដិបត្តិសមត្ថំ ហោតិ។ យថា ច ចក្ខាទីនិ ឥន្ទ្រិយានិ វិញ្ញាណេន វិនា យថាសកំ វិសយេសុ កិច្ចំ កាតុំ នប្បហោន្តិ, ឯវំ សទ្ធាទីនិ ឥន្ទ្រិយានិ បញ្ញាយ វិនា សកកិច្ចបដិបត្តិយមសមត្ថានីតិ បរិច្ចាគាទិបដិបត្តិយំ បញ្ញា បធានការណំ។ ឧម្មីលិតបញ្ញាចក្ខុកា ហិ មហាសត្តា ពោធិសត្តា អត្តនោ អង្គបច្ចង្គានិបិ ទត្វា អនត្តុក្កំសកា, អបរវម្ភកា ច ហោន្តិ, ភេសជ្ជរុក្ខា វិយ វិកប្បរហិតា កាលត្តយេបិ សោមនស្សជាតា។ បញ្ញាវសេន ហិ ឧបាយកោសល្លយោគតោ បរិច្ចាគោ បរហិតបវត្តិយា ទានបារមិភាវំ ឧបេតិ។ អត្តត្ថញ្ហិ ទានំ មុទ្ធសទិសំ [វុទ្ធិសទិសំ (ទី. និ. ដី. ១.៧)] ហោតិ។

តថា បញ្ញាយ អភាវេន តណ្ហាទិសំកិលេសាវិយោគតោ សីលស្ស វិសុទ្ធិយេវ ន សម្ភវតិ, កុតោ សព្ពញ្ញុគុណាធិដ្ឋានភាវោ។ បញ្ញាវា ឯវ ច ឃរាវាសេ កាមគុណេសុ សំសារេ ច អាទីនវំ, បព្ពជ្ជាយ ឈានសមាបត្តិយំ និព្ពានេ ច អានិសំសំ សុដ្ឋុ សល្លក្ខេន្តោ បព្ពជិត្វា ឈានសមាបត្តិយោ និព្ពត្តេត្វា និព្ពាននិន្នោ, បរេ ច តត្ថ បតិដ្ឋបេតិ។

វីរិយញ្ច បញ្ញារហិតំ យថិច្ឆិតមត្ថំ ន សាធេតិ ទុរារម្ភភាវតោ។ អនារម្ភោយេវ ហិ ទុរារម្ភតោ សេយ្យោ, បញ្ញាសហិតេន បន វីរិយេន ន កិញ្ចិ ទុរធិគមំ ឧបាយបដិបត្តិតោ។ តថា បញ្ញវា ឯវ បរាបការាទីនមធិវាសកជាតិយោ ហោតិ, ន ទុប្បញ្ញោ។ បញ្ញាវិរហិតស្ស ច បរេហិ ឧបនីតា អបការា ខន្តិយា បដិបក្ខមេវ អនុព្រូហេន្តិ។ បញ្ញវតោ បន តេ ខន្តិសម្បត្តិយា អនុព្រូហនវសេន អស្សា ថិរភាវាយ សំវត្តន្តិ។ បញ្ញវា ឯវ តីណិបិ សច្ចានិ តេសំ ការណានិ បដិបក្ខេ ច យថាភូតំ ជានិត្វា បរេសំ អវិសំវាទកោ ហោតិ។ តថា បញ្ញាពលេន អត្តានមុបត្ថម្ភេត្វា ធិតិសម្បទាយ សព្ពបារមីសុ អចលសមាទានាធិដ្ឋានោ ហោតិ។ បញ្ញវា ឯវ ច បិយមជ្ឈត្តវេរីវិភាគមកត្វា សព្ពត្ថ ហិតូបសំហារកុសលោ ហោតិ។ តថា បញ្ញាវសេន លាភាលាភាទិលោកធម្មសន្និបាតេ និព្វិការតាយ មជ្ឈត្តោ ហោតិ។ ឯវំ សព្ពាសំ បារមីនំ បញ្ញាវ បារិសុទ្ធិហេតូតិ **បញ្ញាគុណា** បច្ចវេក្ខិតព្ពា។

អបិច បញ្ញាយ វិនា ន ទស្សនសម្បត្តិ, អន្តរេន ច ទិដ្ឋិសម្បទំ ន សីលសម្បទា, សីលទិដ្ឋិសម្បទារហិតស្ស ច ន សមាធិសម្បទា, អសមាហិតេន ច ន សក្កា អត្តហិតមត្តម្បិ សាធេតុំ, បគេវ ឧក្កំសគតំ បរហិតន្តិ។ “ននុ តយា បរហិតាយ បដិបន្នេន សក្កច្ចំ បញ្ញាបារិសុទ្ធិយា អាយោគោ ករណីយោ”តិ ពោធិសត្តេន អត្តា ឱវទិតព្ពោ។ បញ្ញានុភាវេន ហិ មហាសត្តោ ចតុរធិដ្ឋានាធិដ្ឋិតោ ចតូហិ សង្គហវត្ថូហិ លោកំ អនុគ្គណ្ហន្តោ សត្តេ និយ្យានមគ្គេ អវតារេតិ, ឥន្ទ្រិយានិ ច នេសំ បរិបាចេតិ។ តថា បញ្ញាពលេន ខន្ធាយតនាទីសុ បវិចយពហុលោ បវត្តិនិវត្តិយោ យាថាវតោ បរិជានន្តោ ទានាទយោ គុណវិសេសេ និព្វេធភាគិយភាវំ នយន្តោ ពោធិសត្តសិក្ខាយ បរិបូរការី ហោតីតិ ឯវមាទិនា អនេកាការវោការេ បញ្ញាគុណេ វវត្ថបេត្វា បញ្ញាបារមី អនុព្រូហេតព្ពា។

តថា ទិស្សមានបារានិបិ លោកិយានិ កម្មានិ និហីនវីរិយេន បាបុណិតុមសក្កុណេយ្យានិ, អគណិតខេទេន បន អារទ្ធវីរិយេន ទុរធិគមំ នាម នត្ថិ។ និហីនវីរិយោ ហិ “សំសារមហោឃតោ សព្ពសត្តេ សន្តារេស្សាមី”តិ អារភិតុមេវ ន សក្កុណោតិ។ មជ្ឈិមោ បន អារភិត្វាន អន្តរាវោសានមាបជ្ជតិ។ ឧក្កដ្ឋវីរិយោ បន អត្តសុខនិរបេក្ខោ អារភិត្វា បារមធិគច្ឆតីតិ វីរិយសម្បត្តិ បច្ចវេក្ខិតព្ពា។

អបិច “យស្ស អត្តនោ ឯវ សំសារបង្កតោ សមុទ្ធរណត្ថមារម្ភោ, តស្សាបិ វីរិយស្ស សិថិលភាវេន មនោរថានំ មត្ថកប្បត្តិ ន សក្កា សម្ភាវេតុំ, បគេវ សទេវកស្ស លោកស្ស សមុទ្ធរណត្ថំ កតាភិនីហារេនា”តិ ច “រាគាទីនំ ទោសគណានំ មត្តមហានាគានមិវ ទុន្និវារណភាវតោ, តន្និទានានញ្ច កម្មសមាទានានំ ឧក្ខិត្តាសិកវធកសទិសភាវតោ, តន្និមិត្តានញ្ច ទុគ្គតីនំ សព្ពទា វិវដមុខភាវតោ, តត្ថ និយោជកានញ្ច បាបមិត្តានំ សទា សន្និហិតភាវតោ, តទោវាទការិតាយ ច វសេលស្ស បុថុជ្ជនភាវស្ស សតិ សម្ភវេ យុត្តំ សយមេវ សំសារទុក្ខតោ និស្សរិតុ”ន្តិ ច “មិច្ឆាវិតក្កា វីរិយានុភាវេន ទូរី ភវន្តី”តិ ច “យទិ បន សម្ពោធិ អត្តាធីនេន វីរិយេន សក្កា សមធិគន្តុំ, កិមេត្ថ ទុក្ករ”ន្តិ ច ឯវមាទិនា នយេន **វីរិយគុណា** បច្ចវេក្ខិតព្ពា។

តថា “ខន្តិ នាមាយំ និរវសេសគុណបដិបក្ខស្ស កោធស្ស វិធមនតោ គុណសម្បាទនេ សាធូនំ អប្បដិហតមាយុធំ, បរាភិភវនេ សមត្ថានមលង្ការោ, សមណព្រាហ្មណានំ ពលសម្បទា, កោធគ្គិវិនយនា ឧទកធារា, កល្យាណកិត្តិសទ្ទស្ស សញ្ជាតិទេសោ, បាបបុគ្គលានំ វចីវិសូបសមករោ មន្តាគទោ, សំវរេ ឋិតានំ បរមា ធីរបកតិ, គម្ភីរាសយតាយ សាគរោ, ទោសមហាសាគរស្ស វេលា, អបាយទ្វារស្ស បិធានកវាដំ ទេវព្រហ្មលោកានំ អារោហណសោបានំ, សព្ពគុណានមធិវាសភូមិ, ឧត្តមា កាយវចីមនោវិសុទ្ធី”តិ មនសិ កាតព្ពំ។ អបិច “ឯតេ សត្តា ខន្តិសម្បត្តិយា អភាវតោ ឥធលោកេ តបន្តិ, បរលោកេ ច តបនីយធម្មានុយោគតោ”តិ ច “យទិបិ បរាបការនិមិត្តំ ទុក្ខំ ឧប្បជ្ជតិ, តស្ស បន ទុក្ខស្ស ខេត្តភូតោ អត្តភាវោ, ពីជភូតញ្ច កម្មំ មយាវ អភិសង្ខត”ន្តិ ច “តស្ស ច ទុក្ខស្ស អាណណ្យករណមេត”ន្តិ ច “អបការកេ អសតិ កថំ មយ្ហំ ខន្តិសម្បទា សម្ភវតី”តិ ច “យទិបាយំ ឯតរហិ អបការកោ , អយំ នាម បុព្ពេ អនេន មយ្ហំ ឧបការោ កតោ”តិ ច “អបការោ ឯវ វា ខន្តិនិមិត្តតាយ ឧបការោ”តិ ច “សព្ពេបិមេ សត្តា មយ្ហំ បុត្តសទិសា, បុត្តកតាបរាធេសុ ច កោ កុជ្ឈិស្សតី”តិ ច “យេន កោធភូតាវេសេន អយំ មយ្ហំ អបរជ្ឈតិ, ស្វាយំ កោធភូតាវេសោ មយា វិនេតព្ពោ”តិ ច “យេន អបការេន ឥទំ មយ្ហំ ទុក្ខំ ឧប្បន្នំ, តស្ស អហម្បិ និមិត្ត”ន្តិ ច “យេហិ ធម្មេហិ អបការោ កតោ, យត្ថ ច កតោ, សព្ពេបិ តេ តស្មិំយេវ ខណេ និរុទ្ធា, កស្សិទានិ កេន កោបោ កាតព្ពោ”តិ ច “អនត្តតាយ សព្ពធម្មានំ កោ កស្ស អបរជ្ឈតី”តិ ច បច្ចវេក្ខន្តេន ខន្តិសម្បទា ព្រូហេតព្ពា។

យទិ បនស្ស ទីឃរត្តំ បរិចយេន បរាបការនិមិត្តកោ កោធោ ចិត្តំ បរិយាទាយ តិដ្ឋេយ្យ, តេន ឥតិ បដិសញ្ចិក្ខិតព្ពំ “ខន្តិ នាមេសា បរាបការស្ស បដិបក្ខបដិបត្តីនំ បច្ចុបការការណ”ន្តិ ច “អបការោ ច មយ្ហំ ទុក្ខុប្បាទនេន ទុក្ខុបនិសាយ សទ្ធាយ, សព្ពលោកេ អនភិរតិសញ្ញាយ ច បច្ចយោ”តិ ច “ឥន្ទ្រិយបកតិរេសា, យទិទំ ឥដ្ឋានិដ្ឋវិសយសមាយោគោ, តត្ថ អនិដ្ឋវិសយសមាយោគោ មយ្ហំ ន សិយាតិ តំ កុតេត្ថ លព្ភា”តិ ច “កោធវសិកោ សត្តោ កោធេន ឧម្មត្តោ វិក្ខិត្តចិត្តោ, តត្ថ កី បច្ចបការេនា”តិ ច “សព្ពេបិមេ សត្តា សម្មាសម្ពុទ្ធេន ឱរសបុត្តា វិយ បរិបាលិតា, តស្មា ន តត្ថ មយា ចិត្តកោបោ កាតព្ពោ”តិ ច “អបរាធកេ ច សតិ គុណេ គុណវតិ មយា កោបោ ន កាតព្ពោ”តិ ច “អសតិ គុណេ កស្សចិបិ គុណស្សាភាវតោ វិសេសេន ករុណាយិតព្ពោ”តិ ច “កោបេន មយ្ហំ គុណយសា និហីយន្តី”តិ ច “កុជ្ឈនេន មយ្ហំ ទុព្ពណ្ណទុក្ខសេយ្យាទយោ សបត្តកន្តា អាគច្ឆន្តី”តិ ច “កោធោ ច នាមាយំ សព្ពទុក្ខាហិតការកោ សព្ពសុខហិតវិនាសកោ ពលវា បច្ចត្ថិកោ”តិ ច “សតិ ច ខន្តិយា ន កោចិ បច្ចត្ថិកោ”តិ ច “អបរាធកេន អបរាធនិមិត្តំ យំ ទុក្ខំ អាយតី លទ្ធព្ពំ, សតិ ច ខន្តិយា មយ្ហំ តទភាវោ”តិ ច “ចិន្តេន្តេន, កុជ្ឈន្តេន ច មយា បច្ចត្ថិកោយេវ អនុវត្តិតោ”តិ ច “កោធេ ច មយា ខន្តិយា អភិភូតេ តស្ស ទាសភូតោ បច្ចត្ថិកោ សម្មទេវ អភិភូតោ”តិ ច “កោធនិមិត្តំ ខន្តិគុណបរិច្ចាគោ មយ្ហំ ន យុត្តោ”តិ ច “សតិ ច កោធេ គុណវិរោធបច្ចនីកធម្មេ កថំ មេ សីលាទិធម្មា បារិបូរឹ គច្ឆេយ្យុំ, អសតិ ច តេសុ កថាហំ សត្តានំ ឧបការពហុលោ បដិញ្ញានុរូបំ ឧត្តមំ សម្បត្តឹ បាបុណិស្សាមី”តិ ច “ខន្តិយា ច សតិ ពហិទ្ធា វិក្ខេបាភាវតោ សមាហិតស្ស សព្ពេ សង្ខារា អនិច្ចតោ ទុក្ខតោ សព្ពេ ធម្មា អនត្តតោ និព្ពានំ អសង្ខតាមតសន្តបណីតតាទិភាវតោ និជ្ឈានំ ខមន្តិ, ‘ពុទ្ធធម្មា ច អចិន្តេយ្យាបរិមេយ្យប្បភាវា’តិ”, តតោ ច “អនុលោមិកខន្តិយំ ឋិតោ ‘កេវលា ឥមេ អត្តត្តនិយភាវរហិតា ធម្មមត្តា យថាសកំ បច្ចយេហិ ឧប្បជ្ជន្តិ វិនស្សន្តិ, ន កុតោចិ អាគច្ឆន្តិ, ន កុហិញ្ចិ គច្ឆន្តិ, ន ច កត្ថចិ បតិដ្ឋិតា, ន ចេត្ថ កោចិ កស្សចិ ព្យាបារោ’តិ អហំការមមំការានធិដ្ឋានតា និជ្ឈានំ ខមតិ, យេន ពោធិសត្តោ ពោធិយា និយតោ អនាវត្តិធម្មោ ហោតី”តិ ឯវមាទិនា **ខន្តិបារមិយា** បច្ចវេក្ខណា វេទិតព្ពា។

តថា “សច្ចេន វិនា សីលាទីនមសម្ភវតោ, បដិញ្ញានុរូបបដិបត្តិយា អភាវតោ, សច្ចធម្មាតិក្កមេ ច សព្ពបាបធម្មានំ សមោសរណភាវតោ, អសច្ចសន្ធស្ស អប្បច្ចយិកភាវតោ, អាយតិញ្ច អនាទេយ្យវចនតាវហនតោ, សម្បន្នសច្ចស្ស សព្ពគុណាធិដ្ឋានភាវតោ, សច្ចាធិដ្ឋានេន សព្ពសម្ពោធិសម្ភារានំ បារិសុទ្ធិ បារិបូរិសមន្វាយតោ, សភាវធម្មាវិសំវាទនេន សព្ពពោធិសម្ភារកិច្ចករណតោ , ពោធិសត្តបដិបត្តិយា ច បរិនិប្ផត្តិតោ”តិអាទិនា **សច្ចបារមិយា** សម្បត្តិយោ បច្ចវេក្ខិតព្ពា។

តថា “ទានាទីសុ ទឡ្ហសមាទានំ, តប្បដិបក្ខសន្និបាតេ ច នេសំ អចលាធិដ្ឋានំ, តត្ថ ច ធីរវីរភាវំ វិនា ន ទានាទិសម្ភារា សម្ពោធិនិមិត្តា សម្ភវន្តី”តិអាទិនា **អធិដ្ឋានគុណា** បច្ចវេក្ខិតព្ពា។

តថា “អត្តហិតមត្តេ អវតិដ្ឋន្តេនាបិ សត្តេសុ ហិតចិត្តតំ វិនា ន សក្កា ឥធលោកបរលោកសម្បត្តិយោ បាបុណិតុំ, បគេវ សព្ពសត្តេ និព្ពានសម្បត្តិយំ បតិដ្ឋាបេតុកាមេនា”តិ ច “បច្ឆា សព្ពសត្តានំ លោកុត្តរសម្បត្តិមាកង្ខន្តេន ឥទានិ លោកិយសម្បត្តិមាកង្ខា យុត្តរូបា”តិ ច “ឥទានិ អាសយមត្តេន បរេសំ ហិតសុខូបសំហារំ កាតុមសក្កោន្តោ កទា បយោគេន តំ សាធយិស្សាមី”តិ ច “ឥទានិ មយា ហិតសុខូបសំហារេន សំវឌ្ឍិតា បច្ឆា ធម្មសំវិភាគសហាយា មយ្ហំ ភវិស្សន្តី”តិ ច “ឯតេហិ វិនា ន មយ្ហំ ពោធិសម្ភារា

សម្ភវន្តិ, តស្មា សព្ពពុទ្ធគុណវិភូតិនិប្ផត្តិការណត្តា មយ្ហំ ឯតេ បរមំ បុញ្ញក្ខេត្តំ អនុត្តរំ កុសលាយតនំ ឧត្តមំ គារវដ្ឋាន”ន្តិ ច “សវិសេសំ សព្ពេសុបិ សត្តេសុ ហិតជ្ឈាសយតា បច្ចុបដ្ឋបេតព្ពា, កិញ្ច ករុណាធិដ្ឋានតោបិ សព្ព សត្តេសុ មេត្តា អនុព្រូហេតព្ពា។ វិមរិយាទីកតេន ហិ ចេតសា សត្តេសុ ហិតសុខូបសំហារនិរតស្ស តេសំ អហិត ទុក្ខាបនយនកាមតា ពលវតី ឧប្បជ្ជតិ ទឡ្ហមូលា, ករុណា ច សព្ពេសំ ពុទ្ធការកធម្មានំ អាទិ ចរណំ បតិដ្ឋា មូលំ មុខំ បមុខ”ន្តិ ឯវមាទិនា **មេត្តាគុណា** បច្ចវេក្ខិតព្ពា។

តថា “ឧបេក្ខាយ អភាវេ សត្តេហិ កតា វិប្បការា ចិត្តស្ស វិការំ ឧប្បាទេយ្យុំ, សតិ ច ចិត្តវិការេ ទានាទិសម្ភារានំ សម្ភវោ ឯវ នត្ថី”តិ ច “មេត្តាសិនេហេន សិនេហិតេ ចិត្តេ ឧបេក្ខាយ វិនា សម្ភារានំ បារិសុទ្ធិ ន ហោតី”តិ ច “អនុបេក្ខកោ សង្ខារេសុ បុញ្ញសម្ភារំ, តព្ពិបាកញ្ច សត្តហិតត្ថំ បរិណាមេតុំ ន សក្កោតី”តិ ច ឧបេក្ខាយ អភាវេ ទេយ្យធម្មបដិគ្គាហកានំ វិភាគមកត្វា បរិច្ចជិតុំ ន សក្កោតី”តិ ច “ឧបេក្ខារហិតេន ជីវិត បរិក្ខារានំ, ជីវិតស្ស វា អន្តរាយំ អមនសិករិត្វា សីលវិសោធនំ កាតុំ ន សក្កា”តិ ច តថា “ឧបេក្ខាវសេន អរតិរតិសហស្សេវ នេក្ខម្មពលសិទ្ធិតោ, ឧបបត្តិតោ ឥក្ខនវសេនេវ សព្ពសម្ភារកិច្ចនិប្ផត្តិតោ, អច្ចារទ្ធវីរិយស្ស អនុបេក្ខនេ បធានកិច្ចាករណតោ, ឧបេក្ខតោ ឯវ តិតិក្ខានិជ្ឈានសម្ភវតោ, ឧបេក្ខាវសេន សត្តសង្ខារានំ អវិសំវាទនតោ, លោកធម្មានំ អជ្ឈុបេក្ខនេន សមាទិន្នធម្មេសុ អចលាធិដ្ឋានសិទ្ធិតោ, បរាបការាទីសុ អនាភោគវសេនេវ មេត្តាវិហារនិប្ផត្តិតោតិ សព្ពសម្ភោធិសម្ភារានំ សមាទានាធិដ្ឋានបារិបូរិនិប្ផត្តិយោ ឧបេក្ខានុភាវេន សម្បជ្ជន្តី”តិ ឯវមាទិនា នយេន **ឧបេក្ខាបារមី** បច្ចវេក្ខិតព្ពា។ ឯវំ អបរិច្ចាគបរិច្ចាគាទីសុ យថាក្កមំ អាទីនវានិសំសបច្ចវេក្ខណា ទានាទិបារមីនំ បច្ចយោតិ ទដ្ឋព្ពំ។

តថា សបរិក្ខារា បញ្ចទស ចរណធម្មា បញ្ច ច អភិញ្ញាយោ។ តត្ថ **ចរណធម្មា** នាម សីលសំវរោ, ឥន្ទ្រិយេសុ គុត្តទ្វារតា, ភោជនេ មត្តញ្ញុតា ជាគរិយានុយោគោ, សត្ត សទ្ធម្មា, ចត្តារិ ឈានានិ ច។ តេសុ **សីលាទីនំ** ចតុន្នំ តេរសបិ ធុតង្គធម្មា, អប្បិច្ឆតាទយោ ច បរិក្ខារា។ សទ្ធម្មេសុ **សទ្ធាយ** ពុទ្ធធម្មសង្ឃសីលចាគទេវតុប សមានុស្សតិ លូខបុគ្គលបរិវជ្ជនា, សិនិទ្ធបុគ្គលសេវនា, សម្បសាទនីយធម្មបច្ចវេក្ខណា, តទធិមុត្តតា ច បរិក្ខារា។ ហិរោត្តប្បានំ អកុសលាទីនវបច្ចវេក្ខណា, អបាយាទីនវបច្ចវេក្ខណា , កុសល ធម្មូបត្ថម្ភភាវបច្ចវេក្ខណា, ហិរោត្តប្បរហិតបុគ្គលបរិវជ្ជនា, ហិរោត្តប្បសម្បន្នបុគ្គលសេវនា, តទធិមុត្តតា ច។ **ពាហុសច្ចស្ស** បុព្ពយោគោ, បរិបុច្ឆកភាវោ, សទ្ធម្មាភិយោគោ, អនវជ្ជវិជ្ជាដ្ឋានាទិបរិចយោ, បរិបក្កិន្ទ្រិយតា, កិលេសទូរីភាវោ, អប្បស្សុតបុគ្គលបរិវជ្ជនា ពហុស្សុតបុគ្គលសេវនា, តទធិមុត្តតា ច។ **វីរិយស្ស** អបាយភយបច្ចវេក្ខណា, គមនវីថិបច្ចវេក្ខណា, ធម្មមហត្តបច្ចវេក្ខណា, ថិនមិទ្ធវិនោទនា, កុសីតបុគ្គល បរិវជ្ជនា, អារទ្ធវីរិយបុគ្គលសេវនា, សម្មប្បធានបច្ចវេក្ខណា, តទធិមុត្តតា ច។ **សតិយា** សតិសម្បជញ្ញំ, មុដ្ឋស្សតិបុគ្គលបរិវជ្ជនា ឧបដ្ឋិតស្សតិបុគ្គលសេវនា, តទធិមុត្តតា ច។ បញ្ញាយ បរិបុច្ឆកភាវោ, វត្ថុ វិសទកិរិយា, ឥន្ទ្រិយសមត្តបដិបាទនា, ទុប្បញ្ញបុគ្គលបរិវជ្ជនា, បញ្ញវន្តបុគ្គលសេវនា, គម្ភីរញាណចរិយ សុត្តន្តបច្ចវេក្ខណា, ធម្មមហត្តបច្ចវេក្ខណា, តទធិមុត្តតា ច។ **ចតុន្នំ ឈានានំ** សីលាទិចតុក្កំ, អដ្ឋតឹសាយ អារម្មណេសុ បុព្ពភាគភាវនា, អាវជ្ជនាទិវសីភាវករណញ្ច បរិក្ខារា។

តត្ថ សីលាទីហិ បយោគសុទ្ធិយា សត្តានំ អភយទានេ, អាសយសុទ្ធិយា អាមិសទានេ, ឧភយសុទ្ធិយា ធម្ម ទានេ សមត្ថោ ហោតីតិអាទិនា ចរណាទីនំ ទានាទិសម្ភារបច្ចយតា យថារហំ និទ្ធារេតព្ពា។ អតិវិត្ថារភយេន បន មយំ ន វិត្ថារយិម្ហ។ តថា សម្បត្តិចក្កាទយោបិ ទានាទីនំ បច្ចយោតិ វេទិតព្ពា។

កោ សំកិលេសោតិ ឯត្ថ –

> តណ្ហាទីហិ បរាមដ្ឋ-ភាវោ តាសំ កិលិស្សនំ;
> សាមញ្ញតោ វិសេសេន, យថារហំ វិកប្បតា។

អវិសេសេន ហិ តណ្ហាទីហិ បរាមដ្ឋភាវោ បារមីនំ សំកិលេសោ។ វិសេសេន បន ទេយ្យធម្មបដិគ្គាហកវិ កប្បា ទានបារមិយា សំកិលេសោ។ សត្តកាលវិកប្បា សីលបារមិយា។ កាមភវតទុបសមេសុ អភិរតិអនភិរតិវិ កប្បា នេក្ខម្មបារមិយា។ “អហំ មមា”តិ វិកប្បា បញ្ញាបារមិយា។ លីនុទ្ធច្ចវិកប្បា វីរិយបារមិយា។ អត្តបរវិកប្បា ខន្តិបារមិយា។ អទិដ្ឋាទីសុ ទិដ្ឋាទិវិកប្បា សច្ចបារមិយា។ ពោធិសម្ភារតព្ពិបក្ខេសុ ទោសគុណវិកប្បា អធិដ្ឋាន បារមិយា។ ហិតាហិតវិកប្បា មេត្តាបារមិយា។ ឥដ្ឋានិដ្ឋវិកប្បា ឧបេក្ខាបារមិយា សំកិលេសោតិ វេទិតព្ពោ។

កំ វោទានន្តិ –

តណ្ហាទីហិ អឃាតតា, រហិតតា វិកប្បានំ;
វោទានន្តិ វិជានិយា, សព្ពាសមេវ តាសម្បិ។

អនុបឃាតា ហិ តណ្ហា មាន ទិដ្ឋិ កោធុ បនាហ មក្ខ បលាស ឥស្សាមច្ឆរិយ មាយា សាឋេយ្យ ថម្ភ សារម្ភ មទ បមាទាទីហិ កិលេសេហិ ទេយ្យបដិគ្គាហកវិកប្បាទិរហិតា ច ទានាទិបារមិយោ បរិសុទ្ធា បភស្សរា ភវន្តីតិ។

កោ បដិបក្ខោតិ –

អកុសលា កិលេសា ច, បដិបក្ខា អភេទតោ;
ភេទតោ បន បុព្ពេបិ, វុត្តា មច្ឆរិយាទយោ។

អវិសេសេន ហិ សព្ពេបិ អកុសលា ធម្មា, សព្ពេបិ កិលេសា ច ឯតាសំ បដិបក្ខា។ វិសេសេន បន បុព្ពេ វុត្តា មច្ឆរិយាទយោតិ វេទិតព្ពា។ អបិច ទេយ្យបដិគ្គាហកទានផលេសុ អលោភាទោសាមោហគុណយោគតោ លោភទោសមោហបដិបក្ខំ ទានំ, កាយាទិទោសត្តយវង្កាបគមតោ លោភាទិបដិបក្ខំ សីលំ, កាមសុខបរូបឃាតអត្តកិលមថបរិវជ្ជនតោ ទោសត្តយបដិបក្ខំ នេក្ខម្មំ, លោភាទីនំ អន្ធីករណតោ, ញាណស្ស ច អនន្ធីករណតោ លោភាទិបដិបក្ខា បញ្ញា, អលីនានុទ្ធតញាយារម្ភវសេន លោភាទិបដិបក្ខំ វីរិយំ, ឥដ្ឋានិដ្ឋសុញ្ញតានំ ខមនតោ លោភាទិបដិបក្ខា ខន្តិ, សតិបិ បរេសំ ឧបការេ, អបការេ ច យថាភូតប្បវត្តិយា លោភាទិបដិបក្ខំ សច្ចំ, លោកធម្មេ អភិភុយ្យ យថាសមាទិន្នេសុ សម្ភារេសុ អចលនតោ លោភាទិបដិបក្ខំ អធិដ្ឋានំ, នីវរណវិវេកតោ លោភាទិបដិបក្ខា មេត្តា, ឥដ្ឋានិដ្ឋេសុ អនុនយបដិឃវិទ្ធំសនតោ, សមប្បវត្តិតោ ច លោភាទិបដិបក្ខា ឧបេក្ខាតិ ទដ្ឋព្ពំ។

កា បដិបត្តីតិ –

ទានាការាទយោ ឯវ, ឧប្បាទិតា អនេកធា;
បដិបត្តីតិ វិញ្ញេយ្យា, បារមីបូរណក្កមេ។

ទានបារមិយា ហិ តាវ សុខូបករណសរីរជីវិតបរិច្ចាគេន, ភយាបនយនេន, ធម្មោបទេសេន ច ពហុធា សត្តានំ អនុគ្គហករណំ បដិបត្តិ។ តត្ថ អាមិសទានំ អភយទានំ ធម្មទានន្តិ ទាតព្ពវត្ថុវសេន តិវិធំ ទានំ។ តេសុ ពោធិសត្តស្ស ទាតព្ពវត្ថុ អជ្ឈត្តិកំ, ពាហិរន្តិ ទុវិធំ។ តត្ថ **ពាហិរំ** អន្នំ បានំ វត្ថំ យានំ មាលា គន្ធំ វិលេបនំ សេយ្យា អាវសថំ បទីបេយ្យន្តិ ទសវិធំ។ អន្នាទីនំ ខាទនីយភោជនីយាទិវិភាគេន អនេកវិធញ្ច។ តថា រូបារម្មណំ យាវ ធម្មារម្មណន្តិ អារម្មណតោ ឆព្ពិធំ។ រូបារម្មណាទីនញ្ច នីលាទិវិភាគេន អនេកវិធំ។ តថា មណិកនករជតមុត្តាបវាឡាទិខេត្តវត្ថុអារាមាទិ ទាសីទាសគោមហឹសាទិនានាវិធវត្ថូបករណវសេន អនេកវិធំ។

តត្ថ មហាបុរិសោ ពាហិរំ វត្ថុំ ទេន្តោ “យោ យេន អត្ថិកោ, តំ តស្សេវ ទេតិ។ ទេន្តោ ច តស្ស អត្ថិកោ”តិ សយមេវ ជានន្តោ អយាចិតោបិ ទេតិ, បគេវ យាចិតោ។ មុត្តចាគោ ទេតិ, នោ អមុត្តចាគោ។ បរិយត្តំ ទេតិ, នោ អបរិយត្តំ។ សតិ ទេយ្យធម្មេ បច្ចុបការសន្និស្សិតោ ន ទេតិ, អសតិ ទេយ្យធម្មេ, បរិយត្តេ ច សំវិភាគារហំ វិភជតិ។ ន ច ទេតិ បរូបឃាតាវហំ សត្ថវិសមជ្ជាទិកំ, នាបិ កីឡនកំ, យំ អនត្ថុបសំហិតំ, បមាទាវហញ្ច, ន ច គិលានស្ស យាចកស្ស បានភោជនាទិអសប្បាយំ, បមាណរហិតំ វា ទេតិ, បមាណយុត្តំ បន សប្បាយមេវ ទេតិ។

តថា យាចិតោ គហដ្ឋានំ គហដ្ឋានុច្ឆវិកំ ទេតិ, បព្ពជិតានំ បព្ពជិតានុច្ឆវិកំ ទេតិ។ មាតាបិតរោ ញាតិសាលោហិតា មិត្តាមច្ចា បុត្តទារទាសកម្មករាតិ ឯតេសុ កស្សចិ បីឡំ អជនេន្តោ ទេតិ, ន ច ឧឡារំ ទេយ្យធម្មំ បដិជានិត្វា លូខំ ទេតិ, ន ច លាភសក្ការសិលោកសន្និស្សិតោ ទេតិ, ន ច បច្ចុបការសន្និស្សិតោ ទេតិ, ន ច ផលបាដិកង្ខី ទេតិ អញ្ញត្រ សម្មាសម្ពោធិយា, ន ច យាចិតោ, ទេយ្យធម្មំ វា ជិគុច្ឆន្តោ ទេតិ, ន ច អសញ្ញតានំ យាចកានំ អក្កោសកបរិភាសកានម្បិ អបវិទ្ធា ទានំ ទេតិ, អញ្ញទត្ថុ បសន្នចិត្តោ អនុកម្បន្តោ សក្កច្ចមេវ ទេតិ, ន ច កោតូហលមង្គលិកោ ហុត្វា ទេតិ, កម្មផលមេវ បន សទ្ទហន្តោ ទេតិ, នាបិ យាចកេ បយិរុបាសនាទីហិ សំកិលមេត្វា ទេតិ, អបរិកិលមេន្តោ ឯវ បន ទេតិ, ន ច បរេសំ វញ្ចនាធិប្បាយោ, ភេទាធិប្បាយោ វា ទានំ ទេតិ, អសំកិលិដ្ឋចិត្តោវ ទេតិ, នាបិ ផរុសវាចោ ភាកុដិកមុខោ ទានំ ទេតិ, បិយវាទី ច បន បុព្ពភាសី មិហិតសិតវចនោ ហុត្វា ទេតិ, យស្មិំ ចេ ទេយ្យធម្មេ ឧឡារមនុញ្ញតាយ វា ចិរបរិចយេន វា គេធសភាវតាយ វា លោភធម្មោ អធិមត្តោ ហោតិ, ជានន្តោ ពោធិសត្តោ តំ ខិប្បមេវ បដិវិនោទយិត្វា យាចកេ បរិយេសិត្វាបិ ទេតិ, យញ្ច ទេយ្យវត្ថុ បរិត្តំ, យាចកោបិ បច្ចុបដ្ឋិតោ, តំ អចិន្តេត្វា អបិ អត្តានំ ធាវិត្វា ទេន្តោ យាចកំ

សម្មានេតិ យថា តំ អកិត្តិបណ្ឌិតោ, ន ច មហាបុរិសោ អត្តនោ បុត្តទារទាសកម្មករបោរិសេ យាចិតោ តេ អសញ្ញាបិតេ ទោមនស្សប្បត្តេ យាចកានំ ទេតិ, សម្មទេវ បន សញ្ញាបិតេ សោមនស្សប្បត្តេ ទេតិ, ទេន្តោ ច យក្ខរក្ខសបិសាចាទីនំ វា មនុស្សានំ វា កុរូរកម្មន្តានំ ជានន្តោ ន ទេតិ, តថា រជ្ជម្បិ តាទិសានំ ន ទេតិ, យេ លោកស្ស អហិតាយ ទុក្ខាយ អនត្ថាយ បដិបជ្ជន្តិ, យេ បន ធម្មិកា ធម្មេន លោកំ បាលេន្តិ, តេសំ រជ្ជទានំ ទេតិ។ ឯវំ តាវ ពាហិរទានេ បដិបត្តិ វេទិតព្ពា។

អជ្ឈត្តិកទានម្បិ ទ្វីហាការេហិ វេទិតព្ពំ។ កថំ? យថា នាម កោចិ បុរិសោ ឃាសច្ឆាទនហេតុ អត្តានំ បរស្ស និស្សជ្ជតិ, វិធេយ្យភាវំ ឧបគច្ឆតិ ទាសព្យំ, ឯវមេវ មហាបុរិសោ សម្ពោធិហេតុ និរាមិសចិត្តោ សត្តានំ អនុត្តរំ ហិតសុខំ ឥច្ឆន្តោ អត្តនោ ទានបារមី បរិបូរេតុកាមោ អត្តានំ បរស្ស និស្សជ្ជតិ, វិធេយ្យភាវំ ឧបគច្ឆតិ យថាកាមករណីយតំ, ករចរណនយនាទិអង្គបច្ចង្គំ តេន តេន អត្ថិកានំ អកម្បិតោ អលីនោ អនុប្បទេតិ, ន តត្ថ សជ្ជតិ, ន សង្កោចំ អាបជ្ជតិ យថា តំ ពាហិរវត្ថុស្មឹ។ តថា ហិ មហាបុរិសោ ទ្វីហាការេហិ ពាហិរវត្ថុំ បរិច្ចជតិ យថាសុខំ បរិភោគាយ វា យាចកានំ, តេសំ មនោរថំ បូរេន្តោ អត្តនោ វសីភាវាយ វា។ តត្ថ សព្ពេន សព្ពំ មុត្តចាគោ ឯវមាហ “និស្សង្គភាវេនាហំ សម្ពោធឹ បាបុណិស្សាមី”តិ, ឯវំ អជ្ឈត្តិកវត្ថុស្មិម្បិ វេទិតព្ពំ។

តត្ថ យំ អជ្ឈត្តិកវត្ថុ ទិយ្យមានំ យាចកស្ស ឯកន្តេនេវ ហិតាយ សំវត្តតិ, តំ ទេតិ, ន ឥតរំ។ ន ច មហាបុរិសោ មារស្ស, មារកាយិកានំ វា ទេវតានំ វិហឹសាធិប្បាយានំ អត្តនោ អត្តភាវំ , អង្គបច្ចង្គានិ វា ជានមានោ ទេតិ “មា តេសំ អនត្ថោ អហោសី”តិ។ យថា ច មារកាយិកានំ, ឯវំ តេហិ អន្វាវិដ្ឋានម្បិ ន ទេតិ, នាបិ ឧម្មត្តកានំ, ឥតរេសំ បន យាចិយមានោ សមនន្តរមេវ ទេតិ តាទិសាយ យាចនាយ ទុល្លភភាវតោ, តាទិសស្ស ច ទានស្ស ទុក្ករភាវតោ។

អភយទានំ បន រាជតោ ចោរតោ អគ្គិតោ ឧទកតោ វេរីបុគ្គលតោ សីហព្យគ្ឃាទិវាឡមិគតោ នាគយក្ខរក្ខសបិសាចាទិតោ សត្តានំ ភយេ បច្ចុបដ្ឋិតេ តតោ បរិត្តាណភាវេន ទាតព្ពំ។

ធម្មទានំ បន អសំកិលិដ្ឋចិត្តស្ស អវិបរីតធម្មទេសនា។ ឱបាយិកោ ហិ តស្ស ឧបទេសោ ទិដ្ឋធម្មិកសម្បរាយិកបរមត្ថវសេន, យេន សាសនេ អនោតិណ្ណានំ អវតារណំ ឱតិណ្ណានំ បរិបាចនំ។ តត្ថាយំ នយោ – សង្ខេបតោ តាវ ទានកថា សីលកថា សគ្គកថា កាមានំ អាទីនវោ សំកិលេសោ ឱការោ ច នេក្ខម្មេ អានិសំសោ។ វិត្ថារតោ បន សាវកពោធិយំ អធិមុត្តចិត្តានំ សរណគមនំ, សីលសំវរោ, ឥន្ទ្រិយេសុ គុត្តទ្វារតា, ភោជនេ មត្តញ្ញុតា, ជាគរិយានុយោគោ, សត្ត សទ្ធម្មា, អដ្ឋតឹសាយ អារម្មណេសុ កម្មករណវសេន សមថានុយោគោ, រូបមុខាទីសុ វិបស្សនាភិនិវេសេសុ យថារហំ អភិនិវេសនមុខេន វិបស្សនានុយោគោ, តថា វិសុទ្ធិបដិបទាយ សម្មត្តគហណំ, តិស្សោ វិជ្ជា, ឆ អភិញ្ញា, ចតស្សោ បដិសម្ភិទា, សាវកពោធីតិ ឯតេសំ គុណសំកិត្តនវសេន យថារហំ តត្ថ តត្ថ បតិដ្ឋាបនា, បរិយោទបនា ច។ តថា បច្ចេកពោធិយំ, សម្មាសម្ពោធិយញ្ច អធិមុត្តចិត្តានំ យថារហំ ទានាទិបារមីនំ សភាវសរសលក្ខណាទិសំកិត្តនមុខេន តីសុបិ អវត្ថាភេទេសុ តេសំ ពុទ្ធានំ មហានុភាវតាវិភាវនេន យានទ្វយេ បតិដ្ឋាបនា, បរិយោទបនា ច។ ឯវំ មហាបុរិសោ សត្តានំ ធម្មទានំ ទេតិ។

តថា មហាបុរិសោ អាមិសទានំ ទេន្តោ “ឥមិនាហំ ទានេន សត្តានំ អាយុវណ្ណសុខពលបដិភានាទិសម្បត្តិញ្ច រមណីយំ អគ្គផលសម្បត្តិញ្ច និប្ផាទេយ្យ”ន្តិ **អន្នំ** ទេតិ, តថា សត្តានំ កាមកិលេសបិបាសវូបសមាយ **បានំ** ទេតិ, តថា សុវណ្ណវណ្ណតាយ, ហិរោត្តប្បាលង្ការស្ស ច និប្ផត្តិយា **វត្ថានិ** ទេតិ, តថា ឥទ្ធិវិធស្ស ចេវ និព្ពានសុខស្ស ច និប្ផត្តិយា **យានំ** ទេតិ, តថា សីលគន្ធនិប្ផត្តិយា **គន្ធំ** ទេតិ, តថា ពុទ្ធគុណសោភានិប្ផត្តិយា **មាលាវិលេបនំ** ទេតិ, តថា ពោធិមណ្ឌាសននិប្ផត្តិយា **អាសនំ** ទេតិ, តថាគតសេយ្យនិប្ផត្តិយា **សេយ្យំ** ទេតិ, សរណភាវនិប្ផត្តិយា **អាវសថំ** ទេតិ, បញ្ចចក្ខុបដិលាភាយ **បទីបេយ្យំ** ទេតិ។

ព្យាមប្បភានិប្ផត្តិយា **រូបទានំ** ទេតិ, ព្រហ្មស្សរនិប្ផត្តិយា **សទ្ទទានំ** ទេតិ, សព្ពលោកស្ស បិយភាវាយ **រសទានំ** ទេតិ, ពុទ្ធសុខុមាលភាវាយ **ផោដ្ឋព្ពទានំ** ទេតិ, អជរាមរណភាវាយ ភេសជ្ជទានំ ទេតិ, កិលេសទាសព្យវិមោចនត្ថំ ទាសានំ ភុជិស្សតាទានំ ទេតិ, សទ្ធម្មាភិរតិយា អនវជ្ជខិឌ្ឌារតិហេតុទានំ ទេតិ, សព្ពេបិ សត្តេ អរិយាយ ជាតិយា អត្តនោ បុត្តភាវូបនយនាយ បុត្តទានំ ទេតិ, សកលស្សាបិ លោកស្ស បតិភាវូបគមនាយ ទារទានំ ទេតិ, សុភលក្ខណសម្បត្តិយា សុវណ្ណមណិមុត្តាបវាឡាទិទានំ, អនុព្យញ្ជនសម្បត្តិយា នានាវិធវិភូសនទានំ, សទ្ធម្មកោសាធិគមាយ វិត្តកោសទានំ, ធម្មរាជភាវាយ រជ្ជទានំ, ទានាទិសម្បត្តិយា អារាមុយ្យានាទិវនទានំ, ចក្កង្កិតេហិ បាទេហិ ពោធិមណ្ឌូបសង្កមនាយ ចរណទានំ,

ចតុរោយនិគ្គរណេ សត្តានំ សទ្ធម្មហត្ថទានត្ថំ ហត្ថទានំ, សទ្ធិន្ទ្រិយាទិបដិលាភាយ កណ្ណនាសាទិទានំ, សមន្តចក្ខុបដិលាភាយ ចក្ខុទានំ, “ទស្សនសវនានុស្សរណបារិចរិយាទីសុ សព្ពកាលំ សព្ពសត្តានំ ហិតសុខាវហោ សព្ពលោកេន ច ឧបជីវិតព្ពោ មេ កាយោ ភវេយ្យា”តិ មំសលោហិតាទិទានំ។ “សព្ពលោកុត្តមោ ភវេយ្យ”ន្តិ ឧត្តមង្គទានំ ទេតិ។

ឯវំ ទទន្តោ ច ន អនេសនាយ ទេតិ, ន បរោបឃាតេន, ន ភយេន, ន លជ្ជាយ, ន ទក្ខិណេយ្យរោសនេន, ន បណីតេ សតិ លូខំ, ន អត្តុក្កំសនេន, ន បរវម្ភនេន, ន ផលាភិកង្ខាយ, ន យាចកជិគុច្ឆាយ, ន អចិត្តីការេន, អថ ខោ សក្កច្ចំ ទេតិ, សហត្ថេន ទេតិ, កាលេន ទេតិ, ចិត្តីំ កត្វា ទេតិ, អវិភាគេន ទេតិ, តីសុ កាលេសុ សោមនស្សិកោ ទេតិ, តតោ ឯវ ច ទត្វា ន បច្ឆានុតាបី ហោតិ, ន បដិគ្គាហកវសេន មានាវមានំ ករោតិ, បដិគ្គាហកានំ បិយសមុទាចារោ ហោតិ វទញ្ញូ យាចយោគោ សបរិវារទាយកោ។ អន្នទានញ្ហិ ទេន្តោ “តំ សបរិវារំ កត្វា ទស្សាមី”តិ វត្ថាទីហិ សទ្ធឹ ទេតិ, តថា វត្ថទានំ ទេន្តោ “តំ សបរិវារំ កត្វា ទស្សាមី”តិ អន្នាទីហិ សទ្ធឹ ទេតិ។ យានទានាទីសុបិ ឯសេវ នយោ, តថា រូបទានំ ទេន្តោ ឥតរារម្មណានិបិ តស្ស បរិវារំ កត្វា ទេតិ, ឯវំ សេសេសុបិ។

តត្ថ រូបទានំ នាម នីលបីតលោហិតោទាតាទិវណ្ណាទីសុ បុប្ផវត្ថធាតូសុ អញ្ញតរំ លភិត្វា រូបវសេន អាភុជិត្វា “រូបទានំ ទស្សាមិ, រូបទានំ មយ្ហ”ន្តិ ចិន្តេត្វា តាទិសេ ទក្ខិណេយ្យេ ទានំ បតិដ្ឋាបេតិ, ឯតំ **រូបទានំ** នាម។

សទ្ទទានំ បន ភេរិសទ្ទាទិវសេន វេទិតព្ពំ។ តត្ថ សទ្ទំ កន្ទមូលានិ វិយ ឧប្បាដេត្វា, នីលុប្បលហត្ថកំ វិយ ច ហត្ថេ ឋបេត្វា ទាតុំ ន សក្កោតិ, សវត្ថុកំ បន កត្វា ទទន្តោ សទ្ទទានំ ទេតិ នាម, តស្មា យទា “សទ្ទទានំ ទស្សាមី”តិ ភេរិមុទិង្គាទីសុ អញ្ញតរេន តូរិយេន តិណ្ណំ រតនានំ ឧបហារំ ករោតិ, ការេតិ ច, “សទ្ទទានំ ទស្សាមិ, សទ្ទទានំ មេ”តិ ភេរិអាទីនិ ឋបាបេតិ, ធម្មកថិកានំ បន សទ្ទភេសជ្ជំ, តេលផាណិតាទីនិ ច ទេតិ, ធម្មស្សវនំ ឃោសេតិ, សរភញ្ញំ ភណតិ, ធម្មកថំ កថេតិ, ឧបនិសិន្នកថំ, អនុមោទនកថញ្ច ករោតិ, ការេតិ ច, តទា **សទ្ទទានំ** នាម ហោតិ។

តថា មូលគន្ធាទីសុ អញ្ញតរំ រជនីយំ គន្ធវត្ថុំ, បិសិតមេវ វា គន្ធំ យំ កិញ្ចិ លភិត្វា គន្ធវសេន អាភុជិត្វា “គន្ធទានំ ទស្សាមិ, គន្ធទានំ មយ្ហ”ន្តិ ពុទ្ធរតនាទីនំ បូជំ ករោតិ, ការេតិ ច, គន្ធបូជនត្ថាយ អគរុចន្ទនាទិកេ គន្ធវត្ថុកេ បរិច្ចជតិ, ឥទំ **គន្ធទានំ។**

តថា មូលរសាទីសុ យំ កិញ្ចិ រជនីយំ រសវត្ថុំ លភិត្វា រសវសេន អាភុជិត្វា “រសទានំ ទស្សាមិ, រសទានំ មយ្ហ”ន្តិ ទក្ខិណេយ្យានំ ទេតិ, រសវត្ថុមេវ វា អញ្ញំ គវាទិកំ បរិច្ចជតិ, ឥទំ **រសទានំ។**

តថា ផោដ្ឋព្ពទានំ មញ្ចបីឋាទិវសេន, អត្ថរណបាវុរណាទិវសេន ច វេទិតព្ពំ។ យទា ហិ មញ្ចបីឋភិសិពិព្ពោហនាទិកំ, និវាសនបារុបនាទិកំ វា សុខសម្ផស្សំ រជនីយំ អនវជ្ជំ ផោដ្ឋព្ពវត្ថុំ លភិត្វា ផោដ្ឋព្ពវសេន អាភុជិត្វា “ផោដ្ឋព្ពទានំ ទស្សាមិ, ផោដ្ឋព្ពទានំ មយ្ហ”ន្តិ ទក្ខិណេយ្យានំ ទេតិ។ យថាវុត្តំ ផោដ្ឋព្ពវត្ថុំ លភិត្វា បរិច្ចជតិ, ឯតំ **ផោដ្ឋព្ពទានំ។**

ធម្មទានំ បន ធម្មារម្មណស្ស អធិប្បេតត្តា ឱជាបានជីវិតវសេន វេទិតព្ពំ។ ឱជាទីសុ ហិ អញ្ញតរំ រជនីយំ ធម្មវត្ថុំ លភិត្វា ធម្មារម្មណវសេន អាភុជិត្វា “ធម្មទានំ ទស្សាមិ, ធម្មទានំ មយ្ហ”ន្តិ សប្បិនវនីតាទិ **ឱជទានំ** ទេតិ, អម្ពបានាទិអដ្ឋវិធំ **បានទានំ** ទេតិ, **ជីវិតទាន**ន្តិ អាភុជិត្វា សលាកភត្តបក្ខិកភត្តាទីនិ ទេតិ។ អផាសុកភាវេន អភិភូតានំ ព្យាធិកានំ វេជ្ជំ បដ្ឋបេតិ, ជាលំ ផាលាបេតិ, កុមីនំ វិទ្ធំសាបេតិ, សកុណបញ្ជរំ វិទ្ធំសាបេតិ, ពន្ធនេន ពទ្ធានំ សត្តានំ ពន្ធនមោក្ខំ ការេតិ, មាឃាតភេរិំ ចរាបេតិ, អញ្ញានិបិ សត្តានំ ជីវិតបរិត្តាណត្ថំ ឯវរូបានិ កម្មានិ ករោតិ, ការាបេតិ ច, ឥទំ **ធម្មទានំ** នាម។

សព្ពម្បេតំ យថាវុត្តទានសម្បទំ សកលលោកហិតសុខាយ បរិណាមេតិ អត្តនោ ច អកុប្បាយ វិមុត្តិយា អបរិក្ខយស្ស ឆន្ទស្ស អបរិក្ខយស្ស វីរិយស្ស អបរិក្ខយស្ស សមាធិស្ស អបរិក្ខយស្ស បដិភានស្ស អបរិក្ខយស្ស ឈានស្ស អបរិក្ខយាយ សម្មាសម្ពោធិយា បរិណាមេតិ , ឥមញ្ច ទានបារមីំ បដិបជ្ជន្តេន មហាសត្តេន ជីវិតេ អនិច្ចសញ្ញា បច្ចុបដ្ឋបេតព្ពា។ តថា ភោគេសុ, ពហុសាធារណតា ច នេសំ មនសិ កាតព្ពា, សត្តេសុ ច មហាករុណា សតតំ សមិតំ បច្ចុបដ្ឋបេតព្ពា។ ឯវញ្ហិ ភោគេហិ គហេតព្ពសារំ គណ្ហន្តោ អាទិត្តតោ វិយ អគារតោ សព្ពំ សាបតេយ្យំ, អត្តានញ្ច ពហិ នីហរន្តោ ន កិញ្ចិ សេសេតិ, ន កត្ថចិ វិភាគំ ករោតិ, អញ្ញទត្ថុ និរបេក្ខោ និស្សជ្ជតិ ឯវ។ អយំ តាវ **ទានបារមិយា** បដិបត្តិក្កមោ។

សីលបារមិយា បន អយំ បដិបត្តិក្កមោ – យស្មា សព្ពញ្ញុសីលាលង្ការេហិ សត្តេ អលង្ករិតុកាមេន មហាបុរិសេន អាទិតោ អត្តនោ ឯវ តាវ សីលំ វិសោធេតព្ពំ។ តត្ថ ចតូហាការេហិ សីលំ វិសុជ្ឈតិ អជ្ឈាសយវិសុទ្ធិតោ, សមាទានតោ, អវីតិក្កមនតោ, សតិ វីតិក្កមេ បុន បាកដីករណតោ ច។ វិសុទ្ធាសយតាយ ហិ ឯកច្ចោ អត្តាធិបតិ ហុត្វា បាបជិគុច្ឆនសភាវោ អជ្ឈត្តំ ហិរិធម្មំ បច្ចុបដ្ឋបេត្វា សុបរិសុទ្ធសមាចារោ ហោតិ, តថា បរតោ សមាទានេ សតិ ឯកច្ចោ លោកាធិបតិ ហុត្វា បាបតោ ឧត្តសន្តោ ឱត្តប្បធម្មំ បច្ចុបដ្ឋបេត្វា សុបរិសុទ្ធសមាចារោ ហោតិ, ឥតិ ឧភយថាបិ ឯតេ អវីតិក្កមនតោ សីលេ បតិដ្ឋហន្តិ។ អថ ច បន កទាចិ សតិសម្មោសេន សីលស្ស ខណ្ឌាទិភាវោ សិយា, តាយយេវ យថាវុត្តាយ ហិរោត្តប្បសម្បត្តិយា ខិប្បមេវ នំ វុដ្ឋានាទិនា បដិបាកតិកំ ករោន្តីតិ។

តយិទំ សីលំ វារិត្តំ ចារិត្តន្តិ ទុវិធំ។ តត្ថាយំ ពោធិសត្តស្ស វារិត្តសីលេ បដិបត្តិក្កមោ – តេន សព្ពសត្តេសុ តថា ទយាបន្នចិត្តេន ភវិតព្ពំ, យថា សុបិនន្តេនបិ ន អាឃាតោ ឧប្បជ្ជេយ្យ, បរូបករណវិរតតាយ បរសន្តកោ អលគទ្ទោ វិយ ន បរាមសិតព្ពោ។ សចេ បព្ពជិតោ ហោតិ, អព្រហ្មចរិយតោបិ អារាចារី ហោតិ សត្តវិធមេថុនសំយោគវិរតោ, បគេវ បរទារគមនតោ។ គហដ្ឋោ សមានោ បរេសំ ទារេសុ សទា បាបកំ ចិត្តម្បិ ន ឧប្បាទេតិ។ កថេន្តោ សច្ចំ ហិតំ បិយំ បរិមិតមេវ ច កាលេន ធម្មី កថំ ភាសិតា ហោតិ។ សព្ពត្ថ អនភិជ្ឈាលុ , អព្យាបន្នចិត្តោ, អវិបរីតទស្សនោ កម្មស្សកតាញាណេន ច សមន្នាគតោ។ សមគ្គតេសុ សម្មាបដិបន្នេសុ និវិដ្ឋសទ្ធោ ហោតិ និវិដ្ឋបេមោតិ។

ឥតិ ចតុរាបាយវដ្ដទុក្ខានំ បថភូតេហិ អកុសលកម្មបថេហិ, អកុសលធម្មេហិ ច ឱរមិត្វា សគ្គមោក្ខានំ បថភូតេសុ កុសលកម្មបថេសុ, កុសលធម្មេសុ ច បតិដ្ឋិតស្ស មហាបុរិសស្ស បរិសុទ្ធាសយបយោគតោ យថាភិបត្ថិតា សត្តានំ ហិតសុខូបសញ្ហិតា មនោរថា សីឃំ សីឃំ អភិនិប្ផជ្ជន្តិ, បារមិយោ បរិបូរេន្តិ។ ឯវំភូតោ ហិ អយំ។ តត្ថ ហឹសានិវត្តិយា សព្ពសត្តានំ អភយទានំ ទេតិ, អប្បកសិរេនេវ មេត្តាភាវនំ សម្បាទេតិ, ឯកាទស មេត្តានិសំសេ អធិគច្ឆតិ, អប្បាពាធោ ហោតិ អប្បាតង្កោ, ទីឃាយុកោ សុខពហុលោ, លក្ខណវិសេសេ បាបុណាតិ, ទោសវាសនញ្ច សមុច្ឆិន្ទតិ។ តថា អទិន្នាទាននិវត្តិយា ចោរាទីហិ អសាធារណេ ភោគេ អធិគច្ឆតិ, បរេហិ អនាសង្កនីយោ, បិយោ, មនាបោ, វិស្សាសនីយោ, ភវសម្បត្តីសុ អលគ្គចិត្តោ បរិច្ចាគសីលោ, លោភវាសនញ្ច សមុច្ឆិន្ទតិ។ អព្រហ្មចរិយនិវត្តិយា អលោភោ ហោតិ សន្តកាយចិត្តោ, សត្តានំ បិយោ ហោតិ មនាបោ អបរិសង្កនីយោ, កល្យាណោ ចស្ស កិត្តិសទ្ទោ អព្ភុគ្គច្ឆតិ, អលគ្គចិត្តោ ហោតិ មាតុគាមេសុ អលុទ្ធាសយោ, នេក្ខម្មពហុលោ, លក្ខណវិសេសេ អធិគច្ឆតិ, លោភវាសនញ្ច សមុច្ឆិន្ទតិ។

មុសាវាទនិវត្តិយា សត្តានំ បមាណភូតោ ហោតិ បច្ចយិកោ ថេតោ អាទេយ្យវចនោ ទេវតានំ បិយោ មនាបោ សុរភិគន្ធមុខោ អសទ្ធម្មារក្ខិតកាយវចីសមាចារោ, លក្ខណវិសេសេ អធិគច្ឆតិ, កិលេសវាសនញ្ច សមុច្ឆិន្ទតិ។ បេសុញ្ញនិវត្តិយា បរូបក្កមេហិ អភេជ្ជកាយោ ហោតិ អភេជ្ជបរិវារោ, សទ្ធម្មេ ច អភេជ្ជនកសទ្ធោ, ទឡ្ហមិត្តោ ភវន្តរបរិចិតានម្បិ សត្តានំ ឯកន្តបិយោ, អសំកិលេសពហុលោ។ ផរុសវាចានិវត្តិយា សត្តានំ បិយោ ហោតិ មនាបោ សុខសីលោ មធុរវចនោ សម្ភាវនីយោ, អដ្ឋង្គសមន្នាគតោ ចស្ស សរោ និព្ពត្តតិ។ សម្ផប្បលាបនិវត្តិយា សត្តានំ បិយោ ហោតិ មនាបោ, គរុភាវនីយោ ច, អាទេយ្យវចនោ បរិមិតាលាបោ, មហេសក្ខោ ច ហោតិ មហានុភាវោ, ឋានុប្បត្តិកេន បដិភានេន បញ្ហាព្យាករណកុសលោ, ពុទ្ធភូមិយញ្ច ឯកាយ ឯវ វាចាយ អនេកភាសានំ សត្តានំ អនេកេសំ បញ្ហានំ ព្យាករណសមត្ថោ ហោតិ។

អនភិជ្ឈាលុតាយ អកិច្ឆលាភី ហោតិ, ឧឡារេសុ ច ភោគេសុ រុចឹ បដិលភតិ, ខត្តិយមហាសាលាទីនំ សម្មតោ ហោតិ, បច្ចត្ថិកេហិ អនភិភវនីយោ, ឥន្ទ្រិយវេកល្លំ ន បាបុណាតិ, អប្បដិបុគ្គលោ ច ហោតិ។ អព្យាបាទេន បិយទស្សនោ ហោតិ សត្តានំ សម្ភាវនីយោ, បរហិតាភិនន្ទិតាយ ច សត្តេ អប្បកសិរេនេវ បសាទេតិ, អលូខសភាវោ ច ហោតិ មេត្តាវិហារី, មហេសក្ខោ ច ហោតិ មហានុភាវោ។ មិច្ឆាទស្សនាភាវេន កល្យាណេ សហាយេ បដិលភតិ, សីសច្ឆេទំ បាបុណន្តោបិ បាបកម្មំ ន ករោតិ, កម្មស្សកតាទស្សនតោ អកោតូហលមង្គលិកោ ច ហោតិ, សទ្ធម្មេ ចស្ស សទ្ធា បតិដ្ឋិតា ហោតិ មូលជាតា, សទ្ទហតិ ច តថាគតានំ ពោធឹ, សមយន្តរេសុ នាភិរមតិ ឧក្ការដ្ឋានេ រាជហំសោ វិយ, លក្ខណត្តយវិជាននេ កុសលោ ហោតិ, អន្តេ ច អនាវរណញាណលាភី, យាវ ច ពោធឹ ន បាបុណាតិ, តាវ តស្មឹ តស្មឹ សត្តនិកាយេ ឧក្កដ្ឋុក្កដ្ឋោ ហោតិ, ឧឡារុឡារសម្បត្តិយោ បាបុណាតិ។

“ឥតិ ហិទំ សីលំ នាម សព្ពសម្បត្តីនំ អធិដ្ឋានំ, សព្ពពុទ្ធគុណានំ បភវភូមិ, សព្ពពុទ្ធការកធម្មានំ អាទិចរណំ ការណំ មុខំ បមុខ”ន្តិ ពហុមានំ ឧប្បាទេត្វា កាយវចីសំយមេ, ឥន្ទ្រិយទមនេ, អាជីវបារិសុទ្ធិយំ, បច្ចយបរិភោគេ ច សតិសម្បជញ្ញពលេន អប្បមត្តោ ហោតិ, លាភសក្ការសិលោកំ ឧក្ខិត្តាសិកបច្ចត្ថិកំ វិយ សល្លក្ខេ

ត្វា “កិកីវ អណ្ឌ”ន្តិអាទិនា (វិសុទ្ធិ. ១.៧; ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៧) វុត្តនយេន សក្កច្ចំ សីលំ សម្បាទេតព្ពំ។ អយំ តាវ **វារិត្តសីលេ** បដិបត្តិក្កមោ។

ចារិត្តសីលេ បន បដិបត្តិ ឯវំ វេទិតព្ពា – ឥធ ពោធិសត្តោ កល្យាណមិត្តានំ គរុដ្ឋានិយានំ អភិវាទនំ បច្ចុដ្ឋានំ អញ្ជលិកម្មំ សាមីចិកម្មំ កាលេន កាលំ កត្តា ហោតិ, តថា តេសំ កាលេន កាលំ ឧបដ្ឋានំ កត្តា ហោតិ, គិលានានំ កាយវេយ្យាវដិកំ, វាចាយ បុច្ឆនញ្ច កត្តា ហោតិ, សុភាសិតបទានិ សុត្វា សាធុការំ កត្តា ហោតិ, គុណវន្តានំ គុណេ វណ្ណេតា, បរេសំ អបការេ ខន្តា, ឧបការេ អនុស្សរិតា, បុញ្ញានិ អនុមោទិតា, អត្តនោ បុញ្ញានិ សម្មាសម្ពោធិយា បរិណាមេតា, សព្ពកាលំ អប្បមាទវិហារី កុសលេសុ ធម្មេសុ, សតិ អច្ចយេ អច្ចយតោ ទិស្វា តាទិសានំ សហធម្មិកានំ យថាភូតំ អាវិ កត្តា, ឧត្តរិញ្ច សម្មាបដិបត្តឹ សម្មទេវ បរិបូរេតា។

តថា អត្តនោ អនុរូបាសុ អត្ថូបសំហិតាសុ សត្តានំ ឥតិកត្តព្ពតាបុរេក្ខារោ អនលសោ សហាយភាវំ ឧបគច្ឆតិ។ ឧប្បន្នេសុ ច សត្តានំ ព្យាធិអាទិទុក្ខេសុ យថារហំ បតិការវិធាយកោ, ញាតិភោគាទិព្យសនបតិតេសុ សោកបនោទនោ, ឧល្លុម្បនសភាវាវដ្ឋិតោ ហុត្វា និគ្គហារហានំ ធម្មេនេវ និគ្គណ្ហនកោ យាវទេវ អកុសលា វុដ្ឋាបេត្វា កុសលេ បតិដ្ឋាបនាយ, បគ្គហារហានំ ធម្មេនេវ បគ្គណ្ហនកោ។ យានិ បុរិមកានំ មហាពោធិសត្តានំ ឧឡារតមានិ បរមទុក្ករានិ អចិន្តេយ្យានុភាវានិ សត្តានំ ឯកន្តហិតសុខាវហានិ ចរិតានិ, យេហិ នេសំ ពោធិសម្ភារា សម្មទេវ បរិបាកំ អគមឹសុ, តានិ សុត្វា អនុព្ពិគ្គោ អនុត្រាសោ “តេបិ មហាបុរិសា មនុស្សា ឯវ, អនុក្កមេន បន សិក្ខាបារិបូរិយា ភាវិតត្តា តាទិសាយ ឧឡារតមាយ អានុភាវសម្បត្តិយា ពោធិសម្ភារេសុ ឧក្កំសបារមិប្បត្តា អហេសុំ, តស្មា មយាបិ សីលាទិសិក្ខាសុ សម្មទេវ តថា បដិបជ្ជិតព្ពំ, យាយ បដិបត្តិយា អហម្បិ អនុក្កមេន សិក្ខំ បរិបូរេត្វា ឯកន្តតោ បទំ អនុបាបុណិស្សាមី”តិ សទ្ធាបុរេចារិកំ វីរិយំ អវិស្សជ្ជេន្តោ សម្មទេវ សីលេសុ បរិបូរការី ហោតិ។

តថា បដិច្ឆន្នកល្យាណោ ហោតិ វិវដាបរាធោ, អប្បិច្ឆោ សន្តុដ្ឋោ បវិវិត្តោ អសំសដ្ឋោ ទុក្ខសហោ អវិបរីតទស្សនជាតិកោ អនុទ្ធតោ អនុន្នឡោ អចបលោ អមុខរោ អវិកិណ្ណវាចោ សំវុតិន្ទ្រិយោ សន្តមានសោ កុហនាទិមិច្ឆាជីវវិរហិតោ អាចារគោចរសម្បន្នោ, អណុមត្តេសុ វជ្ជេសុ ភយទស្សាវី សមាទាយ សិក្ខតិ សិក្ខាបទេសុ, អារទ្ធវីរិយោ បហិតត្តោ កាយេ ច ជីវិតេ ច និរបេក្ខោ, អប្បមត្តកម្បិ កាយេ, ជីវិតេ វា អបេក្ខំ នាធិវាសេតិ បជហតិ វិនោទេតិ, បគេវ អធិមត្តំ។ សព្ពេបិ ទុស្សីល្យហេតុភូតេ កោធុបនាហាទិកេ កិលេសុបក្កិលេសេ បជហតិ វិនោទេតិ, អប្បមត្តកេន វិសេសាធិគមេន អបរិតុដ្ឋោ ហោតិ, ន សង្កោចំ អាបជ្ជតិ, ឧបរូបរិវិសេសាធិគមាយ វាយមតិ។

យេន យថាលទ្ធា សម្បត្តិ ហានភាគិយា វា ឋិតិភាគិយា វា ន ហោតិ, តថា មហាបុរិសោ អន្ធានំ បរិណាយកោ ហោតិ, មគ្គំ អាចិក្ខតិ, ពធិរានំ ហត្ថមុទ្ទាយ សញ្ញំ ទេតិ, អត្ថមនុគ្គាហេតិ, តថា មូគានំ។ បីឋសប្បិកានំ បីឋំ ទេតិ, វាហេតិ វា។ អស្សទ្ធានំ សទ្ធាបដិលាភាយ វាយមតិ, កុសីតានំ ឧស្សាហជននាយ, មុដ្ឋស្សតីនំ សតិសមាយោគាយ។ វិព្ភន្តត្តានំ សមាធិសម្បទាយ, ទុប្បញ្ញានំ បញ្ញាធិគមាយ វាយមតិ។ កាមច្ឆន្ទបរិយុដ្ឋិតានំ កាមច្ឆន្ទបដិវិនោទនាយ វាយមតិ។ ព្យាបាទថិនមិទ្ធឧទ្ធច្ចកុក្កុច្ចវិចិកិច្ឆាបរិយុដ្ឋិតានំ វិចិកិច្ឆាវិនោទនាយ វាយមតិ។ កាមវិតក្កាទិបកតានំ កាមវិតក្កាទិមិច្ឆាវិតក្កវិនោទនាយ វាយមតិ។ បុព្ពការីនំ សត្តានំ កតញ្ញុតំ និស្សាយ បុព្ពភាសី បិយវាទី សង្គាហកោ សទិសេន, អធិកេន វា បច្ចុបការេ សម្មានេតា ហោតិ។

អាបទាសុ សហាយកិច្ចំ អនុតិដ្ឋតិ, តេសំ តេសញ្ច សត្តានំ បកតឹ, សភាវញ្ច បរិជានិត្វា យេហិ យថា សំវសិតព្ពំ ហោតិ, តេហិ តថា សំវសតិ។ យេសុ ច យថា បដិបជ្ជិតព្ពំ ហោតិ, តេសុ តថា បដិបជ្ជតិ។ តញ្ច ខោ អកុសលតោ វុដ្ឋាបេត្វា កុសលេ បតិដ្ឋាបនវសេន, ន អញ្ញថា។ បរចិត្តានុរក្ខណា ហិ ពោធិសត្តានំ យាវទេវ កុសលាភិវឌ្ឍិយា។ តថា ហិតជ្ឈាសយេនាបិ បរោ ន សាហសិតព្ពោ, ន ភណ្ឌិតព្ពោ, ន មង្កុភាវមាបាទេតព្ពោ, ន បរស្ស កុក្កុច្ចំ ឧប្បាទេតព្ពំ, ន និគ្គហដ្ឋានេ ចោទេតព្ពោ, ន នីចតរំ បដិបន្នស្ស អត្តា ឧច្ចតរេ ឋបេតព្ពោ, ន ច បរេសុ សព្ពេន សព្ពំ អសេវិនា ភវិតព្ពំ, ន អតិសេវិនា, ន អកាលសេវិនា ភវិតព្ពំ។

យុត្តេ បន សត្តេ ទេសកាលានុរូបំ សេវតិ, ន ច បរេសំ បុរតោ បិយេបិ គរហតិ, អប្បិយេ វា បសំសតិ, ន អធិដ្ឋាយ វិស្សាសី ហោតិ, ន ធម្មិកំ ឧបនិមន្តនំ បដិក្ខិបតិ, ន បញ្ញត្តឹ ឧបគច្ឆតិ, នាធិកំ បដិគ្គណ្ហាតិ, សទ្ធាសម្បន្នេ សទ្ធានិសំសកថាយ សម្បហំសេតិ, សីលសុតចាគបញ្ញាសម្បន្នេ បញ្ញានិសំសកថាយ សម្បហំសេតិ។ សចេ បន ពោធិសត្តោ អភិញ្ញាពលប្បត្តោ ហោតិ, បមាទាបន្នេ សត្តេ អភិញ្ញាពលេន យថារហំ និរយាទិកេ ទស្សេន្តោ សំវេជេត្វា អស្សទ្ធាទិកេ សទ្ធាទីសុ បតិដ្ឋាបេតិ, សាសនេ ឱតារេតិ, សទ្ធាទិគុណសម្បន្នេ បរិបាចេតិ។

ឯវមេស្ស មហាបុរិសស្ស ចារិត្តភូតោ អបរិមាណោ បុញ្ញាភិសន្ទោ កុសលាភិសន្ទោ ឧបរូបរិ អភិវឌ្ឍតីតិ វេទិតព្ពំ។

អបិច យា សា “កឹ សីលំ, កេនដ្ឋេន សីល”ន្តិអាទិនា បុច្ឆំ កត្វា “បាណាតិបាតាទីហិ វិរមន្តស្ស, វត្តបដិបត្តឹ វា បូរេន្តស្ស ចេតនាទយោ ធម្មា សីល”ន្តិអាទិនា នយេន នានប្បការតោ សីលស្ស វិត្ថារកថា **វិសុទ្ធិមគ្គេ** (វិសុទ្ធិ. ១.៦) វុត្តា, សា សព្ពាបិ ឥធ អាហរិត្វា វត្តព្ពា។ កេវលញ្ហិ តត្ថ សាវកពោធិសត្តវសេន សីលកថា អាគតា, ឥធ មហាពោធិសត្តវសេន ករុណូបាយកោសល្លបុព្ពង្គមំ កត្វា វត្តព្ពាតិ អយមេវ វិសេសោ។ យតោ ឥទំ សីលំ មហាបុរិសោ យថា ន អត្តនោ ទុគ្គតិយំ បរិកិលេសវិមុត្តិយា, សុគតិយម្បិ ន រជ្ជសម្បត្តិយា, ន ចក្កវត្តិ, ន ទេវ, ន សក្ក, ន មារ, ន ព្រហ្មសម្បត្តិយា បរិណាមេតិ, តថា ន អត្តនោ តេវិជ្ជតាយ, ន ឆឡភិញ្ញតាយ, ន ចតុបដិសម្ភិទាធិគមាយ, ន សាវកពោធិយា, ន បច្ចេកពោធិយា បរិណាមេតិ, អថ ខោ សព្ពញ្ញុភាវេន សព្ពសត្តានំ អនុត្តរសីលាលង្ការសម្បាទនត្ថមេវ បរិណាមេតីតិ អយំ **សីលបារមិយា** បដិបត្តិក្កមោ។

តថា យស្មា ករុណូបាយកោសល្លបរិគ្គហិតា អាទីនវទស្សនបុព្ពង្គមា កាមេហិ ច ភវេហិ ច និក្ខមនវសេន បវត្តា កុសលចិត្តុប្បត្តិ នេក្ខម្មបារមី, តស្មា សកលសំកិលេសនិវាសនដ្ឋានតាយ, បុត្តទារាទីហិ មហាសម្ពាធតាយ, កសិវាណិជ្ជាទិនានាវិកម្មន្តាធិដ្ឋានព្យាកុលតាយ ច ឃរាវាសស្ស នេក្ខម្មសុខាទីនំ អនោកាសតំ, កាមានញ្ច “សត្ថធារាលគ្គមធុពិន្ទុ វិយ ច កទលី វិយ ច អវលេយ្ហមានបរិត្តស្សាទវិបុលានត្ថានុពន្ធា”តិ ច វិជ្ជុលតោភាសេន គហេតព្ពំ នច្ចំ វិយ បរិត្តកាលូបលព្ភា, ឧម្មត្តកាលង្ការោ វិយ វិបរីតសញ្ញាយ អនុភវិតព្ពា, ករីសាវច្ឆាទនមុខំ វិយ បដិការភូតា, ឧទកេ តេមិតង្គុលិយា និសាវុទកបានំ វិយ អតិត្តិករា, ឆាតជ្ឈត្តភោជនំ វិយ សាពាធា, ពលិសាមិសំ វិយ ព្យសនុបនិបាតការណា (ព្យសនសន្និបាតការណា – ទី. និ. ដី. ១.៧), អគ្គិសន្តាបោ វិយ កាលត្តយេបិ ទុក្ខុប្បត្តិហេតុភូតា, មក្កដាលេបោ វិយ ពន្ធននិមិត្តា, ឃាតកាវច្ឆាទនកិមាលយោ វិយ អនត្ថច្ឆាទនា, សបត្តគាមវាសោ វិយ ភយដ្ឋានភូតា, បច្ចត្ថិកបោសកោ វិយ កិលេសមារាទីនំ អាមិសភូតា, ឆណសម្បត្តិយោ វិយ វិបរិណាមទុក្ខា, កោដរគ្គិ វិយ អន្តោទាហកា, បុរាណកូបាវលម្ពពីរណមធុបិណ្ឌំ វិយ អនេកាទីនវា, លោណូទកបានំ វិយ បិបាសាហេតុភូតា, សុរាមេរយំ វិយ នីចជនសេវិតា , អប្បស្សាទតាយ អដ្ឋិកង្កលូបមា”តិអាទិនា ច នយេន អាទីនវំ សល្លក្ខេត្វា តព្ពិបរិយាយេន នេក្ខម្មេ អានិសំសំ បស្សន្តេន នេក្ខម្មបវិវេកឧបសមសុខាទីសុ និន្នបោណបព្ភារចិត្តេន នេក្ខម្មបារមិយំ បដិបជ្ជិតព្ពំ។

យស្មា បន នេក្ខម្មំ បព្ពជ្ជាមូលកំ, តស្មា បព្ពជ្ជា តាវ អនុដ្ឋាតព្ពា។ បព្ពជ្ជមនុតិដ្ឋន្តេន មហាសត្តេន អសតិ ពុទ្ធុប្បាទេ កម្មវាទីនំ កិរិយវាទីនំ តាបសបរិព្ពាជកានំ បព្ពជ្ជា អនុដ្ឋាតព្ពា។ ឧប្បន្នេសុ បន សម្មាសម្ពុទ្ធេសុ តេសំ សាសនេ ឯវ បព្ពជិតព្ពំ។ បព្ពជិត្វា ច យថាវុត្តេ សីលេ បតិដ្ឋិតេន តស្សា ឯវ សីលបារមិយា វោទាបនត្ថំ ធុតគុណា សមាទាតព្ពា។ សមាទិន្នធុតធម្មា ហិ មហាបុរិសា សម្មទេវ តេ បរិហរន្តា អប្បិច្ឆាសន្តុដ្ឋសល្លេខបវិវេកអសំសគ្គវីរិយារម្ភសុភរតាទិគុណសលិលវិក្ខាលិតកិលេសមលតាយ អនវជ្ជសីលវតគុណបរិសុទ្ធសមាចារា បោរាណេ អរិយវំសត្តយេ បតិដ្ឋិតា ចតុត្ថំ ភាវនារាមតាសង្ខាតំ អរិយវំសំ គន្តុំ ចត្តាលីសាយ អារម្មណេសុ យថារហំ ឧបចារប្បនាភេទំ ឈានំ ឧបសម្បជ្ជ វិហរន្តិ។ ឯវញ្ហិស្ស សម្មទេវ នេក្ខម្មបារមី បារិបូរិតា ហោតិ។ ឥមស្មឹ បន ឋានេ តេរសហិ ធុតធម្មេហិ សទ្ធឹ ទស កសិណានិ ទសាសុភានិ ទសានុស្សតិយោ ចត្តារោ ព្រហ្មវិហារា ចត្តារោ អារុប្បា ឯកា សញ្ញា ឯកំ វវត្ថានន្តិ ចត្តាលីស សមាធិភាវនាកម្មដ្ឋានានិ, ភាវនាវិធានញ្ច វិត្ថារតោ វត្តព្ពានិ, តំ បនេតំ សព្ពំ យស្មា **វិសុទ្ធិមគ្គេ** (វិសុទ្ធិ. ១.២២, ៤៧) សព្ពាការតោ វិត្ថារេត្វា វុត្តំ, តស្មា តត្ថ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពំ។ កេវលញ្ហិ តត្ថ សាវកពោធិសត្តស្ស វសេន វុត្តំ, ឥធ មហាពោធិសត្តស្ស វសេន ករុណូបាយកោសល្លបុព្ពង្គមំ កត្វា វត្តព្ពន្តិ អយមេវ វិសេសោ។ ឯវមេត្ថ **នេក្ខម្មបារមិយា** បដិបត្តិក្កមោ វេទិតព្ពោ។

តថា បញ្ញាបារមី សម្បាទេតុកាមេន យស្មា បញ្ញា អាលោកោ វិយ អន្ធការេន មោហេន សហ ន វត្តតិ, តស្មា មោហការណានិ តាវ ពោធិសត្តេន បរិវជ្ជេតព្ពានិ។ តត្ថិមានិ មោហការណានិ-អរតិ តន្ទី វិជម្ភិតា អាលសិយំ គណសង្គណិការាមតា និទ្ទាសីលតា អនិច្ឆយសីលតា ញាណស្មឹ អកុតូហលតា មិច្ឆាធិមានោ អបរិបុច្ឆកតា កាយស្ស នសម្មាបរិហារោ អសមាហិតចិត្តតា ទុប្បញ្ញានំ បុគ្គលានំ សេវនា បញ្ញវន្តានំ អបយិរុបាសនា អត្តបរិភវោ មិច្ឆាវិកប្បោ វិបរីតាភិនិវេសោ កាយទឡ្ហីពហុលតា អសំវេគសីលតា បញ្ច នីវរណានិ, សង្ខេបតោ យេវាបនធម្មេ អាសេវតោ អនុប្បន្នា បញ្ញា នុប្បជ្ជតិ, ឧប្បន្នា បរិហាយតិ , ឥតិ ឥមានិ មោហការណានិ, តានិ បរិវជ្ជន្តេន ពាហុសច្ចេ, ឈានាទីសុ ច យោគោ ករណីយោ។

តត្ថាយំ ពាហុសច្ចស្ស វិសយវិភាគោ – បញ្ចក្ខន្ធា ទ្វាទសាយតនានិ អដ្ឋារស ធាតុយោ ចត្តារិ សច្ចានិ ពាវីសតិន្ទ្រិយានិ ទ្វាទសបទិកោ បដិច្ចសមុប្បាទោ, តថា សតិបដ្ឋានាទយោ កុសលាទិធម្មប្បភេទា ច, យានិ ច លោកេ អនវជ្ជានិ វិជ្ជាដ្ឋានានិ, យោ ច សត្តានំ ហិតសុខវិធាននយោ ព្យាករណវិសេសោ។ ឥតិ ឯវំ បការំ សកលមេវ សុតវិសយំ ឧបាយកោសល្លបុព្ពង្គមាយ បញ្ញាយ, សតិយា, វីរិយេន ច សាធុកំ ឧគ្គហណសវនធារណបរិចយបរិបុច្ឆាហិ ឱគាហេត្វា តត្ថ ច បរេសំ បតិដ្ឋាបនេន សុតមយា បញ្ញា និព្ពត្តេតព្ពា, តថា សត្តានំ ឥតិកត្តព្ពតាសុ ឋានុប្បត្តិកា បដិភានភូតា, អាយាបាយឧបាយកោសល្លភូតា ច បញ្ញា ហិតេសិតំ និស្សាយ តត្ថ តត្ថ យថារហំ បវត្តេតព្ពា, តថា ខន្ធាទីនំ សភាវធម្មានំ អាការបរិតក្កនមុខេន ចេវ និជ្ឈានំ ខមាបេន្តេន ច ចិន្តាមយា បញ្ញា និព្ពត្តេតព្ពា។

ខន្ធាទីនំយេវ បន សលក្ខណសាមញ្ញលក្ខណបរិគ្គហណវសេន លោកិយបរិញ្ញំ និព្ពត្តេន្តេន បុព្ពភាគភាវនាបញ្ញា សម្បាទេតព្ពា។ ឯវញ្ហិ “នាមរូបមត្តមិទំ, យថារហំ បច្ចយេហិ ឧប្បជ្ជតិ ចេវ និរុជ្ឈតិ ច, ន ឯត្ថ កោចិ កត្តា វា ការេតា វា, ហុត្វា អភាវដ្ឋេន អនិច្ចំ, ឧទយព្ពយបដិបីឡនដ្ឋេន ទុក្ខំ, អវសវត្តនដ្ឋេន អនត្តា”តិ អជ្ឈត្តិកធម្មេ, ពាហិរកធម្មេ ច និព្ពិសេសំ បរិជានន្តោ តត្ថ អាសង្គំ បជហន្តោ, បរេ ច តត្ថ តំ បជហាបេន្តោ កេវលំ ករុណាវសេនេវ យាវ ន ពុទ្ធគុណា ហត្ថគតំ អាគច្ឆន្តិ, តាវ យានត្តយេ សត្តេ អវតារណបរិបាចនេហិ បតិដ្ឋាបេន្តោ, ឈានវិមោក្ខសមាធិសមាបត្តិយោ, អភិញ្ញាយោ ច លោកិយវសីភាវំ បាបេន្តោ បញ្ញាយ មត្ថកំ បាបុណាតិ។

តត្ថ យាចិមា ឥទ្ធិវិធញាណំ ទិព្ពសោតធាតុញាណំ ចេតោបរិយញាណំ បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណំ ទិព្ពចក្ខុញាណំ យថាកម្មូបគញាណំ អនាគតំសញាណន្តិ សបរិភណ្ឌា បញ្ចលោកិយាភិញ្ញាសង្ខាតា ភាវនាបញ្ញា, យា ច ខន្ធាយតនធាតុឥន្ទ្រិយសច្ចបដិច្ចសមុប្បាទាទិភេទេសុ ចតុភូមកេសុ ធម្មេសុ ឧគ្គហបរិបុច្ឆាវសេន ញាណបរិចយំ កត្វា សីលវិសុទ្ធិ ចិត្តវិសុទ្ធីតិ មូលភូតាសុ ឥមាសុ ទ្វីសុ វិសុទ្ធីសុ បតិដ្ឋាយ ទិដ្ឋិវិសុទ្ធិ កង្ខាវិតរណវិសុទ្ធិ មគ្គាមគ្គញាណទស្សនវិសុទ្ធិ បដិបទាញាណទស្សនវិសុទ្ធិ ញាណទស្សនវិសុទ្ធីតិ សរីរភូតា ឥមា បញ្ចវិសុទ្ធិយោ សម្បាទេន្តេន ភាវេតព្ពា លោកិយលោកុត្តរភេទា ភាវនាបញ្ញា, តាសំ សម្បាទនវិធានំ យស្មា “តត្ថ ‘ឯកោបិ ហុត្វា ពហុធា ហោតី’តិអាទិកំ ឥទ្ធិវិកុព្ពនំ កាតុកាមេន អាទិកម្មិកេន យោគិនា”តិអាទិនា, (វិសុទ្ធិ. ២.៣៦៥) “ខន្ធាតិ បញ្ច ខន្ធា រូបក្ខន្ធោ វេទនាក្ខន្ធោ សញ្ញាក្ខន្ធោ សង្ខារក្ខន្ធោ វិញ្ញាណក្ខន្ធោ”តិអាទិនា (វិសុទ្ធិ. ២.៤៣១) ច វិសយវិសយិវិភាគេន (វិសយវិភាគេន – ចរិយា. អដ្ឋ. បកិណ្ណកកថា) សទ្ធឹ វិសុទ្ធិមគ្គេ សព្ពាការតោ វិត្ថារេត្វា វុត្តំ, តស្មា តត្ថ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពំ។ កេវលញ្ហិ តត្ថ សាវកពោធិសត្តស្ស វសេន បញ្ញា អាគតា, ឥធ មហាពោធិសត្តស្ស វសេន ករុណូបាយកោសល្លបុព្ពង្គមំ កត្វា វត្តព្ពា។ ញាណទស្សនវិសុទ្ធី អបាបេត្វា បដិបទាញាណទស្សនវិសុទ្ធិយំយេវ វិបស្សនា ឋបេតព្ពាតិ អយមេវ វិសេសោតិ។ ឯវមេត្ថ **បញ្ញាបារមិយា** បដិបត្តិក្កមោ វេទិតព្ពោ។

តថា យស្មា សម្មាសម្ពោធិយា កតាភិនីហារេន មហាសត្តេន បារមីបរិបូរណត្ថំ សព្ពកាលំ យុត្តប្បយុត្តេន ភវិតព្ពំ អាពទ្ធបរិករណេន, តស្មា កាលេន កាលំ “កោ នុ ខោ អជ្ជ មយា បុញ្ញសម្ភារោ, ញាណសម្ភារោ វា ឧបចិតោ, កឹ វា មយា បរហិតំ កត”ន្តិ ទិវសេ ទិវសេ បច្ចវេក្ខន្តេន សត្តហិតត្ថំ ឧស្សាហោ ករណីយោ, សព្ពេសម្បិ សត្តានំ ឧបការាយ អត្តនោ បរិគ្គហភូតំ វត្ថុំ, កាយំ, ជីវិតញ្ច និរបេក្ខចិត្តេន ឱស្សជ្ជិតព្ពំ, យំ កិញ្ចិ កម្មំ ករោតិ កាយេន, វាចាយ វា, តំ សព្ពំ សម្ពោធិយំ និន្នចិត្តេនេវ កាតព្ពំ, ពោធិយា បរិណាមេតព្ពំ, ឧឡារេហិ, ឥត្តរេហិ ច កាមេហិ វិនិវត្តចិត្តេនេវ ភវិតព្ពំ, សព្ពាសុ ច ឥតិកត្តព្ពតាសុ ឧបាយកោសល្លំ បច្ចុបដ្ឋបេត្វា បដិបជ្ជិតព្ពំ។

តស្មឹ តស្មិញ្ច សត្តហិតេ អារទ្ធវីរិយេន ភវិតព្ពំ ឥដ្ឋានិដ្ឋាទិសព្ពសហេន អវិសំវាទិនា។ សព្ពេបិ សត្តា អនោធិសោ មេត្តាយ, ករុណាយ ច ផរិតព្ពា។ យា កាចិ សត្តានំ ទុក្ខុប្បត្តិ, សព្ពា សា អត្តនិ បាដិកង្ខិតព្ពា។ សព្ពេសញ្ច សត្តានំ បុញ្ញំ អព្ភនុមោទិតព្ពំ, ពុទ្ធានំ មហន្តតា មហានុភាវតា អភិណ្ហំ បច្ចវេក្ខិតព្ពា, យញ្ច កិញ្ចិ កម្មំ ករោតិ កាយេន, វាចាយ វា, តំ សព្ពំ ពោធិចិត្តបុព្ពង្គមំ កាតព្ពំ។ ឥមិនា ហិ ឧបាយេន ទានាទីសុ យុត្តប្បយុត្តស្ស ថាមវតោ ទឡ្ហបរក្កមស្ស មហាសត្តស្ស ពោធិសត្តស្ស អបរិមេយ្យោ បុញ្ញសម្ភារោ, ញាណសម្ភារោ ច ទិវសេ ទិវសេ ឧបចីយតិ។

អបិច សត្តានំ បរិភោគត្ថំ, បរិបាលនត្ថញ្ច អត្តនោ សរីរំ, ជីវិតញ្ច បរិច្ចជិត្វា ខុប្បិបាសសីតុណ្ហវាតាតបាទិទុក្ខបតិការោ បរិយេសិតព្ពោ ច ឧប្បាទេតព្ពោ ច, យញ្ច យថាវុត្តទុក្ខបតិការជំ សុខំ អត្តនា បដិលភតិ, តថា រមណីយេសុ អារាមុយ្យានបាសាទតឡាកាទីសុ , អរញ្ញាយតនេសុ ច កាយចិត្តសន្តាបាភាវេន អភិនិព្ពុតត្តា អត្តនា សុខំ បដិលភតិ, យញ្ច សុណាតិ “ពុទ្ធានុពុទ្ធបច្ចេកពុទ្ធា, មហាពោធិសត្តា ច នេក្ខម្ម

បដិបត្តិយំ ឋិតា”តិ ច “ទិដ្ឋធម្មិកសុខវិហារភូតំ ឰទិសំ នាម ឈានសមាបត្តិសុខមនុភវន្តី”តិ ច, តំ សព្ពំ សត្តេសុ អនោធិសោ ឧបសំហរតិ។ អយំ តាវ នយោ អសមាហិតភូមិយំ បតិដ្ឋិតស្ស។

សមាហិតភូមិយំ បន បតិដ្ឋិតោ អត្តនា យថានុភូតំ វិសេសាធិគមនិព្ពត្តំ បីតិំ, បស្សទ្ធិំ, សុខំ, សមាធិំ, យថាភូតញ្ញាណញ្ច សត្តេសុ អធិមុច្ចន្តោ ឧបសំហរតិ បរិណាមេតិ, តថា មហតិ សំសារទុក្ខេ, តស្ស ច និមិត្តភូតេ កិលេសាភិសង្ខារទុក្ខេ និមុគ្គំ សត្តនិកាយំ ទិស្វា តត្រាបិ ខាទនឆេទនភេទនសេទនបិសនហឹសន អគ្គិសន្តាបាទិជនិតា ទុក្ខា តិព្ពា ខរា កដុកា វេទនា និរន្តរំ ចិរកាលំ វេទយន្តេ នរកេ, អញ្ញមញ្ញំ កុជ្ឈន សន្តាសនវិសោធនហឹសនបរាធីនតាទីហិ មហាទុក្ខំ អនុភវន្តេ តិរច្ឆានគតេ, ជោតិមាលាកុលសរីរេ ខុប្បិបាស វាតាតបាទីហិ ឌយ្ហមានេ, វិសុស្សមានេ ច វន្តខេឡាទិអាហារេ, ឧទ្ធពាហុ វិរវន្តេ និជ្ឈាមតណ្ហិកាទិកេ មហាទុក្ខំ វេទយមានេ បេតេ ច បរិយេដ្ឋិមូលកំ មហន្តំ អនយព្យសនំ បាបុណន្តេ ហត្ថច្ឆេទាទិការណយោគេន ទុព្ពណ្ណទុទ្ទសិកទលិទ្ទាទិភាវេន ខុប្បិបាសាទិអាពាធយោគេន ពលវន្តេហិ អភិភវនីយតោ, បរេសំ វហនតោ, បរាធីនតោ ច នរកេ, បេតេ, តិរច្ឆានគតេ ច អតិសយន្តេ អបាយទុក្ខនិព្ពិសេសំ ទុក្ខមនុភវន្តេ មនុស្សេ ច តថា វិសយបរិភោគវិក្ខិត្តចិត្តតាយ រាគាទិបរិឡាហេន ឌយ្ហមានេ វាតវេគសមុដ្ឋិតជាលាសមិទ្ធ សុក្ខកដ្ឋសន្និបាតេ អគ្គិក្ខន្ធេ វិយ អនុបសន្តបរិឡាហវុត្តិកេ អនុបសន្តនិហតបរាធីនេ (អនិហតបរាធីនេ ទី. និ. ដី. ១.៧) កាមាវចរទេវេ ច មហតា វាយាមេន វិទូរមាកាសំ វិគាហិតសកុន្តា វិយ, ពលវតា ទូរេ បាណិនា ខិត្តសរា វិយ ច “សតិបិ ចិរប្បវត្តិយំ អនច្ចន្តិកតាយ បាតបរិយោសានា អនតិក្កន្តជាតិជរាមរណា ឯវា”តិ រូបាវចរារូបាវចរទេវេ ច បស្សន្តេន មហន្តំ សំវេគំ បច្ចុបដ្ឋាបេត្វា មេត្តាយ, ករុណាយ ច អនោធិសោ សត្តា ផរិតព្ពា។ ឯវំ កាយេន, វាចាយ, មនសា ច ពោធិសម្ភារេ និរន្តរំ ឧបចិនន្តេន យថា បារមិយោ បរិបូរេន្តិ, ឯវំ សក្កច្ចការិនា សាតច្ចការិនា អនោលីនវុត្តិនា ឧស្សាហោ បវត្តេតព្ពោ, វីរិយបារមី បរិបូរេតព្ពា។

អបិច “អចិន្តេយ្យាបរិមេយ្យវិបុលោឡារវិមលនិរុបមនិរុបក្កិលេសគុណគណនិចយនិទានភូតស្ស ពុទ្ធភាវស្ស ឧស្សក្កិត្វា សម្បហំសនយោគ្គំ វីរិយំ នាម អចិន្តេយ្យានុភាវមេវ, យំ ន បចុរជនា សោតុម្បិ សក្កុណន្តិ, ប គេវ បដិបជ្ជិតុំ។ តថា ហិ តិវិធា អភិនីហារចិត្តុប្បត្តិ, ចតស្សោ ពុទ្ធភូមិយោ, (សុ. និ. អដ្ឋ. ១.៣៤) ចត្តារិ សង្គហវត្ថូនិ , (ទី. និ. ៣.២១០; អ. និ. ៤.៣២) ករុណេករសតា, ពុទ្ធធម្មេសុ សច្ឆិករណេន វិសេសប្បច្ចយោ, និជ្ឈានក្ខន្តិ, សព្ពធម្មេសុ និរុបលេបោ, សព្ពសត្តេសុ បិយបុត្តសញ្ញា, សំសារទុក្ខេហិ អបរិខេទោ, សព្ព ទេយ្យធម្មបរិច្ចាគោ, តេន ច និរតិមានតា, អធិសីលាទិអធិដ្ឋានំ, តត្ថ ច អចញ្ចលតា, កុសលកិរិយាសុ បីតិ បាមោជ្ជតា, វិវេកនិន្នចិត្តតា, ឈានានុយោគោ, អនវជ្ជធម្មេសុ អតិត្តិយតា, យថាសុតស្ស ធម្មស្ស បរេសំ ហិតជ្ឈាសយេន ទេសនាយ អារម្ភទឡ្ហតា, ធីរវីរភាវោ, បរាបវាទបរាបការេសុ វិការាភាវោ, សច្ចាធិដ្ឋានំ, សមាបត្តីសុ វសីភាវោ, អភិញ្ញាសុ ពលប្បត្តិ, លក្ខណត្តយាវពោធោ, សតិបដ្ឋានាទីសុ អភិយោគេន លោកុត្តរ មគ្គសម្ភារសម្ភរណំ, នវលោកុត្តរាវក្កន្តី”តិ ឯវមាទិកា សព្ពាបិ ពោធិសម្ភារបដិបត្តិ វីរិយានុភាវេនេវ សមិជ្ឈតីតិ អភិនីហារតោ យាវ មហាពោធិ អនោស្សជ្ជន្តេន សក្កច្ចំ និរន្តរំ វីរិយំ យថា ឧបរូបរិ វិសេសាវហំ ហោតិ, ឯវំ សម្បាទេតព្ពំ។ សម្បជ្ជមានេ ច យថាវុត្តេ វីរិយេ, ខន្តិសច្ចាធិដ្ឋានាទយោ ច ទានសីលាទយោ ច សព្ពេបិ ពោធិសម្ភារា តទធីនវុត្តិតាយ សម្បន្នា ឯវ ហោន្តីតិ ខន្តិអាទីសុបិ ឥមិនាវ នយេន បដិបត្តិ វេទិតព្ពា។

ឥតិ សត្តានំ សុខូបករណបរិច្ចាគេន ពហុធានុគ្គហករណំ ទានេន បដិបត្តិ, សីលេន តេសំ ជីវិត សាបតេយ្យទាររក្ខាភេទបិយហិតវចនាវិហឹសាទិករណានិ, នេក្ខម្មេន តេសំ អាមិសបដិគ្គហណធម្មទានាទិនា អនេកវិធា ហិតចរិយា, បញ្ញាយ តេសំ ហិតករណូបាយកោសល្លំ, វីរិយេន តត្ថ ឧស្សាហារម្ភអសំហីរករណានិ, ខន្តិយា តទបរាធសហនំ, សច្ចេន នេសំ អវញ្ចនតទុបការកិរិយាសមាទានាវិសំវាទនាទិ, អធិដ្ឋានេន តទុបករណេ អនត្ថសម្បាតេបិ អចលនំ, មេត្តាយ នេសំ ហិតសុខានុចិន្តនំ, ឧបេក្ខាយ នេសំ ឧបការាប ការេសុ វិការានាបត្តីតិ ឯវំ អបរិមាណេ សត្តេ អារព្ភ អនុកម្បិតសព្ពសត្តស្ស ពោធិសត្តស្ស បុថុជ្ជនេហិ អសាធារណោ អបរិមាណោ បុញ្ញញាណសម្ភារុបចយោ ឯត្ថ បដិបត្តីតិ វេទិតព្ពំ។ យោ ចេតាសំ បច្ចយោ វុត្តោ, តត្ថ ច សក្កច្ចំ សម្បាទនំ។

កោ វិភាគោតិ –

សាមញ្ញភេទតោ ឯតា, ទសវិធា វិភាគតោ;
តិធា ហុត្វាន បច្ចេកំ, សមតឹសវិធា សមំ។

ទស បារមិយោ ទស ឧបបារមិយោ ទស បរមត្ថបារមិយោតិ ហិ សមតឹស បារមិយោ។ តត្ថ “កតាភិនីហារស្ស ពោធិសត្តស្ស បរហិតករណាភិនិន្នាសយបយោគស្ស កណ្ហធម្មវោកិណ្ណា សុក្កា ធម្មា បារមិយោ, តេហិ

អវោកិណ្ណា សុក្កា ធម្មា ឧបបារមិយោ, អកណ្ហា អសុក្កា ធម្មា បរមត្ថបារមិយោ”តិ **កេចិ។** “សមុទាគមនកាលេសុ បូរិយមានា បារមិយោ, ពោធិសត្តភូមិយំ បុណ្ណា ឧបបារមិយោ, ពុទ្ធភូមិយំ សព្ពាការបរិបុណ្ណា បរមត្ថបារមិយោ។ ពោធិសត្តភូមិយំ វា បរហិតករណតោ បារមិយោ, អត្តហិតករណតោ ឧបបារមិយោ, ពុទ្ធភូមិយំ ពលវេសារជ្ជសមធិគមេន ឧភយហិតបរិបូរណតោ បរមត្ថបារមិយោតិ ឯវំ អាទិមជ្ឈបរិយោសានេសុ បណិធានារម្ភបរិនិដ្ឋានេសុ តេសំ វិភាគោ”តិ **អបរេ។** “ទោសុបសមករុណាបកតិកានំ ភវសុខវិមុត្តិសុខបរមសុខប្បត្តានំ បុញ្ញូបចយភេទតោ តព្ពិភាគោ”តិ **អញ្ញេ។**

“លជ្ជាសតិមានាបស្សយានំ លោកុត្តរធម្មាធិបតីនំ សីលសមាធិបញ្ញាគរុកានំ តារិតតរិតតារយិតូនំ អនុពុទ្ធបច្ចេកពុទ្ធសម្មាសម្ពុទ្ធានំ បារមីឧបបារមីបរមត្ថបារមីហិ ពោធិត្តយប្បត្តិតោ យថាវុត្តវិភាគោ”តិ **កេចិ។** “ចិត្តបណិធិតោ យាវ វចីបណិធិ, តាវ បវត្តា សម្ភារា បារមិយោ , វចីបណិធិតោ យាវ កាយបណិធិ, តាវ បវត្តា ឧបបារមិយោ, កាយបណិធិតោ បភុតិ បរមត្ថបារមិយោ”តិ **អបរេ។ អញ្ញេ** បន “បរបុញ្ញានុមោទនវសេន បវត្តា សម្ភារា បារមិយោ, បរេសំ ការាបនវសេន បវត្តា ឧបបារមិយោ, សយំ ករណវសេន បវត្តា បរមត្ថបារមិយោ”តិ វទន្តិ។ តថា “ភវសុខាវហោ បុញ្ញញាណសម្ភារោ បារមី, អត្តនោ និព្ពានសុខាវហោ ឧបបារមី, បរេសំ តទុភយសុខាវហោ បរមត្ថបារមី”តិ **ឯកេ។**

បុត្តទារធនាទិឧបករណបរិច្ចាគោ បន ទានបារមី, អត្តនោ អង្គបរិច្ចាគោ ទានឧបបារមី, អត្តនោ ជីវិតបរិច្ចាគោ ទានបរមត្ថបារមី។ តថា បុត្តទារាទិកស្ស តិវិធស្សាបិ ហេតុ អវីតិក្កមនវសេន តិស្សោ សីលបារមិយោ, តេសុ ឯវ តិវិធេសុ វត្ថូសុ អាលយំ ឧបច្ឆិន្ទិត្វា និក្ខមនវសេន តិស្សោ នេក្ខម្មបារមិយោ, ឧបករណអង្គជីវិតតណ្ហំ សមូហនិត្វា សត្តានំ ហិតាហិតវិនិច្ឆយករណវសេន តិស្សោ បញ្ញាបារមិយោ, យថាវុត្តភេទានំ បរិច្ចាគាទីនំ វាយមនវសេន តិស្សោ វីរិយបារមិយោ, ឧបករណអង្គជីវិតន្តរាយករានំ ខមនវសេន តិស្សោ ខន្តិបារមិយោ, ឧបករណអង្គជីវិតហេតុ សច្ចាបរិច្ចាគវសេន តិស្សោ សច្ចបារមិយោ, ទានាទិបារមិយោ អកុប្បាធិដ្ឋានវសេនេវ សមិជ្ឈន្តីតិ ឧបករណាទិវិនាសេបិ អចលាធិដ្ឋានវសេន តិស្សោ អធិដ្ឋានបារមិយោ, ឧបករណាទិវិឃាតកេសុបិ សត្តេសុ មេត្តាយ អវិជហនវសេន តិស្សោ មេត្តាបារមិយោ, យថាវុត្តវត្ថុត្តយស្ស ឧបការាបការេសុ សត្តសង្ខារេសុ មជ្ឈត្តតាបដិលាភវសេន តិស្សោ ឧបេក្ខាបារមិយោតិ ឯវមាទិនា ឯតាសំ វិភាគោ វេទិតព្ពោ។

កោ សង្គហោតិ ឯត្ថ បន –

យថា វិភាគតោ តីស-វិធា សង្គហតោ ទស;
ឆប្បការាវ ឯតាសុ, យុគឡាទីហិ សាធយេ។

យថា ហិ ឯសា វិភាគតោ តីសវិធាបិ ទានបារមិអាទិភាវតោ ទសវិធា, ឯវំ ទានសីលខន្តិវីរិយឈានបញ្ញាសភាវេន ឆព្ពិធា។ ឯតាសុ ហិ នេក្ខម្មបារមី សីលបារមិយា សង្គហិតា តស្សា បព្ពជ្ជាភាវេ។ នីវរណវិវេកភាវេ បន ឈានបារមិយា, កុសលធម្មភាវេ ឆហិបិ សង្គហិតា, សច្ចបារមី សីលបារមិយា ឯកទេសា ឯវ វចីសច្ចវិរតិសច្ចបក្ខេ។ ញាណសច្ចបក្ខេ បន បញ្ញាបារមិយា សង្គហិតា, មេត្តាបារមី ឈានបារមិយា ឯវ, ឧបេក្ខាបារមី ឈានបញ្ញាបារមីហិ, អធិដ្ឋានបារមី សព្ពាហិបិ សង្គហិតាតិ។

ឯតេសញ្ច ទានាទីនំ ឆន្នំ គុណានំ អញ្ញមញ្ញសម្ពន្ធានំ បញ្ចទស យុគឡាទីនិ បញ្ចទស យុគឡាទិសាធកានិ ហោន្តិ។ សេយ្យថិទំ? ទានសីលយុគឡេន បរហិតាហិតានំ ករណាករណយុគឡសិទ្ធិ, ទានខន្តិយុគឡេន អលោភាទោសយុគឡសិទ្ធិ, ទានវីរិយយុគឡេន ចាគសុតយុគឡសិទ្ធិ, ទានឈានយុគឡេន កាមទោសប្បហានយុគឡសិទ្ធិ, ទានបញ្ញាយុគឡេន អរិយយានធុរយុគឡសិទ្ធិ, សីលខន្តិទ្វយេន បយោគាសយសុទ្ធទ្វយសិទ្ធិ, សីលវីរិយទ្វយេន ភាវនាទ្វយសិទ្ធិ, សីលឈានទ្វយេន ទុស្សីល្យបរិយុដ្ឋានប្បហានទ្វយសិទ្ធិ, សីលបញ្ញាទ្វយេន ទានទ្វយសិទ្ធិ, ខន្តិវីរិយទ្វយេន ខមាតេជទ្វយសិទ្ធិ, ខន្តិឈានទុកេន វិរោធានុរោធប្បហានទុកសិទ្ធិ, ខន្តិបញ្ញាទុកេន សុញ្ញតាខន្តិបដិវេធទុកសិទ្ធិ, វីរិយឈានទុកេន បគ្គហាវិក្ខេបទុកសិទ្ធិ, វីរិយបញ្ញាទុកេន សរណទុកសិទ្ធិ, ឈានបញ្ញាទុកេន យានទុកសិទ្ធិ។ ទានសីលខន្តិតិកេន លោភទោសមោហប្បហានតិកសិទ្ធិ, ទានសីលវីរិយតិកេន ភោគជីវិតកាយសារាទានតិកសិទ្ធិ, ទានសីលឈានតិកេន បុញ្ញកិរិយវត្ថុតិកសិទ្ធិ, ទានសីលបញ្ញាតិកេន អាមិសាភយធម្មទានតិកសិទ្ធីតិ ឯវំ ឥតរេហិបិ តិកេហិ, ចតុក្កាទីហិ ច យថាសម្ភវំ តិកានិ, ចតុក្កាទីនិ ច យោជេតព្ពានិ។

ឯវំ ឆព្វិធានម្បិ បន ឥមាសំ បារមីនំ ចតូហិ អធិដ្ឋានេហិ សង្គហោ វេទិតព្វោ។ សព្វបារមីនំ សមូហសង្គហតោ ហិ ចត្តារិ អធិដ្ឋានានិ។ សេយ្យថិទំ? សច្ចាធិដ្ឋានំ, ចាគាធិដ្ឋានំ, ឧបសមាធិដ្ឋានំ, បញ្ញាធិដ្ឋានន្តិ។ តត្ថ អធិតិដ្ឋតិ ឯតេន, ឯត្ថ វា អធិតិដ្ឋតិ, អធិដ្ឋានមត្តមេវ វា តន្តិ **អធិដ្ឋានំ,** សច្ចញ្ច តំ អធិដ្ឋានញ្ច, សច្ចស្ស វា អធិដ្ឋានំ, សច្ចំ វា អធិដ្ឋានមេតស្សាតិ **សច្ចាធិដ្ឋានំ។** ឯវំ សេសេសុបិ។ តត្ថ អវិសេសតោ តាវ កតាភិនីហារស្ស អនុកម្បិតសព្វសត្តស្ស មហាសត្តស្ស បដិញ្ញានុរូបំ សព្វបារមីបរិគ្គហតោ **សច្ចាធិដ្ឋានំ,** តេសំ បដិបក្ខបរិច្ចាគតោ **ចាគាធិដ្ឋានំ,** សព្វបារមិតាគុណេហិ ឧបសមនតោ **ឧបសមាធិដ្ឋានំ។** តេហិ ឯវ បរហិតេសុ ឧបាយកោសល្លតោ **បញ្ញាធិដ្ឋានំ។**

វិសេសតោ បន “យាចកានំ ជនានំ អវិសំវាទេត្វា ទស្សាមី”តិ បដិជាននតោ, បដិញ្ញំ អវិសំវាទេត្វា ទានតោ, ទានំ អវិសំវាទេត្វា អនុមោទនតោ , មច្ឆរិយាទិបដិបក្ខបរិច្ចាគតោ, ទេយ្យបដិគ្គាហកទានទេយ្យធម្មក្ខយេសុ លោភទោសមោហភយវូបសមនតោ, យថារហំ យថាកាលំ យថាវិធានញ្ច ទានតោ, បញ្ញុត្តរតោ ច កុសលធម្មានំ ចតុរធិដ្ឋានបទដ្ឋានំ ទានំ។ តថា សំវរសមាទានស្ស អវីតិក្កមនតោ, ទុស្សីល្យបរិច្ចាគតោ, ទុច្ចរិតវូបសមនតោ, បញ្ញុត្តរតោ ច ចតុរធិដ្ឋានបទដ្ឋានំ សីលំ។ យថាបដិញ្ញំ ខមនតោ, កតាបរាធវិកប្បបរិច្ចាគតោ, កោធបរិយុដ្ឋានវូបសមនតោ, បញ្ញុត្តរតោ ច ចតុរធិដ្ឋានបទដ្ឋានាខន្តិ។ បដិញ្ញានុរូបំ បរហិតករណតោ, វិសយបរិច្ចាគតោ, អកុសលវូបសមនតោ, បញ្ញុត្តរតោ ច ចតុរធិដ្ឋានបទដ្ឋានំ វីរិយំ។ បដិញ្ញានុរូបំ លោកហិតានុចិន្តនតោ, នីវរណបរិច្ចាគតោ, ចិត្តវូបសមនតោ, បញ្ញុត្តរតោ ច ចតុរធិដ្ឋានបទដ្ឋានំ ឈានំ។ យថាបដិញ្ញំ បរហិតូបាយកោសល្លតោ, អនុបាយកិរិយបរិច្ចាគតោ, មោហជបរិឡាហវូបសមនតោ, សព្វញ្ញុតាបដិលាភតោ ច ចតុរធិដ្ឋានបទដ្ឋានា បញ្ញា។

តត្ថ ញេយ្យបដិញ្ញានុវិធានេហិ សច្ចាធិដ្ឋានំ, វត្ថុកាមកិលេសកាមបរិច្ចាគេហិ ចាគាធិដ្ឋានំ, ទោសទុក្ខវូបសមេហិ ឧបសមាធិដ្ឋានំ, អនុពោធបដិវេធេហិ បញ្ញាធិដ្ឋានំ។ តិវិធសច្ចបរិគ្គហិតំ ទោសត្តយវិរោធិ សច្ចាធិដ្ឋានំ, តិវិធចាគបរិគ្គហិតំ ទោសត្តយវិរោធិ ចាគាធិដ្ឋានំ, តិវិធវូបសមបរិគ្គហិតំ ទោសត្តយវិរោធិ ឧបសមាធិដ្ឋានំ, តិវិធញាណបរិគ្គហិតំ ទោសត្តយវិរោធិ បញ្ញាធិដ្ឋានំ។ សច្ចាធិដ្ឋានបរិគ្គហិតានិ ចាគូបសមបញ្ញាធិដ្ឋានានិ អវិសំវាទនតោ, បដិញ្ញានុវិធានតោ ច។ ចាគាធិដ្ឋានបរិគ្គហិតានិ សច្ចូបសមបញ្ញាធិដ្ឋានានិ បដិបក្ខបរិច្ចាគតោ, សព្វបរិច្ចាគផលត្តា ច។ ឧបសមាធិដ្ឋានបរិគ្គហិតានិ សច្ចចាគបញ្ញាធិដ្ឋានានិ កិលេសបរិឡាហូបសមនតោ, កម្មបរិឡាហូបសមនតោ ច។ បញ្ញាធិដ្ឋានបរិគ្គហិតានិ សច្ចចាគូបសមាធិដ្ឋានានិ ញាណបុព្វង្គមតោ, ញាណានុបរិវត្តនតោ ចាតិ ឯវំ សព្វាបិ បារមិយោ សច្ចប្បភាវិតា ចាគបរិព្យញ្ជិតា ឧបសមោបព្រូហិតា បញ្ញាបរិសុទ្ធា។ សច្ចញ្ហិ ឯតាសំ ជនកហេតុ, ចាគោ បដិគ្គាហកហេតុ, ឧបសមោ បរិវុទ្ធិហេតុ បញ្ញា បារិសុទ្ធិហេតុ។ តថា អាទិម្ហិ សច្ចាធិដ្ឋានំ សច្ចបដិញ្ញត្តា, មជ្ឈេ ចាគាធិដ្ឋានំ កតបណិធានស្ស បរហិតាយ អត្តបរិច្ចាគតោ, អន្តេ ឧបសមាធិដ្ឋានំ សព្វូបសមបរិយោសានត្តា។ អាទិមជ្ឈបរិយោសានេសុ បញ្ញាធិដ្ឋានំ តស្មឹ សតិ សម្ភវតោ, អសតិ អសម្ភវតោ, យថាបដិញ្ញញ្ច សម្ភវតោ។

តត្ថ មហាបុរិសា សតតំ អត្តហិតបរហិតករេហិ គរុបិយភាវករេហិ សច្ចចាគាធិដ្ឋានេហិ គិហិភូតា អាមិសទានេន បរេ អនុគ្គណ្ហន្តិ។ តថា អត្តហិតបរហិតករេហិ, គរុបិយភាវករេហិ, ឧបសមបញ្ញាធិដ្ឋានេហិ ច បព្ពជិតភូតា ធម្មទានេន បរេ អនុគ្គណ្ហន្តិ។

តត្ថ អន្តិមភវេ ពោធិសត្តស្ស ចតុរធិដ្ឋានបរិបូរណំ។ បរិបុណ្ណចតុរធិដ្ឋានស្ស ហិ ចរិមកភវូបបត្តីតិ ឯកេ។ តត្រាបិ ហិ គព្ភាវក្កន្តិអភិនិក្ខមនេសុ បញ្ញាធិដ្ឋានសមុទាគមេន សតោ សម្បជានោ សច្ចាធិដ្ឋានបារិបូរិយា សម្បតិជាតោ ឧត្តរាភិមុខោ សត្តបទវីតិហារេន គន្ត្វា សព្វា ទិសា ឱលោកេត្វា សច្ចានុបរិវត្តិនា វចសា “អគ្គោហមស្មិ លោកស្ស, ជេដ្ឋោហមស្មិ លោកស្ស, សេដ្ឋោហមស្មិ លោកស្សា”តិ (ទី. និ. ២.៣១; ម. និ. ៣.២០៧) តិក្ខត្តុំ សីហនាទំ នទិ, ឧបសមាធិដ្ឋានសមុទាគមេន ជិណ្ណាតុរមតបព្វជិតទស្សាវិនោ ចតុធម្មប្បទេសកោវិទស្ស យោព្វនារោគ្យជីវិតសម្បត្តិមទានំ ឧបសមោ, ចាគាធិដ្ឋានសមុទាគមេន មហតោ ញាតិបរិវដ្ដស្ស, ហត្ថគតស្ស ច ចក្កវត្តិរជ្ជស្ស អនបេក្ខបរិច្ចាគោតិ។

ទុតិយេ ឋានេ អភិសម្ពោធិយំ ចតុរធិដ្ឋានបរិបូរណន្តិ កេចិ។ តត្ថ ហិ យថាបដិញ្ញំ សច្ចាធិដ្ឋានសមុទាគមេន ចតុន្នំ អរិយសច្ចានំ អភិសមយោ។ តតោ ហិ សច្ចាធិដ្ឋានំ បរិបុណ្ណំ។ ចាគាធិដ្ឋានសមុទាគមេន សព្វកិលេសុបក្កិលេសបរិច្ចាគោ។ តតោ ហិ ចាគាធិដ្ឋានំ បរិបុណ្ណំ។ ឧបសមាធិដ្ឋានសមុទាគមេន បរមូបសមសម្បត្តិ។ តតោ ហិ ឧបសមាធិដ្ឋានំ បរិបុណ្ណំ។ បញ្ញាធិដ្ឋានសមុទាគមេន អនាវរណញាណបដិលាភោ។ តតោ ហិ បញ្ញាធិដ្ឋានំ បរិបុណ្ណន្តិ, តំ អសិទ្ធំ អភិសម្ពោធិយាបិ បរមត្ថភាវតោ។

តតិយេ ឋានេ ធម្មចក្កប្បវត្តនេ ចតុរធិដ្ឋានំ បរិបុណ្ណន្តិ អញ្ញេ។ តត្ថ ហិ សច្ចាធិដ្ឋានសមុទាគតស្ស ទ្វាទសហិ អាការេហិ អរិយសច្ចទេសនាយ សច្ចាធិដ្ឋានំ បរិបុណ្ណំ, ចាគាធិដ្ឋានសមុទាគតស្ស សទ្ធម្មមហាយាគករណេន ចាគាធិដ្ឋានំ បរិបុណ្ណំ, ឧបសមាធិដ្ឋានសមុទាគតស្ស សយំ ឧបសន្តស្ស បរេសំ ឧបសមនេន ឧបសមាធិដ្ឋានំ បរិបុណ្ណំ, បញ្ញាធិដ្ឋានសមុទាគតស្ស វិនេយ្យានំ អាសយាទិបរិជាននេន បញ្ញាធិដ្ឋានំ បរិបុណ្ណន្តិ, តទបិ អសិទ្ធំ អបរិយោសិតត្តា ពុទ្ធកិច្ចស្ស។

ចតុត្ថេ ឋានេ បរិនិព្ពានេ ចតុរធិដ្ឋានំ បរិបុណ្ណន្តិ អបរេ។ តត្រ ហិ បរិនិព្ពុតត្តា បរមត្ថសច្ចសម្បត្តិយា សច្ចាធិដ្ឋានបរិបូរណំ, សព្ពូបធិបដិនិស្សគ្គេន ចាគាធិដ្ឋានបរិបូរណំ, សព្ពសង្ខារូបសមេន ឧបសមាធិដ្ឋានបរិបូរណំ, បញ្ញាបយោជនបរិនិដ្ឋានេន បញ្ញាធិដ្ឋានបរិបូរណន្តិ។

តត្រ មហាបុរិសស្ស វិសេសេន មេត្តាខេត្តេ អភិជាតិយំ សច្ចាធិដ្ឋានសមុទាគតស្ស សច្ចាធិដ្ឋានបរិបូរណមភិព្យត្តំ, វិសេសេន ករុណាខេត្តេ អភិសម្ពោធិយំ បញ្ញាធិដ្ឋានសមុទាគតស្ស បញ្ញាធិដ្ឋានបរិបូរណមភិព្យត្តំ, វិសេសេន មុទិតាខេត្តេ ធម្មចក្កប្បវត្តនេ ចាគាធិដ្ឋានសមុទាគតស្ស ចាគាធិដ្ឋានបរិបូរណមភិព្យត្តំ, វិសេសេន ឧបេក្ខាខេត្តេ បរិនិព្ពានេ ឧបសមាធិដ្ឋានសមុទាគតស្ស ឧបសមាធិដ្ឋានបរិបូរណមភិព្យត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

តត្រាបិ សច្ចាធិដ្ឋានសមុទាគតស្ស សំវាសេន សីលំ វេទិតព្ពំ, ចាគាធិដ្ឋានសមុទាគតស្ស សំវោហារេន សោចេយ្យំ វេទិតព្ពំ, ឧបសមាធិដ្ឋានសមុទាគតស្ស អាបទាសុ ថាមោ វេទិតព្ពោ, បញ្ញាធិដ្ឋានសមុទាគតស្ស សាកច្ឆាយ បញ្ញា វេទិតព្ពា។ ឯវំ សីលាជីវចិត្តទិដ្ឋិវិសុទ្ធិយោ វេទិតព្ពា។ តថា សច្ចាធិដ្ឋានសមុទាគមេន ទោសាគតឹ ន គច្ឆតិ អវិសំវាទនតោ, ចាគាធិដ្ឋានសមុទាគមេន ឆន្ទាគតឹ ន គច្ឆតិ អនភិសង្គតោ, ឧបសមាធិដ្ឋានសមុទាគមេន ភយាគតឹ ន គច្ឆតិ អនុបរោធតោ, បញ្ញាធិដ្ឋានសមុទាគមេន មោហាគតឹ ន គច្ឆតិ យថាភូតាវពោធតោ។

តថា បឋមេន អទុដ្ឋោ អធិវាសេតិ, ទុតិយេន អលុទ្ធោ បដិសេវតិ, តតិយេន អភីតោ បរិវជ្ជេតិ, ចតុត្ថេន អសម្មូឡ្ហោ វិនោទេតិ។ បឋមេន នេក្ខម្មសុខុប្បត្តិ, ឥតរេហិ បវិវេកឧបសមសម្ពោធិសុខុប្បត្តិយោ ហោន្តិ។ តថា វិវេកជបីតិសុខសមាធិជបីតិសុខអបីតិជកាយសុខ សតិបារិសុទ្ធិជឧបេក្ខាសុខុប្បត្តិយោ ឯតេហិ ចតូហិ យថាក្កមំ ហោន្តីតិ។ ឯវមនេកគុណានុពន្ធេហិ ចតូហិ អធិដ្ឋានេហិ សព្ពបារមិសមូហសង្គហោ វេទិតព្ពោ។ យថា ច ចតូហិ អធិដ្ឋានេហិ សព្ពបារមិសង្គហោ, ឯវំ ករុណាបញ្ញាហិបីតិ ទដ្ឋព្ពំ។ សព្ពោបិ ហិ ពោធិសម្ភារោ ករុណាបញ្ញាហិ សង្គហិតោ។ ករុណាបញ្ញាបរិគ្គហិតា ហិ ទានាទិគុណា មហាពោធិសម្ភារា ភវន្តិ ពុទ្ធត្តសិទ្ធិបរិយោសានាតិ។ ឯវមេតាសំ សង្គហោ វេទិតព្ពោ។

កោ សម្បាទនូបាយោតិ –

សព្ពាសំ បន តាសម្បិ, ឧបាយោតិ សម្បាទនេ;
អវេកល្លាទយោ អត្ថ-និយ្យាតនាទយោ មតា។

សកលស្សាបិ ហិ បុញ្ញាទិសម្ភារស្ស សម្មាសម្ពោធឹ ឧទ្ទិស្ស **អនវសេសសម្ភរណំ** អវេកល្លការិតាយោគេន, តត្ថ ច **សក្កច្ចការិតា** អាទរពហុមានយោគេន, **សាតច្ចការិតា** និរន្តរបយោគេន, **ចិរកាលាទិយោគោ** ច អន្តរា អវោសានាបជ្ជនេនាតិ។ តំ បនស្ស កាលបរិមាណំ បរតោ អាវិ ភវិស្សតិ។ ឥតិ ចតុរង្គយោគោ ឯតាសំ បារមីនំ សម្បាទនូបាយោ។

តថា មហាសត្តេន ពោធាយ បដិបជ្ជន្តេន សម្មាសម្ពោធាយ ពុទ្ធានំ បុរេតរមេវ អត្តា និយ្យាតេតព្ពោ “ឥមាហំ អត្តភាវំ ពុទ្ធានំ និយ្យាតេមី”តិ។ តំ តំ បរិគ្គហវត្ថុញ្ច បដិលាភតោ បុរេតរមេវ ទានមុខេ និស្សជ្ជិតព្ពំ “យំ កិញ្ចិ មយ្ហំ ឧប្បជ្ជនកំ ជីវិតបរិក្ខារជាតំ, តំ សព្ពំ សតិ យាចកេ ទស្សាមិ, តេសំ បន ទិន្នាវសេសំ ឯវ មយា បរិភុញ្ជិតព្ព”ន្តិ។

ឯវញ្ហិស្ស សម្មទេវ បរិច្ចាគាយ កតេ ចិត្តាភិសង្ខារេ យំ ឧប្បជ្ជតិ បរិគ្គហវត្ថុ អវិញ្ញាណកំ, សវិញ្ញាណកំ វា, តត្ថ យេ ឥមេ បុព្ពេ ទានេ អកតបរិចយោ, បរិគ្គហវត្ថុស្ស បរិត្តភាវោ, ឧឡារមនុញ្ញតា, បរិក្ខយចិន្តាតិ **ចត្តារោ ទានវិនិពន្ធា។** តេសុ យទា មហាពោធិសត្តស្ស សំវិជ្ជមានេសុ ទេយ្យធម្មេសុ, បច្ចុបដ្ឋិតេ ច យាចកជនេ ទានេ ចិត្តំ ន បក្ខន្ទតិ ន កមតិ, តេន និដ្ឋមេត្ថ គន្តព្ពំ “អទ្ធាហំ ទានេ បុព្ពេ អកតបរិចយោ,

តេន មេ ឯតរហិ ទាតុកម្យតា ចិត្តេ ន សណ្ឋាតី”តិ។ សោ “ឯវំ មេ ឥតោ បរំ ទានាភិរតំ ចិត្តំ ភវិស្សតិ, ហន្ទាហំ ឥតោ បដ្ឋាយ ទានំ ទស្សាមិ, ននុ មយា បដិកច្ចេវ បរិគ្គហវត្ថុំ យាចកានំ បរិច្ចត្ត”ន្តិ ទានំ ទេតិ មុត្តចាគោ បយតបាណិ វោស្សគ្គរតោ យាចយោគោ ទានសំវិភាគរតោ។ ឯវំ មហាសត្តស្ស **បឋមោ ទានវិនិពន្ធោ** ហតោ ហោតិ វិហតោ សមុច្ឆិន្នោ។

តថា មហាសត្តោ ទេយ្យធម្មស្ស បរិត្តភាវេ សតិ បច្ចយវេកល្លេ ឥតិ បដិសញ្ចិក្ខតិ “អហំ ខោ បុព្ពេ អទានសីលតាយ ឯតរហិ ឯវំ បច្ចយវេកល្លោ ជាតោ, តស្មា ឥទានិ មយា បរិត្តេន វា ហីនេន វា យថាលទ្ធេន ទេយ្យធម្មេន អត្តានំ បីឡេត្វាបិ ទានមេវ ទាតព្ពំ, យេនាហំ អាយតិម្បិ ទានបារមី មត្ថកំ បាបេស្សាមី”តិ សោ ឥតរីតរេន ទានំ ទេតិ មុត្តចាគោ បយតបាណិ វោស្សគ្គរតោ យាចយោគោ ទានសំវិភាគរតោ។ ឯវំ មហាសត្តស្ស **ទុតិយោ ទានវិនិពន្ធោ** ហតោ ហោតិ វិហតោ សមុច្ឆិន្នោ។

តថា មហាសត្តោ ទេយ្យធម្មស្ស ឧឡារមនុញ្ញតាយ អទាតុកម្យតាចិត្តេ ឧប្បជ្ជមានេ ឥតិ បដិសញ្ចិក្ខតិ “ននុ តយា សប្បុរិស ឧឡារតមា សព្ពសេដ្ឋា សម្មាសម្ពោធិ អភិបត្ថិតា, តស្មា តទត្ថំ តយា ឧឡារមនុញ្ញេ ឯវ ទេយ្យធម្មេ ទាតុំ យុត្តរូប”ន្តិ។ សោ ឧឡារំ, មនុញ្ញញ្ច ទានំ ទេតិ មុត្តចាគោ បយតបាណិ វោស្សគ្គរតោ យាចយោគោ ទានសំវិភាគរតោ។ ឯវំ មហាបុរិសស្ស **តតិយោ ទានវិនិពន្ធោ** ហតោ ហោតិ វិហតោ សមុច្ឆិន្នោ។

តថា មហាសត្តោ ទានំ ទេន្តោ យទា ទេយ្យធម្មស្ស បរិក្ខយំ បស្សតិ, សោ ឥតិ បដិសញ្ចិក្ខតិ “អយំ ខោ ភោគានំ សភាវោ, យទិទំ ខយធម្មតា វយធម្មតា, អបិច មេ បុព្ពេ តាទិសស្ស ទានស្ស អកតត្តា ឯវំ ភោគានំ បរិក្ខយោ ទិស្សតិ, ហន្ទាហំ យថាលទ្ធេន ទេយ្យធម្មេន បរិត្តេន វា, វិបុលេន វា ទានមេវ ទទេយ្យំ, យេនាហំ អាយតឹ ទានបារមិយា មត្ថកំ បាបុណិស្សាមី’តិ។ សោ យថាលទ្ធេន ទានំ ទេតិ មុត្តចាគោ បយតបាណិ វោស្សគ្គរតោ យាចយោគោ ទានសំវិភាគរតោ។ ឯវំ មហាសត្តស្ស **ចតុត្ថោ ទានវិនិពន្ធោ** ហតោ ហោតិ វិហតោ សមុច្ឆិន្នោ។ ឯវំ យេ យេ ទានបារមិយា វិនិពន្ធភូតា អនត្ថា, តេសំ តេសំ យថារហំ បច្ចវេក្ខិត្វា បដិវិនោទនំ ឧបាយោ។ យថា ច ទានបារមិយា, ឯវំ សីលបារមិអាទីសុបិ ទដ្ឋព្ពំ។

អបិច យំ មហាសត្តស្ស ពុទ្ធានំ អត្តសន្និយ្យាតនំ, តំ សម្មទេវ សព្ពបារមីនំ សម្បាទនូបាយោ, ពុទ្ធានញ្ច អត្តានំ និយ្យាតេត្វា ឋិតោ មហាបុរិសោ តត្ថ តត្ថ ពោធិសម្ភារបារិបូរិយា ឃដេន្តោ វាយមន្តោ សរីរស្ស, សុខូបករណានញ្ច ឧបច្ឆេទកេសុ ទុស្សហេសុបិ កិច្ចេសុ (កិច្ចេសុ ចរិយា. អដ្ឋ. បកិណ្ណកកថា) ទុរភិសម្ភវេសុបិ សត្តសង្ខារសមុបនីតេសុ អនត្ថេសុ តិព្ពេសុ បាណហរេសុ “អយំ មយា អត្តភាវោ ពុទ្ធានំ បរិច្ចត្តោ, យំ វា តំ វា ឯត្ថ ហោតូ”តិ តន្និមិត្តំ ន កម្បតិ ន វេធតិ ឦសកម្បិ អញ្ញថត្តំ ន គច្ឆតិ, កុសលារម្ភេ អញ្ញទត្ថុ អចលាធិដ្ឋានោ ច ហោតិ, ឯវំ **អត្តសន្និយ្យាតនម្បិ** ឯតាសំ សម្បាទនូបាយោ។

អបិច សមាសតោ កតាភិនីហារស្ស អត្តនិ សិនេហស្ស បរិយាទានំ, (បរិសោសនំ ចរិយា. អដ្ឋ. បកិណ្ណកកថា) បរេសុ ច សិនេហស្ស បរិវឌ្ឍនំ ឯតាសំ សម្បាទនូបាយោ។ សម្មាសម្ពោធិសមធិគមាយ ហិ កតមហាបណិធានស្ស មហាសត្តស្ស យាថាវតោ បរិជាននេន សព្ពេសុ ធម្មេសុ អនុបលិត្តស្ស អត្តនិ សិនេហោ បរិក្ខយំ បរិយាទានំ គច្ឆតិ, មហាករុណាសមាយោគវសេន (សមាសេវនេន ចរិយា. អដ្ឋ. បកិណ្ណកកថា) បន បិយបុត្តេ វិយ សព្ពសត្តេ សម្បស្សមានស្ស តេសុ មេត្តាករុណាសិនេហោ បរិវឌ្ឍតិ, តតោ ច តំ តទាវត្ថានុរូបំ អត្តបរសន្តានេសុ លោភទោសមោហវិគមេន វិទូរីកតមច្ឆរិយាទិពោធិសម្ភារបដិបក្ខោ មហាបុរិសោ ទានបិយវចនអត្ថចរិយា សមានត្តតាសង្ខាតេហិ ចតូហិ សង្គហវត្ថូហិ (ទី. និ. ៣.៣១៣; អ. និ. ៤.៣២) ចតុរធិដ្ឋានានុគតេហិ អច្ចន្តំ ជនស្ស សង្គហករណេន ឧបរិ យានត្តយេ អវតារណំ, បរិបាចនញ្ច ករោតិ។

មហាសត្តានញ្ហិ មហាករុណា, មហាបញ្ញា ច ទានេន អលង្កតា, ទានំ បិយវចនេន, បិយវចនំ អត្ថចរិយាយ, អត្ថចរិយា សមានត្តតាយ អលង្កតា, សង្គហិតា ច។ តេសញ្ហិ សព្ពេបិ សត្តេ អត្តនា និព្ពិសេសេ កត្វា ពោធិសម្ភារេសុ បដិបជ្ជន្តានំ សព្ពត្ថ សមានសុខទុក្ខតាយ សមានត្តតាសិទ្ធិ។ ពុទ្ធភូតានម្បិ ច តេហេវ ចតូហិ សង្គហវត្ថូហិ ចតុរធិដ្ឋានេន បរិបូរិតាភិវុទ្ធេហិ ជនស្ស អច្ចន្តិកសង្គហករណេន អភិវិនយនំ សិជ្ឈតិ។ ទានញ្ហិ សម្មាសម្ពុទ្ធានំ ចាគាធិដ្ឋានេន បរិបូរិតាភិវុទ្ធំ។ បិយវចនំ សច្ចាធិដ្ឋានេន, អត្ថចរិយា បញ្ញាធិដ្ឋានេន, សមានត្តតា ឧបសមាធិដ្ឋានេន បរិបូរិតាភិវុទ្ធា។ តថាគតានញ្ហិ សព្ពសាវកបច្ចេកពុទ្ធេហិ សមានត្តតា បរិនិព្ពានេ។ តត្រ ហិ នេសំ អវិសេសតោ ឯកីភាវោ។ តេនេវាហ “នត្ថិ វិមុត្តិយា នានត្ត”ន្តិ។ ហោន្តិ ចេត្ថ –

“សច្ចោ ចាគី ឧបសន្តោ, បញ្ញវា អនុកម្បកោ;
សម្ភតសព្ពសម្ភារោ, កំ នាមត្ថំ ន សាធយេ។

មហាការុណិកោ សត្ថា, ហិតេសី ច ឧបេក្ខកោ;
និរបេក្ខោ ច សព្ពត្ថ, អហោ អច្ឆរិយោ ជិនោ។

វិរត្តោ សព្ពធម្មេសុ, សត្តេសុ ច ឧបេក្ខកោ;
សទា សត្តហិតេ យុត្តោ, អហោ អច្ឆរិយោ ជិនោ។

សព្ពទា សព្ពសត្តានំ, ហិតាយ ច សុខាយ ច;
ឧយ្យុត្តោ អកិលាសូ ច, អហោ អច្ឆរិយោ ជិនោ”តិ។ (ចរិយា. អដ្ឋ. បកិណ្ណកកថា);

កិត្តកេន កាលេន សម្បាទនន្តិ –

បញ្ញាធិកាទិភេទេន, ឧគ្ឃដិតញ្ញុអាទិនា;
តិណ្ណម្បិ ពោធិសត្តានំ, វសា កាលោ តិធា មតោ។

ហេដ្ឋិមេន ហិ តាវ បរិច្ឆេទេន ចត្តារិ អសង្ខ្យេយ្យានិ, មហាកប្បានំ សតសហស្សញ្ច, មជ្ឈិមេន អដ្ឋ អសង្ខ្យេយ្យានិ, មហាកប្បានំ សតសហស្សញ្ច, ឧបរិមេន បន សោឡស អសង្ខ្យេយ្យានិ, មហាកប្បានំ សតសហស្សញ្ច។ ឯតេ ច ភេទា យថាក្កមំ បញ្ញាធិកសទ្ធាធិកវីរិយាធិកវសេន វេទិតព្ពា។ បញ្ញាធិកានញ្ហិ សទ្ធា មន្ទា ហោតិ, បញ្ញា តិក្ខា។ សទ្ធាធិកានំ បញ្ញា មជ្ឈិមា ហោតិ។ វីរិយាធិកានំ បញ្ញា មន្ទា។ បញ្ញានុភាវេន ច សម្មាសម្ពោធិ អភិគន្តព្ពាតិ (សុ. និ. អដ្ឋ. ១.៣៤ អត្ថតោ សមានំ) **អដ្ឋកថាយំ** វុត្តំ។

អបរេ បន “វីរិយស្ស តិក្ខមជ្ឈិមមុទុភាវេន ពោធិសត្តានំ អយំ កាលវិភាគោ”តិ វទន្តិ, អវិសេសេន បន វិមុត្តិបរិបាចនីយានំ ធម្មានំ តិក្ខមជ្ឈិមមុទុភាវេន យថាវុត្តកាលភេទេន ពោធិសម្ភារា តេសំ បារិបូរិំ គច្ឆន្តីតិ តយោបេតេ កាលភេទា យុត្តាតិបិ វទន្តិ។ ឯវំ តិវិធា ហិ ពោធិសត្តា អភិនីហារក្ខណេ ភវន្តិ ឯកោ ឧគ្ឃដិតញ្ញូ, ឯកោ វិបញ្ចិតញ្ញូ, ឯកោ នេយ្យោតិ។ តេសុ យោ ឧគ្ឃដិតញ្ញូ, សោ សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស សម្មុខា ចតុប្បទគាថំ សុណន្តោ គាថាយ តតិយបទេ អបរិយោសិតេ ឯវ ឆហិ អភិញ្ញាហិ សហ បដិសម្ភិទាហិ អរហត្តំ អធិគន្តុំ សមត្ថូបនិស្សយោ ហោតិ, សចេ សាវកពោធិយំ អធិមុត្តោ សិយា។

ទុតិយោ ភគវតោ សម្មុខា ចតុប្បទគាថំ សុណន្តោ អបរិយោសិតេ ឯវ គាថាយ ចតុត្ថបទេ ឆហិ អភិញ្ញាហិ អរហត្តំ អធិគន្តុំ សមត្ថូបនិស្សយោ ហោតិ, យទិ សាវកពោធិយំ អធិមុត្តោ សិយា។

ឥតរោ បន ភគវតោ សម្មុខា ចតុប្បទគាថំ សុត្វា បរិយោសិតាយ គាថាយ ឆហិ អភិញ្ញាហិ អរហត្តំ អធិគន្តុំ សមត្ថូបនិស្សយោ ហោតិ។

តយោបេតេ វិនា កាលភេទេន កតាភិនីហារា, ពុទ្ធានំ សន្តិកេ លទ្ធព្យាករណា ច អនុក្កមេន បារមិយោ បូរេន្តា យថាក្កមំ យថាវុត្តភេទេន កាលេន សម្មាសម្ពោធិំ បាបុណន្តិ។ តេសុ តេសុ បន កាលភេទេសុ អបរិបុណ្ណេសុ តេ តេ មហាសត្តា ទិវសេ ទិវសេ វេស្សន្តរទានសទិសំ មហាទានំ ទេន្តាបិ តទនុរូបេ សីលាទិសព្ពបារមិធម្មេ អាចិនន្តាបិ បញ្ច មហាបរិច្ចាគេ បរិច្ចជន្តាបិ ញាតត្ថចរិយំ លោកត្ថចរិយំ ពុទ្ធត្ថចរិយំ បរមកោដិំ បាបេន្តាបិ អន្តរាវ សម្មាសម្ពុទ្ធា ភវិស្សន្តីតិ នេតំ ឋានំ វិជ្ជតិ។ កស្មា? ញាណស្ស អបរិបច្ចនតោ, ពុទ្ធការកធម្មានញ្ច អបរិនិដ្ឋានតោ។ បរិច្ឆិន្នកាលនិប្ផាទិតំ វិយ ហិ សស្សំ យថាវុត្តកាលបរិច្ឆេទេន បរិនិប្ផាទិតា សម្មាសម្ពោធិ តទន្តរា បន សព្ពុស្សាហេន វាយមន្តេនាបិ ន សក្កា អធិគន្តុន្តិ បារមិបារិបូរិ យថាវុត្តកាលវិសេសេន សម្បជ្ជតីតិ វេទិតព្ពំ។

កោ អានិសំសោតិ –

យេ តេ កតាភិនីហារានំ ពោធិសត្តានំ –

“ឯវំ សព្ពង្គសម្បន្នា, ពោធិយា និយតា នរា;
សំសរំ ទីឃមទ្ធានំ, កប្បកោដិសតេហិបិ។

អវីចិម្ហិ នុប្បជ្ជន្តិ, តថា លោកន្តរេសុ ច;
និជ្ឈាមតណ្ហា ខុប្បិបាសា, ន ហោន្តិ កាលកញ្ជិកា។ (កាលកញ្ជិកា ចរិយា. អដ្ឋ. បកិណ្ណកកថា);

ន ហោន្តិ ឧទ្ធកា បាណា, ឧបបជ្ជន្តាបិ ទុគ្គតឹ;
ជាយមានា មនុស្សេសុ, ជច្ចន្ធា ន ភវន្តិ តេ។

សោតវេកល្លតា នត្ថិ, ន ភវន្តិ មូគបក្ខិកា;
ឥត្ថិភាវំ ន គច្ឆន្តិ, ឧភតោព្យញ្ជនបណ្ឌកា។

ន ភវន្តិ បរិយាបន្នា, ពោធិយា និយតា នរា;
មុត្តា អានន្តរិកេហិ, សព្ពត្ថ សុទ្ធគោចរា។

មិច្ឆាទិដ្ឋឹ ន សេវន្តិ, កម្មកិរិយទស្សនា;
វសមានាបិ សគ្គេសុ, អសញ្ញំ នុបបជ្ជរេ។

សុទ្ធាវាសេសុ ទេវេសុ, ហេតុ នាម ន វិជ្ជតិ;
នេក្ខម្មនិន្នា សប្បុរិសា, វិសំយុត្តា ភវាភវេ;
ចរន្តិ លោកត្ថចរិយាយោ, បូរេន្តិ សព្ពបារមី”តិ។ (អដ្ឋសា. និទានកថា; ចរិយា. បកិណ្ណកកថា; អប. អដ្ឋ. ១.ទូរេនិទានកថា; ជា. អដ្ឋ. ១.ទូរេនិទានកថា; ពុ. វំ. អដ្ឋ. ២៧.ទូរេនិទានកថា); –

ឯវំ សំវណ្ណិតា អានិសំសា, យេ ច “សតោ សម្បជានោ អានន្ទ ពោធិសត្តោ តុសិតា កាយា ចវិត្វា មាតុកុច្ឆឹ ឱក្កមតី”តិអាទិនា (ម. និ. ៣.២០៤) សោឡស អច្ឆរិយព្ភុតធម្មប្បការា, យេ ច “សីតំ ព្យបគតំ ហោតិ, ឧណ្ហញ្ច វូបសមតី”តិអាទិនា, (ខុ. និ. ៤-៣១៣ បិដ្ឋេ) “ជាយមានេ ខោ សារិបុត្ត, ពោធិសត្តេ អយំ ទសសហស្សិលោកធាតុ សង្កម្បតិ សម្បកម្បតិ សម្បវេធតី”តិអាទិនា ច ទ្វត្តឹស បុព្ពនិមិត្តប្បការា, យេ វា បនញ្ញេបិ ពោធិសត្តានំ អធិប្បាយសមិជ្ឈនំ, កម្មាទីសុ ច វសិភាវោតិ ឯវមាទយោ តត្ថ តត្ថ ជាតកពុទ្ធវំសាទីសុ ទស្សិតប្បការា អានិសំសា, តេ សព្ពេបិ ឯតាសំ អានិសំសា, តថា យថានិទស្សិតភេទា អលោភាទោសាទិគុណយុគឡាទយោ ចាតិ វេទិតព្ពា។

អបិច យស្មា ពោធិសត្តោ អភិនីហារតោ បដ្ឋាយ សព្ពសត្តានំ បិតុសមោ ហោតិ ហិតេសិតាយ, ទក្ខិណេយ្យកោ គរុ ភាវនីយោ បរមញ្ច បុញ្ញក្ខេត្តំ ហោតិ គុណវិសេសយោគេន, យេភុយ្យេន ច មនុស្សានំ បិយោ ហោតិ, អមនុស្សានំ បិយោ ហោតិ, ទេវតាហិ អនុបាលីយតិ, មេត្តាករុណាបរិភាវិតសន្តានតាយ វាឡមិគាទីហិ ច អនភិភវនីយោ ហោតិ, យស្មឹ យស្មិញ្ច សត្តនិកាយេ បច្ចាជាយតិ, តស្មឹ តស្មឹ ឧឡារេន វណ្ណេន ឧឡារេន យសេន ឧឡារេន សុខេន ឧឡារេន ពលេន ឧឡារេន អាធិបតេយ្យេន អញ្ញេ សត្តេ អភិភវតិ បុញ្ញវិសេសយោគតោ។

អប្បាពាធោ ហោតិ អប្បាតង្កោ, សុវិសុទ្ធា ចស្ស សទ្ធា ហោតិ សុវិសទា, សុវិសុទ្ធំ វីរិយំ, សតិ សមាធិ បញ្ញា សុវិសទា, មន្ទកិលេសោ ហោតិ មន្ទទរថោ មន្ទបរិឡាហោ, កិលេសានំ មន្ទភាវេនេវ សុព្ពចោ ហោតិ បទក្ខិណគ្គាហី, ខមោ ហោតិ សោរតោ, សខិលោ ហោតិ បដិសន្ធារកុសលោ , អកោធនោ ហោតិ អនុបនាហី, អមក្ខី ហោតិ អបឡាសី, អនិស្សុកី ហោតិ អមច្ឆរី, អសឋោ ហោតិ អមាយាវី, អថទ្ធោ ហោតិ អនតិមានី, អសារទ្ធោ ហោតិ អប្បមត្តោ , បរតោ ឧបតាបសហោ ហោតិ បរេសំ អនុបតាបី, យស្មិញ្ច គាមខេត្តេ បដិវសតិ, តត្ថ សត្តានំ ភយាទយោ ឧបទ្ទវា យេភុយ្យេន អនុប្បន្នា នុប្បជ្ជន្តិ, ឧប្បន្នា ច វូបសមន្តិ, យេសុ ច អបាយេសុ ឧប្បជ្ជតិ, ន តត្ថ បចុរជនោ វិយ ទុក្ខេន អធិមត្តំ បីឡីយតិ, ភិយ្យោសោ មត្តាយ សំវេគភយមាបជ្ជតិ។ តស្មា មហាបុរិសស្ស យថារហំ តស្មឹ តស្មឹ ភវេ លព្ភមានា ឯតេ សត្តានំ បិតុសមតាទក្ខិណេយ្យតាទយោ គុណវិសេសា អានិសំសាតិ វេទិតព្ពា។

តថា អាយុសម្បទា រូបសម្បទា កុលសម្បទា ឥស្សរិយសម្បទា អាទេយ្យវចនតា មហានុភាវតាតិ ឯតេបិ មហាបុរិសស្ស បារមីនំ អានិសំសាតិ វេទិតព្ពា។ តត្ថ **អាយុសម្បទា** នាម តស្សំ តស្សំ ឧបបត្តិយំ ទីឃាយុកតា ចិរដ្ឋិតិកតា, តាយ យថារទ្ធានិ កុសលសមាទានានិ បរិយោសាបេតិ, ពហុញ្ច កុសលំ ឧបចិនោតិ។ **រូបសម្បទា** នាម អភិរូបតា ទស្សនីយតា បាសាទិកតា, តាយ រូបប្បមាណានំ សត្តានំ បសាទាវហោ ហោតិ សម្ភាវនីយោ។ **កុលសម្បទា** នាម ឧឡារេសុ កុលេសុ អភិនិព្ពត្តិ, តាយ [ជាតិមទាទិមទសត្តានម្បិ (មទមត្តានម្បិ ចរិយា. អដ្ឋ. បកិណ្ណកកថា)] ឧបសង្កមនីយោ ហោតិ បយិរុបាសនីយោ, តេន តេ និព្ពិសេវនេ ករោន្តិ។ **ឥស្សរិយសម្បទា** នាម មហាវិភវតា, មហេសក្ខតា, មហាបរិវារតា ច, តាហិ សង្គហិតព្ពេ ចតូហិ សង្គហវត្ថូហិ (ទី. និ. ៣.៣១៣; អ. និ. ១.២៥៦) សង្គហិតុំ, និគ្គហេតព្ពេ ធម្មេន និគ្គហេតុញ្ច សមត្ថោ ហោតិ។ **អាទេយ្យវចនតា** នាម

សទ្ទេយ្យតា បច្ចយិកតា, តាយ សត្តានំ បមាណភូតោ ហោតិ, អលង្ឃនីយា ចស្ស អាណា ហោតិ។ **មហានុភាវតា** នាម បភាវមហន្តតា, តាយ បរេហិ ន អភិភុយ្យតិ, សយមេវ បន បរេ អញ្ញទត្ថុ អភិភវតិ ធម្មេន, សមេន, យថាភូតគុណេហិ ច, ឯវមេតេសំ អាយុសម្បទាទយោ មហាបុរិសស្ស បារមីនំ អានិសំសា, សយញ្ច អបរិមាណស្ស បុញ្ញសម្ភារស្ស បរិវុទ្ធិហេតុភូតា យានត្តយេ សត្តានំ អវតារណស្ស បរិបាចនស្ស ការណភូតាតិ វេទិតព្ពា។

កិំ ផលន្តិ –

> សម្មាសម្ពុទ្ធតា តាសំ, ជញ្ញា ផលំ សមាសតោ;
> វិត្ថារតោ អនន្តាប-មេយ្យា គុណគណា មតា។

សមាសតោ ហិ តាវ សម្មាសម្ពុទ្ធភាវោ ឯតាសំ ផលំ។ វិត្ថារតោ បន ពាត្តិំសមហាបុរិសលក្ខណ (ទី. និ. ២.៣៣ អាទយោ; ៣.១៩៨; ម. និ. ២.៣៨៦) អសីតានុព្យញ្ជន, ព្យាមប្បភាទិអនេកគុណគណសមុជ្ជលរូបកាយសម្បត្តិអធិដ្ឋានា ទសពល- (ម. និ. ៤.៨; អ. និ. ១០.២១) ចតុវេសារជ្ជ- (អ. និ. ៤.៨) ឆអសាធារណញាណអដ្ឋារសាវេណិកពុទ្ធធម្ម- (ទី. និ. អដ្ឋ. ៣.៣០៥;) បភុតិអនន្តាបរិមាណគុណសមុទយោបសោភិនី ធម្មកាយសិរី, យាវតា បន ពុទ្ធគុណា យេ អនេកេហិបិ កប្បេហិ សម្មាសម្ពុទ្ធេនាបិ វាចាយ បរិយោសាបេតុំ ន សក្កា, ឥទមេវ តាសំ ផលំ។ វុត្តញ្ហេតំ ភគវតា –

> “ពុទ្ធោបិ ពុទ្ធស្ស ភណេយ្យ វណ្ណំ,
> កប្បម្បិ ចេ អញ្ញមភាសមានោ;
> ខីយេថ កប្បោ ចិរទីឃមន្តរេ,
> វណ្ណោ ន ខីយេថ តថាគតស្សា”តិ។ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៣០៤; ៣.១៤១; ឧទា. អដ្ឋ. ៥៣; ចរិយា. អដ្ឋ. និទានកថា, បកិណ្ណកកថា) –

ឯវមេត្ថ បារមីសុ បកិណ្ណកកថា វេទិតព្ពា។

ឯវំ យថាវុត្តាយ បដិបទាយ យថាវុត្តវិភាគានំ បារមីនំ បូរិតភាវំ សន្ធាយាហ “**សមតឹស បារមិយោ បូរេត្វា**”តិ។ សតិបិ មហាបរិច្ចាគានំ ទានបារមិភាវេ បរិច្ចាគវិសេសភាវទស្សនត្ថំ, វិសេសសម្ភារតាទស្សនត្ថំ, សុទុក្ករភាវទស្សនត្ថញ្ច តេសំ វិសុំ គហណំ, តតោយេវ ច អង្គបរិច្ចាគតោ នយនបរិច្ចាគស្ស, បរិគ្គហបរិច្ចាគភាវសាមញ្ញេបិ ធនរជ្ជបរិច្ចាគតោ បុត្តទារបរិច្ចាគស្ស វិសុំ គហណំ កតំ, តថាយេវ **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន** (ទី. និ. ដី. ១.៧) វុត្តំ។ អាចរិយសារិបុត្តត្ថេរេនបិ **អង្គុត្តរដីកាយំ,** (អ. និ. ដី. ១.ឯកបុគ្គលវគ្គស្ស បឋមេ) កត្ថចិ បន បុត្តទារបរិច្ចាគេ វិសុំ កត្វា នយនបរិច្ចាគមញ្ញត្រ ជីវិតបរិច្ចាគំ វា បក្ខិបិត្វា រជ្ជបរិច្ចាគមញ្ញត្រ បញ្ច មហាបរិច្ចាគេ វទន្តិ។

គតបច្ចាគតិកវត្តសង្ខាតាយ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៩; ម. និ. អដ្ឋ. ១.១០.៩; សំ. និ. អដ្ឋ. ៣.៥.៣៦៨; វិភ. អដ្ឋ. ៥២៣; សុ. និ. អដ្ឋ. ១.១.៣៥) បុព្ពភាគបដិបទាយ សទ្ធិំ អភិញ្ញាសមាបត្តិនិប្ផាទនំ **បុព្ពយោគោ។** ទានាទីសុយេវ សាតិសយបដិបត្តិនិប្ផាទនំ **បុព្ពចរិយា។** យា វា ចរិយាបិដកសង្គហិតា, សា **បុព្ពចរិយា។** កេចិ បន “អភិនីហារោ **បុព្ពយោគោ។** ទានាទិបដិបត្តិ វា កាយវិវេកវសេន ឯកចរិយា វា **បុព្ពចរិយា**”តិ វទន្តិ។ ទានាទីនញ្ចេវ អប្បិច្ឆតាទីនញ្ច សំសារនិព្ពានេសុ អាទីនវានិសំសានញ្ច វិភាវនវសេន, សត្តានំ ពោធិត្តយេ បតិដ្ឋាបនបរិបាចនវសេន ច បវត្តា កថា **ធម្មក្ខានំ។** ញាតីនមត្ថស្ស ចរិយា **ញាតត្ថចរិយា,** សាបិ ករុណាយនវសេនេវ។ **អាទិ**-សទ្ទេន **លោកត្ថចរិយា**ទយោ សង្គណ្ហាតិ។ កម្មស្សកតាញាណវសេន, អនវជ្ជកម្មាយតនសិប្បាយតនវិជ្ជាដ្ឋានបរិចយវសេន, ខន្ធាយតនាទិបរិចយវសេន, លក្ខណត្តយតីរណវសេន ច ញាណចារោ **ពុទ្ធិចរិយា,** សា បនត្ថតោ បញ្ញាបារមីយេវ, ញាណសម្ភារទស្សនត្ថំ បន វិសុំ គហណំ។ **កោដិ**ន្តិ បរិយន្តំ ឧក្កំសំ។ **តថា អម្ហាកម្បិ ភគវា អាគតោ**តិ ឯត្ថាបិ “ទានបារមី បូរេត្វា”តិអាទិនា សម្ពន្ធោ។

ឯវំ បារមិបូរណវសេន “**តថា អាគតោ**”តិ បទស្សត្ថំ ទស្សេត្វា ឥទានិ ពោធិបក្ខិយធម្មវសេនបិ ទស្សេន្តោ “**ចត្តារោ សតិបដ្ឋានេ**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ សតិបដ្ឋានាទិគ្គហណេន អាគមនបដិបទំ មត្ថកំ បាបេត្វា ទស្សេតិ មគ្គផលបក្ខិកានញ្ញេវ គហេតព្ពត្តា, វិបស្សនាសង្គហិតា ឯវ វា សតិបដ្ឋានាទយោ ទដ្ឋព្ពា បុព្ពភាគបដិបទាយ គហណតោ។ **ភាវេត្វា**តិ ឧប្បាទេត្វា។ **ព្រូហេត្វា**តិ វឌ្ឍេត្វា។ ឯត្ថ ច “យេន អភិនីហារេនា”តិអាទិនា អាគមនបដិបទាយអាទិំ ទស្សេតិ, “ទានបារមី បូរេត្វា”តិអាទិនា មជ្ឈេ, “ចត្តារោ សតិបដ្ឋានេ”តិអាទិនា

បរិយោសានំ។ តស្មា “អាគតោ”តិ វុត្តស្ស អាគមនស្ស ការណភូតបដិបទាវិសេសទស្សនំយេវ តិណ្ណំ នយានំ វិសេសោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ ឥទានិ យថាវុត្តេន អត្ថយោជនត្ថយេន សិទ្ធំ បឋមការណមេវ គាថាពន្ធវសេន ទស្សេតុំ **“យថេវ”**តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ ឥធលោកម្ហិ វិបស្សិអាទយោ មុនយោ សព្ពញ្ញុភាវំ យថាវុត្តេន ការណត្ថយេន អាគតា យថេវ, តថា បញ្ចហិ ចក្ខូហិ ចក្ខុមា អយំ សក្យមុនិបិ យេន ការណេន អាគតោ, តេនេស តថាគតោ នាម វុច្ចតីតិ យោជនា។

សម្បតិជាតោតិ មនុស្សានំ ហត្ថតោ មុច្ចិត្វា មុហុត្តជាតោ, ន បន មាតុកុច្ឆិតោ និក្ខន្តមត្តោ មាតុកុច្ឆិតោ និក្ខន្តមត្តញ្ហិ មហាសត្តំ បឋមំ ព្រហ្មានោ សុវណ្ណជាលេន បដិគ្គណ្ហឹសុ, តេសំ ហត្ថតោ ចត្តារោ មហារាជានោ អជិនប្បវេណិយា, តេសំ ហត្ថតោ មនុស្សា ទុកូលចុម្ពដកេន បដិគ្គណ្ហឹសុ, “មនុស្សានំ ហត្ថតោ មុច្ចិត្វា បថវិយំ បតិដ្ឋិតោ”តិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ២.៣១) វុត្តតិ។ **“កថញ្ហា”**តិអាទិ វិត្ថារទស្សនំ។ **យថាហ** ភគវា មហាបទានទេសនាយំ។ **សេតម្ហិ ឆត្តេ**តិ ទិព្ពសេតច្ឆត្តេ។ **អនុហីរមានេ**តិ ធារិយមានេ។ **“អនុធារិយមានេ”**តិបិ ឥទានិ បាឋោ។ “ឯត្ថ ច ឆត្តគ្គហណេនេវ ខគ្គាទីនិ បញ្ច កកុធភណ្ឌានិបិ គហិតានេវាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ ខគ្គតាលវណ្ដមោរហត្ថកវាលពីជនីឧណ្ហីសបដ្ដាបិ ហិ ឆត្តេន សហ តទា ឧបដ្ឋិតា អហេសុំ។ ឆត្តាទីនិយេវ ច តទា បញ្ញាយឹសុ, ន ឆត្តាទិគាហកា”តិ (ទី. និ. ដី. ១.៧) **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន** វុត្តំ, អាចរិយសារិបុត្តត្ថេរេនាបិ **អង្គុត្តរដីកាយំ** (អ. និ. ដី. ១.ឯកបុគ្គលវគ្គស្ស បឋមេ) ឯវំ សតិ តាលវណ្ដាទីនម្បិ កកុធភណ្ឌសមញ្ញា។ អបិច ខគ្គាទីនិ កកុធភណ្ឌានិ, តទញ្ញានិបិ តាលវណ្ដាទីនិ តទា ឧបដ្ឋិតានីតិ អធិប្បាយេន តថា វុត្តំ។

សព្ពា ច ទិសាតិ ទស ទិសា។ **អនុវិលោកេតី**តិ បុញ្ញានុភាវេន លោកវិវរណបាដិហារិយេ ជាតេ បញ្ញាយមានំ ទសសហស្សិលោកធាតុំ មំសចក្ខុនាវ ឱលោកេតីតិ អត្ថោ។ នយិទំ សព្ពទិសានុវិលោកនំ សត្តបទវីតិហារុត្តរកាលំ បឋមមេវានុវិលោកនតោ។ មហាសត្តោ ហិ មនុស្សានំ ហត្ថតោ មុច្ចិត្វា បុរត្ថិមំ ទិសំ ឱលោកេសិ។ តត្ថ ទេវមនុស្សា គន្ធមាលាទីហិ បូជយមានា “មហាបុរិស ឥធ តុម្ហេហិ សទិសោបិ នត្ថិ, កុតោ តយា ឧត្តរិតរោ”តិ អាហំសុ។ ឯវំ ចតស្សោ ទិសា ចតស្សោ អនុទិសា ហេដ្ឋា ឧបរីតិ សព្ពា ទិសាអនុវិលោកេត្វា សព្ពត្ថ អត្តនា សទិសមទិស្វា “អយំ ឧត្តរា ទិសា”តិ សត្តបទវីតិហារេន អគមាសីតិ **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន** (ទី. និ. ដី. ១.៧) **អាចរិយសារិបុត្តត្ថេរេន** (អ. និ. ដី. ១.ឯកបុគ្គលវគ្គស្ស បឋមេ) ច វុត្តំ។ **មហាបទានសុត្តដ្ឋកថាយ**ម្បិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ២.៣១) ឯវមេវ វណ្ណិតំ។ តស្មា សត្តបទវីតិហារតោ បឋមំ សព្ពទិសានុវិលោកនំ កត្វា សត្តបទវីតិហារេន គន្ត្វា តទុបរិ អាសភឹ វាចំ ភាសតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។ ឥធ, បន អញ្ញាសុ ច អដ្ឋកថាសុ សមេហិ បាទេហិ បតិដ្ឋហនតោ បដ្ឋាយ យាវ អាសភីវាចាភាសនំ តាវ យថាក្កមំ ឯវ បុព្ពនិមិត្តភាវំ វិភាវេន្តោ “សត្តមបទូបរិ ឋត្វា សព្ពទិសានុវិលោកនំ សព្ពញ្ញុតានាវរណញាណបដិលាភស្សា”តិអាទីនិ វទតិ, ឯវម្បិ យថា ន វិរុជ្ឈតិ, តថា ឯវ អត្ថោ គហេតព្ពោ។ “សត្តមបទូបរិ ឋត្វា”តិ ច បាឋោ បច្ឆា បមាទលេខវសេន ឯទិសេន វចនក្កមេន មហាបទានដ្ឋកថាយមទិស្សមានត្តាតិ។ **អាសភិ**ន្តិ ឧត្តមំ, អកម្បនិកំ វា, និព្ភយន្តិ អត្ថោ។ ឧសភស្ស ឥទន្តិ ហិ **អាសភំ,** សូរភាវោ, តេន យុត្តត្តា បនាយំ វាចា “អាសភី”តិ វុច្ចតិ។ **អគ្គោ**តិ សព្ពបឋមោ។ **ជេដ្ឋោ, សេដ្ឋោ**តិ ច តស្សេវ វេវចនំ។ សទ្ទត្ថមត្តតោ បន **អគ្គោ**តិ គុណេហិ សព្ពបធានោ។ **ជេដ្ឋោ**តិ គុណវសេនេវ សព្ពេសំ វុទ្ធតមោ, គុណេហិ មហល្លកតមោតិ វុត្តំ ហោតិ។ **សេដ្ឋោ**តិ គុណវសេនេវ សព្ពេសំ បសដ្ឋតមោ។ **លោកស្សា**តិ វិភត្តាវធិភូតេ និស្សក្កត្ថេ សាមិវចនំ។ **អយមន្តិមា ជាតិ, នត្ថិ ទានិ បុនព្ភវោ**តិ ឥមស្មឹ អត្តភាវេ បត្តព្ពំ អរហត្តំ ព្យាកាសិ តព្ពសេនេវ បុនព្ភវាភាវតោ។

ឥទានិ តថាគមនំ សម្ភាវេន្តោ **“តញ្ចស្សា”**តិអាទិមាហ។ បុព្ពនិមិត្តភាវេន តថំ អវិតថន្តិ សម្ពន្ធោ។ **វិសេសាធិគមាន**ន្តិ គុណវិសេសាធិគមានំ។ តទេវត្ថំ វិត្ថារតោ ទស្សេតិ **“យញ្ហី”**តិអាទិនា ។ តត្ថ **យ**ន្តិ កិរិយាបរាមសនំ, តេន “បតិដ្ឋហី”តិ ឯត្ថ បកតិយត្ថំបតិដ្ឋានកិរិយំ បរាមសតិ។ **ឥទមស្សា**តិ ឥទំ បតិដ្ឋហនំ អស្ស ភគវតោ។ បដិលាភសទ្ទេ សាមិនិទ្ទេសោ ចេស, កត្តុនិទ្ទេសោ វា។ **បុព្ពនិមិត្ត**ន្តិ តប្បដិលាភសង្ខាតស្ស អាយតឹ ឧប្បជ្ជមានកស្ស ហិតស្ស បឋមំ បវត្តំ សញ្ញាននការណំ។ ភគវតោ ហិ អច្ឆរិយព្ភុតគុណវិសេសាធិគមនេ បញ្ច មហាសុបិនាទយោ វិយ ឯតានិ សញ្ញាននិមិត្តានិ បាតុភវន្តិ, យថា តំ លោកេ បុញ្ញវន្តានំ បុញ្ញផលវិសេសាធិគមនេតិ។

សព្ពលោកុត្តរភាវស្សាតិ សព្ពលោកានមុត្តមភាវស្ស, សព្ពលោកាតិក្កមនភាវស្ស វា។ សត្ត បទានិ **សត្តបទំ,** តស្ស វីតិហារោ វិសេសេន អតិហរណំ **សត្តបទវីតិហារោ,** សត្តបទនិក្ខេបោតិ អត្ថោ។ សោ បន សមគមនេ ទ្វិន្នំ បទានមន្តរេ មុដ្ឋិរតនមត្តន្តិ វុត្តំ។

“អនេកសាខញ្ច សហស្សមណ្ឌលំ,

ឆត្តំ មរូ ធារយុមន្តលិក្ខេ;
សុវណ្ណទណ្ឌា វីតិបតន្តិ ចាមរា,
ន ទិស្សរេ ចាមរឆត្តគាហកា”តិ។ (សុ. និ. ៦៩៣); –

សុត្តនិបាតេ នាឡកសុត្តេ អាយស្មតា អានន្ទត្ថេរេន វុត្តំ និទានគាថាបទំ សន្ធាយ “**សុវណ្ណទណ្ឌា វីតិបតន្តិ ចាមរាតិ ឯត្ថា**”តិ វុត្តំ។ **ឯត្ថា**តិ ហិ ឯតស្មឹ គាថាបទេតិ អត្ថោ។ មហាបទានសុត្តេ អនាគតត្តា បន ចាមរុក្ខេបស្ស តថា វចនំ ទដ្ឋព្ពំ។ តត្ថ អាគតានុសារេន ហិ ឥធ បុព្ពនិមិត្តភាវំ វទតិ, **ចមរោ** នាម មិគវិសេសោ។ យស្ស វាលេន រាជកកុធភូតំ វាលពីជនឹ ករោន្តិ, តស្ស អយន្តិ **ចាមរី**។ តស្សា ឧក្ខេបោ តថា, វុត្តោ សោតិ **វុត្តចាមរុក្ខេបោ**។ **អរហត្តវិមុត្តិវរវិមលសេតច្ឆត្តបដិលាភស្សា**តិ អរហត្តផលសមាបត្តិសង្ខាតវរវិមលសេតច្ឆត្តបដិលាភស្ស។ **សត្តមបទូបរី**តិ ឯត្ថ **បទ**-សទ្ទោ បទវឡញ្ជនវាចកោ, តស្មា សត្តមស្ស បទវឡញ្ជនស្ស ឧបរីតិ អត្ថោ។ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណមេវ សព្ពត្ថ អប្បដិហតចារតាយ អនាវរណន្តិ អាហ “**សព្ពញ្ញុតានាវរណញាណបដិលាភស្សា**”តិ។ **តថា អយំ ភគវា…បេ…. បុព្ពនិមិត្តភាវេនា**តិ ឯត្ថ “យញ្ហី”តិអាទិ អធិការត្តា, គម្យមានត្តា ច ន វុត្តំ, ឯតេន ច អភិជាតិយំ ធម្មតាវសេន ឧប្បជ្ជនកវិសេសា សព្ពពោធិសត្តានំ សាធារណាតិ ទស្សេតិ។ បារមិតានិស្សន្ទា ហិ តេ។

បោរាណាតិ អដ្ឋកថាចរិយា។ គវម្បតិ ឧសភោ សមេហិ បាទេហិ វសុនំ រតនានំ ធារណតោ វសុន្ធរសង្ខាតំ ភូមឹ ផុសី យថា, តថា មនុស្សានំ ហត្ថតោ មុច្ចិត្វា មុហុត្តជាតោ សោ គោតមោ សមេហិ បាទេហិ វសុន្ធរំ ផុសីតិ អត្ថោ។ **វិក្កមី**តិ អគមាសិ។ **សត្ត បទានី**តិ សត្តបទវឡញ្ជនដ្ឋានានិ។ អច្ចន្តសំយោគេ ចេតំ ឧបយោគវចនំ, សត្តបទវារេហីតិ វា ករណត្ថោ ឧត្តរបទលោបវសេន ទដ្ឋព្ពោ។ **មរូ**តិ ទេវា យថាមរិយាទំ មរណសភាវតោ។ **សមា**តិ វិលោកនសមតាយ សមា សទិសិយោ។ មហាបុរិសោ ហិ យថា ឯកំ ទិសំ វិលោកេសិ, ឯវំ សេសទិសាបិ, ន កត្ថចិ វិលោកនេ វិនិពន្ធោ តស្ស អហោសិ, សមាតិ វា វិលោកេតុំ យុត្តាតិ អត្ថោ។ ន ហិ តទា ពោធិសត្តស្ស វិរូបពីភច្ឆវិសមរូបានិ វិលោកេតុមយុត្តានិ ទិសាសុ ឧបដ្ឋហន្តិ , វិស្សដ្ឋមញ្ជុវិញ្ញេយ្យាទិវសេន អដ្ឋង្គុបេតំ គិរំ អព្ភុទីរយិ បព្ពតមុទ្ធនិដ្ឋិតោ សីហោ យថា អភិនទីតិ អត្ថោ។

ឯវំ កាយគមនត្ថេន គតសទ្ទេន តថាគតសទ្ទំ និទ្ទិសិត្វា ឥទានិ ញាណគមនត្ថេន និទ្ទិសិតុំ “**អថ វា**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ “យថា វិបស្សី ភគវា”តិអាទីសុបិ “នេក្ខម្មេន កាមច្ឆន្ទំ បហាយា”តិអាទិនា យោជេតព្ពំ។ **នេក្ខម្មេនា**តិ អលោភបធានេន កុសលចិត្តុប្បាទេន។ កុសលា ហិ ធម្មា ឥធ នេក្ខម្មំ តេសំ សព្ពេសម្បិ កាមច្ឆន្ទបដិបក្ខត្តា, ន បព្ពជ្ជាទយោ ឯវ។ “បឋមជ្ឈានេនា”តិបិ វទន្តិ កេចិ, តទយុត្តមេវ បឋមជ្ឈានស្ស បុព្ពភាគបដិបទាយ ឯវ ឥធ ឥច្ឆិតត្តា។ **បហាយា**តិ បជហិត្វា។ **គតោ**តិ ឧត្តរិវិសេសំ ញាណគមនេន បដិបន្នោ។ **បហាយា**តិ វា បហានហេតុ, បហានេ វា សតិ។ ហេតុលក្ខណត្ថេសុ ហិ អយំ ត្វា-សទ្ទោ “សក្កោ ហុត្វា និព្ពត្តី”តិអាទីសុ (ទី. និ. អដ្ឋ. ២.៣៥៥) វិយ។ កាមច្ឆន្ទាទិប្បហានហេតុកញ្ច “គតោ”តិ ឯត្ថ វុត្តំ អវពោធសង្ខាតំ, បដិបត្តិសង្ខាតំ វា គមនំ កាមច្ឆន្ទាទិប្បហានេន ច តំ លក្ខីយតិ, ឯស នយោ “**បទាលេត្វា**”តិអាទីសុបិ។ **អព្យាបាទេនា**តិ មេត្តាយ។ **អាលោកសញ្ញាយា**តិ វិភូតំ កត្វា មនសិការេន ឧបដ្ឋិតាលោកសញ្ជាននេន។ **អវិក្ខេបេនា**តិ សមាធិនា។ **ធម្មវវត្ថាននេនា**តិ កុសលាទិធម្មានំ យាថាវនិច្ឆយេន, សប្បច្ចយនាមរូបវវត្ថាននេនាតិបិ វទន្តិ។

ឯវំ កាមច្ឆន្ទាទិនីវរណប្បហានេន “អភិជ្ឈំ លោកេ បហាយា”តិអាទិនា វុត្តាយ បឋមជ្ឈានស្ស បុព្ពភាគបដិបទាយ ភគវតោ ញាណគមនវិសិដ្ឋំ តថាគតភាវំ ទស្សេត្វា ឥទានិ សហ ឧបាយេន អដ្ឋហិ សមាបត្តីហិ, អដ្ឋារសហិ ច មហាវិបស្សនាហិ តំ ទស្សេតុំ “**ញាណេនា**”តិអាទិមាហ។ នាមរូបបរិគ្គហកង្ខាវិតរណានញ្ហិ វិនិពន្ធភូតស្ស មោហស្ស ទូរីករណេន ញាតបរិញ្ញាយំ ឋិតស្ស អនិច្ចសញ្ញាទយោ សិជ្ឈន្តិ, តស្មា អវិជ្ជាបទាលនំ វិបស្សនាយ ឧបាយោ។ តថា ឈានសមាបត្តីសុ អភិរតិនិមិត្តេន បាមោជ្ជេន, តត្ថ អនភិរតិយា វិនោទិតាយ ឈានាទីនំ សមធិគមោតិ សមាបត្តិយា អរតិវិនោទនំ ឧបាយោ។ សមាបត្តិវិបស្សនានុក្កមេន បន ឧបរិ វក្ខមាននយេន និទ្ទិសិតព្ពេបិ នីវរណសភាវាយ អវិជ្ជាយ ហេដ្ឋា កាមច្ឆន្ទាទិវសេន ទស្សិតនីវរណេសុបិ សង្គហទស្សនត្ថំ ឧប្បដិបាដិនិទ្ទេសោ ទដ្ឋព្ពោ។

សមាបត្តិវិហារបវេសននិពន្ធនេន នីវរណានិ កវាដសទិសានីតិ អាហ “**នីវរណកវាដំ ឧគ្ឃាដេត្វា**”តិ។ “រត្តឹ អនុវិតក្កេត្វា អនុវិចារេត្វា ទិវា កម្មន្តេ បយោជេតី”តិ មជ្ឈិមាគមវរេ មូលបណ្ណាសកេ **វម្មិកសុត្តេ** (ម. និ. ១.២៤៩) វុត្តដ្ឋានេ វិយ វិតក្កវិចារា វូបសមា [ធូមាយនា (ទី. និ. ដី. ១.៧)] អធិប្បេតាតិ សន្ធាយ “**វិតក្កវិចារធូមំ វូបសមេត្វា**”តិ វុត្តំ, វិតក្កវិចារសង្ខាតំ ធូមំ វូបសមេត្វាតិ អត្ថោ។ “វិតក្កវិចារ”មិច្ចេវ អធុនា បាឋោ, សោ ន បោរាណោ អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន, អាចរិយសារិបុត្តត្ថេរេន ច យថាវុត្តបាឋស្សេវ ឧទ្ធតត្តា។ **វិរាជេ**

ត្វាតិ ជិគុច្ឆិត្វា, សមតិក្កមិត្វា វា។ តទុភយត្ថោ ហេស “បីតិយា ច វិរាគា”តិអាទីសុ (ទី. និ. ១.៧; ម. និ. ៣.១៥៥; បារា. ១១; វិភ. ៦២៥) វិយ។ កាមំ បឋមជ្ឈានូបចារេ ឯវ ទុក្ខំ, ចតុត្ថជ្ឈានូបចារេ ឯវ ច សុខំ បហីយតិ, អតិសយប្បហានំ បន សន្ធាយាហ “**ចតុត្ថជ្ឈានេន សុខទុក្ខំ បហាយា**”តិ។

រូបសញ្ញាតិ សញ្ញាសីសេន រូបាវចរជ្ឈានានិ ចេវ តទារម្មណានិ ច វុត្តានិ។ រូបាវចរជ្ឈានម្បិ ហិ “រូប”ន្តិ វុច្ចតិ ឧត្តរបទលោបេន “រូបី រូបានិ បស្សតី”តិអាទីសុ (ធ. ស. ២៤៨) តស្ស អារម្មណម្បិ កសិណរូបំ បុរិមបទលោបេន “ពហិទ្ធា រូបានិ បស្សតិ សុវណ្ណទុព្ពណ្ណានី”តិអាទីសុ (ធ. ស. ២២៣ អាទយោ) តស្មា ឥធ រូបេ រូបជ្ឈានេ តំសហគតា សញ្ញា រូបសញ្ញាតិ ឯវំ សញ្ញាសីសេន រូបាវចរជ្ឈានានិ វុត្តានិ, រូបំ សញ្ញា អស្សាតិ **រូបសញ្ញំ,** រូបសញ្ញាសមន្នាគតន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ ឯវំ បថវីកសិណាទិភេទស្ស តទារម្មណស្ស ចេតំ អធិវចនន្តិ វេទិតព្ពំ។ **បដិឃសញ្ញា**តិ ចក្ខាទីនំ វត្ថូនំ, រូបាទីនំ អារម្មណានញ្ច បដិឃាតេន បដិហននេន វិសយិវិសយសមោធានេន សមុប្បន្នា ទ្វិបញ្ចវិញ្ញាណសហគតា សញ្ញា។ **នានត្តសញ្ញា**តិ អដ្ឋ កាមាវចរកុសលសញ្ញា, ទ្វាទស អកុសលសញ្ញា, ឯកាទស កាមាវចរកុសលវិបាកសញ្ញា, ទ្វេ អកុសលវិបាកសញ្ញា, ឯកាទស កាមាវចរកិរិយសញ្ញាតិ ឯតាសំ ចតុចត្តាលីសសញ្ញានមេតំ អធិវចនំ។ ឯតា ហិ យស្មា រូបសទ្ទាទិភេទេ នានត្តេ នានាសភាវេ គោចរេ បវត្តន្តិ, យស្មា ច នានត្តា នានាសភាវា អញ្ញមញ្ញំ អសទិសា, តស្មា “នានត្តសញ្ញា”តិ វុច្ចន្តិ។

អនិច្ចស្ស , អនិច្ចន្តិ វា អនុបស្សនា **អនិច្ចានុបស្សនា,** តេភូមកធម្មានំ អនិច្ចតំ គហេត្វា បវត្តាយ វិបស្សនាយេតំ នាមំ។ **និច្ចសញ្ញ**ន្តិ សង្ខតធម្មេ “និច្ចា សស្សតា”តិ បវត្តមិច្ឆាសញ្ញំ, សញ្ញាសីសេន ចេត្ថ ទិដ្ឋិចិត្តានម្បិ គហណំ ទដ្ឋព្ពំ។ ឯស នយោ ឥតោ បរេសុបិ។ **និព្ពិទានុបស្សនាយា**តិ សង្ខារេសុ និព្ពិន្ទនាការេន បវត្តាយ អនុបស្សនាយ។ **នន្ទិ**ន្តិ សប្បីតិកតណ្ហំ។ **វិរាគានុបស្សនាយា**តិ សង្ខារេសុ វិរជ្ជនាការេន បវត្តាយ អនុបស្សនាយ។ **និរោធានុបស្សនាយា**តិ សង្ខារានំ និរោធស្ស អនុបស្សនាយ, “តេ សង្ខារា និរុជ្ឈន្តិយេវ, អាយតឹ សមុទយវសេន ន ឧប្បជ្ជន្តី”តិ ឯវំ វា អនុបស្សនា **និរោធានុបស្សនា។** តេនេវាហ “និរោធានុបស្សនាយ និរោធេតិ, នោ សមុទេតី”តិ។ មុញ្ចិតុកម្យតា ហិ អយំ ពលប្បត្តាតិ។ បដិនិស្សជ្ជនាការេន បវត្តា អនុបស្សនា **បដិនិស្សគ្គានុបស្សនា។** បដិសង្ខាសន្តិដ្ឋនា ហិ អយំ។ **អាទាន**ន្តិ និច្ចាទិវសេន គហណំ។ សន្តតិសមូហកិច្ចារម្មណានំ វសេន ឯកត្តគ្គហណំ **ឃនសញ្ញា។ អាយូហនំ** អភិសង្ខរណំ។ អវត្ថាវិសេសាបត្តិ **វិបរិណាមោ។ ធុវសញ្ញ**ន្តិ ថិរភាវគ្គហណសញ្ញំ។ **និមិត្ត**ន្តិ សមូហាទិឃនវសេន សកិច្ចបរិច្ឆេទតាយ សង្ខារានំ សវិគ្គហតំ។ **បណិធិ**ន្តិ រាគាទិបណិធឹ។ សា បនត្ថតោ តណ្ហាវសេន សង្ខារេសុ និន្នតា។

អភិនិវេសន្តិ អត្តានុទិដ្ឋឹ។ អនិច្ចាទិវសេន សព្ពធម្មតីរណំ **អធិបញ្ញាធម្មវិបស្សនា។ សារាទានាភិនិវេស**ន្តិ អសារេ សារគ្គហណវិបល្លាសំ។ ឥស្សរកុត្តាទិវសេន លោកោ សមុប្បន្នោតិ អភិនិវេសោ **សម្មោហាភិនិវេសោ** នាម។ កេចិ បន “អហោសឹ នុ ខោ អហមតីតមទ្ធាន’ន្តិអាទិនា បវត្តសំសយាបត្តិ **សម្មោហាភិនិវេសោ**”តិ វទន្តិ។ សង្ខារេសុ លេណតាណភាវគ្គហណំ **អាលយាភិនិវេសោ។** “អាលយរតា អាលយសមុទិតា”តិ (ទី. និ. ២.៦៤; ម. និ. ១.២៨១; ២.៣៣៧; មហាវ. ៧, ៨) វចនតោ **អាលយោ** វុច្ចតិ តណ្ហា, សាយេវ ចក្ខាទីសុ, រូបាទីសុ ច អភិនិវេសវសេន បវត្តិយា **អាលយាភិនិវេសោ**តិ កេចិ។ “ឯវំវិធា សង្ខារា បដិនិស្សជ្ជីយន្តី’តិ បវត្តញាណំ **បដិសង្ខានុបស្សនា។** វដ្ដតោ វិគតត្តា វិវដ្ដំ, និព្ពានំ, តត្ថ អារម្មណករណសង្ខាតេន អនុបស្សនេន បវត្តិយា **វិវដ្ដានុបស្សនា,** គោត្រភុ។ **សំយោគាភិនិវេស**ន្តិ សំយុជ្ជនវសេន សង្ខារេសុ អភិនិវិសនំ។ **ទិដ្ឋេកដ្ឋេ**តិ ទិដ្ឋិយា សហជាតេកដ្ឋេ, បហានេកដ្ឋេ ច។ **ឱឡារិកេ**តិ ឧបរិមគ្គវជ្ឈេ កិលេសេ អបេក្ខិត្វា វុត្តំ, អញ្ញថា ទស្សនបហាតព្ពា ច ទុតិយមគ្គវជ្ឈេហិបិ ឱឡារិកាតិ តេសម្បិ តព្ពចនីយតា សិយា។ **អណុសហគតេ**តិ អណុភូតេ។ តព្ភាវវុត្តិកោ ហិ ឯត្ថ **សហគត**សទ្ទោ។ ឥទំ បន ហេដ្ឋិមមគ្គវជ្ឈេ អបេក្ខិត្វា វុត្តំ ។ **សព្ពកិលេសេ**តិ អវសិដ្ឋសព្ពកិលេសេ។ ន ហិ បឋមាទិមគ្គេហិ បហីនា កិលេសា បុន បហីយន្តិ។ **សព្ព**សទ្ទោ ចេត្ថ សប្បទេសវិសយោ “សព្ពេ តសន្តិ ទណ្ឌស្សា”តិអាទីសុ វិយ (ធ. ប. ១២៩)។

កក្ខឡត្តំ កឋិនភាវោ។ **បគ្ឃរណំ** ទ្រវភាវោ។ លោកិយវាយុនា ភស្តស្ស វិយ យេន តំតំកលាបស្ស ឧទ្ធុមាយនំ, ថម្ភភាវោ វា, តំ **វិត្ថម្ភនំ។** វិជ្ជមានេបិ កលាបន្តរភូតានំ កលាបន្តរភូតេហិ ផុដ្ឋភាវេ តំតំភូតវិវិត្តតា រូបបរិយន្តោ អាកាសោតិ យេសំ យោ បរិច្ឆេទោ, តេហិ សោ អសម្ផុដ្ឋោវ, អញ្ញថា ភូតានំ បរិច្ឆេទភាវោ ន សិយា ព្យាបិតភាវាបត្តិតោ។ យស្មឹ កលាបេ ភូតានំ បរិច្ឆេទោ, តេហិ តត្ថ អសម្ផុដ្ឋភាវោ **អសម្ផុដ្ឋលក្ខណំ,** តេនាហ ភគវា **អាកាសធាតុនិទ្ទេសេ** “អសម្ផុដ្ឋោ ចតូហិ មហាភូតេហី”តិ (ធ. ស. ៦៣៧)។

វិរោធិបច្ចយសន្និបាតេ វិសទិសុប្បត្តិ **រុប្បនំ។** ចេតនាបធានត្តា សង្ខារក្ខន្ធធម្មានំ ចេតនាវសេនេតំ វុត្តំ “**សង្ខារានំ អភិសង្ខរណលក្ខណ**”ន្តិ។ តថា ហិ សុត្តន្តភាជនិយេ **សង្ខារក្ខន្ធវិភង្គេ** “ចក្ខុសម្ផស្សជា ចេតនា”តិអាទិនា (វិភ. ១២) ចេតនាវ វិភត្តា។ អភិសង្ខារលក្ខណា ច ចេតនា។ យថាហ “តត្ថ កតមោ បុញ្ញាភិ

សង្ខារោ, កុសលា ចេតនា”តិអាទិ (វិភ. ២២៦) សម្បយុត្តធម្មានំ អារម្មណេ ថបនំ **អភិនិរោបនំ។** អារម្មណានមនុពន្ធនំ **អនុមជ្ជនំ។** សវិប្ផារិកតា **ផរណំ។** អធិមុច្ចនំ សទ្ទហនំ **អធិមោក្ខោ។** **អស្សទ្ធិយេ**តិ អស្សទ្ធិយហេតុ។ និមិត្តត្ថេ ចេតំ ភុម្មំ។ ឯស នយោ **កោសជ្ជា**ទីសុបិ។ កាយចិត្តបរិឡាហូបសមោ **វូបសមលក្ខណំ។** លីនុទ្ធច្ចរហិតេ អធិចិត្តេ វត្តមានេ បគ្គហនិគ្គហសម្បហំសនេសុ អព្យាវដតាយ អជ្ឈុបេក្ខនំ **បដិសង្ខានំ** បក្ខបាតុបច្ឆេទតោ។

មុសាវាទាទីនំ វិសំវាទនាទិកិច្ចតាយ លូខានំ អបរិគ្គាហកានំ បដិបក្ខភាវតោ បរិគ្គាហកសភាវា សម្មាវាចា សិនិទ្ធភាវតោ សម្បយុត្តធម្មេ, សម្មាវាចាបច្ចយសុភាសិតំ សោតារញ្ច បុគ្គលំ បរិគ្គណ្ហាតីតិ សា **បរិគ្គហលក្ខណា។** កាយិកកិរិយា កិញ្ចិ កត្តព្ពំ សមុដ្ឋាបេតិ, សយញ្ច សមុដ្ឋានំ ឃដនំ ហោតីតិ សម្មាកម្មន្តសង្ខាតា វិរតិ **សមុដ្ឋានលក្ខណា**តិ ទដ្ឋព្ពា, សម្បយុត្តធម្មានំ វា ឧក្ខិបនំ **សមុដ្ឋានំ** កាយិកកិរិយាយ ភារុក្ខិបនំ វិយ។ ជីវមានស្ស សត្តស្ស, សម្បយុត្តធម្មានំ វា ជីវិតិន្ទ្រិយវុត្តិយា, អាជីវស្សេវ វា សុទ្ធិ **វោទានំ។**

“សង្ខារា”តិ ឥធ ចេតនា អធិប្បេតា, ន បន “សង្ខារា សង្ខារក្ខន្ធោ”តិអាទីសុ (ធ. ស. ៥៨៣, ៩៨៥; វិភ. ១, ២០, ៥២) វិយ សមបញ្ញាសចេតសិកាតិ វុត្តំ **“សង្ខារានំ ចេតនាលក្ខណ”**ន្តិ។ អវិជ្ជាបច្ចយា ហិ បុញ្ញាភិសង្ខារាទិការ ចេតនា។ អារម្មណាភិមុខភាវោ **នមនំ។** **អាយតនំ** បវត្តនំ។ សឡាយតនវសេន ហិ ចិត្តចេតសិកានំ បវត្តិ។ **តណ្ហាយ ហេតុលក្ខណ**តិ ឯត្ថ វដ្ដស្ស ជនកហេតុភាវោ តណ្ហាយ ហេតុលក្ខណំ, មគ្គស្ស បន វដ្ដមានស្ស និព្ពានសម្បាបកត្តន្តិ អយមេតេសំ វិសេសោ។ អារម្មណស្ស **គហណលក្ខណំ។** បុន ឧប្បត្តិយា **អាយូហនលក្ខណំ។** សត្តជីវតោ **សុញ្ញតាលក្ខណំ។** **បទហនំ** ឧស្សាហនំ។ **ឥជ្ឈនំ** សម្បត្តិ។ វដ្ដតោ និស្សរណំ **និយ្យានំ។** អវិបរីតភាវោ **តថលក្ខណំ។** អញ្ញមញ្ញានតិវត្តនំ **ឯករសោ,** អនូនាធិកភាវោវ។ **យុគនទ្ធា** នាម សមថវិបស្សនា អញ្ញមញ្ញោបការតាយ យុគន្ធវសេន ពន្ធិតព្ពតោ។ “សទ្ធាបញ្ញា បគ្គហាវិក្ខេបា”តិបិ វទន្តិ។ **ចិត្តវិសុទ្ធិ** នាម សមាធិ។ **ទិដ្ឋិវិសុទ្ធិ** នាម បញ្ញា។ **ខយោ**តិ កិលេសក្ខយោ មគ្គោ, តស្មិំ បវត្តស្ស សម្មាទិដ្ឋិសង្ខាតស្ស **ញាណស្ស សមុច្ឆេទនលក្ខណំ។** កិលេសានមនុប្បាទបរិយោសានតាយ **អនុប្បាទោ,** ផលំ។ កិលេសវូបសមោ **បស្សទ្ធិ។** **ឆន្ទស្សា**តិ កត្តុកាមតាឆន្ទស្ស។ បតិដ្ឋាភាវោ **មូលលក្ខណំ។** អារម្មណបដិបាទកតាយ សម្បយុត្តធម្មានមុប្បត្តិហេតុតា **សមុដ្ឋាបនលក្ខណំ។** វិសយាទិសន្និបាតេន គហេតព្ពាការោ **សមោធានំ។** យា “សង្គតី”តិ វុច្ចតិ “តិណ្ណំ សង្គតិ ផស្សោ”តិអាទីសុ។ សមំ, សម្មា វា ឱទហន្តិ សម្បិណ្ឌិតា ភវន្តិ សម្បយុត្តធម្មា អនេនាតិបិ **សមោធានំ,** ផស្សោ, តព្ភាវោ **សមោធានលក្ខណំ។** សមោសរន្តិ សន្និបតន្តិ ឯត្ថាតិ **សមោសរណំ,** វេទនា។ តាយ ហិ វិនា អប្បវត្តមានា សម្បយុត្តធម្មា វេទនានុភវននិមិត្តំ សមោសដា វិយ ហោន្តីតិ ឯវំ វុត្តំ, តព្ភាវោ **សមោសរណលក្ខណំ។** បាសាទាទីសុ គោបានសីនំ កូដំ វិយ សម្បយុត្តធម្មានំ បាមោក្ខភាវោ **បមុខលក្ខណំ។** សតិយា សព្ពត្ថកត្តា សម្បយុត្តានំ អធិបតិភាវោ **អាធិបតេយ្យលក្ខណំ។** តតោ សម្បយុត្តធម្មតោ, តេសំ វា សម្បយុត្តធម្មានំ ឧត្តរិ បធានំ **តតុត្តរិ,** តព្ភាវោ **តតុត្តរិយលក្ខណំ។** បញ្ញុត្តរា ហិ កុសលា ធម្មា។ **វិមុត្តី**តិ ផលំ កិលេសេហិ វិមុច្ចិត្ថាតិ កត្វា។ តំ បន សីលាទិគុណសារស្ស បរមុក្កំសភាវេន **សារំ។** តតោ ឧត្តរិ ធម្មស្សាភាវតោ **បរិយោសានំ។** អយញ្ច លក្ខណវិភាគោ ឆធាតុបញ្ចឈានង្គាទិវសេន តំតំសុត្តបទានុសារេន បោរាណដ្ឋកថាយមាគតនយេន វុត្តោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ តថា ហិ បុព្ពេ វុត្តោបិ កោចិ ធម្មោ បរិយាយន្តរប្បកាសនត្ថំ បុន ទស្សិតោ។ តតោ ឯវ ច “ឆន្ទមូលកា ធម្មា មនសិការសមុដ្ឋានា ផស្សសមោធានា វេទនាសមោសរណា”តិ “បញ្ញុត្តរា កុសលា ធម្មា”តិ, “វិមុត្តិសារមិទំ ព្រហ្មចរិយ”ន្តិ, “និព្ពានោគធញ្ហិ អាវុសោ ព្រហ្មចរិយំ និព្ពានបរិយោសាន”ន្តិ [សំ. និ. ៣.៥១២ (អត្ថតោ សមានំ)] ច សុត្តបទានំ វសេន ឆន្ទស្ស មូលលក្ខណ”ន្តិអាទិ វុត្តំ។ តេសំ តេសំ ធម្មានំ តថំ អវិតថំ លក្ខណំ អាគតោតិ អត្ថំ ទស្សេតិ **“ឯវ”**ន្តិអាទិនា។ តំ បន គមនំ ឥធ ញាណគមនមេវាតិ វុត្តំ **“ញាណគតិយា”**តិ។ សតិបិ គតសទ្ទស្ស អវពោធនត្ថភាវេ ញាណគមនត្ថេនេវេសោ សិទ្ធោតិ ន វុត្តោ។ អា-សទ្ទស្ស ចេត្ថ គតសទ្ទានុវត្តិមត្តមេវ។ តេនាហ **“បត្តោ អនុប្បត្តោ”**តិ។

អវិបរីតសភាវត្តា **“តថធម្មា នាម ចត្តារិ អរិយសច្ចានី”**តិ វុត្តំ។ អវិបរីតសភាវតោ **តថានិ។** អមុសាសភាវតោ **អវិតថានិ។** អញ្ញាការរហិតតោ **អនញ្ញថានិ។** សច្ចសំយុត្តាទីសុ អាគតំ បរិបុណ្ណសច្ចចតុក្កកថំ សន្ធាយ **“ឥតិ វិត្ថារោ”**តិ អាហ។ **“តស្មា”**តិ វត្វា តទបរាមសិតព្ពមេវ ទស្សេតិ **“តថានំ អភិសម្ពុទ្ធត្តា”**តិ ឥមិនា។ ឯស នយោ ឞ្លទិសេសុ។

ឯវំ សច្ចវសេន ចតុត្ថការណំ ទស្សេត្វា ឥទានិ បច្ចយបច្ចយុប្បន្នភាវេន អវិបរីតសភាវត្តា តថភូតានំ បដិច្ចសមុប្បាទង្គានំ វសេនាបិ ទស្សេន្តោ **“អបិចា”**តិអាទិមាហ។ តត្ថ **ជាតិបច្ចយសម្ភូតសមុទាគតដ្ឋោ**តិ ជាតិបច្ចយា សម្ភូតំ ហុត្វា សហិតស្ស អត្តនោ បច្ចយានុរូបស្ស ឧទ្ធំ ឧទ្ធំ អាគតសភាវោ, អនុបវត្តដ្ឋោតិ **អត្ថោ។** អថ វា សម្ភូតដ្ឋោ ច សមុទាគតដ្ឋោ ច **សម្ភូតសមុទាគតដ្ឋោ** បុព្ពបទេ ឧត្តរបទលោបវសេន។ សមាហារទ្វន្ទេបិ ហិ បុល្លិង្គមិច្ឆន្តិ នេរុត្តិកា។ ន ចេត្ថ ជាតិតោ ជរាមរណំ ន ហោតិ, ន ច ជាតី វិនា អញ្ញតោ ហោតីតិ

ជាតិបច្ចយសម្ភូតដ្ឋោ។ ឥត្ថមេវ ជាតិតោ សមុទាគច្ឆតីតិ ជាតិ **បច្ចយសមុទាគតដ្ឋោ។** ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – យា យា ជាតិ យថា យថា បច្ចយោ ហោតិ, តទនុរូបំ បាតុភូតសភាវោតិ។ បច្ចយបក្ខេ បន **អវិជ្ជាយ សង្ខារានំ បច្ចយដ្ឋោ**តិ ឯត្ថ ន អវិជ្ជា សង្ខារានំ បច្ចយោ ន ហោតិ, ន ច អវិជ្ជំ វិនា សង្ខារា ឧប្បជ្ជន្តិ។ យា យា អវិជ្ជា យេសំ យេសំ សង្ខារានំ យថា យថា បច្ចយោ ហោតិ, អយំ អវិជ្ជា សង្ខារានំ បច្ចយដ្ឋោ បច្ចយសភាវោតិ អត្ថោ។ **តថានំ ធម្មាន**ន្តិ បច្ចយាការធម្មានំ។ “សុគតោ”តិអាទីសុ (បារា. ១) វិយ គមុសទ្ទស្ស ពុទ្ធិយត្ថតំ សន្ធាយ “**អភិសម្ពុទ្ធត្ថា**”តិ វុត្តំ, ន ញាណគមនត្ថំ។ គតិពុទ្ធិយត្ថា ហិ សទ្ទា អញ្ញមញ្ញបរិយាយា។ តស្មា “អភិសម្ពុទ្ធត្ថោ ហេត្ថ គតសទ្ទោ”តិ អធិការោ, គម្យមានត្ថា វា ន បយុត្តោ។

យំ រូបារម្មណំ នាម អត្ថិ, តំ ភគវា ជានាតិ បស្សតីតិ សម្ពន្ធោ។ **សទេវកេ…បេ…. បជាយា**តិ អាធារោ “អត្ថិ”តិ បទេតិ បុន **អបរិមាណាសុ លោកធាតូសូ**តិ តំនិវាសសត្តាបេក្ខាយ, អាបាថគមនាបេក្ខាយ វា វុត្តំ។ តេន ភគវតា វិភជ្ជមានំ តំ រូបាយតនំ តថមេវ ហោតីតិ យោជេតព្ពំ។ តថាវិតថភាវេ ការណមាហ “**ឯវំ ជានតា បស្សតា**”តិ។ សព្ពាការតោ ញាតត្តា បស្សិតត្តាតិ ហិ ហេតុន្តោគធមេតំ បទទ្វយំ។ **ឥដ្ឋានិដ្ឋាទិវសេនា**តិ ឯត្ថ **អាទិ**-សទ្ទេន មជ្ឈត្តំ សង្គណ្ហាតិ។ តថា អតីតានាគតបច្ចុប្បន្នបរិត្ត អជ្ឈត្តពហិទ្ធាតទុភយាទិភេទម្បិ។ **លព្ភមានកបទវសេនា**តិ “រូបាយតនំ ទិដ្ឋំ សទ្ទាយតនំ សុតំ គន្ធាយតនំ រសាយតនំ ផោដ្ឋព្ពាយតនំ មុតំ សព្ពំ រូបំ មនសា វិញ្ញាត”ន្តិ (ធ. ស. ៩៦៦) វចនតោ ទិដ្ឋបទញ្ច វិញ្ញាតបទញ្ច រូបារម្មណេ លព្ភតិ។ រូបារម្មណំ ឥដ្ឋំ អនិដ្ឋំ មជ្ឈត្តំ បរិត្តំ អតីតំ អនាគតំ បច្ចុប្បន្នំ អជ្ឈត្តំ ពហិទ្ធា ទិដ្ឋំ វិញ្ញាតំ រូបំ រូបាយតនំ រូបធាតុ វណ្ណនិភា សនិទស្សនំ សប្បដិឃំ នីលំ បីតកន្តិ ឯវមាទីហិ **អនេកេហិ នាមេហិ។** “ឥដ្ឋានិដ្ឋាទិវសេនា”តិអាទិនា ហិ អនេកនាមភាវំ សរូបតោ និទស្សេតិ។ **តេរសហិ វារេហី**តិ ធម្មសង្គណិយំ រូបកណ្ឌេ (ធ. ស. ៦១៥) អាគតេ តេរស និទ្ទេសវារេ សន្ធាយាហ។ ឯកេកស្មិំ វារេ ចេត្ថ ចតុន្នំ ចតុន្នំ វវត្ថាបននយានំ វសេន “**ទ្វិបញ្ញាសាយ នយេហី**”តិ វុត្តំ។ **តថមេវា**តិ យថាវុត្តេន ជាននេន អប្បដិវត្តិយទេសនតាយ, យថាវុត្តេន ច បស្សនេន អវិបរីតទស្សិតាយ សច្ចមេវ។ តមត្ថំ ចតុរង្គុត្តរេ **កាឡការាមសុត្តេន** (អ. និ. ៤.២៤) សាធេន្តោ “**វុត្តញ្ចេត**”ន្តិអាទិមាហ។ **ច**-សទ្ទោ ចេត្ថ ទឡ្ហីករណជោតកោ, តេន យថាវុត្តស្សត្ថស្ស ទឡ្ហីករណំ ជោតេតិ, សម្បិណ្ឌនត្ថោ វា អដ្ឋានបយុត្តោ, ន កេវលំ មយា ឯវ, អថ ខោ ភគវតាបីតិ។ **អនុវិចរិត**ន្តិ បរិចរិតំ។ **ជានាមិ អព្ភញ្ញាសិ**ន្តិ បច្ចុប្បន្នាតីតកាលេសុ ញាណប្បវត្តិទស្សនេន អនាគតេបិ ញាណប្បវត្តិ ទស្សិតាយេវ នយតោ ទស្សិតត្តា។ **វិទិត**-សទ្ទោ បន អនាមដ្ឋកាលវិសេសោ កាលត្តយសាធារណត្តា “ទិដ្ឋំ សុតំ មុត”ន្តិអាទីសុ (ទី. និ. ៣.១៨៧; ម. និ. ១.៧; សំ. និ. ២.២០៨; អ. និ. ៤.២៣; បដិ. ម. ១.១២១) វិយ, បាកដំ កត្វា ញាតន្តិ អត្ថោ, ឥមិនា ចេតំ ទស្សេតិ “អញ្ញេ ជានន្តិយេវ, មយា បន បាកដំ កត្វា វិទិត”ន្តិ។ ភគវតា ហិ ឥមេហិ បទេហិ សព្ពញ្ញុភូមិ នាម កថិតា។ **ន ឧបដ្ឋាសី**តិ តំ ឆទ្វារិកមារម្មណំ តណ្ហាយ វា ទិដ្ឋិយា វា តថាគតោ អត្តត្តនិយវសេន ន ឧបដ្ឋាសិ ន ឧបគច្ឆតិ, ឥមិនា បន បទេន ខីណាសវភូមិ កថិតា។ យថា រូបារម្មណាទយោ ធម្មា យំសភាវា, យំបការា ច, តថា តេ ធម្មេ តំសភាវេ តំបការេ គមតិ បស្សតិ ជានាតីតិ **តថាគតោ**តិ ឥមមត្ថំ សន្ធាយ “**តថទស្សីអត្ថេ**”តិ វុត្តំ។ អនេកត្ថា ហិ ធាតុសទ្ទា។ កេចិ បន និរុត្តិនយេន, បិសោទរាទិគណបក្ខេបេន (បារា. អដ្ឋ. ១; វិសុទ្ធិ. ១.១៤២) វា ទស្សី-សទ្ទលោបំ, អាគត-សទ្ទស្ស ចាគមំ កត្វា “តថាគតោ”តិ បទសិទ្ធិមេត្ថ វណ្ណេន្តិ, តទយុត្តមេវ វិជ្ជមានបទំ ឆឌ្ឌេត្វា អវិជ្ជមានបទស្ស គហណតោ។ វុត្តញ្ច **ពុទ្ធវំសដ្ឋកថាយំ** –

“តថាការេន យោ ធម្មេ, ជានាតិ អនុបស្សតិ;
តថទស្សីតិ សម្ពុទ្ធោ, តស្មា វុត្តោ តថាគតោ”តិ។ (ពុ. វំ. អដ្ឋ. រតនចង្កមនកណ្ឌវណ្ណនា);

ឯត្ថ “**អនុបស្សតី**”តិ អាគតសទ្ទត្ថំ វត្វា តទិទំ ញាណបស្សនមេវាតិ ទស្សេតុំ “**ជានាតី**”តិ, សទ្ទាធិគតមត្ថំ បន វិភាវេតុំ “**តថទស្សី**”តិ ច វុត្តំ។

យំ រត្តិន្តិ យស្សំ រត្តិយំ, អច្ចន្តសំយោគេ វា ឯតំ ឧបយោគវចនំ រត្តេកទេសភូតស្ស អភិសម្ពុជ្ឈនក្ខណស្ស អច្ចន្តសំយោគត្តា, សកលាបិ វា ឯសា រត្តិ អភិសម្ពោធាយ បទហនកាលត្តា បរិយាយេន អច្ចន្តសំយោគភូតាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ បថវីបុក្ខលនិរុត្តរភូមិសីសគតត្តា ន បរាជិតោ អញ្ញេហិ ឯត្ថាតិ **អបរាជិតោ**, ស្វេវ បល្លង្កោតិ **អបរាជិតបល្លង្កោ**, តស្មឹ។ **តិណ្ណំមារាន**ន្តិ កិលេសាភិសង្ខារទេវបុត្តមារានំ, ឥទញ្ច និប្បរិយាយតោ វុត្តំ, បរិយាយតោ បន ហេដ្ឋា វុត្តនយេន បញ្ចន្នម្បិ មារានំ មទ្ទនំ វេទិតព្ពំ។ **មត្ថក**ន្តិ សាមត្ថិយសង្ខាតំ សីសំ។ **ឯត្ថន្តរេ**តិ ឧភិន្នំ រត្តីនមន្តរេ។ “**បឋមពោធិយាបី**”តិអាទិនា បញ្ចចត្តាលីសវស្សបរិមាណកាលមេវ អន្តោគធភេទេន និយមេត្វា វិសេសេតិ។ តាសុ បន វីសតិវស្សបរិច្ឆិន្នា បឋមពោធីតិ **វិនយគណ្ឋិបទេ** វុត្តំ, តញ្ច តទដ្ឋកថាយមេវ “ភគវតោ ហិ បឋមពោធិយំ វីសតិវស្សន្តរេ និពទ្ធុបដ្ឋាកោ នាម នត្ថី”តិ (បារា. អដ្ឋ. ១.១៦) កថិតត្តា បឋមពោធិ នាម វីសតិវស្សានីតិ គហេត្វា វុត្តំ។ **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន** បន

“បញ្ចចត្តាលីសាយ វស្សេសុ អាទិតោ បន្នរស វស្សានិ បឋមពោធី”តិ វុត្តំ, ឯវញ្ច សតិ មជ្ឈេ បន្នរស វស្សានិ មជ្ឈិមពោធិ, អន្តេ បន្នរស វស្សានិ បច្ឆិមពោធីតិ តិណ្ណំ ពោធីនំ សមប្បមាណតា សិយា, តម្បិ យុត្តំ។ បន្នរសតិកេន ហិ បញ្ចចត្តាលីសវស្សានិ បរិបូរេន្តិ។ អដ្ឋកថាយំ បន បន្នរសវស្សប្បមាណាយ បឋមពោធិយា វីសតិវស្សេសុយេវ អន្តោគធត្តា “បឋមពោធិយំ វីសតិវស្សន្តរេ”តិ វុត្តន្តិ ឯវម្បិ សក្កា វិញ្ញាតុំ។ “យំ សុត្ត”ន្តិអាទិនា សម្ពន្ធោ។

និទ្ទោសតាយ **អនុបវជ្ជំ** អនុបវទនីយំ។ បក្ខិបិតព្ពាភាវេន **អនូនំ។** អបនេតព្ពាភាវេន **អនធិកំ។** អត្ថព្យញ្ជនាទិសម្បត្តិយា **សព្ពាការបរិបុណ្ណំ។** និម្មទនហេតុ **និម្មទនំ។ វាលគ្គមត្តម្បី**តិ វាលធិលោមស្ស កោដិប្បមាណម្បិ។ **អវក្ខលិត**ន្តិ វិរាធិតំ មុសា ភណិតំ។ **ឯកមុទ្ទិកាយា**តិ ឯករាជលញ្ឆនេន។ **ឯកនាឡិយា**តិ ឯកនាឡិកេន, ឯកតុម្ពេន វា។ **ឯកតុលាយា**តិ ឯកមានេន។ “**តថមេវា**”តិ វុត្តមេវត្ថំ **នោ អញ្ញថា**តិ ព្យតិរេកតោ ទស្សេតិ, តេន យទត្ថំ ភាសិតំ, ឯកន្តេន តទត្ថនិប្ផាទនតោ យថា ភាសិតំ ភគវតា, តថាយេវាតិ អវិបរីតទេសនតំ ទស្សេតិ។ “**គទត្ថោ**”តិ ឯតេន តថំ គទតិ ភាសតីតិ **តថាគតោ ទ**-ការស្ស ត-ការំ, និរុត្តិនយេន ច អាការាគមំ កត្វា, ធាតុសទ្ទានុគតេន វា អាការេនាតិ និព្ពចនំ ទស្សេតិ។

ឯវំ “សុគតោ”តិអាទីសុ (បារា. ១) វិយ ធាតុសទ្ទនិប្ផត្តិបរិកប្បេន និរុត្តិំ ទស្សេត្វា ពាហិរត្ថសមាសេនបិ ទស្សេតុំ “**អបិចា**”តិអាទិ វុត្តំ។ **អាគទន**ន្តិ សព្ពហិតនិប្ផាទនតោ ភុសំ កថនំ វចនំ, តព្ភាវមត្តោ វា **អា**-សទ្ទោ។

តថា គតមស្សាតិ **តថាគតោ។** យថា វាចាយ គតំ បវត្តិ, តថា កាយស្ស, យថា វា កាយស្ស គតំ បវត្តិ, តថា វាចាយ អស្ស, តស្មា តថាគតោតិ អត្ថោ។ តទេវ និព្ពចនំ ទស្សេតុំ “**ភគវតោ**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ ហិ “**គតោ បវត្តោ, គតា បវត្តា**”តិ ច ឯតេន កាយវចីកិរិយានំ អញ្ញមញ្ញានុលោមនវចនិច្ឆាយ កាយស្ស, វាចាយ ច បវត្តិ ឥធ គត-សទ្ទេន កថិតាតិ ទស្សេតិ, “**ឯវំភូតស្សា**”តិអាទិនា ពាហិរត្ថសមាសំ, “**យថា តថា**”តិ ឯតេន យំតំ-សទ្ទានំ អព្យភិចារិតសម្ពន្ធតាយ “តថា”តិ វុត្តេ “យថា”តិ អយមត្ថោ ឧបដ្ឋិតោយេវ ហោតីតិ តថាសទ្ទត្ថំ, “**វាទី ការី**”តិ ឯតេន បវត្តិសរូបំ, “**ភគវតោ ហី**”តិ ឯតេន យថាវាទីតថាការិតាទិការណន្តិ។ “**ឯវំភូតស្សា**”តិ យថាវាទីតថាការិតាទិនា បការេន បវត្តស្ស, ឥមំ បការំ វា បត្តស្ស។ **ឥតី**តិ វុត្តប្បការំ និទ្ទិសតិ។ យស្មា បនេត្ថ គត-សទ្ទោ វាចាយ បវត្តិម្បិ ទស្សេតិ, តស្មា កាមំ តថាវាទិតាយ តថាគតោតិ អយម្បិ អត្ថោ សិទ្ធោ ហោតិ, សោ បន បុព្ពេ បការន្តរេន ទស្សិតោតិ បារិសេសនយេន តថាការិតាអត្ថមេវ ទស្សេតុំ “**ឯវំ តថាការិតាយ តថាគតោ**”តិ វុត្តំ។ វុត្តញ្ច –

“យថា វាចា គតា យស្ស,
តថា កាយោ គតោ យតោ;
យថា កាយោ តថា វាចា,
តតោ សត្ថា តថាគតោ”តិ។

ភវគ្គំ បរិយន្តំ កត្វាតិ សម្ពន្ធោ។ យំ បនេកេ វទន្តិ “តិរិយំ វិយ ឧបរិ, អធោ ច សន្តិ អបរិមាណា លោកធាតុយោ”តិ, តេសំ តំ បដិសេធេតុំ ឯវំ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ **វិមុត្តិយា**តិ ផលេន។ **វិមុត្តិញាណទស្សនេនា**តិ បច្ចវេក្ខណាញាណសង្ខាតេន ទស្សនេន។ **តុលោ**តិ សទិសោ។ **បមាណ**ន្តិ មិននការណំ។ បរេ អភិភវតិ គុណេន អជ្ឈោត្ថរតិ អធិកោ ភវតីតិ **អភិភូ។** បរេហិ ន អភិភូតោ អជ្ឈោត្ថដោតិ **អនភិភូតោ។ អញ្ញទត្ថូ**តិ ឯកំសវចនេ និបាតោ។ ទស្សនវសេន **ទសោ,** សព្ពំ បស្សតីតិ អត្ថោ។ បរេ អត្តនោ វសំ វត្តេតីតិ **វសវត្តី។**

“អភិភវនដ្ឋេន តថាគតោ”តិ អយំ ន សទ្ទតោ លព្ភតិ, សទ្ទតោ បន ឯវន្តិ ទស្សេតុំ “**តត្រេវ**”ន្តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **អគទោ**តិ ទិព្ពាគទោ អគំ រោគំ ទាតិ អវខណ្ឌតិ, នត្ថិ វា គទោ រោគោ ឯតេនាតិ កត្វា , តស្សទិសដ្ឋេន ឥធ ទេសនាវិលាសស្ស, បុញ្ញុស្សយស្ស ច អគទតា លព្ភតីតិ អាហ “**អគទោ វិយា**”តិ។ យាយ ធម្មធាតុយា ទេសនាវិជម្ភនប្បត្តោ, សា **ទេសនាវិលាសោ។ ធម្មធាតុ**តិ ច សព្ពញ្ញុតញ្ញាណមេវ។ តេន ហិ ធម្មានមាការភេទំ ញត្វា តទនុរូបំ ទេសនំ និយាមេតិ។ ទេសនាវិលាសោយេវ **ទេសនាវិលាសមយោ** យថា “ទានមយំ សីលមយ”ន្តិ (ទី. និ. ៣.៣០៥; ឥតិវុ. ៦០; នេត្តិ. ៣៤) អធុនា បន បោត្ថកេសុ ពហូសុបិ មយ-សទ្ទោ ន ទិស្សតិ។ **បុញ្ញុស្សយោ**តិ ឧស្សន្នំ, អតិរេកំ វា ញាណាទិសម្ភារភូតំ បុញ្ញំ។ “**តេនា**”តិអាទិ ឱបម្មសម្បាទនំ។ **តេនា**តិ ច តទុភយេន ទេសនាវិលាសេន ចេវ បុញ្ញុស្សយេន ច សោ ភគវា អភិភវតីតិ សម្ពន្ធោ។ “**ឥតី**”តិអាទិនា ពាហិរត្ថសមាសំ ទស្សេតិ។ សព្ពលោកាភិភវនេន **តថោ,** ន អញ្ញថាតិ វុត្តំ ហោតិ។

តថាយ គតោតិ បុរិមសច្ចត្តយំ សន្ធាយាហ, **តថំ គតោ**តិ បន បច្ឆិមសច្ចំ។ ចតុសច្ចានុក្កមេន ចេត្ថ គត-សទ្ទស្ស អត្ថចតុក្កំ វុត្តំ។ វាចកសទ្ទសន្និធានេ ឧបសគ្គនិបាតានំ តទត្ថជោតនភាវេន បវត្តនតោ គត-សទ្ទោយេវ អនុបសគ្គោ អវគតត្ថំ, អតីតត្ថញ្ច វទតីតិ ទស្សេតិ "**អវគតោ អតីតោ**"តិ ឥមិនា។

"**តត្ថា**"តិអាទិ តព្ពិវរណំ។ **លោក**ន្តិ ទុក្ខសច្ចភូតំ លោកំ។ តថាយ តីរណបរិញ្ញាយាតិ យោជេតព្ពំ។ **លោកនិរោធគាមិនី បដិបទ**ន្តិ អរិយមគ្គំ, ន បន អភិសម្ពុជ្ឈនមត្តំ។ តត្ថ កត្តព្ពកិច្ចម្បិ កតមេវាតិ ទស្សេតុំ "**លោកស្មា តថាគតោ វិសំយុត្តោ**"តិអាទិនា សច្ចចតុក្កេបិ ទុតិយបត្ថំ វុត្តំ, អភិសម្ពុជ្ឈនហេតុំ វា ឯតេហិ ទស្សេតិ។ តតោយេវ ហិ តានិ អភិសម្ពុទ្ធោតិ។ "យំ ភិក្ខវេ, សទេវកស្ស លោកស្ស សមារកស្ស សព្រហ្មកស្ស សស្សមណព្រាហ្មណិយា បជាយ សទេវមនុស្សាយ ទិដ្ឋំ សុតំ មុតំ វិញ្ញាតំ បត្តំ បរិយេសិតំ អនុវិចរិតំ មនសា, សព្ពំ តំ តថាគតេន អភិសម្ពុទ្ធំ, តស្មា តថាគតោតិ វុច្ចតី"តិ (អ. និ. ៤.២៣) អង្គុត្តរាគមេ **ចតុក្កនិបាតេ** អាគតំ បាឡិមិមំ បេយ្យាលមុខេន ទស្សេតិ, តញ្ច អត្ថសម្ពន្ធតាយ ឯវ, ន ឥមស្សត្ថស្ស សាធកតាយ។ សា ហិ បេយ្យាលនិទ្ទិដ្ឋា បាឡិ តថទស្សិតា អត្ថស្ស សាធិកាតិ។ "**តស្សបិ ឯវំ អត្ថោ វេទិតព្ពោ**"តិ ឥមិនា សាធ្យសាធកសំសន្ទនំ ករោតិ។ "**ឥទម្បិ ចា**"តិអាទិនា តថាគតបទស្ស មហាវិសយតំ , អដ្ឋវិធស្សាបិ យថាវុត្តការណស្ស និទស្សនមត្តញ្ច ទស្សេតិ។ តត្ថ **ឥទ**ន្តិ អតិព្យាសរូបេន វុត្តំ អដ្ឋវិធំ ការណំ, **បិ**-សទ្ទោ, **អបិ**-សទ្ទោ វា សម្ភាវនេ "ឥត្ថម្បិ មុខមត្តមេវ, បគេវ អញ្ញថា"តិ។ **តថាគតភាវទីបនេ**តិ តថាគតនាមទីបនេ។ គុណេន ហិ ភគវា តថាគតោ នាម, នាមេន ច ភគវតិ តថាគត-សទ្ទោតិ។ "អសង្ខ្យេយ្យានិ នាមានិ, សគុណេន មហេសិនោ"តិអាទិ (ឧទា. អដ្ឋ. ៣០៦; បដិ. ម. អដ្ឋ. ១.២៧៧) ហិ វុត្តំ។ អប្បមាទបទំ វិយ សកលកុសលធម្មបដិបត្តិយា សព្ពពុទ្ធគុណានំ តថាគតបទំ សង្គាហកន្តិ ទស្សេតុំ "**សព្ពាការេនា**"តិអាទិមាហ ។ **វណ្ណេយ្យា**តិ បរិកប្បវចនមេតំ "វណ្ណេយ្យ វា, ន វា វណ្ណេយ្យា"តិ។ វុត្តញ្ច –

"ពុទ្ធោបិ ពុទ្ធស្ស ភណេយ្យ វណ្ណំ,
កប្បម្បិ ចេ អញ្ញមភាសមានោ;
ខីយេថ កប្បោ ចិរទីឃមន្តរេ,
វណ្ណោ ន ខីយេថ តថាគតស្សា"តិ។ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៣០៤; ៣.១៤១; ឧទា. អដ្ឋ. ៥២; អប. អដ្ឋ. ២.៧.២០; ពុ. វំ. អដ្ឋ. កោណ្ឌញ្ញពុទ្ធវំសវណ្ណនា; ចរិយា. បកិណ្ណកកថា); –

សមត្ថនេ វា ឯតំ "សោ ឥមំ វិជដយេ ជដ"ន្តិអាទីសុ (សំ. និ. ២.២៣) វិយាតិបិ វទន្តិ កេចិ។

អយំ បនេត្ថ អដ្ឋកថាមុត្តកោ នយោ – អភិនីហារតោ បដ្ឋាយ យាវ សម្មាសម្ពោធិ, ឯត្ថន្តរេ មហាពោធិយានបដិបត្តិយា ហានដ្ឋានសំកិលេសនិវត្តីនំ អភាវតោ យថាបណិធានំ តថាគតោ អភិនីហារានុរូបំ បដិបន្នោតិ **តថាគតោ។** អថ វា មហិទ្ធិកតាយ, បដិសម្ភិទានំ ឧក្កំសាធិគមេន អនាវរណញាណតាយ ច កត្ថចិបិ បដិឃាតាភាវតោ យថារុចិ, តថា កាយវចីចិត្តានំ គតានិ គមនានិ បវត្តិយោ ឯតស្សាតិ **តថាគតោ។** អបិច យស្មា លោកេ វិធយុត្តគតបការសទ្ទា សមានត្ថា ទិស្សន្តិ, តស្មា យថា វិធា វិបស្សិអាទយោ ភគវន្តោ និខិលសព្ពញ្ញុគុណសមង្គិតាយ, អយម្បិ ភគវា តថា វិធោតិ **តថាគតោ,** យថា យុត្តា ច តេ ភគវន្តោ វុត្តនយេន, អយម្បិ ភគវា តថា យុត្តោតិ **តថាគតោ។** អបរោ នយោ-យស្មា សច្ចំ តច្ឆំ តថន្តិ ញាណស្សេតំ អធិវចនំ, តស្មា តថេន ញាណេន អាគតោតិ **តថាគតោ**តិ។

"បហាយ កាមាទិមលេ យថា គតា,
សមាធិញាណេហិ វិបស្សិអាទយោ;
មហេសិនោ សក្យមុនី ជុតិន្ធរោ,
តថា គតោ តេន **តថាគតោ** មតោ។

តថញ្ច ធាតាយតនាទិលក្ខណំ,
សភាវសាមញ្ញវិភាគភេទតោ;
សយម្ភុញាណេន ជិនោ សមាគតោ,
តថាគតោ វុច្ចតិ សក្យបុង្គវោ។

តថានិ សច្ចានិ សមន្តចក្ខុនា,
តថា ឥទប្បច្ចយតា ច សព្ពសោ;
អនញ្ញនេយ្យេន យតោ វិភាវិតា,

យាថាវតោ តេន ជិនោ **តថាគតោ**។

អនេកភេទាសុបិ លោកធាតូសុ,
ជិនស្ស រូបាយតនាទិគោចរេ;
វិចិត្តភេទេ តថមេវ ទស្សនំ,
តថាគតោ តេន សមន្តលោចនោ។

យតោ ច ធម្មំ តថមេវ ភាសតិ,
ករោតិ វាចាយនុលោមមត្តនោ;
គុណេហិ លោកំ អភិភុយ្យិរីយតិ,
តថាគតោ តេនបិ លោកនាយកោ។

យថាភិនីហារមតោ យថារុចិ,
បវត្តវាចាតនុចិត្តភាវតោ;
យថាវិធា យេន បុរា មហេសិនោ,
តថាវិធោ តេន ជិនោ **តថាគតោ**។

យថា ច យុត្តា សុគតា បុរាតនា,
តថាវ យុត្តោ តថញាណតោ ច សោ;
សមាគតោ តេន សមន្តលោចនោ,
តថាគតោ វុច្ចតិ សក្យបុង្គវោ”តិ។ (ឥតិវុ. អដ្ឋ. ៣៨ ថោកំ វិសទិសំ); –

សង្គហគាថា។

“កតមញ្ច តំ ភិក្ខវេ”តិ អយំ កស្ស បុច្ឆាតិ អាហ “**យេនា**”តិអាទិ។ ឯវំ សាមញ្ញតោ យថាវុត្តស្ស សីលមត្តកស្ស បុច្ឆាភាវំ ទស្សេត្វា ឥទានិ បុច្ឆាវិសេសភាវញ្ញាបនត្ថំ **មហានិទ្ទេសេ** (មហានិ. ១៥០) អាគតា សព្ពាវ បុច្ឆា អត្ថុទ្ធារវសេន ទស្សេតិ “**តត្ថ បុច្ឆា នាមា**”តិអាទិនា។ តត្ថ **តត្ថា**តិ “តំ កតមន្តិ បុច្ឆតី”តិ ឯត្ថ យទេតំ សាមញ្ញតោ បុច្ឆាវចនំ វុត្តំ, តស្មិំ។

បកតិយាតិ អត្តនោ ធម្មតាយ, សយមេវាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **លក្ខណ**ន្តិ យោ កោចិ ញាតុមិច្ឆិតោ សភាវោ។ **អញ្ញាត**ន្តិ ទស្សនាទិវិសេសយុត្តេន, ឥតរេន វា យេន កេនចិបិ ញាណេន អញ្ញាតំ។ អវត្ថាវិសេសានិ ហិ ញាណទស្សនតុលនតីរណានិ។ **អទិដ្ឋ**ន្តិ ទស្សនភូតេន ញាណេន បច្ចក្ខមិវ អទិដ្ឋំ។ **អតុលិត**ន្តិ “ឯត្តកមេត”ន្តិ តុលនភូតេន អតុលិតំ។ **អតីរិត**ន្តិ “ឯវមេវិទ”ន្តិ តីរណភូតេន អកតញាណកិរិយាសមាបនំ។ **អវិភូត**ន្តិ ញាណស្ស អបាកដភូតំ។ **អវិភាវិត**ន្តិ ញាណេន អបាកដកតំ។ **តស្សា**តិ យថាវុត្តលក្ខណស្ស។ អទិដ្ឋំ ជោតីយតិ បកាសីយតិ ឯតាយាតិ **អទិដ្ឋជោតនា។ សំសន្ទនត្ថាយា**តិ សាកច្ឆាវសេន វិនិច្ឆយករណត្ថាយ។ សំសន្ទនញ្ហិ សាកច្ឆាវសេន វិនិច្ឆយករណំ។ ទិដ្ឋំ សំសន្ទីយតិ ឯតាយាតិ **ទិដ្ឋសំសន្ទនា។ “សំសយបក្ខន្ទោ**”តិអាទីសុ ទុទ្ទុឡតរំ និវិដ្ឋា វិចិកិច្ឆា **សំសយោ**។ នាតិសំសប្បនមតិភេទមត្តំ **វិមតិ**។ តតោបិ អប្បតរំ “ឯវំ នុ ខោ, ន នុ ខោ”តិអាទិនា ទ្វិធា វិយ បវត្តំ **ទ្វេឡ្ហកំ**។ ទ្វិធា ឯលតិ កម្បតិ ចិត្តមេតេនាតិ ហិ **ទ្វេឡ្ហកំ** ហាបច្ចយំ, សកត្ថវុត្តិកបច្ចយញ្ច កត្វា, តេន ជាតោ, តំ វា ជាតំ យស្សាតិ **ទ្វេឡ្ហកជាតោ**។ វិមតិ ឆិជ្ជតិ ឯតាយាតិ **វិមតិច្ឆេទនា។ អនត្តលក្ខណសុត្តាទីសុ** (សំ. និ. ៣.៥៩) អាគតំ ខន្ធបញ្ចកបដិសំយុត្តំ បុច្ឆំ សន្ធាយាហ “**សព្ពំ វត្តព្ព**”ន្តិ។ អនុមតិយា បុច្ឆា **អនុមតិបុច្ឆា។ “តំ កឹ មញ្ញថ ភិក្ខវេ**”តិអាទិបុច្ឆាយ ហិ “កា តុម្ហាកំ អនុមតី”តិ អនុមតិ បុច្ឆិតា ហោតិ។ **កថេតុកម្យតា**តិ កថេតុកាមតាយ។ “អញ្ញាណតា អាបជ្ជតី”តិអាទីសុ (បារា. ២៩៥) វិយ ហិ ឯត្ថ យ-ការលោបោ, ករណត្ថេ វា បច្ចត្តវចនំ, កថេតុកម្យតាយ វា បុច្ឆា **កថេតុកម្យតាបុច្ឆា**តិបិ វដ្ដតិ។ អត្ថតោ បន សព្ពាបិ តថា បវត្តវចនំ, តទុប្បាទកោ វា ចិត្តុប្បាទោតិ វេទិតព្ពំ។

យទត្ថំ បនាយំ និទ្ទេសនយោ អាហរិតោ, តស្ស បុច្ឆាវិសេសភាវស្ស ញាបនត្ថំ “**ឥមាសូ**”តិអាទិមាហ។ ចិត្តាភោគោ **សមន្នាហារោ**។ ភុសំ, សមន្តតោ ច សំសប្បនា កង្ខា **អាសប្បនា, បរិសប្បនា** ច។ **សព្ពា កង្ខា ឆិន្នា** សព្ពញ្ញុតញ្ញាណបទដ្ឋានេន អគ្គមគ្គេន សមុច្ឆិន្នត្តា។ បរេសំ អនុមតិយា, កថេតុកម្យតាយ ច ធម្មទេសនាសម្ភវតោ, តថា ឯវំ តត្ថ តត្ថ ទិដ្ឋត្តា ច វុត្តំ “**អវសេសា បន ទ្វេ បុច្ឆា ពុទ្ធានំ អត្ថី**”តិ។ យា បនេតា “សត្តាធិដ្ឋានា បុច្ឆា ធម្មាធិដ្ឋានា បុច្ឆា ឯកាធិដ្ឋានា បុច្ឆា អនេកាធិដ្ឋានា បុច្ឆា”តិអាទិនា អបរាបិ

អនេកធា បុច្ឆាយោ និទ្ទេសេ អាគតា, តា សព្ពាបិ និទ្ទារេត្វា ឥធ អវិចយនំ “អលំ ឯត្តាវតាវ, អត្ថិកេហិ បន ឥមិនា នយេន និទ្ទារេត្វា វិចេតព្ពា”តិ នយទានស្ស សិជ្ឈនតោតិ ទដ្ឋព្ពំ។

៨. បុច្ឆា ច នាមេសា វិស្សជ្ជនាយ សតិយេវ យុត្តរូបាតិ ចោទនាយ “**តទានី**”តិអាទិ វុត្តំ។ អតិបាតនំ **អតិបាតោ។ អតិ**-សទ្ទោ ចេត្ថ អតិរេកត្ថោ។ សីឃភាវោ ឯវ ច អតិរេកតា, តស្មា សរសេនេវ បតនសភាវស្ស អន្តរា ឯវ អតិរេកំ បាតនំ, សណិកំ បតិតុំ អទត្វា សីឃំ បាតនន្តិ អត្ថោ, អភិភវនត្ថោ វា, អតិក្កម្ម សត្ថាទីហិ អភិភវិត្វា បាតនន្តិ វុត្តំ ហោតិ, វោហារវចនមេតំ “អតិបាតោ”តិ។ អត្ថតោ បន បករណាទិវសេនាធិគតត្តា **បាណវធោ បាណឃាតោតិ វុត្តំ ហោតី**តិ អធិប្បាយោ។ **វោហារតោ**តិ បញ្ញត្តិតោ។ **សត្តោ**តិ ខន្ធសន្តានោ។ តត្ថ ហិ សត្តបញ្ញត្តិ។ វុត្តញ្ច –

“យថា ហិ អង្គសម្ភារា, ហោតិ សទ្ទោ រថោ ឥតិ;
ឯវំ ខន្ធេសុ សន្តេសុ, ហោតិ សត្តោតិ សម្មុតី”តិ។ (សំ. និ. ១.១៧១);

ជីវិតិន្ទ្រិយន្តិ រូបារូបជីវិតិន្ទ្រិយំ។ រូបជីវិតិន្ទ្រិយេ ហិ វិកោបិតេ ឥតរម្បិ តំសម្ពន្ធតាយ វិនស្សតិ។ កស្មា បនេត្ថ “បាណស្ស អតិបាតោ”តិ, “បាណោតិ ចេត្ថ វោហារតោ សត្តោ”តិ ច ឯកវចននិទ្ទេសោ កតោ, ននុ និរវសេសានំ បាណានំ អតិបាតតោ វិរតិ ឥធ អធិប្បេតា។ តថា ហិ វក្ខតិ “សព្ពបាណភូតហិតានុកម្បីតិ សព្ពេ បាណភូតេ”តិអាទិនា (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៧) ពហុវចននិទ្ទេសន្តិ? សច្ចមេតំ, បាណភាវសាមញ្ញេន បនេត្ថ ឯកវចននិទ្ទេសោ កតោ, តត្ថ បន សព្ពសទ្ទសន្និធានេន បុថុត្តំ សុវិញ្ញេយមានមេវាតិ សាមញ្ញនិទ្ទេសមកត្វា ភេទវចនិច្ឆាវសេន ពហុវចននិទ្ទេសោ កតោ។ កិញ្ច ភិយ្យោ – សាមញ្ញតោ សំវរសមាទានំ, តព្ពិសេសតោ សំវរភេទោតិ ឥមស្ស វិសេសស្ស ញាបនត្ថម្បិ អយំ វចនភេទោ កតោតិ វេទិតព្ពោ។ “**បាណស្ស អតិបាតោ**”តិអាទិ ហិ សំវរភេទទស្សនំ។ “សព្ពេ បាណភូតេ”តិអាទិ បន សំវរសមាទានទស្សនន្តិ។ សទ្ទវិទូ បន “ព្លទិសេសុ ឋានេសុ ជាតិទព្ពាបេក្ខវសេន វចនភេទមត្តំ, អត្ថតោ សមាន”ន្តិ វទន្តិ។

តស្មិំ បន បាណេតិ យថាវុត្តេ ទុព្ពិធេបិ បាណេ។ **បាណសញ្ញិនោ**តិ បាណសញ្ញាសមង្គិនោ បុគ្គលស្ស ។ យាយ បន ចេតនាយ បវត្តមានស្ស ជីវិតិន្ទ្រិយស្ស និស្សយភូតេសុ មហាភូតេសុ ឧបក្កមករណហេតុ តំមហាភូតបច្ចយា ឧប្បជ្ជនកមហាភូតា នុប្បជ្ជិស្សន្តិ, សា តាទិសបយោគសមុដ្ឋាបិកា ចេតនា បាណាតិបាតោតិ អាហ “**ជីវិតិន្ទ្រិយុបច្ឆេទកឧបក្កមសមុដ្ឋាបិកា**”តិ, ជីវិតិន្ទ្រិយុបច្ឆេទកស្ស កាយវចីបយោគស្ស តន្និស្សយេសុ មហាភូតេសុ សមុដ្ឋាបិកាតិ អត្ថោ។ លទ្ធុបក្កមានិ ហិ ភូតានិ បុរិមភូតានិ វិយ ន វិសទានិ, តស្មា សមានជាតិយានំ ភូតានំ ការណានិ ន ហោន្តីតិ តេសុយេវ ឧបក្កមេ កតេ តតោ បរានំ អសតិ អន្តរាយេ ឧប្បជ្ជមានានំ ភូតានំ, តន្និស្សិតស្ស ច ជីវិតិន្ទ្រិយស្ស ឧបច្ឆេទោ ហោតិ។ “**កាយវចីទ្វារាន**”ន្តិ ឯតេន វិតណ្ឌវាទិមតំ មនោទ្វារេ បវត្តាយ វធកចេតនាយ បាណាតិបាតភាវំ បដិក្ខិបតិ។

បយោគវត្ថុមហន្តតាទីហិ មហាសាវជ្ជតា តេហិ បច្ចយេហិ ឧប្បជ្ជមានាយ ចេតនាយ ពលវភាវតោ វេទិតព្ពា។ ឯកស្សាបិ ហិ បយោគស្ស សហសា និប្ផាទនវសេន, កិច្ចសាធិកាយ ពហុក្ខត្តុំ បវត្តជវនេហិ លទ្ធាសេវនាយ ច សន្និដ្ឋាបកចេតនាយ វសេន បយោគស្ស មហន្តភាវោ។ សតិបិ កទាចិ ខុទ្ទកេ ចេវ មហន្តេ ច បាណេ បយោគស្ស សមភាវេ មហន្តំ ហនន្តស្ស ចេតនា តិព្ពតរា ឧប្បជ្ជតីតិ វត្ថុស្ស មហន្តភាវោ។ ឥតិ ឧភយម្បេតំ ចេតនាយ ពលវភាវេនេវ ហោតិ។ សតិបិ ច បយោគវត្ថូនំ អមហន្តភាវេ ហន្តព្ពស្ស គុណមហត្តេនបិ តត្ថ បវត្តឧបការចេតនា វិយ ខេត្តវិសេសនិប្ផត្តិយា អបការចេតនាបិ ពលវតី, តិព្ពតរា ច ឧប្បជ្ជតីតិ តស្សា មហាសាវជ្ជតា ទដ្ឋព្ពា ។ តេនាហ “**គុណវន្តេសូ**”តិអាទិ។ “**កិលេសាន**”ន្តិអាទិនា បន សតិបិ បយោគវត្ថុគុណានំ អមហន្តភាវេ កិលេសុបក្កមានំ មុទុតិព្ពតាយ ចេតនាយ ទុព្ពលពលវភាវវសេន អប្បសាវជ្ជមហាសាវជ្ជភាវោ វេទិតព្ពោតិ ទស្សេតិ។

សម្ភរិយន្តិ សហរិយន្តិ ឯតេហីតិ **សម្ភារា**, អង្គានិ។ តេសុ បាណសញ្ញិតា, វធកចិត្តញ្ច បុព្ពភាគិយានិបិ ហោន្តិ។ **ឧបក្កមោ** បន វធកចេតនាសមុដ្ឋាបិតោ សហជាតោវ។ បញ្ចសម្ភារវតី បន បាណាតិបាតចេតនាតិ សា បញ្ចសម្ភារវិនិមុត្តា ទដ្ឋព្ពា។ ឯស នយោ អទិន្នាទានាទីសុបិ។

ឯត្ថាហ – ខណេ ខណេ និរុជ្ឈនសភាវេសុ សង្ខារេសុ កោ ហន្តិ, កោ វា ហញ្ញតិ, យទិ ចិត្តចេតសិកសន្តានោ, ឯវំ សោ អនុបតាបនឆេទនភេទនាទិវសេន ន វិកោបនសមត្ថោ, នាបិ វិកោបនីយោ, អថ រូបសន្តានោ, ឯវម្បិ សោ អចេតនតាយ កដ្ឋកលិង្គរូបមោតិ ន តត្ថ ឆេទនាទិនា បាណាតិបាតោ លព្ភតិ យថា មតសរីរេ។ បយោគោបិ បាណាតិបាតស្ស បហរណប្បការាទិអតីតេសុ វា សង្ខារេសុ ភវេយ្យ, អនាគតេសុ វា បច្ចុប្បន្នេសុ វា។

តត្ថ ន តាវ អតីតានាគតេសុ សម្ភវតិ តេសំ អភាវតោ។ បច្ចុប្បន្នេសុ ច សង្ខារានំ ខណិកត្តា សរសេនេវ និរុជ្ឈនសភាវតាយ វិនាសាភិមុខេសុ និប្បយោជនោ ឯវ បយោគោ សិយា។ វិនាសស្ស ច ការណរហិតត្តា ន បហរណប្បការាទិបយោគហេតុកំ មរណំ, និរីហកតាយ ច សង្ខារានំ កស្ស សោ បយោគោ, ខណិកត្តា វធាធិប្បាយសមកាលភិជ្ជនកស្ស កិរិយាបរិយោសានកាលានវដ្ឋានតោ កស្ស វា បាណាតិបាតកម្មពទ្ធោតិ?

វុច្ចតេ – វធកចេតនាសហិតោ សង្ខារានំ បុញ្ជោ សត្តសង្ខាតោ ហន្តិ, តេន បវត្តិតវធប្បយោគ និមិត្តាបគតុស្មាវិញ្ញាណជីវិតិន្ទ្រិយោ មតវោហារប្បវត្តិនិពន្ធនោ យថាវុត្តវធប្បយោគាករណេ ឧប្បជ្ជនារហោ រូបារូបធម្មសមូហោ ហញ្ញតិ, កេវលោ វា ចិត្តចេតសិកសន្តានោ, វធប្បយោគាវិសយភាវេបិ តស្ស បញ្ចវោការភវេ រូបសន្តានាធីនវុត្តិតាយ រូបសន្តានេ បរេន បយោជិតជីវិតិន្ទ្រិយុបច្ឆេទកបយោគវសេន តន្និព្ពត្តិវិពន្ធកវិសទិសរូបុប្បត្តិយា វិហតេ វិច្ឆេទោ ហោតីតិ ន បាណាតិបាតស្ស អសម្ភវោ, នាបិ អហេតុកោ បាណាតិបាតោ, ន ច បយោគោ និប្បយោជនោ បច្ចុប្បន្នេសុ សង្ខារេសុ កតបយោគវសេន តទនន្តរំ ឧប្បជ្ជនារហស្ស សង្ខារកលាបស្ស តថាអនុប្បត្តិតោ, ខណិកានំ សង្ខារានំ ខណិកមរណស្ស ឥធ មរណភាវេន អនធិប្បេតត្តា សន្តតិមរណស្ស ច យថាវុត្តនយេន សហេតុកភាវតោ ន អហេតុកំ មរណំ, ន ច កត្តុរហិតោ បាណាតិបាតប្បយោគោ និរីហកេសុបិ សង្ខារេសុ សន្និហិតតាមត្តេន ឧបការកេសុ អត្តនោ អត្តនោ អនុរូបផលុប្បាទននិយតេសុ ការណេសុ កត្តុវោហារសិទ្ធិតោ យថា "បទីបោ បកាសេតិ, និសាករោ ចន្ទិមា"តិ, ន ច កេវលស្ស វធាធិប្បាយសហភុនោ ចិត្តចេតសិកកលាបស្ស បាណាតិបាតោ ឥច្ឆិតោ សន្តានវសេន អវដ្ឋិតស្សេវ បដិជាននតោ, សន្តានវសេន បវត្តមានានញ្ច បទីបាទីនំ អត្ថកិរិយាសិទ្ធិ ទិស្សតីតិ អត្ថេវ បាណាតិបាតេន កម្មពទ្ធោតិ។ អយញ្ច វិចារោ អទិន្នាទានាទីសុបិ យថាសម្ភវំ វិភាវេតព្ពោ។

សាហត្ថិកោតិ សយំ មារេន្តស្ស កាយេន វា កាយបដិពទ្ធេន វា បហរណំ។ **អាណត្តិកោ**តិ អញ្ញំ អាណាបេន្តស្ស "ឯវំ វិជ្ឈិត្វា វា បហរិត្វា វា មារេហី"តិ អាណាបនំ។ **និស្សគ្គិយោ**តិ ទូរេ ឋិតំ មារេតុកាមស្ស កាយេន វា កាយបដិពទ្ធេន វា ឧសុយន្តបាសាណាទីនំ និស្សជ្ជនំ។ **ថាវរោ**តិ អសញ្ចារិមេន ឧបករណេន មារេតុកាមស្ស ឱបាតាបស្សេនឧបនិក្ខិបនំ, ភេសជ្ជសំវិធានញ្ច។ **វិជ្ជាមយោ**តិ មារណត្ថំ មន្តបរិជប្បនំ អាថព្ពណិកាទីនំ វិយ។ អាថព្ពណិកា ហិ អាថព្ពណំ បយោជេន្តិ នគរេ វា រុទ្ធេ សង្គាមេ វា បច្ចុបដ្ឋិតេ បដិសេនាយ បច្ចត្ថិកេសុ បច្ចាមិត្តេសុ ឦតឹ ឧប្បាទេន្តិ ឧបទ្ទវំ ឧប្បាទេន្តិ រោគំ ឧប្បាទេន្តិ បជ្ជរកំ ឧប្បាទេន្តិ សូចិកំ ឧប្បាទេន្តិ វិសូចិកំ ករោន្តិ បក្ខន្ទិយំ ករោន្តិ។ វិជ្ជាធរា ច វិជ្ជំ បរិវត្តេត្វា នគរេ វា រុទ្ធេ…បេ…. បក្ខន្ទិយំ ករោន្តិ។ **ឥទ្ធិមយោ**តិ កម្មវិបាកជិទ្ធិមយោ ទាឋាកោដនាទីនិ វិយ។ បិតុរញ្ញោ កិរ សីហឡនរិន្ទស្ស ទាឋាកោដនេន ចូឡសុមនកុដុម្ពិយស្ស មរណំ ហោតិ។ "**ឥមស្មឹ បនត្ថេ**"តិអាទិនា គន្ថគារវំ បរិហរិត្វា តស្ស អន្ធនភាវម្បិ ករោតិ "**អត្ថិកេហី**"តិអាទិនា។ ឥធ អវុត្តោបិ ហិ ឯស អត្ថោ អតិទិសនេន វុត្តោ វិយ អន្ធនោ បរិបុណ្ណោតិ។

ទុស្សីលស្ស ភាវោ **ទុស្សីល្យំ**, យថាវុត្តា ចេតនា។ "បហាយា"តិ ឯត្ថ ត្វា-សទ្ទោ បុព្ពកាលេតិ អាហ "**បហីន កាលតោ បដ្ឋាយា**"តិ, ហេតុអត្ថតំ វា សន្ធាយ ឯវំ វុត្តំ។ ឯតេន ហិ បហានហេតុកា ឥធាធិប្បេតា សមុច្ឆេទនិកា វិរតីតិ ទស្សេតិ។ កម្មក្ខយញាណេន ហិ បាណាតិបាតទុស្សីល្យស្ស បហីនត្តា ភគវា អច្ចន្តមេវ តតោ បដិវិរតោតិ វុច្ចតិ សមុច្ឆេទវសេន បហានវិរតីនមធិប្បេតត្តា។ កិញ្ចាបិ "បហាយ បដិវិរតោ"តិ បទេហិ វុត្តានំ បហានវិរមណានំ បុរិមបច្ឆិមកាលតា នត្ថិ, មគ្គធម្មានំ បន សម្មាទិដ្ឋិអាទីនំ, បច្ចយភូតានំ សម្មាវាចាទីនញ្ច បច្ចយុប្បន្នភូតានំ បច្ចយបច្ចយុប្បន្នភាវេ អបេក្ខិតេ សហជាតានម្បិ បច្ចយបច្ចយុប្បន្នភាវេន គហណំ បុរិមបច្ឆិមភាវេន វិយ ហោតិ។ បច្ចយោ ហិ បុរិមតរំ បច្ចយសត្តិយា ឋិតោ, តតោ បរំ បច្ចយុប្បន្នំ បច្ចយសត្តឹ បដិច្ច បវត្តតិ, តស្មា គហណប្បវត្តិអាការវសេន សហជាតាទិបច្ចយភូតេសុ សម្មាទិដ្ឋិអាទីសុ បហាយកធម្មេសុ បហានកិរិយាយ បុរិមកាលវោហារោ, តប្បច្ចយុប្បន្នាសុ ច វិរតីសុ វិរមណកិរិយាយ អបរកាលវោហារោ សម្ភវតិ។ តស្មា "សម្មាទិដ្ឋិអាទីហិ បាណាតិបាតំ បហាយ សម្មាវាចាទីហិ បាណាតិបាតា បដិវិរតោ"តិ បាឡិយំ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។

អយំ បនេត្ថ អដ្ឋកថាមុត្តកោ នយោ – បហានំ សមុច្ឆេទវសេន វិរតិបដិប្បស្សទ្ធិវសេន យោជេតព្ពា, តស្មា មគ្គេន បាណាតិបាតំ បហាយ ផលេន បាណាតិបាតា បដិវិរតោតិ អត្ថោ។ អបិច បាណោ អតិបាតីយតិ ឯតេនាតិ បាណាតិបាតោ, បាណឃាតហេតុភូតោ ធម្មសមូហោ។ កោ បនេសោ? អហិរិកានោត្តប្បទោសមោហវិហឹសាទយោ កិលេសា។ តេ ហិ ភគវា អរិយមគ្គេន បហាយ សមុគ្ឃាដេត្វា បាណាតិបាតទុស្សីល្យតោ អច្ចន្តមេវ បដិវិរតោ កិលេសេសុ បហីនេសុ តន្និមិត្តកម្មស្ស អនុប្បជ្ជនតោ, តស្មា មគ្គេន បាណាតិបាតំ យថាវុត្តកិលេសំ បហាយ តេនេវ បាណាតិបាតា ទុស្សីល្យចេតនា បដិវិរតោតិ អត្ថោ។ ឯស នយោ "អទិន្នាទានំ បហាយា"តិអាទីសុបិ។

ឱរតោ វិរតោតិ បរិយាយវចនមេតំ, បតិ-វិសទ្ទានំ វា បច្ចេកំ យោជេតព្ពតោ តថា វុត្តំ។ **ឱរតោ**តិ ហិ អវរតោ អភិមុខំ រតោ, តេន ឧជុកំ វិរមណវសេន សាតិសយតំ ទស្សេតិ។ បដិរតស្ស ចេតំ អត្ថវចនំ។ **វិរតោ**តិ វិសេសេន រតោ, តេន សហ វាសនាយ វិរមណភាវំ, ឧភយេន បន សមុច្ឆេទវិរតិភាវំ វិភាវេតិ។ **ឯវ**-សទ្ទោ បន តស្សា វិរតិយា កាលាទិវសេន អបរិយន្តតំ ទស្សេតុំ វុត្តោ។ សោ ឧភយត្ថ យោជេតព្ពោ។ យថា ហិ អញ្ញេ សមាទិន្នវិរតិកាបិ អនវដ្ឋិតចិត្តតាយ លាភជីវិតាទិហេតុ សមាទានំ ភិន្ទន្តិ, ន ឯវំ ភគវា, សព្ពសោ បហីនបាណាតិបាតត្តា បនេស អច្ចន្តវិរតោ ឯវាតិ។ **“នត្ថិ តស្សា”**តិអាទិនា **ឯវ**-សទ្ទេន ទស្សិតំ យថាវុត្តមត្ថំ និវត្តេតព្ពត្ថវសេន សមត្ថេតិ។ តត្ថ **វីតិក្កមិស្សាមី**តិ ឧប្បជ្ជនកា ធម្មាតិ សហ បាបសេសេន សម្ពន្ធោ។ តេ បន អនវជ្ជធម្មេហិ វោកិណ្ណា អន្តរន្តរា ឧប្បជ្ជនកា ទុព្ពលា សាវជ្ជា ធម្មា, យស្មា ច “កាយវចីបយោគំ ឧបលភិត្វា ឥមស្ស កិលេសា ឧប្បន្នា”តិ វិញ្ញូនា សក្កា ញាតុំ, តស្មា តេ ឥមិនាវ បរិយាយេន **“ចក្ខុសោតវិញ្ញេយ្យា”**តិ វុត្តា, ន បន ចក្ខុសោតវិញ្ញាណារម្មណត្តា។ អតោ សសម្ភារកថាយ ចក្ខុសោតេហិ, តន្និស្សិតវិញ្ញាណេហិ វា កាយិកវាចសិកបយោគមុបលភិត្វា មនោវិញ្ញាណេន វិញ្ញេយ្យាតិ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ **កាយិកា**តិ កាយេន កតា បាណាតិបាតាទិនិប្ផាទកា ពលវន្តោ អកុសលា។ “កាឡកា” តិបិ ដីកាយំ ឧទ្ធតបាឋោ, កណ្ហបក្ខិកា ពលវន្តោ អកុសលាតិ អត្ថោ។ **“ឥមិនាវា”**តិអាទិនា នយទានំ ករោតិ, តញ្ច ខោ “អទិន្នាទានំ បហាយ អទិន្នាទានា បដិវិរតោ”តិអាទិបទេសុ។

បាបេ សមេតីតិ **សមណោ**, គោតមសមញ្ញា, តេន គោត្តេនសម្ពន្ធោ គោតមោតិ អត្ថំ សន្ធាយ **“សមណោតិ ភគវា”**តិអាទិ វុត្តំ។ គោត្តវសេន លទ្ធវោហារោតិ សម្ពន្ធោ។ ព្រហ្មទត្តេន ភាសិតវណ្ណានុសន្ធិយា ឥមិស្សា ទេសនាយ បវត្តនតោ, តេន ច ភិក្ខុសង្ឃវណ្ណស្សាបិ ភាសិតត្តា ភិក្ខុសង្ឃវណ្ណោបិ វុត្តនយេន ទេសិតព្ពោ, សោ ន ទេសិតោ។ កឹ សោ បាណាតិបាតា បដិវិរតភាវោ ភិក្ខុសង្ឃស្ស ន វិជ្ជតីតិ អនុយោគមបនេន្តោ **“ន កេវលញ្ច”**តិអាទិមាហ។ ឯវំ សតិ កស្មា ន ទេសិតោតិ បុនានុយោគំ បរិហរតិ **“ទេសនា បនា”**តិអាទិនា។ **ឯវ**ន្តិ ឯវមេវ។

ឯត្ថាយមធិប្បាយោ –“អត្ថិ ភិក្ខវេ, អញ្ញេ ច ធម្មា”តិអាទិនា អនញ្ញសាធារណេ ពុទ្ធគុណេ អារព្ភ ឧបរិទេសនំ វឌ្ឍេតុកាមោ ភគវា អាទិតោ បដ្ឋាយ “តថាគតស្ស វណ្ណំ វទមានោ វទេយ្យា”តិអាទិនា ពុទ្ធគុណវសេនេវ ទេសនំ អារភិ, ន ភិក្ខុសង្ឃគុណវសេនាបិ។ ឯសា ហិ ភគវតោ ទេសនាយ បកតិ, យទិទំ ឯករសេនេវ ទេសនំ ទស្សេតុំ លព្ភមានស្សាបិ កស្សចិ អគ្គហណំ។ តថា ហិ រូបកណ្ឌេ ទុកាទីសុ, តន្និទ្ទេសេសុ ច ហទយវត្ថុ ន គហិតំ។ ឥតរវត្ថូហិ អសមានគតិកត្តា ទេសនាភេទោ ហោតីតិ។ យថា ហិ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនិ ឯកន្តតោ ចក្ខាទិនិស្សយានិ, ន ឯវំ មនោវិញ្ញាណំ ឯកន្តេន ហទយវត្ថុនិស្សយំ អារុប្បេ តទភាវតោ, និស្សយនិស្សិតវសេន ច វត្ថុទុកាទិទេសនា បវត្តា “អត្ថិ រូបំ ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស វត្ថុ, អត្ថិ រូបំ ន ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស វត្ថូ”តិអាទិនា។ យម្បិ មនោវិញ្ញាណំ ឯកន្តតោ ហទយវត្ថុនិស្សយំ, តស្ស វសេន “អត្ថិ រូបំ មនោវិញ្ញាណស្ស វត្ថូ”តិអាទិនា ទុកាទីសុ វុច្ចមានេសុបិ ន តទនុរូបា អារម្មណទុកាទយោ សម្ភវន្តិ។ ន ហិ “អត្ថិ រូបំ មនោវិញ្ញាណស្ស អារម្មណំ, អត្ថិ រូបំ ន មនោវិញ្ញាណស្ស អារម្មណ”ន្តិ សក្កា វត្តុំ តទនារម្មណរូបស្សាភាវតោតិ វត្ថារម្មណទុកា ភិន្នគតិកា សិយុំ, តស្មា ន ឯករសា ទេសនា ភវេយ្យាតិ ន វុត្តំ, តថា និក្ខេបកណ្ឌេ ចិត្តុប្បាទវិភាគេន វិសុំ អវុច្ចមានត្តា អវិតក្កអវិចារបទវិស្សជ្ជនេ “វិចារោ ចា”តិ វត្តុំ ន សក្កាតិ អាវិតក្កវិចារមត្តបទវិស្សជនេ លព្ភមានោបិ វិតក្កោ ន ឧទ្ធតោ។ អញ្ញថា ហិ “វិតក្កោ ចា”តិ វត្តព្ពំ សិយា, ឯវមេវិធាបិ ភិក្ខុសង្ឃគុណោ ន ទេសិតោតិ។ កាមំ សទ្ទតោ ឯវំ ន ទេសិតោ, អត្ថតោ បន ព្រហ្មទត្តេន ភាសិតវណ្ណស្ស អនុសន្ធិទស្សនវសេន ឥមិស្សា ទេសនាយ អារទ្ធត្តា ទីបេតុំ វដ្ដតីតិ អាហ **“អត្ថំ បនា”**តិអាទិ។

តត្ថាយំ ទីបនា – “បាណាតិបាតំ បហាយ បាណាតិបាតា បដិវិរតោ សមណស្ស គោតមស្ស សាវកសង្ឃោ និហិតទណ្ឌោ និហិតសត្ថោ”តិ វិត្ថារេតព្ពំ។ ននុ ធម្មស្សាបិ វណ្ណោ ព្រហ្មទត្តេន ភាសិតោតិ? សច្ចំ ភាសិតោ, សោ បន សម្មាសម្ពុទ្ធបភវត្តា, អរិយសង្ឃាធារត្តា ច ធម្មស្ស ធម្មានុភាវសិទ្ធត្តា ច តេសំ, តទុភយវណ្ណទីបនេនេវ ទីបិតោតិ វិសុំ ន ឧទ្ធតោ។ សទ្ធម្មានុភាវេនេវ ហិ ភគវា, ភិក្ខុសង្ឃោ ច បាណាតិបាតាទិប្បហានសមត្ថោ ហោតិ។ អត្ថាបត្តិវសេន បរិហេឋនស្ស បរិវជ្ជិតភាវទីបនត្ថំ ទណ្ឌសត្ថានំ និក្ខេបវចនន្តិ អាហ **“បរូបឃាតត្ថាយា”**តិអាទិ។ **អវត្តនតោ**តិ អបវត្តនតោ, អសញ្ចរណតោ វា។ និក្ខិត្តោ ទណ្ឌោ យេនាតិ **និក្ខិត្តទណ្ឌោ។** តថា **និក្ខិត្តសត្ថោ។** មជ្ឈិមស្ស បុរិសស្ស ចតុហត្ថប្បមាណោ ចេត្ថ **ទណ្ឌោ។** តទវសេសោ មុគ្គរខគ្គាទយោ **សត្ថំ**, តេន វុត្តំ **“ឯត្ថ ចា”**តិអាទិ។ **វិហេឋនភាវតោ**តិ វិហឹសនភាវតោ, ឯតេន សសតិ ហឹសតិ អនេនាតិ **សត្ថ**ន្តិ អត្ថំ ទស្សេតិ។ “បរូបឃាតត្ថាយា”តិអាទិនា អាបន្នមត្ថំ វិវរិតុំ **“យំ បនា”**តិអាទិ វុត្តំ។ **កតរោ** ជិណ្ណោ, តស្ស, តេនវា អាលម្ពិតោ ទណ្ឌោ **កត្តរទណ្ឌោ។** ទន្តសោធនំ កាតុំ យោគ្គំ កដ្ឋំ **ទន្តកដ្ឋំ**, ន បន ទន្តសោធនកដ្ឋំ។ “ទន្តកដ្ឋវាសី វា”តិបិ បាឋោ, ទន្តកដ្ឋច្ឆេទនកវាសិន្តិ អត្ថោ។ ខុទ្ទកំ នខច្ឆេទនាទិកិច្ចនិប្ផាទកំ

សត្តំ **បិប្ផលិកំ។** ឥទំ បន ភិក្ខុសង្ឃាធីនវចនំ។ “**ភិក្ខុសង្ឃវសេនបិ ទីបេតុំ វដ្ដតី**”តិ វុត្តតា តស្សាបិ ឯកទេសេន ទីបនត្ថំ វុត្តំ។

លជ្ជា-សទ្ទោ ហិរិអត្ថោតិ អាហ “**បាបជិគុច្ឆនលក្ខណាយា**”តិ។ ធម្មគរុតាយ ហិ ពុទ្ធានំ, ធម្មស្ស ច អត្តាធីនត្តា អត្តាធិបតិភូតា លជ្ជាវ វុត្តា, ន លោកាធិបតិភូតំ ឱត្តប្បំ។ អបិច “លជ្ជី”តិ ឯត្ថ វុត្តលជ្ជាយ ឱត្តប្បម្បិ វុត្តមេវ, តស្មា **លជ្ជា**តិ ហិរិឱត្តប្បានមធិវចនំ ទដ្ឋព្ពំ។ ន ហិ បាបជិគុច្ឆនំ បាបុត្តាសនរហិតំ, បាបភយំ វា អលជ្ជនំ នាម អត្ថីតិ។ “ទយំ មេត្តចិត្តតំ អាបន្នោ”តិ កស្មា វុត្តំ, ននុ ទយា-សទ្ទោ “ទយាបន្នោ”តិអាទីសុ ករុណាយបិ វត្តតីតិ? សច្ចមេតំ, អយំ បន ទយាសទ្ទោ អនុរក្ខណត្ថំ អន្តោនីតំ កត្វា បវត្តមានោ មេត្តាយ, ករុណាយ ច បវត្តតីតិ ឥធ មេត្តាយ បវត្តមានោ វុត្តោ ករុណាយ, វក្ខមានត្តា។ មិទតិ សិនេហតីតិ **មេត្តា**, សា ឯតស្ស អត្ថីតិ **មេត្តំ**, មេត្តំ ចិត្តំ ឯតស្សាតិ **មេត្តចិត្តោ**, មេត្តាយ សម្បយុត្តំ ចិត្តំ ឯតស្សាតិ វា, តស្ស ភាវោ **មេត្តចិត្តតា** មេត្តា ឯវ មូលភូតេន តន្និមិត្តេន បុគ្គលស្មឹ ពុទ្ធិយា, សទ្ទស្ស ច បវត្តនតោ។

“**បាណភូតេ**តិ បាណជាតេ”តិ វុត្តំ។ ឯវំ សតិ បាណោ ភូតោ យេសន្តិ បាណភូតាតិ និព្ពចនំ កត្តព្ពំ។ អថ វា ជីវិតិន្ទ្រិយសមង្គិតាយ បាណសង្ខាតេ តំតំកម្មានុរូបំ បវត្តនតោ ភូតនាមកេ សត្តេតិ អត្ថោ។ **អនុកម្បកោ**តិ ករុណាយនកោ។ យស្មា បន មេត្តា ករុណាយ វិសេសបច្ចយោ ហោតិ, តស្មា បុរិមបទត្ថភូតា មេត្តា ឯវ បច្ចយភាវេន “**តាយ ឯវ ទយាបន្នតាយា**”តិ វុត្តា។ ឥមិនា ហិ បទេន ករុណាយ គហិតាយ យេហិ ធម្មេហិ បាណាតិបាតា បដិវិរតិ សម្បជ្ជតិ, តេហិ លជ្ជាមេត្តាករុណាហិ សមង្គិភាវោ យថាក្កមំ បទត្តយេន ទស្សិតោ។ បរទុក្ខាបនយនកាមតាបិ ហិ ហិតានុកម្បនមេវាតិ អវស្សំ អយមត្ថោ សម្បដិច្ឆិតព្ពោតិ។ ឥមាយ បាឡិយា, សំវណ្ណនាយ ច តស្សា វិរតិយា សត្តវសេន អបរិយន្តតំ ទស្សេតិ។

វិហរតីតិ ឯត្ថ **វិ**-សទ្ទោ វិច្ឆិន្ទនត្ថោ, **ហរ**-សទ្ទោ នយនត្ថោ, នយនញ្ច នាមេតំ ឥធ បវត្តនំ, យាបនំ, បាលនំ វាតិ អាហ “**ឥរិយតិ យបេតិ យាបេតិ បាលេតី**”តិ។ **យបេតិ យាបេតី**តិ ចេត្ថ បរិយាយវចនំ។ តស្មា យថាវុត្តប្បការោ ហុត្វា ឯកស្មឹ ឥរិយាបថេ ឧប្បន្នំ ទុក្ខំ អញ្ញេន ឥរិយាបថេន វិច្ឆិន្ទិត្វា ហរតិ បវត្តេតិ, អត្តភាវំ វា យាបេតិ បាលេតីតិ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ **ឥតិ វា ហី**តិ ឯត្ថ **ហិ**-សទ្ទោ វចនសិលិដ្ឋតាមត្តោ កស្សចិបិ តេន ជោតិតត្ថស្ស អភាវតោ។ តេនាហ “**ឯវំ វា ភិក្ខវេ**”តិ។ វិសុំ កប្បនមេវ អត្ថោ **វិកប្បត្ថោ**តិ សោ អនេកភិន្នេសុយេវ អត្ថេសុ លព្ភតិ, អនេកភេទា ច អត្ថា ឧបរិវក្ខមានា ឯវាតិ វុត្តំ “**ឧបរិ អទិន្នា…បេ…. អបេក្ខិត្វា**”តិ។ “**ឯវ**”ន្តិអាទិ គន្ថគារវបរិហរណំ, នយទានំ វា។

ឥទានិ សម្បិណ្ឌនត្ថំ ទស្សេន្តោ “**អយំ បនេត្ថា**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ **ន ហនតី**តិ ន ហឹសតិ។ **ន ឃាតេតី**តិ ន វធេតិ។ **តត្ថា**តិ បាណាតិបាតេ។ **សមនុញ្ញោ**តិ សន្តុដ្ឋោ។ **អហោ វត យេ**តិ ភោន្តោ ឯកំសតោ អច្ឆរិយាតិ អត្ថោ។ **អាចារសីលមត្តក**ន្តិ សាធុជនាចារមត្តកំ, **មត្ត**-សទ្ទោ ចេត្ថ វិសេសនិវត្តិអត្ថោ, តេន ឥន្ទ្រិយសំវរាទិគុណេហិបិ លោកិយបុថុជ្ជនោ តថាគតស្ស វណ្ណំ វត្តុំ ន សក្កោតីតិ ទស្សេតិ។ តថា ហិ ឥន្ទ្រិយសំវរបច្ចយបរិភោគសីលានិ ឥធ ន វិភត្តានិ។ **ឯវ**-សទ្ទោ បទបូរណមត្តំ, មត្ត-សទ្ទេន វា យថាវុត្តត្ថស្សាវធារណំ ករោតិ, ឯវ-សទ្ទេន អាចារសីលមេវ វត្តុំ សក្កោតីតិ សន្និដ្ឋានំ។ ឯវមីទិសេសុ។ “ឥតិ វា ហិ ភិក្ខវេ បុថុជ្ជនោ តថាគតស្ស វណ្ណំ វទមានោ វទេយ្យា”តិ វចនសាមត្ថិយេនេវ តទុត្តរិ គុណំ វត្តុំ ន សក្ខិស្សតិ។ “តំ វោ ឧបរិ វក្ខាមី”តិ ច អត្ថស្សាបជ្ជនតោ តថាបន្នមត្ថំ ទស្សេតុំ “**ឧបរិ អសាធារណភាវ**”ន្តិអាទិ វុត្តំ។ “**ន កេវលញ្ច**”តិអាទិនា បុគ្គលវិវេចនេន បន “បុថុជ្ជនោ”តិ ឥទំ និទស្សនមត្តន្តិ ទស្សិតំ។ “**ឥតោ បរ**”ន្តិអាទិនា គន្ថគារវំ បរិហរតិ។ បុព្ពេ វុត្តំ បទំ **បុព្ពបទំ**,ន បុព្ពបទំ តថា, ន បុព្ពំ វា **អបុព្ពំ**, តមេវ បទំ តថា។

សទ្ទន្តរយោគេន ធាតូនមត្ថវិសេសវាចកត្តា “**អាទាន**”ន្តិ ឯតស្ស គហណន្តិ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ, តេនាហ “**ហរណ**”ន្តិអាទិ។ **បរស្សា**តិ អត្តសន្តកតោ បរភូតស្ស សន្តកស្ស, យោ វា អត្តតោ អញ្ញោ, សោ បុគ្គលោ បរោ នាម, តស្ស ឥទំ **បរ**ន្តិបិ យុជ្ជតិ, “**បរសំហរណ**”ន្តិបិ បាឋោ, **សំ**-សទ្ទោ ចេត្ថ ធនត្ថោ,បរសន្តកហរណន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ **ថេនោ** វុច្ចតិ ចោរោ, តស្ស ភាវោ **ថេយ្យំ**, ចោរកម្មំ។ **ចោរិកា**តិ ចោរស្ស កិរិយា។ តទត្ថំ វិវរតិ “**តត្ថា**”តិអាទិនា។ **តត្ថា**តិ “អាទិន្នាទាន”ន្តិ បទេ។ បរបរិគ្គហិតមេវ ឯត្ថ **អទិន្នំ**, ន បន ទន្តបោណសិក្ខាបទេ វិយ អប្បដិគ្គហិតកំ អត្តសន្តកន្តិ អធិប្បាយោ។ “**យត្ថ បរោ**”តិអាទិ ឧភយត្ថ សម្ពន្ធោ អារុត្តិយាទិនយេន។ តស្មា “តំ បរបរិគ្គហិតំ នាម, តស្មឹ បរបរិគ្គហិតេ”តិ ច យោជេតព្ពំ។ យថាកាមំ ករោតីតិ **យថាកាមការី**, តស្ស ភាវោ **យថាកាមករិតា**, តំ។ តថារុចិករណំ អាបជ្ជន្តោតិ អត្ថោ។ សសន្តកត្តា **អទណ្ឌារហោ** ធនទណ្ឌរាជទណ្ឌវសេន។ **អនុបវជ្ជោ ច** ចោទនាសារណាទិវសេន។ តំ បរបរិគ្គហិតំ អាទិយតិ ឯតេនាតិ **តទាទាយកោ**, ស្វេវ ឧបក្កមោ, តំ សមុដ្ឋាបេតីតិ **តទាទាយកឧបក្កមសមុដ្ឋាបិកា។** ថេយ្យា ឯវ ចេតនា **ថេយ្យចេតនា។** ខុទ្ទកតាអប្បគ្ឃតាទិវសេន **ហីនេ។** មហន្តតាមហគ្ឃតាទិវសេន **បណីតេ។** កស្មា? វត្ថុហីនតាយាតិ គម្យមានត្តា ន វុត្តំ,

ហីនេ, ហីនគុណានំ សន្តកេ ច ចេតនា ទុព្ពលា, បណីតេ, បណីតគុណានំ សន្តកេ ច ពលវតីតិ ហេដ្ឋា វុត្តនយេន តេហិ ការណេហិ អប្បសាវជ្ជមហាសាវជ្ជតា វេទិតព្ពា។ អាចរិយា បន ហីនបណីតតោ ខុទ្ទកមហន្តេ វិសុំ គហេត្វា “ឥធាបិ ខុទ្ទកេ បរសន្តកេ អប្បសាវជ្ជំ, មហន្តេ មហាសាវជ្ជំ។ កស្មា? បយោគមហន្តតាយ។ វត្ថុគុណានំ បន សមភាវេ សតិ កិលេសានមុបក្កមានញ្ច មុទុតាយ អប្បសាវជ្ជំ, តិព្ពតាយ មហាសាវជ្ជន្តិ អយម្បិ នយោ យោជេតព្ពោ”តិ វទន្តិ។

សាហត្ថិកាទយោតិ ឯត្ថ បរសន្តកស្ស សហត្ថា គហណំ **សាហត្ថិកោ។** អញ្ញេ អាណាបេត្វា គហណំ **អាណត្តិកោ។** អន្តោសុង្កឃាតេ ឋិតេន ពហិសុង្កឃាតំ បាតេត្វា គហណំ **និស្សគ្គិយោ។** “អសុកំ ភណ្ឌំ យទា សក្កោសិ, តទា អវហរា”តិ អត្ថសាធកាវហារនិប្ផាទកេន, អាណាបនេន វា, យទា កទាចិ បរសន្តកវិនាសកេន សប្បិតេលកុម្ភិអាទីសុ ទុកូលសាដកចម្មខណ្ឌាទិបក្ខិបនាទិនា វា គហណំ **ថាវរោ។** មន្តបរិជប្បនេន គហណំ **វិជ្ជាមយោ។** វិនា មន្តេន, កាយវចីបយោគេហិ តាទិសឥទ្ធិយោគេន បរសន្តកស្ស អាកឌ្ឍនំ **ឥទ្ធិមយោ។** កាយវចីបយោគេសុ ហិ សន្តេសុយេវ ឥទ្ធិមយោ អវហរណបយោគោ ហោតិ, នោ អសន្តេសុ។ តថា ហិ វុត្តំ “អនាបត្តិ ភិក្ខវេ, ឥទ្ធិមស្ស ឥទ្ធិវិសយេ”តិ (បារា. ១៥៩), តេ ច ខោ បយោគា យថានុរូបំ បវត្តាតិ សម្ពន្ធោ។ តេសំ បន បយោគានំ សព្ពេសំ សព្ពត្ថ អវហារេសុ អសម្ភវតោ **“យថានុរូប”**ន្តិ វុត្តំ។

សន្ធិច្ឆេទាទីនិ កត្វា អទិស្សមានេន វា, កូដមានកូដកហាបណាទីហិ វញ្ចនេន វា, អវហរណំ **ថេយ្យាវហារោ។** បសយ្ហ ពលសា អភិភុយ្យ សន្តជ្ជេត្វា, ភយំ ទស្សេត្វា វា អវហរណំ **បសយ្ហាវហារោ។** បរភណ្ឌំ បដិច្ឆាទេត្វា អវហរណំ **បដិច្ឆន្នាវហារោ។** ភណ្ឌោកាសបរិកប្បវសេន បរិកប្បេត្វា អវហរណំ **បរិកប្បាវហារោ។** កុសំ សង្កាមេត្វា អវហរណំ **កុសាវហារោ។ ឥតិ**-សទ្ទេន ចេត្ថ អាទិអត្ថេន, និទស្សននយេន វា អវសេសា ចត្តារោ បញ្ចកាបិ គហិតាតិ វេទិតព្ពំ។ បញ្ចន្នញ្ហិ បញ្ចកានំ សមោធានភូតា បញ្ចវីសតិ អវហារា សព្ពេបិ អទិន្នាទានមេវ, អវិញ្ញត្តិយា វា អរិយាយ វិញ្ញត្តិយា វា ទិន្នមេវាតិ អត្ថោ។ **“ទិន្នាទាយី”**តិ ឥទំ បយោគតោ បរិសុទ្ធភាវទស្សនំ។ **“ទិន្នបាដិកង្ខី”**តិ ឥទំ បន អាសយតោតិ អាហ **“ចិត្តេនា”**តិអាទិ។

អថេនេនាតិ ឯត្ថ -សទ្ទោ ន-សទ្ទស្ស ការិយោ, អ-សទ្ទោ វា ឯកោ និបាតោ ន-សទ្ទត្ថោតិ ទស្សេតុំ **“ន ថេនេនា”**តិ វុត្តំ។ បាឡិយំ ទិស្សមានវាក្យាវត្តិកវិភត្តិយន្តបដិរូបកតាករណេន សទ្ធឹ សមាសទស្សនមេតំ។ បករណាធិគតេ បន អត្ថេ វិវេចិយមានេ ឥធ អថេនតោយេវ សុចិភូតតា អធិគមីយតិ អទិន្នាទានាធិការត្តាតិ អាហ **“អថេនត្តាយេវ សុចិភូតេនា”**តិ តេន ហេតាលង្ការវចនមេតន្តិ ទស្សេតិ។ អាហិតោ អហំមានោ ឯត្ថាតិ **អត្តា,** អត្តភាវោ។ ភគវតោ បន សោ វុឡ្ហិយា យថា តំ និច្ចន្ទវាគេសុ សត្តវោហារោ។ អទតិ វា សំសារទុក្ខន្តិ **អត្តា,** តេនាហ **“អត្តភាវេនា”**តិ។ បទត្តយេបិ ឥត្ថម្ភូតលក្ខណេ ករណវចនន្តិ ញាបេតុំ **“អថេនំ...បេ.... កត្វា”**តិ វុត្តំ។ អថេនេន អត្តនា អថេនត្តា ហុត្វា សុចិភូតេន អត្តនា សុចិភូតត្តា ហុត្វា វិហរតីតិបិ អត្ថោ។

សេសន្តិ “បហាយ បដិវិរតោ”តិ ឯវមាទិកំ។ តញ្ហិ បុព្ពេ វុត្តនយំ។ កិញ្ចាបិ នយិធ សិក្ខាបទវោហារេន វិរតិ វុត្តា, ឥតោ អញ្ញេសុ បន សុត្តបទេសេសុ, វិនយាភិធម្មេសុ ច បវត្តវោហារេន វិរតិយោ, ចេតនា ច អធិសីលសិក្ខានមធិដ្ឋានភាវតោ, តេសមញ្ញតរកោដ្ឋាសភាវតោ ច “សិក្ខាបទ”ន្ត្វេវ វត្តព្ពាតិ អាហ **“បឋមសិក្ខាបទេ”**តិ។ កាមញ្ចេត្ថ “លជ្ជី ទយាបន្នោ”តិ ន វុត្តំ, អធិការវសេន, បន អត្ថតោ ច វុត្តមេវាតិ វេទិតព្ពំ។ យថា ហិ លជ្ជាទយោ បាណាតិបាតប្បហានស្ស វិសេសបច្ចយោ, ឯវំ អទិន្នាទានប្បហានស្សាបីតិ។ ឯស នយោ ឥតោ បរេសុបិ។ អថ វា **សុចិភូតេនា**តិ ហិរោត្តប្បាទិសមន្នាគមនំ, អហិរិកាទីនញ្ច បហានំ វុត្តមេវាតិ “លជ្ជី ទយាបន្នោ”តិ ន វុត្តំ។

ព្រហ្ម-សទ្ទោ ឥធ សេដ្ឋវាចកោ, អព្រហ្មានំ និហីនានំ, អព្រហ្មំ វា និហីនំ ចរិយំ វុត្តិ **អព្រហ្មចរិយំ,** មេថុនធម្មោ។ **ព្រហ្មំ សេដ្ឋំ អាចារ**ន្តិ មេថុនវិរតឹ។ ន អាចរតីតិ **អនាចារី,** [អារាចារី (ទី. និ. ១.៨)] តទាចារវិរហិតោតិ អត្ថោ, តេនាហ **“អព្រហ្មចរិយតោ ទូរចារី”**តិ។ ទូរេ មេថុនសង្ខាតោ អាចារោ, សោ វិរហេន យស្សត្ថីតិ **ទូរចារី,** មេថុនធម្មតោ វា ទូរេ ហុត្វា តព្ពិរតឹ អាចរតីតិ **ទូរចារី**តិបិ វដ្ដតិ។ មិថុនានំ រាគបរិយុដ្ឋានេន សទិសានំ ឧភិន្នំ អយំ **មេថុនោ**តិ អត្ថំ ទស្សេតិ **“រាគបរិយុដ្ឋានវសេនា”**តិអាទិនា។ អសតំ ធម្មោ អាចារោតិ **អសទ្ធម្មោ,** តស្មា។ អភេទវោហារេន គាមសទ្ទេនេវ គាមវាសិនោ គហិតាតិ វុត្តំ **“គាមវាសីន”**ន្តិ, គាមេ វសតំ ធម្មោតិបិ យុជ្ជតិ។ **“ទូរចារី”**តិ ចេត្ថ វចនតោ, បាឡិយំ វា “មេថុនា” ត្វេវ អវត្វា “គាមធម្មា”តិបិ វុត្តត្តា

“ឥធ ព្រាហ្មណ, ឯកច្ចោ សមណោ វា ព្រាហ្មណោ វា សម្មា ព្រហ្មចារី បដិជានមានោ ន ហេវ ខោ មាតុគាមេន សទ្ធឹ ទ្វយំទ្វយសមាបត្តឹ សមាបជ្ជតិ, អបិច ខោ មាតុគាមស្ស ឧច្ឆាទនបរិមទ្ទនន្ហាបនសម្ពាហនំ សាទិយតិ, សោ តំ អស្សាទេតិ, តំ និកាមេតិ, តេន ច វិត្តឹ អាបជ្ជតិ, ឥទម្បិ ខោ ព្រាហ្មណ ព្រហ្មចរិយស្ស

ខណ្ឌម្បិ ឆិទ្ទម្បិ សពលម្បិ កម្មាសម្បិ, អយំ វុច្ចតិ ព្រាហ្មណ អបរិសុទ្ធំ ព្រហ្មចរិយំ ចរតិ សំយុត្តោ មេថុនេន សំយោគេន, ន បរិមុច្ចតិ ជាតិយា ជរាយ មរណេន សោកេហិ បរិទេវេហិ ទុក្ខេហិ ទោមនស្សេហិ ឧបាយាសេហិ, ន បរិមុច្ចតិ ទុក្ខស្មាតិ វទាមិ។

បុន ចបរំ...បេ.... នបិ មាតុគាមស្ស ឧច្ឆាទនបរិមទ្ទនន្ហាបនសម្ពាហនំ សាទិយតិ, អបិច ខោ មាតុគាមេន សទ្ធឹ សញ្ជគ្ឃតិ សំកីឡតិ សំកេលាយតិ...បេ.... នបិ មាតុគាមេន សទ្ធឹ សញ្ជគ្ឃតិ សំកីឡតិ សំកេលាយតិ, អបិច ខោ មាតុគាមស្ស ចក្ខុនា ចក្ខុំ ឧបនិជ្ឈាយតិ បេក្ខតិ...បេ.... នបិ មាតុគាមស្ស ចក្ខុនា ចក្ខុំ ឧបនិជ្ឈាយតិ បេក្ខតិ, អបិច ខោ មាតុគាមស្ស សទ្ទំ សុណាតិ តិរោកុដ្ដំ វា តិរោបាការំ វា ហសន្តិយា វា ភណន្តិយា វា គាយន្តិយា វា រោទន្តិយា វា...បេ.... នបិ មាតុគាមស្ស សទ្ទំ សុណាតិ តិរោកុដ្ដំ វា តិរោបាការំ វា ហសន្តិយា វា ភណន្តិយា វា គាយន្តិយា វា រោទន្តិយា វា, អបិច ខោ យានិស្ស តានិ បុព្ពេ មាតុគាមេន សទ្ធឹ ហសិតលបិតកីឡិតានិ, តានិ អនុស្សរតិ...បេ.... នបិ យានិស្ស តានិ បុព្ពេ មាតុគាមេន សទ្ធឹ ហសិតលបិតកីឡិតានិ, តានិ អនុស្សរតិ, អបិច ខោ បស្សតិ គហបតឹ វា គហបតិបុត្តំ វា បញ្ចហិ កាមគុណេហិ សមប្បិតំ សមង្គិភូតំ បរិចារយមានំ...បេ.... នបិ បស្សតិ គហបតឹ វា គហបតិបុត្តំ វា បញ្ចហិ កាមគុណេហិ សមប្បិតំ សមង្គិភូតំ បរិចារយមានំ, អបិច ខោ អញ្ញតរំ ទេវនិកាយំ បណិធាយ ព្រហ្មចរិយំ ចរតិ “ឥមិនាហំ សីលេន វា វតេន វា តបេន វា ព្រហ្មចរិយេន វា ទេវោ វា ភវិស្សាមិ ទេវញ្ញតរោ វា”តិ។ សោ តំ អស្សាទេតិ, តំ និកាមេតិ, តេន ច វិត្តឹ អាបជ្ជតិ។ ឥទម្បិ ខោ ព្រាហ្មណ ព្រហ្មចរិយស្ស ខណ្ឌម្បិ ឆិទ្ទម្បិ សពលម្បិ កម្មាសម្បិ។ អយំ វុច្ចតិ ព្រាហ្មណ, អបរិសុទ្ធំ ព្រហ្មចរិយំ ចរតិ សំយុត្តោ មេថុនេន សំយោគេន, ន បរិមុច្ចតិ ជាតិយា ជរាយ មរណេន សោកេហិ បរិទេវេហិ ទុក្ខេហិ ទោមនស្សេហិ ឧបាយាសេហិ, ន បរិមុច្ចតិ ទុក្ខស្មាតិ វទាមី”តិ (អ. និ. ៧.៥០) –

អង្គុត្តរាគមេ សត្តកនិបាតេ ជាណុសោណិសុត្តេ អាគតា សត្តវិធមេថុនសំយោគាបិ បដិវិរតិ ទស្សិតាតិ ទដ្ឋព្ពា។ ឥធាបិ អសទ្ធម្មសេវនាធិប្បាយេន កាយទ្វារប្បវត្តា មគ្គេនមគ្គបដិបត្តិសមុដ្ឋាបិកា ចេតនា អព្រហ្មចរិយំ ។ បញ្ចសិក្ខាបទកម្មេ មិច្ឆាចារេ បន អគមនីយដ្ឋានវីតិក្កមចេតនា យថាវុត្តា កាមេសុមិច្ឆាចារោតិ យោជេតព្ពំ។

តត្ថ អគមនីយដ្ឋានំ នាម បុរិសានំ តាវ មាតុរក្ខិតាទយោ ទស, ធនក្កីតាទយោ ទសាតិ វីសតិ ឥត្ថិយោ។ ឥត្ថីសុ បន ទសន្នំ ធនក្កីតាទីនំ, សារក្ខសបរិទណ្ឌានញ្ច វសេន ទ្វាទសន្នំ អញ្ញេ បុរិសា។ យេ បនេកេ វទន្តិ “ចត្តារោ កាមេសុ មិច្ឆាចារា អកាលោ, អទេសោ, អនង្គោ, អធម្មោ ចា”តិ, តេ វិប្បដិបត្តិមត្តំ បតិ បរិកប្បេត្វា វទន្តិ។ ន ហិ សាគមនីយដ្ឋានេ បវត្តា វិប្បដិបត្តិ មិច្ឆាចារោ នាម សម្ភវតិ។ សា បនេសា ទុវិធាបិ វិប្បដិបត្តិ គុណរិហិតេ អប្បសាវជ្ជា, គុណសម្បន្នេ មហាសាវជ្ជា។ គុណរហិតេបិ ច អភិភវិត្វា វិប្បដិបត្តិ មហាសាវជ្ជា, ឧភិន្នំ សមានច្ឆន្ទភាវេ អប្បសាវជ្ជា, សមានច្ឆន្ទភាវេបិ កិលេសានំ, ឧបក្កមានញ្ច មុទុតាយ អប្បសាវជ្ជា, តិព្ពតាយ មហាសាវជ្ជាតិ វេទិតព្ពំ។

តស្ស បន អព្រហ្មចរិយស្ស ទ្វេ សម្ភារា សេវេតុកាមតាចិត្តំ, មគ្គេនមគ្គបដិបត្តីតិ។ មិច្ឆាចារស្ស បន ចត្តារោ សម្ភារា អគមនីយវត្ថុ, តស្មឹ សេវនចិត្តំ, សេវនាបយោគោ, មគ្គេនមគ្គបដិបត្តិអធិវាសនន្តិ ឯវំ អដ្ឋកថាសុ “ចត្តារោ សម្ភារា”តិ (ធ. ស. អកុសលកម្មបថកថា; ម. និ. អដ្ឋ. ១.១.៨៩; សំ. និ. អដ្ឋ. ២.១០៩-១១១) វុត្តត្តា អភិភវិត្វា វីតិក្កមនេ មគ្គេនមគ្គបដិបត្តិអធិវាសនេ សតិបិ បុរិមុប្បន្នសេវនាភិសន្ធិបយោគាភាវតោ អភិភុយ្យមានស្ស មិច្ឆាចារោ ន ហោតីតិ វទន្តិ កេចិ។ សេវនចិត្តេ សតិ បយោគាភាវោ ន បមាណំ ឥត្ថិយា សេវនបយោគស្ស យេភុយ្យេន អភាវតោ, បុរិសស្សេវ យេភុយ្យេន សេវនបយោគោ ហោតីតិ ឥត្ថិយា បុរេតរំ សេវនចិត្តំ ឧបដ្ឋបេត្វា និសិន្នាយ [និបន្នាយ (ធ. ស. អនុដី. កម្មកថាវណ្ណនា)] មិច្ឆាចារោ ន សិយាតិ អាបជ្ជតិ។ តស្មា បុរិសស្ស វសេន ឧក្កំសតោ “ចត្តារោ សម្ភារា”តិ វុត្តំ។ អញ្ញថា ហិ ឥត្ថិយា បុរិសកិច្ចករណកាលេ បុរិសស្សាបិ សេវនាបយោគាភាវតោ មិច្ឆាចារោ ន សិយាតិ វទន្តិ ឯកេ។

ឥទំ បនេត្ថ សន្និដ្ឋានំ – អត្តនោ រុចិយា បវត្តិតស្ស សេវនាបយោគេនេវ សេវនចិត្តតាសិទ្ធិតោ អគមនីយវត្ថុ, សេវនាបយោគោ, មគ្គេនមគ្គបដិបត្តិអធិវាសនន្តិ តយោ, ពលក្ការេន បវត្តិតស្ស បុរិមុប្បន្នសេវនាភិសន្ធិបយោគាភាវតោ អគមនីយវត្ថុ, តស្មឹ សេវនចិត្តំ , មគ្គេនមគ្គបដិបត្តិអធិវាសនន្តិ តយោ, អនវសេសគ្គហណេន បន វុត្តនយេន ចត្តារោតិ, តម្បិ កេចិយេវ វទន្តិ, វីមំសិត្វា គហេតព្ពន្តិ **អភិធម្មានុដីកាយំ** (ធ. ស. អនុដី. អកុសលកម្មបថកថាវណ្ណនា) វុត្តំ។ ឯកោ បយោគោ សាហត្ថិកោវ។

៩. **មុសាតិ** គតិយន្តោ, ទុតិយន្តោ វា និបាតោ មិច្ឆាបរិយាយោ, កិរិយាបធានោតិ អាហ “**វិសំវាទនបុរេក្ខារស្សា**”តិអាទិ។ បុរេ ករណំ **បុរេក្ខារោ,** វិសំវាទនស្ស បុរេក្ខារោ យស្សាតិ តថា, តស្ស កម្មបថប្បត្តមេវ ទស្សេតុំ “**អត្តភញ្ជនកោ**”តិ វុត្តំ, បរស្ស ហិតវិនាសកោតិ អត្ថោ។ មុសាវាទោ បន សសន្តកស្ស អទាតុកាមតាយ, ហសាធិប្បាយេន ច ភវតិ។ វចសា កតា វាយាមប្បធានា កិរិយា **វចីបយោគោ។** តថា កាយេន កតា **កាយបយោគោ។ វិសំវាទនាធិប្បាយោ** បុព្ពភាគក្ខណេ, តង្ខណេ ច។ វុត្តញ្ហិ “បុព្ពេវស្ស ហោតិ ‘មុសា ភណិស្ស’ន្តិ, ភណន្តស្ស ហោតិ ‘មុសា ភណាមី’តិ” (បារា. ២០០; បាចិ. ៤) ឯតទេវ ហិ ទ្វយំ អង្គភូតំ។ ឥតរំ “ភណិតស្ស ហោតិ ‘មុសា មយា ភណិត’ន្តិ” (បារា. ២០០; បាចិ. ៤) វុត្តំ បន ហោតុ វា, មា វា, អការណមេតំ។ **អស្សាតិ** វិសំវាទកស្ស។ “ចេតនា”តិ ឯតេន សម្ពន្ធោ។ វិសំ វាទេតិ ឯតេនាតិ **វិសំវាទនំ,** តទេវ កាយវចីបយោគោ, តំ សមុដ្ឋាបេតីតិ តថា, តមិនា មុសាសង្ខាតេន កាយវចីបយោគេន, មុសាសង្ខាតំ វា កាយវចីបយោគំ វទតិ វិញ្ញាបេតិ, សមុដ្ឋាបេតិ វា ឯតេនាតិ **មុសាវាទោ**តិ អត្ថមាហ។ “វាទោ”តិ វុត្តេ វិសំវាទនចិត្តំ, តជ្ជោ វាយាមោ, បរស្ស តទត្ថវិជាននន្តិ លក្ខណត្តយំ វិភាវិតមេវ ហោតិ។

“អតថំ វត្ថុ”ន្តិ លក្ខណំ បន អវិភាវិតមេវ មុសា-សទ្ទស្ស បយោគសង្ខាតកិរិយាវាចកត្តា។ តស្មា ឥធ នយេ លក្ខណស្ស អព្យាបិតតាយ, មុសា-សទ្ទស្ស ច វិសំវាទិតព្ពត្ថវាចកតាសម្ភវតោ បរិបុណ្ណំ កត្វា មុសាវាទលក្ខណំ ទស្សេតុំ “**អបរោ នយោ**”តិអាទិ វុត្តំ។ **លក្ខណតោ**តិ សភាវតោ។ **តថា**តិ តេន តថាការេន។ កាយវចីវិញ្ញត្តិយោ សមុដ្ឋាបេតីតិ **វិញ្ញត្តិសមុដ្ឋាបិកា។** ឥមស្មិំ បន នយេ មុសា វត្ថុ វទីយតិ វុច្ចតិ ឯតេនាតិ **មុសាវាទោ**តិ និព្ពចនំ ទដ្ឋព្ពំ។ “**សោ យមត្ថ**”ន្តិអាទិនា កម្មបថប្បត្តស្ស វត្ថុវសេន អប្បសាវជ្ជមហាសាវជ្ជភាវមាហ។ យស្ស អត្ថំ ភញ្ជតិ, តស្ស អប្បគុណតាយ អប្បសាវជ្ជោ , មហាគុណតាយ មហាសាវជ្ជោតិ អទិន្នាទានេ វិយ គុណវសេនាបិ យោជេតព្ពំ។ កិលេសានំ មុទុតិព្ពតាវសេនាបិ អប្បសាវជ្ជមហាសាវជ្ជតា លព្ភតិយេវ។

“**អបិចា**”តិអាទិនា មុសាវាទសាមញ្ញស្សាបិ អប្បសាវជ្ជមហាសាវជ្ជភាវំ ទស្សេតិ។ **អត្តនោ សន្តកំ អទាតុកាមតាយា**តិ, ហិ **ហសាធិប្បាយេនា**តិ ច មុសាវាទសាមញ្ញតោ វុត្តំ។ ឧភយត្ថាបិ ច វិសំវាទនបុរេក្ខារេនេវ មុសាវាទោ, ន បន វចនមត្តេន។ តត្ថ បន ចេតនា ពលវតី ន ហោតីតិ អប្បសាវជ្ជតា វុត្តា។ **នទី មញ្ញេ**តិ នទី វិយ។ អប្បតាយ ឩនស្ស អត្ថស្ស បូរណវសេន បវត្តា កថា **បូរណកថា,** ពហុតរភាវេន វុត្តកថាតិ វុត្តំ ហោតិ។

តេនាការេន ជាតោ **តជ្ជោ,** តស្ស វិសំវាទនស្ស អនុរូបោតិ អត្ថោ។ **វាយាមោ**តិ វាយាមសីសេន បយោគមាហ។ វីរិយប្បធានា ហិ កាយិកវាចសិកកិរិយា ឥធ អធិប្បេតា, ន វាយាមមត្តំ។ វិសំវាទនាធិប្បាយេន បយោគេ កតេបិ អបរេន តស្មិំ អត្ថេ អវិញ្ញាតេ វិសំវាទនស្ស អសិជ្ឈនតោ បរស្ស តទត្ថវិជាននម្បិ ឯកសម្ភារភាវេន វុត្តំ។ កេចិ បន “អភូតវចនំ, វិសំវាទនចិត្តំ, បរស្ស តទត្ថវិជានន”ន្តិ តយោ សម្ភារេ វទន្តិ។ កាយិកោវ សាហត្ថិកោតិ កោចិ មញ្ញេយ្យាតិ តំ និវារណត្ថំ “**សោ កាយេន វា**”តិអាទិ វុត្តំ។ តាយ ចេ កិរិយាយ បរោ តមត្ថំ ជានាតីតិ តង្ខណេ វា ទន្ធតាយ វិចារេត្វា បច្ឆា វា ជាននំ សន្ធាយ វុត្តំ។ **អយន្តិ** វិសំវាទកោ។ **កិរិយសមុដ្ឋាបិកចេតនាក្ខណេយេវា**តិ កាយិកវាចសិកកិរិយសមុដ្ឋាបិកាយ ចេតនាយ បវត្តក្ខណេ ឯវ។ **មុសាវាទកម្មុនា ពជ្ឈតី**តិ វិសំវាទនចេតនាសង្ខាតេន មុសាវាទកម្មុនា សម្ពន្ធីយតិ, អល្លីយតីតិ វា អត្ថោ។ សចេបិ ទន្ធតាយ វិចារេត្វា បច្ឆា ចិរេនាបិ បរោ តទត្ថំ ជានាតិ, សន្និដ្ឋាបកចេតនាយ និព្ពត្តត្តា តង្ខណេយេវ ពជ្ឈតីតិ វុត្តំ ហោតិ។

“**ឯកោ បយោគោ សាហត្ថិកោវា**”តិ ឥទំ បោរាណដ្ឋកថាសុ អាគតនយេន វុត្តន្តិ ឥធ សង្គហដ្ឋកថាយ សង្គហការស្ស អត្តនោ មតិភេទំ ទស្សេតុំ “**យស្មា បនា**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ “**យថា…បេ…. តថា**”តិ ឯតេន សាហត្ថិកោ វិយ អាណត្តិកាទយោបិ គហេតព្ពា, អគ្គហណេ ការណំ នត្ថិ បរស្ស វិសំវាទនភាវេន តស្សទិសត្តាតិ ទស្សេតិ , “**ឥទមស្ស…បេ…. អាណាបេន្តោបី**”តិ អាណត្តិកស្ស គហណេ ការណំ, “**បណ្ណំ…បេ…. និស្សជ្ជន្តោបី**”តិ និស្សគ្គិយស្ស, “**អយមត្ថោ…បេ…. ឋបេន្តោបី**”តិ ថាវរស្ស។ យស្មា វិសំវាទេតីតិ សព្ពត្ថ សម្ពន្ធោ។ **បណ្ណំ លិខិត្វា**តិ តាលាទីនំ បណ្ណំ អក្ខរេន លិខិត្វា, **បណ្ណ**ន្តិ វា ភុម្មត្ថេ ឧបយោគវចនំ។ តេន វុត្តំ “តិរោកុដ្ដាទីសូ”តិ [កុដ្ឌាទីសុ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៨)] បណ្ណេ អក្ខរំ លេខនិយា លិខិត្វាតិ អត្ថោ។ **វីមំសិត្វា គហេតព្ពា**តិ អត្តនោមតិយា សព្ពទុព្ពលត្តា អនត្តុក្កំសនេន វុត្តំ។ កិញ្ចេត្ថ វិចារេតព្ពការណំ អត្ថិ សយមេវ វិចារិតត្តា។

សច្ចន្តិ វចីសច្ចំ, **សច្ចេន សច្ច**ន្តិ បុរិមេន វចីសច្ចេន បច្ឆិមំ វចីសច្ចំ។ បច្ចយវសេន ធាតុបទន្តលោបំ សន្ធាយ “**សន្ទហតី**”តិ វុត្តំ។ សទ្ទវិទូ បន –

“វិបុព្ពោ ធា ករោត្យត្ថេ, អភិបុព្ពោ តុ ភាសនេ;

ន្យាសំបុណ្ណោ យថាយោគំ, ន្យាសារោបនសទ្ទិស្ស”តិ។ –

ធា-សទ្ទមេវ យជនត្ថេ បឋន្តិ។ តស្មា បរិយាយវសេន “**សន្ទហតី**”តិ វុត្តន្តិបិ ទដ្ឋព្ពំ។ តទធិប្បាយំ ទស្សេតិ “**ន អន្តរន្តរា**”តិអាទិនា។ “**យោ ហី**”តិអាទិ តព្ពិវរណំ។ **អន្តរិតត្តា**តិ អន្តរា បរិច្ឆិន្នត្តា។ **ន តាទិសោ**តិ ន ឯវំវទនសភាវោ។ **ជីវិតហេតុបិ,** បគេវ អញ្ញហេតូតិ **អបិ**-សទ្ទោ សម្ភាវនត្ថោ។

“សច្ចកោ ថេតកោ”តិអាទីសុ (ម. និ. ១.១៩) វិយ **ថេត**-សទ្ទោ ថិរបរិយាយោ, ថិរភាវោ ច សច្ចវាទិតាធិការត្តា កថាវសេន វេទិតព្វោតិ អាហ “**ថិរកថោតិ អត្ថោ**”តិ។ ឋិតស្ស ភាវោតិ ហិ **ថេតោ,** ថិរភាវោ, តេន យុត្តត្តា បុគ្គលោ ឥធ **ថេតោ** នាម។ **ហលិទ្ទី**តិ សុវណ្ណវណ្ណកន្ទនិប្ផត្តកោ គច្ឆវិសេសោ។ **ថុសោ** នាម ធញ្ញត្តចោ, ធញ្ញបលាសោ ច។ **កុម្ភណ្ឌ**ន្តិ មហាផលោ សូបសម្បាទកោ លតាវិសេសោ។ **ឥន្ទខីលោ** នាម គម្ភីរនេមោ ឯសិកាថម្ភោ។ យថា ហលិទ្ទិរាគាទយោ អនវដ្ឋិតសភាវតាយ ន ឋិតា, ឯវំ ន ឋិតា កថា ឯតស្សាតិ **នឋិតកថោ** [នថិរកថោ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៨)] យថា បាសាណលេខាទយោ អវដ្ឋិតសភាវតាយ ឋិតា, ឯវំ ឋិតា កថា ឯតស្សាតិ **ឋិតកថោ**តិ [ថិរកថោ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៨)] ហលិទ្ទិរាគាទយោ យថា កថាយ ឧបមាយោ ហោន្តិ, ឯវំ យោជេតព្ពំ។ កថាយ ហិ ឯតា ឧបមាយោតិ។

បត្តិសង្ខាតា សទ្ធា អយតិ បវត្តតិ ឯត្ថាតិ **បច្ចយិកោ**តិ អាហ “**បត្តិយាយិតព្ពកោ**”តិ។ បត្តិយា អយិតព្ពា បវត្តេតព្ពាតិ **បត្តិយាយិតព្ពា** យ-ការាគមេន, វាចា។ សា ឯតស្សាតិ **បត្តិយាយិតព្ពកោ,** តេនាហ “**សទ្ធាយិតព្ពកោ**”តិ។ តទេវត្ថំ ព្យតិរេកេន, អន្វយេន ច ទស្សេតុំ “**ឯកច្ចោ ហី**”តិអាទិ វុត្តំ។ **វត្តព្ពតំ អាបជ្ជតិ** វិសំវាទនតោ។ ឥតរបក្ខេ ច អវិសំវាទនតោតិ អធិប្បាយោ។ “**លោក**”ន្តិ ឯតេន “**លោកស្ស**”តិ ឯត្ថ កម្មត្ថេ ឆដ្ឋីតិ ទស្សេតិ។

សតិបិ បច្ចេកំ បាបកម្មេ អញ្ញាសុ **អភិធម្មដ្ឋកថា** ទីសុ (ធ. ស. អដ្ឋ. អកុសលកម្មបថកថា; ម. និ. ១.៨៩) សំវណ្ណនាក្កមេន តិណ្ណម្បិ បទានំ ឯកត្ថសំវណ្ណនំ កាតុំ “**យាយ វាចាយ**”តិអាទិមាហ, យាយ វាចាយ ករោតីតិ សម្ពន្ធោ។ **បរស្សា**តិ យំ ភិន្ទិតុំ តំ វាចំ ភាសតិ, តស្ស។ **ច**-សទ្ទោ អដ្ឋានបយុត្តោ, សោ ទ្វន្ទគព្ភភាវំ ជោតេតុំ កម្មទ្វយេ បយុជ្ជិតព្ពោ។ **សុញ្ញភាវ**ន្តិ បិយវិរហិតតាយ រិត្តភាវំ។ **សា**តិ យថាវុត្តា សទ្ទសភាវា **វាចា,** ឯតេន បិយញ្ច សុញ្ញញ្ច បិយសុញ្ញំ, តំ ករោតិ ឯតាយាតិ **បិសុណា** និរុត្តិនយេនាតិ វចនត្ថំ ទស្សេតិ, បិសតីតិ វា **បិសុណា,** សមគ្គេ សត្តេ អវយវភូតេ វគ្គភិន្ទេ ករោតីតិ អត្ថោ។

ផរុសន្តិ សិនេហាភាវេន លូខំ។ **សយម្បិ ផរុសា**តិ ទោមនស្សសមុដ្ឋិតត្តា សភាវេន សយម្បិ កក្កសា។ ផរុសសភាវតោ **នេវ កណ្ណសុខា។** អត្ថវិបន្នតាយ **ន ហទយង្គមា។** ឯត្ថ បន បឋមនយេ ផរុសំ ករោតីតិ វចនត្ថេន វា ផលូបចារេន វា វាចាយ ផរុសសទ្ទប្បវត្តិ វេទិតព្ពា។ ទុតិយនយេ មម្មច្ឆេទវសេន បវត្តិយា ឯកន្តនិដ្ឋុរតាយ រុឡ្ហិសទ្ទវសេន សភាវេន, ការណូបចារេន វា វាចាយ ផរុសសទ្ទប្បវត្តិ ទដ្ឋព្ពា។

យេនាតិ បលាបសង្ខាតេន និរត្ថកវចនេន។ **សម្ផ**ន្តិ “**ស**”ន្តិ វុត្តំ សុខំ, ហិតញ្ច ផលតិ បហរតិ វិនាសេតីតិ អត្ថេន “សម្ផ”ន្តិ លទ្ធនាមំ អត្តនោ, បរេសញ្ច អនុបការកំ យំ កិញ្ចិ អត្ថំ, តេនាហ “**និរត្ថក**”ន្តិ, ឥមិនា សម្ផំ បលបតិ ឯតេនាតិ **សម្ផប្បលាបោ**តិ វចនត្ថំ ទស្សេតិ។

“**តេស**”ន្តិអាទិនា ចេតនាយ ផលវោហារេន បិសុណាទិសទ្ទប្បវត្តិ វុត្តា។ “**សា ឯវា**”តិអាទិនា បន ចេតនាយ បវត្តិបរិកប្បនាយ ហេតុំ វិភាវេតិ។ តត្ថ “បហាយា”តិអាទិវចនសន្និធានតោ តស្សាយេវ ច បហាតព្ពតា យុត្តិតោ អធិប្បេតាតិ អត្ថោ។

តត្ថាតិ តាសុ បិសុណវាចាទីសុ។ **សំកិលិដ្ឋចិត្តស្សា**តិ លោភេន, ទោសេន វា វិពាធិតចិត្តស្ស, ឧបតាបិតចិត្តស្ស វា, ទូសិតចិត្តស្សាតិ វុត្តំ ហោតិ, “ចេតនា”តិ ឯតេន សម្ពន្ធោ។ យេន សហ បរេសំ ភេទាយ វទតិ, តស្ស អត្តនោ បិយកម្យតាយាតិ អត្ថោ។ **ចេតនា បិសុណវាចា** នាម បិសុណំ វទន្តិ ឯតាយាតិ កត្វា។ សមាសវិសយេ ហិ មុខ្យវសេន អត្ថោ គហេតព្ពោ, ព្យាសវិសយេ ឧបចារវសេនាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ យស្ស យតោ ភេទំ ករោតិ, តេសុ អភិន្នេសុ អប្បសាវជ្ជំ, ភិន្នេសុ មហាសាវជ្ជំ។ តថា កិលេសានំ មុទុតិព្វតាវិសេសេសុបិ យោជេតព្ពំ។

យស្ស បេសុញ្ញំ ឧបសំហរតិ, សោ ភិជ្ជតុ វា, មា វា, តស្ស តទត្ថវិញ្ញាបនមេវ បមាណន្តិ អាហ “**តស្ស តទត្ថវិជាននេ**”ន្តិ។ ភេទបុរេក្ខារតាបិយកម្យតានមេកេកបក្ខិបនេន ចត្តារោ។ កម្មបថប្បត្តិ បន ភិន្នេ ឯវ។ **ឥ**

មេសន្តិ អនិយមតាយ បរម្មុខាបវត្តានម្បិ អត្ថនោ ពុទ្ធិយំ បរិវត្តមានេ សន្ធាយ វុត្តន្តិ ទស្សេតុំ **“យេស”**ន្តិអាទិមាហ។ **តតោ**តិ តេច បទេសេ, វុត្តានំ យេសំ សន្តិកេ សុតន្តិ យោជេតព្ពំ។

“ទ្វិន្ន”ន្តិ និទស្សនវចនំ ពហូនម្បិ សន្ទានតោ។ **“មិត្តាន”**ន្តិអាទិ **“សន្ទាន”**ន្តិ ឯត្ថ កម្មំ, តេន បាឡិយំ “ភិន្នាន”ន្តិ ឯតស្ស កម្មភាវំ ទស្សេតិ។ សន្ទានករណញ្ច នាម តេសមនុរូបករណមេវាតិ វុត្តំ **“អនុកត្តា”**តិ។ **អនុប្បទាតា**តិ អនុពលប្បទាតា, អនុវត្តនវសេន វា បទាតា។ កស្ស បន អនុពលប្បទានំ, អនុវត្តនញ្ចាតិ? “សហិតាន”ន្តិ វុត្តត្តា សន្ទានស្សាតិ វិញ្ញាយតីតិ អាហ **“សន្ទានានុប្បទាតា”**តិ។ យស្មា បន អនុពលវសេន, អនុវត្តនវសេន ច សន្ទានស្ស បទានំ អាទានំ, រក្ខណំ វា ទឡ្ហីករណំ ហោតិ, តស្មា វុត្តំ **“ទឡ្ហីកម្មំ កត្តា”**តិ។ អារមន្តិ ឯត្ថាតិ **អារាមោ។** រមិតព្ពដ្ឋានំ សមគ្គោតិ ហិ តទធិដ្ឋានានំ វសេន តព្ពិសេសនតា វុត្តា។ “សមគ្គេ”តិបិ បឋន្តិ, តទយុត្តំ **“យត្ថា”**តិអាទិវចនេន វិរុទ្ធត្តា។ យស្មា បន អាការេន វិនាបិ អយមត្ថោ លព្ភតិ, តស្មា **“អយមេវេត្ថ អត្ថោ”**តិ វុត្តំ **សមគ្គេសូ**តិ សមគ្គភូតេសុ ជនកាយេសុ, តេនាហ **“តេ បហាយា”**តិអាទិ។ តប្បកតិយត្តោបិ កត្តអត្ថោវាតិ ទស្សេតិ **“នន្ទតី”**តិ ឥមិនា។ តប្បកតិយត្តេន ហិ “ទិស្វាបិ សុត្វាបី”តិ វចនំ សុបបន្នំ ហោតិ។ សមគ្គេ ករោតិ ឯតាយាតិ **សមគ្គករណី។** សាយេវ វាចា, តំ ភាសិតាតិ អត្ថមាហ **“យា វាចា”**តិអាទិនា។ តាយ វាចាយ សមគ្គករណំ នាម។ “សុខា សង្ឃស្ស សាមគ្គី, សមគ្គានំ តបោ សុខោ”តិអាទិនា (ធ. ប. ១៩៤) សមគ្គានិសំសទស្សនមេវាតិ វុត្តំ **“សាមគ្គិគុណបរិទីបិកមេវា”**តិ។ **ឥតរ**ន្តិ តព្ពិបរីតំ ភេទនិកំ វាចំ។

មម្មានីតិ ទុដ្ឋារូនិ, តស្សទិសតាយ បន ឥធ អក្កោសវត្ថូនិ “មម្មានី”តិ វុច្ចន្តិ។ យថា ហិ ទុដ្ឋារូសុ យេន កេនចិ វត្ថុនា ឃដិតេសុ ចិត្តំ អធិមត្តំ ទុក្ខប្បត្តំ ហោតិ, តថា តេសុ ទសសុជាតិអាទីសុ អក្កោសវត្ថូសុ ផរុសវាចាយ ផុសិតមត្តេសូតិ។ តថា ហិ វុត្តំ “មម្មានិ វិយ មម្មានិ, យេសុ ផរុសវាចាយ ឆុបិតមត្តេសុ ទុដ្ឋារូសុ វិយ ឃដ្ដិតេសុ ចិត្តំ អធិមត្តំ ទុក្ខប្បត្តំ ហោតិ, កានិ បន តានិ? ជាតិអាទីនិ អក្កោសវត្ថូនី”តិ (ទី. និ. ដី. ១.៩) “យស្ស សរីរប្បទេសស្ស សត្ថាទិបដិហននេន ភុសំ រុជ្ជនំ, សោ មម្មំ នាម។ ឥធ បន យស្ស ចិត្តស្ស ផរុសវាចាវសេន ទោមនស្សសង្ខាតំ ភុសំ រុជ្ជនំ, តំ មម្មំ វិយាតិ មម្ម”ន្តិ អបរេ។ តានិ មម្មានិ ឆិជ្ជន្តិ ភិជ្ជន្តិ យេនាតិ **មម្មច្ឆេទកោ**, ស្វេវ កាយវចីបយោគោ, តានិ សមុដ្ឋាបេតីតិ តថា។ **ឯកន្តផរុសចេតនា ផរុសា វាចា** ផរុសំ វទន្តិ ឯតាយាតិ កត្វា។ “ផរុសចេតនា” ឥច្ចេវ អវត្វា **“ឯកន្តផរុសចេតនា”**តិ វចនំ ទុដ្ឋចិត្តតាយ ឯវ ផរុសចេតនា អធិប្បេតា, ន បន សវនផរុសតាមត្តេនាតិ ញាបនត្ថំ។ **តស្សា**តិ ឯកន្តផរុសចេតនាយ ឯវ។ **អាវិភាវត្ថ**ន្តិ ផរុសវាចាភាវស្ស បាកដករណត្ថំ។ **តស្សា**តិ វា ឯកន្តផរុសចេតនាយ ឯវ, ផរុសវាចាភាវស្សាតិ អត្ថោ។ **តថេវា**តិ មាតុ វុត្តាការេនេវ, **ឧដ្ឋាសិ** អនុពន្ធិតុន្តិ អត្ថោ។ **សច្ចកិរិយ**ន្តិ យំ “ចណ្ឌា តំ មហិសី អនុពន្ធតូ”តិ វចនំ មុខេន កថេសិ, តំ មាតុចិត្តេ នត្ថិ, តស្មា “តំ មា ហោតុ, យំ បន ឧប្បលបត្តម្បិ មយ្ហំ ឧបរិ ន បតតូ”តិ ការណំ ចិត្តេន ចិន្តេសិ, តទេវ មាតុចិត្តេ អត្ថិ, តស្មា “តមេវ ហោតូ”តិ សច្ចករណំ, កត្តព្ពសច្ចំ វា។ **តត្ថេវា**តិ ឧដ្ឋានដ្ឋានេយេវ។ **ពទ្ធា វិយា**តិ យោត្តាទិនា បរិពន្ធិ វិយ។ **ឯវំ មម្មច្ឆេទកោ**តិ ឯត្ថ សវនផរុសតាមត្តេន មម្មច្ឆេទកតា វេទិតព្ពា។

បយោគោតិ វចីបយោគោ។ **ចិត្តសណ្ហតាយា**តិ ឯកន្តផរុសចេតនាយ អភាវមាហ។ តតោយេវ ហិ ផរុសវាចា ន ហោតិ កម្មបថប្បត្តា, កម្មភាវំ បន ន សក្កា វារេតុន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ **“មាតាបិតរោ ហី”**តិអាទិនាបិ តទេវត្ថំ សមត្ថេតិ។ ឯវំ ព្យតិរេកវសេន ចេតនាផរុសតាយ ផរុសវាចាភាវំ សាធេត្វា ឥទានិ តមេវ អន្វយវសេន សាធេតុំ **“យថា”**តិអាទិ វុត្តំ។ **អផរុសា វាចា ន ហោតិ** ផរុសា វាចា ហោតិយេវាតិ អត្ថោ **សា**តិ ផរុសវាចា។ **យ**ន្តិ បុគ្គលំ។

ឯត្ថាបិ កម្មបថភាវំ អប្បត្តា អប្បសាវជ្ជា, ឥតរា មហាសាវជ្ជា។ តថា កិលេសានំ មុទុតិព្ពតាភេទេបិ យោជេតព្ពំ។ កេចិ បន “យំ ឧទ្ទិស្ស ផរុសវាចា បយុជ្ជតិ, តស្ស សម្មុខាយេវ សីសំ ឯតី”តិ វទន្តិ, ឯកេ បន “បរម្មុខាបិ ផរុសវាចា ហោតិយេវា”តិ។ តត្ថាយមធិប្បាយោ យុត្តោ សិយា, សម្មុខា បយោគេ អគារវាទីនំ ពលវភាវតោ សិយា ចេតនា ពលវតី, បរស្ស ច តទត្ថវិជាននំ, ន តថា បរម្មុខា។ យថា បន អក្កោសិតេ មតេ អាឡហនេ កតា ខមនា ឧបវាទន្តរាយំ និវត្តេតិ, ឯវំ បរម្មុខា បយុត្តាបិ ផរុសវាចា ហោតិយេវាតិ សក្កា ញាតុន្តិ, តស្មា ឧភយត្ថាបិ ផរុសវាចា សម្ភវតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។ តថា ហិ បរស្ស តទត្ថវិជាននមញ្ញត្រ តយោវ តស្សា សម្ភារា **អដ្ឋកថាសុ** វុត្តាតិ។ **កុបិតចិត្ត**ន្តិ អក្កោសនាធិប្បាយេនេវ វុត្តំ, ន បន មរណាធិប្បាយេន។ មរណាធិប្បាយេន ហិ សតិ ចិត្តកោបេ អត្ថសិទ្ធិយា, តទភាវេ ច យថារហំ បាណាតិបាតព្យាបាទាវ ហោន្តិ។

ឯលំ វុច្ចតិ ទោសោ ឥលតិ ចិត្តំ, បុគ្គលោ វា កម្បតិ ឯតេនាតិ កត្វា។ **ឯត្ថា**តិ –

“នេលង្គោ សេតបច្ឆាទោ, ឯការោ វត្តតី រថោ;

អនីឃំ បស្ស អាយន្តំ, ឆិន្នសោតំ អពន្ធន”ន្តិ។ (សំ. និ. ៤.៣៤៧; ឧទា. ៦៥; បេដកោ. ២៥); –

ឥមិស្សា ឧទានគាថាយ។ សីលញ្ចេត្ថ និទ្ទោសតាយ “នេល”ន្តិ វុត្តំ។ តេនេវាហ ចិត្តោ គហបតិ អាយស្មតា កាមភូថេរេន បុដ្ឋោ សំយុត្តាគមវរេ សឡាយតនវគ្គេ “នេលង្គ”ន្តិ ខោ ភន្តេ សីលានមេតំ អធិវចន”ន្តិ (សំ. និ. ៤.៣៤៧) វាចា នាម សទ្ទសភាវា តំតទត្ថនិពន្ធនាតិ សាទុរសសទិសត្តា មធុរមេវ ព្យញ្ជនំ, អត្ថោ ច តព្ភាវតោតិ អត្ថមេវ សន្ធាយ **ព្យញ្ជនមធុរតាយ** , **អត្ថមធុរតាយា**”តិ ច វុត្តំ។ វិសេសនបរនិបាតោបិ ហិ លោកេ ទិស្សតិ “អគ្យាហិតោ”តិអាទីសុ។ អបិច អវយវាបេក្ខនេ សតិ “មធុរំ ព្យញ្ជនំ យស្សា”តិអាទិនា វត្តព្ពោ។ **សុខា**តិ សុខករណី, សុខហេតូតិ វុត្តំ ហោតិ។ **កណ្ណសុខ**ន្តិ កណ្ណសង្ខំ។ កណ្ណសទ្ទេន ចេត្ថ សោតវិញ្ញាណបដិពទ្ធតទនុវត្តកា វិញ្ញាណវីថិយោ គហិតា។ វោហារកថា ហេសា សុត្តន្តទេសនា, តស្សា វណ្ណនា ច, តថា ចេវ វុត្តំ “**សកលសរីរេ កោបំ, បេម**”ន្តិ ច។ ន ហិ ហទយវត្ថុនិស្សិតោ កោបោ, បេមោ ច សកលសរីរេ វត្តតិ។ ឯស នយោ ព្លទិសេសុ។ **សុខេន ចិត្តំ បវិសតិ** យថាវុត្តការណទ្វយេនាតិ អត្ថោ, អលុត្តសមាសោ ចេស យថា “អមតង្គតោ”តិ។ **បុរេ**តិ គុណបារិបុរេ, តេនាហ “**គុណបរិបុណ្ណតាយា**”តិ។ បុរេ សំវឌ្ឍា **បោរី,** តាទិសា នារី វិយាតិ វាចាបិ **បោរី**តិ អត្ថមាហ “**បុរេ**”តិអាទិនា។ **សុកុមារា**តិ សុតរុណា។ ឧបមេយ្យបក្ខេ បន អផរុសតាយ មុទុកភាវោ ឯវ សុកុមារតា។ **បុរស្សា**តិ ឯត្ថ **បុរ**-សទ្ទោ តន្និវាសីវាចកោ សហចរណវសេន “គាមោ អាគតោ”តិអាទីសុ វិយ, តេនេវាហ “**នគរវាសីន**”ន្តិ។ **ឯសា**តិ តំសម្ពន្ធីនិទ្ទេសា វាចា។ **ឯវរូបី កថា**តិ អត្ថត្តយេន បកាសិតា កថា។ **កន្តា**តិ កាមិតា តុដ្ឋា យថា “បក្កន្តោ”តិ, មាន-សទ្ទស្ស វា អន្តព្យប្បទេសោ, កាមិយមានាតិ អត្ថោ។ យថា “អនាបត្តិ អសមនុភាសន្តស្សា”តិ (បារា. ៤១៦, ៤៣០, ៤៤១) **មនំ** អប្បេតិ វឌ្ឍេតីតិ **មនាបា,** តេន វុត្តំ “**ចិត្តវុឌ្ឍិករា**”តិ។ តថាការិនីតិ អត្ថោ។ អតោ **ពហុនោ ជនស្សា**តិ ឥជ សម្ពន្ធេ សាមិវចនំ, ន តុ បុរិមស្មឹ វិយ កត្តរិ។

កាមំ តេហិ វត្ថមិច្ឆិតោ អត្ថោ សម្ភវតិ, សោ បន អផលត្តា ភាសិតត្ថបរិយាយេន អត្ថោយេវ នាម ន ហោតីតិ អាហ “**អនត្ថវិញ្ញាបិកា**”តិ។ អបិច បយោជនត្ថាភាវតោ **អនត្ថា,** វាចា, តំ វិញ្ញាបិកាតិបិ វដ្ដតិ។ **អកុសលចេតនា សម្ផប្បលាបោ** សម្ផំ បលបន្តិ ឯតាយាតិ កត្វា។ **អាសេវនំ** ភាវនំ ពហុលីករណំ។ យំ ជនំ គាហាបយិតុំ បវត្តិតោ, តេន អគ្គហិតេ អប្បសាវជ្ជោ, គហិតេ មហាសាវជ្ជោ។ កិលេសានំ មុទុតិព្ពតាវសេនាបិ អប្បសាវជ្ជមហាសាវជ្ជតា យោជេតព្ពា។ **ភារត**នាមកានំ ទ្វេភាតុករាជូនំ **យុទ្ធកថា,** ទសគិរិយក្ខេន **សីតាយ** នាម ទេវិយា **អាហរណកថា,** រាមរញ្ញោ បច្ចាហរណកថា , យថា តំ អធុនា ពាហិរកេហិ បរិចយិតា សក្កដភាសាយ គណ្ឋិតា រាមបុរាណភារតបុរាណាទិកថាតិ, ឯវមាទិកា និរត្ថកកថា សម្ផប្បលាបោតិ វុត្តំ “**ភារត…បេ…. បុរេក្ខារតា**”តិ។

“**កាលវាទី**”តិអាទិ សម្ផប្បលាបា បដិវិរតស្ស បដិបត្តិសន្ទស្សនំ យថា “បាណាតិបាតា បដិវិរតោ”តិអាទិ (ទី. និ. ១.៨, ១៩៤) បាណាតិបាតប្បហានស្ស បដិបត្តិទស្សនំ។ “បាណាតិបាតំ បហាយ វិហរតី”តិ ហិ វុត្តេ កថំ បាណាតិបាតប្បហានំ ហោតីតិ អបេក្ខាសម្ភវតោ “បាណាតិបាតា បដិវិរតោ ហោតី”តិ វុត្តំ។ សា បន វិរតិ កថន្តិ អាហ “និហិតទណ្ឌោ និហិត សត្ថោ”តិ។ តញ្ច ទណ្ឌសត្ថនិធានំ កថន្តិ វុត្តំ “លជ្ជី”តិអាទិ។ ឯវំ ឧត្តរុត្តរំ បុរិមស្ស បុរិមស្ស ឧបាយសន្ទស្សនំ។ តថា អទិន្នាទានាទីសុបិ យថាសម្ភវំ យោជេតព្ពំ។ តេន វុត្តំ “កាលវាទីតិអាទិ សម្ផប្បលាបា បដិវិរតស្ស បដិបត្តិសន្ទស្សន”ន្តិ។ អត្ថសំហិតាបិ ហិ វាចា អយុត្តកាលបយោគេន អត្ថាវហា ន សិយាតិ អនត្ថវិញ្ញាបនភាវំ អនុលោមេតិ, តស្មា សម្ផប្បលាបំ បជហន្តេន អកាលវាទិតា បរិវជ្ជេតព្ពាតិ ទស្សេតុំ “**កាលវាទី**”តិ វុត្តំ។ កាលេ វទន្តេនាបិ ឧភយត្ថ អសាធនតោ អភូតំ បរិវជ្ជេតព្ពន្តិ អាហ “**ភូតវាទី**”តិ។ ភូតញ្ច វទន្តេន យំ ឥធលោកបរលោកហិតសម្បាទនកំ, តទេវ វត្តព្ពន្តិ វុត្តំ “**អត្ថវាទី**”តិ។ អត្ថំ វទន្តេនាបិ ន លោកិយធម្មនិស្សិតមេវ វត្តព្ពំ, អថ ខោ លោកុត្តរធម្មនិស្សិតម្បីតិ អាហ “**ធម្មវាទី**”តិ។ យថា ច អត្ថោ លោកុត្តរធម្មនិស្សិតោ ហោតិ, តថា ទស្សនត្ថំ “**វិនយវាទី**”តិ វុត្តំ។

បាតិមោក្ខសំវរោ, សតិញាណខន្តិវីរិយសំវរោតិ ហិ បញ្ចន្នំ សំវរវិនយានំ តទង្គប្បហានំ, វិក្ខម្ភនសមុច្ឆេទបដិប្បស្សទ្ធិនិស្សរណប្បហានន្តិ បញ្ចន្នំ បហានវិនយានញ្ច វសេន វុច្ចមានោ អត្ថោ និព្ពានាធិគមហេតុភាវតោ លោកុត្តរធម្មសន្និស្សិតោ ហោតិ។ ឯវំ គុណវិសេសយុត្តោ ច អត្ថោ វុច្ចមានោ ទេសនាកោសល្លេ សតិ សោភតិ, កិច្ចករោ ច ហោតិ, នាញ្ញថាតិ ទស្សេតុំ “**និធានវតី វាចំ ភាសិតា**”តិ វុត្តំ។ ឥទានិ តមេវ ទេសនាកោសល្លំ វិភាវេតុំ “**កាលេនា**”តិអាទិមាហ។ អជ្ឈាសយដ្ឋុប្បត្តីនំ, បុច្ឆាយ ច វសេន ឱតិណ្ណេ ទេសនាវិសយេ ឯកំសាទិព្យាករណវិភាគំ សល្លក្ខេត្វា ឋបនាហេតុទាហរណសំសន្ទនានិ តំតំកាលានុរូបំ វិភាវេន្តិយា បរិមិតបរិច្ឆិន្នរូបាយ គម្ភីរុទានបហូតត្ថវិត្ថារសង្គាហិកាយ ទេសនាយ បរេ យថាជ្ឈាសយំ បរមត្ថសិទ្ធិយំ បតិដ្ឋាបេន្តោ “ទេសនាកុសលោ”តិ វុច្ចតីតិ ឯវមេត្ថាបិ អត្ថយោជនា វេទិតព្ពា។

វត្តព្ពយុត្តកាលន្តិ វត្តព្ពវចនស្ស អនុរូបកាលំ, តត្ថ វា បយុជ្ជិតព្ពកាលំ។ សភាវវសេនេវ ភូតតាតិ អាហ "**សភាវមេវា**"តិ។ អត្ថំ វទតីតិ **អត្ថវាទី។** អត្ថវទនញ្ច តន្និស្សិតវាចាកថនមេវាតិ អធិប្បាយេន វុត្តំ "ទិដ្ឋធម្មិក សម្បរាយិកត្ថសន្និស្សិតមេវ កត្វា"តិ។ **ធម្មវាទី**"តិអាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។

និធេតិ សន្និធានំ ករោតិ ឯត្ថាតិ **និធានំ។ ឋបនោកាសោ។** "ឋានវតី"តិ វុត្តេ តស្មឹ ឋានេ ឋបេតុំ យុត្តាតិបិ អត្ថោ សម្ភវតីតិ អាហ "**ហទយេ**"តិអាទិ។ និធានវតីបិ វាចា កាលយុត្តាវ អត្ថាវហា, តស្មា "កាលេនា"តិ ឥទំ "និធានវតី" វាចំ ភាសិតា"តិ ឯតស្សាបេក្ខវចនន្តិ ទស្សេតិ "**ឯវរូបិ**"ន្តិអាទិនា។ ឥច្ឆិតត្ថនិព្ពត្តនត្ថំ អបទិសិតព្ពោ, អបទិសីយតិ វា ឥច្ឆិតត្ថោ អនេនាតិ **អបទេសោ,** ឧបមា, ហេតុទាហរណាទិការណំ វា, តេន សហ វត្តតីតិ **សាបទេសា,** វាចា, តេនាហ "**សឧបមំ សការណន្តិ អត្ថោ**"តិ។ **បរិច្ឆេទំ ទស្សេត្វា**តិ យាវតា បរិយោសានំ សម្ភវតិ, តាវតា មរិយាទំ ទស្សេត្វា, តេន វុត្តំ "**យថា...បេ.... ភាសតី**"តិ។ សិខមប្បត្តា ហិ កថា អត្ថាវហា នាម ន ហោតិ។ **អត្ថសំហិត**ន្តិ ឯត្ថ **អត្ថ**-សទ្ទោ ភាសិតត្ថ បរិយាយោតិ វុត្តំ "**អនេកេហិបី**"តិអាទិ។ ភាសិតត្ថោ ច នាម សទ្ទានុសារេន អធិគតោ សព្ពោបិ បកត្យត្ថបច្ចយត្ថភាវត្ថាទិកោ, តតោយេវ ភគវតោ វចនំ ឯកគាថាបទម្បិ សង្ខេបវិត្ថារាទិឯកត្ថាទិនន្ទិយាវត្តាទិនយេហិ អនេកេហិបិ និទ្ទារណក្ខមតាយ បរិយាទាតុមសក្កុណេយ្យំ អត្ថមាវហតីតិ។ ឯវំ អត្ថសាមញ្ញតោ សំវណ្ណេត្វា ឥច្ឆិតត្ថវិសេសតោបិ សំវណ្ណេតុំ "**យំ វា**"តិអាទិមាហ។ អត្ថវាទិនា វត្តុមិច្ឆិតត្ថោយេវ ហិ ឥធ គហិតោ។ ននុ សព្ពេសម្បិ វចនំ អត្តនា ឥច្ឆិតត្ថសហិតំយេវ, កិមេត្ថ វត្តព្ពំ អត្ថីតិ អន្តោលីនចោទនំ បរិសោធេតិ "**ន អញ្ញ**"ន្តិអាទិនា។ អញ្ញមត្ថំ បឋមំ និក្ខិបិត្វា អននុសន្ធិវសេន បច្ឆា អញ្ញមត្ថំ ន ភាសតិ។ យថានិក្ខិត្តានុសន្ធិវសេនេវ បរិយោសាបេត្វា កថេតីតិ អធិប្បាយោ។

១០. ឯវំ បដិបាដិយា សត្តមូលសិក្ខាបទានិ វិភជិត្វា សតិបិ អភិជ្ឈាទិប្បហានស្ស សំវរសីលសង្គហេ ឧបរិគុណសង្គហតោ, លោកិយបុថុជ្ជនាវិសយតោ ច ឧត្តរិទេសនាយ សង្គហិតុំ តំ បរិហរិត្វា បចុរជនបាកដំ អាចារសីលមេវ វិភជន្តោ ភគវា "ពីជគាមភូតគាមសមារម្ភា"តិអាទិមាហាតិ បាឡិយំ សម្ពន្ធោ វត្តព្ពោ។ តត្ថ វិជាយន្តិ វិរុហន្តិ ឯតេហីតិ **ពីជានិ។** បច្ចយន្តរសមវាយេ សទិសផលុប្បត្តិយា វិសេសការណភាវតោ វិរុហនសមត្ថានំ សារផលាទីនមេតំ អធិវចនំ។ ភវន្តិ, អហុវុន្តិ ចាតិ **ភូតា,** ជាយន្តិ វឌ្ឍន្តិ ជាតា, វឌ្ឍិតា ចាតិ អត្ថោ។ វឌ្ឍមានកានំ វឌ្ឍិត្វា, បិតានញ្ច រុក្ខគច្ឆាទីនំ យថាក្កមមធិវចនំ។ វិរុឡ្ហមូលា ហិ នីលភាវំ អាបជ្ជន្តា តរុណរុក្ខគច្ឆា ជាយន្តិ វឌ្ឍន្តីតិ វុច្ចន្តិ។ វឌ្ឍិត្វា បិតា មហន្តា រុក្ខគច្ឆា ជាតា វឌ្ឍិតាតិ។ **គាមោ**តិ សមូហោ, សោ ច សុទ្ធដ្ឋកធម្មរាសិ, ពីជានំ, ភូតានញ្ច តថាលទ្ធសមញ្ញានំ អដ្ឋធម្មានំ គាមោ, តេយេវ វា គាមោតិ តថា។ អវយវវិនិមុត្តស្ស ហិ សមុទាយស្ស អភាវតោ ទុវិធេនាបិ អត្ថេន តេយេវ តិណរុក្ខលតាទយោ គយ្ហន្តិ។

អបិច ភូមិយំ បតិដ្ឋហិត្វា ហរិតភាវមាបន្នា រុក្ខគច្ឆាទយោ ទេវតា បរិគ្គយ្ហន្តិ, តស្មា ភូតានំ និវាសនដ្ឋានតាយ គាមោតិ ភូតគាមោតិបិ វទន្តិ, តេ សរូបតោ ទស្សេតុំ "**មូលពីជ**"ន្តិអាទិមាហ។ មូលមេវ ពីជំ **មូលពីជំ។** សេសេសុបិ អយំ នយោ។ **ផឡុពីជ**ន្តិ បព្ពពីជំ។ បច្ចយន្តរសមវាយេ សទិសផលុប្បត្តិយា វិសេសការណភាវតោ វិរុហនសមត្ថេ សារផលេ និរុឡ្ហោ ពីជ-សទ្ទោ តទត្ថសិទ្ធិយា មូលាទីសុបិ កេសុចិ បវត្តតីតិ មូលាទិតោ និវត្តនត្ថំ ឯកេន ពីជ-សទ្ទេន វិសេសេត្វា "**ពីជពីជ**"ន្តិ វុត្តំ យថា "រូបរូបំ, ទុក្ខទុក្ខ"ន្តិ ច។ **នីលតិណរុក្ខាទិកស្សា**តិ អល្លតិណស្ស ចេវ អល្លរុក្ខាទិកស្ស ច។ **អាទិ**-សទ្ទេន ឱសធិគច្ឆលតាទយោ វេទិតព្ពា។ **សមារម្ភោ** ឥធ វិកោបនំ, តញ្ច ឆេទនាទិយេវាតិ វុត្តំ "**ឆេទនភេទនបចនាទិភាវេនា**"តិ។ ននុ ច រុក្ខាទយោ ចិត្តរហិតតាយ ន ជីវា, ចិត្តរហិតតា ច បរិប្ផន្ទនាភាវតោ, ឆិន្នេ វិរុហនតោ, វិសទិសជាតិកភាវតោ, ចតុយោនិអបរិយាបន្នតោ ច វេទិតព្ពា។ វុឌ្ឍិ បន បវាឡសិលាលវណាទីនម្បិ វិជ្ជតីតិ ន តេសំ ជីវតាភាវេ ការណំ។ វិសយគ្គហណញ្ច នេសំ បរិកប្បនាមត្តំ សុបនំ វិយ ចិញ្ចាទីនំ, តថា កដុកម្ពិលាសាទិនា ទោហឡាទយោ។ តត្ថ កស្មា ពីជគាមភូតគាមសមារម្ភា បដិវិរតិ ឥច្ឆិតាតិ? សមណសារុប្បតោ, តន្និស្សិតសត្តានុកម្បនតោ ច។ តេនេវាហ អាឡវកានំ រុក្ខច្ឆេទនាទិវត្ថូសុ "ជីវសញ្ញិនោ ហិ មោឃបុរិសា មនុស្សា រុក្ខស្មិ"ន្តិអាទិ (បារា. ៨៩)។

ឯកំ ភត្តំ **ឯកភត្តំ,** តមស្ស អត្ថិ ឯកស្មឹ ទិវសេ ឯកវារមេវ ភុញ្ជនតោតិ **ឯកភត្តិកោ។** តយិទំ ឯកភត្តំ កទា ភុញ្ជិតព្ពន្តិ សន្ធាយ វុត្តំ "**បាតរាសភត្ត**"ន្តិអាទិ, ទ្វីសុ ភត្តេសុ បាតរាសភត្តំ សន្ធាយាហាតិ អធិប្បាយោ។ បាតោ អសិតព្ពន្តិ **បាតរាសំ។** សាយំ អសិតព្ពន្តិ **សាយមាសំ,** តទេវ ភត្តំ តថា។ ឯក-សទ្ទោ ចេត្ថ មជ្ឈន្ហិកកាលបរិច្ឆេទភាវេន បយុត្តោ, ន តទន្តោគធវារភាវេនាតិ ទស្សេតិ "**តស្មា**"តិអាទិនា។

រត្តិយា ភោជនំ ឧត្តរបទលោបតោ រត្តិសទ្ទេន វុត្តំ, តទ្ធិតវសេន វា តថាយេវាធិប្បាយសម្ភវតោ, តេនាហ "**រត្តិយា**"តិអាទិ។ អរុណុគ្គមនតោ បដ្ឋាយ យាវ មជ្ឈន្ហិកា អយំ ពុទ្ធាទីនំ អរិយានំ អាចិណ្ណសមាចិណ្ណោ ភោជនស្ស កាលោ នាម, តទញ្ញោ វិកាលោ។ តត្ថ ទុតិយបទេន រត្តិភោជនស្ស បដិក្ខិត្តត្តា អបរន្ហោវ ឥធ

វិកាលោតិ បាវិសេសនយេន តតិយបទស្ស អត្ថំ ទីបេតុំ “**អតិក្កន្តេ មជ្ឈន្ហិកេ**”តិអាទិ វុត្តំ។ ភាវសាធនោ ចេត្ថ ភោជន-សទ្ទោ អជ្ឈោហរណត្ថវាចកោតិ ទីបេតិ “**យាវ សូរិយត្ថង្គមនា ភោជន**”ន្តិ ឥមិនា។ កស្ស បន តទជ្ឈោហរណន្តិ? យាមកាលិកាទីនមនុញ្ញាតត្តា, វិកាលភោជនសទ្ទស្ស ច យាវកាលិកជ្ឈោហរណេយេវ និរុឡ្ហត្តា “យាវកាលិកស្សា”តិ វិញ្ញាយតិ។ អយំ បនេត្ថ អដ្ឋកថាវសេសោ អាចរិយានំ នយោ – ភុញ្ជិតព្ពដ្ឋេន **ភោជនំ**, យាគុភត្តាទិ សព្ពំ យាវកាលិកវត្ថុ ។ យថា ច “រត្តូបរតោ”តិ ឯត្ថ រត្តិភោជនំ រត្តិសទ្ទេន វុច្ចតិ, ឯវមេត្ថ ភោជនជ្ឈោហរណំ ភោជនសទ្ទេន។ វិកាលេ ភោជនំ **វិកាលភោជនំ**, តតោ **វិកាលភោជនា។** វិកាលេ យាវកាលិកវត្ថុស្ស អជ្ឈោហរណាតិ អត្ថោតិ។ ឦទិសា គុណវិភូតិ ន ពុទ្ធកាលេយេវាតិ អាហ “**អនោមានទីតីរេ**”តិអាទិ។ អយំ បន បាឡិយំ អនុសន្ធិក្កមោ – ឯកស្មឹ ទិវសេ ឯកវារមេវ ភុញ្ជនតោ “ឯកភត្តិកោ”តិ វុត្តេ រត្តិភោជនោបិ សិយាតិ តន្និវារណត្ថំ “**រត្តូបរតោ**”តិ វុត្តំ។ ឯវំ សតិ សាយន្ហភោជីបិ ឯកភត្តិកោ សិយាតិ តទាសង្កានិវត្តនត្ថំ “**វិរតោ វិកាលភោជនា**”តិ វុត្តន្តិ។

សង្ខេបតោ “សព្ពបាបស្ស អករណ”ន្តិអាទិ (ទី. និ. ២.៩០; ធ. ប. ១៨៣; នេត្តិ. ៣០, ៥០, ១១៦, ១២៤) នយប្បវត្តំ ភគវតោ សាសនំ សឆន្ទរាគប្បវត្តិតោ នច្ចាទីនំ ទស្សនំ នានុលោមេតីតិ អាហ “**សាសនស្ស អននុលោមត្តា**”តិ។ វិសុចតិ សាសនំ វិជ្ឈតិ អននុលោមិកភាវេនាតិ **វិសូកំ**, បដិវិរុទ្ធន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ តត្រ ឧបមំ ទស្សេតិ “**បដាណីភូត**”ន្តិ ឥមិនា, បដាណីសង្ខាតំ ខីលំ វិយ ភូតន្តិ អត្ថោ។ “វិសូក”ន្តិ ឯតស្ស **បដាណីភូត**ន្តិ អត្ថមាហាតិបិ វទន្តិ។ អត្តនា បយោជិយមានំ, បរេហិ បយោជាបិយមានញ្ច នច្ចំ នច្ចភាវសាមញ្ញតោ បាឡិយំ ឯកេនេវ នច្ចសទ្ទេន សាមញ្ញនិទ្ទេសនយេន គហិតំ, ឯកសេសនយេន វា។ តថា គីតវាទិតសទ្ទេហិ គាយនគាយាបនវាទនវាទាបនានីតិ អាហ “**នច្ចននច្ចាបនាទិវសេនា**”តិ។ សុទ្ធហេតុកាជោតនវសេន ហិ ទ្វាធិប្បាយិកា ឯតេ សទ្ទា។ នច្ចញ្ច គីតញ្ច វាទិតញ្ច វិសូកទស្សនញ្ច **នច្ចគីតវាទិតវិសូកទស្សនំ**, សមាហារវសេនេត្ថ ឯកត្តំ។ **អដ្ឋកថាយំ** បន យថាបាឋំ វាក្យាវត្តិកន្តវចនេន សហ សមុច្ចយសមាសទស្សនត្ថំ “**នច្ចា ចា**”តិអាទិ វុត្តំ។ ឯវំ សព្ពត្ថ ឦទិសេសុ។ (ទស្សនវិសយេ មយូរនច្ចាទិបដិក្ខិបនេន នច្ចាបនវិសយេបិ បដិក្ខិបនំ ទដ្ឋព្ពំ) “**នច្ចាទីនិ ហី**”តិអាទិនា យថាវុត្តត្ថសមត្ថនំ។ ទស្សនេន ចេត្ថ សវនម្បិ សង្គហិតំ វិរូបេកសេសនយេន, យថាសកំ វា វិសយស្ស អាលោចនសភាវតាយ បញ្ចន្នំ វិញ្ញាណានំ សវនកិរិយាយបិ ទស្សនសង្ខេបសម្ភវតោ “**ទស្សនា**” ឥច្ចេវ វុត្តំ។ តេនេវាហ “បញ្ចហិ វិញ្ញាណេហិ ន កិញ្ចិ ធម្មំ បដិជានាតិ អញ្ញត្រ អតិនិបាតមត្តា”តិ។

“**វិសូកភូតា ទស្សនា ចា**”តិ ឯតេន អវិសូកភូតស្ស បន គីតស្ស សវនំ កទាចិ វដ្ដតីតិ ទស្សេតិ។ តថា ហិ វុត្តំ បរមត្ថជោតិកាយ **ខុទ្ទកបាឋដ្ឋកថាយ** “ធម្មូបសំហិតម្បិ ចេត្ថ គីតំ ន វដ្ដតិ, គីតូបសំហិតោ បន ធម្មោ វដ្ដតី”តិ (ខុ. បា. អដ្ឋ. បច្ឆិមបញ្ចសិក្ខាបទវណ្ណនា) កត្ថចិ បន ន-ការវិបរិយាយេន បាឋោ ទិស្សតិ។ ឧភយត្ថាបិ ច គីតោ ចេ ធម្មានុលោមត្ថបដិសំយុត្តោបិ ន វដ្ដតិ, ធម្មោ ចេ គីតសទ្ទបដិសំយុត្តោបិ វដ្ដតីតិ អធិប្បាយោ វេទិតព្ពោ។ “ន ភិក្ខវេ, គីតស្សរេន ធម្មោ គាយិតព្ពោ, យោ គាយេយ្យ, អាបត្តិ ទុក្កដស្សា”តិ (ចូឡវ. ១៤៩) ហិ ទេសនាយ ឯវ បដិក្ខេបោ, ន សវនាយ។ ឥមស្ស ច សិក្ខាបទស្ស វិសុំ បញ្ញាបនតោ វិញ្ញាយតិ “គីតស្សរេន ទេសិតោបិ ធម្មោ ន គីតោ”តិ។ យញ្ច **សក្កបញ្ហសុត្តវណ្ណនាយំ** សេវិតព្ពាសេវិតព្ពសទ្ទំ និទ្ទិសន្តេន “យំ បន អត្ថនិស្សិតំ ធម្មនិស្សិតំ កុម្ភទាសិគីតម្បិ សុណន្តស្ស បសាទោ វា ឧប្បជ្ជតិ, និព្ពិទា វា សណ្ឋាតិ, ឯវរូបោ សទ្ទោ សេវិតព្ពោ”តិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ២.៣៦៥) វុត្តំ, តំ អសមាទានសិក្ខាបទស្ស សេវិតព្ពតាមត្តបរិយាយេន វុត្តំ។ សមាទានសិក្ខាបទស្ស ហិ ឯវរូបំ សុណន្តស្ស សិក្ខាបទសំវរំ ភិជ្ជតិ គីតសទ្ទភាវតោតិ វេទិតព្ពំ។ តថា ហិ **វិនយដ្ឋកថាសុ** វុត្តំ “គីតន្តិ នដាទីនំ វា គីតំ ហោតុ, អរិយានំ បរិនិព្ពានកាលេ រតនត្តយគុណូបសំហិតំ សាធុកីឡនគីតំ វា, អសំយតភិក្ខូនំ ធម្មភាណកគីតំ វា, អន្តមសោ ទន្តគីតម្បិ, យំ “គាយិស្សាមា”តិ បុព្ពភាគេ ឱកូជិតំ ករោន្តិ, សព្ពមេតំ គីតំ នាមា”តិ (បាចិ. អដ្ឋ. ៨៣៥; វិ. សង្គ. អដ្ឋ. ៣៤.២៥)។

កិញ្ចាបិ **មាលា**-សទ្ទោ លោកេ ពទ្ធបុប្ផវាចកោ, សាសនេ បន រុឡ្ហិយា អពទ្ធបុប្ផេសុបិ វដ្ដតិ, តស្មា យំ កិញ្ចិ បុប្ផំ ពទ្ធមពទ្ធំ វា, តំ សព្ពំ “មាលា” ត្វេវ ទដ្ឋព្ពន្តិ អាហ “**យំ កិញ្ចិ បុប្ផ**”ន្តិ។ “យំ កិញ្ចិ គន្ធ”ន្តិ ចេត្ថ វាសចុណ្ណធូបាទិកំ វិលេបនតោ អញ្ញំ **យំ កិញ្ចិ គន្ធជាតំ។** វុត្តត្ថំ វិយ ហិ វុច្ចមានត្ថមន្តរេនាបិ សទ្ទោ អត្ថវិសេសវាចកោ។ **ឆវិរាគករណ**ន្តិ វិលេបនេន ឆវិយា រញ្ជនត្ថំ បិសិត្វា បដិយត្តំ យំ កិញ្ចិ គន្ធចុណ្ណំ។ បិឡន្ធនំ **ធារណំ។** ឩនដ្ឋានបូរណំ **មណ្ឌនំ។** គន្ធវសេន, ឆវិរាគវសេន ច សាទិយនំ **វិភូសនំ។** តទេវត្ថំ បុគ្គលាធិដ្ឋានេន ទីបេតិ “**តត្ថ បិឡន្ធន្តោ**”តិអាទិនា។ តថា ចេវ **មជ្ឈិមដ្ឋកថាយម្បិ** (ម. និ. អដ្ឋ. ៣.១៤៧) វុត្តំ, បរមត្ថជោតិកាយំ បន **ខុទ្ទកបាឋដ្ឋកថាយំ** “មាលាទីសុ ធារណាទីនិ យថាសង្ខ្យំ យោជេតព្ពានី”តិ (ខុ. បា. អដ្ឋ. បច្ឆិមបញ្ចសិក្ខាបទវណ្ណនា) ឯត្តកមេវ វុត្តំ។ តត្ថាបិ យោជេន្តេន យថាវុត្តនយេនេវ យោជេតព្ពានិ។ កឹ បនេតំ ការណន្តិ អាហ “**យាយា**”តិអាទិ។ យាយ ទុស្សីល្យចេតនាយ ករោតិ, សា ឥធ **ការណំ។** “តតោ បដិវិរតោ”តិ ហិ ឧភយត្ថ សម្ពន្ធិតព្ពំ, ឯតេនេវ “មាលា…បេ…. វិភូសនានំ ឋានំ, មាលា…បេ…. វិភូសនានេវ វា ឋាន”ន្តិ សមាសម្បិ ទស្សេតិ។ តទាការប្បវត្តោ ចេតនាទិធម្មោយេវ ហិ ធារណាទិកិរិយា។ តត្ថ ច ចេតនាសម្បយុត្តធម្មានំ ការណំ

សហជាតាទោបការកតោ, បធានតោ ច។ “ចេតយិត្វា កម្មំ ករោតិ កាយេន វាចាយ មនសា”តិ (អ. និ. ៦.៦៣) ហិ វុត្តំ។ ធារណាទិភូតា ឯវ ច ចេតនា ឋានន្តិ។ ឋាន-សទ្ទោ បច្ចេកំ យោជេតព្ពោ ទ្វន្ទបទតោ សុយ្យមានត្តា។

ឧច្ចាតិ ឧច្ចសទ្ទេន អការន្តេន សមានត្ថំ អាការន្តំ ឯកំ សទ្ទន្តរំ អច្ចុគ្គតវាចកន្តិ អាហ **“បមាណាតិក្កន្ត”**ន្តិ។ សេតិ ឯត្ថាតិ **សយនំ,** មញ្ចាទិ។ សមណសារុប្បរហិតត្តា, គហដ្ឋេហិ ច សេដ្ឋសម្មតត្តា អកប្បិយបច្ចត្ថរណំ “មហាសយន”ន្តិ ឥធាធិប្បេតន្តិ ទស្សេតុំ **“អកប្បិយត្ថរណ”**ន្តិ វុត្តំ។ និសីទនំ បនេត្ថ សយនេនេវ សង្គហិតន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ យស្មា បន អាធារេ បដិក្ខិត្តេ តទាធារកិរិយាបិ បដិក្ខិត្តាវ ហោតិ, តស្មា “ឧច្ចាសយនមហាសយនា” ឥច្ចេវ វុត្តំ។ អត្ថតោ បន តទុបភោគភូតនិសជ្ជានិបជ្ជនេហិ វិរតិ ទស្សិតាតិ វេទិតព្ពំ។ អថ វា “ឧច្ចាសយនមហាសយនា”តិ ឯស និទ្ទេសោ ឯកសេសនយេន យថា “នាមរូបបច្ចយា សឡាយតន”ន្តិ (ម. និ. ៣.១២៦; សំ. និ. ២.១; ឧទា. ១) ឯតស្មិម្បិ វិកប្បេ អាសនបុព្ពកត្តា សយនកិរិយាយ សយនគ្គហណេនេវ អាសនម្បិ គហិតន្តិ វេទិតព្ពំ។ កិរិយាវាចកអាសនសយនសទ្ទលោបតោ ឧត្តរបទលោបនិទ្ទេសោតិបិ **វិនយដីកាយំ** (វិ. វិ. ដី. ២.១០៦) វុត្តំ។

ជាតមេវ រូបមស្ស ន វិប្បការន្តិ **ជាតរូបំ,** សត្ថុវណ្ណំ។ រញ្ជីយតិ សេតវណ្ណតាយ, រញ្ជន្តិ វា ឯត្ថ សត្តាតិ **រជតំ** យថា “នេសំ បទក្កន្ត”ន្តិ។ “ចត្តារោ វីហយោ គុញ្ជា, ទ្វេ គុញ្ជា មាសកោ ភវេ”តិ វុត្តលក្ខណេន វីសតិមាសកោ នីលកហាបណោ វា ទុទ្រទាមកាទិកោ វា តំតំទេសវោហារានុរូបំ កតោ **កហាបណោ។** លោហាទីហិ កតោ **លោហមាសកា**ទិកោ។ **យេ វោហារំ គច្ឆន្តី**តិ បរិយាទានវចនំ។ **វោហារ**ន្តិ ច កយវិក្កយវសេន សព្ពោហារំ។ អញ្ញេហិ គាហាបនេ, ឧបនិក្ខិត្តសាទិយនេ ច បដិគ្គហណត្ថោ លព្ភតីតិ អាហ **“ន ឧគ្គណ្ហាបេតិ ន ឧបនិក្ខិត្តំ សាទិយតី”**តិ។ អថ វា តិវិធំ បដិគ្គហណំ កាយេន វាចាយ មនសា។ តត្ថ កាយេន បដិគ្គហណំ ឧគ្គហណំ។ វាចាយ បដិគ្គហណំ ឧគ្គហាបនំ។ មនសា បដិគ្គហណំ សាទិយនំ។ តិវិធម្បេតំ បដិគ្គហណំ សាមញ្ញនិទ្ទេសេន, ឯកសេសនយេន វា គហេត្វា បដិគ្គហណាតិ វុត្តន្តិ អាហ **“នេវ នំ ឧគ្គណ្ហាតី”**តិអាទិ។ ឯស នយោ **អាមកធញ្ញបដិគ្គហណា**តិអាទីសុបិ។

នីវារាទិឧបធញ្ញស្ស សាលិយាទិមូលធញ្ញន្តោគធត្តា **“សត្តវិធស្សាបី”**តិ វុត្តំ។ សង្ខិទិនបរិបាកោ សុកធញ្ញវិសេសោ **សាលិ** នាម សលីយតេ សិលាយតេតិ កត្វា។ **ទព្ពគុណបកាសេ** បន –

“អថ ធញ្ញំ តិធា សាលិ-សង្ខិកវីហិភេទតោ;
សាលយោ ហេមន្តា តត្រ, សង្ខិកា គិម្ហជា អបិ;
វីហយោ ត្វាសុឡាខ្យាតា, វស្សកាលសមុព្ភ វា”តិ។ –

វុត្តំ។ វហតិ, ព្រូហេតិ វា សត្តានំ ជីវិតន្តិ **វីហិ,** សស្សំ។ យុវិតព្ពោ មិស្សិតព្ពោតិ **យវោ។** សោ ហិ អតិលូខតាយ អញ្ញេន មិស្សេត្វា បរិភុញ្ជីយតិ។ គុធតិ បរិវេធតិ បលិពុទ្ធតីតិ **គោធូមោ,** យំ “មិលក្ខភោជន”ន្តិបិ វទន្តិ។ សោភនត្តា កមនីយភាវំ គច្ឆតីតិ **កង្គុ,** អតិសុខុមធញ្ញវិសេសោ។ វរីយតិ អតិលូខតាយ និវារីយតិ, ឧទ្ទាបដិវិនយនតោ វា ភជីយតីតិ **វរកោ។** កោរំ រុធិរំ ទូសតីតិ **កុទ្រូសកោ,** វណ្ណសង្គមនេន យោ “កោរវឌ្ឍនោ”តិបិ វុច្ចតិ។ តានិ សត្តបិ សប្បភេទា និធានេ បោសនេ សាធុត្តេន “ធញ្ញានី”តិ វុច្ចន្តិ។ **“ន កេវលញ្ច”**តិអាទិនា សម្បដិច្ឆនំ, បរាមសនញ្ច ឥធ បដិគ្គហណសទ្ទេន វុត្តន្តិ ទស្សេតិ។ ឯវមីទិសេសុ។ “អនុជានាមិ ភិក្ខវេ, វសានិ ភេសជ្ជានិ អច្ឆវសំ មច្ឆវសំ សុសុការវសំ សូករវសំ គទ្រភវស”ន្តិ (មហាវ. ២៦២) វុត្តត្តា ឥទំ បញ្ចវិធម្បិ ភេសជ្ជំ ឱទិស្ស អនុញ្ញាតំ នាម។ តស្ស បន “កាលេ បដិគ្គហិត”ន្តិ វុត្តត្តា បដិគ្គហណំ វដ្ដតីតិ អាហ **“អញ្ញត្រ ឱទិស្ស អនុញ្ញាតា”**តិ។ មំស-សទ្ទេន មច្ឆានម្បិ មំសំ គហិតំ ឯវាតិ ទស្សេតុំ **“អាមកមំសមច្ឆាន”**ន្តិ វុត្តំ, តិកោដិបរិសុទ្ធំ មច្ឆមំសំ អនុញ្ញាតំ អទិដ្ឋំ, អសុតំ, អបរិសង្កិតន្តិ វា បយោគស្ស ទស្សនតោ វិរូបេកសេសនយោ ទស្សិតោ អនេនាតិ វេទិតព្ពំ។

កាមំ លោកិយា –

“អដ្ឋវស្សា ភវេ គោរី, ទសវស្សា តុ កញ្ញកា;
សម្បត្តេ ទ្វាទសវស្សេ, កុមារីតិភិធីយតេ”តិ។ –

វទន្តិ ។ ឥធ បន បុរិសន្តរគតាគតវសេន ឥត្ថិកុមារិកាភេទោតិ អាហ **“ឥត្ថីតិ បុរិសន្តរគតា”**តិអាទិ។ **ទាសិទាសវសេនេវា**តិ ទាសិទាសវោហារវសេនេវ។ **ឯវំ វុត្តេ**តិ តាទិសេន កប្បិយវចនេន វុត្តេ។ វិនយដ្ឋកថាសុ

អាគតវិនិច្ឆយំ សន្ធាយ “**វិនយវសេនា**”តិ វុត្តំ។ សោ **កុដិការសិក្ខាបទវណ្ណនា**ទីសុ (បារា. អដ្ឋ. ៣៦៤) គហេតព្ពោ។

ពីជំ ខិបន្តិ ឯត្ថ, ខិត្តំ វា ពីជំ គាយតីតិ **ខេត្តំ**, កេទារោតិ អាហ “**យស្មិំ បុព្ពណ្ណំ វុហតី**”តិ។ អបរណ្ណស្ស បុព្ពេ បវត្តមន្នំ **បុព្ពណ្ណំ ន**-ការស្ស ណ-ការំ កត្វា, សាលិអាទិ ។ វសន្តិ បតិដ្ឋហន្តិ អបរណ្ណានិ ឯត្ថាតិ **វត្ថូ**តិ អត្ថំ ទស្សេតិ “**វត្ថុ នាមា**”តិអាទិនា។ បុព្ពណ្ណស្ស អបរំ បវត្តមន្នំ **អបរណ្ណំ** វុត្តនយេន។ ឯវំ អដ្ឋកថានយានុរូបំ អត្ថំ ទស្សេត្វា ឥទានិ “ខេត្តំ នាម យត្ថ បុព្ពណ្ណំ វា អបរណ្ណំ វា ជាយតី”តិ (បារា. ១០៤) វុត្តវិនយបាឡិនយានុរូបម្បិ អត្ថំ ទស្សេន្តោ “**យត្ថ វា**”តិអាទិមាហ។ **តទត្ថាយា**តិ ខេត្តត្ថាយ។ **អកតភូមិភាគោ**តិ អបរិសង្ខតោ តទុទ្ទេសិកោ ភូមិភាគោ។ “**ខេត្តវត្ថុ សីសេនា**”តិអាទិនា និទស្សនមត្តមេតន្តិ ទស្សេតិ។ **អាទិ**-សទ្ទេន បោក្ខរណីកូបាទយោ សង្គហិតា។

ទូតស្ស ឥទំ, ទូតេន វា កាតុមរហតីតិ **ទូតេយ្យំ។ បណ្ណ**ន្តិ លេខសាសនំ។ **សាសន**ន្តិ មុខសាសនំ។ **ឃរា ឃរ**ន្តិ អញ្ញស្មា ឃរា អញ្ញំ ឃរំ។ **ខុទ្ទកគមន**ន្តិ ទូតេយ្យគមនតោ អប្បតរគមនំ, អនទ្ធានគមនំ វស្សគមនន្តិ អត្ថោ។ តទុភយេសំ អនុយុញ្ជនំ អនុយោគោតិ អាហ “**តទុភយករណ**”ន្តិ។ **តស្មា**តិ តទុភយករណស្សេវ អនុយោគភាវតោ។

កយនំ **កយោ**, បរម្បរា គហេត្វា អត្តនោ ធនស្ស ទានំ។ កី-សទ្ទញ្ហិ ទព្ពវិនិមយេ បវត្តតិ វិក្កយនំ **វិក្កយោ**, បឋមមេវ អត្តនោ ធនស្ស បរេសំ ទានន្តិ វទន្តិ។ **សារត្ថទីបនិយា**ទីសុ បន “**កយ**”ន្តិ បរភណ្ឌស្ស គហណំ។ **វិក្កយ**ន្តិ អត្តនោ ភណ្ឌស្ស ទាន”ន្តិ (សារត្ថ. ដី. ២.៥៩៤) វុត្តំ។ តទេវ “កយិតព្ពំ ហោតិ បរភណ្ឌំ អត្តនោ ហត្ថគតំ ករោន្តេន, វិក្កិតព្ពំ អត្តនោ ភណ្ឌំ បរហត្ថគតំ ករោន្តេនា”តិ (បារា. អដ្ឋ. ៥១៥) វិនយដ្ឋកថាវចនេន សមេតិ។ **វញ្ចនំ** មាយាករណំ, បដិភានករណវសេន ឧបាយកុសលតាយ បរសន្តកគ្គហណន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ តុលា នាម យាយ តុលីយតិ បមីយតិ, តាយ កូដំ “**តុលាកូដ**”ន្តិ វុច្ចតិ។ តំ បន ករោន្តោ តុលាយ រូបអង្គគហណាការ បដិច្ឆន្នសណ្ឋានវសេន ករោតីតិ ចតុព្ពិធតា វុត្តា។ អត្តនា គហេតព្ពំ ភណ្ឌំ បច្ឆាភាគេ, បរេសំ ទាតព្ពំ បុព្ពភាគេ កត្វា មិនេន្តីតិ អាហ “**គណ្ហន្តោ បច្ឆាភាគេ**”តិអាទិ។ **អក្កមតិ** និប្បីឡេតិ, បុព្ពភាគេ អក្កមតីតិ សម្ពន្ធោ។ **មូលេ រជ្ជុ**ន្តិ តុលាយ មូលេ យោជិតំ រជ្ជុំ។ តថា **អគ្គេ។ ត**ន្តិ អយចុណ្ណំ។

កនតិ ទិព្ពតីតិ **កំសោ**, សុវណ្ណរជតាទិមយា ភោជនបាតបត្តា។ ឥធ បន សោវណ្ណមយេ បានបត្តេតិ អាហ “**សុវណ្ណបាតី**”តិ។ **តាយ វញ្ចន**ន្តិ និកតិវសេន វញ្ចនំ។ “បតិរូបកំ ទស្សេត្វា បរសន្តកគហណញ្ហិ និកតិ, បដិភានករណវសេន បន ឧបាយកុសលតាយ វញ្ចន”ន្តិ និកតិវញ្ចនំ ភេទតោ **កណ្ហជាតកដ្ឋកថា**ទីសុ (ជា. អដ្ឋ. ៤.១០.១៩; ទី. និ. អដ្ឋ. ១.១០; ម. និ. អដ្ឋ. ២.១៤៩; សំ. និ. អដ្ឋ. ៣.៥.១១៦៥; អ. និ. អដ្ឋ. ២.៤.១៩៨ អត្ថតោ សមានំ) វុត្តំ , ឥធ បន តទុភយម្បិ “វញ្ចន”មិច្ចេវ។ “**កថ**”ន្តិអាទិនា ហិ បតិរូបកំ ទស្សេត្វា បរសន្តកគហណមេវ វិភាវេតិ។ **សមគ្ឃតរ**ន្តិ តាសំ បាតីនំ អញ្ញមញ្ញំ សមកំ អគ្ឃវិសេសំ។ **បាសាណេ**តិ ភូតាភូតភាវសញ្ញាននកេ បាសាណេ។ ឃំសនេនេវ សុវណ្ណភាវសញ្ញាបនំ សិទ្ធន្តិ “**ឃំសិត្វា**”ត្វេវ វុត្តំ។

ហទយន្តិ នាឡិអាទិមិននភាជនានំ អព្ភន្តរំ, តស្មិំ ភេទោ ឆិទ្ទករណំ **ហទយភេទោ។** តិលាទីនំ នាឡិអាទីហិ មិននកាលេ ឧស្សាបិតា សិខាយេវ សិខា, តស្សា ភេទោ ហាបនំ **សិខាភេទោ។**

រជ្ជុយា ភេទោ វិសមករណំ **រជ្ជុភេទោ។ តានី**តិ សប្បិតេលាទីនិ។ **អន្តោភាជនេ**តិ បឋមំ និក្ខិត្តភាជនេ។ **ឧស្សាបេត្វា**តិ ឧគ្គមាបេត្វា, ឧទ្ធំ រាសិ កត្វាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **ឆិន្ទន្តោ**តិ អបនេន្តោ។

កត្តព្ពកម្មតោ ឧទ្ធំ កោដនំ បដិហននំ **ឧក្កោដនំ។** អភូតការីនំ **លញ្ជគ្គហណំ,** ន បន បុន កម្មាយ ឧក្កោដនមត្តន្តិ អាហ “**អស្សាមិកេ...បេ.... គ្គហណ**”ន្តិ។ **ឧបាយេហី**តិ ការណបតិរូបកេហិ។ **តត្រា**តិ តស្មិំ វញ្ចនេ។ “វត្ថុ”ន្តិ អវត្វា “**ឯកំ វត្ថុ**”ន្តិ វទន្តោ អញ្ញានិបិ អត្ថិ ពហូនីតិ ទស្សេតិ។ អញ្ញានិបិ ហិ សសវត្ថុអាទីនិ តត្ថ តត្ថ វុត្តានិ។ **មិគ**ន្តិ មហន្តំ មិគំ។ **តេន ហី**តិ មិគគ្គហណេ ឧយ្យោជនំ, យេន វា ការណេន “មិគំ មេ ទេហី”តិ អាហ, តេន ការណេនាតិ អត្ថោ។ **ហិ**-សទ្ទោ និបាតមត្តំ។ **យោគវសេនា**តិ វិជ្ជាជប្បនាទិបយោគវសេន។ **មាយាវសេនា**តិ មន្តជប្បនំ វិនា អភូតស្សាបិ ភូតាការសញ្ញាបនាយ ចក្ខុមោហនមាយាយ វសេន។ យាយ ហិ អមណិអាទយោបិ មណិអាទិអាការេន ទិស្សន្តិ។ **បាមង្គោ** នាម កុលាចារយុត្តោ អាភរណវិសេសោ, យំ លោកេ “យញ្ញោបវិត្ត”ន្តិ វទន្តិ។ **វក្កលិត្ថេរាបទានេ**បិ វុត្តំ –

“បស្សថេតំ មាណវកំ, បីតមដ្ឋនិវាសនំ;

ហេមយញ្ញោបវិត្តង្គំ, ជននេត្តមនោហរ”ន្តិ។ (អប. ២.៥៤.៤០);

តទដ្ឋកថាយម្បិ “បីតមដ្ឋនិវាសនន្តិ សិលិដ្ឋសុវណ្ណវណ្ណវត្ថេ និវត្ថន្តិ អត្ថោ។ **ហេមយញ្ញោបវិត្តង្គ**ន្តិ សុវណ្ណបាមង្គលក្កិតគត្តន្តិ អត្ថោ”តិ (អប. អដ្ឋ. ២.៥៤.៤០) សវនំ សបនំ **សាវិ,** អនុជុកតា, តេនាហ **“កុដិលយោគោ”**តិ, ជិម្ហតាយោគោតិ អត្ថោ។ **“ឯតេសំយេវា”**តិអាទិនា តុល្យាធិករណតំ ទស្សេតិ។ **“តស្មា”**តិអាទិ លទ្ធគុណទស្សនំ។ យេ បន ចតុន្នម្បិ បទានំ ភិន្នាធិករណតំ វទន្តិ, តេសំ វាទមាហ **“កេចី”**តិអាទិនា។ តត្ថ **“កេចី”**តិ សារសមាសការកា អាចរិយា, ឧត្តរវិហារវាសិនោ ច, តេសំ តំ ន យុត្តំ វញ្ចនេន សង្គហិតស្សេវ បុន គហិតត្តាតិ ទស្សេតិ **“តំ បនា”**តិអាទិនា។

មារណន្តិ មុដ្ឋិបហារកសាតាឡនាទីហិ ហីសនំ វិហេឋនំ សន្ធាយ វុត្តំ, ន តុ បាណាតិបាតំ។ វិហេឋនត្ថេបិ ហិ **វធ**-សទ្ទោ ទិស្សតិ “អត្តានំ វធិត្វា វធិត្វា រោទេយ្យា”តិអាទីសុ (បាចិ. ៨៨០) **មារណ**-សទ្ទោបិ ឥធ វិហេឋនេយេវ វត្តតីតិ ទដ្ឋព្វោ។ កេចិ បន “បុព្វេ បាណាតិបាតំ បហាយា’តិអាទីសុ សយំការោ, ឥធ បរំការោ”តិ វទន្តិ, តំ ន សក្កា តថា វត្តុំ “កាយវចីបយោគសមុដ្ឋាបិកា ចេតនា, ឆ បយោគា”តិ ច វុត្តត្តា។ យថា ហិ អប្បដិគ្គាហភាវសាមញ្ញេបិ សតិ បព្ពជិតេហិ អប្បដិគ្គហិតព្ពវត្ថុវិសេសភាវសន្ទស្សនត្ថំ ឥត្ថិកុមារិទាសិទាសាទយោ វិភាគេន វុត្តា។ យថា ច បរសន្តកស្ស ហរណភាវតោ អទិន្នាទានភាវសាមញ្ញេបិ សតិ តុលាកូដាទយោ អទិន្នាទានវិសេសភាវសន្ទស្សនត្ថំ វិភាគេន វុត្តា, ន ឯវំ បាណាតិបាតបរិយាយស្ស វធស្ស បុន គហណេ បយោជនំ អត្ថិ តថាវិភជិតព្ពស្សាភាវតោ, តស្មា យថាវុត្តោយេវត្ថោ សុន្ទរតរោតិ។

វិបរាមោសោតិ វិសេសេន សមន្តតោ ភុសំ មោសាបនំ មុយ្ហនករណំ, ថេននំ វា។ ថេយ្យំ ចោរិកា មោសោតិ ហិ បរិយាយោ។ សោ ការណវសេន ទុវិធោតិ អាហ **“ហិមវិបរាមោសោ”**តិអាទិ។ **មុសន្តី**តិ ចោរេន្តិ, មោសេន្តិ វា មុយ្ហនំ ករោន្តិ, មោសេត្វា តេសំ សន្តកំ គណ្ហន្តីតិ វុត្តំ ហោតិ។ **យ**ន្តិ ច តស្សា កិរិយាយ បរាមសនំ។ **មគ្គប្បដិបន្នំ ជន**ន្តិ បរបក្ខេបិ អធិការោ។ អាលោបនំ វិលុម្បនំ **អាលោបោ។** សហសា ករណំ **សហសាការោ។** សហសា បវត្តិតា **សាហសិកា,** សាវ កិរិយា តថា។

ឯត្តាវតាតិ “បាណាតិបាតំ បហាយា”តិអាទិនា “សហសាការា បដិវិរតោ”តិ បរិយោសានេន ឯតប្បរិមាណេន បាឋេន។ អន្តរភេទំ អគ្គហេត្វា បាឡិយំ យថារុតមាគតវសេនេវ ឆព្វីសតិសិក្ខាបទសង្គហមេតំ សីលំ យេភុយ្យេន សិក្ខាបទានមវិភត្តត្តា **ចូឡសីលំ** នាមាតិ អត្ថោ។ ទេសនាវសេន ហិ ឥធ ចូឡមជ្ឈិមាទិភាវោ វេទិតព្វោ, ន ធម្មវសេន។ តថា ហិ ឥធសង្ខិត្តេន ឧទ្ទិដ្ឋានំ សិក្ខាបទានំ អវិភត្តានំ វិភជនវសេន មជ្ឈិមសីលទេសនា បវត្តា, តេនេវាហ **“មជ្ឈិមសីលំ វិត្ថារេន្តោ”**តិ។ចូឡសីលវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

មជ្ឈិមសីលវណ្ណនា

១១. “យថា វា បនេកេ ភោន្តោ”តិអាទិទេសនាយ សម្ពន្ធមាហ **“ឥទានី”**តិអាទិនា។ តត្ថាយមដ្ឋកថាមុត្តកោ នយោ – **យថា**តិ ឱបម្មត្ថេ និបាតោ។ **វា**តិ វិកប្បនត្ថេ, តេន ឥមមត្ថំ វិកប្បេតិ “ឧស្សាហំ កត្វា មម វណ្ណំ វទមានោបិ បុថុជ្ជនោ បាណាតិបាតំ បហាយ បាណាតិបាតា បដិវិរតោ”តិអាទិនា បារាទ្ទេសិកនយេន វា សព្ពថាបិ អាចារសីលមត្តមេវ វទេយ្យ, ន តទុត្តរិ។ “យថាបនេកេ ភោន្តោ សមណព្រាហ្មណភាវំ បដិជានមានា, បរេហិ ច តថា សម្ភាវិយមានា តទនុរូបបដិបត្តិំ អជាននតោ, អសមត្ថនតោ ច ន អភិសម្ភុណន្តិ, ន ឯវមយំ។ អយំ បន សមណោ គោតមោ សព្ពថាបិ សមណសារុប្បបដិបត្តិំ បូរេសិយេវា”តិ ឯវំ អញ្ញទ្ទេសិកនយេន វា សព្ពថាបិ អាចារសីលមត្តមេវ វទេយ្យ, ន តទុត្តរិន្តិ។ **បនា**តិ វចនាលង្ការេ វិកប្បនត្ថេនេវ ឧបន្យាសាទិអត្ថស្ស សិជ្ឈនតោ។ **ឯកេ**តិ អញ្ញេ។ “ឯកច្ចេ”តិបិ វទន្តិ។ **ភោន្តោ**តិ សាធូនំ បិយសមុទាហារោ។ សាធវោ ហិ បរេ “ភោន្តោ”តិ វា “ទេវានំ បិយា”តិ វា “អាយស្មន្តោ”តិ វា សមាលបន្តិ។ **សមណព្រាហ្មណា**តិ យំ កិញ្ចិ បព្ពជ្ជំ ឧបគតតាយ **សមណា**។ ជាតិមត្តេន ច **ព្រាហ្មណា**តិ។

សទ្ធា នាម ឥធ ចតុព្ពិធេសុ ឋានេសូតិ អាហ **“កម្មញ្ច”**តិអាទិ។ កម្មកម្មផលសម្ពន្ធេនេវ ឥធលោកបរលោកសទ្ទហនំ ទដ្ឋព្វំ “ឯត្ថ កម្មំ វិបច្ចតិ, កម្មផលញ្ច អនុភវិតព្ព”ន្តិ។ តទត្ថំ ព្យតិរេកតោ ញាបេតិ **“អយំ មេ”**តិអាទិនា។ **បដិករិស្សតី**តិ បច្ចុបការំ ករិស្សតិ។ តទេវ សមត្ថេតុំ **“ឯវំទិន្នានិ ហី”**តិអាទិមាហ។ ទេសនាសីសមត្តំ បធានំ កត្វា និទស្សនតោ។ តេន ចតុព្ពិធម្បិ បច្ចយំ និទស្សេតីតិ វុត្តំ **“អត្ថតោ បនា”**តិអាទិ។

“សេយ្យថិទ”ន្តិ អយំ សទ្ទោ “សោ កតមោ”តិ អត្ថេ ឯកោ **និបាតោ,** និបាតសមុទាយោ វា, តេន ច ពីជគាមភូតគាមសមារម្ភបទេ សទ្ទក្កមេន អប្បធានភូតោបិ ពីជគាមភូតគាមោ វិភជិតព្ពដ្ឋានេ

បធានភូតោ វិយ បដិនិទ្ទិសីយតិ។ អញ្ញោ ហិ សទ្ទក្កមោ អញ្ញោ អត្ថក្កមោតិ អាហ “**កតមោ សោ ពីជគាមភូតគាមោ**”តិ។ តស្មិញ្ហិ វិភត្តេ តព្ពិសយសមារម្ភោបិ វិភត្តោវ ហោតិ។ ឥមមត្ថញ្ហិ ទស្សេតុំ “**យស្ស សមារម្ភំ អនុយុត្តា វិហរន្តី**”តិ វុត្តំ។ តេនេវ ច បាឡិយំ “មូលពីជ”ន្តិអាទិនា សោ និទ្ទិដ្ឋោតិ។ មូលមេវ ពីជំ **មូលពីជំ,** មូលំ ពីជំ ឯតស្សាតិបិ **មូលពីជ**ន្តិ ឥធ ទ្វិធា អត្ថោ។ សេសបទេសុបិ ឯសេវ នយោ។ អតោ ន ចោទេតព្ពមេតំ “កស្មា បនេត្ថ ពីជគាមភូតគាមំ បុច្ឆិត្វា ពីជគាមោ ឯវ វិភត្តោ”តិ។ តត្ថ ហិ បឋមេន អត្ថេន ពីជគាមោ និទ្ទិដ្ឋោ, ទុតិយេន ភូតគាមោ, ទុវិធោបេស សាមញ្ញនិទ្ទេសេន វា មូលពីជញ្ច មូលពីជញ្ច មូលពីជន្តិ ឯកសេសនយេន វា និទ្ទិដ្ឋោតិ វេទិតព្ពោ, តេនេវ វក្ខតិ “**សព្ពញ្ចេត**”ន្តិអាទឹ។ អតីវ វិសតិ ភេសជ្ជបយោគេសូតិ **អតិវិសំ, អតិវិសា** វា, យា “មហោសធ”ន្តិបិ វុច្ចតិ **កច្ចកោ**តិ កាឡកច្ចកោ, យំ “បិលក្ខោ”តិបិ វទន្តិ។ **កបិត្ថនោ**តិ អម្ពិលង្កុរផលោ សេតរុក្ខោ។ សោ ហិ កម្បតិ ចលតីតិ **កបិថនោ** ថនបច្ចយេន, **កបី**តិ វា មក្កដោ, តស្ស ថនសទិសំ ផលំ យស្សាតិ **កបិត្ថនោ។ “កបិត្ថនោ**តិ បិប្បលិរុក្ខោ”តិ (វិសុទ្ធិ. ដី. ១.១០៨) ហិ **វិសុទ្ធិមគ្គដីកាយំ** វុត្តំ។ **ផន្ទុពីជំ** នាម បព្ពពីជំ។ **អជ្ជុក**ន្តិ សេតបណ្ណាសំ។ **ផណិជ្ជក**ន្តិ សមីរណំ។ **ហិរិវេរ**ន្តិ វារំ។ បច្ចយន្តរសមវាយេ សទិសផលុប្បត្តិយា វិសេសការណភាវតោ វិរុហនសមត្ថេ សារផលេ និរុឡ្ហោ ពីជសទ្ទោតិ ទស្សេតិ “**វិរុហនសមត្ថមេវា**”តិ ឥមិនា។ ឥតរញ្ហិ អពីជសង្ខ្យំ គតំ, តញ្ច ខោ រុក្ខតោ វិយោជិតមេវ។ អវិយោជិតំ បន តថា វា ហោតុ, អញ្ញថា វា “**ភូតគាមោ**”ត្វេវ វុច្ចតិ យថាវុត្តេន ទុតិយដ្ឋេន។ វិនយា (បាចិ. ៩១) នុរូបតោ តេសំ វិសេសំ ទស្សេតិ “**តត្ថា**”តិអាទិនា។ យមេត្ថ វត្តព្ពំ, តំ ហេដ្ឋា វុត្តមេវ។

១២. សន្និធានំ **សន្និធិ,** តាយ ករីយតេតិ **សន្និធិការោ,** អន្នបានាទិ។ ឯវំ ការ-សទ្ទស្ស កម្មត្ថតំ សន្ធាយ “**សន្និធិការបរិភោគ**”ន្តិ វុត្តំ។ អយមបរោ នយោ – យថា “អាចយំ គាមិនោ”តិ វត្តព្ពេ អនុនាសិកលោបេន “អាចយគាមិនោ”តិ (ធ. ស. ១០) និទ្ទេសោ កតោ, ឯវមិធាបិ “សន្និធិការំ បរិភោគ”ន្តិ វត្តព្ពេ អនុនាសិកលោបេន “សន្និធិការបរិភោគ”ន្តិ វុត្តំ, សន្និធឹ កត្វា បរិភោគន្តិ អត្ថោ។ **វិនយវសេនា**តិ វិនយាគតាចារវសេន។ វិនយាគតាចារោ ហិ ឧត្តរលោបេន “វិនយោ”តិ វុត្តោ, កាយវាចានំ វា វិនយនំ វិនយោ។ សុត្តន្តនយបដិបត្តិយា វិសុំ គហិតត្តា វិនយាចារោយេវ ឥធ លព្ភតិ។ សម្មា កិលេសេ លិខតីតិ **សល្លេខោ**តិ ច វិនយាចារស្ស វិសុំ គហិតត្តា សុត្តន្តនយបដិបត្តិ ឯវ។ **បដិគ្គហិត**ន្តិ កាយេន វា កាយបដិពទ្ធេន វា បដិគ្គហិតំ។ **អបរជ្ជុតិ** អបរស្មិំ ទិវសេ។ **ទត្វា**តិ បរិវត្តនវសេន ទត្វា។ **បចាបេត្វា**តិ ច អត្តនោ សន្តកករណេន បចាបេត្វា។ តេសម្បិ សន្តកំ វិស្សាសគ្គាហាទិវសេន បរិភុញ្ជិតុំ វដ្ដតិ។ សុត្តន្តនយវសេន សល្លេខោ ឯវ ន ហោតិ។

យានិ ច តេសំ អនុលោមានីតិ ឯត្ថ សានុលោមធញ្ញរសំ, មធុកបុប្ផរសំ, បក្កឌាករសញ្ច បបេត្វា អវសេសា សព្ពេបិ ផលបុប្ផបត្តរសា អនុលោមបានានីតិ ទដ្ឋព្ពំ, យថាបរិច្ឆេទកាលំ អនធិដ្ឋិតំ អវិកប្បិតន្តិ អត្ថោ។

សន្និធីយតេតិ **សន្និធិ,** វត្ថមេវ។ បរិយាយតិ កប្បីយតីតិ **បរិយាយោ,** កប្បិយវាចានុសារេន បដិបត្តិ, តស្ស កថាតិ **បរិយាយកថា។** តព្ពិបរីតោ **និប្បរិយាយោ,** កប្បិយម្បិ អនុបគម្ម សន្តុដ្ឋិវសេន បដិបត្តិ, **បរិយាយ-**សទ្ទោ វា ការណេ, តស្មា កប្បិយការណវសេន វុត្តា កថា **បរិយាយកថា។** តទបិ អវត្វា សន្តុដ្ឋិវសេន វុត្តា **និប្បរិយាយោ។ “សចេ**”តិអាទិ អញ្ញស្ស ទានាការទស្សនំ។ បាឡិយា ឧទ្ទិសនំ **ឧទ្ទេសោ។** អត្ថស្ស បុច្ឆា **បរិបុច្ឆនំ។ “អទាតុំ ន វដ្ដតី**”តិ ឥមិនា អទានេ សល្លេខកោបនំ ទស្សេតិ។ **អប្បហោន្តេ**តិ កាតុំ អប្បហោនកេ សតិ។ **បច្ចាសាយា**តិ ចីវរបដិលាភាសាយ។ **អនុញ្ញាតកាលេ**តិ អនត្ថតេ កឋិនេ ឯកោ បច្ឆិមកត្តិកមាសោ, អត្ថតេ កឋិនេ បច្ឆិមកត្តិកមាសេន សហ ហេមន្តិកា ចត្តារោ មាសា, បិណ្ឌិសមយេ យោ កោចិ ឯកោ មាសោតិ ឯវំ តតិយកឋិនសិក្ខាបទាទីសុ អនុញ្ញាតសមយេ។ **សុត្ត**ន្តិ ចីវរសិព្ពនសុត្តំ។ **វិនយកម្មំ កត្វា**តិ មូលចីវរំ បរិក្ខារចោឡំ អធិដ្ឋហិត្វា បច្ចាសាចីវរមេវ មូលចីវរំ កត្វា ឋបេតព្ពំ, តំ បុន មាសបរិហារំ លភតិ, ឯតេន ឧបាយេន យាវ ឥច្ឆតិ, តាវ អញ្ញមញ្ញំ មូលចីវរំ កត្វា ឋបេតុំ លព្ភតីតិ វុត្តនយេន, វិកប្បនាវសេន វា វិនយកម្មំ កត្វា។ កស្មា ន វដ្ដតីតិ អាហ “**សន្និធិ ច ហោតិ សល្លេខញ្ច កោបេតី**”តិ។

ឧបរិ មណ្ឌបសទិសំ បទរច្ឆន្នំ, សព្ពបលិគុណ្ឋិមំ វា ឆាទេត្វា កតំ **វយ្ហំ។** ឧភោសុ បស្សេសុ សុវណ្ណរជតាទិមយា គោបានសិយោ ទត្វា គរុឡបក្ខកនយេន កតា **សន្ទមានិកា។** ផលកាទិនា កតំ បីឋកយានំ **សិវិកា។** អន្ទោលិកាសង្ខាតា បដបោដលិកា **បាដង្កី។ “ឯកភិក្ខុស្ស ហី**”តិអាទិ តទត្ថស្ស សមត្ថនំ។ **អរញ្ញត្ថាយា**តិ អរញ្ញគមនត្ថាយ។ **ធោតបាទកត្ថាយា**តិ ធោវិតបាទានមនុរក្ខណត្ថាយ។ សំហនិតព្ពា ពន្ធិតព្ពាតិ **សង្ឃាដា,** ឧបាហនាយេវ សង្ឃាដា តថា, យុគឡភូតា ឧបាហនាតិ អត្ថោ។ **អញ្ញស្ស ទាតព្ពា**តិ ឯត្ថ វុត្តនយេន ទានំ វេទិតព្ពំ។

មញ្ចោតិ និទស្សនមត្តំ។ សព្ពេបិ ហិ បីឋភិសាទយោ និសីទនសយនយោគ្គា គហេតព្ពា តេសុបិ តថាបដិបជ្ជិតព្ពតោ។

អាពាធបច្ចយា ឯវ អត្តនា បរិភុញ្ជិតព្ពា គន្ធា វដ្ដន្តីតិ ទស្សេតិ “**កណ្ឌុកច្ឆុឆវិទោសាទិអាពាធេ សតី**”តិ ឥមិនា។ “លក្ខណេ ហិ សតិ ហេតុត្ថោបិ កត្ថចិ សម្ភវតី”តិ ហេដ្ឋា វុត្តោយេវ។ តត្ថ **កណ្ឌូ**តិ ខជ្ជុ។ **កច្ឆូ**តិ វិតច្ឆិកា។ **ឆវិទោសោ**តិ កិលាសាទិ។ **អាហរាបេត្វា**តិ ញាតិបវារិតតោ ភិក្ខាចារវត្តេន វា ន យេន កេនចិ វា អាការេន ហរាបេត្វា។ ភេសជ្ជបច្ចយេហិ គិលានស្ស វិញ្ញត្តិបិ វដ្ដតិ។ “អនុជានាមិ ភិក្ខវេ , គន្ធំ គហេត្វា កវាដេ បញ្ចង្គុលិកំ ទាតុំ, បុប្ផំ គហេត្វា វិហារេ ឯកមន្តំ និក្ខិបិតុ”ន្តិ (ចូឡវ. ២៦៤) វចនតោ “**ទ្វារេ**”តិអាទិ វុត្តំ។ **ឃរធូបនំ** វិហារវាសនា, ចេតិយឃរវាសនា វា។ **អាទិ**-សទ្ទេន ចេតិយបដិមាបូជាទីនិ សង្គណ្ហាតិ។

កិលេសេហិ អាមសិតព្ពតោ **អាមិសំ,** យំ កិញ្ចិ ឧបភោគារហំ វត្ថុ, តស្មា យថាវុត្តានម្បិ បសង្គំ និវារេតុំ “**វុត្តាវសេសំ ទដ្ឋព្ព**”ន្តិ អាហ, បារិសេសនយតោ គហិតត្តា វុត្តាវសេសំ ទដ្ឋព្ពន្តិ អធិប្បាយោ។ កី បនេតន្តិ វុត្តំ “**សេយ្យថិទ**”ន្តិអាទិ។ **តថារូបេ កាលេតិ** គាមំ បវិសិតុំ ទុក្ករាទិកាលេ។ **វល្លូរោ**តិ សុក្ខមំសំ។ **ភាជន**-សទ្ទោ សប្បិតេលគុឡសទ្ទេហិ យោជេតព្ពោ តទវិនាភាវិត្តា។ **កាលស្សេវា**តិ បគេវ។ **ឧទកកទ្ទមេ**តិ ឧទកេ ច កទ្ទមេ ច។ និមិត្តេ ចេតំ ភុម្មំ, ភាវលក្ខណេ វា។ **អច្ឆថា**តិ និសីទថ។ **ភុញ្ជន្តស្សេវា**តិ ភុញ្ជតោ ឯវ ភិក្ខុនោ, សម្បទានវចនំ, អនាទរត្ថេ វា សាមិវចនំ។ កិរិយន្តរាវច្ឆេទនយោគេន ហេត្ថ អនាទរតា។ **គីវាយាមក**ន្តិ ភាវនបុំសកវចនំ, គីវំ អាយមេត្វា អាយតំ កត្វាតិ អត្ថោ, យថា វា ភុត្តេ អតិភុត្តតាយ គីវា អាយមិតព្ពា ហោតិ, តថាតិបិ វដ្ដតិ។ **ចតុមាសម្បី**តិ វស្សានស្ស ចត្តារោ មាសេបិ។ **កុដុម្ពំ** វុច្ចតិ ធនំ, តទស្សត្ថីតិ **កុដុម្ពិកោ,** មុណ្ឌោ ច សោ កុដុម្ពិកោ ចាតិ **មុណ្ឌកុដុម្ពិកោ,** តស្ស ជីវិកំ តថា, តំ កត្វា ជីវតីតិ អត្ថោ។ នយទស្សនមត្តញ្ចេតំ អាមិសបទេន ទស្សិតានំ សន្និធិវត្ថូនន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

តព្ពិរហិតំ សមណបដិបត្តិំ ទស្សេន្តោ “***ភិក្ខុនោ បនា***”តិអាទិមាហ។ តត្ថ “គុឡបិណ្ឌោ តាលបក្កប្បមាណោ”ន្តិ **សារត្ថទីបនិយំ** វុត្តំ។ **ចតុភាគមត្ត**ន្តិ កុដុម្ពមត្តន្តិ វុត្តំ។ “**ឯកា តណ្ឌុលនាឡី**”តិ វុត្តត្តា បន តស្សា ចតុភាគោ ឯកបត្ថោតិ វទន្តិ។ វុត្តញ្ច –

> “កុឌុវោ បសតោ ឯកោ, បត្ថោ តេ ចតុរោ សិយុំ;
> អាឡ្ហកោ ចតុរោ បត្ថា, ទោណំ វា ចតុរាឡ្ហក”ន្តិ។

កស្មាតិ វុត្តំ “**តេ ហី**”តិអាទិ។ **អាហរាបេត្វាបិ បរិភុញ្ជិតុំ វដ្ដតិ,** បគេវ យថាលទ្ធំ។ “**អថាសុកកាលេ**”តិអាទិនា សុទ្ធចិត្តេន បរិភុត្តស្ស បរិភោគោ សល្លេខំ ន កោបេតីតិ ទស្សេតិ។ សម្មុតិកុដិកាទយោ ចតស្សោ, អវាសាគារភូតេន វា ឧបោសថាគារាទិនា សហ បញ្ចកុដិយោ សន្ធាយ “**កប្បិយកុដិយ**”ន្តិអាទិ វុត្តំ។ **សន្និធិ នាម នត្ថិ** តត្ថ អន្តោវុត្ថអន្តោបក្កស្ស អនុញ្ញាតត្តា។ “**តថាគតស្សា**”តិអាទិនា អធិការានុរូបំ អត្ថំ បយោជេតិ។ **បិលោតិកខណ្ឌ**ន្តិ ជិណ្ណចោឡខណ្ឌំ។

១៣. “***គីវំ បសារេត្វា***”តិ ឯតេន សយមេវ អាបាថគមនេ ទោសោ នត្ថីតិ ទស្សេតិ។ **ឯត្តកម្បី**តិ វិនិច្ឆយវិចារណា វត្ថុកិត្តនម្បិ។ **បយោជនមត្តមេវា**តិ បទត្ថយោជនមត្តមេវ។ យស្ស បន បទស្ស វិត្ថារកថំ វិនា ន សក្កា អត្ថោ វិញ្ញាតុំ, តត្ថ វិត្ថារកថាបិ បទត្ថសង្គហមេវ គច្ឆតិ។

កុតូហលវសេន បេក្ខិតព្ពតោ **បេក្ខំ,** នដសត្ថវិធិនា បយោគោ។ នដសមូហេន បន ជនសមូហេ កត្តព្ពវសេន “**នដសមុជ្ជ**”ន្តិ វុត្តំ។ ជនានំ សម្ពទ្ធេ សមូហេ កតន្តិ ហិ **សមុជ្ជំ។ សារសមាសេ** បន “បេក្ខាមហ”ន្តិបិ វទន្តិ, “សមុជ្ជទស្សនុស្សវ”ន្តិ តេសំ មតេ អត្ថោ។ ភារតនាមកានំ ទ្វេភាតុករាជូនំ, រាមរញ្ញោ ច យុជ្ឈនាទិកំ តប្បសុតេហិ អាចិក្ខិតព្ពតោ **អក្ខានំ។ តន្តម្បិ ន វដ្ដតិ,** បគេវ តំ សោតុំ។ បាណិនា តាឡិតព្ពំ សរំ **បាណិស្សរ**ន្តិ អាហ “**កំសតាឡ**”ន្តិ, លោហមយោ តូរិយជាតិវិសេសោ កំសោ, លោហមយបត្តោ វា, តស្ស តាឡនសទ្ទន្តិ អត្ថោ។ បាណីនំ តាឡនសរន្តិ អត្ថំ សន្ធាយ **បាណិតាឡន្តិបិ វទន្តិ។** ឃនសង្ខាតានំ តូរិយវិសេសានំ តាឡនំ **ឃនតាឡំ** នាម, ទណ្ឌមយសម្មតាឡំ សិលាតលាកតាឡំ វា។ **មន្តេនា**តិ ភូតាវិសនមន្តេន។ **ឯកេ**តិ សារសមាសាចរិយា, ឧត្តរវិហារវាសិនោ ច, យថា ចេត្ថ, ឯវមិតោ បរេសុបិ “ឯកេ”តិ អាគតដ្ឋានេសុ។ តេ កិរ ទីឃនិកាយស្សត្ថវិសេសវាទិនោ។ **ចតុរស្សអម្ពណកតាឡំ** នាម រុក្ខសារទណ្ឌាទីសុ យេន កេនចិ ចតុរស្សអម្ពណំ កត្វា ចតូសុ បស្សេសុ ចម្មេន ឱនទ្ធិត្វា វាទិតភណ្ឌស្ស តាឡនំ។ តញ្ហិ ឯកាទសទោណប្បមាណមានវិសេសសណ្ឋានត្តា “**អម្ពណក**”ន្តិ វុច្ចតិ, ពិម្ពិសកន្តិបិ តស្សេវ នាមំ។ តថា កុម្ភសណ្ឋានតាយ **កុម្ភោ,** យដោយេវ វា, តស្ស ធុននន្តិ ឧទ្ទកភាណកា។ **អព្ភោក្កិរណំ** រង្គពលិករណំ។ តេ ហិ នច្ចដ្ឋានេ ទេវតានំ ពលិករណំ នាម កត្វា កីឡន្តិ, យំ “នន្ទី”តិបិ វុច្ចតិ ។ ឥត្ថិបុរិសសំយោគាទិកិលេសជនកំ បដិភានចិត្តំ សោភនករណតោ **សោភនករំ** នាម។ “សោភនឃរក”ន្តិ **សារសមាសេ** វុត្តំ។ ចណ្ឌាយ អលន្តិ **ចណ្ឌាលំ, អយោគុឡកីឡា។ ចណ្ឌាលា**

នាម ហីនជាតិកា សុនខមំសភោជិនោ, តេសំ ឥទន្តិ **ចណ្ឌាលំ**។ សាណេ ឧទកេន តេមេត្វា អញ្ញមញ្ញំ អាកោដនកីឡា **សាណធោវនកីឡា**។ វំសេន កតំ កីឡនំ **វំសន្តិ** អាហ **"វេឡុំ ឧស្សាបេត្វា កីឡន"**ន្តិ។

និខណិត្វាតិ ភូមិយំ និខាតំ កត្វា។ **នក្ខត្តកាលេ**តិ នក្ខត្តយោគឆណកាលេ។ តមត្ថំ អង្គុត្តរាគមេ ទសក និបាតបាឡិយា (អ. និ. ១០.១០៦) សាធេន្តោ **"វុត្តម្បិចេត"**ន្តិអាទិមាហ។ **តត្ថា**តិ តស្មិំ អដ្ឋិធោវនេ។ **ឥន្ទជាលេនា**តិ អដ្ឋិធោវនមន្តំ បរិជប្បេត្វា យថា បរេ អដ្ឋីនិយេវ បស្សន្តិ, ន មំសាទីនិ, ឯវំ មំសាទីនមន្តរធាបន មាយាយ។ ឥន្ទស្ស ជាលមិវ ហិ បដិច្ឆាទិតុំ សមត្ថនតោ "ឥន្ទជាល"ន្តិ មាយា វុច្ចតិ ឥន្ទចាបាទយោ វិយ។ **អដ្ឋិធោវន**ន្តិ អដ្ឋិធោវនកីឡា។

ហត្ថិអាទីហិ សទ្ធឹ យុជ្ឈិតុន្តិ ហត្ថិអាទិសុ អភិរុហិត្វា អញ្ញេហិ សទ្ធឹ យុជ្ឈនំ, ហត្ថិអាទីហិ ច សទ្ធឹ សយមេវ យុជ្ឈនំ សន្ធាយ វុត្តំ, ហត្ថិអាទីហិ សទ្ធឹ អញ្ញេហិ យុជ្ឈិតុំ, សយំ វា យុជ្ឈិតុន្តិ ហិ អត្ថោ។ **តេ**តិ ហត្ថិអាទយោ។ អញ្ញមញ្ញំ មថេន្តិ វិលោឋេន្តីតិ **មល្លា,** ពាហុយុទ្ធការកា, តេសំ យុទ្ធំ។ **សម្បហារោ**តិ សង្គាមោ។ ពលស្ស សេនាយ អគ្គំ គណនកោដ្ឋាសំ ករោន្តិ ឯត្ថាតិ **ពលគ្គំ,** "ឯត្តកា ហត្ថី, ឯត្តកា អស្សា"តិអាទិនា **ពលគណនដ្ឋានំ។** សេនំ វិយូហន្តិ ឯត្ថ វិភជិត្វា ឋបេន្តិ, សេនាយ វា ឯត្ថ ព្យូហនំ រាសិភាវោតិ **សេនាព្យូហោ,** "ឥតោ ហត្ថី ហោន្តុ, ឥតោ អស្សា ហោន្តូ"តិអាទិនា យុទ្ធត្ថំ ចតុរង្គពលាយ សេនាយ ទេសវិសេសេសុ វិចារណដ្ឋានំ, តំ បន ភេទតោ **សកដព្យូហាទិវសេន។ អាទិ**-សទ្ទេន ចក្កបទុមព្យូហានំ ទណ្ឌភោគមណ្ឌលាសំហតព្យូហានញ្ច គហណំ, "តយោ ហត្ថី បច្ឆិមំ ហត្ថានីកំ, តយោ អស្សា បច្ឆិមំ អស្សានីកំ, តយោ រថា បច្ឆិមំ រថានីកំ, ចត្តារោ បុរិសា សរហត្ថា បត្តី បច្ឆិមំ បត្តានីក"ន្តិ (បាចិ. ៣២៤ ឧយ្យោធិកសិក្ខាបទេ) កណ្ឌវិទ្ធសិក្ខាបទស្ស បទភាជនំ សន្ធាយ **"តយោ...បេ....អាទិនា នយេន វុត្តស្សា"**តិ អាហ។ តញ្ច ខោ "ទ្វាទសបុរិសោ ហត្ថី, តិបុរិសោ អស្សោ, ចតុបុរិសោ រថោ, ចត្តារោ បុរិសា សរហត្ថា បត្តី"តិ (បាចិ. ៣១៤ ឧយ្យុត្តសេនាសិក្ខាបទេ) វុត្តលក្ខណតោ ហត្ថិអាទិគណនេនាតិ ទដ្ឋព្ពំ, ឯតេន ច "ឆ ហត្ថិនិយោ, ឯកោ ច ហត្ថី ឥទមេក"ន្តិ (មហាវ. អដ្ឋ. ២៤៥) **ចម្មក្ខន្ធកវណ្ណនាយំ** វុត្តមនីកំ បដិក្ខិបតិ។

១៤. ការណំ នាម ផលស្ស ឋានន្តិ វុត្តំ **"បមាទោ...បេ.... ឋាន"**ន្តិ។ **បទានី**តិ សារីអាទីនំ បតិដ្ឋានានិ។ **អដ្ឋាបទ**ន្តិ សញ្ញាយ ទីឃតា។ **"អដ្ឋបទ"**ន្តិបិ បឋន្តិ។ **ទសបទំ** នាម ទ្វីហិ បន្តីតិ វីសតិយា បទេហិ កីឡនជូតំ។ **អដ្ឋបទទសបទេសូ**តិ អដ្ឋបទទសបទផលកេសុ។ **អាកាសេយេវ កីឡន**ន្តិ "អយំ សារី អសុកបទំ មយា នីតា, អយំ អសុកបទ"ន្តិ កេវលំ មុខេនេវ វទន្តានំ អាកាសេយេវ ជូតស្ស កីឡនំ។ **នានាបថមណ្ឌល**ន្តិ អនេកវិហិត សារីមគ្គបរិវដ្ដំ។ **បរិហរិតព្ព**ន្តិ សារិយោ បរិហរិតុំ យុត្តកំ។ ឥតោ ចិតោ ច សរន្តិ បរិវត្តន្តីតិ **សារិយោ,** យេន កេនចិ កតានិ អក្ខពីជានិ។ **តត្ថា**តិ តាសុ សារីសុ, តស្មិំ វា អបនយនុបនយនេ។ **ជូតខលិកេ**តិ ជូតមណ្ឌលេ។ "ជូតផលកេ"តិបិ អធុនា បាឋោ។ **បាសកំ** វុច្ចតិ ឆសុ បស្សេសុ ឯកេកំ យាវ ឆក្កំ ទស្សេត្វា កតកីឡនកំ, តំ វឌ្ឍេត្វា យថាលទ្ធំ ឯកកាទិវសេន សារិយោ អបនេន្តោ, ឧបនេន្តោ ច កីឡន្តិ, បសតិ អដ្ឋបទាទីសុ ពាធតិ, ផុសតិ ចាតិ ហិ **បាសកោ,** ចតុព្ពីសតិវិធោ អក្ខោ។ យំ សន្ធាយ វុត្តំ –

"អដ្ឋកំ មាលិកំ វុត្តំ, សាវដ្ដញ្ច ឆកំ មតំ;
ចតុក្កំ ពហុលំ ញេយ្យំ, ទ្វិ ពិន្ទុសន្តិភទ្រកំ;
ចតុវីសតិ អាយា ច, មុនិន្ទេន បកាសិតា"តិ។

តេន កីឡនមិធ **បាសកកីឡនំ។ ឃដនំ** បហរណំ, តេន កីឡា **ឃដិកា**តិ អាហ **"ទីឃទណ្ឌកេនា"**តិអាទិ។ ឃដេន កុម្ភេន កីឡា **ឃដិកា**តិ ឯកេ។ **មញ្ជិដ្ឋិកាយ វា**តិ មញ្ជិដ្ឋិសង្ខាតស្ស យោជនវល្លិរុក្ខស្ស សារំ គហេត្វា បក្កកសាវំ សន្ធាយ វទតិ។ **សិត្ថោទកេន វា**តិ [បិដ្ឋោទកេន វា (អដ្ឋកថាយំ)] ច បក្កមធុសិត្ថោទកំ។ **សលាកហត្ថ**ន្តិ តាលហីរាទីនំ កលាបស្សេតំ អធិវចនំ។ ពហូសុ សលាកាសុ វិសេសរហិតំ ឯកំ សលាកំ គហេត្វា តាសុ បក្ខិបិត្វា បុន តញ្ញេវ ឧទ្ធរន្តា សលាកហត្ថេន កីឡន្តីតិ កេចិ។ **គុឡកីឡា**តិ គុឡផលកីឡា, យេន កេនចិ វា កតគុឡកីឡា។ បណ្ណេន វំសាការេន កតា នាឡិកា **បណ្ណនាឡិកា,** តេនេវាហ **"តំធមន្តា"**តិ។ ឧទ្ទកេ ក-បច្ចយោតិ ទស្សេតិ **"ខុទ្ទកនង្គល"**ន្តិ ឥមិនា។ ហត្ថបាទានំ មោក្ខេន មោចនេន ចយតិ បរិវត្តតិ ឯតាយាតិ **មោក្ខចិកា,** តេនាហ **"អាកាសេ វា"**តិអាទិ។ បរិព្ភមនត្ថាយេវ តំ ចក្កំ នាមាតិ ទស្សេតុំ **"បរិព្ភមនចក្ក"**ន្តិ វុត្តំ។

បណ្ណេន កតា នាឡិ **បណ្ណនាឡិ,** ឥមិនា បត្តាឡ្ហកបទទ្វយស្ស យថាក្កមំ បរិយាយំ ទស្សេតិ។ តេន កតា បន កីឡា **បត្តាឡ្ហកា**តិ វុត្តំ **"តាយា"**តិអាទិ។ ឧទ្ទកោ រថោ **រថកោ ក**-សទ្ទស្ស ខុទ្ទកត្ថវចនតោ។ ឯស នយោ សេសបទេសុបិ។ អាកាសេ វា យំ ញាបេតិ, តស្ស បិដ្ឋិយំ វា យថា វា តថា វា អក្ខរំ លិខិត្វា "ឯវមិទ"ន្តិ ជាននេន កីឡា **អក្ខរិកា,** បុច្ឆន្តស្ស មុខាគតំ អក្ខរំ គហេត្វា នដ្ឋមុត្តិលាភាទិជាននកីឡាតិបិ វទន្តិ។ **វជ្ជ**-សទ្ទោ

អបរាធត្ថោតិ អាហ “**យថាវជ្ជំ នាមា**”តិអាទិ។ វាទិតានុរូបំ នច្ចនំ, គាយនំ វា យថាវជ្ជន្តិបិ វទន្តិ។ “ឯវំ កតេ ជយោ ភវិស្សតិ, ឯវំ កតេ បរាជយោ”តិ ជយបរាជយំ បុរក្ខត្វា បយោគករណវសេន បរិហារបថាទីនម្បិ ជូតប្បមាទដ្ឋានភាវោ វេទិតព្ពោ, បង្គចីរាទីហិ ច វំសាទីហិ កត្តព្ពា កិច្ចសិទ្ធិ, អសិទ្ធិ ចាតិ ជយបរាជយាវហោ បយោគោ វុត្តោ, យថាវជ្ជន្តិ ច កាណាទីហិ សទិសាការទស្សនេហិ ជយបរាជយវសេន ជូតកីឡិកភាវេន វុត្តំ។ សព្ពេបិ ហេតេ ជោតេន្តិ បកាសេន្តិ ឯតេហិ តប្បយោគិកា ជយបរាជយវសេន, ជវន្តិ ច គច្ឆន្តិ ជយបរាជយំ ឯតេហីតិ វា អត្ថេន ជូតសទ្ទវចនីយតំ នាតិវត្តន្តិ។

១៥. បមាណាតិក្កន្តាសនន្តិ “អដ្ឋង្គុលបាទកំ ការេតព្ពំ សុគតង្គុលេនា”តិ វុត្តប្បមាណតោ អតិក្កន្តាសនំ។ កម្មវសេន បយោជនតោ “**អនុយុត្តា វិហរន្តីតិ បទំ អបេក្ខិត្វា**”តិ វុត្តំ។ **វាឡរូបានី**តិ អាហរិមានិ សីហព្យគ្ឃាទិវាឡរូបានិ។ វុត្តញ្ហិ ភិក្ខុនិវិភង្គេ “បល្លង្កោ នាម អាហរិមេហិ វាឡេហិ កតោ”តិ (បាចិ. ៩៨៤) “អកប្បិយរូបាកុលោ អកប្បិយមញ្ចោ បល្លង្កោ”តិ **សារសមាសេ** វុត្តំ។ **ទីឃលោមកោ មហាកោជវោ**តិ ចតុរង្គុលាធិកលោមោ កាឡវណ្ណោ មហាកោជវោ។ **កុវុច្ចតិ** បថវី, តស្សំ ជវតិ សោភនវិត្ថជវសេនាតិ **កោជវោ។** “**ចតុរង្គុលាធិកានិ កិរ តស្ស លោមានី**”តិ វចនតោ ចតុរង្គុលតោ ហេដ្ឋា វដ្ដតីតិ វទន្តិ។ **ឧទ្ទលោមី ឯកន្តលោមី**តិ វិសេសទស្សនមេតំ, តស្មា យទិ តាសុ ន បវិសតិ, វដ្ដតីតិ គហេតព្ពំ។ **វានវិចិត្ត**ន្តិ ភិត្តិច្ឆទាទិអាការេន វានេន សិព្ពនេន វិចិត្រំ។ **ឧណ្ណាមយត្ថរណ**ន្តិ មិគលោមបកតមត្ថរណំ។ **សេតត្ថរណោ**តិ ធវលត្ថរណោ។ សីតត្ថិកេហិ សេវិតព្ពត្តា **សេតត្ថរណោ,** “ពហុមុទុលោមកោ”តិបិ វទន្តិ។ **ឃនបុប្ផកោ**តិ សព្ពថា បុប្ផាការសម្បន្នោ។ “**ឧណ្ណាមយត្ថរណោ**តិ ឧណ្ណាមយោ លោហិតត្ថរណោ”តិ (សារត្ថ. ដី. ២៥៨) **សារត្ថទីបនិយំ** វុត្តំ។ អាមលកបត្តាការាហិ បុប្ផបន្តីហិ យេភុយ្យតោ កតត្តា **អាមលកបត្តោតិបិ វុច្ចតិ។**

តិណ្ណំ តូលានន្តិ រុក្ខតូលលតាតូលបោដកីតូលសង្ខាតានំ តិណ្ណំ តូលានំ។ ឧទិតំ ទ្វីសុ លោមំ ទសា យស្សាតិ **ឧទ្ទលោមី** ត-ការស្ស អការំ, ត-ការស្ស លោបំ, ទ្វិភាវញ្ច កត្វា។ ឯកស្មិំ អន្តេ លោមំ ទសា យស្សាតិ **ឯកន្តលោមី។** ឧភយត្ថ **កេចី**តិ សារសមាសាចរិយា, ឧត្តរវិហារវាសិនោ ច។ តេសំ វាទេ បន ឧទិតមេកតោ ឧគ្គតំ លោមមយំ បុប្ផំ យស្សាតិ **ឧទ្ទលោមី** វុត្តនយេន។ ឧភតោ អន្តតោ ឯកំ សទិសំ លោមមយំ បុប្ផំ យស្សាតិ **ឯកន្តលោមី**តិ វចនត្ថោ។ **វិនយដ្ឋកថាយំ** បន “ឧទ្ទលោមីតិ ឯកតោ ឧគ្គតលោមំ ឧណ្ណាមយត្ថរណំ។ ‘ឧទ្ទលោមី’តិបិ បាឋោ។ ឯកន្តលោមីតិ ឧភតោ ឧគ្គតលោមំ ឧណ្ណាមយត្ថរណ”ន្តិ (មហាវ. អដ្ឋ. ២៥៤) វុត្តំ, នាមមត្តមេស វិសេសោ។ អត្ថតោ បន អគ្គហិតាវសេសោ អដ្ឋកថាទ្វយេបិ នត្ថីតិ ទដ្ឋព្ពោ។

កោសេយ្យញ្ច កដ្ដិស្សញ្ច **កដ្ដិស្សានិ** វិរូបេកសេសវសេន។ តេហិ បកតមត្ថរណំ **កដ្ដិស្សំ។** ឯតទេវត្ថំ ទស្សេតុំ “**កោសេយ្យកដ្ដិស្សមយបច្ចត្ថរណ**”ន្តិ វុត្តំ, កោសេយ្យសុត្តានមន្តរន្តរា សុវណ្ណមយសុត្តានិ បវេសេត្វា វីតមត្ថរណន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ សុវណ្ណសុត្តំ កិរ “កដ្ដិស្សំ, កស្សជ”ន្តិ ច វទន្តិ។ តេនេវ “កោសេយ្យកស្សជមយ”ន្តិ **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន** (ទី. និ. ដី. ១.១៥) វុត្តំ។ **កដ្ដិស្សំ** នាម វាកវិសេសោតិបិ វទន្តិ។ **រតនបរិសិព្ពិត**ន្តិ រតនេហិ សំសិព្ពិតំ, សុវណ្ណលិត្តន្តិ កេចិ។ **សុទ្ធកោសេយ្យ**ន្តិ រតនបរិសិព្ពនរហិតំ។ **វិនយេ**តិ វិនយដ្ឋកថំ, វិនយបរិយាយំ វា សន្ធាយ វុត្តំ។ ឥធ ហិ សុត្តន្តិកបរិយាយេ “ឋបេត្វា តូលិកំ សព្ពានេវ គោនកាទីនិ រតនបរិសិព្ពិតានិ វដ្ដន្តី”តិ វុត្តំ។ វិនយបរិយាយំ បន បត្វា គរុកេ ឋាតព្ពត្តា សុទ្ធកោសេយ្យមេវ វដ្ដតិ, នេតរានីតិ វិនិច្ឆយោ វេទិតព្ពោ, សុត្តន្តិកបរិយាយេ បន រតនបរិសិព្ពនរហិតាបិ តូលិកា ន វដ្ដតិ, ឥតរានិ វដ្ដន្តិ, សចេបិ តានិ រតនបរិសិព្ពិតានិ, ភូមត្ថរណវសេន យថានុរូបំ មញ្ចបីឋាទីសុ ច ឧបនេតុំ វដ្ដន្តីតិ។ សុត្តន្តទេសនាយ គហដ្ឋានម្បិ វសេន វុត្តត្តា តេសំ សង្គណ្ហនត្ថំ “**ឋបេត្វា...បេ.... ន វដ្ដន្តីតិ វុត្ត**”ន្តិ អបរេ។ **ទីឃនិកាយដ្ឋកថាយ**ន្តិ កត្ថចិ បាឋោ, បោរាណទីឃនិកាយដ្ឋកថាយន្តិ អត្ថោ។ **នច្ចយោគ្គ**ន្តិ នច្ចិតុំ បហោនកំ។ ករោន្តិ ឯត្ថ នច្ចន្តិ **កុត្តកំ,** តំ បន ឧទ្ទលោមីឯកន្តលោមីវិសេសមេវ។ វុត្តញ្ច –

> “ទ្វិទសេកទសាន្យុទ្ទ-លោមីឯកន្តលោមិនោ;
> តទេវ សោឡសិត្ថីនំ, នច្ចយោគ្គញ្ហិ កុត្តក”ន្តិ។

ហត្ថិនោ បិដ្ឋិយំ អត្ថរំ **ហត្ថត្ថរំ។** ឯវំ សេសបទេសុបិ។ **អជិនចម្មេហី**តិ អជិនមិគចម្មេហិ, តានិ កិរ ចម្មានិ សុខុមតរានិ, តស្មា ទុបដ្ដតិបដ្ដានិ កត្វា សិព្ពន្តិ។ តេន វុត្តំ “អជិនប្បវេណី”តិ, ឧបរូបរិ ឋបេត្វា សិព្ពនវសេន ហិ សន្តតិភូតា “បវេណី”តិ វុច្ចតិ។ **កទលីមិគោ**តិ មញ្ជាវាកាមិគោ, តស្ស ចម្មេន កតំ បវរបច្ចត្ថរណំ តថា។ “**តំ កិរ**”តិអាទិ តទាការទស្សនំ, តស្មា សុទ្ធមេវ កទលីមិគចម្មំ វដ្ដតីតិ វទន្តិ។ ឧត្តរំ ឧបរិភាគំ ឆាទេតីតិ **ឧត្តរច្ឆទោ,** វិតានំ។ តម្បិ លោហិតមេវ ឥធាធិប្បេតន្តិ អាហ “**រត្តវិតានេនា**”តិ។ “យំ វដ្ដតិ, តំ សឧត្តរច្ឆេទ”ន្តិ ឯត្ថ សេសោ, សំសិព្ពិតភាវេន សទ្ធឹ វដ្ដតីតិ អត្ថោ។ រត្តវិតានេសុ ច កាសាវំ វដ្ដតិ, កុសុម្ភាទិរត្តមេវ ន វដ្ដតិ, តញ្ច ខោ សព្ពរត្តមេវ។ យំ បន នានាវណ្ណំ វានចិត្តំ វា លេបចិត្តំ វា, តំ វដ្ដតិ។ បច្ចត្ថរណស្សេវ បធានត្តា

តប្បដិពទ្ធំ សេតវិតានម្បិ ន វដ្តតីតិ វុត្តំ។ **ឧភតោ**តិ ឧភយត្ថ មញ្ចស្ស សីសភាគេ, បាទភាគេ ចាតិ អត្ថោ។ ឯត្តាបិ សឧត្តរច្ឆទេ វិយ វិនិច្ឆយោ។ **បទុមវណ្ណំ វា**តិ នាតិរត្តំ សន្ធាយាហ។ **វិចិត្រំ វា**តិ បន សព្ពថា កប្បិយត្តា វុត្តំ, ន បន ឧភតោ ឧបធានេសុ អកប្បិយត្តា។ ន ហិ **លោហិតក**-សទ្ទោ ចិត្តេ វដ្តតិ។ បដលិកគ្គហណេនេវ ចិត្តកស្សាបិ អត្ថរណស្ស សង្គហេតព្ពប្បសង្គតោ។ **សចេ បមាណយុត្ត**ន្តិ វុត្តមេវត្ថំ ព្យតិរេកតោ សមត្ថេតុំ អាហ "**មហាឧបធានំ បន បដិក្ខិត្ត**"ន្តិ។ **មហាឧបធាន**ន្តិ ច បមាណាតិក្កន្តំ ឧបធានំ។ សីសប្បមាណមេវ ហិ តស្ស បមាណំ។ វុត្តញ្ច "អនុជានាមិ ភិក្ខវេ, សីសប្បមាណំ ពិព្ពោហនំ កាតុ"ន្តិ (ចូឡវ. ២៩៧) **សីសប្បមាណ**ញ្ច នាម យស្ស វិត្ថារតោ តីសុ កណ្ណេសុ ទ្វិន្នំ កណ្ណានំ អន្តរំ មិនិយមានំ វិទត្ថិ ចេវ ចតុរង្គុលញ្ច ហោតិ។ ពិព្ពោហនស្ស មជ្ឈដ្ឋានំ តិរិយតោ មុដ្ឋិរតនំ ហោតិ, ទីឃតោ បន ទិយឌ្ឍរតនំ វា ទ្វិរតនំ វា។ តំ បន អកប្បិយត្តាយេវ បដិក្ខិត្តំ, ន តុ ឧច្ចាសយនមហាសយនបរិយាបន្នត្តា។ **ទ្វេបី**តិ សីសូបធានំ, បាទូបធានញ្ច។ **បច្ចត្ថរណំ ទត្វា**តិ បច្ចត្ថរណំ កត្វា អត្ថរិត្វាតិ អត្ថោ, ឥទញ្ច គិលានមេវ សន្ធាយ វុត្តំ។ តេនាហ **សេនាសនក្ខន្ធកវណ្ណនាយំ** "អគិលានស្សាបិ សីសូបធានញ្ច បាទូបធានញ្ចាតិ ទ្វយមេវ វដ្តតិ។ គិលានស្ស ពិព្ពោហនានិ សន្ថរិត្វា ឧបរិ បច្ចត្ថរណំ កត្វា និបជ្ជិតុម្បិ វដ្តតី"តិ (ចូឡវ. អដ្ឋ. ២៩៧) **វុត្តនយេនេវា**តិ វិនយេ ភគវតា វុត្តនយេនេវ។ កថំ បន វុត្តន្តិ អាហ "**វុត្តញ្ចេត**"ន្តិអាទិ។ យថា អដ្ឋង្គុលបាទកំ ហោតិ, ឯវំ អាសន្ទិយា បាទច្ឆិន្ទនំ វេទិតព្ពំ។ បល្លង្កស្ស បន អាហរិមានិ វាឡរូបានិ អាហរិត្វា បុន អប្បដិពទ្ធតាការណម្បិ ភេទនមេវ។ **វិជដេត្វា**តិ ជដំ និព្ពេថេត្វា។ **ពិព្ពោហនំ កាតុ**ន្តិ តានិ វិជដិតតូលានិ អន្តោ បក្ខិបិត្វា ពិព្ពោហនំ កាតុំ។

១៦. "**មាតុកុច្ឆិតោ និក្ខន្តទារកាន**"ន្តិ ឯតេន អណ្ឌជជលាពុជានមេវ គហណំ, មាតុកុច្ឆិតោ និក្ខន្តត្តាតិ ច ការណំ ទស្សេតិ, តេនេវាយមត្ថោ សិជ្ឈតិ "អនេកទិវសានិ អន្តោសយនហេតុ ឯស គន្ធោ"តិ។ **ឧច្ឆាទេន្តិ** ឧព្ពដ្ដេន្តិ។ **សណ្ឋានសម្បាទនត្ថ**ន្តិ សុសណ្ឋានតាសម្បាទនត្ថំ។ **បរិមទ្ទន្តី**តិ សមន្តតោ មទ្ទន្តិ។

តេសំយេវ ទារកានន្តិ បុញ្ញវន្តានមេវ ទារកានំ។ តេសមេវ ហិ បករណានុរូបតាយ គហណំ។ **មហាមល្លាន**ន្តិ មហតំ ពាហុយុទ្ធការកានំ។ **អាទាសោ** នាម មណ្ឌនកបកតិកានំ មនុស្សានំ អត្តនោ មុខឆាយាបស្សនត្ថំ កំសលោហាទីហិ កតោ ភណ្ឌវិសេសោ។ តាទិសំ សន្ធាយ "**យំ កិញ្ចិ...បេ.... ន វដ្តតី**"តិ វុត្តំ។ **អលង្ការញ្ចនមេវ** ន ភេសជ្ជញ្ជនំ។ មណ្ឌនានុយោគស្ស ហិ អធិប្បេតត្តា តមិធានធិប្បេតំ។ លោកេ **មាលា**-សទ្ទោ ពទ្ធមាលាយមេវ "មាលា មាល្យំ បុប្ផទាមេ"តិ វចនតោ។ សាសនេ បន សុទ្ធបុប្ផេសុបិ និរុឡ្ហោតិ អាហ "**អពទ្ធមាលា វា**"តិ។ **កាឡបិឡកាទីន**ន្តិ កាឡវណ្ណបិឡកាទីនំ។ **មត្តិកកក្ក**ន្តិ ឱសធេហិ អភិសង្ខតំ យោគមត្តិកាចុណ្ណំ។ **ទេន្តី**តិ វិលេបេន្តិ។ **ចលិតេ**តិ វិការាបជ្ជនវសេន ចលនំ បត្តេ , កុបិតេតិ អត្ថោ។ **តេនា**តិ សាសបកក្កេន។ **ទោសេ**តិ កាឡបិឡកាទីនំ ហេតុភូតេ លោហិតទោសេ។ **ខាទិតេ**តិ អបនយនវសេន ខាទិតេ។ **សន្និសិន្នេ**តិ តាទិសេ ទុដ្ឋលោហិតេ បរិក្ខីណេ។ **មុខចុណ្ណកេនា**តិ មុខវិលេបនេន ។ **ចុណ្ណេន្តី**តិ វិលិម្បេន្តិ។ **តំ សព្ព**ន្តិ មត្តិកាកក្កសាសបតិលហលិទ្ទិកក្កទានសង្ខាតំ មុខចុណ្ណំ, មុខវិលេបនញ្ច ន វដ្តតិ។ អត្ថានុក្កមសម្ភវតោ ហិ អយំ បទទ្វយស្ស វណ្ណនា។ មុខចុណ្ណសង្ខាតំ មុខវិលេបនន្តិ វា បទទ្វយស្ស តុល្យាធិករណវសេន អត្ថវិភាវនា។

ហត្ថពន្ធន្តិ ហត្ថេ ពន្ធិតព្ពមាភរណំ, តំ បន សង្ខកបាលាទយោតិ អាហ "**ហត្ថេ**"តិអាទិ។ សង្ខោ ឯវ កបាលំ តថា។ "**អបរេ**"តិអាទិនា យថាក្កមំ "សិខាពន្ធ"ន្តិអាទិ បទានមត្ថំ សំវណ្ណេតិ។ តត្ថ **សិខ**ន្តិ ចូឡំ។ ចីរកំ នាម យេន ចូឡាយ ចិរករណត្ថំ, សោភនត្ថញ្ច វិជ្ឈតិ។ មុត្តាយ, មុត្តា ឯវ វា លតា **មុត្តាលតា**, មុត្តាវឡិ។ **ទណ្ឌោ** នាម ចតុហត្ថោតិ វុត្តំ "**ចតុហត្ថទណ្ឌំ វា**"តិ។ **អលង្កតទណ្ឌក**ន្តិ បន តតោ ឱមកំ រថយដ្ឋិអាទិកំ សន្ធាយាហ។ **ភេសជ្ជនាឡិក**ន្តិ ភេសជ្ជតុម្ពំ។ បត្តាទិឱលម្ពនំ វាមំសេយេវ អចិណ្ណន្តិ វុត្តំ "**វាមបស្សេ ឱលគ្គិត**"ន្តិ។ **កណ្ណិកា** នាម កូដំ, តាយ ច រតនេន ច បរិក្ខិត្តោ កោសោ យស្ស តថា។ **បញ្ចវណ្ណសុត្តសិព្ពិត**ន្តិ នីលបីតលោហិតោទាតមញ្ជិដ្ឋវសេន បញ្ចវណ្ណេហិ សុត្តេហិ សិព្ពិតំ តិរិជម្បិ ឆត្តំ។ **រតនមត្តាយាមំ ចតុរង្គុលវិត្ថត**ន្តិ តេសំ បរិចយនិយាមេន វា នលាដេ ពន្ធិតុំ បហោនកប្បមាណេន វា វុត្តំ។ "**កេសន្តបរិច្ឆេទំ ទស្សេត្វា**"តិ ឯតេន តទនជ្ជោត្ថរណវសេន ពន្ធនាការំ ទស្សេតិ។ **មេឃមុខេ**តិ អព្ភន្តរេ។ "**មណិ**"ន្តិ ឥទំ សិរោមណី សន្ធាយ វុត្តន្តិ អាហ "**ចូឡាមណិ**"ន្តិ, ចូឡាយំ មណិន្តិ អត្ថោ។ ចមរស្ស អយំ ចាមរោ, ស្វេវ វាលោ, តេន កតា ពីជនី **ចាមរវាលពីជនី។** អញ្ញាសំ បន មកសពីជនីវាកមយពីជនីឧសីរមយពីជនីមោរបិញ្ឆមយពីជនីនំ, វិធូបនតាលវណ្ដានញ្ច កប្បិយត្តា តស្សាយេវ គហណំ ទដ្ឋព្ពំ។

១៧. ទុគ្គតិតោ, សំសារតោ ច និយ្យាតិ ឯតេនាតិ **និយ្យានំ**, សគ្គមគ្គោ, មោក្ខមគ្គោ ច។ តំ និយ្យានមរហតិ, តស្មឹ វា និយ្យានេ និយុត្តា, តំ វា និយ្យានំ ផលភូតំ ឯតិស្សាតិ **និយ្យានិកា**, វចីទុច្ចរិតកិលេសតោ និយ្យាតីតិ វា **និយ្យានិកា** ព្លី-ការស្ស រស្សត្តំ, យ-ការស្ស ច ក-ការំ កត្វា។ អនីយ-សទ្ទោ ហិ ពហុលា កត្តុត្ថាភិធាយកោ។ ចេតនាយ សទ្ធឹ សម្ផប្បលាបវិរតិ ឥធ អធិប្បេតា។ តប្បដិបក្ខតោ **អនិយ្យានិកា,** សម្ផប្បលាបោ, តស្សា ភាវោ **អនិយ្យានិកត្តំ**, តស្មា **អនិយ្យានិកត្តា។ តិរច្ឆានភូតា**តិ តិរោករណភូតា វិ

ពន្ធនភូតា។ **សោបិ នាមា**តិ ឯត្ថ **នាម**-សទ្ទោ គរហាយំ។ **កម្មដ្ឋានភាវេ**តិ អនិច្ចតាបដិសំយុត្តត្តា ចតុសច្ចកម្មដ្ឋានភាវេ។ **កាមស្សាទវសេនា**តិ កាមសង្ខាតអស្សាទវសេន។ សហ អត្ថេនាតិ **សាត្ថកំ,** ហិតបដិសំយុត្តន្តិ អត្ថោ។ **ឧបាហនា**តិ យានកថាសម្ពន្ធំ សន្ធាយ វុត្តំ។ សុដ្ឋុ និវេសិតព្ពោតិ **សុនិវិដ្ឋោ។** តថា **ទុន្និវិដ្ឋោ។ គាម**-សទ្ទេន គាមវាសី ជនោបិ គហិតោតិ អាហ “**អសុកគាមវាសិនោ**”តិអាទិ។

សូរកថាតិ ឯត្ថ **សូរ**-សទ្ទោ វីរវាចកោតិ ទស្សេតិ “**សូរោ អហោសី**”តិ ឥមិនា។ **វិសិខា** នាម មគ្គសន្ធិវេសោ, ឥធ បន វិសិខាគហណេន តន្និវាសិនោបិ គហិតា “សព្ពោ គាមោ អាគតោ”តិអាទីសុ វិយ, តេនេវាហ “**សទ្ធា បសន្នា**”តិអាទិ។

កុម្ភស្ស ឋានំ នាម ឧទកដ្ឋានន្តិ វុត្តំ “**ឧទកដ្ឋានកថា**”តិ។ **ឧទកតិត្ថកថាតិបិ វុច្ចតិ** តត្ថេវ សមវរោធតោ។ អបិច កុម្ភស្ស ករណដ្ឋានំ **កុម្ភដ្ឋានំ។** តទុបទេសេន បន កុម្ភទាសិយោ វុត្តាតិ ទស្សេតិ “**កុម្ភទាសិកថា វា**”តិ ឥមិនា។ បុព្ពេ បេតា កាលង្កតាតិ **បុព្ពបេតា។** “បេតោ បរេតោ កាលង្កតោ”តិ ហិ បរិយាយវចនំ។ ហេដ្ឋា វុត្តនយមតិទិសិតុំ “**តត្ថា**”តិអាទិ វុត្តំ។

បុរិមបច្ឆិមកថាហិ វិមុត្តាតិ ឥធាគតាហិ បុរិមាហិ, បច្ឆិមាហិ ច កថាហិ វិមុត្តា។ **នានាសភាវា**តិ អត្ថសទ្ទស្ស សភាវបរិយាយភាវមាហ។ **អសុកេន នាមា**តិ បជាបតិនា ព្រហ្មុនា, ឥស្សរេន វា។ ឧប្បត្តិឋិតិសម្ភារាទិវសេន លោកំ អក្ខាយតិ ឯតាយាតិ **លោកក្ខាយិកា,** សា បន លោកាយតសមញ្ញេ វិតណ្ឌសត្ថេ និស្សិតា សល្លាបកថាតិ ទស្សេតិ “**លោកាយតវិតណ្ឌសល្លាបកថា**”តិ ឥមិនា។ លោកា ពាលជនា អាយតន្តិ ឯត្ថ ឧស្សហន្តិ វាទស្សាទេនាតិ **លោកាយតំ,** លោកោ វា ហិតំ ន យតតិ ន ឦហតិ តេនាតិ **លោកាយតំ។** តញ្ហិ គន្ថំ និស្សាយ សត្តា បុញ្ញកិរិយាយ ចិត្តម្បិ ន ឧប្បាទេន្តិ ។ អញ្ញមញ្ញវិរុទ្ធំ, សគ្គមោក្ខវិរុទ្ធំ វា កថំ តនោន្តិ ឯត្ថាតិ **វិតណ្ឌោ,** វិរុទ្ធេន វា វាទទណ្ឌេន តាឡេន្តិ ឯត្ថ វាទិនោតិ **វិតណ្ឌោ,** សព្ពត្ថ និរុត្តិនយេន បទសិទ្ធិ។

សាគរទេវេន ខតោតិ ឯត្ថ សាគររញ្ញោ បុត្តេហិ ខតោតិបិ វទន្តិ។ វិជ្ជតិ បវេទនហេតុភូតា មុទ្ទា យស្សាតិ **សមុទ្ទោ** ធ-ការស្ស ទ-ការំ កត្វា, **សហ**-សទ្ទោ ចេត្ថ វិជ្ជមានត្ថវាចកោ “សលោមកោ សបក្ខកោ”តិអាទីសុ វិយ។ **ភវោ**តិ វុទ្ធិ ភវតិ វឌ្ឍតីតិ កត្វា។ **វិភវោ**តិ ហានិ តព្ពិរហតោ។ ទ្វន្ទតោ បុព្ពេ សុយ្យមានោ ឥតិសទ្ទោ បច្ចេកំ យោជេតព្ពោតិ អាហ “**ឥតិ ភវោ ឥតិ អភវោ**”តិ។ **យំ វា តំ វា**តិ យំ កិញ្ចិ, អថ តំ អនិយមន្តិ អត្ថោ។ អភូតញ្ហិ អនិយមត្ថំ សហ វិកប្បេន យំតំ-សទ្ទេហិ ទីបេន្តិ អាចរិយា។ អបិច **ភវោ**តិ សស្សតោ។ **អភវោ**តិ ឧច្ឆេទោ។ **ភវោ**តិ វា កាមសុខំ។ **អភវោ**តិ អត្តកិលមថោ។

ឥតិ ឥមាយ ឆព្ពិធាយ ឥតិភវាភវកថាយ សទ្ធឹ ពាត្តឹស តិរច្ឆានកថា នាម ហោន្តិ។ អថ វា បាឡិយំ សរូបតោ អនាគតាបិ អរញ្ញបព្ពតនទីទីបកថា **ឥតិ**-សទ្ទេន សង្គហេត្វា ពត្តឹស តិរច្ឆានកថាតិ វុច្ចន្តិ។ បាឡិយញ្ហិ “**ឥតិ វា**”តិ **ឯត្ថ ឥតិ**-សទ្ទោ បការត្ថោ, **វា**-សទ្ទោ វិកប្បនត្ថោ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ “ឯវំបការំ, ឥតោ អញ្ញំ វា តាទិសំ និរត្ថកកថំ អនុយុត្តា វិហរន្តី”តិ, អាទិអត្ថោ វា **ឥតិ**-សទ្ទោ ឥតិ វា ឥតិ ឯវរូបា “នច្ចគីតវាទិតវិសូកទស្សនា បដិវិរតោ”តិអាទីសុ (ទី. និ. ១.១០, ១៦៤; ម. និ. ១.២៩៣, ៤១១; ២.១១, ៤១៨; ៣.១៤, ១០២; អ. និ. ១០.៩៩) វិយ, ឥតិ ឯវមាទី អញ្ញម្បិ តាទិសំ កថមនុយុត្តា វិហរន្តីតិ អត្ថោ។

១៨. វិរុទ្ធស្ស គហណំ **វិគ្គហោ,** សោ យេសន្តិ **វិគ្គាហិកា,** តេសំ តថា, វិរុទ្ធំ វា គណ្ហាតិ ឯតាយាតិ **វិគ្គាហិកា,** សាយេវ កថា តថា។ **សារម្ភកថា**តិ ឧបារម្ភកថា។ **សហិត**ន្តិ បុព្ពាបរាវិរុទ្ធំ។ តតោយេវ **សិលិដ្ឋំ។** តំ បន អត្ថការណយុត្តតាយាតិ ទស្សេតុំ “**អត្ថយុត្តំ ការណយុត្តន្តិ អត្ថោ**”តិ វុត្តំ។ ន្តិ វចនំ។ **បរិវត្តិត្វា ឋិតំ** សបត្តគតោ អសមត្ថោ យោធោ វិយ ន កិញ្ចិ ជានាសិ, កិន្តុ សយមេវ បរាជេសីតិ អធិប្បាយោ។ **វាទោ ទោសោ**តិ បរិយាយវចនំ។ តថា **ចរ វិចរា**តិ។ **តត្ថ តត្ថា**តិ តស្មឹ តស្មឹ អាចរិយកុលេ។ **និព្ពេធេហី**តិ មយា រោបិតំ វាទំ វិស្សជ្ជេហិ។

១៩. ទូតស្ស កម្មំ **ទូតេយ្យំ,** តស្ស កថា តថា, តស្សំ។ **ឥធ, អមុត្រា**តិ ឧបយោគត្ថេ ភុម្មវចនំ, តេនាហ “**អសុកំ នាម ឋាន**”ន្តិ។ វិត្ថារតោ វិនិច្ឆយោ វិនយដ្ឋកថាយំ (បារា. អដ្ឋ. ៤៣៦-៤៣៧) វុត្តោតិ សង្ខេបតោ ឥធ ទស្សេតុំ “**សង្ខេបតោ បនា**”តិអាទិ វុត្តំ។ **គិហិសាសន**ន្តិ យថាវុត្តវិបរីតំ សាសនំ។ **អញ្ញេស**ន្តិ គិហីនញ្ញេវ។

២០. **តិវិធេនា**តិ សាមន្តជប្បនឥរិយាបថសន្និស្សិតបច្ចយបដិសេវនភេទតោ តិវិធេន។ **វិម្ហាបយន្តី**តិ “អយមច្ឆរិយបុរិសោ”តិ អត្តនិ បរេសំ វិម្ហយំ សម្បហំសនំ អច្ឆរិយំ ឧប្បាទេន្តិ។ វិបុព្ពញ្ហិ ម្ហិ-សទ្ទំ សម្បហំសនេ វទន្តិ សទ្ទវិទូ។ សម្បហំសនាការោ ច អច្ឆរិយំ។ **លបន្តី**តិ អត្តានំ វា ទាយកំ វា ឧក្ខិបិត្វា យថា សោ កិញ្ចិ ទទាតិ,

ឯវំ ឧក្កាចេត្វា ឧក្ខិបនវសេន ទីបេត្វា កថេន្តិ។ **និមិត្តំ សីលមេតេសន្តិ នេមិត្តិកា**តិ តទ្ធិតវសេន តស្សីលត្ថោ យថា “បំសុកូលិកោ”តិ (មហានិ. ៥២) អបិច និមិត្តេន វទន្តិ, និមិត្តំ វា ករោន្តីតិ **នេមិត្តិកា។ និមិត្ត**ន្តិ ច បរេសំ បច្ចយទានសញ្ញុប្បាទកំ កាយវចីកម្មំ វុច្ចតិ។ **និប្បេសោ** និប្បិសនំ ចុណ្ណំ វិយ ករណំ។ និប្បិសន្តីតិ វា **និប្បេសា**, និប្បេសាយេវ **និប្បេសិកា**, និប្បិសនំ វា **និប្បេសោ**, តំ ករោន្តីតិបិ **និប្បេសិកា។ និប្បេសោ** ច នាម ភដបុរិសោ វិយ លាភសក្ការត្ថំ អក្កោសនខុំសនុប្បណ្ឌនបរបិដ្ឋិមំសិកតា។ **លាភេន លាភ**ន្តិ ឥតោ លាភេន អមុត្រ លាភំ។ **និជិគីសន្តិ មគ្គន្តិ បរិយេសន្តី**តិ បរិយាយវចនំ។ កុហកាទយោ សទ្ទា កុហានាទីនិ និមិត្តំ កត្វា តំសមង្គិបុគ្គលេសុ បវត្តាតិ អាហ “**កុហនា...បេ.... អធិវចន**”ន្តិ។ **អដ្ឋកថញ្ហា**តិ តំតំបាឡិសំវណ្ណនាភូតំ បោរាណដ្ឋកថញ្ហ។

មជ្ឈិមសីលវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

មហាសីលវណ្ណនា

២១. អង្គានិ អារព្ភ បវត្តត្តា អង្គសហចរិតំ សត្ថំ “**អង្គ**”ន្តិ វុត្តំ ឧត្តរបទលោបេន វា។ **និមិត្ត**ន្តិ ឯត្ថាបិ ឯសេវ នយោ, តេនាហ “**ហត្ថបាទាទីសូ**”តិអាទិ។ កេចិ បន “អង្គន្តិ អង្គវិការំ បរេសំ អង្គវិការទស្សនេនាបិ លាភាលាភាទិវិជាននន”ន្តិ វទន្តិ។ **និមិត្តសត្ថ**ន្តិ និមិត្តេន សញ្ជាននប្បការទីបកំ សត្ថំ, តំ វត្តុនា វិភាវេតុំ “**បណ្ឌុរាជា**”តិអាទិមាហ។ **បណ្ឌុរាជា**តិ ច “ទក្ខិណារាមាធិបតិ” ឥច្ចេវ វុត្តំ។ សីហឡទីបេ ទក្ខិណារាមនាមកស្ស សង្ឃារាមស្ស ការកោតិ វទន្តិ។ “ទក្ខិណមធុរាធិបតី”តិ ច កត្ថចិ លិខិតំ, ទក្ខិណមធុរនគរស្ស អធិបតីតិ អត្ថោ។ **មុត្តាយោ**តិ មុត្តិកា។ **មុទ្ទិយា**តិ ហត្ថមុទ្ទាយ។ **យវគោលិកាយា**តិ សរពុនា។ សោ “**មុត្តា**”តិ សញ្ញានិមិត្តេនាហ, សង្ខ្យានិមិត្តេន បន “**តិស្សោ**”តិ។

“**មហន្តាន**”ន្តិ ឯតេន អប្បកំ និមិត្តមេវ, មហន្តំ បន ឧប្បាទោតិ និមិត្តុប្បាទានំ វិសេសំ ទស្សេតិ។ **ឧប្បតិត**ន្តិ ឧប្បតនំ។ សុភាសុភផលំ បកាសេន្តោ ឧប្បជ្ជតិ គច្ឆតីតិ **ឧប្បាទោ, ឧប្បាតោបិ**, សុភាសុភសូចិកាភូតវិកតិ។ សោ ហិ ធូមោ វិយ អគ្គិស្ស កម្មផលស្ស បកាសនមត្តមេវ ករោតិ, ន តុ តមុប្បាទេតីតិ។ **ឥទ**ន្តិ ឥទំ នាម ផលំ។ **ឯវ**ន្តិ ឥមិនា នាម អាការេន។ **អាទិសន្តី**តិ និទ្ទិសន្តិ។ **បុព្ពណ្ហសមយេ**តិ កាលវសេន។ **ឥទំ នាមា**តិ វត្ថុវសេន វទតិ។ យោ វសភំ, កុញ្ជរំ, បាសាទំ, បព្ពតំ វា អារុឡ្ហមត្តានំ សុបិនេ បស្សតិ, តស្ស “ឥទំ នាម ផល”ន្តិអាទិនា ហិ វត្ថុកិត្តនំ ហោតិ។ **សុបិនក**ន្តិ សុបិនសត្ថំ។ អង្គសម្បត្តិវិបត្តិទស្សនមត្តេន បុព្ពេ “អង្គ”ន្តិ វុត្តំ, ឥធ បន មហានុភាវតាទិនិប្ផាទកលក្ខណវិសេសទស្សនេន “លក្ខណ”ន្តិ អយមេតេសំ វិសេសោ, តេនាហ “**ឥមិនា លក្ខណេនា**”តិអាទិ។ លក្ខណន្តិ ហិ អង្គបច្ចង្គេសុ ទិស្សមានាការវិសេសំ សត្តិសិរិវច្ឆគទាបាសាទាទិកមធិប្បេតំ តំ តំ ផលំ លក្ខីយតិ អនេនាតិ កត្វា, សត្ថំ បន តប្បកាសនតោ **លក្ខណំ។ អាហតេ**តិ បុរាណេ។ **អនាហតេ**តិ នវេ។ **អហតេ**តិ បន បាឋេ វុត្តវិបរិយាយេន អត្ថោ។ **ឥតោ បដ្ឋាយា**តិ ទេវរក្ខសមនុស្សាទិភេទេន យថាផលំ បរិកប្បិតេន វិវិធវត្ថុភាគេ ឥតោ វា ឯត្តោ វា សញ្ឆិន្នេ ឥទំ នាម ភោគាទិផលំ ហោតិ។ **ឯវរូបេន ទារុនា**តិ បលាសសិរិផលាទិទារុនា, តថា ទព្ពិយា។ យទិ ទព្ពិហោមាទីនិបិ អគ្គិហោមានេវ , អថ កស្មា វិសុំ វុត្តានីតិ អាហ “**ឯវរូបាយា**”តិអាទិ។ **ទព្ពិហោមា**ទីនិ ហោមោបករណាទិវិសេសេហិ ផលវិសេសទស្សនវសេន វុត្តានិ, **អគ្គិហោមំ** បន វុត្តាវសេសសាធនវសេន វុត្តន្តិ អធិប្បាយោ។ តេនាហ “**ទព្ពិហោមាទីនី**”តិអាទិ។

កុណ្ឌកោតិ តណ្ឌុលខណ្ឌំ, តិលស្ស ឥទន្តិ **តេលំ**, សមាសតទ្ធិតបទានិ បសិទ្ធេសុ សាមញ្ញភូតានីតិ វិសេសករណត្ថំ “**តិលតេលាទិក**”ន្តិ វុត្តំ។ **បក្ខិបន**ន្តិ បក្ខិបនត្ថំ។ “បក្ខិបនវិជ្ជ”ន្តិបិ បាឋោ, បក្ខិបនហេតុភូតំ វិជ្ជន្តិ អត្ថោ។ **ទក្ខិណក្ខកជណ្ណុលោហិតាទីហី**តិ ទក្ខិណក្ខកលោហិតទក្ខិណជណ្ណុលោហិតាទីហិ។ “**បុព្ពេ**”តិអាទិនា អង្គអង្គវិជ្ជានំ វិសេសទស្សនេន បុនវុត្តភាវមបនេតិ។ **អង្គុលដ្ឋី ទិស្វា**តិ អង្គុលិភូតំ, អង្គុលិយា វា ជាតំ អដ្ឋឹ បស្សិត្វា, អង្គុលិច្ឆវិមត្តំ អបស្សិត្វា តទដ្ឋិវិបស្សនវសេនេវ ព្យាករោន្តីតិ វុត្តំ ហោតិ។ “អង្គុលដ្ឋិន្តិ សរីរ”ន្តិ (ទី. និ. ដី. ១.២១) បន **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន** វុត្តំ, ឯវំ សតិ អង្គបច្ចង្គានំ វិរុហនភាវេន លទ្ធសទិសត្តា សរីរមេវ អង្គុលដ្ឋីតិ វិញ្ញាយតិ។ **កុលបុត្តោ**តិ ជាតិកុលបុត្តោ, អាចារកុលបុត្តោ ច។ **ទិស្វាបី**តិ ឯត្ថ **អបិ**-សទ្ទោ អទិស្វាបីតិ សម្បិណ្ឌនត្ថោ។ អព្ភិនោ សត្ថំ **អព្ភេយ្យំ**។ មាសុរក្ខេន កតោ គន្ថោ **មាសុរក្ខោ**។ រាជូហិ បរិភុត្តំ សត្ថំ **រាជសត្ថំ។** សព្ពានិបេតានិ ខត្តវិជ្ជាបករណានិ។ **សិវ**-សទ្ទោ សន្តិអត្ថោតិ អាហ “**សន្តិករណវិជ្ជា**”តិ, ឧបសគ្គូបសមនវិជ្ជាតិ អត្ថោ។ សិវា-សទ្ទមេវ វស្សំ កត្វា ឯវមហាតិ សន្ទាយ “**សិង្គាលរុតវិជ្ជា**”តិ វទន្តិ, សិង្គាលានំ រុតេ សុភាសុភសញ្ជាននវិជ្ជាតិ អត្ថោ។ “**ភូតវេជ្ជមន្តោ**តិ ភូតវសីករណមន្តោ។ **ភូរិឃរេ**តិ អន្តោបថវិយំ កតឃរេ, មត្តិកាមយឃរេ វា។ “ភូរិវិជ្ជា សស្សពុទ្ធិករណវិជ្ជា”តិ **សារសមាសេ។ សប្បាវ្ហាយនវិជ្ជា**តិ សប្បាគមនវិជ្ជា។ **វិសវន្តមេវ វា**តិ វិសវមានមេវ វា។ ភាវនិទ្ទេសស្ស ហិ មាន-សទ្ទស្ស អន្តព្យប្បទេសោ។ យាយ ករោន្តិ, សា វិស

វិជ្ជាតិ យោជនា។ “វិសតន្ត្រមេវ វា”តិបិ បាឋោ។ ឯវំ សតិ សរូបទស្សនំ ហោតិ, វិសវិចារណគន្ថោយេវាតិ អត្ថោ។ តន្ត្រន្តិ ហិ គន្ថស្ស បរសមញ្ញា។ **សបក្ខកអបក្ខកទ្វិបទចតុប្បទាន**ន្តិ បិង្គលមក្ខិកាទិសបក្ខកយរគោលិកាទិអបក្ខកទេវមនុស្សចង្កោរាទិទ្វិបទ- កណ្ឌសសជម្ពុកាទិចតុប្បទានំ ។ **វុត្តំ** វស្សិតំ។ **គតំ** គមនំ, ឯតេន “**សកុណវិជ្ជា**”តិ ឥធ មិគសទ្ទស្ស លោបំ, និទស្សនមត្តំ វា ទស្សេតិ។ **សកុណញាណ**ន្តិ សកុណវសេន សុភាសុភផលស្ស ជាននំ។ ននុ សកុណវិជ្ជាយ ឯវ វាយសវិជ្ជាបវិជ្ជាតិ អាហ “**តំ វិសុញ្ញេវ សត្ថ**”ន្តិ។ តំតំបកាសកសត្ថានុរូបវសេន ហិ ឥធ តស្ស តស្ស វចនន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

បរិបក្កគតភាវោ អត្តភាវស្ស, ជីវិតកាលស្ស ច វសេន គហេតព្ពោតិ ទស្សេតិ “**ឥទានី**”តិអាទិនា។ **អាទិដ្ឋញាណ**ន្តិ អាទិសិតព្ពស្ស ញាណំ។ **សររក្ខណ**ន្តិ សរតោ អត្តានំ, អត្តតោ វា សរស្ស រក្ខណំ។ “**សព្ពសង្គាហិក**”ន្តិ ឥមិនា មិគ-សទ្ទស្ស សព្ពសកុណចតុប្បទេសុ បវត្តិំ ទស្សេតិ, ឯកសេសនិទ្ទេសោ វា ឯស ចតុប្បទេស្វេវ មិគ-សទ្ទស្ស និរុឡ្ហត្តា។ សព្ពេសម្បិ សកុណចតុប្បទានំ រុតជាននសត្ថស្ស មិគចក្កសមញ្ញា, យថា តំ សុភាសុភជាននប្បការេ សព្ពតោ ភទ្ទំ ចក្កាទិសមញ្ញាតិ អាហ “**សព្ព…បេ…. វុត្ត**”ន្តិ។

២២. “**សាមិនោ**”តិអាទិ បសជ្ជាបសជ្ជការណវចនំ។ **លក្ខណ**ន្តិ តេសំ លក្ខណប្បកាសកសត្ថំ។ បារិសេសនយេន អវសេសំ **អាវុធំ**។ “**យម្ហិ កុលេ**”តិអាទិនា ឥមស្មឹ ឋានេ តថាជាននហេតុ ឯវំ សេសំ លក្ខណន្តិ ទស្សេតិ។ **អយំ វិសេសោ**តិ “លក្ខណ”ន្តិ ហេដ្ឋា វុត្តា លក្ខណតោ វិសេសោ។ តទត្ថាវិករណត្ថំ “**ឥទញ្ចេត្ថ វត្ត**”ន្តិ វុត្តំ អគ្គិ **ធមមាន**ន្តិ អគ្គិំ មុខវាតេន ជាលេន្តំ។ **មក្ខេសី**តិ វិនាសេតិ។ **បិឡន្ធនកណ្ណិកាយា**តិ កណ្ណាលង្ការស្ស។ **គេហកណ្ណិកាយា**តិ គេហកូដស្ស, ឯតេន ឯកសេសនយំ, សាមញ្ញនិទ្ទេសំ វា ឧបេតំ។ **កច្ឆបលក្ខណ**ន្តិ កុម្មលក្ខណំ។ **សព្ពចតុប្បទាន**ន្តិ មិគ-សទ្ទស្ស ចតុប្បទវាចកត្តមាហ។

២៣. **អសុកទិវសេ**តិ ទុតិយាតតិយាទិតិថិវសេន វុត្តំ។ **អសុកនក្ខត្តេនា**តិ អស្សយុជភរណីកត្តិការោហណីអាទិនក្ខត្តយោគវសេន។ **វិប្បវុត្ថាន**ន្តិ វិប្បវសិតានំ សទេសតោ និក្ខន្តានំ។ ឧបសង្កមនំ **ឧបយានំ**។ **អបយានំ** បដិក្កមនំ។ **ទុតិយបទេបី**តិ “ពាហិរានំ រញ្ញំ…បេ…. ភវិស្សតី”តិ វុត្តេ ទុតិយវាក្យេបិ។ “អព្ភន្តរានំ រញ្ញំ ជយោ”តិអាទីហិ ទ្វីហិ វាក្យេហិ វុត្តា **ជយបរាជយា បាកដាយេវ**។

២៤. **រាហូ**តិ រាហុ នាម អសុរិន្ទោ អសុររាជា។ តថា ហិ **មហាសមយសុត្តេ** អសុរនិកាយេ វុត្តំ –

“សតញ្ច ពលិបុត្តានំ, សព្ពេ វេរោចនាមកា;
សន្នយ្ហិត្វា ពលិសេនំ, រាហុភទ្ទមុបាគមុ”ន្តិ។ (ទី. និ. ២.៣៣៩);

តស្ស ចន្ទិមសូរិយានំ គហណំ សំយុត្តនិកាយេ **ចន្ទិមសុត្តសូរិយសុត្តេហិ** ទីបេតព្ពំ។ **ឥតិ**-សទ្ទោ ចេត្ថ អាទិអត្ថោ “ចន្ទគ្គាហាទយោ”តិ វុត្តត្តា, តេន សូរិយគ្គាហនក្ខត្តគ្គាហា សង្គយ្ហន្តិ។ តស្មា ចន្ទិមសូរិយានមិវ នក្ខត្តានម្បិ រាហុនា គហណំ វេទិតព្ពំ។ តតោ ឯវ ហិ “**អបិ ចា**”តិអាទិនា នក្ខត្តគាហេ ទុតិយនយោ វុត្តោ។ **អង្គារកាទិគាហសមាយោគោបី**តិ អគ្គហិតគ្គហណេន អង្គារកសសិបុត្តសូរគុរុសុក្កវិសុតកេតុសង្ខាតានំ គាហានំ សមាយោគោ អបិ នក្ខត្តគាហោយេវ សហ បយោគេន គហណតោ។ សហបយោគោបិ ហិ វេទសមយេន គហណន្តិ វុច្ចតិ។ **ឧក្កានំ បតន**ន្តិ ឧក្កោភាសានំ បតនំ។ វាតសង្ឃាតេសុ ហិ វេគេន អញ្ញមញ្ញំ សង្ឃដ្ដេន្តេសុ ទីបិកោភាសោ វិយ ឱភាសោ ឧប្បជ្ជិត្វា អាកាសតោ បតតិ, តត្រាយំ ឧក្កាបាតវោហារោ។ **ជោតិសត្ថេ**បិ វុត្តំ –

“មហាសិខា ច សុក្ខគ្គា-រត្តានិលសិខោជ្ជលា;
បោរិសី ច បមាណេន, ឧក្កា នានាវិធា មតា”តិ។

ទិសាកាលុសិយន្តិ ទិសាសុ ខោភនំ, **តំ** សរូបតោ ទស្សេតិ “**អគ្គិសិខធូមសិខាទីហិ អាកុលភាវោ វិយា**”តិ ឥមិនា, អគ្គិសិខធូមសិខាទីនំ ពហុធា បាតុភាវោ ឯវ **ទិសាទាហោ** នាមាតិ វុត្តំ ហោតិ។ តទេវ “ធូមកេតូ”តិ លោកិយា វទន្តិ។ វុត្តញ្ច **ជោតិសត្ថេ** –

“កេតុ វិយ សិខាវតី, ជោតិ ឧប្បាតរូបិនី”តិ។

សុក្ខវលាហកគជ្ជនន្តិ វុដ្ឋិមន្តរេន វាយុវេគចលិតស្ស វលាហកស្ស នទនំ។ យំ លោកិយា “និឃាតោ”តិ វទន្តិ។ វុត្តញ្ច **ជោតិសត្ថេ** –

"យទាន្តលិក្ខេ ពលវា, មារុតោ មារុតាហតោ;
បតត្យធោ ស នីយាតោ, ជាយតេ វាយុសម្ភវោ"តិ។

ឧទយនន្តិ លគ្គនមាយូហនំ។

"យទោទេតិ តទា លគនំ, រាសីនមុទយំ កមា"តិ –

ហិ វុត្តំ។ **អត្ថង្គមន**ម្បិ តតោ សត្តមរាសិប្បមាណវសេន វេទិតព្ពំ។ អព្ភា ធូមោ រជោ រាហូតិ ឥមេហិ ចតូហិ ការណេហិ **អវិសុទ្ធតា។** តព្ពិនិមុត្តតា **វោទានំ។** វុត្តញ្ហ "ចត្តារោមេ ភិក្ខវេ, ចន្ទិមសូរិយានំ ឧបក្កិលេសា, យេហិ ឧបក្កិលេសេហិ ឧបក្កិលិដ្ឋា ចន្ទិមសូរិយា ន តបន្តិ ន ភាសន្តិ ន វិរោចន្តិ។ កតមេ ចត្តារោ? អព្ភា ភិក្ខវេ, ចន្ទិមសូរិយានំ ឧបក្កិលេសា, យេន...បេ.... ធូមោ...បេ.... រជោ...បេ.... រាហុ ភិក្ខវេ...បេ.... ឥមេ ខោ...បេ.... ន វិរោចន្តី"តិ (អ. និ. ៤.៥០)។

២៥. ទេវស្សាតិ មេឃស្ស។ **ធារានុប្បវេច្ឆនំ** វស្សនំ។ **អវគ្គាហោ**តិ ធារាយ អវគ្គហណំ ទុគ្គហណំ, តេនាហ "**វស្សវិពាន្ធោ**"តិ។ **ហត្ថមុទ្ទា**តិ ហត្ថេន អធិប្បេតវិញ្ញាបនំ, តំ បន អង្គុលិសង្កោចនេន គណនាយេវាតិ **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន** (ទី. និ. ដី. ១.២១) វុត្តំ។ អាចរិយសារិបុត្តត្ថេរេន បន "ហត្ថមុទ្ទា នាម អង្គុលិបព្ពេសុ សញ្ញំ ឋបេត្វា គណនា"តិ ទស្សិតា។ **គណនា វុច្ចតិ អច្ឆិទ្ទកគណនា** បរិសេសញាយេន, សា បន បាទសិកមិលក្ខកាទយោ វិយ "ឯកំ ទ្វេ"តិអាទិនា នវន្តវិធិនា និរន្តរគណនាតិ វេទិតព្ពា។ សម្ពូហនំ **សង្កលនំ** វិសុំ ឧប្បាទនំ អបនយនំ **បដុប្បាទនំ** [សដុប្បាទនំ (អដ្ឋកថាយំ)] "សទុប្បាទន"ន្តិបិ បឋន្តិ, សម្មា ឧប្បាទនន្តិ អត្ថោ។ **អាទិ**-សទ្ទេន វោកលនភាគហារាទិកេ សង្គណ្ហាតិ។ តត្ថ **វោកលនំ** វិសុំ សម្ពូហករណំ, វោមិស្សនន្តិ អត្ថោ។ ភាគករណំ **ភាគោ។** កុញ្ចនំ វិភជនំ **ហារោ។ សា**តិ យថាវុត្តា បិណ្ឌគណនា **ទិស្វាតិ** ឯត្ថ ទិដ្ឋមត្តេន គណេត្វាតិ អត្ថោ គហេតព្ពោ។

បដិភានកវីតិ ឯត្ថ អង្គុត្តរាគមេ (អ. និ. ៤.២៣១) វុត្តានន្តិ សេសោ, កវីនំ កព្យករណន្តិ សម្ពន្ធោ, ឯតេន កវីហិ កតំ, កវីនំ វា ឥទំ **កាវេយ្យ**ន្តិ អត្ថំ ទស្សេតិ។ "**អត្តនោ ចិន្តាវសេនា**"តិអាទិ តេសំ សភាវទស្សនំ។ តថា ហិ វត្ថុំ, អនុសន្ធិញ្ច សយមេវ ចិរេន ចិន្តេត្វា ករណវសេន **ចិន្តាកវិ** វេទិតព្ពោ។ កិញ្ចិ សុត្វា សុតេន អសុតំ អនុសន្ធេត្វា ករណវសេន **សុតកវិ**, កិញ្ចិ អត្ថំ ឧបធារេត្វា តស្ស សង្ខិបនវិត្ថារណាទិវសេន **អត្ថកវិ**, យំ កិញ្ចិ បរេន កតំ កព្ពំ វា នាដកំ វា ទិស្វា តំសទិសមេវ អញ្ញំ អត្តនោ ឋានុប្បត្តិកបដិភានេន ករណវសេន **បដិភានកវី**តិ។ ន្តិ តមត្ថំ។ **តប្បដិភាគ**ន្តិ តេន ទិដ្ឋេន សទិសំ។ "កត្តព្ព"ន្តិ ឯត្ថ វិសេសនំ, "ករិស្សាមី"តិ ឯត្ថ វា ភាវនបុំសកំ។ **ឋានុប្បត្តិកបដិភានវសេនា**តិ ការណានុរូបំ បវត្តនកញាណវសេន។ **ជីវិកត្ថាយា**តិ បករណាធិគតវសេនេវ វុត្តំ។ កវីនំ ឥទន្តិ **កព្យំ**, យំ "គីត"ន្តិ វុច្ចតិ។

២៦. បរិគ្គហភាវេន ទារិកាយ គណ្ហនំ **អាវាហនំ។** តថា ទានំ **វិវាហនំ។** ឥធ បន តថាករណស្ស ឧត្តរបទលោបេន និទ្ទេសោ, ហេតុគព្ភវសេន វា, តេនាហ "**ឥមស្ស ទារកស្សា**"តិអាទិ។ **ឥតី**តិ ឯវំហោន្តេសុ, ឯវំភាវតោ វា។ **ឧដ្ឋាន**ន្តិ ខេត្តាទិតោ ឧប្បន្នមាយំ។ **ឥណ**ន្តិ ធនវឌ្ឍនត្ថំ បរស្ស ទិន្នំ បរិយុទញ្ចនំ។ បុព្ពេ បរិច្ឆិន្នកាលេ អសម្បត្តេបិ ឧទ្ធរិតមិណំ **ឧដ្ឋានំ**, យថាបរិច្ឆិន្នកាលេ បន សម្បត្តេ **ឥណ**ន្តិ កេចិ, តទយុត្តមេវ ឥណគហណេនេវ សិជ្ឈនតោ។ បរេសំ ទិន្នំ ឥណំ វា ធនន្តិ សម្ពន្ធោ។ **ថាវរ**ន្តិ ចិរដ្ឋិតិកំ។ ទេសន្តរេ ទិគុណតិគុណាទិគហណវសេន ភណ្ឌប្បយោជនំ **បយោគោ។** តត្ថ វា អញ្ញត្ថ វា យថាកាលបរិច្ឆេទំ វឌ្ឍិគហណវសេន បយោជនំ **ឧទ្ធារោ។** "ភណ្ឌមូលរហិតានំ វាណិជំ កត្វា ឯត្តកេន ឧទយេន សហ មូលំ ទេថា'តិ ធនទានំ **បយោគោ**, តាវកាលិកទានំ **ឧទ្ធារោ**"តិបិ វទន្តិ។ **អជ្ជ បយោជិតំ ទិគុណំ ចតុគុណំ ហោតី**តិ យទិ អជ្ជ បយោជិតំ ភណ្ឌំ, ឯវំ អបរជ្ជ ទិគុណំ, អជ្ជ ចតុគុណំ ហោតីតិ អត្ថោ។ សុភស្ស, សុភេន វា គមនំ បវត្តនំ **សុភគោ**, តស្ស ករណំ **សុភគករណំ**, តំ បន បិយមនាបស្ស, សស្សិរីកស្ស វា ករណមេវាតិ អាហ "**បិយមនាបករណ**"ន្តិអាទិ។ **សស្សិរីកករណ**ន្តិ សរីរសោភគ្គករណំ។ **វិលីនស្សា**តិ បតិដ្ឋហិត្វាបិ បរិបក្កមបាបុណិត្វា វិលោបស្ស។ តថា បរិបក្កភាវេន **អឌ្ឍិតស្ស។** បរិយាយវចនមេតំ បទចតុក្កំ។ **ភេសជ្ជទាន**ន្តិ គព្ភសណ្ឋាបនភេសជ្ជស្ស ទានំ។ **តីហិ ការណេហី**តិ ឯត្ថ វាតេន, បាណកេហិ វា គព្ភេ វិនស្សន្តេ ន បុរិមកម្មុនា ឱកាសោ កតោ, តប្បច្ចយា ឯវំ កម្មំ វិបច្ចតិ, សយមេវ បន កម្មុនា ឱកាសេ កតេ ន ឯកន្តេន វាតា, បាណកា វា អបេក្ខិតព្ពាតិ កម្មស្ស វិសុំ ការណភាវោ វុត្តោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **វិនយដ្ឋកថាយំ** (វិ. អដ្ឋ. ២.១៨៥) បន វាតេន បាណកេហិ វា គព្ភោ វិនស្សន្តោ កម្មំ វិនា ន វិនស្សតីតិ អធិប្បាយេន តមញ្ញាត្រ ទ្វីហិ ការណេហីតិ វុត្តំ។ **និព្ពាបនីយ**ន្តិ ឧបសមករំ។ **បដិកម្ម**ន្តិ យថា តេ ន ខាទន្តិ, តថា បដិករណំ។

ពន្ទករណន្តិ យថា ជី ចាលេតុំ ន សក្កោតិ, ឯវំ អនាលោឡិតករណំ។ **បរិវត្តនត្ថ**ន្តិ អាវុធាទិនា សហ ឧក្ខិត្តហត្ថានំ អញ្ញត្ថ បរិវត្តនត្ថំ, អត្តនា គោបិតដ្ឋានេ អខិបេត្វា បរត្ថ ខិបនត្ថន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ **ខិបតី**តិ ច អញ្ញត្ថ ខិបតីតិ អត្ថោ។ **វិនិច្ឆយដ្ឋានេ**តិ អឌ្ឌវិនិច្ឆយដ្ឋានេ។ ឥច្ឆិតត្ថស្ស ទេវតាយ កណ្ណេ កថនវសេន ជប្បនំ **កណ្ណជប្បន**ន្តិ ច វទន្តិ។ **ទេវតំ ឱតារេត្វា**តិ ឯត្ថ មន្តជប្បនេន ទេវតាយ ឱតារណំ។ **ជីវិកត្ថាយា**តិ យថា បារិចរិយំ កត្វា ជីវិតវុត្តិ ហោតិ, តថា ជីវិតវុត្តិករណត្ថាយ។ **អាទិច្ចបារិចរិយា**តិ ករមាលាហិ បូជំ កត្វា សកលទិវសំ អាទិច្ចាភិមុខាវដ្ឋានេន អាទិច្ចស្ស បរិចរណំ។ “**តថេវា**”តិ ឥមិនា “ជីវិកត្ថាយា”តិ បទមាកឌ្ឍតិ។ **សិរិវ្ហាយន**ន្តិ ឦ-ការតោ អ-ការលោបេន សន្ធិនិទ្ទេសោ, តេនាហ “**សិរិយា អវ្ហាយន**”ន្តិ។ “**សិរេនា**”តិ បន ឋានវសេន អវ្ហាយនាការំ ទស្សេតិ។ យេ តុ អ-ការតោ **អ**-ការស្ស លោបំ កត្វា “សិរវ្ហាយន”ន្តិ បឋន្តិ, តេសំ បាឋេ អយមត្ថោ “មន្តំ ជប្បេត្វា សិរសា ឥច្ឆិតស្ស អត្ថស្ស អវ្ហាយន”ន្តិ។

២៧. **ទេវដ្ឋាន**ន្តិ ទេវាយតនំ។ **ឧបហារ**ន្តិ បូជំ។ **សមិទ្ធិកាលេ**តិ អាយាចិតស្ស អត្ថស្ស សិទ្ធកាលេ។ **សន្តិបដិស្សវកម្ម**ន្តិ ទេវតាយាចនាយ យា សន្តិ បដិកត្តព្ពា, តស្សា បដិស្សវករណំ។ **សន្តី**តិ ចេត្ថ មន្តជប្បនេន បូជាករណំ, តាយ សន្តិយា អាយាចនប្បយោគោតិ អត្ថោ។ **តស្មិ**ន្តិ យំ “សចេ មេ ឥទំ នាម សមិជ្ឈិស្សតី”តិ វុត្តំ, តស្មិំ បដិស្សវផលភូតេ យថាភិបត្ថិតកម្មស្មិំ។ **តស្សា**តិ យោ “បណិធី”តិ ច វុត្តោ, តស្ស បដិស្សវស្ស។ យថាបដិស្សវញ្ហិ ឧបហារេ កតេ បណិធិអាយាចនា កតា និយ្យាតិតា ហោតីតិ។ **គហិតមន្តស្សា**តិ ឧគ្គហិតមន្តស្ស។ **បយោគករណ**ន្តិ ឧបចារកម្មករណំ។ **ឥតី**តិ ការណត្ថេ និបាតោ, តេន វស្សវោស្ស-សទ្ទានំ បុរិសបណ្ឌកេសុ បវត្តិ ការណភាវេន ទស្សេតិ, បណ្ឌកោ វិសេសេន អសតិ ភវតីតិ **វស្សោ**។ បុរិសលិង្គតោ វិរហេន អវអសតិ ហីឡិតោ ហុត្វា ភវតីតិ **វោស្សោ**។ វិសេសោ រាគស្សវោ យស្សាតិ **វស្សោ**។ វិគតោ រាគស្សវោ យស្សាតិ **វោស្សោ**តិ និរុត្តិនយេន បទសិទ្ធីតិបិ វទន្តិ។ **វស្សករណំ** តទនុរូបភេសជ្ជេន។ **វោស្សករណំ** បន ឧទ្ទតពីជតាទិនាបិ, តេនេវ **ជាតកដ្ឋកថាយំ** “វោស្សវាតិ ឧទ្ទតពីជា ឱរោធបាលកា”តិ វុត្តំ ។ **អច្ឆន្ទិកភាវមត្ត**ន្តិ ឥត្ថិយា អកាមភាវមត្តំ។ **លិង្គ**ន្តិ បុរិសនិមិត្តំ។

វត្ថុពលិកម្មករណន្តិ ឃរវត្ថុស្មិំ ពលិកម្មស្ស ករណំ, តំ បន ឧបទ្ទវបដិពាហនត្ថំ, វឌ្ឍនត្ថញ្ច ករោន្តិ, មន្តជប្បនេន អត្តនោ, អញ្ញេសញ្ច **មុខសុទ្ធិករណំ។ តេស**ន្តិ អញ្ញេសំ។ **យោគ**ន្តិ ភេសជ្ជបយោគំ។ **វមន**ន្តិ បច្ឆិន្ទនំ។ **ឧទ្ធំវិរេចន**ន្តិ វមនភេទមេវ “ឧទ្ធំ ទោសានំ នីហរណ”ន្តិ វុត្តត្តា។ **វិរេចន**ន្តិ បកតិវិរេចនមេវ។ **អធោវិរេចន**ន្តិ សុទ្ធវត្ថិកសាវវត្ថិអាទិវត្ថិកិរិយា “អធោ ទោសានំ នីហរណ”ន្តិ វុត្តត្តា។ អថ វា វមនំ ឧគ្គិរណមេវ, ឧទ្ធំវិរេចនំ ទោសនីហរណំ។ តថា វិរេចនំ វិរេកោវ, អធោវិរេចនំ ទោសនីហរណន្តិ អយមេតេសំ វិសេសោ បាកដោ ហោតិ។ **ទោសាន**ន្តិ ច បិត្តាទិទោសានន្តិ អត្ថោ។ សេម្ហនីហរណាទិ **សិរោវិរេចនំ។ កណ្ណពន្ធនត្ថ**ន្តិ ឆិន្នកណ្ណានំ សង្ឃដនត្ថំ។ **វណហរណត្ថ**ន្តិ អរុបនយនត្ថំ។ **អក្ខិតប្បនតេល**ន្តិ អក្ខីសុ ឧសុមស្ស នីហរណតេលំ។ យេន អក្ខិម្ហិ អញ្ជិតេ ឧណ្ហំ ឧសុមំ និក្ខមតិ។ យំ នាសិកាយ គណ្ហីយតិ, តំ **នត្ថុ។ បដលានី**តិ អក្ខិបដលានិ។ **នីហរណសមត្ថ**ន្តិ អបនយនសមត្ថំ។ **ខារញ្ជន**ន្តិ ខារកមញ្ជនំ។ សីតមេវ សច្ឆំ និរុត្តិនយេន, តស្ស ការណំ អញ្ជនំ **សច្ឆញ្ជន**ន្តិ អាហ “**សីតលភេសជ្ជញ្ជន**”ន្តិ។ **សលាកវេជ្ជកម្ម**ន្តិ អក្ខិរោគវេជ្ជកម្មំ។ សលាកសទិសត្តា សលាកសង្ខាតស្ស អក្ខិរោគស្ស វេជ្ជកម្មន្តិ ហិ **សាលាកិយំ។** ឥទំ បន វុត្តាវសេសស្ស អក្ខិរោគបដិកម្មស្ស សង្គហណត្ថំ វុត្តំ “តប្បនាទយោបិ ហិ សាលាកិយានេវា”តិ។ បដិវិទ្ធស្ស សលាកស្ស និក្ខមនត្ថំ វេជ្ជកម្មំ សលាកវេជ្ជកម្មន្តិ កេចិ, តំ បន សល្លកត្តិយបទេនេវ សង្គហិតន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

សល្លស្ស បដិវិទ្ធស្ស កត្តនំ ឧព្ពាហនំ **សល្លកត្តំ,** តទត្ថាយ វេជ្ជកម្មំ **សល្លកត្តវេជ្ជកម្មំ។** កុមារំ ភរតីតិ **កុមារភតោ,** តស្ស ភាវោ **កោមារភច្ចំ,** កុមារោ ឯវ វា **កោមារោ,** ភតនំ **ភច្ចំ,** តស្ស ភច្ចំ តថា, តទភិនិប្ផាទកំ វេជ្ជកម្មន្តិ អត្ថោ។ មូលានិ បធានានិ រោគូបសមនេ សមត្ថានិ ភេសជ្ជានិ **មូលភេសជ្ជានិ,** មូលានំ វា ព្យាធីនំ ភេសជ្ជានិ តថា។ មូលានុពន្ធវសេន ហិ ទុវិធោ ព្យាធិ។ តត្រ មូលព្យាធិម្ហិ តិកិច្ឆិតេ យេភុយ្យេន ឥតរំ វូបសមតិ, តេនាហ “**កាយតិកិច្ឆតំ ទស្សេតី**”តិអាទិ ។ តត្ថ **កាយតិកិច្ឆត**ន្តិ មូលភាវតោ សរីរភូតេហិ ភេសជ្ជេហិ, សរីរភូតានំ វា រោគានំ តិកិច្ឆកភាវំ។ **ខារាទីនី**តិ ខារោទកាទីនិ។ **តទនុរូបេ វណេ**តិ វូបសមិតស្ស មូលព្យាធិនោ អនុច្ឆវិកេ អរុម្ហិ។ **តេស**ន្តិ មូលភេសជ្ជានំ។ **អបនយនំ** អបហរណំ, តេហិ អតិកិច្ឆនន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ ឥទញ្ច កោមារភច្ចសល្លកត្តសាលាកិយាទិវិសេសភូតានំ តន្តីនំ បុព្ពេ វុត្តត្តា បារិសេសវសេន វុត្តំ, តស្មា តទវសេសាយ តន្តិយា ឥធ សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ, សព្ពានិ ចេតានិ អាជីវហេតុកានិយេវ ឥធាធិប្បេតានិ “មិច្ឆាជីវេន ជីវិកំ កប្បេន្តី”តិ (ទី. និ. ១.២១) វុត្តត្តា។ យំ បន តត្ថ តត្ថ បាឡិយំ “ឥតិ វា”តិ វុត្តំ។ តត្ថ **ឥតី**-តិ បការត្ថេ និបាតោ, **វា**-តិ វិកប្បនត្ថេ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – ឥមិនា បការេន, ឥតោ អញ្ញេន វាតិ។ តេន យានិ ឥតោ ពាហិរកបព្ពជិតា សិប្បាយតនវិជ្ជាដ្ឋានាទីនិ ជីវិកោបាយភូតានិ អាជីវិកបកតា ឧបជីវន្តិ, តេសំ បរិគ្គហោ កតោតិ វេទិតព្ពំ។

មហាសីលវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

បុព្ពន្តកប្បិកសស្សតវាទវណ្ណនា

២៨. ឥទានិ សុញ្ញតាបកាសនវារស្សត្ថំ វណ្ណេន្តោ អនុសន្ធី បកាសេតុំ “**ឯវ**”ន្តិអាទិមាហ។ តត្ថ **វុត្ត វណ្ណស្សា**តិ សហត្ថេ ឆដ្ឋីវចនំ, សាមិអត្ថេ វា អនុសន្ធិ-សទ្ទស្ស ភាវកម្មវសេន កិរិយាទេសនាសុ បវត្តនតោ។ **ភិក្ខុសង្ឃេន វុត្តវណ្ណស្សា**តិ “យាវញ្ចិទំ តេន ភគវតា”តិអាទិនា វុត្តវណ្ណស្ស។ តត្រ បាឡិយំ អយំ សម្ពន្ធោ – ន ភិក្ខវេ, ឯត្តកា ឯវ ពុទ្ធគុណា យេ តុម្ហាកំ បាកដា, អបាកដា បន “អត្ថិ ភិក្ខវេ, អញ្ញេ ធម្មា”តិ វិត្ថារោ។ “ឥមេ ទិដ្ឋិដ្ឋានា ឯវំ គហិតា”តិអាទិនា សស្សតាទិទិដ្ឋិដ្ឋានានំ យថាគហិតាការស្ស សុញ្ញភាវប្បកាសនតោ, “តញ្ច បជាននំ ន បរាមសតី”តិ សីលាទីនញ្ច អបរាមសនីយភាវទីបនេន និច្ចសារាទិវិរហប្បកាសនតោ, យាសុ វេទនាសុ អវីតរាគតាយ ពាហិរានំ ឯតានិ ទិដ្ឋិវិពន្ធកានិ សម្ភវន្តិ, តាសំ បច្ចយភូតានញ្ច សម្មោហាទីនំ វេទកការកសភាវាភាវទស្សនមុខេន សព្ពធម្មានំ អត្តត្តនិយតាវិរហទីបនតោ, អនុបាទាបរិនិព្ពានទីបនតោ ច អយំ ទេសនា សុញ្ញតាវិភាវនប្បធានាតិ អាហ “**សុញ្ញតាបកាសនំ អារភី**”តិ។

បរិយត្តីតិ វិនយាទិភេទភិន្នា មនសា វវត្ថាបិតា តន្តិ។ **ទេសនា**តិ តស្សា តន្តិយា មនសា វវត្ថាបិតាយ វិភាវនា, យថាធម្មំ ធម្មាភិលាបភូតា វា បញ្ញាបនា, អនុលោមាទិវសេន វា កថនន្តិ បរិយត្តិទេសនានំ វិសេសោ បុព្ពេយេវ វវត្ថាបិតោតិ ឥមមត្ថំ សន្ធាយ “**ទេសនាយ, បរិយត្តិយ**”ន្តិ ច វុត្តំ។ **ឯវមាទីសូ**តិ ឯត្ថ **អាទិ**-សទ្ទេន សច្ចសភាវសមាធិបញ្ញាបកតិបុញ្ញាបត្តិញេយ្យាទយោ សង្គយ្ហន្តិ។ តថា ហិ អយំ **ធម្ម**-សទ្ទោ “ចតុន្នំ ភិក្ខវេ, ធម្មានំ អននុពោធា”តិអាទីសុ (អ. និ. ៤.១) សច្ចេ បវត្តតិ, “កុសលា ធម្មា អកុសលា ធម្មា”តិអាទីសុ (ធ. ស. តិកមាតិកា ១) សភាវេ, “ឯវំធម្មា តេ ភគវន្តោ អហេសុ”ន្តិអាទីសុ (ទី. និ. ២.១៣, ៩៤, ១៤៥; ៣.១៤២; ម. និ. ៣.១៦៧; សំ. និ. ៥.៣៧៨) សមាធិម្ហិ, “សច្ចំ ធម្មោ ធិតិ ចាគោ, ស វេ បេច្ច ន សោចតិ”តិអាទីសុ (សំ. និ. ១.២៤៦; សុ. និ. ១៩០) បញ្ញាយំ, “ជាតិធម្មានំ ភិក្ខវេ, សត្តានំ ឯវំ ឥច្ឆា ឧប្បជ្ជតី”តិអាទីសុ (ម. និ. ១.១៣១; ៣.៣៧៣; បដិ. ម. ១.៣៣) បកតិយំ, “ធម្មោ សុចិណ្ណោ សុខមាវហាតី”តិអាទីសុ (សុ. និ. ១៨៤; ថេរគា. ៣០៣; ជា. ១.១០.១០២; ១៥.៣៨៥) បុញ្ញេ, “ចត្តារោ បារាជិកា ធម្មា”តិអាទីសុ (បារា. ២៣៣) អាបត្តិយំ, “សព្ពេ ធម្មា សព្ពាការេន ពុទ្ធស្ស ភគវតោ ញាណមុខេ អាបាថមាគច្ឆន្តី”តិអាទីសុ (មហានិ. ១៥៦; ចូឡនិ. ៨៥; បដិ. ម. ៣.៥) ញេយ្យេ បវត្តតិ។ **ធម្មា ហោន្តី**តិ សត្តជីវតោ សុញ្ញា ធម្មមត្តា ហោន្តីតិ អត្ថោ។ កិមត្ថិយំ គុណេ បវត្តនន្តិ អាហ “**តស្មា**”តិអាទិ។

មកសតុណ្ឌសូចិយាតិ សូចិមុខមក្ខិកាយ តុណ្ឌសង្ខាតាយ សូចិយា។ អលព្ភនេយ្យបតិដ្ឋោ វិយាតិ សម្ពន្ធោ។ **អញ្ញត្រ តថាគតា**តិ ឋបេត្វា តថាគតំ។ “**ទុទ្ទសា**”តិ បទេនេវ តេសំ ធម្មានំ ទុក្ខោគាហតា បកាសិតាតិ “**អលព្ភនេយ្យបតិដ្ឋា**” ឥច្ចេវ វុត្តំ។ លភិតព្ពាតិ **លព្ភនីយា**, សា ឯវ **លព្ភនេយ្យា**, លភីយតេ វា **លព្ភនំ**, តមរហតីតិ **លព្ភនេយ្យា**, ន លព្ភនេយ្យា **អលព្ភនេយ្យា**, បតិដ្ឋហន្តិ ឯត្ថាតិ **បតិដ្ឋា**, បតិដ្ឋហនំ វា **បតិដ្ឋា**, អលព្ភនេយ្យា បតិដ្ឋា ឯត្ថាតិ **អលព្ភនេយ្យបតិដ្ឋា**។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – សចេ កោចិ អត្តនោ បមាណំ អជានន្តោ ញាណេន តេ ធម្មេ ឱគាហិតុំ ឧស្សាហំ ករេយ្យ, តស្ស តំ ញាណំ អប្បតិដ្ឋមេវ មកសតុណ្ឌសូចិ វិយ មហាសមុទ្ទេតិ។ ឱគាហិតុមសក្កុណេយ្យតាយ “ឯត្តកា ឯតេ ឦទិសា វា”តិ តេ បស្សិតុំ ន សក្កាតិ វុត្តំ “**គម្ភីរត្តា ឯវ ទុទ្ទសា**”តិ។ យេ បន ទដ្ឋុមេវ ន សក្កា, តេសំ ឱគាហិត្វា អនុ អនុ ពុជ្ឈនេ កថា ឯវ នត្ថីតិ អាហ “**ទុទ្ទសត្តា ឯវ ទុរនុពោធា**”តិ។ សព្ពកិលេសបរិឡាហបដិប្បស្សទ្ធិសង្ខាតអគ្គផលមត្ថកេ សមុប្បន្នតា, បុរេចរានុចរវសេន និព្ពុតសព្ពកិលេសបរិឡាហសមាបត្តិសមោកិណ្ណត្តា ច **និព្ពុតសព្ពបរិឡាហា**។ តព្ភាវតោ **សន្តា**តិ អត្ថោ។ **សន្តារម្មណានិ** មគ្គផលនិព្ពានានិ អនុបសន្តសភាវានំ កិលេសានំ, សង្ខារានញ្ច អភាវតោ។

អថ វា កសិណុគ្ឃាដិមាកាសតព្ពិសយវិញ្ញាណានំ អនន្តភាវោ វិយ សុសម្ហូហតវិក្ខេបតាយ និច្ចសមាហិតស្ស មនសិការស្ស វសេន តទារម្មណធម្មានំ សន្តភាវោ វេទិតព្ពោ។ អវិរជ្ឈិត្វា និមិត្តបដិវេធោ វិយ ឥស្សាសានំ អវិរជ្ឈិត្វា ធម្មានំ យថាភូតសភាវាវពោធោ សាទុរសោ មហារសោវ ហោតីតិ អាហ “**អតិត្តិករណដ្ឋេនា**”តិ, អតប្បនករណសភាវេនាតិ អត្ថោ។ សោហិច្ចំ តិត្តិ តប្បនន្តិ ហិ បរិយាយោ។ **អតិត្តិករណដ្ឋេនា**តិ បត្វោត្វា សាទុរសករណដ្ឋេនាតិបិ អត្ថំ វទន្តិ។ បដិវេធប្បត្តានំ តេសុ ច ពុទ្ធានមេវ សព្ពាការេន វិសយភាវូបគមនតោ ន តក្កពុទ្ធិយា គោចរាតិ អាហ “**ឧត្តមញាណវិសយត្តា**”តិអាទិ។ **និបុណា**តិ ញេយ្យេសុ តិក្ខប្បវត្តិយា ឆេកា។ យស្មា បន សោ ឆេកភាវោ អារម្មណេ អប្បដិហតវុត្តិតាយ, សុខុមញេយ្យគ្គហណសមត្ថតាយ ច សុបាកដោ ហោតិ, តស្មា វុត្តំ “**សណ្ហសុខុមសភាវត្តា**”តិ។ **បណ្ឌិតេហិ វេទិតព្ពា**តិ អវធារណំ សមត្ថេតុំ “**ពាលានំ អវិសយត្តា**”តិ អាហ។

អយំ អដ្ឋកថានយតោ អបរោ នយោ – វិនយបណ្ណត្តិអាទិគម្ភីរនេយ្យវិភាវនតោ **គម្ភីរា។** កទាចិយេវ អសង្ខ្យេយ្យេ មហាកប្បេ អតិក្កមិត្វាបិ ទុល្លភទស្សនតាយ **ទុទ្ទសា។** ទស្សនញ្ចេត្ថ បញ្ញាចក្ខុវសេនេវ វេទិតព្ពំ។ ធម្មន្វយសង្ខាតស្ស អនុពោធស្ស កស្សចិទេវ សម្ភវតោ **ទុរនុពោធា។** សន្តសភាវតោ, វេនេយ្យានញ្ច សព្ពគុណសម្បទានំ បរិយោសានត្តា **សន្តា។** អត្តនោ បច្ចយេហិ បធានភាវំ នីតតាយ **បណីតា។** សមធិគតសច្ចលក្ខណតាយ អតក្កេហិ បុគ្គលេហិ, អតក្កេន វា ញាណេន អវចរិតព្ពតោ **អតក្កាវចរា។** និបុណំ, និបុណេ វា អត្ថេ សច្ចបច្ចយាការាទិវសេន វិភាវនតោ **និបុណា។** លោកេ អគ្គបណ្ឌិតេន សម្មាសម្ពុទ្ធេន វេទិតព្ពតោ បកាសិតព្ពតោ **បណ្ឌិតវេទនីយា។**

អនាវរណញាណបដិលាភតោ ហិ ភគវា "សព្ពវិទូហមស្មិ, (ម. និ. ១.១៧៨; ២.៣៤២; ធ. ប. ៣៥៣; មហាវ. ១១) ទសពលសមន្នាគតោ ភិក្ខវេ, តថាគតោ"តិអាទិនា (សំ. និ. ២.២១; ២.២២) អត្តនោ សព្ពញ្ញុតាទិគុណេ បកាសេសិ, តេនេវាហ **"សយំ អភិញ្ញា សច្ឆិកត្វា បវេទេតី"**តិ។ **សយំ**-សទ្ទេន, និទ្ធារិតាវធារណេន វា និវត្តេតព្ពមត្ថំ ទស្សេតុំ **"អនញ្ញនេយ្យោ ហុត្វា"**តិ វុត្តំ, អញ្ញេហិ អពោធិតោ ហុត្វាតិ អត្ថោ។ **អភិញ្ញា**តិ យ-ការលោបោ "អញ្ញាណតា អាបជ្ជតី"តិអាទីសុ (បរិ. ២៩៦) វិយាតិ ទស្សេតិ **"អភិវិសិដ្ឋេន ញាណេនា"**តិ ឥមិនា។ អបិច **"សយំ អភិញ្ញា"**តិ បទស្ស **អនញ្ញនេយ្យោ ហុត្វា**តិ អត្ថវចនំ, **"សច្ឆិកត្វា"**តិ បទស្ស បន **សយមេវ...បេ. ... កត្វា**តិ។ សយំ-សទ្ទោ ហិ សច្ឆិកត្វាតិ ឯត្ថាបិ សម្ពជ្ឈិតព្ពោ។ **អភិវិសិដ្ឋេន ញាណេនា**តិ ច តស្ស ហេតុវចនំ, ករណវចនំ វា។

តត្ថ កិញ្ចាបិ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ ផលនិព្ពានានិ វិយ សច្ឆិកាតព្ពសភាវំ ន ហោតិ, អាសវក្ខយញាណេ បន អធិគតេ អធិគតមេវ ហោតិ, តស្មា តស្ស បច្ចក្ខករណំ សច្ឆិកិរិយាតិ អាហ **"អភិវិសិដ្ឋេន ញាណេន បច្ចក្ខំ កត្វា"**តិ។ ហេតុអត្ថេ ចេតំ ករណវចនំ, អគ្គមគ្គញាណសង្ខាតស្ស អភិវិសិដ្ឋញាណស្សាធិគមហេតូតិ អត្ថោ។ អភិវិសិដ្ឋញាណន្តិ វា បច្ចវេក្ខណាញាណេ អធិប្បេតេ ករណត្ថេ ករណវចនម្បិ យុជ្ជតេវ។ បវេទនញ្ចេត្ថ អញ្ញាវិសយានំ សច្ចាទីនំ ទេសនាកិច្ចសាធនតោ, "ឯកោម្ហិ សម្មាសម្ពុទ្ធោ"តិអាទិនា (មហាវ. ១១; កថា. ៤០៥) បដិជាននតោ ច វេទិតព្ពំ។ **គុណធម្មេហី**តិ គុណសង្ខាតេហិ ធម្មេហិ។ យថាភូតមេវ **យថាភុច្ចំ** សកត្ថេ ណ្យបច្ចយវសេន។

វទមានាតិ ឯត្ថ សត្តិអត្ថោ មានសទ្ទោ យថា "ឯកបុគ្គលោ ភិក្ខវេ, លោកេ ឧប្បជ្ជមានោ ឧប្បជ្ជតី"តិ, (អ. និ. ១.១៧០; កថា. ៤០៥) តស្មា វត្តុំ ឧស្សាហំ ករោន្តោតិ អត្ថោ។ ឯវំភូតា ហិ វត្តុកាមា នាម ហោន្តិ, តេនាហ **"តថាគតស្សា"**តិអាទិ ។ សាវសេសំ វទន្តាបិ វិបរីតវទន្តា វិយ សម្មា វទន្តីតិ ន វត្តព្ពាតិ យថា សម្មា វទន្តិ, តថា ទស្សេតុំ **"អហាបេត្វា"**តិអាទិ វុត្តំ។ តេន ហិ អនវសេសវទនមេវ សម្មា វទនន្តិ ទស្សេតិ។ **"វត្តុំ សក្កុណេយ្យុ"**ន្តិ ឥមិនា ច "វទេយ្យុ"ន្តិ ឯតស្ស សមត្ថនត្ថភាវមាហ យថា "សោ ឥមំ វិជដយេ ជដ"ន្តិ (សំ. និ. ១.២៣; បេដកោ. ២២; មិ. ប. ១.១.៩) យេ ឯវំ ភគវតា ថោមិតា, តេ ធម្មា កតមេតិ យោជនា។ "អត្ថិ ភិក្ខវេ, អញ្ញេវ ធម្មា"តិអាទិបាឡិយា "សព្ពញ្ញុតញ្ញាណ"ន្តិ វុត្តវចនស្ស វិរោធិភាវំ ចោទេន្តោ **"យទិ ឯវ"**ន្តិអាទិមាហ។ តត្ថ **យទិ ឯវ**ន្តិ ឯវំ "សព្ពញ្ញុតញ្ញាណ"ន្តិ វុត្តវចនំ យទិ សិយាតិ អត្ថោ។ **ពហុវចននិទ្ទេសោ**តិ "អត្ថិ ភិក្ខវេ"តិអាទីនិ សន្ធាយ វុត្តំ។ **អត្ថិ**-សទ្ទោបិ ហិ ឥធ ពហុវចនោយេវ "អត្ថិ ខីរា, អត្ថិ គាវោ"តិអាទីសុ វិយ និបាតភាវស្សេវ ឥច្ឆិតត្តា។ យទិបិ តទិទំ ញាណំ ឯកមេវ សភាវតោ, តថាបិ សម្បយោគតោ, អារម្មណតោ ច បុថុវចនប្បយោគមរហតីតិ វិស្សជ្ជេតិ **"បុថុចិត្ត...បេ.... រម្មណតោ"**តិ ឥមិនា។ **បុថុចិត្តសមាយោគតោ**តិ បុថូហិ ចិត្តេហិ សម្បយោគតោ។ បុថូនិ អារម្មណានិ ឯតស្សាតិ **បុថុអារម្មណំ,** តព្ភាវតោ សព្ពារម្មណត្តាតិ វុត្តំ ហោតិ។

អបិច បុថុ អារម្មណំ អារម្មណមេតស្សាតិ បុថុអារម្មណារម្មណន្តិ ឯតស្មឹ អត្ថេ "ឱដ្ឋមុខោ, កាមាវចរ"ន្តិអាទីសុ វិយ ឯកស្ស អារម្មណសទ្ទស្ស លោបំ កត្វា **"បុថុអារម្មណតោ"**តិ វុត្តំ, តេនស្ស បុថុញាណកិច្ចសាធកត្តំ ទស្សេតិ។ តថា ហេតំ ញាណំ តីសុ កាលេសុ អប្បដិហតញាណំ, ចតុយោនិបរិច្ឆេទកញាណំ, បញ្ចគតិបរិច្ឆេទកញាណំ, ឆសុ អសាធារណញាណេសុ សេសាសាធារណញាណានិ, សត្តារិយបុគ្គលវិភាវនកញាណំ, អដ្ឋសុ បរិសាសុ អកម្បនញាណំ, នវសត្តាវាសបរិជាននញាណំ, ទសពលញាណន្តិ ឯវមាទីនំ អនេកសតសហស្សភេទានំ ញាណានំ យថាសម្ភវំ កិច្ចំ សាធេតិ, តេសំ អារម្មណភូតានំ អនេកេសម្បិ ធម្មានំ តទារម្មណភាវតោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **"តញ្ហី"**តិអាទិ យថាក្កមំ តព្ពិវរណំ។ **"យថាហា"**តិអាទិនា បដិសម្ភិទាមគ្គបាឡិសាធកភាវេន ទស្សេតិ។ **តត្ថា**តិ អតីតធម្មេ។ ឯកវារវសេន បុថុអារម្មណភាវំ និវត្តេត្វា អនេកវារវសេន កមប្បវត្តិយា តំ ទស្សេតុំ **"បុនប្បុនំ ឧប្បត្តិវសេនា"**តិ វុត្តំ។ កមេនាបិ ហិ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ វិសយេសុ បវត្តតិ, ន តថា សកឹយេវ ។ យថា ពាហិរកា វទន្តិ "សកឹយេវ សព្ពញ្ញូ សព្ពំ ជានាតិ, ន កមេនា"តិ។

យទិ ឯវំ អចិន្តេយ្យាបរិមេយ្យប្បភេទស្ស ញេយ្យស្ស បរិច្ឆេទវតា ឯកេន ញាណេន និរវសេសតោ កថំ បដិវេធោតិ, កោ វា ឯវមាហ "បរិច្ឆេទវន្តំ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណ"ន្តិ។ អបរិច្ឆេទញ្ហិ តំ ញាណំ ញេយ្យមិវ។ វុត្តញ្ហេតំ "យាវតកំ ញាណំ, តាវតកំ ញេយ្យំ។ យាវតកំ ញេយ្យំ, តាវតកំ ញាណ"ន្តិ (មហានិ. ៦៩, ១៥៦; ចូឡនិ. ៨៥; បដិ. ម. ៣.៥ អធិប្បាយត្ថមេវ គហិតំ វិយ ទិស្សតិ) ឯវម្បិ ជាតិភូមិសភាវាទិវសេន, ទិសាទេសកាលាទិវសេន ច អនេកភេទភិន្នេ ញេយ្យេ កមេន គយ្ហមានេ អនវសេសបដិវេធោ ន សម្ភវតិយេវាតិ? នយិទមេវំ។ យញ្ហិ កិញ្ចិ ភគវតា ញាតុមិច្ឆិតំ សកលមេកទេសោ វា, តត្ថ អប្បដិហតចារិតាយ បច្ចក្ខតោ ញាណំ បវត្តតិ។ វិក្ខេបាភាវតោ ច ភគវា សព្ពកាលំ សមាហិតោតិ ញាតុមិច្ឆិតស្ស បច្ចក្ខភាវោ ន សក្កា និវារេតុំ។ វុត្តញ្ហិ "អាកង្ខាបដិពទ្ធំ ពុទ្ធស្ស ភគវតោ ញាណ"ន្តិអាទិ, (មហានិ. ៦៩, ១៥៦; ចូឡនិ. ៨៥; បដិ. ម. ៣.៥) ននុ ចេត្ថ ទូរតោ ចិត្តបដំ បស្សន្តានំ វិយ, "សព្ពេ ធម្មា អនត្តា"តិ វិបស្សន្តានំ វិយ ច អនេកធម្មាវពោធកាលេ អនិរូបិតរូបេន ភគវតោ ញាណំ បវត្តតីតិ គហេតព្ពន្តិ? គហេតព្ពំ អចិន្តេយ្យានុភាវតាយ ពុទ្ធញាណស្ស។ តេនេវាហ "ពុទ្ធវិសយោ អចិន្តេយ្យោ"តិ, (អ. និ. ៤.៧៧) ឥទំ បនេត្ថ សន្និដ្ឋានំ – សព្ពាការេន សព្ពធម្មាវពោធន សមត្ថស្ស អាកង្ខាបដិពទ្ធវុត្តិនោ អនាវរណញាណស្ស បដិលាភេន ភគវា សន្តានេន សព្ពធម្មបដិវេធសមត្ថោ អហោសិ សព្ពនេយ្យាវរណស្ស បហានតោ, តស្មា សព្ពញ្ញូ, ន សកឹយេវ សព្ពធម្មាវពោធតោ យថាសន្តានេន សព្ពស្ស ឥន្ធនស្ស ទហនសមត្ថតាយ បាវកោ "សព្ពភូ"តិ វុច្ចតីតិ។

កាមញ្ចាយមត្ថោ បុព្ពេ វិត្ថារិតោយេវ, បការន្តរេន បន សោតុជនានុគ្គហកាមតាយ, ឥមិស្សា ច បោរាណសំវណ្ណនាវិសោធនវសេន បវត្តត្តា បុន វិភាវិតោតិ ន ចេត្ថ បុនរុត្តិទោសោ បរិយេសិតព្ពោ, ឯវមីទិសេសុ។ ឯត្ថ ច កិញ្ចាបិ ភគវតោ ទសពលាទិញាណានិបិ អនញ្ញសាធារណានិ, សព្ពទេសវិសយត្តា បន តេសំ ញាណានំ ន តេហិ ពុទ្ធគុណា អហាបេត្វា គហិតា នាម ហោន្តិ។ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណស្ស បន និប្បទេសវិសយត្តា តស្មឹ គហិតេ សព្ពេបិ ពុទ្ធគុណា គហិតា ឯវ នាម ហោន្តិ, តស្មា បាឡិអត្ថានុសារេន តទេវ ញាណំ គហិតន្តិ វេទិតព្ពំ។ បាឡិយម្បិ ហិ "យេហិ តថាគតស្ស យថាភុច្ចំ វណ្ណំ សម្មា វទមានា វទេយ្យុ"ន្តិ តមេវ បកាសិតំ តមន្តរេន អញ្ញស្ស និប្បទេសវិសយស្ស អភាវតោ, និប្បទេសវិសយេនេវ ច យថាភុច្ចំ សម្មា វទនសម្ភវតោតិ។

អញ្ញេវាតិ ឯត្ថ **ឯវ**-សទ្ទោ សន្និដ្ឋាបនត្ថោតិ ទស្សេតុំ **"អញ្ញេវាតិ ឥទំ បនេត្ថ វវត្ថាបនវចន"**ន្តិ វុត្តំ, **វវត្ថាបនវចន**ន្តិ ច សន្និដ្ឋាបនវចនន្តិ អត្ថោ, **សន្និដ្ឋាបន**ញ្ច អវធារណមេវ។ កថន្តិ អាហ **"អញ្ញេវា"**តិអាទិ។ **"ន បាណាតិបាតា វេរមណិអាទយោ"**តិ ឥមិនា អវធារណេន និវត្តិតំ ទស្សេតិ។ អយញ្ច **ឯវ**-សទ្ទោ អនិយតទេសតាយ ច-សទ្ទោ វិយ យត្ថ វុត្តោ, តតោ អញ្ញត្ថាបិ វចនិច្ឆាវសេន ឧបតិដ្ឋតីតិ អាហ **"គម្ភីរាវា"**តិអាទិ។ **ឥតិ**-សទ្ទេន ច អាទិអត្ថេន ទុទ្ទសាវ ន សុទសា, ទុរនុពោធាវ ន សុរនុពោធា, សន្តាវ ន ទរថា, បណីតាវ ន ហីនា, អតក្កាវចរាវ ន តក្កាវចរា, និបុណាវ ន លូខា, បណ្ឌិតវេទនីយាវ ន ពាលវេទនីយាតិ និវត្តិតំ ទស្សេតិ។ **សព្ពបទេហី**តិ យាវ "បណ្ឌិតវេទនីយា"តិ ឥទំ បទំ, តាវ សព្ពបទេហិ។

ឯវំ និវត្តេតព្ពតំ យុត្តិយា ទឡ្ហីករោន្តោ **"សាវកបារមិញាណ"**ន្តិអាទិមាហ។ តត្ថ **សាវកបារមិញាណ**ន្តិ សាវកានំ ទានាទិបារមិបារិបូរិយា និប្ផន្នំ វិជ្ជត្តយឆឡភិញ្ញាចតុបដិសម្ភិទាភេទំ ញាណំ, តថា បច្ចេកពុទ្ធានំ **បច្ចេកពោធិញាណំ។ តតោ**តិ សាវកបារមិញាណតោ។ **តត្ថា**តិ សាវកបារមិញាណេ។ **តតោបី**តិ អនន្តរនិទ្ទិដ្ឋតោ បច្ចេកពោធិញាណតោបិ។ **អបិ**-សទ្ទេន, **បិ**-សទ្ទេន វា កោ បន វាទោ សាវកបារមិញាណតោតិ សម្ភាវេតិ។ **តត្ថាបី**តិ បច្ចេកពោធិញាណេបិ។ **ឥតោ បនា**តិ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណតោ បន, តស្មា ឯត្ថ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណេ វវត្ថានំ លព្ភតីតិ អធិប្បាយោ។ គម្ភីរេសុ វិសេសា, គម្ភីរានំ វា វិសេសេន **គម្ភីរា។** អយញ្ច គម្ភីរោ អយញ្ច គម្ភីរោ ឥមេ ឥមេសំ វិសេសេន គម្ភីរាតិ វា **គម្ភីរតរា។** តរសទ្ទេនេវេត្ថ ព្យវច្ឆេទនំ សិទ្ធំ។

ឯត្ថាយំ យោជនា – កិញ្ចាបិ សាវកបារមិញាណំ ហេដ្ឋិមំ ហេដ្ឋិមំ សេក្ខញាណំ បុថុជ្ជនញាណញ្ច ឧបាទាយ គម្ភីរំ, បច្ចេកពោធិញាណំ បន ឧបាទាយ ន តថា គម្ភីរន្តិ "គម្ភីរមេវា"តិ ន សក្កា ព្យវច្ឆិជ្ជិតុំ, តថា បច្ចេកពោធិញាណម្បិ យថាវុត្តំ ញាណមុបាទាយ គម្ភីរំ, សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ បន ឧបាទាយ ន ឯវំ គម្ភីរន្តិ "គម្ភីរមេវា"តិ ន សក្កា ព្យវច្ឆិជ្ជិតុំ, តស្មា តត្ថ វវត្ថានំ ន លព្ភតិ។ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណធម្មា បន សាវកបារមិញាណាទីនមិវ កិញ្ចិ ឧបាទាយ គម្ភីរាភាវាភាវតោ "គម្ភីរា ឯវា"តិ វវត្ថានំ លព្ភតីតិ។ យថា ចេត្ថ វវត្ថានំ ទស្សិតំ, ឯវំ សាវកបារមិញាណំ ទុទ្ទសំ។ "បច្ចេកពោធិញាណំ បន តតោ ទុទ្ទសតរន្តិ តត្ថ វវត្ថានំ នត្ថី"តិអាទិនា វវត្ថានសម្ភវោ នេតព្ពោ, តេនេវាហ **"តថា ទុទ្ទសាវ…បេ… វេទិតព្ពា"**ន្តិ។

បុច្ឆាវិស្សជ្ជនន្តិបិ បាឋោ, តស្សា បុច្ឆាយ វិស្សជ្ជនន្តិ អត្ថោ។ **ឯត**ន្តិ យថាវុត្តំ វិស្សជ្ជនវចនំ។ **ឯវ**ន្តិ ឥមិនា ទិដ្ឋីនំ វិភជនាការេន។ ឯត្ថាយមធិប្បាយោ – ភវតុ តាវ និរវសេសពុទ្ធគុណវិភាវនុបាយភាវតោ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណមេវ ឯកម្បិ បុថុនិស្សយារម្មណញាណកិច្ចសិទ្ធិយា "អត្ថិ ភិក្ខវេ, អញ្ញេវ ធម្មា"តិអាទិនា (ទី. និ. ១.១៨)

ពហុវចនេន ឧទ្ទិដ្ឋំ, តស្ស បន វិស្សជ្ជនំ សច្ចបច្ចយាការាទិវិសយវិសេសវសេន អនញ្ញសាធារណេន វិភជននយេន អនារភិត្វា សនិស្សយានំ ទិដ្ឋិគតានំ វិភជននយេន កស្មា អារទ្ធន្តិ? តត្ថ យថា សច្ចបច្ចយាការាទីនំ វិភជនំ អនញ្ញសាធារណំ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណស្សេវ វិសយោ, ឯវំ និរវសេសទិដ្ឋិគតវិភជនម្បីតិ ទស្សេតុំ **"ពុទ្ធានញ្ហី"**តិអាទិ អារទ្ធំ, តត្ថ **ឋានានី**តិ ការណានិ។ **គម្ភីរំ មហន្តំ ហោតី**តិ ទេសេតព្ពស្ស អត្ថស្ស អនេកវិធតាយ, ទុព្ពិញ្ញេយ្យតាយ ច នានានយេហិ បវត្តមានំ ទេសនាគម្ភីរំ មហន្តំ វិបុលំ, ពហុប្បភេទញ្ច ហោតិ ។ **ញាណំ អនុបវិសតី**តិ តតោ ឯវ ច ទេសនាញាណំ ទេសេតព្ពធម្មេ វិភាគសោ កុរុមានំ អនុបវិសតិ, តេ អនុបវិសិត្វា ឋិតំ វិយ ហោតីតិ អត្ថោ។

ពុទ្ធញាណស្ស មហន្តភាវោ បញ្ញាយតីតិ ឯវំវិធស្ស នាម ធម្មស្ស ទេសកំ, បដិវេធកញ្ចាតិ ពុទ្ធានំ ទេសនាញាណស្ស, បដិវេធញាណស្ស ច ឧឡារភាវោ បាកដោ ហោតិ។ **ទេសនា គម្ភីរា ហោតី**តិ សភាវេន គម្ភីរានំ តេសំ ចតុព្ពិធានម្បិ ទេសនា ទេសេតព្ពវសេន គម្ភីរាវ ហោតិ, សា បន ពុទ្ធានំ ទេសនា សព្ពត្ថ, សព្ពទា ច យានត្តយមុខេនេវាតិ វុត្តំ **"តិលក្ខណាហតា សុញ្ញតាបដិសំយុត្តា"**តិ, តីហិ លក្ខណេហិ អាហតា, អត្តត្តនិយតោ សុញ្ញភាវបដិសញ្ញុត្តា ចាតិ អត្ថោ។ ឯត្ថ ច កិញ្ចាបិ "សព្ពំ វចីកម្មំ ពុទ្ធស្ស ភគវតោ ញាណបុព្ពង្គមំ ញាណានុបរិវត្តី"តិ (មហានិ. ៦៩, ១៥៦; ចូឡនិ. ៨៥; បដិ. ម. ៣.៥; នេត្តិ. ១៥) វចនតោ សព្ពាបិ ភគវតោ ទេសនា ញាណរហិតា នាម នត្ថិ, សមសមបរក្កមនវសេន សីហសមានវុត្តិតាយ ច សព្ពត្ថ សមានុស្សាហប្បវត្តិ, ទេសេតព្ពធម្មវសេន បន ទេសនា វិសេសតោ ញាណេន អនុបវិដ្ឋា, គម្ភីរតរា ច ហោតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។

កថំ បន វិនយបណ្ណត្តិំ បត្វា ទេសនា តិលក្ខណាហតា, សុញ្ញតាបដិសញ្ញុត្តា ច ហោតិ, ននុ តត្ថ វិនយបណ្ណត្តិមត្តមេវាតិ? ន តត្ថ វិនយបណ្ណត្តិមត្តមេវ។ តត្ថាបិ ហិ សន្និសិន្នបរិសាយ អជ្ឈាសយានុរូបំ បវត្តមានា ទេសនា សង្ខារានំ អនិច្ចតាទិវិភាវិនី សព្ពធម្មានំ អត្តត្តនិយតា, សុញ្ញភាវប្បកាសិនី ច ហោតិ, តេនេវាហ **"អនេកបរិយាយេន ធម្មិំ កថំ កត្វា"**តិអាទិ។ **វិនយបញ្ញត្តិ**ន្តិ វិនយស្ស បញ្ញាបនំ។ ញ្ញ-ការស្ស បន ណ្ណ-ការេ កតេ វិនយបណ្ណត្តិន្តិបិ បាឋោ។ **ភូមន្តរ**ន្តិ ធម្មានំ អវត្ថាវិសេសញ្ច ឋានវិសេសញ្ច។ ភវន្តិ ធម្មា ឯត្ថាតិ **ភូមី**តិ ហិ អវត្ថាវិសេសោ, ឋានញ្ច វុច្ចតិ។ តត្ថ **អវត្ថាវិសេសោ** សតិអាទិធម្មានំ សតិបដ្ឋានិន្ទ្រិយពលពោជ្ឈង្គមគ្គង្គាទិភេទោ "វច្ឆោ, ទម្មោ, ពលីពទ្ទោ"តិ អាទយោ វិយ។ **ឋានវិសេសោ** កាមាវចរាទិភេទោ។ **បច្ចយាការ-**សទ្ទស្ស អត្ថោ ហេដ្ឋា វុត្តោយេវ។ **សមយន្តរ**ន្តិ ទិដ្ឋិវិសេសំ, នានាវិហិតា ទិដ្ឋិយោតិ អត្ថោ, អញ្ញសមយំ វា, ពាហិរកសមយន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ វិនយបញ្ញត្តិំ បត្វា មហន្តំ គម្ភីរំ ហោតីតិអាទិនា សម្ពន្ធោ។ **តស្មា**តិ យស្មា គម្ភីរំ មហន្តំ...បេ.... បដិសំយុត្តា, តស្មា។ **អេជ្ឈគាមិនី**តិ អតេកិច្ឆគាមិនី។

ឯវំ ឱតិណ្ណេ វត្ថុស្មិន្តិ យថាវុត្តនយេន លហុកគរុកាទិវសេន តទនុរូបេ វត្ថុម្ហិ ឱតរន្តេ។ យំ សិក្ខាបទបញ្ញាបនំ នាម អត្ថិ, តត្ថាតិ សម្ពន្ធោ។ **ថាមោ**តិ ញាណសាមត្ថិយំ។ **ពល**ន្តិ អកម្បនសង្ខាតោ វីរភាវោ។ **ថាមោពល**ន្តិ វា សាមត្ថិយវចនមេវ បច្ចវេក្ខណាទេសនាញាណវសេន យោជេតព្ពំ។ បច្ចវេក្ខណាញាណបុព្ពង្គមញ្ហិ ទេសនាញាណំ។ **ឯសា**តិ សិក្ខាបទបញ្ញាបនមេវ វុច្ចមានបទមបេក្ខិត្វា បុល្លិង្គេន និទ្ទិសតិ, ឯសោ សិក្ខាបទបញ្ញាបនសង្ខាតោ វិសយោ អញ្ញេសំ អវិសយោតិ អត្ថោ។ **ឥតី**តិ តថាវិសយាវិសយភាវស្ស ហេតុភាវេន បដិនិទ្ទេសវចនំ , និទស្សនត្ថោ វា **ឥតិ-**សទ្ទោ, តេន "ឥទំ លហុកំ, ឥទំ គរុក"ន្តិអាទិនយំ និទ្ទិសតិ។ ឯវមបរត្ថាបិ យថាសម្ភវំ។

យទិបិ កាយានុបស្សនាទិវសេន សតិបដ្ឋានាទយោ សុត្តន្តបិដកេ (ទី. និ. ២.៣៧៤; ម. និ. ១.១០៧) វិភត្តា, តថាបិ សុត្តន្តភាជនីយាទិវសេន អភិធម្មេយេវ តេ វិសេសតោ វិភត្តាតិ អាហ **"ឥមេ ចត្តារោ សតិបដ្ឋានា...បេ.... អភិធម្មបិដកំ វិភជិត្វា"**តិ។ តត្ថ **សត្ត ផស្សា**តិ សត្តវិញ្ញាណធាតុសម្បយោគវសេន វុត្តំ។ តថា **"សត្ត វេទនា"**តិអាទិបិ។ **លោកុត្តរា ធម្មា នាមា**តិ **ឯត្ថ ឥតិ-**សទ្ទោ អាទិអត្ថោ, បការត្ថោ វា, តេន វុត្តាវសេសំ អភិធម្មេ អាគតំ ធម្មានំ វិភជិតព្ពាការំ សង្គណ្ហាតិ។ ចតុវីសតិសមន្តបដ្ឋានានិ ឯត្ថាតិ **ចតុវីសតិសមន្តបដ្ឋាន**ន្តិ ពាហិរត្ថសមាសោ។ **"អភិធម្មបិដក"**ន្តិ ឯតស្ស ហិ ឥទំ វិសេសនំ។ ឯត្ថ ច បច្ចយនយំ អគ្គហេត្វា ធម្មវសេនេវ សមន្តបដ្ឋានស្ស ចតុវីសតិវិធតា វុត្តា។ យថាហ –

"តិកញ្ច បដ្ឋានវរំ ទុកុត្តមំ,
ទុកតិកញ្ចេវ តិកទុកញ្ច;
តិកតិកញ្ចេវ ទុកទុកញ្ច,
ឆ អនុលោមម្ហិ នយា សុគម្ភីរា...បេ....
ឆ បច្ចនីយម្ហិ...បេ.... អនុលោមបច្ចនីយម្ហិ...បេ....
បច្ចនីយានុលោមម្ហិ នយា សុគម្ភីរា"តិ។ [បដ្ឋា. ១.១.៤១(ក), ៤៤(ខ), ៤៨(គ), ៥២(ឃ)];

ឯវំ ធម្មវសេន ចតុវីសតិភេទេសុ តិកបដ្ឋានាទីសុ ឯកេកំ បច្ចយនយេន អនុលោមាទិវសេន ចតុព្ពិធំ ហោតីតិ ឆន្នវុតិសមន្តបដ្ឋានានិ។ តត្ថ បន ធម្មានុលោមេ តិកបដ្ឋានេ កុសលត្តិកេ បដិច្ចវារេ បច្ចយានុលោមេ ហេតុមូលកេ ហេតុបច្ចយវសេន ឯកូនបញ្ញាស បុច្ឆានយា សត្ត វិស្សជ្ជននយាតិអាទិនា ទស្សិយមានា អនន្តភេទា នយាតិ អាហ “**អនន្តនយ**”ន្តិ។

នវហាការេហីតិ ឧប្បាទាទីហិ នវហិ បច្ចយាការេហិ។ តំ សរូបតោ ទស្សេតុំ “**ឧប្បាទោ ហុត្វា**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ ឧប្បជ្ជតិ ឯតស្មា ផលន្តិ **ឧប្បាទោ**, ផលុប្បត្តិយា ការណភាវោ។ សតិ ច អវិជ្ជាយ សង្ខារា ឧប្បជ្ជន្តិ, នាសតិ។ តស្មា អវិជ្ជា សង្ខារានំ ឧប្បាទោ ហុត្វា បច្ចយោ ហោតិ, តថា បវត្តតិ ធរតិ ឯតស្មិំ ផលន្តិ **បវត្តំ។** និមីយតិ ផលមេតស្មិន្តិ **និមិត្តំ។** (និទទាតិ ផលំ អត្តនោ បច្ចយុប្បន្នំ ឯតេនាតិ និទានំ។) (ឯត្ថន្តរេ អដ្ឋកថាយ ន សមេតិ) អាយូហតិ ផលំ អត្តនោ បច្ចយុប្បន្នុប្បត្តិយា ឃដេតិ ឯតេនាតិ **អាយូហនំ។** សំយុជ្ជតិ ផលំ អត្តនោ បច្ចយុប្បន្នេន ឯតស្មិន្តិ **សំយោគោ។** យត្ថ សយំ ឧប្បជ្ជតិ, តំ បលិពុន្ធតិ ផលមេតេនាតិ **បលិពោធោ។** បច្ចយន្តរសមវាយេ សតិ ផលមុទយតិ ឯតេនាតិ **សមុទយោ។** ហិនោតិ ការណភាវំ គច្ឆតីតិ **ហេតុ។** អវិជ្ជាយ ហិ សតិ សង្ខារា បវត្តន្តិ, ធរន្តិ ច, តេ អវិជ្ជាយ សតិ អត្តនោ ផលំ (និទទន្តិ) (បដិ. ម. ១.៤៥; ទី. និ. ដី. ១.២៨ បស្សិតព្ពំ) ភវាទីសុ ខិបន្តិ, អាយូហន្តិ អត្តនោ ផលុប្បត្តិយា ឃដេន្តិ, អត្តនោ ផលេន សំយុជ្ជន្តិ, យស្មិំ សន្តានេ សយំ ឧប្បន្នា តំ បលិពុន្ធន្តិ, បច្ចយន្តរសមវាយេ ឧទយន្តិ ឧប្បជ្ជន្តិ, ហិនោតិ ច សង្ខារានំ ការណភាវំ គច្ឆតិ, តស្មា អវិជ្ជា សង្ខារានំ បវត្តំ ហុត្វា…បេ…. បច្ចយោ ហុត្វា បច្ចយោ ហោតិ។ ឯវំ អវិជ្ជាយ សង្ខារានំ ការណភាវូបគមនវិសេសា ឧប្បាទាទយោ វេទិតព្ពា។ សង្ខារាទីនំ វិញ្ញាណាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។

តមត្ថំ បដិសម្ភិទាមគ្គបាឡិយា សាធេន្តេន “**យថាហា**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ តិដ្ឋតិ ឯតេនាតិ **ឋិតិ,** បច្ចយោ, ឧប្បាទោ ឯវ ឋិតិ **ឧប្បាទដ្ឋិតិ។** ឯវំ សេសេសុបិ។ យស្មា បន “អាសវសមុទយា អវិជ្ជាសមុទយោ”តិ (ម. និ. ១.១០៣) វុត្តត្តា អាសវា អវិជ្ជាយ បច្ចយោ, តស្មា វុត្តំ “**ឧភោបេតេ ធម្មា “បច្ចយសមុប្បន្នា**”តិ, អវិជ្ជា ច សង្ខារា ច ឧភោបេតេ ធម្មា បច្ចយតោ ឯវ សមុប្បន្នា, ន វិនា បច្ចយេនាតិ អត្ថោ។ **បច្ចយបរិគ្គហេ បញ្ញា**តិ សង្ខារានំ, អវិជ្ជាយ ច ឧប្បាទាទិកេ បច្ចយាការេ បរិច្ឆិន្ទិត្វា គហណវសេន បវត្តា បញ្ញា។ **ធម្មដ្ឋិតិញាណ**ន្តិ បច្ចយុប្បន្នធម្មានំ បច្ចយភាវតោ ធម្មដ្ឋិតិសង្ខាតេ បដិច្ចសមុប្បាទេ ញាណំ។ “ទ្វាទស បដិច្ចសមុប្បាទា”តិ វចនតោ ហិ ទ្វាទស បច្ចយា ឯវ បដិច្ចសមុប្បាទោ។ អយញ្ច នយោ ន បច្ចុប្បន្នេ ឯវ, អថ ខោ អតីតានាគតេសុបិ, ន ច អវិជ្ជាយ ឯវ សង្ខារេសុ, អថ ខោ សង្ខារាទីនំ វិញ្ញាណាទីសុបិ លព្ភតីតិ បរិបុណ្ណំ កត្វា បច្ចយាការស្ស វិភត្តភាវំ ទស្សេតុំ “**អតីតម្បិ អទ្ធាន**”ន្តិអាទិ បាឡិមាហរិ។ **បដ្ឋានេ** (បដ្ឋា. ១.១) បន ទស្សិតា ហេតាទិបច្ចយាឯវេត្ថ ឧប្បាទាទិបច្ចយាការេហិ គហិតាតិ តេបិ យថាសម្ភវំ នីហរិត្វា យោជេតព្ពា។ អតិវិត្ថារភយេន បន ន យោជយិម្ហ, អត្ថិកេហិ ច វិសុទ្ធិមគ្គាទិតោ (វិសុទ្ធិ. ២.៥៩៤) គហេតព្ពា។

តស្ស តស្ស ធម្មស្សាតិ សង្ខារាទិបច្ចយុប្បន្នធម្មស្ស។ **តថា តថា បច្ចយភាវេនា**តិ ឧប្បាទាទិហេតាទិបច្ចយសត្តិយា ។ កម្មកិលេសវិបាកវសេន តីណិ វដ្ដានិ យស្សាតិ **តិវដ្ដំ។** អតីតបច្ចុប្បន្នានាគតវសេន តយោ អទ្ធា កាលា ឯតស្សាតិ **តិយទ្ធំ។** ហេតុផលផលហេតុហេតុផលវសេន តយោ សន្ធយោ ឯតស្សាតិ **តិសន្ធិ។** សង្ខិប្បន្តិ ឯត្ថ អវិជ្ជាទយោ, វិញ្ញាណាទយោ ចាតិ **សង្ខេបា,** ហេតុ, វិបាកោ ច។ អថ វា ហេតុ វិបាកោតិ សង្ខិប្បន្តីតិ **សង្ខេបា។** អវិជ្ជាទយោ, វិញ្ញាណាទយោ ច កោដ្ឋាសបរិយាយោ វា **សង្ខេប**សទ្ទោ។ អតីតហេតុសង្ខេបាទិវសេន ចត្តារោ សង្ខេបា យស្សាតិ **ចតុសង្ខេបំ។** សរូបតោ អវុត្តាបិ តស្មិំ តស្មិំ សង្ខេបេ អាកិរិយន្តិ អវិជ្ជាសង្ខារាទិគ្គហណេហិ បកាសីយន្តីតិ **អាការា,** អតីតហេតុអាទីនំ បការា។ តេ សង្ខេបេ បញ្ច បញ្ច កត្វា វីសតិ អាការា ឯតស្សាតិ **វីសតាការំ។**

ខត្តិយាទិភេទេន អនេកភេទភិន្នាបិ សស្សតវាទិនោ ជាតិសតសហស្សានុស្សរណាទិកស្ស អភិនិវេសហេតុនោ វសេន ចត្តារោវ ហោន្តិ, ន តតោ ឧទ្ធំ, អធោ វាតិ សស្សតវាទីនំ បរិមាណបរិច្ឆេទស្ស អនញ្ញវិសយតំ ទស្សេតុំ “**ចត្តារោ ជនា**”តិអាទិមាហ។ ឯស នយោ ឥតរេសុបិ។ តត្ថ **ចត្តារោ ជនា**តិ ចត្តារោ ជនសមូហាតិ អត្ថោ គហេតព្ពោ តេសុ ឯកេកស្សាបិ អនេកប្បភេទតោ។ **តេ**តិ ទ្វាសដ្ឋិទិដ្ឋិគតវាទិនោ។ **ឥទំ និស្សាយា**តិ ឥទប្បច្ចយតាយ សម្មា អគ្គហណំ។ តត្ថាបិ ច ហេតុផលភាវេន សម្ពន្ធានំ ធម្មានំ សន្តតិឃនស្ស អភេទិតត្តា បរមត្ថតោ វិជ្ជមានម្បិ ភេទនិពន្ធនំ នានត្តនយំ អនុបធារេត្វា គហិតំ ឯកត្តគ្គហណំ និស្សាយ។ **ឥទំ គណ្ហន្តី**តិ ឥទំ សស្សតគ្គហណំ អភិនិវិស្ស វោហរន្តិ, ឥមិនា នយេន ឯកច្ចសស្សតវាទាទយោបិ យថាសម្ភវំ យោជេត្វា វត្តព្ពា។ **ភិន្ទិត្វា**តិ “អាតប្បមន្វាយា”តិអាទិនា វិភជិត្វា, “តយិទំ ភិក្ខវេ តថាគតោ បជានាតី”តិអាទិនា (ទី. និ. ១.៣៦) វា វិធមិត្វា។ **និជ្ជដន្តិ** អនោនទ្ធំ។ **និគុម្ពន្តិ** អនាវុដំ។ អបិច វេឡុអាទីនំ ហេដ្ឋុបរិយសំសិព្ពនដ្ឋេន **ជដា។** កុសាទីនំ ឱវរណដ្ឋេន **គុម្ពោ។** តស្សទិសតាយ ទិដ្ឋិគតានំ ព្យាកុលា បាកដតា “ជដា, គុម្ពោ”តិ ច វុច្ចតិ, ទិដ្ឋិជដាវិជដនេន, ទិដ្ឋិគុម្ពវិវរណេន ច និជ្ជដំ និគុម្ពំ កត្វាតិ អត្ថោ។

“**តស្មា**”តិអាទិនា ពុទ្ធគុណេ អារព្ភ ទេសនាយ សមុដ្ឋិតត្តា សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ ឧទ្ទិសិត្វា ទេសនាកុសលោ ភគវា សមយន្តរំ វិគ្គហណវសេន សព្ពញ្ញុតញ្ញាណមេវ វិស្សជ្ជេតីតិ ទស្សេតិ។

២៨. អត្ថិ បរិយាយោ **សន្តិ**-សទ្ទោ, សោ ច សំវិជ្ជន្តិបរិយាយោ, សំវិជ្ជមានតា ច ញាណេន ឧបលព្ភមានតាតិ អាហ “**សន្តី**”តិអាទិ។ សំវិជ្ជមានបរិទីបនេន បន “**សន្តី**”តិ ឥមិនា បទេន តេសំ ទិដ្ឋិគតិកានំ វិជ្ជមានតាយ អវិច្ឆិន្នតំ, តតោ ច នេសំ មិច្ឆាគាហតោ សិថិលករណវិវេចនេហិ អត្តនោ ទេសនាយ កិច្ចការិតំ, អវិតថតញ្ច ទីបេតិ ធម្មរាជា។ **អត្ថី**តិ ច សន្តិបទេន សមានត្ថោ បុថុវចនវិសយោ ឯកោ និបាតោ “អត្ថិ ឥមស្មឹ កាយេ កេសា”តិអាទីសុ (ទី. និ. ២.៣៧៧; ម. និ. ១.១១០; ៣.១៥៤; សំ. និ. ៤.១២៧) វិយ។ **អាលបនវចន**ន្តិ ពុទ្ធាលបនវចនំ។ ភគវា ហេវ ហិ “ភិក្ខវេ, ភិក្ខវោ”តិ ច អាលបតិ, ន សាវកា។ សាវកា បន “អាវុសោ, អាយស្មា”តិអាទិសម្ពន្ធនេនេវ។ “ឯកេ”តិ វុត្តេ **ឯកច្ចេ**តិ អត្ថោ ឯវ សង្ខ្យាវាចកស្ស ឯក-សទ្ទស្ស និយតេកវចនត្តា, ន សមិតពាហិតបាបតាយ សមណព្រាហ្មណាតិ អាហ “**បព្ពជ្ជុបគតភាវេនា**”តិអាទិ។ តថា វា ហោន្តុ, អញ្ញថា វា, សម្មុតិមត្តេនេវ ឥជាធិប្បេតាតិ ទស្សេតិ “**លោកេនា**”តិអាទិនា។ សស្សតាទិវសេន បុព្ពន្តំ កប្បេន្តីតិ **បុព្ពន្តកប្បិកា។** យស្មា បន តេសំ **បុព្ពន្តំ** បុរិមសិទ្ធេហិ តណ្ហាទិដ្ឋិកប្បេហិ **កប្បេត្វា** អាសេវនពលវតាយ, វិចិត្រវុត្តិតាយ ច **វិកប្បេត្វា** អបរភាគសិទ្ធេហិ អភិនិវេសភូតេហិ តណ្ហាទិដ្ឋិគាហេហិ **គណ្ហន្តិ** អភិនិវិសន្តិ បរាមសន្តិ, តស្មា វុត្តំ “**បុព្ពន្តំ កប្បេត្វា វិកប្បេត្វា គណ្ហន្តី**”តិ។ បុរិមភាគបច្ឆិមភាគសិទ្ធានំ វា តណ្ហាឧបាទានានំ វសេន យថាក្កមំ កប្បនគហណានិ វេទិតព្ពានិ។ តណ្ហាបច្ចយា ហិ ឧបាទានំ សម្ភវតិ។ បហុកបសំសានិន្ទាតិសយសំសគ្គនិច្ចយោគាទិវិសយេសុ ឥជ និច្ចយោគវសេន វិជ្ជមានត្ថោ សម្ភវតីតិ វុត្តំ “**បុព្ពន្ត កប្បោ វា**”តិអាទិ វុត្តញ្ច –

> “បហុតេ ច បសំសាយំ, និន្ទាយញ្ចាតិសយនេ;
> និច្ចយោគេ ច សំសគ្គេ, ហោន្តិមេ មន្តុអាទយោ”តិ។

កោដ្ឋាសេសូតិ ឯត្ថ កោដ្ឋាសាទីសូតិ អត្ថោ វេទិតព្ពោ អាទិ-សទ្ទលោបេន, និទស្សននយេន ច វុត្តត្តា។ បទបូរណសមីបឧម្មគ្គាទីសុបិ ហិ **អន្ត**-សទ្ទោ ទិស្សតិ។ តថា ហិ “ឥង្ឃ តាវ សុត្តន្តេ វា គាថាយោ វា អភិធម្មំ វា បរិយាបុណស្សុ (បាចិ. ៤៤២), សុត្តន្តេ ឱកាសំ ការាបេត្វា”តិអាទីសុ (បាចិ. ១២២១) ច បទបូរណេ អន្ត-សទ្ទោ វត្តតិ, “គាមន្តសេនាសន”ន្តិអាទីសុ (វិសុទ្ធិ. ១.៣១) សមីបេ, “កាមសុខល្លិកានុយោគោ ឯកោ អន្តោ, អត្ថីតិ ខោ កច្ចាន អយមេកោ អន្តោ”តិអាទីសុ (សំ. និ. ១.២៥៨; សំ. និ. ២.១១០) ច ឧម្មគ្គេតិ។

អន្តបូរោតិ មហាអន្តអន្តគុណេហិ បូរោ។ “សា ហរិតន្តំ វា បន្ថន្តំ វា”តិ (ម. និ. ១.៣០៤) មជ្ឈិមនិកាយេ មហាហត្ថិបទោបមសុត្តន្តបាឡិ។ តត្ថ **សា**តិ តេជោធាតុ។ **ហរិតន្ត**ន្តិ ហរិតតិណរុក្ខមរិយាទំ ។ **បន្ថន្ត**ន្តិ មគ្គមរិយាទំ។ អាគម្ម អនាហារា និព្ពាយតីតិ សេសោ។ “អន្តមិទំ ភិក្ខវេ, ជីវិកានំ យទិទំ បិណ្ឌោល្យ”ន្តិ (សំ. និ. ៣.៨០; ឥតិវុ. ៩១) បិណ្ឌិយាលោបសុត្តន្តបាឡិ។ តត្ថ បិណ្ឌំ ឧលតិ គវេសតីតិ **បិណ្ឌោលោ,** បិណ្ឌាចារិកោ, តស្ស ភាវោ **បិណ្ឌោល្យំ,** បិណ្ឌចរណេន ជីវិកតាតិ អត្ថោ។ **ឯសេវា**តិ សព្ពបច្ចយសង្ខយភូតោ និព្ពានធម្មោ ឯវ, តេនាហ “**សព្ព…បេ…. វុច្ចតី**”តិ។ ឯតេន សព្ពបច្ចយសង្ខយនតោ អសង្ខតំ និព្ពានំ សង្ខតភូតស្ស វដ្ដទុក្ខស្ស បរភាគំ បរិយោសានភូតំ, តស្មា ឯត្ថ បរភាគោវ អត្ថោ យុត្តោតិ ទស្សេតិ។ **សក្កាយោ**តិ សក្កាយគាហោ។

កប្បោតិ លេសោ។ **កប្បកតេនា**តិ តិណ្ណំ ទុព្ពណ្ណករណានំ អញ្ញតរទុព្ពណ្ណកតេន។ **អាទិ**-សទ្ទេន ចេត្ថ កប្ប-សទ្ទោ មហាកប្បសមន្តភាវកិលេសកាមវិតក្កកាលបញ្ញត្តិសទិសភាវាទីសុបិ វត្តតីតិ ទស្សេតិ។ តថា ហេស “ចត្តារិមានិ ភិក្ខវេ, កប្បស្ស អសង្ខ្យេយ្យានី”តិអាទីសុ (អ. និ. ៤.១៥៦) មហាកប្បេ វត្តតិ, “កេវលកប្បំ វេឡុវនំ ឱភាសេត្វា”តិអាទីសុ (សំ. និ. ១.៩៤) សមន្តភាវេ, “សង្កប្បោ កាមោ រាគោ កាមោ សង្កប្បរាគោ កាមោ”តិអាទីសុ (មហានិ. ១; ចូឡនិ. ៨) កិលេសកាមេ, “តក្កោ វិតក្កោ សង្កប្បោ”តិអាទីសុ វិតក្កេ, “យេន សុទំ និច្ចកប្បំ វិហរាមី”តិអាទីសុ (ម. និ. ១.៣៨៧) កាលេ , “ឥច្ចាយស្មា កប្បោ”តិអាទីសុ (សុ. និ. ១០១៨) បញ្ញត្តិយំ, “សត្ថុកប្បេន វត កិរ ភោ សាវកេន សទ្ធិំ មន្តយមានា ន ជានិម្ហា”តិអាទីសុ (ម. និ. ១.២៦០) សទិសភាវេតិ។

តណ្ហាទិដ្ឋីសុ បវត្តិ **មហានិទ្ទេសបាឡិយា** (មហានិ. ២៨) សាធេន្តោ “**វុត្តម្បិ ចេត**”ន្តិអាទិមាហ។ តត្ថ **ឧទ្ទានតោ**តិ សង្ខេបតោ។ “**តស្មា**”តិអាទិ យថាវុត្តាយ អត្ថវណ្ណនាយ គុណវចនំ។ **តណ្ហាទិដ្ឋិវសេនា**តិ ឧបនិស្សយសហជាតភូតាយ អភិនន្ទនសង្ខាតាយ តណ្ហាយ ចេវ សស្សតាទិអាការេន អភិនិវិសន្តស្ស មិច្ឆាគាហស្ស ច វសេន។ បុព្ពេ និវុត្ថធម្មវិសយាយ កប្បនាយ ឥជ អធិប្បេតត្តា អតីតកាលវាចកោយេវ បុព្ព-សទ្ទោ, ន បន “មនោបុព្ពង្គមា ធម្មា”តិអាទីសុ វិយ បធានាទិវាចកោ, រូបាទិខន្ធវិនិមុត្តស្ស កប្បនវត្ថុនោ

អភាវា អន្ត-សទ្ទោ ច កោដ្ឋាសវាចកោ, ន បន អព្ភន្តរាទិវាចកោតិ ទស្សេតុំ “**អតីតំ ខន្ធកោដ្ឋាស**”ន្តិ វុត្តំ។ **កប្បេត្វា**តិ ច តស្មិំ បុព្ពន្តេ តណ្ហាយនាភិនិវេសនានំ សមត្ថនំ បរិនិដ្ឋាបនមាហ។ **ឋិតា**តិ តស្សា លទ្ធិយា អវិជហនំ, បុព្ពន្តមេវ អនុគតា ទិដ្ឋិ តេសមត្ថីតិ យោជនា។ អត្ថិតា, អនុគតតា ច នាម បុនប្បុនំ បវត្តិយាតិ ទស្សេតិ “**បុនប្បុនំ ឧប្បជ្ជនវសេនា**”តិ ឥមិនា។ “**តេ ឯវ**”ន្តិអាទិនា “**បុព្ពន្តំ អារព្ភា**”តិអាទិបាឡិយា អត្ថំ សំវណ្ណេតិ។ តត្ថ **អារព្ភា**តិ អាលម្ពិត្វា។ វិសយោ ហិ តស្សា ទិដ្ឋិយា បុព្ពន្តោ។ វិសយភាវតោ ហេស តស្សា អាគមនដ្ឋានំ , អារម្មណបច្ចយោ ចាតិ វុត្តំ “**អាគម្ម បដិច្ចា**”តិ។ តទេតំ អញ្ញេសំ បតិដ្ឋាបនទស្សនន្តិ អាហ “**អញ្ញម្បិ ជនំ ទិដ្ឋិគតិតំ ករោន្តា**”តិ។

អធិវចនបថានីតិ [អធិវចនបអទានិ (អដ្ឋកថាយំ)] វុឌ្ឍិមត្តេន បញ្ញត្តិបថានិ។ ទាសាទីសុ ហិ សិរិវឌ្ឍកាទិសទ្ទា វិយ វចនមត្តមេវ អធិការំ កត្វា បវត្តិយា តថា បណ្ណត្តិយេវ **អធិវចនំ**, សា ច វោហារស្ស បថោតិ។ អថ វា **អធិ**-សទ្ទោ ឧបរិភាគេ, វុច្ចតីតិ **វចនំ។** អធិ ឧបរិភាគេ វចនំ **អធិវចនំ។** ឧបាទានិយភូតានំ រូបាទីនំ [ឧបាទាភូតរូបាទីនំ (ទី. និ. ដី. ១.២៩)] ឧបរិ បញ្ញាបិយមានា ឧបាទាបញ្ញត្តិ, តស្មា បញ្ញត្តិទីបកបថានីតិ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ បញ្ញត្តិមត្តញ្ហេតំ វុច្ចតិ, យទិទំ “អត្តា, លោកោ”តិ ច, ន រូបវេទនាទយោ វិយ បរមត្ថោតិ។ **អធិមុត្តិ**-សទ្ទោ ចេត្ថ អធិវចន-សទ្ទេន សមានត្ថោ “និរុត្តិបថោ”តិអាទីសុ (ធ. ស. ១០៧ ទុកមាតិកា) វិយ ឧត្តិសទ្ទស្ស វចនបរិយាយត្តា។ “**ភូតំ អត្ថ**”ន្តិអាទិនា បន ភូតសភាវតោ អតិរេកំ។ តមតិធាវិត្វា វា មុច្ចន្តីតិ **អធិមុត្តិយោ,** តាសំ បថានិ តទ្ទីបកត្តាតិ អត្ថំ ទស្សេតិ, អធិកំ វា សស្សតាទិកំ មុច្ចន្តីតិ **អធិមុត្តិយោ។** អធិកញ្ហិ សស្សតាទី, បកតិអាទី, ទព្ពាទី, ជីវាទី, កាយាទិញ្ច អភូតំ អត្ថំ សភាវធម្មេសុ អជ្ឈារោបេត្វា ទិដ្ឋិយោ បវត្តន្តិ។

៣០. អភិវទន្តីតិ “ឥទមេវ សច្ចំ, មោឃមញ្ញ”ន្តិ អភិនិវិសិត្វា វទន្តិ។ “អយមេវ ធម្មោ, នាយំ ធម្មោ”តិអាទិនា អភិភវិត្វាបិ វទន្តិ។ អភិវទនកិរិយាយ អជ្ជាបិ អវិច្ឆេទភាវទស្សនត្ថំ វត្តមានវចនំ កតន្តិ អយមេត្ថ បាឡិវណ្ណនា។ កថេតុកម្យតាយ ហេតុភូតាយ បុច្ឆិត្វាតិ សម្ពន្ធោ។ មិច្ឆា បស្សតីតិ **ទិដ្ឋិ,** ទិដ្ឋិ ឯវ **ទិដ្ឋិគតំ** “មុត្តគតំ, (អ. និ. ៩.១១) សង្ខារគត”ន្តិអាទីសុ (មហានិ. ៤១) វិយ គត-សទ្ទស្ស តព្ភាវវុត្តិតោ, គន្តព្ពាភាវតោ វា ទិដ្ឋិយា គតមត្តន្តិ **ទិដ្ឋិគតំ។** ទិដ្ឋិយា គហណមត្តមេវ, នត្ថញ្ញំ អវគន្តព្ពន្តិ អត្ថោ, ទិដ្ឋិបការោ វា **ទិដ្ឋិគតំ។** លោកិយា ហិ វិធយុត្តគតបការសទ្ទេ សមានត្ថេ ឥច្ឆន្តិ។ ឯកស្មិំយេវ ខន្ធេ “អត្តា”តិ ច “លោកោ”តិ ច គហណវិសេសំ ឧបាទាយ បញ្ញាបនំ ហោតីតិ អាហ “**រូបាទីសុ អញ្ញតរំ អត្តាតិ ច លោកោតិ ច គហេត្វា**”តិ។ **អមរំ និច្ចំ ធុវ**ន្តិ សស្សតវេវចនានិ, មរណាភាវេន វា **អមរំ។** ឧប្បាទាភាវេន សព្ពទាបិ អត្ថិតាយ **និច្ចំ។** ថិរដ្ឋេន វិការាភាវេន **ធុវំ។** “**យថាហា**”តិអាទិនា មហានិទ្ទេស បដិសម្ភិទាមគ្គបាឡីហិ យថាវុត្តមត្ថំ វិភាវេតិ។ តត្ថ “រូបំ គហេត្វា”តិ បាឋសេសេន សម្ពន្ធោ។ អយំ បនត្ថោ – “រូបំ អត្តតោ សមនុបស្សតិ។ វេទនំ, សញ្ញំ, សង្ខារេ, វិញ្ញាណំ អត្តតោ សមនុបស្សតី”តិ ឥមិស្សា បញ្ចវិធាយ សក្កាយទិដ្ឋិយា វសេន វុត្តោ, “រូបវន្តំ អត្តាន”ន្តិអាទិកាយ បន បញ្ចទសវិធាយបិ តទវសេសាយ សក្កាយទិដ្ឋិយា វសេន ចត្តារោ ខន្ធេ “អត្តា”តិ គហេត្វា តទញ្ញោ “លោកោ”តិ បញ្ញបេន្តីតិ អយម្បិ អត្ថោ លព្ភតេវ។ តថា ឯកំ ខន្ធំ “អត្តា”តិ គហេត្វា អញ្ញោ អត្តនោ ឧបភោគភូតោ “លោកោ”តិ ច។ សសន្តតិបតិតេ ខន្ធេ “អត្តា”តិ គហេត្វា តទញ្ញោ បរសន្តតិបតិតោ “លោកោ”តិ ច បញ្ញបេតីតិ ឯវម្បេត្ថ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ ឯត្ថាហ – “សស្សតោ វាទោ ឯតេស”ន្តិ កស្មា ហេដ្ឋា វុត្តំ, ននុ តេសំ អត្តា ច លោកោ ច សស្សតោតិ អធិប្បេតោ, ន វាទោតិ? សច្ចមេតំ, សស្សត សហចរិតតាយ បន វាទោបិ សស្សតោតិ វុត្តោ យថា “កុន្តា បចរន្តី”តិ, សស្សតោ ឥតិ វាទោ ឯតេសន្តិ វា តត្ថ ឥតិ-សទ្ទលោបោ ទដ្ឋព្ពោ។ សស្សតំ វទន្តិ “ឥទមេវ សច្ចំ, មោឃមញ្ញ”ន្តិ អភិនិវិស្ស វោហរន្តីតិ **សស្សតវាទា** តិបិ យុជ្ជតិ។

៣១. អាតាបនភាវនាតិ វិពាធនស្ស ភាវេន, វិពាធនដ្ឋេន វា។ បហានញ្ចេត្ថ វិពាធនំ។ **បទហនវសេនា**តិ សមាទហនវសេន។ **សមាទហនំ** បន កោសជ្ជបក្ខេ បតិតុមទត្វា ចិត្តស្ស ឧស្សាហនំ។ យថា សមាធិ វិសេសភាគិយតំ បាបុណាតិ, ឯវំ វីរិយស្ស ពហុលីករណំ **អនុយោគោ។** ឥតិ បទត្តយេន វីរិយមេវ វុត្តន្តិ អាហ “**ឯវំ តិប្បភេទំ វីរិយ**”ន្តិ។ យថាក្កមញ្ហិ តីហិ បទេហិ ឧបចារប្បនាចិត្តបរិទមនវីរិយានិ ទស្សេតិ។ ន បមជ្ជតិ ឯតេនាតិ **អប្បមាទោ,** សតិយា អវិប្បវាសោ។ សោ បន សតិបដ្ឋានា ចត្តារោ ខន្ធា ឯវ។ សម្មា ឧបាយេន មនសិ ករោតិ កម្មដ្ឋានមេតេនាតិ **សម្មាមនសិការោ,** សោ បន ញាណមេវ, ន អារម្មណវីថិជវនបដិបាទកា, តេនាហ “**អត្ថតោ ញាណ**”ន្តិ។ **បឋមនសិការោ**តិ ការណមនសិការោ។ តទេវត្ថំ សមត្ថេតិ “**យស្មិញ្ហិ**”តិអាទិនា។ តត្ថ **យស្មិំ មនសិការេ**តិ កម្មដ្ឋានមនសិករណូបាយភូតេ ញាណសង្ខាតេ មនសិការេ។ “**ឥមស្មិំ ឋានេ**”តិ ឥមិនា សទ្ទន្តរសម្បយោគាទិនា វិយ បករណវសេនាបិ សទ្ទោ វិសេសវិសយោតិ ទីបេតិ។ **វីរិយញ្ច**តិ យថាវុត្តេហិ តីហិ បទេហិ វុត្តំ តិប្បភេទំ វីរិយញ្ច។ **ឯត្ថា**តិ “អាតប្ប...បេ.... មនសិការមន្វាយា”តិ ឥមស្មិំ បាឋេ, សីលវិសុទ្ធិយា សទ្ធិំ ចតុន្នំ រូបាវចរជ្ឈានានំ អធិគមនបដិបទា ឥធ វត្តព្ពា, សា បន **វិសុទ្ធិមគ្គេ** (វិសុទ្ធិ. ២.៤០១) វិត្ថារតោ វុត្តាតិ អាហ “**សង្ខេបត្ថោ**”តិ។ **តថាជាតិក**ន្តិ តថាសភាវំ, ឯតេន ចុទ្ទសវិធេហិ ចិត្តបរិទមនេហិ

រូបាវចរចតុត្ថជ្ឈានស្ស បគុណតាបាទនេន ទមិតត្តំ ទស្សេតិ។ ចេតសោ សមាធិ **ចេតោសមាធិ**, សោ បន អដ្ឋង្គសមន្នាគតរូបាវចរចតុត្ថជ្ឈានស្សេវ សមាធិ។ **យថា**-សទ្ទោ “**យេនា**”តិ អត្ថេ និបាតោតិ អាហ “**យេន សមាធិនា**”តិ។

វិជម្ភនភូតេហិ លោកិយាភិញ្ញាសង្ខាតេហិ ឈានានុភាវេហិ សម្បន្នោតិ **ឈានានុភាវសម្បន្នោ។ សោ ទិដ្ឋិគតិកោ ឯវំ វទតី**តិ វត្តមានវចនំ, តថាវទនស្ស អវិច្ឆេទភាវេន សព្ពកាលិកតាទស្សនត្ថន្តិ វេទិតព្ពំ។ អនិយមិតេ ហិ កាលវិសេសេ វិប្បកតកាលវចនន្តិ។ វនតិ យាចតិ បុត្តន្តិ **វញ្ឈា ឈ**-បច្ចយំ, ន-ការស្ស ច និគ្គហិតំ កត្វា, វធតិ បុត្តំ, ផលំ វា ហនតីតិបិ **វញ្ឈា** សបច្ចយយ្យ-ការស្ស ឈ-ការំ, និគ្គហិតាគមញ្ច កត្វា។ សា វិយ កស្សចិ ផលស្ស អជននោតិ **វញ្ឈោ**, តេនាហ “**វញ្ឈបសូ**”តិអាទិ។ ឯវំ បទត្ថវតា ឥមិនា កីទិសំ សាមត្ថិយត្ថំ ទស្សេតីតិ អន្តោលីនចោទនំ បរិហរិតុំ “**ឯតេនា**”តិអាទិមាហ។ ឈានលាភិស្ស វិសេសេន ឈានធម្មា អាបាថមាគច្ឆន្តិ, តម្មុខេន បន សេសធម្មាបីតិ ឥមមត្ថំ សន្ធាយ “**ឈានាទីន**”ន្តិ វុត្តំ។ **រូបាទិជនកភាវ**ន្តិ រូបាទីនំ ជនកសាមត្ថិយំ។ **បដិក្ខិបតី**តិ “នយិមេ កិញ្ចិ ជនេន្តី”តិ បដិក្ខិបតិ។ កស្មាតិ ចេ? សតិ ហិ ជនកភាវេ រូបាទិធម្មានំ វិយ, សុខាទិធម្មានំ វិយ ច បច្ចយាយត្តវុត្តិតាយ ឧប្បាទវន្តតា វិញ្ញាយតិ, ឧប្បាទេ ច សតិ អវស្សំភាវី និរោធោតិ អនវកាសាវ និច្ចតា សិយា, តស្មា តំ បដិក្ខិបតីតិ។

ឋិតោតិ និច្ចលំ បតិដ្ឋិតោ, **កូដដ្ឋ**-សទ្ទោយេវ វា លោកេ អច្ចន្តំ និច្ចេ និរុឡ្ហោ ទដ្ឋព្ពោ។ តិដ្ឋតីតិ **ឋាយី**, ឯសិកា ច សា ឋាយី ចាតិ **ឯសិកដ្ឋាយី**, វិសេសនបរនិបាតោ ចេស, តស្មា គម្ភីរនេមោ និច្ចលដ្ឋិតិកោ ឥន្ទខីលោ វិយាតិ អត្ថោ, តេនាហ “**យថា**”តិអាទិ។ “កូដដ្ឋោ”តិ ឥមិនា ចេត្ថ អនិច្ចតាភាវមាហ។ “ឯសិកដ្ឋាយី ឋិតោ”តិ ឥមិនា បន យថា ឯសិកា វាតប្បហារាទីហិ ន ចលតិ, ឯវំ ន កេនចិ វិការមាបជ្ជតីតិ វិការាភាវំ, វិការោបិ អត្ថតោ វិនាសោយេវាតិ វុត្តំ “**ឧភយេនាបិ លោកស្ស វិនាសាភាវំ ទស្សេតី**”តិ។

ឯវមដ្ឋកថាវាទំ ទស្សេត្វា ឥទានិ កេចិវាទំ ទស្សេតុំ “**កេចិ បនា**”តិអាទិ វុត្តំ។ **មុញ្ជតោ**តិ [មុញ្ជេ (អដ្ឋកថាយំ)] មុញ្ជតិណតោ។ **ឦសិកា**តិ កឡីរោ។ **យទិទំ** អត្ថសង្ខាតំ ធម្មជាតំ **ជាយតីតិ វុច្ចតិ**, តំ សត្តិរូបវសេន បុព្ពេ **វិជ្ជមានមេវ** ព្យត្តិរូបវសេន **និក្ខមតិ**, អភិព្យត្តឹ គច្ឆតីតិ អត្ថោ។ “វិជ្ជមានមេវា”តិ ហិ ឯតេន ការណេ ផលស្ស អត្ថិភាវទស្សនេន ព្យត្តិរូបវសេន អភិព្យត្តិវាទំ ទស្សេតិ។ សាលិគព្ភេ សំវិជ្ជមានំ សាលិសីសំ វិយ ហិ សត្តិរូបំ, តទភិនិក្ខន្តំ វិយ ព្យត្តិរូបន្តិ។ កថំ បន សត្តិរូបវសេន វិជ្ជមានោយេវ បុព្ពេ អនភិព្យត្តោ ព្យត្តិរូបវសេន អភិព្យត្តឹ គច្ឆតីតិ? យថា អន្ធការេន បដិច្ឆន្នោ ឃដោ អាលោកេន អភិព្យត្តឹ គច្ឆតិ, ឯវមយម្បីតិ។

ឥទមេត្ថ វិចារេតព្ពំ – កឹ ករោន្តោ អាលោកោ ឃដំ បកាសេតីតិ វុច្ចតិ, យទិ ឃដវិសយំ ពុទ្ធឹ ករោន្តោ បកាសេតិ, អនុប្បន្នាយ ឯវ ពុទ្ធិយា ឧប្បត្តិទីបនតោ អភិព្យត្តិវាទោ ហាយតិ។ អថ ឃដវិសយាយ ពុទ្ធិយា អាវរណភូតំ អន្ធការំ វិធមន្តោ បកាសេតិ, ឯវម្បិ អភិព្យត្តិវាទោ ហាយតេវ។ សតិ ហិ ឃដវិសយាយ ពុទ្ធិយា កថំ អន្ធការោ តស្សា អាវរណំ ហោតីតិ។ យថា ច ឃដស្ស អភិព្យត្តិ ន យុជ្ជតិ, ឯវំ ទិដ្ឋិគតិកបរិកប្បិតស្ស អត្តនោបិ អភិព្យត្តិ ន យុជ្ជតិយេវ។ តត្ថាបិ ហិ យទិ ឥន្ទ្រិយវិសយាទិសន្និបាតេន អនុប្បន្នា ឯវ ពុទ្ធិ ឧប្បន្នា, ឧប្បត្តិវចនេនេវ អភិព្យត្តិវាទោ ហាយតិ អភិព្យត្តិមត្តមតិក្កម្ម អនុប្បន្នាយ ឯវ ពុទ្ធិយា ឧប្បត្តិទីបនតោ។ តថា សស្សតវាទោបិ តេនេវ ការណេន។ អថ ពុទ្ធិប្បវត្តិយា អាវរណភូតស្ស អន្ធការដ្ឋានិយស្ស មោហស្ស វិធមនេន ពុទ្ធិ ឧប្បន្នា។ ឯវម្បិ សតិ អត្ថវិសយាយ ពុទ្ធិយា កថំ មោហោ តស្សា អាវរណំ ហោតីតិ, ហាយតេវ អភិព្យត្តិវាទោ, កិញ្ច ភិយ្យោ – ភេទសព្ភាវតោបិ អភិព្យត្តិវាទោ ហាយតិ។ ន ហិ អភិព្យញ្ជនកានំ ចន្ទិមសូរិយមណិបទីបាទីនំ ភេទេន អភិព្យញ្ជិតព្ពានំ ឃដាទីនំ ភេទោ ហោតិ, ហោតិ ច វិសយភេទេន ពុទ្ធិភេទោ យថាវិសយំ ពុទ្ធិយា សម្ភវតោតិ ភិយ្យោបិ អភិព្យត្តិ ន យុជ្ជតិយេវ, ន ចេត្ថ វិជ្ជមានតាភិព្យត្តិវសេន វុត្តិកប្បនា យុត្តា វិជ្ជមានតាភិព្យត្តិកិរិយាសង្ខាតាយ វុត្តិយា វុត្តិមតោ ច អនញ្ញថានុជាននតោ។ អនញ្ញាយេវ ហិ តថា វុត្តិសង្ខាតា កិរិយា តព្ពន្តវត្ថុតោ, យថា ផស្សាទីហិ ផុសនាទិភាវោ, តស្មា វុត្តិមតោ អនញ្ញាយ ឯវ វិជ្ជមានតាភិព្យត្តិសង្ខាតាយ វុត្តិយា បរិកប្បិតោ កេសញ្ចិ អភិព្យត្តិវាទោ ន យុត្តោ ឯវាតិ។ យេ បន “ឦសិកដ្ឋាយី ឋិតោ”តិ បឋិត្វា យថាវុត្តមត្ថមិច្ឆន្តិ, តេ តទិទំ ការណភាវេន គហេត្វា “តេ ច សត្តា សន្ធាវន្តិ សំសរន្តិ ចវន្តិ ឧបបជ្ជន្តី”តិ បទេហិ អត្ថសម្ពន្ធម្បិ ករោន្តិ, ន អដ្ឋកថាយមិវ អសម្ពន្ធន្តិ ទស្សេន្តោ “**យស្មា ចា**”តិអាទិមាហ។ **តេ ច សត្តា សន្ធាវន្តី**តិ ឯត្ថ យេ ឥធ មនុស្សភាវេន អវដ្ឋិតា, តេយេវ ទេវភាវាទិឧបគមនេន ឥតោ អញ្ញត្ថ គច្ឆន្តីតិ អត្ថោ។ អញ្ញថា កតស្ស កម្មស្ស វិនាសោ, អកតស្ស ច អព្ភាគមោ អាបជ្ជេយ្យាតិ អធិប្បាយោ។

អបរាបរន្តិ អបរស្មា ភវា អបរំ ភវំ, អបរមបរំ វា, បុនប្បុនន្តិ អត្ថោ។ “**ចវន្តី**”តិ បទមុល្លិង្គេត្វា “**ឯវំ សង្ខ្យំ គច្ឆន្តី**”តិ អត្ថំ វិវរតិ, អត្តនោ តថាគហិតស្ស និច្ចសភាវត្តា ន ចុតូបបត្តិយោ។ សព្ពព្យាបិតាយ នាបិ

សន្ទាវនសស្សរណានិ, ធម្មានំយេវ បន បវត្តិវិសេសេន ឯវំ សង្ខំ គច្ឆន្តិ ឯវំ វោហរីយន្តីតិ អធិប្បាយោ។ ឯតេន “អវដ្ឋិតសភាវស្ស អត្តនោ, ធម្មិនោ ច ធម្មមត្តំ ឧប្បជ្ជតិ ចេវ វិនស្សតិ ចា”តិ ឥមំ វិបរិណាមវាទំ ទស្សេតិ។ យំ បនេត្ថ វត្តព្ពំ, តំ តមិស្សំ សស្សតវាទវិចារណាយមេវ “ឯវំគតិកា”តិ បទត្ថវិភាវនេ វក្ខាម។ ឥទានិ អដ្ឋកថាយំ វុត្តំ អសម្ពន្ធមត្តំ ទស្សេតុំ “**អដ្ឋកថាយំ បនា**”តិអាទិ វុត្តំ។ **សន្ធាវន្តីតិអាទិនា វចនេន អត្តនោ វាទំ ភិន្ទតិ** វិនាសេតិ សន្ធាវនាទិវចនសិទ្ធាយ អនិច្ចតាយ បុព្ពេ អត្តនា បដិញ្ញាតស្ស សស្សតវាទស្ស វិរុទ្ធភាវតោតិ អត្ថោ។ “**ទិដ្ឋិគតិកស្សា**”តិអាទិ តទត្ថសមត្ថនំ។ **ន និពទ្ធ**ន្តិ ន ថិរំ។ “សន្ធាវន្តី”តិអាទិវចនំ, សស្សតវាទញ្ច សន្ធាយ “**សុន្ទរម្បិ អសុន្ទរម្បិ ហោតិយេវា”តិ វុត្តំ។** សព្ពទា សរន្តិ បវត្តន្តីតិ **សស្សតិយោ** វ-ការស្ស ស-ការំ, ទ្វិភាវញ្ច កត្វា, បថវីសិនេរុចន្ទិមសូរិយា, សស្សតីហិ សមំ សទិសំ តថា, ភាវនបុំសកវចនញ្ចេតំ។ “អត្តា ច លោកោ ចា”តិ ហិ កត្តុអធិការោ។ **សស្សតិសម**ន្តិ វា លិង្គព្យត្តយេន កត្តុនិទ្ទេសោ។ សស្សតិសមោ អត្តា ច លោកោ ច អត្ថិ ឯវាតិ អត្ថោ, **ឥតិ**-សទ្ទោ ចេត្ថ បទបូរណមត្តំ។ ឯវ-សទ្ទស្ស ហិ ឯ-ការេ បរេ ឥតិ-សទ្ទេ ឥ-ការស្ស វ-ការមិច្ឆន្តិ សទ្ទវិទូ។ **សស្សតិសម**ន្តិ សស្សតំ ថាវរំ និច្ចកាលន្តិបិ អត្ថោ, សស្សតិសម-សទ្ទស្ស សស្សតបទេន សមានត្ថតំ សន្ធាយ **ដីកាយំ** (ទី. និ. ដី. ១.៣១) វុត្តោ។

ហេតុំ ទស្សេន្តោតិ យេសំ “សស្សតោ”តិ អត្តានញ្ច លោកញ្ច បញ្ញបេតិ, តេសំ ហេតុំ ទស្សេន្តោ អយំ ទិដ្ឋិគតិកោ អាហាតិ សម្ពន្ធោ។ ន ហិ អត្តនោ ទិដ្ឋិយា បច្ចក្ខករណមត្តំ អត្តនោយេវ សាធេតិ, អត្តនោ បន បច្ចក្ខកតេន អត្ថេន អត្តនោ អប្បច្ចក្ខភូតម្បិ អត្ថំ សាធេតិ, អត្តនា ច យថានិច្ឆិតំ អត្ថំ បរេបិ វិញ្ញាបេតិ, ន អនិច្ឆិតំ , ឥទំ បន ហេតុទស្សនំ ឯតេសុ អនេកេសុ ជាតិសតសហស្សេសុ ឯកោវាយំ មេ អត្តា ច លោកោ ច អនុស្សរណសម្ភវតោ។ យោ ហិ យមត្ថំ អនុភវតិ, សោ ឯវ តំ អនុស្សរតិ, ន អញ្ញោ។ ន ហិ អញ្ញេន អនុភូតមត្ថំ អញ្ញោ អនុស្សរិតុំ សក្កោតិ យថា តំ ពុទ្ធរក្ខិតេន អនុភូតំ ធម្មរក្ខិតោ។ យថា ចេតាសុ, ឯវំ ឥតោ បុរិមតរាសុបិ ជាតីសុ, តស្មា “សស្សតោ មេ អត្តា ច លោកោ ច, យថា ច មេ, ឯវំ អញ្ញេសម្បិ សត្តានំ សស្សតោ អត្តា ច លោកោ ចា”តិ សស្សតវសេន ទិដ្ឋិគហណំ បក្ខន្ទន្តោ ទិដ្ឋិគតិកោ បរេបិ តត្ថ បតិដ្ឋបេតិ។ បាឡិយំ បន “អនេកវិហិតានិ អធិមុត្តិបទានិ អភិវទន្តិ, សោ ឯវមាហា”តិ វចនតោ បរានុគាហាបនវសេន ឥធ ហេតុទស្សនំ អធិប្បេតន្តិ វិញ្ញាយតិ។ **ឯត**ន្តិ អត្តនោ ច លោកស្ស ច សស្សតភាវំ។ “**ន កេវល**”ន្តិអាទិ អត្ថតោ អាបន្នទស្សនំ។ **ឋាន**-សទ្ទោ ការណេ, តញ្ច ខោ ឥធ បុព្ពេនិវាសានុស្សតិយេវាតិ អាហ “**ឥទ**”ន្តិអាទិ។ ការណញ្ច នាមេតំ តិវិធំ សម្បាបកំ និព្ពត្តកំ ញាបកន្តិ។ តត្ថ អរិយមគ្គោ និព្ពានស្ស សម្បាបកការណំ, ពីជំ អង្កុរស្ស និព្ពត្តកការណំ, បច្ចយុប្បន្នតាទយោ អនិច្ចតាទីនំ ញាបកការណំ, ឥធាបិ ញាបកការណមេវ អធិប្បេតំ។ ញាបកោ ហិ អត្ថោ ញាបេតព្ពត្ថវិសយស្ស ញាណស្ស ហេតុភាវតោ ការណំ។ តទាយត្តវុត្តិតាយ តំ ញាណំ តិដ្ឋតិ ឯត្ថាតិ **ឋានំ**, វសតិ តំ ញាណមេត្ថ តិដ្ឋតីតិ “**វត្ថូ**”តិ ច វុច្ចតិ។ តថា ហិ ភគវតា វត្ថុ-សទ្ទេន ឧទ្ទិសិត្វាបិ ឋាន-សទ្ទេន និទ្ទិដ្ឋន្តិ។

៣២-៣៣. ទុតិយតតិយវារានំ បឋមវារតោ វិសេសោ នត្ថិ ឋបេត្វា កាលភេទន្តិ អាហ “**ឧបរិ វារទ្វយេបិ ឯសេវ នយោ**”តិ។ តទេតំ កាលភេទំ យថាបាឡិ ទស្សេតុំ “**កេវលញ្ហី**”តិអាទិ វុត្តំ។ ឥតរេន ទុតិយតតិយវារា យាវ ទសសំវដ្ដវិវដ្ដកប្បា, យាវ ចត្តាលីសសំវដ្ដវិវដ្ដកប្បា ច អនុស្សរណវសេន វុត្តាតិ អធិប្បាយោ។ យទេវំ កស្មា សស្សតវាទោ ចតុធា វិភត្តោ, ននុ តិធា កាលភេទមកត្វា អធិច្ចសមុប្បត្តិកវាទោ វិយ ទុវិធេនេវ វិភជិតព្ពោ សិយាតិ ចោទនំ សោធេតុំ “**មន្ទបញ្ញោ ហី**”តិអាទិមាហ។ មន្ទបញ្ញាទីនំ តិណ្ណំ បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណលាភីនំ វសេន តិធា កាលភេទំ កត្វា តក្កនេន សហ ចតុធា វិភត្តោតិ អធិប្បាយោ។ ននុ ច អនុស្សវាទិវសេន តក្កិកានំ វិយ មន្ទបញ្ញាទីនម្បិ វិសេសលាភីនំ ហីនាទិវសេន អនេកភេទសម្ភវតោ ពហុធា ភេទោ សិយា, អថ កស្មា សព្ពេបិ វិសេសលាភិនោ តយោ ឯវ រាសី កត្វា វុត្តាតិ? ឧក្កដ្ឋបរិច្ឆេទេន ទស្សេតុកាមត្តា។ តីសុ ហិ រាសីសុ យេ ហីនមជ្ឈិមបញ្ញា, តេ វុត្តបរិច្ឆេទតោ ឩនកមេវ អនុស្សរន្តិ។ យេ បន ឧក្កដ្ឋបញ្ញា, តេ វុត្តបរិច្ឆេទំ អតិក្កមិត្វា នានុស្សរន្តីតិ តត្ថ តត្ថ ឧក្កដ្ឋបរិច្ឆេទេន ទស្សេតុកាមតោ អនេកជាតិសតសហស្សទសចត្តាលីសសំវដ្ដវិវដ្ដានុស្សរណវសេន តយោ ឯវ រាសី កត្វា វុត្តាតិ។ **ន តតោ ឧទ្ធ**ន្តិ យថាវុត្តកាលត្តយតោ, ចត្តាលីសសំវដ្ដវិវដ្ដកប្បតោ វា ឧទ្ធំ នានុស្សរតិ, កស្មា? ទុព្ពលបញ្ញត្តា។ តេសញ្ហិ នាមរូបបរិច្ឆេទវិរហតោ ទុព្ពលា បញ្ញា ហោតីតិ អដ្ឋកថាសុ វុត្តំ។

៣៤. តប្បកតិយត្តោបិ កត្តុត្ថោ យេវាតិ អាហ “**តក្កយតី**”តិ។ តប្បកតិយត្ថត្តា ឯវ ហិ ទុតិយនយោបិ ឧបបន្នោ ហោតិ។ តត្ថ **តក្កយតី**តិ ឩហយតិ, សស្សតាទិអាការេន តស្មិំ តស្មិំ អារម្មណេ ចិត្តំ អភិនិរោបយតីតិ អត្ថោ។ **តក្កោ**តិ អាកោដនលក្ខណោ, វិនិច្ឆយលក្ខណោ វា ទិដ្ឋិដ្ឋានភូតោ វិតក្កោ។ តេន តេន បរិយាយេន តក្កនំ សន្ធាយ “**តក្កេត្វា វិតក្កេត្វា**”តិ វុត្តំ **វីមំសាយ សមន្នាគតោ**តិ អត្ថវចនមត្តំ។ និព្ពចនំ បន តក្កីបទេ វិយ ទ្វិធា វត្តព្ពំ។ **វីមំសា** នាម វិចារណា, សា ច ទុវិធា បញ្ញា ចេវ បញ្ញាបតិរូបិកា ច។ ឥធ បន បញ្ញាបតិរូបិកាវ, សា ចត្ថតោ លោភសហគតចិត្តុប្បាទោ, មិច្ឆាភិនិវេសសង្ខាតោ វា អយោនិសោមនសិការោ។ បុព្ពភាគេ វា

មិច្ឆាទស្សនភូតំ ទិដ្ឋិវិប្ផន្ទិតំ, តទេតមត្ថត្តយំ ទស្សេតុំ “**តុលនា រុច្ចនា ខមនា**”តិ វុត្តំ។ “**តុលយិត្វា**”តិអាទីសុបិ យថាក្កមំ “លោភសហគតចិត្តុប្បាទេនា”តិអាទិនា យោជេតព្ពំ។ សមន្តតោ, បុនប្បុនំ វា អាហននំ **បរិយាហតំ**, តំ បន វិតក្កស្ស អារម្មណំ ឩហនមេវ, ភាវនបុំសកញ្ចេតំ បទន្តិ ទស្សេតិ “**តេន តេន បរិយាយេន តក្កេត្វា**”តិ ឥមិនា។ **បរិយាយេនា**តិ ច ការណេនាតិ អត្ថោ។ **វុត្តប្បការាយា**តិ តិធា វុត្តប្បភេទាយ។ **អនុវិចរិត**ន្តិ អនុបវត្តិតំ, វីមំសានុគតេន វា វិចារេន អនុមជ្ជិតំ។ តទនុគតធម្មកិច្ចម្បិ ហិ បធានធម្មេ អារោបេត្វា តថា វុច្ចតិ។ បដិភាតិ ទិស្សតីតិ **បដិភានំ**, យថាសមាហិតាការវិសេសវិភាវកោ ទិដ្ឋិគតសម្បយុត្តចិត្តុប្បាទោ, តតោ ជាតន្តិ **បដិភានំ**, តថា បញ្ញាយនំ, សយំ អត្តនោ បដិភានំ **សយំបដិភានំ** , តេនេវាហ “**អត្តនោ បដិភានមត្តសញ្ជាត**”ន្តិ។ **មត្ត**-សទ្ទេន ចេត្ថ វិសេសាធិគមាទយោ និវត្តេតិ។ អនាមដ្ឋកាលវចនេ វត្តមានវសេនេវ អត្ថនិទ្ទេសោ ឧបបន្នោតិ អាហ “**ឯវំ វទតី**”តិ។

បាឡិយំ “តក្កី ហោតិ វីមំសី”តិ សាមញ្ញនិទ្ទេសេន, ឯកសេសេន វា វុត្តំ តក្កីភេទំ វិភជន្តោ “**តត្ថ ចតុព្ពិធោ**”តិអាទិមាហ។ បរេហិ បុន សវនំ **អនុស្សុតិ**, សា យស្សាយំ **អនុស្សុតិកោ។** បុរិមំ អនុភូតបុព្ពំ ជាតឹ សរតីតិ **ជាតិស្សរោ។** លព្ភតេតិ **លាភោ**, យំ កិញ្ចិ អត្តនា បដិលទ្ធំ រូបាទិ, សុខាទិ ច, ន បន ឈានាទិវិសេសោ, តេនេវាហ បាឡិយំ “សោ តក្កបរិយាហតំ វីមំសានុវិចរិតំ សយំបដិភានំ ឯវមាហា”តិ។ អដ្ឋកថាយម្បិ វុត្តំ “អត្តនោ បដិភានមត្តសញ្ជាត”ន្តិ។ **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរោបិ** វទតិ “មត្ត-សទ្ទេន វិសេសាធិគមាទយោ និវត្តេតី”តិ (ទី. និ. ដី. ១.៣៤) សោ ឯតស្សាតិ **លាភី។** សុទ្ធេន បុរិមេហិ អសម្មិស្សេន, សុទ្ធំ វា តក្កនំ **សុទ្ធតក្កោ**, សោ យស្សាយំ **សុទ្ធតក្កិកោ។ តេន ហី**តិ ឧយ្យោជនត្ថេ និបាតោ, តេន តថា វេស្សន្តររញ្ញោវ ភគវតិ សមានេតិ ទិដ្ឋិគ្គាហំ ឧយ្យោជេតិ។ **លាភិតាយា**តិ រូបាទិសុខាទិលាភីភាវតោ។ “**អនាគតេបិ ឯវំ ភវិស្សតី**”តិ ឥទំ លាភីតក្កិនោ ឯវម្បិ សម្ភវតីតិ សម្ភវទស្សនវសេន ឥធាធិប្បេតំ តក្កនំ សន្ធាយ វុត្តំ។ អនាគតំស តក្កនេនេវ ហិ សស្សតគ្គាហី ភវតិ។ “**អតីតេបិ ឯវំ អហោសី**”តិ ឥទំ បន អនាគតំសតក្កនស្ស ឧបនិស្សយនិទស្សនមត្តំ។ សោ ហិ “យថា មេ ឥទានិ អត្តា សុខី ហោតិ, ឯវំ អតីតេបីតិ បឋមំ អតីតំសានុតក្កនំ ឧបនិស្សាយ អនាគតេបិ ឯវំ ភវិស្សតី”តិ តក្កយន្តោ ទិដ្ឋឹ គណ្ហាតិ។ “**ឯវំ សតិ ឥទំ ហោតី**”តិ ឥមិនា អនិច្ចេសុ ភាវេសុ អញ្ញោ ករោតិ, អញ្ញោ បដិសំវេទេតីតិ ទោសោ អាបជ្ជតិ, តថា ច សតិ កតស្ស វិនាសោ អកតស្ស ច អជ្ឈាគមោ សិយា។ និច្ចេសុ បន ភាវេសុ អញ្ញោ ករោតិ, អញ្ញោ បដិសំវេទេតីតិ ទោសោ នាបជ្ជតិ។ ឯវញ្ច សតិ កតស្ស អវិនាសោ, អកតស្ស ច អនជ្ឈាគមោ សិយាតិ តក្កិកស្ស យុត្តិគវេសនាការំ ទស្សេតិ។

តក្កមត្តេនេវាតិ សុទ្ធតក្កនេនេវ។ **មត្ត**-សទ្ទេន ហិ អាគមាទីនំ, អនុស្សវាទីនញ្ច អភាវំ ទស្សេតិ។ “ននុ ច វិសេសលាភិនោបិ សស្សតវាទិនោ វិសេសាធិគមហេតុ អនេកេសុ ជាតិសតសហស្សេសុ, ទសសុ សំវដ្ដវិវដ្ដេសុ, ចត្តាលីសាយ ច សំវដ្ដវិវដ្ដេសុ យថានុភូតំ អត្តនោ សន្តានំ, តប្បដិពទ្ធញ្ច ធម្មជាតំ “អត្តា, លោកោ”តិ ច អនុស្សរិត្វា តតោ បុរិមតរាសុបិ ជាតីសុ តថាភូតស្ស អត្ថិតានុវិតក្កនមុខេន អនាគតេបិ ឯវំ ភវិស្សតីតិ អត្តនោ ភវិស្សមានានុតក្កនំ, សព្ពេសម្បិ សត្តានំ តថាភាវានុតក្កនញ្ច កត្វា សស្សតាភិនិវេសិនោ ជាតា, ឯវញ្ច សតិ សព្ពោបិ សស្សតវាទី អនុស្សុតិកជាតិស្សរលាភីតក្កិកា វិយ អត្តនោ ឧបលទ្ធវត្ថុនិមិត្តេន តក្កនេន បវត្តវាទត្តា តក្កីបក្ខេយេវ តិដ្ឋេយ្យ, តថា ច សតិ វិសេសភេទរហិតត្តា ឯកោវាយំ សស្សតវាទោ វត្តិតោ ភវេយ្យ, អវស្សញ្ច វុត្តប្បការំ តក្កនមិច្ឆិតព្ពំ, អញ្ញថា វិសេសលាភី សស្សតវាទី ឯកច្ចសស្សតិកបក្ខំ, អធិច្ចសមុប្បន្និកបក្ខំ វា ភជេយ្យាតិ? ន ខោ បនេតំ ឯវំ ទដ្ឋព្ពំ។ វិសេសលាភីនញ្ហិ ខន្ធសន្តានស្ស ទីឃទីឃតរំ ទីឃតមកាលានុស្សរណំ សស្សតគ្គាហស្ស អសាធារណការណំ។ តថា ហិ “អនេកវិហិតំ បុព្ពេនិវាសំ អនុស្សរាមិ។ ឥមិនាមហំ ឯតំ ជានាមី”តិ អនុស្សរណមេវ បធានការណភាវេន ទស្សិតំ។ យំ បន តស្ស “ឥមិនាមហំ ឯតំ ជានាមី”តិ បវត្តំ តក្កនំ, ន តំ ឥធ បធានំ អនុស្សរណំ បដិច្ច តស្ស អបធានភាវតោ, បធានការណេន ច អសាធារណេន និទ្ទេសោ សាសនេ, លោកេបិ ច និរុឡ្ហោ យថា “ចក្ខុវិញ្ញាណំ យវង្កុរោ”តិអាទិ។

ឯវំ បនាយំ ទេសនា បធានការណវិភាវិនី, តស្មា សតិបិ អនុស្សវាទិវសេន, តក្កិកានំ ហីនាទិវសេន ច មន្ទបញ្ញាទីនំ វិសេសលាភីនំ ពហុធា ភេទេ អញ្ញតរភេទសង្គហវសេន ភគវតា ចត្តារិដ្ឋានានិ វិភជិត្វា វត្តិតា សស្សតវាទានំ ចតុព្ពិធតា។ ន ហិ, ឥធ សាវសេសំ ធម្មំ ទេសេតិ ធម្មរាជាតិ។ យទេវំ អនុស្សុតិកាទីសុបិ អនុស្សវាទីនំ បធានភាវោ អាបជ្ជតីតិ? ន តេសំ អញ្ញាយ សច្ឆិកិរិយាយ អភាវេន តក្កបធានត្តា, “បធានការណេន ច អសាធារណេន និទ្ទេសោ សាសនេ, លោកេបិ ច និរុឡ្ហោ”តិ វុត្តោវាយមត្ថោតិ។ អថ វា វិសេសាធិគមនិមិត្តរហិតស្ស តក្កនស្ស សស្សតគ្គាហេ វិសុំ ការណភាវទស្សនត្ថំ វិសេសាធិគមោ វិសុំ សស្សតគ្គាហការណភាវេន វុត្តោ, សោ ច មន្ទមជ្ឈិមតិក្ខបញ្ញាវសេន តិវិធោតិ តិធា វិភជិត្វា, សព្ពតក្កិនោ ច តក្កីភាវសាមញ្ញតោ ឯកជ្ឈំ គហេត្វា ចតុធា ឯវ វត្តាបិតោ សស្សតវាទោ ភគវតាតិ។

៣៥. “អញ្ញតរេនា”តិ ឯតស្ស អត្ថំ ទស្សេតុំ **“ឯកេនា”**តិ វុត្តំ។ អដ្ឋានបយុត្តស្ស បន **វា**-សទ្ទស្ស អនិយមត្ថតំ សន្ធាយាហ **“ទ្វីហិ វា តីហិ វា”**តិ, តេន ចតូសុ វត្ថូសុ យថារហមេកច្ចំ ឯកច្ចស្ស បញ្ញាបនេ សហការីការណន្តិ ទស្សេតិ។ “ពាហិទ្ធា”តិ ពាហ្យត្ថវាចកោ កត្តុនិទ្ទិដ្ឋោ និបាតោតិ ទស្សេតុំ **“ពាហី”**តិអាទិ វុត្តំ។ ឯត្ថាហ – កី បនេតានិ វត្ថូនិ អត្តនោ អភិនិវេសស្ស ហេតុ, ឧទាហុ បរេសំ បតិដ្ឋាបនស្សាតិ។ កិញ្ចេត្ថ, យទិ តាវ អត្តនោ អភិនិវេសស្ស ហេតុ, អថ កស្មា អនុស្សវណតក្កនានិយេវ គហិតានិ, ន សញ្ញាវិបល្លាសាទយោ។ តថា ហិ វិបរីតសញ្ញាអយោនិសោមនសិការអសប្បុរិសូបនិស្សយអសទ្ធម្មស្សវនាទីនិបិ ទិដ្ឋិយា បវត្តនដ្ឋេន ទិដ្ឋិដ្ឋានានិ។ អថ បន បរេសំ បតិដ្ឋាបនស្ស ហេតុ, អនុស្សវណហេតុភូតោ អធិគមោ វិយ, តក្កនបរិយេដ្ឋិភូតា យុត្តិ វិយ ច អាគមោបិ វត្ថុភាវេន វត្តព្ពោ, ឧភយថាបិ ច យថាវុត្តស្ស អវសេសការណស្ស សម្ភវតោ “នត្ថិ ឥតោ ពាហិទ្ធា”តិ វចនំ ន យុជ្ជតេវាតិ? នោ ន យុជ្ជតិ, កស្មា? អភិនិវេសបក្ខេ តាវ អយំ ទិដ្ឋិគតិកោ អសប្បុរិសូបនិស្សយអសទ្ធម្មស្សវនេហិ អយោនិសោ ឧម្មុជ្ជិត្វា វិបល្លាសសញ្ញោ រូបាទិធម្មានំ ខណេ ខណេ ភិជ្ជនសភាវស្ស អនវពោធតោ ធម្មយុត្តឹ អតិធាវន្តោ ឯកត្តនយំ មិច្ឆា គហេត្វា យថាវុត្តានុស្សវណតក្កនេហិ ខន្ធេសុ “សស្សតោ អត្តា ច លោកោ ចា”តិ (ទី. និ. ៣១) អភិនិវេសំ ឧបនេសិ, ឥតិ អាសន្នការណត្តា, បធានការណត្តា ច តគ្គហណេនេវ ច ឥតរេសម្បិ គហិតត្តា អនុស្សវណតក្កនានិយេវ ឥធ គហិតានិ។ បតិដ្ឋាបនបក្ខេ បន អាគមោបិ យុត្តិយមេវ ឋិតោ វិសេសេន និរាគមានំ ពាហិរកានំ តក្កគ្គាហិភាវតោ, តស្មា អនុស្សវណតក្កនានិយេវ សស្សតគ្គាហស្ស វត្ថុភាវេន គហិតានិ។

កិញ្ច ភិយ្យោ – ទុវិធំ បរមត្ថធម្មានំ លក្ខណំ សភាវលក្ខណំ, សាមញ្ញលក្ខណញ្ច។ តត្ថ សភាវលក្ខណាវពោធោ បច្ចក្ខញាណំ, សាមញ្ញលក្ខណាវពោធោ អនុមានញាណំ។ អាគមោ ច សុតមយាយ បញ្ញាយ សាធនតោ អនុមានញាណមេវ អាវហតិ, សុតានំ បន ធម្មានំ អាការបរិវិតក្កនេន និជ្ឈានក្ខន្តិយំ ឋិតោ ចិន្តាមយបញ្ញំ និព្ពត្តេត្វា អនុក្កមេន ភាវនាយ បច្ចក្ខញាណំ អធិគច្ឆតីតិ ឯវំ អាគមោបិ តក្កនវិសយំ នាតិក្កមតិ, តស្មា ចេស តក្កគ្គហណេន គហិតោវាតិ វេទិតព្ពោ។ សោ អដ្ឋកថាយំ អនុស្សុតិតក្កគ្គហណេន វិភាវិតោ, ឯវំ អនុស្សវណតក្កនេហិ អសង្គហិតស្ស អវសិដ្ឋស្ស ការណស្ស អសម្ភវតោ យុត្តមេវិទំ “នត្ថិ ឥតោ ពាហិទ្ធា”តិ វចនន្តិ វេទិតព្ពំ។ “អនេកវិហិតានិ អធិមុត្តិបទានិ អភិវទន្តី”តិ (ទី. និ. ១.២៩), “សស្សតំ អត្តានញ្ច លោកញ្ច បញ្ញបេន្តី”តិ (ទី. និ. ១.៣០) ច វចនតោ បន បតិដ្ឋាបនវត្ថូនិយេវ ឥធ ទេសិតានិ តំទេសនាយ ឯវំ អភិនិវេសស្សាបិ សិជ្ឈនតោ។ អនេកភេទេសុ ហិ ទេសិតេសុ យស្មឹ ទេសិតេ តទញ្ញេបិ ទេសិតា សិទ្ធា ហោន្តិ, តមេវ ទេសេតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។ អភិនិវេសបតិដ្ឋាបនេសុ ច អភិនិវេសេ ទេសិតេបិ បតិដ្ឋាបនំ ន សិជ្ឈតិ អភិនិវេសស្ស បតិដ្ឋាបនេ អនិយមតោ។ អភិនិវេសិនោបិ ហិ កេចិ បតិដ្ឋាបេន្តិ , កេចិ ន បតិដ្ឋាបេន្តិ។ បតិដ្ឋាបនេ បន ទេសិតេ អភិនិវេសោបិ សិជ្ឈតិ បតិដ្ឋាបនស្ស អភិនិវេសេ និយមតោ។ យោ ហិ យត្ថ បរេ បតិដ្ឋាបេតិ, សោបិ តមភិនិវិសតីតិ។

៣៦. **តយិទ**ន្តិ ឯត្ថ **ត**-សទ្ទេន “សស្សតំ អត្តានញ្ច លោកញ្ច បញ្ញបេន្តី”តិ ឯតស្ស បរាមសនន្តិ អាហ **“តំ ឥទំ ចតុព្ពិធម្បិ ទិដ្ឋិគត”**ន្តិ។ **តតោ**តិ តស្មា បការតោ ជានន្តត្ថា។ បរមវជ្ជតាយ អនេកវិហិតានំ អនត្ថានំ ការណភាវតោ ទិដ្ឋិយោ ឯវ ឋានា **ទិដ្ឋិដ្ឋានា។** យថាហ “មិច្ឆាទិដ្ឋិបរមាហំ ភិក្ខវេ, វជ្ជំ វទាមី”តិ តទេវត្ថំ សន្ធាយ **“ទិដ្ឋិយោវ ទិដ្ឋិដ្ឋានា”**តិ វុត្តំ។ **ទិដ្ឋីនំ ការណម្បិ ទិដ្ឋិដ្ឋានមេវ** ទិដ្ឋីនំ ឧប្បាទាយ សមុដ្ឋានដ្ឋេន។ **“យថាហា”**តិអាទិ បដិសម្ភិទាបាឡិយា (បដិ. ម. ១.១២៤) សាធនំ។ តត្ថ **ខន្ធាបិ ទិដ្ឋិដ្ឋានំ** អារម្មណដ្ឋេន។ វុត្តញ្ហិ “រូបំ អត្តតោ សមនុបស្សតី”តិអាទិ, (សំ. និ. ៣.៨១) **អវិជ្ជាបិ** ឧបនិស្សយាទិភាវេន។ យថាហ “អស្សុតវា ភិក្ខវេ, បុថុជ្ជនោ អរិយានំ អទស្សាវី អរិយធម្មស្ស អកោវិទោ”តិអាទិ (ម. និ. ១.២; បដិ. ម. ១.១៣១) **ផស្សោបិ** ផុសិត្វា គហណូបាយដ្ឋេន។ តថា ហិ វុត្តំ “តទបិ ផស្សបច្ចយា (ទី. និ. ១.១១៨) ផុស្ស ផុស្ស បដិសំវេទេន្តី”តិ (ទី. និ. ១.១៤៤) **សញ្ញាបិ** អាការមត្តគ្គហណដ្ឋេន។ វុត្តញ្ចេតំ “សញ្ញានិទានា ហិ បបញ្ចសង្ខា”តិ (សុ. និ. ៨៨០; មហា. និ. ១០៩) បថវឹ បថវិតោ សញ្ញត្វា”តិ (ម. និ. ១.២) ច អាទិ។ **វិតក្កោបិ** អាការបរិវិតក្កនដ្ឋេន។ តេន វុត្តំ “តក្កញ្ច ទិដ្ឋីសុ បកប្បយិត្វា, សច្ចំ មុសាតិ ទ្វយធម្មមាហូ”តិ, (សុ. និ. ៨៩២; មហានិ. ១២១) “តក្កី ហោតិ វីមំសី”តិ (ទី. និ. ១.៣៤) ច អាទិ។ **អយោនិសោ មនសិការោបិ** អកុសលានំ សាធារណការណដ្ឋេន។ តេនាហ “តស្ស ឯវំ អយោនិសោ មនសិ ករោតោ ឆន្នំ ទិដ្ឋីនំ អញ្ញតរា ទិដ្ឋិ ឧប្បជ្ជតិ។ អត្ថិ មេ អត្តា’តិ វា អស្ស សច្ចតោ ថេតតោ ទិដ្ឋិឧប្បជ្ជតី”តិអាទិ (ម. និ. ១.១៩) **បាបមិត្តោបិ** ទិដ្ឋានុគតិ អាបជ្ជនដ្ឋេន។ វុត្តម្បិ ច “ពាហិរំ ភិក្ខវេ, អង្គន្តិ ករិត្វា នាញ្ញំ ឯកង្គម្បិ សមនុបស្សាមិ, យំ ឯវំ មហតោ អនត្ថាយ សំវត្តតិ, យថយិទំ ភិក្ខវេ, បាបមិត្តតា”តិអាទិ (អ. និ. ១.១១០) **បរតោឃោសោបិ** ទុរក្ខាតធម្មស្សវនដ្ឋេន។ តថា ចេវ វុត្តំ “ទ្វេមេ ភិក្ខវេ, បច្ចយា មិច្ឆាទិដ្ឋិយា ឧប្បាទាយ។ កតមេ ទ្វេ? បរតោ ច ឃោសោ, អយោនិសោ ច មនសិការោ”តិអាទិ (អ. និ. ២.១២៦) បរេហិ សុតា, ទេសិតា វា ទេសនា **បរតោឃោសោ។**

“**ខន្ធា ហេតូ**”តិអាទិបាឡិ តទត្ថវិភាវិនី។ តត្ថ ជនកដ្ឋេន **ហេតុ,** ឧបត្ថម្ភកដ្ឋេន **បច្ចយោ។ ឧបាទាយាតិ** ឧបាទិយិត្វា, បដិច្ចាតិ អត្ថោ។ “**ឧប្បាទាយា**”តិបិ បាឋោ, ឧប្បជ្ជនាយាតិ អត្ថោ។ សមុដ្ឋាតិ ឯតេនាតិ **សមុដ្ឋានំ,** ខន្ធាទយោ ឯវ។ ឥធ បន សមុដ្ឋានភាវោយេវ សមុដ្ឋាន-សទ្ទេន វុត្តោ ភាវលោបត្តា, ភាវប្បធានត្តា ច។ **អាទិន្នា** សកសន្តានេ។ **បវត្តិតា** សបរសន្តានេសុ។ **បរ**-សទ្ទោ អភិណ្ហត្ថោតិ វុត្តំ “**បុនប្បុន**”ន្តិ។ **បរិនិដ្ឋាបិតា**តិ “ឥទមេវ ទស្សនំ សច្ចំ, អញ្ញំ បន មោឃំ តុច្ឆំ មុសា”តិ អភិនិវេសស្ស បរិយោសានំ មត្ថកំ បាបិតាតិ អត្ថោ។ **អារម្មណវសេនា**តិ អដ្ឋសុ ទិដ្ឋិដ្ឋានេសុ ខន្ធេ សន្ធាយាហ។ **បវត្តនវសេនា**តិ អវិជ្ជាផស្សសញ្ញាវិតក្កាយោនិសោមនសិការេ។ **អាសេវនវសេនា**តិ បាបមិត្តបរតោឃោសេ។ យទិបិ សរូបត្ថវសេន វេវចនំ, សង្កេតត្ថវសេន បន ឯវំ វត្តព្ពោតិ ទស្សេតុំ “**ឯវំវិធបរលោកា**”តិ វុត្តំ។ យេន កេនចិ ហិ វិសេសនេនេវ វេវចនំ សាត្ថកំ សិយា។ បរលោកោ ច កម្មវសេន អភិមុខោ សម្បរេតិ គច្ឆតិ បវត្តតិ ឯត្ថាតិ **អភិសម្បរាយោ**តិ វុច្ចតិ។ “ឥតិ ខោ អានន្ទ, កុសលានិ សីលានិ អនុបុព្ពេន អគ្គាយ បរេន្តី”តិអាទីសុ (អ. និ. ១០.២) វិយ ហិ ចុរាទិគណវសេន **បរ**-សទ្ទំ គតិយមិច្ឆន្តិ សទ្ទវិទូ, អយមេត្ថ អដ្ឋកថាតោ អបរោ នយោ។

ឯវំគតិកាតិ ឯវំគមនា ឯវំនិដ្ឋា, ឯវមនុយុញ្ជនេន ភិជ្ជនទស្សនបរិយោសានាតិ អត្ថោ។ **គតិ**-សទ្ទោ ចេត្ថ “យេហិ សមន្នាគតស្ស មហាបុរិសស្ស ទ្វេវ គតិយោ ភវន្តី”តិអាទីសុ (ទី. និ. ១.២៥៨; ២.៣៣, ៣៥; ៣.១៩៩, ២០០; ម. និ. ២.៣៨៤, ៣៩៧) វិយ និដ្ឋានត្ថោ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – ឥមេ ទិដ្ឋិសង្ខាតា ទិដ្ឋិដ្ឋានា ឯវំ បរមត្ថតោ អសន្តំ អត្តានំ, សស្សតភាវញ្ច តស្មិំ អជ្ឈារោបេត្វា គហិតា, បរាមដ្ឋា ច សមានា ពាលលបនាយេវ ហុត្វា យាវ បណ្ឌិតា ន សមនុយុញ្ជន្តិ, តាវ គច្ឆន្តិ, បាតុភវន្តិ ច, បណ្ឌិតេហិ សមនុយុញ្ជិយមានា បន អនវដ្ឋិតវត្ថុកា អវិមទ្ទក្ខមា សូរិយុគ្គមនេ ឧស្សាវពិន្ទូ វិយ, ខជ្ជោបនកា វិយ ច ភិជ្ជន្តិ, វិនស្សន្តិ ចាតិ។

តត្ថាយំ អនុយុញ្ជនេ សង្ខេបកថា – យទិ ហិ បរេហិ កប្បិតោ អត្តា លោកោ វា សស្សតោ សិយា, តស្ស និព្ពិការតាយ បុរិមរូបាវិជហនតោ កស្សចិ វិសេសាធានស្ស កាតុមសក្កុណេយ្យតាយ អហិតតោ និវត្តនត្ថំ, ហិតេ ច បដិបជ្ជនត្ថំ ឧបទេសោ ឯវ សស្សតវាទិនោ និប្បយោជនោ សិយា, កថំ វា តេន សោ ឧបទេសោ បវត្តីយតិ វិការាភាវតោ។ ឯវញ្ច សតិ បរិកប្បិតស្ស អត្តនោ អជដាកាសស្ស វិយ ទានាទិកិរិយា, ហឹសាទិកិរិយា ច ន សម្ភវតិ, តថា សុខស្ស, ទុក្ខស្ស ច អនុភវននិពន្ធោ ឯវ សស្សតវាទិនោ ន យុជ្ជតិ កម្មពទ្ធាភាវតោ។ ជាតិអាទីនញ្ច អសម្ភវតោ វិមោក្ខោ ន ភវេយ្យ, អថ បន ធម្មមត្តំ តស្ស ឧប្បជ្ជតិ ចេវ វិនស្សតិ ច, យស្ស វសេនាយំ កិរិយាទិវោហារោតិ វទេយ្យ, ឯវម្បិ បុរិមរូបាវិជហនេន អវដ្ឋិតស្ស អត្តនោ ធម្មមត្តន្តិ ន សក្កា សម្ភាវេតុំ, តេ វា បនស្ស ធម្មា អវត្ថាភូតា, តស្មា តស្ស ឧប្បន្នា អញ្ញេ វា សិយុំ អនញ្ញេ វា, យទិ អញ្ញេ, ន តាហិ អវត្ថាហិ តស្ស ឧប្បន្នាហិបិ កោចិ វិសេសោ អត្ថិ, យាហិ ករោតិ បដិសំវេទេតិ ចវតិ ឧប្បជ្ជតិ ចាតិ ឥច្ឆិតំ, ឯវញ្ច ធម្មកប្បនាបិ និរត្ថកា សិយា, តស្មា តទវត្ថោ ឯវ យថាវុត្តទោសោ, អថានញ្ញេ, ឧប្បាទវិនាសវន្តីហិ អវត្ថាហិ អនញ្ញស្ស អត្តនោ តាសំ វិយ ឧប្បាទវិនាសសព្ភាវតោ កុតោ ភវេយ្យ និច្ចតាវកាសោ, តាសម្បិ វា អត្តនោ វិយ និច្ចតាបវត្តិ, តស្មា ពន្ធវិមោក្ខានំ អសម្ភវោ ឯវាតិ ន យុជ្ជតិយេវ សស្សតវាទោ, ន ចេត្ថ កោចិ វាទី ធម្មានំ សស្សតភាវេ បរិសុទ្ធំ យុត្តឹ វត្តុំ សមត្ថោ ភវេយ្យ, យុត្តិរហិតញ្ច វចនំ ន បណ្ឌិតានំ ចិត្តំ អារាធេតិ, តេនាវោចុម្ហ “យាវ បណ្ឌិតា ន សមនុយុញ្ជន្តិ, តាវ គច្ឆន្តិ, បាតុភវន្តិ ចា”តិ។

សការណំ សគតិកន្តិ ឯត្ថ **សហ**-សទ្ទោ វិជ្ជមានត្ថោ “សលោមកោ សបក្ខកោ”តិអាទីសុ វិយ, ន បន សមវាយត្ថោ **ច**-សទ្ទេន “តយិទំ ភិក្ខវេ, តថាគតោ បជានាតី”តិ វុត្តស្ស ទិដ្ឋិគតស្ស សមុច្ចិនិតត្តា, “តញ្ច តថាគតោ បជានាតី”តិ ឥមិនា ច ការណគតីនមេវ បជាននភាវេន វុត្តត្តា។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – តយិទំ ភិក្ខវេ, ការណវន្តំ គតិវន្តំ ទិដ្ឋិគតំ តថាគតោ បជានាតិ, ន កេវលញ្ច តទេវ, អថ ខោ តស្ស ការណគតិសង្ខាតំ តញ្ច សព្ពន្តិ។ “**តតោ…បេ.... បជានាតី**”តិ វុត្តវាក្យស្ស អត្ថំ វុត្តនយេន សំវណ្ណេតិ “**តតោ ចា**”តិអាទិនា។ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណស្សេវិធ វិភជនន្តិ បករណានុរូបមត្ថំ អាហ “**សព្ពញ្ញុតញ្ញាណញ្ច**”តិ, តស្មិំ វា វុត្តេ តទធិដ្ឋានតោ អាសវក្ខយញាណំ, តទវិនាភាវតោ វា សព្ពម្បិ ទសពលាទិញាណំ គហិតមេវាតិបិ តទេវ វុត្តំ។

ឯវំវិធន្តិ “សីលញ្ចា”តិអាទិនា ឯវំវុត្តប្បការំ។ **បជានន្តោបី**តិ ឯត្ថ **បិ**-សទ្ទេន, **អបិ**-សទ្ទេន វា “តញ្ចា”តិ វុត្តច-សទ្ទស្ស សម្ភាវនត្ថភាវំ ទស្សេតិ, តេន តតោ ទិដ្ឋិគតតោ ឧត្តរិតរំ សារភូតំ សីលាទិគុណវិសេសម្បិ តថាគតោ នាភិនិវិសតិ, កោ បន វាទោ វដ្ដាមិសេតិ សម្ភាវេតិ។ “**អហ**”ន្តិ ទិដ្ឋិមានវសេន បរាមសនាការទស្សនំ។ **បជានាមី**តិ ឯត្ថ **ឥតិ**-សទ្ទេន បការត្ថេន, និទស្សនត្ថេន វា។ “**មម**”ន្តិ តណ្ហាវសេន បរាមសនាការំ ទស្សេតិ។ **តណ្ហាទិដ្ឋិមានបរាមាសវសេនា**តិ តណ្ហាទិដ្ឋិមានសង្ខាតបរាមាសវសេន។ ធម្មសភាវមតិក្កមិត្វា “អហំ មម”ន្តិ បរតោ អភូតតោ អាមសនំ **បរាមាសោ,** តណ្ហាទយោ ឯវ។ ន ហិ តំ អត្ថិ, យំ ខន្ធេសុ “អហ”ន្តិ វា “មម”ន្តិ វា គហេតព្ពំ សិយា, អបរាមសតោ អបរាមសន្តស្ស អស្ស តថាគតស្ស និព្ពុតិ វិទិតាតិ សម្ពន្ធោ។ “**អបរាមសតោ**”តិ ចេទំ និព្ពុតិបវេទនាយ (និព្ពុតិវេទនស្ស ទី. និ. ដី. ១.៣៦) ហេតុគព្ភវិសេសនំ ។ “វិទិតា”តិ

បទមបេក្ខិត្វា កត្តរិ សាមិវចនំ។ **អបរាមសតោ** បរាមាសរហិតបដិបត្តិហេតុ អស្ស តថាគតស្ស កត្តុភូតស្ស និព្ពុតិ អសង្ខតធាតុ វិទិតា, អធិគតាតិ វា អត្ថោ។ "អបរាមសតោ"តិ ហេទំ ហេតុម្ហិ និស្សក្កវចនំ។

"**អបរាមាសបច្ចយា**"តិ បច្ចត្តញ្ញេវ បវេទនាយ ការណទស្សនំ។ **អស្សា**តិ កត្តារំ វត្វាបិ បច្ចត្តញ្ញេវាតិ វិសេសទស្សនត្ថំ បុន កត្តុវចនន្តិ អាហ "**សយមេវ អត្តនាយេវា**"តិ។ **សយំ, អត្តនា**តិ វា ភាវនបុំសកំ។ និបាតបទញ្ចេតំ។ "អបរាមសតោ"តិ វចនតោ បរាមាសានមេវ និព្ពុតិ ឥធ ទេសិតា, តំទេសនាយ ឯវ តទញ្ញេសម្បិ និព្ពុតិយា សិជ្ឈនតោតិ ទស្សេតិ "**តេសំ បរាមាសកិលេសាន**"ន្តិ ឥមិនា, បរាមាសសង្ខាតានំ កិលេសានន្តិ អត្ថោ។ អបិច កាមំ "អបរាមសតោ"តិ វចនតោ បរាមាសានមេវ និព្ពុតិ ឥធ ទេសិតាតិ វិញ្ញាយតិ, តំទេសនាយ បន តទវសេសានម្បិ កិលេសានំ និព្ពុតិ ទេសិតា នាម ភវតិ បហានេកដ្ឋតាទិភាវតោ, តស្មា តេសម្បិ និព្ពុតិ និទ្ធារេត្វា ទស្សេតព្ពាតិ វុត្តំ "**តេសំ បរាមាសកិលេសាន**"ន្តិ, តណ្ហាទិដ្ឋិមានសង្ខាតានំ បរាមាសានំ, តទញ្ញេសញ្ច កិលេសានន្តិ អត្ថោ។ គោពលីពទ្ទនយោ ហេស។ **និព្ពុតី**តិ ច និព្ពាយនភូតា អសង្ខតធាតុ, តញ្ច ភគវា ពោធិមូលេយេវ បត្តោ, តស្មា សា បច្ចត្តញ្ញេវ វិទិតាតិ។

យថាបដិបន្នេនាតិ យេន បដិបន្នេន។ តប្បដិបត្តឹ ទស្សេតុំ "**តាសំយេវ...បេ.... អាទិមាហា**"តិ អនុសន្ធិទស្សនំ។ កស្មា បន វេទនានញ្ញេវ កម្មដ្ឋានមាចិក្ខតីតិ អាហ "**យាសូ**"តិអាទិ, ឥមិនា ទេសនាវិលាសំ ទស្សេតិ។ ទេសនាវិលាសប្បត្តោ ហិ ភគវា ទេសនាកុសលោ ខន្ធាយតនាទិវសេន អនេកវិធាសុ ចតុសច្ចទេសនាសុ សម្ភវន្តីសុបិ ទិដ្ឋិគតិកា វេទនាសុ មិច្ឆាបដិបត្តិយា ទិដ្ឋិគហនំ បក្ខន្ទាតិ ទស្សនត្ថំ តថាបក្ខន្ទនមូលភូតា វេទនាយេវ បរិញ្ញាភូមិភាវេន ឧទ្ធរតីតិ។ **ឥធា**តិ ឥមស្មឹ វាទេ។ ឯវំ **ឯត្ថា**តិបិ។ **កម្មដ្ឋាន**ន្តិ ចតុសច្ចកម្មដ្ឋានំ។ ឯត្ថ ហិ វេទនាគហណេន គហិតា បញ្ចុបាទានក្ខន្ធា ទុក្ខសច្ចំ។ វេទនានំ សមុទយគ្គហណេន គហិតោ អវិជ្ជាសមុទយោ សមុទយសច្ចំ, អត្ថង្គមនិស្សរណបរិយាយេហិ និរោធសច្ចំ, "យថាភូតំ វិទិត្វា"តិ ឯតេន មគ្គសច្ចន្តិ ឯវំ ចត្តារិ សច្ចានិ វេទិតព្ពានិ។ "យថាភូតំ វិទិត្វា"តិ ឥទំ វិភជ្ជព្យាករណត្ថបទន្តិ តទត្ថំ វិភជ្ជ ទស្សេតុំ "**តត្ថា**"តិអាទិ វុត្តំ។ វិសេសតោ ហិ "អវិជ្ជាសមុទយា វេទនាសមុទយោ"តិអាទិលក្ខណានំ វសេន សមុទយាទីសុ អត្ថោ យថារហំ វិភជ្ជ ទស្សេតព្ពោ។ អវិសេសតោ បន វេទនាយ សមុទយាទីនិ វិបស្សនាបញ្ញាយ អារម្មណបដិវេធវសេន, មគ្គបញ្ញាយ អសម្មោហបដិវេធវសេន ជានិត្វា បដិវិជ្ឈិត្វាតិ អត្ថោ។ **បច្ចយសមុទយដ្ឋេនា**តិ "ឥមស្មឹ សតិ ឥទំ ហោតិ, ឥមស្សុប្បាទា ឥទំ ឧប្បជ្ជតី"តិ (ម. និ. ១.៤០៤; សំ. និ. ២.២១; ឧទា. ១) វុត្តលក្ខណេន អវិជ្ជាទីនំ បច្ចយានំ ឧប្បាទេន ចេវ មគ្គេន អសមុគ្ឃាដេន ច។ យាវ ហិ មគ្គេន ន សមុគ្ឃាដីយតិ, តាវ បច្ចយោតិ វុច្ចតិ។ **និព្ពត្តិលក្ខណ**ន្តិ ឧប្បាទលក្ខណំ, ជាតិន្តិ អត្ថោ។ **បញ្ចន្នំ លក្ខណាន**ន្តិ ឯត្ថ ច ចតុន្នម្បិ បច្ចយានំ ឧប្បាទលក្ខណមេវ អគ្គហេត្វា បច្ចយលក្ខណម្បិ គហេតព្ពំ សមុទយំ បដិច្ច តេសំ យថារហំ ឧបការកត្តា។ តថា ចេវ សំវណ្ណិតំ "មគ្គេន អសមុគ្ឃាដេន ចា"តិ។ **បច្ចយនិរោធដ្ឋេនា**តិ "ឥមស្មឹ និរុទ្ធេ ឥទំ និរុទ្ធំ ហោតិ, ឥមស្ស និរោធា ឥទំ និរុជ្ឈតី"តិ (ម. និ. ១.៤០៦; ឧទា. ៣; សំ. និ. ២.៤១) វុត្តលក្ខណេន អវិជ្ជាទីនំ បច្ចយានំ និរោធេន ចេវ មគ្គេន សមុគ្ឃាដេន ច។ **វិបរិណាមលក្ខណ**ន្តិ និរោធលក្ខណំ, ភង្គន្តិ អត្ថោ។ **វយ**ន្តិ និរោធំ។ **យ**ន្តិ យស្មា បច្ចយភាវសង្ខាតហេតុតោ។ **វេទនំ បដិច្ចា**តិ បុរិមុប្បន្នំ អារម្មណាទិបច្ចយភូតំ វេទនំ លភិត្វា។ **សុខំ សោមនស្ស**ន្តិ សុខញ្ចេវ សោមនស្សញ្ច។ **អយ**ន្តិ បុរិមវេទនាយ យថារហំ បច្ឆិមុប្បន្នានំ សុខសោមនស្សានំ បច្ចយភាវោ។ **អស្សាទោ** នាម អស្សាទិតព្ពោតិ កត្វា។

អបរោ នយោ – **យ**ន្តិ សុខំ, សោមនស្សញ្ច។ **អយ**ន្តិ ច នបុំសកលិង្គេន និទ្ទិដ្ឋំ សុខសោមនស្សមេវ អស្សាទបទមបេក្ខិត្វា បុល្លិង្គេន និទ្ទិសីយតិ, ឥមស្មឹ បន វិកប្បេ សុខសោមនស្សានំ ឧប្បាទោយេវ តេហិ ឧប្បាទវន្តេហិ និទ្ទិដ្ឋោ, សត្តិយា, សត្តិមតោ ច អភិន្នត្តា។ ន ហិ សុខសោមនស្សមន្តរេន តេសំ ឧប្បាទោ លព្ភតិ។ ឥតិ បុរិមវេទនំ បដិច្ច សុខសោមនស្សុប្បាទោបិ បុរិមវេទនាយ **អស្សាទោ** នាម អស្សាទីយតេតិ កត្វា។ អយញ្ចេត្ថ សង្ខេបត្ថោ – បុរិមុប្បន្នំ វេទនំ អារព្ភ សោមនស្សុប្បត្តិយំ យោ បុរិមវេទនាយ បច្ចយភាវសង្ខាតោ អស្សាទេតព្ពាការោ, សោមនស្សស្ស វា ឧប្បាទសង្ខាតោ តទស្សាទនាការោ, អយំ បុរិមវេទនាយ អស្សាទោតិ។ កថំ បន វេទនំ អារព្ភ សុខំ ឧប្បជ្ជតិ, ននុ ផោដ្ឋព្ពារម្មណន្តិ? ចេតសិកសុខស្សេវ អារព្ភបវត្តិយមធិប្បេតត្តា នាយំ ទោសោ។ អារព្ភ បវត្តិយញ្ហិ វិសេសនមេវ សោមនស្សគ្គហណំ សោមនស្សំ សុខន្តិ យថា "រុក្ខោ សីសបា"តិ អញ្ញបច្ចយវសេន ឧប្បត្តិយំ បន កាយិកសុខម្បិ អស្សាទោយេវ, យថាលាភកថា វា ឯសាតិ ទដ្ឋព្ពំ។

"**យា វេទនា អនិច្ចា**"តិអាទិនា សត្តិមតា សត្តិ និទស្សិតា។ តត្រាយមត្ថោ – យា វេទនា ហុត្វា អភាវដ្ឋេន អនិច្ចា, ឧទយព្ពយបដិបីឡនដ្ឋេន ទុក្ខា, ជរាយ, មរណេន ចាតិ ទ្វិធា វិបរិណាមេតព្ពដ្ឋេន វិបរិណាមធម្មា។ តស្សា ឯវំភូតាយ អយំ អនិច្ចទុក្ខវិបរិណាមភាវោ វេទនាយ សព្ពាយបិអាទីនវោតិ។ អាទីនំ បរមការុញ្ញំ វាតិ ប

វត្តតិ ឯតស្មាតិ ហិ អាទីនវោ។ អបិចអាទីនំ អតិវិយ កបណំ បវត្តនដ្ឋេន កបណមនុស្សោ **អាទីនវោ**, អយម្បិ ឯវំសភាវោតិ តថា វុច្ចតិ។ សត្តិមតា ហិ សត្តិ អភិន្នា តទវិនាភាវតោ។

ឯត្ថ ច **“អនិច្ចា”**តិ ឥមិនា សង្ខារទុក្ខតាវសេន ឧបេក្ខាវេទនាយ, សព្ពាសុ វា វេទនាសុអាទីនវមាហ, **“ទុក្ខា”**តិ ឥមិនា ទុក្ខទុក្ខតាវសេនទុក្ខវេទនាយ, **“វិបរិណាមធម្មា”**តិ ឥមិនា វិបរិណាមទុក្ខតាវសេន សុខវេទនាយ។ អវិសេសេន វា តីណិបិ បទានិ តិស្សន្នម្បិ វេទនានំ វសេន យោជេតព្ពានិ។ **ឆន្ទរាគវិនយោ**តិ ឆន្ទសង្ខាតរាគវិនយនំ វិនាសោ។ “អត្ថវសា លិង្គវិភត្តិវិបរិណាមោ”តិ វចនតោ យំ ឆន្ទរាគប្បហានន្តិ យោជេតព្ពំ។ បរិយាយវចនមេវិទំ បទទ្វយំ។ **យថាភូតំ វិទិត្វា**តិ មគ្គស្ស វុត្តត្តា មគ្គនិព្ពានវសេន វា យថាក្កមំ យោជនាបិ វដ្តតិ។ **វេទនាយា**តិ និស្សក្កវចនំ។ **និស្សរណា**ន្តិ នេក្ខម្មំ។ យាវ ហិ វេទនាបដិពទ្ធំ ឆន្ទរាគំ នប្បជហតិ, តាវាយំ បុរិសោ វេទនាយ អល្លីនោយេវ ហោតិ។ យទា បន តំ ឆន្ទរាគំ បជហតិ, តទាយំ បុរិសោ វេទនាយ និស្សដោ វិសំយុត្តោ ហោតិ, តស្មា ឆន្ទរាគប្បហានំ វេទនាយ និស្សរណំ វុត្តំ។ តព្ពចនេន បន វេទនាសហជាតនិស្សយារម្មណភូតា រូបារូបធម្មា គហិតា ឯវ ហោន្តីតិបិ បញ្ចហិ ឧបាទានក្ខន្ធេហិ និស្សរណវចនំ សិទ្ធមេវ។ វេទនាសីសេន ហិ ទេសនា អាគតា, តត្ថ បន ការណំ ហេដ្ឋា វុត្តមេវ។ លក្ខណហារវសេនាបិ អយមត្ថោ វិភាវេតព្ពោ។ វុត្តញ្ហិ អាយស្មតា **មហាកច្ចានត្ថេរេន** –

> “វុត្តម្ហិ ឯកធម្មេ, យេ ធម្មា ឯកលក្ខណា កេចិ;
> វុត្តា ភវន្តិ សព្ពេ, សោ ហារោ លក្ខណោ នាមា”តិ។ (នេត្តិ. ៤៨៥);

កាមុបាទានមូលកត្តា សេសុបាទានានំ បហីនេ ច កាមុបាទានេ ឧបាទានសេសាភាវតោ **“វិគតឆន្ទរាគតាយ អនុបាទានោ”**តិ វុត្តំ, ឯតេន **“អនុបាទាវិមុត្តោ”**តិ ឯតស្សត្ថំ សង្ខេបេន ទស្សេតិ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – វិគតឆន្ទរាគតាយ អនុបាទានោ, អនុបាទានត្តា ច អនុបាទាវិមុត្តោតិ។ តមត្ថំ វិត្ថារេតុំ, សមត្ថេតុំ វា **“យស្មិ”**ន្តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **យស្មឹ ឧបាទានេ**តិ សេសុបាទានមូលភូតេ កាមុបាទានេ។ **តស្សា**តិ កាមុបាទានស្ស។ **អនុបាទិយិត្វា**តិ ឆន្ទរាគវសេន អនាទិយិត្វា, ឯតេន “អនុបាទាវិមុត្តោ”តិ បទស្ស យ-ការលោបេន សមាសភាវំ, ព្យាសភាវំ វា ទស្សេតិ។

៣៧. **“ឥមេ ខោ”**តិអាទិ យថាបុដ្ឋស្ស ធម្មស្ស វិស្សជ្ជិតភាវេន និគមនវចនំ, “បជានាតី”តិ វុត្តបជាននមេវ ច ឥម-សទ្ទេន និទ្ទិដ្ឋន្តិ ទស្សេតុំ **“យេ តេ”**តិអាទិមាហ។ **យេ តេ** សព្ពញ្ញុតញ្ញាណធម្មេ…បេ… អបុច្ឆឹ, យេហិ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណធម្មេហិ…បេ… វទេយ្យុំ, តញ្ច…បេ… បជានាតីតិ ឯវំ និទ្ទិដ្ឋា ឥមេ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណធម្មា គម្ភីរា…បេ… បណ្ឌិតវេទនីយា ចាតិ វេទិតព្ពាតិ យោជនា។ **“ឯវ”**ន្តិអាទិ បិណ្ឌត្ថទស្សនំ។ តត្ថ កិញ្ចាបិ “អនុបាទាវិមុត្តោ ភិក្ខវេ, តថាគតោ”តិ ឥមិនា អគ្គមគ្គផលុប្បត្តឹ ទស្សេតិ, “វេទនានំ, សមុទយញ្ចា”តិអាទិនា ច ចតុសច្ចកម្មដ្ឋានំ។ តថាបិ យស្មា ធម្មធាតុយា សុប្បដិវិទ្ធត្តា ឥមំ ទិដ្ឋិគតំ សការណំ សគតិកំ បភេទតោ វិភជិតុំ សមត្ថោ ហោតិ, តស្មា បទដ្ឋានេន ចេវ សទ្ធឹ បុព្ពភាគបដិបទាយ ឧប្បត្តិភូមិយា ច តទេវ បាកដតរំ កត្តុកាមោ ធម្មរាជា ឯវំ ទស្សេតីតិ វុត្តំ **“តទេវ និយ្យាតិត”**ន្តិ, និគមិតំ និដ្ឋាបិតន្តិ អត្ថោ ។ **អន្តរា**តិ បុច្ឆិតវិស្សជ្ជិតធម្មទស្សនវចនានមន្តរា ទិដ្ឋិយោ វិភត្តា តស្ស បជាននាការទស្សនវសេនាតិ អត្ថោ។

បឋមភាណវារវណ្ណនាយ លីនត្ថប្បកាសនា។

ឯកច្ចសស្សតវាទវណ្ណនា

៣៨. “ឯកច្ចសស្សតិកា”តិ តទ្ធិតបទំ សមាសបទេន វិភាវេតុំ **“ឯកច្ចសស្សតវាទា”**តិ វុត្តំ។ សត្តេសុ, សង្ខារេសុ ច ឯកច្ចំ សស្សតមេតស្សាតិ **ឯកច្ចសស្សតោ**, វាទោ, សោ ឯតេសន្តិ **ឯកច្ចសស្សតិកា** តទ្ធិតវសេន, សមាសវសេន បន ឯកច្ចសស្សតោ វាទោ ឯតេសន្តិ **ឯកច្ចសស្សតវាទា**។ ឯស នយោ **ឯកច្ចអសស្សតិក**បទេបិ។ ននុ ច “ឯកច្ចសស្សតិកា”តិ វុត្តេ តទញ្ញេសំ ឯកច្ចអសស្សតិកភាវសន្និដ្ឋានំ សិទ្ធមេវាតិ? សច្ចំ អត្ថតោ, សទ្ទតោ បន អសិទ្ធមេវ តស្មា សទ្ទតោ បាកដតរំ កត្វា ទស្សេតុំ តថា វុត្តំ។ ន ហិ ឥធ សាវសេសំ កត្វា ធម្មំ ទេសេតិ ធម្មស្សាមិ។ “ឥស្សរោ និច្ចោ, អញ្ញេ សត្តា អនិច្ចា”តិ ឯវំបវត្តវាទា **សត្តេកច្ចសស្សតិកា** សេយ្យថាបិ ឥស្សរវាទា។ តថា “និច្ចោ ព្រហ្មា, អញ្ញេ អនិច្ចា”តិ ឯវំបវត្តវាទាបិ។ “បរមាណវោ និច្ចា, ទ្វិអណុកាទយោ អនិច្ចា”តិ (វិសិសិកទស្សនេ សត្តមបរិច្ឆេទេ បឋមកណ្ឌេ បស្សិតព្ពំ) ឯវំបវត្តវាទា **សង្ខារេកច្ចសស្សតិកា** សេយ្យថាបិ កាណាទា។ តថា “ចក្ខាទយោ អនិច្ចា, វិញ្ញាណំ និច្ច”ន្តិ (ន្យាយទស្សនេ, វិសេសិកទស្សនេ ច បស្សិតព្ពំ) ឯវំបវត្តវាទាបិ ។ **ឥធា**តិ “ឯកច្ចសស្សតិកា”តិ ឥមស្មឹ បទេ, ឥមិស្សា វា ទេសនាយ។ **គហិតា**តិ វុត្តា, ទេសិតព្ពភាវេន វា ទេសនាញាណេន សមាទិន្នា គថា ចេវ ទេសិតត្តា។ តថា ហិ ឥធ បុរិមកា តយោ វាទា

សត្តវសេន, ចតុត្ថោ សង្ខារវសេន ទេសិតោ។ “**សង្ខារេកច្ចសស្សតិកា**”តិ ឥទំ បន តេហិ សស្សតភាវេន គយ្ហមានានំ ធម្មានំ យាថាវសភាវទស្សនវសេន វុត្តំ, ន បន ឯកច្ចសស្សតិកមតទស្សនវសេន។ តស្ស ហិ សស្សតាភិមតំ អសង្ខតមេវាតិ លទ្ធិ។ តេនេវាហ បាឡិយំ “ចិត្តន្តិ វា...បេ.... ឋស្សតី”តិ។ ន ហិ យស្ស សភាវស្ស បច្ចយេហិ អភិសង្ខតភាវំ បដិជានាតិ, តស្សេវ និច្ចធុវាទិភាវោ អនុម្មត្តកេន សក្កា បដិជានិតុំ, ឯតេន ច “ឧប្បាទវយធុវតាយុត្តា សភាវា សិយា និច្ចា, សិយា អនិច្ចា, សិយា ន វត្តព្ពា”តិអាទិនា (ទី. និ. ដី. ១.៣៨) បវត្តសត្តភង្គវាទស្ស អយុត្តតា វិភាវិតា ហោតិ។

តត្រាយំ អយុត្តតាវិភាវនា – យទិ ហិ “យេន សភាវេន យោ ធម្មោ អត្ថីតិ វុច្ចតិ, តេនេវ សភាវេន សោ ធម្មោ នត្ថី”តិ វុច្ចេយ្យ, សិយា អនេកន្តវាទោ។ អថ អញ្ញេន, ន សិយា អនេកន្តវាទោ។ ន ចេត្ថ ទេសន្តរាទិសម្ពន្ធភាវោ យុត្តោ វត្តុំ តស្ស សព្ពលោកសិទ្ធត្តា, វិវាទាភាវតោ ច។ យេ បន វទន្តិ “យថា សុវណ្ណឃដេន មកុដេ កតេ ឃដភាវោ នស្សតិ, មកុដភាវោ ឧប្បជ្ជតិ, សុវណ្ណភាវោ តិដ្ឋតិយេវ, ឯវំ សព្ពសភាវានំ កោចិ ធម្មោ នស្សតិ, កោចិ ធម្មោ ឧប្បជ្ជតិ, សភាវោ ឯវ តិដ្ឋតី”តិ។ តេ វត្តព្ពា “កឹ តំ សុវណ្ណំ, យំ ឃដេ, មកុដេ ច អវដ្ឋិតំ, យទិ រូបាទិ, សោ សទ្ទោ វិយ អនិច្ចោ។ អថ រូបាទិសមូហោ សម្មុតិមត្តំ, ន តស្ស អត្ថិតា វា នត្ថិតា វា និច្ចតា វា លព្ភតី”តិ, តស្មា អនេកន្តវាទោ ន សិយា។ ធម្មានញ្ច ធម្មិនោ អញ្ញថានញ្ញថា ច បវត្តិយំ ទោសោ វុត្តោយេវ សស្សតវាទវិចារណាយំ។ តស្មា សោ តត្ថ វុត្តនយេន វេទិតព្ពោ។ អបិច ន និច្ចានិច្ចនវត្តព្ពរូបោ អត្តា, លោកោ ច បរមត្ថតោ វិជ្ជមានតាបដិជាននតោ យថា និច្ចាទីនំ អញ្ញតរំ រូបំ, យថា វា ទីបាទយោ។ ន ហិ រូបាទីនំ ឧទយព្ពយសភាវានំ និច្ចានិច្ចនវត្តព្ពសភាវតា សក្កា វិញ្ញាតុំ, ជីវស្ស ច និច្ចាទីសុ អញ្ញតរំ រូបំ សិយាតិ, ឯវំ សត្តភង្គោ វិយ សេសភង្គានម្បិ អសម្ភវោយេវាតិ សត្តភង្គវាទស្ស អយុត្តតា វេទិតព្ពា (ទី. និ. ដី. ១.៣៨)។

ននុ ច “ឯកច្ចេ ធម្មា សស្សតា, ឯកច្ចេ អសស្សតា”តិ ឯតស្មឹ វាទេ ចក្ខាទីនំ អសស្សតភាវសន្និដ្ឋានំ យថាសភាវាវពោធោ ឯវ, អថ ឯវវាទីនំ កថំ មិច្ឆាទស្សនំ សិយាតិ, កោ វា ឯវមាហ “ចក្ខាទីនំ អសស្សតភាវសន្និដ្ឋានំ មិច្ឆាទស្សន”ន្តិ? អសស្សតេសុយេវ បន កេសញ្ចិ ធម្មានំ សស្សតភាវសន្និដ្ឋានំ ឥធ មិច្ឆាទស្សនន្តិ គហេតព្ពំ, តេន បន ឯកវាទេ បវត្តមានេន ចក្ខាទីនំ អសស្សតភាវាវពោធោ វិទូសិតោ សំសដ្ឋភាវតោ វិសសំសដ្ឋោ វិយ សប្បិបិណ្ឌោ, តតោ ច តស្ស សកិច្ចករណាសមត្ថតាយ សម្មាទស្សនបក្ខេ ឋបេតព្ពតំ នារហតីតិ។ អសស្សតភាវេន និច្ឆិតាបិ វា ចក្ខុអាទយោ សមារោបិតជីវសភាវា ឯវ ទិដ្ឋិគតិកេហិ គយ្ហន្តីតិ តទវពោធស្ស មិច្ឆាទស្សនភាវោ ន សក្កា និវារេតុំ។ តេនេវាហ បាឡិយំ “ចក្ខុំ ឥតិបិ...បេ.... កាយោ ឥតិបិ អយំ អត្តា”តិអាទិ។ ឯវញ្ច កត្វា អសង្ខតាយ, សង្ខតាយ ច ធាតុយា វសេន យថាក្កមំ “ឯកច្ចេ ធម្មា សស្សតា, ឯកច្ចេ អសស្សតា”តិ ឯវំបវត្តោ វិភជ្ជវាទោបិ ឯកច្ចសស្សតវាទោយេវ ភវេយ្យាតិ ឯវម្បការា ចោទនា អនវកាសា ហោតិ អវិបរីតធម្មសភាវបដិបត្តិភាវតោ។ អវិបរីតធម្មសភាវបដិបត្តិយេវ ហេស វុត្តនយេន អសំសដ្ឋត្តា, អនារោបិតជីវសភាវត្តា ច។

ឯត្ថាហ – បុរិមស្មិម្បិ សស្សតវាទេ អសស្សតានំ ធម្មានំ “សស្សតា”តិ គហណំ វិសេសតោ មិច្ឆាទស្សនំ ភវតិ។ សស្សតានំ បន “សស្សតា”តិ គាហោ ន មិច្ឆាទស្សនំ យថាសភាវគ្គាហភាវតោ។ ឯវញ្ច សតិ ឥមស្ស វាទស្ស វាទន្តរតា ន វត្តព្ពា, ឥធ វិយ បុរិមេបិ ឯកច្ចេស្វេវ ធម្មេសុ សស្សតគ្គាហសម្ភវតោតិ, វត្តព្ពាយេវ អសស្សតេស្វេវ “កេចិទេវ ធម្មា សស្សតា, កេចិ អសស្សតា”តិ បរិកប្បនាវសេន គហេតព្ពធម្មេសុ វិភាគប្បវត្តិយា ឥមស្ស វាទស្ស ទស្សិតត្តា។ ននុ ច ឯកទេសស្ស សមុទាយន្តោគធត្តា អយំ សប្បទេសសស្សតគ្គាហោ បុរិមស្មឹ និប្បទេសសស្សតគ្គាហេ សមោធានំ គច្ឆេយ្យាតី? តថាបិ ន សក្កា វត្តុំ វាទី តព្ពិសយវិសេសវសេន វាទទ្វយស្ស បវត្តត្តា។ អញ្ញោ ឯវ ហិ ទិដ្ឋិគតិកា “សព្ពេ ធម្មា សស្សតា”តិ អភិនិវិដ្ឋា, អញ្ញេ “ឯកច្ចេវ សស្សតា, ឯកច្ចេ អសស្សតា”តិ។ សង្ខារានំ អនវសេសបរិយាទានំ, ឯកទេសបរិគ្គហោ ច វាទទ្វយស្ស បរិព្យត្តោយេវ។ កិញ្ច ភិយ្យោ – អនេកវិធសមុស្សយេ, ឯកវិធសមុស្សយេ ច ខន្ធបពន្ធេន អភិនិវេសភាវតោ តថា ន សក្កា វត្តុំ។ ចតុព្ពិធោបិ ហិ សស្សតវាទី ជាតិវិសេសវសេន នានាវិធរូបកាយសន្និស្សយេ ឯវ អរូបធម្មបុញ្ជេ សស្សតាភិនិវេសី ជាតោ អភិញ្ញាណេន, អនុស្សវាទីហិ ច រូបកាយភេទគហណតោ។ តថា ច វុត្តំ “តតោ ចុតោ អមុត្រ ឧទបាទិ”ន្តិ, (ទី. និ. ១.២៤៤; ម. និ. ១.១៤៨; បារា. ១២) “ចវន្តិ ឧបបជ្ជន្តី”តិ (ទី. និ. ១.២៥៥; ម. និ. ១.១៤៨; បារា. ១២) ច អាទិ។ វិសេសលាភី បន ឯកច្ចសស្សតិកោ អនុបធារិតភេទសមុស្សយេ ធម្មបពន្ធេ សស្សតាការគហណេន អភិនិវេសំ ជនេសិ ឯកភវបរិយាបន្នខន្ធសន្តានវិសយត្តា តទភិនិវេសស្ស។ តថា ហិ តីសុបិ វាទេសុ “តំ បុព្ពេនិវាសំ អនុស្សរតិ , តតោ បរំ នានុស្សរតី”តិ ឯត្តកមេវ វុត្តំ។ តក្កីនំ បន ឧភិន្នម្បិ សស្សតេកច្ចសស្សតវាទីនំ សស្សតាភិនិវេសវិសេសោ រូបារូបធម្មវិសយតាយ សុបាកដោយេវាតិ។

៣៩. សំវដ្ដដ្ឋាយិវិវដ្ដវិវដ្ដដ្ឋាយីសង្ខាតានំ តិណ្ណម្បិ អសង្ខ្យេយ្យកប្បានមតិក្កមេន បុន សំវដ្ដនតោ, អទ្ធាសទ្ទស្ស ច កាលបរិយាយត្តា ឯវំ វុត្តន្តិ អាហ “**ទីឃស្សា**”តិអាទិ។ អតិក្កមេ អយនំ បវត្តនំ **អច្ចយោ**។

អនេកត្ថត្តា ធាតូនំ, ឧបសគ្គវសេន ច អត្ថវិសេសវាចកត្តា **សំ**-សទ្ទេន យុត្តោ **វដ្ដ**-សទ្ទោ វិនាសវាចីតិ វុត្តំ **"វិនស្សតី"**តិ, **វត្ត**-សទ្ទោ វា គតិយមេវ។ សង្ខយត្ថជោតកេន បន **សំ**-សទ្ទេន យុត្តត្តា តទត្ថសម្ពន្ធនេន វិនាសត្ថោ លព្ភតីតិ ទស្សេតិ **"វិនស្សតី"**តិ ឥមិនា។ សង្ខយវសេន វត្តតីតិ ហិ សទ្ទតោ អត្ថោ, ត-ការស្ស ចេត្ថ ដ-ការាទេសោ។ វិបត្តិករមហាមេឃសមុប្បត្តិតោ ហិ បដ្ឋាយ យាវ អណុសហគតោបិ សង្ខារោ ន ហោតិ, តាវ លោកោ សំវដ្ដតីតិ វុច្ចតិ។ បាឡិយំ **លោកោ**តិ បថវីអាទិភាជនលោកោ អធិប្បេតោ តទវសេសស្ស ពាហុល្លតោ, តទេវ សន្ធាយ "យេភុយ្យេនា"តិ វុត្តន្តិ ទស្សេតិ **"យេ"**តិអាទិនា។ **ឧបរិព្រហ្មលោកេសូ**តិ អាភស្សរភូមិតោ ឧបរិភូមីសុ។ អគ្គិនា កប្បវុដ្ឋានញ្ហិ ឥធាធិប្បេតំ, តេនេវាហ បាឡិយំ "អាភស្សរសំវត្តនិកា ហោន្តី"តិ។ កស្មា តទេវ វុត្តន្តិ ចេ? តស្សេវ ពហុលំ បវត្តនតោ។ អយញ្ហិ វារនិយមោ –

> "សត្តសត្តគ្គិនា វារា, អដ្ឋមេ អដ្ឋមេ ទកា;
> ចតុសដ្ឋិ យទា បុណ្ណា, ឯកោ វាយុវរោ សិយា"តិ។ (អភិធម្មត្ថវិភាវនីដីកាយ បញ្ចមបរិច្ឆេទវណ្ណនាយម្បិ);

អារុប្បេសុ វាតិ ឯត្ថ វិកប្បនត្ថេន **វា**-សទ្ទេន សំវដ្ដមានលោកធាតូហិ អញ្ញលោកធាតូសុ វាតិ វិកប្បេតិ។ ន ហិ សព្វេ អបាយសត្តា តទា រូបារូបភវេសុ ឧប្បជ្ជន្តីតិ សក្កា វិញ្ញាតុំ អបាយេសុ ទីឃតរាយុកានំ មនុស្សលោកូបបត្តិយា អសម្ភវតោ, មនុស្សលោកូបបត្តិញ្ច វិនា តទា តេសំ តត្រូបបត្តិយា អនុបបត្តិតោ។ និយតមិច្ឆាទិដ្ឋិកោបិ ហិ សំវដ្ដមានេ កប្បេ និរយតោ ន មុច្ចតិ, បិដ្ឋិចក្កវាឡេយេវ និព្ពត្តតីតិ **អដ្ឋកថាសុ** (អ. និ. អដ្ឋ. ១.៣១១) វុត្តំ។ សតិបិ សព្ពសត្តានំ បុញ្ញាបុញ្ញាភិសង្ខារមនសា និព្ពត្តភាវេ ពាហិរបច្ចយេហិ វិនា មនសាវ និព្ពត្តត្តា រូបាវចរសត្តា ឯវ "មនោមយា"តិ វុច្ចន្តិ, ន បន ពាហិរបច្ចយបដិយត្តា តទញ្ញេតិ ទស្សេតុំ **"មនេន និព្ពត្តត្តា មនោមយា"**តិ អាហ។ យទេវំ កាមាវចរសត្តានម្បិ ឱបបាតិកានំ មនោមយភាវោ អាបជ្ជតីតិ? នាបជ្ជតិ, អធិចិត្តភូតេន អតិសយមនសា និព្ពត្តសត្តេសុយេវ មនោមយវោហារតោតិ ទស្សេន្តេន ឈាន-សទ្ទេន វិសេសេត្វា **"ឈានមនេនា"**តិ វុត្តំ។ ឯវម្បិ អរូបាវចរសត្តានំ មនោមយភាវោ អាបជ្ជតីតិ? ន តត្ថ ពាហិរបច្ចយេហិ និព្ពត្តេតព្ពតាសង្កាយ អភាវេន មនសា ឯវ និព្ពត្តាតិ អវធារណាសម្ភវតោ។ និរុឡ្ហោវាយំ លោកេ មនោមយវោហារោ រូបាវចរសត្តេសុ។ តថា ហិ អន្នមយោ បានមយោ មនោមយោ អានន្ទមយោ វិញ្ញាណមយោតិ បញ្ចធា អត្តានំ វេទវាទិនោ បរិកប្បេន្តិ។ ឧច្ឆេទវាទេបិ វក្ខតិ "ទិព្ពោ រូបី មនោមយោ"តិ, (ទី. និ. ១.៨៧) តេ បន ឈានានុភាវតោ បីតិភក្ខា សយំបភា អន្តលិក្ខចរាតិ អាហ **"បីតិ តេស"**ន្តិអាទិ, តេសំ អត្តនោវ បភា អត្ថីតិ អត្ថោ។ សោភនា វា ឋាយី សភា ឯតេសន្តិ **សុភដ្ឋាយិនោ**តិបិ យុជ្ជតិ។ **ឧក្កំសេនា**តិ អាភស្សរេ សន្ធាយ វុត្តំ។ បរិត្តាភាប្បមាណាភា បន ទ្វេ, ចត្តារោ ច កប្បេ តិដ្ឋន្តិ។ **អដ្ឋ កប្បេ**តិ ចតុន្នមសង្ខ្យេយ្យកប្បានំ សមុទាយភូតេ អដ្ឋ មហាកប្បេ។

៤០. វិនាសវាចីយេវ **វដ្ដ**-សទ្ទោ បដិសេធជោតកេន ឧបសគ្គេន យុត្តត្តា សណ្ឋហនត្ថញ្ញាបកោតិ អាហ **"សណ្ឋាតី"**តិ, អនេកត្ថត្តា វា ធាតូនំ និព្ពត្តតិ, វឌ្ឍតីតិ វា អត្ថោ។ សម្បត្តិមហាមេឃសមុប្បត្តិតោ ហិ បដ្ឋាយ បថវីសន្ធារកុទកតំសន្ធារកវាយុអាទីនំ សមុប្បត្តិវសេន យាវ ចន្ទិមសូរិយានំ បាតុភាវោ, តាវ លោកោ វិវដ្ដតីតិ វុច្ចតិ។ **បកតិយា**តិ សភាវេន, តស្ស "សុញ្ញា"ន្តិ ឥមិនា សម្ពន្ធោ។ តថាសុញ្ញតាយ ការណមាហ **"និព្ពត្តសត្តានំ នត្ថិតាយា"**តិ។ បុរិមតរំ អញ្ញេសំ សត្តានមនុប្បន្នត្តាតិ ភាវោ, តេន យថា ឯកច្ចានិ វិមានានិ តត្ថ និព្ពត្តសត្តានំ ឆឌ្ឌិតត្តា សុញ្ញានិ, ន ឯវមិទន្តិ ទស្សេតិ។

អបរោ នយោ – សកកម្មស្ស បឋមំ ការណំ **បកតិ,** តាយ និព្ពត្តសត្តានន្តិ សម្ពន្ធោ, តេន យថា ឯកស្ស អត្តនោ កម្មពលេន បឋមំ និព្ពត្តិ, ន ឯវំ អញ្ញេសំ តស្ស បុរិមតរំ, សមានកាលេ វា និព្ពត្តិ អត្ថិ, តថា និព្ពត្តសត្តានំ នត្ថិតាយ សុញ្ញមិទន្តិ ទស្សេតិ។ ព្រហ្មបារិសជ្ជព្រហ្មបុរោហិតមហាព្រហ្មានោ ឥធ **ព្រហ្មកាយិកា,** តេសំ និវាសតាយ ភូមិបិ **"ព្រហ្មកាយិកា"**តិ វុត្តា, **ព្រហ្មកាយិកភូមី**តិ បន បាឋេព្រហ្មកាយិកានំ សម្ពន្ធិនី ភូមីតិ អត្ថោ។ **កត្តា** សយំ ការកោ។ **ការេតា** បរេសំ អាណាបកោ។ **វិសុទ្ធិមគ្គេ** បុព្ពេនិវាសញាណកថាយំ (វិសុទ្ធិ. ២.៤០៨) **វុត្តនយេន,** ឯតេន និព្ពត្តក្កមំ កម្មបច្ចយឧតុសមុដ្ឋានភាវេ ច ការណំ ទស្សេតិ។ កម្មំ ឧបនិស្សយភាវេន បច្ចយោ ឯតិស្សាតិ **កម្មបច្ចយា។** អថ វា តត្ថ និព្ពត្តសត្តានំ វិបច្ចនកកម្មស្ស សហការីការកភាវតោ កម្មស្ស បច្ចយាតិ **កម្មបច្ចយា។** ឧតុ សមុដ្ឋានមេតិស្សាតិ **ឧតុសមុដ្ឋានា។** "កម្មបច្ចយឧតុសមុដ្ឋានា"តិបិ សមាសវសេន បាឋោ កម្មសហាយោ បច្ចយោ, វុត្តនយេន វា កម្មស្ស សហាយភូតោ បច្ចយោតិ **កម្មបច្ចយោ,** សោ ឯវ ឧតុ តថា, សោវ សមុដ្ឋានមេតិស្សាតិ **កម្មបច្ចយឧតុសមុអានា។ រតនភូមី**តិ ឧក្កំសគតបុញ្ញកម្មានុភាវតោ រតនភូតា ភូមិ, ន កេវលំ ភូមិយេវ, អថ ខោ តប្បរិវារាបីតិ អាហ **"បកតី"**តិអាទិ។ **បកតិនិព្ពត្តដ្ឋានេ**តិ បុរិមកប្បេសុ បុរិមកានំ និព្ពត្តដ្ឋានេ។ **ឯត្ថា**តិ "ព្រហ្មវិមាន"ន្តិ វុត្តាយ ព្រហ្មកាយិកភូមិយា។ សាមញ្ញវិសេសវសេន ចេតំ អាធារទ្វយំ។ កថំ បណីតាយ ទុតិយជ្ឈានភូមិយា ឋិតានំ ហី

នាយ បឋមជ្ឈានភូមិយា ឧបបត្តិ ហោតីតិ អាហ “**អថ សត្តាន**”ន្តិអាទិ, និកន្តិវសេន បឋមជ្ឈានំ ភាវេត្វាតិ វុត្តំ ហោតិ, បកតិយា សភាវេន និកន្តិ តណ្ហា ឧប្បជ្ជតីតិ សម្ពន្ធោ។ **វសិតដ្ឋានេ**តិ វុត្ថបុព្ពដ្ឋានេ។ **តតោ ឱតរន្តី**តិ ឧបបត្តិវសេន ទុតិយជ្ឈានភូមិតោ បឋមជ្ឈានភូមឹ អបសក្កន្តិ, គច្ឆន្តីតិ អត្ថោ។ **អប្បាយុកេ**តិ យំ ឧឡារបុញ្ញកម្មំ កតំ, តស្ស ឧបជ្ជនារហវិបាកបពន្ធតោ អប្បបរិមាណាយុកេ។ **តស្ស ទេវលោកស្សា**តិ តស្មឹ ទេវលោកេ, និស្សយវសេន វា សម្ពន្ធនិទ្ទេសោ។ **អាយុប្បមាណេនេវា**តិ បរមាយុប្បមាណេនេវ។ **បរិត្តន្តិ** អប្បកំ។ **អន្តរាវ ចវន្តី**តិ រាជកោដ្ឋាគារេ បក្ខិត្តតណ្ឌុលនាឡិ វិយ បុញ្ញក្ខយា ហុត្វា សកកម្មប្បមាណេន តស្ស ទេវលោកស្ស បរមាយុអន្តរា ឯវ ចវន្តិ។

កឹ បនេតំ បរមាយុ នាម, កថំ វា តំ បរិច្ឆិន្នប្បមាណន្តិ? វុច្ចតេ – យោ តេសំ តេសំ សត្តានំ តស្មឹ តស្មឹ ភវវិសេសេ វិបាកប្បពន្ធស្ស ឋិតិកាលនិយមោ បុរិមសិទ្ធភវបត្ថនូបនិស្សយវសេន សរីរវយវណ្ណសណ្ឋានប្បមាណាទិវិសេសា វិយ តំតំគតិនិកាយាទីសុ យេភុយ្យេន និយតបរិច្ឆេទោ ហោតិ, គព្ភសេយ្យកកាមាវចរទេវរូបាវចរសត្តានំ សុក្កសោណិតាទិឧតុភោជនាទិឧតុអាទិបច្ចយុប្បន្នបច្ចយូបត្ថម្ភិតោ ច, សោ អាយុហេតុកត្តា ការណូបចារេន អាយុ, ឧក្កំសបរិច្ឆេទវសេន បរមាយូតិ ច វុច្ចតិ។ យថាសកំ ខណមត្តាវដ្ឋាយីនម្បិ ហិ អត្តនា សហជាតានំ រូបារូបធម្មានំ ឋបនាការវុត្តិតាយ បវត្តកានិ រូបារូបជីវិតិន្ទ្រិយានិ ន កេវលំ នេសំ ខណដ្ឋិតិយា ឯវ ការណភាវេន អនុបាលកានិ, អថ ខោ យាវ ភង្គុបច្ឆេទា [ភវង្គុបច្ឆេទា (ទី. និ. ដី. ១.៤០)] អនុបពន្ធស្ស អវិច្ឆេទហេតុភាវេនាបិ។ តស្មា ចេស អាយុហេតុកោយេវ, តំ បន ទេវានំ, នេរយិកានញ្ច យេភុយ្យេន និយតបរិច្ឆេទំ, ឧត្តរកុរុកានំ បន ឯកន្តនិយតបរិច្ឆេទមេវ។ អវសិដ្ឋមនុស្សបេតតិរច្ឆានគតានំ បន ចិរដ្ឋិតិសំវត្តនិកកម្មពហុលេ កាលេ តំកម្មសហិតសន្តានជនិតសុក្កសោណិតបច្ចយានំ, តម្មូលកានញ្ច ចន្ទិមសូរិយសមវិសមបរិវត្តនាទិជនិតឧតុអាហារាទិសមវិសមបច្ចយានំ វសេន ចិរាចិរកាលតាយ អនិយតបរិច្ឆេទំ, តស្ស ច យថា បុរិមសិទ្ធភវបត្ថនាវសេន តំតំគតិនិកាយាទីសុ វណ្ណសណ្ឋានាទិវិសេសនិយមោ សិទ្ធោ, ទស្សនានុស្សវាទីហិ តថាយេវ អាទិតោ គហណសិទ្ធិយា, ឯវំ តាសុ តាសុ ឧបបត្តីសុ និព្ពត្តសត្តានំ យេភុយ្យេន សមប្បមាណំ ឋិតិកាលំ ទស្សនានុស្សវេហិ លភិត្វា តំ បរមតំ អជ្ឈោសាយ បវត្តិតភវបត្ថនាវសេន អាទិតោ បរិច្ឆេទនិយមោ វេទិតព្ពោ។

យស្មា បន កម្មំ តាសុ តាសុ ឧបបត្តីសុ យថា តំតំឧបបត្តិនិស្សិតវណ្ណាទិនិព្ពត្តនេ សមត្ថំ, ឯវំ និយតាយុបរិច្ឆេទាសុ ឧបបត្តីសុ បរិច្ឆេទាតិក្កមេន វិបាកនិព្ពត្តនេ សមត្ថំ ន ហោតិ, តស្មា វុត្តំ “**អាយុប្បមាណេនេវ ចវន្តី**”តិ។ យស្មា បន ឧបត្ថម្ភកបច្ចយសហាយេហិ អនុបាលកបច្ចយេហិ ឧបាទិន្នកក្ខន្ធានំ បវត្តេតព្ពាការោ អត្ថតោ បរមាយុកស្ស ហោតិ យថាវុត្តបរិច្ឆេទានតិក្កមនតោ, តស្មា សតិបិ កម្មវសេសេ ឋានំ ន សម្ភវតិ, តេន វុត្តំ “**អត្តនោ បុញ្ញពលេន ឋាតុំ ន សក្កោន្តី**”តិ។ “អាយុក្ខយា វា បុញ្ញក្ខយា វា អាភស្សរកាយា ចវិត្វា”តិ វចនតោ បនេត្ថ កាមាវចរទេវានំ វិយ ព្រហ្មកាយិកានម្បិ យេភុយ្យេនេវ និយតាយុបរិច្ឆេទភាវោ វេទិតព្ពោ។ តថា ហិ ទេវលោកតោ ទេវបុត្តា អាយុក្ខយេន បុញ្ញក្ខយេន អាហារក្ខយេន កោបេនាតិ ចតូហិ ការណេហិ ចវន្តីតិ **អដ្ឋកថាសុ** (ធ. ប. អដ្ឋ. ១.អប្បមាទវគ្គោ) វុត្តំ។ **កប្បំ វា ឧបឌ្ឍកប្បំ វា**តិ ឯត្ថ អសង្ខ្យេយ្យកប្បោ អធិប្បេតោ, សោ ច តថារូបោ កាលោយេវ, **វា**-សទ្ទោ បន កប្បស្ស តតិយភាគំ វា តតោ ឩនមធិកំ វាតិ វិកប្បនត្ថោ។

៤១. អនភិរតីតិ ឯកកវិហារេន អនភិរមណសង្ខាតា អញ្ញេហិ សមាគមិច្ឆាយេវ។ តត្ថ “ឯកកស្ស ទីឃរត្តំ និវសិតត្តា”តិ បាឡិយំ វចនតោតិ វុត្តំ “**អបរស្សាបី**”តិអាទិ។ ឯវមទ្វយមត្ថំ ទស្សេត្វា ននុ ឧក្កណ្ឋិតាបិ សិយាតិ ចោទនាសោធនវសេន ព្យតិរេកំ ទស្សេតិ “**យា បនា**”តិអាទិនា។ បិយវត្ថុវិរហេន, បិយវត្ថុអលាភេន វា ចិត្តវិក្ខោភោ **ឧក្កណ្ឋិតា,** សា បនត្ថតោ ទោមនស្សចិត្តុប្បាទោវ, តេនាហ “**បដិឃសម្បយុត្តា**”តិ។ **សា ព្រហ្មលោកេ នត្ថិ** ឈានានុភាវបហីនត្តា។ តណ្ហាទិដ្ឋិសង្ខាតា ចិត្តស្ស បុរិមាវត្ថាយ ឧព្ពិជ្ជនា ផន្ទនា ឯវ ឥធ **បរិតស្សនា។** សា ហិ ទីឃរត្តំ ឈានរតិយា ឋិតស្ស យថាវុត្តានភិរតិនិមិត្តំ ឧប្បន្នា “អហំ មម”ន្តិ គហណស្ស ច ការណភូតា។ តេន វក្ខតិ “តណ្ហាតស្សនាបិ ទិដ្ឋិតស្សនាបិ វដ្ដតី”តិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៤១) ននុ វុត្តំ អត្ថទ្វារេ តមំយេវ បាឡឹ នីហរិត្វា “អហោ វត អញ្ញេបិ សត្តា ឥត្ថត្តំ អាគច្ឆេយ្យុន្តិ អយំ តណ្ហាតស្សនា នាមា”តិ? សច្ចំ, តំ បន ទិដ្ឋិតស្សនាយ វិសុំ ឧទាហរណំ ទស្សេន្តេន តណ្ហាតស្សនមេវ តតោ និទ្ធារេត្វា វុត្តំ, ន បន ឯត្ថ ទិដ្ឋិតស្សនាយ អលព្ភមានត្តាតិ ន ទោសោ។ ឥទានិ សមានសទ្ទវចនីយានំ អត្ថានមុទ្ធរណំ កត្វា ឥធាធិប្បេតំ វិភាវេតុំ “**សា បនេសា**”តិអាទិមាហ។ បដិឃសង្ខាតោ ចិត្តុត្រាសោ ឯវ **តាសតស្សនា។** ឯវមញ្ញត្ថាបិ យថារហំ។ “**ជាតឹ បដិច្ចា**”តិអាទិ វិភង្គបាឡិ, (វិភ. ៩២១) តត្រាយមត្ថកថា – **ជាតឹ បដិច្ច ភយ**ន្តិ ជាតិបច្ចយា ឧប្បន្នភយំ។ **ភយានក**ន្តិ អាការនិទ្ទេសោ។ **ឆម្ភិតត្ត**ន្តិ ភយវសេន គត្តកម្បោ, វិសេសតោ ហទយមំសចលនំ។ **លោមហំសោ**តិ លោមានំ ហំសនំ, ភិត្តិយំ នាគទន្តានមិវ ឧទ្ធគ្គភាវោ, ឥមិនា បទទ្វយេន កិច្ចតោ ភយំ ទស្សេត្វា បុន **ចេតសោ ឧត្រាសោ**តិ សភាវតោ ទស្សិតន្តិ។ **ដីកាយំ បន** “ភយានកន្តិ ភេរវារម្មណនិមិត្តំ ពលវភយំ,

តេន សរិស្ស ថទ្ធភាវោ ឆម្ពិតត្ត”ន្តិ (ទី. និ. ដី. ១.៤១) វុត្តំ, អនេនេវ ភយន្តិ ឯត្ថ ឧទ្ទកភយំ ទស្សិតំ, **ឥតិ** ឯត្ថ បយោគេ **អយំ** តស្សនាតិ ឯវំ សព្ពត្ថ អត្ថោ។ **បរិតស្សិតវិប្ផន្ទិតមេវាតិ** ឯត្ថ “ទិដ្ឋិសង្ខាតេន ចេវ តណ្ហាសង្ខាតេន ច បរិតស្សិតេន វិប្ផន្ទិតមេវ ចលិតមេវ កម្បិតមេវា”តិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.១០៥-១១៧) អដ្ឋកថាយមត្ថំ វក្ខតិ។ តេន វិញ្ញាយតិ លព្ភមានម្បិ តណ្ហាតស្សនមន្តរេន ទិដ្ឋិតស្សនាយេវ និហដាតិ។ **“តេបី”**តិអាទិ សីហោបមសុត្តន្តបាឡិ (អ. និ. ៤.៣៣) តត្ថ **តេបី**តិ ទីឃាយុកា ទេវាបិ។ **ភយ**ន្តិ ភង្គានុបស្សនាបរិចិណ្ណន្តេ សព្ពសង្ខារគោ ភាយនវសេន ឧប្បន្នំ ភយញាណំ។ **សំវេគ**ន្តិ សហោត្តប្បញាណំ, ឱត្តប្បមេវ វា។ **សន្តាស**ន្តិ អាទីនវនិព្ពិទានុបស្សនាហិ សង្ខារេហិ សន្តាសនញាណំ។ **ឧបបត្តិវសេនា**តិ បដិសន្ធិវសេនេវ។

សហព្យតន្តិ សហាយភាវមិច្ចេវ សទ្ទតោ អត្ថោ សហព្យ-សទ្ទស្ស សហាយត្ថេ បវត្តនតោ។ សោ ហិ សហព្យាយតិ បវត្តតិ, ទោសំ វា បដិច្ឆាទេតីតិ **សហព្យោ**តិ វុច្ចតិ, តស្ស ភាវោ **សហព្យតា។** សហាយភាវោ បន សហភាវោយេវ នាមាតិ អធិប្បាយតោ អត្ថំ ទស្សេតុំ **“សហភាវ”**ន្តិ វុត្តំ។ សសាធនសមវាយត្ថោ វា **សហ**-សទ្ទោ អធិកិច្ចបទេ អធិសទ្ទោ វិយ, តស្មា សហ ឯកតោ វត្តមានស្ស ភាវោ **សហព្យំ** យថា “ទាសព្យ”ន្តិ តទេវ សហព្យតា, សកត្ថវុត្តិវសេន តមមេវត្ថំ សន្ធាយាហ **“សហភាវ”**ន្តិ។ អបិច សហ វាតិ បវត្តតីតិ **សហវោ,** តស្ស ភាវោ **សហព្យំ** យថា “វីរស្ស ភាវោ វីរិយ”ន្តិ, តទេវ **សហព្យតា**តិ ឯវំ វិមានវដ្ឋកថាយំ (វិ. វ. អដ្ឋ. ១៧២) វុត្តំ, តស្មា តទត្ថំ ទស្សេតុំ ឯវំ វុត្តន្តិបិ ទដ្ឋព្ពំ។

៤២. តមេ សត្តោ អភិភវិត្វាតិ សេសោ។ អភិភវនា ចេត្ថ បាបសភាវេន ជេដ្ឋភាវេន “គេ សត្តេ អភិភវិត្វា ឋិតោ”តិ អត្ថនោ មញ្ញនាយេវាតិ វុត្តំ **“ជេដ្ឋកោហមស្មី”**តិ។ **អញ្ញទត្ថុ**តិ ទស្សនេ អន្តរាយាភាវវចនេន, **ទសោ**តិ ឯត្ថ ទស្សនេយ្យវិសេសបរិគ្គហាភាវេន ច អនាវរណទស្សាវិតំ បដិជានាតីតិ អាហ **“សព្ពំ បស្សាមីតិ អត្ថោ”**តិ។ ទស្សនេយ្យវិសេសស្ស ហិ បទេសភូតស្ស អគ្គហណេ សតិ គហេតព្ពស្ស និប្បទេសតា វិញ្ញាយតិ យថា “ទិក្ខិតោ ន ទទាតី”តិ, ទេយ្យធម្មវិសេសស្ស ចេត្ថ បទេសភូតស្ស អគ្គហណតោ បព្ពជិតោ សព្ពម្បិ ន ទទាតីតិ គហេតព្ពស្ស ទេយ្យធម្មស្ស និប្បទេសតា វិញ្ញាយតិ។ ឯវមីទិសេសុ។ វសេ វត្តេមីតិ **វសវត្តី។** អហំ-សទ្ទយោគតោ ហិ សព្ពត្ថ អម្ហយោគេន វចនត្ថោ។ សត្តភាជនភូតស្ស លោកស្ស និម្មាតា ចាតិ សម្ពន្ធោ។ **“បថវី”**តិអាទិ ចេត្ថ ភាជនលោកវសេន អធិប្បាយកថនំ។ **សជិតា**តិ រចិតា, វិភជិតា វា, តេនាហ **“តុំ ខត្តិយោ នាមា”**តិអាទិ។ **ចិណ្ណវសិតាយា**តិ សមាចិណ្ណបញ្ចវិធវសិភាវតោ។ **ឥត្ថា**តិ ភូតភព្យេសុ។ **អន្តោវត្ថិម្ហី**តិ អន្តោគព្ភាសយេ។ **បឋមចិត្តក្ខណេ**តិ បដិសន្ធិចិត្តក្ខណេ។ **ទុតិយតោ**តិ បឋមភវង្គចិត្តក្ខណតោ។ **បឋមឥរិយាបថេ**តិ យេន បដិសន្ធឹ គណ្ហាតិ, តស្មឹ ឥរិយាបថេ។ ឥតិ អតីតវសេន, ភូត-សទ្ទស្ស វត្តមានវសេន ច ភព្យ-សទ្ទស្ស អត្ថោ ទស្សិតោ។ **ដីកាយំ** (ទី. និ. ដី. ១.៤២) បន ភព្យ-សទ្ទត្ថោ អនាគតវសេនាបិ វុត្តោ។ អហេសុន្តិ ហិ ភូតា។ ភវន្តិ, ភវិស្សន្តិ ចាតិ ភព្យា តព្ពានីយា វិយ ណ្យបច្ចយស្ស កត្តរិបិ បវត្តនតោ។

“ឥស្សរោ កត្តា និម្មាតា”តិ វត្វាបិ បុន “មយា ឥមេ សត្តា និម្មិតា”តិ វចនំ កិមត្ថិយន្តិ អាហ **“ឥទានិ ការណវសេនា”**តិអាទិ [ការណតោ (អដ្ឋកថាយំ)] ការណវសេន សាធេតុកាមតាយ បដិញ្ញាករណត្ថន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ ននុ ចេស ព្រហ្មា អនវដ្ឋិតទស្សនត្តា បុថុជ្ជនស្ស បុរិមតរជាតិបរិចិតម្បិ កម្មស្សកតាញាណំ វិស្សជ្ជេត្វា វិកុព្ពនិទ្ធិវសេន ចិត្តុប្បាទមត្តបដិពទ្ធេន សត្តនិម្មានេន វិបល្លដ្ឋោ “មយា ឥមេ សត្តា និម្មិតា”តិអាទិនា ឥស្សរកុត្តទស្សនំ បក្ខន្ទមានោ អភិនិវិសនវសេន បតិដ្ឋិតោ, ន បន បតិដ្ឋាបនវសេន។ អថ កស្មា ការណវសេន សាធេតុកាមោ បដិញ្ញំ ករោតីតិ វុត្តន្តិ? ន ចេវំ ទដ្ឋព្ពំ។ តេសម្បិ ហិ “ឯវំ ហោតី”តិអាទិនា បច្ឆា ឧប្បជ្ជន្តានម្បិ តថាអភិនិវេសស្ស វក្ខមានត្តា បរេសំ បតិដ្ឋាបនក្កមេនេវ តស្ស សោ អភិនិវេសោ ជាតោ, ន តុ អភិនិវិសនមត្តេន, តស្មា ឯវំ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ តេនេវាហ “តំ កិស្ស ហេតូ”តិអាទិ។ បាឡិយំ **មនសោ បណិធី**តិ មនសោ បត្ថនា, តថា ចិត្តុប្បត្តិមត្តមេវាតិ វុត្តំ ហោតិ។

ឥត្ថភាវន្តិ ឥទប្បការភាវំ។ យស្មា បន សោ បការោ ព្រហ្មត្តភាវោយេវិធាធិប្បេតោ, តស្មា **“ព្រហ្មភាវ”**ន្តិ វុត្តំ។ អយំ បការោ **ឥត្ថំ,** តស្ស ភាវោ **ឥត្ថត្ត**ន្តិ ហិ និព្ពចនំ។ **កេវល**ន្តិ កម្មស្សកតាញាណេន អសម្មិស្សំ សុទ្ធំ។ **មញ្ញនាមត្តេនេវា**តិ ទិដ្ឋិមញ្ញនាមត្តេនេវ, ន អធិមានវសេន។ **វង្កឆិទ្ទេន វង្កអាណី វិយ ឱនមិត្វា** វង្កលទ្ធិកេន វង្កលទ្ធិកា ឱនមិត្វា **ឥស្សេវ** ព្រហ្មនោ **បាទមូលំ គច្ឆន្តិ,** តំបក្ខិកា ភវន្តីតិ អត្ថោ។ ននុ ច ទេវានំ ឧបបត្តិសមនន្តរំ “ឥមាយ នាម គតិយា ចវិត្វា ឥមិនា នាម កម្មុនា ឥធូបបន្នា”តិ បច្ចវេក្ខណា ហោតិ, អថ កស្មា តេសំ ឯវំ មញ្ញនា សិយាតិ? បុរិមជាតីសុ កម្មស្សកតាញាណេ សម្មទេវ និវិដ្ឋជ្ឈាសយានមេវ តថាបច្ចវេក្ខណាយ បវត្តិតោ។ តាទិសានមេវ ហិ តថាបច្ចវេក្ខណា សម្ភវតិ, សា ច ខោ យេភុយ្យវសេន, ឥមេ បន បុរិមាសុបិ ជាតីសុ ឥស្សរកុត្តទិដ្ឋិវសេន និពទ្ធាភិនិវេសា ឯវមេវ មញ្ញមានា អហេសុន្តិ។ តថា ហិ បាឡិយំ វុត្តំ “ឥមិនា មយ”ន្តិអាទិ។

៤៣. ឦសតិ អភិភវតីតិ **ឦសោ**, មហន្តោ ឦសោ **មហេសោ**, សុប្បតិដ្ឋិតមហេសភាវេ បរេហិ “មហេសោ” ឥតិ អក្ខាយតីតិ **មហេសក្ខោ**, មហេសក្ខានំ អតិសយេន មហេសក្ខោតិ **មហេសក្ខតរោ**តិ វចនត្ថោ។ សោ បន មហេសក្ខតរភាវោ អាធិបតេយ្យបរិវារសម្បត្តិយា ការណភូតាយ វិញ្ញាយតីតិ វុត្តំ “**ឥស្សរិយបរិវារវសេន មហាយសតរោ**”តិ។

៤៤. កឹ បនេតំ ការណន្តិ អនុយោគេនាហ “**សោ តតោ**”តិអាទិ, តេន “ឥត្ថត្តំ អាគច្ឆតី”តិ វុត្តំ ឥធាគមនមេវ ការណន្តិ ទស្សេតិ។ **ឥធេវ អាគច្ឆតី**តិ ឥមស្មិំ មនុស្សលោកេ ឯវំ បដិសន្ធិវសេន អាគច្ឆតិ។ **ឯតន្តិ** “ឋានំ ខោ បនេតំ ភិក្ខវេ, វិជ្ជតី”តិ វចនំ។ បាឡិយំ **យំ អញ្ញតរោ សត្តោ**តិ ឯត្ថ **យន្តិ** និបាតមត្តំ, ការណត្ថេ វា ឯស និបាតោ, ហេតុម្ហិ វា បច្ចត្តនិទ្ទេសោ, យេន ឋានេនាតិ អត្ថោ, កិរិយាបរាមសនំ វា ឯតំ។ “ឥត្ថត្តំ អាគច្ឆតី”តិ ឯត្ថ យទេតំ ឥត្ថត្តស្ស អាគមនសង្ខាតំ ឋានំ, តទេតំ វិជ្ជតីតិ អត្ថោ។ ឯស ន សោ **បព្ពជតិ, ចេតោសមាធឹ ផុសតិ, បុព្ពេនិវាសំ អនុស្សរតី**តិ ឯតេសុបិ បទេសុ។ “ឋានំ ខោ បនេតំ ភិក្ខវេ, វិជ្ជតិ, យំ អញ្ញតរោ សត្តោ”តិ ហិ ឥមានិ បទានិ “បព្ពជតី”តិអាទីហិបិ បទេហិ បច្ចេកំ យោជេតព្ពានិ។ ន គច្ឆតីតិ **អគារំ**, គេហំ, អគារស្ស ហិតំ **អាគារិយំ**, កសិគោរក្ខាទិកម្មំ, តមេត្ថ នត្ថីតិ **អនាគារិយំ**, បព្ពជ្ជា, តេនាហ “**អគារស្មា**”តិអាទិ។ **ប**-សទ្ទេន វិសិដ្ឋោ **វជ**-សទ្ទោ ឧបសង្កមនេតិ វុត្តំ “**ឧបគច្ឆតី**”តិ។ **បរន្តិ** បច្ឆា, អតិសយំ វា, អញ្ញំ បុព្ពេនិវាសន្តិបិ អត្ថោ។ “ន សរតី”តិ វុត្តេយេវ អយមត្ថោ អាបជ្ជតីតិ ទស្សេតិ “**សរិតុ**”ន្តិអាទិនា។ **អបស្សន្តោ**តិ បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណេន អបស្សនហេតុ, បស្សិតុំ អសក្កោន្តោ ហុត្វាតិបិ វដ្តតិ។ មាន-សទ្ទោ វិយ ហិ អន្ត-សទ្ទោ ឥធ សាមត្ថិយត្ថោ។ **សទាភាវតោ**តិ សព្ពទា វិជ្ជមានត្តា។ **ជរាវសេនាបី**តិ ឯត្ថ **បិ**-សទ្ទេន មរណវសេនាបីតិ សម្បិណ្ឌេតិ។

៤៥. ខិឌ្ឌាបទោសិនោតិ កត្តុវសេន បទសិទ្ធិ, ខិឌ្ឌាបទោសិកាតិ បន សកត្ថវុត្តិវសេន, សទ្ទមនបេក្ខិត្វា បន អត្ថមេវ ទស្សេតុំ “**ខិឌ្ឌាយា**”តិអាទិ វុត្តំ។ “ខិឌ្ឌាបទោសកា”តិ វា វត្តព្ពេ ឥ-ការាគមវសេន ឯវំ វុត្តំ។ បទុស្សនំ វា **បទោសោ**, ខិឌ្ឌាយ បទោសោ **ខិឌ្ឌាបទោសោ**, សោ ឯតេសន្តិ **ខិឌ្ឌាបទោសិកា។ “បទូសិកាតិបិ បាឡឹ លិខន្តី**”តិ អញ្ញនិកាយិកានំ បមាទលេខតំ ទស្សេតិ ។ មហាវិហារវាសីនិកាយិកានញ្ហិ វាចនាមគ្គវសេន អយំ សំវណ្ណនា បវត្តា។ អបិច តេន បោត្ថការុឡ្ហកាលេ បមាទលេខំ ទស្សេតិ។ តម្បិ ហិ បទត្ថសោធនាយ អដ្ឋកថាយ សោធិតនិយាមេនេវ គហេតព្ពំ, តេនាហ “**សា អដ្ឋកថាយំ នត្ថី**”តិ។ វេលំ អតិក្កន្តំ **អតិវេលំ**, តំ។ ភាវនបុំសកញ្ចេតំ, តេនាហ “**អតិចិរ**”ន្តិ, អាហារូបភោគកាលំ អតិក្កមិត្វាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **រតិធម្ម**-សទ្ទោ ហស្សខិឌ្ឌា-សទ្ទេហិ បច្ចេកំ យោជេតព្ពោ “ហស្សខិឌ្ឌាសុ រតិធម្មោ រមណសភាវោ”តិ។ ហសនំ **ហស្សោ**, កេឡិហស្សោ។ ខេឌនំ កីឡនំ **ខិឌ្ឌា**, កាយិកវាចសិកកីឡា។ អនុយោគវសេន តំសមាបន្នាតិ ទស្សេន្តោ អាហ “**ហស្សរតិធម្មញ្ចេវា**”តិអាទិ។ កីឡា យេសំ តេ **កេឡិនោ**, តេសំ ហស្សោ តថា។ កីឡាហស្សបយោគេន ឧប្បជ្ជនកសុខញ្ចេត្ថ **កេឡិហស្សសុខំ។** តទវសិដ្ឋកីឡាបយោគេន ឧប្បជ្ជនកំ **កាយិកវាចសិកកីឡាសុខំ។**

“**តេ កិរា**”តិអាទិ វិត្ថារទស្សនំ។ **កិរ**-សទ្ទោ ហេត្ថ វិត្ថារជោតកោយេវ, ន តុ អនុស្សវនារុចិយាទិជោតកោ តថាយេវ បាឡិយំ, អដ្ឋកថាសុ ច វុត្តត្តា។ **សិរិវិភវេនា**តិ សរីរសោភគ្គាទិសិរិយា, បរិវារាទិសម្បត្តិយា ច។ **នក្ខត្តន្តិ** ឆណំ។ យេភុយ្យេន ហិ នក្ខត្តយោគេន កតត្តា តថាយោគោ វា ហោតុ, មា វា, នក្ខត្តមិច្ចេវ វុច្ចតិ។ **អាហារន្តិ** ឯត្ថ កោ ទេវានមាហារោ, កា ច តេសមាហារវេលាតិ? សព្ពេសម្បិ កាមាវចរទេវានំ សុធាហារោ។ ទ្វាទសបាបធម្មវិគ្គតេន ហិ សុខស្ស ធារណតោ ទេវានំ ភោជនំ “សុធា”តិ វុច្ចតិ។ សា បន សេតា សង្ខូបមា អតុល្យទស្សនា សុចិ សុគន្ធា បិយរូបា។ យំ សន្ធាយ **សុធាភោជនជាតកេ** វុត្តំ –

> “សង្ខូបមំ សេត’មតុល្យទស្សនំ,
> សុចឹ សុគន្ធំ បិយរូប’មព្ភុតំ;
> អទិដ្ឋបុព្ពំ មម ជាតុ ចក្ខុភិ,
> កា ទេវតា បាណិសុ កឹ សុធោ’ទហី”តិ។ (ជា. ២.២១.២២៧);
>
> “ភុត្វា ច សា ទ្វាទសហន្តិ បាបកេ,
> ខុទ្ទំ បិបាសំ អរតឹ ទរក្លមំ;
> កោធូបនាហញ្ច វិវាទបេសុណំ,
> សីតុណ្ហ តន្ទិញ្ច រសុត្តមំ ឥទ”ន្តិ ច។ (ជា. ២.២១.២២៩);

សា ច ហេដ្ឋិមេហិ ហេដ្ឋិមេហិ ឧបរិមានំ ឧបរិមានំ បណីតតមា ហោតិ, តំ យថាសកំ បរិមិតទិវសវសេន ទិវសេ ទិវសេ ភុញ្ជន្តិ។ កេចិ បន វទន្តិ “ពិឡារបទប្បមាណំ សុធាហារំ តេ ភុញ្ជន្តិ, សោ ជិវ្ហាយ ឋបិតមត្តោ យាវ

កេសគ្គនខគ្គា កាយំ ផរតិ, យថាសកំ គណិតទិវសវសេន សត្ត ទិវសេ យាបនសមត្ថោ ហោតី”តិ។ កេចិវាទេ បនេត្ថ **ពិឡារបទ**-សទ្ទោ សុវណ្ណសង្ខាតស្ស សង្ខ្យាវិសេសស្ស វាចកោ។ បមាណតោ បន ឧទុម្ពរផលប្បមាណំ, យំ បាណិតលំ កពឡគ្គហន្តិបិ វុច្ចតិ។ វុត្តញ្ហិ **មធុកោសេ** –

> “បាណិរក្ខោ បិចុ ចាបិ, សុវណ្ណកមុទុម្ពរំ;
> ពិឡារបទកំ បាណិ-តលំ តំ កពឡគ្គហ”ន្តិ។

“**និរន្តរំ ខាទន្តាបិ បិវន្តាបី**”តិ ឥទំ បរិកប្បនាវសេន វុត្តំ, ន បន ឯវំ និយមវសេន តថា ខាទនបិវនានម និយមភាវតោ។ **កម្មជតេជស្ស ពលវភាវោ** ឧឡារបុញ្ញនិព្ពត្តត្តា, ឧឡារគរុសិនិទ្ធសុធាហារជីរណតោ ច។ **ករជកាយស្ស មន្ទភាវោ** បន សុខុមាលភាវតោ។ តេនេវ ហិ ភគវា ឥន្ទសាលគុហាយំ បកតិបថវិយំ បតិអាតុំ អសក្កោន្តំ សក្កំ ទេវរាជានំ “ឱឡារិកំ កាយំ អធិដ្ឋេហី”តិ អវោច។ មនុស្សានំ បន កម្មជតេជស្ស មន្ទភាវោ, ករជកាយស្ស ពលវភាវោ ច វុត្តវិបរិតេន វេទិតព្ពោ។ **ករជកាយោ**តិ ឯត្ថ **កោ** វុច្ចតិ សរីរំ, តត្ថ បវត្តោ។ រជោ **ករជោ**, កឹ តំ? សុក្កសោណិតំ។ តញ្ហិ “រាគោ រជោ ន ច បន រេណុ វុច្ចតី”តិ (មហានិ. ២០៩; ចូឡនិ. ៧៤) ឯវំ វុត្តរាគរជផលត្តា សរីរវាចកេន ក-សទ្ទេន វិសេសេត្វា ការណវោហារេន “ករជោ”តិ វុច្ចតិ។ តេន សុក្កសោណិតសង្ខាតេន ករជេន សម្ភូតោ កាយោ ករជកាយោតិ អាចរិយា។ តថា ហិ កាយោ មាតាបេត្តិក សម្ភវោតិ វុត្តោ។ **មហាអស្សបុរសុត្តន្តដីកាយំ** បន “ករីយតិ គព្ភាសយេ ខិបីយតីតិ ករោ, សម្ភវោ, ករតោ ជាតោតិ ករជោ, មាតាបេត្តិកសម្ភវោតិ អត្ថោ។ មាតុអាទីនំ សណ្ឋបនវសេន ករតោ ហត្ថតោ ជាតោតិ ករ ជោតិ អបរេ។ ឧភយថាបិ ករជកាយន្តិ ចតុសន្តតិរូបមាហា”តិ វុត្តំ។ ករោតិ បុត្តេ និព្ពត្តេតីតិ ករោ, សុក្កសោណិតំ, តេន ជាតោ ករជោតិបិ វទន្តិ។ តថា អសម្ភូតោបិ ច ទេវាទីនំ កាយោ តព្ពោហារេន “**ករជកាយោ**”តិ វុច្ចតិ យថា “បូតិកាយោ, ជរសិង្គាលោ”តិ។ **តេសន្តិ** មនុស្សានំ។ **អច្ឆយាគុ** នាម បសន្នា អកសដា យាគុ។ **វត្តន្តិ** ករជកាយំ។ **ឯកំ អាហារវេលន្តិ** ឯកទិវសមត្តំ, កេសញ្ចិ មតេន បន សត្តាហំ។

ឯវំ អន្វយតោ ព្យតិរេកតោ ច ទស្សេត្វា ឧបមាវសេនបិ តមាវិករោន្តោ “**យថា នាមា**”តិអាទិមាហ។ **តត្ត បាសាណោ**តិ អច្ចុណ្ហបាសាណោ។ រត្តសេតបទុមតោ អវសិដ្ឋំ **ឧប្បលំ**។ **អកថាយន្តិ** មហាអដ្ឋកថាយំ។ **អវិសេសេនា**តិ “ទេវាន”ន្តិ អវិសេសេន, ទេវានំ កម្មជតេជោ ពលវា ហោតិ, ករជំ មន្ទន្តិ វា កម្មជតេជ ករជកាយានំ ពលវមន្ទតាសង្ខាត ការណសាមញ្ញេន។ តទេតញ្ហិ ការណំ សព្ពេសម្បិ ទេវានំ សមានមេវ, តស្មា សព្ពេបិ ទេវា គហេតព្ពាតិ វុត្តំ ហោតិ។ កពឡីការភូតំ សុធាហារំ ឧបនិស្សាយ ជីវន្តីតិ **កពឡីការាហារូបជីវិនោ**។ **កេចី**តិ អភយគិរិវាសិនោ។ “**ខិឌ្ឌាបទុស្សនមត្តេនេវ ហោតេ ខិឌ្ឌាបទោសិកាតិ វុត្តា**”តិ អយំ បាឋោ “**តេយេវ ច វន្តីតិ វេទិតព្ពា**”តិ ឯតស្សានន្តរេ បឋិតព្ពោ តទនុសន្ធិកត្តា។ អយញ្ចេត្ថានុសន្ធិ – យទិ សព្ពេបិ ឯវំ ករោន្តា កាមាវចរទេវា ចវេយ្យុំ, អថ កស្មា “ខិឌ្ឌាបទោសិកា”តិ នាមវិសេសេន ភគវតា វុត្តាតិ? វិចារណាយ ឯវមាហាតិ, ឯតេន ឥមមត្ថំ ទស្សេតិ “សព្ពេបិ ទេវា ឯវំ ចវន្តាបិ ខិឌ្ឌាយ បទុស្សនសភាវមត្តំ បតិ នាម វិសេសេន តថា វុត្តា”តិ។ យទេកេ វទេយ្យុំ “កេចិវាទបតិដ្ឋាបកោយំ បាឋោ”តិ, តទយុត្តមេវ ឥតិ-សទ្ទន្តរិកត្តា, អន្តេ ច តស្ស អវិជ្ជមានត្តា។ អត្ថិកេហិ បន តស្ស កេចិវាទសមរោធនំ អន្តេ ឥតិសទ្ទោ យោជេតព្ពោតិ។

៤៧-៤៨. មនោបទោសិនោតិ កត្តុវសេន បទសិទ្ធិ, មនោបទោសិកាតិ ច សកត្ថវុត្តិវសេន, អត្ថមត្តំ បន ទស្សេតុំ “**មនេនា**”តិអាទិ វុត្តំ។ “**មនោបទោសកា**”តិ វា វត្តព្ពេ ឥ-ការាគមវសេន ឯវំ វុត្តំ។ **មនេនា**តិ ឥស្សាបកតត្តា បទុដ្ឋេន មនសា។ អបរោ នយោ – ឧសូយនវសេន មនសា បទោសោ **មនោបទោសោ**, វិនាសភូតោ សោ ឯតេសមត្ថីតិ **មនោបទោសិកា**តិ។ “តេ អញ្ញមញ្ញម្ហិ បទុដ្ឋចិត្តា កិលន្តកាយា កិលន្តចិត្តា តេ ទេវា តម្ហា កាយា ចវន្តី”តិ វចនតោ “**ឯតេ ចាតុមហារាជិកា**”តិ អាហ។ មនេន បទុស្សនមត្តេនេវ ហោតេ មនោបទោសិកាតិ វុត្តា។ “**តេសុ កិរា**”តិអាទិ វិត្ថារោ។ **រថេន វីថឹ បដិបជ្ជតី**តិ ឧបលក្ខណមត្តំ អញ្ញេហិ អញ្ញត្ថាបិ បដិបជ្ជនសម្ភវតោ។ **ឯតន្តិ** អត្តនោ សម្បត្តឹ។ **ឧទ្ធុមាតោ វិយា**តិ បីតិយា ករណភូតាយ ឧទ្ធតោ វិយ។ **ភិជ្ជមានោ វិយា**តិ តាយ ភិជ្ជន្តោ វិយ, បីតិយា វា កត្តុភូតាយ ភញ្ជិតោ វិយ។ **កុទ្ធា នាម សុវិជាននា ហោន្តិ**, តស្មា **កុទ្ធភាវមស្ស ញត្វា**តិ អត្ថោ។

អកុទ្ធោ រក្ខតីតិ កុទ្ធស្ស សោ កោធោ ឥតរស្មឹ អកុជ្ឈន្តេ អនុបាទានោ ចេវ ឯកវារមត្តំ ឧប្បត្តិយា អនាសេវនោ ច ហុត្វា ចាវេតុំ ន សក្កោតិ, ឧទកន្តំ បត្វា អគ្គិ វិយ និព្ពាយតិ, តស្មា អកុទ្ធោ ឥតរំ ចវនតោ រក្ខតិ។ ឧភោសុ បន កុទ្ធេសុ ភិយ្យោ ភិយ្យោ អញ្ញមញ្ញម្ហិ បរិវឌ្ឍនវសេន តិខិណសមុទាចារោ និស្សយទហនរសោ កោធោ ឧប្បជ្ជមានោ ហទយវត្ថុំ និទហន្តោ អច្ចន្តសុខុមាលករជកាយំ វិនាសេតិ, តតោ សកលោបិ អត្តភាវោ អន្តរធាយតិ , តមត្ថំ ទស្សេតុមាហ “**ឧភោសុ បនា**”តិអាទិ។ តថា ចាហ បាឡិយំ “តេ អញ្ញមញ្ញម្ហិ បទុដ្ឋចិត្តា កិលន្តកាយា កិលន្តចិត្តា តេ ទេវា តម្ហា កាយា ចវន្តី”តិ។ **ឯកស្ស កោធោ ឥតរស្ស បច្ចយោ ហោតិ, តស្សបិ**

កោធោ ឥតរស្ស បច្ចយោ ហោតីតិ ឯត្ថ កោធស្ស ភិយ្យោ ភិយ្យោ បរិវឌ្ឍនាយ ឯវ បច្ចយភាវោ វេទិតព្ពោ, ន ចវនាយ និស្សយទហនវសេន អត្តនោយេវ កោធេន ហទយវត្ថុំ និទហន្តេន អច្ចន្តសុខុមាលស្ស ករជកាយស្ស ចវនតោ។ **កន្ទន្តានំយេវ ឱរោធានន្តិ** អនាទរត្ថេ សាមិវចនំ។ **អយមេត្ថ ធម្មតា**តិ អយំ តេសំ ករជកាយមន្ទតាយ, តថាឧប្បជ្ជនកស្ស ច កោធស្ស ពលវតាយ ឋានសោ ចវនភាវោ ឯតេសុ ទេវេសុ រូបារូបធម្មានំ ធម្មនិយាមោ សភាវោតិ អត្ថោ។

៤៩-៥២. ចក្ខាទីនំ ភេទំ បស្សតីតិ វិរោធិបច្ចយសន្និបាតេ វិការាបត្តិទស្សនតោ, អន្តេ ច អទស្សនូបគមនតោ វិនាសំ បស្សតិ ឱឡារិកត្តា រូបធម្មភេទស្ស។ **បច្ចយំ ទត្វា**តិ អនន្តរបច្ចយាទិវសេន បច្ចយសត្តឹ ទត្វា, បច្ចយោ ហុត្វាតិ វុត្តំ ហោតិ, តស្មា ន បស្សតីតិ សម្ពន្ធោ, ពលវតរម្បិ សមានំ ឥមិនា ការណេន ន បស្សតីតិ អធិប្បាយោ។ **ពលវតរ**ន្តិ ច ចិត្តស្ស លហុតរភេទំ សន្ធាយ វុត្តំ។ តថា ហិ ឯកស្មឹ រូបេ ធរន្តេយេវ សោឡស ចិត្តានិ ភិជ្ជន្តិ។ **ចិត្តស្ស ភេទំ ន បស្សតី**តិ ឯត្ថ ខណេ ខណេ ភិជ្ជន្តម្បិ ចិត្តំ បរស្ស អនន្តរបច្ចយភាវេនេវ ភិជ្ជតិ, តស្មា បុរិមចិត្តស្ស អភាវំ បដិច្ឆាទេត្វា វិយ បច្ឆិមចិត្តស្ស ឧប្បត្តិតោ ភាវបក្ខោ ពលវតរោ បាកដោវ ហោតិ, ន អភាវបក្ខោតិ ឥទំ ការណំ ទស្សេតុំ "ចិត្តំ បនា"តិអាទិ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ អយញ្ចត្ថោ អលាតចក្កនិទស្សនេន ទីបេតព្ពោ។ យស្មា បន តក្កីវាទី នានត្តនយស្ស ទុរវធានតាយ, ឯកត្តនយស្ស ច មិច្ឆាគហិតត្តា "យទេវិទំ វិញ្ញាណំ សព្ពទាបិ ឯករូបេន បវត្តតិ, អយំ មេ អត្តា និច្ចោ"តិអាទិនា អភិនិវេសំ ជនេសិ, តស្មា តមត្ថំ **"សោ តំ អបស្សន្តោ"**តិអាទិនា សហ ឧបមាយ វិភាវេតិ។

អន្តានន្តវាទវណ្ណនា

៥៣. អន្តានន្តសហចរិតោ វាទោ **អន្តានន្តោ** យថា "កុន្តា បចរន្តី"តិ, អន្តានន្តសន្និស្សយោ វា យថា "មញ្ចា ឧក្កុដ្ឋឹ ករោន្តី"តិ, សោ ឯតេសន្តិ **អន្តានន្តិកា**តិ អត្ថំ ទស្សេតុំ **"អន្តានន្តវាទា"**តិ វុត្តំ។ វុត្តនយេន អន្តានន្តសហចរិតោ, តន្និស្សយោ វា, អន្តានន្តេសុ វា បវត្តោ វាទោ ឯតេសន្តិ **អន្តានន្តវាទា។** ឥទានិ "អន្តវា អយំ លោកោ"តិអាទិនា វក្ខមានបាឋានុរូបំ អត្ថំ វិភជន្តោ **"អន្តំ វា"**តិអាទិមាហ។ អមតិ គច្ឆតិ ភាវោ ឱសានមេត្ថាតិ ហិ **អន្តោ,** មរិយាទា , តប្បដិសេធនេន **អនន្តោ។** អន្តោ ច អនន្តោ ច អន្តានន្តោ ច នេវន្តនានន្តោ ច **អន្តានន្តោ** ត្វេវ វុត្តោ សាមញ្ញនិទ្ទេសេន, ឯកសេសេនវា "នាមរូបបច្ចយា សឡាយតន"ន្តិអាទីសុ (ម. និ. ៣.១២៦; សំ. និ. ២.១; ឧទា. ១) វិយ។ ចតុត្ថបទញ្ចេត្ថ តតិយបទេន សមានត្ថន្តិ អន្តានន្តបទេនេវ យថាវុត្តនយទ្វយេន ចតុជា អត្ថោ វិញ្ញាយតិ។ កស្ស បនាយំ អន្តានន្តោតិ? លោកីយតិ សំសារនិស្សរណត្ថិកេហិ ទិដ្ឋិគតិកេហិ អវបស្សីយតិ, លោកិយន្តិ វា ឯត្ថ តេហិ បុញ្ញាបុញ្ញានិ, តព្ពិបាកោ ចាតិ "លោកោ"តិ សង្ខ្យំ គតស្ស អត្តនោ។ តេនាហ បាឡិយំ "អន្តានន្តំ លោកស្ស បញ្ញបេន្តី"តិ។ កោ បនេសោ អត្តាតិ? ឈានវិសយភូតំ កសិណនិមិត្តំ។ អយញ្ហិ ទិដ្ឋិគតិកោ បដិភាគនិមិត្តំ ចក្កវាឡបរិយន្តំ, អបរិយន្តំ វា វឌ្ឍនវសេន, តទនុស្សវាទិវសេន ច តត្ថ លោកសញ្ញី វិហរតិ, តថា ច អដ្ឋកថាយំ វក្ខតិ "តំ 'លោកោ'តិ គហេត្វា"តិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៥៤-៦០) កេចិ បន វទន្តិ "ឈានំ, តំសម្បយុត្តធម្មា ច ឥធ អត្តា, លោកោតិ ច គហិតា"តិ, តំ អដ្ឋកថាយ ន សមេតិ។

ឯត្ថាហ – យុត្តំ តាវ បុរិមានំ តិណ្ណម្បិ វាទីនំ អន្តានន្តិកត្តំ អន្តញ្ច អនន្តញ្ច អន្តានន្តញ្ច អារព្ភ បវត្តវាទត្តា, បច្ឆិមស្ស បន តក្កិកស្ស តទុភយបដិសេធនវសេន បវត្តវាទត្តា កថំ អន្តានន្តិកត្តន្តិ? តទុភយបដិសេធនវសេន បវត្តវាទត្តា ឯវ។ អន្តានន្តបដិសេធនវាទោបិ ហិ សោ អន្តានន្តវិសយោយេវ តមារព្ភ បវត្តត្តា។ ឯតទត្ថមេវ ហិ សន្ធាយ អដ្ឋកថាយំ **"អន្តំ វា អនន្តំ វា អន្តានន្តំ វា នេវន្តានានន្តំ វា អារព្ភ បវត្តវាទា"**តិ វុត្តំ។ អថ វា យថា តតិយវាទេ ទេសបភេទវសេន ឯកស្សេវ លោកស្ស អន្តវតា, អនន្តវតា ច សម្ភវតិ, ឯវមេត្ថ តក្កីវាទេបិ កាលបភេទវសេន ឯកស្សេវ តទុភយសម្ភវតោ អញ្ញមញ្ញបដិសេធេន តទុភយញ្ញេវ វុច្ចតិ, ទ្វិន្នម្បិ ច បដិសេធានំ បរិយុទាសតា។ កថំ? អន្តវន្តបដិសេធេន ហិ អនន្តវា វុច្ចតិ, អនន្តវន្តបដិសេធេន ច អន្តវា។ ទ្វិបដិសេធោ ហិ បកតិយត្ថញ្ញាបកោ។ ឥតិ បដិសេធនវសេន អន្តានន្តសង្ខាតស្ស ឧភយស្ស វុត្តត្តា យុត្តោយេវ តព្ពិសយស្ស បច្ឆិមស្សាបិ អន្តានន្តិកភាវោតិ។ យទេវំ សោ អន្តានន្តិកវាទភាវតោ តតិយវាទសមវរោធោយេវ សិយាតិ? ន, កាលបភេទស្ស អធិប្បេតត្តា។ ទេសបភេទវសេន ហិ អន្តានន្តិកោ តតិយវាទី វិយ បច្ឆិមោបិ តក្កិកោ កាលបភេទវសេន អន្តានន្តិកោ ហោតិ។ កថំ? យស្មា អយំ លោកសញ្ញិតោ អត្តា អនន្តោ កទា ចិ សក្ខិទិដ្ឋោតិ អធិគតវិសេសេហិ មហេសីហិ អនុសុយ្យតិ, តស្មា នេវន្តវា។ យស្មា បនាយំ អន្តវា កទាចិ, សក្ខិទិដ្ឋោតិ តេហិយេវ អនុសុយ្យតិ, តស្មា នានន្តវាតិ។ អយំ តក្កិកោ អវឌ្ឍិតភាវបុព្ពកត្តា បដិភាគនិមិត្តានំ វឌ្ឍិតភាវស្ស ឧភយថា លព្ភមានស្ស បរិកប្បិតស្ស អត្តនោ អប្បច្ចក្ខការិតាយ អនុស្សវាទិមត្តេ ឋត្វា វឌ្ឍិតកាលវសេន "នេវន្តវា"តិ បដិក្ខិបតិ, អវឌ្ឍិតកាលវសេន បន "នានន្តវា"តិ, ន

បន អន្តានន្តានំ អច្ចន្តមភាវេន យថា តំ “នេវសញ្ញានាសញ្ញា”តិ។ យថា ចានុស្សុតិកតក្កិនោ, ឯវំ ជាតិស្សរតក្កិអាទីនម្បិ វសេន យថាសម្ភវំ យោជេតព្ពំ។

កេចិ បន យទិ បនាយំ អត្តា អន្តវា, ឯវំ សតិ ទូរទេសេ ឧបបជ្ជនានុស្សរណាទិកិច្ចនិព្ពត្តិ ន សិយា។ អថ អនន្តវា, ឯវញ្ច ឥធ ឋិតស្សេវ ទេវលោកនិរយាទីសុ សុខទុក្ខានុភវនំ សិយា។ សចេ បន អន្តវា ចេវ អនន្តវា ច, ឯវម្បិ តទុភយទោសសមាយោគោ សិយា។ តស្មា “អន្តវា, អនន្តវា”តិ ច អព្យាករណីយោ អត្តាតិ ឯវំ តក្កនវសេន ចតុត្ថវាទប្បវត្តិំ វណ្ណេន្តិ។ យទិ បនេស វុត្តនយេន អន្តានន្តិកោ ភវេយ្យ, អថ កស្មា “យេ តេ សមណព្រាហ្មណា ឯវមាហំសុ ‘អន្តវា អយំ លោកោ បរិវដុមោ’តិ, តេសំ មុសា”តិអាទិនា (ទី. និ. ១.៥៧) តស្ស បុរិមវាទត្តយបដិក្ខេបោ វុត្តោតិ? បុរិមវាទត្តយស្ស តេន យថាធិប្បេតប្បការវិលក្ខណភាវតោ។ តេនេវ ហិ ការណេន តថា បដិក្ខេបោ វុត្តោ, ន បន តស្ស អន្តានន្តិកត្តាភាវេន, ន ច បរិយន្តរហិតទិដ្ឋិវាចាហិ បដិក្ខេបេន, អវស្សញ្ចេតំ ឯវមេវ ញាតព្ពំ។ អញ្ញថា ហេស អមរាវិក្ខេបបក្ខញ្ញេវ ភជេយ្យ ចតុត្ថវាទោ។ ន ហិ អន្តតាអនន្តតាតទុភយវិនិមុត្តោ អត្តនោ បការោ អត្ថិ, តក្កីវាទី ច យុត្តិមគ្គកោយេវ។ កាលភេទវសេន ច ឯកស្មិម្បិ លោកេ តទុភយំ នោ ន យុជ្ជតីតិ។ ភវតុ តាវ បច្ឆិមវាទីទ្វយស្ស អន្តានន្តិកភាវោ យុត្តោ អន្តានន្តានំ វសេន ឧភយវិសយត្តា តេសំ វាទស្ស។ កថំ បន បុរិមវាទីទ្វយស្ស បច្ចេកំ អន្តានន្តិកភាវោ យុត្តោ សិយា ឯកេកវិសយត្តា តេសំ វាទស្សាតិ? វុច្ចតេ – សមុទាយេ បវត្តមាន-សទ្ទស្ស អវយវេបិ ឧបចារវុត្តិតោ។ សមុទិតេសុ ហិ អន្តានន្តវាទីសុ បវត្តមានោ អន្តានន្តិ ក-សទ្ទោ តត្ថ និរុឡ្ហតាយ តទវយវេសុបិ បច្ចេកំ អន្តានន្តិកវាទីសុ បវត្តតិ យថា “អរូបជ្ឈានេសុ បច្ចេកំ អដ្ឋវិមោក្ខបរិយាយោ”, យថា ច “លោកេ សត្តាសយោ”តិ។ អថ វា អភិនិវេសតោ បុរិមកាលេ បវត្តវិតក្កវសេន អយំ តត្ថ វោហារោ កតោ។ តេសញ្ហិ ទិដ្ឋិគតិកានំ តថារូបចេតោសមាធិសមធិគមតោ បុព្ពកាលេ “អន្តវា នុ ខោ អយំ លោកោ, ឧទាហុ អនន្តវា”តិ ឧភយាការាវលម្ពិនោ វិតក្កស្ស វសេន និរុឡ្ហោ អន្តានន្តិកភាវោ បច្ឆា វិសេសលាភេន តេសុ អន្តានន្តវាទេសុ ឯកស្សេវ វាទស្ស សង្គហេ ឧប្បន្នេបិ បុរិមសិទ្ធរុឡ្ហិយា វោហារីយតិ យថា “សព្ពេ សត្តា មរណធម្មា”តិអាទីសុ (សំ. និ. ១.១៣៣) អរហតិ សត្តបរិយាយោ, យថា ច ភវន្តរគតេបិ មណ្ឌូកាទិវោហារោតិ។

៥៤-៦០. បដិភាគនិមិត្តវឌ្ឍនាយ ហេដ្ឋា, ឧបរិ, តិរិយញ្ច ចក្កវាឡបរិយន្តគតាគតវសេន អន្តានន្តភាវោតិ ទស្សេតុំ **“បដិភាគនិមិត្ត”**ន្តិអាទិ វុត្តំ។ ន្តិ បដិភាគនិមិត្តំ។ **ឧទ្ធមធោ អវឌ្ឍេត្វា តិរិយំ វឌ្ឍេត្វា**តិ ឯត្ថាបិ “ចក្កវាឡបរិយន្តំ កត្វា”តិ អធិការវសេន យោជេតព្ពំ។ **វុត្តនយេនា**តិ “តក្កយតីតិ តក្កី”តិអាទិនា (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៣៤) សទ្ទតោ, “ចតុព្ពិធោ តក្កី”តិអាទិនា (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៣៤) អត្ថតោ ច សស្សតវាទេ វុត្តនយេន។ **ទិដ្ឋបុព្ពានុសារេនា**តិ ទស្សនភូតេន វិញ្ញាណេន ឧបលទ្ធបុព្ពស្ស អន្តវន្តាទិនោ អនុស្សរណេន, ឯវញ្ច កត្វា អនុស្សុតិតក្កីសុទ្ធតក្កីនម្បិ ឥធ សង្គហោ សិទ្ធោ ហោតិ។ អថ វា ទិដ្ឋគ្គហណេនេវ “នច្ចគីតវាទិតវិសូកទស្សនា”តិអាទីសុ (ទី. និ. ១.១០, ១៩៤) វិយ សុតាទីនម្បិ គហិតភាវោ វេទិតព្ពោ។ “អន្តវា”តិអាទិនា ឥច្ឆិតស្ស អត្តនោ សព្ពទាភាវបរាមសនវសេនេវ ឥមេសំ វាទានំ បវត្តនតោ សស្សតទិដ្ឋិសង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។ តថា ហិ វក្ខតិ “សត្តេវ ឧច្ឆេទទិដ្ឋិយោ, សេសា សស្សតទិដ្ឋិយោ”តិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៩៧, ៩៨)។

អមរាវិក្ខេបវាទវណ្ណនា

៦១. **ន មរតី**តិ “ឯវមេវា”តិ សន្និដ្ឋានាភាវេន ន ឧបច្ឆិជ្ជតិ, អនេកន្តិកាយេវ ហោតីតិ វុត្តំ ហោតិ។ **បរិយន្តរហិតា**តិ ឱសានវិកតា, អនិដ្ឋង្គតាតិ អត្ថោ។ **វិវិធោ**តិ “ឯវម្បិ មេ នោ”តិអាទិនា នានប្បការោ។ **ខេបោ**តិ សកវាទេន បរវាទានំ ខិបនំ។ កោ បនេសោ អមរាវិក្ខេបោតិ? តថាបវត្តោ ទិដ្ឋិប្បធានោ តាទិសាយ វាចាយ សមុដ្ឋាបកោ ចិត្តុប្បាទោយេវ។ អមរាយ ទិដ្ឋិយា, វាចាយ ច វិក្ខិបន្តិ, វិវិធមបនេន្តីតិ វា **អមរាវិក្ខេបិនោ,** តេយេវ “អមរាវិក្ខេបិកា”តិបិ យុជ្ជតិ។ **“មច្ឆជាតិ”** ច្ចេវ អវត្វា **“ឯកា”**តិ វទន្តោ មច្ឆជាតិវិសេសោ ឯសោតិ ទស្សេតិ។ **ឥតោ ចិតោ ច សន្ធាវតិ** ឯកស្មិំ សភាវេ អនវដ្ឋានតោ។ យថា **គាហំ ន ឧបគច្ឆតិ,** តថា សន្ធាវនតោ, ឯតេន អមរាយ វិក្ខេបោ តថា, សោ វិយាតិ **អមរាវិក្ខេបោ**តិ អត្ថមាហ “សា ឧម្មុជ្ជននិមុជ្ជនាទិវសេនា”តិអាទិនា វិក្ខេបបទត្ថេន ឧបមិតត្តា។ អយមេវ ហិ អត្ថោ អាចរិយសារិបុត្តត្ថេរេនាបិ **សារត្ថទីបនិយំ** (សារត្ថ. ដី. ១.តតិយសង្គីតិកថាវណ្ណនា) វុត្តោ។ អមរា វិយ វិក្ខេបោ អមរាវិក្ខេបោតិ កេចិ។ អថ វា អមរា វិយ វិក្ខិបន្តីតិ **អមរាវិក្ខេបិនោ,** តេយេវ **អមរាវិក្ខេបិកា។**

៦២. វិក្ខេបវាទិនោ ឧត្តរិមនុស្សធម្មេ, អព្យាកតធម្មេ ច (អកុសលធម្មេបិ ទី. និ. ដី. ១.៦២) សភាវភេទវសេន បដិវិជ្ឈិតុំ ញាណំ នត្ថីតិ កុសលាកុសលបទានំ កុសលាកុសលកម្មបថវសេនេវ អត្ថោ វុត្តោ។ **វិឃាតោ** វិហេសា កាយិកទុក្ខំ “វិប្បដិសារុប្បត្តិយា”តិ ទោមនស្សស្ស ហេតុភាវេន វចនតោ, តេនាហ **“ទុក្ខំ

ភវេយ្យា”តិ។ **មុសាវាទេ**តិ និមិត្តេ ភុម្មវចនំ, និស្សក្កត្ថេ វា។ មុសាវាទហេតុ, មុសាវាទតោ វា ឱត្តប្បេន ចេវ ហិរិយា ចាតិ អត្ថោ។ កីទិសំ អមរាវិក្ខេបមាបជ្ជតីតិ អាហ “**អបរិយន្តវិក្ខេប**”ន្តិ, តេន អមរាសទិសវិក្ខេប សង្ខាតំ ទុតិយនយំ និវត្តេតិ។ យថាវុត្តេ ហិ នយទ្វយេ បឋមនយវសេនាយមត្ថោ ទស្សិតោ, ទុតិយនយវសេន បន អមរាសទិសវិក្ខេបំ ទស្សេតុំ “ឥទំ កុសលន្តិ បុដ្ឋោ”តិអាទិវចនំ វក្ខតិ។

“**ឯវន្តិបិ មេ នោ**”តិ យំ តយា បុដ្ឋំ, តំ ឯវន្តិបិ មេ លទ្ធិ នោ ហោតីតិ អត្ថោ។ ឯវំ សព្ពត្ថ យថារហំ។ **អនិយមិតវិក្ខេបោ**តិ សស្សតាទីសុ ឯកស្មិម្បិ បក្ខេ អដ្ឋត្វា វិក្ខេបករណំ, បរវាទិនា យស្មិំ កិស្មិញ្ចិ បក្ខេ បុច្ឆិតេ តស្ស បដិក្ខេបវិក្ខេបោតិ វុត្តំ ហោតិ។ អថ វា អបរិយន្តវិក្ខេបទស្សនំយេវ អដ្ឋកថាយំ កតំ “ឯវន្តិបិ មេ នោតិ អនិយមិតវិក្ខេបោ”តិអាទិនា, “ឥទំ កុសលន្តិ វា អកុសលន្តិ វា បុដ្ឋោ”តិអាទិនា ច។ “ឯវន្តិបិ មេ នោ”តិអាទិនា ហិ អនិយមេត្វា, និយមេត្វា ច សស្សតេកច្ចសស្សតុច្ឆេទតក្កីវាទានំ បដិសេធនេន តំ តំ វាទំ បដិក្ខិបតោវ អបរិយន្តវិក្ខេបវាទត្តា។ “អមរាវិក្ខេបិនោ”តិ ទស្សេត្វា អត្តនា បន អនវដ្ឋិតវាទត្តា ន កិស្មិញ្ចិ បក្ខេ អវតិដ្ឋតីតិ ឥមមត្ថំ ទស្សេតុំ “**សយំ បន ឥទំ...បេ.... ន ព្យាករោតី**”តិ អាហ។ ឥទានិ កុសលាទីនំ អព្យាករណេន តទេវ អនវដ្ឋានំ វិភាវេតិ “**ឥទំ កុសលន្តិ បុដ្ឋោ**”តិអាទិនា។ តេនេវាហ “**ឯកស្មិម្បិ បក្ខេ ន តិដ្ឋតី**”តិ។ **កី នោ នោតិ តេ លទ្ធី**តិ នេវ ន ហោតីតិ តវ លទ្ធិ ហោតិ កិន្តិ អត្ថោ។ **នោ នោតិបិ មេ នោ**តិ នេវ ន ហោតីតិបិ មេ លទ្ធិ នោ ហោតិ។

៦៣. អត្តនោ បណ្ឌិតភាវវិសយានញ្ញេវ រាគាទីនំ វសេន យោជនំ កាតុំ “**អជាននេ្តាបី**”តិអាទិមាហ។ **សហសា**តិ អនុបធារេត្វា វេគេន។ “**ភទ្រមុខា**តិ បណ្ឌិតានំ សមុទាចិណ្ណមាលបនំ, សុន្ទរមុខាតិ អត្ថោ។ **តត្ថា**តិ តស្មិំ ព្យាករណេ, និមិត្តេ ចេតំ ភុម្មំ។ ឆន្ទរាគបទានំ សមានត្ថភាវេបិ វិកប្បនជោតកេន **វា**-សទ្ទេន យោគ្យត្តា គោពលីពទ្ទាទិនយេន ភិន្នត្ថតាវ យុត្តាតិ អាហ “**ឆន្ទោ ទុព្ពលរាគោ, រាគោ ពលវរាគោ**”តិ។ **ទោសបដិឃេសុ**បិ ឯសេវ នយោ។ **ឯត្តកម្បិ នាមា**តិ ឯត្ថ **អបិ**-សទ្ទោ សម្ភាវនេ វត្តតិ, **នាម**-សទ្ទោ គរហាយំ។ ន កេវលំ ឥតោ ឧត្តរិតរមេវ, អថ ខោ ឯត្តកម្បិ ន ជានាមិ នាម, បគេវ តទុត្តរិជាននេតិ អត្ថោ។ បរេហិ កតសក្ការសមាន វិសយានំ បន រាគាទីនំ វសេន អយំ យោជនា – កុសលាកុសលំ យថាភូតំ អបជាននេ្តាបិ យេសមហំ សមវាយេន កុសលមេវ “កុសល”ន្តិ, អកុសលមេវ “អកុសល”ន្តិ ច ព្យាករេយ្យំ, តេសុ តថា ព្យាករណហេតុ “អហោ វត រេ បណ្ឌិតោ”តិ សក្ការសម្មានំ ករោន្តេសុ មម ឆន្ទោ វា រាគោ វា អស្សាតិ។ **ទោសបដិឃេសុ**បិ វុត្ត វិបរិយាយេន យោជេតព្ពំ។ “តំ មមស្ស ឧបាទានំ, សោ មមស្ស វិឃាតោ”តិ ឥទំ អភិធម្មនយេន (ធ. ស. ១២១៩ អាទយោ) យថាលាភវចនំ យថាសម្ភវំ យោជេតព្ពន្តិ អាហ “**ឆន្ទរាគទ្វយ**”ន្តិអាទិ។ តណ្ហាទិដ្ឋិយោ ឯវ ហិ “ឧបាទាន”ន្តិ អភិធម្មេ វុត្តា (ធ. ស. ១២១៩ អាទយោ) ឥទានិ សុត្តន្តនយេន អវិសេសយោជនំ ទស្សេតិ “**ឧភយម្បិ វា**”តិអាទិនា។ សុត្តន្តេ ហិ ទោសោបិ “ឧបាទាន”ន្តិ វុត្តោ “កោធុបាទានវិនិពន្ធា វិឃាតំ អាបជ្ជន្តី”តិអាទីសុ (ទី. និ. ដី. ១.៦៣) “**ឧភយម្បី**”តិ ច អត្ថតោ វុត្តំ, ន សទ្ទតោ ចតុន្នម្បិ សទ្ទានមត្ថទ្វយ វាចកត្តា។ **ទឡ្ហគ្គហណ**ន្តិ អមុញ្ចនគ្គហណំ។ បដិឃោបិ ហិ អារម្មណំ ន មុញ្ចតិ ឧបនាហាទិវសេន បវត្តនតោ, លោភស្សេវ ឧបាទានភាវេន បាកដត្តា ទោសស្សាបិ ឧបាទានភាវំ ទស្សេតុំ ឥទំ វុត្តំ។ **វិហននំ** វិហឹសនំ វិពាធនំ។ រាគោបិ ហិ បរិឡាហវសេន សារទ្ធវុត្តិតាយ និស្សយំ វិហនតិ។ “**រាគោ ហី**”តិអាទិនា រាគទោសានំ ឧបាទានភាវេ វិសេសទស្សនមុខេន តទត្ថសមត្ថនំ។ វិនាសេតុកាមតាយ អារម្មណំ គណ្ហាតីតិ សម្ពន្ធោ។ **ឥតី**តិ តស្មា គហណវិហននតោ។

៦៤. បឌតិ សភាវធម្មេ ជានាតិ, យថាសភាវំ វា គច្ឆតីតិ **បណ្ឌា**, សា យេសំ តេ បណ្ឌិតាតិ អត្ថំ ទស្សេតិ “**បណ្ឌិច្ចេនា**”តិអាទិនា។ បណ្ឌិតស្ស ភាវោ **បណ្ឌិច្ចំ**, បញ្ញា។ យេន ហិ ធម្មេន បវត្តិនិមិត្តភូតេន យុត្តោ “បណ្ឌិតោ”តិ វុច្ចតិ, សោយេវ ធម្មោ **បណ្ឌិច្ចំ**។ តេន សុតចិន្តាមយបញ្ញា វុត្តា តាសមេវ វិសយភាវតោ។ សមាបត្តិលាភិនោ ហិ ភាវនាមយបញ្ញា។ “និបុណា”តិ ឥមិនា បន កម្មនិព្ពត្តំ បដិសន្ធិបញ្ញាសង្ខាតំ សាភាវិកញ្ញាណំ វុត្តន្តិ អាហ “**សណ្ហសុខុមពុទ្ធិនោ**”តិ។ **អត្ថន្តរ**ន្តិ អត្ថនានត្តំ, អត្ថមេវ វា។ “**វិញ្ញាតបរប្បវាទា**”តិ ឯតេន **កត**-សទ្ទស្ស កិរិយាសាមញ្ញវាចកត្តា “កតវិជ្ជោ”តិអាទីសុ វិយ កត-សទ្ទោ ញាណានុយុត្តតំ វទតីតិ ទស្សេតិ។ “**កតវាទបរិចយា**”តិ ឯតេន បន “កតសិប្បោ”តិអាទីសុ វិយ សមុទាចិណ្ណវាទតំ។ ឧភិន្នមន្តរា បន សមុច្ចយទ្វយេន សាមញ្ញនិទ្ទេសំ, ឯកសេសំ វាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ វាលវេធីនំ រូបំ សភាវោ វិយ រូបមេតេសន្តិ **វាលវេធិ រូបា**តិ អាហ “**វាលវេធិធនុគ្គហសទិសា**”តិ។ សតធា ភិន្នស្ស វាលគ្គស្ស អំសុកោដិវេធកធនុគ្គហសទិសាតិ អត្ថោ។ តាទិសោយេវ ហិ “**វាលវេធី**”តិ អធិប្បេតោ។ **មញ្ញេ**-សទ្ទោ ឧបមាជោតកោតិ វុត្តំ “**ភិន្ទន្តា វិយា**”តិ។ **បញ្ញាគតេនា**តិ បញ្ញាបភេទេន, បញ្ញាយ ឯវ វា។ សមនុយុញ្ជនា លទ្ធិយា បុច្ឆា។ សមនុគាហនា តំការណស្សាតិ ទស្សេតិ “**កី កុសល**”ន្តិអាទិនា។ សមនុភាសនាបិ ឱវាទវសេន សមនុយុញ្ជនាយេវាតិ អាហ “**សមនុយុញ្ជេយ្យុ**”ន្តិ។ “ន សម្បាយេយ្យ”ន្តិ ឯត្ថ ទ-ការស្ស យ-ការាទេសតំ, ឯយ្យ-សទ្ទស្ស ច សាមត្ថិយត្ថតំ ទស្សេតុំ “**ន សម្បាទេយ្យ**”ន្តិអាទិ វុត្តំ។

៦៥-៦៦. មន្ទា អតិក្ខា បញ្ញា យស្សាតិ **មន្ទបញ្ញោ**, តេនាហ "អបញ្ញស្សេវេតំ នាម"ន្តិ។ "មោហមូហោ"តិ វត្តព្ពេ ហ-ការលោបេន **"មោមូហោ"**តិ វុត្តំ, តញ្ច អតិសយត្ថទីបកំ បរិយាយទ្វយស្ស អតិរេកត្ថភាវតោតិ យថា "បទង្ខាន"ន្តិ វុត្តំ **"អតិសម្មូឡ្ហោ"**តិ។ សិទ្ធេ ហិ សតិ បុនារម្ភោ និយមាយ វា ហោតិ, អត្ថន្តរវិញ្ញាបនាយ វា។ យថា បុព្ពេ កម្មុនា អាគតោ, តថា ឥធាបីតិ **តថាគតោ**, សត្តោ។ ឯត្ថ ច កាមំ បុរិមានម្បិ តិណ្ណំ កុសលាទិធម្មសភាវានវពោធតោ អត្ថេវ មន្ទភាវោ, តេសំ បន អត្តនោ កុសលាទិធម្មានវពោធស្ស អវពោធនតោ វិសេសោ អត្ថីតិ។ បច្ឆិមោយេវ តទភាវតោ មន្ទមោមូហភាវេន វុត្តោ។ ននុ ច បច្ឆិមស្សាបិ អត្តនោ ធម្មានវពោធស្ស អវពោធោ អត្ថិយេវ "អត្ថិ បរោ លោកោ'តិ ឥតិ ចេ មេ អស្ស, 'អត្ថិ បរោ លោកោ'តិ ឥតិ តេ នំ ព្យាករេយ្យំ, ឯវន្តិបិ មេ នោ"តិអាទិវចនតោតិ? កិញ្ចាបិ អត្ថិ, ន បន តស្ស បុរិមានំ វិយ អបរិញ្ញាតធម្មព្យាករណនិមិត្តមុសាវាទាទិភាយនជិគុច្ឆនាការោ អត្ថិ, អថ ខោ មហាមូឡ្ហោយេវាតិ តថាវេស វុត្តោ។ អថ វា "ឯវន្តិបិ មេ នោ"តិអាទិនា បុច្ឆាយ វិក្ខេបករណត្ថំ "អត្ថិ បរោ លោកោ"តិ ឥតិ ចេ មំ បុច្ឆសីតិ បុច្ឆាឋបនមេវ តេន ទស្សីយតិ, ន អត្តនោ ធម្មានវពោធាវពោធោតិ អយមេវ វិសេសេន "មន្ទោ មោមូហោ"តិ វុត្តោ។ តេនេវ ហិ តថាវាទីនំ សញ្ចយំ ពេលដ្ឋបុត្តំ អារព្ភ "អយញ្ច ឥមេសំ សមណព្រាហ្មណានំ សព្ពពាលោ សព្ពមូឡ្ហោ"តិ (ទី. និ. ១.១៨១) វុត្តំ។ តត្ថ "អត្ថិ បរោ លោកោ"តិ សស្សតទស្សនវសេន, សម្មាទិដ្ឋិវសេន វា បុច្ឆា។ យទិ ហិ ទិដ្ឋិគតិកោ សស្សតទស្សនវសេន បុច្ឆេយ្យ, យទិ ច សម្មាទិដ្ឋិកោ សម្មាទស្សនវសេនាតិ ទ្វិធាបិ អត្ថោ វដ្ដតិ។ "នត្ថិ បរោ លោកោ"តិ នត្ថិកទស្សនវសេន, សម្មាទិដ្ឋិវសេន វា, "អត្ថិ ច នត្ថិ ច បរោ លោកោ"តិ ឧច្ឆេទទស្សនវសេន, សម្មាទិដ្ឋិវសេន វា, "នេវត្ថិ ន នត្ថិ បរោ លោកោ"តិ វុត្តបការត្តយបដិក្ខេបេ សតិ បការន្តរស្ស អសម្ភវតោ អត្ថិតានត្ថិតាហិ ន វត្តព្ពាការោ បរោ លោកោតិ វិក្ខេបញ្ញេវ បុរក្ខារេន , សម្មាទិដ្ឋិវសេន វា បុច្ឆា។ សេសចតុក្កត្តយេបិ វុត្តនយានុសារេន អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ បុញ្ញសង្ខារត្តិកោ វិយ ហិ កាយសង្ខារត្តិកេន បុរិមចតុក្កសង្គហិតោ ឯវ អត្ថោ សេសចតុក្កត្តយេន សត្តបរាមាសបុញ្ញាទិសផលតាចោទនានយេន (អត្តបរាមាសបុញ្ញាទិផលតាចោទនានយេន ទី. និ. ដី. ១.៦៥, ៦៦) សង្គហិតោ។ ឯត្ថ ហិ តតិយចតុក្កេន បុញ្ញាទិកម្មសផលតាយ, សេសចតុក្កត្តយេន ច សត្តបរាមាសតាយ ចោទនានយោ វុត្តោតិ ទដ្ឋព្ពំ។

អមរាវិក្ខេបិកោ បន សស្សតាទីនំ អត្តនោ អរុច្ចនតាយ សព្ពត្ថ "ឯវន្តិបិ មេ នោ"តិអាទិនា វិក្ខេបញ្ញេវ ករោតិ។ តត្ថ "ឯវន្តិបិ មេ នោ"តិអាទិ តត្ថ តត្ថ បុច្ឆិតាការបដិសេធនវសេន វិក្ខេបាការទស្សនំ។ កស្មា បន វិក្ខេបវាទិនោ បដិក្ខេបោវ សព្ពត្ថ វុត្តោ។ ននុ វិក្ខេបបក្ខស្ស "ឯវមេវ"ន្តិ អនុជាននម្បិ វិក្ខេបបក្ខេ អវដ្ឋានតោ យុត្តរូបំ សិយាតិ? ន, តត្ថាបិ តស្ស សម្មូឡ្ហត្តា, បដិក្ខេបវសេនេវ ច វិក្ខេបវាទស្ស បវត្តនតោ។ តថា ហិ សញ្ចយោ ពេលដ្ឋបុត្តោ រញ្ញា អជាតសត្តុនា សន្ទិដ្ឋិកំ សាមញ្ញផលំ បុដ្ឋោ បរលោកត្ថិតាទីនំ បដិសេធនមុខេនេវ វិក្ខេបំ ព្យាកាសិ។

ឯត្ថាហ – ននុ ចាយំ សព្ពោបិ អមរាវិក្ខេបិកោ កុសលាទយោ ធម្មេ, បរលោកត្ថិតាទីនិ ច យថាភូតំ អនវពុជ្ឈមានោ តត្ថ តត្ថ បញ្ហំ បុដ្ឋោ បុច្ឆាយ វិក្ខេបនមត្តំ អាបជ្ជតិ, អថ តស្ស កថំ ទិដ្ឋិគតិកភាវោ សិយា។ ន ហិ អវត្តុកាមស្ស វិយ បុច្ឆិតត្ថមជាននន្តស្ស វិក្ខេបករណមត្តេន ទិដ្ឋិគតិកតា យុត្តាតិ? វុច្ចតេ – ន ហេវ ខោ បុច្ឆាយ វិក្ខេបករណមត្តេន តស្ស ទិដ្ឋិគតិកតា, អថ ខោ មិច្ឆាភិនិវេសវសេន។ សស្សតាភិនិវេសវសេន ហិ មិច្ឆាភិនិវិដ្ឋោយេវ បុគ្គលោ មន្ទពុទ្ធិតាយ កុសលាទិធម្មេ, បរលោកត្ថិតាទីនិ ច យាថាវតោ អប្បដិពុជ្ឈមានោ អត្តនា អវិញ្ញាតស្ស អត្ថស្ស បរំ វិញ្ញាបេតុមសក្កុណេយ្យតាយ មុសាវាទភយេន ច វិក្ខេបមាបជ្ជតីតិ។ តថា ហិ វក្ខតិ "យាសំ សត្តេវ ឧច្ឆេទទិដ្ឋិយោ, សេសា សស្សតទិដ្ឋិយោ"តិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៩៧, ៩៨) អថ វា បុញ្ញបាបានំ, តព្ពិបាកានញ្ច អនវពោធេន, អសទ្ទហនេន ច តព្ពិសយាយ បុច្ឆាយ វិក្ខេបករណមេវ សុន្ទរន្តិ ខន្តិ រុចិ ឧប្បាទេត្វា អភិនិវិសន្តស្ស ឧប្បន្នា វិសុំយេវេសា ឯកា ទិដ្ឋិ សត្តភង្គទិដ្ឋិ វិយាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ តថា ច វុត្តំ "បរិយន្តរហិតា ទិដ្ឋិគតិកស្ស ទិដ្ឋិ ចេវ វាចា" ចាតិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៦១)។ យំ បនេតំ វុត្តំ "ឥមេបិ ចត្តារោ បុព្ពេ បវត្តធម្មានុសារេនេវ ទិដ្ឋិយា គហិតត្តា បុព្ពន្តកប្បិកេសុ បវិដ្ឋា"តិ, តទេតស្ស អមរាវិក្ខេបវាទស្ស សស្សតទិដ្ឋិសង្គហវសេនេវ វុត្តំ។ កថំ បនស្ស សស្សតទិដ្ឋិសង្គហោតិ? ឧច្ឆេទវសេន អនភិនិវេសនតោ។ នត្ថិ ហិ កោចិ ធម្មានំ យថាភូតវេទី វិវាទពហុលត្តា លោកស្ស។ "ឯវមេវ"ន្តិ បន សទ្ទន្តរេន ធម្មនិជ្ឈានា អនាទិកាលិកា លោកេ, តស្មា សស្សតលេសស្ស ឯត្ថ លព្ភនតោ សស្សតទិដ្ឋិយា ឯកតស្ស សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។

អធិច្ចសមុប្បន្នវាទវណ្ណនា

៦៧. អធិច្ច យទិច្ឆកំ យំ កិញ្ចិ ការណំ កស្សចិ ពុទ្ធិបុព្ពំ វិនា សមុប្បន្នោតិ អត្តលោកសញ្ញិតានំ ខន្ធានំ អធិច្ចុប្បត្តិអាការារម្មណទស្សនំ **អធិច្ចសមុប្បន្នំ** តទាការសន្និស្សយេនេវ បវត្តិតោ, តទាការសហចរិតតោ ច យថា "មញ្ចា ឃោសន្តិ, កុន្តា បចរន្តី"តិ, អធិច្ចសមុប្បន្នទស្សនំ វា អន្តបទលោបេន **អធិច្ចសមុប្បន្នំ** យថា

“រូបភវោ រូប”ន្តិ, ឥមមត្ថំ សន្ធាយ “**អធិច្ចសមុប្បន្នោ**”តិអាទិ វុត្តំ។ **អការណសមុប្បន្ន**ន្តិ ការណមន្តរេន យទិច្ឆកំ សមុប្បន្នំ។

៦៨-៧៣. អសញ្ញសត្តាតិ ឯត្ថ **ឯតំ** អសញ្ញាវចនន្តិ អត្ថោ។ **ទេសនាសីស**ន្តិ ទេសនាយ ជេដ្ឋកំ បធានភាវេន គហិតត្តា, តេន សញ្ញំ ធុរំ កត្វា ភគវតា អយំ ទេសនា កតា, ន បន តត្ថ អញ្ញេសំ អរូបធម្មានម្បិ អត្ថិតាយាតិ ទស្សេតិ, តេនេវាហ “**អចិត្តុប្បាទា**”តិអាទិ។ ភគវា ហិ យថា លោកុត្តរធម្មំ ទេសេន្តោ សមាធិំ, បញ្ញំ វា ធុរំ កត្វា ទេសេតិ, ឯវំ លោកិយធម្មំ ទេសេន្តោ ចិត្តំ, សញ្ញំ វា។ តត្ថ “យស្មិំ សមយេ លោកុត្តរំ ឈានំ ភាវេតិ (ធ. ស. ២៧៧), បញ្ចង្គិកោ សម្មាសមាធិ (ទី. និ. ៣.៣៥៥) បញ្ចញាណិកោ សម្មាសមាធិ, (ទី. និ. ៣.៣៥៥; វិភ. ៨០៤) បញ្ញាយ ចស្ស ទិស្វា អាសវា បរិក្ខីណា ហោន្តី”តិ, តថា “យស្មិំ សមយេ កាមាវចរំ កុសលំ ចិត្តំ ឧប្បន្នំ ហោតិ, (ធ. ស. ១) កឹ ចិត្តោ ត្វំ ភិក្ខុ (បារា. ១៤៦, ១៨០) មនោបុព្ពង្គមា ធម្មា, (ធ. ប. ១; នេត្តិ. ៩០; បេដកោ. ៨៣, ៨៤) សន្តិ ភិក្ខវេ, សត្តា នានត្តកាយា នានត្តសញ្ញិនោ, (ទី. និ. ៣.៣៣២, ៣៤១, ៣៥៧; អ. និ. ៧.៤៤; អ. និ. ៩.២៤; ចូឡនិ. ៨៣) នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតន”ន្តិ (ទី. និ. ៣.៣៥៨) ច ឯវមាទីនិ សុត្តានិ ឯតស្សត្ថស្ស សាធកានិ។ **តិត្ថំ** វុច្ចតិ មិច្ឆាលទ្ធិ តត្ថេវ ពាហុល្លេន បរិព្ភមនតោ តរន្តិ ពាលា ឯត្ថាតិ កត្វា, តទេវ អនប្បកានមនត្ថានំ តិត្ថិយានញ្ច សញ្ជាតិទេសដ្ឋេន, និវាសដ្ឋេន វា អាយតនន្តិ **តិត្ថាយតនំ**, តស្មិំ, អញ្ញតិត្ថិយសមយេតិ អត្ថោ។ តិត្ថិយា ហិ ឧបបត្តិវិសេសេ វិមុត្តិសញ្ញិនោ, សញ្ញាវិរាគាវិរាគេសុ អាទីនវានិសំសទស្សាវិនោ ច ហុត្វា អសញ្ញសមាបត្តឹ និព្ពត្តេត្វា អក្ខណភូមិយំ ឧបបជ្ជន្តិ, ន សាសនិកា, តេន វុត្តំ “**ឯកច្ចោ តិត្ថាយតនេ បព្ពជិត្វា**”តិ។ **វាយោកសិណេ បរិកម្មំ កត្វា**តិ ចតុត្ថេ ភូតកសិណេ បឋមាទីនិ តីណិ ឈានានិ និព្ពត្តេត្វា តតិយជ្ឈានេ ចិណ្ណវសី ហុត្វា តតោ វុដ្ឋាយ ចតុត្ថជ្ឈានាធិគមាយ បរិកម្មំ កត្វា, តេនេវាហ “**ចតុត្ថជ្ឈានំ និព្ពត្តេត្វា**”តិ។

កស្មា បនេត្ថ វាយោកសិណេយេវ បរិកម្មំ វុត្តន្តិ? វុច្ចតេ – យថេវ ហិ រូបបដិភាគភូតេសុ កសិណវិសេសេសុ រូបវិភាវនេន រូបវិរាគភាវនាសង្ខាតោ អរូបសមាបត្តិវិសេសោ សច្ឆិករីយតិ, ឯវំ អបរិព្យត្តវិគ្គហតាយ អរូបបដិភាគភូតេ កសិណវិសេសេ អរូបវិភាវនេន អរូបវិរាគភាវនាសង្ខាតោ រូបសមាបត្តិវិសេសោ អធិគមីយតិ, តស្មា ឯត្ថ “សញ្ញា រោគោ សញ្ញា គណ្ឌោ”តិអាទិនា, (ម. និ. ៣.២៤) “ធិ ចិត្តំ, ធិព្ពតេ តំ ចិត្ត”ន្តិអាទិនា (ទី. និ. ដី. ១.៦៨-៧៣) ច នយេន អរូបបវត្តិយា អាទីនវទស្សនេន, តទភាវេ ច សន្តបណីតភាវសន្និដ្ឋានេន រូបសមាបត្តិយា អភិសង្ខរណំ, រូបវិរាគភាវនា បន សទ្ធិំ ឧបចារេន អរូបសមាបត្តិយោ វិសេសេន បឋមារុប្បជ្ឈានំ។ យទិ ឯវំ “បរិច្ឆិន្នាកាសកសិណេបី”តិ វត្តព្ពំ។ តស្សាបិ ហិ អរូបបដិភាគតា លព្ភតីតិ? វត្តព្ពមេវេតំ កេសញ្ចិ, អវចនំ បន បុព្ពាចរិយេហិ អគ្គហិតភាវេន។ យថា ហិ រូបវិរាគភាវនា វិរជ្ជនីយធម្មភាវមត្តេ បរិនិព្ពិន្នា (វិរជ្ជនីយធម្ម ភាវមត្តេន បរិនិប្ផន្នា ទី. និ. ដី. ១.៦-៧៣) វិរជ្ជនីយធម្មបដិភាគភូតេ ច វិសយវិសេសេ បាតុភវតិ, ឯវំ អរូបវិរាគភាវនាបីតិ វុច្ចមានេ ន កោចិ វិរោធោ។ តិត្ថិយេហេវ បន តស្សា សមាបត្តិយា បដិបជ្ជិតព្ពតាយ, តេសញ្ច វិសយបទេសនិមិត្តស្សេវ តស្ស ឈានស្ស បដិបត្តិតោ តំ ការណំ បស្សន្តេហិ បុព្ពាចរិយេហិ ចតុត្ថេយេវ ភូតកសិណេ អរូបវិរាគភាវនាបរិកម្មំ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ កិញ្ច ភិយ្យោ – វណ្ណកសិណេសុ វិយ បុរិមភូតកសិណត្តយេបិ វណ្ណបដិច្ឆាយាវ បណ្ណត្តិអារម្មណំ ឈានស្ស លោកវោហារានុរោធេនេវ បវត្តិតោ, ឯវញ្ច កត្វា **វិសុទ្ធិមគ្គេ** (វិសុទ្ធិ. ១.៩៦) បថវីកសិណស្ស អាទាសចន្ទមណ្ឌលូបមាវចនញ្ច សមត្ថិតំ ហោតិ។ ចតុត្ថេ បន ភូតកសិណេ ភូតបដិច្ឆាយា ឯវ ឈានស្ស គោចរភាវំ គច្ឆតីតិ តស្សេវ អរូបបដិភាគតា យុត្តា, តស្មា វាយោកសិណេយេវ បរិកម្មំ វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។

កថំ បស្សតីតិ អាហ “**ធិ ចិត្តំ**”តិអាទិ។ **សន្តោ**តិ និព្ពុតោ, ទិដ្ឋធម្មនិព្ពានមេតន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ **កាលំ កត្វា**តិ មរណំ កត្វា, យោ វា មនុស្សលោកេ ជីវនកាលោ ឧបត្ថម្ភកបច្ចយេហិ ករីយតិ, តំ ករិត្វាតិបិ អត្ថោ។ **អសញ្ញសត្តេសុ និព្ពត្តតី**តិ អសញ្ញសត្តសង្ខាតេ សត្តនិកាយេ រូបបដិសន្ធិវសេនេវ ឧបបជ្ជតិ, អញ្ញេសុ វា ចក្កវាឡេសុ តស្សា ភូមិយា អត្ថិតាយ អនេកវិធភាវំ សន្ធាយ បុថុវចននិទ្ទេសោតិបិ ទដ្ឋព្ពំ។ **ឥធេវា**តិ បញ្ចវោការភវេយេវ។ **តត្ថា**តិ អសញ្ញីភវេ។ យទិ រូបក្ខន្ធមត្តមេវ អសញ្ញីភវេ បាតុភវតិ, កថំ អរូបសន្និស្សយេន វិនា តត្ថ រូបំ បវត្តតិ, ននុ សិយា អរូបសន្និស្សិតាយេវ រូបក្ខន្ធស្ស ឧប្បត្តិ ឥធេវ បញ្ចវោការភវេ តថា ឧប្បត្តិយា អទស្សនតោតិ ? នាយមនុយោគោ អញ្ញត្ថាបិ អប្បវិដ្ឋោ, កថំ បន រូបសន្និស្សយេន វិនា អរូបធាតុយា អរូបំ បវត្តតីតិ។ ឥទម្បិ ហិ តេន សមានជាតិយមេវ។ កស្មា? ឥធេវ អទស្សនតោ, កថញ្ច កពឡីការាហារេន វិនា រូបធាតុយា រូបំ បវត្តតីតិ។ ឥទម្បិ ច តំសភាវមេវ, កឹ ការណា? ឥធ អទស្សនតោយេវ។ ឥតិ អញ្ញត្ថាបិ តថា បវត្តិទស្សនតោ, កិមេតេន អញ្ញានិទស្សនេន ឥធេវ អនុយោគេន។ អបិច យថា យស្ស ចិត្តសន្តានស្ស និព្ពត្តិការណំ រូបេ អវិគតតណ្ហំ, តស្ស សហ រូបេន សម្ភវតោ រូបំ និស្សាយ បវត្តិ រូបសាបេក្ខតាយ ការណស្ស។ យស្ស បន និព្ពត្តិការណំ រូបេ វិគតតណ្ហំ, តស្ស វិនា រូបេន បវត្តិ រូបនិរបេក្ខតាយ ការណស្ស, ឯវំ យស្ស រូបប្បពន្ធស្ស និព្ពត្តិការណំ អរូបេ វិគតតណ្ហំ, តស្ស វិនា អរូបេន បវត្តិ អរូបនិរបេក្ខតាយ ការណស្ស, ឯវំ ភាវនាពលាភាវតោ បញ្ច

វោការភវេ រូបារូបសម្ភវោ វិយ, ភាវនាពលេន ចតុវោការភវេ អរូបស្សេវ សម្ភវោ វិយ ច។ អសញ្ញីភវេបិ ភាវនាពលេន រូបស្សេវ សម្ភវោ ទដ្ឋព្ពោតិ។

កថំ បន តត្ថ កេវលោ រូបប្បពន្ធោ បច្ចុប្បន្នបច្ចយរហិតោ ចិរកាលំ បវត្តតីតិ បច្ចេតព្ពំ, កិត្តកំ វា កាលំ បវត្តតីតិ ចោទនំ មនសិ កត្វា **"យថា នាមា"**តិអាទិមាហ។ តេន ន កេវលំ ឥធ ចេវ អញ្ញត្ថ ច វុត្តោ អាគមោយេវ ឯតទត្ថញាបនេ, អថ ខោ អយំ បនេត្ថ យុត្តីតិ ទស្សេតិ។ **ជិយាវេគុក្ខិត្តោ**តិ ធនុជិយាយ វេគេន ខិបិតោ។ **ឈានវេគោ** នាម ឈានានុភាវោ ផលទានេ សមត្ថតា។ **តត្តកមេវ កាល**ន្តិ ឧក្កំសតោ បញ្ច មហាកប្បសតានិ។ **តិដ្ឋន្តី**តិ យថានិព្ពត្តឥរិយាបថមេវ ចិត្តកម្មរូបកសទិសា ហុត្វា តិដ្ឋន្តិ។ **ឈានវេគេ**តិ អសញ្ញសមាបត្តិបរិក្ខិត្តេ ចតុត្ថជ្ឈានកម្មវេគេ, បញ្ចមជ្ឈានកម្មវេគេ វា។ **អន្តរធាយតី**តិ បច្ចយនិរោធេន និរុជ្ឈតិ ន បវត្តតិ។ **ឥធា**តិ កាមាវចរភវេតិ អត្ថោ អញ្ញត្ថ តេសមនុប្បត្តិតោ។ **បដិសន្ធិសញ្ញា**តិ បដិសន្ធិចិត្តុប្បាទោយេវ សញ្ញាសីសេន វុត្តោ។ កថំ បន អនេកកប្បសតមតិក្កមេន ចិរនិរុទ្ធតោ វិញ្ញាណតោ ឥធ វិញ្ញាណមុប្បជ្ជតិ។ ន ហិ និរុទ្ធេ ចក្ខុបសាទេ ចក្ខុវិញ្ញាណមុប្បជ្ជមានំ ទិដ្ឋន្តិ? នយិទមេកន្តតោ ទដ្ឋព្ពំ។ និរុទ្ធម្បិ ហិ ចិត្តំ សមានជាតិកស្ស អន្តរា អនុប្បជ្ជនតោ សមនន្តរបច្ចយមត្តំ ហោតិយេវ, ន ពីជំ។ ពីជំ បន កម្មមេវ, តស្មា កម្មតោ ពីជភូតតោ អារម្មណាទីហិ បច្ចយេហិ អសញ្ញីភវតោ ចុតានំ កាមធាតុយា ឧបបត្តិវិញ្ញាណំ ហោតិយេវ, តេនាហ **"ឥធ បដិសន្ធិសញ្ញា ឧប្បជ្ជតី"**តិ។ ឯត្ថ ច យថា នាម ឧតុនិយាមេន បុប្ផគ្គហណេ និយតកាលានំ រុក្ខានំ វិទារណសង្ខាតេ វេខេ ទិន្នេ វេខពលេន អនិយមតា ហោតិ បុប្ផគ្គហណស្ស, ឯវមេវ បញ្ចវោការភវេ អវិប្បយោគេន វត្តមានេសុ រូបារូបធម្មេសុ រូបារូបវិរាគភាវនាសង្ខាតេ វេខេ ទិន្នេ តស្ស សមាបត្តិវេខពលស្ស អនុរូបតោ អរូបភវេ, អសញ្ញភវេ ច យថាក្កមំ រូបរហិតា, អរូបរហិតា ច ខន្ធានំ បវត្តិ ហោតីតិ វេទិតព្ពំ។

កស្មា បនេត្ថ បុន សញ្ញុប្បាទា ច បន "តេ ទេវា តម្ហា កាយា ចវន្តី"តិ សញ្ញុប្បាទោ តេសំ ចវនស្ស ការណភាវេន វុត្តោ, "សញ្ញុប្បាទា"តិ វចនំ វា កិមត្ថទស្សនន្តិ ចោទនាយ **"យស្មា បនា"**តិអាទិមាហ។ ឥធ បដិសន្ធិសញ្ញុប្បាទេន តេសំ ចវនស្ស បញ្ញាយនតោ ញាបកហេតុភាវេន វុត្តោ, "សញ្ញុប្បាទា"តិ វចនំ វា តេសំ ចវនស្ស បញ្ញាយនភាវទស្សនន្តិ អធិប្បាយោ។ "សញ្ញុប្បាទា"តិ ហិ ឯតស្ស សញ្ញុប្បាទេន ហេតុភូតេន ចវន្តិ, សញ្ញុប្បាទា វា ឧប្បាទសញ្ញា តេ ទេវាតិ សម្ពន្ធោ។ **សន្តភាវាយា**តិ និព្ពានាយ។ ននុ ចេត្ថ ជាតិសតសហស្សទសសំវដ្ដាទីនមត្ថកេ, តទព្ភន្តរេ វា បវត្តាយ អសញ្ញូបបត្តិយា វសេន លាភីអធិច្ចសមុប្បន្និកវាទោបិ លាភីសស្សតវាទោ វិយ អនេកភេទោ សម្ភវតីតិ? សច្ចមេវ, អនន្តរត្តា បន អាសន្នាយ អសញ្ញូបបត្តិយា វសេន លាភីអធិច្ចសមុប្បន្និកវាទោ នយទស្សនវសេន ឯកោវ ទស្សិតោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ អថ វា សស្សតទិដ្ឋិសង្គហតោ អធិច្ចសមុប្បន្និកវាទស្ស សស្សតវាទេ អាគតោ សព្ពោបិ ទេសនានយោ យថាសម្ភវំ អធិច្ចសមុប្បន្និកវាទេបិ គហេតព្ពោតិ ឥមស្ស វិសេសស្ស ទស្សនត្ថំ ភគវតា លាភីអធិច្ចសមុប្បន្និកវាទោ អវិភជិត្វា ទស្សិតោ, អវស្សញ្ចស្ស សស្សតទិដ្ឋិសង្គហោ ឥច្ឆិតព្ពោ សំកិលេសបក្ខេ សត្តានមជ្ឈាសយស្ស សស្សតុច្ឆេទវសេនេវ ទុវិធត្តា, តេសុ ច ឧច្ឆេទប្បសង្គាភាវតោ។ តថា ហិ អដ្ឋកថាយំ អាសយ-សទ្ទស្ស អត្ថុទ្ធារវសេន វុត្តំ "សស្សតុច្ឆេទទិដ្ឋិ ចា"តិ, តថា ច វក្ខតិ "យាសំ សត្តេវ ឧច្ឆេទទិដ្ឋិយោ, សេសា សស្សតទិដ្ឋិយោ"តិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៩៧, ៩៨)។

ននុ ច អធិច្ចសមុប្បន្និកវាទស្ស សស្សតទិដ្ឋិសង្គហោ ន យុត្តោ "អហញ្ហិ បុព្ពេ នាហោសិ"ន្តិអាទិវសេន បវត្តនតោ អបុព្ពសត្តបាតុភាវគាហកត្តា។ សស្សតទិដ្ឋិ បន អត្តនោ, លោកស្ស ច សទាភាវគាហិនី "អត្ថិត្វេវ សស្សតិសម"ន្តិ បវត្តនតោតិ? នោ ន យុត្តោ អនាគតកោដិអទស្សនេន សស្សតគ្គាហសមវរោធត្តា។ យទិបិ ហិ អយំ វាទោ "សោម្ហិ ឯតរហិ អហុត្វា សន្តតាយ បរិណតោ"តិ (ទី. និ. ១.៦៨) អត្តនោ, លោកស្ស ច អតីតកោដិបរាមសនវសេន បវត្តោ, តថាបិ វត្តមានកាលតោ បដ្ឋាយ ន តេសំ កត្ថចិ អនាគតេ បរិយន្តំ បស្សតិ, វិសេសេន ច បច្ចុប្បន្នានាគតកាលេសុ អបរិយន្តទស្សនបភាវិតោ សស្សតវាទោ, យថាហ "សស្សតិសមំ តថេវ ឋស្សតី"តិ (ទី. និ. ១.៣១ អត្ថតោ សមានំ) យទេវំ សិយា ឥមស្ស ច វាទស្ស, សស្សតវាទាទីនញ្ច បុព្ពន្តកប្បិកេសុ សង្គហោ ន យុត្តោយេវ អនាគតកាលបរាមសនវសេន បវត្តត្តាតិ? យុត្តោ ឯវ សមុទាគមស្ស អតីតកោដ្ឋាសិកត្តា។ តថា ហិ នេសំ សមុទាគមោ អតីតំសបុព្ពេនិវាសញាណេហិ, តប្បតិរូបកានុស្សវាទិបភាវិតេហិ ច តក្កនេហិ សង្គហិតោតិ, តថា ចេវ សំវណ្ណិតំ។ អថ វា សព្ពត្ថ អប្បដិហតញាណចារេន ធម្មស្សាមិនា និរវសេសតោ អគតី, គតិញ្ច យថាភូតំ សយំ អភិញ្ញា សច្ឆិកត្វា បវេទិតា ឯតា ទិដ្ឋិយោ, តស្មា យាវតិកា ទិដ្ឋិយោ ភគវតា ទេសិតា, យថា ច ទេសិតា, តាវតិកា តថា ចេវ សន្និដ្ឋានតោ សម្បដិច្ឆិតព្ពា, ន ចេត្ថ យុត្តិវិចារណា កាតព្ពា ពុទ្ធវិសយត្តា។ អចិន្តេយ្យោ ហិ ពុទ្ធានំ ពុទ្ធវិសយោ, តថា ច វក្ខតិ "តត្ថ ន ឯកន្តេន ការណំ បរិយេសិតព្ព"ន្តិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៧៨-៨២)។

ទុតិយភាណវារវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

អបរន្តកប្បិកវាទវណ្ណនា

៧៤. “អបរន្តេញាណំ (ធ. ស. ១០៦៧), អបរន្តានុទិដ្ឋិនោ”តិអាទីសុ (ទី. និ. ១.៧៤) វិយ **អបរន្ត** –សទ្ទានំ យថាក្កមំ អនាគតកាលកោដ្ឋាសវាចកតំ សន្ធាយាហ **“អនាគតកោដ្ឋាសសង្ខាត”**ន្តិ។ “បុព្ពន្តំ កប្បេត្វា”តិអាទីសុ វុត្តនយេន **“អបរន្តំ កប្បេត្វា”**តិអាទីសុបិ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ វិសេសមត្តមេវ ចេត្ថ វក្ខាម។

សញ្ញីវាទវណ្ណនា

៧៥. អាឃាតនា ឧទ្ធន្តិ **ឧទ្ធមាឃាតនំ**, មរណតោ ឧទ្ធំ បវត្តោ អត្តាតិ អត្ថោ។ “ឧទ្ធមាឃាតន”ន្តិ បវត្តោ វាទោ **ឧទ្ធមាឃាតនោ** សហចរណវសេន, តទ្ធិតវសេន ច, អន្តលោបនិទ្ទេសោ វា ឯវស។ សោ ឯតេសន្តិ **ឧទ្ធមាឃាតនិកា។** ឯវំ សទ្ទតោ និប្ផន្នំ អត្ថតោ ឯវ ទស្សេតុំ **“ឧទ្ធមាឃាតនា អត្តានំ វទន្តី”**តិ វុត្តំ, អាឃាតនា ឧទ្ធំ ឧបរិភូតំ អត្តភាវន្តិ អត្ថោ។ តេ ហិ ទិដ្ឋិគតិកា “ឧទ្ធំ មរណតោ អត្តា និព្ពិការោ”តិ វទន្តិ។ **“សោ ឯតេស”**ន្តិអាទិនា អស្សត្ថិយត្ថំ ទស្សេតិ យថា “ពុទ្ធមស្ស អត្ថីតិ ពុទ្ធោ”តិ។ អយំ អដ្ឋកថាតោ អបរោ នយោ – សញ្ញីតិ បវត្តោ វាទោ **សញ្ញី** សហចរណាទិនយេន, សញ្ញី វាទោ ឯតេសន្តិ **សញ្ញីវាទា** សមាសវសេន។ សញ្ញីវាទោ ឯវ វាទោ ឯតេសន្តិ ហិ អត្ថោ។

៧៦-៧៧. **រូបី អត្តា**តិ ឯត្ថ កសិណរូបំ “អត្តា”តិ កស្មា វុត្តំ, ននុ រូបវិនិមុត្តេន អត្តនា ភវិតព្ពំ “រូបមស្ស អត្ថី”តិ វុត្តេ សញ្ញាយ វិយ រូបស្សាបិ អត្តនិយត្តា។ ន ហិ “សញ្ញី អត្តា”តិ ឯត្ថ សញ្ញា ឯវ អត្តា, អថ ខោ “សញ្ញា អស្ស អត្ថី”តិ អត្ថេន អត្តនិយាវ, តថា ច វុត្តំ **“តត្ថ បវត្តសញ្ញញ្ចស្ស ‘សញ្ញា’តិ គហេត្វា”**តិ? ន ខោ បនេតមេវំ ទដ្ឋព្ពំ “រូបមស្ស អត្ថីតិ រូបី”តិ, អថ ខោ “រុប្បនសីលោ រូបី”តិ។ រុប្បនញ្ចេត្ថ រូបសរិក្ខតាយ កសិណរូបស្ស វឌ្ឍិតាវឌ្ឍិតកាលវសេន វិសេសាបត្តិ។ សា ហិ “នត្ថី”តិ ន សក្កា វត្តុំ បរិត្តវិបុលតាទិវិសេសសព្ភាវតោ។ យទេវំ សិយា “រុប្បនសីលោ រូបី”តិ, អថ ឥមស្ស វាទស្ស សស្សតទិដ្ឋិសង្គហោ ន យុជ្ជតិ រុប្បនសីលស្ស ភេទសព្ភាវតោតិ? យុជ្ជតេវ កាយភេទតោ ឧទ្ធំ បរិកប្បិតស្ស អត្តនោ និព្ពិការតាយ តេន អធិប្បេតត្តា។ តថា ហិ វុត្តំ “អរោគោ បរំ មរណា”តិ។ អថ វា “រូបមស្ស អត្ថីតិ រូបី”តិ វុត្តេបិ ន កោចិ ទោសោ កប្បនាសិទ្ធេន ភេទេន អភេទស្សាបិ និទ្ទេសទស្សនតោ យថា “សិលាបុត្តកស្ស សរីរ”ន្តិ។

អបិច អវយវវសេន អវយវិនោ តថានិទ្ទេសនិទស្សនតោ យថា “កាយេ កាយានុបស្សី”តិ (សំ. និ. ៥.៣៩០), រុប្បនំ វា រូបំ, រូបសភាវោ, តទស្ស អត្ថីតិ **រូបី,** អត្តា “រូបិនោ ធម្មា”តិអាទីសុ (ធ. ស. ១១.ទុកមាតិកា) វិយ, ឯវញ្ច កត្វា អត្តនោ រូបសភាវត្តា “រូបី អត្តា”តិ វចនំ ញាយាគតមេវាតិ វុត្តំ **“កសិណរូបំ អត្តា”**តិ។ **“គហេត្វា”**តិ ឯតេន ចេតស្ស សម្ពន្ធោ។ **តត្ថា**តិ កសិណរូបេ។ **អស្សា**តិ បរិកប្បិតស្ស អត្តនោ, អាជីវកាទយោ តក្កមត្តេន បញ្ញបេន្តិ វិយាតិ អត្ថោ។ អាជីវកា ហិ តក្កិកាយេវ, ន លាភិនោ។ និយតវាទិតាយ ហិ កម្មផលបដិក្ខេបតោ នត្ថិ តេសំ ឈានសមាបត្តិលាភោ។ តថា ហិកណ្ហាភិជាតិអាទីសុ កាឡកាទិរូបំ “អត្តា”តិ ឯកច្ចេ អាជីវកា បដិជានន្តិ។ បុរិមនយេន ចេត្ថ លាភីនំ ទស្សេតិ, បច្ឆិមនយេន បន តក្កិកំ។ ឯវមិទិសេសុ។ **រោគ**-សទ្ទោ ភង្គបរិយាយោ ភង្គស្សាបិ វុដ្ឋនភាវតោ, ឯវញ្ច កត្វា អរោគ-សទ្ទស្ស និច្ចបរិយាយតា ឧបបន្នា ហោតិ, តេនាហ **“និច្ចោ”**តិ។ **រោគ**-សទ្ទោ វា ព្យាធិបរិយាយោ។ **អរោគោ**តិ បន រោគរហិតតាសីសេន និព្ពិការតាយ និច្ចតំ ទិដ្ឋិគតិកោ បដិជានាតីតិ ទស្សេតុំ **“និច្ចោ”**តិ វុត្តំ ។ កសិណុគ្ឃាដិមាកាសបឋមារុប្បវិញ្ញាណនត្ថិភាវាកិញ្ចញ្ញាយតនានិ យថារហមរូបសមាបត្តិនិមិត្តំ នាម។ និម្ពបណ្ណេ តប្បរិមាណោ តិត្តករសោ វិយ សរីរប្បរិមាណោ អរូបី អត្តា សរីរេ តិដ្ឋតីតិ តក្កមត្តេនេវ និគណ្ឋា “អរូបី អត្តា សញ្ញី”តិ បញ្ញបេន្តីតិ អាហ **“និគណ្ឋាទយោ វិយា”**តិ។

តតិយា បនាតិ “រូបី ច អរូបី ច អត្តា”តិ លទ្ធិ។ **មិស្សកគាហវសេនា**តិ រូបារូបសមាបត្តីនំ យថាវុត្តានិ និមិត្តានិ ឯកជ្ឈំ កត្វា ឯកោវ “អត្តា”តិ, តត្ថ បវត្តសញ្ញញ្ចស្ស “សញ្ញា”តិ គហណវសេន។ អយញ្ហិ ទិដ្ឋិគតិកោ រូបារូបសមាបត្តិលាភី តាសំ និមិត្តំ រូបភាវេន, អរូបភាវេន ច “អត្តា”តិ គហេត្វា “រូបី ច អរូបី ចា”តិ អភិនិវេសំ ជនេសិ អថេតវាទិនោ វិយ, តក្កមត្តេនេវ វា រូបារូបធម្មានំ មិស្សកគហណវសេន “រូបី ច អរូបី ច អត្តា”តិ អភិនិវិស្ស អដ្ឋាសិ។ **ចតុត្ថា**តិ “នេវ អរូបី ច នារូបី ច អត្តា”តិ លទ្ធិ។ **តក្កគាហេនេវា**តិ សង្ខារសេសសុខុមភាវប្បត្តធម្មា វិយ អច្ចន្តសុខុមភាវប្បត្តិយា សកិច្ចសាធនាសមត្ថតាយ ខម្ភកុច្ឆិ [ថម្ភកុដ្ក (ទី. និ. ដី. ១៧៦-៧៧)] ហត្ថបាទាទិសង្ខាតោ វិយ នេវ រូបី, រូបសភាវានតិវត្តនតោ ន ច អរូបីតិ ឯវំ បវត្តតក្កគាហេនេវ។

អយំ អដ្ឋកថាមុត្តកោ នយោ – នេវរូបី នារូបីតិ ឯត្ថ ហិ អន្តានន្តិកចតុត្ថវាទេ វិយ អញ្ញមញ្ញបដិក្ខេបវសេន អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ សតិបិ ច តតិយវាទេន ឥមស្ស សមានត្ថភាវេ តត្ថ

ទេសកាលភេទវសេន វិយ ឥធ កាលវត្ថុភេទវសេន តតិយចតុត្ថវាទានំ វិសេសោ ទដ្ឋព្ពោ។ កាលភេទវសេន ហិ ឥធ តតិយវាទស្ស បវត្តិ រូបារូបនិមិត្តានំ សហអនុបដ្ឋានតោ។ ចតុត្ថវាទស្ស បន វត្ថុភេទវសេន បវត្តិ រូបារូបធម្មសមូហភាវតោតិ។ ទុតិយចតុក្កំ អន្តានន្តិកវាទេ វុត្តនយេន វេទិតព្ពំ សព្ពថា សទិសត្ថតោ សមានត្ថត្តា។ យំ បនេត្ថ វត្តព្ពំ, តម្បិ “អមតិ គច្ឆតិ ភាវោ ឱសានមេត្ថា”តិអាទិនា អម្ហេហិ វុត្តមេវ, កេវលំ បន តត្ថ បុព្ពន្តកប្បនាវសេន បវត្តោ, ឥធ អបរន្តកប្បនាវសេនាតិ អយំ វិសេសោ បាកដោយេវ។ កាមញ្ច នានត្តសញ្ញី អត្តាតិ អយម្បិ វាទោ សមាបន្នកវសេន លព្ភតិ។ អដ្ឋសមាបត្តិលាភិនោ ទិដ្ឋិគតិកស្ស វសេន សញ្ញាភេទសម្ភវតោ។ តថាបិ សមាបត្តិយំ ឯករូបេនេវ សញ្ញាយ ឧបដ្ឋានតោ លាភីវសេន ឯកត្តសញ្ញិតា សាតិសយំ យុត្តាតិ អាហ **“សមាបន្នកវសេន ឯកត្តសញ្ញី”**តិ។ ឯកសមាបត្តិលាភិនោ ឯវ វា វសេន អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ សតិបិ ច សមាបត្តិភេទតោ សញ្ញាភេទសម្ភវេ ពហិទ្ធា បុថុត្តារម្មណេយេវ សញ្ញានានត្តស្ស ឱឡារិកស្ស សម្ភវតោ តក្កីវសេនេវ នានត្តសញ្ញិតំ ទស្សេតុំ **“អសមាបន្នកវសេន នានត្តសញ្ញី”**តិ វុត្តំ។ **បរិត្តកសិណវសេនា**តិ អវឌ្ឍិតត្តា អប្បកកសិណវសេន, **កសិណ**គ្គហណញ្ចេត្ថ សញ្ញាយ វិសយទស្សនំ។ វិសយវសេន ហិ សញ្ញាយ បរិត្តតា, ឥមិនា ច សតិបិ សញ្ញាវិនិមុត្តធម្មេ “សញ្ញាយេវ អត្តា”តិ វទតីតិ ទស្សេតិ។ ឯស នយោ **វិបុលកសិណវសេនា**តិ ឯត្ថាបិ។ ឯវញ្ច កត្វា អន្តានន្តិកវាទេ ចេវ ឥធ ច អន្តានន្តចតុក្កេ បឋមទុតិយវាទេសុ សទិសត្ថមត្តតោ សមានេសុបិ សភាវតោ តេហិ ទ្វីហិ វាទេហិ ឥមេសំ ទ្វិន្នំ វាទានំ វិសេសោ សិទ្ធោ ហោតិ, អញ្ញថា វុត្តប្បការេសុ វាទេសុ សតិបិ បុព្ពន្តាបរន្តកប្បនភេទមត្តេន កេហិចិ វិសេសេ កេហិចិ អវិសេសោយេវ សិយាតិ។

អយំ បន អដ្ឋកថាមុត្តកោ នយោ – “អង្គុដ្ឋប្បមាណោ អត្តា, អណុមត្តោ អត្តា”តិអាទិលទ្ធិវសេន បរិត្តោ ច សោ សញ្ញី ចាតិ **បរិត្តសញ្ញី** កាបិលកាណាទបក្ខិយោ [កបិលកណាទាទយោ (ទី. និ. ដី. ១.៧៦-៧៧)] វិយ។ អត្តនោ សព្ពគតភាវបដិជាននវសេន អប្បមាណោ ច សោ សញ្ញី ចាតិ **អប្បមាណសញ្ញី**តិ។

ទិព្ពចក្ខុបរិភណ្ឌត្តា យថាកម្មូបគញាណស្ស ទិព្ពចក្ខុបភាវជនិតេន យថាកម្មូបគញាណេន ទិស្សមានាបិ សត្តានំ សុខាទិសមង្គិតា ទិព្ពចក្ខុនាវ ទិដ្ឋា នាមាតិ អាហ **“ទិព្ពេន ចក្ខុនា”**តិអាទិ។ ចតុក្កនយំ, បញ្ចកនយញ្ច សន្ធាយ **តិកចតុក្កជ្ឈានភូមិយ”**ន្តិ វុត្តំ។ ទិដ្ឋិគតិកវិសយាសុ ហិ បញ្ចវោការឈានភូមីសុ វេហប្ផលភូមី ឋបេត្វា អវសេសា យថារហំ ចតុក្កនយេ តិកជ្ឈានស្ស, បញ្ចកនយេ ច ចតុក្កជ្ឈានស្ស វិបាកដ្ឋានត្តា **តិកចតុក្កជ្ឈានភូមិយោ** នាម។ សុទ្ធាវាសា បន តេសមវិសយា។ **និព្ពត្តមាន**ន្តិ ឧប្បជ្ជមានំ។ ននុ ច “ឯកន្តសុខី អត្តា”តិអាទិនា បវត្តវាទានំ អបរន្តទិដ្ឋិភាវតោ “និព្ពត្តមានំ ទិស្វា”តិ បច្ចុប្បន្នវចនំ អនុបបន្នមេវ សិយា។ អនាគតវិសយា ហិ ឯតេ វាទាតិ? ឧបបន្នមេវ អនាគតស្ស ឯកន្តសុខីភាវាទិកស្ស បកប្បនាយ បច្ចុប្បន្ននិព្ពត្តិទស្សនេន អធិប្បេតត្តា។ តេនេវាហ “និព្ពត្តមានំ ទិស្វា ‘ឯកន្តសុខី’តិ គណ្ហាតី”តិ។ ឯត្ថ ច តស្សំ តស្សំ ភូមិយំ ពាហុល្លេន សុខាទិសហិតធម្មប្បវត្តិទស្សនំ បដិច្ច តេសំ “ឯកន្តសុខី”តិអាទិគហណតោ តទនុរូបាយេវ ភូមិ វុត្តាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ សទ្ទន្តរាភិសម្ពន្ធវសេន វិយ ហិ អត្ថបករណាទិវសេនបិ អត្ថវិសេសោ លព្ភតិ។ “ឯកន្តសុខី”តិអាទីសុ ច ឯកន្តភាវោ ពហុលំ បវត្តិមត្តំ បតិ បយុត្តោ។ តថាបវត្តិមត្តទស្សនេន តេសំ ឯវំ គហណតោ។ អថ វា ហត្ថិទស្សកអន្ធា វិយ ទិដ្ឋិគតិកា យំ យទេវ បស្សន្តិ, តំ តទេវ អភិនិវិស្ស វោហរន្តិ។ វុត្តញ្ហេតំ ភគវតា **ឧទានេ** “អញ្ញតិត្ថិយា ភិក្ខវេ, បរិព្ពាជកា អន្ធា អចក្ខុកា”តិអាទិ, (ឧទា. ៥៥) តស្មា អលមេត្ថ យុត្តិមគ្គនាតិ។ “ទិព្ពេន ចក្ខុនា ទិស្វា”តិ វុត្តមត្ថំ សមត្ថេតុំ **“វិសេសតោ ហី”**តិអាទិ វុត្តំ។

អសញ្ញីនេវសញ្ញីនាសញ្ញីវាទវណ្ណនា

៧៨-៨៣. អថ ន កោចិ វិសេសោ អត្ថីតិ ចោទនំ សោធេតិ **“កេវលញ្ហី”**តិអាទិនា។ “អសញ្ញី”តិ ច “នេវសញ្ញីនាសញ្ញី”តិ ច គណ្ហន្តានំ តា ទិដ្ឋិយោតិ សម្ពន្ធោ។ **ការណ**ន្តិ វិសេសការណំ, ទិដ្ឋិសមុទាគមការណំ វា។ សតិបិ កិញ្ចិ ការណបរិយេសនសម្ភវេ ទិដ្ឋិគតិកវាទានំ អនាទរិយភាវំ ទស្សេតុំ **“ន ឯកន្តេន ការណំ បរិយេសិតព្ព”**ន្តិ វុត្តំ។ កស្មាតិ អាហ **“ទិដ្ឋិគតិកស្សា”**តិអាទិ, ឯតេន បរិយេសនក្ខមាភាវតោតិ អបរិយេសិតព្ពការណំ ទស្សេតិ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – អសញ្ញីវាទេ អសញ្ញីភវេ និព្ពត្តសត្តវសេន បវត្តោ បឋមវាទោ, “សញ្ញំ អត្តតោ សមនុបស្សតី”តិ ឯត្ថ វុត្តនយេន សញ្ញំយេវ “អត្តា”តិ គហេត្វា តស្ស កិញ្ចនភាវេន ឋិតាយ អញ្ញាយ សញ្ញាយ អភាវតោ “អសញ្ញី”តិ បវត្តោ ទុតិយវាទោ, តថា សញ្ញាយ សហ រូបធម្មេ, សព្ពេ ឯវ វា រូបារូបធម្មេ “អត្តា”តិ គហេត្វា បវត្តោ តតិយវាទោ, តក្កគាហវសេនេវ ចតុត្ថវាទោ បវត្តោ។

ទុតិយចតុក្កេបិ កសិណរូបស្ស អសញ្ជាននសភាវតាយ អសញ្ញីតិ កត្វា អន្តានន្តិកវាទេ វុត្តនយេន ចត្តារោ វិកប្បា បវត្តា។ នេវសញ្ញីនាសញ្ញីវាទេ បន នេវសញ្ញីនាសញ្ញីភវេ និព្ពត្តសត្តស្សេវ ចុតិបដិសន្ធីសុ , សព្ពត្ថ វា បដុសញ្ញាកិច្ចំ កាតុំ អសមត្ថាយ សុខុមាយ សញ្ញាយ អត្ថិភាវបដិជាននវសេន បឋមវាទោ, អសញ្ញីវាទេ វុត្តនយេន សុខុមាយ សញ្ញាយ វសេន, សញ្ជាននសភាវតាបដិជាននវសេន ច ទុតិយវាទាទយោ បវត្តាតិ។ ឯវំ កេនចិ ប

ការេន សតិបិ ការណបរិយេសនសម្ភវេ ទិដ្ឋិគតិកវាទានំ បរិយេសនក្ខមាភាវតោ អាទរំ កត្វា មហុស្សាហេន តេសំ ការណំ ន បរិយេសិតព្ពន្តិ។ ឯតេសំ បន សញ្ញីអសញ្ញីនេវសញ្ញីនាសញ្ញីវាទានំ សស្សតទិដ្ឋិសង្គហោ “អរោគោ បរំ មរណា”តិ វចនតោ បាកដោយេវ។

ឧច្ឆេទវាទវណ្ណនា

៨៤. អវិជ្ជមានស្ស វិនាសាសម្ភវតោ អត្ថិភាវហេតុកោ ឧច្ឆេទោតិ ទស្សេតុំ វិជ្ជមានវាចកេន សន្ត-សទ្ទេន “**សតោ**”តិ បាឡិយំ វុត្តន្តិ អាហ “**វិជ្ជមានស្ស**”តិ។ វិជ្ជមានតាបយុត្តោ ចេស ទិដ្ឋិគតិកវាទវិសយោ សត្តោយេវ ឥធ អធិប្បេតោតិ ទស្សនត្ថំ បាឡិយំ “**សត្តស្ស**”តិ វុត្តំ, តេន ឥមមត្ថំ ទស្សេតិ – យថា ហេតុផលភាវេន បវត្តមានានំ សភាវធម្មានំ សតិបិ ឯកសន្តានបរិយាបន្នានំ ភិន្នសន្តតិបតិតេហិ វិសេសេ ហេតុផលភូតានំ បរមត្ថតោ ភិន្នសភាវត្តា ភិន្នសន្តានបតិតានំ វិយ អច្ចន្តំ ភេទសន្និដ្ឋាននេន នានត្តនយស្ស មិច្ឆាគហណំ ឧច្ឆេទាភិនិវេសស្ស ការណំ, ឯវំ ហេតុផលភូតានំ វិជ្ជមានេបិ សភាវភេទេ ឯកសន្តតិបរិយាបន្នតាយ ឯកត្តនយេន អច្ចន្តមភេទគហណម្បិ ការណមេវាតិ។ សន្តានវសេន ហិ បវត្តមានេសុ ខន្ធេសុ ឃនវិនិព្ភោគាភាវេន តេសំ ឥធ សត្តគាហោ, សត្តស្ស ច អត្ថិភាវគាហហេតុកោ ឧច្ឆេទវាទោ, អនុបុព្ពនិរោធវសេន បន និរន្តរវិនាសោ ឥធ “ឧច្ឆេទោ”តិ អធិប្បេតោ យាវាយំ អត្តា ឧច្ឆិជ្ជមានោ ភវតិ, តាវាយំ វិជ្ជតិយេវាតិ គហណតោតិ អាហ “**ឧបច្ឆេទ**”ន្តិ។ **ឧ**-សទ្ទោ ហិ ឧប-សទ្ទបរិយាយោ, សោ ច ឧបសង្កមនត្ថោ, ឧបសង្កមនញ្ចេត្ថ អនុបុព្ពមុប្បជ្ជិត្វា អបរាបរំ និរោធវសេន និរន្តរតា។ អបិច បុនានុប្បជ្ជមានវសេន និរុទយវិនាសោយេវ **ឧច្ឆេទោ** នាម យថាវុត្តនយេន គហណតោតិ អាហ “**ឧបច្ឆេទ**”ន្តិ។ **ឧ**-សទ្ទោ, ហិ ឧប-សទ្ទោ ច ឯត្ថ ឧបរិភាគត្ថោ។ និរុទ្ធតោ បរភាគោ ច ឥធ ឧបរិភាគោតិ វុច្ចតិ។

និរន្តរវសេន , និរុទយវសេន វា វិសេសេន នាសោ **វិនាសោ**, សោ បន មំសចក្ខុបញ្ញាចក្ខូនំ ទស្សនបថាតិក្កមនតោ អទស្សនមេវាតិ អាហ “**អទស្សន**”ន្តិ។ អទស្សនេ ហិ **នាស**-សទ្ទោ លោកេ និរុឡ្ហោ “ទ្វេ ចាបរេ វណ្ណវិការនាសា”តិអាទីសុ (កាសិកា ៦-៣-១០៩ សុត្តំ បស្សិតព្ពំ) វិយ។ **ភាវវិគម**ន្តិ សភាវាបគមំ។ យថាធម្មំ ភវនំ ភាវោតិ ហិ អត្ថេន ឥធ **ភាវ**-សទ្ទោ សភាវវាចកោ។ យោ បន និរន្តរំ និរុទយវិនាសវសេន ឧច្ឆិជ្ជតិ, សោ អត្តនោ សភាវេន ឋាតុមសក្កុណេយ្យតាយ “ភាវាបគមោ”តិ វុច្ចតិ។ “**តត្ថ**”តិអាទិនា ឧច្ឆេទវាទស្ស យថាបាឋំ សមុទាគមំ និទស្សនមត្ថេន ទស្សេតិ, តេន វក្ខតិ “តថា ច អញ្ញថា ច វិកប្បេត្វាវា”តិ។ **តត្ថា**តិ “សតោ សត្តស្ស ឧច្ឆេទំ វិនាសំ វិភវំ បញ្ញបេន្តី”តិ វចនេ។ **លាភី**តិ ទិព្ពចក្ខុញាណលាភី។ តទវសេសលាភី ចេវ សព្ពសោ អលាភី ច ឥធ អបរន្តកប្បិកដ្ឋានេ “**អលាភី**” ត្វេវ វុច្ចតិ។

ចុតិន្តិ សេក្ខបុថុជ្ជនានម្បិ ចុតិមេវ។ ឯស នយោ **ចុតិមត្តមេវា**តិ ឯត្ថាបិ។ **ឧបបត្តិំ អបស្សន្តោ**តិ ទដ្ឋុំ សមត្ថោបិ សតិ អនោលោកនវសេន អបស្សន្តោ។ **ន ឧបបាត**ន្តិ បុព្ពយោគាភាវេន, បរិកម្មាករណេន វា ឧបបត្តិំ ទដ្ឋុំ ន សក្កោតិ, ឯវញ្ច កត្វា នយទ្វយេ វិសេសោ បាកដោ ហោតិ។ កោ បរលោកំ ជានាតិ, ន ជានាតិយេវាតិ នត្ថិកវាទវសេន ឧច្ឆេទំ គណ្ហាតីតិ សហ បាបសេសេន សម្ពន្ធោ, នត្ថិកវាទវសេន មហាមូឡ្ហភាវេនេវ “ឥតោ អញ្ញោ បរលោកោ អត្ថី”តិ អនវពោធនតោ ឥមំ ទិដ្ឋឹ គណ្ហាតីតិ អធិប្បាយោ។ “ឯត្តកោយេវ វិសយោ, យ្វាយំ ឥន្ទ្រិយគោចរោ”តិ អត្តនោ ធីតុយា ហត្ថគ្គណ្ហនករាជា វិយ កាមសុខាភិរត្តតាយបិ គណ្ហាតីតិ អាហ “**កាមសុខគិទ្ធតាយ វា**”តិ។ វណ្ណតោ បតិតបណ្ណានំ វណ្ណេន អបដិសន្ធិកភាវំ សន្ធាយ “**ន បុន វិរុហន្តី**”តិ វុត្តំ។ **ឯវមេវ សត្តា**តិ យថា បណ្ឌុបលាសោ ពន្ធនា បវុត្តោ បុន ន បដិសន្ធីយតិ, ឯវមេវ សព្ពេបិ សត្តា អប្បដិសន្ធិកា មរណបរិយោសានា អបោនោព្ភវិកា អប្បដិសន្ធិកមរណមេវ និគច្ឆន្តីតិ អត្ថោ។ ឧទកបុព្ពុឡូបមា ហិ សត្តា បុន អនុប្បជ្ជមានតោតិ តស្ស លទ្ធិ។ **តថា**តិ “លាភី អនុស្សរន្តោ”តិអាទិនា [អរហតោ (អដ្ឋ)] និទស្សនវសេន វុត្តប្បការេន។ **អញ្ញថា**តិ តក្កនស្ស អនេកប្បការសម្ភវតោ តតោ អញ្ញេនបិ បការេន។ លាភិនោបិ ចុតិតោ ឧទ្ធំ ឧបបាតស្ស អទស្សនមត្តំ បតិ តក្កនេនេវ ឥមា ទិដ្ឋិយោ ឧប្បជ្ជន្តីតិ វុត្តំ “**វិកប្បេត្វាវា**”តិ។ តថា ច វិកប្បេត្វាវ ឧប្បន្នា អញ្ញថា ច វិកប្បេត្វាវ ឧប្បន្នាតិ ហិ សម្ពន្ធោ។ តត្ថ “ទ្វេ ជនា”តិអាទិនា ឧច្ឆេទគ្គាហកប្បភេទទស្សនេន ឥមមត្ថំ ទស្សេតិ។ យថា អមរាវិក្ខេបិកវាទា ឯកន្តអលាភីវសេនេវ ទេសិតា, យថា ច ឧទ្ធមាឃាតនិកសញ្ញីវាទេ ចតុត្ថចតុក្កេ សញ្ញីវាទា ឯកន្តលាភីវសេនេវ ទេសិតា, នយិមេ។ ឥមេ បន សស្សតេកច្ចសស្សតវាទាទយោ វិយ លាភីអលាភីវសេនេវ ទេសិតាតិ។ យទេវំ កស្មា សស្សតវាទាទីសុ វិយ លាភីវសេន, តក្កីវសេន ច បច្ចេកំ ទេសនមកត្វា សស្សតវាទាទិទេសនាហិ អញ្ញថា ឥធ ទេសនា កតាតិ? វុច្ចតេ – ទេសនាវិលាសប្បត្តិតោ។ ទេសនាវិលាសប្បត្តា ហិ ពុទ្ធា ភគវន្តោ, តេ វេនេយ្យជ្ឈាសយានុរូបំ វិវិធេនាការេន ធម្មំ ទេសេន្តិ, ន អញ្ញថា។ យទិ ហិ ឥធាបិ ច តថាទេសនាយ និពន្ធនភូតោ វេនេយ្យជ្ឈាសយោ ភវេយ្យ, តថារូបមេវ ភគវា វទេយ្យ, កថំ? “ឥធ ភិក្ខវេ, ឯកច្ចោ សមណោ វា ព្រាហ្មណោ វា អាតប្បមន្វាយ…បេ…. យថា សមាហិតេ ចិត្តេ សត្តានំ ចុតូបបាតញាណាយ ចិត្តំ អភិនិន្នា

មេតិ, សោ ទិព្វេន ចក្ខុនា វិសុទ្ធេន អតិក្កន្តមានុសកេន អរហតោ ចុតិចិត្តំ បស្សតិ, បុថុជ្ជនំ វា បរសត្តានំ, ន ហេវ ខោ តទុទ្ធំ ឧបបត្តឹ។ សោ ឯវមាហ ‘យតោ ខោ ភោ អយំ អត្តា រូបី ចាតុមហាភូតិកោ មាតាបេត្តិក សម្ភវោ កាយស្ស ភេទា ឧច្ឆិជ្ជតិ វិនស្សតិ, ន ហោតិ បរំ មរណា’តិអាទិនា” វិសេសលាភិនោ, តក្កិនោ ច វិសុំ កត្វា។ យស្មា បន តថាទេសនាយ និពទ្ធនភូតោ វេនេយ្យជ្ឈាសយោ ន ឥធ ភវតិ, តស្មា ទេសនាវិលាសេន វេនេយ្យជ្ឈាសយានុរូបំ សស្សតវាទាទិទេសនាហិ អញ្ញថាយេវាយំ ទេសនា កតាតិ ទដ្ឋព្ពំ។

អថ វា សស្សតេកច្ចសស្សតវាទាទីសុ វិយ ន ឥធ តក្កីវាទតោ វិសេសលាភីវាទោ ភិន្នាការោ, អថ ខោ សមានប្បការតាយ សមានាការោយេវាតិ ឥមស្ស វិសេសស្ស បកាសនត្ថំ អយមុច្ឆេទវាទោ ភគវតា បុរិមវាទេហិ វិសិដ្ឋាការភាវេន ទេសិតោ។ សម្ភវតិ ហិ ឥធ តក្កិនោបិ អនុស្សវាទិវសេន អធិគមវតោ វិយ អភិនិវេសោ។ អបិច ន ឥមា ទិដ្ឋិយោ ភគវតា អនាគតេ ឯវំភាវីវសេន ទេសិតា, នាបិ ឯវមេតេ ភវេយ្យុន្តិ បរិកប្បនាវសេន, អថ ខោ យថា យថា ទិដ្ឋិគតិកេហិ “ឥទមេវ សច្ចំ, មោឃមញ្ញ”ន្តិ (ម. និ. ២.១៨៧, ២០៣, ៤២៧; ៣.២៧, ២៨; ឧទា. ៥៥) មញ្ញិតា, តថា តថាយេវ ឥមេ ទិដ្ឋិគតា យថាភុច្ចំ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណេន បរិច្ឆិន្ទិត្វា បកាសិតា, យេហិ គម្ភីរាទិប្បការា អបុថុជ្ជនគោចរា ពុទ្ធធម្មា បកាសន្តិ, យេសញ្ច បរិកិត្តនេន តថាគតា សម្មទេវ ថោមិតា ហោន្តិ។

អបរោ នយោ – យថា ឧច្ឆេទវាទីហិ ទិដ្ឋិគតិកេហិ ឧត្តរុត្តរភវទស្សីហិ អបរភវទស្សីនំ តេសំ វាទបដិសេធវសេន សកសកវាទា បតិដ្ឋាបិតា, តថាយេវាយំ ទេសនា កតាតិ បុរិមទេសនាហិ ឥមិស្សា ទេសនាយ បវត្តិភេទោ ន ចោទេតព្ពោ, ឯវញ្ច កត្វា អរូបភវភេទវសេន ឧច្ឆេទវាទោ ចតុធា វិភជិត្វា វិយ កាមរូបភវភេទវសេនាបិ អនេកធា វិភជិត្វាយេវ វត្តព្ពោ, ឯវំ សតិ ភគវតា វុត្តសត្តកតោ ពហុតរភេទោ ឧច្ឆេទវាទោ អាបជ្ជតីតិ, អថ វា បច្ចេកំ កាមរូបភវភេទវសេន វិយ អរូបភវវសេនាបិ ន វិភជិត្វា វត្តព្ពោ, ឯវម្បិ សតិ ភគវតា វុត្តសត្តកតោ អប្បតរភេទោវ ឧច្ឆេទវាទោ អាបជ្ជតីតិ ច ឯវំបការាបិ ចោទនា អនវកាសា ឯវ ហោតិ។ ទិដ្ឋិគតិកានញ្ហិ យថាភិមតំ ទេសនា បវត្តាតិ។

៨៥. មាតាបិតូនំ ឯតន្តិ តំសម្ពន្ធនតោ ឯតំ មាតាបិតូនំ សន្តកន្តិ អត្ថោ។ **សុក្កសោណិត**ន្តិ បិតុ សុក្កំ, មាតុ សោណិតញ្ច, ឧភិន្នំ វា សុក្កសង្ខាតំ សោណិតំ។ **មាតាបេត្តិកេ**តិ និមិត្តេ ចេតំ ភុម្មំ។ **ឥតី**តិ ឥមេហិ តីហិ បទេហិ។ “រូបកាយវសេនា”តិ អវត្វា **“រូបកាយសីសេនា”**តិ វទន្តោ អរូបម្បិ តេសំ “អត្តា”តិ គហណំ ញាបេតិ។ ឥមិនា បការេន **ឥត្ថ**ន្តិ អាហ **“ឯវមេកេ”**តិ។ **ឯវំ**-សទ្ទោ ហេត្ថ ឥទមត្ថោ, ឥមិនា បការេនាតិ អត្ថោ។ **ឯកេ**តិ ឯកច្ចេ, អញ្ញេ វា។

៨៦. មនុស្សានំ បុព្ពេ គហិតត្តា, អញ្ញេសញ្ច អសម្ភវតោ “កាមាវចរោ”តិ ឯត្ថ **ឆកាមាវចរទេវបរិយាបន្នោ**តិ អត្ថោ។ **កពឡីការោ** ចេត្ថ យថាវុត្តសុធាហារោ។

៨៧. ឈានមនេន និព្ពត្តោតិ ឯត្ថ យំ វត្តព្ពំ, តំ ហេដ្ឋា វុត្តមេវ។ មហាវយវោ **អង្គោ**, តត្ថ វិសុំ បវត្តោ **បច្ចង្គោ**, សព្ពេហិ អង្គបច្ចង្គេហិ យុត្តោ តថា។ **តេស**ន្តិ ចក្ខុសោតិន្ទ្រិយានំ។ **ឥតរេស**ន្តិ ឃានជិវ្ហាកាយិន្ទ្រិយានំ។ តេសម្បិ ឥន្ទ្រិយានំ សណ្ឋានំ បុរិសវេសវសេនេវ វេទិតព្ពំ។ តថា ហិ **អដ្ឋកថាសុ** វុត្តំ “សមានេបិ តត្ថ ឧភយលិង្គាភាវេ បុរិសសណ្ឋានាវ តត្ថ ព្រហ្មានោ, ន ឥត្ថិសណ្ឋានា”តិ។

៨៨-៩២. អាកាសានញ្ចាយតន-សទ្ទោ ឥធ ភវេយេវាតិ អាហ **“អាកាសានញ្ចាយតនភវ”**ន្តិ។ ឯត្ថាហ – យុត្តំ តាវ បុរិមេសុ តីសុ វាទេសុ “កាយស្ស ភេទា”តិ វត្តុំ បញ្ចវោការភវបរិយាបន្នំ អត្តភាវមារព្ភ បវត្តត្តា តេសំ វាទានំ, ចតុវោការភវបរិយាបន្នំ បន អត្តភាវំ និស្សាយ បវត្តេសុ ចតុត្ថាទីសុ ចតូសុ វាទេសុ កស្មា “កាយស្ស ភេទា”តិ វុត្តំ។ ន ហិ អរូបីនំ កាយោ វិជ្ជតិ។ យោ ភេទោតិ វុច្ចេយ្យាតិ? សច្ចមេតំ, រូបត្តភាវេ បន បវត្ត វោហារេនេវ ទិដ្ឋិគតិកោ អរូបត្តភាវេបិ កាយវោហារំ អារោបេត្វា ឯវមាហ។ លោកស្មិញ្ហិ ទិស្សតិ អញ្ញត្ថភូតោបិ វោហារោ តទញ្ញត្ថសមារោបិតោ យថា តំ “សសវិសាណំ, ខំ បុប្ផ”ន្តិ។ យថា ច ទិដ្ឋិគតិកា ទិដ្ឋិយោ បញ្ញបេន្តិ, តថាយេវ ភគវាបិ ទេសេតីតិ។ អបិច នាមកាយភាវតោ ផស្សាទិធម្មសមូហភូតេ អរូបត្តភាវេ កាយនិទ្ទេសោ ទដ្ឋព្ពោ។ សមូហដ្ឋេនបិ ហិ “កាយោ”តិ វុច្ចតិ “ហត្ថិកាយោ អស្សកាយោ”តិអាទីសុ វិយ។ ឯត្ថ ច កាមាវចរទេវត្តភាវាទិនិរវសេសវិភវបតិដ្ឋាបកានំ ទុតិយាទិវាទានំ អបរន្តកប្បិកភាវោ យុត្តោ ហោតុ អនាគតទ្ធវិសយត្តា តេសំ វាទានំ, កថំ បន ទិដ្ឋិគតិកស្ស បច្ចក្ខភូតមនុស្សត្តភាវាបគមបតិដ្ឋាបកស្ស បឋមវាទស្ស អបរន្តកប្បិកភាវោ យុជ្ជេយ្យ បច្ចុប្បន្នទ្ធវិសយត្តា តស្ស វាទស្ស។ ទុតិយវាទាទីនញ្ហិ បុរិមបុរិមវាទសង្គហិតស្សេវ អត្តនោ អនាគតេ តទុត្តរិភវូបបន្នស្ស សមុច្ឆេទពោធនតោ យុជ្ជតិ អបរន្តកប្បិកតា, តថា ចេវ វុត្តំ “នោ ច ខោ ភោ អយំ អត្តា ឯត្តាវតា សម្មា សមុច្ឆិន្នោ ហោតី”តិអាទិ (ទី. និ. ១.៨៥) យំ បន តត្ថ វុត្តំ “អត្ថិ ខោ ភោ

អញ្ញោ អត្តា''តិ, (ទី. និ. ១.៨៧) តំ មនុស្សត្តភាវាទិហេដ្ឋិមត្តភាវវិសេសាបេក្ខាយ វុត្តំ, ន សព្ពថា អញ្ញភាវតោ។ បឋមវាទស្ស បន អនាគតេ តទុត្តរិភវូបបន្នស្ស អត្តនោ សមុច្ឆេទពោធនាភាវតោ , ''អត្ថិ ខោ ភោ អញ្ញោ អត្តា''តិ ឯត្ថ អញ្ញភាវេន អគ្គហណតោ ច ន យុជ្ជតេវ អបរន្តកប្បិកតាតិ? នោ ន យុជ្ជតិ ឥធលោកបរិយាបន្នត្តេបិ បឋមវាទវិសយស្ស អនាគតកាលិកស្សេវ តេន អធិប្បេតត្តា។ បឋមវាទិនាបិ ហិ ឥធលោកបរិយាបន្នស្ស អត្តនោ បរំ មរណា ឧច្ឆេទោ អនាគតកាលវសេនេវ អធិប្បេតោ, តស្មា ចស្ស អបរន្តកប្បិកតាយ ន កោចិ វិរោធោតិ។

ទិដ្ឋធម្មនិព្ពានវាទវណ្ណនា

៩៣. ញាណេន ទដ្ឋព្ពោតិ **ទិដ្ឋោ**, ទិដ្ឋោ ច សោ សភាវដ្ឋេន ធម្មោ ចាតិ **ទិដ្ឋធម្មោ**, ទស្សនភូតេន ញាណេន ឧបលទ្ធសភាវោតិ អត្ថោ។ សោ បន អក្ខានមិន្ទ្រិយានំ អភិមុខីភូតោ វិសយោយេវាតិ វុត្តំ ''**បច្ចក្ខធម្មោ វុច្ចតី**''តិ។ តត្ថ យោ អនិន្ទ្រិយវិសយោ, សោបិ សុបាកដភាវេន ឥន្ទ្រិយវិសយោ វិយ ហោតីតិ កត្វា តថា វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ, តេនេវាហ ''**តត្ថ តត្ថ បដិលទ្ធត្តភាវស្សេតំ អធិវចន**''ន្តិ, តស្មិំ តស្មិំ ភវេ យថាកម្មំ បដិលភិតព្ពត្តភាវស្ស វាចកំ បទំ, នាមន្តិ វា អត្ថោ។ **និព្ពាន**ញ្ចេត្ថ ទុក្ខវូបសមនមេវ, ន អគ្គផលំ, ន ច អសង្ខតធាតុ តេសមវិសយត្តាតិ អាហ ''**ទុក្ខវូបសមន**''ន្តិ។ ទិដ្ឋធម្មនិព្ពានេ បវត្តោ វាទោ ឯតេសន្តិ **ទិដ្ឋធម្មនិព្ពានវាទា**តិបិ យុជ្ជតិ។

៩៤. កាមនីយត្តា កាមា ច តេ អនេកាវយវានំ សមូហភាវតោ សត្ថានញ្ច ពន្ធនតោ គុណា ចាតិ **កាមគុណា**តិ អត្ថំ សន្ធាយាហ ''**មនាបិយរូបាទីហី**''តិអាទិ។ យាវ ផោដ្ឋព្ពារម្មណញ្ចេត្ថ **អាទិ**-សទ្ទេន សង្គណ្ហាតិ។ **សុដ្ឋុ អប្បិតោ**តិ សម្មា ឋបិតោ។ ឋបនា ចេត្ថ អល្លីយនាតិ អាហ ''**អល្លីនោ**''តិ។ បរិតោ តត្ថ តត្ថ កាមគុណេសុ យថាសកំ ឥន្ទ្រិយានិ ចារេតិ គោចរំ គណ្ហាបេតីតិ អត្ថំ ទស្សេតុំ ''**តេសុ**''តិអាទិ វុត្តំ, តេនាហ ''**ឥតោ ចិតោ ច ឧបនេតី**''តិ។ **បរិ**-សទ្ទវិសិដ្ឋោ វា ឥធ **ចរ**-សទ្ទោ កីឡាយន្តិ វុត្តំ ''**បលឡតី**''តិអាទិ [លឡតិ (អដ្ឋកថាយំ)]។ **បលឡតី**តិ ហិ បការេន លឡតិ, វិលាសំ ករោតីតិ អត្ថោ។ ''**ឯត្ថ ចា**''តិអាទិនា ឧត្តមកាមគុណិកានមេវ ទិដ្ឋធម្មនិព្ពានំ បញ្ញបេន្តីតិ ទស្សេតិ។ មន្ធាតុមហារាជវសវត្តីទេវរាជកាមគុណា ហិ ឧត្តមតាយ និទស្សិតា, កស្មាតិ អាហ ''**ឯវរូបេ**''តិអាទិ។

៩៥. **អញ្ញថាភាវា**តិ ការណេ និស្សក្កវចនំ។ **វុត្តនយេនា**តិ សុត្តបទេសុ ទេសិតនយេន, ឯតេន សោកាទីនមុប្បជ្ជនាការំ ទស្សេតិ។ ញាតិភោគរោគសីលទិដ្ឋិព្យសនេហិ ផុដ្ឋស្ស ចេតសោ អព្ភន្តរំ និជ្ឈាយនំ សោចនំ **អន្តោនិជ្ឈាយនំ**, តទេវ លក្ខណមេតស្សាតិ **អន្តោនិជ្ឈាយនលក្ខណោ។** តស្មិំ សោកេ សមុដ្ឋានហេតុភូតេ និស្សិតំ **តន្និស្សិតំ។** ភុសំ វិលបនំ **លាលប្បនំ**, តន្និស្សិតមេវ លាលប្បនំ, តទេវ លក្ខណមស្សាតិ **តន្និស្សិតលាលប្បនលក្ខណោ។** បសាទសង្ខាតេ កាយេ និស្សិតស្ស ទុក្ខសហគតកាយវិញ្ញាណស្ស បដិបីឡនំ **កាយបដិបីឡនំ**, សសម្ភារកថនំ វា ឯតំ យថា ''ធនុនា វិជ្ឈតី''តិ តទុបនិស្សយស្ស វា អនិដ្ឋរូបស្ស បច្ឆា បវត្តនតោ ''រូបកាយស្ស បដិបីឡន''ន្តិបិ វដ្តតិ។ បដិឃសម្បយុត្តស្ស មនសោ វិហេសនំ **មនោវិឃាតំ។** តទេវ លក្ខណមស្សាតិ សព្ពត្ថ យោជេតព្ពំ។ ញាតិព្យសនាទិនា ផុដ្ឋស្ស បរិទេវនាយបិ អសក្កុណន្តស្ស អន្តោគតសោកសមុដ្ឋិតោ ភុសោ អាយាសោ **ឧបាយាសោ។** សោ បន ចេតសោ អប្បសន្នាការោ ឯវាតិ អាហ ''**វិសាទលក្ខណោ**''តិ។ សាទនំ បសាទនំ **សាទោ**, បសន្នតា។ អនុបសគ្គោបិ ហិ សទ្ទោ សឧបសគ្គោ វិយ យថាវុត្តស្ស អត្ថស្ស ពោធកោ យថា ''គោត្រភូ''តិ។ ឯវំ សព្ពត្ថ។ តតោ វិគមនំ **វិសាទោ**, អប្បសន្នភាវោ។

៩៦. វិតក្កនំ **វិតក្កិតំ**, តំ បនត្ថតោ វិតក្កោវ, តថា **វិចារិត**ន្តិ ឯត្ថាបិ, តេន វុត្តំ ''**អភិនិរោបនវសេន បវត្តោ វិតក្កោ**''តិអាទិ។ **ឯតេនា**តិ វិតក្កវិចារេ បរាមសិត្វា ករណនិទ្ទេសោ, ហេតុនិទ្ទេសោ វា។ តេនេតមត្ថំ ទីបេតិ ''ខោភករសភាវត្តា វិតក្កវិចារានំ តំសហិតម្បិ ឈានំ តេហិ សឧប្បីឡនំ វិយ ហោតី''តិ, តេនាហ ''**សកណ្តកំ** [កកណ្តកំ (អដ្ឋកថាយំ)] **វិយ ខាយតី**''តិ។ ឱឡារិកភាវោ ហិ វិតក្កវិចារសង្ខាតេន កណ្តកេន សហ បវត្តកថា។ កណ្តកសហិតភាវោ ច សឧប្បីឡនតា ឯវ, លោកេ ហិ សកណ្តកំ ផរុសកំ ឱឡារិកន្តិ វទន្តិ។

៩៧. បីតិគតំ **បីតិយេវ** ''ទិដ្ឋិគត''ន្តិអាទីសុ (ធ. ស. ៣៨១; មហានិ. ១២) វិយ គត-សទ្ទស្ស តព្ភាវវុត្តិតោ។ អយញ្ហិ សំវណ្ណកានំ បកតិ, យទិទំ អនត្ថកបទំ, គុណ្យាធិករណបទញ្ច បបេត្វា អត្ថវណ្ណនា។ តថា ហិ តត្ថ តត្ថ ទិស្សតិ។ ''យោបនាតិ យោ យាទិសោ, (បារា. ៤៥) និព្ពានធាតូតិ និព្ពាយនមត្ត''ន្តិ ច អាទិ។ យាយ និមិត្តភូតាយ ឧព្ពិលាវនបីតិយា ឧប្បន្នាយ ចិត្តំ **ឧព្ពិលាវិតំ** នាម, សាយេវ **ឧព្ពិលាវិតត្តំ** ភាវវាចកស្ស និមិត្តេ បវត្តនតោ។ ឥតិ បីតិយា ឧប្បន្នាយ ឯវ ចិត្តស្ស ឧព្ពិលាវនតោ តស្ស ឧព្ពិលាវិតភាវោ បីតិយា កតោ នាមាតិ អាហ ''**ឧព្ពិលភាវករណ**''ន្តិ។

៩៨. អាភុជនំ មនសិករណំ **អាភោគោ**។ សម្មា អនុក្កមេន, បុនប្បុនំ វា អារម្មណស្ស អាហារោ **សមន្នាហារោ**។ អយំ បន **ដីកាយំ** (ទី. និ. ដី. ១.៩៨) វុត្តនយោ – ចិត្តស្ស អាភុគ្គភាវោ អារម្មណេ អភិនតភាវោ **អាភោគោ**។ សុខេន ហិ ចិត្តំ អារម្មណេ អភិនតំ ហោតិ, ន ទុក្ខេន វិយ អបនតំ, នាបិ អទុក្ខមសុខេន វិយ អនភិនតំ, អនបនតញ្ចាតិ។ ឯត្ថ ច “មនុញ្ញភោជនាទីសុ ឧប្បិលាសាទិអភិភូតស្ស វិយ កាមេហិ វិវេចិយ មានស្ស ឧបាទារម្មណបត្ថនាវិសេសតោ អភិវឌ្ឍតិ, មនុញ្ញភោជនំ ភុត្តាវិនោ វិយ បន ឧឡារកាមរសស្ស យាវទត្ថំ និចិតស្ស សហិតស្ស ភុត្តកាមតាយ កាមេសុ បាតព្យតា ន ហោតិ, វិសយានភិគិទ្ធនតោ វិសយេហិ ទុម្មោចិយេហិ ជលូកា វិយ សយមេវ មុច្ចតី”តិ ច អយោនិសោ ឧម្មុជ្ជិត្វា កាមគុណសន្តប្បិតតាយ សំសារទុក្ខ វូបសមំ ព្យាកាសិ បឋមវាទី។ កាមាទីនំ អាទីនវទស្សិតាយ, បឋមាទិឈានសុខស្ស សន្តភាវទស្សិតាយ ច បឋមាទិឈានសុខតិត្តិយា សំសារទុក្ខុបច្ឆេទំ ព្យាកំសុ ទុតិយាទិវាទិនោ។ ឥជាបិ ឧច្ឆេទវាទេវ វុត្តប្បការោ វិចារោ យថាសម្ភវំ អានេត្វា វត្តព្ពោ។ អយំ បនេត្ថ វិសេសោ – ឯកស្មិម្បិ អត្តភាវេ បញ្ច វាទា លព្ភន្តិ។ បឋមវាទេ យទិ កាមគុណសមប្បិតោ អត្តា, ឯវំ សោ ទិដ្ឋធម្មនិព្ពានប្បត្តោ។ ទុតិយាទិវាទេសុ យទិ បឋមវាទសង្គហិតោ សោយេវ អត្តា បឋមជ្ឈានាទិសមង្គី , ឯវំ សតិ ទិដ្ឋធម្មនិព្ពានប្បត្តោតិ។ តេនេវ ហិ ឧច្ឆេទវាទេ វិយ ឥធ បាឡិយំ “អញ្ញោ អត្តា”តិ អញ្ញគ្គហណំ ន កតំ។ កថំ បន អច្ចន្តនិព្ពានបញ្ញាបកស្ស អត្តនោ ទិដ្ឋធម្ម និព្ពានវាទស្ស សស្សតទិដ្ឋិយា សង្គហោ, ន ឧច្ឆេទទិដ្ឋិយាតិ? តំតំសុខវិសេសសមង្គិតាបដិលទ្ធេន ពន្ធវិមោក្ខេន សុទ្ធស្ស អត្តនោ សករូបេនេវ អវដ្ឋានទីបនតោ។ តេសញ្ហិ តថាបដិលទ្ធេន កម្មពន្ធវិមោក្ខេន សុទ្ធោ ហុត្វា ទិដ្ឋធម្មនិព្ពានប្បត្តោ អត្តា សករូបេនេវ អវដ្ឋាសីតិ លទ្ធិ។ តថា ហិ **បាឡិយំ** “ឯត្តាវតា ខោ ភោ អយំ អត្តា បរមទិដ្ឋធម្មនិព្ពានំ បត្តោ ហោតី”តិ សស្សតភាវញាបកច្ឆាយាយ ឯវ តេសំ វាទទស្សនំ កតន្តិ។

“**ឯត្តាវតា**”តិអាទិនា បាឡិយត្ថសម្បិណ្ឌនំ។ តត្ថ **យាសន្តិ** យថាវុត្តានំ ទិដ្ឋីនំ អនិយមនិទ្ទេសវចនំ។ តស្ស ឥមា ទ្វាសដ្ឋិ ទិដ្ឋិយោ កថិតាតិ និយមនំ, និយតានបេក្ខវចនំ វា ឯតំ “យំ សន្ធាយ វុត្ត”ន្តិ អាគតដ្ឋានេ វិយ។ **សេសា**តិ បញ្ចបញ្ញាស ទិដ្ឋិយោ។ តាសុ អន្តានន្តិកវាទាទីនំ សស្សតទិដ្ឋិសង្គហភាវោ តត្ថ តត្ថ បកាសិតោយេវ។ កឹ បនេត្ថ ការណំ, បុព្ពន្តាបរន្តា ឯវ ទិដ្ឋាភិនិវេសស្ស វិសយភាវេន ទស្សិតា, ន បន តទុភយមេកជ្ឈន្តិ? អសម្ភវោ ឯវេត្ថ ការណំ។ ន ហិ បុព្ពន្តាបរន្តេសុ វិយ តទុភយវិនិមុត្តេ មជ្ឈន្តេ ទិដ្ឋិកប្បនា សម្ភវតិ តទុភយន្តរមត្តេន ឥត្តរកាលត្តា។ អថ បន បច្ចុប្បន្នត្តភាវោ តទុភយវេមជ្ឈំ, ឯវំ សតិ ទិដ្ឋិកប្បនាក្ខមោ តស្ស ឧភយសភាវោ បុព្ពន្តាបរន្តេសុយេវ អន្តោគធោតិ កថំ តទុភយមេកជ្ឈំ អទស្សិតំ សិយា។ អថ វា បុព្ពន្តាបរន្តវន្តតាយ “បុព្ពន្តាបរន្តោ”តិ មជ្ឈន្តោ វុច្ចតិ, សោបិ “បុព្ពន្តកប្បិកា ច អបរន្តកប្បិកា ច បុព្ពន្តាបរន្តកប្បិកា ចា”តិ ឧបរិ វទន្តេន ភគវតា បុព្ពន្តាបរន្តេហិ វិសុំ កត្វា វុត្តោយេវាតិ ទដ្ឋព្ពោ។ អដ្ឋកថាយម្បិ “សព្ពេបិ តេ បុព្ពន្តាបរន្តកប្បិកេ”តិ ឯតេន សាមញ្ញនិទ្ទេសេន, ឯកសេសេន វា សង្គហិតោតិ វេទិតព្ពំ។ អញ្ញថា ហិ សង្កឌ្ឍិត្វា វុត្តវចនស្ស និរវសេសសង្កឌ្ឍនាភាវតោ អនត្ថកតា អាបជ្ជេយ្យាតិ។ កេ បន តេ បុព្ពន្តាបរន្តកប្បិកាតិ? យេ អន្តានន្តិកា ហុត្វា ទិដ្ឋធម្មនិព្ពានវាទាតិ ឯវមាទិនា ឧភយសម្ពន្ធាភិនិវេសិនោ វេទិតព្ពា។

១០០-១០៤. “**ឥទានី**”តិអាទិនា អប្បនាវចនទ្វយស្ស វិសេសំ ទស្សេតិ។ តត្ថ **ឯកជ្ឈន្តិ** រាសិករណត្ថេ និបាតោ។ ឯកជា ករោតីតិ **ឯកជ្ឈន្តិ**បិ នេរុត្តិកា, ភាវនបុំសកញ្ចេតំ។ **ឥតិ**-សទ្ទោ ឥទមត្ថោ, ឥមិនា បការេន បុច្ឆិត្វា វិស្សជ្ជេសីតិ អត្ថោ។ **អជ្ឈាសយន្តិ** សស្សតុច្ឆេទវសេន ទិដ្ឋិជ្ឈាសយំ។ តទុភយវសេន ហិ សត្តានំ សំកិលេសបក្ខេ ទុវិធោ អជ្ឈាសយោ។ តថា ហិ វុត្តំ –

> “សស្សតុច្ឆេទទិដ្ឋិ ច, ខន្តិ ចេវានុលោមិកា;
> យថាភូតញ្ច យំ ញាណំ, ឯតំ អាសយសទ្ទិត”ន្តិ។ (វិសុទ្ធិ. ដី. ១.១៣៦; ទី. និ. ដី. ១.បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា; សារត្ថ. ដី. ១.បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា, វេរញ្ជកណ្ឌវណ្ណនា; វិ. វិ. ដី. ១.វេរញ្ជកណ្ឌវណ្ណនាបិ បស្សិតព្ពំ);

តញ្ច ភគវា អបរិមាណាសុ លោកធាតូសុ អបរិមាណានំ សត្តានំ អបរិមាណេ ឯវ ញេយ្យវិសេសេ ឧប្បជ្ជនវសេន អនេកភេទភិន្នម្បិ “ចត្តារោ ជនា សស្សតវាទា”តិអាទិនា ទ្វាសដ្ឋិយា បភេទេហិ សង្គណ្ហនវសេន សព្ពញ្ញុតញ្ញាណេន បរិច្ឆិន្ទិត្វា ទស្សេន្តោ បមាណភូតាយ តុលាយ ធារយមានោ វិយ ហោតីតិ អាហ “**តុលាយ តុលយន្តោ វិយា**”តិ។ តថា ហិ វក្ខតិ “អន្តោជាលីកតា”តិអាទិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.១៤៦) “**សិនេរុបាទតោ វាលុកំ ឧទ្ធរន្តោ វិយា**”តិ បន ឯតេន សព្ពញ្ញុតញ្ញាណតោ អញ្ញស្ស ញាណស្ស ឥមិស្សា ទេសនាយ អសក្កុណេយ្យតំ ទស្សេតិ បរមគម្ភីរតាវចនតោ។

ឯត្ថ ច “សព្ពេ តេ ឥមេហេវ ទ្វាសដ្ឋិយា វត្ថូហិ, ឯតេសំ វា អញ្ញតរេន, នត្ថិ ឥតោ ពហិទ្ធា”តិ វចនតោ, បុព្ពន្តកប្បិកាទិត្តយវិនិមុត្តស្ស ច កស្សចិ ទិដ្ឋិគតិកស្ស អភាវតោ យានិ តានិ សាមញ្ញផលាទិសុត្តន្តរេសុ វុត្តប្ប

ការានិ អកិរិយាហេតុកនត្ថិកវាទាទីនិ, យានិ ច ឥស្សរបកតិបជាបតិបុរិសកាលសភាវនិយតិយទិច្ឆាវាទាទិប្បភេទានិ ទិដ្ឋិគតានិ (វិសុទ្ធិ. ១.១៦០-១៦២; វិភ. អនុដី. ២.១៩៤-១៩៥ វាក្យខន្ធេសុ បសិ្សតព្ពំ) ពាហិរកានិ ទិស្សមានានិ, តេសំ ឯត្ថេវ សង្គហតោ អន្តោគធតា វេទិតព្ពា។ កថំ? អកិរិយវាទោ តាវ “វញ្ឈោ កូដដ្ឋោ”តិអាទិនា កិរិយាភាវទីបនតោ សស្សតវាទេ អន្តោគធោ, តថា “សត្តិមេ កាយា”តិអាទិ (ទី. និ. ១.១៧៤) នយប្បវត្តោ បកុធវាទោ, “នត្ថិ ហេតុ នត្ថិ បច្ចយោ សត្តានំ សំកិលេសាយា”តិអាទិ (ទី. និ. ១.១៦៨) នយប្បវត្តោ អហេតុកវាទោ ច អធិច្ចសមុប្បន្នវាទេ។ “នត្ថិ បរោ លោកោ”តិអាទិ (ទី. និ. ១.១៧១) នយប្បវត្តោ នត្ថិកវាទោ ឧច្ឆេទវាទេ។ តថា ហិ តត្ថ “កាយស្ស ភេទា ឧច្ឆិជ្ជតី”តិអាទិ (ទី. និ. ១.៨៥) វុត្តំ។ បឋមេន **អាទិ**-សទ្ទេន និគណ្ឋវាទាទយោ សង្គហិតា។

យទិបិ បាឡិយំ (ទី. និ. ១.១៧៧) នាដបុត្តវាទភាវេន ចាតុយាមសំវរោ អាគតោ, តថាបិ សត្តវតាតិក្កមេន វិក្ខេបវាទិតាយ នាដបុត្តវាទោបិ សញ្ចយវាទោ វិយ អមរាវិក្ខេបវាទេសុ អន្តោគធោ។ “តំ ជីវំ តំ សរីរំ, អញ្ញំ ជីវំ អញ្ញំ សរីរ”ន្តិ (ទី. និ. ១.៣៧៧; ម. និ. ២.១២២; សំ. និ. ២.៣៥) ឯវំបការា វាទា បន “រូបី អត្តា ហោតិ អរោគោ បរំ មរណា”តិអាទិវាទេសុ សង្គហំ គច្ឆន្តិ។ “ហោតិ តថាគតោ បរំ មរណា, អត្ថិ សត្តា ឱបបាតិកា”តិ ឯវំបការា សស្សតវាទេ។ “ន ហោតិ តថាគតោ បរំ មរណា, នត្ថិ សត្តា ឱបបាតិកា”តិ ឯវំបការា ឧច្ឆេទវាទេ។ “ហោតិ ច ន ហោតិ ច តថាគតោ បរំ មរណា, អត្ថិ ច នត្ថិ ច សត្តា ឱបបាតិកា”តិ ឯវំបការា ឯកច្ចសស្សតវាទេ។ “នេវ ហោតិ ន ន ហោតិ តថាគតោ បរំ មរណា, នេវត្ថិ ន នត្ថិ សត្តា ឱបបាតិកា”តិ ឯវំបការា អមរាវិក្ខេបវាទេ។ ឥស្សរបកតិបជាបតិបុរិសកាលវាទា ឯកច្ចសស្សតវាទេ។ កណាទវាទោ, សភាវនិយតិយទិច្ឆាវាទា ច អធិច្ចសមុប្បន្នវាទេ សង្គហំ គច្ឆន្តិ។ ឥមិនា នយេន សុត្តន្តរេសុ, ពាហិរា ច អញ្ញតិត្ថិយសមយេ ទិស្សមានានំ ទិដ្ឋិគតានំ ឥមាសុយេវ ទ្វាសដ្ឋិយា ទិដ្ឋីសុ អន្តោគធតា វេទិតព្ពា។ តេ បន តត្ថ តត្ថាគតនយេន វុច្ចមានា គន្ថវិត្ថារករា, អតិត្ថេ ច បក្ខន្ទនមិវ ហោតីតិ ន វិត្ថារយិម្ហ។ ឥធ បាឡិយំ អត្ថវិចារណាយ អដ្ឋកថាយំ អនុត្តានត្ថបកាសនមេវ ហិ អម្ហាកំ ភារោតិ។

“ឯវមយំ យថានុសន្ធិវសេន ទេសនា អាគតា”តិ វចនប្បសង្គេន សុត្តស្សានុសន្ធយោ វិភជិតុំ “**តយោ ហី**”តិអាទិមាហ។ អត្ថន្តរនិសេធនត្ថញ្ហិ វិសេសនិទ្ធារណំ។ តត្ថ អនុសន្ធនំ **អនុសន្ធិ**, សម្ពន្ធមត្តំ, យំ ទេសនាយ ការណភេទេន “សមុដ្ឋាន”ន្តិបិ វុច្ចតិ។ បុច្ឆាទយោ ហិ ទេសនាយ ពាហិរការណំ តទនុរូបេន ទេសនាបវត្តនតោ។ តំសម្ពន្ធោបិ តន្និស្សិតត្តា ការណមេវ។ អព្ភន្តរការណំ បន មហាករុណាទេសនាញាណាទយោ។ អយមត្ថោ ឧបរិ អាវិ ភវិស្សតិ។ បុច្ឆាយ កតោ អនុសន្ធិ **បុច្ឆានុសន្ធិ**, បុច្ឆំ អនុសន្ធឹ កត្វា ទេសិតត្តា សុត្តស្ស សម្ពន្ធោ បុច្ឆាយ កតោ នាម ហោតិ។ បុច្ឆាសង្ខាតោ អនុសន្ធិ **បុច្ឆានុសន្ធី**តិបិ យុជ្ជតិ។ បុច្ឆានិស្សិតេន ហិ អនុសន្ធិនា តន្និស្សយភូតា បុច្ឆាបិ គហិតាតិ។ អថ វា អនុសន្ធហតីតិ **អនុសន្ធិ**, បុច្ឆាសង្ខាតោ អនុសន្ធិ ឯតស្សាតិ **បុច្ឆានុសន្ធិ**, តំតំសុត្តបទេសោ។ បុច្ឆាយ វា អនុសន្ធីយតីតិ **បុច្ឆានុសន្ធិ**, បុច្ឆំ វចនសម្ពន្ធំ កត្វា ទេសិតោ តំសមុដ្ឋានិកោ តំតំសុត្តបទេសោវ។ **អជ្ឈាសយានុសន្ធិ**ម្ហិបិ ឯសេវ នយោ។ អនុសន្ធីយតីតិ អនុសន្ធិ, យោ យោ អនុសន្ធិ, អនុសន្ធិនោ អនុរូបំ វា **យថានុសន្ធិ**។

បុច្ឆាយ, អជ្ឈាសយេន ច អននុសន្ធិកោ អាទិម្ហិ ទេសិតធម្មស្ស អនុរូបធម្មវសេន វា តប្បដិបក្ខធម្មវសេន វា បវត្តោ ឧបរិសុត្តបទេសោ។ តថា ហិ សោ “យេន បន ធម្មេន...បេ.... កកចូបមា អាគតា”តិអាទិនា (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.១០០-១០៤) អដ្ឋកថាយំ វុត្តោ, យថាបាឡិមយំ វិភាគោតិ ទស្សេតិ “**តត្ថា**”តិអាទិនា។ តត្ថ “ឯវំ វុត្តេ នន្ទោ គោបាលកោ ភគវន្តំ ឯតទវោចា”តិ បឋន្តិ, តំ ន សុន្ទរំ សុត្តេ តថា អភាវតោ។ “ឯវំ វុត្តេ នន្ទគោបាលកសុត្តេ ភគវន្តំ ឯតទវោចា”តិ បន បឋិតព្ពំ តស្មឹ សុត្តេ “អញ្ញតរោ ភិក្ខុ ភគវន្តំ ឯតទវោចា”តិ អត្ថស្ស ឧបបត្តិតោ។ ឥទញ្ហិ សំយុត្តាគមវរេ **សឡាយតនវគ្គេ** សង្គីតសុត្តំ។ គង្គាយ វុយ្ហមានំ ទារុក្ខន្ធំ ឧបមំ កត្វា សទ្ធាបព្ពជិតេ កុលបុត្តេ ទេសិតេ នន្ទោ គោបាលកោ “អហមិមំ បដិបត្តឹ បូរេស្សាមី”តិ ភគវតោ សន្តិកេ បព្ពជ្ជំ, ឧបសម្បទញ្ច គហេត្វា តថាបដិបជ្ជមានោ នចិរស្សេវ អរហត្តំ បត្តោ។ តស្មា “នន្ទគោបាលកសុត្ត”ន្តិ បញ្ញាយិត្ថ។ “កឹ នុ ខោ ភន្តេ”តិអាទីនិ បន អញ្ញតរោយេវ ភិក្ខុ អវោច។ វុត្តញ្ហិ តត្ថ “ឯវំ វុត្តេ អញ្ញតរោ ភិក្ខុ ភគវន្តំ ឯតទវោច ‘កឹ នុ ខោ ភន្តេ, ឱរិមំ តីរ’ន្តិអាទិ”។

តត្រាយមត្ថោ – **ឯវំ វុត្តេ**តិ “សចេ ខោ ភិក្ខវេ, ទារុក្ខន្ធោ ន ឱរិមំ តីរំ ឧបគច្ឆតី”តិអាទិនា គង្គាយ វុយ្ហមានំ ទារុក្ខន្ធំ ឧបមំ កត្វា សទ្ធាបព្ពជិតេ កុលបុត្តេ ទេសិតេ។ **ភគវន្តំ ឯតទវោចា**តិ អនុសន្ធិកុសលតាយ “កឹ នុ ខោ ភន្តេ”តិអាទិវចនមវោច។ តថាគតោ ហិ “ឥមិស្សំ បរិសតិ និសិន្នោ អនុសន្ធិ កុសលោ អត្ថិ, សោ មំ បញ្ហំ បុច្ឆិស្សតី”តិ ឯត្តកេនេវ ទេសនំ និដ្ឋាបេសិ។ **ឱរិមំ តីរ**ន្តិ ឱរិមភូតំ តីរំ។ តថា **បារិមំ តីរ**ន្តិ។ **មជ្ឈេ សំសីទោ**តិ វេមជ្ឈេ សំសីទនំ និម្មុជ្ជនំ។ **ថលេ ឧស្សាទោ**តិ ជលមជ្ឈេ ឧដ្ឋិតេ ថលស្មឹ ឧស្សារិតោ អារុឡ្ហោ។

មនុស្សគ្គាហោតិ មនុស្សានំ សម្ពន្ធីភូតានំ, មនុស្សេហិ វា គហណំ។ តថា **អមនុស្សគ្គាហោ**តិ **អាវដ្ដគ្គាហោ**តិ ឧទកាវដ្ដេន គហណំ។ **អន្តោបូតី**តិ វក្កហទយាទីសុ អបូតិកស្សាបិ គុណានំ បូតិភាវេន អព្ភន្តរបូតីតិ។

“**អថ ខោ អញ្ញតរស្ស ភិក្ខុនោ**”តិអាទិ មជ្ឈិមាគមវរេ ឧបរិបណ្ណាសកេ **មហាបុណ្ណមសុត្តំ** (ម. និ. ៣.៨៨-៩០) តត្រាយមត្ថោ – **ឥតិ កិរា**តិ ឯត្ថ **កិរ**-សទ្ទោ អរុចិយំ, តេន ភគវតោ យថាទេសិតាយ អត្ត សុញ្ញតាយ អត្តនោ អរុចិយភាវំ ទីបេតិ។ **ភោ**តិ ធម្មាលបនំ, អម្ភោ សភាវធម្មាតិ អត្ថោ។ យទិ រូបំ អនត្តា… បេ… វិញ្ញាណំ អនត្តា។ ឯវំ សតីតិ សបាបសេសយោជនា។ **អនត្តកតានី**តិ អត្តនា ន កតានិ, អនត្តភូតេហិ វា ខន្ធេហិ កតានិ។ **កមត្តានំ ផុសិស្សន្តី**តិ កីទិសមត្តភាវំ ផុសិស្សន្តិ។ អសតិ អត្តនិ ខន្ធានញ្ច ខណិកត្តា តានិ កម្មានិ កំ នាម អត្តានំ អត្តនោ ផលេន ផុសិស្សន្តិ, កោ កម្មផលំ បដិសំវេទិស្សតីតិ វុត្តំ ហោតិ។ តស្ស ភិក្ខុនោ ចេតោបរិវិតក្កំ អត្តនោ ចេតសា ចេតោ – បរិយញ្ញាណសម្បយុត្តេន សព្ពញ្ញុតញ្ញាណសម្បយុត្តេន វា អញ្ញាយ ជានិត្វាតិ សម្ពន្ធោ។

អវិទ្វាតិ សុតាទិវិរហេន អរិយធម្មស្ស អកោវិទតាយ អបណ្ឌិតោ។ **វិទ្វា**តិ ហិ បណ្ឌិតាធិវចនំ វិទតិ ជានាតីតិ កត្វា។ **អវិជ្ជាគតោ**តិ អវិជ្ជាយ ឧបគតោ, អរិយធម្មេ អវិនីតតាយ អប្បហីនាវិជ្ជោតិ អត្ថោ។ **តណ្ហាធិបតេយ្យេន ចេតសា**តិ “យទិ អហំ នាម កោចិ នត្ថិ, ឯវំ សតិ មយា កតស្ស កម្មស្ស ផលំ កោ បដិសំវេទេតិ, សតិ បន តស្មិំ សិយា កម្មផលូបភោគោ”តិ តណ្ហាធិបតិតោ អាគតេន អត្តវាទុបាទានសហគតេន ចេតសា។ **អតិធាវិតព្ពន្តិ** អតិក្កមិត្វា ធាវិតព្ពំ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – ខណិកត្តេបិ សង្ខារានំ យស្មិំ សន្តានេ កម្មំ កតំ, តត្ថេវ ផលូបបត្តិតោ ធម្មបុញ្ជមត្តស្សេវ សិទ្ធេ កម្មផលសម្ពន្ធេ ឯកត្តនយំ មិច្ឆា គហេត្វា ឯកេន ការកវេទកភូតេន ភវិតព្ពំ, អញ្ញថា កម្មកម្មផលានមសម្ពន្ធោ សិយាតិ អត្តត្តនិយសុញ្ញតាបកាសនំ សត្ថុសាសនំ អតិក្កមិតព្ពំ មញ្ញេយ្យាតិ។ ឥទានិ អនតិធាវិតព្ពតំ វិភាវេតុំ “**តំ កិំ មញ្ញថា**”តិអាទិមាហ។

ឧបរិ ទេសនាតិ ទេសនាសមុដ្ឋានធម្មទីបិកាយ ហេដ្ឋិមទេសនាយ ឧបរិ បវត្តិតា ទេសនា។ ទេសនាសមុដ្ឋានធម្មស្ស អនុរូបបដិបក្ខធម្មប្បកាសនវសេន ទុវិធេសុ យថានុសន្ធីសុ អនុរូបធម្មប្បកាសនវសេន យថានុសន្ធិទស្សនមេតំ “**ឧបរិ ឆ អភិញ្ញា អាគតា**”តិ។ តទវសេសំ បន សព្ពម្បិ បដិបក្ខធម្មប្បកាសនវសេន។ មជ្ឈិមាគមវរេ មូលបណ្ណាសកេយេវ ចេតានិ សុត្តានិ។ **កិលេសេនា**តិ “លោភោ ចិត្តស្ស ឧបក្កិលេសោ”តិអាទិនា កិលេសវសេន។ **ភណ្ឌនេនា**តិ វិវាទេន។ **អក្ខន្តិយា**តិ កោបេន។ **កកចូបមា**តិ ខរបត្តិឧបមា។ **ឥមស្មិម្បី**តិ **បិ**-សទ្ទោ អបេក្ខាយំ “អយម្បិ បារាជិកោ”តិអាទីសុ (វិ. ១.៧២-៧៣, ១៦៧, ១៧១, ១៩៥, ១៩៧) វិយ, សម្បិណ្ឌនេ វា, តេន យថា វត្ថសុត្តាទីសុ បដិបក្ខធម្មប្បកាសនវសេន យថានុសន្ធិ , ឯវំ ឥមស្មិម្បិ ព្រហ្មជាលេតិ អបេក្ខនំ, សម្បិណ្ឌនំ វា ករោតិ។ តថា ហិ និច្ចសារាទិបញ្ញាបកានំ ទិដ្ឋិគតានំ វសេន ឧដ្ឋិតាយំ ទេសនា និច្ចសារាទិសុញ្ញតាបកាសនេន និដ្ឋាបិតាតិ។ “**តេនា**”តិអាទិនា យថាវុត្តសំវណ្ណនាយ គុណំ ទស្សេតិ។

បរិតស្សិតវិប្ផន្ទិតវារវណ្ណនា

១០៥-១១៧. មរិយាទវិភាគទស្សនត្ថន្តិ ទិដ្ឋិគតិកានំ តណ្ហាទិដ្ឋិបរាមាសស្ស តថាគតានំ ជាននបស្សនេន, សស្សតាទិមិច្ឆាទស្សនស្ស ច សម្មាទស្សនេន សង្ករាភាវ-វិភាគប្បកាសនត្ថំ។ តណ្ហាទិដ្ឋិបរាមាសោយេវ តេសំ, ន តុ តថាគតានមិវ យថាភូតំ ជាននបស្សនំ។ តណ្ហាទិដ្ឋិវិប្ផន្ទិតមេវេតំ មិច្ឆាទស្សនវេទយិតំ, ន តុ សោតាបន្នស្ស សម្មាទស្សនវេទយិតមិវ និច្ចលន្តិ ច ហិ ឥមាយ ទេសនាយ មរិយាទវិភាគំ ទស្សេតិ។ តេន វក្ខតិ “យេន ទិដ្ឋិអស្សាទេន…បេ… តំ វេទយិត”ន្តិ, “ទិដ្ឋិសង្ខាតេន ចេវ…បេ… ទស្សេតី”តិ ច។ “តទបី”តិ វុត្តត្តា យេន សោមនស្សជាតា បញ្ញបេន្តីតិ អត្ថោ លព្ភតីតិ ទស្សេតុំ “**យេនា**”តិអាទិ វុត្តំ។ សាមត្ថិយតោ ហិ អវគតត្ថស្សេវេត្ថ ត-សទ្ទេន បរាមសនំ។ **ទិដ្ឋិអស្សាទេនា**តិ ទិដ្ឋិយា បច្ចយភូតេន អស្សាទេន។ “**ទិដ្ឋិសុខេនា**”តិអាទិ តស្សេវ វេវចនំ។ អជានន្តានំ អបស្សន្តានំ តេសំ ភវន្តានំ សមណព្រាហ្មណានំ តទបិ វេទយិតំ តណ្ហាគតានំ វេទយិតន្តិ សម្ពន្ធោ។

“**យថាភូតធម្មានំ សភាវ**”ន្តិ ច អវិសេសេន វុត្តំ។ ន ហិ សង្ខតធម្មសភាវំ អជាននមត្តេន មិច្ឆា អភិនិវិសន្តិ។ សាមញ្ញជោតនា ច វិសេសេ អវតិដ្ឋតិ។ តស្មាយមេត្ថ វិសេសយោជនា កាតព្ពា – “សស្សតោ អត្តា ច លោកោ ចា”តិ ឥទំ ទិដ្ឋិដ្ឋានំ ឯវំគហិតំ ឯវំបរាមដ្ឋំ ឯវំគតិកំ ហោតិ ឯវំអភិសម្បរាយន្តិ យថាភូតមជានន្តានំ អបស្សន្តានំ អថ វា យស្មិំ វេទយិតេ អវីតតណ្ហតាយ ឯវំទិដ្ឋិគតំ ឧបាទិយតិ, តំ វេទយិតំ សមុទយ អត្ថង្គមាទិតោ យថាភូតមជានន្តានំ អបស្សន្តានន្តិ។ ឯវំ វិសេសយោជនាយ ហិ យថា អនាវរណញាណសមន្តចក្ខូហិ តថាគតានំ យថាភូតមេត្ថ ជាននំ, បស្សនញ្ច ហោតិ, ន ឯវំ ទិដ្ឋិគតិកានំ, អថ ខោ តេសំ តណ្ហា

ទិដ្ឋិបរាមាសោយេវាតិ ឥមមត្ថំ ឥមាយ ទេសនាយ ទស្សេតីតិ បាកដំ ហោតិ។ ឯវម្បិ ចាយំ ទេសនា មរិយាទវិភាគទស្សនត្ថំ ជាតា។

វេទយិតន្តិ “សស្សតោ អត្តា ច លោកោ ចា”តិ (ទី. និ. ១.៣១) ទិដ្ឋិបញ្ញាបនវសេន បវត្តំ ទិដ្ឋិស្សាទសុខំ បរិយាយេន វុត្តំ, តទបិ អនុភវនំ។ **តណ្ហាគតាន**ន្តិ តណ្ហាយ ឧបគតានំ, បវត្តានំ វា តទេវ វុត្តិនយេន វិវរតិ **“កេវលំ...បេ.... វេទយិត”**ន្តិ។ **តញ្ច ខោ បនេត**ន្តិ ច យថាវុត្តំ វេទយិតមេវ បច្ចាមសតិ, តេនេតំ ទីបេតិ – “តទបិ វេទយិតំ តណ្ហាគតានំ វេទយិតមេវា”តិ វច្ឆិន្ទិត្វា “តទបិ វេទយិតំ បរិតស្សិតវិប្ផន្ទិតមេវា”តិ បុន សម្ពន្ធោ កាតព្ពោតិ។ តទបិ តាវ ន សម្បាបុណាតីតិ ហេដ្ឋិមបរិច្ឆេទេន មរិយាទវិភាគំ ទស្សេតុំ **“ន សោតាបន្នស្ស ទស្សនមិវ និច្ចល”**ន្តិ វុត្តំ។ **ទស្សន**ន្តិ ច សម្មាទស្សនសុខំ, មគ្គផលសុខន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ កុតោ ចាយមត្ថោ លព្ភតីតិ ឯវ-សទ្ទសាមត្ថិយតោ។ “បរិតស្សិតវិប្ផន្ទិតមេវា”តិ ហិ វុត្តេន មគ្គផលសុខំ វិយ អវិប្ផន្ទិតំ ហុត្វា ឯករូបេ អវតិដ្ឋតិ, អថ ខោ តំ វដ្ដាមិសភូតំ ទិដ្ឋិតណ្ហាសល្លានុវិទ្ធតាយ សឧប្បីឡត្តា វិប្ផន្ទិតមេវាតិ អត្ថោ អាបន្នោ ហោតិ, តេនេវាហ **“បរិតស្សិតេនា”**តិអាទិ។ អយមេត្ថ អដ្ឋកថាមុត្តកោ សសម្ពន្ធនយោ។

ឯវំ វិសេសការណតោ ទ្វាសដ្ឋិ ទិដ្ឋិគតានិ វិភជិត្វា ឥទានិ អវិសេសការណតោ តានិ ទស្សេតុំ **“តត្រ ភិក្ខវេ”**តិអាទិកា ទេសនា អារទ្ធា។ សព្ពេសញ្ហិ ទិដ្ឋិគតានំ វេទនា, អវិជ្ជា, តណ្ហា ច អវិសិដ្ឋការណំ។ តត្ថ **តទបី**តិ “សស្សតំ អត្តានញ្ច លោកញ្ច បញ្ញបេន្តី”តិ ឯត្ថ យទេតំ “សស្សតោ អត្តា ច លោកោ ចា”តិ បញ្ញាបនហេតុភូតំ សុខាទិភេទំ តិវិធម្បិ វេទយិតំ, តទបិ យថាក្កមំ ទុក្ខសល្លានិច្ចតោ, អវិសេសេន សមុទយត្ថង្គមស្សាទាទីនវនិស្សរណតោ វា យថាភូតមជាននានំ អបស្សន្តានំ ហោតិ, តតោ ឯវ ច សុខាទិបត្ថនាសម្ភវតោ, តណ្ហាយ ច ឧបគតត្តា តណ្ហាគតានំ តណ្ហាបរិតស្សិតេន ទិដ្ឋិវិប្ផន្ទិតមេវ ទិដ្ឋិចលនមេវ។ “អសតិ អត្តនិ កោ វេទនំ អនុភវតី”តិ កាយវចីទ្វារេសុ ទិដ្ឋិយា ចោបនប្បត្តិមត្តមេវ, ន បន ទិដ្ឋិយា បញ្ញបេតព្ពោ កោចិ ធម្មោ សស្សតោ អត្ថីតិ អធិប្បាយោតិ។ ឯកច្ចសស្សតាទីសុបិ ឯស នយោ។

ផស្សបច្ចយាវារវណ្ណនា

១១៨. បរម្បរបច្ចយទស្សនត្ថន្តិ យំ ទិដ្ឋិយា មូលការណំ, តស្សាបិ ការណំ, បុន តស្សបិ ការណន្តិ ឯវំ បច្ចយបរម្បរទស្សនត្ថំ។ យេន ហិ តណ្ហាបរិតស្សិតេន ឯតានិ ទិដ្ឋិគតានិ បវត្តន្តិ, តស្ស វេទយិតំ បច្ចយោ, វេទយិតស្សាបិ ផស្សោ បច្ចយោតិ ឯវំ បច្ចយបរម្បរវិភាវិនី អយំ ទេសនា។ កិមត្ថិយំ បន បច្ចយបរម្បរទស្សនន្តិ ចេ? អត្ថន្តរវិញ្ញាបនត្ថំ។ តេន ហិ យថា ទិដ្ឋិសង្ខាតោ បញ្ញាបនធម្មោ, តប្បច្ចយធម្មា ច យថាសកំ បច្ចយវសេនេវ ឧប្បជ្ជន្តិ, ន បច្ចយេហិ វិនា, ឯវំ បញ្ញបេតព្ពធម្មាបិ រូបវេទនាទយោ, ន ឯត្ថ កោចិ សស្សតោ អត្តា វា លោកោ វាតិ ឯវមត្ថន្តរំ វិញ្ញាបិតំ ហោតិ។ តណ្ហាទិដ្ឋិបរិផន្ទិតំ តទបិ វេទយិតំ ទិដ្ឋិការណភូតាយ តណ្ហាយ បច្ចយភូតំ ផស្សបច្ចយា ហោតីតិ អត្ថោ។

១៣១. តស្ស បច្ចយស្សាតិ តស្ស ផស្សសង្ខាតស្ស បច្ចយស្ស។ **ទិដ្ឋិវេទយិតេ** ទិដ្ឋិយា បច្ចយភូតេ វេទយិតេ, ផស្សបធានេហិ អត្តនោ បច្ចយេហិ និប្ផាទេតព្ពេ។ សាធេតព្ពេ ចេតំ ភុម្មំ។ **ពលវភាវទស្សនត្ថ**ន្តិ ពលវការណភាវទស្សនត្ថំ។ តថា ហិ វិនាបិ ចក្ខាទិវត្ថូហិ, សម្បយុត្តធម្មេហិ ច កេហិចិ វេទនា ឧប្បជ្ជតិ, ន បន កទាចិបិ ផស្សេន វិនា, តស្មា ផស្សោ វេទនាយ ពលវការណំ។ ន កេវលំ វេទនាយ ឯវ, អថ ខោ សេសសម្បយុត្តធម្មានម្បិ។ សន្និហិតោបិ ហិ វិសយោ សចេ ចិត្តុប្បាទោ ផុសនាការវិរហិតោ ហោតិ, ន តស្ស អារម្មណបច្ចយោ ភវតីតិ ផស្សោ សព្ពេសម្បិ សម្បយុត្តធម្មានំ វិសេសបច្ចយោ។ តថា ហិ ភគវតា **ធម្មសង្គណីបករណេ** ចិត្តុប្បាទំ វិភជន្តេន “ផស្សោ ហោតី”តិ ផស្សស្សេវ បឋមមុទ្ធរណំ កតំ, វេទនាយ បន សាតិសយមធិដ្ឋានបច្ចយោ ឯវ។ “បដិសំវេទិស្សន្តី”តិ វុត្តត្តា “តទបី”តិ ឯត្តាធិការោតិ អាហ **“តំ វេទយិត”**ន្តិ។ តម្បមានត្ថស្ស វា-សទ្ទស្ស បយោគំ បតិ កាមចារត្តា, លោបត្តា, សេសត្តាបិ ច ឯស ន បយុត្តោ។ ឯវមីទិសេសុ។ ហោតិ ចេត្ថ –

“តម្បមានាធិការតោ, លោបតោ សេសតោ ចាតិ;
ការណេហិ ចតូហិបិ, ន កត្ថចិ រវោ យុត្តោ”តិ។

“យថា ហី”តិអាទិនា ផស្សស្ស ពលវការណភាវទស្សនេន តទត្ថំ សមត្ថេតិ។ តត្ថ **បតតោ**តិ បតន្តស្ស។ **ថូណា**តិ ឧបត្ថម្ភកទារុស្សេតំ អធិវចនំ។

ទិដ្ឋិគតិកាធិដ្ឋានវដ្ដកថាវណ្ណនា

១៤៤. កិញ្ចាបិ ឥមស្មឹ ឋានេ បាឡិយំ វេទយិតមនាគតំ, ហេដ្ឋា បន តីសុបិ វារេសុ អធិកតត្តា, ឧបរិ ច “ផុស្ស ផុស្ស បដិសំវេទេន្តី”តិ វក្ខមានត្តា វេទយិតមេវេត្ថ បធានន្តិ អាហ **“សព្ពទិដ្ឋិវេទយិតានិ សម្ពិណ្ណេតី”**តិ។ “យេបិ តេ”តិ តត្ថ តត្ថ អាគតស្ស ច បិ-សទ្ទស្ស អត្ថំ សន្ធាយ **“សម្ពិណ្ណេតី”**តិ វុត្តំ។ យេ តេ សមណព្រាហ្មណា សស្សតវាទា…បេ…. សព្ពេបិ តេ ឆហិ ផស្សាយតនេហិ ផុស្ស ផុស្ស បដិសំវេទេន្តីតិ ហិ វេទយិតកិរិយាវសេន តំតំទិដ្ឋិគតិកានំ សម្ពិណ្ឌិតត្តា វេទយិតសម្ពិណ្ឌនមេវ ជាតំ។ សព្ពម្បិ ហិ វាក្យំ កិរិយាបធានន្តិ។ **ឧបរិ ផស្សេ បក្ខិបនត្ថាយា**តិ “ឆហិ ផស្សាយតនេហី”តិ វុត្តេ ឧបរិ ផស្សេ បក្ខិបនត្ថំ, បក្ខិបនញ្ចេត្ថ វេទយិតស្ស ផស្ស បច្ចយតាទស្សនមេវ។ “ឆហិ ផស្សាយតនេហិ ផុស្ស ផុស្ស បដិសំវេទេន្តី”តិ ឥមិនា ហិ ឆហិ អជ្ឈត្តិកាយតនេហិ ឆទ្វារម្មណបដិសំវេទនំ ឯកន្តតោ ឆផស្សហេតុកមេវាតិ ទស្សិតំ ហោតិ, តេន វុត្តំ **“សព្ពេ តេ”**តិអាទិ។

កម្ពោជោតិ ឯវំនាមកំ រដ្ឋំ។ តថា **ទក្ខិណាបថោ**។ **“សញ្ជាតិដ្ឋានេ”**តិ ឥមិនា សញ្ជាយន្តិ ឯត្ថាតិ អធិករណត្ថោ **សញ្ជាតិ**-សទ្ទោតិ ទស្សេតិ។ ឯវំ **សមោសរណ**-សទ្ទោ។ **អាយតន**-សទ្ទោបិ តទុភយត្ថោ។ **អាយតនេ**តិ សមោសរណភូតេ ចតុមហាបថេ។ **ន**ន្តិ មហានិគ្រោធរុក្ខំ។ ឥទញ្ហិ អង្គុត្តរាគមេ បញ្ចនិបាតេ សទ្ធានិសំសសុត្តបទំ។ តត្ថ ច សេយ្យថាបិ ភិក្ខវេ សុភូមិយំ ចតុមហាបថេ មហានិគ្រោធោ សមន្តា បក្ខីនំ បដិសរណំ ហោតី”តិ (អ. និ. ៥.៣៨) តន្និទ្ទេសោ វុត្តោ។ **សតិ សតិអាយតនេ**តិ សតិសង្ខាតេ ការណេ វិជ្ជមានេ, តត្រ តត្រេវ សក្ខិតព្ពតំ បាបុណាតីតិ អត្ថោ។ អាយតន្តិ ឯត្ថ ផលានិ តទាយត្តវុត្តិតាយ បវត្តន្តិ, អាយភូតំ វា អត្តនោ ផលំ តនោតិ បវត្តេតីតិ **អាយតនំ**, ការណំ។ **សម្មន្តី**តិ ឧបសម្មន្តិ អស្សាសំ ជនេន្តិ។ **អាយតន**-សទ្ទោ អញ្ញេសុ វិយ ន ឯត្ថ អត្ថន្តរវាចកោតិ អាហ **“បណ្ណត្តិមត្តេ”**តិ, តថា តថា បញ្ញត្តិមត្តេតិ អត្ថោ។ រុក្ខគច្ឆសមូហេ បណ្ណត្តិមត្តេ ហិ អរញ្ញវោហារោ, អរញ្ញមេវ ច អរញ្ញាយតនន្តិ។ **អត្ថត្តយេបី**តិ ឯត្ថ **បិ**-សទ្ទេន អាករនិវាសាធិដ្ឋានត្ថេ សម្ពិណ្ណេតិ។ “ហិរញ្ញាយតនំ សុវណ្ណាយតន”ន្តិអាទីសុ ហិ អាករេ, “ឥស្សរាយតនំ វាសុទេវាយតន”ន្តិអាទីសុ និវាសេ, “កម្មាយតនំ សិប្បាយតន”ន្តិអាទីសុ អធិដ្ឋានេ បវត្តតិ, និស្សយេតិ អត្ថោ។

អាយតន្តិ ឯត្ថ អាករោន្តិ, និវសន្តិ, អធិដ្ឋហន្តីតិ យថាក្កមំ វចនត្ថោ។ ចក្ខាទីសុ ច ផស្សាទយោ អាកិណ្ណា, តានិ ច នេសំ វាសោ, អធិដ្ឋានញ្ច និស្សយបច្ចយភាវតោ។ តស្មា តទេតម្បិ អត្ថត្តយមិធ យុជ្ជតិយេវ។ កថំ យុជ្ជតីតិ អាហ **“ចក្ខាទីសុ ហី”**តិអាទិ។ ផស្សោ វេទនា សញ្ញា ចេតនា ចិត្តន្តិ ឥមេ ផស្សបញ្ចមកា ធម្មា ឧបលក្ខណវសេន វុត្តា អញ្ញេសម្បិ តំសម្បយុត្តធម្មានំ អាយតនភាវតោ, បធានវសេន វា។ តថា ហិ ចិត្តុប្បាទំ វិភជន្តេន ភគវតា តេយេវ “ផស្សោ ហោតិ, វេទនា, សញ្ញា, ចេតនា, ចិត្តំ ហោតី”តិ បឋមំ វិភត្តា។ **សញ្ជាយ**ន្តិ តន្និស្សយារម្មណភាវេន តត្ថេវ ឧប្បត្តិតោ។ **សមោសរ**ន្តិ តត្ថ តត្ថ វត្ថុទ្វារម្មណភាវេន សមោសរណតោ។ តានិ ច នេសំ ការណំ តេសមភាវេ អភាវតោ។ អយំ បន យថាវុត្តោ សញ្ជាតិទេសាទិអត្ថោ រុឡ្ហិវសេនេវ តត្ថ តត្ថ និរុឡ្ហតាយ ឯវ បវត្តត្តាតិ **អាចរិយអានន្ទត្ថេរេន** វុត្តំ។ អយំ បន បទត្ថវិវរណមុខេន បវត្តោ អត្ថោ – អាយតនតោ, អាយានំ តននតោ, អាយតស្ស ច នយនតោ **អាយតនំ។** ចក្ខាទីសុ ហិ តំតំទ្វារម្មណា ចិត្តចេតសិកា ធម្មា សេន សេន អនុភវនាទិកិច្ចេន អាយតន្តិ ឧដ្ឋហន្តិ ឃដេន្តិ វាយមន្តិ, អាយភូតេ ច ធម្មេ ឯតានិ តនោន្តិ វិត្ថារេន្តិ, អាយតញ្ច សំសារទុក្ខំ នយន្តិ បវត្តេន្តីតិ។ **ឥតិ ឥមិនា នយេនា**តិ ឯត្ថ អាទិអត្ថេន **ឥតិ** សទ្ទេន “សោតំ បដិច្ចា”តិអាទិបាឡឹ សង្គណ្ហាតិ។

តត្ថ **តិណ្ណ**ន្តិ ចក្ខុបសាទរូបារម្មណចក្ខុវិញ្ញាណាទីនំ តិណ្ណំ វិសយិន្ទ្រិយវិញ្ញាណានំ។ តេសំ សមាគមនភាវេន គហេតព្ពតោ **“ផស្សោ សង្គតី”**តិ វុត្តោ។ តថា ហិ សោ “សន្និបាតបច្ចុបដ្ឋានោ”តិ វុច្ចតិ។ ឥមិនា នយេន អារោបេត្វាតិ សម្ពន្ធោ។ តេន ឥមមត្ថំ ទស្សេតិ – យថា “ចក្ខុំបដិច្ច…បេ…. ផស្សោ”តិ (ម. និ. ១.២០៤; ៣.៤២១, ៤២៥, ៤២៦; សំ. និ. ២.៤៣, ៤៥; ២.៤.៦១; កថា. ៤៦៥) ឯតស្មិំ សុត្តេ វិជ្ជមានេសុបិ សញ្ញាទីសុ សម្បយុត្តធម្មេសុ វេទនាយ បធានការណភាវទស្សនត្ថំ ផស្សសីសេន ទេសនា កតា, ឯវមិធាបិ “ផស្សបច្ចយា វេទនា”តិអាទិនា ផស្សំ អាទឹ កត្វា អបរន្តបដិសន្ធានេន បច្ចយបរម្បរំ ទស្សេតុំ “ឆហិ ផស្សាយតនេហី”តិ ច “ផុស្ស ផុស្សា”តិ ច ផស្សសីសេន ទេសនា កតាតិ។ **ផស្សាយតនាទីនី**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន “ផុស្ស ផុស្សា”តិ វចនំ សង្គណ្ហាតិ។

“កិញ្ចាបី”តិអាទិនា សទ្ទមត្តតោ ចោទនាលេសំ ទស្សេត្វា **“តថាបី”**តិអាទិនា អត្ថតោ តំ បរិហរតិ។ ន អាយតនានិ ផុសន្តិ រូបានមនារម្មណភាវតោ។ ផស្សោ អរូបធម្មោ វិសមានោ ឯកទេសេន អារម្មណំ អនល្លិយមានោបិ ផុសនាការេន បវត្តោ ផុសន្តោ វិយ ហោតីតិ អាហ **“ផស្សោវ តំ តំ អារម្មណំ ផុសតី”**តិ។ តេនេវ សោ “ផុសនលក្ខណោ, សង្ឃដ្ដនរសោ”តិ ច វុច្ចតិ។ “ឆហិ ផស្សាយតនេហិ ផុស្ស ផុស្សា”តិ អផុសនកិច្ចានិបិ និស្សិតវោហារេន ផុសនកិច្ចានិ កត្វា ទស្សនមេវ ផស្សេ ឧបនិក្ខិបនំ នាម យថា “មញ្ចា ឃោសន្តី”តិ។ **ឧបនិក្ខិបិត្វា**តិ ហិ ផុសនកិច្ចារោបនវសេន ផស្សស្មិំ បវេសេត្វាតិ អត្ថោ។ ផស្សគតិកានិ កត្វា ផស្សបចារំ អារោបេត្វាតិ វុត្តំ

ហោតិ។ ឧបចារោ នាម វោហារមត្តំ, ន តេន អត្ថសិទ្ធិ អតំសភាវតោ។ អត្ថសិជ្ឈនកោ បន តំសភាវោយេវ អត្ថោ គហេតព្ពោតិ ទស្សេតុំ **“តស្មា”**តិអាទិមាហ។ យថាហុ –

“អត្ថញ្ហិ នាថោ សរណំ អវោច,
ន ព្យញ្ជនំ លោកហិតោ មហេសី”តិ។

អត្ថតោ បច្ចយភូតានំ ឆន្នំ ផស្សានំ វសេន ចក្ខុសម្ផស្សជា យាវ មនោសម្ផស្សជាតិ សង្ខេបតោ ឆព្ពិធំ សន្ធាយ **“ឆផស្សាយតនសម្ភវា វេទនា”**តិ វុត្តំ។ វិត្ថារតោ បន –

“ផស្សតោ ឆព្ពិធាបេតា, ឧបវិចារភេទតោ;
តិធា និស្សិតតោ ទ្វីហិ, តិធា កាលេន វជ្ឈិតា”តិ។ –

អដ្ឋសតបរិយាយេ វុត្តនយេន អដ្ឋសតប្បភេទា។ មហាវិហារវាសិនោ ចេត្ថ យថា វិញ្ញាណំ នាមរូបំ សឡាយតនំ , ឯវំ ផស្សំ, វេទនញ្ច បច្ចយបច្ចយុប្បន្នម្បិ សសន្តតិបរិយាបន្នំ ទីបេន្តោ វិបាកមេវ ឥច្ឆន្តិ, អញ្ញេ បន យថាតថា វា បច្ចយភាវោ សតិ ន សក្កា វជ្ជេតុន្តិ សព្ពមេវ ឥច្ឆន្តិ។ **សា**តិ យថាវុត្តប្បភេទា វេទនា។ **រូបតណ្ហាទិភេទាយា**តិ “សេដ្ឋិបុត្តោ ព្រាហ្មណបុត្តោ”តិ បិតុនាមវសេន វិយ អារម្មណនាមវសេន វុត្តាយ រូបតណ្ហា យាវ ធម្មតណ្ហាតិ សង្ខេបតោ ឆព្ពិធាយ។ វិត្ថារតោ បន –

“រូបតណ្ហាទិកា កាម-តណ្ហាទីហិ តិធា បុន;
សន្តានតោ ទ្វិធា កាល-ភេទេន គុណិតា សិយុ”ន្តិ។ –

ឯវំ វុត្តអដ្ឋសតប្បភេទាយ។ **ឧបនិស្សយកោដិយា**តិ ឧបនិស្សយសីសេន។ កស្មា បនេត្ថ ឧបនិស្សយបច្ចយោវ ឧទ្ធដោ, ននុ សុខា វេទនា, អទុក្ខមសុខា ច តណ្ហាយ អារម្មណមត្តអារម្មណាធិបតិ អារម្មណូបនិស្សយបកតូបនិស្សយវសេន ចតុធា បច្ចយោ, ទុក្ខា ច អារម្មណមត្តបកតូបនិស្សយវសេន ទ្វិធាតិ? សច្ចមេតំ, ឧបនិស្សយេ ឯវ បន តំ សព្ពម្បិ អន្តោគធន្តិ ឯវមុទ្ធដោ។ យុត្តំ តាវ អារម្មណូបនិស្សយស្ស ឧបនិស្សយសាមញ្ញតោ ឧបនិស្សយេ អន្តោគធតា, កថំ បន អារម្មណមត្តអារម្មណាធិបតីនំ តត្ថ អន្តោគធភាវោ សិយាតិ? តេសម្បិ អារម្មណសាមញ្ញតោ អារម្មណូបនិស្សយេន សង្គហិតត្តា អារម្មណូបនិស្សយវសមោធានភូតេវ ឧបនិស្សយេ ឯវ អន្តោគធតា ហោតិ។ ឯតទត្ថមេវ ហិ សន្ធាយ “ឧបនិស្សយេនា”តិ អវត្វា “ឧបនិស្សយកោដិយា”តិ វុត្តំ។ សិទ្ធេ ហិ សត្យារម្ភោ និយមាយ វា ហោតិ អត្ថន្តរវិញ្ញាបនាយ វាតិ។ ឯវមីទិសេសុ។

ចតុព្ពិធស្សាតិ កាមុបាទានំ យាវ អត្តវាទុបាទានន្តិ ចតុព្ពិធស្ស។ ននុ ច តណ្ហាវ កាមុបាទានំ, កថំ សាយេវ តស្ស បច្ចយោ សិយាតិ? សច្ចំ, បុរិមតណ្ហាយ បន ឧបនិស្សយបច្ចយេន បច្ឆិមតណ្ហាយ ទឡ្ហភាវតោ បុរិមាយេវ តណ្ហា បច្ឆិមាយ បច្ចយោ ភវតិ។ តណ្ហាទឡ្ហត្តមេវ ហិ “កាមុបាទានំ ឧបាយាសោ ឧបកដ្ឋា”តិអាទីសុ វិយ **ឧប**-សទ្ទស្ស ទឡ្ហត្ថេ បវត្តនតោ។ អបិច ទុព្ពលា តណ្ហា តណ្ហាយេវ, ពលវតី តណ្ហា កាមុបាទានំ។ អថ វា អបត្តវិសយបត្ថនា តណ្ហា តមសិ ចោរានំ ហត្ថបសារណំ វិយ, សម្បត្តវិសយគ្គហណំ កាមុបាទានំ ចោរានំ ហត្ថគតភណ្ឌគ្គហណំ វិយ។ អប្បិច្ឆតាបដិបក្ខា តណ្ហា។ សន្តុដ្ឋិតាបដិបក្ខំ កាមុបាទានំ។ បរិយេសនទុក្ខមូលំ តណ្ហា, អារក្ខទុក្ខមូលំ កាមុបាទានំ។ អយម្បិ តេសំ វិសេសោ កេចិវាទវសេន អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន (ទី. និ. ដី. ១.១៤៤) ទស្សិតោ បុរិមនយស្សេវ វិសុទ្ធិមគ្គេ (វិសុទ្ធិ. ១.១៤៤) សកវាទភាវេន វុត្តត្តា។

អសហជាតស្ស ឧបាទានស្ស ឧបនិស្សយកោដិយា, សហជាតស្ស បន សហជាតកោដិយាតិ យថាលាភមត្ថោ គហេតព្ពោ។ តត្ថ អសហជាតា អនន្តរនិរុទ្ធា អនន្តរសមនន្តរអនន្តរូបនិស្សយនត្ថិវិគតាសេវនបច្ចយេហិ ឆធា បច្ចយោ។ អារម្មណភូតា បន អារម្មណមត្តអារម្មណាធិបតិ អារម្មណូបនិស្សយេហិ តិធា, តំ សព្ពម្បិ វុត្តនយេន ឧបនិស្សយេនេវ សង្គហេត្វា **“ឧបនិស្សយកោដិយា”**តិ វុត្តំ។ យស្មា ច តណ្ហាយ រូបាទីនិ អស្សាទេត្វា កាមេសុ បាតព្យតំ អាបជ្ជតិ, តស្មា តណ្ហា កាមុបាទានស្ស ឧបនិស្សយកោដិយា បច្ចយោ។ តថា រូបាទិភេទេ សម្មូឡ្ហោ “នត្ថិ ទិន្ន”ន្តិអាទិនា (ទី. និ. ១.១៧១; ម. និ. ១.៤៤៥; ២.៩៤-៩៥, ២២៥; ៣.៩១, ១១៦, ១៣៦; សំ. និ. ៣.២១០; អ. និ. ១០.១៧៦, ២១៧; ធ. ស. ១២២១; វិភ. ៩០៧, ៩២៥, ៩៧១) មិច្ឆាទស្សនំ, សំសារតោ មុច្ចិតុកាមោ អសុទ្ធិមគ្គេ សុទ្ធិមគ្គបរាមសនំ, ខន្ធេសុ អត្តត្តនិយគាហភូតំ សក្កាយទស្សនញ្ច គណ្ហាតិ។ តស្មា ឥតរេសម្បិ តិណ្ណំ តណ្ហា ឧបនិស្សយកោដិយា

បច្ចយោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ សហជាតា បន សហជាតអញ្ញមញ្ញនិស្សយសម្បយុត្តអត្ថិអវិគតហេតុវសេន សត្តធា សហជាតានំ បច្ចយោ។ តម្បិ សព្ពំ សហជាតបច្ចយេនេវ សង្គហេត្វា **“សហជាតកោដិយា”**តិ វុត្តំ។

ភវស្សាតិ កម្មភវស្ស ចេវ ឧបបត្តិភវស្ស ច។ តត្ថ ចេតនាទិសង្ខាតំ សព្ពំ ភវគាមិកម្មំ កម្មភវោ។ កាមភវាទិនវវិធោ ឧបបត្តិភវោ។ តេសុ ឧបបត្តិភវស្ស ចតុព្ពិធម្បិ ឧបាទានំ ឧបបត្តិភវហេតុភូតស្ស កម្មភវស្ស ការណភាវតោ, តស្ស ច សហាយភាវូបគមនតោ បកតូបនិស្សយវសេន បច្ចយោ។ កម្មារម្មណករណកាលេ បន កម្មសហជាតមុបាទានំ ឧបបត្តិភវស្ស អារម្មណវសេន បច្ចយោ។ កម្មភវស្ស បន សហជាតស្ស សហជាតមុបាទានំ សហជាតអញ្ញមញ្ញនិស្សយសម្បយុត្តអត្ថិអវិគតវសេន ចេវ ហេតុមគ្គវសេន ច អនេកធា បច្ចយោ។ អសហជាតស្ស បន អនន្តរស្ស អសហជាតមុបាទានំ អនន្តរសមនន្តរអនន្តរូបនិស្សយនត្ថិវិគតាសេវនវសេន, ឥតរស្ស ច នានន្តរស្ស បកតូបនិស្សយវសេន, សម្មសនាទិកាលេសុ អារម្មណាទិវសេន ច បច្ចយោ។ តត្ថ អនន្តរាទិកេ ឧបនិស្សយបច្ចយេ, សហជាតាទិកេ ច សហជាតបច្ចយេ បក្ខិបិត្វា តថាតិ វុត្តំ, រូបូបហារត្ថោ វា ហេស អនុកឌ្ឍនត្ថោ វា។ តេន ហិ ឧបនិស្សយកោដិយា ចេវ សហជាតកោដិយា ចាតិ អត្ថំ ទស្សេតិ។

ភវោ ជាតិយាតិ ឯត្ថ **ភវោ**តិ កម្មភវោ អធិប្បេតោ។ សោ ហិ ជាតិយា បច្ចយោ, ន ឧបបត្តិភវោ។ ជាតិយេវ ហិ ឧបបត្តិភវោតិ, សា ច បឋមាភិនិព្ពត្តខន្ធា។ តេន វុត្តំ **“ជាតីតិ បនេត្ថ សវិការា បញ្ចក្ខន្ធា ទដ្ឋព្ពា”**តិ, តេនាយំ ចោទនា និវត្តិតា “ននុ ជាតិបិ ភវោយេវ, កថំ សោ ជាតិយា បច្ចយោ”តិ, កថំ បនេតំ ជានិតព្ពំ “កម្មភវោ ជាតិយា បច្ចយោ”តិ ចេ? ពាហិរបច្ចយសមត្តេបិ កម្មវសេនេវ ហីនបណីតាទិវិសេស ទស្សនតោ។ យថាហ ភគវា “កម្មំ សត្តេ វិភជតិ យទិទំ ហីនបណីតតាយា”តិ (ម. និ. ៣.២៨៩) **សវិការា**តិ និព្ពត្តិវិការេន សវិការា, ន អញ្ញេហិ, តេ ច អត្ថតោ ឧបបត្តិភវោយេវ, សោ ឯវ ច តស្ស ការណំ ភវិតុមយុត្តោ តណ្ហាយ កាមុបាទានស្ស បច្ចយភាវេ វិយ បុរិមបច្ឆិមាទិវិសេសានមសម្ភវតោ, តស្មា កម្មភវោយេវ ឧបបត្តិភវសង្ខាតាយ ជាតិយា កម្មបច្ចយេន ចេវ បកតូបនិស្សយបច្ចយេន ច បច្ចយោតិ អត្ថំ ទស្សេតុំ “កម្មបច្ចយំ ឧបនិស្សយេនេវ សង្គហេត្វា ឧបនិស្សយកោដិយា បច្ចយោ”តិ វុត្តំ។ យស្មា បន ជាតិយា សតិ ជរាមរណំ, ជរាមរណាទិនា ផុដ្ឋស្ស ច ពាលស្ស សោកាទយោ សម្ភវន្តិ, នាសតិ, តស្មា ជាតិជរាមរណាទីនំ ឧបនិស្សយវសេន បច្ចយោតិ អាហ **“ជាតិ…បេ…. បច្ចយោ”**តិ វិត្ថារតោ អត្ថវិនិច្ឆយស្ស អកតត្តា, សហជាតូបនិស្សយសីសេនេវ បច្ចយវិចារណាយ ច, ទស្សិតត្តា, អង្គាទិវិធានស្ស ច អនាមដ្ឋត្តា **“អយមេត្ថ សង្ខេបោ”**តិអាទិ វុត្តំ។ មហាវិសយត្តា បដិច្ចសមុប្បាទវិចារណាយ និរវសេសា អយំ កុតោ លទ្ធព្ពាតិ ចោទនមបនេតិ **“វិត្ថារតោ”**តិអាទិនា។ **“ឥធ បនស្សា”**តិអាទិនា បាឡិយម្បិ បដិច្ចសមុប្បាទកថា ឯកទេសេនេវ កថិតាតិ ទស្សេតិ។ តត្ថ **ឥធា**តិ ឥមស្មិំ ព្រហ្មជាលេ។ **អស្សា**តិ បដិច្ចសមុប្បាទស្ស។ **បយោជនមត្តមេវា**តិ ទិដ្ឋិយា ការណភូតវេទនាវសេន ឯកទេសមត្តំ បយោជនមេវ។ “មត្តមេវា”តិ ហិ អវធារណត្ថេ បរិយាយវចនំ “អប្បំ វស្សសតំ អាយុ, ឥទានេតរហិ វិជ្ជតី”តិអាទីសុ វិយ អញ្ញមញ្ញត្ថាវពោធនវសេន សបយោជនត្តា, **មត្ត**-សទ្ទោ វា បមាណេ, បយោជនសង្ខាតំ បមាណមេវ, ន តទុត្តរីតិ អត្ថោ។ **“មត្ត**-សទ្ទោ អវធារណេ **ឯវ**-សទ្ទោ សន្និដ្ឋានេ”តិបិ វទន្តិ។ ឯវំ សព្ពត្ថ។ ហោតិ ចេត្ថ –

> “មត្តមេវាតិ ឯកត្ថំ, មត្តបទំ បមាណកេ;
> មត្តាវធារណេ វា, សន្និដ្ឋានម្ហិ ចេតរ”ន្តិ។

ឯកទេសេនេវិធ បាឡិយំ កថិតត្តា បដិច្ចសមុប្បាទស្ស តថា កថនេ សទ្ធី ឧទាហរណេន ការណំ ទស្សេន្តោ **“ភគវា ហី”**តិអាទិមាហ។ តេន ឥមមធិប្បាយំ ទស្សេតិ “វដ្ដកថំ កថេន្តោ ភគវា អវិជ្ជា-តណ្ហា-ទិដ្ឋីនមញ្ញតរសីសេន កថេសិ, តេសុ ឥធ ទិដ្ឋិសីសេនេវ កថេន្តោ វេទនាយ ទិដ្ឋិយា ពលវការណត្តា វេទនាមូលកំ ឯកទេសមេវ បដិច្ចសមុប្បាទំ កថេសី”តិ។ ឯតានិ ច សុត្តានិ អង្គុត្តរនិកាយេ ទសនិបាតេ (អ. និ. ១០.៦១ វាក្យខន្ធេ) តត្ថ **បុរិមកោដិ ន បញ្ញាយតី**តិ អសុកស្ស នាម សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស, ចក្កវត្តិនោ វា កាលេ អវិជ្ជា ឧប្បន្នា, ន តតោ បុព្ពេតិ ឯវំ អវិជ្ជាយ បុរិមោ អាទិមរិយាទោ អប្បដិហតស្ស មម សព្ពញ្ញុតញ្ញាណស្សាបិ ន បញ្ញាយតិ តតា មរិយាទស្ស អវិជ្ជមានត្តាតិ អត្ថោ។ **ឯវញ្ចេត**ន្តិ ឥមិនា មរិយាទាភាវេន អយំ អវិជ្ជា កាមំ វុច្ចតិ។ **អថ ច បនា**តិ ឯវំ កាលនិយមេន មរិយាទាភាវេន វុច្ចមានាបិ។ **ឥទប្បច្ចយា**តិ ឥមស្មា បញ្ចនីវរណសង្ខាតបច្ចយា **អវិជ្ជា** សម្ភវតីតិ ឯវំ ធម្មនិយាមេន អវិជ្ជាយ កោដិ **បញ្ញាយតី**តិ អត្ថោ។ “កោចាហារោ អវិជ្ជាយ, ‘បញ្ច នីវរណា’ តិស្ស វចនីយ”ន្តិ (អ. និ. ១០.៦១) ហិ តត្ថេវ វុត្តំ, ដីកាយំ បន “អាសវបច្ចយា”តិ (ទី. និ. ដី. ១.១៤៤) អាហ, តំ ឧទាហរណសុត្តេន ន សមេតិ។ អយំ បច្ចយោ **ឥទប្បច្ចយោ** ម-ការស្ស ទ-ការាទេសវសេន។ សទ្ទវិទូ បន “ព្ពិទិសស្ស បយោគស្ស ទិស្សនតោ ឥទ-សទ្ទោយេវ បកតី”តិ វទន្តិ, អយុត្តមេវេតំ វណ្ណវិការាទិវសេន នានាបយោគស្ស ទិស្សមានត្តា។ យថា ហិ វណ្ណវិការេន “អមូ”តិ វុត្តេបិ “អសូ”តិ

ទិស្សតិ, “តមេស្វ”តិ វុត្តេបិ “ឯស្វ”តិ, ឯវមិធាបិ វណ្ណវិការោ ច វាក្យេ វិយ សមាសេបិ លព្ភតេវ យថា “ជានិបតិ តុទម្បតី”តិ។ កិមេត្ថ វត្តព្ពំ, បភិន្នបដិសម្ភិទេន អាយស្មតា មហាកច្ចាយនត្ថេរេន វុត្តមេវ បមាណន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

ភវតណ្ហាយាតិ ភវសញ្ញោជនភូតាយ តណ្ហាយ។ **តទប្បច្ចយា**តិ តមស្មា អវិជ្ជាបច្ចយា។ “កោ ចាហារោ ភវតណ្ហាយ, ‘អវិជ្ជា’ តិស្ស វចនីយ”ន្តិ ហិ វុត្តំ។ **ភវទិដ្ឋិយា**តិ សស្សតទិដ្ឋិយា។ **តទប្បច្ចយា**តិ តថ បន វេទនាបច្ចយាត្វេវ អត្ថោ។ ននុ ទិដ្ឋិយោ ឯវ កថេតព្ពា, កិមត្ថិយំ បន បដិច្ចសមុប្បាទកថនន្តិ អនុយោគេនាហ **“តេនា”**តិអាទិ។ តទំ វុត្តំ ហោតិ – អនុលោមេន បដិច្ចសមុប្បាទកថា នាម វដ្ដកថា, តំ កថនេនេវ ភគវា ឯតេ ទិដ្ឋិគតិកា យាវិទំ មិច្ឆាទស្សនំ ន បដិនិស្សជ្ជន្តិ, តាវ តមិនា បច្ចយបរម្បរេន វដ្ដេយេវ និមុជ្ជន្តីតិ ទស្សេសីតិ។ **តតោ** ភវាទិតោ។ **ឯត្ថ** ភវាទីសុ។ ឯស នយោ សេសបទទ្វយេបិ។ តមិនា អបរិយន្តំ អបរាបរុប្បត្តិំ ទស្សេតិ។ **វិបន្នដ្ឋា**តិ វិវិធេន នាសិតា។

វិវដ្ដកថាទិវណ្ណនា

១៤៥. **ទិដ្ឋិគតិកាធិដ្ឋាន**ន្តិ ទិដ្ឋិគតិកានំ មិច្ឆាគាហទស្សនវសេន អធិដ្ឋានភូតំ, ទិដ្ឋិគតិកវសេន បុគ្គលាធិដ្ឋានន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ បុគ្គលាធិដ្ឋានធម្មទេសនា ហេសា។ **យុត្តយោគភិក្ខុអធិដ្ឋាន**ន្តិ យុត្តយោគានំ ភិក្ខូនមធិដ្ឋានភូតំ, ភិក្ខុវសេន បុគ្គលាធិដ្ឋានន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ **វិវដ្ដ**ន្តិ វដ្ដតោ វិគតំ។ **“យេហិ”**តិអាទិនា ទិដ្ឋិគតិកានំ មិច្ឆាទស្សនស្ស ការណភូតាយ វេទនាយ បច្ចយភូតំ ហេដ្ឋា វុត្តមេវ ផស្សាយតនមិធ គហិតំ ទេសនាកុសលេន ភគវតាតិ ទស្សេតិ។ **វេទនាកម្មដ្ឋានេ**តិ “វេទនានំ សមុទយ”ន្តិអាទិកំ តមំ បាឡឹ សន្ធាយ វុត្តំ។ កិញ្ចិមត្តមេវ វិសេសោតិ អាហ **“យថា បនា”**តិអាទិ។ ន្តិ “ផស្សសមុទយា, ផស្សនិរោធា”តិ វុត្តំ ការណំ។ **“អាហារសមុទយា”**តិអាទីសុ កពឡីការោ អាហារោ វេទិតព្ពោ។ សោ ហិ “កពឡីការោ អាហារោ តមស្ស កាយស្ស អាហារបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ៤២៩) **បដ្ឋានេ** វចនតោ កម្មសមុដ្ឋានានម្បិ ចក្ខាទីនំ ឧបត្ថម្ភកបច្ចយោ ហោតិយេវ។ **“នាមរូបសមុទយា”**តិអាទីសុ វេទនាទិក្ខន្ធត្តយមេវ នាមំ។ ននុ ច “នាមរូបបច្ចយា សឡាយតន”ន្តិ វចនតោ សព្ពេសុ ឆសុ ផស្សាយតនេសុ “នាមរូបសមុទយា នាមរូបនិរោធា” តច្ចេវ វត្តព្ពំ, អថ កស្មា ចក្ខាយតនាទីសុ “អាហារសមុទយា អាហារនិរោធា”តិ វុត្តន្តិ? សច្ចមេតំ អវិសេសេន, តថ បន ឯវម្បិ ចក្ខាទីសុ សម្ភវតីតិ វិសេសតោ ទស្សេតុំ តថា វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

ឧត្តរិតរជាននេនេវ ទិដ្ឋិគតស្ស ជាននម្បិ សិទ្ធន្តិ កត្វា បាឡិយមនាគតេបិ **“ទិដ្ឋិញ្ច ជានាតី”**តិ វុត្តំ។ **សីលសមាធិបញ្ញាយោ** លោកិយលោកុត្តរមិស្សកា, **វិមុត្តិ** បន តទ ហេដ្ឋិមា ផលសមាបត្តិយោ “យាវ អរហត្តា”តិ អគ្គផលស្ស វិសុំ វចនតោ។ បច្ចក្ខានុមានេន ចេត្ថ បជាននា, តេនេវាហ **“ពាហុស្សុតោ គន្ថធរោ ភិក្ខុ ជានាតី”**តិអាទិ, យថាលាភំ វា យោជេតព្ពំ។ **ទេសនា បនា**តិ ឯត្ថ **បន**-សទ្ទោ អរុចិយត្ថោ, តេនិមំ ទីបេតិ – យទិបិ អនាគាមិអាទយោ យថាភូតំ បជានន្តិ, តថាបិ អរហតោ ឧក្កំសគតិវិជាននវសេន ទេសនា អរហត្តនិកូដេន និដ្ឋាបិតាតិ។ សុវណ្ណគេហោ វិយ រតនមយកណ្ណិកាយ ទេសនា អរហត្តកណ្ណិកាយ និដ្ឋាបិតាតិ អត្ថោ។ ឯត្ថ ច “យតោ ខោ…បេ…. បជានាតី”តិ ឯតេន ធម្មស្ស និយ្យានិកភាវេន សទ្ធឹ សង្ឃស្ស សុប្បដិបត្តិំ ទស្សេតិ, តេនេវ អដ្ឋកថាយំ “កោ ឯវំ ជានាតីតិ? ខីណាសវោ ជានាតិ, យាវ អារទ្ធវិបស្សកោ ជានាតី”តិ បរិបុណ្ណំ កត្វា ភិក្ខុសង្ឃោ ទស្សិតោ, តេន យទេតំ ហេដ្ឋា វុត្តំ “ភិក្ខុសង្ឃវសេនាបិ ទីបេតុ”ន្តិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៨), តំ យថារុតវសេនេវ ទីបិតំ ហោតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។

១៤៦. **“ទេសនាជាលវិមុត្តោ ទិដ្ឋិគតិកោ នាម នត្ថី”**តិ ទស្សនំ ទេសនាយ កេវលបរិបុណ្ណតំ ញាបេតុន្តិ វេទិតព្ពំ។ អន្តោ ជាលស្សាតិ **អន្តោជាលំ,** ទព្ពបវេសនវសេន អន្តោជាលេ អកតាបិ តន្និស្សិតវាទប្បវេសនវសេន កតាតិ **អន្តោជាលីកតា,** អន្តោ ជាលស្ស តិដ្ឋន្តីតិ វា **អន្តោជាលា,** ទព្ពវសេន អនន្តោជាលាបិ តន្និស្សិតវាទវសេន អន្តោជាលា កតាតិ **អន្តោជាលីកតា។** អភូតតព្ភាវេ ករាសភូយោគេ វិការវាចកតោ ឦបច្ចយោ, អន្តសរស្ស វា ឦការាទេសោតិ សទ្ទវិទូ យថា “ធវលីការោ, កពឡីការោ”តិ (សំ. និ. ១.១៨១), តមមត្ថំ ទស្សេតុំ **“តមស្សា”**តិអាទិ វុត្តំ។ និស្សិតា អវសិតាវ ហុត្វា ឧម្មុជ្ជមានា ឧម្មុជ្ជន្តីតិ អត្ថោ។ **មាន**-សទ្ទោ ចេត្ថ ភាវេនភាវលក្ខណត្ថោ អប្បហីនេន ឧម្មុជ្ជនភាវេន បុន ឧម្មុជ្ជនភាវស្ស លក្ខិតត្តា, តថា **“ឱសីទន្តា”**តិអាទីសុបិ **អន្ត**-សទ្ទោ។ ឧម្មុជ្ជនេនេវ អវុត្តស្សាបិ និមុជ្ជនស្ស គហណន្តិ ទស្សេតិ **“ឱសីទន្តា”**តិអាទិនា។ តត្ថ អបាយូបបត្តិវសេន អធោ ឱសីទនំ, សម្បត្តិភវវសេន ឧទ្ធមុគ្គមនំ។ តថា បរិត្តភូមិមហគ្គតភូមិវសេន, ទិដ្ឋិយា ឱលីនតាតិធាវនវសេន, បុព្ពន្តានុទិដ្ឋិអបរន្តានុទិដ្ឋិវសេន ច យថាក្កមំ យោជេតព្ពំ។ **បរិយាបន្នា**តិ អន្តោគធា។ តព្ភាវោ ច តទាពទ្ធេនាតិ វុត្តំ **“ឯតេន អាពទ្ធា”**តិ។ **“ន ហេត្ថា”**តិអាទិនា យថាវុត្តបាឡិយា អាបន្នត្ថំ ទស្សេតិ។

ឥទានិ ឧបមាសំសន្ទនមាហ “**កេវដ្ដោ វិយា**”តិអាទិនា។ កេ ឧទកេ វដ្ដតិ បរិចរតីតិ **កេវដ្ដោ**, មច្ឆពន្ធោ។ កាមំ កេវដ្ដន្តេវាសីបិ បាឡិយំ វុត្តោ, សោ បន តទនុគតិកោវាតិ តថា វុត្តំ។ **ទសសហស្សិលោកធាតូ**តិ ជាតិក្ខេត្តំ សន្ធាយាហ តត្ថេវ បដិវេធសម្ភវតោ, អញ្ញេសញ្ច តគ្គហណេនេវ គហិតត្តា។ អញ្ញត្ថាបិ ហិ ទិដ្ឋិគតិកា ឯត្ថ បរិយាបន្នា អន្តោជាលីកតាវ។ **ឱឡារិកា**តិ បាកដភាវេន ថូលា។ **តស្សា**តិ បរិត្តោទកស្ស។

១៤៧. “**សព្ពាទិដ្ឋីនំ សង្គហិតត្តា**”តិ ឯតេន វាទសង្គហណេន បុគ្គលសង្គហោតិ ទស្សេតិ។ **អត្តនោ…បេ…. ទស្សេន្តោ**តិ ទេសនាកុសលតាយ យថាវុត្តេសុ ទិដ្ឋិគតិកានំ ឧម្មុជ្ជននិមុជ្ជនដ្ឋានភូតេសុ កត្ថចិបិ ភវាទីសុ អត្តនោ អនវរោធភាវំ ទស្សេន្តោ។ **នយន្តី**តិ សត្តេ ឥច្ឆិតដ្ឋានមាវហន្តិ, តំ បន តថាអាកឌ្ឍនវសេនាតិ អាហ “**គីវាយា**”តិអាទិ។ “**នេត្តិសទិសតាយា**”តិ ឥមិនា សទិសវោហារំ, ឧបមាតទ្ធិតំ វា ទស្សេតិ។ “**សា ហី**”តិអាទិ សទិសតាវិភាវនា។ **គីវាយា**តិ ឯត្ថ មហាជនានន្តិ សម្ពន្ធីនិទ្ទេសោ **នេតី**តិ ឯត្ថាបិ កម្មភាវេន សម្ពជ្ឈិតព្ពោ នី-សទ្ទស្ស ទ្វិកម្មិកត្តា, អាខ្យាតបយោគេ ច ពហុលំ សាមិវចនស្ស កត្តុកម្មត្ថជោតកត្តា។ **អស្សា**តិ អនេន ភគវតា, សា ភវនេត្តិ ឧច្ឆិន្នាតិ សម្ពន្ធោ។ **បុន អប្បដិសន្ធិកភាវា**តិ សាមត្ថិយត្ថមាហ។ ជីវិតបរិយាទានេ វុត្តេយេវ ហិ បុន អប្បដិសន្ធិកភាវោ វុត្តោ នាម តស្សេវ អទស្សនស្ស បធានការណត្តា។ “**ន ទក្ខន្តី**”តិ ឯត្ថ អនាគតវចនវសេន បទសិទ្ធិ “យត្រ ហិ នាម សាវកោ ឯវរូបំ ញស្សតិ វា ទក្ខតិ វា សក្ខី វា ករិស្សតី”តិអាទីសុ (បារា. ២២៨; សំ. និ. ២.២០២) វិយាតិ ទស្សេតិ “**ន ទក្ខិស្សន្តី**”តិ ឥមិនា។ កឹ វុត្តំ ហោតីតិ អាហ “**អបណ្ណត្តិកភាវំ គមិស្សន្តី**”តិ។ **អបណ្ណត្តិកភាវ**ន្តិ ច ធរមានកបណ្ណត្តិយា ឯវ អបណ្ណត្តិកភាវំ, អតីតបណ្ណត្តិយា បន តថាគតបណ្ណត្តិ យាវ សាសនន្តរធានា, តតោ ឧទ្ធម្បិ អញ្ញពុទ្ធុប្បាទេសុ បវត្តតិ ឯវ យថា អធុនា វិបស្សិអាទីនំ។ តថា ហិ វក្ខតិ “វោហារមត្តមេវ ភវិស្សតី”តិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.១៤៧) បញ្ញាយ ចេត្ថ បណ្ណាទេសោតិ នេរុត្តិកា។

កាយោតិ អត្តភាវោ, យោ រូបារូបធម្មសមូហោ។ ឯវញ្ហិស្ស អម្ពរុក្ខសទិសតា, តទវយវានញ្ច រូបក្ខន្ធចក្ខាយតនចក្ខុធាតាទីនំ អម្ពបក្កសទិសតា យុជ្ជតិ។ **តន្តិ** កាយំ។ **បញ្ចបក្កទ្វាទសបក្កអដ្ឋារសបក្កបរិមាណា**តិ បញ្ចបក្កបរិមាណា ឯកា, ទ្វាទសបក្កបរិមាណា ឯកា, អដ្ឋារសបក្កបរិមាណា ឯកាតិ តិវិធា បក្កម្ពផលបិណ្ឌី វិយ។ បិណ្ឌោ ឯតស្សាតិ **បិណ្ឌី**, ថវកោ។ **តទន្វយានី**តិ វណ្ដានុគតានិ, តេនាហ “**តំយេវ វណ្ដំ អនុគតានី**”តិ។

មណ្ឌូកកណ្ដកវិសសម្ផស្សន្តិ វិសវន្តស្ស ភេកវិសេសស្ស កណ្ដកេន, តទញ្ញេន ច វិសេន សម្ផស្សំ, មណ្ឌូកកណ្ដកេ វិជ្ជមានស្ស វិសស្ស សម្ផស្សំ វា។ សកណ្ដកោ ជលចារី សត្តោ ឥធ មណ្ឌូកោ នាម, យោ “បាសាណកច្ឆបោ”តិ វោហរន្តិ, តស្ស នង្គុដ្ឋេ អគ្គកោដិយំ ឋិតោ កណ្ដកោតិបិ វទន្តិ។ ឯកំ វិសមច្ឆកណ្ដកន្តិបិ ឯកេ។ **កិរា**តិ អនុស្សវនត្ថេ និបាតោ។ ឯត្ថ ច វណ្ដច្ឆេទេ វណ្ដូបនិពន្ធានំ អម្ពបក្កានំ អម្ពរុក្ខតោ វិច្ឆេទោ វិយ ភវនេត្តិច្ឆេទេ តទុបនិពន្ធានំ ខន្ធាទីនំ សន្តានតោ វិច្ឆេទោតិ ឯត្តាវតាវ បាឡិយមាគតំ ឱបម្មំ, តទវសេសំ បន អត្ថតោ លទ្ធមេវាតិ ទដ្ឋព្ពំ។

១៤៨. **ពុទ្ធពល**ន្តិ ពុទ្ធានំ ញាណពលំ។ **កថិតសុត្តស្ស នាមា**តិ ឯត្ថ **នាម**-សទ្ទោ សម្ភាវនេ និបាតោ, តេន “ឯវម្បិ នាម កថិតសុត្តស្សា”តិ វុត្តនយេន សុត្តស្ស គុណំ សម្ភាវេតិ។ **ហន្ទា**តិ វោស្សគ្គត្ថេ។ តេន ហិ អធុនាវ គណ្ហាបេស្សាមិ។ ន បបញ្ចំ ករិស្សាមីតិ វោស្សគ្គំ ករោតិ។

ធម្មបរិយាយេតិ ធម្មទេសនាសង្ខាតាយ បាឡិយា។ **ឥធត្ថោ**តិ ទិដ្ឋធម្មហិតំ។ **បរត្ថោ**តិ សម្បរាយហិតំ, តទុភយត្ថោ វា។ ភាសិតត្ថោបិ យុជ្ជតិ “ធម្មជាល”ន្តិ ឯត្ថ តន្តិធម្មស្ស គហិតត្តា។ **ឥហាតិ** ឥធ សាសនេ។ **ន**ន្តិ និបាតមត្តំ “ន នំ សុតោ សមណោ គោតមោ”តិអាទីសុ វិយ។ ន្តិ **ធម្មា**តិ បាឡិធម្មា។ សព្ពេន សព្ពំ សង្គណ្ហនតោ អត្ថសង្ខាតំ ជាលមេត្ថាតិ **អត្ថជាលំ។** តថា **ធម្មជាលំ ព្រហ្មជាលំ ទិដ្ឋិជាល**ន្តិ ឯត្ថាបិ។ សង្គាមំ វិជិនាតិ ឯតេនាតិ **សង្គាមវិជយោ**, សង្គាមោ ចេត្ថ បញ្ចហិ មារេហិ សមាគមនំ អភិយុជ្ឈនន្តិ អាហ “**ទេវបុត្តមារម្បី**”តិអាទិ។ អត្ថសម្បត្តិយា ហិ **អត្ថជាលំ។** ព្យញ្ជនសម្បត្តិយា, សីលាទិអនវជ្ជធម្មនិទ្ទេសតោ ច **ធម្មជាលំ។** សេដ្ឋដ្ឋេន ព្រហ្មភូតានំ មគ្គផលនិព្ពានានំ វិភត្តត្តា **ព្រហ្មជាលំ។** ទិដ្ឋិវិវេចនមុខេន សុញ្ញតាបកាសនេន សម្មាទិដ្ឋិយា វិភត្តត្តា **ទិដ្ឋិជាលំ។** តិត្ថិយវាទនិម្មទ្ទនុបាយត្តា **អនុត្តរោ សង្គាមវិជយោ**តិ ឯវម្បេត្ថ អត្ថយោជនា វេទិតព្ពា។

និទានាវសានតោតិ “អថ ភគវា អនុប្បត្តោ”តិ វចនសង្ខាតនិទានបរិយោសានតោ។ មរិយាទាវធិវចនញ្ចេតំ។ អបិច **និទានាវសានតោ**តិ និទានបរិយោសានេ វុត្តត្តា និទានាវសានភូតតោ “មមំ វា ភិក្ខវេ, បរេ អវណ្ណំ ភាសេយ្យុ”ន្តិអាទិ (ទី. និ. ១.៥, ៦) វចនតោ។ អាភិវិធិអវធិវចនញ្ចេតំ។ ឥទញ្ច “**អវោចា**”តិ

កិរិយាសម្ពន្ធនេន វុត្តំ។ “និទានេន អាទិកល្យាណ”ន្តិ វចនតោ បន និទានម្បិ និគមនំ វិយ សុត្តបរិយាបន្នមេវ។ **អលត្ថ…បេ…. គម្ភីរន្តិ** សព្ពញ្ញុតញ្ញាណស្ស វិសេសនំ។

១៤៩. យថា អនត្តមនា អត្តនោ អនត្ថចរតាយ បរមនា វេរិមនា នាម ហោន្តិ, យថាហ ធម្មរាជា **ធម្មបទេ, ឧទានេ** ច –

“ទិសោ ទិសំ យំ តំ កយិរា, វេរី វា បន វេរិនំ;
មិច្ឆាបណិហិតំ ចិត្តំ, បាបិយោ នំ តតោ ករេ”តិ។ (ធ. ប. ៤២; ឧទា. ៣៣);

ន ឯវមិមេ អនត្តមនា, ឥមេ បន អត្តនោ អត្ថចរតាយ **អត្តមនា** នាម ហោន្តីតិ អាហ **“សកមនា”**តិ។ សកមនតា ច បីតិយា គហិតចិត្តត្តាតិ ទស្សេតុំ **“ពុទ្ធគតាយ”**តិអាទិនា។

អយំ បន អដ្ឋកថាតោ អបរោ នយោ – **អត្តមនា**តិ សមត្តមនា, ឥមាយ ទេសនាយ បរិបុណ្ណមនសង្កប្បាតិ អត្ថោ។ **ទេសនាវិលាសោ** ទេសនាយ វិជម្ភនំ, តញ្ច ទេសនាកិច្ចនិប្ផាទកំ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណមេវ។ ករវីកស្ស រុតមិវ មញ្ជុមធុរស្សរោ យស្សាតិ **ករវីករុតមញ្ជុ,** តេន។ **អមតាភិសេកសទិសេនា**តិ កាយចិត្តទរថវូបសមកំ សព្ពសម្ភារាភិសង្ខតំ ឧទកំ ទីឃាយុកតាសំវត្តនតោ **អមតំ** នាម។ តេនាភិសេកសទិសេន។ ព្រហ្មុនោ សរោ វិយ អដ្ឋង្គសមន្នាគតោ សរោ យស្សាតិ**ព្រហ្មស្សរោ,** តេន។ **អភិនន្ទតី**តិ តណ្ហាយតិ, តេនាហ **“តណ្ហាយម្បិ អាគតោ”**តិ។ អនេកត្ថត្តា ធាតូនំ **អភិនន្ទន្តី**តិ ឧបគច្ឆន្តិ សេវន្តីតិ អត្ថោតិ អាហ **“ឧបគមនេបិ”**តិ។

តថា **អភិនន្ទន្តី**តិ សម្បដិច្ឆន្តីតិ អត្ថមាហ **“សម្បដិច្ឆនេបី”**តិ។ **អភិនន្ទិត្វា**តិ វុត្តោយេវត្ថោ **“អនុមោទិត្វា”**តិ ឥមិនា បកាសិតោតិ សន្ធាយ **“អនុមោទនេបិ”**តិ វុត្តំ។

ឥមមេវត្ថំ គាថាពន្ធវសេន ទស្សេតុំ **“សុភាសិត”**ន្តិអាទិមាហ។ តត្ថ សទ្ទតោ **សុភាសិតំ,** អត្ថតោ **សុលបិតំ។** សិលប្បកាសនេន វា សុភាសិតំ, សុញ្ញតាបកាសនេន **សុលបិតំ។** ទិដ្ឋិវិភជនេន វា **សុភាសិតំ,** តន្និព្ពេធកសព្ពញ្ញុតញ្ញាណវិភជនេន **សុលបិតំ។** ឯវំ អវណ្ណវណ្ណនិសេធនាទីហិបិ ឥធ ទស្សិតប្បការេហិ យោជេតព្ពំ។ **តាទិនោ**តិ ឥដ្ឋានិដ្ឋេសុ សមបេក្ខនាទីហិ បញ្ចហិ ការណេហិ តាទិភូតស្ស។ ឥមស្ស បទស្ស វិត្ថារោ “ឥដ្ឋានិដ្ឋេ តាទី, ចត្តាវីតិ តាទី, វន្តាវីតិ តាទី”តិអាទិនា (មហានិ. ៣៨) **មហានិទ្ទេសេ** វុត្តោ, សោ ឧបរិ អដ្ឋកថាយម្បិ អាវិភវិស្សតិ។ កិញ្ចាបិ “កតមញ្ច តំ ភិក្ខវេ”តិអាទិនា (ទី. និ. ១.៧) តត្ថ តត្ថ បវត្តាយ កថេតុកម្យតាបុច្ឆាយ វិស្សជ្ជនវសេន វុត្តត្តា ឥទំ សុត្តំ វេយ្យាករណំ នាម ភវតិ។ ព្យាករណមេវ ហិ វេយ្យាករណំ, តថាបិ បុច្ឆាវិស្សជ្ជនាវសេន បវត្តំ សុត្តំ សគាថកំ ចេ, គេយ្យំ នាម ភវតិ។ និគ្គាថកំ, ចេ អង្គន្តរហេតុរហិតញ្ច, វេយ្យាករណំ នាម។ ឥតិ បុច្ឆាវិស្សជ្ជនាវសេន បវត្តស្សាបិ គេយ្យសាធារណតោ, អង្គន្តរហេតុរហិតស្ស ច និគ្គាថកភាវស្សេវ អនញ្ញសាធារណតោ បុច្ឆាវិស្សជ្ជនភាវមនបេក្ខិត្វា និគ្គាថកភាវមេវ វេយ្យាករណហេតុតាយ ទស្សេន្តោ **“និគ្គាថកត្តា ហិ ឥទំ វេយ្យាករណ”**ន្តិ អាហ។

កស្មាតិ ចោទនំ សោធេតិ **“ភញ្ញមានេតិ ហិ វុត្ត”**ន្តិ ឥមិនា។ ឧភយសម្ពន្ធបទញ្ហេតំ ហេដ្ឋា, ឧបរិ ច សម្ពជ្ឈនតោ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – “ភញ្ញមានេ”តិ វត្តមានកាលវសេន វុត្តត្តា ន កេវលំ សុត្តបរិយោសានេយេវ, អថ ខោ ទ្វាសដ្ឋិយា ឋានេសុ អកម្បិត្ថាតិ វេទិតព្ពាតិ។ យទេវំ សកលេបិ ឥមស្មិំ សុត្តេ ភញ្ញមានេ អកម្បិត្ថាតិ អត្ថោយេវ សម្ភវតិ, ន បន តស្ស តស្ស ទិដ្ឋិគតស្ស បរិយោសានេ បរិយោសានេតិ អត្ថោតិ? នាយមនុយោគោ កត្ថចិបិ ន បវិសតិ សម្ភវមត្តេនេវ អនុយុញ្ជនតោ, អយំ បន អត្ថោ ន សម្ភវមត្តេនេវ វុត្តោ, អថ ខោ ទេសនាកាលេ កម្បនាការេនេវ អាចរិយបរម្បរាភតេន។ តេនេវ ហិ អាការេនាយមត្ថោ សង្គីតិមារុឡ្ហោ, តថារុឡ្ហនយេនេវ ច សង្គហការេន វុត្តោតិ និដ្ឋមេត្ថ គន្តព្ពំ, ឥតរថា អតក្កាវចរស្ស ឥមស្សត្ថស្ស តក្កបរិយាហតកថនំ អនុបបន្នំ សិយាតិ។ ឯវមីទិសេសុ។ **“ធាតុក្ខោភេនា”**តិអាទីសុ អត្ថោ **មហាបរិនិព្ពានសុត្តវណ្ណនាយ** (ទី. និ. អដ្ឋ. ២.១៧១) គហេតព្ពោ។

អបរេសុបីតិ ឯត្ថ **បិ**-សទ្ទេន បារមិបវិចយនំ សម្បិណ្ឌេតិ។ វុត្តញ្ហិ **ពុទ្ធវំសេ** –

“ឥមេ ធម្មេ សម្មសតោ, សភាវសរសលក្ខណេ;
ធម្មតេជេន វសុធា, ទសសហស្សី បកម្បថា”តិ។ (ពុ. វំ. ១៦៦);

គថា សាសនបតិដ្ឋានន្តរធានាទយោបិ។ តត្ថ សាសនបតិដ្ឋានេ តាវ ភគវតោ វេឡុវនបដិគ្គហណេ, មហាមហិន្ទត្ថេរស្ស មហាមេឃវនបដិគ្គហណេ, មហាអរិដ្ឋត្ថេរស្ស វិនយបិដកសជ្ឈាយនេតិ ឯវមាទីសុ សាសនស្ស មូលានិ ឱតិណ្ណានីតិ បីតិវសំ គតា នច្ចន្តា វិយ អយំ មហាបថវី កម្បិត្ថ។ សាសនន្តរធានេ បន “អហោ ឲ្លទិសស្ស សទ្ធម្មស្ស អន្តរធាន”ន្តិ ទោមនស្សប្បត្តា វិយ យថា តំ កស្សបស្ស ភគវតោ សាសនន្តរធានេ។ វុត្តញ្ហេតមេ**បទានេ** –

> “តទាយំ បថវី សព្ពា, អចលា សា ចលាចលា;
> សាគរោ ច សសោកោវ, វិនទី ករុណំ គិរ”ន្តិ។ (អប. ២.៥៤.១៣១);

ពោធិមណ្ឌូបសង្កមនេតិ វិសាខាបុណ្ណមទិវសេ បឋមំ ពោធិមណ្ឌូបសង្កមនេ។ **បំសុកូលគ្គហណេ**តិ បុណ្ណំ នាម ទាសី បារុបិត្វា អាមកសុសានេ ឆឌ្ឌិតស្ស សាណមយបំសុកូលស្ស តុម្ពមត្តេ បាណេ វិធុនិត្វា មហាអរិយវំសេ ឋត្វា គហណេ។ **បំសុកូលធោវនេ**តិ តស្សេវ បំសុកូលស្ស ធោវនេ។ **កាឡការាមសុត្តំ** (អ. និ. ៤.២៤) អង្គុត្តរាគមេ ចតុក្កនិបាតេ។ **គោតមកសុត្ត**ម្បិ (អ. និ. ៣.១៧៦) តត្ថេវ តិកនិបាតេ។ **វីរិយពលេនា**តិ មហាភិនិក្ខមនេ ចក្កវត្តិសិរិបរិច្ចាគហេតុភូតវីរិយប្បភាវេន។ **ពោធិមណ្ឌូបសង្កមនេ** –

> “កាមំ តចោ ច ន្ហារុ ច, អដ្ឋិ ច អវសិស្សតុ;
> ឧបសុស្សតុ និស្សេសំ, សរីរេ មំសលោហិត”ន្តិ។ (ម. និ. ២.១៨៤; សំ. និ. ២.២២, ២៣៧; អ. និ. ២.៥; ៨.១៣; មហានិ. ១៩៦; អវិទូរេនិទានកថា);

វុត្តចតុរង្គសមន្នាគតវីរិយានុភាវេនាតិ យថារហមត្ថោ វេទិតព្ពោ។ **អច្ឆរិយវេគាភិហតា**តិ វិម្ហយាវហកិរិយានុភាវឃដ្ដិតា។ បំសុកូលធោវនេ ភគវតោ បុញ្ញតេជេនាតិ វទន្តិ។ បំសុកូលគ្គហណេ យថា អច្ឆរិយវេគាភិហតាតិ យុត្តំ វិយ ទិស្សតិ, តំ បន កទាចិ បវត្តត្តា “**អកាលកម្បនេនា**”តិ វុត្តំ។ វេស្សន្តរជាតកេ (ជា. ២.២២.១៦៥៥) បន បារមីបូរណបុញ្ញតេជេន អនេកក្ខត្តុំ កម្បិតត្តា អកាលកម្បនំ នាម ភវតិ។ សក្ខិនិទស្សនេ កថេតព្ពស្ស អត្ថស្សានុរូបតោ សក្ខិ វិយ ភវតីតិ វុត្តំ “**សក្ខិភាវេនា**”តិ យថា តំ មារវិជយកាលេ (ជា. អដ្ឋ. ១.អវិទូរេនិទានកថា)។ **សាធុការទានេនា**តិ បករណានុរូបវសេន វុត្តំ យថា តំ ធម្មចក្កប្បវត្តន សង្គីតិកាលាទីសុ (សំ. និ. ៥.១០៨១; មហាវ. ១៣; បដិ. ម. ៣.៣០១)។

“**ន កេវល**”ន្តិអាទិនា អនេកត្ថបថវីកម្បនទស្សនមុខេន ឥមស្ស សុត្តស្ស មហានុភាវតាយេវ ទស្សិតា។ តត្ថ **ជោតិវនេ**តិ នន្ទវនេ។ តញ្ហិ សាសនស្ស ញាណាលោកសង្ខាតាយ ជោតិយា បាតុភូតដ្ឋានត្តា ជោតិវនន្តិ វុច្ចតីតិ **វិនយសំវណ្ណនាយំ** វុត្តំ។ **ធម្ម**ន្តិ អនមតគ្គសុត្តាទិធម្មំ។ **បាចីនអម្ពលដ្ឋិកដ្ឋាន**ន្តិ បាចីនទិសាភាគេ តរុណម្ពរុក្ខេន លក្ខិតដ្ឋានំ។

ឯវន្តិ ភគវតា ទេសិតកាលាទីសុ បថវីកម្បនមតិទិសតិ។ **អនេកសោ**តិ អនេកធា។ សយម្ភុនា ទេសិតស្ស ព្រហ្មជាលស្ស យស្ស សុត្តសេដ្ឋស្សាតិ យោជនា។ **ឥធា**តិ ឥមស្មិំ សាសនេ។ **យោនិសោ**តិ មិច្ឆាទិដ្ឋិប្បហានសម្មាទិដ្ឋិសមាទានាទិនា ញាយេន ឧបាយេន បដិបជ្ជន្តូតិ អត្ថោ។ អយំ តាវេត្ថ អដ្ឋកថាយ លីនត្ថវិភាវនា។

បករណនយវណ្ណនា

> “ឥតោ បរំ អាចរិយ-ធម្មបាលេន យា កតា;
> សមុដ្ឋានាទិហារាទិ-វិវិធត្ថវិភាវនា។
>
> ន សា អម្ហេហុបេក្ខេយ្យា, អយញ្ហិ តព្ពិសោធនា;
> តស្មា តម្បិ បវក្ខាម, សោតូនំ ញាណវុឌ្ឍិយា។

អយញ្ហិ បករណនយេន បាឡិយា អត្ថវណ្ណនា – បករណនយោតិ ច តម្ពបណ្ណិភាសាយ វណ្ណនានយោ។ “នេត្តិបេដកប្បករណេ ធម្មកថិកានំ យោជនានយោតិបិ វទន្តី”តិ **អភិធម្មដីកាយំ** វុត្តំ។ យស្មា បនាយំ ទេសនាយ សមុដ្ឋានបយោជនភាជនេសុ, បិណ្ឌត្ថេសុ ច បឋមំ និទ្ធារិតេសុ សុករា, ហោតិ សុវិញ្ញេយ្យា ច, តស្មា –

> សមុដ្ឋានំ បយោជនំ, ភាជនញ្ចាបិ បិណ្ឌត្ថំ;

និទ្ទារេត្វាន បណ្ឌិតោ, តតោ ហារាទយោ សំសេ។

តត្ថ **សមុដ្ឋានំ** នាម ទេសនានិទានំ, តំ សាធារណមសាធារណន្តិ ទុវិធំ, តថា សាធារណម្បិ អជ្ឈត្តិកពាហិរតោ។ តត្ថ សាធារណំ អជ្ឈត្តិកសមុដ្ឋានំ នាម ភគវតោ មហាករុណា។ តាយ ហិ សមុស្សាហិតស្ស លោកនាថស្ស វេនេយ្យានំ ធម្មទេសនាយ ចិត្តំ ឧទបាទិ, តំ សន្ធាយ វុត្តំ "សត្តេសុ ការុញ្ញតំ បដិច្ច ពុទ្ធចក្ខុនា លោកំ វោលោកេសី"តិអាទិ។ ឯត្ថ ច តិវិធាវត្ថាយបិ មហាករុណាយ សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ យាវទេវ សទ្ធម្មទេសនាហត្ថទានេហិ សំសារមហោឃតោ សត្តសន្តារណត្ថំ តទុប្បត្តិតោ។ យថា ច មហាករុណា, ឯវំ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណទសពលញាណាទយោបិ ទេសនាយ សាធារណមជ្ឈត្តិកសមុដ្ឋានំ នាម។ សព្ពញ្ហិ ញេយ្យធម្មំ តេសំ ទេសេតព្ពាការំ, សត្តានំ អាសយានុសយាទិកញ្ច យាថាវតោ ជានន្តោ ភគវា ឋានាដ្ឋានាទីសុ កោសល្លេន វេនេយ្យជ្ឈាសយានុរូបំ វិចិត្រនយទេសនំ បវត្តេសិ។ ពាហិរំ បន សាធារណសមុដ្ឋានំ ទសសហស្សិមហាព្រហ្មបរិវារស្ស សហម្បតិព្រហ្មុនោ អជ្ឈេសនំ។ តទជ្ឈេសនញ្ហិ បតិ ធម្មគម្ភីរតាបច្ចវេក្ខណាជនិតំ អប្បោស្សុក្កតំ បដិប្បស្សម្ភេត្វា ធម្មស្សាមី ធម្មទេសនាយ ឧស្សាហជាតោ អហោសិ។

អសាធារណម្បិ អជ្ឈត្តិកពាហិរតោ ទុវិធមេវ។ តត្ថ អជ្ឈត្តិកំ យាយ មហាករុណាយ, យេន ច ទេសនាញាណេន ឥទំ សុត្តំ បវត្តិតំ, តទុភយមេវ។ សាមញ្ញាវត្ថាយ ហិ សាធារណម្បិ សមានំ មហាករុណាទិ វិសេសាវត្ថាយ អសាធារណំ ភវតិ, ពាហិរំ បន អសាធារណសមុដ្ឋានំ វណ្ណាវណ្ណភណនន្តិ អដ្ឋកថាយំ វុត្តំ។ អបិច និទ្ទាបសំសាសុ សត្តានំ វេនេយ្យាយាតានន្ទាទិភាវមនាបត្តិ។ តត្ថ ច អនាទីនវទស្សនំ ពាហិរមសាធារណសមុដ្ឋានមេវ, តថា និន្ទាបសំសាសុ បដិបជ្ជនក្កមស្ស, បសំសាវិសយស្ស ច ខុទ្ទកាទិវសេន អនេកវិធស្ស សីលស្ស, សព្ពញ្ញុតញ្ញាណស្ស ច សស្សតាទិទិដ្ឋិដ្ឋានេ, តទុត្តរិ ច អប្បដិហតចារតាយ, តថាគតស្ស ច កត្ថចិបិ ភវាទីសុ អបរិយាបន្នតាយ សត្តានមនវពោធោបិ ពាហិរមសាធារណសមុដ្ឋានំ។

បយោជនម្បិ សាធារណាសាធារណតោ ទុវិធំ។ តត្ថ សាធារណំ អនុបាទាបរិនិព្ពានំ វិមុត្តិរសត្តា សព្ពាយបិ ភគវតោ ទេសនាយ, តេនេវាហ "ឯតទត្ថា កថា, ឯតទត្ថា មន្តនា"តិអាទិ (បរិ. ៣៦៦) អសាធារណំ បន ពាហិរសមុដ្ឋានតោ វិបរិយាយេន វេទិតព្ពំ។ និន្ទាបសំសាសុ ហិ សត្តានទ្វេនេយ្យាយាតានន្ទាទិភាវប្បត្តិអាទិកំ ឥមិស្សា ទេសនាយ ផលភូតំ ការណភាវេន ឥមំ ទេសនំ បយោជេតិ។ ផលញ្ហិ តទុប្បាទកសត្តិយា ការណំ បយោជេតិ នាម ផលេ សតិយេវ តាយ សត្តិយា ការណភាវប្បត្តិតោ។ អថ វា យថាវុត្តំ ផលំ ឥមាយ ទេសនាយ ភគវន្តំ បយោជេតីតិ **អាចរិយសារិបុត្តត្ថេរេន** វុត្តំ។ យញ្ហិ ទេសនាយ សាធេតព្ពំ ផលំ, តំ អាកង្ខិតព្ពត្តា ទេសនាយ ទេសកំ បយោជេតិ នាម។ អបិច កុហនលបនាទិនានាវិធមិច្ឆាជីវវិទ្ធំសនំ, ទ្វាសដ្ឋិទិដ្ឋិជាលវិនិវេឋនំ, ទិដ្ឋិសីសេន បច្ចយាការវិភាវនំ, ឆផស្សាយតនវសេន ចតុសច្ចកម្មដ្ឋាននិទ្ទេសោ, សព្ពទិដ្ឋិគតានំ អនវសេសបរិយាទានំ, អត្តនោ អនុបាទាបរិនិព្ពានទីបនញ្ច បយោជនមេវ។

ភាជនំ បន ទេសនាធិដ្ឋានំ។ យេ ហិ វណ្ណាវណ្ណនិមិត្តអនុរោធវិរោធវន្តចិត្តា កុហនាទិវិវិធមិច្ឆាជីវនិរតា សស្សតាទិទិដ្ឋិបង្កនិមុគ្គា សីលក្ខន្ធាទីសុ អបរិបូរការិនោ អពុទ្ធគុណវិសេសញាណា វេនេយ្យា, តេ ឥមិស្សា ទេសនាយ ភាជនំ។

បិណ្ឌត្ថោ បន ឥធ លព្ភមានបទេហិ, សមុទាយេន ច សុត្តបទេន យថាសម្ភវំ សង្គហិតោ អត្ថោ។ អាឃាតាទីនំ អករណីយតាវចនេន ហិ ទស្សិតំ បដិញ្ញានុរូបំ សមណសញ្ញាយ និយោជនំ, តថា ខន្តិសោរច្ចានុដ្ឋានំ, ព្រហ្មវិហារភាវនានុយោគោ, សទ្ធាបញ្ញាសមាយោគោ, សតិសម្បជញ្ញាធិដ្ឋានំ, បដិសង្ខានភាវនាពលសិទ្ធិ, បរិយុដ្ឋានានុសយប្បហានំ, ឧភយហិតបដិបត្តិ, លោកធម្មេហិ អនុបលេបោ ច –

បាណាតិបាតាទីហិ បដិវិរតិវចនេន ទស្សិតា សីលវិសុទ្ធិ, តាយ ច ហិរោត្តប្បសម្បត្តិ, មេត្តាករុណាសមង្គិតា, វីតិក្កមប្បហានំ, តទង្គប្បហានំ, ទុច្ចរិតសំកិលេសប្បហានំ, វិរតិត្តយសិទ្ធិ, បិយមនាបគរុភាវនីយតានិប្ផត្តិ, លាភសក្ការសិលោកសមុទាគមោ, សមថវិបស្សនានំ អធិដ្ឋានភាវោ, អកុសលមូលតនុករណំ, កុសលមូលរោបនំ, ឧភយានត្ថទូរីករណំ, បរិសាសុ វិសារទតា, អប្បមាទវិហារោ, បរេហិ ទុប្បធំសិយតា, អវិប្បដិសារាទិសមង្គិតា ច –

"គម្ភីរា"តិអាទិវចនេហិ ទស្សិតំ គម្ភីរធម្មវិភាវនំ, អលព្ភនេយ្យបតិដ្ឋតា, កប្បានមសង្ខ្យេយ្យេនាបិ ទុល្លភបាតុភាវតា, សុខុមេនបិ ញាណេន បច្ចក្ខតោ បដិវិជ្ឈិតុមសក្កុណេយ្យតា, ធម្មន្វយសង្ខាតេន អនុមានញាណេនាបិ ទុរធិគមនីយតា, បស្សទ្ធសព្ពទរថតា, សន្តធម្មវិភាវនំ, សោភនបរិយោសានតា, អតិត្តិករភាវោ, បធានភាវប្បត្តិ, យថាភូតញាណគោចរតា, សុខុមសភាវតា, មហាបញ្ញាវិភាវនា ច។

ទិដ្ឋិទីបកបទេហិ ទស្សិតា សមាសតោ សស្សតឧច្ឆេទទិដ្ឋិយោ លីនតាតិធាវនវិភាវនំ, ឧភយវិនិពន្ធនិទ្ទេសោ , មិច្ឆាភិនិវេសកិត្តនំ, កុម្មគ្គបដិបត្តិប្បកាសនំ, វិបរិយេសគ្គាហញ្ញាបនំ, បរាមាសបរិគ្គហោ, បុព្ពន្តាបរន្តានុទិដ្ឋិបតិដ្ឋាបនា, ភវវិភវទិដ្ឋិវិភាគា, តណ្ហាវិជ្ជាបវត្តិ, អន្តវានន្តវាទិដ្ឋិនិទ្ទេសោ, អន្តទ្វយាវតារណំ, អាសវោឃយោគកិលេសគន្ថសំយោជនុបាទានវិសេសវិភជនញ្ច –

តថា “វេទនានំ សមុទយ”ន្តិអាទិវចនេហិ ទស្សិតា ចតុន្នមរិយសច្ចានំ អនុពោធបដិពោធសិទ្ធិ, វិក្ខម្ភនសមុច្ឆេទប្បហានំ តណ្ហាវិជ្ជាវិគមោ, សទ្ធម្មដ្ឋិតិនិមិត្តបរិគ្គហោ, អាគមាធិគមសម្បត្តិ, ឧភយហិតបដិបត្តិ, តិវិធបញ្ញាបរិគ្គហោ, សតិសម្បជញ្ញានុដ្ឋានំ, សទ្ធាបញ្ញាសមាយោគោ, វីរិយសមតានុយោជនំ, សមថវិបស្សនានិប្ផត្តិ ច –

“អជានតំ អបស្សត”ន្តិ បទេហិ ទស្សិតា អវិជ្ជាសិទ្ធិ, តថា “តណ្ហាគតានំ បរិតស្សិតវិប្ផន្ទិត”ន្តិ បទេហិ តណ្ហាសិទ្ធិ, តទុភយេន ច នីវរណសញ្ញោជនទ្វយសិទ្ធិ, អនមតគ្គសំសារវដ្ដានុបច្ឆេទោ, បុព្ពន្តាហរណាបរន្តានុសន្ធានានិ, អតីតបច្ចុប្បន្នកាលវសេន ហេតុវិភាគោ, អវិជ្ជាតណ្ហានំ អញ្ញមញ្ញានតិវត្តនំ, អញ្ញមញ្ញូបការិតា, បញ្ញាវិមុត្តិចេតោវិមុត្តីនំ បដិបក្ខនិទ្ទេសោ ច –

“តទបិ ផស្សបច្ចយា”តិ បទេន ទស្សិតា សស្សតាទិបញ្ញាបនស្ស បច្ចយាធីនវុត្តិតា, តេន ច ធម្មានំ និច្ចតាបដិសេធោ, អនិច្ចតាបតិដ្ឋាបនំ, បរមត្ថតោ ការកាទិបដិក្ខេបោ, ឯវំធម្មតានិទ្ទេសោ, សុញ្ញតាបកាសនំ សមត្ថនិរីហ បច្ចយលក្ខណវិភាវនញ្ច –

“ឧច្ឆិន្នភវនេត្តិកោ”តិអាទិនា ទស្សិតា ភគវតោ បហានសម្បត្តិ, វិជ្ជាវិមុត្តិវសីភាវោ, សិក្ខត្តយនិប្ផត្តិ, និព្ពានធាតុទ្វយវិភាគោ, ចតុរធិដ្ឋានបរិបូរណំ, ភវយោនិអាទីសុ អបរិយាបន្នតា ច –

សកលេន បន សុត្តបទេន ទស្សិតោ ឥដ្ឋានិដ្ឋេសុ ភគវតោ តាទិភាវោ, តត្ថ ច បរេសំ បតិដ្ឋាបនំ, កុសលធម្មានំ អាទិភូតធម្មទ្វយនិទ្ទេសោ សិក្ខត្តយូបទេសោ, អត្តន្តបាទិបុគ្គលចតុក្កសិទ្ធិ, កណ្ហកណ្ហវិបាកាទិកម្មចតុក្កវិភាគោ, ចតុរប្បមញ្ញាវិសយនិទ្ទេសោ, សមុទយត្ថង្គមាទិបញ្ចកស្ស យថាភូតាវពោធោ, ឆសារណីយធម្មវិភាវនា, ទសនាថកធម្មបតិដ្ឋាបនន្តិ ឯវមាទយោ យថាសម្ភវំ សង្គហេត្វា ទស្សេតព្ពា អត្ថា បិណ្ឌត្ថា។

សោឡសហារវណ្ណនា

ទេសនាហារវណ្ណនា

ឥទានិ នេត្តិយា, បេដកោបទេសេ ច វុត្តនយវសេន ហារាទីនំ និទ្ធារណំ។ តត្ថ “អត្តា, លោកោ”តិ ច ទិដ្ឋិយា អធិដ្ឋានភាវេន, វេទនាផស្សាយតនាទិមុខេន ច គហិតេសុ បញ្ចសុ ឧបាទានក្ខន្ធេសុ តណ្ហាវជ្ជិតា បញ្ចុបាទានក្ខន្ធា **ទុក្ខសច្ចំ។** តណ្ហា **សមុទយសច្ចំ។** តំ បន “បរិតស្សនាគហណេន តណ្ហាគតាន”ន្តិ, “វេទនាបច្ចយា តណ្ហា”តិ ច បទេហិ សមុទយគ្គហណេនញ្ច បាឡិយំ សរូបេន គហិតមេវ។ អយំ តាវ សុត្តន្តនយោ។

អភិធម្មេ បន វិភង្គប្បករណេ អាគតនយេន អាឃាតានន្ទាទិវចនេហិ, “អាតប្បមន្វាយា”តិអាទិបទេហិ, ចិត្តបទោសវចនេន, សព្ពទិដ្ឋិគតិកបទេហិ, កុសលាកុសលគ្គហណេន, ភវគ្គហណេន, សោកាទិគ្គហណេន, ទិដ្ឋិគ្គហណេន, តត្ថ តត្ថ សមុទយគ្គហណេន ចាតិ សង្ខេបតោ សព្ពលោកិយកុសលាកុសលធម្មវិភាវនបទេហិ គហិតា ធម្មកិលេសា **សមុទយសច្ចំ។** តទុភយេសមប្បវត្តិ **និរោធសច្ចំ។** តស្ស បន តត្ថ តត្ថ វេទនានំ អត្ថង្គមនិស្សរណបរិយាយេហិ បច្ចត្តំ និព្ពុតិវចនេន, អនុបាទាវិមុត្តិវចនេន ច បាឡិយំ គហណំ វេទិតព្ពំ។ និរោធបជាននា បដិបទា **មគ្គសច្ចំ។** តស្សបិ តត្ថ តត្ថ វេទនានំ សមុទយាទីនិ យថាភូតបដិវេធនាបទេសេន ឆន្នំ ផស្សាយតនានំ សមុទយាទីនិ យថាភូតបជាននបរិយាយេន, ភវនេត្តិយា ឧច្ឆេទវចនេន ច គហណំ វេទិតព្ពំ។

តត្ថ សមុទយេន **អស្សាទោ**, ទុក្ខេន **អាទីនវោ**, មគ្គនិរោធេហិ **និស្សរណ**ន្តិ ឯវំ ចតុសច្ចវសេន, យានិ បាឡិយំ សរូបេនេវ អាគតានិ អស្សាទាទីនវនិស្សរណានិ, តេសញ្ច វសេន ឥធ អស្សាទាទយោ វេទិតព្ពា។ វេនេយ្យានំ តាទិភាវាបត្តិអាទិ **ផលំ។** យញ្ហិ ទេសនាយ សាធេតព្ពំ ហេដ្ឋា វុត្តំ បយោជនំ។ តទេវ ផលន្តិ វុត្តោ វាយមត្តោ។ តទត្ថញ្ហិ ឥទំ សុត្តំ ភគវតា ទេសិតំ។ អាឃាតាទីនមករណីយតា, អាឃាតាទិផលស្ស ច អនញ្ញសន្តានភាវិតា និន្ទាបសំសាសុ យថាសភាវំ បដិជាននិព្ពេឋនាទីតិ ឯវំ តំតំបយោជនាធិគមហេតុ

ឧបាយោ។ អាឃាតាទីនំ ករណបដិសេធនាទិអបទេសេន អត្ថកាមេហិ តតោ ចិត្តំ សាធុកំ រក្ខិតព្ពន្តិ អយំ អាណារហស្ស ធម្មរាជស្ស **អាណត្តី**តិ។ អយំ អស្សាទាទីនវនិស្សរណផលូបាយាណត្តិវសេន ឆព្ពិធធម្មសន្ទស្សន លក្ខណោ **ទេសនាហារោ** នាម។ វុត្តញ្ច –

> “អស្សាទាទីនវតា , និស្សរណម្បិ ច ផលំ ឧបាយោ ច;
> អាណត្តី ច ភគវតោ, យោគីនំ ទេសនាហារោ”តិ។

វិចយហារវណ្ណនា

កប្បនាភាវេបិ វោហារវសេន, អនុវាទវសេន ច “មម”ន្តិ វុត្តំ។ និយមាភាវតោ វិកប្បនត្ថំ វាគ្គហណំ។ តំ គុណសមង្គិតាយ, អភិមុខីករណាយ ច “ភិក្ខវេ”តិ អាមន្តនំ។ អញ្ញភាវតោ, បដិវិរុទ្ធភាវតោ ច “បរេ”តិ វុត្តំ, វណ្ណបដិបក្ខតោ, អវណ្ណនីយតោ ច “អវណ្ណ”ន្តិ, ព្យត្តិវសេន, វិត្ថារវសេន ច “ភាសេយ្យុ”ន្តិ, ធារណសភាវតោ, អធម្មបដិបក្ខតោ ច “ធម្មស្សា”តិ, ទិដ្ឋិសីលេហិ សំហតភាវតោ, កិលេសានំ សង្ឃាតករណតោ ច “សង្ឃស្សា”តិ, វុត្តបដិនិទ្ទេសតោ, វចនុបន្យាសតោ ច “តត្រា”តិ, សម្មុខីភាវតោ, បុថុភាវតោ ច “តុម្ហេហី”តិ, ចិត្តស្ស ហននតោ, អារម្មណាភិឃាតតោ ច “អាឃាតោ”តិ, អារម្មណេ សង្កោចវុត្តិយា អនភិមុខតាយ, អតុដ្ឋា ការតាយ ច “អប្បច្ចយោ”តិ, អារម្មណចិន្តនតោ, និស្សយតោ ច “ចេតសោ”តិ, អត្ថស្ស អសាធនតោ, អនុ អនុ អនត្ថសាធនតោ ច “អនភិរទ្ធី”តិ, ការណានរហត្តា, សត្ថុសាសនេ

ឋិតេហិ កាតុមសក្កុណេយ្យត្តា ច “ន ករណីយា”តិ វុត្តំ។ ឯវំ តស្មិំ តស្មិំ អធិប្បេតត្ថេ បវត្តតានិទស្សនេន, អត្ថសោ ច –

មមន្តិ សាមិនិទ្ទិដ្ឋំ សព្ពនាមបទំ។ វាតិ វិកប្បននិទ្ទិដ្ឋំ និបាតបទំ។ ភិក្ខវេតិ អាលបននិទ្ទិដ្ឋំ នាមបទំ។ បរេតិ កត្តុនិទ្ទិដ្ឋំ នាមបទំ។ អវណ្ណន្តិ កម្មនិទ្ទិដ្ឋំ នាមបទំ។ ភាសេយ្យុន្តិ កិរិយានិទ្ទិដ្ឋំ អាខ្យាតបទំ។ ធម្មស្ស, សង្ឃស្សាតិ ច សាមិនិទ្ទិដ្ឋំ នាមបទំ។ តត្រាតិ អាធារនិទ្ទិដ្ឋំ សព្ពនាមបទំ។ តុម្ហេហីតិ កត្តុនិទ្ទិដ្ឋំ សព្ពនាមបទំ។ **ន**-ឥតិ បដិសេធនិទ្ទិដ្ឋំ និបាតបទំ។ អាឃាតោ, អប្បច្ចយោ, អនភិរទ្ធីតិ ច កម្មនិទ្ទិដ្ឋំ នាមបទំ។ ចេតសោតិ សាមិនិទ្ទិដ្ឋំ នាមបទំ។ ករណីយាតិ កិរិយានិទ្ទិដ្ឋំ នាមបទន្តិ។ ឯវំ តស្ស តស្ស បទស្ស វិសេសតានិទស្សនេន, ព្យញ្ជនសោ ច វិចយនំ **បទវិចយោ។** អតិវិត្ថារភយេន បន សក្កាយេវ អដ្ឋកថំ, តស្សា ច លីនត្ថវិភាវនំ អនុគន្ត្វា អយមត្ថោ វិញ្ញុនា វិភាវេតុន្តិ ន វិត្ថារយិម្ហ។

“តត្រ ចេ តុម្ហេ អស្សថ កុបិតា វា អនត្តមនា វា, អបិ នុ តុម្ហេ បរេសំ សុភាសិតំ ទុព្ភាសិតំ អាជានេយ្យាថា”តិ អយំ **អនុមតិបុច្ឆា។** សត្តាធិដ្ឋានា, អនេកាធិដ្ឋានា, បរមត្ថវិសយា, បច្ចុប្បន្នវិសយាតិ ឯវំ សព្ពត្ថ យថាសម្ភវំ បុច្ឆាវិចយនំ **បុច្ឆាវិចយោ។** “នោ ហេតំ ភន្តេ”តិ ឥទំ វិស្សជ្ជនំ ឯកំសព្យាករណំ, និរវសេសំ, សឧត្តរំ, លោកិយន្តិ ឯវំ សព្ពស្សាបិ វិស្សជ្ជនស្ស យថារហំ វិចយនំ **វិស្សជ្ជនាវិចយោ។**

“មមំ វា ភិក្ខវេ បរេ អវណ្ណំ ភាសេយ្យុំ…បេ… ន ចេតសោ អនភិរទ្ធិ ករណីយា”តិ ឥមាយ បឋមទេសនាយ “មមំ វា…បេ… តុម្ហំយេវស្ស តេន អន្តរាយោ”តិ អយំ ទុតិយទេសនា សំសន្ទតិ។ កស្មា? បឋមាយ មនោប ទោសំ និវារេត្វា ទុតិយាយ តត្ថាទីនវស្ស ទស្សិតត្តា។ តថា ឥមាយ ទុតិយទេសនាយ “មមំ វា…បេ… អបិ នុ តុម្ហេ បរេសំ សុភាសិតំ ទុព្ភាសិតំ អាជានេយ្យាថា”តិ អយំ តតិយទេសនា សំសន្ទតិ។ កស្មា? ទុតិយាយ តត្ថាទីនវំ ទស្សេត្វា តតិយាយ វចនត្ថសល្លក្ខណមត្តេបិ អសមត្ថភាវស្ស ទស្សិតត្តា។ តថា ឥមាយ តតិយ ទេសនាយ “មមំ វា…បេ… ន ច បនេតំ អម្ហេសុ សំវិជ្ជតី”តិ អយំ ចតុត្ថទេសនា សំសន្ទតិ។ កស្មា? តតិយាយ មនោបទោសំ សព្ពថា និវារេត្វា ចតុត្ថាយ អវណ្ណដ្ឋានេ បដិបជ្ជិតព្ពាការស្ស ទស្សិតត្តាតិ ឥមិនា នយេន បុព្ពេន អបរំ សំសន្ទិត្វា វិចយនំ **បុព្ពាបរវិចយោ។** អស្សាទវិចយាទយោ វុត្តនយាវ។ តេសំ លក្ខណសន្ទស្សនមត្ត មេវ ហេត្ថ វិសេសោ។

“អបិ នុ តុម្ហេ បរេសំ សុភាសិតំ ទុព្ភាសិតំ អាជានេយ្យាថា”តិ ឥមាយ បុច្ឆាយ “នោ ហេតំ ភន្តេ”តិ អយំ វិស្សជ្ជនា សមេតិ។ កុបិតោ ហិ នេវ ពុទ្ធបច្ចេកពុទ្ធអរិយសាវកានំ ន មាតាបិតូនំ ន បច្ចត្ថិកានំ សុភាសិត ទុព្ភាសិតស្ស អត្ថំ អាជានាតិ។ “កតមញ្ច តំ ភិក្ខវេ, អប្បមត្តកំ…បេ… តថាគតស្ស វណ្ណំ វទមានោ វទេយ្យា”តិ ឥមាយ បុច្ឆាយ “បាណាតិបាតំ បហាយ បាណាតិបាតា បដិវិរតោ”តិអាទិកា អយំ វិស្សជ្ជនា សមេតិ។ ភគវា ហិ អនុត្តរេន បាណាតិបាតវិរមណាទិគុណេន សមន្នាគតោ, តញ្ច ខោ សមាធី, បញ្ញញ្ច ឧបនិធាយ អប្បមត្តកំ ឱរមត្តកំ សីលមត្តកំ។ “កតមេ ច តេ ភិក្ខវេ, ធម្មា គម្ភីរា ទុទ្ទសា”តិអាទិកាយ បុច្ឆាយ “សន្តិ ភិក្ខវេ, ឯកេ

សមណព្រាហ្មណា បុព្ពន្តកប្បិកា”តិអាទិកា វិស្សជ្ជនា សមេតិ។ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណគុណា ហិ អញ្ញត្រ តថាគតា អញ្ញេសំ ញាណេន អលព្ភនេយ្យបតិដ្ឋត្តា គម្ភីរា ទុទ្ទសា ទុរនុពោធា សន្តា បណីតា អតក្កាវចរា និបុណា បណ្ឌិតវេទនីយាតិ ឥមិនា នយេន វិស្សជ្ជនាយ បុច្ឆានុរូបតាវិចយនមេវ ឥធ សង្គហគាថាយ អភាវតោ **អនុគីតិវិចយោ**តិ។ អយំ បទបញ្ហាទិឯកាទសធម្មវិចយនលក្ខណោ **វិចយហារោ** នាម។ វុត្តញ្ច “យំ បុច្ឆិតញ្ច វិស្សជ្ជិតញ្ច”តិអាទិ (នេត្តិ. ៤.២)។

យុត្តិហារសំវណ្ណនា

មមន្តិ សាមិនិទ្ទេសោ យុជ្ជតិ សភាវនិរុត្តិយា តថាបយោគទិស្សនតោ, អវណ្ណស្ស ច តទបេក្ខត្តា។ វាតិ វិកប្បនត្ថនិទ្ទេសោ យុជ្ជតិ នេបាតិកានមនេកត្ថត្តា, ឯត្ថ ច និយមាភាវតោ។ ភិក្ខវេតិ អាមន្តននិទ្ទេសោ យុជ្ជតិ តទត្ថេយេវ ឯតស្ស បយោគស្ស ទិស្សនតោ, ទេសកស្ស ច បដិគ្គាហកាបេក្ខតោតិ ឯវមាទិនា ព្យញ្ជនតោ ច –

សព្ពេន សព្ពំ អាឃាតាទីនមករណំ តាទិភាវាយ សំវត្តតីតិ យុជ្ជតិ ឥដ្ឋានិដ្ឋេសុ សមប្បវត្តិសព្ភាវតោ។ យស្មិំ សន្តានេ អាឃាតាទយោ ឧប្បន្នា, តន្និមិត្តកា អន្តរាយា តស្សេវ សម្បត្តិវិពន្ធាយ សំវត្តន្តីតិ យុជ្ជតិ កម្មានំ សន្តានន្តរេសុ អសង្កមនតោ។ ចិត្តមភិភវិត្វា ឧប្បន្នា អាឃាតាទយោ សុភាសិតទុព្ភាសិតសល្លក្ខណេបិ អសមត្ថតាយ សំវត្តន្តីតិ យុជ្ជតិ កោធលោភានំ អន្ធតមសភាវតោ។ បាណាតិបាតាទិទុស្សីល្យតោ វេរមណី សព្ពសត្តានំ បាមោជ្ជបាសំសាយ សំវត្តតីតិ យុជ្ជតិ សីលសម្បត្តិយា មហតោ កិត្តិសទ្ទស្ស អព្ភុគ្គតត្តា។ គម្ភីរតាទិវិសេសយុត្តេន គុណេន តថាគតស្ស វណ្ណនា ឯកទេសភូតាបិ សកលសព្ពញ្ញុគុណគ្គហណាយ សំវត្តតីតិ យុជ្ជតិ អនញ្ញសាធារណត្តា។ តជ្ជអយោនិសោមនសិការបរិក្ខតានិ អធិគមតក្កនានិ សស្សតវាទាទិអភិនិវេសាយ សំវត្តន្តីតិ យុជ្ជតិ កប្បនជាលស្ស អសមុគ្ឃាដិតត្តា។ វេទនាទីនំ អនវពោធេន វេទនាបច្ចយា តណ្ហា វឌ្ឍតីតិ យុជ្ជតិ អស្សាទានុបស្សនាសព្ភាវតោ, សតិ ច វេទយិតភាវេ (វេទយិតរាគេ (ទី. និ. ដី. ១.១៤៩) តត្ថ អត្តត្តនិយគាហោ, សស្សតាទិគាហោ ច វិបរិប្ផន្ទតីតិ យុជ្ជតិ ការណស្ស សន្និហិតត្តា។ តណ្ហាបច្ចយា ហិ ឧបាទានំ សម្ភវតិ។ សស្សតាទិវាទេ បញ្ញបេន្តានំ, តទនុច្ឆវិកញ្ច វេទនំ វេទយន្តានំ ផស្សោ ហេតូតិ យុជ្ជតិ វិសយិន្ទ្រិយវិញ្ញាណសង្គតិយា វិនា តទភាវតោ។ ឆផស្សាយតននិមិត្តំ វដ្ដស្ស អនុបច្ឆេទោតិ យុជ្ជតិ តត្ថ អវិជ្ជាតណ្ហានំ អប្បហីនត្តា។ ឆន្នំ ផស្សាយតនានំ សមុទយត្ថង្គមាទិបជាននា សព្ពទិដ្ឋិគតិកសញ្ញំ អតិច្ច តិដ្ឋតីតិ យុជ្ជតិ ចតុសច្ចបដិវេធភាវតោ។ ឥមាហិយេវ ទ្វាសដ្ឋិយា សព្ពទិដ្ឋិគតានំ អន្តោជាលីកតភាវោតិ យុជ្ជតិ អកិរិយវាទាទីនំ, ឥស្សរវាទាទីនញ្ច តទន្តោគធត្តា, តថា ចេវ ហេដ្ឋា សំវណ្ណិតំ។ ឧច្ឆិន្នភវនេត្តិកោ តថាគតស្ស កាយោតិ យុជ្ជតិ ភគវតោ អភិនីហារសម្បត្តិយា ចតូសុ សតិបដ្ឋានេសុ បត្វា សត្តន្នំ ពោជ្ឈង្គានំ យថាភូតំ ភាវិតត្តា។ កាយស្ស ភេទា បរិនិព្ពុតំ ន ទក្ខន្តីតិ យុជ្ជតិ អនុបាទិសេសនិព្ពានប្បត្តិយំ រូបាទីសុ កស្សចិបិ អនវសេសតោតិ ឥមិនា នយេន អត្ថតោ ច សុត្តេ ព្យញ្ជនត្ថានំ យុត្តិតាវិភាវនលក្ខណោ **យុត្តិហារោ** នាម យថាហ “សព្ពេសំ ហារានំ, យា ភូមី”តិអាទិ (នេត្តិ. ៤.៣)។

បទដ្ឋានហារវណ្ណនា

វណ្ណារហាវណ្ណទុព្ពណ្ណតានាទេយ្យវចនតាទិ វិបត្តីនំ បទដ្ឋានំ។ វណ្ណារហវណ្ណសុព្ពណ្ណតាសទ្ទេយ្យវចនតាទិ សម្បត្តីនំ បទដ្ឋានំ។ តថា អាឃាតាទយោ និរយាទិទុក្ខស្ស បទដ្ឋានំ។ អាឃាតាទីនមករណំ សគ្គសម្បត្តិយាទិសព្ពសម្បត្តីនំ បទដ្ឋានំ។ បាណាតិបាតាទិបដិវិរតិ អរិយស្ស សីលក្ខន្ធស្ស បទដ្ឋានំ, អរិយោ សីលក្ខន្ធោ អរិយស្ស សមាធិក្ខន្ធស្ស បទដ្ឋានំ។ អរិយោ សមាធិក្ខន្ធោ អរិយស្ស បញ្ញាក្ខន្ធស្ស បទដ្ឋានំ។ គម្ភីរតាទិវិសេសយុត្តំ ភគវតោ បដិវេធប្បការញ្ញាណំ ទេសនាញាណស្ស បទដ្ឋានំ។ ទេសនាញាណំ វេនេយ្យានំ សកលវដ្ដទុក្ខនិស្សរណស្ស បទដ្ឋានំ។ សព្ពាយបិ ទិដ្ឋិយា ទិដ្ឋុបាទានភាវតោ សា យថារហំ នវវិធស្សបិ ភវស្ស បទដ្ឋានំ។ ភវោ ជាតិយា។ ជាតិ ជរាមរណស្ស, សោកាទីនញ្ច បទដ្ឋានំ។ វេទនានំ យថាភូតំ សមុទយត្ថង្គមាទិបដិវេធនា ចតុន្នំ អរិយសច្ចានំ អនុពោធបដិវេធោ ហោតិ។ តត្ថ អនុពោធោ បដិវេធស្ស បទដ្ឋានំ។ បដិវេធោ ចតុព្ពិធស្ស សាមញ្ញផលស្ស បទដ្ឋានំ។ “អជានតំ អបស្សត”ន្តិ អវិជ្ជាគហណំ។ តត្ថ អវិជ្ជា សង្ខារានំ បទដ្ឋានំ, សង្ខារា វិញ្ញាណស្ស។ យាវ វេទនា តណ្ហាយ បទដ្ឋានន្តិ នេត្វា តេសំ “វេទនាបច្ចយា តណ្ហា”តិអាទិនា បាឡិយមាគតនយេន សម្ពន្ធិតព្ពំ។ “តណ្ហាគតានំ បរិតស្សិតវិប្ផន្ទិត”ន្តិ ឯត្ថ តណ្ហា ឧបាទានស្ស បទដ្ឋានំ។ “តទបិ ផស្សបច្ចយា”តិ ឯត្ថ សស្សតាទិបញ្ញាបនំ បរេសំ មិច្ឆាភិនិវេសស្ស បទដ្ឋានំ។ មិច្ឆាភិនិវេសោ សទ្ធម្មស្សវនសប្បុរិសូបនិស្សយយោនិសោមនសិការធម្មានុធម្មបដិបត្តីហិ វិមុខតាយ អសទ្ធម្មស្សវនាទីនញ្ច បទដ្ឋានំ។ “អញ្ញត្រ ផស្សា”តិអាទីសុ ផស្សោ វេទនាយ បទដ្ឋានំ។ ឆ ផស្សាយតនានិ ផស្សស្ស, សកលស្ស ច វដ្ដទុក្ខស្ស បទដ្ឋានំ។ ឆន្នំ ផស្សាយតនានំ យថាភូតំ សមុទយាទិបជាននំ និព្ពិទាយ បទដ្ឋានំ, និព្ពិទា

វិភគស្សាតិអាទិនា យាវ អនុបាទាបរិនិព្ពានំ នេតព្ពំ។ ភគវតោ ភវនេត្តិសមុច្ឆេទោ សព្ពញ្ញុតាយ បទដ្ឋានំ, តថា អនុបាទាបរិនិព្ពានស្ស ចាតិ។ អយំ សុត្តេ អាគតធម្មានំ បទដ្ឋានធម្មា, តេសញ្ច បទដ្ឋានធម្មាតិ យថាសម្ភវំ បទដ្ឋានធម្មនិទ្ធារណលក្ខណោ **បទដ្ឋានហារោ** នាម។ វុត្តញ្ហិ “ធម្មំ ទេសេតិ ជិនោ, តស្ស ច ធម្មស្ស យំ បទដ្ឋាន”ន្តិអាទិ (នេត្តិ. ៤.៤)។

លក្ខណហារវណ្ណនា

អាឃាតាទិគ្គហណេន កោធូបនាហមក្ខបលាសឥស្សាមច្ឆរិយសារម្ភបរវម្ភនាទីនំ សង្គហោ បដិឃចិត្តុប្បាទបរិយាបន្នតាយ ឯកលក្ខណត្តា។ អានន្ទាទិគ្គហណេន អភិជ្ឈាវិសមលោភមានាតិមានមទប្បមាទានំ សង្គហោ លោភចិត្តុប្បាទបរិយាបន្នតាយ ឯកលក្ខណត្តា។ តថា អាឃាតគ្គហណេន អវសិដ្ឋគន្ថនីវរណានំ សង្គហោ កាយគន្ថនីវរណលក្ខណេន ឯកលក្ខណត្តា។ អានន្ទគ្គហណេន ផស្សាទីនំ សង្គហោ សង្ខារក្ខន្ធលក្ខណេន ឯកលក្ខណត្តា។ សីលគ្គហណេន អធិចិត្តាធិបញ្ញាសិក្ខានំ សង្គហោ សិក្ខាលក្ខណេន ឯកលក្ខណត្តា។ ទិដ្ឋិគ្គហណេន អវសិដ្ឋឧបាទានានំ សង្គហោ ឧបាទានលក្ខណេន ឯកលក្ខណត្តា។ “វេទនាន”ន្តិ ឯត្ថ វេទនាគ្គហណេន អវសិដ្ឋឧបាទានក្ខន្ធានំ សង្គហោ ឧបាទានក្ខន្ធលក្ខណេន ឯកលក្ខណត្តា។ តថា ធម្មាយតនធម្មធាតុបរិយាបន្នវេទនាគ្គហណេន សម្មសនុបគានំ សព្ពេសម្បិ អាយតនានំ, ធាតូនញ្ច សង្គហោ អាយតនលក្ខណេន, ធាតុលក្ខណេន ច ឯកលក្ខណត្តា។ “អជានតំ អបស្សត”ន្តិ ឯត្ថ អវិជ្ជាគ្គហណេន ហេតុអាសវោឃយោគនីវរណាទីនំ សង្គហោ ហេតាទិលក្ខណេន ឯកលក្ខណត្តា, តថា “តណ្ហាគតានំ បរិតស្សិតវិប្ផន្ទិត”ន្តិ ឯត្ថ តណ្ហាគ្គហណេនបិ។ “តទបិ ផស្សបច្ចយា”តិ ឯត្ថ ផស្សគ្គហណេន សញ្ញាសង្ខារវិញ្ញាណានំ សង្គហោ វិបល្លាសហេតុភាវេន, ខន្ធលក្ខណេន ច ឯកលក្ខណត្តា។ ឆផស្សាយតនគ្គហណេន អវសិដ្ឋខន្ធាយតនធាតិន្ទ្រិយាទីនំ សង្គហោ ផស្សុប្បត្តិនិមិត្តតាយ, សម្មសនីយភាវេន ច ឯកលក្ខណត្តា។ ភវនេត្តិគ្គហណេន អវិជ្ជាទីនំ សំកិលេសធម្មានំ សង្គហោ វដ្ដហេតុភាវេន ឯកលក្ខណត្តាតិ។ អយំ សុត្តេ អនាគតេបិ ធម្មេ ឯកលក្ខណតាទិនា អាគតេ វិយ និទ្ធារណលក្ខណោ **លក្ខណហារោ** នាម។ តថា ហិ វុត្តំ “វុត្តម្ហិ ឯកធម្មេ, យេ ធម្មា ឯកលក្ខណា”តិអាទិ (នេត្តិ. ៤.៥)។

ចតុព្យូហហារវណ្ណនា

មមន្តិ អនេរុត្តបទំ, តថា វាតិ ច។ ភិក្ខនសីលា ភិក្ខូ។ បរេន្តិ វិរុទ្ធភាវមុបគច្ឆន្តីតិ បរា, អញ្ញេតេ បនេតំ អនេរុត្តបទន្តិ ឯវមាទិនា **នេរុត្តំ,** តំ បន “ឯវ”ន្តិអាទិនិទានបទានំ, “មម”ន្តិអាទិបាឡិបទានញ្ច អដ្ឋកថាវសេន, តស្សា លីនត្ថវិភាវនីវសេន ច សុវិញ្ញេយ្យត្តា អតិវិត្ថារភយេន ន វិត្ថារយិម្ហ។ យេ តេ និទ្ទាបសំសាហិ សម្មាកម្បិតចេតសា មិច្ឆាជីវតោ អនោរតា សស្សតាទិមិច្ឆាភិនិវេសិនោ សីលាទិធម្មក្ខន្ធេសុ អប្បតិដ្ឋិតា សម្មាសម្ពុទ្ធគុណរសស្សាទវិមុខា វេនេយ្យា, តេ កថំ នុ ខោ យថាវុត្តទោសវិនិមុត្តា សម្មាបដិបត្តិយា ឧភយហិតបរា ភវេយ្យុន្តិ អយមេត្ថ ភគវតោ **អធិប្បាយោ។** ឯវមធិប្បេតា បុគ្គលា, ទេសនាភាជនដ្ឋានេ ច ទស្សិតា ឥមិស្សា ទេសនាយ **និទានំ**។

បុព្ពាបរានុសន្ធិ បន បទសន្ធិបទត្ថនិទ្ទេសនិក្ខេបសុត្តទេសនាសន្ធិវសេន ឆព្ពិធា។ តត្ថ “មម”ន្តិ ឯតស្ស “អវណ្ណ”ន្តិ ឥមិនា សម្ពន្ធោតិអាទិនា បទស្ស បទន្តរេន សម្ពន្ធោ **បទសន្ធិ។** “មម”ន្តិ វុត្តស្ស ភគវតោ “អវណ្ណ”ន្តិ វុត្តេន បរេហិ ឧបវទិតេន អគុណេនសម្ពន្ធោតិអាទិនា បទត្ថស្ស បទត្ថន្តរេន សម្ពន្ធោ **បទត្ថសន្ធិ។** “មមំ វា ភិក្ខវេ, បរេ អវណ្ណំ ភាសេយ្យុ”ន្តិអាទិទេសនា សុប្បិយេន បរិព្ពាជកេន វុត្តអវណ្ណានុសន្ធិវសេន បវត្តា។ “មមំ វា ភិក្ខវេ, បរេ វណ្ណំ ភាសេយ្យុ”ន្តិអាទិទេសនា ព្រហ្មទត្តេន មាណវេន វុត្តវណ្ណានុសន្ធិវសេន បវត្តា។ “អត្ថិ ភិក្ខវេ, អញ្ញេវ ធម្មា គម្ភីរា ទុទ្ទសា ទុរនុពោធា”តិអាទិទេសនា ភិក្ខូហិ វុត្តវណ្ណានុសន្ធិវសេន បវត្តាតិ ឯវំ នានានុសន្ធិកស្ស សុត្តស្ស តំតទនុសន្ធីហិ, ឯកានុសន្ធិកស្ស ច បុព្ពាបរភាគេហិ សម្ពន្ធោ **និទ្ទេសសន្ធិ។ និក្ខេបសន្ធិ** បន ចតុព្ពិធសុត្តនិក្ខេបវសេន។ **សុត្តសន្ធិ** ច តិវិធសុត្តានុសន្ធិវសេន អដ្ឋកថាយំ ឯវ វិចារិតា, អម្ហេហិ ច បុព្ពេ សំវណ្ណិតា។ ឯកិស្សា ទេសនាយ ទេសនាន្តរេហិ សទ្ធឹ សំសន្ទនំ **ទេសនាសន្ធិ,** សា បនេវំ វេទិតព្ពា – “មមំ វា ភិក្ខវេ…បេ…. ន ចេតសោ អនភិរទ្ធិ ករណីយា”តិ អយំ ទេសនា “ឧភតោទណ្ឌកេន ចេបិ ភិក្ខវេ, ករចេន ចោរា ឱចរកា អង្គមង្គានិ ឱកន្តេយ្យុំ, តត្រាបិ យោ មនោ បទូសេយ្យ, ន មេ សោ តេន សាសនករោ”តិ (ម. និ. ១.២៣២) ឥមាយ ទេសនាយ សទ្ធឹ សំសន្ទតិ។ “តុម្ហំយេវស្ស តេន អនន្តរាយោ”តិ អយំ “កម្មស្សកា មាណវ សត្តា កម្មទាយាទា កម្មយោនី កម្មពន្ធូ កម្មបដិសរណា កម្មំ សត្តេ វិភជតិ, យទិទំ ហីនប្បណីតតាយា”តិ (ម. និ. ៣.២៨៩-២៩៧) ឥមាយ, “អបិ នុ តុម្ហេ…បេ…. អាជានេយ្យាថា”តិ អយំ –

“កុទ្ធោ អត្ថំ ន ជានាតិ, កុទ្ធោ ធម្មំ ន បស្សតិ;

អន្ធំ តមំ តទា ហោតិ, យំ កោធោ សហតេ នរ”ន្តិ។ (អ. និ. ៧.៦៤; មហានិ. ៥, ១៥៦, ១៩៥); –

ឥមាយ, “មមំ វា ភិក្ខវេ, បរេ វណ្ណំ…បេ…. ន ចេតសោ ឧព្ពិលាវិតត្តំ ករណីយ”ន្តិ អយំ “ធម្មាបិ វោ ភិក្ខវេ, បហាតព្ពា, បគេវ អធម្មា”តិ (ម. និ. ១.២៤០), “កុល្លូបមំ វោ ភិក្ខវេ, ធម្មំ ទេសេស្សាមិ និត្ថរណត្ថាយ, នោ គហណត្ថាយា”តិ (ម. និ. ១.២៤០) ច ឥមាយ, “តត្រ ចេ តុម្ហេ…បេ…. តុម្ហំយេវស្ស តេន អន្តរាយោ”តិ អយំ –

“លុទ្ធោ អត្ថំ ន ជានាតិ, លុទ្ធោ ធម្មំ ន បស្សតិ;
អន្ធំ តមំ តទា ហោតិ, យំ លោភោ សហតេ នរ”ន្តិ។ (ឥតិវុ. ៨៨; មហានិ. ៥, ១៥៦; ចូឡនិ. ១២៨) ច –

“កាមន្ធា ជាលសញ្ឆន្នា, តណ្ហាឆទនឆាទិតា;
បមត្តពន្ធុនាពទ្ធា, មច្ឆាវ កុមិនាមុខេ;
ជរាមរណមន្វេន្តិ, វច្ឆោ ខីរបកោវ មាតរ”ន្តិ។ (ឧទា. ៦៤; នេត្តិ. ២៧, ៩០; បេដកោ. ១៤) ច –

ឥមាយ, “អប្បមត្តកំ ខោ បនេតំ សីលមត្តក”ន្តិ អយំ “វិវិច្ចេវ កាមេហិ…បេ…. បឋមំ ឈានំ ឧបសម្បជ្ជ វិហរតិ, អយម្បិ ខោ ព្រាហ្មណ យញ្ញោ បុរិមេហិ យញ្ញេហិ អប្បដ្ឋតរោ ច អប្បសមារម្ភតរោ ច មហប្ផលតរោ ច មហានិសំសតរោ ចា”តិ (ទី. និ. ១.៣៥៣) ឥមាយ បឋមជ្ឈានស្ស សីលតោ មហប្ផលមហានិសំសតរភាវចនេន ឈានតោ សីលស្ស អប្បផលអប្បានិសំសតរភាវទីបនតោ។

“បាណាតិបាតំ បហាយា”តិអាទិទេសនា “សមណោ ខលុ ភោ គោតមោ សីលវា អរិយសីលេន សមន្នាគតោ”តិអាទិទេសនាយ (ទី. និ. ១.៣០៤), “អញ្ញេវ ធម្មា គម្ភីរា”តិអាទិទេសនា “អធិគតោ ខោ ម្យាយំ ធម្មោ គម្ភីរោ ទុទ្ទសោ ទុរនុពោធោ”តិអាទិទេសនាយ, (ទី. និ. ២.៦៧; ម. និ. ១.២៨១; ២.៣៣៧; សំ. និ. ១.១៧២; មហាវ. ៧, ៨) គម្ភីរតាទិវិសេសយុត្តធម្មបដិវេធេន ហិ ញាណស្ស គម្ភីរាទិភាវោ វិញ្ញាយតិ។

“សន្តិ ភិក្ខវេ, ឯកេ សមណព្រាហ្មណា បុព្ពន្តកប្បិកា”តិអាទិទេសនា “សន្តិ ភិក្ខវេ, ឯកេ សមណព្រាហ្មណា បុព្ពន្តកប្បិកា…បេ…. អភិវទន្តិ សស្សតោ អត្តា ច លោកោ ច, ឥទមេវ សច្ចំ, មោឃមញ្ញន្តិ ឥត្ថេកេ អភិវទន្តិ, អសស្សតោ, សស្សតោ ច អសស្សតោ ច, នេវសស្សតោ ច នាសស្សតោ ច, អន្តវា, អនន្តវា, អន្តវា ច អនន្តវា ច, នេវន្តវា ច នានន្តវា ច អត្តា ច លោកោ ច, ឥទមេវ សច្ចំ, មោឃមញ្ញន្តិ ឥត្ថេកេ អភិវទន្តី”តិអាទិទេសនាយ (ម. និ. ៣.២៧)។

តថា “សន្តិ ភិក្ខវេ, ឯកេ សមណព្រាហ្មណា អបរន្តកប្បិកា”តិអាទិទេសនា “សន្តិ ភិក្ខវេ …បេ…. អភិវទន្តិ សញ្ញី អត្តា ហោតិ អរោគោ បរំ មរណា។ ឥត្ថេកេ អភិវទន្តិ អសញ្ញី, សញ្ញី ច អសញ្ញី ច, នេវសញ្ញី ច នាសញ្ញី ច អត្តា ហោតិ អរោគោ បរំ មរណា។ ឥត្ថេកេ អភិវទន្តិ សតោ វា បន សត្តស្ស ឧច្ឆេទំ វិនាសំ វិភវំ បញ្ញបេន្តិ, ទិដ្ឋធម្មនិព្ពានំ វា បនេកេ អភិវទន្តី”ន្តិអាទិទេសនាយ (ម. និ. ៣.២១), “វេទនានំ សមុទយញ្ច…បេ…. តថាគតោ”តិអាទិទេសនា “តយិទំ សង្ខតំ ឱឡារិកំ, អត្ថិ ខោ បន សង្ខារានំ និរោធោ, អត្ថេតន្តិ ឥតិ វិទិត្វា តស្ស និស្សរណទស្សាវី តថាគតោ តទុបាតិវត្តោ”តិអាទិទេសនាយ (ម. និ. ៣.២៩), “តទបិ តេសំ…បេ…. វិប្ផន្ទិតមេវា”តិ អយំ “តទំ តេសំ វត អញ្ញត្រេវ សទ្ធាយ អញ្ញត្រ រុចិយា អញ្ញត្រ អនុស្សវា អញ្ញត្រ អាការ បរិវិតក្កា អញ្ញត្រ ទិដ្ឋិនិជ្ឈានក្ខន្តិយា បច្ចត្តំយេវ ញាណំ ភវិស្សតិ បរិសុទ្ធំ បរិយោទាត’ន្តិ នេតំ ឋានំ វិជ្ជតិ។ បច្ចត្តំ ខោ បន ភិក្ខវេ, ញាណេ អសតិ បរិសុទ្ធេ បរិយោទាតេ យទបិ តេ ភោន្តោ សមណព្រាហ្មណា តត្ថ ញាណភាវមត្តមេវ បរិយោទាបេន្តិ, តទបិ តេសំ ភវតំ សមណព្រាហ្មណានំ ឧបាទានមក្ខាយតី”តិអាទិទេសនាយ (សំ. និ. ២.៤៣), “តទបិ ផស្សបច្ចយា”តិ អយំ “ចក្ខុញ្ច បដិច្ច រូបេ ច ឧប្បជ្ជតិ ចក្ខុវិញ្ញាណំ, តិណ្ណំ សង្គតិ ផស្សោ, ផស្សបច្ចយា វេទនា, វេទនាបច្ចយា តណ្ហា, តណ្ហាបច្ចយា ឧបាទាន”ន្តិ (សំ. និ. ២.៤៥), “ឆន្ទមូលកា ឥមេ អាវុសោ ធម្មា មនសិការសមុដ្ឋានា ផស្សសមោធានា វេទនាសមោសរណា”តិ (បរិយេសិតព្ពំ) ច អាទិទេសនាយ, “យតោ ខោ ភិក្ខវេ, ភិក្ខុ ឆន្នំ ផស្សាយតនានំ”ន្តិអាទិទេសនា “យតោ ខោ ភិក្ខវេ, ភិក្ខុ នេវ វេទនំ អត្តតោ សមនុបស្សតិ, ន សញ្ញំ, ន សង្ខារេ, ន វិញ្ញាណំ អត្តតោ សមនុបស្សតិ, សោ ឯវំ អសមនុបស្សន្តោ ន កិញ្ចិ លោកេ ឧបាទិយតិ, អនុបាទិយំ ន បរិតស្សតិ, អបរិតស្សំ បច្ចត្តំយេវ បរិនិព្ពាយតី”តិអាទិទេសនាយ, “សព្ពេតេ ឥមេហេវ ទ្វាសដ្ឋិយា វត្ថូហិ អន្តោជាលីកតា”តិអាទិទេសនា “យេ ហិ កេចិ ភិក្ខវេ…បេ…. អភិវទន្តិ, សព្ពេតេ ឥមានេវ បញ្ច កាយានិ អភិវទន្តិ ឯតេសំ វា អញ្ញតរ”ន្តិអាទិទេសនាយ (ម. និ. ៣.២៦), “កាយស្ស ភេទា…បេ…. ទេវមនុស្សា”តិ អយំ –

“អច្ចី យថា វាតវេគេន ខិត្តា (ឧបសិវាតិ ភគវា),
អត្ថំ បលេតិ ន ឧបេតិ សង្ខំ;
ឯវំ មុនី នាមកាយា វិមុត្តោ,
អត្ថំ បលេតិ ន ឧបេតិ សង្ខ”ន្តិ។ (សុ. និ. ១០៨០) –

អាទិទេសនាយ សទ្ធឹ សំសន្ទតីតិ។ អយំ នេរុត្តមធិប្បាយទេសនានិទានបុព្ពាបរានុសន្ធីនំ ចតុន្នំ វិភាវនលក្ខណោ **ចតុព្យូហហារោ** នាម។ វុត្តម្បិ ចេតំ “នេរុត្តមធិប្បាយោ”តិអាទិ (នេត្តិ. ៤.៦)។

អាវត្តហារវណ្ណនា

អាឃាតាទិនមករណីយតាវចនេន ខន្តិសោរច្ចានុដ្ឋានំ។ តត្ថ ខន្តិយា សទ្ធាបញ្ញាបរាបការទុក្ខសហគតានំ សង្គហោ, តថា សោរច្ចេន សីលស្ស។ សទ្ធាទិគ្គហណេន ច សទ្ធិន្ទ្រិយាទិសកលពោធិបក្ខិយធម្មា អាវត្តន្តិ។ សីលគ្គហណេន អវិប្បដិសារាទយោ សព្ពេបិ សីលានិសំសធម្មា អាវត្តន្តិ។ បាណាតិបាតាទីហិ បដិវិរតិវចនេន អប្បមាទវិហារោ, តេន សកលំ សាសនព្រហ្មចរិយំ អាវត្តតិ។ គម្ភីរតាទិវិសេសយុត្តធម្មគ្គហណេន មហាពោធិបកិត្តនំ។ អនាវរណញាណបទដ្ឋានញ្ហិ អាសវក្ខយញាណំ, អាសវក្ខយញាណបទដ្ឋានញ្ច អនាវរណញាណំ មហាពោធីតិ វុច្ចតិ, តេន ទសពលាទយោ សព្ពេ ពុទ្ធគុណា អាវត្តន្តិ។ សស្សតាទិទិដ្ឋិគ្គហណេន តណ្ហាវិជ្ជានំ សង្គហោ, តាហិ អនមតគ្គំ សំសារវដ្ដំ អាវត្តតិ។ វេទនានំ យថាភូតំ សមុទយាទិបដិវេធនេន ភគវតោ បរិញ្ញាត្តយវិសុទ្ធិ, តាយ បញ្ញាបារមិមុខេន សព្ពាបិ បារមិយោ អាវត្តន្តិ។ “អជានតំ អបស្សត”ន្តិ ឯត្ថ អវិជ្ជាគ្គហណេន អយោនិសោមនសិការបរិគ្គហោ, តេន ច នវ អយោនិសោមនសិការមូលកា ធម្មា អាវត្តន្តិ។ “តណ្ហាគតានំ បរិតស្សិតវិប្ផន្ទិត”ន្តិ ឯត្ថ តណ្ហាគ្គហណេន នវ តណ្ហាមូលកា ធម្មា អាវត្តន្តិ។ “តទបិ ផស្សបច្ចយា”តិអាទិ សស្សតាទិបញ្ញាបនស្ស បច្ចយាធីនវុត្តិទស្សនំ, តេន អនិច្ចតាទិលក្ខណត្តយំ អាវត្តតិ។ ឆន្នំ ផស្សាយតនានំ យថាភូតំ បជាននេន វិមុត្តិសម្បទានិទ្ទេសោ, តេន សត្តបិ វិសុទ្ធិយោ អាវត្តន្តិ។ “ឧច្ឆិន្នភវនេត្តិកោ តថាគតស្ស កាយោ”តិ តណ្ហាបហានំ វុត្តំ, តេន ភគវតោ សកលសំកិលេសប្បហានំ អាវត្តតីតិ អយំ ទេសនាយ គហិតធម្មានំ សភាគវិសភាគធម្មវសេន អាវត្តនលក្ខណោ **អាវត្តហារោ** នាម។ យថាហ “ឯកម្ហិ បទដ្ឋានេ, បរិយេសតិ សេសកំ បទដ្ឋាន”ន្តិអាទិ (នេត្តិ. ៤.៧)។

វិភត្តិហារវណ្ណនា

អាឃាតានន្ទាទយោ អកុសលា ធម្មា, តេសំ អយោនិសោមនសិការាទិ បទដ្ឋានំ។ យេហិ បន ធម្មេហិ អាឃាតានន្ទាទីនំ អករណំ អប្បវត្តិ, តេ អព្យាបាទាទយោ កុសលា ធម្មា, តេសំ យោនិសោមនសិការាទិ បទដ្ឋានំ។ តេសុ អាឃាតាទយោកាមាវចរាវ, អព្យាបាទាទយោ ចតុភូមកា, តថា បាណាតិបាតាទីហិ បដិវិរតិ កុសលា វា អព្យាកតា វា, តស្សា ហិរោត្តប្បាទយោ ធម្មា បទដ្ឋានំ។ តត្ថ កុសលា សិយា កាមាវចរា, សិយា លោកុត្តរា។ អព្យាកតា លោកុត្តរាវ។ “អត្ថិ ភិក្ខវេ, អញ្ញេវ ធម្មា គម្ភីរា”តិ វុត្តធម្មា សិយា កុសលា, សិយា អព្យាកតា។ តត្ថ កុសលានំ វុដ្ឋានគាមិនិវិបស្សនា បទដ្ឋានំ។ អព្យាកតានំ មគ្គធម្មា, វិបស្សនា, អាវជ្ជនា វា បទដ្ឋានំ។ តេសុ កុសលា លោកុត្តរាវ, អព្យាកតា សិយា កាមាវចរា, សិយា លោកុត្តរា, សព្ពាបិ ទិដ្ឋិយោ អកុសលាវ កាមាវចរាវ, តាសំ អវិសេសេន មិច្ឆាភិនិវេសេ អយោនិសោមនសិការោ បទដ្ឋានំ។ វិសេសតោ បន សន្តតិឃនវិនិព្ភោគាភាវតោ ឯកត្តនយស្ស មិច្ឆាគាហោ អតីតជាតិអនុស្សរណតក្កសហិតោ សស្សតទិដ្ឋិយា បទដ្ឋានំ។ ហេតុផលភាវេន សម្ពន្ធភាវស្ស អគ្គហណតោ នានត្តនយស្ស មិច្ឆាគាហោ តជ្ជាសមន្នាហារសហិតោ ឧច្ឆេទទិដ្ឋិយា បទដ្ឋានំ។ ឯវំ សេសទិដ្ឋីនម្បិ យថាសម្ភវំ វត្តព្ពំ។

“វេទនាន”ន្តិ ឯត្ថ វេទនា សិយា កុសលា, សិយា អកុសលា, សិយា អព្យាកតា, សិយា កាមាវចរា, សិយា រូបាវចរា, សិយា អរូបាវចរា, តាសំ ផស្សោ បទដ្ឋានំ។ វេទនានំ យថាភូតំ វេទនានំ សមុទយាទិបដិវេធនំ មគ្គញាណំ, អនុបាទាវិមុត្តិ ច ផលញាណំ, តេសំ “អញ្ញេវ ធម្មា គម្ភីរា”តិ ឯត្ថ វុត្តនយេន ធម្មាទិវិភាគោ នេតព្ពោ។ “អជានតំ អបស្សត”ន្តិអាទីសុ អវិជ្ជាតណ្ហា អកុសលា កាមាវចរា, តាសុ អវិជ្ជាយ អាសវា, អយោនិសោមនសិការោ ឯវ វា បទដ្ឋានំ។ តណ្ហាយ សំយោជនិយេសុ ធម្មេសុ អស្សាទទស្សនំ បទដ្ឋានំ។ “តទបិ ផស្សបច្ចយា”តិ ឯត្ថ ផស្សស្ស វេទនាយ វិយ ធម្មាទិវិភាគោ វេទិតព្ពោ។ ឥមិនា នយេន ផស្សាយតនាទីនម្បិ យថារហំ ធម្មាទិវិភាគោ នេតព្ពោតិ អយំ សំកិលេសធម្មេ, វោទានធម្មេ ច សាធារណាសាធារណតោ, បទដ្ឋានតោ, ភូមិតោ ច វិភជនលក្ខណោ **វិភត្តិហារោ** នាម។ យថាហ “ធម្មញ្ច បទដ្ឋានំ, ភូមិញ្ច វិភជតេ អយំ ហារោ”តិអាទិ (នេត្តិ. ៤.៨)។

បរិវត្តនហារវណ្ណនា

អាឃាតាទីនមករណំ ខន្តិសោរច្ចានិ អនុព្រូហេត្វា បដិសង្ខានភាវនាពលសិទ្ធិយា ឧភយហិត បដិបត្តិមាវហតិ។ អាឃាតាទយោ បន បវត្តិយមានា ទុព្ពណ្ណតំ, ទុក្ខសេយ្យំ, ភោគហានិ, អកិត្តិំ, បរលោក ទុរុបសង្កមនតញ្ច និច្ចាទេន្តា និរយាទីសុ មហាទុក្ខមាវហន្តិ។ បាណាតិបាតាទិបដិវិរតិ អវិប្បដិសារាទិកល្យាណំ បរម្បរមាវហតិ។ បាណាតិបាតាទិ បន វិប្បដិសារាទិអកល្យាណំ បរម្បរមាវហតិ។ តម្ពីរតាទិវិសេសយុត្តំ ញាណំ វេនេយ្យានំ យថារហំ វិជ្ជាភិញ្ញាទិគុណវិសេសមាវហតិ សព្ពញ្ញេយ្យស្ស យថាសភាវាវពោធតោ។ តថា តម្ភីរតាទិ វិសេសរហិតំ បន ញាណំ ញេយ្យេសុ សាធារណភាវតោ យថាវុត្តគុណវិសេសំ នាវហតិ។ សព្ពាបិ ចេតា ទិដ្ឋិយោ យថារហំ សស្សតុច្ឆេទភាវតោ អន្តទ្វយភូតា សក្កាយតីរំ នាតិវត្តន្តិ អនិយ្យានិកសភាវត្តា។ សម្មាទិដ្ឋិ បន សបរិក្ខារា មជ្ឈិមបដិបទាភូតា សក្កាយតីរមតិក្កម្ម បារំ គច្ឆតិ និយ្យានិកសភាវត្តា។ វេទនានំ យថាភូតំ សមុទយាទិបដិវេធនា អនុបាទាវិមុត្តិមាវហតិ មគ្គភាវតោ។ វេទនានំ យថាភូតំ សមុទយាទិអសម្បដិវេធោ សំសារចារកាវរោធមាវហតិ សង្ខារានំ បច្ចយភាវតោ។ វេទយិតសភាវបដិច្ឆាទកោ សម្មោហោ តទភិនន្ទនមាវហតិ, យថាភូតាវពោធោ បន តត្ថ និព្ពេធំ, វិរាគញ្ច អាវហតិ។ មិច្ឆាភិនិវេសេ អយោនិសោមនសិការសហិតា តណ្ហា អនេកវិហិតំ ទិដ្ឋិជាលំ បសារេតិ។ យថាវុត្តតណ្ហាសមុច្ឆេទោ បឋមមគ្គោ តំ ទិដ្ឋិជាលំ សង្កោចេតិ។ សស្សតវាទាទិបញ្ញាបនស្ស ផស្សោ បច្ចយោ អសតិ ផស្សេ តទភាវតោ។ ទិដ្ឋិ ពន្ធនពទ្ធានំ ផស្សាយតនាទីនមនិរោធនេន ផស្សាទិអនិរោធោ សំសារទុក្ខស្ស អនិវត្តិយេវ យាថាវតោ ផស្សាយតនាទិបរិញ្ញា សព្ពទិដ្ឋិទស្សនានិ អតិវត្តតិ, តេសំ បន តថា អបរិញ្ញា ទិដ្ឋិទស្សនំ នាតិវត្តតិ។ ភវនេត្តិ សមុច្ឆេទោ អាយតិំ អត្តភាវស្ស អនិព្ពត្តិយា សំវត្តតិ, អសមុច្ឆិន្នាយ ភវនេត្តិយា អនាគតេ ភវប្បពន្ធោ បរិវត្តតិយេវាតិ អយំ សុត្តេ និទ្ទិដ្ឋានំ ធម្មានំ បដិបក្ខតោ បរិវត្តនលក្ខណោ **បរិវត្តនហារោ** នាម។ កិមាហ "កុសលាកុសលេ ធម្មេ, និទ្ទិដ្ឋេ ភាវិតេ បហីនេ ចា"តិអាទិ។

វេវចនហារវណ្ណនា

"មមំ មម មេ"តិ បរិយាយវចនំ។ 'វា យទិ ចា"តិ បរិយាយវចនំ។ "ភិក្ខវេ សមណា តបស្សិនោ"តិ បរិយាយវចនំ។ "បរេ អញ្ញេ បដិវិរុទ្ធា"តិ...បេ.... នំ។ "អវណ្ណំ អកិត្តិំ និន្ទ"ន្តិ...បេ.... នំ។ "ភាសេយ្យុំ ភណេយ្យុំ កថេយ្យុ"ន្តិ...បេ.... នំ។ "ធម្មស្ស វិនយស្ស សត្ថុសាសនស្សា"តិ...បេ.... នំ។ "សង្ឃស្ស សមូហស្ស គណស្សា"តិ...បេ.... នំ។ "តត្រ តត្ថ តេសូ"តិ...បេ.... នំ។ "តុម្ហេហិ វោ ភវន្តេហី"តិ...បេ.... នំ។ "អាឃាតោ ទោសោ ព្យាបាទោ"តិ...បេ.... នំ "អប្បច្ចយោ ទោមនស្សំ ចេតសិកទុក្ខ"ន្តិ...បេ.... នំ។ "ចេតសោ ចិត្តស្ស មនសោ"តិ...បេ.... នំ។ "អនភិរទ្ធិ ព្យាបត្តិ មនោបទោសោ"តិ...បេ.... នំ។ "ន នោ អ មា"តិ...បេ.... នំ។ "ករណីយា ឧប្បាទេតព្ពា បវត្តេតព្ពា"តិ បរិយាយវចនំ។ ឥមិនា នយេន សព្ពបទេសុ វេវចនំ វត្តព្ពន្តិ អយំ តស្ស តស្ស អត្ថស្ស តំតំបរិយាយសទ្ទយោជនាលក្ខណោ **វេវចនហារោ** នាម។ វុត្តញ្ហេតំ "វេវចនានិ ពហូនិ តុ, សុត្តេ វុត្តានិ ឯកធម្មស្សា"តិអាទិ (នេត្តិ. ៤.១០)។

បញ្ញត្តិហារវណ្ណនា

អាឃាតោ វត្ថុវសេន ទសវិធេន, ឯកូនវីសតិវិធេន វា បញ្ញត្តោ។ អបច្ចយោ ឧបវិចារវសេន ឆធា បញ្ញត្តោ។ អានន្ទោ បីតិអាទិវសេន វេវចនេន នវធា បញ្ញត្តោ។ បីតិ សាមញ្ញតោ បន ខុទ្ទិកាទិវសេន បញ្ចធា បញ្ញត្តោ។ សោមនស្សំ ឧបវិចារវសេន ឆធា, សីលំ វារិត្តចារិត្តាទិវសេន អនេកធា, តម្ភីរតាទិវិសេសយុត្តំ ញាណំ ចិត្តុប្បាទវសេន ចតុធា, ទ្វាទសធា វា, វិសយភេទតោ អនេកធា ច, ទិដ្ឋិសស្សតាទិវសេន ទ្វាសដ្ឋិយា ភេទេហិ, តទន្តោគធវិភាគេន អនេកធា ច, វេទនា ឆធា, អដ្ឋសតធា, អនេកធា ច, តស្សា សមុទយោ បញ្ចធា, តថា អត្ថង្គមោបិ, អស្សាទោ ទុវិធេន, អាទីនវោ តិវិធេន, និស្សរណំ ឯកធា , ចតុធា ច, អនុបាទាវិមុត្តិ ទុវិធេន, "អជានតំ អបស្សត"ន្តិ វុត្តា អវិជ្ជា វិសយភេទេន ចតុធា, អដ្ឋធា ច, "តណ្ហាគតាន"ន្តិអាទិនា វុត្តា តណ្ហា ឆធា, អដ្ឋសតធា, អនេកធា ច, ផស្សោ និស្សយវសេន ឆធា, ឧបាទានំ ចតុធា, ភវោ ទ្វិធា, អនេកធា ច, ជាតិ វេវចនវសេន ឆធា, តថា ជរា សត្តធា, មរណំ អដ្ឋធា, នវធា ច, សោកោ បញ្ចធា, បរិទេវោ ឆធា, ទុក្ខំ ចតុធា, តថា ទោមនស្សំ, ឧបាយាសោ ចតុធា បញ្ញត្តោតិ អយំ បភេទបញ្ញត្តិ, សមូហបញ្ញត្តិ ច។

"សមុទយោ ហោតី"តិ បភវបញ្ញត្តិ, "យថាភូតំ បជានាតី"តិ ទុក្ខស្ស បរិញ្ញាបញ្ញត្តិ, សមុទយស្ស បហានបញ្ញត្តិ, និរោធស្ស សច្ឆិកិរិយាបញ្ញត្តិ, មគ្គស្ស ភាវនាបញ្ញត្តិ។ "អន្តោជាលីកតា"តិអាទិសព្ពទិដ្ឋីនំ សង្គហបញ្ញត្តិ។ "ឧច្ឆិន្នភវនេត្តិកោ"តិអាទិ ទុវិធេន បរិនិព្ពានបញ្ញត្តីតិ ឯវំ អាឃាតាទីនំ បភវបញ្ញត្តិបរិញ្ញាបញ្ញត្តិអាទិវសេន។ តថា "អាឃាតោ"តិ ព្យាបាទស្ស វេវចនបញ្ញត្តិ។ "អប្បច្ចយោ"តិ ទោមនស្សស្សវេវចន

បញ្ញត្តីតិអាទិវសេន ច បញ្ញត្តិភេទោ វិភជ្ជិតព្ពោតិ អយំ ឯកេកស្ស ធម្មស្ស អនេកាហិ បញ្ញត្តីហិ បញ្ញាបេតព្ពាការវិភាវនលក្ខណោ **បញ្ញត្តិហារោ** នាម, តេន វុត្តំ “ឯកំ ភគវា ធម្មំ, បណ្ណត្តីហិ វិវិធាហិ ទេសេតី”តិអាទិ (នេត្តិ. ៤.១១)។

ឱតរណហារវណ្ណនា

អាយាតគ្គហណេន សង្ខារក្ខន្ធសង្គហោ, តថា អនភិរទ្ធិគ្គហណេន។ អប្បច្ចយគ្គហណេន វេទនាក្ខន្ធសង្គហោតិ ឥទំ **ខន្ធមុខេន ឱតរណំ។** តថា អាយាតាទិគ្គហណេន ធម្មាយតនំ, ធម្មធាតុ, ទុក្ខសច្ចំ, សមុទយសច្ចំ វា គហិតន្តិ ឥទំ **អាយតនមុខេន, ធាតុមុខេន, សច្ចមុខេន** ច **ឱតរណំ** ។ តថា អាយាតាទីនំ សហជាតា អវិជ្ជា ហេតុសហជាតអញ្ញមញ្ញនិស្សយសម្បយុត្តអត្ថិអវិគតបច្ចយេហិ បច្ចយោ, អសហជាតា បន អនន្តរនិរុទ្ធា អនន្តរសមនន្តរអនន្តរូបនិស្សយនត្ថិវិគតាសេវនបច្ចយេហិ បច្ចយោ។ អនននន្តរា បន ឧបនិស្សយវសេនេវ បច្ចយោ។ តណ្ហាឧបាទានាទិ ផស្សាទីនម្បិ តេសំ សហជាតានំ, អសហជាតានញ្ច យថារហំ បច្ចយភាវោ វត្តព្ពោ។ កោចិ បនេត្ថ អធិបតិវសេន, កោចិ កម្មវសេន, កោចិ អាហារវសេន, កោចិ ឥន្ទ្រិយវសេន, កោចិ ឈានវសេន កោចិ មគ្គវសេនាបិ បច្ចយោតិ អយម្បិ វិសេសោ វេទិតព្ពោតិ ឥទំ **បដិច្ចសមុប្បាទមុខេន ឱតរណំ។** ឥមិនាវ នយេន អានន្ទាទីនម្បិ ខន្ធាទិមុខេន ឱតរណំ វិភាវេតព្ពំ។

តថា សីលំ បាណាតិបាតាទីហិ វិរតិចេតនា, អព្យាបាទាទិចេតសិកធម្មា ច, បាណាតិបាតាទយោ ចេតនាវ, តេសំ, តទុបការកធម្មានញ្ច លជ្ជាទយាទីនំ សង្ខារក្ខន្ធធម្មាយតនាទីសុ សង្គហតោ បុរិមនយេនេវ ខន្ធាទិមុខេន ឱតរណំ វិភាវេតព្ពំ។ ឯស នយោ ញាណទិដ្ឋិវេទនាអវិជ្ជាតណ្ហាទិគ្គហណេសុបិ។ និស្សរណានុបាទាវិមុត្តិគ្គហណេសុ បន អសង្ខតធាតុវសេនបិ ធាតុមុខេន ឱតរណំ វិភាវេតព្ពំ, តថា “វេទនានំ…បេ… អនុបាទាវិមុត្តោ”តិ ឯតេន ភគវតោ សីលាទយោ បញ្ចធម្មក្ខន្ធា, សតិបដ្ឋានាទយោ ច ពោធិបក្ខិយធម្មា បកាសិតា ហោន្តីតិ តំមុខេនបិ ឱតរណំ វេទិតព្ពំ។ “តទបិ ផស្សបច្ចយា”តិ សស្សតាទិបញ្ញាបនស្ស បច្ចយាធីនវុត្តិតាទីបនេន អនិច្ចតាមុខេន ឱតរណំ, តថា ឯវំធម្មតាយ **បដិច្ចសមុប្បាទមុខេន ឱតរណំ។** អនិច្ចស្ស ទុក្ខានត្តភាវតោ **អប្បណិហិតមុខេន, សុញ្ញតាមុខេន ឱតរណំ។** សេសបទេសុបិ ឯសេវ នយោ។ អយំ បដិច្ចសមុប្បាទាទិមុខេហិ សុត្តត្ថស្ស ឱតរណលក្ខណោ **ឱតរណហារោ** នាម។ តថា ហិ វុត្តំ “យោ ច បដិច្ចុប្បាទោ, ឥន្ទ្រិយខន្ធា ច ធាតុអាយតនា”តិអាទិ (នេត្តិ. ៤.១២)។

សោធនហារវណ្ណនា

“មមំ វា ភិក្ខវេ, បរេ អវណ្ណំ ភាសេយ្យុ”ន្តិ អារម្ភោ។ “ធម្មស្ស វា អវណ្ណំ ភាសេយ្យុំ សង្ឃស្ស វា អវណ្ណំ ភាសេយ្យុ”ន្តិ បទសុទ្ធិ, នោ អារម្ភសុទ្ធិ។ “តត្រ តុម្ហេហិ ន អាឃាតោ, ន អប្បច្ចយោ, ន ចេតសោ អនភិរទ្ធិ ករណីយា”តិ បទសុទ្ធិ ចេវ អារម្ភសុទ្ធិ ច។ ទុតិយនយាទីសុបិ ឯសេវ នយោ, តថា “អប្បមត្តកំ ខោ បនេត”ន្តិអាទិ អារម្ភោ។ “កតម”ន្តិអាទិ បុច្ឆា។ “បាណាតិបាតំ បហាយា”តិអាទិ បទសុទ្ធិ, នោ អារម្ភសុទ្ធិ។ នោ ច បុច្ឆាសុទ្ធិ។ “ឥទំ ខោ”តិអាទិ បុច្ឆាសុទ្ធិ ចេវ បទសុទ្ធិ ច, អារម្ភសុទ្ធិ។

តថា “អត្ថិ ភិក្ខវេ”តិអាទិ អារម្ភោ។ “កតមេ ច តេ”តិអាទិ បុច្ឆា។ “សន្តិ ភិក្ខវេ”តិអាទិ អារម្ភោ។ “កិមាគម្មា”តិអាទិ អារម្ភបុច្ឆា ។ “យថា សមាហិតេ”តិអាទិ បទសុទ្ធិ, នោ អារម្ភសុទ្ធិ, នោ ច បុច្ឆាសុទ្ធិ។ “ឥមេ ខោ”តិអាទិ បទសុទ្ធិ ចេវ បុច្ឆាសុទ្ធិ ច អារម្ភសុទ្ធិ ច។ ឥមិនា នយេន សព្ពត្ថ អារម្ភាទយោ វេទិតព្ពា។ អយំ បទារម្ភានំ សោធិតាសោធិតភាវវិចារណលក្ខណោ **សោធនហារោ** នាម, វុត្តម្បិ ច “វិស្សជ្ជិតម្ហិ បញ្ហេ, គាថាយំ បុច្ឆិតាយមារព្ភា”តិអាទិ (នេត្តិ. ៤.១៣)។

អធិដ្ឋានហារវណ្ណនា

“អវណ្ណ”ន្តិ សាមញ្ញតោ អធិដ្ឋានំ។ តមវិកប្បេត្វា វិសេសវចនំ “មមំ វា”តិ។ ធម្មស្ស វា សង្ឃស្ស វាតិ បត្ថេបិ ឯស នយោ។ តថា “សីល”ន្តិ សាមញ្ញតោ អធិដ្ឋានំ។ តមវិកប្បេត្វា វិសេសវចនំ “បាណាតិបាតា បដិវិរតោ”តិអាទិ។ “អញ្ញេវ ធម្មា”តិអាទិ សាមញ្ញតោ អធិដ្ឋានំ, តមវិកប្បេត្វា វិសេសវចនំ “តយិទំ ភិក្ខវេ, តថាគតោ បជានាតី”តិអាទិ, តថា “បុព្ពន្តកប្បិកា”តិអាទិ សាមញ្ញតោ អធិដ្ឋានំ។ តមវិកប្បេត្វា វិសេសវចនំ “សស្សតវាទា”តិអាទិ។ ឥមិនា នយេន សព្ពត្ថ យថាទេសិតមេវ សាមញ្ញវិសេសា និទ្ធារេតព្ពា។ អយំ សុត្តាគតានំ ធម្មានំ អវិកប្បនាវសេន យថាទេសិតមេវ សាមញ្ញវិសេសនិទ្ធារណលក្ខណោ **អធិដ្ឋានហារោ** នាម, យថាហ “ឯកត្តតាយ ធម្មា, យេបិ ច វេមត្តតាយ និទ្ទិដ្ឋា”តិអាទិ (នេត្តិ. ៤.១៤)។

បរិក្ខារហារវណ្ណនា

អាឃាតាទីនំ "អនត្ថំ មេ អចរី"តិអាទីនិ (ធ. ស. ១២៣៧; វិភ. ៩០៩) ឯកូនវីសតិ អាឃាតវត្ថូនិ ហេតុ។ អានន្តាទីនំ អារម្មណាភិសិនេហោ ហេតុ។ សីលស្ស ហិរិឱត្តប្បំ, អប្បិច្ឆតាទយោ ច ហេតុ។ "គម្ភីរា"តិអាទិនា វុត្ត ធម្មស្ស សព្ពាបិ បារមិយោ ហេតុ។ វិសេសេន បញ្ញាបារមី។ ទិដ្ឋីនំ អសប្បុរិសូបនិស្សយោ, អសទ្ធម្មស្សវនំ មិច្ឆាភិនិវេសេន អយោនិសោមនសិការោ ច អវិសេសេន ហេតុ។ វិសេសេន បន សស្សតវាទាទីនំ អតីតជាតិ អនុស្សរណាទិ ហេតុ។ វេទនានំ អវិជ្ជា, តណ្ហា, កម្មាទិផស្សោ ច ហេតុ។ អនុបាទាវិមុត្តិយា អរិយមគ្គោ ហេតុ។ អញ្ញាណស្ស អយោនិសោមនសិការោ ហេតុ។ តណ្ហាយ សំយោជនិយេសុ អស្សាទានុបស្សនា ហេតុ។ ផស្សស្ស សឡាយតនានិ ហេតុ។ សឡាយតនស្ស នាមរូបំ ហេតុ ។ ភវនេត្តិសមុច្ឆេទស្ស វិសុទ្ធិភាវនា ហេតូតិ អយំ បរិក្ខារសង្ខាតេ ហេតុបច្ចយេ និទ្ធារេត្វា សំវណ្ណនាលក្ខណោ **បរិក្ខារហារោ** នាម, តេន វុត្តំ "យេ ធម្មា យំ ធម្មំ, ជនយន្តិប្បច្ចយា បរម្បរតោ"តិអាទិ។

សមារោបនហារវណ្ណនា

អាឃាតាទីនមករណីយតាវចនេន ខន្តិសម្បទា ទស្សិតា ហោតិ។ "អប្បមត្តកំ ខោ បនេត"ន្តិអាទិនា សោរច្ចសម្បទា។ "អត្ថិ ភិក្ខវេ"តិអាទិនា ញាណសម្បទា។ "អបរាមសតោ ចស្ស បច្ចត្តញ្ញេវ និព្ពុតិ វិទិតា"តិ, "វេទនានំ...បេ.... យថាភូតំ វិទិត្វា អនុបាទាវិមុត្តោ"តិ ច ឯតេហិ សមាធិសម្បទាយ សទ្ធឹ វិជ្ជាវិមុត្តិវសីភាវសម្បទា ទស្សិតា។ តត្ថ ខន្តិសម្បទា បដិសង្ខានពលសិទ្ធិតោ សោរច្ចសម្បទាយ បទដ្ឋានំ, សោរច្ចសម្បទា បន អត្ថតោ សីលមេវ, សីលំ សមាធិសម្បទាយ បទដ្ឋានំ។ សមាធិ ញាណសម្បទាយ បទដ្ឋានន្តិ អយំ **បទដ្ឋានសមារោបនា។**

បាណាតិបាតាទីហិ បដិវិរតិវចនំ សីលស្ស បរិយាយវិភាគទស្សនំ។ សស្សតវាទាទិវិភាគទស្សនំ បន ទិដ្ឋីយា បរិយាយវចនន្តិ អយំ **វេវចនសមារោបនា។**

សីលេន វីតិក្កមប្បហានំ, តទង្គប្បហានំ, ទុច្ចរិតសំកិលេសប្បហានញ្ច សិជ្ឈតិ។ សមាធិនា បរិយុដ្ឋានប្បហានំ, វិក្ខម្ភនប្បហានំ, តណ្ហាសំកិលេសប្បហានញ្ច សិជ្ឈតិ។ បញ្ញាយ ទិដ្ឋិសំកិលេសប្បហានំ, សមុច្ឆេទប្បហានំ, អនុសយប្បហានញ្ច សិជ្ឈតីតិ អយំ **បហានសមារោបនា។**

សីលាទិធម្មក្ខន្ធេហិ សមថវិបស្សនាភាវនាបារិបូរឹ គច្ឆតិ បហានត្តយសិទ្ធិតោតិ អយំ **ភាវនាសមារោបនា។** អយំ សុត្តេ អាគតធម្មានំ បទដ្ឋានវេវចនបហានភាវនាសមារោបនវិចារណលក្ខណោ **សមារោបនហារោ** នាម។ វុត្តញ្ហេតំ "យេ ធម្មា យំ មូលា, យេ ចេកត្ថា បកាសិតា មុនិនា"តិអាទិ, (នេត្តិ. ៤.១៦) អយំ សោឡសហារយោជនា។

សោឡសហារវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

បញ្ចវិធនយវណ្ណនា

នន្ទិយាវដ្តនយវណ្ណនា

អាឃាតាទីនមករណវចនេន តណ្ហាវិជ្ជាសង្កោចោ ទស្សិតោ។ សតិ ហិ អត្តត្តនិយវត្ថូសុ សិនេហេ, សម្មោហេ ច "អនត្ថំ មេ អចរី"តិអាទិនា អាឃាតោ ជាយតិ, នាសតិ។ តថា "បាណាតិបាតា បដិវិរតោ"តិអាទិវចនេហិ "បច្ចត្តញ្ញេវ និព្ពុតិ វិទិតា, អនុបាទាវិមុត្តោ, ឆន្នំ ផស្សាយតនានំ...បេ.... យថាភូតំ បជានាតី"តិអាទិវចនេហិ ច តណ្ហាវិជ្ជានំ អច្ចន្តប្បហានំ ទស្សិតំ ហោតិ។ តាសំ បន បុព្ពន្តកប្បិកាទិបទេហិ, "អជានតំ អបស្សត"ន្តិអាទិបទេហិ ច សរូបតោបិ ទស្សិតានំ តណ្ហាវិជ្ជានំ រូបធម្មា, អរូបធម្មា ច អធិដ្ឋានំ។ យថាក្កមំ សមថោ ច វិបស្សនា ច បដិបក្ខោ, តេសំ បន ចេតោវិមុត្តិ, បញ្ញាវិមុត្តិ ច ផលំ។ តត្ថ តណ្ហា សមុទយសច្ចំ, តណ្ហាវិជ្ជា វា, តទធិដ្ឋានភូតា រូបារូបធម្មា ទុក្ខសច្ចំ, តេសមប្បវត្តិ និរោធសច្ចំ, និរោធបជាននា សមថវិបស្សនា មគ្គសច្ចន្តិ ឯវំ, ចតុសច្ចយោជនា វេទិតព្ពា។

តណ្ហាគ្គហណេន ចេត្ថ មាយាសាឋេយ្យមានាតិមានមទប្បមាទបាបិច្ឆតាបាបមិត្តតា អហិរិកានោត្តប្បាទិវសេន សព្ពោបិ អកុសលបក្ខោ នេតព្ពោ។ តថា អវិជ្ជាគ្គហណេនបិ វិបរីត

មនសិការកោធុបនាហមក្ខបឡាសតស្សាមច្ឆរិយសារម្ភ ទោវចស្សតា ភវទិដ្ឋិវិភវទិដ្ឋាទិវសេន។ វុត្តវិបរិយាយេន បន អមាយាអសាឋេយ្យាទិវសេន, អវិបរីតមនសិការាទិវសេន ច សព្ពោបិ កុសលបក្ខោ នេតព្ពោ។ តថា សមថបក្ខិយានំ សទ្ធិន្ទ្រិយាទីនំ, វិបស្សនាបក្ខិយានញ្ច អនិច្ចសញ្ញាទីនំ វសេនាតិ អយំ តណ្ហាវិជ្ជាហិ សំកិលេស បក្ខំ សុត្តត្ថំ សមថវិបស្សនាហិ ច វោទានបក្ខំ ចតុសច្ចយោជនមុខេន នយនលក្ខណស្ស **នន្ទិយាវដ្ដនយស្ស ភូមិ។** វុត្តញ្ហិ "តណ្ហញ្ច អវិជ្ជម្បិ ច, សមថេន វិបស្សនាយ យោ នេតី"តិអាទិ។

តិបុក្ខលនយវណ្ណនា

អាឃាតាទីនមករណវចនេន អទោសសិទ្ធិ, តថា បាណាតិបាតផរុសវាចាហិ បដិវិរតិវចនេនាបិ។ អានន្ទាទីនមករណវចនេន បន អលោភសិទ្ធិ , តថា អព្រហ្មចរិយតោ បដិវិរតិវចនេនាបិ។ អទិន្នាទានាទីហិ បន បដិវិរតិវចនេន តទុភយសិទ្ធិ។ "តយិទំ ភិក្ខវេ , តថាគតោ បជានាតី"តិអាទិនា អមោហសិទ្ធិ។ ឥតិ តីហិ អកុសលមូលេហិ គហិតេហិ តប្បដិបក្ខតោ អាឃាតាទីនមករណវចនេន ច តីណិ កុសលមូលានិ សិទ្ធានិយេវ ហោន្តិ។ តត្ថ តីហិ អកុសលមូលេហិ តិវិធទុច្ចរិតសំកិលេសមលវិសមាកុសលសញ្ញាវិតក្កបញ្ញាទិវសេន សព្ពោបិ អកុសលបក្ខោ វិត្ថារេតព្ពោ។ តថា តីហិ កុសលមូលេហិ តិវិធសុចរិតវោទានសមកុសលសញ្ញាវិតក្កបញ្ញាសទ្ធម្ម សមាធិ- វិមោក្ខមុខវិមោក្ខាទិវសេន សព្ពោបិ កុសលបក្ខោ វិភាវេតព្ពោ។

ឯត្ថ ចាយំ សច្ចយោជនា – លោភោ **សមុទយសច្ចំ**, សព្ពានិ វា កុសលាកុសលមូលានិ, តេហិ បន និព្ពត្តា តេសមធិដ្ឋានគោចរភូតា ឧបាទានក្ខន្ធា **ទុក្ខសច្ចំ**, តេសមប្បវត្តិ **និរោធសច្ចំ**, និរោធបជាននា វិមោក្ខាទិកា **មគ្គសច្ច**ន្តិ។ អយំ អកុសលមូលេហិ សំកិលេសបក្ខំ, កុសលមូលេហិ ច វោទានបក្ខំ ចតុសច្ចយោជនមុខេន នយនលក្ខណស្ស **តិបុក្ខលនយស្ស ភូមិ។** តថា ហិ វុត្តំ –

"យោ អកុសលេ សមូលេហិ,
នេតិ កុសលេ ច កុសលមូលេហី"តិអាទិ។ (នេត្តិ. ៤.១៨);

សីហវិក្កីឡិតនយវណ្ណនា

អាឃាតានន្ទាទីនមករណ-វចនេន សតិសិទ្ធិ។ មិច្ឆាជីវាបដិវិរតិវចនេន វីរិយសិទ្ធិ។ វីរិយេន ហិ កាម ព្យាបាទវិហឹសាវិតក្កេ វិនោទេតិ, វីរិយសាធនញ្ច អាជីវបារិសុទ្ធិសីលន្តិ។ បាណាតិបាតាទីហិ បដិវិរតិវចនេន សតិសិទ្ធិ។ សតិយា ហិ សាវជ្ជានវជ្ជេ ទិដ្ឋេ ហោតិ។ តត្ថ ច អាទីនវានិសំសេ សល្លក្ខេត្វា សាវជ្ជំ បហាយ អនវជ្ជំ សមាទាយ វត្តតិ។ តថា ហិ សា "និយ្យាតនបច្ចុបដ្ឋានា"តិ វុច្ចតិ។ "តយិទំ ភិក្ខវេ, តថាគតោ ប ជានាតី"តិអាទិនា សមាធិបញ្ញាសិទ្ធិ។ បញ្ញវា ហិ យថាភូតាវពោធោ សមាហិតោ ច យថាភូតំ បជានាតីតិ។

តថា "និច្ចោ ធុវោ"តិអាទិនា អនិច្ចេ "និច្ច"ន្តិ វិបល្លាសោ, "អរោគោ បរំ មរណា, ឯកន្តសុខី អត្តា, ទិដ្ឋធម្មនិព្ពានប្បត្តោ"តិ ច ឯវមាទីហិ អសុខេ "សុខ"ន្តិ វិបល្លាសោ។ "បញ្ចហិ កាមគុណេហិ សមប្បិតោ"តិអាទិនា អសុភេ "សុភ"ន្តិ វិបល្លាសោ។ សព្ពេហេវ ទិដ្ឋិប្បកាសនបទេហិ អនត្តនិ "អត្តា"តិ វិបល្លាសោតិ ឯវមេត្ថ ចត្តារោ វិបល្លាសា សិទ្ធា ហោន្តិ, តេសំ បដិបក្ខតោ ចត្តារិ សតិបដ្ឋានានិ សិទ្ធានេវ។ តត្ថ ចតូហិ យថាវុត្តេហិ ឥន្ទ្រិយេហិ ចត្តារោ បុគ្គលា និទ្ទិសិតព្ពា។ កថំ ទុវិធោ ហិ តណ្ហាចរិតោ មុទិន្ទ្រិយោ តិក្ខិន្ទ្រិយោតិ, តថា ទិដ្ឋិចរិតោបិ។ តេសុ បឋមោ អសុភេ "សុភ"ន្តិ វិបល្លត្ថទិដ្ឋិកោ សតិពលេន យថាភូតំ កាយសភាវំ សល្លក្ខេត្វា សម្មត្តនិយាមំ ឱក្កមតិ។ ទុតិយោ អសុខេ "សុខ"ន្តិ វិបល្លត្ថទិដ្ឋិកោ "ឧប្បន្នំ កាមវិតក្កំ នាធិវាសេតី"តិអាទិនា (ម. និ. ១.២៦; អ. និ. ៤.១៤; ៦.៥៨) វុត្តេន វីរិយសំវរសង្ខាតេន វីរិយពលេន តំ វិបល្លាសំ វិធមតិ។ តតិយោ អនិច្ចេ "និច្ច"ន្តិ វិបល្លត្ថទិដ្ឋិកោ សមាធិពលេន សមាហិតភាវតោ សង្ខារានំ ខណិកភាវំ យថាភូតំ បដិវិជ្ឈតិ។ ចតុត្ថោ សន្តតិសមូហកិច្ចារម្មណឃនវិចិត្តត្តា ផស្សាទិធម្មបុញ្ជមត្តេ អនត្តនិ "អត្តា"តិ វិបល្លត្ថទិដ្ឋិកោ ចតុកោដិកសុញ្ញតាមនសិការេន តំ មិច្ឆាភិនិវេសំ វិទ្ធំសេតិ។ ចតូហិ ចេត្ថ វិបល្លាសេហិ ចតុរាសវោឃយោគគន្ថអគតិតណ្ហុប្បាទុបាទានសត្តវិញ្ញាណដ្ឋិតិអបរិញ្ញាទិវសេន សព្ពោបិ អកុសលបក្ខោ នេតព្ពោ។ តថា ចតូហិ សតិបដ្ឋានេហិ ចតុព្ពិធឈានវិហារាធិដ្ឋានសុខភាគិយធម្ម អប្បមញ្ញាសម្មប្បធានឥទ្ធិបាទាទិវសេន សព្ពោបិ វោទានបក្ខោ នេតព្ពោ។

ឯត្ថ ចាយំ សច្ចយោជនា – សុភសញ្ញាសុខសញ្ញាហិ, ចតូហិបិ វា វិបល្លាសេហិ **សមុទយសច្ចំ**, តេសមធិដ្ឋានារម្មណភូតា បញ្ចុបាទានក្ខន្ធា **ទុក្ខសច្ចំ**, តេសមប្បវត្តិ **និរោធសច្ចំ**, និរោធបជាននា សតិបដ្ឋានាទិកា **មគ្គសច្ច**ន្តិ។ អយំ វិបល្លាសេហិ សំកិលេសបក្ខំ, សទ្ធិន្ទ្រិយាទីហិ វោទានបក្ខំ ចតុសច្ចយោជនមុខេន នយន

លក្ខណស្ស **សីហវិក្កីឡិតនយស្ស ភូមិ**, យថាហ “យោ នេតិ វិបល្លាសេហិ, កិលេសេ ឥន្ទ្រិយេហិ សទ្ធម្មេ”តិអាទិ (នេត្តិ. ៤.១៩)។

ទិសាលោចនអង្កុសនយទ្វយវណ្ណនា

ឥតិ តិណ្ណំ អត្ថនយានំ សិទ្ធិយា វោហារនយទ្វយម្បិ សិទ្ធមេវ ហោតិ។ តថា ហិ អត្ថនយត្តយ ទិសាភូតធម្មានំ សមាលោចនមេវ **ទិសាលោចននយោ។** តេសំ សមានយនមេវ **អង្កុសនយោ។** តស្មា យថាវុត្តនយេន អត្ថនយានំ ទិសាភូតធម្មសមាលោកននយនវសេន តម្បិ នយទ្វយំ យោជេតព្ពន្តិ, តេន វុត្តំ “វេយ្យាករណេសុ ហិ យេ, កុសលាកុសលា”តិអាទិ (នេត្តិ. ៤.២០)។ អយំ បញ្ចនយយោជនា។

បញ្ចវិធនយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

សាសនបដ្ឋានវណ្ណនា

ឥទំ បន សុត្តំ សោឡសវិធេ សាសនបដ្ឋានេ សំកិលេសវាសនាសេក្ខភាគិយំ តណ្ហាទិដ្ឋាទិសំកិលេសានំ សីលាទិបុញ្ញកិរិយស្ស, អសេក្ខសីលាទិក្ខន្ធស្ស ច វិភត្តត្តា, សំកិលេសវាសនានិព្ពេធាសេក្ខភាគិយមេវ វា យថាវុត្តត្ថានំ សេក្ខសីលក្ខន្ធាទិកស្ស ច វិភត្តត្តា។ អដ្ឋវីសតិវិធេ បន សាសនបដ្ឋានេ លោកិយលោកុត្តរំ សត្តធម្មាធិដ្ឋានំ ញាណញេយ្យំ ទស្សនភាវនំ សកវចនបរវចនំ វិស្សជ្ជនីយាវិស្សជ្ជនីយំ កម្មវិបាកំ កុសលាកុសលំ អនុញ្ញាតបដិក្ខិត្តំ ភវោ ច លោកិយលោកុត្តរាទីនមត្ថានំ ឥធ វិភត្តត្តាតិ។ អយំ សាសនបដ្ឋានយោជនា។

បករណនយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ឥតិ សុមង្គលវិលាសិនិយា ទីឃនិកាយដ្ឋកថាយ បរមសុខុមគម្ភីរទុរនុពោធត្ថបរិទីបនាយ សុវិមលវិបុលបញ្ញាវេយ្យត្តិយជននាយ អជ្ជវមទ្ទវសោរច្ចសទ្ធាសតិធិតិពុទ្ធិខន្តិវីរិយាទិធម្មសមង្គិនា សាដ្ឋកថេ បិដកត្តយេ អសង្គាសំហីរវិសារទញាណចារិនា អនេកប្បភេទសកសមយសមយន្តរគហនជ្ជោគាហិនា មហាគណិនា មហាវេយ្យាករណេន **ញាណាភិវំសធម្មសេនាបតិ**នាមថេរេន មហាធម្មរាជាធិរាជគរុនា កតាយ សាធុវិលាសិនិយា នាម លីនត្ថបកាសនិយា ព្រហ្មជាលសុត្តវណ្ណនាយ លីនត្ថវិភាវនា។

ព្រហ្មជាលសុត្តវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

បឋមោ ភាគោ និដ្ឋិតោ។

៕ នមោ តស្ស ភគវតោ អរហតោ សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស៕

ទីឃនិកាយេ

សីលក្ខន្ធវគ្គអភិនវដីកា

(ទុតិយោ ភាគោ)

២. សាមញ្ញផលសុត្តវណ្ណនា

រាជាមច្ចកថាវណ្ណនា

១៥០. ឥទានិ សាមញ្ញផលសុត្តស្ស សំវណ្ណនាក្កមោ អនុប្បត្តោតិ ទស្សេតុំ “**ឯវំ…បេ…. សុត្ត**”ន្តិអាទិមាហ។ តត្ថ **អនុបុព្ពបទវណ្ណនា**តិ អនុក្កមេន បទវណ្ណនា, បទំ បទំ បតិ អនុក្កមេន វណ្ណនាតិ វុត្តំ ហោតិ។ បុព្ពេ វុត្តញ្ហិ, ឧត្តានំ វា បទមត្តម្បិ វណ្ណនាបិ “អនុបុព្ពបទវណ្ណនា” ត្វេវ វុច្ចតិ។ ឯវញ្ច កត្វា “**អបុព្ពបទវណ្ណនា**”តិបិ បឋន្តិ, បុព្ពេ អវណ្ណិតបទវណ្ណនាតិ អត្ថោ។ ទុក្ខជនបទដ្ឋានវិសេសសម្បទាទិយោគតោ បធានភាវេន រាជូហិ គហិតដ្ឋេន ឯវំនាមកំ, ន បន នាមមត្តេនាតិ អាហ “**តញ្ហិ**”តិអាទិ។ ននុ មហាវគ្គេ **មហាគោវិន្ទសុត្តេ** អាគតោ ឯស បុរោហិតោ ឯវ, ន រាជា, កស្មា សោ រាជសទ្ទវចនីយភាវេន គហិតោតិ? មហាគោវិន្ទេន បុរោហិតេន បរិគ្គហិតម្បិ ចេតំ រេណុនា នាម មគធរាជេន បរិគ្គហិតមេវាតិ អត្ថសម្ភវតោ ឯវំ វុត្តំ, ន បន សោ រាជសទ្ទវចនីយភាវេន គហិតោ តស្ស រាជាភាវតោ។ មហាគោវិន្ទបរិគ្គហិតភាវកិត្តនញ្ហិ តទា រេណុរញ្ញោ បរិគ្គហិតភាវូបលក្ខណំ។ សោ ហិ តស្ស សព្ពកិច្ចការកោ បុរោហិតោ, ឥទម្បិ ច លោកេ សមុទាចិណ្ណំ “រាជកម្មបសុតេន កតម្បិ រញ្ញា កត”ន្តិ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – មន្ទាតុរញ្ញោ ចេវ មហាគោវិន្ទំ ពោធិសត្តំ បុរោហិតមាណាបេត្វា រេណុរញ្ញោ ច អញ្ញេហិ ច រាជូហិ បរិគ្គហិតត្តា រាជគហន្តិ។ កេចិ បន “មហាគោវិន្ទោ”តិ មហានុភាវោ ឯកោ បុរាតនោ រាជាតិ វទន្តិ។ **បរិគ្គហិតត្តា**តិ រាជធានីភាវេន បរិគ្គហិតត្តា។ គយ្ហតីតិ ហិ **គហំ**, រាជូនំ, រាជូហិ វា គហន្តិ **រាជគហំ។** នគរសទ្ទាបេក្ខាយ នបុំសកនិទ្ទេសោ។

អញ្ញេបេត្ថ បការេតិ នគរមាបនេន រញ្ញា ការិតសព្ពគេហត្តា **រាជគហំ**, គិជ្ឈកូដាទីហិ បញ្ចហិ បព្ពតេហិ បរិក្ខិត្តត្តា បព្ពតរាជេហិ បរិក្ខិត្តគេហសទិសន្តិបិ **រាជគហំ**, សម្បន្នភវនតាយ រាជមានំ គេហន្តិបិ **រាជគហំ**, សុសំវិហិតារក្ខតាយ អនត្ថាវហិតុកាមេន ឧបគតានំ បដិរាជូនំ គហំ គហណភូតន្តិបិ **រាជគហំ**, រាជូហិ ទិស្វា សម្មា បតិដ្ឋាបិតត្តា តេសំ គហំ គេហភូតន្តិបិ **រាជគហំ**, អារាមរាមណេយ្យតាទីហិ រាជតិ, និវាសសុខតាទិនា ច សត្តេហិ មមត្តវសេន គយ្ហតិ បរិគ្គយ្ហតីតិបិ **រាជគហ**ន្តិ ឯវមាទិកេ បការេ។ នាមមត្តមេវ បុព្ពេ វុត្តនយេនាតិ អត្ថោ។ សោ បន បទេសោ វិសេសដ្ឋានភាវេន ឧឡារសត្តបរិភោគោតិ អាហ “**តំ បនេត**”ន្តិអាទិ។ តត្ថ “**ពុទ្ធកាលេ, ចក្កវត្តិកាលេ ចា**”តិ ឥទំ យេភុយ្យវសេន វុត្តំ អញ្ញទាបិ កទាចិ សម្ភវតោ, “**នគរំ ហោតី**”តិ ច ឥទំ ឧបលក្ខណមេវ មនុស្សាវាសស្សេវ អសម្ភវតោ។ តថា ហិ វុត្តំ “**សេសកាលេ សុញ្ញំ ហោតី**”តិអាទិ។ **តេស**ន្តិ យក្ខានំ។ **វសនវន**ន្តិ អាបានភូមិភូតំ ឧបវនំ។

អវិសេសេនាតិ វិហារភាវសាមញ្ញេន, សទ្ទន្តរសន្និធានសិទ្ធំ វិសេសបរាមសនមន្តរេនាតិ អត្ថោ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – “បាតិមោក្ខសំវរសំវុតោ វិហរតិ, (អ. និ. ៥.១០១; បាចិ. ១៤៧; បរិ. ៤៤១) បឋមំ ឈានំ ឧបសម្បជ្ជ វិហរតិ, (ធ. ស. ១៦០) មេត្តាសហគតេន ចេតសា ឯកំ ទិសំ ផរិត្វា វិហរតិ, (ទី. និ. ៣.៧១, ៣០៨; ម. និ. ១.៧៧, ៤៥៩, ៥០៩; ២.៣០៩, ៣១៥; ៣.២៣០; វិភ. ៦៤២) សព្ពនិមិត្តានំ អមនសិការា អនិមិត្តំ ចេតោសមាធិំ ឧបសម្បជ្ជ វិហរតី”តិអាទីសុ (ម. និ. ១.៤៥៩) សទ្ទន្តរសន្និធានសិទ្ធេន វិសេសបរាមសនេន យថាក្កមំ ឥរិយាបថវិហារាទិវិសេសវិហារសមង្គីបរិទីបនំ , ន ឯវមិទំ, ឥទំ បន តថា វិសេសបរាមសនមន្តរេន អញ្ញតរវិហារសមង្គីបរិទីបនន្តិ។

សតិបិ ច វុត្តនយេន អញ្ញតរវិហារសមង្គីបរិទីបនេ ឥធ ឥរិយាបថសង្ខាតវិសេសវិហារសមង្គីបរិទីបនមេវ សម្ភវតីតិ ទស្សេតិ “**ឥធ បនា**”តិអាទិនា។ កស្មា បន សទ្ទន្តរសន្និធានសិទ្ធស្ស វិសេសបរាមសនស្សាភាវេបិ ឥធ វិសេសវិហារសមង្គីបរិទីបនំ សម្ភវតីតិ? វិសេសវិហារសមង្គីបរិទីបនស្ស សទ្ទន្តរសង្ខាតវិសេសវចនស្ស

អភាវតោ ឯវ។ វិសេសវចនេ ហិ អសតិ វិសេសមិច្ឆតា វិសេសោ បយោជិតព្ពោតិ។ អបិច ឥរិយាបថសមាយោគបរិទីបនស្ស អត្ថតោ សិទ្ធត្តា តថាទីបនមេវ សម្ភាវតីតិ។ កស្មា ចាយមត្ថោ សិទ្ធោតិ? ទិព្ពវិហារាទីនម្បិ សាធារណតោ។ កទាចិបិ ហិ ឥរិយាបថវិហារេន វិនា ន ភវតិ តមន្តរេន អត្តភាវបរិហរណាភាវតោតិ។

ឥរិយនំ បវត្តនំ **ឥរិយា**, កាយិកកិរិយា, តស្សា បវត្តនុបាយភាវតោ បថោតិ **ឥរិយាបថោ**, ឋាននិសជ្ជាទយោ។ ន ហិ ឋាននិសជ្ជាទិអវត្ថាហិ វិនា កញ្ចិ កាយិកំ កិរិយំ បវត្តេតុំ សក្កា, តស្មា សោ តាយ បវត្តនុបាយោតិ វុច្ចតិ។ វិហរតិ បវត្តតិ ឯតេន, វិហរណមត្តំ វា តន្តិ **វិហារោ**, សោ ឯវ វិហារោ តថា, អត្ថតោ បនេស ឋាននិសជ្ជាទិអាការប្បវត្តោ ចតុសន្តតិរូបប្បពន្ធោវ។ ទិវិ ភវោ **ទិព្ពោ**, តត្ថ ពហុលំ បវត្តិយា ព្រហ្មបារិសជ្ជាទិទេវលោកេ ភវោតិ អត្ថោ, យោ វា តត្ថ ទិព្ពានុភាវោ, តទត្ថាយ សំវត្តតីតិ **ទិព្ពោ**, អភិញ្ញាភិនីហារាទិវសេន វា មហាគតិកត្តា **ទិព្ពោ**, សោវ វិហារោ, ទិព្ពភាវាវហោ វា វិហារោ **ទិព្ពវិហារោ**, មហគ្គតជ្ឈានានិ។ **នេត្តិយំ** [នេត្តិ. ៨៦ (អត្ថតោ សមានំ)] បន ចតស្សោ អារុប្បសមាបត្តិយោ អានេញ្ជវិហារាតិ វិសុំ វុត្តំ, តំ បន មេត្តាជ្ឈានាទីនំ ព្រហ្មវិហារតា វិយ តាសំ ភាវនាវិសេសភាវំ សន្ធាយ វុត្តំ។ **អដ្ឋកថាសុ** បន ទិព្ពភាវាវហសាមញ្ញតោ តាបិ “ទិព្ពវិហារា” ត្វេវ វុត្តា។ ព្រហ្មានំ, ព្រហ្មភូតា វា ហិតូបសំហារាទិវសេន បវត្តិយា សេដ្ឋភូតា វិហារាតិ **ព្រហ្មវិហារា**, មេត្តាជ្ឈានាទិវសេន បវត្តា ចតស្សោ អប្បមញ្ញាយោ។ អរិយា ឧត្តមា, អនញ្ញសាធារណត្តា វា អរិយានំ វិហារាតិ **អរិយវិហារា**, ចតស្សោបិ ផលសមាបត្តិយោ។ ឥធ បន រូបាវចរចតុត្ថជ្ឈានំ, តព្ពសេន បវត្តា អប្បមញ្ញាយោ , ចតុត្ថជ្ឈានិកអគ្គផលសមាបត្តិ ច ភគវតោ ទិព្ពព្រហ្មអរិយវិហារា។

អញ្ញតរវិហារសមង្គីបរិទីបនន្តិ តាសមេកតោ អប្បវត្តត្តា ឯកេន វា ទ្វីហិ វា សមង្គីភាវបរិទីបនំ, ភាវលោបេនាយំ ភាវប្បធានេន វា និទ្ទេសោ។ ភគវា ហិ លោភទោសមោហុស្សន្នេ លោកេ សកបដិបត្តិយា វេនេយ្យានំ វិនយនត្ថំ តំ តំ វិហារេ ឧបសម្បជ្ជ វិហរតិ។ តថា ហិ យទា សត្តា កាមេសុ វិប្បដិបជ្ជន្តិ, តទា កិរ ភគវា ទិព្ពេន វិហារេន វិហរតិ តេសំ អលោភកុសលមូលុប្បាទនត្ថំ “អប្បេវ នាម ឥមំ បដិបត្តិំ ទិស្វា ឯត្ថ រុចិមុប្បាទេត្វា កាមេសុ វិរជ្ជេយ្យុ”ន្តិ។ យទា បន ឥស្សរិយត្ថំ សត្តេសុ វិប្បដិបជ្ជន្តិ, តទា ព្រហ្មវិហារេន វិហរតិ តេសំ អទោសកុសលមូលុប្បាទនត្ថំ “អប្បេវ នាម ឥមំ បដិបត្តិំ ទិស្វា ឯត្ថ រុចិមុប្បាទេត្វា អទោសេន ទោសំ វូបសមេយ្យុ”ន្តិ។ យទា បន បព្ពជិតា ធម្មាធិករណំ វិវទន្តិ, តទា អរិយវិហារេន វិហរតិ តេសំ អមោហកុសលមូលុប្បាទនត្ថំ “អប្បេវ នាម ឥមំ បដិបត្តិំ ទិស្វា ឯត្ថ រុចិមុប្បាទេត្វា អមោហេន មោហំ វូបសមេយ្យុ”ន្តិ។ ឯវញ្ច កត្វា ឥមេហិ ទិព្ពព្រហ្មអរិយវិហារេហិ សត្តានំ វិវិធំ ហិតសុខំ ហរតិ, ឥរិយាបថវិហារេន ច ឯកំ ឥរិយាបថពាធនំ អញ្ញេន ឥរិយាបថេន វិច្ឆិន្ទិត្វា អបរិបតន្តំ អត្តភាវំ ហរតីតិ វុត្តំ “អញ្ញតរវិហារសមង្គីបរិទីបន”ន្តិ។

“តេនា”តិអាទិ យថាវុត្តសំវណ្ណនាយ គុណទស្សនំ, តស្មាតិ អត្ថោ, យថាវុត្តត្ថសមត្ថនំ វា។ តេន ឥរិយាបថវិហារេន វិហរតីតិ សម្ពន្ធោ។ តថា វទមានោ បន **វិហរតី**តិ ឯត្ថ **វិ**-សទ្ទោ វិច្ឆេទនត្ថជោតកោ, **“ហរតី”**តិ ឯតស្ស ច នេតិ បវត្តេតីតិ អត្ថោតិ ញាបេតិ **“ឋិតោបី”**តិអាទិនា វិច្ឆេទនយនាការេន វុត្តត្តា។ ឯវញ្ហិ សតិ តត្ថ កស្ស កេន វិច្ឆិន្ទនំ, កថំ កស្ស នយនន្តិ អន្តោលីនចោទនំ សន្ធាយាហ។ **“សោ ហី”**តិអាទីតិ អយម្បិ សម្ពន្ធោ ឧបបន្នោ ហោតិ។ យទិបិ ភគវា ឯកេនេវ ឥរិយាបថេន ចិរតរំ កាលំ បវត្តេតុំ សក្កោតិ, តថាបិ ឧបាទិន្នកស្ស នាម សរីរស្ស អយំ សភាវោតិ ទស្សេតុំ **“ឯកំ ឥរិយាបថពាធន”**ន្តិអាទិ វុត្តំ។ **អបរិបតន្ត**ន្តិ ភាវនបុំសកនិទ្ទេសោ, អបតមានំ កត្វាតិ អត្ថោ។ យស្មា បន ភគវា យត្ថ កត្ថចិ វសន្តោ វេនេយ្យានំ ធម្មំ ទេសេន្តោ, នានាសមាបត្តីហិ ច កាលំ វីតិនាមេន្តោ វសតិ, សត្តានំ, អត្តនោ ច វិវិធំ សុខំ ហរតិ, តស្មា វិវិធំ ហរតីតិ វិហរតីតិ ឯវម្បេត្ថ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។

គោចរគាមនិទស្សនត្ថំ “រាជគហេ”តិ វត្វា ពុទ្ធានមនុរូបនិវាសដ្ឋានទស្សនត្ថំ បុន “អម្ពវនេ”តិ វុត្តន្តិ ទស្សេន្តោ **“ឥទមស្សា”**តិអាទិមាហ។ **អស្សា**តិ ភគវតោ។ **តស្សា**តិ រាជគហសង្ខាតស្ស គោចរគាមស្ស។ យស្ស សមីបវសេន “រាជគហេ”តិ ភុម្មវចនំ បវត្តតិ, សោបិ តស្ស សមីបវសេន វត្តព្ពោតិ ទស្សេតិ **“រាជគហសមីបេ អម្ពវនេ”**តិ ឥមិនា។ **សមីបត្ថេ**តិ អម្ពវនស្ស សមីបត្ថេ។ **ឯត**ន្តិ “រាជគហេ”តិ វចនំ។ **ភុម្មវចន**ន្តិ អាធារវចនំ។ ភវន្តិ ឯត្ថាតិ ហិ **ភុម្មំ**, អាធារោ, តទេវ វចនំ តថា, ភុម្មេ បវត្តំ វា វចនំ វិភត្តិ **ភុម្មវចនំ** , តេន យុត្តំ តថា, សត្តមីវិភត្តិយុត្តបទន្តិ អត្ថោ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – កាមំ ភគវា អម្ពវនេយេវ វិហរតិ។ តស្សមីបត្តា បន គោចរគាមទស្សនត្ថំ ភុម្មវចនវសេន “រាជគហេ”តិបិ វុត្តំ យថា តំ “គង្គាយំ គាវោ ចរន្តិ, កូបេ គគ្គកុល”ន្តិ ចាតិ។ អនេនេវ យទិ ភគវា រាជគហេ វិហរតិ, អថ ន វត្តព្ពំ “អម្ពវនេ”តិ។ យទិ ច អម្ពវនេ, ឯវម្បិ ន វត្តព្ពំ “រាជគហេ”តិ។ ន ហិ “បាដលិបុត្តេ បាសាទេ វសតី”តិអាទីសុ វិយ ឥធ អធិករណាធិករណស្ស អភាវតោ អធិករណស្ស ទ្វយនិទ្ទេសោ យុត្តោ សិយាតិ ចោទនា អនវកាសា កតាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ កុមារភតោ ឯវ **កោមារភច្ចោ**

សកត្ថវុត្តិបច្ចយេន, និរុត្តិនយេន វា យថា “ភិសក្កមេវ ភេសជ្ជ”ន្តិ។ “**យថាហ**”តិអាទិនា ខន្ធកបាឡិវសេន តទត្ថំ សាធេតិ។ កស្មា ច អម្ពវនំ ជីវកសម្ពន្ធំ កត្វា វុត្តន្តិ អនុយោគេន មូលតោ បដ្ឋាយ តមត្ថំ ទស្សេន្តោ “**អយំ បនា**”តិអាទិមាហ។

ទោសាភិសន្នន្តិ វាតបិត្តាទិវសេន ឧស្សន្នទោសំ។ **វិរេចេត្វា**តិ ទោសប្បកោបតោ វិវេចេត្វា។ **សិវេយ្យកំ ទុស្សយុគ**ន្តិ សិវិរដ្ឋេ ជាតំ មហគ្ឃំ ទុស្សយុគំ។ **ទិវសស្ស ទ្វត្តិក្ខត្តុ**ន្តិ ឯកស្សេវ ទិវសស្ស ទ្វិវារេ វា តិវារេ វា ភាគេ, ភុម្មត្ថេ វា ឯតំ សាមិវចនំ, ឯកស្មឹយេវ ទិវសេ ទ្វិវារំ វា តិវារំ វាតិ អត្ថោ។ **តម្ពបដ្ដវណ្ណេនា**តិ តម្ពលោហបដ្ដវណ្ណេន។ **សចីវរភត្តេនា**តិ ចីវរេន, ភត្តេន ច។ “**តំ សន្ធាយា**”តិ ឥមិនា ន ភគវា អម្ពវនមត្តេយេវ វិហរតិ, អថ ខោ ឯវំ កតេ វិហារេ។ សោ បន តទធិករណតាយ វិសុំ អធិករណភាវេន ន វុត្តោតិ សន្ធាយភាសិតមត្ថំ ទស្សេតិ។ សាមញ្ញេ ហិ សតិ សន្ធាយភាសិតនិទ្ធារណំ។

អឌ្ឍេន តេឡសេន **អឌ្ឍតេឡស**។ តាទិសេហិ **ភិក្ខុសតេហិ**។ អឌ្ឍោ បនេត្ថ សតស្សេវ។ យេន ហិ បយុត្តោ តព្ភាគវាចកោ អឌ្ឍសទ្ទោ, សោ ច ខោ បណ្ណាសារ, តស្មា បញ្ញាសាយ ឩនានិ តេឡស ភិក្ខុសតានីតិ អត្ថំ វិញ្ញាបេតុំ “**អឌ្ឍសតេនា**”តិអាទិ វុត្តំ។ អឌ្ឍមេវ សតំ សតស្ស វា អឌ្ឍំ តថា។

រាជតីតិ អត្តនោ ឥស្សរិយសម្បត្តិយា ទិព្ពតិ សោភតិ ច។ **រញ្ជេតី**តិ ទានាទិនា, សស្សមេធាទិនា ច ចតូហិ សង្គហវត្ថូហិ រមេតិ, អត្តនិ វា រាគំ ករោតីតិ អត្ថោ។ **ច-**សទ្ទោ ចេត្ថ វិកប្បនត្ថោ។ ជនបទវាចិនោ បុថុវចនបវត្តា “**មគធាន**”ន្តិ វុត្តំ, ជនប្បទាបទេសេន វា តព្ពាសិកានំ គហិតត្តា។ **រញ្ញោ**តិ បិតុ ពិម្ពិសាររញ្ញោ។ សសតិ ហឹសតីតិ **សត្តុ**, វេរី, អជាតោយេវ សត្តុ **អជាតសត្តុ**។ “**នេមិត្តកេហិ និទ្ទិដ្ឋោ**”តិ វចនេន ច អជាតស្ស តស្ស សត្តុភាវោ ន តាវ ហោតិ, សត្តុភាវស្ស បន តថា និទ្ទិដ្ឋត្តា ឯវំ វោហរិយតីតិ ទស្សេតិ។ អជាតស្សេវ បន តស្ស “រញ្ញោ លោហិតំ បិវេយ្យ”ន្តិ ទេវិយា ទោហឡស្ស បវត្តត្តា អជាតោយេវេស រញ្ញោ សត្តូតិបិ វទន្តិ។

“**តស្មិ**”ន្តិអាទិនា តទត្ថំ វិវរតិ, សមត្ថេតិ ច។ **ទោហឡោ**តិ អភិលាសោ។ **ភារិយេ**តិ គរុកេ, អញ្ញេសំ អសក្កុណេយ្យេ វា។ **អសក្កោន្តី**តិ អសក្កុណមានា។ **អកថេន្តី**តិ អកថយមានា សមានា។ **និពន្ធិត្វា**តិ វចសា ពន្ធិត្វា។ **សុវណ្ណសត្ថកេនា**តិ សុវណ្ណមយេន សត្ថកេន, យនសុវណ្ណកតេនាតិ អត្ថោ។ អយោមយញ្ហិ រញ្ញោ សរីរំ ឧបនេតុំ អយុត្តន្តិ វទន្តិ។ សុវណ្ណបរិក្ខតេន វា អយោមយសត្ថេនាតិ អត្ថោបិ អយមេវាធិប្បាយោ។ **ពាហុំ ផាលាបេត្វា**តិ លោហិតសិរាវេធវសេន ពាហុំ ផាលាបេត្វា។ កេវលស្ស លោហិតស្ស គព្ភិនិយា ទុជ្ជីរភាវតោ ឧទកេន សម្ភិន្ទិត្វា បាយេសិ។ **ហញ្ញិស្សតី**តិ ហញ្ញិស្សតេ, អាយតឹ ហនីយតេតិ អត្ថោ។ នេមិត្តកានំ វចនំ តថំ វា សិយា, វិតថំ វាតិ អធិប្បាយេន “**បុត្តោតិ វា ធីតាតិ វា ន បញ្ញាយតី**”តិ វុត្តំ។ “**អត្តនោ**”តិអាទិនា អញ្ញម្បិ ការណំ ទស្សេត្វា និវារេសិ។ រញ្ញោ ភាវោ **រជ្ជំ**, រជ្ជស្ស សមីបេ បវត្តតីតិ **ឱបរជ្ជំ**, ឋានន្តរំ។

មហាតិ មហតី។ សមាសេ វិយ ហិ វាក្យេបិ មហន្តសទ្ទស្ស មហាទេសោ។ **ធុរា**តិ គណស្ស ធុរភូតា, ជេដ្ឋកាតិ អត្ថោ។ **ធុរំ នីហរាមី**តិ គណធុរមាវហាមិ, គណពន្ធិយំ និព្ពត្តេស្សាមីតិ វុត្តំ ហោតិ។ “**សោ ន សក្កា**”តិអាទិនា បុន ចិន្តនាការំ ទស្សេតិ។ **ឥទ្ធិបាដិហារិយេនា**តិ អហិមេខលិកកុមារវណ្ណវិកុព្ពនិទ្ធិនា។ **តេនា**តិ អប្បាយុកភាវេន។ **ហី**តិ និបាតមត្តំ។ **តេន ហី**តិ វា ឧយ្យោជនត្ថេ និបាតោ។ តេន វុត្តំ “កុមារំ...បេ. ... ឧយ្យោជេសី”តិ។ **ពុទ្ធោ ភវិស្សាមី**តិ ឯត្ថ **ឥតិ-**សទ្ទោ ឥទមត្ថោ, ឥមិនា ខន្ធកេ អាគតនយេនាតិ អត្ថោ។ **បុព្ពេ ខោ**តិអាទីហិបិ ខន្ធកបាឡិយេវ (ចូឡវ. ៣៣៩)។

បោត្ថនិយន្តិ ឆុរិកំ។ យំ “នខរ”ន្តិបិ វុច្ចតិ, **ទិវា ទិវសេ**តិ (ទី. និ. ដី. ១.១៥០) ទិវសស្សបិ ទិវា។ សាម្យត្ថេ ហេតំ ភុម្មវចនំ “ទិវា ទិវសស្សា”តិ អញ្ញត្ថ ទស្សនតោ។ ទិវស្ស ទិវសេតិបិ វដ្ដតិ អការន្តស្សបិ ទិវសទ្ទស្ស វិជ្ជមានត្តា។ នេបាតិកម្បិ ទិវាសទ្ទមិច្ឆន្តិ សទ្ទវិទូ, មជ្ឈន្ហិកវេលាយន្តិ អត្ថោ។ សា ហិ ទិវសស្ស វិសេសោ ទិវសោតិ។ “**ភីតោ**”តិអាទិ បរិយាយោ, កាយថម្ភនេន វា **ភីតោ**។ ហទយមំសចលនេន **ឧព្ពិគ្គោ**។ “ជានេយ្យុំ វា, មា វា”តិ បរិសង្កាយ **ឧស្សង្កី**។ ញាតេ សតិ អត្តនោ អាគច្ឆមានភយវសេន **ឧត្រស្តោ**។ **វុត្តប្បការ**ន្តិ ទេវទត្តេន វុត្តាការំ **វិប្បការ**ន្តិ អបការំ អនុបការំ, វិបរីតកិច្ចំ វា។ **សព្ពេ ភិក្ខូ**តិ ទេវទត្តបរិសំ សន្ធាយាហ។

អច្ឆិន្ទិត្វាតិ អបនយនវសេន វិលុម្បិត្វា។ **រជ្ជេនា**តិ វិជិតេន។ ឯកស្ស រញ្ញោ អាណាបវត្តិដ្ឋានំ “រជ្ជ”ន្តិ ហិ វុត្តំ, រាជភាវេន វា។

មនសោ អត្ថោ ឥច្ឆា **មនោរថោ** រ-ការាគមំ, ត-ការលោបញ្ច កត្វា, ចិត្តស្ស វា នានារម្មណេសុ វិព្ភមករណតោ មនសោ រថោ ឥវ **មនោរថោ**, មនោ ឯវ រថោ វិយាតិ វា **មនោរថោ**តិបិ នេរុត្តិកា វទន្តិ។ **សុកិច្ច**

ការិម្ហីតិ សុកិច្ចការី អម្ហិ។ **អវមាន**ន្តិ អវមញ្ញនំ អនាទរំ។ **មូលឃច្ច**ន្តិ ជីវិតា វោរោបនំ សន្ធាយាហ, ភាវនបុំសកមេតំ។ រាជកុលានំ កិរ សត្ថេន ឃាតនំ រាជូនមនាចិណ្ណំ, តស្មា សោ “**ននុ ភន្តេ**”តិអាទិមាហ។ **តាបនគេហំ** នាម ឧណ្ហគហាបនគេហំ, តំ បន ធូមេនេវ អច្ឆិន្នា។ តេន វុត្តំ “**ធូមឃរ**”ន្តិ។ **កម្មករណត្ថាយា**តិ តាបនកម្មករណត្ថមេវ។ កេនចិ ឆាទិតត្តា ឧច្ចោ អង្គោតិ **ឧច្ឆង្គោ** , យស្ស កស្សចិ គហណត្ថំ បដិច្ឆន្នោ ឧន្នតង្គោតិ ឥធ អធិប្បេតោ។ តេន វុត្តំ “**ឧច្ឆង្គំ កត្វា បវិសិតុំ មា ទេថា**”តិ។ “**ឧច្ឆង្គេ កត្វា**”តិបិ បាឋោ, ឯវំ សតិ មជ្ឈិមង្គោវ, ឧច្ឆង្គេ កិញ្ចិ គហេតព្ពំ កត្វាតិ អត្ថោ។ **មោឡិយ**ន្តិ ចូឡាយំ “ឆេត្វាន មោឡឹ វរគន្ធវាសិត”ន្តិអាទីសុ (ម. និ. អដ្ឋ. ២.១; សំ. និ. អដ្ឋ. ២.២.៥៥; អប. អដ្ឋ. ១.អវិទូរេនិទានកថា; ពុ. វំ. អដ្ឋ. ២៧.អវិទូរេនិទានកថា; ជា. អដ្ឋ. ១.អវិទូរេនិទានកថា) វិយ។ តេនាហ “**មោឡឹ ពន្ធិត្វា**”តិ។ **ចតុមធុរេនា**តិ សប្បិសក្ករមធុនាឡិកេរស្នេហសង្ខាតេហិ ចតូហិ មធុរេហិ អភិសង្ខតបានវិសេសេនាតិ វទន្តិ, តំ មហាធម្មសមាទានសុត្តបាឡិយា (ម. និ. ១.៤៧៣) ន សមេតិ។ វុត្តញ្ហិ តត្ថ “ទធិ ច មធុ ច សប្បិ ច ផាណិតញ្ច ឯកជ្ឈំ សំសដ្ឋ”ន្តិ, (ម. និ. ១.៤៨៥) **តទដ្ឋកថាយ**ញ្ច វុត្តំ “**ទធិ ច មធុ ចា**តិ សុបរិសុទ្ធំ ទធិ ច សុមធុរំ មធុ ច។ **ឯកជ្ឈំ សំសដ្ឋ**ន្តិ ឯកតោ កត្វា មិស្សិតំ អាលុឡិតំ។ **តស្ស ត**ន្តិ តស្ស តំ ចតុមធុរភេសជ្ជំ បិវតោ”តិ “អត្តុបក្កមេន មរណំ ន យុត្ត”ន្តិ មនសិ កត្វា **រាជា តស្សា សរីរំ លេហិត្វា យាបេតិ។** ន ហិ អរិយា អត្តានំ វិនិបាតេន្តិ។

មគ្គផលសុខេនាតិ មគ្គផលសុខវតា, សោតាបត្តិមគ្គផលសុខូបសញ្ហិតេន ចង្កមេន យាបេតីតិ អត្ថោ។ **ហារេស្សាមី**តិ អបនេស្សាមិ។ **វីតច្ចិតេហី**តិ វិគតអច្ចិតេហិ ជាលវិគតេហិ សុទ្ធង្គារេហិ។ **កេនចិ សញ្ញត្តោ**តិ កេនចិ សម្មា ញាបិតោ, ឱវទិតោតិ វុត្តំ ហោតិ។ **មស្សុករណត្ថាយា**តិ មស្សុវិសោធនត្ថាយ។ **មនំ ករោថា**តិ យថា រញ្ញោ មនំ ហោតិ, តថា ករោថ។ **បុព្ពេ**តិ បុរិមភវេ។ **ចេតិយង្គណេ**តិ គន្ធបុប្ផាទីហិ បូជនដ្ឋានភូតេ ចេតិយស្ស ភូមិតលេ។ **និសជ្ជនត្ថាយា**តិ ភិក្ខុសង្ឃស្ស និសីទនត្ថាយ។ **បញ្ញត្តកដសារក**ន្តិ បញ្ញបេតព្ពឧត្តមកិលញ្ជំ។ តថាវិធោ កិលញ្ជោ ហិ “កដសារកោ”តិ វុច្ចតិ។ **តស្សា**តិ យថាវុត្តស្ស កម្មទ្វយស្ស។ តំ បន មនោបទោសវសេនេវ តេន កតន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ យថាហ –

“មនោបុព្ពង្គមា ធម្មា, មនោសេដ្ឋា មនោមយា;
មនសា ចេ បទុដ្ឋេន, ភាសតិ វា ករោតិ វា;
តតោ នំ ទុក្ខមន្វេតិ, ចក្កំវ វហតោ បទ”ន្តិ។ (ធ. ប. ១; នេត្តិ. ៩០);

បរិចារកោតិ សហាយកោ។ អភេទេបិ ភេទមិវ វោហារោ លោកេ បាកដោតិ វុត្តំ “**យក្ខោ ហុត្វា និព្ពត្តី**”តិ។ ឯកាយបិ ហិ ឧប្បាទកិរិយាយ ឥធ ភេទវោហារោ, បដិសន្ធិវសេន ហុត្វា, បវត្តិវសេន និព្ពត្តីតិ វា បច្ចេកំ យោជេតព្ពំ, បដិសន្ធិវសេន វា បវត្តនសង្ខាតំ សាតិសយនិព្ពត្តនំ ញាបេតុំ ឯកាយេវ កិរិយា បទទ្វយេន វុត្តា។ តថាវចនញ្ហិ បដិសន្ធិវសេន និព្ពត្តនេយេវ ទិស្សតិ “មក្កដកោ នាម ទេវបុត្តោ ហុត្វា និព្ពត្តិ (ធ. ប. អដ្ឋ. ១.៥) កណ្ឌកោ នាម…បេ…. និព្ពត្តិ, (ជា. អដ្ឋ. ១.អវិទូរេនិទានកថា) មណ្ឌូកោ នាម…បេ…. និព្ពត្តី”តិអាទីសុ វិយ។ ទ្វិន្នំ វា បទានំ ភាវត្ថមបេក្ខិត្វា “យក្ខោ”តិអាទីសុ សាមិអត្ថេ បច្ចត្តវចនំ កតំ បុរិមាយ បច្ឆិមវិសេសនតោ, បរិចារកស្ស…បេ…. យក្ខស្ស ភាវេន និព្ពត្តីតិ អត្ថោ, ហេត្វត្ថេ វា ឯត្ថ ត្វា-សទ្ទោ យក្ខស្ស ភាវតោ បវត្តនហេតូតិ។ អស្ស បន រញ្ញោ មហាបុញ្ញស្សបិ សមានស្ស តត្ថ ពហុលំ និព្ពត្តបុព្ពតាយ ចិរបរិចិតនិកន្តិវសេន តត្ថេវ និព្ពត្តិ វេទិតព្ពា។

តំ ទិវសមេវាតិ រញ្ញោ មរណទិវសេយេវ។ **ខោភេត្វា**តិ បុត្តស្នេហស្ស ពលវភាវតោ, តំសហជាតបីតិ វេគស្ស ច សវិប្ផារតាយ តំ សមុដ្ឋានរូបធម្មេហិ ផរណវសេន សកលសរីរំ អាលោឡេត្វា។ តេនាហ “**អដ្ឋិមិញ្ជំ អាហច្ច អដ្ឋាសី**”តិ។ **បិតុគុណ**ន្តិ បិតុនោ អត្តនិ សិនេហគុណំ។ តេន វុត្តំ “**មយិ ជាតេបី**”តិអាទិ។ **វិស្សជ្ជេថ វិស្សជ្ជេថា**តិ តុរិតវសេន, សោកវសេន ច វុត្តំ។

អនុដ្ឋុភិត្វាតិ អឆឌ្ឌេត្វា។

នាឡាគិរិហត្ថឹ មុញ្ចាបេត្វាតិ ឯត្ថ **ឥតិ**-សទ្ទោ បការត្ថោ, តេន “អភិមារកបុរិសបេសនាទិប្បការេនា”តិ បុព្ពេ វុត្តប្បការត្តយំ បច្ចាមសតិ, កត្ថចិ បន សោ ន ទិដ្ឋោ។ **បញ្ច វត្ថូនី**តិ “សាធុ ភន្តេ ភិក្ខូ យាវជីវំ អារញ្ញិកា អស្សុ”តិអាទិនា (បារា. ៤០៩; ចូឡវ. ៣៤៣) វិនយេ វុត្តានិ បញ្ច វត្ថូនិ។ **យាចិត្វា**តិ ឯត្ថ យាចនំ វិយ កត្វាតិ អត្ថោ។ ន ហិ សោ បដិបជ្ជិតុកាមោ យាចតីតិ អយមត្ថោ **វិនយេ** (បារា. អដ្ឋ. ២.៤១០) វុត្តោយេវ។ **សញ្ញាបេស្សាមី**តិ ចិន្តេត្វា សង្ឃភេទំ កត្វាតិ សម្ពន្ធោ។ ឥទញ្ច តស្ស អនិក្ខិត្តធុរតាទស្សនវសេន វុត្តំ, សោ បន អកតេបិ សង្ឃភេទេ តេហិ សញ្ញាបេតិយេវ។ **ឧណ្ហលោហិត**ន្តិ ពលវសោកសមុដ្ឋិតំ ឧណ្ហភូតំ លោហិតំ។ **មហានិរយេ**តិ អវីចិនិរយេ។ **វិត្ថារកថានយោ**តិ អជាតសត្តុបសាទនាទិវសេន វិត្ថារតោ វត្តព្ពាយ កថាយ

នយមត្ថំ។ កស្មា បនេត្ថ សា ន វុត្តា, ននុ សង្គីតិកថា វិយ **ខន្ធកេ** (ចូឡវ. ៣៤៣) អាគតាបិ សា វត្តព្ពាតិ ចោទនាយ អាហ “**អាគតត្តា បន សព្ពំ ន វុត្តំ**”ន្តិ, ខន្ធកេ អាគតត្តា, កិញ្ចិមត្តស្ស ច វចនក្កមស្ស វុត្តត្តា ន ឯត្ថ កោចិ វិរោធោតិ អធិប្បាយោ។ “**ឯវ**”ន្តិអាទិ យថានុសន្ធិនា និគមនំ។

កោសលរញ្ញោតិ បសេនទិកោសលស្ស បិតុ មហាកោសលរញ្ញោ។ ននុ វិទេហស្ស រញ្ញោ ធីតា វេទេហីតិ អត្ថោ សម្ភវតីតិ ចោទនមបនេតិ “**ន វិទេហរញ្ញោ**”តិ ឥមិនា។ អថ កេនដ្ឋេនាតិ អាហ “**បណ្ឌិតាធិវចនមេត**”ន្តិ, បណ្ឌិតវេវចនំ, បណ្ឌិតនាមន្តិ វា អត្ថោ។ អយំ បន បទត្ថោ កេន និព្ពចនេនាតិ វុត្តំ “**តត្រាយ**”ន្តិអាទិ។ **វិទន្តី**តិ ជានន្តិ។ **វេទេនា**តិ ករណភូតេន ញាណេន។ “**ឦហតី**”តិ ឯតស្ស បវត្តតីតិបិ អត្ថោ **ឌីកាយំ** វុត្តោ។ **វេទេហី**តិ ឥធ នទាទិគណោតិ អាហ “**វេទេហិយា**”តិ។

សោយេវ អហោ **តទហោ**, សត្តមីវចនេន បន “**តទហូ**”តិ បទសិទ្ធិ។ **ឯត្ថា**តិ ឯតស្មិំ ទិវសេ។ ឧបសទ្ទេន វិសិដ្ឋោ វសសទ្ទោ ឧបវសនេយេវ, ន វសនមត្តេ, ឧបវសនញ្ច សមាទានមេវាតិ ទស្សេតុំ “**សីលេនា**”តិអាទិ វុត្តំ។ ឯត្ថ ច **សីលេនា**តិ សាសនេ អរិយុបោសថំ សន្ធាយ វុត្តំ។ **អនសនេនា**តិ អភុញ្ជនមត្តសង្ខាតំ ពាហិរុបោសថំ។ **វា**-សទ្ទោ ចេត្ថ អនិយមត្ថោ, តេន ឯកច្ចំ មនោទុច្ចរិតំ, ទុស្សីល្យាទិញ្ច សង្គណ្ហាតិ។ តថា ហិ គោបាលកុបោសថោ អភិជ្ឈាសហគតស្ស ចិត្តស្ស វសេន វុត្តោ, និគណ្ឋុបោសថោ មោសវជ្ជាទិវសេន។ យថាហ វិសាខុបោសថេ “សោ តេន អភិជ្ឈាសហគតេន ចេតសា ទិវសំ អតិនាមេតី”តិ, (អ. និ. ៣.៧១) “ឥតិ យស្មិំ សមយេ សច្ចេ សមាទបេតព្ពា, មុសាវាទេ តស្មិំ សមយេ សមាទបេតី”តិ (អ. និ. ៣.៧១) ច អាទិ។

ឯវំ អធិប្បេតត្ថានុរូបំ និព្ពចនំ ទស្សេត្វា ឥទានិ អត្ថុទ្ធារវសេន និព្ពចនានុរូបំ អធិប្បេតត្ថំ ទស្សេតុំ “**អយំ បនា**”តិអាទិមាហ។ **ឯត្ថា**តិ ឧបោសថសទ្ទេ។ សមានសទ្ទវចនីយានំ អនេកប្បភេទានំ អត្ថានមុទ្ធរណំ **អត្ថុទ្ធារោ** សមានសទ្ទវចនីយេសុ វា អត្ថេសុ អធិប្បេតស្សេវ អត្ថស្ស ឧទ្ធរណំ **អត្ថុទ្ធារោ**តិបិ វដ្តតិ។ អនេកត្ថទស្សនញ្ហិ អធិប្បេតត្ថស្ស ឧទ្ធរណត្ថមេវ។ ននុ ច “អត្ថមត្ថំ បតិ សទ្ទា អភិនិវិសន្តី”តិអាទិនា អត្ថុទ្ធារេ ចោទនា, សោធនា ច ហេដ្ឋា វុត្តាយេវ។ អបិច វិសេសសទ្ទស្ស អវាចកភាវតោ បាតិមោក្ខុទ្ទេសាទិវិសយោបិ ឧបោសថសទ្ទោ សាមញ្ញរូបោ ឯវ, អថ កស្មា បាតិមោក្ខុទ្ទេសាទិវិសេសវិសយោ វុត្តោតិ? សច្ចមេតំ, អយំ បនត្ថោ តាទិសំ សទ្ទសាមញ្ញមនាទិយិត្វា តត្ថ តត្ថ សម្ភវត្ថទស្សនវសេនេវ វុត្តោតិ, ឯវំ សព្ពត្ថ។ សីលទិដ្ឋិវសេន (សីលសុទ្ធិវសេន ទី. និ. ដី. ១.១៥០) ឧបេតេហិ សមគ្គេហិ វសីយតិ ន ឧជ្ឈីយតីតិ **ឧបោសថោ**, បាតិមោក្ខុទ្ទេសោ។ សមាទានវសេន, អធិដ្ឋានវសេន វា ឧបេច្ច អរិយវាសាទិអត្ថាយ វសិតព្ពោ អាវសិតព្ពោតិ **ឧបោសថោ**, សីលំ។ អនសនាទិវសេន ឧបេច្ច វសិតព្ពោ អនុវសិតព្ពោតិ **ឧបោសថោ**, វតសមាទានសង្ខាតោ ឧបវាសោ។ នវមហត្ថិកុលបរិយាបន្នេ ហត្ថិនាគេ កិញ្ចិ កិរិយមនបេក្ខិត្វា តំកុលសម្ភូតតាមត្តំ បតិ រុឡ្ហិវសេនេវ **ឧបោសថោ**តិ សមញ្ញា, តស្មា តត្ថ នាមបញ្ញត្តិ វេទិតព្ពា។ អវយោ ឧបគន្ធា ឧសេតិ ទាហេតីតិ **ឧបោសថោ,** ឧសសទ្ទោ ទាហេតិបិ សទ្ទវិទូ វទន្តិ។ ទិវសេ បន ឧបោសថ សទ្ទបវត្តិ អដ្ឋកថាយំ វុត្តាយេវ។ “**សុទ្ធស្ស វេ សទាផគ្គុ**”តិអាទីសុ **សុទ្ធស្សា**តិ សព្ពសោ កិលេសមលាភាវេន បរិសុទ្ធស្ស។ **វេ**តិ និបាតមត្តំ, ព្យត្តន្តិ វា អត្ថោ។ **សទា**តិ និច្ចកាលម្បិ។ **ផគ្គូ**តិ ផគ្គុណីនក្ខត្តមេវ យុត្តំ ភវតិ, និរុត្តិនយេន ចេតស្ស សិទ្ធិ។ យស្ស ហិ សុទ្ធិកភាវទ្វាជស្ស នាម ព្រាហ្មណស្ស ផគ្គុណមាសេ ឧត្តរផគ្គុណីយុត្តទិវសេ តិត្ថន្ហានំ ករោន្តស្ស សំវច្ឆរម្បិ កតបាបបវាហនំ ហោតីតិ លទ្ធិ។ តតោ តំ វិវេចេតុំ ឥទំ មជ្ឈិមាគមវរេ មូលបណ្ណាសកេ វត្ថសុត្តេ ភគវតា វុត្តំ។ **សុទ្ធស្សុបោសថោ សទា**តិ យថាវុត្តកិលេសមលសុទ្ធិយា បរិសុទ្ធស្ស ឧបោសថង្គានិ, វតសមាទានានិ ច អសមាទិយតោបិ និច្ចកាលំ ឧបោសថវាសោ ឯវ ភវតីតិ អត្ថោ។ “**ន ភិក្ខវេ**”តិអាទីសុ “អភិក្ខុកោ អាវាសោ ន គន្តព្ពោ”តិ នីហរិត្វា សម្ពន្ធោ។ **ឧបវសិតព្ពទិវសោ**តិ ឧបវសនករណទិវសោ, អធិករណេ វា តព្ពសទ្ទោ ទដ្ឋព្ពោ។ ឯវញ្ហិ អដ្ឋកថាយំ វុត្តនិព្ពចនេន សមេតិ។ អន្តោគធាវធារណេន, អញ្ញត្ថាបោហនេន ច និវារណំ សន្ធាយ “**សេសទ្វយនិវារណត្ថ**”ន្តិ វុត្តំ។ “បន្នរសេ”តិ បទមាវុត្ត ទិវសវសេន យថាវុត្តនិព្ពចនំ កតន្តិ ទស្សេន្តោ “**តេនេវ វុត្ត**”ន្តិអាទិមាហ។ បញ្ចទសន្នំ តិថីនំ បូរណវសេន “បន្នរសោ”តិ ហិ ទិវសោ វុត្តោ។

“**តានិ ឯត្ថ សន្តី**”តិ ឯត្តកេយេវ វុត្តេ នន្វេតានិ អញ្ញត្ថាបិ សន្តីតិ ចោទនា សិយាតិ តំ និវារេតុំ “**តទា កិរា**”តិអាទិ វុត្តំ។ អនេន ពហុសោ, អតិសយតោ វា ឯត្ថ តទ្ធិតវិសយោ បយុត្តោតិ ទស្សេតិ។ ចាតុមាសី, ចាតុមាសិនីតិ ច បច្ចយវិសេសេន ឥត្ថិលិង្គេយេវ បរិយាយវចនំ។ **បរិយោសានភូតា**តិ ច បូរណភាវមេវ សន្ធាយ វទតិ តាយ សហេវ ចតុមាសបរិបុណ្ណភាវតោ។ **ឥធា**តិ បាឡិយំ។ តីហិ អាការេហិ បូរេតីតិ **បុណ្ណា**តិ អត្ថំ ទស្សេតិ “**មាសបុណ្ណតាយា**”តិអាទិនា។ តត្ថ តទា កត្តិកមាសស្ស បុណ្ណតាយ **មាសបុណ្ណតា។** បុរិមបុណ្ណមិតោ ហិ បដ្ឋាយ យាវ អបរា បុណ្ណមី, តាវ ឯកោ មាសោតិ តត្ថ វោហារោ។ វស្សានស្ស ឧតុនោ បុណ្ណតាយ **ឧតុបុណ្ណតា។** កត្តិកមាសលក្ខិតស្ស សំវច្ឆរស្ស បុណ្ណតាយ **សំវច្ឆរបុណ្ណតា។** បុរិមកត្តិកមាសតោ បភុតិ យាវ អបរកត្តិក

មាសោ, តាវ ឯកោ កត្តិកសំវច្ឆរោតិ ឯវំ សំវច្ឆរបុណ្ណតាយាតិ វុត្តំ ហោតិ។ លោកិកានំ មតេន បន មាសវសេន សំវច្ឆរសមញ្ញា លក្ខិតា។ តថា ច លក្ខណំ គរុសង្កន្តិវសេន។ វុត្តញ្ហិ **ជោតិសត្ថេ** –

> “នក្ខត្តេន សហោទយ-មត្ថំ យាតិ សូរមន្តិ;
> តស្ស សង្ខំ តត្រ វត្តព្តំ, វស្សំ មាសកមេនេវា”តិ។

មិនីយតិ ទិវសោ ឯតេនាតិ **មា**។ តស្ស ហិ គតិយា ទិវសោ មិនិតព្ពោ “បាដិបទោ ទុតិយា, តតិយា”តិអាទិនា។ **ឯត្ថ បុណ្ណោ**តិ ឯតិស្សា រត្តិយា សព្ពកលាបារិបូរិយា បុណ្ណោ។ ចន្ទស្ស ហិ សោឡសមោ ភាគោ “កលា”តិ វុច្ចតិ, តទា ច ចន្ទោ សព្ពាសម្បិ សោឡសន្នំ កលានំ វសេន បរិបុណ្ណោ ហុត្វា ទិស្សតិ។ ឯត្ថ ច “តទហុបោសថេ បន្នរសេ”តិ បទានិ ទិវសវសេន វុត្តានិ, “កោមុទិយា”តិអាទីនិ តទេកទេសរត្តិវសេន។

កស្មា បន រាជា អមច្ចបរិវុតោ និសិន្នោ, ន ឯកកោវាតិ ចោទនាយ សោធនាលេសំ ទស្សេតុំ បាឡិបទត្ថមេវ អវត្វា **“ឯវរូបាយា”**តិអាទីនិបិ វទតិ។ ឯតេហិ ចាយំ សោធនាលេសោ ទស្សិតោ “ឯវំ រុចិយមានាយ រត្តិយា តទា បវត្តត្តា តថា បរិវុតោ និសិន្នោ”តិ។ **ធោវិយមានទិសាភាគាយា**តិ ឯត្ថាបិ វិយសទ្ទោ យោជេតព្ពោ។ **រជតវិមាននិច្ឆរិតេហី**តិ រជតវិមានតោ និក្ខន្តេហិ, រជតវិមានប្បភាយ វា វិប្ផុរិតេហិ។ **“វិសទោ”**តិ ឥទំ មុត្តាវឡិអាទីនម្បិ វិសេសនបទំ។ អព្ភំ ធូមោ រជោ រាហូតិ ឥមេ ចត្តារោ ឧបក្កិលេសា បាឡិនយេន (អ. និ. ៤.៥០; បាចិ. ៤៤៧)។ **រាជាមច្ចេហី**តិ រាជកុលសមុទាគតេហិ អមច្ចេហិ។ អថ វា អនុយុត្តករាជូហិ ចេវ អមច្ចេហិ ចាតិ អត្ថោ។ **កញ្ចនាសនេ**តិ សីហាសនេ។ “វញ្ចំ តុ ហេមមាសនំ, សីហាសនមថោ វាឡពីជនិត្តី ចាមរ”ន្តិ ហិ វុត្តំ។ **កស្មា និសិន្នោ**តិ និសីទនមត្តេ ចោទនា។ **ឯត** ន្តិ កន្ទនំ, បពោធនំ វា។ **ឥតី**តិ ឥមិនា ហេតុនា។ **នក្ខត្ត** ន្តិ កត្តិកានក្ខត្តឆណំ។ សម្មា ឃោសិតព្ពំ ឯតរហិ នក្ខត្តន្តិ **សង្ឃុដ្ឋំ**។ បញ្ចវណ្ណកុសុមេហិ លាជេន, បុណ្ណឃដេហិ ច បដិមណ្ឌិតំ ឃរេសុ ទ្វារំ យស្ស តទេតំ នគរំ **បញ្ច…បេ…. ទ្វារំ**។ **ធជោ** វដោ។ **បដាកោ** បង្គោតិ សីហឡិយា វទន្តិ។ តទា កិរ បទីបុជ្ជលនសីសេន កតនក្ខត្តំ។ តថា ហិ **ឧម្មាទន្តិជាតកា**ទីសុបិ (ជា. ២.១៨.៥៧) កត្តិកមាសេ ឯវមេវ វុត្តំ។ តេនាហ **“សមុជ្ជលិតទីបមាលាលង្កតសព្ពទិសាភាគ”**ន្តិ។ **វីថិ** នាម រថិកា មហាមគ្គោ។ **រច្ឆា** នាម អនិព្ពិទ្ធា ខុទ្ទកមគ្គោ។ តត្ថ តត្ថ និសិន្នវសេន សមានភាគេន បាដិយេក្កំ នក្ខត្តកីឡំ អនុភវមានេន សមភិកិណ្ណន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ **មហាអដ្ឋកថាយំ** ឯវំ វត្វាបិ តត្ថេវ ឥតិ សន្និដ្ឋានំ កតន្តិ អត្ថោ។

ឧទានំ ឧទាហរោតិ អត្ថតោ ឯកំ។ **មាន**ន្តិ មានបត្តំ កត្តភូតំ។ ឆឌ្ឌនវសេន **អវសេកោ**។ សោតវសេន **ឱឃោ**។ **បីតិវចន**ន្តិ បីតិសមុដ្ឋានវចនំ កម្មភូតំ។ **ហទយ**ន្តិ ចិត្តំ កត្តុភូតំ។ **គហេតុ**ន្តិ ពហិ អនិច្ឆរណវសេន គណ្ហិតុំ, ហទយន្តោយេវ បបេតុំ ន សក្កោតីតិ អធិប្បាយោ។ តេន វុត្តំ **“អធិកំ ហុត្វា”**តិអាទិ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – យំ វចនំ បដិគ្គាហក និរបេក្ខំ កេវលំ ឧឡារាយ បីតិយា វសេន សរសតោ សហសាវ មុខតោ និច្ឆរតិ, តទេវិធ “ឧទាន”ន្តិ អធិប្បេតន្តិ។

ទោសេហិ ឥតា គតា អបគតាតិ **ទោសិនា** ត-ការស្ស ន-ការំ កត្វា យថា “កិលេសេ ជិតោ វិជិតាវីតិ ជិនោ”តិ អាហ **“ទោសាបគតា”**តិ។ យទិបិ សុត្តេ វុត្តំ “ចត្តារោមេ ភិក្ខវេ ចន្ទិមសូរិយានំ ឧបក្កិលេសា, យេហិ ឧបក្កិលេសេហិ ឧបក្កិលិដ្ឋា ចន្ទិមសូរិយា ន តបន្តិ ន ភាសន្តិ ន វិរោចន្តិ។ កតមេ ចត្តារោ? អព្ភា ភិក្ខវេ…បេ.… មហិកា។ ធូមោ រជោ។ រាហុ ភិក្ខវេ ចន្ទិមសូរិយានំ ឧបក្កិលេសោ”តិ, (ចូឡវ. ៤៤៧) តថាបិ តតិយុបក្កិលេសស្ស បភេទទស្សនវសេន អដ្ឋកថានយេន ទស្សេតុំ **“បញ្ចហិ ឧបក្កិលេសេហី”**តិ វុត្តំ។ អយមត្ថោ ច រមណីយាទិសទ្ទយោគតោ ញាយតីតិ អាហ **“តស្មា”**តិអាទិ។ អនីយ-សទ្ទោបិ ពហុលា កត្តត្ថាភិធាយកោ យថា “និយ្យានិកា ធម្មា”តិ (ធ. ស. ទុកមាតិកា ៩៦) ទស្សេតិ **“រមយតី”**តិ ឥមិនា។ ជុណ្ហាវសេន រត្តិយា សុរូបត្តមាហ **“វុត្តទោសវិមុត្តាយា”**តិអាទិនា។ អព្ភាទយោ ចេត្ថ វុត្តទោសា។ អយញ្ច ហេតុ **“ទស្សិតុំ យុត្តា”**តិ ឯត្ថាបិ សម្ពន្ធិតព្ពោ។ តេន ការណេន, ឧតុសម្បត្តិយា ច បាសាទិកតា ទដ្ឋព្ពា។ ព្លទិសាយ រត្តិយា យុត្តោ ទិវសោ មាសោ ឧតុ សំវច្ឆរោតិ ឯវំ ទិវសមាសាទីនំ **លក្ខណា** សល្លក្ខណុបាយា **ភវិតុំ យុត្តា,** តស្មា លក្ខិតព្ពាតិ **លក្ខណិយា,** សា ឯវ **លក្ខញ្ញា** យ-វតោ ណ-ការស្ស ញ-ការាទេសវសេន យថា “បោក្ខរញ្ញោ សុមាបិតា”តិ អាហ **“ទិវសមាសាទីន”**ន្តិអាទិ។

“យំ នោ បយិរុបាសតោ ចិត្តំ បសីទេយ្យា”តិ វចនតោ **សមណំ វា ព្រាហ្មណំ វា**តិ ឯត្ថ បរមត្ថសមណោ, បរមត្ថព្រាហ្មណោ ច អធិប្បេតោ, ន បន បព្ពជ្ជាមត្តសមណោ, ន ច ជាតិមត្តព្រាហ្មណោតិ វុត្តំ **“សមិតបាបតាយា”**តិអាទិ។ ពហតិ បាបេ ពហិ ករោតីតិ **ព្រាហ្មណោ** និរុត្តិនយេន។ ពហុវចនេ វត្តព្ពេ ឯកវចនំ, ឯកវចនេ វា វត្តព្ពេ ពហុវចនំ វចនព្យត្តយោ វចនវិបល្លាសោតិ អត្ថោ។ ឥធ បន “បយិរុបាសត”ន្តិ

វត្តព្ពេ "បយិរុបាសតោ"តិ វុត្តត្តា ពហុវចនេ វត្តព្ពេ ឯកវចនវសេន វចនព្យត្តយោ ទស្សិតោ។ អត្ថនិ, គរុដ្ឋានិយេ ច ហិ ឯកស្មិម្បិ ពហុវចនប្បយោគោ និរុឡ្ហោ។ **បយិរុបាសតោ**តិ ច វណ្ណវិបរិយាយនិទ្ទេសោ ឯស យថា "បយិរុទាហាសី"តិ។ អយញ្ហិ ពហុលំ ទិដ្ឋបយោគោ, យទិទំ បរិសទ្ទេ យ-ការបរេ វណ្ណវិបរិយាយោ។ តថា ហិ អក្ខរចិន្តកា វទន្តិ "បរិយាទីនំ រយាទិវណ្ណស្ស យរាទីហិ វិបរិយាយោ"តិ។ **យន្តិ** សមណំ វា ព្រាហ្មណំ វា។ **ឥមិនា សព្ពេនបិ វចនេនា**តិ "រមណីយា រត្តា"តិអាទិវចនេន។ **ឱភាសនិមិត្តកម្មន្តិ** ឱភាសភូតំ និមិត្តកម្មំ , បរិព្យត្តំ និមិត្តករណន្តិ អត្ថោ។ **មហាបរាធតាយា**តិ មហាទោសតាយ។

"តេន ហី"តិអាទិ តទត្ថវិវរណំ។ **ទេវទត្តោ ចា**តិ ឯត្ថ **ច**-សទ្ទោ សមុច្ចយវសេន អត្ថុបនយនេ, តេន យថា រាជា អជាតសត្តុ អត្តនោ បិតុ អរិយសាវកស្ស សត្ថុ ឧបដ្ឋាកស្ស ឃាតនេន មហាបរាធោ, ឯវំ ភគវតោ មហានត្ថករស្ស ទេវទត្តស្ស អបស្សយភាវេនាបីតិ ឥមមត្ថំ ឧបនេតិ។ **តស្ស បិដ្ឋិឆាយាយា**តិ វោហារមត្តំ, តស្ស ជីវកស្ស បិដ្ឋិអបស្សយេន, តំ បមុខំ កត្វា អបស្សាយាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **វិក្ខេបបច្ឆេទនត្ថ**ន្តិ វក្ខមានាយ អត្តនោ កថាយ ឧប្បជ្ជនកវិក្ខេបស្ស បច្ឆិន្ទនត្ថំ, អនុប្បជ្ជនត្ថន្តិ អធិប្បាយោ។ តេនាហ **"តស្សំ ហី"**តិអាទិ។ **អសិក្ខិតាន**ន្តិ កាយវចីសំយមនេ វិគតសិក្ខានំ។ **កុលូបកេ**តិ កុលមុបគតេ សត្ថារេ។ **គហិតាសារតាយា**តិ គហេតព្ពគុណសារវិគតតាយ។ **និព្ពិក្ខេប**ន្តិ អញ្ញេសមបនយនវិរហិតំ។

ភទ្ទន្តិ អវស្សយសម្បន្នតាយ សុន្ទរំ។

១៥១. អយញ្ចត្ថោ ឥមាយ បាឡិច្ឆាយាយ អធិគតោ, ឥមមត្ថមេវ វា អន្តោគធំ កត្វា បាឡិយមេវំ វុត្តន្តិ ទស្សេតិ **"តេនាហា"**តិអាទិនា។ អសត្ថាបិ សមានោ សត្ថា បដិញ្ញាតោ យេនាតិ **សត្ថុបដិញ្ញាតោ,** តស្ស អពុទ្ធស្សាបិ សមានស្ស ពុទ្ធបដិញ្ញាតស្ស "អហមេកោ លោកេ អត្ថជម្ពានុសាសកោ"តិ អាចរិយបដិញ្ញាតភាវំ វា សន្ធាយ ឯវំ វុត្តំ។ **"សោ កិរា"**តិអាទិនា អនុស្សុតិមត្តំ បតិ បោរាណដ្ឋកថានយេវ កិរសទ្ទេន វុត្តោ។ ឯស នយោ បរតោ មក្ខលិបទនិព្ពចនេបិ ។ **ឯកូនទាសសតំ បូរយមានោ**តិ ឯកេនូនទាសសតំ អត្តនា សទ្ធឹ អនូនទាសសតំ កត្វា បូរយមានោ។ ឯវំ ជាយមានោ ចេស មង្គលទាសោ ជាតោ។ **ជាតរូបេនេវា**តិ មាតុកុច្ឆិតោ វិជាតវេសេនេវ, យថា វា សត្តា អនិវត្ថា អបារុតា ជាយន្តិ, តថា ជាតរូបេនេវ។ **ឧបសង្កមន្តី**តិ ឧបគតា ភជន្តា ហោន្តិ។ **តទេវ បព្ពជ្ជំ អគ្គហេសី**តិ តទេវ នគ្គរូបំ "អយមេវ បព្ពជ្ជា នាម សិយា"តិ បព្ពជ្ជំ កត្វា អគ្គហេសិ។ **បព្ពជឹសូ**តិ តំ បព្ពជិតមនុបព្ពជឹសុ។

"បព្ពជិតសមូហសង្ខាតោ"តិ ឯតេន បព្ពជិតសមូហតាមត្តេន សង្ឃោ, ន និយ្យានិកទិដ្ឋិវិសុទ្ធសីលសាមញ្ញវសេន សំហតត្តាតិ ទស្សេតិ។ **អស្ស អត្ថី**តិ អស្ស សត្ថុបដិញ្ញាតស្ស បរិវារភាវេន អត្ថិ។ **"សង្ឃី គណី"**តិ ចេទំ បរិយាយវចនំ, សង្កេតមត្តតោ នានន្តិ អាហ **"ស្វេវា"**តិអាទិ។ **ស្វេវា**តិ ច បព្ពជិតសមូហសង្ខាតោ ឯវ។ កេចិ បន "បព្ពជិតសមូហវសេន **សង្ឃី,** គហដ្ឋសមូហវសេន **គណី"**តិ វទន្តិ, តំ តេសំ មតិមត្តំ គណេ ឯវ លោកេ សង្ឃ-សទ្ទស្ស និរុឡ្ហត្តា។ អចេលកវតចរិយាទិ អត្តនា បរិកប្បិតមត្ថំ **អាចារោ។ បញ្ញាតោ បាកដោ** សង្ឃីអាទិភាវេន។ **អប្បិច្ឆោ សន្តុដ្ឋោ**តិ អត្ថតោ ឯកំ។ តត្ថ លព្ភមានាប្បិច្ឆតំ ទស្សេតុំ **"អប្បិច្ឆតាយ វត្ថម្បិ ន និវាសេតី"**តិ វុត្តំ។ ន ហិ តស្មឹ សាសនិកេ វិយ សន្តគុណនិគ្គូហណលក្ខណា អប្បិច្ឆតា លព្ភតិ។ **យសោ**តិ កិត្តិសទ្ទោ។ តរន្តិ ឯតេន សំសារោឃន្តិ ឯវំ សម្មតតាយ លទ្ធិ **តិត្ថំ** នាម "សាធូ"តិ សម្មតោ, ន ច សាធូហិ សម្មតោតិ អត្ថមាហ **"អយ"**ន្តិអាទិនា។ ន ហិ តស្ស សាធូហិ សម្មតតា លព្ភតិ។ **សុន្ទរោ សប្បុរិសោ**តិ ទ្វិធា អត្ថោ។ **អស្សុតវតោ**តិ អស្សុតារិយធម្មស្ស, កត្តុត្ថេ ចេតំ សាមិវចនំ។ "ឥមានិ មេ វតសមាទានានិ ឯត្តកំ កាលំ សុចិណ្ណានី"តិ ពហូ រត្តិយោ ជានាតិ។ តា បនស្ស រត្តិយោ ចិរកាលភូតាតិ កត្វា **"ចិរំ បព្ពជិតស្សា"**តិអាទិ វុត្តំ, អន្តត្ថអញ្ញបទត្ថសមាសោ ចេស យថា "មាសជាតោ"តិ។ អថ តស្ស បទទ្វយស្ស កោ វិសេសោតិ ចេ? ចិរបព្ពជិតគ្គហណេនស្ស ពុទ្ធិសីលតា, រត្តញ្ញូគហណេន តត្ថ សម្បជានតា ទស្សិតា, អយមេតស្ស វិសេសោតិ។ កឹ បន អត្ថំ សន្ធាយ សោ អមច្ចោ អាហាតិ វុត្តំ **"អចិរបព្ពជិតស្សា"**តិអាទិ។ **ឱកប្បនីយា**តិ សទ្ទហនីយា។ **អទ្ធាន**ន្តិ ទីឃកាលំ។ កិត្តកោ បន សោតិ អាហ **"ទ្វេ តយោ រាជបរិវដ្ដេ"**តិ, ទ្វិន្នំ, តិណ្ណំ វា រាជូនំ រជ្ជានុសាសនបដិបាដិយោតិ អត្ថោ។ "អទ្ធគតោ"តិ វត្វាបិ បុន កតំ វយគ្គហណំ ឱសានវយាបេក្ខំ បទទ្វយស្ស អត្ថវិសេសសម្ភវតោតិ ទស្សេតិ **"បច្ឆិមវយ"**ន្តិ ឥមិនា។ **ឧភយ**ន្តិ "អទ្ធគតោ, វយោអនុប្បត្តោ"តិ បទទ្វយំ។

កាជរោ នាម ឯកោ រុក្ខវិសេសោ, យោ "បណ្ណករុក្ខោ"តិបិ វុច្ចតិ។ ទិស្វា វិយ អនត្តមនោតិ សម្ពន្ធោ។ បុព្ពេ បិតរា សទ្ធឹ សត្ថុ សន្តិកំ គន្ត្វា ទេសនាយ សុតបុព្ពតំ សន្ធាយាហ **"ឈានា...បេ.... កាមោ"**តិ។ **តិលក្ខណព្ភាហត**ន្តិ តីហិ លក្ខណេហិ អភិយដិតំ។ **ទស្សនេនា**តិ និទស្សនមត្តំ។ សោ ហិ ទិស្វា តេន សទ្ធឹ អល្លាបសល្លាបំ កត្វា , តតោ អកិរិយវាទំ សុត្វា ច អនត្តមនោ អហោសិ។ **គុណកថាយា**តិ អភូតគុណកថាយ។

តេនាហ “**សុដ្ឋុតរំ អនត្តមនោ**”តិ។ យទិ អនត្តមនោ, កស្មា តុណ្ហី អហោសីតិ ចោទនំ វិសោធេតិ “**អនត្តមនោ សមានោបិ**”តិអាទិនា។

១៥២. **គោសាលាយា**តិ ឯវំនាមកេ គាមេតិ វុត្តំ។ វស្សានកាលេ គុន្នំ បតិដ្ឋិតសាលាយាតិ បន អត្ថេ គព្ហសេន តស្ស នាមំ សាតិសយមុបបន្នំ ហោតិ ពហុលមនញ្ញសាធារណត្តា, តថាបិ សោ បោរាណេហិ អននុស្សុតោតិ ឯកច្ចវាទោ នាម កតោ។ “**មា ខលីតិ សាមិកោ អាហា**”តិ ឥមិនា តថាវចនមុបាទាយ តស្ស អាខ្យាតបទេន សមញ្ញាតិ ទស្សេតិ។ សញ្ញាយ ហិ វត្តមិច្ឆាយ អាខ្យាតបទម្បិ នាមិកំ ភវតិ យថា “អញ្ញាសិកោណ្ឌញ្ញោ”តិ (មហាវ. ១៧)។ **សេស**ន្តិ “សោ បណ្ណេន វា”តិអាទិវចនំ។

១៥៣. ទាសាទីសុ សិរិវឌ្ឍកាទិនាមមិវ **អជិតោ**តិ តស្ស នាមមត្តំ។ កេសេហិ វាយិតោ កម្ពលោ យស្សាតិបិ យុជ្ជតិ។ **បដិកិដ្ឋតរ**ន្តិ និហីនតរំ។ “**យថាហា**”តិអាទិនា អង្គុត្តរាគមេ តិកនិបាតេ មក្ខលិសុត្ត (អ. និ. ៣.១៣៨) មាហរិ។ **តន្តាវុតានី**តិ តន្តេ វីតានិ។ “**សីតេ សីតោ**”តិអាទិនា ឆហាការេហិ តស្ស បដិកិដ្ឋតរំ ទស្សេតិ។

១៥៤. បកុជ្ឈតិ សម្មាទិដ្ឋិកេសុ ព្យាបជ្ជតីតិ **បកុធោ។ វច្ឆំ កត្វាបី**តិ ឯត្ថ **បិ**-សទ្ទេន ភោជនំ ភុញ្ជិត្វាបិ កេនចិ អសុចិនា មក្ខិត្វាបីតិ ឥមមត្ថំ សម្បិណ្ឌេតិ។ **វាលិកាថូបំ កត្វា**តិ វតសមាទានសីសេន វាលិកាសញ្ចយំ កត្វា, តថារូបេ អនុបគមនីយដ្ឋានេ បុន វតំ សមាទាយ គច្ឆតីតិ វុត្តំ ហោតិ។

១៥៦. “**គណ្ឋនកិលេសោ**”តិ ឯតស្ស “បលិពុន្ធនកិលេសោ”តិ អត្ថវចនំ, សំសារេ បរិពុន្ធនកិច្ចោ ខេត្តវត្ថុបុត្តទារាទិវិសយោ រាគាទិកិលេសោតិ អត្ថោ។ “**ឯវំវាទិតាយា**”តិ ឥមិនា លទ្ធិវសេនស្ស នាមំ, ន បនត្ថតោតិ ទស្សេតិ។ យាវ ហិ សោ មគ្គេន សមុគ្ឃាដិតោ, តាវ អត្ថិយេវ។ អយំ បន វចនត្ថោ – “នត្ថិ មយ្ហំ គណ្ឋោ”តិ គណ្ហាតីតិ **និគណ្ឋោ**តិ។ **នាដស្សា**តិ ឯវំនាមកស្ស។

កោមារភច្ចជីវកកថាវណ្ណនា

១៥៧. សព្ពថា តុណ្ហីភូតភាវំ សន្ធាយ “**ឯស នាគ...បេ.... វិយា**”តិ វុត្តំ។ **សុបណ្ណោ**តិ គរុឡោ, គរុឌោ វា សក្កដមតេន។ “ឌ-ឡាន’មវិសេសោ”តិ ហិ តត្ថ វទន្តិ។ យថាធិប្បាយំ ន វត្តតីតិ កត្វា “**អនត្តោ វត មេ**”តិ វុត្តំ។ **ឧបសន្តស្សា**តិ សព្ពថា សញ្ញមេន ឧបសមំ គតស្ស។ ជីវកស្ស តុណ្ហីភាវោ មម អធិប្បាយស្ស មទ្ទនសទិសោ, តស្មា តទេវ តុណ្ហីភាវំ បុច្ឆិត្វា កថាបនេន មម អធិប្បាយោ សម្បាទេតព្ពោតិ អយមេត្ថ រញ្ញោ អធិប្បាយោតិ ទស្សេន្តោ “**ហត្ថិម្ហិ ខោ បនា**”តិអាទិមាហ។ **កិន្តិ** ការណបុច្ឆាយំ និបាតោតិ ទស្សេតិ “**កេន ការណេនា**”តិ ឥមិនា, យេន តុវំ តុណ្ហី, កិំ តំ ការណន្តិ វា អត្ថំ ទស្សេតិ។ តត្ថ យថាសម្ភវំ ការណំ ឧទ្ធរិត្វា អធិប្បាយំ ទស្សេតុំ “**ឥមេស**”ន្តិអាទិ វុត្តំ។ **យថា ឯតេស**ន្តិ ឯតេសំ កុលូបកោ អត្ថិ យថា, ឥមេសំ នុ ខោ តិណ្ណំ ការណានំ អញ្ញតរេន ការណេន តុណ្ហី ភវសីតិ បុច្ឆតីតិ អធិប្បាយោ។

កថាបេតីតិ កថាបេតុកាមោ ហោតិ។ **បញ្ចបតិដ្ឋិតេនា**តិ ឯត្ថ បញ្ចហិ អង្គេហិ អភិមុខំ ឋិតេនាតិ អត្ថោ, បាទជាណុ កប្បរ ហត្ថ សីសសង្ខាតានិ បញ្ច អង្គានិ សមំ កត្វា ឱនាមេត្វា អភិមុខំ ឋិតេន បឋមំ វន្ទិត្វាតិ វុត្តំ ហោតិ។ យម្បិ វទន្តិ “នវកតរេនុបាលិ ភិក្ខុនា វុឌ្ឍតរស្ស ភិក្ខុនោ បាទេ វន្ទន្តេន ឥមេ បញ្ច ធម្មេ អជ្ឈត្តំ ឧបដ្ឋាបេត្វា បាទា វន្ទិតព្ពា’តិអាទិកំ (បរិ. ៤៦៩) វិនយបាឡិមាហរិត្វា ឯកំសករណអញ្ជលិបគ្គហណបាទសម្ពាហនបេមគារវុបដ្ឋាបនវសេន បញ្ចបតិដ្ឋិតវន្ទនា”តិ, តមេត្តានធិប្បេតំ ទូរតោ វន្ទនេ យថាវុត្តបញ្ចង្គស្ស អបរិបុណ្ណត្តា។ វន្ទនា ចេត្ថ បណមនា អញ្ជលិបគ្គហណករបុដសមាយោគោ។ “**បញ្ចបតិដ្ឋិតេន វន្ទិត្វា**”តិ ច កាយបណាមោ វុត្តោ, “**មម សត្ថុនោ**”តិអាទិនា បន វចីបណាមោ, តទុភយបុរេចរានុចរវសេន មនោបណាមោតិ។ កាមំ សព្ពាបិ តថាគតស្ស បដិបត្តិ អនញ្ញសាធារណា អច្ឆរិយព្ភុតរូបាវ, តថាបិ គព្ភោក្កន្តិ អភិជាតិ អភិនិក្ខមន អភិសម្ពោធិ ធម្មចក្កប្បវត្តន (សំ. និ. ៥.១០៨១; បដិ. ម. ៣.៣០) យមកបាដិហារិយ ទេវោរោហនានិ សទេវកេ លោកេ អតិវិយ សុបាកដានិ, ន សក្កា កេនចិ បដិពាហិតុន្តិ តានិយេវេត្ថ ឧទ្ធដានិ។

ឥត្ថំ ឥមំ បការំ ភូតោ បត្តោតិ **ឥត្ថម្ភូតោ**, តស្ស អាខ្យានំ **ឥត្ថម្ភូតាខ្យានំ**, សោយេវត្ថោ **ឥត្ថម្ភូតាខ្យានត្ថោ។** អថ វា ឥត្ថំ ឯវំបការោ ភូតោ ជាតោតិ **ឥត្ថម្ភូតោ**, តាទិសោតិ អាខ្យានំ **ឥត្ថម្ភូតាខ្យានំ**, តទេវត្ថោ **ឥត្ថម្ភូតាខ្យានត្ថោ**, តស្មិំ ឧបយោគវចនន្តិ អត្ថោ។ **អព្ភុគ្គតោ**តិ ឯត្ថ ហិ **អភិ**សទ្ទោ បធានវសេន ឥត្ថម្ភូតាខ្យានត្ថជោតកោ កម្មប្បវចនីយោ អភិភវិត្វា ឧគ្គមនកិរិយាបការស្ស ទីបនតោ, តេន បយោគតោ “តំ ខោ បន ភគវន្ត”ន្តិ ឥទំ ឧបយោគវចនំ សាមិអត្ថេ សមានម្បិ អប្បធានវសេន ឥត្ថម្ភូតាខ្យានត្ថទីបនតោ “ឥត្ថម្ភូតា

ខ្យានត្ថេ”តិ វុត្តំ។ តេនេវាហ “**តស្ស ខោ បន ភគវតោតិ អត្ថោ**”តិ។ ននុ ច “សាធុ ទេវទត្តោ មាតរមភី”តិ ឯត្ថ វិយ “តំ ខោ បន ភគវន្ត”ន្តិ ឯត្ថ អភិសទ្ទោ អប្បយុត្តោ, កថមេត្ថ តំបយោគតោ ឧបយោគវចនំ សិយាតិ? អត្ថតោ បយុត្តត្តា។ អត្ថសទ្ទបយោគេសុ ហិ អត្ថបយោគោយេវ បធានោតិ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – យថា “សាធុ ទេវទត្តោ មាតរមភី”តិ ឯត្ថ អភិសទ្ទបយោគតោ ឥត្ថម្ភូតាខ្យានេ ឧបយោគវចនំ កតំ, ឯវមិធាបិ “តំ ខោ បន ភគវន្តំ អភិ ឯវំ កល្យាណោ កិត្តិសទ្ទោ ឧគ្គតោ”តិ អភិសទ្ទបយោគតោ ឥត្ថម្ភូតាខ្យានេ ឧបយោគវចនំ កតន្តិ។ យថា ហិ “សាធុ ទេវទត្តោ មាតរមភី”តិ ឯត្ថ “ទេវទត្តោ មាតរមភិ មាតុវិសយេ, មាតុយា វា សាធូ”តិ ឯវំ អធិករណត្ថេ, សាមិអត្ថេ វា ភុម្មវចនស្ស, សាមិវចនស្ស វា បសង្គេ ឥត្ថម្ភូតាខ្យានជោតកេន កម្មប្បវចនីយេន អភិសទ្ទេន បយោគតោ ឧបយោគវចនំ កតំ, ឯវមិធាបិ សាមិអត្ថេ សាមិវចនប្បសង្គេ យថា ច តត្ថ “ទេវទត្តោ មាតុវិសយេ, មាតុ សម្ពន្ធី វា សាធុត្តប្បការប្បត្តោ”តិ អយមត្ថោ វិញ្ញាយតិ, ឯវមិធាបិ “ភគវតោ សម្ពន្ធី កិត្តិសទ្ទោ អព្ភុគ្គតោ អភិភវិត្វា ឧគ្គមនប្បការប្បត្តោ”តិ អយមត្ថោ វិញ្ញាយតិ។ តត្ថ ហិ ទេវទត្តគ្គហណំ វិយ ឥធ កិត្តិសទ្ទគ្គហណំ, “មាតរ”ន្តិ វចនំ វិយ “ភគវន្ត”ន្តិ វចនំ, សាធុសទ្ទោ វិយ ឧគ្គតសទ្ទោ វេទិតព្ពោ។

កល្យាណោតិ ភទ្ទកោ។ កល្យាណភាវោ ចស្ស កល្យាណគុណវិសយតាយាតិ អាហ “**កល្យាណគុណសមន្នាគតោ**”តិ, កល្យាណេហិ គុណេហិ សមន្នាគតោ តព្ពិសយតាយ យុត្តោតិ អត្ថោ។ តំ វិសយតា ហេត្ថ សមន្នាគមោ, កល្យាណគុណវិសយតាយ តន្និស្សិតោតិ អធិប្បាយោ។ **សេដ្ឋោ**តិ បរិយាយវចនេនបិ ឯសេវ នយោ។ សេដ្ឋគុណវិសយតា ឯវ ហិ កិត្តិសទ្ទស្ស សេដ្ឋតា “ភគវាតិ វចនំ សេដ្ឋំ, ភគវាតិ វចនមុត្តម”ន្តិអាទីសុ (វិសុទ្ធិ. ១.១៤២; បារា. អដ្ឋ. ១.វេរញ្ជកណ្ឌវណ្ណនា; ឧទា. អដ្ឋ. ១; ឥតិវុ. អដ្ឋ. និទានវណ្ណនា; មហានិ. អដ្ឋ. ៤៩) វិយ។ “អរហំ សម្មាសម្ពុទ្ធោ”តិអាទិនា គុណានំ សំកិត្តនតោ, សទ្ទនីយតោ ច វណ្ណោយេវ កិត្តិសទ្ទោ នាមាតិ អាហ “**កិត្តិយេវា**”តិ។ វណ្ណោ ឯវ ហិ កិត្តេតព្ពតោ **កិត្តិ**, សទ្ទនីយតោ **សទ្ទោ**តិ ច វុច្ចតិ។ កិត្តិបរិយាយោ ហិ សទ្ទសទ្ទោ យថា “ឧឡារសទ្ទា ឥសយោ, គុណវន្តោ តបស្សិនោ”តិ។ កិត្តិវសេន បវត្តោ សទ្ទោ **កិត្តិសទ្ទោ**តិ ភិន្នាធិករណតំ ទស្សេតិ “**ថុតិឃោសោ**”តិ ឥមិនា។ កិត្តិសទ្ទោ ហេត្ថ ថុតិបរិយាយោ កិត្តនមភិត្ថវនំ កិត្តីតិ។ ថុតិវសេន បវត្តោ ឃោសោ **ថុតិឃោសោ**, អភិត្ថវុទាហារោតិ អត្ថោ។ អភិសទ្ទោ អភិភវនេ, អភិភវនញ្ចេត្ថ អជ្ឈោត្ថរណមេវាតិ វុត្តំ “**អជ្ឈោត្ថរិត្វា**”តិ, អនញ្ញសាធារណេ គុណេ អារព្ភ បវត្តត្តា អភិព្យាបេត្វាតិ អត្ថោ។ កិន្តិ-សទ្ទោ អព្ភុគ្គតោតិ ចោទនាយ “ឥតិបិ សោ ភគវា”តិអាទិមាហាតិ អនុសន្ធី ទស្សេតុំ “**កិន្តី**”តិ វុត្តំ។

បទានំ សម្ពន្ធនំ **បទសម្ពន្ធោ។ សោ ភគវា**តិ យោ សោ សមតឹស បារមិយោ បូរេត្វា សព្ពកិលេសេ ភញ្ជិត្វា អនុត្តរំ សម្មាសម្ពោធឹ អភិសម្ពុទ្ធោ ទេវានមតិទេវោ សក្កានមតិសក្កោ ព្រហ្មានមតិព្រហ្មា លោកនាថោ ភាគ្យវន្តតាទីហិ ការណេហិ សទេវកេ លោកេ “ភគវា”តិ បត្ថដកិត្តិសទ្ទោ, សោ ភគវា។ យំ តំ-សទ្ទា ហិ និច្ចសម្ពន្ធា។ “ភគវា”តិ ច ឥទមាទិបទំ សត្ថុ នាមកិត្តនំ។ តេនាហ អាយស្មា ធម្មសេនាបតិ “ភគវាតិ នេតំ នាមំ មាតរា កតំ, ន បិតរា កត”ន្តិអាទិ (មហានិ. ៦; ចូឡនិ. ២)។ បរតោ បន “ភគវា”តិ បទំ គុណកិត្តនំ។ យថា កម្មដ្ឋានិកេន“អរហ”ន្តិអាទីសុ នវសុ ឋានេសុ បច្ចេកំ ឥតិបិសទ្ទំ យោជេត្វា ពុទ្ធគុណា អនុស្សរិយន្តិ, ឯវមិធ ពុទ្ធគុណសំកិត្តកេនាបីតិ ទស្សេន្តោ “**ឥតិបិ អរហំ…បេ…. ឥតិបិ ភគវា**”តិ អាហ។ ឯវញ្ហិ សតិ“អរហ”ន្តិអាទីហិ នវហិ បទេហិ យេ សទេវកេ លោកេ អតិវិយ បាកដា បញ្ញាតា ពុទ្ធគុណា, តេ នានប្បការតោ វិភាវិតា ហោន្តិ “ឥតិបី”តិ បទទ្វយេន តេសំ នានប្បការតាទីបនតោ។ “ឥតិបេតំ ភូតំ, ឥតិបេតំ តច្ឆ”ន្តិអាទីសុ (ទី. និ. ១.៦) វិយ ហិ **ឥតិ**-សទ្ទោ ឥធ អាសន្នបច្ចក្ខការណត្ថោ, **បិ**-សទ្ទោ សម្បិណ្ឌនត្ថោ, តេន ច នេសំ នានប្បការភាវោ ទីបិតោ, តានិ ច គុណសល្លក្ខណការណានិ សទ្ធាសម្បន្នានំ វិញ្ញជាតិកានំ បច្ចក្ខានិ ហោន្តិ, តស្មា តានិ សំកិត្តេន្តេន វិញ្ញនា ចិត្តស្ស សម្មុខីភូតានេវ កត្វា សំកិត្តេតព្ពានីតិ ទស្សេន្តោ “**ឥមិនា ច ឥមិនា ច ការណេនាតិ វុត្តំ ហោតី**”តិ អាហ។ ឯវញ្ហិ និរូបេត្វា កិត្តេន្តេ យស្ស សំកិត្តេតិ, តស្ស ភគវតិ អតិវិយ បសាទោ ហោតិ។

អារកត្តាតិ កិលេសេហិ សុវិទូរត្តា។ **អរីន**ន្តិ កិលេសារីនំ។ **អរាន**ន្តិ សំសារចក្កស្ស អរានំ។ **ហតត្តា**តិ វិទ្ធំសិតត្តា។ **បច្ចយាទីន**ន្តិ ចីវរាទិបច្ចយានញ្ចេវ បូជា វិសេសានញ្ច។ **រហាភាវា**តិ ចក្ខុរហាទីនមភាវតោ។ រហោបាបករណាភាវោ ហិ បទមនតិក្កម្ម រហាភាវោតិ វុត្តំ។ ឯវម្បិ ហិ យថាធិប្បេតមត្ថោ លព្ភតីតិ។ **តតោ**តិ វិសុទ្ធិមគ្គតោ (វិសុទ្ធិ. ១.១២៣)។ យថា ច វិសុទ្ធិមគ្គតោ, ឯវំ តំសំវណ្ណនាយ **បរមត្ថមញ្ជូសាយំ** (វិសុទ្ធិ. ដី. ១.១២៤) នេសំ វិត្ថារោ គហេតព្ពោ។

យស្មា ជីវកោ ពហុសោ សត្ថុ សន្តិកេ ពុទ្ធគុណេ សុត្វា ឋិតោ, ទិដ្ឋសច្ចតាយ ច សត្ថុសាសនេ វិគតកថំកថោ, សត្ថុគុណកថនេ ច វេសារជ្ជប្បត្តោ, តស្មា សោ ឯវំ វិត្ថារតោ ឯវ អាហាតិ វុត្តំ “**ជីវកោ**

បនា”តិអាទិ។ “**ឯត្ថ ចា**”តិអាទិនា សាមត្ថិយត្ថមាហ។ **ថាមោ** ទេសនាញាណមេវ, **ពលំ** បន ទសពលញាណំ។ **វិស្សុត្ថន្តិ** ភាវនបុំសកបទំ, អនាសង្កន្តិ អត្ថោ។

បញ្ចវណ្ណាយាតិ ខុទ្ទិកាទិវសេន បញ្ចបការាយ។ **និរន្តរំ ផុដំ អហោសិ** កតាធិការភាវតោ។ កម្មន្តរាយវសេន ហិស្ស រញ្ញោ គុណសរីរំ ខគ្គបហតំ ហោតិ។ កស្មា បនេស ជីវកមេវ គមនសជ្ជាយ អាណាបេតីតិ អាហ “**តំ មាយា**”តិអាទិ។

១៥៨. “ឧត្តម”ន្តិ វត្វា ន កេវលំ ឧត្តមភាវោយេវេត្ថ ការណំ, អថ ខោ អប្បសទ្ទតាបីតិ ទស្សេតុំ “**អស្សយានរថយានានិ**”តិអាទិ វុត្តំ។ ហត្ថិយានេសុ ច និព្ពិសេវនមេវ គណ្ហន្តោ ហត្ថិនិយោបិ កប្បាបេសិ។ **បទានុបទ**ន្តិ បទមនុគតំ បទំ បុរតោ គច្ឆន្តស្ស ហត្ថិយានស្ស បទេ តេសំ បទំ កត្វា, បទសទ្ទោ ចេត្ថ បទវឡញ្ជេ។ **និព្ពុតស្សា**តិ សព្ពកិលេសទរថវូបសមស្ស ។ **និព្ពុតេហេវា**តិ អប្បសទ្ទតាយ សទ្ទសង្ខោភនវូបសមេហេវ។

ករណ្ឌូតិ ហត្ថិនិបរិយាយវចនំ។ ករណតិ សទ្ទំ ករោតីតិ ហិ **ករេណុ,** ករោវ យស្សា, ន ទីឃោ ទន្តោតិ វា **ករេណុ, “ករេណុកា**”តិបិ បាឋោ, និរុត្តិនយេន បទសិទ្ធិ។ **អារោហនសជ្ជនំ** កុថាទីនំ ពន្ធនមេវ។ **ឱបវយ្ហ**ន្តិ រាជានមុបវហិតុំ សមត្ថំ។ “**ឱបគុយ្ហ**”ន្តិបិ បឋន្តិ, រាជានមុបគូហិតុំ គោបិតុំ សមត្ថន្តិ អត្ថោ។ “**ឯវំ កិរស្សា**”តិអាទិ បណ្ឌិតភាវវិភាវនំ។ **កថា វត្តតី**តិ លទ្ធោកាសភាវេន ធម្មកថា បវត្តតិ។ “រញ្ញោ អាសង្កានិវត្តនត្ថំ អាសន្នចារីភាវេន ហត្ថិនីសុ ឥត្ថិយោ និសជ្ជាបិតា”តិ (ទី. និ. ដី. ១.១៥៨) **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន** វុត្តំ។ អដ្ឋកថាយំ បន “ឥត្ថិយោ និស្សាយ បុរិសានំ ភយំ នាម នត្ថិ, សុខំ ឥត្ថិបរិវុតោ គមិស្សាមី”តិ តត្ថ ការណំ វុត្តមេវ។ ឥមិនាបិ ការណេន ភវិតព្ពន្តិ បន អាចរិយេន ឯវំ វុត្តំ សិយា។ រញ្ញោ បរេសំ ទុរុបសង្កមនភាវទស្សនត្ថំ តា បុរិសវេសំ គាហាបេត្វា អាវុធហត្ថា ការិតា។ **ហត្ថិនិកាសតានី**តិ ឯត្ថ ហត្ថិនិយោ ឯវ ហត្ថិនិកា។ “បញ្ចហត្ថិនិយា សតានី”តិបិ កត្ថចិ បាឋោ, សោ អយុត្តោវ “បញ្ចមត្តេហិ ភិក្ខុសតេហី”តិអាទីសុ (បារា. ១) វិយ ឰទិសេសុ បច្ឆិមបទស្ស សមាសស្សេវ ទស្សនតោ។ **កស្សចិទេវា**តិ សន្និបតិតេ មហាជនេ យស្ស កស្សចិ ឯវ, តទញ្ញេសម្បិ អាយតី មគ្គផលានមុបនិស្សយោតិ អាហ “**សា មហាជនស្ស ឧបការាយ ភវិស្សតី**”តិ។

បដិវេទេសីតិ ញាបេសិ។ **ឧបចារវចន**ន្តិ វោហារវចនមត្តំ តេនេវ អធិប្បេតត្ថស្ស អបរិយោសានតោ ។ តេនាហ “**តទេវ អត្តនោ រុចិយា ករោហី**”តិ។ ឥមិនាយេវ ហិ តទត្ថបរិយោសានំ។ **មញ្ញសី**តិ បកតិយាវ ជានាសិ។ **តទេវា**តិ គមនាគមនមេវ។ យទិ គន្តុកាមោ, គច្ឆ, អថ ន គន្តុកាមោ, មា គច្ឆ, អត្តនោ រុចិយេវេត្ថ បមាណន្តិ វុត្តំ ហោតិ។

១៥៩. បាដិឯក្កាយេវ សន្ធិវសេន **បច្ចេកា។** “មហញ្ច”ន្តិ បទេ ករណត្ថេ បច្ចត្តវចនន្តិ អាហ “**មហតា**”តិ។ មហន្តស្ស ភាវោ **មហញ្ចំ។ ន** កេវលំ និគ្គហីតន្តវសេនេវ បាឋោ, អថ ខោ អាការន្តវសេនាបីតិ អាហ “**មហច្ចាតិបិ បាឡី**”តិ។ យថា “ខត្តិយា”តិ វត្តព្ពេ “ខត្យា”តិ, ឯវំ “មហតិយា”តិ វត្តព្ពេ មហត្យា។ បុន ច-ការំ កត្វា មហច្ចាតិ សន្ធិវសេន បទសិទ្ធិ។ បុល្លិង្គវសេន វត្តព្ពេ ឥត្ថិលិង្គវសេន វិបល្លាសោ **លិង្គវិបរិយាយោ។** វិសេសនញ្ហិ ភិយ្យោ វិសេស្សលិង្គាទិកាហកំ។ **តិយោជនសតាន**ន្តិ បច្ចេកំ តិយោជនសតបរិមណ្ឌលានំ។ **ទ្វិន្នំ មហារដ្ឋានំ ឥស្សរិយសិរី**តិ អង្គមគធរដ្ឋានមាធិបច្ចមាហ។ តទត្ថំ វិវរតិ “**តស្សា**”តិអាទិនា។ **បដិមុក្កវេឋនានី**តិ អាពន្ធសិរោវេឋនានិ។ **អាសត្តខគ្គានី**តិ អំសេ ឱលម្ពនវសេន សន្នទ្ធាសីនិ។ **មណិទណ្ឌតោមរេ**តិ មណិទណ្ឌង្កុសេ។

“**អបរាបី**”តិអាទិនា បទសា បរិវារា វុត្តា។ ឧជុវាមនកា វេសវសេន, កិរាតសវរអន្ធកាទយោ ជាតិវសេន តាសំ បរិចារកិនិយោ ទស្សិតា។ **វិស្សាសិកបុរិសា**តិ វស្សវរេ សន្ធាយាហ។ កុលភោគឥស្សរិយាទិវសេន មហតី មត្តា បមាណមេតេសន្តិ **មហាមត្តា**, មហានុភាវា រាជាមច្ចា។ **វិជ្ជាធរតរុណា វិយា**តិ មន្តានុភាវេន វិជ្ជាមយិទ្ធិសម្បន្នា វិជ្ជាធរកុមារកា វិយ។ **រដ្ឋិយបុត្តា**តិ ភោជបុត្តា។ រដ្ឋេ បរិចរន្តីតិ ហិ លុទ្ទកា **រដ្ឋិយា,** តេសំ នានាវុធបរិចយតាយ រាជភដភូតា បុត្តាតិ អត្ថោ, អន្តររដ្ឋភោជកានំ វា បុត្តា **រដ្ឋិយបុត្តា,** ខត្តិយា ភោជរាជានោ។ “អនុយុត្តា ភវន្តុ តេ”តិអាទីសុ វិយ ហិ **ដីកាយំ** (ទី. និ. ដី. ១.១៥៩) វុត្តោ ភោជសទ្ទោ ភោជករាចកោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **ឧស្សាបេត្វា**តិ ឧទ្ធំ បសារេត្វា។ **ជយសទ្ទ**ន្តិ “ជយតុ មហារាជា”តិអាទិជយបដិពទ្ធំ សទ្ទំ។ **ធនុបន្តិបរិក្ខេបោ**តិ ធនុបន្តិបរិវារោ។ សព្ពត្ថ តំតាហករវសេន វេទិតព្ពោ។ **ហត្ថិឃដា**តិ ហត្ថិសមូហា។ **បហរមានា**តិ ផុសមានា។ **អញ្ញមញ្ញសង្ឃដ្ដនា**តិ អវិច្ឆេទគមនេន អញ្ញមញ្ញសម្ពន្ធា។ **សេណិយោ**តិ គន្ធិកសេណីទុស្សិកសេណីអាទយោ “អនបលោកេត្វា រាជានំ វា សង្ឃំ វា គណំ វា បូគំ វា សេណី វា អញ្ញត្រ កប្បា វុដ្ឋាបេយ្យា”តិអាទីសុ (បាចិ. ៦៨២) វិយ។ “អដ្ឋារស អក្ខោភិណី សេនិយោ”តិ កត្ថចិ លិខន្តិ, សោ អនេកេសុបិ

បោត្ថកេសុ ន ទិដ្ឋោ។ អនេកសង្ខ្យា ច សេនា ហេដ្ឋា គណិតាតិ អយុត្តោយេវ។ តទា សព្ពាវុធតោ សរោវ ទូរគាមីតិ កត្វា សរបតនាតិក្កមប្បមាណេន រញ្ញោ បរិសំ សំវិទហតិ។ កិមត្ថន្តិ អាហ “**សចេ**”តិអាទិ។

សយំ ភាយនដ្ឋេន **ចិត្តុត្រាសោ ភយំ** យថា តថា ភាយតីតិ កត្វា។ ភាយិតព្ពេ ឯវ វត្ថុស្មឹ ភយតោ ឧបដ្ឋិតេ “ភាយិតព្ពមិទ”ន្តិ ភាយិតព្ពាការេន តីរណតោ **ញាណំ ភយំ** ភយតោ តីរេតីតិ កត្វា។ តេនេវាហ **វិសុទ្ធិមគ្គេ** (វិសុទ្ធិ. ២.៧៥១) “ភយតុបដ្ឋានញាណំ បន ភាយតិ, ន ភាយតីតិ? ន ភាយតិ។ តញ្ហិ ‘អតីតា សង្ខារា និរុទ្ធា, បច្ចុប្បន្នា និរុជ្ឈន្តិ, អនាគតា និរុជ្ឈិស្សន្តី’តិ តីរណមត្តមេវ ហោតី”តិ។ ភាយនដ្ឋានដ្ឋេន **អារម្មណំ ភយំ** ភាយតិ ឯតស្មាតិ កត្វា។ ភាយនហេតុដ្ឋេន **ឱត្តប្បំ ភយំ** បាបតោ ភាយតិ ឯតេនាតិ កត្វា។ **ភយានក**ន្តិ ភាយនាការោ។ **តេបីតិ** ទីឃាយុកា ទេវាបិ។ **ធម្មទេសន**ន្តិ បញ្ចសុ ខន្ធេសុ បន្នរសលក្ខណបដិមណ្ឌិតំ ធម្មទេសនំ។ **យេភុយ្យេនា**តិ ឋបេត្វា ខីណាសវទេវេ តទញ្ញេសំ វសេន ពាហុល្លតោ។ ខីណាសវត្តា ហិ តេសំ ចិត្តុត្រាសភយម្បិ ន ឧប្បជ្ជតិ។ កាមំ **សីហោបមសុត្តដ្ឋកថាយំ** (អ. និ. អដ្ឋ. ២.៤.៣៣) ចិត្តុត្រាសភយម្បិ តទត្ថភាវេន វុត្តំ, ឥធ បន បករណានុរូបតោ ញាណភយមេវ គហិតំ។ **សំវេគ**ន្តិ សហោត្តប្បញាណំ។ **សន្តាស**ន្តិ សព្ពសោ ឧព្ពិជ្ជនំ។ ភាយិតព្ពដ្ឋេន ភយមេវ ភីមភាវេន ភេរវន្តិ **ភយភេរវំ**, ភីតព្ពវត្ថុ។ តេនាហ “**អាគច្ឆតី**”តិ, ឯតំ នវំ តំ ភយភេរវំ អាគច្ឆតិ នូនាតិ អត្ថោ។

ភីរុំ បសំសន្តីតិ បាបតោ ភាយនតោ ឧត្រាសនតោ ភីរុំ បសំសន្តិ បណ្ឌិតា។ **ន ហិ តត្ថ សូរ**ន្តិ តស្មឹ បាបករណេ សូរំ បគព្ភធំសិនំ ន ហិ បសំសន្តិ។ តេនាហ “**ភយា ហិ សន្តោ ន ករោន្តិ បាប**”ន្តិ។ តត្ថ **ភយា**តិ បាបុត្រាសតោ, ឱត្តប្បហេតូតិ អត្ថោ។

ឆម្ភិតស្សាតិ ថម្ភិតស្ស, ថ-ការស្ស ឆ-ការាទេសោ។ តទត្ថមាហ “**សកលសរីរចលន**”ន្តិ, ភយវសេន សកលកាយបកម្បនន្តិ អត្ថោ។ ឧយ្យោជនំ **សម្បហារោ**។

ឯកេតិ ឧត្តរវិហារវាសិនោ។ “**រាជគហេ**”តិអាទិ តេសមធិប្បាយវិវរណំ។ ឯកេកស្មឹ មហាទ្វារេ ទ្វេ ទ្វេ កត្វា **ចតុសដ្ឋិ ខុទ្ទកទ្វារានិ**។ “**តទា**”តិអាទិនា អការណភាវេ ហេតុំ ទស្សេតិ។

ឥទានិ សកវាទំ ទស្សេតុំ “**អយំ បនា**”តិអាទិ វុត្តំ។ “**ជីវកោ កិរា**”តិអាទិ អាសង្កនាការទស្សនំ។ **អស្សា**តិ អជាតសត្តុរញ្ញោ។ **ឧក្កណ្ឋិតោ**តិ អនភិរតោ។ ឆត្តំ ឧស្សាបេតុកាមោ មញ្ញេតិ សម្ពន្ធោ ។ **ភាយិត្វា**តិ ភាយនហេតុ។ **តស្សា**តិ ជីវកស្ស។ សម្មសទ្ទោ សមានត្ថោ, សមានភាវោ ច វយេនាតិ អាហ “**វយស្សាភិលាបោ**”តិ។ វយេន សមានោ **វយស្សោ** យថា “ឯករាជា ហរិស្សវណ្ណោ”តិ (ជា. ១.២.១៧)។ សមានសទ្ទស្ស ហិ សាទេសមិច្ឆន្តិ សទ្ទវិទូ, តេន អភិលាបោ អាលបនំ តថា, វុឌ្ឍិនិទ្ទេសោ ឯស, “មារិសា”តិ អាលបនមិវ។ យថា ហិ មារិសាតិ និទ្ទុក្ខតាភិលាបោ សទុក្ខេបិ នេរយិកេ វុច្ចតិ “យទា ខោ តេ មារិស សង្កុនា សង្កុ ហទយេ សមាគច្ឆេយ្យា”តិអាទីសុ, (ម. និ. ១.៥១២) ឯវំ យោ កោចិ សហាយោ អសមានវយោបិ “សម្មា”តិ វុច្ចតីតិ, តស្មា សហាយាភិលាបោ ឥច្ចេវ អត្ថោ។ កច្ចិ ន វញ្ចេសីតិ បាឡិយា សម្ពន្ធោ។ “ន បលម្ភេសី”តិ វុត្តេបិ ឥធ បរិកប្បេត្វាវ សម្ភាវតីតិ វុត្តំ “**ន វិប្បលម្ភេយ្យាសី**”តិ, ន បលោភេយ្យាសីតិ អត្ថោ។ កថាយ សល្លាបោ, សោ ឯវ និគ្ឃោសោ តថា។

វិនស្សេយ្យាតិ ចិត្តវិឃាតេន វិហញ្ញេយ្យ។ “ន តំ ទេវា”តិអាទិវចនំ សន្ធាយ “**ទឡ្ហំ កត្វា**”តិ វុត្តំ។ តុរិតវសេនិទមាមេឌិតន្តិ ទស្សេតិ “**តរមានោវា**”តិ ឥមិនា។ “អភិក្កម មហារាជា”តិ វត្វា តត្ថ ការណំ ទស្សេតុំ “ឯតេ”តិអាទិ វុត្តន្តិ សសម្ពន្ធមត្ថំ ទស្សេន្តោ “**មហារាជ ចោរពលំ នាមា**”តិអាទិមាហ។

សាមញ្ញផលបុច្ឆាវណ្ណនា

១៦០. អយំ ពហិទ្វារកោដ្ឋកោកាសោ **នាគស្ស ភូមិ នាម**។ តេនាហ “**វិហារស្សា**”តិអាទិ។ **ភគវតោ តេជោ**តិ ពុទ្ធានុភាវោ។ **រញ្ញោ សរីរំ ផរិ** យថា តំ សោណទណ្ឌស្ស ព្រាហ្មណស្ស ភគវតោ សន្តិកំ អាគច្ឆន្តស្ស អន្តោវនសណ្ឌគតស្ស។ “**អត្តនោ អបរាធំ សរិត្វា មហាភយំ ឧប្បជ្ជី**”តិ ឥទំ សេទមុញ្ចនស្ស ការណទស្សនំ។ ន ហិ ពុទ្ធានុភាវតោ សេទមុញ្ចនំ សម្ភវតិ កាយចិត្តបស្សទ្ធិហេតុភាវតោ។

ឯកេតិ ឧត្តរវិហារវាសិនោយេវ។ តទយុត្តមេវាតិ ទស្សេតិ “**ឥមិនា**”តិអាទិនា។ **អភិមារេ**តិ ធនុគ្គហេ។ **ធនបាល**ន្តិ នាឡាគិរឹ។ សោ ហិ តទា នាគរេហិ បូជិតធនរាសិនោ លព្ភនតោ “ធនបាលោ”តិ វោហរីយតិ។ ន កេវលំ ទិដ្ឋបុព្ពតោយេវ, អថ ខោ បកតិយាបិ ភគវា សញ្ញាតោតិ ទស្សេតុំ “**ភគវា ហី**”តិអាទិមាហ។ **អាកិណ្ណវរ**

លក្ខណោតិ ពត្តីស មហាបុរិសលក្ខណេ សន្ធាយាហ។ **អនុព្យញ្ជនបដិមណ្ឌិតោ**តិ អសីតានុព្យញ្ជនេ (ជិនាលង្ការដីកាយ វិជាតមង្គលវណ្ណនាយំ វិត្ថារោ)។ **ឆព្ពណ្ណាហិ រស្មីហី**តិ តទា វត្តមានា រស្មិយោ។ **ឥស្សរិយលីឡាយា**តិ ឥស្សរិយវិលាសេន។ ននុ ច ភគវតោ សន្តិកេ ឥស្សរិយលីលាយ បុច្ឆា អគារវោយេវ សិយាតិ ចោទនាយ **"បកតិ ហេសា"**តិអាទិមាហ, បកតិយា បុច្ឆនតោ ន អគារវោតិ អធិប្បាយោ។ បរិវារេត្វា និសិន្នេន ភិក្ខុសង្ឃេន បុរេកតេបិ អត្តតោ តស្ស **បុរតោ និសិន្នោ** នាម។ តេនាហ **"បរិវារេត្វា"**តិអាទិ។

១៦១. យេន, តេនាតិ ច ភុម្មត្ថេ ករណវចនន្តិ ទស្សេតិ **"យត្ថ, តត្ថា"**តិ ឥមិនា។ យេន មណ្ឌលស្ស ទ្វារំ, តេនូបសង្កមីតិ សម្បត្តភាវស្ស វុត្តត្តា ឥធ ឧបគមនមេវ យុត្តន្តិ អាហ **"ឧបគតោ"**តិ។ **អនុច្ចរិកេ ឯកស្មឹ បទេសេ**តិ យត្ថ វិញ្ញូជាតិកា អដ្ឋំសុ, តស្មឹ។ កោ បនេស អនុច្ចរិកបទេសោ នាម? អតិទូរតាទិឆនិសជ្ជទោសវិរហិតោ បទេសោ, នបច្ឆតាទិអដ្ឋនិសជ្ជទោសវិរហិតោ វា។ យថាហុ អដ្ឋកថាចរិយា –

"ន បច្ឆតោ ន បុរតោ, នាបិ អាសន្នទូរតោ;
ន កច្ឆេ នោ បដិវាតេ, ន ចាបិ ឱនតុន្នតេ;
ឥមេ ទោសេ វិស្សជ្ជេត្វា, ឯកមន្តំ ឋិតា អហូ"តិ។ (ខុ. បា. អដ្ឋ. ឯវមិច្ចាទិបាឋវណ្ណនា; សុ. និ. អដ្ឋ. ២.២៦១);

តទា ភិក្ខុសង្ឃេ តុណ្ហីភាវស្ស អនវសេសតោ ព្យាបិតភាវំ ទស្សេតុំ **"តុណ្ហីភូតំ តុណ្ហីភូត"**ន្តិ វិច្ឆាវចនំ វុត្តន្តិ អាហ **"យតោ...បេ.... មេវា"**តិ, យតោ យតោ ភិក្ខុតោតិ អត្ថោ។ ហត្ថេន, ហត្ថស្ស វា កុកតភាវោ **ហត្ថកុក្កុច្ចំ,** អសញ្ញមោ, អសម្បជញ្ញកិរិយា ច។ តថា **បាទកុក្កុច្ច**ន្តិ ឯត្ថាបិ។ **វា**-សទ្ទោ អវុត្តវិកប្បនេ, តេន តទញ្ញោបិ ចក្ខុសោតាទិអសញ្ញមោ នត្ថីតិ វិភាវិតោ។ តត្ថ បន ចក្ខុអសំយមោ សព្ពបឋមោ ទុន្និវារិតោ ចាតិ តទភាវំ ទស្សេតុំ **"សព្ពាលង្ការបដិមណ្ឌិត"**ន្តិអាទិ វុត្តំ។

វិប្បសន្នរហទមិវាតិ អនាវិលោទកសរមិវ។ យេនេតរហិ...បេ.... ឥមិនា មេ...បេ.... ហោតូតិ សម្ពន្ធោ។ អញ្ញោ ហិ អត្ថក្កមោ, អញ្ញោ សទ្ទក្កមោតិ អាហ **"យេនា"**តិអាទិ។ តត្ថ កាយិក-វាចសិកេន ឧបសមេន លទ្ធេន មានសិកោបិ ឧបសមោ អនុមានតោ លទ្ធោ ឯវាតិ កត្វា **"មានសិកេន ចា"**តិ វុត្តំ។ **សីលូបសមេនា**តិ សីលសញ្ញមេន។ វុត្តមត្ថំ លោកបកតិយា សាធេន្តោ **"ទុល្លភញ្ហី"**តិអាទិមាហ។ **លទ្ធា**តិ លភិត្វា។

ឧបសមន្តិ អាចារសម្បត្តិសង្ខាតំ សំយមំ។ **"ឯវ"**ន្តិអាទិនា តថា ឥច្ឆាយ ការណំ ទស្សេតិ ។ **សោ**តិ អយ្យកោ, ឧទយភទ្ទោ វា។ **"កិញ្ចាបី"**តិអាទិ តទត្ថ-សមត្ថនំ។ **ឃាតេស្សតិយេវា**តិ តំកាលាបេក្ខាយ វុត្តំ។ តេនាហ **"ឃាតេសី"**តិ។ ឥទញ្ហិ សម្បតិបេក្ខវចនំ។ **បញ្ចបរិវដ្ដោ**តិ បញ្ចរាជបរិវដ្ដោ។

កស្មា ឯវមាហ, ននុ ភគវន្តមុទ្ទិស្ស រាជា ន កិញ្ចិ វទតីតិ អធិប្បាយោ។ **វចីភេទេ**តិ យថាវុត្តឧទានវចីភេទេ។ **តុណ្ហី និរវោ**តិ បរិយាយវចនមេតំ។ **"អយ"**ន្តិអាទិ ចិត្តជាននាការទស្សនំ។ អយំ...បេ.... ន សក្ខិស្សតីតិ ញត្វាតិ សម្ពន្ធោ។ **វចនានន្តរ**ន្តិ ឧទានវចនានន្តរំ។ **យេនា**តិ យត្ថ បទេសេ, យេន វា សោតបថេន។ **យេន បេម**ន្តិ ឯត្ថាបិ យថារហមេស នយោ។

កតាបរាធស្ស អាលបនំ នាម ទុក្ករន្តិ សន្ធាយ **"មុខំ នប្បហោតី"**តិ វុត្តំ។ "អាគមា ខោ ត្វំ មហារាជ យថាបេម"ន្តិ វចននិទ្ទិដ្ឋំ វា តទា តទត្ថទីបនាការេន បវត្តំ នានានយវិចិត្តំ ភគវតោ មធុរវចនម្បិ សន្ធាយ ឯវំ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ ឯកម្បិ ហិ អត្ថំ ភគវា យថា សោតូនំ ញាណំ បវត្តតិ, តថា ទេសេតិ។ យំ សន្ធាយ អដ្ឋកថាសុ វុត្តំ "ភគវតា អព្យាកតំ តន្តិបទំ នាម នត្ថិ, សព្ពេសញ្ញេវ អត្ថោបិ ភាសិតោ"តិ។ **បញ្ចហាការេហី**តិ ឥដ្ឋានិដ្ឋេសុ សមភាវាទិសង្ខាតេហិ បញ្ចហិ ការណេហិ។ វុត្តញ្ហេតំ **មហានិទ្ទេសេ** (មហានិ. ៣៨, ១៦២) –

"បញ្ចហាការេហិ តាទី ឥដ្ឋានិដ្ឋេ តាទី, ចត្តាវីតិ តាទី, តិណ្ណាវីតិ តាទី, មុត្តាវីតិ តាទី, តំនិទ្ទេសា តាទី។

កថំ អរហា ឥដ្ឋានិដ្ឋេ តាទី? អរហា លាភេបិ តាទី, អលាភេបិ, យសេបិ, អយសេបិ, បសំសាយបិ, និន្ទាយបិ, សុខេបិ, ទុក្ខេបិ តាទី, ឯកំ ចេ ពាហំ គន្ធេន លិម្បេយ្យុំ, ឯកំ ចេ ពាហំ វាសិយា តច្ឆេយ្យុំ, អមុស្មិំ នត្ថិ រាគោ, អមុស្មិំ នត្ថិ បដិឃំ, អនុនយបដិឃវិប្បហីនោ, ឧគ្ឃាតិនិឃាតិវីតិវត្តោ, អនុរោធវិរោធសមតិក្កន្តោ, ឯវំ អរហា ឥដ្ឋានិដ្ឋេ តាទី។

កថំ អរហា ចត្តាវីតិ តាទី? អរហតោ...បេ.... ថម្ភោ, សារម្ភោ, មានោ, អតិមានោ, មទោ, បមាទោ, សព្ពេ កិលេសា, សព្ពេ ទុច្ចរិតា, សព្ពេ ទរថា, សព្ពេ បរិឡាហា , សព្ពេ សន្តាបា, សព្ពា កុសលាភិសង្ខារា ចត្តា វន្តា មុត្តា បហីនា បដិនិស្សដ្ឋា, ឯវំ អរហា ចត្តាវីតិ តាទី។

កថំ អរហា តិណ្ណាវីតិ តាទី? អរហា កាមោឃំ តិណ្ណោ, ភវោឃំ តិណ្ណោ, ទិដ្ឋោឃំ តិណ្ណោ, អវិជ្ជោឃំ តិណ្ណោ, សព្ពំ សំសារបថំ តិណ្ណោ ឧត្តិណ្ណោ និត្តិណ្ណោ អតិក្កន្តោ សមតិក្កន្តោ វីតិវត្តោ, សោ វុដ្ឋវាសោ ចិណ្ណចរណោ ជាតិមរណសង្ខយោ, ជាតិមរណសំសារោ (មហានិ. ៣៨) នត្ថិ តស្ស បុនព្ភវោតិ, ឯវំ អរហា តិណ្ណាវីតិ តាទី។

កថំ អរហា មុត្តាវីតិ តាទី? អរហតោ រាគា ចិត្តំ មុត្តំ វិមុត្តំ សុវិមុត្តំ, ទោសា, មោហា, កោធា, ឧបនាហា, មក្ខា, បឡាសា, ឥស្សាយ, មច្ឆរិយា, មាយាយ, សាឋេយ្យា, ថម្ភា, សារម្ភា, មានា, អតិមានា, មទា, បមាទា, សព្ពកិលេសេហិ, សព្ពទុច្ចរិតេហិ, សព្ពទរថេហិ, សព្ពបរិឡាហេហិ, សព្ពសន្តាបេហិ, សព្ពាកុសលាភិសង្ខារេហិ ចិត្តំ មុត្តំ វិមុត្តំ សុវិមុត្តំ; ឯវំ អរហា មុត្តាវីតិ តាទី។

កថំ អរហា តំនិទ្ទេសា តាទី? អរហា ‘សីលេ សតិ សីលវា’តិ តំនិទ្ទេសា តាទី, ‘សទ្ធាយ សតិ សទ្ធោ’តិ, ‘វីរិយេ សតិ វីរិយវា’តិ, ‘សតិយា សតិ សតិមា’តិ, ‘សមាធិម្ហិ សតិ សមាហិតោ’តិ, ‘បញ្ញាយ សតិ បញ្ញវា’តិ, ‘វិជ្ជាយ សតិ តេវិជ្ជោ’តិ, ‘អភិញ្ញាយ សតិ ឆឡភិញ្ញោ’តិ តំនិទ្ទេសា តាទី, ឯវំ អរហា តំនិទ្ទេសា តាទី’’តិ។

ភគវា បន សព្ពេសម្បិ តាទីនមតិសយោ **តាទី។** តេនាហ **‘‘សុប្បតិដ្ឋិតោ’’**តិ។ វុត្តម្បិ ចេតំ ភគវតា **កាឡការាមសុត្តន្តេ** ‘‘ឥតិ ខោ ភិក្ខវេ តថាគតោ ទិដ្ឋសុតមុតវិញ្ញាតព្ពេសុ ធម្មេសុ តាទីយេវ តាទី, តម្ហា ច បន តាទិម្ហា អញ្ញោ តាទី ឧត្តរិតរោ វា បណីតតរោ វា នត្ថីតិ វទាមី’’តិ (អ. និ. ៤.២៤)។ អថ វា បញ្ចវិធារិយិទ្ធិសិទ្ធេហិ បញ្ចហាការេហិ តាទិលក្ខណេ សុប្បតិដ្ឋិតោតិ អត្ថោ។ វុត្តញ្ហេតំ អាយស្មតា ធម្មសេនាបតិនា **បដិសម្ភិទាមគ្គេ –**

‘‘កតមា អរិយា ឥទ្ធិ? ឥធ ភិក្ខុ សចេ អាកង្ខតិ ‘បដិកូលេ អប្បដិកូលសញ្ញី វិហរេយ្យ’ន្តិ, អប្បដិកូលសញ្ញី តត្ថ វិហរតិ, សចេ អាកង្ខតិ ‘អប្បដិកូលេ បដិកូលសញ្ញី វិហរេយ្យ’ន្តិ, បដិកូលសញ្ញី តត្ថ វិហរតិ, សចេ អាកង្ខតិ ‘បដិកូលេ ច អប្បដិកូលេ ច អប្បដិកូលសញ្ញី វិហរេយ្យ’ន្តិ, អប្បដិកូលសញ្ញី តត្ថ វិហរតិ, សចេ អាកង្ខតិ ‘អប្បដិកូលេ ច បដិកូលេ ច បដិកូលសញ្ញី វិហរេយ្យ’ន្តិ, បដិកូលសញ្ញី តត្ថ វិហរតិ, សចេ អាកង្ខតិ ‘បដិកូលេ ច អប្បដិកូលេ ច តទុភយំ អភិនិវជ្ជេត្វា ឧបេក្ខកោ វិហរេយ្យំ សតោ សម្បជានោ’តិ, ឧបេក្ខកោ តត្ថ វិហរតិ សតោ សម្បជានោ’’តិ (បដិ. ម. ៣.១៧)។

ពហិទ្ធាតិ សាសនតោ ពហិសមយេ។

១៦២. **ឯសា**តិ ភិក្ខុសង្ឃស្ស វន្ទនាការោ។ តមត្ថំ លោកសិទ្ធាយ ឧបមាយ សាធេតុំ **‘‘រាជាន’’**ន្តិអាទិ វុត្តំ។ **ឱកាស**ន្តិ បុច្ឆិតព្ពដ្ឋានំ។

ន មេ បញ្ហវិស្សជ្ជនេ ភារោ អត្ថីតិ សត្ថុ សព្ពត្ថ អប្បដិហតញាណចារតាយ អត្ថតោ អាបន្នាយ ទស្សនំ។ ‘‘យទិ អាកង្ខសី’’តិ វុត្តេយេវ ហិ ឯស អត្ថោ អាបន្នោ ហោតិ។ **សព្ពំ តេ វិស្សជ្ជេស្សាមី**តិ ឯត្ថាបិ អយំ នយោ។ ‘‘យំ អាកង្ខសិ, តំ បុច្ឆា’’តិ វចនេនេវ ហិ អយមត្ថោ សិជ្ឈតិ។ អសាធារណំ សព្ពញ្ញុបវារណន្តិ សម្ពន្ធោ។ យទិ ‘‘យទាកង្ខសី’’តិ ន វទន្តិ, អថ កថំ វទន្តីតិ អាហ **‘‘សុត្វា’’**តិអាទិ។ បទេសញាណេយេវ ឋិតត្តា តថា វទន្តីតិ វេទិតព្ពំ។ ពុទ្ធា បន សព្ពញ្ញុបវារណំ បវារេន្តីតិ សម្ពន្ធោ។

‘‘បុច្ឆាវុសោ យទាកង្ខសី’’តិអាទីនិ សុត្តបទានិ យេសំ បុគ្គលានំ វសេន អាគតានិ, តំ ទស្សនត្ថំ **‘‘យក្ខនរិន្ទទេវសមណព្រាហ្មណបរិព្ពាជកាន’’**ន្តិ វុត្តំ។ តត្ថ ហិ **‘‘បុច្ឆាវុសោ យទាកង្ខសី’’**តិ អាឡវកស្ស យក្ខស្ស ឱកាសករណំ, **‘‘បុច្ឆ មហារាជា’’**តិ នរិន្ទានំ, **‘‘បុច្ឆ វាសវា’’**តិអាទិ ទេវានមិន្ទស្ស, **‘‘តេន ហី’’**តិអាទិ សមណានំ, **‘‘ពាវរិស្ស ចា’’**តិអាទិ ព្រាហ្មណានំ, **‘‘បុច្ឆ មំ សភិយា’’**តិអាទិ បរិព្ពាជកានំ ឱកាសករណន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ **វាសវា**តិ ទេវានមិន្ទាលបនំ។ តទេតញ្ហិ **សក្កបញ្ហសុត្តេ។ មនសិច្ឆសី**តិ មនសា ឥច្ឆសិ។

កតាវកាសាតិ យស្មា តុម្ហេ មយា កតោកាសា, តស្មា ពាវរិស្ស ច តុយ្ហំ អជិតស្ស ច សព្ពេសញ្ច សេសានំ យំ កិញ្ចិ សព្ពំ សំសយំ យថា មនសា ឥច្ឆថ, តថា បុច្ឆវ្ហោ បុច្ឆថាតិ យោជនា។ ឯត្ថ ច ពាវរិស្ស សំសយំ មនសា

បុច្ឆន្តោ, តុម្ហាកំ បន សព្ពេសំ សំសយំ មនសា ច អញ្ញថា ច យថា ឥច្ឆថ, តថា បុច្ឆថាតិ អធិប្បាយោ។ ពាវរី ហិ “អត្តនោ សំសយំ មនសាវ បុច្ឆថា”តិ អន្តេវាសិកេ អាណាបេសិ។ វុត្តញ្ហិ –

> “អនាវរណទស្សាវី, យទិ ពុទ្ធោ ភវិស្សតិ;
> មនសា បុច្ឆិតេ បញ្ហេ, វាចាយ វិស្សជេស្សតី”តិ។ (សុ. និ. ១០១១);

តទេតំ **បារាយនវគ្គេ។** តថា “បុច្ឆ មំ សភិយា”តិអាទិបិ។

ពុទ្ធភូមិន្តិ ពុទ្ធដ្ឋានំ, អាសវក្ខយញាណំ, សព្ពញ្ញុតញ្ញាណញ្ច។ **ពោធិសត្តភូមិ** នាម ពោធិសត្តដ្ឋានំ បារមីសម្ភរណញាណំ, ភូមិសទ្ទោ វា អវត្ថាវាចកោ, ពុទ្ធាវត្ថំ, ពោធិសត្តាវត្ថាយន្តិ ច អត្ថោ។ ឯកត្តនយេន ហិ បវត្តេសុ ខន្ធេសុ អវត្ថាយេវ តំ តទាការនិស្សិតា។

យោ ភគវា ពោធិសត្តភូមិយំ បទេសញាណេ ឋិតោ សព្ពញ្ញុបវារណំ បវារេសិ, តស្ស តទេវ អច្ឆរិយន្តិ សម្ពន្ធោ។ កថន្តិ អាហ **“កោណ្ឌញ្ញ បញ្ហានី”**តិអាទិ។ តត្ថ **កោណ្ឌញ្ញា**តិ គោត្តវសេន សរភង្គមាលបន្តិ។ **វិយាករោហី**តិ ព្យាករោហិ។ **សាធុរូបា**តិ សាធុសភាវា។ **ធម្មោ**តិ សនន្តនោ បវេណីធម្មោ។ **យន្តិ** អាគមនកិរិយាបរាមសនំ, យេន វា ការណេន អាគច្ឆតិ, តេន វិយាករោហីតិ សម្ពន្ធោ។ **វុទ្ធ**ន្តិ សីលបញ្ញាទីហិ វុទ្ធិប្បត្តំ, គរុន្តិ អត្ថោ។ **ឯស ភារោ**តិ សំសយុបច្ឆេទនសង្ខាតោ ឯសោ ភារោ, អាគតោ ភារោ តយា អវស្សំ វហិតព្ពោតិ អធិប្បាយោ។

មយា កតាវកាសា ភោន្តោ បុច្ឆន្តុ។ កស្មាតិ ចេ? អហញ្ហិ តំ តំ វោ ព្យាករិស្សំ ញត្វា សយំ លោកមិមំ, បរញ្ចាតិ។ **សយ**ន្តិ ច សយមេវ បរូបទេសេន វិនា។ ឯវំ សរភង្គកាលេ សព្ពញ្ញុបវារណំ បវារេសីតិ សម្ពន្ធោ។

បញ្ហានន្តិ ធម្មយាគបញ្ហានំ។ **អន្តករ**ន្តិ និដ្ឋានករំ។ **សុចិរតេនា**តិ ឯវំ នាមកេន ព្រាហ្មណេន។ **បុដ្ឋ**ន្តិ បុច្ឆិតុំ។ **ជាតិយា**តិ បដិសន្ធិយា, “វិជាតិយា”តិបិ វទន្តិ។ បំសុ កីឡន្តោ សម្ភវកុមារោ និសិន្នោវ ហុត្វា បវារេសីតិ យោជេតព្ពំ។

តគ្ឃាតិ ឯកំសត្ថេ និបាតោ។ **យថាបិ កុសលោ តថា**តិ យថា សព្ពធម្មកុសលោ សព្ពធម្មវិទូ ពុទ្ធោ ជានាតិ កថេតិ, តថា តេ អហមក្ខិស្សន្តិ អត្ថោ។ **ជានាតិ**-សទ្ទោ ហិ ឥធ សម្ពន្ធមុបគច្ឆតិ ។ យថាហ “យេន យស្ស ហិ សម្ពន្ធោ, ទូរដ្ឋម្បិ ច តស្ស ត”ន្តិ (សារត្ថ. ដី. ១.បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា)។ ជាននា ចេត្ថ កថនា។ យថា “ឥមិនា ឥមំ ជានាតី”តិ វុត្តោវាយមត្ថោ អាចរិយេន។ **រាជា ច ខោ តំ យទិ កាហតិ វា, ន វា**តិ យោ តំ ឥធ បុច្ឆិតុំ បេសេសិ, សោ កោរព្យរាជា តំ តយា បុច្ឆិតមត្ថំ, តយា វា បុដ្ឋេន មយា អក្ខាតមត្ថំ យទិ ករោតុ វា, ន វា ករោតុ, អហំ បន យថាធម្មំ តេ អក្ខិស្សំ អាចិក្ខិស្សាមីតិ វុត្តំ ហោតិ។ **ជាតកដ្ឋកថាយំ** បន –

> “**រាជា ច ខោ ត**ន្តិ អហំ តំ បញ្ហំ យថា តុម្ហាកំ រាជា ជានាតិ ជានិតុំ សក្កោតិ, តថា អក្ខិស្សំ។ តតោ ឧត្តរិ រាជា យថា ជានាតិ, តថា យទិ ករិស្សតិ វា, ន វា ករិស្សតិ, ករោន្តស្ស វា អករោន្តស្ស វា តស្សេវេតំ ភវិស្សតិ, មយ្ហំ បន ទោសោ នត្ថីតិ ទីបេតី”តិ (ជា. អដ្ឋ. ៥.១៦.១៧២) –

ជានាតិ-សទ្ទោ វាក្យទ្វយសាធារណវសេន វុត្តោ។

១៦៣. **សិប្បមេវ សិប្បាយតនំ** អាយតនសទ្ទស្ស តព្ភាវវុត្តិត្តា។ អបិច សិក្ខិតព្ពតាយ សិប្បញ្ច តំ សត្តានំ ជីវិតវុត្តិយា ការណភាវតោ, និស្សយភាវតោ វា អាយតនញ្ចាតិ **សិប្បាយតនំ។ សេយ្យថិទ**ន្តិ ឯកោវ និបាតោ, និបាតសមុទាយោ វា។ តស្ស តេ កតមេតិ ឥធ អត្ថោតិ អាហ **“កតមេ បន តេ”**តិ។ ឥមេ កតមេតិបិ បច្ចេកមត្ថោ យុជ្ជតិ។ ឯវំ សព្ពត្ថ។ ឥទញ្ច វត្តព្ពាបេក្ខនវសេន វុត្តំ, តស្មា តេ សិប្បាយតនិកា កតមេតិ អត្ថោ។ “បុថុសិប្បាយតនានី”តិ ហិ សាធារណតោ សិប្បានិ ឧទ្ទិសិត្វា ឧបរិ តំតំសិប្បូបជីវិនោវ និទ្ទិដ្ឋា បុគ្គលាធិដ្ឋានាយ កថាយ។ កស្មាតិ ចេ? បបញ្ចំ បរិហរិតុកាមត្តា។ អញ្ញថា ហិ យថាធិប្បេតានិ តាវ សិប្បាយតនានិ ទស្សេត្វា បុន តំតំសិប្បូបជីវិនោបិ ទស្សេតព្ពា សិយុំ តេសមេវេត្ថ បធានតោ អធិប្បេតត្តា។ ឯវញ្ច សតិ កថាបបញ្ចោ ភវេយ្យ, តស្មា តំ បបញ្ចំ បរិហរិតុំ សិប្បូបជីវីហិ តំតំសិប្បាយតនានិ សង្គហេត្វា ឯវមាហាតិ តមត្ថំ ទស្សេតុំ “**ហត្ថារោហាតិអាទីហិ យេ តំ តំ សិប្បំ និស្សាយ ជីវន្តិ, តេ ទស្សេតី**”តិ វុត្តំ។ កស្មាតិ អាហ “**អយញ្ហី**”តិអាទិ។ សិប្បំ ឧបនិស្សាយ ជីវន្តីតិ **សិប្បូបជីវិនោ។**

ហត្ថិមារោហន្តីតិ **ហត្ថារោហា**, ហត្ថារូឡ្ហយោធា។ ហត្ថឹ អារោហាបយន្តីតិ **ហត្ថារោហា**, ហត្ថាចរិយ ហត្ថិវេជ្ជ ហត្ថិមេណ្ឌាទយោ។ យេន ហិ បយោគេន បុរិសោ ហត្ថិនោ អារោហនយោគ្គោ ហោតិ, តំ ហត្ថិស្ស បយោគំ វិធាយន្តានំ សព្ពេសម្បេតេសំ គហណំ។ តេនាហ “**សព្ពេបិ**”តិអាទិ។ តត្ថ **ហត្ថាចរិយា** នាម យេ ហត្ថិនោ, ហត្ថារោហកានញ្ច សិក្ខាបកា។ **ហត្ថិវេជ្ជា** នាម ហត្ថិភិសក្កា។ **ហត្ថិមេណ្ឌា** នាម ហត្ថីនំ បាទរក្ខកា។ ហត្ថី មណ្ឌយន្តិ រក្ខន្តីតិ ហត្ថិមណ្ឌា, តេយេវ **ហត្ថិមេណ្ឌា**, ហត្ថី មិនេន្តិ សម្មា វិទហនេន ហឹសន្តីតិ វា **ហត្ថិមេណ្ឌា។ អាទិ-**សទ្ទេន ហត្ថីនំ យវបទាយកាទយោ សង្គណ្ហាតិ។ **អស្សារោហា**តិ ឯត្ថាបិ សុទ្ធហេតុកត្តុវសេន យថារុត្តោវ អត្ថោ។ រថេ និយុត្តា **រថិកា។ រថរក្ខា** នាម រថស្ស អាណិរក្ខកា។ ធនុំ គណ្ហន្តីតិ **ធនុគ្គហា**, ឥស្សាសា, ធនុំ គណ្ហាបេន្តីតិ **ធនុគ្គហា**, ធនុសិប្បសិក្ខាបកា ធន្វាចរិយា។

ចេលេន ចេលបដាកាយ យុទ្ធេ អកន្តិ គច្ឆន្តីតិ **ចេលកា**, ជយទ្ធជគាហកាតិ អាហ “**យេ យុទ្ធេ**”តិអាទិ។ **ជយធជ**ន្តិ ជយនត្ថំ, ជយកាលេ វា បគ្គហិតធជំ។ **បុរតោ**តិ សេនាយ បុព្ពេ។ យថា តថា ឋិតេ សេនិកេ ព្យូហវិចារណវសេន តតោ តតោ ចលយន្តិ ឧច្ចាលេន្តីតិ **ចលកា**តិ វុត្តំ “**ឥធ រញ្ញោ**”តិអាទិ។ សកុណគ្ឃិអាទយោ វិយ មំសបិណ្ឌំ បរសេនាសមូហសង្ខាតំ បិណ្ឌំ សាហសិកតាយ ឆេត្វា ឆេត្វា ទយន្តិ ឧប្បតិត្វា ឧប្បតិត្វា និគ្គច្ឆន្តីតិ **បិណ្ឌទាយកា។** តេនាហ “**តេ កិរ**”តិអាទិ។ សាហសំ ករោន្តីតិ **សាហសិកា**, តេយេវ មហាយោធា។ **បិណ្ឌមិវា**តិ តាលផលបិណ្ឌមិវាតិ វទន្តិ, “មំសបិណ្ឌមិវា”តិ (ទី. និ. ដី. ១.១៦៣) អាចរិយេន វុត្តំ។ សព្ពត្ថ “អាចរិយេនា”តិ វុត្តេ **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរោ** គហេតព្ពោ។ ទុតិយវិកប្បេ បិណ្ឌេ ជនសមូហសង្ខាតេ សម្មទ្ទេ ទយន្តិ ឧប្បតន្តា វិយ គច្ឆន្តីតិ **បិណ្ឌទាយកា**, **ទយ**-សទ្ទោ គតិយំ, អយ-សទ្ទស្ស វា ទ-ការាគមេន និប្ផត្តិ។

ឧគ្គតុគ្គតាតិ សង្គាមំ បត្វា ជវបរក្កមាទិវសេន អតិវិយ ឧគ្គតា។ **តទេវា**តិ បរេហិ វុត្តំ តមេវ សីសំ វា អាវុធំ វា។ **បក្ខន្ទន្តី**តិ វីរសូរភាវេន អសជ្ជមានា បរសេនមនុបវិសន្តិ។ ថាមជវពលបរក្កមាទិសម្បត្តិយា មហានាគសទិសតា។ តេនាហ “**ហត្ថិអាទីសុបិ**”តិអាទិ។ **ឯកន្តសូរា**តិ ឯកចរសូរា អន្តសទ្ទស្ស តព្ភាវវុត្តិតោ, សូរភាវេន ឯកាកិនោ ហុត្វា យុជ្ឈនកាតិ អត្ថោ។ **សជាលិកា**តិ សវម្មិកា។ សន្នាហោ កង្កដោ វម្មំ កវចោ ឧរច្ឆទោ ជាលិកាតិ ហិ អត្ថតោ ឯកំ។ **សចម្មិកា**តិ ជាលិកា វិយ សរីរបរិត្តាណេន ចម្មេន សចម្មិកា។ **ចម្មកញ្ចុក**ន្តិ ចម្មមយកញ្ចុកំ។ **បវិសិត្វា**តិ តស្ស អន្តោ ហុត្វា, បដិមុញ្ចិត្វាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **សរបរិត្តាណំ ចម្ម**ន្តិ ចម្មបដិសិព្ពិតំ ចេលកំ, ចម្មមយំ វា ផលកំ។ **ពលវសិនេហា**តិ សាមិនិ អតិសយបេមា។ **ឃរទាសយោធា**តិ អន្តោជាតទាសបរិយាបន្នា យោធា, “**ឃរទាសិកបុត្តា**”តិបិ បាឋោ, អន្តោជាតទាសីនំ បុត្តាតិ អត្ថោ។

អាឡារំ វុច្ចតិ មហានសំ, តត្ថ និយុត្តា **អាឡារិកា។ បូវិកា**តិ បូវសម្បាទកា, យេ បូវមេវ នានប្បការតោ សម្បាទេត្វា វិក្កិណន្តា ជីវន្តិ។ កេសនខសណ្ឋបនាទិវសេន មនុស្សានំ អលង្ការវិធឹ កប្បេន្តិ សំវិទហន្តីតិ **កប្បកា។** ចុណ្ណវិលេបនាទីហិ មលហរណវណ្ណសម្បាទនវិធិនា ន្ហាបេន្តិ នហានំ ករោន្តីតិ **ន្ហាបិកា។** នវន្តាទិវិធិនា បវត្តោ គណនគន្ថោ អន្តរា ឆិទ្ទាភាវេន **អច្ឆិទ្ទកោ**តិ វុច្ចតិ, តទេវ បបេន្តីតិ **អច្ឆិទ្ទកបាឋកា។** ហត្ថេន អធិប្បាយវិញ្ញាបនំ, គណនំ វា **ហត្ថមុទ្ទា។** អង្គុលិសង្កោចនញ្ហិ **មុទ្ទា**តិ វុច្ចតិ, តេន ច វិញ្ញាបនំ, គណនំ វា ហោតិ។ **ហត្ថ**សទ្ទោ ចេត្ថ តទេកទេសេសុ អង្គុលីសុ ទដ្ឋព្ពោ “ន ភុញ្ជមានោ សព្ពំ ហត្ថំ មុខេ បក្ខិបិស្សាមី”តិអាទីសុ (បាចិ. ៦១៨) វិយ, តមុបនិស្សាយ ជីវន្តីតិ **មុទ្ទិកា។** តេនាហ “**ហត្ថមុទ្ទាយា**”តិអាទិ។

អយការោ កម្មារការកោ។ **ទន្តការោ** ភមការោ។ **ចិត្តការោ** លេបចិត្តការោ។ **អាទិ**-សទ្ទេន កោដ្ដកលេខកវិលីវការឥដ្ឋកការទារុការាទីនំ សង្គហោ។ **ទិដ្ឋេវ ធម្មេ**តិ ឥមស្មឹយេវ អត្តភាវេ។ ករណនិប្ផាទនវសេន **ទស្សេត្វា។ សន្ទិដ្ឋិកមេវា**តិ អសម្បរាយិកតាយ សាមំ ទដ្ឋព្ពំ, សយមនុភវិតព្ពំ អត្ថបច្ចក្ខន្តិ អត្ថោ។ **ឧបជីវន្តី**តិ ឧបនិស្សាយ ជីវន្តិ។ **សុខិត**ន្តិ សុខប្បត្តំ។ ថាមពលូបេតភាវេន បីណនន្តិ អាហ “**បីណិតំ ថាមពលូបេត**”ន្តិ។ **ឧបរី**តិ ទេវលោកេ។ តថា **ឧទ្ធ**ន្តិបិ។ សោ ហិ មនុស្សលោកតោ ឧបរិមោ។ អគ្គំ វិយាតិ **អគ្គំ**, ផលំ។ “កម្មស្ស កតត្តា ផលស្ស និព្ពត្តនតោ តំ កម្មស្ស អគ្គិសិខា វិយ ហោតី”តិ អាចរិយេន វុត្តំ។ អបិច **សគ្គ**ន្តិ ឧត្តមំ, ផលំ។ **សគ្គ**ន្តិ សុដ្ឋុ អគ្គំ, រូបសទ្ទាទិទសវិធំ អត្តនោ ផលំ និប្ផាទេតុំ អរហតីតិ អត្ថោ។ សុអគ្គិការ និរុត្តិនយេន **សោវគ្គិកា**, ទក្ខិណាសទ្ទាបេក្ខាយ ច សព្ពត្ថ ឥត្ថិលិង្គនិទ្ទេសោ។ **សុខោ**តិ សុខូបាយោ ឥដ្ឋោ កន្តោ។ **អគ្គេ**តិ ឧឡារេ។ អត្តនា បរិភុញ្ជិតព្ពំ ពាហិរំ **រូបំ**, អត្តនោ វណ្ណបោក្ខរតា **វណ្ណោ**តិ អយមេតេសំ វិសេសោ។ ទក្ខន្តិ វឌ្ឍន្តិ ឯតាយាតិ **ទក្ខិណា**, បរិច្ចាគមយំ បុញ្ញន្តិ អាហ “**ទក្ខិណំ ទាន**”ន្តិ។

មគ្គោ សាមញ្ញំ សមិតបាបសង្ខាតស្ស សមណស្ស ភាវោតិ កត្វា, តស្ស វិបាកត្តា អរិយផលំ **សាមញ្ញផលំ។** “**យថាហា**”តិអាទិនា មហាវគ្គសំយុត្តបាឡិវសេន តទត្ថំ សាធេតិ។ **តំ ឯស រាជា ន ជានាតិ** អរិយធម្មស្ស អកោវិទតាយ។ យស្មា បនេស “ទាសកស្សកាទិភូតានំ បព្ពជិតានំ លោកតោ អភិវាទនាទិលាភោ សន្ទិដ្ឋិកំ សាមញ្ញផលំ នាមា”តិ ចិន្តេត្វា “អត្ថិ នុ ខោ កោចិ សមណោ វា ព្រាហ្មណោ វា ឦទិសមត្ថំ ជានន្តោ”តិ វីមំសន្តោ

បូរណាទិកេ បុច្ឆិត្វា តេសំ កថាយ អនធិគតវិត្តោ ភគវន្តម្បិ ឯតមត្ថំ បុច្ឆិ។ តស្មា វុត្តំ “**ទាសកស្សកោបមំ សន្ធាយ បុច្ឆតី**”តិ។

រាជាមច្ចាតិ រាជកុលសមុទាគតា អមច្ចា, អនុយុត្តករាជានោ ចេវ អមច្ចា ចាតិបិ អត្ថោ។ **កណ្ហបក្ខ**ន្តិ យថាបុច្ឆិតេ អត្ថេ លព្ភមានទិដ្ឋិគតូបសំហិតំ សំកិលេសបក្ខំ។ **សុក្កបក្ខ**ន្តិ តព្ពិធុរំ ឧបរិ សុត្តាគតំ វោទានបក្ខំ។ **សមណកោលាហល**ន្តិ សមណកោតូហលំ តំ តំ សមណវាទានំ អញ្ញមញ្ញវិរោធំ។ **សមណភណ្ឌន**ន្តិ តេនេវ វិរោធេន “ឯវំវាទីនំ តេសំ សមណព្រាហ្មណានំ អយំ ទោសោ, ឯវំវាទីនំ តេសំ អយំ ទោសោ”តិ ឯវំ តំ តំ វាទស្ស បរិភាសនំ។ **ឥស្សរានុវត្តកោ ហិ លោកោ**តិ ធម្មតាទស្សនេន តទត្ថសមត្ថនំ។ អត្តនោ ទេសនាកោសល្លេន **វណ្ណោ ភារំ ករោន្តោ**, ន តទញ្ញេន បរវម្ភនាទិការណេន។

១៦៤. នុ-សទ្ទោ វិយ នោ-សទ្ទោបិ បុច្ឆាយំ និបាតោតិ អាហ “**អភិជានាសិ នូ**”តិ។ **អយញ្ហា**តិ ឯត្ថ **ច**-សទ្ទោ ន កេវលំ អភិជានាសិបទេនេវ, អថ ខោ “បុច្ឆិតា”តិ បទេន ចាតិ សមុច្ចយត្ថោ។ កថំ យោជេតព្ពោតិ អនុយោគមបនេតិ “**ឥទញ្ហី**”តិអាទិនា។ **បុច្ឆិតា នូ**តិ បុព្ពេ បុច្ឆំ កត្តា នុ។ **នំ បុដ្ឋភាវ**ន្តិ តាទិសំ បុច្ឆិតភាវំ អភិជានាសិ នុ។ **ន តេ សម្មុដ្ឋ**ន្តិ តវ ន បមុដ្ឋំ វតាតិ អត្ថោ។ **អផាសុកភាវោ**តិ តថា ភាសនេន អសុខភាវោ។ **បណ្ឌិតបតិរូបកាន**ន្តិ (សាមំ វិយ អត្តនោ សក្ការានំ បណ្ឌិតភាសានំ) អាមំ វិយ បក្កានំ បណ្ឌិតា ភាសានំ។ (ទី. និ. ដី. ១.១៦៣) **បាឡិបទអត្ថព្យញ្ជនេសូ**តិ បាឡិសង្ខាតេ បទេ, តទត្ថេ តប្បរិយាបន្នក្ខរេ ច, វាក្យបរិយាយោ វា ព្យញ្ជនសទ្ទោ “អក្ខរំ បទំ ព្យញ្ជន”ន្តិអាទីសុ (នេត្តិ. ២៨) វិយ។ ភគវតោ រូបំ សភាវោ វិយ រូបមស្សាតិ **ភគវន្ត រូបោ**, ភគវា វិយ ឯកន្តបណ្ឌិតោតិ អត្ថោ។

បូរណកស្សបវាទវណ្ណនា

១៦៥. **ឯកមិទាហ**ន្តិ ឯត្ថ **ឥទ**ន្តិ និបាតមត្តំ, ឯកំ សមយមិច្ចេវ អត្ថោ។ សម្មោទេតិ សម្មោទនំ ករោតីតិ **សម្មោទនីយំ**។ អនីយសទ្ទោ ហិ ពហុលា កត្តុត្ថាភិធាយកោ យថា “និយ្យានិកា”តិ, (ធ. ស. សុត្តន្តទុកមាតិកា ៩៧) សម្មោទនំ វា ជនេតីតិ **សម្មោទនិយំ** តទ្ធិតវសេន។ សរិតព្ពន្តិ **សារណីយំ**, សរណស្ស អនុច្ឆវិកន្តិ វា **សារណិយំ**, ឯតមត្ថំ ទស្សេតុំ “**សម្មោទជនកំ សរិតព្ពយុត្តក**”ន្តិ វុត្តំ, សរិតព្ពយុត្តកន្តិ ច សរណានុច្ឆវិកន្តិ អត្ថោ។

១៦៦. **សហត្ថា**តិ សហត្ថេនេវ, តេន សុទ្ធកត្តារំ ទស្សេតិ, **អាណត្តិយា**តិ បន ហេតុកត្តារំ, និស្សគ្គិយថាវរាទយោបិ ឥធ សហត្ថ ករណេនេវ សង្គហិតា។ **ហត្ថាទីនី**តិ ហត្ថបាទកណ្ណនាសាទីនិ។ បចនំ ទហនំ វិពាធនន្តិ អាហ “**ទណ្ឌេន ឧប្បីឡេន្តស្សា**”តិ។ **បបញ្ចសូទនិយំ** នាម **មជ្ឈិមាគមដ្ឋកថាយំ** បន “**បចតោ**”តិ ឯតស្ស “តជ្ជេន្តស្ស វា”តិ (ម. និ. អដ្ឋ. ៣.៩៧) ទុតិយោបិ អត្ថោ វុត្តោ, ឥធ បន តជ្ជនំ, បរិភាសនញ្ច ទណ្ឌេន សង្គហេត្វា “ទណ្ឌេន ឧប្បីឡេន្តស្ស ឥច្ចេវ វុត្ត”ន្តិ (ទី. និ. ដី. ១.១៦៦) អាចរិយេន វុត្តំ, អធុនា បន បោត្ថកេសុ “តជ្ជេន្តស្ស វា”តិ បាឋោបិ ពហុសោ ទិស្សតិ។ **សោក**ន្តិ សោកការណំ, សោចនន្តិបិ យុជ្ជតិ ការណសម្បាទនេន ផលស្សបិ កត្តព្ពតោ។ **បរេហី**តិ អត្តនោ វចនករេហិ កម្មភូតេហិ។ **ផន្ទតោ**តិ ឯត្ថ បរស្ស ផន្ទនវសេន សុទ្ធកត្តុត្ថោ ន លព្ភតិ, អថ ខោ អត្តនោ ផន្ទនវសេនេវាតិ អាហ “**បរំ ផន្ទន្តំ ផន្ទនកាលេ សយម្បិ ផន្ទតោ**”តិ, អត្តនា ករតេន បរស្ស វិពាធនបយោគេន សយម្បិ ផន្ទតោតិ អត្ថោ។ “**អតិបាតាបយតោ**”តិ បទំ សុទ្ធកត្តរិ, ហេតុកត្តរិ ច បវត្តតីតិ ទស្សេតិ “**ហនន្តស្សាបិ ហនាបេន្តស្សាបី**”តិ ឥមិនា។ **សព្ពត្ថា**តិ “អាទិយតោ”តិអាទីសុ។ **ករណការណវសេនា**តិ សយំការបរំការវសេន។

ឃរភិត្តិយា អន្តោ ច ពហិ ច សន្ធិ **ឃរសន្ធិ។** កិញ្ចិបិ អសេសេត្វា និរវសេសោ លោបោ វិលុម្បនំ **និល្លោបោ**តិ អាហ “**មហាវិលោប**”ន្តិ។ ឯកាគារេ និយុត្តោ វិលោបោ **ឯកាគារិកោ។** តេនាហ “**ឯកមេវា**”តិអាទិ។ “បរិបន្ថេ តិដ្ឋតោ”តិ ឯត្ថ អច្ឆិន្ទនត្ថមេវ តិដ្ឋតីតិ អយមត្ថោ បករណតោ សិទ្ធោតិ ទស្សេតិ “**អាគតាគតាន**”ន្តិអាទិនា។ “**បរិតោ សព្ពសោ បន្ថេ ហននំ បរិបន្ថោ**”តិ (ទី. និ. ដី. ១.១៦៦) អយមត្ថោបិ អាចរិយេន វុត្តោ។ **ករោមី**តិ **សញ្ញាយា**តិ សញ្ចេតនិកភាវមាហ, តេនេតំ ទស្សេតិ “សញ្ចិច្ច ករោតោបិ ន ករិយតិ នាម, បគេវ អសញ្ចិច្ចា”តិ។ **បាបំ ន ករីយតី**តិ បុព្ពេ អសតោ ឧប្បាទេតុំ អសក្កុណេយ្យត្តា បាបំ អកតមេវ នាម។ តេនាហ “**នត្ថិ បាប**”ន្តិ។

យទិ ឯវំ កថំ សត្តា បាបេ បវត្តន្តីតិ អត្តនោ វាទេ បរេហិ អារោបិតំ ទោសមបនេតុកាមោ បូរណោ ឥមមត្ថម្បិ ទស្សេតីតិ អាហ “**សត្តា បនា**”តិអាទិ។ សញ្ញាមត្តមេតំ “បាបំ ករោន្តី”តិ, បាបំ បន នត្ថេវាតិ វុត្តំ ហោតិ។ ឯវំ កិរស្ស ហោតិ – ឥមេសំ សត្តានំ ហឹសាទិកិរិយា អត្តានំ ន បាបុណាតិ តស្ស និច្ចតាយ និព្ពិការត្តា, សរីរំ បន អចេតនំ កដ្ឋកលិង្គរូបមំ, តស្មឹ វិកោបិតេបិ ន កិញ្ចិ បាបន្តិ។ បរិយន្តោ វុច្ចតិ **នេមិ** បរិយោសានេ

បិតត្ថា។ តេន វុត្តំ អាចរិយេន “និសិតខុរមយនេមិនា”តិ (ទី. និ. ដី. ១.១៦៦)។ ទុតិយវិកប្បេ ចក្កបរិយោសានមេវ បរិយន្តោ, ខុរេន សទិសោ បរិយន្តោ យស្សាតិ **ខុរបរិយន្តោ។** ខុរគ្គហណេន ចេត្ថ ខុរធារា គហិតា តទវយវេធតោ។ បាឡិយំ **ចក្កេនា**តិ ចក្កាការកតេន អាវុធវិសេសេន។ តំ មំសខលករណសង្ខាតំ និទានំ ការណំ យស្សាតិ **តតោនិទានំ,** “បច្ចត្តវចនស្ស តោអាទេសោ, សមាសេ ចស្ស លោបាភាវោ”តិ (បារា. អដ្ឋ. ១.២១) អដ្ឋកថាសុ វុត្តោ។ “បច្ចត្តត្ថេ និស្សក្កវចនម្បិ យុជ្ជតី”តិ (សារត្ថ. ដី. បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា) **អាចរិយសារិបុត្តត្ថេរោ។** “ការណត្ថេ និបាតសមុទាយោ”តិបិ អក្ខរចិន្តកា។

គង្គាយ ទក្ខិណទិសា អប្បតិរូបទេសោ, ឧត្តរទិសា បន បតិរូបទេសោតិ អធិប្បាយេន **“ទក្ខិណញ្ចេ”**តិអាទិ វុត្តំ, តញ្ច ទេសទិសាបទេសេន តន្និវាសិនោ សន្ធាយាតិ ទស្សេតុំ **“ទក្ខិណតីរេ”**តិអាទិមាហ។ ហននទានកិរិយាហិ តទាយត្តា។ **មហាយាគ**ន្តិ មហាវិជិតរញ្ញោ យញ្ញសទិសម្បិ មហាយាគំ។ ទមសទ្ទោ ឥន្ទ្រិយសំវរស្ស, ឧបោសថសីលស្ស ច វាចកោតិ អាហ **“ឥន្ទ្រិយទមេន ឧបោសថកម្មេនា”**តិ។ កេចិ បន ឧបោសថកម្មេនា’តិ ឥទំ ឥន្ទ្រិយទមស្ស វិសេសនំ, តស្មា ‘ឧបោសថកម្មភូតេន ឥន្ទ្រិយទមេនា’តិ” អត្ថំ វទន្តិ, តទយុត្តមេវ តទុភយត្ថវាចកត្តា ទមសទ្ទស្ស, អត្ថទ្វយស្ស ច វិសេសវុត្តិតោ។ អថុនា ហិ កត្ថចិ បោត្ថកេ វា-សទ្ទោ, ច-សទ្ទោបិ ទិស្សតិ។ **សីលសំយមេនា**តិ តទញ្ញេន កាយិកវាចសិកសំវរេន។ **សច្ចវចនេនា**តិ អមោសវជ្ជេន។ តស្ស វិសុំ វចនំ លោកេ គរុតរបុញ្ញសម្មតភាវតោ។ យថា ហិ បាបធម្មេសុ មុសាវាទោ គរុតរោ, ឯវំ បុញ្ញធម្មេសុ អមោសវជ្ជោ។ តេនាហ ភគវា **ឥតិវុត្តកេ** –

> “ឯកធម្មំ អតីតស្ស, មុសាវាទិស្ស ជន្តុនោ;
> វិតិណ្ណបរលោកស្ស, នត្ថិ បាបំ អការិយ”ន្តិ។ (ឥតិវុ. ២៧);

បវត្តីតិ យោ ករោតិ, តស្ស សន្តានេ ផលុប្បាទបច្ចយភាវេន ឧប្បត្តិ។ ឯវញ្ចិ “នត្ថិ កម្មំ, នត្ថិ កម្មផល”ន្តិ អកិរិយវាទស្ស បរិបុណ្ណតា។ សតិ ហិ កម្មផលេ កម្មានមកិរិយភាវោ កថំ ភវិស្សតិ។ **សព្ពថាបី**តិ “ករោតោ”តិអាទិនា វុត្តេន សព្ពប្បការេនបិ។

លពុជន្តិ លិកុចំ។ **បាបបុញ្ញានំ កិរិយមេវ បដិក្ខិបតិ,** ន រញ្ញា បុដ្ឋំ សន្ទិដ្ឋិកំ សាមញ្ញផលំ ព្យាករោតីតិ អធិប្បាយោ។ ឥទញ្ចិ អវធារណំ វិបាកបដិក្ខេបនិវត្តនត្ថំ។ យោ ហិ កម្មំ បដិក្ខិបតិ, តេន អត្ថតោ វិបាកោបិ បដិក្ខិត្តោយេវ នាម ហោតិ។ តថា ហិ វក្ខតិ “កម្មំ បដិពាហន្តេនាបី”តិអាទិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.១៧០-១៧២)។

បដិរាជូហិ អនភិភវនីយភាវេន វិសេសតោ ជិតន្តិ **វិជិតំ,** ឯកស្ស រញ្ញោ អាណាបវត្តិទេសោ។ “មា មយ្ហំ វិជិតេ វសថា”តិ អបសាទនា បព្ពជិតស្ស បព្ពាជនសង្ខាតា វិហេឋនាយេវាតិ វុត្តំ **“វិហេឋេតព្ពា”**ន្តិ។ តេន វុត្តស្ស អត្ថស្ស “ឯវមេត”ន្តិ ឧបធារណំ សល្លក្ខណំ **ឧគ្គណ្ហនំ,** តទមិនា បដិក្ខិបតីតិ អាហ **“សារតោ អគ្គណ្ហន្តោ”**តិ។ តស្ស បន អត្ថស្ស អទ្ធនិយភាវាបាទនវសេន ចិត្តេន សន្ធារណំ **និក្កុជ្ជនំ,** តទមិនា បដិក្ខិបតីតិ ទស្សេតិ **“សារវសេនេវ...បេ.... អដ្ឋបេន្តោ”**តិ ឥមិនា។ **សារវសេនេវា**តិ ឧត្តមវសេនេវ, អវិតថត្តា វា បរេហិ អនុច្ចាលិតោ ចិរភូតោ អត្ថោ អផេគ្គុភាវេន សារោតិ វុច្ចតិ, តំវសេនេវាតិ អត្ថោ។ **និស្សរណ**ន្តិ វដ្ដតោ និយ្យានំ។ **បរមត្ថោ**តិ អវិបរីតត្ថោ, ឧត្តមស្ស វា ញាណស្សារម្មណភូតោ អត្ថោ។ **ព្យញ្ជនំ បន តេន ឧគ្គហិតញ្ចេវ និក្កុជ្ជិតញ្ច** តថាយេវ ភគវតោ សន្តិកេ ភាសិតត្តា។

មក្ខលិគោសាលវាទវណ្ណនា

១៦៨. ឧភយេនាតិ ហេតុបច្ចយបដិសេធវចនេន។ **“វិជ្ជមានមេវា”**តិ ឥមិនា សភាវតោ វិជ្ជមានស្សេវ បដិក្ខិបនេ តស្ស អញ្ញាណមេវ ការណន្តិ ទស្សេតិ។ **សំកិលេសបច្ចយ**ន្តិ សំកិលិស្សនស្ស មលីនស្ស ការណំ ។ **វិសុទ្ធិបច្ចយ**ន្តិ សំកិលេសតោ វិសុទ្ធិយា វោទានស្ស បច្ចយំ។ **អត្តការេ**តិ បច្ចត្តវចនស្ស ឯ-ការវសេន បទសិទ្ធិ យថា “វនប្បគុម្ពេ យថា ផុស្សិតគ្គេ”តិ, (ខុ. បា. ១៣; សុ. និ. ២៣៦) បច្ចត្តត្ថេ វា ភុម្មវចនំ យថា “ឥទម្បិស្ស ហោតិ សីលស្មិ”ន្តិ (ទី. និ. ១.១៩៤), តទេវត្ថំ ទស្សេតិ **“អត្តការោ”**តិ ឥមិនា។ សោ ច តេន តេន សត្តេន អត្តនា កាតព្ពកម្មំ, អត្តនា និប្ផាទេតព្ពបយោគោ វា។ តេនាហ **“យេនា”**តិអាទិ។ **សព្ពញ្ញុត**ន្តិ សម្មាសម្ពោធិំ។ **តន្តិ** អត្តនា កតកម្មំ។ **ទុតិយបទេនា**តិ “នត្ថិ បរការេ”តិ បទេន។ **បរការោ ច នាម** បរស្ស វាហសា ឥជ្ឈនកបយោគោ។ តេន វុត្តំ **“យំ បរការ”**ន្តិអាទិ។ **ឱវាទានុសាសនិ**ន្តិ ឱវាទភូតមនុសាសនី, បឋមំ វា ឱវាទោ, បច្ឆា អនុសាសនី។ “បរការ”ន្តិ បទស្ស ឧបលក្ខណវសេន អត្ថទស្សនញ្ចេតំ, លោកុត្តរធម្មេ បរការាវស្សយោ នត្ថីតិ អាហ **“ឋបេត្វា មហាសត្ត”**ន្តិ។ អត្ថេវេស លោកិយធម្មេ យថា តំ អម្ហាកំ ពោធិសត្តស្ស អាឡារុទកេ និស្សាយ បញ្ចាភិញ្ញាលោកិយសមាបត្តិលាភោ, តញ្ច បច្ឆិមភវិកមហាសត្តំ សន្ធាយ វុត្តំ,

បច្ចេកពោធិសត្តស្សាបិ ឯត្ថេវ សង្គហោ តេសម្បិ តទភាវតោ។ **មនុស្សសោភគ្យត**ន្តិ មនុស្សេសុ សុភគភាវំ។ **ឯវ**ន្តិ វុត្តប្បការេន កម្មវាទស្ស, កិរិយវាទស្ស ច បដិក្ខិបនេន។ **ជិនចក្កេ**តិ “អត្ថិ ភិក្ខវេ កម្មំ កណ្ហំ កណ្ហវិបាក”ន្តិអាទិ (អ. និ. ៤.២៣២) នយប្បវត្តេ កម្មានំ, កម្មផលានញ្ច អត្ថិតាបរិទីបនេ ពុទ្ធសាសនេ។ បច្ចនីកកថនំ បហារទានសទិសន្តិ **“បហារំ ទេតិ នាមា”**តិ។

យថាវុត្តអត្តការបរការាភាវតោ ឯវ សត្តានំ បច្ចត្តបុរិសការោ នាម កោចិ នត្ថីតិ សន្ធាយ **“នត្ថិបុរិសការេ”**តិ តស្ស បដិក្ខិបនំ ទស្សេតុំ **“យេនា”**តិអាទិ វុត្តំ។ “ទេវត្តម្បី”តិអាទិនា, “មនុស្សសោភគ្យត”ន្តិអាទិនា ច **វុត្តប្បការា។** “ពលេ បតិដ្ឋិតា”តិ វត្វា វីរិយមេវិធ ពលន្តិ ទស្សេតុំ **“វីរិយំ កត្វា”**តិ វុត្តំ។ សត្តានញ្ហិ ទិដ្ឋធម្មិកសម្បរាយិក និព្ពានសម្បត្តិអាវហំ វីរិយពលំ នត្ថីតិ សោ បដិក្ខិបតិ, និទស្សនមត្តញ្ចេតំ វោទានិយពលស្ស បដិក្ខិបនំ សំកិលេសិកស្សាបិ ពលស្ស តេន បដិក្ខិបនតោ។ យទិ វីរិយាទីនិ បុរិសការវេវចនានិ, អថ កស្មា តេសំ វិសុំ គហណន្តិ អាហ **“ឥទំ នោ វីរិយេនា”**តិអាទិ។ **ឥទំ នោ វីរិយេនា**តិ ឥទំ ផលំ អម្ហាកំ វីរិយេន បវត្តំ។ **បវត្តវចនបដិក្ខេបករណវសេនា**តិ អញ្ញេសំ បវត្តវោហារវចនស្ស បដិក្ខេបករណវសេន ។ វីរិយថាមបរក្កមសម្ពន្ធនេន បវត្តពលវាទីនំ វាទស្ស បដិក្ខេបករណវសេន “នត្ថិ ពល”ន្តិ បទមិវ សព្ពានិ បេតានិ តេន អាទីយន្តីតិ អធិប្បាយោ។ តញ្ច វចនីយត្ថតោ វុត្តំ, វចនត្ថតោ បន តស្សា តស្សា កិរិយាយ ឧស្សន្នដ្ឋេន **ពលំ។** សូរវីរភាវាវហដ្ឋេន **វីរិយំ។** តទេវ ទន្ធភាវតោ, បោរិសធុរំ វហន្តេន បវត្តេតព្ពតោ ច **បុរិសថាមោ។** បរំ បរំ ឋានំ អក្កមនវសេន បវត្តិយា **បុរិសបរក្កមោ**តិ វេទិតព្ពំ។

រូបាទីសុ សត្តវិសត្តតាយ **សត្តា។** អស្សសនបស្សសនវសេន បវត្តិយា បាណនតោ **បាណា**តិ ឥមិនា អត្ថេន សមានេបិ បទទ្វយេ ឯកិន្ទ្រិយាទិវសេន បាណេ វិភជិត្វា សត្តតោ វិសេសំ កត្វា ឯស វទតីតិ អាហ **“ឯកិន្ទ្រិយោ”**តិអាទិ។ ភវន្តីតិ **ភូតា**តិ សត្តបាណបរិយាយេបិ សតិ អណ្ឌកោសាទីសុ សម្ភវនដ្ឋេន តតោ វិសេសាវ, តេន វុត្តាតិ ទស្សេតិ **“អណ្ឌ…បេ…. វទតី”**តិ ឥមិនា។ **វត្ថិកោសោ** គព្ភាសយោ។ ជីវនតោ បាណំ ធារេន្តោ វិយ វឌ្ឍនតោ **ជីវា។** តេនាហ **“សាលិយវា”**តិអាទិ។ **អាទិ**សទ្ទេន វិរុឡ្ហធម្មា តិណរុក្ខា គហិតា។ នត្ថិ ឯតេសំ សំកិលេសវិសុទ្ធីសុ វសោ សាមត្ថិយន្តិ **អវសា។** តថា **អពលា អវីរិយា។** តេនាហ **“តេស”**ន្តិអាទិ។ **និយតា**តិ និយមនា, អឆេជ្ជសុត្តាវុតស្ស អភេជ្ជមណិនោ វិយ និយតប្បវត្តិតាយ គតិជាតិពន្ធាបវគ្គវសេន និយាមោតិ អត្ថោ។ **តត្ថ តត្ថា**តិ តាសុ តាសុ ជាតីសុ។ **ឆន្នំ អភិជាតីនំ** សម្ពន្ធីភូតានំ **គមនំ** សមវាយេន សមាគមោ។ សម្ពន្ធីនិរបេក្ខោបិ ភាវសទ្ទោ សម្ពន្ធីសហិតោ វិយ បកតិយត្ថវាចកោតិ អាហ **“សភាវោយេវា”**តិ, យថា កណ្ដកស្ស តិក្ខតា, កបិត្ថផលាទីនំ បរិមណ្ឌលតា, មិគបក្ខីនំ វិចិត្តាការតា ច, ឯវំ សព្ពស្សាបិ លោកស្ស ហេតុបច្ចយមន្តរេន តថា តថា បរិណាមោ អកុត្តិមោ សភាវោយេវាតិ អត្ថោ។ តេន វុត្តំ **“យេនា”**តិអាទិ។ បរិណមនំ នានប្បការតាបត្តិ។ **យេនា**តិ សត្តបាណាទិនា។ យថា ភវិតព្ពំ, តថេវាតិ សម្ពន្ធោ។

ឆឡាភិជាតិយោ បរតោ វិត្ថារីយិស្សន្តិ។ “សុខញ្ច ទុក្ខញ្ច បដិសំវេទេន្តី”តិ វទន្តោ មក្ខលិ អទុក្ខមសុខភូមឹ សព្ពេន សព្ពំ ន ជានាតីតិ វុត្តំ **“អញ្ញា អទុក្ខមសុខភូមិ នត្ថីតិ ទស្សេតី”**តិ។ អយំ “សុខញ្ច ទុក្ខញ្ច បដិសំវេទេន្តី”តិ វចនំ ករណភាវេន គហេត្វា វុត្តា អាចរិយស្ស មតិ។ បោត្ថកេសុ បន **“អញ្ញា សុខទុក្ខភូមិ នត្ថីតិ ទស្សេតី”**តិ អយមេវ បាឋោ ទិដ្ឋោ, ន “អទុក្ខមសុខភូមី”តិ។ ឯវំ សតិ “ឆស្វេវាភិជាតីសូ”តិ វចនំ អធិករណភាវេន គហេត្វា ឆសុ ឯវ អភិជាតីសុ សុខទុក្ខបដិសំវេទនំ, ន តេហិ អញ្ញត្ថ, តាយេវ សុខទុក្ខភូមិ, ន តទញ្ញាតិ ទស្សេតីតិ វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ អយមេវ ច យុត្តតរោ បដិក្ខេបិតព្ពស្ស អត្ថស្ស ភូមិវសេន វុត្តត្តា។ យទិ ហិ “សុខញ្ច ទុក្ខញ្ច បដិសំវេទេន្តី”តិ វចនេន បដិក្ខេបិតព្ពស្ស ទស្សនំ សិយា, អថ “អញ្ញា អទុក្ខមសុខា នត្ថី”តិ ទស្សេយ្យ, ន “អទុក្ខមសុខភូមី”តិ ទស្សនហេតុវចនស្ស ភូមិអត្ថាភាវតោ។ ទស្សេតិ ចេតំ តាសំ ភូមិយា អភាវមេវ, តេន វិញ្ញាយតិ អយំ បាឋោ, អយញ្ចត្ថោ យុត្តតរោតិ។

បមុខយោនីនន្តិ មនុស្សេសុ ខត្តិយព្រាហ្មណាទិវសេន, តិរច្ឆានាទីសុ សីហព្យគ្ឃាទិវសេន បធានយោនីនំ, បធានតា ចេត្ថ ឧត្តមតា។ តេនាហ **“ឧត្តមយោនីន”**ន្តិ។ **សដ្ឋិ សតានី**តិ ឆ សហស្សានិ។ “បញ្ច ច កម្មុនោ សតានី”តិ បទស្ស អត្ថទស្សនំ **“បញ្ច កម្មសតានិ ចា”**តិ។ **“ឯសេវ នយោ”**តិ ឥមិនា “កេវលំ តក្កមត្តកេន និរត្ថកំ ទិដ្ឋឹ ទីបេតី”តិ ឥមមេវត្ថមតិទិសតិ។ ឯត្ថ ច **“តក្កមត្តកេនា”**តិ វទន្តោ យស្មា តក្កិកា អវស្សយភូតតថត្ថគ្គហណអង្គុសនយមន្តរេន និរង្កុសតាយ បរិកប្បនស្ស យំ កិញ្ចិ អត្តនា បរិកប្បិតំ សារតោ មញ្ញមានា តថេវ អភិនិវិស្ស តត្ថ ច ទិដ្ឋិគាហំ គណ្ហន្តិ, តស្មា ន តេសំ ទិដ្ឋិវត្ថុស្មិំ វិញ្ញូហិ វិចារណា កាតព្ពាតិ ឥមមធិប្បាយំ វិភាវេតិ។ **កេចី**តិ ឧត្តរវិហារវាសិនោ។ **បញ្ចិន្ទ្រិយវសេនា**តិ ចក្ខាទិបញ្ចិន្ទ្រិយវសេន។ តេ ហិ “ចក្ខុសោតឃានជិវ្ហាកាយសង្ខាតានិ ឥមានិ បញ្ចិន្ទ្រិយានិ ‘បញ្ច កម្មានី’តិ តិត្ថិយា បញ្ញបេន្តី”តិ វទន្តិ “កាយវចីមនោកម្មានិ ច ‘តីណិ កម្មានី’តិ”។ **កម្មន្តិ លទ្ធី**តិ តទុភយំ ឱឡារិកត្តា បរិបុណ្ណកម្មន្តិ លទ្ធិ។ មនោកម្មំ អនោឡារិកត្តា ឧបឌ្ឍកម្មន្តិ លទ្ធីតិ យោជនា។ “ទ្វាសដ្ឋិ បដិបទា”តិ វត្តព្ពេ សភាវនិរុត្តិំ អជានន្តោ “ទ្វដ្ឋិ

បដិបទា”តិ វទតីតិ អាហ “**ទ្វាសដ្ឋិ បដិបទា**”តិ។ សទ្ទវចកា បន “ទ្វាសដ្ឋិយា សលោបោ, អត្ថមា”តិ វទន្តិ, តទយុត្តមេវ សភាវនិរុត្តិយា យោគតោ អសិទ្ធត្តា ។ យទិ ហិ សា យោគេន សិទ្ធា អស្ស, ឯវំ សភាវនិរុត្តិយេវ សិយា, តថា ច សតិ អាចរិយានំ មតេន វិរុជ្ឈតីតិ វទន្តិ។ “ចុល្លាសីតិ សហស្សានី”តិអាទិកា បន អញ្ញត្រ ទិដ្ឋបយោគា សភាវនិរុត្តិយេវ។ ទិស្សតិ ហិ **វិសុទ្ធិមគ្គាទីសុ –**

“ចុល្លាសីតិ សហស្សានិ, កប្បា តិដ្ឋន្តិ យេ មរូ;
ន ត្វេវ តេបិ តិដ្ឋន្តិ, ទ្វីហិ ចិត្តេហិ សមោហិតា”តិ។ (វិសុទ្ធិ. ២.៧១៥; មហានិ. ១០, ៣៩);

ឯកស្មិំ កប្បេតិ ចតុន្នមសង្ខេយ្យកប្បានំ អញ្ញតរភូតេ ឯកស្មិំ អសង្ខេយ្យកប្បេ។ តត្ថាបិ ច វិវដ្ដដ្ឋាយិសញ្ញិតំ ឯកមេវ សន្ធាយ “**ទ្វដ្ឋន្តរកប្បា**”តិ វុត្តំ។ ន ហិ សោ អស្សុតសាសនធម្មោ ឥតរេ ជានាតិ ពាហិរកានមវិសយត្តា, អជានន្តោ ឯវមាហាតិ អត្ថោ។

ឧរព្ភេ ហនន្តិ, ហន្ត្វា វា ជីវិតំ កប្បេន្តីតិ **ឱរព្ភិកា**។ ឯស នយោ **សាកុណិកា**ទីសុបិ។ **លុទ្ទា**តិ វុត្តាវសេសកា យេ កេចិ ចាតុប្បទជីវិកា នេសាទា។ មាគវិកបទស្មិញ្ហិ រោហិតាទិមិគជាតិយេវ គហិតា។ ពន្ធនាគារេ និយោជេន្តីតិ **ពន្ធនាគារិកា។ កុរូរកម្មន្តា**តិ ទារុណកម្មន្តា។ **អយំ** សព្ពោបិ កណ្ហកម្មបសុតតាយ **កណ្ហាភិជាតីតិ វទតិ** កណ្ហស្ស ធម្មស្ស អភិជាតិ អត្តុប្បត្តិ យស្សាតិ កត្វា។ **ភិក្ខូ**តិ ពុទ្ធសាសនេ ភិក្ខូ។ **កណ្ដកេ**តិ ឆន្ទរាគេ។ សញ្ញោគវសេន តេសំ បក្ខិបនំ។ កណ្ដកសទិសឆន្ទរាគេន សញ្ញុត្តា ភុញ្ជន្តីតិ ហិ អធិប្បាយេន “**កណ្ដកេ បក្ខិបិត្វា**”តិ វុត្តំ។ កស្មាតិ ចេ? យស្មា “តេ បណីតបណីតេ បច្ចយេ បដិសេវន្តី”តិ តស្ស មិច្ឆាគាហោ, តស្មា ញាយលទ្ធេបិ បច្ចយេ ភុញ្ជមានា អាជីវកសមយស្ស វិលោមគាហិតាយ បច្ចយេសុ កណ្ដកេ បក្ខិបិត្វា ខាទន្តិ នាមាតិ វទតិ **កណ្ដកវុត្តិកា**តិ កណ្ដកេន យថាវុត្តេន សហ ជីវិកា។ **អយញ្ហិស្ស បាឡិយេវា**តិ អយំ មក្ខលិស្ស វាទទីបនា អត្តនា រចិតា បាឡិយេវាតិ យថាវុត្តមត្ថំ សមត្ថេតិ។ កណ្ដកវុត្តិកា ឯវ នាម **ឯកេ** អបរេ **បព្ពជិតា** ពាហិរកា សន្តិ, តេ នីលាភិជាតីតិ **វទតី**តិ អត្ថោ។ តេ ហិ សវិសេសំ អត្តកិលមថានុយោគមនុយុត្តា។ តថា ហិ តេ កណ្ដកេ វត្តន្តា វិយ ភវន្តីតិ **កណ្ដកវុត្តិកា**តិ វុត្តា។ នីលស្ស ធម្មស្ស អភិជាតិ យស្សាតិ **នីលាភិជាតិ។** ឯវមិតរេសុបិ។

អម្ហាកំ សញ្ញោជនគណ្ឋោ នត្ថីតិ វាទិនោ ពាហិរកបព្ពជិតា **និគណ្ឋា។** ឯកមេវ សាដកំ បរិទហន្តា **ឯកសាដកា។** កណ្ហតោ បរិសុទ្ធោ នីលោ, តតោ បន លោហិតោតិអាទិនា យថាក្កមំ តស្ស បរិសុទ្ធំ វាទំ ទស្សេតុំ “**ឥមេ កិរ**”តិអាទិ វុត្តំ។ **បណ្ឌរតរា**តិ ភុញ្ជននហានបដិក្ខេបាទិវតសមាយោគេន បរិសុទ្ធតរា កណ្ហនីលមុបាទាយ លោហិតស្សាបិ បរិសុទ្ធភាវេន វត្តព្ពតោ។ **ឱទាតវសនា**តិ ឱទាតវត្ថបរិទហនា។ **អចេលកសាវកា**តិ អាជីវកសាវកភូតា។ **តេ កិរ** អាជីវកលទ្ធិយា វិសុទ្ធចិត្តតាយ និគណ្ឋេហិបិ **បណ្ឌរតរា** ហលិទ្ទាភានម្បិ បុរិមេ ឧបាទាយ បរិសុទ្ធភាវប្បត្តិតោ។ “**ឯវ**”ន្តិអាទិនា តស្ស ឆន្ទាគមនំ ទស្សេតិ។ នន្ទាទីនំ សាវកភូតា បព្ពជិតា **អាជីវកា។** តថា **អាជីវកិនិយោ។** នន្ទាទយោ កិរ តថារូបំ អាជីវកបដិបត្តិំ ឧក្កំសំ បាបេត្វា ឋិតា, តស្មា និគណ្ឋេហិ អាជីវកសាវកេហិ បព្ពជិតេហិ បណ្ឌរតរា វុត្តា បរមសុក្កាភិជាតីតិ អយំ តស្ស លទ្ធិ។

បុរិសភូមិយោតិ បធាននិទ្ទេសោ។ ឥត្ថីនម្បិ ហេតា ភូមិយោ ឯស ឥច្ឆតេវ។ **សត្ត ទិវសេ**តិ អច្ចន្តសញ្ញោគវចនំ, ឯត្តកម្បិ មន្ទា មោមូហាតិ។ **សម្ពាធដ្ឋានតោ**តិ មាតុកុច្ឆិ សន្ធាយាហ។ **រោទន្តិ ចេវ វិរវន្តិ ច** តមនុស្សរិត្វា។ ខេទនំ, កីឡនញ្ច ខិឌ្ឌាសទ្ទេនេវ សង្គហេត្វា **ខិឌ្ឌាភូមិ** វុត្តា។ បទស្ស និក្ខិបនំ **បទនិក្ខិបនំ។** យទា តថា បទំ និក្ខិបិតុំ សមត្ថោ, តទា **បទវីមំសភូមិ នាមា**តិ ភាវោ។ វតាវតស្ស **ជាននកាលេ។ ភិក្ខុ ច បន្នកោ**តិអាទិបិ តេសំ ពាហិរកានំ បាឡិយេវ។ តត្ថ **បន្នកោ**តិ ភិក្ខាយ វិចរណកោ, តេសំ វា បដិបត្តិយា បដិបន្នកោ។ **ជិនោ**តិ ជិណ្ណោ ជរាវសេន ហីនធាតុកោ, អត្តនោ វា បដិបត្តិយា បដិបក្ខំ ជិនិត្វា ឋិតោ។ សោ កិរ តថាភូតោ ធម្មម្បិ កស្សចិ ន កថេសិ។ តេនាហ “**ន កិញ្ចិ អាហា**”តិ។ ឱដ្ឋវទនាទិវិប្បការេ កតេបិ ខមនវសេន ន កិញ្ចិ កថេតីតិបិ វទន្តិ។ **អលាភិ**ន្តិ “សោ ន កុម្ភិមុខា បដិគ្គណ្ហាតី”តិអាទិនា នយេន មហាសីហនាទសុត្តេ (ទី. និ. ១.៣៩៤; ម. និ. ១.១៥៥) វុត្តអលាភហេតុសមាយោគេន អលាភិំ។ តតោយេវ ជិឃច្ឆាទុព្ពលបរេតតាយ សយនបរាយនដ្ឋេន **សមណំ បន្នភូមីតិ វទតិ។**

អាជីវវុត្តិសតានីតិ សត្តានមាជីវភូតានិ ជីវិកាវុត្តិសតានិ។ “បរិព្ពាជកសតានី”តិ វុច្ចមានេបិ ចេស សភាវលិង្គមជានន្តោ “**បរិព្ពាជកសតេ**”តិ វទតិ។ ឯវមញ្ញេសុបិ។ តេនាហ “**បរិព្ពាជកបព្ពជ្ជាសតានី**”តិ។ នាគភវនំ **នាគមណ្ឌលំ** យថា “មហឹសកមណ្ឌល”ន្តិ។ បរមាណុអាទិ **រជោ។ បសុ**គ្គហណេន ឯឡកជាតិ គហិតា។ **មិគ**គ្គហណេន រុរុគវយាទិ មិគជាតិ។ **គណ្ឋិម្ហី**តិ ផឡម្ហិ, បព្ពេតិ អត្ថោ។ ចាតុមហារាជិកាទិព្រហ្មកាយិកាទិវសេន, តេសញ្ច អន្តរភេទវសេន **ពាហូ ទេវា។** តត្ថ ចាតុមហារាជិកានំ ឯកច្ចអន្តរភេទោ

មហាសមយសុត្តេន (ទី. និ. ២.៣៣១) ទីបេតព្ពោ។ “**សោ បនា**”តិអាទិនា អជានន្តោ បនេស ពហូ ទេវេបិ សត្តេ ឯវ វទតីតិ តស្ស អប្បមាណតំ ទស្សេតិ។ **មនុស្សាបិ អនន្តា**តិ ទីបទេសកុលវំសាជីវាទិវិភាគវសេន។ បិសាចា ឯវ **បេសាចា**, តេ អបរបេតាទិវសេន **មហន្តមហន្តា**, ពហុតរាតិ អត្ថោ។ ពាហិរកសមយេ បន “ឆទ្ទន្តទហមន្ទាកិនិយោ កុវាឡិយមុចលិន្ទនាមេន វោហរិតា”តិ (ទី. និ. ដី. ១.១៦៨) អាចរិយេន វុត្តំ។

គណ្ឋិកាតិ បព្ពគណ្ឋិកា។ បព្ពគណ្ឋិម្ហិ ហិ បរុឌសទ្ទោ។ **មហាបបាតា**តិ មហាតដា។ បារិសេសនយេន **ខុទ្ទកបបាតសតានិ។** ឯវំ សុបិនេសុបិ។ “**មហាកប្បិនោ**”តិ ឥទំ “មហាកប្បាន”ន្តិ អត្ថតោ វេទិតព្ពំ។ សទ្ទតោ បនេស អជានន្តោ ឯវំ វទតីតិ ន វិចារណក្ខមំ។ តថា “**ចុល្លាសីតិ សតសហស្សានី**”តិ ឥទម្បិ។ សោ ហិ “ចតុរាសីតិ សតសហស្សានី”តិ វត្តមសក្កោន្តោ ឯវំ វទតិ។ សទ្ទវចកា បន “ចតុរាសីតិយា តុលោបោ, ចស្ស ចុ, រស្ស លោ, ទ្វិត្តញ្ចា”តិ វទន្តិ។ **ឯត្តកា មហាសរា**តិ ឯតប្បមាណវតា មហាសរតោ, សត្តមហាសរតោតិ វុត្តំ ហោតិ។ **កិរា**តិ តស្ស វាទានុស្សវនេ និបាតោ។ **បណ្ឌិតោបិ...បេ.... ន គច្ឆតិ**, កស្មា? សត្តានំ សំសរណកាលស្ស និយតភាវតោ។

“អចេលកវតេន វា អញ្ញេន វា យេន កេនចី”តិ វុត្តមតិទិសតិ “**តាទិសេនេវា**”តិ ឥមិនា។ **តបោកម្មេនា**តិ តបករណេន។ ឯត្ថាបិ “តាទិសេនេវា”តិ អធិការោ។ យោ...បេ.... វិសុជ្ឈតិ, សោ អបរិបក្កំ កម្មំ បរិបាចេតិ នាមាតិ យោជនា។ **អន្តរា**តិ ចតុរាសីតិមហាកប្បសតសហស្សានមព្ភន្តរេ។ **ផុស្ស ផុស្សា**តិ បត្វា បត្វា។ **វុត្តបរិមាណំ កាល**ន្តិ ចតុរាសីតិមហាកប្បសតសហស្សបមាណំ កាលំ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – **អបរិបក្កំ** សំសរណនិមិត្តំ កម្មំ សីលាទិនា សីឃំយេវ វិសុទ្ធុប្បត្តិយា **បរិបាចេតិ នាម។ បរិបក្កំ** កម្មំ ផុស្ស ផុស្ស កាលេន បរិបក្កភាវាបាទនេន **ព្យន្តី** វិគមនំ **ករោតិ នាមា**តិ។ **ទោណេនា**តិ បរិមិននទោណតុម្ពេន។ រូបកវសេនត្ថោ លព្ភតីតិ វុត្តំ “**មិតំ វិយា**”តិ។ ន ហាបនវឌ្ឍនំ បណ្ឌិតពាលវសេនាតិ ទស្សេតិ “**ន សំសារោ**”តិអាទិនា។ វឌ្ឍនំ **ឧក្កំសោ។** ហាបនំ **អវកំសោ។**

កតសុត្តគុឡេតិ កតសុត្តវដ្ដិយំ។ **បលេតី**តិ បរេតិ យថា “អភិសម្បរាយោ”តិ, (មហានិ. ៦៩; ចូឡនិ. ៨៥; បដិ. ម. ៣.៤) រ-ការស្ស បន ល-ការំ កត្វា ឯវំ វុត្តំ យថា “បលិពុទ្ធោ”តិ (ចូឡនិ. ១៥; មិ. ប. ៣.៦)។ សោ ច ចុរាទិគណវសេន គតិយន្តិ វុត្តំ “**គច្ឆតី**”តិ។ ឥមាយ ឧបមាយ ចេស សត្តានំ សំសារោ អនុក្កមេន ខីយតេវ, ន វឌ្ឍតិ បរិច្ឆិន្នរូបត្តាតិ ឥមមត្ថំ វិភាវេតីតិ អាហ “**សុត្តេ ខីណេ**”តិអាទិ។ **តត្ថេវា**តិ ខីយនដ្ឋានេយេវ។

អជិតកេសកម្ពលវាទវណ្ណនា

១៧១. **ទិន្ន**ន្តិ ទេយ្យធម្មសីសេន ទានចេតនាយេវ វុត្តា។ តំមុខេន ច ផលន្តិ ទស្សេតិ “**ទិន្នស្ស ផលាភាវ**”ន្តិ ឥមិនា។ ទិន្នញ្ហិ មុខ្យតោ អន្នាទិវត្ថុ, តំ កថមេស បដិក្ខិបិស្សតិ ។ ឯស នយោ **យិដ្ឋំ ហុត**ន្តិ ឯត្ថាបិ។ សព្ពសាធារណំ មហាទានំ **មហាយាគោ។** បាហុនភាវេន កត្តព្ពសក្ការោ **បាហុនកសក្ការោ។ ផល**ន្តិ អានិសំសផលំ, និស្សន្ទផលញ្ច។ **វិបាកោ**តិ សទិសផលំ។ ចតុរង្គសមន្នាគតេ ទានេ ឋានន្តរាទិបត្តិ វិយ ហិ អានិសំសោ, **សង្ខព្រាហ្មណស្ស** ទានេ (ជា. ១.១០.៣៩) តាណលាភមត្តំ វិយ និស្សន្ទោ, បដិសន្ធិសង្ខាតំ សទិសផលំ វិបាកោ។ **អយំ លោកោ, បរលោកោតិ** ច កម្មុនា លទ្ធព្ពោ វុត្តោ ផលាភាវមេវ សន្ធាយ បដិក្ខិបនតោ។ បច្ចក្ខទិដ្ឋោ ហិ លោកោ កថំ តេន បដិក្ខិត្តោ សិយា។ “**សព្ពេ តត្ថ តត្ថេវ ឧច្ឆិជ្ជន្តី**”តិ ឥមិនា ការណមាហ, យត្ថ យត្ថ ភវយោនិអាទីសុ ឋិតា ឥមេ សត្តា, តត្ថ តត្ថេវ ឧច្ឆិជ្ជន្តិ, និរុទយវិនាសវសេន វិនស្សន្តីតិ អត្ថោ។ **តេសូ**តិ មាតាបិតូសុ។ **ផលាភាវវសេនេវ វទតិ,** ន មាតាបិតូនំ, នាបិ តេសុ ឥទានិ ករិយមានសក្ការាសក្ការានមភាវវសេន តេសំ លោកេ បច្ចក្ខត្តា។ បុព្ពុឡស្ស វិយ ឥមេសំ សត្តានំ ឧប្បាទោ នាម កេវលោ, ន ចវិត្វា អាគមនបុព្ពកោ អត្ថីតិ ទស្សនត្ថំ “នត្ថិ សត្តា ឱបបាតិកា”តិ វុត្តន្តិ អាហ “**ចវិត្វា ឧបបជ្ជនកា សត្តា នាម នត្ថី**”តិ។ សមណេន នាម យាថាវតោ ជានន្តេន កស្សចិ អកថេត្វា សញ្ញតេន ភវិតព្ពំ, អញ្ញថា អហោបុរិសិកា នាម សិយា។ កិញ្ហិ បរោ បរស្ស ករិស្សតិ, តថា ច អត្តនោ សម្បាទនស្ស កស្សចិ អវស្សយោ ឯវ ន សិយា តត្ថ តត្ថេវ ឧច្ឆិជ្ជនតោតិ ឥមមត្ថំ សន្ធាយ “**យេ ឥមញ្ច...បេ.... បវេទេន្តី**”តិ អាហ។ អយំ អដ្ឋកថាវសេសកោ អត្ថោ។

ចតូសុ មហាភូតេសុ និយុត្តោ **ចាតុមហាភូតិកោ,** អត្ថមត្តតោ បន ទស្សេតុំ “**ចតុមហាភូតមយោ**”តិ វុត្តំ។ យថា ហិ មត្តិកាយ និព្ពត្តំ ភាជនំ មត្តិកាមយំ, ឯវមយម្បិ ចតូហិ មហាភូតេហិ និព្ពត្តោ ចតុមហាភូតមយោតិ វុច្ចតិ។ **អជ្ឈត្តិកបថវីធាតូ**តិ សត្តសន្តានគតា បថវីធាតុ។ **ពាហិរបថវីធាតុ**ន្តិ ពហិទ្ធា មហាបថវឹ, តេន បថវីយេវ កាយោតិ ទស្សេតិ។ **អនុគច្ឆតី**តិ អនុពន្ធតិ។ **ឧភយេនាបី**តិ បទទ្វយេនបិ។ **ឧបេតិ ឧបគច្ឆតី**តិ ពាហិរបថវិកាយតោ ឥទេកទេសភូតា បថវី អាគន្ត្វា អជ្ឈត្តិកភាវប្បត្តិ ហុត្វា សត្តភាវេន

សណ្ឋិតា, សា ច មហាបថវី យដាទិគតបថវី វិយ ឥទានិ តមេវ ពាហិរំ បថវិកាយំ សមុទាយភូតំ បុន ឧបេតិ ឧបគច្ឆតិ, សព្ពសោ តេន ពាហិរបថវិកាយេន និព្ពិសេសតំ ឯកីភាវមេវ គច្ឆតីតិ អត្ថោ។ **អាបាទីសុបិ ឯសេវ នយោ**តិ ឯត្ថ បដ្ឋន្នេន មហាសមុទ្ទតោ គហិតអាបោ វិយ វស្សោទកភាវេន បុនបិ មហាសមុទ្ទំ, សូរិយរំសិតោ គហិតឥន្ទគ្គិសង្ខាតតេជោ វិយ បុនបិ សូរិយរំសី, មហាវាយុក្ខន្ធតោ និក្ខតមហាវាតោ វិយ បុនបិ មហាវាយុក្ខន្ធំ ឧបេតិ ឧបគច្ឆតីតិ បរិកប្បនាមត្តេន ទិដ្ឋិគតិកស្ស អធិប្បាយោ។

មនច្ឆដ្ឋានិ ឥន្ទ្រិយានីតិ មនមេវ ឆដ្ឋំ យេសំ ចក្ខុសោតឃានជិវ្ហាកាយានំ, តានិ ឥន្ទ្រិយានិ។ **អាកាសំ បក្ខន្ទន្តិ** តេសំ វិសយភាវាតិ វទន្តិ។ វិសយីគហណេន ហិ វិសយាបិ គហិតា ឯវ ហោន្តិ។ កថំ គណិតា មញ្ច បញ្ចមាតិ អាហ **"មញ្ចោ ចេវ...បេ.... អត្ថោ"**តិ។ អាទាឡហនំ សុសានន្តិ អត្ថតោ ឯកំ។ **គុណាគុណបទានី**តិ គុណទោសកោដ្ឋាសានិ។ **សរីរមេវ វា បទានិ** តំតំកិរិយាយ បជ្ជិតព្ពតោ។ **បារាវតបក្ខិវណ្ណានី**តិ បារាវតស្ស នាម បក្ខិនោ វណ្ណានិ។ **"បារាវតបក្ខវណ្ណានី"**តិ បាឋោ, បារាវតសកុណស្ស បក្ខវណ្ណានីតិ អត្ថោ។ **ភស្សន្តា**តិ ឆារិកាបរិយន្តា។ តេនាហ **"ឆារិកាវសានមេវា"**តិ។ អាហុតិសទ្ទេនេត្ថ "ទិន្នំ យិដ្ឋំ ហុត"ន្តិ វុត្តប្បការំ ទានំ សព្ពម្បិ គហិតន្តិ ទស្សេតិ **"បាហុនកសក្ការាទិភេទំ ទិន្នទាន"**ន្តិ ឥមិនា, វិរូបេកសេសនិទ្ទេសោ វា ឯស។ **អត្ថោ**តិ អធិប្បាយតោ អត្ថោ សទ្ទតោ តស្ស អនធិគមិតត្តា។ ឯវមីទិសេសុ។ ទព្ពន្តិ មុយ្ហន្តីតិ ទត្តូ, ពាលបុគ្គលា, តេហិ **ទត្តូហិ។** កឹ វុត្តំ ហោតីតិ អាហ **"ពាលា ទេន្តី"**តិអាទិ។ បាឡិយំ "លោកោ អត្ថី"តិ មតិ យេសំ តេ **អត្ថិកា**, "អត្ថី"តិ ចេទំ នេបាតិកបទំ, តេសំ វាទោ អត្ថិកវាទោ, តំ **អត្ថិកវាទំ។**

តត្ថាតិ តេសុ យថាវុត្តេសុ តីសុ មិច្ឆាវាទីសុ។ **កម្មំ បដិពាហតិ** អកិរិយវាទិភាវតោ។ **វិបាកំ បដិពាហតិ** សព្ពេន សព្ពំ អាយតឹ ឧបបត្តិយា បដិក្ខិបនតោ។ **វិបាក**ន្តិ ច អានិសំសនិស្សន្ទសទិសផលវសេន តិវិធម្បិ វិបាកំ។ **ឧភយំ បដិពាហតិ** សព្ពសោ ហេតុបដិសេធនេនេវ ផលស្សាបិ បដិសេធិតត្តា។ **ឧភយ**ន្តិ ច កម្មំ វិបាកម្បិ។ សោ ហិ "អហេតូ អប្បច្ចយា សត្តា សំកិលិស្សន្តិ, វិសុជ្ឈន្តិ ចា"តិ វទន្តោ កម្មស្ស វិយ វិបាកស្សាបិ សំកិលេសវិសុទ្ធីនំ បច្ចយត្តាភាវជោតនតោ តទុភយំ បដិពាហតិ នាម។ **វិបាកោ បដិពាហិតោ ហោតិ** អសតិ កម្មស្មឹ វិបាកាភាវតោ។ **កម្មំ បដិពាហិតំ ហោតិ** អសតិ វិបាកេ កម្មស្ស និរត្ថកតាបត្តិតោ។ **ឥតី**តិ វុត្តត្ថនិទស្សនំ។ **អត្ថតោ**តិ សរូបតោ, វិសុំ វិសុំ តំតំទិដ្ឋិទីបកភាវេន បាឡិយំ អាគតាបិ តទុភយបដិពាហកាវាតិ អត្ថោ។ បច្ចេកំ តិវិធទិដ្ឋិកា ឯវ តេ ឧភយបដិពាហកត្តា។ **"ឧភយប្បដិពាហកា"**តិ ហិ ហេតុវចនំ ហេតុគព្ភត្តា តស្ស វិសេសនស្ស។ **អហេតុកវាទា ចេវា**តិអាទិ បដិញ្ញាវចនំ តប្បលភាវេន និច្ឆិតត្តា។ តស្មា វិបាកបដិពាហកត្តា **នត្ថិកវាទា,** កម្មបដិពាហកត្តា **អកិរិយវាទា,** តទុភយបដិពាហកត្តា **អហេតុកវាទា**តិ យថាលាភំ ហេតុផលតាសម្ពន្ធោ វេទិតព្ពោ។ យោ ហិ វិបាកបដិពាហនេន នត្ថិកទិដ្ឋិកោ ឧច្ឆេទវាទី, សោ អត្ថតោ កម្មបដិពាហនេន អកិរិយទិដ្ឋិកោ, ឧភយបដិពាហនេន អហេតុកទិដ្ឋិកោ ច ហោតិ។ សេសទ្វយេបិ ឯសេវ នយោ។

"យេ វា បនា"តិអាទិនា តេសមនុទិដ្ឋិកានំ និយាមោក្កន្តិវិនិច្ឆយោ វុត្តោ។ តត្ថ **តេស**ន្តិ បូរណាទីនំ។ **សជ្ឈាយន្តី**តិ តំ ទិដ្ឋិទីបកំ គន្ថំ យថា តថា តេហិ កតំ ឧគ្គហេត្វា បឋន្តិ។ **វីមំសន្តី**តិ តស្ស អត្ថំ វិចារេន្តិ។ **"តេស"**ន្តិអាទិ វីមំសនាការទស្សនំ។ "ករោតោ...បេ.... ឧច្ឆិជ្ជតី"តិ ឯវំ វីមំសន្តានំ តេសន្តិ សម្ពន្ធោ។ **តស្មឹ អារម្មណេ**តិ យថាបរិកប្បិតេ កម្មផលាភាវាទិកេ "ករោតោ ន ករីយតិ បាប"ន្តិអាទិ នយប្បវត្តាយ មិច្ឆាទស្សនសង្ខាតាយ លទ្ធិយា អារម្មណេ។ **មិច្ឆាសតិ សន្តិដ្ឋតី**តិ មិច្ឆាសតិសង្ខាតា លទ្ធិសហគតា តណ្ហា សន្តិដ្ឋតិ។ "ករោតោ ន ករីយតិ បាប"ន្តិអាទិវសេន ហិ អនុស្សវូបលទ្ធេ អត្ថេ តទាការបរិវិតក្កនេហិ សវិក្កហេ វិយ សរូបតោ ចិត្តស្ស បច្ចុបដ្ឋិតេ ចិរកាលបរិចយេន "ឯវមេត"ន្តិ និជ្ឈានក្ខមភាវូបគមនេ, និជ្ឈានក្ខន្តិយា ច តថា តថា គហិតេ បុនប្បុនំ តថេវ អាសេវន្តស្ស ពហុលីករោន្តស្ស មិច្ឆាវិតក្កេន សមានីយមានា មិច្ឆាវាយាមុបត្ថម្ភិតា អតំសភាវម្បិ "តំសភាវ"ន្តិ គណ្ហន្តី មិច្ឆាលទ្ធិសហគតា តណ្ហា មុសា វិតថំ សរណតោ បវត្តនតោ មិច្ឆាសតីតិ វុច្ចតិ។ **ចតុរង្គុត្តរដីកាយ**ម្បិ (អ. និ. អដ្ឋ. ២.៤.៣០) ចេស អត្ថោ វុត្តោយេវ។ មិច្ឆាសង្កប្បាទយោ វិយ ហិ មិច្ឆាសតិ នាម បាដិយេក្កោ កោចិ ធម្មោ នត្ថិ, តណ្ហាសីសេន គហិតានំ ចតុន្នម្បិ អកុសលក្ខន្ធានមេតំ អធិវចនន្តិ **មជ្ឈិមាគមដ្ឋកថាយ**ម្បិ **សល្លេខសុត្តវណ្ណនាយំ** (ម. និ. អដ្ឋ. ១.៨៣) វុត្តំ។

ចិត្តំ ឯកគ្គំ ហោតីតិ យថាសកំ វិតក្កាទិបច្ចយលាភេន តស្មឹ អារម្មណេ អវដ្ឋិតតាយ អនេកគ្គតំ បហាយ ឯកគ្គំ អប្បិតំ វិយ ហោតិ, ចិត្តសីសេន ចេត្ថ មិច្ឆាសមាធិ ឯវ វុត្តោ។ សោ ហិ បច្ចយវិសេសេហិ លទ្ធភាវនាពលោ ឦទិសេ ឋានេ សមាធានបតិរូបកកិច្ចករោយេវ ហោតិ វាលវិជ្ឈនាទីសុ វិយាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **ជវនានិ ជវន្តី**តិ អនេកក្ខត្តុំ តេនាការេន បុព្ពភាគិយេសុ ជវនវារេសុ បវត្តេសុ សន្និដ្ឋានភូតេ សព្ពបច្ឆិមេ ជវនវារេ សត្ត ជវនានិ ជវន្តិ។ **"បឋមជវនេ សតេកិច្ឆា ហោន្តិ, តថា ទុតិយាទីសូ"**តិ ឥទំ ធម្មសភាវទស្សនមេវ, ន បន តស្មឹ ខណេ តេសំ តិកិច្ឆា កេនចិ សក្កា កាតុន្តិ ទស្សនំ តេស្វេវ បត្វា សត្តមជវនស្ស អវស្សមុប្បជ្ជមានស្ស និវត្តិតុំ អ

សក្កុណេយ្យត្តា, ឯវំ លហុបរិវត្តេ ច ចិត្តវារេ ឱវាទានុសាសន វសេន តិកិច្ឆាយ អសម្ភវតោ។ តេនាហ “**ពុទ្ធានម្បិ អតេកិច្ឆា អនិវត្តិនោ**”តិ ។ **អរិដ្ឋកណ្ដកសទិសា**តិ អរិដ្ឋភិក្ខុកណ្ដកសាមណេរសទិសា, តេ វិយ អតេកិច្ឆា អនិវត្តិនោ មិច្ឆាទិដ្ឋិគតិកាយេវ ជាតាតិ វុត្តំ ហោតិ។

តត្ថាតិ តេសុ តីសុ មិច្ឆាទស្សនេសុ។ **កោចិ ឯកំ ទស្សនំ ឱក្កមតី**តិ យស្ស ឯកស្មិំយេវ អភិនិវេសោ, អាសេវនា ច បវត្តា, សោ ឯកមេវ ទស្សនំ ឱក្កមតិ។ **កោចិ ទ្វេ, កោចិ តីណិបី**តិ យស្ស ទ្វីសុ, តីសុបិ វា អភិនិវេសោ, អាសេវនា ច បវត្តា, សោ ទ្វេ , តីណិបិ ឱក្កមតិ, ឯតេន បន វចនេន យា បុព្ពេ “ឥតិ សព្ពេបេតេ អត្ថតោ ឧភយប្បដិពាហកា”តិអាទិនា ឧភយប្បដិពាហកតាមុខេន ទីបិតា អត្ថតោ សិទ្ធា សព្ពទិដ្ឋិកតា, សា បុព្ពភាគិយា។ យា បន មិច្ឆត្តនិយាមោក្កន្តិភូតា, សា យថាសកំ បច្ចយសមុទាគមសិទ្ធិតោ ភិន្នារម្មណានំ វិយ វិសេសាធិគមានំ ឯកជ្ឈំ អនុប្បត្តិយា អញ្ញមញ្ញំ អព្ពោកិណ្ណា ឯវាតិ ទស្សេតិ។ “**ឯកស្មិំ ឱក្កន្តេបី**”តិអាទិនា តិស្សន្នម្បិ ទិដ្ឋីនំ សមានសាមត្ថិយតំ, សមានផលតញ្ច វិភាវេតិ។ សគ្គាវរណាទិនា ហេតា សមានសាមត្ថិយា ចេវ សមានផលា ច, តស្មា តិស្សោបិ ចេតា ឯកស្ស ឧប្បន្នាបិ អព្ពោកិណ្ណា ឯវ, ឯកាយ វិបាកេ ទិន្នេ ឥតរា តស្សា អនុពលប្បទាយិកា ហោន្តីតិ ទដ្ឋព្ពំ។ “**បត្តោ សគ្គមគ្គាវរណញ្ចេវា**”តិអាទី វត្វា “**អភព្ពោ**”តិអាទិនា តទេវត្ថំ អាវិករោតិ។ **មោក្ខមគ្គាវរណ**ន្តិ និព្ពានបថភូតស្ស អរិយមគ្គស្ស និវារណំ។ **បគេវា**តិ បឋមំយេវ បដិក្ខេបត្ថេ និបាតោ, មោក្ខសង្ខាតំ បន និព្ពានំ គន្តុំ កា នាម កថាតិ អត្ថោ។ អបិច **បគេវា**តិ បា ឯវ, បឋមតរមេវ មោក្ខំ គន្តុមភព្ពោ, មោក្ខគមនតោបិ ទូរតរមេវាតិ វុត្តំ ហោតិ។ ឯវមញ្ញត្ថាបិ យថារហំ។

“**វដ្ដខាណុ នាមេស សត្តោ**”តិ ឥទំ វចនំ នេយ្យត្ថមេវ, ន នីតត្ថំ។ តថា ហិ វុត្តំ **បបញ្ចសូទនិយំ** នាម **មជ្ឈិមាគមដ្ឋកថាយំ** “កឹ បនេស ឯកស្មិំយេវ អត្តភាវេ និយតោ ហោតិ, ឧទាហុ អញ្ញស្មិម្បីតិ? ឯកស្មិំយេវ និយតោ, អាសេវនវសេន បន ភវន្តរេបិ តំ តំ ទិដ្ឋឹ រោចេតិយេវា”តិ (ម. និ. អដ្ឋ. ៣.១០៣)។ អកុសលញ្ហិ នាមេតំ អពលំ ទុព្ពលំ, ន កុសលំ វិយ សពលំ មហាពលំ, តស្មា “ឯកស្មិំយេវ អត្តភាវេ និយតោ”តិ តត្ថ វុត្តំ។ អញ្ញថា សម្មត្តនិយាមោ វិយ មិច្ឆត្តនិយាមោបិ អច្ចន្តិកោ សិយា, ន ច អច្ចន្តិកោ។ យទេវំ វដ្ដខាណុជោតនា កថំ យុជ្ជេយ្យាតិ អាហ “អាសេវនវសេនា”តិអាទិ, តស្មា យថា **សត្តង្គុត្តរបាឡិយំ** “សកឹ និមុគ្គោបិ និមុគ្គោ ឯវ ពាលោ”តិ [អ. និ. ៧.១៥ (អត្ថតោ សមានំ)] វុត្តំ, ឯវំ វដ្ដខាណុជោតនាបិ វុត្តា។ យាទិសេ ហិ បច្ចយេ បដិច្ច អយំ តំ តំ ទស្សនំ ឱក្កន្តោ, បុន កទាចិ តប្បដិបក្ខេ បច្ចយេ បដិច្ច តតោ សីសុក្ខិបនមស្ស ន ហោតីតិ ន វត្តព្ពំ។ តស្មា តត្ថ, (ម. និ. អដ្ឋ. ៣.១០២) ឥធ ច អដ្ឋកថាយំ “**ឯវរូបស្ស ហិ យេភុយ្យេន ភវតោ វុដ្ឋានំ នាម នត្ថី**”តិ យេភុយ្យគ្គហណំ កតំ, ឥតិ អាសេវនវសេន ភវន្តរេបិ តំតំទិដ្ឋិយា រោចនតោ យេភុយ្យេនស្ស ភវតោ វុដ្ឋានំ នត្ថីតិ កត្វា វដ្ដខាណុកោ នាមេស ជាតោ, ន បន មិច្ឆត្តនិយាមស្ស អច្ចន្តិកតាយាតិ នីហរិត្វា ញាតព្ពត្តតាយ នេយ្យត្ថមិទំ, ន នីតត្ថន្តិ វេទិតព្ពំ។ យំ សន្ធាយ **អភិធម្មេ**បិ “អរហា, យេ ច បុថុជ្ជនា មគ្គំ ន បដិលភិស្សន្តិ, តេ រូបក្ខន្ធញ្ច ន បរិជានន្តិ, វេទនាក្ខន្ធញ្ច ន បរិជានិស្សន្តី”តិអាទិ (យម. ១.ខន្ធយមក ២១០) វុត្តំ។ **បថវិគោបកោ**តិ យថាវុត្តការណេន បថវិបាលកោ។ តទត្ថំ សមត្ថេតុំ “**យេភុយ្យេនា**”តិអាទិ វុត្តំ។

ឯវំ មិច្ឆាទិដ្ឋិយា បរមសាវជ្ជានុសារេន សោតូនំ សតិមុប្បាទេន្តោ “**តស្មា**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ **តស្មា**តិ យស្មា ឯវំ សំសារខាណុភាវស្សាបិ បច្ចយោ អបណ្ណកជាតោ, តស្មា បរិវជ្ជេយ្យាតិ សម្ពន្ធោ។ **អកល្យាណជន**ន្តិ កល្យាណធម្មវិរហិតជនំ អសាធុជនំ។ **អាសីវិស**ន្តិ អាសុមាគតហលាហលំ។ **ភូតិកាមោ**តិ ទិដ្ឋធម្មិកសម្បរាយិកបរមត្ថានំ វសេន អត្តនោ គុណេហិ វុឌ្ឍិកាមោ។ **វិចក្ខណោ**តិ បញ្ញាចក្ខុនា វិវិធត្ថស្ស បស្សកោ, ធីរោតិ អត្ថោ។

បកុធកច្ចាយនវាទវណ្ណនា

១៧៤. “អកដា”តិ ឯត្ថ ត-ការស្ស ដ-ការាទេសោតិ អាហ “**អកតា**”តិ, សមេន, វិសមេន វា កេនចិបិ ហេតុនា អកតា, ន វិហិតាតិ អត្ថោ។ តថា **អកដវិធា**តិ ឯត្ថាបិ។ នត្ថិ កតវិធោ ករណវិធិ ឯតេសន្តិ **អកដវិធា**។ បទទ្វយេនាបិ លោកេ កេនចិ ហេតុបច្ចយេន នេសំ អនិព្ពត្តភាវំ ទស្សេតិ។ តេនាហ “**ឯវំ ករោហី**”តិអាទិ។ **ឥទ្ធិយាបិ ន និម្មិតា**តិ កស្សចិ ឥទ្ធិមតោ ចេតោវសិប្បត្តស្ស បុគ្គលស្ស, ទេវស្ស, ឥស្សរាទិនោ ច ឥទ្ធិយាបិ ន និម្មិតា។ **អនិម្មាបិតា**តិ កស្សចិ អនិម្មាបិតា។ កាមំ សទ្ទតោ យុត្តំ, អត្ថតោ ច បុរិមេន សមានំ, តថាបិ បាឡិយមដ្ឋកថាយញ្ច អនាគតមេវ អគហេតព្ពភាវេ ការណន្តិ ទស្សេតិ “**តំ នេវ បាឡិយ**”ន្តិអាទិនា។

ព្រហ្មជាលសុត្តសំវណ្ណនាយំ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៣០) **វុត្តត្ថមេវ។** ឥទមេត្ថ យោជនាមត្តំ – វញ្ឈាតិ ហិ វញ្ឈបសុវញ្ឈតាលាទយោ វិយ អផលា កស្សចិ អជនកា, តេន បថវិកាយាទីនំ រូបាទិជនកភាវំ បដិក្ខិបតិ។ រូបសទ្ទាទយោ ហិ បថវិកាយាទីហិ អប្បដិពទ្ធវុត្តិកាតិ តស្ស លទ្ធិ។ បព្ពតស្ស កូដមិវ ឋិតាតិ **កូដដ្ឋា**, យថា

បញ្ញត្តកូដំ គេនចិ អនិព្ពត្តិតំ កស្សចិ ច អនិព្ពត្តកំ, ឯវមេតេបិ សត្តកាយាតិ អធិប្បាយោ។ យមិទំ “ពីជតោ អង្កុរាទិ ជាយតី”តិ វុច្ចតិ, តំ វិជ្ជមានមេវ តតោ និក្ខមតិ, ន អវិជ្ជមានំ, ឥតរថា អញ្ញតោបិ អញ្ញស្ស ឧបលទ្ធិ សិយា, ឯវមេតេបិ សត្តកាយា, តស្មា **ឯសិកដ្ឋាយិដ្ឋិតា**តិ។ **ឋិតត្តា**តិ និព្ពិការភាវេន សុប្បតិដ្ឋិតត្តា។ **ន ចលន្តី**តិ ន វិការមាបជ្ជន្តិ។ វិការាភាវតោ ហិ តេសំ សត្តន្នំ កាយានំ ឯសិកដ្ឋាយិដ្ឋិតតា, អនិញ្ជនញ្ច អត្តនោ បកតិយា អវដ្ឋានមេវ។ តេនាហ **“ន វិបរិណមន្តី”**តិ។ **បកតិ**ន្តិ សភាវំ ។ អវិបរិណាមធម្មត្តា ឯវ **ន អញ្ញមញ្ញំ ឧបហនន្តិ។** សតិ ហិ វិការមាបាទេតព្ពភាវេ ឧបឃាតកតា សិយា, តថា អនុគ្គហេតព្ពភាវេ សតិ អនុគ្គាហកតាបីតិ តទភាវំ ទស្សេតុំ បាឡិយំ **“នាល”**ន្តិអាទិ វុត្តំ។ បថវីយេវ កាយេកទេសត្តា **បថវីកាយោ** យថា “សមុទ្ទោ ទិដ្ឋោ”តិ, **បថវីសមូហោ វា** កាយសទ្ទស្ស សមូហវាចកត្តា យថា “ហត្ថិកាយោ”តិ។ ជីវសត្តមានំ កាយានំ និច្ចតាយ និព្ពិការភាវតោ ន ហន្តព្ពតា, ន ឃាតេតព្ពតា ច, តស្មា នេវ កោចិ ហន្តា, ឃាតេតា វា អត្ថីតិ ទស្សេតុំ បាឡិយំ **“សត្តន្នំ ត្វេវ កាយាន”**ន្តិអាទិ វុត្តំ។ យទិ កោចិ ហន្តា នត្ថិ, កថំ តេសំ សត្ថប្បហារោតិ តត្ថ ចោទនាយាហ **“យថា”**តិអាទិ។ តត្ថ **សត្តន្នំ ត្វេវា**តិ សត្តន្នមេវ។ **ឥតិ**សទ្ទោ ហេត្ថ និបាតមត្តំ។ **បហតន្តិ** បហរិតំ។ ឯកតោធារាទិកំ **សត្ថំ។** អន្តរេនេវ បវិសតិ, ន តេសុ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – **កេវលំ** “អហំ ឥមំ ជីវិតា វោរោបេមី”តិ តេសំ តថា **សញ្ញាមត្តមេវ,** ហននឃាតនាទិ បន បរមត្ថតោ នត្ថេវ កាយានំ អវិកោបនីយភាវតោតិ។

និគណ្ឋនាដបុត្តវាទវណ្ណនា

១៧៧. ចត្តារោ យាមា ភាគា ចតុយាមំ, ចតុយាមំ ឯវ **ចាតុយាមំ។** ភាគត្ថោ ហិ ឥធ **យាម**-សទ្ទោ យថា “រត្តិយា បឋមោ យាមោ”តិ (សំ. និ. អដ្ឋ. ៣.៣៦៨)។ សោ បនេត្ថ ភាគោ សំវរលក្ខិតោតិ អាហ **“ចតុកោដ្ឋាសេន សំវរេន សំវុតោ”**តិ, សំយមត្ថោ វា **យាម**សទ្ទោ យមនំ សញ្ញមនំ យាមោតិ កត្វា។ “យតត្តោ”តិអាទីសុ វិយ ហិ អនុបសគ្គោបិ សឧបសគ្គោ វិយ សញ្ញមត្ថវាចកោ, សោ បន ចតូហិ អាការេហីតិ អាហ **“ចតុកោដ្ឋាសេន សំវរេនា”**តិ។ អាការោ កោដ្ឋាសោតិ ហិ អត្ថតោ ឯកំ។ វារិតោ សព្ពវារិ យស្សាយំ **សព្ពវារិវារិតោ** យថា “អគ្យាហិតោ”តិ។ តេនាហ **“វារិតសព្ពឧទកោ”**តិ។ វារិសទ្ទេន ចេត្ថ វារិបរិភោគោ វុត្តោ យថា “រត្តូបរតោ”តិ។ បដិក្ខិត្តោ សព្ពសីតោទកោ តប្បរិភោគោ យស្សាតិ តថា។ **តន្តិ** សីតោទកំ។ **សព្ពវារិយុត្តោ**តិ សំវរលក្ខណមត្ថំ កថិតំ។ **សព្ពវារិធុតោ**តិ បាបនិជ្ជរលក្ខណំ។ **សព្ពវារិផុដោ**តិ កម្មក្ខយលក្ខណន្តិ ឥមមត្ថំ ទស្សេន្តោ **“សព្ពេនា”**តិអាទិមាហ, **សព្ពេន បាបវារណេន យុត្តោ**តិ ហិ សព្ពប្បការេន សំវរលក្ខណេន បាបវារណេន សមន្នាគតោ។ **ធុតបាបោ**តិ សព្ពេន និជ្ជរលក្ខណេន បាបវារណេន វិធុតបាបោ។ **ផុដ្ឋោ**តិ អដ្ឋន្នម្បិ កម្មានំ ខេបនេន មោក្ខប្បត្តិយា កម្មក្ខយលក្ខណេន សព្ពេន បាបវារណេន ផុដ្ឋោ, តំ បត្វា ឋិតោតិ អត្ថោ។ “ទ្វេយេវ គតិយោ ភវន្តិ, អនញ្ញា”តិអាទីសុ (ទី. និ. ១.២៥៨; ២.៣៤; ៣.១៩៩, ២០០; ម. និ. ២.៣៨៤, ៣៩៨) វិយ គមុសទ្ទោ និដ្ឋានត្ថោតិ វុត្តំ **“កោដិប្បត្តចិត្តោ”**តិ, មោក្ខាធិគមេន ឧត្តមមរិយាទប្បត្តចិត្តោតិ អត្ថោ។ កាយាទីសុ ឥន្ទ្រិយេសុ សំយមេតព្ពស្ស អភាវតោ **សំយតចិត្តោ។** អតីតេ ហេត្ថ ត-សទ្ទោ។ សំយមេតព្ពស្ស អវសេសស្ស អភាវតោ **សុប្បតិដ្ឋិតចិត្តោ។ កិញ្ចិ សាសនានុលោមន្តិ** បាបវារណំ សន្ធាយ វុត្តំ។ **អសុទ្ធលទ្ធិតាយា**តិ “អត្ថិ ជីវោ, សោ ច សិយា និច្ចោ, សិយា អនិច្ចោ”តិ (ទី. និ. ដី. ១.១៧៧)។ ឯវមាទិមលិនលទ្ធិតាយ។ **សព្ពា**តិ កម្មបកតិវិភាគាទិវិសយាបិ សព្ពា និជ្ឈានក្ខន្តិយោ។ **ទិដ្ឋិយេវា**តិ មិច្ឆាទិដ្ឋិយោ ឯវ ជាតា។

សញ្ចយពេលដ្ឋបុត្តវាទវណ្ណនា

១៧៨-១៨១. **អមរាវិក្ខេបេ វុត្តនយោ ឯវា**តិ ព្រហ្មជាលេ អមរាវិក្ខេបវាទវណ្ណនាយំ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៦១) វុត្តនយោ ឯវ។ កស្មា? វិក្ខេបព្យាករណភាវតោ, តថេវ ច តត្ថ វិក្ខេបវាទស្ស អាគតត្តា។

បឋមសន្ទិដ្ឋិកសាមញ្ញផលវណ្ណនា

១៨២. **បីឡេត្វា**តិ គេលយន្តេន ឧប្បីឡេត្វា, ឥមិនា រញ្ញោ អាភោគមាហ។ វទតោ ហិ អាភោគវសេន សព្ពត្ថ អត្ថនិច្ឆយោ។ អដ្ឋកថាចរិយា ច តទាភោគញ្ញូ, បរម្បរាភតត្ថស្សាវិរោធិនោ ច, តស្មា សព្ពត្ថ យថា តថា វចនោកាសលទ្ធភាវមត្តេន អត្ថោ ន វុត្តោ, អថ ខោ តេសំ វត្តុមិច្ឆិតវសេនាតិ គហេតព្ពំ, ឯវញ្ច កត្វា តត្ថ តត្ថ អត្ថុទ្ធារាទិវសេន អត្ថវិវេចនា កតាតិ។

១៨៣. **យថា តេ រុច្ចេយ្យា**តិ ឥទានិ មយា បុច្ឆិយមានោ អត្ថោ យថា តវ ចិត្តេ រុច្ចេយ្យ, តយា ចិត្តេ រុច្ចេថាតិ អត្ថោ។ កម្មត្ថេ ហេតំ កិរិយាបទំ។ មយា វា ទានិ បុច្ឆិយមានមត្ថំ តវ សម្បទានភូតស្ស រោចេយ្យាតិបិ វដ្ដតិ។ យវទាសិយា កុច្ឆិស្មិំ ជាតោ **អន្តោជាតោ។** ធនេន កីតោ **ធនក្កីតោ។** ពន្ទគ្គាហគហិតោ **ករមរានីតោ។**

សាមមេវ យេន កេនចិ ហេតុនា ទាសភាវមុបគតោ **សាមំទាសព្យោបគតោ។ សាម**ន្តិ ហិ សយមេវ។ **ទាសព្យ**ន្តិ ទាសភាវំ។ កោចិ ទាសោបិ សមានោ អលសោ កម្មំ អករោន្តោ “កម្មការោ”តិ ន វុច្ចតិ, សោ បន ន តថាភូតោតិ វិសេសនមេតន្តិ អាហ “**អនលសោ**”តិអាទិ។ **ទូរតោ**តិ ទូរទេសតោ អាគតំ។ **បឋមមេវា**តិ អត្តនោ អាសន្នតរដ្ឋានុបសង្កមនតោ បគេវ បុរេតរមេវ។ **ឧដ្ឋហតី**តិ គារវវសេន ឧដ្ឋហិត្វា តិដ្ឋតិ, បច្ចុដ្ឋាតីតិ វា អត្ថោ។ **បច្ឆា**តិ សាមិកស្ស និបជ្ជាយ បច្ឆា។ **សយនតោ អវុដ្ឋិតេ**តិ រត្តិយា វិភាយនវេលាយ សេយ្យតោ អវុដ្ឋិតេ។ **បច្ចូសកាលតោ**តិ អតីតរត្តិយា បច្ចូសកាលតោ ។ **យាវ សាមិនោ រត្តិំ និទ្ទោក្កមន**ន្តិ អបរាយ ភាវិនិយា រត្តិយា បទោសវេលាយំ យាវ និទ្ទោក្កមនំ។ យា អតីតរត្តិយា បច្ចូសវេលា, ភាវិនិយា ច បទោសវេលា, ឯត្ថន្តរេ សព្ពកិច្ចំ កត្វា បច្ឆា និបតតីតិ វុត្តំ ហោតិ។ **កឹ ការមេវា**តិ កឹ ករណីយមេវ កិន្តិ បុច្ឆាយ កាតព្ពតោ, បុច្ឆិត្វា កាតព្ពវេយ្យាវច្ចន្តិ អត្ថោ។ បដិស្សវេនេវ សមីបចារិតា វុត្តាតិ អាហ “**បដិសុណន្តោ វិចរតី**”តិ។ បដិកុទ្ធំ មុខំ ឱលោកេតុំ ន វិសហតីតិបិ ទស្សេតិ “**តុដ្ឋបហដ្ឋ**”ន្តិ ឥមិនា។

ទេវោ វិយាតិ អាធិបច្ចបរិវារាទិសមន្នាគតោ បធានទេវោ វិយ, តេន មញ្ញេ-សទ្ទោ ឥធ ឧបមត្ថោតិ ញាបេតិ យថា “អក្ខាហតំ មញ្ញេ អដ្ឋាសិ រញ្ញោ មហាសុទស្សនស្ស អន្តេបុរំ ឧបសោភយមាន”ន្តិ (ទី. និ. ២.២៤៥)។ **សោ វតស្សាហ**ន្តិ ឯត្ថ សោ វត អស្សំ អហន្តិ បទច្ឆេទោ, សោ រាជា វិយ អហម្បិ ភវេយ្យំ។ កេនាតិ ចេ? យទិ បុញ្ញានិ ករេយ្យំ, តេនាតិ អត្ថោតិ អាហ “**សោ វត អហ**”ន្តិអាទិ។ **វត**សទ្ទោ ឧបមាយំ។ តេនាហ “**ឯវរូបោ**”តិ។ **បុញ្ញានី**តិ ឧឡារតរំ បុញ្ញំ សន្ធាយ វុត្តំ អញ្ញទា កតបុញ្ញតោ ឧឡារាយ បព្ពជ្ជាយ អធិប្បេតត្តា។ “**សោ វតស្សាយ**”ន្តិបិ បាឋេ សោ រាជា វិយ អយំ អហម្បិ អស្សំ។ កថំ? “យទិ បុញ្ញានិ ករេយ្យ”ន្តិ អត្ថសម្ភវតោ “**អយមេវត្ថោ**”តិ វុត្តំ។ **អស្ស**ន្តិ ហិ ឧត្តមបុរិសយោគេ អហំ-សទ្ទោ អប្បយុត្តោបិ អយំ-សទ្ទេន បរាមសនតោ បយុត្តោ វិយ ហោតិ។ សោ អហំ ឯវរូបោ អស្សំ វត, យទិ បុញ្ញានិ ករេយ្យន្តិ បឋមបាឋស្ស អត្ថមិច្ឆន្តិ កេចិ។ ឯវំ សតិ ទុតិយបាឋេ “អយមេវត្ថោ”តិ អវត្តព្ពោ សិយា តត្ថ អយំ-សទ្ទេន អហំ-សទ្ទស្ស បរាមសនតោ, “សោ”តិ ច បរាមសិតព្ពស្ស អញ្ញស្ស សម្ភវតោ។ **យ**ន្តិ ទានំ។ **សតភាគម្បី**តិ សតភូតំ ភាគម្បិ, រញ្ញោ ទិន្នទានំ សតធា កត្វា តត្ថ ឯកភាគម្បីតិ វុត្តំ ហោតិ។ **យាវជីវំ ន សក្ខិស្សាមិ ទាតុ**ន្តិ យាវជីវំ ទានត្ថាយ ឧស្សាហំ ករោន្តោបិ សតភាគមត្តម្បិ ទាតុំ ន សក្ខិស្សាមិ, តស្មា បព្ពជិស្សាមីតិ បព្ពជ្ជាយំ ឧស្សាហំ កត្វាតិ អត្ថោ។ “**យំនូនា**”តិ និបាតោ បរិវិតក្កនត្ថេតិ វុត្តំ “**ឯវំ ចិន្តនភាវ**”ន្តិ។

កាយេន បិហិតោតិ កាយេន សំវរិតព្ពស្ស កាយទ្វារេន បវត្តនកស្ស បាបធម្មស្ស សំវរណវសេន បិទហិតោ។ ឧស្សុក្កវចនវសេន បនត្ថោ វិហរេយ្យ-បទេន សម្ពជ្ឈិតព្ពត្តាតិ អាហ “**អកុសលបវេសនទ្វារំ ថកេត្វា**”តិ។ ហុត្វាតិ ហិ សេសោ។ **អកុសលបវេសនទ្វារ**ន្តិ ច កាយកម្មភូតានមកុសលានំ បវេសនភូតំ កាយវិញ្ញត្តិសង្ខាតំ ទ្វារំ។ **សេសបទទ្វយេបី**តិ “វាចាយ សំវុតោ, មនសា សំវុតោ”តិ បទទ្វយេបិ។ **ឃាសច្ឆាទនេន បរមតាយា**តិ ឃាសច្ឆាទនបរិយេសនេ សល្លេខវសេន បរមតាយ, ឧក្កដ្ឋភាវេ វា សណ្ឋិតោ ឃាសច្ឆាទនមត្តមេវ បរមំ បមាណំ កោដិ ឯតស្ស , ន តតោ បរំ កិញ្ចិ អាមិសជាតំ បរិយេសតិ, បច្ចាសិសតិ ចាតិ **ឃាសច្ឆាទនបរមោ**, តស្ស ភាវោ **ឃាសច្ឆាទនបរមតា**តិបិ អដ្ឋកថាមុត្តកោ នយោ។ ឃសិតព្ពោ អសិតព្ពោតិ ឃាសោ, អាហារោ, អាកុសោ ឆាទេតិ បរិទហតិ ឯតេនាតិ **អច្ឆាទនំ**, និវាសនំ, អបិច ឃសនំ **ឃាសោ**, អាកុសោ ឆាទីយតេ **អច្ឆាទន**ន្តិបិ យុជ្ជតិ។ **ឯតទត្ថម្បី**តិ ឃាសច្ឆាទនត្ថាយាបិ។ **អនេសន**ន្តិ ឯកវីសតិវិធម្បិ អននុរូបមេសនំ។

វិវេកដ្ឋកាយានន្តិ គណសង្គណិកតោ បវិវិត្តេ ឋិតកាយានំ, សម្ពន្ធីភូតានំ កាយវិវេកោតិ សម្ពន្ធោ។ **នេក្ខម្មាភិរតាន**ន្តិ ឈានាភិរតានំ។ **បរមវោទានប្បត្តាន**ន្តិ តាយ ឯវ ឈានាភិរតិយា បរមំ ឧត្តមំ វោទានំ ចិត្តវិសុទ្ធឹ បត្តានំ។ **និរុបធីន**ន្តិ កិលេសូបធិអភិសង្ខារូបធីហិ អច្ចន្តវិគតានំ។ វិសង្ខារំ វុច្ចតិ និព្ពានំ, តទធិគមនេតា **វិសង្ខារគតា**, អរហន្តោ, តេសំ។ “**ឯវំ វុត្តោ**”តិ ឥមិនា **មហានិទ្ទេសេ** (មហានិ. ៧, ៩) អាគតភាវំ ទស្សេតិ។ ឯត្ថ ច បឋមោ វិវេកោ ឥតរេហិ ទ្វីហិ វិវេកេហិ សហាបិ វត្តព្ពោ ឥតរេសុ សិទ្ធេសុ តស្សាបិ សិជ្ឈនតោ, វិនា ច តស្មឹ សិទ្ធេបិ ឥតរេ សមសិជ្ឈនតោ។ តថា ទុតិយោបិ។ តតិយោ បន ឥតរេហិ សហេវ វត្តព្ពោ។ ន វិនា ឥតរេសុ សិទ្ធេសុយេវ តស្ស សិជ្ឈនតោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ “**គណសង្គណិកំ បហាយា**”តិអាទិ តទធិប្បាយវិភាវនំ។ តត្ថ គណេ ជនសមាគមេ សន្និបតនំ **គណសង្គណិកា**, តំ **បហាយ។ កាយេន ឯកោ វិហរតិ** វិចរតិ បុគ្គលវសេន អសហាយត្តា។ ចិត្តេ កិលេសានំ សន្និបតនំ **ចិត្តកិលេសសង្គណិកា**, តំ **បហាយ។ ឯកោ វិហរតិ** កិលេសវសេន អសហាយត្តា។ មគ្គស្ស ឯកចិត្តក្ខណិកត្តា, គោត្រភុអាទីនញ្ច អារម្មណករណមត្តត្តា ន តេសំ វសេន សាតិសយា និព្ពុតិសុខសម្ផុសនា, ផលសមាបត្តិនិរោធសមាបត្តិវសេន បន សាតិសយាតិ អាហ “**ផលសមាបត្តឹ វា និរោធសមាបត្តឹ វា**”តិ។ ផលបរិយោសានោ ហិ និរោធោ។ **បវិសិត្វា**តិ សមាបជ្ជនវសេន អន្តោកត្វា។ **និព្ពានំ បត្វា**តិ ឯត្ថ ឧស្សុក្កវចនមេតំ អារម្មណករណេន, ចិត្តចេតសិកានំ និរោធេន ច និព្ពុតិបជ្ជនស្ស អធិប្បេតត្តា។ **ចោទនត្ថេ**តិ ជានាបេតុំ ឧស្សាហករណត្ថេ។

១៨៤. **អភិហរិត្វា**តិ អភិមុខភាវេន នេត្វា។ **នន្តិ** តថា បព្ពជ្ជាយ វិហរន្តំ។ **អភិហារោ**តិ និមន្តនវសេន អភិហរណំ។ "ចីវរាទីហិ បយោជនំ សាធេស្សាមី"តិ វចនសេសេន យោជនា។ តថា "យេនត្ថោ, តំ វទេយ្យាថា"តិ។ **ចីវរាទិវេកល្ល**ន្តិ ចីវរាទីនំ លូខតាយ វិកលភាវំ។ **តទុភយម្បី**តិ តទេវ អភិហារទ្វយម្បិ។ **សប្បាយ**ន្តិ សព្ពគេលញ្ញបហរណវសេន ឧបការាវហំ។ ភាវិនោ អនត្ថស្ស អជននវសេន បរិបាលនំ រក្ខាគុត្តិ។ បច្ចុប្បន្នស្ស បន អនត្ថស្ស និសេធវសេន បរិបាលនំ អាវរណគុត្តិ។ កិមត្ថិយំ "ធម្មិក"ន្តិ វិសេសនន្តិ អាហ "**សា បនេសា**"តិអាទិ។ **វិហារសីមាយា**តិ ឧបចារសីមាយ, លាភសីមាយ វា។

១៨៥. កេវលោ យទិ-ឯវំ-សទ្ទោ បុព្ពេ វុត្តត្ថាបេក្ខកោតិ វុត្តំ "**យទិ តវ ទាសោ**"តិអាទិ។ **ឯវំ សន្តេ**តិ ឯវំ លព្ភមានេ សតិ។ ទុតិយំ ឧបាទាយ បឋមភាវោ, តស្មា "បឋម"ន្តិ ភណន្តោ អញ្ញស្សាបិ អត្ថិតំ ទីបេតិ។ តទេវ ច ការណំ កត្វា រាជាបិ ឯវមាហាតិ ទស្សេតុំ "**បឋមន្តិ ភណន្តោ**"តិអាទិ វុត្តំ។ **តេនេវា**តិ បឋមសទ្ទេន អញ្ញស្សាបិ អត្ថិតាទីបនេនេវ។

ទុតិយសន្ទិដ្ឋិកសាមញ្ញផលវណ្ណនា

១៨៦. **កសតី**តិ វិលេខតិ កសិ ករោតិ។ **គហបតិកោ**តិ ឯត្ថ **ក**-សទ្ទោ អប្បត្ថោតិ វុត្តំ "**ឯកគេហមត្តេ ជេដ្ឋកោ**"តិ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – គហស្ស បតិ **គហបតិ,** ខុទ្ទកោ គហបតិ **គហបតិកោ** ឯកស្មិញ្ញេវ គេហមត្តេ ជេដ្ឋកត្តាតិ, ខុទ្ទកភាវោ បនស្ស គេហវសេនេវាតិ កត្វា "ឯកគេហមត្តេ"តិ វុត្តំ។ តេន ហិ អនេកកុលជេដ្ឋកភាវំ បដិក្ខិបតិ, គហំ, គេហន្តិ ច អត្ថតោ សមានមេវ។ **ករ**សទ្ទោ ពលិម្ហីតិ វុត្តំ "**ពលិសង្ខាត**"ន្តិ។ **ករោតី**តិ អភិនិប្ផាទេតិ សម្បាទេតិ។ **វឌ្ឍេតី**តិ ឧបរូបរិ ឧប្បាទនេន មហន្តំ សន្និចយំ ករោតិ។

កស្មា តទុភយម្បិ វុត្តន្តិ អាហ "**យថា ហី**"តិអាទិ។ អប្បម្បិ បហាយ បព្ពជិតុំ ទុក្ករន្តិ ទស្សនញ្ច បគេវ មហន្តន្តិ វិញ្ញាបនត្ថំ។ ឯសា ហិ កថិកានំ បកតិ, យទិទំ យេន កេនចិ បការេន អត្ថន្តរវិញ្ញាបនន្តិ។ អប្បម្បិ បហាយ បព្ពជិតុំ ទុក្ករភាវោ បន មជ្ឈិមនិកាយេ មជ្ឈិមបណ្ណាសកេ **លដុកិកោបមសុត្តេន** (ម. និ. ២.១៤៨ អាទយោ) ទីបេតព្ពោ។ វុត្តញ្ហិ តត្ថ "សេយ្យថាបិ ឧទាយិ បុរិសោ ទលិទ្ទោ អស្សកោ អនាឡ្ហិយោ, តស្ស'ស្ស ឯកំ អគារកំ ឱលុគ្គវិលុគ្គំ កាកាតិទាយី នបរមរូបំ, ឯកា ខដោបិកា ឱលុគ្គវិលុគ្គា នបរមរូបា"តិ វិត្ថារោ។ យទិ អប្បម្បិ ភោគំ បហាយ បព្ពជិតុំ ទុក្ករំ, កស្មា ទាសវារេបិ ភោគគ្គហណំ ន កតន្តិ អាហ "**ទាសវារេ បនា**"តិអាទិ។ **អត្តនោបិ អនិស្សរោ**តិ អត្តានម្បិ សយមនិស្សរោ។ យថា ច ទាសស្ស ភោគាបិ អភោគាយេវ បរាយត្តភាវតោ, ឯវំ ញាតយោបីតិ ទាសវារេ ញាតិបរិវដ្ដគ្គហណម្បិ ន កតន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ បរិវដ្ដតិ បរម្បរភាវេន សមន្តតោ អាវដ្ដតីតិ **បរិវដ្ដោ,** ញាតិយេវ។ តេនាហ "**ញាតិយេវ ញាតិបរិវដ្ដោ**"តិ។

បណីតតរសាមញ្ញផលវណ្ណនា

១៨៩. **តន្តិ** យថា ទាសវារេ "ឯវមេវា"តិ វុត្តំ, ន តថា ឥធ កស្សកវារេ, តទវចនំ កស្មាតិ អនុយុញ្ជេយ្យចេតិ អត្ថោ។ **ឯវមេវាតិ វុច្ចមានេ**តិ យថា បឋមទុតិយានិ សាមញ្ញផលានិ បញ្ញត្តានិ, តថាយេវ បញ្ញបេតុំ សក្កានុ ខោតិ វុត្តេ។ **ឯវរូបាហី**តិ យថាវុត្តទាសកស្សកូបមាសទិសាហិ ឧបមាហិ។ **សាមញ្ញផលំ ទីបេតុំ បហោតិ** អនន្តបដិភានតាយ វិចិត្តនយទេសនភាវតោ។ **តត្ថា**តិ ឯវំ ទីបនេ។ **បរិយន្តំ នាម នត្ថិ** អនន្តនយទេសនភាវតោ, សវនេ វា អសន្តោសនេន ភិយ្យោ ភិយ្យោ សោតុកាមតាជននតោ សោតុកាមតាយ បរិយន្តំ នាម នត្ថីតិ អត្ថោ។ **តថាបី**តិ "ទេសនាយ ឧត្តរុត្តរាធិកនានានយវិចិត្តភាវេ សតិបី"តិ (ទី. និ. ដី. ១.១៨៩) អាចរិយេន វុត្តំ, សតិបិ ឯវំ អបរិយន្តភាវេតិបិ យុជ្ជតិ។ អនុមានញាណេន **ចិន្តេត្វា។ ឧបរិ វិសេស**ន្តិ តំ បបេត្វា តទុបរិ វិសេសមេវ សាមញ្ញផលំ **បុច្ឆន្តោ។** កស្មាតិ អាហ "**សវនេ**"តិអាទិ។ ឯតេន ឥមមត្ថំ ទីបេតិ – អនេកត្ថាសមានាបិ សទ្ធា វត្តិច្ឆានុបុព្ពិកាយេវ តំតទត្ថទីបកាតិ។

សាធុកំ សាធូតិ ឯកត្ថមេតំ សាធុសទ្ទស្សេវ ក-ការេន វឌ្ឍេត្វា វុត្តត្តា។ តេនេវ ហិ សាធុកសទ្ទស្សត្ថំ វទន្តេន សាធុសទ្ទោ អត្ថុទ្ធារវសេន ឧទាហដោ។ តេន ច ននុ សាធុកសទ្ទស្សេវ អត្ថុទ្ធារោ វត្តព្ពោ, ន សាធុសទ្ទស្សាតិ ចោទនា និសេធិតា។ **អាយាចនេ**តិ អភិមុខំ យាចនេ, អភិបត្ថនាយន្តិ អត្ថោ។ **សម្បដិច្ឆនេ**តិ បដិគ្គហណេ។ **សម្បហំសនេ**តិ សំវិជ្ជមានគុណវសេន ហំសនេ តោសនេ, ឧទគ្គតាករណេតិ អត្ថោ។

សាធុ ធម្មរុចីតិ គាថា ឧម្មាទន្តីជាតកេ (ជា. ២.១៨.១០១)។ តត្ថាយមដ្ឋកថាវិនិច្ឆយបវេណី – សុចរិតធម្មេ រោចេតីតិ **ធម្មរុចិ,** ធម្មរតោតិ អត្ថោ។ តាទិសោ ហិ ជីវិតំ ជហន្តោបិ អកត្តព្ពំ ន ករោតិ។ **បញ្ញាណវា**តិ

បញ្ញវា ញាណសម្បន្នោ។ **មិត្តានមទ្ទុក្ខោ**តិ មិត្តានំ អទុស្សនភាវោ។ “អទូសកោ អនុបឃាតកោ”តិ (ទី. និ. ដី. ១.១៨៩) អាចរិយេន វុត្តំ។ “អទ្រុក្ខោ”តិបិ បាឋោ ទ-ការស្ស ទ្រ-ការំ កត្វា។

ទទ្ធ្វិកម្មេតិ សាគច្ចកិរិយាយំ។ **អាណត្តិយ**ន្តិ អាណាបនេ។ **ឥធាបី**តិ សាមញ្ញផលេបិ។ **អស្សា**តិ សាធុក សទ្ទស្ស។ “សុណោហិ សាធុកំ មនសិ ករោហី”តិ ហិ សាធុកសទ្ទេន សវនមនសិការានំ សាគច្ចកិរិយាបិ តទាណាបនម្បិ ជោតិតំ ហោតិ។ អាយាចនេនេវ ច ឧយ្យោជនសាមញ្ញតោ អាណត្តិ សង្គហិតាតិ ន សា វិសុំ អត្ថុទ្ធារេ វុត្តា។ អាណារហស្ស ហិ អាណត្តិ , តទនរហស្ស អាយាចនន្តិ វិសេសោ។ **សុន្ទរេបី**តិ សុន្ទរត្ថេបិ។ ឥទានិ យថាវុត្តេន សាធុកសទ្ទស្ស អត្ថត្តយេន បកាសិតំ វិសេសំ ទស្សេតុំ, តស្ស វា អត្ថត្តយស្ស ឥធ យោគ្យតំ វិភាវេតុំ “**ទទ្ធ្វីកម្មត្ថេន ហី**”តិអាទិ វុត្តំ។ **សុគ្គហិតំ គណ្ហន្តោ**តិ សុគ្គហិតំ កត្វា គណ្ហន្តោ។ **សុន្ទរ**ន្តិ ភទ្ទកំ។ **ភទ្ទក**ន្តិ បសត្ថំ, “**ធម្ម**”ន្តិ ឥមិនា សម្ពន្ធោ។ **សុន្ទរំ ភទ្ទក**ន្តិ វា សវនានុត្តហណេ បរិយាយវចនំ។

មនសិ ករោហីតិ ឯត្ថ ន អារម្មណបដិបាទនលក្ខណោ មនសិការោ, អថ ខោ វីថិបដិបាទនជវនបដិបាទនមនសិការបុព្ពកេ ចិត្តេ ឋបនលក្ខណោតិ ទស្សេន្តោ “**អាវជ្ជ, សមន្នាហរា**”តិ អាហ។ **អវិក្ខិត្តចិត្តោ**តិ យថាវុត្តមនសិការទ្វយបុព្ពកាយ ចិត្តបដិបាដិយា ឯការម្មណេ ឋបនវសេន អនុទ្ធតចិត្តោ ហុត្វា។ **និសាមេហី**តិ សុណាហិ, អនគ្ឃរតនមិវ វា សុវណ្ណមញ្ជូសាយ ទុល្លភធម្មរតនំ ចិត្តេ បដិសាមេហីតិបិ អត្ថោ ។ តេន វុត្តំ “**ចិត្តេ ករោហី**”តិ។ ឯវំ បទទ្វយស្ស បច្ចេកំ យោជនាវសេន អត្ថំ ទស្សេត្វា ឥទានិ បដិយោគីវសេន ទស្សេតុំ “**អបិចា**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **សោតិន្ទ្រិយវិក្ខេបវារណំ** សវនេ និយោជនវសេន កិរិយន្តរបដិសេធនតោ, តេន សោតំ ឱទហាតិ អត្ថំ ទស្សេតិ។ **មនិន្ទ្រិយវិក្ខេបវារណំ** មនសិការេន ទឡ្ហីកម្មនិយោជនេន អញ្ញចិន្តាបដិសេធនតោ។ **ព្យញ្ជនវិបល្លាសគ្គាហវារណំ** “សាធុក”ន្តិ វិសេសេត្វា វុត្តត្តា។ **អត្ថវិបល្លាសគ្គាហវារណោ**បិ ឯស នយោ។

ធារណូបបរិក្ខាទីសូតិ ឯត្ថ **អាទិ**-សទ្ទេន តុលនតីរណាទិកេ, ទិដ្ឋិយា សុប្បដិវេធេ ច សង្គណ្ហាតិ។ យថាធិប្បេតមត្ថំ ព្យញ្ជេតិ បកាសេតិ, សយមេតេនាតិ វា **ព្យញ្ជនំ**, សភាវនិរុត្តិ, សហ ព្យញ្ជនេនាតិ **សព្យញ្ជនោ**, ព្យញ្ជនសម្បន្នោតិ អត្ថោ។ សហប្បវត្តិ ហិ “សម្បន្នតា សមវាយតា វិជ្ជមានតា”តិអាទិនា អនេកវិធា, ឥធ បន សម្បន្នតាយេវ តទញ្ញស្ស អសម្ភវតោ, តស្មា “សហ ព្យញ្ជនេនា”តិ និព្ពចនំ កត្វាបិ “ព្យញ្ជនសម្បន្នោ”តិ (ទី. និ. ដី. ១.១៨៩) អត្ថោ អាចរិយេន វុត្តោតិ ទដ្ឋព្ពំ, យថា តំ “ន កុសលា អកុសលា, កុសលបដិបក្ខា”តិ (ធ. ស. ១) អរណីយតោ ឧបគន្តព្ពតោ អនុធាវតព្ពតោ **អត្ថោ,** ចតុបារិសុទ្ធិសីលាទិ, សហ អត្ថេនាតិ **សាត្ថោ,** វុត្តនយេន អត្ថសម្បន្នោតិ អត្ថោ។ សាធុកបទំ ឯកមេវ សមានំ អាវុត្តិនយាទិវសេន ឧភយត្ថ យោជេតព្ពំ។ កថន្តិ អាហ “**យស្មា**”តិអាទិ។ **ធម្មោ** នាម តន្តិ។ **ទេសនា** នាម តស្សា មនសា វវត្ថាបិតាយ តន្តិយា ទេសនា។ **អត្ថោ** នាម តន្តិយា អត្ថោ។ **បដិវេធោ** នាម តន្តិយា, តន្តិអត្ថស្ស ច យថាភូតាវពោធោ។ យស្មា ចេតេ ធម្មទេសនាត្ថបដិវេធា សសាទីហិ វិយ មហាសមុទ្ទោ មន្ទពុទ្ធីហិ ទុក្ខោគាហា, អលព្ភនេយ្យបតិដ្ឋា ច, តស្មា គម្ភីរា។ តេន វុត្តំ “**យស្មា...បេ.... មនសិ ករោហី**”តិ។ ឯត្ថ ច បដិវេធស្ស ទុក្ករភាវតោ ធម្មត្ថានំ ទុក្ខោគាហតា, ទេសនាញាណស្ស ទុក្ករភាវតោ ទេសនាយ, ឧប្បាទេតុម សក្កុណេយ្យតាយ, តព្ពិសយញាណុប្បត្តិយា ច ទុក្ករភាវតោ បដិវេធស្ស ទុក្ខោគាហតា វេទិតព្ពា។ យមេត្ថ វត្តព្ពំ, តំ **និទានវណ្ណនាយំ** វុត្តមេវ។

“សុណាហិ សាធុក”ន្តិ “**សាធុកំ មនសិ ករោហី**”តិ វទន្តោ ន កេវលំ អត្ថក្កមតោ ឯវ អយំ យោជនា, អថ ខោ សទ្ទក្កមតោបិ ឧភយត្ថ សម្ពន្ធត្តាតិ ទស្សេតិ។ “**សក្កា មហារាជា**”តិ ឥធាបិ “អញ្ញម្បិ ទិដ្ឋេវ ធម្មេ សន្ទិដ្ឋិកំ សាមញ្ញផលំ...បេ.... បណីតតរញ្ចា”តិ ឥទមនុវត្តតីតិ អាហ “**ឯវំ បដិញ្ញាតំ សាមញ្ញផលទេសន**”ន្តិ។ វិត្ថារតោ ភាសនន្តិ អត្ថមេវ ទឡ្ហំ ករោតិ “**ទេសេស្សាមីតិ សំខិត្តទីបន**”ន្តិអាទិនា។ ហិ-សទ្ទោ ចេត្ថ លុត្តនិទ្ទិដ្ឋោ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – **ទេសនំ** នាម ឧទ្ទិសនំ។ **ភាសនំ** នាម និទ្ទិសនំ បរិព្យត្តកថនំ។ តេនាយមត្ថោ សម្ភវតីតិ យថា វុត្តមត្ថំ សគាថាវគ្គសំយុត្តេ **វង្គីសសុត្តេ** (សំ. និ. ១.២១៤) គាថាបទេន សាធេតុំ “**តេនាហា**”តិអាទិ វុត្តំ។

សាឡិកាយិវ និគ្ឃោសោតិ សាឡិកាយ និគ្ឃោសោ វិយ, យថា សាឡិកាយ អាលាបោ មធុរោ កណ្ណសុខោ បេមនីយោ, ឯវន្តិ អត្ថោ។ **បដិភាន**ន្តិ ចេតស្ស វិសេសនំ លិង្គភេទស្សាបិ វិសេសនស្ស ទិស្សនតោ យថា “គុណោ បមាណ”ន្តិ។ **បដិភាន**ន្តិ ច សទ្ទោ វុច្ចតិ បដិភាតិ តំតទាការេន ទិស្សតីតិ កត្វា។ **ឧទីរយី**តិ ឧច្ចារយិ, វុច្ចតិ វា, កម្មកត្តុព្យញ្ជេតំ កិរិយាបទំ។ ឥមិនា ចេតំ ទីបេតិ – អាយស្មន្តំ ធម្មសេនាបតិំ ថោមេតុកាមេន ទេសនាភាសនានំ វិសេសំ ទស្សេន្តេន បភិន្នបដិសម្ភិទេន **អាយស្មតា វង្គីសត្ថេរេន** “សង្ខិត្តេន, វិត្ថារេនា”តិ ច វិសេសនំ កតំ, តេនាយមត្ថោ វិញ្ញាយតីតិ។

ឯវំ វុត្តេតិ "ភាសិស្សាមី"តិ វុត្តេ។ "ន កិរ ភគវា សង្ខេបេនេវ ទេសេស្សតិ, អថ ខោ វិត្ថារេនបិ ភាសិស្សតី"តិ ហិ តំ បទំ សុត្វាវ **ឧស្សាហជាតោ** សញ្ជាតុស្សាហោ, ហដ្ឋតុដ្ឋោតិ អត្ថោ។ អយមាចរិយស្ស អធិប្បាយោ។ អបិច "តេន ហិ មហារាជ សុណោហិ សាធុកំ មនសិ ករោហិ, ភាសិស្សាមី"តិ វុត្តំ សព្ពម្បិ ឧយ្យោជនបដិញ្ញាករណប្បការំ ឧស្សាហជននការណំ សព្ពេនេវ ឧស្សាហសម្ភវតោ, តស្មា **ឯវំ វុត្តេ**តិ "សុណោហិ, សាធុកំ មនសិ ករោហិ, ភាសិស្សាមី"តិ វុត្តេ សព្ពេហេវ តីហិបិ បទេហិ ឧស្សាហជាតោតិ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ **បច្ចស្សោសី**តិ បតិ អស្សោសិ ភគវតោ វចនសមនន្តរមេវ បច្ឆា អស្សោសិ, "សក្កា បន ភន្តេ"តិអាទិនា វា បុច្ឆិត្វា បុន "ឯវំ ភន្តេ"តិ អស្សោសីតិ អត្ថោ។ តំ បន បតិស្សវនំ អត្ថតោ សម្បដិច្ឆនមេវាតិ អាហ **"សម្បដិច្ឆិ, បដិគ្គហេសី"**តិ។ តេនេវ ហិ "ឥតិ អត្ថោ"តិ អវត្វា **"ឥតិ វុត្តំ ហោតី"**តិ វុត្តំ។

១៩០. "អថស្ស ភគវា ឯតទវោចា"តិ វចនសម្ពន្ធមត្តំ ទស្សេត្វា "ឯតំ អវោចា"តិ បទំ វិភជិត្វា អត្ថំ ទស្សេន្តោ **"ឥទានី"**តិអាទិមាហ។ **"ឥធា"**តិ ឥមិនា វុច្ចមានំ អធិករណំ តថាគតស្ស ឧប្បត្តិដ្ឋានភូតំ លោកមេវាធិប្បេតន្តិ ទស្សេតិ **"ទេសោបទេសេ និបាតោ"**តិ ឥមិនា។ ទេសស្ស ឧបទិសនំ **ទេសោបទេសោ,** តស្មិំ។ យទិ សព្ពត្ថ ទេសោបទេសេ, អថាយមត្ថោ ន វត្តព្ពោ អវុត្តេបិ លព្ភមានត្តាតិ ចោទនាយាហ **"ស្វាយ"**ន្តិអាទិ។ សាមញ្ញភូតំ ឥធសទ្ទំ គណ្ហិត្វា "ស្វាយ"ន្តិ វុត្តំ, ន តុ យថាវិសេសិតព្ពំ។ តថា ហិ វក្ខតិ "កត្ថចិ បទបូរណមត្តមេវា"តិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.១៩០)។ **លោកំ ឧបាទាយ វុច្ចតិ** លោកសទ្ទេន សមានាធិករណភាវតោ។ **ឥធ លោកេ**តិ ច ជាតិក្ខេត្តំ, តត្ថាបិ អយំ ចក្កវាឡោ អធិប្បេតោ។ **សាសនមុបាទាយ វុច្ចតិ** "សមណោ"តិ សទ្ទន្តរសន្និធានតោ។ អយញ្ហិ ចតុកង្គុត្តរបាឡិ។ តត្ថ **បឋមោ សមណោ**តិ សោតាបន្នោ។ **ទុតិយោ សមណោ**តិ សកទាគាមី។ វុត្តញ្ហេតំ តត្ថេវ –

> "កតមោ ច ភិក្ខវេ បឋមោ សមណោ? ឥធ ភិក្ខវេ ភិក្ខុ តិណ្ណំ សំយោជនានំ បរិក្ខយា សោតាបន្នោ ហោតី"តិ, (អ. និ. ៤.២៤១) "កតមោ ច ភិក្ខវេ ទុតិយោ សមណោ? ឥធ ភិក្ខវេ ភិក្ខុ តិណ្ណំ សំយោជនានំ បរិក្ខយា រាគទោសមោហានំ តនុត្តា សកទាគាមី ហោតី"តិ (អ. និ. ៤.២៤១) ច អាទិ។

ឱកាសន្តិ កញ្ចិ បទេសមុបាទាយ វុច្ចតិ "តិដ្ឋមានស្សា"តិ សទ្ទន្តរសន្និធានតោ។

ឥធេវ តិដ្ឋមានស្សាតិ ឥមិស្សំយេវ ឥន្ទសាលគុហាយំ បតិដ្ឋមានស្ស, **ទេវភូតស្ស មេ សតោ**តិ ទេវភាវេន, ទេវោ ហុត្វា វា ភូតស្ស សមានស្ស។ **មេ**តិ អនាទរយោគេ សាមិវចនំ។ បុន **មេ**តិ កត្តុត្ថេ។ ឥទញ្ហិ សក្កបញ្ហតោ ឧទាហដំ។

បទបូរណមត្តមេវ ឱកាសាបទិសនស្សាបិ អសម្ភវេន អត្ថន្តរស្ស អពោធនតោ។ បុព្ពេ វុត្តំ តថាគតស្ស ឧប្បត្តិដ្ឋានភូតមេវ សន្ធាយ **"លោក"**ន្តិ វុត្តំ។ បុរិមំ ឧយ្យោជនបដិញ្ញាករណវិសយេ អាលបនន្តិ បុន **"មហារាជា"**តិ អាលបតិ។ "អរហ"ន្តិ អាទយោ សទ្ទា វិត្ថារិតាតិ យោជនា។ អត្ថតោ ហិ វិត្ថារណំ សទ្ទមុខេនេវ ហោតីតិ ឧភយត្ថ សទ្ទគ្គហណំ កតំ។ យស្មា បន "អបរេហិបិ អដ្ឋហិ ការណេហិ ភគវា តថាគតោ"តិអាទិនា (ឧទា. អដ្ឋ. ១៨; ឥតិវុ. អដ្ឋ. ៣៨) តថាគត-សទ្ទោ **ឧទានដ្ឋកថាទីសុ,** "អរហ"ន្តិ អាទយោ ច **វិសុទ្ធិមគ្គដីកាយំ** (វិសុទ្ធិ. ដី. ១.១៣០) អបរេហិបិ បការេហិ វិត្ថារិតា អាចរិយេន, តស្មា តេសុ វុត្តនយេនបិ តេសមត្ថោ វេទិតព្ពោ។ តថាគតស្ស សត្តនិកាយន្តោគធតាយ "ឥធ បន សត្តលោកោ អធិប្បេតោ"តិ វត្វា តត្ថាយំ យស្មិំ សត្តនិកាយេ, យស្មិញ្ច ឱកាសេ ឧប្បជ្ជតិ, តំ ទស្សេតុំ **"សត្តលោកេ ឧប្បជ្ជមានោបិ ចា"**តិអាទិ វុត្តំ។ **ន ទេវលោកេ, ន ព្រហ្មលោកេ**តិ ឯត្ថ យំ វត្តព្ពំ, តំ បរតោ អាគមិស្សតិ។

តស្សាបរេនាតិ តស្ស និគមស្ស អបរេន, តតោ ពហីតិ វុត្តំ ហោតិ។ **តតោ**តិ មហាសាលតោ។ **ឱរតោ មជ្ឈេ**តិ អព្ភន្តរំ មជ្ឈិមបទេសោ។ **ឯវំ បរិច្ឆិន្នេ**តិ បញ្ចនិមិត្តពទ្ធា សីមា វិយ បញ្ចហិ យថាវុត្តនិមិត្តេហិ បរិច្ឆិន្នេ។ **អឌ្ឍតេយ្យយោជនសតេ**តិ បណ្ណាសយោជនេហិ ឩនតិយោជនសតេ។ អយញ្ហិ មជ្ឈិមជនបទោ មុទិង្គសណ្ឋានោ, ន សមបរិវដ្ដោ, ន ច សមចតុរស្សោ, ឧជុកេន កត្ថចិ អសីតិយោជនោ ហោតិ, កត្ថចិ យោជនសតិកោ, តថាបិ ចេស កុដិលបរិច្ឆេទេន មិនិយមានោ បរិយន្ត បរិក្ខេបតោ នវយោជនសតិកោ ហោតិ។ តេន វុត្តំ **"នវយោជនសតេ"**តិ។ **អសីតិមហាថេរា**តិ យេភុយ្យវសេន វុត្តំ សុនាបរន្តកស្ស បុណ្ណត្ថេរស្សាបិ មហាសាវកេសុ បរិយាបន្នត្តា។ សុនាបរន្តជនបទោ ហិ បច្ចន្តវិសយោ។ តថា ហិ "ចន្ទនមណ្ឌលមាឡបដិគ្គហណេ ភគវា ន តត្ថ អរុណំ ឧដ្ឋបេតី"តិ **មជ្ឈិមាគម-** (ម. និ. អដ្ឋ. ៤.៣៩៧) **សំយុត្តាគមដ្ឋកថាសុ** (សំ. និ. អដ្ឋ. ៣.៤.៨៨-៨៩) វុត្តំ។ **សារប្បត្តា**តិ កុលភោគិស្សរិយាទិវសេន, សីលសារាទិវសេន ច សារភូតា។ **ព្រាហ្មណគហបតិកា**តិព្រាហ្មយុបោក្ខរសាតិអាទិព្រាហ្មណា ចេវ អនាថបិណ្ឌិកាទិគហបតិកា ច។

តត្ថាតិ មជ្ឈិមបទេសេ, តស្មឹយេវ “ឧប្បជ្ជតី”តិ វចនេ វា។ **សុជាតាយា**តិ ឯវំនាមិកាយ បឋមំ សរណគមនិកាយ **យសត្ថេរ**មាតុយា។ ចតូសុ បនេតេសុ វិកប្បេសុ បឋមោ ពុទ្ធភាវាយ អាសន្នតរបដិបត្តិទស្សនវសេន វុត្តោ។ អាសន្នតរាយ ហិ បដិបត្តិយា ឋិតោបិ “ឧប្បជ្ជតី”តិ វុច្ចតិ ឧប្បាទស្ស ឯកន្តិកត្តា, បគេវ បដិបត្តិយា មត្ថកេ ឋិតោ។ ទុតិយោ ពុទ្ធភាវាវហបព្ពជ្ជតោ បដ្ឋាយ អាសន្នមគ្គបដិបត្តិទស្សនវសេន, តតិយោ ពុទ្ធករធម្មបារិបូរិតោ បដ្ឋាយ ពុទ្ធភាវាយ បដិបត្តិទស្សនវសេន។ ន ហិ មហាសត្តានំ អន្តិមភវូបបត្តិតោ បដ្ឋាយ ពោធិសម្ភារសម្ភរណំ នាម អត្ថិ ពុទ្ធត្ថាយ កាលមាគមយមានេនេវ តត្ថ បតិដ្ឋនតោ។ ចតុត្ថោ ពុទ្ធភាវករធម្មសមារម្ភតោ បដ្ឋាយ ពោធិយា និយតភាវទស្សនេន។ ពោធិយា ហិ និយតភាវប្បត្តិតោ បភុតិ “ពុទ្ធោ ឧប្បជ្ជតី”តិ វិញ្ញូហិ វត្តុំ សក្កា ឧប្បាទស្ស ឯកន្តិកត្តា។ យថា បន “សន្ទន្តិ នទិយោ”តិ សន្ទនកិរិយាយ អវិច្ឆេទមុបាទាយ វត្តមានប្បយោគោ , ឯវំ ឧប្បាទត្ថាយ បដិបជ្ជនកិរិយាយ អវិច្ឆេទមុបាទាយ ចតូសុបិ វិកប្បេសុ **“ឧប្បជ្ជតិ នាមា”**តិ វុត្តំ, បវត្តាបរតវត្តមានវចនញ្ចេតំ។ ចតុព្ពិធញ្ហិ វត្តមានលក្ខណំ សទ្ទសត្ថេ បកាសិតំ –

> “និច្ចបវត្តិ សមីបោ, បវត្តុបរតោ តថា;
> បវត្តាបរតោ ចេវ, វត្តមានោ ចតុព្ពិធោ”តិ។

យស្មា បន ពុទ្ធានំ សាវកានំ វិយ ន បដិបាដិយា ឥទ្ធិវិធញាណាទីនិ ឧប្បជ្ជន្តិ, សហេវ បន អរហត្តមគ្គេន សកលោបិ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណាទិគុណរាសិ អាគតោ នាម ហោតិ, តស្មា តេសំ និប្ផន្នសព្ពកិច្ចត្តា អរហត្តផលក្ខណេ ឧប្បន្នោ នាមាតិ **ឯកង្គុត្តរវណ្ណនាយំ** (អ. និ. អដ្ឋ. ១.១.១៧០) វុត្តំ។ អសតិ ហិ និប្ផន្នសព្ពកិច្ចត្តេ ន តាវតា “ឧប្បន្នោ”តិ វត្តុមរហតិ។ **សព្ពបឋមំ ឧប្បន្នភាវ**ន្តិ ចតូសុ វិកប្បេសុ សព្ពបឋមំ “តថាគតោ សុជាតាយ…បេ. … ឧប្បជ្ជតិ នាមា”តិ វុត្តំ តថាគតស្ស ឧប្បន្នតាសង្ខាតំ អត្ថិភាវំ។ តទេវ **សន្ធាយ ឧប្បជ្ជតីតិ វុត្តំ** ពុទ្ធភាវាយ អាសន្នតរបដិបត្តិយំ ឋិតស្សេវ អធិប្បេតត្តា។ អយមេវ ហិ អត្ថោ មុខ្យតោ ឧប្បជ្ជតីតិ វត្តព្ពោ។ តេនាហ **“តថាគតោ…បេ…. អត្ថោ”**តិ។

ឯត្ថ ច “ឧប្បន្នោ”តិ វុត្តេ អតីតកាលវសេន កោចិ អត្ថំ គណ្ហេយ្យាតិ តន្និវត្តនត្ថំ “ឧប្បន្នោ ហោតី”តិ វុត្តំ។ “ឧប្បន្នា ធម្មា”តិអាទីសុ (ធ. ស. តិកមាតិកា ១៧) វិយ ហិ ឥធ ឧប្បន្នសទ្ទោ បច្ចុប្បន្នកាលិកោ។ ននុ ច អរហត្តផលសមង្គីសង្ខាតោ ឧប្បន្នោយេវ តថាគតោ បវេទនទេសនាទីនិ សាធេតិ, អថ កស្មា យថាវុត្តោ អរហត្តមគ្គបរិយោសានោ ឧប្បជ្ជមានោយេវ តថាគតោ អធិប្បេតោ។ ន ហិ សោ បវេទនទេសនាទីនិ សាធេតិ មធុបាយាសភោជនតោ យាវ អរហត្តមគ្គោ, តាវ តេសំ កិច្ចានមសាធនតោតិ? ន ហេវំ ទដ្ឋព្ពំ, ពុទ្ធភាវាយ អាសន្នតរបដិបត្តិយំ ឋិតស្ស ឧប្បជ្ជមានស្ស គហណេនេវ អរហត្តផលសមង្គីសង្ខាតស្ស ឧប្បន្នស្សាបិ គហិតត្តា។ ការណគ្គហណេនេវ ហិ ផលម្បិ គហិតំ តទវិនាភាវិត្តា។ ឥតិ បវេទនទេសនាទិសាធកស្ស អរហត្តផលសមង្គិនោបិ តថាគតស្ស គហេតព្ពត្តា នេយ្យត្ថមិទំ “ឧប្បជ្ជតី”តិ វចនំ ទដ្ឋព្ពន្តិ។ តថា ហិ **អង្គុត្តរដ្ឋកថាយំ** (អ. និ. អដ្ឋ. ១.១.១៧០) ឧប្បជ្ជមានោ, ឧប្បជ្ជតិ, ឧប្បន្នោតិ តីហិ កាលេហិ អត្ថវិភជនេ “ទីបង្ករបាទមូលេ លទ្ធព្យាករណតោ យាវ អនាគាមិផលា ឧប្បជ្ជមានោ នាម, អរហត្តមគ្គក្ខណេ បន ឧប្បជ្ជតិ នាម, អរហត្តផលក្ខណេ ឧប្បន្នោ នាមា”តិ វុត្តំ។ អយមេត្ថ **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរស្ស** មតិ។ យស្មា បន **ឯកង្គុត្តរដ្ឋកថាយំ** “ឯកបុគ្គលោ ភិក្ខវេ លោកេ ឧប្បជ្ជមានោ ឧប្បជ្ជតី”តិ (អ. និ. ១.១៧០) សុត្តបទវណ្ណនាយំ “ឥមស្មិម្បិ សុត្តេ អរហត្តផលក្ខណំយេវ សន្ធាយ ឧប្បជ្ជតី”តិ វុត្តំ, “ឧប្បន្នោ ហោតីតិ អយញ្ហេត្ថ អត្ថោ”តិ (អ. និ. អដ្ឋ. ១.១.១៧០) អាគតំ, តស្មា ឥធាបិ អរហត្តផលក្ខណមេវ សន្ធាយ ឧប្បជ្ជតីតិ វុត្តន្តិ ទស្សេតិ “សព្ពបឋមំ ឧប្បន្នភាវំ សន្ធាយា”តិ ឥមិនា។ តេនាហ **“ឧប្បន្នោ ហោតីតិ អយញ្ហេត្ថ អត្ថោ”**តិ។ **សព្ពបឋមំ ឧប្បន្នភាវ**ន្តិ ច សព្ពវេនេយ្យានំ បឋមតរំ អរហត្តផលវសេន ឧប្បន្នភាវន្តិ អត្ថោ។ **“ឧប្បន្នោ ហោតី”**តិ ច ឥមិនា អរហត្តផលក្ខណវសេន អតីតកាលំ ទស្សេតីតិ។ អយមេវ ច នយោ អង្គុត្តរដីកាការេន **អាចរិយសារិបុត្តត្ថេរេន** អធិប្បេតោតិ។

សោ ភគវាតិ យោ សោ តថាគតោ “អរហ”ន្តិអាទិនា បកិត្តិតគុណោ, សោ ភគវា។ ឥទានិ វត្តព្ពំ ឥមសទ្ទេន និទស្សេតិ វុច្ចមានត្ថស្ស បរាមសនតោ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – នយិទំ មហាជនស្ស សម្មុខមត្តំ សន្ធាយ “ឥមំ លោក”ន្តិ វុត្តំ, អថ ខោ “សទេវក”ន្តិអាទិនា វក្ខមានំ អនវសេសបរិយាទានំ សន្ធាយាតិ។ **“សហ ទេវេហិ សទេវក”**ន្តិអាទិនា យថាវាក្យំ បទនិព្ពចនំ វុត្តំ, យថាបទំ បន “សទេវកោ”តិអាទិនា វត្តព្ពំ, ឥមេ ច តគ្គុណសំវិញ្ញាណពាហិរត្ថសមាសា។ ឯត្ថ ហិ អវយវេន វិគ្គហោ, សមុទាយោ សមាសត្ថោ ហោតិ លោកាវយវេន កតវិគ្គហេន លោកសមុទាយស្ស យថារហំ លព្ភមានត្តា។ សមវាយជោតកសហសទ្ទយោគេ ហិ អយមេវ សមាសោ វិញ្ញាយតិ។ **ទេវេហី**តិ ច បញ្ចកាមាវចរទេវេហិ, អរូបាវចរទេវេហិ វា។ **ព្រហ្មុនា**តិ រូបាវចរា

រូបាវចរព្រហ្មានា, រូបាវចរព្រហ្មានា ឯវ វា, ពហុកត្តកាទីនមិវ នេសំ សិទ្ធិ។ **បជាតត្តា**តិ យថាសកំ កម្មកិលេសេហិ បការេន និព្ពត្តកត្តា។

ឯវំ វចនត្ថតោ អត្ថំ ទស្សេត្វា វចនីយត្ថតោ ទស្សេតុំ “**តត្ថា**”តិអាទិ វុត្តំ។ **បញ្ចកាមាវចរទេវគ្គហណំ** បារិសេសញ្ញាយេន ឥតរេសំ បទន្តរេហិ វិសុំ គហិតត្តា។ **ឆដ្ឋកាមាវចរទេវគ្គហណំ** បច្ចាសត្តិញ្ញាយេន។ តត្ថ ហិ មារោ ជាតោ, តន្និវាសី ច។ យស្មា ចេស ទាមរិករាជបុត្តោ វិយ តត្ថ វសិតត្តា បាកដោ, តស្មា សន្តេសុបិ អញ្ញេសុ វសវត្តិមហារាជាទីសុ បាកដតរេន តេនេវ វិសេសេត្វា វុត្តោតិ, អយញ្ច នយោ **មជ្ឈិមាគមដ្ឋកថាយំ** (ម. និ. អដ្ឋ. ២.២៩០) បកាសិតោវ។ មារគ្គហណេន ចេត្ថ តំសម្ពន្ធិនោ ទេវាបិ គហិតា ឱកាសលោកេន សទ្ធឹ សត្តលោកស្ស គហណតោ។ ឯវញ្ហិ វសវត្តិសត្តលោកស្ស អនវសេសបរិយាទានំ ហោតិ។ **ព្រហ្មកាយិកាទិព្រហ្មគ្គហណ**ម្បិ បច្ចាសត្តិញ្ញាយេន។ **បច្ចត្ថិកបច្ចាមិត្តសមណព្រាហ្មណគ្គហណ**ន្តិ បច្ចត្ថិកា ឯវ បច្ចាមិត្តា, តេយេវ សមណព្រាហ្មណា, តេសំ គហណំ តថា, តេន ពាហិរកសមណព្រាហ្មណគ្គហណំ វុត្តំ, និទស្សនមត្តញ្ចេតំ អបច្ចត្ថិកបច្ចាមិត្តានម្បិ តេសំ ឥមិនា គហណតោ។ **សមិតបាបពាហិតបាបសមណព្រាហ្មណគ្គហណ**ន្តិ បន សាសនិកសមណព្រាហ្មណានំ គហណំ វេទិតព្ពំ។ កាមំ “សទេវក”ន្តិអាទិវិសេសនានំ វសេនេវ សត្តវិសយោបិ លោកសទ្ទោ វិញ្ញាយតិ សមវាយត្ថវសេន តុល្យយោគវិសយត្តា តេសំ, “សលោមកោ សបក្ខកោ”តិអាទីសុ បន វិជ្ជមានត្ថវសេន អតុល្យយោគវិសយេបិ អយំ សមាសោ លព្ភតីតិ ព្យភិចារទស្សនតោ អព្យភិចារេនត្ថញ្ញាបកំ បជាគហណន្តិ អាហ “**បជាវចនេន សត្តលោកគ្គហណ**”ន្តិ, ន បន លោកសទ្ទេន សត្តលោកស្ស អគ្គហិតត្តា ឯវ វុត្តំ។ តេនាហ “**តីហិ បទេហិ ឱកាសលោកេន សទ្ធឹ សត្តលោកោ**”តិ។ សទេវកាទិវចនេន ឧបបត្តិទេវានំ, សស្សមណព្រាហ្មណីវចនេន វិសុទ្ធិទេវានញ្ច គហិតត្តា វុត្តំ “**សទេវ…បេ…. មនុស្សគ្គហណ**”ន្តិ។ តត្ថ **សម្មុតិទេវា** រាជានោ ។ **អវសេសមនុស្សគ្គហណ**ន្តិ សម្មុតិទេវេហិ, សមណព្រាហ្មណេហិ ច អវសិដ្ឋមនុស្សានំ គហណំ។ **ឯត្ថា**តិ ឯតេសុ បទេសុ។ **តីហិ បទេហី**តិ សទេវកសមារកសព្រហ្មកបទេហិ។ **ទ្វីហី**តិ សស្សមណព្រាហ្មណីសទេវមនុស្សបទេហិ។ សមាសបទត្តេសុ សត្តលោកស្សបិ វុត្តនយេន គហិតត្តា “**ឱកាសលោកេន សទ្ធឹ សត្តលោកោ**”តិ វុត្តំ។

“**អបរោ នយោ**”តិអាទិនា អបរម្បិ វចនីយត្ថមាហ។ អរូបិនោបិ សត្តា អត្តនោ អានេញ្ជវិហារេន វិហរន្តោ “ទិព្ពន្តីតិ ទេវា”តិ ឥទំ និព្ពចនំ លទ្ធុមរហន្តីតិ អាហ “**សទេវកគ្គហណេន អរូបាវចរលោកោ គហិតោ**”តិ។ តេនេវាហ ភគវា **ព្រហ្មជាលាទីសុ** “អាកាសានញ្ចាយតនូបគានំ ទេវានំ សហព្យត”ន្តិអាទិ, (អ. និ. ៣.១៩៧) អរូបាវចរភូតោ ឱកាសលោកោ, សត្តលោកោ ច គហិតោតិ អត្ថោ។ ឯវំ **ឆកាមាវចរទេវលោកោ, រូបី ព្រហ្មលោកោ**តិ ឯត្ថាបិ។ ឆកាមាវចរទេវលោកស្ស សវិសេសំ មារវសេ បវត្តនតោ វុត្តំ “**សមារកគ្គហណេន ឆកាមាវចរទេវលោកោ**”តិ។ សោ ហិ តស្ស ទាមរិកស្ស វិយ វសបវត្តនោកាសោ។ **រូបី ព្រហ្មលោកោ គហិតោ** បារិសេសញ្ញាយេន អរូបីព្រហ្មលោកស្ស វិសុំ គហិតត្តា។ **ចតុបរិសវសេនា**តិ ខត្តិយព្រាហ្មណគហបតិសមណចាតុមហារាជិកតាវតឹសមារព្រហ្មសង្ខាតាសុ អដ្ឋសុ បរិសាសុ ខត្តិយាទិចតុបរិសវសេនេវ តទញ្ញាសំ សទេវកាទិគ្គហណេន គហិតត្តា។ កថំ បនេត្ថ ចតុបរិសវសេន មនុស្សលោកោ គហិតោតិ? “សស្សមណព្រាហ្មណិ”ន្តិ ឥមិនា សមណបរិសា, ព្រាហ្មណបរិសា ច គហិតា, “សទេវមនុស្ស”ន្តិ ឥមិនា ខត្តិយបរិសា, គហបតិបរិសា ចាតិ។ “បជ”ន្តិ ឥមិនា បន ឥមាយេវ ចតស្សោ បរិសា វុត្តា។ ចតុបរិសសង្ខាតំ បជន្តិ ហិ ឥធ អត្ថោ។

អញ្ញថា គហេតព្ពមាហ “**សម្មុតិទេវេហិ វា សហ មនុស្សលោកោ**”តិ។ កថំ បន គហិតោតិ? “សស្សមណព្រាហ្មណិ”ន្តិ ឥមិនា សមណព្រាហ្មណា គហិតា, “សទេវមនុស្ស”ន្តិ ឥមិនា សម្មុតិទេវសង្ខាតា ខត្តិយា, គហបតិសុទ្ទសង្ខាតា ច អវសេសមនុស្សាតិ។ ឥតោ បន អញ្ញេសំ មនុស្សសត្តានមភាវតោ “បជ”ន្តិ ឥមិនា ឯតេយេវ ចតូហិ បការេហិ ឋិតា មនុស្សសត្តា វុត្តា។ ចតុកុលប្បភេទំ បជន្តិ ហិ ឥធ អត្ថោ។ ឯវំ វិកប្បទ្វយេបិ បជាគហណេន ចតុបរិសាទិវសេន មនុស្សានញ្ញេវ គហិតត្តា ឥទានិ អវសេសសត្តេបិ សង្គហេត្វា ទស្សេតុំ “**អវសេសសព្ពសត្តលោកោ វា**”តិ វុត្តំ។ ឯត្ថាបិ ចតុបរិសវសេន គហិតេន មនុស្សលោកេន សហ អវសេសសព្ពសត្តលោកោ គហិតោ, សម្មុតិទេវេហិ វា សហ អវសេសសព្ពសត្តលោកោតិ យោជេតព្ពំ។ នាគគរុឡាទិវសេន ច អវសេសសព្ពសត្តលោកោ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – ចតុបរិសសហិតោ អវសេសសុទ្ទនាគសុបណ្ណនេរយិកាទិសត្តលោកោ, ចតុកុលប្បភេទមនុស្សសហិតោ វា អវសេសនាគសុបណ្ណនេរយិកាទិសត្តលោកោ គហិតោតិ។

ឯត្តាវតា ភាគសោ លោកំ គហេត្វា យោជនំ ទស្សេត្វា ឥទានិ តេន តេន វិសេសេន អភាគសោ លោកំ គហេត្វា យោជនំ ទស្សេតុំ “**អបិចេត្ថា**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **ឧក្កដ្ឋបរិច្ឆេទតោ**តិ ឧក្កំសគតិបរិច្ឆេទតោ, តព្ពិជាននេនាតិ វុត្តំ ហោតិ។ បឋមនយេន ហិ បញ្ចសុ គតីសុ ទេវគតិបរិយាបន្នាវ បញ្ចកាមគុណសមង្គិតាយ,

ទីឃាយុកតាយាតិ ឯវមាទីហិ វិសេសេហិ សេដ្ឋា។ ទុតិយនយេន បន អរូបិនោ ទូរសមុគ្ឃាដិតកិលេសទុក្ខតាយ, សន្តបណីតអានេញ្ជវិហារសមង្គិតាយ, អតិវិយ ទីឃាយុកតាយាតិ ឯវមាទីហិ វិសេសេហិ អតិវិយ ឧក្កដ្ឋា។ អាចរិយេហិ បន ទុតិយនយមេវ សន្ធាយ វុត្តំ។ ឯវំ បឋមបទេនេវ បធាននយេន សព្ពលោកស្ស សច្ឆិកតភាវេ សិទ្ធេបិ ឥមិនា ការណវិសេសេន សេសបទានិ វុត្តានីតិ ទស្សេតិ **“តតោ យេស”**ន្តិអាទិនា។ **តតោ**តិ បឋមបទតោ បរំ អាហាតិ សម្ពន្ធោ។ “ឆកាមាវចរិស្សរោ” តិយេវ វុត្តេ សក្កាទីនម្បិ តស្ស អាធិបច្ចំ សិយាតិ អាសង្កានិវត្តនត្ថំ **“វសវត្តី”**តិ វុត្តំ, តេន សាហសិកករណេន វសវត្តាបនមេវ តស្សាធិបច្ចន្តិ ទស្សេតិ។ សោ ហិ ឆដ្ឋទេវលោកេបិ អនិស្សរោ តត្ថ វសវត្តិទេវរាជស្សេវ ឥស្សរត្តា។ តេនាហ ភគវា **អង្គុត្តរាគម**វរេ អដ្ឋនិបាតេ **ទានានិសំសសុត្តេ** “តត្រ ភិក្ខវេ វសវត្តី ទេវបុត្តោ ទានមយំ បុញ្ញកិរិយវត្ថុំ អតិរេកំ ករិត្វា…បេ…. បរនិម្មិតវសវត្តី ទេវេ ទសហិ ឋានេហិ អធិគណ្ហាតី”តិ (អ. និ. ៨.៣៦) វិត្ថារោ។ **មជ្ឈិមាគមដ្ឋកថាយ**ម្បិ វុត្តំ “តត្រ ហិ វសវត្តិរាជា រជ្ជំ ការេតិ, មារោ បន ឯកស្មិំ បទេសេ អត្តនោ បរិសាយ ឥស្សរិយំ បវត្តេន្តោ រជ្ជបច្ចន្តេ ទាមរិករាជបុត្តោ វិយ វសតី”តិ (ម. និ. ១.៦០) **“ព្រហ្មា មហានុភាវោ”**តិអាទិ ទសសហស្សិយំ មហាព្រហ្មុនោ វសេន វទតិ។ “ឧក្កដ្ឋបរិច្ឆេទតោ”តិ ហិ ហេដ្ឋា វុត្តមេវ។ **“ឯកង្គុលិយា”**តិអាទិ ឯកទេសេន មហានុភាវតាទស្សនំ។ **អនុត្តរ**ន្តិ សេដ្ឋំ នវលោកុត្តរំ។ **បុថូ**តិ ពហុកា, វិសុំ ភូតា វា។ **ឧក្កដ្ឋដ្ឋានាន**ន្តិ ឧក្កំសគតិកានំ។ **ភាវានុក្កមោ**តិ ភាវវសេន បរេសមជ្ឈាសយានុរូបំ “សទេវក”ន្តិអាទិបទានំ អនុក្កមោ, ភាវវសេន អនុសន្ធិក្កមោ វា **ភាវានុក្កមោ,** អត្ថានញ្ចេវ បទានញ្ច អនុសន្ធានបដិបាដីតិ អត្ថោ, អយមេវ វា បាឋោ តថាយេវ **សមន្តបាសាទិកាយំ** (បារា. អដ្ឋ. វេរញ្ជកណ្ឌវណ្ណនា ១) ទិដ្ឋត្តា, **អាចរិយសារិបុត្តត្ថេរេន** (សារត្ថ. ដី. ១.វេរញ្ជកណ្ឌវណ្ណនា) ច វណ្ណិតត្តា។ “វិភាវនានុក្កមោ”តិបិ បាឋោ ទិស្សតិ, សោ បន តេសុ អទិដ្ឋត្តា ន សុន្ទរោ។

ឥទានិ បោរាណកានំ សំវណ្ណនានយំ ទស្សេតុំ **“បោរាណា បនាហូ”**តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ អញ្ញបទេន និរវសេសសត្តលោកស្ស គហិតត្តា សព្ពត្ថ **អវសេសលោក**ន្តិ អនវសេសបរិយាទានំ វុត្តំ។ តេនាហ **“តិភវូបគេ សត្តេ”**តិ, តេធាតុកសង្ខាតេ តយោ ភវេ ឧបគតសត្តេតិ អត្ថោ។ **តីហាការេហី**តិ ទេវមារព្រហ្មសហិតតាសង្ខាតេហិ តីហិ អាការេហិ។ **តីសុ បទេសូ**តិ “សទេវក”ន្តិអាទីសុ តីសុ បទេសុ។ **បក្ខិបិត្វា**តិ អត្ថវសេន សង្គហេត្វា។ តេយេវ តិភវូបគេ សត្តេ “សស្សមណព្រាហ្មណឹ, សទេវមនុស្ស”ន្តិ បទទ្វយេ បក្ខិបតីតិ ញាបេតុំ **“បុនា”**តិ វុត្តំ។ **តេន តេនាការេនា**តិ សទេវកត្តាទិនា, សស្សមណព្រាហ្មណីភាវាទិនា ច តេន តេន បការេន។ “តិភវូបគេ សត្តេ”តិ វត្វា **“តេធាតុកមេវា”**តិ វទន្តា ឱកាសលោកេន សទ្ធឹ សត្តលោកោ គហិតោតិ ទស្សេន្តិ។ តេធាតុកមេវ បរិយាទិន្នន្តិ បោរាណា បនាហូតិ យោជនា។

សាមន្តិ អត្តនា។ អញ្ញត្ថាបោហនេន, អន្តោគធាវធារណេន វា តប្បដិសេធនមាហ **“អបរនេយ្យោ ហុត្វា”**តិ, អបរេហិ អនភិជានាបេតព្ពោ ហុត្វាតិ អត្ថោ។ **អភិញ្ញា**តិ យ-ការលោបនិទ្ទេសោ យថា “បដិសង្ខា យោនិសោ”តិ (ម. និ. ១.២៣, ៤២២; ២.២៤; ៣.៧៥; សំ. និ. ៤.១២០; អ. និ. ៦.៥៨; មហានិ. ២០៦) វុត្តំ **“អភិញ្ញាយា”**តិ។ អភិសទ្ទេន ន វិសេសនមត្តំ ជោតិតំ, អថ ខោ វិសេសនមុខេន ករណម្បីតិ ទស្សេតិ **“អធិកេន ញាណេនា”**តិ ឥមិនា។ **អនុមានាទិបដិក្ខេបោ**តិ ឯត្ថ **អាទិ**សទ្ទេន ឧបមានអត្ថាបត្តិសទ្ទន្តរសន្និធានសម្បយោគវិប្បយោគសហចរណាទិនា ការណលេសមត្តេន បវេទនំ សង្គណ្ហាតិ ឯកប្បមាណត្តា។ សព្ពត្ថ អប្បដិហតញាណចារតាយ ហិ សព្ពធម្មបច្ចក្ខា ពុទ្ធា ភគវន្តោ។ **ពោធេតិ វិញ្ញាបេតី**តិ សទ្ទតោ អត្ថវចនំ។ **បកាសេតី**តិ អធិប្បាយតោ។ ឯវំ សព្ពត្ថ វិវេចិតព្ពោ។

អនុត្តរំ វិវេកសុខន្តិ ផលសមាបត្តិសុខំ។ **ហិត្វាបី**តិ **បិ**-សទ្ទគ្គហណំ ផលសមាបត្តិយា អន្តរា ឋិតិកាបិ កទាចិ ភគវតោ ទេសនា ហោតីតិ កត្វា កតំ។ ភគវា ហិ ធម្មំ ទេសេន្តោ យស្មិំ ខណេ បរិសា សាធុការំ វា ទេតិ, យថាសុតំ វា ធម្មំ បច្ចវេក្ខតិ, តំ ខណម្បិ បុព្ពាភោគេន បរិច្ឆិន្ទិត្វា ផលសមាបត្តឹ សមាបជ្ជតិ, យថាបរិច្ឆេទញ្ច សមាបត្តិតោ វុដ្ឋាយ បុព្ពេ ឋិតដ្ឋានតោ បដ្ឋាយ ធម្មំ ទេសេតីតិ អដ្ឋកថាសុ (ម. និ. អដ្ឋ. ២.៣៨៧) វុត្តោវាយមត្ថោ។ **អប្បំ វា ពហុំ វា ទេសេន្តោ**តិ ឧគ្ឃដិតញ្ញុស្ស វសេន អប្បំ វា វិបញ្ចិតញ្ញុស្ស, នេយ្យស្ស ច វសេន ពហុំ វា ទេសេន្តោ។ កថំ ទេសេតីតិ អាហ **“អាទិម្ហិបី”**តិអាទិ។ ធម្មស្ស កល្យាណតា និយ្យានិកតាយ, និយ្យានិកតា ច សព្ពសោ អនវជ្ជភាវេនេវាតិ វុត្តំ **“អនវជ្ជមេវ កត្វា”**តិ។ **ទេសនាយា**តិ បរិយត្តិធម្មស្ស ទេសកាយត្តេន ហិ អាណាទិវិធិនា អតិសជ្ជនំ បពោធនំ ទេសនាតិ បរិយត្តិធម្មោ វុច្ចតិ។ កិញ្ចាបិ អវយវវិនិមុត្តោ សមុទាយោ នាម បរមត្ថតោ កោចិ នត្ថិ, យេសុ បន អវយវេសុ សមុទាយរូបេន អវេក្ខិតេសុ គាថាទិសមញ្ញា, តំ តតោ ភិន្នំ វិយ កត្វា សំសាមិវោហារមារោបេត្វា ទស្សេន្តោ **“អត្ថិ ទេសនាយ អាទិមជ្ឈបរិយោសាន”**ន្តិ អាហ។ **សាសនស្សា**តិ បដិបត្តិធម្មស្ស។ សាសិតព្ពបុគ្គលគតេន ហិ យថាបរាធាទិនា សាសិតព្ពភាវេន អនុសាសនំ, តទង្គវិនយាទិវសេន វិនយនន្តិ កត្វា បដិបត្តិធម្មោ “សាសន”ន្តិ វុច្ចតិ។ អត្ថិ សាសនស្ស អាទិមជ្ឈបរិយោសានន្តិ សម្ពន្ធោ។ **ចតុប្បទិកាយបី**តិ ឯត្ថ **បិ**-សទ្ទោ សម្ភាវនេ, តេន ឯវំ អប្បកតរាយបិ អាទិមជ្ឈបរិយោសានេសុ កល្យាណតា, បគេវ ពហុតរាយាតិ សម្ភាវេតិ។ បទញ្ចេត្ថ គាថាយ ចតុត្ថំសោ, យំ “បាទោ”តិបិ

វុច្ចតិ, ឯតេនេវ តិបាទិកឆបាទិកាសុបិ យថាសម្ភវំ វិភាគំ ទស្សេតិ។ ឯវំ សុត្តាវយវេ កល្យាណត្តយំ ទស្សេត្វា សកលេបិ សុត្តេ ទស្សេតុំ **“ឯកានុសន្ធិកស្សា”**តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ នាតិពហុវិភាគំ យថានុសន្ធិនា ឯកានុសន្ធិកំ សន្ធាយ “ឯកានុសន្ធិកស្សា”តិ អាហ។ ឥតរស្មឹ បន តេនេវ ធម្មវិភាគេន អាទិមជ្ឈបរិយោសានា លព្ភន្តីតិ **“អនេកានុសន្ធិកស្សា”**តិអាទិ វុត្តំ។ **និទានន្តិ អានន្ទត្ថេរេន** ឋបិតំ កាលទេសទេសកបរិសាទិអបទិសនលក្ខណំ និទានគន្ថំ។ **ឥទមវោចាតិ** និគមនំ ឧបលក្ខណមេវ “ឥតិ យំ តំ វុត្តំ, ឥទមេតំ បដិច្ច វុត្ត”ន្តិ និគមនស្សបិ គហេតព្ពតោ។ សង្គីតិការកេហិ ឋបិតានិបិ ហិ និទាននិគមនានិ សត្ថុ ទេសនាយ អនុវិធានតោ តទន្តោគធានេវាតិ វេទិតព្ពំ។ **អន្តេ អនុសន្ធី**តិ សព្ពបច្ឆិមោ អនុសន្ធិ។

“សីលសមាធិវិបស្សនា”តិអាទិនា សាសនស្ស ឥធ បដិបត្តិធម្មតំ វិភាវេតិ។ **វិនយដ្ឋកថាយំ** បន “សាសនធម្មោ”តិ វុត្តត្តា –

“សព្ពបាបស្ស អករណំ, កុសលស្ស ឧបសម្បទា;
សចិត្តបរិយោទបនំ, ឯតំ ពុទ្ធាន សាសន”ន្តិ។ (ទី. និ. ២.៩០; ធ. ប. ១៨៣; នេត្តិ. ៣០, ៥០, ១១៦, ១២៤);

ឯវំ វុត្តស្ស សត្ថុសាសនស្ស បកាសកោ បរិយត្តិធម្មោ ឯវំ សីលាទិអត្ថវសេន កល្យាណត្តយវិភាវនេ វុត្តោ។ ឥធ បន បដិបត្តិយេវ។ តេន វក្ខតិ “ឥធ ទេសនាយ អាទិមជ្ឈបរិយោសានំ អធិប្បេត”ន្តិ។ **សីលសមាធិវិបស្សនា អាទិ នាម** សាសនសម្បត្តិភូតានំ ឧត្តរិមនុស្សធម្មានំ មូលភាវតោ។ **កុសលានំ ធម្មានន្តិ** អនវជ្ជធម្មានំ។ **ទិដ្ឋី**តិ វិបស្សនា, អវិនាភាវតោ បនេត្ថ សមាធិគ្គហណំ។ មហាវគ្គសំយុត្តេ **ពាហិយសុត្តបទ**មិទំ (សំ. និ. ៥.៣៨១)។ កាមំ សុត្តេ អរិយមគ្គស្ស អន្តទ្វយវិគមេន តេសំ មជ្ឈិមបដិបទាភាវោ វុត្តោ, មជ្ឈិមភាវសាមញ្ញតោ បន សម្មាបដិបត្តិយា អារម្ភនិប្ផត្តីនំ មជ្ឈិមភាវស្សាបិ សាធកភាវេ យុត្តន្តិ អាហ **“អត្ថិ ភិក្ខវេ, មជ្ឈិមា បដិបទា តថាគតេន អភិសម្ពុទ្ធាតិ ឯវំ វុត្តោ អរិយមគ្គោ មជ្ឈំ នាមា”**តិ, សីលសមាធិវិបស្សនាសង្ខាតានំ អារម្ភានំ, ផលនិព្ពានសង្ខាតានញ្ច និប្ផត្តីនំ វេមជ្ឈភាវតោ អរិយមគ្គោ មជ្ឈំ នាមាតិ អធិប្បាយោ។ សឧបាទិសេសនិព្ពានធាតុវសេន **ផលំ បរិយោសានំ នាម**, អនុបាទិសេសនិព្ពានធាតុវសេន បន **និព្ពានំ។** សាសនបរិយោសានា ហិ និព្ពានធាតុ។ មគ្គស្ស និប្ផត្តិ ផលវសេន, និព្ពានសច្ឆិកិរិយាយ ច ហោតិ តតោ បរំ កត្តព្ពាភាវតោតិ វា ឯវំ វុត្តំ។ ឥទានិ តេសំ ទ្វិន្នម្បិ សាសនស្ស បរិយោសានតំ អាគមេន សាធេតុំ **“ឯតទត្ថំ ឥទ”**ន្តិអាទិមាហ។ ឯតទេវ ផលំ អត្ថោ យស្សាតិ **ឯតទត្ថំ។ ព្រាហ្មណា**តិ បិង្គលកោច្ឆព្រាហ្មណំ ភគវា អាលបតិ។ ឥទញ្ហិ មជ្ឈិមាគមេ មូលបណ្ណាសកេ **ចូឡសារោបមសុត្ត** (ម. និ. ១.៣១២ អាទយោ) បទំ។ ឯតទេវ ផលំ សារំ យស្សាតិ **ឯតំសារំ** និគ្គហិតាគមេន។ តថា **ឯតំបរិយោសានំ។ និព្ពានោគធន្តិ** និព្ពានន្តោគធំ។ **អាវុសោ វិសាខាតិ** ធម្មទិន្នាយ ថេរិយា វិសាខគហបតិមាលបនំ។ ឥទញ្ហិ **ចូឡវេទល្លសុត្តេ** (ម. និ. ១.៤៦០ អាទយោ) **“សាត្ថំ សព្យញ្ជន”**ន្តិអាទិសទ្ទន្តរសន្និធានតោ **“ឥធ ទេសនាយ អាទិមជ្ឈបរិយោសានំ អធិប្បេត”**ន្តិ វុត្តំ។

ឯវំ សទ្ទបពន្ធវសេន ទេសនាយ កល្យាណត្តយវិភាគំ ទស្សេត្វា តទត្ថវសេនបិ ទស្សេន្តោ **“ភគវា ហី”**តិអាទិមាហ។ អត្ថតោបិ ហិ តស្សាធិប្បេតភាវំ **ហិ**-សទ្ទេន សមត្ថេតិ។ តថា សមត្ថនមុខេន ច អត្ថវសេន កល្យាណត្តយវិភាគំ ទស្សេតីតិ។ អត្ថតោ បនេតំ ទស្សេន្តោ យោ តស្មិំ តស្មិំ អត្ថេ កតវិធិ សទ្ទបពន្ធោ គាថាសុត្តវសេន វវត្ថិតោ បរិយត្តិធម្មោយេវ ឥធ ទេសនាតិ វុត្តោ, តស្ស ចត្ថោ វិសេសតោ សីលាទិ ឯវាតិ អាហ **“អាទិម្ហិ សីល”**ន្តិអាទិ។ វិសេសកថនញ្ចេតំ។ សាមញ្ញតោ បន សីលគ្គហណេន សសម្ភារសីលំ គហិតំ, តថា មគ្គគ្គហណេន សសម្ភារមគ្គោតិ អត្ថត្តយវសេន អនវសេសតោ បរិយត្តិអត្ថំ បរិយាទាយ តិដ្ឋតិ។ ឥតរថា ហិ កល្យាណត្តយវិភាគោ អសព្ពសាធារណោ សិយា។ ឯត្ថ ច សីលមូលកត្តា សាសនស្ស សីលេន អាទិកល្យាណតា វុត្តា, សាសនសម្បត្តិយា វេមជ្ឈភាវតោ មគ្គេន មជ្ឈេកល្យាណតា។ និព្ពានាធិគមតោ ឧត្តរិ ករណីយាភាវតោ និព្ពានេន បរិយោសានកល្យាណតា។ **តេនា**តិ សីលាទិទស្សនេន។ អត្ថវសេន ហិ ឥធ ទេសនាយ អាទិកល្យាណាទិភាវោ វុត្តោ។ **“តស្មា”**តិអាទិ យថាវុត្តានុសារេន សោតូនមនុសាសនីទស្សនំ។

ឯសាតិ យថាវុត្តាការេន កថនា។ **កថិកសណ្ឋិតី**តិ ធម្មកថិកស្ស សណ្ឋានំ កថនវសេន សមវដ្ឋានំ។

វណ្ណនា អត្ថវិវរណា, បសំសនា វា។ **ន សោ សាត្ថំ ទេសេតិ** និយ្យានត្ថវិរហតោ តស្សា ទេសនាយ។ **ឥស្មា**តិ ចតុសតិបដ្ឋានាទិនិយ្យានត្ថទេសនតោ។ **ឯកព្យញ្ជនាទិយុត្តា**តិ សិថិលធនិតាទិភេទេសុ ទសសុ ព្យញ្ជនេសុ ឯកប្បការេនេវ, ទ្វិប្បការេនេវ វា ព្យញ្ជនេន យុត្តា **ទមិឡ**ភាសា វិយ។ **សព្ពនិរោដ្ឋព្យញ្ជនា**តិ វិវដករណតាយ ឱដ្ឋេ អផុសាបេត្វា ឧច្ចារេតព្ពតោ សព្ពថា ឱដ្ឋផុសនរហិតវិមុត្តព្យញ្ជនា **កិរាត**ភាសា វិយ។ **សព្ពវិស្សដ្ឋព្យញ្ជនា**តិ

សព្ពស្សេវ វិស្សជ្ជនីយយុត្តតាយ សព្ពថា វិស្សត្ថព្យញ្ជនា **សវរ**ភាសា វិយ។ **សព្ពនិគ្គហិតព្យញ្ជនា**តិ សព្ពស្សេវ សានុសារតាយ សព្ពថា ពិន្ទុសហិតព្យញ្ជនា បារសិកាទិ**មិលក្ខុ**ភាសា វិយ។ ឯវំ "ទមិឡកិរាតសវរមិលក្ខូនំ ភាសា វិយា"តិ ឥទំ បច្ចេកំ យោជេតព្ពំ។ **មិលក្ខូ**តិ ច បារសិកាទយោ។ សព្ពាបេសា ព្យញ្ជនេកទេសវសេនេវ បវត្តិយា អបរិបុណ្ណព្យញ្ជនាតិ វុត្តំ "**ព្យញ្ជនបារិបូរិយា អភាវតោ អព្យញ្ជនា នាមា**"តិ។

ឋានករណានិ សិថិលានិ កត្វា ឧច្ចារេតព្ពមក្ខរំ បញ្ចសុ វគ្គេសុ បឋមតតិយំ **សិថិលំ។** តានិ អសិថិលានិ កត្វា ឧច្ចារេតព្ពមក្ខរំ តេស្វេវ ទុតិយចតុត្ថំ **ធនិតំ។** ទ្វិមត្តកាលមក្ខរំ **ទីឃំ។** ឯកមត្តកាលំ **រស្សំ។**

បមាណំ ឯកមត្តស្ស, និមីសុម្មីសតោ’ ព្រវុំ;
អឌ្ឍលិផោដកាលស្ស, បមាណេនាបិ អព្រវុំ។

សញ្ញោគបរំ, ទីឃញ្ច **គរុកំ។** អសំយោគបរំ រស្សំ **លហុកំ។** ឋានករណានិ និគ្គហេត្វា អវិវដេន មុខេន ឧច្ចារេតព្ពំ **និគ្គហិតំ។** បរបទេន សម្ពន្ធិត្វា ឧច្ចារេតព្ពំ **សម្ពន្ធំ។** តថា អសម្ពន្ធិតព្ពំ **វវត្ថិតំ។** ឋានករណានិ វិស្សដ្ឋានិ កត្វា វិវដេន មុខេន ឧច្ចារេតព្ពំ **វិមុត្តំ។ ទសធា**តិអាទីសុ ឯវំ សិថិលាទិវសេន ព្យញ្ជនពុទ្ធិសង្ខាតស្ស អក្ខរុប្បាទកចិត្តស្ស ទសហិ បការេហិ ព្យញ្ជនានំ បភេទោតិ អត្ថោ។ សព្ពានិ ហិ អក្ខរានិ ចិត្តសមុដ្ឋានានិ, យថាធិប្បេតត្ថស្ស ច ព្យញ្ជនតោ បកាសនតោ **ព្យញ្ជនានី**តិ, ព្យញ្ជនពុទ្ធិយា វា ករណភូតាយ ព្យញ្ជនានំ ទសធា បភេទោតិបិ យុជ្ជតិ។

អមក្ខេត្វាតិ អមិលេច្ឆេត្វា អវិនាសេត្វា, អហាបេត្វាតិ អត្ថោ។ តទត្ថមាហ "**បរិបុណ្ណព្យញ្ជនមេវ កត្វា**"តិ, យមត្ថំ ភគវា ញាបេតុំ ឯកគាថំ, ឯកវាក្យម្បិ ទេសេតិ, តមត្ថំ បរិមណ្ឌលបទព្យញ្ជនាយ ឯវ ទេសនាយ ទេសេតីតិ វុត្តំ ហោតិ។ **តស្មា**តិ បរិបុណ្ណព្យញ្ជនធម្មទេសនតោ ។ **កេវល**សទ្ទោ ឥធ អនវសេសវាចកោ។ ន អវោមិស្សតាទិវាចកោតិ អាហ "**សកលាធិវចន**"ន្តិ។ **បរិបុណ្ណ**ន្តិ សព្ពសោ បុណ្ណំ។ តំ បនត្ថតោ ឩនាធិកនិសេធនន្តិ វុត្តំ "**អនូនាធិកវចន**"ន្តិ។ តត្ថ យទត្ថំ ទេសិតោ, តស្ស សាធកត្តា អនូនតា វេទិតព្ពា, តព្ពិធុរស្ស បន អសាធកត្តា អនធិកតា។ ឧបនេតព្ពស្ស វា វោទានត្ថស្ស អវុត្តស្ស អភាវតោ អនូនតា, អបនេតព្ពស្ស សំកិលេសត្ថស្ស វុត្តស្ស អភាវតោ អនធិកតា។ **សកល**ន្តិ សព្ពភាគវន្តំ។ **បរិបុណ្ណ**ន្តិ សព្ពសោ បុណ្ណមេវ។ តេនាហ "**ឯកទេសេនាបិ អបរិបុណ្ណា នត្ថី**"តិ។ **អបរិសុទ្ធា ទេសនា ហោតិ** តណ្ហាយ សំកិលិដ្ឋត្តា។ លោកេហិ តណ្ហាយ អាមសិតព្ពតោ **លោកាមិសា**, ចីវរាទយោ បច្ចយា, តេសុ អគធិតចិត្តតាយ **លោកាមិសនិរបេក្ខោ។ ហិតផរណេនា**តិ ហិតតោ ផរណេន ហិតូបសំហារេន វិសេសនភូតេន។ **មេត្តាភាវនាយ** ករណភូតាយ **មុទុហទយោ។ ឧល្លុម្បនសភាវសណ្ឋិតេនា**តិ សកលសំកិលេសតោ, វដ្ដទុក្ខតោ ច ឧទ្ធរណាការសណ្ឋិតេន, ការុញ្ញាធិប្បាយេនាតិ វុត្តំ ហោតិ។

"ឥតោ បដ្ឋាយ ទស្សាមិ, ឯវញ្ច ទស្សាមី"តិ សមាទាតព្ពដ្ឋេន ទានំ **វតំ។** បណ្ឌិតបញ្ញត្តតាយ សេដ្ឋដ្ឋេន ព្រហ្មំ, ព្រហ្មានំ វា សេដ្ឋានំ ចរិយន្តិ ទានមេវ **ព្រហ្មចរិយំ។** មច្ឆរិយលោភាទិនិគ្គហណេន សមាចិណ្ណត្តា ទានមេវ **សុចិណ្ណំ។ ឥទ្ធី**តិ ទេវិទ្ធិ។ **ជុតី**តិ បភា, អានុភាវោ វា។ **ពលវីរិយូបបត្តី**តិ មហតា ពលេន, វីរិយេន ច សមន្នាគមោ។ **នាគា**តិ វរុណនាគរាជានំ វិធុរបណ្ឌិតស្ស អាលបនំ។

ទានបតីតិ ទានសាមិនោ។ **ឱបានភូត**ន្តិ ឧទកតិត្ថមិវ ភូតំ។

ធីរាតិ សោ វិធុរបណ្ឌិតមាលបតិ។

មធុស្សវោតិ មធុរសសន្ទនំ។ **បុញ្ញា**ន្តិ បុញ្ញផលំ, ការណវោហារេន វុត្តំ។ ព្រហ្មំ, ព្រហ្មានំ វា ចរិយន្តិ **ព្រហ្មចរិយំ**, វេយ្យាវច្ចំ។ ឯស នយោ សេសេសុបិ។

តិត្តិរិយន្តិ តិត្តិរសកុណរាជេន ភាសិតំ។

អញ្ញត្រ តាហីតិ បរទារភូតាហិ វជ្ជេត្វា។ **អម្ហ**ន្តិ អម្ហាកំ។

តបស្សី , លូខោ, ជេគុច្ឆី, បវិវិត្តោតិ ចតុព្ពិធស្ស ទុក្ករស្ស កតត្តា **ចតុរង្គសមន្នាគតំ។ សុទ**ន្តិ និបាតមត្តំ។ **លោមហំសនសុត្តំ មជ្ឈិមាគមេ មូលបណ្ណាសកេ, "មហាសីហនាទសុត្ត**"ន្តិបិ (ម. និ. ១.១៤៦) តំ វទន្តិ។

ឥទ្ធន្តិ សមិទ្ធំ។ **ផីត**ន្តិ ផុល្លិតំ។ **វិត្ថារិក**ន្តិ វិត្ថារភូតំ។ **ពាហុជញ្ញ**ន្តិ ពហូហិ ជនេហិ និយ្យានិកភាវេន ញាតំ។ **បុថុភូត**ន្តិ ពហុភូតំ។ **យាវ ទេវមនុស្សេហី**តិ ឯត្ថ ទេវលោកតោ យាវ មនុស្សលោកា សុបកាសិតន្តិ អធិប្បាយវសេន **បាសាទិកសុត្តដ្ឋកថាយំ** (ទី. និ. អដ្ឋ. ៣.១៧០) វុត្តំ, យាវ ទេវា ច មនុស្សា ចាតិ អត្ថោ។ **តស្មា**តិ យស្មា សិក្ខត្តយសង្គហំ សកលសាសនំ ឥធ “ព្រហ្មចរិយ”ន្តិ អធិប្បេតំ, តស្មា។ “ព្រហ្មចរិយ”ន្តិ ឥមិនា សមានាធិករណានិ សព្ពបទានិ យោជេត្វា អត្ថំ ទស្សេន្តោ **“សោ ធម្មំ ទេសេតី”**តិអាទិមាហ។ **“ឯវំ ទេសេន្តោ ចា”**តិ ហិ ឥមិនា ព្រហ្មចរិយសទ្ទេន ធម្មសទ្ទាទីនំ សមានត្ថតំ ទស្សេតិ, “ធម្មំ ទេសេតី”តិ វត្វាបិ “ព្រហ្មចរិយំ បកាសេតី”តិ វចនំ សរូបតោ អត្ថប្បកាសនត្ថន្តិ ច វិភាវេតិ។

១៩១. **វុត្តប្បការសម្បទ**ន្តិ យថាវុត្តអាទិកល្យាណតាទិប្បភេទគុណសម្បទំ។ ទូរសមុស្សារិតមានស្សេវ សាសនេ សម្មាបដិបត្តិ សម្ភវតិ, ន មានជាតិកស្សាតិ វុត្តំ **“និហតមានត្តា”**តិ។ **ឧស្សន្នត្តា**តិ ពហុលភាវតោ។ ភោគរូបាទិវត្ថុកា មទា សុប្បហេយ្យា ហោន្តិ និមិត្តស្ស អនវដ្ឋានតោ, ន តថា កុលវិជ្ជាទិមទា និមិត្តស្ស សមវដ្ឋានតោ។ តស្មា ខត្តិយព្រាហ្មណកុលីនានំ បព្ពជិតានម្បិ ជាតិវិជ្ជំ និស្សាយ មានជប្បនំ ទុប្បជហន្តិ អាហ **“យេភុយ្យេន…បេ…. មានំ ករោន្តី”**តិ។ **វិជាតិតាយា**តិ វិបរីតជាតិតាយ, ហីនជាតិតាយាតិ អត្ថោ។ យេភុយ្យេន ឧបនិស្សយសម្បន្នា សុជាតិកា ឯវ, ន ទុជ្ជាតិកាតិ ឯវំ វុត្តំ។ **បតិដ្ឋាតុំ ន សក្កោន្តី**តិ សីលេ បតិដ្ឋហិតុំ ន ឧស្សហន្តិ, សុវិសុទ្ធំ កត្វា សីលំ រក្ខិតុំ ន សក្កោន្តីតិ វុត្តំ ហោតិ។ សីលមេវ ហិ សាសនេ បតិដ្ឋា, **បតិដ្ឋាតុ**ន្តិ វា សច្ចបដិវេធេន លោកុត្តរាយ បតិដ្ឋាយ បតិដ្ឋាតុំ។ សា ហិ និប្បរិយាយតោ សាសនេ បតិដ្ឋា នាម។

ឯវំ ព្យតិរេកតោ អត្ថំ វត្វា អន្វយតោបិ វទតិ **“គហបតិទារកា បនា”**តិអាទិនា។ **កច្ឆេហិ សេទំ មុញ្ចន្តេហី**តិ ឥត្ថម្ភូតលក្ខណេ ករណវចនំ។ តថា **បិដ្ឋិយា លោណំ បុប្ផមានាយា**តិ, សេទំ មុញ្ចន្តកច្ឆា លោណំ បុប្ផមានបិដ្ឋិកា ហុត្វា, តេហិ វា បការេហិ លក្ខិតាតិ អត្ថោ។ **ភូមឹ កសិត្វា**តិ ភូមិយា កសនតោ, ខេត្តូបជីវនតោតិ វុត្តំ ហោតិ។ **តាទិសស្សា**តិ ជាតិមន្តូបនិស្សយស្ស។ ទុព្ពលំ **មានំ។** ពលវំ **ទប្បំ។ កម្ម**ន្តិ បរិកម្មំ។ **“ឥតរេហី”**តិអាទិនា “ឧស្សន្នត្តា”តិ ហេតុបទំ វិវរតិ។ **“ឥតី”**តិ វត្វា តទបរាមសិតព្ពំ ទស្សេតិ **“និហតមានត្តា”**តិអាទិនា, **ឥតិ**សទ្ទោ វា និទស្សនេ, ឯវំ យថាវុត្តនយេនាតិ អត្ថោ។ ឯស នយោ ឦទិសេសុ។

បច្ចាជាតោតិ ឯត្ថ អាការោ ឧបសគ្គមត្តន្តិ អាហ **“បតិជាតោ”**តិ។ **បរិសុទ្ធ**ន្តិ រាគាទីនំ អច្ចន្តមេវ បហានទីបនតោ និរុបក្កិលេសតាយ សព្ពថា សុទ្ធំ។ ធម្មស្ស សាមី តទុប្បាទកដ្ឋេន, ធម្មេន វា សទេវកស្ស លោកស្ស សាមីតិ **ធម្មស្សាមី។ សទ្ធ**ន្តិ បោថុជ្ជនិកសទ្ធាវសេន សទ្ទហនំ។ វិញ្ញូជាតិកានញ្ហិ ធម្មសម្បត្តិគហណបុព្ពិកា សទ្ធាសិទ្ធិ ចតូសុ បុគ្គលេសុ ធម្មប្បមាណធម្មប្បសន្នបុគ្គលភាវតោ។ “យោ ឯវំ ស្វាក្ខាតធម្មោ, សម្មាសម្ពុទ្ធោ វត សោ ភគវា”តិ សទ្ធំ បដិលភតិ។ **យោជនសតន្តរេបិ វា** បទេសេ។ **ជាយម្បតិកា**តិ ជានិបតិកា។ កាមំ “ជាយម្បតិកា”តិ វុត្តេយេវ ឃរសាមិកឃរសាមិនីវសេន ទ្វិន្នមេវ គហណំ វិញ្ញាយតិ, យស្ស បន បុរិសស្ស អនេកា បជាបតិយោ, តស្ស វត្តព្ពមេវ នត្ថិ។ ឯកាយបិ តាវ សំវាសោ សម្ពាធោយេវាតិ ទស្សនត្ថំ **“ទ្វេ”**តិ វុត្តំ។ រាគាទិនា **កិញ្ចនំ,** ខេត្តវត្ថាទិនា **បលិពោធនំ,** តទុភយេន សហ វត្តតីតិ **សកិញ្ចនបលិពោធនោ,** សោយេវត្ថោ តថា។ រាគោ ឯវ រជោ, តទាទិកា ទោសមោហរជា។ វុត្តញ្ហិ “រាគោ រជោ ន ច បន រេណុ វុច្ចតី”តិអាទិ (មហានិ. ២០៩; ចូឡនិ. ៧៤) អាគមនបថតាបិ ឧដ្ឋានដ្ឋានតា ឯវាតិ ទ្វេបិ សំវណ្ណនា ឯកត្ថា, ព្យញ្ជនមេវ នានំ។ **អលគ្គនដ្ឋេនា**តិ អសជ្ជនដ្ឋេន អប្បដិពន្ធសភាវេន។ រូបកវសេន, តទ្ធិតវសេន វា អព្ភោកាសោតិ ទស្សេតុំ **វិយ**-សទ្ទគ្គហណំ។ ឯវំ អកុសលកុសលប្បវត្តីនំ ឋានាឋានភាវេន ឃរាវាសបព្ពជ្ជានំ សម្ពាធព្ភោកាសតំ ទស្សេត្វា ឥទានិ កុសលប្បវត្តិយា ឯវ អដ្ឋានដ្ឋានភាវេន តេសំ តព្ភាវំ ទស្សេតុំ **“អបិចា”**តិអាទិ វុត្តំ។ រជានំ សន្និបាតដ្ឋានំ វិយាតិ សម្ពន្ធោ។

វិសុំ វិសុំ បទុទ្ធារមកត្វា សមាសតោ អត្ថវណ្ណនា **សង្ខេបកថា។ ឯកម្បិ ទិវស**ន្តិ ឯកទិវសមត្តម្បិ។ **អខណ្ឌំ កត្វា**តិ ទុក្កដមត្តស្សាបិ អនាបជ្ជនេន អឆិទ្ទំ កត្វា។ **ចរិមកចិត្ត**ន្តិ ចុតិចិត្តំ។ **កិលេសមលេនា**តិ តណ្ហាសំកិលេសាទិមលេន។ **អមលីន**ន្តិ អសំកិលិដ្ឋំ។ បរិយោទាតដ្ឋេន និម្មលភាវេន សង្ខំ វិយ លិខិតំ ធោតន្តិ **សង្ខលិខិតំ។** អត្ថមត្តំ បន ទស្សេតុំ **“លិខិតសង្ខសទិស”**ន្តិ វុត្តំ។ **ធោតសង្ខសប្បដិភាគ**ន្តិ តទត្ថស្សេវ វិវរណំ។ អបិច លិខិតំ សង្ខំ **សង្ខលិខិតំ** យថា “អគ្យាហិតោ”តិ, តស្សទិសត្តា បន ឥទំ សង្ខលិខិតន្តិបិ ទស្សេតិ, ភាវនបុំសកញ្ចេតំ។ **អជ្ឈាវសតា**តិ ឯត្ថ **អធិ**-សទ្ទេន កម្មប្បវចនីយេន យោគតោ **“អគារ”**ន្តិ ឯតំ ភុម្មត្ថេ ឧបយោគវចនន្តិ អាហ **“អគារមជ្ឈេ”**តិ។ យំ នូន យទិ បន បព្ពជេយ្យំ, សាធុ វតាតិ សម្ពន្ធោ។ កសាយេន រត្តានិ **កាសាយានី**តិ ទស្សេតិ **“កសាយរសបីតតាយា”**តិ ឥមិនា។ កស្មា ចេតានិ គហិតានីតិ អាហ **“ព្រហ្មចរិយំ ចរន្តានំ អនុច្ឆវិកានី”**តិ។ **អច្ឆាទេត្វា**តិ វោហារវចនមត្តំ, បរិទហិត្វាតិ អត្ថោ, តញ្ច ខោ

និវាសនបារុបនវសេន។ អគារវាសោ **អគារំ** ឧត្តរបទលោបេន, តស្ស **ហិតំ** វុឌ្ឍិអាវហំ **កសិវាណិជ្ជាទិកម្មំ។ តំ អនគារិយ**ន្តិ តស្មិំ អនគារិយេ។

១៨២. **សហស្សតោ**តិ កហាបណសហស្សតោ។ **ភោគក្ខន្ធោ** ភោគរាសិ។ **អាពន្ធនដ្ឋេនា**តិ "បុត្តោ នត្តា បនត្តា"តិអាទិនា បេមវសេន បរិច្ឆេទំ កត្វា ពន្ធនដ្ឋេន, ឯតេន អាពន្ធនត្ថោ **បរិវដ្ដ**-សទ្ទោតិ ទស្សេតិ។ អថ វា បិតាមហបិតុបុត្តាទិវសេន បរិវត្តនដ្ឋេន **បរិវដ្ដោ**តិបិ យុជ្ជតិ។ "អម្ហាកមេតេ"តិ ញាយន្តីតិ **ញាតយោ។**

១៨៣. បាតិមោក្ខសំវរេន បិហិតកាយវចីទ្វារោ សមានោ តេន សំវរេន ឧបេតោ នាមាតិ កត្វា "**បាតិមោក្ខសំវរេន សមន្នាគតោ**"តិ វុត្តំ។ អាចារគោចរានំ វិត្ថារោ **វិភង្គដ្ឋកថាទីសុ** (វិភ. អដ្ឋ. ៥០៣) គហេតព្ពោ។ "**អាចារគោចរសម្បន្នោ**"តិអាទិ ច តស្សេវ បាតិមោក្ខសំវរសំវុតភាវស្ស បច្ចយទស្សនំ។ អណុសទិសតាយ អប្បមត្តកំ "អណូ"តិ វុត្តន្តិ អាហ "**អប្បមត្តកេសូ**"តិ។ អសញ្ចិច្ច អាបន្នអនុខុទ្ទកាបត្តិវសេន, សហសា ឧប្បន្នអកុសលចិត្តុប្បាទវសេន ច អប្បមត្តកតា។ **ភយទស្សី**តិ ភយទស្សនសីលោ។ **សម្មា**តិ អវិបរីតំ, សុន្ទរំ វា, តព្ភាវោ ច សក្កច្ចំ យាវជីវំ អវីតិក្កមវសេន។ "សិក្ខាបទេសូ"តិ វុត្តេយេវ តទវយវភូតំ "សិក្ខាបទំ សមាទាយ សិក្ខតី"តិ អត្ថស្ស គម្យមានត្តា កម្មបទំ ន វុត្តន្តិ អាហ "**តំ តំ សិក្ខាបទ**"ន្តិ, តំ តំ សិក្ខាកោដ្ឋាសំ, សិក្ខាយ វា អធិគមុបាយំ, តស្សា វា និស្សយន្តិ អត្ថោ។

ឯត្ថាតិ ឯតស្មិំ "បាតិមោក្ខសំវរសំវុតោ"តិអាទិវចនេ។ **អាចារគោចរគ្គហណេនេវា**តិ "អាចារគោចរសម្បន្នោ"តិ វចនេនេវ។ តេនាហ "**កុសលេ កាយកម្មវចីកម្មេ គហិតេបី**"តិ។ ន ហិ អាចារគោចរសទ្ទមត្តេន កុសលកាយវចីកម្មគ្គហណំ សម្ភវតិ, តមិនា បុនវុត្តិតាយ ចោទនាលេសំ ទស្សេតិ។ **តស្សា**តិ អាជីវបារិសុទ្ធិសីលស្ស។ **ឧប្បត្តិទ្វារទស្សនត្ថ**ន្តិ ឧប្បត្តិយា កាយវចីវិញ្ញត្តិសង្ខាតស្ស ទ្វារស្ស កម្មាបទេសេន ទស្សនត្ថំ, ឯតេន យថាវុត្តចោទនាយ សោធនំ ទស្សេតិ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – សិទ្ធេបិ សតិ បុនារម្ភោ និយមាយ វា ហោតិ, អត្ថន្តរពោធនាយ វា, ឥធ បន អត្ថន្តរំ ពោធេតិ, តស្មា ឧប្បត្តិទ្វារទស្សនត្ថំ វុត្តន្តិ។ **កុសលេនា**តិ ច សព្ពសោ អនេសនបហានតោ អនវជ្ជេន។ កថំ តេន ឧប្បត្តិទ្វារទស្សនន្តិ អាហ "**យស្មា បនា**"តិអាទិ។ កាយវចីទ្វារេសុ ឧប្បន្នេន អនវជ្ជេន កាយកម្មវចីកម្មេន សមន្នាគតត្តា **បរិសុទ្ធាជីវោ**តិ អធិប្បាយោ។ តទុភយមេវ ហិ អាជីវហេតុកំ អាជីវបារិសុទ្ធិសីលំ។

ឥទានិ សុត្តន្តរេន សំសន្ទិតុំ "**មុណ្ឌិកបុត្តសុត្តន្តវសេន វា ឯវំ វុត្ត**"ន្តិ អាហ។ **វា**-សទ្ទោ ចេត្ថ សុត្តន្តរសំសន្ទនាសង្ខាតអត្ថន្តរវិកប្បនត្ថោ។ **មុណ្ឌិកបុត្តសុត្តន្តំ** នាម មជ្ឈិមាគមវរេ មជ្ឈិមបណ្ណាសកេ, យំ "សមណមុណ្ឌិកបុត្តសុត្ត"ន្តិបិ វទន្តិ។ តត្ថ **ថបតី**តិ បញ្ចកង្គំ នាម វឌ្ឍកឹ ភគវា អាលបតិ។ **ថបតិ**-សទ្ទោ ហិ វឌ្ឍកិបរិយាយោ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – យស្មា "កតមេ ច ថបតិ កុសលា សីលា? កុសលំ កាយកម្មំ កុសលំ វចីកម្ម"ន្តិ សីលស្ស កុសលកាយកម្មវចីកម្មភាវំ ទស្សេត្វា "អាជីវបារិសុទ្ធម្បិ ខោ អហំ ថបតិ សីលស្មិំ វទាមី"តិ (ម. និ. ២.២៦៥) ឯវំ បវត្តាយ មុណ្ឌិកបុត្តសុត្តទេសនាយ "កាយកម្មវចីកម្មេន សមន្នាគតោ កុសលេនា"តិ សីលស្ស កុសលកាយកម្មវចីកម្មភាវំ ទស្សេត្វា "បរិសុទ្ធាជីវោ"តិ ឯវំ បវត្តា អយំ សាមញ្ញផលសុត្តទេសនា ឯកសង្គហា អញ្ញទត្ថុ សំសន្ទតិ សមេតិ យថា តំ គង្គោទកេន យមុនោទកំ, តស្មា ឦទិសីបិ ភគវតោ ទេសនា វិភូតិ អត្ថោវាតិ ។ **សីលស្មឹ វទាមី**តិ សីលន្តិ វទាមិ, សីលស្មិំ វា អាធារភូតេ អន្តោគធំ បរិយាបន្នំ, និទ្ធារណសមុទាយភូតេ វា ឯកំ សីលន្តិ វទាមិ។

តិវិធេនាតិ ចូឡសីលមជ្ឈិមសីលមហាសីលតោ តិវិធេន។ "**មនច្ចដ្ឋេសូ**"តិ ឥមិនា កាយបញ្ចមានមេវ គហណំ និវត្តេតិ។ ឧបរិ និទ្ទេសេ វក្ខមានេសុ **សត្តសុ ឋានេសុ។ តិវិធេនា**តិ ចតូសុ បច្ចេកំ យថាលាភយថាពលយថាសារុប្បតាវសេន តិព្ពិធេន។

ចូឡមជ្ឈិមមហាសីលវណ្ណនា

១៨៤-២១១. **ឯវ**ន្តិ "សោ ឯវំ បព្ពជិតោ សមានោ បាតិមោក្ខសំវរសំវុតោ វិហរតី"តិអាទិនា នយេន។ "**សីលស្មិ**"ន្តិ ឥទំ និទ្ធារណេ ភុម្មំ តតោ ឯកស្ស និទ្ធារណីយត្តាតិ អាហ "**ឯកំ សីល**"ន្តិ។ អបិច ឥមិនា អាធារេ ភុម្មំ ទស្សេតិ សមុទាយស្ស អវយវាធិដ្ឋានត្តា យថា "រុក្ខេ សាខា"តិ។ "**ឥទ**"ន្តិ បទេន កត្វត្ថវសេន សមានាធិករណំ ភុម្មវចនស្ស កត្វត្ថេ បវត្តនតោ យថា "វនប្បគុម្ពេ យថ ផុស្សិតគ្គេ"តិ (ខុ. បា. ៦.១៣; សុ. និ. ២៣៦) ទស្សេតិ "**បច្ចត្តវចនត្ថេ វា ឯតំ ភុម្ម**"ន្តិ ឥមិនា។ **អយមេវត្ថោ**តិ បច្ចត្តវចនត្ថោ ឯវ។ **ព្រហ្មជាលេ**តិ ព្រហ្មជាលសុត្តវណ្ណនាយំ, (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៧) ព្រហ្មជាលសុត្តបទេ វា។ សំវណ្ណនាវសេន **វុត្តនយេនា**តិ អត្ថោ។

“ឥទមស្ស ហោតិ សីលស្មិ”ន្តិ ឯត្ថ មហាសីលបរិយោសានេន និទ្ទារិយមានស្ស អភាវតោ បច្ចត្តវចនត្ថោយេវ សម្ភវតីតិ អាហ “**ឥទំ អស្ស សីលំ ហោតីតិ អត្ថោ**”តិ, តតោយេវ ច បាឡិយំ អបិគ្គហណមកតន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

២១២. អត្ថានុវាទបរានុវាទទណ្ឌភយាទីនិ **អសំវរមូលកានិ ភយានិ**។ “**សីលស្សាសំវរតោ**តិ សីលស្ស អសំវរណតោ, សីលសំវរាភាវតោតិ អត្ថោ”តិ (ទី. និ. ដី. ១.២៨០) អាចរិយេន វុត្តំ, “យទិទំ សីលសំវរតោ”តិ បន បទស្ស “យំ ឥទំ ភយំ សីលសំវរតោ ភវេយ្យា”តិ អត្ថវចនតោ, “សីលសំវរហេតុ ភយំ ន សមនុបស្សតី”តិ ច អត្ថស្ស ឧបបត្តិតោ សីលសំវរតោ សីលសំវរហេតូតិ អត្ថោយេវ សម្ភវតិ។ “យំ ឥទំ ភយំ សីលសំវរតោ ភវេយ្យា”តិ ហិ បាឋោបិ ទិស្សតិ។ “**សំវរតោ**”តិ ហេតុំ វត្វា តទធិគមិតអត្ថវសេន “**អសំវរមូលកស្ស ភយស្ស អភាវា**”តិបិ ហេតុំ វទតិ។ **យថាវិធានវិហិតេនា**តិ យថាវិធានំ សម្បាទិតេន។ **ខត្តិយាភិសេកេនា**តិ ខត្តិយភាវាវហេន អភិសេកេន។ **មុទ្ធនិ អវសិត្តោ**តិ មត្ថកេយេវ អភិសិត្តោ។ ឯត្ថ ច “យថាវិធានវិហិតេនា”តិ ឥមិនា បោរាណកាចិណ្ណវិធានសមង្គិតាសង្ខាតំ ឯកំ អង្គំ ទស្សេតិ, “ខត្តិយាភិសេកេនា”តិ ឥមិនា ខត្តិយភាវាវហតាសង្ខាតំ, “មុទ្ធនិ អវសិត្តោ”តិ ឥមិនា មុទ្ធនិយេវ អភិសិញ្ចិតភាវសង្ខាតំ។ ឥតិ តិវង្គសមន្នាគតោ ខត្តិយាភិសេកោ វុត្តោ ហោតិ។ យេន អភិសិត្តរាជូនំ រាជានុភាវោ សមិជ្ឈតិ។ កេន បនាយមត្ថោ វិញ្ញាយតីតិ? បោរាណកសត្ថាគតនយេន។ វុត្តញ្ហិ **អគ្គញ្ញសុត្តដ្ឋកថាយំ** មហាសម្មតាភិសេកវិភាវនាយ “តេ បនស្ស ខេត្តសាមិនោ តីហិ សង្ខេហិ អភិសេកម្បិ អកំសូ”តិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ៣.១៣១) **មជ្ឈិមាគមដ្ឋកថាយ**ញ្ច មហាសីហនាទសុត្តវណ្ណនាយំ វុត្តំ “**មុទ្ធាវសិត្តេនា**តិ តីហិ សង្ខេហិ ខត្តិយាភិសេកេន មុទ្ធនិ អភិសិត្តេនា”តិ (ម. និ. អដ្ឋ. ១.១៦០) **សីហឡដ្ឋកថាយម្បិ** ចូឡសីហនាទសុត្តវណ្ណនាយំ “បឋមំ តាវ អភិសេកំ គណ្ហន្តានំ រាជូនំ សុវណ្ណមយាទីនិ តីណិ សង្ខានិ ច គង្គោទកញ្ច ខត្តិយកញ្ញញ្ច លទ្ធុំ វដ្ដតី”តិអាទិ វុត្តំ។

អយំ បន តត្ថាគតនយេន **អភិសេកវិធានវិនិច្ឆយោ** – អភិសេកមង្គលត្ថញ្ហិ អលង្កតបដិយត្តស្ស មណ្ឌបស្ស អន្តោកតស្ស ឧទុម្ពរសាខមណ្ឌបស្ស មជ្ឈេ សុប្បតិដ្ឋិតេ ឧទុម្ពរភទ្ទបីឋម្ហិ អភិសេការហំ អភិជច្ចំ ខត្តិយំ និសីទាបេត្វា បឋមំ តាវ មង្គលាភរណភូសិតា ជាតិសម្បន្នា ខត្តិយកញ្ញា គង្គោទកបុណ្ណំ សុវណ្ណមយសាមុទ្ទិកទក្ខិណាវដ្ដសង្ខំ ឧភោហិ ហត្ថេហិ សក្កច្ចំ គហេត្វា សីសោបរិ ឧស្សាបេត្វា តេន តស្ស មុទ្ធនិ អភិសេកោទកំ អភិសិញ្ចតិ, ឯវញ្ច វទេតិ “ទេវ តំ សព្ពេបិ ខត្តិយគណា អត្តានមារក្ខត្ថំ ឥមិនា អភិសេកេន អភិសេកិកំ មហារាជំ ករោន្តិ, ត្វំ រាជធម្មេសុ ឋិតោ ធម្មេន សមេន រជ្ជំ ការេហិ, ឯតេសុ ខត្តិយគណេសុ ត្វំ បុត្តសិនេហានុកម្បាយ សហិតចិត្តោ, ហិតសមមេត្តចិត្តោ ច ភវ, រក្ខាវរណគុត្តិយា តេសំ រក្ខិតោ ច ភវាហី”តិ។ តតោ បុន បុរោហិតោបិ បោរោហិច្ចឋានានុរូបាលង្ការេហិ អលង្កតបដិយត្តោ គង្គោទកបុណ្ណំ រជតមយំ សង្ខំ ឧភោហិ ហត្ថេហិ សក្កច្ចំ គហេត្វា តស្ស សីសោបរិ ឧស្សាបេត្វា តេន តស្ស មុទ្ធនិ អភិសេកោទកំ អភិសិញ្ចតិ, ឯវញ្ច វទេតិ “ទេវ តំ សព្ពេបិ ព្រាហ្មណគណា អត្តានមារក្ខត្ថំ ឥមិនា អភិសេកេន អភិសេកិកំ មហារាជំ ករោន្តិ, ត្វំ រាជធម្មេសុ ឋិតោ ធម្មេន សមេន រជ្ជំ ការេហិ, ឯតេសុ ព្រាហ្មណគណេសុ ត្វំ បុត្តសិនេហានុកម្បាយ សហិតចិត្តោ, ហិតសមមេត្តចិត្តោ ច ភវ, រក្ខាវរណគុត្តិយា តេសំ រក្ខិតោ ច ភវាហី”តិ។ តតោ បុន សេដ្ឋិបិ សេដ្ឋិដ្ឋានភូសនភូសិតោ គង្គោទកបុណ្ណំ រតនមយំ សង្ខំ ឧភោហិ ហត្ថេហិ សក្កច្ចំ គហេត្វា តស្ស សីសោបរិ ឧស្សាបេត្វា តេន តស្ស មុទ្ធនិ អភិសេកោទកំ អភិសិញ្ចតិ, ឯវញ្ច វទេតិ “ទេវ តំ សព្ពេបិ គហបតិគណា អត្តានមារក្ខត្ថំ ឥមិនា អភិសេកេន អភិសេកិកំ មហារាជំ ករោន្តិ, ត្វំ រាជធម្មេសុ ឋិតោ ធម្មេន សមេន រជ្ជំ ការេហិ, ឯតេសុ គហបតិគណេសុ ត្វំ បុត្តសិនេហានុកម្បាយ សហិតចិត្តោ, ហិតសមមេត្តចិត្តោ ច ភវ, រក្ខាវរណគុត្តិយា តេសំ រក្ខិតោ ច ភវាហី”តិ។ តេ បន តស្ស ឯវំ វទន្តា “សចេ ត្វំ អម្ហាកំ វចនានុរូបំ រជ្ជំ ករិស្សសិ, ឥច្ចេតំ កុសលំ។ នោ ចេ ករិស្សសិ, តវ មុទ្ធា សត្តធា ផលតូ”តិ ឯវំ រញ្ញោ អភិសបន្តិ វិយាតិ ទដ្ឋព្ពន្តិ។ **វជ្ជសូករជាតកាទីហិ** ចាយមត្ថោ វិភាវេតព្ពោ, អភិសេកោបករណានិបិ **សមន្តបាសាទិកាទីសុ** (បារា. អដ្ឋ. ១.តតិយសង្គីតិកថា) គហេតព្ពានីតិ។

យស្មា និហតបច្ចាមិត្តោ, តស្មា ន សមនុបស្សតីតិ សម្ពន្ធោ។ អនវជ្ជតា កុសលភាវេនាតិ អាហ “**កុសលំ សីលបទដ្ឋានេហី**”តិអាទិ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – កុសលសីលបទដ្ឋានា អវិប្បដិសារបាមោជ្ជបីតិបស្សទ្ធិធម្មា, អវិប្បដិសារាទិនិមិត្តញ្ច ឧប្បន្នំ ចេតសិកសុខំ បដិសំវេទេតិ, ចេតសិកសុខសមុដ្ឋានេហិ ច បណីតរូបេហិ ផុដ្ឋសរីរស្ស ឧប្បន្នំ កាយិកសុខន្តិ។

ឥន្ទ្រិយសំវរកថាវណ្ណនា

២១៣. សាមញ្ញស្ស វិសេសាបេក្ខតាយ ឥជាធិប្បេតោបិ វិសេសោ តេន អបរិច្ឆន្នោ ឯវ ហោតីតិ អាហ “**ចក្ខុសទ្ទោ កត្ថចិ ពុទ្ធចក្ខុម្ហិ វត្តតី**”តិអាទិ។ វិជ្ជមានមេវ ហិ អភិធេយ្យភាវេន វិសេសត្ថំ វិសេសន្តរនិវត្តនេន វិសេសសទ្ទោ វិភាវេតិ, ន អវិជ្ជមានំ។ សេសបទេសុបិ ឯសេវ នយោ។ អញ្ញេហិ អសាធារណំ ពុទ្ធានមេវ ចក្ខុ

ទស្សនន្តិ **ពុទ្ធចក្ខុ**, អាសយានុសយញាណំ, ឥន្ទ្រិយបរោបរិយត្តញាណញ្ច។ សមន្តតោ សព្ពសោ ទស្សនដ្ឋេន ចក្ខូតិ **សមន្តចក្ខុ**, សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ។ **តថូបមន្តិ** បព្ពតមុទ្ធូបមំ, ធម្មមយំ បាសាទន្តិ សម្ពន្ធោ។ សុមេធ សមន្តចក្ខុ ត្វំ ជនតមវេក្ខស្សូតិ អត្ថោ។ **អរិយមគ្គត្តយបញ្ញា**តិ ហេដ្ឋិមារិយមគ្គត្តយបញ្ញា។ “ធម្មចក្ខុ នាម ហេដ្ឋិមា តយោ មគ្គា, តីណិ ច ផលានី”តិ **សឡាយតនវគ្គដ្ឋកថាយំ** (សំ. និ. អដ្ឋ. ៣.៤.៤១៨) វុត្តំ, ឥធ បន មគ្គេហេវ ផលានិ សង្គហេត្វា ទស្សេតិ។ ចតុសច្ចសង្ខាតេ ធម្មេ ចក្ខូតិ ហិ **ធម្មចក្ខុ**។ បញ្ញាយេវ ទស្សនដ្ឋេន ចក្ខូតិ **បញ្ញាចក្ខុ**, បុព្ពេនិវាសាសវក្ខយញាណំ។ **ទិព្ពចក្ខុម្ហី**តិ ទុតិយវិជ្ជាយ។ **ឥធា**តិ “ចក្ខុនា រូបំ ទិស្វា”តិ ឥមស្មឹ បាឡេ។ **អយន្តិ** ចក្ខុសទ្ទោ។ **“បសាទចក្ខុវោហារេនា”**តិ ឥមិនា ឥធ ចក្ខុសទ្ទោ ចក្ខុបសាទេយេវ និប្បរិយាយតោ វត្តតិ, បរិយាយតោ បន និស្សយវោហារេន និស្សិតស្ស វត្តព្ពតោ ចក្ខុវិញ្ញាណេបិ យថា “មញ្ចា ឧក្កុដ្ឋឹ ករោន្តី”តិ ទស្សេតិ។ ឥធាបិ សសម្ភារកថា អវសិដ្ឋាតិ កត្វា **សេសបទេសុបី**តិ **បិ**-សទ្ទគ្គហណំ, “ន និមិត្តគ្គាហី”តិអាទិ បទេសុបីតិ អត្ថោ។ វីរិធំ អសនំ ខេទនំ **ព្យាសេកោ**, កិលេសោ ឯវ ព្យាសេកោ, តេន វិរហិតោ តថា, វិរហិតតា ច អសម្មិស្សតា, អសម្មិស្សភាវោ ច សម្បយោគាភាវតោ បរិសុទ្ធតាតិ អាហ **“អសម្មិស្សំ បរិសុទ្ធ”**ន្តិ, កិលេសទុក្ខេន អវោមិស្សំ, តតោ ច សុវិសុទ្ធន្តិ អត្ថោ។ សតិ ច សុវិសុទ្ធេ ឥន្ទ្រិយសំវរេ នីវរណេសុ បធានភូតបាបធម្មវិគមេន អធិចិត្តានុយោគោ ហត្ថគតោ ឯវ ហោតិ, តស្មា អធិចិត្តសុខមេវ “អព្យាសេកសុខ”ន្តិ វុច្ចតីតិ ទស្សេតិ **“អធិចិត្តសុខ”**ន្តិ ឥមិនា។

សតិសម្បជញ្ញកថាវណ្ណនា

២១៤. សមន្តតោ បការេហិ, បកដ្ឋំ វា សវិសេសំ ជានាតីតិ **សម្បជានោ**, តស្ស ភាវោ **សម្បជញ្ញំ**, តថាបវត្តញាណំ, តស្ស វិភជនំ សម្បជញ្ញភាជនីយំ, តស្មឹ **សម្បជញ្ញភាជនីយម្ហិ**។ **“គមន”**ន្តិ ឥមិនា អភិក្កមនំ **អភិក្កន្ត**ន្តិ ភាវសាធនមាហ។ តថា បដិក្កមនំ **បដិក្កន្ត**ន្តិ វុត្តំ **“និវត្តន”**ន្តិ។ គមនញ្ចេត្ថ និវត្តេត្វា, អនិវត្តេត្វា ច គមនំ, និវត្តនំ បន និវត្តិមត្តមេវ, អញ្ញមញ្ញមុបាទានកិរិយាមត្តញ្ចេតំ ទ្វយំ។ កថំ លព្ភតីតិ អាហ **“គមនេ”**តិអាទិ។ **អភិហរន្តោ**តិ គមនវសេន កាយំ ឧបនេន្តោ។ **បដិនិវត្តេន្តោ**តិ តតោ បុន និវត្តេន្តោ។ **អបនាមេន្តោ**តិ អបក្កមនវសេន បរិណាមេន្តោ។ **អាសនស្សា**តិ បីឋកាទិអាសនស្ស។ **បុរិមអង្គាភិមុខោ**តិ អដនិកាទិបុរិមាវយវាភិមុខោ។ **សំសរន្តោ**តិ សំសប្បន្តោ។ **បច្ឆិមអង្គបទេស**ន្តិ អដនិកាទិបច្ឆិមាយវប្បទេសំ។ **បច្ចាសំសរន្តោ**តិ បដិអាសប្បន្តោ។ **“ឯសេវ នយោ”**តិ ឥមិនា និបន្នស្សេវ អភិមុខំ សំសប្បនបដិអាសប្បនានិ ទស្សេតិ។ ឋាននិសជ្ជាសយនេសុ ហិ យោ គមនវិធុរោ កាយស្ស បុរតោ អភិហារោ, សោ **អភិក្កមោ**។ បច្ឆតោ អបហារោ **បដិក្កមោ**តិ លក្ខណំ។

សម្បជាននំ **សម្បជានំ**, តេន អត្តនា កត្តព្ពកិច្ចស្ស ករណសីលោ **សម្បជានការី**តិ អាហ **“សម្បជញ្ញេន សព្ពកិច្ចការី”**តិ។ **“សម្បជញ្ញមេវ វា ការី”**តិ ឥមិនា សម្បជានស្ស ករណសីលោ **សម្បជានការី**តិ ទស្សេតិ។ **“សោ ហី”**តិអាទិ ទុតិយវិកប្បស្ស សមត្ថនំ។ **“សម្បជញ្ញ”**ន្តិ ច ឥមិនា **សម្បជាន**-សទ្ទស្ស សម្បជញ្ញបរិយាយតា វុត្តា។ តថា ហិ **អាចរិយានន្ទត្ថេរេន** វុត្តំ “សមន្តតោ, សម្មា, សមំ វា បជាននំ សម្បជានំ, តទេវ សម្បជញ្ញ”ន្តិ (វិភ. មូលដី. ២.៥២៣) អយំ អដ្ឋកថាតោ អបរោ នយោ – យថា អតិក្កន្តាទីសុ អសម្មោហំ ឧប្បាទេតិ, តថា សម្បជានស្ស ការោ ករណំ សម្បជានការោ, សោ ឯតស្ស អត្ថីតិ **សម្បជានការី**តិ។

ធម្មតោ វឌ្ឍិសង្ខាតេន អត្ថេន សហ វត្តតីតិ **សាត្ថកំ**, អភិក្កន្តាទិ, សាត្ថកស្ស សម្បជាននំ **សាត្ថកសម្បជញ្ញំ**។ សប្បាយស្ស អត្តនោ បតិរូបស្ស សម្បជាននំ **សប្បាយសម្បជញ្ញំ**។ អភិក្កមាទីសុ ភិក្ខាចារគោចរេ, អញ្ញត្ថ ច បវត្តេសុ អវិជហិតកម្មដ្ឋានសង្ខាតេ គោចរេ សម្បជាននំ **គោចរសម្បជញ្ញំ**។ សាមញ្ញនិទ្ទេសេន, ហិ ឯកសេសនយេន វា គោចរសទ្ទោ តទត្ថទ្វយេបិ បវត្តតិ។ អតិក្កមាទីសុ អសម្មុយ្ហនសង្ខាតំ អសម្មោហមេវ សម្បជញ្ញំ **អសម្មោហសម្បជញ្ញំ**។ **ចិត្តវសេនេវា**តិ ចិត្តស្ស វសេនេវ, ចិត្តវសមនុគតេនេវាតិ អត្ថោ។ **បរិគ្គហេត្វា**តិ តុលយិត្វា តីរេត្វា, បដិសង្ខាយាតិ អត្ថោ។ សង្ឃទស្សនេនេវ ឧបោសថបវារណាទិអត្ថាយ គមនំ សង្គហិតំ។ **អាទិ**សទ្ទេន កសិណបរិកម្មាទីនំ សង្គហោ។ សង្ខេបតោ វុត្តំ តទត្ថមេវ វិវរិតុំ **“ចេតិយំ វា”**តិអាទិ វុត្តំ។ **អរហត្តំ បាបុណាតី**តិ ឧក្កដ្ឋនិទ្ទេសោ ឯស។ សមថវិបស្សនុប្បាទនម្បិ ហិ ភិក្ខុនោ វឌ្ឍិយេវ។ **តត្ថា**តិ អសុភារម្មណេ។ **កេចី**តិ អភយគិរិវាសិនោ។ **អាមិសតោ**តិ ចីវរាទិអាមិសបច្ចយតោ។ កស្មាតិ អាហ **“តំ និស្សាយា”**តិអាទិ។

តស្មិន្តិ សាត្ថកសម្បជញ្ញវសេន បរិគ្គហិតអត្ថេ។ យស្មា បន ធម្មតោ វឌ្ឍិយេវ អត្ថោ នាម, តស្មា យំ “សាត្ថក”ន្តិ អធិប្បេតំ គមនំ, តំ សព្ពម្បិ សប្បាយមេវាតិ សិយា អវិសេសេន កស្សចិ អាសង្កាតិ តន្និវត្តនត្ថំ **“ចេតិយទស្សនំ តាវា”**តិអាទិ អារទ្ធំ។ **មហាបូជាយា**តិ មហតិយា បូជាយ, ពហូនំ បូជាទិវសេតិ វុត្តំ ហោតិ។ **ចិត្តកម្មរូបកានី វិយា**តិ ចិត្តកម្មកតបដិមាយោ វិយ, យន្តបយោគេន វា នានប្បការវិចិត្តកិរិយា បដិមាយោ វិយ។

តត្រាតិ តាសុ បរិសាសុ។ **អស្សា**តិ ភិក្ខុនោ។ **អសមបេក្ខនំ** នាម គេហស្សិតអញ្ញាណុបេក្ខាវសេន អារម្មណស្ស អយោនិសោ គហណំ។ យំ សន្ធាយ វុត្តំ “ចក្ខុនា រូបំ ទិស្វា ឧប្បជ្ជតិ ឧបេក្ខា ពាលស្ស មូឡ្ហស្ស បុថុជ្ជនស្សា”តិអាទិ (ម. និ. ៣.៣០៨) មាតុគាមសម្ផស្សវសេន **កាយសំសគ្គាបត្តិ។** ហត្ថិអាទិសម្មទ្ទេន **ជីវិតន្តរាយោ។** វិសភាគរូបទស្សនាទិនា **ព្រហ្មចរិយន្តរាយោ។** “ទសទ្វាទសយោជនន្តរេ បរិសា សន្និបតន្តី”តិអាទិនា **វុត្តប្បការេនេវ។ មហាបរិសបរិវារាន**ន្តិ កទាចិ ធម្មស្សវនាទិអត្ថាយ ឥត្ថិបុរិសសម្មិស្សបរិវារេ សន្ធាយ វុត្តំ។

តទត្ថទីបនត្ថន្តិ អសុភទស្សនស្ស សាត្ថកភាវសង្ខាតស្ស អត្ថស្ស ទីបនត្ថំ។ **បព្ពជិតទិវសតោ បដ្ឋាយ** បដិវចនទានវសេន ភិក្ខូនំ អនុវត្តនកថា អាចិណ្ណា, តស្មា បដិវចនស្ស អទានវសេន អននុវត្តនកថា តស្ស ទុតិយា នាម ហោតីតិ អាហ **“ទ្វេ កថា នាម ន កថិតបុព្ពា”**តិ។ **ទ្វេ កថា**តិ ហិ វចនករណាករណកថា។ តត្ថ វចនករណកថាយេវ កថិតបុព្ពា, ទុតិយា ន កថិតបុព្ពា។ តស្មា សុព្ពចត្តា បដិវចនមទាសីតិ អត្ថោ។

ឯវន្តិ ឥមិនា។ “សចេ បន ចេតិយស្ស មហាបូជាយា”តិអាទិកំ សព្ពម្បិ វុត្តប្បការំ បច្ចាមសតិ, ន “បុរិសស្ស មាតុគាមាសុភ”ន្តិអាទិកមេវ។ បរិគ្គហិតំ សាត្ថកំ, សប្បាយញ្ច យេន សោ **បរិគ្គហិតសាត្ថកសប្បាយោ,** តស្ស, តេន យថានុបុព្ពិកំ សម្បជញ្ញបរិគ្គហណំ ទស្សេតិ។ វុច្ចមានយោគកម្មស្ស បវត្តិដ្ឋានតាយ ភាវនាយ អារម្មណំ **កម្មដ្ឋានំ,** តទេវ ភាវនាយ វិសយភាវតោ **គោចរ**ន្តិ អាហ **“កម្មដ្ឋានសង្ខាតំ គោចរ”**ន្តិ។ **ឧគ្គហេត្វា**តិ យថា ឧគ្គហនិមិត្តំ ឧប្បជ្ជតិ, ឯវំ ឧគ្គហកោសល្លស្ស សម្បាទនវសេន ឧគ្គហណំ កត្វា។ **ភិក្ខាចារគោចរេ**តិ ភិក្ខាចារសង្ខាតេ គោចរេ, អនេន កម្មដ្ឋានេ, ភិក្ខាចារេ ច គោចរសទ្ទោតិ ទស្សេតិ។

ឥធាតិ សាសនេ។ **ហរតី**តិ កម្មដ្ឋានំ បវត្តនវសេន នេតិ, យាវ បិណ្ឌបាតបដិក្កមា អនុយុញ្ជតីតិ អត្ថោ។ **ន បច្ចាហរតី**តិ អាហារូបយោគតោ យាវ ទិវាឋានុបសង្កមនា កម្មដ្ឋានំ ន បដិនេតិ។ **តត្ថា**តិ តេសុ ចតូសុ ភិក្ខូសុ។ **អាវរណីយេហី**តិ នីវរណេហិ។ **បគេវា**តិ បាតោយេវ ។ **សរីរបរិកម្ម**ន្តិ មុខធោវនាទិសរីរបដិជគ្គនំ។ **ទ្វេ តយោ បល្លង្កេ**តិ ទ្វេ តយោ និសជ្ជាវារេ។ ឧរុពទ្ធាសនញ្ហេត្ថ បល្លង្កោ។ **ឧសុម**ន្តិ ទ្វេ តីណិ ឧណ្ហាបនានិ សន្ធាយ វុត្តំ។ **កម្មដ្ឋានំ អនុយុញ្ជិត្វា**តិ តទហេ មូលភូតំ កម្មដ្ឋានំ អនុយុញ្ជិត្វា។ **កម្មដ្ឋានសីសេនេវា**តិ កម្មដ្ឋានមុខេនេវ, កម្មដ្ឋានមវិជហន្តោ ឯវាតិ វុត្តំ ហោតិ, តេន “បត្តោបិ អចេតនោ”តិអាទិនា (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.២១៤; ម. និ. អដ្ឋ. ១.២០៩; សំ. និ. អដ្ឋ. ៣.៥.១៦៨; វិភ. អដ្ឋ. ៥២៣) វក្ខមានំ កម្មដ្ឋានំ, យថាបរិហរិយមានំ វា អវិជហិត្វាតិ ទស្សេតិ។

គន្ត្វាតិ បាបុណិត្វា។ ពុទ្ធានុស្សតិកម្មដ្ឋានំ ចេ, តទេវ និបច្ចការសាធនំ។ អញ្ញញ្ចេ, អនិបច្ចការករណមិវ ហោតីតិ ទស្សេតុំ **“សចេ”**តិអាទិ វុត្តំ។ អគព្ពិសយេន **តំ ឋបេត្វា។ “មហន្តំ ចេតិយំ ចេ”**តិអាទិនា កម្មដ្ឋានិកស្ស មូលកម្មដ្ឋានមនសិការស្ស បបញ្ចាភាវទស្សនំ។ អញ្ញេន បន តថាបិ អញ្ញថាបិ វន្ទិតព្ពមេវ។ **តថេវា**តិ តិក្ខត្តុមេវ។ បរិភោគចេតិយតោ សារីរិកចេតិយំ គរុតរន្តិ កត្វា **“ចេតិយំ វន្ទិត្វា”**តិ បុព្ពកាលកិរិយាវសេន វុត្តំ។ យថាហ អដ្ឋកថាយំ “ចេតិយំ ពាធយមានា ពោធិសាខា ហរិតព្ពា”តិ, (ម. និ. អដ្ឋ. ៤.១២៨; អ. និ. អដ្ឋ. ១.១.២៧៥; វិភ. អដ្ឋ. ៨០៦) អយំ អាចរិយស្ស មតិ, **“ពោធិយង្គណំ បត្តេនាបី”**តិ បន វចនតោ យទិ ចេតិយង្គណតោ គតេ ភិក្ខាចារមគ្គេ ពោធិយង្គណំ ភវេយ្យ, សាបិ វន្ទិតព្ពាតិ មគ្គានុក្កមេនេវ “ចេតិយំ វន្ទិត្វា”តិ បុព្ពកាលកិរិយាវចនំ, ន តុ គរុកាតព្ពតានុក្កមេន។ ឯវញ្ហិ សតិ ពោធិយង្គណំ បឋមំ បត្តេនាបិ ពោធី វន្ទិត្វា ចេតិយំ វន្ទិតព្ពំ, ឯកមេវ បត្តេនាបិ តទេវ វន្ទិតព្ពំ, តទុភយម្បិ អប្បត្តេន ន វន្ទិតព្ពន្តិ អយមត្ថោ សុវិញ្ញាតោ ហោតិ។ ភិក្ខាចារគតមគ្គេន ហិ បត្តដ្ឋានេ កត្តព្ពអន្តរាវត្តនទស្សនមេតំ, ន បន ធុរវត្តទស្សនំ។ បុព្ពេ ហេស កតវត្តោយេវ។ តេនាហ “បគេវ ចេតិយង្គណពោធិយង្គណវត្តំ កត្វា”តិអាទិ។ ពុទ្ធគុណានុស្សរណវសេនេវ ពោធិអាទិបរិភោគចេតិយេបិ និបច្ចការំ ឧបបន្នន្តិ ទស្សេតិ **“ពុទ្ធស្ស ភគវតោ សម្មុខា វិយ និបច្ចការំ ទស្សេត្វា”**តិ ឥមិនា។ **បដិសាមិតដ្ឋាន**ន្តិ សោបានមូលភាវសាមញ្ញេន វុត្តំ, ពុទ្ធារម្មណបីតិវិសយភូតចេតិយង្គណពោធិយង្គណតោ ពាហិរដ្ឋានំ បត្វាតិ វុត្តំ ហោតិ។

គាមសមីបេតិ គាមូបចារេ។ តាវ បញ្ហំ វា បុច្ឆន្តិ, ធម្មំ វា សោតុកាមា ហោន្តីតិ សម្ពន្ធោ។ **ជនសង្គហត្ថ**ន្តិ “មយិ អកថេន្តេ ឯតេសំ កោ កថេស្សតី”តិ ធម្មានុគ្គហេន មហាជនស្ស សង្គហណត្ថំ។ អដ្ឋកថាចរិយានំ វចនំ សមត្ថេតុំ **“ធម្មកថា ហិ កម្មដ្ឋានវិនិមុត្តា នាម នត្ថី”**តិ វុត្តំ។ **តស្មា**តិ យស្មា “ធម្មកថា នាម កាតព្ពាយេវា”តិ អដ្ឋកថាចរិយា វទន្តិ, យស្មា វា ធម្មកថា កម្មដ្ឋានវិនិមុត្តា នាម នត្ថិ, តស្មា ធម្មកថំ កថេត្វាតិ សម្ពន្ធោ។ **អាចរិយានន្ទត្ថេរេន** (វិភ. មូលដី. ៥២៣) បន “តស្មា”តិ ឯតស្ស “កថេតព្ពាយេវាតិ វទន្តី”តិ ឯតេន សម្ពន្ធោ វុត្តោ។ **កម្មដ្ឋានសីសេនេវា**តិ អត្តនា បរិហរិយមានំ កម្មដ្ឋានំ អវិជហនវសេន, តទនុគុណំយេវ ធម្មកថំ កថេ

ត្វាតិ អត្ថោ, ទុតិយបទេបិ ឯសេវ នយោ។ **អនុមោទនំ កត្វា**តិ ឯត្ថាបិ “កម្មដ្ឋានសីសេនេវា”តិ អធិការោ។ **តត្ថា**តិ គាមតោ និក្ខមនដ្ឋានេយេវ។

“**បោរាណកភិក្ខូ**”តិអាទិនា បោរាណកាចិណ្ណទស្សនេន យថាវុត្តមត្ថំ ទឡ្ហំ ករោតិ។ **សម្បត្តបរិច្ឆេទេនេវា**តិ “បរិចិតោ អបរិចិតោ”តិអាទិវិភាគំ អកត្វា សម្បត្តកោដិយា ឯវ, សមាគមមត្តេនេវាតិ អត្ថោ។ **អានុភាវេនា**តិ អនុគ្គហពលេន។ **ភយេ**តិ បរចក្កាទិភយេ។ **ឆាតកេ**តិ ទុព្ភិក្ខេ។

“បច្ឆិមយាមេបិ និសជ្ជាចង្កមេហិ វីតិនាមេត្វា”តិអាទិនា **វុត្តប្បការំ**។ **ករោន្តស្សា**តិ ករមានស្សេវ, អនាទរេ ចេតំ សាមិវចនំ។ **កម្មជតេជោ**តិ គហណី សន្ទាយាហ។ **បជ្ជលតី**តិ ឧណ្ហភាវំ ជនេតិ។ តតោយេវ ឧបាទិន្នកំ គណ្ហាតិ, សេទា មុច្ចន្តិ។ **កម្មដ្ឋានំ វីថិំ នារោហតិ** ខុទាបរិស្សមេន កិលន្តកាយស្ស សមាធានាភាវតោ។ **អនុបាទិន្នំ** ឱទនាទិវត្ថុ។ **ឧបាទិន្នំ** ឧទរបដលំ។ អន្តោកុច្ឆិយញ្ហិ ឱទនាទិវត្ថុស្មិំ អសតិ កម្មជតេជោ ឧដ្ឋហិត្វា ឧទរបដលំ គណ្ហាតិ, “ឆាតោស្មិ, អាហារំ មេ ទេថា”តិ វទាបេតិ, ភុត្តកាលេ ឧទរបដលំ មុញ្ចិត្វា វត្ថុំ គណ្ហាតិ, អថ សត្តោ ឯកគ្គោ ហោតិ, យតោ “ឆាយារក្ខសោ វិយ កម្មជតេជោ”តិ អដ្ឋកថាសុ វុត្តោ។ **សោ ឯវ**ាតិ ឯត្ថ “តស្មា”តិ សេសោ។ **គោរូបាន**ន្តិ គុន្នំ, គោសមូហានំ វា, វជតោ គោចរត្ថាយ និក្ខមនវេលាយមេវាតិ អត្ថោ។ វុត្តវិបរីតនយេន **ឧបាទិន្នកំ មុញ្ចិត្វា អនុបាទិន្នកំ គណ្ហាតិ។ អន្តរាភត្តេ**តិ ភត្តស្ស អន្តរេ, យាវ ភត្តំ ន ភុញ្ជតិ, តាវាតិ អត្ថោ។ តេនាហ “**កម្មដ្ឋានសីសេន អាហារញ្ច បរិភុញ្ជិត្វា**”តិ។ **អវសេសដ្ឋានេ**តិ យាគុយា អគ្គហិតដ្ឋានេ។ **តតោ**តិ ភុញ្ជនតោ។ **បោង្ខានុបោង្ខ**ន្តិ កម្មដ្ឋានានុបដ្ឋានស្ស អនវច្ឆេទទស្សនមេតំ, ឧត្តរុត្តរិន្តិ អត្ថោ, យថា បោង្ខានុបោង្ខំ បវត្តាយ សរបដិបាដិយា អនវច្ឆេទោ, ឯវមេតស្សាបិ កម្មដ្ឋានុបដ្ឋានស្សាតិ វុត្តំ ហោតិ។ “**ឯទិសា ចា**”តិអាទិនា តថា កម្មដ្ឋានមនសិការស្សាបិ សាត្ថកភាវំ ទស្សេតិ។ **អាសន**ន្តិ និសជ្ជាសនំ។

និក្ខិត្តធុរោតិ ភាវនានុយោគេ អនុក្ខិត្តធុរោ អនារទ្ធវីរិយោ។ វត្តបដិបត្តិយា អបរិបូរណេន សព្ពវត្តានិ ភិន្ទិត្វា។ **បញ្ចវិធចេតោខីលវិនិពន្ធចិត្តោ**តិ បញ្ចវិធេន ចេតោខីលេន, វិនិពន្ធេន ច សម្បយុត្តចិត្តោ។ វុត្តញ្ហិ **មជ្ឈិមាគមេ ចេតោខីលសុត្តេ** –

> “កតមស្ស បញ្ច ចេតោខីលា អប្បហីនា ហោន្តិ? ឥធ ភិក្ខវេ ភិក្ខុ សត្ថរិ កង្ខតិ, ធម្មេ កង្ខតិ, សង្ឃេ កង្ខតិ, សិក្ខាយ កង្ខតិ, សព្រហ្មចារីសុ កុបិតោ ហោតី”តិ, (ម. និ. ១.១៨៥)
>
> “កតមស្ស បញ្ច ចេតសោ វិនិពន្ធា អសមុច្ឆិន្នា ហោន្តិ? ឥធ ភិក្ខវេ ភិក្ខុ កាមេ អវីតរាគោ ហោតិ, កាយេ អវីតរាគោ ហោតិ, រូបេ អវីតរាគោ ហោតិ, យាវទត្ថំ ឧទរាវទេហកំ ភុញ្ជិត្វា សេយ្យសុខំ បស្សសុខំ មិទ្ធសុខំ អនុយុត្តោ វិហរតិ, អញ្ញតរំ ទេវនិកាយំ បណិធាយ ព្រហ្មចរិយំ ចរតី”តិ (ម. និ. ១.១៨៦)។ ច –

វិត្ថារោ ។ អាចរិយេន (ទី. និ. ដី. ១.២១៥) បន បញ្ចវិធចេតោវិនិពន្ធចិត្តភាវោយេវ បទេកទេសមុល្លិង្គេត្វា ទស្សិតោ។ ចិត្តស្ស កចវរខាណុកភាវោ ហិ ចេតោខីលោ, ចិត្តំ ពន្ធិត្វា មុដ្ឋិយំ វិយ កត្វា គណ្ហនភាវោ ចេតសោ វិនិពន្ធោ។ បឋមោ ចេត្ថ វិចិកិច្ឆាទោសវសេន, ទុតិយោ លោភវសេនាតិ អយមេតេសំ វិសេសោ។ **ចរិត្វា**តិ វិចរិត្វា។ កម្មដ្ឋានវិរហវសេន **តុច្ឆោ។**

ភាវនាសហិតមេវ ភិក្ខាយ គតំ, បច្ចាគតញ្ច យស្សាតិ **គតបច្ចាគតិកំ,** តទេវ វត្តំ, តស្ស វសេន។ **អត្តកាមា**តិ អត្តនោ ហិតសុខមិច្ឆន្តា, ធម្មច្ឆន្ទវន្តោតិ អត្ថោ។ ធម្មោ ហិ ហិតំ, សុខញ្ច តន្និមិត្តកន្តិ។ អថ វា វិញ្ញូនំ អត្តតោ និព្ពិសេសត្តា, អត្តភាវបរិយាបន្នត្តា ច ធម្មោ អត្តា នាម, តំ កាមេន្តិ ឥច្ឆន្តីតិ **អត្តកាមា។** អធុនា បន **អត្តកាមា**តិ ហិតវាចកេន អត្តសទ្ទេន បាឋោ ទិស្សតិ, ធម្មសញ្ញាត្តំ ហិតមិច្ឆន្តា, ហិតភូតំ វា ធម្មមិច្ឆន្តាតិ តស្សត្ថោ។ **ឥណដ្ដា**តិ ឥណេន បីឡិតា។ តថា សេសបទទ្វយេបិ។ **ឯត្ថា**តិ សាសនេ។

ឧសភំ នាម វីសតិ យដ្ឋិយោ, **គាវុតំ** នាម អសីតិ ឧសភា។ **តាយ សញ្ញាយា**តិ គាទិសាយ បាសាណសញ្ញាយ, កម្មដ្ឋានមនសិការេន “ឯត្តកំ ឋានមាគតា”តិ ជានន្តា គច្ឆន្តីតិ អធិប្បាយោ។ **ន**ន្តិ កិលេសំ។ កម្មដ្ឋានវិប្បយុត្តចិត្តេន បាទុទ្ធារណមកត្តុកាមតោ តិដ្ឋតិ, បច្ឆាគតោ បន ឋិតិមនតិក្កមិតុកាមតោ។ **សោ**តិ ឧប្បន្នកិលេសោ ភិក្ខុ។ **អយ**ន្តិ បច្ឆាគតោ ។ **ឯត**ន្តិ បរស្ស ជាននំ។ **តត្ថេវា**តិ បតិដ្ឋិតដ្ឋានេយេវ។ **សោយេវ នយោ**តិ “អយំ ភិក្ខូ”តិអាទិកា យោ បតិដ្ឋានេ វុត្តោ, សោ ឯវ និសជ្ជាយបិ នយោ។ បច្ឆតោ អាគច្ឆន្តានំ ឆិន្នភត្តភាវភយេនាបិ យោនិសោមនសិការំ បរិព្រូហេតីតិ ឥទម្បិ បរស្ស ជាននេនេវ សង្គហិតន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ **បុរិម**

បាទេយេវាតិ បឋមំ កម្មដ្ឋានវិប្បយុត្តចិត្តេន ឧទ្ធរិតបាទវឡញ្ជេយេវ។ **ឯតី**តិ គច្ឆតិ។ “**អាលិន្ទកវាសី មហាផុស្សទេវត្ថេរោ វិយា**”តិអាទិនា អង្គានេយេវេតំ កថិតំ។ “ក្វាយំ ឯវំ បដិបន្នបុព្ពោ”តិ អាសង្កំ និវត្តេតិ។

មទ្ទន្តាតិ ធញ្ញករណដ្ឋានេ សាលិសីសាទីនិ មទ្ទន្តា។ **អស្សា**តិ ថេរស្ស, ឧភយាបេក្ខវចនមេតំ។ អស្ស អរហត្តប្បត្តទិវសេ ចង្កមនកោដិយន្តិ ច ។ អធិគមប្បិច្ឆតាយ វិក្ខេបំ កត្វា, និពន្ធិត្វា ច បដិជានិត្វាយេវ **អារោចេសិ**។

បឋមំ តាវាតិ បទសោភនត្ថំ បរិយាយវចនំ។ **មហាបធាន**ន្តិ ភគវតោ ទុក្ករចរិយំ, អម្ហាកំ អត្ថាយ លោកនាថេន ឆព្វស្សានិ កតំ ទុក្ករចរិយំ “ឯវាហំ យថាពលំ បូជេស្សាមី”តិ អត្ថោ។ បដិបត្តិបូជាយេវ ហិ បសត្ថតរា សត្ថុបូជា, ន តថា អាមិសបូជា។ **ឋានចង្កមមេវា**តិ អធិដ្ឋាតព្ពឥរិយាបថវសេន វុត្តំ, ន ភោជនកាលាទីសុ អវស្សំ កត្តព្ពនិសជ្ជាយ បដិក្ខេបវសេន។ **ឯវ**សទ្ទេន ហិ ឥតរាយ និសជ្ជាយ, សយនស្ស ច និវត្តនំ ករោតិ។ **វិប្បយុត្តេន ឧទ្ធដេ បដិនិវត្តេន្តោ**តិ សម្បយុត្តេន ឧទ្ធរិតបាទេយេវ បុន ឋបនំ សន្ធាយាហ។ “**គាមសមីបំ គន្ត្វា**”តិ វត្វា តទត្ថំ វិវរតិ “**គាវី នូ**”តិអាទិនា។ **កច្ឆកន្តរតោ**តិ ឧបកច្ឆន្តរតោ, ឧបកច្ឆេ លគ្គិតកមណ្ឌលុតោតិ វុត្តំ ហោតិ។ **ឧទកគណ្ឌុស**ន្តិ ឧទកាវគណ្ឌការកំ។ កតិនំ តិថីនំ បូរណី **កតិមី,** “បញ្ចមី នុ ខោ បក្ខស្ស, អដ្ឋមី”តិអាទិនា ទិវសំ វា បុច្ឆិតោតិ អត្ថោ។ អនារោចនស្ស អកត្តព្ពត្តា **អារោចេតិ**។ តថា ហិ វុត្តំ “អនុជានាមិ ភិក្ខវេ សព្ពេហេវ បក្ខគណនំ ឧគ្គហេតុ”ន្តិអាទិ (មហាវ. ១៥៦)។

“ឧទកំ គិលិត្វា អារោចេតី”តិ **វុត្តនយេន។ តត្ថា**តិ គាមទ្វារេ។ **និដ្ឋុភន**ន្តិ ឧទកនិដ្ឋុភនដ្ឋានំ។ **តេសូ**តិ មនុស្សេសុ។ ញាណចក្ខុសម្បន្នត្តា **ចក្ខុមា។ ឦទិសោ**តិ សុសម្មដ្ឋចេតិយង្គណាទិកោ។ **វិសុទ្ធិបវារណ**ន្តិ ខីណាសវភាវេន បវារណំ។

វីថិំ ឱតរិត្វា ឥតោ ចិតោ ច អនោលោកេត្វា បឋមមេវ វីថិយោ សល្លក្ខេតព្ពាតិ អាហ “**វីថិយោ សល្លក្ខេត្វា**”តិ។ យំ សន្ធាយ វុត្តំ “បាសាទិកេន អភិក្កន្តេន បដិក្កន្តេនា”តិអាទិ (បារា. ៤៣២)។ តំ គមនំ ទស្សេតុំ “**តត្ថ ចា**”តិអាទិមាហ។ “**ន ហិ ជវេន បិណ្ឌបាតិយធុតង្គំ នាម កិញ្ចិ អត្ថិ**”តិ ឥមិនា ជវេន គមនេ លោលុប្បចារិតា វិយ អសារុប្បតំ ទស្សេតិ។ **ឧទកសកដ**ន្តិ ឧទកសារសកដំ។ តញ្ហិ វិសមភូមិភាគប្បត្តំ និច្ចលមេវ កាតុំ វដ្ដតិ។ **តទនុរូប**ន្តិ ភិក្ខាទានានុរូបំ។ “**អាហារេ បដិកូលសញ្ញំ ឧបដ្ឋបេត្វា**”តិអាទីសុ យំ វត្តព្ពំ, តំ បរតោ អាគមិស្សតិ។ រថស្ស អក្ខានំ តេលេន អព្ភញ្ជនំ, វណស្ស លេបនំ, បុត្តមំសស្ស ខាទនញ្ច តិជា ឧបមា យស្ស អាហរណស្សាតិ តថា។ **អដ្ឋង្គសមន្នាគត**ន្តិ “យាវទេវ ឥមស្ស កាយស្ស ឋិតិយា, យាបនាយា”តិអាទិនា (ម. និ. ១.២៣; ២.២៤, ៣៨៧; សំ. និ. ៤.១២០; អ. និ. ៦.៥៨; ៥.៩; វិភ. ៥១៨; មហានិ. ២០៦) វុត្តេហិ អដ្ឋហិ អង្គេហិ សមន្នាគតំ កត្វា។ “**នេវ ទវាយា**”តិអាទិ បន បដិក្ខេបមត្តទស្សនំ។ **ភត្តកិលមថ**ន្តិ ភត្តវសេន ឧប្បន្នកិលមថំ។ **បុរេភត្តា**ទិ ទិវាវសេន វុត្តំ។ **បុរិមយាមា**ទិ រត្តិវសេន។

គតបច្ចាគតេសុ កម្មដ្ឋានស្ស ហរណំ វត្តន្តិ អត្ថំ ទស្សេន្តោ “**ហរណបច្ចាហរណសង្ខាត**”ន្តិ អាហ។ “**យទិ ឧបនិស្សយសម្បន្នោ ហោតី**”តិ ឥទំ “ទេវបុត្តោ ហុត្វា”តិអាទីសុបិ សព្ពត្ថ សម្ពជ្ឈិតព្ពំ។ តត្ថ បច្ចេកពោធិយា ឧបនិស្សយសម្បទា កប្បានំ ទ្វេ អសង្ខេយ្យានិ, សតសហស្សញ្ច តជ្ជា បុញ្ញញាណសម្ភារសម្ភរណំ, សាវកពោធិយា អគ្គសាវកានំ ឯកមសង្ខេយ្យំ, កប្បសតសហស្សញ្ច, មហាសាវកានំ (ថេរគា. អដ្ឋ. ២.វង្គីសត្ថេរគាថាវណ្ណនា វិត្ថារោ) កប្បសតសហស្សមេវ, ឥតរេសំ បន អតីតាសុ ជាតីសុ វិវដ្ដូបនិស្សយវសេន កាលនិយមមន្តរេន និព្ពត្តិតំ និព្ពេធភាគិយកុសលំ។ “**សេយ្យថាបី**”តិអាទិនា តស្មិំ តស្មិំ ឋានន្តរេ ឯតទគ្គដ្ឋបិតានំ ថេរានំ សត្ថិទស្សនំ។ តត្ថ **ថេរោ ពាហិយោ ទារុចីរិយោ**តិ ពាហិយវិសយេ សញ្ជាតសំវឌ្ឍតាយ ពាហិយោ, ទារុចីរបរិហរណតោ ទារុចីរិយោតិ ច សមញ្ញិតោ ថេរោ។ សោ ហាយស្មា –

> “តស្មា តិហ តេ ពាហិយ ឯវំ សិក្ខិតព្ពំ ‘ទិដ្ឋេ ទិដ្ឋមត្តំ ភវិស្សតិ, សុតេ, មុតេ, វិញ្ញាតេ វិញ្ញាតមត្តំ ភវិស្សតី’តិ, ឯវញ្ហិ តេ ពាហិយ សិក្ខិតព្ពំ។ យតោ ខោ តេ ពាហិយ ទិដ្ឋេ ទិដ្ឋមត្តំ ភវិស្សតិ, សុតេ, មុតេ, វិញ្ញាតេ វិញ្ញាតមត្តំ ភវិស្សតិ, តតោ ត្វំ ពាហិយ ន តេន។ យតោ ត្វំ ពាហិយ ន តេន, តតោ ពាហិយ ន តត្ថ។ យតោ ត្វំ ពាហិយ ន តត្ថ, តតោ ត្វំ ពាហិយ នេវិធ ន ហុរំ ន ឧភយមន្តរេន, ឯសេវន្តោ ទុក្ខស្សា’តិ” (ឧទា. ១០)។

ឯត្តកាយ ទេសនាយ អរហត្តំ សច្ឆាកាសិ។ ឯវំ សារិបុត្តត្ថេរាទីនម្បិ មហាបញ្ញតាទិទីបនានិ សុត្តបទានិ វិត្ថារតោ វត្តព្ពានិ។ វិសេសតោ បន អគ្គត្តរាគមេ ឯតទគ្គសុត្តបទានិ (អ. និ. ១.១៨៨) **សិខាបត្ត**ន្តិ កោដិប្បត្តំ និដ្ឋានប្បត្តំ សព្ពថា បរិបុណ្ណតោ។

តន្តិ អសម្ពុយ្ហនំ។ **ឯវន្តិ** ឥទានិ វុច្ចមានាការេន វេទិតព្ពំ។ “អត្តា អភិក្កមតី”តិ ឥមិនា ទិដ្ឋិគាហវសេន, “**អហំ អភិក្កមាមី**”តិ ឥមិនា មានគាហវសេន, តទុភយស្ស បន វិនា តណ្ហាយ អប្បវត្តនតោ តណ្ហាគាហវសេនាតិ តីហិបិ មញ្ញនាហិ អន្ធពាលបុថុជ្ជនស្ស អភិក្កមេ សម្ពុយ្ហនំ ទស្សេតិ។ “**តថា អសម្ពុយ្ហន្តោ**”តិ វត្វា តទេវ អសម្ពុយ្ហនំ យេន ឃនវិនិព្ភោគេន ហោតិ, តំ ទស្សេន្តោ “**អភិក្កមាមី**”តិអាទិមាហ។ **ចិត្តសមុដ្ឋានវាយោធាតូ**តិ តេនេវ អភិក្កមនចិត្តេន សមុដ្ឋានា, តំចិត្តសមុដ្ឋានិកា វា វាយោធាតុ។ **វិញ្ញត្តិន្តិ** កាយវិញ្ញត្តិំ។ **ជនយមានា ឧប្បជ្ជតិ** តស្សា វិការភាវតោ។ **ឥតី**តិ តស្មា ឧប្បជ្ជនតោ។ **ចិត្តកិរិយវាយោធាតុវិប្ផារវសេនា**តិ កិរិយមយចិត្តសមុដ្ឋានវាយោធាតុយា វិចលនាការសង្ខាតកាយវិញ្ញត្តិវសេន។ **ឥស្សា**តិ អដ្ឋិសង្ឃាដស្ស។ **អភិក្កមតោ**តិ អភិក្កមន្តស្ស។ **ឱមត្តា**តិ អវមត្តា លាមកប្បមាណា។ វាយោធាតុតេជោធាតុវសេន **ឥតរា ទ្វេ** ធាតុយោ។

ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – យស្មា ចេត្ថ វាយោធាតុយា អនុគតា តេជោធាតុ ឧទ្ធរណស្ស បច្ចយោ។ ឧទ្ធរណគតិកា ហិ តេជោធាតុ, តេន តស្សា ឧទ្ធរណេ វាយោធាតុយា អនុគតភាវោ ហោតិ, តស្មា ឥមាសំ ទ្វិន្នមេត្ថ សាមត្ថិយតោ អធិមត្តតា, តថា អភាវតោ បន ឥតរាសំ ឱមត្តតាតិ។ យស្មា បន តេជោធាតុយា អនុគតា វាយោធាតុ អតិហរណវីតិហរណានំ បច្ចយោ។ តិរិយគតិកាយ ហិ វាយោធាតុយា អតិហរណវីតិហរណេសុ សាតិសយោ ព្យាបារោ, តេន តស្សា តត្ថ តេជោធាតុយា អនុគតភាវោ ហោតិ, តស្មា ឥមាសំ ទ្វិន្នមេត្ថ សាមត្ថិយតោ អធិមត្តតា, ឥតរាសញ្ច តទភាវតោ ឱមត្តតាតិ ទស្សេតិ “**តថា អតិហរណវីតិហរណេសូ**”តិ ឥមិនា។ សតិបិ ចេត្ថ អនុគមកានុគន្តព្ពតាវិសេសេ តេជោធាតុវាយោធាតុភាវមត្តំ សន្ធាយ តថាសទ្ទគ្គហណំ កតំ។ បឋមេ ហិ នយេ តេជោធាតុយា អនុគមកតា, វាយោធាតុយា អនុគន្តព្ពតា, ទុតិយេ បន វាយោធាតុយា អនុគមកតា, តេជោធាតុយា អនុគន្តព្ពតាតិ។ តត្ថ អក្កន្តដ្ឋានតោ បាទស្ស ឧក្ខិបនំ **ឧទ្ធរណំ**, ឋិតដ្ឋានំ អតិក្កមិត្វា បុរតោ ហរណំ **អតិហរណំ។** ខាណុអាទិបរិហរណត្ថំ, បតិដ្ឋិតបាទឃដ្ដនាបរិហរណត្ថំ វា បស្សេន ហរណំ **វីតិហរណំ**, យាវ បតិដ្ឋិតបាទោ, តាវ ហរណំ **អតិហរណំ**, តតោ បរំ ហរណំ **វីតិហរណ**ន្តិ វា អយមេតេសំ វិសេសោ។

យស្មា បថវីធាតុយា អនុគតា អាបោធាតុ វោស្សជ្ជនេ បច្ចយោ។ គរុតរសភាវា ហិ អាបោធាតុ, តេន តស្សា វោស្សជ្ជនេ បថវីធាតុយា អនុគតភាវោ ហោតិ, តស្មា តាសំ ទ្វិន្នមេត្ថ សាមត្ថិយតោ អធិមត្តតា, ឥតរាសញ្ច តទភាវតោ ឱមត្តតាតិ ទស្សេន្តោ អាហ “**វោស្សជ្ជនេ…បេ.... ពលវតិយោ**”តិ។ យស្មា បន អាបោធាតុយា អនុគតា បថវីធាតុ សន្និក្ខេបនស្ស បច្ចយោ។ បតិដ្ឋាភាវេ វិយ បតិដ្ឋាបនេបិ តស្សា សាតិសយកិច្ចត្តា អាបោធាតុយា តស្សា អនុគតភាវោ ហោតិ, តថា ឃដ្ដនកិរិយាយ បថវីធាតុយា វសេន សន្និរុជ្ឈនស្ស សិជ្ឈនតោ តស្សា សន្និរុជ្ឈនេបិ អាបោធាតុយា អនុគតភាវោ ហោតិ, តស្មា វុត្តំ “**តថា សន្និក្ខេបនសន្និរុជ្ឈនេសូ**”តិ។

អនុគមកានុគន្តព្ពតាវិសេសេបិ សតិ បថវីធាតុអាបោធាតុភាវមត្តំ សន្ធាយ តថាសទ្ទគ្គហណំ កតំ។ បឋមេ ហិ នយេ បថវីធាតុយា អនុគមកតា, អាបោធាតុយា អនុគន្តព្ពតា, ទុតិយេ បន អាបោធាតុយា អនុគមកតា, បថវីធាតុយា អនុគន្តព្ពតាតិ។ **វោស្សជ្ជន**ញ្ចេត្ថ បាទស្ស ឱនាមនវសេន វោស្សគ្គោ, តតោ បរំ ភូមិអាទីសុ បតិដ្ឋាបនំ **សន្និក្ខេបនំ**, បតិដ្ឋាបេត្វា និម្មទ្ទនវសេន គមនស្ស សន្និរោធោ **សន្និរុជ្ឈនំ។**

តត្ថាតិ តស្មិំ អភិក្កមនេ, តេសុ វា យថាវុត្តេសុ ឧទ្ធរណាតិហរណវីតិហរណវោស្សជ្ជនសន្និក្ខេបនសន្និរុជ្ឈនសង្ខាតេសុ ឆសុ កោដ្ឋាសេសុ។ **ឧទ្ធរណេ**តិ ឧទ្ធរណក្ខណេ។ **រូបារូបធម្មា**តិ ឧទ្ធរណាការេន បវត្តា រូបធម្មា, តំសមុដ្ឋាបកា ច អរូបធម្មា។ **អតិហរណំ ន បាបុណន្តិ** ខណមត្តាវដ្ឋានតោ។ សព្ពត្ថ ឯស នយោ។ **តត្ថ តត្ថេវា**តិ យត្ថ យត្ថ ឧទ្ធរណាទិកេ ឧប្បន្នា, តត្ថ តត្ថេវ។ ន ហិ ធម្មានំ ទេសន្តរសង្កមនំ អត្ថិ លហុបរិវត្តនតោ។ **បព្ពំ បព្ព**ន្តិ បរិច្ឆេទំ បរិច្ឆេទំ។ **សន្ធិ សន្ធី**តិ គណ្ឋិ គណ្ឋិ។ **ឱធិ ឱធី**តិ ភាគំ ភាគំ។ សព្ពញ្ចេតំ ឧទ្ធរណាទិកោដ្ឋាសេ សន្ធាយ សភាគសន្តតិវសេន វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ ឥតរោ ឯវ ហិ រូបធម្មានម្បិ បវត្តិក្ខណោ គមនយោគគមនស្សាទានំ ទេវបុត្តានំ ហេដ្ឋុបរិយេន បដិមុខំ ធាវន្តានំ សិរសិ, បាទេ ច ពន្ធខុរធារាសមាគមតោបិ សីឃតរោ, យថា តិលានំ ភិជ្ជមានានំ បដបដាយនេន ភេទោ លក្ខីយតិ, ឯវំ សង្ខតធម្មានំ ឧប្បាទេនាតិ ទស្សនត្ថំ “**បដបដាយន្តា**”តិ វុត្តំ, ឧប្បាទវសេន បដបដ-សទ្ទំ អករោន្តាបិ ករោន្តា វិយាតិ អត្ថោ។ តិលភេទលក្ខណំ បដបដាយនំ វិយ ហិ សង្ខតភេទលក្ខណំ ឧប្បាទោ ឧប្បន្នានមេកន្តតោ ភិន្នត្តា។ **តត្ថា**តិ អភិក្កមនេ។ **កោ ឯកោ អភិក្កមតិ** នាភិក្កមតិយេវ។ **កស្ស វា ឯកស្ស អភិក្កមនំ** សិយា, ន សិយា ឯវ។ កស្មា? **បរមត្ថតោ ហិ…បេ.... ធាតូនំ សយនំ**, តស្មាតិ អត្ថោ។ អន្ធពាលបុថុជ្ជនសម្មុឡ្ហស្ស អត្តនោ អភិក្កមននិវត្តនញ្ចេតំ វចនំ។ អថ វា “**កោ ឯកោ…បេ.... អភិក្កមន**”ន្តិ ចោទនាយ “បរមត្ថតោ ហី”តិអាទិនា សោធនា វុត្តា។

តស្មឹ តស្មឹ កោដ្ឋាសេតិ យថាវុត្តេ ឆព្ពិធេបិ កោដ្ឋាសេ គមនាទិកស្ស អបច្ឆាមដ្ឋត្តា។ “សទ្ធឹ រូបេន ឧប្បជ្ជតេ, និរុជ្ឈតី”តិ ច សិលោកបទេន សហ សម្ពន្ធោ។ តត្ថ បឋមបទសម្ពន្ធេ **រូបេនា**តិ យេន កេនចិ សហុប្បជ្ជនកេន រូបេន។ ទុតិយបទសម្ពន្ធេ បន **“រូបេនា”**តិ ឥទំ យំ តតោ និរុជ្ឈមានចិត្តតោ ឧបរិ សត្តរសមចិត្តស្ស ឧប្បាទក្ខណេ ឧប្បន្នំ, តទេវ តស្ស និរុជ្ឈមានចិត្តស្ស និរោធេន សទ្ធឹ និរុជ្ឈនកំ សត្តរសចិត្តក្ខណាយុកំ រូបំ សន្ធាយ វុត្តំ, អញ្ញថា រូបារូបធម្មា សមានាយុកា សិយុំ។ យទិ ច សិយុំ, អថ “រូបំ គរុបរិណាមំ ទន្ធនិរោធ”ន្តិអាទិ (វិភ. អដ្ឋ. បកិណ្ណកកថា) អដ្ឋកថាវចនេហិ, “នាហំ ភិក្ខវេ អញ្ញំ ឯកធម្មម្បិ សមនុបស្សាមិ, យំ ឯវំ លហុបរិវត្តំ, យថយិទំ ចិត្ត”ន្តិ (អ. និ. ១.៣៨) ឯវមាទិបាឡិវចនេហិ ច វិរោធោ សិយា។ ចិត្តចេតសិកា ហិ សារម្មណសភាវា យថាពលំ អត្តនោ អារម្មណបច្ចយភូតមត្ថំ វិភាវេន្តោ ឯវ ឧប្បជ្ជន្តិ, តស្មា តេសំ តំសភាវនិប្ផត្តិអនន្តរំ និរោធោ, រូបធម្មា បន អនារម្មណា បកាសេតព្ពា, ឯវំ តេសំ បកាសេតព្ពភាវនិប្ផត្តិ សោឡសហិ ចិត្តេហិ ហោតិ, តស្មា ឯកចិត្តក្ខណាតីតេន សហ សត្តរសចិត្តក្ខណាយុកតា រូបធម្មានមិច្ឆិតាតិ។ លហុបរិវត្តនវិញ្ញាណវិសេសស្ស សង្គតិមត្តបច្ចយតាយ តិណ្ណំ ខន្ធានំ, វិសយសង្គតិមត្តតាយ ច វិញ្ញាណស្ស លហុបរិវត្តិតា, ទន្ធមហាភូតបច្ចយតាយ រូបស្ស គរុបរិវត្តិតា។ យថាភូតំ នានាធាតុញាណំ ខោ បន តថាគតស្សេវ, តេន ច បុរេជាតបច្ចយោ រូបធម្មោវ វុត្តោ, បច្ឆាជាតបច្ចយោ ច តថេវាតិ រូបារូបធម្មានំ សមានក្ខណតា ន យុជ្ជតេវ, តស្មា វុត្តនយេនេវេត្ថ អត្ថោ វេទិតព្ពោតិ **អាចរិយេន** (ទី. និ. ដី. ១.២១៤) វុត្តំ , តទេតំ ចិត្តានុបរិវត្តិយា វិញ្ញត្តិយា ឯកនិរោធភាវស្ស សុវិញ្ញេយ្យត្តា ឯវំ វុត្តំ។ តតោ សវិញ្ញត្តិកេន បុរេតរំ សត្តរសមចិត្តស្ស ឧប្បាទក្ខណេ ឧប្បន្នេន **រូបេន** សទ្ធឹ **អញ្ញំ ចិត្តំ និរុជ្ឈតី**តិ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ អញ្ញំ ចិត្តំ និរុជ្ឈតិ, អញ្ញំ ឧប្បជ្ជតេ ចិត្តន្តិ យោជេតព្ពំ។ អញ្ញោ ហិ សទ្ទក្កមោ, អញ្ញោ អត្ថក្កមោតិ។ យញ្ហិ បុរិមុប្បន្នំ ចិត្តំ, តំ និរុជ្ឈន្តំ អញ្ញស្ស បច្ឆា ឧប្បជ្ជមានស្ស អនន្តរាទិបច្ចយភាវេនេវ និរុជ្ឈតិ, តថា លទ្ធបច្ចយមេវ អញ្ញម្បិ ឧប្បជ្ជតេ ចិត្តំ, អវត្ថាវិសេសតោ ចេត្ថ អញ្ញថា។ យទិ ឯវំ តេសមុភិន្នំ អន្តរេ លព្ភេយ្យាតិ ចោទនំ “នោ”តិ អបនេតុមាហ **“អវីចិ មនុសម្ពន្ធោ”**តិ, យថា វីចិ អន្តរេ ន លព្ភតិ, តទេវេទន្តិ អវិសេសំ វិទូ មញ្ញន្តិ, ឯវំ អនុ អនុ សម្ពន្ធោ ចិត្តសន្តានោ, រូបសន្តានោ ច **នទីសោតោវ** នទិយំ ឧទកប្បវាហោ វិយ **វត្តតី**តិ អត្ថោ។ **អវីចី**តិ ហិ និរន្តរតាវសេន ភាវនបុំសកវចនំ។

អភិមុខំ លោកិតំ **អាលោកិត**ន្តិ អាហ **“បុរតោបេក្ខន”**ន្តិ។ យំទិសាភិមុខោ គច្ឆតិ, តិដ្ឋតិ, និសីទតិ, សយតិ វា, តទភិមុខំ បេក្ខនន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ យស្មា ច តាទិសមាលោកិតំ នាម ហោតិ, តស្មា តទនុគតទិសាលោកនំ វិលោកិតន្តិ អាហ **“អនុទិសាបេក្ខន”**ន្តិ, អភិមុខទិសានុរូបគតេសុ វាមទក្ខិណបស្សេសុ វីវិធា បេក្ខនន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ ហេដ្ឋាឧបរិបច្ឆាបេក្ខនញ្ហិ **“ឱលោកិតឧល្លោកិតាបលោកិតានី”**តិ គហិតានិ។ **សារុប្បវសេនា**តិ សមណបតិរូបវសេន, ឥមិនាវ អសារុប្បវសេន ឥតរេសមគ្គហណន្តិ សិជ្ឈតិ។ សម្មជ្ជនបរិភណ្ឌាទិករណេ ឱលោកិតស្ស, ឧល្លោកហរណាទីសុ ឧល្លោកិតស្ស, បច្ឆតោ អាគច្ឆន្តបរិស្សយបរិវជ្ជនាទីសុ អបលោកិតស្ស ច សិយា សម្ភវោតិ អាហ **“ឥមិនា វា”**តិអាទិ, ឯតេន ឧបលក្ខណមត្តញ្ចេតន្តិ ទស្សេតិ។

កាយសក្ខិន្តិ កាយេន សច្ឆិកតំ បច្ចក្ខការិនំ, សាធកន្តិ អត្ថោ។ សោ ហិ អាយស្មា វិបស្សនាកាលេ “យមេវាហំ ឥន្ទ្រិយេសុ អគុត្តទ្វារតំ និស្សាយ សាសនេ អនភិរតិអាទិវិប្បការំ បត្តោ, តមេវ សុដ្ឋុ និគ្គហេស្សាមី”តិ ឧស្សាហជាតោ ពលវហិរោត្តប្បោ, តត្ថ ច កតាធិការត្តា ឥន្ទ្រិយសំវរេ ឧក្កំសបារមិប្បត្តោ, តេនេវ នំ សត្ថា “ឯតទគ្គំ ភិក្ខវេ មម សាវកានំ ភិក្ខូនំ ឥន្ទ្រិយេសុ គុត្តទ្វារានំ, យទិទំ នន្ទោ”តិ (អ. និ. ១.២៣០) ឯតទគ្គេ ឋបេសិ។ **នន្ទស្សា**តិ កត្តុត្ថេ សាមិវចនំ។ **ឥតី**តិ ឥមិនា អាលោកនេន។

សាត្ថកតា ច សប្បាយតា ច វេទិតព្ពា អាលោកិតវិលោកិតស្សាតិ អជ្ឈាហរិត្វា សម្ពន្ធោ។ **តស្មា**តិ កម្មដ្ឋានាវិជហនស្សេវ អាលោកិតវិលោកិតេ។ គោចរសម្បជញ្ញភាវតោ **ឯត្ថា**តិ អាលោកិតវិលោកិតេ។ **អត្តនោ កម្មដ្ឋានវសេនេវា**តិ ខន្ធាទិកម្មដ្ឋានវសេនេវ អាលោកនវិលោកនំ កាតព្ពំ, ន អញ្ញោ ឧបាយោ គវេសិតព្ពោតិ អធិប្បាយោ។ **កម្មដ្ឋានសីសេនេវា**តិ វត្តមានកម្មដ្ឋានមុខេនេវ។ យស្មា បន អាលោកិតាទិ នាម ធម្មមត្តស្សេវ បវត្តិវិសេសោ, តស្មា តស្ស យាថាវតោ ជាននំ អសម្មោហសម្បជញ្ញន្តិ ទស្សេតុំ **“អព្ភន្តរេ”**តិអាទិ វុត្តំ។ **អាលោកេតា**តិ អាលោកេន្តោ។ តថា **វិលោកេតា។ វិញ្ញត្តី**ន្តិ កាយវិញ្ញត្តិំ។ **ឥតី**តិ តស្មា ឧប្បជ្ជនតោ។ **ចិត្តកិរិយវាយោធាតុវិប្ផារវសេនា**តិ កិរិយមយចិត្តសមុដ្ឋានាយ វាយោធាតុយា វិចលនាការសង្ខាតកាយវិញ្ញត្តិវសេន។ **អក្ខិទល**ន្តិ អក្ខិបដលំ។ **អធោ សីទតី**តិ ឱសីទន្តំ វិយ ហេដ្ឋា គច្ឆតិ។ **ឧទ្ធំ លង្ឃេតី**តិ លង្ឃេន្តំ វិយ ឧបរិ គច្ឆតិ។ **យន្តកេនា**តិ អក្ខិទលេសុ យោជិតរជ្ជុយោ គហេត្វា បរិព្ភមនកចក្កេន។ **តតោ**តិ តថា អក្ខិទលានមោសីទនុល្លង្ឃនតោ។ មនោទ្វារិកជវនស្ស មូលការណបរិជាននំ **មូលបរិញ្ញា។** អាគន្តុកស្ស អព្ភាគតស្ស, តាវកាលិកស្ស ច តង្ខណមត្តបវត្តកស្ស ភាវោ **អាគន្តុកតាវកាលិកភាវោ**, តេសំ វសេន។

តត្ថាតិ តេសុ គាថាយ ទស្សិតេសុ សត្តសុ ចិត្តេសុ។ **អង្គកិច្ចំ សាធយមាន**ន្តិ បធានភូតអង្គកិច្ចំ និប្ផាទេន្តំ, សរីរំ ហុត្វាតិ វុត្តំ ហោតិ។ ភវង្គញ្ហិ បដិសន្ធិសទិសត្តា បធានមង្គំ, បធានញ្ច "សរីរ"ន្តិ វុច្ចតិ, អវិច្ឆេទប្បវត្តិហេតុភាវេន វា ការណកិច្ចំ សាធយមានន្តិ អត្ថោ។ **តំ អាវដ្ដេត្វា**តិ ភវង្គសាមញ្ញវសេន វុត្តំ, បវត្តាការវិសេសវសេន បន អតីតាទិនា តិព្ពិធំ, តត្ថ ច ភវង្គុបច្ឆេទស្សេវ អាវដ្ដនំ។ **តទនិរោធា**តិ តស្ស និរុជ្ឈនតោ, អនន្តរបច្ចយវសេន ហេតុវចនំ។ **"បឋមជវនេបិ...បេ.... សត្តមជវនេបី"**តិ ឥទំ បញ្ចទ្វារិកវីថិយំ "អយំ ឥត្ថី, អយំ បុរិសោ"តិ វជ្ជនទុស្សនមុយ្ហនានមភាវំ សន្ធាយ វុត្តំ។ តត្ថ ហិ អាវជ្ជនវោដ្ឋព្ពនានំ បុរេតរំ បវត្តាយោនិសោមនសិការវសេន អយោនិសោ អាវជ្ជនវោដ្ឋព្ពនាការេន បវត្តនតោ ឥដ្ឋេ ឥត្ថិរូបាទិម្ហិ លោភសហគតមត្តំ ជវនំ ឧប្បជ្ជតិ, អនិដ្ឋេ ច ទោសសហគតមត្តំ, ន បនេកន្តរជ្ជនទុស្សនាទិ, មនោទ្វារេ ឯវ ឯកន្តរជ្ជនទុស្សនាទិ ហោតិ, តស្ស បន មនោទ្វារិកស្ស រជ្ជនទុស្សនាទិនោ បញ្ចទ្វារិកជវនំ មូលំ, យថាវុត្តំ វា សព្ពម្បិ ភវង្គាទិ, ឯវំ មនោទ្វារិកជវនស្ស មូលការណវសេន មូលបរិញ្ញា វុត្តា, អាគន្តុកតាវកាលិកតា បន បញ្ចទ្វារិក ជវនស្សេវ អបុព្ពភាវវសេន, ឥត្តរតាវសេន ច។ **យុទ្ធមណ្ឌលេ**តិ សង្គាមប្បទេសេ។ **ហេដ្ឋុបរិយវសេនា**តិ ហេដ្ឋា ច ឧបរិ ច បរិវត្តមានវសេន, អបរាបរំ ភវង្គប្បត្តិវសេនាតិ អត្ថោ។ តថា ភវង្គប្បាទវសេន ហិ តេសំ ភិជ្ជិត្វា បតនំ, ឥមិនា បន ហេដ្ឋិមស្ស, ឧបរិមស្ស ច ភវង្គស្ស អបរាបរុប្បត្តិវសេន បញ្ចទ្វារិកជវនតោ វិសទិសស្ស មនោទ្វារិកជវនស្ស ឧប្បាទំ ទស្សេតិ តស្ស វសេនេវ រជ្ជនាទិបវត្តនតោ។ តេនេវាហ **"រជ្ជនាទិវសេន អាលោកិតវិលោកិតំ ហោតី"**តិ។

អាបាថន្តិ គោចរភាវំ។ **សកកិច្ចនិប្ផាទនវសេនា**តិ អាវជ្ជនាទិកិច្ចនិប្ផាទនវសេន។ **តន្តិ** ជវនំ។ ចក្ខុទ្វារេ រូបស្ស អាបាថគមនេន អាវជ្ជនាទីនំ បវត្តនតោ បវត្តិការណវសេនេវ **"គេហភូតេ"**តិ វុត្តំ, ន និស្សយវសេន។ **អាគន្តុកបុរិសោ វិយា**តិ អញ្ញាតកបុរិសោ វិយ។ ទុវិធា ហិ អាគន្តុកា អតិថិអញ្ញាតកវសេន។ តត្ថ កតបរិចយោ **"អតិថី"**តិ វុច្ចតិ, អកតបរិចយោ **"អញ្ញាតកោ"**តិ, អយមេវិធាធិប្បេតោ។ តេនាហ **"យថា បរគេហេ"**តិអាទិ ។ **តស្សា**តិ ជវនស្ស រជ្ជនទុស្សនមុយ្ហនំ អយុត្តន្តិ សម្ពន្ធោ។ **អាសិនេសូ**តិ និសិន្នេសុ។ **អាណាករណ**ន្តិ អត្តនោ វសេករណំ។

សទ្ធិំ សម្បយុត្តធម្មេហិ ផស្សាទីហិ។ **តត្ថ តត្ថេវ** សកកិច្ចនិប្ផាទនដ្ឋានេ **ភិជ្ជន្តិ។ ឥតីតិ** តស្មា អាវជ្ជនាទិវោដ្ឋព្ពនបរិយោសានានំ ភិជ្ជនតោ។ **ឥត្តរានី**តិ អចិរដ្ឋិតិកានិ។ **តត្ថា**តិ តស្មិំ វចនេ អយំ ឧបមាតិ អត្ថោ។ ឧទយព្ពយបរិច្ឆិន្នោ តាវ តត្តកោ កាលោ ឯតេសន្តិ **តាវកាលិកានិ,** តស្ស ភាវោ, តំវសេន។

ឯតន្តិ អសម្មោហសម្បជញ្ញំ។ **ឯត្ថា**តិ ឯតស្មិំ យថាវុត្តធម្មសមុទាយេ។ **ទស្សនំ** ចក្ខុវិញ្ញាណំ, តស្ស វសេនេវ អាលោកនវិលោកនបញ្ញាយនតោ អាវជ្ជនាទីនមគ្គហណំ។

សមវាយេតិ សាមគ្គិយំ។ **តត្ថា**តិ បញ្ចក្ខន្ធវសេន អាលោកនវិលោកន បញ្ញាយមានេ។ និមិត្តត្ថេ ចេតំ ភុម្មំ, តព្ពិនិមុត្តកោ **កោ ឯកោ អាលោកេតិ** ន ត្វេវ អាលោកេតិ។ **កោ** ច ឯកោ **វិលោកេតិ** នត្វេវ វិលោកេតីតិ អត្ថោ។

"តថា"តិអាទិ អាយតនវសេន, ធាតុវសេន ច ទស្សនំ។ ចក្ខុរូបានិ យថារហំ ទស្សនស្ស និស្សយារម្មណបច្ចយោ, តថា អាវជ្ជនា អនន្តរាទិបច្ចយោ, អាលោកោ ឧបនិស្សយបច្ចយោតិ ទស្សនស្ស សុត្តន្តនយេន បរិយាយតោ បច្ចយតា វុត្តា។ **សហជាតបច្ចយោ**បិ ទស្សនស្សេវ, និទស្សនមត្តញ្ចេតំ អញ្ញមញ្ញសម្បយុត្តអត្ថិអវិគតាទិបច្ចយានម្បិ លព្ភនតោ, "សហជាតាទិបច្ចយា"តិបិ អធុនា បាឋោ ទិស្សតិ។ **"ឯវ"**ន្តិអាទិ និគមនំ។

ឥទានិ យថាបាឋំ សមិញ្ជនបសារណេសុ សម្បជានំ វិភាវេន្តោ **"សមិញ្ជិតេ បសារិតេ"**តិអាទិមាហ។ តត្ថ **បព្ពាន**ន្តិ បព្ពភូតានំ។ តំសមិញ្ជនបសារណេនេវ ហិ សព្ពេសំ ហត្ថបាទានំ សមិញ្ជនបសារណំ ហោតិ, បព្ពមេតេសន្តិ វា **បព្ពា** យថា "សទ្ធោ"តិ, បព្ពវន្តានន្តិ អត្ថោ។ **ចិត្តវសេនេវា**តិ ចិត្តរុចិយា ឯវ, ចិត្តសាមត្ថិយា វា។ យំ យំ ចិត្តំ ឧប្បជ្ជតិ សាត្ថេបិ អនត្ថេបិ សមិញ្ជិតុំ, បសារិតុំ វា, តំតំចិត្តានុគតេនេវ សមិញ្ជនបសារណមកត្វាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **តត្ថា**តិ សមិញ្ជនបសារណេសុ អត្ថានត្ថបរិគ្គណ្ហនំ វេទិតព្ពន្តិ សម្ពន្ធោ។ **ខណេ ខណេ**តិ តថា បិតក្ខណស្ស ព្យាបនិច្ឆាវចនំ។ **វេទនា**តិ សន្ធិម្ហនាទីហិ រុជ្ជនា។ **"វេទនា ឧប្បជ្ជតី"**តិអាទិនា បរម្បរបយោជនំ ទស្សេតិ។ តថា **"តា វេទនា នុប្បជ្ជន្តី"**តិអាទិនាបិ។ បុរិមំ បុរិមញ្ហិ បច្ឆិមស្ស បច្ឆិមស្ស ការណវចនំ។ **កាលេ**តិ សមិញ្ជិតុំ, បសារិតុំ វា យុត្តកាលេ។ **ឋាតិ**ន្តិ វុទ្ធិ។ ឈានាទិ បន **វិសេសោ។**

តត្រាយំ នយោតិ សប្បាយាសប្បាយអបរិគ្គណ្ហនេ វត្តសន្ទស្សនសំង្ខាតោ នយោ។ តទបរិគ្គហណេ អាទីនវទស្សនេនេវ បរិគ្គហណេបិ អានិសំសោ វិភាវិតោតិ តេសមិធ ឧទាហរណំ វេទិតព្ពំ។ **មហាចេតិយង្គណេ**តិ ទុដ្ឋគាមណិរញ្ញា កតស្ស ហេមមាលីនាមកស្ស មហាចេតិយស្ស អង្គណេ។ វុត្តញ្ហិ –

“ទីបប្បសាទកោ ថេរោ, រាជិនោ អយ្យកស្ស មេ;
ឯវំ កិរាហ នត្តា តេ, ទុដ្ឋគាមណិ ភូបតិ។

មហាបុញ្ញោ មហាថូបំ, សោណ្ណមាលី មនោរមំ;
វីសំ ហត្ថសតំ ឧច្ចំ, ការេស្សតិ អនាគតេ”តិ។

ភូមិប្បទេសោ ចេត្ថ **អង្គណំ** “ឧទង្គណេ តត្ថ បបំ អវិន្ទុ”ន្តិអាទិសុ (ជា. ១.១.២) វិយ, តស្មា ឧបចារភូតេ សុសង្ខតេ ភូមិប្បទេសេតិ អត្ថោ។ **តេនេវ ការណេន គិហី ជាតោ**តិ កាយសំសគ្គសមាបជ្ជនហេតុនា ឧក្កណ្ឋិតោ ហុត្វា ហីនាយាវត្តោ។ **ឈាយី**តិ ឈាយនំ ឧយ្យូនមាបជ្ជិ។ មហាចេតិយង្គណេបិ ចីវរកុដី កត្វា តត្ថ សជ្ឈាយំ គណ្ហន្តីតិ វុត្តំ **“ចីវរកុដិទណ្ឌកេ”**តិ, ចីវរកុដិយា ចីវរឆទនត្ថាយ កតទណ្ឌកេតិ អត្ថោ។ “**មណិសប្បោ** នាម សីហឡទីបេ វិជ្ជមានា ឯកា សប្បជាតីតិ វទន្តី”តិ អាចរិយានន្ទត្ថេរេន, (វិភ. មូលដី. ២៤២) **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន** (ទី. និ. ដី. ១.២១៤) ច វុត្តំ។ “កេចិ, អបរេ, អញ្ញេ”តិ វា អវត្វា “វទន្តិ”ច្ចេវ វចនញ្ច សារតោ គហេតព្ពតាវិញ្ញាបនត្ថំ អញ្ញថា គហេតព្ពស្ស អវចនតោ, តស្មា ន នីលសប្បាទិ ឥធ “មណិសប្បោ”តិ វេទិតព្ពោ។

មហាថេរវត្តុនាតិ ឯវំនាមកស្ស ថេរស្ស វត្ថុនា។ **អន្តេវាសិកេហី**តិ តត្ថ និសិន្នេសុ ពហូសុ អន្តេវាសិកេសុ ឯកេន អន្តេវាសិកេន។ តេនាហ “**តំ អន្តេវាសិកា បុច្ឆិំសូ**”តិ។ **កម្មដ្ឋាន**ន្តិ “អត្ថន្តរេ អត្ថា នាមា”តិអាទិនា (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.២១៤) វក្ខមានប្បការំ ធាតុកម្មដ្ឋានំ។ បករណតោបិ ហិ អត្ថោ វិញ្ញាយតីតិ។ តត្ថ បិតានំ បុច្ឆន្តានំ សង្គហណវសេន “តុម្ហេហី”តិ បុន បុថុវចនករណំ។ ឯវំ រូបំ សភាវោ យស្សាតិ **ឯវរូបោ** និគ្គហិតលោបវសេន តេន , កម្មដ្ឋានមនសិការសភាវេនាតិ អត្ថោ។ **ឯវមេត្ថាបីតិ អបិ**-សទ្ទេន ហេដ្ឋា វុត្តំ អាលោកិតវិលោកិតបក្ខមបេក្ខតំ ករោតិ។ អយំ នយោ ឧបរិបិ។

សុត្តាកឌ្ឍនវសេនាតិ យន្តេ យោជិតសុត្តានំ អាវិញ្ឆនវសេន។ **ទារុយន្តស្សា**តិ ទារុនា កតយន្តរូបស្ស។ តំ តំ កិរិយំ យាតិ បាបុណាតិ, ហត្ថបាទាទីហិ វា តំ តំ អាការំ កុរុមានំ យាតិ គច្ឆតីតិ **យន្តំ,** នដកាទិបញ្ចាលិការូបំ, ទារុនា កតំ យន្តំ តថា, និទស្សនមត្តញ្ចេតំ។ តថា ហិ នំ បោត្ថេន វត្ថេន អលង្ករិយត្តា **បោត្ថលិកា,** បញ្ច អង្គានិ យស្សា សជីវស្សេវាតិ **បញ្ចាលិកា**តិ ច វោហរន្តិ។ **ហត្ថបាទលឡន**ន្តិ ហត្ថបាទានំ កម្បនំ, ហត្ថបាទេហិ វា លីឡាករណំ។

សង្ឃាដិបត្តចីវរធារណេតិ ឯត្ថ សង្ឃាដិចីវរានំ សមានធារណតាយ ឯកតោទស្សនំ គន្ថគរុតាបនយនត្ថំ, អន្តរវាសកស្ស **និវាសនវសេន,** សេសានំ **បារុបនវសេនា**តិ យថារហមត្ថោ។ **តត្ថា**តិ សង្ឃាដិចីវរធារណបត្តធារណេសុ។ **វុត្តប្បការោ**តិ បច្ចវេក្ខណវិធិនា សុត្តេ វុត្តប្បភេទោ។

ឧណ្ហបកតិកស្សាតិ ឧណ្ហាលុកស្ស បរិឡាហពហុលកាយស្ស។ **សីតាលុកស្សា**តិ សីតពហុលកាយស្ស។ **ឃន**ន្តិ អប្បិតំ។ **ទុបដ្ដ**ន្តិ និទស្សនមត្តំ។ “ឧតុទ្ធដានំ ទុស្សានំ ចតុគ្គុណំ សង្ឃាដី, ទិគុណំ ឧត្តរាសង្គំ, ទិគុណំ អន្តរវាសកំ, បំសុកូលេ យាវទត្ថ”ន្តិ (មហាវ. ៣៤៨) ហិ វុត្តំ។ **វិបរីត**ន្តិ តទុភយតោ វិបរីតំ, តេសំ តិណ្ណម្បិ **អសប្បាយំ**។ កស្មាតិ អាហ “**អគ្គឡាទិទានេនា**”តិអាទិ។ ឧទ្ធរិត្វា អល្លីយាបនខណ្ឌំ **អគ្គឡំ។ អាទិ**សទ្ទេន គុន្ធកម្មាទីនិ សង្គណ្ហាតិ។ **តថា**-សទ្ទោ អនុកឌ្ឍនត្ថោ, អសប្បាយមេវាតិ។ បដ្ដុណ្ណទេសេ បាណកេហិ សញ្ជាតវត្ថំ **បដ្ដុណ្ណំ។** វាកវិសេសមយំ សេតវណ្ណំ **ទុកូលំ។ អាទិ**សទ្ទេន កោសេយ្យកម្ពលាទិកំ សានុលោមំ កប្បិយចីវរំ សង្គណ្ហាតិ។ កស្មាតិ វុត្តំ “**តាទិសញ្ហី**”តិអាទិ។ **អរញ្ញេ ឯកកស្ស និវាសន្តរាយករ**ន្តិ ព្រហ្មចរិយន្តរាយេក ទេសមាហ។ ចោរាទិសាធារណតោ ច តថា វុត្តំ។ និប្បរិយាយេន តំ អសប្បាយន្តិ សម្ពន្ធោ។ អនេនេវ យថាវុត្តម សប្បាយំ អនេកន្តំ តថារូបបច្ចយេន កស្សចិ កទាចិ សប្បាយសម្ភវតោ។ ឥទំ បន ទ្វយំ ឯកន្តមេវ អសប្បាយំ កស្សចិ កទាចិបិ សប្បាយាភាវតោតិ ទស្សេតិ។ មិច្ឆា អាជីវន្តិ ឯតេនាតិ **មិច្ឆាជីវោ,** អនេសនវសេន បច្ចយបរិយេសនបយោគោ។ និមិត្តកម្មាទីហិ បវត្តោ មិច្ឆាជីវោ តថា, ឯតេន ឯកវីសតិវិធំ អនេសនបយោគមាហ។ វុត្តញ្ហិ **សុត្តនិបាតដ្ឋកថាយំ ខុទ្ទកបាឋដ្ឋកថាយញ្ច មេត្តសុត្តវណ្ណនាយំ** –

“យោ តមស្មិំ សាសនេ បព្ពជិត្វា អត្តានំ ន សម្មា បយោជេតិ, ខណ្ឌសីលោ ហោតិ , ឯកវីសតិវិធំ អនេសនំ និស្សាយ ជីវិកំ កប្បេតិ។ សេយ្យថិទំ? វេឡុទានំ, បត្តទានំ, បុប្ផ, ផល, ទន្តកដ្ឋ, មុខោទក, សិនាន, ចុណ្ណ, មត្តិកាទានំ, ចាដុកម្យតំ, មុគ្គសូប្យតំ, បារិភដុតំ, ជង្ឃបេសនិកំ, វេជ្ជកម្មំ, ទូតកម្មំ, បហិណគមនំ, បិណ្ឌបដិបិណ្ឌំ, ទានានុប្បទានំ, វត្ថុវិជ្ជំ, នក្ខត្តវិជ្ជំ, អង្គវិជ្ជ”ន្តិ។

អភិធម្មដីកាការេន បន **អាចរិយានន្ទត្ថេរេន** ឯវំ វុត្តំ –

“ឯកវីសតិ អនេសនា នាម វេជ្ជកម្មំ ករោតិ, ទូតកម្មំ ករោតិ, បហិណកម្មំ ករោតិ, គណ្ឌំ ផាលេតិ, អរុមក្ខនំ ទេតិ, ឧទ្ធំវិរេចនំ ទេតិ, អធោវិរេចនំ ទេតិ, នត្ថុតេលំ បចតិ, វណតេលំ បចតិ, វេឡុទានំ ទេតិ, បត្ត, បុប្ផ, ផល, សិនាន, ទន្តកដ្ឋ, មុខោទក, ចុណ្ណ, មត្តិកាទានំ ទេតិ, ចាដុកម្មំ ករោតិ, មុគ្គសូបិយំ, បារិភដុំ, ជង្ឃបេសនិកំ ទ្វាវីសតិមំ ទូតកម្មេន សទិសំ, តស្មា ឯកវីសតី”តិ (ធ. ស. មូលដី. ១៥០-៥១)។

អដ្ឋកថាវចនញ្ចេត្ថ **ព្រហ្មជាលាទិសុត្តន្ត**នយេន វុត្តំ, ដីកាវចនំ បន **ខុទ្ទកវត្ថុវិភង្គា**ទិអភិធម្មនយេន, អតោ ចេត្ថ កេសញ្ចិ វិសមតាតិ វទន្តិ, វីមំសិត្វា គហេតព្ពំ។ អបិច “**និមិត្តកម្មាទិ**”តិ ឥមិនា និមិត្តោភាសបរិកថាយោ វុត្តា។ “**មិច្ឆាជីវោ**”តិ បន យថាវុត្តបយោគោ, តស្មា និមិត្តកម្មញ្ច មិច្ឆាជីវោ ច, តព្ពសេន **ឧប្បន្នំ អសប្បាយំ** សីលវិនាសនេន អនត្ថាវហត្តាតិ អត្ថោ។ សមាហារទ្វន្ទេបិ ហិ កត្ថចិ បុល្លិង្គបយោគោ ទិស្សតិ យថា “ចិត្តប្បាទោ”តិ។ អតិរុចិយេ រាគាទយោ, អតិអរុចិយេ ច ទោសាទយោតិ អាហ “**អកុសលា ធម្មា អភិវឌ្ឍន្តី**”តិ។ តន្តិ តទុភយំ។ **កម្មដ្ឋានាវិជហនវសេនា**តិ វក្ខមានកម្មដ្ឋានស្ស អវិជហនវសេន។

“**អព្ភន្តរេ អត្តា នាមា**”តិអាទិនា សង្ខេបតោ អសម្មោហសម្បជញ្ញំ ទស្សេត្វា “**តត្ថ ចីវរម្បិ អចេតន**”ន្តិអាទិនា ចីវរស្ស វិយ “**កាយោបិ អចេតនោ**”តិ កាយស្ស អត្តសុញ្ញតាវិភាវនេន តមត្ថំ បរិទីបេន្តោ “**តស្មា នេវ សុន្ទរំ ចីវរំ លភិត្វា**”តិអាទិនា វុត្តស្ស ឥតរីតរសន្តោសស្ស ការណំ វិភាវេតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។ ឯវញ្ហិ សម្ពន្ធោ វត្តព្ពោ – អសម្មោហសម្បជញ្ញំ ទស្សេន្តោ “**អព្ភន្តរេ**”តិអាទិមាហ។ អត្តសុញ្ញតាវិភាវនេន បន តទត្ថំ បរិទីបិតុំ វុត្តំ “**តត្ថ ចីវរ**”ន្តិអាទិ។ ឥទានិ អត្តសុញ្ញតាវិភាវនស្ស បយោជនភូតំ ឥតរីតរសន្តោសសង្ខាតំ លទ្ធគុណំ បកាសេន្តោ អាហ “**តស្មា នេវ សុន្ទរ**”ន្តិអាទីតិ។

តត្ថ **អព្ភន្តរេ**តិ អត្តនោ សន្តានេ។ **តត្ថា**តិ តស្មិំ ចីវរបារុបនេ។ តេសុ វា បារុបកត្តបារុបិតព្ពចីវរេសុ។ **កាយោបី**តិ អត្តបញ្ញត្តិមត្តោ កាយោបិ។ “តស្មា”តិ អជ្ឈាហរិតព្ពំ, អចេតនត្តាតិ អត្ថោ។ **អយ**ន្តិ កម្មភូតោ កាយោ។ **ធាតុយោ**តិ ចីវរសង្ខាតោ ពាហិរា ធាតុយោ។ **ធាតុសមូហ**ន្តិ កាយសង្ខាតំ អជ្ឈត្តិកំ ធាតុសមូហំ។ បោត្ថករូបបដិច្ឆាទនេ ធាតុយោ ធាតុសមូហំ បដិច្ឆាទេន្តិ វិយាតិ សម្ពន្ធោ។ បុសនំ ស្នេហសេចនំ, បូរណំ វា **បោត្ថំ**, លេបនខននកិរិយា, តេន កតន្តិ **បោត្ថកំ**, តមេវ រូបំ តថា, ខននកម្មនិព្ពត្តំ ទារុមត្តិកាទិរូបមិធាធិប្បេតំ។ **តស្មា**តិ អចេតនត្តា, អត្តសុញ្ញភាវតោ វា។

នាគានំ និវាសោ វម្មិកោ **នាគវម្មិកោ។** ចិត្តីករណដ្ឋានភូតោ រុក្ខោ **ចេតិយរុក្ខោ។** កេហិចិ សក្កតស្សាបិ កេហិចិ អសក្កតស្ស កាយស្ស ឧបមានភាវេន យោគ្យត្តា តេសមិធ កថនំ។ **តេហី**តិ មាលាគន្ធកូថមុត្តាទីហិ។ អត្តសុញ្ញតាយ នាគវម្មិកចេតិយរុក្ខាទីហិ វិយ កាយសង្ខាតេន អត្តនា សោមនស្សំ វា ទោមនស្សំ វា ន កាតព្ពន្តិ វុត្តំ ហោតិ។

“លភិស្សាមិ វា, នោ វា”តិ បច្ចវេក្ខណបុព្ពកេន “លភិស្សាមី”តិ អត្ថសម្បស្សនេនេវ គហេតព្ពំ។ ឯវញ្ហិ សាត្ថកសម្បជញ្ញំ ភវតីតិ អាហ “**សហសាវ អគ្គហេត្វា**”តិអាទិ។

គរុបត្តោតិ អតិភារភូតោ បត្តោ។ ចត្តារោ វា បញ្ច វា គណ្ឋិកា **ចតុបញ្ចគណ្ឋិកា** យថា “ទ្វត្តិបត្តា (បាចិ. ២៣២), ឆប្បញ្ចវាចា”តិ (បាចិ. ៦១) អញ្ញបទភូតស្ស ហិ វា-សទ្ទស្សេវ អត្ថោ ឥធ បធានោ ចតុគណ្ឋិកាហតោ វា បញ្ចគណ្ឋិកាហតោ វា បត្តោ ទុព្ពិសោធនីយោតិ វិកប្បនវសេន អត្ថស្ស គយ្ហមានត្តា។ អាហតា ចតុបញ្ចគណ្ឋិកា យស្សាតិ **ចតុបញ្ចគណ្ឋិកាហតោ** យថា “អគ្យាហិតោ”តិ, ចតុបញ្ចគណ្ឋិកាហិ វា អាហតោ តថា, ទុព្ពិសោធនីយភាវស្ស ហេតុគព្ភវចនញ្ចេតំ។ កាមញ្ច**ឩនបញ្ចពន្ធនសិក្ខាបទេ** (បារា. ៦១២) បញ្ចគណ្ឋិកាហតោបិ បត្តោ បរិភុញ្ជិតព្ពភាវេន វុត្តោ, ទុព្ពិសោធនីយតាមត្តេន បន បលិពោធករណតោ ឥធ អសប្បាយោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **ទុទ្ធោតបត្តោ**តិ អគណ្ឋិកាហតម្បិ បកតិយាវ ទុព្ពិសោធនីយបត្តំ សន្ធាយាហ។ “**តំ ធោវន្តស្សេវ**”តិអាទិ តទុភ

យស្សាបិ អសប្បាយភាវេ ការណំ។ “**មណិវណ្ណបត្តោ បន លោភនីយោ**”តិ ឥមិនា កិញ្ចាបិ សោ វិនយបរិយាយេន កប្បិយោ, សុត្តន្តបរិយាយេន បន អន្តរាយករណតោ អសប្បាយោតិ ទស្សេតិ។ “បត្តំ ភមំ អារោបេត្វា មជ្ជិត្វា បចន្តិ ‘មណិវណ្ណំ ករិស្សាមា’តិ, ន វដ្ដតី”តិ (បារា. អដ្ឋ. ១.បាឡិមុត្តកវិនិច្ឆយោ) ហិ **វិនយដ្ឋកថាសុ** បចនកិរិយាមត្តមេវ បដិក្ខិត្តំ។ តថា ហិ វទន្តិ “មណិវណ្ណំ បន បត្តំ អញ្ញេន កតំ លភិត្វា បរិភុញ្ជិតុំ វដ្ដតី”តិ (សារត្ថ. ដី. ២.៨៥) “តាទិសញ្ហិ អរញ្ញេ ឯកកស្ស និវាសន្តរាយករ”ន្តិអាទិនា ចីវរេ វុត្តនយេន “និមិត្តកម្មាទិវសេន លទ្ធោ បន ឯកន្តអកប្បិយោ សីលវិនាសនេន អនត្ថាវហត្តា”តិអាទិនា អម្ហេហិ វុត្តនយោបិ យថារហំ នេតព្ពោ។ **សេវមានស្សា**តិ ហេត្វន្តោ គតវចនំ អភិវឌ្ឍនបរិហាយនស្ស។

“**អព្ភន្តរេ**”តិអាទិ សង្ខេបោ។ “**តត្ថា**”តិអាទិ អត្ថសុញ្ញតាវិភាវនេន វិត្ថារោ។ **សណ្ឌាសេនា**តិ កម្មារានំ អយោគហណវិសេសេន។ **អគ្គិវណ្ណបត្តគ្គហណេ**តិ អគ្គិនា ឈាបិតត្តា អគ្គិវណ្ណភូតបត្តស្ស គហណេ។ រាគាទិបរិឡាហជនកបត្តស្ស ឦទិសមេវ ឧបមានំ យុត្តន្តិ ឯវំ វុត្តំ។

“**អបិចា**”តិអាទិនា សង្ឃាដិចីវរបត្តធារណេសុ ឯកតោ អសម្មោហសម្បជញ្ញំ ទស្សេតិ។ ឆិន្នហត្ថបាទេ អនាថមនុស្សេតិ សម្ពន្ធោ។ **នីលមក្ខិកា** នាម អាសាដិកការិកា។ តវាទីនញ្ហិ វណេសុ នីលមក្ខិកាហិ កតា អនយព្យសនហេតុភូតា អណ្ឌកា **អាសាដិកា** នាម វុច្ចតិ។ **អនាថសាលាយ**ន្តិ អនាថានំ និវាសសាលាយំ។ **ទយាលុកា**តិ ករុណាពហុលា។ **វណមត្តចោឡកានី**តិ វណប្បមាណេន បដិច្ឆាទនត្ថាយ ឆិន្នចោឡខណ្ឌកានិ។ **កេសញ្ចី**តិ ពហូសុ កេសញ្ចិ អនាថមនុស្សានំ។ **ថូលានី**តិ ថទ្ធានិ។ **តត្ថា**តិ តស្មិំ បាបុណនេ, ភាវលក្ខណេ, និមិត្តេ វា ឯតំ ភុម្មំ។ កស្មាតិ វុត្តំ “**វណបដិច្ឆាទនមត្តេនេវា**”តិអាទិ។ **ចោឡកេន, កបាលេនា**តិ ច អត្ថយោគេ កម្មត្តេ តតិយា, ករណត្ថេ វា។ វណបដិច្ឆាទនមត្តេនេវ ភេសជ្ជករណមត្តេនេវាតិ បន វិសេសនំ, ន បន មណ្ឌនានុភវនាទិប្បការេន អត្ថោតិ។ សង្ខារទុក្ខតាទីហិ និច្ចាតុរស្ស កាយស្ស បរិភោគភូតានំ បត្តចីវរានំ ឯទិសមេវ ឧបមានមុបបន្នន្តិ តថា វចនំ ទដ្ឋព្ពំ។ សុខុមត្តសល្លក្ខណេន ឧត្តមស្ស សម្បជានស្ស ករណសីលត្តា, បុរិមេហិ ច សម្បជានការីហិ ឧត្តមត្តា **ឧត្តមសម្បជានការី**។

អសនាទិកិរិយាយ កម្មវិសេសយោគតោ អសិតាទិបទេហេវ កម្មវិសេសសហិតោ កិរិយាវិសេសោ វិញ្ញាយតីតិ វុត្តំ “**អសិតេតិ បិណ្ឌបាតភោជនេ**”តិអាទិ។ **អដ្ឋវិធោបិ អត្ថោ**តិ អដ្ឋប្បការោបិ បយោជនវិសេសោ។

តត្ថ បិណ្ឌបាតភោជនាទីសុ អត្ថោ នាម ឥមិនា **មហាសិវត្ថេរ**វាទវសេន “ឥមស្ស កាយស្ស ឋិតិយា”តិអាទិនា (សំ. និ. ៤.១២០; អ. និ. ៦.៥៨; ៨.៩; ធ. ស. ១៣៥៥; មហានិ. ២០៦) សុត្តេ វុត្តំ អដ្ឋវិធម្បិ បយោជនំ ទស្សេតិ។ **មហាសិវត្ថេរោ** (ធ. ស. ១.១៣៥៥) ហិ “ហេដ្ឋា ចត្តារិ អង្គានិ បដិក្ខេបោ នាម, ឧបរិ បន អដ្ឋង្គានិ បយោជនវសេន សមោធានេតព្ពានី”តិ វទតិ។ តត្ថ “យាវទេវ ឥមស្ស កាយស្ស ឋិតិយា”តិ ឯកមង្គំ, “យាបនាយា”តិ ឯកំ, “វិហឹសូបរតិយា”តិ ឯកំ, “ព្រហ្មចរិយានុគ្គហាយា”តិ ឯកំ, “ឥតិ បុរាណញ្ច វេទនំ បដិហង្ខាមី”តិ ឯកំ, “នវញ្ច វេទនំ ន ឧប្បាទេស្សាមី”តិ ឯកំ, “យាត្រា ច មេ ភវិស្សតី”តិ ឯកំ, “អនវជ្ជតា ចា”តិ ឯកំ, ផាសុវិហារោ បន ភោជនានិសំសមត្តន្តិ ឯវំ អដ្ឋ អង្គានិ បយោជនវសេន សមោធានេតព្ពានិ។ អញ្ញថា បន “នេវ ទវាយា”តិ ឯកមង្គំ, “ន មទាយា”តិ ឯកំ, “ន មណ្ឌនាយា”តិ ឯកំ, “ន វិភូសនាយា”តិ ឯកំ, “យាវទេវ ឥមស្ស កាយស្ស ឋិតិយា យាបនាយា”តិ ឯកំ, “វិហឹសូបរតិយា ព្រហ្មចរិយានុគ្គហាយា”តិ ឯកំ, “ឥតិ បុរាណញ្ច វេទនំ បដិហង្ខាមិ, នវញ្ច វេទនំ ន ឧប្បាទេស្សាមី”តិ ឯកំ, “យាត្រា ច មេ ភវិស្សតី”តិ ឯកំ, “អនវជ្ជតា ច ផាសុវិហារោ ចា”តិ បន ភោជនានិសំសមត្តន្តិ វុត្តានិ អដ្ឋង្គានិ ឥធានធិប្បេតានិ។ កស្មាតិ ចេ? បយោជនានមេវ អភាវតោ, តេសមេវ ច ឥធ អត្ថសទ្ទេន វុត្តត្តា។ ននុ ច “**នេវទវាយាតិអាទិនា នយេន វុត្តោ**”តិ មរិយាទវចនេន ទុតិយនយស្សេវ ឥធាធិប្បេតភាវោ វិញ្ញាយតីតិ? ន, “នេវ ទវាយា”តិអាទិនា បដិក្ខេបង្គទស្សនមុខេន បច្ចវេក្ខណបាឡិយា ទេសិតត្តា, យថាទេសិតតន្តិក្កមស្សេវ មរិយាទភាវេន ទស្សនតោ។ បាឋក្កមេនេវ ហិ “នេវ ទវាយាតិអាទិនា នយេនា”តិ វុត្តំ, ន អត្ថក្កមេន, តេន បន “ឥមស្ស កាយស្ស ឋិតិយាតិអាទិនា នយេនា”តិ វត្តព្ពន្តិ។

តិធា ទេន្តេ ទ្វិធា គាហំ សន្ធាយ “**បដិគ្គហណំ នាមា**”តិ វុត្តំ, ភោជនាទិគហណត្ថាយ ហត្ថឱតារណំ ភុញ្ជនាទិអត្ថាយ អាលោបករណន្តិអាទិនា អនុក្កមេន ភុញ្ជនាទិបយោគោ វាយោធាតុវសេនេវ វិភាវិតោ។ **វាយោធាតុវិប្ផារេនេវា**តិ ឯត្ថ **ឯវ**-សទ្ទេន និវត្តេតព្ពំ ទស្សេតិ “**ន កោចី**”តិអាទិនា។ **កុញ្ចិកា** នាម អវាបុរណំ, យំ “តាឡោ”តិបិ វទន្តិ។ **យន្តកេនា**តិ ចក្កយន្តកេន។ យតតិ ឧគ្ឃាដននិគ្ឃាដនឧក្ខិបននិក្ខិបនាទីសុ វាយមតិ ឯតេនាតិ ហិ **យន្តកំ**។ សព្ពុណ្ណករណំ **មុសលកិច្ចំ**។ អន្តោកត្វា បតិដ្ឋាបនំ **ឧទុក្ខលកិច្ចំ**។ អាលោឡិតវិលោឡិតវសេន បរិវត្តនំ **ហត្ថកិច្ចំ**។ **ឥតីតិ** ឯវំ។ **តត្ថា**តិ ហត្ថកិច្ចសាធនេ, ភាវលក្ខណេ, និមិត្តេ វា

ភុម្ពំ។ **តនុកខេឡោ**តិ បសន្នខេឡោ។ **ពហលខេឡោ**តិ អាវិលខេឡោ។ ជិវ្ហាសង្ខាតេន ហត្ថេន អាលោឡិតវិលោឡិតវសេន តតោ ចិតោ ច បរិវត្តកំ **ជិវ្ហាហត្ថបរិវត្តកំ។ កដច្ឆុ, ទព្ពី**តិ កត្ថចិ បរិយាយវចនំ។ “បុមេ កដច្ឆុ ទព្ពិត្ថិ”តិ ហិ វុត្តំ។ តេ បន យេន ភោជនាទីនិ អន្តោកត្វា គណ្ហាតិ, សោ **កដច្ឆុ,** យាយ បន តេសមុទ្ធរណាទីនិ ករោតិ, សា **ទព្ពី**តិ វេទិតព្ពំ។ **បលាលសន្ថារន្តិ** បតិដ្ឋានភូតំ បលាលាទិសន្ថារំ។ និទស្សនមត្តញ្ចេតំ។ **ធារេន្តោ**តិ បតិដ្ឋានភាវេន សម្បដិច្ឆន្តោ។ បឋវីសន្ធារកជលស្ស តំសន្ធារកវាយុនា វិយ បរិភុត្តាហារស្ស វាយោធាតុនាវ អាមាសយេ អវដ្ឋានន្តិ ទស្សេតិ **“វាយោធាតុវសេនេវ តិដ្ឋតី”**តិ ឥមិនា។ តថា បរិភុត្តញ្ហិ អាហារំ វាយោធាតុ ហេដ្ឋា ច តិរិយញ្ច យនំ បរិវដុមំ កត្វា យាវ បក្កា សន្និរុជ្ឈនវសេន អាមាសយេ បតិដ្ឋិតំ ករោតីតិ។ **ឧទ្ធនំ** នាម យត្ថ ឧក្ខលិយាទីនិ បតិដ្ឋាបេត្វា បចន្តិ, យា “ចុល្លី”តិបិ វុច្ចតិ។ វស្សទណ្ឌោ **ទណ្ឌកោ។** បតោទោ **យដ្ឋិ។ ឥតី**តិ វុត្តប្បការមតិទិសតិ។ វុត្តប្បការស្សេវ ហិ ធាតុវសេន វិភាវនា។ តត្ថ **អតិហរតីតិ** យាវ មុខា អភិហរតិ។ **វីតិហរតី**តិ តតោ កុច្ឆិយំ វិមិស្សំ ករោន្តោ ហរតី”តិ (ទី. និ. ដី. ១.២១៤) **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរោ, អាចរិយានន្ទត្ថេរោ** បន “តតោ យាវ កុច្ឆិ, តាវ ហរតី”តិ (វិភ. មូលដី. ៥២៣) អាហ។ តទុភយម្បិ អត្ថតោ ឯកមេវ ឧភយត្ថាបិ កុច្ឆិសម្ពន្ធមត្តំ ហរណស្សេវ អធិប្បេតត្តា។

អបិច **អតិហរតី**តិ មុខទ្វារំ អតិក្កាមេន្តោ ហរតិ។ **វីតិហរតី**តិ កុច្ឆិគតំ បស្សតោ ហរតិ។ **ធារេតីតិ** អាមាសយេ បតិដ្ឋិតំ ករោតិ ។ **បរិវត្តេតី**តិ អបរាបរំ បរិវត្តនំ ករោតិ។ **សញ្ចុណ្ណេតីតិ** មុសលេន វិយ សញ្ចុណ្ណនំ ករោតិ។ **វិសោសេតី**តិ វិសោសនំ នាតិសុក្ខំ ករោតិ។ **នីហរតី**តិ កុច្ឆិតោ ពហិ និទ្ធារេតិ។ បឋវីធាតុកិច្ចេសុបិ យថាវុត្តោយេវ អត្ថោ។ តានិ បន អាហារស្ស ធារណបរិវត្តនសញ្ចុណ្ណនវិសោសនានិ បឋវីសហិតា ឯវ វាយោធាតុ កាតុំ សក្កោតិ, ន កេវលា, តស្មា តានិ បឋវីធាតុយាបិ កិច្ចភាវេន វុត្តានិ។ **សិនេហេតី**តិ តេមេតិ។ **អល្លត្តញ្ច អនុបាលេតី**តិ យថា វាយោធាតុអាទីហិ អតិវិយ សោសនំ ន ហោតិ, តថា អល្លភាវញ្ច នាតិអល្លតាករណវសេន អនុបាលេតិ។ **អញ្ញសោ**តិ អាហារស្ស បរិសនបរិវត្តននិក្ខមនាទីនំ មគ្គោ។ **វិញ្ញាណធាតូតិ** មនោវិញ្ញាណធាតុ បរិយេសនជ្ឈោហរណាទិវិជាននស្ស អធិប្បេតត្តា។ **តត្ថ តត្ថា**តិ តស្មិំ តស្មិំ បរិយេសនជ្ឈោហរណាទិកិច្ចេ។ តំតំវិជាននស្ស បច្ចយភូតោ តំនិប្ផាទកោយេវ បយោគោ **សម្មាបយោគោ** នាម។ យេន ហិ បយោគេន បរិយេសនាទិ និប្ផជ្ជតិ,។ សោ តព្ពិសយវិជាននម្បិ និប្ផាទេតិ នាម តទវិនាភាវតោ។ **តមន្វាយ** អាគម្មាតិ អត្ថោ។ **អាភុជតីតិ** បរិយេសនវសេន, អជ្ឈោហរណជិណ្ណាជិណ្ណតាទិបដិសំវេទនវសេន ច តានិ បរិយេសនជ្ឈោហរណជិណ្ណាជិណ្ណតាទីនិ អាវជ្ជេតិ វិជានាតិ។ អាវជ្ជនបុព្ពកត្តា វិជាននស្ស វិជាននមេវេត្ថ គហិតន្តិ វេទិតព្ពំ។ អថ វា **សម្មាបយោគោ** នាម សម្មាបដិបត្តិ។ **តមន្វាយ** អាគម្ម។ “អព្ភន្តរេ អត្តា នាម កោចិ ភុញ្ជនកោ នត្ថិ”តិអាទិនា **អាភុជតិ** សមន្នាហរតិ, វិជានាតីតិ អត្ថោ។ អាភោគបុព្ពកោ ហិ សព្ពោ វិញ្ញាណព្យាបារោតិ “អាភុជតិ”ច្ចេវ វុត្តំ។

គមនតោតិ ភិក្ខាចារវសេន គោចរគាមំ ឧទ្ទិស្ស គមនតោ។ បច្ចាគមនម្បិ គមនសភាវត្តា ឥមិនាវ សង្គហិតំ។ **បរិយេសនតោ**តិ គោចរគាមេ ភិក្ខាយ អាហិណ្ឌនតោ។ បរិយេសនសភាវត្តា ឥមិនាវ បដិក្កមនសាលាទិឧបសង្កមនម្បិ សង្គហិតំ។ **បរិភោគតោ**តិ ទន្តមុសលេហិ សញ្ចុណ្ណេត្វា ជិវ្ហាយ សម្បរិវត្តនក្ខណេយេវ អន្តរហិតវណ្ណគន្ធសង្ខារវិសេសំ សុវានទោណិយំ សុវានវមថុ វិយ បរមជេគុច្ឆំ អាហារំ បរិភុញ្ជនតោ។ **អាសយតោ**តិ ឯវំ បរិភុត្តស្ស អាហារស្ស បិត្តសេម្ហបុព្ពលោហិតាសយភាវូបគមនេន បរមជិគុច្ឆនហេតុភូតតោ អាមាសយស្ស ឧបរិ បតិដ្ឋានកបិត្តាទិចតុព្ពិធាសយតោ។ អាសយតិ ឯកជ្ឈំ បវត្តមានោបិ កម្មពលវវត្ថិតោ ហុត្វា មរិយាទវសេន អញ្ញមញ្ញំ អសង្ករតោ តិដ្ឋតិ បវត្តតិ ឯត្ថាតិ ហិ **អាសយោ,** អាមាសយស្ស ឧបរិ បតិដ្ឋានកោ បិត្តាទិ ចតុព្ពិធាសយោ។ មរិយាទត្ថោ ហិ អយមាការោ។ **និធានតោ**តិ អាមាសយតោ។ និធេតិ យថាភុត្តោ អាហារោ និចិតោ ហុត្វា តិដ្ឋតិ ឯត្ថាតិ ហិ អាមាសយោ **“និធាន”**ន្តិ វុច្ចតិ។ **អបរិបក្កតោ**តិ ភុត្តាហារបរិបាចនេន គហណីសង្ខាតេន កម្មជតេជសា អបរិបាកតោ។ **បរិបក្កតោ**តិ យថាវុត្តកម្មជតេជសាវ បរិបាកតោ។ **ផលតោ**តិ និប្ផត្តិតោ, សម្មាបរិបច្ចមានស្ស, អសម្មាបរិបច្ចមានស្ស ច ភុត្តាហារស្ស យថាក្កមំ កេសាទិកុណបទទ្ទអាទិរោគាភិនិប្ផត្តិសង្ខាតបយោជនតោតិ វា អត្ថោ។ “តទមស្ស ផល”ន្តិ ហិ វុត្តំ។ **និស្សន្ទនតោ**តិ អក្ខិកណ្ណាទីសុ អនេកទ្វារេសុ តតោ ចិតោ ច វិស្សន្ទនតោ។ វុត្តញ្ហិ –

> “អន្នំ បានំ ខាទនីយំ, ភោជនញ្ច មហារហំ;
> ឯកទ្វារេន បវិសិត្វា, នវទ្វារេហិ សន្ទតី”តិ។ (វិសុទ្ធិ. ១.៣០៣);

សម្មក្ខនតោតិ ហត្ថឱដ្ឋាទិអង្គេសុ នវសុ ទ្វារេសុ បរិភោគកាលេ, បរិភុត្តកាលេ ច យថារហំ សព្ពសោ មក្ខនតោ។ សព្ពត្ថ អាហារេ បដិក្កូលតា បច្ចវេក្ខិតព្ពាតិ សហ បាឋសេសេន យោជនា។ តំតំកិរិយានិប្ផត្តិបដិបាដិវសេន ចាយំ “គមនតោ”តិអាទិកា អនុបុព្ពី ឋបិតា។ សម្មក្ខនំ បន បរិភោគាទីសុ លព្ភមានម្បិ និស្សន្ទវសេន វិសេសតោ បដិក្កូលន្តិ សព្ពបច្ឆា ឋបិតន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

បត្តកាលេតិ យុត្តកាលេ, យថាវុត្តេន វា តេជេន បរិបច្ចនតោ ឧច្ចារបស្សាវការំ បត្តកាលេ។ វេគសន្ធារណេន ឧប្បន្នបរិឡាហត្តា **សកលសរីរតោ សេទា មុច្ចន្តិ**។ តតោយេវ **អក្ខីនិ** បរិព្ភមន្តិ, **ចិត្តញ្ច ឯកគ្គំ ន ហោតិ។ អញ្ញេ ច** សូលភគន្ទរាទយោ **រោគា ឧប្បជ្ជន្តិ។ សព្ពំ ត**ន្តិ សេទមុច្ចនាទិកំ។

អដ្ឋានេតិ មនុស្សាមនុស្សបរិគ្គហិតេ ខេត្តទេវាយតនាទិកេ អយុត្តដ្ឋានេ។ តាទិសេ ហិ ករោន្តំ កុទ្ធា មនុស្សា, អមនុស្សា វា ជីវិតក្ខយម្បិ បាបេន្តិ។ **អាបត្តី**តិ បន ភិក្ខុភិក្ខុនីនំ យថារហំ ទុក្កដបាចិត្តិយា។ **បតិរូបេ ឋានេ**តិ វុត្តវិបរីតេ ឋានេ។ **សព្ពំ ត**ន្តិ អាបត្តិអាទិកំ។

និក្ខមាបេតា អត្តា នាម អត្ថិ, តស្ស កាមតាយ និក្ខមន្តិ ពាលមញ្ញនំ និវត្តេតុំ "**អកាមតាយា**"តិ វុត្តំ, អត្តនោ អនិច្ឆាយ អបយោគេន វាយោធាតុវិប្ផារេនេវ និក្ខមតីតិ វុត្តំ ហោតិ។ **សន្និចិតា**តិ សមុច្ចយេន ឋិតា។ **វាយុវេគសមុប្បីឡិតា**តិ វាយោធាតុយា វេគេន សមន្តតោ អវបីឡិតា, និក្ខមនស្ស ចេតំ ហេតុវចនំ។ "**សន្និចិតា ឧច្ចារបស្សាវា**"តិ វត្វា "**សោ បនាយំ ឧច្ចារបស្សាវោ**"តិ បុន វចនំ សមាហារទ្វន្ទេបិ បុល្លិង្គបយោគស្ស សម្ភវតាទស្សនត្ថំ។ ឯកត្តមេវ ហិ តស្ស និយតលក្ខណន្តិ។ អត្តនា និរបេក្ខំ និស្សដ្ឋត្តា នេវ អត្តនោ អត្ថាយ សន្តកំ វា ហោតិ, កស្សចិបិ ទីឃនវសេន អនិស្សជ្ជិតត្តា, ជិគុច្ឆនីយត្តា ច ន បរស្សបីតិ អត្ថោ។ **សរីរនិស្សន្ទោវា**តិ សរីរតោ វិស្សន្ទនមេវ និក្ខមនមត្តំ។ សរីរេ សតិ សោ ហោតិ, នាសតីតិ សរីរស្ស អានិសំសមត្តន្តិបិ វទន្តិ។ តទយុត្តមេវ និទស្សនេន វិសមភាវតោ។ តត្ថ ហិ "**បជិជគ្គនមត្តមេវា**"តិ វុត្តំ, បដិសោធនមត្តំ ឯវាតិ ចស្ស អត្ថោ។ វេឡុនាឡិអាទិឧទកភាជនំ **ឧទកតុម្ពោ។ ត**ន្តិ ឆឌ្ឌិតឧទកំ។

"**គតេតិ គមនេ**"តិ បុព្ពេ អភិក្កមបដិក្កមគហណេន គមនេបិ បុរតោ, បច្ឆតោ ច កាយស្ស អតិហរណំ វុត្តន្តិ ឥធ គមនមេវ គហិត"ន្តិ (វិភ. មូលដី. ៥២៥) **អាចរិយានន្ទត្ថេរេន** វុត្តំ, តំ កេចិវាទោ នាម **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន** កតំ។ កស្មាតិ ចេ? គមនេ បវត្តស្ស បុរតោ, បច្ឆតោ ច កាយាតិហរណស្ស តទវិនាភាវតោ បទវីតិហារនិយមិតាយ គមនកិរិយាយ ឯវ សង្គហិតត្តា, វិភង្គដ្ឋកថាទីហិ (អភិ. អដ្ឋ. ២.៥២៣) ច វិរោធនតោ។ វុត្តញ្ហិ តត្ថ គមនស្ស ឧភយត្ថ សមវរោធត្ថំ, ភេទត្តញ្ច –

> "ឯត្ថ ច ឯកោ ឥរិយាបថោ ទ្វីសុ ឋានេសុ អាគតោ។ សោ ហេដ្ឋា 'អភិក្កន្តេ បដិក្កន្តេ'តិ ឯត្ថ ភិក្ខាចារគាមំ គច្ឆតោ ច អាគច្ឆតោ ច អទ្ធានគមនវសេន កថិតោ។ 'គតេ ឋិតេ និសិន្នេ'តិ ឯត្ថ វិហារេ ចុណ្ណិកបាទុទ្ធារឥរិយាបថវសេន កថិតោតិ វេទិតព្ពោ"តិ។

"គតេ"តិអាទីសុ អវត្ថាភេទេន កិរិយាភេទោយេវ, ន បន អត្ថភេទោតិ ទស្សេតុំ "**គច្ឆន្តោ វា**"តិអាទិ វុត្តំ។ តេនាហ "**តស្មា**"តិអាទិ ។ តត្ថ **សុត្តេ**តិ ទីឃនិកាយេ, មជ្ឈិមនិកាយេ ច សង្គីតេ សតិបដ្ឋានសុត្តេ (ទី. និ. ២.៣៧២; ម. និ. ១.១០៥) **អទ្ធានឥរិយាបថា**តិ ចិរបវត្តកា ទីឃកាលិកា ឥរិយាបថា អទ្ធានសទ្ទស្ស ចិរកាលវចនតោ "អទ្ធនិយំ អស្ស ចិរដ្ឋិតិក"ន្តិអាទីសុ (ទី. និ. ២.១៨៤; ៣.១៧៧; បារា. ២១) វិយ, អទ្ធានគមនបវត្តកា វា ទីឃមគ្គិកា ឥរិយាបថា។ អទ្ធានសទ្ទោ ហិ ទីឃមគ្គបរិយាយោ "អទ្ធានគមនសមយោ"តិអាទីសុ (បាចិ. ២១៣, ២១៧) វិយ។ **មជ្ឈិមា**តិ ភិក្ខាចារាទិវសេន បវត្តា នាតិចិរកាលិកា, នាតិទីឃមគ្គិកា វា ឥរិយាបថា។ **ចុណ្ណិយឥរិយាបថា**តិ វិហារេ, អញ្ញត្ថ វា ឥតោ ចិតោ ច បរិវត្តនាទិវសេន បវត្តា អប្បមត្តកភាវេន ចុណ្ណវិចុណ្ណិយភូតា ឥរិយាបថា។ អប្បមត្តកម្បិ ហិ "ចុណ្ណវិចុណ្ណ"ន្តិ លោកេ វទន្តិ។ "**ខុទ្ទកចុណ្ណិកឥរិយាបថា**"តិបិ បាឋោ, ខុទ្ទកា ហុត្វា វុត្តនយេន ចុណ្ណិកា ឥរិយាបថាតិ អត្ថោ។ **តស្មា**តិ ឯវំ អវត្ថាភេទេន ឥរិយាបថភេទមត្តស្ស កថនតោ។ **តេសុបី**តិ "គតេ ឋិតេ"តិអាទីសុបិ។ **វុត្តនយេនា**តិ "អភិក្កន្តេ"តិអាទីសុ វុត្តនយេន។

អបរភាគេតិ គមនឥរិយាបថតោ អបរភាគេ។ **ឋិតោ**តិ ឋិតឥរិយាបថសម្បន្នោ។ **ឯត្ថេវា**តិ ចង្កមនេយេវ។ ឯវំ សព្ពត្ថ យថារហំ។

គមនឋាននិសជ្ជានំ វិយ និសីទនសយនស្ស កមវចនមយុត្តំ យេភុយ្យេន តថា កមាភាវតោតិ "**ឧដ្ឋាយ**" មិច្ចេវ វុត្តំ។

ជាគរិតសទ្ទសន្និធានតោ ចេត្ថ ភវង្គោតរណវសេន និទ្ទោក្កមនមេវ សយនំ, ន បន បិដ្ឋិបសារណមត្តន្តិ ទស្សេតិ "**កិរិយាមយបវត្តាន**"ន្តិអាទិនា។ ទិវាសេយ្យសិក្ខាបទេ (បារា. ៧៧) វិយ បិដ្ឋិបសារណស្សាបិ សយនឥរិយាបថភាវេន ឯកលក្ខណត្តា ឯត្ថាវរោធនំ ទដ្ឋព្ពំ។ ករណំ **កិរិយា**, កាយាទិកិច្ចំ, តំ និព្ពត្តេន្តីតិ **កិរិយាមយានិ** តទ្ធិតសទ្ទានមនេកត្ថវុត្តិតោ។ អថ វា អាវជ្ជនទ្វយកិច្ចំ **កិរិយា**, តាយ បកតានិ, និព្ពត្តានិ វា

កិរិយាមយានិ។ អាវជ្ជនវសេន ហិ ភវង្គុបច្ឆេទេ សតិ វីថិចិត្តានិ ឧប្បជ្ជន្តីតិ។ អបរាបរុប្បត្តិយា នានប្បការតោ វត្តន្តិ បរិវត្តន្តីតិ **បវត្តានិ**។ កត្ថចិ បន “ចិត្តាន”ន្តិ បាឋោ, សោ អភិធម្មដ្ឋកថាទីហិ, (វិភ. អដ្ឋ. ៥២៣) តដ្ដីកាហិ ច វិរុទ្ធត្តា ន បោរាណបាឋោតិ វេទិតព្ពោ។ កិរិយាមយានិ ឯវ បវត្តានិ តថា, ជវនំ, សព្ពម្បិ វា ឆទ្វារិក វីថិចិត្តំ។ តេនាហ **អភិធម្មដីកាយំ** (វិភ. មូលដី. ៥២៥) “កាយាទិកិរិយាមយត្តា , អាវជ្ជនកិរិយាសមុដ្ឋិតត្តា ច ជវនំ, សព្ពម្បិ វា ឆទ្វារប្បវត្តំ កិរិយាមយបវត្តំ នាមា”តិ។ **អប្បវត្ត**ន្តិ និទ្ទោក្កមនកាលេ អនុប្បជ្ជនំ **សុត្តំ នាមា**តិ អត្ថោ គហេតព្ពោ។ នេយ្យត្ថវចនញ្ហិ ឥទំ, ឥតរថា ឆទ្វារិកចិត្តានំ បុរេចរានុចរវសេន ឧប្បជ្ជន្តានំ សព្ពេសម្បិ ទ្វារវិមុត្តចិត្តានំ បវត្តំ សុត្តំ នាម សិយា, ឯវញ្ច កត្វា និទ្ទោក្កមនកាលតោ អញ្ញស្មិំ កាលេ ឧប្បជ្ជន្តានំ ទ្វារវិមុត្តចិត្តានម្បិ បវត្តំ ជាគរិតេ សង្គយ្ហតីតិ វេទិតព្ពំ។

ចិត្តស្ស បយោគការណភូតេ ឱដ្ឋាទិកេ បដិច្ច យថាសកំ ឋានេ សទ្ទោ ជាយតីតិ អាហ **“ឱដ្ឋេ ច បដិច្ចា”**តិអាទិ។ កិញ្ចាបិ សទ្ទោ យថាឋានំ ជាយតិ, ឱដ្ឋាលនាទិនា បន បយោគេនេវ ជាយតិ, ន វិនា តេន បយោគេនាតិ អធិប្បាយោ។ កេចិ បន វទន្តិ “ឱដ្ឋេ ចាតិអាទិ សទ្ទុប្បត្តិដ្ឋាននិទស្សន”ន្តិ, តទយុត្តមេវ តថា អវចនតោ។ ន ហិ “ឱដ្ឋេ ច បដិច្ចា”តិអាទិនា សសមុច្ចយេន កម្មវចនេន ឋានវចនំ សម្ភវតីតិ។ **តទនុរូប**ន្តិ តស្ស សទ្ទស្ស អនុរូបំ។ ភាសនស្ស បដិសញ្ចិក្ខនវិរោធតោ តុណ្ហីភាវបក្ខេ “អបរភាគេ ភាសិតោ ឥតិ បដិសញ្ចិក្ខតី”តិ ន វុត្តំ, តេន ច វិញ្ញាយតិ “តុណ្ហីភូតោវ បដិសញ្ចិក្ខតីតិ អត្ថោ”តិ។

ភាសនតុណ្ហីភាវានំ សភាវតោ ភេទេ សតិ អយំ វិភាគោ យុត្តោ សិយា, នាសតីតិ អនុយោគេនាហ **“ឧបាទារូបបវត្តិយញ្ហី”**តិអាទិ។ ឧបាទារូបស្ស សទ្ទាយតនស្ស បវត្តិ តថា, សទ្ទាយតនស្ស បវត្តនំ ភាសនំ, អប្បវត្តនំ តុណ្ហីតិ វុត្តំ ហោតិ។

យស្មា បន មហាសិវត្ថេរវាទេ អនន្តរេ អនន្តរេ ឥរិយាបថេ បវត្តរូបារូបធម្មានំ តត្ថ តត្ថេវ និរោធទស្សនវសេន សម្បជានការិតា គហិតា, តស្មា តំ មហាសតិបដ្ឋានសុត្តេ (ទី. និ. ២.៣៧៦; ម. និ. ១.១០៩) អាគតអសម្មោហសម្បជញ្ញវិបស្សនាវារវសេន វេទិតព្ពំ, ន ចតុព្ពិធសម្បជញ្ញវិភាគវសេន, អតោ តត្ថេវ តមធិប្បេតំ, ន ឥធាតិ ទស្សេន្តោ **“តយិទ”**ន្តិអាទិមាហ។ អសម្មោហសង្ខាតំ ធុរំ ជេដ្ឋកំ យស្ស វចនស្សាតិ **អសម្មោហធុរំ**, មហាសតិបដ្ឋានសុត្តេយេវ តស្ស វចនស្ស អធិប្បេតភាវស្ស ហេតុគព្ភមិទំ វចនំ។ យស្មា បនេត្ថ សព្ពម្បិ ចតុព្ពិធំ សម្បជញ្ញំ លព្ភតិ យាវទេវ សាមញ្ញផលវិសេសទស្សនបធានត្តា ឥមិស្សា ទេសនាយ, តស្មា តំ ឥធ អធិប្បេតន្តិ ទស្សេតុំ **“ឥមស្មិំ បនា”**តិអាទិ វុត្តំ។ **វុត្តនយេនេវា**តិ អភិក្កន្តាទីសុ វុត្តនយេនេវ។ ននុ “សតិសម្បជញ្ញេន សមន្នាគតោ”តិ ឯតស្ស ឧទ្ទេសស្សាយំ និទ្ទេសោ, អថ កស្មា សម្បជញ្ញវសេនេវ វិត្ថារោ កតោតិ ចោទនំ សោធេន្តោ **“សម្បជានការីតិ ចា”**តិអាទិមាហ, សតិសម្បយុត្តស្សេវ សម្បជានស្ស វសេន អត្ថស្ស វិទិតព្ពត្តា ឯវំ វិត្ថារោ កតោតិ វុត្តំ ហោតិ។ **“សតិសម្បយុត្តស្សេវា”**តិ ច ឥមិនា យថា សម្បជញ្ញស្ស កិច្ចតោ បធានតា គហិតា, ឯវំ សតិយាបីតិ អត្ថំ ទស្សេតិ, ន បនេតំ សតិយា សម្បជញ្ញេន សហ ភាវមត្តទស្សនំ។ ន ហិ កទាចិ សតិរហិតា ញាណប្បវត្តិ អត្ថីតិ។

ននុ ច សម្បជញ្ញវសេនេវាយំ វិត្ថារោ, អថ កស្មា សតិសម្បយុត្តស្ស សម្បជញ្ញស្ស វសេន អត្ថោ វេទិតព្ពោតិ ចោទនម្បិ សោធេតិ “**សតិសម្បជញ្ញេន សមន្នាគតោតិ ឯតស្ស ហិ បទស្ស អយំ វិត្ថារោ**”តិ ឥមិនា។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – “សតិសម្បជញ្ញេន សមន្នាគតោ”តិ ឯវំ ឯកតោ ឧទ្ទិដ្ឋស្ស អត្ថស្ស វិត្ថារត្តា ឧទ្ទេសេ វិយ និទ្ទេសេបិ តទុភយំ សមធុរភាវេនេវ គហិតន្តិ។ ឥមិនាបិ ហិ សតិយា សម្បជញ្ញេន សមធុរតំយេវ វិភាវេតិ ឯកតោ ឧទ្ទិដ្ឋស្ស អត្ថស្ស វិត្ថារភាវទស្សនេន តទត្ថស្ស សិទ្ធត្តា។ ឥទានិ **វិភង្គនយេ**នាបិ តទត្ថំ សមត្ថេតុំ **“វិភង្គប្បករណេ បនា”**តិអាទិ វុត្តំ។ ឥមិនាបិ ហិ សម្បជញ្ញស្ស វិយ សតិយាបេត្ថ បធានតំយេវ វិភាវេតិ។ តត្ថ **ឯតានិ បទានី**តិ “អភិក្កន្តេ បដិក្កន្តេ សម្បជានការី ហោតី”តិអាទីនិ ឧទ្ទេសបទានិ។ **វិភត្តានេវា**តិ សតិយា សម្បជញ្ញេន សម្បយោគមកត្វា សព្ពដ្ឋានេសុ វិសុំ វិសុំ វិភត្តានិយេវ។

មជ្ឈិមភាណកា, បន អាភិធម្មិកា (វិភ. អដ្ឋ. ៥២៣) ច ឯវំ វទន្តិ – ឯកោ ភិក្ខុ គច្ឆន្តោ អញ្ញំ ចិន្តេន្តោ អញ្ញំ វិតក្កេន្តោ គច្ឆតិ, ឯកោ កម្មដ្ឋានំ អវិស្សជ្ជេត្វាវ គច្ឆតិ។ តថា ឯកោ តិដ្ឋន្តោ អញ្ញំ ចិន្តេន្តោ អញ្ញំ វិតក្កេន្តោ តិដ្ឋតិ, ឯកោ កម្មដ្ឋានំ អវិស្សជ្ជេត្វាវ តិដ្ឋតិ។ ឯកោ និសីទន្តោ អញ្ញំ ចិន្តេន្តោ អញ្ញំ វិតក្កេន្តោ និសីទតិ, ឯកោ កម្មដ្ឋានំ អវិស្សជ្ជេត្វាវ និសីទតិ។ ឯកោ សយន្តោ អញ្ញំ ចិន្តេន្តោ អញ្ញំ វិតក្កេន្តោ សយតិ, ឯកោ កម្មដ្ឋានំ អវិស្សជ្ជេត្វាវ សយតិ។ ឯត្តកេន បន គោចរសម្បជញ្ញំ ន បាកដំ ហោតីតិ ចង្កមនេន ទីបេន្តិ។ យោ ហិ ភិក្ខុ ចង្កមំ ឱតរិត្វា ចង្កមនកោដិយំ ឋិតោ បរិគ្គណ្ហាតិ “បាចីនចង្កមនកោដិយំ បវត្តា រូបារូបធម្មា បច្ឆិមចង្កមនកោដឹ អប្បត្វា ឯត្ថេវ និរុទ្ធា, បច្ឆិមចង្កមនកោដិយំ បវត្តាបិ បាចីនចង្កមនកោដឹ អប្បត្វា ឯត្ថេវ និរុទ្ធា, ចង្កមនវេមជ្ឈេ បវត្តា ឧភោ កោដិយោ អប្បត្វា ឯត្ថេវ និរុទ្ធា, ចង្កមនេ បវត្តា រូបារូប

ធម្មា ឋានំ អប្បត្វា ឯត្ថេវ និរុទ្ធា, ឋានេ បវត្តា និសជ្ជំ, និសជ្ជាយ បវត្តា សយនំ អប្បត្វា ឯត្ថេវ និរុទ្ធា”តិ ឯវំ បរិគ្គណ្ហន្តោ បរិគ្គណ្ហន្តោយេវ ភវង្គំ ឱតារេតិ, ឧដ្ឋហន្តោ កម្មដ្ឋានំ គហេត្វាវ ឧដ្ឋហតិ។ អយំ ភិក្ខុ **គតាទីសុ សម្បជានការី** នាម ហោតិ។

ឯវំ បន សុត្តេ កម្មដ្ឋានំ អវិភូតំ ហោតិ, កម្មដ្ឋានំ អវិភូតំ ន កាតព្ពំ, តស្មា យោ ភិក្ខុ យាវ សក្កោតិ, តាវ ចង្កមិត្វា ឋត្វា និសីទិត្វា សយមានោ ឯវំ បរិគ្គហេត្វា សយតិ “កាយោ អចេតនោ, មញ្ចោ អចេតនោ, កាយោ ន ជានាតិ ‘អហំ មញ្ចេ សយិតោ’តិ, មញ្ចោបិ ន ជានាតិ ‘មយិ កាយោ សយិតោ’តិ។ អចេតនោ កាយោ អចេតនេ មញ្ចេ សយិតោ”តិ។ ឯវំ បរិគ្គណ្ហន្តោ បរិគ្គណ្ហន្តោយេវ ចិត្តំ ភវង្គំ ឱតារេតិ, បពុជ្ឈន្តោ កម្មដ្ឋានំ គហេត្វាវ បពុជ្ឈតិ, អយំ **សុត្តេ សម្បជានការី** នាម ហោតិ។

“កាយាទិកិរិយានិប្ផត្តនេន តម្មយត្តា, អាវជ្ជនកិរិយាសមុដ្ឋិតត្តា ច ជវនំ, សព្ពម្បិ វា ឆទ្វារប្បវត្តំ កិរិយាមយបវត្តំ នាម, តស្មិំ សតិ ជាគរិតំ នាម ហោតី”តិ បរិគ្គណ្ហន្តោ ភិក្ខុ **ជាគរិតេ សម្បជានការី** នាម។ អបិច រត្តិន្ទិវំ ឆ កោដ្ឋាសេ កត្វា បញ្ច កោដ្ឋាសេ ជគ្គន្តោបិ **ជាគរិតេ សម្បជានការី** នាម ហោតិ។

វិមុត្តាយតនសីសេន ធម្មំ ទេសេន្តោបិ, ពាត្តឹស តិរច្ឆានកថា បហាយ ទសកថាវត្ថុនិស្សិតំ សប្បាយកថំ កថេន្តោបិ **ភាសិតេ សម្បជានការី** នាម។

អដ្ឋតឹសាយ អារម្មណេសុ ចិត្តរុចិយំ មនសិការំ បវត្តេន្តោបិ ទុតិយជ្ឈានំ សមាបន្នោបិ **តុណ្ហីភាវេ សម្បជានការី** នាម។ ទុតិយញ្ហិ ឈានំ វចីសង្ខារវិរហតោ វិសេសតោ តុណ្ហីភាវោ នាមាតិ។ អយម្បិ នយោ បុរិមនយតោ វិសេសនយត្តា ឥធាបិ អាហរិត្វា វត្តព្ពោ។ តថា ហេស អភិធម្មដ្ឋកថាទីសុ (វិភ. អដ្ឋ. ៥២៣) “អយំ បនេត្ថ អបរោបិ នយោ”តិ អារភិត្វា យថាវុត្តនយោ វិភាវិតោតិ។ “ឯវំ ខោ មហារាជា”តិអាទិ យថានិទ្ទិដ្ឋស្ស អត្ថស្ស និគមនំ, តស្មា តត្ថ និទ្ទេសានុរូបំ អត្ថំ ទស្សេន្តោ **“ឯវ”**ន្តិអាទិមាហ។ **សតិសម្បយុត្តស្ស សម្បជញ្ញស្សា**តិ ហិ និទ្ទេសានុរូបំ អត្ថវចនំ។ តត្ថ វិនិច្ឆយោ វុត្តោយេវ។ **ឯវ**ន្តិ ឥមិនា វុត្តប្បការេន អភិក្កន្តបដិក្កន្តាទីសុ សត្តសុ ឋានេសុ បច្ចេកំ ចតុព្ពិធេន បការេនាតិ អត្ថោ។

សន្តោសកថាវណ្ណនា

២១៥. អត្ថទស្សនេន បទស្សបិ វិញ្ញាយមានត្តា បទមនបេក្ខិត្វា សន្តោសស្ស អត្តនិ អត្ថិតាយ ភិក្ខុ សន្តុដ្ឋោតិ បវុច្ចតីតិ អត្ថមត្តំ ទស្សេតុំ **“ឥតរីតរបច្ចយសន្តោសេន សមន្នាគតោ”**តិ វុត្តំ។ សន្តុស្សតិ ន លុទ្ធោ ភវតីតិ ហិ បទនិព្ពចនំ។ អបិច បទនិព្ពចនវសេន អត្ថេ វុត្តេ យស្ស សន្តោសស្ស អត្តនិ អត្ថិភាវតោ សន្តុដ្ឋោ នាម, សោ អបាកដោតិ តំ បាកដករណត្ថំ **“ឥតរីតរបច្ចយសន្តោសេន សមន្នាគតោ”**តិ អត្ថមត្តមាហ, ចីវរាទិកេ យត្ថ កត្ថចិ កប្បិយបច្ចយេ សន្តោសេន សមង្គីភូតោតិ អត្ថោ។ ឥតរ-សទ្ទោ ហិ អនិយមវចនោ ទ្វិក្ខត្តុំ វុច្ចមានោ យំ កិញ្ចិ-សទ្ទេន សមានត្ថោ ហោតិ។ តេន វុត្តំ “យត្ថ កត្ថចិ កប្បិយបច្ចយេ”តិ។ អថ វា ឥតរំ វុច្ចតិ ហីនំ បណីតតោ អញ្ញត្តា, តថា បណីតម្បិ ហីនតោ អញ្ញត្តា។ អញ្ញមញ្ញាបេក្ខាសិទ្ធា ហិ ឥតរតា, តស្មា ហីនេន វា បណីតេន វា ចីវរាទិកប្បិយបច្ចយេន សន្តោសេន សមង្គីភូតោតិ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ សន្តុស្សតិ តេន, សន្តុស្សនមត្តន្តិ វា **សន្តោសោ,** តថា បវត្តោ អលោភោ, អលោភបធានា វា ចត្តារោ ខន្ធា។ លភនំ **លាភោ,** អត្តនោ លាភស្ស អនុរូបំ សន្តោសោ **យថាលាភសន្តោសោ។ ពល**ន្តិ កាយពលំ, អត្តនោ ពលស្ស អនុរូបំ សន្តោសោ **យថាពលសន្តោសោ។ សារុប្ប**ន្តិ សប្បាយំ បតិរូបំ ភិក្ខុនោ អនុច្ឆវិកតា, អត្តនោ សារុប្បស្ស អនុរូបំ សន្តោសោ **យថាសារុប្បសន្តោសោ។**

អបរោ នយោ – លព្ភតេតិ **លាភោ,** យោ យោ លាភោ **យថាលាភំ,** ឥតរីតរបច្ចយោ, យថាលាភេន សន្តោសោ **យថាលាភសន្តោសោ។** ពលស្ស អនុរូបំ បវត្តតីតិ **យថាពលំ,** អត្តនោ ពលានុច្ឆវិកបច្ចយោ, យថា-សទ្ទោ ចេត្ថ សសាធនំ អនុរូបកិរិយំ វទតិ, យថា តំ “អធិចិត្ត”ន្តិ ឯត្ថ អធិ-សទ្ទោ សសាធនំ អធិករណកិរិយន្តិ។ យថាពលេន សន្តោសោ **យថាពលសន្តោសោ។** សារុប្បតិ បតិរូបំ ភវតិ, សោភនំ វា អារោបេតីតិ **សារុប្បំ,** យំ យំ សារុប្បំ **យថាសារុប្បំ,** ភិក្ខុនោ សប្បាយបច្ចយោ, យថាសារុប្បេន សន្តោសោ **យថាសារុប្បសន្តោសោ។** យថាវុត្តំ បភេទមនុគតា វណ្ណនា **បភេទវណ្ណនា។**

ឥធាតិ សាសនេ។ **អញ្ញំ ន បត្ថេតីតិ** អប្បត្តបត្ថនភាវមាហ, **លភន្តោបិ ន គណ្ហាតីតិ** បត្តបត្ថនាភាវំ។ បឋមេន អប្បត្តបត្ថនាភាវេយេវ វុត្តេ យថាលទ្ធតោ អញ្ញស្ស អបត្ថនា នាម អប្បិច្ឆតាយបិ សិយា បវត្តិអាការោតិ អប្បិច្ឆតាបសង្គភាវតោ តតោបិ និវត្តមេវ សន្តោសស្ស សរូបំ ទស្សេតុំ ទុតិយេន បត្តបត្ថនាភាវោ

វុត្តោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ ឯវមុបរិបិ។ **បកតិទុព្ពលោ**តិ អាពាធាទិវិរហេបិ សភាវទុព្ពលោ។ សមានោ សីលាទិភាគោ យស្សាតិ **សភាគោ**, សហ វា សីលាទីហិ គុណភាគេហិ វត្តតីតិ **សភាគោ**, លជ្ជីបេសលោ ភិក្ខុ, តេន។ **តំ បរិវត្តេត្វា**តិ បកតិទុព្ពលាទីនំ គរុចីវរំ ន ផាសុភាវាវហំ, សរីរខេទាវហញ្ច ហោតីតិ បយោជនវសេន បរិវត្តនំ វុត្តំ, ន អត្រិច្ឆតាទិវសេន។ អត្រិច្ឆតាទិប្បការេន ហិ បរិវត្តេត្វា លហុកចីវរបរិភោគោ សន្តោសវិរោធី ហោតិ, តស្ស បន តទភាវតោ យថាវុត្តប្បយោជនវសេន បរិវត្តេត្វា លហុកចីវរបរិភោគោបិ ន សន្តោសវិរោធីតិ អាហ **“លហុកេន យាបេន្តោបិ សន្តុដ្ឋោវ ហោតី”**តិ។ បយោជនវសេន បរិវត្តេត្វា លហុកចីវរបរិភោគោបិ ន តាវ សន្តោសវិរោធី, បគេវ តថា អបរិវត្តេត្វា បរិភោគេតិ សម្ភាវិតស្ស អត្ថស្ស ទស្សនត្ថញ្ចេត្ថ អបិ-សទ្ទគ្គហណំ។ ចីវរនិទ្ទេសេបិ **“បត្តចីវរាទីនំ អញ្ញតរ”**ន្តិ វចនំ យថាវុតំ គហិតាវសេសបច្ចយសន្តោសស្ស ចីវរសន្តោសេ សមវរោធិតា ទស្សនត្ថំ។ “ថេរកោ អយមាយស្មា មល្លកោ”តិអាទីសុ ថេរវោហារស្ស បញ្ញត្តិមត្តេបិ បវត្តិតោ ទសវស្សតោ បភុតិ ចិរវស្សបព្ពជិតេស្វេវ ឥធ បវត្តិញាបនត្ថំ **“ថេរានំ ចិរបព្ពជិតាន”**ន្តិ វុត្តំ, **ថេរាន**ន្តិ វា សង្ឃត្ថេរំ វទតិ។ **ចិរបព្ពជិតាន**ន្តិ បន តទវសេសេ វុឌ្ឍភិក្ខូ។ **សង្ការកូដាទិតោ**តិ កចវររាសិអាទិតោ។ **អនន្តកានី**តិ នន្តកានិ បិលោតិកានិ។ “អ-ការោ ចេត្ថ និបាតមត្ត”ន្តិ (វិ. វ. អដ្ឋ. ១១៦៥) **វិមានដ្ឋកថាយំ** វុត្តំ។ តថា ចាហុ “នន្តកំ កប្បដោ ជិណ្ណវសនំ តុ បដច្ចរ”ន្តិ នត្ថិ ទសាសង្ខាតោ អន្តោ កោដិ យេសន្តិ ហិ **នន្តកានិ**, ន-សទ្ទស្ស តុ អនាទេសេ **អនន្តកានី**តិបិ យុជ្ជតិ។ សង្កេតកោវិទានំ បន អាចរិយានំ តថា អវុត្តត្តា វីមំសិត្វា គហេតព្ពំ។ **“សនន្តកានី”**តិបិ បាឋោ, នន្តកេន សហ សំសិព្ពិតានិ បំសុកូលានិ ចីវរានីតិ អត្ថោ។ **សង្ឃាដិ**ន្តិ តិណ្ណំ ចីវរានំ អញ្ញតរំ ចីវរំ។ តីណិបិ ហិ ចីវរានិ សង្ឃដិតត្តា “សង្ឃាដី”តិ វុច្ចន្តិ។ មហគ្ឃំ ចីវរំ, ពហូនិ វា ចីវរានិ លភិត្វា តានិ វិស្សជ្ជេត្វា តទញ្ញស្ស គហណម្បិ មហិច្ឆតាទិនយេ អដ្ឋត្វា យថាសារុប្បនយេ ឯវ ឋិតត្តា ន សន្តោសវិរោធីតិ អាហ **“តេសំ...បេ.... ធារេន្តោបិ សន្តុដ្ឋោវ ហោតី”**តិ។ យថាសារុប្បនយេន យថាលទ្ធំ វិស្សជ្ជេត្វា តទញ្ញគហណម្បិ ន តាវ សន្តោសវិរោធី, បគេវ អនញ្ញគហណេន យថាលទ្ធស្សេវ យថាសារុប្បំ បរិភោគេតិ សម្ភាវិតស្ស អត្ថស្ស ទស្សនត្ថញ្ចេត្ថ **អបិ**-សទ្ទគ្គហណំ, ឯវំ សេសបច្ចយេសុបិ យថាពលយថាសារុប្បនិទ្ទេសេសុ អបិ-សទ្ទគ្គហណេ អធិប្បាយោ វេទិតព្ពោ។

បកតិវិរុទ្ធន្តិ សភាវេនេវ អសប្បាយំ។ សមណធម្មករណសីសេន សប្បាយបច្ចយបរិយេសនំ, បរិភុញ្ជនញ្ច វិសេសតោ យុត្តតរន្តិ អត្ថន្តរំ វិញ្ញាបេតុំ “យាបេន្តោបី”តិ អវត្វា **“សមណធម្មំ ករោន្តោបី”**តិ វុត្តំ។ **មិស្សកាហារ**ន្តិ តណ្ឌុលមុគ្គាទីហិ នានាវិធបុព្ពណ្ណាបរណ្ណេហិ មិស្សេត្វា កតំ អាហារំ។

អញ្ញម្បិ សេនាសនេ យថាសារុប្បសន្តោសំ ទស្សេន្តោ អាហ **“យោ ហី”**តិអាទិ។ បឋមេ ហិ នយេ យថាលទ្ធស្ស វិស្សជ្ជនេន, ទុតិយេ បន យថាបត្តស្ស អសម្បដិច្ឆនេន យថាសារុប្បសន្តោសោ វុត្តោតិ អយមេតេសំ វិសេសោ។ **ហិ**-សទ្ទោ ចេត្ថ បក្ខន្តរជោតកោ។ **មជ្ឈិមាគមដ្ឋកថាយំ** បន បិ-សទ្ទោ ទិស្សតិ។ **“ឧត្តមសេនាសនំ នាម បមាទដ្ឋាន”**ន្តិ វត្វា តព្ភាវមេវ ទស្សេតុំ **“តត្ថ និសិន្នស្សា”**តិអាទិ វុត្តំ។ **និទ្ទាភិភូតស្សា**តិ ថិនមិទ្ធោក្កមនេន ចិត្តចេតសិកគេលញ្ញភាវតោ ភវង្គសន្តតិសង្ខាតាយ និទ្ទាយ អភិភូតស្ស, និទ្ទាយន្តស្សាតិ អត្ថោ។ **បដិពុជ្ឈតោ**តិ តថារូបេន អារម្មណន្តរេន បដិពុជ្ឈន្តស្ស បដិពុជ្ឈនហេតុ កាមវិតក្កា បាតុភវន្តីតិ វុត្តំ ហោតិ។ **“បដិពុជ្ឈនតោ”**តិបិ ហិ កត្ថចិ បាឋោ ទិស្សតិ។ **អយម្បី**តិ បឋមនយំ ឧបាទាយ វុត្តំ។

តេសំ អាភតេនាតិ តេហិ ថេរាទីហិ អាភតេន, តេសំ វា យេន កេនចិ សន្តកេនាតិ អជ្ឈាហរិត្វា សម្ពន្ធោ។ **មុត្តហរីតក**ន្តិ គោមុត្តបរិភាវិតំ, បូតិភាវេន វា មោចិតំ ឆឌ្ឌិតំ ហរីតកំ, ឥទានិ បន បោត្ថកេសុ “គោមុត្តហរីតក”ន្តិ បាឋោ, សោ ន បោរាណបាឋោ តព្ពណ្ណនាយ (ទី. និ. ដី. ១.២១៥) វិរុទ្ធត្តា។ **ចតុមធុរន្តិ មជ្ឈិមាគមវរេ មហាធម្មសមាទានសុត្តេ** (ម. និ. ១.៤៨៤ អាទយោ) វុត្តំ ទធិមធុសប្បិផាណិតសង្ខាតំ ចតុមធុរំ, ឯកស្មិញ្ច ភាជនេ ចតុមធុរំ ឋបេត្វា តេសុ យទិច្ឆសិ, តំ គណ្ហាហិ ភន្តេតិ អត្ថោ។ **“សចស្សា”**តិអាទិនា តទុភយស្ស រោគវូបសមនភាវំ ទស្សេតិ។ **ពុទ្ធាទីហិ វណ្ណិត**ន្តិ “បូតិមុត្តភេសជ្ជំ និស្សាយ បព្ពជ្ជា”តិអាទិនា (មហាវ. ៧៣, ១២៨) សម្មាសម្ពុទ្ធាទីហិ បសត្ថំ។ អប្បិច្ឆតាវិសិដ្ឋាយ សន្តុដ្ឋិយា និយោជនតោ បរមេន ឧក្កំសគតេន សន្តោសេន សន្តុស្សតីតិ **បរមសន្តុដ្ឋោ។**

កាមញ្ច សន្តោសប្បភេទា យថាវុត្តតោបិ អធិកតរា ចីវរេ វីសតិ សន្តោសា, បិណ្ឌបាតេ បន្នរស, សេនាសនេ ច បន្នរស, គិលានបច្ចយេ វីសតីតិ, ឥធ បន សង្ខេបេន ទ្វាទសវិធោយេវ សន្តោសោ វុត្តោ។ តទធិកតរប្បភេទោ បន ចតុរង្គុត្តរេ **មហាអរិយវំសសុត្តដ្ឋកថាយ** (អ. និ. អដ្ឋ. ២.៤.២៨) គហេតព្ពោ។ តេនាហ **“ឥមិនា បនា”**តិអាទិ។ ឯវំ “ឥធ មហារាជ ភិក្ខុ សន្តុដ្ឋោ ហោតី”តិ ឯត្ថ បុគ្គលាធិដ្ឋាននិទ្ទិដ្ឋេន សន្តុដ្ឋបទេនេវ សន្តោសប្បភេទំ ទស្សេត្វា ឥទានិ “កាយបរិហារិកេន ចីវរេន កុច្ឆិបរិហារិកេន បិណ្ឌបាតេនា”តិអាទិ ទេសនានុរូបំ តេន សន្តោសេន សន្តុដ្ឋស្ស អនុច្ឆវិកំ បច្ចយប្បភេទំ, តស្ស ច កាយកុច្ឆិបរិហារិយភាវំ វិភាវេន្តោ ឯវមាហាតិ អយមេត្ថ សម្ពន្ធោ។ កាមញ្ចស្ស ចីវរបិណ្ឌបាតេហេវ យថាក្កមំ កាយកុច្ឆិ

បរិហារិយេហិ សន្តុដ្ឋតា បាឡិយំ វុត្តា, តថាបិ សេសបរិក្ខារចតុក្កេន ច វិនា វិចរណមយុត្តំ, សព្ពត្ថ ច កាយកុច្ឆិបរិហារិយតា លទ្ធព្ពាតិ អដ្ឋកថាយំ អយំ វិនិច្ឆយោ វុត្តោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **ទន្តកដ្ឋច្ឆេទនវាសីតិ** លក្ខណមត្តំ តទញ្ញកិច្ចស្សាបិ តាយ សាធេតព្ពត្តា, តេន វក្ខតិ “មញ្ចបីឋានំ អង្គបាទចីវរកុដិទណ្ឌកសជ្ជនកាលេ ចា”តិអាទិ។ វុត្តម្បិ ចេតំ បោរាណដ្ឋកថាសុ “ន ហេតំ កត្ថចិបិ បាឡិយមាគត”ន្តិ។

ពន្ធនន្តិ កាយពន្ធនំ។ **បរិស្សាវនេន** បរិស្សាវនញ្ច, តេន សហាតិ វា អត្ថោ។ យុត្តោ កម្មដ្ឋានភាវនាសង្ខាតោ យោគោ យស្ស, តស្មិំ វា យោគោ យុត្តោតិ **យុត្តយោគោ**, តស្ស។

កាយំ បរិហរន្តិ បោសេន្តិ, កាយស្ស វា បរិហារោ បោសនមត្តំ បយោជនមេតេហីតិ **កាយបរិហារិយា** ក-ការស្ស យ-ការំ កត្វា។ បោសនញ្ចេត្ថ វឌ្ឍនំ, ភរណំ វា, តថា **កុច្ឆិបរិហារិយាបិ** វេទិតព្ពា។ ពហិទ្ធាវ កាយស្ស ឧបការកភាវេន កាយបរិហារិយតា, អជ្ឈោហរណវសេន សរីរដ្ឋិតិយា ឧបការកភាវេន កុច្ឆិបរិហារិយតាតិ អយមេតេសំ វិសេសោ។ តេនាហ **“តិចីវរំ តាវា”**តិអាទិ។ **“បរិហរតី”**តិ ឯតស្ស **បោសេតីតិ** អត្ថវចនំ។ **ឥតីតិ** និទស្សនេ និបាតោ, ឯវំ វុត្តនយេន កាយបរិហារិយំ ហោតីតិ ការណជោតនេ វា, តស្មា បោសនតោ កាយបរិហារិយំ ហោតីតិ។ ឯវមុបរិបិ។ **ចីវរកណ្ណេនា**តិ ចីវរបរិយន្តេន។

កុដិបរិភណ្ឌករណកាលេតិ កុដិយា សមន្តតោ វិលិម្បនេន សម្មដ្ឋករណកាលេ។

អង្គំ នាម មញ្ចបីឋានំ បាទូបរិ ឋបិតោ បធានសម្ភារវិសេសោ។ យត្ថ បទរសញ្ចិននបិដ្ឋិអបស្សយនាទីនិ ករោន្តិ, យោ “អដនី”តិបិ វុច្ចតិ។

មធុទ្ទុមបុប្ផំ **មធុកំ** នាម, មក្ខិកាមធូហិ កតបូវំ វា។ **បរិក្ខារមត្តា** បរិក្ខារបមាណំ។ **សេយ្យំ បវិសន្តស្សា**តិ បច្ចត្ថរណកុញ្ចិកានំ តាទិសេ កាលេ បរិភុត្តភាវំ សន្ធាយ វុត្តំ។ តេនាហ **“តត្រដ្ឋកំ បច្ចត្ថរណ”**ន្តិ។ អត្តនោ សន្តកភាវេន បច្ចត្ថរណាធិដ្ឋានេន អធិដ្ឋហិត្វា តត្ថេវ សេនាសនេ ឋិដ្ឋនកញ្ហិ “តត្រដ្ឋក”ន្តិ វុច្ចតិ។ វិកប្បនវចនតោ បន តេសមញ្ញតរស្ស នវមតា, យថាវុត្តបដិបាដិយា ចេត្ថ នវមភាវោ, ន តុ តេសំ តថាបតិនិយតភាវេន។ កស្មាតិ ចេ? តថាយេវ តេសមធារណតោ។ ឯស នយោ ទសមាទីសុបិ។ តេលំ បដិសាមេត្វា ហរិតា វេឡុនាឡិអាទិកា **តេលនាឡិ។** ននុ សន្តុដ្ឋបុគ្គលទស្សនេ សន្តុដ្ឋោវ អដ្ឋបរិក្ខារិកោ ទស្សេតព្ពោតិ អនុយោគេ យថារហំ តេសម្បិ សន្តុដ្ឋភាវំ ទស្សេន្តោ **“ឯតេសុ ចា”**តិអាទិមាហ។ មហន្តោ បរិក្ខារសង្ខាតោ ភារោ ឯតេសន្តិ **មហាភារា**, អយំ អធុនា បាឋោ, **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន** បន **“មហាគធា”**តិ បាឋស្ស ទិដ្ឋត្តា “ទុប្បោសភាវេន មហាគធា វិយាតិ មហាគធា”តិ (ទី. និ. ដី. ១.២១៥) វុត្តំ, ន តេ ឯត្តកេហិ បរិក្ខារេហិ “មហិច្ឆា, អសន្តុដ្ឋា, ទុព្ភរា, ពាហុល្លវុត្តិនោ”តិ ច វត្តព្ពាតិ អធិប្បាយោ។ យទិ ឥតរេបិ សន្តុដ្ឋា អប្បិច្ឆតាទិសភាវា, កិមេតេសម្បិ វសេន អយំ ទេសនា ឥច្ឆិតាតិ ចោទនំ សោធេតុំ **“ភគវា បនា”**តិអាទិ វុត្តំ។ អដ្ឋបរិក្ខារិកស្ស វសេន ឥមិស្សា ទេសនាយ ឥច្ឆិតភាវោ កថំ វិញ្ញាយតីតិ អនុយោគម្បិ អបនេតិ **“សោហី”**តិអាទិនា, តស្សេវ តថា បក្កន្តភាវេន “កាយបរិហារិកេន ចីវរេនា”តិអាទិ បាឡិយា យោគ្យតោ តស្ស វសេន ឥច្ឆិតភាវោ វិញ្ញាយតីតិ វុត្តំ ហោតិ។ វចនីយស្ស ហេតុភាវទស្សនេន ហិ វាចកស្សាបិ ហេតុភាវោ ទស្សិតោតិ ។ ឯវញ្ច កត្វា **“ឥតិ ឥមស្សា”**តិអាទិ លទ្ធគុណវចនម្បិ ឧបបន្នំ ហោតិ។ សល្លហុកា វុត្តិ ជីវិកា យស្សាតិ **សល្លហុកវុត្តិ**, តស្ស ភាវោ **សល្លហុកវុត្តិតា**, តំ។ **កាយបារិហារិយេនាតិ** ភាវប្បធាននិទ្ទេសោ, ភាវលោបនិទ្ទេសោ វាតិ ទស្សេតិ **“កាយំ បរិហរណមត្តកេនា”**តិ ឥមិនា, កាយបោសនប្បមាណេនាតិ អត្ថោ។ តថា **កុច្ឆិបរិហារិយេនាតិ** ឯត្ថាបិ។ វុត្តនយេន ចេត្ថ ទ្វិធា វចនត្ថោ, **ដីកាយំ** (ទី. និ. ដី. ១.២១៥) បន បឋមស្ស វចនត្ថស្ស ហេដ្ឋា វុត្តត្តា ទុតិយោវ ឥធ វុត្តោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ មមាយនតណ្ហាយ **អាសង្គោ។** បរិគ្គហតណ្ហាយ **ពន្ធោ។ ជិយាមុត្តោ**តិ ធនុជិយាយ មុត្តោ។ **យូថា**តិ ហត្ថិគណតោ។ តិធា បភិន្នមទោ **មទហត្ថី។ វនបព្ភារ**ន្តិ វនេ បព្ភារំ។

ចតូសុ ទិសាសុ សុខវិហារិតាយ សុខវិហារដ្ឋានភូតា, “ឯកំ ទិសំ ផរិត្វា”តិអាទិនា (ទី. និ. ៣.៣០៨; ម. និ. ១.៧៧, ៤៥៩, ៥០៩; ២.៣០៩) វា នយេន ព្រហ្មវិហារភាវនាផរណដ្ឋានភូតា ចតស្សោ ទិសា ឯតស្សាតិ **ចតុទ្ទិសោ**, សោ ឯវ **ចាតុទ្ទិសោ**, ចតស្សោ វា ទិសា **ចតុទ្ទិសំ**, វុត្តនយេន តមស្សាតិ **ចាតុទ្ទិសោ** យថា “សទ្ធោ”តិ។ តាស្វេវ ទិសាសុ កត្ថចិបិ សត្តេ វា សង្ខារេ វា ភយេន ន បដិហនតិ, សយំ វា តេហិ ន បដិហញ្ញតេតិ **អប្បដិឃោ។ សន្តុស្សមានោ**តិ សកេន, សន្តេន វា, សមមេវ វា តុស្សនកោ។ **ឥតរីតរេនា**តិ យេន កេនចិ បច្ចយេន, ឧច្ចាវចេន វា។ បរិច្ច សយន្តិ បវត្តន្តិ កាយចិត្តានិ, តានិ វា បរិសយន្តិ អភិភវន្តីតិ **បរិស្សយា**, សីហព្យគ្ឃាទយោ ពាហិរា, កាមច្ឆន្ទាទយោ ច អជ្ឈត្តិកា កាយចិត្តុបទ្ទវា, ឧបយោគត្ថេ ចេតំ សាមិវចនំ។ **សហិតា**តិ អធិវាសនខន្តិយា, វីរិយាទិធម្មេហិ ច យថារហំ ខន្តា, គហន្តា ចាតិ អត្ថោ។ ថទ្ធភាវករភយាភាវេន **អឆម្ភី។**

ឯកោ ចរេតិ អសហាយោ ឯកាកី ហុត្វា ចរិតុំ វិហរិតុំ សក្កុណេយ្យ។ សមត្ថេនេ ហិ **ឯយ្យ**-សទ្ទោ យថា “កោ តមំ វិជេយ្យ ជេេ”ន្តិ (សំ. និ. ១.២៣) ខគ្គវិសាណកប្បតាយ ឯកវិហារីតិ ទស្សេតិ “**ខគ្គវិសាណកប្បោ**”តិ ឥមិនា។ សណ្ឋានេន ខគ្គសទិសំ ឯកមេវ មត្ថកេ ឧដ្ឋិតំ វិសាណំ យស្សាតិ **ខគ្គោ;** ខគ្គសទ្ទេន តំសទិសវិសាណស្ស គហិតត្តា, មហីសប្បមាណោ មិគវិសេសោ, យោ លោកេ “បលាសាទោ, គណ្ឌកោ”តិ ច វុច្ចតិ, តស្ស វិសាណេន ឯកីភាវេន សទិសោតិ អត្ថោ។ អបិច ឯកវិហារិតាយ ខគ្គវិសាណកប្បោតិ ទស្សេតុម្បិ ឯវំ វុត្តំ។ វិត្ថារោ បនស្ស អត្ថោ **ខគ្គវិសាណសុត្តវណ្ណនាយំ,** (សុ. និ. អដ្ឋ. ១.៤២) **ចូឡនិទ្ទេសេ** (ចូឡនិ. ១២៨) ច វុត្តនយេន វេទិតព្ពោ។

ឯវំ វណ្ណិតន្តិ ខគ្គវិសាណសុត្តេ ភគវតា តថា ទេសនាយ វិវរិតំ, ថោមិតំ វា។ ខគ្គស្ស នាម មិគស្ស វិសាណេន កប្បោ សទិសោ តថា។ កប្ប-សទ្ទោ ហេត្ថ “សត្ថុកប្បេន វត ភោ កិរ សាវកេន សទ្ធឹ មន្តយមានា”តិអាទីសុ (ម. និ. ១.២៦០) វិយ បដិភាគេ វត្តតិ, តស្ស ភាវោ **ខគ្គវិសាណកប្បតា,** តំ សោ អាបជ្ជតីតិ សម្ពន្ធោ។

វាតាភិឃាតាទីហិ សិយា សកុណោ ឆិន្នបក្ខោ, អសញ្ជាតបក្ខោ វា, ឥធ បន ខេតុំ សមត្ថោ សបក្ខិកោវ អធិប្បេតោតិ វិសេសទស្សនត្ថំ បាឡិយំ “**បក្ខី សកុណោ**”តិ វុត្តំ, ន តុ “អាកាសេ អន្តលិក្ខេ ចង្កមតី”តិអាទីសុ (បដិ. ម. ៣.១១) វិយ បរិយាយមត្តទស្សនត្ថន្តិ អាហ “**បក្ខយុត្តោ សកុណោ**”តិ។ **ឧប្បតតី**តិ ឧទ្ធំ បតតិ គច្ឆតិ, បក្ខន្ទតីតិ អត្ថោ។ **វិធុនន្តា**តិ វិភិទ្ទន្តា, វិចាលេន្តា វា។ **អជ្ឈតនាយា**តិ អជ្ជភាវត្ថាយ។ តថា **ស្វាតនាយា**តិ ឯត្ថាបិ។ អត្តនោ បត្តំ ឯវ ភារោ យស្សាតិ **សបត្តភារោ។** មមាយនតណ្ហាភាវេន **និស្សង្គោ។** បរិគ្គហតណ្ហាភាវេន **និរបេក្ខោ។ យេន កាម**ន្តិ យត្ថ អត្តនោ រុចិ, តត្ថ។ ភាវនបុំសកំ វា ឯតំ។ យេន យថា បវត្តោ កាមោតិ ហិ **យេនកាមោ,** តំ, យថាកាមន្តិ អត្ថោ។

នីវរណប្បហានកថាវណ្ណនា

២១៦. បុព្ពេ វុត្តស្សេវ អត្ថចតុក្កស្ស បុន សម្បិណ្ឌេត្វា កថនំ កិមត្ថន្តិ អធិប្បាយេន អនុយោគំ ឧទ្ធរិត្វា សោធេតិ “**សោ…បេ… កឹ ទស្សេតី**”តិអាទិនា។ **បច្ចយសម្បត្តិ**ន្តិ សម្ភារបារិបូរិំ។ **ឥមេ ចត្តារោ**តិ សីលសំវរោ ឥន្ទ្រិយសំវរោ សម្បជញ្ញំ សន្តោសោតិ បុព្ពេ វុត្តា ចត្តារោ អារញ្ញិកស្ស សម្ភារា។ **ន ឥជ្ឈតី**តិ ន សម្បជ្ជតិ ន សផលោ ភវតិ។ ន កេវលំ អនិជ្ឈនមត្តំ, អថ ខោ អយម្បិ ទោសោតិ ទស្សេតិ “**តិរច្ឆានគតេហិ វា**”តិអាទិនា។ **វត្តព្ពតំ អាបជ្ជតី**តិ “អសុកស្ស ភិក្ខុនោ អរញ្ញេ តិរច្ឆានគតានំ វិយ, វនចរកានំ វិយ ច និវាសនមត្តមេវ, ន បន អរញ្ញវាសានុច្ឆវិកា កាចិ សម្មាបដិបត្តិ អត្ថី”តិ អបវាទវសេន វចនីយភាវមាបជ្ជតិ, ឥមស្សត្ថស្ស បន ទស្សនេន វិរុជ្ឈនតោ សទ្ទី-សទ្ទោ ន បោរាណោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ អថ វា អារញ្ញកេហិ តិរច្ឆានគតេហិ, វនចរវិសភាគជនេហិ វា សទ្ធឹ វិប្បដិបត្តិវសេន វសនីយភាវំ អាបជ្ជតិ។ “ន ភិក្ខវេ បណិធាយ អរញ្ញេ វត្ថព្ពំ, យោ វសេយ្យ, អាបត្តិ ទុក្កដស្សា”តិអាទីសុ (បារា. ២២៣) វិយ ហិ **វត្តព្ព**-សទ្ទោ វសិតព្ពបរិយាយោ។ តថា ហិ **វិភង្គដ្ឋកថាយម្បិ** វុត្តំ “ឯវរូបស្ស ហិ អរញ្ញវាសោ កាឡមក្កដអច្ឆតរច្ឆទីបិមិគានំ អដវិវាសសទិសោ ហោតី”តិ (វិភ. អដ្ឋ. ៥២៦) **អធិវត្ថា**តិ អធិវសន្តា។ បឋមំ **ភេរវសទ្ទំ សាវេន្តិ**។ តាវតា អបលាយន្តស្ស **ហត្ថេហិ**បិ សីសំ បហរិត្វា បលាបនាការំ ករោន្តីតិ អាចរិយសារិបុត្តត្ថេរេន កថិតំ។ ឯវំ ព្យតិរេកតោ បច្ចយសម្បត្តិយា ទស្សិតភាវំ បកាសេត្វា ឥទានិ អន្វយតោបិ បកាសេតុំ “**យស្ស បនេតេ**”តិអាទិ វុត្តំ។ កថំ ឥជ្ឈតីតិ អាហ “**សោ ហី**”តិអាទិ។ **កាឡកោ តិលកោ**តិ វណ្ណវិការាបន្នរោគវសេន អញ្ញត្ថ បរិយាយវចនំ។ វុត្តញ្ហិ –

> “ទុន្នាមកញ្ច អរិសំ, ឆទ្ទិកោ វមថូរិតោ;
> ទវថុ បរិតាបោថ, តិលកោ តិលកាឡកោ”តិ។

តិលសណ្ឋានំ វិយ ជាយតីតិ ហិ **តិលកោ,** កាឡោ ហុត្វា ជាយតីតិ **កាឡកោ។** ឥធ បន បណ្ណត្តិវីតិក្កមសង្ខាតំ ថុល្លវជ្ជំ កាឡកសទិសត្តា **កាឡកំ,** មិច្ឆាវិតក្កមសង្ខាតំ អណុមត្តវជ្ជំ តិលកសទិសត្តា **តិលក**ន្តិ អយំ វិសេសោ។ **តន្តិ** តថា ឧប្បាទិតំ បីតឹ។ វិគតភាវេន ឧបដ្ឋានតោ ខយវយវសេន សម្មសនំ។ ខីយនដ្ឋេន ហិ **ខយោ** វិគតោ, វិបរីតោ វា ហុត្វា អយនដ្ឋេន **វយោ**តិបិ វុច្ចតិ។ **អរិយភូមិ** នាម លោកុត្តរភូមិ។ **ឥតី**តិ អរិយភូមិឱក្កមនតោ, ទេវតានំ វណ្ណភណនតោ វា, តត្ថ តត្ថ ទេវតានំ វចនំ សុត្វា តស្ស យសោ បត្ថដោតិ វុត្តំ ហោតិ, ឯវញ្ច កត្វា ហេដ្ឋា វុត្តំ អយសបត្ថរណម្បិ ទេវតានមារោចនវសេនាតិ គហេតព្ពំ។

វិវិត្ត-សទ្ទោ ជនវិវេកេតិ អាហ “**សុញ្ញ**”ន្តិ។ តំ បន ជនសទ្ទនិគ្ឃោសាភាវេន វេទិតព្ពំ សទ្ទកណ្ដកត្តា ឈានស្សាតិ ទស្សេតុំ “**អប្បសទ្ទំ អប្បនិគ្ឃោសន្តិ អត្ថោ**”តិ វុត្តំ។ ជនកគ្គហណេនេវ ហិ ឥធ ជញ្ញំ គហិតំ។ តថា ហិ វុត្តំ **វិភង្គេ** “យទេវ តំ អប្បនិគ្ឃោសំ, តទេវ តំ វិជនវាត”ន្តិ (វិភ. ៥៣៣)។ **អប្បសទ្ទ**ន្តិ ច បកតិសទ្ទាភាវមាហ។ **អប្បនិគ្ឃោស**ន្តិ នគរនិគ្ឃោសាទិសទ្ទាភាវំ។ ឦទិសេសុ ហិ ព្យញ្ជនំ សាវសេសំ វិយ, អត្ថោ បន

និវសេសោតិ អដ្ឋកថាសុ វុត្តំ។ **មជ្ឈិមាគមដ្ឋកថាវណ្ណនាយំ** (ម. និ. អដ្ឋ. ៣.៣៦៤) បន **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរោ** ឯវមាហ “អប្បសទ្ទស្ស បរិត្តបរិយាយំ មនសិ កត្វា វុត្តំ ‘ព្យញ្ជនំ សាវសេសំ សិយា’តិ។ តេនាហ ‘ន ហិ តស្សា’តិអាទិ។ **អប្ប**សទ្ទោ បនេត្ថ អភាវត្ថោតិបិ សក្កា វិញ្ញាតុំ ‘អប្បាពាធតញ្ច សញ្ជានាមី’តិអាទីសុ (ម. និ. ១.២២៥) វិយា”តិ។ តមត្ថំ **វិភង្គបាឡិយា** (វិភ. ៥២៨) សំសន្ទេន្តោ “**ឯត ទេវា**”តិអាទិមាហ។ **ឯតទេវា**តិ ច មយា សំវណ្ណិយមានំ និស្សទ្ទតំ ឯវាតិ អត្ថោ។ **សន្តិកេបី**តិ គាមាទីនំ សមីបេបិ ឯទិសំ វិវិត្តំ នាម, បគេវ ទូរេតិ អត្ថោ។ **អនាកិណ្ណ**ន្តិ អសង្កិណ្ណំ អសម្ពាធំ។ យស្ស សេនាសនស្ស សមន្តា គាវុតម្បិ អឌ្ឍយោជនម្បិ បព្ពតគហនំ វនគហនំ នទីគហនំ ហោតិ, ន កោចិ អវេលាយ ឧបសង្កមិតុំ សក្កោតិ, ឥទំ សន្តិកេបិ អនាកិណ្ណំ នាម។ **សេតី**តិ សយតិ។ **អាសតី**តិ និសីទតិ។ “**ឯត្ថា**”តិ ឥមិនា **សេន-**សទ្ទស្ស, **អាសន**-សទ្ទស្ស ច អធិករណត្ថភាវំ ទស្សេតិ, **ច**-សទ្ទេន ច តទុភយបទស្ស ចត្ថសមាសភាវំ។ “**តេនាហា**”តិអាទិនា **វិភង្គបាឡិ**មេវ អាហរតិ។

ឥទានិ តស្សាយេវត្ថំ សេនាសនប្បភេទទស្សនវសេន វិភាវេតុំ “**អបិចា**”តិអាទិ វុត្តំ។ វិភង្គបាឡិយំ និទស្សននយេន សរូបតោ ទស្សិតសេនាសនស្សេវ ហិ អយំ វិភាគោ។ តត្ថ **វិហារោ** បាការបរិច្ឆិន្នោ សកលោ អាវាសោ។ **អឌ្ឍយោគោ** ទីឃបាសាទោ, “គរុឡសណ្ឋានបាសាទោ”តិបិ វទន្តិ។ **បាសាទោ** ចតុរស្សបាសាទោ។ **ហម្មិយំ** មុណ្ឌច្ឆទនបាសាទោ។ **អដ្ដោ** បដិរាជូនំ បដិពាហនយោគ្គោ ចតុបញ្ចភូមកោ បតិស្សយវិសេសោ។ **មាឡោ** ឯកកូដសង្គហិតោ អនេកកោណវន្តោ បតិស្សយវិសេសោ។ អបរោ នយោ – **វិហារោ** ទីឃមុខបាសាទោ។ **អឌ្ឍយោគោ** ឯកបស្សឆទនកគេហំ។ តស្ស កិរ ឯកបស្សេ ភិត្តិ ឧច្ចតរា ហោតិ, ឥតរបស្សេ នីចា, តេន តំ ឯកឆទនកំ ហោតិ។ **បាសាទោ** អាយតចតុរស្សបាសាទោ។ **ហម្មិយំ** មុណ្ឌច្ឆទនកំ ចន្ទិកង្គណយុត្តំ។ **គុហា** កេវលា បព្ពតគុហា។ **លេណំ** ទ្វារពន្ធំ បព្ភារំ។ សេសំ វុត្តនយមេវ។ “មណ្ឌបោតិ សាខាមណ្ឌបោ”តិ (ទី. និ. ដី. ១.២១៦) ឯវំ **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន,** អង្គុត្តរដីកាការេន ច **អាចរិយសារិបុត្តត្ថេរេន** វុត្តំ។

វិភង្គដ្ឋកថាយំ (វិភ. អដ្ឋ. ៥២៧) បន ***វិហារោ***តិ សមន្តា បរិហារបថំ, អន្តោយេវ ច រត្តិដ្ឋានទិវាដ្ឋានានិ ទស្សេត្វា កតសេនាសនំ។ **អឌ្ឍយោគោ**តិ សុបណ្ណវង្កគេហំ។ **បាសាទោ**តិ ទ្វេ កណ្ណិកានិ គហេត្វា កតោ ទីឃបាសាទោ។ **អដ្ដោ**តិ បដិរាជាទិបដិពាហនត្ថំ ឥដ្ឋកាហិ កតោ ពហលភិត្តិកោ ចតុបញ្ចភូមកោ បតិស្សយវិសេសោ។ **មាឡោ**តិ ភោជនសាលាសទិសោ មណ្ឌលមាឡោ។ **វិនយដ្ឋកថាយំ** បន “ឯកកូដសង្គហិតោ ចតុរស្សបាសាទោ”តិ (បារា. អដ្ឋ. ២.៤៨២-៤៨៧) វុត្តំ។ **លេណ**ន្តិ បព្ពតំ ខណិត្វា វា បព្ភារស្ស អប្បហោនកដ្ឋានេ កុដ្ដំ ឧដ្ឋាបេត្វា វា កតសេនាសនំ។ **គុហា**តិ ភូមិទរិ វា យត្ថ រត្តិន្ទិវំ ទីបំ លទ្ធុំ វដ្ដតិ, បព្ពតគុហា វា ភូមិគុហា វាតិ វុត្តំ។

តំ អាវសថភូតំ បតិស្សយសេនាសនំ វិហរិតព្ពដ្ឋេន, វិហារដ្ឋានដ្ឋេន ច **វិហារសេនាសនំ នាម។** មសារកាទិចតុព្ពិធោ **មញ្ចោ។** តថា **បីឋំ។** ឧណ្ណភិសិអាទិបញ្ចវិធា **ភិសិ។** សីសប្បមាណំ **ពិម្ពោហនំ។** វិត្ថារតោ វិទត្ថិចតុរង្គុលតា, ទីឃតោ មញ្ចវិត្ថារប្បមាណតា ចេត្ថ សីសប្បមាណំ។ មសារកាទីនិ មញ្ចបីឋភាវតោ, ភិសិឧបធានញ្ច មញ្ចបីឋសម្ពន្ធតោ **មញ្ចបីឋសេនាសនំ។** មញ្ចបីឋភូតញ្ហិ សេនាសនំ, មញ្ចបីឋសម្ពន្ធញ្ច សាមញ្ញនិទ្ទេសេន, ឯកសេសេន វា “មញ្ចបីឋសេនាសន”ន្តិ វុច្ចតិ។ **អាចរិយសារិបុត្តត្ថេរោបិ** ឯវមេវ វទតិ។ **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន** បន “**មញ្ចបីឋសេនាសន**ន្តិ មញ្ចបីឋញ្ចេវ មញ្ចបីឋសម្ពន្ធសេនាសនញ្ចា”តិ (ទី. និ. ដី. ១.២១៦) វុត្តំ។ **ចិមិលិកា** នាម សុធាបរិកម្មកតាយ ភូមិយា វណ្ណានុរក្ខណត្ថំ បដខណ្ឌាទីហិ សិព្ពេត្វា កតា។ **ចម្មខណ្ឌោ** នាម សីហព្យគ្ឃទីបិតរច្ឆចម្មាទីសុបិ យំ កិញ្ចិ ចម្មំ។ **អដ្ឋកថាសុ** (បាចិ. អដ្ឋ. ១១២; វិ. សង្គ. អដ្ឋ. ៨២) ហិ សេនាសនបរិភោគេ បដិក្ខិត្តចម្មំ ន ទិស្សតិ។ **តិណសន្ថារោ**តិ យេសំ កេសញ្ចិ តិណានំ សន្ថារោ។ ឯសេវ នយោ **បណ្ណសន្ថារេ**បិ។ ចិមិលិកាទិ ភូមិយំ សន្ថរិតព្ពតាយ **សន្ថតសេនាសនំ។ យត្ថ វា បន ភិក្ខូ បដិក្កមន្តី**តិ បបេត្វា វា ឯតានិ មញ្ចាទីនិ យត្ថ ភិក្ខូ សន្និបតន្តិ, **សព្ពមេតំ សេនាសនំ** នាមាតិ ឯវំ វុត្តំ អវសេសំ រុក្ខមូលាទិបដិក្កមិតព្ពដ្ឋានំ អភិសង្ខរណាភាវតោ កេវលំ សយនស្ស, និស្សជ្ជាយ ច ឱកាសភូតត្តា **ឱកាសសេនាសនំ។ សេនាសនគ្គហណេនា**តិ “វិវិត្តំ សេនាសន”ន្តិ ឥមិនា សេនាសនសទ្ទេន វិវិត្តសេនាសនស្ស វា អាទានេន, វចនេន វា គហិតមេវ សាមញ្ញជោតនាយ វិសេសេ អវដ្ឋានតោ, វិសេសត្ថិនា ច វិសេសស្ស បយុញ្ជិតព្ពតោ។

យទេវំ កស្មា “អរញ្ញ”ន្តិអាទិ បុន វុត្តន្តិ អនុយោគេន “**ឥធ បនស្សា**”តិអាទិមាហ។ ឯវំ គហិតេសុបិ សេនាសនេសុ យថាវុត្តស្ស ភិក្ខុនោ អនុច្ឆវិកមេវ សេនាសនំ ទស្សេតុកាមត្តា បុន ឯវំ វុត្តន្តិ អធិប្បាយោ។ “***ភិក្ខុនីនំ វសេន អាគត***”ន្តិ ឥទំ វិនយេ អាគតមេវ សន្ធាយ វុត្តំ, ន អភិធម្មេ។ វិនយេ ហិ **គណម្ហាឱហីយន សិក្ខាបទេ** (បាចិ. ៦៩១) ភិក្ខុនីនំ អារញ្ញកធុតង្គស្ស បដិក្ខិត្តត្តា ឥទម្បិ ច តាសំ អរញ្ញំ នាម, ន បន បញ្ចធនុសតិកំ បច្ឆិមំ អរញ្ញមេវ សេនាសនំ, ឥទម្បិ ច តាសំ គណម្ហាឱហីយនាបត្តិករំ, ន តុ បញ្ចធនុសតិកាទិមេវ អរញ្ញំ។ វុត្តញ្ហិ តត្ថ –

“ឯកា វា គណម្ហា ឱហីយេយ្យាតិ អគាមកេ អរញ្ញេ ទុតិយិកាយ ភិក្ខុនិយា ទស្សនូបចារំ វា សវនូបចារំ វា វិជហន្តិយា អាបត្តិ ថុល្លច្ចយស្ស, វិជហិតេ អាបត្តិ សង្ឃាទិសេសស្សា”តិ។

វិនយដ្ឋកថាសុបិ (បាចិ. អដ្ឋ. ៦៩២) ហិ តថាវ អត្ថោ វុត្តោតិ។ អភិធម្មេ បន “អរញ្ញន្តិ និក្ខមិត្វា ពហិ ឥន្ទខីលា សព្ពមេតំ អរញ្ញ”ន្តិ (វិភ. ៥២៩) អាគតំ។ វិនយសុត្តន្តា ហិ ឧភោបិ បរិយាយទេសនា នាម, អភិធម្មោ បន និប្បរិយាយទេសនា, តស្មា យំ ន គាមបទេសន្តោគធំ, តំ អរញ្ញន្តិ និប្បរិយាយេន ទស្សេតុំ តថា វុត្តំ។ ឥន្ទខីលា ពហិ និក្ខមិត្វា យំ ឋានំ បវត្តំ , សព្ពមេតំ អរញ្ញំ នាមាតិ ចេត្ថ អត្ថោ។ **អារញ្ញកំ នាម... បេ.... បច្ឆិមន្តិ ឥទំ បន** សុត្តន្តនយេន **អារញ្ញកសិក្ខាបទេ** (បារា. ៦៥២) អារញ្ញិកំ ភិក្ខុំ សន្ធាយ វុត្តំ **ឥមស្ស ភិក្ខុនោ អនុរូបំ**, តស្មា **វិសុទ្ធិមគ្គេ ធុតង្គនិទ្ទេសេ** (វិសុទ្ធិ. ១.១៩) យំ **តស្ស លក្ខណំ វុត្តំ**, តំ យុត្តមេវ, អតោ តត្ថ វុត្តនយេន គហេតព្ពន្តិ អធិប្បាយោ។

សន្ទច្ឆាយន្តិ សីតច្ឆាយំ។ តេនាហ “**តត្ថ ហី**”តិអាទិ។ **រុក្ខមូល**ន្តិ រុក្ខសមីបំ។ វុត្តញ្ហេតំ “យាវតា មជ្ឈន្ហិកេ កាលេ សមន្តា ឆាយា ផរតិ, និវាតេ បណ្ណានិ និបតន្តិ, ឯត្តាវតា រុក្ខមូល”ន្តិ។ **បព្ពត**ន្តិ សុទ្ធបាសាណសុទ្ធ បំសុឧភយមិស្សកវសេន តិវិធោបិ បព្ពតោ អធិប្បេតោ, ន សិលាមយោ ឯវ។ **សេល**-សទ្ទោ បន អវិសេសតោ បព្ពតបរិយាយោតិ កត្វា ឯវំ វុត្តំ។ “**តត្ថ ហី**”តិអាទិនា តទុភយស្ស អនុរូបតំ ទស្សេតិ។ **ទិសាសុ ខាយមានាសូ**តិ ទសសុ ទិសាសុ អភិមុខីភាវេន ទិស្សមានាសុ។ តថារូបេនបិ ការណេន សិយា ចិត្តស្ស ឯកគ្គតាតិ ឯតំ វុត្តំ, សព្ពទិសាហិ អាគតេន វាតេន ពីជិយមានភាវហេតុទស្សនត្ថន្តិ កេចិ។ **កំ វុច្ចតិ ឧទកំ** បិបាសវិនោទនស្ស ការកត្តា។ “**យំ នទីតុម្ពន្តិបិ នទីកុញ្ជន្តិបិ វទន្តិ**, តំ កន្ទរន្តិ អបព្ពតបទេសេបិ វិទុគ្គនទី និវត្តនបទេសំ កន្ទរន្តិ ទស្សេតី”តិ (វិភ. មូលដី. ៥៣០) **អាចរិយានន្ទត្ថេរោ**, តេនេវ វិញ្ញាយតិ “នទីតុម្ពនទីកុញ្ជសទ្ទា នទីនិវត្តនបទេសវាចកា”តិ។ នទីនិវត្តនបទេសោ ច នាម នទិយា និក្ខមនឧទកេន បុន និវត្តិត្វា គតោ វិទុគ្គបទេសោ។ “អបព្ពតបទេសេបី”តិ វទន្តោ បន អដ្ឋកថាយំ និទស្សនមត្តេន បឋមំ បព្ពតបទេសន្តិ វុត្តំ, យថាវុត្តោ បន នទីបទេសោបិ កន្ទរោ ឯវាតិ ទស្សេតិ។

“**តត្ថ ហី**”តិអាទិនាបិ និទស្សនមត្តេនេវ តស្សានុរូបភាវមាហ។ **ឧស្សាបេត្វា**តិ បុញ្ជំ កត្វា។ “ទ្វិន្នំ បព្ពតានម្បិ អាសន្នតរេ ឋិតានំ ឱវរកាទិសទិសំ វិវរំ ហោតិ, ឯកស្មិំយេវ បន បព្ពតេ ឧមង្គសទិស”ន្តិ វទន្តិ អាចរិយា។ ឯកស្មិំយេវ ហិ ឧមង្គសទិសំ អន្តោលេណំ ហោតិ ឧបរិ បដិច្ឆន្នត្តា, ន ទ្វីសុ តថា អប្បដិច្ឆន្នត្តា, តស្មា “ឧមង្គសទិស”ន្តិ ឥទំ “ឯកស្មិំ យេវា”តិ ឥមិនា សម្ពន្ធនីយំ។ “មហាវិវរ”ន្តិ ឥទំ បន ឧភយេហិបិ។ **ឧមង្គសទិស**ន្តិ ច “សុទុង្គាសទិស”ន្តិ (ទី. និ. ដី. ១.២១៦) **អាចរិយេន** វុត្តំ។ **សុទុង្គា**តិ ហិ ភូមិឃរស្សេតំ អធិវចនំ, “តំ គហេត្វា សុទុង្គាយ វន្តំ យក្ខិនី ខិបី”តិអាទីសុ វិយ។ **មនុស្សានំ អនុបចារដ្ឋាន**ន្តិ បកតិសញ្ចារវសេន មនុស្សេហិ ន សញ្ចរិតព្ពដ្ឋានំ។ កស្សនវប្បនាទិវសេន ហិ បកតិសញ្ចារបដិក្ខេបោ ឥធាធិប្បេតោ។ តេនាហ “**យត្ថ ន កសន្តិ ន វបន្តី**”តិ។ **អាទិ**សទ្ទេន បន “វនបត្ថន្តិ វនសណ្ឌានមេតំ សេនាសនានំ អធិវចនំ, វនបត្ថន្តិ ភីសនកានមេតំ, វនបត្ថន្តិ សលោមហំសានមេតំ, វនបត្ថន្តិ បរិយន្តានមេតំ, វនបត្ថន្តិ ន មនុស្សូបចារានមេតំ សេនាសនានំ អធិវចន”ន្តិ (វិភ. ៥៣១) ឥមំ **វិភង្គបាឡិសេសំ** សង្គណ្ហាតិ។ **បត្ថោ**តិ ហិ បព្ពតស្ស សមានភូមិ, យោ “សានុ”តិបិ វុច្ចតិ, តស្សទិសត្តា បន មនុស្សានមសញ្ចរណភូតំ វនំ, តស្មា បត្ថសទិសំ វនំ **វនបត្ថោ**តិ វិសេសនបរនិបាតោ ទដ្ឋព្ពោ។ សព្ពេសំ សព្ពាសុ ទិសាសុ អភិមុខោ ឱកាសោ **អព្ភោកាសោ**តិ អាហ “**អច្ឆន្ន**”ន្តិ, កេនចិ ឆទនេន អន្តមសោ រុក្ខសាខាយបិ ន ឆាទិតន្តិ អត្ថោ។ ទណ្ឌកានំ ឧបរិ ចីវរំ ឆាទេត្វា កតា **ចីវរកុដិ។ និក្កឌ្ឍិត្វា**តិ នីហរិត្វា។ អន្តោបព្ភារលេណសទិសោ បលាលរាសិយេវ អធិប្បេតោ, ឥតរថា តិណបណ្ណសន្ថារសង្គោបិ សិយាតិ វុត្តំ “**បព្ភារលេណសទិសេ អាលយេ**”តិ, បព្ភារសទិសេ, លេណសទិសេ វាតិ អត្ថោ។ **គច្ឆគុម្ពាទីនម្បី**តិ **បិ**-សទ្ទេន បុរិមនយំ សម្បិណ្ឌេតិ។

បិណ្ឌបាតស្ស បរិយេសនំ **បិណ្ឌបាតោ** ឧត្តរបទលោបេន, តតោ បដិក្កន្តោ **បិណ្ឌបាតបដិក្កន្តោ**តិ អាហ “**បិណ្ឌបាតបរិយេសនតោ បដិក្កន្តោ**”តិ។ **បល្លង្ក**ន្តិ ឯត្ថ **បរិ**-សទ្ទោ “សមន្តតោ”តិ ឯតស្មិំ អត្ថេ, តស្មា បរិសមន្តតោ អង្កនំ អាសនំ **បល្លង្កោ** រ-ការស្ស ល-ការំ, ទ្វិភាវញ្ច កត្វា យថា “បលិពុទ្ធោ”តិ, (មិ. ប. ៦.៣.៦) សមន្តភាវោ ច វាមោរុំ, ទក្ខិណោរុញ្ច សមំ ឋបេត្វា ឧភិន្នំ បាទានំ អញ្ញមញ្ញសម្ពន្ធនករណំ។ តេនាហ “**សមន្តតោ ឩរុពទ្ធាសន**”ន្តិ។ ឩរូនំ ពន្ធនវសេន និសជ្ជាវ ឥធ បល្លង្កោ, ន អាហរិមេហិ វាឡេហិ កតោតិ វុត្តំ ហោតិ។ **អាភុជិត្វា**តិ ច យថា បល្លង្កវសេន និសជ្ជា ហោតិ, តថា ឧភោ បាទេ អាភុគ្គេ សមិញ្ជិតេ កត្វា, តំ បន ឧភិន្នំ បាទានំ តថាពន្ធតាករណមេវាតិ អាហ “**ពន្ធិត្វា**”តិ។ **ឧជុំ កាយ**ន្តិ ឯត្ថ **កាយ**-សទ្ទោ ឧបរិមកាយវិសយោ ហេដ្ឋិមកាយស្ស អនុជុកំ ឋបនស្ស និសជ្ជាវចនេនេវ វិញ្ញាបិតត្តាតិ វុត្តំ “**ឧបរិមំ សរីរំ ឧជុំ ឋបេត្វា**”តិ។ តំ បន ឧបរិមកាយស្ស ឧជុកំ ឋបនំ សរូបតោ ទស្សេតិ “**អដ្ឋារសា**”តិអាទិនា, អដ្ឋារសន្នំ បិដ្ឋិកណ្ដកដ្ឋិកានំ កោដិយា កោដី បដិបាទនមេវ តថា ឋបនន្តិ អធិប្បាយោ។

តទានិ តថា ឋបនស្ស បយោជនំ ទស្សេន្តោ “**ឯវញ្ហិ**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ **ឯវន្តិ** តថា ឋបនេ សតិ, ឥមិនា វា តថាឋបនហេតុនា។ **ន បណមន្តីតិ** ន ឱនមន្តិ។ “**អថស្សា**”តិអាទិ បន បរម្បរបយោជនទស្សនំ។ **អថាតិ** ឯវំ អនោនមនេ។ **វេទនាតិ** បិដ្ឋិគិលានាទិវេទនា។ **ន បរិបតតីតិ** ន វិគច្ឆតិ វីថិំ ន វិលង្ឃេតិ។ តតោ ឯវ បុព្ពេនាបរំ វិសេសប្បត្តិយា កម្មដ្ឋានំ **វុទ្ធិំ ផាតិំ វេបុល្លំ ឧបគច្ឆតិ**។ បរិសទ្ទោ ចេត្ថ អភិសទ្ទបរិយាយោ អភិមុខត្ថោតិ វុត្តំ “**កម្មដ្ឋានាភិមុខ**”ន្តិ, ពហិទ្ធា បុថុត្តារម្មណតោ និវារេត្វា កម្មដ្ឋានំយេវ បុរក្ខត្វាតិ អត្ថោ។ បរិសទ្ទស្ស សមីបត្ថតំ ទស្សេតិ “**មុខសមីបេ វា កត្វា**”តិ ឥមិនា, មុខស្ស សមីបេ វិយ ចិត្តេ និពទ្ធំ ឧបដ្ឋាបនវសេន កត្វាតិ វុត្តំ ហោតិ។ បរិសទ្ទស្ស សមីបត្ថតំ **វិភង្គបាឡិយា** (វិភ. ៥៣៧) សាធេតុំ “**តេនេវា**”តិអាទិ វុត្តំ។ **នាសិកគ្គេតិ** នាសបុដគ្គេ។ **មុខនិមិត្តំ** នាម ឧត្តរោដ្ឋស្ស វេមជ្ឈប្បទេសោ, យត្ថ នាសិកវាតោ បដិហញ្ញតិ។

ឯត្ថ ច យថា “វិវិត្តំ សេនាសនំ ភជតី”តិអាទិនា (វិភ. ៥០៨) ភាវនានុរូបំ សេនាសនំ ទស្សិតំ, ឯវំ “និសីទតី”តិ ឥមិនា អលីនានុទ្ធច្ចបក្ខិកោ សន្តោ ឥរិយាបថោ ទស្សិតោ, “បល្លង្កំ អាភុជិត្វា”តិ ឥមិនា និសជ្ជាយ ទឡ្ហភាវោ, “បរិមុខំ សតិំ ឧបដ្ឋបេត្វា”តិ ឥមិនា អារម្មណបរិគ្គហណូបាយោតិ។ **បរិ**-សទ្ទោ បរិគ្គហដ្ឋោ “បរិណាយិកា”តិអាទីសុ (ធ. ស. ១៦) វិយ។ **មុខ**-សទ្ទោ និយ្យានដ្ឋោ “សុញ្ញតវិមោក្ខមុខ”ន្តិអាទីសុ វិយ។ បដិបក្ខតោ និក្ខមនមេវ ហិ និយ្យានំ។ អសម្មោសនភាវោ **ឧបដ្ឋានដ្ឋោ**។ **តគ្រាតិ** បដិសម្ភិទានយេ។ **បរិគ្គហិតនិយ្យានន្តិ** សព្ពថា គហិតាសម្មោសតាយ បរិគ្គហិតំ, បរិច្ចត្តសម្មោសបដិបក្ខតាយ ច និយ្យានំ **សតិំ កត្វា**, បរមំ សតិនេបក្កំ ឧបដ្ឋបេត្វាតិ វុត្តំ ហោតិ។ អយំ **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរស្ស, អាចរិយសារិបុត្តត្ថេរស្ស** ច មតិ។ អថ វា “កាយាទីសុ សុដ្ឋុបវត្តិយា បរិគ្គហិតំ, តតោ ឯវ ច និយ្យានភាវយុត្តំ, កាយាទិបរិគ្គហណញាណសម្បយុត្តតាយ វា បរិគ្គហិតំ, តតោយេវ ច និយ្យានភូតំ ឧបដ្ឋានំ កត្វាតិ អត្ថោ”តិ អយំ **អាចរិយានន្ទត្ថេរស្ស** (វិភ. មូលដី. ៥៣៧) មតិ។

២១៧. អភិជ្ឈាយតិ គិជ្ឈតិ អភិកង្ខតិ ឯតាយាតិ **អភិជ្ឈា**, កាមច្ឆន្ទនីវរណំ។ **លុច្ចនដ្ឋេនាតិ** ភិជ្ជនដ្ឋេន, ខណេ ខណេ ភិជ្ជនដ្ឋេនាតិ អត្ថោតិ **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន**, (ទី. និ. ដី. ១.២១៧) **អង្គុត្តរដីកាការេន** ច **អាចរិយសារិបុត្តត្ថេរេន** វុត្តំ។ សុត្តេសុ ច ទិស្សតិ “លុច្ចតីតិ ខោ ភិក្ខុ លោកោតិ វុច្ចតិ។ កិញ្ច លុច្ចតិ? ចក្ខុ ខោ ភិក្ខុ លុច្ចតិ, រូបា លុច្ចន្តិ, ចក្ខុវិញ្ញាណំ លុច្ចតី”តិអាទិ។ (សំ. និ. ៤.៨២) **អភិធម្មដ្ឋកថាយំ**, (ធ. ស. អដ្ឋ. ៧-១៣) បន ឥធ ច អធុនា បោត្ថកេ “លុច្ចនបលុច្ចនដ្ឋេនា”តិ លិខិតំ។ តត្ថ លុច្ចនមេវ បលុច្ចនបរិយាយេន វិសេសេត្វា វុត្តំ។ លុចសទ្ទោ ហិ អបេក្ខនាទិអត្ថោបិ ភវតិ “ឱលោកេតី”តិអាទីសុ, ភិជ្ជនបភិជ្ជនដ្ឋេនាតិ អត្ថោ។ **វំសត្ថបកាសិនិយំ** បន វុត្តំ “ខណភង្គវសេន លុច្ចនសភាវតោ, ចុតិភង្គវសេន ច បលុច្ចនសភាវតោ លោកោ នាមា”តិ (វំសត្ថបកាសិនិយំ នាម មហាវំសដីកាយំ បឋមបរិច្ឆេទេ បញ្ចមគាថា វណ្ណនាយំ) កេចិ បន “ភិជ្ជនឧប្បជ្ជនដ្ឋេនា”តិ អត្ថំ វទន្តិ។ អាហច្ចភាសិតវចនត្តេន វិរុជ្ឈនតោ, លុចសទ្ទស្ស ច អនុប្បាទវាចកត្តា អយុត្តមេវេតំ។ អបិច អាចរិយេហិបិ “លុច្ចនបលុច្ចនដ្ឋេនា”តិ បាឋមេវ ឧល្លិង្គេត្វា តថា អត្ថោ វុត្តោ សិយា, បច្ឆា បន បរម្បរាភតវសេន បមាទលេខត្តា តត្ថ តត្ថ ន ទិដ្ឋោតិ ទដ្ឋព្ពំ, ន លុច្ចតិ ន បលុច្ចតីតិ យោ គហិតោបិ តថា ន ហោតិ, ស្វេវ លោកោ, អនិច្ចានុបស្សនាយ វា លុច្ចតិ ភិជ្ជតិ វិនស្សតីតិ គហេតព្ពោវ លោកោតិ តំគហណរហិតានំ លោកុត្តរានំ នត្ថិ លោកតា, ទុក្ខសច្ចំ វា លោកោតិ វុត្តំ “**បញ្ចុបាទានក្ខន្ធា លោកោ**”តិ។ ឯវំ តត្ថ តត្ថ វចនតោបិ យថាវុត្តោ កេសញ្ចិ អត្ថោ ន យុត្តោតិ។

តស្មាតិ បញ្ចុបាទានក្ខន្ធានមេវ លោកភាវតោ។ **វិក្ខម្ភនវសេនាតិ** ឯត្ថ **វិក្ខម្ភនំ** តទង្គប្បហានវសេនេវ អនុប្បាទនំ អប្បវត្តនំ, ន បន វិក្ខម្ភនប្បហានវសេន បដិបក្ខានំ សុដ្ឋុបហីនំ។ “**បហីនត្តា**”តិ ហិ តថាបហីនសទិសតំ ឯវ សន្ធាយ វុត្តំ។ កស្មាតិ ចេ? ឈានស្ស អនធិគតត្តា។ ឯវំ បន បុព្ពភាគភាវនាយ តថាបហានតោយេវេតំ ចិត្តំ **វិគតាភិជ្ឈំ** នាម, ន តុ ចក្ខុវិញ្ញាណមិវ សភាវតោ អភិជ្ឈាវិរហិតត្តាតិ ទស្សេតុំ “**ន ចក្ខុវិញ្ញាណសទិសេនា**”តិ វុត្តំ។ **យថា តន្តិ** ឯត្ថ **តន្តិ** និបាតមត្តំ, **តំ** ចិត្តំ វា។ អធុនា មុញ្ចនស្ស, អនាគតេ ច បុន អនាទានស្ស ករណំ បរិសោធនំ នាមាតិ វុត្តំ ហោតិ។ យថា ច ឥមស្ស ចិត្តស្ស បុព្ពភាគភាវនាយ បរិសោធិតត្តា វិគតាភិជ្ឈតា, ឯវំ អព្យាបន្នតា, វិគតថិនមិទ្ធតា, អនុទ្ធតតា, និព្ពិចិកិច្ឆតា ច វេទិតព្ពាតិ និទស្សេន្តោ “**ព្យាបាទបទោសំ បហាយាតិអាទីសុបិ ឯសេវ នយោ**”តិ អាហ។ **បូតិកុម្មាសាទយោតិ** អាភិទោសិកយវកុម្មាសាទយោ។ **បុរិមបកតិន្តិ** បរិសុទ្ធបណ្ឌរសភាវំ, ឥមិនា វិការមាបជ្ជតីតិ អត្ថំ ទស្សេតិ។ **វិការាបត្តិយាតិ** បុរិមបកតិវិជហនសង្ខាតេន វិការមាបជ្ជនេន។ “**ឧភយ**”ន្តិអាទិនា តុល្យត្ថសមាសភាវមាហ។ “យា តស្មិំ សមយេ ចិត្តស្ស អកល្លតា”តិអាទិនា (ធ. ស. ១១៦២; វិភ. ៥៤៦) ថិនស្ស, “យា តស្មិំ សមយេ កាយស្ស អកល្លតា”តិអាទិនា ច មិទ្ធស្ស **អភិធម្មេ** និទ្ទិដ្ឋត្តា “**ថិនំ ចិត្តគេលញ្ញំ, មិទ្ធំ ចេតសិកគេលញ្ញ**”ន្តិ វុត្តំ។ សតិបិ ហិ ថិនមិទ្ធស្ស អញ្ញមញ្ញំ អវិប្បយោគេ ចិត្តកាយលហុតាទីនំ វិយ ចិត្តចេតសិកានំ យថាក្កមំ តំតំវិសេសស្ស យា តេសំ អកល្លតាទីនំ វិសេសបច្ចយតា, អយមេតេសំ សភាវោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **ទិដ្ឋាលោកោ** នាម

បស្សិតោ វត្តី ចន្ទាលោកទីបាលោកឧក្កាលោកាទិ, ទិវា ច សូរិយាលោកាទិ។ រត្តិម្បិ ទិវាបិ តស្ស សញ្ជាននសមត្ថា សញ្ញា **អាលោកសញ្ញា,** តស្សា ច វិគតនីវរណាយ បរិសុទ្ធាយ អត្ថិតា តេជ អធិប្បេតា។ អតិសយត្ថវិសិដ្ឋស្ស ហិ អត្ថិអត្ថស្ស អវពោធកោ អយមីការោតិ ទស្សេន្តោ **"រត្តិម្បី"**តិអាទិមាហ, វិគតថិនមិទ្ធភាវស្ស ការណត្តា ចេតំ វុត្តំ។ សុត្តេសុ បាកដោវាយមត្ថោ។

សរតីតិ **សតោ,** សម្បជានាតីតិ **សម្បជានោ**តិ ឯវំ បុគ្គលនិទ្ទេសោតិ ទស្សេតិ **"សតិយា ច ញាណេន ច សមន្នាគតោ"**តិ ឥមិនា។ សន្តេសុបិ អញ្ញេសុ វិរិយសមាធិអាទីសុ កស្មា ឥទមេវ ឧភយំ វុត្តំ, វិគតាភិជ្ឈាទីសុ វា ឥទំ ឧភយំ អវត្វា កស្មា ឥធេវ វុត្តន្តិ អនុយោគមបនេតុំ **"ឥទំ ឧភយ"**ន្តិអាទិ វុត្តំ, បុគ្គលាធិដ្ឋានេន និទ្ទិដ្ឋសតិសម្បជញ្ញសង្ខាតំ ឥទំ ឧភយន្តិ អត្ថោ។ **អតិក្កមិត្វា ឋិតោ**តិ ត-សទ្ទស្ស អតីតត្ថតំ អាហ, បុព្ពភាគភាវនាយ បជហនមេវ ច អតិក្កមនំ។ "កថំ ឥទំ កថំ ឥទ"ន្តិ បវត្តតីតិ **កថំកថា,** វិចិកិច្ឆា, សា ឯតស្ស អត្ថីតិ **កថំកថី,** ន កថំកថី **អកថំកថី,** និព្ពិចិកិច្ឆោតិ វចនត្ថោ, អត្ថមត្តំ បន ទស្សេតុំ **"កថំ ឥទំ កថំ ឥទ'ន្តិ ឯវំ នប្បវត្តតីតិ អកថំកថី"**តិ វុត្តំ។ "កុសលេសុ ធម្មេសូ"តិ ឥទំ "អកថំកថី"តិ ឥមិនា សម្ពន្ធិតព្ពន្តិ អាហ **"ន វិចិកិច្ឆតិ, ន កង្ខតីតិ អត្ថោ"**តិ។ **វចនត្ថលក្ខណាទិភេទតោ**តិ ឯត្ថ **អាទិ**សទ្ទេន បច្ចយបហានបហាយកាទីនម្បិ សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។ តេបិ ហិ បភេទតោ វត្តព្ពាតិ។

២១៨. វឌ្ឍិយា គហិតំ ធនំ ឥណំ នាមាតិ វុត្តំ **"វឌ្ឍិយា ធនំ គហេត្វា"**តិ។ វិគតោ អន្តោ **ព្យន្តោ,** សោ យស្សាតិ **ព្យន្តី។** តេនាហ **"វិគតន្ត"**ន្តិ, វិរហិតទាតព្ពឥណបរិយន្តំ ករេយ្យាតិ ចេតស្ស អត្ថោ។ **តេសន្តិ** វឌ្ឍិយា គហិតានំ ឥណធនានំ។ **បរិយន្តោ នាម** គទុត្តរិ ទាតព្ពឥណសេសោ។ នត្ថិ ឥណមស្សាតិ **អណណោ។** តស្ស ភាវោ **អាណណ្យំ។** តមេវ និទានំ **អាណណ្យនិទានំ,** អាណណ្យហេតុ អាណណ្យការណាតិ អត្ថោ។ អាណណ្យមេវ ហិ និទានំ ការណមស្សាតិ វា **អាណណ្យនិទានំ,** "បាមោជ្ជំ សោមនស្ស"ន្តិ ឥមេហិ សម្ពន្ធោ។ "ឥណបលិពោធតោ មុត្តោម្ហី"តិ **ពលវបាមោជ្ជំ លភតិ។** "ជីវិកានិមិត្តម្បិ មេ អវសិដ្ឋំ អត្ថី"តិ **សោមនស្សំ អធិគច្ឆតិ។**

២១៩. ***វិសភាគវេទនា*** នាម ទុក្ខវេទនា។ សា ហិ កុសលវិបាកសន្តានស្ស វិរោធិភាវតោ សុខវេទនាយ វិសភាគា, តស្សា **ឧប្បត្តិយា** ការណភូតាយ។ **កកចេនេវា**តិ កកចេន ឥវ។ **ចតុឥរិយាបថ**ន្តិ ចតុព្ពិធម្បិ ឥរិយាបថំ។ ព្យាធិតោ ហិ យថា ឋានគមនេសុ អសមត្ថោ, ឯវំ និសជ្ជាទីសុបិ។ **អាពាធេតី**តិ បីឡេតិ។ វាតាទីនំ វិការភូតា វិសមាវត្ថាយេវ **"អាពាធោ"**តិ វុច្ចតិ។ តេនាហ **"តំសមុដ្ឋានេន ទុក្ខេន ទុក្ខិតោ"**តិ, អាពាធ សមុដ្ឋានេន ទុក្ខវេទនាសង្ខាតេន ទុក្ខេន ទុក្ខិតោ ទុក្ខសមន្នាគតោតិ អត្ថោ។ ទុក្ខវេទនាយ បន អាពាធភាវេន អាទិម្ហិ ពាធតីតិ **អាពាធោ**តិ កត្វា អាពាធសង្ខាតេន មូលព្យាធិនា **អាពាធិកោ,** អបរាបរំ សញ្ជាតទុក្ខសង្ខាតេន អនុពន្ធព្យាធិនា **ទុក្ខិតោ**តិ អត្ថោ គហេតព្ពោ។ ឯវញ្ហិ សតិ ទុក្ខវេទនាវសេន វុត្តស្ស ទុក្ខិតបទស្ស អាពាធិកបទេន វិសេសិតព្ពតា បាកដា ហោតីតិ អយមេត្ថ **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន** (ទី. និ. ដី. ១.២១៩) វុត្តនយោ។ អធិកំ មត្តំ បមាណំ **អធិមត្តំ,** ពាឡ្ហំ, អធិមត្តំ គិលានោ ធាតុសង្ខយេន បរិក្ខីណសរីរោតិ **អធិមត្តគិលានោ។ អធិមត្តព្យាធិបរេតតាយា**តិ អធិមត្តព្យាធិបីឡិតកាយ។ **ន រុច្ចេយ្យា**តិ ន រុច្ចេថ, កម្មត្ថបទញ្ចេតំ "ភត្តញ្ចស្សា"តិ ឯត្ថ "អស្សា"តិ កត្តុទស្សនតោ។ មត្តាសទ្ទោ អនត្ថកោតិ វុត្តំ **"ពលមត្តាតិ ពលមេវា"**តិ, អប្បមត្តកំ វា ពលំ **ពលមត្តា។ តទុភយ**ន្តិ បាមោជ្ជំ, សោមនស្សញ្ច។ **លភេថ បាមោជ្ជំ** "រោគតោ មុត្តោម្ហី"តិ។ **អធិគច្ឆេយ្យ សោមនស្សំ** "អត្ថិ មេ កាយពល"ន្តិ បាឡិយា អត្ថោ។

២២០. **កាកណិកមត្តំ** នាម "ឯកគុញ្ជមត្ត"ន្តិ វទន្តិ។ "ទិយឌ្ឍវីហិមត្ត"ន្តិ ***វិនយដីកាយំ*** វុត្តំ។ អបិច **កណ-**សទ្ទោ កុណ្ឌកេ –

"អកណំ អថុសំ សុទ្ធំ, សុគន្ធំ តណ្ឌុលប្ផលំ;
តុណ្ឌិកីរេ បចិត្វាន, តតោ ភុញ្ជន្តិ ភោជន"ន្តិ។ (ទី. និ. ៣.២៨១) អាទីសុ វិយ;

"កណោ តុ កុណ្ឌកោ ភវេ"តិ (អភិធានេ ភកណ្ឌេ ចតុព្ពណ្ណវគ្គេ ៤៥៤ គាថា) ហិ វុត្តំ។ អប្បកោ បន កណោ **កាកណោ**តិ វុច្ចតិ យថា "កាលវណ"ន្តិ, តស្មា កាកណោវ បមាណមស្សាតិ **កាកណិកំ,** កាកណិកមេវ **កាកណិកមត្តំ,** ឧទុទ្ទកកុណ្ឌកប្បមាណមេវាតិ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ ឯវញ្ហិ សតិ "រាជទាយោ នាម កាកណិកមត្តំ ន វឌ្ឍតិ, អឌ្ឍមាសគ្ឃនិកំ មំសំ ទេតី"តិ (ជា. អដ្ឋ. ៦.ឧមង្គជាតកវណ្ណនាយ) វុត្តេន **ឧមង្គជាតកវចនេន** ច អវិរុទ្ធំ ហោតិ។ **វយោ**តិ ខយោ ភង្គោ, តស្ស "ពន្ធនា មុត្តោម្ហី"តិ អាវជ្ជយតោ តទុភយំ ហោតិ។ តេន វុត្តំ "លភេថ បាមោជ្ជំ, អធិគច្ឆេយ្យ សោមនស្ស"ន្តិ។ វចនាវសេសំ សន្ធាយ **"សេសំ វុត្តនយេនេវា"**តិអាទិ វុត្តំ។ **វុត្តនយេនេវា**តិ ច បឋមទុតិយបទេសុ វុត្តនយេនេវ។ **សព្ពបទេសូ**តិ តតិយាទីសុ តីសុ កោដ្ឋាសេសុ។ ឯកេកោ ហិ ឧបមាបក្ខោ "បទ"ន្តិ វុត្តោ។

២២១-២២២. **អធីនោ**តិ អាយត្តោ, ន សេរិភាវយុត្តោ។ តេនាហ “**អត្តនោ រុចិយា កិញ្ចិ កាតុំ ន លភតី**”តិ។ ឯវមិតរស្មិម្បិ។ យេន គន្តុកាមោ, តេន កាមំ គមោ ន ហោតីតិ សបាបសេសយោជនំ ទស្សេតុំ “**យេនា**”តិអាទិ វុត្តំ។ **កាម**ន្តិ ចេតំ ភាវនបុំសកវចនំ, កាមេន វា ឥច្ឆាយ គមោ **កាមំគមោ** និគ្គហីតាគមេន។ **ទាសព្យោ**តិ ឯត្ថ **ព្យ**-សទ្ទស្ស ភាវត្ថតំ ទស្សេតិ “**ទាសភាវោ**”តិ ឥមិនា។ អបរាធីនតាយ អត្តនោ ភុជោ វិយ ស កិច្ចេ ឯសិតព្ពោ បេសិតព្ពោតិ **ភុជិស្សោ**, សយំវសីតិ និព្ពចនំ។ “ភុជោ នាម អត្តនោ យថាសុខំ វិនិយោគោ, សោ ឥស្សោ ឥច្ឆិតព្ពោ ឯត្ថាតិ **ភុជិស្សោ**, អស្សាមិកោ”តិ **មូលបណ្ណាសកដីកាយំ** វុត្តំ។ អត្ថមត្តំ បន ទស្សេន្តោ “**អត្តនោ សន្តកោ**”តិ អាហ, អត្តាវ អត្តនោ សន្តកោ, ន បរស្សាតិ វុត្តំ ហោតិ។ អនុទកតាយ កំ បានីយំ តារេន្តិ ឯត្ថាតិ **កន្តារោ**, អទ្ធានសទ្ទោ ច ទីឃបរិយាយោតិ វុត្តំ “**និរុទកំ ទីឃមគ្គ**”ន្តិ។

២២៣. **សេសានី**តិ ព្យាបាទាទីនិ។ **តត្រា**តិ ទស្សនេ។ **អយ**ន្តិ ឥទានិ វុច្ចមានា **សទិសតា**, យេន ឥណាទីនំ ឧបមាភាវោ, កាមច្ឆន្ទាទីនញ្ច ឧបមេយ្យភាវោ ហោតិ, សោ នេសំ ឧបមោបមេយ្យសម្ពន្ធោ សទិសតាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **តេហី**តិ បរេហិ ឥណសាមិកេហិ។ **កិញ្ចិ បដិពាហិតុ**ន្តិ ផរុសវចនាទិកំ កិញ្ចិបិ បដិសេធេតុំ ន សក្កោតិ ឥណំ ទាតុមសក្កុណន្តោ។ កស្មាតិ វុត្តំ “**តិតិក្ខាការណ**”ន្តិអាទិ, ឥណស្ស តិតិក្ខាការណត្តាតិ អត្ថោ។ **យោ យម្ហិ កាមច្ឆន្ទេន រជ្ជតី**តិ យោ បុគ្គលោ យម្ហិ កាមច្ឆន្ទស្ស វត្ថុភូតេ បុគ្គលេ កាមច្ឆន្ទេន រជ្ជតិ។ **តណ្ហាសហគតេន តំ វត្ថុំ គណ្ហាតី**តិ តណ្ហាភូតេន កាមច្ឆន្ទេន តំ កាមច្ឆន្ទស្ស វត្ថុភូតំ បុគ្គលំ “មមេត”ន្តិ គណ្ហាតិ។ សហគតសទ្ទោ ហេត្ថ តព្ភាវមត្តោ “យាយំ តណ្ហា បោនោភវិកា នន្ទីរាគសហគតា”តិអាទីសុ (ទី. និ. ២.៤០០; ម. និ. ១.១៣៣, ៤៨០; ៣.៣៧៣; សំ. និ. ៥.១០៨១; មហាវ. ១៥; បដិ. ម. ២.៣០) វិយ។ **តេនា**តិ កាមច្ឆន្ទស្ស វត្ថុភូតេន បុគ្គលេន។ កស្មាតិ អាហ “**តិតិក្ខាការណ**”ន្តិអាទិ, កាមច្ឆន្ទស្ស តិតិក្ខាការណត្តាតិ អត្ថោ។ តិតិក្ខាសទិសោ ចេត្ថ រាគបធានោ អកុសលចិត្តុប្បាទោ “តិតិក្ខា”តិ វុត្តោ, ន តុ “**ខន្តី** បរមំ តបោ តិតិក្ខា”តិអាទីសុ (ទី. និ. ២.៩១; ធ. ប. ១៨៤) វិយ តបភូតោ អទោសបធានោ ចិត្តុប្បាទោ។ **ឃរសាមិកេហី**តិ ឃរស្ស សាមិកភូតេហិ សស្សុសសុរសាមិកេហិ។ ឥត្ថីនំ កាមច្ឆន្ទោ តិតិក្ខាការណំ ហោតិ វិយាតិ សម្ពន្ធោ។

“**យថា បនា**”តិអាទិនា សេសានំ រោគាទិសទិសតា វុត្តា។ តត្ថ បិត្តទោសកោបនវសេន **បិត្តរោគាតុរោ**។ តស្ស បិត្តកោបនតោ សព្ពម្បិ មធុសក្ករាទិកំ អមធុរភាវេន សម្បជ្ជតីតិ វុត្តំ “**តិត្តកំ តិត្តកន្តិ ឧគ្គិរតិយេវា**”តិ។ **តុម្ហេ ឧបទ្ទវេថា**តិ ដីកាយំ (ទី. និ. ដី. ១.២២៣) ឧទ្ធដបាឋោ, “ឧបទ្ទវំ ករោថា”តិ នាមធាតុវសេន អត្ថោ, ឥទានិ បន “តុម្ហេហិ ឧបទ្ទុតា”តិ បាឋោ ទិស្សតិ។ **វិព្ភមតី**តិ ឥតោ ចិតោ ច អាហិណ្ឌតិ, ហីនាយ វា អាវត្តតិ។ មធុសក្ករាទីនំ រសំ **ន វិន្ទតិ** នានុភវតិ ន ជានាតិ ន លភតិ ច វិយាតិ សម្ពន្ធោ។ **សាសនរស**ន្តិ សាសនស្ស រសំ, សាសនមេវ វា រសំ។

នក្ខត្តឆណំ **នក្ខត្តំ**។ តេនាហ “**អហោ នច្ចំ, អហោ គីត**”ន្តិ។ **មុត្តោ**តិ ពន្ធនតោ បមុត្តោ។ **ធម្មស្សវនស្សា**តិ សោតព្ពធម្មស្ស។

សីឃំ បវត្តេតព្ពកិច្ចំ **អច្ចាយិកំ**។ សីឃត្ថោ ហិ **អតិ**សទ្ទោ “បាណាតិបាតោ”តិអាទីសុ (ម. និ. ២.១៩៣; វិភ. ៩៦៨) វិយ។ **វិនយេ អបកតញ្ញុនា**តិ វិនយក្កមេ អកុសលេន។ បកតំ និដ្ឋានំ វិនិច្ឆយំ ជានាតីតិ **បកតញ្ញូ**, ន បកតញ្ញូ តថា។ សោ ហិ កប្បិយាកប្បិយំ យាថាវតោ ន ជានាតិ។ តេនាហ “**កិស្មិញ្ចិទេវា**”តិអាទិ។ **កប្បិយមំសេបី**តិ សូករមំសាទិកេបិ។ **អកប្បិយមំសសញ្ញាយា**តិ អច្ឆមំសាទិសញ្ញាយ។

ទណ្ឌកសទ្ទេនាបីតិ សាខាទណ្ឌកសទ្ទេនបិ។ **ឧស្សង្កិតបរិសង្កិតោ**តិ អវសង្កិតោ ចេវ សមន្តតោ សង្កិតោ ច, អតិវិយ សង្កិតោតិ វុត្តំ ហោតិ។ តទាការទស្សនំ “**គច្ឆតិបី**”តិអាទិ។ សោ ហិ ថោកំ គច្ឆតិបិ។ គច្ឆន្តោ បន តាយ ឧស្សង្កិតបរិសង្កិតតាយ តត្ថ តត្ថ **តិដ្ឋតិបិ**។ ព្លទិសេ កន្តារេ គតេ “កោ ជានាតិ, កឹ ភវិស្សតី”តិ **និវត្តតិបិ**, តស្មា ច **គតដ្ឋានតោ អគតដ្ឋានមេវ ពហុតរំ ហោតិ**, តតោ ឯវ ច **សោ កិច្ឆេន កសិរេន ខេមន្តភូមឹ បាបុណាតិ វា, ន វា បាបុណាតិ**។ **កិច្ឆេន កសិរេនា**តិ បរិយាយវចនំ, កាយិកទុក្ខេន ខេទនំ វា **កិច្ឆំ**, ចេតសិកទុក្ខេន បីឡនំ **កសិរំ**។ **ខេមន្តភូមិ**ន្តិ ខេមភូតំ ភូមឹ អន្តសទ្ទស្ស តព្ភាវត្ថា, ភយស្ស ខីយនំ វា **ខេមោ**, សោវ អន្តោ បរិច្ឆេទោ យស្សា តថា, សា ឯវ ភូមីតិ **ខេមន្តភូមិ**, តំ និព្ពានប្បទេសន្តិ អត្ថោ។ **អដ្ឋសុ ឋានេសូ**តិ “តត្ថ កតមា វិចិកិច្ឆា? សត្ថរិ កង្ខតិ វិចិកិច្ឆតិ។ ធម្មេ។ សង្ឃេ។ សិក្ខាយ។ បុព្ពន្តេ។ អបរន្តេ។ បុព្ពន្តាបរន្តេ។ ឥទប្បច្ចយតាបដិច្ចសមុប្បន្នេសុ ធម្មេសុ កង្ខតិ វិចិកិច្ឆតី”តិ (វិភ. ៩១៥) **វិភង្គេ** វុត្តេសុ អដ្ឋសុ ឋានេសុ។ **អធិមុច្ចិត្វា**តិ វិនិច្ឆិនិត្វា, សទ្ទហិត្វា វា។ **សទ្ធាយ គណ្ហិតុ**ន្តិ សទ្ទេយ្យវត្ថុំ “ឥទមេវ”ន្តិ សទ្ទហនវសេន គណ្ហិតុំ, សទ្ទហិតុំ ន សក្កោតីតិ អត្ថោ។ **ឥតី**តិ តស្មា វុត្តនយេន អសក្កុណនតោ អន្តរាយំ ករោតីតិ សម្ពន្ធោ។ “អត្ថិ នុ ខោ, នត្ថិ នុ ខោ”តិ អរញ្ញំ បវិដ្ឋស្ស អាទិម្ហិ ឯវ សប្បនំ សំសយោ **អាសប្បនំ**។ តតោ បរំ សមន្តតោ, ឧបរូបរិ វា សប្បនំ **បរិសប្បនំ**។ ឧភយេនបិ តត្ថេវ សំសយវសេន បរិព្ភមនំ ទស្សេតិ។ តេនាហ “**អបរិយោគាហន**”ន្តិ,

“ឯវមិទ”ន្តិ សមន្តតោ អនោគាហនន្តិ អត្ថោ។ **ឆម្ភិតត្ត**ន្តិ អរញ្ញសញ្ញាយ ឧប្បន្នំ ឆម្ភិតភាវំ ហទយមំសចលនំ, ឧត្រាសន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ ឧបមេយ្យបក្ខេបិ យថារហមេសមត្ថោ។

២២៤. **តត្រាយំ សទិសតា**តិ ឯត្ថ បន អប្បហីនបក្ខេ វុត្តនយានុសារេន សទិសតា វេទិតព្ពា ។ យទគ្គេន ហិ កាមច្ឆន្ទាទយោ ឥណាទិសទិសា, តទគ្គេន ច តេសំ បហានំ អាណណ្យាទិសទិសតាតិ។ ឥទំ បន អនុត្តានបទត្ថមត្តំ – **សមិទ្ធត**ន្តិ អឌ្ឍតំ។ បុព្ពេ បណ្ណមារោបិតាយ វឌ្ឍិយា សហ វត្តតីតិ **សវឌ្ឍិកំ។ បណ្ណ**ន្តិ ឥណទានគ្គហណេ សល្លក្ខណវសេន លិខិតបណ្ណំ។ បុន **បណ្ណ**ន្តិ ឥណយាចនវសេន សាសនលិខិតបណ្ណំ។ **និល្លេបតាយា**តិ ធនសម្ពន្ធាភាវេន អវិលិម្បនតាយ។ តថា **អលគ្គតាយ។** បរិយាយវចនញ្ហេតំ ទ្វយំ។ អថ វា **និល្លេបតាយា**តិ វុត្តនយេន អវិលិម្បនភាវេន វិសេសនភូតេន **អលគ្គតាយា**តិ អត្ថោ។ **ឆ ធម្មេ**តិ អសុភនិមិត្តស្ស ឧគ្គហោ, អសុភភាវនានុយោគោ, ឥន្ទ្រិយេសុ គុត្តទ្វារតា, ភោជនេ មត្តញ្ញុតា, កល្យាណមិត្តតា, សប្បាយកថាតិ ឥមេ ឆ ធម្មេ។ **ភាវេត្វា**តិ ព្រូហេត្វា, អត្ថនិ វា ឧប្បាទេត្វា។ អនុប្បន្នអនុប្បាទនឧប្បន្នប្បហានាទិវិភាវនវសេន មហាសតិបដ្ឋានសុត្តេ សវិសេសំ បាឡិយា អាគតត្តា **“មហាសតិបដ្ឋានេ វណ្ណយិស្សាមា”**តិ វុត្តំ។ **“មហាសតិបដ្ឋានេ”**តិ ច ឥមស្មិំ ទីឃាគមេ (ទី. និ. ២.៣៧២ អាទយោ) សង្គីតមាហ, ន មជ្ឈិមាគមេ និកាយន្តរវត្តា។ និកាយន្តរាគតោបិ ហិ អត្ថោ អាចរិយេហិ អញ្ញត្ថ យេភុយ្យេន វុត្តោតិ វទន្តិ។ ឯស នយោ ព្យាបាទាទិប្បហានភាគេបិ។ **បរវត្ថុម្ហី**តិ អារម្មណភូតេ បរស្មិំ វត្ថុស្មិំ។ មមាយនាភាវេន **នេវ សង្គោ។** បរិគ្គហាភាវេន **ន ពទ្ធោ។ ទិព្ពានិបិ រូបានិ បស្សតោ កិលេសោ ន សមុទាចរតិ,** បគេវ មានុសិយានីតិ សម្ភាវនេ **អបិ**-សទ្ទោ។

អនត្ថករោតិ អត្តនោ, បរស្ស ច អហិតករោ។ **ឆ ធម្មេ**តិ មេត្តានិមិត្តស្ស ឧគ្គហោ, មេត្តាភាវនានុយោគោ, កម្មស្សកតា, បដិសង្ខានពហុលតា, កល្យាណមិត្តតា, សប្បាយកថាតិ ឥមេ ឆ ធម្មេ។ **តត្ថេវា**តិ មហាសតិបដ្ឋានេយេវ។ ចារិត្តសីលមេវ ឧទ្ទិស្ស បញ្ញត្តសិក្ខាបទំ **“អាចារបណ្ណត្តី”**តិ វុត្តំ។ **អាទិ**-សទ្ទេន វារិត្តបណ្ណត្តិសិក្ខាបទំ សង្គណ្ហាតិ។

បវេសិតោតិ បវេសាបិតោ។ ពន្ធនាគារំ បវេសាបិតត្តា អលទ្ធនក្ខត្តានុភវនោ បុរិសោ ហិ **“នក្ខត្តទិវសេ ពន្ធនាគារំ បវេសិតោ បុរិសោ”**តិ វុត្តោ, នក្ខត្តទិវសេ ឯវ វា តទននុភវនត្ថំ តថា កតោ បុរិសោ ឯវំ វុត្តោតិបិ វដ្ដតិ។ **អបរស្មិ**ន្តិ តតោ បច្ឆិមេ, អញ្ញស្មិំ វា នក្ខត្តទិវសេ។ **ឱកាស**ន្តិ កម្មការណាការណំ, កម្មការណក្ខណំ វា។ **មហានត្ថករ**ន្តិ ទិដ្ឋធម្មិកាទិអត្ថហាបនមុខេន មហតោ អនត្ថស្ស ការកំ។ **ឆ ធម្មេ**តិ អតិភោជនេ និមិត្តគ្គាហោ, ឥរិយាបថសម្បរិវត្តនតា, អាលោកសញ្ញាមនសិការោ, អព្ភោកាសវាសោ, កល្យាណមិត្តតា, សប្បាយកថាតិ ឥមេ ឆ ធម្មេ, **ធម្មនក្ខត្តស្សា**តិ យថាវុត្តសោតព្ពធម្មសង្ខាតស្ស មហស្ស។ សាធូនំ រតិជននតោ ហិ ធម្មោបិ ឆណសទិសត្ថេន “នក្ខត្ត”ន្តិ វុត្តោ។

ឧទ្ធច្ចកុក្កុច្ចេ **មហានត្ថករ**ន្តិ បរាយត្តតាបាទនេន វុត្តនយេន មហតោ អនត្ថស្ស ការកំ។ **ឆ ធម្មេ**តិ ពហុស្សុតតា, បរិបុច្ឆកតា, វិនយេ បកតញ្ញុតា, វុឌ្ឍសេវិតា, កល្យាណមិត្តតា, សប្បាយកថាតិ ឥមេ ឆ ធម្មេ។ ពលស្ស, ពលេន វា អត្តនា ឥច្ឆិតស្ស ករណំ **ពលក្ការោ,** តេន។ **នេក្ខម្មបដិបទ**ន្តិ នីវរណតោ និក្ខមនបដិបទំ ឧបចារភាវនមេវ, ន បឋមំ ឈានំ។ អយញ្ហិ ឧបចារភាវនាធិការោ។

ពលវាតិ បច្ចត្ថិកវិធមនសមត្ថេន ពលេន ពលវា វន្តុ-សទ្ទស្ស អតិសយត្ថវិសិដ្ឋស្ស អត្ថិយត្ថស្ស ពោធនតោ។ **ហត្ថសារ**ន្តិ ហត្ថគតធនសារំ។ **សជ្ជាវុធោ**តិ សជ្ជិតធន្វាទិអាវុធោ, សន្នទ្ធបញ្ចាវុធោតិ អត្ថោ។ សូរវីរសេវកជនវសេន **សបរិវារោ។ ត**ន្តិ យថាវុត្តំ បុរិសំ។ ពលវន្តតាយ, សជ្ជាវុធតាយ, សបរិវារតាយ ច **ចោរា ទូរតោវ ទិស្វា បលាយេយ្យុំ។ អនត្ថការិកា**តិ សម្មាបដិបត្តិយា វិពន្ធករណតោ វុត្តនយេន អហិតការិកា។ **ឆ ធម្មេ**តិ ពហុស្សុតតា, បរិបុច្ឆកតា , វិនយេ បកតញ្ញុតា, អធិមោក្ខពហុលតា, កល្យាណមិត្តតា, សប្បាយកថាតិ ឥមេ ឆ ធម្មេ។ យថា ពាហុសច្ចាទីនិ ឧទ្ធច្ចកុក្កុច្ចស្ស បហានាយ សំវត្តន្តិ, ឯវំ វិចិកិច្ឆាយបីតិ ឥធាបិ ពហុស្សុតតាទយោ តយោបិ ធម្មា គហិតា, កល្យាណមិត្តតា, បន សប្បាយកថា ច បញ្ចន្នម្បិ បហានាយ សំវត្តន្តិ, តស្មា តាសុ តស្ស តស្ស នីវរណស្ស អនុច្ឆវិកសេវនតា ទដ្ឋព្ពា។ **តិណំ វិយា**តិ តិណំ ភយវសេន ន គណេតិ វិយ។ **ទុច្ចរិតកន្តារំ និត្ថរិត្វា**តិ ទុច្ចរិតចរណូបាយភូតាយ វិចិកិច្ឆាយ និត្ថរណវសេន ទុច្ចរិតសង្ខាតំ កន្តារំ និត្ថរិត្វា។ វិចិកិច្ឆា ហិ សម្មាបដិបត្តិយា អប្បដិបជ្ជននិមិត្តតាមុខេន មិច្ឆាបដិបត្តិមេវ បរិព្រូហេតីតិ តស្សា អប្បហានំ ទុច្ចរិតចរណូបាយោ, បហានញ្ច ទុច្ចរិតវិធូននូបាយោតិ។

២២៥. **“តុដ្ឋាការោ”**តិ ឥមិនា បាមោជ្ជំ នាម តរុណបីតី ទស្សេតិ។ សា ហិ តរុណតាយ កថញ្ចិបិ តុដ្ឋាវត្ថា តុដ្ឋាការមត្តំ។ **“តុដ្ឋស្សា”**តិ ឥទំ “បមុទិតស្សា”តិ ឯតស្ស អត្ថវចនំ, តស្សត្ថោ “ឱក្កន្តិកភាវប្បត្តាយ បីតិយា

វសេន តុដ្ឋស្សា”តិ **ដីកាយំ** វុត្តោ, ឯវំ សតិ បាមោជ្ជបទេន ខុទ្ទកាទិកា បីតិយេវ គហិតា សិយា។ **“សកលសរីរំ ខោភយមានា បីតិ ជាយតី”**តិ ឯតស្សា ចត្ថោ “អត្តនោ សវិប្ផារិកតាយ, អត្តសមុដ្ឋានបណីតរូបុប្បត្តិយា ច សកលសរីរំ ខោភយមានា ផរណលក្ខណា បីតិ ជាយតី”តិ វុត្តោ, ឯវញ្ច សតិ បីតិបទេន ផរណា បីតិយេវ គហិតា សិយា, ការណំ បនេត្ថ គវេសិតព្ពំ។ តថ, បន អញ្ញត្ថ ច តរុណពលវតាមត្តសាមញ្ញេន បទទ្វយស្ស អត្ថទីបនតោ យា កាចិ តរុណា បីតិ **បាមោជ្ជំ**, ពលវតី **បីតិ**, បញ្ចវិធាយ វា បីតិយា យថាក្កមំ តរុណពលវតា សម្ភវតោ បុរិមា បុរិមា **បាមោជ្ជំ** , បច្ឆិមា បច្ឆិមា **បីតី**តិបិ វទន្តិ, អយមេត្ថ តទនុច្ឆវិកោ អត្ថោ។ **តុដ្ឋស្សា**តិ បាមោជ្ជសង្ខាតាយ តរុណបីតិយា វសេន តុដ្ឋស្ស។ ត-សទ្ទោ ហិ អតីតត្ថោ, តតរថា ហេតុផលសម្ពន្ធាភាវាបត្តិតោ, ហេតុផលសម្ពន្ធភាវស្ស ច វុត្តត្តា។ **“សកលសរីរំ ខោភយមានា”**តិ ឥមិនា បីតិ នាម ឯត្ថ ពលវបីតីតិ ទស្សេតិ។ សា ហិ អត្តនោ សវិប្ផារិកតាយ, អត្តសមុដ្ឋានបណីតរូបុប្បត្តិយា ច សកលសរីរំ សង្ខោភយមានា ជាយតិ។ សកលសរីរេ បីតិវេគស្ស បីតិវិប្ផារស្ស ឧប្បាទនញ្ចេត្ថ សង្ខោភនំ។

បីតិសហិតំ **បីតិ** ឧត្តរបទលោបេន។ កឹ បន តំ? មនោ, បីតិ មនោ ឯតស្សាតិ សមាសោ។ បីតិយា សម្បយុត្តំ មនោ យស្សាតិបិ វដ្ដតិ, តស្ស។ អត្ថមត្តំ បន ទស្សេតុំ **“បីតិសម្បយុត្តចិត្តស្ស បុគ្គលស្សា”**តិ វុត្តំ។ **កាយោ**តិ ឥធ សព្ពោបិ អរូបកលាបោ អធិប្បេតោ, ន បន កាយលហុតាទីសុ វិយ វេទនាទិក្ខន្ធត្តយមេវ, ន ច កាយាយតនាទីសុ វិយ រូបកាយម្បីតិ ទស្សេតិ **“នាមកាយោ”**តិ ឥមិនា។ បស្សទ្ធិទ្វយវសេនេវ ហេត្ថ បស្សម្ភនមធិប្បេតំ, បស្សម្ភនំ បន វិគតកិលេសទរថតាតិ អាហ **“វិគតទរថោ ហោតី”**តិ, បហីនឧទ្ធច្ចាទិកិលេសទរថោតិ អត្ថោ។ វុត្តប្បការាយ បុព្ពភាគភាវនាយ វសេន ចេតសិកសុខំ បដិសំវេទេន្តោយេវ តំសមុដ្ឋានបណីតរូបផុដសរីរតាយ កាយិកម្បិ សុខំ បដិសំវេទេតីតិ វុត្តំ **“កាយិកម្បិ ចេតសិកម្បិ សុខំ វេទយតី”**តិ។ **ឥមិនា នេក្ខម្មសុខេនា**តិ “សុខំ វេទេតី”តិ ឯវំ វុត្តេន សំកិលេសនីវរណបក្ខតោ និក្ខន្តត្តា, បឋមជ្ឈានបក្ខិកត្តា ច យថារហំ នេក្ខម្មសង្ខាតេន ឧបចារសុខេន អប្បនាសុខេន ច។ សមាធានម្បេត្ថ តទុភយេនេវាតិ វុត្តំ **“ឧបចារវសេនាបិ អប្បនាវសេនាបី”**តិ។

ឯត្ថ បនាយមធិប្បាយោ – កាមច្ឆន្ទប្បហានតោ បដ្ឋាយ យាវ បស្សទ្ធកាយស្ស សុខបដិសំវេទនា, តាវ យថា បុព្ពេ, តថា ឥធាបិ បុព្ពភាគភាវនាយេវ វុត្តា, ន អប្បនា។ តថា ហិ កាមច្ឆន្ទប្បហានេ **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន** វុត្តំ “វិក្ខម្ភនវសេនាតិ ឯត្ថ វិក្ខម្ភនំ អនុប្បាទនំ អប្បវត្តនំ, ន បដិបក្ខានំ សុប្បហីនតា, បហីនត្តាតិ ច បហីនសទិសតំ សន្ធាយ វុត្តំ ឈានស្ស អនធិគតត្តា”តិ (ទី. និ. ដី. ១.២៦១)។ បស្សទ្ធកាយស្ស សុខបដិសំវេទនាយ ច វុត្តប្បការាយ បុព្ពភាគភាវនាយ វសេន ចេតសិកសុខំ បដិសំវេទេន្តោយេវ តំសមុដ្ឋានបណីតរូបផុដសរីរតាយ កាយិកម្បិ សុខំ បដិសំវេទេតីតិ។ អបិច កា នាម កថា អញ្ញេហិ វត្តព្ពា អដ្ឋកថាយមេវ “ឆ ធម្មេ ភាវេត្វា”តិ តត្ថ តត្ថ បុព្ពភាគភាវនាយ វុត្តត្តា។ សុខិនោ ចិត្តសមាធានេ បន សុខស្ស ឧបចារភាវនាយ វិយ អប្បនាយបិ ការណត្តា, “សោ វិវិច្ចេវ កាមេហី”តិអាទិនា ច វក្ខមានាយ អប្បនាយ ហេតុផលវសេន សម្ពជ្ឈនតោ បុព្ពភាគសមាធិ , អប្បនាសមាធិ ច វុត្តោ, បុព្ពភាគសុខមិវ វា អប្បនាសុខម្បិ អប្បនាសមាធិស្ស ការណមេវាតិ តម្បិ អប្បនាសុខំ អប្បនាសមាធិនោ ការណភាវេន **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន** គហិតន្តិ ឥមមត្ថមសល្លក្ខេន្តា នេក្ខម្មបទត្ថំ យថាតថំ អគ្គហេត្វា បាឡិយំ, អដ្ឋកថាយម្បិ សំកិណ្ណាកុលំ កេចិ ករោន្តីតិ។

បឋមជ្ឈានកថាវណ្ណនា

២២៦. យទេវំ “សុខិនោ ចិត្តំ សមាធិយតី”តិ ឯតេនេវ ឧបចារវសេនបិ អប្បនាវសេនបិ ចិត្តស្ស សមាធានំ កថិតំ សិយា, ឯវំ សន្តេ “សោ វិវិច្ចេវ កាមេហី”តិអាទិកា ទេសនា កិមត្ថិយាតិ ចោទនាយ **“សោ វិវិច្ចេវ…បេ…. វុត្តន្តិ វេទិតព្ព”**ន្តិ វុត្តំ។ តត្ថ “សមាហិតេ”តិ បទទ្វយំ “ទស្សនត្ថំ វុត្ត”ន្តិ ឥមេហិ សម្ពន្ធិត្វា សមាហិតត្តា តថា ទស្សនត្ថំ វុត្តន្តិ អធិប្បាយោ វេទិតព្ពោ។ **ឧបរិវិសេសទស្សនត្ថ**ន្តិ ឧបចារសមាធិតោ, បឋមជ្ឈានាទិសមាធិតោ ច ឧបរិ បត្តព្ពស្ស បឋមទុតិយជ្ឈានាទិវិសេសស្ស ទស្សនត្ថំ។ ឧបចារសមាធិសមធិគមេនេវ ហិ បឋមជ្ឈានាទិវិសេសោ សមធិគន្តុំ សក្កា, ន បន តេន វិនា, ទុតិយជ្ឈានាទិសមធិគមេបិ បាមោជ្ជុប្បាទាទិការណបរម្បរា ឥច្ឆិតព្ពា, ទុតិយមគ្គាទិសមធិគមេ បដិបទាញាណទស្សនវិសុទ្ធិ វិយាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **អប្បនាសមាធិនា**តិ បឋមជ្ឈានាទិអប្បនាសមាធិនា។ **តស្ស សមាធិនោ**តិ យោ អប្បនាលក្ខណោ សមាធិ “សុខិនោ ចិត្តំ សមាធិយតី”តិ សព្ពសាធារណវសេន វុត្តោ, តស្ស សមាធិនោ។ **បភេទទស្សនត្ថ**ន្តិ ទុតិយជ្ឈានាទិវិភាគស្ស ចេវ បឋមាភិញ្ញាទិវិភាគស្ស ច បភេទទស្សនត្ថំ។ **ករជកាយ**ន្តិ ចតុសន្តតិរូបសមុទាយភូតំ ចាតុមហាភូតិកកាយំ។ សោ ហិ គព្ភាសយេ ករីយតីតិ កត្វា ករសង្ខាតតោ បុប្ផសម្ភវតោ ជាតត្តា **ករជោ**តិ វុច្ចតិ។ **ករោ**តិ ហិ មាតុ សោណិតសង្ខាតបុប្ផស្ស, បិតុ សុក្កសង្ខាតសម្ភវស្ស ច នាមំ, តតោ ជាតោ បន អណ្ឌជជលាពុជវសេន គព្ភសេយ្យកកាយោវ។ កាមំ ឱបបាតិកាទីនម្បិ ហេតុសម្បន្នានំ យថាវុត្ត

សមាធិសមធិគមោ សម្ភវតិ, តថាបិ យេភុយ្យត្តា, បាកដត្តា ច ស្វេវ កាយោ វុត្តោតិ។ ករោតិ បុត្តេ និព្ពត្តេតីតិ **ករោ**, សុក្កសោណិតំ, ករេន ជាតោ **ករជោ**តិបិ វទន្តិ។

នន្ទុ ច នាមកាយោបិ វិវេកជេន បីតិសុខេន តថា លទ្ធូបការោវ សិយា, អថ កស្មា យថាវុត្តោ រូបកាយោវ ឥធ គហិតោតិ? សទ្ទន្តរាភិសម្ពន្ធេន អធិគតត្តា។ “អភិសន្ទេតី”តិអាទិសទ្ទន្តរាភិសម្ពន្ធតោ ហិ រូបកាយោ ឯវ ឥធ ភគវតា វុត្តោតិ អធិគមីយតិ តស្សេវ អភិសន្ទនាទិកិរិយាយោគ្យត្តាតិ។ **អភិសន្ទេតី**តិ អភិសន្ទនំ ករោតិ, សោ ឥមមេវ កាយំ វិវេកជេន បីតិសុខេនាតិ ហិ ភេទវសេន, សមុទាយាវយវវសេន ច បរិកប្បនាមត្តសិទ្ធា ហេតុកិរិយា ឯត្ថ លព្ភតិ, អភិសន្ទនំ បនេតំ ឈានមយេន បីតិសុខេន ករជកាយស្ស តិន្តភាវាបាទនំ, សព្ពត្ថកមេវ ច លូខភាវស្សាបនយនន្តិ អាហ **“តេមេតិ ស្នេហេតី”**តិ, អវស្សុតភាវំ, អល្លភាវញ្ច ករោតីតិ អត្ថោ។ អត្ថោ បន អភិសន្ទនំ នាម យថាវុត្តបីតិសុខសមុដ្ឋានេហិ បណីតរូបេហិ កាយស្ស បរិប្ផរណំ ទដ្ឋព្ពំ។ តេនេវាហ **“សព្ពត្ថ បវត្តបីតិ សុខំ ករោតី”**តិ។ តំសមុដ្ឋានរូបផរណវសេនេវ ហិ សព្ពត្ថ បវត្តបីតិសុខតា។ **បរិសន្ទេតី**តិអាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។ **ភស្តំ** នាម ចម្មបសិព្ពកំ។ **បរិប្ផរតី**តិ សុទ្ធកិរិយាបទំ។ តេន វុត្តំ **“សមន្តតោ ផុសតី”**តិ, សោ ឥមមេវ កាយំ វិវេកជេន បីតិសុខេន សមន្តតោ ផុដ្ឋោ ភវតីតិ អត្ថោ។ ផុសនកិរិយាយេវេត្ថ ឧបបន្នា, ន ព្យាបនកិរិយា ភិក្ខុស្សេវ សុទ្ធកត្តុភាវតោ។ សព្ពំ ឯតស្ស អត្ថីតិ **សព្ពាវា** យថា “គុណវា”តិ, តស្ស **សព្ពាវតោ,** “អវយវាវយវិសម្ពន្ធេ អវយវិនិ សាមិវចន”ន្តិ សទ្ទលក្ខណេន បនេតស្ស “កិញ្ចិ”តិ អវយវេន សម្ពជ្ឈនតោ អវយវីវិសយោយេវេស សព្ពសទ្ទោតិ មន្ត្វា ឆវិមំសាទិកោដ្ឋាសសង្ខាតេន អវយវេន អវយវីភាវំ ទស្សេន្តោ អាហ **“សព្ពកោដ្ឋាសវតោ កាយស្សា”**តិ។ **“កិញ្ចី”**តិ ឯតស្ស **“ឧបា…បេ…. ឋាន”**ន្តិ អត្ថវចនំ។ **ឧបាទិន្នកសន្តតិបវត្តិដ្ឋានេ**តិ កម្មជរូបសន្តតិយា បវត្តិដ្ឋានេ អផុដំ នាម ន ហោតីតិ សម្ពន្ធោ។ **ឆវិមំសលោហិតានុគត**ន្តិ ឆវិមំសលោហិតាទិកម្មជរូបមនុគតំ។ យត្ថ យត្ថ កម្មជរូបំ, តត្ថ តត្ថ ចិត្តជរូបស្សាបិ ព្យាបនតោ តេន តស្ស កាយស្ស ផុដភាវំ សន្ធាយ **“អផុដំ នាម ន ហោតី”**តិ វុត្តំ។

២២៧. ឆេកោតិ កុសលោ, តំ បន កោសល្លំ “កំសថាលេ ន្ហានិយចុណ្ណានិ អាកិរិត្វា”តិអាទិសទ្ទន្តរសន្និធានតោ, បករណតោ ច ន្ហានិយចុណ្ណានំ ករណេ, បយោជនេ, បិណ្ឌនេ ច សមត្ថតាវសេន វេទិតព្ពន្តិ ទស្សេតិ **“បដិពលោ”**តិអាទិនា។ **កំស**សទ្ទោ បន “មហតិយា កំសបាតិយា”តិអាទីសុ (ម. និ. ១.៦១) សុវណ្ណេ អាគតោ, “កំសោ ឧបហតោ យថា”តិអាទីសុ (ធ. ប. ១៣៤) កិត្តិមលោហេ, “ឧបកំសោ នាម រាជា មហាកំសស្ស អត្រជោ”តិអាទីសុ [ជា. អដ្ឋ. ៤.១០.១៦៤ (អត្ថតោ សមានំ)] បណ្ណត្តិមត្តេ។ ឥធ បន យត្ថ កត្ថចិ លោហេតិ អាហ **“យេន កេនចិ លោហេន កតភាជនេ”**តិ។ នន្ទុ ឧបមាករណមត្តមេវិទំ, អថ កស្មា កំសថាលកស្ស សវិសេសស្ស គហណំ កតន្តិ អនុយោគំ បរិហរតិ **“មត្តិកាភាជន”**ន្តិអាទិនា។ **“សន្នេន្តស្សា”**តិ បរិមទ្ទេត្វា បិណ្ឌំ ករោន្តស្សេវ ភិជ្ជតិ, ន បន សន្ទនក្ខមំ ហោតិ, អនាទរលក្ខណេ ចេតំ សាមិវចនំ។ កិរិយន្តរស្ស បវត្តនក្ខណេយេវ កិរិយន្តរស្ស បវត្តនញ្ហិ អនាទរលក្ខណំ។ “បរិប្ផោសកំ បរិប្ផោសក”ន្តិ ឥទំ ភាវនបុំសកន្តិ ទស្សេតិ **“សិញ្ចិត្វា សិញ្ចិត្វា”**តិ ឥមិនា។ ផុសសទ្ទោ ចេត្ថ បរិសិញ្ចនេ យថា តំ វាតវុដ្ឋិសមយេ “ទេវោ ច ថោកំ ថោកំ ផុសាយតី”តិ, (បាចិ. ៣៦២) តស្មា តតោ តតោ ន្ហានិយចុណ្ណតោ ឧបរិ ឧទកេន ព្យាបនករណវសេន បរិសិញ្ចិត្វា បរិសិញ្ចិត្វាតិ អត្ថោ។ អនុបសគ្គោបិ ហិ សទ្ទោ សឧបសគ្គោ វិយ បករណាធិគតស្ស អត្ថស្ស ទីបកោ, “សិញ្ចិត្វា សិញ្ចិត្វា”តិ បន វចនំ “បរិប្ផោសកំ បរិប្ផោសក”ន្តិ ឯតស្ស “សន្នេយ្យា”តិ ឯត្ថ វិសេសនភាវវិញ្ញាបនត្ថំ។ ឯវមីទិសេសុ។ “សន្នេយ្យា”តិ ឯត្ថ សន្ទ-សទ្ទោ បិណ្ឌករណេតិ វុត្តំ **“បិណ្ឌំ ករេយ្យា”**តិ។ **អនុគតា**តិ អនុបវិសនវសេន គតា ឧបគតា។ **បរិគ្គហិតា**តិ បរិតោ គហិតា សមន្តតោ ផុដ្ឋា។

អន្តរោ ច ពាហិរោ ច បទេសោ, តេហិ សហ បវត្តតីតិ **សន្តរពាហិរា**, ន្ហានិយបិណ្ឌិ, **“សមន្តរពាហិរា”**តិបិ បាឋោ, ម-ការោ បទសន្ធិវសេន អាគមោ។ យថាវុត្តេន បរិគ្គហិតតាការណេនេវ សន្តរពាហិរោ ន្ហានិយបិណ្ឌិ ផុដា ឧទកស្នេហេនាតិ អាហ **“សព្ពត្ថកមេវ ឧទកសិនេហេន ផុដា”**តិ។ សព្ពត្ថ បវត្តនំ **សព្ពត្ថកំ,** ភាវនបុំសកញ្ចេតំ, សព្ពបទេសេ ហុត្វា ឯវ ផុដាតិ អត្ថោ។ “សន្តរពាហិរា ផុដា”តិ ច ឥមិនា ន្ហានិយបិណ្ឌិយា សព្ពសោ ឧទកេន តេមិតភាវមាហ, “ន ច បគ្ឃរណី”តិ បន ឥមិនា តិន្តាយបិ តាយ ឃនថទ្ធភាវំ។ តេនាហ **“ន ច ពិន្ទុំ ពិន្ទុ”**ន្តិអាទិ។ ឧទកស្ស ផុសិតំ ផុសិតំ, ន ច បគ្ឃរណី សូទនីតិ អត្ថោ, “ពិន្ទុំ ឧទកំ” តិបិ កត្ថចិ បាឋោ, ឧទកសង្ខាតំ ពិន្ទុន្តិ តស្សត្ថោ។ ពិន្ទុសទ្ទោ ហិ “ព្យាលម្ពម្ពុធរពិន្ទូ”តិអាទីសុ វិយ ធារាវយវេ។ ឯវំ បន អបគ្ឃរណតោ ហត្ថេនបិ ទ្វីហិបិ តីហិបិ អង្គុលេហិ គហេតុំ, ឱវដ្ដិកាយ វា កាតុំ សក្កា។ យទិ ហិ សា បគ្ឃរណី អស្ស, ឯវំ សតិ ស្នេហវិគមនេន សុក្ខត្តា ថទ្ធា ហុត្វា តថា គហេតុំ, កាតុំ វា ន សក្កាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **ឱវដ្ដិកាយា**តិ បរិវដ្ដុលវសេន, គុឡិកាវសេន សា បិណ្ឌិ កាតុំ សក្កាតិ អត្ថោ។

ទុតិយជ្ឈានកថាវណ្ណនា

២២៩. តាហិ តាហិ ឧទកសិរាហិ ឧព្ភិជ្ជតិ ឧទ្ធំ និក្ខមតីតិ **ឧព្ភិទំ,** តាទិសំ ឧទកំ យស្សាតិ **ឧព្ភិទោទកោ,** ទ-ការស្ស បន ត-ការេ កតេ **ឧព្ភិតោទកោ,** តមេវត្ថំ ទស្សេតុំ "**ឧព្ភិន្នឧទកោ**"តិ វុត្តំ, នទីតីរេ ខតកូបកោ វិយ ឧព្ភិជ្ជនកឧទកោតិ អត្ថោ។ ឧព្ភិជ្ជនកម្បិ ឧទកំ កត្ថចិ ហេដ្ឋា ឧព្ភិជ្ជិត្វា ធារាវសេន ឧដ្ឋហិត្វា ពហិ គច្ឆតិ, ន តំ កោចិ អន្តោយេវ បតិដ្ឋិតំ កាតុំ សក្កោតិ ធារាវសេន ឧដ្ឋហនតោ, ឥធ បន វាលិកាតដេ វិយ ឧទករហទស្ស អន្តោយេវ ឧព្ភិជ្ជិត្វា តត្ថេវ តិដ្ឋតិ, ន ធារាវសេន ឧដ្ឋហិត្វា ពហិ គច្ឆតីតិ វិញ្ញាយតិ អខោភកស្ស សន្និសិន្នស្សេវ ឧទកស្ស អធិប្បេតត្តាតិ តមេវត្ថំ សន្ធាយាហ "**ន ហេដ្ឋា**"តិអាទិ។ **ហេដ្ឋា**តិ ឧទករហទស្ស ហេដ្ឋា មហាឧទកសិរា, លោហិតានុគតា លោហិតសិរា វិយ ឧទកានុគតោ បថវិបទេសោ "ឧទកសិរា"តិ វុច្ចតិ។ **ឧគ្គច្ឆនកឧទកោ**តិ ធារាវសេន ឧដ្ឋហនកឧទកោ។ **អន្តោយេវា**តិ ឧទករហទស្ស អន្តោ សមតលបទេសេ ឯវ។ **ឧព្ភិជ្ជនកឧទកោ**តិ ឧព្ភិជ្ជិត្វា តត្ថេវ តិដ្ឋនកឧទកោ។ **អាគមនមគ្គោ**តិ ពាហិរតោ ឧទករហទាភិមុខំ អាគមនមគ្គោ។ **កាលេន កាល**ន្តិ វុឡ្ហិបទំ "ឯកោ ឯកាយា"តិអាទិ (បារា. ៤៤៣, ៤៤៤, ៤៥២) វិយាតិ វុត្តំ "**កាលេ កាលេ**"តិ។ **អនុទ្ធមាស**ន្តិ ឯត្ថ **អនុ**សទ្ទោ ព្យាបនេ។ វស្សានស្ស អទ្ធមាសំ អទ្ធមាសន្តិ អត្ថោ។ ឯវំ **អនុទសាហ**ន្តិ ឯត្ថាបិ។ **វុដ្ឋិ**ន្តិ វស្សនំ។ **អនុប្បវេច្ឆេយ្យា**តិ ន ឧបវេច្ឆេយ្យ។ វស្សសទ្ទតោ ចស្ស សិទ្ធីតិ ទស្សេតិ "**ន វស្សេយ្យា**"តិ ឥមិនា។

"សីតា វារិធារា"តិ ឥត្ថិលិង្គបទស្ស "**សីតំ ធារ**"ន្តិ នបុំសកលិង្គេន អត្ថវចនំ ធារសទ្ទស្ស ទ្វិលិង្គិកភាវវិញ្ញាបនត្ថំ។ **សីត**ន្តិ ខោភនាភាវេន សីតលំ, បុរាណបណ្ណតិណកដ្ឋាទិសំកិណ្ណាភាវេន វា **សេតំ** បរិសុទ្ធំ។ សេតំ សីតន្តិ ហិ បរិយាយោ។ កស្មា បនេត្ថ ឧព្ភិទោទកោយេវ រហទោ គហិតោ, ន ឥតរេតិ អនុយោគមបនេតិ "**ហេដ្ឋា ឧគ្គច្ឆនឧទកញ្ហិ**"តិអាទិនា។ **ឧគ្គន្ត្វា ឧគ្គន្ត្វា ភិជ្ជន្ត**ន្តិ ឧដ្ឋហិត្វា ឧដ្ឋហិត្វា ធារាកិរណវសេន ឧព្ភិជ្ជន្តំ, វិនស្សន្តំ វា។ **ខោភេតី**តិ អាលោឡេតិ។ **វុដ្ឋី**តិ វស្សនំ។ **ធារានិបាតបុព្ពុឡកេហី**តិ ឧទកធារានិបាតេហិ ច តតោយេវ ឧដ្ឋិតឧទកបុព្ពុឡកសង្ខាតេហិ ផេណបដលេហិ ច។ ឯវំ យថាក្កមំ តិណ្ណម្បិ រហទានមគហេតព្ពតំ វត្វា ឧព្ភិទោទកស្សេវ គហេតព្ពតំ វទតិ "**សន្និសិន្នមេវា**"តិអាទិនា។ តត្ថ **សន្និសិន្នមេវា**តិ សម្មា, សមំ វា និសិន្នមេវ, អបរិក្ខោភតាយ និច្ចលមេវ, សុប្បសន្នមេវាតិ អធិប្បាយោ។ **ឥទ្ធិនិម្មិតមិវា**តិ ឥទ្ធិមតា ឥទ្ធិយា តថា និម្មិតំ ឥវ។ **តត្ថា**តិ តស្មិំ ឧបមោបមេយ្យវចនេ។ **សេស**ន្តិ "អភិសន្ទេតី"តិអាទិកំ។

តតិយជ្ឈានកថាវណ្ណនា

២៣១. "**ឧប្បលិនី**"តិអាទិ គច្ឆស្សបិ វនស្សបិ អធិវចនំ។ ឥធ បន "យាវ អគ្គា, យាវ ច មូលា"តិ វចនយោគេន "អប្បេកច្ចានី"តិអាទិនា ឧប្បលគច្ឆាទីនមេវ គហេតព្ពតាយ វនមេវាធិប្បេតំ, តស្មា "**ឧប្បលានី**តិ ឧប្បលគច្ឆានិ។ **ឯត្ថា**តិ ឧប្បលវនេ"តិអាទិនា អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ អវយវេន ហិ សមុទាយស្ស និព្ពចនំ កតំ។ ឯកញ្ហិ ឧប្បលគច្ឆាទិ ឧប្បលាទិយេវ, ចតុបញ្ចមត្តម្បិ បន ឧប្បលាទិវនន្តិ វោហរីយតិ, **សារត្ថទីបនិយំ** បន ជលាសយោបិ ឧប្បលិនិអាទិភាវេន វុត្តោ។ **ឯត្ថ ចា**តិ ឯតស្មិំ បទត្តយេ, ឯតេសុ វា តីសុ ឧប្បលបទុមបុណ្ឌរីកសង្ខាតេសុ អត្ថេសុ។ "**សេតរត្តនីលេសូ**"តិ ឧប្បលមេវ វុត្តំ, សេតុប្បលរត្តុប្បលនីលុប្បលេសូតិ អត្ថោ។ **យំ កិញ្ចិ ឧប្បលំ ឧប្បលមេវ** ឧប្បលសទ្ទស្ស សាមញ្ញនាមវសេន តេសុ សព្ពេសុបិ បវត្តនតោ។ **សតបត្ត**ន្តិ ឯត្ថ **សត**សទ្ទោ ពហុបរិយាយោ "សតគ្ឃី សតរំសិ សូរិយោ"តិអាទីសុ វិយ អនេកសង្ខ្យាភាវតោ។ ឯវញ្ច កត្វា អនេកបត្តស្សាបិ បទុមភាវេ សង្គហោ សិទ្ធោ ហោតិ។ **បត្ត**ន្តិ ច បុប្ផទលមធិប្បេតំ។ វណ្ណនិយមេន **សេតំ បទុមំ, រត្តំ បុណ្ឌរីក**ន្តិ សាសនវោហារោ, លោកេ បន "រត្តំ បទុមំ, សេតំ បុណ្ឌរីក"ន្តិ វទន្តិ។ វុត្តញ្ហិ "បុណ្ឌរីកំ សិតំ រត្តំ, កោកនទំ កោកាសកោ"តិ។ រត្តវណ្ណតាយ ហិ កោកនាមកានំ សុនខានំ នាទយតោ សទ្ទាបយតោ, តេហិ ច អសិតព្ពតោ "**កោកនទំ, កោកាសកោ**"តិ ច បទុមំ វុច្ចតិ។ យថាហ "បទុមំ យថា កោកនទំ សុគន្ធ"ន្តិ។ អយំ បនេត្ថ វចនត្ថោ ឧទកំ បាតិ, ឧទកេ វា ប្លវតីតិ **ឧប្បលំ។** បង្កេ ទវតិ គច្ឆតិ, បការេន វា ទវតិ វិរុហតីតិ **បទុមំ។** បណ្ឌរំ វណ្ណមស្ស, មហន្តតាយ វា មុខិតព្ពំខណ្ឌេតព្ពន្តិ **បុណ្ឌរីកំ** ម-ការស្ស ប-ការាទិវសេន។ មុខិសទ្ទញ្ហិ មុខវិសទ្ទំ វា ខណ្ឌនត្ថមិច្ឆន្តិ សទ្ទវិទូ, សទ្ទសត្ថតោ ចេត្ថ បទសិទ្ធិ។ យាវ អគ្គា, យាវ ច មូលា ឧទកេន អភិសន្ទនាទិភាវទស្សនត្ថំ បាឡិយំ "ឧទកានុគ្គតានី"តិ វចនំ, តស្មា ឧទកតោ ន ឧគ្គតានិច្ចេវ អត្ថោ, ន តុ ឧទកេ អនុរូបគតានីតិ អាហ "**ឧទកា…បេ…. គតានី**"តិ។ ឥធ បន ឧប្បលាទីនិ វិយ ករជកាយោ, ឧទកំ វិយ តតិយជ្ឈានសុខំ ទដ្ឋព្ពំ។

ចតុត្ថជ្ឈានកថាវណ្ណនា

២៣៣. យស្មា បន ចតុត្ថជ្ឈានចិត្តមេវ "ចេតសា"តិ វុត្តំ, តញ្ច រាគាទិឧបក្កិលេសមលាបគមតោ និរុបក្កិលេសំ និម្មលំ, តស្មា ឧបក្កិលេសវិគមនមេវ បរិសុទ្ធភាវោតិ អាហ "**និរុបក្កិលេសដ្ឋេន បរិសុទ្ធ**"ន្តិ។ យស្មា ច បរិសុទ្ធស្សេវ បច្ចយវិសេសេន បវត្តិវិសេសោ បរិយោទាតតា សុទ្ធន្តសុវណ្ណស្ស និឃំសនេន បភស្សរតា

វិយ, តស្មា បភស្សរតាយេវ បរិយោទាតតាតិ អាហ “**បភស្សរដ្ឋេន បរិយោទាត**”ន្តិ។ វិដ្ឋ វិយ បភាយ តតោ ចិតោ ច និច្ឆរណំ **បភស្សរំ** យថា “អាភស្សរា”តិ។ **ឱទាតេន វត្ថេនា**តិ ឯត្ថ “ឱទាតេនា”តិ គុណវចនំ សទ្ទាយ “**ឱទាតេន...បេ.... តទ**”ន្តិ វុត្តំ។ **ឧតុផរណត្ថ**ន្តិ ឧណ្ហស្ស ឧតុនោ ផរណទស្សនត្ថំ។ កស្មាតិ អាហ “**កិលិដ្ឋ វត្ថេនា**”តិអាទិ។ **ឧតុផរណំ ន ហោតី**តិ ឱទាតវត្ថេន វិយ សវិសេសំ ឧតុផរណំ ន ហោតិ, អប្បកមត្តមេវ ហោតីតិ អធិប្បាយោ ។ តេនាហ “**តង្ខណ...បេ.... ពលវំ ហោតី**”តិ។ “**តង្ខណធោតបរិសុទ្ធេនា**”តិ ច ឯតេន ឱទាតសទ្ទោ ឯត្ថ បរិសុទ្ធវចនោ ឯវ “គិហី ឱទាតវត្ថវសនោ”តិអាទីសុ វិយ , ន សេតវចនោ យេន កេនចិ តង្ខណធោតបរិសុទ្ធេនេវ ឧតុផរណសម្ភវតោតិ ទស្សេតិ។

ននុ ច បាឡិយំ “នាស្ស កិញ្ចិ សព្ពាវតោ កាយស្ស ឱទាតេន វត្ថេន អផុដំ អស្សា”តិ កាយស្ស ឱទាត វត្ថផរណំ វុត្តំ, ន បន វត្ថស្ស ឧតុផរណំ, អថ កស្មា ឧតុផរណំ ឥធ វុត្តន្តិ អនុយោគេនាហ “**តមិស្សាយ ហី**”តិអាទិ។ យស្មា វត្ថំ វិយ ករជកាយោ, ឧតុផរណំ វិយ ចតុត្ថជ្ឈានសុខំ, តស្មា ឯវមត្ថោ វេទិតព្ពោតិ វុត្តំ ហោតិ, ឯតេន ច ឱទាតេន វត្ថេន សព្ពាវតោ កាយស្ស ផរណាសម្ភវតោ, ឧបមេយ្យេន ច អយុត្តត្តា កាយគ្គហណេន តន្និស្សិតវត្ថំ គហេតព្ពំ, វត្ថគ្គហណេន ច តប្បច្ចយំ ឧតុផរណន្តិ ទស្សេតិ។ នេយ្យត្ថតោ ហិ អយំ ឧបមា វុត្តា។ វិចិត្រទេសនា ហិ ពុទ្ធា ភគវន្តោតិ។ យោគិនោ ហិ ករជកាយោ វត្ថំ វិយ ទដ្ឋព្ពោ ឧតុផរណ សទិសេន ចតុត្ថជ្ឈានសុខេន ផរិតព្ពត្តា, ឧតុផរណំ វិយ ចតុត្ថជ្ឈានសុខំ វត្ថស្ស វិយ តេន ករជកាយស្ស ផរណតោ, បុរិសស្ស សរីរំ វិយ ចតុត្ថជ្ឈានំ ឧតុផរណដ្ឋានិយស្ស សុខស្ស និស្សយភាវតោ។ តេនាហ “**តស្មា**”តិអាទិ។ តទញ្ញំ យថាវុត្តវចនស្ស គុណទស្សនំ។ ឯត្ថ ច បាឡិយំ “បរិសុទ្ធេន ចេតសា”តិ ចេតោគហណេន ចតុត្ថជ្ឈានសុខំ ភគវតា វុត្តន្តិ ញាបេតុំ “ចតុត្ថជ្ឈានសុខំ, ចតុត្ថជ្ឈានសុខេនា”តិ ច វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ ននុ ច ចតុត្ថជ្ឈានសុខំ នាម សាតលក្ខណំ នត្ថីតិ? សច្ចំ, សន្តសភាវត្តា បនេត្ថ ឧបេក្ខាយេវ “សុខ”ន្តិ អធិប្បេតា។ តេន វុត្តំ **សម្មោហវិនោទនិយំ** “ឧបេក្ខា បន សន្តត្តា, សុខមិច្ចេវ ភាសិតា”តិ (វិភ. អដ្ឋ. ២៣២; វិសុទ្ធិ. ២.៦៤៤; មហានិ. អដ្ឋ. ២៧; បដិ. ម. អដ្ឋ. ១.១០៥)។

ឯត្តាវតាតិ បឋមជ្ឈានាធិគមបរិទីបនតោ បដ្ឋាយ យាវ ចតុត្ថជ្ឈានាធិគមបរិទីបនា, តាវតា វចនក្កមេន។ លភនំ **លាភោ**, សោ ឯតស្សាតិ **លាភី**, រូបជ្ឈានានំ លាភី **រូបជ្ឈានលាភី** យថា “លាភី ចីវរបិណ្ឌបាត សេនាសនគិលានបច្ចយភេសជ្ជបរិក្ខារាន”ន្តិ, (សំ. និ. ២.៧០; ឧទា. ៣៨) លភនសីលោ វា **លាភី**។ កី លភនសីលោ? រូបជ្ឈានានីតិបិ យុជ្ជតិ។ ឯវមិតរស្មិម្បិ។ ន អរូបជ្ឈានលាភីតិ ន វេទិតព្ពោតិ យោជេតព្ពំ។ កស្មាតិ វុត្តំ “**ន ហិ**”តិអាទិ, អដ្ឋន្នម្បិ សមាបត្តីនំ ឧបរិ អភិញ្ញាធិគមេ អវិនាភាវតោតិ វុត្តំ ហោតិ។ **ចុទ្ទស ហាការេហី**តិ “កសិណានុលោមតោ, កសិណបដិលោមតោ កសិណានុលោមបដិលោមតោ, ឈានានុលោមតោ, ឈានបដិលោមតោ, ឈានានុលោមបដិលោមតោ, ឈានុក្កន្តិកតោ, កសិណុក្កន្តិកតោ, ឈាន កសិណុក្កន្តិកតោ, អង្គសង្កន្តិតោ, អារម្មណសង្កន្តិតោ , អង្គារម្មណសង្កន្តិតោ អង្គវវត្ថានតោ, អារម្មណវវត្ថានតោ”តិ (វិសុទ្ធិ. ២.៣៦៥) **វិសុទ្ធិមគ្គេ** វុត្តេហិ តមេហិ ចុទ្ទសហាការេហិ។ សតិបិ ឈានេសុ អាវជ្ជនាទិបញ្ច វិធវសីភាវេ អយមេវ ចុទ្ទសវិធោ វសីភាវោ អភិញ្ញា និព្ពត្តនេ ឯកន្តេន ឥច្ឆិតព្ពោតិ ទស្សេន្តេន “**ចុទ្ទស ហាការេហិ ចិណ្ណវសីភាវ**”ន្តិ វុត្តំ, ឥមិនា ច អរូបសមាបត្តីសុ ចិណ្ណវសីភាវំ វិនា រូបសមាបត្តីសុ ឯវ ចិណ្ណវសីភាវេន សមាបត្តិ ន ឥជ្ឈតីតិ តាសំ អភិញ្ញាធិគមេ អវិនាភាវំ ទស្សេតីតិ វេទិតព្ពំ។

ននុ យថាបាឋមេវ វិនិច្ឆយោ វត្តព្ពោតិ ចោទនំ សោធេតិ “**បាឡិយំ បនា**”តិអាទិនា, សាវសេសបាឋភាវតោ នីហរិត្វា ឯស វិនិច្ឆយោ វត្តព្ពោតិ វុត្តំ ហោតិ។ យជ្ជេវំ អរូបជ្ឈានានិបិ បាឡិយំ គហេតព្ពានិ, អថ កស្មា តានិ អគ្គហេត្វា សាវសេសបាឋោ ភគវតា កតោតិ? សព្ពាភិញ្ញានំ វិសេសតោ រូបាវចរចតុត្ថជ្ឈានបាទកត្តា។ សតិបិ ហិ តាសំ តថា អវិនាភាវេ វិសេសតោ បនេតា រូបាវចរចតុត្ថជ្ឈាន បាទកា, តស្មា តាសំ តប្បាទកភាវវិញ្ញាបនត្ថំ តត្ថេវ ឋត្វា ទេសនា កតា, ន បន អរូបាវចរជ្ឈានានំ ឥធ អននុបយោគតោ។ តេនាហ “**អរូបជ្ឈានានិ អាហរិត្វា កថេតព្ពានី**”តិ។

វិបស្សនាញាណកថាវណ្ណនា

២៣៤. “បុន ចបរំ មហារាជ (បាឡិយំ នត្ថិ) ភិក្ខូ”តិ វត្វាបិ កិមត្ថំ ទស្សេតុំ “សោ”តិ បទំ បុន វុត្តន្តិ ចោទនាយាហ “**សោ...បេ.... ទស្សេតី**”តិ, យថាវុត្តវសេន, នេយ្យត្ថវសេន ច វុត្តាសុ អដ្ឋសុ សមាបត្តីសុ ចិណ្ណវ សិតាវិសិដ្ឋំ ភិក្ខុំ ទស្សេតុំ ឯវំ វុត្តន្តិ អធិប្បាយោ។ **សេស**ន្តិ “សោ”តិ បទត្ថតោ សេសំ “ឯវំ សមាហិតេ”តិអាទីសុ វត្តព្ពំ សាធិប្បាយមត្ថជាតំ។ ញេយ្យំ ជានាតីតិ **ញាណំ**, តទេវ បច្ចក្ខំ កត្វា បស្សតីតិ **ទស្សនំ**, ញាណមេវ ទស្សនំ ន ចក្ខាទិកន្តិ **ញាណទស្សនំ**, បញ្ចវិធម្បិ ញាណំ, តយិទំ បន ញាណទស្សនបទំ សាសនេ យេសុ ញាណវិសេសេសុ និរុឡ្ហំ, តំ សព្ពំ អត្ថុទ្ធារវសេន ទស្សេន្តោ “**ញាណទស្សនន្តិ មគ្គញាណម្បិ វុច្ចតី**”តិអាទិមាហ។ **ញាណទស្សន**

វិសុទ្ធត្ថន្តិ ញាណទស្សនស្ស វិសុទ្ធិបយោជនាយ។ **ផាសុវិហារោ**តិ អរិយវិហារភូតោ សុខវិហារោ។ **ភគវតោបី**តិ ន កេវលំ ទេវតារោចនមេវ, អថ ខោ តទា ភគវតោបិ ញាណទស្សនំ ឧទបាទីតិ អត្ថោ។ សត្តាហំ កាលង្កតស្ស អស្សាតិ **សត្តាហកាលង្កតោ។ "កាលាមោ"**តិ គោត្តវសេន វុត្តំ។ **ចេតោវិមុត្តិ** [វិមុត្តិ (អដ្ឋកថាយំ)] នាម អរហត្តផលសមាបត្តិ។ យស្មា វិបស្សនាញាណំ ញេយ្យសង្ខាតេ តេភូមកសង្ខារេ អនិច្ចាទិតោ ជានាតិ, ភង្គានុបស្សនតោ ច បដ្ឋាយ បច្ចក្ខតោ តេ បស្សតិ, តស្មា យថាវុត្តង្គេន ញាណទស្សនំ នាម ជាតន្តិ ទស្សេតិ **"ឥធ បនា"**តិអាទិនា។

អភិនីហរតីតិ វិបស្សនាភិមុខំ ចិត្តំ តទញ្ញករណីយតោ នីហរិត្វា ហរតីតិ អយំ សទ្ទតោ អត្ថោ, អធិប្បាយតោ បន តំ ទស្សេតុំ **"វិបស្សនាញាណស្សា"**តិអាទិ វុត្តំ។ តទភិមុខភាវោយេវ ហិស្ស តន្និន្នតាទិករណំ, តំ បន វុត្តនយេន អដ្ឋង្គសមន្នាគតេ តស្មិំ ចិត្តេ វិបស្សនាក្កមេន ជាតេ វិបស្សនាភិមុខំ ចិត្តបេសនមេវាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **តន្និន្នន្តិ** តស្សំ វិបស្សនាយំ និន្នំ។ ឥតរទ្វយំ តស្សេវ វេវចនំ។ **បោណំ** វង្កំ **បព្ភារំ** នីចន្តិ អត្ថោ។ ព្រហ្មជាលេ **វុត្តោយេវ។** ឱទនកុម្មាសេហិ ឧបចីយតិ វឌ្ឍាបីយតិ, ឧបចយតិ វា វឌ្ឍតីតិ អត្ថំ សន្ធាយ **"ឱទនេនា"**តិអាទិ វុត្តំ។ **អនិច្ចុច្ឆាទនបរិមទ្ទនភេទនវិទ្ធំសនធម្មោ**តិ ឯត្ថ "អនិច្ចធម្មោ"តិអាទិនា **ធម្ម**សទ្ទោ បច្ចេកំ យោជេតព្ពោ។ តត្ថ **អនិច្ចធម្មោ**តិ បភង្គុតាយ អទ្ធុវសភាវោ។ **ទុគ្គន្ធវិឃាតត្ថាយា**តិ សរីរទុគ្គន្ធស្ស វិគមាយ។ **ឧច្ឆាទនធម្មោ**តិ ឧច្ឆាទេតព្ពតាសភាវោ, ឥមស្ស បូតិកាយស្ស ទុគ្គន្ធភាវតោ គន្ធោទកាទីហិ ឧព្ពដ្ដនវិលិម្បនជាតិកោតិ អត្ថោ។ ឧច្ឆាទនេន ហិ បូតិកាយេ សេទវាតបិត្តសេម្ហាទីហិ គរុភាវទុគ្គន្ធានមបគមោ ហោតិ។ មហាសម្ពាហនំ មល្លាទីនំ ពាហុវឌ្ឍនាទិអត្ថំវ ហោតិ, អង្គបច្ចង្គាពាធវិនោទនត្ថំ បន ខុទ្ទកសម្ពាហនមេវ យុត្តន្តិ អាហ **"ខុទ្ទកសម្ពាហនេនា"**តិ, មន្ទសម្ពាហនេនាតិ អត្ថោ។ **បរិមទ្ទនធម្មោ**តិ បរិមទ្ទិតព្ពតាសភាវោ។

ឯវំ អនិយមិតកាលវសេន អត្ថំ វត្វា ឥទានិ និយមិតកាលវសេន អត្ថំ វទតិ **"ទហរកាលេ"**តិអាទិនា។ **វា**-សទ្ទោ ចេត្ថ អត្ថទស្សនវសេនេវ អត្ថន្តរវិកប្បនស្ស វិញ្ញាយមានត្តា ន បយុត្តោ, លុត្តនិទ្ទិដ្ឋោ វា។ **ទហរកាលេ**តិ អចិរវិជាតកាលេ។ សយាបេត្វា អញ្ឆនបីឡនាទិវសេន បរិមទ្ទនធម្មោតិ សម្ពន្ធោ។ **មិតន្តិ** ភាវនបុំសកនិទ្ទេសោ, តេន យថាបមាណំ, មន្ទំ វា អញ្ឆនបីឡនាទីនិ ទស្សេតិ។ **អញ្ឆន**ញ្ចេត្ថ អាកឌ្ឍនំ។ **បីឡនំ** សម្ពាហនំ។ **អាទិ**សទ្ទេន សមិញ្ជនឧក្កមនាទីនិ សង្គណ្ហាតិ។ **ឯវំ បរិហរិតោបី**តិ ឧច្ឆាទនាទិនា សុខេធិតោបិ។ **ភិជ្ជតិ ចេវា**តិ អនិច្ចតាទិវសេន នស្សតិ ច។ **វិកិរតិ ចា**តិ ឯវំ ភិន្នន្តោ ច កិញ្ចិ បយោជនំ អសាធេន្តោ វិប្បកិណ្ណោវ ហោតិ។ ឯវំ នវហិ បទេហិ យថារហំ កាយេ សមុទយវយធម្មានុបស្សិតា ទស្សិតាតិ ឥមមត្ថំ វិភាវេន្តោ **"តត្ថា"**តិអាទិមាហ។ តត្ថ **ឆហិ បទេហី**តិ "រូបី, ចាតុមហាភូតិកោ, មាតាបេត្តិកសម្ភវោ, ឱទនកុម្មាសូបចយោ, ឧច្ឆាទនធម្មោ, បរិមទ្ទនធម្មោ"តិ ឥមេហិ ឆហិ បទេហិ។ យុត្តំ តាវ ហោតុ មជ្ឈេ តីហិបិ បទេហិ កាយស្ស សមុទយកថនំ តេសំ តទត្ថទីបនតោ, "រូបី, ឧច្ឆាទនធម្មោ, បរិមទ្ទនធម្មោ"តិ បន តីហិ ត្បទេហិ កថំ តស្ស តថាកថនំ យុត្តំ សិយា តេសំ តទត្ថស្ស អទីបនតោតិ? យុត្តមេវ តេសម្បិ តទត្ថស្ស ទីបិតត្តា។ **"រូបី"**តិ ហិ ឥទំ អត្តនោ បច្ចយភូតេន ឧតុអាហារលក្ខណេន រូបេន រូបវាតិ អត្ថស្ស ទីបកំ។ បច្ចយសង្គមវិសិដ្ឋេ ហិ តទស្សត្ថិអត្ថេ អយមីការោ។ "ឧច្ឆាទនធម្មោ, បរិមទ្ទនធម្មោ"តិ ច ឥទំ បទទ្វយំ តថាវិធរូបុប្បាទនេន សណ្ឋានសម្បាទនត្ថស្ស ទីបកន្តិ។ **ទ្វីហី**តិ "ភេទនធម្មោ, វិទ្ធំសនធម្មោ"តិ ទ្វីហិ បទេហិ។ **និស្សិតញ្ច** កាយបរិយាបន្នេ ហទយវត្ថុម្ហិ និស្សិតត្តា វិបស្សនាចិត្តស្ស។ តទា បវត្តញ្ហិ វិបស្សនាចិត្តមេវ "ឥទញ្ច មេ វិញ្ញាណ"ន្តិ អាសន្នបច្ចក្ខវសេន វុត្តំ។ **បដិពទ្ធញ្ច** កាយេន វិនា អប្បវត្តនតោ, កាយសញ្ញិតានញ្ច រូបធម្មានំ អារម្មណករណតោ។

២៣៥. សុដ្ឋុ ឱភាសតីតិ **សុភោ**, បភាសម្បន្នោ មណិ, តាយ ឯវ បភាសម្បត្តិយា មណិនោ ភទ្រតាតិ អត្ថមត្ថំ ទស្សេតុំ **"សុភោតិ សុន្ទរោ"**តិ វុត្តំ។ បរិសុទ្ធាករសមុដ្ឋានមេវ មណិនោ សុវិសុទ្ធជាតិតាតិ អាហ **"ជាតិមាតិ បរិសុទ្ធាករសមុដ្ឋិតោ"**តិ។ សុវិសុទ្ធរតនាករតោ សមុដ្ឋិតោតិ អត្ថោ។ អាករបរិវិសុទ្ធិមូលកោ ឯវ ហិ មណិនោ កុរុវិន្ទជាតិអាទិជាតិវិសេសោតិ។ ឥធាធិប្បេតស្ស បន វេឡុរិយមណិនោ វិឡូរ (វិ. វ. អដ្ឋ. ៣៤ អាទយោ វាក្យក្ខេសុ បស្សិតព្ពំ) បព្ពតស្ស, វិឡូរ គាមស្ស ច អវិទូរេ បរិសុទ្ធាករោ។ យេភុយ្យេន ហិ សោ តតោ សមុដ្ឋិតោ។ តថា ហេស វិឡូរនាមកស្ស បព្ពតស្ស, គាមស្ស ច អវិទូរេ សមុដ្ឋិតត្តា វេឡុរិយោតិ បញ្ញាយិត្ថ, ទេវលោកេ បវត្តស្សបិ ច តំសទិសវណ្ណនិភតាយ តទេវ នាមំ ជាតំ យថា តំ មនុស្សលោកេ លទ្ធនាមវសេន ទេវលោកេ ទេវតានំ, សោ បន មយូរគីវវណ្ណោ វា ហោតិ វាយសបត្តវណ្ណោ វា សិនិទ្ធវេណុបត្តវណ្ណោ វាតិ **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន បរមត្ថទីបនិយំ** (វិ. វ. អដ្ឋ. ៣៤) វុត្តំ។ **វិនយសំវណ្ណនាសុ** (វិ. វិ. ដី. ១.២៨១) បន "អល្លវេឡុវណ្ណោ"តិ វទន្តិ។ តថា ហិស្ស "វំសវណ្ណោ"តិបិ នាមំ ជាតំ។ "មជ្ជារក្ខិមណ្ឌលវណ្ណោ"តិ ច វុត្តោ, តតោយេវ សោ ឥធ បទេសេ មជ្ជារមណីតិ បាកដោ ហោតិ។ ចក្កវត្តិបរិភោគារហបណីតតរមណិភាវតោ បន តស្សេវ បាឡិយំ វចនំ ទដ្ឋព្ពំ។ យថាហ "បុន ចបរំ អានន្ទ រញ្ញោ មហាសុទស្សនស្ស មណិរតនំ បាតុរហោសិ, សោ អហោសិ មណិ

វេឡុរិយោ សុភោ ជាតិមា អដ្ឋំសោ”តិអាទិ (ទី. និ. ២.២៤៨)។ បាសាណសក្ខរាទិទោសនីហរណវសេនេវ បរិកម្មនិប្ផត្តីតិ ទស្សេតិ “**អបនីតបាសាណសក្ខរោ**”តិ ឥមិនា។

ឆវិយា ឯវ សណ្ហភាវេន អច្ឆតា, ន សង្ឃាតស្សាតិ អាហ “**អច្ឆោតិ តនុច្ឆវី**”តិ។ តតោ ចេវ វិសេសេន បសន្នោតិ ទស្សេតុំ “**សុដ្ឋុ បសន្នោ**”តិ វុត្តំ។ បរិភោគមណិរតនាការសម្បត្តិ សព្ពាការសម្បន្នតា ។ តេនាហ “**ធោវនវេធនាទីហិ**”តិអាទិ។ បាសាណាទីសុ ធោតតា **ធោវនំ**, កាឡកាទិអបហរណត្ថាយ ចេវ សុត្តេន អាវុនត្ថាយ ច វិជ្ឈិតព្ពតា **វេធនំ។ អាទិ**សទ្ទេន តាបសណ្ហករណាទីនំ សង្គហោ។ **វណ្ណសម្បត្តិ**ន្តិ អាវុនិតសុត្តស្ស វណ្ណសម្បត្តិំ។ កស្មាតិ វុត្តំ “**តាទិស**”ន្តិអាទិ, តាទិសស្សេវ អាវុតស្ស បាកដភាវតោតិ វុត្តំ ហោតិ។

មណិ វិយ ករជកាយោ បច្ចវេក្ខិតព្ពតោ។ **អាវុតសុត្តំ វិយ វិញ្ញាណំ** អនុបវិសិត្វា ឋិតត្តា។ **ចក្ខុមា បុរិសោ វិយ វិបស្សនាលាភី ភិក្ខុ** សម្មទេវ តស្ស ទស្សនតោ, តស្ស បុរិសស្ស មណិនោ អាវិភូតកាលោ វិយ តស្ស ភិក្ខុនោ កាយស្ស អាវិភូតកាលោ តន្និស្សយស្ស បាកដភាវតោ។ សុត្តស្សាវិភូតកាលោ វិយ តេសំ ធម្មានមាវិភូតកាលោ តន្និស្សិតស្ស បាកដភាវតោតិ អយមេត្ថ ឧបមាសម្បាទនេ ការណវិភាវនា, “**អាវុតសុត្តំ វិយ វិបស្សនាញាណ**”ន្តិ កត្ថចិ បាឋោ, “ឥទញ្ច វិញ្ញាណ”ន្តិ វចនតោ បន “វិញ្ញាណ”ន្តិ បាឋោវ សុន្ទរតរោ, “វិបស្សនាវិញ្ញាណ”ន្តិ វា ភវិតព្ពំ។ **វិបស្សនាញាណំ អភិនីហរិត្វា**តិ វិបស្សនាញាណាភិមុខំ ចិត្តំ នីហរិត្វា។

តត្រាតិ វេឡុរិយមណិម្ហិ។ **តទារម្មណាន**ន្តិ កាយសញ្ញិតរូបធម្មារម្មណានំ។ “ផស្សបញ្ចមកាន”ន្តិអាទិបទត្តយស្សេតំ វិសេសនំ អត្ថវសា លិង្គវិភត្តិវចនវិបរិណាមោតិ កត្វា បច្ឆិមបទស្សាបិ វិសេសនភាវតោ។ ផស្សបញ្ចមកគ្គហណេន, សព្ពចិត្តចេតសិកគ្គហណេន ច គហិតធម្មា វិបស្សនាចិត្តុប្បាទបរិយាបន្នា ឯវាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ ឯវញ្ហិ តេសំ វិបស្សនាវិញ្ញាណគតិកត្តា អាវុតសុត្តំ វិយ “វិបស្សនាវិញ្ញាណ”ន្តិ ហេដ្ឋា វុត្តវចនំ អវិរោធិតំ ហោតិ។ កស្មា បន វិបស្សនាវិញ្ញាណស្សេវ គហណន្តិ? “ឥទញ្ច មេ វិញ្ញាណំ ឯត្ថ សិតំ ឯត្ថ បដិពទ្ធ”ន្តិ ឥមិនា តស្សេវ វចនតោ។ “អយំ ខោ មេ កាយោ”តិអាទិនា ហិ វិបស្សនាញាណេន វិបស្សិត្វា “តទេវ វិបស្សនាញាណសម្បយុត្តំ វិញ្ញាណំ ឯត្ថ សិតំ ឯត្ថ បដិពទ្ធ”ន្តិ និស្សយវិសយាទិវសេន មនសិ ករោតិ, តស្មា តស្សេវ ឥធ គហណំ សម្ភវតិ, នាញ្ញស្សាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ តេនាហ “**វិបស្សនាវិញ្ញាណស្សេវ វា អាវិភូតកាលោ**”តិ។ ធម្មសង្គហាទីសុ (ធ. ស. ២ អាទយោ) ទេសិតនយេន បាកដភាវតោ ចេត្ថ ផស្សបញ្ចមកានំ គហណំ, និរវសេសបរិគ្គហណតោ សព្ពចិត្តចេតសិកានំ, យថារុតំ ទេសិតវសេន បធានភាវតោ វិបស្សនាវិញ្ញាណស្សាតិ វេទិតព្ពំ។ កឹ បនេតេ បច្ចវេក្ខណញាណស្ស អាវិភវន្តិ, ឧទាហុ បុគ្គលស្សាតិ? បច្ចវេក្ខណញាណស្សេវ, តស្ស បន អាវិភូតត្តា បុគ្គលស្សាបិ អាវិភូតា នាម ហោន្តិ, តស្មា “**ភិក្ខុនោ អាវិភូតកាលោ**”តិ វុត្តន្តិ។

យស្មា បនិទំ វិបស្សនាញាណំ មគ្គញាណានន្តរំ ហោតិ, តស្មា លោកិយាភិញ្ញានំ បរតោ, ឆដ្ឋភិញ្ញាយ ច បុរតោ វត្តព្ពំ, អថ កស្មា សព្ពាភិញ្ញានំ បុរតោវ វុត្តន្តិ ចោទនាលេសំ ទស្សេត្វា បរិហរន្តោ “**ឥទញ្ច វិបស្សនាញាណ**”ន្តិអាទិមាហ។ “ឥទញ្ច មគ្គញាណានន្តរ”ន្តិ ហិ ឥមិនា យថាវុត្តំ ចោទនាលេសំ ទស្សេតិ។ តត្ថ “**មគ្គញាណានន្តរ**”ន្តិ សិខាប្បត្តវិបស្សនាភូតំ គោត្រភុញាណំ សន្ធាយ វុត្តំ។ តទេវ ហិ អរហត្តមគ្គស្ស, សព្ពេសំ វា មគ្គផលានមនន្តរំ ហោតិ, បធានតោ បន តព្ពចនេនេវ សព្ពស្សាបិ វិបស្សនាញាណស្ស គហណំ ទដ្ឋព្ពំ អវិសេសតោ តស្ស ឥធ វុត្តត្តា។ មគ្គសទ្ទេន ច អរហត្តមគ្គស្សេវ គហណំ តស្សេវាភិញ្ញាបរិយាបន្នត្តា, អភិញ្ញាសម្ពន្ធេន ច ចោទនាសម្ភវតោ។ លោកិយាភិញ្ញានំ បុរតោ វុត្តំ វិបស្សនាញាណំ តាសំ នានន្តរតាយ អនុបការំ, អាសវក្ខយញាណសង្ខាតាយ បន លោកុត្តរាភិញ្ញាយ បុរតោ វុត្តំ តស្សា អនន្តរតាយ ឧបការំ, តស្មា ឥទំ លោកិយាភិញ្ញានំ បរតោ, ឆដ្ឋាភិញ្ញាយ ច បុរតោ វត្តព្ពំ។ កស្មា បន ឧបការដ្ឋានេ តថា អវត្វា អនុបការដ្ឋានេវ ភគវតា វុត្តន្តិ ហិ ចោទនា សម្ភវតិ។ “**ឯវំ សន្តេបិ**”តិអាទិ បរិហារទស្សនំ។ តត្ថ **ឯវំ សន្តេបី**តិ យទិបិ ញាណានុបុព្ពិយា មគ្គញាណស្ស អនន្តរតាយ ឧបការំ ហោតិ, ឯវំ សតិបីតិ អត្ថោ។

អភិញ្ញាវារេតិ ឆឡភិញ្ញាវសេន វុត្តេ ទេសនាវារេ។ **ឯតស្ស អន្តរា វារោ នត្ថី**តិ បញ្ចសុ លោកិយាភិញ្ញាសុ កថិតាសុ អាកង្ខេយ្យសុត្តាទីសុ (ម. និ. ១.៦៥) វិយ ឆដ្ឋាភិញ្ញាបិ អវស្សំ កថេតព្ពា អភិញ្ញាលក្ខណភាវេន តប្បរិយាបន្នតោ, ន ច វិបស្សនាញាណំ លោកិយាភិញ្ញានំ, ឆដ្ឋាភិញ្ញាយ ច អន្តរា បវេសេត្វា កថេតព្ពំ អនភិញ្ញាលក្ខណភាវេន តទបរិយាបន្នតោ។ ឥតិ ឯតស្ស វិបស្សនាញាណស្ស តាសមភិញ្ញានំ អន្តរា វារោ នត្ថិ, តស្មា តត្ថ អវសរាភាវតោ ឥធេវ រូបាវចរចតុត្ថជ្ឈានានន្តរំ វិបស្សនាញាណំ កថិតន្តិ អធិប្បាយោ។ “**យស្មា ចា**”តិអាទិនា អត្ថន្តរមាហ។ តត្ថ **ច**-សទ្ទោ សមុច្ចយត្ថោ, តេន ន កេវលំ វិបស្សនាញាណស្ស ឥធ ទស្សនេ តទេវ ការណំ, អថ ខោ ឥទម្បីតិ ឥមមត្ថំ សមុច្ចិនាតីតិ **អាចរិយេន** (ទី. និ. ដី. ១.២៣៥) វុត្តំ។ សទ្ទវិទូ បន ឦទិសេ ឋានេ ច-សទ្ទោ វា-សទ្ទត្ថោ, សោ ច វិកប្បត្ថោតិ វទន្តិ, តម្បិ យុត្តមេវ អត្ថន្តរទស្សនេ បយុត្តត្តា។

អត្តនា បយុជ្ជិតព្ពស្ស ហិ វិជ្ជមានត្ថស្សេវ ជោតកា ឧបសគ្គនិបាតា យថា មគ្គនិទស្សនេ សាខាភង្គា, យថា ច អទិស្សមានា ជោតនេ បទីបាតិ ឯវមេទិសេសុ។ ហោតិ ចេត្ថ –

“អត្ថន្តរទស្សនម្ហិ , ច សទ្ទោ យទិ ទិស្សតិ;
សមុច្ចយេ វិកប្បេ សោ, គហេតព្ពោ វិភាវិនា”តិ។

អកតសម្មសនស្សាតិ ហេតុគព្ភបទំ។ តថា **កតសម្មសនស្សា**តិ ច។ “**ទិព្ពេន ចក្ខុនា ភេរវម្បិ រូបំ បស្សតោ**តិ ឯត្ថ តទ្ធិវិជញ្ញាណេន ភេរវំ រូបំ និម្មិនិត្វា មំសចក្ខុនា បស្សតោតិបិ វត្តព្ពំ។ ឯវម្បិ ហិ អភិញ្ញាលាភិនោ អបរិញ្ញាតវត្ថុកស្ស ភយំ សន្តាសោ ឧប្បជ្ជតិ ឧច្ចវាលិកវាសិមហានាគត្ថេរស្ស វិយា”តិ អាចរិយេន (ទី. និ. ដី. ១.២៣៥) វុត្តំ។ យថា ចេត្ថ, ឯវំ **ទិព្ពាយ សោតធាតុយា ភេរវំ សទ្ទំ សុណតោ**តិ ឯត្ថាបិ តទ្ធិវិជញ្ញាណេន ភេរវំ សទ្ទំ និម្មិនិត្វា មំសសោតេន សុណតោបីតិ វត្តព្ពមេវ។ ឯវម្បិ ហិ អភិញ្ញាលាភិនោ អបរិញ្ញាតវត្ថុកស្ស ភយំ សន្តាសោ ឧប្បជ្ជតិ ឧច្ចវាលិកវាសិមហានាគត្ថេរស្ស វិយ។ ថេរោ ហិ កោញ្ចនាទសហិតំ សព្ពសេតំ ហត្ថិនាគំ មាបេត្វា ទិស្វា, សុត្វា ច សញ្ជាតភយសន្តាសោតិ **អដ្ឋកថាសុ** (វិភ. អដ្ឋ. ២.៨៨២; ម. និ. អដ្ឋ. ១.៨១; វិសុទ្ធិ. ២.៧៣៣) វុត្តោ។ អនិច្ចាទិវសេន កតសម្មសនស្ស ទិព្ពាយ...បេ.... ភយំ សន្តាសោ ន ឧប្បជ្ជតីតិ សម្ពន្ធោ។ **ភយវិនោទនហេតុ** នាម វិបស្សនាញាណេន កតសម្មសនតា, តស្ស, តេន វា សម្បាទនត្ថន្តិ អត្ថោ។ **តថេវា**តិ ចតុត្ថជ្ឈានានន្តរមេវ។ “**អបិចា**”តិអាទិនា យថាបាឋំ យុត្តតរនយំ ទស្សេតិ។ វិបស្សនាយ បវត្តំ បាមោជ្ជបីតិបស្សទ្ធិបរម្បរាគតសុខំ **វិបស្សនាសុខំ។ បាដិយេក្ក**ន្តិ ឈានាភិញ្ញាទីហិ អសម្មិស្សំ វិសុំ ភូតំ **សន្ទិដ្ឋិកំ សាមញ្ញផលំ។** តេនាហ ភគវា **ធម្មបទេ –**

“យតោ យតោ សម្មសតិ, ខន្ធានំ ឧទយព្ពយំ;
លភតី បីតិបាមោជ្ជំ, អមតំ តំ វិជានត”ន្តិអាទិ។ (ធ. ប. ៣៧៤);

តថាបិ វុត្តំ “តទម្បិ ខោ មហារាជ សន្ទិដ្ឋិកំ សាមញ្ញផលំ...បេ.... បណីតតរញ្ចា”តិ, តស្មា បាឡិយា សំសន្ទនតោ តមេវ នយំ យុត្តតរន្តិ វទន្តិ។ **អាទិតោវា**តិ អភិញ្ញានមាទិម្ហិយេវ។

មនោមយិទ្ធិញាណកថាវណ្ណនា

២៣៦-៧. មនោមយន្តិ ឯត្ថ បន **មយ**សទ្ទោ អបរបណ្ណត្តិវិការបទបូរណនិព្ពត្តិអាទីសុ អនេកេស្វត្ថេសុ អាគតោ។ តថ បន និព្ពត្តិអត្ថេតិ ទស្សេតុំ “**មនេន និព្ពត្តិត**”ន្តិ វុត្តំ។ “អភិញ្ញាមនេន និព្ពត្តិត”ន្តិ អត្ថោតិ អាចរិយេនាតិ (ទី. និ. ដី. ១.២៣៦, ២៣៧) វុត្តំ។ វិសុទ្ធិមគ្គេ (វិសុទ្ធិ. ២.៣៩៧) បន “អធិដ្ឋានមនេន និម្មិតត្តា មនោមយ”ន្តិ អាគតំ, អភិញ្ញាមនេន, អធិដ្ឋានមនេន ចាតិ ឧភយថាបិ និព្ពត្តត្តា ឧភយម្បេតំ យុត្តមេវ ។ **អង្គំ** នាម ហត្ថបាទាទិតំតំសមុទាយំ, **បច្ចង្គំ** នាម កប្បរជណ្ណុអាទិ តស្មិំ តស្មិំ សមុទាយេ អវយវំ។ “អហីនិន្ទ្រិយ”ន្តិ ឯត្ថ បរិបុណ្ណតាយេវ អហីនតា, ន តុ អប្បណីតតា, បរិបុណ្ណភាវោ ច ចក្ខុសោតាទីនំ សណ្ឋានវសេនេវ។ និម្មិតរូបេ ហិ បសាទោ នាម នត្ថីតិ ទស្សេតុំ “**សណ្ឋានវសេន អវិកលិន្ទ្រិយ**”ន្តិ វុត្តំ, តមិនាវ តស្ស ជីវិតិន្ទ្រិយាទីនម្បិ អភាវោ វុត្តោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **សណ្ឋានវសេនា**តិ ច កមលទលាទិសទិសសណ្ឋានមត្តវសេន, ន រូបាភិឃាតារហភូតប្បសាទាទិតន្ទ្រិយវសេន។ “សព្ពង្គបច្ចង្គី អហីនិន្ទ្រិយ”ន្តិ វុត្តមេវត្ថំ សមត្ថេន្តោ “**តទ្ធិមតា**”តិអាទិមាហ។ **អវិទ្ធកណ្ណោ**តិ កុលចារិត្តវសេន កណ្ណាលង្ការបិឡន្ធនត្ថំ អវិជ្ឈិតកណ្ណោ, និទស្សនមត្តមេតំ។ តេនាហ “**សព្ពាការេហី**”តិ, វណ្ណសណ្ឋានាវយវវិសេសាទិសព្ពាការេហីតិ អត្ថោ។ **តេនា**តិ តទ្ធិមតា។

អយមេវត្ថោ បាឡិយម្បិ វិភាវិតោតិ អាហ “**មុញ្ជម្ហា ឦសិកន្តិអាទិឧបមាត្តយម្បិ ហិ...បេ.... វុត្ត**”ន្តិ។ កត្ថចិ បន “**មុញ្ជម្ហា ឦសិកន្តិអាទិ ឧបមាមត្តំ។ យម្បិ ហិ សទិសភាវទស្សនត្ថមេវ វុត្ត**”ន្តិ បាឋោ ទិស្សតិ។ តត្ថ “**ឧបមាមត្ត**”ន្តិ តមិនា អត្ថន្តរទស្សនំ និវត្តេតិ, “**យម្បិ ហី**”តិអាទិនា បន តស្ស ឧបមាភាវំ សមត្ថេតិ។ និយតានបេក្ខេន ច យំ-សទ្ទេន “មុញ្ជម្ហា ឦសិក”ន្តិអាទិវចនមេវ បច្ចាមសតិ។ **សទិសភាវទស្សនត្ថមេវា**តិ សណ្ឋានតោបិ វណ្ណតោបិ អវយវវិសេសតោបិ សទិសភាវទស្សនត្ថំយេវ។ កថំ សទិសភាវោតិ វុត្តំ “**មុញ្ជសទិសា ឯវ ហី**”តិអាទិ។ **មុញ្ជំ** នាម តិណវិសេសោ, យេន កោច្ឆាទីនិ ករោន្តិ។ “បវាហេយ្យា”តិ វចនតោ អន្តោ ឋិតា ឯវ ឦសិកា អធិប្បេតាតិ ទស្សេតិ “**អន្តោ ឦសិកា ហោតី**”តិ តមិនា។ **ឦសិកា**តិ ច កឡីរោ។ **វិសុទ្ធិមគ្គដីកាយំ** បន “កណ្ឌ”ន្តិ (វិសុទ្ធិ. ដី. ២.៣៩៨) វុត្តំ។ **វដ្ដាយ កោសិយា**តិ បរិវដ្ដលាយ អសិកោសិយា។ **បត្ថដាយា**តិ បដ្ដិកាយ។ ករឌិតព្ពោ ភាជេតព្ពោតិ **ករណ្ឌោ**, បេឡា។ ករឌិតព្ពោ ជិគុច្ឆិតព្ពោតិ **ករណ្ឌោ**, និម្មោកំ។ តថាបិ និម្មោកមេវាតិ អាហ “**ករណ្ឌាតិ តទម្បី**”តិអាទិ។ **វិលីវករណ្ឌោ** នាម បេឡា។ កស្មា អហិកញ្ចុកស្សេវ នាមំ, ន វិលីវករណ្ឌកស្សាតិ ចោទនំ សោធេតិ “**អហិកញ្ចុកោ ហី**”តិអាទិនា, ស្វេវ អហិនា សទិសោ, តស្មា តស្សេវ នាមន្តិ

វុត្តំ ហោតិ។ **វិសុទ្ធិមគ្គដីកាយំ** បន “**ករណ្ឌាយា**តិ បេឡាយ, និម្មោកតោតិ ច វទន្តី”តិ (វិសុទ្ធិ. ដី. ២.៣៩៩) វុត្តំ។ តត្ថ បេឡាគហណំ អហិនា អសទិសតាយ វិចារេតព្ពំ។

យថ្វេវ “សេយ្យថាបិ បន មហារាជ បុរិសោ អហឹ ករណ្ឌា ឧទ្ធរេយ្យា”តិ បុរិសស្ស ករណ្ឌតោ អហិឧទ្ធរណូបមាយ អយមត្ថោ វិញ្ញេយ្យោ។ ន ហិ សោ ហត្ថេន តតោ ឧទ្ធរិតុំ សក្កាតិ អនុយោគេនាហ “**តត្ថា**”តិអាទិ។ “ឧទ្ធរេយ្យា”តិ ហិ អនិយមវចនេបិ ហត្ថេន ឧទ្ធរណស្សេវ បាកដត្តា តំទស្សនមិវ ជាតំ។ តេនាហ “**ហត្ថេន ឧទ្ធរមានោ វិយ ទស្សិតោ**”តិ។ “**អយញ្ហី**”តិអាទិ ចិត្តេន ឧទ្ធរណស្ស ហេតុទស្សនំ។ អហិនោ នាម បញ្ចសុ ឋានេសុ សជាតឹ នាតិវត្តន្តិ ឧបបត្តិយំ, ចុតិយំ, វិស្សដ្ឋនិទ្ទោក្កមនេ, សមានជាតិយា មេថុនបដិសេវនេ, ជិណ្ណតចាបនយនេតិ វុត្តំ “**សជាតិយំ ឋិតោ**”តិ។ ឧរគជាតិយមេវ ឋិតោ បជហតិ, ន នាគិទ្ធិយា អញ្ញជាតិរូបោតិ អត្ថោ។ ឥទញ្ហិ មហិទ្ធិកេ នាគេ សន្ធាយ វុត្តំ។ **សរីរំ ខាទយមានំ វិយា**តិ អត្តនោយេវ តចំ អត្តនោ សរីរំ ខាទយមានំ វិយ។ **បុរាណតចំ ជិគុច្ឆន្តោ**តិ ជិណ្ណតាយ កត្ថចិ មុត្តំ កត្ថចិ ឱលម្ពិតំ ជិណ្ណតចំ ជិគុច្ឆន្តោ។ **ចតូហី**តិ “សជាតិយំ ឋិតោ, និស្សាយ, ថាមេន, ជិគុច្ឆន្តោ”តិ យថាវុត្តេហិ ចតូហិ ការណេហិ។ **តតោ**តិ កញ្ចុកតោ។ **អញ្ញេនា**តិ អត្តតោ អញ្ញេន។ **ចិត្តេនា**តិ បុរិសស្ស ចិត្តេនេវ, ន ហត្ថេន។ សេយ្យថាបិ នាម បុរិសោ អហឹ បស្សិត្វា “អហោ វតាហំ ឥមំ អហឹ កញ្ចុកតោ ឧទ្ធរេយ្យ”ន្តិ អហឹ ករណ្ឌា ចិត្តេន ឧទ្ធរេយ្យ, តស្ស ឯវមស្ស “អយំ អហិ, អយំ ករណ្ឌោ, អញ្ញោ អហិ, អញ្ញោ ករណ្ឌោ, ករណ្ឌា ត្វេវ អហិ ឧព្ពតោ”តិ, ឯវមេវ…បេ.… សោ ឥមម្ហា កាយា អញ្ញំ កាយំ អភិនិម្មិនាតិ…បេ.… អហីនិន្ទ្រិយន្តិ អយមេត្ថ អធិប្បាយោ។

ឥទ្ធិវិធញាណាទិកថាវណ្ណនា

២៣៩. ភាជនាទិវិកតិកិរិយានិស្សយភូតា **សុបរិកម្មកតមត្តិកាទយោ វិយ** វិកុព្ពនកិរិយានិស្សយភាវតោ **ឥទ្ធិវិធញាណំ ទដ្ឋព្ពំ**។

២៤១. បុព្ពេ នីវរណប្បហានវារេ វិយ កន្តារគ្គហណំ អកត្វា កេវលំ អទ្ធានមគ្គគ្គហណំ ខេមមគ្គទស្សនត្ថំ។ កស្មា បន ខេមមគ្គស្សេវ ទស្សនំ, ន កន្តារមគ្គស្ស, ននុ ឧបមាទស្សនមត្តមេតន្តិ ចោទនំ បរិហរន្តោ “**យស្មា**”តិអាទិមាហ។ “**អប្បដិភយញ្ហី**”តិអាទិ បន ខេមមគ្គស្សេវ គហណការណទស្សនំ។ វាតាតបាទិនិវារណត្ថំ **សីសេ សាដកំ កត្វា**។ តថា តថា បន បរិបុណ្ណវចនំ ឧបមាសម្បត្តិយា ឧបមេយ្យសម្បាទនត្ថំ, អធិប្បេតស្ស ច ឧបមេយ្យត្ថស្ស សុវិញ្ញាបនត្ថំ, ហេតុទាហរណភេទ្យភេទកាទិសម្បន្នវចនេន ច វិញ្ញូជាតិកានំ ចិត្តារាធនត្ថន្តិ វេទិតព្ពំ។ ឯវំ សព្ពត្ថ។ **សុខំ វវត្ថបេតី**តិ អកិច្ឆំ អកសិរេន សល្លក្ខេតិ, បរិច្ឆិន្ទតិ ច។

២៤៣. មន្ទោ ឧត្តានសេយ្យកទារកោបិ “ទហរោ”តិ វុច្ចតីតិ តតោ វិសេសនត្ថំ “យុវា”តិ វុត្តន្តិ មន្ទា យុវសទ្ទេន វិសេសិតព្ពមេវ ទហរសទ្ទស្ស អត្ថំ ទស្សេតុំ “**តរុណោ**”តិ វុត្តំ។ តថា យុវាបិ កោចិ អនិច្ឆនកោ, អនិច្ឆនតោ ច អមណ្ឌនជាតិកោតិ តតោ វិសេសនត្ថំ “មណ្ឌនជាតិកោ”តិអាទិ វុត្តន្តិ មន្ទា មណ្ឌនជាតិកាទិសទ្ទេន វិសេសិតព្ពមេវ យុវសទ្ទស្ស អត្ថំ ទស្សេតុំ “**យោព្ពន្នេន សមន្នាគតោ**”តិ វុត្តំ។ បាឡិយញ្ហិ យថាក្កមំ បទត្តយស្ស វិសេសិតព្ពវិសេសកភាវេន វចនតោ តថា សំវណ្ណនា កតា, ឥតរថា ឯកកេនាបិ បទេន អធិប្បេតត្ថាធិគមិកា សបរិវារា សំវណ្ណនាវ កាតព្ពា សិយាតិ។ “មណ្ឌនបកតិកោ”តិ វុត្តមេវ វិវរិតុំ “**ទិវសស្សា**”តិអាទិមាហ។ **កណិក**សទ្ទោ ទោសបរិយាយោ, ទោសោ ច នាម កាឡតិលកាទីតិ ទស្សេតិ “**កាឡតិលកា**”តិអាទិនា។ កាឡតិលប្បមាណា ពិន្ទវោ **កាឡតិលកានិ, កាឡា** វា កម្មាសា, យេ “សាសបពីជិកា”តិបិ វុច្ចន្តិ។ តិលប្បមាណា ពិន្ទវោ **តិលកានិ។ វង្គំ** នាម វិយង្គំ វិបរិណាមិតមង្គំ។ យោព្ពន្នបីឡកាទយោ **មុខទូសិបីឡកា,** យេ “ខរបីឡកា” តិបិ វុច្ចន្តិ។ **មុខនិមិត្តន្តិ** មុខច្ឆាយំ។ មុខេ គតោ ទោសោ **មុខទោសោ** ។ លក្ខណវចនមត្តមេតំ មុខេ អទោសស្សបិ បាកដភាវស្ស អធិប្បេតត្តា, យថា វា មុខេ ទោសោ, ឯវំ មុខេ អទោសោបិ **មុខទោសោ**តិ សរលោបេន វុត្តោ សាមញ្ញនិទ្ទេសតោបិ អនេកត្ថស្ស វិញ្ញាតព្ពត្តា, បិសទ្ទលោបេន វា អយមត្ថោ វេទិតព្ពោ។ អវុត្តោបិ ហិ អត្ថោ សម្បិណ្ឌនវសេន វុត្តោ វិយ វិញ្ញាយតិ, មុខទោសោ ច មុខអទោសោ ច **មុខទោសោ**តិ ឯកទេសសរូបេកសេសនយេនបេត្ថ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ ឯវញ្ហិ អត្ថស្ស បរិបុណ្ណតាយ “បរេសំ សោឡសវិធំ ចិត្តំ បាកដំ ហោតី”តិ វចនំ សមត្ថិតំ ហោតិ។ តេនេតំ វុច្ចតិ –

> “វត្តព្ពស្សាវសិដ្ឋស្ស, កាហោ និទស្សនាទិនា;
> អបិសទ្ទាទិលោបេន, ឯកសេសនយេន វា។
>
> អសមានេ សទ្ទេ តិធា, ចតុធា ច សមានកេ;
> សាមញ្ញនិទ្ទេសតោបិ, វេទិតព្ពោ វិភាវិនា”តិ។

“សរាគំ វា ចិត្ត”ន្តិអាទិនា បាឡិយំ វុត្តំ **សោឡសវិធំ ចិត្តំ**។

២៤៥. បុព្ពេនិវាសញាណូបមាយន្តិ បុព្ពេនិវាសញាណស្ស, បុព្ពេនិវាសញាណេ វា ទស្សិតាយ ឧបមាយ។ កស្មា បន បាឡិយំ គាមត្តយមេវ ឧបមានេ គហិតន្តិ ចោទនំ សោធេតុំ “**តំ ទិវស**”ន្តិអាទិ វុត្តំ។ តំ ទិវសំ កតកិរិយា នាម បាកតិកសត្តស្សាបិ យេភុយ្យេន បាកដា ហោតិ។ តស្មា តំ ទិវសំ គន្តំ សក្កុណេយ្យំ គាមត្តយមេវ ភគវតា គហិតំ, ន តទុត្តរិតិ អធិប្បាយោ ។ កិញ្ចាបិ បាឡិយំ តំទិវសគ្គហណំ នត្ថិ, គាមត្តយគ្គហណេន បន តទហេវ កតកិរិយា អធិប្បេតាតិ មន្ត្វា អដ្ឋកថាយំ តំទិវសគ្គហណំ កតន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ តំទិវសគតគាមត្តយគ្គហណេនេវ ច មហាភិនីហារេហិ អញ្ញេសម្បិ បុព្ពេនិវាសញាណលាភីនំ តីសុបិ ភវេសុ កតកិរិយា យេភុយ្យេន បាកដា ហោតីតិ ទីបិតន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ ឯតទត្ថម្បិ ហិ គាមត្តយគ្គហណន្តិ។ **តីសុ ភវេសុ កតកិរិយាយា**តិ អភិសម្បរាយេសុ បុព្ពេ ទិដ្ឋធម្មេ បន តទានិ, បុព្ពេ ច កតកិច្ចស្ស។

២៤៧. បាឡិយំ **រថិកាយ វីថិំ សញ្ចរន្តេ**តិ អញ្ញាយ រថិកាយ អញ្ញំ រថិំ សញ្ចរន្តេតិ អត្ថោ, តេន អបរាបរំ សញ្ចរណំ ទស្សិតន្តិ អាហ “**អបរាបរំ សញ្ចរន្តេ**”តិ, តំតំកិច្ចវសេន តតោ ចិតោ ច សញ្ចរន្តេតិ វុត្តំ ហោតិ, អយមេវត្ថោ រថិវីថិសទ្ទានមេកត្ថត្តា។ **សិង្ឃាដកមជ្ឈេ**តិ វីថិចតុក្កេ។ **បាសាទោ វិយ ភិក្ខុស្ស ករជកាយោ ទដ្ឋព្ពោ** តត្ថ បតិដ្ឋិតស្ស ទដ្ឋព្ពទស្សនសិទ្ធិតោ។ មំសចក្ខុមតោ ហិ ទិព្ពចក្ខុសមធិគមោ។ យថាហ “មំសចក្ខុស្ស ឧប្បាទោ, មគ្គោ ទិព្ពស្ស ចក្ខុនោ”តិ (ឥតិវុ. ៦១)។ **ចក្ខុមា បុរិសោ វិយ អយមេវ ទិព្ពចក្ខុំ បត្វា ឋិតោ ភិក្ខុ** ទដ្ឋព្ពស្ស ទស្សនតោ។ គេហំ បវិសន្តោ, តតោ និក្ខមន្តោ វិយ ច មាតុកុច្ឆិំ បដិសន្ធិវសេន បវិសន្តោ, តតោ ច វិជាតិវសេន និក្ខមន្តោ មាតុកុច្ឆិយា គេហសទិសត្តា។ តថា ហិ វុត្តំ “មាតរំ កុដិកំ ព្រូសិ, ភរិយំ ព្រូសិ កុលាវក”ន្តិ (សំ. និ. ១.១៩)។ អយំ អដ្ឋកថាមុត្តកោ នយោ – គេហំ បវិសន្តោ វិយ អត្តភាវំ ឧបបជ្ជនវសេន ឱក្កមន្តោ, គេហា និក្ខមន្តោ វិយ ច អត្តភាវតោ ចវនវសេន អបក្កមន្តោ អត្តភាវស្ស គេហសទិសត្តា។ វុត្តញ្ហិ “គហការក ទិដ្ឋោសិ, បុន គេហំ ន កាហសី”តិ (ធ. ប. ១៥៤)។

អបរាបរំ សញ្ចរណកសត្តាតិ បុនប្បុនំ សំសារេ បរិព្ភមនកសត្តា។ **អព្ភោកាសដ្ឋានេ**តិ អជ្ឈោកាសទេសភូតេ។ **មជ្ឈេ**តិ នគរស្ស មជ្ឈភូតេ **សិង្ឃាដកេ។ តត្ថ តត្ថា**តិ តស្មិំ តស្មិំ ភវេកទេសេ។ **និព្ពត្តសត្តា**តិ ឧប្បជ្ជមានកសត្តា។ តមិនា ហិ តស្មិំ តស្មិំ ភវេ ជាតសំវទ្ធេ សត្តេ វទតិ, “អបរាបរំ សញ្ចរណកសត្តា”តិ បន ឯតេន តថា អនិយមិតកាលិកេ សាធារណសត្តេ។ ឯវញ្ហិ តេសំ យថាក្កមំ សញ្ចរណកសន្និសិន្នកជនោបមតា ឧបបន្នា ហោតីតិ។ **តីសុ ភវេសុ និព្ពត្តសត្តានំ អាវិភូតកាលោ**តិ ឯត្ថ បន វុត្តប្បការានំ សព្ពេសម្បិ សត្តានំ អនិយមតោ គហណំ វេទិតព្ពំ។

ននុ ចាយំ ទិព្ពចក្ខុកថា, អថ កស្មា “តីសុ ភវេសូ”តិ ចតុវោការភវស្សាបិ សង្គហោ កតោ។ ន ហិ សោ អរូបធម្មារម្មណោតិ អនុយោគំ បរិហរន្តោ “**ឥទញ្ច**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ “**ឥទ**ន្តិ តីសុ ភវេសុ និព្ពត្តសត្តានន្តិ ឥទំ វចន”ន្តិ (ទី. និ. ដី. ១.២៤៧) អយមេត្ថ អាចរិយស្ស មតិ, ឯវំ សតិ អដ្ឋកថាចរិយេហិ អដ្ឋកថាយមេវ យថាវុត្តោ អនុយោគោ បរិហរិតោតិ។ អយំ បនេត្ថ អម្ហាកំ ខន្តិ – ននុ ចាយំ ទិព្ពចក្ខុកថា, អថ កស្មា “ទិព្ពេន ចក្ខុនា វិសុទ្ធេន អតិក្កន្តមានុសកេន សត្តេ បស្សតិ ចវមានេ ឧបបជ្ជមានេ”តិអាទិនា អវិសេសតោ ចតុវោការភវូបគស្សាបិ សង្គហោ កតោ។ ន ហិ សោ អរូបធម្មារម្មណោតិ អនុយោគំ បរិហរន្តោ “**ឥទញ្ច**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ **ឥទ**ន្តិ “សត្តេ បស្សតិ ចវមានេ ឧបបជ្ជមានេ”តិអាទិវចនំ។ ឯវញ្ហិ សតិ អដ្ឋកថាចរិយេហិ បាឡិយមេវ យថាវុត្តោ អនុយោគោ បរិហរិតោតិ។ យទគ្គេន សោ បាឡិយំ បរិហរិតោ, តទគ្គេន អដ្ឋកថាយម្បិ តស្សា អត្ថវណ្ណនាភាវតោ។ **ទេសនាសុខត្ថមេវា**តិ កេវលំ ទេសនាសុខត្ថំ ឯវ អវិសេសេន វុត្តំ, ន បន ចតុវោការភវូបគានំ ទិព្ពចក្ខុស្ស អាវិភាវសព្ភាវតោ។ “ឋបេត្វា អរូបភវ”ន្តិ វា “ទ្វីសុ ភវេសូ”តិ វា សត្តេ បស្សតិ កាមាវចរភវតោ, រូបាវចរភវតោ ច ចវមានេតិ វា កាមាវចរភវេ, រូបាវចរភវេ ច ឧបបជ្ជមានេតិ វា វុច្ចមានា ហិ ទេសនា យថារហំ ភេទ្យភេទកាទិវិភាវនេន សុខាសុខាវពោធា ច ន ហោតិ, អវិសេសេន បន ឯវមេវ វុច្ចមានា សុខាសុខាវពោធា ច។ ទេសេតុំ, អវពោធេតុញ្ច សុករតាបយោជនញ្ហិ “ទេសនាសុខត្ថ”ន្តិ វុត្តំ។ កស្មាតិ អាហ “**អារុប្បេ...បេ.... នត្ថី**”តិ, ទិព្ពចក្ខុគោចរភូតានំ រូបធម្មានមភាវតោតិ វុត្តំ ហោតិ។

អាសវក្ខយញាណកថាវណ្ណនា

២៤៨. ឥធ វិបស្សនាបាទកំ ចតុត្ថជ្ឈានចិត្តំ វេទិតព្ពំ, ន លោកិយាភិញ្ញាសុ វិយ អភិញ្ញាបាទកំ។ **វិបស្សនាបាទក**ន្តិ ច វិបស្សនាយ បទដ្ឋានភូតំ, វិបស្សនា ច នាមេសា តិវិធា វិបស្សកបុគ្គលភេទេន មហាពោធិសត្តានំ វិបស្សនា, បច្ចេកពោធិសត្តានំ វិបស្សនា, សាវកានំ វិបស្សនា ចាតិ។ តត្ថ មហាពោធិសត្តានំ, បច្ចេកពោធិសត្តានញ្ច វិបស្សនា ចិន្តាមយញាណសម្ពន្ធិកា សយម្ភុញាណភូតា, សាវកានំ បន

សុគមយញាណសម្ពន្ធិកា បរោបទេសសម្ភូតា។ សា “បបេត្វា នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនំ អវសេសរូបារូបជ្ឈានានំ អញ្ញតរតោ វុដ្ឋាយា”តិអាទិនា អនេកធា, អរូបមុខវសេន ចតុធាតុវវត្ថានេ វុត្តានំ តេសំ តេសំ ធាតុបរិគ្គហមុខានញ្ច អញ្ញតរមុខវសេន អនេកធា ច **វិសុទ្ធិមគ្គេ** (វិសុទ្ធិ. ២.៦៦៤) នានានយតោ វិភាវិតា, មហាពោធិសត្តានំ បន ចតុវីសតិកោដិសតសហស្សមុខេន បភេទគមនតោ នានានយំ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណសន្និស្សយស្ស អរិយមគ្គញាណស្ស អធិដ្ឋានភូតំ បុព្ពភាគញាណគព្ភំ គណ្ហាបេន្តំ បរិបាកំ គច្ឆន្តំ បរមគម្ភីរំ សណ្ហសុខុមតរំ អនញ្ញសាធារណំ វិបស្សនាញាណំ ហោតិ , យំ អដ្ឋកថាសុ “មហាវជិរញាណ”ន្តិ វុច្ចតិ, យស្ស ច បវត្តិវិភាគេន ចតុវីសតិកោដិសតសហស្សប្បភេទស្ស បាទកភាវេន សមាបជ្ជិយមានា ចតុវីសតិកោដិសតសហស្សសង្ខា ទេវសិកំ សត្ថុ វឡញ្ជនសមាបត្តិយោ វុច្ចន្តិ។ ស្វាយំ ពុទ្ធានំ វិបស្សនាចារោ **បរមត្ថមញ្ជុសាយំ វិសុទ្ធិមគ្គវណ្ណនាយំ** (វិសុទ្ធិ. ដី. ១.១៤៤) ឧទ្ទេសតោ អាចរិយេន ទស្សិតោ, តតោ សោ អត្ថិកេហិ គហេតព្ពោ។ ឥធ បន សាវកានំ វិបស្សនាវ អធិប្បេតា។

“អាសវានំ ខយញាណាយា”តិ ឥទំ កិរិយាបយោជនភូតេ តទត្ថេ សម្បទានវចនំ, តស្មា អសតិបិ បយោជនវាចកេ បយោជនវសេនេវ អត្ថោ វេទិតព្ពោតិ អាហ **“ខយញាណនិព្ពត្តនត្ថាយា”**តិ។ ឯវមីទិសេសុ។ និព្ពានំ, អរហត្តមគ្គោ ច ឧក្កដ្ឋនិទ្ទេសេន ឥធ **ខយោ** នាម, តត្ថ ញាណំ **ខយញាណំ,** តស្ស និព្ពត្តនសង្ខាតោ អត្ថោ បយោជនំ, តទត្ថាយាតិ អត្ថោ។ ខេបេតិ បាបធម្មេ សមុច្ឆិន្ទតីតិ **ខយោ,** មគ្គោ។ សោ បន បាបក្ខយោ អាសវក្ខយេន វិនា នត្ថិ, តស្មា “ខយេ ញាណ”ន្តិ (ធ. ស. សុត្តន្តទុកមាតិកា ១៤៨) ឯត្ថ ខយគ្គហណេន អាសវក្ខយោវ វុត្តោតិ ទស្សេតិ **“អាសវានំ ខយោ”**តិ ឥមិនា។ **អនុប្បាទេ ញាណ**ន្តិ អាសវានមនុប្បាទភូតេ អរិយផលេ ញាណំ។ ខីយិំសុ អាសវា ឯត្ថាតិ **ខយោ,** ផលំ។ សមិតបាបតាយ **សមណោ,** សមិតបាបតា ច និប្បរិយាយតោ អរហត្តផលេនេវាតិ អាហ **“អាសវានំ ខយា សមណោ ហោតីតិ ឯត្ថ ផល”**ន្តិ។ **ខយា**តិ ច ខីណត្តាតិ អត្ថោ។ ខីយន្តិ អាសវា ឯត្ថាតិ **ខយោ,** និព្ពានំ។ “អាសវក្ខយា”តិ បន សមាសវសេន ទ្វិភាវំ កត្វា វុត្តត្តា “អាសវានំ ខយោ”តិ បទស្ស អត្ថទ្វារេ អាសវក្ខយបទគ្គហណំ។

“បរវជ្ជានុបស្សិស្សា”តិអាទិកាថា ធម្មបទេ (ធ. ប. ២៥៣)។ តត្ថ **ឧជ្ឈានសញ្ញិនោ**តិ គរហសញ្ញិនោ។ **អារា**តិ ទូរា។ “អារា សិង្ឃាមិ វារិជ”ន្តិអាទីសុ (សំ. និ. ១.២៣៤; ជា. ១.៦.១១៦) វិយ ហិ ទូរត្ថោយំ និបាតោ។ “អារា”តិបិ បាឋោ។ អរាសទ្ទោ វិយ អារាសទ្ទោបិ ទូរត្ថេ ឯកោ និបាតោតិ វេទិតព្ពោ។ តទេវ ហិ បទំ សទ្ទសត្ថេ ឧទាហដំ។ កាមញ្ច **ធម្មបទដ្ឋកថាយំ** “អរហត្តមគ្គសង្ខាតា អារា ទូរំ គតោវ ហោតី”តិ (ធ. ប. អដ្ឋ. ២.២៥៣) វុត្តំ, តថាបិ អាសវវឌ្ឍិយា សង្ខារេ វឌ្ឍេន្តោ វិសង្ខារតោ សុវិទូរទូរោ, តស្មា “អារា សោ អាសវក្ខយា”តិ ឯត្ថ អាសវក្ខយបទំ វិសង្ខារាធិវចនម្បិ សម្ភវតីតិ អាហ **“និព្ពាន”**ន្តិ។ ខយនំ **ខយោ,** អាសវានំ ខណនិរោធោ។ សេសំ តស្ស បរិយាយវចនំ។ ភង្គោ អាសវានំ ខយោតិ វុត្តោតិ យោជនា។ ឥធ បន និព្ពានម្បិ មគ្គោបិ អវិនាភាវតោ។ ន ហិ និព្ពានមនារព្ភ មគ្គេនេវ អាសវានំ ខយោ ហោតីតិ។

តន្និន្នន្តិ តស្មិំ អាសវានំ ខយញាណេ និន្នំ។ សេសំ តស្សេវ វេវចនំ។ បាឡិយំ **ឥទំ ទុក្ខ**ន្តិ ទុក្ខស្ស អរិយសច្ចស្ស បរិច្ឆិន្ទិត្វា, អនវសេសេត្វា ច តទា តស្ស ភិក្ខុនោ បច្ចក្ខតោ គហិតភាវទស្សនន្តិ ទស្សេតុំ **“ឯត្តក”**ន្តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ ហិ **ឯត្តកំ ទុក្ខ**ន្តិ តស្ស បរិច្ឆិជ្ជ គហិតភាវទស្សនំ។ **ន ឥតោ ភិយ្យោ**តិ អនវសេសេត្វា គហិតភាវទស្សនំ។ តេនាហ **“សព្ពម្បិ ទុក្ខសច្ច”**ន្តិអាទិ។ សរសលក្ខណបដិវេធវសេន បជាននមេវ យថាភូតំ បជាននំ នាមាតិ ទស្សេតិ **“សរសលក្ខណបដិវេធេនា”**តិ ឥមិនា។ **រសោ**តិ សភាវោ រសិតព្ពោ ជានិតព្ពោតិ កត្វា, អត្តនោ រសោ **សរសោ,** សោ ឯវ លក្ខណំ, តស្ស អសម្មោហតោ បដិវិជ្ឈនេនាតិ អត្ថោ។ អសម្មោហតោ បដិវិជ្ឈនញ្ច នាម យថា តស្មិំ ញាណេ បវត្តេ បច្ឆា ទុក្ខសច្ចស្ស សរូបាទិបរិច្ឆេទេ សម្មោហោ ន ហោតិ, តថា តស្ស បវត្តិយេវ។ តេន វុត្តំ **“យថាភូតំ បជានាតី”**តិ។ **“និព្ពត្តិក”**ន្តិ ឥមិនា “ទុក្ខំ សមុទេតិ ឯតស្មាតិ **ទុក្ខសមុទយោ”**តិ និព្ពចនំ ទស្សេតិ។ **តទុភយ**ន្តិ ទុក្ខំ, ទុក្ខសមុទយោ ច។ **យំ ឋានំ បត្វា**តិ យំ និព្ពានំ មគ្គស្ស អារម្មណបច្ចយដ្ឋេន ការណភូតំ អាគម្ម។ **ឋាន**ន្តិ ហិ ការណំ វុច្ចតិ តិដ្ឋតិ ឯត្ថ ផលំ តទាយត្តតាយាតិ កត្វា។ **តទុភយំ បត្វា**តិ ច តទុភយវតោ បុគ្គលស្ស តទុភយស្ស បត្តិ វិយ វុត្តា។ បុគ្គលស្សេវ ហិ អារម្មណករណវសេន និព្ពានប្បត្តិ, ន តទុភយស្ស។ អបិច **បត្វា**តិ បាបុណនហេតុ, បុគ្គលស្ស អារម្មណករណវសេន សមាបជ្ជនតោតិ អត្ថោ។ អសមានកត្តុកេ វិយ ហិ សមានកត្តុកេបិ ត្វាបច្ចយស្ស ហេត្វត្ថេ បវត្តិ សទ្ទសត្ថេសុ បាកដា។ **អប្បវត្តី**តិ អប្បវត្តិនិមិត្តំ “ន បវត្តតិ តទុភយមេតេនា”តិ កត្វា, អប្បវត្តិដ្ឋានំ វា “ន បវត្តតិ តទុភយមេត្ថា”តិ កត្វា, អនេន ច “ទុក្ខំ និរុជ្ឈតិ ឯត្ថ, ឯតេនាតិ វា **ទុក្ខនិរោធោ”**តិ និព្ពចនំ ទស្សេតិ, ទុក្ខសមុទយស្ស បន គហណំ តំនិព្ពត្តកស្ស និរុជ្ឈនតោ តស្សាបិ និរុជ្ឈនទស្សនត្ថន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ និព្ពានបទេយេវ គ-សទ្ទោ និវត្តតីតិ អយំ-សទ្ទោ បុន វុត្តោ។ សព្ពនាមិកញ្ហិ បទំ វុត្តស្ស វា លិង្គស្ស គាហកំ, វុច្ចមានស្ស វា។ **តស្សា**តិ ទុក្ខនិរោធស្ស។ **សម្បាបក**ន្តិ សច្ឆិករណវសេន សម្មទេវ បាបកំ, ឯតេន ច “ទុក្ខនិរោធំ គមយតិ, គច្ឆតិ វា ឯតាយាតិ **ទុក្ខនិរោធគាមិនី,** សាយេវ បដិបទា **ទុក្ខនិរោធគាមិនិបដិបទា”**តិ និព្ពចនំ ទស្សេតិ។

កិលេសវសេនាតិ អាសវសង្ខាតកិលេសវសេន។ តទេវ អាសវបរិយាយេន ទស្សេន្តោ បុន អាហ, តស្មា ន ឯត្ថ បុនរុត្តិទោសោតិ អធិប្បាយោ។ បរិយាយទេសនាភាវោ នាម ហិ អាវេណិកោ ពុទ្ធធម្មោតិ ហេដ្ឋា វុត្តោវាយមត្ថោ។ ននុ ច អាសវានំ ទុក្ខសច្ចបរិយាយោវ អត្ថិ, ន សេសសច្ចបរិយាយោ, អថ កស្មា សរូបតោ ទស្សិតសច្ចានិយេវ កិលេសវសេន បរិយាយតោ បុន ទស្សេន្តោ ឯវមាហាតិ វុត្តន្តិ? សច្ចំ, តំសម្ពន្ធត្តា បន សេសសច្ចានំ តំសមុទយាទិបរិយាយោបិ លព្ភតីតិ កត្វា ឯវំ វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ ទុក្ខសច្ចបរិយាយភូតអាសវសម្ពន្ធានិ ហិ អាសវសមុទយាទីនីតិ, សច្ចានិ ទស្សេន្តោតិបិ យោជេតព្ពំ។ “អាសវានំ ខយញាណាយា”តិ អារទ្ធត្តា ចេត្ថ អាសវានមេវ គហណំ, ន សេសកិលេសានំ តថា អនារទ្ធត្តាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ តថា ហិ “កាមាសវាបិ ចិត្តំ វិមុច្ចតី”តិអាទិនា (ទី. និ. ១.២៤៨; ម. និ. ១.៤៣៣; ៣.១៩) អាសវវិមុត្តសីសេនេវ សព្ពកិលេសវិមុត្តិ វុត្តា។ “ឥទំ ទុក្ខន្តិ យថាភូតំ បជានាតី”តិអាទិនា មិស្សកមគ្គោវ ឥធ កថិតោ លោកិយវិបស្សនាយ លោកុត្តរមគ្គស្ស មិស្សកត្តាតិ វុត្តំ **“សហ វិបស្សនាយ កោដិប្បត្តំ មគ្គំ កថេសី”**តិ។ “ជានតោ បស្សតោ”តិ ឥមិនា តយោបិ បរិញ្ញាសច្ឆិកិរិយាភាវនាភិសមយា វុត្តា ចតុសច្ចបជាននាយ ឯវ ចតុកិច្ចសិទ្ធិតោ, បហានាភិសមយោ បន បារិសេសតោ “វិមុច្ចតី”តិ ឥមិនា វុត្តោតិ អាហ **“មគ្គក្ខណំ ទស្សេតី”**តិ។ ចត្តារិ ហិ កិច្ចានិ ចតុសច្ចបជាននាយ ឯវ សិទ្ធានិ។ យថាហ “តំ ខោ បនិទំ ទុក្ខំ អរិយសច្ចំ បរិញ្ញាតន្តិ មេ ភិក្ខវេ បុព្ពេ អននុស្សុតេសុ ធម្មេសុ ចក្ខុំ ឧទបាទី”តិអាទិ (សំ. និ. ៥.១០៨១; មហាវ. ១៥; បដិ. ម. ២.២៩)។ អយំ **អដ្ឋកថា**មុត្តកោ នយោ – **ជានតោ បស្សតោ**តិ ច ហេតុនិទ្ទេសោ, “ជាននហេតុ បស្សនហេតុ កាមាសវាបិ ចិត្តំ វិមុច្ចតី”តិអាទិនា យោជនា។ កាមញ្ចេត្ថ ជាននបស្សនកិរិយានំ, វិមុច្ចនកិរិយាយ ច សមានកាលតា, តថាបិ ធម្មានំ សមានកាលិកានម្បិ បច្ចយបច្ចយុប្បន្នតា សហជាតាទិកោដិយា លព្ភតីតិ, ហេតុគព្ភវិសេសនតាទស្សនមេតន្តិបិ វទន្តិ។

ភវាសវគ្គហណេន ចេត្ថ ភវរាគស្ស វិយ ភវទិដ្ឋិយាបិ សមវរោធោតិ ទិដ្ឋាសវស្សាបិ សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ, អធុនា បន “ទិដ្ឋាសវាបិ ចិត្តំ វិមុច្ចតី”តិ កត្ថចិ បាឋោ ទិស្សតិ, សោ ន បោរាណោ, បច្ឆា បមាទលិខិតោតិ វេទិតព្ពោ។ **ភយភេរវសុត្តសំវណ្ណនា**ទីសុ (ម. និ. អដ្ឋ. ១.៥៤) អនេកាសុបិ តថេវ សំវណ្ណិតត្តា។ ឯត្ថ ច កិញ្ចាបិ បាឡិយំ សច្ចបដិវេធោ អនិយមិតបុគ្គលស្ស អនិយមិតកាលវសេន វុត្តោ, តថាបិ អភិសមយកាលេ តស្ស បច្ចុប្បន្នតំ ឧបាទាយ “ឯវំ ជានតោ ឯវំ បស្សតោ”តិ វត្តមានកាលនិទ្ទេសោ កតោ, សោ ច កាមំ កស្សចិ មគ្គក្ខណតោ បរំ យាវជ្ជតនា អតីតកាលិកោ ឯវ, សព្ពបឋមំ បនស្ស អតីតកាលិកត្តំ ផលក្ខណេន វេទិតព្ពន្តិ អាហ **“វិមុត្តស្មិន្តិ ឥមិនា ផលក្ខណ”**ន្តិ។ **បច្ចវេក្ខណញាណ**ន្តិ ផលបច្ចវេក្ខណញាណំ តថា ចេវ វុត្តត្តា។ តគ្គហណេន បន តទវិនាភាវតោ សេសានិ និរវសេសានិ គហេតព្ពានិ, ឯកទេសានិ វា អបរិបុណ្ណាយបិ បច្ចវេក្ខណាយ សម្ភវតោ។ **“ខីណា ជាតី”**តិអាទីហិ បទេហិ “នាបរំ ឥត្ថត្តាយា”តិ បទបរិយោសានេហិ។ **តស្សា**តិ បច្ចវេក្ខណញាណស្ស។ **ភូមិ**ន្តិ បវត្តិដ្ឋានំ។ ននុ ច “វិមុត្តស្មិំ វិមុត្ត”ន្តិ វុត្តំ ផលមេវ តស្ស អារម្មណសង្ខាតា ភូមិ, អថ កថំ “ខីណា ជាតី”តិអាទីហិ តស្ស ភូមិទស្សនន្តិ ចោទនំ សោធេតុំ **“តេន ហី”**តិអាទិ វុត្តំ។ យស្មា បន បហីនកិលេសបច្ចវេក្ខណេន វិជ្ជមានស្សាបិ កម្មស្ស អាយតឹ អប្បដិសន្ធិកភាវតោ “ខីណា ជាតី”តិ បជានាតិ, យស្មា ច មគ្គបច្ចវេក្ខណាទីហិ “វុសិតំ ព្រហ្មចរិយ”ន្តិអាទីនិ បជានាតិ, តស្មា “ខីណា ជាតី”តិអាទីហិ តស្ស ភូមិទស្សនន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ “តេន ញាណេនា”តិ ហិ យថារុតតោ, អវិនាភាវតោ ច គហិតេន បញ្ចវិធេន បច្ចវេក្ខណញាណេនាតិ អត្ថោ។

“ខីណា ជាតី”តិ ឯត្ថ សោតុជនានំ សុវិញ្ញាបនត្ថំ បរម្មុខា វិយ ចោទនំ សមុដ្ឋាបេតិ **“កតមា បនា”**តិអាទិនា។ យេន បនាធិប្បាយេន ចោទនា កតា, តទធិប្បាយំ បកាសេត្វា បរិហារំ វត្តុកាមោ **“ន តាវស្សា”**តិអាទិមាហ។ “ន តាវ…បេ…. វិជ្ជមានត្តា”តិ វក្ខមានមេវ ហិ អត្ថំ មនសិ កត្វា អយំ ចោទនា សមុដ្ឋាបិតា, តត្ថ **ន តាវស្ស អតីតា ជាតិ ខីណា**តិ អស្ស ភិក្ខុនោ អតីតា ជាតិ, ន តាវ មគ្គភាវនាយ ខីណា។ តត្ថ ការណមាហ **“បុព្ពេវ ខីណត្តា”**តិ, មគ្គភាវនាយ បុរិមតរមេវ និរុជ្ឈនវសេន ខីណត្តាតិ អធិប្បាយោ។ ន អនាគតា អស្ស ជាតិ ខីណា មគ្គភាវនាយាតិ យោជនា។ តត្ថ ការណមាហ **“អនាគតេ វាយាមាភាវតោ”**តិ, ឥទញ្ច អនាគតភាវសាមញ្ញមេវ គហេត្វា លេសេន ចោទនាធិប្បាយវិភាវនត្ថំ វទតិ, ន អនាគតវិសេសំ អនាគតេ មគ្គភាវនាយ ខេបនបយោគាភាវតោតិ អត្ថោ។ វិជ្ជមានេយេវ ហិ បយោគោ សម្ភវតិ, ន អវិជ្ជមានេតិ វុត្តំ ហោតិ។ អនាគតវិសេសោ បនេត្ថ អធិប្បេតោ, តស្ស ច ខេបនេ វាយាមោបិ លព្ភតេវ។ តេនាហ **“យា បន មគ្គស្សា”**តិអាទិ។ **អនាគតវិសេសោ**តិ ច អភាវិតេ មគ្គេ ឧប្បជ្ជនារហោ អនន្តរជាតិភេទោ វុច្ចតិ។ ន បច្ចុប្បន្នា អស្ស ជាតិ ខីណា មគ្គភាវនាយាតិ យោជនា។ តត្ថ ការណមាហ **“វិជ្ជមានត្តា”**តិ, ឯកភវបរិយាបន្នតាយ វិជ្ជមានត្តាតិ អត្ថោ។ តត្ថ តត្ថ ភវេ បឋមាភិនិព្ពត្តិលក្ខណា ហិ ជាតិ។ “យា បនា”តិអាទិនា បន មគ្គភាវនាយ កិលេសហេតុវិនាសនមុខេន អនាគតជាតិយា ឯវ ខីណភាវោ បកាសិតោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **ឯកចតុបញ្ចវោការភវេសូ**តិ ភវត្តយគ្គហណំ វុត្តនយេន អនវសេសតោ ជាតិយា ខីណភាវទស្សនត្ថំ, បុព្ពបទទ្វយេបេត្ថ ឧត្តរបទលោបោ។ **ឯកចតុបញ្ចក្ខន្ធប្បភេទា**តិ ឯត្ថាបិ ឯសេវ នយោ។ **“តំ**

សោ”តិអាទិ “កថញ្ច នំ បជានាតី”តិ ចោទនាយ សោធនាវចនំ។ តត្ថ **ត**ន្តិ យថាវុត្តំ ជាតិំ។ **សោ**តិ ខីណាសវោ ភិក្ខុ។ **បច្ចវេក្ខិត្វា**តិ បជាននាយ បុព្ពភាគេ បហីនកិលេសបច្ចវេក្ខណទស្សនំ។ ឯវញ្ច កត្វា បច្ចវេក្ខណបរម្បរាយ តថា បជាននា សិទ្ធាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ បច្ចវេក្ខណន្តរវិភាវនត្ថមេវ ហិ “**ជានន្តោ បជានាតី**”តិ វត្តមានវចនទ្វយំ វុត្តំ, ជានន្តោ ហុត្វា, ជាននហេតុ វា បជានាតិ នាមាតិ អត្ថោ។

ព្រហ្មចរិយវាសោ នាម ឧក្កដ្ឋនិទ្ទេសតោ មគ្គព្រហ្មចរិយស្ស និព្ពត្តនមេវាតិ អាហ “**បរិវុត្ថ**”ន្តិ, សមន្តតោ និរវសេសេន វសិតំ បរិចិណ្ណន្តិ អត្ថោ។ កស្មា បនិទំ សោ អតីតកាលវសេន បជានាតីតិ អនុយោគេនាហ “**បុថុជ្ជនកល្យាណកេន ហិ សទ្ធិ**”ន្តិអាទិ។ បុថុជ្ជនកល្យាណកោបិ ហិ ហេដ្ឋា វុត្តលក្ខណោ សោតាបត្តិផលសច្ឆិកិរិយាយ បដិបន្នោ នាម **ទក្ខិណវិភង្គសុត្តា**ទីសុ (ម. និ. ៣.៣៧៩) តថា ឯវ វុត្តត្តា។ **វសន្តិ នាមា**តិ វសន្តា ឯវ នាម ហោន្តិ, ន វុត្ថវាសា។ **តស្មា**តិ វុត្ថវាសត្តា។ ននុ ច “សោ ‘ឥទំ ទុក្ខ”ន្តិ យថាភូតំ បជានាតី”តិអាទិនា បាឡិយំ សម្មាទិដ្ឋិយេវ វុត្តា, ន សម្មាសង្កប្បាទយោ, អថ កស្មា “**ចតូសុ សច្ចេសុ ចតូហិ មគ្គេហិ បរិញ្ញាបហានសច្ឆិកិរិយាភាវនាវសេន សោឡសវិធំ កិច្ចំ និដ្ឋាបិត**”ន្តិ អដ្ឋង្គិកស្ស មគ្គស្ស សាធារណតោ វុត្តន្តិ? សម្មាសង្កប្បាទីនម្បិ ចតុកិច្ចសាធនវសេន បវត្តិតោ។ សម្មាទិដ្ឋិយា ហិ ចតូសុ សច្ចេសុ បរិញ្ញាទិកិច្ចសាធនវសេន បវត្តមានាយ សម្មាសង្កប្បាទីនម្បិ សេសានំ ទុក្ខសច្ចេ បរិញ្ញាភិសមយានុគុណាវ បវត្តិ, ឥតរសច្ចេសុ ច នេសំ បហានាភិសមយាទិវសេន បវត្តិ បាកដា ឯវាតិ។ ទុក្ខនិរោធមគ្គេសុ យថាក្កមំ បរិញ្ញាសច្ឆិកិរិយាភាវនាបិ យាវទេវ សមុទយបហានត្ថាតិ កត្វា តទត្ថេយេវ តាសំ បក្ខិបនេន “កតំ ករណីយ”ន្តិ បទស្ស អធិប្បាយំ វិភាវេតុំ “**តេនា**”តិអាទិ វុត្តំ។ “**ទុក្ខមូលំ សមុច្ឆិន្ន**”ន្តិ ឥមិនាបិ តទេវ បការន្តរេន វិភាវេតិ។

កស្មា បនេត្ថ “កតំ ករណីយ”ន្តិ អតីតនិទ្ទេសោ កតោតិ អាហ “**បុថុជ្ជនកល្យាណកាទយោ**”តិអាទិ។ ឥមេ បការា **ឥត្ថំ**, តព្ភាវោ **ឥត្ថត្ត**ន្តិ ទស្សេតិ “**ឥត្ថភាវាយា**”តិ ឥមិនា, **អាយ**-សទ្ទោ ច សម្បទានត្ថេ, តទត្ថាយាតិ អត្ថោ។ តេ បន បការា អរិយមគ្គព្យាបារភូតា បរិញ្ញាទយោ ឥធាធិប្បេតាតិ វុត្តំ “**ឯវំ សោឡសកិច្ចភាវាយា**”តិ។ តេ ហិ មគ្គំ បច្ចវេក្ខតោ មគ្គានុភាវេន បាកដា ហុត្វា ឧបដ្ឋហន្តិ មគ្គេ បច្ចវេក្ខិតេ តំកិច្ចបច្ចវេក្ខណាយបិ សុខេន សិទ្ធិតោ។ ឯវំ សាធារណតោ ចតូសុ មគ្គេសុ បច្ចេកំ ចតុកិច្ចវសេន សោឡសកិច្ចភាវំ បកាសេត្វា តេសុបិ កិច្ចេសុ បហានមេវ បធានំ តទត្ថត្តា ឥតរេសំ បរិញ្ញាទីនន្តិ តទេវ វិសេសតោ បកាសេតុំ “**កិលេសក្ខយភាវាយ វា**”តិ អាហ។

អបិច បុរិមនយេន បច្ចវេក្ខណបរម្បរាយ បច្ចវេក្ខណវិធឹ ទស្សេត្វា ឥទានិ បធានត្តា បហីនកិលេសបច្ចវេក្ខណវិធិមេវ ទស្សេតុំ ឯវំ វុត្តន្តិបិ ទដ្ឋព្ពំ។ ទុតិយវិកប្បេ អយំ បការោ **ឥត្ថំ**, តព្ភាវោ **ឥត្ថត្តំ**, **អាយ**សទ្ទោ ចេត្ថ សម្បទានវចនស្ស ការិយភូតោ និស្សក្កត្ថេតិ ទស្សេតិ “**ឥត្ថភាវតោ**”តិ ឥមិនា។ “ឥមស្មា ឯវំ បការា”តិ បន វទន្តោ បការោ នាម បការវន្តតោ អត្ថតោ ភេទោ នត្ថិ។ យទិ ហិ សោ ភេទោ អស្ស, តស្សេវ សោ បការោ ន សិយា, តស្មា ឥត្ថំ-សទ្ទោ បការវន្តវាចកោ, អត្ថតោ បន អភេទេបិ សតិ អវយវាវយវិតាទិនា ភេទបរិកប្បនាវសេន សិយា កិញ្ចិ ភេទមត្តំ, តស្មា ឥត្ថត្តសទ្ទោ បការវាចកោតិ ទស្សេតិ។ អយមិធ **ដីកាយំ**, (ទី. និ. ដី. ១.២៤៨) **មជ្ឈិមាគមដីកាវិនយដីកា**ទីសុ (សារត្ថ. ដី. ១.១៤) ច អាគតនយោ។

សទ្ទវិទូ បន បវត្តិនិមិត្តានុសារេន ឯវមិច្ឆន្តិ – អយំ បការោ អស្សាតិ **ឥត្ថំ**, បការវន្តោ។ វិចិត្រា ហិ តទ្ធិតវុត្តិ។ តស្ស ភាវោ **ឥត្ថត្តំ**, បការោ, ឥមមត្ថំ ទស្សេន្តោ “**ឥត្ថភាវតោ ឥមស្មា ឯវំ បការា**”តិ អាហាតិ។ បឋមវិកប្បេបិ យថារហំ ឯស នយោ។ **ឥទានិ វត្តមានខន្ធសន្តានា**តិ សរូបកថនំ។ **អបរ**ន្តិ អនាគតំ។ “**ឥមេ បន បញ្ចក្ខន្ធា បរិញ្ញាតា តិដ្ឋន្តី**”តិ ឥទានិ បាឋោ, “ឥមេ បន ចរិមកត្តភាវសង្ខាតា បញ្ចក្ខន្ធា បរិញ្ញាតា តិដ្ឋន្តី”តិ បន **មជ្ឈិមាគមវិនយដីកា**ទីសុ, (សារត្ថ. ដី. ១.១៤) ឥធ ច **ដីកាយំ** (ទី. និ. ដី. ១.២៤៨) ឧល្លិង្គិតបាឋោ។ តត្ថ **ចរិមកត្តភាវសង្ខាតា**តិ ឯកសន្តតិបរិយាបន្នភាវេន បច្ឆិមកត្តភាវកថិតា។ **បរិញ្ញាតា**តិ មគ្គេន បរិច្ឆិជ្ជ ញ្ញតា។ **តិដ្ឋន្តី**តិ អប្បតិដ្ឋា អនោកាសា តិដ្ឋន្តិ។ ឯតេន ហិ តេសំ ខន្ធានំ អបរិញ្ញាមូលាភាវេន អបតិដ្ឋាភាវំ ទស្សេតិ។ អបរិញ្ញាមូលិកា ហិ បតិដ្ឋា, តទភាវតោ បន អប្បតិដ្ឋាភាវោ។ យថាហ “កពឡីការេ ចេ ភិក្ខវេ អាហារេ អត្ថិ រាគោ, អត្ថិ នន្ទី, អត្ថិ តណ្ហា, បតិដ្ឋិតំ តត្ថ វិញ្ញាណំ វិរូឡ្ហ”ន្តិអាទិ (សំ. និ. ២.៦៤; កថា. ២៩៦; មហានិ. ៧)។ តទុបមំ វិភាវេតិ “**ឆិន្នមូលកា រុក្ខា វិយា**”តិ ឥមិនា, យថា ឆិន្នមូលកា រុក្ខា មូលាភាវតោ អប្បតិដ្ឋា អនោកាសា តិដ្ឋន្តិ, ឯវមេតេបិ អបរិញ្ញាមូលាភាវតោតិ។ អយមេត្ថ ឱបម្មសំសន្ទនា។ **ចរិមកចិត្តនិរោធេនា**តិ បរិនិព្ពានចិត្តនិរោធេន។ **អនុបាទានោ**តិ អនិន្ធនោ។ **អបណ្ណត្តិកភាវ**ន្តិ យេសុ ខន្ធេសុ វិជ្ជមានេសុ តថា តថា បរិកប្បនាសិទ្ធា បញ្ញត្តិ, តទភាវតោ តស្សាបិ ធរមានកបញ្ញត្តិយា អភាវេន អបញ្ញត្តិកភាវំ គមិស្សន្តិ។ បណ្ណត្តិ បញ្ញត្តីតិ ហិ អត្ថតោ ឯកំ យថា “បញ្ញាស បណ្ណាសា”តិ។ បញ្ញាស បណ្ណទេសោតិ ហិ អក្ខរចិន្តកា វទន្តិ។

២៤៩. យេភុយ្យេន សំខិបតិ សង្កុចិតោ ភវតីតិ **សង្ខេបោ**, បព្ពតមត្ថកំ។ តញ្ហិ បព្ពតបាទតោ អនុក្កមេន ពហុលំ សំខិត្តំ សង្កុចិតំ ហោតិ។ តេនាហ “**បព្ពតមត្ថកេ**”តិ, បព្ពតសិខរេតិ អត្ថោ។ អយំ **អដ្ឋកថា**មុត្តកោ នយោ – សង្ខិបីយតិ បព្ពតភាវេន គណីយតីតិ សង្ខេបោ, បព្ពតបរិយាបន្នោ បទេសោ, តស្មិំ បព្ពតបរិយាបន្នេ បទេសេតិ អត្ថោតិ។ **អនាវិលោ**តិ អកាលុសិយោ, សា ចស្ស អនាវិលតា កទ្ទមាភាវេន ហោតីតិ អាហ “**និក្កទ្ទមោ**”តិ។ សបតិ អបទាបិ សមានា គច្ឆតីតិ **សិប្បិ**, ខុទ្ទកា សិប្បិ **សិប្បិយោ** កា-ការស្ស យ-ការំ កត្វា, យោ “មុត្តិកោ”តិបិ វុច្ចតិ។ សវតិ បសវតីតិ **សម្ពុកោ**, យំ “ជលសុត្តិ, សង្ខលិកា”តិ ច វោហរន្តិ។ សមាហារេ យេភុយ្យតោ នបុំសកបយោគោតិ វុត្តំ “**សិប្បិយសម្ពុក**”ន្តិ។ ឯវមីទិសេសុ។ **សក្ខរា**តិ មុដ្ឋិប្បមាណា បាសាណា។ **កថលានី**តិ កបាលខណ្ឌានិ។ សមូហវាចកស្ស យដាសទ្ទស្ស ឥត្ថិ លិង្គស្សាបិ ទិស្សនតោ “គុម្ព”ន្តិ បទស្សត្ថំ ទស្សេតិ “**យដា**”តិ ឥមិនា។

កាមញ្ច “សិប្បិយសម្ពុកម្បិ សក្ខរកថលម្បិ មច្ឆគុម្ពម្បិ តិដ្ឋន្តម្បិ ចរន្តម្បី”តិ ឯត្ថ សក្ខរកថលំ តិដ្ឋតិយេវ, សិប្បិយសម្ពុកមច្ឆគុម្ពានិ ចរន្តិបិ តិដ្ឋន្តិបិ, តថាបិ សហចរណនយេន សព្ពានេវ ចរន្តិ វិយ ឯវំ វុត្តន្តិ អត្ថំ ទស្សេន្តោ “**តិដ្ឋន្តម្បិ ចរន្តម្បីតិ ឯត្ថា**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ ហិ “**សក្ខរកថលំ តិដ្ឋតិយេវា**”តិអាទិនា យថាសម្ភវមត្ថំ ទស្សេតិ, “**យថា បនា**”តិអាទិនា បន សហចរណនយំ។ **បន**-សទ្ទោ អរុចិសំសូចនេ, តថាបីតិ អត្ថោ។ **អន្តរន្តរា**តិ ពហូនំ គាវីនមន្តរន្តរា ឋិតាសុ គាវីសុ វិជ្ជមានាសុបិ។ **គាវោ**តិ គាវិយោ។ **ឥតរាបី**តិ ឋិតាបិ និសិន្នាបិ។ **ចរន្តីតិ វុច្ចន្តិ** សហចរណនយេន។ **តិដ្ឋន្តមេវា**តិអាទីសុ អយមធិប្បាយោ – សិប្បិយសម្ពុកមច្ឆគុម្ពានំ ចរណកិរិយាយបិ យោគតោ ឋានកិរិយាយ អនេកន្តត្តា ឯកន្តតោ តិដ្ឋន្តមេវ ន កទាចិបិ ចរន្តំ សក្ខរកថលំ ឧបាទាយ សិប្បិយសម្ពុកម្បិ មច្ឆគុម្ពម្បិ តិដ្ឋន្តន្តិ វុត្តំ, ន តុ តេសំ ឋានកិរិយមុបាទាយ។ តេសំ បន ចរណកិរិយមុបាទាយ “ចរន្តម្បី”តិ បិ-សទ្ទលោបោ ហេត្ថ ទដ្ឋព្ពោ។ **ឥតរម្បិ ទ្វយ**ន្តិ សិប្បិយសម្ពុកមច្ឆគុម្ពំ បទវសេន ឯវំ វុត្តំ។ **ឥតរញ្ច ទ្វយ**ន្តិ សិប្បិយសម្ពុកមច្ឆគុម្ពមេវ។ **ចរន្តន្តិ វុត្ត**ន្តិ ឯត្ថាបិ តេសំ ឋានកិរិយមុបាទាយ “តិដ្ឋន្តម្បី”តិ បិ-សទ្ទលោបោ, ឯវមេត្ថ អដ្ឋកថាចរិយេហិ សហចរណនយោ ទស្សិតោ, អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន បន យថាលាភនយោបិ។ តថា ហិ វុត្តំ “កឹ វា ឥមាយ សហចរិយាយ, យថាលាភគ្គហណំ បនេត្ថ ទដ្ឋព្ពំ។ សក្ខរកថលស្ស ហិ វសេន តិដ្ឋន្តន្តិ, សិប្បិសម្ពុកស្ស មច្ឆគុម្ពស្ស ច វសេន តិដ្ឋន្តម្បិ ចរន្តម្បីតិ ឯវំ យោជនា កាតព្ពា”តិ (ទី. និ. ដី. ១.២៤៩)។ អលព្ភមានស្សាបិ អត្ថស្ស សហយោគីវសេន ទេសនាមត្តំ បតិ សហចរណនយោ, សាធារណតោ ទេសិតស្សាបិ អត្ថស្ស សម្ភវវសេន វិវេចនំ បតិ យថាលាភនយោតិ ឧភយថាបិ យុជ្ជតិ។

ឯវម្បេត្ថ វទន្តិ – **អដ្ឋកថាយំ** “សក្ខរកថលំ តិដ្ឋតិយេវ, ឥតរានិ ចរន្តិបិ តិដ្ឋន្តិបី”តិ ឥមិនា យថាលាភនយោ ទស្សិតោ យថាសម្ភវំ អត្ថស្ស វិវេចិតត្តា, “យថា បនា”តិអាទិនា បន សហចរណនយោ អលព្ភមានស្សាបិ អត្ថស្ស សហយោគីវសេន ទេសនាមត្តស្ស វិភាវិតត្តាតិ , តទេតម្បិ អនុបវជ្ជមេវ អត្ថស្ស យុត្តត្តា, **អដ្ឋកថាយ**ញ្ច តថា ទស្សនស្សាបិ សម្ភវតោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ “**តត្ថា**”តិអាទិ ឧបមាសំសន្ទនំ។ **តីរេ**តិ ឧទករហទស្ស តីរេ។ **ឧទករហទោ** ច នាម កត្ថចិ សមុទ្ទោបិ វុច្ចតិ “រហទោបិ តត្ថ គម្ភីរោ, សមុទ្ទោ សរិតោទកោ”តិអាទីសុ (ទី. និ. ៣.២៧៨)។ កត្ថចិ ជលាសយោបិ “រហទោបិ តត្ថ ធរណី នាម, យតោ មេឃា បវស្សន្តិ, វស្សា យតោ បតាយន្តី”តិអាទីសុ, (ទី. និ. ៣.២៨១) ឥធាបិ ជលាសយោយេវ។ សោ ហិ ឧទកវសេន រហោ ចក្ខុរហាទិកំ ទទាតីតិ **ឧទករហទោ** ឱ-ការស្ស អ-ការំ កត្វា។ សទ្ទវិទូ បន “ឧទកំ ហរតីតិ **ឧទករហទោ** និរុត្តិនយេនា”តិ វទន្តិ។

“**ឯត្តាវតា**”តិអាទិនា ចតុត្ថជ្ឈានានន្តរំ ទស្សិតវិបស្សនាញាណតោ បដ្ឋាយ យថាវុត្តត្ថស្ស សម្បិណ្ឌនំ។ តត្ថ **ឯត្តាវតា**តិ “បុន ចបរំ មហារាជ ភិក្ខុ ឯវំ សមាហិតេ ចិត្តេ…បេ…. ញាណទស្សនាយ ចិត្តំ អភិនីហរតី”តិអាទិនា ឯត្តកេន, ឯតបរិមាណវន្តេន វា វចនក្កមេន។ **វិបស្សនាញាណ**ន្តិ ញាណទស្សននាមេន ទស្សិតំ វិបស្សនាញាណំ, តស្ស ច វិសុំ គណនទស្សនេន ហេដ្ឋា ចតុត្ថជ្ឈានានន្តរំ វត្តព្ពតាការណេសុ តីសុ នយេសុ តតិយនយស្សេវ យុត្តតរភាវោបិ ទីបិតោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ មនោមយញាណស្ស ឥទ្ធិវិធសមវរោធិតភាវេ **វិសុទ្ធិមគ្គេ** (វិសុទ្ធិ. ២.៣៧៩ អាទយោ) វុត្តេបិ ឥធ បាឡិយំ វិសុំ ទេសិតត្តា វិសុំ ឯវ គហណំ, តថា ទេសនា ច បាដិយេក្កសន្ទិដ្ឋិកសាមញ្ញផលត្តាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ អនាគតំសញាណយថាកម្មូបគញាណទ្វយស្ស បាឡិយំ អនាគតត្តា “**ទិព្ពចក្ខុវសេន និប្ផន្ន**”ន្តិ វុត្តំ, តព្ពសេន និប្ផន្នត្តា តគ្គហណេនេវ គហិតំ តំ ញាណទ្វយន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ ទិព្ពចក្ខុស្ស ហិ អនាគតំសញាណំ, យថាកម្មូបគញាណញ្ចាតិ ទ្វេបិ ញាណានិ បរិភណ្ឌានិ ហោន្តីតិ។ **ទិព្ពចក្ខុញាណ**ន្តិ ចុតូបបាតញាណនាមេន ទស្សិតំ ទិព្ពចក្ខុញាណំ។

សព្ពេសំ បន ទសន្នំ ញាណានំ អារម្មណវិភាគស្ស **វិសុទ្ធិមគ្គេ** អនាគតត្តា តត្ថានាគតញាណានំ អារម្មណវិភាគំ ទស្សេតុំ “**តេស**”ន្តិអាទិ វុត្តំ។ **តេស**ន្តិ ទសន្នំ ញាណានំ។ **តត្ថា**តិ តស្មិំ អារម្មណវិភាគេ, តេសុ វា ទសសុ ញាណេសុ។ ភូមិភេទតោ បរិត្តមហគ្គតំ, កាលភេទតោ អតីតានាគតបច្ចុប្បន្នំ, សន្តានភេទតោ

អជ្ឈត្តពហិទ្ធា ចាតិ **វិបស្សនាញាណំ សត្តវិធារម្មណំ។** បរិត្តារម្មណាទិតិកត្តយេនេវ ហិ តស្ស អារម្មណវិភាគោ, ន មគ្គារម្មណតិកេន។ **និម្មិតរូបាយតនមត្តមេវា**តិ អត្តនា និម្មិតំ រូបារម្មណមេវ, អត្តនា វា និម្មិតេ មនោមយេ កាយេ វិជ្ជមានំ រូបាយតនមេវាតិបិ យុជ្ជតិ។ ឥទញ្ហិ តស្ស ញាណស្ស អភិនិម្មិយមានេ មនោមយេ កាយេ រូបាយតនមេវារព្ភ បវត្តនតោ វុត្តំ, ន បន តត្ថ គន្ធាយតនាទីនមភាវតោ ។ ន ហិ រូបកលាបោ គន្ធាយតនាទិវិរហិតោ អត្ថីតិ សព្ពថា បរិនិប្ផន្នមេវ និម្មិតរូបំ។ តេនាហ **“បរិត្តបច្ចុប្បន្នពហិទ្ធារម្មណ”**ន្តិ, យថាក្កមំ ភូមិកាលសន្តានភេទតោ តិព្ពិធារម្មណន្តិ អត្ថោ។ និព្ពានវសេន ឯកធម្មារម្មណម្បិ សមានំ អាសវក្ខយញាណំ បរិត្តារម្មណាទិតិកវសេន តិវិធារម្មណំ ទស្សេតុំ **“អប្បមាណពហិទ្ធានវត្តព្ពារម្មណ”**ន្តិ វុត្តំ។ តញ្ហិ បរិត្តតិកវសេន អប្បមាណារម្មណំ, អជ្ឈត្តិកវសេន ពហិទ្ធារម្មណំ, អតីតតិកវសេន នវត្តព្ពារម្មណញ្ច ហោតិ។

ឧត្តរិតរសទ្ទោ, បណីតតរសទ្ទោ ច បរិយាយោតិ ទស្សេតិ **“សេដ្ឋតរ”**ន្តិ ឥមិនា។ រតនកូដំ វិយ កូដាគារស្ស អរហត្តំ កូដំ ឧត្តមង្គភូតំ ភគវតោ ទេសនាយ អរហត្តបរិយោសានត្តាតិ អាហ **“អរហត្តនិកូដេនា”**តិ។ **ទេសនំ និដ្ឋាបេសី**តិ តិត្ថករមតហរវិភាវិនី នានាវិធកុហនលបនាទិមិច្ឆាជីវវិទ្ធំសិនី តិវិធសីលាលង្កតបរមសល្លេខ បដិបត្តិបរិទីបិនី ឈានាភិញ្ញាទិឧត្តរិមនុស្សធម្មវិភូសិនី ចុទ្ទសវិធមហាសាមញ្ញផលបដិមណ្ឌិតំ អនញ្ញសាធារណំ សាមញ្ញផលទេសនំ រតនាគារំ វិយ រតនកូដេន អរហត្តកូដេន និដ្ឋាបេសិ “វិមុត្តស្មិ”ន្តិ ឥមិនា, អរហត្តផលស្ស ទេសិតត្តាតិ អត្ថោ។

អជាតសត្តុឧបាសកត្តបដិវេទនាកថាវណ្ណនា

២៥០. ឯត្តាវតា ភគវតា ទេសិតស្ស សាមញ្ញផលសុត្តស្ស អត្ថវណ្ណនំ កត្វា ឥទានិ ធម្មសង្គាហកេហិ សង្គីតស្ស “ឯវំ វុត្តេ”តិអាទិបាឋស្សាបិ អត្ថវណ្ណនំ ករោន្តោ បឋមំ សម្ពន្ធំ ទស្សេតុំ **“រាជា”**តិអាទិមាហ។ **តត្ថ តត្ថា**តិ តស្មិំ តស្មិំ សាមញ្ញផលេ, សុត្តបទេសេ វា។ ករណំ **ការោ,** សាធុ ឥតិ ការោ តថា, “សាធុ ភគវា, សាធុ សុគតា”តិអាទិនា តំ បវត្តេន្តោ។ **អាទិមជ្ឈបរិយោសាន**ន្តិ ទេសនាយ អាទិញ្ច មជ្ឈញ្ច បរិយោសានញ្ច។ **សក្កច្ចំ** សាទរំ គារវំ **សុត្វា,** “ចិន្តេត្វា”តិ ឯត្ថ ឥទំ បុព្ពកាលកិរិយាវចនំ។ ឥមេ បញ្ហេ បុថូ សមណព្រាហ្មណេ បុច្ឆន្តោ អហំ ចិរំ វត អម្ហិ, ឯវំ បុច្ឆន្តោបិ អហំ ថុសេ កោដ្ដេន្តោ វិយ កញ្ចិ សារំ នាលត្ថន្តិ យោជនា។ តថា យោ...បេ.... វិស្សជ្ជេសិ, តស្ស ភគវតោ គុណសម្បទា អហោ វត។ ទសពលស្ស គុណានុភាវំ អជានន្តោ អហំ វញ្ចិតោ សុចិរំ វត អម្ហីតិ។ **វញ្ចិតោ**តិ ច អញ្ញាណេន វញ្ចិតោ អាវដ្ដិតោ, មោហេន បដិច្ឆាទិតោ អម្ហីតិ វុត្តំ ហោតិ។ តេនាហ **“ទសពលស្ស គុណានុភាវំ អជានន្តោ”**តិ។ សាមញ្ញជោតនា ហិ វិសេសេ អវតិដ្ឋតិ។ ចិន្តេត្វា អាវិករោន្តោតិ សម្ពន្ធោ។ ឧល្លង្ឃនសមត្ថាយបិ ឧព្ពេគបីតិយា អនុល្លង្ឃនម្បិ សិយាតិ អាហ **“បញ្ចវិធាយ បីតិយា ផុដសរីរោ”**តិ។ **ផុដសរីរោ**តិ ច ផុសិតសរីរោតិ អត្ថោ, ន ព្យាបិតសរីរោតិ សព្ពាយ បីតិយា អព្យាបិតត្តា។ **តន្តិ** អត្តនោ បសាទស្ស អាវិករណំ, ឧបាសកត្តបវេទនញ្ច។ **អារទ្ធំ** ធម្មសង្គាហកេហិ។

អភិក្កន្តាតិ អតិក្កន្តា វិគតា, វិគតភាវោ ច ខយោ ឯវាតិ អាហ **“ខយេ ទិស្សតី”**តិ។ តថា ហិ វុត្តំ **“និក្ខន្តោ បឋមោ យាមោ”**តិ។ **អភិក្កន្តតរោ**តិ អតិវិយ កន្តតរោ មនោរមោ, តាទិសោ ច សុន្ទរោ ភទ្ទកោ នាមាតិ វុត្តំ **“សុន្ទរេ”**តិ។

“កោ មេ”តិអាទិ គាថា **វិមានវត្ថុម្ហិ** (វិ. វ. ៨៥៧)។ តត្ថ **កោ**តិ ទេវនាគយក្ខគន្ធព្ពាទីសុ កតមោ។ **មេ**តិ មម។ **បាទានី**តិ បាទេ, លិង្គវិបរិយាយោយំ។ **ឥទ្ធិយា**តិ ឦទិសាយ ទេវិទ្ធិយា។ **យសសា**តិ ឦទិសេន បរិវារេន, បរិជនេន ច។ **ជលន្តិ** ជលន្តោ វិជ្ជោតមានោ។ **អភិក្កន្តេនា**តិ អតិវិយ កន្តេន កមនីយេន, អភិរូបេនាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **វណ្ណេនា**តិ ឆវិវណ្ណេន សរីរវណ្ណនិភាយ។ **សព្ពា ឱភាសយំ ទិសា**តិ សព្ពា ទសបិ ទិសា ឱភាសយន្តោ។ ចន្ទោ វិយ, សូរិយោ វិយ ច ឯកោភាសំ ឯកាលោកំ ករោន្តោ កោ វន្ទតីតិ សម្ពន្ធោ។

អភិរូបេតិ អតិរេករូបេ ឧឡារវណ្ណេន សម្បន្នរូបេ។ **អព្ភានុមោទនេ**តិ អភិអនុមោទនេ អភិប្បមោទិតភាវេ។ កិមត្ថិយំ “អព្ភានុមោទនេ”តិ វចនន្តិ អាហ **“តស្មា”**តិអាទិ។ យុត្តំ តាវ ហោតុ អព្ភានុមោទនេ, កស្មា បនាយំ ទ្វិក្ខត្តុំ វុត្តោតិ ចោទនាយ សោធនាមុខេន អាមេឌិតវិសយំ និទ្ទារេតិ **“ភយេ កោធេ”**តិអាទិនា, ឥមិនា សទ្ទលក្ខណេន ហេតុភូតេន ឯវំ វុត្តោ, ឥមិនា ច ឥមិនា ច វិសយេនាតិ វុត្តំ ហោតិ។ “សាធុ សាធុ ភន្តេ”តិ អាមេឌិតវសេន អត្ថំ ទស្សេត្វា តស្ស វិសយំ និទ្ទារេន្តោ ឯវមាហាតិបិ សម្ពន្ធំ វទន្តិ។ តត្ថ “ចោរោ ចោរោ, សប្បោ សប្បោ”តិអាទីសុ **ភយេ អាមេឌិតំ,** “វិជ្ឈ វិជ្ឈ, បហរ បហរា”តិអាទីសុ **កោធេ,** “សាធុ សាធូ”តិអាទីសុ (សំ. និ. ២.១២៧; ៣.៣៥; ៥.១០៨៥) **បសំសាយំ,** “គច្ឆ គច្ឆ, លុនាហិ លុនាហី”តិអាទីសុ **តុរិតេ,** “អាគច្ឆ អាគច្ឆា”តិអាទីសុ **កោតូហលេ,** “ពុទ្ធោ ពុទ្ធោតិ ចិន្តេន្តោ”តិអាទីសុ (ពុ. វំ. ២.៤៤) **អច្ឆរេ,**

“អភិក្កមថាយស្មន្តោ អភិក្កមថាយស្មន្តោ”តិអាទីសុ (ទី. និ. ៣.២០; អ. និ. ៩.១១) **ហាសេ,** “កហំ ឯកបុត្តក, កហំ ឯកបុត្តកា”តិអាទីសុ (សំ. និ. ២.៦៣) **សោកេ,** “អហោ សុខំ, អហោ សុខ”ន្តិអាទីសុ (ឧទា. ២០; ទី. និ. ៣.៣០៥) **បសាទេ។ ច**សទ្ទោ អវុត្តសមុច្ចយត្ថោ, តេន គរហា អសម្មានាទីនំ សង្គហោ ទដ្ឋព្វោ។ “បាបោ បាបោ”តិអាទីសុ ហិ **គរហាយំ,** “អភិរូបក អភិរូបកា”តិអាទីសុ **អសម្មានេ។** ឯវមេតេសុ នវសុ, អញ្ញេសុ ច វិសយេសុ អាមេឌិតវចនំ ពុធោ ករេយ្យ, យោជេយ្យាតិ អត្ថោ។ អាមេឌនំ បុនប្បុនមុច្ចារណំ, អាមេឌីយតិ វា បុនប្បុនមុច្ចារិយតីតិ **អាមេឌិតំ,** ឯកស្សេវត្ថស្ស ទ្វត្តិក្ខត្តុំ វចនំ។ **មេឌិ**សទ្ទោ ហិ ឧម្មាទនេ, អាបុព្វោ តុ ទ្វត្តិក្ខត្តុមុច្ចារណេ វត្តតិ យថា “ឯតទេវ យទា វាក្យ-មាមេឌយតិ វាសវោ”តិ។

ឯវំ អាមេឌិតវសេន ទ្វិក្ខត្តុំ វុត្តភាវំ ទស្សេត្វា ឥទានិ នយិទំ អាមេឌិតវសេនេវ ទ្វិក្ខត្តុំ វុត្តំ, អថ ខោ បច្ចេកមត្ថទ្វយវសេនបីតិ ទស្សេន្តោ **“អថ វា”**តិអាទិមាហ។ អាមេឌិតវសេន អត្ថំ ទស្សេត្វា វិច្ឆាវសេនាបិ ទស្សេន្តោ ឯវមាហាតិបិ វទន្តិ, តទយុត្តមេវ ព្យាបេតព្ពស្ស ទ្វិក្ខត្តុមវុត្តត្តា។ ព្យាបេតព្ពស្ស ហិ ព្យាបកេន គុណកិរិយាទព្ពេន ព្យាបនិច្ឆាយ ទ្វត្តិក្ខត្តុំ វចនំ វិច្ឆា យថា “គាមោ គាមោ រមណីយោ”តិ។ តត្ថ **អភិក្កន្ត**ន្តិ អភិក្កមនីយំ, តញ្ចារោ ច អតិឥដ្ឋតាយាតិ វុត្តំ **“អតិឥដ្ឋ”**ន្តិអាទិ, បទត្ថយញ្ចេតំ បរិយាយវចនំ។ **ឯត្ថា**តិ ទ្វីសុ អភិក្កន្តសទ្ទេសុ។ “អភិក្កន្ត”ន្តិ វចនំ អបេក្ខិត្វា នបុំសកលិង្គេន វុត្តំ, តំ បន ភគវតោ វចនំ ធម្មទេសនាយេវាតិ កត្វា **“យទិទំ ភគវតោ ធម្មទេសនា”**តិ អាហ, យាយំ ភគវតោ ធម្មទេសនា មយា សុតា, តទិទំ ភគវតោ ធម្មទេសនាសង្ខាតំ វចនំ អភិក្កន្តន្តិ អត្ថោ។ ឯវំ បជិនិទ្ទេសោបិ ហិ អត្ថតោ អភេទត្តា យុត្តោ ឯវ “យត្ថ ច ទិន្នំ មហប្ផលមាហូ”តិអាទីសុ (វិ. វ. ៨៤៨) វិយ។ “អភិក្កន្ត”ន្តិ វុត្តស្ស វា អត្ថមត្តទស្សនំ ឯតំ, តស្មា អត្ថវសេន លិង្គវិភត្តិវិបរិណាមោ វេទិតព្ពោ, ការិយវិបរិណាមវសេន ចេត្ថ វិភត្តិវិបរិណាមតា។ វចនន្តិ ហេត្ថ សេសោ, អភិក្កន្តំ ភគវតោ វចនំ, យាយំ ភគវតោ ធម្មទេសនា មយា សុតា, សា អភិក្កន្តំ អភិក្កន្តាតិ អត្ថោ។ ទុតិយបទេបិ “អភិក្កន្តន្តិ បសាទនំ អបេក្ខិត្វា នបុំសកលិង្គេន វុត្ត”ន្តិអាទិនា យថារហមេស នយោ នេតព្ពោ។

“ភគវតោ វចន”ន្តិអាទិនា អត្ថទ្វយសរូបំ ទស្សេតិ។ តត្ថ **ទោសនាសនតោ**តិ រាគាទិកិលេសទោស វិទ្ធំសនតោ។ **គុណាធិគមនតោ**តិ សីលាទិគុណានំ សម្បាទនវសេន អធិគមាបនតោ។ យេ គុណេ ទេសនា អធិគមេតិ, តេសុ “គុណាធិគមនតោ”តិ វុត្តេសុយេវ គុណេសុ បធានភូតា គុណា ទស្សេតព្ពាតិ តេ បធានភូតេ គុណេ តាវ ទស្សេតុំ **“សទ្ធាជននតោ បញ្ញាជននតោ”**តិ វុត្តំ។ សទ្ធាបធានា ហិ លោកិយា គុណា, បញ្ញាបធានា លោកុត្តរាតិ, បធាននិទ្ទេសោ ចេស ទេសនាយ អធិគមេតព្ពេហិ សីលសមាធិទុកាទីហិបិ យោជនាសម្ភវតោ។ អញ្ញម្បិ អត្ថទ្វយំ ទស្សេតិ **“សាត្ថតោ”**តិអាទិនា។ សីលាទិអត្ថសម្បត្តិយា **សាត្ថតោ។** សភាវនិរុត្តិសម្បត្តិយា **សព្យញ្ជនតោ។** សុវិញ្ញេយ្យសទ្ទបយោគតាយ **ឧត្តានបទតោ។** សណ្ហសុខុមភាវេន ទុព្ពិញ្ញេយ្យត្ថតាយ **គម្ភីរត្ថតោ។** សិនិទ្ធមុទុមធុរសទ្ទបយោគតាយ **កណ្ណសុខតោ។** វិបុលវិសុទ្ធបេមនីយត្ថតាយ **ហទយង្គមតោ។** មានាតិមានវិធមនេន **អនត្តុក្កំសនតោ។** ថម្ភសារម្ភនិម្មទ្ទនេន **អបរវម្ភនតោ។** ហិតាធិប្បាយប្បវត្តិយា បរេសំ រាគបរិឡាហាទិវូបសមនេន **ករុណាសីតលតោ។** កិលេសន្ធការវិធមនេន **បញ្ញាវទាតតោ។** អវទាតំ, ឱទាតន្តិ ច អត្ថតោ ឯកំ។ ករវីករុតមញ្ជុតាយ **អាបាថរមណីយតោ។** បុព្ពាបរាវិរុទ្ធសុវិសុទ្ធតាយ **វិមទ្ទក្ខមតោ។** អាបាថរមណីយតាយ ឯវ **សុយ្យមានសុខតោ។** វិមទ្ទក្ខមតាយ, ហិតជ្ឈាសយប្បវត្តិតាយ ច **វីមំសិយមានហិតតោ**តិ ឯវមេត្ថ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ **អាទិ**សទ្ទេន បន សំសារចក្កនិវត្តនតោ, សទ្ធម្មចក្កប្បវត្តនតោ, មិច្ឆាវាទវិទ្ធំសនតោ, សម្មាវាទបតិដ្ឋាបនតោ, អកុសលមូលសមុទ្ធរណតោ, កុសលមូលសំរោបនតោ, អបាយទ្វារបិធានតោ, សគ្គមគ្គទ្វារវិវរណតោ, បរិយុដ្ឋានវូបសមនតោ, អនុសយសមុគ្ឃាដនតោតិ ឯវមាទីនំ សង្គហោ ទដ្ឋព្វោ។

ន កេវលំ បទទ្វយេនេវ, **តតោ បរម្បិ ចតូហិ ឧបមាហី**តិ **បិ**-សទ្ទោ សម្បិណ្ឌនត្ថោ។ “ចក្ខុមន្តោ រូបានិ ទក្ខន្តី”តិ ឥទំ “តេលបជ្ជោតំ ធារេយ្យា”តិ ចតុត្ថឧបមាយ អាការមត្តទស្សនំ, ន បន ឧបមន្តរទស្សនន្តិ អាហ **“ចតូហិ ឧបមាហី”**តិ។ **អធោមុខដ្ឋបិត**ន្តិ កេនចិ អធោមុខំ ឋបិតំ។ **ហេដ្ឋាមុខជាត**ន្តិ សភាវេនេវ ហេដ្ឋាមុខំ ជាតំ។ **ឧគ្ឃាដេយ្យា**តិ វិវដំ ករេយ្យ។ **“ហត្ថេ គហេត្វា”**តិ សមាចិក្ខណទស្សនត្ថំ វុត្តំ, “បុរត្ថាភិមុខោ, ឧត្តរាភិមុខោ វា គច្ឆា”តិអាទិនា វចនមត្តំ អវត្វា “ឯស មគ្គោ, ឯវំ គច្ឆា”តិ ហត្ថេ គហេត្វា និស្សន្ទេហំ ទស្សេយ្យាតិ វុត្តំ ហោតិ។ កាឡបក្ខេ ចាតុទ្ទសី **កាឡបក្ខចាតុទ្ទសី។** និរន្តររុក្ខគហនេន ឯកគ្ឃនោ វនសណ្ឌោ **ឃនវនសណ្ឌោ។** មេឃស្ស បដលំ **មេឃបដលំ,** មេឃច្ឆន្នតាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **និក្កុជ្ជិតំ ឧក្កុជ្ជេយ្យា**តិ កស្សចិបិ អាធេយ្យស្ស អនាធារភូតំ កិញ្ចិ ភាជនំ អាធារភាវាបាទនវសេន ឧក្កុជ្ជេយ្យ ឧបរិ មុខំ ឋបេយ្យ។ ហេដ្ឋាមុខជាតតាយ **វិមុខំ,** អធោមុខដ្ឋបិតតាយ អសទ្ធម្មេ **បតិត**ន្តិ ឯវំ បទទ្វយំ និក្កុជ្ជិតបទស្ស យថាទស្សិតេន អត្ថទ្វយេន យថារហំ យោជេតព្ពំ, ន យថាសង្ខ្យំ។ អត្តនោ សភាវេនេវ ហិ ឯស រាជា សទ្ធម្មវិមុខោ, បាបមិត្តេន បន ទេវទត្តេន បិតុឃាតាទីសុ ឧយ្យោជិតត្តា អសទ្ធម្មេ បតិតោតិ។ វុដ្ឋាបេន្តេន ភគវតាតិ សម្ពន្ធោ។

"**កស្សបស្ស ភគវតោ**"តិអាទិនា តទា រញ្ញោ អវុត្តស្សាបិ អត្ថាបត្តិមត្តទស្សនំ។ កាមញ្ច កាមច្ឆន្ទាទយោបិ បដិច្ឆាទកា នីវរណភាវតោ, មិច្ឆាទិដ្ឋិ បន សវិសេសំ បដិច្ឆាទិកា សត្តេ មិច្ឆាភិនិវេសវសេនាតិ អាហ "**មិច្ឆាទិដ្ឋិគហនបដិច្ឆន្ន**"ន្តិ។ តេនាហ ភគវា "មិច្ឆាទិដ្ឋិបរមាហំ ភិក្ខវេ វជ្ជំ វទាមី"តិ, [អ. និ. ១.៣១០ (អត្ថតោ សមានំ)] មិច្ឆាទិដ្ឋិសង្ខាតគុម្ពបដិច្ឆន្នន្តិ អត្ថោ។ "មិច្ឆាទិដ្ឋិគហនបដិច្ឆន្នំ សាសនំ វិវរន្តេនា"តិ វទន្តោ សព្ពពុទ្ធានំ ឯកាវ អនុសន្ធិ, ឯកំវ សាសនន្តិ កត្វា កស្សបស្ស ភគវតោ សាសនម្បិ ឥមិនា សទ្ធិំ ឯកសាសនំ ករោតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **អង្គុត្តរដ្ឋកថាទីសុ**បិ ហិ តថា ចេវ វុត្តំ, ឯវញ្ច កត្វា មិច្ឆាទិដ្ឋិគហនបដិច្ឆន្នស្ស សាសនស្ស វិវរណវចនំ ឧបបន្នំ ហោតីតិ។

សព្ពោ អកុសលធម្មសង្ខាតោ អបាយគាមិមគ្គោ **កុម្មគ្គោ** កុច្ឆិតោ មគ្គោតិ កត្វា។ សម្មាទិដ្ឋិអាទីនំ ឧជុបដិបក្ខតាយ មិច្ឆាទិដ្ឋិអាទយោ អដ្ឋ មិច្ឆត្តធម្មា **មិច្ឆាមគ្គោ** មោក្ខមគ្គតោ មិច្ឆា វិតថោ មគ្គោតិ កត្វា។ តេនេវ ហិ តទុភយស្ស បដិបក្ខតំ សន្ធាយ "**សគ្គមោក្ខមគ្គំ អាវិករោន្តេនា**"តិ វុត្តំ។ សព្ពោ ហិ កុសលធម្មោ **សគ្គមគ្គោ។** សម្មាទិដ្ឋិអាទយោ អដ្ឋ សម្មត្តធម្មា **មោក្ខមគ្គោ។** សប្បិអាទិសន្និស្សយោ បទីបោ ន តថា ឧជ្ជលោ, យថា តេលសន្និស្សយោតិ **តេលបជ្ជោត**គ្គហណំ។ **ធារេយ្យា**តិ ធរេយ្យ, សមាហរេយ្យ សមាទហេយ្យាតិ អត្ថោ។ **ពុទ្ធាទិរតនរូបានី**តិ ពុទ្ធាទីនំ តិណ្ណំ រតនានំ វណ្ណាយតនានិ។ តេសំ ពុទ្ធាទិរតនរូបានំ បដិច្ឆាទកស្ស មោហន្ធការស្ស វិទ្ធំសកំ តថា។ ទេសនាសង្ខាតំ បជ្ជោតំ តថា។ តទុភយំ តុល្យាធិករណវសេន វិយូហិត្វា តស្ស ធារកោ សមាទហកោតិ អត្ថេន "**តប្បដិច្ឆាទកមោហន្ធការវិទ្ធំសកទេសនាបជ្ជោតធារកេនា**"តិ វុត្តំ។ **ឯតេហិ បរិយាយេហី**តិ យថាវុត្តេហិ និក្កុជ្ជិតុក្កុជ្ជនបដិច្ឆន្នវិវរណមគ្គាចិក្ខណតេលបជ្ជោតធារណ សង្ខាតចតុព្ពិធោបមោបមិតព្ពប្បការេហិ, យថាវុត្តេហិ វា នានាវិធកុហនលបនាទិមិច្ឆាជីវវិធមនាទិវិភាវន បរិយាយេហិ។ តេនាហ "**អនេកបរិយាយេន ធម្មោ បកាសិតោ**"តិ។

"**ឯស**"ន្តិអាទិនា "ឯសាហ"ន្តិអាទិបាឋស្ស សម្ពន្ធំ ទស្សេតិ។ បសន្នចិត្តតាយបសន្នាការំ ករោតិ។ បសន្នចិត្តតា ច ឥមំ ទេសនំ សុត្វា ឯវាតិ អត្ថំ ញាបេតុំ "**ឥមាយ ទេសនាយា**"តិអាទិ វុត្តំ។ **ឥមាយ ទេសនាយ** ហេតុភូតាយ។ **បសន្នាការ**ន្តិ បសន្នេហិ សាធុជនេហិ កត្តព្ពសក្ការំ។ **សរណ**ន្តិ បដិសរណំ។ តេនាហ "**បរាយណ**"ន្តិ។ បរាយណតា បន អនត្ថនិសេធនេន, អត្ថសម្បាទនេន ចាតិ វុត្តំ "**អឃស្ស តាតា, ហិតស្ស ច វិធាតា**"តិ។ **អឃស្សា**តិ និស្សក្កេ សាមិវចនំ, បាបតោតិ អត្ថោ។ ទុក្ខតោតិបិ វទន្តិ កេចិ។ តាយតិ អវស្សយំ ករោតីតិ **តាតា។ ហិតស្សា**តិ ឧបយោគត្ថេ សាមិវចនំ។ វិទហតិ សំវិធានំ ករោតីតិ **វិធាតា។** "**ឥតិ ឥមិនា អធិប្បាយេនា**"តិ វទន្តោ "ឥតិសទ្ទោ ចេត្ថ លុត្តនិទ្ទិដ្ឋោ, សោ ច អាការត្ថោ"តិ ទស្សេតិ។ **សរណ**ន្តិ គមនំ។ ហិតាធិប្បាយេន ភជនំ, ជាននំ វា, ឯវញ្ច កត្វា **វិនយដ្ឋកថាទីសុ** "សរណន្តិ គច្ឆាមី"តិ សហេវ ឥតិសទ្ទេន អត្ថោ វុត្តោតិ។ ឯត្ថ ហិ នាយំ គមិ-សទ្ទោ នី-សទ្ទាទយោ វិយ ទ្វិកម្មិកោ, តស្មា យថា "អជំ គាមំ នេតី"តិ វុច្ចតិ, ឯវំ "ភគវន្តំ សរណំ គច្ឆាមី"តិ វត្តុំ ន សក្កា, "សរណន្តិ គច្ឆាមី"តិ បន វត្តព្ពំ, តស្មា ឯត្ថ ឥតិសទ្ទោ លុត្តនិទ្ទិដ្ឋោតិ វេទិតព្ពំ, ឯវញ្ច កត្វា "យោ ពុទ្ធំ សរណំ គច្ឆតិ, សោ ពុទ្ធំ វា គច្ឆេយ្យ សរណំ វា"តិ (ខុ. បា. អដ្ឋ. ១.គមតីយទីបនា) **ខុទ្ទកនិកាយដ្ឋកថាយ** ឧទ្ធដា ចោទនា អនវកាសា។ ន ហិ គមិ-សទ្ទំ ទុហាទិន្យាទិគណិកំ ករោន្តិ អក្ខរចិន្តកាតិ។ ហោតុ តាវ គមិ-សទ្ទស្ស ឯកកម្មភាវោ, តថាបិ "គច្ឆតេវ បុព្ពំ ទិសំ, គច្ឆតិ បច្ឆិមំ ទិស"ន្តិអាទីសុ (សំ. និ. ១.១៥៩; ៣.៨៧) វិយ "ភគវន្តំ, សរណ"ន្តិ បទទ្វយស្ស សមានាធិករណតា យុត្តាតិ? ន, តស្ស បទទ្វយស្ស សមានាធិករណភាវានុបបត្តិតោ។ តស្ស ហិ សមានាធិករណភាវេ អធិប្បេតេ បដិហតចិត្តោបិ ភគវន្តំ ឧបសង្កមន្តោ ពុទ្ធំ សរណំ គតោ នាម សិយា។ យញ្ហិ តំ "ពុទ្ធោ"តិ វិសេសិតំ សរណំ, តមេវេស គតោតិ, ន ចេត្ថ អនុបបត្តិកេន អត្ថេន អត្ថោ, តស្មា "ភគវន្ត"ន្តិ គមនីយត្ថស្ស ទីបនំ, "សរណ"ន្តិ បន គមនាការស្សាតិ វុត្តនយេន ឥតិលោបវសេនេវ អត្ថោ គហេតព្ពោតិ។ **ធម្មញ្ច សង្ឃញ្ចា**តិ ឯត្ថាបិ ឯសេវ នយោ។ ហោន្តិ ចេត្ថ –

"គមិស្ស ឯកកម្មត្តា, ឥតិលោបំ វិជានិយា;
បដិឃាតប្បសង្គត្តា, ន ច តុល្យត្ថតា សិយា។

តស្មា គមនីយត្ថស្ស, បុព្ពបទំវ ជោតកំ;
គមនាការស្ស បរំ, ឥត្យុត្តំ សរណត្តយេ"តិ។

"ឥតិ ឥមិនា អធិប្បាយេន ភគវន្តំ គច្ឆាមី"តិ បន វទន្តោ អនេនេវ អធិប្បាយេន ភជនំ, ជាននំ វា សរណគមនំ នាមាតិ និយមេតិ។ តត្ថ "**គច្ឆាមី**"តិអាទីសុ បុរិមស្ស បុរិមស្ស បច្ឆិមំ បច្ឆិមំ អត្ថវចនំ, "**គច្ឆាមី**"តិ ឯតស្ស វា អនញ្ញសាធារណតាទស្សនវសេន បាឋិយេក្កមេវ អត្ថវចនំ "**ភជាមី**"តិអាទិបទត្តយំ។ **ភជន**ញ្ហិ សរណាធិប្បាយេន ឧបសង្កមនំ, **សេវនំ** សន្តិកាវចរភាវោ, **បយិរុបាសនំ** វត្តបដិវត្តករណេន

ឧបដ្ឋានន្តិ ឯវំ សព្ពថាបិ អនញ្ញសាធារណតំយេវ ទស្សេតិ។ ឯវំ “គច្ឆាមី”តិ បទស្ស គតិអត្ថំ ទស្សេត្វា ពុទ្ធិអត្ថម្បិ ទស្សេតុំ “**ឯវំ វា**”តិអាទិមាហ, តត្ថ **ឯវ**ន្តិ “ភគវា មេ សរណ”ន្តិអាទិនា អធិប្បាយេន។ កស្មា បន “គច្ឆាមី”តិ បទស្ស “ពុជ្ឈាមី”តិ អយមត្ថោ លព្ភតីតិ ចោទនំ សោធេតិ “**យេសញ្ហី**”តិអាទិនា, អនេន ច និរុត្តិនយមន្តរេន សភាវតោវ គមុធាតុស្ស ពុទ្ធិអត្ថោតិ ទីបេតិ។ **ធាតូន**ន្តិ មូលសទ្ទសង្ខាតានំ ឥ, យា, កមុ, គមុឥច្ចាទីនំ។

“**អធិគតមគ្គេ , សច្ឆិកតនិរោធេ**”តិ បទទ្វយេនាបិ ផលដ្ឋា ឯវ ទស្សិតា, ន មគ្គដ្ឋាតិ តេ ទស្សេន្តោ “**យថានុសិដ្ឋំ បដិបជ្ជមានេ ចា**”តិ អាហ។ ននុ ច កល្យាណបុថុជ្ជនោបិ “យថានុសិដ្ឋំ បដិបជ្ជតី”តិ វុច្ចតីតិ? កិញ្ចាបិ វុច្ចតិ, និប្បរិយាយេន បន មគ្គដ្ឋា ឯវ តថា វត្តព្ពា, ន ឥតរេ និយាមោក្កមនាភាវតោ។ តថា ហិ តេ ឯវ “**អបាយេសុ អបតមានេ ធារេតី**”តិ វុត្តា។ សម្មត្តនិយាមោក្កមនេន ហិ អបាយវិនិមុត្តិសម្ភវោតិ។ ឯវំ អនេកេហិបិ វិនយ- (សារត្ថ. ដី. ១.វេរញ្ជកណ្ឌវណ្ណនា) សុត្តន្តដីកាការេហិ (ទី. និ. ដី. ១.២៥០) វុត្តំ, តទេតំ សម្មត្តនិយាមោក្កមនវសេន និប្បរិយាយតោ អបាយវិនិមុត្តកេ សន្ធាយ វុត្តំ, តទនុបបត្តិវសេន បន បរិយាយតោ អបាយវិនិមុត្តកំ កល្យាណបុថុជ្ជនម្បិ “យថានុសិដ្ឋំ បដិបជ្ជមានេ”តិ បទេន ទស្សេតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។ តថា ហេស **ទក្ខិណវិភង្គសុត្តា**ទីសុ (ម. និ. ៣.៣៧៩) សោតាបត្តិផលសច្ឆិកិរិយាយ បដិបន្នភាវេន វុត្តោតិ, **ឆត្តវិមានេ** (វិ. វ. ៨៨៦ អាទយោ) ឆត្តមាណវកោ ចេត្ថ និទស្សនំ។ អធិគតមគ្គេ, សច្ឆិកតនិរោធេ ច យថានុសិដ្ឋំ បដិបជ្ជមានេ ច បុគ្គលេ អបាយេសុ អបតមានេ កត្វា ធារេតីតិ សបាឋសេសយោជនា។ អតីតកាលិកេន ហិ បុរិមបទទ្វយេន ផលដ្ឋានមេវ គហណំ, វត្តមានកាលិកេន ច បច្ឆិមេន បទេន សហ កល្យាណបុថុជ្ជនេន មគ្គដ្ឋានមេវ។ “**អបតមានេ**”តិ បន បទេន ធារណាការទស្សនំ អបតនករណវសេនេវ ធារេតីតិ, ធារណសរូបទស្សនំ វា។ ធារណំ នាម អបតនករណមេវាតិ, អបតនករណញ្ច អបាយាទិនិព្ពត្តកកិលេសវិទ្ធំសនវសេន វដ្ដតោ និយ្យានមេវ។ “អបាយេសូ”តិ ហិ ទុក្ខពហុលដ្ឋានតាយ បធានវសេន វុត្តំ, វដ្ដទុក្ខេសុ បន សព្ពេសុបិ អបតមានេ កត្វា ធារេតីតិ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ តថា ហិ **អភិធម្មដ្ឋកថាយំ** វុត្តំ “សោតាបត្តិមគ្គោ ចេត្ថ អបាយភវតោ វុដ្ឋាតិ, សកទាគាមិមគ្គោ សុគតិកាមភវេកទេសតោ, អនាគាមិមគ្គោ កាមភវតោ, អរហត្តមគ្គោ រូបារូបភវតោ, សព្ពភវេហិបិ វុដ្ឋាតិ ឯវាតិ វទន្តី”តិ (ធ. ស. អដ្ឋ. ៣៥០) ឯវញ្ច កត្វា អរិយមគ្គោ និយ្យានិកតាយ, និព្ពានញ្ច តស្ស តទត្ថសិទ្ធិហេតុតាយាតិ ឧភយមេវ និប្បរិយាយេន ធម្មោ នាមាតិ សរូបតោ ទស្សេតុំ “**សោ អត្ថតោ អរិយមគ្គោ ចេវ និព្ពានញ្ចា**”តិ វុត្តំ។ និព្ពានញ្ហិ អារម្មណំ លភិត្វា អរិយមគ្គស្ស តទត្ថសិទ្ធិ, ស្វាយមត្ថោ ច បាឡិយា ឯវ សិទ្ធោតិ អាហ “**វុត្តញ្ចេត**”ន្តិអាទិ។ **យាវតា**តិ យត្តកា។ **តេស**ន្តិ តត្តកានំ ធម្មានំ។ “អគ្គោ អក្ខាយតី”តិ វត្តព្ពេ ឱ-ការស្ស អ-ការំ, ម-ការាគមញ្ច កត្វា “**អគ្គមក្ខាយតី**”តិ វុត្តំ។ “**អក្ខាយតី**”តិ ចេត្ថ ឥតិសទ្ទោ អាទិអត្ថោ, បការត្ថោ វា, តេន “យាវតា ភិក្ខវេ ធម្មា សង្ខតា វា អសង្ខតា វា, វិរាគោ តេសំ អគ្គមក្ខាយតី”តិអាទិ (ឥតិវុ. ៩០; អ. និ. ៤.៣៤) សុត្តបទំ សង្គណ្ហាតិ, “**វិត្ថារោ**”តិ ឥមិនា វា តទវសេសសង្គហោ។

យស្មា បន អរិយផលានំ “តាយ សទ្ធាយ អវូបសន្តាយា”តិអាទិ វចនតោ មគ្គេន សមុច្ឆិន្នានំ កិលេសានំ បដិប្បស្សទ្ធិប្បហានកិច្ចតាយ និយ្យានានុគុណតា, និយ្យានបរិយោសានតា ច, បរិយត្តិយា បន និយ្យានធម្មសមធិគមហេតុតាយ និយ្យានានុគុណតាតិ ឥមិនា បរិយាយេន វុត្តនយេន ធម្មភាវោ លព្ភតិ, តស្មា តទុភយម្បិ សង្គណ្ហន្តោ “**ន កេវលញ្ចា**”តិអាទិមាហ។ ស្វាយមត្ថោ ច បាឋារុឡ្ហោ ឯវាតិ ទស្សេតិ “**វុត្តញ្ចេត**”ន្តិអាទិនា។ តត្ថ **ឆត្តមាណវកវិមានេ**តិ ឆត្តោ កិរ នាម សេតព្យាយំ ព្រាហ្មណមាណវកោ, សោ ឧក្កដ្ឋាយំ បោក្ខរសាតិព្រាហ្មណស្ស សន្តិកេ សិប្បំ ឧគ្គហេត្វា “គរុទក្ខិណំ ទស្សាមី”តិ ឧក្កដ្ឋាភិមុខោ គច្ឆតិ, អថស្ស ភគវា អន្តរាមគ្គេ ចោរន្តរាយំ, តាវតឹសភវនេ និព្ពត្តមានញ្ច ទិស្វា គាថាពន្ធវសេន សរណគមនវិធឹ ទេសេសិ, តស្ស តាវតឹសភវនុបគស្ស តឹសយោជនិកំ វិមានំ ឆត្តមាណវកវិមានំ។ ទេវលោកេបិ ហិ តស្ស មនុស្សកាលេ សមញ្ញា យថា “មណ្ឌូកោ ទេវបុត្តោ, (វិ. វ. ៨៥៨ អាទយោ) កុវេរោ ទេវរាជា”តិ, ឥធ បន ឆត្តមាណវកវិមានំ វត្ថុ ការណំ ឯតស្សាតិ កត្វា ឧត្តរបទលោបេន “ន តថា តបតិ នភេ សូរិយោ, ចន្ទោ ច ន ភាសតិ ន ផុស្សោ, យថា”តិអាទិកា (វិ. វ. ៨៨៩) ទេសនា “**ឆត្តមាណវកវិមាន**”ន្តិ វុច្ចតិ, តត្រាយំ គាថា បរិយាបន្នា, តស្មា ឆត្តមាណវកវិមានវត្ថុទេសនាយន្តិ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។

កាមរាគោ ភវរាគោតិ ឯវមាទិភេទោ អនាទិកាលវិភាវិតោ សព្ពោបិ រាគោ វិរជ្ជតិ បហីយតិ ឯតេនាតិ **រាគវិរាគោ,** មគ្គោ។ ឯជាសង្ខាតាយ តណ្ហាយ, អន្តោនិជ្ឈានលក្ខណស្ស ច សោកស្ស តទុប្បត្តិយំ សព្ពសោ បរិក្ខីណត្តា នត្ថិ ឯជា, សោកោ ច ឯតស្មិន្តិ **អនេជំ, អសោកញ្ច,** ផលំ។ **តទដ្ឋកថាយំ** (វិ. វ. អដ្ឋ. ៨៨៧) បន “តណ្ហាវសិដ្ឋានំ សោកនិមិត្តានំ កិលេសានំ បដិប្បស្សម្ភនតោ អសោក”ន្តិ វុត្តំ។ **ធម្មមសង្ខត**ន្តិ សម្បជ្ជ សម្ភូយ បច្ចយេហិ អប្បដិសង្ខតត្តា អសង្ខតំ អត្តនោ សភាវធារណតោ បរមត្ថធម្មភូតំ និព្ពានំ។ **តទដ្ឋកថាយំ** បន “ធម្មន្តិ សភាវធម្មំ។ សភាវតោ គហេតព្ពធម្មោ ហេស, យទិទំ មគ្គផលនិព្ពានានិ, ន បរិយត្តិធម្មោ វិយ

បញ្ញត្តិធម្មវសេនា”តិ (វិ. វ. អដ្ឋ. ៨៨៧) វុត្តំ, ឯវំ សតិ ធម្មសទ្ទោ តីសុបិ ឋានេសុ យោជេតព្ពោ។ **អប្បដិកូល** សទ្ទេន ច តត្ថ និព្ពានមេវ គហិតំ “នត្ថិ ឯត្ថ កិញ្ចិបិ បដិកូល”ន្តិ កត្វា, **អប្បដិកូល**ន្តិ ច អវិរោធទីបនតោ កិញ្ចិ អវិរុទ្ធំ, ឥដ្ឋំ បណីតន្តិ វា អត្ថោ។ បគុណរូបេន បវត្តិតត្តា, បកដ្ឋគុណវិភាវនតោ វា **បគុណំ**។ យថាហ “វិហឹសសញ្ញី បគុណំ ន ភាសិំ, ធម្មំ បណីតំ មនុជេសុ ព្រហ្មេ”តិ (ម. និ. ១.២៨៣; ២.៣៣៩; មហាវ. ៩)។

ធម្មក្ខន្ធា កថិតាតិ យោជនា។ ឯវំ ឥធ ចតូហិបិ បទេហិ បរិយត្តិធម្មោយេវ គហិតោ, **ឥទង្គកថាយំ** បន “សវនវេលាយំ, ឧបបរិក្ខណវេលាយំ, បដិបជ្ជនវេលាយន្តិ សព្ពទាបិ ឥដ្ឋមេវាតិ **មធុរំ**, សព្ពញ្ញុតញ្ញាណសន្និស្សយាយ បដិភានសម្បទាយ បវត្តិតត្តា សុប្បវត្តិភាវតោ, និបុណភាវតោ ច **បគុណំ**, វិភជិតព្ពស្ស អត្ថស្ស ខន្ធាទិវសេន, កុសលាទិវសេន, ឧទ្ទេសាទិវសេន ច សុដ្ឋុ វិភជនតោ **សុវិភត្ត**ន្តិ តីហិបិ បទេហិ បរិយត្តិធម្មមេវ វទតី”តិ (វិ. វ. អដ្ឋ. ៨៨៧) វុត្តំ។ អាបាថកាលេ វិយ មជ្ជនកាលេបិ, កថេន្តស្ស វិយ សុណន្តស្សាបិ សម្មុខីភាវតោ ឧភតោបច្ចក្ខតាទស្សនត្ថំ ឥធេវ “ឥម”ន្តិ អាសន្នបច្ចក្ខវចនមាហ។ បុន **“ធម្ម”**ន្តិ ឥទំ យថាវុត្តស្ស ចតុព្ពិធស្សាបិ ធម្មស្ស សាធារណវចនំ។ បរិយត្តិធម្មោបិ ហិ សរណេសុ ច សីលេសុ ច បតិដ្ឋានមត្តាយបិ យាថាវបដិបត្តិយា អបាយបតនតោ ធារេតិ, ឥមស្ស ច អត្ថស្ស ឥទមេវ ឆត្តមាណវកវិមានំ សាធកន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ សាធារណភាវេន យថាវុត្តំ ធម្មំ បច្ចត្តំ កត្វា ទស្សេន្តោ បុន **“ឥម”**ន្តិ អាហ។ យស្មា ចេសា ភ-ការត្ថយេន ច បដិមណ្ឌិតា ទោធកគាថា, តស្មា តតិយបាទេ មធុរសទ្ទេ ម-ការោ អធិកោបិ អរិយចរិយាទិបទេហិ វិយ អនេកក្ខរបទេន យុត្តត្តា អនុបវជ្ជោតិ ទដ្ឋព្ពំ។

ទិដ្ឋិសីលសង្ឃាតេនាតិ “យាយំ ទិដ្ឋិ អរិយា និយ្យានិកា និយ្យាតិ តក្ករស្ស សម្មា ទុក្ខក្ខយាយ, តថារូបាយ ទិដ្ឋិយា ទិដ្ឋិសាមញ្ញគតោ វិហរតី”តិ (ទី. និ. ៣.៣២៤, ៣៥៦; អ. និ. ៦.១១; បរិ. ២៧៤) ឯវំ វុត្តាយ ទិដ្ឋិយា ចេវ “យានិ តានិ សីលានិ អខណ្ឌានិ អច្ឆិទ្ទានិ អសពលានិ អកម្មាសានិ ភុជិស្សានិ វិញ្ញុបសត្ថានិ អបរាមដ្ឋានិ សមាធិសំវត្តនិកានិ, តថារូបេហិ សីលេហិ សីលសាមញ្ញគតោ វិហរតី”តិ (ទី. និ. ៣.៣២៤, ៣៥៦; ម. និ. ១.៤៩២; ៣.៥៤; អ. និ. ៦.១២; បរិ. ២៧៤) ឯវំ វុត្តានំ សីលានញ្ច សំហតភាវេន, ទិដ្ឋិសីលសាមញ្ញេនាតិ អត្ថោ។ **សំហតោ**តិ សង្ឃដិតោ, សមេតោតិ វុត្តំ ហោតិ។ អរិយបុគ្គលា ហិ យត្ថ កត្ថចិ ទូរេ ឋិតាបិ អត្តនោ គុណសាមគ្គិយា សំហតា ឯវ។ **“វុត្តញ្ចេត”**ន្តិអាទិនា អាហច្ចបាឋេន សមត្ថេតិ។

យត្ថាតិ យស្មិំ សង្ឃេ។ **ទិន្ន**ន្តិ បរិច្ចត្តំ អន្នាទិទេយ្យធម្មំ, គាថាពន្ធត្តា ចេត្ថ អនុនាសិកលោបោ។ ទោធកគាថា ហេសា។ **មហប្ផលមាហូ**តិ “មហប្ផល”ន្តិ ពុទ្ធាទយោ អាហុ។ **ចតូសូ**តិ ចេត្ថ ច-ការោ អធិកោបិ វុត្តនយេន អនុបវជ្ជោ។ អច្ចន្តមេវ កិលេសាសុចិតោ វិសុទ្ធត្តា **សុចីសុ**។ “សោតាបន្នោ សោតាបត្តិផលសច្ឆិកិរិយាយ បដិបន្នោ”តិអាទិនា (សំ. និ. ៥.៤៨៨) វុត្តេសុ ចតូសុ **បុរិសយុគេសុ**។ ចតុសច្ចធម្មស្ស, និព្ពានធម្មស្ស ច បច្ចក្ខតោ ទស្សនេន, អរិយធម្មស្ស បច្ចក្ខទស្សាវិតាយ វា **ធម្មទសា**។ **តេ បុគ្គលា** មគ្គដ្ឋផលដ្ឋេ យុគលេ អកត្វា វិសុំ វិសុំ បុគ្គលគណនេន **អដ្ឋ ច** ហោន្តិ។ **ឥមំ សង្ឃំ សរណត្ថំ** សរណាយ បរាយណាយ អបាយទុក្ខវដ្ដទុក្ខបរិតាណាយ **ឧបេហិ** ឧបគច្ឆ ភជ សេវ, ឯវំ វា ជានាហិ ពុជ្ឈស្សូតិ សហ យោជនាយ អត្ថោ។ យត្ថ យេសុ សុចីសុ ចតូសុ បុរិសយុគេសុ ទិន្នំ មហប្ផលមាហុ, ធម្មទសា តេ បុគ្គលា អដ្ឋ ច, ឥមំ សង្ឃំ សរណត្ថមុបេហីតិ វា សម្ពន្ធោ។ ឯវម្បិ ហិ បដិនិទ្ទេសោ យុត្តោ ឯវ អត្ថតោ អភិន្នត្តាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ គាថាសុខត្ថញ្ចេត្ថ បុរិសបទេ ឡការំ, បុគ្គលាបទេ ច រស្សំ កត្វា និទ្ទេសោ។

ឯត្តាវតាតិ “ឯសាហ”ន្តិអាទិវចនក្កមេន។ តីណិ វត្ថូនិ “សរណ”ន្តិ គមនានិ, គិក្ខត្តំ វា “សរណ”ន្តិ គមនានីតិ **សរណគមនានិ។ បដិវេទេសី**តិ អត្តនោ ហទយគតំ វាចាយ បវេទេសិ។

សរណគមនកថាវណ្ណនា

សរណគមនស្ស វិសយប្បភេទផលសំកិលេសភេទានំ វិយ, កត្តុ ច វិភាវនា តត្ថ កោសល្លាយ ហោតិ យេវាតិ សហ កត្តុនា តំ វិធិំ ទស្សេតុំ **“ឥទានិ តេសុ សរណគមនេសុ កោសល្លត្ថំ…បេ…. វេទិតព្ពោ”**តិ វុត្តំ។ **“យោ ច សរណំ គច្ឆតី”**តិ ឥមិនា ហិ កត្តារំ វិភាវេតិ តេន វិនា សរណគមនស្សេវ អសម្ភវតោ, **“សរណគមន”**ន្តិ ឥមិនា ច សរណគមនមេវ, **“សរណ”**ន្តិអាទីហិ បន យថាក្កមំ វិសយាទយោ។ កស្មា បនេត្ថ វោទានំ ន គហិតំ, ននុ វោទានវិភាវនាបិ តត្ថ កោសល្លាយ ហោតីតិ? សច្ចមេតំ, តំ បន សំកិលេសគ្គហណេនេវ អត្ថតោ វិភាវិតំ ហោតីតិន គហិតំ។ យានិ ហិ នេសំ សំកិលេសការណានិ អញ្ញាណាទីនិ, តេសំ សព្ពេន សព្ពំ អនុប្បន្នានំ អនុប្បាទនេន, ឧប្បន្នានញ្ច បហានេន វោទានំ ហោតីតិ។ **អត្ថតោ**តិ សរណសទ្ទត្ថតោ, “សរណត្ថតោ”តិបិ បាឋោ, អយមេវត្ថោ។ ហឹសត្ថស្ស សរសទ្ទស្ស វសេនេតំ សិទ្ធន្តិ ទស្សេន្តោ ធាតុត្ថវសេន **“ហឹសតីតិ សរណ”**ន្តិ វត្វា តំ បន ហឹសនំ កេសំ, កថំ, កស្ស វាតិ ចោទនំ សោធេតិ **“សរណគតាន”**ន្តិអាទិនា។ **កេស**ន្តិ ហិ សរណគតានំ។ **កថ**ន្តិ តេនេវ

សរណគមនេន។ **កស្សា**តិ ភយាទីនន្តិ យថាក្កមំ សោធនា។ តត្ថ **សរណគតាន**ន្តិ “សរណ”ន្តិ គតានំ។ **សរណគមនេនា**តិ “សរណ”ន្តិ គមនេន កុសលធម្មេន។ **ភយ**ន្តិ វដ្តភយំ។ **សន្តាស**ន្តិ ចិត្តុត្រាសំ តេនេវ ចេតសិកទុក្ខស្ស សង្គហិតត្តា។ **ទុក្ខ**ន្តិ កាយិកទុក្ខគ្គហណំ។ **ទុគ្គតិបរិកិលេស**ន្តិ ទុគ្គតិបរិយាបន្នំ សព្ពម្បិ ទុក្ខំ “ទុគ្គតិយំ បរិកិលិស្សនំ សំវិពាធនំ, សមុបតាបនំ វា”តិ កត្វា, តយិទំ សព្ពំ បរតោ ផលកថាយំ អាវិ ភវិស្សតិ។ ហឹសនញ្ចេត្ថ វិនាសនមេវ, ន បន សត្តហឹសនមិវាតិ ទស្សេតិ “**ហនតិ វិនាសេតី**”តិ ឥមិនា។ **ឯត**ន្តិ សរណបទំ។ **អធិវចន**ន្តិ នាមំ, បសិទ្ធវចនំ វា, យថាភុច្ចំ វា គុណំ អធិកិច្ច បវត្តវចនំ។ តេនាហ “**រតនត្តយស្សេវា**”តិ។

ឯវំ ហឹសនត្ថវសេន អវិសេសតោ សរណសទ្ទត្ថំ ទស្សេត្វា ឥទានិ តទត្ថវសេនេវ វិសេសតោ ទស្សេតុំ “**អថវា**”តិអាទិ វុត្តំ។ រតនត្តយស្ស បច្ចេកំ ហឹសនការណទស្សនមេវ ហិ បុរិមនយតោ ឥមស្ស វិសេសោតិ។ តត្ថ **ហិតេ បវត្តនេនា**តិ “សម្បន្នសីលា ភិក្ខវេ វិហរថា”តិអាទិនា (ម. និ. ១.៦៤, ៦៩) អត្ថេ សត្តានំ និយោជនេន។ **អហិតា ច និវត្តនេនា**តិ “បាណាតិបាតស្ស ខោ បាបកោ វិបាកោ, បាបកំ អភិសម្បរាយ”ន្តិអាទិនា អាទីនវទស្សនាទិមុខេន អនត្ថតោ ច សត្តានំ និវត្តនេន។ **ភយំ ហឹសតី**តិ ហិតាហិតេសុ អប្បវត្តិបវត្តិហេតុកំ ព្យសនំ អប្បវត្តិករណេន វិនាសេតិ។ ភវកន្តារា ឧត្តារណេន មគ្គសង្ខាតោ ធម្មោ, ផលនិព្ពានសង្ខាតោ បន អស្សាសទានេន សត្តានំ ភយំ ហឹសតីតិ យោជនា។ **ការាន**ន្តិ ទានវសេន, បូជាវសេន ច ឧបនីតានំ សក្ការានំ។ អនុបសគ្គោបិ ហិ សទ្ទោ សឧបសគ្គោ វិយ អត្ថវិសេសវាចកោ “អប្បកម្បិ កតំ ការំ, បុញ្ញំ ហោតិ មហប្ផល”ន្តិអាទីសុ វិយ។ អនុត្តរទក្ខិណេយ្យភាវតោ វិបុលផលបដិលាភករណេន សត្តានំ ភយំ ហិ សតីតិ យោជេតព្ពំ។ **ឥមិនាបិ បរិយាយេនា**តិ រតនត្តយស្ស បច្ចេកំ ហឹសកភាវការណទស្សនវសេន វិភជិត្វា វុត្តេន ឥមិនាបិ ការណេន។ យស្មា បនិទំ សរណបទំ នាថបទំ វិយ សុទ្ធនាមបទត្តា ធាត្វត្ថំ អន្តោនីតំ កត្វា សង្កេតត្ថម្បិ វទតិ, តស្មា ហេដ្ឋា សរណំ បរាយណន្តិ អត្ថោ វុត្តោតិ ទដ្ឋព្ពំ។

ឯវំ សរណត្ថំ ទស្សេត្វា ឥទានិ សរណគមនត្ថំ ទស្សេន្តោ “**តប្បសាទា**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ “សម្មាសម្ពុទ្ធោ ភគវា, ស្វាក្ខាតោ ធម្មោ, សុប្បដិបន្នោ សង្ឃោ”តិ ឯវមាទិនា តស្មិំ រតនត្តយេ បសាទោ **តប្បសាទោ**, តទេវ រតនត្តយំ គរុ ឯតស្សាតិ **តគ្គរុ**, តស្ស ភាវោ **តគ្គរុតា**, តប្បសាទោ ច តគ្គរុតា ច **តប្បសាទតគ្គរុតា**, តាហិ។ **វិហតកិលេសោ** វិធុតវិចិកិច្ឆាសម្មោហាសទ្ធិយាទិបាបធម្មត្តា, តទេវ រតនត្តយំ បរាយណំ បរាគតិ តាណំ លេណំ ឯតស្សាតិ **តប្បរាយណោ**, តស្ស ភាវោ **តប្បរាយណតា**, សាយេវ អាការោ **តប្បរាយណតាការោ**, តេន បវត្តោ **តប្បរាយណតាការប្បវត្តោ**។ ឯត្ថ ច **បសាទ**គ្គហណេន លោកិយំ សរណគមនមាហ។ តញ្ហិ សទ្ធាបធានំ, ន ញាណបធានំ, **គរុតា**គហណេន បន លោកុត្តរំ។ អរិយា ហិ រតនត្តយំ គុណាភិញ្ញតាយ បាសាណច្ឆត្តំ វិយ គរុំ កត្វា បស្សន្តិ, តស្មា តប្បសាទេន តទង្គប្បហានវសេន វិហតកិលេសោ, តគ្គរុតាយ ច អគារវករណហេតូនំ សមុច្ឆេទវសេនាតិ យោជេតព្ពំ។ តប្បរាយណតា បនេត្ថ តគ្គតិកតាតិ តាយ ចតុព្ពិធម្បិ វក្ខមានំ សរណគមនំ គហិតន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ អវិសេសេន វា បសាទគរុតា ជោតិតាតិ បសាទគ្គហណេន អនវេច្ចប្បសាទស្ស លោកិយស្ស, អវេច្ចប្បសាទស្ស ច លោកុត្តរស្ស គហណំ, តថា **គរុតា**គហណេន លោកិយស្ស គរុករណស្ស, លោកុត្តរស្ស ចាតិ ឧភយេនបិ បទេន ឧភយម្បិ លោកិយលោកុត្តរសរណគមនំ យោជេតព្ពំ។ ឧប្បជ្ជតិ ចិត្តមេតេនាតិ **ឧប្បាទោ**, សម្បយុត្តធម្មសមូហោ, ចិត្តញ្ច តំ ឧប្បាទោ ចាតិ **ចិត្តុប្បាទោ។** សមាហារទ្វន្ទេបិ ហិ កត្ថចិ បុល្លិង្គមិច្ឆន្តិ សទ្ទវិទូ, តទាការប្បវត្តំ សទ្ធាបញ្ញាទិសម្បយុត្តធម្មសហិតំ ចិត្តំ **សរណគមនំ** នាម “សរណន្តិ គច្ឆតិ ឯតេនាតិ កត្វា”តិ វុត្តំ ហោតិ។ “**តំសមង្គី**”តិអាទិ កត្តុវិភាវនា។ តេន យថាវុត្តចិត្តុប្បាទេន សមង្គីតិ **តំសមង្គី។** តេនាហ “**វុត្តប្បការេន ចិត្តុប្បាទេនា**”តិ ។ **ឧបេតី**តិ ភជតិ សេវតិ បយិរុបាសតិ, ជានាតិ វា, ពុជ្ឈតីតិ អត្ថោ។

លោកុត្តរំ សរណគមនំ កេសន្តិ អាហ “**ទិដ្ឋសច្ចាន**”ន្តិ, អដ្ឋន្នំ អរិយបុគ្គលានន្តិ អត្ថោ។ កទា តំ ឥជ្ឈតីតិ អាហ “**មគ្គក្ខណេ**”តិ, “ឥជ្ឈតី”តិ បទេន ចេតស្ស សម្ពន្ធោ។ មគ្គក្ខណេ ឥជ្ឈមានេនេវ ហិ ចតុសច្ចាធិគមេន ផលដ្ឋានម្បិ សរណគមកតា សិជ្ឈតិ លោកុត្តរសរណគមនស្ស ភេទាភាវតោ, តេសញ្ច ឯកសន្តានត្តា។ កថំ តំ ឥជ្ឈតីតិ អាហ “**សរណគមនុបក្កិលេសសមុច្ឆេទេនា**”តិអាទិ, ឧបបក្កិលេសសមុច្ឆេទតោ, អារម្មណតោ, កិច្ចតោ ច សកលេបិ រតនត្តយេ ឥជ្ឈតីតិ វុត្តំ ហោតិ។ **សរណគមនុបក្កិលេសសមុច្ឆេទេនា**តិ ចេត្ថ បហានាភិសមយំ សន្ធាយ វុត្តំ, **អារម្មណតោ**តិ សច្ឆិកិរិយាភិសមយំ។ និព្ពានារម្មណំ ហុត្វា អារម្មណតោ ឥជ្ឈតីតិ ហិ យោជេតព្ពំ, ត្វា-សទ្ទោ ច ហេតុត្ថវាចកោ យថា “សក្កោ ហុត្វា និព្ពត្តី”តិ (ធ. ប. អដ្ឋ. ១.២.២៩)។ អបិច “អារម្មណតោ”តិ វុត្តមេវត្ថំ សរូបតោ និយមេតិ “**និព្ពានារម្មណំ ហុត្វា**”តិ ឥមិនា។ “**កិច្ចតោ**”តិ តទវសេសំ ភាវនាភិសមយំ បរិញ្ញាភិសមយញ្ច សន្ធាយ វុត្តំ។ “**អារម្មណតោ និព្ពានារម្មណំ ហុត្វា**”តិ ឯតេន វា មគ្គក្ខណានុរូបំ ឯការម្មណតំ ទស្សេត្វា “**កិច្ចតោ**”តិ ឥមិនា បហានតោ អវសេសំ កិច្ចត្តយំ ទស្សិតន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ “មគ្គក្ខណេ, និព្ពានារម្មណំ ហុត្វា”តិ ច វុត្តត្តា អត្ថតោ មគ្គញាណសង្ខាតោ ចតុសច្ចាធិគមោ ឯវ លោកុត្តរសរណគមនន្តិ វិញ្ញាយតិ។ តត្ថ ហិ ចតុសច្ចាធិគមនេ សរណគមនុបក្កិលេសស្ស បហានាភិសមយវសេន សមុច្ឆិន្ទនំ ភវតិ, និព្ពានធម្មោ បន សច្ឆិកិរិយាភិសមយវសេន, មគ្គធម្មោ ច

ភាវនាភិសមយវសេន បដិវិជ្ឈិយមានោយេវ សរណគមនត្ថំ សាធេតិ, ពុទ្ធគុណា បន សាវកគោចរភូតា បរិញ្ញាភិសមយវសេន បដិវិជ្ឈិយមានា សរណគមនត្ថំ សាធេន្តិ, តថា អរិយសង្ឃគុណា។ តេនាហ “**សកលេបិ រតនត្តយេ ឥជ្ឈតី**”តិ។

ផលបរិយត្តីនម្បេត្ថ វុត្តនយេន មគ្គានុគុណប្បវត្តិយា គហណំ, អបរិញ្ញេយ្យភូតានញ្ច ពុទ្ធសង្ឃគុណានំ តគ្គុណសាមញ្ញតាយាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ ឯវញ្ហិ សកលភាវវិសិដ្ឋវចនំ ឧបបន្នំ ហោតីតិ។ ឥជ្ឈន្តញ្ច សហេវ ឥជ្ឈតិ, ន លោកិយំ វិយ បដិបាដិយា អសម្មោហបដិវេធេន បដិវិទ្ធត្តាតិ គហេតព្ពំ។ បទីបស្ស វិយ ហិ ឯកក្ខណេយេវ មគ្គស្ស ចតុកិច្ចសាធនន្តិ។ យេ បន វទន្តិ “សរណគមនំ និព្ពានារម្មណំ ហុត្វា ន បវត្តតិ, មគ្គស្ស អធិគតត្តា បន អធិគតមេវ តំ ហោតិ ឯកច្ចានំ តេវិជ្ជាទីនំ លោកិយវិជ្ជាទយោ វិយា”តិ, តេសំ បន វចនេ លោកិយមេវ សរណគមនំ សិយា, ន លោកុត្តរំ, តញ្ច អយុត្តមេវ ទុវិធស្សាបិ តស្ស ឥច្ឆិតព្ពត្តា។ តទង្គប្បហានេន **សរណគមនុបក្កិលេសវិក្ខម្ភនំ។ អារម្មណតោ ពុទ្ធាទិគុណារម្មណំ ហុត្វា**តិ ឯត្ថាបិ វុត្តនយេន អត្ថោ, សរណគមនុបក្កិលេសវិក្ខម្ភនតោ, អារម្មណតោ ច សកលេបិ រតនត្តយេ ឥជ្ឈតីតិ វុត្តំ ហោតិ។

តន្តិ លោកិយសរណគមនំ។ “សម្មាសម្ពុទ្ធោ ភគវា”តិអាទិនា **សទ្ធាបដិលាភោ។ សទ្ធាមូលិកា**តិ យថាវុត្ត សទ្ធាបុព្ពង្គមា។ សហជាតវសេន បុព្ពង្គមតាយេវ ហិ តម្មូលិកតា សទ្ធាវិរហិតស្ស ពុទ្ធាទីសុ សម្មាទស្សនស្ស អសម្ភវតោ។ **សម្មាទិដ្ឋិ** នាម ពុទ្ធសុពុទ្ធតំ, ធម្មសុធម្មតំ សង្ឃសុប្បដិបន្នតញ្ច លោកិយាវពោធវសេន សម្មា ញាយេន ទស្សនតោ។ “**សទ្ធាបដិលាភោ**”តិ ឥមិនា សម្មាទិដ្ឋិវិរហិតាបិ សទ្ធា លោកិយសរណគមនន្តិ ទស្សេតិ, “**សទ្ធាមូលិកា ច សម្មាទិដ្ឋី**”តិ បន ឯតេន សទ្ធូបនិស្សយា យថាវុត្តា បញ្ញាតិ។ លោកិយម្បិ ហិ សរណគមនំ ទុវិធំ ញាណសម្បយុត្តំ, ញាណវិប្បយុត្តញ្ច។ តត្ថ បឋមេន បទេន មាតាទីហិ ឧស្សាហិតទារកាទីនំ វិយ ញាណវិប្បយុត្តំ សរណគមនំ គហិតំ, ទុតិយេន បន ញាណសម្បយុត្តំ។ តទុភយមេវ បុញ្ញកិរិយវត្ថុ វិសេសភាវេន ទស្សេតុំ “**ទសសុ បុញ្ញកិរិយវត្ថូសុ ទិដ្ឋិជុកម្មន្តិ វុច្ចតី**”តិ អាហ។ ទិដ្ឋិ ឯវ អត្តនោ បច្ចយេហិ ឧជុំ ករិយតីតិ ហិ អត្ថេន សម្មាទិដ្ឋិយា ទិដ្ឋិជុកម្មភាវោ, ទិដ្ឋិ ឧជុំ ករិយតិ ឯតេនាតិ អត្ថេន បន សទ្ធាយបិ។ សទ្ធាសម្មាទិដ្ឋិគ្គហណេន ចេត្ថ តប្បធានស្សាបិ ចិត្តុប្បាទស្ស គហណំ, ទិដ្ឋិជុកម្មបទេន ច យថាវុត្តេន ករណសាធនេន, ឯវញ្ច កត្វា “តប្បរាយណតាការប្បវត្តោ ចិត្តុប្បាទោ”តិ ហេដ្ឋា វុត្តវចនំ សមត្ថិតំ ហោតិ, សទ្ធាសម្មាទិដ្ឋីនំ បន វិសុំ គហណំ តំសម្បយុត្តចិត្តុប្បាទស្ស តប្បធានតាយាតិ ទដ្ឋព្ពំ។

តយិទន្តិ លោកិយំ សរណគមនមេវ បច្ចាមសតិ លោកុត្តរស្ស តថា ភេទាភាវតោ។ តស្ស ហិ មគ្គក្ខណេយេវ វុត្តនយេន ឥជ្ឈនតោ តថាវិធស្ស សមាទានស្ស អវិជ្ជមានត្តា ឯស ភេទោ ន សម្ភវតីតិ។ អត្តា សន្និយ្យាតីយតិ អប្បីយតិ បរិច្ចជីយតិ ឯតេនាតិ **អត្តសន្និយ្យាតនំ**, យថាវុត្តំ សរណគមនសង្ខាតំ ទិដ្ឋិជុកម្មំ។ តំ រតនត្តយំ បរាយណំ បដិសរណមេតស្សាតិ **តប្បរាយណោ** , បុគ្គលោ, ចិត្តុប្បាទោ វា, តស្ស ភាវោ **តប្បរាយណតា,** តទេវ ទិដ្ឋិជុកម្មំ។ “សរណ”ន្តិ អធិប្បាយេន សិស្សភាវំ អន្តេវាសិកភាវសង្ខាតំ វត្តបដិវត្តាទិករណំ ឧបគច្ឆតិ ឯតេនាតិ **សិស្សភាវូបគមនំ។** សរណគមនាធិប្បាយេនេវ បណិបតតិ ឯតេនាតិ **បណិបាតោ,** បណិបតនញ្ចេត្ថ អភិវាទនបច្ចុដ្ឋានអញ្ជលិកម្មសាមីចិកម្មមេវ, សព្ពត្ថ ច អត្ថតោ យថាវុត្តទិដ្ឋិជុកម្មមេវ វេទិតព្ពំ។

សំសារទុក្ខនិត្ថរណត្ថំ អត្តនោ អត្តភាវស្ស បរិច្ចជនំ **អត្តបរិច្ចជនំ។ តប្បរាយណតា**ទីសុបិ ឯសេវ នយោ។ ហិតោបទេសកថាបរិយាយេន ធម្មស្សាបិ អាចរិយភាវោ សមុទាចរិយតិ “ផលោ អម្ពោ អផលោ ច, តេ សត្ថារោ ឧភោ មមា”តិអាទីសុ វិយាតិ អាហ “**ធម្មស្ស អន្តេវាសិកោ**”តិ។ “**អភិវាទនា**”តិអាទិ បណិបាតស្ស អត្ថទស្សនំ។ **ពុទ្ធាទីនំយេវា**តិ អវធារណស្ស អត្តសន្និយ្យាតនាទីសុបិ សីហគតិកវសេន អធិការោ វេទិតព្ពោ។ ឯវញ្ហិ តទញ្ញនិវត្តនំ កតំ ហោតីតិ។ “**ឥមេសញ្ហី**”តិអាទិ ចតុធា បវត្តនស្ស សមត្ថនំ, ការណទស្សនំ វា។

ឯវំ អត្តសន្និយ្យាតនាទីនិ ឯកេន បការេន ទស្សេត្វា ឥទានិ អបរេហិបិ បការេហិ ទស្សេតុំ “**អបិចា**”តិអាទិ អារទ្ធំ, ឯតេន អត្តសន្និយ្យាតនតប្បរាយណតាទីនំ ចតុន្នំ បរិយាយន្តរេហិបិ អត្ត សន្និយ្យាតនតប្បរាយណតាទិ កតមេវ ហោតិ អត្ថស្ស អភិន្នត្តា យថា តំ “សិក្ខាបច្ចក្ខានអភូតារោចនានី”តិ ទស្សេតិ។ **ជីវិតបរិយន្តិក**ន្តិ ភាវនបុំសកវចនំ, យាវជីវំ គច្ឆាមីតិ អត្ថោ។ **មហាកស្សបោ** កិរ សយមេវ បព្ព ជិតវេសំ គហេត្វា **មហាតិត្ថ**ព្រាហ្មណគាមតោ និក្ខមិត្វា គច្ឆន្តោ តិគាវុតមគ្គំ បច្ចុគ្គមនំ កត្វា អន្តរា ច រាជគហំ, អន្តរា ច នាឡន្ទំ ពហុបុត្តកនិគ្រោធរុក្ខមូលេ ឯកកមេវ និសិន្នំ ភគវន្តំ បស្សិត្វា “អយំ ភគវា អរហំ សម្មាសម្ពុទ្ធោ”តិ អជានន្តោយេវ “សត្ថារញ្ច វតាហំ បស្សេយ្យំ, ភគវន្តមេវ បស្សេយ្យ”ន្តិអាទិនា (សំ. និ. ២.១៥៤) សរណគមនមកាសិ។ តេន វុត្តំ “**មហាកស្សបស្ស សរណគមនំ វិយា**”តិ។ វិត្ថារោ **កស្សបសំយុត្តដ្ឋកថាយំ** (សំ. និ. អដ្ឋ. ២.២.១៥៤) គហេតព្ពោ។ តត្ថ **សត្ថារញ្ចវតាហំ បស្សេយ្យំ, ភគវន្តមេវ បស្សេយ្យ**ន្តិ សចេ អហំ សត្ថារំ បស្សេយ្យំ, ឥមំ ភគវន្តំយេវ បស្សេយ្យំ។ ន ហិ មេ ឥតោ អញ្ញេន សត្ថារា ភវិតុំ សក្កា។ **សុគតញ្ច វតាហំ**

បស្សេយ្យំ, ភគវន្តមេវ បស្សេយ្យន្តិ សចេ អហំ សម្មាបដិបត្តិយា សុដ្ឋុ គតត្តា សុគតំ នាម បស្សេយ្យំ, ឥមំ ភគវន្តំយេវ បស្សេយ្យំ។ ន ហិ មេ ឥតោ អញ្ញេន សុគតេន ភវិតុំ សក្កា។ **សម្មាសម្ពុទ្ធញ្ច វតាហំ បស្សេយ្យំ, ភគវន្តមេវ បស្សេយ្យ**ន្តិ សចេ អហំ សម្មា សាមញ្ច សច្ចានិ ពុទ្ធត្តា សម្មាសម្ពុទ្ធំ នាម បស្សេយ្យំ, ឥមំ ភគវន្តំយេវ បស្សេយ្យំ, ន ហិ មេ ឥតោ អញ្ញេន សម្មាសម្ពុទ្ធេន ភវិតុំ សក្កាតិ អយមេត្ថ អដ្ឋកថា។ សព្ពត្ថ **ច**-សទ្ទោ, **វត**-សទ្ទោ ច បទបូរណមត្តំ, ចេ-សទ្ទេន វា ភវិតព្ពំ “សចេ”តិ **អដ្ឋកថាយំ** (សំ. និ. អដ្ឋ. ២.២.១៥៤) វុត្តត្តា។ **វត**-សទ្ទោ ច បត្ថិតុកាមតាយ ឯកំសត្ថំ ទីបេតីតិបិ យុជ្ជតិ។

“**សោ អហ**”ន្តិអាទិ **សុត្តនិបាតេ អាឡវកសុត្តេ។** តត្ថ កិញ្ចាបិ មគ្គេនេវ តស្ស សរណគមនមាគតំ, សោតាបន្នភាវទស្សនត្ថំ, បន បសាទានុរូបទស្សនត្ថញ្ច ឯវំ វាចំ ភិន្ទតីតិ **តទដ្ឋកថាយំ** (សុ. និ. អដ្ឋ. ១.១៨១) វុត្តំ។ **គាមា គាម**ន្តិ អញ្ញស្មា ទេវគាមា អញ្ញំ ទេវគាមំ, ទេវតានំ វា ខុទ្ទកំ, មហន្តញ្ច គាមន្តិបិ អត្ថោ។ **បុរា បុរ**ន្តិ ឯត្ថាបិ ឯសេវ នយោ។ **ធម្មស្ស ច សុធម្មត**ន្តិ ពុទ្ធស្ស សុពុទ្ធតំ, ធម្មស្ស សុធម្មតំ, សង្ឃស្ស សុប្បដិបន្នតញ្ច អភិត្ថវិត្វាតិ សហ សមុច្ចយេន, បាឋសេសេន ច អត្ថោ, សម្ពុទ្ធំ នមស្សមានោ ធម្មឃោសកោ ហុត្វា វិចរិស្សាមីតិ វុត្តំ ហោតិ។

អាឡវកាទីនន្តិ **អាទិ**-សទ្ទេន សាតាគិរហេមវតាទីនម្បិ សង្គហោ។ ននុ ច ឯតេ អាឡវកាទយោ អធិគតមគ្គត្តា មគ្គេនេវ អាគតសរណគមនា, កស្មា តេសំ តប្បរាយណតាសរណគមនំ វុត្តន្តិ? មគ្គេនាគតសរណគមនេហិបិ តេហិ តប្បរាយណតាការស្ស បវេទិតត្តា។ “សោ អហំ វិចរិស្សាមិ…បេ…. សុធម្មតំ, (សំ. និ. ១.២៤៦; សុ. និ. ១៩៤) តេ មយំ វិចរិស្សាម, គាមា គាមំ នគា នគំ…បេ…. សុធម្មត”ន្តិ (សុ. និ. ១៨២) ច ហិ ឯតេហិ តប្បរាយណតាការោ បវេទិតោ។ តស្មា សរណគមនវិសេសមនបេក្ខិត្វា បវេទនាការមត្តំ ឧបទិសន្តេន ឯវំ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ **អថា**តិ “កថំ ខោ ព្រាហ្មណោ ហោតី”តិអាទិនា បុដ្ឋស្ស អដ្ឋវិធបញ្ហស្ស “បុព្ពេនិវាសំ យោ វេទី”តិអាទិនា ព្យាករណបរិយោសានកាលេ។ ឥទញ្ហិ **មជ្ឈិមបណ្ណាសកេ ព្រហ្មាយុសុត្តេ** (ម. និ. ២.៣៩៤) **បរិចុម្ពតី**តិ បរិផុសតិ ។ **បរិសម្ពាហតី**តិ បរិមជ្ជតិ។ **ឯវម្បិ បណិបាតោ ទដ្ឋព្ពោ**តិ ឯវម្បិ បរមនិបច្ចការេន បណិបាតោ ទដ្ឋព្ពោ។

សោ បនេសាតិ បណិបាតោ។ **ញាតិ…បេ…. វសេនា**តិ ឯត្ថ ញាតិវសេន, ភយវសេន, អាចរិយវសេន, ទក្ខិណេយ្យវសេនាតិ បច្ចេកំ យោជេតព្ពំ ទ្វន្ទបរតោ សុយ្យមានត្តា។ តត្ថ **ញាតិវសេនា**តិ ញាតិភាវវសេន។ ភាវប្បធាននិទ្ទេសោ ហិ អយំ, ភាវលោបនិទ្ទេសោ វា តព្ភាវស្សេវ អធិប្បេតត្តា។ ឯវំ សេសេសុបិ បណិបាតបទេន ចេតេសំ សម្ពន្ធោ តព្ពសេន បណិបាតស្ស ចតុព្ពិធត្តា។ តេនាហ “**ទក្ខិណេយ្យបណិបាតេនា**”តិ, ទក្ខិណេយ្យតាហេតុកេន បណិបាតេនេវាតិ អត្ថោ។ **ឥតរេហី**តិ ញាតិភាវាទិហេតុកេហិ បណិបាតេហិ។ “**សេដ្ឋវសេនេវា**”តិអាទិ តស្សេវត្ថស្ស សមត្ថនំ ។ ឥទានិ “ន ឥតរេហី”តិអាទិនា វុត្តមេវ អត្ថត្តយំ យថាក្កមំ វិត្ថារតោ ទស្សេតុំ “**តស្មា**”តិអាទិ វុត្តំ។ “**សាកិយោ វា**”តិ បិតុបក្ខតោ ញាតិកុលទស្សនំ, “**កោលិយោ វា**”តិ បន មាតុបក្ខតោ។ **វន្ទតី**តិ បណិបាតស្ស ឧបលក្ខណវចនំ។ **រាជបូជិតោ**តិ រាជូហិ, រាជូនំ វា បូជិតោ យថា “គាមបូជិតោ”តិ។ បូជាវចនបយោគេ ហិ កត្តរិ សាមិវចនមិច្ឆន្តិ សទ្ទវិទូ។ **ភគវតោ**តិ ពោធិសត្តភូតស្ស, ពុទ្ធភូតស្ស វា ភគវតោ។ **ឧគ្គហិត**ន្តិ សិក្ខិតសិប្បំ។

“**ចតុធា**”តិអាទិ **សិង្គាលោវាទសុត្តេ** (ទី. និ. ៣.២៦៥) **ឃរមាវស**ន្តិ ឃរេ វសន្តោ, កម្មប្បវចនីយយោគតោ ចេត្ថ ភុម្មត្ថេ ឧបយោគវចនំ។ **កម្មំ បយោជយេ**តិ កសិវាណិជ្ជាទិកម្មំ បយោជេយ្យ។ កុលានញ្ហិ ន សព្ពកាលំ ឯកសទិសំ វត្តតិ, កទាចិ រាជាទិវសេន អាបទាបិ ឧប្បជ្ជតិ, តស្មា “អាបទាសុ ឧប្បន្នាសុ ភវិស្សតី”តិ ឯវំ មនសិកត្វា និធាបេយ្យាតិ អាហ “**អាបទាសុ ភវិស្សតី**”តិ។ ឥមេសុ បន ចតូសុ កោដ្ឋាសេសុ “ឯកេន ភោគេ ភុញ្ជេយ្យា”តិ វុត្តកោដ្ឋាសតោយេវ គហេត្វា ភិក្ខូនម្បិ កបណទ្ធិកាទីនម្បិ ទានំ ទាតព្ពំ, បេសការន្ហាបិតកាទីនម្បិ វេតនំ ទាតព្ពន្តិ អយំ ភោគបរិគ្គហណានុសាសនី, ឯវរូបំ អនុសាសនី ឧគ្គហេត្វាតិ អត្ថោ។ ឥទញ្ហិ ទិដ្ឋធម្មិកំយេវ សន្ធាយ វទតិ, សម្បរាយិកំ, បន និយ្យានិកំ វា អនុសាសនី បច្ចាសិសន្តោបិ ទក្ខិណេយ្យបណិបាតមេវ ករោតិ នាមាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ “**យោ បនា**”តិអាទិ “សេដ្ឋវសេនេវ…បេ…. គណ្ហាតី”តិ វុត្តស្សត្ថស្ស វិត្ថារវចនំ។

“**ឯវ**”ន្តិអាទិ បន “សេដ្ឋវសេន ច ភិជ្ជតី”តិ វុត្តស្ស ព្យតិរេកទស្សនំ។ អត្ថវសា លិង្គវិភត្តិវិបរិណាមោតិ កត្វា គហិតសរណាយ ឧបាសិកាយ វាតិបិ យោជេតព្ពំ។ ឯវមីទិសេសុ។ **បព្ពជិតម្បី**តិ **បិ**-សទ្ទោ សម្ភាវនត្ថោតិ វុត្តំ “**បគេវ អបព្ពជិត**”ន្តិ។ **សរណគមនំ ន ភិជ្ជតិ** សេដ្ឋវសេន អវន្ទិតត្តា។ **តថា**តិ អនុកឌ្ឍនត្ថេ និបាតោ “សរណគមនំ ន ភិជ្ជតី”តិ។ **រដ្ឋបូជិតត្តា**តិ រដ្ឋេ, រដ្ឋវាសីនំ វា បូជិតត្តា។ តយិទំ ភយវសេន វន្ទិតព្ពភាវស្សេវ សមត្ថនំ, ន តុ អភេទស្ស ការណទស្សនំ, តស្ស បន ការណំ សេដ្ឋវសេន អវន្ទិតត្តាតិ វេទិតព្ពំ។ វុត្តញ្ហិ

“សេដ្ឋវសេន ច ភិជ្ជតី”តិ។ **សេដ្ឋវសេនា**តិ លោកេ អគ្គទក្ខិណេយ្យភាវេ សេដ្ឋភាវវសេនាតិ អត្ថោ។ តេនាហ “អយំ លោកេ អគ្គទក្ខិណេយ្យោតិ វន្ទតី”តិ។ **តិត្ថិយម្បិ វន្ទតោ ន ភិជ្ជតិ,** បគេវ ឥតរំ។ **សរណគមនប្បភេទោ**តិ សរណគមនវិភាគោ, តព្ពិភាគសម្ពន្ធតោ ចេត្ថ សក្កា អភេទោបិ សុខេន ទស្សេតុន្តិ អភេទទស្សនំ កតំ។

អរិយមគ្គោ ឯវ លោកុត្តរសរណគមនន្តិ ចត្តារិ សាមញ្ញផលានិ វិបាកផលភាវេន វុត្តានិ។ **សព្ពទុក្ខក្ខយោ**តិ សកលស្ស វដ្ដទុក្ខស្ស អនុប្បាទនិរោធោ និព្ពានំ។ ឯត្ថ ច កម្មសទិសំ **វិបាកផលំ,** តព្ពិបរីតំ **អានិសំសផល**ន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ យថា ហិ សាលិពីជាទីនំ ផលានិ តំសទិសានិ វិបក្កានិ នាម ហោន្តិ, វិបាកនិរុត្តិញ្ច លភន្តិ, ន មូលង្កុរបត្តក្ខន្ធនាឡានិ, ឯវំ កុសលាកុសលានំ ផលានិ អរូបធម្មភាវេន, សារម្មណភាវេន ច សទិសានិ វិបក្កានិ នាម ហោន្តិ, វិបាកនិរុត្តិញ្ច លភន្តិ, ន តទញ្ញានិ កម្មនិព្ពត្តានិបិ កម្មអសទិសានិ, តានិ បន អានិសំសានិ នាម ហោន្តិ, អានិសំសនិរុត្តិមត្តញ្ច លភន្តីតិ។ **“វុត្តញ្ហេត”**ន្តិអាទិនា **ធម្មបទេ អគ្គិទត្តព្រាហ្មណវត្ថុបាឡឹ**មាហរិត្វា ទស្សេតិ។

យោ ចាតិ ឯត្ថ **ច**-សទ្ទោ ព្យតិរេកេ, យោ បនាតិ អត្ថោ។ តត្រាយមធិប្បាយោ – ព្យតិរេកត្ថទីបនេ យទិ “ពហុំ វេ សរណំ យន្តិ, បព្ពតានិ វនានិ ចា”តិអាទិនា (ធ. ប. ១៨៨) វុត្តំ ខេមំ សរណំ ន ហោតិ, ន ឧត្តមំ សរណំ, ឯតញ្ច សរណមាគម្ម សព្ពទុក្ខា ន បមុច្ចតិ, ឯវំ សតិ កឹ នាម វត្ថុ ខេមំ សរណំ ហោតិ, ឧត្តមំ សរណំ, កឹ នាម វត្ថុំ សរណមាគម្ម សព្ពទុក្ខា បមុច្ចតីតិ ចេ?

យោ ច ពុទ្ធញ្ច ធម្មញ្ច, សង្ឃញ្ច សរណំ គតោ…បេ….
ឯតំ ខោ សរណំ ខេមំ, ឯតំ សរណមុត្តមំ;
ឯតំ សរណមាគម្ម, សព្ពទុក្ខា បមុច្ចតីតិ។ (ធ. ប. ១៩០-៩២);

ឯវមិទិសេសុ។ លោកិយស្ស សរណគមនស្ស អញ្ញតិត្ថិយាវន្ទនាទិនា កុប្បនតោ, ចលនតោ ច អកុប្បំ អចលំ លោកុត្តរមេវ សរណគមនំ បកាសេតុំ **“ចត្តារិ អរិយសច្ចានិ, សម្មប្បញ្ញាយ បស្សតី”**តិ វុត្តំ។ វាចាសិលិដ្ឋត្ថញ្ចេត្ថ សម្មាសទ្ទស្ស រស្សត្តំ។ **“ទុក្ខ”**ន្តិអាទិ “ចត្តារិ អរិយសច្ចានី”តិ វុត្តស្ស សរូបទស្សនំ។ **ទុក្ខស្ស ច អតិក្កម**ន្តិ ទុក្ខនិរោធំ។ **ទុក្ខូបសមគាមិន**ន្តិ ទុក្ខនិរោធគាមឹ។ **“ឯត”**ន្តិ “ចត្តារិ…បេ…. បស្សតី”តិ (ធ. ប. ១៩០) ឯវំ វុត្តំ លោកុត្តរសរណគមនសង្ខាតំ អរិយសច្ចទស្សនំ។ **ខោ**-សទ្ទោ អវធារណត្ថោ បទត្តយេបិ យោជេតព្ពោ។

និច្ចតោ អនុបគមនាទិវសេនាតិ “និច្ច”ន្តិ អគ្គហណាទិវសេន, ឥតិនា និទ្ទិសិតព្ពេហិ តោ-សទ្ទមិច្ឆន្តិ សទ្ទវិទូ។ **“វុត្តញ្ហេត”**ន្តិអាទិនា **ញាណវិភង្គាទីសុ** (ម. និ. ៣.១២៦; អ. និ. ១.២៦៨) អាគតំ បាឡឹ សាធកភាវេន អាហរតិ។ **អដ្ឋាន**ន្តិ ជនកហេតុបដិក្ខេបោ។ **អនវកាសោ**តិ បច្ចយហេតុបដិក្ខេបោ។ ឧភយេនាបិ ការណមេវ បដិក្ខិបតិ។ **យ**ន្តិ យេន ការណេន។ **ទិដ្ឋិសម្បន្នោ**តិ មគ្គទិដ្ឋិយា សម្បន្នោ សោតាបន្នោ។ **កញ្ចិ សង្ខារ**ន្តិ ចតុភូមកេសុ សង្ខតសង្ខារេសុ ឯកម្បិ សង្ខារំ។ **និច្ចតោ ឧបគច្ឆេយ្យា**តិ “និច្ចោ”តិ គណ្ហេយ្យ។ **សុខតោ ឧបគច្ឆេយ្យា**តិ “ឯកន្តសុខី អត្តា ហោតិ អរោគោ បរំ មរណា”តិ (ទី. និ. ១.៧៦) ឯវំ អត្តទិដ្ឋិវសេន “សុខោ”តិ គណ្ហេយ្យ, ទិដ្ឋិវិប្បយុត្តចិត្តេន បន អរិយសាវកោ បរិឡាហវូបសមត្ថំ មត្តហត្ថិបរិត្តាសិតោ ចោក្ខព្រាហ្មណោ វិយ ឧក្ការភូមឹ កញ្ចិ សង្ខារំ សុខតោ ឧបគច្ឆតិ។ អត្តវារេ កសិណាទិបណ្ណត្តិសង្គហណត្ថំ “សង្ខារ”ន្តិ អវត្វា **“ធម្ម”**ន្តិ វុត្តំ។ យថាហ **បរិវារេ** –

“អនិច្ចា សព្ពេ សង្ខារា, ទុក្ខានត្តា ច សង្ខតា;
និព្ពានញ្ចេវ បណ្ណត្តិ, អនត្តា ឥតិ និច្ឆយា”តិ។ (បរិ. ២៥៧);

ឥមេសុ បន តីសុបិ វារេសុ អរិយសាវកស្ស ចតុភូមកវសេនេវ បរិច្ឆេទោ វេទិតព្ពោ, តេភូមកវសេនេវ វា។ យំ យញ្ហិ បុថុជ្ជនោ “និច្ចំ សុខំ អត្តា”តិ គាហំ គណ្ហាតិ, តំ តំ អរិយសាវកោ “អនិច្ចំ ទុក្ខំ អនត្តា”តិ គណ្ហន្តោ គាហំ វិនិវេបេតិ។

“មាតរ”ន្តិអាទីសុ ជនិកា **មាតា,** ជនកោ **បិតា,** មនុស្សភូតោ ខីណាសវោ **អរហា**តិ អធិប្បេតោ។ កឹ បន អរិយសាវកោ តេហិ អញ្ញម្បិ បាណំ ជីវិតា វោរោបេយ្យាតិ? ឯតម្បិ អដ្ឋានមេវ។ ចក្កវត្តិរជ្ជសកជីវិតហេតុបិ ហិ សោ តំ ជីវិតា ន វោរោបេយ្យ, តថាបិ បុថុជ្ជនភាវស្ស មហាសាវជ្ជតាទស្សនត្ថំ អរិយភាវស្ស ច ពលវតាបកាសនត្ថំ ឯវំ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ **បទុដ្ឋចិត្តោ**តិ វធកចិត្តេន បទូសនចិត្តោ, បទូសិតចិត្តោ វា។ **លោហិតំ ឧប្បាទេយ្យា**តិ ជីវមានកសរីរេ ខុទ្ទកមក្ខិកាយ បិវនមត្តម្បិ លោហិតំ ឧប្បាទេយ្យ។ **សង្ឃំ ភិន្ទេយ្យា**តិ សមានសំវាសកំ សមានសីមាយំ ឋិតំ សង្ឃំ បញ្ចហិ ការណេហិ ភិន្ទេយ្យ, វុត្តញ្ហេតំ “បញ្ចហុបាលិ អាការេហិ សង្ឃោ ភិជ្ជតិ

កម្មេន, ឧទ្ទេសេន, វោហរន្តោ, អនុស្សាវនេន, សលាកគ្គាហេនា”តិ (បរិ. ៤៥៨) **អញ្ញំ សត្ថារ**ន្តិ តតោ អញ្ញំ តិត្ថករំ “អយំ មេ សត្ថា”តិ ឯវំ គណ្ហេយ្យ, នេតំ ឋានំ វិជ្ជតីតិ អត្ថោ។ **ភវសម្បទា**តិ សុគតិភវេន សម្បទា, ឥទំ វិបាកផលំ។ **ភោគសម្បទា**តិ មនុស្សភោគទេវភោគេហិ សម្បទា, ឥទំ បន អានិសំសផលំ។ “**វុត្តញ្ចេត**”ន្តិអាទិនា **ទេវតាសំយុត្តាទិបាឡឹ** (សំ. និ. ១.៣៧) សាធកភាវេន ទស្សេតិ។

គតា សេតិ ឯត្ថ **សេ**-ឥតិ និបាតមត្តំ។ **ន តេ គមិស្សន្តិ អបាយភូមិ**ន្តិ តេ ពុទ្ធំ សរណំ គតា តន្និមិត្តំ អបាយំ ន គមិស្សន្តិ។ **មានុស**ន្តិ ច គាថាពន្ធវសេន វិសញ្ញោគនិទ្ទេសោ, មនុស្សេសុ ជាតន្តិ អត្ថោ។ **ទេវកាយ**ន្តិ ទេវសង្ឃំ, ទេវបុរំ វា “ទេវានំ កាយោ សមូហោ ឯត្ថា”តិ កត្វា។

“**អបរម្បិ**”តិអាទិនា សឡាយតនវគ្គេ **មោគ្គល្លានសំយុត្តេ** (សំ. និ. ៤.៣៤១) អាគតំ អញ្ញម្បិ ផលមាហ, អបរម្បិ ផលំ **មហាមោគ្គល្លានត្ថេរេន** វុត្តន្តិ អត្ថោ។ **អញ្ញេ ទេវេ**តិ អសរណង្គតេ ទេវេ។ **ទសហិ ឋានេហី**តិ ទសហិ ការណេហិ។ “**ទិព្ពេនា**”តិអាទិ តស្សរូបទស្សនំ។ **អធិគណ្ហន្តី**តិ អភិភវន្តិ អតិក្កមិត្វា តិដ្ឋន្តិ។ “**ឯស នយោ**”តិ ឥមិនា “សាធុ ខោ ទេវានមិន្ទ ធម្មសរណគមនំ ហោតី”តិ (សំ. និ. ៤.៣៤១) សុត្តបទំ អតិទិសតិ។ **វេលាមសុត្តំ** នាម **អង្គុត្តរនិកាយេ** នវនិបាតេ ជាតិគោត្តរូបភោគសទ្ធាបញ្ញាទីហិ មរិយាទវេលាតិក្កន្តេហិ ឧឡារេហិ គុណេហិ សមន្នាគតត្តា **វេលាម**នាមកស្ស ពោធិសត្តភូតស្ស ចតុរាសីតិសហស្សរាជូនំ អាចរិយព្រាហ្មណស្ស ទានកថាបដិសំយុត្តំ សុត្តំ (អ. និ. ៩.២០) តត្ថ ហិ ករីសស្ស ចតុត្ថភាគប្បមាណានំ ចតុរាសីតិសហស្សសង្ខានំ សុវណ្ណបាតិរូបិយបាតិកំសបាតីនំ យថាក្កមំ រូបិយសុវណ្ណ ហិរញ្ញបូរានំ, សព្ពាលង្ការបដិមណ្ឌិតានំ, ចតុរាសីតិយា ហត្ថិសហស្សានំ ចតុរាសីតិយា អស្សសហស្សានំ, ចតុរាសីតិយា រថសហស្សានំ, ចតុរាសីតិយា ធេនុសហស្សានំ, ចតុរាសីតិយា កញ្ញាសហស្សានំ, ចតុរាសីតិយា បល្លង្កសហស្សានំ, ចតុរាសីតិយា វត្ថកោដិសហស្សានំ, អបរិមាណស្ស ច ខជ្ជភោជ្ជាទិភេទស្ស អាហារស្ស បរិច្ចជនវសេន សត្តមាសាធិកានិ សត្តសំវច្ឆរានិ និរន្តរំ បវត្តវេលាមមហាទានតោ ឯកស្ស សោតាបន្នស្ស ទិន្នទានំ មហប្ផលតរំ, តតោ សតំសោតាបន្នានំ ទិន្នទានតោ ឯកស្ស សកទាគាមិនោ, តតោ ឯកស្ស អនាគាមិនោ, តតោ ឯកស្ស អរហតោ, តតោ ឯកស្ស បច្ចេកពុទ្ធស្ស, តតោ សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស, តតោ ពុទ្ធប្បមុខស្ស សង្ឃស្ស ទិន្នទានំ មហប្ផលតរំ, តតោ ចាតុទ្ទិសំ សង្ឃំ ឧទ្ទិស្ស វិហារករណំ, តតោ សរណគមនំ មហប្ផលតរន្តិ អយមត្ថោ បកាសិតោ។ វុត្តញ្ហេតំ –

> “យំ គហបតិ វេលាមោ ព្រាហ្មណោ ទានំ អទាសិ មហាទានំ, យោ ចេកំ ទិដ្ឋិសម្បន្នំ ភោជេយ្យ, ឥទំ តតោ មហប្ផលតរំ, យោ ច សតំ ទិដ្ឋិសម្បន្នានំ ភោជេយ្យ, យោ ចេកំ សកទាគាមឹ ភោជេយ្យ, ឥទំ តតោ មហប្ផលតរ”ន្តិអាទិ (អ. និ. ៩.២០)។

ឥមិនា ច ឧក្កដ្ឋបរិច្ឆេទតោ លោកុត្តរស្សេវ សរណគមនស្ស ផលំ ទស្សិតន្តិ វេទិតព្ពំ។ តថា ហិ **វេលាមសុត្តដ្ឋកថាយំ** វុត្តំ “សរណំ គច្ឆេយ្យាតិ ឯត្ថ មគ្គេនាគតំ អនិវត្តនសរណំ អធិប្បេតំ, អបរេ បនាហុ ‘អត្តានំ និយ្យាតេត្វា ទិន្នត្តា សរណគមនំ តតោ មហប្ផលតរ’ន្តិ វុត្ត”ន្តិ (អ. និ. អដ្ឋ. ៣.៩.២០) **កូដទន្តសុត្តដ្ឋកថាយំ** បន វុត្តំ “យស្មា ច សរណគមនំ នាម តិណ្ណំ រតនានំ ជីវិតបរិច្ចាគមយំ បុញ្ញកម្មំ សគ្គសម្បត្តិំ ទេតិ, តស្មា មហប្ផលតរញ្ច មហានិសំសតរញ្ចាតិ វេទិតព្ព”ន្តិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៣៥០, ៣៥១) ឥមិនា បន នយេន លោកិយស្សាបិ សរណគមនស្ស ផលំ ឥធ ទស្សិតមេវាតិ គហេតព្ពំ។ **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន**បិ (ទី. និ. ដី. ១.២៥០) ហិ អយមេវត្ថោ ឥច្ឆិតោតិ វិញ្ញាយតិ ឥធ ចេវ អញ្ញាសុ ច **មជ្ឈិមាគមដីកា**ទីសុ អវិសេសតោយេវ វុត្តត្តា, **អាចរិយសារិបុត្តត្ថេរេនា**បិ អយមត្ថោ អភិមតោ សិយា **សារត្ថទីបនិយំ,** (សារត្ថ. ដី. វេរញ្ជកណ្ឌវណ្ណនា. ១៥) **អង្គុត្តរដីកាយ**ញ្ច តទុភយសាធារណវចនតោ។ អបរេ បន វទន្តិ “**កូដទន្តសុត្តដ្ឋកថាយម្បិ** (ទី. និ. ដី. ១.២៤៩) លោកុត្តរស្សេវ សរណគមនស្ស ផលំ វុត្ត”ន្តិ, តទយុត្តមេវ តថា អវុត្តត្តា។ “យស្មា…បេ…. ទេតី”តិ ហិ តទុភយសាធារណការណវសេន តទុភយស្សាបិ ផលំ តត្ថ វុត្តន្តិ។ **វេលាមសុត្តាទីន**ន្តិ ឯត្ថ **អាទិ**សទ្ទេន (អ. និ. ៤.៣៤; ឥតិវុ. ៩០) **អគ្គប្បសាទសុត្តឆត្តមាណវកវិមានា**ទីនំ (វិ. វ. ៨៨៦ អាទយោ) សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។

អញ្ញាណំ នាម វត្ថុត្តយស្ស គុណានមជាននំ តត្ថ សម្មោហោ។ **សំសយោ** នាម “ពុទ្ធោ នុ ខោ, ន នុ ខោ”តិអាទិនា (ទី. និ. អដ្ឋ. ២.២១៦) វិចិកិច្ឆា។ **មិច្ឆាញាណំ** នាម វត្ថុត្តយស្ស គុណានំ អគុណភាវបរិកប្បនេន វិបរីតគ្គាហោ។ **អាទិ**សទ្ទេន អនាទរាគារវាទីនំ សង្គហោ។ **សំកិលិស្សតី**តិ សំកិលិដ្ឋំ មលីនំ ភវតិ។ **ន មហាជុតិក**ន្តិអាទិបិ សំកិលេសបរិយាយោ ឯវ។ តត្ថ **ន មហាជុតិក**ន្តិ ន មហុជ្ជលំ, អបរិសុទ្ធំ អបរិយោទាតន្តិ អត្ថោ។ **ន មហាវិប្ផារ**ន្តិ ន មហានុភាវំ, អបណីតំ អនុឡារន្តិ អត្ថោ។ **សាវជ្ជោ**តិ តណ្ហាទិដ្ឋាទិវសេន សទោសោ។ តទេវ ផលវសេន វិភាវេតុំ “**អនិដ្ឋផលោ**”តិ វុត្តំ, សាវជ្ជត្តា អកន្តផលោ ហោតីតិ អត្ថោ។ លោកិយសរណគមនំ សិក្ខាសមាទានំ វិយ អគហិតកាលបរិច្ឆេទំ ជីវិតបរិយន្តមេវ ហោតិ, តស្មា តស្ស ខន្ធភេទេន ភេទោ, សោ ច តណ្ហាទិដ្ឋាទិវិរហិតត្តា អទោសោតិ អាហ “**អនវជ្ជោ កាលកិរិយាយ ហោតី**”តិ។ **សោ**តិ អនវជ្ជោ

សរណគមនភេទោ។ សតិបិ អនវជ្ជត្តេ ឥដ្ឋផលោបិ ន ហោតិ, បគេវ អនិដ្ឋផលោ អវិបាកត្តា។ ន ហិ តំ អកុសលំ ហោតិ, អថ ខោ ភេទនមត្តន្តិ អធិប្បាយោ។ **ភវន្តូបរីតិ** អញ្ញស្មិម្បិ ភវេ។

ធរសទ្ទស្ស ទ្វិកម្មិកត្តា “ឧបាសក”ន្តិ ឥទម្បិ កម្មមេវ, តញ្ច ខោ អាការដ្ឋានេតិ អត្ថមត្តំ ទស្សេតុំ “**ឧបាសកោ អយន្តិ ឯវំ ធារេតូ**”តិ វុត្តំ។ **ធារេតូ**តិ ច ឧបធារេតូតិ អត្ថោ។ ឧបធារណញ្ចេត្ថ ជានននមេវាតិ ទស្សេតិ “**ជានាតូ**”តិ ឥមិនា។ **ឧបាសកវិធិកោសល្លត្ថន្តិ** ឧបាសកភាវវិធានកោសល្លត្ថំ។ **កោ ឧបាសកោ**តិ សរូបបុច្ឆា, កឹ លក្ខណោ ឧបាសកោ នាមាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **កស្មា**តិ ហេតុបុច្ឆា, កេន បវត្តិនិមិត្តេន ឧបាសកសទ្ទោ តស្មឹ បុគ្គលេ និរុឡ្ហោតិ អធិប្បាយោ។ តេនាហ “**កស្មា ឧបាសកោតិ វុច្ចតី**”តិ។ សទ្ទស្ស ហិ អភិធេយ្យេ បវត្តិនិមិត្តមេវ តទត្ថស្ស តព្ភាវការណំ។ **កិមស្ស សីលន្តិ** វតសមាទានបុច្ឆា, កីទិសំ អស្ស ឧបាសកស្ស សីលំ, កិត្តកេន វតសមាទានេនាយំ សីលសម្បន្នោ នាម ហោតីតិ អត្ថោ។ **កោ អាជីវោ**តិ កម្មសមាទានបុច្ឆា, កោ អស្ស សម្មាអាជីវោ, កេន កម្មសមាទានេន អស្ស អាជីវោ សម្ភវតីតិ បុច្ឆតិ, សោ បន មិច្ឆាជីវស្ស បរិវជ្ជនេន ហោតីតិ មិច្ឆាជីវោបិ វិភជីយតិ។ **កា វិបត្តី**តិ តទុភយេសំ វិប្បដិបត្តិបុច្ឆា, កា អស្ស ឧបាសកស្ស សីលស្ស, អាជីវស្ស ច វិបត្តីតិ អត្ថោ។ សាមញ្ញនិទ្ទេសេ ហិ សតិ អនន្តរស្សេវ វិធិ វា បដិសេធោ វាតិ អនន្តរស្ស គហណំ។ **កា សម្បត្តី**តិ តទុភយេសមេវ សម្មាបដិបត្តិបុច្ឆា, កា អស្ស ឧបាសកស្ស សីលស្ស, អាជីវស្ស ច សម្បត្តីតិ វុត្តនយេន អត្ថោ។ សរូបវចនត្ថាទិសង្ខាតេន បការេន កិរតីតិ **បកិណ្ណំ**, តទេវ **បកិណ្ណកំ**, អនេកាការេន បវត្តំ អត្ថវិនិច្ឆយន្តិ អត្ថោ។

យោ កោចីតិ ខត្តិយព្រាហ្មណាទីសុ យោ កោចិ, ឥមិនា បទេន អការណមេត្ថ ជាតិអាទិវិសេសោតិ ទស្សេតិ, “**សរណគតោ**”តិ ឥមិនា បន សរណគមនមេវេត្ថ បមាណន្តិ។ “**គហដ្ឋោ**”តិ ច ឥមិនា អាគារិកេស្វេវ ឧបាសកសទ្ទោ និរុឡ្ហោ, ន បព្ពជ្ជូបគតេសូតិ។ តមត្ថំ មហាវគ្គសំយុត្តេ **មហានាមសុត្តេន** (សំ. និ. ៥.១០៣៣) សាធេន្តោ “**វុត្តញ្ហេត**”ន្តិអាទិមាហ។ តត្ថ **យតោ**តិ ពុទ្ធាទិសរណគមនតោ។ **មហានាមា**តិ អត្តនោ ចូឡបិតុនោ សុក្កោទនស្ស បុត្តំ មហានាមំ នាម សក្យរាជានំ ភគវា អាលបតិ។ **ឯត្តាវតា**តិ ឯត្តកេន ពុទ្ធាទិសរណគមនេន ឧបាសកោ នាម ហោតិ, ន ជាតិអាទីហិ ការណេហីតិ អធិប្បាយោ។ កាមញ្ច តបុស្សភល្លិកានំ វិយ ទ្វេវាចិកឧបាសកភាវោបិ អត្ថិ, សោ បន តទា វត្ថុត្តយាភាវតោ កទាចិយេវ ហោតីតិ សព្ពទា បវត្តំ តេវាចិកឧបាសកភាវំ ទស្សេតុំ “សរណគតោ”តិ វុត្តំ។ តេបិ ហិ បច្ឆា តិសរណគតា ឯវ, ន ចេត្ថ សម្ភវតិ អញ្ញំ បដិក្ខិបិត្វា ឯកំ វា ទ្វេ វា សរណគតោ ឧបាសកោ នាមាតិ ឥមមត្ថម្បិ ញាបេតុំ ឯវំ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

ឧបាសនតោតិ តេនេវ សរណគមនេន, តត្ថ ច សក្កច្ចការិតាយ គារវពហុមានាទិយោគេន បយិរុបាសនតោ, ឥមិនា កត្វត្ថំ ទស្សេតិ។ តេនាហ “**សោ ហិ**”តិអាទិ។

វេរមណិយោតិ ឯត្ថ វេរំ វុច្ចតិ បាណាតិបាតាទិទុស្សីល្យំ, តស្ស មណនតោ ហននតោ វិនាសនតោ វេរមណិយោ នាម, បញ្ច វិរតិយោ វិរតិបធានត្តា តស្ស សីលស្ស។ តថា ហិ ឧទាហដេ **មហានាមសុត្តេ** វុត្តំ “**បាណាតិបាតា បដិវិរតោ ហោតី**”តិអាទិ (សំ. និ. ៥.១០៣៣) “**យថាហ**”តិអាទិនា សាធកំ, សរូបញ្ច ទស្សេតិ យថា តំ ឧយ្យានបាលស្ស ឯកេនេវ ឧទកបតិដ្ឋានបយោគេន អម្ពសេចនំ, គរុសិនានញ្ច។ យថាហ **អម្ពវិមានេ** (វិ. វ. ១១៥១ អាទយោ) –

> “អម្ពោ ច សិត្តោ សមណោ ច ន្ហាបិតោ,
> មយា ច បុញ្ញំ បសុតំ អនប្បកំ;
> ឥតិ សោ បីតិយា កាយំ, សព្ពំ ផរតិ អត្តនោ”តិ។
> [“អម្ពោ ច សិញ្ចតោ អាសិ, សមណោ ច នហាបិតោ;
> ពហុញ្ច បុញ្ញំ បសុតំ, អហោ សផលំ ជីវិត”ន្តិ។ (ឥធ ដីកាយំ មូលបាឋោ)]

ឯវមីទិសេសុ។ **ឯត្តាវតា**តិ ឯត្តកេន បញ្ចវេរវិរតិមត្តេន។

មិច្ឆាវណិជ្ជាតិ អយុត្តវណិជ្ជា, ន សម្មាវណិជ្ជា, អសារុប្បវណិជ្ជកម្មានីតិ អត្ថោ។ **បហាយា**តិ អករណេនេវ បជហិត្វា។ **ធម្មេនា**តិ ធម្មតោ អនបេតេន, តេន មិច្ឆាវណិជ្ជកម្មេន អាជីវនតោ អញ្ញម្បិ អធម្មិកំ អាជីវនំ បដិក្ខិបតិ។ **សមេនា**តិ អវិសមេន, តេន កាយវិសមាទិទុច្ចរិតំ វជ្ជេត្វា កាយសមាទិនា សុចរិតេន អាជីវនំ ទស្សេតិ។ “**វុត្តញ្ហេត**”ន្តិអាទិនា **បញ្ចង្គុត្តរបាឡិ**មាហរិត្វា សាធកំ, សរូបញ្ច ទស្សេតិ។ វាណិជានំ អយន្តិ **វណិជ្ជា,** យស្ស កស្សចិ វិក្កយោ, ឥត្ថិលិង្គបទមេតំ។ **សត្ថវណិជ្ជា**តិ អាវុធភណ្ឌំ កត្វា វា ការេត្វា វា យថាកតំ បដិលភិត្វា វា តស្ស វិក្កយោ។ **សត្តវណិជ្ជា**តិ មនុស្សវិក្កយោ។ **មំសវណិជ្ជា**តិ សូនការាទយោ វិយ មិគសូករាទិកេ បោសេត្វា

មំសំ សម្បាទេត្វា វិក្កយោ។ **មជ្ជវណិជ្ជា**តិ យំ កិញ្ចិ មជ្ជំ យោជេត្វា តស្ស វិក្កយោ។ **វិសវណិជ្ជា**តិ វិសំ យោជេត្វា, សង្គហេត្វា វា តស្ស វិក្កយោ។ តត្ថ សត្ថវណិជ្ជា បរោបរោធនិមិត្តតាយ **អករណីយា**តិ វុត្តា, សត្តវណិជ្ជា អភុជិស្សភាវករណតោ, មំសវណិជ្ជា វធហេតុតោ, មជ្ជវណិជ្ជា បមាទដ្ឋានតោ, វិសវណិជ្ជា បរូបឃាតការណតោ។

តស្សេវាតិ យថាវុត្តស្ស បញ្ចវេរមណិលក្ខណស្ស សីលស្ស ចេវ បញ្ចមិច្ឆាវណិជ្ជាទិប្បហានលក្ខណស្ស អាជីវស្ស ច បដិនិទ្ទេសោ។ **វិបត្តី**តិ ភេទោ, បកោបោ ច ។ ឯវំ សីលអាជីវវិបត្តិវសេន ឧបាសកស្ស វិបត្តិំ ទស្សេត្វា អស្សទ្ធិយាទិវសេនបិ ទស្សេន្តោ **“អបិចា”**តិអាទិមាហ។ **យាយា**តិ អស្សទ្ធិយាទិវិប្បដិបត្តិយា។ **ចណ្ឌាលោ**តិ នីចធម្មជាតិកដ្ឋេន ឧបាសកចណ្ឌាលោ។ **មល**ន្តិ មលីនដ្ឋេន ឧបាសកមលំ។ **បតិកិដ្ឋោ**តិ លាមកដ្ឋេន ឧបាសកនិហីនោ។ **សាបិស្សា**តិ សាបិ អស្សទ្ធិយាទិវិប្បដិបត្តិ អស្ស ឧបាសកស្ស វិបត្តីតិ វេទិតព្ពា។ កា បនាយន្តិ វុត្តំ **“តេ ចា”**តិអាទិ។ ឧបាសកចណ្ឌាលសុត្តំ, (អ. និ. ៥.១៧៥) ឧបាសករតនសុត្តញ្ច បញ្ចង្គុត្តរេ។ តត្ថ ពុទ្ធាទីសុ, កម្មកម្មផលេសុ ច សទ្ធាវិបរិយាយោ មិច្ឆាវិមោក្ខោ អស្សទ្ធិយំ, តេន សមន្នាគតោ **អស្សទ្ធោ**។ យថាវុត្តសីលវិបត្តិអាជីវវិបត្តិវសេន **ទុស្សីលោ**។ “ឥមិនា ទិដ្ឋាទិនា ឥទំ នាម មង្គលំ ហោតី”តិ ឯវំ ពាលជនបរិកប្បិតេន កោតូហលសង្ខាតេន ទិដ្ឋសុតមុតមង្គលេន សមន្នាគតោ **កោតូហលមង្គលិកោ។ មង្គលំ បច្ចេតី**តិ ទិដ្ឋមង្គលាទិភេទំ មង្គលមេវ បត្តិយាយតិ **នោ កម្ម**ន្តិ កម្មស្សកតំ នោ បត្តិយាយតិ។ **ឥតោ ច ពហិទ្ធា**តិ ឥតោ សព្ពញ្ញុពុទ្ធសាសនតោ ពហិទ្ធា ពាហិរកសមយេ។ **ច**-សទ្ទោ អដ្ឋានបយុត្តោ, សព្ពត្ថ “អស្សទ្ធោ”តិអាទីសុ យោជេតព្ពោ។ **ទក្ខិណេយ្យំ បរិយេសតី**តិ ទុប្បដិបន្នំ ទក្ខិណារហសញ្ញី គវេសតិ។ **តត្ថា**តិ ពហិទ្ធា ពាហិរកសមយេ។ **បុព្ពការំ ករោតី**តិ បឋមតរំ ទានមាននាទិកំ កុសលកិរិយំ ករោតិ, ពាហិរកសមយេ បឋមតរំ កុសលកិរិយំ កត្វា បច្ឆា សាសនេ ករោតីតិ វុត្តំ ហោតីតិ ។ **តត្ថា**តិ វា តេសំ ពាហិរកានំ តិត្ថិយានន្តិបិ វទន្តិ។ ឯត្ថ ច ទក្ខិណេយ្យបរិយេសនបុព្ពការេ ឯកំ កត្វា បញ្ច ធម្មា វេទិតព្ពា។

អស្សាតិ ឧបាសកស្ស។ **សីលសម្បទា**តិ យថាវុត្តេន បញ្ចវេរមណិលក្ខណេន សីលេន សម្បទា។ **អាជីវសម្បទា**តិ បញ្ចមិច្ឆាវណិជ្ជាទិប្បហានលក្ខណេន អាជីវេន សម្បទា។ ឯវំ សីលសម្បទាអាជីវសម្បទាវសេន ឧបាសកស្ស សម្បត្តិំ ទស្សេត្វា សទ្ធាទិវសេនបិ ទស្សេន្តោ **“យេ ចស្សា”**តិអាទិមាហ។ យេ ច បញ្ច ធម្មា, តេបិ អស្ស សម្បត្តីតិ យោជនា។ **ធម្មេហី**តិ គុណេហិ។ ចតុន្នំ បរិសានំ រតិជននដ្ឋេន ឧបាសកោវ រតនំ **ឧបាសករតនំ។** គុណសោភាកិត្តិសទ្ទសុគន្ធតាទីហិ ឧបាសកោវ បទុមំ **ឧបាសកបទុមំ។** តថា **ឧបាសកបុណ្ឌរីកំ។** សេសំ វិបត្តិយំ វុត្តវិបរិយាយេន វេទិតព្ពំ។

និគណ្ឋីនន្តិ និគណ្ឋសមណីនំ។ **អាទិម្ហី**តិ បឋមត្ថេ។ **ឧច្ចគ្គ**ន្តិ ឧច្ចអគ្គំ ឧច្ចកោដិំ។ តថា **វេឡគ្គ**ន្តិ ឯត្ថាបិ។ **កោដិយ**ន្តិ បរិយន្តកោដិយំ, បរិយន្តត្ថេតិ អត្ថោ។ **អម្ពិលគ្គ**ន្តិ អម្ពិលកោដ្ឋាសំ។ តថា **តិត្តកគ្គ**ន្តិ ឯត្ថាបិ។ **វិហារគ្គេនា**តិ ឱវរកកោដ្ឋាសេន “ឥមស្មិំ គព្ភេ វសន្តានំ ឥទំ នាម ផលំ បាបុណាតី”តិអាទិនា តំតំវសនដ្ឋានកោដ្ឋាសេនាតិ អត្ថោ ។ **បរិវេណគ្គេនា**តិ ឯត្ថាបិ ឯសេវ នយោ។ **អគ្គេ**តិ ឯត្ថ ឧបយោគវចនស្ស ឯការាទេសោ, វចនវិបល្លាសោ វា, កត្វា-សទ្ទោ ច សេសោតិ វុត្តំ **“អាទិំ កត្វា”**តិ។ ភាវត្ថេ តា-សទ្ទោតិ ទស្សេតិ **“អជ្ជភាវ”**ន្តិ ឥមិនា, អជ្ជភាវោ ច នាម តស្មិំ ធម្មស្សវនសមយេ ធរមានកតាបាបុណកភាវោ។ តទា ហិ តំ និស្សយវសេន ធរមានតំ និមិត្តំ កត្វា តំទិវសនិស្សិតអរុណុគ្គមនតោ បដ្ឋាយ យាវ បុន អរុណុគ្គមនា ឯត្ថន្តរេ អជ្ជសទ្ទោ បវត្តតិ, តស្មា តស្មិំ សមយេ ធរមានកតាសង្ខាតំ អជ្ជភាវំ អាទិំ កត្វាតិ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ **អជ្ជត**ន្តិ វា អជ្ជឥច្ចេវ អត្ថោ តា-សទ្ទស្ស សកត្ថវុត្តិតោ យថា “ទេវតា”តិ, អយំ អាចរិយានំ មតិ។ ឯវំ បឋមក្ខរេន ទិស្សមានបាឋានុរូបំ អត្ថំ ទស្សេត្វា ឥទានិ តតិយក្ខរេន ទិស្សមានបាឋានុរូបំ អត្ថំ ទស្សេតុំ **“អជ្ជទគ្គេតិ វា បាឋោ”**តិអាទិ វុត្តំ។ អាគមមត្តត្តា **ទការោ បទសន្ធិករោ។ អជ្ជា**តិ ហិ នេបាតិកមិទំ បទំ។ តេនាហ **“អជ្ជ អគ្គន្តិ អត្ថោ”**តិ។

“បាណោ”តិ ឥទំ បរមត្ថតោ ជីវិតិន្ទ្រិយេ ឯវ, **“បាណុបេត”**ន្តិ ច ករណត្ថេនេវ សមាសោតិ ញាបេតុំ **“យាវ មេ ជីវិតំ បវត្តតិ, តាវ ឧបេត”**ន្តិ អាហ។ ឧបេតិ ឧបគច្ឆតីតិ ហិ **ឧបេតោ,** បាណេហិ ករណភូតេហិ ឧបេតោ **បាណុបេតោ**តិ អត្ថោ អាចរិយេហិ អភិមតោ។ ឥមិនា ច “បាណុបេតន្តិ ឥទំ បទំ តស្ស សរណគមនស្ស អាបាណកោដិកតាទស្សន”ន្តិ ឥមមត្ថំ វិភាវេតិ។ “បាណុបេត”ន្តិ ហិ ឥមិនា យាវ មេ បាណា ធរន្តិ, តាវ សរណំ ឧបេតោ, ឧបេន្តោ ច ន វាចាមត្តេន, ន ច ឯកវារំ ចិត្តុប្បាទមត្តេន, អថ ខោ បាណានំ បរិច្ចជនវសេន យាវជីវំ ឧបេតោតិ អាបាណកោដិកតា ទស្សិតា។ **“តីហិ...បេ.... គត”**ន្តិ ឥទំ “សរណំ គត”ន្តិ ឯតស្ស អត្ថវចនំ។ **“អនញ្ញសត្ថុក”**ន្តិ ឥទំ បន អន្តោគធាវធារណេន, អញ្ញត្ថាបោហនេន ច និវត្តេតព្ពត្ថទស្សនំ។ ឯកច្ចោ កប្បិយការកសទ្ទស្ស អត្ថោ ឧបាសកសទ្ទស្ស វចនីយោបិ ភវតីតិ វុត្តំ **“ឧបាសកំ កប្បិយការក”**ន្តិ, អត្ថសន្និយ្យាតនសរណគមនំ វា សន្ធាយ ឯវំ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ ឯវំ “បាណុបេត”ន្តិ ឥមិនា នីតត្ថតោ ទស្សិតំ តស្ស សរណគមនស្ស អាបាណកោដិកតំ ទស្សេត្វា ឯវំ វទន្តោ បនេស រាជា “ជីវិតេន សហ វត្ថុត្តយំ បដិបូជេន្តោ សរណគមនំ រក្ខាមី”តិ អធិប្បាយំ វិភាវេតីតិ នេយ្យត្ថតោ វិភាវិតំ តស្ស រញ្ញោ អធិប្បាយំ វិភាវេន្តោ

“**អហញ្ហិ**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ **ហិ**-សទ្ទោ សមត្ថនេ, ការណត្ថេ វា, តេន ឥមាយ យុត្តិយា, ឥមិនា វា ការណេន ឧបាសកំ មំ ភគវា ធារេតូតិ អយមត្ថោ បកាសិតោ។

អច្ចយនំ សាធុមរិយាទំ អតិក្កម្ម មទ្ទិត្វា បវត្តនំ **អច្ចយោ,** កាយិកាទិអជ្ឈាចារសង្ខាតោ ទោសោតិ អាហ “**អបរាធោ**”តិ, អច្ចេតិ អភិភវិត្វា បវត្តតិ ឯតេនាតិ វា **អច្ចយោ,** កាយិកាទិវីតិក្កមស្ស បវត្តនកោ អកុសលធម្មសង្ខាតោ ទោសោ ឯវ, សោ ច អបរជ្ឈតិ ឯតេនាតិ **អបរាធោ**តិ វុច្ចតិ។ សោ ហិ អបរជ្ឈន្តំ បុរិសំ អភិភវិត្វា បវត្តតិ។ តេនាហ “**អតិក្កម្ម អភិភវិត្វា បវត្តោ**”តិ។ **ធម្ម**ន្តិ ទសរាជធម្មំ។ វិត្ថារោ បនេតស្ស **មហាហំសជាតកាទីហិ** វិភាវេតព្ពោ។ **ចរតី**តិ អាចរតិ ករោតិ។ **ធម្មេនេវា**តិ ធម្មតោ អនបេតេនេវ, អនបេតកុសលធម្មេនេវាតិ អត្ថោ។ តេនាហ “**ន បិតុឃាតនាទិនា អធម្មេនា**”តិ។ “**បដិគ្គណ្ហាតូ**”តិ ឯតស្ស អធិវាសនំ សម្បដិច្ឆតូតិ សទ្ទតោ អត្ថោ, អធិប្បាយតោ បន អត្ថំ ទស្សេតុំ “**ខមតូ**”តិ វុត្តំ។ បុន អករណមេត្ថ សំវរោតិ ទស្សេតិ “**បុន ឯវរូបស្សា**”តិអាទិនា។ “**អបរាធស្សា**”តិអាទិ អញ្ញមញ្ញំ វេវចនំ។

២៥១. “**យថាធម្មោ បិតោ, តថេវា**”តិ ឥមិនាបិ យថា-សទ្ទស្ស អនុរូបត្ថមាហ, សាធុសមាចិណ្ណកុសលធម្មានុរូបន្តិ អត្ថោ។ បដិសទ្ទស្ស អនត្ថកតំ ទស្សេតិ “**ករោសី**”តិ ឥមិនា។ បដិកម្មំ ករោសីតិបិ វទន្តិ។ យថាធម្មំ បដិករណំ នាម កតាបរាធស្ស ខមាបនមេវាតិ អាហ “**ខមាបេសីតិ វុត្តំ ហោតី**”តិ។ “បដិគ្គណ្ហាមា”តិ ឯតស្ស អធិវាសនំ សម្បដិច្ឆាមាតិ អត្ថំ ទស្សេតិ “**ខមាមា**”តិ ឥមិនា។ **វុទ្ធិ ហេសា**តិ ឯត្ថ **ហ**-ការោ បទសិលិដ្ឋតាយ អាគមោ, **ហិ**-សទ្ទោ វា និបាតមត្តំ។ **ឯសា**តិ យថាធម្មំ បដិកិរិយា, អាយតឹ សំវរាបជ្ជនា ច។ តេនាហ “យោ អច្ចយំ...បេ.... អាបជ្ជតី”តិ។ សទេវកេន លោកេន “សរណ”ន្តិ អរណីយតោ ឧបគន្តព្ពតោ តថាគតោ **អរិយោ** នាមាតិ វុត្តំ “**ពុទ្ធស្ស ភគវតោ**”តិ។ វិនេតិ សត្តេ ឯតេនាតិ **វិនយោ,** សាសនំ។ វឌ្ឍតិ សគ្គមោក្ខសម្បត្តិ ឯតាយាតិ **វុទ្ធិ។** កតមា បន សា, យា “ឯសា”តិ និទ្ទិដ្ឋា វុទ្ធីតិ ចោទនមបនេតុំ “យោ អច្ចយ”ន្តិអាទិ វុត្តន្តិ សម្ពន្ធំ ទស្សេតិ “**កតមា**”តិអាទិនា, យា អយំ សំវរាបជ្ជនា, សា “ឯសា”តិ និទ្ទិដ្ឋា វុទ្ធិ នាមាតិ អត្ថោ។ “យថាធម្មំ បដិករោតី”តិ ឥទំ អាយតឹ សំវរាបជ្ជនាយ បុព្ពកិរិយាទស្សនន្តិ វិញ្ញាបនត្ថំ “**យថាធម្មំ បដិករិត្វា អាយតឹ សំវរាបជ្ជនា**”តិ វុត្តំ។ ឯសា ហិ អាចរិយានំ បកតិ, យទិទំ យេន កេនចិ បការេន អធិប្បាយន្តរវិញ្ញាបនំ, ឯតបទេន បន តស្សាបិ បដិនិទ្ទេសោ សម្ភវតិ “យថាធម្មំ បដិករោតី” តិបិ បដិនិទ្ទិសិតព្ពស្ស ទស្សនតោ។ កេចិ បន “យថាធម្មំ បដិករោតី’តិ ឥទំ បុព្ពកិរិយាមត្តស្សេវ ទស្សនំ, ន បដិនិទ្ទិសិតព្ពស្ស។ ‘អាយតិញ្ច សំវរំ អាបជ្ជតី’តិ ឥទំ បន បដិនិទ្ទិសិតព្ពស្សេវាតិ វិញ្ញាបនត្ថំ ឯវំ វុត្ត”ន្តិ វទន្តិ, តទយុត្តមេវ ខមាបនស្សាបិ វុទ្ធិហេតុភាវេន អរិយូបវាទេ វុត្តត្តា។ ឥតរថា ហិ ខមាបនាភាវេបិ អាយតឹ សំវរាបជ្ជនាយ ឯវ អរិយូបវាទាបគមនំ វុត្តំ សិយា, ន ច បន វុត្តំ, តស្មា វុត្តនយេនេវ អត្ថោ វេទិតព្ពោតិ។

កស្មា បន “យាយ”ន្តិអាទិនា ធម្មនិទ្ទេសោ ទស្សិតោ, ននុ បាឡិយំ “យោ អច្ចយ”ន្តិអាទិនា បុគ្គលនិទ្ទេសោ កតោតិ ចោទនំ សោធេតុំ “**ទេសនំ បនា**”តិអាទិ អារទ្ធំ។ **បុគ្គលាធិដ្ឋានំ ករោន្តោ**តិ បុគ្គលាធិដ្ឋានធម្មទេសនំ ករោន្តោ។ បុគ្គលាធិដ្ឋានាបិ ហិ បុគ្គលាធិដ្ឋានធម្មទេសនា, បុគ្គលាធិដ្ឋានបុគ្គលទេសនាតិ ទុវិធា ហោតិ។ អយមេត្ថាធិប្បាយោ – កិញ្ចាបិ “វុទ្ធិ ហេសា”តិអាទិនា ធម្មាធិដ្ឋានទេសនា អារទ្ធា, តថាបិ បុន បុគ្គលាធិដ្ឋានំ ករោន្តេន “យោ អច្ចយ”ន្តិអាទិនា បុគ្គលាធិដ្ឋានទេសនា អារទ្ធា ទេសនាវិលាសវសេន, វេនេយ្យជ្ឈាសយវសេន ចាតិ។ តទុភយវសេនេវ ហិ ធម្មាធិដ្ឋានាទិភេទេន ចតុព្ពិធា ទេសនា។

២៥២. **វចសាយត្តេ**តិ វចសា អាយត្តេ។ វាចាបដិពន្ធត្តេតិ វទន្តិ, តំ “សោ ហី”តិអាទិនា វិរុទ្ធំ វិយ ទិស្សតិ។ **វចសាយត្តេ**តិ បន វាចាបរិយោសានត្តេតិ អត្ថោ យុត្តោ ឱសានករណត្ថស្ស សាសទ្ទស្ស វសេន សាយសទ្ទនិប្ផត្តិតោ យថា “ទាយោ”តិ។ ឯវញ្ហិ សមត្ថនវចនម្បិ ឧបបន្នំ ហោតិ។ គមនាយ កតំ វាចាបរិយោសានំ កត្វា វុត្តត្តា តស្មឹយេវ អត្ថេ វត្តតីតិ។ **ហន្ទ**សទ្ទញ្ហិ ចោទនត្ថេ, វចសគ្គត្ថេ ច ឥច្ឆន្តិ។ “ហន្ទ ទានិ ភិក្ខវេ អាមន្តយាមី”តិអាទីសុ (ទី. និ. ២.២១៨; សំ. និ. ១.១៨៦) ហិ ចោទនត្ថេ, “ហន្ទ ទានិ អបាយាមី”តិអាទីសុ (ជា. ២.២២.៨៤៣) វចសគ្គត្ថេ, **វចសគ្គោ** ច នាម វាចាវិស្សជ្ជនំ, តញ្ច វាចាបរិយោសានមេវាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ ទុក្ករកិច្ចវសេន ពហុកិច្ចតាតិ អាហ “**ពលវកិច្ចា**”តិ។ “អវស្សំ កត្តព្ពំ **កិច្ចំ,** ឥតរំ **ករណីយំ។** បឋមំ វា កត្តព្ពំ **កិច្ចំ,** បច្ឆា កត្តព្ពំ **ករណីយំ។** ខុទ្ទកំ វា **កិច្ចំ,** មហន្តំ **ករណីយ**”ន្តិបិ **ឧទានដ្ឋកថាទីសុ** (ឧទា. អដ្ឋ. ១៥) វុត្តំ។ យំ-តំ-សទ្ទានំ និច្ចសម្ពន្ធត្តា, គមនកាលជាននតោ, អញ្ញកិរិយាយ ច អនុបយុត្តត្តា “**តស្ស កាលំ ត្វមេវ ជានាសី**”តិ វុត្តំ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ “តយា ញាតំ គមនកាលំ ត្វមេវ ញត្វា គច្ឆាហី”តិ។ អថ វា យថា កត្តព្ពកិច្ចនិយោជនេ “ឥមំ ជាន, ឥមំ ទេហិ, ឥមំ អាហរា”តិ (បាចិ. ៨៨, ៩៣) វុត្តំ, តថា ឥធាបិ តយា ញាតំ កាលំ ត្វមេវ ជានាសិ, គមនវសេន ករោហីតិ គមនេ និយោជេតីតិ ទស្សេតុំ “**ត្វមេវ ជានាសី**”តិ បាឋសេសោ វុត្តោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ “**តិក្ខត្តុំ បទក្ខិណំ កត្វា**”តិអាទិ យថាសមាចិណ្ណំ បករណាធិគតមត្ថំ ទស្សេតុំ វុត្តំ។ តត្ថ **បទក្ខិណ**ន្តិ បការតោ កតំ ទក្ខិណំ។ តេនាហ “**តិក្ខត្តុ**”ន្តិ។ **ទសនខសមោធានសមុជ្ជល**ន្តិ ទ្វីសុ ហត្ថេសុ ជាតានំ ទសន្នំ នខានំ

សមោធានេន ឯកីភាវេន សមុជ្ជលន្តំ, តេន ទ្វិន្នំ ករតលានំ សមដ្ឋបនំ ទស្សេតិ។ **អញ្ជលិ**ន្តិ ហត្ថបុដំ។ អញ្ជតិ ព្យត្តិំ បកាសេតិ ឯតាយាតិ **អញ្ជលិ។** អញ្ជ-សទ្ទញ្ហិ ព្យត្តិយំ, អលិបច្ចយញ្ច ឥច្ឆន្តិ សទ្ទវិទូ។ **អភិមុខោវា**តិ សម្មុខោ ឯវ, ន ភគវតោ បិដ្ឋិំ ទស្សេត្វាតិ អត្ថោ។ បញ្ចប្បតិដ្ឋិតវន្ទនានយោ វុត្តោ ឯវ។

២៥៣. តមស្មីយេវ អត្តភាវេ វិបច្ចនកានំ អត្តនោ បុព្ពេ កតកុសលមូលានំ ខណនេន **ខតោ,** តេសមេវ ឧបហននេន **ឧបហតោ,** បទទ្វយេនបិ តស្ស កម្មាបរាធមេវ ទស្សេតិ បរិយាយវចនត្តា បទទ្វយស្ស។ កុសលមូលសង្ខាតបតិដ្ឋាភេទនេន ខតូបហតភាវំ ទស្សេតុំ **“ភិន្នបតិដ្ឋោ ជាតោ”**តិ វុត្តំ។ បតិដ្ឋា, មូលន្តិ ច អត្ថតោ ឯកំ។ បតិដ្ឋហតិ សម្មត្តនិយាមោក្កមនំ ឯតាយាតិ ហិ **បតិដ្ឋា,** តស្ស កុសលូបនិស្សយសម្បទា, សា កិរិយាបរាធេន ភិន្នា វិនាសិតា ឯតេនាតិ **ភិន្នបតិដ្ឋោ។** តទេវ វិត្ថារេន្តោ **“តថា”**តិអាទិមាហ។ យថា កុសលមូលសង្ខាតា អត្តនោ បតិដ្ឋានជាតា, តថា អនេន រញ្ញា អត្តនាវ អត្តា ខតោ ខនិតោតិ យោជនា។ **ខតោ**តិ ហិ ឥទំ ឥធ កម្មវសេន សិទ្ធំ, បាឡិយំ បន កត្តុវសេនាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ បទទ្វយស្ស បរិយាយត្តា “ឧបហតោ”តិ ឥធ ន វុត្តំ។

“រាគោ រជោ ន ច បន រេណុ វុច្ចតី”តិអាទិ (មហានិ. ២០៩; ចូឡនិ. ៧៤) វចនតោ រាគទោសមោហាវ ឥធ រជោ នាមាតិ វុត្តំ **“រាគរជាទិវិរហិត”**ន្តិ។ វិគតសទ្ទស្ស វិគតបរិយាយតំ ទស្សេតិ **“វិគតត្តា”**តិ ឥមិនា។ **ធម្មេសុ ចក្ខុ**ន្តិ ចតុសច្ចធម្មេសុ បវត្តំ តេសំ ទស្សនដ្ឋេន ចក្ខុំ។ **ធម្មេសូ**តិ វា ហេដ្ឋិមេសុ តីសុ មគ្គធម្មេសុ។ **ចក្ខុ**ន្តិ សោតាបត្តិមគ្គសង្ខាតំ ឯកំ ចក្ខុំ, សមុទាយេកទេសវសេន អាធារវត្ថុសមាសោយំ, ន តុ និទ្ធារណត្ថសមាសោ។ សោ ហិ សាសនគន្ថេសុ, សក្កតគន្ថេសុ ច សព្ពត្ថ បដិសិទ្ធោតិ។ **ធម្មមយ**ន្តិ សមថវិបស្សនាធម្មេន និព្ពត្តំ, ឥមិនា “ធម្មេន និព្ពត្តំ ចក្ខុ **ធម្មចក្ខូ**”តិ អត្ថមាហ។ អបិច **ធម្មមយ**ន្តិ សីលាទិតិវិធធម្មក្ខន្ធោយេវ **មយ**-សទ្ទស្ស សកត្ថេ បវត្តនតោ, អនេន “ធម្មោយេវ ចក្ខុ **ធម្មចក្ខូ**”តិ អត្ថមាហ។ **អញ្ញេសុ ឋានេសូ**តិ អញ្ញេសុ សុត្តបទេសេសុ, ឯតេន យថាបាឋំ តិវិធត្ថតំ ទស្សេតិ។ ឥធ បន សោតាបត្តិមគ្គស្សេវេតំ អធិវចនំ, តស្មិម្បិ អនធិគតេ អញ្ញេសំ វត្តព្ពតាយេវ អភាវតោតិ អធិប្បាយោ។

ឥទានិ “ខតាយំ ភិក្ខវេ រាជា”តិអាទិបាឋស្ស សុវិញ្ញេយ្យមធិប្បាយំ ទស្សេន្តោ **“ឥទំ វុត្តំ ហោតី”**តិអាទិមាហ។ តត្ថ **នាភវិស្សា**តិ សចេ ន អភវិស្សថ, ឯវំ សតីតិ អត្ថោ។ អតីតេ ហិ ឥទំ កាលាតិបត្តិវចនំ, ន អនាគតេតិ ទដ្ឋព្ពំ។ ឯស នយោ **សោតាបត្តិមគ្គំ បត្តោ អភវិស្សា**តិ ឯត្ថាបិ។ ននុ ច មគ្គបាបុណនវចនំ ភវិស្សមានត្តា អនាគតកាលិកន្តិ? សច្ចំ អនិយមិតេ, ឥធ បន **“ឥមេវាសនេ និសិន្នោ”**តិ និយមិតត្តា អតីតកាលិកមេវាតិ វេទិតព្ពំ។ ឥទញ្ហិ ភគវា រញ្ញោ អាសនា វុដ្ឋាយ អចិរបក្កន្តស្សេវ អវោចាតិ។ **បាបមិត្តសំសគ្គេនា**តិ ទេវទត្តេន, ទេវទត្តបរិសាសង្ខាតេន ច បាបមិត្តេន សំសគ្គតោ។ **អស្សា**តិ សោតាបត្តិមគ្គស្ស។ **“ឯវំ សន្តេបិ”**តិអាទិនា បាឋានារូឡ្ហំ វចនាវសេសំ ទស្សេតិ។ **តស្មា**តិ សរណំ គតត្តា មុច្ចិស្សតីតិ សម្ពន្ធោ។ **“មម ច សាសនមហន្តតាយា”**តិ បាឋោ យុត្តោ, កត្ថចិ បន **ច**-សទ្ទោ ន ទិស្សតិ, តត្ថ សោ លុត្តនិទ្ទិដ្ឋោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ ន កេវលំ សរណំ គតត្តាយេវ មុច្ចិស្សតិ, អថ ខោ យត្ថ ឯស បសន្នោ, បសន្នាការញ្ច ករោតិ, តស្ស ច តិវិធស្សបិ សាសនស្ស ឧត្តមតាយាតិ ហិ សហ សមុច្ចយេន អត្ថោ អធិប្បេតោតិ។

“យថា នាមា”តិអាទិ ទុក្ករកម្មវិបាកតោ សុករេន មុច្ចនេន ឧបមាទស្សនំ។ **កោចី**តិ កោចិ បុរិសោ។ **កស្សចី**តិ កស្សចិ បុរិសស្ស, “វធ”ន្តិ ឯត្ថ ភាវយោគេ កម្មត្ថេ សាមិវចនំ។ **បុប្ផមុដ្ឋិមត្តេន ទណ្ឌេនា**តិ បុប្ផមុដ្ឋិមត្តសង្ខាតេន ធនទណ្ឌេន។ **មុច្ចេយ្យា**តិ វធកម្មទណ្ឌតោ មុច្ចេយ្យ, **ទណ្ឌេនា**តិ វា និស្សក្កត្ថេ ករណវចនំ “សុមុត្តា មយំ តេន មហាសមណេនា”តិអាទីសុ (ទី. និ. ២.២៣២; ចូឡវ. ៤៣៧) វិយ, បុប្ផមុដ្ឋិមត្តេន ធនទណ្ឌតោ, វធទណ្ឌតោ ច មុច្ចេយ្យាតិ អត្ថោ។ **លោហកុម្ភិយ**ន្តិ លោហកុម្ភិនរកេ។ តត្ថ ហិ តទនុភវនកានំ សត្តានំ កម្មពលេន លោហមយា មហតី កុម្ភី និព្ពត្តា, តស្មា តំ **“លោហកុម្ភី”**តិ វុច្ចតិ។ ឧបរិមតលតោ **អធោ បតន្តោ,** ហេដ្ឋិមតលតោ **ឧទ្ធំ គច្ឆន្តោ,** ឧភយថា បន សដ្ឋិវស្សសហស្សានិ ហោន្តិ។ វុត្តញ្ច –

> “សដ្ឋិវស្សសហស្សានិ, បរិបុណ្ណានិ សព្ពសោ;
> និរយេ បច្ចមានានំ, កទា អន្តោ ភវិស្សតី”តិ។ (បេ. វ. ៨០២; ជា. ១.៤.៥៤);

“ហេដ្ឋិមតលំ បត្វា, ឧបរិមតលំ បាបុណិត្វា មុច្ចិស្សតី”តិ វទន្តោ ឥមមត្ថំ ទីបេតិ – យថា អញ្ញេ សេដ្ឋិបុត្តាទយោ អបរាបរំ អធោ បតន្តា, ឧទ្ធំ គច្ឆន្តា ច អនេកានិ វស្សសតសហស្សានិ តត្ថ បច្ចន្តិ, ន តថា អយំ, អយំ បន រាជា យថាវុត្តការណេន ឯកវារមេវ អធោ បតន្តោ, ឧទ្ធញ្ច គច្ឆន្តោ សដ្ឋិវស្សសហស្សានិយេវ បច្ចិត្វា មុច្ចិស្សតីតិ។ អយំ បន អត្ថោ កុតោ លទ្ធោតិ អនុយោគំ បរិហរន្តោ **“ឥទម្បិ កិរ ភគវតា វុត្តមេវា”**តិ អាហ។

កិរសទ្ទោ ចេត្ថ អនុស្សវនត្ថោ, តេន ភគវតា វុត្តភាវស្ស អាចរិយបរម្បរតោ សុយ្យមានតំ, ឥមស្ស ច អត្ថស្ស អាចរិយបរម្បរាភតភាវំ ទីបេតិ។ អថ បាឡិយំ សង្គីតំ សិយាតិ ចោទនមបនេតិ “**បាឡិយំ បន ន អារុឡ្ហ**”ន្តិ ឥមិនា, បកិណ្ណកទេសនាភាវេន បាឡិយមនារុឡ្ហត្តា បាឋភាវេន ន សង្គីតន្តិ អធិប្បាយោ។ បកិណ្ណកទេសនា ហិ បាឡិយមនារុឡ្ហាតិ អដ្ឋកថាសុ វុត្តំ។

យទិ អនន្តរេ អត្តភាវេ នរកេ បច្ចតិ, ឯវំ សតិ ឥមំ ទេសនំ សុត្វា កោ រញ្ញោ អានិសំសោ លទ្ធោតិ កស្សចិ អាសង្កា សិយាតិ តទាសង្កានិវត្តនត្ថំ ចោទនំ ឧទ្ធរិត្វា បរិហរិតុំ “**ឥទំ បនា**”តិអាទិ វុត្តំ។ “**អយញ្ហិ**”តិអាទិនា និទ្ទាលាភាទិកំ ទិដ្ឋធម្មិកសម្បរាយិកំ អនេកវិធំ មហានិសំសំ សរូបតោ និយមេត្វា ទស្សេតិ។ ឯត្ថ ហិ “**អយំ... បេ.... និទ្ទំ លភតី**”តិ ឥមិនា និទ្ទាលាភំ ទស្សេតិ, តទា កាយិកចេតសិកទុក្ខាបគតភាវញ្ច និទ្ទាលាភសីសេន, “**តិណ្ណំ...បេ.... អកាសី**”តិ ឥមិនា តិណ្ណំ រតនានំ មហាសក្ការកិរិយំ, “**បោថុជ្ជនិកាយ...បេ.... នាហោសី**”តិ ឥមិនា សាតិសយំ បោថុជ្ជនិកសទ្ធាបដិលាភំ ទស្សេតីតិ ឯវមាទិ ទិដ្ឋធម្មិកោ, “**អនាគតេ...បេ.... បរិនិព្ពាយិស្សតី**”តិ ឥមិនា បន ឧក្កំសតោ សម្បរាយិកោ ទស្សិតោ, អនវសេសតោ បន អបរាបរេសុ ភវេសុ អបរិមាណោយេវ សម្បរាយិកោ វេទិតព្ពោ។

តត្ថ **មធុរាយា**តិ មធុររសភូតាយ។ **ឱជវន្តិយា**តិ មធុររសស្សាបិ សារភូតាយ ឱជាយ ឱជវតិយា។ បុថុជ្ជនេ ភវា **បោថុជ្ជនិកា។** បញ្ច មារេ វិសេសតោ ជិតវាតិ **វិជិតាវី**, បរូបទេសវិរហតា ចេត្ថ វិសេសភាវោ។ បច្ចេកំ អភិសម្ពុទ្ធោតិ **បច្ចេកពុទ្ធោ**, អនាចរិយកោ ហុត្វា សាមញ្ញេវ សម្ពោធិំ អភិសម្ពុទ្ធោតិ អត្ថោ។ តថា ហិ “បច្ចេកពុទ្ធា សយមេវ ពុជ្ឈន្តិ, ន បរេ ពោធេន្តិ, អត្ថរសមេវ បដិវិជ្ឈន្តិ, ន ធម្មរសំ។ ន ហិ តេ លោកុត្តរធម្មំ បញ្ញត្តិំ អារោបេត្វា ទេសេតុំ សក្កោន្តិ, មូគេន ទិដ្ឋសុបិនោ វិយ, វនចរកេន នគរេ សាយិតព្យញ្ជនរសោ វិយ ច នេសំ ធម្មាភិសមយោ ហោតិ, សព្ពំ ឥទ្ធិសមាបត្តិបដិសម្ភិទាបភេទំ បាបុណន្តី”តិ (សុ. និ. អដ្ឋ. ១.ខគ្គវិសាណសុត្តវណ្ណនា; អប. អដ្ឋ. ១.៩០, ៩១) អដ្ឋកថាសុ វុត្តំ។

ឯត្ថាហ – យទិ រញ្ញោ កម្មន្តរាយាភាវេ តស្មិំយេវ អាសនេ ធម្មចក្ខុ ឧប្បជ្ជិស្សថ, អថ កថំ អនាគតេ បច្ចេកពុទ្ធោ ហុត្វា បរិនិព្ពាយិស្សតិ។ យទិ ច អនាគតេ បច្ចេកពុទ្ធោ ហុត្វា បរិនិព្ពាយិស្សតិ, អថ កថំ តស្មិំយេវ អាសនេ ធម្មចក្ខុ ឧប្បជ្ជិស្សថ, ននុ ឥមេ សាវកពោធិបច្ចេកពោធិឧបនិស្សយា ភិន្ននិស្សយា ទ្វិន្នំ ពោធីនំ អសាធារណភាវតោ។ អសាធារណា ហិ ឯតា ទ្វេ យថាក្កមំ បញ្ចង្គទ្វយង្គសម្បត្តិយា, អភិនីហារសមិទ្ធិវសេន, បារមីសម្ភរណកាលវសេន, អភិសម្ពុជ្ឈនវសេន ចាតិ? នាយំ វិរោធោ ឥតោ បរតោយេវស្ស បច្ចេកពោធិសម្ភារានំ សម្ភរណីយត្តា។ សាវកពោធិយា ពុជ្ឈនកសត្តាបិ ហិ អសតិ តស្សា សមវាយេ កាលន្តរេ បច្ចេកពោធិយា ពុជ្ឈិស្សន្តិ តថាភិនីហារស្ស សម្ភវតោតិ។ អបរេ បន ភណន្តិ – “បច្ចេកពោធិយាយេវាយំ រាជា កតាភិនីហារោ។ កតាភិនីហារាបិ ហិ តត្ថ និយតិមប្បត្តា តស្ស ញាណស្ស បរិបាកំ អនុបគតត្តា សត្ថុ សម្មុខីភាវេ សាវកពោធី បាបុណិស្សន្តីតិ ភគវា ‘សចាយំ ភិក្ខវេ រាជា’តិអាទិមវោច, មហាពោធិសត្តានមេវ ច អានន្តរិយបរិមុត្តិ ហោតិ, ន ឥតរេសំ ពោធិសត្តានំ។ តថា ហិ បច្ចេកពោធិយំ និយតោ សមានោ ទេវទត្តោ ចិរកាលសម្ភូតេន លោកនាថេ អាឃាតេន គរុតរានិ អានន្តរិយកម្មានិ បសវិ, តស្មា កម្មន្តរាយេន អយំ ឥទានិ អសមវេតទស្សនាភិសមយោ រាជា បច្ចេកពោធិនិយាមេន អនាគតេ វិជិតាវី នាម បច្ចេកពុទ្ធោ ហុត្វា បរិនិព្ពាយិស្សតី”តិ ទដ្ឋព្ពំ, យុត្តតរមេត្ថ វីមំសិត្វា គហេតព្ពំ។

យថាវុត្តំ បាឡិមេវ សំវណ្ណនាយ និគមវសេន ទស្សេន្តោ “**ឥទមវោចា**”តិអាទិមាហ។ តស្សត្ថោ ហិ ហេដ្ឋា វុត្តោតិ។ អបិច បាឡិយមនារុឡ្ហម្បិ អត្ថំ សង្គហេតុំ “**ឥទមវោចា**”តិអាទិនា និគមនំ ករោតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។

ឥតិ សុមង្គលវិលាសិនិយា ទីឃនិកាយដ្ឋកថាយ បរមសុខុមគម្ភីរទុរនុពោធត្ថបរិទីបនាយ សុវិមលវិបុលបញ្ញាវេយ្យត្តិយជននាយ អជ្ជវមទ្ទវសោរច្ចសទ្ធាសតិធិតិពុទ្ធិខន្តិវីរិយាទិធម្មសមង្គិនា សាដ្ឋកថេ បិដកត្តយេ អសង្គាសំហិរវិសារទញាណចារិនា អនេកប្បភេទសកសមយសមយន្តរគហនជ្ឈោគាហិនា មហាគណិនា មហាវេយ្យាករណេន ញាណាភិវំសធម្មសេនាបតិនាមថេរេន មហាធម្មរាជាធិរាជគរុនា កតាយ សាធុវិលាសិនិយា នាម លីនត្ថប្បកាសនិយា សាមញ្ញផលសុត្តវណ្ណនាយ លីនត្ថប្បកាសនា។

សាមញ្ញផលសុត្តវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៣. អម្ពដ្ឋសុត្តវណ្ណនា

អទ្ធានគមនវណ្ណនា

២៥៤. ឯវំ សាមញ្ញផលសុត្តំ សំវណ្ណេត្វា ឥទានិ អម្ពដ្ឋសុត្តំ សំវណ្ណេន្តោ យថានុបុព្ពំ សំវណ្ណោកាសស្ស បត្តភាវំ វិភាវេតុំ, សាមញ្ញផលសុត្តស្សានន្តរំ សង្គីតស្ស សុត្តស្ស អម្ពដ្ឋសុត្តភាវំ បកាសេតុំ **“ឯវំ មេ សុតំ…បេ…. កោសលេសូតិ អម្ពដ្ឋសុត្ត”**ន្តិ អាហ។ ឯវមិតិទិសេសុ។ **ឥតិ**សទ្ទោ ចេត្ថ អាទិអត្ថោ, បទត្ថវិបល្លាសជោតកោ បន ឥតិសទ្ទោ លុត្តនិទ្ទិដ្ឋោ, អាទិសទ្ទលោបោ វា ឯស, ឧបលក្ខណនិទ្ទេសោ វា។ **អបុព្ពបទវណ្ណនា** នាម ហេដ្ឋា អគ្គហិតតាយ អបុព្ពស្ស បទស្ស អត្ថវិភជនា។ “ហិត្វា បុនប្បុនាគត-មត្ថំ អត្ថំ បកាសយិស្សាមី”តិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.គន្ថារម្ភកថា) ហិ វុត្តំ, “អនុបុព្ពបទវណ្ណនា”តិ កត្ថចិ បាឋោ, សោ អយុត្តោវ ដីកាយ អនុទ្ធដត្តា, តថា អសំវណ្ណិតត្តា ច។

“រាជកុមារា **គោត្តវសេន** កោសលា នាមា”តិ (ទី. និ. ដី. ១.២៥៤) អាចរិយេន វុត្តំ។ អក្ខរចិន្តកា បន វទន្តិ “កោសំ លន្តិ គណ្ហន្តិ, កុសលំ វា បុច្ឆន្តីតិ **កោសលា**”តិ។ **ជនបទិនោ**តិ ជនបទវន្តោ, ជនបទស្ស វា ឥស្សរា។ “កោសលា នាម រាជកុមារា”តិ វុត្តេយេវ សិទ្ធេបិ “ជនបទិនោ”តិ វចនំ សន្តេសុបិ អញ្ញេសុ តំតំនាមបញ្ញាតេសុ តត្ថ និវសន្តេសុ ជនបទិភាវតោ តេសមេវ និវសនមុបាទាយ ជនបទស្សាយំ សមញ្ញាតិ ទស្សនត្ថំ។ **“តេសំ និវាសោ”**តិ ឥមិនា “កោសលានំ និវាសា កោសលា”តិ តទ្ធិតំ ទស្សេតិ។ **“ឯកោបិ ជនបទោ”**តិ ឥមិនា បន សទ្ទតោយេវេតំ បុថុវចនំ, អត្ថតោ បនេស ឯកោ ឯវាតិ វិភាវេតិ។ **អបិ**-សទ្ទោ ចេត្ថ អនុគ្គហេ, តេន កាមំ ឯកោយេវេស ជនបទោ, តថាបិ ឥមិនា ការណេន បុថុវចនមុបបន្នន្តិ អនុគ្គណ្ហាតិ។ យទិ ឯកោវ ជនបទោ, កថំ តត្ថ ពហុវចនន្តិ អាហ **“រុឡ្ហិសទ្ទេនា”**តិអាទិ, រុឡ្ហិសទ្ទត្តា ពហុវចនមុបបន្នន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ និស្សិតេសុ បយុត្តស្ស បុថុវចនស្ស, បុថុភាវស្ស វា និស្សយេ អភិនិរោបនា ឥធ រុឡ្ហិ, តេន វុត្តំ អាចរិយេន ឥធ ចេវ អញ្ញត្ថ ច **មជ្ឈិមាគមដីកាទីសុ** “អក្ខរចិន្តកា ហិ ឦទិសេសុ ឋានេសុ យុត្តេ វិយ ឦទិសលិង្គវចនានិ ឥច្ឆន្តិ, អយមេត្ថ រុឡ្ហិ យថា ‘អញ្ញត្ថាបិ កុរូសុ វិហរតិ, អង្គេសុ វិហរតី’តិ ចា”តិ។ កេចិ បន កោសលនាមាភិនិរោបនមិច្ឆន្តិ, អយុត្តមេតំ បុថុវចនស្ស អប្បយុជ្ជិតព្ពត្តា។ នាមាភិនិរោបនាយ ហិ ឯកវចនម្បិ ភវតិ យថា “សីហោ កាយតី”តិ។ តព្ពិសេសិតេបិ ជនបទសទ្ទេ ជាតិសទ្ទត្តា ឯកវចនមេវ។ តេនាហ **“តស្មឹ កោសលេសុ ជនបទេ”**តិ, កោសលនាមកេ តស្មឹ ជនបទេតិ អត្ថោ។ អភូតតោ ហិ វោហារមត្តំ រុឡ្ហិ, ភូតតោយេវ អត្ថោ វិនិច្ឆិនិតព្ពោ។ យថា ហិ –

> “សន្តិ បុត្តា វិទេហានំ, ទីឃាវុ រដ្ឋវឌ្ឍនោ;
> តេ រជ្ជំ ការយិស្សន្តិ, មិថិលាយំ បជាបតី”តិ។ (ជា. ២.២២.២៧៦) អាទីសុ –

តំបុត្តសង្ខាតស្ស ឯកត្ថស្ស រុឡ្ហិវសេន “បុត្តា”តិ ពហុវចនបយោគោ, តថា ឥធាបិ តន្និវាសសង្ខាតស្ស ឯកត្ថស្ស រុឡ្ហិវសេន “កោសលេសូ”តិ ពហុវចនបយោគោ ហោតិ។ យថា ច “បាណំ ន ហញ្ញេ, ន ច’ទិន្នមាទិយេ”តិអាទីសុ (អ. និ. ៨.៤២, ៤៣, ៤៥) ជាតិវសេន ពហ្វត្ថានមេកវចនបយោគោ, តថា ឥធាបិ ជាតិវសេន អវយវប្បភេទេន ពហ្វត្ថស្ស “ជនបទេ”តិ ឯកវចនបយោគោ ហោតិ។ វុត្តញ្ច អាចរិយេន **មជ្ឈិមាគមដីកាយំ** “តព្ពិសេសនេបិ ជនបទសទ្ទេ ជាតិសទ្ទេ ឯកវចនមេវ។ តេនាហ ‘តស្មឹ អង្គេសុ ជនបទេ’តិ”។

ឯវំ រុឡ្ហិវសេន ពហុម្ហិ វិយ វត្តព្ពេ ពហុវចនំ ទស្សេត្វា ឥទានិ ពហ្វត្ថវសេន ពហុម្បិ ឯវ វត្តព្ពេ ពហុវចនំ ទស្សេន្តោ **“បោរាណា បនាហូ”**តិអាទិមាហ។ **បន**-សទ្ទោ ចេត្ថ វិសេសត្ថជោតនោ, តេន បុថុអត្ថវិសយតាយ ឯវេតំ បុថុវចនំ, ន រុឡ្ហិវសេនាតិ វក្ខមានំ វិសេសំ ជោតេតិ។ សោ ហិ បទេសោ តិយោជនសតបរិមាណតាយ ពហុប្បភេទោតិ, ឥមស្មឹ បន នយេ តេសុ កោសលេសុ ជនបទេសូតិ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ **មហាបនាទ**ន្តិ មហាបនាទជាតកេ (ជា. ១.៣.៤០, ៤១, ៤២) សុរុចិជាតកេសុ (ជា. ១.១៤.១០២ អាទយោ) អាគតំ សុរុចិនោ នាម វិទេហរញ្ញោ បុត្តំ មហាបនាទនាមកំ រាជកុមារំ។ **នានានាដកានី**តិ ភណ្ឌកណ្ឌបណ្ឌកណ្ឌបមុខានិ ឆសតសហស្សានិ នានាវិធនាដកានិ, កត្ថចិ បន អាទិសទ្ទោបិ ទិដ្ឋោ, សោ ជាតកដ្ឋកថាយំ ន ទិស្សតិ, យទិ ច ទិស្សតិ, តេន នដលង្ឃកាទីនំ សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។ **សិតមត្តម្បី**តិ មិហិតមត្តម្បិ។ តស្ស កិរ ទិព្ពនាដកានំ អនន្តរភវេយេវ ទិដ្ឋត្តា មនុស្សនាដកានំ នច្ចំ អមនុញ្ញំ អហោសិ។ **នង្គលានិបិ ឆឌ្ឌេត្វា**តិ កសិកម្មប្បហានវសេន នង្គលានិ បហាយ, និទស្សនមត្តញ្ចេតំ។ ន ហិ កេវលំ កស្សកា ឯវ, អថ ខោ អញ្ញេបិ ឧភយរដ្ឋវាសិនោ មនុស្សា អត្តនោ អត្តនោ កិច្ចំ បហាយ តស្មឹ មង្គលដ្ឋានេ សន្និបតីសុ។ តទា កិរ មហាបនាទ

កុមារស្ស បាសាទមង្គលំ, ឆត្តមង្គលំ, អាវាហមង្គលន្តិ តីណិ មង្គលានិ ឯកតោ អកំសុ, កាសិវិទេហរដ្ឋវាសិនោបិ តត្ថ សន្និបតិត្វា អតិរេកសត្តវស្សានិ ឆណមនុភវិំសុតិ, អធុនា បន "នង្គលាទីនី"តិ បាឋោ ទិស្សតិ, សោ ន បោរាណបាឋោ ដីកាយមនុទ្ធដត្តា។

មហាជនកាយេ សន្និបតិតេតិ កេចិ "បឋាំសនវិធី ទស្សេត្វា រាជកុមារំ ហាសាបេស្សាមា"តិ, កេចិ "តំ កីឡនំ បស្សិស្សាមា"តិ ឯវំ មហាជនសមូហេ សន្និបតិតេ។ អតុលម្ហាភិរុហនទារុចិតកបវេសនាទិ **នានាកីឡាយោ ទស្សេត្វា។** សក្កបេសិតោ កិរ ទិព្ពនាដកោ រាជង្គណេ អាកាសេ ឋត្វា ឧបឌ្ឍកាគំ នាម ទស្សេតិ, ឯកោវ ហត្ថោ, ឯកោ បាទោ, ឯកំ អក្ខិ, ឯកា ទាឋា នច្ចតិ ចលតិ, ឧបឌ្ឍំ ផន្ទតិ, សេសំ និច្ចលមហោសិ, តំ ទិស្វា មហាបនាទោ ថោកំ ហសិតមកាសិ, តមមត្ថំ សន្ធាយ **"សោ ទិព្ពនាដកំ ទស្សេត្វា ហសាបេសី"**តិ វុត្តំ។ **សុហជ្ជា** នាម វិស្សាសិកា "សុដ្ឋុ ហទយមេតេស"ន្តិ កត្វា។ **អាទិ**សទ្ទេន ញាតកបរិជនាទីនំ សង្គហោ។ **តស្មា**តិ តថា វចនតោ។ **តំ កុសលន្តិ វចនំ ឧបាទាយា**តិ ឯត្ថ "កច្ចិ កុសលំ? អាម កុសល"ន្តិ វចនបដិវចនវសេន បវត្តកុសលវាទិតាយ តេ មនុស្សា អាទិតោ **"កុសលា"**តិ សមញ្ញំ លភឹសុ, តេសំ កុសលានំ ឥស្សរាតិ រាជកុមារា **កោសលា** នាម ជាតា, តេសំ និវាសដ្ឋានតាយ បន បទេសោ **កោសលា**តិ បុព្ពេ វុត្តនយមេវ។ តេនាហ **"សោ បទេសោ កោសលាតិ វុច្ចតី"**តិ។ ឯវំ **មជ្ឈិមាគមដីកាយំ** អាចរិយេនេវ វុត្តំ។ តត្រាយមធិប្បាយោ សិយា – "សោ បទេសោ កោសលាតិ វុច្ចតី"តិ សញ្ញីសញ្ញា យថាក្កមំ ឯកវចនពហុវចនវសេន វុត្តត្តា បុរិមនយេ វិយ តជាបិ រុឡ្ហិវសេនេវ ពហុវចនំ ហោតិ។ រាជកុមារានំ នាមលាភហេតុមត្តញ្ចេត្ថ វិសេសោតិ។ តេជ បន អាចរិយេន ឯវំ វុត្តំ **សោ បទេសោ**តិ បទេសសាមញ្ញតោ វុត្តំ, វចនវិបល្លាសេន វា, តេ បទេសាតិ អត្ថោ។ **កោសលាតិ វុច្ចតិ** កុសលា ឯវ កោសលាតិ កត្វា"តិ (ទី. និ. ដី. ១.២៥៤) តត្រាយមធិប្បាយោ សិយា – **សោ បទេសោ**តិ ជាតិសទ្ទវសេន, វចនវិបល្លាសេន វា វុត្តត្តា បុថុអត្ថវិសយតាយ ឯវ ពហុវចនំ ហោតិ។ បទេសស្ស នាមលាភហេតុ ហេត្ថ វិសេសោតិ។ "កុសល"ន្តិ ហិ វចនមុបាទាយ រុឡ្ហិនាមវសេន វុត្តនយេន កោសលា យថា "យេវាបនកំ, នតុម្ហាក វគ្គោ"តិ។ អបិច វចនបដិវចនវសេន "កុសល"ន្តិ វទន្តិ ឯត្ថាតិ **កោសលា។** វិចិត្រា ហិ តទ្ធិតវុត្តីតិ។ **កុសល**ន្តិ ច អារោគ្យំ "កច្ចិ នុ ភោតោ កុសលំ, កច្ចិ ភោតោ អនាមយ"ន្តិអាទីសុ (ជា. ១.១៥.១៤៥; ជា. ២.២០.១២៩) វិយ, កច្ចិ តុម្ហាកំ អារោគ្យំ ហោតីតិ អត្ថោ, ឆេកំ វា "កុសលា នច្ចគីតស្ស , សិក្ខិតា ចាតុរិត្ថិយោ"តិអាទីសុ (ជា. ២.២២.៩៤) វិយ, កច្ចិ តេសំ នាដកានំ ឆេកតា ហោតីតិ អត្ថោ។

ចរណំ **ចារិកា,** ចរណំ វា ចារោ, សោ **ឯវ ចារិកា,** តយិទំ មគ្គគមនមេវ តជាធិប្បេតំ, ន ចុណ្ណិកគមនមត្តន្តិ ទស្សេតុំ **"អទ្ធានគមន"**ន្តិ វុត្តំ, ភាវនបុំសកញ្ចេតំ, អទ្ធានគមនសង្ខាតាយ ចារិកាយ ចរមានោតិ វុត្តំ ហោតិ, អភេទេបិ វា ភេទវោហារេន វុត្តំ យថា "ទិវាវិហារំ និសីទី"តិ, (ម. និ. ១.២៥៦) អទ្ធានគមនសង្ខាតំ **ចារិកំ ចរមានោ,** ចរណំ ករោន្តោតិ អត្ថោ។ សព្ពត្ថកោ ហិ ករភូធាតូនមត្ថោតិ។ "អទ្ធានមគ្គ"ន្តិបិ កត្ថចិ បាឋោ, សោ ន សុន្ទរោ។ ន ហិ ចារិកាសទ្ទោ មគ្គវាចកោតិ។ តទានិ តំ វិភាគេន ទស្សេត្វា តជាធិប្បេតំ និយមេន្តោ **"ចារិកា ច នាមេសា"**តិអាទិមាហ។ សាវកានម្បិ រុឡ្ហិវសេន ចារិកាយ សម្ភវតោ តតោ វិសេសេតិ **"ភគវតោ"**តិ ឥមិនា។ តថា ហិ **មជ្ឈិមាគមដ្ឋកថាយំ** វុត្តំ "ចារិកំ ចរមានោតិ ឯត្ថ កិញ្ចាបិ អយំ ចារិកា នាម មហាជនសង្គហត្ថំ ពុទ្ធានំយេវ លព្ភតិ, ពុទ្ធេ ឧបាទាយ បន រុឡ្ហិសទ្ទេន សាវកានម្បិ វុច្ចតិ កិលញ្ជាទីហិ កតពីជនីបិ តាលវណ្ដំ វិយា"តិ។ **ទូរេបី**តិ ឯត្ថ **បិ**-សទ្ទេន, **អបិ**-សទ្ទេន វា នាតិទូរេបីតិ សម្បិណ្ឌនំ តត្ថាបិ ចារិកាសម្ភវតោ។ **ពោធនេយ្យបុគ្គល**ន្តិ ចតុសច្ចបដិវេធវសេន ពោធនារហបុគ្គលំ។ **សហសា គមន**ន្តិ សីឃគមនំ។ "មហាកស្សបស្ស បច្ចុគ្គមនាទីសូ"តិ វុត្តមេវ សរូបតោ ទស្សេតិ **"ភគវា ហី"**តិអាទិនា។ **បច្ចុគ្គច្ឆន្តោ**តិ បដិមុខំ គច្ឆន្តោ, បច្ចុដ្ឋហន្តោតិ អត្ថោ។ **"តថា"**តិ ឥមិនា "តីសយោជន"ន្តិ បទមនុកឌ្ឍតិ។ **បក្កុសាតិ** នាម **គន្ធាររាជា។ មហាកប្បិនោ** នាម កុក្កុដវតីរាជា។ **ធនិយោ** នាម កោរណ្ឌសេដ្ឋិបុត្តោ គោបោ។

ឯវំ ធម្មគរុតាកិត្តនមុខេន មហាកស្សបបច្ចុគ្គមនាទីនិ (សំ. និ. អដ្ឋ. ២.១៥៤) ឯកទេសេន ទស្សេត្វា តទានិ វនវាសិតិស្សសាមណេរស្ស វត្ថុំ វិត្ថារេត្វា ចារិកំ ទស្សេតុំ **"ឯកទិវស"**ន្តិអាទិ អារទ្ធំ។ កោ បនេស តិស្សសាមណេរោ នាម? សាវត្ថិយំ ធម្មសេនាបតិនោ ឧបដ្ឋាកកុលេ ជាតោ មហាបុញ្ញោ "បិណ្ឌបាតទាយកតិស្សោ, កម្ពលទាយកតិស្សោ"តិ ច បុព្ពេ លទ្ធនាមោ បច្ឆា "វនវាសិតិស្សោ"តិ បាកដោ ខីណាសវសាមណេរោ។ វិត្ថារោ **ធម្មបទេ** (ធ. ប. អដ្ឋ. ១.៧៤ វនវាសីតិស្សសាមណេរវត្ថុ)។ អាកាសគាមីហិ សទ្ធឹ អាកាសេនេវ គន្តុកាមោ ភគវា **"ឆឡភិញ្ញានំ អារោចេហី"**តិ អវោច។ **តស្សា**តិ តិស្សសាមណេរស្ស។ **តន្តិ** ភគវន្តំ សទ្ធឹ ភិក្ខុសង្ឃេន ចីវរំ បារុបន្តំ។ នោ ថេរោ នោ ខិរមត្តកោ វគាតិ សម្ពន្ធោ, គុណេន លាមកប្បមាណិកោ នោ ហោតីតិ អត្ថោ។

អត្តនោ បត្តាសនេតិ ភិក្ខូនំ អាសនបរិយន្តេ។ តេសំ គាមិកានំ ទានបដិសំយុត្តំ **មង្គលំ វត្វា។** កស្មា បន សទេវកស្ស លោកស្ស មគ្គទេសកោបិ សមានោ ភគវា ឯវមាហាតិ ចោទនំ សោធេតុំ **"ភគវា កិរា"**តិអាទិ វុត្តំ។ **មគ្គទេសកោ**តិ និព្ពានមគ្គស្ស, សុគតិមគ្គស្ស វា ទេសកោ។

តាយាតិ អរញ្ញសញ្ញាយ។ សង្ឃកម្មវសេន សិជ្ឈមានាបិ ឧបសម្បទា សត្ថុ អាណាវសេន សិជ្ឈនតោ **“ពុទ្ធទាយជ្ជំ តេ ទស្សាមី”**តិ វុត្តន្តិ វទន្តិ។ អបរេ បន “អបរិបុណ្ណវីសតិវស្សស្សេវ តស្ស ឧបសម្បទំ អនុជានន្តោ សត្ថា **‘ពុទ្ធទាយជ្ជំ តេ ទស្សាមី’**តិ អវោចា”តិ វទន្តិ។ ធម្មសេនាបតិនា ឧបជ្ឈាយេន **ឧបសម្បាទេត្វា,** តតោយេវេស ធម្មសេនាបតិនោ សទ្ធិវិហារិកោតិ អដ្ឋកថាសុ វុត្តោ។ **ធម្មបទដ្ឋកថាយំ** បន ធម្មសេនាបតិអាទិថេរានំ ចត្តាលីសភិក្ខុសហស្សបរិវារានំ អត្តនោ អត្តនោ បរិវារេហិ សទ្ធឹ បច្ចេកំ គមនំ, ភគវតោ ច ឯកកស្សេវ គមនំ **ខុទ្ទកភាណកានំ** មតេន វុត្តំ, ឥធ, បន **មជ្ឈិមាគមដ្ឋកថាយញ្ច** (ម. និ. អដ្ឋ. ២.៦៥) អញ្ញថា គមនំ **ទីឃភាណកមជ្ឈិមភាណកានំ** មតេនាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **អយន្តិ** មហាកស្សបាទីនមត្ថាយ ចារិកា។ យំ បន អនុគ្គណ្ហន្តស្ស ភគវតោ គមនំ, អយំ អតុរិតចារិកា នាមាតិ សម្ពន្ធោ។

ឥមំ បន ចារិកន្តិ អតុរិតចារិកំ។ **មហាមណ្ឌល**ន្តិ មជ្ឈិមទេសបរិយាបន្នេនេវ ពាហិរិមេន បមាណេន បរិច្ឆិន្នត្តា មហន្តតរំ មណ្ឌលំ។ **មជ្ឈិមមណ្ឌល**ន្តិ ឥតរេសំ ឧភិន្នំ វេមជ្ឈេ បវត្តំ មណ្ឌលំ។ **អន្តោមណ្ឌល**ន្តិ ឥតរេហិ ខុទ្ទកំ មណ្ឌលំ, ឥតរេសំ វា អន្តោគធត្តា អន្តិមំ មណ្ឌលំ, អព្ភន្តរិមំ មណ្ឌលន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ កឹ បនិមេសំ បមាណន្តិ អាហ **“តត្ថ”**តិអាទិ។ តត្ថ នវយោជនសតិកតា មជ្ឈិមទេសបរិយាបន្នវសេនេវ គហេតព្ពា តតោ បរំ អតុរិតចារិកាយ អគមនតោ។ តទុត្តរិ ហិ តុរិតចារិកាយ ឯវ តថាគតោ គច្ឆតិ, ន អតុរិតចារិកាយ។ បវារេត្វាវ ចារិកាចរណំ ពុទ្ធាចិណ្ណន្តិ វុត្តំ **“មហាបវារណាយ បវារេត្វា”**តិអាទិ។ **បាដិបទទិវសេ**តិ បឋមកត្តិក បុណ្ណមិយា អនន្តរេ បាដិបទទិវសេ។ **សមន្តា**តិ គតគតដ្ឋានស្ស ចតូសុ បស្សេសុ សមន្តតោ។ មហាជនកាយស្ស សន្និបតនតោ **បុរិមំ បុរិមំ អាគតា និមន្តេតុំ លភន្តិ**។ តថា សន្និបតនមេវ ទស្សេតុំ **“ឥតរេសូ”**តិអាទិ វុត្តំ។ **សមថវិបស្សនា តរុណា ហោន្តី**តិ ឯត្ថ សមថស្ស តរុណភាវោ ឧបចារសមាធិវសេន, វិបស្សនាយ បន សង្ខារ បរិច្ឆេទញាណំ, កង្ខាវិតរណញាណំ, សម្មសនញាណំ, មគ្គាមគ្គញាណន្តិ ចតុន្នំ ញាណានំ វសេន វេទិតព្ពោ។ **តរុណ វិបស្សនា**តិ ហិ តេសំ ចតុន្នំ ញាណានមធិវចនំ។ **បវារណាសង្គហំ ទត្វា**តិ អនុមតិទានវសេន ទត្វា។ **កត្តិក បុណ្ណមាយ**ន្តិ បច្ឆិមកត្តិកបុណ្ណមិយំ។ **“មិគសិរស្ស បឋមបាដិបទទិវសេ”**តិ ឥទំ មជ្ឈិមទេសវោហារវសេន មិគសិរមាសស្ស បឋមំ បាដិបទទិវសំ សន្ធាយ វុត្តំ, ឯតរហិ បវត្តវោហារវសេន បន បច្ឆិមកត្តិកមាសស្ស កាឡ បក្ខបាដិបទទិវសោ វេទិតព្ពោ។

អញ្ញេនបិ ការណេនាតិ ភិក្ខូនំ សមថវិបស្សនាតរុណភាវតោ អញ្ញេនបិ មជ្ឈិមមណ្ឌលេ វេនេយ្យានំ ញាណបរិបាកាទិការណេន។ **ចតុមាស**ន្តិ អាសឡ្ហីបុណ្ណមិយា បាដិបទតោ យាវ បច្ឆិមកត្តិកបុណ្ណមី, តាវ ចតុមាសំ។ “សមន្តា យោជនសត”ន្តិអាទិនា **វុត្តនយេនេវ។ វសនំ វស្សំ,** វសនកិរិយា, វុត្ថំ វសិតំ វស្សមស្សាតិ **វុត្ថ វស្សោ**, តស្ស។ តថាគតេន វិនេតព្ពត្តា **“ភគវតោ វេនេយ្យសត្តា”**តិ សាមិនិទ្ទេសោ វុត្តោ, កត្តុនិទ្ទេសោ វា ឯស។ **វេនេយ្យសត្តា**តិ ច ចរិតានុរូបំ វិនេតព្ពសត្តា។ **ឥន្ទ្រិយបរិបាកំ អាគមយមានោ**តិ សទ្ធាទិឥន្ទ្រិយានំ វិមុត្តិ បរិបាចនភាវេន បរិបក្កំ បដិមានេន្តោ។ ផុស្សមាយផគ្គុណចិត្តមាសានំ អញ្ញតរមាសស្ស បឋមទិវសេ និក្ខមនតោ មាសនិយមោ ឯត្ថ ន កតោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ តេនាហ **“ឯកមាសំ វា ទ្វិតិចតុមាសំ វា តត្ថេវ វសិត្វា”**តិ។ **តត្ថេវា**តិ វស្សូបគមនដ្ឋានេ ឯវ។ **“សត្តាហំ វា”**តិអាទិ “ឯកមាសំ វា”តិអាទិនា យថាក្កមំ យោជេតព្ពំ – យទិ អបរម្បិ ឯកមាសំ តត្ថេវ វសតិ, សត្តាហំ មាសេហិ ចារិកំ បរិយោសាបេតិ។ យទិ ទ្វិមាសំ ឆហិ, យទិ តិមាសំ បញ្ចហិ, យទិ ចតុមាសំ តត្ថេវ វសតិ, ចតូហិ មាសេហិ ចារិកំ បរិយោសាបេតីតិ។ កស្មា បន ចារិកាគមនន្តិ អាសង្កានិវត្តនត្ថំ **“ឥតី”**តិអាទិ វុត្តំ។ អតិរេកំ ជរាទុព្ពលោ **ពាឡ្ហជិណ្ណោ។ តេ កទា បស្សិស្សន្តិ**, ន បស្សិស្សន្តិ ឯវ។ **លោកានុកម្បកាយា**តិ លោកានុកម្បកាយ ឯវ។ តេន វុត្តំ “ន ចិរវាទិហេតូ”តិ។

ជង្ឃវិហារវសេនាតិ ជង្ឃាហិ វិចរណវសេន, ជង្ឃាហិ វិចរិត្វា តត្ថ តត្ថ កតិបាហំ និវសនវសេន វា។ សព្ពិរិយាបថសាធារណញ្ហិ វិហារវចនំ។ **សរីរផាសុកត្ថាយា**តិ ឯកស្មឹយេវ ឋានេ និពទ្ធវាសវសេន ឧស្សន្នធាតុកស្ស សរីរស្ស វិចរណេន ផាសុភាវត្ថាយ។ **អដ្ឋុប្បត្តិកាលាភិកង្ខនត្ថាយា**តិ អគ្គិក្ខន្ធោបមសុត្ត (អ. និ. ៧.៧២) មឃ ទេវជាតកាទិ (ជា. ១.១.៩) ទេសនានំ វិយ ធម្មទេសនាយ អភិកង្ខិតព្ពអដ្ឋុប្បត្តិកាលត្ថាយ, អដ្ឋុប្បត្តិកាលស្ស វា អភិកង្ខនត្ថាយ, អដ្ឋុប្បត្តិកាលេ ធម្មទេសនត្ថាយាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **សិក្ខាបទបញ្ញាបនត្ថាយា**តិ សុរាបាន សិក្ខាបទាទិ (បាចិ. ៣២៧, ៣២៨, ៣២៩) បញ្ញាបនេ វិយ សិក្ខាបទានំ បញ្ញាបនត្ថាយ។ **ពោធនត្ថាយា**តិ អង្គុលិមាលាទយោ (ម. និ. ២.៣៤៧) វិយ **ពោធនេយ្យសត្តេ** ចតុសច្ចពោធនត្ថាយ។ **មហតា**តិ មហតិយា។ កញ្ចិ, កតិបយេ វា បុគ្គលេ ឧទ្ទិស្ស ចារិកា **និពទ្ធចារិកា។** តទញ្ញា សម្ពហុលេ ឧទ្ទិស្ស គាមនិគម នគរបដិបាដិយា ចារិកា **អនិពទ្ធចារិកា។** តេនាហ **“តត្ថា”**តិអាទិ។ **យំ ចរតី**តិ កិរិយាបរាមសនំ។

“ឯសា ឥធ អធិប្បេតា”តិ វុត្តមេវ វិត្ថារតោ ទស្សេតុំ **“តទា កិរា”**តិអាទិ វុត្តំ។ **ទសសហស្សិលោក ធាតុយា**តិ ជាតិក្ខេត្តភូតំ ទសសហស្សចក្កវាឡំ សន្ធាយ វុត្តំ។ កស្មាតិ ចេ? តត្ថេវ ភព្ពសត្តានំ សម្ភវតោ។ តត្ថ ហិ សត្តេ ភព្ពេ បរិបក្កិន្ទ្រិយេ បស្សិតុំ ពុទ្ធញាណំ អភិនីហរិត្វា ឋិតោ ភគវា ញាណជាលំ បត្ថរតីតិ វុច្ចតិ, ឥទញ្ច

ទេវព្រហ្មានំ វសេន វុត្តំ។ មនុស្សា បន ឥមស្មឹយេវ ចក្កវាឡេ, ឥមស្មិំយេវ ច សបរិវារេ ជម្ពុទីបេ ពោធនេយ្យា ហោន្តិ។ **ពោធនេយ្យពន្ធវេ**តិ ពោធនេយ្យសត្តសង្ខាតេ ភគវតោ ពន្ធវេ។ គោត្តាទិសម្ពន្ធា វិយ ហិ សច្ច បដិវេធសម្ពន្ធា វេនេយ្យា ភគវតោ ពន្ធវា នាមាតិ។ គោចរភាវូបគមនំ សន្ធាយ **“សព្ពញ្ញុតញ្ញាណជាលស្ស អន្តោ បវិដ្ឋោ”**តិ វុត្តំ។ ភគវា កិរ មហាករុណាសមាបត្តឹ សមាបជ្ជិត្វា តតោ វុដ្ឋាយ “យេ សត្តា ភព្ពា បរិបក្កញាណា, តេ មយ្ហំ ញាណស្ស ឧបដ្ឋហន្តូ”តិ ចិត្តំ អធិដ្ឋាយ សមន្នាហរតិ, តស្ស សហសមន្នាហារា ឯកោ វា ទ្វេ វា សម្ពហុលា វា តទា វិនយូបគា វេនេយ្យា ញាណស្ស អាបាថមាគច្ឆន្តិ, អយមេត្ថ ពុទ្ធានុភាវោ។ ឯវមាបាថគតានំ បន នេសំ ឧបនិស្សយំ បុព្ពចរិយំ, បុព្ពហេតុំ, សម្បតិ វត្តមានញ្ច បដិបត្តឹ ឱលោកេតិ។ វេនេយ្យសត្តបរិគ្គណ្ហនត្ថញ្ហិ សមន្នាហារេ កតេ បឋមំ នេសំ វេនេយ្យភាវេន ឧបដ្ឋានំ ហោតិ, អថ “កឹ នុ ខោ ភវិស្សតី”តិ សរណគមនាទិវសេន កញ្ចិ និប្ផត្តឹ វីមំសមានោ បុព្ពូបនិស្សយាទីនិ ឱលោកេតិ។ តេនាហ **“អថ ភគវា”**តិអាទិ។ **សោ**តិ អម្ពដ្ឋោ។ **វាទបដិវាទំ កត្វា**តិ “ឯវំ នុ តេ អម្ពដ្ឋា”តិអាទិនា (ទី. និ. ១.២៦២) មយា វុត្តវចនស្ស “យេ ច ខោ តេ ភោ គោតម មុណ្ឌកា សមណកា”តិអាទិនា (ទី. និ. ១.២៦៣) បដិវចនំ ទត្វា, **អសព្ភិវាក្យ**ន្តិ អសប្បុរិសវាចំ, តិក្ខត្តុំ ឥព្ភវាទនិបាតនវសេន នានប្បការំ សាធុសភាវាយ វាចាយ វត្តុមយុត្តំ វាក្យំ វក្ខតីតិ វុត្តំ ហោតិ។ **និព្ពិសេវន**ន្តិ វិគតតុទនំ, មានទប្បវសេន អបគតបរិនិប្ផន្ទនន្តិ អត្ថោ។

អវសរិតព្ពន្តិ ឧបគន្តព្ពំ។ តស្ស គាមស្ស ឥទំ នាមមត្តំ, កិមេត្ថ អត្ថបរិយេសនាយាតិ វុត្តំ **“ឥច្ឆានង្គលន្តិបិ បាឋោ”**តិ។ “យេន ទិសាភាគេនា”តិ ករណនិទ្ទេសានុរូបំ ករណត្ថេ ឧបយោគវចនន្តិ ទស្សេតិ **“តេន អវសរិ”**តិ ឥមិនា។ “យស្មឹ បទេសេ”តិ បន ភុម្មនិទ្ទេសានុរូបំ **“តំ វា អវសរី”**តិ វុត្តំ។ តទុភយមេវត្ថំ វិវរតិ **“តេន ទិសាភាគេនា”**តិអាទិនា។ **គតោ**តិ ឧបគតោ, អគមាសីតិ អត្ថោ។ បុន **គតោ**តិ សម្បត្តោ, សម្បាបុណីតិ អត្ថោ។ **“ឥច្ឆានង្គលេ”**តិ ឥទំ តទា ភគវតោ គោចរគាមនិទស្សនំ, សមីបត្ថេ ចេតំ ភុម្មំ ។ **“ឥច្ឆានង្គលវនសណ្ឌេ”**តិ ឥទំ បន និវាសដ្ឋានទស្សនំ, និប្បរិយាយតោ អធិករណេ ចេតំ ភុម្មន្តិ តទុភយម្បិ បទំ វិសេសត្ថទស្សនេន វិវរន្តោ **“ឥច្ឆានង្គលំ ឧបនិស្សាយា”**តិអាទិមាហ ។ **“សីលខន្ធាវារ”**ន្តិអាទិ វុត្តនយេន វេនេយ្យហិតសមបេក្ខនវសេនេវ ភគវតោ វិហារទស្សនំ។ តត្ថ ធម្មរាជស្ស ភគវតោ សព្ពសោ អធម្ម និគ្គណ្ហនបរា ឯវ បដិបត្តិ, សា ច សីលសមាធិបញ្ញាវសេនាតិ សីលាទិត្តយស្សេវ គហណំ។ **សីលខន្ធាវារ**ន្តិ ចក្កវត្តិរញ្ញោ ទារុឥដ្ឋកាទិកតំ ខន្ធាវារសទិសំ សីលសង្ខាតំ ខន្ធាវារំ ពន្ធិត្វា វិហរតីតិ សម្ពន្ធោ។ ទារុក្ខន្ធាទីហិ អាសមន្តតោ វរន្តិ បរិក្ខិបន្តិ ឯត្ថាតិ ហិ **ខន្ធាវារោ** អ-ការស្ស ទីឃំ កត្វា, រាជូនំ អចិរនិវាសដ្ឋានំ។ តត្ថ បន ភគវតោ អចិរនិវសនកិរិយាសម្ពន្ធមត្តេន ភយនិវារណដ្ឋេន តំសទិសតាយ សីលម្បិ តថា វុច្ចតិ។ **សមាធិកោន្ត**ន្តិ សម្មាសមាធិសង្ខាតំ មង្គលសត្តឹ។ **សព្ពញ្ញុតញ្ញាណបទ**ន្តិ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណសង្ខាតំ ជយមន្តបទំ។ **បរិវត្តយមានោ**តិ បរិជប្បមានោ។ **“សព្ពញ្ញុតញ្ញាណសរ”**ន្តិបិ បាឋោ, សព្ពញ្ញុតញ្ញាណវជិរគ្គសរំ អបរាបរំ សម្បរិវត្តមានោតិ អត្ថោ។ **យថាភិរុចិតេន វិហារេនា**តិ សព្ពវិហារសាធារណទស្សនំ, ទិព្ពវិហារាទីសុ យេន យេន អត្តនា អភិរុចិតេន វិហារេន វិហរតីតិ អត្ថោ។

ពោក្ខរសាតិវត្ថុវណ្ណនា

២៥៥. មន្តេតិ តរុវេទាទិមន្តសត្ថេ។ តរុវេទាទយោ ហិ គុត្តភាសិតព្ពដ្ឋេន “មន្តា”តិ វុច្ចន្តិ។ អណ-សទ្ទោ សទ្ទេតិ អាហ **“សជ្ឈាយតី”**តិ។ លោកិយា បន វទន្តិ “ព្រហ្មុនោ អបច្ចំ ព្រាហ្មណោ, នាគមោ, ណត្តំ, ទីឃាទី”តិ។ កស្មា អយមេវ វចនត្ថោ វុត្តោតិ អាហ **“ឥទមេវា”**តិអាទិ។ អថ កេសំ ឥតរោ វចនត្ថោតិ ចោទនមបនេតិ **“អរិយា បនា”**តិអាទិនា។ អថ វា យំ លោកិយា វទន្តិ “ព្រហ្មុនា ជាតោ ព្រាហ្មណោ”តិអាទិនិរុត្តឹ, តំ បដិក្ខិបិតុំ ឯវំ វុត្តំ។ “ឥទមេវា”តិ ហិ អវធារណេន តំ បដិក្ខិបតិ។ **“ជាតិព្រាហ្មណាន”**ន្តិ បន ឥមិនា សទ្ទន្តរេន ទស្សិតេសុ ជាតិព្រាហ្មណវិសុទ្ធិព្រាហ្មណវសេន ទុវិធេសុ ព្រាហ្មណេសុ វិសុទ្ធិព្រាហ្មណានំ និរុត្តឹ ទស្សេន្តោ **“អរិយា បនា”**តិអាទិមាហ។ ពាហន្តិ បាបេ ពហិ ករោន្តីតិ ហិ អរិយា **ព្រាហ្មណា** និរុត្តិនយេន។ **“តស្ស កិរ កាយោ សេតបោក្ខរសទិសោ”**តិ ឥទមេវស្ស នាមលាភហេតុទស្សនំ, សេសំ បន តប្បសង្គេន យថាវិជ្ជមានវិសេស ទស្សនមេវ។ តេនាហ **“ឥតិ នំ បោក្ខរសទិសត្តា បោក្ខរសាតីតិ សញ្ជានន្តី”**តិ។ បោក្ខរេន សទិសោ កាយោ យស្សាតិ ហិ **បោក្ខរសាតី** និរុត្តិនយេន ។ សាតសទ្ទោ វា សទិសត្ថោ, បោក្ខរេន សាតោ សទិសោ កាយោ តថា, សោ យស្សាតិ **បោក្ខរសាតី។ សេតបោក្ខរសទិសោ**តិ សេតបទុមវណ្ណោ។ **ទេវនគរេ**តិ អាលកមន្ទាទិទេវបុរេ។ **ឧស្សាបិតរជតតោរណ**ន្តិ គម្ភីរនេមនិខាតំ អច្ចុគ្គតំ រជតមយំ ឥន្ទខីលំ ។ **កាឡមេឃរាជី**តិ កទាចិ ទិស្សមានា កាឡអព្ភលេខា។ **រជតបនាឡិកា**តិ រជតមយតុម្ពំ។ **សុវដ្ដិតា**តិ វដ្ដភាវស្ស យុត្តដ្ឋានេ សុដ្ឋុ វដ្ដុលា។ កាឡវង្គតិលកាទីនមភាវេន **សុបរិសុទ្ធា។ “អរាជកេ”**តិអាទិនាបិ សោភគ្គប្បត្តភាវមេវ និទស្សេតិ។

ឥទានិ អបរម្បិ តស្ស នាមលាភហេតុំ ទស្សេន្តោ **“អយំ បនា”**តិអាទិមាហ។ តត្ថ ច **“ហិមវន្តបទេសេ មហាសរេ បទុមគព្ភេ និព្ពត្តី”**តិ ឥទមេវស្ស នាមលាភហេតុទស្សនំ។ សេសំ បន តប្បសង្គេន តថាបវត្តាការ

ទស្សនមេវ។ តេនាហ “**ឥតិ នំ បោក្ខរេ សយិតត្តា បោក្ខរសាតីតិ សញ្ជានន្តី**”តិ។ បោក្ខរេ កមលេ សយតីតិ ហិ **បោក្ខរសាតី**, សាតំ វា វុច្ចតិ សមសណ្ឋានំ, បោក្ខរេ ជាតំ សមសណ្ឋានំ តថា, តមស្សត្ថីតិបិ **បោក្ខរសាតី**។ យំ បន អាចរិយេន វុត្តំ “តមស្ស ព្រាហ្មណស្ស កីទិសោ បុព្ពយោគោ, យេន នំ ភគវា អនុគ្គណ្ហិតុំ តំ ឋានំ ឧបគតោតិ អាហា”តិ, (ទី. និ. ដី. ១.២៥៥) តទេតំ “អយំ បនា”តិអាទិវចនំ ឯកទេសមេវ សន្ធាយ វុត្តំ។ “សោ តតោ មនុស្សលោក”ន្តិអាទិវចនតោ **ទេវលោកេ និព្ពត្តី**តិ ឯត្ថ អបរាបរំ និព្ពត្តិ ឯវ វុត្តាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ តថារូបេន កម្មេន និព្ពត្តិមេវ សន្ធាយ “**មាតុកុច្ឆិវាសំ ជិគុច្ឆិត្វា**”តិអាទិ វុត្តំ។ “**បទុមគព្ភេ និព្ពត្តី**”តិ ឥមិនា សំសេទជោយេវ ហុត្វា និព្ពត្តីតិ ទស្សេតិ។ **ន បុប្ផតី**តិ ន វិកសតិ។ **តេនា**តិ តាបសេន។ **នាឡតោ**តិ បុប្ផទណ្ឌតោ។ សុវណ្ណចុណ្ណេហិ បិញ្ជរំ ហេមវណ្ណោ យស្សាតិ **សុវណ្ណចុណ្ណបិញ្ជរោ**, តំ, សុវណ្ណចុណ្ណេហិ វិកិណ្ណភាវេន ហេមវណ្ណន្តិ អត្ថោ។ បិញ្ជរសទ្ទោ ហិ ហេមវណ្ណបរិយាយោតិ **សារត្ថទីបនិយំ** (សារត្ថ. ដី. ១.២២) វុត្តំ។ ឯស នយោ **បទុមរេណុបិញ្ជរ**ន្តិ ឯត្ថាបិ។ **រជតពិម្ពក**ន្តិ រូបិយមយរូបកំ។ **បដិជគ្គាមី**តិ បោសេមិ។ **បារ**ន្តិ បរិយោសានំ, និប្ផត្តិ វា វុច្ចតិ នទីសមុទ្ទាទីនំ បរិយោសានភូតំ បារំ វិយាតិ កត្វា។ បដិសន្ធិបញ្ញាសង្ខាតេន សភាវញាណេន **បណ្ឌិតោ**។ ឥតិ កត្តព្ពេសុ, វេទេសុ វា វិសារទបញ្ញាសង្ខាតេន វេយ្យត្តិយេន **ព្យត្តោ**។ **អគ្គព្រាហ្មណោ**តិ ទិសាបាមោក្ខព្រាហ្មណោ។ **សិប្ប**ន្តិ វេទសិប្បំ តស្សេវ បករណាធិគតត្តា។ **ព្រហ្មទេយ្យំ អទាសី**តិ វក្ខមាននយេន ព្រហ្មទេយ្យំ កត្វា អទាសិ។

“អជ្ឈាវសតី”តិ ឯត្ថ **អធិ**-សទ្ទោ, **អា**-សទ្ទោ ច ឧបសគ្គមត្តំ, តតោ “ឧក្កដ្ឋ”ន្តិ ឥទំ អជ្ឈាបុព្ពវសយោគេ ភុម្មត្ថេ ឧបយោគវចនំ។ **អធិ**-សទ្ទោ វា ឥស្សរិយត្ថោ, **អា**-សទ្ទោ មរិយាទត្ថោ តតោ “ឧក្កដ្ឋ”ន្តិ ឥទំ កម្មប្បវចនីយយោគេ ភុម្មត្ថេ ឧបយោគវចនន្តិ ទស្សេតិ “**ឧក្កដ្ឋនាមកេ**”តិអាទិនា។ តទេវត្ថំ វិវរិតុំ “**តស្សា**”តិអាទិ វុត្តំ។ “**តស្ស នគរស្ស សាមិកោ ហុត្វា**”តិ ហិ “អភិភវិត្វា”តិ ឯតស្សត្ថវិវរណំ, តេនេតំ ទីបេតិ “សាមិភាវោ អភិភវន”ន្តិ។ “**យាយ មរិយាទាយា**”តិអាទិ បន អា-សទ្ទស្សត្ថវិវរណំ, តេនេតំ ទីបេតិ “អាសទ្ទោ មរិយាទត្ថោ, មរិយាទា ច នាម យាយ តត្ថ វសិតព្ពំ, សាយេវ អបរាធីនតា”តិ។ **យាយ មរិយាទាយា**តិ ហិ យាយ អបរាធីនតាសង្ខាតាយ អនញ្ញសាធារណាយ អវត្ថាយាតិ អត្ថោ។ “**ឧបសគ្គវសេនា**”តិអាទិ បន “ឧក្កដ្ឋនាមកេ”តិ ឯតស្សត្ថវិវរណំ, តេនេតំ ទីបេតិ “សតិបិ ភុម្មវចនប្បសង្គេ ធាត្វត្ថានុវត្តកវិសេសកភូតេហិ ទុវិធេហិបិ ឧបសគ្គេហិ យុត្តត្តា ឧបយោគវចនមេវេត្ថ វិហិត”ន្តិ។ “**តស្ស កិរា**”តិអាទិ បន អត្ថានុគតសមញ្ញាបរិទីបនំ។ **វត្ថុ** នាម នគរមាបនារហភូមិប្បទេសោ “អារាមវត្ថុ, វិហារវត្ថូ”តិអាទីសុ វិយ។

ឧក្កាតិ ទណ្ឌទីបិកា។ **អគ្គហេសុ**ន្តិ “អជ្ជ មង្គលទិវសោ, តស្មា សុនក្ខត្តំ, តត្ថាបិ អយំ សុខណោ មា អតិក្កមី”តិ រត្តិវិភាយនំ អនុរក្ខន្តា, រត្តិយំ អាលោកករណត្ថាយ ឧក្កា បបេត្វា ឧក្កាសុ ជលមានាសុ នគរស្ស វត្ថុំ អគ្គហេសុំ, តេនេតំ ទីបេតិ – ឧក្កាសុ ឋិតាតិ **ឧក្កដ្ឋា**។ មូលវិភុជាទិ អាកតិគណបក្ខេបេន, និរុត្តិនយេន វា ឧក្កាសុ វិជ្ឈាតយន្តីសុ ឋិតាតិ **ឧក្កដ្ឋា**, តថា ឧក្កាសុ ឋិតាសុ ឋិតា អាសីតិបិ **ឧក្កដ្ឋា**តិ។ **មជ្ឈិមាគមដ្ឋកថាយំ** បន ឯវំ វុត្តំ “តញ្ច នគរំ ‘មង្គលទិវសោ សុខណោ, សុនក្ខត្តំ មា អតិក្កមី’តិ រត្តិម្បិ ឧក្កាសុ ឋិតាសុ មាបិតត្តា ឧក្កដ្ឋាតិបិ វុច្ចតិ, ទណ្ឌទីបិកាសុ ជាលេត្វា ធារិយមានាសុ មាបិតត្តាតិ វុត្តំ ហោតី”តិ, (ម. និ. អដ្ឋ. ១.មូលបរិយាយសុត្តវណ្ណនា) តទបិមិនា សំសន្ទតិ ចេវ សមេតិ ច នគរវត្ថុបរិគ្គហស្សបិ នគរមាបនបរិយាបន្នត្តាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ អបរេ បន ភណន្តិ “ភូមិភាគសម្បត្តិយា, ឧបករណសម្បត្តិយា, មនុស្សសម្បត្តិយា ច តំ នគរំ ឧក្កដ្ឋគុណយោគតោ **ឧក្កដ្ឋា**តិ នាមំ លភតី”តិ។ លោកិយា បន វទន្តិ “ឧក្កា ធារីយតិ ឯតស្ស មាបិតកាលេតិ **ឧក្កដ្ឋា**, វណ្ណវិការោយ”ន្តិ, ឥត្ថិលិង្គវសេន ចាយំ សមញ្ញា, តេនេវិធ បយោគោ ទិស្សតិ “យថា ច ភវំ គោតមោ ឧក្កដ្ឋាយ អញ្ញានិ ឧបាសកកុលានិ ឧបសង្កមតី”តិ (ទី. និ. ១.២៩៨) **មូលបរិយាយសុត្តាទីសុ** (ម. និ. ១.១) ច “ឯកំ សមយំ ភគវា ឧក្កដ្ឋាយំ វិហរតិ សុភគវនេ សាលរាជមូលេ”តិអាទិ។ ឯវមេត្ថ ហោតុ ឧបសគ្គវសេន ឧបយោគវចនំ, កថំ បនេតំ សេសបទេសុ សិយាតិ អនុយោគេនាហ “**តស្ស អនុបយោគត្តា សេសបទេសូ**”តិ។ តត្ថ **តស្សា**តិ ឧបសគ្គវសេន ឧបយោគសញ្ញុត្តស្ស “ឧក្កដ្ឋ”ន្តិ បទស្ស។ **អនុបយោគត្តា**តិ វិសេសនភាវេន អនុបយុត្តត្តា។ **សេសបទេសូ**តិ “សត្តុស្សទ”ន្តិអាទីសុ សត្តសុ បទេសុ។

កីំ នុ ខ្វាយំ សទ្ទប្បយោគោ សទ្ទលក្ខណានុគតោតិ ចោទនមបនេតិ “**តត្ថ…បេ…. បរិយេសិតព្ព**”ន្តិ ឥមិនា។ **តត្ថា**តិ ឧបសគ្គវសេន, អនុបយោគវសេន ច ឧបយោគវចនន្តិ វុត្តេ ទុព្វិធេបិ វិធានេ។ **លក្ខណ**ន្តិ គហណូបាយញាយភូតំ សទ្ទលក្ខណំ, សុត្តំ វា។ **បរិយេសិតព្ព**ន្តិ សទ្ទសត្ថេសុ វិជ្ជមានត្តា ញាណេន គវេសិតព្ពំ, គហេតព្ពន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ ឯតេន ហិ សទ្ទលក្ខណានុគតោវាយំ សទ្ទប្បយោគោតិ ទស្សេតិ, សទ្ទវិទូ ច ឥច្ឆន្តិ “ឧបអនុអធិអាឥច្ចាទិបុព្ពវសយោគេ សត្តមិយត្ថេ ឧបយោគវចនំ បាបុណាតិ, វិសេសិតព្ពបទេ ច យថាវិធិមនុបយោគោ វិសេសនបទានំ សមានាធិករណភូតាន”ន្តិ។ តត្រ យទា អធិ-សទ្ទោ, អា-សទ្ទោ ច ឧបសគ្គមត្តំ, តទា “តតិយាសត្តមីនញ្ច”តិ លក្ខណេន អជ្ឈាបុព្ពវសយោគេ ឧបយោគវចនំ។ តថា ហិ វទន្តិ “សត្តមិយត្ថេ កាលទិសាសុ ឧបាន្វជ្ឈាវសយោគេ, អធិបុព្ពសិឋាវសានំ បយោគេ, តប្បានចារេសុ ច ទុតិយា។

កាលេ បុព្ពណ្ហសមយំ និវាសេត្វា, ឯកំ សមយំ ភគវា, កញ្ចិ កាលំ បុរេជាតបច្ចយេន បច្ចយោ, ឥមំ រត្តឹ ចត្តារោ មហារាជានោ។ **ទិសាយំ** បុរិមំ ទិសំ ធតរដ្ឋោ។ **ឧបាទិបុព្ពវសយោគេ** គាមំ ឧបវសតិ, គាមំ អនុវសតិ, គាមំ អាវសតិ, អគារំ អជ្ឈាវសតិ, **អធិបុព្ពសិឋាវសានំ បយោគេ** បថវឹ អធិសេស្សតិ, គាមំ អធិតិដ្ឋតិ, គាមំ អជ្ឈាវសតិ។ **តប្បានចារេសុ** នទី បិវតិ, គាមំ ចរតិ ឥច្ចាទីតិ។

យទា បន អធិ-សទ្ទោ ឥស្សរិយត្ថោ, អា-សទ្ទោ ច មរិយាទត្ថោ, តទា “កម្មប្បវចនីយយុត្តេ”តិ លក្ខណេន កម្មប្បវចនីយយោគេ ឧបយោគវចនំ។ តថា ហិ វទន្តិ “អនុអាទយោ ឧបសគ្គា, ធីអាទយោ និបាតា ច កម្មប្បវចនីយសញ្ញា ហោន្តិ កិរិយាសង្ខាតំ កម្មំ បវចនីយំ យេសំ តេ **កម្មប្បវចនីយា**”តិ។ សេសបទានំ បន យថាវិធិមនុបយោគេ កតរេន លក្ខណេន ឧបយោគវចនន្តិ? យថាវុត្តលក្ខណេនេវ។ យជ្ជេវំ តេសម្បិ អាធារភាវតោ នានាធារតា សិយាតិ? ន, ពហូនម្បិ បទានំ នគរវសេន ឯកត្ថភាវតោ។ សកត្ថមត្តញ្ហិ តេសំ នានាករណន្តិ។ អញ្ញេ បន សទ្ទវិទូ ឯវមិច្ឆន្តិ “សមានាធិករណបទានំ បច្ចេកំ កិរិយាសម្ពន្ធនេន វិសេសិតព្ពបទេន សមានវចនតា យថា ‘កដំ ករោតិ, វិបុលំ, ទស្សនីយ’ន្តិ ឯត្ថ ‘កដំ ករោតិ, វិបុលំ ករោតិ, ទស្សនីយំ ករោតី’តិ បច្ចេកំ កិរិយាសម្ពន្ធនេន កម្មត្ថេយេវ ទុតិយា”តិ, តទេតំ វិចារេតព្ពំ វិសេសនបទានំ សមានាធិករណានំ កិរិយាសម្ពជ្ឈនាភាវតោ។ យទា ហិ កិរិយាសម្ពជ្ឈនំ, តទា វិសេសនមេវ ន ហោតីតិ។

ឧស្សទតា នាមេត្ថ ពហុលតាតិ វុត្តំ “**ពហុជន**”ន្តិ។ តំ បន ពហុលតំ ទស្សេតិ “**អាកិណ្ណមនុស្ស**”ន្តិអាទិនា។ អរញ្ញាទីសុ គហេត្វា បោសេតព្ពា **បោសាវនិយា**, ឯតេន តេសំ ធម្មភាវំ ទស្សេតិ។ **អាវិជ្ឈិត្វា**តិ បរិក្ខិបិត្វា។ ខណិត្វា កតា **បោក្ខរណី**, អាពន្ធិត្វា កតំ តឡាកំ។ អច្ឆិន្នុទកដ្ឋានេយេវ ជលជកុសុមានិ ជាតានីតិ វុត្តំ “**ឧទកស្ស និច្ចភរិតានេវា**”តិ។ **ឧទកស្សា**តិ ច បូរណកិរិយាយោគេ ករណត្ថេ សាមិវចនំ “មហន្តេ មហន្តេ សាណិបសិព្ពកេ ការាបេត្វា ហិរញ្ញសុវណ្ណស្ស បូរាបេត្វា”តិអាទីសុ (បារា. ៣៤) វិយ។ **សហ ធញ្ញេនាតិ សធញ្ញ**ន្តិ នគរសទ្ទាបេក្ខាយ នបុំសកលិង្គេន វុត្តំ, យថាវាក្យំ វា ឧបយោគវចនេន។ ឯវំ សព្ពត្ថ។ **បុព្ពណ្ណាបរណ្ណាទិភេទំ ពហុធញ្ញសន្និចយ**ន្តិ ឯត្ថ **អាទិ**សទ្ទេន តទុភយវិនិមុត្តំ អលាពុកុម្ភណ្ឌាទិសូបេយ្យំ សង្គណ្ហាតិ។ តេនាយមត្ថោ វិញ្ញាយតិ – នយិធ ធញ្ញសទ្ទោ សាលិអាទិធញ្ញវិសេសវាចកោ, បោសនេ សាធុត្តមត្តេន បន និរវសេសបុព្ពណ្ណាបរណ្ណសូបេយ្យវាចកោ, វិរូបេកសេសវសេន វា បយុត្តោតិ។ **ឯត្តាវតា**តិ យថាវុត្តបទត្តយេន។ **រាជលីលាយា**តិ រាជូនំ វិលាសេន។ សមិទ្ធិយា ឧបភោគបរិភោគសម្បុណ្ណភាវេន សម្បត្តិ **សមិទ្ធិសម្បត្តិ**។

“រាជភោគ្គ”ន្តិ វុត្តេ “កេន ទិន្ន”ន្តិ អវស្សំ បុច្ឆិតព្ពតោ ឯវំ វុត្តន្តិ ទស្សេតិ “**កេនា**”តិអាទិនា។ រញ្ញា វិយ ភុញ្ជិតព្ពន្តិ វា **រាជភោគ្គ**ន្តិ អដ្ឋកថាតោ អបរោ នយោ។ យាវ បុត្តនត្តុបនត្តុបរម្បរា កុលសន្តកភាវេន រាជតោ លទ្ធត្តា “**រញ្ញោ ទាយភូត**”ន្តិ វុត្តំ។ “ធម្មទាយាទា មេ ភិក្ខវេ ភវថា”តិអាទីសុ (ម. និ. ១.២៩) វិយ ច **ទាយ**សទ្ទោ ទាយជ្ជបរិយាយោតិ អាហ “**ទាយជ្ជន្តិ អត្ថោ**”តិ។ កថំ ទិន្នត្តា ព្រហ្មទេយ្យំ នាមាតិ ចោទនំ បរិហរតិ “**ឆត្តំ ឧស្សាបេត្វា**”តិអាទិនា។ រាជនីហារេន បរិភុញ្ជិតព្ពតោ ហិ ឧទ្ធំ បរិភោគលាភស្ស ព្រហ្មទេយ្យតា នាម នត្ថិ, ឥទញ្ច តថា ទិន្នមេវ, តស្មា ព្រហ្មទេយ្យំ នាមាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **ឆេជ្ជភេជ្ជ**ន្តិ សរីរទណ្ឌធនទណ្ឌាទិភេទំ ទណ្ឌមាហ។ **នទីតិត្ថបព្ពតាទីសូ**តិ នទីតិត្ថបព្ពតបាទគាមទ្វារអដវិមុខាទីសុ។ **សេតច្ឆត្តគ្គហណេន** សេសរាជកកុធភណ្ឌម្បិ គហិតំ តប្បមុខត្តាតិ វេទិតព្ពំ។ “**រញ្ញា ភុញ្ជិតព្ព**”ន្តេវ វុត្តេ ឥធាធិប្បេតត្ថោ ន បាកដោតិ **ហុត្វា**-សទ្ទគ្គហណំ កតំ។ តញ្ហិ សោ រាជកុលតោ អសមុទាគតោបិ រាជា ហុត្វា ភុញ្ជិតុំ លភតីតិ អយមិធាធិប្បេតោ អត្ថោ។ ទាតព្ពន្តិ **ទាយំ**, “រាជទាយ”ន្តិ ឥមិនាវ រញ្ញា ទិន្នភាវេ សិទ្ធេ “រញ្ញា បសេនទិនា កោសលេន ទិន្ន”ន្តិ បុន ច វចនំ កិមត្ថិយន្តិ អាហ “**ទាយករាជទីបនត្ថ**”ន្តិអាទិ។ អសុកេន រញ្ញា ទិន្នន្តិ ទាយករាជស្ស អទីបិតត្តា ឯវំ វុត្តន្តិ អធិប្បាយោ។ ឯត្ថ ច បឋមនយេ “រាជភោគ្គ”ន្តិ បទេ បុច្ឆាសម្ភវតោ ឥទំ វុត្តំ, ទុតិយនយេ បន “រាជទាយ”ន្តិ បទេតិ អយម្បិ វិសេសោ ទដ្ឋព្ពោ។ តត្ថ អតិពហុលតាយ បុរតោ ឋបនោកាសាភាវតោ បស្សេនបិ ឱទនសូបព្យញ្ជនាទិ ទីយតិ ឯតស្សាតិ **បសេនទិ**, អលុត្តសមាសវសេន។ សោ ហិ រាជា តណ្ឌុលទោណស្ស ឱទនម្បិ តទុបិយេន សូបព្យញ្ជនេន ភុញ្ជតិ។ តថា ហិ នំ ភុត្តបាតរាសកាលេ សត្ថុ សន្តិកមាគន្ត្វា ឥតោ ចិតោ ច សម្បរិវត្តន្តំ និទ្ទាយ អភិភុយ្យមានំ ឧជុកំ និសីទិតុមសក្កោន្តំ ភគវា –

“មិទ្ធី យទា ហោតិ មហគ្ឃសោ ច,
និទ្ទាយិតា សម្បរិវត្តសាយី;
មហាវរាហោវ និវាបបុដ្ឋោ,
បុនប្បុនំ គព្ភមុបេតិ មន្ទោ”តិ។ (ធ. ប. ៣២៥; នេត្តិ. ២៦, ៩០);

ឥមាយ គាថាយ ឱវទិ។ ភាគិនេយ្យញ្ច សោ សុទស្សនំ នាម មាណវំ –

“មនុជស្ស សទា សតីមតោ,
មត្តំ ជានតោ លទ្ធភោជនេ;
តនុកស្ស ភវន្តិ វេទនា,
សណិកំ ជីរតិ អាយុបាលយ”ន្តិ។ (សំ. និ. ១.១២៤) –

ឥមំ គាថំ ភគវតោ សន្តិកេ ឧគ្គហាបេត្វា អត្តនោ ភុញ្ជន្តស្ស ឱសានបិណ្ឌកាលេ ទេវសិកំ ភណាបេតិ, សោ អបរេន សមយេន តស្សា គាថាយ អត្ថំ សល្លក្ខេត្វា បុនប្បុនំ ឱសានបិណ្ឌបរិហរណេន នាឡិកោទនមត្តាយ សណ្ឋហិត្វា តនុសរីរោ ពលវា សុខប្បត្តោ អហោសីតិ។ **ឧទានដ្ឋកថាយំ** (ឧទា. អដ្ឋ. ១២) បន ឯវំ វុត្តំ “បច្ចាមិត្តំ បរសេនំ ជិនាតីតិ បសេនទី”តិ។ សទ្ទវិទូបិ ហិ ជ-ការស្ស ទ-ការេ ឥទមុទាហរន្តិ។ សោ ហិ អត្តនោ ភាគិនេយ្យំ អជាតសត្តុរាជានំ, បញ្ចចោរសតាទីនិ ច អវរុទ្ធកានិ ជិនាតីតិ។ កោសលរដ្ឋស្សាធិបតិភាវតោ **កោសលោ,** តស្មា កោសលាធិបតិនា បសេនទិ នាមកេន រញ្ញា ទិន្នន្តិ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ និស្សដ្ឋបរិច្ចត្តតាសង្ខាតេន បុន អគ្គហេតព្ពភាវេនេវ ទិន្នត្តា ឥធ **ព្រហ្មទេយ្យំ** នាម, ន តុ បុរិមនយេ វិយ រាជសង្ខេបេន បរិភុញ្ជិតព្ពភាវេន ទិន្នត្តាតិ អាហ **“យថា”**តិអាទិ។ និស្សដ្ឋំ ហុត្វា, និស្សដ្ឋភាវេន វា បរិច្ចត្តំ **និស្សដ្ឋបរិច្ចត្តំ,** មុត្តចាគវសេន ច ជិតន្តិ អត្ថោ។

សវនំ ឧបលព្ភោតិ ទស្សេតិ **“ឧបលភី”**តិ ឥមិនា, សោ ចាយមុបលព្ភោ សវនវសេនេវ ជាននន្តិ វុត្តំ **“សោតទ្វារសម្បត្តវចននិស្សានុសារេន អញ្ញាសី”**តិ។ សោតទ្វារានុសារវិញ្ញាណវីថិវសេន ជាននមេវ ហិ ឥធ សវនំ តេនេវ “សមណោ ខលុ ភោ គោតមោ”តិអាទិនា វុត្តស្សត្ថស្ស អធិគតត្តា, ន បន សោតទ្វារវីថិវសេន សុតមត្តំ តេន តទត្ថស្ស អនធិគតត្តា។ អវធារណផលត្តា សទ្ទបយោគស្ស សព្ពម្បិ វាក្យំ អន្តោគធាវធារណំ។ តស្មា តទត្ថជោតកសទ្ទេន វិនាបិ អញ្ញត្ថាបោហនវសេន អស្សោសិ ឯវ, នាស្ស កោចិ សវនន្តរាយោ អហោសីតិ អយមត្ថោ វិញ្ញាយតីតិ អាហ **“បទបូរណមត្តេ និបាតោ”**តិ, អន្តោគធាវធារណេបិ ច សព្ពស្មឹ វាក្យេ នីតត្ថតោ អវធារណត្ថំ ខោ-សទ្ទគ្គហណំ “ឯវា”តិ សាមត្ថិយា សាតិសយំ ឯតទត្ថស្ស វិញ្ញាយមានត្តាតិ បឋមវិកប្បោ វុត្តោ, នីតត្ថតោ អវធារណេន កោ អត្ថោ ឯកន្តិកោ កតោ, អវធារិតោ ចាតិ វុត្តំ **“តត្ថា”**តិអាទិ។ អថ បទបូរណមត្តេន ខោ-សទ្ទេន កី បយោជនន្តិ ចោទនមបនេតិ **“បទបូរណេនា”**តិអាទិនា, អក្ខរសមូហបទស្ស, បទសមូហវាក្យស្ស ច សិលិដ្ឋតាបយោជនមត្តមេវាតិ អត្ថោ។ **“អស្សោសី”**តិ ហិទំ បទំ ខោ-សទ្ទេ គហិតេ តេន ផុល្លិតំ មណ្ឌិតំ វិភូសិតំ វិយ ហោន្តំ បូរិតំ នាម ហោតិ, តេន ច បុរិមបច្ឆិមបទានិ សុខុច្ចារណវសេន សិលិដ្ឋានិ ហោន្តិ, ន តស្មឹ អគ្គហិតេ, តស្មា បទបូរណមត្តម្បិ បទព្យញ្ជនសិលិដ្ឋតាបយោជនន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ មត្តសទ្ទោ ចេត្ថ វិសេសនិវត្តិអត្ថោ, តេនស្ស អនត្ថន្តរទីបនតា ទស្សិតា, **ឯវ-**សទ្ទេន បន បទព្យញ្ជនសិលិដ្ឋតាយ ឯកន្តិកតា។

“សមណោ ខលូ”តិអាទិ យថាសុតត្ថនិទស្សនន្តិ ទស្សេតិ **“ឥទានី”**តិអាទិនា។ **សមិតបាបត្តា**តិ ឯត្ថ អច្ចន្តំ អនវសេសតោ សវាសនំ សមិតបាបត្តាតិ អត្ថោ គហេតព្ពោ។ ឯវញ្ហិ ពាហិរកវីតរាគសេក្ខាសេក្ខបាបសមនតោ ភគវតោ បាបសមនំ យថារហំ វិសេសិតំ ហោតិ។ តេន វុត្តំ **“ភគវា ច អនុត្តរេន អរិយមគ្គេន សមិតបាបោ”**តិ។ តទេវត្ថំ និទ្ទេសបាឋេន សាធេតុំ **“វុត្តញ្ចេត”**ន្តិអាទិមាហ។ **អស្សា**តិ អនេន ភិក្ខុនា, ភគវតា វា។ **សមិតា**តិ សមាបិតា, សមភាវំ វា អាបាទយិតា, អស្ស វា សម្បទានភូតស្ស សន្តា ហោន្តីតិ អត្ថោ។ អត្ថានុគតា ចាយំ ភគវតិ សមញ្ញាតិ វុត្តំ **“ភគវា ចា”**តិអាទិ។ **តេនា**តិ តថា សមិតបាបត្តា។ យថាភូតំ បវត្តោ **យថាភុច្ចំ,** តទេវ គុណោ, តេន អធិគតំ តថា។ **“ខលូ”**តិ ឥទំ នេបាតិកំ ខលុបច្ឆាភត្តិកបទេ (មិ. ប. ៤.១.៨) វិយ, ន នាមំ, អនេកត្ថត្តា ច និបាតានំ អនុស្សវនត្ថោវ ឥធាធិប្បេតោតិ អាហ **“អនុស្សវនត្ថេ និបាតោ”**តិ, បរម្បរសវនញ្ចេត្ថ អនុស្សវនំ។ **ព្រាហ្មណជាតិសមុទាគត**ន្តិ ព្រាហ្មណជាតិយា អាគតំ, ជាតិសិទ្ធន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ **អាលបនមត្ត**ន្តិ បិយាលបនវចនមត្តំ, ន តទុត្តរិ អត្ថបរិទីបនំ។ បិយសមុទាហារា ហេតេ “ភោ”តិ វា “អាវុសោ”តិ វា “ទេវានំ បិយា”តិ វា។ **ធម្មបទេ ព្រាហ្មណវត្ថុ**បាឋេន, (ធ. ប. ៣១៥ អាទយោ) **សុត្តនិបាតេ** ច **វាសេដ្ឋសុត្ត**បទេន ព្រាហ្មណជាតិសមុទាគតាលបនភាវំ សមត្ថេតុំ **“វុត្តម្បិ ចេត”**ន្តិអាទិមាហ។

តត្រាយមត្ថោ – សចេ រាគាទិកិញ្ចនេហិ សកិញ្ចនោ អស្ស, សោ អាមន្តនាទីសុ “ភោ ភោ”តិ វទន្តោ ហុត្វា វិចរណតោ ភោវាទីយេវ នាម ហោតិ, ន ព្រាហ្មណោ។ “អកិញ្ចនំ អនាទានំ, តមហំ ព្រូមិ ព្រាហ្មណ”ន្តិ (ធ. ប. ៣៩៦, សុ. និ. ៦២៥) សេសគាថាបទំ។ តត្ថ រាគាទយោ សត្តេ កិញ្ចន្តិ មទ្ទន្តិ បលិពុទ្ធន្តីតិ **កិញ្ចនានិ។** មនុស្សា កិរ គោណេហិ ខលំ មទ្ទាបេន្តា “កិញ្ចេហិ កបិល, កិញ្ចេហិ កាឡកា”តិ វទន្តិ, តស្មា កិញ្ចនសទ្ទោ មទ្ទនត្ថោ វេទិតព្ពោ។ យថាហ **និទ្ទេសេ** “អកិញ្ចនន្តិ រាគកិញ្ចនំ, ទោស, មោហ, មាន, ទិដ្ឋិ, កិលេសកិញ្ចនំ, ទុច្ចរិតកិញ្ចនំ, យស្សេតេ កិញ្ចនា បហីនា សមុច្ឆិន្នា វូបសន្តា បដិប្បស្សទ្ធា អភព្ពុប្បត្តិកា ញាណគ្គិនា ទឌ្ឍា, សោ វុច្ចតិ

អកិញ្ចនោ’’តិ (ចូឡនិ. ២៨, ៣២, ៦០, ៦៣)។ **គោតមោ**តិ គោត្តវសេន បរិកិត្តនំ, យំ ‘‘អាទិច្ចគោត្ត’’ន្តិបិ លោកេ វទន្តិ, **សក្យបុត្តោ**តិ បន ជាតិវសេន សាកិយោតិ ច តស្សេវ វេវចនំ។ វុត្តញ្ហេតំ **បព្ពជ្ជាសុត្តេ** –

> ‘‘អាទិច្ចា នាម គោត្តេន, សាកិយា នាម ជាតិយា;
> តម្ហា កុលា បព្ពជិតោម្ហិ, ន កាមេ អភិបត្ថយ’’ន្តិ។ (សុ. និ. ៤២៥);

តថា ចាហ ‘‘**គោតមោតិ ភគវន្តំ គោត្តវសេន បរិកិត្តេតី**’’តិអាទិ។ តត្ថ គំ តាយតីតិ **គោត្តំ,** ‘‘គោតមោ’’តិ បវត្តមានំ អភិធានំ, ពុទ្ធិញ្ច ឯកំសិកវិសយតាយ រក្ខតីតិ អត្ថោ។ យថា ហិ ពុទ្ធិ អារម្មណភូតេន អត្ថេន វិនា ន វត្តតិ, ឯវំ អភិធានំ អភិធេយ្យភូតេន, តស្មា សោ គោត្តសង្ខាតោ អត្ថោ តានិ រក្ខតីតិ វុច្ចតិ, គោ-សទ្ទោ ចេត្ថ អភិធានេ, ពុទ្ធិយញ្ច វត្តតិ។ តថា ហិ វទន្តិ –

> ‘‘គោ គោណេ ចេន្ទ្រិយេ ភុម្យំ, វចនេ ចេវ ពុទ្ធិយំ;
> អាទិច្ចេ រស្មិយញ្ចេវ, បានីយេបិ ច វត្តតេ;
> តេសុ អត្ថេសុ គោណេ ថី, បុមា ច តតរេ បុមា’’តិ។

តត្ថ ‘‘គោសុ ទុយ្ហមានាសុ គតោ, គោបញ្ចមោ’’តិអាទីសុ គោសទ្ទោ គោណេ វត្តតិ។ ‘‘គោចរោ’’តិអាទីសុ ឥន្ទ្រិយេ។ ‘‘គោរក្ខ’’ន្តិអាទីសុ ភូមិយំ។ តថា ហិ **សុត្តនិបាតដ្ឋកថាយ វាសេដ្ឋសុត្តសំវណ្ណនាយំ** វុត្តំ ‘‘គោរក្ខន្តិ ខេត្តរក្ខំ, កសិកម្មន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ បថវី ហិ ‘គោ’តិ វុច្ចតិ, តប្បភេទោ ច ‘‘ខេត្ត’’ន្តិ (សុ. និ. អដ្ឋ. ២.៦១៩-៦២៦)។ ‘‘គោត្តំ នាម ទ្វេ គោត្តានិ ហីនញ្ច គោត្តំ, ឧក្កដ្ឋញ្ច គោត្ត’’ន្តិអាទីសុ (បាចិ. ១៥) វចនេ, ពុទ្ធិយញ្ច វត្តតិ។ ‘‘គោគោត្តំ គោតមំ នមេ’’តិ បោរាណកវិរចនាយ អាទិច្ចេ, អាទិច្ចពន្ធុំ គោតមំ សម្មាសម្ពុទ្ធំ នមាមីតិ ហិ អត្ថោ, ‘‘ឧណ្ហគូ’’តិអាទីសុ រស្មិយំ, ឧណ្ហា គាវោ រស្មិយោ ឯតស្សាតិ ហិ **ឧណ្ហគុ,** សូរិយោ។ ‘‘គោសីតចន្ទន’’ន្តិអាទីសុ (អ. និ. ដី. ១.៤៩) បានីយេ , គោសង្ខាតំ បានីយំ វិយ សីតំ, តទេវ ចន្ទនំ តថា។ តស្មិញ្ហិ ឧទ្ធនតោ ឧទ្ធរិតបក្កថិតតេលស្មឹ បក្ខិត្តេ តង្ខណញ្ញេវ តំ តេលំ សីតលំ ហោតីតិ។ ឯតេសុ បន អត្ថេសុ គោណេ វត្តមានោ គោ-សទ្ទោ យថារហំ ឥត្ថិលិង្គោ ចេវ បុល្លិង្គោ ច, សេសេសុ បន បុល្លិង្គោយេវ។

កឹ បនេតំ គោត្តំ នាមាតិ? អញ្ញកុលបរម្បរាយ អសាធារណំ តស្ស កុលស្ស អាទិបុរិសសមុទាគតំ តំកុលបរិយាបន្នសាធារណំ សាមញ្ញរូបន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ សាធារណមេវ ហិ ឥទំ តំកុលបរិយាបន្នានំ សាធារណតោ ច សាមញ្ញរូបំ។ តថា ហិ តំកុលេ ជាតា សុទ្ធោទនមហារាជាទយោបិ ‘‘គោតមោ’’ ត្វេវ វុច្ចន្តិ, តេនេវ ភគវា អត្តនោ បិតរំ សុទ្ធោទនមហារាជានំ ‘‘អតិក្កន្តវរា ខោ គោតម តថាគតា’’តិ (មហាវ. ១០៥) អវោច, វេស្សវណោបិ មហារាជា ភគវន្តំ ‘‘វិជ្ជាចរណសម្បន្នំ, ពុទ្ធំ វន្ទាម គោតម’’ន្តិ, (ទី. និ. ៣.២៨៨) អាយស្មាបិ វង្គីសោ អាយស្មន្តំ អានន្ទំ ‘‘សាធុ និព្ពាបនំ ព្រូហិ, អនុកម្បាយ គោតមា’’តិ (សំ. និ. ១.២១២)។ ឥធ បន ភគវន្តមេវ។ តេនាហ ‘‘ភគវន្តំ គោត្តវសេន បរិកិត្តេតី’’តិ។ **តស្មា**តិ យថាវុត្តមត្ថត្តយំ បច្ចាមសតិ។ ឯត្ថ ច ‘‘**សមណោ**’’តិ ឥមិនា សរិក្ខកជនេហិ ភគវតោ ពហុមតភាវោ ទស្សិតោ តព្ពិសយសមិតបាបតាបរិកិត្តនតោ, ‘‘**គោតមោ**’’តិ ឥមិនា លោកិយជនេហិ តព្ពិសយឧឡារគោត្តសម្ភូតតាបរិកិត្តនតោ។

សក្យស្ស សុទ្ធោទនមហារាជស្ស បុត្តោ **សក្យបុត្តោ,** ឥមិនា បន ឧច្ចាកុលបរិទីបនំ ឧទិតោទិតវិបុលខត្តិយកុលសម្ភូតតាបរិកិត្តនតោ។ សព្ពខត្តិយានញ្ហិ អាទិភូតមហាសម្មតមហារាជតោ បដ្ឋាយ អសម្ភិន្នំ ឧឡារតមំ សក្យរាជកុលំ។ យថាហ –

> ‘‘មហាសម្មតរាជស្ស, វំសជោ ហិ មហាមុនិ;
> កប្បាទិស្មិញ្ហិ រាជាសិ, មហាសម្មតនាមកោ’’តិ។ (មហាវំសេ ទុតិយបរិច្ឆេទេ បឋមគាថា);

កថំ សទ្ធាបព្ពជិតភាវបរិទីបនន្តិ អាហ ‘‘**កេនចី**’’តិអាទិ។ បរិជិយនំ បរិហាយនំ **បារិជុញ្ញំ,** បរិជិរតីតិ វា **បរិជិណ្ណោ,** តស្ស ភាវោ **បារិជុញ្ញំ,** តេន។ ញាតិបារិជុញ្ញភោគបារិជុញ្ញាទិនា កេនចិ បារិជុញ្ញេន បរិហានិយា អនភិភូតោ អនជ្ឈោត្ថដោ ហុត្វា បព្ពជិតោតិ អត្ថោ។ តទេវ បរិយាយន្តរេន វិភាវេតុំ ‘‘**អបរិក្ខីណំយេវ តំ កុលំ បហាយា**’’តិ វុត្តំ។ **អបរិក្ខីណ**ន្តិ ហិ ញាតិបារិជុញ្ញភោគបារិជុញ្ញាទិនា កេនចិ បារិជុញ្ញេន អបរិក្ខយំ។ **សទ្ធាយ បព្ពជិតោ**តិ សទ្ធាយ ឯវ បព្ពជិតោ។ ឯវញ្ហិ ‘‘កេនចី’’តិអាទិនា និវត្តិតវចនំ សូបបន្នំ ហោតិ។ ននុ ច ‘‘សក្យកុលា បព្ពជិតោ’’តិ ឥទំ ឧច្ចាកុលា បព្ពជិតភាវបរិទីបនមេវ សិយា តទត្ថស្សេវ វិញ្ញាយមានត្តា, ន សទ្ធាបព្ពជិតភាវបរិទីបនំ តទត្ថស្ស អវិញ្ញាយមានត្តាតិ? ន ខោ បនេវំ ទដ្ឋព្ពំ មហន្តំ ញាតិបរិវដ្ដំ, មហន្តញ្ច ភោគក្ខន្ធំ បហាយ សទ្ធាបព្ពជិតភាវស្ស អត្ថតោ សិទ្ធត្តា។ តថា ហិ លោកនាថស្ស អភិជាតិយំ តស្ស កុលស្ស ន

កិញ្ចិ បារិជុញ្ញំ, អថ ខោ វុឌ្ឍិយេវ, តតោ តស្ស សមិទ្ធតមភាវោ លោកេ បាកដោ បញ្ញាតោ ហោតិ, តស្មា “សក្យកុលា បព្ពជិតោ”តិ ឯត្តកេយេវ វុត្តេ តថា សមិទ្ធតមំ កុលំ បហាយ សទ្ធាបព្ពជិតភាវោ សិទ្ធោយេវាតិ, តមំ បរិហារំ “កេនចិ បារិជុញ្ញេនា”តិអាទិនា វិភាវេតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **តតោ បរន្តិ** “កោសលេសុ ចារិកំ ចរមានោ”តិអាទិវចនំ។

> “សាធុ ធម្មរុចិ រាជា, សាធុ បញ្ញាណវា នរោ;
> សាធុ មិត្តានមទុព្ភោ, បាបស្សាករណំ សុខ”ន្តិ។ អាទីសុ –

វិយ សាធុសទ្ទោ ឥធ សុន្ទរត្ថោតិ អាហ **“សុន្ទរំ ខោ បនា”**តិ។ **ខោ**តិ អវធារណត្ថេ និបាតោ, **បនា**តិ បក្ខន្តរត្ថេ។ ឯវំ សាត្ថកតាវិញ្ញាបនត្ថញ្ចិ សំវណ្ណនាយមេតេសំ គហណំ។ **សុន្ទរ**ន្តិ ច ភទ្ទកំ, ភទ្ទកតា ច បស្សន្តានំ ហិតសុខាវហភាវេនាតិ វុត្តំ **“អត្ថាវហំ សុខាវហ”**ន្តិ។ **អត្ថោ** ចេត្ថ ទិដ្ឋធម្មិកសម្បរាយិកបរមត្ថវសេន តិវិធំ ហិតំ **សុខ**ម្បិ តថេវ តិវិធំ សុខំ។

តថារូបានន្តិ តាទិសានំ, អយំ សទ្ទតោ អត្ថោ។ អត្ថមត្តំ បន ទស្សេតុំ **“ឯវរូបាន”**ន្តិ វុត្តំ។ យាទិសេហិ ច គុណេហិ ភគវា សមន្នាគតោ ចតុប្បមាណិកស្ស លោកស្ស សព្ពកាលម្បិ-អច្ចន្តាយ-សទ្ធាយ-បសាទនីយោ តេសំ យថាភូតសភាវត្តា, តាទិសេហិ គុណេហិ សមន្នាគតភាវំ សន្ធាយ “តថារូបានំ អរហត”ន្តិ វុត្តន្តិ ទស្សេន្តោ **“យថារូបោ”**តិអាទិមាហ។ **លទ្ធសទ្ធាន**ន្តិ លទ្ធសទ្ទហានំ, បរជនស្ស សទ្ធំ បដិលភន្តានន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ **លទ្ធសទ្ទាន**ន្តិ វា បដិលទ្ធកិត្តិសទ្ទានំ, ឯតេន “អរហត”ន្តិ បទស្ស អរហន្តានន្តិ អត្ថោ, អរហន្តសមញ្ញាយ ច បាកដភាវោ ទស្សិតោ, អបិច “យថារូបោ សោ ភវំ គោតមោ”តិ ឥមិនា “តថារូបាន”ន្តិ បទស្ស អនិយមវសេន អត្ថំ ទស្សេត្វា សរូបនិយមវសេនបិ ទស្សេតុំ **“យថាភុច្ចគុណាធិគមេន លោកេ អរហន្តោតិ លទ្ធសទ្ទាន”**ន្តិ វុត្តំ, ឥទម្បិ ហិ “តថារូបាន”ន្តិ បទស្សេវ អត្ថទស្សនំ, អយមេវ ច នយោ អាចរិយេហិ អធិប្បេតោ ឥធ **ទីឃនិកាយ**, (ទី. និ. ដី. ១.២៥៥) **សារត្ថទីបនិយ**ញ្ច តថេវ វុត្តត្តា។ “យថារូបា តេ ភវន្តោ អរហន្តោ”តិ អវត្វា “យថារូបោ សោ ភវំ គោតមោ”តិ វចនំ ភគវតិយេវ គរុគារវវសេន “តថារូបានំ អរហត”ន្តិ បុថុវចននិទ្ទិដ្ឋភាវវិញ្ញាបនត្ថំ ។ អត្ថនិ, គរូសុ ច ហិ ពហុវចនំ ឥច្ឆន្តិ សទ្ទវិទូ។ **“យថាភុច្ច...បេ.... អរហត”**ន្តិ ឥមិនា ច ធម្មប្បមាណានំ, លូខប្បមាណានញ្ច សត្តានំ ភគវតោ បសាទាវហតំ យថាវុតតោ ទស្សេតិ អរហន្តភាវស្ស តេសញ្ញេវ យថាវហំ វិសយត្តា, តំទស្សនេន បន ឥតរេសម្បិ រូបប្បមាណឃោសប្បមាណានំ បសាទាវហតា ទស្សិតាយេវ តទវិនាភាវតោតិ ទដ្ឋព្ពំ។

បសាទសោម្មានីតិ បសន្នានិ, សីតលានិ ច, បសាទវសេន វា សីតលានិ, អនេន បសន្នមនតំ ទស្សេតិ។ “ទស្សន”ន្តិ វុត្តេបិ តទុត្តរិ កត្តព្ពតាសម្ភវតោ អយំ សម្ភាវនត្ថោ លព្ភតីតិ អាហ **“ទស្សនមត្តម្បិ សាធុ ហោតី”**តិ។ ឥតរថា ហិ “ទស្សនញ្ញេវ សាធុ, ន តទុត្តរិ ករណ”ន្តិ អនធិប្បេតត្ថោ អាបជ្ជតិ, សម្ភាវនត្ថោ ចេត្ថ បិ-សទ្ទោ, អបិ-សទ្ទោ វា លុត្តនិទ្ទិដ្ឋោ។ “ព្រហ្មចរិយំ បកាសេតី”តិ ឯត្ថ ឥតិ-សទ្ទោ “អព្ភុគ្គតោ”តិ ឥមិនា សម្ពន្ធមុបគតោ, តស្មា អយំ “សាធុ ហោតី”តិ ឥធ ឥតិ-សទ្ទោ “ព្រាហ្មណោ បោក្ខរសាតី អម្ពដ្ឋំ មាណវំ អាមន្តេសី”តិ ឥមិនា សម្ពជ្ឈិតព្ពោ, “អជ្ឈាសយំ កត្វា”តិ ច បាឋសេសោ តទត្ថស្ស វិញ្ញាយមានត្តា។ យស្ស ហិ អត្ថោ វិញ្ញាយតិ, សទ្ទោ ន បយុជ្ជតិ, សោ “បាឋសេសោ”តិ វុច្ចតិ, ឥមមត្ថំ វិភាវេន្តោ អាហ **“ទស្សនមត្តម្បិ សាធុ ហោតីតិ ឯវំ អជ្ឈាសយំ កត្វា”**តិ។ **មូលបណ្ណាសកេ ចូឡសីហនាទសុត្តដ្ឋកថាយ** (ម. និ. អដ្ឋ. ១.១៤៤) អាគតំ **កោសិយសកុណវត្ថុ** ចេត្ថ កថេតព្ពំ។

អម្ពដ្ឋមាណវកថាវណ្ណនា

២៥៦. “អជ្ឈាយកោ”តិ ឥទំ បឋមបកតិយា គរហាវចនមេវ, ទុតិយបកតិយា បសំសាវចនំ កត្វា វោហរន្តិ យថា តំ “បុរិសោ នរោ”តិ ទស្សេតុំ **អគ្គញ្ញសុត្ត**បទ (ទី. និ. ៣.១៣២) មុទាហដំ។ តត្ថ **ឥមេ**តិ ឈាយកនាមេន សមញ្ញិតា ជនា។ **ន ឈាយន្តី**តិ បណ្ណកុដីសុ ឈានំ ន អប្បេន្តិ ន និប្ផាទេន្តិ, គាមនិគមសាមន្តំ ឱសរិត្វា វេទគន្ថេ ករោន្តាវ អច្ឆន្តីតិ អត្ថោ។ តំ បនេតេសំ ព្រាហ្មណឈាយកសង្ខាតំ បឋមទុតិយនាមំ ឧបាទាយ តតិយមេវ ជាតន្តិ អាហ **“អជ្ឈាយកាត្វេវ តតិយំ អក្ខរំ ឧបនិព្ពត្ត”**ន្តិ, **អក្ខរ**ន្តិ ច និរុត្តិ សមញ្ញា។ សា ហិ តស្មិយេវ និរុឡ្ហភាវេន អញ្ញត្ថ អសញ្ចរណតោ “អក្ខរ”ន្តិ វុច្ចតិ។ **មន្តេ បរិវត្តេតី**តិ វេទេ សជ្ឈាយតិ, បរិយាបុណាតីតិ អត្ថោ។ ឥធ ហិ អធិអាបុព្ពឥ-សទ្ទវសេន បទសន្ធិ, ឥតរត្ថ បន ឈេ-សទ្ទវសេន។ **មន្តេ ធារេតី**តិ យថាអធីតេ មន្តេ អសម្មុឡ្ហេ កត្វា ហទយេ ឋបេតិ។

អាថព្ពណវេទោ បរូបឃាតករត្តា សាធូនមបរិភោគោតិ កត្វា “**ឥរុវេទយជុវេទសាមវេទាន**”ន្តិ វុត្តំ។ តត្ថ ឥច្ចន្តេ ថោមីយន្តេ ទេវា ឯតាយាតិ **ឥរុ** ឥច-ធាតុវសេន ច-ការស្ស រ-ការំ កត្វា, ឥត្ថិលិង្គោយំ ។ យជ្ជន្តេ បុជ្ជន្តេ ទេវា អនេនាតិ **យជុ** បុន្នបុំសកលិង្គវសេន។ សោយន្តិ អន្តំ ករោន្តិ, សាយន្តិ វា តនុំ ករោន្តិ បាបមនេនាតិ **សាមំ** សោ-ធាតុបក្ខេ ឱ-ការស្ស អា-ការំ កត្វា។ វិទន្តិ ធម្មំ, កម្មំ វា ឯតេហីតិ **វេទា**, តេ ឯវ **មន្តា** “សុគតិយោបិ មុនន្តិ, សុយ្យន្តិ ច ឯតេហី”តិ កត្វា។ បហរណំ សង្ឃដ្ដនំ **បហតំ**, ឱដ្ឋានំ បហតំ តថា, តស្ស ករណវសេន, ឱដ្ឋានិ ចាលេត្វា បគុណភាវករណវសេន បារំ គតោ, ន អត្ថវិភាវនវសេនាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **បារគូ**តិ ច និច្ចសាបេក្ខតាយ កិតន្តសមាសោ។

“**សហ និឃណ្ឌុនា**”តិអាទិនា យថាវាក្យំ វិភត្យន្តវសេន និព្ពចនទស្សនំ។ **និឃណ្ឌុរុក្ខាទីន**ន្តិ **និឃណ្ឌុ** នាម រុក្ខវិសេសោ, តទាទិកានមត្ថានន្តិ អត្ថោ, ឯតេន និឃណ្ឌុរុក្ខបរិយាយំ អាទឹ កត្វា តប្បមុខេន សេសបរិយាយានំ តត្ថ ទស្សិតត្តា សោ គន្ថោ និឃណ្ឌុ នាម យថា តំ “បារាជិកកណ្ឌោ, កុសលត្តិកោ”តិ អយមត្ថោ ទស្សិតោ ឥមិនា យថាវុតមេវ តទត្ថស្ស អធិគតត្តា។ អាចរិយា បន ឯវំ វទន្តិ “វចនីយវាចកភាវេន អត្ថំ, សទ្ទញ្ច និខឌតិ ភិន្ទតិ វិភជ្ជ ទស្សេតីតិ **និខណ្ឌុ**, សោ ឯវ ខ-ការស្ស ឃ-ការំ កត្វា ‘**និឃណ្ឌូ**’តិ វុត្តោ”តិ (ទី. និ. ដី. ១.២៥៦), តទេតំ អដ្ឋកថានយតោ អញ្ញនយទស្សនន្តិ គហេតព្ពំ។ ឥតរថា ហិ សោ អដ្ឋកថាយ វិរោធោ សិយា, វិចារេតព្ពមេតំ។ អក្ខរចិន្តកា បន ឯវមិច្ឆន្តិ “តត្ថ តត្ថាគតានិ នាមានិ និស្សេសតោ យដេន្តិ រាសី ករោន្តិ ឯត្ថាតិ **និឃណ្ឌុ** និគ្គហិតាគមេនា”តិ។ **វេវចនប្បកាសក**ន្តិ បរិយាយសទ្ទទីបកំ, ឯកេកស្ស អត្ថស្ស អនេកបរិយាយវចនវិភាវកន្តិ អត្ថោ។ និទស្សនមត្តញ្ចេតំ អនេកេសម្បិ អត្ថានំ ឯកសទ្ទវចនីយតា វិភាវនវសេនបិ តស្ស គន្ថស្ស បវត្តត្តា។ កោ បនេសោតិ? ឯតរហិ នាមលិង្គានុសាសនរតនមាលាភិធានប្បទីបិកាទិ។ វចីភេទាទិលក្ខណា កិរិយា កប្បីយតិ ឯតេនាតិ **កិរិយាកប្បោ**, តថេវ វិវិធំ កប្បីយតិ ឯតេនាតិ **វិកប្បោ**, កិរិយាកប្បោ ច សោ វិកប្បោ ចាតិ **កិរិយាកប្បវិកប្បោ។** សោ ហិ វណ្ណបទសម្ពន្ធបទត្ថាទិវិភាគតោ ពហុវិកប្បោតិ កត្វា “កិរិយាកប្បវិកប្បោ”តិ វុច្ចតិ, សោ ច គន្ថវិសេសោយេវាតិ វុត្តំ “**កវីនំ ឧបការាវហំ សត្ថ**”ន្តិ, ចតុន្នម្បិ កវីនំ កវិភាវសម្បទាភោគសម្បទាទិបយោជនវសេន ឧបការាវហោ គន្ថោតិ អត្ថោ ។ កោ បនេសោតិ? កព្យពន្ធនវិធិវិធាយកោ កព្យាលង្ការគីតាសុពោធាលង្ការាទិ។ ឥទំ បន មូលកិរិយាកប្បគន្ថំ សន្ធាយ វុត្តំ។ សោ ហិ មហាវិសយោ សតសហស្សគាថាបរិមាណោ, យំ “នយចរិយាទិបករណ”ន្តិបិ វទន្តិ។ វចនត្ថតោ បន កិដយតិ គមេតិ ញាបេតិ កិរិយាទិវិភាគន្តិ **កេដុភំ** កិដ-ធាតុតោ អភបច្ចយវសេន, អ-ការស្ស ច ឧការោ។ អថ វា កិរិយាទិវិភាគំ អនវសេសបរិយាទានតោ កិដេន្តោ គមេន្តោ ឱភេតិ បូរេតីតិ **កេដុភំ** កិដ-សទ្ទូបបទឧភធាតុវសេន។ អបិច កិដន្តិ គច្ឆន្តិ កវយោ ពន្ធេសុ កោសល្លមេតេនាតិ **កេដុភំ**, បុរិមនយេនេវេត្ថ បទសិទ្ធិ។ ឋានករណាទិវិភាគតោ, និព្ពចនវិភាគតោ ច អក្ខរា បភេទីយន្តិ ឯតេនាតិ **អក្ខរប្បភេទោ**, តំ បន ឆសុ វេទង្គេសុ បរិយាបន្នំ បករណទ្វយមេវាតិ វុត្តំ “**សិក្ខា ច និរុត្តិ ចា**”តិ។ តត្ថ សិក្ខន្តិ អក្ខរសមយមេតាយាតិ **សិក្ខា**, អការាទិវណ្ណានំ ឋានករណបយតនបដិបាទកសត្ថំ។ និច្ឆយេន, និស្សេសតោ វា ឧត្តិ **និរុត្តិ**, វណ្ណាគមវណ្ណវិបរិយាយាទិលក្ខណំ។ វុត្តញ្ច –

“វណ្ណាគមោ វណ្ណវិបរិយាយោ,
ទ្វេ ចាបរេ វណ្ណវិការនាសា;
ធាតុស្ស អត្ថាតិសយេន យោគោ,
តទុច្ចតេ បញ្ចវិធា និរុត្តី”តិ។ (បារា. អដ្ឋ. ១.វេរញ្ជកណ្ឌវណ្ណនា; វិសុទ្ធិ. ១.១៤៤; មហានិ. អដ្ឋ. ១.៥០);

ឥធ បន តព្ពសេន អនេកធា និព្ពចនបរិទីបកំ សត្ថំ ឧត្តរបទលោបេន “និរុត្តី”តិ អធិប្បេតំ និព្ពចនវិភាគតោបិ អក្ខរបភេទភាវស្ស អាចរិយេហិ (ទី. និ. ដី. ១.២៥៦) វុត្តត្តា, តមន្តរេន និព្ពចនវិភាគស្ស ច ព្យាករណង្គេន សង្គហិតត្តា។ ព្យាករណំ, និរុត្តិ ច ហិ បច្ចេកមេវ វេទង្គំ យថាហុ –

“កប្បោ ព្យាករណំ ជោតិ-សត្ថំ សិក្ខា និរុត្តិ ច;
ឆន្ទោវិចិតិ ចេតានិ, វេទង្គានិ វទន្តិ ឆា”តិ។

តស្មា ព្យាករណង្គេន អសង្គហភូតមេវ និរុត្តិនយេន និព្ពចនមិធាធិប្បេតំ, ន ឆសុ ព្យញ្ជនបទេសុ វិយ តទុភយសាធារណនិព្ពចនំ វេទង្គវិសយត្តាតិ វេទិតព្ពំ។ អយំ បនេត្ថ **មហានិទ្ទេសដ្ឋកថាយ** (មហានិ. អដ្ឋ. ៥០) អាគតនិរុត្តិនយវិនិច្ឆយោ ។ តត្ថ ហិ “នក្ខត្តរាជារិវ តារកាន”ន្តិ (ជា. ១.១.១១, ២៥) ឯត្ថ រ-ការាគមោ វិយ អវិជ្ជមានស្ស អក្ខរស្ស អាគមោ **វណ្ណាគមោ** នាម។ ហឹសនត្តា “ហឹសោ”តិ វត្តព្ពេ “សីហោ”តិ បរិវត្តនំ វិយ វិជ្ជមានានមក្ខរានំ ហេដ្ឋុបរិយវសេន បរិវត្តនំ **វណ្ណវិបរិយាយោ** នាម។ “នវឆន្នកេទានិ ទិយ្យតី”តិ (ជា. ១.៦.៨៨) ឯត្ថ អ-ការស្ស ឯ-ការាបជ្ជនំ វិយ អញ្ញក្ខរស្ស អញ្ញក្ខរាបជ្ជនំ **វណ្ណវិការោ** នាម។ “ជីវនស្ស មូតោ

ជីវនមូតោ”តិ វត្តព្ពេ “ជីមូតោ”តិ វ-ការ ន-ការានំ វិនាសោ វិយ វិជ្ជមានក្ខរានំ វិនាសោ **វណ្ណវិនាសោ** នាម។ “ផរុសាហិ វាចាហិ បកុព្ពមានោ, អាសជ្ជ មំ ត្វំ វទសេ កុមារា”តិ (ជា. ១.១០.៨៥) ឯត្ថ “បកុព្ពមានោ”តិ បទស្ស អភិភវមានោតិ អត្ថបដិបាទនំ វិយ តត្ថ តត្ថ យថាយោគំ វិសេសត្ថបដិបាទនំ **ធាតូនមត្ថាតិសយេន យោគោ** នាមាតិ។

យថាវុត្តប្បភេទានំ តិណ្ណំ វេទានំ អយំ ចតុត្ថោយេវ សិយា, អថ កេន សទ្ធឹ បញ្ចមោតិ អាហ **“អាថព្ពណវេទំ ចតុត្ថំ កត្វា”**តិ។ **អាថព្ពណវេទោ** នាម អាថព្ពណវេទិកេហិ វិហិតោ បរូបឃាតករោ មន្តោ, សោ បន ឥតិហាស បញ្ចមភាវប្បកាសនត្ថំ គណិតតាមត្តេន គហិតោ, ន សរូបវសេន, ឯវញ្ច កត្វា **“ឯតេស”**ន្តិ បទស្ស តេសំ តិណ្ណំ វេទានន្ខេវ អត្ថោ គហេតព្ពោ។ តញ្ហិ “តិណ្ណំ វេទាន”ន្តិ ឯតស្ស វិសេសនន្តិ។ **ឥតិហ អសា**តិ ឯវំ ឥធ លោកេ អហោសិ **“អាសា”**តិបិ កត្ថចិ បាឋោ, សោយេវត្ថោ។ **ឥហ** ឋានេ **ឥតិ** ឯវំ, ឥទំ វា កម្មំ, វត្ថុំ វា **អាស** ឥច្ចាហីតិបិ អត្ថោ។ តស្ស គន្ថស្ស មហាវិសយតាទីបនត្ថញ្ចេត្ថ វិច្ឆាវចនំ, ឥមិនា “ឥតិហាសា”តិ វចនេន បដិសំយុត្តោ **ឥតិហាសោ** តទ្ធិតវសេនាតិ អត្ថំ ទស្សេតិ។ ឥតិហ អាស, ឥតិហ អាសា”តិ ឦទិសវចនបដិសំយុត្តោ **ឥតិហាសោ** និរុត្តិនយេនាតិ អត្ថទស្សនន្តិបិ វទន្តិ។ អក្ខរចិន្តកា បន ឯវមិច្ឆន្តិ “ឥតិហ-សទ្ទោ បារម្បរិយោបទេសេ ឯកោវ និបាតោ, អសតិ វិជ្ជតីតិ **អសោ**, ឥតិហ អសោ ឯតស្មិន្តិ **ឥតិហាសោ** សមាសវសេនា”តិ, តេសំ មតេ **“ឥតិហ អសា”**តិ ឯត្ថ ឯវំ បារម្បរិយោបទេសោ អស វិជ្ជមានោ អហោសីតិ អត្ថោ។ **“បុរាណកថាសង្ខាតោ”**តិ ឥមិនា តស្ស គន្ថវិសេសភាវមាហ, ភារតនាមកានំ ទ្វេភាតិករាជូនំ យុទ្ធកថា, រាមរញ្ញោ សីតាហរណកថា, នរសីហ រាជុប្បត្តិកថាតិ ឯវមាទិបុរាណកថាសង្ខាតោ ភារតបុរាណរាមបុរាណនរសីហបុរាណាទិគន្ថោ ឥតិហាសោ នាមាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **“តេសំ ឥតិហាសបញ្ចមានំ វេទាន”**ន្តិ ឥមិនា យថាវាក្យំ “តិណ្ណំ វេទាន”ន្តិ ឯត្ថ វិសេសនភាវំ ទស្សេតិ។

បជ្ជតិ អត្ថោ ឯតេនាតិ **បទំ**, នាមាខ្យាតោបសគ្គនិបាតាទិវសេន អនេកវិភាគំ វិភត្តិយន្តបទំ។ តទបិ ព្យាករណេ អាគតមេវាតិ វុត្តំ **“តទវសេស”**ន្តិ, បទតោ អវសេសំ បកតិបច្ចយាទិសទ្ទលក្ខណភូតន្តិ អត្ថោ។ តំ តំ សទ្ទំ, តទត្ថញ្ច ព្យាករោតិ ព្យាចិក្ខតិ ឯតេនាតិ **ព្យាករណំ**, វិសេសេន វា អាករិយន្តេ បកតិបច្ចយាទយោ អភិនិប្ផាទីយន្តេ ឯត្ថ, អនេនាតិ វា **ព្យាករណំ**, សាធុសទ្ទានមន្វាខ្យាយកំ **មុទ្ធពោធព្យាករណ សារស្សត ព្យាករណ បាណិនីព្យាករណចន្ទ្រព្យាករណាទិ** អធុនាបិ វិជ្ជមានសត្ថំ។ **អធីយតី**តិ អជ្ឈាយតិ។ **វេទេតី**តិ បរេសំ វាចេតិ។ **ច**-សទ្ទោ អត្ថទ្វយសមុច្ចិននត្ថោ, វិកប្បនត្ថោ វា អត្ថន្តរស្ស វិកប្បិតត្តា។ វិចិត្រា ហិ តទ្ធិតវុត្តិ។ **បទកោ**តិ ព្យាករណេសុ អាគតបទកោសល្លំ សន្ធាយ វុត្តំ, **វេយ្យាករណោ**តិ តទវសិដ្ឋបកតិបច្ចយាទិសទ្ទវិធិ កោសល្លន្តិ ឥមស្សត្ថស្ស វិញ្ញាបនត្ថំ បទទ្វយស្ស ឯកតោ អត្ថវចនំ។ ឯសា ហិ អាចរិយានំ បកតិ, យទិទំ យេន កេនចិ បការេន អត្ថន្តរវិញ្ញាបនំ។ អយំ **អដ្ឋកថា**តោ អបរោ នយោ – តេ ឯវ វេទេ បទសោ កាយតីតិ **បទកោ**តិ។ តត្ថ **បទសោ**តិ គជ្ជពន្ធបជ្ជពន្ធបទេន។ **កាយតី**តិ កថេតិ យថា “ជាតក”ន្តិ, ឥមិនា វេទការក សមត្ថតំ ទស្សេតិ។ ឯវញ្ហិ “អជ្ឈាយកោ”តិអាទីហិ ឥមស្ស វិសេសោ បាកដោ ហោតីតិ។

អាយតី ហិតំ ពាលជនសង្ខាតោ លោកោ ន យតតិ ន ឦហតិ អនេនាតិ **លោកាយតំ។** តញ្ហិ គន្ថំ និស្សាយ សត្តា បុញ្ញកិរិយាយ ចិត្តម្បិ ន ឧប្បាទេន្តិ, លោកា វា ពាលជនា អាយតន្តិ ឧស្សហន្តិ វាទស្សាទេន ឯត្ថាតិ **លោកាយតំ។** អញ្ញមញ្ញវិរុទ្ធំ, សគ្គមោក្ខវិរុទ្ធំ វា តនោន្តិ ឯត្ថាតិ **វិតណ្ឌោ** ឌ-បច្ចយវសេន, ន-ការស្ស ច ណ-ការំ កត្វា, វិរុទ្ធេន វាទទណ្ឌេន តាឡេន្តិ វាទិនោ ឯត្ថាតិ **វិតណ្ឌោ** តឌិ-ធាតុវសេន, និគ្គហិតាគមញ្ច កត្វា។ អទេ សម្បិ យំ និស្សាយ វាទីនំ វាទោ បវត្តោ, តំ តេសំ ទេសតោបិ ឧបចារវសេន វុច្ចតិ យថា “ចក្ខុំ លោកេ បិយរូបំ សាតរូបំ, ឯត្ថេសា តណ្ហា បហីយមានា បហីយតិ, ឯត្ថ និរុជ្ឈមានា និរុជ្ឈតី”តិ, (ទី. និ. ២.៤០១; ម. និ. ១.១៣៣; វិភ. ២០៤) វិសេសេន វា បណ្ឌិតានំ មនំ តឌេន្តិ ចាលេន្តិ ឯតេនាតិ **វិតណ្ឌោ**, តំ វទន្តិ, សោ វាទោ វា ឯតេសន្តិ **វិតណ្ឌវាទា**, តេសំ សត្ថំ តថា។ លក្ខណទីបកសត្ថំ ឧត្តរបទលោបេន, តទ្ធិតវសេន វា **លក្ខណ**ន្តិ ទស្សេតិ **“លក្ខណទីបក”**ន្តិអាទិនា។ លក្ខីយតិ ពុទ្ធភាវាទិ អនេនាតិ **លក្ខណំ**, និគ្រោធពិម្ពតាទិ។ តេនាហ **“យេសំ វសេនា”**តិអាទិ។ **ទ្វាទសសហស្សគន្ថបមាណ**ន្តិ ឯត្ថ ភាណវារប្បមាណាទីសុ វិយ ពាត្តឹសក្ខរគន្ថោវ អធិប្បេតោ។ វុត្តញ្ហិ –

> “អដ្ឋក្ខរា ឯកបទំ, ឯកា គាថា ចតុប្បទំ;
> គាថា ចេកា មតោ គន្ថោ, គន្ថោ ពាត្តឹសតក្ខរោ”តិ។

ទ្វាទសហិ គុណិតសហស្សពាត្តឹសក្ខរគន្ថប្បមាណន្តិ អត្ថោ។ **យត្ថាតិ** យស្មឹ លក្ខណសត្ថេ, អាធារេ ចេតំ ភុម្មំ យថា “រុក្ខេ សាខា”តិ។ សោឡស ច សហស្សញ្ច **សោឡសសហស្សំ**, សោឡសាធិកសហស្សគាថាបរិមាណាតិ

អត្ថោ។ ឯវញ្ហិ អាធារាធេយ្យវចនំ សូបបន្នំ ហោតីតិ។ បធានវសេន ពុទ្ធានំ លក្ខណទីបនតោ **ពុទ្ធមន្តា នាម។** បច្ចេកពុទ្ធាទីនម្បិ ហិ លក្ខណំ តត្ថ ទីបិតមេវ។ តេន វុត្តំ **“យេសំ វសេនា”**តិអាទិ។

“អនូនោ បរិបូរការី”តិ អត្ថមត្តទស្សនំ, សទ្ទតោ បន អធិគតមត្ថំ ទស្សេតុំ **“អវយោ ន ហោតី”**តិ វុត្តំ។ កោ បនេស អវយោតិ អនុយោគមបនេតិ **“អវយោ នាមា”**តិអាទិនា។ អយមេត្ថាធិប្បាយោ – យោ តានិ សន្ធារេតុំ សក្កោតិ, សោ “វយោ”តិ វុច្ចតិ។ យោ បន ន សក្កោតិ, សោ អវយោ នាម។ យោ ច អវយោ ន ហោតិ, សោ “ទ្វេ បដិសេធា បកតិយត្ថគមកា”តិ ញាយេន វយោ ឯវាតិ។ វយតីតិ ហិ **វយោ,** អាទិមជ្ឈបរិយោសានេសុ កត្ថចិបិ អបរិកិលមន្តោ អវិត្ថាយន្តោ តេ គន្ថេ សន្តានេ បណេតិ ព្យវហរតីតិ អត្ថោ។ អយំ បន **វិនយដ្ឋកថានយោ** (បារា. ៨៤) – **អនវយោ**តិ អនុ អវយោ, សន្ធិវសេន ឧ-ការលោបោ, អនុ អនុ អវយោ អនូនោ, បរិបុណ្ណសិប្បោតិ អត្ថោ។ **វយោ**តិ ហិ ហានិ “អាយវយោ”តិអាទីសុ វិយ, នត្ថិ ឯតស្ស យថាវុត្តគន្ថេសុ វយោ ឩនតាតិ **អវយោ,** អនុ អនុ អវយោ **អនវយោ**តិ។

“អនុញ្ញាតោ”តិ បទស្ស កម្មសាធនវសេន, “បដិញ្ញាតោ”តិ បទស្ស ច កត្តុសាធនវសេន អត្ថំ ទស្សេន្តោ **“អាចរិយេនា”**តិអាទិមាហ។ **អស្សា**តិ អម្ពដ្ឋស្ស។ បាឡិយំ “យមហំ ជានាមិ, តំ ត្វំ ជានាសី”តិ ឥទំ អនុជាននាការទស្សនំ, “យំ ត្វំ ជានាសិ, តមហំ ជានាមី”តិ ឥទំ បន បដិជាននាការទស្សនន្តិ ទស្សេតិ **“យំ អហ”**ន្តិអាទិនា។ **“អាម អាចរិយា”**តិ ហិ យថាគតំ បដិជាននវចនមេវ អត្ថវសេន វុត្តំ។ **យន្តិ** តេវិជ្ជកំ បាវចនំ។ **តស្សា**តិ អាចរិយស្ស។ បដិវចនទានមេវ បដិញ្ញា តថា, កាយ សយមេវ **បដិញ្ញាតោ**តិ អត្ថោ។ **“សកេ”**តិអាទិ អនុជាននបដិជាននាធិការទស្សនំ។ អទេសស្សាបិ ទេសមិវ កប្បនាមត្តេនាតិ វុត្តំ **“កតវសិ”**ន្តិអាទិ។ សស្ស អត្តនោ សន្តកំ សកំ។ អាចរិយានំ បរម្បរតោ, បរម្បរភូតេហិ វា អាចរិយេហិ អាគតំ **អាចរិយកំ។** តិស្សោ វិជ្ជា, តាសំ សមូហោ **តេវិជ្ជកំ,** វេទត្តយំ។ បធានំ វចនំ, បកដ្ឋានំ វា អដ្ឋកាទីនំ វចនំ **បាវចនំ។**

២៥៧. ឥទានិ យេនាធិប្បាយេន ព្រាហ្មណោ បោក្ខរសាតី អម្ពដ្ឋំ មាណវំ អាមន្តេត្វា “អយំ តាតា”តិអាទិវចនមព្រវិ, តទធិប្បាយំ វិភាវេន្តោ **“ឯស កិរា”**តិអាទិមាហ។ តត្ថ **ឧគ្គតស្សា**តិ បុព្ពេ បាកដស្ស កិត្តិមតោ បោរាណជនស្ស។ **ពាហុ ជនា**តិ បូរណកស្សបាទយោ សន្ធាយ វុត្តំ។ **ឯកច្ចន្តិ** ខត្តិយាទិជាតិមន្តំ, លោកសម្មតំ វា **ជនំ។ គរូ**តិ ភារិយំ, អត្តានំ តតោ មោចេត្វា អបគមនមត្តម្បិ ទុក្ករំ ហោតិ, បគេវ តទុត្តរិ ករណន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ **អនត្ថោ** នាម តថាបគមនាទិនា និន្ទាព្យារោសឧបារម្ភាទិ។

“អព្ភុគ្គតោ”តិ ឯត្ថ អភិសទ្ទយោគេន **ឥត្ថម្ភូតាខ្យានត្ថវសេនេវ** “គោតម”ន្តិ **ឧបយោគវចនំ** ។ “តំ ភវន្តំ, តថា សន្តំយេវា”តិ បទេសុបិ តស្ស អនុបយោគត្តា តទត្ថវសេនេវាតិ ទស្សេតិ **“តស្ស ភោតោ”**តិអាទិនា។ តេនាហ **“ឥធាបី”**តិអាទិ។ **តថា សតោយេវា**តិ យេនាការេន អរហតាទិនា សទ្ទោ អព្ភុគ្គតោ, តេនាការេន សន្តស្ស ភូតស្ស ឯវ តស្ស ភវតោ គោតមស្ស សទ្ទោ យទិ វា អព្ភុគ្គតោតិ អត្ថោ។ អបិច **តំ ភវន្តំ គោតមំ តថា សន្តំយេវា**តិ ឯកស្សាបិ អត្ថស្ស ទ្វិក្ខត្តុំ សម្ពន្ធភាវេន វចនំ សាមញ្ញវិសិដ្ឋតាបរិកប្បនេន អត្ថវិសេសវិញ្ញាបនត្ថំ, តស្មា “តស្ស ភោតោ គោតមស្សា”តិ សាមញ្ញសម្ពន្ធភាវេន វិច្ឆិន្ទិត្វា “តថា សតោយេវា”តិ វិសេសសម្ពន្ធភាវេន យោជេតព្ពំ។ **យទិ**-សទ្ទោ ចេត្ថ សំសយត្ថោ ទ្វិន្នម្បិ អត្ថានំ សំសយិតព្ពត្តា។ **វា**-សទ្ទោ ច វិកប្បនត្ថោ តេសុ ឯកស្ស វិកប្បេតព្ពត្តា។ សទ្ទវិទូ បន ឯវំ វទន្តិ – “ឥមស្ស វចនំ សច្ចំ វា យទិ វា មុសា”តិអាទីសុ វិយ យទិ-សទ្ទោ វា-សទ្ទោ ច ឧភោបិ វិកប្បត្ថាយេវ។ យទិ-សទ្ទោបិ ហិ “យំ យទេវ បរិសំ ឧបសង្កមតិ យទិ ខត្តិយបរិសំ យទិ ព្រាហ្មណបរិស”ន្តិអាទីសុ (អ. និ. ៥.៣៤) វា-សទ្ទត្ថោ ទិស្សតិ។ “អប្បំ វស្សសតំ អាយុ, ឥទានេតរហិ វិជ្ជតី”តិអាទីសុ វិយ ច ឥធ សមានត្ថសទ្ទបយោគោតិ។ បាឡិយំ **“យទិ វា នោ តថា”**តិ ឥទម្បិ “សន្តំយេវ សទ្ទោ អព្ភុគ្គតោ”តិ ឥមិនា សម្ពជ្ឈិត្វា យថាវុត្តនយេនេវ យោជេតព្ពំ។ ននុ “គោតម”ន្តិ បទេយេវ ឧបយោគវចនំ សិយា, ន ឯត្ថាតិ ចោទនាយ **“ឥធាបី”**តិអាទិ វុត្តំ, តស្ស អនុបយោគត្តា, វិច្ឆិន្ទិត្វា សម្ពន្ធវិសេសភាវេន យោជេតព្ពត្តា វា ឥធាបិ ឥត្ថម្ភូតាខ្យានត្ថវសេនេវ ឧបយោគវចនំ នាមាតិ វុត្តំ ហោតិ។ ឥត្ថម្ភូតាខ្យានំ អត្ថោ យស្ស តថា, អភិសទ្ទោ, ឥត្ថម្ភូតាខ្យានមេវ វា អត្ថោ តថា, សោយេវត្ថោ។ យទគ្គេន ហិ សទ្ទយោគោ ហោតិ, តទគ្គេន អត្ថយោគោបីតិ។

២៥៨. **ភោ**តិ អត្តនោ អាចរិយំ អាលបតិ។ យថា-សទ្ទំ សាត្ថកំ កត្វា សហ បាឋសេសេន យោជេតុំ **“យថា សក្កា”**តិអាទិ វុត្តំ។ **សោ**តិ ភគវា។ បុរិមនយេ អាការត្ថជោតនយថា-សទ្ទយោគ្យតោ កថន្តិ បុច្ឆាមត្តំ, ឥធ បន តទយោគ្យតោ **“អាការបុច្ឆា”**តិ វុត្តំ។ ពាហិរកសមយេ អាចរិយម្បិ ឧបជ្ឈាយសមុទាចារោតិ អាហ **“អថ នំ ឧបជ្ឈាយោ”**តិ, ឧបជ្ឈាយសញ្ញិតោ អាចរិយព្រាហ្មណោតិ អត្ថោ។

កាមញ្ច មន្តោ, ព្រហ្មំ, កប្បោតិ តិព្តិធោ វេទោ, តថាបិ អដ្ឋកាទិ វុត្តំ បធានភូតំ មូលំ **មន្តោ,** តទត្ថវិវរណមត្ថំ **ព្រហ្មំ,** តត្ថ វុត្តនយេន យញ្ញកិរិយាវិធានំ **កប្បោ**តិ មន្តស្សេវ បធានភាវតោ, ឥតរេសញ្ច តន្និស្សយេនេវ ជាតត្តា មន្តគ្គហណេន ព្រហ្មកប្បានម្បិ គហណំ សិទ្ធមេវាតិ ទស្សេតិ **“តីសុ វេទេសូ”**តិ ឥមិនា។ **មន្តោ**តិ ហិ អដ្ឋកាទីហិ ឥសីហិ វុត្តមូលវេទស្សេវ នាមំ, **វេទោ**តិ សព្ពស្ស, តស្មា “វេទេសូ”តិ វុត្តេ សព្ពេសម្បិ គហណំ សិជ្ឈតីតិ វេទិតព្ពំ។ **លក្ខណានី**តិ លក្ខណទីបកានិ មន្តបទានិ។ បជ្ជគជ្ជពន្ធបវេសនវសេន **បក្ខិបិត្វា។** **ព្រាហ្មណវេសេនេវា**តិ វេទវាចកព្រាហ្មណលិង្គេនេវ។ **វេទេ**តិ មហាបុរិសលក្ខណមន្តេ។ **មហេសក្ខា សត្តា**តិ មហាបុញ្ញវន្តោ បណ្ឌិតសត្តា។ ជានិស្សន្តិ ឥតិ មនសិ កត្វា វាចេន្តីតិ សម្ពន្ធោ។ **តេនា**តិ តថា វាចនតោ។ **បុព្ពេ**តិ “តថាគតោ ឧប្បជ្ជិស្សតី”តិ វត្តព្ពកាលតោ បភុតិ តថាគតស្ស ធរមានកាលេ។ អជ្ឈាយិតព្ពវាចេតព្ពភាវេន **អាគច្ឆន្តិ** បាកដា ភវន្តិ។ ឯកគាថាទ្វិគាថាទិវសេន **អនុក្កមេន អន្តរធាយន្តិ។** ន កេវលំ លក្ខណមន្តាយេវ, អថ ខោ អញ្ញេបិ វេទា ព្រាហ្មណានំ អញ្ញាណភាវេន អនុក្កមេន អន្តរធាយន្តិ ឯវាតិ អាចរិយេន (ទី. និ. ដី. ១.២៥៨) វុត្តំ។

ពុទ្ធភាវបត្ថនា **បណិធិ,** បារមីសម្ភរណំ **សមាទានំ,** កម្មស្សកតាទិបញ្ញា **ញាណំ។** “បណិធិមហតោ សមាទានមហតោតិអាទិនា បច្ចេកំ មហន្តសទ្ទោ យោជេតព្ពោ”តិ (ទី. និ. ដី. ១.២៥៨) អាចរិយេន វុត្តំ។ ឯវញ្ច សតិ ករុណា អាទិ យេសំ សទ្ធាសីលាទីនំ តេ **ករុណាទយោ,** តេ ឯវ គុណា **ករុណាទិគុណា,** បណិធិ ច សមាទានញ្ច ញាណញ្ច ករុណាទិគុណា ច, តេហិ មហន្តោ **បណិធិសមាទានញាណករុណាទិគុណមហន្តោ**តិ និព្ពចនំ កាតព្ពំ។ ឯវញ្ហិ ទ្វន្ទតោ បរត្តា មហន្តសទ្ទោ បច្ចេកំ យោជីយតីតិ។ អបិច បណិធិ ច សមាទានញ្ច ញាណញ្ច ករុណា ច, តមាទិ យេសំ តេ តថា, តេយេវ គុណា, តេហិ មហន្តោតិ និព្ពចនេនបិ អត្ថោ សូបបន្នោ ហោតិ, បណិធិមហន្តតាទិ ចស្ស ពុទ្ធវំស (ពុ. វំ. ៩ អាទយោ) ចរិយាបិដកាទិ (ចរិយា. ១ អាទយោ) វសេន វេទិតព្ពោ។ **មហាបទានសុត្តដ្ឋកថាយំ** បន “មហាបុរិសស្សាតិ ជាតិគោត្តកុលបទេសាទិវសេន មហន្តស្ស បុរិសស្សា”តិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ២.៣៣) វុត្តំ។ តត្ថ “ខត្តិយោ, ព្រាហ្មណោ”តិ ឯវមាទិ **ជាតិ។** “កោណ្ឌញ្ញោ, គោតមោ”តិ ឯវមាទិ **គោត្តំ។** “បោណិកា, ចិក្ខល្លិកា, សាកិយា, កោលិយា”តិ ឯវមាទិ **កុលបទេសោ,** តទេតំ សព្ពម្បិ ឥធ អាទិសទ្ទេន សង្គហិតន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ ឯវញ្ហិ សតិ “ទ្វេយេវ គតិយោ ភវន្តី”តិ ឧភិន្នំ សាធារណវចនំ សមត្ថិតំ ហោតីតិ។

និដ្ឋាតិ និប្ផត្តិយោ សិទ្ធិយោ។ នន្វាយំ គតិ-សទ្ទោ អនេកត្ថោ, កស្មា និដ្ឋាយមេវ វុត្តោតិ អាហ“**កាមញ្ចាយ**”ន្តិអាទិ។ **ភវភេទេ**តិ និរយាទិភវវិសេសេ។ សោ ហិ សុចរិតទុច្ចរិតកម្មេន សត្តេហិ ឧបបជ្ជនវសេន គន្តព្ពាតិ **គតិ។** គច្ឆតិ បវត្តតិ ឯត្ថាតិ **គតិ,** និវាសដ្ឋានំ។ គមតិ យថាសភាវំ ជានាតីតិ **គតិ។** បញ្ញា, គមនំ ព្យាបនំ **គតិ,** វិស្សជភាវោ, សោ បន ឥតោ ច ឯត្តោ ច ព្យាបេត្វា ឋិតតាវ។ គមនំ និប្ផត្តនំ **គតិ,** និដ្ឋា , អជ្ឈាសយបដិសរណត្ថាបិ និទស្សននយេន គហិតា។ តថា ហេស “ឥមេសំ ខោ អហំ ភិក្ខូនំ សីលវន្តានំ កល្យាណធម្មានំ នេវ ជានាមិ អាគតឹ វា គតឹ វា”តិ (ម. និ. ១.៥០៨) ឯត្ថ អជ្ឈាសយេ វត្តតិ, “និព្ពានំ អរហតោ គតី”តិ (បរិ. ៣៣៩) ឯត្ថ បដិសរណេ, បរាយណេ អបស្សយេតិ អត្ថោ។ គច្ឆតិ យថារុចិ បវត្តតីតិ **គតិ,** អជ្ឈាសយោ។ គច្ឆតិ អវចរតិ, អវចរណវសេន វា បវត្តតិ ឯត្ថាតិ **គតិ,** បដិសរណំ។ សព្ពសង្ខតវិសញ្ញុត្តស្ស ហិ អរហតោ និព្ពានមេវ បដិសរណំ, ឥធ បន និដ្ឋាយំ វត្តតីតិ វេទិតព្ពោ តទញ្ញេសមវិសយត្តា។

ននុ ទ្វិន្នំ និប្ផត្តីនំ និមិត្តភូតានិ លក្ខណានិ វិសទិសានេវ, អថ កស្មា “យេហិ សមន្នាគតស្សា”តិអាទិនា តេសំ សទិសភាវោ វុត្តោតិ ចោទនាលេសំ ទស្សេត្វា សោធេន្តោ **“តត្ថ កិញ្ចាបី”**តិអាទិមាហ។ សមានេបិ និគ្រោធពិម្ពតាទិលក្ខណភាវេ អត្ថេវ កោចិ នេសំ វិសេសោតិ ទស្សេតុំ **“ន តេហេវ ពុទ្ធោ ហោតី”**តិ វុត្តំ។ “យថា ហិ ពុទ្ធានំ លក្ខណានិ សុវិសទានិ, សុបរិព្យត្តានិ, បរិបុណ្ណានិ ច ហោន្តិ, **ន** ឯវំ ចក្កវត្តីន”ន្តិ អយំ បន វិសេសោ **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន** (ទី. និ. ដី. ១.២៥៨) បកាសិតោ។ ជាយន្តិ ភិន្នេសុបិ អត្ថេសុ អភិន្នធីសទ្ទា ឯតាយាតិ **ជាតិ,** លក្ខណភាវមត្តំ។ វុត្តញ្ហិ –

“សពលាទីសុ ភិន្នេសុ, យាយ វត្តន្តភិន្នធី;
សទ្ទា សា ជាតិរេសា ច, មាលាសុត្តមិវន្វិតា”តិ។

តស្មា លក្ខណតាមត្តេន សមានភាវតោ វិសទិសានិបិ តានិយេវ ចក្កវត្តិនិប្ផត្តិនិមិត្តភូតានិ លក្ខណានិ សទិសានិ វិយ កត្វា តានិ ពុទ្ធនិប្ផត្តិនិមិត្តភូតានិ លក្ខណានិ នាមាតិ ឥទំ វចនំ វុច្ចតីតិ អត្ថោ។ អធិអាបុព្ពវសយោគេ ភុម្មត្ថេ ឧបយោគវចនន្តិ អាហ **“អគារេ វសតី”**តិ **ចតូហិ អច្ឆរិយធម្មេហី**តិ អភិរូបតា, ទីឃាយុកតា, អប្បាពាធតា, ព្រាហ្មណគហបតិកានំ បិយមនាបតាតិ ឥមេហិ ចតូហិ អច្ឆរិយសភាវភូតាហិ ឥទ្ធីហិ។ យថាហ –

“រាជា អានន្ទ, មហាសុទស្សនោ ចតូហិ ឥទ្ធីហិ សមន្នាគតោ អហោសិ។ កតមាហិ ចតូហិ ឥទ្ធីហិ? ឥធានន្ទ, រាជា មហាសុទស្សនោ អភិរូបោ អហោសិ ទស្សនីយោ បាសាទិកោ”តិអាទិ (ទី. និ. ២.២៥២)។

ចេតិយជាតកេ (ជា. អដ្ឋ. ៣.៨.៤៤) អាគតនយំ គហេត្វាបិ **ឯវំ** វទន្តិ “សរីរតោ ចន្ទនគន្ធោ វាយតិ, អយំ ឯកា ឥទ្ធិ។ មុខតោ ឧប្បលគន្ធោ វាយតិ, អយំ ទុតិយា។ ចត្តារោ ទេវបុត្តា ចតូសុ ទិសាសុ សព្ពកាលំ ខគ្គហត្ថា អារក្ខំ គណ្ហន្តិ, អយំ តតិយា។ អាកាសេន វិចរតិ, អយំ ចតុត្ថី”តិ។ **អនាគតវំសសំវណ្ណនាយំ** បន “អភិរូបភាវោ ឯកា ឥទ្ធិ, សមវេបាកិនិយា គហណិយា សមន្នាគតភាវោ ទុតិយា, យាវតាយុកម្បិ សកលលោកស្ស ទស្សនាតិត្តិកភាវោ តតិយា, អាកាសចារិភាវោ ចតុត្ថី”តិ វុត្តំ។ តត្ថ **សមវេបាកិនិយា គហណិយា សមន្នាគតភាវោ**តិ សមវិបាចនិយា កម្មជតេជោធាតុយា សម្បន្នតា។ យស្ស ហិ ភុត្តមត្តោវ អាហារោ ជីរតិ, យស្ស វា បន បុដភត្តំ វិយ តថេវ តិដ្ឋតិ, ឧភោបេតេ ន សមវេបាកិនិយា សមន្នាគតា។ យស្ស បន បុន ភត្តកាលេ ភត្តច្ឆន្ទោ ឧប្បជ្ជតេវ, អយំ សមវេបាកិនិយា សមន្នាគតោ នាម, តថារូបតាតិ អត្ថោ។ **សង្គហវត្ថូហី**តិ ទានំ, បិយវចនំ, អត្ថចរិយា, សមានត្តតាតិ ឥមេហិ សង្គហោបាយេហិ។ យថាហ –

“ទានញ្ច បេយ្យវជ្ជញ្ច, អត្ថចរិយា ច យា ឥធ;
សមានត្តតា ច ធម្មេសុ, តត្ថ តត្ថ យថារហំ;
ឯតេ ខោ សង្គហា លោកេ, រថស្សាណីវ យាយតោ។

ឯតេ ច សង្គហា នាស្សុ, ន មាតា បុត្តការណា;
លភេថ មានំ បូជំ វា, បិតា វា បុត្តការណា។

យស្មា ច សង្គហា ឯតេ, សមបេក្ខន្តិ បណ្ឌិតា;
តស្មា មហត្តំ បប្បោន្តិ, បាសំសា ច ភវន្តិ តេ”តិ។ (ទី. និ. ៣.២៧៣);

រញ្ជនតោតិ បីតិសោមនស្សវសេន រញ្ជនតោ, ន រាគវសេន, បីតិសោមនស្សានំ ជននតោតិ វុត្តំ ហោតិ។ ចតូហិ សង្គហវត្ថូហិ រញ្ជនដ្ឋេន រាជាតិ បន សព្ពេសំ រាជូនំ សមញ្ញា តថា អករោន្តានម្បិ វិលីវពីជនាទីសុ តាលវណ្ដវោហារោ វិយ រុឡ្ហិវសេន បវត្តិតោ, តស្មា “អច្ឆរិយធម្មេហី”តិ អសាធារណនិព្ពចនំ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

សទ្ទសាមត្ថិយតោ អនេកធា ចក្កវត្តីសទ្ទស្ស វចនត្ថំ ទស្សេន្តោ បធានភូតំ វចនត្ថំ បឋមំ ទស្សេតុំ **“ចក្ករតន”**ន្តិអាទិមាហ។ ឥទមេវ ហិ បធានំ ចក្ករតនស្ស បវត្តនមត្តេនេវ ចក្កវត្តិភាវាបត្តិតោ។ តថា ហិ **អដ្ឋកថាសុ** វុត្តំ “កិត្តាវតា ចក្កវត្តី ហោតីតិ? ឯកង្គុលទ្វង្គុលមត្តម្បិ ចក្ករតនេ អាកាសំ អព្ភុគ្គន្ត្វា បវត្តេ”តិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ២.២៤៣; ម. និ. អដ្ឋ. ៣.២៥៦)។ យស្មា បន រាជា ចក្កវត្តី ឯកំសំ ឧត្តរាសង្គំ ករិត្វា វាមហត្ថេន ហត្ថិសោណ្ឌសទិសបនាឡិំ សុវណ្ណភិង្ការំ ឧក្ខិបិត្វា ទក្ខិណហត្ថេន ចក្ករតនំ ឧទកេន អព្ភុក្កិរិត្វា “បវត្តតុ ភវំ ចក្ករតនំ, អភិវិជិនាតុ ភវំ ចក្ករតន”ន្តិ (ទី. និ. ២.២៤៤) វចនេន ចក្ករតនំ វេហាសំ អព្ភុគ្គន្ត្វា បវត្តេសិ, តស្មា តាទិសំ បវត្តាបនំ សន្ធាយ **“ចក្ករតនំ វត្តេតី”**តិ វុត្តំ។ យថាហ “អថ ខោ អានន្ទ រាជា មហាសុទស្សនោ ឧដ្ឋាយាសនា…បេ… ចក្ករតនំ អព្ភុក្កិរិ ‘បវត្តតុ ភវំ ចក្ករតន’ន្តិ”អាទិ (ទី. និ. ២.២៤៤)។ ន កេវលញ្ច ចក្កសទ្ទោ ចក្ករតនេយេវ វត្តតិ អថ ខោ សម្បត្តិចក្កាទីសុបិ, តស្មា តំតទត្ថវាចកសទ្ទសាមត្ថិយតោបិ វចនត្ថំ ទស្សេតិ **“សម្បត្តិចក្កេហី”**តិអាទិនា។ តត្ថ **សម្បត្តិចក្កេហីតិ** –

“បតិរូបេ វសេ ទេសេ, អរិយមិត្តករោ សិយា;
សម្មាបណិធិសម្បន្នោ, បុព្ពេ បុញ្ញកតោ នរោ;
ធញ្ញំ ធនំ យសោ កិត្តិ, សុខញ្ចេតំធិវត្តតី”តិ។ (អ. និ. ៤.៣១) –

វុត្តេហិ បតិរូបទេសវាសាទិសម្បត្តិចក្កេហិ។ **វត្តតី**តិ បវត្តតិ សម្បជ្ជតិ, ឧបរូបរិ កុសលធម្មំ វា បដិបជ្ជតិ។ **តេហី**តិ សម្បត្តិចក្កេហិ។ **បរ**ន្តិ សត្តនិកាយំ, យថា សយំសទ្ទោ សុទ្ធកត្តុត្ថស្ស ជោតកោ, តថា បរំសទ្ទោបិ ហេតុកត្តុត្ថស្សាតិ វេទិតព្ពំ។ **វត្តេតី**តិ បវត្តេតិ សម្បាទេតិ, ឧបរូបរិ កុសលធម្មំ វា បដិបជ្ជាបេតិ។ យថាហ –

“រាជា មហាសុទស្សនោ ឯវមាហ ‘បាណោ ន ហន្តព្ពោ, អទិន្នំ ន អាទាតព្ពំ, កាមេសុ មិច្ឆា ន ចរិតព្ពា, មុសា ន ភណិតព្ពា, មជ្ជំ ន បាតព្ពំ, យថាភុត្តញ្ច ភុញ្ជថា’តិ។ យេ ខោ បនានន្ទ បុរត្ថិមាយ ទិសាយ បដិរាជានោ, តេ រញ្ញោ មហាសុទស្សនស្ស អនុយន្តា អហេសុ”ន្តិអាទិ (ទី. និ. ២.២៤៤)។

ឥរិយាបថចក្កានន្តិ ឥរិយាបថភូតានំ ចក្កានំ។ ឥរិយាបថោបិ ហិ “ចក្ក”ន្តិ វុច្ចតិ “ចតុចក្កំ នវទ្វារ”ន្តិអាទីសុ (សំ. និ. ១.២៩, ១០៩)។ យថាហ –

> “រថង្គេ លក្ខណេ ធម្មោ-រចក្កេស្វិរិយាបថេ;
> ចក្កំ សម្បត្តិយំ ចក្ក-រតនេ មណ្ឌលេ ពលេ;
> កុលាលភណ្ឌេ អាណាយ-មាយុធេ ទានរាសិសូ”តិ។

វត្តោតិ បវត្តនំ ឧប្បជ្ជនំ, ឥមិនាវ ឥរិយាបថចក្កំ វត្តេតិ បវត្តេតីតិ និព្ពចនម្បិ ទស្សេតិ អត្ថតោ សមានត្តា។ តថា ចាហ –

> “អថ ខោ តំ អានន្ទ ចក្ករតនំ បុរត្ថិមំ ទិសំ បវត្តិ, អន្វទេវ រាជា មហាសុទស្សនោ សទ្ធិំ ចតុរង្គិនិយា សេនាយ។ យស្មិំ ខោ បនានន្ទ, បទេសេ ចក្ករតនំ បតិដ្ឋាសិ, តត្ថ រាជា មហាសុទស្សនោ វាសំ ឧបគច្ឆិ សទ្ធិំ ចតុរង្គិនិយា សេនាយា”តិអាទិ (ទី. និ. ២.២៤៤)។

អយំ អដ្ឋកថាតោ អបរោ នយោ – អប្បដិហតំ អាណាសង្ខាតំ ចក្កំ វត្តេតីតិ **ចក្កវត្តី។** តថា ហិ វុត្តំ –

> “បញ្ចហិ ភិក្ខវេ ធម្មេហិ សមន្នាគតោ រាជា ចក្កវត្តី ធម្មេនេវ ចក្កំ វត្តេតិ, តំ ហោតិ ចក្កំ អប្បដិវត្តិយំ កេនចិ មនុស្សភូតេន បច្ចត្ថិកេន បាណិនា។ កតមេហិ បញ្ចហិ? ឥធ ភិក្ខវេ រាជា ចក្កវត្តី អត្ថញ្ញូ ច ហោតិ, ធម្មញ្ញូ ច មត្តញ្ញូ, ច កាលញ្ញូ ច បរិសញ្ញូ ច។ ឥមេហិ ខោ...បេ.... បាណិនា”តិអាទិ (អ. និ. ៥.១៣១)។

ខត្តិយមណ្ឌលាទិសញ្ញិតំ ចក្កំ សមូហំ អត្តនោ វសេ វត្តេតិ អនុវត្តេតីតិបិ **ចក្កវត្តី។** វុត្តញ្ហិ “យេ ខោ បនានន្ទ បុរត្ថិមាយ ទិសាយ បដិរាជានោ, តេ រញ្ញោ មហាសុទស្សនស្ស អនុយន្តា អហេសុ”ន្តិអាទិ (ទី. និ. ២.២៤៤)។ ចក្កលក្ខណំ វត្តតិ ឯតស្សាតិបិ **ចក្កវត្តី។** តេនាហ “ឥមស្ស ទេវ កុមារស្ស ហេដ្ឋា បាទតលេសុ ចក្កានិ ជាតានិ សហស្សារានិ សនេមិកានិ សនាភិកានិ សព្ពាការបរិបូរានី”តិអាទិ (ទី. និ. ២.៣៥)។ ចក្កំ មហន្តំ កាយពលំ វត្តតិ ឯតស្សាតិបិ **ចក្កវត្តី។** វុត្តញ្ហេតំ “អយញ្ហិ ទេវ កុមារោ សត្តុស្សទោ...បេ.... អយញ្ហិ ទេវ កុមារោ សីហបុព្ពទ្ធកាយោ”តិអាទិ (ទី. និ. ២.៣៥)។ តេន ហិស្ស លក្ខណេន មហព្ពលភាវោ វិញ្ញាយតិ។ ចក្កំ ទសវិធំ, ទ្វាទសវិធំ វា វត្តធម្មំ វត្តតិ បដិបជ្ជតីតិ **ចក្កវត្តី។** តេន វុត្តំ “ន ហិ តេ តាត ទិព្ពំ ចក្ករតនំ បេត្តិកំ ទាយជ្ជំ , ឥង្ឃ ត្វំ តាត អរិយេ ចក្កវត្តិវត្តេ វត្តាហី”តិអាទិ (ទី. និ. ៣.៨៣)។ ចក្កំ មហន្តំ ទានំ វត្តេតិ បវត្តេតីតិបិ **ចក្កវត្តី។** វុត្តញ្ច –

> “បដ្ឋបេសិ ខោ អានន្ទ រាជា មហាសុទស្សនោ តាសំ បោក្ខរណីនំ តីរេ ឯវរូបំ ទានំ អន្នំ អន្នត្ថិកស្ស, បានំ បានត្ថិកស្ស, វត្ថំ វត្ថត្ថិកស្ស, យានំ យានត្ថិកស្ស, សយនំ សយនត្ថិកស្ស, ឥត្ថិំ ឥត្ថិត្ថិកស្ស, ហិរញ្ញំ ហិរញ្ញត្ថិកស្ស, សុវណ្ណំ សុវណ្ណត្ថិកស្សា”តិអាទិ (ទី. និ. ២.២៥៤)។

រាជាតិ សាមញ្ញំ តទញ្ញសាធារណតោ។ **ចក្កវត្តីតិ វិសេសំ** អនញ្ញសាធារណតោ។ **ធម្ម**សទ្ទោ ញាយេ, សមោ ឯវ ច ញាយោ នាមាតិ អាហ **“ញាយេន សមេនា”**តិ។ **វត្ត**តិ ឧប្បជ្ជតិ, បដិបជ្ជតីតិ វា អត្ថោ។ “ឥទំ នាម ចរតី”តិ អវុត្តេបិ សាមញ្ញជោតនាយ វិសេសេ អវដ្ឋានតោ, វិសេសត្ថិនា ច វិសេសស្ស បយុជ្ជិតព្ពត្តា “សទត្ថបរត្ថេ”តិ យោជីយតិ។ បទេសគ្គហណេ ហិ អសតិ គហេតព្ពស្ស និប្បទេសតា វិញ្ញាយតិ យថា “ទិក្ខិតោ ន ទទាតី”តិ។ យស្មា ចក្កវត្តិរាជា ធម្មេនេវ រជ្ជមធិគច្ឆតិ, ន អធម្មេន បរូបឃាតាទិនា។ តស្មា វុត្តំ **“ធម្មេន រជ្ជំ លភិត្វា”**តិអាទិ, **ធម្មេនា**តិ ច ញាយេន, កុសលធម្មេន វា។ រញ្ញោ ភាវោ **រជ្ជំ**, ឥស្សរិយំ។

បរេសំ ហិតោបាយភូតំ ធម្មំ ករោតិ, ចរតីតិ វា **ធម្មិកោ។** អត្តនោ ហិតោបាយភូតស្ស ធម្មស្ស ការកោ, ចរកោ វា រាជាតិ **ធម្មរាជា**តិ ឥមំ សវិសេសំ អត្ថំ ទស្សេតិ **“បរហិតធម្មករណេន វា”**តិអាទិនា។ អយំ បន មហាបទានដ្ឋកថានយោ – ទសវិធេ កុសលធម្មេ, អគតិរហិតេ វា រាជធម្មេ និយុត្តោតិ **ធម្មិកោ;** តេនេវ ធម្មេន លោកំ រញ្ជេតីតិ **ធម្មរាជា។** បរិយាយវចនមេវ ហិ ឥទំ បទទ្វយន្តិ។ អាចរិយេន បន ឯវំ វុត្តំ “ចក្កវត្តិវត្តសង្ខាតំ ធម្មំ ចរតិ, ចក្កវត្តិវត្តសង្ខាតោ វា ធម្មោ ឯតស្ស, ឯតស្មិំ វា អត្ថីតិ **ធម្មិកោ,** ធម្មតោ អនបេតត្តា ធម្មោ ច សោ រញ្ជនដ្ឋេន រាជា ចាតិ **ធម្មរាជា**”តិ (ទី. និ. ដី. ១.២៥៨)។ “រាជា ហោតិ ចក្កវត្តី”តិ វចនតោ “ចាតុរន្តោ”តិ ឥទំ ចតុទីបិស្សរតំ វិភាវេតីតិ អាហ **“ចាតុរន្តាយា”**តិអាទិ។ ចត្តារោ សមុទ្ទា អន្តា បរិយោសានា ឯតិស្សាតិ **ចាតុរន្តា,** បថវី។ សា ហិ ចតូសុ ទិសាសុ បុរត្ថិមសមុទ្ទាទិចតុសមុទ្ទបរិយោសានត្តា ឯវំ វុច្ចតិ។ តេន

វុត្តំ “**ចតុសមុទ្ទ អន្តាយា**”តិ, សា បន អវយវភូតេហិ ចតុព្ពិធេហិ ទីបេហិ វិភូសិតា ឯកលោកធាតុបរិយាបន្នា បថវីយេវាតិ ទស្សេតិ “**ចតុព្ពិធទីបវិភូសិតាយ បថវិយា**”តិ ឥមិនា។ យថាហ –

“យាវតា ចន្ទិមសូរិយា, បរិហរន្តិ ទិសា ភន្តិ វិរោចនា;
សព្ពេវ ទាសា មន្ធាតុ, យេ ច បាណា បថវិស្សិតា”តិ។

ឯត្ថ ច “ចតុទីបវិភូសិតាយា”តិ អវត្វា **ចតុព្ពិធទីបវិភូសិតាយា**តិ **វិធ**សទ្ទគ្គហណំ បច្ចេកំ បញ្ចសតបរិត្តទីបានម្បិ មហាទីបេយេវ សង្គហណត្ថំ សទ្ទាតិវិត្តេន អត្ថាតិវិត្តស្ស វិញ្ញាយមានត្តា, កោដ្ឋាសវាចកេន វា វិធសទ្ទេន សមានភាគានំ គហិតត្តាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **កោបាទិបច្ចត្ថិកេ**តិ ឯត្ថ **អាទិ**សទ្ទេន កាមមោហមានមទាទិកេ សង្គណ្ហាតិ។ **វិជេតី**តិ តំកាលាបេក្ខាយ វត្តមានវចនំ, វិជិតវាតិ អត្ថោ។ សទ្ទវិទូ ហិ អតីតេ តាវីសទ្ទមិច្ឆន្តិ។ “សព្ពរាជានោ វិជេតី”តិ វទន្តោ កាមំ ចក្កវត្តិនោ កេនចិ យុទ្ធំ នាម នត្ថិ, យុទ្ធេន បន សាធេតព្ពស្ស វិជយស្ស សិទ្ធិយា “វិជិតសង្គាមោ” ត្វេវ វុត្តោតិ ទស្សេតិ។

ថាវរស្ស ធុវស្ស ភាវោ **ថាវរិយំ**, យថា ជនបទេ ថាវរិយំ បត្តោ, តំ ទស្សេតុំ “**ន សក្កា កេនចី**”តិអាទិ វុត្តំ, ឥមិនា កេនចិ អកម្បិយដ្ឋេន ជនបទេ ថាវរិយប្បត្តោតិ តប្បុរិសសមាសំ ទស្សេតិ, ឥតរេន ច ទឡ្ហភត្តិភាវតោ ជនបទោ ថាវរិយប្បត្តោ ឯតស្មិន្តិ អញ្ញបទត្ថសមាសំ។ **តម្ហី**តិ អស្មិំ រាជិនិ។ យថា ជនបទោ តស្មិំ ថាវរិយំ បត្តោ, តទាវិករោន្តោ “**អនុយុត្តោ**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ **អនុយុត្តោ**តិ និច្ចបយុត្តោ។ **សកម្មនិរតោ**តិ ចក្កវត្តិនោ វដ្ដកម្មេ សទា បវត្តោ ។ **អចលោ អសម្បវេធី**តិ បរិយាយវចនមេតំ, ចោរានំ វា វិលោបនមត្តេន **អចលោ**, ទាមរិកត្តេន **អសម្បវេធី។** ចោរេហិ វា **អចលោ**, បជិរាជូហិ **អសម្បវេធី។** អនតិមុទុភាវេន វា **អចលោ**, អនតិចណ្ឌភាវេន **អសម្បវេធី។** តថា ហិ អតិចណ្ឌស្ស រញ្ញោ ពលិខណ្ឌាទីហិ លោកំ បីឡយតោ មនុស្សា មជ្ឈិមជនបទំ ឆឌ្ឌេត្វា បព្ពតសមុទ្ទតីរាទីនិ និស្សាយ បច្ចន្តេ វាសំ កប្បេន្តិ, អតិមុទុកស្ស ច រញ្ញោ ចោរសាហសិកជនវិលោបបីឡិតា មនុស្សា បច្ចន្តំ បហាយ ជនបទមជ្ឈេ វាសំ កប្បេន្តិ, ឥតិ ឯវរូបេ រាជិនិ ជនបទោ ថាវរភាវំ ន បាបុណាតិ។ ឯតស្មិំ បន តទុភយវិរហិតេ សុវណ្ណតុលា វិយ សមភាវប្បត្តេ រាជិនិ វដ្ដំការយមានេ ជនបទោ បាសាណបិដ្ឋិយំ ឋបេត្វា អយោបដ្ដេន បរិក្ខិត្តោ វិយ អចលោ អសម្បវេធី ថាវរិយប្បត្តោតិ។

សេយ្យថិទន្តិ ឯកោវ និបាតោ, “សោ កតមោ, តំ កតមំ, សា កតមា”តិអាទិនា យថារហំ លិង្គវិភត្តិវចនវសេន បយោជិយមានោវ ហោតិ, ឥធ តានិ កតមានីតិ បយុត្តោតិ អាហ “**តស្ស ចេតានី**”តិអាទិ។ ចចតិ ចក្កវត្តិនោ យថារុចិ អាកាសាទិគមនាយ បរិព្ភមតីតិ **ចក្កំ។** ចក្ករតនញ្ហិ អន្តោសមុដ្ឋិតវាយោធាតុវសេន រញ្ញោ ចក្កវត្តិស្ស វចនសមនន្តរមេវ បវត្តតិ, ន ចន្ទសូរិយវិមានាទិ វិយ ពហិសមុដ្ឋិតវាយោធាតុវសេនាតិ **វិមានដ្ឋកថាយំ** (វិ. វ. អដ្ឋ. ១.បឋមបីឋវិមានវណ្ណនា) វុត្តំ។ **រតិជននដ្ឋេនា**តិ បីតិសោមនស្សុប្បាទនដ្ឋេន។ តញ្ហិ បស្សន្តស្ស, សុណន្តស្ស ច អនប្បកំ បីតិសោមនស្សំ ឧប្បជ្ជតិ អច្ឆរិយធម្មត្តា។ វចនត្ថតោ បន រមេតិ រតិំ ករោតីតិ **រតនំ**, រមនំ វា រតំ, តំ នេតីតិ **រតនំ**, រតំ វា ជនេតីតិ **រតនំ** ជ-ការលោបវសេនាតិបិ នេរុត្តិកា។ **សព្ពត្ថា**តិ ហត្ថិរតនាទីសុ។

ចិត្តីកតភាវាទិនាបិ ចក្កស្ស រតនដ្ឋោ វេទិតព្ពោ, សោ បន រតិជននដ្ឋេនេវ ឯកសង្គហតាយ វិសុំ ន គហិតោ។ កស្មា ឯកសង្គហោតិ ចេ? ចិត្តីកតាទិភាវស្សាបិ រតិនិមិត្តត្តា។ អថ វា គន្ថព្យាសំ បរិហរិតុកាមេន ចិត្តីកតាទិភាវោ ន គហិតោតិ វេទិតព្ពំ។ អញ្ញាសុ បន **អដ្ឋកថាសុ** (ទី. និ. អដ្ឋ. ២.៣៣; សំ. និ. អដ្ឋ. ៣.៥.២២៣; ខុ. បា. អដ្ឋ. ៦.៣.យានីធាតិគាថាវណ្ណនា; សុ. និ. អដ្ឋ. ១.២២៦; មហានិ. អដ្ឋ. ១៥៦) ឯវំ វុត្តំ –

“រតិជននដ្ឋេន រតនំ។ អបិច –

ចិត្តីកតំ មហគ្ឃញ្ច, អតុលំ ទុល្លភទស្សនំ;
អនោមសត្តបរិភោគំ, រតនំ តេន វុច្ចតិ។

“ចក្ករតនស្ស ច និព្ពត្តកាលតោ បដ្ឋាយ អញ្ញំ ទេវដ្ឋានំ នាម ន ហោតិ, សព្ពេបិ គន្ធបុប្ផាទីហិ តស្សេវ បូជញ្ច អភិវាទនាទីនិ ច ករោន្តីតិ ចិត្តីកតដ្ឋេន រតនំ។ ចក្ករតនស្ស ច ឯត្តកំ នាម ធនំ អគ្ឃតីតិ អគ្ឃោ នត្ថិ, ឥតិ មហគ្ឃដ្ឋេនបិ រតនំ។ ចក្ករតនញ្ច អញ្ញេហិ លោកេ វិជ្ជមានរតនេហិ អសទិសន្តិ អតុលដ្ឋេន រតនំ។ យស្មា បន យស្មិំ កប្បេ ពុទ្ធា ឧប្បជ្ជន្តិ, តស្មិំយេវ ចក្កវត្តិនោ ឧប្បជ្ជន្តិ, ពុទ្ធា ច កទាចិ ករហចិ ឧប្បជ្ជន្តិ, តស្មា ទុល្លភទស្សនដ្ឋេនបិ រតនំ។ តទេតំ ជាតិរូបកុលឥស្សរិយាទីហិ

អនោមស្ស ឧឡារសត្តស្សេវ ឧប្បជ្ជតិ, ន អញ្ញស្សាតិ អនោមសត្តបរិភោគង្គេនបិ រតនំ។ យថា ច ចក្ករតនំ, ឯវំ សេសានិបី”តិ។

តត្រាយំ **តន្តិកាយ,** អញ្ញត្ថ ច វុត្តនយេន អត្ថវិភាវនា – ឥទញ្ហិ **“ចិត្តីកត”**ន្តិអាទិវចនំ និព្ពចនត្ថវសេន វុត្តំ ន ហោតិ, អថ កិន្តិ ចេ? លោកេ “រតន”ន្តិ សម្មតស្ស វត្ថុនោ គរុកាតព្ពភាវេន វុត្តំ។ សរូបតោ បនេតំ លោកិយមហាជនេន សម្មតំ ហិរញ្ញសុវណ្ណាទិកំ, ចក្កវត្តិរញ្ញោ ឧប្បន្នំ ចក្ករតនាទិកំ, កតញ្ញុកតវេទិបុគ្គលាទិកំ, សព្ពញ្ញុគុណេនបរិច្ឆេទវសេន ពុទ្ធាទិសរណត្តយញ្ច ទដ្ឋព្ពំ។ “អហោ មនោហរ”ន្តិ ចិត្តេ កត្តព្ពតាយ **ចិត្តីកតំ,** ស្វាយំ ចិត្តីការោ តស្ស បូជនីយតាយាតិ កត្វា បូជនីយន្តិ អត្ថំ វទន្តិ។ កេចិ បន “វិចិត្រកតង្គេន ចិត្តីកត”ន្តិ ភណន្តិ, តំ ន គហេតព្ពំ ឥធ ចិត្តសទ្ទស្ស ហទយវាចកត្តា “ចិត្តីកត្វា សុណាថ មេ”តិ (ពុ. វំ. ១.៨០) អាហច្ច ភាសិតបាឡិយំ វិយ។ តថា ចាហុ “យថាវហមិវណ្ណគមោ ភូតវេស្វ”តិ។ “បស្ស ចិត្តីកតំ រូបំ, មណិនា កុណ្ឌលេន ចា”តិអាទីសុ (ម. និ. ២.៣០២) បន បុព្ពេ អវិចិត្រំ ឥទានិ វិចិត្រំ កតន្តិ **ចិត្តីកត**ន្តិ អត្ថោ គហេតព្ពោ តត្ថ ចិត្តសទ្ទស្ស វិចិត្រវាចកត្តា។ មហន្តំ វិបុលំ អបរិមិតំ អគ្ឃតីតិ **មហគ្ឃំ។** នត្ថិ ឯតស្ស តុលា ឧបមា, តុលំ វា សទិសន្តិ **អតុលំ។** កទាចិទេវ ឧប្បជ្ជនតោ ទុក្ខេន លទ្ធព្ពទស្សនត្តា **ទុល្លភទស្សនំ។** អនោមេហិ ឧឡារគុណេហេវ សត្តេហិ បរិភុញ្ជិតព្ពតោ **អនោមសត្តបរិភោគំ។**

ឥទានិ នេសំ ចិត្តីកតាទិអត្ថានំ សវិសេសំ ចក្ករតនេ លព្ភមានតំ ទស្សេត្វា ឥតរេសុបិ តេ អតិទិសិតុំ **“យថា ច ចក្ករតន”**ន្តិអាទិ អារទ្ធំ។ តត្ថ **អញ្ញំ ទេវដ្ឋានំ នាម ន ហោតិ** រញ្ញោ អនញ្ញសាធារណិស្សរិយាទិសម្បត្តិបដិលាភហេតុតោ, អញ្ញេសំ សត្តានំ យថិច្ឆិតត្ថបដិលាភហេតុតោ ច។ **អគ្ឃោ នត្ថិ** អតិវិយ ឧឡារសមុជ្ជលរតនត្តា, អច្ឆរិយព្ភុតធម្មតាយ ច។ យទគ្គេន ច មហគ្ឃំ, តទគ្គេន អតុលំ។ សត្តានំ បាបជិគុច្ឆនេន វិគតកាឡកោ បុញ្ញបសុតតាយ មណ្ឌភូតោ យាទិសោ កាលោ ពុទ្ធុប្បាទារហោ, តាទិសេ ឯវ ចក្កវត្តីនម្បិ សម្ភវោតិ អាហ **“យស្មា បនា”**តិអាទិ។ **កទាចិ ករហចី**តិ បរិយាយវចនំ, **“កទាចី”**តិ វា យថាវុត្តកាលំ សន្ធាយ វុត្តំ, **“ករហចី”**តិ **ជម្ពុសិរិទីប**សង្ខាតំ ទេសំ។ តេនាហ –

“កាលំ ទីបញ្ច ទេសញ្ច, កុលំ មាតរមេវ ច;
ឥមេ បញ្ច វិលោកេត្វា, ឧប្បជ្ជតិ មហាយសោ”តិ។ (ធ. ប. អដ្ឋ. ១.១.១០);

ឧបមាវសេន ចេតំ វុត្តំ។ ឧបមោបមេយ្យានញ្ច ន អច្ចន្តមេវ សទិសតា, តស្មា យថា ពុទ្ធា កទាចិ ករហចិ ឧប្បជ្ជន្តិ, ន តថា ចក្កវត្តិនោ, ចក្កវត្តិនោ បន អនេកទាបិ ពុទ្ធុប្បាទកប្បេ ឧប្បជ្ជន្តីតិ អត្ថោ គហេតព្ពោ។ ឯវំ សន្តេបិ ចក្កវត្តិវត្តបូរណស្ស ទុក្ករភាវតោ ទុល្លភុប្បាទោយេវាតិ ឥមិនា ទុល្លភុប្បាទតាសាមញ្ញេន តេសំ ទុល្លភទស្សនតា វុត្តាតិ វេទិតព្ពំ។ កាមំ ចក្ករតនានុភាវេន សមិជ្ឈមានោ គុណោ ចក្កវត្តិបរិវារជនសាធារណោ, តថាបិ ចក្កវត្តី ឯវ នំ សាមិភាវេន វិសវិតាយ បរិភុញ្ជតីតិ វត្តព្ពតំ អរហតិ តទត្ថមេវ ឧប្បជ្ជនតោតិ ទស្សេន្តោ **“តទេត”**ន្តិអាទិមាហ។ យថាវុត្តានំ បញ្ចន្នំ, ឆន្នម្បិ វា អត្ថានំ សេសរតនេសុបិ លព្ភនតោ **“ឯវំ សេសានិបី”**តិ វុត្តំ។

ឥមេហិ បន រតនេហិ រាជា ចក្កវត្តី កិមត្ថំ បច្ចនុភោតិ, ននុ វិនាបិ តេសុ កេនចិ រញ្ញា ចក្កវត្តិនា ភវិតព្ពន្តិ ចោទនាយ តស្ស តេហិ ហថាវហមត្ថបច្ចនុភវនទស្សនេន កេនចិបិ អវិនាភាវិតំ វិភាវេតុំ **“ឥមេសុ បនា”**តិអាទិ អារទ្ធំ។ **អជិតំ** បុរត្ថិមាទិទិសាយ ខត្តិយមណ្ឌលំ **ជិនាតិ** មហេសក្ខតាសំវត្តនិយកម្មនិស្សន្ទភាវតោ។ **យថាសុខំ អនុវិចរតិ** ហត្ថិរតនំ, អស្សរតនញ្ច អភិរុហិត្វា តេសំ អានុភាវេន អន្តោបាតរាសំយេវ សមុទ្ទបរិយន្តំ បថវិំ អនុបរិយាយិត្វា រាជធានិយា ឯវ បច្ចាគមនតោ។ **បរិណាយករតនេន វិជិតមនុរក្ខតិ** តត្ថ តត្ថ កត្តព្ពកិច្ចសំវិទហនតោ។ **អវសេសេហិ** មណិរតនឥត្ថិរតនគហបតិរតនេហិ ឧបភុញ្ជនេន បរត្ថំ **ឧបភោគសុខំ អនុភវតិ** យថារហំ តេហិ តថានុភវនសិទ្ធិតោ។ សោ ហិ មណិរតនេន យោជនប្បមាណេ បទេសេ អន្ធការំ វិធមេត្វា អាលោកទស្សនាទិនា សុខមនុភវតិ, ឥត្ថិរតនេន អតិក្កន្តមានុសករូបទស្សនាទិវសេន, គហបតិរតនេន ឥច្ឆិតិច្ឆិតមណិកនករជតាទិធនបដិលាភវសេន សុខមនុភវតិ។

ឥទានិ សត្តិយា, សត្តិផលេន ច យថាវុត្តមត្ថំ វិភាវេតុំ **“បឋមេនា”**តិអាទិ វុត្តំ។ តិវិធា ហិ **សត្តិយោ** “សក្កោន្តិ សមត្ថេន្តិ រាជានោ ឯតាយា”តិ កត្វា។ យថាហុ –

“បភាវុស្សាហមន្តានំ, វសា តិស្សោ ហិ សត្តិយោ;
បភាវោ ទណ្ឌជោ តេជោ, បតាបោ តុ ច កោសជោ។

មន្តោ ច មន្តនំ សោ តុ, ចតុក្កណ្ណោ ទ្វិគោចរោ;
តិគោចរោ តុ ឆក្កណ្ណោ, រហស្សំ គុយ្ហមុច្ចតេ’’តិ។

តត្ថ វីរិយពលំ **ឧស្សាហសត្តិ។** បឋមេន ចស្ស ចក្ករតនេន តទនុយោគោ បរិបុណ្ណោ ហោតិ។ កស្មាតិ ចេ? តេន ឧស្សាហសត្តិយា បវត្តេតព្ពស្ស អប្បដិហតាណាចក្កភាវស្ស សិទ្ធិតោ។ បញ្ញាពលំ **មន្តសត្តិ។ បច្ឆិមេន** ចស្ស បរិណាយករតនេន តទនុយោគោ។ កស្មាតិ ចេ ? តស្ស សព្ពរាជកិច្ចេសុ កុសលភាវេន មន្តសត្តិយា វិយ អវិរជ្ឈនបយោគត្តា។ ទមនេន, ធនេន ច បភុត្តំ **បភូសត្តិ។ ហត្ថិអស្សរតនគហបតិរតនេហិ** ចស្ស តទនុយោគោ បរិបុណ្ណោ ហោតិ។ កស្មាតិ ចេ? ហត្ថិអស្សរតនានំ មហានុភាវតាយ, គហបតិរតនតោ បដិលទ្ធកោសសម្បត្តិយា ច បភាវសត្តិយា វិយ បភាវសមិទ្ធិសិទ្ធិតោ។ ឥត្ថិមណិរតនេហិ តិវិធសត្តិយោគផលំ បរិបុណ្ណំ ហោតីតិ សម្ពន្ធោ, យថាវុត្តាហិ តិវិធាហិ សត្តីហិ បយុជ្ជនតោ យំ ផលំ លទ្ធព្ពំ។ តំ សព្ពំ តេហិ បរិបុណ្ណំ ហោតីតិ អត្ថោ។ កស្មាតិ ចេ? តេហេវ ឧបភោគសុខស្ស សិជ្ឈនតោ។

ទុវិធសុខវសេនបិ យថាវុត្តមត្ថំ វិភាវេតុំ **‘‘សោ ឥត្ថិមណិរតនេហី’’**តិអាទិ កថិតំ។ **ភោគសុខ**ន្តិ សមីបេ កត្វា បរិភោគវសេន បវត្តសុខំ។ **សេសេហី**តិ តទវសេសេហិ ចក្កាទិបញ្ចរតនេហិ។ អបច្ចត្ថិកតាវសេន បវត្តសុខំ **ឥស្សរិយសុខំ។** ឥទានិ តេសំ សម្បទ្ធហេតុវសេនបិ កេនចិ អវិនាភាវិតមេវ វិភាវេតុំ **‘‘វិសេសតោ’’**តិអាទិមាហ។ **អទោសកុសលមូលជនិតកម្មានុភាវេនា**តិ អទោសសង្ខាតេន កុសលមូលេន សហជាតាទិបច្ចយវសេន ឧប្បាទិតកម្មស្ស អានុភាវេន **សម្បជ្ជន្តិ** សោម្មតររតនជាតិកត្តា។ កម្មផលញ្ហិ យេភុយ្យេន កម្មសរិក្ខកំ។ **មជ្ឈិមានិ** មណិឥត្ថិគហបតិរតនានិ **អលោភកុសលមូលជនិតកម្មានុភាវេន សម្បជ្ជន្តិ** ឧឡារធនស្ស, ឧឡារធនបដិលាភការណស្ស ច បរិច្ចាគសម្បទាហេតុកត្តា។ **បច្ឆិមំ** បរិណាយករតនំ **អមោហកុសលមូលជនិតកម្មានុភាវេន សម្បជ្ជតិ** មហាបញ្ញេនេវ ចក្កវត្តិរាជកិច្ចស្ស បរិនេតព្ពត្តា, មហាបញ្ញាភាវស្ស ច អមោហកុសលមូលជនិតកម្មនិស្សន្ទភាវតោ។ **ពោជ្ឈង្គសំយុត្តេ**តិ មហាវគ្គេ ទុតិយេ ពោជ្ឈង្គសំយុត្តេ (សំ. និ. ៥.២២៣)។ **រតនសុត្តស្សា**តិ តត្ថ បញ្ចមវគ្គេ សង្គីតស្ស ទុតិយស្ស រតនសុត្តស្ស (សំ. និ. ៥.២២៣)។ **ឧបទេសោ** នាម សវិសេសំ សត្តន្នំ រតនានំ វិចារណវសេន បវត្តោ នយោ។

សរណតោ បដិបក្ខវិធមនតោ **សូរា** សត្តិវន្តោ, និព្ភយាវហាតិ អត្ថោ។ តេនាហ **‘‘អភីរុកជាតិកា’’**តិ។ អសុរេ វិជិនិត្វា ឋិតត្តា សក្កោ ទេវានមិន្ទោ ធីរោ នាម, តស្ស សេនង្គភាវតោ ទេវបុត្តោ ‘‘អង្គ’’ន្តិ វុច្ចតិ, ធីរស្ស អង្គំ, តស្ស រូបមិវ រូបំ យេសំ តេ **ធីរង្គរូបា,** តេន វុត្តំ **‘‘ទេវបុត្តសទិសកាយា’’**តិ។ **ឯកេ**តិ **សារសមាស**នាមកា អាចរិយា, តទក្ខមន្តោ អាហ **‘‘អយំ បនេត្ថា’’**តិអាទិ។ **សភាវោ**តិ សភាវភូតោ អត្ថោ។ **ឧត្តមសូរា**តិ ឧត្តមយោធា។ សូរសទ្ទោ ហិ ឥធ យោធត្ថោ។ ឯវញ្ហិ បុរិមនយតោ ឥមស្ស វិសេសតា ហោតិ, ‘‘ឧត្តមត្ថោ សូរសទ្ទោ’’តិបិ វទន្តិ, **‘‘ឧត្តមា សូរា វុច្ចន្តី’’**តិបិ ហិ បាឋោ ទិស្សតិ។ **វីរាន**ន្តិ វីរិយវន្តានំ។ **អង្គ**ន្តិ ការណំ ‘‘អង្គីយតិ ញាយតិ ផលមេតេនា’’តិ កត្វា។ យេន វីរិយេន ‘‘ធីរា’’តិ វុច្ចន្តិ, តទេវ ធីរង្គំ នាមាតិ អាហ **‘‘វីរិយន្តិ វុត្តំ ហោតី’’**តិ។ **រូប**ន្តិ សរីរំ។ តេន វុត្តំ **‘‘វីរិយមយសរីរា វិយា’’**តិ។ វីរិយមេវ **វីរិយមយំ** យថា ‘‘ទានមយ’’ន្តិ, (ទី. និ. ៣.៣០៥; ឥតិវុ. ៦០; នេត្តិ. ៣៤) តស្មា វីរិយសង្ខាតសរីរា វិយាតិ អត្ថោ។ វីរិយំ បន ន ឯកន្តរូបន្តិ វិយ-សទ្ទគ្គហណំ កតំ។ អបិច ធីរង្គេន និព្ពត្តំ ធីរង្គន្តិ អត្ថំ ទស្សេតុំ **‘‘វីរិយមយសរីរា វិយា’’**តិ វុត្តំ, ឯវម្បិ វីរិយតោ រូបំ ន ឯកន្តំ និព្ពត្តន្តិ វិយ-សទ្ទេន ទស្សេតិ។ អថ វា រូបំ សរីរភូតំ ធីរង្គំ វីរិយមេតេសន្តិ យោជេតព្ពំ, តថាបិ វីរិយំ នាម កិញ្ចិ សរិក្ខកំ ន ហោតីតិ ទីបេតិ **‘‘វីរិយមយសរីរា វិយា’’**តិ ឥមិនា, ឥជាបិ មយសទ្ទោ សកត្ថេយេវ ទដ្ឋព្ពោ, តស្មា សរិក្ខកវីរិយសទិសាតិ អត្ថោ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – សរិក្ខកំ ចេ វីរិយំ នាម សិយា, តេ ចស្ស បុត្តា តំសទិសាយេវ ភវេយ្យុន្តិ អយមេវ ចត្ថោ អាចរិយេន (ទី. និ. ដី. ១.២៥៨) អនុមតោ។ **មហាបទានដ្ឋកថាយំ** បន ឯវំ វុត្តំ ‘‘ធីរង្គំ រូបមេតេសន្តិ **ធីរង្គរូបា,** វីរិយជាតិកា វីរិយសភាវា វីរិយមយា អកិលាសុនោ អហេសុំ, ទិវសម្បិ យុជ្ឈន្តា ន កិលមន្តីតិ វុត្តំ ហោតី’’តិ, (ទី. និ. អដ្ឋ. ២.៣៤) តទេតំ រូបសទ្ទស្ស សភាវត្ថតំ សន្ធាយ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ ឥធ ចេវ អញ្ញត្ថ កត្ថចិ **‘‘ធិតង្គរូបា’’**តិ បាឋោ ទិស្សតិ។ វីរិយត្ថោបិ ហិ ធិតិសទ្ទោ ហោតិ ‘‘សច្ចំ ធម្មោ ធិតិ ចាគោ, ទិដ្ឋំ សោ អតិវត្តតី’’តិអាទីសុ (ជា. ១.១.៥៧) ធិតិសទ្ទោ វិយ។ កត្ថចិ បន **‘‘វីរង្គ’’**ន្តិ បាឋោវ ទិង្វោ។ យថា វុច្ចតិ, តថា គហេតព្ពំ។

ននុ ច រញ្ញោ ចក្កវត្តិស្ស បដិសេនា នាម នត្ថិ, យ’មស្ស បុត្តា បមទ្ទេយ្យុំ, អថ កស្មា ‘‘បរសេនប្បមទ្ទនា’’តិ វុត្តន្តិ ចោទនំ សោធេន្តោ **‘‘សចេ’’**តិអាទិមាហ, បរសេនា ហោតុ វា, មា វា, ‘‘សចេ បន ភវេយ្យា’’តិ បរិកប្បនាមត្តេន តេសំ ឯវមានុភាវតំ ទស្សេតុំ តថា វុត្តន្តិ អធិប្បាយោ, ‘‘បរសេនប្បមទ្ទនា’’តិ វុត្តេបិ បរសេនំ បមទ្ទិតុំ សមត្ថាតិ អត្ថោ គហេតព្ពោ បករណតោបិ អត្ថន្តរស្ស វិញ្ញាយមានត្តា, យថា ‘‘សិក្ខមានេន ភិក្ខវេ ភិក្ខុនា អញ្ញាតព្ពំ បរិបុច្ឆិតព្ពំ បរិបញ្ហិតព្ព’’ន្តិ (បាចិ. ៤៣៤) ឯតស្ស បទភាជនីយេ (បាចិ. ៤៣៦) ‘‘សិក្ខិតុកាមេនា’’តិ អត្ថគ្គហណន្តិ ឥមមត្ថំ ទស្សេតុំ **‘‘តំ បរិមទ្ទិតុំ សមត្ថា’’**តិ វុត្តំ។ ន ហិ តេ បរសេនំ

បមទ្ទន្តា តិដ្ឋន្តិ, អថ ខោ បមទ្ទនសមត្ថា ឯវ ហោន្តិ ។ ឯវមញ្ញត្របិ យថារហំ។ បរសេនំ បមទ្ទនាយ សមត្ថេន្តីតិ **បរសេនប្បមទ្ទនា**តិ អត្ថំ ទស្សេតីតិបិ វទន្តិ។

បុព្ពេ កតូបចិតស្ស ឯតរហិ វិបច្ចមានកស្ស បុញ្ញធម្មស្ស ចិរតរំ វិបច្ចិតុំ បច្ចយភូតំ ចក្កវត្តិវត្តសមុទាគតំ បយោគសម្បត្តិសង្ខាតំ ធម្មំ ទស្សេតុំ "ធម្មេនា"តិ បទស្ស **"បាណោ ន ហន្តព្ពោតិអាទិនា បញ្ចសីលធម្មេនា"**តិ អត្ថមាហ។ អយញ្ហិ អត្ថោ "យេ ខោ បនានន្ទ បុរត្ថិមាយ ទិសាយ បដិរាជានោ, តេ រាជានំ មហាសុទស្សនំ ឧបសង្កមិត្វា ឯវមាហំសុ 'ឯហិ ខោ មហារាជ, ស្វាគតំ តេ មហារាជ, សកំ តេ មហារាជ, អនុសាស មហារាជា'តិ។ រាជា មហាសុទស្សនោ ឯវមាហ 'បាណោ ន ហន្តព្ពោ, អទិន្នំ ន អាទាតព្ពំ, កាមេសុ មិច្ឆា ន ចរិតព្ពា, មុសា ន ភណិតព្ពា, មជ្ជំ ន បាតព្ពំ, យថាភុត្តញ្ច ភុញ្ជថា'តិ។ យេ ខោ បនានន្ទ បុរត្ថិមាយ ទិសាយ បដិរាជានោ, តេ រញ្ញោ មហាសុទស្សនស្ស អនុយន្តា អហេសុ"ន្តិអាទិនា (ទី. និ. ២.២៤៤) អាគតំ រញ្ញោ ឱវាទធម្មំ សន្ធាយ វុត្តោ។ ឯវញ្ហិ **"អទណ្ឌេន អសត្ថេនា"**តិ ឥទម្បិ វិសេសនវចនំ សុសមត្ថិតំ ហោតិ។ អញ្ញាសុបិ **សុត្តនិបាតដ្ឋកថាទីសុ** (សុ. និ. អដ្ឋ. ២២៦; ខុ. បា. អដ្ឋ. ៦.៣; ទី. និ. អដ្ឋ. ២.៣៣; សំ. និ. អដ្ឋ. ៣.២២៣) អយមេវត្ថោ វុត្តោ។

មហាបទានដ្ឋកថាយំ បន **"អទណ្ឌេនា**តិ យេ កតាបរាធេ សត្តេ សតម្បិ សហស្សម្បិ គណ្ហន្តិ, តេ ធនទណ្ឌេន រជ្ជំ ការេន្តិ នាម, យេ ឆេជ្ជភេជ្ជំ អនុសាសន្តិ, តេ សត្ថទណ្ឌេន។ អយំ បន ទុវិធម្បិ ទណ្ឌំ បហាយ អទណ្ឌេន អជ្ឈាវសតិ។ **អសត្ថេនា**តិ យេ ឯកតោធារាទិនា សត្ថេន បរំ វិហេសន្តិ, តេ សត្ថេន រជ្ជំ ការេន្តិ នាម។ អយំ បន សត្ថេន ខុទ្ទកមក្ខិកាយបិ បិវនមត្តំ លោហិតំ កស្សចិ អនុប្បាទេត្វា ធម្មេនេវ, 'ឯហិ ខោ មហារាជា'តិ ឯវំ បដិរាជូហិ សម្បដិច្ឆិតាគមនោ វុត្តប្បការំ បថវឹ អភិវិជិនិត្វា អជ្ឈាវសតិ អភិភវិត្វា សាមី ហុត្វា វសតីតិ អត្ថោ"តិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ២.៣៤) វុត្តំ, តទេតំ "ធម្មេនា"តិ បទស្ស "បុព្ពេ កតូបចិតេន ឯតរហិ វិបច្ចមានកេន យេន កេនចិ បុញ្ញធម្មេនា"តិ អត្ថំ សន្ធាយ វុត្តំ។ តេនេវ ហិ "ធម្មេន បដិរាជូហិ សម្បដិច្ឆិតាគមនោ វុត្តប្បការំ បថវឹ អភិវិជិនិត្វា អជ្ឈាវសតី"តិ។ អាចរិយេនបិ (ទី. និ. ដី. ១.២៥៨) វុត្តំ **ធម្មេនា**តិ កតូបចិតេន អត្តនោ បុញ្ញធម្មេន។ តេន ហិ សញ្ចោទិតា បថវិយំ សព្ពរាជានោ បច្ចុគ្គន្ត្វា "ស្វាគតំ តេ មហារាជា"តិអាទីនិ វត្វា អត្តនោ រជ្ជំ រញ្ញោ ចក្កវត្តិស្ស និយ្យាតេន្តិ។ តេន វុត្តំ "សោ ឥមំ បថវឹ សាគរបរិយន្តំ អទណ្ឌេន អសត្ថេន ធម្មេន អភិវិជិយ អជ្ឈាវសតី"តិ, តេនបិ យថាវុត្តមេវត្ថំ ទស្សេតិ, តស្មា ឧភយថាបិ ឯត្ថ អត្ថោ យុត្តោ ឯវាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ ចក្កវត្តិវត្តបូរណាទិបយោគសម្បត្តិមន្តរេន ហិ បុព្ពេ កតូបចិតកម្មេនេវ ឯវមជ្ឈាវសនំ ន សម្ភវតិ, តថា បុព្ពេ កតូបចិតកម្មមន្តរេន ចក្កវត្តិវត្តបូរណាទិបយោគសម្បត្តិយា ឯវាតិ។

ឯវំ ឯកំ និប្ផត្តិំ កថេត្វា ទុតិយំ និប្ផត្តិំ កថេតុំ យទេតំ "សចេ ខោ បនា"តិអាទិវចនំ វុត្តំ, តត្ថ អនុត្តានមត្ថំ ទស្សេន្តោ **"អរហំ...បេ.... វិវដ្ដច្ឆទោតិ ឯត្ថា"**តិអាទិមាហ ។ យស្មា រាគាទយោ សត្ត បាបធម្មា លោកេ ឧប្បជ្ជន្តិ, ឧប្បជ្ជមានា ច តេ សត្តសន្តានំ ឆាទេត្វា បរិយោនន្ធិត្វា កុសលប្បវត្តិំ និវារេន្តិ, តស្មា តេ ឥធ ឆទសទ្ទេន វុត្តាតិ ទស្សេតិ **"រាគទោសា"**តិអាទិនា។ **ទុច្ចរិត**ន្តិ មិច្ឆាទិដ្ឋិតោ អញ្ញេន មនោទុច្ចរិតេន សហ តីណិ ទុច្ចរិតានិ, មិច្ឆាទិដ្ឋិ បន វិសេសេន សត្តានំ ឆទនតោ, បរមសាវជ្ជត្តា ច វិសុំ គហិតា។ វុត្តញ្ច "សព្ពេ តេ ឥមេហេវ ទ្វាសដ្ឋិយា វត្ថូហិ អន្តោជាលីកតា, ឯត្ថ សិតាវ ឧម្មុជ្ជមានា ឧម្មុជ្ជន្តី"តិអាទិ (ទី. និ. ១.១៤៦)។ តថា មុយ្ហនដ្ឋេន **មោហោ,** អវិទិតករណដ្ឋេន **អវិជ្ជា**តិ បវត្តិអាការភេទេន អញ្ញាណមេវ ទ្វិធា វុត្តំ។ តថា ហិស្ស ទ្វិធាបិ ឆទនត្តោ កថិតោ "អន្ធតមំ តទា ហោតិ, យំ មោហោ សហតេ នរ"ន្តិ, (មហានិ. ៥, ១៥៦, ១៩៥) "អវិជ្ជាយ និវុតោ លោកោ, វេវិច្ឆា បមាទា នប្បកាសតី"តិ (សុ. និ. ១០៣៩; ចូឡនិ. បារាយនវគ្គ.២) ច។ ឯវំ រាគទោសាទីនម្បិ ឆទនត្តោ វត្តព្ពោ។ **មហាបទានដ្ឋកថាយំ** (ទី. និ. អដ្ឋ. ២.៣៣) បន រាគទោសមោហមានទិដ្ឋិកិលេសតណ្ហាវសេន សត្ត បាបធម្មា គហិតា។ តត្រ រញ្ជនដ្ឋេន **រាគោ,** តណ្ហាយនដ្ឋេន **តណ្ហា**តិ បវត្តិអាការភេទេន លោភោ ឯវ ទ្វិធា វុត្តោ។ តថា ហិស្ស ទ្វិធាបិ ឆទនត្តោ ឯកន្តិកោវ។ យថាហ "អន្ធតមំ តទា ហោតិ, យំ រាគោ សហតេ នរ"ន្តិ, "កាមន្ធា ជាលសញ្ឆន្នា, តណ្ហាឆទនឆាទិតា"តិ (ឧទា. ៩៤) ច, កិលេសគ្គហណេន ច វុត្តាវសិដ្ឋា វិចិកិច្ឆាទយោ វុត្តា។

សត្តហិ បដិច្ឆន្នេតិ ហេតុគព្ភវចនំ, សត្តហិ បាបធម្មេហិ បដិច្ឆន្នត្តា កិលេសវសេន អន្ធការេ លោកេតិ អត្ថោ។ **តំ ឆទន**ន្តិ សត្តបាបធម្មសង្ខាតំ ឆទនំ។ **វិវដ្ដេត្វា**តិ វិវដ្ដំ កត្វា វិគមេត្វា។ តទេវ បរិយាយន្តរេន វុត្តំ **"សមន្តតោ សញ្ជាតាលោកោ ហុត្វា"**តិ។ កិលេសឆទនវិគមោ ឯវ ហិ អាលោកោ, ឯតេន វិវដ្ដយិតព្ពោ វិគមេតព្ពោតិ **វិវដ្ដោ,** ឆាទេតិ បដិច្ឆាទេតីតិ **ឆទោ,** វិវដ្ដោ ឆទោ អនេនាតិ **វិវដ្ដច្ឆទា, វិវដ្ដច្ឆទោ** វាតិ អត្ថំ ទស្សេតិ។ អយញ្ហិ វិវដ្ដច្ឆទសទ្ទោ ទន្ទ្ធធម្មបច្ចត្តធម្មសទ្ទាទយោ វិយ បុល្លិង្គវសេន អាការន្តោ, ឱការន្តោ ច ហោតិ។ តថា ហិ **មហាបទានដ្ឋកថាយំ** វុត្តំ "រាគទោសមោហមានទិដ្ឋិកិលេសតណ្ហាសង្ខាតំ ឆទនំ អាវរណំ វិវដំ វិទ្ធំសិតំ វិវដកំ ឯតេនាតិ វិវដច្ឆទោ, 'វិវដ្ដច្ឆទា'តិបិ បាឋោ, អយមេវត្ថោ"តិ, (ទី. និ. អដ្ឋ. ២.៣៣) តស្សា

លីនត្ថប្បកាសនិយម្បិ វុត្តំ “វិវដ្ដច្ឆទាតិ ឱការស្ស អាការំ កត្វា និទ្ទេសោ”តិ។ សទ្ទវិទូ បន “អាធន្វាទិតោតិ លក្ខណេន សមាសន្តគតេហិ ធនុសទ្ទាទីហិ ក្វចិ អាបច្ចយោ”តិ វត្វា “កណ្ឌិវធន្វា, បច្ចក្ខធម្មា, វិវដ្ដច្ឆទា”តិ បយោគមុទាហរន្តិ។

កស្មា បទត្តយមេតំ វុត្តន្តិ អនុយោគំ ហេតាលង្ការនយេន បរិហរន្តោ “**តត្ថា**”តិអាទិមាហ, **តត្ថា**តិ ច តីសុ បទេសូតិ អត្ថោ។ បូជាវិសេសំ បដិគ្គណ្ហិតុំ អរហតីតិ **អរហ**ន្តិ អត្ថេន **បូជារហតា** វុត្តា។ **យស្មា សម្មាសម្ពុទ្ធោ**, តស្មា បូជារហតាតិ **តស្សា** បូជារហតាយ **ហេតុ** វុត្តោ។ សវាសនសព្ពកិលេសប្បហានបុព្ពកត្តា ពុទ្ធភាវស្ស **ពុទ្ធត្ត ហេតុភូតា វិវដ្ដច្ឆទតា វុត្តា។** កម្មាទិវសេន តិវិធំ វដ្ដញ្ច រាគាទិវសេន សត្តវិធោ ឆទោ ច **វដ្ដច្ឆទា,** វដ្ដច្ឆទេហិ វិគតោ, វិគតា វា វដ្ដច្ឆទា យស្សាតិ **វិវដ្ដច្ឆទោ, វិវដ្ដច្ឆទា** វា, ទ្វន្ទបុព្ពគោ បន វិ-សទ្ទោ ឧភយត្ថ យោជេតព្ពោតិ ឥមមត្ថំ ទស្សេតុំ “**វិវដ្ដោ ច វិច្ឆទោ ចា**”តិ វុត្តំ។ ឯវម្បិ វទន្តិ “វិវដ្ដោ ច សោ វិច្ឆទោ ចាតិ **វិវដ្ដច្ឆទោ,** ឧត្តរបទេ បុព្ពបទលោបោតិ អត្ថំ ទស្សេតី”តិ។ “**អរហំ វដ្ដាភាវេនា**”តិ ឥទំ កិលេសេហិ អារកត្តា, កិលេសារីនំ សំសារចក្កស្សារានញ្ច ហតត្តា, បាបករណេ ច រហាភាវាតិ អត្ថំ សន្ធាយ វុត្តំ។ ឥទញ្ហិ ផលេន ហេតានុមានទស្សនំ – យថា តំ ធូមេន អគ្គិស្ស, ឧទកោឃេន ឧបរិ វុដ្ឋិយា, ឯតេន ច អត្ថេន អរហភាវោ ហេតុ, វដ្ដាភាវោ ផលន្តិ អយំ អាចរិយមតិ។ “បច្ចយាទីនំ, បូជាវិសេសស្ស ច អរហត្តា”តិ បន ហេតុនា ផលានុមានទស្សនម្បិ សិយា យថា តំ អគ្គិនា ធូមស្ស, ឧបរិ វុដ្ឋិយា ឧទកោឃស្ស។ “**សម្មាសម្ពុទ្ធោ ឆទនាភាវេនា**”តិ ឥទំ បន ហេតុនា ផលានុមានទស្សនំ សវាសនសព្ពកិលេសច្ឆទនាភាវបុព្ពកត្តា សម្មាសម្ពុទ្ធភាវស្ស។ អរហត្តមគ្គេន ហិ វិច្ឆទតា, សព្ពញ្ញុតញ្ញាណេន សម្មាសម្ពុទ្ធភាវោ។ “**វិវដ្ដោ ច វិច្ឆទោ ចា**”តិ ឥទំ ហេតុទ្វយំ។ កាមញ្ច អាចរិយមតិយា ផលេន ហេតុអនុមានទស្សនេ វិវដ្ដតា ផលមេវ ហោតិ, ហេតុអនុមានទស្សនស្ស, បន តថាញាណស្ស ច ហេតុភាវតោ ហេតុយេវ នាមាតិ វេទិតព្ពំ។

ឯវំ បទត្តយវចនេ ហេតាលង្ការនយេន បយោជនំ ទស្សេត្វា ឥទានិ ចតុវេសារជ្ជវសេនបិ ទស្សេន្តោ “**ទុតិយេនា**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ **ទុតិយេន វេសារជ្ជេនា**តិ “ចត្តារិមានិ ភិក្ខវេ តថាគតស្ស វេសារជ្ជានិ, យេហិ វេសារជ្ជេហិ សមន្នាគតោ តថាគតោ អាសភំ ឋានំ បដិជានាតិ, បរិសាសុ សីហនាទំ នទតិ, ព្រហ្មចក្កំ បវត្តេតី”តិអាទិនា (អ. និ. ៤.៨; ម. និ. ១.១៥០) ភគវតា វុត្តក្កមេន ទុតិយភូតេន “ខីណាសវស្ស តេ បដិជានតោ ‘ឥមេ អាសវា អបរិក្ខីណា’តិ, តត្រ វត មំ សមណោ វា ព្រាហ្មណោ វា ទេវោ វា មារោ វា ព្រហ្មា វា កោចិ វា លោកស្មិំ សហ ធម្មេន បដិចោទេស្សតីតិ និមិត្តមេតំ ភិក្ខវេ ន សមនុបស្សាមិ, ឯតមហំ ភិក្ខវេ និមិត្តំ អសមនុបស្សន្តោ ខេមប្បត្តោ អភយប្បត្តោ វេសារជ្ជប្បត្តោ វិហរាមី”តិ បរិទីបិតេន វេសារជ្ជេន។ **បុរិមសិទ្ធី**តិ បុរិមស្ស “អរហ”ន្តិ បទស្ស អត្ថសិទ្ធិ អរហត្តសិទ្ធិ, ទុតិយវេសារជ្ជស្ស តទត្ថភាវតោ តេន វេសារជ្ជេន តទត្ថសិទ្ធីតិ វុត្តំ ហោតិ។ “ខីណាសវស្ស តេ បដិជានតោ ‘ឥមេ អាសវា អបរិក្ខីណា’ តិ”អាទិនា វុត្តមេវ ហិ ទុតិយវេសារជ្ជំ “កិលេសេហិ អារកត្តា”តិអាទិនា វុត្តោ “អរហ”ន្តិ បទស្ស អត្ថោតិ ។ តតោ ច វិញ្ញាយតិ “យថា ទុតិយេន វេសារជ្ជេន បុរិមសិទ្ធិ, ឯវំ បុរិមេនបិ អត្ថេន ទុតិយវេសារជ្ជសិទ្ធី”តិ។ ឯវញ្ច កត្វា ឥមិនា នយេន ចតុវេសារជ្ជវសេន បទត្តយវចនេ បយោជនទស្សនំ ឧបបន្នំ ហោតិ។ ឥតរថា ហិ កិញ្ចិបយោជនាភាវតោ ឥទំយេវ វចនំ ឥធ អវត្តព្ពំ សិយាតិ។ ឯស នយោ សេសេសុបិ។

បឋមេនាតិ វុត្តនយេន បឋមភូតេន “សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស តេ បដិជានតោ ‘ឥមេ ធម្មា អនភិសម្ពុទ្ធា’តិ, តត្រ…បេ…. វិហរាមី”តិ បរិទីបិតេន វេសារជ្ជេន។ **ទុតិយសិទ្ធី**តិ ទុតិយស្ស “សម្មាសម្ពុទ្ធោ”តិ បទស្ស អត្ថសិទ្ធិ ពុទ្ធត្តសិទ្ធិ តស្ស តទត្ថភាវតោ។ **តតិយចតុត្ថេហី**តិ វុត្តនយេនេវ តតិយចតុត្ថភូតេហិ “យេ ខោ បន តេ អន្តរាយិកា ធម្មា វុត្តា, តេ បដិសេវតោ នាលំ អន្តរាយាយាតិ, តត្រ…បេ…. វិហរាមី”តិ ច “យស្ស ខោ បន តេ អត្ថាយ ធម្មោ ទេសិតោ, សោ ន និយ្យាតិ តក្ករស្ស សម្មា ទុក្ខក្ខយាយាតិ, តត្រ…បេ…. វិហរាមី”តិ (អ. និ. ៤.៨; ម. និ. ១.១៥០) ច បរិទីបិតេហិ វេសារជ្ជេហិ។ **តតិយសិទ្ធី**តិ តតិយស្ស “វិវដ្ដច្ឆទា”តិ បទស្ស អត្ថសិទ្ធិ វិវដ្ដច្ឆទត្ថសិទ្ធិ តេហិ តស្ស បាកដភាវតោតិ អត្ថោ។ “យាថាវតោ អន្តរាយិកនិយ្យានិកធម្មាបទេសេន ហិ សត្ថុ វិវដ្ដច្ឆទភាវោ លោកេ បាកដោ អហោសី”តិ (ទី. និ. ដី. ១.២៥៨) អាចរិយេន វុត្តំ, វិវដ្ដច្ឆទភាវេនេវ អន្តរាយិកនិយ្យានិកធម្មទេសនាសិទ្ធិតោ “តតិយេន តតិយចតុត្ថសិទ្ធី”តិបិ វត្តុំ យុជ្ជតិ។

ឯវំ បទត្តយវចនេ ចតុវេសារជ្ជវសេន បយោជនំ ទស្សេត្វា ឥទានិ ចក្ខុត្តយវសេនបិ ទស្សេន្តោ “**បុរិមញ្ច**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ **ច**-សទ្ទោ ឧបន្យាសត្ថោ។ **បុរិមំ** “អរហ”ន្តិ បទំ ភគវតោ ហេដ្ឋិមមគ្គផលត្តយញាណសង្ខាតំ **ធម្មចក្ខុំ សាធេតិ** កិលេសារីនំ, សំសារចក្កស្ស អរានញ្ច ហតភាវទីបនតោ។ **ទុតិយំ** “សម្មាសម្ពុទ្ធោ”តិ បទំ អាសយានុសយឥន្ទ្រិយបរោបរិយត្តញាណសង្ខាតំ **ពុទ្ធចក្ខុំ សាធេតិ** សម្មាសម្ពុទ្ធស្សេវ តំ សម្ភវតោ។ តទេតញ្ហិ ញាណទ្វយំ សាវកបច្ចេកពុទ្ធានំ ន សម្ភវតិ។ **តតិយំ** “វិវដ្ដច្ឆទា”តិ បទំ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណសង្ខាតំ **សមន្តចក្ខុំ សាធេតិ** សវាសនសព្ពកិលេសប្បហានទីបនតោ។ “សម្មាសម្ពុទ្ធោ”តិ ហិ វត្វា

“វិវដ្ដច្ឆទា”តិ វចនំ សម្មាសម្ពុទ្ធភាវាយ សវាសនសព្ពកិលេសប្បហានំ វិភាវេតីតិ។ “អហំ ខោ បន តាត អម្ពដ្ឋ មន្តានំ ទាតា”តិ ឥទំ អប្បធានំ, “ត្វំ មន្តានំ បដិគ្គហេតា”តិ ឥទមេវ បធានំ សមុត្តេជនាវចនន្តិ សន្ធាយ “**ត្វំ មន្តានំ បដិគ្គហេតាតិ ឥមិនា’ស្ស មន្តេសុ សូរភាវំ ជនេតី**”តិ វុត្តំ, លក្ខណវិភាវនេ វិសទញ្ញាណតាសង្ខាតំ សូរភាវំ ជនេតីតិ អត្ថោ។

២៥៩. **ឯវំ ភោ**តិ ឯត្ថ **ឯវំ**-សទ្ទោ វចនសម្បដិច្ឆនេ និបាតោ, វចនសម្បដិច្ឆនញ្ចេត្ថ តថា មយំ តំ ភវន្តំ គោតមំ វេទិស្សាម, ត្វំ មន្តានំ បដិគ្គហេតាតិ ច ឯវំ បវត្តស្ស បោក្ខរសាតិនោ វចនស្ស សម្បដិគ្គហោ។ “**តស្សត្ថោ**”តិអាទិនាបិ ហិ តទេវត្ថំ ទស្សេតិ។ តថា ច វុត្តំ “ព្រាហ្មណស្ស បោក្ខរសាតិស្ស បដិស្សុត្វា”តិ, តំ បនេស អាចរិយស្ស សមុត្តេជនាយ លក្ខណេសុ វិគតសម្មោហភាវេន ពុទ្ធមន្តេ សម្បស្សមានត្តា វទតីតិ ទស្សេន្តោ “**សោបី**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ “**តាយា**តិ តាយ យថាវុត្តាយ សមុត្តេជនាយា”តិ (ទី. និ. ដី. ១.២៥៩) អាចរិយេន វុត្តំ, អធុនា បន បោត្ថកេសុ “**តាយ អាចរិយកថាយា**”តិ បាឋោ ទិស្សតិ។ អត្ថតោ ចេស អវិរុទ្ធោយេវ។ មន្តេសុ សតិសមុប្បាទិកា ហិ កថា សមុត្តេជនាតិ។

អយានភូមិន្តិ យានស្ស អភូមិ, យានេន យាតុមសក្កុណេយ្យដ្ឋានភូតំ, ទ្វារកោដ្ឋកសមីបំ គន្ត្វាតិ អត្ថោ។

អវិសេសេន វុត្តស្សបិ វចនស្ស អត្ថោ អដ្ឋកថាបមាណតោ វិសេសេន គហេតព្ពោតិ អាហ “**បិត មជ្ឈន្ហិកសមយេ**”តិ។ សព្ពេសមាចិណ្ណវសេន បឋមនយំ វត្វា បធានិកានមេវ អារេណិកាចិណ្ណវសេន ទុតិយនយោ វុត្តោ។ **ទិវាបធានិកា**តិ ទិវាបធានានុយុញ្ជនកា, ទិវសភាគេ សមណធម្មករណត្ថំ តេ ឯវំ ចង្កមន្តីតិ វុត្តំ ហោតិ។ តេនាហ “**តាទិសានញ្ហិ**”តិអាទិ។ “បរិវេណតោ បរិវេណមាគច្ឆន្តោ បបញ្ចោ ហោតិ, បុច្ឆិត្វាវ បវិសិស្សាមី”តិ អម្ពដ្ឋស្ស តទុបសង្កមនាធិប្បាយំ វិភាវេន្តោ “**សោ កិរា**”តិអាទិមាហ។

២៦០. អភិញ្ញាតកុលេ ជាតោ **អភិញ្ញាតកោលញ្ញោ**។ កាមញ្ច វក្ខមាននយេន បុព្ពេ អម្ពដ្ឋកុលមបញ្ញាតំ, តទា បន បញ្ញាតន្តិ អាហ “**តទា កិរា**”តិអាទិ។ **រូបជាតិមន្តកុលាបទេសេហី**តិ “អយមីទិសោ”តិ អបទិសន ហេតុភូតេហិ ចតូហិ រូបជាតិមន្តកុលេហិ។ យេន តេ ភិក្ខូ ចិន្តយឹសុ, តទធិប្បាយំ អាវិ កាតុំ “**យោ ហី**”តិអាទិ វុត្តំ។ អវិសេសតោ វុត្តម្បិ វិសេសតោ វិញ្ញាយមានត្ថំ សន្ធាយ ភាសិតវចនន្តិ ទស្សេតិ “**គន្ធកុដឹ សន្ធាយា**”តិ ឥមិនា។ ឯវមីទិសេសុ។

អតុរិតោតិ អវេគាយន្តោ, “**អតុរន្តោ**”តិបិ បាឋោ, សោយេវត្ថោ។ កថំ បវិសន្តោ អតរមានោ បវិសតិ នាមាតិ អាហ “**សណិក**”ន្តិអាទិ។ តត្ថ **បទប្បមាណដ្ឋានេ**តិ ទ្វិន្នំ បទានំ អន្តរេ មុដ្ឋិរតនបមាណដ្ឋានេ។ **សិន្ទុវារោ** នាម ឯកោ បុប្ផូបគរុក្ខោ, យស្ស សេតំ បុប្ផំ ហោតិ, យោ “និគ្គុណ្ឌី” តិបិ វុច្ចតិ។ **បមុខ**ន្តិ គន្ធកុដិគព្ភបមុខំ។ “កុញ្ចិកច្ឆិទ្ទសមីបេ”តិ វុត្តវចនំ សមត្ថេតុំ “**ទ្វារំ កិរា**”តិអាទិ វុត្តំ។

២៦១. “**ទានំ ទទមានេហី**”តិ ឥមិនា បារមិតានុភាវេន សយមេវ ទ្វារវិវរណំ ទស្សេតិ។

ភគវតា សទ្ធឹ សម្មោទឹសូតិ ឯត្ថ សមត្ថេន **សំ**-សទ្ទេន វិញ្ញាយមានំ ភគវតោ តេហិ សទ្ធឹ បឋមំ ប វត្តមោទតាសង្ខាតំ នេយ្យត្ថំ ទស្សេន្តោ “**យថា**”តិអាទិមាហ។ ភគវាបិ ហិ “កច្ចិ ភោ មាណវា ខមនីយំ, កច្ចិ យាបនីយ”ន្តិអាទីនិ បុច្ឆន្តោ តេហិ មាណវេហិ សទ្ធឹ បុព្ពភាសិតាយ បឋមញ្ញេវ បវត្តមោទោ អហោសិ។ **សមប្ប វត្តមោទា**តិ ភគវតោ តទនុករណេន សមំ បវត្តសំសន្ទនា។ តទត្ថំ សហ ឧបមាយ ទស្សេតុំ “**សីតោទកំ វិយា**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ បរមនិព្ពុតកិលេសទរថតាយ ភគវតោ សីតោទកសទិសតា, អនិព្ពុតកិលេសទរថតាយ ច មាណវានំ ឧណ្ហោទកសទិសតា ទដ្ឋព្ពា។ **សម្មោទិត**ន្តិ សំសន្ទិតំ។ **មុទ**សទ្ទោ ហេត្ថ សំសន្ទនេយេវ, ន បាមោជ្ជេ, ឯវញ្ហិ យថាវុត្តឧបមាវចនំ សមត្ថិតំ ហោតិ។ តថា ហិ វុត្តំ “**ឯកីភាវ**”ន្តិ, សម្មោទនកិរិយាយ សមានតំ ឯករូបតន្តិ អត្ថោ។

ខមនីយន្តិ “ចតុចក្កំ នវទ្វារំ សរីរយន្តំ ទុក្ខពហុលតាយ សភាវតោ ទុស្សហំ កច្ចិ ខមិតុំ សក្កុណេយ្យ”ន្តិ បុច្ឆន្តិ, **យាបនីយ**ន្តិ អាហារាទិបច្ចយបដិពទ្ធវុត្តិកំ ចិរប្បពន្ធសង្ខាតាយ យាបនាយ កច្ចិ យាបេតុំ សក្កុណេយ្យំ, សីសរោគាទិអាពាធាភាវេន **កច្ចិ អប្បាពាធំ**, ទុក្ខជីវិកាភាវេន **កច្ចិ អប្បាតង្កំ**, តំតំកិច្ចករណេ ឧដ្ឋាន សុខតាយ **កច្ចិ លហុដ្ឋានំ**, តទនុរូបពលយោគតោ **កច្ចិ ពលំ**, សុខវិហារផលសព្ភាវេន **កច្ចិផាសុវិហារោ** អត្ថីតិ សព្ពត្ថ កច្ចិ-សទ្ទំ យោជេត្វា អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ ពលប្បត្តា បីតិ **បីតិយេវ។** តរុណា បីតិ **បាមោជ្ជំ។** សម្មោទនំ ជនេតិ ករោតីតិ សម្មោទនិកំ, តទេវ **សម្មោទនិយំ** ក-ការស្ស យ-ការំ កត្វា។ សម្មោទេតព្ពតោ សម្មោទនីយន្តិ ឥមមត្ថំ ទស្សេតិ “**សម្មោទិតុំ យុត្តភាវតោ**”តិ ឥមិនា។ ឯវំ អាចរិយេហិ វុត្តំ។ សម្មោទិតុំ អរហតីតិ សម្មោទនិកំ,

តទេវ **សម្មោទនិយំ** យថាវុត្តនយេនាតិ ឥមមត្ថម្បិ ទស្សេតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។ “**សារេតុ**”ន្តិ ឯតស្ស “**និរន្តរំ បវត្តេតុ**”ន្តិ អត្ថវចនំ។ **សរិតព្ពភាវតោ**តិ អនុស្សរិតព្ពភាវតោ។ “សារេតុំ អរហតី”តិ អត្ថេ យថាបទំ ទីឃេន “សារណីយ”ន្តិ វុត្តំ។ “សរិតព្ព”ន្តិ អត្ថេ បន “សរណីយ”ន្តិ វត្តព្ពេ ទីឃំ កត្វា “**សារណីយ**”ន្តិ វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ ឯវំ សទ្ទតោ អត្ថំ ទស្សេត្វា ឥទានិ អត្ថមត្តតោ ទស្សេតុំ “**សុយ្យមានសុខតោ**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **សុយ្យមានសុខតោ**តិ អាបាថមធុរត្តមាហ, **អនុស្សរិយមានសុខតោ**តិ វិមទ្ទរមណីយត្តំ។ **ព្យញ្ជនបរិសុទ្ធតាយា**តិ សភាវនិរុត្តិភាវេន តស្សា កថាយ វចនចាតុរិយំ, **អត្ថបរិសុទ្ធតាយា**តិ អត្ថស្ស និរុបក្កិលេសត្តំ។ **អនេកេហិ បរិយាយេហី**តិ អនេកេហិ ការណេហិ។

អបសាទេស្សាមីតិ មង្កុំ ករិស្សាមិ។ ឧភោសុ ខន្ធេសុ សាដកំ អាសជ្ជេត្វា កណ្ឋេ ឱលម្ពនំ សន្ធាយ “**កណ្ឋេ ឱលម្ពិត្វា**”តិ វុត្តំ។ **ទុស្សកណ្ណំ គហេត្វា**តិ និវត្ថសាដកស្ស កោដឹ ឯកេន ហត្ថេន គហេត្វា។ ចង្កមិតុមារុហនំ សន្ធាយ “**ចង្កមំ អភិរុហិត្វា**”តិ អាហ។ **ធាតុសមតា**តិ រសាទិធាតូនំ សមាវត្ថតា, អរោគតាតិ អត្ថោ។ **បាសាទិកត្ត**ន្តិ បសាទជននត្ថំ “គតគតដ្ឋានេ”តិ ឥមិនា សម្ពន្ធោ។ “**បាសាទិកត្តា**”តិបិ បាឋោ, តស្សត្ថោ – អង្គបច្ចង្គានំ បសាទាវហត្តាតិ, “ឧប្បន្នពហុមានា”តិ ឥមិនា សម្ពន្ធោ។ **ឧប្បណ្ឌនកថ**ន្តិ អវហសិតព្ពតាយុត្តកថំ។ “**អនាចារភាវសារណីយ**”ន្តិ តស្ស វិសេសនំ, អនាចារភាវេន សារណីយំ “អនាចារោ វតាយ”ន្តិ សរិតព្ពកន្តិ អត្ថោ។

២៦២. កាតុំ ទុក្ករមសក្កុណេយ្យំ កិច្ចមយំ អារភីតិ ទស្សេតុំ “***ភវគ្គំ គហេតុកាមោ វិយា***”តិអាទិ វុត្តំ។ អសក្កុណេយ្យញ្ហេតំ សទេវកេនបិ លោកេន, យទិទំ ភគវតោ អបសាទនំ។ តេនាហ “**អដ្ឋានេ វាយមតី**”តិ។ **ហន្ទ តេន សទ្ធឹ មន្តេមី**តិ ឯវំ អដ្ឋានេ វាយមន្តោបិ អយំ ពាលោ “មយិ កិញ្ចិ អកថេន្តេ មយា សទ្ធឹ ឧត្តរិ កថេតុម្បិ ន វិសហតី”តិ មានមេវ បគ្គណ្ហិស្សតិ, កថេន្តេ បន កថាបសង្គេនស្ស ជាតិគោត្តេ វិភាវិតេ មាននិគ្គហោ ភវិស្សតិ, “ហន្ទ តេន សទ្ធឹ មន្តេមី”តិ ភគវា អម្ពដ្ឋំ មាណវំ ឯតទវោចាតិ អត្ថោ។ អាចារសមាចារសិក្ខាបនេន **អាចរិយា**, តេសំ បន អាចរិយានំ បកដ្ឋា អាចរិយាតិ **បាចរិយា** យថា “បបិតាមហោ”តិ ឥមមត្ថំ ទស្សេតុំ “**អាចរិយេហិ ច តេសំ អាចរិយេហិ ចា**”តិ វុត្តំ។

បឋមឥព្ភវាទវណ្ណនា

២៦៣. កិញ្ចាបិ “សយានោ វា”តិអាទិវចនំ ន វត្តព្ពំ, មានវសេន បន យុគគ្គាហំ ករោន្តោ វទតីតិ ទស្សេន្តោ “**កាមំ តីសូ**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ **តីសុ ឥរិយាបថេសូ**តិ ឋានគមននិសជ្ជាសុ។ តេស្វេវ ហិ អាចរិយេន សទ្ធឹ សល្លបិតុមរហតិ, ន តុ សយនេ គរុករណីយានំ សយានានម្បិ សម្មុខា គរុការេហិ សយនស្ស អកត្តព្ពភាវតោ។ **កថាសល្លាប**ន្តិ កថាវសេន យុគគ្គាហករណត្ថំ សល្លបនំ។ សយានេន ហិ អាចរិយេន សទ្ធឹ សយានស្ស កថា នាម អាចារោ ន ហោតិ, តថាបេតំ ឥតរេហិ សទិសំ កត្វា កថនំ ឥធ កថាសល្លាបោ។

យំ បនេតំ “សយានោ វា ហិ ភោ គោតម ព្រាហ្មណោ សយានេន ព្រាហ្មណេន សទ្ធឹ សល្លបិតុមរហតី”តិ វុត្តស្ស សល្លាបស្ស អនាចារភាវវិភាវនំ សត្ថារា អម្ពដ្ឋេន សទ្ធឹ កថេន្តេន កតំ, តំ បាឡិវសេន សង្គីតិមនារុឡ្ហម្បិ អគរហិតាយ អាចរិយបរម្បរាយ យាវជ្ជតនា សមាភតន្តិ “យេ ច ខោ តេ ភោ គោតមា”តិអាទិកាយ ឧបរិបាឡិយា សម្ពន្ធភាវេន ទស្សេន្តោ “**តតោ កិរា**”តិអាទិមាហ។ **គោរូប**ន្តិ គោ នូន រូបកវសេន វុត្តត្ថា, រូបសទ្ទស្ស ច តព្ភាវវុត្តិតោ។ យទិ អហីឡេន្តោ ភវេយ្យ, “មុណ្ឌា សមណា”តិ វទេយ្យ, ហីឡេន្តោ បន គរហត្ថេន ក-សទ្ទេន បទំ វឌ្ឍេត្វា “មុណ្ឌកា សមណកា”តិ វទតីតិ ទស្សេតុំ “**មុណ្ឌេ មុណ្ឌា**”តិអាទិ វុត្តំ។ **ឥព្ភាតិ គហបតិកា**តិ អត្ថមត្តវចនំ, សទ្ទតោ បន ឥភស្ស បយោគោ **ឥភោ** ឧត្តរបទលោបេន, តំ ឥភំ អរហន្តីតិ **ឥព្ភា** ទ្វិត្តំ កត្វា។ កឹ វុត្តំ ហោតិ – យថា សោភនំ គមនតោ ឥភសង្ខាតោ ហត្ថិវាហនភូតោ បរស្ស វសេន បវត្តតិ, ន អត្តនោ, ឯវមេតេបិ ព្រាហ្មណានំ សុស្សូសកា សុទ្ទា បរស្ស វសេន បវត្តន្តិ, ន អត្តនោ, តស្មា ឥភសទិសបយោគតាយ **ឥព្ភា**តិ។ តេ បន កុដុម្ពិកតាយ ឃរាវាសិនោ ឃរសាមិកា ហោន្តីតិ អត្ថមត្តំ ទស្សេតិ “**គហបតិកា**”តិ ឥមិនា។

កណ្ហាតិ កណ្ហជាតិកា។ ទ្វិជា ឯវ ហិ សុទ្ធជាតិកា, ន ឥតរេតិ តស្សាធិប្បាយោ។ តេនាហ “**កាឡកា**”តិ។ បិតាមហភាវេន ញាតិពន្ធវត្តា **ពន្ធុ។** តេនាហ “**បិតាមហោតិ វោហរន្តី**”តិ។ **អបច្ចា**តិ បុត្តា។ **មុខតោ និក្ខន្តា**តិ ព្រាហ្មណានំ បុព្ពបុរិសា ព្រហ្មុនោ មុខតោ និក្ខន្តា, អយំ តេសំ បឋមុប្បត្តីតិ អធិប្បាយោ។ សេសបទេសុបិ ឯសេវ នយោ។ អយំ បនេត្ថ វិសេសោ – “ឥព្ភា កណ្ហា”តិ វត្វា “ពន្ធុបាទាបច្ចា”តិ វទន្តោ កុលវសេន សមណេ វេស្សកុលបរិយាបន្នា, បឋមុប្បត្តិវសេន បន ព្រហ្មុនោ បិដ្ឋិបាទតោ និក្ខន្តា, ន បកតិវេស្សា វិយ នាភិតោតិ ទស្សេតីតិ, ឥទំ បនស្ស “មុខតោ និក្ខន្តា”តិអាទិវចនតោបិ អតិវិយ អសមវេក្ខិតបុព្ពវចនំ ចតុវណ្ណបរិយាបន្នស្សេវ សមណភាវសម្ភវតោ។ **អនិយមេត្វា**តិ អវិសេសេត្វា, អនុទ្ទេសិកភាវេនាតិ អត្ថោ។

មានមេវ និស្សាយ កថេសីតិ មានមេវាបស្សយំ កត្វា អត្តានំ ឧក្កំសេន្តោ, បរេ ច វម្ភេន្តោ “មុណ្ឌកា សមណកា”តិអាទិវចនំ កថេសិ។ **ជានាបេស្សាមី**តិ អត្តនោ គោត្តបមាណំ យាថាវតោ វិភាវនេន វិញ្ញាបេស្សាមិ។ **អត្ថោ**តិ ហិតំ, តច្ឆិតវត្ថុ វា, តំ បន កត្តព្ពកិច្ចមេវាតិ វុត្តំ **“អាគន្ត្វា កត្តព្ពកិច្ចសង្ខាតោ អត្ថោ”**តិ, សោ **ឯតស្ស អត្ថីតិ អត្ថិកំ** យថា “ទណ្ឌិកោ”តិ។ ទុតិយស្សាបិ បុគ្គលវាចកស្ស តទស្សត្ថិបច្ចយស្ស វិជ្ជមានត្តា បឋមេន តទារម្មណិកចិត្តមេវ វិញ្ញាយតីតិ អាហ **“តស្ស មាណវស្ស ចិត្ត”**ន្តិ។ **អត្ថិកមស្ស អត្ថីតិ អត្ថិកវា** យថា “គុណវា”តិ។

“យាយេវ ខោ បនត្ថាយា”តិ លិង្គវិបល្លាសវសេន វុត្តន្តិ ទស្សេតុំ **“យេនេវ ខោ បនត្ថេនា”**តិ ឥមិនា។ តេនេវាហ **“តមេវ អត្ថន្តិ ឥទំ បុរិសលិង្គវសេនេវ វុត្ត”**ន្តិ។ តត្ថ ហិ សាភាវិកលិង្គតាទស្សនេន ឥធ អសាភាវិកលិង្គតាសិទ្ធីតិ។ អយំ បនេត្ថ **អដ្ឋកថា**តោ អបរោ នយោ – **យាយ អត្ថាយា**តិ បុល្លិង្គវសេនេវ តទត្ថេ សម្បទានវចនំ, យស្ស កត្តព្ពកិច្ចសង្ខាតស្ស អត្ថស្ស អត្ថាយាតិ អត្ថោតិ។ **អស្សា**តិ អម្ពដ្ឋស្ស ទស្សេត្វាតិ សម្ពន្ធោ។ **អញ្ញេសំ សន្តិកំ អាគតាន**ន្តិ គរុដ្ឋានិយានំ សន្តិកមុបគតានំ សាធុរូបានំ។ **វត្ត**ន្តិ តេសំ សមាចិណ្ណំ។ បករណតោយេវ “អាចរិយកុលេ”តិ អត្ថោ វិញ្ញាយតិ, “អវុសិតវា”តិ ច អសិក្ខិតភាវោយេវ វោហារវសេន វុត្តោ យថា តំ ចីវរទានំ តិចីវរេន អច្ឆាទេសីតិ។ តេនាហ **“អាចរិយកុលេ អវុសិតវា អសិក្ខិតោ”**តិ។ អសិក្ខិតត្តា ឯវ **អប្បស្សុតោ**, “វុសិតមានី”តិ ច បទាបេក្ខាយ អបរិយោសិតវចនត្តា សមានោតិ បាឋសេសោតិ ទស្សេតុំ **“អប្បស្សុតោវ សមានោ”**តិ ឥមិនា។ ពាហុសច្ចញ្ហិ នាម យាវទេវ ឧបសមត្ថំ ឥច្ឆិតព្ពំ, តទភាវតោ បនាយំ អម្ពដ្ឋោ អវុសិតវា អសិក្ខិតោ អប្បស្សុតោតិ វិញ្ញាយតីតិ ឯវម្បិ អត្ថាបត្តិតោ ការណំ វិភាវេន្តោ អាហ **“កិមញ្ញត្រ អវុសិតត្តា”**តិ។ ឥមម្បិ សម្ពន្ធំ ទីបេតិ **“ឯតស្ស ហី”**តិអាទិនា។ យថាវុត្តតោ បន ផរុសវចនសមុទាចារេន អនុបសមការណទស្សនមេតំ។ តត្រាយំ យោជនា – “កិមញ្ញត្រ អវុសិតត្តា”តិ ឥទំ ការណំ ឯតស្ស អម្ពដ្ឋស្ស ផរុសវចនសមុទាចារេ ការណន្តិ។ **“ផរុសវចនសមុទាចារេនា”**តិបិ បាឋោ, តថា សមុទាចារវសេន វុត្តំ ការណន្តិ អត្ថោ។ ឯវម្បិ យោជេន្តិ – អវុសិតត្តា អវុសិតភាវំ អញ្ញត្រ ឋបេត្វា ឯតស្ស ឯវំ ផរុសវចនសមុទាចារេ ការណំ កិមញ្ញំ អត្ថីតិ។ បុរិមយោជនាវេត្ថ យុត្តតរា យថាបាឋំ យោជេតព្ពតោ។ “អញ្ញត្រា”តិ និបាតយោគតោ **អវុសិតត្តា**តិ ឧបយោគត្ថេ និស្សក្កវចនំ។ តទេវ ការណំ សមត្ថេតិ **“អាចរិយកុលេ”**តិអាទិនា។

២៦៤. កោធសង្ខាតស្ស បរស្ស វសានុគតចិត្តតាយ **អសកមនោ។ មាននិម្មទនត្ថ**ន្តិ មានស្ស និម្មទនត្ថំ អភិមទ្ទនត្ថំ, អមទនត្ថំ វា, មានមទវិរហត្ថន្តិ អត្ថោ។ **ទោសំ ឧគ្គិលេត្វា**តិ សិនេហបានេន កិលិន្នំ វាតបិត្តសេម្ហទោសំ ឧព្ពមនំ កត្វា។ **គោត្តេន គោត្ត**ន្តិ អម្ពដ្ឋេនេវ ភគវតា បុដ្ឋេន វុត្តេន សាវជ្ជេន បុរាតនគោត្តេន អធុនា អនវជ្ជសញ្ញិតំ គោត្តំ។ **កុលាបទេសេន កុលាបទេស**ន្តិ ឯត្ថាបិ ឯសេវ នយោ។ **ឧដ្ឋាបេត្វា**តិ សាវជ្ជតោ ឧដ្ឋហនំ កត្វា, ឧទ្ធរិត្វាតិ វុត្តំ ហោតិ។ គោត្តញ្ចេត្ថ អាទិបុរិសវសេន, កុលាបទេសោ បន តទន្វយេ ឧប្បន្នាភិញ្ញាតបុរិសវសេន គហេតព្ពោ យថា “អាទិច្ចោ មាយរោ”តិ។ សាកិយានញ្ហិ **អាទិច្ចគោត្តំ** អទិតិយា នាម ទេវធីតាយ បុត្តភូតំ អាទិបុរិសំ បតិ ហោតិ, តំ “គោតមគោត្ត”ន្តិបិ វទន្តិ។ យថាហ **បព្ពជ្ជាសុត្តេ** –

“អាទិច្ចា នាម គោត្តេន, សាកិយា នាម ជាតិយា;
តម្ហា កុលា បព្ពជិតោម្ហិ, ន កាមេ អភិបត្ថយ”ន្តិ។ (សុ. និ. ៤២៥);

មាយរកុលំ បន តទន្វយេ អភិញ្ញាតំ មចលគាមិកបុរិសំ បតិ ហោតីតិ។ គោត្តមូលស្ស គារយ្ហតាយ អមានវត្ថុភាវបវេទនតោ **“មានទ្ធជំ មូលេ ឆេត្វា និបាតេស្សាមី”**តិ វុត្តំ។ **ឃដ្ដេន្តោ**តិ ជាតិគោត្តវសេន ឱមសន្តោ។ **ហីឡេន្តោ**តិ ហីឡនំ គរហំ ករោន្តោ។ “ចណ្ឌា ភោ គោតម សក្យជាតី”តិអាទិនា សាកិយេសុ ចណ្ឌភាវាទិទោសំ បាបិតេសុ សមណោបិ គោតមោ **បាបិតោ ភវិស្សតី**តិ អធិប្បាយោ។

យស្មិំ មានុស្សយកោធុស្សយា អញ្ញមញ្ញូបត្ថទ្ធា, សោ “ចណ្ឌោ”តិ វុច្ចតីតិ ទស្សេតុំ **“មាននិស្សិតកោធយុត្តា”**តិ ឥមិនា, បកតូបនិស្សយារម្មណវសេន ចេត្ថ និស្សិតភាវោ, ន សហជាតាទិវសេន។ **ខរា**តិ ចិត្តេន, វាចាយ ច កក្ខឡា។ **លហុកា**តិ តរុណា អវុទ្ធកម្មា។ តេនាហ **“អប្បកេនេវា”**តិអាទិ។ **អលាពុកដាហ**ន្តិ លាពុផលស្ស អភេជ្ជកបាលំ។ អដ្ឋកថាមុត្តកនយំ ទស្សេតុំ **“ភស្សា**តិ សាហសិកាតិ កេចិ វទន្តិ, សារម្ភកាតិ អបរេ”តិ (ទី. និ. ដី. ១.២៦៤) អាចរិយេន វុត្តំ។ **សមានា**តិ ហោន្តា ភវមានាតិ អសសទ្ទវសេនត្ថោតិ អាហ **“សន្តាតិ បុរិមបទស្សេវ វេវចន”**ន្តិ។ **ន សក្ករោន្តី**តិ សក្ការំ ន ករោន្តីតិ អត្ថមេវ វិញ្ញាបេតិ **“ន ព្រាហ្មណាន”**ន្តិអាទិនា។ **អបចិតិកម្ម**ន្តិ បណិបាតកម្មំ។ “យទិមេ សក្យា”តិ បច្ឆិមវាក្យេ យ-សទ្ទស្ស កិរិយាបរាមសនស្ស អនិយមស្ស “តយិទំ ភោ គោតមា”តិ បុរិមវាក្យេ ត-សទ្ទេន និយមនំ វេទិតព្ពន្តិ អាហ **“យំ ឥមេ សក្យា”**តិអាទិ។ **នានុលោម**ន្តិ អត្តនោ ជាតិយា ន អនុច្ឆវិកំ។

ទុតិយឥព្ភវាទវណ្ណនា

២៦៥. សន្ធាគារបទនិព្ពចនំ ហេដ្ឋា វុត្តមេវ។ តទា អភិសិត្តសក្យរាជូនម្បិ ពហុតំ សន្ធាយាហ “**អភិសិត្តសក្យរាជានោ**”តិ។ កាមញ្ហិ សក្យរាជកុលេ យោ សព្ពេសំ វុទ្ធតរោ, សមត្ថោ ច, សោ ឯវ អភិសេកំ លភតិ ។ ឯកច្ចោ បន អភិសិត្តោ សមានោ “តទំ រជ្ជំ នាម ពហុកិច្ចំ ពហុព្យាបារ”ន្តិ តតោ និព្ពិជ្ជ រជ្ជំ វយសា អនន្តរស្ស និយ្យាតេតិ, កទាចិ សោបិ អញ្ញស្សាតិ ឯវំ បរម្បរានិយ្យាតនវសេន តទា ពហូ អភិសិត្តបុព្ពា សក្យរាជានោ ហោន្តីតិ តទំ អាចរិយស្សាភិមតំ (ទី. និ. ដី. ១.២៦៥)។ អបិច យថារហំ ឋានន្តរេសុ អភិសិត្តសក្យរាជូនម្បិ ពហុតំ សន្ធាយ ឯវមាហាតិបិ យុជ្ជតិ។ តេ ហិ “រាជានោ”តិ វុច្ចន្តិ។ យថាហ –

> “រាជានោ នាម បថព្យារាជា, បទេសរាជា, មណ្ឌលិកា, អន្តរភោគិកា, អក្ខទស្សា, មហាមត្តា, យេ វា បន ឆេជ្ជភេជ្ជំ ករោន្តា អនុសាសន្តិ, ឯតេ រាជានោ នាមា”តិ (បារា. ៩២)។

សំហារិមេហិ វាឡរូបេហិ កតោ **បល្លង្កោ,** ភទ្ទបីឋំ **វេត្តាសនំ។** មិហិតមត្តំ **ហសិតមត្តំ។ អនុហសន្តីតិ** មមុទ្ទិសិកំ មហាហសិតំ ករោន្តិ, តទញ្ហិ “**អនុជគ្ឃន្តា**”តិ ឯតស្ស សំវណ្ណនាបទំ។ **ជគ្ឃ**សទ្ទោ ច មហាហសនេ បវត្តតិ “ន ឧជ្ជគ្ឃិកាយ អន្តរឃរេ គមិស្សាមី”តិអាទីសុ (បាចិ. ៥៨៦) វិយ។

កណ្ហាយនតោ បដ្ឋាយ បរម្បរាគតំ កុលវំសំ អនុស្សវវសេន ជានន្តិ។ កុលាភិមានិនោ ហិ យេភុយ្យេន បរេសំ ឧច្ចាវចំ កុលំ តថា តថា ឧទាហរន្តិ, អត្តនោ ច កុលវំសំ ជានន្តិ, ឯវំ អម្ពដ្ឋោបិ, តថា ហេស បរតោ ភគវតា បុច្ឆិតោ វជិរបាណិ ភយេន អត្តនោ កុលវំសំ យាថាវតោ កថេសីតិ។ **ឱលម្ពេត្វា**តិ ហត្ថិសោណ្ឌសណ្ឋានាទិនា សាដកំ អវលម្ពេត្វា។ **តតោ**តិ តថាជាននតោ, គមនតោ ច។ **មមញ្ញេវ មញ្ញេ**តិ មមមេវ អនុជគ្ឃន្តា មញ្ញេ។

តតិយឥព្ភវាទវណ្ណនា

២៦៦. **ខេត្តលេឌ្ឌូន**ន្តិ ខេត្តេ កសនវសេន ឧដ្ឋាបិតមត្តិកាខណ្ឌានំ។ លេឌ្ឌុកានមន្តរេ និវាសិតត្តា “លេឌ្ឌុកិកា” ឥច្ចេវ (ទី. និ. ដី. ១.២៦៦) សញ្ញាតា **ខុទ្ទកសកុណិកា។ មជ្ឈិមបណ្ណាសកេ លេឌ្ឌុកិកោបមសុត្តវណ្ណនាយំ** “ចាតកសកុណិកា”តិ (ម. និ. អដ្ឋ. ៣.១៥០) វុត្តា, និយណ្ឌសត្ថេសុ បន តំ “លាបសកុណិកា”តិ វទន្តិ។ **កោធវសេន លគ្គិតុ**ន្តិ ឧបនយ្ហិតុំ, អាឃាតំ ពន្ធិតុន្តិ អត្ថោ។

“អម្ហេ ហំសកោញ្ចមោរសមេ ករោតី”តិ វទន្តោ ហេដ្ឋា គហិតំ “ន តំ កោចិ ហំសោ វា កោញ្ចោ វា មោរោ វា អាគន្ត្វា កឹ ត្វំ លបសីតិ និសេធេតី”តិ ឥទម្បិ វចនំ សង្គីតិមនារុឡ្ហំ តទា ភគវតា វុត្តមេវាតិ ទស្សេតិ។ តទា វទន្តោយេវ ហិ ឯវំ ករោតីតិ វត្តមរហតិ។ “ឯវំ នុ តេ”តិអាទិវចនំ, “អវុសិតវាយេវា”តិអាទិវចនញ្ច មានវសេន សមណេន គោតមេន វុត្តន្តិ អម្ពដ្ឋោ មញ្ញតីតិ អធិប្បាយេនាហ “**និម្មានោ ទានិ ជាតោតិ មញ្ញមានោ**”តិ។

ទាសិបុត្តវាទវណ្ណនា

២៦៧. **និម្មាទេតី**តិ អ-ការស្ស អា-ការំ កត្វា និទ្ទេសោ ឧម្មាទេ មទសទ្ទេន និប្ផន្នត្តាតិ ទស្សេតិ “**និម្មទេតី**”តិ ឥមិនា។ **និម្មានេ**តិ វិគតមានេ។ យទិ បនាហំ គោត្តំ បុច្ឆេយ្យំ សាធុ វតាតិ អត្ថោ។ បាកដំ កាតុកម្យតាយ **តិក្ខត្តុំ មហាសទ្ទេន អវោច។ កស្មា អវោចា**តិ បន អសុទ្ធភាវំ ជានន្តស្សាបិ តថាវចនេ ការណបុច្ឆា។ គោត្តភូតំ នាមមេវ អធិប្បេតំ, ន វិសុំ គោត្តន្តិ អាហ “**មាតាបេត្តិកន្តិ មាតាបិតូនំ សន្តក**”ន្តិ។ គោត្តញ្ហិ បិតិតោ លទ្ធព្ពំ បេត្តិកមេវ, ន មាតាបេត្តិកំ។ ន ហិ ព្រាហ្មណានំ សគោត្តាយ ឯវ អាវាហវិវាហោ ឥច្ឆិតោ, គោត្តនាមំ បន ជាតិសិទ្ធំ, ន កិត្តិមំ, ន គុណនាមំ វា, ជាតិ ច ឧភយសម្ពន្ធិនីតិ មាតាបេត្តិកមេវ, ន បេត្តិកមត្តំ។ **នាមគោត្ត**ន្តិ គោត្តភូតំ នាមំ, ន កិត្តិមំ, ន គុណនាមំ វា វិសេសនបរនិបាតវសេន វុត្តត្តា យថា “អគ្យាហិតោ”តិ។ នាមញ្ច តទេវ បវេណិវសេន បវត្តត្តា គោត្តញ្ចាតិ ហិ **នាមគោត្តំ។** តត្ថ យា “កណ្ហាយនោ”តិ នាមបណ្ណត្តិ និរូឡ្ហា, តំ សន្ធាយាហ “**បណ្ណត្តិវសេន នាម**”ន្តិ។ តំ បនេតំ នាមំ កណ្ហឥសិតោ បដ្ឋាយ តស្មិំ កុលបរម្បរាវសេន អាគតំ, ន ឯតស្មិំយេវ និរូឡ្ហន្តិ វុត្តំ “**បវេណិវសេន គោត្ត**”ន្តិ។ គោត្តបទស្ស វចនត្ថោ ហេដ្ឋា វុត្តោយេវ។

“អនុស្សរតោ”តិ ឯត្ថ ន កេវលំ អនុស្សរណមត្តំ អធិប្បេតំ, អថ ខោ កុលសុទ្ធិវីមំសនវសេនេវាតិ អាហ “**កុលកោដឹ សោធេន្តស្សា**”តិ, កុលត្តំ វិសោធេន្តស្សាតិ អត្ថោ។ “អយ្យបុត្តា”តិ ឯត្ថ អយ្យសទ្ទោ អយ្យិរកេតិ វុត្តំ

“**សាមិនោ បុត្តា**”តិ។ ចតូសុ ទាសីសុ ទិសា ឱក្កាករញ្ញោ អន្តោជាតទាសី។ តេនាហ “**ឃរទាសិយា បុត្តោ**”តិ។ ឯត្ថ ច យស្មា អម្ពដ្ឋោ ជាតឹ និស្សាយ មានថទ្ធោ, ន ច តស្ស យាថាវតោ ជាតិយា អវិភាវិតាយ មាននិគ្គហោ ករីយតិ, អកតេ ច មាននិគ្គហេ មានវសេន រតនត្តយំ អបរជ្ឈិស្សតិ, កតេ បន មាននិគ្គហេ អបរភាគេ រតនត្តយេ បសីទិស្សតិ, ន ចេទិសី វាចា ផរុសវាចា នាម ហោតិ ចិត្តស្ស សណ្ហភាវតោ។ មជ្ឈិមបណ្ណាសកេ អភយសុត្តញ្ច (ម. និ. ២.៨៣) ឯត្ថ និទស្សនំ ។ កេចិ ច ជនា កក្ខឡាយ វាចាយ វុត្តា អគ្គិនា វិយ លោហាទយោ មុទុភាវំ គច្ឆន្តិ, តស្មា ភគវា អម្ពដ្ឋំ និព្ពិសេវនំ កត្តុកាមោ “អយ្យបុត្តា សក្យា ភវន្តិ, ទាសិបុត្តោ ត្វមសិ សក្យាន”ន្តិ អវោច។

“តេធេកច្ចោ បាបភិក្ខុ តថាគតប្បវេទិតំ ធម្មវិនយំ បរិយាបុណិត្វា អត្តនោ ទហតី”តិអាទីសុ (បារា. ១៩៥) វិយ ទហសទ្ទោ ធារណត្ថោ, ធារណញ្ចេត្ថ បុព្ពបុរិសវសេន សញ្ញាបនន្តិ អាហ “**ឱក្កាកោ នោ បុព្ពបុរិសោ**”តិអាទិ។ ទហសទ្ទញ្ហិ ភស្មិករណេ, ធារណេ ច ឥច្ឆន្តិ សទ្ទវិទូ។ **បភា និច្ឆរតី**តិ បភស្សរំ ហុត្វា និក្ខមតិ តថារូបេន បុញ្ញកម្មេន ទន្តានំ បភស្សរភាវតោ។

តេតិ ជេដ្ឋកុមារេ។ **បឋមកប្បិកាន**ន្តិ បឋមកប្បស្ស អាទិកាលេ និព្ពត្តានំ។ កិរសទ្ទេន ចេត្ថ អនុស្សវត្ថេន, យោ វុច្ចមានាយ រាជបរម្បរាយ កេសញ្ចិ មតិភេទោ, តំ ឧល្លិង្គេតិ។ អនុស្សវវចនេនេវ ហិ អននុស្សុតោ ឧត្តរវិហារវាសិអាទីនំ មតិភេទោ និរាករីយតីតិ។ **មហាសម្មតស្សា**តិ អក្កញ្ញសុត្តេ វក្ខមាននយេន “អយំ នោ រាជា”តិ មហាជនេន សម្មន្និត្វា ឋបិតត្តា “មហាសម្មតោ”តិ ឯវំ សម្មតស្ស។ យំ សន្ធាយ វទន្តិ –

“អាទិច្ចកុលសម្ភូតោ, សុវិសុទ្ធគុណាករោ;
មហានុភាវោ រាជាសិ, មហាសម្មតនាមកោ។

យោ ចក្ខុភូតោ លោកស្ស, គុណរំសិសមុជ្ជលោ;
តមោនុទោ វិរោចិត្ថ, ទុតិយោ វិយ ភាណុមា។

ឋបិតា យេន មរិយាទា, លោកេ លោកហិតេសិនា;
វវត្ថិតា សក្កុណន្តិ, ន វិលង្ឃយិតុំ ជនា។

យសស្សិនំ តេជស្សិនំ, លោកសីមានុរក្ខកំ;
អាទិភូតំ មហាវីរំ, កថយន្តិ ‘មនូ’តិ យ”ន្តិ។ (ទី. និ. ដី. ១.២៦៧);

តស្ស ច បុត្តបបុត្តបរម្បរំ សន្ធាយ ឯវំ វទន្តិ –

“តស្ស បុត្តោ មហាតេជោ, រោជោ នាម មហីបតិ;
តស្ស បុត្តោ វររោជោ, បវរោ រាជមណ្ឌលេ។

តស្សាសិ កល្យាណគុណោ, កល្យាណោ នាម អត្រជោ;
រាជា តស្សាសិ តនយោ, វរកល្យាណនាមកោ។

តស្ស បុត្តោ មហាវីរោ, មន្ធាតា កាមភោគិនំ;
អគ្គភូតោ មហិន្ទេន, អឌ្ឍរជ្ជេន បូជិតោ។

តស្ស សូនុ មហាតេជោ, វរមន្ធាតុនាមកោ;
‘ឧបោសថោ’តិ នាមេន, តស្ស បុត្តោ មហាយសោ។

វរោ នាម មហាតេជោ, តស្ស បុត្តោ មហាវរោ;
តស្សាសិ ឧបវរោតិ, បុត្តោ រាជា មហាពលោ។

តស្ស បុត្តោ មឃទេវោ, ទេវតុល្យោ មហីបតិ;
ចតុរាសីតិ សហស្សានិ, តស្ស បុត្តបរម្បរា។

តេសំ បច្ឆិមកោ រាជា, ‘ឱក្កាកោ’ឥតិ វិស្សុតោ;

មហាយសោ មហាតេជោ, អឌុទ្ទោ រាជមណ្ឌលេ’’តិ។ (ទី. និ. ដី. ១.២៦៧);

ឥទំ អដ្ឋកថានុបរោធវចនំ។ យំ បន **ទីបវំសេ** វុត្តំ –

“បឋមាភិសិត្តោ រាជា, ភូមិបាលោ ជុតិន្ធរោ;
មហាសម្មតោ នាមេន, រជ្ជំ ការេសិ ខត្តិយោ។

តស្ស បុត្តោ រោជោ នាម, វររោជោ ច ខត្តិយោ;
កល្យាណោ វរកល្យាណោ, ឧបោសថោ មហិស្សរោ។

មន្ធាតា សត្តមោ តេសំ, ចតុទីបម្ហិ ឥស្សរោ;
វរោ ឧបវរោ រាជា, ចេតិយោ ច មហិស្សរោ’’តិអាទិ។

យញ្ច **មហាវំសាទីសុ** វុត្តំ –

“មហាសម្មតរាជស្ស, វំសជោ ហិ មហាមុនិ;
កប្បាទិស្មិំ រាជាសិ, មហាសម្មតនាមកោ។

រោជោ ច វររោជោ ច, តថា កល្យាណកា ទុវេ;
ឧបោសថោ ច មន្ធាតា, វរកោ បវរា ទុវេ’’តិអាទិ។

សព្ពមេតំ យេភុយ្យតោ អដ្ឋកថាវិរោធវចនំ។ អដ្ឋកថាយញ្ហិ មន្ធាតុរាជា ឆដ្ឋោ វុត្តោ, មឃទេវរាជា ឯកាទសមោ, តស្ស ច បុត្តបរម្បរាយ ចតុរាសីតិសហស្សរាជូនំ បច្ឆិមកោ ឱក្កាករាជា, តេសុ បន មន្ធាតុរាជា សត្តមោ វុត្តោ, មឃទេវរាជា អនេកេសំ រាជសហស្សានំ បច្ឆិមកោ, តស្ស ច បុត្តបរម្បរាយ អនេករាជសហស្សានំ បច្ឆិមកោ ឱក្កាករាជាតិ ឯវមាទិនា អនេកធា វិរោធវចនំ អដ្ឋកថាយំ និរាករោតិ។ ននុ អវោចុម្ហ “គិរសទ្ទេន ចេត្ថ អនុស្សវត្ថេន, យោ វុច្ចមានាយ រាជបរម្បរាយ កេសញ្ចិ មតិភេទោ, តំ ឧល្លិង្គេតី’’តិ។ **តេសំ បច្ឆតោ**តិ មឃទេវបរម្បរាភូតានំ កឡារជនកបរិយោសានានំ ចតុរាសីតិខត្តិយសហស្សានំ អបរភាគេតិ យថានុស្សុតំ អាចរិយេន វុត្តំ។ **ទីបវំសាទីសុ** បន “កឡារជនករញ្ញោ បុត្តបរម្បរាយ អនេកខត្តិយសហស្សានំ បច្ឆិមកោ រាជា សុជាតោ នាម, តស្ស បុត្តោ ឱក្កាកោ រាជា’’តិ វុត្តំ។ មឃទេវបរម្បរាយ អនេកសហស្សរាជូនំ អបរភាគេ បឋមោ ឱក្កាកោ នាម រាជា អហោសិ, តស្ស បរម្បរាភូតានំ បន អនេកសហស្សរាជូនំ អបរភាគេ ទុតិយោ ឱក្កាកោ នាម រាជា អហោសិ, តស្សបិ បរម្បរាយ អនេកសហស្សរាជូនំ អបរភាគេ តតិយោ ឱក្កាកោ នាម រាជា អហោសិ។ តំ សន្ធាយាហ **“តយោ ឱក្កាកវំសា អហេសុ’’**ន្តិអាទិ។

ជាតិយា បញ្ចមទិវសេ នាមករណាទិមង្គលំ លោកាចិណ្ណន្តិ វុត្តំ **“បញ្ចមទិវសេ អលង្ករិត្វា’’**តិ។ **សហសា វរំ អទាសិ**ន្តិ បុត្តទស្សនេន ពលវសោមនស្សប្បត្តោ តុរិតំ អវីមំសិត្វា តុដ្ឋិទាយវសេន វរំ អទាសិ “យំ ឥច្ឆសិ, តំ គណ្ហាហី’’តិ។ **សា**តិ ជន្តុកុមារមាតា។ **រជ្ជំ បរិណាមេតុំ ឥច្ឆតី**តិ មម វរទានំ អន្តរំ កត្វា ឥមំ រជ្ជំ បរិណាមេតុំ ឥច្ឆតិ។

រជ្ជំ ការេស្សន្តីតិ រាជភារំ មហាជនេន មហាជនំ វា ការាបេស្សន្តិ។ **នប្បសហេយ្យា**តិ និវាសក្ខាយ បរិយត្តោ ន ភវេយ្យ។

កឡារវណ្ណតាយ **កបិលព្រាហ្មណោ** នាម អហោសិ។ **និក្ខម្ម**ាតិ ឃរាវាសតោ កាមេហិ ច និក្ខមិត្វា។ **សាកោ** នាម សព្ពសារមយោ រុក្ខវិសេសោ, យេន បាសាទាទិ ករីយតេ, តំសមុទាយភូតេ វនសណ្ឌេតិ អត្ថោ។ ភូមិយា ប វត្តំ **ភុម្មំ,** តំ គុណទោសំ ជាលេតិ ជោតេតិ, តំ វា ជលតិ ជោតតិ បាកដំ ភវតិ ឯតាយាតិ **ភុម្មជាលា។ ហេដ្ឋា ចា**តិ ឯត្ថ **ច**-សទ្ទេន “អសីតិហត្ថេ’’តិ ឥទមនុកឌ្ឍតិ។ **ឯតស្មឹ បទេសេ**តិ សាកវនសណ្ឌមាហ។ ខន្ធបន្តិវសេន **ទក្ខិណាវដ្តា។** សាខាបន្តិវសេន **បាចីនាភិមុខា។ តេហី**តិ មិគសូករេហិ, មណ្ឌូកមូសិកេហិ ច។ **តេ**តិ សីហព្យគ្ឃាទយោ សប្បពិឡារា ច។

ឯត្ថាតិ ឯវំ មាបិយមានេ នគរេ។ តុម្ហាកំ បុរិសេសុ បរិយាបន្នំ ឯកេកម្បិ បុរិសំ បច្ចត្ថិកភូតំ អញ្ញំ បុរិសសតម្បិ បុរិសសហស្សម្បិ អភិភវិតុំ ន សក្ខិស្សតីតិ យោជនា។ **ចក្កវត្តិពលេនា**តិ ចក្កវត្តិពលភាវេន។ **អតិសេយ្យោ**តិ អតិវិយ ឧត្តមោ ភវេយ្យ។ កបិលស្ស ឥសិនោ វសនដ្ឋានត្តា **កបិលវត្ថុ។**

នេសំ សន្តិកេ ភវេយ្យាតិ សម្ពន្ធោ។ **អសទិសសំយោគេ**តិ ជាតិយា អសទិសានំ ឃរាវាសបយោគេ ហេតុភូតេ។ **អវសេសាហិ** អត្តនោ អត្តនោ កណិដ្ឋាហិ។

វឌ្ឍមានានន្តិ អនាទរេ សាមិវចនំ, អនន្តរាយិកាយ បុត្តធីតុវឌ្ឍនាយ វឌ្ឍមានេសុ ឯវ ឧទបាទីតិ អត្ថោ។ លោហិតកកាយ **កោវិឡារបុប្ផសទិសានិ។** កុដ្ឋរោគោ នាម សាសមសូរិរោគា វិយ យេភុយ្យេន សង្កមនសភាវោតិ វុត្តំ **“អយំ រោគោ សង្កមតី”**តិ។ **ឧបរិ** បទរេន **បដិច្ឆាទេត្វា បំសុំ** រាសិករណេន **ទត្វា។ នាដកិត្ថិយោ** នាម នច្ចន្តិយោ។ រាជភរិយាយោ **ឱរោធា** នាម។ **តស្សា**តិ សុសិរស្ស។ **មិគសកុណាទីន**ន្តិ ឯត្ថ **អាទិ**សទ្ទេន វនចរកបេតាទិកេ សង្គណ្ហាតិ។

តស្មឹ រាមរញ្ញោ និសិន្នេតិ សម្ពន្ធោ។ **បទរេ**តិ ទារុផលកេ។ ខត្តិយមាយារោចនេន **អត្តនោ ខត្តិយភាវំ ជានាបេត្វា។**

មាតិកន្តិ មាតិតោ អាគតំ។ **បាភត**ន្តិ មូលភណ្ឌំ, បណ្ណាការោ វា។ **រញ្ញោ**តិ រាមរាជស្ស ជេដ្ឋបុត្តភូតស្ស ពារាណសិរញ្ញោ។ **តត្ថា**តិ ពារាណសិយំ។ **ឥធេវា**តិ ហិមវន្តបស្សេយេវ។ **នគរ**ន្តិ រាជធានីភូតំ មហានគរំ។ **កោលរុក្ខោ** នាម កុដ្ឋភេសជ្ជុបគោ ឯកោ រុក្ខវិសេសោ។ **ព្យគ្ឃបថេ**តិ ព្យគ្ឃមគ្គេ។

មាតុលាតិ មាតុ ភាតរោ។ **កេសគ្គហណ**ន្តិ កេសវេណិពន្ធនំ។ **ទុស្សគ្គហណ**ន្តិ វត្ថស្ស និវសនាការោ។ **ន្ហានតិត្ថ**ន្តិ យថាវុត្តាយ បោក្ខរណិយា ឧទកន្ហានតិត្ថំ។ ឥទានិបិ តេសំ ជាតិសម្ភេទាភាវំ ទស្សេន្តោ **“ឯវំ តេស”**ន្តិអាទិមាហ។ **អាវាហោ** ទារិកាហរណំ។ **វិវាហោ** ទារិកាទានំ។ **តត្ថា**តិ តេសុ សក្យកោលិយេសុ។ ធាតុសទ្ទានមនេកត្ថត្តា សមុសទ្ទោ និវាសត្ថោតិ វុត្តំ **“វសន្តី”**តិ។ **អគ្គេ**តិ ឧបយោគត្ថេ ភុម្មវចនំ, អាទ្យត្ថេ ច អគ្គសទ្ទោ, កិរិយាវិសេសោតិ ច ទស្សេតិ **“តំ អគ្គ”**ន្តិអាទិនា។ យទេត្ថ ភគវតា វុត្តំ “អថ ខោ អម្ពដ្ឋ រាជា ឱក្កាកោ ឧទានំ ឧទានេសិ ‘សក្យា វត ភោ កុមារា, បរមសក្យា វត ភោ កុមារា’តិ, តទគ្គេ ខោ បន អម្ពដ្ឋ សក្យា បញ្ញាយន្តី”តិ, តទេតំ សទ្ទតោ, អត្ថតោ ច សាភាវិកនិព្ពចននិទស្សនំ “សកាហិ ភគិនីហិបិ សទ្ធឹ សំវាសវសេន ជាតិសម្ភេទមកត្វា កុលវំសំ អនុរក្ខិតុំ សក្កុណន្តិ សមត្ថេន្តីតិ **សក្យា**”តិ តេយេវ សទ្ទរចនាវិសេសេន **សាកិយា។** យំ បនេតំ សក្កតនិយណ្ឌុសត្ថេសុ វុត្តំ –

“សាករុក្ខបដិច្ឆន្នំ, វាសំ យស្មា បុរាកំសុ;
តស្មា ទិដ្ឋា វំសជាតេ, ភុវិ ‘សក្យា’តិ វិស្សុតា”តិ។

តទេតំ សទ្ទមត្តំ បតិ អសាភាវិកនិព្ពចននិទស្សនំ “កបិលមុនិនោ វសនដ្ឋានេ សាកវនេ វសន្តីតិ **សក្យា, សាកិយា**”តិ ច។

កាឡវណ្ណតាយ **កណ្ហោ** នាមាតិ វុត្តំ **“កាឡវណ្ណ”**ន្តិអាទិ។ ហនុយំ ជាតា **មស្សុ,** ឧត្តរោដ្ឋស្ស ឧភោសុ បស្សេសុ ទាឋាការេន ជាតា **ទាឋិកា។** ឥទញ្ច អត្ថមត្តេន វុត្តំ, តទ្ធិតវសេន បន យថា ឯតរហិ យក្ខេ “បិសាចោ”តិ សមញ្ញា, ឯវំ តទា “កណ្ហោ”តិ, តស្មា ជាតមត្តោយេវ សព្យាហរណេន បិសាចសទិសតាយ **កណ្ហោ**តិ។ តថាហិ វុត្តំ “យថា ខោ បន អម្ពដ្ឋ ឯតរហិ មនុស្សា បិសាចេ ទិស្វា ‘បិសាចា’តិ សញ្ជានន្តិ, ឯវមេវ ខោ អម្ពដ្ឋ តេន ខោ បន សមយេន មនុស្សា បិសាចេ ‘កណ្ហា’តិ សញ្ជានន្តី”តិអាទិ។ តត្ថ **បិសាចោ ជាតោ**តិ ឥទានិ បាកដនាមេន សុវិញ្ញាបនត្ថំ បុរិមបទស្សេវ វេវចនំ វុត្តំ។ “ន សកពាឡេន មុខេន ព្យាហរិស្សាមី”តិអាទីសុ (បាចិ. ៦១៩) វិយ ឧបសគ្គវសេន សទ្ទករណត្ថោ ហរសទ្ទោ, បុន ទុតិយោបសគ្គេន យុត្តោ ឧច្ចាសទ្ទករណេ វត្តតីតិ វុត្តំ **“ឧច្ចាសទ្ទមកាសី”**តិ។

២៦៨. អត្តនោ **ឧបារម្ភមោចនត្ថាយា**តិ អាចរិយេន, អម្ពដ្ឋេន ច អត្តនោ អត្តនោ ឧបរិ បាបេតព្ពោបវាទស្ស អបនយនត្ថំ។ “អត្តនោ”តិ ហេតំ វិច្ឆាលោបវចនំ។ **បរិភិន្ទិស្សតី**តិ អនត្ថកាមតាបវេទនេន បរិភេទំ ករិស្សតិ, បេសុញ្ញំ ឧបសំហរិស្សតីតិ វុត្តំ ហោតិ។ អត្ថវិញ្ញាបនេ សាធនតាយ វាចា ឯវ ករណំ **វាក្ករណំ** និរុត្តិនយេន, តំ កល្យាណមស្សាតិ **កល្យាណវាក្ករណោ។ អស្មឹ វចនេ**តិ ឯត្ថ តសទ្ទេន កាមំ “ចណ្ឌារោមេ ភោ គោតម វណ្ណា”តិអាទិនា (ទី. និ. ១.២៦៦) អម្ពដ្ឋេន ហេដ្ឋា វុត្តោ ជាតិវាទោ បរាមសិតព្ពោ ហោតិ, តថាបេស ជាតិវាទោ វេទេ វុត្តវិធិនាយេវ តេន បដិមន្តេតព្ពោ, តស្មា បដិមន្តន ហេតុភាវេន បសិទ្ធំ វេទត្តយវចនមេវ បរាមសិតព្ពន្តិ ទស្សេតុំ វុត្តំ **“អត្តនា ឧគ្គហិតេ វេទត្តយវចនេ”**តិ។ ឥទានិ “បោរាណំ ខោ បន តេ អម្ពដ្ឋ មាតាបេត្តិក”ន្តិអាទិនា ភគវតា វុត្តវចនស្សបិ បរាមសនំ ទស្សេន្តោ

“**ឯតស្មិំ វា ទាសិបុត្តវចនេ**”តិ អាហ។ អបិច **បដិមន្តេតុន្តិ** ឯត្ថ បដិមន្តនា នាម បញ្ហាវិស្សជ្ជនា, ឧត្តរិកថនា វា, តស្មា អត្ថទ្វយានុរូបំ តព្ពិសយស្ស ត-សទ្ទេន បរាមសនំ ទស្សេតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។

២៦៩. **តាវា**តិ មន្តនាយ បឋមមេវ, អកតាយ ឯវ មន្តនាយាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **ទុជ្ជានា**តិ ទុព្ពិញ្ញេយ្យា, បឋមមេវ សីសមុក្ខិបិតុំ អសមត្ថនតោ , ជាតិយា ច ទុព្ពិញ្ញេយ្យត្តា, អង្គស្ស ច ទុក្ករណតោ អម្ពដ្ឋោ សយមេវ មោចេតូតិ អធិប្បាយោ។ អត្តនាវ សក្យេសុ ឥព្ភវាទនិបាតនេន អត្តនោ ឧបរិ បាបុណនំ សន្ធាយ “**អត្តនា ពទ្ធំ បុដក**”ន្តិ វុត្តំ, អត្តនាវ ពទ្ធំ បុដោឡិន្តិ អត្ថោ។

២៧០. **ធម្មោ** នាម ការណំ “ធម្មបដិសម្ភិទា”តិអាទីសុ (វិភ. ៧១៨ អាទយោ) វិយ, ធម្មេន សហ វត្តតីតិ សហធម្មោ, សោ ឯវ **សហធម្មិកោ**តិ អាហ “**សហេតុកោ**”តិអាទិ, បរិយាយវចនមេតំ។ ជនកោ វា **ហេតុ**, ឧបត្ថម្ភកោ **ការណំ។ អញ្ញេន** អង្គានគតេន **អញ្ញំ** អង្គានគតំ **វចនំ។** តេនាហ “**យោ ហិ**”តិអាទិ។

តតោតិ ទ្វិក្ខត្តុំ ចោទនាតោ បរំ, តតិយចោទនាយ អនាគតាយ ឯវ បក្កមិស្សាមីតិ វុត្តំ ហោតិ។

២៧១. បូជិតព្ពតោ សក្កោ ទេវរាជា **យក្ខោ** នាម។ យោ អគ្គិស្ស បកតិវណ្ណោ, តេន សមន្នាគតន្តិ វុត្តំ “**អាទិត្តន្តិ អគ្គិវណ្ណ**”ន្តិ។ **កន្ទលោ** នាម បុប្ផូបគរុក្ខវិសេសោ, យស្ស សេតំ បុប្ផំ បុប្ផតិ, មកុឡម្បិស្ស សេតវណ្ណំ ទាឋាការំ ហោតិ។ **វិរូបរូប**ន្តិ វិបរីតរូបសណ្ឋានំ។

អដ្ឋមសត្តាហេ អជបាលនិគ្រោធមូលេ និសិន្នស្ស សព្ពពុទ្ធស្ស អាចិណ្ណសមាចិណ្ណំ អប្បោស្សុក្កតំ សន្ធាយ “**អហញ្ចេវា**”តិអាទិ វុត្តំ។ **អវត្តមានេ**តិ អប្បដិបជ្ជមានេ, អននុវត្តមានេ វា។ **តស្មា**តិ តទា តថាបដិញ្ញាតត្តា។ **តាសេត្វា បញ្ចំ វិស្សជ្ជាបេស្សាមីតិ អាគតោ** យថា តំ មូលបណ្ណាសកេ អាគតស្ស សច្ចកបរិព្ពាជកស្ស សមាគមេ (ម. និ. ១.៣៥៧)។

“ភគវា ចេវ បស្សតិ អម្ពដ្ឋោ ចា”តិ ឯត្ថ ឥតរេសមទស្សនេ ទុវិធម្បិ ការណំ ទស្សេន្តោ “**យទិ ហី**”តិអាទិមាហ។ **ហិ**-សទ្ទោ ការណត្ថេ និបាតោ។ យស្មា អគរុ, យស្មា ច វទេយ្យុំ, តស្មាតិ សម្ពន្ធោ។ អញ្ញេសម្បិ សាធារណតោ **អគរុ** អភារិយំ។ **អាវាហេត្វា**តិ មន្តពលេន អវ្ហានំ កត្វា។ **តស្សា**តិ អម្ពដ្ឋស្ស។ **អន្តោកុច្ឆិ** អន្តអន្តគុណាទិកោ។ **វាទសង្ឃដ្ដេ**តិ វាចាសង្ឃដ្ដនេ។ **មញ្ញមានោ**តិ មញ្ញនតោ។ សម្ពន្ធទស្សនញ្ចេតំ។

២៧២. **តាណំ គវេសមានោ**តិ “អយមេវ សមណោ គោតមោ ឥតោ ភយតោ មម តាយកោ”តិ ភគវន្តំយេវ “តាណ”ន្តិ បរិយេសន្តោ , ឧបគច្ឆន្តោតិ វុត្តំ ហោតិ។ សេសបទទ្វយេបិ ឯសេវ នយោ។ **តាយតី**តិ យថូបទ្ទិតភយតោ បាលេតិ។ តេនាហ “**រក្ខតី**”តិ, កត្តុសាធនមេតំ។ **និលីយតី**តិ យថូបទ្ទិតេនេវ ភយេន ឧបទ្ទុតោ និលីនោ ហោតិ, អធិករណសាធនមេតំ។ **សរ**សទ្ទោ ហឹសនេ, តញ្ច វិទ្ធំសនមេវ អធិប្បេតន្តិ វុត្តំ “**ភយំ ហឹសតិ វិទ្ធំសេតី**”តិ, កត្តុសាធនមេតំ។

អម្ពដ្ឋវំសកថាវណ្ណនា

២៧៤. **គង្គាយ ទក្ខិណតោ**តិ គង្គាយ នាម នទិយា ទក្ខិណទិសាភាគេ។ **ព្រាហ្មណតាបសា**តិ ព្រាហ្មកុលិនោ តាបសា។ សរំ វា សត្តិអាទយោ វា បរស្ស ឧបរិ ខិបិតុកាមស្ស មន្តានុភាវេន ហត្ថំ ន បរិវត្តតិ, ហត្ថេ បន អបរិវត្តន្តេ កុតោ អាវុធំ បរិវត្តិស្សតីតិ តថា អបរិវត្តនំ សន្ធាយ “**អាវុធំ ន បរិវត្តតី**”តិ វុត្តំ។ **ភទ្ទំ ភោ**តិ សម្បដិច្ឆនំ, សាធូតិ អត្ថោ។ ធនុនា ខិត្តសរេន អគមនីយំ សសម្ភារកថានយេន “**ធនុ អគមនីយ**”ន្តិ វុត្តំ យថា “ធនុនា វិជ្ឈតិ, ចក្ខុនា បស្សតី”តិ។ **អម្ពដ្ឋំ នាម វិជ្ជ**ន្តិ សត្តានំ សរីរេ អព្ភង្គំ បវេតីតិ **អម្ពដ្ឋា** និរុត្តិនយេន, ឯវំលទ្ធនាមំ មន្តវិជ្ជន្តិ អត្ថោ។ យតោ អម្ពដ្ឋា វិជ្ជា ឯតស្មិំ អត្ថីតិ កត្វា កណ្ហោ ឥសិ “**អម្ពដ្ឋោ**”តិ បញ្ញាយិត្ថ, តព្ពំសជាតតាយ បនាយំ មាណវោ “**អម្ពដ្ឋោ**”តិ វោហរិយតិ។ សោ កិរ “កថំ នាមាហំ ទិសាយ ទាសិយា កុច្ឆិម្ហិ និព្ពត្តោ”តិ តំ ហីនំ ជាតិំ ជិគុច្ឆន្តោ “ហន្ទាហំ យថា តថា ឥមំ ជាតិំ សោធេស្សាមី”តិ និក្ខន្តោ។ តេន វុត្តំ “**ឥទានិ មេ មនោរថំ បូរេស្សាមី**”តិ។ អយញ្ហិស្ស មនោរថោ – វិជ្ជាពលេន រាជានំ តាសេត្វា តស្ស ធីតរំ លទ្ធកាលតោ បដ្ឋាយ ម្យាយំ ទាសជាតិ សោធិតា ភវិស្សតីតិ។

សេដ្ឋមន្តេតិ សេដ្ឋភូតេ វេទមន្តេ។ **កោ នុ** កី ការណា **ទាសិបុត្តោ** សមានោ មទ្ទរូបិំ ធីតរំ យាចតីតិ អត្ថោ។ ខុរតិ ឆិន្ទតិ, ខុរំ វា បាតិ បិវតីតិ **ខុរប្បោ**, ខុរមស្ស អគ្គេ អប្បីយតិ បបីយតីតិ វា **ខុរប្បោ**, សរោ។

មន្តានុភាវេន រញ្ញោ ពាហុក្ខម្ភមត្តំ ជាតំ, តេន បន ពាហុក្ខម្ភេន “កោ ជានាតិ, កឹ ភវិស្សតី”តិ រាជា ភីតោ ឧស្សង្កី ឧត្រស្តោ អហោសិ។ តថា ច វុត្តំ “**ភយេន វេធមានោ អដ្ឋាសី**”តិ។

សរភង្គជាតកេ (ជា. ២.១៧.៥២) អាគតានំ ទណ្ឌកីរាជាទីនំ បច្ឆា ឱក្កាករាជា អហោសិ, តេសំ បវត្តិ ច សព្ពត្ថ ចិរកាលំ បាកដាតិ អាហ “**ទណ្ឌកីរញ្ញោ**”តិអាទិ។ អបរទ្ធស្ស ទណ្ឌកីរញ្ញោ, អបរទ្ធោ នាឡិកេរោ, អជ្ជុនោ ចាតិ សម្ពន្ធោ។ សតិបិ វាលុកាទិវស្សេ អាវុធវស្សេនេវ វិនាសោតិ វុត្តំ “**អាវុធវុដ្ឋិយា**”តិ។ “អយម្បិ ឦទិសោ មហានុភាវោ”តិ មញ្ញមានា ឯវំ **ចិន្តយន្តា ភយេន អវោចុន្តិ** ទដ្ឋព្ពំ។

ឧន្ទ្រិយិស្សតីតិ ភិន្ទិយិស្សតិ។ កម្មរូបញ្ចេតំ “បថវី”តិ កម្មកត្តុវសេន វុត្តត្តា យថា “កុសុលោ ភិជ្ជតី”តិ។ តេនាហ “**ភិជ្ជិស្សតី**”តិ។ **ថុសមុដ្ឋី**តិ បលាសមុដ្ឋិ, ភុសមុដ្ឋិ វា។ កស្មាតិ អាហ “**សរសន្ថម្ភនមត្តេ**”តិអាទិ។

ភីតតសិតា ភយវសេន ឆម្ភិតសរីរា ឧទ្ធគ្គលោមា ហោន្តិ ហដ្ឋលោមា, អភីតតសិតា បន ភយុបទ្ទវាភាវតោ អច្ឆម្ភិតសរីរា បតិតលោមា ហោន្តិ អហដ្ឋលោមា, ខេមេន សោត្ថិនា គិដ្ឋន្តិ, តាយ បន បតិតលោមតាយ តស្ស សោត្ថិភាវោ បាកដោ ហោតីតិ ផលេន ការណំ វិភាវេតុំ បាឡិយំ “បល្លោមោ”តិ វុត្តន្តិ ទស្សេតិ “**បន្នលោមោ**”តិអាទិនា។ និរុត្តិនយេន បទសិទ្ធិ យថា តំ **ភយភេរវសុត្តេ** “ភិយ្យោ បល្លោមមាបាទឹ អរញ្ញេ វិហារាយា”តិ (ម. និ. ១.៣៦ អាទយោ)។ **ឥទ**ន្តិ ឱសានវចនំ។ “សចេ មេ រាជា តំ ទារិកំ ទស្សេតិ, កុមារោ សោត្ថិ បល្លោមោ ភវិស្សតី”តិ បដិញ្ញាករណំ បករណតោយេវ បាកដំ។ **តេនា**តិ កណ្ហេន។ **មន្តេ**តិ ពាហុក្ខម្ភក មន្តស្ស បដិប្បស្សម្ភកវិជ្ជាសង្ខាតេ មន្តេ។ ឯវរូបានញ្ហិ ភយុបទ្ទវករានំ មន្តានំ ឯកំសេនេវ បដិប្បស្សម្ភក មន្តា ហោន្តិ យថា តំ កុសុមារកវិជ្ជាទីនំ។ **បរិវត្តិតេ**តិ បជប្បិតេ។ អត្តនោ ធីតុយា អបវាទមោចនត្ថំ តំ អទាសំ ភុជិស្សំ ករោតិ។ តស្សា អនុរូបេ ឥស្សរិយេ ឋបនត្ថំ **ឧឡារេ ច នំ ឋានេ ឋបេសិ។ ឯកេន បក្ខេនា**តិ មាតុ បក្ខេន។ ករុណាយន្តោ **សមស្សាសនត្ថំ អាហ,** ន បន ឧច្ចាកុលីនភាវទស្សនត្ថំ។ តេនាហ “**អថ ខោ ភគវា**”តិអាទិ។

ខត្តិយសេដ្ឋភាវវណ្ណនា

២៧៥. **ព្រាហ្មណេសូ**តិ វោហារមត្តំ, ព្រាហ្មណានំ សមីបេ ព្រាហ្មណេហិ លទ្ធព្ពានិ អាសនាទីនិ លភេថាតិ វុត្តំ ហោតិ។ តេន វុត្តំ “**ព្រាហ្មណានំ អន្តរេ**”តិ។ កេវលំ វេទសត្ថានុរូបំ បរលោកគតេ សទ្ធាយ ឯវ កាតព្ពំ, ន តទញ្ញំ កិញ្ចិ អភិបត្ថេន្តេនាតិ **សទ្ធ**ន្តិ និព្ពចនំ ទស្សេតុំ “**មតកេ ឧទ្ទិស្ស កតភត្តេ**”តិ វុត្តំ។ **មង្គលាទិភត្តេ**តិ ឯត្ថ **អាទិ** សទ្ទេន ឧស្សវទេវតារាធនាទិភត្តេ សង្គណ្ហាតិ។ **យញ្ញភត្តេ**តិ បាបសញ្ញមាទិវសេន កតភត្តេ។ “បាបសញ្ញមាទិ ភត្តោ ភវិស្សតី”តិអាទិនា ហិ អគ្គិហោមោ ឥធ យញ្ញំ។ **បាហុនកាន**ន្តិ អតិថីនំ។ អនាគន្តុកានម្បិ បាហេណក ភត្តំ “បាហុន”ន្ត្វេវ វុច្ចតីតិ អាហ “**បណ្ណាការភត្តេ វា**”តិ។ **អាវដំ** និវារណំ។ **អនាវដំ** អនិវារណំ។ **ខត្តិយភាវំ អប្បត្តោ** ឧភតោសុជាតាភាវតោ។ តេនាហ “**អបរិសុទ្ធោ**”តិ។

២៧៦. **ឥត្ថិយា វា ឥត្ថឹ ករិត្វា**តិ ឯត្ថ ករណំ នាម កិរិយាសាមញ្ញវិសយំ ករភូធាតូនំ អត្ថវសេន សព្ពធាតូន្តោគធត្តាតិ អាហ “**បរិយេសិត្វា**”តិ។ ខត្តិយកុមារស្ស ភរិយាភូតំ ព្រាហ្មណកញ្ញំ ឥត្ថឹ បរិយេសិត្វា គហេត្វា ព្រាហ្មណានំ ឥត្ថិយា វា ខត្តិយាវ សេដ្ឋា, “ហីនា ព្រាហ្មណា”តិ បាឡិមុទាហរិត្វា យោជេតព្ពំ។ “**បុរិសេន វា បុរិសំ ករិត្វា**តិ ឯត្ថាបិ ឯសេវ នយោ”តិ (ទី. និ. ដី. ១.២៧៦) អាចរិយេន វុត្តំ។ តត្ថាបិ ហិ ខត្តិយកញ្ញាយ បតិភូតំ ព្រាហ្មណកុមារំ បុរិសំ បរិយេសិត្វា គហេត្វា ព្រាហ្មណានំ បុរិសេន វា ខត្តិយាវ សេដ្ឋា, ហីនា ព្រាហ្មណាតិ យោជនា។ **កិស្មិញ្ចិទេវ បករណេ**តិ **ឯត្ថ បករណំ** នាម ការណំ “ឯតស្មឹ និទានេ ឯតស្មឹ បករណេ”តិអាទីសុ (បាចិ. ៤២, ៩០) វិយ, តស្មា រាគាទិវសេន បក្ខលិតេ ឋានេ ហេតុភូតេតិ អត្ថោ, តំ បន អត្ថតោ អបរាធោវ, សោ ច អកត្តព្ពករណន្តិ អាហ “**កិស្មិញ្ចិទេវ ទោសេ**”តិអាទិ។ ភស្សសទ្ទោ ភស្មបរិយាយោ។ ភសីយតិ និរត្ថកភាវេន ខិបីយតីតិ ហិ **ភស្សំ,** ឆារិកា។ “វធិត្វា”តិ ឯតស្ស អត្ថវចនំ “**ឱកិរិត្វា**”តិ។

២៧៧. កម្មកិលេសេហិ ជនេតព្ពោ, តេហិ វា ជាយតីតិ ជនិតោ, ស្វេវ **ជនេតោ,** មនុស្សោវ ។ តថា ហិ វុត្តំ “យេ គោត្តបដិសារិនោ”តិ។ តទេតំ បជាវចនំ វិយ ជាតិសទ្ទវសេន ពហុម្ហិ ឯកវចនន្តិ អាហ “**បជាយាតិ អត្ថោ**”តិ។ ឯតស្មឹ ជនេតិបិ យុជ្ជតិ។ **បដិសរន្តី**តិ គោត្តំ បដិច្ច “អហំ គោតមោ, អហំ កស្សបោ”តិអាទិនា សរណំ ករោន្តិ វិចិនន្តិ។

បឋមភាណវារវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

វិជ្ជាចរណកថាវណ្ណនា

២៧៨. ឥមស្មឹ បន សិលោកេ អាហរិយមានេ ព្រហ្មគរុកា សទេ្ទយ្យតំ អាបជ្ជិស្សន្តិ, អម្ពដ្ឋោ ច “វិជ្ជាចរណសម្បន្នោ”តិ បទំ សុត្វា វិជ្ជាចរណំ បុច្ឆិស្សតិ, ឯវមយំ វិជ្ជាចរណបរិទីបនី ទេសនា មហាជនស្ស សាត្ថិកា ភវិស្សតីតិ បស្សិត្វា លោកនាថោ ឥមំ សិលោកំ សនង្កុមារភាសិតំ អាហរីតិ ឥមមត្ថម្បិ វិភាវេន្តោ **“ឥមាយ បន គាថាយា”**តិអាទិមាហ។ ឥតរថា ហិ ភគវាបិ អសព្ពញ្ញូ បរាវស្សយោ ភវេយ្យ, ន ច យុជ្ជតិ ភគវតោ បរាវស្សយតា សម្មាសម្ពុទ្ធភាវតោ។ តេនាហ “អហម្បិ ហិ, អម្ពដ្ឋ, ឯវំ វទាមី”តិអាទិ។ **ព្រាហ្មណសមយេ សិទ្ធ**ន្តិ ព្រាហ្មណលទ្ធិយា បាកដំ។ វក្ខមាននយេន **ជាតិវាទាទិបដិសំយុត្តំ។ “សំសន្ទិត្វា**តិ ឃដេត្វា, អវិរុទ្ធំ កត្វាតិ អត្ថោ”តិ (ទី. និ. ដី. ១.២៧៧) អាចរិយេនវុត្តំ។ ឥទានិ បន បោត្ថកេសុ “បដិក្ខិបិត្វា”តិ បាឋោ ទិស្សតិ, សោ អយុត្តោវ។ កស្មាតិ ចេ? ន ហិ បាឡិយំ ព្រាហ្មណសមយសិទ្ធំ វិជ្ជាចរណំ បដិក្ខិបតិ, តទេវ អម្ពដ្ឋេន ចិន្តិតំ វិជ្ជាចរណំ ឃដេត្វា អវិរុទ្ធំ កត្វា អនុត្តរំ វិជ្ជាចរណំ ទេសេតីតិ។

វាទោតិ លទ្ធិ, វចីភេទោ វា។ តេនាហ **“ព្រាហ្មណ...បេ....អាទិវចន”**ន្តិ។ លទ្ធិបិ ហិ វត្តព្ពត្តា វចនមេវ។ **ឥទ**ន្តិ អជ្ឈេនជ្ឈាបនយជនយាជនាទិកម្មំ, ន វេស្សស្ស, ន ខត្តិយស្ស, ន តទញ្ញេសន្តិ អត្ថំ **អាទិ**សទ្ទេន សង្គណ្ហាតិ។ **សព្ពត្ថា**តិ គោត្តវាទមានវាទេសុ។ តត្ថាបិ ហិ **គោត្តវាទោ**តិ គោត្តំ អារព្ភ វាទោ, កស្សបស្សេវិទំ វដ្ដតិ, ន កោសិយស្សាតិអាទិវចនន្តិ អត្ថោ។ **មានវាទោ**តិ មានំ អារព្ភ អត្តុក្កំសនបរវម្ភនវសេន វាទោ, ព្រាហ្មណស្សេវិទំ វដ្ដតិ, ន សុទ្ទស្សាតិអាទិវចនន្តិ អត្ថោ។ **ជាតិវាទេ វិនិពទ្ធា**តិ ជាតិសន្និស្សិតវាទេ បដិពទ្ធា។ **សព្ពត្ថា**តិ គោត្តវាទវិនិពទ្ធាទីសុ។ **គោត្តវាទវិនិពទ្ធា**តិ ហិ គោត្តវាទេ វិនិពទ្ធា។ **មានវាទវិនិពទ្ធា**តិ មានវាទេ វិនិពទ្ធា, យេ ហិ ព្រាហ្មណស្សេវ អជ្ឈេនជ្ឈាបនយជនយាជនាទយោតិ ឯវំ អត្តុក្កំសនបរវម្ភនវសេន បវត្តា, តេ មានវាទវិនិពទ្ធា ច ហោន្តិ។ **អាវាហវិវាហវិនិពទ្ធា**តិ អាវាហវិវាហេសុ វិនិពទ្ធា។ យេ ហិ វិនិពទ្ធត្តយវសេន “អរហសិ វា មំ ត្វំ, ន វា មំ ត្វំ អរហសី”តិ ឯវំ បវត្តនកា, តេ អាវាហវិវាហវិនិពទ្ធា ច ហោន្តីតិ ឥមមត្ថសេសំ សន្ធាយ **“ឯស នយោ”**តិ វុត្តំ។ អាវាហវិវាហវិនិពទ្ធភាវវិភាវនត្ថញ្ហិ “អរហសិ វា មំ ត្វំ, ន វា មំ ត្វំ អរហសី”តិ បាឡិយំ វុត្តំ, តទេតំ ជាតិវាទាទីហិ តីហិ បទេហិ យោជេតព្ពំ។ អាវុត្តិអាទិនយេន ហិ ជាតិវាទាទយោ ទ្វិក្ខត្តុមត្ថទីបកា។ តថា ហិ អាចរិយេន វុត្តំ “យេ បន អាវាហវិវាហវិនិពទ្ធា, តេ ឯវំ សម្ពន្ធត្តយវសេន ‘អរហសិ វា មំ ត្វំ, ន វា មំ ត្វំ អរហសី’តិ ឯវំ បវត្តនកា”តិ (ទី. និ. ដី. ១.២៧៨)។

ននុ បុព្ពេ វិជ្ជាចរណំ បុដ្ឋំ, កស្មា តំ បុន បុច្ឆតីតិ ចោទនំ សោធេន្តោ **“កតោ អម្ពដ្ឋោ”**តិអាទិមាហ។ តត្ថ **យត្ថា**តិ យស្សំ វិជ្ជាចរណសម្បត្តិយំ។ ព្រាហ្មណសមយសិទ្ធំ សន្ធាយ វុត្តំ។ **លគ្គិស្សាមា**តិ ឱលគ្គា អន្តោគធា ភវិស្សាម។ **កតោ**តិ កាយ វិជ្ជាចរណសម្បទាយ។ **អវក្ខិបី**តិ អវចាសិ។ បរមត្ថតោ អវិជ្ជាចរណានិយេវ “វិជ្ជាចរណានី”តិ គហេត្វា ឋិតោ ហិ បរមត្ថតោ វិជ្ជាចរណេសុ វិភជិយមានេសុ សោ កតោ ទូរតោ អបនីតោ នាម ហោតិ។ **យត្ថា**តិ យស្សំ បន វិជ្ជាចរណសម្បត្តិយំ។ អនុត្តរវិជ្ជាចរណំ សន្ធាយ វុត្តំ។ ជាននកិរិយាយោគេ កម្មម្បិ យុជ្ជនកិរិយាយោគេ កត្តាយេវ ឧបបន្នោ។ បធានកិរិយាបេក្ខា ហិ ការកាតិ វុត្តំ **“អយំ នោ វិជ្ជាចរណសម្បទា ញាតុំ វដ្ដតី”**តិ។ ឯវមីទិសេសុ។ **សមុទាគមតោ**តិ អាទិសមុដ្ឋានតោ។

២៧៩. កាមំ ចរណបរិយាបន្នត្តា ចរណវសេន និយ្យាតេតុំ វដ្ដតិ, អម្ពដ្ឋស្ស បន អសមបថគមនំ និវារេន្តោ សីលវសេនេវ និយ្យាតេតីតិ ឥមមត្ថំ វិភាវេតុំ **“ចរណបរិយាបន្នម្បិ”**តិ វុត្តំ។ ព្រហ្មជាលេ (ទី. និ. ១.៧, ១១, ២១) វុត្តនយេន ខុទ្ទកាទិភេទំ **តិវិធំ សីលំ។ សីលវសេនេវា**តិ សីលបរិយាយវសេនេវ។ **កិញ្ចិ កិញ្ចិ សីល**ន្តិ ព្រាហ្មណានំ ជាតិសិទ្ធំ អហឹសនាទិយមនិយមលក្ខណំ អប្បមត្តកំ សីលំ។ **តស្មា**តិ តថា វិជ្ជមានត្តា, អត្ថនិ វិជ្ជមានំ សីលមត្តម្បិ និស្សាយ លគ្គេយ្យាតិ អធិប្បាយោ។ **“តត្ថ តត្ថេវ លគ្គេយ្យា**តិ តស្មឹ តស្មឹយេវ ព្រាហ្មណសមយសិទ្ធេ សីលមត្តេ ‘ចរណ’ន្តិ លគ្គេយ្យា”តិ (ទី. និ. ដី. ១.២៧៩) អាចរិយេន វុត្តំ, តទេតំ អដ្ឋកថាយមេវ សាការវចនស្ស វុត្តត្តា វិចារេតព្ពំ, អធិប្បាយមត្តទស្សនំ វា ឯតំ។ អយំ បនេត្ថ អត្ថោ – **តត្ថ តត្ថេវ លគ្គេយ្យា**តិ តស្មឹ តស្មឹយេវ អត្តនិ វិជ្ជមានសីលមត្តបដិសំយុត្តដ្ឋានេ “មយម្បិ ចរណសម្បន្នា”តិ លគ្គេយ្យ, តស្មា សីលវសេនេវ និយ្យាតេតីតិ សម្ពន្ធោ។ តថាបសង្កាភាវតោ បន ឧបរិ ចរណវសេនេវ និយ្យាតេតីតិ ទស្សេន្តោ **“យំ បនា”**តិអាទិមាហ។ រូបាវចរចតុត្ថជ្ឈាននិទ្ទេសេនេវ អរូបាវចរជ្ឈានានម្បិ និទ្ទិដ្ឋភាវាបត្តិតោ **“អដ្ឋបិ សមាបត្តិយោ ‘ចរណ’ន្តិ និយ្យាតិតា”**តិ វុត្តំ។ តានិបិ ហិ អង្គសមតាយ ចតុត្ថជ្ឈានានេវាតិ។ **និយ្យាតិតា**តិ ច អសេសតោ នីហរិត្វា គហិតា, និទស្សិតាតិ អត្ថោ។ **វិបស្សនាញាណតោ បនា**តិ “សោ ឯវំ សមាហិតេ ចិត្តេ បរិសុទ្ធេ បរិយោទាតេ អនង្គណេ វិគតូបក្កិលេសេ មុទុភូតេ កម្មនីយេ ឋិតេ អានេញ្ជប្បត្តេ ញាណទស្សនាយ ចិត្តំ អភិនីហរតិ អភិនិន្នាមេតី”តិអាទិនា នយេន វិបស្សនាញាណតោ បដ្ឋាយ។

ចតុអបាយមុខកថាវណ្ណនា

២៨០. អសម្បាបុណន្តោតិ អារភិត្វាបិ សម្បជ្ជិតុមសក្កោន្តោ។ **អវិសហមានោ**តិ អារភិតុមេវ អសក្កោន្តោ។ “**ខារី**”តិ តាបសបរិក្ខារស្សេតំ អធិវចនំ, សោ ច អនេកភេទោតិ វិភជិត្វា ទស្សេតុំ “**អរណី**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **អរណី**តិ ហេដ្ឋិមុបរិមវសេន អគ្គិជមនកំ អរណិទ្វយំ។ **កមណ្ឌលុ**តិ កុណ្ឌិកា។ **សុជា**តិ ហោមទព្ពិ។ សុជាសទ្ទោ ហិ ហោមកម្មនិ ហព្យន្នាទីនមុទ្ធរណត្ថំ កតទព្ពិយំ វត្តតិ យថា តំ កូដទន្តសុត្តេ “បឋមោ វា ទុតិយោ វា សុជំ បគ្គណ្ហន្តាន”ន្តិ (ទី. និ. ១.៣៤១)។ តថា ហិ តមស្ថិយេវ ឋានេ អាចរិយេន វុត្តំ “សុជាតិ ទព្ពី”តិ (ទី. និ. ដី. ១.២៨០)។ ហព្យន្នាទីនំ សុខគ្គហណត្ថំ ជាយតីតិ ហិ **សុជា។** កេចិ បន តមមត្ថមវិចារេត្វា គុន្ទត្ថមេវ គហេត្វា “សូចី”តិ បឋន្តិ, តទយុត្តមេវ អាចរិយេន តថា អវណ្ណិតត្តា។ ចមតិ អទតីតិ **ចមរោ,** មិគវិសេសោ, តស្ស វាលេន កតា **ពីជនី ចាមរា។ អាទិ**សទ្ទេន តិទណ្ឌតិយដិកាទីនិ សង្គណ្ហាតិ។ កុច្ឆិតេន វង្កាការេន ជាយតីតិ **កាជោ** យថា “កាលវណ”ន្តិ; កចតិ ភារំ ពន្ធតិ ឯត្ថាតិ វា **កាចោ។** ទុវិធម្បិ ហិ បទមិច្ឆន្តិ សទ្ទវិទូ។ **ខារិភរិត**ន្តិ ខារីហិ បរិបុណ្ណំ។ ឯកេន វិ-ការេន បទំ វឌ្ឍេត្វា “ខារិវិវិធ”ន្តិ បឋន្តានំ វាទេ សមុច្ចយសមាសេន អត្ថំ ទស្សេន្តោ “**យេ បនា**”តិអាទិមាហ។

ននុ ឧបសម្បន្នស្ស ភិក្ខុនោ សាសនិកោបិ យោ កោចិ អនុបសម្បន្នោ អត្ថតោ បរិចារកោវ ហោតិ អបិ ខីណាសវសាមណេរោ, កិមង្គំ បន ពាហិរកបព្ពជិតេតិ អនុយោគំ បតិ តត្ថ វិសេសំ ទស្សេតុំ “**កាមញ្ចា**”តិអាទិ វុត្តំ។ **វុត្តនយេនា**តិ “កប្បិយ...បេ.... វត្តករណវសេនា”តិ ឯវំ វុត្តនយេន។ អនេកសតសហស្សសំវរវិនយសមាទានវសេន ឧបសម្បន្នភាវស្ស វិសិដ្ឋភាវតោ ខីណាសវសាមណេរោបិ បុថុជ្ជនភិក្ខុនោ បរិចារកោតិ វុត្តោ។

> “នវកោដិសហស្សានិ, អសីតិសតកោដិយោ;
> បញ្ញាសសតសហស្សានិ, ឆត្តឹស ច បុនាបរេ;
>
> ឯតេ សំវរវិនយា, សម្ពុទ្ធេន បកាសិតា;
> បេយ្យាលមុខេន និទ្ទិដ្ឋា, សិក្ខា វិនយសំវរេ”តិ។ (វិសុទ្ធិ. ១.២០; អប. អដ្ឋ. ២.៥៥; បដិ. ម. អដ្ឋ. ១.២.៣៧);

ឯវំ វុត្តប្បភេទានំ អនេកសតសហស្សានំ សំវរវិនយានំ សមាទាយ សិក្ខនេន ឧបរិភូតា អគ្គភូតា សម្បទាតិ ហិ **ឧបសម្បទា,** តាយ ចេស ឧបសម្បទាយ បុថុជ្ជនភិក្ខុ ឧបសម្បន្នោតិ។

អយំ បនាតិ យថាវុត្តលក្ខណោ តាបសោ។ តាបសា ហិ កម្មវាទិកិរិយវាទិនោ, ន សាសនស្ស បដាណិភូតា, យតោ នេសំ បព្ពជិតុមាគតានំ វិនាវ តិត្ថិយបរិវាសេន ខន្ធកេ បព្ពជ្ជា អនុញ្ញាតា។ តបោ ឯតេសមត្ថីតិ **តាបសា** ត-ការស្ស ទីឃំ កត្វា។ “លោមសា”តិអាទីសុ វិយ ហិ ស-បច្ចយមិច្ឆន្តិ សទ្ទវិទូ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – កាមំ ខីណាសវោបិ សាមណេរោ បុថុជ្ជនស្ស ភិក្ខុនោ អត្ថតោ បរិចារកោវ ហោតិ, សោ បន វត្តករណមត្តេនេវ បរិចារកោ, ន លាមកភាវេន។ តាបសោ តុ គុណវសេន ចេវ វេយ្យាវច្ចករណវសេន ច លាមកភាវេនេវ បរិចារកោ, ន វត្តករណមត្តេន, ឯវមិមេសំ នានាករណំ សន្ធាយ តាបសស្សេវ បរិចារកតា វុត្តាតិ។

“**កស្មា**”តិអាទិនា ចោទកោ ការណំ ចោទេតិ។ “**យស្មា**”តិអាទិនា អាចរិយោ ការណំ ទស្សេត្វា បរិហរតិ។ ឯវំ សង្ខេបតោ បរិហរិតមត្ថំ វិវរិតុំ “**ឥមស្មិញ្ហិ**”តិអាទិ វុត្តំ។ **អសក្កោន្ត**ន្តិ អសមត្ថេនេន វិប្បដិបជ្ជន្តំ អលជ្ជឹ។ **ខុរធារូបម**ន្តិ ខុរធារានំ មត្ថកេនេវ អក្កមិត្វា គមនូបមំ។ **ពហុជនសម្មតា**តិ មហាជនេន សេដ្ឋសម្មតា។ **អញ្ញេ**តិ អបរេ ភិក្ខូ។ **ឥជា**តិ តាបសបព្ពជ្ជាយ។ ឆន្ទេន សហ ចរន្តីតិ **សឆន្ទចារិនោ,** យថាកាមំ បដិបន្នកាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **អនុសិក្ខន្តោ**តិ ទិដ្ឋានុគតិយា សិក្ខន្តោ។ **តាបសាវ ពហុកា ហោន្តិ,** ន ភិក្ខូ។

កុទាលបិដកានំ និព្ពចនំ ហេដ្ឋា វុត្តមេវ។ **ពហុជនកុហាបនត្ថ**ន្តិ ពហុនោ ជនស្ស វិម្ហាបនត្ថំ ។ **អគ្គិសាល**ន្តិ អគ្គិហុត្តសាលំ។ **នានាទារូហី**តិ បលាសរុក្ខទណ្ឌាទីហិ នានាវិធសមិធាទារូហិ។ **ហោមករណវសេនា**តិ យញ្ញករណវសេន។

ឧទករវសេនេត្ថ **បានាគារំ។** តេនាហ “**បានីយំ ឧបដ្ឋបេត្វា**”តិអាទិ។ យំ ភត្តបុដំ វា យានិ តណ្ឌុលាទីនិ វាតិ សម្ពន្ធោ។ **អម្ពិលយាគុ** នាម តក្កាទិអម្ពិលសំយុត្តា យាគុ។ តណ្ឌុលាទីហិ អាមសិតព្ពតោ ចីវរាទិ **អាមិសំ** នាម។ **វឡ្ឈិយា**តិ ទិគុណតិគុណាទិវឡ្ឈិយា។ **កុដុម្ពំ សណ្ឋបេតី**តិ ធនំ បតិដ្ឋាបេតិ។ យថាវុត្តមត្ថំ បាឡិយំ និទស្សនមត្តេន វុត្តន្តិ អាហ “**ឥទំ បនស្ស បដិបត្តិមុខ**”ន្តិ, ឥទំ បន បាឡិវចនំ អស្ស ចតុត្ថស្ស បុគ្គលស្ស កោហញ្ញ

បដិបត្តិយា មុខមត្តន្តិ អត្ថោ។ កស្មាតិ ចេ? សោ ហិ នានាវិធេន កោហញ្ញេន លោកំ វិម្ហាបយន្តោ តត្ថ អច្ឆតិ។ តេនាហ “**តមិនា ហិ**”តិអាទិ។ **ឯវន្តិ** “តត្ថ បានីយំ ឧបដ្ឋបេត្វា”តិអាទិនា វុត្តនយេន។

“សព្ពាបិ តាបសបព្ពជ្ជា និទ្ទិដ្ឋា”តិ ធម្មាធិដ្ឋាននយេន ទស្សិតមេវ បុគ្គលាធិដ្ឋាននយេន វិវរិតុំ “**អដ្ឋវិធា ហី**”តិអាទិ វុត្តំ។ ខលាទីសុ មនុស្សានំ សន្តិកេ ឧបតិដ្ឋិត្វា វីហិមុគ្គមាសតិលាទីនិ ភិក្ខាចរិយនិយាមេន សង្កឌ្ឍិត្វា ឧញ្ឆនំ **ឧញ្ឆា,** សា ឯវ ចរិយា វុត្តិ ឯតេសន្តិ **ឧញ្ឆាចរិយា។** អគ្គិបក្កិកាយ ភត្តភិក្ខាយ ជីវន្តីតិ **អគ្គិបក្កិកា,** ន អគ្គិបក្កិកា **អនគ្គិបក្កិកា,** តណ្ឌុលភិក្ខាយ ឯវ ជីវិកាតិ វុត្តំ ហោតិ។ ឧញ្ឆាចរិយា ហិ ខលាទីនិ គន្ត្វា ឧបតិដ្ឋិត្វា មនុស្សេហិ ទិយ្យមានំ ខលគ្គំ នាម ធញ្ញំ បដិគ្គណ្ហន្តិ, អនគ្គិបក្កិកា បន តាទិសមបដិគ្គណ្ហិត្វា តណ្ឌុលមេវ បដិគ្គណ្ហន្តីតិ អយមេតេសំ វិសេសោ។ ន សយំ បចន្តីតិ **អសាមបាកា,** បក្កភិក្ខាយ ឯវ ជីវិកា។ អយោ វិយ កឋិនោ មុដ្ឋិប្បមាណោ បាសាណោ **អយមុដ្ឋិ** នាម, តេន វត្តន្តីតិ **អយមុដ្ឋិកា។** ទន្តេន ឧប្បាដិតំ វក្កលំ រុក្ខត្តចោ **ទន្តវក្កលំ,** តេន វត្តន្តីតិ **ទន្តវក្កលិកា។** បវត្តំ រុក្ខាទិតោ បាតាបិតំ ផលំ ភុញ្ជន្តិ សីលេនាតិ **បវត្តផលភោជិនោ។** បណ្ឌុបលាសសទ្ទស្ស ឯកសេសនយេន ទ្វិធា អត្ថោ, ជិណ្ណតាយ បណ្ឌុភូតំ បលាសញ្ចេវ ជិណ្ណបក្កភាវេន តំសទិសំ បុប្ផផលាទិ ចាតិ។ តេន វក្ខតិ “សយំ បតិតានេវ បុប្ផផលបណ្ឌុបលាសាទីនិ ខាទន្តា យាបេន្តី”តិ, (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.២៨០) តេន វត្តន្តីតិ **បណ្ឌុបលាសិកា,** សយំបតិតបណ្ណបុប្ផផលភោជិនោ។ ឥទានិ តេ អដ្ឋវិធេបិ សរូបតោ ទស្សេតុំ “**តត្ថា**”តិអាទិ វុត្តំ។ **កេណិយជដិលវត្ថុ** ខន្ធកវណ្ណនាយ (មហាវ. អដ្ឋ. ៣០០) គហេតព្ពំ។

សង្កឌ្ឍិត្វាតិ ភិក្ខាចរិយាវសេន ឯកជ្ឈំ កត្វា។

តណ្ឌុលភិក្ខន្តិ តណ្ឌុលមេវ ភិក្ខំ។ ភិក្ខិតព្ពា យាចិតព្ពា, ភិក្ខូនំ អយន្តិ វា **ភិក្ខា**តិ ហិ ភិក្ខាសទ្ទោ តណ្ឌុលាទីសុបិ និរុឡ្ហោ។ តេន វុត្តំ “**បចិត្វា បរិភុញ្ជន្តី**”តិ។

ភិក្ខាបរិយេដ្ឋិ នាម ទុក្ខាតិ បរេសំ គេហតោ គេហំ គន្ត្វា ភិក្ខាយ បរិយេសនា នាម ទីនវុត្តិភាវេន ទុក្ខា។

យេ បន “បាសាណស្ស បរិគ្គហោ នាម ទុក្ខោ បព្ពជិតស្សា”តិ ទន្តេហេវ ឧប្បាដេត្វា ខាទន្តិ, តេ **ទន្តវក្កលិកា នាមា**តិ អយំ អដ្ឋកថាមុត្តកនយោ។

បណ្ឌុបលាសសទ្ទោ បុប្ផផលវិសយោបិ សទិសតាកប្បនេនាតិ ទស្សេតិ “**បុប្ផផលបណ្ឌុបលាសាទីនី**”តិ ឥមិនា។

តេតិ បណ្ឌុបលាសិកា។ និទស្សនមត្តមេតំ អញ្ញេសម្បិ តថា ភេទសម្ភវតោ។ **បាបុណនដ្ឋានេ**តិ គហេតុំ សម្បាបុណនដ្ឋានេ។ **ឯករុក្ខតោ**តិ បឋមំ ឧបគតរុក្ខតោ។

កថមេត្តាវតា សព្ពាបិ តាបសបព្ពជ្ជា និទ្ទិដ្ឋាតិ ចោទនា ន តាវ វិសោធិតាតិ អាហ “**ឥមា បនា**”តិអាទិ។ **ចតូហិយេវា**តិ “ខារិវិធមាទាយា”តិអាទិនា វុត្តាហិ បវត្តផលភោជនិកា, កន្ទមូលផលភោជនិកា, អគ្យាគារិកា, អាគារិកា ចេតិ ចតូហិ ឯវ តាបសបព្ពជ្ជាហិ។ **អគារំ ភជន្តី**តិ អគារំ និវាសភាវេន ឧបគច្ឆន្តិ។ ឥមិនា ហិ “ចតុទ្វារំ អគារំ ករិត្វា អច្ឆតី”តិអាទិនា ឥធ វុត្តាយ ចតុត្ថាយ តាបសបព្ពជ្ជាយ តេសមវរោធតំ ទស្សេតិ។ ឯវមិតរេសុបិ បដិលោមតោ យោជនា វេទិតព្ពា។ អគ្គិបរិចរណវសេន **អគ្យាគារំ ភជន្តិ** ។ ឯវំ បន តេសមវរោធតំ វទន្តោ តទន្តរូបំ ឥមេសម្បិ បច្ចេកំ ទុវិធតំ ទស្សេតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។

២៨១. អាចរិយេន បោក្ខរសាតិនា សហ បវត្តតីតិ **សាចរិយកោ,** តស្ស។ **អបាយមុខម្បី**តិ វិនាសការណម្បិ។ បគេវ វិជ្ជាចរណសម្បទាយ សន្ទិស្សនេតិ បិ-សទ្ទោ គរហាយំ។ តេន វុត្តំ “**អបិ នុ ត្វំ ឥមាយ អនុត្តរាយ វិជ្ជាចរណសម្បទាយ សន្ទិស្សសិ សាចរិយកោ**”តិអាទិ។ តត្រាយមដ្ឋកថាមុត្តកនយោ – “នោ ហិទំ ភោ គោតមា”តិ សន្ទិស្សនំ បដិក្ខិបិត្វា អសន្ទិស្សនាការមេវ វិភាវេតុំ “**កោ ចាហ**”ន្តិអាទិ វុត្តំ។ សាចរិយកោ អហំ កោ ច កីទិសោ ហុត្វា អនុត្តរាយ វិជ្ជាចរណសម្បទាយ សន្ទិស្សាមិ, អនុត្តរា វិជ្ជាចរណសម្បទា កា ច កីទិសា ហុត្វា សាចរិយកេ មយិ សន្ទិស្សតិ, អារកា អហំ...បេ.... សាចរិយកោតិ សហ បាឋសេសេន យោជនា។

២៨២. អបាយេ វិនាសនុបាយេ និយុត្តោ **អាបាយិកោ។** តញ្ចាវំ ន បរិបូរេតិ បរិបូរេតុំ ន សក្កោតីតិ **អបរិបូរមានោ,** តញ្ចាវេន អបរិបុណ្ណោតិ អត្ថោ។ អត្តនា អាបាយិកេន ហោន្តេនាបិ តញ្ចាវំ អបរិបូរមានេន បោក្ខរសាតិនា ឯសា វាចា ភាសិតាតិ អត្ថតោ សម្ពន្ធត្តា កត្វត្ថេ ចេតំ បច្ចត្តវចនន្តិ អាហ “**អាបាយិកេនាបិ**

អបរិបូរមានេនា’’តិ។ អបិច អត្ថនា អបរិបូរមានេន អាបាយិកេនាបិ សយំ អបរិបូរមានាបាយិកេន ហុត្វាបិ បោក្ខរសាតិនា ឯសា វាចា ភាសិតាតិ អត្ថយុត្តិតោ ឥត្ថម្ភូតលក្ខណេ ចេតំ បច្ចត្តវចនន្តិបិ ឯវំ វុត្តំ។ អញ្ញោ ហិ សទ្ទក្កមោ, អញ្ញោ អត្ថក្កមោតិ។ កេចិ បន “ករណត្ថមេវ ទស្សេតុំ ឯវំ វុត្ត”ន្តិ វទន្តិ, តទយុត្តមេវ បទទ្វយស្ស កត្តុបទេន សមានត្ថត្តា, សមានត្ថានញ្ច បទានំ អញ្ញមញ្ញំ ករណភាវានុបបត្តិតោ, អលមតិបបញ្ចេន។

បុព្ពកឥសិភាវានុយោគវណ្ណនា

២៨៣. ទីយតេតិ ទត្តិ, សា ឯវ **ទត្តិក**ន្តិ អាហ “**ទិន្នក**”ន្តិ។ អទាតុកាមម្បិ ទាតុកាមំ កត្វា សម្មុខា បរមា វង្កេតិ សម្មុឡ្ហំ ករោតិ ឯតាយាតិ **សម្មុខាវង្កនី**។ តេនាហ “**ន ទេមីតិ វត្តុំ ន សក្កោតី**”តិ។ បុន **តស្សា**តិ ព្រាហ្មណស្ស។ ការណានុរូបំ រាជូនំ បុណ្ណបត្តន្តិ អាហ “**កស្មា មេ ទិន្នោ**”តិ។ **សង្ខបលិតកុដ្ឋ**ន្តិ ជោតសង្ខមិវ សេតកុដ្ឋំ។ សេតបោក្ខរជតោ គុណសមានកាយត្តា ឯវមាហ។ **អនុគច្ឆតី**តិ បរមនុពន្ធតិ។

យទិ ទុរិធេនបិ ការណេន រាជា ព្រាហ្មណស្ស សម្មុខាភាវំ ន ទេតិ, អថ កស្មា តទុបសង្កមនំ ន បដិក្ខិត្តន្តិ អាហ “**យស្មា បនា**”តិអាទិ។ “**ខេត្តវិជ្ជាយា**តិ នីតិសត្ថេ”តិ (ទី. និ. ដី. ១.២៨៣) អាចរិយេន វុត្តំ។ ហេដ្ឋាបិ **ព្រហ្មជាលវណ្ណនាយំ** ឯវំ វុត្តំ “ខេត្តវិជ្ជាតិ អព្ភេយ្យមាសុរក្ខរាជសត្ថាទិនីតិសត្ថ”ន្តិ។ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.២១) **ទុស្ស** មេត្ថ តិរោករណិយំ។ តេនាហ “**សាណិបាការស្ស អន្តោ ឋត្វា**”តិ។ អន្តសទ្ទេន បន ឥត្ថាវេន បទេ វឌ្ឍិយមានេ **ទុស្សន្តំ** យថា “វនន្តោ”តិ។ “**បយាត**ន្តិ សទ្ធំ, សស្សតិកំ វា។ តេនាហ អភិហរិត្វា ទិន្ន”ន្តិ អាចរិយេន វុត្តំ, តស្មា មតកភត្តសង្ខេបេន វា និច្ចភត្តសង្ខេបេន វា អភិហរិត្វា ទិន្នំ ភិក្ខន្តិ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ “**អយំ បនា**”តិអាទិ អត្ថាបត្តិវចនំ។ **និដ្ឋ**ន្តិ និច្ឆយំ។ កស្មា បន ភគវា ព្រាហ្មណស្ស ឯវរូបំ អមនាបំ មម្មវចនំ អវោចាតិ ចោទនំ ការណំ ទស្សេត្វា សោធេតុំ “**ឥទំ បនា**”តិអាទិ វុត្តំ។ រហស្សម្បិ បដិច្ឆន្នម្បិ មម្មវចនំ បកាសេសីតិ សម្ពន្ធោ។

២៨៤. រាជាសនំ នាម ហត្ថិក្ខន្ធបទេសំ សន្ធាយ “**ហត្ថិគីវាយ វា និសិន្នោ**”តិ បាឡិយំ វុត្តំ។ **រថូបត្ថរ**តិ រថស្ស ឧបរិ អត្ថរិតបទេសេ។ តេនាហ “**រថម្ហិ**”តិអាទិ។ **ឧគ្គតុគ្គតេហី**តិ ឧគ្គតានមតិសយេន ឧគ្គតេហិ។ ន ហិ វិច្ឆាសមាសោ លោកិកេហិ អភិមតោតិ។ រញ្ញោ អបច្ចំ **រាជញ្ញោ,** ពហុកត្តំ បតិ, ឯកសេសនយេន វា “**រាជញ្ញេហី**”តិ វុត្តំ។ **បាកដមន្តន**ន្តិ បកាសភូតំ មន្តនំ។ តទេវិជាធិប្បេតំ, ន រហស្សមន្តនំ សុទ្ទាទីហិបិ សុយ្យ មានស្ស ឥច្ចិតត្តា។ តេន វុត្តំ “**អថ អាគច្ឆេយ្យ សុទ្ទោ វា សុទ្ទទាសោ វា**”តិអាទិ។ **តាទិសេហិយេវា**តិ រញ្ញោ អាការសទិសេហេវ។ តស្សត្ថស្ស សាធនសមត្ថំ វចនំ រញ្ញា ភណិតំ យថា, តថា សោបិ តស្សត្ថស្ស សាធនសមត្ថមេវ ភណិតំ វចនំ អបិនុ ភណតីតិ យោជេតព្ពំ។

២៨៥. “**បវត្តារោ**”តិ ឯតស្ស បាវចនភាវេន វត្តារោតិ សទ្ទតោ អត្ថោ។ យស្មា បន តេ តថាភូតា មន្តានំ បវត្តកា នាម, តស្មា អធិប្បាយតោ អត្ថំ ទស្សេតុំ “**បវត្តយិតារោ**”តិ វុត្តំ។ វទសទ្ទេន, ហិ តុបច្ចយេន ច “វត្តារោ”តិ បទសិទ្ធិ, តថា វតុសទ្ទេន “បវត្តយិតារោ”តិ។ ឥទំ អាចរិយស្ស (ទី. និ. ដី. ១.២៨៥) ច អាចរិយសារិបុត្តត្ថេរស្ស ច មតំ។ វតុសទ្ទេនេវ “បវត្តារោ”តិ បទសិទ្ធី ទស្សេតីតិបិ កេចិ វទន្តិ។ បទទ្វយស្ស តុល្យាធិករណត្តា “**មន្តមេវា**”តិ វុត្តំ។ “សុទ្ទេ ពហិ កត្វា រហោ ភាសិតព្ពដ្ឋេន មន្តា ឯវ តំ តំ អត្ថបដិបត្តិហេតុតាយ បទ”ន្តិ ហិ តុល្យាធិករណំ ហោតិ, អនុបនីតាសាធារណតាយ រហស្សភាវេន វត្តព្ពតាយ មន្តនកិរិយាយ បទមធិគមុបាយន្តិបិ **មន្តបទ**ន្តិ អដ្ឋកថាមុត្តកោ នយោ។ **គីត**ន្តិ គាយនវសេន សជ្ឈាយិតំ, គាយនម្បិច ឧទត្តានុទត្តាទិសរសម្បាទនវសេនេវ អធិប្បេតន្តិ វុត្តំ “**សរសម្បត្តិវសេនា**”តិ។ បាវចនភាវេន **អញ្ញេសំ វុត្តំ។** តមញ្ញេសំ វា ទាបនវសេន **វាចិតំ។** សង្គហេត្វា ឧបរូបរិ សញ្ញូឡ្ហវសេន **សមុបព្យូឡ្ហំ។** ឥរុវេទយជុវេទសាមវេទាទិវសេន, តត្ថាបិ បច្ចេកំ មន្តព្រហ្មាទិវសេន, អជ្ឈាយានុវាកាទិវសេន ច **រាសិកតំ។** យថាវុត្តនយេនេវ **បិណ្ឌំ កត្វា ឋបិតំ។** **អញ្ញេសំ វាចិតំ អនុវាចេន្តី**តិ អញ្ញេសំ កម្មភូតានំ តេហិ វាចាបិតំ មន្តបទំ ឯតរហិ ព្រាហ្មណា អញ្ញេសំ អនុវាចាបេន្តិ។

តេសន្តិ មន្តកត្តូនំ។ ទិព្ពចក្ខុបរិភណ្ឌំ យថាកម្មូបគញាណំ, បច្ចក្ខតោ ទស្សនដ្ឋេន ទិព្ពចក្ខុសទិសញ្ច បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណំ សន្ធាយ “**ទិព្ពេន ចក្ខុនា**”តិ វុត្តំ។ អតោ ទិព្ពចក្ខុបរិភណ្ឌេន យថាកម្មូបគញាណេន សត្តានំ កម្មស្សកតាទីនិ ចេវ ទិព្ពចក្ខុសទិសេន បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណេន អតីតកប្បេ ព្រាហ្មណានំ មន្តជ្ឈេនវិធិញ្ច ឱលោកេត្វាតិ អត្ថោ គហេតព្ពោ។ រូបមេវ ហិ បច្ចុប្បន្នំ ទិព្ពចក្ខុស្ស អារម្មណន្តិ តមិធ អដ្ឋានគតំ ហោតិ។ **បាវចនេន សហ សំសន្ទិត្វា**តិ យំ កស្សបសម្មាសម្ពុទ្ធេន វុត្តំ វដ្ដសន្និស្សិតំ វចនំ, តេន សហ សំសន្ទិត្វា អវិរុទ្ធំ កត្វា។ ន ហិ តេសំ វិវដ្ដសន្និស្សិតោ អត្ថោ បច្ចក្ខតោ ហោតិ។ **គន្ថិំសូ**តិ បដ្ឋគដ្ឋពន្ធវសេន សក្កតភាសាយ ពន្ធិំសុ។ **អបរា បរេ**តិ អដ្ឋកាទីហិ អបរា អញ្ញេបិ បរេ បច្ឆិមា ឱក្កាករាជកាលាទីសុ ឧប្បន្នា។ **បាណាតិបាតាទីនិ បក្ខិបិត្វា**តិ អដ្ឋកាទីហិ គន្ថិតមន្តបទេស្វេវ បាណាតិបាតាទិកិលេសសន្និស្សិតបទានំ តត្ថ

តត្ថ បក្ខិបនំ កត្វា។ **វិរុទ្ធេ អកំសូ**តិ សុត្តនិបាតេ **ព្រាហ្មណធម្មិកសុត្តាទីសុ** (សុ. និ. ព្រាហ្មណធម្មិកសុត្ត) អាគតនយេន សំកិលេសិកត្ថទីបនតោ បច្ចនីកភូតេ អកំសុ។ **ឥសី**តិ និទស្សនមត្តំ។ “ឥសិ វា ឥសិត្តាយ បដិបន្នោ វា”តិ ហិ វត្តព្ពំ។ កស្មា បនេត្ថ បដិញ្ញាគហណវសេន ទេសនាសោតបតិតំ ន ករោតីតិ អាហ **“ឥធ ភគវា”**តិអាទិ។ **ឥធា**តិ “ត្យាហំ មន្តេ អធីយាមិ, ‘សាចរិយកោ’តិ ត្វំ មញ្ញសី”តិ វុត្តដ្ឋានេ។ **បដិញ្ញំ អគ្គហេត្វា**តិ យថា ហេដ្ឋា បដិញ្ញា គហិតា, តថា “តំ កឹ មញ្ញសិ អម្ពដ្ឋ, តាវតា ត្វំ ភវិស្សសិ ឥសិ វា ឥសិត្តាយ វា បដិបន្នោ សាចរិយកោតិ, នោ ហិទំ ភោ គោតមា”តិ ឯវំ ឥធ បដិញ្ញំ អគ្គហេត្វា។

២៨៦. **និរាមគន្ធា**តិ កិលេសាសុចិវសេន វិស្សគន្ធរហិតា។ **អនិត្ថិគន្ធា**តិ ឥត្ថីនំ គន្ធមត្តស្សបិ អវិសហនេន ឥត្ថិគន្ធរហិតា។ **រជោជល្លធរា**តិ បកតិរជសេទាទិជល្លធរា។ **បាការបុរិសគុត្តី**តិ បាការាវរណំ, បុរិសាវរណញ្ច។ ឯត្ថ បន **“និរាមគន្ធា”**តិ ឯតេន តេសំ ទសន្នំ ព្រាហ្មណានំ វិក្ខម្ភិតកិលេសតំ ទស្សេតិ, **“អនិត្ថិគន្ធា, ព្រហ្មចារិនោ”**តិ ច ឯតេន ឯកវិហារិតំ, **“រជោជល្លធរា”**តិ ឯតេន មណ្ឌនវិភូសនាភាវំ, **“អរញ្ញាយតនេ បព្ពតបាទេសុ វសីសូ”**តិ ឯតេន មនុស្សូបចារំ បហាយ វិវិត្តាវាសំ, **“វនមូលផលាហារា វសីសូ”**តិ ឯតេន សាលិមំសោទនាទិបណីតាហារ បដិក្ខេបំ, **“យទា”**តិអាទិនា យានវាហនបដិក្ខេបំ, **“សព្ពទិសាសូ”**តិអាទិនា រក្ខាវរណបដិក្ខេបំ។ ឯវញ្ច ទស្សេន្តោ មិច្ឆាបដិបទាបក្ខិកំ សាចរិយកស្ស អម្ពដ្ឋស្ស វុត្តិំ ឧបាទាយ សម្មាបដិបទាបក្ខិកាបិ តេសំ ព្រាហ្មណានំ វុត្តិ អរិយវិនយេ សម្មាបដិបត្តិំ ឧបាទាយ មិច្ឆាបដិបទាយេវ។ កថញ្ហិ នាម តេ ភវិស្សតិ សល្លេខបដិបត្តិយុត្តតាតិ។ “ឯវំ សុ តេ”តិអាទិនា ភគវា អម្ពដ្ឋំ សន្តជ្ជេន្តោ និគ្គណ្ហាតីតិបិ វិភាវេតិ។ ឥទញ្ហិ វក្ខមានាយ បាឡិយា បិណ្ឌត្ថទស្សនន្តិ។

ទុស្សបដ្ដិកា **ទុស្សបដ្ដំ។** ទុស្សកលាបោ **ទុស្សវេណី។ វេបកេហី**តិ វេឋកបដ្ដកេហិ, ទុស្សេហិ សំវេឋេត្វា កតតនមិតផាសុកាហីតិ វុត្តំ ហោតិ។ **កប្បេន្តុ**ន្តិ កត្តរិកាយ ឆិន្ទិតុំ។ **កប្បិតវាលេហី**តិ ឯត្ថាបិ ឯសេវ នយោ។ “ន ភិក្ខវេ មស្សុ កប្បាបេតព្ព”ន្តិអាទីសុ (ចូឡវ. ២៧៥) វិយ ហិ **កបុ**សទ្ទោ ឆេទនេ វត្តតិ។ **យុត្តដ្ឋានេសូតិ** គីវាសីសវាលធីសុ។ **វាលា**តិ តេសុ ឋានេសុ ជាយមានា លោមា។ សហចរណវសេន, ឋានីនាមេន វា **“កុត្តវាលា”**តិ វុត្តា។ កេចិ បន “វាឡយុត្តត្តា”តិ បាឋំ កប្បេត្វា វាឡរូបយុត្តត្តាតិ អត្ថំ វទន្តិ, បាឡិយានបេក្ខនមេវ តេសំ ទោសោ។ “កុត្តវាលេហិ វឡវារថេហី”តិ បាឡិយំ វុត្តំ។ **សមន្តានគរ**ន្តិ នគរស្ស សមន្តតោ។ **បាការស្ស អធោភាគេ កតសុធាកម្មំ** ឋានំ នគរស្ស សមីបេ កត្តព្ពតោ, ឧបការករណតោ ច **“ឧបការិកា”តិ វុច្ចតិ។** នគរស្ស ឧបការិកា ឯតាសន្តិ **នគរូបការិកាយោ**, រាជធានីអបេក្ខាយ ឥត្ថិលិង្គនិទ្ទេសោ។ តេនាហ **“ឥធ បនា”**តិអាទិ។ **មតី**តិ វិចិកិច្ឆាវសេន អនេកំសិកជាននា។ ឧបរិ ទេសនាយ អវឌ្ឍការណំ ទស្សេន្តោ **“ឥទំ ភគវា”**តិអាទិមាហ។ បាឡិយំ **សោ មំ បញ្ហេនា**តិ សោ ជនោ មំ បុច្ឆាវសេន សោធេយ្យ។ **អហំ វេយ្យាករណេន សោធេស្សាមី**តិ អហម្បិមំ វិស្សជ្ជនាវសេន សោធេស្សាមីតិ យថារហមធិការវសេន អត្ថោ វេទិតព្ពោ។

ទ្វេលក្ខណទស្សនវណ្ណនា

២៨៧. **“និសិន្នាន”**ន្តិអាទិ អនាទរេ សាមិវចនំ, វិសេសនំ វា។ សង្កុចិតេ ឥរិយាបថេ អនវសេសតោ លក្ខណានំ ទុព្ពិភាវនតោ **“ន សក្កោតី”**តិ វុត្តំ, តថា សុវិភាវនតោ បន **“សក្កោតី”**តិ។ បរិយេសនសុខត្ថមេវ ឥទាចិណ្ណតា ទដ្ឋព្ពា។ **តេនា**តិ ទុវិធេនបិ ការណេន។

គវេសីតិ ញាណេន បរិយេសនមកាសិ។ **គណយន្តោ**តិ ញាណេនេវ សង្កលយន្តោ។ **សមានយី**តិ សម្មា អានយិ សមាហរិ។ **“កង្ខតី”**តិ បទស្ស អាកង្ខតីតិ អត្ថោតិ អាហ **“អហោ វតា”**តិអាទិ។ អនុបសគ្គម្បិ ហិ បទំ កត្ថចិ សឧបសគ្គមិវ អត្ថវិសេសវាចកំ យថា “គោត្រភូ”តិ។ **តតោ តតោ** សវិរប្បទេសតោ។ **កិច្ឆតី**តិ កិលមតិ។ តេនាហ **“ន សក្កោតិ ទដ្ឋុ”**ន្តិ។ **តាយា**តិ “វិចិនន្តោ កិច្ឆតី”តិ វុត្តាយ **វិចិកិច្ឆាយ។ តតោ**តិ សន្និដ្ឋានំ អគមនតោ។ ឯវំ “កង្ខតី”តិ បទស្ស អាសិសនត្ថតំ ទស្សេត្វា ឥទានិ សំសយត្ថតំ ទស្សេន្តោ **“កង្ខាយ វា”**តិអាទិមាហ។ តត្ថ **កង្ខាយា**តិ “កង្ខតី”តិ បទេន វុត្តាយ កង្ខាយ។ អសត្វបធានញ្ហិ អាខ្យាតិកំ។ ឯស នយោ សេសេសុបិ។ អវត្ថាបភេទគតា វិមតិ ឯវ **“តីហិ ធម្មេហី”**តិ វុត្តា, តិប្បការេហិ សំសយធម្មេហីតិ អត្ថោ។ **កាលុសិយភាវោ**តិ អប្បសន្នតាយ ហេតុភូតោ អាវិលភាវោ។

វត្ថិកោសេនាតិ នាភិយា អធោភាគសង្ខាតេ វត្ថិម្ហិ ជាតេន លិង្គបសិព្ពកេន។ “អណ្ឌកោសោ”តិអាទីសុ (ម. និ. ១.១៥២, ១៨៩; ២.២៧; អ. និ. ៧.៧១; បារា. ១១) វិយ ហិ កោសសទ្ទោ បរិវេឋកបសិព្ពកេ វត្តតិ។ វត្ថេន គុហិតព្ពត្តា **វត្ថគុយ្ហំ។** យស្មា ភគវតោ កោសោហិតំ វត្ថគុយ្ហំ សព្ពពុទ្ធាវេណិកំ អញ្ញេហិ អសាធារណំ សុវិសុទ្ធ កញ្ចនមណ្ឌលសន្និភំ, អត្តនោ សណ្ឋានសន្និវេសសុន្ទរតាយ អាជានេយ្យគន្ធហត្ថិនោ វរង្គបរមចារុភាវំ, វិក សមានតបនិយារវិន្ទសមុជ្ជលកេសរាវត្តវិលាសំ, សញ្ឈាបភានុរញ្ជិតជលវនន្តរាភិលក្ខិតសម្បុណ្ណចន្ទ

មណ្ឌលសោភញ្ច អត្តនោ សិរិយា អភិភុយ្យ វិរាជតិ, យំ ពាហិរព្ភន្តរមលេហិ អនុបក្កិលិដ្ឋតាយ, ចិរកាល បរិចិតព្រហ្មចរិយាធិការតាយ, សណ្ឋិតសណ្ឋានសម្បត្តិយា ច កោបីនម្បិ សមានំ អកោបីនមេវ ជាតំ។ តេន វុត្តំ **"ភគវតោ ហិ"**តិអាទិ។ **វរវារណស្សេវា**តិ វរគន្ធហត្ថិនោ ឥវ។ **បហូតភាវ**ន្តិ បុថុលភាវំ។ ឯត្ថេវ ហិ តស្ស សំសយោ។ តនុមុទុសុកុមារាទីសុ បនស្ស គុណេសុ វិចារណា ឯវ នាហោសិ។

២៨៨. "តថារូប"ន្តិ ឥទំ សមាសបទន្តិ អាហ **"តំរូប"**ន្តិ។ **ឯត្ថា**តិ យថា អម្ពដ្ឋោ កោសោហិតំ វត្ថគុយ្ហមទ្ទស្ស, តថា ឥទ្ធាភិសង្ខារមភិសង្ខរណេ។ ឥមិនា ហិ "តថារូបំ ឥទ្ធាភិសង្ខារំ អភិសង្ខរី"តិអាទិបាឡិបរាមសនំ, អតោ ចេត្ថ សហ ឥទ្ធាភិសង្ខារនយេន វត្ថគុយ្ហទស្សនការណំ មិលិន្ទបញ្ហាបាឋេន (មិ. ប. ៣.៣) វិភាវិតំ ហោតិ។ កេចិ បន "វត្ថគុយ្ហទស្សនេ"តិ បរាមសន្តិ, តទយុត្តមេវ។ ន ហិ តំ បាឡិយំ, អដ្ឋកថាយញ្ច អត្ថិ, យំ ឯវំ បរាមសិតព្ពំ សិយា, ឥទ្ធាភិសង្ខារនយោ ច អវិភាវិតោ ហោតិ។ **កិមេត្ថ អញ្ញេន វត្តព្ពំ** ចតុបដិសម្ភិទាបត្តេន ឆឡភិញ្ញេន វាទីវរេន ភទន្តនាគសេនត្ថេរេន វុត្តនយេនេវ សម្បដិច្ឆិតព្ពត្តា។ ហិរិ ករីយតេ ឯត្ថាតិ **ហិរិករណំ,** តទេវ ឱកាសោ តថា, ហិរិយិតព្ពដ្ឋានំ។ **ឧត្តរស្សា**តិ សុត្តនិបាតេ អាគតស្ស ឧត្តរមាណវស្ស (ម. និ. ២.៣៨៤)។ សព្ពេសម្បិ ចេតេសំ វត្ថុ សុត្តនិបាតតោ គហេតព្ពំ។

ឆាយន្តិ បដិពិម្ពំ។ កថំ ទស្សេសិ, កីទិសំ វាតិ អាហ **"ឥទ្ធិយា"**តិអាទិ។ **ឆាយារូបកមត្ត**ន្តិ ភគវតោ បដិពិម្ពរូបកមេវ, ន បកតិវត្ថគុយ្ហំ, តញ្ច ពុទ្ធសន្តានតោ វិនិមុត្តត្តា រូបកមត្តំ ភគវតា សទិសវណ្ណសណ្ឋានាវយវំ ឥទ្ធិមយំ ពិម្ពកមេវ ហោតិ, ឯវញ្ច កត្វា អប្បកត្ថេន ក-ការេន វិសេសិតវចនំ ឧបបន្នំ ហោតិ។ ឆាយារូបកមត្តំ ឥទ្ធិយា អភិសង្ខរិត្វា ទស្សេសីតិ សម្ពន្ធោ។ "តំ បន ទស្សេន្តោ ភគវា យថា អត្តនោ ពុទ្ធរូបំ ន ទិស្សតិ, តថា កត្វា ទស្សេតី"តិ (ទី. និ. ដី. ១.២៨៨) អាចរិយា វទន្តិ។ តទេតំ ភទន្តនាគសេនត្ថេរេន វុត្តេន ឥទ្ធាភិសង្ខតឆាយារូបកមត្តទស្សនវចនេន សំសន្ទតិ ចេវ សមេតិ ច យថា តំ "ខីរេន ខីរំ, គង្គោទកេន យមុនោទក"ន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ តថាវចនេនេវ ហិ សេសពុទ្ធរូបស្ស តង្ខណេ អទស្សិតភាវោ អត្ថតោ អាបន្នោ ហោតិ។ និវាសននិវត្ថតាទិវចនេន បនេត្ថ ពុទ្ធសន្តានតោ វិនិមុត្តស្សបិ ឆាយារូបកស្ស និវាសនាទិអពាហិគតភាវោ ទស្សិតោ, ន ច ចោទេតព្ពំ "កថំ និវាសនាទិអន្តរគតំ ឆាយារូបកំ ភគវា ទស្សេតិ, កថញ្ច អម្ពដ្ឋោ បស្សតី"តិ។ អចិន្តេយ្យោ ហិ ឥទ្ធិវិសយោតិ។ **ឆាយំ ទិដ្ឋេ**តិ ឆាយាយ ទិដ្ឋាយ។ **ឯត**ន្តិ ឆាយារូបកំ។ ពុជ្ឈនកេ សតិ ជីវិតនិមិត្តម្បិ **ហទយមំសំ ទស្សេយ្យា**តិ អធិប្បាយោ។ **និន្នេត្វា**តិ នីហរិត្វា។ អយមេវ វា បាឋោ។ **កល្លេសី**តិ វិស្សជ្ជនេ ត្វំ កុសលោ ឆេកោ អសិ, យថាវុត្តោ វា វិស្សជ្ជនាមគ្គោ ឧបបន្នោ យុត្តោ អសីតិ អត្ថោ។ "កុសលោ"តិ កេចិ បឋន្តិ, អយុត្តមេតំ។ មិលិន្ទបញ្ហេ ហិ សព្ពត្ថ វិស្សជ្ជនាវសានេ "កល្លោ" ឥច្ចេវ ទិដ្ឋោតិ។

និន្នាមេត្វាតិ មុខតោ នីហរណវសេន កណ្ណសោតាទិអភិមុខំ បណាមេត្វា, អធិប្បាយមេវ ទស្សេតុំ **"នីហរិត្វា"**តិ វុត្តំ។ **កឋិនសូចឹ វិយា**តិ ឃនសុខុមភាវាបាទនេន កក្ខឡសូចិមិវ កត្វា។ **តថាករណេនា**តិ កឋិនសូចឹ វិយ ករណេន។ **ឯត្ថា**តិ បហូតជិវ្ហាយ។ **មុទុភាវោ, ទីឃភាវោ, តនុភាវោ** ច ទស្សិតោ អមុទុនោ ឃនសុខុមភាវាបាទនក្ខមសក្កុណេយ្យត្តាតិ អាចរិយេន (ទី. និ. ដី. ១.២៨៨) វុត្តំ។ តត្រាយមធិប្បាយោ – យស្មា មុទុមេវ ឃនសុខុមភាវាបាទនត្ថំ សក្កោតិ, តស្មា តថាករណេន មុទុភាវោ ទស្សិតោ អត្ថិ វិយ ធូមេន។ យស្មា ច មុទុយេវ ឃនសុខុមភាវបជ្ជនេន ទីឃតាមិ, តស្មា កណ្ណសោតានុមសនេន ទីឃភាវោ ទស្សិតោ។ យស្មា បន មុទុ ឯវ ឃនសុខុមភាវបជ្ជនេន តនុ ហោតិ, តស្មា នាសិកាសោតានុមសនេន តនុភាវោ ទស្សិតោតិ។ អបុថុលស្ស តថាបដិច្ឆាទនក្ខមសក្កុណេយ្យត្តា **នលាដច្ឆាទនេន បុថុលភាវោ** ទស្សិតោ។

២៨៩. បត្ថេន្តោ ហុត្វា ឧទិក្ខន្តោតិ យោជេតព្ពំ។

២៩០. មូលវចនំ **កថា**។ បដិវចនំ **សល្លាបោ**។

២៩១. "ឧទ្ទមាតក"ន្តិអាទីសុ (សំ. និ. ៥.២៤២; វិសុទ្ធិ. ១.១០២) វិយ ក-សទ្ទោ ជិគុច្ឆនត្ថោតិ វុត្តំ **"តមេវ ជិគុច្ឆន្តោ"**តិ។ **តមេវា**តិ បណ្ឌិតភាវមេវ, អម្ពដ្ឋមេវាតិបិ អត្ថោ។ អម្ពដ្ឋញ្ហិ សន្ធាយ ឯវមាហ។ តថា ហិ បាឡិយំ វុត្តំ "ឯវំ...បេ.... អម្ពដ្ឋំ មាណវំ ឯតទវោចា"តិ។ កាមញ្ច អម្ពដ្ឋំ សន្ធាយ ឯវំ វុត្តំ, នាមគោត្តវសេន បន អនិយមំ កត្វា គរហន្តោ បុថុវចនេន វទតីតិ វេទិតព្ពំ។ "យទេវ ខោ ត្វ"ន្តិ ឯតស្ស អនិយមវចនស្ស "ឯវរូបេនា"តិ ឥទំ និយមវចនន្តិ ទស្សេតិ **"យាទិសោ"**តិអាទិនា។ ភាវេនភាវលក្ខណេ ភុម្មវចនត្ថេ ករណវចនន្តិ វុត្តំ **"ឯទិសេ អត្ថចរកេ"**តិ។ **ន អញ្ញត្រា**តិ ន អញ្ញត្ថ សុគតិយំ។ ឯត្ថ បន "អត្ថចរកេនា"តិ ឥមិនា ព្យតិរេកមុខេន អនត្ថចរកតំយេវ វិភាវេតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។ "ឧបនេយ្យ ឧបនេយ្យា"តិ ឥទំ ត្វាទ្យន្តំ វិច្ឆាវចនន្តិ អាហ **"ព្រាហ្មណោ ខោ បនា"**តិអាទិ។ **ឯវំ ឧបនេត្វា ឧបនេត្វា**តិ តំ តំ ទោសំ ឧបនីយ ឧបនីយ។ តេនាហ **"សុដ្ឋុ

ទាសាទិភាវំ អារោបេត្វា”តិ។ **បាតេសីតិ** បវដ្ដនវសេន បាតេសិ។ យញ្ច អគមាសិ, តម្បិ អស្ស តថាគមនសង្ខាតំ ឋានំ អច្ឆិន្ទិត្វាតិ យោជនា។

បោក្ខរសាតិពុទ្ធុបសង្កមនវណ្ណនា

២៨២-៣-៦. កិត្តកោ បន សោតិ វុត្តំ “**សម្មោទនីយកថាយបិ កាលោ នត្ថី**”តិ។ **អាគមា នូ**តិ អាគតោ នុ។ **ខោ**តិ និបាតមត្តំ។ **ឥធា**តិ ឯត្ថ, តុម្ហាកំ សន្តិកន្តិ អត្ថោ។ **អធិវាសេតូ**តិ សាទិយតុ, តំ បន សាទិយនំ ឥធ មនសាវ សម្បដិគ្គហោ, ន កាយវាចាហីតិ អាហ “**សម្បដិច្ឆតូ**”តិ។ អជ្ជ បវត្តមានំ **អជ្ជតនំ**, បុញ្ញំ, បីតិ បាមោជ្ជញ្ច, ឥមមត្ថំ ទស្សេតុំ “**យំ មេ**”តិអាទិ វុត្តំ។ **ការ**ន្តិ ឧបការំ, សក្ការំ វា។ **អចោបេត្វា**តិ អចាលេត្វា។

២៨៧. “**សហត្ថា**”តិ ឥទំ ករណត្ថេ និស្សក្កវចនំ។ តេនាហ “**សហត្ថេនា**”តិ។ **សុហិត**ន្តិ ធាតំ, ជិឃច្ឆាទុក្ខាភាវេន វា សុខិតំ។ **យាវទត្ថ**ន្តិ យាវ អត្ថោ, តាវ ភោជនេន តទា កតំ។ បដិក្ខេបបវារណាវេត្ថ អធិប្បេតា, ន និមន្តនបវារណាតិ អាហ “**អល**”ន្តិអាទិ។ “**ហត្ថសញ្ញាយា**”តិ និទស្សនមត្តំ អញ្ញត្ថ មុខវិការេន, វចីភេទេន ច បដិក្ខេបស្ស វុត្តត្តា , ឯកក្ខណេបិ ច តថាបដិក្ខេបស្ស លព្ភនតោ។ ឱនីតា បត្តតោ បាណិ ឯតស្សាតិ **ឱនីតបត្តបាណី**តិ ភិន្នាធិករណវិសយោ តិបទោ ពាហិរត្ថសមាសោ។ មុទ្ធជណ-ការេន, បន សញ្ញោគត-ការេន ច **ឱណិត្ត**សទ្ទោ វិនាភូតេតិ ទស្សេតិ “**ឱណិត្តបត្តបាណិន្តិបិ បាឋោ**”តិអាទិនា។ សុចិករណត្ថេ វា **ឱណិត្ត** សទ្ទោ។ ឱណិត្តំ អាមិសាបនយនេន សុចិកតំ បត្តំ បាណិ ច អស្សាតិ ហិ **ឱណិត្តបត្តបាណិ។** តេនាហ “**ហត្ថេ ច បត្តញ្ច ធោវិត្វា**”តិ។ “ឱណិត្តំ នានាភូតំ វិនាភូតំ, អាមិសាបនយនេន វា សុចិកតំ បត្តំ បាណិតោ អស្សាតិ ឱណិត្តបត្តបាណី”តិ (សារត្ថ. ដី. ១.២៣) **សារត្ថទីបនិយំ** វុត្តំ។ តត្ថ បច្ឆិមវចនំ “ហត្ថេ ច បត្តញ្ច ធោវិត្វា”តិ ឥមិនា អសំសន្ទនតោ វិចារេតព្ពំ។ **ឯវំភូត**ន្តិ “ភុត្តាវី ឱនីតបត្តបាណិ”ន្តិ វុត្តប្បការេន ភូតំ។

២៨៨. **អនុបុព្ពី កថ**ន្តិ អនុបុព្ពំ កថេតព្ពំ កថំ។ តេនាហ “**អនុបដិបាដិកថ**”ន្តិ។ កា បន សាតិ អាហ “**ទានានន្តរំ សីល**”ន្តិអាទិ, តេនាយមត្ថោ ពោធិតោ ហោតិ – ទានកថា តាវ បចុរជនេសុបិ បវត្តិយា សព្ពសាធារណត្តា, សុករត្តា, សីលេ បតិដ្ឋានស្ស ឧបាយភាវតោ ច អាទិតោ កថេតព្ពា។ បរិច្ចាគសីលោ ហិ បុគ្គលោ បរិគ្គហវត្ថូសុ វិនិស្សដភាវតោ សុខេនេវ សីលានិ សមាទិយតិ, តត្ថ ច សុប្បតិដ្ឋិតោ ហោតិ, សីលេន ទាយកបដិគ្គាហកសុទ្ធិតោ បរានុគ្គហំ វត្វា បរបីឡានិវត្តិវចនតោ, កិរិយធម្មំ វត្វា អកិរិយធម្មវចនតោ, ភោគសម្បត្តិហេតុំ វត្វា ភវសម្បត្តិហេតុវចនតោ ច **ទានកថានន្តរំ សីលកថា** កថេតព្ពា។ តញ្ចេ ទានសីលំ វដ្ដនិស្សិតំ, អយំ ភវសម្បត្តិ តស្ស ផលន្តិ ទស្សនត្ថំ **សីលកថានន្តរំ សគ្គកថា។** តាយ ហិ ឯវំ ទស្សិតំ ហោតិ “ឥមេហិ ទានសីលមយេហិ, បណីតបណីតតរាទិភេទភិន្នេហិ ច បុញ្ញកិរិយវត្ថូហិ ឯតា ចាតុមហារាជិកាទីសុ បណីតបណីតតរាទិភេទភិន្នា អបរិមេយ្យា ទិព្ពសម្បត្តិយោ លទ្ធព្ពា”តិ។ ស្វាយំ សគ្គោ រាគាទីហិ ឧបក្កិលិដ្ឋោ, សព្ពថា បន តេហិ អនុបក្កិលិដ្ឋោ អរិយមគ្គោតិ ទស្សនត្ថំ **សគ្គកថានន្តរំ មគ្គកថា។** មគ្គញ្ច កថេន្តេន តទធិគមុបាយទស្សនត្ថំ កាមានំ អាទីនវោ, ឱការោ, សំកិលេសោ, នេក្ខម្មេ អានិសំសោ ច កថេតព្ពោ។ សគ្គបរិយាបន្នាបិ ហិ សព្ពេ កាមា នាម ពហ្វាទីនវា អនិច្ចា អទ្ធុវា វិបរិណាមធម្មា, បគេវ ឥតរេតិ **អាទីនវោ,** សព្ពេបិ កាមា ហីនា គម្មា បោថុជ្ជនិកា អនរិយា អនត្ថសំហិតាតិ លាមកភាវោ **ឱការោ,** សព្ពេបិ ភវា កិលេសានំ វត្ថុភូតាតិ **សំកិលេសោ,** សព្ពសំកិលេសវិប្បយុត្តំ និព្ពានន្តិ **នេក្ខម្មេ អានិសំសោ** ច កថេតព្ពោតិ។ អយម្បិ អត្ថោ ពោធិតោតិ វេទិតព្ពោ។ **មគ្គោ**តិ ហិ ឯត្ថ **ឥតិ**-សទ្ទេន អាទ្យត្ថេន កាមាទីនវាទីនម្បិ សង្គហោតិ អយមត្ថវណ្ណនា កតា។ តេនាហ “សេយ្យថិទំ – ទានកថំ សីលកថំ សគ្គកថំ កាមានំ អាទីនវំ ឱការំ សំកិលេសំ នេក្ខម្មេ អានិសំសំ បកាសេតី”តិ។ វិត្ថារោ **សារត្ថទីបនិយំ** (សារត្ថ. ដី. ៣.២៦) គហេតព្ពោ។

កសិ-សទ្ទោ ញាណេន គហណេតិ អាហ “**គហិតា**”តិអាទិ។ សាមំសទ្ទេន និវត្តេតព្ពមត្ថំ ទស្សេតិ “**អសាធារណា អញ្ញេស**”ន្តិ ឥមិនា, លោកុត្តរធម្មាធិគមេ បរូបទេសវិគតត្តា, ឯកេនេវ លោកេ បឋមំ អនុត្តរាយ សម្មាសម្ពោធិយា អភិសម្ពុទ្ធត្តា ច អញ្ញេសមសាធារណាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **ធម្មចក្ខុន្តិ ឯត្ថ សោតាបត្តិមគ្គោវ អធិប្បេតោ, ន ព្រហ្មាយុសុត្តេ** (ម. និ. ២.៣៨៣ អាទយោ) វិយ ហេដ្ឋិមា តយោ មគ្គា, ន ច **ចូឡរាហុលោវាទសុត្តេ** (ម. និ. ៣.៤១៦) វិយ អាសវក្ខយោ។ “តស្ស ឧប្បត្តិអាការទស្សនត្ថ”ន្តិ កស្មា វុត្តំ, ននុ មគ្គញាណំ អសង្ខតធម្មារម្មណមេវ, ន សង្ខតធម្មារម្មណន្តិ ចោទនំ សោធេន្តោ “**តញ្ហិ**”តិអាទិមាហ។ **កិច្ចវសេនា**តិ អសម្មោហបដិវេធកិច្ចវសេន។

បោក្ខរសាតិឧបាសកត្តបដិវេទនាកថាវណ្ណនា

២៩៩. បាឡិយំ “**ទិដ្ឋធម្មោ**”តិអាទីសុ ទស្សនំ នាម ញាណតោ អញ្ញម្បិ ចក្ខាទិទស្សនំ អត្ថីតិ តន្និវត្តនត្ថំ “**បត្តធម្មោ**”តិ វុត្តំ។ បត្តិ ច ញាណបត្តិតោ អញ្ញាបិ កាយគមនាទិបត្តិ វិជ្ជតីតិ តតោ វិសេសទស្សនត្ថំ “**វិទិតធម្មោ**”តិ វុត្តំ។ សា បនេសា វិទិតធម្មតា ឯកទេសតោបិ ហោតីតិ និប្បទេសតោ វិទិតធម្មតំ ទស្សេតុំ “**បរិយោគាឡ្ហធម្មោ**”តិ វុត្តំ, តេនស្ស សច្ចាភិសម្ពោធមេវ ទីបេតិ។ មគ្គញាណញ្ហិ ឯកាភិសមយវសេន បរិញ្ញាទិចតុកិច្ចំ សាធេន្តំ និប្បទេសេន ចតុសច្ចធម្មំ សមន្តតោ ឱគាឡ្ហំ នាម ហោតិ។ តេនាហ “**ទិដ្ឋោ អរិយសច្ចធម្មោ ឯតេនាតិ ទិដ្ឋធម្មោ**”តិ។ “កថំ បន ឯកមេវ ញាណំ ឯកស្មិំ ខណេ ចត្តារិ កិច្ចានិ សាធេន្តំ បវត្តតិ។ ន ហិ តាទិសំ លោកេ ទិដ្ឋំ, ន អាគមោ វា តាទិសោ អត្ថី”តិ ន វត្តព្ពំ។ យថា ហិ បទីបោ ឯកស្មិំយេវ ខណេ វដ្តិំ ទហតិ, ស្នេហំ បរិយាទិយតិ, អន្ធការំ វិធមតិ, អាលោកញ្ចាបិ ទស្សេតិ, ឯវមេតំ ញាណន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ “មគ្គសមង្គិស្ស ញាណំ ទុក្ខេបេតំ ញាណំ, ទុក្ខសមុទយេបេតំ ញាណំ, ទុក្ខនិរោធេបេតំ ញាណំ, ទុក្ខនិរោធគាមិនិយា បដិបទាយបេតំ ញាណ”ន្តិ (វិភ. ៧៩៤) សុត្តបទម្បេត្ថ ឧទាហរិតព្ពន្តិ។

តិណ្ណា វិចិកិច្ឆាតិ សប្បដិភយកន្តារសទិសា សោឡសវត្ថុកា, អដ្ឋវត្ថុកា ច វិចិកិច្ឆា **អនេន** វិតិណ្ណា។ **វិគតា កថំកថា**តិ បវត្តិអាទីសុ “ឯវំ នុ ខោ, ន នុ ខោ”តិ ឯវំ បវត្តិកា កថំកថា **អស្ស** វិគតា សមុច្ឆិន្នា។ **វិសារទប្បត្តោ**តិ សារជ្ជករានំ បាបធម្មានំ បហីនត្តា, តប្បដិបក្ខេសុ ច សីលាទិគុណេសុ សុប្បតិដ្ឋិតត្តា វិសារទភាវំ វេយ្យត្តិយំ បត្តោ អធិគតោ។ សាយំ វេសារជ្ជប្បត្តិ សុប្បតិដ្ឋិតតា កត្ថាតិ ចោទនាយ “សត្ថុសាសនេ”តិ វុត្តន្តិ ទស្សេន្តោ “**កត្ថ? សត្ថុសាសនេ**”តិ អាហ។ អត្តនាវ បច្ចក្ខតោ ទិដ្ឋត្តា, អធិគតត្តា ច ន អស្ស បច្ចយោ បច្ចេតព្ពោ បរោ អត្ថីតិ អត្ថោ។ តត្ថាធិប្បាយមាហ “**ន បរស្សា**”តិអាទិនា។ **ន វត្តតី**តិ ន បវត្តតិ, ន បដិបជ្ជតិ វា, ន បរំ បច្ចេតិ បត្តិយាយតីតិ **អបរប្បច្ចយោ**តិបិ យុជ្ជតិ។ យំ បនេត្ថ វត្តព្ពម្បិ អវុត្តំ, តទេតំ បុព្ពេ វុត្តត្តា, បរតោ វុច្ចមានត្តា ច អវុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។

ឥតិ សុមង្គលវិលាសិនិយា ទីឃនិកាយដ្ឋកថាយ បរមសុខុមគម្ភីរទុរនុពោធត្ថបរិទីបនាយ សុវិមលវិបុលបញ្ញាវេយ្យត្តិយជននាយ អជ្ជវមទ្ទវសោរច្ចសទ្ធាសតិធិតិពុទ្ធិខន្តិវីរិយាទិធម្មសមង្គិនា សាដ្ឋកថេ បិដកត្តយេ អសង្គាសំហីរវិសារទញាណចារិនា អនេកប្បភេទសកសមយសមយន្តរគហនជ្ឈោគាហិនា មហាគណិនា មហាវេយ្យាករណេន ញាណាភិវំសធម្មសេនាបតិនាមត្ថេរេន មហាធម្មរាជាធិរាជគរុនា កតាយ សាធុវិលាសិនិយា នាម លីនត្ថបកាសនិយា អម្ពដ្ឋសុត្តវណ្ណនាយ លីនត្ថបកាសនា។

អម្ពដ្ឋសុត្តវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៤. សោណទណ្ឌសុត្តវណ្ណនា

៣០០. ឯវំ អម្ពដ្ឋសុត្តំ សំវណ្ណេត្វា ឥទានិ សោណទណ្ឌសុត្តំ សំវណ្ណេន្តោ យថានុបុព្ពំ សំវណ្ណនោកាសស្ស បត្តភាវំ វិភាវេតុំ, អម្ពដ្ឋសុត្តស្សានន្តរំ សង្គីតស្ស សុត្តស្ស សោណទណ្ឌសុត្តភាវំ វា បកាសេតុំ **“ឯវំ មេ សុតំ…បេ. … អង្គេសូតិ សោណទណ្ឌសុត្ត”**ន្តិ អាហ។ សុន្ទរភាវេន សាតិសយានិ អង្គានិ ឯតេសមត្ថីតិ **អង្គា។** តទ្ធិតបច្ចយស្ស អតិសយវិសិដ្ឋេ អត្ថិតាអត្ថេ បវត្តិតោ, បធានតោ រាជកុមារា, រុឡ្ហីវសេន បន ជនបទោតិ វុត្តំ **“អង្គា នាមា”**តិអាទិ។ **ឥធាបិ អធិប្បេតា**, ន អម្ពដ្ឋសុត្តេ ឯវ។ **“តទា កិរា”**តិអាទិ តស្សា ចារិកាយ ការណវចនំ។ អាគមនេ អាទីនវំ ទស្សេត្វា បដិក្ខិបនវសេន **អាគន្តុំ ន ទស្សន្តិ**, នានុជានិស្សន្តីតិ អធិប្បាយោ។

នីលាសោកកណិការកោវិឡារកុន្ទរាជរុក្ខាទិសម្មិស្សតាយ តំ ចម្បកវនំ **នីលាទិបញ្ចវណ្ណកុសុមបដិមណ្ឌិតំ**, ន ចម្បករុក្ខានញ្ញេវ នីលាទិបញ្ចវណ្ណកុសុមតាយាតិ វទន្តិ, តថារូបាយ បន ធាតុយា ចម្បករុក្ខាវ នីលាទិបញ្ចវណ្ណម្បិ កុសុមំ បុប្ផន្តិ។ ឥទានិបិ ហិ កត្ថចិ ទេសេ ទិស្សន្តិ, ឯវញ្ច យថារុតម្បិ អដ្ឋកថាវចនំ ឧបបន្នំ ហោតិ។ **កុសុមគន្ធសុគន្ធេ**តិ វុត្តនយេន សម្មិស្សកានំ, សុទ្ធចម្បកានំ វា កុសុមានំ គន្ធេហិ សុគន្ធេ។ ឯវំ បន វទន្តោ ន មាបនកាលេយេវ តស្មឹ នគរេ ចម្បករុក្ខា ឧស្សន្នា, អថ ខោ អបរភាគេបីតិ ទស្សេតិ។ មាបនកាលេ ហិ ចម្បករុក្ខានមុស្សន្នតាយ តំ នគរំ **“ចម្បា”**តិ នាមំ លភិ។ **ឥស្សរត្តា**តិ អធិបតិភាវតោ។ សេនា ឯតស្ស អត្ថីតិ សេនិកោ, ស្វេវ **សេនិយោ។** ពហុភាវវិសិដ្ឋា ចេត្ថ អត្ថិតា តទ្ធិតបច្ចយេន ជោតិតាតិ វុត្តំ **“មហតិយា សេនាយ សមន្នាគតត្តា”**តិ។ **សារសុវណ្ណសទិសតាយា**តិ ឧត្តមជាតិសុវណ្ណសទិសតាយ។ **ចូឡទុក្ខក្ខន្ធសុត្តដ្ឋកថាយំ** បន ឯវំ វុត្តំ **“សេនិយោ”**តិ តស្ស នាមំ, **ពិម្ពី**តិ អត្តភាវស្ស នាមំ វុច្ចតិ, សោ តស្ស សារភូតោ ទស្សនីយោ បាសាទិកោ អត្តភាវសមិទ្ធិយា ពិម្ពិសារោតិ វុច្ចតី”តិ (ម. និ. អដ្ឋ. ១.១៨០)។

៣០១-២. **សំហតា**តិ សន្និបតនវសេន សង្ឃដិតា, សន្និបតិតាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **ឯកេកិស្សាយ ទិសាយា**តិ ឯកេកាយ បទេសភូតាយ ទិសាយ។ បាឡិយំ ព្រាហ្មណគហបតិកានមធិប្បេតត្តា “សង្ឃិនោ”តិ វត្តព្ពេ “សង្ឃី”តិ បុថុត្តេ ឯកវចនំ វុត្តន្តិ ទស្សេតិ **“ឯតេស”**ន្តិ ឥមិនា។ ឯវំ អាចរិយេន (ទី. និ. ដី. ១.៣០១, ៣០២) វុត្តំ, **សង្ឃី**តិ បន ទីឃវសេន ពហុវចនម្បិ ទិស្សតិ។ **អគណា**តិ អសមូហភូតា អគណពទ្ធា, **“អគណនា”**តិបិ បាឋោ, អយមេវត្ថោ, សង្ខាត្តស្ស អយុត្តត្តា។ ន ហិ តេសំ សង្ខា អត្ថីតិ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – បុព្ពេ អន្តោនគរេ អគណាបិ បច្ឆា ពហិនគរេ គណំ ភូតា បត្តាតិ **គណីភូតា**តិ។ អភូតតព្ភាវេ ហិ ករាសភូយោគេ អ-ការស្ស ឦ-ការាទេសោ, ឦបច្ចយោ វា។ រាជរាជញ្ញាទីនំ ទណ្ឌធរោ បុរិសោវ តតោ តតោ ខត្តិយានំ តាយនតោ រក្ខណតោ **ខត្តា** និរុត្តិនយេន។ សោ ហិ យត្ថ តេហិ បេសិតោ, តត្ថ តេសំ ទោសំ បរិហរន្តោ យុត្តបត្តវសេន បុច្ឆិតមត្ថំ កថេតិ។ តេនាហ **“បុច្ឆិតបញ្ហេ ព្យាករណសមត្ថោ”**តិ។ កុលាបទេសាទិនា មហតី មត្តា បមាណមេតស្សាតិ **មហាមត្តោ។**

សោណទណ្ឌគុណកថាវណ្ណនា

៣០៣. ឯកស្ស រញ្ញោ អាណាបវត្តិដ្ឋានានិ រជ្ជានិ នាម, វិសិដ្ឋានិ រជ្ជានិ វិរជ្ជានិ, តានេវ **វេរជ្ជានិ,** នានាវិធានិ វេរជ្ជានិ តថា, តេសុ ជាតាតិអាទិនា តិធា តទ្ធិតនិព្ពចនំ។ វិចិត្រា ហិ តទ្ធិតវុត្តីតិ។ **យញ្ញានុភវនត្ថ**ន្តិ យស្ស កស្សចិ យញ្ញស្ស អនុភវនត្ថំ។ **តេ**តិ នានាវេរជ្ជកា ព្រាហ្មណា។ **តស្សា**តិ សោណទណ្ឌព្រាហ្មណស្ស។ **ឧត្តមព្រាហ្មណោ**តិ អភិជនសម្បត្តិយា, វិត្តសម្បត្តិយា, វិជ្ជាសម្បត្តិយា ច ឧក្កដ្ឋតរោ, ឧឡារោ វា ព្រាហ្មណោ។ **អាវដ្ដនីមាយា** វុត្តាវ។ លាភមច្ឆេរេន និប្បីឡិតតាយ **អសន្និបាតោ ភវិស្សតិ។**

អង្គេតិ គមេតិ អត្តនោ ផលំ ញាបេតិ, សយំ វា អង្គីយតិ គមីយតិ ញាយតីតិ **អង្គំ,** ហេតុ។ តេនាហ **“ការណេនា”**តិ។ លោកធម្មតានុស្សរណេន អបរានិបិ ការណានិ អាហំសូតិ ទស្សេន្តោ **“ឯវ”**ន្តិអាទិមាហ។

ទ្វីហិ បក្ខេហីតិ មាតុបក្ខេន, បិតុបក្ខេន ចាតិ ទ្វីហិ ញាតិបក្ខេហិ។ “ឧភតោ សុជាតោ”តិ ហិ ឯត្ថកេយេវ វុត្តេ យេហិ កេហិចិ ទ្វីហិ ភាគេហិ សុជាតត្តំ វិជានេយ្យ, សុជាតសទ្ទោ ច “សុជាតោ ចារុទស្សនោ”តិអាទីសុ (ម. និ. ២.៣៩៩) អារោហសម្បត្តិបរិយាយោបិ ហោតីតិ ជាតិវសេនេវ សុជាតត្តំ វិភាវេតុំ **“មាតិតោ ច បិតិតោ ចា”**តិ វុត្តំ។ តេនាហ **“ភោតោ មាតា ព្រាហ្មណី”**តិអាទិ។ **ឯវន្តិ** វុត្តប្បការេន, មាតុបក្ខតោ ច បិតុបក្ខតោ ច បច្ចេកំ តិវិធេន ញាតិបរិវដ្ដេនាតិ វុត្តំ ហោតិ។ “សំសុទ្ធគហណិកោ”តិ ឥមិនាបិ “មាតិតោ ច បិតិតោ ចា”តិ វុត្តមេវត្ថំ សមត្ថេតីតិ អាហ **“សំសុទ្ធា តេ មាតុគហណី”**តិ, សំសុទ្ធាវ អនញ្ញបុរិសសាធារណាតិ អត្ថោ។ អនោរសបុត្តវសេនាបិ ហិ លោកេ មាតាបិតុសមញ្ញា ទិស្សតិ, ឥធ បនស្ស ឱរសបុត្តវសេនេវ ឥច្ឆិតាតិ ទស្សេតុំ **“សំ

សុទ្ធគហណិកោ”តិ វុត្តំ។ គព្ភំ គណ្ហាតិ ធារេតីតិ **គហណី**, គតិយាវឌ្ឍសង្ខាតោ គព្ភាសយសញ្ញិតោ មាតុកុច្ឆិបទេសោ **សមវេបាកិនិយា**តិ សមវិបាចនិយា។ **ឯត្ថា**តិ មហាសុទស្សនសុត្តេ។ យថាភុត្តមាហារំ វិបាចនវសេន គណ្ហាតិ ន ឆឌ្ឌេតីតិ **គហណី**, កម្មជតេជោធាតុ, យា “ឧទរគ្គី”តិ លោកេ បញ្ញាយតិ។

បិតុបិតាតិ បិតុនោ បិតា។ **បិតាមហោ**តិ អាមហ-បច្ចយេន តទ្ធិតសិទ្ធិ។ “ចតុយុគ”ន្តិអាទីសុ វិយ តំតទត្ថេ យុជ្ជិតព្ពតោ កាលវិសេសោ **យុគំ** នាម។ **ឯតំ** យុគសទ្ទេន អាយុប្បមាណវចនំ **អភិលាបមត្តំ** លោកវោហារវចនមត្តមេវ, អធិប្បេតត្ថតោ បន បិតាមហោយេវ បិតាមហយុគសទ្ទេន វុត្តោ តស្សេវ បធានភាវេន អធិប្បេតត្តាតិ អធិប្បាយោ។ **តតោ ឧទ្ធ**ន្តិ បិតាមហតោ ឧបរិ។ តេនាហ “**បុព្ពបុរិសា**”តិ, តទវសេសា បុព្ពកាឆ បុរិសាតិ អត្ថោ។ បុរិសគ្គហណញ្ចេត្ថ ឧក្កដ្ឋនិទ្ទេសេន កតន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ ឯវញ្ហិ “មាតិតោ”តិ បាឡិវចនំ សមត្ថិតំ ហោតិ។

តត្រាយមដ្ឋកថាមុត្តកនយោ – មាតា ច បិតា ច **បិតរោ**, បិតូនំ បិតរោ **បិតាមហា**, តេសំ យុគោ ទ្វន្ទោ **បិតាមហយុគោ**, តស្មា, យាវ សត្តមា បិតាមហយុគា បិតាមហទ្វន្ទាតិ អត្ថោ វេទិតព្ពោ, ឯវញ្ច បិតាមហគ្គហណេនេវ មាតាមហោបិ គហិតោ។ យុគសទ្ទោ ចេត្ថ ឯកសេសោ “យុគោ ច យុគោ ច យុគោ”តិ, អតោ តត្ថ តត្ថ ញាតិបរិវដ្ដេ បិតាមហទ្វន្ទំ គហិតំ ហោតីតិ។

“យាវ សត្តមា បិតាមហយុគា”តិ ឥទំ កាកាបេក្ខនមិវ ឧភយត្ថ សម្ពន្ធគតន្តិ អាហ “**ឯវ**”ន្តិអាទិ។ យាវ សត្តមោ បុរិសោ, តាវ អក្ខិត្តោ អនុបកុដ្ឋោ ជាតិវាទេនាតិ សម្ពន្ធោ។ **អក្ខិត្តោ**តិ អប្បត្តខេបោ។ **អនវក្ខិត្តោ**តិ សទ្ធថាលិបាកាទីសុ ន ឆឌ្ឌិតោ។ **ន ឧបកុដ្ឋោ**តិ ន ឧបក្កោសិតោ។ “ជាតិវាទេនា”តិ ឥទំ ហេតុម្ហិ ករណវចនន្តិ ទស្សេតុំ “**កេន ការណេនា**”តិអាទិ វុត្តំ។ **ឥតិបី**តិ ឥមិនាបិ ការណេន។ ឯត្ថ ច “**ឧភតោ…បេ…. យុគា**”តិ ឯតេន ព្រាហ្មណស្ស យោនិទោសាភាវោ ទស្សិតោ សំសុទ្ធគហណិកភាវកិត្តនតោ, “**អក្ខិត្តោ**”តិ ឯតេន កិរិយាបរាធាភាវោ។ កិរិយាបរាធេន ហិ សត្តា ខេបំ បាបុណន្តិ។ “**អនុបកុដ្ឋោ**”តិ ឯតេន អយុត្តសំសគ្គាភាវោ។ អយុត្តសំសគ្គញ្ហិ បដិច្ច សត្តា អក្កោសំ លភន្តីតិ។

ឥស្សរោតិ អាធិបតេយ្យសំវត្តនិយកម្មពលេន ឦសនសីលោ, សា បនស្ស ឥស្សរតា វិភវសម្បត្តិបច្ចយា បាកដា ជាតា, តស្មា អឌ្ឍភាវបរិយាយេន ទស្សេន្តោ “**អឌ្ឍោតិ ឥស្សរោ**”តិ អាហ។ មហន្តំ ធនមស្ស ភូមិគតំ, វេហាសគតញ្ចាតិ **មហទ្ធនោ។ តស្សា**តិ តស្ស តស្ស គុណស្ស, អយមេវ ច បាឋោ អធុនា ទិស្សតិ។ **អគុណំយេវ ទស្សេមា**តិ អន្វយតោ តស្ស គុណំ វត្វា ព្យតិរេកតោ ភគវតោ អនុបសង្កមនការណំ អគុណមេវ ទស្សេម។

អធិករូបោតិ វិសិដ្ឋរូបោ ឧត្តមសរីរោ។ ទស្សនំ អរហតីតិ **ទស្សនីយោ**តិ អាហ “**ទស្សនយោគ្គោ**”តិ។ បសាទំ អាវហតីតិ **បាសាទិកោ។** តេនាហ “**បសាទជននតោ**”តិ។ បោក្ខរសទ្ទោ ឥធ សុន្ទរត្ថេ, សរីរត្ថេ ច និរុឡ្ហោ។ **វណ្ណស្សា**តិ វណ្ណធាតុយា។ បកាសនិយេន បរិសុទ្ធនិមិត្តេន វណ្ណសទ្ទស្ស វណ្ណធាតុយំ បវត្តនតោ តន្និមិត្តមេវ វណ្ណតា, សា ច វណ្ណនិស្សិតាតិ អភេទវសេន វុត្តំ “**ឧត្តមេន បរិសុទ្ធេន វណ្ណេនា**”តិ។ **សរីរំ** បន សន្និវេសវិសិដ្ឋំ ករចរណគីវាសីសាទិសមុទាយំ, តញ្ច អវយវភូតេន សណ្ឋាននិមិត្តេន គយ្ហតិ, តស្មា តន្និមិត្តមេវ បោក្ខរតាតិ វុត្តំ “**សរីរសណ្ឋានសម្បត្តិយា**”តិ, ឧត្តមាយ សរីរសណ្ឋានសម្បត្តិយាតិបិ យោជេតព្ពំ។ អត្ថវសា ហិ លិង្គវិភត្តិវិបរិណាមោ។ សព្ពេសុ វណ្ណេសុ សុវណ្ណវណ្ណោវ ឧត្តមោតិ អាហ “**បរិសុទ្ធវណ្ណេសុបិ សេដ្ឋេន សុវណ្ណវណ្ណេន សមន្នាគតោ**”តិ។ តថា ហិ ពុទ្ធា, ចក្កវត្តិនោ ច សុវណ្ណវណ្ណាវ ហោន្តិ។ យស្មា បន វច្ឆសសទ្ទោ សរីរាភេ បវត្តតិ, តស្មា **ព្រហ្មវច្ឆសី**តិ ឧត្តមសរីរាភោ, សុវណ្ណាភោ ឥច្ចេវ អត្ថោ។ ឥមមេវ ហិ អត្ថំ សន្ធាយ “**មហាព្រហ្មុនោ សរីរសទិសេនេវ សរីរេន សមន្នាគតោ**”តិ វុត្តំ, ន ព្រហ្មុជុគត្តតំ។ **ឱកាសោ**តិ សព្ពង្គបច្ចង្គដ្ឋានំ។ អារោហបរិណាហសម្បត្តិយា, អវយវបារិបូរិយា ច ទស្សនស្ស ឱកាសោ ន ខុទ្ទកោតិ អត្ថោ។ តេនាហ “**សព្ពានេវា**”តិអាទិ។

សីលន្តិ យមនិយមលក្ខណំ សីលំ, តំ បនស្ស រត្តញ្ញុតាយ វុទ្ធំ វឌ្ឍិតន្តិ វិសេសតោ “**វុទ្ធសីលី**”តិ វុត្តំ។ **វុទ្ធសីលេនា**តិ សព្ពទា សម្មាយោគតោ វុទ្ធេន ធុវសីលេន។ ឯវញ្ច កត្វា បទត្តយម្បេតំ អធិប្បេតត្ថតោ វិសិដ្ឋំ ហោតិ, សទ្ទត្ថមត្តំ បន សន្ធាយ “**ឥទំ វុទ្ធសីលីបទស្សេវ វេវចន**”ន្តិ វុត្តំ។ បញ្ចសីលតោ បរំ តត្ថ សីលស្ស អភាវតោ, តេសមជាននតោ ច “**បញ្ចសីលមត្តមេវា**”តិ អាហ។

វាចាយ បរិមណ្ឌលបទព្យញ្ជនតា ឯវ សុន្ទរភាវោតិ វុត្តំ “**សុន្ទរា បរិមណ្ឌលបទព្យញ្ជនា**”តិ។ ឋានករណសម្បត្តិយា, សិក្ខាសម្បត្តិយា ច កស្សចិបិ អនូនតាយ បរិមណ្ឌលបទានិ ព្យញ្ជនានិ អក្ខរានិ ឯតិស្សាតិ **បរិមណ្ឌលបទព្យញ្ជនា។** អក្ខរមេវ ហិ តំតទត្ថវាចកភាវេន បរិច្ឆិន្នំ **បទំ**។ អថ វា បទមេវ អត្ថស្ស

ព្យញ្ជកត្តា **ព្យញ្ជនំ**, សិថិលធនិតាទិអក្ខរបារិបូរិយា ច បទព្យញ្ជនស្ស បរិមណ្ឌលតា, បរិមណ្ឌលំ បទព្យញ្ជន មេតិស្សាតិ តថា។ អបិច បជ្ជតិ អត្ថោ ឯតេនាតិ **បទំ**, នាមាទិ, យថាធិប្បេតមត្ថំ ព្យញ្ជេតីតិ **ព្យញ្ជនំ**, វាក្យំ, តេសំ បរិបុណ្ណតាយ **បរិមណ្ឌលបទព្យញ្ជនា។** អត្ថវិញ្ញាបនេ សាធនតាយ វាចាវ ករណំ **វាក្ករណ**ន្តិ តុល្យាធិករណតំ ទស្សេតុំ **"ឧទាហរណឃោសោ"**តិ វុត្តំ, វចីភេទសទ្ទោតិ អត្ថោ។ តស្ស ព្រាហ្មណស្ស, តេន វា ភាសិតព្ពស្ស អត្ថស្ស **គុណបរិបុណ្ណភាវេន បូរេ** គុណេហិ បរិបុណ្ណភាវេ ភវាតិ **បោរី។** បុន **បុរេ**តិ រាជ ធានីមហានគរេ។ **ភវត្តា**តិ សំវឌ្ឍត្តា។ **សុខុមាលត្តនេនា**តិ សុខុមាលភាវេន, ឥមិនា តស្សា វាចាយ មុទុ សណ្ហត្តមាហ។ **អបលិពុទ្ធាយា**តិ បិត្តសេម្ហាទីហិ អបរិយោនទ្ធាយ, ហេតុគព្ភបទមេតំ។ តតោ ឯវ ហិ យថាវុត្ត ទោសាភាវោតិ។ ឌំសេត្វា វិយ ឯកទេសកថនំ **សន្ទិដ្ឋំ,** សណិកំ ចិរាយិត្វា កថនំ **វិលម្ពិតំ,** "សន្ទិទ្ធវិលម្ពិតាទី"តិបិ បាឋោ។ សទ្ទេន អជនកំ វចនំ, មម្មកសង្ខាតំ វា ឯកក្ខរមេវ ទ្វត្តិក្ខត្តុមុច្ចារណំ **សន្ទិទ្ធំ។ អាទិ**សទ្ទេន ទុក្ខលិតានុកឌ្ឍិតាទីនិ សង្គណ្ហាតិ។ **ឯឡាគឡេនា**តិ ឯឡាបគ្ឃរណេន។ "ឯឡា គឡន្តី"តិ វុត្តស្សេវ ទ្វិធា អត្ថំ ទស្សេតុំ **"លាលា វា បគ្ឃរន្តី"**តិអាទិ វុត្តំ។ "បស្សេ'ឡមូគំ ឧរគំ ទុជិវ្ហ"ន្តិអាទីសុ (ជា. ១.៧.៤៩) វិយ ហិ ឯឡា សទ្ទោ លាលាយ, ខេឡេ ច បវត្តតិ។ **ខេឡផុសិតានី**តិ ខេឡពិន្ទូនិ។

តត្រាយមដ្ឋកថាមុត្តកនយោ – **ឯល**ន្តិ ទោសោ វុច្ចតិ "យា សា វាចា នេលា កណ្ណសុខា"តិអាទីសុ (ទី. និ. ១.៨, ១៩៤) វិយ។ ទុប្បញ្ញា ច សទោសមេវ កថំ កថេន្តា ឯលំ បគ្ឃរាបេន្តិ, តស្មា តេសំ វាចា **ឯលគឡា** នាម ហោតិ, **តព្ពិបរីតាយាតិ អត្ថោ។ "អាទិមជ្ឈបរិយោសានំ បាកដំ កត្វា"**តិ ឥមិនា តស្សា វាចាយ អត្ថបារិបូរិ វទតិ។ វិញ្ញាបនសទ្ទេន ឯតស្ស សម្ពន្ធោ។

ជរាជិណ្ណតាយ ជិណ្ណោតិ ខណ្ឌិច្ចបាលិច្ចាទិភាវមាបាទិតោ។ **វុឌ្ឍិមរិយាទប្បត្តោ**តិ វុឌ្ឍិយា បរិច្ឆេទំ បរិយន្តំ បត្តោ។ **ជាតិមហល្លកតាយា**តិ ឧបបត្តិយា មហល្លកភាវេន។ តេនាហ **"ចិរកាលប្បសុតោ"**តិ។ **អទ្ធ**សទ្ទោ អទ្ធានបរិយាយោ ទីឃកាលវាចកោ។ កិត្តកោ បន សោតិ អាហ **"ទ្វេ តយោ រាជបរិវដ្តេ"**តិ, ទ្វិន្នំ តិណ្ណំ រាជូនំ រជ្ជបសាសនបដិបាដិយោតិ អត្ថោ។ "អទ្ធគតោ"តិ វត្វាបិ កតំ វយោគហណំ ឱសានវយាបេក្ខន្តិ វុត្តំ **"បច្ឆិមវយំ សម្បត្តោ"**តិ។ **បច្ឆិមោ តតិយភាគោ**តិ វស្សសតស្ស តិធា កតេសុ ភាគេសុ តតិយោ ឱសានភាគោ។ បច្ចេកំ តេត្តឹសវស្សតោ ច អធិកមាសបក្ខាទិបិ វិភជីយតិ, តស្មា សត្តសដ្ឋិមេ វស្សេ យថាវហំ លព្ភមានមាសបក្ខ ទិវសតោ បដ្ឋាយ បច្ឆិមវយោ វេទិតព្ពោ។ **អាចរិយសារិបុត្តត្ថេរេន**បិ ហិ ឥមមេវត្ថំ សន្ធាយ "សត្តសដ្ឋិវស្សតោ បដ្ឋាយ បច្ឆិមវយោ កោដ្ឋាសោ"តិ (សារត្ថ. ដី. ១.វេរញ្ជកណ្ឌវណ្ណនា) វុត្តំ។ ឥតរថា ហិ "បច្ឆិមវយោ នាម វស្សសតស្ស បច្ឆិមោ តតិយភាគោ"តិ អដ្ឋកថាវចនេន វិរោធោ ភវេយ្យាតិ។

ឯវំ កេវលជាតិវសេន បឋមវិកប្បំ វត្វា គុណមិស្សកវសេនបិ ទុតិយវិកប្បំ វទន្តេន **"អបិចា"**តិអាទិ អារទ្ធំ។ តត្ថ នាយំ ជិណ្ណតា វយោមត្តេន, អថ ខោ កុលបរិវដ្តេន បុរាណតាតិ អាហ **"ជិណ្ណោតិ បោរាណោ"**តិអាទិ។ **ចិរកាលប្បវត្តកុលន្វយោ**តិ ចិរកាលំ បវត្តកុលបរិវដ្តោ, តេនាស្ស កុលវសេន ឧទិតោទិតភាវមាហ។ "វយោអនុប្បត្តោ"តិ ឥមិនា ជាតិវុឌ្ឍិយា វត្តមានត្តា, គុណវុឌ្ឍិយា ច តតោ សាតិសយត្តា **"វុឌ្ឍោតិ សីលាចារាទិគុណវុឌ្ឍិយា យុត្តោ"**តិ វុត្តំ។ វត្តមានំ បតិ បារិសេសគ្គហណញ្ហេតំ។ តថា ជាតិ មហល្លកតាយបិ តេនេវ បទេន វត្តមានត្តា, វិភវមហត្តតាយ ច អនវសេសិតត្តា **"មហល្លកោតិ វិភវ មហន្តតាយ សមន្នាគតោ"**តិ អាហ។ **មគ្គបដិបន្នោ**តិ ព្រាហ្មណានំ យុត្តបដិបត្តិវីថី អវោក្កម្ម ចរណវសេន ឧបគតោតិ អត្ថំ ទស្សេតិ **"ព្រាហ្មណាន"**ន្តិអាទិនា។ ជាតិវុទ្ធភាវមនុប្បត្តោ, តម្បិ **អន្តិមវយំ** បច្ឆិមវយមេវ អនុប្បត្តោតិ សាធិប្បាយយោជនា។ ឥមិនា ហិ បច្ឆិមវយវសេន ជាតិវុទ្ធភាវំ ទស្សេតីតិ។

ពុទ្ធគុណកថាវណ្ណនា

៣០៤. តាទិសេហិ មហានុភាវេហិ សទ្ធឹ យុគគ្គាហវសេន ថបនម្បិ ន មាទិសានំ បណ្ឌិតជាតីនមនុច្ឆវិកំ, កុតោ បន ឧក្កំសវសេន ថបនន្តិ ឥទំ ព្រាហ្មណស្ស ន យុត្តរូបន្តិ ទស្សេន្តោ **"ន ខោ បន មេត"**ន្តិអាទិមាហ។ តត្ថ យេបិ គុណា អត្តនោ គុណេហិ សទិសា, តេបិ គុណេ ឧត្តរិតរេយេវ មញ្ញមានោ បកាសេតីតិ សម្ពន្ធោ។ **សទិសា**តិ ច ឯកទេសេន សទិសា។ ន ហិ ពុទ្ធានំ គុណេហិ សព្ពថា សទិសា កេចិបិ គុណា អញ្ញេសុ លព្ភន្តិ។ **"កោ ចាហ"**ន្តិអាទិ ឧត្តរិតរាការទស្សនំ។ អហញ្ច កីទិសោ នាម ហុត្វា សទិសោ ភវិស្សាមិ, សមណស្ស...បេ.... គុណា ច កីទិសា នាម ហុត្វា សទិសា ភវិស្សន្តីតិ សាធិប្បាយយោជនា។ កេចិ នវំ បាឋំ ករោន្តិ, អយមេវ មូលបាឋោ យថា តំ **អម្ពដ្ឋសុត្តេ** "កោ ចាហំ ភោ គោតម សាចរិយកោ, កា ច អនុត្តរា វិជ្ជាចរណសម្បទា"តិ។ **ឥតរេ**តិ អត្តនោ គុណេហិ អសទិសេ គុណេ, "បកាសេតី"តិ ឥមិនាវ សម្ពន្ធោ។ **ឯកន្តេនេវា**តិ សទិសគុណានំ វិយ បសង្គាភាវេន។

ឯវំ និយាមេន្តោ សោណទណ្ឌោ **ឥទំ** អត្ថជាតំ **ទីបេតិ។ យថា ហីតិ** ឯត្ថ **ហិ**-សទ្ទោ ការណេ។ តេនាហ “តស្មា មយមេវ អរហាមា”តិ។ **គោបទកន្តិ** គាវិយា ខុរដ្ឋានេ ឋិតឧទកំ។ **គុណេតិ** សទិសគុណេបិ, បគេវ អសទិសគុណេ។

សង្ខិកុលសតសហស្សន្តិ សង្ខិសហស្សាធិកំ កុលសតសហស្សំ។ **ធម្មបទដ្ឋកថាទីសុ** (ធ. ប. អដ្ឋ. ១៦) បន កត្ថចិ ភគវតោ អសីតិកុលសហស្សតាវចនំ ឯកេកបក្ខមេវ សន្ធាយាតិ វេទិតព្ពំ។

សុធាមដ្ឋបោក្ខរណិយោតិ សុធាយ បរិកម្មកតា បោក្ខរណិយោ។ **សត្តរតនានន្តិ** សត្តហិ រតនេហិ។ បូរយោគេ ហិ ករណត្ថេ ពហុលំ ឆដ្ឋីវចនំ។ **បាសាទនិយ្យូហាទយោតិ** ឧបរិបាសាទេ ឋិតតុលាសីសាទយោ។ “សត្តរតនាន”ន្តិ អធិការោ, អភេទេបិ ភេទវោហារោ ឯស។ **កុលបរិយាយេនាតិ** សុទ្ធោទនមហារាជស្ស អសម្ភិន្នខត្តិយកុលានុក្កមេន។ **តេសុបីតិ** ចតូសុ និធីសុបិ។ **គហិតំ គហិតំ** ឋានំ **បូរតិយេវ** ធនេន បាកតិកមេវ ហោតិ, ន ឩនំ។

ភទ្ទកេនាតិ សុន្ទរេន។ បច្ឆិមវយេ វុត្តនយេន បឋមវយោ វេទិតព្ពោ។ មាតាបិតូនំ អនិច្ឆាយ បព្ពជ្ជាវ **អនាទរោ** តេន យុត្តោ អត្ថោ **សាមិវចនន្តិ** វុត្តំ ហោតិ។ **ឯតេសន្តិ** មាតាបិតូនំ។ **កន្ទិត្វាតិ** “កហំ បិយបុត្តកា”តិអាទិនា បរិទេវិត្វា។

អបរិមាណោយេវាតិ “ឯត្តកោ ឯសោ”តិ កេនចិ បរិច្ឆិន្ទិតុមសក្កុណេយ្យតាយ អបរិច្ឆិន្នោយេវ។ ទ្វេ វេឡុអធោកដិមត្តកមេវ ហោន្តីតិ អាហ **“ទ្វិន្នំ វេឡូនំ ឧបរិ កដិមត្តមេវា”តិ**។ បារមិតានុភាវេន ព្រាហ្មណស្ស ឯវំ បញ្ញាយតិ, ភគវា បន តទា បកតិប្បមាណោវាតិ ទស្សេតុំ **“បញ្ញាយមានោ”តិ** វុត្តមិវ ទិស្សតិ, វីមំសិត្វា គហេតព្ពំ។ **“ន ហិ”តិអាទិនា** បារមិតាពលេនេវ ឯវំ អបរិមាណតា, ន ឥទ្ធិពលេនាតិ ទស្សេតី”តិ វទន្តិ។ **អតុលោតិ** អសទិសោ។ **“ធម្មបទេ គាថមាហា”តិ** កត្ថចិ បាឋោ អយុត្តោវ។ ន ហិ ធម្មបទេ អយំ គាថា ទិស្សតិ។ **សុធាបិណ្ឌិយត្ថេរាបទានាទីសុ** (អប. ១.១០.សុធាបិណ្ឌិយត្ថេរាបទាន) បនាយំ គាថា អាគតា, សា ច ខោ អញ្ញវត្ថុស្មិំ ឯវ, ន ឥមស្មិំ វត្ថុម្ហិ, តស្មា បាឡិវសេន សង្គីតិមនារុឡ្ហា បកិណ្ណកទេសនាយេវាយំ គាថាតិ ទដ្ឋព្ពំ។

តត្ថ **តេ តាទិសេតិ** បរិយាយវចនមេតំ “អប្បំ វស្សសតំ អាយុ, ឥទានេតរហិ វិជ្ជតី”តិអាទីសុ (ពុ. វំ. ២៧.២១) វិយ, “ឯតាទិសេ”តិបិ បឋន្តិ, តទសុន្ទរំ អបទានាទីសុ តថា អទិស្សនតោ។ កិលេសបរិនិព្ពានេន **បរិនិព្ពុតេ** កុតោចិបិ អភយេ តេ តាទិសេ បូជយតោ ឯត្ថ ឥទំ បុញ្ញំ **កេនចិ** មហានុភាវេន អបិ សង្ខាតុំ ន សក្កាតិ អត្ថោ។

ពាហន្តរន្តិ ទ្វិន្នំ ពាហូនមន្តរំ។ **ទ្វាទស យោជនសតានីតិ** ទ្វាទសាធិកានិ យោជនសតានិ។ **ពាហលន្តរេនាតិ** សមន្តា សរីរបរិណាហប្បមាណេន។ **បុថុលតោតិ** វិត្ថារតោ។ **អង្គុលិបព្ពានីតិ** ឯកេកានិ អង្គុលិបព្ពានិ។ **ភមុកន្តរន្តិ** ទ្វិន្នំ ភមុកានមន្តរំ។ **មុខំ** វិត្ថារតោ **ទ្វិយោជនសតំ** បរិមណ្ឌលតោ វីសំ វុត្តត្ថា។ “ឯទិសោ ភគវា”តិ យា បរេហិ វុត្តា កថា, តស្សា អនុរូបន្តិ **យថាកថំ,** ឥមិនា អញ្ញេហិ វុត្តំ ភគវតោ វណ្ណកថំ សុត្វា ឱលោកេតុកាមតាយ អាគតោតិ ទស្សេតិ, **យថាកថន្តិ** វា កីទិសំ។ “យថាកថំ បន តុម្ហេ ភិក្ខវេ សមគ្គា សម្មោទមានា អវិវទមានា ផាសុកំ វស្សំ វសិត្ថា”តិអាទីសុ (បារា. ១៩៤) វិយ ហិ បុច្ឆាយំ ឯស និបាតសមុទាយោ, ឯកោ វា និបាតោ។

គន្ធកុដិបរិវេណេតិ គន្ធកុដិយា បរិវេណេ, គន្ធកុដិតោ ពហិ បរិវេណព្ភន្តរេតិ អត្ថោ។ **តត្ថាតិ** មញ្ចកេ។ **“សីហសេយ្យំ កប្បេសី”តិ** យថា រាហុ អសុរិន្ទោ អាយាមតោ, វិត្ថារតោ, ឧព្ពេធតោ ច ភគវតោ រូបកាយស្ស បរិច្ឆេទំ គហេតុំ ន សក្កោតិ, តថា រូបំ ឥទ្ធាភិសង្ខារំ អភិសង្ខរោន្តោ សីហសេយ្យំ កប្បេសី”តិ (ទី. និ. ដី. ១.៣០៤) ឯវំ អាចរិយេន វុត្តំ, “តទេតំ ‘ន មយា អសុរិន្ទ អធោមុខេន បារមិយោ បូរិតា, ឧទ្ធគ្គមេវ កត្វា ទានំ ទិន្ន”ន្តិ អដ្ឋកថាវចនេន អច្ចន្តមេវ វិរុទ្ធំ ហោតិ។ ឯតញ្ហិ គន្ធកុដិទ្វារវិវរណាទីសុ វិយ បារមិតានុភាវសិទ្ធិទស្សនំ, អញ្ញថា តទេវ វចនំ វត្តព្ពំ ភវេយ្យា”តិ វទន្តិ, វីមំសិត្វា សម្បដិច្ឆិតព្ពំ។ **អធោមុខេនាតិ** ឱសក្កិតវីរិយតំ សន្ធាយ វុត្តំ, **ឧទ្ធគ្គមេវាតិ** អនោសក្កិតវីរិយតំ, ឧព្ភកោដិកំ កត្វាតិ អត្ថោ។ តទា រាហុ ឧបាសកភាវំ បដិវេទេសីតិ អាហ **“តំ ទិវស”ន្តិអាទិ**។

កិលេសេហិ អារកត្តា **អរិយំ** និរុត្តិនយេន, អតោយេវ ឧត្តមតា បរិសុទ្ធតាតិ វុត្តំ **“ឧត្តមំ បរិសុទ្ធ”ន្តិ**។ **អនវជ្ជដ្ឋេន កុសលំ,** ន សុខវិបាកដ្ឋេន តស្ស អរហត្តមគ្គសម្ពន្ធតោ។ **កុសលសីលេនាតិ** អនវជ្ជេនេវ វិទ្ធស្តសវាសន

កិលេសេន សិលេន។ ឯវញ្ច កត្វា បទចតុក្កម្បេតំ អធិប្បេតត្ថតោ វិសិដ្ឋំ ហោតិ, សទ្ទត្ថមត្តំ បន សន្ធាយ “**ឥទមស្ស វេវចន**”ន្តិ វុត្តំ។

កត្ថចិ ចតុរាសីតិបាណសហស្សានិ, កត្ថចិ អបរិមាណាបិ ទេវមនុស្សាតិ អត្ថំ សន្ធាយ “**ភគវតោ ឯកេកាយ ធម្មទេសនាយា**”តិអាទិមាហ។ មហាសមយសុត្ត (ទី. និ. ២.៣៣១ អាទយោ) មង្គលសុត្ត- (ខុ. បា. ៥.១ អាទយោ; សុ. និ. ២៦១ អាទយោ) ទេសនាទីសុ ហិ ចតុវីសតិយា ឋានេសុ អសង្ខ្យេយ្យា អបរិមេយ្យា ទេវមនុស្សា មគ្គផលាមតំ បិវិំសុ។ កោដិសតសហស្សាទិបរិមាណេនបិ ពហូ ឯវ, និទស្សនវសេន បនេវំ វុត្តំ។ **តស្មា** អនុត្តរសិក្ខាបកភាវេន ភគវា **ពហូនំ អាចរិយោ,** តេសំ អាចរិយភូតានំ សាវកានមាចរិយភាវេន **សាវកវេនេយ្យានំ បាចរិយោ។** ភគវតា ហិ ទិន្ននយេ ឋត្វា សាវកា វេនេយ្យំ វិនេន្តិ, តស្មា ភគវាវ តេសំ បធានោ អាចរិយោតិ។

វទន្តស្សាធិប្បេតោវ អត្ថោ បមាណំ, ន លក្ខណហារាទិវិសយោតិ អាហ “**ព្រាហ្មណោ បនា**”តិអាទិ។ “**ឥមស្ស វា បូតិកាយស្សា**”តិ បាឋាវសានេ បេយ្យាលំ កត្វា “**កេលនា បដិកេលនា**”តិ វុត្តំ។ អយញ្ហិ ខុទ្ទកវត្ថុវិភង្គបាឡិ (វិភ. ៨៥៤) “ពាហិរានំ វា បរិក្ខារានំ មណ្ឌនា”តិអាទិ បេយ្យាលវសេន គយ្ហតិ។ តត្ថ **ឥមស្ស វា បូតិកាយស្សា**តិ ឥមស្ស វា មនុស្សសរីរស្ស។ យថា ហិ តទហុជាតោបិ សិង្គាលោ “ជរសិង្គាលោ” ត្វេវ, ឧរុប្បមាណាបិ ច គលោចិលតា “បូតិលតា” ត្វេវ សង្ខំ គច្ឆតិ, ឯវំ សុវណ្ណវណ្ណោបិ មនុស្សសរីរោ “បូតិកាយោ” ត្វេវ, តស្ស មណ្ឌនាតិ អត្ថោ។ **កេលនា**តិ កីឡនា។ “កេលាយនា”តិបិ បឋន្តិ។ **បដិកេលនា**តិ បដិកីឡនា។ ចបលស្ស ភាវោ **ចាបល្យំ, ចាបល្លំ** វា, យេន សមន្នាគតោ បុគ្គលោ វស្សសតិកោបិ សមានោ តទហុជាតទារកោ វិយ ហោតិ, តស្សេទមធិវចនន្តិ វេទិតព្ពំ។

អបាបេ បុរេ ករោតិ, ន វា បាបំ បុរេ ករោតីតិ **អបាបបុរេក្ខារោ**តិ យុត្តាយុត្តសមាសេន ទុវិធមត្ថំ ទស្សេតុំ “**អបាបេ នវលោកុត្តរធម្មេ**”តិអាទិ វុត្តំ។ **អបាបេ**តិ ច បាបបដិបក្ខេ, បាបវិរហិតេ វា។ ព្រហ្មនិ សេដ្ឋេ ភគវតិ ភវា តស្ស ធម្មទេសនាវសេន អរិយាយ ជាតិយា ជាតត្តា, ព្រហ្មុនោ វា ភគវតោ អបច្ចំ គរុករណាទិនា, យថានុសិដ្ឋំ បដិបត្តិយា ច, ព្រហ្មំ វា សេដ្ឋំ អរិយមគ្គំ ជានាតីតិ **ព្រហ្មញ្ញា,** អរិយសាវកសង្ខាតា បជា។ តេនាហ “**សារិបុត្តមោគ្គល្លានា**”តិអាទិ។ **ព្រាហ្មណបជាយា**តិ ពហិតបាបបជាយ។ “អបាបបុរេក្ខារោ”តិ ឯត្ថ “បុរេក្ខារោ”តិ បទមធិការោតិ ទស្សេតិ “**ឯតិស្សាយ ច បជាយ បុរេក្ខារោ**”តិ ឥមិនា។ **ច**-សទ្ទោ សមុច្ចយត្ថោ “ន កេវលំ អបាបបុរេក្ខារោ ឯវ, អថ ខោ ព្រហ្មញ្ញាយ ច បជាយ សម្ពន្ធភូតាយ បុរេក្ខារោ”តិ។ “**អយញ្ហិ**”តិអាទិ អធិប្បាយមត្តទស្សនំ។ “អបាបបុរេក្ខារោ”តិ ឥទំ “ព្រហ្មញ្ញាយ បជាយា”តិ ឥមិនាវ សម្ពន្ធិតព្ពំ, ន ច បច្ចេកមត្ថទីបកំ, បកតិព្រាហ្មណជាតិវសេនបិ ចេតស្ស អត្ថោ វេទិតព្ពោតិ ទស្សេន្តោ “**អបិចា**”តិអាទិមាហ។ អយុត្តសមាសោ ចាយំ។ **បាប**ន្តិ បាបកម្មំ, អហិតំ ទុក្ខន្តិ អត្ថោ។ តស្ស សម្ពន្ធិបេក្ខត្តា កស្សា អបាបបុរេក្ខារោតិ បុច្ឆាយ ឯវមាហាតិ ទស្សេតុំ “**កស្សា**”តិអាទិ វុត្តំ។ “**អត្តនា**”តិអាទិ តទត្ថវិវរណំ។ **ព្រាហ្មណបជាយា**តិ ព្រាហ្មណជាតិបជាយ។

រញ្ជន្តិ អត្តំ ភជន្តិ រាជានោ ឯតេនាតិ **រដ្ឋំ,** ឯកស្ស រញ្ញោ រជ្ជភូតកាសិកោសលាទិមហាជនបទា។ ជនា បជ្ជន្តិ សុខជីវិកំ បាបុណន្តិ ឯត្ថាតិ **ជនបទោ,** ឯកស្ស រញ្ញោ រជ្ជេ ឯកេកកោដ្ឋាសភូតា ឧត្តរបថ ទក្ខិណបថាទិខុទ្ទកជនបទា។ **តត្ថា**តិ តថា អាគតេសុ។ **បុច្ឆាយា**តិ អត្តនា អភិសង្ខតាយ បុច្ឆាយ។ **វិស្សជ្ជនាសម្បដិច្ឆនេ**តិ វិស្សជ្ជនាយ អត្តនោ ញាណេន សម្បដិគ្គហណេ។ កេសញ្ចិ ឧបនិស្សយសម្បត្តិំ, ញាណបរិបាកំ, ចិត្តាចារញ្ច ញត្វា ភគវាវ បុច្ឆាយ ឧស្សាហំ ជនេត្វា វិស្សជ្ជេតីតិ អធិប្បាយោ។

“**តត្ថ កតមំ សាខល្យ**”ន្តិអាទិ និក្ខេបកណ្ឌបាឡិ (ធ. ស. ១៣៥០)។ **អទ្ធានទរថ**ន្តិ ទីឃមគ្គាគមនបរិស្សមំ។ **អស្សា**តិ ភគវតោ, មុខបទុមន្តិ សម្ពន្ធោ។ **ពាលាតបសម្ផស្សនេនេវា**តិ អភិនវុគ្គតសូរិយរំសិសម្ផស្សនេន ឥវ។ តថា ហិ សូរិយោ “បទុមពន្ធូ”តិ លោកេ បាកដោ, ចន្ទោ បន “កុមុទពន្ធូ”តិ។ បុណ្ណចន្ទស្ស សិរិយា សមានា សិរី ឯតស្សាតិ **បុណ្ណចន្ទសស្សិរិកំ។** កថំ និក្កុជ្ជិតសទិសតាតិ អាហ “**សម្បត្តាយា**”តិអាទិ។ ឯត្ថ បន “**ឯហិ ស្វាគតវាទី**”តិ ឥមិនា សុខសម្ភាសបុព្ពកំ បិយវាទិតំ ទស្សេតិ, “**សខិលោ**”តិ ឥមិនា សណ្ហវាចតំ, “**សម្មោទកោ**”តិ ឥមិនា បដិសន្ថារកុសលតំ, “**អព្ភាកុដិកោ**”តិ ឥមិនា សព្ពត្ថេវ វិប្បសន្នមុខតំ, “**ឧត្តានមុខោ**”តិ ឥមិនា សុខសល្លបតំ, “**បុព្ពភាសី**”តិ ឥមិនា ធម្មានុគ្គហស្ស ឱកាសករណេន ហិតជ្ឈាសយតំ ទស្សេតីតិ វេទិតព្ពំ។

យត្ថ កិរាតិ ឯត្ថ **កិរ**-សទ្ទោ អរុចិសូចនេ –

“ខណវត្ថុបរិត្តត្តា, អាបាថំ ន វជន្តិ យេ;

តេ ធម្មារម្មណា នាម, យេ’សំ រូបាទយោ កិរា”តិ។ –

អាទីសុ (អភិធម្មាវតារ-អដ្ឋកថាយំ អារម្មណវិភាគេ ឆដ្ឋអនុច្ឆេទេ – ៧៧) វិយ, តេន ភគវតា អធិវុត្ថបទេសេ ន ទេវតានុភាវេន មនុស្សានំ អនុបទ្ទវតា, អថ ខោ ពុទ្ធានុភាវេនាតិ ទស្សេតិ។ ពុទ្ធានុភាវេនេវ ហិ តា អារក្ខំ គណ្ហន្តិ។ **បំសុបិសាចកាទយោ**តិ បំសុនិស្សិតបិសាចកាទយោ ។ **អាទិ**សទ្ទេន ភូតរក្ខសាទីនំ គហណំ។ ឥទានិ ពុទ្ធានុភាវមេវ បាកដំ កត្វា ទស្សេតុំ **“អបិចា**”តិអាទិ វុត្តំ។

អនុសាសិតព្ពោ សង្ឃោ នាម សព្ពោបិ វេនេយ្យជនសមូហោ។ **សយំ ឧប្បាទិតោ សង្ឃោ** នាម និព្ពត្តិតអរិយបុគ្គលសមូហោ។ **“តាទិសោ**”តិ ឥមិនា “សយំ វា ឧប្បាទិតោ”តិ វុត្តវិកប្បោ ឯវ បច្ចាមដ្ឋោ អនន្តរស្ស វិធិបដិសេធោវាតិ កត្វា, តស្មា “បុរិមបទស្សេវ វា”តិ វិកប្បន្តរគហណន្តិ អាចរិយេន (ទី. និ. ដី. ១.៣០៤) វុត្តំ។ តត្រាយមធិប្បាយោ – កាមំ “គណី”តិ ឥទំ “សង្ឃី”តិ បទស្សេវ វេវចនំ, អត្ថមត្តំ បន ទស្សេតុំ យថាវុត្តវិកប្បទ្វយេ ទុតិយវិកប្បមេវ បច្ចាមសិត្វា “តាទិសោវស្ស គណោ អត្ថី”តិ វុត្តត្តា អវសិដ្ឋស្សបិ បឋមវិកប្បស្ស សង្គហណត្ថំ **“បុរិមបទស្សេវ វា វេវចនមេត**”ន្តិ វុត្តន្តិ។ ឯវម្បិ វទន្តិ – ធម្មសេនាបតិត្ថេរាទីនំ បច្ចេកគណីនំ គណំ, សុត្តន្តិកាទិគណំ វា សន្ធាយ **“តាទិសោ**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថាបិ ហិ សព្ពោវ ភិក្ខុគណោ អនុសាសិតព្ពោ នាម, និព្ពត្តិតអរិយគណោ បន សយំ ឧប្បាទិតោ នាម, តស្មា “តាទិសោ”តិ ឥមិនា វិកប្បទ្វយស្សាបិ បច្ចាមសនំ ឧបបន្នំ ហោតិ។ ឯវំ បទទ្វយស្ស វិសេសត្ថតំ ទស្សេត្វា សព្ពថា សមានត្ថតំ ទស្សេតុំ **“បុរិមបទស្សេវា**”តិអាទិ វុត្តន្តិ។ បូរណមក្ខលិអាទីនំ **ពហូនំ តិត្ថករានំ**, និទ្ធារណេ ចេតំ សាមិវចនំ។ **អចេលកាទិមត្តកេនបិ ការណេនា**តិ និច្ចោឡតាទិមត្តកេនបិ អប្បិច្ឆសន្តុដ្ឋតាទិសមារោបនលក្ខណេន ការណេន។

នវកាតិ អភិនវា។ **បាហុនកា**តិ បហេណកំ បដិគ្គណ្ហិតុមនុច្ឆវិកា, ឯតេន ទុវិធេសុ អាគន្តុកេសុ បុរេតរមាគតវសេន ឥធ អតិថិនោ, ន ភោជនវេលាយមាគតវសេន អព្ភាគតាតិ ទស្សេតិ។ **បរិយាបុណាមី**តិ បរិច្ឆិន្ទិតុំ ជានាមិ, ជាត្វត្ថមត្តំ បន ទស្សេតុំ **“ជានាមី**”តិ វុត្តំ។

កប្បម្បីតិ អាយុកប្បម្បិ, ភណេយ្យ ចេតិ សម្ពន្ធោ។ **ចិរំ** ចិរកាលេ កប្បោ ខីយេថ, **ទីឃមន្តរេ** ទីឃកាលន្តរេបិ តថាគតស្ស វណ្ណោ ន ខីយេថាតិ យោជនា។ **“ចិរ**”ន្តិ ចេត្ថ វត្តព្ពេបិ ឆន្ទហានិភយា រស្សត្តំ និគ្គហិតលោបោ, អតិទីឃកាលំ វា សន្ធាយ **“ចិរទីឃមន្តរេ**”តិ វុត្តំ, ឧភយត្ថ សម្ពន្ធិតព្ពមេតំ, កិរិយាវហាទិយោគេ វិយ ច អន្តរយោគេ អធិកក្ខរបាទោ អនុបវជ្ជោ, អយញ្ច គាថា អភូតបរិកប្បនាវសេន អដ្ឋកថាសុ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៣០៤; ៣.១៤១; ម. និ. អដ្ឋ. ២.៤២៥; ឧទា. អដ្ឋ. ៥៣; ពុ. វំ. អដ្ឋ. ៤.៤; ចរិយា. អដ្ឋ. និទានកថា, បកិណ្ណកកថា; អប. អដ្ឋ. ២.៧.២០) វុត្តា តថា ភាសមានស្ស អភាវតោ។

៣០៥. **ន**ន្តិ អាចរិយំ។ **អលំ**-សទ្ទោ ឥធ អរហត្ថោ “អលមេវ និព្ពិន្ទិតុ”ន្តិអាទីសុ (ទី. និ. ២.២៧២; សំ. និ. ២.១៣៤, ១៤៣) វិយាតិ អាហ **“យុត្តមេវា**”តិ។ បុដេន នេត្វា អសិតព្ពតោ បរិភុញ្ជិតព្ពតោ **បុដោសំ វុច្ចតិ បាថេយ្យំ**។ តក្ករូបលក្ខណេ ករណវចនំ ទស្សេតិ **“តំ គហេត្វា**”តិ ឥមិនា។ បាឡិយំ បុដំសេនបិ កុលបុត្តេនាតិ សម្ពន្ធំ ទស្សេតុំ **“តេន បុដំសេនា**”តិ វុត្តំ។ **“អំសេនា**”តិអាទិ អធិប្បាយមត្តទស្សនំ, វហន្តេន កុលបុត្តេន ឧបសង្កមិតុំ អលមេវាតិ អត្ថោ។

សោណទណ្ឌបរិវិតក្កវណ្ណនា

៣០៦-៧. ន ឥធ **តិរោ**-សទ្ទោ “តិរោកុឌ្ឌេ វា តិរោបាការេ វា ឆឌ្ឌេយ្យ វា ឆឌ្ឌាបេយ្យ វា”តិអាទីសុ (បាចិ. ៨២៥) វិយ ពហិអត្ថោតិ អាហ **“អន្តោវនសណ្ឌេ គតស្សា**”តិ។ តត្ថ វិហារោបិ វនសណ្ឌបរិយាបន្នោតិ ទស្សេតិ **“វិហារព្ភន្តរំ បវិដ្ឋស្សា**”តិ ឥមិនា។ **ឯតេ** អញ្ជលឹ បណាមេត្វា និសិន្នា មិច្ឆាទិដ្ឋិវសេន **ឧភតោបក្ខិកា,** “ឥតរេ បន សម្មាទិដ្ឋិវសេន ឯកតោបក្ខិកា”តិ អត្ថតោ អាបន្នោ ហោតិ។ ទលិទ្ទត្តា, ញាតិបារិជុញ្ញាទិនា ជិណ្ណត្តា ច នាមគោត្តវសេន អបាកដា ហុត្វា បាកដា ភវិតុកាមា ឯវមកំសូតិ អធិប្បាយោ។ **កេរាដិកា**តិ សឋា។ **តត្ថា**តិ ទ្វីសុ ជនេសុ។ **តតោ**តិ វិស្សាសតោ, ទានតោ វា។

ព្រាហ្មណបញ្ញត្តិវណ្ណនា

៣០៨. អនោនតកាយវសេន **ថទ្ធគត្តោ,** ន មានវសេន។ តេន បាឡិយំ វក្ខតិ “អព្ភុន្នាមេត្វា”តិ។ ចេតោវិតក្កំ សន្ធាយ ចិត្តសីសេន **“ចិត្តំ អញ្ញាសី**”តិ វុត្តំ។ **វិឃាត**ន្តិ ចិត្តទុក្ខំ។

៣១១. **សកសមយេ**តិ ព្រាហ្មណលទ្ធិយំ។ **មីយមានោ**តិ មរិយមានោ។ **ទិដ្ឋិសញ្ញាននេនេវា**តិ អត្តនោ លទ្ធិសញ្ញាននេនេវ។ **សុជ**ន្តិ ហោមទព្ពិ, និព្ពចនំ វុត្តមេវ។ **គណ្ហន្តេសូ**តិ ជុហនត្ថំ គណ្ហនកេសុ, តរុវិជ្ជេសូតិ អត្ថោ។ **តរុវេទ**វសេន ហោមករណតោ ហិ យញ្ញយជកា “តរុវិជ្ជា”តិ វុច្ចន្តិ។ **បឋមោ វា**តិ តត្ថ សន្និបតិតេសុ សុជាកិរិយាយំ សព្ពបធានោ វា។ **ទុតិយោ វា**តិ តទនន្តរិកោ វា។ “**សុជ**”ន្តិ ឥទំ ករណត្ថេ ឧបយោគវចនន្តិ អាហ “**សុជាយា**”តិ។ អគ្គិហុត្តមុខតាយ យញ្ញស្ស យញ្ញេ ទិយ្យមានំ សុជាមុខេន ទិយ្យតិ។ វុត្តញ្ហ “អគ្គិហុត្តមុខា យញ្ញា, សាវិត្តី ឆន្ទសោ មុខ”ន្តិ (ម. និ. ២.៤០០)។ តស្មា “ទិយ្យមាន”ន្តិ អយំ បាឋសេសោ វិញ្ញាយតីតិ **អាចរិយេន** (ទី. និ. ដី. ១.៣១១) វុត្តំ។ អបិច សុជាយ ទិយ្យមានំ **សុជ**ន្តិ តទ្ធិតវសេន អត្ថំ ទស្សេតុំ ឯវមាហ។ **បោរាណា**តិ អដ្ឋកថាចរិយា។ បុរិមវាទេ ចេត្ថ ទានវសេន បឋមោ វា ទុតិយោ វា, បច្ឆិមវាទេ អាទានវសេនាតិ អយមេតេសំ វិសេសោ។ **វិសេសតោ**តិ វិជ្ជាចរណវិសេសតោ, ន ព្រាហ្មណេហិ តច្ឆិតវិជ្ជាចរណមត្តតោ។ **ឧត្តមព្រាហ្មណស្សា**តិ អនុត្តរទក្ខិណេយ្យតាយ ឧក្កដ្ឋព្រាហ្មណស្ស។ យថាធិប្បេតស្ស ហិ វិជ្ជាចរណវិសេសទីបកស្ស “កតមំ បន តំ ព្រាហ្មណសីលំ, កតមា សា បញ្ញា”តិអាទិវចនស្ស ឱកាសករណត្ថមេវ “ឥមេសំ បន ព្រាហ្មណ បញ្ចន្នំ អង្គាន”ន្តិអាទិវចនំ ភគវា អវោច, តស្មា បធានវចនានុរូបមនុសន្ធិ ទស្សេតុំ “**ភគវា បនា**”តិអាទិ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

៣១៣. **អបវទតី**តិ វណ្ណាទីនិ អបនេត្វា វទតិ, អត្ថមត្តំ បន ទស្សេតុំ “**បដិក្ខិបតី**”តិ វុត្តំ។ **ឥទ**ន្តិ “មា ភវំ សោណទណ្ឌោ ឯវំ អវចា”តិអាទិវចនំ។ **ព្រាហ្មណសមយ**ន្តិ ព្រាហ្មណសិទ្ធន្តំ។ **មា ភិន្ទី**តិ មា វិនាសេសិ។

៣១៦. សមោយេវ ហុត្វា សមោតិ **សមសមោ**, សព្ពថា សមោតិ អត្ថោ។ បរិយាយទ្វយញ្ហិ អតិសយត្ថទីបកំ យថា “ទុក្ខទុក្ខំ, រូបរូប”ន្តិ។ ឯកទេសមត្តតោ បន អង្គកេន មាណវេន តេសំ សមភាវតោ តំ និវត្តេន្តោ “**ឋបេត្វា ឯកទេសមត្ត**”ន្តិអាទិមាហ។ **កុលកោដិបរិទីបន**ន្តិ កុលស្ស អាទិបរិទីបនំ។ យស្មា អត្តនោ ភគិនិយា...បេ.... ន ជានិស្សតិ, តស្មា ន តស្ស មាតាបិតុមត្តំ សន្ធាយ វទតិ, កុលកោដិបរិទីបនំ បន សន្ធាយ វទតីតិ អធិប្បាយោ។ “**អត្ថភញ្ជនក**”ន្តិ ឥមិនា កម្មបថបត្តំ វទតិ។ **គុណេ**តិ យថាវុត្តេ បញ្ចសីលេ។ **អថាបិ សិយា**តិ យទិបិ តុម្ហាកំ ឯវំ បរិវិតក្កោ សិយា, ភិន្នសីលស្សាបិ **បុន បកតិសីលេ ឋិតស្ស ព្រាហ្មណភាវំ** វណ្ណាទយោ **សាធេន្តី**តិ ឯវំ សិយាតិ អត្ថោ។ “សាធេតី”តិ បាឋេ “វណ្ណោ”តិ កត្តា អាចរិយេន (ទី. និ. ដី. ១.៣១៦) អជ្ឈាហដោ, និទស្សនញ្ចេតំ។ **មន្តជាតីសុ**បិ ហិ ឯសេវ នយោ។ **សីលមេវា**តិ បុន បកតិភូតំ សីលមេវ ព្រាហ្មណភាវំ សាធេស្សតិ, កស្មាតិ ចេ “**តស្មឹ ហិ...បេ.... វណ្ណាទយោ**”តិ។ តត្ថ **សម្មោហមត្តំ វណ្ណាទយោ**តិ វណ្ណមន្តជាតិយោ ព្រាហ្មណភាវស្ស អង្គន្តិ សម្មោហមត្តមេតំ, អសមវេក្ខិត្វា កថិតមិទំ។

សីលបញ្ញាកថាវណ្ណនា

៣១៧. **កថិតោ ព្រាហ្មណេន បញ្ហោ**តិ “សីលវា ច ហោតី”តិអាទិនា ទ្វិន្នមេវ អង្គានំ វសេន យថាបុច្ឆិតោ បញ្ហោ យាថាវតោ វិស្សជ្ជិតោ។ **ឯត្ថា**តិ យថាវិស្សជ្ជិតេ អត្ថេ, អង្គទ្វយេ វា។ **តស្សា**តិ សោណទណ្ឌស្ស។ យទិ ឯកមង្គំ ឋបេយ្យ, អថ បតិដ្ឋាតុំ ន សក្កុណេយ្យ។ យទិ បន ន ឋបេយ្យ, អថ សក្កុណេយ្យ, កឹ បនេស តថា សក្ខិស្សតិ នុ ខោ, នោតិ វីមំសនត្ថមេវ ឯវមាហ, ន តុ ឯកស្ស អង្គស្ស ឋបនីយត្តាតិ វុត្តំ ហោតិ។ តថា ចាហ “**ឯវមេតំ ព្រាហ្មណា**”តិអាទិ។ ធោវិតត្តាវ បរិសុជ្ឈនន្តិ អាហ “**សីលបរិសុទ្ធា**”តិ, សីលសម្បត្តិយា សព្ពសោ សុទ្ធា អនុបក្កិលិដ្ឋាតិ អត្ថោ។ **កុតោ ទុស្សីលេ បញ្ញា** អសមាហិតត្តា តស្ស។ **កុតោ វា បញ្ញារហិតេ ជឡេ ឯឡមូគេ សីលំ** សីលវិភាគស្ស, សីលបរិសោធនូបាយស្ស ច អជាននតោ។ ឯឡា មុខេ គឡតិ យស្សាតិ **ឯឡមូគោ** ខ-ការស្ស គ-ការំ កត្វា, **ឯលមុខោ, ឯលមូកោ** វា។ ឥតិ ពហុធា បាឋោតិ **ភយភេរវសុត្តដ្ឋកថាយំ** (ម. និ. អដ្ឋ. ១.៤៨) វុត្តោ។ បកដ្ឋំ ឧក្កដ្ឋំ ញាណំ **បញ្ញាណ**ន្តិ កត្វា បាកតិកំ ញាណំ និវត្តេតុំ “**បញ្ញាណ**”ន្តិ វុត្តំ។ វិបស្សនាទិញាណញ្ហិ ឥធាធិប្បេតំ, តទេតំ បការេហិ ជាននតោ **បញ្ញា**វាតិ អាហ “**បញ្ញាយេវា**”តិ។

ចតុបារិសុទ្ធិសីលេន ធោតាតិ សមាធិបទដ្ឋានេន ចតុបារិសុទ្ធិសីលេន សកលសំកិលេសមលវិសុទ្ធិយា ធោវិតា វិសុទ្ធា។ តេនាហ “**កថំ បនា**”តិអាទិ។ តត្ថ **ធោវតី**តិ សុជ្ឈតិ។ **សដ្ឋិអសីតិវស្សានី**តិ សដ្ឋិវស្សានិ វា អសីតិវស្សានិ វា។ **មរណកាលេបិ**, បគេវ អញ្ញស្មឹ កាលេ។ **មហាសដ្ឋិវស្សត្ថេរោ វិយា**តិ សដ្ឋិវស្សមហាថេរោ វិយ។ **វេទនាបរិគ្គហមត្តម្បី**តិ ឯត្ថ **វេទនាបរិគ្គហោ** នាម យថាឧប្បន្នំ វេទនំ សភាវសរសតោ ឧបធារេត្វា បុន បទដ្ឋានតោ “អយំ វេទនា ផស្សំ បដិច្ច ឧប្បជ្ជតិ, សោ ច ផស្សោ អនិច្ចោ ទុក្ខោ វិបរិណាមធម្មោ”តិ លក្ខណត្តយំ អារោបេត្វា បវត្តិតវិបស្សនា។ ឯវំ បស្សន្តេន ហិ សុខេន សក្កា សា វេទនា អធិវាសេតុំ “វេទនា ឯវ វេទយតី”តិ។ **វេទនំ វិក្ខម្ភេត្វា**តិ យថាឧប្បន្នំ ទុក្ខវេទនំ អនុវត្តិត្វា វិបស្សនំ អារភិត្វា វីថិបដិបន្នាយ វិបស្សនាយ តំ វិនោទេត្វា។ **សំសុមារបតិតេនា**តិ កុម្ភីលេន វិយ ភូមិយំ ឧរេន និបជ្ជមានេន។ “**នាហ**”ន្តិអាទី តថា សីលរក្ខណមេវ ទុក្ករន្តិ កត្វា វទតិ។ សីលេ បតិដ្ឋិតស្ស ហិ អរហត្តំ ហត្ថគតំយេវ។ យថាហ “សីលេ បតិដ្ឋាយ...

បេ.... វិជយេ ជយ”ន្តិ (សំ. និ. ១.២៣, ១៩២; បេដកោ. ២២; មិ. ប. ២.៩) ចតូសុ បុគ្គលេសុ ឧគ្ឃាដិតញ្ញូនោ ឯវាយំ វិសយោតិ អាហ “**ឧគ្ឃាដិតញ្ញុតាយា**”តិ។ **បញ្ញាយ សីលំ ធោវិត្វា**តិ សីលំ អាទិមជ្ឈបរិយោសានេសុ អខណ្ឌាទិភាវាបាទនេន បញ្ញាយ សុវិសោធិតំ កត្វា។ **សន្តតិមហាមត្តវត្ថុ** ធម្មបទេ (ធ. ប. អដ្ឋ. ២.សន្តតិមហាមត្តវត្ថុ)។

៣១៨. “**កស្មា អាហា**”តិ ឧបរិទេសនាយ ការណំ បុច្ឆតិ។ **លជ្ជា** នាម “សីលស្ស ច ជាតិយា ច គុណទោសប្បកាសនេន សមណេន គោតមេន បុច្ឆិតបញ្ហំ វិស្សជ្ជេសី”តិ បរិសាយ បញ្ញាតតា, សា តថា វិស្សជ្ជិតុមសមត្ថតាយ ភិជ្ជិស្សតីតិ អត្ថោ, បឋមំ អលជ្ជមានោបិ ឥទានិ លជ្ជិស្សាមីតិ វុត្តំ ហោតិ។ **បរមន្តិ** បមាណំ។ “ឯត្តកបរមា មយ”ន្តិ បទានំ តុល្យាធិករណតំ ទស្សេតុំ “**តេ មយ**”ន្តិ វុត្តំ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – “សីលបញ្ញាណ”ន្តិ វចនមេវ អម្ហាកំ បរមំ, តទត្ថភូតានិ បញ្ចសីលានិ, វេទត្តយវិភាវនំ បញ្ញញ្ច លក្ខណាទិតោ និទ្ធារេត្វា ជាននំ នត្ថិ, កេវលំ តត្ថ វចីបរមាវ មយន្តិ។ អយំ បនេត្ថ អដ្ឋកថាមុត្តកនយោ – **ឯត្តកបរមា**តិ ឯត្តកឧក្កំសកោដិកា, បឋមំ បញ្ហាវិស្សជ្ជនាវ អម្ហាកំ ឧក្កំសកោដីតិ អត្ថោ។ តេនាហ “មយា សកសមយវសេន បញ្ហោ វិស្សជ្ជិតោ”តិ។ **បរន្តិ** អតិរេកំ។ **ភាសិតស្សា**តិ វចនស្ស សទ្ទស្ស។

អយំ បន វិសេសោតិ សីលនិទ្ទេសេ និយ្យាតនមត្តំ អបេក្ខិត្វា វុត្តំ។ តេនាហ “**សីលមិច្ចេវ និយ្យាតិត**”ន្តិ។ សាមញ្ញផលសុត្តេ (ទី. និ. ១.១៥០) ហិ សីលំ និយ្យាតេត្វាបិ បុន សាមញ្ញផលមិច្ចេវ និយ្យាតិតំ។ សព្ពេសម្បិ មហគ្គតចិត្តានំ ញាណសម្បយុត្តត្តា, ឈានានញ្ច តំ សម្បយោគតោ “**អត្ថតោ បញ្ញាសម្បទា**”តិ វុត្តំ។ បញ្ញានិទ្ទេសេ ហិ ឈានបញ្ហំ អធិដ្ឋានំ កត្វា បឋមំ វិបស្សនាបញ្ញា និយ្យាតិតា។ តេនាហ “**វិបស្សនាបញ្ញាយា**”តិអាទិ។

សោណទណ្ឌឧបាសកត្តបដិវេទនាកថាវណ្ណនា

៣២១. **ទហរោ យុវា**តិ ឯត្ថ **ទហរ**វចនេន បឋមយោព្ពនភាវំ ទស្សេតិ។ បឋមយោព្ពនកាលគតោ ហិ “ទហរោ”តិ វុច្ចតិ។ បុត្តស្ស បុត្តោ **នត្តា** នាម។ **នប្បហោតី**តិ ន សម្បជ្ជតិ, បុត្តនត្តប្បមាណោបិ ន ហោតីតិ អត្ថោ។ “អាសនា មេ តំ វុដ្ឋាន”ន្តិ ឯតស្ស អត្ថាបត្តិំ ទស្សេតុំ “**មម អគារវេនា**”តិអាទិ វុត្តំ។ **ឯតន្តិ** អញ្ជលិបគ្គហណំ។ អយញ្ហិ យថា តថា អត្តនោ មហាជនស្ស សម្ភាវនំ ឧប្បាទេត្វា កោហញ្ញេន បរេ វិម្ហាបេត្វា លាភុប្បាទនំ និជិគីសន្តោ វិចរតិ, តស្មាស្ស អតិវិយ កុហកភាវំ ទស្សេន្តោ “**ឥមិនា កិរា**”តិអាទី វទតិ ។ **អគារវំ នាម នត្ថី**តិ អគារវវចនំ នាម នត្ថិ, នាយំ ភគវតិ អគារវេន “អហញ្ចេវ ខោ បនា”តិអាទិមាហ, អថ ខោ អត្តនោ លាភបរិហានិភយេនេវាតិ វុត្តំ ហោតិ។

៣២២. **តង្ខណានុរូបាយា**តិ យាទិសី តទា តស្ស អជ្ឈាសយប្បវត្តិ, តទនុរូបាយាតិ មជ្ឈេបទលោបេន អត្ថោ។ តទា តស្ស វិវដ្ដសន្និស្សិតស្ស តាទិសស្ស ញាណបរិបាកស្ស អភាវតោ កេវលំ អត្តុទយសន្និស្សិតោ ឯវ អត្ថោ ទស្សិតោតិ អាហ “**ទិដ្ឋធម្មិកសម្បរាយិកំ អត្ថំ សន្ទស្សេត្វា**”តិ, បច្ចក្ខតោ វិភាវេត្វាតិ អត្ថោ។ **កុសលេ ធម្មេ**តិ តេភូមកេ កុសលធម្មេ, អយមេត្ថ និប្បរិយាយតោ អត្ថោ។ បរិយាយតោ បន “ចតុភូមកេ”តិបិ វត្តុំ វដ្ដតិ លោកុត្តរកុសលស្សបិ អាយតិំ លព្ភមានត្តា។ តថា ហិ វក្ខតិ “អាយតិំ និព្ពានត្ថាយ, វាសនាភាគិយាយ វា”តិ។ **តត្ថា**តិ កុសលេ ធម្មេ យថាសមាទបិតេ។ **នន្តិ** សោណទណ្ឌព្រាហ្មណំ។ **សមុត្តេជេត្វា**តិ សម្មទេវ ឧបរូបរិ និសានេត្វា បុញ្ញកិរិយាយ តិក្ខវិសទភាវមាបាទេត្វា។ តំ បន អត្ថតោ តត្ថ ឧស្សាហជននមេវ ហោតីតិ អាហ “**សឧស្សាហំ កត្វា**”តិ។ **តាយ ច សឧស្សាហតាយា**តិ ឯវំ បុញ្ញកិរិយាយ សឧស្សាហតា និយមតោ ទិដ្ឋធម្មិកាទិអត្ថសម្បាទនីតិ យថាវុត្តាយ សឧស្សាហតាយ ច សម្បហំសេត្វាតិ សម្ពន្ធោ។ **អញ្ញេហិ ច វិជ្ជមានគុណេហី**តិ ឯវរូបា តេ គុណសមង្គិតា ច ឯកន្តេន ទិដ្ឋធម្មិកាទិអត្ថនិប្ផាទនីតិ តស្មិំ វិជ្ជមានេហិ, អញ្ញេហិ ច គុណេហិ **សម្បហំសេត្វា** សម្មទេវ ហដ្ឋតុដ្ឋភាវមាបាទេត្វាតិ អត្ថោ។

យទិ ភគវា ធម្មរតនវស្សំ វស្សិ, អថ កស្មា សោ វិសេសំ នាធិគច្ឆីតិ ចោទនំ សោធេតុំ “**ព្រាហ្មណោ បនា**”តិអាទិ វុត្តំ។ **កុហកតាយា**តិ វុត្តនយេន កោហញ្ញកត្តា, ឥមិនា បយោគសម្បត្តិអភាវំ ទស្សេតិ។ យជ្ជេវំ កស្មា ភគវា តស្ស តថា ធម្មរតនវស្សំ វស្សីតិ បដិចោទនម្បិ សោធេន្តោ “**កេវលមស្សា**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ **កេវល**ន្តិ និព្ពេធាសេក្ខភាគិយេន អសម្មិស្សំ។ **និព្ពានត្ថាយា**តិ និព្ពានាធិគមត្ថាយ, បរិនិព្ពានត្ថាយ វា។ អាយតិំ វិសេសាធិគមនូបាយភូតា បុញ្ញកិរិយាសុ បរិចយសង្ខាតា វាសនា ឯវ ភាគោ, តស្មិំ ឧបាយភាវេន បវត្តាតិ **វាសនាភាគិយា**។ ន ហិ ភគវតោ និរត្ថកា ចតុប្បទិកគាថមត្តាបិ ធម្មទេសនា អត្ថិ។ តេនាហ “**សព្ពា បុរិមបច្ឆិមកថា**”តិ។ អាទិតោ ចេត្ថ បភុតិ យាវ ព្រាហ្មណស្ស វិស្សជ្ជនាបរិយោសានំ, តាវ **បុរិមកថា,** ភគវតោ

បន សីលបញ្ញាវិស្សជ្ជនា **បច្ឆិមកថា។** ព្រាហ្មណេន វុត្តាបិ ហិ ពុទ្ធគុណាទិបដិសញ្ញុត្តា កថា អាយតឹ និព្ពានត្ថាយ វាសនាភាគិយា ឯវាតិ។ សេសំ សុវិញ្ញេយ្យមេវ។

ឥតិ សុមង្គលវិលាសិនិយា ទីឃនិកាយដ្ឋកថាយ បរមសុខុមគម្ភីរទុរនុពោធត្ថបរិទីបនាយ សុវិមលវិបុលបញ្ញាវេយ្យត្តិយជននាយ សាធុវិលាសិនិយា នាម លីនត្ថបកាសនិយា សោណទណ្ឌសុត្តវណ្ណនាយ លីនត្ថបកាសនា។

សោណទណ្ឌសុត្តវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៥. កូដទន្តសុត្តវណ្ណនា

៣២៣. ឯវំ សោណទណ្ឌសុត្តំ សំវណ្ណេត្វា ឥទានិ កូដទន្តសុត្តំ សំវណ្ណេន្តោ យថានុបុព្ពំ សំវណ្ណនោកាសស្ស បត្តភាវំ វិភាវេតុំ, សោណទណ្ឌ សុត្តស្សានន្តរំ សង្គីតស្ស សុត្តស្ស កូដទន្តសុត្តភាវំ វា បកាសេតុំ **“ឯវំ មេ សុតំ... បេ.... មគធេសូតិ កូដទន្តសុត្ត”**ន្តិ អាហ។ **“មគធា នាម ជនបទិនោ រាជកុមារា”**តិអាទីសុ អម្ពដ្ឋសុត្តេ កោសលជនបទវណ្ណនាយំ អម្ហេហិ វុត្តនយោ យថារហំ នេតព្ពោ។ អយំ បនេត្ថ វិសេសោ – មគេន សទ្ធិំ ធាវន្តីតិ **មគធា**, រាជកុមារា, មំសេសុ វា គិជ្ឈន្តីតិ **មគធា** និរុត្តិនយេន។ វុឌ្ឍិតោ, បច្ចយលោបតោ ច តេសំ និវាស ភូតេបិ ជនបទេ វុទ្ធិ ន ហោតីតិ នេរុត្តិកា។ ជនបទនាមេយេវ ពហុវចនំ, ន ជនបទសទ្ទេ ជាតិសទ្ទត្តាតិ វុត្តំ **“តស្មិំ មគធេសុ ជនបទេ”**តិ។ **ឥតោ បរ**ន្តិ “មគធេសូ”តិ បទតោ បរំ “ចារិកំ ចរមានោ”តិអាទិវចនំ។ **បុរិម សុត្តទ្វយេ**តិ អម្ពដ្ឋសោណទណ្ឌសុត្តទ្វយេ។ **វុត្តនយមេវា**តិ យំ តត្ថ អាគតសទិសំ ឥធាគតំ, តំ អត្ថវណ្ណនាតោ វុត្តនយមេវ, តត្ថ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ “តរុណោ អម្ពរុក្ខោ អម្ពលដ្ឋិកា”តិ ព្រហ្មជាលសុត្តវណ្ណ នាយំ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.២) វុត្តត្តា **“អម្ពលដ្ឋិកា ព្រហ្មជាលេ វុត្តសទិសាវា”**តិ អាហ។

យញ្ញាវាដំ សម្បាទេត្វា មហាយញ្ញំ ឧទ្ទិស្ស សវិញ្ញាណកានិ, អវិញ្ញាណកានិ ច យញ្ញូបករណានិ ឧបដ្ឋបិតា នីតិ អត្ថំ សន្ធាយ “មហាយញ្ញោ ឧបក្ខដោ”តិ បាឡិយំ វុត្តំ, តំ បនេតំ ឧបករណំ តេសំ តថា សជ្ជនមេវាតិ ទស្សេតិ **“សជ្ជិតោ”**តិ ឥមិនា។ **វច្ឆតរសតានី**តិ យុវភាវប្បត្តានិ ពលវវច្ឆសតានិ។ វច្ឆានំ វិសេសាតិ ហិ **វច្ឆតរា**, តេ បន វច្ឆា ឯវ ហោន្តិ, ន ទម្មា, ន ច ពលីពទ្ទាតិ អាហ **“វច្ឆសតានី”**តិ។ អយំ អាចរិយមតិ (ទី. និ. ដី. ១.៣២៣)។ **តរ**-សទ្ទោ វា អនត្ថកោតិ វុត្តំ **“វច្ឆសតានី”**តិ។ ឯវញ្ហិ សព្ពោបិ វច្ឆប្បភេទោ សង្គហិតោ ហោតិ។ **ឯតេ**តិ ឧសភាទយោ ឧរព្ភបរិយោសានា។ **អនេកេស**ន្តិ អនេកជាតិកានំ។ **មិគបក្ខីន**ន្តិ មហឹសរុរុបសទកុរុង្គគោកណ្ណមិគានញ្ចេវ មោរកបិញ្ជរវដ្ដកតិត្តិរ លាបាទិបក្ខីនញ្ច។ សង្ខ្យាវសេន អនេកតំ សត្តសតគ្គហណេន បរិច្ឆិន្ទិតុំ **“សត្តសត្តសតានី”**តិ វុត្តំ, សត្តសតានិ, សត្តសតានិ ចាតិ អត្ថោ។ **ថូណ**ន្តិ យញ្ញោបករណានំ មិគបក្ខីនំ ពន្ធនត្ថម្ភំ។ **យូបោ**តិបិ តស្ស នាមំ។ តេនាហ **“យូបសង្ខាត”**ន្តិ។

៣២៨. **វិធា**តិ វិប្បដិសារវិនោទនា។ យោ ហិ យញ្ញសង្ខាតស្ស បុញ្ញស្ស ឧបក្កិលេសោ, តស្ស វិធមនតោ និវារណតោ និរោធនតោ វិធា វុច្ចន្តិ វិប្បដិសារវិនោទនា, តា ឯវ បុញ្ញាភិសន្ទំ អវិច្ឆិន្ទិត្វា ឋបេន្តីតិ **“ឋបនា”**តិ ច វុត្តា។ អវិប្បដិសារតោ ឯវ ហិ ឧបរូបរិ បុញ្ញាភិសន្ទប្បវត្តីតិ។ ឋបនា ចេតា យញ្ញស្ស អាទិមជ្ឈ បរិយោសានវសេន តីសុ កាលេសុ បវត្តិយា តិប្បការាតិ អាហ **“តិដ្ឋបន”**ន្តិ។ **បរិក្ខារ**សទ្ទោ ចេត្ថ បរិវារ បរិយាយោ “បរិករោន្តិ យញ្ញំ អភិសង្ខរោន្តី”តិ កត្វា។ តេនាហ **“សោឡសបរិវារ”**ន្តិ។

មហាវិជិតរាជយញ្ញកថាវណ្ណនា

៣៣៦. បុព្ពេ ភូតំ **ភូតបុព្ពំ** យថា “ទិដ្ឋបុព្ព”ន្តិ អាហ **“បុព្ពចរិត”**ន្តិ, អត្តនោ បុរិមជាតិសម្ពន្ធំ ពោធិសម្ភារភូតំ បុញ្ញចរិយន្តិ អត្ថោ។ តថា ហិ តស្ស អនុគាមិនិធិស្ស ថាវរនិធិនា និទស្សនំ ឧបបន្នំ ហោតិ។ សទ្ទវិទូ បន វទន្តិ **“ភូតបុព្ពន្តិ** ឥទំ កាលសត្តមិយា នេបាតិកបទ”ន្តិ។ អតីតកាលេតិ ហិ តេសំ មតេន អត្ថោ។ **អឌ្ឍោ**តិ អនេន។ មហន្តំ បឋវីមណ្ឌលំ វិជិតន្តិ សម្ពន្ធោ។ មហន្តំ វា វិជិតំ បឋវីមណ្ឌលមស្ស អត្ថីតិ អត្ថោ។ “អន្តោរដ្ឋេតិ យស្ស វិជិតេ វិហរតិ, តស្ស រដ្ឋេ”តិអាទីសុ វិយ ហិ **វិជិត**សទ្ទោ រដ្ឋេ បវត្តតិ, ឥមិនា តស្ស ឯករាជភាវំ ទីបេតិ, ន ចក្កវត្តិរាជភាវំ សត្តរតនសម្បន្នតាអវចនតោ។ បាឡិយំ ន យេន កេនចិ សន្តកមត្តេន អឌ្ឍតាតិ ទស្សេតុំ **“អឌ្ឍោ”**តិ វត្វា **“មហទ្ធនោ”**តិ វុត្តំ។ តេនាហ **“យោ កោចិ”**តិអាទិ។ អឌ្ឍតា ហិ នាម វិភវសម្បន្នតា សា ច តំ តទុបាទាយ វុច្ចតិ។ តថា មហទ្ធនតាបីតិ តំ ថាមប្បត្តំ ឧក្កំសគតំ ទស្សេតុំ **“អបរិមាណសង្ខ្យេនា”**តិ អាហ។ ភុញ្ជិតព្ពដ្ឋេន វិសេសតោ កាមា ឥធ **ភោគា** នាមាតិ ទស្សេតិ។ **“បញ្ចកាមគុណវសេនា”**តិ ឥមិនា។ **បិណ្ឌបិណ្ឌវសេនា**តិ ភាជនាលង្ការាទិវិភាគំ អហុត្វា កេវលំ ខណ្ឌ ខណ្ឌវសេន។

រូបំ អប្បេត្វា, អនប្បេត្វា វា មាសប្បមាណេន កតោ **មាសកោ។ អាទិ**សទ្ទេន ថាលកាទីនិ សង្គណ្ហាតិ។ **អនេកកោដិសង្ខ្យេនា**តិ កហាបណានំ កោដិសតាទិប្បមាណំ សន្ធាយ វុត្តំ ហេដ្ឋិមន្តេន កោដិសតប្បមាណេនេវ ខត្តិយមហាសាលភាវប្បត្តិតោ។

តុដ្ឋីតិ សុមនតា។ **ឧបករណ**សទ្ទោ ចេត្ថ ការណបរិយាយោ។ កឹ បន តន្តិ អាហ **“នានាវិធាលង្ការ សុវណ្ណរជតភាជនាទិភេទ”**ន្តិ។ **អាទិ**សទ្ទេន វត្ថសេយ្យាវសថាទីនិ សង្គយ្ហន្តិ, សុវណ្ណរជតមណិមុត្តា

វេឡុរិយវជិរបវាឡានិ **សត្ត រតនានី**តិ វទន្តិ។ យថាហុ –

> “សុវណ្ណំ រជតំ មុត្តា, មណិវេឡុរិយានិ ច;
> វជិរញ្ច បវាឡន្តិ, សត្តាហុ រតនានិមេ”តិ។

សាលិវីហិអាទិ សត្តធញ្ញំ សានុលោមំ បុព្ពន្នំ នាម បុរេតព្វំ សស្សផលន្តិ កត្វា។ តព្ពិបរិយាយតោ មុគ្គមាសាទិ តទវសេសំ អបរន្នំ នាម។ អបរន្នតោ បុព្ពេ បវត្តមន្នំ បុព្ពន្នំ, តតោ អបរស្មិំ បវត្តមន្នំ អបរន្នំ។ ន្ន-ការស្ស បន ណ្ណ-ការេ កតេ **បុព្ពណ្ណំ, អបរណ្ណញ្ចា**តិ នេរុត្តិកា។ បុព្ពាបរភាវោ បនេតេសំ អាទិកប្បេ សម្ភវាសម្ភវវសេន វេទិតព្ពោ។ បុរិមំ “អឌ្ឍោ មហទ្ធនោ បហូតជាតរូបរជតោ”តិ វចនំ ទេវសិកំ បរិព្ពយទានគហណាទិវសេន, បរិវត្តនធនធញ្ញវសេន ច វុត្តំ, ឥទំ បន “បហូតធនធញ្ញោ”តិ វចនំ និធានគតធនវសេន, សង្គហិតធញ្ញវសេន ចាតិ ឥមំ វិសេសំ សន្ធាយ អយំ នយោ ទស្សិតោ។ វិសកហាបណម្ពណាទិទេវសិកវឡញ្ជនម្បិ ហិ មហាសាលលក្ខណំ។

ឥទានិ តព្ពិបរីតវសេន វិសេសំ ទស្សេតុំ **“អថ វា”**តិអាទិនា ទុតិយនយោ អារទ្ធោ។ ឥមិនា ឯវ ហិ បុរិមវចនំ និធានគតធនវសេន, សង្គហិតធញ្ញវសេន ច វុត្តន្តិ អត្ថតោ សិទ្ធំ ហោតិ។ តត្ថ **ឥទ**ន្តិ “បហូតធនធញ្ញោ”តិ វចនំ។ **អស្សា**តិ មហាវិជិតរញ្ញោ។ ទិវសេ ទិវសេ បរិភុញ្ជិតព្ពំ **ទេវសិកំ,** ភាវនបុំសកមេតំ។ ទាសកម្មករបោរិសាទីនំ វេត្តនានុប្បទានំ **បរិព្ពយទានំ។** ឥណសោធនាទិវសេន ធនធញ្ញានមាទានំ **គហណំ។ អាទិ**សទ្ទេន ឥណទានាទីនំ សង្គហោ។ **បរិវត្តនធនធញ្ញវសេនា**តិ កយវិក្កយករណេន បរិវត្តិតព្ពានំ ធនធញ្ញានំ វសេន។ កត្ថចិ បន សមុច្ចយវិរហិតបាឋោ ទិស្សតិ។ តត្ថ “បរិព្ពយទានគ្គហណាទិវសេនា”តិ ឥទំ បរិវត្តនបទេន សម្ពន្ធំ កត្វា តាទិសេន វិធិនា ឥតោ ចិតោ ច បរិវត្តេតព្ពានំ ធនធញ្ញានំ វសេនាតិ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។

កោដ្ឋំ វុច្ចតិ ធញ្ញដ្ឋបនដ្ឋានំ, តទេវ អគារំ តថា។ តេនាហ **“ធញ្ញេន បរិបុណ្ណកោដ្ឋាគារោ”**តិ។ ឯវំ សារគព្ភំ **កោសោ,** ធញ្ញដ្ឋបនដ្ឋានំ **កោដ្ឋាគារ**ន្តិ ទស្សេត្វា ឥទានិ តតោ អញ្ញថាបិ តំ ទស្សេតុំ **“អថ វា”**តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ យថា អសិនោ តិក្ខភាវបរិហារតោ បរិច្ឆទោ “កោសោ”តិ វុច្ចតិ, ឯវំ រញ្ញោ តិក្ខភាវបរិហារកត្តា ចតុរង្គិនី សេនា “កោសោ”តិ អាហ **“ចតុព្ពិធោ កោសោ”**តិអាទិ។ “ទ្វាទសបុរិសោ ហត្ថី”តិអាទិនា (បាចិ. ៣១៤) វុត្តលក្ខណេន ចេត្ថ **ហត្ថិ**អាទយោ គហេតព្ពា។ វត្ថកោដ្ឋាគារគ្គហណេនេវ សព្ពស្សបិ កុប្បភណ្ឌដ្ឋបនដ្ឋានស្ស គហិតត្តា **“កោដ្ឋាគារំ តិវិធ”**ន្តិអាទិ វុត្តំ។ ជាតរូបរជតតោ ហិ អញ្ញំ លោហអយទារុវិសាណវត្ថាទិកមសារទព្ពំ គោបេតព្ពតោ គ-ការស្ស ក-ការំ កត្វា **កុប្បំ** វុច្ចតិ។ ជាតរូបរជតនិធានំ **ធនកោដ្ឋាគារំ។** តត្ថ តត្ថ រតនំ វិលោកេត្វា ចរណំ **រតនវិលោកនចារិកា។** កាមំ តមត្ថំ រាជា ជានាតិ, ភណ្ឌាគារិកេន បន កថាបេត្វា បរិសាយ និស្សទ្ទភាវាបាទនត្ថមេវ ឯវំ បុច្ឆតិ។ តថា កថាបនេ ហិ អសតិ បរិសា សទ្ទំ ករិស្សតិ “កស្មា រាជា បរម្បរាគតំ កុលធនំ វិនាសេតី”តិ, តតោ ច បកតិក្ខោភោ ភវិស្សតិ, សតិ បន តថា កថាបនេ “ឯតំការណា តំ ឆឌ្ឌេតី”តិ និស្សទ្ទភាវមាបជ្ជិស្សតិ។ តតោ ច បកតិក្ខោភោ ន ភវិស្សតិ, តស្មា តថា បុច្ឆតីតិ វេទិតព្ពំ។ **មរណវស**ន្តិ មរណស្ស, មរណសង្ខាតំ វា វិសយំ។

៣៣៧. បាឡិយំ “អាមន្តេត្វា”តិ ឯតស្ស មន្តិតុកាមោ ហុត្វាតិ អត្ថំ វិញ្ញាបេតុំ **“ឯកេន បណ្ឌិតេន សទ្ធិំ មន្តេត្វា”**តិ វុត្តំ។ ធាត្វត្ថានុវត្តកោ ហេត្ថ ឧបសគ្គោ, បករណាធិគតោ ច កត្ថចិ អត្ថវិសេសោ យថា “សិក្ខមានេន ភិក្ខវេ ភិក្ខុនា អញ្ញាតព្ពំ បរិបុច្ឆិតព្ពំ បរិបញ្ហិតព្ព”ន្តិ (បាចិ. ៤៣៤)។ តថា ហិស្ស បទភាជនេ វុត្តំ “សិក្ខមានេនាតិ សិក្ខិតុកាមេន។ អញ្ញាតព្ពន្តិ ជានិតព្ព”ន្តិអាទិ (បាចិ. ៤៣៦)។ **អាមន្តេសី**តិ មន្តិតុកាមោសិ។ ជនបទស្ស អនុបទ្ទវត្ថំ, យញ្ញស្ស ច ចិរានប្បវត្តនត្ថំ ព្រាហ្មណោ ចិន្តេសីតិ អាហ **“អយំ រាជា”**តិអាទិ។ អាហរន្តានំ មនុស្សានំ គេហានីតិ សម្ពន្ធោ, អនាទរេ វា ឯតំ សាមិវចនំ។

៣៣៨. សត្តានំ ហិតសុខស្ស វិទ្ធំសនតោ, អហិតទុក្ខស្ស ច អាវហនតោ កណ្ដកសទិសតាយ ចោរា ឯវ ឥធ **“កណ្ដកា”**តិ វុត្តំ **“ចោរកណ្ដកេហិ សកណ្ដកោ”**តិ។ យថា គាមវាសីនំ ឃាតកា គាមឃាតកា អភេទវសេន, ឧបចារេន ច និស្សយនាមស្ស និស្សិតេបិ បវត្តនតោ, ឯវំ បន្ថិកានំ ទុហនា ពាធនា **បន្ថទុហា។** ធម្មតោ អបេតស្ស អយុត្តស្ស ករណសីលោ **អធម្មការី,** យោ វា អត្តនោ វិជិតេ ជនបទាទីនំ តតោ តតោ អនត្ថតោ តាយនេន ខត្តិយេន កត្តព្ពធម្មោ, តស្ស អករណសីលោតិ អត្ថោ។ **ទស្សុ**តិ ចោរានមេតំ អធិវចនំ។ ទំសេន្តិ វិទ្ធំសេន្តីតិ ហិ **ទស្សវោ** និក្កហិតលោបេន, តេ ឯវ ខីលសទិសត្តា **ខីល**ន្តិ **ទស្សុខីលំ។** យថា ហិ ខេត្តេ ខីលំ កសនាទីនំ សុខប្បវត្តិំ, មូលសន្តានេន សស្សបរិពុទ្ធិញ្ច វិពន្ធតិ, ឯវំ ទស្សវោបិ រដ្ឋេ រាជាណាយ សុខប្បវត្តិំ, មូលវិវុឌ្ឍិយា ជនបទបរិពុទ្ធិញ្ច វិពន្ធន្តិ។ បាណចាគំ ទស្សេតុំ **“មារណេនា”**តិ វុត្តំ, ហឹសនំ ទស្សេតុំ **“កោដ្ដនេនា”**តិ។ **វធ**សទ្ទោ ហិ ហឹសនត្ថោបិ ហោតិ “វធតិ ន រោទតិ, អាបត្តិ ទុក្កដស្សា”តិអាទីសុ (បាចិ. ៨៨០) វិយ, កប្បរាទីហិ

បោថនេនាតិ អត្ថោ។ **អទ្ទុ** នាម ទារុក្ខន្ធេន កតោ ពន្ធនោបករណវិសេសោ, តេន ពន្ធនំ តថា។ **អាទិ**សទ្ទេន រជ្ជុពន្ធនសង្ខលិកពន្ធនឃរពន្ធនាទីនិ សង្គណ្ហាតិ។ **ហា**-ធាតុយា ជានិបទនិប្ផត្តិ ទស្សេតិ **“ហានិយា”**តិ ឥមិនា, សា ច ធនហាយនមេវាតិ វុត្តំ **“សតំ គណ្ហថា”**តិអាទិ។

បញ្ចសិខមត្តំ ឋបេត្វា មុណ្ឌាបនំ **បញ្ចសិខមុណ្ឌករណំ។** តំ “កាកបក្ខករណ”ន្តិបិ វោហរន្តិ។ សីសេ ឆកណោទកាវសេចនំ **គោមយសិញ្ចនំ។ កុទណ្ឌកោ** នាម ចតុហត្ថតោ ឩនោ រស្សទណ្ឌកោ, យោ “គទ្ទុលោ”តិបិ វុច្ចតិ, តេន ពន្ធនំ **កុទណ្ឌកពន្ធនំ។ អាទិ**សទ្ទេន ខុរមុណ្ឌំ ករិត្វា ភស្មបុដវធនាទីនំ សង្គហោ។ **សម្មា**សទ្ទោ ញាយត្ថោតិ អាហ **“ហេតុនា”**តិអាទិ, បរិយាយវចនមេតំ។ **ឩហនិស្សាមី**តិ ឧទ្ធរិស្សាមិ, អបនេស្សាមីតិ អត្ថោ។ បុព្ពេ តត្ថ កតបរិចយតាយ **ឧស្សាហំ ករោន្តិ។ “អនុប្បទេតូ”**តិ ឯតស្ស អនុ អនុ បទេតូតិ អត្ថំ សន្ធាយ **“ទិន្នេ អប្បហោន្តេ”**តិអាទិ វុត្តំ។ **កសិឧបករណភណ្ឌំ** ផាលបាជនយុគនង្គលាទិ, ឥមិនា បាឡិយំ ពីជភត្តមេវ និទស្សនវសេន វុត្តន្តិ ទស្សេតិ។ សក្ខិករណបណ្ណារោបននិពន្ធនំ វឌ្ឍិយា សហ វា វិនា វា បុន គហេតុកាមស្ស ទានេ ហោតិ, ឥធ បន តទុភយម្បិ នត្ថិ បុន អគ្គហេតុកាមត្តាតិ វុត្តំ **“សក្ខឹ អកត្វា”**តិអាទិ។ តេនាហ **“មូលច្ឆេជ្ជវសេនា”**តិ។ **សក្ខិ**ន្តិ តទា បច្ចក្ខកជនំ។ **បណ្ណេ អនារោបេត្វា**តិ តាលាទិបណ្ណេ យថាចិណ្ណំ លិខនវសេន អនារោបេត្វា។ អញ្ញត្ថ បណ្ណាការេបិ **បាភត**សទ្ទោ, ឥធ បន ភណ្ឌមូលេយេវាតិ អាហ **“ភណ្ឌមូលស្សា”**តិអាទិ។ ភណ្ឌមូលញ្ហិ បការតោ ឧទយភណ្ឌានិ អាភរតិ សំហរតិ ឯតេនាតិ **បាភតំ។** ឧទយធនតោ បគេវ អាភតំ **បាភត**ន្តិ សទ្ទវិទូ, បណ្ណាការោ បន តំ តទត្ថំ បត្ថេន្តេហិ អាភរីយតេតិ **បាភតំ។** បត្ថនត្ថជោតកោ ហិ អយំ **ប**-សទ្ទោ។

“យថាហា”តិអាទិនា បាភតសទ្ទស្ស មូលភណ្ឌត្ថតំ **ចូឡសេដ្ឋិជាតក**បាឋេន (ជា. ១.១.៤) សាធេតិ។ តព្ភាយមដ្ឋកថា (ជា. អដ្ឋ. ១.១.៤) **“អប្បកេនបី**តិ ថោកេនបិ បរិត្តកេនបិ។ **មេធាវី**តិ បញ្ញវា។ **បាភតេនា**តិ ភណ្ឌមូលេន។ **វិចក្ខណោ**តិ វោហារកុសលោ។ **សមុដ្ឋាបេតិ អត្តាន**ន្តិ មហន្តំ ធនញ្ច យសញ្ច ឧប្បាទេត្វា តត្ថ អត្តានំ សណ្ឋាបេតិ បតិដ្ឋាបេតិ។ យថា កឹ? **អណុំ អគ្គឹវ សន្ធមំ,** យថា បណ្ឌិតបុរិសោ បរិត្តំ អគ្គឹ អនុក្កមេន គោមយចុណ្ណាទីនិ បក្ខិបិត្វា មុខវាតេន ធមន្តោ សមុដ្ឋាបេតិ វឌ្ឍេតិ មហន្តំ អគ្គិក្ខន្ធំ ករោតិ, ឯវមេវ បណ្ឌិតោ ថោកម្បិ បាភតំ លភិត្វា នានាឧបាយេហិ បយោជេត្វា ធនញ្ច យសញ្ច វឌ្ឍេតិ, វឌ្ឍេត្វា ច បន តត្ថ អត្តានំ បតិដ្ឋាបេតិ, តាយ ឯវ វា បន ធនយសមហន្តតាយ អត្តានំ សមុដ្ឋាបេតិ, អភិញ្ញាតំ បាកដំ ករោតីតិ អត្ថោ”តិ។

ទិវសេ ទិវសេ ទាតព្ពំ **ទេវសិកំ។** មាសេ មាសេ ទាតព្ពំ **មាសិកំ។ អាទិ**សទ្ទេន អនុបោសថិកាទីនិ សង្គណ្ហាតិ។ **តស្ស តស្ស** បុរិសស្ស។ កុសលានុរូបេន, កម្មានុរូបេន សូរភាវានុរូបេនាតិ ទ្វន្ទតោ បរំ សុយ្យមានោ **អនុរូប**សទ្ទោ បច្ចេកំ យោជេតព្ពោ។ ឆេកភាវានុរូបតា ចេត្ថ **កុសលានុរូបំ។** កត្ថចិ **កុល**សទ្ទោ ទិស្សតិ, សោ ច ជាណុសោណិអាទិកុលានមិវ **កុលានុរូប**ម្បិ ទាតព្ពតោ យុជ្ជតេវ។ សេនាបច្ចាទិ **ឋានន្តរំ,** ឥមិនា ភត្តវេតនំ និទ្ទិដ្ឋមត្តន្តិ ទស្សេតិ។ សកកម្មបសុតត្តា, អនុបទ្ទវត្តា ច **ធនធញ្ញានំ រាសិកោ** រាសិការភូតោ។ **ខេមេន ឋិតា**តិ អនុបទ្ទវេន បវត្តា។ តេនាហ **“អភយា”**តិ, កុតោចិបិ ភយរហិតាតិ អត្ថោ។ **មោទា មោទមានា**តិ មោទាយ មោទមានា, សោមនស្សេនេវ មោទមានា, ន សំសន្ទនមត្តេនាតិ វុត្តំ ហោតិ។ “ភគវតា សទ្ធឹ សម្មោទី”តិអាទីសុ (ទី. និ. ១.៣៨១) ហិ **មុទ**សទ្ទោ សំសន្ទនេបិ បវត្តតិ, អញ្ញេ មោទា ហុត្វា អបរេបិ មោទមានា វិហរន្តីតិ វា អត្ថោ។ តេនាហ **“អញ្ញមញ្ញំ បមុទិតចិត្តា**តិ, អសញ្ញោគេបិ វត្តិច្ឆាយេវ វុទ្ធីតិ ទ្វិធា បាឋោ វុត្តោ។ **ឥទ្ធផីតភាវ**ន្តិ សមិទ្ធវេបុល្លភាវំ។

ចតុបរិក្ខារវណ្ណនា

៣៣៩. តស្មឹ តស្មឹ កិច្ចេ អនុយន្តិ អនុវត្តន្តីតិ អនុយន្តា។ តេយេវ **អានុយន្តា** យថា “អនុភាវោ ឯវ អានុភាវោ”តិ, “អានុយុត្តា”តិបិ បាឋោ, តស្មឹ តស្មឹ កិច្ចេ អនុយុជ្ជន្តីតិ ហិ **អានុយុត្តា** វុត្តនយេន។ **អស្សា**តិ រញ្ញោ។ **តេ**តិ អានុយន្តខត្តិយាទយោ។ “អម្ហេ ឯត្ថ ពហិ ករោតី”តិ **អត្តមនា ន ភវិស្សន្តិ។** “និពទ្ធវិបុលាយាគមោ គាមោ **និគមោ។** វិវឌ្ឍិតមហាអាយោ មហាគាមោ”តិ (ទី. និ. ដី. ១.៣៣៨) អាចរិយេន វុត្តំ។ “អបាការបរិក្ខេបោ សាបណោ **និគមោ,** សបាការាបណំ **នគរំ,** តំ តព្ពិបរីតោ **គាមោ**”តិ (កង្ខាវិតរណី អភិនវដីកាយំ សង្ឃាទិសេសកណ្ឌេ កុលទូសកសិក្ខាបទេ បស្សិតព្ពំ) វិនយដីកាសុ។ គសន្តិ មទន្តិ ឯត្ថាតិ **គាមោ,** ស្វេវ បាកដោ ចេ, **និគមោ នាម** អតិរេកោ គាមោតិ កត្វា។ ភុសត្ថោ ហេត្ថ **នី**-សទ្ទោ, សញ្ញាសទ្ទត្តា ច រស្សោតិ សទ្ទវិទូ។ ជនបទត្ថោ វុត្តោវ។ “សាម្យាមច្ចោ សខា កោសោ, ទុគ្គញ្ច វិជិតំ ពល”ន្តិ វុត្តាសុ សត្តសុ រាជបកតីសុ រញ្ញោ តទវសេសានំ ឆន្នំ វសេន ហិតសុខាតិវុទ្ធិ, តទេកទេសា ច អានុយន្តាទយោតិ អាហ **“យំ តុម្ហាក”**ន្តិអាទិ។

តំតំកិច្ចេសុ រញ្ញា អមា សហ ភវន្តីតិ **អមច្ចា។** “អមាវាសី”តិអាទីសុ វិយ ហិ សមកិរិយាយ **អមា**តិ អព្យយបទំ, ច-បច្ចយេន តទ្ធិតសិទ្ធីតិ នេរុត្តិកា។ រដ្ឋកិច្ចវោសាសនកាលេ បន តេ រញ្ញា បិយា, សហបវត្តនកា ច ភវន្តីតិ ទស្សេតិ **“បិយសហាយកា”**តិ តមិនា។ រញ្ញោ បរិសតិ ភវា **“បារិសជ្ជា។** កេ បន តេតិ វុត្តំ **“សេសា អាណត្តិការកា”**តិ , យថាវុត្តានុយុត្តខត្តិយាទីហិ អវសេសា រញ្ញោ អាណាករាតិ អត្ថោ។ សតិបិ ទេយ្យធម្មេ អានុភាវសម្បត្តិយា, បរិវារសម្បត្តិយា ច អភាវេ តាទិសំ ទាតុំ ន សក្កា។ វុទ្ធកាលេ ច តាទិសានម្បិ រាជូនំ តទុភយំ ហាយតេវ, ទេយ្យធម្មេ បន អសតិ បគេវាតិ ទស្សេតុំ **“ទេយ្យធម្មស្មិញ្ហិ”**តិអាទិមាហ។ ទេយ្យធម្មស្មឹ អសតិ ច មហល្លកកាលេ ច ទាតុំ ន សក្កាតិ យោជនា។ **ឯតេនា**តិ យថាវុត្តការណទ្វយេន។ **អនុមតិយា**តិ អនុជាននេន។ **បក្ខា**តិ សបក្ខា យញ្ញស្ស អង្គភូតា។ យញ្ញំ បរិករោន្តីតិ **បរិក្ខារា,** សម្ភារា, តេ ច តស្ស យញ្ញស្ស អង្គភូតត្តា បរិវារា វិយ ហោន្តីតិ អាហ **“បរិវារា ភវន្តិ”**តិ។ **“រថោ”**តិអាទិនា តជានធិប្បេតមត្ថំ និសេធេតិ។

> “រថោ សេតបរិក្ខារោ, ឈានក្ខោ ចក្កវីរិយោ;
> ឧបេក្ខា ធុរសមាធិ, អនិច្ឆា បរិវារណ”ន្តិ។ (សំ. និ. ៥.៤);

ហិ **សំយុត្តមហាវគ្គបាឡិ។** តត្ថ **រថោ**តិ ព្រហ្មយានសញ្ញិតោ អដ្ឋង្គិកមគ្គរថោ។ **សេតបរិក្ខារោ**តិ ចតុបារិសុទ្ធិសីលាលង្ការោ។ **“សីលបរិក្ខារោ”**តិបិ បាឋោ។ **ឈានក្ខោ**តិ វិបស្សនាសម្បយុត្តានំ បញ្ចន្នំ ឈានង្គានំ វសេន ឈានមយអក្ខោ។ **ចក្កវីរិយោ**តិ វីរិយចក្កោ។ **ឧបេក្ខា ធុរសមាធី**តិ ឧបេក្ខា ទ្វិន្នំ ធុរានំ សមតា។ **អនិច្ឆា បរិវារណ**ន្តិ អលោភោ សីហចម្មាទីនិ វិយ បរិវារណំ។

អដ្ឋបរិក្ខារវណ្ណនា

៣៤០. ឧភតោ សុជាតាទីហិ វុច្ចមានេហិ។ **យសសា**តិ បញ្ចវិធេន អានុភាវេន។ តេនាហ **“អាណាឋបនសមត្ថតាយា”**តិ។ **“សទ្ធោ”**តិ ឯតស្ស “ទាតាទានស្ស ផលំ បច្ចនុភោតិ បត្តិយាយតី”តិ អត្ថំ ទស្សេតុំ **“ទានស្សា”**តិអាទិ វុត្តំ។ ទានេ សូរោតិ **ទានសូរោ,** ទេយ្យធម្មេ ឲ្ឡសកម្បិ សង្គំ អកត្វា មុត្តចាគោ, តព្ភាវោ បន កម្មស្សកតាញាណស្ស តិក្ខវិសទភាវេន វេទិតព្ពោ។ តស្ស ហិ តិក្ខវិសទភាវំ វិភាវេតុំ “សទ្ធោ”តិ វត្វា “ទានសូរោ”តិ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ តេនាហ **“ន សទ្ធាមត្តកេនា”**តិអាទិ។ យស្ស ហិ កម្មស្សកតា បច្ចក្ខមិវ ឧបដ្ឋាតិ, សោ ឯវំ វុត្តោ។ **យំ ទានំ ទេតី**តិ យំ ទេយ្យធម្មំ បរស្ស ទេតិ។ **តស្ស បតិ ហុត្វា**តិ តព្ពិសយំ លោភំ សុដ្ឋុមភិភវន្តោ តស្ស អធិបតិ ហុត្វា ទេតិ។ ការណោបចារវចនញ្ចេតំ។ បរតោបិ ឯសេវ នយោ។ តព្ពិសយេន លោភេន អនាកឌ្ឍនីយត្តា **ន ទាសោ, ន សហាយោ។**

តទេវត្ថំ ព្យតិរេកតោ, អន្វយតោ ច វិវរិត្វា ទស្សេន្តោ **“យោ ហី”**តិអាទិមាហ។ តជានធិប្បេតស្ស ហិ ទាសាទិទ្វយស្ស ព្យតិរេកតោ ទស្សនំ។ ខាទនីយភោជនីយាទីសុ មធុរស្សេវ បណីតត្តា **“មធុរំ ភុញ្ជតី”**តិ វុត្តំ, និទស្សនមត្តំ វា ឯតំ, បណីតំ បរិភុញ្ជតីតិ វុត្តំ ហោតិ។ **ទាសោ ហុត្វា ទេតិ** តណ្ហាយ ទាសព្យតំ ឧបគតត្តា។ **សហាយោ ហុត្វា ទេតិ** តស្ស បិយភាវានិស្សជ្ជនតោ។ **សាមី ហុត្វា ទេតិ** តត្ថ តណ្ហាទាសព្យតោ អត្តានំ មោចេត្វា អភិភុយ្យ បវត្តនតោ។ យំ បនេតំ អាចរិយេន វុត្តំ “សាមិបរិភោគសទិសា”តិ, (ទី. និ. ដី. ១.៣៤០) តំ តណ្ហាទាសព្យមតិក្កន្តតាសាមញ្ញំ សន្ធាយ វុត្តំ។ ន ហិ ខីណាសវស្ស បរិភោគោ សាមិបរិភោគោ វិយ ខីណាសវស្សេវ ទានំ ទានសាមីតិ អត្ថោ ឧបបន្នោ ហោតិ, បច្ឆា វា បមាទលិខិតមេតំ។ **តាទិសោ**តិ ទានសាមិសភាវោ។

សមិតបាបសមណពាហិតបាបព្រាហ្មណា ឧក្កដ្ឋនិទ្ទេសេនេត្ថ វុត្តា, បព្ពជ្ជាមត្តសមណជាតិមត្តព្រាហ្មណា វា កបណាទិគ្គហណេន គហិតាតិ វេទិតព្ពំ។ **ទុគ្គតា**តិ ទុក្ករំ ជីវិកមុបគតា កសិរវុត្តិកា។ តេនាហ **“ទលិទ្ទមនុស្សា”**តិ។ **បថាវិនោ**តិ មគ្គគាមិនោ។ **វណិព្ពកា**តិ ទាយកានំ គុណកិត្តនវសេន, កម្មផលកិត្តនមុខេន ច យាចនកា សេយ្យថាបិ នគ្គចរិយាទយោតិ អត្ថំ ទស្សេតុំ **“យេ ឥដ្ឋំ ទិន្ន”**ន្តិអាទិ វុត្តំ។ តទុភយេនេវ ហិ ទានស្ស វណ្ណថោមនា សម្ភវតិ។ យេ វិចរន្តិ, តេ វណិព្ពកា នាមាតិ យោជេតព្ពំ។ **បសតមត្ត**ន្តិ វីហិតណ្ឌុលាទិវសេន វុត្តំ, **សរាវមត្ត**ន្តិ យាគុភត្តាទិវសេន។ **ឱបានំ** វុច្ចតិ ឱគាហេត្វា បាតព្ពតោ នទីតឡាកាទីនំ សព្ពសាធារណំ តិត្ថំ, ឱបានមិវភូតោតិ **ឱបានភូតោ។** តេនាហ **“ឧទបានភូតោ”**តិអាទិ។ **ហុត្វា**តិ ភាវេតោ។ **សុតមេវ សុតជាត**ន្តិ **ជាត**សទ្ទស្ស អនត្ថន្តរវាចកត្តមាហ យថា “កោសជាត”ន្តិ។

អតីតាទិអត្ថចិន្តនសមត្ថតា នាម តស្ស រញ្ញោ អនុមានវសេន, ឥតិកត្តព្ពតាវសេន ច វេទិតព្ពា, ន ពុទ្ធានំ វិយ តត្ថ បច្ចក្ខទស្សិតាយាតិ ទស្សេតុំ **“អតីតេ”**តិអាទិ វុត្តំ។ បុញ្ញាបុញ្ញានិសំសចិន្តនញ្ចេត្ថ បករណាធិគតវសេន វេទិតព្ពំ។ **បុញ្ញស្សា**តិ យញ្ញបុញ្ញស្ស។ **ទាយកចិត្តម្បី**តិ ទាយកានំ, ទាយកំ វា ចិត្តម្បិ, ទាតុកម្យតាចិត្តម្បីតិ វុត្តំ ហោតិ។ ឥមេសុ បន អដ្ឋសុ អង្គេសុ អជ្ឈត្តាទយោ បញ្ច យញ្ញស្ស តាវ បរិក្ខារា ហោន្តុ

តេហិ វិនា តស្ស អសិជ្ឈនតោ , សុជាតតា, បន សូរូបតា ច កថំ យញ្ញស្ស បរិក្ខារោ សិយា តទុភយេន វិនាបិ តស្ស សិជ្ឈនតោតិ ចោទនាយ សព្ពេសម្បិ អដ្ឋន្នមង្គានំ បរិក្ខារភាវំ អន្វយតោ, ព្យតិរេកតោ ច ទស្សេន្តោ **“ឯតេ ហិ កិរា”**តិអាទិមាហ។ ឯត្ថ ច កេចិ ឯវំ វទន្តិ “យថា អឌ្ឍតាទយោ បញ្ច យញ្ញស្ស ឯកំសតោវ អង្គានិ, ន ឯវំ សុជាតតា, សុរូបតា ច, តទុភយំ បន អនេកំសតោវ អង្គន្តិ ទីបេតុំ អរុចិសូចកស្ស **កិរ**សទ្ទស្ស គហណំ កត”ន្តិ។ តេ ហិ “អយំ ទុជ្ជាតោតិអាទិវចនស្ស អនេកំសិកតំ មញ្ញមានា តថា វទន្តិ, តយិទំ អសារំ។ សព្ពសាធារណវសេន ហេតំ ព្យតិរេកតោ យញ្ញស្ស អង្គភាវទស្សនំ តត្ថ សិយា កេសញ្ចិ តថា បរិវិតក្កោ”តិ តស្សាបិ អវកាសាភាវទស្សនត្ថមេវ ឯវំ វុត្តត្តា, តទុភយសាធារណវសេនេវ អនេកំសតោ អង្គភាវស្ស អទស្សនតោ ច។ កិរសទ្ទោ បនេត្ថ តទា ព្រាហ្មណស្ស ចិន្តិតាការសូចនត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ ឯវមនេន ចិន្តេត្វា “ត មានិបិ អដ្ឋង្គានិ តស្សេវ យញ្ញស្ស បរិក្ខារា ភវន្តីតិ វុត្តានី”តិ កិរសទ្ទេន តស្ស ចិន្តិតាការោ សូចិតោ ហោតិ។ **ឯវមាទីនី**តិ ឯត្ថ **អាទិ**សទ្ទេន “អយំ វិរូបោ កិត្តកំ...បេ.... ឧបច្ឆិន្ទិស្សតិ, អយំ ទលិទ្ទោ, អប្បេសក្ខោ, អស្សទ្ធោ, អប្បស្សុតោ, ន អត្ថញ្ញូ, ន មេធាវី កិត្តកំ...បេ.... ឧបច្ឆិន្ទិស្សតី”តិ ឯតេសំ សង្គហោ វេទិតព្ពោ។

ចតុបរិក្ខារាទិវណ្ណនា

៣៤១. “សុជំ បគ្គណ្ហន្តាន”ន្តិ ឯត្ថ **សោណទណ្ឌសុត្តវណ្ណនាយំ** (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៣១១-៣១៣) វុត្តេសុ ទ្វីសុ វិកប្បេសុ ទុតិយវិកប្បំ និសេធេន្តោ **“មហាយាគ”**ន្តិអាទិមាហ, តេន ច បុរោហិតស្ស សយមេវ កដច្ឆុគ្គហណជោតនេន ឯវំ សហត្ថា សក្កច្ចំ ទានេ យុត្តបយុត្តតា ឥច្ឆិតព្ពាតិ ទស្សេតិ។ **ឯវំ ទុជ្ជាតស្សា**តិ ឯត្ថាបិ “សុជាតតាយ អនេកំសតោ អង្គភាវទស្សនមេវិទ”ន្តិ អត្ថហេត្វា ហេដ្ឋា វុត្តនយេន សព្ពសាធារណវសេនេវ អត្ថោ គហេតព្ពោ។ **អាទិ**សទ្ទេន ហិ “ឯវំ អនជ្ឈាយកស្ស...បេ.... ទុស្សីលស្ស...បេ.... ទុប្បញ្ញស្ស សំវិធានេន បវត្តទានំ កិត្តកំ កាលំ បវត្តិស្សតី”តិ ឯតេសំ សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។ **តស្មា**តិ តទុភយការណតោ។

តិស្សោវិធាវណ្ណនា

៣៤២. **តិណ្ណំ ឋានាន**ន្តិ ទានស្ស អាទិមជ្ឈបរិយោសានសង្ខាតានំ តិស្សន្នំ ភូមីនំ, អវត្ថានានន្តិ អត្ថោ។ **ចលន្តី**តិ កម្បន្តិ បុរិមាការេន ន តិដ្ឋន្តិ។ **ករណត្ថេ**តិ តតិយាវិភត្តិអត្ថេ។ ករណីយសទ្ទាបេក្ខាយ ហិ កត្តរិ **ឯវ** ឯតំ សាមិវចនំ, ន ករណេ។ យេភុយ្យេន ហិ ករណជោតកវចនស្ស អត្ថភាវតោ អនុត្តកត្តាវ ករណត្ថោតិ ឥធាធិប្បេតោ។ បច្ឆានុតាបស្ស អករណូបាយំ ទស្សេតុំ **“បុព្ព...បេ.... បតិដ្ឋបេតព្ពា”**តិ វុត្តំ។ តត្ថ **អចលា**តិ ទឡ្ហា កេនចិ អសំហីរា។ **បតិដ្ឋបេតព្ពា**តិ សុប្បតិដ្ឋិតា កាតព្ពា។ តថា បតិដ្ឋាបនូបាយម្បិ ទស្សេន្តោ **“ឯវញ្ហិ”**តិអាទិមាហ។ តថា បតិដ្ឋាបនេន ហិ យថា តំ ទានំ សម្បតិ យថាធិប្បាយំ និប្ផជ្ជតិ, ឯវំ អាយតិម្បិ វិបុលផលតាយ មហប្ផលំ ហោតិ វិប្បដិសារេន អនុបក្កិលិដ្ឋភាវតោ។ **ទ្វីសុ ឋានេសូ**តិ យជមានយិដ្ឋដ្ឋានេសុ។ វិប្បដិសារោ...បេ.... ន កត្តព្ពោតិ អត្ថំ សន្ធាយ **“ឯសេវ នយោ”**តិ វុត្តំ។ **មុញ្ចចេតនា**តិ បរិច្ចាគចេតនា, តស្សា និច្ចលភាវោ នាម មុត្តចាគតា បុព្ពាភិសង្ខារវសេន ឧឡារភាវោ។ **បច្ឆាសមនុស្សរណចេតនា**តិ បរចេតនា, តស្សា បន និច្ចលភាវោ “អហោ មយា ទានំ ទិន្នំ សាធុ សុដ្ឋូ”តិ ទានស្ស សក្កច្ចំ បច្ចវេក្ខណវសេន វេទិតព្ពោ។ តទុភយចេតនានំ និច្ចលករណូបាយំ ព្យតិរេកតោ ទស្សេតុំ **“តថា...បេ.... ហោតី”**តិ វុត្តំ។ តត្ថ **តថា អករោន្តស្សា**តិ មុញ្ចចេតនំ, បច្ឆាសមនុស្សរណចេតនញ្ច និច្ចលមករោន្តស្ស, វិប្បដិសារំ, ឧប្បាទេន្តស្សាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **“នាបិ ឧឡារេសុ ភោគេសុ ចិត្តំ នមតី”**តិ ឥទំ បន បច្ឆាសមនុស្សរណចេតនាយ ឯវ ព្យតិរេកតោ និច្ចលករណូបាយទស្សនំ។ ឯវញ្ហិ យថានិទ្ទិដ្ឋនិទស្សនំ ឧបបន្នំ ហោតិ។ តត្ថ **ឧឡារេសុ ភោគេសូ**តិ ខេត្តវិសេសេ បរិច្ចាគស្ស កតត្តា លទ្ធេសុបិ ឧឡារេសុ ភោគេសុ។ **នាបិ ចិត្តំ នមតិ** បច្ឆា វិប្បដិសារេន ឧបក្កិលិដ្ឋភាវតោ។ យថា កថន្តិ អាហ **“មហារោរុវ”**ន្តិអាទិ។ តស្ស ហិ សេដ្ឋិស្ស គហបតិនោ វត្ថុ កោសលសំយុត្តេ, (សំ. និ. ១.១៣១) មយ្ហកជាតកេ (ជា. អដ្ឋ. ៣.៦.មយ្ហកជាតកវណ្ណនា) ច អាគតំ។ តថា ហិ វុត្តំ –

> “ភូតបុព្ពំ សោ មហារាជ សេដ្ឋិ គហបតិ តគរសិខឹ នាម បច្ចេកសម្ពុទ្ធំ បិណ្ឌបាតេន បដិបាទេសិ, ‘ទេថ សមណស្ស បិណ្ឌបាត’ន្តិ វត្វា ឧដ្ឋាយាសនា បក្កាមិ, ទត្វា ច បន បច្ឆា វិប្បដិសារី អហោសិ “វរមេតំ បិណ្ឌបាតំ ទាសា វា កម្មករា វា ភុញ្ជេយ្យុ’”ន្តិអាទិ។

សោ កិរ អញ្ញេសុបិ ទិវសេសុ តំ បច្ចេកពុទ្ធំ បស្សតិ, ទាតុំ បនស្ស ចិត្តំ ន ឧប្បជ្ជតិ, តស្មិំ បន ទិវសេ អយំ បទុមវតិយា ទេវិយា តតិយបុត្តោ តគរសិខី បច្ចេកពុទ្ធោ គន្ធមាទនបព្ពតេ ផលសមាបត្តិសុខេន វីតិនាមេត្វា បុព្ពណ្ហសមយេ វុដ្ឋាយ អនោតត្តទហេ មុខំ ធោវិត្វា មនោសិលាតលេ និវាសេត្វា កាយពន្ធនំ ពន្ធិត្វា បត្តចីវរមាទាយ អភិញ្ញាបាទកំ ឈានំ សមាបជ្ជិត្វា ឥទ្ធិយា វេហាសំ អព្ភុគ្គន្ត្វា នគរទ្វារេ ឱរុយ្ហ ចីវរំ បារុបិត្វា បត្តមាទាយ នគរវាសីនំ ឃរទ្វារេសុ សហស្សភណ្ឌិកំ ឋបេន្តោ វិយ បាសាទិកេហិ អភិក្កមនាទីហិ អនុបុព្ពេន

សេដ្ឋិនោ ឃរទ្វារំ សម្បត្តោ, តំ ទិវសញ្ច សេដ្ឋិ បាតោវ ឧដ្ឋាយ បណីតំ ភោជនំ ភុញ្ជិត្វា ឃរទ្វារកោដ្ឋកេ អាសនំ បញ្ញបេត្វា ទន្តន្តរានិ សោធេន្តោ និសិន្នោ ហោតិ។ សោ បច្ចេកពុទ្ធំ ទិស្វា តំ ទិវសំ បាតោវ ភុត្វា និសិន្នត្តា ទានចិត្តំ ឧប្បាទេត្វា ភរិយំ បក្កោសាបេត្វា “ឥមស្ស សមណស្ស បិណ្ឌបាតំ ទេហី”តិ វត្វា រាជុបដ្ឋានត្ថំ បក្កាមិ។ សេដ្ឋិភរិយា សម្បជញ្ញជាតិកា ចិន្តេសិ “មយា ឯត្តកេន កាលេន ឥមស្ស ‘ទេថា’តិ វចនំ ន សុតបុព្ពំ, ទាបេន្តោបិ ច អជ្ជ ន យស្ស វា តស្ស វា ទាបេតិ, វីតរាគទោសមោហស្ស វន្តកិលេសស្ស ឱហិតភារស្ស បច្ចេកពុទ្ធស្ស ទាបេតិ, យំ វា តំ វា អទត្វា បណីតំ បិណ្ឌបាតំ ទស្សាមី”តិ ឃរា និក្ខម្ម បច្ចេកពុទ្ធំ បញ្ចបតិដ្ឋិតេន វន្ទិត្វា បត្តំ អាទាយ អន្តោនិវេសនេ បញ្ញត្តាសនេ និសីទាបេត្វា សុបរិសុទ្ធេហិ សាលិតណ្ឌុលេហិ ភត្តំ សម្បាទេត្វា តទនុរូបំ ខាទនីយំ, ព្យញ្ជនំ, សូបេយ្យញ្ច អភិសង្ខរិត្វា បត្តំ បូរេត្វា ពហិ គន្ធេហិ អលង្ករិត្វា បច្ចេកពុទ្ធស្ស ហត្ថេសុ បតិដ្ឋបេត្វា វន្ទិ។ បច្ចេកពុទ្ធោ “អញ្ញេសម្បិ បច្ចេកពុទ្ធានំ សង្គហំ ករិស្សាមី”តិ អបរិភុញ្ជិត្វាវ អនុមោទនំ វត្វា បក្កាមិ។ សោបិ ខោ សេដ្ឋិ រាជុបដ្ឋានំ កត្វា អាគច្ឆន្តោ បច្ចេកពុទ្ធំ ទិស្វា អាហ “មយំ តុម្ហាកំ បិណ្ឌបាតំ ទេថា”តិ វត្វា បក្កន្តា, អបិ វោ លទ្ធោ បិណ្ឌបាតោ”តិ? អាម, សេដ្ឋិ លទ្ធោតិ។ “បស្សាមា”តិ គីវំ ឧក្ខិបិត្វា ឱលោកេសិ , អថស្ស បិណ្ឌបាតគន្ធោ ឧដ្ឋហិត្វា នាសបុដំ បហរិ។ សោ ចិត្តំ សំយមេតុំ អសក្កោន្តោ បច្ឆា វិប្បដិសារី អហោសិ, តស្ស បន វិប្បដិសារស្ស ឧប្បន្នាការោ “វរមេត”ន្តិអាទិនា បាឡិយំ វុត្តោយេវ។ បិណ្ឌបាតទានេន បនេស សត្តក្ខត្តុំ សុគតី សគ្គំ លោកំ ឧបបន្នោ, សត្តក្ខត្តុមេវ ច សាវត្ថិយំ សេដ្ឋិកុលេ និព្ពត្តោ, អយញ្ចស្ស សត្តមោ ភវោ, បច្ឆា វិប្បដិសារេន បន នាបិ ឧឡារេសុ ភោគេសុ ចិត្តំ នមតិ។ វុត្តញ្ហេតំ **សំយុត្តវរលញ្ចកេ** –

> “យំ ខោ សោ មហារាជ សេដ្ឋិ គហបតិ ទត្វា បច្ឆា វិប្បដិសារី អហោសិ ‘វរមេតំ បិណ្ឌបាតំ ទាសា វា កម្មករា វា ភុញ្ជេយ្យុ’ន្តិ, តស្ស កម្មស្ស វិបាកេន នាស្សុឡារាយ ភត្តភោគាយ ចិត្តំ នមតិ, នាស្សុឡារាយ វត្ថភោគាយ, យានភោគាយ, នាស្សុឡារានំ បញ្ចន្នំ កាមគុណានំ ភោគាយ ចិត្តំ នមតី”តិ (សំ. និ. ១.១៣១)។

មយ្ហកជាតកេបិ វុត្តំ –

> “ឥតិ មហារាជ អាគន្តុកសេដ្ឋិ តគរសិខិបច្ចេកពុទ្ធស្ស ទិន្នបច្ចយេន ពហុំ ធនំ លភិ , ទត្វា អបរចេតនំ បណីតំ កាតុំ អសមត្ថតាយ បណីតេ ភោគេ ភុញ្ជិតុំ នាសក្ខី”តិ (ជា. អដ្ឋ. ៣.៦.មយ្ហកជាតកវណ្ណនា)។

ភាតុ បនេស ឯកំ បុត្តំ (ធ. ប. អដ្ឋ. ២.៣៥៤) សាបតេយ្យស្ស ការណា ជីវិតំ វោរោបេសិ, តេន កម្មេន ពហូនិ វស្សានិ និរយេ បច្ចិត្វា, សត្តក្ខត្តុញ្ច អបុត្តកោ ជាតោ, ឥទានិបិ តេនេវ កម្មេន មហារោរុវំ ឧបបន្នោ។ តេន វុត្តំ “**មហារោរុវំ ឧបបន្នស្ស សេដ្ឋិគហបតិនោ វិយា**”តិ, បុរិមបច្ឆិមចេតនាវសេន ចេត្ថ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ ឯកា ហិ ចេតនា ទ្វេ បដិសន្ធិយោ ន ទេតីតិ។

ទសអាការវណ្ណនា

៣៤៣. អាករោតិ អត្តនោ អនុរូបតាយ សមរិយាទបរិច្ឆេទំ ផលំ និព្ពត្តេតីតិ **អាការោ**, ការណន្តិ អាហ “**ទសហិ ការណេហី**”តិ។ មរិយាទត្ថោ ហេត្ថ **អា**-សទ្ទោ។ ន ទុស្សីលេស្វេវ, អថ ខោ **សីលវន្តេសុបិ វិប្បដិសារំ ឧប្បាទេស្សតិ។** តទុភយេបិ ន ឧប្បាទេតព្ពោតិ ហិ ទស្សេតុំ អបិ-សទ្ទេន, បិ-សទ្ទេន វា សម្បិណ្ឌនំ ករោតិ។ **បដិគ្គាហកតោវ ឧប្បជ្ជតី**តិ ពលវតរំ វិប្បដិសារំ សន្ធាយ វុត្តំ, ទុព្ពលោ បន ទេយ្យធម្មតោ, បរិវារជនតោបិ ឧប្បជ្ជតេវ។ **ឧប្បជ្ជិតុំ យុត្ត**ន្តិ ឧប្បជ្ជនារហំ។ វិប្បដិសារម្បិ វិនោទេសីតិ សម្ពន្ធោ។ **តេសំយេវា**តិ បាណាតិបាតីនមេវ។ យជនំ នាមេត្ថ ទានមេវាធិប្បេតំ, ន អគ្គិជុហនន្តិ អាហ “**ទេតុ ភវ**”ន្តិ។ **វិស្សជ្ជតូ**តិ មុត្តចាគវសេន ចជតុ។ **អព្ភន្តរ**ន្តិ អជ្ឈត្តំ សកសន្តានេ។

សោឡសាការវណ្ណនា

៣៤៤. អនុមតិបក្ខាទយោ ឯវ ហេដ្ឋា យញ្ញស្ស វត្ថុំ កត្វា “សោឡសបរិក្ខារា”តិ វុត្តា, ឥធ បន សន្ទស្សនាទិវសេន អនុមោទនាយ អារទ្ធត្តា វុត្តំ “**សោឡសហិ អាការេហី**”តិ។ **ទស្សេត្វា**តិ អត្តនោ ទេសនានុភាវេន បច្ចក្ខមិវ ផលំ ទស្សេត្វា, អនេកវារំ បន ទស្សនតោ “ទស្សេត្វា ទស្សេត្វា”តិ ព្យាបនវចនំ, តទេវ អាភុសោ មេឌនដ្ឋេន **អាមេឌិតវចន**ន្តិ អាចរិយេន (ទី. និ. ដី. ១.៣៤៤) វុត្តំ។ “**សមាទបេត្វា សមាទបេ**

ត្វា”តិអាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។ **តមត្ថន្តិ** ទានផលវសេន កម្មផលសម្ពន្ធមត្ថំ។ **សមាទបេត្វា**តិ សុតមត្ថំ អកត្វា យថា រាជា តមត្ថំ សម្មទេវ អាទិយតិ ចិត្តេ ករោន្តោ សុគ្គហិតំ កត្វា គណ្ហាតិ, តថា សក្កច្ចំ អាទាបេត្វា។

“**វិប្បដិសារវិនោទនេនា**”តិ ឥទំ និទស្សនមត្ថំ។ លោភទោសមោហឥស្សាមច្ឆរិយមានាទយោបិ ហិ ទាន ចិត្តស្ស ឧបក្កិលេសា, តេសំ វិនោទនេនបិ តំ វោទាបិតំ សមុត្តេជិតំ នាម ហោតិ តិក្ខវិសទភាវាបត្តិតោ, អាសន្នតរភាវតោ បន វិប្បដិសារវិនោទនមេវ គហិតំ។ បវត្តិតេ ហិ ទានេ តស្ស សម្ភវោតិ។ យាថាវតោ វិជ្ជមានេហិ គុណេហិ ហដ្ឋបហដ្ឋភាវាបាទនំ សម្បហំសនន្តិ អាហ “**សុន្ទរ**”ន្តិអាទិ។ **ធម្មតោ**តិ សច្ចតោ។ តទត្ថមេវ ទស្សេតុំ “**ធម្មេន សមេន ការណេនា**”តិ វុត្តំ។ សច្ចញ្ហិ ធម្មតោ អនបេតត្តា **ធម្មំ**, ឧបសមចរិយភាវតោ **សមំ**, យុត្តភាវេន **ការណ**ន្តិ ច វុច្ចតិ។

៣៤៥. តស្មឹ យញ្ញេ រុក្ខតិណច្ឆេទោបិ នាម នាហោសិ, កុតោ បាណវធោតិ បាណវធាភាវស្សេវ ទឡ្ហីករណត្ថំ, សព្ពសោ វិបរីតគ្គាហេហិ អវិទូសិតតាទស្សនត្ថញ្ច បាឡិយំ “នេវ គាវោ ហញ្ញឹសូ”តិអាទីនិ វត្វាបិ “ន រុក្ខា ឆិជ្ជឹសូ”តិអាទិ វុត្តន្តិ ទស្សេន្តោ “**យេ យូបនាមកេ**”តិអាទិមាហ។ **ពរិហិសត្ថាយា**តិ បរិច្ឆេទត្ថាយ។ **វនមាលាសង្ខេបេនា**តិ វនបុប្ផេហិ គន្ថិតមាលានិយាមេន។ ឯវំ អាចរិយេន (ទី. និ. ដី. ១.៣៤៥) វុត្តំ, វនបន្តិអាការេនាតិ អត្ថោ។ **ភូមិយំ វា បត្ថរន្តី**តិ វេទិភូមឹ បរិក្ខិបន្តា តត្ថ តត្ថ បត្ថរន្តិ។ មន្តាទិនា ហិ បរិសង្ខតា ភូមិ វិន្ទតិ អស្ស លាភសក្ការេតិ កត្វា “**វេទី**”តិ វុច្ចតិ។ តេបិ រុក្ខា តេបិ ទព្ពាតិ សម្ពន្ធោ, កម្មកត្តា ចេតំ ទ្វយំ, អភិហិតកម្មំ វា។ វត្តិច្ឆាយ ហិ យថាសត្តី ការកា ភវន្តិ។ វុត្តនយេន បាណវធាភាវស្ស ទឡ្ហីករណត្ថំ, វិបរីតគ្គាហេន អវិទូសិតភាវទស្សនត្ថញ្ចេតន្តិ ទស្សេតិ **កឹ បនា**”តិអាទិនា។ **អន្តោគេហទាសោ** អន្តោជាតោ។ **អាទិ**សទ្ទេន ធនក្កីតករមរានីតសាមំទាសព្យបគតានំ សង្គហោ។ **បុព្ពមេវា**តិ ភតិករណតោ បគេវ។ **ធនំ គហេត្វា**តិ ទិវសេ ទិវសេ យថាកម្មំ គហេត្វា។ **ភត្តវេតន**ន្តិ ទេវសិកំ ភត្តញ្ចេវ មាសិកាទិបរិព្ពយញ្ច។ វុត្តោវាយមត្ថោ។ **តជ្ជិតា**តិ សន្តជ្ជិតា។ **បរិកម្មានី**តិ សព្ពភាគិយានិ កម្មានិ, ឧច្ចាវចានិ កម្មានីតិ អត្ថោ។ **បិយសមុទាចារេនេវា**តិ ឥដ្ឋវចនេនេវ។ **យថានាមវសេនេវា**តិ បាកដនាមានុរូបេនេវ។ **សប្បិតេលនវនីតទធិមធុផាណិតេន ចេវា**តិ ឯត្ថ **ច**-សទ្ទោ អវុត្តសមុច្ចយត្ថោ, តេន បណីតបណីតានំ នានប្បការានំ ខាទនីយភោជនីយាទីនញ្ចេវ វត្ថយានមាលាគន្ធវិលេបនសេយ្យាវសថាទីនញ្ច សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ, តេនាហ “**បណីតេហិ សប្បិតេលាទិសម្មិស្សេហេវា**”តិអាទិ។ តស្ស តស្ស កាលស្ស អនុរូបេហិ យាគុ...បេ.... បានកាទីហីតិ សម្ពន្ធោ។ **សប្បិអាទីន**ន្តិ សប្បិអាទីហិ។

៣៤៦. បដិសាមេតព្ពតោ, អត្តនោ អត្តនោ សន្តកភាវតោ **ច សំ** នាម ធនំ វុច្ចតិ, តស្ស បតីតិ **សបតិ** និគ្គហិតលោបេន, ធនវា, ទិដ្ឋធម្មិកសម្បរាយិកហិតាវហត្តា តស្ស ហិតន្តិ **សាបតេយ្យំ** , តទេវ ធនំ។ តេនាហ “**បហូតំ ធន**”ន្តិ។ **អក្ខយធម្មមេវា**តិ អខយសភាវមេវ។ **គាមភាគេនា**តិ សំកិត្តនវសេន គាមេ វា គហេតព្ពភាគេន, ឯវំ អាចរិយេន (ទី. និ. ដី. ១.៣៤៦) វុត្តំ, បច្ចេកំ សភាគគាមកោដ្ឋាសេនាតិបិ អត្ថោ។ សេសេសុបិ ឯសេវ នយោ។

៣៤៧. **យញ្ញាវាដោ**តិ ខណិតាវាដស្ស អស្សមេធាទិយញ្ញយជនដ្ឋានស្សេតំ អធិវចនំ, តព្ពោហារេន បន ឥធ ទានសាលាយ ឯវ, តាយ ច បុរត្ថិមនគរទ្វារេ កតាយ បុរត្ថិមភាគេ ឯវាតិ អត្ថំ ទស្សេតិ “**បុរត្ថិមតោ នគរទ្វារេ**”តិអាទិនា។ តំ បន ឋានំ រញ្ញោ ទានសាលាយ នាតិទូរេ ឯវាតិ អាហ “**យថា**”តិអាទិ។ យតោ តត្ថ បាតរាសំ ភុញ្ជិត្វា អកិលន្តរូបាយេវ សាយន្ហេ រញ្ញោ ទានសាលំ សម្បាបុណន្តិ។ “**ទក្ខិណេន យញ្ញាវាដស្សា**”តិអាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។ **យាគុំ បិវិត្វា**តិ ហិ យាគុសីសេន បាតរាសភោជនមាហ។

៣៤៨. **មធុរ**ន្តិ សាទុរសំ។ **ឧបរិ វត្តព្ពមត្ថ**ន្តិ “អបិច មេ ភោ ឯវំ ហោតី”តិអាទិនា វុច្ចមានមត្ថំ។ **បរិហារេនា**តិ ភគវន្តំ គរុំ កត្វា អគារវបរិហារេន, ឧជុកភាវាបនយនេន វា, ឧជុកវុត្តី បរិហរិត្វា វង្កវុត្តិយាវ យថាចិន្តិតមត្ថំ បុច្ឆន្តោ ឯវមាហាតិ វុត្តំ ហោតិ។ តេនាហ “**ឧជុកមេវ បុច្ឆមានោ អគារវោ វិយ ហោតី**”តិ។

និច្ចទានអនុកុលយញ្ញវណ្ណនា

៣៤៩. **ឧដ្ឋាយា**តិ ទានេ ឧដ្ឋានវីរិយមាហ, **សមុដ្ឋាយា**តិ តស្ស សាតច្ចកិរិយំ។ កសិវាណិជ្ជាទិ**កម្មានិ អករោន្តោ** ទលិទ្ទិយាទិអនត្ថាបត្តិយា **នស្សិស្សតី**តិ អធិប្បាយោ។ **អប្បសម្ភារតរោ ចេវ មហប្ផលតរោ ចា**តិ សង្ខេបតោ អដ្ឋកថាយំ វុត្តោ បាឡិយំ បន “អប្បត្ថតរោ ច អប្បសមារម្ភតរោ ច មហប្ផលតរោ ច មហានិសំសតរោ ចា”តិ បាឋោ។ តត្ថ **អប្បសម្ភារតរោ**តិ អតិវិយ បរិត្តសម្ភារោ, អសមារព្ភិយសម្ភារោ។ **អប្បត្ថតរោ**តិ បន អតិវិយ អប្បកិច្ចោ, **អត្ថោ** ចេត្ថ កិច្ចំ, ត្ថ-ការស្ស ដ្ឋ-ការំ កត្វា “**អប្បដ្ឋតរោ**”តិបិ បាឋោ។

សម្មា អារភីយតិ យញ្ញោ ឯតេនាតិ **សមារម្ភោ**, សម្ភារសម្ភរណវសេន បវត្តសត្តបីឡា, អប្បោ សមារម្ភោ ឯតស្សាតិ តថា, អយំ បនាតិសយេនាតិ **អប្បសមារម្ភតរោ។** វិបាកសញ្ញិតំ មហន្តំ សទិសំ ផលមេតស្សាតិ **មហប្ផលោ**, អយំ បនាតិសយេនាតិ **មហប្ផលតរោ។** ឧទយសញ្ញិតំ មហន្តំ និស្សន្ទាទិផលមេតស្សាតិ **មហានិសំសោ**, អយំ បនាតិសយេនាតិ **មហានិសំសតរោ។ ធុវទានានី**តិ ធុវានិ ថិរានិ អវិច្ឆិន្នានិ កត្វា ទាតព្ពទានានិ។ **និច្ចភត្តានី**តិ ឯត្ថ ភត្តសីសេន ចតុបច្ចយគ្គហណំ។ **អនុកុលយញ្ញានី**តិ អនុកុលំ កុលានុក្កមំ ឧបាទាយ ទាតព្ពទានានិ ។ តេនាហ **"អម្ហាក"**ន្តិអាទិ។ យានិ បវត្តេតព្ពានិ, តានិ អនុកុលយញ្ញានិ នាមាតិ យោជេតព្ពំ។ **និពទ្ធទានានី**តិ និពន្ធេត្វា និយមេត្វា បវេណីវសេន បវត្តិតទានានិ។

ហត្ថិទន្តេន កតា **ទន្តមយសលាកា**, យត្ថ ទាយកានំ នាមំ អង្កេន្តិ, ឥមិនា តំ និច្ចភត្តំ សលាកទានវសេនាតិ ទស្សេតិ។ **តំ កុល**ន្តិ អនាថបិណ្ឌិកកុលំ។ **ទាលិទ្ទិយេនា**តិ ទលិទ្ទភាវេន។ **"ឯកសលាកតោ ឧទ្ធំ ទាតុំ នាសក្ខី"**តិ ឥមិនា ឯកេនបិ សលាកទានេន និពទ្ធទានំ ឧបច្ឆិន្ទិតុមទត្វា អនុរក្ខណមាហ។ **រញ្ញោ**តិ សេតវាហនរញ្ញោ។

អាទីនិ វត្វាតិ ឯត្ថ **អាទិ**សទ្ទេន "កស្មា សេនោ វិយ មំសបេសី បក្ខន្ទិត្វា គណ្ហាសី"តិ ឯវមាទីនំ សមសមទានេ ឧស្សុក្កនវចនានំ សង្គហោ។ **គលគ្គាហា**តិ គលគ្គហណា។ **"កម្មច្ឆេទវសេនា"**តិ ឥមិនា អត្តនោ អត្តនោ កម្មោកាសាទានម្បិ បីឡាយេវាតិ ទស្សេតិ។ **សមារម្ភ**សទ្ទោ ចេត្ថ បីឡនត្ថោតិ អាហ **"បីឡាសង្ខាតោ សមារម្ភោ"**តិ។ បុព្ពចេតនាមុញ្ចចេតនាអបរចេតនាសម្បត្តិយា ទាយកវសេន តីណិ អង្គានិ, វីតរាគតាវីតទោសតាវីតមោហតាបដិបត្តិយា ទក្ខិណេយ្យវសេន ច តីណីតិ ឯវំ **ឆឡង្គសមន្នាគតា** ហោតិ **ទក្ខិណា**, ឆឡង្គត្តរេ **នន្ទមាតាសុត្តញ្ច** (អ. និ. ៦.៣៧) តស្សត្ថស្ស សាធកំ។ អបរាបរំ ឧប្បជ្ជនកចេតនាវសេន មហានទី វិយ, មហោឃោ វិយ ច ឥតោ ចិតោ ច អភិសន្ទិត្វា បក្ខន្ទិត្វា បវត្តិតោ បុញ្ញមេវ **បុញ្ញាភិសន្ទោ។ តថាវិធ**ន្តិ បមាណស្ស កាតុំ អសុករត្តមាហ។ ការណមហត្តេន ផលមហត្តម្បិ វេទិតព្ពំ ឧបរិ នជ្ជា វុឌ្ឍិយា មហោឃោ វិយាតិ វុត្តំ **"តស្មា"**តិអាទិ។

៣៥០. នវនវោតិ សព្ពទា អភិនវោ, ទិវសេ ទិវសេ ទាយកស្ស ព្យាបារាបជ្ជនតោ កិច្ចបរិយោសានំ នត្ថីតិ វុត្តំ **"ឯកេនា"**តិអាទិ។ យថាវុទ្ធស្ស អាវាសស្ស កតិបយេនាបិ កាលេន បរិសមាបេតព្ពតោ កិច្ចបរិយោសានំ អត្ថីតិ អាហ **"បណ្ណសាល"**ន្តិអាទិ។ មហាវិហារេបិ កិច្ចបរិយោសានស្ស អត្ថិតាឧបាយំ ទស្សេតុំ **"ឯកវារំ ធនបរិច្ចាគំ កត្វា"**តិ វុត្តំ។ **សុត្តន្តបរិយាយេនា**តិ **សព្ពាសវសុត្តន្តាទិ**បាឡិនយេន។ **នវានិសំសា**តិ សីតបដិឃាតាទយោ បដិសល្លានារាមបរិយោសានា យថាបច្ចវេក្ខណំ គណិតា នវ ឧទយា, អប្បមត្តតាយ ចេតេ វុត្តា។

យស្មា បន អាវាសំ ទេន្តេន នាម សព្ពម្បិ បច្ចយជាតំ ទិន្នមេវ ហោតិ។ យថាហ **សំយុត្តាគមវរលញ្ជកេ** "សោ ច សព្ពទទោ ហោតិ យោ ទទាតិ ឧបស្សយ"ន្តិ (សំ. និ. ១.៤២), សទា បុញ្ញបវឌ្ឍនូបាយញ្ច ឯតំ។ វុត្តញ្ហិ តត្ថេវ "យេ ទទន្តិ ឧបស្សយំ, តេសំ ទិវា ច រត្តោ ច, សទា បុញ្ញំ បវឌ្ឍតី"តិ (សំ. និ. ១.៤៧) តថា ហិ ទ្វេ តយោ គាមេ បិណ្ឌាយ ចរិត្វា កិញ្ចិ អលទ្ធា អាគតស្សាបិ ឆាយូទកសម្បន្នំ អារាមំ បវិសិត្វា នហាយិត្វា បតិស្សយេ មុហុត្តំ និបជ្ជិត្វា ឧដ្ឋាយ និសិន្នស្ស កាយេ ពលំ អាហរិត្វា បក្ខិត្តំ វិយ ហោតិ។ ពហិ វិចរន្តស្ស ច កាយេ វណ្ណធាតុ វាតាតបេហិ កិលមតិ, បតិស្សយំ បវិសិត្វា ទ្វារំ បិធាយ មុហុត្តំ និបន្នស្ស វិសភាគសន្តតិ វូបសម្មតិ, សភាគសន្តតិ បតិដ្ឋាតិ, វណ្ណធាតុ អាហរិត្វា បក្ខិត្តា វិយ ហោតិ។ ពហិ វិចរន្តស្ស ច បាទេ កណ្ដកោ វិជ្ឈតិ, ខាណុ បហរតិ, សរីសបាទិបរិស្សយា ចេវ ចោរភយញ្ច ឧប្បជ្ជតិ, បតិស្សយំ បវិសិត្វា ទ្វារំ បិធាយ និបន្នស្ស សព្ពេ តេ បរិស្សយា ន ហោន្តិ, សជ្ឈាយន្តស្ស ធម្មបីតិសុខំ, កម្មដ្ឋានំ មនសិ ករោន្តស្ស ឧបសមសុខញ្ច ឧប្បជ្ជតិ ពហិទ្ធា វិក្ខេបាភាវតោ។ ពហិ វិចរន្តស្ស ច កាយេ សេទា មុច្ចន្តិ អក្ខីនិ ផន្ទន្តិ, សេនាសនំ បវិសនក្ខណេ មញ្ចបីឋាទីនិ ន បញ្ញាយន្តិ, មុហុត្តំ និបន្នស្ស បន អក្ខិបសាទោ អាហរិត្វា បក្ខិត្តោ វិយ ហោតិ, ទ្វារវាតបានមញ្ចបីឋាទីនិ បញ្ញាយន្តិ។ ឯតស្មិញ្ច អាវាសេ វសន្តំ ទិស្វា មនុស្សា ចតូហិ បច្ចយេហិ សក្កច្ចំ ឧបដ្ឋហន្តិ។ តេន វុត្តំ "អាវាសំ ទេន្តេន...បេ.... ហោតី"តិ "សទា បុញ្ញបវឌ្ឍនូបាយញ្ច ឯត"ន្តិ ច, តស្មា ឯតេ យថាវុត្តា សព្ពេបិ អានិសំសា វេទិតព្ពា។

ខន្ធកបរិយាយេនាតិ សេនាសនក្ខន្ធកេ (ចូឡវ. ២៩៥) អាគតវិនយបាឡិនយេន។ តត្ថ ហិ អាគតា –

"សីតំ ឧណ្ហំ បដិហន្តិ, តតោ វាឡមិគានិ ច;
សរីសបេ ច មកសេ, សិសិរេ ចាបិ វុឌ្ឍិយោ។

តតោ វាតាតបោ ឃោរោ, សញ្ជាតោ បដិហញ្ញតិ;
លេណត្ថញ្ច សុខត្ថញ្ច, ឈាយិតុញ្ច វិបស្សិតុំ។

វិហារទានំ សង្ឃស្ស, អគ្គំ ពុទ្ធេន វណ្ណិតំ;
តស្មា ហិ បណ្ឌិតោ បោសោ, សម្បស្សំ អត្ថមត្តនោ។

វិហារេ ការយេ រម្មេ, វាសយេត្ថ ពហុស្សុតេ;
តេសំ អន្នញ្ច បានញ្ច, វត្ថសេនាសនានិ ច។

ទទេយ្យ ឧជុភូតេសុ, វិប្បសន្នេន ចេតសា;
តេ តស្ស ធម្មំ ទេសេន្តិ, សព្ពទុក្ខបនូទនំ;
យំ សោ ធម្មំ ឥធញ្ញាយ, បរិនិព្ពាតិ អនាសវោ”តិ។ –

រាជគហសេដ្ឋាទីនំ វិហារទានេន អនុមោទនាគាថាយោ បេយ្យាលវសេន ទស្សិតា។ តត្ថ **សីតំ ឧណ្ហន្តិ** ឧតុវិសភាគវសេន វុត្តំ។ **សិសិរេ ចាបិ វុដ្ឋិយោតិ** ឯត្ថ **សិសិរោតិ** សម្ផសិតកវាតោ វុច្ចតិ។ **វុដ្ឋិយោតិ** ឧជុកមេឃវុដ្ឋិយោ ឯវ។ ឯតានិ សព្ពានិ “បដិហន្តី”តិ ឥមិនាវ បទេន យោជេតព្ពានិ។

បដិហញ្ញតីតិ វិហារេន បដិហញ្ញតិ។ **លេណត្ថន្តិ** និលីយនត្ថំ។ **សុខត្ថន្តិ** សីតាទិបរិស្សយាភាវេន សុខវិហារត្ថំ។ **“ឈាយិតុញ្ច វិបស្សិតុ”ន្តិ** ឥទម្បិ បទទ្វយំ “សុខត្ថញ្ចា”តិ ឥមិនាវ បទេន យោជេតព្ពំ។ ឥទញ្ហិ វុត្តំ ហោតិ – សុខត្ថញ្ច វិហារទានំ, កតមសុខត្ថំ? ឈាយិតុំ, វិបស្សិតុញ្ច យំ សុខំ តទត្ថំ។ អថ វា បរបទេនបិ យោជេតព្ពំ – ឈាយិតុញ្ច វិបស្សិតុញ្ច វិហារទានំ, “ឥធ ឈាយិស្សតិ វិបស្សិស្សតី”តិ ទទតោ **វិហារទានំ សង្ឃស្ស អគ្គំ ពុទ្ធេន វណ្ណិតំ។** វុត្តញ្ហេតំ “សោ ច សព្ពទទោ ហោតិ, យោ ទទាតិ ឧបស្សយ”ន្តិ (សំ. និ. ១.៤២)។

យស្មា ច អគ្គំ វណ្ណិតំ, **តស្មា ហិ បណ្ឌិតោ បោសោតិ** គាថា។ **វាសយេត្ថ ពហុស្សុតេតិ** ឯត្ថ វិហារេ បរិយត្តិពហុស្សុតេ ច បដិវេធពហុស្សុតេ ច វាសេយ្យ។ **តេសំ អន្នញ្ចាតិ** យំ តេសំ អនុច្ឆវិកំ អន្នញ្ច បានញ្ច វត្ថានិ ច មញ្ចបីឋាទិសេនាសនានិ ច, តំ សព្ពំ តេសុ **ឧជុភូតេសុ** អកុដិលចិត្តេសុ។ **ទទេយ្យាតិ** និទហេយ្យ។ តញ្ច ខោ **វិប្បសន្នេន ចេតសា,** ន ចិត្តប្បសាទំ វិរាធេត្វា។ ឯវំ វិប្បសន្នចិត្តស្ស ហិ **តេ តស្ស ធម្មំ ទេសេន្តិ…បេ…. បរិនិព្ពាតិ អនាសវោតិ** អយមេត្ថ អដ្ឋកថានយោ។

អយំ បន **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន** (ទី. និ. ដី. ១.៣៥០) ចេវ **អាចរិយសារិបុត្តត្ថេរេន** (សារត្ថ. ដី. ៣.២៩៥) ច សំវណ្ណិតោ ដីកានយោ – **សីតន្តិ** អជ្ឈត្តំ ធាតុក្ខោភវសេន វា ពហិទ្ធា ឧតុវិបរិណាមវសេន វា ឧប្បជ្ជនកសីតំ។ **ឧណ្ហន្តិ** អគ្គិសន្តាបំ, តស្ស វនឌាហាទីសុ សម្ភវោ ទដ្ឋព្ពោ។ **បដិហន្តីតិ** បដិពាធតិ យថា តទុភយវសេន កាយចិត្តានំ ពាធនំ ន ហោតិ, ឯវំ ករោតិ។ សីតុណ្ហព្ភាហតេ ហិ សរីរេ វិក្ខិត្តចិត្តោ ភិក្ខុ យោនិសោ បទហិតុំ ន សក្កោតិ, **វាឡមិគានីតិ** សីហព្យគ្ឃាទិចណ្ឌមិគេ ។ គុត្តសេនាសនញ្ហិ អារញ្ញកម្បិ បវិសិត្វា ទ្វារំ បិធាយ និសិន្នស្ស តេ បរិស្សយា ន ហោន្តិ។ **សរីសបេតិ** យេ កេចិ សរន្តេ គច្ឆន្តេ ទីឃជាតិកេ សប្បាទិកេ។ **មកសេតិ** និទស្សនមត្តមេតំ, ដំសាទីនម្បិ ឯតេនេវ សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។ **សិសិរេតិ** សិសិរកាលវសេន, សត្តាហវទ្ទលិកាទិវសេន ច ឧប្បន្នេ សិសិរសម្ផស្សេ។ **វុដ្ឋិយោតិ** យទា តទា ឧប្បន្នា វស្សវុដ្ឋិយោ បដិហន្តីតិ យោជនា។

វាតាតបោ ឃោរោតិ រុក្ខគច្ឆាទីនំ ឧម្មូលភញ្ជនាទិវសេន បវត្តិយា ឃោរោ សរជអរជាទិភេទោ វាតោ ចេវ គិម្ហបរិឡាហសមយេសុ ឧប្បត្តិយា ឃោរោ សូរិយាតបោ ច **បដិហញ្ញតិ** បដិពាហីយតិ។ **លេណត្ថន្តិ** នានារម្មណតោ ចិត្តំ និវត្តេត្វា បដិសល្លានារាមត្ថំ។ **សុខត្ថន្តិ** វុត្តបរិស្សយាភាវេន ផាសុវិហារត្ថំ។ **ឈាយិតុន្តិ** អដ្ឋតឹសាយ អារម្មណេសុ យត្ថ កត្ថចិ ចិត្តំ ឧបនិពន្ធិត្វា ឧបនិជ្ឈាយិតុំ។ **វិបស្សិតុន្តិ** អនិច្ចាទិតោ សង្ខារេ សម្មសិតុំ។

វិហារេតិ បតិស្សយេ។ **ការយេតិ** ការាបេយ្យ។ **រម្មេតិ** មនោរមេ និវាសសុខេ។ **វាសយេត្ថ ពហុស្សុតេតិ** ការេត្វា បន ឯត្ថ វិហារេ ពហុស្សុតេ សីលវន្តេ កល្យាណធម្មេ និវាសេយ្យ, តេ និវាសេន្តោ បន តេសំ ពហុស្សុតានំ យថា បច្ចយេហិ កិលមថោ ន ហោតិ, ឯវំ **អន្នញ្ច បានញ្ច វត្ថសេនាសនានិ ច ទទេយ្យ ឧជុភូតេសុ** អជ្ឈាសយសម្បន្នេសុ កម្មកម្មផលានំ, រតនត្តយគុណានញ្ច សទ្ទហនេន **វិប្បសន្នេន ចេតសា។**

ឥទានិ គហដ្ឋបព្ពជិតានំ អញ្ញមញ្ញូបការិតំ ទស្សេតុំ **“តេ តស្សា”**តិ គាថមាហ។ តត្ថ **តេ**តិ ពហុស្សុតា។ **តស្សា**តិ ឧបាសកស្ស។ **ធម្មំ ទេសេន្តី**តិ សកលវដ្ដទុក្ខបនូទនំ សទ្ធម្មំ ទេសេន្តិ។ **យំ សោ ធម្មំ ឥធញ្ញាយា**តិ សោ ឧបាសកោ យំ សទ្ធម្មំ ឥមស្មឹ សាសនេ សម្មាបដិបជ្ជនេន ជានិត្វា អគ្គមគ្គាធិគមនេន **អនាសវោ** ហុត្វា **បរិនិព្ពាតិ** ឯកាទសគ្គិវូបសមេន សីតិ ភវតីតិ។

សីតបដិយាតាទិកា វិបស្សនាវសានា តេរស, អន្នាទិលាភោ, ធម្មស្សវនំ, ធម្មាវពោធោ, បរិនិព្ពានន្តិ ឯវមេត្ថ **សត្តរស អានិសំសា វុត្តា។**

បដិគ្គាហណកានំ វិហារវសេន ឧប្បន្នផលានុរូបម្បិ ទាយកានំ វិហារទានផលំ វេទិតព្ពំ។ យេភុយ្យេន ហិ កម្មសរិក្ខកផលំ លភន្តីតិ អាហ **“តស្មា”**តិអាទិ។ **“សង្ឃស្ស បន បរិច្ចត្តត្តា”**តិ ឥមិនា សង្ឃិកវិហារមេវ បធានវសេន វទតិ, សង្ឃិកវិហារោ នាមេស ចាតុទ្ទិសំ សង្ឃំ ឧទ្ទិស្ស កតវិហារោ, យំ សន្ធាយ **បទភាជនិយំ** វុត្តំ “សង្ឃិកោ នាម វិហារោ សង្ឃស្ស ទិន្នោ ហោតិ បរិច្ចត្តោ”តិ។ យត្ថ ហិ ចេតិយំ បតិដ្ឋិតំ ហោតិ, ធម្មស្សវនំ ករិយតិ, ចតូហិ ទិសាហិ ភិក្ខូ អាគន្ត្វា អប្បដិបុច្ឆិត្វាយេវ បាទេ ធោវិត្វា កុញ្ចិកាយ ទ្វារំ វិវរិត្វា សេនាសនំ បដិជគ្គិត្វា យថាផាសុកំ គច្ឆន្តិ, សោ អន្តមសោ ចតុរតនិកាបិ បណ្ណសាលា ហោតុ, ចាតុទ្ទិសំ សង្ឃំ ឧទ្ទិស្ស កតវិហារោត្វេវ វុច្ចតិ។

៣៥១. លោភំ និគ្គណ្ហិតុំ អសក្កោន្តស្ស **ទុប្បរិច្ចជា។ “ឯកភិក្ខុស្ស វា**’តិអាទិ ឧបាសកានំ តថា សមាទានេ អាចិណ្ណំ, ទឡ្ហតរំ សមាទានញ្ច ទស្សេតុំ វុត្តំ, សរណំ បន តេសំ សាមំ សមាទិន្នម្បិ សមាទិន្នមេវ ហោតី”តិ វទន្តិ។ សង្ឃស្ស វា គណស្ស វា សន្តិកេតិ យោជនា។ **តត្ថា**តិ យថាគហិតេ សរណេ, **“តស្សា”**តិបិ បាឋោ, យថាគហិតសរណស្សាតិ អត្ថោ។ **នត្ថិ បុនប្បុនំ កត្តព្ពតា**តិ វិញ្ញូជាតិកេ សន្ធាយ វុត្តំ។ វិញ្ញូជាតិកានមេវ ហិ សរណាទិអត្ថកោសល្លានំ សុវណ្ណយដេ សីហវសា វិយ អកុប្បំ សរណគមនំ តិដ្ឋតិ។ **“ជីវិតបរិច្ចាគមយំ បុញ្ញ”**ន្តិ ច ឥទំ “សចេ ត្វំ យថាគហិតំ សរណំ ន ភិន្ទិស្សតិ, ឯវាហំ តំ មារេមី”តិ កាមំ កោចិ តិណ្ហេន សត្ថេន ជីវិតា វោរោបេយ្យ, តថាបិ “នេវាហំ ពុទ្ធំ ‘ន ពុទ្ធោ’តិ, ធម្មំ ‘ន ធម្មោ’តិ, សង្ឃំ ‘ន សង្ឃោ’តិ វទាមី”តិ ទឡ្ហតរំ កត្វា គហិតសរណស្ស វសេន វុត្តំ។ **“សគ្គសម្បត្តិំ ទេតី”**តិ និទស្សនមត្តមេតំ។ ផលានិសំសានិ បនស្ស សរណគមនវណ្ណនាយំ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.២៥០ សរណគមនកថា) វុត្តានេវ។

៣៥២. វក្ខមាននយេន វេរហេតុតាយ **វេរំ** វុច្ចតិ បាណាតិបាតាទិបាបធម្មោ, តំ មណតិ “មយិ ឥធ ឋិតាយ កថមាគច្ឆសី”តិ តជ្ជេន្តី វិយ និវារេតីតិ **វេរមណី**, តតោ វា បាបធម្មតោ វិរមតិ ឯតាយាតិ “វិរមណី”តិ វត្តព្ពេ និរុត្តិនយេន ឥ-ការស្ស ឯ-ការំ កត្វា **“វេរមណី”**តិ វុត្តំ។ **ខុទ្ទកបាឋដ្ឋកថាយំ** បនាហ “វេរមណិសិក្ខាបទំ, វិរមណិសិក្ខាបទន្តិ ទ្វិធាសជ្ឈាយំ ករោន្តី”តិ (ខុ. បា. អដ្ឋ. សាធារណវិភាវនា) កុសលចិត្តសម្បយុត្តាវេត្ថ វិរតិ អធិប្បេតា, ន ផលសម្បយុត្តា យញ្ញាធិករណតោ។ អសមាទិន្នសីលស្ស សម្បត្តតោ យថូបដ្ឋិតវីតិក្កមិតព្ពវត្ថុតោ វិរតិ **សម្បត្តវិរតិ។** សមាទានវសេន ឧប្បន្នា វិរតិ **សមាទានវិរតិ។ សេតុ** វុច្ចតិ អរិយមគ្គោ, តប្បរិយាបន្នា ហុត្វា បាបធម្មានំ សមុច្ឆេទវសេន ឃាតនប្បវត្តា វិរតិ **សេតុឃាតវិរតិ។** អញ្ញត្រ “សមុច្ឆេទវិរតី”តិបិ វុត្តា។ ឥទានិ តាសរូបតោ ទស្សេតុំ **“តត្ថា”**តិអាទិ វុត្តំ។ **ជាតិ…បេ…. ទីនី**តិ អបទិសិតព្ពជាតិគោត្តកុលាទីនិ។ **អាទិ**សទ្ទេន វយពាហុសច្ចាទីនំ សង្គហោ ។ **បរិហរតី**តិ អវីតិក្កមវសេន បរិវជ្ជេតិ, សីហឡទីបេ ចក្កនឧបាសកស្ស វិយ សម្បត្តវិរតិ វេទិតព្ពា។

“បាណំ ន ហនាមី”តិអាទីសុ អាទយត្ថេន **ឥតិ**-សទ្ទេន, វិកប្បត្ថេន វា-សទ្ទេន វា “អទិន្នំ នាទិយាមិ, អទិន្នាទានា វិរមាមិ, វេរមណី សមាទិយាមី”តិ ឯវមាទីនំ បច្ចេកមត្ថានំ សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។ ឯវញ្ច កត្វា “សិក្ខាបទ” មិច្ចេវ អវត្វា “សិក្ខាបទានី”តិ វុត្តំ។ បាណាតិបាតា វេរមណិន្តិ សម្ពន្ធោ។ **សមាទិយាមី**តិ សម្មា អាទិយាមិ, អវីតិក្កមាធិប្បាយេន, អខណ្ឌា’ ឆិទ្ទា’ កម្មាសា’ សពលការិតាយ ច គណ្ហាមីតិ វុត្តំ ហោតិ។ ឧត្តរវឌ្ឍមានបព្ពតវាសិឧបាសកស្ស (ម. និ. អដ្ឋ. ១.៨៩ កុសលកម្មបថវណ្ណនា; សំ. និ. អដ្ឋ. ២.២.១០៩-១១១; ធ. ស. អដ្ឋ. កុសលកម្មបថវណ្ណនា) វិយ សមាទានវិរតិ វេទិតព្ពា។

មគ្គសម្បយុត្តាតិ សម្មាទិដ្ឋិយាទិមគ្គសម្បយុត្តា។ ឥទានិ តត្ថា តត្ថាគតេសុ ធម្មតោ, កោដ្ឋាសតោ, អារម្មណតោ, វេទនាតោ, មូលតោ, អាទានតោ, ភេទតោតិអាទិនា អនេកធា វិនិច្ឆយេសុ សង្ខេបេនេវ អារម្មណតោ វិនិច្ឆយំ ទស្សេតុំ **“តត្ថា”**តិអាទិ វុត្តំ។ **បុរិមា ទ្វេ**តិ សម្បត្តសមាទានវិរតិយោ។ **“ជីវិតិន្ទ្រិយាទិវត្ថូ”**តិ បរមត្ថតោ បាណោ វុត្តោ, បញ្ញត្តិតោ បន “សត្តាទិវត្ថូ”តិ វត្តព្ពំ, ឯវញ្ហិ “សត្តេយេវ អារភិត្វា បាណាតិបាតា, អព្រហ្មចរិយា ច វិរមតី”តិ (ខុ. បា. អដ្ឋ. ឯកតានានតាទិវិនិច្ឆយ) **ខុទ្ទកាគមដ្ឋកថាវចនេន** សំសន្ទតិ សមេតីតិ។ **អាទិ**សទ្ទេន ចេត្ថ សត្តសង្ខារវសេន អទិន្នវត្ថុ, តថា ផោដ្ឋព្ពវត្ថុ, វិតថវត្ថុ, សង្ខារវសេនេវ

សុរាមេរយវត្ថូតិ ឯតេសំ សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។ **តំ អារម្មណំ កត្វា បវត្តន្តី**តិ យថាវុត្តំ វីតិក្កមវត្ថុំ អាលម្ពិត្វា វីតិក្កមនចេតនាសង្ខាតវិរមិតព្ពវត្ថុតោ វិរមណវសេន បវត្តន្តិ។ **បច្ឆិមា**តិ សេតុឃាតវិរតិ។ **និព្ពានារម្មណាវ** តថាបិ កិច្ចសាធនតោ។ ឥមិនា បន តត្ថេវ អាគតេសុ តីសុ អាចរិយវាទេសុ ទ្វេ បដិពាហិត្វា ឯកស្សេវានុជាននំ វេទិតព្ពំ។

“សម្បត្តវិរតិ, ហិ សមាទានវិរតិ ច យទេវ បជហតិ, តំ អត្តនោ បាណាតិបាតាទិអកុសលមេវារម្មណំ កត្វា បវត្តតី”តិ កេចិ វទន្តិ។ “សមាទានវិរតិ យតោ វិរមតិ, តំ អត្តនោ វា បរេសំ វា បាណាតិបាតាទិអកុសលមេវាលម្ពណំ កត្វា បវត្តតិ។ សម្បត្តវិរតិ បន យតោ វិរមតិ, តេសំ បាណាតិបាតាទីនំ អាលម្ពណានេវ អារម្មណំ កត្វា បវត្តតី”តិ អបរេ។ “ទ្វយម្បិ ចេតំ យតោ បាណាតិបាតាទិអកុសលតោ វិរមតិ, តេសមារម្មណភូតំ វីតិក្កមិតព្ពវត្ថុមេវាលម្ពណំ កត្វា បវត្តតិ។ បុរិមបុរិមបទត្ថញ្ហិ វីតិក្កមវត្ថុមាលម្ពណំ កត្វា បច្ឆិមបច្ឆិមបទត្ថតោ វិរមិតព្ពវត្ថុតោ វិរមតី”តិ អញ្ញេ។ បឋមវាទោ ចេត្ថ អយុត្តោយេវ។ កស្មា? តស្ស អត្តនោ បាណាតិបាតាទិអកុសលស្ស បច្ចុប្បន្នាភាវតោ, អពហិទ្ធាភាវតោ ច។ សិក្ខាបទវិភង្គេ ហិ បញ្ចន្នំ សិក្ខាបទានំ បច្ចុប្បន្នារម្មណតា, ពហិទ្ធារម្មណតា ច វុត្តា។ តថា ទុតិយវាទោបិ អយុត្តោយេវ។ កស្មា? បុរិមវាទេន សម្មិស្សត្តា, បរេសំ បាណាតិបាតាទិអកុសលារម្មណភាវេ ច អនេកន្តិ កត្តា, ទ្វិន្នំ អាលម្ពណប្បភេទវចនតោ ច។ តតិយវាទោ បន យុត្តោ សព្ពភាណកានមភិមតោ, តស្មា តទេវ អនុជានាតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។ តេន វុត្តំ “តីសុ អាចរិយវាទេសុ ទ្វេ បដិពាហិត្វា ឯកស្សេវានុជាននំ វេទិតព្ព”ន្តិ។

ឯត្ថាហ – យជ្ជេតំ វិរតិទ្វយំ ជីវិតិន្ទ្រិយាទិវីតិក្កមិតព្ពវត្ថុមេវាលម្ពណំ កត្វា បវត្តេយ្យ, ឯវំ សតិ អញ្ញំ ចិន្តេន្តោ អញ្ញំ ករេយ្យ, យញ្ច បជហតិ, តំ ន ជានេយ្យាតិ អយ’មនធិប្បេតោ អត្ថោ អាបជ្ជតីតិ? វុច្ចតេ – ន ហិ កិច្ចសាធនវសេន បវត្តេន្តោ “អញ្ញំ ចិន្តេន្តោ អញ្ញំ ករោតី”តិ វា “យញ្ច បជហតិ, តំ ន ជានាតី”តិ វា វុច្ចតិ។ យថា បន អរិយមគ្គោ និព្ពានារម្មណោវ កិលេសេ បជហតិ, ឯវំ ជីវិតិន្ទ្រិយាទិវត្ថារម្មណម្បេតំ វិរតិទ្វយំ បាណាតិបាតាទីនិ ទុស្សីល្យានិ បជហតិ។ តេនាហុ បោរាណា –

“អារភិត្វាន អមតំ, ជហន្តោ សព្ពបាបកេ;
និទស្សនញ្ចេត្ថ ភវេ, មគ្គដ្ឋោរិយបុគ្គលោ”តិ។ (ខុ. បា. អដ្ឋ. ឯកតានានតាវិនិច្ឆយ);

ឥទានិ សង្ខេបេនេវ អាទានតោ, ភេទតោ វា វិនិច្ឆយំ ទស្សេតុំ **“ឯត្ថា”**តិអាទិ វុត្តំ។ “បញ្ចង្គសមន្នាគតំ សីលំ សមាទិយាមី”តិអាទិនា **ឯកតោ** ឯកជ្ឈំ គណ្ហាតិ។ ឯវម្បិ ហិ កិច្ចវសេន ឯតាសំ បញ្ចវិធតា វិញ្ញាយតិ។ **សព្ពានិបិ ភិន្នានិ ហោន្តិ** ឯកជ្ឈំ សមាទិន្នត្តា។ ន ហិ តទា បញ្ចង្គិកត្តំ សីលស្ស សម្បជ្ជតិ។ យំ តុ វីតិក្កន្តំ, តេនេវ កម្មពន្ធោ។ “បាណាតិបាតា វេរមណិសិក្ខាបទំ សមាទិយាមី”តិអាទិនា **ឯកេកំ** វិសុំ វិសុំ គណ្ហាតិ។ **“វេរមណិសិក្ខាបទ”**ន្តិ ច ឥទំ សមាសភាវេន **ខុទ្ទកបាឋដ្ឋកថាយំ** (ខុ. បា. អដ្ឋ. សាធារណវិភាវនា) វុត្តំ, បាឡិបោត្ថកេសុ បន “វេរមណិ”ន្តិ និគ្គហិតន្តមេវ ព្យាសភាវេន ទិស្សតិ។ គហដ្ឋវសេន ចេតំ វុត្តំ។ សាមណេរានំ បន យថា តថា វា សមាទានេ ឯកស្មឹ ភិន្នេ សព្ពានិបិ ភិន្នានិ ហោន្តិ បារាជិកាបត្តិតោ។ ឥតិ ឯកជ្ឈំ, បច្ចេកញ្ច សមាទានេ វិសេសោ ឥធ វុត្តោ, **ខុទ្ទកាគមដ្ឋកថាយំ** បន “ឯកជ្ឈំ សមាទិយតោ ឯកាយេវ វិរតិ ឯកាវ ចេតនា ហោតិ, កិច្ចវសេន បនេតាសំ បញ្ចវិធត្តំ វិញ្ញាយតិ។ បច្ចេកំ សមាទិយតោ បន បញ្ចេវ វិរតិយោ, បញ្ច ច ចេតនា ហោន្តី”តិ (ខុ. បា. អដ្ឋ. ឯកតានានតាទិវិនិច្ឆយ) អយំ វិសេសោ វុត្តោ។ ភេទេបិ “យថា តថា វា សមាទិយន្តុ, សាមណេរានំ ឯកស្មឹ ភិន្នេ សព្ពានិបិ ភិន្នានិ ហោន្តិ។ បារាជិកដ្ឋានិយានិ ហិ តានិ តេសំ។ យំ តុ វីតិក្កន្តំ ហោតិ, តេនេវ កម្មពន្ធោ។ គហដ្ឋានំ បន ឯកស្មឹ ភិន្នេ ឯកមេវ ភិន្នំ ហោតិ, យតោ តេសំ តំ សមាទានេនេវ បុន បញ្ចង្គិកត្តំ សីលស្ស សម្បជ្ជតី”តិ វុត្តំ។ យថាវុត្តោបិ ទីឃភាណកានំ វាទោ អបរេវាទោ នាម តត្ថ កតោ។

សេតុឃាតវិរតិយា បន ភេទោ នាម នត្ថិ បដិបក្ខសមុច្ឆិន្ទនេន អកុប្បសភាវត្តា។ តទេវត្ថំ ទស្សេន្តេន **“ភវន្តរេបី”**តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **“ភវន្តរេបី”**តិ ឥមិនា អត្តនោ អរិយភាវំ អជានន្តោបីតិ អត្ថំ វិញ្ញាបេតិ។ **ជីវិតហេតុបិ**, បគេវ អញ្ញហេតុ។ **“នេវ បាណំ ហនតិ, ន សុរំ បិវតី”**តិ ឥទំ មជ្ឈេបេយ្យាលនិទ្ទិដ្ឋំ, មិគបទវឡញ្ជននយេន វា វុត្តំ ។ **សុរ**ន្តិ ច និទស្សនមត្តំ។ សព្ពម្បិ ហិ សុរាមេរយមជ្ជបមាទដ្ឋានានុយោគំ ន ករោតិ។ “មជ្ជន្តិ តទេវ ឧភយំ, យំ វា បនញ្ញម្បិ សុរាសវវិនិមុត្តំ មទនីយ”ន្តិ (សំ. និ. អដ្ឋ. ៣.៥.១១៣៤) **សំយុត្តមហាវគ្គដ្ឋកថាយំ** វុត្តំ។ **ខុទ្ទកបាឋដ្ឋកថាយញ្ច** “តទុភយមេវ មទនីយដ្ឋេន មជ្ជំ, យំ វា បនញ្ញម្បិ កិញ្ចិ អត្ថិ មទនីយំ, យេន បីតេន មត្តោ ហោតិ បមត្តោ, ឥទំ វុច្ចតិ មជ្ជ”ន្តិ (ខុ. បា. អដ្ឋ. បុរិមបញ្ចសិក្ខាបទវណ្ណនា) **“សចេ បិស្សា”**តិអាទិនា តត្ថេវ វិសេសទស្សនំ, អជានន្តស្សាបិ **ខីរមេវ** មុខំ **បវិសតិ, ន សុរា**, បគេវ ជានន្តស្ស។ **កោញ្ចសកុណាន**ន្តិ កុន្តសកុណានំ។ សចេបិ មុខេ ខីរមិស្សកេ ឧទកេ បក្ខិបន្តីតិ យោជេតព្ពំ។ “ន

ចេត្ថ ឧបមោបមេយ្យានំ សម្ពន្ធតា សិយា កោញ្ចសកុណានំ យោនិសិទ្ធត្តា”តិ កោចិ វទេយ្យាតិ អាហ **“ឥទ”**ន្តិអាទិ។ **យោនិសិទ្ធ**ន្តិ មនុស្សតិរច្ឆានានំ ឧទ្ធំ តិរិយមេវ ទីឃតា វិយ, ពកានំ មេឃសទ្ទេន, កុក្កុដីនំ វាតេន គព្ភគ្គហណំ វិយ ច **ជាតិសិទ្ធំ,** ឥតិ កោចិ វទេយ្យ ចេតិ អត្ថោ។ “ចេវា”តិបិ បាឋំ វត្វា សមុច្ចយត្ថមិច្ឆន្តិ កេចិ។ **ធម្មតាសិទ្ធ**ន្តិ ពោធិសត្តេ កុច្ឆិគតេ ពោធិសត្តមាតុ សីលំ វិយ, វិជាតេ តស្សា ទិវង្គមនំ វិយ ច សភាវេន សិទ្ធំ, មគ្គធម្មតាយ វា អរិយមគ្គានុភាវេន សិទ្ធន្តិ វេទិតព្ពន្តិ វិស្សជ្ជេយ្យាតិ អត្ថោ។

ទិដ្ឋិជុករណំ នាម ភារិយំ ទុក្ករំ, តស្មា សរណគមនំ សិក្ខាបទសមាទានតោ មហប្ផលតរមេវ, ន អប្បផ្ផលតរន្តិ អធិប្បាយោ។ **ឯត**ន្តិ សិក្ខាបទំ។ **យថា វា តថា វា គណ្ហន្តស្សាបី**តិ អាទរំ គារវមកត្វា សមាទិយន្តស្សាបិ។ **សាធុកំ គណ្ហន្តស្សាបី**តិ សក្កច្ចំ សីលានិ សមាទិយន្តស្សាបិ **អប្បផ្ផលតរមេវ, អប្បសមារម្ភតរញ្ច,** ន ទិគុណំ ឧស្សាហោ ករណីយោតិ វុត្តំ ហោតិ។ សីលំ ឥធ អភយទានតាយ **ទានំ,** អនវសេសំ វា សត្តនិកាយំ ទយតិ រក្ខតីតិ **ទានំ។** អយមេត្ថ អដ្ឋកថាមុត្តកនយោ – សរណំ ឧបគតេន កាយវាចាចិត្តេហិ សក្កច្ចំ វត្ថុត្តយបូជា កាតព្ពា, តត្ថ ច សំកិលេសោ សាធុកំ បរិហរិតព្ពោ, សិក្ខាបទានិ បន សមាទានមត្តំ, សម្បត្តវត្ថុតោ វិរមណមត្តញ្ចាតិ សរណគមនតោ សីលស្ស អប្បផ្ផលតរតា, អប្បសមារម្ភតរតា ច វេទិតព្ពា។ សព្ពេសំ សត្តានំ ជីវិតទានាទិនា ទណ្ឌនិធានតោ, សកលលោកិយលោកុត្តរ គុណាធិដ្ឋានតោ ចស្ស **មហប្ផលតរតា, មហានិសំសតរតា** ច ទដ្ឋព្ពាតិ។

តមត្ថំ បាឡិយា សាធេន្តោ **“វុត្តញ្ចេត”**ន្តិអាទិមាហ។ តត្ថ “អគ្គានី”តិ ញាតត្តា **អគ្គញ្ញានិ។** ចិររត្តតាយ ញាតត្តា **រត្តញ្ញានិ។** “អរិយានំ សាធូនំ វំសានី”តិ ញាតត្តា **វំសញ្ញានិ។** បុរិមកានំ អាទិបុរិសានំ ឯតានីតិ **បោរាណានិ។** សព្ពសោ កេនចិបិ បការេន សាធូហិ ន កិណ្ណានិ ន ឆឌ្ឌិតានីតិ **អសំកិណ្ណានិ។** អយញ្ច នយោ នេសំ យថា អតីតេ, ឯវំ ឯតរហិ, អនាគតេ ចាតិ អាហ **“អសំកិណ្ណបុព្ពានី”**តិអាទិ។ អតីតេ ហិ កាលេ អសំកិណ្ណភាវស្ស “អសំកិណ្ណបុព្ពានី”តិ និទស្សនំ, បច្ចុប្បន្នេ “ន សង្កិយន្តី”តិ, អនាគតេ “ន សង្កិយិស្សន្តី”តិ។ អតោយេវ **អប្បដិកុដ្ឋានិ** ន បដិក្ខិត្តានិ។ ន ហិ កទាចិបិ វិញ្ញូ សមណព្រាហ្មណា ហីសាទិបាបធម្មំ អនុជានន្តិ។ **អបរិមាណានំ សត្តានំ អភយំ ទេតី**តិ សព្ពេសុ ភូតេសុ និហិតទណ្ឌត្តា សកលស្សបិ សត្តនិកាយស្ស ភយាភាវំ ទេតិ។ ន ហិ អរិយសាវកតោ កស្សចិ ភយំ ហោតិ។ **អវេរ**ន្តិ វេរាភាវំ។ **អព្យាបជ្ឈ**ន្តិ និទ្ទុក្ខតំ។ **“អបរិមាណានំ សត្តានំ អភយំ ទត្វា”**តិអាទិ អានិសំសទស្សនំ, ហេតុម្បិ ចេត្ថ **ត្វា**-សទ្ទោ យថា “មាតរំ សរិត្វា រោទតី”តិ។

យំ កិញ្ចិ ចជនលក្ខណំ, សព្ពំ តំ យញ្ញោតិ អាហ **“ឥទញ្ច បនា”**តិអាទិ។ ន នុ ច បញ្ចសីលំ សព្ពកាលិកំ។ អពុទ្ធុប្បាទកាលេបិ ហិ វិញ្ញូ តំ សមាទិយន្តិ, ន ច ឯកន្តតោ វិមុត្តាយតនំ ពាហិរកានម្បិ សមាទិន្នត្តា។ សរណគមនំ បន ពុទ្ធុប្បាទហេតុកំ, ឯកន្តតោ ច វិមុត្តាយតនំ, កថំ តត្ថ សរណគមនតោ បញ្ចសីលស្ស មហប្ផលតាតិ អាហ **“កិញ្ចាបី”**តិអាទិ។ **ជេដ្ឋក**ន្តិ មហប្ផលភាវេន ឧត្តមំ។ **“សរណគមនេយេវ បតិដ្ឋាយា”**តិ ឥមិនា តស្ស សីលស្ស សរណគមនេន អភិសង្ខតត្តា តតោ មហប្ផលតំ, តថា អនភិសង្ខតស្ស ច សីលស្ស អប្បផលតំ ទស្សេតិ។

៣៥៣. ឦទិសមេវាតិ ឯវំ សំកិលេសបដិបក្ខមេវ ហុត្វា។ ននុ ច បឋមជ្ឈានាទិយញ្ញាយេវ ទេសេតព្ពា, កស្មា ពុទ្ធុប្បាទតោ បដ្ឋាយ ទេសនមារភតីតិ អនុយោគំ បរិហរិតុំ **“តិវិធ...បេ.... ទស្សេតុកាមោ”**តិ វុត្តំ។ តិវិធសីលបារិបូរិយំ ឋិតស្ស ហិ នេសំ យញ្ញានំ អប្បផ្ផលតរតា, មហប្ផលតរតា ច ហោតិ, តស្មា តំ ទស្សេតុកាមត្តា ពុទ្ធុប្បាទតោ បដ្ឋាយ ទេសនំ អារភតីតិ វុត្តំ ហោតិ។ តេនាហ **“តត្ថា”**តិអាទិ។ **ហេដ្ឋា វុត្តេហិ គុណេហី**តិ ឯត្ថ “សោ តំ ធម្មំ សុត្វា តថាគតេ សទ្ធំ បដិលភតី”តិអាទិនា (ទី. និ. ១.១៩១) ហេដ្ឋា វុត្តា សរណគមនំ, សីលសម្បទា, ឥន្ទ្រិយេសុ គុត្តទ្វារតាតិ ឯវមាទយោ គុណា វេទិតព្ពា។ បឋមំ ឈានំ និព្ពត្តេន្តោ ន កិលមតីតិ យោជនា។ **តានី**តិ បឋមជ្ឈានាទីនិ។ **“បឋមំ ឈាន”**ន្តិអាទិនា បាឡិយំ បណីតានមេវ ឈានានំ ឧក្កដ្ឋនិទ្ទេសោ កតោតិ មន្តវា **“ឯកំ កប្បំ, អដ្ឋ កប្បេ”**តិអាទិ វុត្តំ, មហាកប្បវសេន ចេត្ថ អត្ថោ។ ហីនំ បន បឋមំ ឈានំ អសង្ខេយ្យកប្បស្ស តតិយភាគំ អាយុំ ទេតិ។ មជ្ឈិមំ ឧបឌ្ឍកប្បំ។ ហីនំ ទុតិយំ ឈានំ ទ្វេ កប្បានិ, មជ្ឈិមំ ចត្តារីតិអាទិនា អត្ថោ នេតព្ពោ។ អបិច យស្មា បណីតានិយេវេត្ថ ឈានានិ អធិប្បេតានិ មហប្ផលតរភាវទស្សនបរត្តា ទេសនាយ, តស្មា “បឋមំ ឈានំ ឯកំ កប្ប”ន្តិអាទិនា បណីតានេវ ឈានានិ និទ្ទិដ្ឋានីតិ ទដ្ឋព្ពំ។

តទេវាតិ ចតុត្ថជ្ឈានមេវ។ ចតុក្កនយេន ហិ ទេសនា អាគតា។ យទិ ឯវំ កថំ អារុប្បតាតិ អាហ **“អាកាសានញ្ចាយតនាទិសមាបត្តិវសេន ភាវិត”**ន្តិ, តថា ភាវិតត្តា ចតុត្ថជ្ឈានមេវ អារុប្បំ ហុត្វា វីសតិកប្បសហស្សាទីនិ អាយុំ ទេតីតិ អធិប្បាយោ។ អយំ អាចរិយស្ស មតិ។ អថ វា **តទេវា**តិ អារុប្បសង្ខាតំ ចតុត្ថជ្ឈានមេវ, តំ បន កស្មា វីសតិកប្បសហស្សាទីនិ អាយុំ ទេតីតិ វុត្តំ **“អាកាសានញ្ចាយតនាទិសមាបត្តិវសេន

ភាវិត”ន្តិ, តថា ភាវិតត្តា ឯវំ ទេតីតិ អធិប្បាយោ។ អបរោ នយោ “**តទេវា**”តិ វុត្តេ រូបាវចរចតុត្ថជ្ឈានមេវាតិ អត្ថោ អាបជ្ជេយ្យាតិ តំ និវត្តេតុំ “**អាកាសានញ្ចាយតនាទិសមាបត្តិវសេន ភាវិត**”ន្តិ អាហ, តថា ភាវិតំ អង្គសមតាយ ចតុត្ថជ្ឈានសង្ខាតំ អារុប្បជ្ឈានមេវាធិប្បេតន្តិ វុត្តំ ហោតិ។

សម្មទេវ និច្ចសញ្ញាទិបដិបក្ខវិធមនវសេន បវត្តមានា បុព្ពភាគិយេ ឯវំ ពោធិបក្ខិយធម្មេ សមានេន្តី វិបស្សនា វិបស្សកបុគ្គលស្ស អនប្បកំ បីតិសោមនស្សំ សមាវហតីតិ វុត្តំ “**វិបស្សនាសុខសទិសស្ស បន សុខស្ស អភាវា មហប្ផល**”ន្តិ។ យថាហ ធម្មរាជា **ធម្មបទេ** –

“យតោ យតោ សម្មសតិ, ខន្ធានំ ឧទយព្ពយំ;
លភតី បីតិបាមោជ្ជំ, អមតំ តំ វិជានត”ន្តិ។ (ធ. ប. ៣៧៤);

យស្មា បនាយំ ទេសនា ឥមិនា អនុក្កមេន ឥមានិ ញាណានិ និព្ពត្តេន្តស្ស វសេន បវត្តិតា, តស្មា “**វិបស្សនាញាណេ បតិដ្ឋាយា**”តិអាទិនា ហេដ្ឋិមំ ហេដ្ឋិមំ ឧបរិមស្ស ឧបរិមស្ស បតិដ្ឋាភូតំ កត្វា វុត្តំ។ សមានរូបនិម្មានំ នាម មនោមយិទ្ធិយា អញ្ញេហិ អសាធារណកិច្ចន្តិ អាហ “**អត្តនោ…បេ…. មហប្ផលា**”តិ។ ហត្ថិអស្សាទិវិវិធរូបករណំ **វិកុព្ពនំ**, តស្ស ទស្សនសមត្ថតាយ។ **ឥច្ឆិតិច្ឆិតដ្ឋានំ** នាម បុរិមជាតីសុ ឥច្ឆិតិច្ឆិតោ ខន្ធបទេសោ។ អរហត្តមគ្គេនេវ មគ្គសុខំ និដ្ឋិតន្តិ វុត្តំ “**អតិ…បេ…. មហប្ផល**”ន្តិ។ **សមាបេន្តោ**តិ បរិយោសាបេន្តោ។

កូដទន្តឧបាសកត្តបដិវេទនាទិកថាវណ្ណនា

៣៥៤-៨. “**អភិក្កន្តំ ភោ គោតមា**”តិអាទិ ទេសនាយ បសាទវចនំ, “**ឯសាហំ ភវន្ត**”ន្តិអាទិ បន សរណគមនវចនន្តិ តទុភយសម្ពន្ធំ ទស្សេន្តោ “**ទេសនាយា**”តិអាទិមាហ។ **តន្ទូ**តិ មន្ទោ កាយិកចេតសិកសុខសមុបព្យូហតោ។ **សព្ពេ តេ បាណយោ**តិ “សត្ត ច ឧសភសតានី”តិអាទិនា វុត្តេ សព្ពេ តេ បាណិនោ។ **តំ បវត្តិ**ន្តិ តេសំ បាណីនំ មោចនាការំ។ **អាកុលភាវោ**តិ ភគវតោ សន្តិកេ ធម្មស្ស សុតត្តា បាណីសុ អនុទ្ទយំ ឧបដ្ឋបេត្វា ឋិតស្ស “កច្ចិ នាម មយា តាវ ពហូ បាណិនោ មារណត្ថាយ ពន្ធាបិតា”តិ ចិត្តេ បរិព្យាកុលភាវោ, យស្មា អត្ថិ, តស្មា ន ទេសេតីតិ យោជនា, “**ឧទបាទិ**”តិបិ បាឋោ។ **សុត្វា**តិ “មុត្តា ភោ តេ បាណយោ”តិ អារោចិតវចនំ សុត្វា។ **ចិត្តចារោ**តិ ចិត្តប្បវត្តិ។ “កល្លចិត្តំ មុទុចិត្តំ វិនីវរណចិត្តំ ឧទគ្គចិត្តំ បសន្នចិត្ត”ន្តិ ឥទំ បទបញ្ចកំ សន្ធាយ“**កល្លចិត្តន្តិអាទី**”តិ វុត្តំ។ តត្ថ “ទានកថំ សីលកថ”ន្តិអាទិនា វុត្តាយ អនុបុព្ពិកថាយ អានុភាវេន។ កាមច្ឆន្ទវិគមេន **កល្លចិត្តតា** អរោគចិត្តតា, ព្យាបាទវិគមេន មេត្តាវសេន **មុទុចិត្តតា** អកឋិនចិត្តតា, ឧទ្ធច្ចកុក្កុច្ចវិគមេន វិក្ខេបាភាវតោ **វិនីវរណចិត្តតា** តេហិ អមលីនចិត្តតា, ថិនមិទ្ធវិគមេន សម្បគ្គហណវសេន **ឧទគ្គចិត្តតា** អមលីនចិត្តតា, វិចិកិច្ឆាវិគមេន សម្មាបដិបត្តិយា អធិមុត្តតាយ **បសន្នចិត្តតា** អនាវិលចិត្តតា ច ហោតីតិ អាហ “**អនុបុព្ពិកថានុភាវេន វិក្ខម្ភិតនីវរណតំ សន្ធាយ វុត្ត**”ន្តិ។ យំ បនេត្ថ អត្ថតោ អវិភត្តំ, តំ សុវិញ្ញេយ្យមេវ។

ឥតិ សុមង្គលវិលាសិនិយា ទីឃនិកាយដ្ឋកថាយ បរមសុខុមគម្ភីរទុរនុពោធត្ថបរិទីបនាយ សុវិមលវិបុលបញ្ញាវេយ្យត្តិយជននាយ សាធុវិលាសិនិយា នាម លីនត្ថបកាសនិយា កូដទន្តសុត្តវណ្ណនាយ លីនត្ថបកាសនា។

កូដទន្តសុត្តវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៦. មហាលិសុត្តវណ្ណនា

ព្រាហ្មណទូតវត្ថុវណ្ណនា

៣៥៩. ឯវំ កូដទន្តសុត្តំ សំវណ្ណេត្វា ឥទានិ មហាលិសុត្តំ សំវណ្ណេន្តោ យថានុបុព្ពំ សំវណ្ណនោកាសស្ស បត្តភាវំ វិភាវេតុំ, កូដទន្តសុត្តស្សានន្តរំ សង្គីតស្ស សុត្តស្ស មហាលិសុត្តភាវំ វា បកាសេតុំ “**ឯវំ មេ សុតំ…បេ…. វេសាលិយន្តិ មហាលិសុត្ត**”ន្តិ អាហ។ **បុនប្បុនំ វិសាលភាវូបគមនតោ**តិ ឯត្ថាយំ សង្ខេបោ – ពារាណសិរញ្ញោ កិរ អគ្គមហេសិយា មំសបេសិគព្ភេន ទ្វេ ទារកា និព្ពត្តា ធីតា ច បុត្តោ ច, តេសំ អញ្ញមញ្ញំ វិវាហេន សោឡសក្ខត្តុំ បុត្តធីតុវសេន ទ្វេ ទ្វេ ទារកា វិជាតា។ តតោ តេសំ ទារកានំ យថាក្កមំ វឌ្ឍន្តានំ បច្ចេកំ សបរិវារានំ អារាមុយ្យាននិវាសដ្ឋានបរិវារសម្បត្តិំ គហេតុំ អប្បហោនកតាយ នគរំ តិក្ខត្តុំ គាវុតន្តរេន គាវុតន្តរេន បរិក្ខិបិំសុ, ឯវំ តស្ស បុនប្បុនំ តិបាការបរិក្ខេបេន វិសាលភាវមុបគតត្តា “**វេសាលី**”ត្វេវ នាមំ ជាតំ។ តេន វុត្តំ “**បុនប្បុនំ វិសាលភាវូបគមនតោ វេសាលីតិ លទ្ធនាមកេ នគរេ**”តិ។ វិត្ថារកថា បនេត្ថ មហាសីហនាទសុត្តវណ្ណនាយ, (ម. និ. អដ្ឋ. ១.១៤៦) រតនសុត្តវណ្ណនាយ (ខុ. បា. អដ្ឋ. វេសាលិវត្ថុ; សុ. និ. អដ្ឋ. ១.រតនសុត្តវណ្ណនា) ច គហេតព្ពា។ **ពហិនគរេ**តិ នគរតោ ពហិ, ន អម្ពបាលិវនំ វិយ អន្តោនគរស្មិំ។ **សយំជាត**ន្តិ សយមេវ ជាតំ អរោបិមំ។ **មហន្តភាវេនា**តិ រុក្ខគច្ឆានំ, ឋិតោកាសស្ស ច មហន្តភាវេន។ តេនេវាហ “**ហិមវន្តេន សទ្ធិំ ឯកាពទ្ធំ ហុត្វា**”តិ។ យំ បន វេនយិកានំ មតេន **វិនយដ្ឋកថាយំ** វុត្តំ –

> “តត្ថ មហាវនំ នាម សយំជាតំ អរោបិមំ សបរិច្ឆេទំ មហន្តំ វនំ។ កបិលវត្ថុសាមន្តា បន មហាវនំ ហិមវន្តេន សហ ឯកាពទ្ធំ អបរិច្ឆេទំ ហុត្វា មហាសមុទ្ទំ អាហច្ច ឋិតំ, ឥទំ តាទិសំ ន ហោតី”តិ (បារា. អដ្ឋ. ២.១៦២)។

តំ មជ្ឈិមភាណកសំយុត្តភាណកានម្បិ សមានកថា។ **មជ្ឈិមដ្ឋកថាយ**ញ្ហិ (ម. និ. អដ្ឋ. ២.៣៥២) **សំយុត្តដ្ឋកថាយ**ញ្ច (សំ. និ. អដ្ឋ. ១.៣៧) តថេវ វុត្តំ។ ឥធ បន ទីឃភាណកានំ មតេន ឯវំ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ យទិ ច “**អហុត្វា**”តិ កត្ថចិ បាឋោ ទិស្សតិ, ឯវំ សតិ សព្ពេសម្បិ សមានវាទោ សិយាតិ។ **កូដាគារសាលាសង្ខេបេនា**តិ ហំសមណ្ឌលាការសង្ខាតហំសវដ្ដកច្ឆន្នេន កូដាគារសាលានិយាមេន, តថា កតត្តា បាសាទោយេវ “កូដាគារសាលា”តិ វុត្តោ, តព្ពោហារេន បន សកលោបិ សង្ឃារាមោតិ វុត្តំ ហោតិ។ **វិនយដ្ឋកថាយំ** (បារា. អដ្ឋ. ២.១៦២) តុ ឯវំ វុត្តំ –

> “កូដាគារសាលា បន មហាវនំ និស្សាយ កតេ អារាមេ កូដាគារំ អន្តោកត្វា ហំសវដ្ដកច្ឆទនេន កតា សព្ពាការសម្បន្នា ពុទ្ធស្ស ភគវតោ គន្ធកុដិ វេទិតព្ពា”តិ។

កោសលេសុ ជាតា, ភវា, តេ វា និវាសោ ឯតេសន្តិ **កោសលកា។** ឯវំ **មាគធកា។** ជនបទវាចិនោ ហិ បាយតោ បុល្លិង្គបុថុវចនា។ យស្ស អករណេ បុគ្គលោ មហាជានិយោ ហោតិ, តំ ករណំ អរហតីតិ **ករណីយ**ន្តិ វុច្ចតិ។ តេនាហ “**អវស្សំ កត្តព្ពកម្មេនា**”តិ។ **អកាតុម្បិ វដ្ដតិ** អសតិ សមវាយេ, តស្មា សមវាយេ សតិ កត្តព្ពតោ **តំ កិច្ចន្តិ វុច្ចតី**តិ អធិប្បាយោ។

៣៦០. យា ពុទ្ធានំ ឧប្បជ្ជនារហា នានត្តសញ្ញា, តាសំ វសេន “**នានារម្មណចារតោ**”តិ វុត្តំ, នានារម្មណប្បវត្តិតោតិ អត្ថោ។ សម្មវត្តស្សេវ ហិ បដិសេធោ, ន អសម្មវត្តស្ស។ **បដិក្កម្មា**តិ និវត្តេត្វា តថា ចិត្តំ អនុប្បាទេត្វា។ **សល្លីនោ**តិ ឈានសមាបត្តិយា ឯកត្តារម្មណំ អល្លីនោ។ **និលីនោ**តិ តស្សេវ វេវចនំ។ តេន វុត្តំ “**ឯកីភាវ**”ន្តិអាទិ។ សបរិវារត្តា អនេកោបិ តទា ឯកោ វិយ ភវតីតិ ឯកីភាវោ, តំ **ឯកីភាវំ។** យេនាយស្មា នាគិតោ, តំ សន្ធាយ “**តស្មា ឋានា**”តិ វុត្តំ។

ឱដ្ឋទ្ធលិច្ឆវិវត្ថុវណ្ណនា

៣៦១. **អទ្ធោដ្ឋតាយា**តិ ឧបឌ្ឍោដ្ឋតាយ។ តស្ស កិរ ឧត្តរោដ្ឋស្ស អប្បកតាយ តិរិយំ ផាលេត្វា អទ្ធមបនីតំ វិយ ខាយតិ ចត្តារោ ទន្តេ, ទ្វេ ច ទាឋា ន ឆាទេតិ, តេន នំ “**ឱដ្ឋទ្ធោ**”តិ វោហរតិ។ កេចិ បន “អធោ-សទ្ទេន បាឋំ បរិកប្បេត្វា ហេដ្ឋា ឱដ្ឋស្ស ឱលម្ពកតាយ “**ឱដ្ឋាធោ**”តិ អត្ថំ វទន្តិ, តទយុត្តមេវ តថា បាឋស្ស អទិស្សនតោ, អាចរិយេន (ទី. និ. ដី. ១.៣៦១) ច អវណ្ណិតត្តា។ អយំ កិរ ឧបោសថិកោ ទាយកោ ទានបតិ សទ្ធោ បសន្នោ ពុទ្ធមាមកោ ធម្មសង្ឃមាមកោ។ តេនាហ “**បុរេភត្ត**”ន្តិអាទិ។ ឧទ្ទកេ, (មហាវ. ២៨៩)

មហាបរិនិព្ពានសុត្តេ (ទី. និ. ២.១៦១) ច អាគតនយេន “**នីលបីតាទិ...បេ.... តាវតីសបរិស សប្បដិភាគាយា**”តិ វុត្តំ។ អយំ បន វេសាលី ភគវតោ កាលេ ឥទ្ធា ចេវ វេបុល្លប្បត្តា ច អហោសិ។ តត្ថ ហិ រាជូនមេវ សត្ត សហស្សានិ, សត្ត សតានិ, សត្ត ច រាជានោ អហេសុំ, តថា យុវរាជសេនាបតិភណ្ឌាគារិកបភុតីនម្បិ, បាសាទកូដាគារអារាមបោក្ខរណិអាទយោបិ តប្បរិមាណាយេវ, ពហុជនា, អាកិណ្ណមនុស្សា, សុភិក្ខា ច។ តេន វុត្តំ “**មហតិយា លិច្ឆវិបរិសាយា**”តិ។ តស្ស បន កុលស្ស អាទិភូតានំ យថាវុត្តានំ មំសបេសិយា និព្ពត្តទារកានំ តាបសេន បាយិតំ យំ ខីរំ ឧទរំ បវិសតិ, សព្ពំ តំ មណិភាជនគតំ វិយ ទិស្សតិ, ចវិមកភាវេ ពោធិសត្តេ កុច្ឆិគតេ ពោធិសត្តមាតុ វិយ ឧទរច្ឆវិយា អតិវិប្បសន្នតាយ តេ និច្ឆវី អហេសុំ។ អបរេ បនាហុ “សិព្ពេត្វា ឋបិតា វិយ នេសំ អញ្ញមញ្ញំ លីនា ឆវិ អហោសី”តិ។ ឯវំ តេ និច្ឆវិតាយ វា លីនច្ឆវិតាយ វា **លិច្ឆវី**តិ បញ្ញាយិំសុ, និរុត្តិនយេន ចេត្ថ បទសិទ្ធិ, តព្ពំសេ ឧប្បន្នា សព្ពេបិ លិច្ឆវយោ នាម ជាតា។ តេនាហ “លិច្ឆវិបរិសាយា”តិ, លិច្ឆវិរាជូនំ, លិច្ឆវីសភូតាយ វា បរិសាយាតិ អត្ថោ។ មហន្តំ យសំ លាតិ គណ្ហាតីតិ **មហាលិ** យថា “ភទ្ទាលី”តិ។ **មូលនាម**ន្តិ មាតាបិតូហិ កតនាមំ។

៣៦២. **សាសនេ យុត្តបយុត្តោ**តិ ភាវនមនុយុត្តោ។ សព្ពត្ថ សីហសមានវុត្តិនោបិ ភគវតោ បរិសាយ មហត្តេ សតិ តទជ្ឈាសយានុរូបំ បវត្តិយមានាយ ធម្មទេសនាយ វិសេសោ ហោតីតិ អាហ “**មហន្តេន ឧស្សាហេន ធម្មំ ទេសេស្សតី**”តិ។

“វិស្សាសិកោ”តិ វត្វា តមស្ស វិស្សាសិកភាវំ វិភាវេតុំ “**អយញ្ហី**”តិអាទិ វុត្តំ។ **ថូលសរីរោ**តិ វបុរសរីរោ។ ថេរស្ស ខីណាសវភាវតោ “អាលសិយភាវោ អប្បហីនោ”តិ ន វត្តព្ពោ, វាសនាលេសំ បន ឧបាទាយ “**ព្ពួសកំ អប្បហីនោ វិយ ហោតី**”តិ វុត្តំ។ ន ហិ សាវកានំ ពុទ្ធានមិវ សវាសនា កិលេសា បហីយន្តិ។ យថាវុត្តំ បាសាទមេវ សន្ធាយ “**កូដាគារមហាគេហា**”តិ វុត្តំ។ **បាចីនមុខា**តិ បាចីនបមុខា។

៣៦៣. វិនេយ្យជនានុបរោធេន ពុទ្ធានំ ភគវន្តានំ បដិហារិយវិជម្ភនំ ហោតីតិ អាហ “**អថ ខោ**”តិអាទិ។ គន្ធកុដិតោ និក្ខមនវេលាយញ្ហិ ឆព្ពណ្ណា ពុទ្ធរស្មិយោ អាវេឡាវេឡា យមលា យមលា ហុត្វា សវិសេសំ បភស្សរា វិនិច្ឆរិំសុ។ តាហិ “ភគវា និក្ខមតី”តិ សមារោចិតមិវ និក្ខមនំ សញ្ជានីសុ។ តេន វុត្តំ “**សំសូចិតនិក្ខមនោ**”តិ។

៣៦៤. “អជ្ជា”តិ វុត្តទិវសតោ អតីតមនន្តរំ **ហិយ្យោទិវសំ បុរិមំ នាម**, តថា “ហិយ្យោ”តិ វុត្តទិវសតោ បរំ **បុរិមតរំ** អតិសយេន បុរិមត្តា។ ឥតិ ឥមេសុ ទ្វីសុ ទិវសេសុ វវត្ថិតោ យថាក្កមំ បុរិមបុរិមតរភាវោ។ ឯវំ សន្តេបិ យទេត្ថ “បុរិមតរ”ន្តិ វុត្តំ, តតោ បភុតិ យំ យំ ឱរំ, តំ តំ បុរិមំ។ យំ យំ បរំ, តំ តំ បុរិមតរន្តិ ទស្សេន្តោ “**តតោ បដ្ឋាយា**”តិអាទិមាហ។ ឱរបារភាវស្ស វិយ, ហិ ទិសាវិទិសាភាវស្ស វិយ ច បុរិមបុរិមតរភាវស្ស អបេក្ខាសិទ្ធិ។ **មូលទិវសតោ**តិអាទិទិវសតោ។ **អគ្គេ**តិ ឧបយោគត្ថេ ភុម្មវចនំ, ឧបយោគវចនស្ស វា **ឯ**-ការាទេសោតិ ទស្សេតិ “**អគ្គ**”ន្តិ ឥមិនា, បឋមន្តិ អត្ថោ។ តំ បនេត្ថ បរា អតីតា កោដិយេវាតិ អាហ “**បរកោដិំ កត្វា**”តិ។ **យំ**-សទ្ទោ បរិច្ឆេទេ និបាតោ, តប្បយោគេន ចាយំ “វិហរាមី”តិ វត្តមានបយោគោ, អត្ថោ បន អតីតវសេន វេទិតព្ពោតិ ទស្សេតុំ “**យាវ វិហាសិ**”ន្តិ វុត្តំ។ **តស្សា**តិ ទិវសស្ស។ បឋមវិកប្បេ “វិហរាមី”តិ ឥមស្ស “យទគ្គេ”តិ ឥមិនា ឧជុកំ តាវ សម្ពន្ធិត្វា បច្ឆា “នចិរំ តីណិ វស្សានី”តិ បមាណវចនំ យោជេតព្ពំ។ ទុតិយវិកប្បេ បន “នចិរំ តីណិ វស្សានី”តិ ឥមេហិបិ កុដិលំ សម្ពន្ធោ កត្តព្ពោ។ **នចិរ**ន្តិ ចេតំ ភាវនបុំសកំ, អច្ចន្តសំយោគេ វា។ តញ្ហិ បមាណតោ វិសេសេតុំ “**តីណិ វស្សានី**”តិ វុត្តំ។ តេនាហ “**នចិរំ វិហាសិ តីណិយេវ វស្សានី**”តិ។

អយន្តិ សុនក្ខត្តោ។ **បិយជាតិកានី**តិ ឥដ្ឋសភាវានិ។ **សាតជាតិកានី**តិ មធុរសភាវានិ។ មធុរសទិសតាយ ហិ “**មធុរ**”ន្តិ មនោរមំ វុច្ចតិ។ អារម្មណំ ករោន្តេន កាមេន ឧបសំហិតានីតិ **កាមូបសំហិតានិ**, កាមនីយានិ។ តេនាហ “**កាមស្សាទយុត្តានី**”តិ, អារម្មណិកេន កាមសង្ខាតេន អស្សាទេន សញ្ញុត្តានិ, កាមសង្ខាតស្ស វា អស្សាទស្ស យោគ្យានីតិ អត្ថោ។ **សរីរសណ្ឋានេ**តិ សរីរពិម្ពេ, អាធារេ ចេតំ ភុម្មំ។ តស្មា **សទ្ទេនា**តិ តំ និស្សាយ តតោ ឧប្បន្នេន សទ្ទេនាតិ អត្ថោ។ អបិច វិនា បាបសេសំ **ភវិតព្ព**បទេនេវ សម្ពន្ធិតព្ពំ។ **មធុរេនា**តិ ឥដ្ឋេន សាតេន។ **កណ្ណសក្ខលិយ**ន្តិ កណ្ណបដ្ដិកាយំ។

ឯត្តាវតាតិ ទិព្ពសោតញាណបរិកម្មស្ស អកថនមត្តេន។ “អត្តនា ញាតម្បិ ន កថេតិ, កឹ ឥមស្ស សាសនេ អធិដ្ឋានេនា”តិ កុជ្ឈន្តោ **ភគវតិ អាឃាតំ ពន្ធិត្វា**, សហ កុជ្ឈនេនេវ ចេស ឈានាភិញ្ញា បរិហាយិ។ **ចិន្តេសី**តិ “កស្មា នុ ខោ សោ មយ្ហំ តំ បរិកម្មំ ន កថេសី”តិ បរិវិចារេន្តោ អយោនិសោ ឧម្មុជ្ជនវសេន ចិន្តេសិ។ **អនុក្កមេនា**តិ បាថិកសុត្តេ, (ទី. និ. ៣.៣ អាទយោ) មហាសីហនាទសុត្តេ (ទី. និ. ១.៣៨១) ច អាគតនយេន តំ តំ អយុត្តមេវ ចិន្តេន្តោ, ភាសន្តោ, ករោន្តោ ច អនុក្កមេន ភគវតិ ពទ្ធាឃាតតាយ សាសនេ បតិដ្ឋំ អលភន្តោ **គិហិភាវំ បត្វា តមត្ថំ** កថេតិ។

ឯកំសភាវិតសមាធិវណ្ណនា

៣៦៦-៣៧១. **ឯកំសាយា**តិ តទត្ថេ ចតុត្ថីវចនំ, ឯកំសត្ថន្តិ អត្ថោ។ **អំស**សទ្ទោ ចេត្ថ កោដ្ឋាសបរិយាយោ, សោ ច អធិការតោ ទិព្ពរូបទស្សនទិព្ពសទ្ទសវនវសេន វេទិតព្ពោតិ អាហ **"ឯកកោដ្ឋាសាយា"**តិអាទិ។ **វា**-សទ្ទោ ចេត្ថ វិកប្បនេ ឯកំសស្សេវាធិប្បេតត្តា។ **អនុទិសាយា**តិ បុរត្ថិមទក្ខិណាទិភេទាយ ចតុព្ពិធាយ អនុទិសាយ។ **ឧភយកោដ្ឋាសាយា**តិ ទិព្ពរូបទស្សនត្ថំ, ទិព្ពសទ្ទសវនត្ថញ្ច។ **ភាវិតោ**តិ យថា ទិព្ពចក្ខុញាណំ, ទិព្ពសោតញាណញ្ច សមធិគតំ ហោតិ, ឯវំ ភាវិតោ។ តយិទំ វិសុំ វិសុំ បរិកម្មករណេន ឥជ្ឈន្តីសុ វត្តព្ពំ នត្ថិ, ឯកជ្ឈំ ឥជ្ឈន្តីសុបិ កមេនេវ កិច្ចសិទ្ធិ ភវតិ ឯកជ្ឈំ កិច្ចសិទ្ធិយា អសម្ភវតោ។ បាឡិយម្បិ ហិ "ទិព្ពានញ្ច រូបានំ ទស្សនាយ, ទិព្ពានញ្ច សទ្ទានំ សវនាយា"តិ ឥទំ ឯកស្ស ឧភយសមត្ថតាសន្ទស្សនមេវ, ន ឯកជ្ឈំ កិច្ចសិទ្ធិសម្ភវសន្ទស្សនំ។ **"ឯកំសភាវិតោ សមាធិ ហេតូ"**តិ ឥមិនា សុនក្ខត្តោ ទិព្ពចក្ខុញាណាយ **ឯវ** បរិកម្មស្ស កតត្តា វិជ្ជមានម្បិ ទិព្ពសទ្ទំ នាស្សោសីតិ ទស្សេតិ។

៣៧២. ទិព្ពចក្ខុញាណតោ ទិព្ពសោតញាណមេវ សេដ្ឋន្តិ មញ្ញមានោ មហាលិ ឯតមត្ថំ បុច្ឆតីតិ អាហ **"ឥទំ ទិព្ពសោតេន...បេ.... មញ្ញេ"**តិ។ **អបណ្ណកន្តិ** អវិរជ្ឈនកំ, អនវជ្ជំ វា។ **សមាធិយេវ** ភាវេតព្ពដ្ឋេន **សមាធិភាវនា**។ "ទិព្ពសោតញាណំ សេដ្ឋ"ន្តិ មញ្ញមានេន ច តេន ទិព្ពចក្ខុញាណម្បិ ទិព្ពសោតេនេវ សហ គហេត្វា "ឯតាសំ នូន ភន្តេ"តិអាទិនា បុថុវចនេន បុច្ឆិតន្តិ ទស្សេតុំ **"ឧភយំសភាវិតានំ សមាធីន"**ន្តិ វុត្តំ។ **ពាហិរា ឯតា សមាធិភាវនា** អនិយ្យានិកត្តា។ តា ហិ ឥតោ ពាហិរកានម្បិ ឥជ្ឈន្តិ។ **ន អជ្ឈត្តិកា** ភគវតា សាមុក្កំសិកភាវេន អប្បវេទិតត្តា។ ន ហិ តេ សច្ឆានិ វិយ សាមុក្កំសិកា។ **យទត្ថ**ន្តិ យេសំ អត្ថាយ, អភេទេបិ ភេទវចនមេតំ, យស្ស វា វិសេសនភូតស្ស អត្ថាយ។ **តេ**តិ អរិយផលធម្មេ។ "ត"ន្តិបិ អធុនា បាឋោ។ តេ ហិ សច្ឆិកាតព្ពា, "អត្ថិ ខោ មហាលិ អញ្ញេវ ធម្មា...បេ.... យេសំ សច្ឆិកិរិយាហេតុ ភិក្ខូ មយិ ព្រហ្មចរិយំ ចរន្តី"តិ សច្ឆិកាតព្ពធម្មា ច ឥធ វុត្តា។

ចតុអរិយផលវណ្ណនា

៣៧៣. **សំយោជនី**តិ ពន្ធនន្តិ។ **តស្មា**តិ យស្មា វដ្ដទុក្ខភយេ សំយោជនតោ តត្ថ សត្តេ សំយោជេន្តិ នាម, តស្មា។ កត្ថចិ "វដ្ដទុក្ខមយេ រថេ"តិ បាឋោ, ន បោរាណោ តថា អាចរិយេន អវណ្ណិតត្តា។ **មគ្គសោតំ អាបន្នោ**, ន បសាទាទិសោតំ។ "សោតោតិ ភិក្ខវេ អរិយមគ្គស្សេតំ អធិវចន"ន្តិ ហិ វុត្តំ។ **អាបន្នោ**តិ ច អាទិតោ បត្តោតិ អត្ថោ អា-ឧបសគ្គស្ស អាទិកម្មនិ បវត្តនតោ, ឥទំ បន ផលដ្ឋវសេន វទតិ។ អតីតកាលវចនញ្ហេតំ, មគ្គក្ខណេ បន មគ្គសោតំ អាបជ្ជតិ នាម។ តេនេវាហ **ទក្ខិណវិភង្គេ** "សោតាបន្នេ ទានំ ទេតិ, សោតាបត្តិផលសច្ឆិកិរិយាយ បដិបន្នេ ទានំ ទេតី"តិ (ម. និ. ៣.៣៧៩) **អបតនធម្មោ**តិ អនុបបជ្ជនសភាវោ។ **ធម្មនិយាមេនា**តិ ឧបរិមគ្គធម្មនិយាមេន។ ហេដ្ឋិមន្តេន សត្តមភវតោ ឧបរិ អនុបបជ្ជនធម្មតាយ វា និយតោតិ អដ្ឋកថាមុត្តកនយោ។ **បរំ អយនំ** បរាគតិ **អស្ស** អត្ថីតិ អត្ថោ។ **អនេនា**តិ បុន តតិយសមាសវចនំ, វា-សទ្ទោ ចេត្ថ លុត្តនិទ្ទិដ្ឋោ។

តនុត្តំ នាម បវត្តិយា មន្ទតា, វិរឡតា ចាតិ វុត្តំ **"តនុត្តា"**តិអាទិ។ **ករហចី**តិ និបាតមត្តំ, បរិយាយវចនំ វា។ "ឱរេន ចេ មាសោ សេសោ គិម្ហានន្តិ វស្សិកសាដិកចីវរំ បរិយេសេយ្យា"តិអាទីសុ (បារា. ៦២៧) វិយ **ឱរ**-សទ្ទោ ន អតិរេកត្ថោតិ អាហ **"ហេដ្ឋាភាគិយាន"**ន្តិ, ហេដ្ឋាភាគស្ស កាមភវស្ស បច្ចយភាវេន ហិតានន្តិ អត្ថោ។ **"សុទ្ធាវាសភូមិយ"**ន្តិ តេសំ ឧបបត្តិដ្ឋានទស្សនំ។ **ឱបបាតិកោ**តិ ឧបបាតិកោ ឧបបាតនេ សាធុការី។ តេនាហ **"សេសយោនិបដិក្ខេបវចនមេត"**ន្តិ **បរិនិព្ពានធម្មោ**តិ អនុបាទិសេសាយ និព្ពានធាតុយា បរិនិព្ពានសភាវោ។ វិមុច្ចតីតិ **វិមុត្តិ**, ចិត្តមេវ វិមុត្តិ **ចេតោវិមុត្តី**តិ វុត្តំ **"ចិត្តវិសុទ្ធិ"**ន្តិអាទិ។ ចិត្តសីសេន ចេត្ថ សមាធិ គហិតោ "សីលេ បតិដ្ឋាយ នរោ សបញ្ញោ, ចិត្តំ បញ្ញញ្ច ភាវយ"ន្តិអាទីសុ (សំ. និ. ១.២៣, ១៩២; បេដកោ. ២២; មិ. ប. ១.១.៩) វិយ។ **បញ្ញាវិមុត្តិ**ន្តិ ឯត្ថាបិ ឯសេវ នយោ។ តេនាហ **"អរហត្តផលបញ្ញាវ បញ្ញាវិមុត្តី"**តិ។ **សាម**ន្តិ អត្តនាវ, អបរប្បច្ចយេនាតិ អត្ថោ។ **"អភិជានិត្វា"**តិ ឥមិនា ត្វាទិបច្ចយការិយស្ស យ-ការស្ស លោបោ ទស្សិតោ។ **"អភិញ្ញាយា"**តិ ឥមិនា បន នា-វចនការិយស្សាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **សច្ឆី**តិ បច្ចក្ខត្ថេ នេបាតិកំ។ **បច្ចក្ខករណំ** នាម អនុស្សវាការបរិវិតក្កាទិកេ មុញ្ចិត្វា សរូបតោ អារម្មណករណំ។

អរិយអដ្ឋង្គិកមគ្គវណ្ណនា

៣៧៤-៥. **ឧប្បតិត្វា**តិ អាកាសមគ្គេន ខេត្វា។ បដិបជ្ជតិ អរិយាសាវកោ និព្ពានំ, អរិយផលញ្ច ឯតាយាតិ **បដិបទា**, សា ច តស្ស បុព្ពភាគោ ឯវាតិ អរិយមគ្គោ បុព្ពភាគបដិបទានាមេន ឥធ វុត្តោ។

អាគតវិគតាទិវសេន **បញ្ចង្គិកំ។** ទិសាវិទិសានិវិជ្ជបទេសេន **អដ្ឋង្គិកោ។** អដ្ឋង្គតោ មុត្តោ អញ្ញោ កោចិ អដ្ឋង្គិកោ នាម មគ្គោ នត្ថីតិ អាហ “**អដ្ឋង្គមត្តោយេវា**”តិអាទិនា។ ន ហិ អវយវវិនិមុត្តោ សមុទាយោ នាម កោចិ អត្ថីតិ។ តស្មា “អដ្ឋ អង្គានិ អស្សាតិ អញ្ញបទត្ថសមាសំ អកត្វា ‘អដ្ឋ អង្គានិ អដ្ឋង្គានិ, តានិ អស្ស សន្តីតិ **អដ្ឋង្គិកោ**’តិ សមាសគព្ភតទ្ធិតវសេន បទសិទ្ធិ កាតព្ពា”តិ (ទី. និ. ដី. ១.៣៧៤, ៣៧៥) អាចរិយេន វុត្តំ, អធិប្បាយោ ចេត្ថ ចិន្តេតព្ពោ។ អញ្ញបទត្ថសមាសេ ហិ កតេ ន សក្កា អដ្ឋង្គអដ្ឋង្គិកានំ ភេទោ អញ្ញមញ្ញំ វិបរិយាយំ កត្វាបិ និយមេតុំ ព្យាសេ ឧភយបទត្ថបរភាវេន សហេវ សង្ខ្យាបរិច្ឆេទេន អត្ថាបត្តិតោ។ សមាសគព្ភេ បន តទ្ធិតេ កតេ សក្កា ឯវ តេសំ ភេទោ អញ្ញមញ្ញំ វិបរិយាយំ កត្វា និយមេតុំ សមាសេ ឧត្តរបទត្ថបរភាវេន វិនាវ សង្ខ្យាបរិច្ឆេទេន អត្ថាបត្តិតោ។ ឯកត្ថិភាវលក្ខណោ ហិ សមាសោតិ។ **ធម្មទាយាទសុត្តន្តដីកាយំ** បន អាចរិយេនេវ ឯវំ វុត្តំ “យស្មា មគ្គង្គសមុទាយេ មគ្គវោហារោ ហោតិ, សមុទាយោ ច សមុទាយីហិ សមន្នាគតោ, តស្មា អត្តនោ អវយវភូតានិ អដ្ឋ អង្គានិ ឯតស្ស សន្តីតិ អដ្ឋង្គិកោ”តិ។ បឋមនយេ ចេត្ថ អង្គិនា អង្គស្ស អដ្ឋង្គិកភាវោ វុត្តោ, ទុតិយនយេ បន អង្គេន អង្គិនោតិ អយមេតេសំ វិសេសោ។

ឥទានិ អដ្ឋង្គិកមគ្គេ លក្ខណតោ, កិច្ចខណារម្មណភេទកមតោ ច វិនិច្ឆយំ ទស្សេន្តោ “**តត្ថា**”តិអាទិមាហ។ **សម្មាទស្សនលក្ខណា**តិ អវិបរីតំ យាថាវតោ ចតុន្នមរិយសច្ចានំ បច្ចក្ខមេវ ទស្សនសភាវា។ **សម្មា អភិនិរោបនលក្ខណោ**តិ និព្ពានារម្មណេ ចិត្តស្ស អវិបរីតមភិនិរោបនសភាវោ។ **សម្មា បរិគ្គហណលក្ខណា**តិ ចតុរង្គសមន្នាគតា វាចា ជនេ សង្គណ្ហាតីតិ តព្ពិបក្ខតោ វិរតិសភាវា សម្មាវាចា ភេទករមិច្ឆាវាចប្បហានេន ជនេ, សម្បយុត្តធម្មេ ច បរិគ្គណ្ហនកិច្ចវតី ហោតិ, ឯវំ អវិបរីតំ បរិគ្គហណសភាវា។ **សម្មា សមុដ្ឋាបនលក្ខណោ**តិ យថា ចីវរកម្មាទិកោ កម្មន្តោ ឯកំ កាតព្ពំ សមុដ្ឋាបេតិ, តំតំកិរិយានិប្ផាទកោ វា ចេតនាសង្ខាតោ កម្មន្តោ ហត្ថបាទចលនាទិកំ កិរិយំ សមុដ្ឋាបេតិ, ឯវំ សាវជ្ជកត្តព្ពកិរិយាសមុដ្ឋាបកមិច្ឆាកម្មន្តប្បហានេន សម្មាកម្មន្តោ និរវជ្ជសមុដ្ឋាបនកិច្ចវា ហោតិ, សម្បយុត្តេ ច សមុដ្ឋាបេន្តោ ឯវ បវត្តតីតិ អវិបរីតំ សមុដ្ឋាបនសភាវោ។ **សម្មា វោទាបនលក្ខណោ**តិ កាយវាចានំ, ខន្ធសន្តានស្ស ច សំកិលេសភូតមិច្ឆាជីវប្បហានេន អវិបរីតំ វោទាបនសភាវោ។ **សម្មា បគ្គហលក្ខណោ**តិ សសម្បយុត្តធម្មស្ស ចិត្តស្ស សំកិលេសបក្ខេ បតិតុមទត្វា អវិបរីតំ បគ្គហណសភាវោ។ **សម្មា ឧបដ្ឋានលក្ខណា**តិ តាទិភាវលក្ខណេន អវិបរីតំ តត្ថ ឧបដ្ឋានសភាវោ។ **សម្មា សមាធានលក្ខណោ**តិ វិក្ខេបវិទ្ធំសនេន អវិបរីតំ ចិត្តស្ស សមាទហនសភាវោ។

សហជេកដ្ឋតាយ ទិដ្ឋេកដ្ឋា អវិជ្ជាទយោ មិច្ឆាទិដ្ឋិតោ អញ្ញេ **អត្តនោ បច្ចនីកកិលេសា** នាម។ **បស្សតី**តិ បកាសេតិ កិច្ចបដិវេធេន បដិវិជ្ឈតិ។ តេនាហ “**តប្បដិ...បេ.... អសម្មោហតោ**”តិ។ ឥទញ្ហិ តស្សា បស្សនាការទស្សនំ។ តេនេវ ហិ សម្មាទិដ្ឋិសង្ខាតេន អង្គេន តត្ថ បច្ចវេក្ខណា បវត្តតិ។ បុរិមានិ ទ្វេ កិច្ចានិ សព្ពេសមេវ សាធារណានីតិ អាហ “**សម្មាសង្កប្បាទយោបី**”តិអាទិ។ “**តថេវា**”តិ ឥមិនា “អត្តនោ បច្ចនីកកិលេសេហិ សទ្ធិ”ន្តិ ឥទមនុកឌ្ឍតិ។

បុព្ពភាគេតិ ឧបចារក្ខណេ។ ឧបចារភាវនាវសេន អនេកវារំ បវត្តចិត្តក្ខណិកត្តា **នានក្ខណា។** អនិច្ចាទិលក្ខណវិសយត្តា **នានារម្មណា។** មគ្គស្ស ឯកចិត្តក្ខណិកត្តា **ឯកក្ខណា។** និព្ពានារម្មណត្តា **ឯការម្មណា។** **កិច្ចតោ**តិ បុព្ពភាគេ ទុក្ខាទិញាណេហិ កត្តព្ពេន ឥធ សាតិសយំ និព្ពត្តេន កិច្ចេន, ឥមស្សេវ វា ញាណស្ស ទុក្ខាទិប្បកាសនកិច្ចេន។ **ចត្តារិ នាមានិ លភតិ** ចតូសុ សច្ចេសុ កាតព្ពកិច្ច និព្ពត្តិតោ។**តីណិ នាមានិ លភតិ** កាមសង្កប្បាទិប្បហាននិព្ពត្តិតោ។ **សិក្ខាបទវិភង្គេ** “វិរតិចេតនា, សព្ពេ សម្បយុត្តធម្មា ច សិក្ខាបទានី”តិ (វិភ. ៧០៤) វុច្ចន្តិ។ តត្ថ បន បធានានំ វិរតិចេតនានំ វសេន “**វិរតិយោបិ ហោន្តិ ចេតនាយោបី**”តិ វុត្តំ, មុសាវាទាទីហិ វិរមណកាលេ វា វិរតិយោ, សុភាសិតាទិវាចាភាសនាទិកាលេ ចេតនាយោ ហោន្តីតិ យោជេតព្ពា។ ចេតនានំ អមគ្គង្គត្តា “**មគ្គក្ខណេ បន វិរតិយោវា**”តិ អាហ។ ឯកស្សេវ ញាណស្ស ទុក្ខាទិញាណតា វិយ, ឯកាយេវ វិរតិយា មុសាវាទាទិវិរតិភាវោ វិយ ច ឯកាយ ឯវ ចេតនាយ សម្មាវាចាទិកិច្ចត្តយសាធនាសម្ភវេន សម្មាវាចាទិភាវាសិទ្ធិតោ, តំសិទ្ធិយញ្ច អង្គត្តយត្តាសិទ្ធិតោ ច ឯវំ វុត្តន្តិបិ ទដ្ឋព្ពំ។ ឥមិនា ចេតាសំ ទុវិធតំ, អភេទតញ្ច ទស្សេតិ។ **សម្មប្បធានសតិបដ្ឋានវសេនា**តិ ចតុសម្មប្បធានចតុសតិបដ្ឋានភាវវសេន។

យទិបិ សមាធិឧបការកានំ អភិនិរោបនា នុមជ្ជនសម្បិយាយនុ បព្រូហនសន្តានំ វិតក្កវិចារបីតិសុខោបេក្ខានំ វសេន ចតូហិ ឈានេហិ សម្មាសមាធិ វិភត្តោ, តថាបិ វាយាមោ វិយ អនុប្បន្នាកុសលានុប្បាទនាទិចតុវាយាមកិច្ចំ, សតិ វិយ ច អសុភាសុខានិច្ចានត្តភូតេសុ កាយាទីសុ សុភាទិសញ្ញាបហានចតុសតិកិច្ចំ ឯកោវ សមាធិ ចតុក្កជ្ឈានសមាធិកិច្ចំ ន សាធេតិ។ តស្មា បុព្ពភាគេបិ បឋមជ្ឈានសមាធិ បឋមជ្ឈានសមាធិ ឯវ។ តថា មគ្គក្ខណេបិ បុព្ពភាគេបិ ទុតិយជ្ឈានសមាធិ ទុតិយជ្ឈានសមាធិ ឯវ។ តថា មគ្គក្ខណេបិ បុព្ពភាគេបិ តតិយជ្ឈានសមាធិ តតិយជ្ឈានសមាធិ ឯវ។ តថា មគ្គក្ខណេបិ បុព្ពភាគេបិ

ចតុត្ថជ្ឈានសមាធិ ចតុត្ថជ្ឈានសមាធិ ឯវ។ តថា មគ្គក្ខណេបីតិ អាហ “**បុព្ពភាគេបិ មគ្គក្ខណេបិ សម្មាសមាធិយេវា**”តិ។

តស្មាតិ បញ្ញាបជ្ជោតត្តា **អវិជ្ជាន្ធការំ វិធមិត្វា** បញ្ញាសត្ថត្តា **កិលេសចោរេ ឃាតេន្តោ**តិ យថារហំ យោជេតព្ពំ។ យស្មា បន អនាទិមតិ សំសារេ ឥមិនា យោគិនា កទាចិបិ អសមុគ្ឃាដិតបុព្ពោ កិលេសគណោ , តស្ស សមុគ្ឃាដកោ ច អរិយមគ្គោ។ អយញ្ចេត្ថ សម្មាទិដ្ឋិ បរិញ្ញាភិសមយាទិវសេន បវត្តិយា បុព្ពង្គមា ហោតិ ពហូបការា, តស្មា។ តទេវ ពហូបការតំ ការណភាវេន ទស្សេតុំ “**យោគិនោ ពហូបការត្តា**”តិ វុត្តំ។

តស្សាតិ សម្មាទិដ្ឋិយា។ “ពហូបការោ”តិ វត្វា តំ ពហូបការតំ ឧបមាយ វិភាវេន្តោ “**យថា ហី**”តិអាទិមាហ។ អយំ តម្ពកំសាទិមយត្តា **កូដោ។** តំបរិហរណតោ មហាសារតាយ **ឆេកោ។ ឯវ**ន្តិ យថា ហេរញ្ញិកស្ស ចក្ខុនា ទិស្វា កហាបណវិភាគជាននេ កិរិយាសាធកតមភាវេន ករណន្តរំ ពហុការំ យទិទំ ហត្ថោ, ឯវំ យោគិនោ បញ្ញាយ ឱលោកេត្វា ធម្មវិភាគជាននេ បុព្ពចារីភាវេន ធម្មន្តរំ ពហុការំ យទិទំ វិតក្កោ វិតក្កេត្វាវ បញ្ញាយ តទវពោធតោ។ តស្មា សម្មាសង្កប្បោ សម្មាទិដ្ឋិយា ពហុការោតិ អធិប្បាយោ។ ទុតិយឧបមាយំ **ឯវ**ន្តិ យថា តច្ឆកោ បរេន បរិវត្តេត្វា បរិវត្តេត្វា ទិន្នំ ទព្ពសម្ភារំ វាសិយា តច្ឆេត្វា គេហាទិករណកម្មេ ឧបនេតិ, ឯវំ យោគី វិតក្កេន លក្ខណាទិតោ វិតក្កេត្វា ទិន្នធម្មេ យាថាវតោ បរិច្ឆិន្ទិត្វា បរិញ្ញាភិសមយាទិកម្មេ ឧបនេតីតិ យោជនា។ វចីភេទស្ស ឧបការកោ វិតក្កោ សាវជ្ជានវជ្ជវចីភេទេ និវត្តនបវត្តនករាយ សម្មាវាចាយបិ ឧបការកោវាតិ អាហ “**ស្វាយ**”ន្តិអាទិ។ “**យថាហា**”តិអាទិនា ធម្មទិន្នាយ ភិក្ខុនិយា វិសាខស្ស នាម គហបតិនោ វុត្តំ **ចូឡវេទល្លសុត្តបទំ** (ម. និ. ១.៤៦៤) សាធកភាវេន ទស្សេតិ។ **ភិន្ទតី**តិ និច្ឆារេតិ។

វចីភេទនិយាមិកា វាចា កាយិកកិរិយានិយាមកស្ស កម្មន្តស្ស ឧបការិកាតិ តទត្ថំ លោកតោ បាកដំ កាតុំ “**យស្មា បនា**”តិអាទិ វុត្តំ។ **ឧភយំ សុចរិត**ន្តិ កាយសុចរិតំ, វចីសុចរិតញ្ច។ អាជីវដ្ឋមកសីលំ នាម ចតុព្ពិធវចីសុចរិតតិវិធកាយសុចរិតេហិ សទ្ធឹ សម្មាអាជីវំ អដ្ឋមំ កត្វា វុត្តំ អាទិព្រហ្មចរិយកសីលំ។ យញ្ហិ សន្ធាយ វុត្តំ “បុព្ពេវ ខោ បនស្ស កាយកម្មំ វចីកម្មំ អាជីវោ សុបរិសុទ្ធោ ហោតី”តិ។ **តទុភយានន្តរ**ន្តិ ទុច្ចរិតទ្វយប្បហាយកស្ស សុចរិតទ្វយបារិបូរិហេតុភូតស្ស សម្មាវាចាសម្មាកម្មន្តទ្វយស្ស អនន្តរំ។ **សុត្តបមត្តេនា**តិ អប្បោស្សុក្កំ សុត្តេន, បមត្តេន ច។ **ឥទំ វីរិយ**ន្តិ ចតុព្ពិធំ សម្មប្បធានវីរិយំ។ **កាយាទីសូ**តិ កាយវេទនាចិត្តធម្មេសុ។ ឥន្ទ្រិយសមតាទយោ សមាធិស្ស ឧបការកា។ តព្ពិធុរា ធម្មា អនុបការកា។ **គតិយោ**តិ និប្ផត្តិយោ, កិច្ចាទិសភាវេ វា។ **សមន្នេសិត្វា**តិ ឧបធារេត្វា, ហេតុម្ហិ ចាយំ ត្វាបច្ចយោ។

ទ្វេបព្ពជិតវត្ថុវណ្ណនា

៣៧៦-៧. កស្មា អារទ្ធន្តិ អនុសន្ធិការណំ បុច្ឆិត្វា តំ វិស្សជ្ជេតុំ “**អយំ កិរា**”តិអាទិ វុត្តំ តេន អជ្ឈាសយានុសន្ធិវសេនាយំ ឧបរិ ទេសនា បវត្តាតិ ទស្សេតិ។ **តេនា**តិ តថាលទ្ធិកត្តា។ **អស្សា**តិ លិច្ឆវិរញ្ញោ។ **ទេសនាយ**ន្តិ សណ្ហសុខុមាយ សុញ្ញតបដិសញ្ញុត្តាយ យថាទេសិតទេសនាយ។ **នាធិមុច្ចតី**តិ ន សទ្ទហតិ ន បសីទតិ។ **តន្តិធម្មំ នាម កថេន្តោ**តិ យេសំ អត្ថាយ ធម្មោ កថីយតិ, តត្ថ តេសំ អសតិបិ មគ្គបដិវេធេ កេវលំ សាសនេ បវេណីភូតំ, បរិយត្តិភូតំ វា តន្តិធម្មំ កត្វា កថេន្តោ, តេន តទា តេសំ មគ្គបដិវេធាភាវំ ទស្សេតិ។ **ឯវរូបស្សា**តិ សម្មាសម្ពុទ្ធត្តា អវិបរីតទេសនតាយ ឯវំបាកដធម្មកាយស្ស សត្ថុនោ។ **អស្សា**តិ បឋមជ្ឈានាទិសមធិគមេន សមាហិតចិត្តស្ស កុលបុត្តស្ស ឯតំ “តំ ជីវ”ន្តិអាទិនា ឧច្ឆេទាទិគហណំ អបិ នុ យុត្តន្តិ បុច្ឆតិ, លទ្ធិយា បន ឈានាធិគមមត្តេន ន តាវ វិវេចិតត្តា “យុត្តមស្សេត”ន្តិ តេហិ វុត្តេ ឈានលាភិនោបេតំ គហណំ អយុត្តមេវាតិ តំ ឧច្ឆេទវាទំ, សស្សតវាទំ វា “អហំ ខោ...បេ.... ន វទាមី”តិអាទិនា បដិក្ខិបិត្វាតិ សាធិប្បាយត្ថោ។ **ឯត**ន្តិ បឋមជ្ឈានាទិកំ។ **ឯវ**ន្តិ យថាវុត្តនយេន។ **អថ ច បនា**តិ ឯវំ ជាននតោ, បស្សនតោ ច។ កាមំ វិបស្សកាទិទស្សនម្បិ បាឡិយំ កតំ, អរហត្តកូដេន បន ទេសនា និដ្ឋាបិតាតិ ទស្សេតុំ “**ឧត្តរិ ខីណាសវំ ទស្សេត្វា**”តិ វុត្តំ។ តេ ហិ ទ្វេ បព្ពជិតា វិបស្សកតោ បដ្ឋាយ “ន កល្លំ តស្សេតំ វចនាយា”តិ អវោចុំ។ **ឥមស្សា**តិ ខីណាសវស្ស។ កិញ្ចាបិ “អត្តមនា អហេសុ”ន្តិ បាឡិយំ ន វុត្តំ, “ន កល្ល”ន្តិអាទិនា បន វិស្សជ្ជនាវចនេនេវ តេសំ អត្តមនតា វេទិតព្ពាតិ អាហ “**តេ មមា**”តិអាទិ។ តត្ថ យស្មា ខីណាសវោ វិគតសម្មោហោ តិណ្ណវិចិកិច្ឆោ, តស្មា តស្ស តថា វត្តុមយុត្តន្តិ ឧប្បន្ននិច្ឆយតាយ តំ មម វចនំ សុត្វា អត្តមនា អហេសុន្តិ អត្ថោ។ សោបិ ខោ លិច្ឆវិ រាជា តេ វិយ តថាសញ្ជាតនិច្ឆយត្តា អត្តមនោ អហោសិ។ តេនាហ “**ឯវំ វុត្តេ សោបិ អត្តមនោ អហោសី**”តិ។ យំ បនេត្ថ អត្ថតោ អវិភត្តំ, តំ សុវិញ្ញេយ្យមេវ។

ឥតិ សុមង្គលវិលាសិនិយា ទីឃនិកាយដ្ឋកថាយ បរមសុខុមគម្ភីរទុរនុពោធត្ថបរិទីបនាយ សុវិមលវិបុលបញ្ញាវេយ្យត្តិយជននាយ សាធុវិលាសិនិយា នាម លីនត្ថបកាសនិយា មហាលិសុត្តវណ្ណនាយ លីនត្ថបកាសនា។

មហាលិសុត្តវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៧. ជាលិយសុត្តវណ្ណនា

ទ្វេបព្ពជិតវត្ថុវណ្ណនា

៣៧៨. ឯវំ មហាលិសុត្តំ សំវណ្ណេត្វា ឥទានិ ជាលិយសុត្តំ សំវណ្ណេន្តោ យថានុបុព្ពំ សំវណ្ណនោកាសស្ស បត្តភាវំ វិភាវេតុំ, មហាលិសុត្តស្សានន្តរំ សង្គីតស្ស សុត្តស្ស ជាលិយសុត្តភាវំ វា បកាសេតុំ **“ឯវំ មេ សុតំ…បេ…. កោសម្ពិយន្តិ ជាលិយសុត្ត”**ន្តិ អាហ។ **“ឃោសិតេនា”**តិអាទិនា មជ្ឈេលោបសមាសំ ទស្សេតិ, ឃោសិតស្ស អារាមោតិបិ វត្តព្ពំ។ ឯវម្បិ ហិ “អនាថបិណ្ឌិកស្ស អារាមេ”តិអាទីសុ (បារា. ២៣៤) វិយ ទាយកកិត្តនំ ហោតិ, ឯវំ បន កិត្តេន្តោ អាយស្មា អានន្ទោ អញ្ញេបិ តស្ស ទិដ្ឋានុគតិអាបជ្ជនេ និយោជេតីតិ អញ្ញត្ថ វុត្តំ។ តត្ថ កោយំ ឃោសិតសេដ្ឋិ នាម, កថញ្ចានេន អារាមោការិតោ, កថំ បន តត្ថ ភគវា វិហាសីតិ បុច្ឆាយ សព្ពំ តំ វិស្សជ្ជនំ សមុទាគមតោ បដ្ឋាយ សង្ខេបតោវ ទស្សេន្តោ **“បុព្ពេ កិរា”**តិអាទិមាហ។ **អល្លកប្បរដ្ឋ**ន្តិ ពហូសុ បោត្ថកេសុ ទិស្សតិ, កត្ថចិ បន **“អទ្ទិលរដ្ឋ”**ន្តិ ច **“ទមិឡរដ្ឋ”**ន្តិ ច លិខិតំ។ **តតោ**តិ អល្លកប្បរដ្ឋតោ។ **“បុត្តំ…បេ…. អគមាសី”**តិ ឥទម្បិ “តស្សេតំ កម្ម”ន្តិ ញាបេតុំ វុត្តំ។ **តទា**តិ តេសំ គាមំ បវិដ្ឋទិវសេ។ **ពលវបាយាស**ន្តិ គរុតរំ ពហុបាយាសំ។ **ជីរាបេតុ**ន្តិ សមវេបាកិនិយា គហណិយា បក្កាបេតុំ។ **អសន្និហិតេ**តិ គេហតោ ពហិ អញ្ញំ គតេ។ **ភុស្សតី**តិ នទតិ, “ភុភុ”ឥតិ សុនខសទ្ទំ ករោតីតិ អត្ថោ។ ឥទម្បិស្ស ឯកំ កម្មំ។ បច្ចេកពុទ្ធេ បន ចីវរកម្មត្ថាយ អញ្ញំ ឋានំ គតេ សុនខស្ស ហទយំ ផាលិតំ។ តិរច្ឆានា នាមេតេ ឧជុជាតិកា ហោន្តិ អកុដិលា, មនុស្សា បន អញ្ញំ ហទយេន ចិន្តេតិ, អញ្ញំ មុខេន កថេន្តិ។ តេនេវាហ “គហនញ្ហេតំ ភន្តេ យទិទំ មនុស្សា, ឧត្តានកញ្ហេតំ ភន្តេ យទិទំ បសវោ”តិ (ម. និ. ២.៣)។

ឥតិ សោ តាយ បច្ចេកពុទ្ធេ សិនេហវសេន ឧជុទិដ្ឋិតាយ អកុដិលតាយ កាលង្កត្វា តាវតឹសភវនេ និព្ពត្តោ។ តំ សន្ធាយាហ **“សោ…បេ…. និព្ពត្តី”**តិ។ តស្ស បន កណ្ណមូលេ កថេន្តស្ស សទ្ទោ សោឡសយោជនដ្ឋានំ ផរតិ, បកតិកថាសទ្ទោ បន សកលំ ទសយោជនសហស្សំ ទេវនគរំ, ឯវំ សរឃោសសម្បត្តិយា **“ឃោសកទេវបុត្តោ” ត្វេវ នាមំ អហោសិ។** អយមស្ស បច្ចេកពុទ្ធេ សិនេហេន ភុក្ករណស្ស និស្សន្ទោ។ **ចវិត្វា**តិ អាហារក្ខយេន ចវិត្វា។ ទេវលោកតោ ហិ ទេវបុត្តា អាយុក្ខយេន, បុញ្ញក្ខយេន, អាហារក្ខយេន, កោបេនាតិ ចតូហិ ការណេហិ ចវន្តិ។ ឥមស្ស បន កាមគុណេ បរិភុញ្ជតោ មុដ្ឋស្សតិស្ស អាហារក្ខយេន ចវនំ ហោតិ។ សោ កោសម្ពិយំ នគរសោភិនិយា កុច្ឆិស្មឹ បដិសន្ធឹ គណ្ហិ។ នគរសោភិនិយោ កិរ ធីតរំ បដិជគ្គន្តិ, ន បុត្តំ។ ធីតរោ ហិ តាសំ បវេណឹ ឃដយន្តិ, តស្មា សាបិ តំ សង្ការកូដេ ឆឌ្ឌាបេតិ។ អយមស្ស បុព្ពេ បុត្តឆឌ្ឌនកម្មស្ស និស្សន្ទោ។ បាបកម្មញ្ហិ នាមេតំ “អប្បក”ន្តិ នាវមញ្ញិតព្ពំ។ តមេកោ មនុស្សោ កាកសុនខបរិវារិតំ ទិស្វា “បុត្តោ មេ លទ្ធោ”តិ គេហំ នេសិ, តស្ស បន ហត្ថតោ កោសម្ពកសេដ្ឋិ កហាបណសហស្សំ ទត្វា អគ្គហេសិ, តមត្ថំ សន្ធាយ **“កោសម្ពិយំ ឯកស្ស កុលស្ស ឃរេ និព្ពត្តី”**តិអាទិ វុត្តំ។ សត្តក្ខត្តុំ ឃាតាបនត្ថំ ឧបក្កមករណម្បិ បុត្តឆឌ្ឌនកម្មស្សេវ និស្សន្ទោ។ **សេដ្ឋិធីតាយា**តិ ជនបទសេដ្ឋិនោ ធីតាយ។ **វេយ្យត្តិយេនា**តិ បញ្ញាវេយ្យត្តិយេន។ សា ហិ តស្ស បិតរា បេសិតំ មារាបនបណ្ណំ ផាលេត្វា វិវាហបណ្ណំ ពន្ធិត្វា ជីវិតលាភំ ករោតិ។ តាយេវ សរសម្បត្តិយា **ឃោសិតសេដ្ឋិ នាម ជាតោ។**

សរីរសន្តប្បនត្ថន្តិ ហិមវន្តេវ មូលផលាហារតាយ កិលន្តសរីរស្ស លោណម្ពិលសេវនេន បីននត្ថំ។ **តសិតា**តិ បិបាសិតា។ **កិលន្តា**តិ បរិស្សន្តកាយា។ **វដរុក្ខ**ន្តិ មហានិគ្រោធរុក្ខំ។ តេ កិរ តំ បត្វា តស្ស មូលេ និសីទឹសុ។ អថ ជេដ្ឋកតាបសោ និគ្រោធរុក្ខស្ស សោភាសម្បត្តឹ បស្សិត្វា “មហានុភាវោ មញ្ញេ ឯត្ថ អធិវុត្ថា ទេវតា។ សាធុ វតាយំ ទេវតា ឥសិគណស្ស បានីយាទិទានេន អទ្ធានបរិស្សមំ វិនោទេយ្យា”តិ ចិន្តេសិ។ ទេវតាបិ តថា ចិន្តិតំ ញត្វា ឥសិគណស្ស បានីយន្ហានកភោជនានិ អទាសិ។ តេនាហ **“តត្ថា”**តិអាទិ។ ជេដ្ឋកតាបសស្ស បន តថា ចិន្តនំ អវិសេសតោ សព្ពត្ថ អារោបេត្វា **“សង្កហំ បច្ចាសិសន្តា”**តិ វុត្តំ។ **“ហត្ថំ បសារេត្វា”**តិ ឥមិនា ហត្ថប្បសារណមត្តេន តស្សា យថិច្ឆិតនិប្ផត្តឹ ទស្សេតិ។ **ទេវតា អាហា**តិ សា អត្តនោ បុញ្ញស្ស បរិត្តកត្តា លជ្ជាយ កថេតុំ អវិសហន្តីបិ បុនប្បុនំ និប្បីឡិយមានា ឯវមាហ។ **សោ**តិ អនាថបិណ្ឌិកោ គហបតិ។ **ភតកាន**ន្តិ ភតិយា វេយ្យាវច្ចំ ករោន្តានំ ទាសបេសកម្មករានំ។ **បកតិភត្តវេតនមេវា**តិ បកតិយា ទាតព្ពភត្តវេតនមេវ។ តទា ឧបោសថិកត្តា កម្មំ អករោន្តានម្បិ កម្មករណទិវសេ ទាតព្ពភត្តវេតនមេវ, ន តតោ ឩនន្តិ អត្ថោ។ **ធម្មបទដ្ឋកថាយំ** ខុទ្ទកភាណកានំ មតេន “សាយមាសត្ថាយ អាគតោ”តិ (ធ. ប. អដ្ឋ. ១.២.សាមាវតីវត្ថុ) វុត្តំ, ឥធ បន ទីឃភាណកានំ មតេន **“មជ្ឈន្ហិកេ បាតរាសត្ថាយ អាគតោ”**តិ។ **កញ្ចី**តិ កញ្ចិបិ ភតកំ, កិញ្ចិបិ ភតកកម្មន្តិ វា សម្ពន្ធោ។ មជ្ឈន្ហិកកាលត្តា **“ឧបឌ្ឍទិវសោ គតោ”**តិ អាហ, តេន ឧបឌ្ឍទិវសមេវ សមាទិន្នត្តា “ឧបឌ្ឍុបោសថោ”តិ តំ វោហរន្តីតិ ទស្សេតិ។ **ធម្មបទដ្ឋកថាយំ** (ធ. ប. អដ្ឋ. ១.២ សាមាវតីវត្ថុ)

រត្តិភាគេន ឧបឌ្ឍុបោសថោ វុត្តោ, ឥធ បន មជ្ឈន្តិកតោ បដ្ឋាយ ទិវសភាគេនេវ, តទវសេសទិវសរត្តិភាគេន វា។ អសមេបិ ហិ ភាគេ ឧបឌ្ឍសទ្ទោ បវត្តតិ។ **តទហេវា**តិ អរុណុគ្គមនកាលំ សន្ធាយ វុត្តំ។

“ឃោសោបិ ខោ ទុល្លភោ លោកស្មឹ យទិទំ ពុទ្ធោ”តិ **សញ្ជាតបីតិបាមោជ្ជោ។ តទហេវា**តិ កោសម្ពីបត្តទិវសតោ ទុតិយទិវសេយេវ។ **តុរិតាត្ថា**តិ តុរិតា អត្ថ, សីឃយាយិនោ ភវថាតិ អត្ថោ។ ឯហិភិក្ខុបព្ពជ្ជំ សន្ធាយ “**បព្ពជិត្វា**”តិ វុត្តំ។ **អរហត្ត**ន្តិ ចតុបដិសម្ភិទាសមលង្កតំ អរហន្តភាវំ។ **តេបិ សេដ្ឋិនោ** សោតាបត្តិផលេ បតិដ្ឋាយ អឌ្ឍមាសមត្តំ ទានានិ ទត្វា **បច្ឆាគម្ម តយោ វិហារេ ការេសុំ។** ភគវា បន ទេវសិកំ ឯកេកស្មឹ វិហារេ វសតិ។ យស្ស ច វិហារេ វុត្ថោ, តស្សេវ ឃរេ បិណ្ឌាយ ចរតិ, តទា បន ឃោសិតស្ស វិហារេ វិហរតិ។ តេន វុត្តំ “កោសម្ពិយំ វិហរតិ ឃោសិតារាមេ”តិ។

ពាហិរសមយមគ្គេន **ឧបជ្ឈាយោ**, ន សាសនេ វិយ ឧបជ្ឈាយលក្ខណេន។ ឧបេច្ច បរស្ស វាចាយ អារម្ភនំ ពាធនំ **ឧបារម្ភោ**, ទោសទស្សនវសេន ឃដ្ដនន្តិ អត្ថោ។ តេនាហ “**វាទំ អារោបេតុកាមា ហុត្វា**”តិ។ វទន្តិ និន្ទាវសេន កថេន្តិ ឯតេនាតិ ហិ **វាទោ**, ទោសោ, តមារោបេតុកាមា ឧបរិ បតិដ្ឋបេតុកាមា ហុត្វាតិ អត្ថោ។ កថមារោបេតុកាមាតិ អាហ “**ឥតិ កិរា**”តិអាទិ។ **តំ ជីវំ តំ សរីរ**ន្តិ យំ វត្ថុ ជីវសញ្ញិតំ, តទេវ សរីរសញ្ញិតំ។ ឥទញ្ហិ “រូបំ អត្តតោ សមនុបស្សតី”តិ វុត្តវាទំ គហេត្វា វទន្តិ។ រូបញ្ច អត្តានញ្ច អទ្វយំ ឯកីភាវំ កត្វា សមនុបស្សនវសេន, “សត្តោ”តិ វា ពាហិរកបរិកប្បិតំ អត្តានំ សន្ធាយ វទន្តិ។ តថា ហិ វុត្តំ “**ឥធេវ សត្តោ ភិជ្ជតី**”តិ។ **អស្សា**តិ សមណស្ស គោតមស្ស។ **ភិជ្ជតី**តិ និរុទយវិនាសវសេន វិនស្សតិ។ **តេន** ជីវិតសរីរានំ អនញ្ញត្តានុជាននតោ, សរីរស្ស ច ភេទទស្សនតោ។ ន ហេត្ថ យថា ទិដ្ឋភេទវតា សរីរតោ អនញ្ញត្តា អទិដ្ឋោបិ ជីវស្ស ភេទោ វុត្តោ, ឯវំ អទិដ្ឋភេទវតា ជីវតោ អនញ្ញត្តា សរីរស្សាបិ អភេទោតិ សក្កា វត្តុំ តស្ស ភេទស្ស បច្ចក្ខសិទ្ធត្តា, ភូតុបាទាយរូបវិនិមុត្តស្ស ច សរីរស្ស អភាវតោតិ ឥមិនា អធិប្បាយេនាហ “**ឧច្ឆេទវាទោ ហោតី**”តិ។

អញ្ញំ ជីវំ អញ្ញំ សរីរន្តិ អញ្ញទេវ វត្ថុ ជីវសញ្ញិតំ, អញ្ញំ សរីរសញ្ញិតំ។ ឥទញ្ហិ “រូបវន្តំ អត្តានំ សមនុបស្សតី”តិអាទិនយប្បវត្តវាទំ គហេត្វា វទន្តិ។ រូបភេទស្សេវ ទិដ្ឋត្តា , អត្តនិ ច តទភាវតោ “អត្តា និច្ចោ”តិ អយមត្ថោ អាបន្នោ វាតិ ឥមិនា អធិប្បាយេនាហ “**សត្តោ សស្សតោ អាបជ្ជតី**”តិ។

៣៧៩-៣៨០. តយិទំ នេសំ វញ្ឈាបុត្តស្ស ទីឃរស្សតាទិបរិកប្បនសទិសំ, តស្មាយំ បញ្ហោ ឋបនីយោ។ ន ហេស អត្ថនិស្សិតោ, ន ធម្មនិស្សិតោ, នាទិព្រហ្មចរិយកោ, ន និព្ពិទាទិអត្ថាយ សំវត្តតិ។ **បោដ្ឋបាទសុត្ត**ញ្ចេត្ថ និទស្សនំ។ តំ តត្ថ រាជនិមីលនំ កត្វា “តេន ហាវុសោ សុណាថា”តិអាទិនា សត្ថា នេសំ ឧបរិ ធម្មទេសនមារភីតិ អាហ “**អថ ភគវា**”តិអាទិ។ សស្សតុច្ឆេទទិដ្ឋិយោ **ទ្វេ អន្តា។** អរិយមគ្គោ **មជ្ឈិមា បដិបទា។ តស្សាយេវ បដិបទាយា**តិ មិច្ឆាបដិបទាយ ឯវ។

សទ្ធាបព្ពជិតស្សាតិ សទ្ធាយ បព្ពជិតស្ស “ឯវមហំ ឥតោ វដ្ដទុក្ខតោ និស្សរិស្សាមី”តិ បព្ពជ្ជមុបគតស្ស, តទនុរូបញ្ច សីលំ បូរេត្វា បឋមជ្ឈានេន សមាហិតចិត្តស្ស។ **ឯត**ន្តិ កិលេសវដ្ដបរិវុទ្ធិទីបនំ “តំ ជីវំ តំ សរីរ”ន្តិអាទិកំ ទិដ្ឋិសំកិលេសនិស្សិតវចនំ។ **និព្ពិចិកិច្ឆោ ន ហោតី**តិ ធម្មេសុ តិណ្ណវិចិកិច្ឆោ ន ហោតិ, តត្ថ តត្ថ អាសប្បនបរិសប្បនវសេន បវត្តតីតិ អត្ថោ។

ឯតមេវំ ជានាមីតិ យេន សោ ភិក្ខុ បឋមំ ឈានំ ឧបសម្បជ្ជ វិហរតិ, ឯតំ សសម្បយុត្តំ ធម្មំ “មហគ្គតចិត្ត”ន្តិ ឯវំ ជានាមិ។ តថា ហិ វុត្តំ “មហគ្គតចិត្តមេតន្តិ សញ្ញំ ឋបេសិ”ន្តិ។ **នោ ច ឯវំ វទាមី**តិ យថា ទិដ្ឋិគតិកា តំ ធម្មជាតំ សន្និស្សយំ អភេទតោ គណ្ហន្តា “តំ ជីវំ តំ សរីរ”ន្តិ, តទុភយំ វា ភេទតោ គណ្ហន្តា “អញ្ញំ ជីវំ អញ្ញ សរីរ”ន្តិ អត្តនោ មិច្ឆាគាហំ បវេទេន្តិ, ឯវមហំ ន វទាមិ តស្ស ធម្មស្ស សុបរិញ្ញាតត្តា។ តេនាហ “**អថ ខោ**”តិអាទិ។ ពាហិរកា យេភុយ្យេន កសិណជ្ឈានានិ ឯវ និព្ពត្តេន្តីតិ វុត្តំ “**កសិណបរិកម្មំ ភាវេន្តស្សា**”តិ។ យស្មា ភាវនានុភាវេន ឈានាធិគមោ, ភាវនា ច បឋវីកសិណាទិសញ្ជាននមុខេន ហោតីតិ កត្វា សញ្ញាសីសេន និទ្ទិសីយតិ, តស្មា “**សញ្ញាពលេន ឧប្បន្ន**”ន្តិ អាហ។ តេន វុត្តំ “បឋវីកសិណមេកោ សញ្ជានាតី”តិអាទិ។ យស្មា បន ភគវតា តត្ថ តត្ថ វារេ “អថ ច បនាហំ ន វទាមី”តិ វុត្តំ, តស្មា ភគវតោ វចនមុបទេសំ កត្វា ន វត្តព្ពំ កិរេតំ កេវលិនា ឧត្តមបុរិសេនាតិ អធិប្បាយេន “**ន កល្លំ តស្សេត**”ន្តិ អាហំសុ, ន សយំ បដិភានេនាតិ ទស្សេតុំ “**មញ្ញមានា វទន្តី**”តិ វុត្តំ។ សេសំ អនន្តរសុត្តេ វុត្តនយត្តា, បាកដត្តា ច សុវិញ្ញេយ្យមេវ។

ឥតិ សុមង្គលវិលាសិនិយា ទីឃនិកាយដ្ឋកថាយ បរមសុខុមគម្ភីរទុរនុពោធត្ថបរិទីបនាយ សុវិមលវិបុលបញ្ញាវេយ្យត្តិយជននាយ សាធុវិលាសិនិយា នាម លីនត្ថបកាសនិយា ជាលិយសុត្តវណ្ណនាយ លីនត្ថបកាសនា។

ផាលិយសុត្តវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៨. មហាសីហនាទសុត្តវណ្ណនា

អចេលកស្សបវត្ថុវណ្ណនា

៣៨១. ឯវំ ជាលិយសុត្តំ សំវណ្ណេត្វា ឥទានិ មហាសីហនាទសុត្តំ សំវណ្ណេន្តោ យថានុបុព្ពំ សំវណ្ណនោកាសស្ស បត្តភាវំ វិភាវេតុំ, ជាលិយសុត្តស្សានន្តរំ សង្គីតស្ស សុត្តស្ស មហាសីហនាទសុត្តភាវំ វា បកាសេតុំ **"ឯវំ មេ សុតំ...បេ.... ឧរុញ្ញាយំ វិហរតីតិ មហាសីហនាទសុត្ត"**ន្តិ អាហ។ **ឯតទេវ នាម**ន្តិ យស្មិំ រដ្ឋេ តំ នគរំ, តស្ស រដ្ឋស្សបិ យស្មិំ នគរេ ភគវា វិហាសិ, តស្ស នគរស្សបិ "ឧរុញ្ញា"ត្វេវ នាមំ, តស្មា **ឧរុញ្ញាយ**ន្តិ ឧរុញ្ញានាមជនបទេ ឧរុញ្ញានាមនគរេតិ អាវុត្តិអាទិនយេន អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ ឥមិនា ឥមមត្ថំ ទស្សេតិ – ន សព្ពត្ថ និយតបុល្លិង្គបុថុវចនាវ ជនបទវាចី សទ្ទា, កត្ថចិ អនិយតបុល្លិង្គបុថុវចនាបិ យថា "អាឡវិយំ វិហរតី"តិ (បាចិ. ៨៤, ៨៩) កេចិ ជនបទមេវេតំ វទន្តិ, តំ អបនេតុំ **"ភគវា ហី"**តិអាទិ វុត្តំ។ **រមណីយោ**តិ មនោហរភូមិភាគតាយ, ឆាយូទកសម្បត្តិយា, ជនវិវិត្តតាយ ច មនោរមោ។ មិគានំ អភយំ ទេតិ ឯត្ថាតិ **មិគទាយោ។** តេនាហ **"សោ"**តិអាទិ។ **ចេលំ** វត្ថំ, តំ នត្ថិ អស្សាតិ **អចេលោ**តិ វុត្តំ **"នគ្គបរិព្ពាជកោ"**តិ។ **នាម**ន្តិ គោត្តនាមំ។ តបនំ សន្តបនំ កាយស្ស ខេទនំ **តបោ**, សោ ឯតស្ស អត្ថីតិ **តបស្សី។** យស្មា តថាភូតោ តបំ និស្សិតោ, តបោ ច តំ និស្សិតោ ហោតិ, តស្មា **"តបនិស្សិតក"**ន្តិ អាហ។ **មុត្តាចារាទី**តិ ឯត្ថ **អាទិ**សទ្ទេន បរតោ **បាឡិយ** (ទី. និ. ១.៣៩៧) មាគតា ហត្ថាបលេខនាទយោ សង្គហិតា។ លូខំ ផរុសំ សាធុសម្មតាចារវិរហិតោ អបសាទនីយំ អាជីវតិ វត្តតីតិ **លូខាជីវី**តិ អដ្ឋកថាមុត្តកនយោ។ **ឧប្បណ្ឌេតី**តិ ឧហសនវសេន បរិភាសតិ។ **ឧបវទតី**តិ អវញ្ញាបុព្ពកំ អបវទតិ។ តេន វុត្តំ **"ហីឡេតិ វម្ភេតី"**តិ។ "ហេតុម្ហិ ញាណំ ធម្មបដិសម្ភិទា"តិអាទីសុ វិយ **ធម្ម**សទ្ទោ ហេតុបរិយាយោតិ អាហ **"ការណស្ស អនុការណ"**ន្តិ។ គថាវុត្តសទ្ទត្ថោយេវេត្ថ ការណសទ្ទស្ស ហេតុភាវតោ។ អត្ថវសា បយុត្តោ ហិ សទ្ទបយោគោ។ សោយេវ ច សទ្ទត្ថោ បរេហិ វុច្ចមានោ អនុការណំ តទនុរូបំ តស្សទិសំ វា តតោ បច្ឆា វា វុត្តការណភាវតោ។ **បរេហី**តិ យេសំ តុម្ហេហិ ឥទំ វុត្តំ, តេហិ បរេហិ។ **វុត្តការណេនា**តិ យថា តេហិ វុត្តំ, តថា ចេ តុម្ហេហិ ន វុត្តំ, ឯវំ សតិ តេហិ វុត្តការណេន សការណោ ហុត្វា តុម្ហាកំ វាទោ វា តតោ បរំ តស្ស អនុវាទោ វា កោចិ អប្បមត្តកោបិ វិញ្ញូហិ គរហិតព្ពំ ការណំ ឋានំ នាគច្ឆេយ្យ, កិមេវ នាគច្ឆតីតិ យោជនា។ **"ឥទំ វុត្តំ ហោតី"**តិអាទិនា តទេវត្ថំ សង្ខេបតោ ទស្សេតិ។

៣៨២. ឥទានិ យំ វិភជ្ជវាទំ សន្ធាយ ភគវតា "ន មេតេ វុត្តវាទិនោ"តិ សង្ខេបេន វត្វា តំ វិភជិត្វា ទស្សេតុំ "ឥធាហំ កស្សបា"តិអាទិ វុត្តំ, តំ វិភាគេន ទស្សេន្តោ **"ឥធេកច្ចោ"**តិអាទិមាហ។ ភគវា ហិ និរត្ថកំ អនុបសមសំវត្តនិកំ កាយកិលមថំ "អត្តកិលមថានុយោគោ ទុក្ខោ អនរិយោ អនត្ថសំហិតោ"តិអាទិនា (សំ. និ. ៥.១០៨១; មហាវ. ១៣)។ គរហតិ, សាត្ថកំ បន ឧបសមសំវត្តនិកំ កាយកិលមថំ "អារញ្ញិកោ ហោតិ, បំសុកូលិកោ ហោតី"តិអាទិនា (អ. និ. ៥.១៨១, ១៨២; បរិ. ៣២៥) វណ្ណេតិ។ **អប្បបុញ្ញតាយា**តិ អបុញ្ញតាយ។ អប្បសទ្ទោ ចេត្ថ "ទ្វត្តិឆទនស្ស បរិយាយំ អប្បហរិតេ ឋិតេន អធិដ្ឋាតព្ព"ន្តិអាទីសុ (បាចិ. ១៣៥) វិយ អភាវត្ថោ។ មិច្ឆាទិដ្ឋិភាវតោ កម្មផលំ បដិក្ខិបន្តេន "នត្ថិ ទិន្ន"ន្តិអាទិនា (ទី. និ. ១.១៧១; ម. និ. ១.៤៤៥; ២.៩៤, ២២៥; ៣.៩១, ១១៦, ១៣៦; សំ. និ. ៣.២១០; អ. និ. ៣.១១៨; ១០.១៧៦; ធ. ស. ១២២១; វិភ. ៩០៧) មិច្ឆាទិដ្ឋិំ បុរក្ខត្វា ជីវិតវុត្តិហេតុ តថា តថា ទុច្ចរិតបូរណំ សន្ធាយ **"តីណិ ទុច្ចរិតានិ បូរេត្វា"**តិ វុត្តំ។

ភិយ្យោសោមត្តាយាតិ មត្តតោ អតិរេកំ។ **"ភិយ្យោសោ"**តិ ហិ ឥទំ ភិយ្យោសទ្ទេន សមានត្ថំ នេបាតិកំ។ **អនេសនវសេនា**តិ កោហញ្ញេ ឋត្វា អសន្តគុណសម្ភាវនិច្ឆាយ យថា តថា តបំ កត្វា អនេសិតព្ពមេសនាវសេន មិច្ឆាជីវេនាតិ អត្ថោ។ យថាវុត្តនយេន ជីវិតវុត្តិហេតុ **តីណិ ទុច្ចរិតានិ បូរេត្វា។ ឥមេ ទ្វេ**តិ "អប្បបុញ្ញោ, បុញ្ញវា"តិ ច វុត្តេ ទុច្ចរិតការិនោ ទ្វេ បុគ្គលេ។

ទុតិយនយេ **ឥមេ ទ្វេ**តិ "អប្បបុញ្ញោ, បុញ្ញវា"តិ ច វុត្តេ សុចរិតការិនោ ទ្វេ បុគ្គលេ។

បឋមទុតិយនយេសុ វុត្តនយេនេវ តតិយចតុត្ថនយេសុបិ យថាក្កមំ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ បឋមតតិយនយេសុ ចេត្ថ អហេតុកអកិរិយវាទិនោ។ ទុតិយចតុត្ថនយេសុ បន កម្មកិរិយវាទិនោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **អប្បទុក្ខវិហារី**តិ អប្បកំ ទុក្ខេន វិហារី។ **ពាហិរកាចារយុត្តោ**តិ សាសនាចារតោ ពាហិរកេន តិត្ថិយាចារេន យុត្តោ។ **អត្តានំ សុខេត្វា**តិ អធម្មិកេន អនេសនាយ លទ្ធបច្ចយនិមិត្តេន សុខេន អត្តានំ សុខេត្វា សុខំ កត្វា, **"សុខេ ឋបេត្វា"**តិ អធុនា បាឋោ។

“**ន ទានិ មយា សទិសោ អត្ថី**”តិអាទិនា តណ្ហាមានទិដ្ឋិសង្ខាតានំ តិស្សន្នំ មញ្ញនានំ វសេន ទុច្ចរិតបូរណមាហ។ លាភសក្ការំ វា ឧប្បាទេន្តោ តីណិ ទុច្ចរិតានិ បូរេត្វាតិ សម្ពន្ធោ។ **មិច្ឆាទិដ្ឋិវសេនា**តិ “នត្ថិ កាមេសុ ទោសោ”តិ ឯវំ បវត្តមិច្ឆាទិដ្ឋិវសេន។ **បរិព្ពាជិកាយា**តិ ពាហិរបព្ពជ្ជមុបគតាយ តាបសទារិកាយ, ឆន្នបរិព្ពាជិកាយ ច។ “អបរោ”តិ ឯត្ថាបិ ហិ “តាបសោ វា ឆន្នបរិព្ពាជកោ វា”តិ អធិការោ។ **ទហរាយា**តិ តរុណាយ។ **មុទុកាយា**តិ សុខុមាលាយ។ **លោមសាយា**តិ តនុតម្ពលោមតាយ អប្បលោមវតិយា។ លោមំ ឯតិស្សា អត្ថីតិ **លោមសា។** លិង្គត្តយេបិ ហិ ស-បច្ចយេន បទសិទ្ធិមិច្ឆន្តិ សទ្ទវិទូ។ **កាមេសូ**តិ វត្ថុកាមេសុ។ **បាតព្យត**ន្តិ បរិភុញ្ជិតព្ពំ។ បរិភោគត្ថោ ហេត្ថ **បា**-សទ្ទោ, តព្ពសទ្ទោ ច ភាវសាធនោ។ តា-សទ្ទោ បន សកត្ថេ យថា “ទេវតា”តិ, **បាតព្យត**ន្តិ វា បរិភុញ្ជនកតំ, កត្តុសាធនោ ចេត្ថ តព្ពសទ្ទោ យថា ឧបរិបណ្ណាសកេ **បញ្ចត្តយសុត្តេ** “យេ ហិ កេចិ ភិក្ខវេ សមណា វា ព្រាហ្មណា វា ទិដ្ឋសុតមុតវិញ្ញាតព្ពសង្ខារមត្តេន ឯតស្ស អាយតនស្ស ឧបសម្បទំ បញ្ញបេន្តី”តិ (ម. និ. ៣.២៤) តថា ហិ **តទដ្ឋកថាយំ** វុត្តំ “វិជានាតីតិ **វិញ្ញាតព្ពំ,** ទិដ្ឋសុតមុតវិញ្ញាតមត្តេន បញ្ចទ្វារិកសញ្ញាបវត្តិមត្តេនាតិ អយញ្ហិ ឯត្ថ អត្ថោ”តិ, (ម. និ. អដ្ឋ. ៣.២៤) **តដ្ដីកាយ**ញ្ច “យថា និយ្យន្តីតិ និយ្យានិកាតិ ពហុលំ វចនតោ កត្តុសាធនោ និយ្យានិកសទ្ទោ, ឯវំ ឥធ វិញ្ញាតព្ពសទ្ទោតិ អាហ ‘វិជានាតីតិ វិញ្ញាតព្ព’ន្តិ,” តា-សទ្ទោ បន ភាវេ។ អស្សាទិយមានបក្ខេ ឋិតោ កិលេសកាមោបិ វត្ថុកាមបរិយាបន្នោយេវ, តស្មា តេសុ យថារុចិ បរិភុញ្ជន្តោតិ អត្ថោ។

ឥទន្តិ នយចតុក្កវសេន វុត្តំ អត្ថប្បភេទវិភជនំ។ “**តិត្ថិយវសេន អាគតំ** អដ្ឋកថាយំ តថា វិភត្តត្តា”តិ (ទី. និ. ដី. ១.៣៨២) អាចរិយេន វុត្តំ, តថាយេវ បន បាឡិយម្បិ វិភត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ **សាសនេបី**តិ ឥមស្មឹ សាសនេបិ។

កថំ លព្ភតីតិ អាហ “**ឯកច្ចោ ហី**”តិអាទិ។ យស្មា ន លភតិ, តស្មា អនេសនំ កត្វាតិអាទិនា យោជេតព្ពំ។ **អរហត្តំ វា** អត្តនិ អសន្តំ “អត្ថិ មេ”តិ យថារុតំ **បដិជានិត្វា។** សាមន្តជប្បនបច្ចយបដិសេវនឥរិយាបថសន្និស្សិតសង្ខាតានិ **តីណិ វា កុហនវត្ថូនិ បដិសេវិត្វា។**

តាទិសោវាតិ ធុតង្គ (វិសុទ្ធិ. ១.២២; ថេរគា. អដ្ឋ. ២.៨៤៤ អាទយោ) សមាទានវសេន លូខាជីវី ឯវ។ **អនេសនវសេនា**តិ និទស្សនមត្តំ។ “អរហត្តបដិជាននេនា”តិអាទិបិ ហិ វត្តព្ពំ។

ទុល្លភសុខោ ភវិស្សាមិ ទុគ្គតីសុ ឧបបត្តិយាតិ អធិប្បាយោ។ **អសក្កោន្តោ**តិ ឯត្ថ អន្តសទ្ទោ ភាវលក្ខណេ, អសក្កុណមានេ សតីតិ អត្ថោ។

៣៨៣. **អសុកដ្ឋានតោ**តិ អសុកភវតោ។ **អាគតា**តិ ឧបបត្តិវសេន ឥធាគតា។ **ឥទានិ គន្តព្ពដ្ឋានញ្ចា**តិ ឧបបត្តិវសេនេវ អាយតឹ គមិតព្ពភវញ្ច។ **តតោ**តិ អតីតភវតោ។ **បុន ឧបបត្តិ**ន្តិ អាយតឹ អនន្តរភវេ បុន ឧបបត្តឹ, តតោ អនន្តរភវេបិ បុន ឧបបត្តិន្តិ បុនប្បុនំ និព្ពត្តឹ។ **កេន ការណេន គរហិស្សាមី**តិ ឯត្ថ យថាភូតមជានន្តោ ឥច្ឆាទោសវសេន យំ កិញ្ចិ គរហេយ្យ, ន តថា ចាហំ, អហំ បន យថាភូតំ ជានន្តោ សព្ពម្បេតំ កេន ការណេន គរហិស្សាមិ, សព្ពស្សបេតស្ស តបស្ស គរហាយ ការណំ នត្ថីតិ ឥមមធិប្បាយំ ទស្សេន្តោ “**គរហិតព្ពមេវា**”តិអាទិមាហ។ **ភណ្ឌិក**ន្តិ បុដភណ្ឌិកំ។ ឧបមាបក្ខេ បរិសុទ្ធតាយ ធោតំ, តថា អធោតញ្ច, ឧបមេយ្យបក្ខេ បន បសំសិតព្ពគុណតាយ ធោតំ បរិសុទ្ធំ, តថា អធោតញ្ចាតិ អត្ថោ។ **តមត្ថ**ន្តិ គរហិតព្ពស្ស ចេវ គរហណំ, បសំសិតព្ពស្ស ច បសំសនំ។

៣៨៤. ទិដ្ឋធម្មិកស្ស, សម្បរាយិកស្ស ច អត្ថស្ស សាធនវសេន បវត្តិយា គរុកត្តា **ន កោចិ ន សាធូតិ វទតិ។ បញ្ចវិធំ វេរ**ន្តិ បាណាតិបាតាទិបញ្ចវិធវេរំ។ តញ្ហិ បញ្ចវិធស្ស សីលស្ស បដិបក្ខភាវតោ, សត្តានំ វេរហេតុតាយ ច “**វេរ**”ន្តិ វុច្ចតិ, តតោ ឯវ ច តំ **ន កោចិ “សាធូ”តិ វទតិ** តថា ទិដ្ឋធម្មិកាទិអត្ថានមសាធនតោ, សត្តានំ សាធុភាវស្ស ទូសនតោ ច។ **ន និវុន្ធិតព្ព**ន្តិ រូបគ្គហណេ ន និវារេតព្ពំ។ ទស្សនីយទស្សនត្ថោ ហិ ចក្ខុបដិលាភោតិ តេសមធិប្បាយោ។ អយមេវ នយោ សោតាទីសុបិ។ យទគ្គេន តេសំ បញ្ចទ្វារេ អសំវរោ សាធុ, តទគ្គេន តត្ថ សំវរោ ន សាធូតិ អធិប្បាយោ ហោតីតិ អាហ “**បុន...បេ.... អសំវរ**”ន្តិ។

អយមេត្ថ អដ្ឋកថាតោ អបរោ នយោ – **យំ តេ ឯកច្ចំ វទន្តិ “សាធូ”តិ** តេ “ឯកេ សមណព្រាហ្មណា”តិ វុត្តា តិត្ថិយា យំ អត្តកិលមថានុយោគាទឹ “សាធូ”តិ វទន្តិ, តំ មយំ ន “សាធូ”តិ វទាម។ **យំ តេ...បេ.... “ន សាធូ”តិ** យំ បន តេ អនវជ្ជបច្ចយបរិភោគំ, សុនិវត្ថសុបារុតាទិសម្មាបដិបត្តិញ្ច “ន សាធូ”តិ វទន្តិ, តំ មយំ “សាធូ”តិ វទាមាតិ។

ឥតិ យំ បរវាទមូលកំ ចតុក្កំ ទស្សិតំ, តទេវ បុន សកវាទមូលកំ ចតុក្កំ កត្វា ទស្សិតន្តិ វិញ្ញាបេតុំ "**ឯវ**"ន្តិអាទិ វុត្តំ។ យញ្ហិ កិញ្ចិ កេនចិ សមានំ, តេនបិ តំ សមានមេវ។ យញ្ច កិញ្ចិ កេនចិ អសមានំ, តេនបិ តំ អសមានមេវាតិ អាហ "**សមានាសមានត**"ន្តិ។ ឯត្ថ ច **សមានត**ន្តិ សមានតាមត្តំ។ អនវសេសតោ ហិ បហាតព្ពធម្មានំ បហានំ, ឧបសម្បាទេតព្ពធម្មានំ ឧបសម្បាទនញ្ច សកវាទេវ ទិស្សតិ, ន បរវាទេ។ តេន វុត្តំ "ត្យាហំ ឧបសង្កមិត្វា ឯវំ វទាមី"តិអាទិ។ សកវាទបរវាទានុរូបំ វុត្តនយេន **បញ្ចសីលាទិវសេនេវ អត្ថោ វេទិតព្ពោ**។

សមនុយុញ្ជាបនកថាវណ្ណនា

៣៨៥. **អនុ**មិតិ អាណត្តិយំ បញ្ចមិអត្ថនោបទំ។ **លទ្ធិ បុច្ឆន្តោ**តិ "កឹ សមណោ គោតមោ សំកិលេសធម្មេ អនវសេសំ បហាយ វត្តតិ, ឧទាហុ បរេ គណាចរិយា, ឯត្ថ តាវ អត្តនោ លទ្ធិ វទេហី"តិ ឯវំ បដិញ្ញាតំ សិទ្ធន្តំ បុច្ឆន្តោ។ **ការណំ បុច្ឆន្តោ**តិ "សមណោវ គោតមោ សំកិលេសធម្មេ អនវសេសំ បហាយ វត្តតី"តិ វុត្តេ "ការណេនបិ ឯតមត្ថំ គាហយា"តិ ឯវំ ហេតុំ បុច្ឆន្តោ។ **ឧភយំ បុច្ឆន្តោ**តិ "ឥទំ នាមេត្ថ ការណ"ន្តិ ការណំ វត្វា បដិញ្ញាតេ អត្ថេ សាធិយមានេ អន្វយតោ, ព្យតិរេកតោ ច ការណំ សមត្ថេតុំ សទិសាសទិសប្បភេទំ ឧបមោទាហរណទ្វយំ បុច្ឆន្តោ។ អបិច ហេតុបមោទាហរណវសេន តិលក្ខណសម្បត្តិយា យថាបដិញ្ញាតេ អត្ថេ សាធិតេ សម្មទេវ អនុ បច្ឆា ភាសន្តោ និគមេន្តោបិ **សមនុភាសតិ នាមា**តិ វេទិតព្ពំ។ "**ឧបសំហរិត្វា**"តិ ជាប សេសោ។ "**កឹ តេ**"តិអាទិ ឧបសំហរណាការទស្សនំ ។ **ទុតិយបទេបី**តិ "សង្ឃេន វា សង្ឃ"ន្តិ បទេបិ។ វចនសេសំ, ឧបសំហរណាការញ្ច សន្ធាយ "**ឯសេវ នយោ**"តិ វុត្តំ។

តមត្ថន្តិ តំ បហាតព្ពធម្មានំ អនវសេសំ បហាយ វត្តនសង្ខាតំ, សមាទាតព្ពធម្មានំ អនវសេសំ សមាទាយ វត្តនសង្ខាតញ្ច អត្ថំ។ **យោជេត្វា**តិ អកុសលាទិបទេហិ យោជេត្វា។ អកោសល្លសម្ភូតាទិអត្ថេន **អកុសលា ចេវ** តតោយេវ **អកុសលាតិ ច សង្ខាតា, សង្ខាត**សទ្ទោ ចេត្ថ ញាតត្ថោ, កោដ្ឋាសត្ថោ ច យុជ្ជតីតិ អាហ "**ញាតា, កោដ្ឋាសំ វា កត្វា ឋបិតា**"តិ, បុរិមេន ចេត្ថ បទេន ឯកន្តាកុសលេ វទតិ, បច្ឆិមេន តំ សហគតេ, តប្បដិបក្ខិយេ ច។ ឯវញ្ហិ កោដ្ឋាសករណេន ឋបនំ ឧបបន្នំ ហោតិ។ អកុសលបក្ខិកភាវេន ហិ វវត្ថាបនំ កោដ្ឋាសករណំ។ **អវជ្ជ**សទ្ទោ ទោសត្ថោ គារយ្ហបរិយាយត្តា, អ-សទ្ទស្ស ច តព្ភាវវុត្តិតោតិ អាហ "**សទោសា**"តិ។ **អរិយា** នាម និទ្ទោសា។ ឥមេ បន អកុសលា កថញ្ចិបិ និទ្ទោសា ន ហោន្តីតិ **និទ្ទោសដ្ឋេន អរិយា ភវិតុំ នាលំ អសមត្ថា**។

៣៨៦-៣៩២. "**យ**"ន្តិ ឯតំ ការណេ បច្ចត្តវចនន្តិ ទស្សេតិ "**យេនា**"តិ ឥមិនា។ **យំ វា បនា**តិ អសម្ភាវនាវចនមេតំ, យំ វា បន កិញ្ចីតិ អត្ថោ។ **បហាយ វត្តតី**តិ ច អត្ថវសា បុថុវចនវិបរិណាមោតិ វុត្តំ "**យំ វា តំ វា អប្បមត្តកំ បហាយ វត្តន្តី**"តិ។ **គណាចរិយា** ចេត្ថ បូរណមក្ខលិអាទយោ។ សត្ថុភាវត្ថា សង្ឃស្ស សង្ឃ សម្បត្តិយាបិ សត្ថុសម្បត្តិ វិភាវិយតីតិ អាហ "**សង្ឃ...បេ.... សិទ្ធិតោ**"តិ, សា បន បសំសា បសាទហេតុកាតិ បសាទមុខេន តំ ទស្សេតុំ "**បសីទមានាបី**"តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ សម្បិណ្ឌនត្ថេន **បិ**-សទ្ទេន អប្បសីទមានាបិ ឯវមេវ ន បសីទន្តីតិ សម្បិណ្ឌេតិ។ យថា ហិ អន្វយតោ សត្ថុសម្បត្តិយា សាវកេសុ, សាវកសម្បត្តិយា ច សត្ថរិ បសាទោ សមុច្ចិយតិ, ឯវំ ព្យតិរេកតោ សត្ថុវិបត្តិយា សាវកេសុ, សាវកវិបត្តិយា ច សត្ថរិអប្បសាទោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ "**តថា ហី**"តិអាទិ តព្ពិវរណំ។ **សរីរសម្បត្តិ**ន្តិ រូបសម្បត្តិ, រូបកាយបារិបូរិន្តិ អត្ថោ។ រូបប្បមាណេ សត្តេ សន្ធាយ ឥទំ វុត្តំ, "**ធម្មទេសនំ វា សុត្វា**"តិ ឥទន្តុ ឃោសប្បមាណេ, ធម្មប្បមាណេ ច, "**ភិក្ខូនំ បនាចារគោចរ**"ន្តិអាទិ បន ធម្មប្បមាណេ, លូខប្បមាណេ ច។ អាចារគោចរាទីហិ ធម្មោ, សម្មាបដិបត្តិយា លូខោ ច ហោតិ ។ តស្មា "ភវន្តិ វត្តារោ"តិ បឋមបទេ រូបប្បមាណា, ឃោសប្បមាណា, ធម្មប្បមាណា ច, ទុតិយបទេ ធម្មប្បមាណាវ យោជេតព្ពា។ **កីវរូបោ**តិ កិត្តកជាតិកោ។ យា សង្ឃស្ស បសំសាតិ អានេត្វា សម្ពន្ធោ, អយមេវ វា បាឋោ។

តត្ថ យា ពុទ្ធានំ, ពុទ្ធសាវកានមេវ ច បាសំសតា, អញ្ញេសញ្ច តទភាវោ ជោតិតោ, តំ វិរតិប្បហាន សំវរុទ្ទេសវសេន នីហរិត្វា ទស្សេន្តោ "**អយមធិប្បាយោ**"តិអាទិមាហ។ តត្ថ សេតុឃាតវិរតិយា អរិយមគ្គ សម្បយុត្តត្តា "**សព្ពេន សព្ពំ នត្ថី**"តិ វុត្តំ។ អដ្ឋសមាបត្តិវសេន វិក្ខម្ភនប្បហានមត្តំ, វិបស្សនាមត្តវសេន តទង្គប្បហានមត្តន្តិ យថាលាភំ យោជេតព្ពំ។ **វិបស្សនាមត្តវសេនា**តិ ច "អនិច្ច"ន្តិ វា "ទុក្ខ"ន្តិ វា វីរិធំ ទស្សន មត្តវសេន, ន បន នាមរូបវវត្ថានបច្ចយបរិគ្គណ្ហនបុព្ពកំ លក្ខណត្តយំ អារោបេត្វា សង្ខារានំ សម្មសនវសេន។ នាមរូបបរិច្ឆេទោ, ហិ អនត្តានុបស្សនា ច ពាហិរកានំ នត្ថិ។ **ឥតរានិ** សមុច្ឆេទបដិប្បស្សទ្ធិនិស្សរណប្បហានានិ **តីណិ សព្ពេន សព្ពំ នត្ថិ** មគ្គផលនិព្ពានត្តា។ លោកិយបញ្ចសីលតោ អញ្ញោ សព្ពោបិ **សីលសំវរោ**, "ខមោ ហោតិ សីតស្ស ឧណ្ហស្សា"តិអាទិនា (ម. និ. ១.២៤; ៣.១៥៩; អ. និ. ៤.១១៤) វុត្តោ សុបរិសុទ្ធោ **ខន្តិសំវរោ**, "បញ្ញាយេតេ បិធិយ្យរេ"តិអាទិនា (សុ. និ. ១០៤១; ចូឡនិ. ៦០) វុត្តោ កិលេសានំ សមុច្ឆេទកោ

មគ្គញាណសង្ខាតោ **ញាណសំវរោ**, មនច្ឆដ្ឋានំ ឥន្ទ្រិយានំ បិទហនវសេន បវត្តោ សុបរិសុទ្ធោ **ឥន្ទ្រិយសំវរោ**, “អនុប្បន្នានំ បាបកានំ អកុសលានំ ធម្មានំ អនុប្បាទាយា”តិអាទិនា (ទី. និ. ២.៤០៣; ម. និ. ១.១៣៥; សំ. និ. ៥.៨; វិភ. ២០៥) វុត្តោ សម្មប្បធានសង្ខាតោ **វីរិយសំវរោ**តិ ឥមំ សំវរបញ្ចកំ សន្ធាយ “**សេសំ សព្ពេន សព្ពំ នត្ថី**”តិ វុត្តំ។

“**បញ្ច ខោ បនិមេ បាតិមោក្ខុទ្ទេសា**”តិអាទិនា យថាវុត្តសីលស្សេវ បុន គហណំ សាសនេ សីលស្ស ពហុការំ ទស្សេត្វា តទេកទេសេ ឯវ បរេសំ អវដ្ឋានទស្សនត្ថំ។ “**ឧបោសថុទ្ទេសា**”តិ អធុនា បាឡោ។ **បញ្ញាយតី**តិ បតិដ្ឋិតភាវេន បាកដោ ហោតិ, តស្មា មយា ហិ...បេ.... នត្ថីតិ យោជេតព្ពំ។ **សីហនាទ**ន្តិ សេដ្ឋនាទំ, អភីតនាទំ កេនចិ អប្បដិវត្តិយវាទំ។ យំ បន វទន្តិ –

> “ឧត្តរស្មិំ បទេ ព្យគ្ឃ-បុង្គវោសភកុញ្ជរា;
> សីហសទ្ទូលនាគាទ្យា, បុមេ សេដ្ឋត្ថគោចរា”តិ។

តំ យេភុយ្យវសេនាតិ ទដ្ឋព្ពំ។

អរិយអដ្ឋង្គិកមគ្គវណ្ណនា

៣៩៣. “អយំ បន យថាវុត្តោ មម វាទោ អវិបរីតោវ, តស្សេវ អវិបរីតភាវោ ឥមំ មគ្គំ បដិបជ្ជិត្វា អបរប្បច្ចយតោ ជានិតព្ពោ”តិ ឯវំ **អវិបរីតភាវាវពោធនត្ថំ**។ បាឡិយំ “**អត្ថិ កស្សបា**”តិអាទីសុ អយំ យោជនា – យំ មគ្គំ បដិបន្នោ សាមំយេវ អត្តបច្ចក្ខតោ ឯវំ ញស្សតិ ទក្ខតិ “សមណោ គោតមោ វទន្តោ យុត្តបត្តកាលេ តថភាវតោ ភូតំ, ឯកំសេន ហិតាវហភាវតោ អត្ថំ, ធម្មតោ អនបេតត្តា ធម្មំ, វិនយយោគតោ, បរេសញ្ច វិនយនតោ វិនយំ វទតី”តិ, សោ មយា សយំ អភិញ្ញា សច្ឆិកត្វា បវេទិតោ សកលវដ្ដទុក្ខនិស្សរណភូតោ អត្ថិ កស្សប មគ្គោ, តស្ស ច អធិគមូបាយភូតា បុព្ពភាគបដិបទាតិ, តេន “សមណោ គោតមោ ឥមេ ធម្មេ អនវសេសំ បហាយ វត្តតី”តិអាទិ នយប្បវត្តោ វាទោ កេនចិ អសម្បកម្បិតោ យថាភូត សីហនាទោតិ ទស្សេតិ។ **ទក្ខតី**តិ ចេត្ថ ស្សតិ-សទ្ទេន បទសិទ្ធិ “យត្រ ហិ នាម សាវកោ ឯវរូបំ ញស្សតិ វា ទក្ខតិ វា សក្ខី ករិស្សតី”តិអាទីសុ វិយ។

“ឯវមេតំ យថាភូតំ សម្មប្បញ្ញាយ បស្សតី”តិអាទិ សុត្តបទេសុ (អ. និ. ៣.១៣៤) វិយ ច **មគ្គញ្ច បដិបទញ្ច ឯកតោ កត្វា ទស្សេន្តោ**។ “**អយមេវា**”តិ សាវធារណវចនំ មគ្គស្ស បុថុភាវបដិក្ខេបត្ថំ, សព្ពអរិយសាធារណភាវ ទស្សនត្ថំ, សាសនេ បាកដភាវទស្សនត្ថញ្ច។ តេនាហ “ឯកាយនោ អយំ ភិក្ខវេ មគ្គោ សត្តានំ វិសុទ្ធិយា”តិ (ទី. និ. ២.៣៧៣; ម. និ. ១.១០៦; សំ. និ. ៥.៣៦៧, ៣៨៤)។

“ឯសេវ មគ្គោ នត្ថញ្ញោ, ទស្សនស្ស វិសុទ្ធិយា”តិ, (ធ. ប. ២៧៤) –

> “ឯកាយនំ ជាតិខយន្តទស្សី,
> មគ្គំ បជានាតិ ហិតានុកម្បី;
> ឯតេន មគ្គេន អតរិំសុ បុព្ពេ,
> តរិស្សន្តិ យេ ច តរន្តិ ឱឃ”ន្តិ។ (សំ. និ. ៥.៣៨៤, ៤០៩; ចូឡនិ. ១០៧, ២១១; នេត្តិ. ១៧០) ច –

សព្ពេសុ ចេវ សុត្តបទេសេសុ, អភិធម្មបទេសេសុ (វិភ. ៣៥៥) ច ឯកោវាយំ មគ្គោ បាកដោតិ។

តបោបក្កមកថាវណ្ណនា

៣៩៤. តបោយេវ ឧបក្កមិតព្ពតោ, អារភិតព្ពតោ **តបោបក្កមា**តិ អាហ “**តបារម្ភា**”តិ, អារម្ភនញ្ចេត្ថ តបករណមេវាតិ ទស្សេតិ “**តបោកម្មានី**”តិ ឥមិនា។ **សមណកម្មសង្ខាតា**តិ សមណេហិ កត្តព្ពកម្មសញ្ញិតា។ **ព្រាហ្មណកម្មសង្ខាតា**តិ ឯត្ថាបិ ឯសេវ នយោ។ **និច្ចោលោ**តិ និស្សដ្ឋចោលោ សព្ពេន សព្ពំ បដិក្ខិត្តចោលោ។ ចេលំ, ចោលោតិ ច បរិយាយវចនំ។ កោចិ ឆិន្នភិន្នបដបិលោតិកធរោបិ ទសន្តយុត្តស្ស វត្ថស្ស អភាវតោ “និច្ចោលោ”តិ វត្តព្ពតំ លភេយ្យាតិ តំ និវត្តេតុំ “**នគ្គោ**”តិ វុត្តំ, នគ្គិយវតសមាទានេន សព្ពថា នគ្គោតិ អត្ថោ។ លោកិយកុលបុត្តាចារវិរហិតតាយ វិស្សដ្ឋាចារតាតិ ទស្សេតិ “**ឧច្ចារកម្មាទីសុ**”តិអាទិនា។ កថំ វិរហិតោតិ អាហ “**ឋិតកោវា**”តិអាទិ, ឥទញ្ច និទស្សនមត្តំ វមិត្វា មុខវិក្ខាលនាទិអាចារស្សបិ តេន វិស្សដ្ឋត្តា។ **អបលិខតី**តិ

ឧទកេន អធោវនតោ អបលិហតិ។ សោ កិរ ទណ្ឌកំ “សត្ថោ”តិ បញ្ញបេតិ, តស្មា តំ បដិបទំ បូរេន្តោ ឯវំ ករោតីតិ វុត្តំ **“ឧច្ចារំ វា”**តិអាទិ។ តត្ថ **អបលិខតី**តិ អបកសតិ។

“ឯហិ ភទន្តោ”តិ វុត្តេ ឧបគមនសង្ខាតោ វិធិ **ឯហិភទ្ទន្តោ,** តំ ចរតីតិ **ឯហិភទ្ទន្តិកោ** , រុឡ្ហិសទ្ទេន ចេត្ថ តទ្ធិតសិទ្ធិ យថា “ឯហិបស្សិកោ”តិ, (ម. និ. ១.៧៤) តប្បដិក្ខេបេន **នឯហិភទ្ទន្តិកោ,** តទេវត្ថំ ទស្សេតិ **“ភិក្ខាគហណត្ថ”**ន្តិអាទិនា។ **ន ឯតី**តិ ន អាគច្ឆតិ។ ឯវំ **នតិដ្ឋភទ្ទន្តិកោ**តិ ឯត្ថាបិ។ សមណេន នាម សយំ វចនករេនេវ ភវិតព្ពំ, ន បរវចនករេនាតិ អធិប្បាយេន **តទុភយម្បិ...បេ.... ន ករោតិ។ បុរេតរន្តិ** តំ ឋានំ អត្តនា ឧបគមនតោ បឋមតរំ, តំ កិរ សោ “ភិក្ខុនា នាម យាទិច្ឆកី ឯវ ភិក្ខា គហេតព្ពា”តិ អធិប្បាយេន ន គណ្ហាតិ។ **ឧទ្ទិស្សកតំ** បន “មម និមិត្តភាវេន ពហូ ខុទ្ទកា បាណា សង្ឃាដមាបាទិតា”តិ អធិប្បាយេន នាធិវាសេតិ។ **និមន្តនម្បិ** “ឯវំ តេសំ វចនំ កតំ ភវិស្សតី”តិ អធិប្បាយេន ន សាទិយតិ។ **កុម្ភី**តិ បក្កភិក្ខា បក្ខិត្តកុម្ភោ។ **ឧក្ខលី**តិ ភិក្ខាបចនកុម្ភោ។ **បច្ឆី**តិ ភិក្ខាបក្ខិត្តបិដកំ។ **តតោបី**តិ កុម្ភីកឡោបិតោបិ។ **កុម្ភី**អាទីសុបិ សោ សត្តសញ្ញីតិ អាហ **“កុម្ភីកឡោបិយោ”**តិអាទិ។ **“អយំ ម”**ន្តិអាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។ **អន្តរន្តិ** ឧភិន្នមន្តរាឡំ។

កពឡន្តរាយោតិ អាលោបស្ស អន្តរាយោ។ ឯត្ថាបិ សោ សត្តសញ្ញី។ **បុរិសន្តរគតាយា**តិ បុរិសសមីបគតាយ។ **រតិអន្តរាយោ**តិ កាមរតិយា អន្តរាយោ។ គាមសភាគាទិវសេន សង្គម្ម កិត្តេន្តិ ឯតិស្សាតិ **សំកិត្តិ។** តថា សំហដតណ្ឌុលាទិសញ្ចយោ តេន កតភត្តមិធាធិប្បេតន្តិ វុត្តំ **“សំកិត្តេត្វា កតភត្តេសូ”**តិ។ មជ្ឈិមនិកាយេ **មហាសីហនាទសុត្តន្តដីកាយំ** បន អាចរិយេនេវ ឯវំ វុត្តំ “សំកិត្តយន្តិ ឯតាយាតិ **សំកិត្តិ,** គាមវាសីហិ សមុទាយវសេន កិរិយមានកិរិយា, ឯត្ថ បន ភត្តសំកិត្តិ អធិប្បេតាតិ អាហ ‘សំកិត្តេត្វា កតភត្តេសូ’តិ”។ តទំ បន តស្ស ឧក្កដ្ឋបដិបទាតិ ទស្សេតិ **“ឧក្កដ្ឋោ”**តិអាទិនា។ យថា ចេត្ថ, ឯវំ “នឯហិភទ្ទន្តិកោ”តិអាទីសុបិ ឧក្កដ្ឋបដិបទាទស្សនំ វេទិតព្ពំ។ **សា**សទ្ទោ សុនខបរិយាយោ។ **តស្សា**តិ សុនខស្ស។ **តត្ថា**តិ តស្មិំ ឋានេ។ **សមូហ សមូហចារិនី**តិ សង្ឃសង្ឃចារិនី។ **មនុស្សា**តិ វេយ្យាវច្ចករមនុស្សា។

សោវីរកន្តិ កញ្ជិកំ។ “លោណសោវីរក”ន្តិ កេចិ, តទយុត្តមេវ, “សព្ពសស្សសម្ភារេហិ កត”ន្តិ វុត្តត្តា។ លោណសោវីរកញ្ហិ សព្ពមច្ឆមំសបុប្ផផលាទិសម្ភារកតំ។ **សុរាបានមេវា**តិ មជ្ជលក្ខណប្បត្តាយ សុរាយ បានមេវ។ មេរយម្បេត្ថ សង្គហិតំ លក្ខណហារេន, ឯកសេសនយេន វា។ **សព្ពេសុបី**តិ សាវជ្ជានវជ្ជេសុបិ កញ្ជិកសុរាទីសុ។ ឯកាគារមេវ ភិក្ខាចរិយាយ ឧបគច្ឆតីតិ **ឯកាគារិកោ។ និវត្តតី**តិ បច្ចាគច្ឆតិ, សតិ ភិក្ខាលាភេ តទុត្តរិ ន គច្ឆតីតិ វុត្តំ ហោតិ។ ឯកាលោបេនេវ វត្តតីតិ **ឯកាលោបិកោ។** ទីយតិ ឯតាយាតិ **ទត្តិ,** ទ្វត្តិអាលោបមត្តគ្គាហិ ខុទ្ទកំ ភិក្ខាទានភាជនំ។ តេនាហ **“ខុទ្ទកបាតី”**តិ។ **អគ្គភិក្ខ**ន្តិ អនាមដ្ឋភិក្ខំ , សមាភិសង្ខតតាយ វា ឧត្តមភិក្ខំ។ អភុញ្ជនវសេន ឯកោ ហោ ឯតស្សាតិ **ឯកាហិកោ,** អាហារោ, តំ អាហារំ អាហារេតីតិ អត្ថោ។ សោ បន អត្ថតោ ឯកទិវសលង្ឃកោតិ វុត្តំ **“ឯកទិវសន្តរិក”**ន្តិ។ ឯស នយោ **“ទ្វាហិក”**ន្តិអាទីសុបិ។ អបិច ឯកាហំ អភុញ្ជិត្វា ឯកាហំ ភុញ្ជនំ, ឯកាហវារោ វា **ឯកាហិកំ។** ទ្វីហំ អភុញ្ជិត្វា ទ្វីហំ ភុញ្ជនំ, ទ្វីហវារោ វា **ទ្វាហិកំ។** សេសទ្វយេបិ អយំ នយោ។ ឧក្កដ្ឋោ ហិ បរិយាយភត្តភោជនិកោ ទ្វីហំ អភុញ្ជិត្វា ឯកាហមេវ ភុញ្ជតិ។ ឯវំ សេសទ្វយេបិ។ **មជ្ឈិមាគមដីកាយំ** បន “ឯកាហំ អន្តរភូតំ ឯតស្ស អត្ថីតិ ឯកាហិកំ។ សេសបទេសុបិ ឯស នយោ”តិ វុត្តំ។ “ថេរា ភិក្ខូ ភិក្ខុនិយោ ឱវទន្តិ បរិយាយេនា”តិអាទីសុ វិយ វារត្ថោ **បរិយាយ** សទ្ទោ។ **ឯកាហវារេនា**តិ ឯកាហិកវារេន។ “ឯកាហិក”ន្តិអាទិនា វុត្តវិធិមេវ បដិបាដិយា បវត្តភាវេន ទស្សេតុំ បាឡិយំ “ឥតិ ឯវរូប”ន្តិអាទិ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

៣៩៥. សាមាកោ នាម គោធុមោ។ **សយំជាតា វីហិជាតី**តិ អរោបិមវីហិជាតិ។ យទេវ “វីហី”តិ វទន្តិ។ **លិខិត្វា**តិ កសិត្វា។ **សិលេសោបី**តិ កណិការាទិរុក្ខនិយ្យាសោបិ។ **កុណ្ឌក**ន្តិ តនុតរំ តណ្ឌុលសកលំ, តណ្ឌុលខណ្ឌកន្តិ អត្ថោ។ ឱទនេន កតំ កញ្ជិយំ **ឱទនកញ្ជិយំ។** “វាសិតកេន បិញ្ញាកេន នហាយេយ្យា”តិអាទីសុ (បាចិ. ១២០៣) វិយ **បិញ្ញាក** សទ្ទោ តិលបិដ្ឋបរិយាយោ។ យថាហ “បិញ្ញាកំ នាម តិលបិដ្ឋំ វុច្ចតី”តិ។ “តរុណកទលិក្ខន្ធមេវ បិញ្ញាក”ន្តិ កេចិ, ន គហេតព្ពមេតំ កត្ថចិបិ តថា អវចនតោ។

៣៩៦. សណេហិ សណវាកេហិ និព្ពត្តិតានិ **សាណានិ,** អញ្ញេហិ មិស្សកានិ សាណានិ ឯវ **មសាណានិ** និរុត្តិនយេន, ន ឆចីវរបរិយាបន្នានិ ភង្គានិ។ កេចិ បន “មសាណានិ នាម ចោឡវិសេសានីតិ បរិកប្បេត្វា មស្សកចោឡានី”តិ បឋន្តិ, តទយុត្តមេវ បោរាណេហិ តថា អវុត្តត្តា។ **ឯរកតិណាទីនី**តិ ឯត្ថ **អាទិ**សទ្ទេន អក្កមកចិកទលិវាកាទីនំ សង្គហោ, ឯរកាទីហិ កតានិ ហិ ឆវានិ លាមកានិ ទុស្សានីតិ វត្តព្ពតំ លភន្តិ។ **ឆវ** សទ្ទោ ហេត្ថ ហីនវាចកោ, បុរិមវិកប្បេ បន មតសរីរវាចកោ។ **ឆឌ្ឌិតនន្តកានី**តិ ឆឌ្ឌិតបិលោតិកានិ។ អជិនស្សេទន្តិ **អជិនំ,** បកតិអជិនមិគចម្មំ, តទេវ មជ្ឈេ ផាលិតកញ្ចេ, អជិនស្ស ខិបំ ផាលិតមុបឌ្ឍន្តិ

អជិនក្ខិបំ ។ “សខុរកន្តិបិ វទន្តី”តិ (ម. និ. អដ្ឋ. ១.១៥៥) **បបញ្ចសូទនិយំ** វុត្តំ, ទ្វិន្នំ តិណ្ណំ វា សមុទិតញ្ច, អជិនក្ខិបន្តិ តេសមធិប្បាយោ។ **វិនយសំវណ្ណនាសុ** បន “អជិនមេវ អភេទតោ **អជិនក្ខិប**”ន្តិ វុត្តំ។ **កន្ទិត្វា**តិ ឧដ្ឋុវុដ្ឋវេន កន្ទិត្វា។ “**គន្ថេត្វា**”តិបិ បាឋោ, វង្កេត្វា ពន្ធិត្វាតិ អត្ថោ។ ឯវញ្ហិ ផលកចីរេ និទស្សនំ ឧបបន្នំ ហោតិ។ **យំ សន្ធាយ វុត្តន្តិ** អជិតវាទស្ស បដិកិដ្ឋតរភាវេ ឧបមាទស្សនត្ថំ យទេវ កេសកម្ពលំ សន្ធាយ **អង្គុត្តរាគមេ** (អ. និ. ៣.១៣៨) វុត្តំ។

តន្តាវុតានីតិ តន្តំ បសារេត្វា វីតានិ។ **បដិកិដ្ឋោ**តិ ហីនោ។ កស្មាតិ វុត្តំ “**កេសកម្ពលោ**”តិអាទិ។ បាឡិយំ **ឧព្ភដ្ឋកោ**”តិ ឯតស្ស “ឧទ្ធំ ឋិតកោ”តិ អត្ថោ **មជ្ឈិមាគមដ្ឋកថាយំ មហាសីហនាទសុត្តវណ្ណនាយំ** (ម. និ. អដ្ឋ. ១.២១៥) វុត្តោ។ **ឧព្ភ**សទ្ទោ ហិ ឧបរិអត្ថេ នេបាតិកោ យថា “ឧព្ភជាណុមណ្ឌល”ន្តិ។ អនេកបរិមាណា, ហិ និបាតា, អនេកត្ថា ច។

មិច្ឆាវាយាមវសេនេវ ឧក្កុដិកវតានុយោគោតិ អាហ “**ឧក្កុដិកវីរិយំ អនុយុត្តោ**”តិ។ ន កេវលំ និសិន្នោយេវ ឧក្កុដិកោ, អថ ខោ **គច្ឆន្តោបិ...បេ.... គច្ឆតិ។ អយកណ្ដកេ**តិ អយោមយកណ្ដកេ។ **បកតិកណ្ដកេ**តិ សលាកកណ្ដកេ។ ឧច្ចភូមិយំ **ថណ្ឌិល**សទ្ទោតិ វុត្តំ “**ឧច្ចេ ភូមិដ្ឋានេ**”តិ។ អយំ អដ្ឋកថាតោ អបរោ នយោ – **ថណ្ឌិល**ន្តិ សមាបកតិភូមិ វុច្ចតិ “បត្ថណ្ឌិលេ បាតុរហោសី”តិអាទីសុ វិយ។ អមរកោសេបិ ហិ **និឃណ្ឌុសត្ថេ** វុត្តំ “វេទី បរិក្ខតា ភូមិ, សមេ ថណ្ឌិលំ ចាតុរេ”តិ (សគ្គវសមវគ្គេ ១៨ គាថាយំ) តស្មា ថណ្ឌិលេ អនន្តរហិតាយ បកតិភូមិយំ សេយ្យម្បិ កប្បេតីតិ អត្ថោ។ យំ សន្ធាយ តត្ថេវ **និឃណ្ឌុសត្ថេ** វុត្តំ “យោ ថណ្ឌិលេ វត វសា, សេតេ ថណ្ឌិលសាយិ សោ”តិ (សគ្គវសមវគ្គេ ៤៤ គាថាយំ) រជោ ឯវ ជល្លំ មលីនំ **រជោជល្លំ។** តេន វុត្តំ “**សរីរ**”ន្តិអាទិ។ **លទ្ធំ អាសនន្តិ** និសីទិតុំ យថាលទ្ធមាសនំ។ **អកោបេត្វា**តិ អញ្ញត្ថ អនុបគន្ត្វា។ តថា ចាហ “**តត្ថេវ និសីទនសីលោ**”តិ។ ឯវំ និសីទន្តោ ហិ តំ អកោបេន្តោ នាម ហោតិ។ ចតូសុ មហាវិកដេសុ គូថមេវ វិជាធិប្បេតន្តិ វុត្តំ “**គូថំ វុច្ចតី**”តិ។ តញ្ហិ អាសយវសេន វិរូបំ កដត្តា “**វិកដ**”ន្តិ វុច្ចតិ។ **សាយំ តតិយ**ន្តិ សាយន្ហសមយសង្ខាតំ តតិយសមយំ។ **អស្សា**តិ ឧទកោរោហនានុយោគស្ស។ បាតោបទមិវ សាយំបទំ នេបាតិកំ ។ អនុស្សារលោបេន បន “**សាយតតិយក**”ន្តិបិ បាឋោ ទិស្សតិ។

ឯត្ថ ច “អចេលកោ ហោតី”តិអាទីនិ យាវ “ថុសោទកំ បិវតី”តិ ឯតានិ វតបទានិ ឯកវារានិ, “ឯកាគារិកោ វា ហោតី”តិអាទីនិ បន នានាវារានិ, នានាកាលិកានិ វា។ តថា “សាកភក្ខោ វា ហោតី”តិអាទីនិ, “សាណានិបិ ធារេតិ, មសាណានិបិ ធារេតី”តិអាទីនិ ច។ តថា ហេត្ថ វា-សទ្ទគ្គហណំ, បិ-សទ្ទគ្គហណញ្ច កតំ។ បិ-សទ្ទោបិ ឥធ វិកប្បត្ថោ ឯវ ទដ្ឋព្ពោ។ បុរិមេសុ បន វតបទេសុ តទុភយម្បិ ន កតំ, ឯវញ្ច កត្វា “អចេលកោ ហោតី”តិ វត្វា “សាណានិបិ ធារេតី”តិអាទិវចនស្ស, “រជោជល្លធរោបិ ហោតី”តិ វត្វា “ឧទកោរោហនានុយោគមនុយុត្តោ វិហរតី”តិ វចនស្ស ច អវិរោធោ សិទ្ធោ ហោតិ។ អថ វា កិមេត្ថ អវិរោធចិន្តាយ។ ឧម្មត្តកបច្ឆិសទិសោ ហិ តិត្ថិយវាទោ។ អបិច “អចេលកោ ហោតី”តិ អារភិត្វា តប្បសង្គេន សព្ពម្បិ អញ្ញមញ្ញវិរោធមេវ អត្តកិលមថានុយោគំ ទស្សេន្តេន តេន អចេលកស្សបេន “សាណានិបិ ធារេតី”តិអាទិ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

តបោបក្កមនិរត្ថកតាវណ្ណនា

៣៩៧. **សីលសម្បទាទីហី**តិ សីលសម្បទា, សមាធិសម្បទា, បញ្ញាសម្បទាតិ ឥមាហិ លោកុត្តរាហិ សម្បទាហិ។ **វិនា**តិ វិរហិតត្តា, វិនា វា តាហិ ន កទាចិបិ សាមញ្ញំ វា ព្រហ្មញ្ញំ វា សម្ភវតិ, តស្មា តេសំ តបោបក្កមានំ និរត្ថកតំ ទស្សេន្តោតិ សបាបសេសយោជនា។ **ទោសវេរវិរហិត**ន្តិ ទោសសង្ខាតវេរតោ វិរហិតំ។ ឥទញ្ហិ ទោសស្ស មេត្តាយ ឧជុបដិបក្ខតោ វុត្តំ។ យំ បន អាចរិយេន វុត្តំ “ទោសគ្គហណេន វា សព្ពេបិ ឈានបដិបក្ខា សំកិលេសធម្មា គហិតា។ វេរគ្គហណេន បច្ចត្ថិកភូតា សត្តា។ យទគ្គេន ហិ ទោសរហិតំ, តទគ្គេន វេររហិត”ន្តិ (ទី. និ. ដី. ១.៣៩៧), តទេតំ បាឡិយំ វេរសទ្ទស្សេវ វិជ្ជមានត្តា, អដ្ឋកថាយញ្ច តទត្ថមេវ ទស្សេតុំ ទោសសទ្ទស្ស វុត្តត្តា វិចារេតព្ពំ។

៣៩៨. **ឯត្តកមត្ត**ន្តិ នគ្គចរិយាទិមត្តំ។ បាកដភាវេន កាយតិ អត្ថំ គមេតីតិ **បកតិ,** លោកសិទ្ធវាទោ។ តេនាហ “**បកតិកថា ឯសា**”តិ។ “មត្តា សុខបរិច្ចាគា”តិអាទីសុ (ធ. ប. ២៩០) វិយ មត្តាសទ្ទោ អប្បត្ថំ អន្តោនីតំ កត្វា បមាណវាចកោតិ អាហ “**ឥមិនា**”តិអាទិ។ តេន បន បមាណេន បហាតព្ពោ ឯវ បដិបត្តិក្កមោ បករណប្បត្តោ។ ឥមិនា “តបោបក្កមេនា”តិ សទ្ទន្តរេន វា អធិគតោតិ ទស្សេតិ “**បដិបត្តិក្កមេនា**”តិ ឥមិនា។ **តតោ**តិ តស្មា សាមញ្ញព្រហ្មញ្ញស្ស អប្បមត្តកេនេវ បដិបត្តិក្កមេន សុទុក្ករភាវតោ។ ឥមំ ហេតុសម្ពន្ធំ សន្ធាយ “**បទសម្ពន្ធេន សទ្ធិ**”ន្តិ វុត្តំ។ **សព្ពត្ថា**តិ សព្ពវារេសុ។

៣៩៩. អញ្ញថាតិ យទិ អចេលកភាវាទិនា សាមញ្ញំ វា ព្រហ្មញ្ញំ វា អភវិស្ស, ឯវំ សតិ សុវិជានោវ សមណោ, សុវិជានោ ព្រាហ្មណោ។ យស្មា បន តុម្ហេ ឥតោ អញ្ញថាវ សាមញ្ញំ, អញ្ញថា ព្រហ្មញ្ញំ វទេថ, តស្មា ទុជ្ជានោវ សមណោ ទុជ្ជានោ ព្រាហ្មណោតិ អត្ថោ។ តេនាហ **"ឥទំ សន្ធាយាហា"**តិ។ **តំ បកតិវាទំ បដិក្ខិបិត្វា**តិ យំ បុព្ពេ បាកតិកំ សាមញ្ញំ, ព្រហ្មញ្ញញ្ច ហទយេ ឋបេត្វា តេន អចេលកស្សបេន "ទុក្ករំ សុទុក្ករ"ន្តិ វុត្តំ, ភគវតា ច តមេវ សន្ធាយ "បកតិ ខោ ឯសា"តិអាទិ ភាសិតំ, តមេវ ឥធ បាកតិកសាមញ្ញព្រហ្មញ្ញវិសយំ កថំ បដិសំហរិត្វា។ **សភាវតោវ** បរមត្ថតោ ឯវំ សមណស្ស, ព្រាហ្មណស្ស ច **ទុជ្ជានភាវំ អាវិករោន្តោ បុនបិ "បកតិ ខោ"តិអាទិមាហ។ តត្រាបី**តិ សមណព្រាហ្មណវាទេបិ។ **បទសម្ពន្ធ**ន្តិ ហេតុបទេន សទ្ធឹ បុព្ពាបរវាក្យសម្ពន្ធំ។

សីលសមាធិបញ្ញាសម្បទាវណ្ណនា

៤០០-១. បណ្ឌិតោតិ ហេតុសម្បត្តិសិទ្ធេន បណ្ឌិច្ចេន សមន្នាគតោ។ **កថំ ឧគ្គហេសី**តិ បរិបក្កញាណត្តា យេ បទីបេន វិយ អព្ភន្តរេ សមុជ្ជលន្តេន បញ្ញាវេយ្យត្តិយេន តត្ថ តត្ថ ភគវតា ទេសិតមត្ថំ បរិគ្គណ្ហន្តោ តំ ទេសនំ ឧបធារេសិ។ យស្មា ឧគ្គហេសិ, តស្មា...បេ.... វិទិត្វាតិ សម្ពន្ធោ។ **តស្ស ចា**តិ យោ អចេលកោ ហោតិ, យាវ ឧទកោរោហនានុយោគមនុយុត្តោ វិហរតិ, តស្ស ច។ តស្ស ចេតិ វា បទច្ឆេទោ, អភាវិតា អសច្ឆិកតា ហោតិ ចេតិ យោជនា។ **តា សម្បត្តិយោ បុច្ឆាមិ,** យាហិ សមណោ ច ព្រាហ្មណោ ច ហោតីតិ អធិប្បាយោ។ **សីលសម្បទាទិវិជាននត្ថ**ន្តិ សីលសម្បទាទិវិជាននហេតុ។ "កស្មា បុច្ឆតី"តិ ហិ វុត្តំ។ **អថ**-សទ្ទោ ចេត្ថ ការណេ។ ឯវមីទិសេសុ។ **សីលសម្បទាយា**តិ ឯត្ថ **ឥតិ**សទ្ទោ អាទិអត្ថោ, ឧបលក្ខណនិទ្ទេសោ វាយំ, តេន "ចិត្តសម្បទាយ, បញ្ញាសម្បទាយា"តិ បទទ្វយំ សង្គណ្ហាតិ។ តេនាហ "សីលចិត្តបញ្ញាសម្បទាហិ អញ្ញា"តិ។ ឥមេហិ ច អសេក្ខសីលាទិក្ខន្ធត្តយំ សង្គហិតន្តិ វុត្តំ **"អរហត្តផលមេវា"**តិ។ តត្ថ ការណំ ទស្សេតិ **"អរហត្តផលបរិយោសាន"**ន្តិអាទិនា។ ឥទញ្ហិ កាកោលោកនមិវ ឧភយាបេក្ខវចនំ។

សីហនាទកថាវណ្ណនា

៤០២. អនុត្តរន្តិ អនញ្ញសាធារណតាយ, អនញ្ញសាធារណត្ថវិសយតាយ ច អនុត្តរំ។ **មហាសីហនាទ**ន្តិ មហន្តំ ពុទ្ធសីហនាទំ។ អតិវិយ អច្ចន្តវិសុទ្ធតាយ **បរមវិសុទ្ធំ។ "បរម**ន្តិ ឧក្កដ្ឋំ។ តេនាហ 'ឧត្តម'ន្តិ" អាចរិយេន វុត្តំ, ឧក្កដ្ឋបរិយាយោ ច **បរម**សទ្ទោ អត្ថីតិ តស្សាធិប្បាយោ។ **សីលមេវា**តិ លោកិយសីលមត្តត្តា សីលសាមញ្ញមេវ។ យថា អនញ្ញសាធារណំ ភគវតោ លោកុត្តរសីលំ សវាសនបដិបក្ខធម្មវិទ្ធំសនតោ, ឯវំ លោកិយសីលម្បិ អនញ្ញសាធារណមេវ តទនុច្ឆវិកភាវេន បវត្តត្តា។ ឯវញ្ចិ "នាហំ តត្ថា"តិ បាឡិវចនំ ឧបបន្នំ ហោតិ។ "យាវតា កស្សប អរិយំ បរមំ សីល"ន្តិ ឥទំ "សីលស្ស វណ្ណំ ភាសន្តី"តិ ឯត្ថ អាការទស្សនំ។ "យទិទំ អធិសីល"ន្តិ ឥទំ បន "តត្ថា"តិ បទទ្វយេ អនិយមវចនំ ។ **"យទិទំ អធិសីល"**ន្តិ ច លោកិយលោកុត្តរវសេន ទុវិធម្បិ ពុទ្ធសីលំ ឯកជ្ឈំ កត្វា វុត្តំ, តស្មា ត-សទ្ទេនបិ ឧភយស្សេវ បរាមសនន្តិ ទស្សេតុំ **"តត្ថ សីលេបិ បរមសីលេបី"**តិអាទិមាហ។ **សមសម**ន្តិ សមេន វិសេសនភូតេន សីលេន សមន្តិ អត្ថំ វិញ្ញាបេតុំ **"មម សីលសមេន សីលេន មយា សម"**ន្តិ វុត្តំ។ **តស្មិ សីលេ**តិ ទុវិធេបិ សីលេ។ **ឥតិ ឥម**ន្តិ ឯវំ ឥមំ សីលវិសយំ។ **បឋម**ន្តិ ឧប្បត្តិក្កមតោ បឋមំ បវត្តត្តា បឋមភូតំ។

តបតីតិ កិលេសេ សន្តប្បតិ, វិធមតីតិ អត្ថោ។ **"តទេវា"**តិ ឥមិនា តុល្យាធិករណសមាសមាហ។ **ជិគុច្ឆតី**តិ ហីឡេតិ លាមកតោ ឋបេតិ។ អារកា កិលេសេហីតិ កត្វា **និទ្ទោសត្តា អរិយា។ អារម្មវត្ថុវសេនា**តិ អដ្ឋារម្ភវត្ថុវសេន។ **វិបស្សនាវីរិយសង្ខាតា**តិ វិបស្សនាសម្បយុត្តវីរិយសង្ខាតា។ លោកិយមត្តត្តា **តបោជិគុច្ឆាវ។** មគ្គផលសម្បយុត្តា វីរិយសង្ខាតា តបោជិគុច្ឆាតិ អធិការវសេន សម្ពន្ធោ។ សព្ពុក្កដ្ឋភាវតោ **បរមា នាម។** យថា យុវិនោ ភាវោ យោព្ពនំ, ឯវំ ជិគុច្ឆិនោ ភាវោ **ជេគុច្ឆំ។ យទិទំ អធិជេគុច្ឆ**ន្តិ សីលេ វិយ លោកិយលោកុត្តរវសេន ទុវិធម្បិ ពុទ្ធជេគុច្ឆំ។ **តត្ថា**តិ ជេគុច្ឆេបិ អធិជេគុច្ឆេបិ។ **កម្មស្សកតាបញ្ញា**តិ "អត្ថិ ទិន្នំ, អត្ថិ យិដ្ឋ"ន្តិអាទិ (ម. និ. ១.៤៤១; វិភ. ៧៩៣) នយប្បវត្តំ ញាណំ។ យថាហ **វិភង្គេ** –

> "តត្ថ កតមំ កម្មស្សកតាញាណំ, អត្ថិ ទិន្នំ, អត្ថិ យិដ្ឋំ, អត្ថិ ហុតំ, អត្ថិ សុកដទុក្កដានំ កម្មានំ ផលំ វិបាកោ...បេ.... ឋបេត្វា សច្ចានុលោមិកំ ញាណំ សព្ពាបិ សាសវា កុសលា បញ្ញា កម្មស្សកតាញាណ"ន្តិ (វិភ. ៧៩៣)។

សព្ពម្បិ ហិ អកុសលំ អត្តនោ វា ហោតុ, បរស្ស វា, ន សកំ នាម។ កស្មា? អត្ថភញ្ជនតោ, អនត្ថជននតោ ច។ តថា សព្ពម្បិ កុសលំ សកំ នាម។ កស្មា? អនត្ថភញ្ជនតោ, អត្ថជននតោ ច។ ឯវំ កម្មស្សកភាវេ បវត្តា បញ្ញា កម្មស្សកតាបញ្ញា នាម។ **វិបស្សនាបញ្ញា**តិ មគ្គសច្ចស្ស, បរមត្ថសច្ចស្ស ច អនុលោមនតោ

សច្ចានុលោមិកសញ្ញិតា វិបស្សនាបញ្ញា, លោកិយមគ្គតោ បញ្ញាវ។ ឥត្ថិលិង្គស្ស នបុំសកលិង្គវិបរិយាយោ ឥធ **លិង្គវិបល្លាសោ។ យាយំ អធិបញ្ញា**តិ សីលេ វិយ លោកិយលោកុត្តរវសេន ទុវិធាបិ ពុទ្ធបញ្ញា។ **តត្ថា**តិ បញ្ញាយបិ អធិបញ្ញាយបិ។ យថាវុត្តំ បរិត្តមហគ្គតភាវតោ **វិមុត្តិ**យេវ **នាម។** មគ្គផលវសេន កិលេសានំ សមុច្ឆិន្ទនបដិប្បស្សម្ភនានិ **សមុច្ឆេទបដិប្បស្សទ្ធិវិមុត្តិយោ។** អថ វា សម្មាវាចាទិវិរតីនំ អធិសីលគ្គហណេន, សម្មាវាយាមស្ស អធិចេតុច្ឆគ្គហណេន, សម្មាទិដ្ឋិយា អធិបញ្ញាគ្គហណេន គហិតត្តា អគ្គហិតគ្គហណេន សម្មាសង្កប្បសតិសមាធយោ មគ្គផលបរិយាបន្នា **សមុច្ឆេទបដិប្បស្សទ្ធិវិមុត្តិយោ** ទដ្ឋព្ពា។ **និស្សរណវិមុត្តិ** បន និព្ពានមេវ។ **យា អយំ អធិវិមុត្តី**តិ សីលេ វុត្តនយេន ទុវិធាបិ អធិវិមុត្តិ។ **តត្ថា**តិ វិមុត្តិយាបិ អធិវិមុត្តិយាបិ។

៤០៣. យំ កិញ្ចិ ជនវិវិត្តដ្ឋានំ **សុញ្ញាគារ**មិធាធិប្បេតំ។ តត្ថ នទន្តេន វិនា អញ្ញោ ជនោ នត្ថីតិ ទស្សេតុំ “**ឯកកោវា**”តិអាទិ វុត្តំ។ **អដ្ឋសុ បរិសាសូ**តិ ខត្តិយបរិសា, ព្រាហ្មណគហបតិសមណចាតុមហារាជិកតាវតឹសមារព្រហ្មបរិសាតិ ឥមាសុ អដ្ឋសុ បរិសាសុ។

តទត្ថំ **មជ្ឈិមាគមវរេ មហាសីហនាទសុត្តបទេន** (ម. និ. ១.១៥០) សាធេន្តោ “**ចត្តារិមានី**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ **វេសារជ្ជានី**តិ វិសារទភាវា, ញាណប្បហានអន្តរាយិកនិយ្យានិកធម្មទេសនានិមិត្តំ កុតោចិបិ អសន្តស្សនភាវា និព្ភយភាវាតិ អត្ថោ។ “វេសារជ្ជ”ន្តិ ហិ ចតូសុ ឋានេសុ សារជ្ជាភាវំ បច្ចវេក្ខន្តស្ស ឧប្បន្នសោមនស្សមយញាណស្សេតំ នាមំ។ អញ្ញេហិ បន អសាធារណតំ ទស្សេតុំ “**តថាគតស្ស តថាគតវេសារជ្ជានី**”តិ វុត្តំ។ “យថា វា បុព្ពពុទ្ធានំ វេសារជ្ជានិ បុញ្ញុស្សយសម្បត្តិយា អាគតានិ, តថា អាគតវេសារជ្ជានី”តិ វា ទុតិយស្ស តថាគតសទ្ទស្ស តុល្យាធិករណត្តា ឯវំ វុត្តំ។ អយំ អដ្ឋកថានយោ។ នេរុត្តិកា បន វទន្តិ “សមាសេ សិទ្ធេ សាមញ្ញត្តា, សញ្ញាសទ្ទត្តា ច តថា វុត្ត”ន្តិ។ **អាសភំ ឋាន**ន្តិ សេដ្ឋដ្ឋានំ ឧត្តមដ្ឋានំ។ សព្ពញ្ញុតំ បដិជាននវសេន អភិមុខំ គច្ឆន្តិ, អដ្ឋបរិសំ ឧបសង្កមន្តីតិ វា **អាសភា**, ពុទ្ធា, តេសំ ឋានន្តិបិ អត្ថោ។

អបិច គវយោ បុង្គវា – គវសតជេដ្ឋកោ **ឧសភោ**, គវសហស្សជេដ្ឋកោ **វសភោ។** វជសតជេដ្ឋកោ វា **ឧសភោ**, វជសហស្សជេដ្ឋកោ **វសភោ។** ឯកគាមខេត្តេ វា ជេដ្ឋោ **ឧសភោ**, ទ្វីសុ គាមខេត្តេសុ ជេដ្ឋោ **វសភោ**, សព្ពគវសេដ្ឋោ សព្ពត្ថ ជេដ្ឋោ សព្ពបរិស្សយសហោ សេតោ បាសាទិកោ មហាភារវហោ អសនិសតសទ្ទេហិបិ អកម្បនីយោ **និសភោ**តិ។ និសភោវ ឥធ “ឧសភោ”តិ អធិប្បេតោ។ ឥទម្បិ ហិ តស្ស បរិយាយវចនំ។ ឧសភស្ស ឥទន្តិ **អាសភំ**, ឥទំ បន អាសភំ វិយាតិ **អាសភំ។** យថេវ ហិ និសភសង្ខាតោ ឧសភោ ឧសភពលេន សមន្នាគតោ ចតូហិ បាទេហិ បថវី ឧប្បីឡេត្វា អចលដ្ឋានេន តិដ្ឋតិ, ឯវំ តថាគតោបិ ទសតថាគតពលេន សមន្នាគតោ ចតូហិ វេសារជ្ជបាទេហិ អដ្ឋបរិសាបថវី ឧប្បីឡេត្វា សទេវកេ លោកេ កេនចិ បច្ចត្ថិកេន បច្ចាមិត្តេន អកម្បិយោ អចលដ្ឋានេន តិដ្ឋតិ។ ឯវំ តិដ្ឋមានោវ តំ អាសភំ ឋានំ បដិវិជានាតិ ឧបគច្ឆតិ ន បច្ចក្ខាតិ អត្តនិ អារោបេតិ។ តេន វុត្តំ “អាសភំ ឋានំ បដិជានាតី”តិ។

សីហនាទំ នទតីតិ “សេដ្ឋនាទំ អភីតនាទំ នទតី”តិ វុត្តោវាយមត្ថោ។ អថ វា សីហនាទសទិសំ នាទំ នទតិ។ អយមត្ថោ ខន្ធវគ្គសំយុត្តេ អាគតេន **សីហនាទសុត្តេន** (សំ. និ. ៣.៧៨) ទីបេតព្ពោ។ យថា វា សីហោ មិគរាជា បរិស្សយានំ សហនតោ, គោណមហឹសមត្តវារណាទីនំ ហននតោ ច “សីហោ”តិ វុច្ចតិ, ឯវំ តថាគតោ មុនិរាជា លោកធម្មានំ សហនតោ, បរប្បវាទានំ ហននតោ ច “សីហោ”តិ វុច្ចតិ។ ឯវំ វុត្តស្ស សីហស្ស នាទំ នទតិ។ តត្ថ យថា មិគសីហោ សីហពលេន សមន្នាគតោ សព្ពត្ថ វិសារទោ វិគតលោមហំសោ សីហនាទំ នទតិ, ឯវំ តថាគតសីហោ ទសតថាគតពលេន សមន្នាគតោ អដ្ឋសុ បរិសាសុ វិសារទោ វិគតលោមហំសោ “ឥតិ រូប”ន្តិអាទិនា (សំ. និ. ៣.៧៨; អ. និ. ៨.២) នយេន នានាវិធទេសនាវិលាសសម្បន្នំ សីហនាទំ នទតិ។ តេន វុត្តំ “បរិសាសុ សីហនាទំ នទតី”តិ។

បញ្ហំ អភិសង្ខរិត្វាតិ ញាតុមិច្ឆិតំ អត្ថំ អត្តនោ ញាណពលានុរូបំ អភិសង្ខរិត្វា។ **តង្ខណញ្ញេវា**តិ បុច្ឆិតក្ខណេយេវ ឋានុប្បត្តិកបដិភានេន **វិស្សជ្ជេតិ។** អជ្ឈាសយានុរូបំ, អត្ថធម្មានុរូបញ្ច វិស្សជ្ជនតោ **ចិត្តំ បរិតោសេតិយេវ។ អស្សា**តិ សមណស្ស គោតមស្ស។ **សោតព្ពំ មញ្ញន្តី**តិ អដ្ឋក្ខណវជ្ជិតេន នវមេន ខណេន លទ្ធមានត្តា “យំ នោ សត្ថា សាសតិ, តំ មយំ សោស្សាមា”តិ អាទរភាវជាតា **មហន្តេនេវ ឧស្សាហេន** សោតព្ពំ សម្បដិច្ឆិតព្ពំ មញ្ញតិ។ **កល្លចិត្តា មុទុចិត្តា**តិ បសាទាភិវុទ្ធិយា វិគតុបក្កិលេសតាយ កល្លចិត្តា មុទុចិត្តា ហោន្តិ។ **មុទ្ទប្បសន្នា**តិ តុច្ឆប្បសន្នា និរត្ថកប្បសន្នា។ **បសន្នាការោ** នាម បសន្នេហិ កាតព្ពសក្ការោ, សោ ទុវិធោ ធម្មាមិសបូជាវសេន, តត្ថ អាមិសបូជំ ទស្សេន្តោ “**បណីតានី**”តិអាទិមាហ។ ធម្មបូជា បន បាឡិយមេវ “តថត្តាយ បដិបជ្ជន្តី”តិ ឥមិនា ទស្សិតា។ **តថាភាវាយា**តិ យថាភាវាយ យស្ស វដ្ដទុក្ខនិស្សរណស្ស អត្ថាយ ធម្មោ ទេសិតោ, តថាភាវាយ។ តទេវត្ថំ ទស្សេតុំ “**ធម្មានុធម្មបដិបត្តិបូរណត្ថាយា**”តិ វុត្តំ។ ធម្មានុធម្មបដិបត្តិ ហិ វដ្ដទុក្ខនិស្សរណបរិយោសានា, សា ច ធម្មានុធម្មបដិបត្តិ យាយ អនុបុព្ពិយា បដិបជ្ជិតព្ពា, បដិបជ្ជន្តានញ្ច

សតិ អជ្ឈត្តិកង្គសមវាយេ ឯកំសិកា តស្សា បារិបូរីតិ តំ អនុបុព្វិ ទស្សេន្តោ "**កេចិ សរណេសុ**"តិអាទិមាហ។ យថា បូរេន្តា បូរេតុំ សក្កោតិ នាម, តថា បូរណំ ទស្សេតុំ "**សព្ពាការេន បន បូរេន្តិ**"តិ វុត្តំ។

ឥមស្មិំ បនោកាសេតិ "បដិបន្នា ច អារាធេន្តី"តិ សីហនាទកិច្ចបារិបូរិវិជ្ជបនេ បាឡិបទេសេ។ **សមោធានេតព្ពា**តិ សង្កលយិតព្ពា។ **ឯកច្ចំ...បេ.... បស្សាមីតិ ភគវតោ ឯកោ សីហនាទោ** អសាធារណោ អញ្ញេហិ អប្បដិវត្តិយោ សេដ្ឋនាទោ អភីតនាទោតិ កត្វា។ ឯស នយោ សេសេសុបិ។ អបរំ តបស្សិន្តិ អធិការោ។ **បុរិមានំ ទសន្ន**ន្តិ "ឯកច្ចំ តបស្សិំ និរយេ និព្ពត្តំ បស្សាមី"តិ វុត្តសីហនាទតោ បដ្ឋាយ យាវ "វិមុត្តិយា មយ្ហំ សទិសោ នត្ថី"តិ វុត្តសីហនាទា បុរិមកានំ ទសន្នំ សីហនាទានំ, និទ្ធារណេ ចេតំ សាមិវចនំ។ តេនាហ "**ឯកេកស្សា**"តិ។ "**បរិសាសុ ច នទតី"តិ អាទយោ** "បដិបន្នា ច មំ អារាធេន្តី"តិ បរិយោសានា **ទស ទស** សីហនាទា **បរិវារា**។ "ឯកច្ចំ តបស្សិំ និរយេ និព្ពត្តំ បស្សាមី"តិ ហិ សីហនាទំ នទន្តោ ភគវា បរិសាសុ នទតិ វិសារទោ ហុត្វា នទតិ, តត្ថ ច បញ្ហំ បុច្ឆន្តិ, បញ្ហំ វិស្សជ្ជេតិ, វិស្សជ្ជនេន បរស្ស ចិត្តំ អារាធេតិ, សុត្វា សោតព្ពំ មញ្ញន្តិ, សុត្វា ច ភគវតោ បសីទន្តិ, បសន្នា ច បសន្នាការំ ករោន្តិ, យំ បដិបត្តិំ ទេសេតិ, តថត្តាយ បដិបជ្ជន្តិ, បដិបន្នា ច មំ អារាធេន្តីតិ ឯវំ បរិវារេត្វា អត្ថយោជនា សម្ភវតិ។ អយមេវ នយោ សេសេសុបិ នវសុ។

"**ឯវ**"ន្តិអាទិនា យថាវុត្តានំ សីហនាទានំ សង្កលយិត្វា ទស្សនំ។ **តេ ទសា**តិ "បរិសាសុ ច នទតី"តិ អាទយោ ទស សីហនាទា។ **បុរិមានំ ទសន្ន**ន្តិ យថាវុត្តានំ មូលភូតានំ បុរិមកានំ ទសសីហនាទានំ។ **បរិវារវសេនា**តិ មូលី កត្វា បច្ចេកំ បរិវារវសេន យោជិយមានា **សតំ** សីហនាទា។ **បុរិមា ច ទសា**តិ មូលមូលិយោ កត្វា បរិវារវសេន អយោជិយមានា បុរិមកា ច ទសាតិ ឯវំ **ទសាធិកំ សីហនាទសតំ ហោតិ។ អញ្ញស្មិំ បន សុត្តេ**តិ **មជ្ឈិមាគម**ចូឡសីហនាទសុត្តាទិម្ហិ (ម. និ. ១.១៩៣) **តេនា**តិ សង្ខ្យាមហត្តេន។ មហាសីហនាទត្តា **ឥទំ សុត្តំ "មហាសីហនាទ"ន្តិ វុច្ចតិ,** ន បន **មជ្ឈិមនិកាយេ** មហាសីហនាទសុត្តមិវ ចូឡសីហនាទសុត្តមុបាទាយាតិ អធិប្បាយោ។

តិត្ថិយបរិវាសកថាវណ្ណនា

៤០៤. បដិសេធេត្វាតិ តថា ភាវាភាវទស្សនេន បដិក្ខិបិត្វា។ យំ ភគវា បាថិកវគ្គេ **ឧទុម្ពរិកសុត្តេ** (ទី. និ. ៣.៥៧) "តេជ និគ្រោធ តបស្សី"តិអាទិនា ឧបក្កិលេសវិភាគំ, បារិសុទ្ធិវិភាគញ្ច ទស្សេន្តោ សបរិសស្ស និគ្រោធបរិព្ពាជកស្ស បុរតោ សីហនាទំ នទតិ, តំ ទស្សេតុំ "**ឥទានី**"តិអាទិ វុត្តំ។ **នទិតបុព្ព**ន្តិ ឧទុម្ពរិកសុត្តេ អាគតនយេន បុព្វេ និគ្រោធបរិព្ពាជកស្ស នទិតំ ។ **តបព្រហ្មចារី**តិ ឧត្តមតបចារី, តបេន វា វីរិយេន ព្រហ្មចារី។ **ឥទ**ន្តិ "រាជគហេ...បេ.... បញ្ហំ អបុច្ឆិ"តិ បាឡិយំ អាគតវចនំ។ អាចរិយេន (ទី. និ. ដី. ១.៤០៣) បន យថាវុត្តំ អដ្ឋកថាវចនមេវ បច្ចាមដ្ឋំ។ ឯត្ថ ច កាមំ យទា និគ្រោធោ បញ្ហមបុច្ឆិ, ភគវា ចស្ស វិស្សជ្ជេសិ, ន តទា ភគវា គិជ្ឈកូដេ បព្ពតេ វិហរតិ, រាជគហសមីបេយេវ ឧទុម្ពរិកាយ ទេវិយា ឧយ្យានេ វិហរតិ តត្ថេវ តថា បុច្ឆិតត្តា, វិស្សជ្ជិតត្តា ច, តថាបិ គិជ្ឈកូដេ បព្ពតេ ភគវតោ វិហារោ ន តាវ វិច្ឆិន្នោ, តស្មា បាឡិយំ "តត្រ ម"ន្តិអាទិវចនំ, អដ្ឋកថាយញ្ច "តត្រ រាជគហេ គិជ្ឈកូដេ បព្ពតេ វិហរន្តំ ម"ន្តិអាទិវចនំ វុត្តន្តិ ឥមមត្ថម្បិ "**យំ តំ ភគវា**"តិអាទិនា វិញ្ញាបេតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។ "គិជ្ឈកូដេ បព្ពតេ"តិ ឥទំ តត្ថ កតវិហារំ សន្ធាយ វុត្តន្តិ ទស្សេតិ "**គិជ្ឈកូដេ មហាវិហារេ**"តិ ឥមិនា។ **ឧទុម្ពរិកាយា**តិ តន្នាមិកាយ។ **ឧយ្យានេ**តិ តត្ថ កតបរិព្ពាជការាមំ សន្ធាយ វទតិ។ **និគ្រោធោ** នាម ឆន្នបរិព្ពាជកោ។ **សន្ធានោ** នាម បញ្ចឧបាសកសតបរិវារោ អនាគាមិ ឧបាសកោ។ **កថាសល្លាប**ន្តិ "យគ្ឃេ គហបតិ ជានេយ្យាសិ, កេន សមណោ គោតមោ សទ្ធិំ សល្លបតី"តិអាទិនា (ទី. និ. ៣.៥៣) សល្លបកថំ។ **បរ**ន្តិ អតិសយត្ថេ និបាតោ។ **វិយា**តិ បទបូរណមត្តេ យថា តំ "អតិវិយា"តិ។ **អន្ធពាល**ន្តិ បញ្ញាចក្ខុនា អន្ធំ ពាលជនំ។ **យោគេ**តិ នយេ, ទុក្ខនិស្សរណូបាយេតិ អត្ថោ។

៤០៥. អនេនាតិ ភគវតា។ **ខន្ធកេ**តិ **មហាវគ្គេ** បព្ពជ្ជខន្ធកេ (មហាវ. ៨៦) យំ បរិវាសំ បរិវសតីតិ យោជនា។ "បុព្វេ អញ្ញតិត្ថិយោ ភូតោតិ **អញ្ញតិត្ថិយបុព្វោ**"តិ (សារត្ថ. ដី. ៧៦) **អាចរិយសារិបុត្តត្ថេរេន** វុត្តំ។ បឋមំ បព្ពជ្ជំ គហេត្វាវ បរិវសតីតិ អាហ "**សាមណេរភូមិយំ ឋិតោ**"តិ។ **ត**ន្តិ ទ្វីហិ អាការេហិ វុត្តំ បរិវាសំ។ **បព្ពជ្ជ**ន្តិ "អាកង្ខតិ បព្ពជ្ជំ, អាកង្ខតិ ឧបសម្បទ"ន្តិ ឯត្ថ វុត្តំ បព្ពជ្ជគ្គហណំ។ "ឧត្តរិទិរត្តតិរត្តំ សហសេយ្យំ កប្បេយ្យា"តិ (បាចិ. ៥១) ឯត្ថ ទិរត្តគ្គហណំ វិយ **វចនសិលិដ្ឋតាវសេនេវ វុត្តំ។** យស្មា បន សាមណេរភូមិយំ ឋិតោនេវ បរិវសិតព្ពំ, ន គិហិភូតេន, តស្មា **អបរិវសិត្វាយេវ បព្ពជ្ជំ លភតិ។ ន គាមប្បវេសនាទីនី**តិ ឯត្ថ **អាទិ** សទ្ទេន នវេសិយាវិធវាថុល្លកុមារិកបណ្ឌកភិក្ខុនិគោចរតា, សព្រហ្មចារីនំ កិំ ករណីយេសុ ទក្ខានលសាទិតា, ឧទ្ទេសបរិបុច្ឆាទីសុ តិព្ពច្ឆន្ទតា, យស្ស តិត្ថាយតនតោ ឥធាគតោ, តស្ស អវណ្ណភណនេ អត្តមនតា, ពុទ្ធាទីនំ អវណ្ណភណនេ អនត្តមនតា, យស្ស តិត្ថាយតនតោ ឥធាគតោ, តស្ស វណ្ណភណនេ អនត្តមនតា, ពុទ្ធាទីនំ វណ្ណភណនេ អត្តមនតាតិ ឥមេសំ សត្តវត្តានំ សង្គហោ វេទិតព្ពោ។ **បូរេន្តេន បរិវសិតព្ព**ន្តិ យទា បរិវសតិ, តទា

បូរមានេន បរិវសិតព្ពំ។ **អដ្ឋវគ្គបូរណេនា**តិ យថាវុត្តានំ អដ្ឋន្នំ វគ្គានំ បូរណេន។ **ឯត្ថា**តិ បរិវាសេ, ឧបសម្បទាយ វា។ **ឃំសិត្វា កោដ្ដេត្វា**តិ អជ្ឈាសយវីមំសនវសេន សុវណ្ណំ វិយ ឃំសិត្វា កោដ្ដេត្វា។ **បព្ពជ្ជាយា**តិ និទស្សនមត្តំ។ ឧបសម្បទាបិ ហិ តេន សង្គយ្ហតិ។

“**គណមជ្ឈេ និសីទិត្វា**តិ ឧបសម្បទាកម្មស្ស គណប្បហោនកានំ ភិក្ខូនំ មជ្ឈេ សង្ឃត្ថេរោ វិយ តស្ស អនុគ្គហត្ថំ និសីទិត្វា”តិ (ទី. និ. ដី. ១.៤០៥) អាចរិយេន វុត្តំ, ឥទានិ បន ពហូសុបិ បោត្ថកេសុ “**តំ និសីទាបេត្វា**”តិ ការិតវសេន បាឋោ ទិស្សតិ។ អចិរមុបសម្បន្នស្ស អស្សាតិ **អចិរូបសម្បន្នោ,** អត្ថមត្តំ បន ទស្សេតុំ “**ឧបសម្បន្នោ ហុត្វា នចិរមេវា**”តិ អាហ។ កាយចិត្តវិវេការ ឥធាធិប្បេតា ឧបធិវិវេកត្ថំ បដិបជ្ជនាធិការត្តាតិ វុត្តំ “**កាយេន ចេវ ចិត្តេន ចា**”តិ។ **វូបកដ្ឋោ**តិ វិវិត្តោ។ តាទិសស្ស សីលវិសោធនេ អប្បមាទោ អវុត្តសិទ្ធោតិ កម្មដ្ឋានេ អប្បមាទមេវ ទស្សេតិ។ **បេសិតចិត្តោ**តិ និព្ពានំ បតិ បេសិតចិត្តោ, តន្និន្នោ តប្បោណោ តប្បព្ភារោតិ វុត្តំ ហោតិ, ឯវំភូតោ ច តថា អនបេក្ខតាយ វិស្សដ្ឋិតកាយោ នាមាតិ អធិប្បាយមាវិកាតុំ “**វិស្សដ្ឋអត្តភាវោ**”តិ វុត្តំ។ **អត្តា**តិ ចេត្ថ ចិត្តំ វុច្ចតិ រូបកាយស្ស អវិសយត្តា។ **យស្សា**តិ អរហត្តផលស្ស។ ជាតិកុលបុត្តាបិ អាចារសម្បន្នា ឯវ អរហត្តាធិគមាយ បព្ពជ្ជាបេក្ខា ហោន្តីតិ តេបិ ជាតិកុលបុត្តេ តេហេវ អាចារកុលបុត្តេហិ ឯកសង្គហេ ករោន្តោ “**អាចារកុលបុត្តា**”តិ អាហ។ ឥមិនា ហិ អាចារសម្បន្នា ជាតិកុលបុត្តាបិ សង្គហិតា ហោន្តិ។ អាចារសម្បន្នានមេវាធិប្បេតភាវោ ច “សម្មទេវា”តិ សទ្ទន្តរេន វិញ្ញាយតិ។ “ឱតិណ្ណោម្ហិ ជាតិយា”តិអាទិនា នយេន ហិ សំវេគបុព្ពិកំ យថានុសិដ្ឋំ បព្ពជ្ជំ សន្ធាយ “សម្មទេវា”តិ វុត្តំ។ តេនាហ “**ហេតុនាវ ការណេនេវា**”តិ។ តត្ថ **ហេតុនា**តិ នយេន ឧបាយេន។ **ការណេនេវា**តិ តព្ពិវរណវចនំ ។ **តន្តិ** អរហត្តផលំ។ តទេវ ហិ “អនុត្តរំ ព្រហ្មចរិយបរិយោសាន”ន្តិ វុត្តមរហតិ អញ្ញេសំ តថា អភាវតោ។ “យំតំសទ្ទា និច្ចសម្ពន្ធា”តិ សទ្ទនយេនបិ តទត្ថំ ទស្សេតិ “**តស្ស ហី**”តិអាទិនា។ “យស្សត្ថាយ...បេ.... បព្ពជន្តី”តិ បុព្ពេ វុត្តស្ស **តស្ស** អរហត្តផលស្ស **អត្ថាយ កុលបុត្តា បព្ពជន្តិ,** តស្មា អរហត្តផលមិធាធិប្បេតន្តិ វិញ្ញាយតីតិ អធិប្បាយោ។ នត្ថិ បរោ ជនោ តថា សច្ឆិករណេ បច្ចយោ យស្សាតិ **អបរប្បច្ចយោ,** តំ។ ឧប-សទ្ទោ វិយ **សំ**-សទ្ទោបិ ធាតុសទ្ទានុវត្តកោតិ វុត្តំ “**ឧបសម្បជ្ជ**”តិ, បត្វា អធិគន្ត្វាតិ អត្ថោ។ **ឧប**-សទ្ទោ វា ធាតុសទ្ទានុវត្តកោ, **សំ**-សទ្ទោ បន ធាតុវិសេសកោតិ អាហ “**សម្បាទេត្វា**”តិ, អសេក្ខា សីលសមាធិបញ្ញាយោ និប្ផាទេត្វា, បរិបូរេត្វាវាតិ អត្ថោ។

និដ្ឋាបេតុន្តិ និគមនវសេន បរិយោសាបេតុំ។ “ព្រហ្មចរិយបរិយោសានំ...បេ.... វិហាសី”តិ ឥមិនា ឯវ ហិ អរហត្តនិកូដេន ទេសនា បរិយោសាបិតា, តំ បន និគមេតុំ “**អញ្ញតរោ...បេ.... អហោសី**”តិ ធម្មសង្គាហកេហិ **វុត្តំ។** ឯកតោវ ឥធ **អញ្ញតរោ,** ន បន នាមគោត្តាទីហិ អបាកដតោ។ **អរហន្តាន**ន្តិ ឧព្ពាហនេ ចេតំ សាមិវចនំ។ តថា ឧព្ពាហិតត្តា ច តេសមព្ភន្តរោតិ អត្ថោ អាបន្នោតិ អធិប្បាយំ ទស្សេន្តោ “**ភគវតោ**”តិអាទិមាហ។ កេចិ បន ឯវំ វទន្តិ – **អរហន្តាន**ន្តិ ចេតំ សម្ពន្ធេយេវ សាមិវចនំ, អតោ ចេត្ថ សហបាឋសេសេន អធិប្បាយមត្ថំ ទស្សេតុំ “**ភគវតោ**”តិអាទិ វុត្តន្តិ។ យំ បនេត្ថ អត្ថតោ ន វិភត្តំ, តំ សុវិញ្ញេយ្យមេវ។

ឥតិ សុមង្គលវិលាសិនិយា ទីឃនិកាយដ្ឋកថាយ បរមសុខុមគម្ភីរទុរនុពោធត្ថបរិទីបនាយ សុវិមលវិបុលបញ្ញាវេយ្យត្តិយជននាយ សាធុវិលាសិនិយា នាម លីនត្ថប្បកាសនិយា មហាសីហនាទសុត្តវណ្ណនាយ លីនត្ថបកាសនា។

មហាសីហនាទសុត្តវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៩. បោដ្ឋបាទសុត្តវណ្ណនា

បោដ្ឋបាទបរិព្ពាជកវត្ថុវណ្ណនា

៤០៦. ឯវំ មហាសីហនាទសុត្តំ សំវណ្ណេត្វា ឥទានិ បោដ្ឋបាទសុត្តំ សំវណ្ណេន្តោ យថានុបុព្ពំ សំវណ្ណនោកាសស្ស បត្តភាវំ វិភាវេតុំ, មហាសីហនាទសុត្តស្សានន្តរំ សង្គីតស្ស សុត្តស្ស បោដ្ឋបាទសុត្តភាវំ វា បកាសេតុំ “**ឯវំ មេ សុតំ...បេ.... សាវត្ថិយន្តិ បោដ្ឋបាទសុត្ត**”ន្តិ អាហ។ “សាវត្ថិយ”ន្តិ ឥទំ សមីបត្ថេ ភុម្មន្តិ ទស្សេតុំ “**សាវត្ថឹ ឧបនិស្សាយា**”តិ វុត្តំ, ចីវរាទិបច្ចយបដិពទ្ធតាយ ឧបនិស្សយំ កត្វាតិ អត្ថោ។ **ជេតោ** នាម រាជកុមារោ, តេន រោបិតត្តា សំវឌ្ឍិតត្តា បរិបាលិតត្តា ជេតស្ស វនំ ឧបវនន្តិ អត្ថមាហ “**ជេតស្ស កុមារស្ស វនេ**”តិ។ សុទត្តោ នាម គហបតិ អនាថានំ បិណ្ឌស្ស ទាយកត្តា **អនាថបិណ្ឌិកោ។** តេន ជេតស្ស ហត្ថតោ អដ្ឋារសហិរញ្ញកោដិសន្ថរណេន តំ កិណិត្វា អដ្ឋារសហិរញ្ញកោដីហេវ សេនាសនំ ការាបេត្វា អដ្ឋារសហិរញ្ញកោដីហេវ វិហារមហំ និដ្ឋាបេត្វា ឯវំ ចតុបញ្ញាសហិរញ្ញកោដិបរិច្ចាគេន សោ អារាមោ ពុទ្ធប្បមុខស្ស ភិក្ខុសង្ឃស្ស និយ្យាតិតោ។ តេនាហ “**អនាថបិណ្ឌិកេន គហបតិនា អារាមោ ការិតោ**”តិ។ បុប្ផផលបល្លវាទិគុណសម្បត្តិយា, បាណិនោ និវាសផាសុតាទិនា វា វិសេសេន បព្ពជិតា តតោ តតោ អាគម្ម រមន្តិ អនុក្កណ្ឋិតា ហុត្វា និវសន្តិ ឯត្ថាតិ **អារាមោ។** អថ វា យថាវុត្តគុណសម្បត្តិយា តត្ថ តត្ថ គតេបិ អត្តនោ អព្ភន្តរេ អានេត្វា រមេតីតិ **អារាមោ។**

ផោដ្ឋោ យស្ស បាទេសុ ជាតោតិ **បោដ្ឋបាទោ។** ផោដ្ឋោ បោដ្ឋោតិ ហិ បរិយាយោ។ បរិព្ពាជកោ ទុវិធោ ឆន្នបរិព្ពាជកោ, អច្ឆន្នបរិព្ពាជកោ ច។ តត្ថ អច្ឆន្នបរិព្ពាជកោបិ អចេលកោ អាជីវកោតិ ទុវិធោ។ តេសុ អចេលកោ សព្ពេន សព្ពំ នគ្គោ, អាជីវកោ បន ឧបរិ ឯកមេវ វត្ថំ ឧបកច្ឆកន្តរេ បវេសេត្វា បរិហរតិ, ហេដ្ឋា នគ្គោ។ អយំ បន ទុវិធោបេស ន ហោតីតិ វុត្តំ “**ឆន្នបរិព្ពាជកោ**”តិ, វត្ថច្ឆាយាឆាទនបព្ពជ្ជូបគតត្តា ឆន្នបរិព្ពាជកសង្ខ្យំ គតោតិ អត្ថោ ។ **ព្រាហ្មណមហាសាលោ**តិ មហាវិភវតាយ មហាសារតំ បត្តោ ព្រាហ្មណោ។ **គណាចរិយោ**តិ សាបេក្ខតាយ សមាសោ។ **សមយ**ន្តិ សាមញ្ញនិទ្ទេសោ, ឯកសេសនិទ្ទេសោ វា, តំ តំ សមយន្តិ អត្ថោ។ **បវទន្តី**តិ បការតោ វទន្តិ, អត្តនា អត្តនា ឧគ្គហិតនិយាមេន យថា តថា សមយំ វទន្តីតិ អត្ថោ។ **តារុក្ខោ**តិ តស្ស នាមំ។ **បភុតិ** សទ្ទេន តោទេយ្យជាណុសោណិសោណទណ្ឌកូដទន្តាទិកេ សង្គណ្ហាតិ, **អាទិ**សទ្ទេន បន ឆន្នបរិព្ពាជកាទិកេ។ **តិន្ទុកោ** នាម កាឡក្ខន្ធរុក្ខោ។ **ចីរ**ន្តិ បន្តិ។ តិន្ទុកា ចីរំ ឯត្ថ សន្តីតិ **តិន្ទុកចីរោ។** តថា ឯកា សាលា ឯត្ថាតិ **ឯកសាលកោ។** ភូតបុព្ពគតិយា តមត្ថំ វិត្ថារតោ ទស្សេន្តោ “**យស្មា**”តិអាទិមាហ។ **ឥតិ កត្វា**តិ ឥមិនា ការណេន។ “**តស្មិ**”ន្តិអាទិនា យថាបាឋំ វិភត្យន្តទស្សនំ។

អនេកាការានវសេសញេយ្យត្ថវិភាគតោ, អបរាបរុប្បត្តិតោ ច ភគវតោ ញាណំ លោកេ បត្ថដមិវ ហោតីតិ វុត្តំ “**សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ បត្ថរិត្វា**”តិ, យតោ តស្ស ញាណជាលតា វុច្ចតិ។ វេនេយ្យានំ តទន្តោគធភាវោ ហេដ្ឋា វុត្តោវ។ វេនេយ្យសត្តបរិគ្គណ្ហនត្ថំ សមន្នាហារេ កតេ បឋមំ នេសំ វេនេយ្យភាវេនេវ ឧបដ្ឋានំ ហោតិ, អថ សរណគមនាទិវសេន កិច្ចនិប្ផត្តិ វីមំសីយតីតិ អាហ “**កិន្នុ ខោ ភវិស្សតីតិ ឧបបរិក្ខន្តោ**”តិ។ **និរោធ**ន្តិ សញ្ញានិរោធំ។ **និរោធា វុដ្ឋានន្តិ** តតោ និរោធតោ វុដ្ឋានំ សញ្ញុប្បត្តឹ។ **សព្ពពុទ្ធានំ ញាណេន សំសន្ទិត្វា**តិ យថា តេ និរោធំ, និរោធតោ វុដ្ឋានញ្ច ព្យាករឹសុ, ព្យាករិស្សន្តិ ច, តថា ព្យាករណវសេន សំសន្ទិត្វា។ **កតិបាហច្ចយេនា**តិ ទ្វិហតីហច្ចយេន។ បាឡិយមេវ ហិ ឥមមត្ថំ វក្ខតិ។ **សរណំ គមិស្សតី**តិ “សរណ”មិតិ គមិស្សតិ។ “**ហត្ថិសារិបុត្តោ**តិ ហត្ថិសារិនោ បុត្តោ”តិ (ទី. និ. ដី. ១.៤០៦) អាចរិយេន វុត្តំ។ អធុនា បន “**ចិត្តោ ហត្ថិសារិបុត្តោ**” ត្វេវ បាឋោ ទិស្សតិ, ចិត្តោ នាម ហត្ថាចរិយស្ស បុត្តោតិ អត្ថោ។

សុវត្តទុបដ្ឋន្តិ រជនេន សម្មា វត្តំ ទិគុណំ អន្តរវាសកំ បរិវត្តនវសេន **និវាសេត្វា។** “**យុគន្ធរបព្ពតំ បរិក្ខិបិត្វា**”តិ ឥទំ បរិកប្បវចនំ “តាទិសោ អត្ថិ ចេ, តំ វិយា”តិ។ **មេឃវណ្ណ**ន្តិ រត្តមេឃវណ្ណំ, សញ្ឈាបភានុរញ្ជិតមេឃសង្កាសន្តិ អត្ថោ។ បឋមេន ចេត្ថ សណ្ឋានសម្បត្តឹ ទស្សេតិ, ទុតិយេន វណ្ណសម្បត្តឹ។ **ឯកំសវរគត**ន្តិ វាមំសវរប្បវត្តំ។ តថា ហិ **សុត្តនិបាតដ្ឋកថាយំ វង្គីសសុត្តវណ្ណនាយំ** វុត្តំ “ឯកំសន្តិ ច វាមំសំ បារុបិត្វា ឋិតស្សេតំ អធិវចនំ។ យតោ យថា វាមំសំ បារុបិត្វា ឋិតំ ហោតិ, តថា ចីវរំ កត្វាតិ ឯវមស្សត្ថោ វេទិតព្ពោ”តិ [សុ. និ. អដ្ឋ. និគ្រោធកប្បសុត្ត (វង្គីសសុត្ត) វណ្ណនា] តត្ថ **ឯត**ន្តិ “ឯកំសំ ចីវរំ កត្វា”តិ វចនំ។ **យតោ**តិ យថាវុត្តវចនស្ស បារុបិត្វា ឋិតស្សេវ អធិវចនត្តា ឯវមស្ស អត្ថោ វេទិតព្ពោតិ សម្ពន្ធោ។ **បច្ចគ្ឃ**ន្តិ ឯកំ កត្វា អនធិដ្ឋិតកាលេ បាដេក្កំ មហគ្ឃំ, **បច្ចគ្ឃំ** វា អភិនវំ, អព្ភុណ្ហេ តង្ខណេ និព្ពត្តន្តិ អត្ថោ។ បុរិមញ្ចេត្ថ អត្ថវិកប្បំ កេចិ ន ឥច្ឆន្តិ។ តថា ហិ អាចរិយេនេវ **ឧទានដ្ឋកថាយំ** វុត្តំ “បច្ចគ្ឃេតិ អភិនវេ, បច្ចេកំ មហគ្ឃតាយ បច្ចគ្ឃេតិ កេចិ, តំ ន សុន្ទរំ។ ន ហិ ពុទ្ធា ភគវន្តោ មហគ្ឃំ បដិគ្គណ្ហន្តិ, បរិភុញ្ជន្តិ ចា”តិ, ឥធាបិ តេន បច្ឆិមោយេវ អត្ថវិកប្បោ គហិតោ។ អភិនវតាយ “បច្ចគ្ឃ”ន្តិ ច ឥទំ អាទិតោ តថា លទ្ធវោហារេន, អនញ្ញបរិភោគតាយ ច វុត្តំ, តថា វា សត្ថុ អធិ

ដ្ឋានេន តំ បត្តំ សព្ពកាលំ “បច្ចគ្ឃ”ន្ត្វេវ វុច្ចតិ។ **សេលមយបត្តន្តិ** មុគ្គវណ្ណសិលាមយំ ចតុមហារាជទត្តិយំ បត្តំ។ អយមេវ ហិ ភគវតា និច្ចបរិភុត្តោ បត្តោ **សមចិត្តសុត្តវណ្ណនា**ទីសុបិ (អ. និ. អដ្ឋ. ២.២.៣៧) គថា វុត្តត្ថា។

៤០៧. អត្តនោ រុចិវសេន អជ្ឈាសយវសេន, ន បរេហិ ឧស្សាហិតោតិ អធិប្បាយោ។ **“អតិប្បគោ ភាវមេវ ទិស្វា”**តិ ច ឥទំ ភូតកថនំ ន តាវ ភិក្ខាចរណវេលា សម្បត្តាតិ ទស្សនត្ថំ។ ភគវា ហិ តទា កាលស្សេវ វិហារតោ និក្ខន្តោ “វាសនាភាគិយាយ ធម្មទេសនាយ បោដ្ឋបាទំ អនុគ្គណ្ហិស្សាមី”តិ។ បាឡិយំ **អតិប្បគោ ខោ**តិ ឯត្ថ **“បគោ”**តិ ឥទំ **កច្ចាយនមតេន** ប-ឥច្ចុបសគ្គតោ ឱ-ការគ-ការាគមនេ សិទ្ធំ។ ប-សទ្ទោយេវ បាតោអត្ថំ វទតិ។ អញ្ញេសំ បន សទ្ទវិទូនំ មតេន បាតោបទមិវ នេបាតិកំ។ តេនេវ តត្ថ តត្ថ **អដ្ឋកថាសុ** (ទី. និ. អដ្ឋ. ៣.១) វុត្តំ “អតិប្បគោ ខោតិ អតិវិយ បាតោ”តិ។ អបិច បឋមំ គច្ឆតិ ទិវសភាវេន បវត្តតីតិ **បគោ**តិ និព្ពចនំ ឥមិនា ទស្សិតំ។ ទុវិជោ ខលុសទ្ទោ វិយ ហិ បគោតិ សទ្ទោ នាមនិបាតោបសគ្គវសេន តិវិធោ។ ឯវញ្ហិ ឥធ “អតិប្បគោ ភាវមេវ ទិស្វា”តិ វចនំ ឧបបន្នំ ហោតិ។

យំនូនាតិ ឯស និបាតោ អញ្ញត្ថ សំសយបរិទីបនោ, ឥធ បន សំសយបតិរូបកបរិទីបនោវ។ តស្មា “សំសយបរិទីបនេ”តិ វុត្តំ, ននុ ពុទ្ធានំ សំសយោ នត្ថីតិ អាហ **“ពុទ្ធានញ្ច”**តិអាទិ។ **សំសយោ នាម នត្ថិ** ពោធិមូលេ ឯវ តស្ស សមុគ្ឃាដិតត្តា។ **បរិវិតក្កបុព្ពភាគោ**តិ អធិប្បេតកិច្ចស្ស បុព្ពភាគេ បវត្តបរិវិតក្កោ។ **ឯសា**តិ “ករិស្សាម, ន ករិស្សាមា”តិអាទិកោ ឯស ចិត្តាចារោ **សព្ពពុទ្ធានំ លព្ភតិ** សម្ភវតិ វិចារណវសេនេវ បវត្តនតោ, ន បន សំសយវសេន។ **តេនាហា**តិ យេនេស សព្ពពុទ្ធានំ លព្ភតិ, តេន ភគវា ឯវមាហាតិ ឥមមេវ បាឡឹ ឥមស្ស អត្ថស្ស សាធកំ ករោតិ។ អយំ **អដ្ឋកថាតោ** អបរោ នយោ – **យំនូនា**តិ បរិកប្បនេ និបាតោ។ “ឧបសង្កមេយ្យ”ន្តិ កិរិយាបទេន វុច្ចមានោយេវ ហិ អត្ថោ អនេន ជោតីយតិ។ តស្មា អហំ យំនូន យទិ បន ឧបសង្កមេយ្យំ សាធុ វតាតិ យោជនា។ “យទិ បនា”តិ ឥទម្បិ តេន សមានត្ថន្តិ វុត្តំ **“យទិ បនាហន្តិ អត្ថោ”**តិ។

៤០៨. អស្សាតិ បរិព្ពាជកបរិសាយ។ **ឧទ្ទំគមនវសេនា**តិ ឧន្នតពហុលតាយ ឧគ្គន្ធា ឧគ្គន្ធា ប វត្តនវសេន។ **ទិសាសុ បត្ថដវសេនា**តិ វិបុលភាវេន ភូតបរម្បរាយ សព្ពទិសាសុ បត្ថរណវសេន។ ឯត្ថ ច បាឡិយំ យថា ឧន្នតបាយោ សទ្ទោ ឧន្នាទោ, ឯវំ វិបុលភាវេន ឧបរូបរិ បវត្តោបិ ឧន្នាទោយេវាតិ តទុភយំ ឯកជ្ឈំ កត្វា **“ឧន្នាទិនិយា”**តិ វុត្តំ, បុន តទុភយមេវ វិភាគំ កត្វា **“ឧច្ចាសទ្ទមហាសទ្ទាយា”**តិ។ អតោ បាឡិនយានុរូបមេវ អត្ថំ វិវរតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។ ឥទានិ បរិព្ពាជកបរិសាយ ឧច្ចាសទ្ទមហាសទ្ទតាការណំ, តស្ស ច បវត្តិអាការំ ទស្សេន្តោ **“តេសញ្ហិ”**តិអាទិមាហ។ **ពាលាតបេ**តិ អភិនវុគ្គតសូរិយាតបេ។ **កាមស្សាទោ** នាម កាមគុណស្សាទោ។ **ភវស្សាទោ** នាម កាមរាគាទិសហគតោ ភវេសុ អស្សាទោ។

សូរិយុគ្គមនេ ខជ្ជោបនមិវ និប្បភតំ សន្ធាយ វុត្តំ **“ខជ្ជោបនកូបមា ជាតា”**តិ។ **លាភសក្ការោបិ នោ បរិហីនោ**តិ អត្ថោ **ពាវេរុជាតកេន** (ជា. ១.៤.១៥៤) ទីបេតព្ពោ។ **បរិសទោសោ**តិ បរិសាយ បវត្តទោសោ។

៤០៩. សណ្ឋបេសីតិ សញ្ញមនវសេន សម្មទេវ ឋបេសិ។ សណ្ឋបនញ្ចេត្ថ តិរច្ឆានកថាយ អញ្ញមញ្ញស្មិំ អគារវស្ស ចជាបនវសេន អាចារសិក្ខាបនំ , យថាវុត្តទោសស្ស និគូហនញ្ច ហោតីតិ អាហ **“សិក្ខាបេសី”**តិអាទិ។ **នន្តិ** បរិសំ។ **អប្បសទ្ទន្តិ** និស្សទ្ទំ ឧច្ចាសទ្ទមហាសទ្ទាភាវំ។ **“ឯកោ និសីទតី”**តិអាទិ អត្តាបត្តិទស្សនំ។ **វុទ្ធិន្តិ** លាភគុណវុទ្ធឹ។ **បត្ថយមានោ**តិ បត្ថយនហេតុ។ មានន្តេ ហិ លក្ខណេ, ហេតុម្ហិ ច ឥច្ឆន្តិ សទ្ទវិទូ។ ឥទានិ តមត្ថំ វិត្ថារេតុំ **“បរិព្ពាជកា កិរា”**តិអាទិ អារទ្ធំ។ **អបរទ្ធន្តិ** អបរជ្ឈិតំ។ **នប្បមជ្ជន្តីតិ** បមាទំ ន អាបជ្ជន្តិ, ន អគារវំ ករោន្តីតិ វុត្តំ ហោតិ។

៤១០. នោ អាគតេ អានន្ទោតិ អម្ហាកំ ភគវតិ អាគតេ អានន្ទោ បីតិ ហោតិ។ “ចិរស្សំ ខោ ភន្តេ ភគវា ឥមំ បរិយាយមកាសី”តិ វចនំ បុព្ពេបិ តត្ថ អាគតបុព្ពត្តា វុត្តវចនមិវ ហោតីតិ ចោទនំ សមុដ្ឋាបេត្វា បរិហរន្តោ **“កស្មា អាហា”**តិអាទិមាហ។ **បិយសមុទាចារា**តិ បិយាលាបា។ **ឥស្មា**តិ គថា បិយសមុទាចារស្ស បវត្តនតោ។ ន កេវលំ អយមេវ, អថ ខោ អញ្ញេបិ បព្ពជិតា យេភុយ្យេន ភគវតោ អបចិតឹ ករោន្តេវាតិ ឥទញ្ចេសម្បិ ពាហុល្លកម្មេន តទត្ថំ សាធេតុំ **“ភគវន្តញ្ហិ”**តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ ការណមាហ **“ឧច្ចាកុលីនតាយា”**តិ , មហាសម្មតរាជតោ បដ្ឋាយ អសម្ភិន្នខត្តិយកុលតាយាតិ អត្ថោ។ គថា ហិ សោណទណ្ឌេន វុត្តំ “សមណោ ខលុ ភោ គោតមោ ឧច្ចាកុលា បព្ពជិតោ អសម្ភិន្នខត្តិយកុលា”តិ, (ទី. និ. ១.៣០៤) តេន សាសនេ អប្បសន្នានម្បិ កុលគារវេន ភគវតិ អបចិតឹ ទស្សេតិ។ **ឯតស្មឹ អន្តរេ កា នាម កថា**តិ យថាវុត្តបរិច្ឆេទព្ភន្តរេ កីទិសា នាម កថា។ **វិប្បកតា**តិ អារទ្ធា ហុត្វា អបរិយោសិតា។ “កា កថា វិប្បកតា”តិ បន វទន្តោ អត្ថតោ តស្សា បរិយោសាបនំ បដិជានាតិ នាម។ កា កថាតិ ច អវិសេសចោទនា, តស្មា យស្សា តស្សា សព្ពស្សាបិ កថាយ បរិ

ឃោសាបនំ បដិញ្ញាតំ ហោតិ, តញ្ច បដិជាននំ បទេសញ្ញុនោ អវិសយន្តិ អាហ “**យាវ...បេ.... សព្ពញ្ញុបវារណំ បវារេសី**”តិ។ **ឯសា**តិ បរិព្ពាជកបរិសាយ កថិតា រាជកថាទិកា។ **និស្សរា**តិ និរត្ថកភាវេន សាររហិតា។

អភិសញ្ញានិរោធកថាវណ្ណនា

៤១១. “តិដ្ឋតេសា”តិ ឯតស្ស អាបន្នមត្ថំ ទស្សេន្តោ “**សចេ**”តិអាទិមាហ។ **សុការណ**ន្តិ សុន្ទរំ អត្ថាវហំ ហិតាវហំ ការណំ។ **យត្ថា**តិ អញ្ញតរិស្សំ សាលាយំ។ នានាតិត្ថសង្ខាតាសុ លទ្ធីសុ និយុត្តាតិ **នានាតិត្ថិយា**ណិយ សទ្ទេន។ ណិកសទ្ទេន វា ក-ការស្ស យ-ការំ កត្វា យថា “អន្តិយោ”តិ។ “អយំ កឹ វទតិ អយំ កឹ វទតី”តិ កុតូហលំ កោលាហលមេត្ថ អត្ថីតិ **កោតូហលា**, សា ឯវ សាលា **កោតូហលសាលា**តិ អាហ “**កោតូហលុប្បត្តិដ្ឋានតោ**”តិ។ **ឧបសគ្គមត្តំ** ធាត្វត្ថានុវត្តនតោ។ សញ្ញាសីសេនាយំ ទេសនា, តស្មា សញ្ញាសហគតា សព្ពេបិ ធម្មា គយ្ហន្តិ, តត្ថ បន ចិត្តំ បធានន្តិ វុត្តំ “**ចិត្តនិរោធោ**”តិ។ បហានវសេន បន អច្ចន្តនិរោធស្ស តេហិ អនធិប្បេតត្តា, អវិសយត្តា ច “**ខណិកនិរោធោ**”តិ អាហ។ កាមំ សោបិ តេសំ អវិសយោវ, អត្ថតោ បន និរោធកថា វុច្ចមានា តត្ថេវ តិដ្ឋតិ, តស្មា អត្ថាបត្តិមត្តំ បតិ តថា វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ **តស្សា**តិ អភិសញ្ញានិរោធកថាយ។ “**កិត្តិឃោសោ**”តិ ‘អហោ ពុទ្ធានុភាវោ, ភវន្តរបដិច្ឆន្នម្បិ ការណំ ឯវំ ហត្ថាមលកំ វិយ បច្ចក្ខតោ ទស្សេតិ, សាវកេ ច ឯទិសេ សំវរសមាទានេ បតិដ្ឋាបេតី’តិ ថុតិឃោសោ យាវ ភវគ្គា **បត្ថរតី**តិ។ អាចរិយេន វុត្តំ។ ឥទានិ បន “សកលជម្ពុទីបេ ភគវតោ កថាកិត្តិឃោសោ បត្ថរតី”តិ បាឋោ ទិស្សតិ។ **បដិភាគកិរិយ**ន្តិ បឡាសវសេន បដិភាគភូតំ បយោគំ។ **ភវន្តរសមយ**ន្តិ តត្រ តត្រ វុដ្ឋានសមយំ អភូតបរិកប្បិតំ កិញ្ចិ ឧស្សារិយវត្ថុំ អត្តនោ សមយំ កត្វា កថេន្តិ។ **កិញ្ចិទេវ សិក្ខាបទ**ន្តិ “ឯកមូលកេន ភវិតព្ពំ, ឯកត្តកំ វេលំ ឯកស្មិំយេវ ឋានេ និសីទិតព្ព”ន្តិ ឯវមាទិកំ កិញ្ចិទេវ ការណំ សិក្ខាកោដ្ឋាសំ កត្វា **បញ្ញបេន្តិ**។ **និរោធកថ**ន្តិ និរោធសមាបត្តិកថំ។

តេសូតិ កោតូហលសាលាយំ សន្និបតិតេសុ នានាតិត្ថិយសមណព្រាហ្មណេសុ។ **ឯកច្ចេ**តិ ឯកេ។ **បុរិមោ**តិ “អហេតូ អប្បច្ចយា បុរិសស្ស សញ្ញា ឧប្បជ្ជន្តិបិ និរុជ្ឈន្តិបី”តិអាទិនា វុត្តវាទី។ **ឯត្ថា**តិ ចតូសុ វាទីសុ។ ឃ្វាយំ ឥធ ឧប្បជ្ជតីតិ សម្ពន្ធោ។ **សមាបត្តិ**ន្តិ អសញ្ញីភវាវហំ វាយោកសិណបរិកម្មំ, អាកាសកសិណបរិកម្មំ វា រូបាវចរចតុត្ថជ្ឈានសមាបត្តឹ, បញ្ចមជ្ឈានសមាបត្តឹ វា។ **និរោធោ**តិ ហេដ្ឋា វុត្តនយេន សញ្ញានិរោធោ។ **ហេតុំ អបស្សន្តោ**តិ យេន ហេតុនា អសញ្ញីភវេ សញ្ញាយ និរោធោ សព្ពសោ អនុប្បាទោ, យេន ច តតោ ចុតស្ស ឥធ បញ្ចវោការភវេ សញ្ញាយ ឧប្បាទោ, តទុភយម្បិ ហេតុំ អវិសយតាយ អបស្សន្តោ។

ទុតិយោតិ “សញ្ញា ហិ ភោ បុរិសស្ស អត្តា”តិអាទិនា វុត្តវាទី។ **ន**ន្តិ បឋមវាទឹ។ **និសេធេត្វា**តិ “ន ខោ បនមេតំ ភោ ឯវំ ភវិស្សតី”តិ ឯវំ បដិក្ខិបិត្វា។ **មិគសិង្គតាបសស្សា**តិ ឯវំនាមកតាបសស្ស។ តស្ស កិរ មត្ថកេ មិគសិង្គាការេន ទ្វេ ចូឡា ឧដ្ឋហឹសុ, “ឥសិសិង្គោ”តិបិ តស្ស នាមំ។ **អសញ្ញកភាវ**ន្តិ មុញ្ជាបត្តិយា កិរិយាមយសញ្ញាវសេន វិគតសញ្ញិភាវំ។ វក្ខតិ ហិ “វិសញ្ញី ហុត្វា”តិ។ ចត្តាលីសនិបាតេ អាគតនយេន **មិគសិង្គតាបសវត្ថុំ** សង្ខេបតោ ទស្សេតុំ “**មិគសិង្គតាបសោ កិរា**”តិអាទិ វុត្តំ។ វិក្ខម្ភនវសេន កិលេសានំ សន្តាបនតោ **អត្តន្តបោ។** ទុក្ករតបតាយ **ឃោរតបោ** តិព្ពតបោ។ និព្ពិសេវនភាវាបាទនេន សព្ពសោ មិលាបិតចក្ខាទិតិក្ខិន្ទ្រិយតាយ **បរមធិតិន្ទ្រិយោ។ សក្កវិមាន**ន្តិ បណ្ឌុកម្ពលសិលាសនំ សន្ធាយាហ។ តញ្ហិ តថារូបបច្ចយា កទាចិ ឧណ្ហំ, កទាចិ ថទ្ធំ, កទាចិ ចលិតំ ហោតិ។ “**សក្ក...បេ.... បត្ថេតី**”តិ អយោនិសោ ចិន្តេត្វា **បេសេសិ**។ **ភគ្គោ**តិ ភញ្ជិតកុសលជ្ឈាសយោ, អធុនា បន “លគ្គោ”តិ បាឋំ លិខន្តិ។ **តេន ទិព្ពផស្សេនា**តិ ហត្ថគ្គហណមត្តទិព្ពផស្សេន។ **ត**ន្តិ តថា សញ្ញាបដិលាភំ។ **ឯវមាហា**តិ ឯវំ “សញ្ញា ហិ ភោ បុរិសស្ស អត្តា”តិអាទិនា អាការេន សញ្ញានិរោធមាហ។ ឥមិនាវ នយេន ឥតោ បរេសុបិ ទ្វីសុ ឋានេសុ បាឡិមាហរិត្វា យោជនា វេទិតព្ពា។

តតិយោតិ “សន្តិ ហិ ភោ សមណព្រាហ្មណា”តិអាទិនា វុត្តវាទី។ **អាថព្ពណបយោគ**ន្តិ អាថព្ពណវេទវិហិតំ អាថព្ពណិកានំ វិសញ្ញិភាវាបាទនប្បយោគំ។ **ឧបកឌ្ឍន្តំ** អាហរណំ។ **អបកឌ្ឍន្តំ** អបហរណំ ។ **អាថព្ពណំ បយោជេត្វា**តិ អាថព្ពណវេទេ អាគតំ អគ្គិជុហនបុព្ពកំ មន្តបទំ បយោជេត្វា សីសច្ឆិន្នតាទិទស្សនេន សញ្ញានិរោធមាហ។ **តស្សា**តិ យស្ស សីសច្ឆិន្នតាទិ ទស្សិតំ, តស្ស។

ចតុត្ថោតិ “សន្តិ ហិ ភោ ទេវតា មហិទ្ធិកា”តិអាទិនា វុត្តវាទី។ **យក្ខទាសីន**ន្តិ ទេវទាសីនំ, យា “យោគវតិយោ”តិបិ វុច្ចន្តិ, យោគិនិយោតិបិ បាកដា។ **មទនិទ្ទ**ន្តិ សុរាមទនិមិត្តកំ សុបនំ។ **ទេវតូបហារ**ន្តិ នច្ចនគាយនាទិនា ទេវតានំ បូជំ។ **សុរាបាតិ**ន្តិ បាតិបុណ្ណំ សុរំ។ **ទិវា**តិ អតិទិវា, ឧស្សូរេតិ អត្ថោ។ **ត**ន្តិ តថា សុបិត្វា វុដ្ឋហនំ។ **សុត្តកាលេ** ទេវតានំ សញ្ញាបកឌ្ឍនវសេន **និរោធំ សមាបន្នា, បពុទ្ធកាលេ** សញ្ញុបកឌ្ឍនវសេន **និរោធា វុដ្ឋិតា**តិ **មញ្ញមានោ**តិ អធិប្បាយោ។

ឯឡមូគកថា វិយាតិ ឥមេសំ បណ្ឌិតមានីនំ កថា អន្ធពាលកថាសទិសី។ **ចត្តារោ និរោធេ**តិ អញ្ញមញ្ញ វិធុរេ ចត្តារោបិ និរោធេ។ **ឯកេន ភវិតព្ពន្តិ** ឯកសភាវេនេវ ភវិតព្ពំ។ **ន ពហុនា**តិ ន ច អញ្ញមញ្ញវិរុទ្ធេន ពហុវិធេន នានាសភាវេន ភវិតព្ពំ។ **តេនាបិ ឯកេនា**តិ ឯកសភាវភូតេន តេនាបិ និរោធេន។ **អញ្ញេនេវា**តិ តេហិ វុត្តាការតោ អញ្ញាការេនេវ **ភវិតព្ពំ។ សោ**តិ ឯកសភាវភូតោ និរោធោ។ **អញ្ញត្រ សព្ពញ្ញុនា**តិ សព្ពញ្ញុពុទ្ធំ ឋបេត្វា។ **ឥធា**តិ កោតូហលសាលាយំ។ **អយំ និរោធោ អយំ និរោធោ**តិ ទ្វិក្ខត្តុំ ព្យាបនិច្ឆាវចនំ សត្ថា អត្តនោ ទេសនាវិលាសេន អនេកាការវោការំ និរោធំ វិភាវេស្សតីតិ ទស្សនត្ថំ កតំ។ **អហោ នូនា**តិ ឯត្ថ **អហោ**តិ អច្ឆរិយេ និបាតោ, **នូនា**តិ អនុស្សរណេ។ តស្មា **អហោ នូន ភគវា**តិ អនញ្ញសាធារណទេសនត្តា ភគវា និរោធម្បិ អហោ អច្ឆរិយំ កត្វា អារាធេយ្យ មញ្ញេតិ អធិប្បាយោ។ **អហោ នូន សុគតោ**តិ ឯត្ថាបិ ឯសេវ នយោ។ អច្ឆរិយវិភាវនតោ ឯវ ចេត្ថ ទ្វិក្ខត្តុំ អាមេឌិតវចនំ។ អច្ឆរិយត្ថោបិ ហេស **អហោ**សទ្ទោ អនុស្សរណមុខេនេវ បោដ្ឋបាទេន គហិតោ។ តស្មា វុត្តំ **“អនុស្សរណត្ថេ និបាតទ្វយ”**ន្តិ។ **តេនា**តិ អនុស្សរណត្ថមុខេន បវត្តនតោ។ “អហោ...បេ.... សុគតោ”តិ វចនេន ឯតទហោសីតិ យោជនា។ “យំតំសទ្ទា និច្ចសម្ពន្ធា”តិ សាធិប្បាយំ យោជនំ ទស្សេតុំ **“យោ ឯតេស”**ន្តិអាទិមាហ។ កាលទេសបុគ្គលាទិវិភាគេន ពហុភេទត្តា **ឥមេសំ និរោធធម្មាន**ន្តិ ពហុត្តេ សាមិវចនំ, កុសលសទ្ទយោគេ ចេតំ ភុម្មត្ថេ ទដ្ឋព្ពំ។ **កុសលោ និបុណោ ឆេកោ**តិ បរិយាយវចនមេតំ។ **អហោ នូន កថេយ្យា**តិ អច្ឆរិយំ កត្វា កថេយ្យ មញ្ញេ។ សោ សុគតោតិ សម្ពន្ធោ។ **ចិណ្ណវសិតាយា**តិ និរោធសមាបត្តិយំ ចិណ្ណវសីភាវត្តា។ **សភាវំ ជានាតី**តិ និរោធសភាវំ យាថាវតោ ជានាតិ។

អហេតុកសញ្ញុប្បាទនិរោធកថាវណ្ណនា

៤១២. យវមជ្ឈេយេវ បក្ខលិតាតិ យថា យវតោ ពហិ គន្តុកាមា បុរិសា មគ្គំ អនោតរិត្វា យវវិវរេ សមតលេ វិវដង្គណេ ឯវ បក្ខលនំ បត្តា, ឯវំសម្បទមិទន្តិ អត្ថោ។ អសាធារណោ **ហេតុ,** សាធារណោ **បច្ចយោ**តិ ឯវមាទិ វិភាគោ អញ្ញត្រ វុត្តោ, ឥធ បន តេន វិភាគេន បយោជនំ នត្ថិ សញ្ញាយ អការណភាវបដិក្ខេបបរត្តា ចោទនាយាតិ វុត្តំ **“ការណស្សេវ នាម”**ន្តិ។ យំ បន បាឡិយំ វុត្តំ “សហេតូ ហិ បោដ្ឋបាទ សប្បច្ចយា បុរិសស្ស សញ្ញា ឧប្បជ្ជន្តិបិ និរុជ្ឈន្តិបី”តិ, តត្ថ សហេតូ សប្បច្ចយា ឧប្បជ្ជន្តិ, ឧប្បន្នា បន និរុជ្ឈន្តិយេវ, ន តិដ្ឋន្តីតិ ទស្សនត្ថំ “និរុជ្ឈន្តិបី”តិ វចនំ, ន តុ និរោធស្ស សហេតុសបច្ចយតាទស្សនត្ថំ។ ឧប្បាទោយេវ ហិ សហេតុកោ, ន និរោធោ។ យទិ ហិ និរោធោបិ សហេតុកោ សិយា, តស្សបិ បុន និរោធេន ភវិតព្ពំ អង្គុរាទីនំ បុន អង្កុរាទិនា វិយ, ន ច តស្ស បុន និរោធោ អត្ថិ, តស្មា វុត្តនយេនេវ បាឡិយា អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ អយញ្ច នយោ ខណនិរោធវសេន វុត្តោ។ យោ បន យថាបរិច្ឆិន្នកាលវសេន សព្ពសោ អនុប្បាទនិរោធោ, សោ “សហេតុកោ”តិ វេទិតព្ពោ តថារូបាយ បដិបត្តិយា វិនា អភាវតោ។ តេនាហ ភគវា “សិក្ខា ឯកា សញ្ញា ឧប្បជ្ជតិ, សិក្ខា ឯកា សញ្ញា និរុជ្ឈតី”តិ (ទី. និ. ១.៤១២) តតោ ឯវ ច **អដ្ឋកថាយ**ម្បិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៤១៣) វុត្តំ “សញ្ញាយ សហេតុកំ ឧប្បាទនិរោធំ ទីបេតុ”ន្តិ។ ឯតញ្ហិ បាឡិវចនំ, អដ្ឋកថាវចនញ្ច អនុប្បាទនិរោធំ សន្ធាយ វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ **សិក្ខា**តិ ហេត្វត្ថេ បច្ចត្តវចនំ, យ-ការលោបោ វា “សង្ខាបិ តម្ហា វនបត្ថា បក្កមិតព្ព”ន្តិអាទីសុ (ម. និ. ១.១៩២) វិយ។ ហេតុភាវោ ចស្សា ឧបរិ អាវិ ភវិស្សតិ។ **ឯក**សទ្ទោ ច អញ្ញបរិយាយោ, ន សង្ខ្យាវាចី “ឥត្ថេកេ សតោ សត្តស្សា”តិអាទីសុ (ទី. និ. ១.៨៥-៩១, ៩៤-៩៨; ម. និ. ៣.២១) វិយាតិ អាហ **“សិក្ខាយ ឯកច្ចា សញ្ញា ជាយន្តី”**តិ។ សេសបទេសុបិ ឯសេវ នយោ។

៤១៣. វិត្ថារេតុកម្យតាតិ វិត្ថារេតុកាមតាយ។ **បុច្ឆាវសេនា**តិ កថេតុកម្យតាបុច្ឆាវសេន, **វិត្ថារេតុកម្យតាបុច្ឆាវសេនា**តិ វា សមាសោ។ “បោដ្ឋបាទស្សេវាយំ បុច្ឆា”តិ អាសង្កាយ “ភគវា អវោចា”តិ បាឡិយំ វុត្តំ។ សញ្ញាយ...បេ.... ទីបេតុំ តា ទស្សេន្តោតិ យោជេតព្ពំ ។ **តត្ថា**តិ តស្សំ ឧបរិ វក្ខមានាយ ទេសនាយ។ **តតិយា**តិ អធិបញ្ញាសិក្ខា អាគតាតិ សម្ពន្ធោ។ **“អយំ...បេ.... ទេសិតោតិ ឯត្ថ សម្មាទិដ្ឋិសម្មាសង្កប្បវសេន អាគតា។** កស្មាតិ ចេ? **បរិយាបន្នត្តា,** សភាវតោ, ឧបការតោ ច យថារហំ បញ្ញាក្ខន្ធេ អវរោធត្តា សង្គហិតត្តាតិ អធិប្បាយោ។ តថា ហិ **ចូឡវេទល្លសុត្តេ** វុត្តំ “យា ចាវុសោ វិសាខ សម្មាទិដ្ឋិ, យោ ច សម្មាសង្កប្បោ , ឥមេ ធម្មា បញ្ញាក្ខន្ធេ សង្គហិតា”តិ (ម. និ. ១.៤៦២) កាមញ្ចេត្ថ វុត្តនយេន តិស្សោបិ សិក្ខា អាគតា, តថាបិ អធិចិត្តសិក្ខាយ ឯវ អភិសញ្ញានិរោធោ ទស្សិតោ។ ឥតរា បន តស្សា សម្ភារភាវេន អានីតាតិ អយមត្ថោ បាឡិវសេន វេទិតព្ពោ។

បញ្ចកាមគុណិករាគោតិ បញ្ច កាមកោដ្ឋាសេ អារព្ភ ឧប្បជ្ជនករាគោ។ **អសមុប្បន្នកាមចារោ**តិ វត្តមានុប្បន្នតាវសេន នសមុប្បន្នោ យោ កោចិ កាមចារោ, យា កាចិ លោភុប្បត្តិ។ អធុនា បន “អសមុប្បន្នកាមរាគោ”តិ បាឋោ, សោ អយុត្តោវ អត្ថតោ វិរុទ្ធត្តា។ កាមរាគោ ចេត្ថ វិសយវសេន និយមិតត្តា កាមគុណារម្មណោវ លោភោ ទដ្ឋព្ពោ, កាមចារោ បន ឈាននិកន្តិភវរាគាទិប្បភេទោ សព្ពោបិ លោភចារោ។ កាមនដ្ឋេន, កាមេសុ បវត្តនដ្ឋេន ច **កាមចារោ។** សព្ពេបិ ហិ តេភូមកធម្មា កាមនីយដ្ឋេន កាមា។ យស្មា

ឧភយេសម្បិ សហចរណញាយេន កាមសញ្ញាភាវោ ហោតិ, តស្មា “កាមសញ្ញា”តិ បទុទ្ធារំ កត្វា តទុភយមេវ និទ្ទិដ្ឋន្តិ វេទិតព្វំ។ “**តត្ថា**”តិអាទិ អសមុប្បន្នកាមចារតោ បញ្ចកាមគុណិករាគស្ស វិសេសទស្សនំ, អសមុប្បន្នកាមចារស្សេវ វា តជាធិប្បេតភាវទស្សនំ។ កាមំ បញ្ចកាមគុណិករាគោបិ អសមុប្បន្នោ ឯវ អនាគាមិមគ្គេន សមុគ្ឃាដីយតិ, តស្មិំ បន សមុគ្ឃាដិតេបិ ន សព្ពោ រាគោ សមុគ្ឃាដំ គច្ឆតិ តស្ស អគ្គមគ្គេន សមុគ្ឃាដិតត្តា។ តស្មា បញ្ចកាមគុណិករាគគ្គហណេន ឥតរស្ស សព្ពស្ស គហណំ ន ហោតីតិ ឧភយត្ថសាធារណេន បរិយាយេន ឧភយមេវ សង្គហេត្វា បាឡិយំ កាមសញ្ញាគ្គហណំ កតំ, អតោ តទុភយំ សរូបតោ, វិសេសតោ ច ទស្សេត្វា សព្ពសង្គាហិកភាវតោ “**អសមុប្បន្នកាមចារោ បន តស្មិំ ឋានេ វដ្ដតី**”តិ វុត្តំ។ **តស្មា**តិ អសមុប្បន្នកាមចារស្សេវ តថ វដ្ដនតោ អយមត្ថោ វេទិតព្ពោតិ យោជនា។ **តស្សា**តិ បឋមជ្ឈានសមង្គិនោ បុគ្គលស្ស។ **សទិសត្តា**តិ កាមសញ្ញាទិភាវេន សមានត្តា, ឯតេន បាឡិយំ “បុរិមា”តិ តទំសទិសកប្បនាវសេន វុត្តន្តិ ទស្សេតិ។ អនាគតា ហិ តថ “និរុជ្ឈតី”តិ វុត្តា អនុប្បាទស្ស អធិប្បេតត្តា។ តស្មា អនាគតមេវ ទស្សេតុំ “**អនុប្បន្នាវ នុប្បជ្ជតី**”តិ វុត្តំ។

វិវេកជបីតិសុខសង្ខាតាតិ វិវេកជបីតិសុខេហិ សហ អក្ខាតា, ន វិវេកជបីតិសុខានីតិ អក្ខាតា។ តំសម្បយុត្តា ហិ សញ្ញាយេវ តជាធិប្បេតា, ន វិវេកជបីតិសុខានិ។ អថ វា វិវេកជបីតិសុខកោដ្ឋាសិកាតិ អត្ថោ។ **សង្ខាត**សទ្ទោ ហេត្ថ កោដ្ឋាសត្ថោ “អទិន្នំ ថេយ្យសង្ខាតំ អាទិយេយ្យា”តិអាទីសុ (បារា. ៨៩, ៩១) វិយ។ កាមច្ឆន្ទាទិឱឡារិកង្គប្បហានវសេន នានត្តសញ្ញាបដិឃសញ្ញាហិ និបុណតាយ **សុខុមា។** ភូតតាយ **សច្ចា។** តទេវត្ថំ ទស្សេតិ “**ភូតា**”តិ តមិនា។ សុខុមភាវេន, បរមត្ថភាវេន ច អវិបរីតសភាវាតិ អត្ថោ។ ឯវំ ព្យាសវសេន យថាបាឋមត្ថំ ទស្សេត្វា សមាសវសេនបិ យថាបាឋមេវ ទស្សេន្តោ “**អថ វា**”តិអាទិមាហ។ សមាសព្យាសវសេន ហិ ទ្វិធា បាឋោ ទិស្សតិ។ “**កាមច្ឆន្ទាទិឱឡារិកង្គប្បហានវសេនា**”តិ តមិនា សម្បយុត្តធម្មានំ ភាវនានុភាវសិទ្ធា, សញ្ញាយ សណ្ហសុខុមតា នីវរណវិក្ខម្ភនវសេន វិញ្ញាយតីតិ ទស្សេតិ។ **ភូតតាយា**តិ សុខុមភាវេន, បរមត្ថភាវេន ច អវិបរីតតាយ, វិជ្ជមានតាយ វា។ **វិវេកជេហី**តិ នីវរណវិវេកតោ ជាតេហិ។ តទានិ ឈានសមង្គីវសេន វុត្តស្ស ទុតិយបទស្ស អត្ថំ ទស្សេតុំ “**សា អស្សា**”តិអាទិ វុត្តំ។ **សព្ពត្ថា**តិ សព្ពវារេសុ។

សមាបជ្ជនាធិដ្ឋានំ វិយ វុដ្ឋានម្បិ ឈានេ បរិយាបន្នំ ហោតិ យថា តំ ធម្មានំ ភង្គក្ខណោ ធម្មេសុ, អាវជ្ជនបច្ចវេក្ខណានិ បន ន ឈានបរិយាបន្នានិ, តស្មា ឈានបរិយាបន្នមេវ វសីករណំ គហេត្វា “**សមាបជ្ជន្តោ, អធិដ្ឋហន្តោ, វុដ្ឋហន្តោ ច សិក្ខតី**”តិ វុត្តំ។ **តន្តិ** បឋមជ្ឈានំ។ **តេន...បេ.... ឈានេនា**តិ តទម្បិ “សិក្ខា”តិ ឯតស្ស សំវណ្ណនាបទំ។ **តេនា**តិ ច ហេតុម្ហិ ករណវចនំ, បឋមជ្ឈានេន ហេតុនាតិ អត្ថោ។ ហេតុភាវោ ចេត្ថ ឈានស្ស វិវេកជបីតិសុខសុខុមសច្ចសញ្ញាយ ឧប្បត្តិយា សហជាតាទិបច្ចយភាវោ។ កាមសញ្ញាយ បន និរោធស្ស ឧបនិស្សយបច្ចយភាវោវ។ សោ ច ខោ សុត្តន្តបរិយាយេន។ តថា ចេវ ហេដ្ឋា សំវណ្ណិតំ “តថារូបាយ បដិបត្តិយា វិនា អភាវតោ”តិ **ឯតេនុបាយេនា**តិ យ្វាយំ បឋមជ្ឈានតប្បដិបក្ខសញ្ញាវសេន “សិក្ខា ឯកា សញ្ញា ឧប្បជ្ជតិ, សិក្ខា ឯកា សញ្ញា និរុជ្ឈតី”តិ ឯត្ថ នយោ វុត្តោ, ឯតេន នយេន។ **សព្ពត្ថា**តិ សព្ពវារេសុ។

៤១៤. តទានិ អាកិញ្ចញ្ញាយតនបរមាយ ឯវ សញ្ញាយ ទស្សនេ ការណំ វិភាវេន្តោ “**យស្មា បនា**”តិអាទិមាហ។ យស្មា តទញ្ញ...បេ.... ឧទ្ទដន្តិ សម្ពន្ធោ។ កេសំ បនិទំ អង្គតោ សម្មសនន្តិ វុត្តំ “**អដ្ឋ សមាបត្តិយា**”តិអាទិ។ **អង្គតោ**តិ ឈានង្គតោ។ តទញ្ញំ អនុបទធម្មវិបស្សនាយ លក្ខណវចនំ។ អនុបទធម្មវិបស្សនញ្ហិ ករោន្តោ សមាបត្តី បត្វា អង្គតោវ សម្មសនំ ករោតិ, ន ច សញ្ញា សមាបត្តិយា កិញ្ចិ អង្គំ ហោតិ។ អថ ច បនេតំ វុត្តំ “**តទញ្ញ សញ្ញា សញ្ញាតិ ឯវំ អង្គតោ សម្មសនំ ឧទ្ទដ**”ន្តិ, តស្មា លក្ខណវចនមេតំ។ **អង្គតោ**តិ វា អវយវតោតិ អត្ថោ, អនុបទធម្មតោតិ វុត្តំ ហោតិ។ **កលាបតោ**តិ សមូហតោ។ យស្មា បនេត្ថ សមាបត្តិវសេន តំតំសញ្ញានំ ឧប្បាទនិរោធេ វុច្ចមានេ អង្គវសេន សោ វុត្តោ ហោតិ, តស្មា “តទញ្ញា”តិអាទិនា អង្គតោវ សម្មសនំ ទស្សេតីតិ វេទិតព្វំ។ **តស្មា**តិ សញ្ញាវសេនេវ អង្គតោ សម្មសនស្ស ឧទ្ទដត្តា។ **តទេវា**តិ អាកិញ្ចញ្ញាយតនមេវ, ន នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនំ តត្ថ បដុសញ្ញាភាវតោ។

“យោ”តិ វត្តព្ពេ “យតោ”តិ វុត្តន្តិ អាហ “**យោ នាមា**”តិ យថា “អាទិម្ហី”តិ វត្តព្ពេ “អាទិតោ”តិ វុច្ចតិ អត្ថេ បរិគ្គយ្ហមានេ យថាយុត្តវិភត្តិយាវ តោ-សទ្ទស្ស លព្ភនតោ។ **នាម**-សទ្ទោ ចេត្ថ ខោ-សទ្ទោ វិយ វាចាសិលិដ្ឋតាមត្តំ។ សស្សេទន្តិ **សកំ**, អត្តនា អធិគតឈានំ, តស្មិំ សញ្ញា **សកសញ្ញា**, សា ឯតស្សត្ថីតិ **សកសញ្ញី**តិ វុត្តំ “**អត្តនោ បឋមជ្ឈានសញ្ញាយ សញ្ញវា**”តិ។ ព្លិការោ ចេត្ថ ឧបរិ វុច្ចមាននិរោធបាទកតាយ សាតិសយាយ ឈានសញ្ញាយ អត្ថិភាវជោតកោ ទដ្ឋព្ពោ។ តេនេវាហ “**អនុបុព្ពេន សញ្ញគ្គំ ផុសតី**”តិអាទិ។ តស្មា តត្ថ តត្ថ សកសញ្ញិតាគ្គហណេន តស្មិំ តស្មិំ ឈានេ សព្ពសោ សុចិណ្ណវសីភាវោ ទីបិតោតិ វេទិតព្វំ។

លោកិយានន្តិ និទ្ទារណេ សាមិវចនំ, សាមិអត្ថេ ឯវ វា។ យទគ្គេន ហិ តំ តេសុ សេដ្ឋំ, តទគ្គេន តេសម្បិ សេដ្ឋន្តិ។ វិភត្តាវធិអត្ថេ វា សាមិវចនំ ។ ឯត្ថ បន "លោកិយានន្តិ" វិសេសនំ លោកុត្តរសមាបត្តីហិ តស្ស អសេដ្ឋភាវតោ កតំ។ សេសំ "**កិច្ចការកសមាបត្តីន**"ន្តិ បន វិសេសនំ អកិច្ចការកសមាបត្តិតោ តស្ស អសេដ្ឋភាវតោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ អកិច្ចការកតា ចស្សា "យថេវ ហិ តត្ថ សញ្ញា, ឯវំ ផស្សាទយោបី"តិ, "យទគ្គេន ហិ តត្ថ ធម្មា សង្ខារាវសេសភាវប្បត្តិយា បកតិវិបស្សកានំ សម្មសិតុំ អសក្កុណេយ្យរូបេន ឋិតា, តទគ្គេន ហេដ្ឋិមសមាបត្តិធម្មា វិយ បដុកិច្ចករណសមត្ថាបិ ន ហោន្តី"តិ ច **អដ្ឋកថាសុ** (វិសុទ្ធិ. ១.២៨៧) បដុសញ្ញាកិច្ចាភាវវចនតោ វិញ្ញាយតិ។ ស្វាយមត្ថោ **បរមត្ថមញ្ជូសាយ** នាម **វិសុទ្ធិមគ្គដីកាយ** អារុប្បកថាយំ (វិសុទ្ធិ. ដី. ១.២៨៦) អាចរិយេន សវិសេសំ វុត្តោ, តស្មា តត្ថ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពោ។ កេចិ បន "យថា ហេដ្ឋិមា ហេដ្ឋិមា សមាបត្តិយោ ឧបរិមានំ ឧបរិមានំ សមាបត្តីនំ អធិដ្ឋានកិច្ចំ សាធេន្តិ, ន ឯវំ នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនសមាបត្តិ កស្សចិបិ អធិដ្ឋានំ សាធេតិ, តស្មា សា អកិច្ចការិកា ឥតរា កិច្ចការិកា"តិ វទន្តិ, តទយុត្តំ តស្សាបិ វិបស្សនាចិត្តបរិទមនាទីនំ អធិដ្ឋានកិច្ចសាធនតោ, តស្មា បុរិមោយេវ អត្ថោ យុត្តោ។ តស្មា ចេតំ តេសមគ្គន្តិ អាហ "**អាកិញ្ចញ្ញាយតនសមាបត្តិយ**"ន្តិអាទិ។ "ឥតី"តិ វត្វា "**លោកិយានំ...បេ.... អគ្គត្តា**"តិ តស្សត្ថោ វុត្តោ, "អគ្គត្តា"តិ ឯត្ថ វា និទស្សនមេតំ។

បកប្បេតីតិ សំវិទហតិ។ ឈានំ សមាបជ្ជន្តោ ហិ ឈានសុខំ អត្តនិ សំវិទហតិ នាម។ **អភិសង្ខរោតី**តិ អាយូហតិ សម្បិណ្ឌេតិ។ សម្បិណ្ឌេន្តោ ហិ សមុទាយន្តោ។ យស្មា បន និកន្តិវសេន ចេតនាកិច្ចស្ស មត្ថកប្បត្តិ, តស្មា ផលូបចារេន ការណំ ទស្សេន្តោ "**និកន្តិ...បេ.... នាមា**"តិ វុត្តំ។ **ឥមា អាកិញ្ចញ្ញាយតនសញ្ញា**តិ ឥទានិ លព្ភមានា អាកិញ្ចញ្ញាយតនសញ្ញា ។ តំសមតិក្កមេនេវ ឧបរិឈានត្ថាយ ចេតនាភិសង្ខរណសម្ភវតោ **និរុជ្ឈេយ្យុំ។ អញ្ញា**តិ អាកិញ្ចញ្ញាយតនសញ្ញាហិ អញ្ញា។ **ឱឡារិកា**តិ តតោ ថូលតរា។ កា បន តាតិ អាហ "**ភវង្គសញ្ញា**"តិ។ អាកិញ្ចញ្ញាយតនតោ វុដ្ឋាយ ឯវ ហិ ឧបរិឈានត្ថាយ ចេតនាភិសង្ខរណានិ ភវេយ្យុំ, ឯវញ្ច អាកិញ្ចញ្ញាយតនសញ្ញា និរុជ្ឈេយ្យុំ, វុដ្ឋានញ្ច ភវង្គវសេន ហោតិ, តតោ បរម្បិ យាវ ឧបរិឈានសមាបជ្ជនំ, តាវ អន្តរន្តរា ភវង្គសញ្ញា ឧប្បជ្ជេយ្យុំ, តា ច អាកិញ្ចញ្ញាយតនសញ្ញាហិ ឱឡារិកាតិ អធិប្បាយោ។

ចេតេន្តោវាតិ នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនជ្ឈានំ ឯកំ ទ្វេ ចិត្តវារេបិ សមាបជ្ជនវសេន បកប្បេន្តោ ឯវ។ **ន ចេតេតី**តិ តថា ហេដ្ឋិមឈានេសុ វិយ វា បុព្ពាភោគាភាវតោ ន បកប្បេតិ នាម។ បុព្ពាភោគវសេន ហិ ឈានំ បកប្បេន្តោ ឥធ "ចេតេតី"តិ វុត្តោ។ **អភិសង្ខរោន្តោវា**តិ តត្ថ អប្បហីននិកន្តិកតាវសេន អាយូហន្តោ ឯវ។ **នាភិសង្ខរោតី**តិ តថា ហេដ្ឋិមឈានេសុ វិយ វា បុព្ពាភោគាភាវតោ នាយូហតិ នាម។ "អហមេតំ ឈានំ និព្ពត្តេមិ ឧបសម្បាទេមិ សមាបជ្ជាមី"តិ ហិ ឯវំ អភិសង្ខរណំ តត្ថ សាលយស្សេវ ហោតិ, ន អនាលយស្ស, តស្មា ឯកទ្វិចិត្តក្ខណិកម្បិ ឈានំ បវត្តេន្តោ តត្ថ អប្បហីននិកន្តិកតាយ "អភិសង្ខរោន្តោ ឯវា"តិ វុត្តោ។ យស្មា បនស្ស តថា ហេដ្ឋិមឈានេសុ វិយ វា តត្ថ បុព្ពាភោគោ នត្ថិ, តស្មា "ន អភិសង្ខរោតី"តិ វុត្តំ។ "**ឥមស្ស ភិក្ខុនោ**"តិអាទិ វុត្តស្សេវត្ថស្ស វិវរណំ។ តត្ថ យស្មា ឥមស្ស...បេ.... អត្ថិ, តស្មា "ន ចេតេតិ, នាភិសង្ខរោតី"តិ ច វុត្តន្តិ អធិប្បាយោ។ **អាភោគសមន្នាហារោ**តិ អាភោគសង្ខាតោ, អាភោគវសេន វា ចិត្តស្ស អារម្មណាភិមុខំ, អារម្មណស្ស វា ចិត្តាភិមុខំ អន្វាហារោ។ "**ស្វាយមត្ថោ**"តិអាទិនា តទេវត្ថំ ឧបមាយ បដិបាទេតិ។ **បុត្តយរាចិក្ខណេនា**តិ បុត្តយរស្ស អារោចននយេន។

គន្ត្វា អាទាយ អាគតន្តិ សម្ពន្ធោ។ **បច្ឆាភាគេ**តិ អាសនសាលាយ បច្ឆិមទិសាយំ ឋិតស្ស បិតុយរស្ស បច្ឆាភាគេ។ **តតោ**តិ បុត្តយរតោ។ **លទ្ធយរមេវា**តិ យតោនេន ភិក្ខា លទ្ធា, តមេវ យរំ បុត្តគេហមេវ។ **អាសនសាលា វិយ អាកិញ្ចញ្ញាយតនសមាបត្តិ** តតោ បិតុយរបុត្តយរដ្ឋានិយានំ នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតននិរោធសមាបត្តីនំ ឧបគន្តព្ពតោ។ **បិតុគេហំ វិយ នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនសមាបត្តិ** អមនសិកាតព្ពតោ, មជ្ឈេ ឋិតត្តា ច។ **បុត្តគេហំ វិយ និរោធសមាបត្តិ** មនសិកាតព្ពតោ, បរិយន្តេ ឋិតត្តា ច។ **បិតុយរំ អមនសិករិត្វា**តិ បរិសិត្វា សមតិក្កន្តម្បិ បិតុយរំ អមនសិករិត្វា។ បុត្តយរស្សេវ អាចិក្ខណំ វិយ ឯកំ ទ្វេ ចិត្តវារេ សមាបជ្ជិតព្ពម្បិ នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនំ អមនសិករិត្វា បរតោ និរោធសមាបត្តត្ថាយ ឯវ មនសិការោ ទដ្ឋព្ពោ។ ឯវំ អមនសិការសាមញ្ញេន, មនសិការសាមញ្ញេន ច ឧបមោបមេយ្យតា វុត្តា អាចិក្ខណេនបិ មនសិការស្សេវ ជោតនតោ។ ន ហិ មនសិការេន វិនា អាចិក្ខណំ សម្ភវតិ។

តា ឈានសញ្ញាតិ ឯកំ ទ្វេ ចិត្តវារេ បវត្តា នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនឈានសញ្ញា។ និរោធសមាបត្តិយញ្ហិ យថារហំ ចតុត្ថារុប្បកុសលកិរិយជវនំ ទ្វិក្ខត្តុមេវ ជវតិ, ន តទុត្តរិ។ **និរុជ្ឈន្តី**តិ សរសវសេនេវ និរុជ្ឈន្តិ, បុព្ពាភិសង្ខារពលេន បន ឧបរិ អនុប្បាទោ។ យថា ច ឈានសញ្ញានំ, ឯវំ ឥតរសញ្ញានម្បីតិ អាហ "**អញ្ញា ចា**"តិអាទិ។ **នុប្បជ្ជន្តិ** យថាបរិច្ឆិន្នកាលន្តិ អធិប្បាយោ។ **សោ ឯវំ បដិបន្នោ ភិក្ខូ**តិ យថាវុត្តេ សញ្ញគ្គេ ឋិតភាវេន បដិបន្នោ ភិក្ខុ, សោ ច ខោ អនាគាមី វា អរហា វា ទ្វីហិ ផលេហិ សមន្នាគមោ, តិណ្ណំ សង្ខារានំ បដិប្បស្សទ្ធិ, សោឡសវិធា

ញាណចរិយា, នវវិធា សមាធិចរិយាតិ ឥមេសំ វសេន និរោធបដិបាទនបដិបត្តី បដិបន្នោតិ អត្ថោ។ អនុបុព្ព និរោធវសេន ចិត្តចេតសិកានំ អប្បវត្តិយេវ សញ្ញាវេទនាសីសេន “**សញ្ញាវេទយិតនិរោធ**”ន្តិ វុត្តា។ **ផុសតី**តិ ឯត្ថ **ផុសនំ** នាម វិន្ទនំ បដិលទ្ធីតិ ទស្សេតិ “**វិន្ទតិ បដិលភតី**”តិ ឥមិនា។ អត្ថតោ បន វុត្តនយេន យថាបរិច្ឆិន្ន កាលំ ចិត្តចេតសិកានំ សព្ពសោ អប្បវត្តិយេវ។

និរុត្តកកាយ **ឧបសគ្គមត្តំ**, តស្មា សញ្ញា ឥច្ចេវ អត្ថោ។ និរោធបទេន អនន្តរិកំ កត្វា សមាបត្តិបទេ វត្តព្ពេ តេសំ ទ្វិន្នមន្តរេ សម្បជានបទំ ឋបិតន្តិ អាហ “**និរោធបទេន អន្តរិកំ កត្វា វុត្ត**”ន្តិ។ តេន វុត្តំ “**អនុ... បេ.... អត្ថោ**”តិ, តេន អយុត្តសមាសោយំ យថារុតបាឋោតិ ទស្សេតិ។ **តត្រាបី**តិ តស្មឹ យថាបទមនុបុព្ពិឋបនេបិ អយំ វិសេសត្ថោតិ យោជនា។ **សម្បជានន្តស្សា**តិ តំ តំ សមាបត្តី សមាបជ្ជិត្វា វុដ្ឋាយ តត្ថ តត្ថ សង្ខារានំ សម្មសនវសេន បជានន្តស្ស បុគ្គលស្ស។ **អន្តេ**តិ យថាវុត្តាយ និរោធបដិបាទន បដិបត្តិយា បរិយោសានេ។ ទុតិយវិកប្បេ **សម្បជានន្តស្សា**តិ សម្បជានការិនោ, ឥមិនា និរោធសមាបត្តិ សមាបជ្ជនកស្ស ភិក្ខុនោ អាទិតោ បដ្ឋាយ សព្ពបាដិហារិកបញ្ញាយ សទ្ធី អត្ថសាធិកា បញ្ញា កិច្ចតោ ទស្សិតា ហោតិ។ តេនាហ “**បណ្ឌិតស្ស ភិក្ខុនោ**”តិ។ វចនសេសាបេក្ខា’ នបេក្ខតា ទ្វិន្នំ វិកប្បានំ វិសេសោ។

សំវណ្ណនោកាសានុប្បត្តិតោ **និរោធសមាបត្តិកថា កថេតព្ពា។ សព្ពាការេនា**តិ និរោធសមាបត្តិយា សរូប វិសេសោ, សមាបជ្ជនកោ, សមាបជ្ជនដ្ឋានំ, សមាបជ្ជនការណំ, សមាបជ្ជនាការោតិ ឯវមាទិនា សព្ពប្បការេន ។ **តត្ថា**តិ វិសុទ្ធិមគ្គេ (វិសុទ្ធិ. ១.៣០៧) **កថិតតោវា**តិ កថិតដ្ឋានតោ ឯវ, តេវីសតិមបរិច្ឆេទតោតិ អត្ថោ, ន ឥធ តំ វទាម បុនរុត្តិភាវតោ, គន្ថគរុកភាវតោ ចាតិ អធិប្បាយោ។

បាឡិយំ **ឯវំ ខោ អហ**ន្តិ ឯត្ថ អាការត្ថោ **ឯវំ**-សទ្ទោ ឧគ្គហិតាការទស្សនន្តិ កត្វា។ **ឯវំ បោដ្ឋបាទា**តិ ឯត្ថ បន សម្បដិច្ឆនត្ថោ តថេវ អនុជាននន្តិ កត្វា។ តេនាហ “**សុឧគ្គតិតំ តយា’តិ អនុជានន្តោ**”តិ។

៤១៥. សញ្ញា អគ្គា ឯត្ថាតិ **សញ្ញគ្គំ**, អាកិញ្ចញ្ញាយតនំ។ **អវសេសសមាបត្តីសុបិ សញ្ញគ្គំ អត្ថីតិ** ឯត្ថ បន សញ្ញគ្គភាវោ “សញ្ញគ្គ”ន្តិ វុត្តោ, សញ្ញាយេវ អគ្គន្តិ តុល្យាធិករណសមាសោ វា។ “**បុថូ**”តិ អយំ លិង្គវិបល្លាសោ, និការលោបោ វាតិ វុត្តំ “**ពហូនី**”តិ។ “**យថា**”តិ ឥមិនា ករណប្បការសង្ខាតោ បការវិសេសោ គហិតោ, ន បការសាមញ្ញន្តិ ទស្សេតិ “**បឋវីកសិណាទីសូ**”តិអាទិនា។ “**ឥទំ វុត្តំ ហោតី**”តិអាទិ តព្ពិវរណំ។ ឈានានំ តាវ យុត្តោ ករណភាវោ សញ្ញានិរោធផុសនស្ស សាធកតមភាវតោ, កសិណានំ បន កថន្តិ? តេសម្បិ សោ យុត្តោ ឯវ។ យទគ្គេន ហិ ឈានានំ និរោធផុសនស្ស សាធកតមភាវោ, តទគ្គេន កសិណានម្បិ តទវិនាភាវតោ។ អនេកករណាបិ ច កិរិយា ហោតិយេវ យថា “អញ្ជេន មគ្គេន យានេន ទីបិកាយ គច្ឆតី”តិ។

ឯកវារន្តិ សកឹ។ **បុរិមសញ្ញានិរោធ**ន្តិ កាមសញ្ញានិរោធំ, ន បន និរោធសមាបត្តិសញ្ញិតំ សញ្ញានិរោធំ។ **ឯកំ សញ្ញគ្គ**ន្តិ ឯកំ សញ្ញាភូតំ អគ្គំ, ឯកោ សញ្ញគ្គភាវោ វា ហេដ្ឋិមាយ សញ្ញាយ ឧក្កដ្ឋភាវតោ។ សញ្ញា ច សា អគ្គញ្ចាតិ ហិ **សញ្ញគ្គំ**, ន សញ្ញាសុ អគ្គន្តិ។ យថា បន សញ្ញា អគ្គោ ឯត្ថាតិ **សញ្ញគ្គំ**, អាកិញ្ចញ្ញាយតនំ, ឯវំ សេសឈានម្បិ។ យេន ច និមិត្តេន ឈានំ “សញ្ញគ្គ”ន្តិ វុត្តំ, តទេវ សញ្ញាសង្ខាតំ និមិត្តំ ភាវលោបេន, ភាវប្បធានេន វា ឥធាធិប្បេតំ។ **ទ្វេ វាផ**តិ ទ្វិក្ខត្តុំ។ **សតសហស្សំ សញ្ញគ្គានី**តិ មិគបទវឡញ្ជននិទ្ទេសោ។ **សេសកសិណេសូ**តិ កសិណានមេវ គហណំ និរោធកថាយ អធិកតត្តា, តតោ ឯវ ចេត្ថ ឈានគ្គហណេនបិ កសិណជ្ឈានានិ ឯវ គហិតានីតិ វេទិតព្ពំ។ យថា “បឋវីកសិណេន ករណភូតេនា”តិ តទារម្មណិកំ ឈានំ អនាមសិត្វា វុត្តំ, ឯវំ “**បឋមជ្ឈានេន ករណភូតេនា**”តិ តទារម្មណំ អនាមសិត្វា វទតិ។ “**ឥតី**”តិអាទិនា តទេវត្ថំ សង្គហេត្វា និគមនំ ករោតិ។ **សព្ពម្បី**តិ ឯកវារំ សមាបន្នជ្ឈានសញ្ញម្បិ។ **សង្គហេត្វា**តិ សញ្ជាននលក្ខណេន តំសភាវានតិវត្តនតោ សង្គហំ កត្វា, សមាបជ្ជនវសេន, សញ្ជាននលក្ខណេន ច ឯកតាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **អបរាបរ**ន្តិ បុនប្បុនំ។ **ពហូនិ** សញ្ញគ្គានិ ហោន្តិ។

៤១៦. បឋមនយេ ឈានបទដ្ឋានំ វិបស្សនំ វឌ្ឍេន្តស្ស បុគ្គលស្ស វសេន សញ្ញាញាណានិ ទស្សិតានិ។ ទុតិយនយេ បន យស្មា វិបស្សនំ ឧស្សុក្កាបេត្វា មគ្គេន ឃដេន្តស្ស មគ្គញាណំ ឧប្បជ្ជតិ, តស្មា វិបស្សនាមគ្គវសេន សញ្ញាញាណានិ ទស្សិតានិ។ តតិយនយេ ច យស្មា បឋមនយោ ឱឡារិកោ, ទុតិយនយោបិ មិស្សកោតិ តទុភយំ អសម្ភាវេត្វា អច្ចន្តសុខុមគម្ភីរំ និព្ពត្តិតលោកុត្តរមេវ ទស្សេតុំ មគ្គផលវសេន សញ្ញាញាណានិ ទស្សិតានិ។ តយោបេតេ នយា មគ្គសោធនវសេន ទស្សិតា។

“អយំ បនេត្ថ សារោ”តិ វិភាវេតុំ តិបិដកមហាសិវត្ថេរវាទោ អាភតោ។ តថា ហិ “អរហត្តផលសញ្ញាយ ឧប្បាទា”តិអាទិនា (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៤១៦) ថេរវាទានុកូលមេវ ឧបរិ អត្ថោ សំវណ្ណិតោតិ។ **ឥមេ ភិក្ខូ**តិ

បុរិមវាទិនោ ភិក្ខូ។ តទា **ទីឃនិកាយតន្តី** បរិវត្តន្តេ ឥមំ ឋានំ បត្វា យថាវុត្តបដិបាដិយា តយោ នយេ កថេន្តេ ភិក្ខូ សន្ធាយ ឯវំ ថេរោ វទតិ។ និរោធំ បុច្ឆិត្វា តស្មិំ កថិតេ តទនន្តរំ សញ្ញាញាណុប្បត្តិំ បុច្ឆន្តោ អត្ថតោ និរោធា វុដ្ឋានំ បុច្ឆតិ នាម។ និរោធតោ ច វុដ្ឋានំ អរហត្តផលុប្បត្តិយា វា សិយា, អនាគាមិផលុប្បត្តិយា វា, តត្ថ សញ្ញា បធានា, តទនន្តរញ្ច បច្ចវេក្ខណញាណន្តិ តទុភយំ និទ្ធារេន្តោ ថេរោ “**បោដ្ឋបាទោ ហេដ្ឋា**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ **ភគវា**តិ អាលបនវចនំ។

យថា មគ្គវីថិយំ មគ្គផលញាណេសុ ឧប្បន្នេសុ និយមតោ មគ្គផលបច្ចវេក្ខណញាណានិ ហោន្តិ, ឯវំ ផលសមាបត្តិវីថិយំ ផលបច្ចវេក្ខណញាណន្តិ វុត្តំ “**បច្ឆា បច្ចវេក្ខណញាណ**”ន្តិ។ “**ឥទំ អរហត្តផល**”ន្តិ បច្ចវេក្ខណញាណស្ស ឧប្បត្តិអាការទស្សនំ។ អយមេវ បច្ចយោ **ឥទប្បច្ចយោ** ម-ការស្ស ទ-ការំ កត្វា។ ទ-ការេនបិ បកតិបទមិច្ឆន្តិ កេចិ សទ្ទវិទូ។ សោ បន ថេរវាទេ ន ផលសមាធិសញ្ញា ឯវាតិ អាហ “**ផលសមាធិសញ្ញាបច្ចយា**”តិ, អរហត្តផលសមាធិសហគតសញ្ញាបច្ចយាតិ អត្ថោ។ **កិរា**តិ អនុស្សវណត្ថេ និបាតោ។ យថាធិគតធម្មានុស្សវណបក្ខិយា ហិ បច្ចវេក្ខណា។ សមាធិសីសេន ចេត្ថ សព្ពំ អរហត្តផលំ គហិតំ សហចរណញាយេន, តស្មិំ អសតិ បច្ចវេក្ខណាយ អសម្ភវោតិ បាឡិយំ “ឥទប្បច្ចយា”តិ វុត្តំ។ ឯវមិធ ទីឃភាណកានំ មតេន ផលបច្ចវេក្ខណាយ ឯកន្តិកតា ទស្សិតា។ **ចូឡទុក្ខក្ខន្ធសុត្តដ្ឋកថាយំ** បន ឯវំ វុត្តំ “សា បន ន សព្ពេសំ បរិបុណ្ណា ហោតិ។ ឯកោ ហិ បហីនកិលេសមេវ បច្ចវេក្ខតិ, ឯកោ អវសិដ្ឋកិលេសមេវ, ឯកោ មគ្គមេវ, ឯកោ ផលមេវ, ឯកោ និព្ពានមេវ។ ឥមាសុ បន បញ្ចសុ បច្ចវេក្ខណាសុ ឯកំ វា ទ្វេ វា នោ លទ្ធុំ ន វដ្ដន្តី”តិ (ម. និ. អដ្ឋ. ១.១៧៥), តទេតំ **មជ្ឈិមភាណកានំ** មតេន វុត្តំ។ **អាភិធម្មិកា** បន វទន្តិ –

“មគ្គំ ផលញ្ច និព្ពានំ, បច្ចវេក្ខតិ បណ្ឌិតោ;
ហីនេ កិលេសេ សេសេ ច, បច្ចវេក្ខតិ វា ន វា”តិ។ (អភិធម្មត្ថសង្គហដ្ឋកថាយំ កម្មដ្ឋានសង្គហវិភាគេ វិសុទ្ធិភេទេ);

សញ្ញាអត្តកថាវណ្ណនា

៤១៧. “**គាមសូករោ**”តិ ឥមិនា វនសូករមបនេតិ។ ឯវញ្ហិ ឧបមាវចនំ សូបបន្នំ ហោតីតិ។ ទេសនាយ សណ្ហភាវេន សារម្ភមក្ខឥស្សាទិមលវិសោធនតោ សុគមយញាណំ ន្ហាបិតំ វិយ, សុខុមភាវេន អនុវិលិត្តំ វិយ, តិលក្ខណព្ភាហតតាយ កុណ្ឌលាទ្យាលង្ការវិភូសិតំ វិយ ច ហោតិ។ តទនុបវិសតោ ញាណស្ស, តថាភាវា តំសមង្គិនោ ច បុគ្គលស្ស តថាភាវាបត្តិ, និរោធកថាយ និវេទនញ្ចស្ស សិរិសយនេ បវេសនសទិសន្តិ អាហ “**សណ្ហសុខុម...បេ.... អារាបិតោបី**”តិ។ **តត្ថា**តិ តិស្សំ និរោធកថាយំ។ មន្ទពុទ្ធិតាយ **សុខំ ន វិន្ទន្តោ** អលភន្តោ, អជានន្តោ វា។ មលវិទូសិតតាយ **គូថដ្ឋានសទិសំ។ អត្តនោ លទ្ធិ**ន្តិ អត្តទិដ្ឋិំ។ **អនុមតិំ គហេត្វា**តិ អនុញ្ញំ គហេត្វា “ឯទិសោ មេ អត្តា”តិ អនុជានាបេត្វា, អត្តនោ លទ្ធិយំ បតិដ្ឋាបេត្វាតិ វុត្តំ ហោតិ។

បាឡិយំ **កំ បនា**តិ ឱឡារិកោ, មនោមយោ, អរូបីតិ តិណ្ណំ អត្តវាទានំ វសេន តីសុ វិធេសុ អត្តានេសុ កតរំ អត្តានំ បច្ចេសីតិ អត្ថោ។ “**ទេសនាយ សុកុសលោ**”តិ ឥមិនា “អវស្សំ មេ ភគវា លទ្ធិំ វិទ្ធំសេស្សតី”តិ តស្ស មនសិការំ ទស្សេតិ។ **បរិហរន្តោ**តិ វិទ្ធំសនតោ អបនេន្តោ, អរូបី អត្តាតិ អត្តនោ លទ្ធិំ និគូហន្តោតិ អធិប្បាយោ។ បាឡិយំ “ឱឡារិកំ ខោ”តិអាទិម្ហិ បរិព្ពាជកវចនេ អយមធិប្បាយោ – យស្មា ចតុសន្តតិរូបប្បពន្ធំ ឯកត្តវសេន គហេត្វា រូបីភាវតោ “ឱឡារិកោ អត្តា”តិ បច្ចេតិ អត្តវាទី, អន្នបានោបត្ថម្ភនញ្ចស្ស បរិកប្បេត្វា “សស្សតោ”តិ មញ្ញតិ, រូបីភាវតោ ឯវ ច សញ្ញាយ អញ្ញត្តំ ញាយាគតមេវ, យំ វេទវាទិនោ “អន្នមយោ, បានមយោ”តិ ច ទ្វិធា វោហរន្តិ, តស្មា បរិព្ពាជកោ តំ អត្តវាទិមតំ អត្តានំ សន្ធាយ “ឱឡារិកំ ខោ”តិអាទិមាហាតិ។

“ឱឡារិកោ ច ហិ តេ បោដ្ឋបាទ អត្តា អភវិស្សា”តិអាទិម្ហិ ភគវតោ វចនេ ចាយមធិប្បាយោ – យទិ អត្តា រូបី ភវេយ្យ, ឯវំ សតិ រូបំ អត្តា សិយា, ន ច សញ្ញី សញ្ញាយ អរូបភាវតោ, រូបធម្មានញ្ច អសញ្ជាននសភាវត្តា។ រូបី ច សមានោ យទិ តវ មតេន និច្ចោ, សញ្ញា ច អបរាបរំ បវត្តនតោ តត្ថ តត្ថ ភិជ្ជតីតិ ភេទសព្ភាវតោ អនិច្ចា , ឯវម្បិ “អញ្ញា សញ្ញា, អញ្ញោ អត្តា”តិ សញ្ញាយ អភាវតោ អចេតនោវ អត្តា ហោតិ, តស្មា ឯស អត្តា ន កម្មស្ស ការកោ, ន ច ផលស្ស ឧបភុញ្ជនកោតិ អាបន្នមេវាតិ ឥមំ ទោសំ ទស្សេន្តោ ភគវា “ឱឡារិកោ ចា”តិអាទិមាហាតិ។ **តត្ថា**តិ “រូបី អត្តា”តិ វាទេ។ **បច្ឆាគច្ឆតោ**តិ សេសកិរិយាបេក្ខាយ កម្មត្ថេយេវ ឧបយោគវចនំ, **បច្ឆាគច្ឆតោ**តិ ច បច្ឆាគច្ឆន្តស្ស, ជានន្តស្ស, បដិច្ច វាទេន បវត្តស្សាតិ វា អត្ថោ។ “អញ្ញា ច សញ្ញា ឧប្បជ្ជតិ, អញ្ញា ច សញ្ញា និរុជ្ឈន្តី”តិ កស្មា វុត្តំ, ននុ ឧប្បាទបុព្ពកោ និរោធោ, ន ច ឧប្បន្នំ អនិរុជ្ឈនកំ

នាម អត្ថីតិ ចោទនំ សោធេតុំ **“ចតុន្នំ ខន្ធាន”**ន្តិអាទិ វុត្តំ។ សតិបិ នេសំ ឯកាលម្ពណវត្ថុកភាវេ ឧប្បាទ និរោធាធិការត្តា ឯកុប្បាទនិរោធភាវោវ វុត្តោ។ **អបរាបរ**ន្តិ បោង្ខានុបោង្ខំ។

៤១៨-៤២០. បាឡិយំ **មនោមយ**ន្តិ ឈានមនសោ វសេន មនោមយំ។ យោ ហិ ពាហិរបច្ចយនិរបេក្ខោ, សោ មនសាវ និព្ពត្តោតិ មនោមយោ។ រូបលោកេ និព្ពត្តសរីរំ សន្ធាយ វទតិ។ យំ **វេទវាទិនោ** “អានន្ទមយោ , វិញ្ញាណមយោ”តិ ច ទ្វិធា វោហរន្តិ។ **តត្រាបី**តិ “មនោមយោ អត្តា”តិ វាទេបិ។ **ទោសេ ទិន្នេ**តិ “អញ្ញាវ សញ្ញា ភវិស្សតី”តិអាទិនា ទោសេ ទិន្នេ អត្តនោ លទ្ធិយេវ វទន្តោ “អរូបី ខោ”តិអាទិមាហាតិ សម្ពន្ធោ។ ឥធាបិ បុរិមវាទេ វុត្តនយេន “យទិ អត្តា មនោមយោ សព្ពង្គបច្ចង្គី អហីនិន្ទ្រិយោ ភវេយ្យ, ឯវំ សតិ រូបំ អត្តា សិយា, ន ច សញ្ញី សញ្ញាយ អរូបភាវតោ”តិអាទិ សព្ពំ ទោសទស្សនំ វេទិតព្ពំ។ តមត្ថញ្ហិ ទស្សេន្តោ ភគវា “មនោមយោ ច ហិ តេ បោដ្ឋបាទា”តិអាទិមវោច។ កស្មា បនាយំ បរិព្ពាជកោ បឋមំ ឱឡារិកំ អត្តានំ បដិជានិត្វា តំ លទ្ធិំ វិស្សជ្ជេត្វា បុន មនោមយំ អត្តានំ បដិជានាតិ? តម្បិ វិស្សជ្ជិត្វា បុន អរូបិំ អត្តានំ បដិជានាតីតិ? កាមញ្ចេត្ថ ការណំ “តតោ សោ អរូបី អត្តាតិ ឯវំលទ្ធិកោ សមានោបិ…បេ… អាទិមាហា”តិ ហេដ្ឋា វុត្តមេវ, តថាបិ ឥមេ តិត្ថិយា នាម អនវដ្ឋិតចិត្តា ថុសរាសិម្ហិ និខាតខាណុកោ វិយ ចញ្ចលាតិ ការណន្តរម្បិ ទស្សេតុំ **“យថា នាមា”**តិអាទិ វុត្តំ។ **សញ្ញា នប្បតិដ្ឋាតី**តិ អារម្មណេ សញ្ជាននវសេន សញ្ញា ន បតិដ្ឋាតិ, អារម្មណេ សញ្ញំ ន ករោតីតិ វុត្តំ ហោតិ។ **សញ្ញាបតិដ្ឋានកាលេ**តិ ឯត្ថាបិ អយំ នយោ។

តត្រាបីតិ “អរូបី អត្តា”តិ វាទេបិ។ **សញ្ញាយា**តិ បកតិសញ្ញាយ, ឯវំ **ភទន្តធម្មបាលត្ថេរេន** (ទី. និ. ដី. ១.៤១៨-៤២០) វុត្តំ។ អញ្ញស្មិំ តិត្ថាយតនេ ឧប្បាទនិរោធន្តិ ហិ សម្ពន្ធោ។ តេន **វេទិកានំ** មតេន នានក្ខណេ ឧប្បន្នាយ នានារម្មណាយ សញ្ញាយ ឧប្បាទនិរោធមិច្ឆតីតិ ទស្សេតិ។ កេចិ បន “អាចរិយសញ្ញាយា”តិ បឋន្តិ, តទយុត្តំ អត្ថស្ស វិរុទ្ធត្តា, ថេរេន ច អនុទ្ធដត្តា។ អបរាបរំ បវត្តាយ សញ្ញាយ ឧប្បាទវយទស្សនតោ **ឧប្បាទ និរោធំ ឥច្ឆតិ។** តថាបិ “សញ្ញា សញ្ញា”តិ បវត្តសមញ្ញំ “អត្តា”តិ គហេត្វា តស្ស អវិច្ឆេទំ បរិកប្បេន្តោ សស្សតំ មញ្ញតិ។ តេនាហ **“អត្តានំ បន សស្សតំ មញ្ញតី”**តិ។ **តស្មា**តិ អបរាបរំ បវត្តសញ្ញាយ នាមមត្តេន សស្សតំ មញ្ញនតោ។ សញ្ញាយ ឧប្បាទនិរោធមត្តេ អដ្ឋត្វា តទុត្តរិ សស្សតគ្គាហស្ស គហណតោ ទោសំ ទស្សេតីតិ អធិប្បាយោ។ **តថេវា**តិ យថា “រូបី អត្តា, មនោមយោ អត្តា”តិ ច វាទទ្វយេ អត្តនោ អសញ្ញតា, ឯវញ្ចស្ស “អចេតនតា”តិអាទិទោសប្បសង្គោ ទុន្និវារោ , តថេវ ឥមស្មិំ វាទេបីតិ អត្ថោ។ **មិច្ឆាទស្សនេនា**តិ អត្ត ទិដ្ឋិសង្ខាតេន មិច្ឆាភិនិវេសេន។ **អភិភូតត្តា**តិ អនាទិកាលភាវិតភាវេន អជ្ឈោត្ថដត្តា, និវារិតញាណចារត្តាតិ វុត្តំ ហោតិ។ យេន សន្តតិឃនេន, សមូហឃនេន ច វញ្ចិតោ ពាលោ បពន្ធវសេន បវត្តមានំ ធម្មសមូហំ មិច្ឆាគាហវសេន “អត្តា”តិ ច “និច្ចោ”តិ ច អភិនិវិស្ស វោហរតិ, តំ ឯកត្តសញ្ញិតំ សន្តតិឃនំ, សមូហឃនញ្ច វិនិភុជ្ជ យាថាវតោ ជាននំ ឃនវិនិព្ភោគោ, សោ ច សព្ពេន សព្ពំ តិត្ថិយានំ នត្ថិ។ តស្មា អយម្បិ បរិព្ពាជកោ តាទិសស្ស ញាណបរិបាកស្ស អភាវតោ វុច្ចមានម្បិ នានត្តំ នាញ្ញាសីតិ អាហ **“តំ នានត្តំ អជានន្តោ”**តិ។ សញ្ញា នាមាយំ នានារម្មណា នានាក្ខណេ ឧប្បជ្ជតិ, វេតិ ចាតិ វេទិកានំ មតំ។ **សញ្ញាយ ឧប្បាទនិរោធំ បស្សន្តោបិ សញ្ញាមយំ** សញ្ញាភូតំ **អត្តានំ** បរិកប្បេត្វា យថាវុត្តឃនវិនិព្ភោគាភាវតោ **និច្ចមេវ** កត្វា ទិដ្ឋិមញ្ញនាយ **មញ្ញតិ។** តថាភូតស្ស ច តស្ស សណ្ហសុខុមបរមគម្ភីរធម្មតា ន ញាយតេវាតិ ឥទំ ការណំ បស្សន្តេន ភគវតា **“ទុជ្ជានំ ខោ”**តិអាទិ វុត្តន្តិ ទស្សេន្តោ **“អថស្ស ភគវា”**តិអាទិមាហ។

ទិដ្ឋិអាទីសុ “ឯវមេត”ន្តិ ទស្សនំ អភិនិវិសនំ **ទិដ្ឋិ។** តស្សា ឯវ បុព្ពភាគភូតំ “ឯវមេត”ន្តិ និជ្ឈានវសេន ខមនំ **ខន្តិ។** តថា រោចនំ **រុចិ។** **“អញ្ញថាយេវា”**តិអាទិ តេសំ ទិដ្ឋិអាទីនំ វិភជ្ជ ទស្សនំ។ តត្ថ **អញ្ញថាយេវា**តិ យថា អរិយវិនយេ អន្តទ្វយំ អនុបគម្ម មជ្ឈិមបដិបទាវសេន ទស្សនំ ហោតិ, តតោ អញ្ញថាយេវ។ **អញ្ញទេវា**តិ យំ បរមត្ថតោ វិជ្ជតិ ខន្ធាយតនាទិ, តស្ស ចាបិ អនិច្ចតាទិ, តតោ អញ្ញទេវ បរមត្ថតោ អវិជ្ជមានំ អត្ត សស្សតាទិកំ តយា ខមតេ ចេវ រុច្ចតេ ចាតិ អត្ថោ។ អាភុសោ យុញ្ជនំ **អាយោគោ។** តេន វុត្តំ **“យុត្តបយុត្តតា”**តិ។ **បដិបត្តិយា**តិ បរមត្ថចិន្តនាទិបរិព្ពាជកបដិបត្តិយា។ អាចរិយស្ស ភាវោ **អាចរិយកំ,** យថា តថា ឱវាទានុសាសនំ, តទស្សត្ថីតិ **អាចរិយកោ** យថា “សទ្ធោ”តិ អាហ **“អញ្ញត្ថា”**តិអាទិ។ អញ្ញស្មិំ តិត្ថាយតនេ តវ អាចរិយភាវោ អត្ថីតិ យោជនា។ **“តេនា”**តិអាទិ សហ យោជនាយ យថាវាក្យំ ទស្សនំ។ “អយំ បរមត្ថោ, អយំ សម្មុតី”តិ ឥមស្ស វិភាគស្ស ទុព្ពិភាគត្តា **ទុជ្ជានំ ឯតំ** នានត្តំ។ “យជ្ជេតំ ទុជ្ជានំ តាវ តិដ្ឋតុ, អញ្ញំ បនត្ថំ ភគវន្តំ បុច្ឆាមី”តិ ចិន្តេត្វា តថា បដិបន្នតំ ទស្សេតុំ **“អថ បរិព្ពាជកោ”**តិអាទិ វុត្តំ។ **អញ្ញោ វា សញ្ញាតោ**តិ សញ្ញាសភាវតោ អញ្ញសភាវោ វា អត្តា ហោតូតិ អត្ថោ។ អធុនា បន **“អញ្ញា វា សញ្ញា”**តិ បាឋោ ទិស្សតិ។ **អស្សា**តិ អត្តនោ។

លោកីយតិ ទិស្សតិ, បតិដ្ឋហតិ វា ឯត្ថ បុញ្ញបាបំ, តព្ពិបាកោ ចាតិ **លោកោ,** អត្តា។ សោ ហិស្ស ការកោ, វេទកោ ចាតិ ឥច្ឆិតោ។ **ទិដ្ឋិគត**ន្តិ “សស្សតោ អត្តា ច លោកោ ចា”តិអាទិ (ទី. និ. ១.៣១; ឧទា. ៥៥) នយប

វត្តំ ទិដ្ឋិគតំ។ ន ហេស ទិដ្ឋាភិនិវេសោ ទិដ្ឋធម្មិកាទិអត្ថនិស្សិតោ តទសំវត្តនតោ។ យោ ហិ តំ សំវត្តនកោ, សោ
“តំ និស្សិតោ”តិ វត្តព្ពតំ លភេយ្យ យថា តំ បុញ្ញញាណសម្ភារោ។ ឯតេនេវ នយេន ន ធម្មនិស្សិតតាបិ សំ
វណ្ណេតព្ពា។ ព្រហ្មចរិយស្ស អាទិ **អាទិព្រហ្មចរិយំ**, តទេវ **អាទិព្រហ្មចរិយកំ** យថា “វិនយោ ឯវ វេនយិកោ”តិ
(បារា. អដ្ឋ. ៨)។ តេនាហ **“សិក្ខត្តយសង្ខាតស្សា”**តិអាទិ។ សព្ពម្បិ វាក្យំ អន្តោគធាវធារណំ តស្ស
អវធារណផលត្តាតិ វុត្តំ **“អាទិមត្ត”**ន្តិ។ តទិទ អធិសីលសិក្ខាវ។ សា ហិ សិក្ខត្តយសង្គហិតេ សាសនព្រហ្មចរិយេ
អាទិភូតា, ន អញ្ញត្ថ វិយ អាជីវដ្ឋមកាទិ អាទិព្រហ្មចរិយកន្តិ ទស្សេតិ **“អធិសីលសិក្ខាមត្ត”**ន្តិ ឥមិនា។
និព្ពិន្ទនត្ថាយាតិ ឧក្កណ្ឋិតភាវាយ។ **“អភិជាននាយា**តិ ញាតបរិញ្ញាវសេន អភិជាននត្ថាយ។ **សម្ពុជ្ឈនត្ថាយា**តិ
តីរណបហានបរិញ្ញាវសេន សម្ពោធនត្ថាយា”តិ វទន្តិ។ អបិច **អភិជាននាយា**តិ អភិញ្ញាបញ្ញាវសេន ជាននាយ។
តំ បន វដ្ដស្ស បច្ចក្ខករណមេវ ហោតីតិ អាហ **“បច្ចក្ខកិរិយាយា”**តិ។ **សម្ពុជ្ឈនត្ថាយា**តិ បរិញ្ញាភិសមយវសេន
បដិវេធត្ថាយ។ ទិដ្ឋាភិនិវេសស្ស សំសារវដ្ដេ និព្ពិទាវិរាគនិរោធុបសមាសំវត្តនំ វដ្ដន្តោគធត្តា, តស្ស វដ្ដ
សម្ពន្ធនតោ ច។ តថា អភិញ្ញាសម្ពោធនិព្ពានាសំវត្តនញ្ច ទដ្ឋព្ពំ។

កាមំ តណ្ហាបិ ទុក្ខសភាវា ឯវ, តស្សា បន សមុទយភាវេន វិសុំ គហិតត្តា **“តណ្ហំ ឋបេត្វា”**តិ វុត្តំ។
បភាវនតោតិ ឧប្បាទនតោ។ ទុក្ខំ បភាវេន្តីបិ តណ្ហា អវិជ្ជាទិបច្ចយន្តរសហិតា ឯវ បភាវេតិ, ន កេវលាតិ អាហ
“សប្បច្ចយា”តិ។ **អប្បវត្តី**តិ អប្បវត្តិនិមិត្តំ។ ន បវត្តន្តិ ឯត្ថ ទុក្ខសមុទយា, ឯតស្មឹ វា អធិគតេតិ ហិ **អប្បវត្តិ។**
ទុក្ខនិរោធំ និព្ពានំ គច្ឆតិ, តទត្ថញ្ច សា បដិបជ្ជិតព្ពាតិ **ទុក្ខនិរោធគាមិនិបដិបទា។ មគ្គបាតុភាវោ**តិ
មគ្គសមុប្បាទោ។ **ផលសច្ឆិកិរិយា**តិ ផលស្សាធិគមវសេន បច្ចក្ខករណំ។ **តំ អាការ**ន្តិ តំ តុណ្ហីភាវសង្ខាតំ គមន
លិង្គំ **អារោចេន្តោ វិយ**, ន បន អភិមុខំ អារោចេតិ។

៤២១. សមន្តតោ និគ្គណ្ហនវសេន តោទនំ វិជ្ឈនំ **សន្និតោទកំ។** មនោគណាទីនំ វិសេសនស្ស
នបុំសកលិង្គេន និទ្ទិដ្ឋត្តា **“វាចាយ សន្និតោទកេនា”**តិ វុត្តំ។ តេនាហ **“វចនបតោទកេនា”**តិ។ អថ វា
“វាចាយា”តិ ឥទំ **“សន្និតោទកេនា”**តិ ឯត្ថ ករណវចនំ ទដ្ឋព្ពំ។ **“វចនបតោទកេនា”**តិ ហិ វចនេន
បតោទកេនាតិ អត្ថោ, “វាចាយា”តិ វា សម្ពន្ធេ សាមិវចនំ។ វាចាយ សន្និតោទនកិរិយាយ សជ្ឈព្ភរិតមកំសូតិ
យោជេតព្ពំ។ **“សជ្ឈព្ភរិត”**ន្តិ ឯតស្ស “សំ អធិ អភិ អរិភ”ន្តិ បទច្ឆេទោ, សមន្តតោ ភុសំ អរិតន្តិ អត្ថោ,
សតមត្តេហិ តុត្តកេហិ វិយ វិវិធេហិ បរិព្ពាជកវាចាតោទនេហិ តុទី សូតិ វុត្តំ ហោតិ។ តថា ហិ វុត្តំ **“ឧបរិ
វិជ្ឈិំសូ”**តិ។ **សភាវតោ វិជ្ជមាន**ន្តិ បរមត្ថសភាវតោ ឧបលព្ភមានំ, ន បកតិអាទិ វិយ អនុបលព្ភមានំ។ **តច្ឆ**ន្តិ
សច្ចំ។ **តថ**ន្តិ អវិបរីតំ។ អត្ថតោ វេវចនមេវ តំ បទត្តយំ។ **នវលោកុត្តរធម្មេសូ**តិ វិសយេ ភុម្មំ, តេ ធម្មេ វិសយំ
កត្វា។ **ឋិតសភាវ**ន្តិ អវដ្ឋិតសភាវំ, តទុប្បាទកន្តិ អត្ថោ។ **លោកុត្តរធម្មនិយាមនិយត**ន្តិ លោកុត្តរធម្ម
សម្បាបននិយាមេន និយតំ។ ឥទានិ បន **“លោកុត្តរធម្មនិយាមត”**ន្តិ បាឋោ, សោ ន បោរាណោ អាចរិយេន
អនុទ្ធដត្តា។ កស្មា បនេសា បដិបទា ធម្មដ្ឋិតតា ធម្មនិយាមតាតិ អាហ **“ពុទ្ធានញ្ហី”**តិអាទិ។ **សា**តិ បដិបទា។
ឯទិសាតិ “ធម្មដ្ឋិតត”ន្តិអាទិនា វុត្តប្បការា។

ចិត្តហត្ថិសារិបុត្តបោដ្ឋបាទវត្ថុវណ្ណនា

៤២២. ហត្ថី សារេតិ ទមេតីតិ **ហត្ថិសារី,** ហត្ថាចរិយោ។ **សុខុមេសុ អត្ថន្តរេសូ**តិ ខន្ធាយតនាទីសុ
សុខុមញាណគោចរេសុ ធម្មេសុ។ អភិធម្មិកោ កិរេស។ **កុសលោ**តិ បុព្ពេបិ ពុទ្ធសាសនេ កតបរិចយតាយ
ឆេកោ។ **តាទិសេ ចិត្តេ**តិ គិហិភាវចិត្តេ។ ឥតរោ បន តំ សុត្វាវ ន វិព្ភមិ, **បព្ពជ្ជាយមេវ អភិរមី**តិ អធិប្បាយោ។
គិហិភាវេ អានិសំសកថាយ កថិតត្តាតិ ឯត្ថ សីលវន្តស្ស ភិក្ខុនោ តថា កថនេន វិព្ភមនេ និយោជិតត្តា ឥទានិ
សយម្បិ សីលវា ឯវ ហុត្វា ឆ វារេ វិព្ភមីតិ អធិប្បាយោ គហេតព្ពោ។ កម្មសរិក្ខកេន ហិ កម្មផលេន ភវិតព្ពំ។
កថេន្តានន្តិ អនាទរេ សាមិវចនំ។ **មហាសាវកស្ស កថិតេ**តិ មហាសាវកភូតេន មហាកោដ្ឋិកត្ថេរេន អ
បសាទនវសេន កថិតេ, កថននិមិត្តំ បតិដ្ឋំ លទ្ធុំ អសក្កោន្តោតិ អត្ថោ។ **“វិព្ភមិត្វា គិហី ជាតោ”**តិ ឥទំ
សត្តមវារមិវ វុត្តំ។ **ធម្មបទដ្ឋកថាយំ** (ធ. ប. អដ្ឋ. ១.៣ ចិត្តហត្ថត្ថេរវត្ថុ) បន **កុទ្ទាលបណ្ឌិតជាតកេ** (ជា. អដ្ឋ.
១.១.៧ កុទ្ទាលជាតកវណ្ណនា) ច ឆក្ខត្តុមេវ វិព្ភមនវារោ វុត្តោ។ **គិហិសហាយកោ**តិ គិហិកាលេ សហាយកោ។
អបសក្កន្តោបិ នាមាតិ អបិ នាម អបសក្កន្តោ, គារយ្ហវចនមេតំ។ **បព្ពជិតុំ វដ្ដតី**តិ បព្ពជ្ជា វដ្ដតិ។

៤២៣. **បញ្ញាចក្ខុនោ នត្ថិតាយា**តិ សុវុត្តទុរុត្តសមវិសមទស្សនសមត្ថស្ស បញ្ញាចក្ខុនោ អភាវេន។
យាទិសេន ចក្ខុនា សោ “ចក្ខុមា”តិ វុត្តោ, តំ ទស្សេតុំ **“សុភាសិតា”**តិអាទិ វុត្តំ។ អយំ អដ្ឋកថាតោ អបរោ
នយោ – **ឯកំសិកា**តិ ឯកន្តិកា, និព្ពានវហភាវេន និច្ឆិតាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **បញ្ញត្តា**តិ ឋវត្ថបិតា។ **ន ឯកំសិកា**តិ ន
ឯកន្តិកា និព្ពានាវហភាវេន និច្ឆិតា វដ្ដន្តោគធភាវតោតិ អធិប្បាយោ។ អយមត្ថោ ហិ “កស្មា ចេតេ បោដ្ឋ

បាទ មយា ឯកំសិកា ធម្មា ទេសិតា បញ្ញត្តា, ឯតេ បោដ្ឋបាទ អត្ថសំហិតា…បេ.… និព្ពានាយ សំវត្តន្តី”តិអាទិសុត្តបទេហិ សំសន្ទតិ សមេតីតិ។

ឯកំសិកធម្មវណ្ណនា

៤២៥. “**កស្មា អារភី**”តិ ការណំ បុច្ឆិត្វា “**អនិយ្យានិកភាវទស្សនត្ថ**”ន្តិ បយោជនំ វិស្សជ្ជិតំ។ ផលេ ហិ សិទ្ធេ ហេតុបិ សិទ្ធោ ហោតីតិ, អយំ អាចរិយមតិ (ទី. និ. ដី. ១.៤២៥) អបរេ បន “ឯទិសេសុ អត្ថសទ្ទោ ការណេ វត្តតិ, ហេត្វត្ថេ ច បច្ចត្តវចនំ, តស្មា **អនិយ្យានិកភាវទស្សន**ន្តិ ឯត្ថ អនិយ្យានិកភាវទស្សនការណា”តិ អត្ថមិច្ឆន្តិ។ **បញ្ញាបិតនិដ្ឋាយា**តិ បវេទិតវិមុត្តិមគ្គស្ស។ វដ្ដទុក្ខបរិយោសានំ គច្ឆតិ ឯតាយាតិ **និដ្ឋា**តិ ហិ វិមុត្តិ វុត្តា “គោដ្ឋា បដ្ឋិតគាវោ”តិ (ម. និ. ១.១៥៦) **មហាសីហនាទសុត្តបទេ** វិយ ឋា-សទ្ទស្ស គតិអត្ថេ បវត្តនតោ។ និដ្ឋាមគ្គោ ច ឥធ ឧត្តរបទលោបេន “និដ្ឋា”តិ អធិប្បេតោ។ តស្សេវ ហិ និយ្យានិកតា, អនិយ្យានិកតា ច វុច្ចតិ, ន និដ្ឋាយ។ និយ្យាតីតិ **និយ្យានិកា** យ-ការស្ស ក-ការំ កត្វា។ អនីយសទ្ទោ ហិ ពហុលំ កត្តុត្ថាភិធាយកោ, ន និយ្យានិកា **អនិយ្យានិកា**, តស្សា ភាវោ តថា។ **និយ្យានំ** វា និគ្គមនំ និស្សរណំ, វដ្ដទុក្ខស្ស វូបសមោតិ អត្ថោ, និយ្យានមេវ **និយ្យានិកំ**, ន និយ្យានិកំ **អនិយ្យានិកំ**, សោ ឯវ ភាវោ សភាវោ **អនិយ្យានិកភាវោ**, តស្ស ទស្សនត្ថន្តិ យោជេតព្ពំ។

“**សព្ពេ ហី**”តិអាទិ តទត្ថវិវរណំ។ អមតំ និព្ពានំ និដ្ឋមិតិ បញ្ញបេតិ យថាតិ សម្ពន្ធោ។ **លោកថូបិកាទិវសេន និដ្ឋំ បញ្ញបេន្តី**តិ “និព្ពានំ និព្ពាន”ន្តិ វចនសាមញ្ញមត្តំ គហេត្វា តថា បញ្ញបេន្តិ។ **លោកថូបិកា** នាម ព្រហ្មភូមិ វុច្ចតិ លោកស្ស ថូបិកសទិសតាបរិកប្បនេន។ កេចិ បន “នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនភូមី លោកថូបិកា”តិ វទន្តិ, តទយុត្តំ **អដ្ឋកថាសុ** តថា អវចនតោ។ **អាទិ**សទ្ទេន ចេត្ថ “អញ្ញោ បុរិសោ, អញ្ញា បកតី”តិ បកតិបុរិសន្តរាវពោធោ មោក្ខោ, ពុទ្ធិអាទិគុណវិនិមុត្តស្ស អត្តនោ អសកត្តនិ អវដ្ឋានំ មោក្ខោ, កាយវិបត្តិកតិ ជាតិពន្ធានំ អបវជ្ជនវសេន អប្បវត្តោ មោក្ខោ, បរេន បុរិសេន បលោកតា មោក្ខោ, តំសមីបតា មោក្ខោ, តំសមាយោគោ មោក្ខោតិ ឯវមាទីនំ សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។ តស្មិំ តស្មិំ សមយេ និដ្ឋំ អបញ្ញបេន្តោ នាម នត្ថិ។ ព្រាហ្មណានំ បឋមជ្ឈានព្រហ្មលោកោ និដ្ឋា។ តត្ថ ហិ នេសំ និច្ចាភិនិវេសោ យថា តំ ពកស្ស ព្រហ្មុនោ, (ម. និ. ១.៥០១) វេខនសាទិតាបសានំ អាភស្សរា, សញ្ចយាទិបរិព្ពាជកានំ សុភកិណ្ហា, អាជីវកានំ “អនន្តមានសោ”តិ បរិកប្បិតោ អសញ្ញីភវោ។ ឥមស្មិំ បន សាសនេ អរហត្តំ និដ្ឋា, សព្ពេបិ ចេតេ ទិដ្ឋិវសេន ព្រហ្មលោកាទីនិ អរហត្តមញ្ញនាយ “និព្ពានំ និព្ពាន”ន្តិ វចនសាមញ្ញមត្តំ គហេត្វា តថា បញ្ញបេន្តិ, ន បន បរមត្ថតោ នេសំសមយេ និព្ពានបញ្ញាបនស្ស លព្ភនតោតិ អាហ “**សា ច ន និយ្យានិកា**”តិអាទិ។ **យថា បញ្ញត្តា**តិ យេន យេន បការេន បញ្ញត្តា, បញ្ញត្តប្បការា ហុត្វាតិ អត្ថោ។ **ន និយ្យាតី**តិ “យេនាការេន និដ្ឋា បាបុណីយតី”តិ តេហិ បវេទិតា, តេនាការេន តស្សា អបត្តព្ពតាយ ន និយ្យាតិ។ **បណ្ឌិតេហិ បដិក្ខិត្តា**តិ “នាយំ និដ្ឋា បដិបទា វដ្ដស្ស អនតិក្កមនតោ”តិ ពុទ្ធាទីហិ បណ្ឌិតេហិ បដិក្ខិត្តា។ **និវត្តតី**តិ បដិក្ខេបការណវចនំ, យស្មា តេហិ បញ្ញត្តា និដ្ឋា បដិបទា ន និយ្យាតិ ន គច្ឆតិ, អញ្ញទត្ថុ តំសមង្គិនំ បុគ្គលំ សំសារេ ឯវ បរិព្ភមាបេន្តី និវត្តតិ, តស្មា បណ្ឌិតេហិ បដិក្ខិត្តាតិ អត្ថោ។ **ត**ន្តិ អនិយ្យានិកភាវំ។

ជានំ, បស្សន្តិ ច បុថុវចនវិបរិយាយោតិ អាហ “**ជានន្តា បស្សន្តា**”តិ។ គច្ឆន្តាទិសទ្ទានញ្ហិ “យា បន ភិក្ខុនី ជានំ សភិក្ខុកំ អារាមំ អនាបុច្ឆា បវិសេយ្យា”តិអាទីសុ (បាចិ. ១០២៤) លិង្គវសេន វិបរិយាយោ, ជានន្តីតិ អត្ថោ។ “យាចំ អទទមប្បិយោ”តិអាទីសុ (បារា. ៣៤៦; ជា. ១.៧.៥៥) វិភត្តិវសេន, យាចន្តស្សាតិ អត្ថោ។ ឥធ បន បុថុវចនវសេនាតិ វេទិតព្ពំ។ បជានំ ជាននំ នាម បច្ចក្ខតោ ជាននំ តស្ស ជេដ្ឋភាវតោ, ទស្សនមប្បជានំ តស្ស សំសយានុពន្ធត្តាតិ អយំ កមោ វុត្តោ “**ជានំ បស្ស**”ន្តិ។ តេនេត្ថ ជាននេន ទស្សនំ វិសេសេតិ។ ឯវញ្ហិ **ទិដ្ឋបុព្ពានិ ខោ តស្មិំ លោកេ មនុស្សានំ សរីរសណ្ឋានាទីនី**តិ ឯកតោ អធិប្បាយទស្សនំ សូបបន្នំ ហោតិ។ អយញ្ហេត្ថាធិប្បាយោ “កឹ តុម្ហាកំ ឯកន្តសុខេ លោកេ បច្ចក្ខតោ ញាណទស្សនំ អត្ថី”តិ។ **ជាន**ន្តិ វា តស្ស លោកស្ស អនុមានវិសយតំ វុច្ចតិ, **បស្ស**ន្តិ បច្ចក្ខតោ វិសយតំ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ “អបិ តុម្ហាកំ លោកោ បច្ចក្ខតោ ញាតោ, ឧទាហុ អនុមានតោ”តិ។

យស្មា បន លោកេ បច្ចក្ខភូតោ អត្ថោ ឥន្ទ្រិយគោចរភាវេន បាកដោ, តស្មា បាកដេន អត្ថេន អធិប្បាយំ ទស្សេតុំ “**ទិដ្ឋបុព្ពានី**”តិអាទិ វុត្តំ។ ទិដ្ឋបទេន វា ទស្សនំ, តទនុគតញ្ច ជាននំ គហេត្វា តទុភយេនេវ អត្ថេន អធិប្បាយំ វិភាវេតុំ ឯវំ វុត្តន្តិបិ ទដ្ឋព្ពំ។ **ទិដ្ឋបុព្ពានី**តិ ហិ ទស្សនេន, តទនុគតេន ច ញាណេន គហិតបុព្ពានីតិ អត្ថោ។ ឯវញ្ច កត្វា “**សរីរសណ្ឋានាទីនី**”តិ សមវិយាទវចនំ សមត្ថិតំ ហោតិ។ “**អប្បាដិហីរកត**”ន្តិ អយំ អនុនាសិកលោបនិទ្ទេសោតិ អាហ “**អប្បាដិហីរកំ ត**”ន្តិ។ តំ វចនំ អប្បាដិហីរកំ សម្បជ្ជតីតិ សម្ពន្ធោ។ អប្បាដិហីរបទេ អនុនាសិកលោបោ, “កត”ន្តិ ច ឯកំ បទន្តិ កេចិ, តទយុត្តំ សមាស

សម្ភវតោ, អនុនាសិកលោបស្ស ច អវត្តព្ពត្តា។ ឯវមេត្ថ វណ្ណយន្តិ – បដិបក្ខហរណតោ បដិហារិយំ, តទេវ **បាដិហារិយំ។** អត្ថនា ឧត្តរវិរហិតវចនំ។ បាដិហារិយមេវេត្ថ **“បាដិហីរក”**ន្តិ វុត្តំ បរេហិ វុច្ចមានឧត្តរេហិ ស ឧត្តរត្តា, ន បាដិហីរកន្តិ **អប្បាដិហីរកំ។** វិរហត្ថោ ចេត្ថ **អ**-សទ្ទោ។ តេនាហ **“បដិហរណវិរហិត”**ន្តិ។ សឧត្តរញ្ហិ វចនំ តេន ឧត្តរវចនេន បដិហរីយតិ វិបរិវត្តីយតិ, តស្មា ឧត្តរវចនំ បដិហរណំ នាម, តតោ វិរហិតន្តិ អត្ថោ។ តស្មា ឯវ និយ្យានស្ស បដិហរណមគ្គស្ស អភាវតោ “អនិយ្យានិក”ន្តិ វត្តព្ពតំ លភតិ។ តេន វុត្តំ **“អនិយ្យានិក”**ន្តិ។

៤២៦. **វិលាសោ** ឥត្ថិលីឡា, យោ “សិង្គារភាវជា កិរិយា”តិបិ វុច្ចតិ។ **អាកប្បោ** កេសពន្ធវត្ថគ្គហណាទិ អាការវិសេសោ, វេសសំវិធានំ វា។ **អាទិ**សទ្ទេន ហាវាទីនំ សង្គហោ។ **ហាវា**តិ ហិ ចាតុរិយំ វុច្ចតិ។

តយោអត្តបដិលាភវណ្ណនា

៤២៨. អាហិតោ អហំមានោ ឯត្ថាតិ **អត្តា**, អត្តភាវោតិ អាហ **“អត្តភាវបដិលាភោ”**តិ។ កថំ ទស្សេតីតិ វុត្តំ **“ឱឡារិកត្តភាវបដិលាភេនា”**តិអាទិ។ **កាមភវំ ទស្សេតិ** ឥតរភវទ្វយត្តភាវតោ ឱឡារិកត្តា។ **រូបភវំ ទស្សេតិ** ឈានមនេន និព្ពត្តំ ហុត្វា រូបីភាវេន ឧបលព្ភនតោ។ **អរូបភវំ ទស្សេតិ** អរូបីភាវេន ឧបលព្ភនតោ។ **សំកិលេសិកា ធម្មា នាម ទ្វាទស អកុសលចិត្តុប្បាទា** តទភាវេ កស្សចិ សំកិលេសស្ស អសម្ភវតោ។ **វោទានិយា ធម្មា នាម សមថវិបស្សនា** តាសំ វសេន សព្ពសោ ចិត្តវោទានស្ស សិជ្ឈនតោ។

៤២៩. បដិបក្ខធម្មានំ អសមុច្ឆេទេ សតិ ន កទាចិបិ អនវជ្ជធម្មានំ វា បារិបូរិ, វេបុល្លំ វា សម្ភវតិ, សមុច្ឆេទេ បន សតិ សម្ភវតីតិ មគ្គផលបញ្ញានមេវ គហណំ ទដ្ឋព្ពំ, តា ហិ សកី បរិបុណ្ណាបិ អបរិហីនធម្មត្តា បរិបុណ្ណា ឯវ ភវន្តិ។ **តរុណបីតី**តិ ឧប្បន្នមត្តា អលទ្ធាសេវនា ទុព្ពលបីតិ។ **ពលវតុដ្ឋី**តិ បុនប្បុនំ ឧប្បត្តិយា លទ្ធាសេវនា ឧបរិវិសេសាធិគមស្ស បច្ចយភូតា ថិរតរា បីតិ។ ឥទានិ សង្ខេបតោ បិណ្ឌត្ថំ ទស្សេន្តោ **“កឹ វុត្ត”**ន្តិអាទិមាហ ។ តត្ថ យំ វិហារំ សយំ…បេ…. វិហរិស្សតីតិ អវោចុម្ហាតិ សម្ពន្ធោ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – យំ វិហារំ “សំកិលេសិកវោទានិយធម្មានំ បហានាភិវុឌ្ឍិនិដ្ឋំ បញ្ញាយ បារិបូរិវេបុល្លភូតំ ឥមស្មឹយេវ អត្តភាវេ អបរប្បច្ចយេន ញាណេន បច្ចក្ខតោ សម្បាទេត្វា វិហរិស្សតី”តិ កថយិម្ហាតិ។ **តត្ថា**តិ តស្មឹ វិហារេ។ **តស្សា**តិ ឱវាទករស្ស ភិក្ខុនោ។ **ឯវំ វិហរតោ**តិ វុត្តប្បការេន វិហរណហេតុ, វិហរន្តស្ស វា។ តន្និមិត្តំ **បាមោជ្ជំ,** បមោទប្បភវា **បីតិ,** តប្បច្ចយភូតំ **បស្សទ្ធិទ្វយំ,** តថា សូបដ្ឋិតា **សតិ,** ឧក្កំសគតតាយ **ឧត្តមញាណំ។ សុខោ ច វិហារោ** ភវិស្សតីតិ យោជនា។ កាយចិត្តបស្សទ្ធី ហិ “បស្សទ្ធី”តិ វុត្តា, អយមេវ វា បាឋោ។ “នាមកាយបស្សទ្ធី”តិបិ បឋន្តិ, តទយុត្តមេវ បស្សទ្ធិទ្វយស្ស អវិនាភាវតោ។ កស្មា បនេស សុខោ វិហារោតិ អាហ **“សព្ពវិហារេសូ”**តិអាទិ, សព្ពេសុបិ ឥរិយាបថវិហារាទីសុ សន្តបណីតតាយ ឥមស្សេវ សុខត្តា “សុខោ វិហារោ”តិ វត្តព្ពតំ អរហតីតិ វុត្តំ ហោតិ។ កថំ សុខោតិ វុត្តំ **“ឧបសន្តោ បរមមធុរោ”**តិ។

បឋមជ្ឈានេ បដិលទ្ធមត្តេ ហីនភាវតោ បីតិ ទុព្ពលា បាមោជ្ជបក្ខិកា, សុភាវិតេ បន តស្មឹ បគុណេ សា បណីតា ពលវភាវតោ បរិបុណ្ណកិច្ចា បីតីតិ វុត្តំ **“បឋមជ្ឈានេ បាមោជ្ជាទយោ ឆបិ ធម្មា លព្ភន្តី”**តិ។ **បាមោជ្ជំ និវត្តតី**តិ ទុព្ពលបីតិសង្ខាតំ បាមោជ្ជំ ឆសុ ធម្មេសុ និវត្តតិ ហាយតិ។ វិតក្កវិចារក្ខោភវិរហិតេន ហិ ចតុក្កនយវិភត្តេ ទុតិយជ្ឈានេ សព្ពទា បីតិ ពលវតី ឯវ ហោតិ, ន បឋមជ្ឈានេ វិយ កទាចិ ទុព្ពលាតិ ឯវំ វុត្តំ។ **បីតិ និវត្តតិ** តប្បហានេនេវ តតិយជ្ឈានស្ស លព្ភនតោ។ “សុខោ វិហារោ”តិ ឥមិនា សមាធិ គហិតោតិ អាហ **“តថា ចតុត្ថេ”**តិ។ យេ បន “សុខោ វិហារោ’តិ ឯតេន សុខំ គហិត”ន្តិ វទន្តិ, តេសំ មតេន សន្តវុត្តិតាយ ឧបេក្ខាបិ ចតុត្ថជ្ឈានេ “សុខ”មិច្ចេវ ភាសិតាតិ (វិភ. អដ្ឋ. ២៣២; វិសុទ្ធិ. ២.៦៤៤; មហានិ. អដ្ឋ. ២៧; បដិ. ម. អដ្ឋ. ១០៥) កត្វា តថា វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ ឥមស្មឹយេវ **ទីឃនិកាយេ** (ទី. និ. ១.៤៣២; ៣.១៦៦, ៣៥៨) អាគតំ អនេកធា ទេសនានយមុទ្ធរិត្វា ឥធ ទេសិតនយំ និយមេតុំ **“ឥមេសូ”**តិអាទិ វុត្តំ។ **សុទ្ធ…បេ…. កថិត**ន្តិ ឧបរិមគ្គំ អកថេត្វា កេវលំ វិបស្សនាបាទកមេវ ឈានំ កថិតំ។ **ចតូហិ…បេ…. កថិតា**តិ វិបស្សនាបាទកភាវេន ឈានានិ កថេត្វា តតោ បរំ វិបស្សនាបុព្ពកា ចត្តារោបិ មគ្គា កថិតា។ **ចតុត្ថជ្ឈានិកផលសមាបត្តិ កថិតា**តិ បឋមជ្ឈានិកាទិកា ផលសមាបត្តិយោ អកថេត្វា ចតុត្ថជ្ឈានិកា ឯវ ផលសមាបត្តិ កថិតា។ **បីតិវេវចនមេវ កត្វា**តិ ទ្វិន្នំ បីតីនំ ឯកស្មឹ ចិត្តុប្បាទេ អនុប្បជ្ជនតោ បាមោជ្ជំ បីតិវេវចនមេវ កត្វា, តទុភយំ អភេទតោ កត្វាតិ វុត្តំ ហោតិ។ បីតិសុខានំ អបរិច្ចត្តត្តា, “សុខោ វិហារោ”តិ ច សាតិសយស្ស សុខវិហារស្ស គហិតត្តា **“ទុតិយជ្ឈានិកផលសមាបត្តិ នាម កថិតា”**តិ វុត្តំ។ កាមំ បឋមជ្ឈានេបិ បីតិសុខានិ លព្ភន្តិ, តានិ បន វិតក្កវិចារបរិក្ខោភេន ន តត្ថ សន្តបណីតានិ, ឥធ ច សន្តបណីតានេវ អធិប្បេតានិ, តស្មា ទុតិយជ្ឈានិកា ឯវ ផលសមាបត្តិ គហិតា, ន បឋមជ្ឈានិកាតិ ទដ្ឋព្ពំ។

៤៣២-៤៣៧. *វិភាវនត្ថោ*តិ បកាសនត្ថោ សរូបតោ និរូបនត្ថោ “ន សមណោ គោតមោ ព្រាហ្មណេ ជិណ្ណេ ...បេ.... អភិវាទេតិ វា បច្ចុដ្ឋេតិ វា អាសនេន វា និមន្តេតី”តិអាទីសុ (អ. និ. ៨.១១; បារា. ២) វិយ។ តេនាហ **“អយំ សោ”**តិអាទិ។ “អយំ អត្តបដិលាភោ សោ ឯវា”តិ ឯវំ សរូបតោ វិភាវេត្វា បកាសេត្វា។ **អយន្តិ** ហិ ភគវតា បុព្ពេ វុត្តំ អត្តបដិលាភំ អាសន្នបច្ចក្ខភាវេន បច្ចាមសតិ, **សោ**តិ បន បរេហិ បុច្ឆិយមានំ បរម្មុខភាវេន។ **ន នំ ឯវំ វទាមា**តិ ឯត្ថ **នន្តិ** ឱឡារិកមត្តបដិលាភំ។ **សប្បាដិហីរកតន្តិ** ឯត្ថ បុព្ពេ វុត្តនយេន អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ បរេហិ ចោទិតវចនបដិហារកំ សឧត្តរវចនំ សប្បាដិហីរកន្តិ ហិ អយមេវ វិសេសោ។ **តុច្ឆោ**តិ មុសា អភូតោ។ **សោ**តិ មនោមយោ, អរូបោ វា អត្តបដិលាភោ។ **ស្វេវា**តិ សោ ឯវ ឱឡារិកោ អត្តបដិលាភោ។ **តស្មិំ សមយេ សច្ចោ ហោតី**តិ តស្មិំ បច្ចុប្បន្នសមយេ វិជ្ជមានោ ហោតិ។ **អត្តបដិលាភោត្វេវ និយ្យាតេសី**តិ អត្តបដិលាភសទ្ទេន តថា ឯវ បរិយោសាបេសិ, ន បន នំ “អត្តបដិលាភោ”តិ សង្ខ្យំ គច្ឆតីតិ បញ្ញត្តិំ សរូបតោ នីហរិត្វា ទស្សេសីតិ អធិប្បាយោ។ **រូបាទយោ ចេត្ថ ធម្មា**តិ រូបវេទនាទយោ ឯវ ឯត្ថ លោកេ សភាវធម្មា។ **នាមមត្តមេតន្តិ** រូបាទិកេ បញ្ចក្ខន្ធេ ឧបាទាយ នាមបញ្ញត្តិមត្តមេតំ **“អត្តបដិលាភោ”**តិ។ **ឯវរូបា វោហារា**តិ “ឱឡារិកោ អត្តបដិលាភោ”តិអាទិវោហារា។ **នាមបញ្ញត្តិវសេនា**តិ នាមភូតបញ្ញត្តិមត្តវសេន។ “អត្តបដិលាភោ’តិ សង្ខ្យំ គច្ឆតី”តិ **និយ្យាតនត្ថំ។**

៤៣៨. ឯវញ្ច បន វត្វាតិ រូបាទិកេ ឧបាទាយ បញ្ញត្តិមត្តមេតំ អត្តបដិលាភោតិ ឥមមត្ថំ “យស្មិំ ចិត្ត សមយេ”តិអាទិនា វត្វា។ **បដិបុច្ឆិត្វា**តិ យថា បរេ បុច្ឆេយ្យុំ, តថា កាលវិភាគតោ បដិបទានិ បុច្ឆិត្វា។ **វិនយនត្ថន្តិ** យថាបុច្ឆិតស្ស អត្ថស្ស ញាបនវសេន វិនយនត្ថាយ។ **យេ តេ អតីតា ធម្មា**តិ អតីតសមយេ អតីតត្តបដិលាភស្ស ឧបាទានភូតា រូបាទយោ ធម្មា។ **តេ ឯតរហិ នត្ថិ** និរុទ្ធត្តា។ តតោ ឯវ **“អហេសុ”ន្តិ សង្ខ្យំ គតា**។ **តស្មា**តិ ឧបាទានស្ស អតីតស្មិំយេវ សមយេ លព្ភនតោ។ **សោបី**តិ តទុបាទានោ **មេ អត្តបដិលាភោ**បិ។ **តស្មិំយេវ សមយេ**តិ អតីតេ ឯវ សមយេ។ **សច្ចោ អហោសី**តិ ភូតោ វិជ្ជមានោ វិយ អហោសិ។ **អនាគតបច្ចុប្បន្នាន**ន្តិ អនាគតានញ្ចេវបច្ចុប្បន្នានញ្ច រូបាទិធម្មានំ ឧបាទានភូតានំ។ **តទា អភាវា**តិ តស្មិំ អតីតសមយេ អភាវា អវិជ្ជមានត្តា។ តទុបាទានភូតោ **អនាគតោ, បច្ចុប្បន្នោ** ច អត្តបដិលាភោ **តស្មិំ អតីតសមយេ មោឃោ** តុច្ឆោ មុសា នត្ថីតិ អត្ថោ។ **អត្ថតោ**តិ បញ្ញត្តិអត្ថតោ។ **នាមមត្តមេវា**តិ សមញ្ញាមត្តមេវ។ បរមត្ថតោ អនុបលព្ភមានត្តា **អត្តបដិលាភំ បដិជានាតិ។**

“ឯសេវ នយោ”តិ ឥមិនា យេ តេ អនាគតា ធម្មា, តេ ឯតរហិ នត្ថិ, “ភវិស្សន្តី”តិ បន សង្ខ្យំ គតា, តស្មា សោបិ មេ អត្តបដិលាភោ តស្មិំយេវ សមយេ សច្ចោ ភវិស្សតិ។ អតីតបច្ចុប្បន្នានំ បន ធម្មានំ តទា អភាវា តស្មិំ សមយេ “មោឃោ អតីតោ, មោឃោ បច្ចុប្បន្នោ”តិ ឯវំ អត្ថតោ នាមមត្តមេវ អត្តបដិលាភំ បដិជានាតិ។ យេ ឥមេ បច្ចុប្បន្នា ធម្មា, តេ ឯតរហិ “អត្ថី”តិ សង្ខ្យំ គតា, តស្មា យ្វាយំ មេ អត្តបដិលាភោ, សោ ឥទានិ សច្ចោ ហោតិ។ អតីតានាគតានំ បន ធម្មានំ អធុនា អភាវា ឯតរហិ “មោឃោ អតីតោ, មោឃោ អនាគតោ”តិ ឯវំ អត្ថតោ នាមមត្តមេវ អត្តបដិលាភំ បដិជានាតីតិ ឥមមត្ថំ អតិទិសតិ។

៤៣៩-៤៤៣. សំសន្ទិតុន្តិ សមានេតុំ។ **គវា**តិ គាវិតោ។ **តត្ថា**តិ ខីរាទីសុ បញ្ចគោរសេសុ។ **យស្មិំ សមយេ ខីរំ ហោតី**តិ យស្មិំ កាលេ ភូតុបាទាយសញ្ញិតំ ឧបាទានវិសេសំ ឧបាទាយ ខីរបញ្ញត្តិ ហោតិ។ **ន តស្មិំ...បេ.... គច្ឆតិ** ខីរបញ្ញត្តិឧបាទានស្ស ភូតុបាទាយរូបស្ស ទធិអាទិបញ្ញត្តិយា អនុបាទានតោ។ បដិនិយតវត្ថុកា ហិ ឯតា លោកសមញ្ញា។ តេនាហ **“យេ ធម្មេ ឧបាទាយា”**តិអាទិ។ សង្ខាយតិ កថីយតិ ឯតាយាតិ **សង្ខា។** អត្ថំ នីហរិត្វា ឧច្ចន្តិ វទន្តិ ឯតាយាតិ **និរុត្តិ។** តំ តទត្ថំ នមន្តិ សត្តា ឯតេនាតិ **នាមំ**, តថា វោហរន្តិ ឯតេនាតិ **វោហារោ**, បញ្ញត្តិយេវ។ “យស្មិំ សមយេ”តិអាទិនា ខីរេ វុត្តនយំ ទធិអាទីសុបិ **“ឯស នយោ សព្ពត្ថា”**តិ អតិទិសតិ។

សមនុជាននមត្តកានីតិ “ឥទំ ខីរំ, ឥទំ ទធី”តិអាទិនា គាទិសេសុ ភូតុបាទាយរូបវិសេសេសុ លោកេ បរម្បរាគតំ បញ្ញត្តិំ អប្បដិក្ខិបិត្វា សមនុជាននំ វិយ បច្ចយវិសេសវិសិដ្ឋំ រូបាទិខន្ធសមូហំ ឧបាទាយ “ឱឡារិកោ អត្តបដិលាភោ”តិ ច “មនោមយោ អត្តបដិលាភោ”តិ ច “អរូបោ អត្តបដិលាភោ”តិ ច តថា តថា សមនុជាននមត្តកានិ, ន ច តព្ពិនិមុត្តោ ឧបាទានតោ អញ្ញោ កោចិ បរមត្ថតោ អត្ថីតិ វុត្តំ ហោតិ។ **និរុត្តិមត្តកានី**តិ សទ្ទនិរុត្តិយា គហណូបាយមត្តកានិ។ “សត្តោ ផស្សោ”តិអាទិនា ហិ សទ្ទគ្គហណុត្តរកាលំ តទនុវិទ្ធបណ្ណត្តិគ្គហណមុខេនេវ តទត្ថាវពោធោ។ តថា ចាហុ –

“បឋមំ សទ្ទំ សោតេន, តីតំ ទុតិយចេតសា;
នាមំ តតិយចិត្តេន, អត្ថំ ចតុត្ថចេតសា”តិ។ (មណិសារមញ្ជូសាដីកាយំ បច្ចយសង្គហវិភាគេបិ);

វចនបថមត្តកានីតិ តស្សេវ វេវចនំ។ និរុត្តិយេវ ហិ អញ្ញេសម្បិ ទិដ្ឋានុគតិមាបជ្ជន្តានំ ការណដ្ឋេន **វចនបថោ។ វោហារមត្តកានី**តិ តថា តថា វោហារមត្តកានិ។ **នាមបណ្ណត្តិមត្តកានី**តិ តស្សេវ បរិយាយោ, តំតំនាមបញ្ញាបនមត្តកានីតិ អត្ថោ។ **សព្ពមេត**ន្តិ “អត្តបដិលាភោ”តិ វា “សត្តោ”តិ វា “បោសោ”តិ វា សព្ពមេតំ **វោហារមត្តកំ។** កស្មាតិ ចេ, បរមត្ថតោ អនុបលព្ភនតោតិ ទស្សេតុំ “**យស្មា**”តិអាទិ វុត្តំ។ **សុញ្ញោ**តិ បរមត្ថតោ វិវិត្តោ។

យទ្យេវំ កស្មា ចេសា ពុទ្ធេហិបិ វុច្ចតីតិ ចោទនំ សោធេន្តោ “**ពុទ្ធានំ បនា**”តិអាទិមាហ។ សម្មុតិយា វោហារស្ស កថនំ **សម្មុតិកថា។** បរមត្ថស្ស សភាវធម្មស្ស កថនំ **បរមត្ថកថា។** បរមត្ថសន្និស្សិតកថាភាវតោ អនិច្ចាទិកថាបិ “**បរមត្ថកថា**”តិ វុត្តា។ បរមត្ថធម្មោយេវ ហិ “អនិច្ចោ, ទុក្ខោ”តិ ច វុច្ចតិ, ន សម្មុតិធម្មោ។

“អនិច្ចា សព្ពេ សង្ខារា, ទុក្ខានត្តា ច សង្ខតា;
និព្ពានញ្ចេវ បញ្ញត្តិ, អនត្តា ឥតិ និច្ឆយា” តិ។ (បរិ. ២៥៧) –

វចនតោ បនេស “អនត្តា”តិ វុច្ចតិ, ខន្ធាទិបញ្ញត្តិ បន តជ្ជាបញ្ញត្តិ វិយ បរមត្ថសន្និស្សយា, អាសន្នតរា ច, បុគ្គលបញ្ញត្តិអាទយោ វិយ ន ទូរេ , តស្មា ខន្ធាទិកថាបិ “**បរមត្ថកថា**”តិ វុត្តា, ខន្ធាទិសីសេន វា តទុបាទានសភាវធម្មា ឯវ គហិតាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ ននុ ច សភាវធម្មាបិ សម្មុតិមុខេនេវ ទេសនមារោហន្តិ, ន បរមត្ថមុខេន, តស្មា សព្ពាបិ ទេសនា សម្មុតិកថាវ សិយាតិ? នយិទមេវំ កថេតព្ពធម្មវិភាគេន កថាវិភាគស្ស អធិប្បេតត្តា, ន ច សទ្ទោ កេនចិ បវត្តិនិមិត្តេន វិនា អត្ថំ បកាសេតីតិ។

កស្មា ចេវំ ទុព្ពិធា ពុទ្ធានំ កថា បវត្តតីតិ អនុយោគំ ការណវិភាវនេន បរិហរិតុំ “**តត្ថ យោ**”តិអាទិ វុត្តំ។ អត្ថំ **វិជានិតុំ** ចតុសច្ចំ **បដិវិជ្ឈិតុំ** វដ្ដតោ **និយ្យាតុំ អរហត្ត**សង្ខាតំ **ជយគ្គាហំ គហេតុំ សក្កោតិ។** យស្មា បរមត្ថកថាយ ឯវ សច្ចសម្បដិវេធោ, អរិយសច្ចកថា ច សិខាប្បត្តា ទេសនា, តស្មា វិនេយ្យបុគ្គលវសេន អាទិតោ សម្មុតិកថំ កថេន្តោបិ ភគវា បរតោ បរមត្ថកថំយេវ កថេតីតិ អាហ “**តស្សា**”តិអាទិ។ “អាទិតោវ សម្មុតិកថំ កថេតី”តិ ហិ វទន្តោ បរតោ បរមត្ថកថម្បិ កថេតីតិ ទីបេតិ, ឥតរត្ថ បន “អាទិតោវ កថេតី”តិ អវទន្តោ សព្ពត្ថបីតិ។ “**តថា**”តិអាទិនា កថាទ្វយកថនេ បរិយាយន្តរំ វិភាវេតិ។ **ពោធេត្វា**តិ វេនេយ្យជ្ឈាសយានុរូបំ តថា តថា ទេសេតព្ពមត្ថំ ជានាបេត្វា, ឥមិនា បន ឥមមត្ថំ ទស្សេតិ – កត្ថចិ សម្មុតិកថាបុព្ពិកា បរមត្ថកថា ហោតិ បុគ្គលជ្ឈាសយវសេន, កត្ថចិ បរមត្ថកថាបុព្ពិកា សម្មុតិកថា, ឥតិ វិនេយ្យទមនកុសលស្ស សត្ថុ វេនេយ្យជ្ឈាសយវសេន តថា តថា ទេសនា បវត្តតីតិ។ សព្ពត្ថ បន ភគវា ធម្មតំ អវិជហន្តោ ឯវ សម្មុតិមនុវត្តតិ, សម្មុតឹ អបរិច្ចជន្តោយេវ ធម្មតំ វិភាវេតិ, នំ តត្ថ អភិនិវេសាតិធាវនាទិ។ វុត្តញ្ចេតំ ភគវតា “ជនបទនិរុត្តឹ នាភិនិវិសេយ្យ, សមញ្ញំ នាតិធាវេយ្យា”តិ (ទី. និ. ដី. ១.៤៣៩-៤៤៣)។

បឋមំ សម្មុតិកថាកថនំ បន វេនេយ្យវសេន យេភុយ្យេន ពុទ្ធានមាចិណ្ណន្តិ តំ ការណេន សទ្ធឹ ទស្សេន្តោ “**បកតិយា បនា**”តិអាទិមាហ។ **លូខាការា**តិ វេនេយ្យានមនភិសម្ពុជ្ឈនវសេន លូខសទិសា។ ននុ ច សម្មុតិ នាម បរមត្ថតោ អវិជ្ជមានត្តា អភូតា, តំ កថំ ពុទ្ធា កថេន្តីតិ វុត្តំ “**សម្មុតិកថំ កថេន្តាបី**”តិអាទិ។ **សច្ចមេវា**តិ តថមេវ ។ **សភាវមេវា**តិ សម្មុតិភាវេន តំសភាវមេវ។ តេនាហ “**អមុសាវា**”តិ។ បរមត្ថស្ស បន សច្ចាទិភាវេ វត្តព្ពមេវ នត្ថិ។

កោ បនិមេសំ សម្មុតិបរមត្ថធម្មានំ វិសេសោតិ? យស្មឹ ភិន្នេ, ពុទ្ធិយា វា អវយវវិនិព្ភោគេ កតេ ន តំសញ្ញា, សោ ឃដបដាទិប្បភេទោ សម្មុតិ, តព្ពិបរិយាយតោ បរមត្ថោ។ ន ហិ កក្ខឡផុសនាទិសភាវេ អយំ នយោ លព្ភតិ។ ឯវំ សន្តេបិ វុត្តនយេន សម្មុតិ ច សច្ចសភាវា ឯវាតិ អាហ “**ទុវេ សច្ចានិ អក្ខាសី**”តិអាទិ។ តត្ថ **ទុវេ សច្ចានិ អក្ខាសី**តិ នានាទេសភាសាកុសលោ តិណ្ណំ វេទានមត្ថសំវណ្ណនកោ អាចរិយោ វិយ នានាវិធសម្មុតិបរមត្ថកុសលោ ភគវា វេនេយ្យជ្ឈាសយានុរូបំ ទុវេយេវ សច្ចានិ អក្ខាសីតិ អត្ថោ។ តំ សរូបតោ, បរិមាណតោ ច ទស្សេតិ “**សម្មុតឹ បរមត្ថញ្ច, តតិយំ នូបលព្ភតី**”តិ ឥមិនា។ **វទតំ វរោ**តិ សព្ពេសំ វទន្តានំ វរោ។ លោកសង្កេតមត្តសិទ្ធា **សម្មុតិ។** បរមោ ឧត្តមោ អវិបរីតោ យថាភូតសភាវោ **បរមត្ថោ។**

ឥទានិ នេសំ សច្ចសភាវំ សហ ការណេន ទស្សេតុំ “**សង្កេតវចន**”ន្តិ គាថា វុត្តា។ យស្មា លោកសម្មុតិការណំ, តស្មា សង្កេតវចនំ សច្ចំ, យស្មា ច ធម្មានំ ភូតលក្ខណំ, តស្មា បរមត្ថវចនំ សច្ចន្តិ យោជនា។ **លោកសម្មុតិ ការណ**ន្តិ ហិ សង្កេតវចនស្ស សច្ចភាវេ ការណទស្សនំ, លោកសិទ្ធា សម្មុតិ សង្កេតវចនស្ស អវិសំវាទនតាយ ការណន្តិ អត្ថោ, វិសំវាទនាភាវតោ សង្កេតវចនំ សច្ចន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ **ធម្មានំ ភូតលក្ខណ**ន្តិ ច បរមត្ថវចនស្ស សច្ចភាវេ ការណទស្សនំ។ សភាវធម្មានំ យោ ភូតោ អវិបរីតោ សភាវោ, តស្ស លក្ខណំ អង្គនំ ញាបនន្តិ អត្ថោ,

យាថាវតោ អវិសំវាទនវសេន បវត្តនតោ បរមត្ថវចនំ សច្ចន្តិ អធិប្បាយោ។ **អនង្គណសុត្តដីកាយំ** បន អាចរិយេនេវ និស្សក្កវចនេន បទមុល្លិង្គេត្វា “**លោកសម្មុតិការណា**តិ លោកសមញ្ញំ និស្សាយ បវត្តនតោ។ **ធម្មាន**ន្តិ សភាវធម្មានំ។ **ភូតការណា**តិ យថាភូតសភាវំ និស្សាយ បវត្តនតោ”តិ វុត្តំ។

អញ្ញត្ថ បន –

“តស្មា វោហារកុសលស្ស, លោកនាថស្ស សត្ថុនោ;
សម្មុតឹ វោហរន្តស្ស, មុសាវាទោ ន ជាយតី”តិ។ (ម. និ. អដ្ឋ. ១.៥៧; អ. និ. អដ្ឋ. ១.១៧០; ឥតិវុ. អដ្ឋ. ២៤) –

អយម្បិ គុណបរិទីបនី គាថា ទិស្សតិ។ តត្ថ **តស្មា**តិ សច្ចស្ស ទុវិធត្តា, សង្កេតវចនស្ស វា សច្ចភាវតោ។ **សម្មុតឹ វោហរន្តស្សា**តិ “បុគ្គលោ សត្តោ”តិអាទិនា លោកសមញ្ញំ កថេន្តស្ស **មុសាវាទោ** នាម **ន ជាយតី**តិ អត្ថោ។ អបិច “អដ្ឋហិ ការណេហិ ភគវា បុគ្គល កថំ កថេតិ ហិរោត្តប្បទីបនត្ថំ, កម្មស្សកតាទីបនត្ថំ, បច្ចត្តបុរិសការទីបនត្ថំ, អានន្តរិយទីបនត្ថំ, ព្រហ្មវិហារទីបនត្ថំ, បុព្ពេនិវាសទីបនត្ថំ, ទក្ខិណាវិសុទ្ធិទីបនត្ថំ, លោកសម្មុតិយា អប្បហានត្ថញ្ចា”តិអាទិនា (ម. និ. អដ្ឋ. ១.៥៧; អ. និ. អដ្ឋ. ១.១៧០; ឥតិវុ. អដ្ឋ. ២៤; កថា. អនុដី. ១) តត្ថ តត្ថ វុត្តការណម្បិ អាហរិត្វា ឥធ វត្តព្ពំ។

យទិ តថាគតោ បរមត្ថសច្ចំ សម្មទេវ អភិសម្ពុជ្ឈិត្វា ឋិតោបិ លោកសមញ្ញាភូតំ សម្មុតិសច្ចំ គហេត្វាវ វទតិ, ឯវញ្ចេត្ថ កោ លោកិយមហាជនេហិ វិសេសោតិ វុត្តំ “**យាហី**”តិអាទិ, អយំ បាឡិយំ សម្ពន្ធោ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – លោកិយមហាជនោ អប្បហីនបរាមាសត្តា “ឯតំ មមា”តិអាទិនា បរាមសន្តោ វោហរតិ។ តថាគតោ បន សព្ពសោ បហីនបរាមាសត្តា អបរាមសន្តោវ យស្មា លោកសមញ្ញាហិ វិនា លោកិយោ អត្ថោ លោកេន ទុព្ពិញ្ញេយ្យោ, តស្មា តាហិ តំ វោហរតិ។ តថា វោហរន្តោ ច អត្តនោ ទេសនាវិលាសេន វេនេយ្យសត្តេ បរមត្ថសច្ចេ បតិដ្ឋាបេតីតិ។ **ទេសនំ វិនិវដ្ដេត្វា**តិ ហេដ្ឋា វុត្តាយ ទិដ្ឋាភិនិវេសបដិសញ្ញុត្តាយ វដ្ដកថាយ វិនិវត្តេត្វា វិវេចេត្វា។ **អរហត្តនិកូដេន និដ្ឋាបេសី**តិ “អបរាមស”ន្តិ ឥមិនា បទេន តណ្ហាមានបរាមាសប្បហានកិត្តនេន តប្បហាយកអរហត្តសង្ខាតនិកូដេន ទេសនំ បរិយោសាបេសិ។ យំ បនេត្ថ អត្ថតោ ន វិភត្តំ, តំ សុវិញ្ញេយ្យមេវ។

ឥតិ សុមង្គលវិលាសិនិយា ទីឃនិកាយដ្ឋកថាយ បរមសុខុមគម្ភីរទុរនុពោធត្ថបរិទីបនាយ សុវិមលវិបុល បញ្ញាវេយ្យត្តិយជននាយ សាធុវិលាសិនិយា នាម លីនត្ថបកាសនិយា បោដ្ឋបាទសុត្តវណ្ណនាយ លីនត្ថបកាសនា។

បោដ្ឋបាទសុត្តវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

១០. សុភសុត្តវណ្ណនា

សុភមាណវកវត្ថុវណ្ណនា

៤៤៤. ឯវំ បោដ្ឋបាទសុត្តំ សំវណ្ណេត្វា ឥទានិ សុភសុត្តំ សំវណ្ណេន្តោ យថានុបុព្ពំ សំវណ្ណនោកាសស្ស បត្តភាវំ វិភាវេតុំ, បោដ្ឋបាទសុត្តស្សានន្តរំ សង្គីតស្ស សុត្តស្ស សុភសុត្តភាវំ វា បកាសេតុំ **“ឯវំ មេ សុតំ…បេ.… សាវត្ថិយន្តិ សុភសុត្ត”**ន្តិ អាហ។ អនុនាសិកលោបេន “អចិរ បរិនិព្ពុតេ”តិ វុត្តន្តិ ទស្សេតិ **“អចិរំ បរិនិព្ពុតេ”**តិ ឥមិនា យថា បោដ្ឋបាទសុត្តេ “អប្បាដិហីរក តំ ភាសិតំ សម្បជ្ជតី”តិ, អចិរំ បរិនិព្ពុតស្ស អស្សាតិ វា **អចិរបរិនិព្ពុតោ** យថា “អចិរបក្កន្តោ, មាសជាតោ”តិ។ អត្ថមត្តំ បន ទស្សេតុំ ឯវំ វុត្តំ។ **អចិរបរិនិព្ពុតេ**តិ ច សត្ថុ បរិនិព្ពុតភាវស្ស ចិរកាលតាបដិក្ខេបេន អាសន្នតាមត្តំ ទស្សិតំ, កាលបរិច្ឆេទោ បន ន ទស្សិតោតិ តំ ទស្សេន្តោ **“បរិនិព្ពានតោ”**តិអាទិមាហ។ វិសាខបុណ្ណមិតោ ឧទ្ធំ យាវ ជេដ្ឋបុណ្ណមី, តាវ កាលំ សន្ធាយ **“មាសមត្តេ”**តិ វុត្តំ។ **មត្ត**សទ្ទេន បន តស្ស កាលស្ស កិញ្ចិ អសម្បុណ្ណតំ ជោតេតិ។ តុទិសញ្ញិតោ គាមោ និវាសោ ឯតស្សាតិ **តោទេយ្យោ។** តំ បនេស យស្មា សោណទណ្ឌោ (ទី. និ. ១.៣០០) វិយ ចម្បំ, កូដទន្តោ (ទី. និ. ១.៣២៣) វិយ ច ខាណុមតំ អជ្ឈាវសតិ, តស្មា វុត្តំ **“តស្ស អធិបតិត្តា”**តិ, ឥស្សរភាវតោតិ អត្ថោ។ អយម្បិ ហិ រញ្ញោ បសេនទិកោសលស្ស បុរោហិតព្រាហ្មណោ។ **បុត្តម្បិ អាហា**តិ សុភំ មាណវម្បិ ឱវទន្តោ អាហ។

អញ្ជនានន្តិ អក្ខិអញ្ជនត្ថាយ ឃំសិតអញ្ជនានំ។ **វម្មិកានន្តិ** កិមិសមាហដវម្មិកានំ សញ្ចយំ ទិស្វាតិ សម្ពន្ធោ។ **មធូនន្តិ** មក្ខិកមធូនំ។ **សមាហារន្តិ** មករន្ទសន្និចយំ។ **បណ្ឌិតោ ឃរមាវសេ**តិ យស្មា អប្បតរប្បតរេបិ គយ្ហមានេ ភោគា ខីយន្តិ, អប្បតរប្បតរេបិ ច សញ្ចិយមានេ វឌ្ឍន្តិ, តស្មា យថាវុត្តមុបមត្តយំ បញ្ញាយ ទិស្វា វិញ្ញុជាតិកោ កិញ្ចិបិ វយមកត្វា អាយមេវ ឧប្បាទេន្តោ ឃរេវសេ ឃរាវាសមនុតិដ្ឋេយ្យាតិ លោភាទេសិតបដិបត្តឹ ឧបទិសតិ។

អទានមេវ សិក្ខាបេត្វា សិក្ខាបនហេតុ លោភាភិភូតកាយ **តស្មិំយេវ ឃរេ សុនខោ ហុត្វា** និព្ពត្តិ។ លោភវសិកស្ស ហិ ទុគ្គតិ បាដិកង្ខា , “ជនវសភោ នាម យក្ខោ ហុត្វា និព្ពត្តី”តិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.១៥០) ឯត្ថ វុត្តនយេន អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ បុព្ពបរិចយេន **អតិវិយ បិយាយតិ។** វុត្តញ្ហិ “បុព្ពេវ សន្និវាសេនា”តិអាទិ (ជា. ១.២.១៧៤)។ **និក្ខន្តេ**តិ កេនចិទេវ ករណីយេន ពហិ និក្ខន្តេ។ សុភំ មាណវំ អនុគ្គណ្ហិតុកាមោ ឯកកោវ **ភគវា បិណ្ឌាយ បាវិសិ។ ភុក្ការ**ន្តិ “ភុ ភូ”តិ សុនខសទ្ទករណំ។ **“ភោ ភោ”**តិ ព្រាហ្មណសមុទាចារេន **បរិភវិត្វា** បរិភវនហេតុ។ “ភោវាទិ នាម សោ ហោតិ, សចេ ហោតិ សកិញ្ចនោ”តិ (ធ. ប. ៣៩៦; សុ. និ. ៦២៥) ហិ វុត្តំ។ ននុ ច ហេដ្ឋា “អទានមេវ សិក្ខាបេត្វា សុនខោ ហុត្វា និព្ពត្តោ”តិ អាហ, កស្មា បនេត្ថ “បុព្ពេបិ មំ ‘ភោ ភោ’តិ បរិភវិត្វា សុនខោ ជាតោ”តិ វទតីតិ? តថា និព្ពត្តិយា តទុភយសាធារណផលត្តា។ អាទិសំសផលញ្ហិ សាធារណកម្មេនបិ ជាតំ, ន វិបាកផលំ វិយ ឯកកម្មេនេវាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **អវីចឹ គមិស្សសិ** កតោកាសស្ស កម្មស្ស បដិពាហិតុមសក្កុណេយ្យភាវតោ។ “ជានាតិ មំ សមណោ គោតមោ”តិ **វិប្បដិសារី ហុត្វា។ ឧទ្ធនន្តរេ**តិ ចុល្លិកន្តរេ។ **ន**ន្តិ សុនខំ។

តំ បវត្តិន្តិ ភគវតា យថាវុត្តការណំ។ ព្រាហ្មណចារិត្តស្ស អបរិហាបិតតំ សន្ធាយ, តថា បិតរំ ឧក្កំសេន្តោ **“ព្រហ្មលោកេ និព្ពត្តោ”**តិ អាហ។ **មុខារុឡ្ហ**ន្តិ សយំបដិភានវសេន មុខមារុឡ្ហំ។ **តំ បវត្តឹ បុច្ឆី**តិ “សុតមេតំ ភោ គោតម មយ្ហំ បិតា សុនខោ ហុត្វា និព្ពត្តោ”តិ តុម្ហេហិ វុត្តំ, “កិមិទំ សច្ចំ វា អសច្ចំ វា”តិ បុច្ឆិ។ **តថេវ វត្វា**តិ យថា បុព្ពេ សុនខស្ស វុត្តំ, តថេវ វត្វា។ **អវិសំវាទនត្ថ**ន្តិ សច្ចាបនត្ថំ, “តោទេយ្យព្រាហ្មណោ សុនខោ ហុត្វា និព្ពត្តោ”តិ វចនស្ស អវិសំវាទនេន អត្តនោ អវិសំវាទិតភាវទស្សនត្ថន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ **អប្បោទក**ន្តិ អប្បកេន ឧទកេន សម្បាទិតំ។ **មធុបាយាស**ន្តិ សាទុរសំ, មធុយោជិតំ វា បាយាសំ។ **តថា អកាសិ,** យថា ភគវតា វុត្តំ។ **“សព្ពំ ទស្សេសី**តិ ពុទ្ធានុភាវេន សោ សុនខោ តំ សព្ពំ នេត្វា ទស្សេសិ, ន ជាតិស្សរតាយ។ ភគវន្តំ ទិស្វា ភុក្ករណំ បន បុរិមជាតិសិទ្ធវាសនាវសេនា”តិ (ទី. និ. ដី. ១.៤៤៤) ឯវំ អាចរិយេន វុត្តំ។ ឧបរិបណ្ណាសកេ បន **ចូឡកម្មវិភង្គសុត្តដ្ឋកថាយំ** “សុនខោ ‘ញាតោម្ហិ ឥមិនា’តិ រោទិត្វា ‘ហុំ ហុ’ន្តិ ករោន្តោ ធននិធានដ្ឋានំ គន្ត្វា បាទេន បថវិំ ខណិត្វា សញ្ញំ អទាសី”តិ (ម. និ. អដ្ឋ. ៣.២៨៩) ជាតិស្សរាការមាហ, វីមំសិត្វា គហេតព្ពំ។

“ភវបដិច្ឆន្នំ នាម ឯវរូបំ សុនខបដិសន្ធិអន្តរំ បាកដំ សមណស្ស គោតមស្ស, អទ្ធា ឯស សព្ពញ្ញូ”តិ **ភគវតិ បសន្នចិត្តោ។** អង្គវិជ្ជាបាឋកោ កិរេស។ តេនស្ស ឯតទហោសិ “ឥមំ ធម្មបណ្ណាការំ កត្វា សមណំ គោតមំ បញ្ហំ បុច្ឆិស្សាមី”តិ, តតោ សោ ចុទ្ទស បញ្ហេ អភិសង្ខរិត្វា ភគវន្តំ បុច្ឆិ។ តេន វុត្តំ **“ចុទ្ទស បញ្ហេ បុច្ឆិត្វា”**តិ។ តត្ថ **ចុទ្ទស បញ្ហេ**តិ “ទិស្សន្តិ ហិ ភោ គោតម មនុស្សា អប្បាយុកា, ទិស្សន្តិ ទីឃាយុកា។ ទិស្សន្តិ ពវ្ហា

ពាធា, អប្បាពាធា។ ទុព្ពណ្ណា, វណ្ណវន្តោ។ អប្បេសក្ខា, មហេសក្ខា។ អប្បភោគា, មហាភោគា។ នីចកុលីនា, ឧច្ចាកុលីនា។ ទិស្សន្តិ ទុប្បញ្ញា, ទិស្សន្តិ បញ្ញវន្តោ។ កោ នុ ខោ ភោ គោតម ហេតុ កោ បច្ចយោ, យេន មនុស្សានំយេវ សតំ មនុស្សភូតានំ ទិស្សន្តិ ហីនបណីតតា"តិ (ម. និ. ៣.២៨៩) ឥមេ **ចូឡកម្មវិភង្គសុត្តេ** អាគតេ ចុទ្ទស បញ្ហេ។ "កម្មស្សកា មាណវ សត្តា កម្មទាយាទា"តិអាទិនា (ម. និ. ៣.២៨៩) សង្ខេបតោ, វិត្ថារតោ ច **វិស្សជ្ជនបរិយោសានេ ភគវន្តំ សរណំ គតោ**។ អង្គសុភកាយ "**សុភោ**" តិស្ស នាមំ។ **មាណវោ**តិ បន មហល្លកកាលេបិ តរុណវោហារេន នំ វោហរតិ។ **អត្តនោ ភោគគាមតោ**តិ តុទិគាមតោ **អាគន្ត្វា** តង្ខណិកំ **វសតិ**។ តេនេវ បាឡិយំ "កេនចិទេវ ករណីយេនា"តិ វុត្តំ។

៤៤៥. "**ឯកា ច មេ កង្ខា អត្ថិ**"តិ ឥមិនា ឧបរិ បុច្ឆិយមានស្ស បញ្ហស្ស បគេវ តេន អភិសង្ខតភាវំ ទស្សេតិ។ **មាណវក**ន្តិ ឧទ្ទកមាណវំ "ឯកបុត្តកោ, (ម. និ. ២.២៩៦, ៣៥៣; បារា. ២៦) បិយបុត្តកោ"តិអាទីសុ វិយ ក-សទ្ទស្ស ឧទ្ទកត្ថេ បវត្តនតោ។ **វិសភាគវេទនា**តិ ទុក្ខវេទនា។ សា ហិ កុសលកម្មនិព្ពត្តេ អត្តភាវេ ឧប្បជ្ជនកសុខវេទនាបដិបក្ខភាវតោ "វិសភាគវេទនា"តិ ច កាយំ គាឡ្ហា ហុត្វា ពាធនតោ បីឡនតោ "អាពាធោ"តិ ច វុច្ចតិ។ កីទិសា បន សាតិ អាហ "**យា ឯកទេសេ**"តិអាទិ។ **ឯកទេសេ ឧប្បជ្ជិត្វា**តិ សរីរេកទេសេ ឧដ្ឋហិត្វាបិ អបរិវត្តិភាវករណតោ **អយបដ្ដេន អាពន្ធិត្វា វិយ គណ្ហាតិ**, ឥមិនា ពលវរោគោ **អាពាធោ** នាមាតិ ទស្សេតិ។ **កិច្ឆជីវិតករោ**តិ អសុខជីវិតាវហោ, ឥមិនា ទុព្ពលោ អប្បមត្តកោ រោគោ **អាតង្កោ** នាមាតិ ទស្សេតិ។ **ឧដ្ឋាន**ន្តិ សយននិសជ្ជាទិតោ ឧដ្ឋហនំ, តេន យថា តថា អបរាបរំ សរីរស្ស បរិវត្តនំ វទតិ។ **គរុក**ន្តិ ភារិយំ អកិច្ចសិទ្ធិកំ។ គិលានស្សេវ កាយេ ពលំ ន ហោតីតិ សម្ពន្ធោ។ លហុដ្ឋានេន ចេត្ថ គេលញ្ញាភាវោ បុច្ឆិតោ។ ហេដ្ឋា ចតូហិ បទេហិ អផាសុវិហារាភាវំ បុច្ឆិត្វាបិ ឥទានិ បុន ផាសុវិហារភាវំ បុច្ឆតិ, តេន សវិសេសោ ឯត្ថ ផាសុវិហារោ បុច្ឆិតោតិ វិញ្ញាយតិ។ អសតិបិ ហិ អតិសយត្ថជោតនេ សទ្ទេ អត្ថាបត្តិតោ អតិសយត្ថោ លព្ភតេវ យថា "អភិរូបស្ស កញ្ញា ទាតព្ពា"តិ។ តេនាហ "**គមនដ្ឋានា**"តិអាទិ។ បុរិមំ អាណាបនវចនំ, ឥទំ បន បុច្ឆិតព្ពាការទស្សនន្តិ អយមិមេសំ វិសេសោតិ ទស្សេតិ "**អថស្សា**"តិអាទិនា។

៤៤៧. **កាលោ** នាម ឧបសង្កមនស្ស យុត្តបត្តកាលោ, **សមយោ** នាម តស្សេវ បច្ចយសាមគ្គី, អត្ថតោ បនេស តជ្ជំ សរីរពលញ្ចេវ តប្បច្ចយបរិស្សយាភាវោ ច។ **ឧបាទានំ** នាម ញាណេន តេសំ គហណំ សល្លក្ខណន្តិ អាហ "**បញ្ញាយា**"តិអាទិ។ "**ស្វេ គមនកាលោ ភវិស្សតី**"តិ ឥមិនា កាលំ, "**កាយេ**"តិអាទិនា សមយញ្ច សរូបតោ ទស្សេតិ។ **ផរិស្សតី**តិ ផរណវសេន បស្សតិ។

៤៤៨. **ចេតិយវង្គេ**តិ ចេតិវង្គេ។ យ-ការេន ហិ បទំ វឌ្ឍេត្វា ឯវំ វុត្តំ។ "ចេតិវង្គតោ អញ្ញំ វិសុំយេវេកំ រដ្ឋ"ន្តិបិ វទន្តិ។ "យស្មា មរណំ នាម តាទិសានំ ទសពលានំ រោគវសេនេវ ហោតិ, តស្មា យេន រោគេន តំ ជាតំ, តស្ស សរូបបុច្ឆា, ការណបុច្ឆា, មរណហេតុកចិត្តសន្តាបបុច្ឆា, តស្ស ច សន្តាបស្ស សព្ពលោកសាធារណតា, តថា មរណស្ស ច អប្បដិករណតា"តិ ឯវមាទិនា មរណបដិសញ្ញុត្តំ សម្មោទនីយំ កថំ កថេសីតិ ទស្សេតុំ "**ភោ អានន្ទ**"តិអាទិ វុត្តំ។ "**កោ នាមា**"តិអាទិនា ហិ រោគំ បុច្ឆតិ, "**កឹ ភគវា បរិភុញ្ជី**"តិ ឥមិនា ការណំ, "**អបិចា**"តិអាទិនា ចិត្តសន្តាបំ, "**សត្តា នាមា**"តិអាទិនា តស្ស សព្ពលោកសាធារណតំ, "**ឯកា ទានី**"តិអាទិនា មរណស្ស អប្បដិករណតំ ទស្សេតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **មហាជានី**តិ មហាហានិ។ **យត្រា**តិ យេន ការណេន បរិនិព្ពុតោ, តេន កោ ទានិ អញ្ញោ មរណា មុច្ចិស្សតីតិអាទិនា យោជេតព្ពំ។ **ឥទានី**តិ ច អត្តនោ មនសិការំ បតិ វោហារមត្តេន វុត្តំ។ **លជ្ជិស្សតី**តិ លជ្ជា វិយ ភវិស្សតិ, វិជ្ជិស្សតីតិ អត្ថោ ។ បីតភេសជ្ជានុរូបំ អាហារភោជនំ បោរាណាចិណ្ណន្តិ អាហ "**បីត...បេ.... ទត្វា**"តិ។

ហុត្វាតិ បាបសេសោ សន្តិកាវចរភាវស្ស វិសេសនតោ។ មារោ បាបិមា វិយ **ន វន្ទគវេសី**, ឧត្តរមាណវោ វិយ ច **ន វីមំសនាធិប្បាយោ**, អបិ តុ ខលុ **ឧបដ្ឋាកោ ហុត្វា សន្តិកាវចរោ**តិ ហិ វិសេសេតិ។ **ន វន្ទគវេសី**តិ ន ឆិទ្ទគវេសី។ **យេសុ ធម្មេសូ**តិ វិមោក្ខុបាយេសុ និយ្យានិកធម្មេសុ។ **ធរន្តី**តិ អធុនា តិដ្ឋន្តិ, បវត្តន្តីតិ អត្ថោ។

៤៤៩. អត្ថតោ បយុត្តកាយ សទ្ទបយោគស្ស សទ្ទបពន្ធលក្ខណានិ តីណិ បិដកានិ តទត្ថភូតេហិ សីលាទីហិ តីហិ ធម្មក្ខន្ធេហិ សង្គយ្ហន្តីតិ វុត្តំ "**តីណិ បិដកានិ តីហិ ខន្ធេហិ សង្គហេត្វា**"តិ។ **សង្ខិត្តេន កថិត**ន្តិ "តិណ្ណំ ខោ មាណវ ខន្ធាន"ន្តិ ឯវំ គណនតោ, សាមញ្ញតោ ច សង្ខេបេនេវ កថិតំ។ "**កតមេសំ តិណ្ណំ**"ន្តិ អយំ អទិដ្ឋជោតនាបុច្ឆាយេវ, ន កថេតុកម្យតាបុច្ឆា។ មាណវស្សេវ ហិ អយំ បុច្ឆា, ន ថេរស្សាតិ អាហ "**មាណវោ**"តិអាទិ។ អញ្ញត្ថ បន ឰទិសេសុ ឋានេសុ កថេតុកម្យតាបុច្ឆាយេវ ទិស្សតិ, ន អទិដ្ឋជោតនាបុច្ឆា។ ឥធ បន **អដ្ឋកថាយំ** ឯវំ វុត្តំ, តទេតំ អដ្ឋកថាបមាណតោ បច្ចេតព្ពំ។ តទា បវត្តមានញ្ហិ បច្ចក្ខំ កត្វា អដ្ឋកថម្បិ សង្គហមារោបីសុ។ កថេតុកម្យតាបុច្ឆាភាវេ បនស្ស ថេរស្សេវ វចនតា សិយា។

សីលក្ខន្ធវណ្ណនា

៤៥០-៤៥៣. ***សីលក្ខន្ធស្សា***តិ ឯត្ថ បទត្ថវិបល្លាសការី ឥតិសទ្ទោ លុត្តោ, អត្ថនិទ្ទេសោ វិយ សទ្ទនិទ្ទេសោ វា, យថារុតោ ច ឥតិសទ្ទោ អាទ្យត្ថោ, បការត្ថោ វា, តេន “អរិយស្ស សមាធិក្ខន្ធស្ស...បេ.... បតិដ្ឋបេសី”តិ អយំ បាឋោ គហិតោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ តេន វុត្តំ ***“តេសុ ទស្សិតេសូ”***តិ, តេសុ តីសុ ខន្ធេសុ ឧទ្ទេសវសេន ទស្សិតេសូតិ អត្ថោ។ ***ភគវតា វុត្តនយេនេវា***តិ សាមញ្ញផលាទីសុ (ទី. និ. ១.១៩៤) ទេសិតនយេនេវ, តេន ឥមស្ស សុត្តស្ស ពុទ្ធភាសិតភាវំ ទស្សេតីតិ វេទិតព្ពំ។ ***សាសនេ ន សីលមេវ សារោ***តិ អរិយមគ្គសារេ ភគវតោ សាសនេ យថាទស្សិតំ សីលំ សារោ ឯវ ន ហោតិ សារវតោ មហតោ រុក្ខស្ស បបដិកដ្ឋានិកត្តា ។ អដ្ឋានបយុត្តោ ហិ ឯវសទ្ទោ យថាឋានេ ន យោជេតព្ពោ។ យជ្ជេវំ កស្មា តមិធ គហិតន្តិ អាហ ***“កេវល”***ន្តិអាទិ។ ឈានាទិឧត្តរិមនុស្សធម្មេ អធិគន្តុកាមស្ស អធិដ្ឋានមត្តំ តត្ថ អប្បតិដ្ឋិតស្ស តេសមសម្ភវតោ។ វុត្តញ្ហិ “សីលេ បតិដ្ឋាយ នរោ សបញ្ញោ”តិអាទិ (សំ. និ. ១.២៣, ១៩២; បេដកោ. ២២) អថ វា ***សាសនេ ន សីលមេវ សារោ***តិ កាមញ្ចេត្ថ សាសនេ មគ្គផលសីលសង្ខាតំ លោកុត្តរសីលម្បិ សារមេវ, តថាបិ ន សីលក្ខន្ធោ ឯវ សារោ ហោតិ, អថ ខោ សមាធិក្ខន្ធោបិ បញ្ញាក្ខន្ធោបិ សារោ ឯវាតិ ឯវម្បេត្ថ យថាបយុត្តេន ឯវសទ្ទេន អត្ថោ វេទិតព្ពោ, បុរិមោយេវ បនត្ថោ យុត្តតរោ។ តថា ហិ វុត្តំ ***“ឥតោ ឧត្តរិ”***តិអាទិ។ ***អញ្ញម្បិ កត្តព្ព***ន្តិ សេសខន្ធទ្វយំ។

សមាធិក្ខន្ធវណ្ណនា

៤៥៤. កស្មា បនេត្ថ ថេរោ សមាធិក្ខន្ធំ បុដ្ឋោបិ ឥន្ទ្រិយសំវរាទិកេ វិស្សជ្ជេសិ, ននុ ឯវំ សន្តេ អញ្ញំ បុដ្ឋោ អញ្ញំ ព្យាករោន្តោ អម្ពំ បុដ្ឋោ លពុជំ ព្យាករោន្តោ វិយ ហោតីតិ ឮទិសី ចោទនា ឥធ អនោកាសាតិ ទស្សេន្តោ ***“កថញ្ច...បេ.... អារភី”***តិ អាហ, តេនេត្ថ ឥន្ទ្រិយសំវរាទយោបិ សមាធិឧបការកតំ ឧបាទាយ សមាធិក្ខន្ធបក្ខិកភាវេន ឧទ្ទិដ្ឋាតិ ទស្សេតិ។ យេ តេ ឥន្ទ្រិយសំវរាទយោតិ សម្ពន្ធោ។ រូបាវចរចតុត្ថជ្ឈានទេសនានន្តរំ អភិញ្ញាទេសនាយ អវសរោតិ កត្វា ***រូបជ្ឈានានេវ អាគតានិ, ន អរូបជ្ឈានានិ។*** រូបាវចរចតុត្ថជ្ឈានបាទិកា ហិ សបរិភណ្ឌា ឆបិ អភិញ្ញាយោ។ យស្មា បន លោកិយាភិញ្ញាយោ ឥជ្ឈមានា អដ្ឋសុ សមាបត្តីសុ ចុទ្ទសវិធេន ចិត្តបរិទមនេន វិនា ន ឥជ្ឈន្តិ, តស្មា អភិញ្ញាសុ ទេសិយមានាសុ អរូបជ្ឈានានិបិ ទេសិតានេវ ហោន្តិ នានន្តរិកភាវតោ។ តេនាហ ***“អានេត្វា បន ទីបេតព្ពានី”***តិ, វុត្តនយេន ទេសិតានេវ កត្វា សំវណ្ណកេហិ បកាសេតព្ពានីតិ អត្ថោ។ ***អដ្ឋកថាយំ*** បន “ចតុត្ថជ្ឈានំ ឧបសម្បជ្ជ វិហរតី”តិ ឥមិនាវ អរូបជ្ឈានម្បិ សង្គហិតន្តិ ទស្សេតុំ ***“ចតុត្ថជ្ឈានេន ហី”***តិអាទិ វុត្តំ។ ចតុត្ថជ្ឈានមេវ ហិ រូបវិរាគភាវនាវសេន បវត្តំ “អរូបជ្ឈាន”ន្តិ វុច្ចតិ។

៤៧១-៤៨០. ***ន ចិត្តេកគ្គតាមត្តកេនេវា***តិ ឯត្ថ ហេដ្ឋា វុត្តនយានុសារេន ឋានាឋានបយុត្តស្ស ឯវសទ្ទស្សានុរូបមត្ថោ វេទិតព្ពោ។ លោកិយសមាធិក្ខន្ធស្ស បន អធិប្បេតត្តា ***“ន ចិត្តេកគ្គតា...បេ.... អត្ថី”***តិ វុត្តំ។ ***អរិយោ សមាធិក្ខន្ធោ***តិ ឯត្ថ ហិ អរិយសទ្ទោ សុទ្ធមត្តបរិយាយោវ, ន លោកុត្តរបរិយាយោ។ យថា ចេត្ថ, តថា ***អរិយោ សីលក្ខន្ធោ***តិ ឯត្ថាបិ។ ***ឥតោ***តិ បញ្ញាក្ខន្ធតោ, សោ ច ឧក្កដ្ឋតោ អរហត្តផលបរិយាបន្នោ ឯវាតិ អាហ ***“អរហត្តបរិយោសាន”***ន្តិអាទិ។ លោកិយាភិញ្ញាបដិសម្ភិទាហិ វិនាបិ ហិ អរហត្តេ អធិគតេ “នត្ថេវ ឧត្តរិករណីយ”ន្តិ សក្កា វត្តុំ យទត្ថំ ភគវតិ ព្រហ្មចរិយំ វុស្សតិ, តស្ស សិទ្ធត្តា។ ឥធ បន លោកិយាភិញ្ញាយោបិ អាគតាយេវ។ សេសមេត្ថ សុវិញ្ញេយ្យំ។

ឥតិ សុមង្គលវិលាសិនិយា ទីឃនិកាយដ្ឋកថាយ បរមសុខុមគម្ភីរទុរនុពោធត្ថបរិទីបនាយ សុវិមលវិបុលបញ្ញាវេយ្យត្តិយជននាយ សាធុវិលាសិនិយា នាម លីនត្ថបកាសនិយា សុភសុត្តវណ្ណនាយ លីនត្ថបកាសនា។

សុភសុត្តវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

១១. កេវដ្ដសុត្តវណ្ណនា

កេវដ្ដគហបតិបុត្តវត្ថុវណ្ណនា

៤៨១. ឯវំ សុភសុត្តំ សំវណ្ណេត្វា ឥទានិ កេវដ្ដសុត្តំ សំវណ្ណេន្តោ យថានុបុព្វំ សំវណ្ណនោកាសស្ស បត្តភាវំ វិភាវេតុំ, សុភសុត្តស្សានន្តរំ សង្គីតស្ស សុត្តស្ស កេវដ្ដសុត្តភាវំ វា បកាសេតុំ **"ឯវំ មេ សុតំ...បេ.... នាឡន្ទាយន្តិ កេវដ្ដសុត្ត"**ន្តិ អាហ។ **បាវារិកស្សា**តិ ឯវំនាមកស្ស សេដ្ឋិនោ។ **អម្ពវនេ**តិ អម្ពរុក្ខពហុលេ ឧបវនេ។ តំ កិរ សោ សេដ្ឋិ ភគវតោ អនុច្ឆវិកំ គន្ធកុដឹ, ភិក្ខុសង្ឃស្ស ច រត្តិដ្ឋានទិវាដ្ឋានកុដិមណ្ឌបាទីនិ សម្បាទេត្វា បាការបរិក្ខិត្តំ ទ្វារកោដ្ឋកសម្បន្នំ កត្វា ពុទ្ធប្បមុខស្ស សង្ឃស្ស និយ្យាតេសិ, បុរិមវោហារេន បនេស វិហារោ "បាវារិកម្ពវន"ន្ត្វេវ វុច្ចតិ។ **"កេវដ្ដោ" តិទំ** នាមមត្តំ។ "កេវដ្ដេហិ សំរក្ខិតត្តា, តេសំ វា សន្តិកេ សម្ពុទ្ធត្តា"តិ កេចិ។ **គហបតិបុត្តស្សា**តិ ឯត្ថ កាមញ្ចេស តទា គហបតិដ្ឋានេ ឋិតោ, បិតុ បនស្ស អចិរកាលកតតាយ បុរិមសមញ្ញាយ "គហបតិបុត្តោ"ត្វេវ វោហរីយតិ។ តេនាហ **"គហបតិមហាសាលោ"**តិ, មហាវិភវតាយ មហាសារោ គហបតីតិ អត្ថោ, រ-ការស្ស បន ល-ការំ កត្វា **"មហាសាលោ"**តិ វុត្តំ យថា "បលិពុទ្ធោ"តិ (ចូឡនិ. ១៥; មិ. ប. ៦.៣.៧; ជា. អដ្ឋ. ២.៣.១០២) **សទ្ធោ បសន្នោ**តិ បោថុជ្ជនិកសទ្ធាវសេន រតនត្តយសទ្ធាយ សមន្នាគតោ, តតោយេវ រតនត្តយប្បសន្នោ។ កម្មកម្មផលសទ្ធាយ វា **សទ្ធោ**, រតនត្តយប្បសាទពហុលតាយ **បសន្នោ។ សទ្ធាធិកត្តាយេវា**តិ តថាចិន្តនាយ ហេតុវចនំ, សទ្ធាធិកោ ហិ ឧម្មាទប្បត្តោ វិយ ហោតិ។

សមិទ្ធាតិ សម្មទេវ ឥទ្ធា, វិភវសម្បត្តិយា វេបុល្លប្បត្តា សម្បុណ្ណា, អាកិណ្ណា ពហូ មនុស្សា ឯត្ថាតិ អត្ថំ សន្ធាយ **"អំសកូដេនា"**តិអាទិ វុត្តំ។ "ឯហិ ត្វំ ភិក្ខុ អន្វទ្ធមាសំ, អនុមាសំ, អនុសំវច្ឆរំ វា មនុស្សានំ បសាទាយ ឥទ្ធិបាដិហារិយំ ករោហី"តិ ឯកស្ស ភិក្ខុនោ អាណាបនមេវ សមាទិសនំ, តំ បន តស្មឹ ឋានេ ឋបនំ នាមាតិ អាហ **"ឋានន្តរេ ឋបេតូ"**តិ ។ **ឧត្តរិមនុស្សានន្តិ** បកតិមនុស្សេហិ ឧត្តរិតរានំ ឧត្តមបុរិសានំ ពុទ្ធាទីនំ ឈាយីនំ, អរិយានញ្ច។ **ធម្មតោ**តិ អធិគមធម្មតោ, ឈានាភិញ្ញាមគ្គផលធម្មតោតិ អត្ថោ, និទ្ធារណេ ចេតំ និស្សក្កវចនំ។ តតោ ហិ ឥទ្ធិបាដិហារិយំ និទ្ធារេតិ។ ឯវំ ឧត្តរិវិសេសនំ មនុស្សសទ្ទេន ឯកបទំ កត្វា ឥទានិ បាដិហារិយសទ្ទេន សម្ពន្ធិតព្វំ វិសុំមេវ បទំ ករោន្តោ **"ទសកុសលសង្ខាតតោ វា"**តិអាទិមាហ។ **មនុស្សធម្មតោ**តិ បកតិមនុស្សធម្មតោ។ **បជ្ជលិតបទីបោ**តិ បជ្ជលន្តបទីបោ។ **តេលស្នេហន្តិ** តេលសេចនំ។ **រាជគហសេដ្ឋិវត្ថុស្មិន្តិ** រាជគហសេដ្ឋិនោ ចន្ទនបត្តទានវត្ថុម្ហិ (ចូឡវ. ២៥២)។ **សិក្ខាបទំ បញ្ញបេសី**តិ "ន ភិក្ខវេ គិហីនំ ឧត្តរិមនុស្សធម្មំ ឥទ្ធិបាដិហារិយំ ទស្សេតព្វំ។ យោ ទស្សេយ្យ, អាបត្តិ ទុក្កដស្សា"តិ (ចូឡវ. ២៥២) វិកុព្ពនិទ្ធិបដិក្ខេបកំ ឥទំ សិក្ខាបទំ បញ្ញបេសិ។

៤៨២. គុណសម្បត្តិតោ អចាវនំ សន្ធាយ ឯតំ វុត្តន្តិ ទស្សេតិ **"ន គុណវិនាសនេនា"**តិ ឥមិនា។ តេនាហ **"សីលភេទ"**ន្តិអាទិ។ **វិសហន្តោ នាម នត្ថី**តិ និវារិតដ្ឋានេ ឧស្សហន្តោ នាម នត្ថិ។ ឯវម្បិ ឥមិនា ការណន្តរេនាយំ ឧស្សហន្តោតិ ទស្សេតុំ **"អយំ បនា"**តិអាទិ វុត្តំ។ យស្មា វិស្សាសិកោ, តស្មា វិស្សាសំ វឌ្ឍេត្វាតិ យោជនា។ **វឌ្ឍេត្វា**តិ ច ព្រូហេត្វា, វិភូតំ បាកដំ កត្វាតិ អត្ថោ។

ឥទ្ធិបាដិហារិយវណ្ណនា

៤៨៣-៤. **អាទីនវន្តិ** ទោសំ។ កថំ តេន កតា, កត្ថ វា ឧប្បន្នាតិ អាហ **"តត្ថ កិរា"**តិអាទិ។ **ឯកេនា**តិ គន្ធារេន នាម ឥសិនាវ។ ឯវញ្ហិ បុព្ពេនាបរំ សំសន្ទតីតិ។ គន្ធារី នាមេសា វិជ្ជា ចូឡគន្ធារី, មហាគន្ធារីតិ ទុវិធា ហោតិ។ តត្ថ **ចូឡគន្ធារី** នាម តិវស្សតោ ឱរំ មតសត្តានំ ឧបបន្នដ្ឋានជាននា វិជ្ជា។ វង្គីសវត្ថុ (សំ. និ. អដ្ឋ. ១.១.២២០; អ. និ. អដ្ឋ. ១.១.២១២) ចេត្ថ សាធកំ។ **មហាគន្ធារី** នាម តស្ស ចេវ ជាននា, តទុត្តរិ ច ឥទ្ធិវិធញាណកម្មស្ស សាធិកា វិជ្ជា។ យេភុយ្យេន ហេសា ឥទ្ធិវិធញាណកិច្ចំ សាធេតិ។ តស្សា កិរ វិជ្ជាយ សាធកោ បុគ្គលោ តាទិសេ ទេសេ, កាលេ ច មន្តំ បរិជប្បេត្វា ពហុធាបិ អត្តានំ ទស្សេតិ, ហត្ថិអាទីនិបិ ទស្សេតិ, អទស្សនីយោបិ ហោតិ, អគ្គិថម្ភម្បិ ករោតិ, ជលថម្ភម្បិ ករោតិ, អាកាសេបិ អត្តានំ ទស្សេតិ, សព្វំ ឥន្ទជាលសទិសំ ទដ្ឋព្វំ។ **អដ្ដោ**តិ ទុក្ខិតោ ពាធិតោ។ តេនាហ **"បីឡិតោ"**តិ។

អាទេសនាបាដិហារិយវណ្ណនា

៤៨៥. កាមំ **"ចេតសិក"**ន្តិ ឥទំ យេ ចេតសិ និយុត្តា ចិត្តេន សម្បយុត្តា, តេសំ សាធារណវចនំ, សាធារណេ បន គហិតេ ចិត្តវិសេសោ ទស្សិតោ នាម ហោតិ។ សាមញ្ញជោតនា ច វិសេសេ អវតិដ្ឋតិ, តស្មា

ចេតសិកបទស្ស យថាធិប្បេតមត្ថំ ទស្សេន្តោ “**សោមនស្សទោមនស្សំ អធិប្បេត**”ន្តិ អាហ។ **សោមនស្ស**គ្គហណេន ចេត្ថ តទេកដ្ឋា រាគាទយោ, សទ្ធាទយោ ច ធម្មា ទស្សិតា ហោន្តិ, **ទោមនស្ស**គ្គហណេន ទោសាទយោ។ វិតក្កវិចារា បន សរូបេនេវ ទស្សិតា។ បិ-សទ្ទស្ស វត្តព្ពសម្បិណ្ឌនត្ថោ សុវិញ្ញេយ្យោតិ អាហ “**ឯវំ តវ មនោ**”តិ, ឥមិនា បការេន តវ មនោ បវត្តោតិ អត្ថោ។ កេន បការេនាតិ វុត្តំ “**សោមនស្សិតោ វា**”តិអាទិ។ “**ឯវម្បិ តេ មនោ**”តិ ឥទំ សោមនស្សិតតាទិមត្តទស្សនំ, ន បន យេន សោមនស្សិតោ វា ទោមនស្សិតោ វា, តំ ទស្សនន្តិ តំ ចិត្តំ ទស្សេតុំ បាឡិយំ “**ឥតិបិ តេ ចិត្ត**”ន្តិ វុត្តំ។ ឥតិសទ្ទោ ចេត្ថ និទស្សនត្ថោ “អត្ថីតិ ខោ កច្ចាន អយមេកោ អន្តោ”តិអាទីសុ (សំ. និ. ២.១៥; ៣.៩០) វិយ។ តេនាហ “**ឥទញ្ចិទញ្ច អត្ថ**”ន្តិ។ **បិ**-សទ្ទោ ឥធាបិ វុត្តសម្បិណ្ឌនត្ថោ។ បរស្ស ចិន្តំ មនតិ ជានាតិ ឯតាយាតិ **ចិន្តាមណិ** ន-ការស្ស ណ-ការំ កត្វា, សា ឯវ បុព្ពបទមន្តរេន **មណិកា។** ចិន្តា នាម ន ចិត្តេន វិនា ភវតីតិ អាហ “**បរេសំ ចិត្តំ ជានាតី**”តិ។ “តស្សា កិរ វិជ្ជាយ សាធកោ បុគ្គលោ តាទិសេ ទេសេ, កាលេ ច មន្តំ បរិជប្បិត្វា យស្ស ចិត្តំ ជានិតុកាមោ, តស្ស ទិដ្ឋសុតាទិវិសេសសញ្ជាននមុខេន ចិត្តាចារំ អនុមិនន្តោ កថេតី”តិ កេចិ។ “វាចំ និច្ឆារាបេត្វា តត្ថ អក្ខរសល្លក្ខណវសេន កថេតី”តិ អបរេ។ សា បន វិជ្ជា បទកុសលជាតកេន (ជា. ១.៩.៤៩ អាទយោ) ទីបេតព្ពា។

អនុសាសនីបាដិហារិយវណ្ណនា

៤៨៦. **បវត្តេន្តា**តិ បវត្តនកា ហុត្វា, បវត្តនវសេន វិតក្កេថាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **ឯវ**ន្តិ ហិ យថានុសិដ្ឋាយ អនុសាសនិយា វិធិវសេន, បដិសេធវសេន ច បវត្តិអាការបរាមសនំ, សា ច អនុសាសនី សម្មាវិតក្កានំ, មិច្ឆាវិតក្កានញ្ច បវត្តិអាការទស្សនវសេន តត្ថ អានិសំសស្ស, អាទីនវស្ស ច វិភាវនត្ថំ បវត្តតិ។ **អនិច្ចសញ្ញមេវ,** ន និច្ចសញ្ញំ។ បដិយោគីនិវត្តនត្ថញ្ហិ ឯវ-ការគ្គហណំ។ ឥធាបិ **ឯវំ**-សទ្ទស្ស អត្ថោ, បយោជនញ្ច វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពំ។ **ឥទំ**-គហណេបិ ឯសេវ នយោ។ **បញ្ចកាមគុណិករាគ**ន្តិ និទស្សនមត្តំ តទញ្ញរាគស្ស ចេវ ទោសាទីនញ្ច បហានស្ស ឥច្ឆិតត្តា, តប្បហានស្ស ច តទញ្ញរាគាទិខេបនស្ស ឧបាយភាវតោ ទុដ្ឋលោហិតវិមោចនស្ស បុព្ពទុដ្ឋមំសខេបនូបាយតា វិយ។ **លោកុត្តរធម្មមេវា**តិ អវធារណំ បដិបក្ខភាវតោ សាវជ្ជធម្មនិវត្តនបរំ ទដ្ឋព្ពំ តស្សាធិគមូបាយានិសំសភូតានំ តទញ្ញេសំ អនវជ្ជធម្មានំ នានន្តរិកភាវតោ។ **ឥទ្ធិវិធំ ឥទ្ធិបាដិហារិយន្តិ ទស្សេតិ** ឥទ្ធិយេវ បាដិហារិយន្តិ កត្វា។ សេសបទទ្វយេបិ ឯសេវ នយោ។

បាដិហារិយបទស្ស បន វចនត្ថំ (ឧទា. អដ្ឋ. បឋមពោធិសុត្តវណ្ណនា; ឥតិវុ. អដ្ឋ. និទានវណ្ណនា) “បដិបក្ខហរណតោ, រាគាទិកិលេសាបនយនតោ បាដិហារិយ”ន្តិ វទន្តិ, ភគវតោ បន បដិបក្ខា រាគាទយោ ន សន្តិ យេ ហរិតព្ពា។ បុថុជ្ជនានម្បិ វិគតុបក្កិលេសេ អដ្ឋង្គគុណសមន្នាគតេ ចិត្តេ ហតបដិបក្ខេ ឥទ្ធិវិធំ បវត្តតិ, តស្មា តត្ថ បវត្តវោហារេន ច ន សក្កា ឥធ “បាដិហារិយ”ន្តិ វត្តុំ។ សចេ បន មហាការុណិកស្ស ភគវតោ វេនេយ្យគតា ច កិលេសា បដិបក្ខា, តេសំ ហរណតោ “**បាដិហារិយ**”ន្តិ វុត្តំ, ឯវំ សតិ យុត្តមេតំ។ អថ វា ភគវតោ ចេវ សាសនស្ស ច បដិបក្ខា តិត្ថិយា, តេសំ ហរណតោ **បាដិហារិយំ។** តេ ហិ ទិដ្ឋិហរណវសេន, ទិដ្ឋិប្បកាសនេ អសមត្ថភាវេន ច ឥទ្ធិអាទេសនានុសាសនីហិ ហរិតា អបនីតា ហោន្តីតិ។ “**បដី**”តិ វា អយំ សទ្ទោ “បច្ឆា”តិ ឯតស្ស អត្ថំ ពោធេតិ “តស្មឹ បដិបវិដ្ឋម្ហិ, អញ្ញោ អាគញ្ឆិ ព្រាហ្មណោ”តិ (សុ. និ. ៩៨៥; ចូឡនិ. ៤) **បារាយនសុត្ត**បទេ វិយ, តស្មា សមាហិតេ ចិត្តេ វិគតុបក្កិលេសេ ច កតកិច្ចេន បច្ឆា ហរិតព្ពំ បវត្តេតព្ពន្តិ បដិហារិយំ, អត្តនោ វា ឧបក្កិលេសេសុ ចតុត្ថជ្ឈានមគ្គេហិ ហរិតេសុ បច្ឆា ហរណំ បដិហារិយំ, ឥទ្ធិអាទេសនានុសាសនិយោ ច វិគតុបក្កិលេសេន កតកិច្ចេន ច សត្តហិតត្ថំ បុន បវត្តេតព្ពា, ហរិតេសុ ច អត្តនោ ឧបក្កិលេសេសុ បរសត្តានំ ឧបក្កិលេសហរណានិ ហោន្តីតិ បដិហារិយានិ នាម ភវន្តិ, បដិហារិយមេវ **បាដិហារិយំ។** បដិហារិយេ វា ឥទ្ធិអាទេសនានុសាសនិសមុទាយេ ភវំ ឯកេកំ “**បាដិហារិយ**”ន្តិ វុច្ចតិ។ បដិហារិយំ វា ចតុត្ថជ្ឈានំ, មគ្គោ ច បដិបក្ខហរណតោ, តត្ថ ជាតំ, តស្មឹ វា និមិត្តភូតេ, តតោ វា អាគតន្តិ **បាដិហារិយំ** , ឥទ្ធិអាទេសនានុសាសនីហិ វា បរសន្តានេ បសាទាទីនំ បដិបក្ខស្ស កិលេសស្ស ហរណតោ វុត្តនយេន **បាដិហារិយំ។ សតតំ ធម្មទេសនា**តិ សព្ពកាលំ ទេសេតព្ពធម្មទេសនា។

ឥទ្ធិបាដិហារិយេនាតិ សហាទិយោគេ ករណវចនំ, តេន សទ្ធឹ អាចិណ្ណន្តិ អត្ថោ។ ឥតរត្ថាបិ ឯស នយោ។ ធម្មសេនាបតិស្ស អាចិណ្ណន្តិ យោជេតព្ពំ។ តមត្ថំ ខន្ធកវត្ថុនា សាធេន្តោ “**ទេវទត្តេ**”តិអាទិមាហ។ **គយាសីសេ**តិ គយាគាមស្ស អវិទូរេ គយាសីសនាមកោ ហត្ថិកុម្ភសទិសោ បិដ្ឋិបាសាណោ អត្ថិ, យត្ថ ភិក្ខុសហស្សស្សបិ ឱកាសោ ហោតិ, តស្មឹ បិដ្ឋិបាសាណេ។ “**ចិត្តាចារំ ញត្វា**”តិ ឥមិនា អាទេសនាបាដិហារិយំ ទស្សេតិ, “**ធម្មំ ទេសេសី**”តិ ឥមិនា អនុសាសនីបាដិហារិយំ, “**វិកុព្ពនំ ទស្សេត្វា**”តិ ឥមិនា ឥទ្ធិបាដិហារិយំ។ **មហានាគា**តិ មហាខីណាសវា អរហន្តោ។ “នាគោ”តិ ហិ អរហតោ អធិវចនំ នត្ថិ អាគុ បាបមេតស្សាតិ កត្វា។ យថាហ **សភិយសុត្តេ** –

“អាគុំ ន ករោតិ កិញ្ចិ លោកេ,
សព្ពសំយោគេ វិសជ្ជ ពន្ធនានិ;
សព្ពត្ថ ន សជ្ជតី វិមុត្តោ,
នាគោ តាទិ បវុច្ចតេ តថត្តា”តិ។ (សុ. និ. ៥២៧; មហានិ. ៨០; ចូឡនិ. ២៧, ១៣៩);

អដ្ឋកថាយំ បនេត្ថ “ធម្មសេនាបតិស្ស ធម្មទេសនំ សុត្វា បញ្ចសតា ភិក្ខូ សោតាបត្តិផលេ បតិដ្ឋហឹសុ។ មហាមោគ្គល្លានស្ស ធម្មទេសនំ សុត្វា អរហត្តផលេ”តិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៤៨៦) វុត្តំ។ **សង្ឃភេទកក្ខន្ធកបាឡិយំ** បន “អថ ខោ តេសំ ភិក្ខូនំ អាយស្មតា សារិបុត្តេន អាទេសនាបាដិហារិយានុសាសនិយា, អាយស្មតា ច មហាមោគ្គល្លានេន ឥទ្ធិបាដិហារិយានុសាសនិយា ឱវទិយមានានំ អនុសាសិយមានានំ វិរជំ វីតមលំ ធម្មចក្ខុំ ឧទបាទិ ‘យំ កិញ្ចិ សមុទយធម្មំ, សព្ពំ តំ និរោធធម្ម’ន្តិ” (ចូឡវ. ៣៤៥) ឧភិន្នម្បិ ថេរានំ ធម្មទេសនាយ តេសំ ធម្មចក្ខុបដិលាភោវ ទស្សិតោ, តយិទំ វិសេទិសវចនំ ទីឃភាណកានំ, ខន្ធកភាណកានញ្ច មតិភេទេនាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ សង្គាហកភាសិតា ហិ អយំ បាឡិ, អដ្ឋកថា ច តេហេវ សង្គហមារោបិតា, អបិច បាឡិយំ ឧបរិមគ្គផលម្បិ សង្គហេត្វា “ធម្មចក្ខុំ ឧទបាទី”តិ វុត្តំ យថា តំ ព្រហ្មាយុសុត្តេ, (ម. និ. ២.៣៩៣) ចូឡរាហុលោវាទសុត្តេ (ម. និ. ៣.៤១៦) ចាតិ វេទិតព្ពំ។

“**អនុសាសនីបាដិហារិយំ បន ពុទ្ធានំ សតតំ ធម្មទេសនា**”តិ សាតិសយតាយ វុត្តំ។ **សឧបារម្ភានិ** យថាវុត្តេន បតិរូបកេន ឧបារម្ភិតព្ពតោ។ **សទោសានិ** បរារោបិតទោសសមុច្ឆិន្នទស្ស អនុបាយភាវតោ។ សទោសត្តា ឯវ **អទ្ធានំ ន តិដ្ឋន្តិ** ចិរកាលដ្ឋាយីនិ ន ហោន្តិ។ **អទ្ធានំ អតិដ្ឋនតោ ន និយ្យន្តី**តិ ផលេន ហេតុនោ អនុមានំ។ អនិយ្យានិកតាយ ហិ តានិ អនទ្ធនិយានិ។ **អនុសាសនីបាដិហារិយំ អនុបារម្ភំ** វិសុទ្ធិប្បភវតោ, វិសុទ្ធិនិស្សយតោ ច។ តតោយេវ **និទ្ទោសំ។** ន ហិ តត្ថ បុព្ពាបរវិរោធាទិទោសសម្ភវោ អត្ថិ។ និទ្ទោសត្តា ឯវ **អទ្ធានំ តិដ្ឋតិ** បរប្បវាទវាតេហិ, កិលេសវាតេហិ ច អនុបហន្តព្ពតោ។ **អទ្ធានំ តិដ្ឋនតោ និយ្យាតី**តិ ឥធាបិ ផលេន ហេតុនោ អនុមានំ។ និយ្យានិកតាយ ហិ តំ អទ្ធនិយំ។ **តស្មា**តិ យថាវុត្តការណតោ, តេន ច ឧបារម្ភាទី, អនុបារម្ភាទិញ្ចាតិ ឧភយំ យថាក្កមំ ឧភយត្ថ គារយ្ហបាសំសភាវានំ ហេតុភាវេន បច្ចាមសតិ។

ភូតនិរោធេសកវត្ថុវណ្ណនា

៤៨៧. អនិយ្យានិកភាវទស្សនត្ថន្តិ យស្មា មហាភូតបរិយេសកោ ភិក្ខុ បុរិមេសុ ទ្វីសុ បាដិហារិយេសុ វសិប្បត្តោ សុកុសលោបិ សមានោ មហាភូតានំ អបរិសេសនិរោធសង្ខាតំ និព្ពានំ នាវពុជ្ឈិ, តស្មា តទុភយានិ និយ្យានាវហត្តាភាវតោ អនិយ្យានិកានីតិ តេសំ អនិយ្យានិកភាវទស្សនត្ថំ។ **និយ្យានិកភាវទស្សនត្ថ**ន្តិ អនុសាសនីបាដិហារិយំ តក្ករស្ស ឯកន្តតោ និយ្យានាវហន្តិ តស្សេវ និយ្យានិកភាវទស្សនត្ថំ។

ឯវំ ឯតិស្សា ទេសនាយ មុខ្យបយោជនំ ទស្សេត្វា ឥទានិ អនុសង្គិកបយោជនំ ទស្សេតុំ “**អបិចា**”តិអាទិ អារទ្ធំ។ និយ្យានមេវ ហិ ឯតិស្សា ទេសនាយ មុខ្យបយោជនំ តស្ស តទត្ថភាវតោ។ **ពុទ្ធានំ** បន **មហន្តភាវោ** អនុសង្គិកបយោជនំ អត្ថាបត្តិយាវ គន្តព្ពតោ។ កីទិសោ នាមេស ភិក្ខូតិ អាហ “**យោ មហាភូតេ**”តិអាទិ។ **បរិយេសន្តោ**តិ អបរិយេសំ និរុជ្ឈនវសេន មហាភូតេ គវេសន្តោ, តេសំ អនវសេសនិរោធំ វីមំសន្តោតិ វុត្តំ ហោតិ។ **វិចរិត្វា**តិ ធម្មតាយ ចោទិយមានោ បរិចរិត្វា។ ធម្មតាសិទ្ធំ កិរេតំ, យទិទំ តស្ស ភិក្ខុនោ តថា វិចរណំ យថា អភិជាតិយំ មហាបថវិកម្បាទិ។ **វិស្សជ្ជោកាស**ន្តិ វិស្សជ្ជដ្ឋានំ, “**វិស្សជ្ជករ**”ន្តិបិ បាឋោ, វិស្សជ្ជកន្តិ អត្ថោ។ **តស្មា**តិ ពុទ្ធមេវ បុច្ឆិត្វា និក្កង្ខត្តា, តស្សេវ វិស្សជ្ជិតុំ សមត្ថតាយាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **មហន្តភាវប្បកាសនត្ថ**ន្តិ សទេវកេ លោកេ អនញ្ញសាធារណស្ស ពុទ្ធានំ មហន្តភាវស្ស មហានុភាវតាយ ទីបនត្ថំ។ **ឥទញ្ច ការណ**ន្តិ “សព្ពេសម្បិ ពុទ្ធានំ សាសនេ ឯទិសោ ឯកោ ភិក្ខុ តទានុភាវប្បកាសកោ ហោតី”តិ ឥមម្បិ ការណំ។

កត្ថាតិ និមិត្តេ ភុម្មំ, កស្មិំ ឋានេ ការណភូតេតិ អត្ថំ ទស្សេតុំ “**កឹ អាគម្មា**”តិ វុត្តំ, កឹ អារម្មណំ បច្ចយភូតំ អធិគន្ត្វា អធិគមនហេតូតិ អត្ថោ។ តេនាហ “**កឹ បត្តស្សា**”តិ។ កិមារម្មណំ បត្តស្ស បុគ្គលស្ស និរុជ្ឈន្តីតិ សម្ពន្ធោ, ហេតុគព្ភវិសេសនមេតំ។ **តេ**តិ មហាភូតា។ **អប្បវត្តិវសេនា**តិ បុន អនុប្បជ្ជនវសេន។ **សព្ពាការេនា**តិ វចនត្ថលក្ខណរសបច្ចុបដ្ឋានបទដ្ឋាន-សមុដ្ឋានកលាបចុណ្ណនានត្តេកត្តវិនិព្ភោគា- វិនិព្ភោគសភាគ-វិសភាគអជ្ឈត្តិកពាហិរសង្គហបច្ចយសមន្នាហារបច្ចយវិភាគាការតោ , សសម្ភារសង្ខេបសសម្ភារវិភត្តិសលក្ខណសង្ខេបសលក្ខណវិភត្តិអាការតោ ចាតិ សព្ពេន អាការេន។

៤៨៨. ទិព្ពន្តិ ឯត្ថ បញ្ចហិ កាមគុណេហិ សមង្គីភូតា ហុត្វា វិចរន្តិ, កីឡន្តិ, ជោតេន្តិ ចាតិ **ទេវា,** ទេវលោកា។ តេ យន្តិ ឧបគច្ឆន្តិ ឯតេនាតិ **ទេវយានិយោ** យថា “និយ្យានិកា”តិ (ធ. ស. ទុកមាតិកា ៩៧) ឯត្ថ

អនិយសទ្ទោ កត្វត្ថេ, តថា ឥធ ករណត្ថេតិ ទដ្ឋព្ពំ។ តថា ហិ វុត្តំ “**តេន ហេសា**”តិអាទិ។ **វសំ វត្តេន្តោ**តិ ឯត្ថ **វសវត្តនំ** នាម យថិច្ឆិតដ្ឋានគមនំ។ **តន្តិ** ឥទ្ធិវិធញ្ញាណំ។ ចត្តារោ មហារាជានោ ឯតេសំ ឥស្សរាតិ **ចាតុមហារាជិកា។** កស្មា បនេស សមីបេ ឋិតំ សទេវកលោកបជ្ជោតំ ភគវន្តំ អបុច្ឆិត្វា ទូរេ ទេវេ ឧបសង្កមីតិ ចោទនមបនេតិ “**សមីបេ ឋិត**”ន្តិអាទិនា។ “យេ ទេវា មគ្គផលលាភិនោ, តេបិ តមត្ថំ ឯកទេសេន ជានេយ្យុំ, ពុទ្ធវិសយោ បនាយំ បញ្ហោ បុច្ឆិតោ”តិ ចិន្តេត្វា “ន ជានាមា”តិ អាហំសុ។ តេនាហ “**ពុទ្ធវិសយេ**”តិអាទិ។ **ន លព្ភា**តិ ន សក្កា, អជ្ឈោត្ថរណំ នាមេត្ថ បុច្ឆាយ និព្ពាធនន្តិ វុត្តំ “**បុនប្បុនំ បុច្ឆតី**”តិ។ “**ហត្ថតោ មោចេស្សាមា**”តិ វោហារវសេន វុត្តំ, ហន្ទ នំ ទូរមបនេស្សាមាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **អភិក្កន្តតរា**តិ ឯត្ថ **អភិ**សទ្ទោ អតិសទ្ទត្ថោតិ អាហ “**អតិក្កន្តតរា**”តិ, រូបសម្បត្តិយា ចេវ បញ្ញាបដិភានាទិគុណេហិ ច អម្ហេ អភិភុយ្យ បរេសំ កាមនិយតរាតិ អត្ថោ។ **បណីតតរា**តិ ឧឡារតរា។ តេន វុត្តំ “**ឧត្តមតរា**”តិ។

៤៩១-៤៩៣. សហស្សក្ខោ បន សក្កោ អភិសមេតាវី អាគតផលោ វិញ្ញាតសាសនោ, សោ កស្មា តំ ភិក្ខុំ ឧបាយេន និយ្យោជេសីតិ អនុយោគមបនេតិ “**អយំ បន វិសេសោ**”តិអាទិនា។

ខជ្ជោបនកន្តិ រត្តិំ ជលន្តំ ខុទ្ទកកិមិំ។ **ធមន្តោ វិយា**តិ មុខវាតំ ទេន្តោ វិយ។ **អត្ថិ ចេវា**តិ ឯទិសោ មហាភូតបរិយេសកោ **បុគ្គលោ នាម** វិជ្ជមានោ ឯវ ភវេយ្យ, មយា អបេសិតោយេវ បច្ឆា ជានិស្សតីតិ អធិប្បាយោ។ **តតោ**តិ តថា ចិន្តនតោ បរំ។ ឥទ្ធិវិធញ្ញាណស្សេវ អធិប្បេតត្តា **ទេវយានិយសទិសោវ។ “ទេវយានិយមគ្គោតិ វា...បេ.... អភិញ្ញាញ្ញាណន្តិ វា សព្ពមេតំ ឥទ្ធិវិធញ្ញាណស្សេវ នាម**”ន្តិ ឥទំ បាឡិយំ, អដ្ឋកថាសុ ច តត្ថ តត្ថ អាគតរុឡ្ហិនាមវសេន វុត្តំ។ សព្ពាសុបិ ហិ អភិញ្ញាសុ ទេវយានិយមគ្គាទិឯកចិត្តក្ខណិកអប្បនាទិនាមំ យថារហំ សម្ភវតិ។

៤៩៤. អាគមនបុព្ពភាគេ និមិត្តន្តិ ព្រហ្មុនោ អាគមនស្ស បុព្ពភាគេ ឧប្បជ្ជនកនិមិត្តំ។ ឧទយតោ បុព្ពភាគេតិ អានេត្វា សម្ពន្ធោ។ **ឥមេ**តិ ព្រហ្មកាយិកា។ **វេយ្យាករណេនា**តិ ព្យាករណេន។ **អនារទ្ធចិត្តោ**តិ អនារាធិតចិត្តោ អតុដ្ឋចិត្តោ។ **វាទ**ន្តិ ទោសំ។ **វិក្ខេប**ន្តិ វាចាយ វិវិធា ខេបនំ។

៤៩៥. កុហកត្តាតិ វុត្តនយេន អភូតតោ អញ្ញេសំ វិម្ហាបេតុកាមត្តា។ “**កុហកត្តា**”តិ បឋិត្វា កុយ្ហិតុកាមត្តាតិ អត្ថម្បិ វទន្តិ កេចិ។

តីរទស្សីសកុណូបមាវណ្ណនា

៤៩៧. បទេសេនាតិ ឯកទេសេន, ឧបាទិន្នកេន សត្តសន្តានបរិយាបន្នេនាតិ អត្ថោ។ **អនុបាទិន្នកេបី**តិ អនិន្ទ្រិយពទ្ធេបិ។ **និប្បទេសតោ**តិ អនវសេសតោ។ **តស្មា**តិ តថា បុច្ឆិតត្តា, បុច្ឆាយ អយុត្តភាវតោតិ អធិប្បាយោ។ **បុច្ឆាមូឡ្ហស្សា**តិ បុច្ឆិតុមជាននតោ បុច្ឆាយ សម្មូឡ្ហស្ស។ វិតថបញ្ហោ ហិ “បុច្ឆាមូឡ្ហោ”តិ វុច្ចតិ យថា “មគ្គមូឡ្ហោ”តិ។ **បុច្ឆាយ ទោសំ ទស្សេត្វា**តិ តេន កតបុច្ឆាយ បុច្ឆិតាការេ ទោសំ វិភាវេត្វា។ **បុច្ឆាវិស្សជ្ជន**ន្តិ តថា សិក្ខាបិតាយ អវិតថបុច្ឆាយ វិស្សជ្ជនំ។ យស្មា វិស្សជ្ជនំ នាម បុច្ឆានុរូបំ, បុច្ឆាសភាគេន វិស្សជ្ជេតព្ពតោ, ន ច តថាគតា វិរជ្ឈិត្វា កតបុច្ឆានុរូបំ វិរជ្ឈិត្វាវ វិស្សជ្ជេន្តិ, អត្ថសភាគតាយ ច វិស្សជ្ជនស្ស បុច្ឆកា តទត្ថំ អនវពុជ្ឈន្តា សម្មុយ្ហន្តិ, តស្មា បុច្ឆំ សិក្ខាបេត្វា អវិតថបុច្ឆាយ វិស្សជ្ជនំ ពុទ្ធានមាចិណ្ណន្តិ វេទិតព្ពំ។ តេនាហ “**កស្មា**”តិអាទិ។ **ទុវិញ្ញាបយោ**តិ យថាវុត្តការណេន ទុវិញ្ញាបេតព្ពោ។

៤៩៨. ន បតិដ្ឋាតីតិ បច្ចយំ កត្វា ន បតិដ្ឋហតិ។ “កត្ថា”តិ ឥទំ និមិត្តេ ភុម្មន្តិ អាហ “**កឹ អាគម្ម**”តិ។ **អប្បតិដ្ឋា**តិ អប្បច្ចយា, សព្ពេន សព្ពំ សមុច្ឆិន្នការណាតិ អត្ថោ។ **ឧបាទិន្នំយេវា**តិ ឥន្ទ្រិយពទ្ធមេវ។ យស្មា ឯកទិសាភិមុខំ សន្តានវសេន ពហុធា សណ្ឋិតេ រូបប្បពន្ធេ ទីឃសញ្ញា, តមុបាទាយ តតោ អប្បកំ សណ្ឋិតេ រស្សសញ្ញា, តទុភយញ្ច វិសេសតោ រូបគ្គហណមុខេន គយ្ហតិ, តស្មា “**សណ្ឋានវសេនា**”តិអាទិ វុត្តំ។ អប្បបរិមាណេ រូបសង្ឃាតេ អណុសញ្ញា, តទុបាទាយ តតោ មហតិ ថូលសញ្ញា, ឥទម្បិ ទ្វយំ វិសេសតោ រូបគ្គហណមុខេន គយ្ហតីតិ អាហ “**ឥមិនាបី**”តិអាទិ។ “**បិ**-សទ្ទេន ចេត្ថ ‘សណ្ឋានវសេន ឧបាទារូបំ វុត្ត’ន្តិ ឯត្ថាបិ វណ្ណមត្តមេវ កថិតន្តិ ឥមមត្ថំ សមុច្ចិនាតី”តិ វទន្តិ។ វណ្ណសទ្ទោ ហេត្ថ រូបាយតនបរិយាយោវ។ **សុភ**ន្តិ សុន្ទរំ, ឥដ្ឋន្តិ អត្ថោ ។ **អសុភ**ន្តិ អសុន្ទរំ, អនិដ្ឋន្តិ អត្ថោ។ តេនាហ “**ឥដ្ឋានិដ្ឋារម្មណំ បនេវំ កថិត**”ន្តិ។ ទីឃំ រស្សំ អណុំ ថូលំ សុភាសុភន្តិ តីសុបិ ឋានេសុ រូបាយតនមុខេន ឧបាទារូបស្សេវ គហណំ ភូតរូបានំ វិសុំ គហិតត្តាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ “កត្ថ អាបោ ច បថវី, តេជោ វាយោ ន គាធតី”តិ ហិ ភូតរូបានិ វិសុំ គយ្ហន្តិ។ **នាម**ន្តិ វេទនាទិក្ខន្ធចតុក្កំ។ តញ្ហិ អារម្មណាភិមុខំ នមនតោ, នាមករណតោ ច “នាម”ន្តិ វុច្ចតិ។ ហេដ្ឋា “ទីឃំ រស្ស”ន្តិអាទិនា វុត្តមេវ ឥធ រុប្បនដ្ឋេន រូបសញ្ញាយ គហិតន្តិ ទស្សេតិ “**ទីឃាទិភេទ**”ន្តិ ឥមិនា។ **អាទិ**សទ្ទេន អាបាទីនញ្ច សង្គហោ។ យស្មា

វា ទីឃាទិសមញ្ញា ន រូបាយតនវត្ថុការ, អថ ខោ ភូតរូបវត្ថុកាបិ។ តថា ហិ សណ្ឋានំ ផុសនមុខេនបិ គយ្ហតិ, តស្មា ទីឃរស្សាទិគ្គហណេន ភូតរូបម្បិ គយ្ហតេវាតិ ឥមមត្ថំ វិញ្ញាបេតុំ "ទីឃាទិភេទំ រូប" មិច្ចេវ វុត្តំ។ **កី អាគម្មា**តិ កឹ អធិគន្ត្វា កិស្ស អធិគមនហេតុ។ "ឧបរុជ្ឈតី"តិ ឥទំ អនុប្បាទនិរោធំ សន្ធាយ វុត្តំ, ន ខណនិរោធន្តិ អាហ **"អសេសមេតំ នប្បវត្តតី"**តិ។

៤៩៩. តត្រ វេយ្យាករណំ ភវតីតិ អនុសន្ធិវចនមត្តំ ចុណ្ណិយបាឋំ **វត្វា** វេយ្យាករណវចនភូតំ **វិញ្ញាណន្តិអាទី**សិលោក**មាហា**តិ អធិប្បាយោ។ **វិញ្ញាតព្ព**ន្តិ វិសិដ្ឋេន ញាណេន ញាតព្ពំ, សព្ពញ្ញុតញ្ញាណេន អរិយមគ្គញាណេន បច្ចក្ខតោ ជានិតព្ពន្តិ អត្ថោ។ តេនាហ **"និព្ពានស្សេតំ នាម"**ន្តិ។ និទស្សីយតេតិ **និទស្សនំ**, ចក្ខុវិញ្ញេយ្យំ, ន និទស្សនំ **អនិទស្សនំ**, អចក្ខុវិញ្ញេយ្យន្តិ អត្ថំ វទន្តិ។ **និទស្សនំ** វា ឧបមា, តទេតស្ស នត្ថីតិ **អនិទស្សនំ។** ន ហិ និព្ពានស្ស និច្ចស្ស ឯកភូតស្ស អច្ចន្តបណីតសភាវស្ស សទិសំ និទស្សនំ កុតោចិ លព្ភតីតិ។ យំ អហុត្វា សម្ភោតិ, ហុត្វា បដិវេតិ, តំ សង្ខតំ ឧទយវយន្តេហិ សអន្តំ, អសង្ខតស្ស បន និព្ពានស្ស និច្ចស្ស តេ ឧភោបិ អន្តា ន សន្តិ, តតោ ឯវ នវភាវាបគមសង្ខាតា ជរតាបិ តស្ស នត្ថីតិ វុត្តំ **"ឧប្បាទន្តោ វា"**តិអាទិ។ តត្ថ **ឧប្បាទន្តោ**តិ ឧប្បាទាវត្ថា។ **វយន្តោ**តិ ភង្គាវត្ថា។ **ឋិតស្ស អញ្ញថត្តន្តោ**តិ ជរតា វុត្តា។ អវសេសគ្គហណេន ឋិតាវត្ថា អនុញ្ញាតា ហោតិ។ **តិត្ថស្សា**តិ បានតិត្ថស្ស។ តត្ថ និព្ពចនំ ទស្សេតិ **"តញ្ហី"**តិអាទិនា។ **បបន្តី**តិ បការេន បិវន្តិ។ តថា ហិ អាចរិយេន វុត្តំ "បបន្តិ ឯត្ថាតិ បបន្តិ វុត្តំ។ ឯត្ថ ហិ បបន្តិ បានតិត្ថ"ន្តិ (ទី. និ. ដី. ១.៤៩៩) និរុត្តិនយេន, យថារុតលក្ខណេន វា **ប-ការស្ស ភ-ការោ កតោ។ សព្ពតោ**តិ សព្ពកម្មដ្ឋានមុខតោ។ តេនាហ **"អដ្ឋតឹសាយ កម្មដ្ឋានេសុ យេន យេន មុខេនា"**តិ។ អយំ អដ្ឋកថាតោ អបរោ នយោ – បការេន ភាសនំ ជោតនំ **បភា,** សព្ពតោ បភា អស្សាតិ **សព្ពតោបភំ,** កេនចិ អនុបក្កិលិដ្ឋតាយ សមន្តតោ បភស្សរំ វិសុទ្ធន្តិ អត្ថោ។ **ឯត្ថ និព្ពានេ**តិ និមិត្តេ ភុម្មំ ទស្សេតិ **"ឥទំ និព្ពានំ អាគម្មា"**តិ ឥមិនា។ យេន និព្ពានមធិគតំ, តំ សន្តតិបរិយាបន្នានំយេវ ឥធ អនុប្បាទនិរោធោ អធិប្បេតោតិ វុត្តំ **"ឧបាទិន្នកធម្មជាតំ និរុជ្ឈតិ, អប្បវត្តំ ហោតី"**តិ។

តត្ថាតិ យទេតំ "វិញ្ញាណស្ស និរោធេនា"តិ បទំ វុត្តំ, តស្មឹ។ វិញ្ញាណំ ឧទ្ធរតិ តស្ស វិភជិតព្ពត្តា។ **ចរិមកវិញ្ញាណ**ន្តិ អរហតោ ចុតិចិត្តសង្ខាតំ បរិនិព្ពានចិត្តំ។ **អភិសង្ខារវិញ្ញាណ**ន្តិ បុញ្ញាទិអភិសង្ខារចិត្តំ។ **ឯត្ថេតំ ឧបរុជ្ឈតី**តិ ឯតស្មឹ និព្ពានេ ឯតំ នាមរូបំ អនុបាទិសេសាយ និព្ពានធាតុយា និរុជ្ឈតិ។ តេនាហ **"វិជ្ឈាត...បេ... ភាវំ យាតី"**តិ។ **វិជ្ឈាតទីបសិខា វិយា**តិ និព្ពុតទីបសិខា វិយ។ **"អភិសង្ខារវិញ្ញាណស្សាបី"**តិអាទិនា សឧបាទិសេសនិព្ពានធាតុមុខេន អនុបាទិសេសនិព្ពានធាតុមេវ វទតិ នាមរូបស្ស អនវសេសតោ ឧបរុជ្ឈនស្ស អធិប្បេតត្តា។ តេន វុត្តំ **"អនុប្បាទវសេន ឧបរុជ្ឈតី"**តិ។ **សោតាបត្តិមគ្គញាណេនា**តិ កត្តរិ, ករណេ វា ករណវចនំ, **និរោធេនា**តិ បន ហេតុម្ហិ។ **ឯត្ថា**តិ និព្ពានេ។ សេសំ សព្ពត្ថ ឧត្តានត្ថមេវ។

ឥតិ សុមង្គលវិលាសិនិយា ទីឃនិកាយដ្ឋកថាយ បរមសុខុមគម្ភីរទុរនុពោធត្ថបរិទីបនាយ សុវិមលវិបុលបញ្ញាវេយ្យត្តិយជននាយ សាធុវិលាសិនិយា នាម លីនត្ថបកាសនិយា កេវដ្ដសុត្តវណ្ណនាយ លីនត្ថបកាសនា។

កេវដ្ដសុត្តវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

១២. លោហិច្ចសុត្តវណ្ណនា

លោហិច្ចព្រាហ្មណវត្ថុវណ្ណនា

៥០១. ឯវំ កេវដ្ដសុត្តំ សំវណ្ណេត្វា ឥទានិ លោហិច្ចសុត្តំ សំវណ្ណេន្តោ យថានុបុព្វំ សំវណ្ណនោកាសស្ស បត្តភាវំ វិភាវេតុំ, កេវដ្ដសុត្តស្សានន្តរំ សង្គីតស្ស សុត្តស្ស លោហិច្ចសុត្តភាវំ វា បកាសេតុំ **“ឯវំ មេ សុតំ…បេ…. កោសលេសូតិ លោហិច្ចសុត្ត”**ន្តិ អាហ។ **សាលវតិកា**តិ ការណមន្តរេន ឥត្ថិលិង្គវសេន **តស្ស គាមស្ស នាមំ។** គាមណិកាភាវេនាតិ កេចិ។ **វតិយា**តិ កណ្ដកសាខាទិវតិយា។ **លោហិតោ** នាម តស្ស កុលេ បុព្ពបុរិសោ, តព្ពំសវសេន លោហិតស្ស អបច្ចំ **លោហិច្ចោ**តិ ព្រាហ្មណស្ស គោត្តតោ អាគតនាមំ។

៥០២. “កិញ្ហិ បរោ បរស្ស ករិស្សតី”តិ **បរានុកម្បា វិរហិតត្តា លាមកំ។** ន តុ ឧច្ឆេទសស្សតានំ អញ្ញតរស្សាតិ អាហ **“ន បនា”**តិអាទិ។ ទិដ្ឋិគតន្តិ ហិ លទ្ធិមត្តំ អធិប្បេតំ, អញ្ញថា ឧច្ឆេទសស្សតគ្គាហវិនិមុត្តោ កោចិ ទិដ្ឋិគ្គាហោ នាម នត្ថីតិ តេសមញ្ញតរំ សិយា។ “ឧប្បន្នំ ហោតី”តិ ឥទំ មនសិ, វចសិ ច ឧប្បន្នតាសាធារណវចនន្តិ ទស្សេតិ **“ន កេវលញ្ហ”**តិអាទិនា។ **សោ កិរ…បេ…. ភាសតិយេវា**តិ ច តស្សា លទ្ធិយា លោកេ បាកដភាវំ វទតិ។ យស្មា បន អត្តតោ អញ្ញោ បរោ ហោតិ, តស្មា យថា អនុសាសកតោ អនុសាសិតព្ពោ បរោ, ឯវំ អនុសាសិតព្ពតោបិ អនុសាសកោតិ ទស្សេតុំ **“បរោ”**តិអាទិ វុត្តំ។ **កឹ**-សទ្ទាបេក្ខាយ ចេត្ថ **“ករិស្សតី”**តិ អនាគតកាលវចនំ, អនាគតេបិ វា តេន តស្ស កាតព្ពំ នត្ថីតិ ទស្សនត្ថំ។ **កុសលំ ធម្ម**ន្តិ អនវជ្ជធម្មំ និក្កិលេសធម្មំ, វិមោក្ខធម្មន្តិ អត្ថោ។ “បរេសំ ធម្មំ កថេស្សាមី”តិ តេហិ អត្តានំ បរិវារាបេត្វា វិចរណំ កិមត្ថិយំ, អាសយវុទ្ធស្សបិ អនុរោធេន វិនា តំ ន ហោតិ, តស្មា **អត្តនា…បេ…. វិហាតព្ពន្តិ វទតិ។** តេនាហ “ឯវំសម្បទមិទំ បាបកំ លោភធម្មំ វទាមី”តិ។

៥០៤. **“ឥត្ថិលិង្គវសេនា”**តិ ឥមិនា បុល្លិង្គិកស្សបិ អត្ថស្ស ឥត្ថិលិង្គសមញ្ញាតិ ទស្សេតិ។ **សោ**តិ លោហិច្ចព្រាហ្មណោ។ **ភារោ**តិ ភគវតោ បរិសពាហុល្លត្តា, អត្តនោ ច ពហុកិច្ចករណីយត្តា គរុ ទុក្ករំ។

៥០៨. **កថាផាសុកត្ថ**ន្តិ កថាសុខត្ថំ, សុខេន កថំ កថេតុញ្ចេវ សោតុញ្ចាតិ អត្ថោ។ **អយំ ឧបាសកោ**តិ រោសិកន្ហាបិតំ អាហ។ **អប្បេវ នាម សិយា**តិ ឯត្ថ បីតិវសេន អាមេឌិតំ ទដ្ឋព្ពំ។ តថា ហិ តំ “ពុទ្ធគជ្ជិត”ន្តិ វុច្ចតិ។ ភគវា ហិ ឦទិសេសុ ឋានេសុ វិសេសតោ បីតិសោមនស្សជាតោ ហោតិ, តស្មា បីតិវសេន បឋមំ គជ្ជតិ, ទុតិយម្បិ អនុគជ្ជតិ។ កឹ វិសេសំ គជ្ជនមនុគជ្ជនន្តិ វុត្តំ **“អយ”**ន្តិអាទិ។ អាទោ ភាសនំ **អល្លាបោ,** សញ្ញោគេ បរេ រស្សោ។ តទុត្តរិ សហ ភាសនំ **សល្លាបោ។**

លោហិច្ចព្រាហ្មណានុយោគវណ្ណនា

៥០៩. **សមុទយសញ្ជាតី**តិ អាយុប្បាទោតិ អាហ **“ភោគុប្បាទោ”**តិ។ **តតោ**តិ សាលវតិកាយ។ **លាភន្តរាយករោ**តិ ធនធញ្ញលាភស្ស អន្តរាយករោ។ អនុបុព្ពោ កបិ-សទ្ទោ អាកង្ខនត្ថោតិ ទស្សេតិ **“ឥច្ឆតី”**តិ ឥមិនា។ អយំ អដ្ឋកថាតោ អបរោ នយោ – សាតិសយេន ហិតេន អនុកម្បកោ អនុគ្គណ្ហនកោ **ហិតានុកម្បី**តិ។ **សម្បជ្ជតី**តិ អាសេវនលាភេន និប្ផជ្ជតិ, ពលវតី ហោតិ អវគ្គហាតិ អត្ថោ។ តេន វុត្តំ **“និយតា ហោតី”**តិ។

៥១០-៥១១. **ទុតិយំ ឧបបត្តិ**ន្តិ “ននុ រាជា បសេនទិកោសលោ”តិអាទិនា វុត្តំ ទុតិយំ ឧបបត្តឹ ឋានំ យុត្តឹ។ ការណញ្ហិ ភគវា ឧបមាមុខេន ទស្សេតិ, ឥមាយ ច ឧបបត្តិយា តុម្ហេ ចេវ អញ្ញេ ចាតិ លោហិច្ចម្បិ អន្តោកត្វា សំវេជនំ កតំ ហោតិ។ យេ ច ឥមេ កុលបុត្តា ទិព្ពា គព្ភា បរិបាចេន្តីតិ យោជនា។ ឧបនិស្សយសម្បត្តិយា, ញាណបរិបាកស្ស វា អភាវេន **អសក្កោន្តា។** កម្មបទេន អតុល្យាធិករណត្តា បរិបាចេន្តិ កិរិយាយ វិភត្តិវិបល្លាសេន **ឧបយោគត្ថេ បច្ចត្តវចនំ។** យេ បន “បរិបច្ចន្តី”តិ កម្មរូបេន បឋន្តិ, តេសំ មតេ វិភត្តិវិបល្លាសេន បយោជនំ នត្ថិ កម្មកត្តុភាវតោ, អត្ថោ បនស្ស ទុតិយវិកប្បេ វុត្តនយេន ទានាទិបុញ្ញវិសេសោ វេទិតព្ពោ។ អហិតានុកម្បាទិតា ច តស្ស តំសមង្គីសត្តវសេន ហោតិ។ ទិវិ ភវាតិ **ទិព្ពា។** គព្ភេន្តិ បរិបច្ចនវសេន អត្តនិ បពន្ធេន្តីតិ **គព្ភា,** ទេវលោកា។ **“ឆន្នំ ទេវលោកាន”**ន្តិ និទស្សនវចនមេតំ។ ព្រហ្មលោកស្សាបិ ហិ ទិព្ពគព្ភភាវោ លព្ភតេវ ទិព្ពវិហារហេតុកត្តា។ ឯវញ្ច កត្វា “ភាវនំ ភាវយមានា”តិ ឥទម្បិ វចនំ សមត្ថិតំ ហោតិ ។ “ទេវលោកគាមិនី បដិបទំ បូរយមានា”តិ វត្វា តំ បដិបទំ សរូបតោ ទស្សេតុំ **“ទានំ ទទមានា”**តិអាទិ វុត្តំ។ ភវន្តិ ឯត្ថ យថារុចិ សុខសមប្បិតាតិ **ភវា,** វិមានានិ។ ទេវភាវាវហត្តា **ទិព្ពា។** វុត្តនយេនេវ

គត្វា។ ទានាទយោ ទេវលោកសំវត្តនិក **បុញ្ញវិសេសា។ ទិព្វា ភវា**តិ ឥធ ទេវលោកបរិយាបន្នា ឧបបត្តិភវា អធិប្បេតា។ តទាវហោ ហិ កម្មភវោ បុព្ពេ គហិតោតិ អាហ **"ទេវលោកេ វិបាកក្ខន្ធា"**តិ។

តយោចោទនាវហវណ្ណនា

៥១៣. អនិយាមិតេនេវាតិ អនិយមិតេនេវ, "ត្វំ ឯវំ ទិដ្ឋិកោ, ឯវំ សន្តានំ អនត្ថស្ស ការកោ"តិ ឯវំ អនុទ្ទេសិកេនេវ។ សព្ពលោកបត្ថដាយ លទ្ធិយា សមុប្បជ្ជនតោ **យាវ ភវគ្គា ឧគ្គតំ។ មាន**ន្តិ "អហមេតំ ជានាមិ, អហមេតំ បស្សាមី"តិ ឯវំ បវត្តំ បណ្ឌិតមានំ។ **ភិន្ទិត្វា**តិ វិធមេត្វា, ជហាបេត្វាតិ អត្ថោ។ **តយោ សត្ថារេ**តិ អសម្បាទិតអត្ថហិតោ អនោវាទករសាវកោ ច អសម្បាទិតអត្ថហិតោ ឱវាទករសាវកោ ច សម្បាទិតអត្ថហិតោ អនោវាទករសាវកោ ចេតិ ឥមេ តយោ សត្ថារេ។ ចតុត្ថោ បន សម្មាសម្ពុទ្ធោ ន ចោទនារហោ, តស្មា "តំ តេន បុច្ឆិតោ ឯវ កថេស្សាមី"តិ ចោទនារហេ តយោ សត្ថារេ បឋមំ ទស្សេតិ, បច្ឆា ចតុត្ថំ សត្ថារំ។ កាមញ្ចេត្ថ ចតុត្ថោ សត្ថា ឯកោ អទុតិយោ អនញ្ញសាធារណោ, តថាបិ សោ យេសំ ឧត្តរិមនុស្សធម្មានំ វសេន "ធម្មមយោ កាយោ"តិ វុច្ចតិ, តេសំ សមុទាយភូតោបិ តេ គុណាវយវេ សត្ថុដ្ឋានិយេ កត្វា ទស្សេន្តោ ភគវា "អយម្បិ ខោ លោហិច្ច សត្ថា"តិ អភាសិ។

អញ្ញាតិ យ-ការលោបនិទ្ទេសោ "សយំ អភិញ្ញា"តិអាទីសុ (ទី. និ. ១.២៨, ៣៧; ម. និ. ១.១៥៤, ៤៤៤) វិយ, តទត្ថេ ចេតំ សម្បទានវចនន្តិ ទស្សេតិ **"អញ្ញាយា"**តិអាទិនា។ សាវកត្តំ បដិជានិត្វា បិតត្ថា ឯកទេសេនស្ស សាសនំ ករោន្តីតិ អាហ **"និវត្តិវា តស្ស សាសនំ អកត្វា"**តិ។ **ឧក្កមិត្វា ឧក្កមិត្វា**តិ កទាចិ តថា ករណំ, កទាចិ តថា អករណញ្ច សន្ធាយ វិច្ឆាវចនំ, យទិច្ឆិតំ ករោន្តីតិ អធិប្បាយោ ។ **បដិក្កមន្តិយា**តិ អនភិរតិយា អគារវេន អបគច្ឆន្តិយា។ តេន វុត្តំ **"អនិច្ឆន្តិយា"**តិអាទិ។ **ឯកាយា**តិ អទុតិយាយ ឥត្ថិយា, **សម្បយោគ**ន្តិ មេថុនធម្មសមាយោគំ។ **ឯកោ ឥច្ឆេយ្យា**តិ អទុតិយោ បុរិសោ សម្បយោគំ ឥច្ឆេយ្យាតិ អានេត្វា សម្ពន្ធោ។ ឱសក្កនាទិមុខេន ឥត្ថិបុរិសសម្ពន្ធនិទស្សនំ គេហស្សិតាគេហស្សិតអបេក្ខវសេន តស្ស សត្ថុនោ សាវកេសុ បដិបត្តិទស្សនត្ថំ។ អតិវិរត្តភាវតោ **ទដ្ឋម្បិ អនិច្ឆមានំ បរម្មុខឹ ឋិតំ** ឥត្ថឹ។ **លោភេនា**តិ បរិវារំ និស្សាយ ឧប្បជ្ជនកលាភសក្ការលោភេន។ **ឦទិសោ**តិ ឯវំសភាវោ សត្ថា។ **យេនា**តិ លោភធម្មេន។ **តត្ថ សម្បាទេហី**តិ តស្មឹ បដិបត្តិធម្មេ បតិដ្ឋិតំ កត្វា សម្បាទេហិ។ កាយវង្កាទិវិគមេន **ឧជុំ ករោហិ។**

៥១៤. សស្សរូបកានិ តិណានីតិ សស្សសទិសានិ នីវារាទិតិណានិ។

៥១៥. ឯវំ ចោទនំ អរហតីតិ វុត្តនយេន សាវកេសុ អប្បោស្សុក្កភាវាបាទនេ និយោជនវសេន ចោទនំ អរហតិ, ន បឋមោ វិយ "ឯវរូបោ តវ លោភធម្មោ"តិអាទិនា, ន ច ទុតិយោ វិយ "អត្តានមេវ តាវ តត្ថ សម្បាទេហី"តិអាទិនា។ កស្មា? សម្បាទិតអត្តហិតតាយ តតិយស្ស។

នចោទនារហសត្ថុវណ្ណនា

៥១៦. ន ចោទនារហោតិ ឯត្ថ យស្មា ចោទនារហតា នាម សត្ថុវិប្បដិបត្តិយា វា សាវកវិប្បដិបត្តិយា វា ឧភយវិប្បដិបត្តិយា វា ហោតិ, តយិទំ សព្ពម្បិ ឥមស្មឹ សត្ថរិ នត្ថិ, តស្មា ន ចោទនារហោតិ ឥមមត្ថំ ទស្សេតុំ **"អយញ្ហី"**តិអាទិ វុត្តំ។ **អស្សវា**តិ បដិស្សវា។

៥១៧. មយា គហិតាយ ទិដ្ឋិយាតិ សព្ពសោ អនវជ្ជេ អនុបវជ្ជេ សម្មាបដិបន្នេ, បរេសញ្ច សម្មទេវ សម្មាបដិបត្តឹ ទស្សេន្តេ សត្ថរិ អភូតទោសារោបនវសេន មិច្ឆាគហិតាយ និរយគាមិនិយា បាបទិដ្ឋិយា។ **នរកបបាត**ន្តិ នរកសង្ខាតំ មហាបបាតំ។ បបតន្តិ ឯត្ថាតិ ហិ **បបាតោ។ ធម្មទេសនាហត្ថេនា**តិ ធម្មទេសនាសង្ខាតេន ហត្ថេន។ **សគ្គមគ្គថលេ**តិ សគ្គគាមិមគ្គភូតេ បុញ្ញធម្មថលេ, ចាតុមហារាជិកាទិសគ្គសោតាបត្តិអាទិមគ្គសង្ខាតេ វា ថលេ។ សេសំ សុវិញ្ញេយ្យមេវ។

ឥតិ សុមង្គលវិលាសិនិយា ទីឃនិកាយដ្ឋកថាយ បរមសុខុមគម្ភីរទុរនុពោធត្ថបរិទីបនាយ សុវិមលវិបុលបញ្ញាវេយ្យត្តិយជននាយ សាធុវិលាសិនិយា នាម លីនត្ថបកាសនិយា លោហិច្ចសុត្តវណ្ណនាយ លីនត្ថបកាសនា។

លោហិច្ចសុត្តវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

១៣. តេវិជ្ជសុត្តវណ្ណនា

៥១៨. ឯវំ លោហិច្ចសុត្តំ សំវណ្ណេត្វា ឥទានិ តេវិជ្ជសុត្តំ សំវណ្ណេន្តោ យថានុបុព្ពំ សំវណ្ណនោកាសស្ស បត្តភាវំ វិភាវេតុំ, លោហិច្ចសុត្តស្សានន្តរំ សង្គីតស្ស សុត្តស្ស តេវិជ្ជសុត្តភាវំ វា បកាសេតុំ **“ឯវំ មេ សុតំ…បេ…. កោសលេសូតិ តេវិជ្ជសុត្ត”**ន្តិ អាហ។ **នាម**ន្តិ នាមមត្តំ។ ទិសាវាចីសទ្ទតោ បឋុជ្ជមានោ **ឯន**សទ្ទោ អទូរត្ថេ ឥច្ឆិតោ, តប្បយោគេន ច បញ្ចមិយត្ថេ សាមិវចនំ, តស្មា “ឧត្តរេនា”តិ បទេន អទូរត្ថជោតនំ, បញ្ចមិយត្ថេ ច សាមិវចនំ ទស្សេតុំ **“មនសាកដតោ អវិទូរេ ឧត្តរបស្សេ”**តិ វុត្តំ។ “ទិសាវាចីសទ្ទតោ បញ្ចមីវចនស្ស អទូរត្ថជោតនតោ អទូរត្ថំ ទស្សេតុំ ឯនសទ្ទេន ឯវំ វុត្ត”ន្តិ កេចិ, សត្តមិយត្ថេ ចេតំ តតិយាវចនំ “បុព្ពេន គាមំ រមណីយ”ន្តិអាទីសុ វិយ។ “អក្ខរចិន្តកា បន ឯន-សទ្ទយោគេ អវធិវាចិនិ បទេ ឧបយោគវចនំ ឥច្ឆន្តិ, អត្ថោ បន សាមិវសេនេវ ឥច្ឆិតោ, តស្មា ឥធ សាមិវចនវសេនេវ វុត្ត”ន្តិ (ទី. និ. ដី. ១.៥១៨) អយំ អាចរិយមតិ។ **តរុណអម្ពរុក្ខសណ្ឌេ**តិ តរុណម្ពរុក្ខសមូហេ។ រុក្ខសមុទាយស្ស ហិ វនសមញ្ញា។

៥១៩. **កុលចារិត្តាទិសម្បត្តិយា**តិ ឯត្ថ **អាទិ**សទ្ទេន មន្តជ្ឈេនាភិរូបតាទិសម្បត្តី សង្គណ្ហាតិ។ **តត្ថ តត្ថា**តិ តស្មិំ តស្មិំ ទេសេ, កុលេ វា។ តេ និវាសដ្ឋានេន វិសេសេន្តោ **“តត្ថា”**តិអាទិមាហ។ **មន្តសជ្ឈាយករណត្ថ**ន្តិ អាចព្ពណមន្តានំ សជ្ឈាយករណត្ថំ។ តេន វុត្តំ “អញ្ញេសំ ពហូនំ បវេសនំ និវារេត្វា”តិ។ **នទីតីរេ**តិ អចិរវតិយា នទិយា តីរេ។

មគ្គាមគ្គកថាវណ្ណនា

៥២០. **ជង្ឃាចារ**ន្តិ ចង្កមេន, ឥតោ ចិតោ ច វិចរណំ។ សោ ហិ ជង្ឃាសុ កិលមថវិនោទនត្ថំ ចរណតោ “ជង្ឃវិហារោ, ជង្ឃចារោ”តិ ច វុត្តោ។ តេនាហ បាឡិយំ “អនុចង្កមន្តានំ អនុវិចរន្តាន”ន្តិ។ ចុណ្ណមត្តិកាទិ **ន្ហានីយសម្ភារោ។ តេន វុត្ត**ន្តិ ឧភោសុបិ អនុចង្កមនានុវិចរណានំ លព្ភនតោ ឯវំ វុត្តំ។ មគ្គោ ចេត្ថ ព្រហ្ម លោកគមនូបាយបដិបទាភូតោ ឧជុមគ្គោ។ ឥច្ឆិតដ្ឋានំ ឧជុកំ មគ្គតិ ឧបគច្ឆតិ ឯតេនាតិ ហិ **មគ្គោ,** តទញ្ញោ **អមគ្គោ, អ**-សទ្ទោ វា វុទ្ធិអត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ តថា ហិ **“កតមំ នុ ខោ”**តិអាទិនា មគ្គមេវ ទស្សេតិ។ **បដិបទ**ន្តិ ព្រហ្មលោកគាមិមគ្គស្ស បុព្ពភាគបដិបទំ។

អញ្ជសាយនោតិ ឧជុមគ្គស្ស វេវចនំ បរិយាយទ្វយស្ស អតិរេកត្ថទីបនតោ យថា “បទដ្ឋាន”ន្តិ។ ទុតិយវិកប្បេ អញ្ជសសទ្ទោ ឧជុកបរិយាយោ។ និយ្យាតីតិ និយ្យានិយោ, សោ ឯវ **និយ្យានិកោ**តិ ទស្សេតិ **“និយ្យាយន្តោ”**តិ ឥមិនា។ **និយ្យានិកោ និយ្យាតី**តិ ច ឯកន្តនិយ្យានំ វុត្តំ, **គច្ឆន្តោ** ហុត្វា **គច្ឆតីតិ អត្ថោ។** កស្មា មគ្គោ “និយ្យាតី”តិ វុត្តោ, នន្វេស គមនេ អព្យាបារោតិ? សច្ចំ។ យស្មា បនស្ស និយ្យាតុ-បុគ្គលវសេន និយ្យានភាវោ លព្ភតិ, តស្មា និយ្យាយន្តបុគ្គលស្ស យោនិសោ បដិបជ្ជនវសេន **និយ្យាយន្តោ** មគ្គោ **“និយ្យាតី”**តិ វុត្តោ។ **ករោតី**តិ អត្តនោ សន្តានេ ឧប្បាទេតិ។ តថា ឧប្បាទេន្តោយេវ ហិ តំ បដិបជ្ជតិ នាម។ សហ ព្យេតិ វត្តតីតិ **សហព្យោ,** សហវត្តនកោ, តស្ស ភាវោ **សហព្យតា**តិ វុត្តំ **“សហភាវាយា”**តិ។ **សហភាវោ**តិ ច សលោកតា, សមីបតា វា វេទិតព្ពា។ តថា ចាហ **“ឯកដ្ឋានេ បាតុភាវាយា”**តិ។ **សកមេវា**តិ អត្តនោ អាចរិយេន បោក្ខរសាតិនា កថិតមេវ។ **ថោមេត្វា**តិ “អយមេវ ឧជុមគ្គោ អយមញ្ជសាយនោ”តិអាទិនា បសំសិត្វា។ តថា **បគ្គណ្ហិត្វា។** ភារទ្វាជោបិ សកមេវ អត្តនោ អាចរិយេន តារុក្ខេន កថិតមេវ អាចរិយវាទំ ថោមេត្វា បគ្គណ្ហិត្វា វិចរតីតិ យោជនា។ **តេន វុត្ត**ន្តិ យថា តថា វា អភិនិវិដ្ឋភាវេន បាឡិយំ វុត្តំ។

៥២១-៥២២. **អនិយ្យានិកាវា**តិ អប្បាដិហារិកាវ, អញ្ញមញ្ញស្ស វាទេ ទោសំ ទស្សេត្វា អវិបរីតត្ថទស្សនត្ថំ ឧត្តររហិតា ឯវាតិ អត្ថោ។ **តុល**ន្តិ មានបត្តតុលំ។ អញ្ញមញ្ញវាទស្ស អាទិតោវ វិរុទ្ធគ្គាហណំ **វិគ្គហោ,** ស្វេវ វិវទនវសេន អបរាបរំ ឧប្បន្នោ **វិវាទោ**តិ អាហ **“បុព្ពុប្បត្តិកោ”**តិអាទិ។ **ទុវិធោបិ ឯសោ**តិ វិគ្គហោ, វិវាទោតិ ទ្វិធា វុត្តោបិ ឯសោ វិរោធោ។ **នានាអាចរិយានំ វាទតោ**តិ នានារុចិកានំ អាចរិយានំ វាទភាវតោ។ **នានាវាទោ** នានាវិធោ វាទោតិ កត្វា, អធុនា បន “នានាអាចរិយានំ វាទោ នានាវាទោ”តិ បាឋោ។

៥២៣. **ឯកស្សាបី**តិ តុម្ហេសុ ទ្វីសុ ឯកស្សាបិ។ **ឯកស្មិ**ន្តិ សកវាទបរវាទេសុ ឯកស្មិម្បិ។ **សំសយោ នត្ថី**តិ “មគ្គោ នុ ខោ, ន មគ្គោ”តិ វិចិកិច្ឆា នត្ថិ, អញ្ជសានញ្ជសាភាវេ បន សំសយោ។ តេន វុត្តំ “ឯស កិរា”តិអាទិ **ឯវំ សតី**តិ យទិ សព្ពត្ថ មគ្គសញ្ញិនោ, ឯវំ សតិ **“កិស្មឹ វោ វិគ្គហោ”**តិ ភគវា **បុច្ឆតិ។** ឥតិសទ្ទេន ចេត្ថ អាទ្យត្ថេន វិវាទោ, នានាវាទោ ច សង្គហិតោ។

៥២៤. “ឥច្ឆិតដ្ឋានំ ឧជុកំ មគ្គតិ ឧបគច្ឆតិ ឯតេនាតិ មគ្គោ, ឧជុមគ្គោ។ តទញ្ញោ អមគ្គោ, អ-សទ្ទោ វា វុទ្ធិអត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ”តិ ហេដ្ឋា វុត្តោវាយមត្ថោ។ **អនុជុមគ្គេ**តិ ឯត្ថាបិ អ-សទ្ទោ វុទ្ធិអត្ថោ ច យុជ្ជតិ។ **តមេវ វត្តុ**ន្តិ សព្ពេសម្បិ ព្រាហ្មណានំ មគ្គស្ស មគ្គភាវសង្ខាតំ, សកមគ្គស្ស ឧជុមគ្គភាវសង្ខាតញ្ច វត្តុំ។ **សព្ពេ តេ**តិ សព្ពេ តេ នានាអាចរិយេហិ វុត្តមគ្គា, យេ បាឡិយំ “អទ្ធរិយា ព្រាហ្មណា”តិអាទិនា វុត្តា។ អយមេត្ថ បាឡិអត្ថោ – **អទ្ធរោ** នាម យញ្ញវិសេសោ, តទុបយោគិភាវតោ **អទ្ធរិយានិ** វុច្ចន្តិ យជូនិ, តានិ សជ្ឈាយន្តីតិ **អទ្ធរិយា,** យជុវេទិនោ។ តិត្តិរិនា នាម ឥសិនា កតា មន្តាតិ **តិត្តិរា,** តេ សជ្ឈាយន្តីតិ **តិត្តិរិយា,** យជុវេទិនោ ឯវ។ យជុវេទសាខា ហេសា, យទិទំ តិត្តិរន្តិ។ **ឆន្ទោ** វុច្ចតិ វិសេសតោ សាមវេទោ, តំ សរេន កាយន្តីតិ **ឆន្ទោកា,** សាមវេទិនោ។ **“ឆន្ទោគា”**តិបិ តតិយក្ខរេន បឋន្តិ, សោ ឯវត្ថោ។ ពហវោ ឥរិយោ ថោមនា ឯត្ថាតិ **ពវ្ហារិ,** ឥរុវេទោ, តំ អធីយន្តីតិ **ពវ្ហារិជ្ឈា។**

ពហូនីតិ ឯត្ថាយំ ឧបមាសំសន្ទនា – យថា តេ នានាមគ្គា ឯកំសតោ តស្ស គាមស្ស វា និគមស្ស វា បវេសាយ ហោន្តិ, ឯវំ ព្រាហ្មណេហិ បញ្ញាបិយមានាបិ នានាមគ្គា ឯកំសតោ ព្រហ្មលោកូបគមនាយ ព្រហ្មុនា សហព្យតាយ ហោន្តីតិ។

៥២៥. **បដិជានិត្វា បច្ឆា និគ្គយ្ហមានា អវជានន្តី**តិ បុព្ពេ និទ្ទោសតំ សល្លក្ខមានា បដិជានិត្វា បច្ឆា សទោសភាវេន និគ្គយ្ហមានា “នេតំ មម វចន”ន្តិ អវជានន្តិ, ន បដិជានន្តីតិ អត្ថោ។

៥២៧-៥២៨. **តេ តេវិជ្ជា**តិ តេវិជ្ជកា តេ ព្រាហ្មណា។ ឯវសទ្ទេន ញាបិតោ អត្ថោ ឥធ នត្ថីតិ វ-ការោ គហិតោ, សោ ច អនត្ថកោវាតិ ទស្សេតិ **“អាគមសន្ធិមត្ត”**ន្តិ ឥមិនា, វណ្ណាគមេន បទន្តរសន្ធិមត្តំ កតន្តិ អត្ថោ។ **អន្ធបវេណី**តិ អន្ធបន្តិ។ **“បណ្ណាសសដ្ឋិ អន្ធា”**តិ ឥទំ តស្សា អន្ធបវេណិយា មហតោ គច្ឆគុម្ពស្ស អនុបរិគមនយោគ្យតាទស្សនំ។ ឯវញ្ហិ តេ “សុចិរំ វេលំ មយំ មគ្គំ គច្ឆាមា”តិ សញ្ញិនោ ហោន្តិ។ អន្ធានំ បរម្បរសំសត្តវចនេន យដ្ឋិគាហកវិរហិតា ទស្សិតាតិ វុត្តំ **“យដ្ឋិគាហកេនា”**តិអាទិ។ តទុទាហរណំ ទស្សេន្តេន **“ឯកោ កិរ”**តិអាទិ អារទ្ធំ។ **អនុបរិគន្ត្វា**តិ កញ្ចិ កាលំ អនុក្កមេន សមន្តតោ គន្ត្វា។ **កច្ឆ**ន្តិ កច្ឆពន្ធទុស្សកណ្ណំ។ “កច្ឆំ ពន្ធន្តី”តិអាទីសុ (ចូឡវ. អដ្ឋ. ២៨០; វិ. សង្គ. អដ្ឋ. ៣៤.៤២) វិយ ហិ កច្ឆសទ្ទោ និវាសនវិសេសបរិយាយោ។ អបិច **កច្ឆ**ន្តិ ឧបកច្ឆកដ្ឋានំ។ “សម្ពាធោ នាម ឧភោ ឧបកច្ឆកា មុត្តករណ”ន្តិអាទីសុ (បាចិ. ៨០០) វិយ ហិ កាយេកទេសវាចកោ កច្ឆសទ្ទោ។ **ចក្ខុមា**តិ យដ្ឋិគាហកំ វទតិ។ **“បុរិមោ”**តិអាទិ យថាវុត្តក្កមេន វេទិតព្ពោ។ **នាមកញ្ញេវា**តិ អត្ថាភាវតោ នាមមត្តមេវ, តំ បន ភាសិតំ តេហិ សារសញ្ញិតម្បិ នាមមត្តតាយ អសារភាវតោ និហីនមេវាតិ អត្ថមត្តំ ទស្សេតិ **“លាមកំយេវា”**តិ ឥមិនា។

៥៣០. **យោ**តិ ព្រហ្មលោកោ។ **យតោ**តិ ភុម្មត្ថេ និស្សក្កវចនំ។ សាមញ្ញជោតនាយ វិសេសេ អវតិដ្ឋនតោ វិសេសបរាមសនំ ទស្សេតុំ **“យស្មិំ កាលេ”**តិ វុត្តំ។ **“ឧគ្គមនកាលេ”**តិអាទិនា បករណាធិគតមាហ។ **អាយាចន្តី**តិ ឧគ្គមនំ បត្ថេន្តិ។ កស្មា? លោកស្ស ពហុការភាវតោ។ តថា ថោមនាទីសុ។ **សោម្មោ**តិ សីតលោ។ អយំ កិរ ព្រាហ្មណានំ លទ្ធិ “បុព្ពេព្រាហ្មណានមាយាចនាយ ចន្ទិមសូរិយា’គន្ត្វា លោកេ ឱភាសំ ករោន្តី”តិ។

៥៣២. **ឥធ បន កិំ វត្តព្ព**ន្តិ ឥមស្មិំ បន អប្បច្ចក្ខភូតស្ស ព្រហ្មុនោ សហព្យតាយ មគ្គទេសនេ តេវិជ្ជានំ ព្រាហ្មណានំ កិំ វត្តព្ពំ អត្ថិ, យេ បច្ចក្ខភូតានម្បិ ចន្ទិមសូរិយានំ សហព្យតាយ មគ្គំ ទេសេតុំ ន សក្កោន្តីតិ អធិប្បាយោ។ **“យត្ថា”**តិ ឥមិនា “ឥធា”តិ វុត្តមេវត្ថំ បច្ចាមសតិ។

អចិរវតីនទីឧបមាកថាវណ្ណនា

៥៤២. **សមភរិតា**តិ សម្បុណ្ណា។ តតោ ឯវ **កាកបេយ្យា។ បារា**តិ បារិមតីរ, អាលបនមេតន្តិ ទស្សេតុំ **“អម្ភោ”**តិ វុត្តំ។ **អបារ**ន្តិ ឱរិមតីរំ។ **ឯហី**តិ អាគច្ឆាហិ។ **វតា**តិ ឯកំសេន។ អថ គមិស្សសិ, ឯវំ សតិ ឯហីតិ យោជនា។ **“អត្ថិមេ”**តិអាទិ អវ្ហានការណំ។

៥៤៤. **បញ្ចសីល...បេ.... វេទិតព្ពា** យមនិយមាទិព្រាហ្មណធម្មានំ តទន្តោគធភាវតោ។ **តព្ពិបរីតា**តិ បញ្ចសីលាទិវិបរីតា បញ្ចវេរាទយោ។ **ឥន្ទ**ន្តិ ឥន្ទនាមកំ ទេវបុត្តំ, សក្កំ វា។ **“អចិរវតិយា តីរេ និសិន្នោ”**តិ ឥមិនា យស្សា តីរេ និសិន្នោ, តទេវ ឧបមំ កត្វា អាហរតិ ធម្មរាជា ធម្មធាតុយា សុប្បដិវិទ្ធត្តាតិ ទស្សេតិ។ “បុនបី”តិ វត្វា **“អបរម្បី”**តិ វចនំ ឥតរាយបិ នទីឧបមាយ សង្គណ្ហនត្ថំ។

៥៤៦. កាមយិតព្ពង្ខេនាតិ កាមនីយភាវេន។ **ពន្ធនង្ខេនា**តិ កាមយិតព្ពតោ សត្តានំ ចិត្តស្ស អាពន្ធនភាវេន។ កាមញ្ចាយំ គុណសទ្ទោ អត្ថន្តរេសុបិ ទិដ្ឋបយោគោ, តេសំ បនេត្ថ អសម្ភវតោ បារិសេសញាយេន ពន្ធនង្ខោយេវ យុត្តោតិ ទស្សេតុំ អយមត្ថុទ្ធារោ អារទ្ធោ។ **អហតានន្តិ** អធោតានំ អភិនវានំ។ **ឯត្ថា**តិ ខន្ធកបាឡិបទេ **បដលង្ខោ**តិ បដលសទ្ទស្ស, បដលសង្ខាតោ វា អត្ថោ។ **គុណង្ខោ**តិ គុណសទ្ទស្ស អត្ថោ នាម។ ឯស នយោ សេសេសុបិ។ **អច្ចេន្តី**តិ អតិក្កម្ម បវត្តន្តិ។ **ឯត្ថា**តិ សោមនស្សជាតកបាឡិបទេ។ **ទក្ខិណា**តិ តិរច្ឆានគតេ ទានចេតនា។ **ឯត្ថា**តិ ទក្ខិណវិភង្គសុត្តបទេ (ម. និ. ៣.៣៧៩) **មាលាគុណេ**តិ មាលាទាមេ។ **ឯត្ថា**តិ **សតិបដ្ឋាន-** (ទី. និ. ២.៣៧៨; ម. និ. ១.១០៩) **ធម្មបទបាឡិ**បទេសុ, (ធ. ប. ៥៣) និទស្សនមត្តញ្ចេតំ កោដ្ឋាសាបធានសីលាទិសុក្កាទិសម្បទាជិយាសុបិ បវត្តនតោ។ ហោតិ ចេត្ថ –

> “គុណោ បដលរាសានិសំសេ កោដ្ឋាសពន្ធនេ;
> សីលសុក្កាទ្យបធានេ, សម្បទាយ ជិយាយ ចា”តិ។

ឯសេវាតិ ពន្ធនង្ខោ ឯវ។ ន ហិ រូបាទីនំ កាមេតព្ពភាវេ វុច្ចមានេ បដលង្ខោ យុជ្ជតិ តថា កាមេតព្ពតាយ អនធិប្បេតត្តា។ រាសង្ខាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។ បារិសេសតោ បន ពន្ធនង្ខោវ យុជ្ជតិ។ យទគ្គេន ហិ នេសំ កាមេតព្ពតា, តទគ្គេន ពន្ធនភាវោតិ។

កោដ្ឋាសង្ខោបិ ចេត្ថ យុជ្ជតេវ ចក្ខុវិញ្ញេយ្យាទិកោដ្ឋាសភាវេន នេសំ កាមេតព្ពតោ។ កោដ្ឋាសេ ច គុណសទ្ទោ ទិស្សតិ “ទិគុណំ វឌ្ឍេតព្ព”ន្តិអាទីសុ វិយ។

> “អសង្ខ្យេយ្យានិ នាមានិ, សគុណេន មហេសិនោ;
> គុណេន នាមមុទ្ធេយ្យំ, អបិ នាមសហស្សតោ”តិ។ (ធ. ស. អដ្ឋ. ១៣១៣; ឧទា. អដ្ឋ. ៥៣; បដិ. ម. អដ្ឋ. ១.១.៧៦) –

អាទីសុ បន សម្បទាង្ខោ គុណសទ្ទោ, សោបិ ឥធ ន យុជ្ជតីតិ អនុទ្ធដោ។

ទស្សនមេវ ឥធ វិជាននន្តិ អាហ **“បស្សិតព្ពា”**តិ។ “សោតវិញ្ញាណេន សោតព្ពា”តិអាទិអត្ថំ **“ឯតេនុបាយេនា”**តិ អតិទិសតិ។ គវេសិតាបិ **“ឥដ្ឋា”**តិ វុច្ចន្តិ, តេ ឥធ នាធិប្បេតាតិ ទស្សេតុំ **“បរិយិដ្ឋា វា ហោន្តុ មា វា”**តិ វុត្តំ។ ឥច្ឆិតា ឯវ ហិ ឥធ **ឥដ្ឋា,** តេនាហ **“ឥដ្ឋារម្មណភូតា”**តិ, សុខារម្មណភូតាតិ អត្ថោ។ **កាមនីយា**តិ កាមេតព្ពា។ ឥដ្ឋភាវេន មនំ អប្បាយន្តិ វឌ្ឍេន្តីតិ **មនាបា។ បិយជាតិកា**តិ បិយសភាវា។ **អារម្មណំ កត្វា**តិ អត្តានមារម្មណំ កត្វា។ កម្មភូតេ អារម្មណេ សតិ រាគោ ឧប្បជ្ជតីតិ តំ ការណភាវេន និទស្សេន្តោ **“រាគុប្បត្តិការណភូតា”**តិ អាហ។

គេធេនាតិ លោភេន។ អភិភូតា ហុត្វា បញ្ច កាមគុណេ បរិភុញ្ជន្តីតិ យោជនា។ **មុច្ឆាការន្តិ** មោហនាការំ។ **អធិឱសន្នា**តិ អធិគយ្ហ អជ្ឈោសាយ អវសន្នា។ តេន វុត្តំ **“ឱគាឡ្ហា”**តិ។ **សានន្តិ** អវសានំ។ **បរិនិដ្ឋានប្បត្តា**តិ គិលិត្វា បរិនិដ្ឋាបនវសេន បរិនិដ្ឋានំ ឧយ្យាតា។ **អាទីនវន្តិ** កាមបរិភោគេ សម្បតិ, អាយតិញ្ច ទោសំ **អបស្សន្តា។** ឃាសច្ឆាទនាទិសម្មោគនិមិត្តសំកិលេសតោ និស្សរន្តិ អបគច្ឆន្តិ ឯតេនាតិ **និស្សរណំ,** យោនិសោ បច្ចវេក្ខិត្វា តេសំ បរិភោគបញ្ញា។ តទភាវតោ **អនិស្សរណបញ្ញា**តិ អត្ថំ ទស្សេន្តោ **“ឥទមេត្ថា”**តិអាទិមាហ។ **បច្ចវេក្ខណបរិភោគវិរហិតា**តិ យថាវុត្តបច្ចវេក្ខណញាណេន បរិភោគតោ វិរហិតា។

៥៤៨-៩. អាវរន្តីតិ កុសលធម្មប្បត្តិំ អាទិតោ វារេន្តិ។ **និវារេន្តី**តិ និរវសេសតោ វារយន្តិ។ **ឱនន្ធន្តី**តិ ឱគាហន្តា វិយ ឆាទេន្តិ។ **បរិយោនទ្ធន្តី**តិ សព្ពសោ ឆាទេន្តិ។ **អាវរណាទីនំ វសេនា**តិ យថាវុត្តានំ អាវរណាទិអត្ថានំ វសេន។ តេ ហិ អាសេវនពលវតាយ បុរិមបុរិមេហិ បច្ឆិមបច្ឆិមា ទឡ្ហតរតមាទិភាវប្បត្តា។

សំសន្ទនកថាវណ្ណនា

៥៥០. ឥត្ថិបរិគ្គហេ សតិ បុរិសស្ស បញ្ចកាមគុណបរិគ្គហោ បរិបុណ្ណោ ឯវ ហោតីតិ វុត្តំ **“ឥត្ថិបរិគ្គហេន សបរិគ្គហោ”**តិ។ **“ឥត្ថិបរិគ្គហេន អបរិគ្គហោ”**តិ ច ឥទំ តេវិជ្ជព្រាហ្មណេសុ ទិស្សមានបរិគ្គហានំ ទុដ្ឋុល្លតមបរិគ្គហាភាវទស្សនំ។ ឯវំ ភូតានំ តេវិជ្ជានំ ព្រាហ្មណានំ កា ព្រហ្មុនា សំសន្ទនា, ព្រហ្មា បន សព្ពេន សព្ពំ អបរិគ្គហោតិ។ **វេរចិត្តេន អវេរោ,** កុតោ ឯតស្ស វេរបយោគោតិ អធិប្បាយោ។ **ចិត្តគេលញ្ញសង្ខាតេនា**តិ ចិត្តុប្បាទគេលញ្ញសញ្ញិតេន, ឥមិនា តស្ស រូបកាយគេលញ្ញភាវោ វុត្តោ ហោតិ។ **ព្យាបជ្ជេនា**តិ ទុក្ខេន។ **ឧទ្ធច្ច**

កុក្កុច្ចាទីហីតិ ឯត្ថ **អាទិ**សទ្ទេន តទេកដ្ឋា សំកិលេសធម្មា សង្គយ្ហន្តិ។ អតោយេវេត្ថ "**ឧទ្ធច្ចកុក្កុច្ចាភាវតោ**"តិ តទុភយាភាវមគ្គហេតុវចនំ សមត្ថិតំ ហោតិ។ អប្បដិបត្តិហេតុភូតាយ វិចិកិច្ឆាយ សតិ ន កទាចិ ចិត្តំ បុរិសស្ស វសេ វត្តតិ, បហីនាយ បន តាយ សិយា ចិត្តស្ស បុរិសវសេ វត្តនន្តិ អាហ "**វិចិកិច្ឆាយា**"តិអាទិ។ **ចិត្តគតិកា**តិ ចិត្តវសិកា។ តេន វុត្តំ "**ចិត្តស្ស វសេ វត្តន្តី**"តិ។ **ន តាទិសោ**តិ ព្រាហ្មណា វិយ ន ចិត្តវសិកោ ហោតិ, អថ ខោ វសីភូតឈានាភិញ្ញតាយ ចិត្តំ អត្តនោ វសេ វត្តេតីតិ **វសវត្តី**។

៥៥២. **ព្រហ្មលោកមគ្គេ**តិ ព្រហ្មលោកគាមិមគ្គេ បដិបជ្ជិតព្ពេ, បញ្ញាបេតព្ពេ វា, តំ បញ្ញាបេន្តាតិ អធិប្បាយោ។ **ឧបគន្ត្វា**តិ មិច្ឆាបដិបត្តិយា ឧបសង្កមិត្វា, បដិជានិត្វា វា។ **សមតលន្តិ សញ្ញាយា**តិ មត្ថកេ ឯកង្គុលំ វា ឧបឌ្ឍង្គុលំ វា សុក្ខតាយ សមតលន្តិ សញ្ញាយ។ **បង្កំ ឱតិណ្ណា វិយា**តិ អនេកបោរិសំ មហាបង្កំ ឱតិណ្ណា វិយ។ **អនុប្បវិសន្តី**តិ អបាយមគ្គំ ព្រហ្មលោកមគ្គសញ្ញាយ ឱគាហន្តិ។ តតោ ឯវ **សំសីទិត្វា វិសាទំ បាបុណន្តិ**។ **ឯវ**ន្តិ "សមតល"ន្តិអាទិនា វុត្តនយេន។ **សំសីទិត្វា**តិ និមុជ្ជិត្វា ។ **មរីចិកាយា**តិ មិគតណ្ហិកាយ កត្តុភូតាយ។ **វញ្ចេត្វា**តិ នទីសទិសំ បកាសនេន វញ្ចេត្វា។ **វាយមានា**តិ វាយមមានា, អយមេវ វា បាឋោ។ **សុក្ខតរណំ មញ្ញេ តរន្តី**តិ សុក្ខនទីតរណំ តរន្តិ មញ្ញេ។ អភិន្នេបិ ភេទវចនមេតំ។ **តស្មា**តិ យស្មា តេវិជ្ជា អមគ្គមេវ "មគ្គោ"តិ ឧបគន្ត្វា សំសីទន្តិ, តស្មា។ **យថា តេ**តិ តេ "សមតល"ន្តិ សញ្ញាយ បង្កំ ឱតិណ្ណា សត្តា **ហត្ថបាទាទីនំ សំភញ្ជនំ បរិភញ្ជនំ** បាបុណន្តិ យថា។ **ឥធេវ ចា**តិ ឥមស្មិញ្ច អត្តភាវេ។ **សុខំ វា សាតំ វា ន លភន្តី**តិ ឈានសុខំ វា វិបស្សនាសាតំ វា ន លភន្តិ, កុតោ មគ្គសុខំ វា និព្ពានសាតំ វាតិ អធិប្បាយោ។ **មគ្គទីបក**ន្តិ "មគ្គទីបក" មិច្ចេវ តេហិ អភិមតំ។ **តេវិជ្ជក**ន្តិ តេវិជ្ជត្តញាបកំ។ **បាវចន**ន្តិ បកដ្ឋវចនសម្មតំ បាឋំ។ **តេវិជ្ជានំ ព្រាហ្មណាន**ន្តិ សម្ពន្ធោ សាមិវចនំ។ **ឥរិណ**ន្តិ អរញ្ញានិយា ឥទំ អធិវចនន្តិ អាហ "**អគាមកំ មហារញ្ញ**"ន្តិ។ **អនុបភោគរុក្ខេហី**តិ មិគរុរុអាទីនម្បិ អនុបភោគារហេហិ កឹ បក្កាទិវិសរុក្ខេហិ។ **យត្ថា**តិ យស្មឹ វនេ។ **បរិវត្តិតុម្បិ ន សក្កា ហោន្តិ** មហាកណ្ដកគច្ឆគហនតាយ។ ញាតីនំ ព្យសនំ វិនាសោ **ញាតិព្យសនំ**។ ឯវំ **ភោគសីលព្យសនេសុ**បិ។ រោគោ ឯវ ព្យសតិ វិពាធតីតិ **រោគព្យសនំ**។ ឯវំ **ទិដ្ឋិព្យសនេ**បិ។

៥៥៤. ននុ ជាតសទ្ទេនេវ អយមត្ថោ សិទ្ធោតិ ចោទនមបនេតិ "**យោ ហី**"តិអាទិនា។ ជាតោ ហុត្វា សំវឌ្ឍិតោ **ជាតសំវឌ្ឍោ**តិ អាចរិយេន (ទី. និ. ដី. ១.៥៥៤) វុត្តំ, ជាតោ ច សោ សំវឌ្ឍោ ចាតិ **ជាតសំវឌ្ឍោ**តិ បន យុជ្ជតិ វិសេសនបរនិបាតត្តា។ **ន សព្ពសោ បច្ចក្ខា ហោន្តិ** បរិចយាភាវតោ។ **ចិរនិក្ខន្តោ**តិ និក្ខន្តោ ហុត្វា ចិរកាលោ។ ចិរំ និក្ខន្តស្ស អស្សាតិ ហិ **ចិរនិក្ខន្តោ**។ "ជាតសំវឌ្ឍោ"តិ បទទ្វយេន អត្ថស្ស បរិបុណ្ណភាវតោ "តមេន"ន្តិ កម្មបទំ "**តាវទេវ អវសដ**"ន្តិ បុន វិសេសេតីតិ វុត្តំ ហោតិ។ **ទន្ធាយិតត្ត**ន្តិ វិស្សជ្ជនេ មន្ទត្តំ សណិកវុត្តិ, តំ បន សំសយវសេន ចិរាយនំ នាម ហោតីតិ អាហ "**កង្ខាវសេន ចិរាយិតត្ត**"ន្តិ។ **វិត្ថាយិតត្ត**ន្តិ សារជ្ជិតត្តំ។ អដ្ឋកថាយំ បន វិត្ថាយិតត្តំ នាម ថម្ភិតត្តន្តិ អធិប្បាយេន "**ថទ្ធភាវគ្គហណ**"ន្តិ វុត្តំ។ **អប្បដិហតភាវំ ទស្សេតិ** តស្សេវ អនាវរណញាណភាវតោ។ នន្វេតម្បិ អន្តរាយបដិហតំ សិយាតិ អាសង្កំ បរិហរតិ "**តស្ស ហី**"តិអាទិនា។ **មារាវដ្តនាទិវសេនា**តិ ឯត្ថ ចក្ខុមោហមុច្ឆាកាលាទិ សង្គយ្ហតិ។ **ន សក្កា តស្ស កេនចិ អន្តរាយោ កាតុំ** ចតូសុ អនន្តរាយិកធម្មេសុ បរិយាបន្នភាវតោ។

៥៥៥. ឧគច្ចុបសគ្គយោគេ លុម្បសទ្ទោ, លុបិសទ្ទោ វា ឧទ្ធរណត្ថោ ហោតីតិ វុត្តំ "**ឧទ្ធរតូ**"តិ។ ឧបសគ្គវិសេសេន ហិ ធាតុសទ្ទា អត្ថវិសេសវុត្តិនោ ហោន្តិ យថា "អាទាន"ន្តិ។ បជាសទ្ទោ បករណាធិគតត្តា ទារកវិសយោតិ អាហ "**ព្រាហ្មណទារក**"ន្តិ។

ព្រហ្មលោកមគ្គទេសនាវណ្ណនា

៥៥៦-៧. "**អបុព្ព**ន្តិ ឥមិនា សំវណ្ណេតព្ពតាការណំ ទីបេតិ។ យស្ស អតិសយេន ពលំ អត្ថិ, សោ **ពលវា**តិ វុត្តំ "**ពលសម្បន្នោ**"តិ។ សង្ខំ ធមេតីតិ **សង្ខធមកោ**, សង្ខំ ធមយិត្វា តតោ សទ្ទបវត្តកោ។ "ពលវា"តិអាទិវិសេសនំ កិមត្ថិយន្តិ អាហ "**ទុព្ពលោ ហី**"តិអាទិ។ ពលវតោ បន សង្ខសទ្ទោតិ សម្ពន្ធោ។ **អប្បនាវ វដ្តតិ** បដិបក្ខតោ សម្មទេវ ចេតសោ វិមុត្តិភាវតោ, តស្មា ឯវំ វុត្តន្តិ អធិប្បាយោ។

បមាណកតំ កម្មំ នាម កាមាវចរំ វុច្ចតិ បមាណករានំ សំកិលេសធម្មានំ អវិក្ខម្ភនតោ។ តថា ហិ តំ ព្រហ្មវិហារបុព្ពភាគភូតំ បមាណំ អតិក្កមិត្វា ឱទិស្សកានោទិស្សកទិសាផរណវសេន វឌ្ឍេតុំ ន សក្កា។ វុត្តវិបរិយាយតោ បន **រូបារូបាវចរំ អប្បមាណកតំ កម្មំ នាម**។ តេនាហ "**តញ្ហី**"តិអាទិ។ តត្ថ អរូបាវចរេ ឱទិស្សកានោទិស្សកវសេន ផរណំ ន លព្ភតិ, តថា ទិសាផរណញ្ច។ កេចិ បន "តំ អាគមនវសេន លព្ភតី"តិ វទន្តិ, តទយុត្តំ។ ន ហិ ព្រហ្មវិហារនិស្សន្ទោ អារុប្បំ, អថ ខោ កសិណនិស្សន្ទោ, តស្មា យំ សុភាវិតំ វសីភាវំ បាបិតំ អារុប្បំ, តំ **អប្បមាណកត**ន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ "យំ វា សាតិសយំ ព្រហ្មវិហារភាវនាយ អភិសង្ខតេន សន្តានេន និព្ពត្តិតំ,

យញ្ច ព្រហ្មវិហារសមាបត្តិតោ វុដ្ឋាយ សមាបន្នំ អរូបាវចរជ្ឈានំ, តំ តមិនា បរិយាយេន ផរណបមាណវសេន **អប្បមាណកត**”ន្តិ អបរេ។ វីមំសិត្វា គហេតព្ពំ។

រូបាវចរារូបាវចរកម្មេតិ រូបាវចរកម្មេ ច អរូបាវចរកម្មេ ច សតិ។ **ន ឱហីយតិ ន តិដ្ឋតី**តិ តត្ថុបចិតម្បិ កាមាវចរកម្មំ យថាធិគតេ មហគ្គតជ្ឈានេ អបរិហីនេ តំ អភិភវិត្វា បដិពាហិត្វា សយំ ឱហីយកំ ហុត្វា បដិសន្ធឹ ទាតុំ សមត្ថភាវេ ន តិដ្ឋតិ។ “ន អវសិស្សតី”តិ ឯតស្ស ហិ អត្ថវចនំ “ន ឱហីយតី”តិ, តទេតំ “ន អវតិដ្ឋតី”តិ ឯតស្ស វិសេសវចនំ, បរិយាយវចនំ វា។ តេនាហ **“កឹ វុត្តំ ហោតី”**តិអាទិ។ **លទ្ធិតុ**ន្តិ អាវរិតុំ និសេធេតុំ។ **ឋាតុ**ន្តិ បដិពលំ ហុត្វា បតិដ្ឋាតុំ។ **ផរិត្វា**តិ បដិផរិត្វា។ **បរិយាទិយិត្វា**តិ តស្ស សាមត្ថិយំ ខេបេត្វា។ **ឱកាសំ គហេត្វា**តិ វិបាកទានោកាសំ គហេត្វា, តមិនា “លទ្ធិតុំ វា ឋាតុំ វា”តិ វចនមេវ វិត្ថារេតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **“អថ ខោ”**តិអាទិ អត្ថាបត្តិទស្សនំ។ កម្មស្ស បរិយាទិយនំ នាម តស្ស វិបាកុប្បាទនំ និសេធេត្វា អត្តនោ វិបាកុប្បាទនមេវាតិ អាហ **“តស្សា”**តិអាទិ។ **តស្សា**តិ កាមាវចរកម្មស្ស **វិបាកំ បដិពាហិត្វា។ សយមេវា**តិ រូបារូបាវចរកម្មមេវ។ **ព្រហ្មសហព្យតំ ឧបនេតិ** អសតិ តាទិសានំ ចេតោបណិធិវិសេសេតិ អធិប្បាយោ។ តិស្សព្រហ្មាទីនំ វិយ ហិ មហាបុញ្ញានំ ចេតោបណិធិវិសេសេន មហគ្គតកម្មំ បរិត្តកម្មស្ស វិបាកំ ន បដិពាហតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។

អថ មហគ្គតស្ស គរុកកម្មស្ស វិបាកំ បដិពាហិត្វា បរិត្តំ លហុកកម្មំ កថមត្តនោ វិបាកស្ស ឱកាសំ ករោតីតិ? តីសុបិ កិរ **វិនយគណ្ឋិបទេសុ** ឯវំ វុត្តំ “និកន្តិពលេនេវ ឈានំ បរិហាយតិ, តតោ បរិហីនឈានត្តា បរិត្តកម្មំ លទ្ធោកាស”ន្តិ។ កេចិ បន វទន្តិ “អនីវរណាវត្ថាយ និកន្តិយា ឈានស្ស បរិហានិ វីមំសិត្វា គហេតព្ពា”តិ។ ឥទមេត្ថ យុត្តតរការណំ – អសតិបិ មហគ្គតកម្មុនោ វិបាកបដិពាហនសមត្ថេ បរិត្តកម្មេ “ឥជ្ឈតិ ភិក្ខវេ សីលវតោ ចេតោបណិធិ វិសុទ្ធត្តា សីលស្សា”តិ (ទី. និ. ១.៥០៤; សំ. និ. ៤.៣៥២; អ. និ. ៨.៣៥) វចនតោ កាមភវេ ចេតោបណិធិ មហគ្គតកម្មស្ស វិបាកំ បដិពាហិត្វា បរិត្តកម្មុនោ វិបាកោកាសំ ករោតីតិ។ **ឯវំ មេត្តាទិវិហារី**តិ វុត្តនយេន អប្បនាបត្តានំ មេត្តាទីនំ ព្រហ្មវិហារានំ វសេន វិហារី។

៥៥៨. បឋមមុបនិធាយ ទុតិយំ, កិមេតំ, យមុបនិធីយតីតិ វុត្តំ **“បឋមមេវា”**តិអាទិ។ **មជ្ឈិមបណ្ណាសកេ** សង្គីតន្តិ អជ្ឈាហរិត្វា សម្ពន្ធោ។ បុនប្បុនំ សរណគមនំ ទឡ្ហតរំ, មហប្ផលតរញ្ច, តស្មា ទុតិយម្បិ សរណគមនំ កតន្តិ វេទិតព្ពំ។ **កតិបាហច្ចយេនា**តិ ទ្វីហតីហច្ចយេន ។ **បព្ពជិត្វា**តិ សាមណេរបព្ពជ្ជំ គហេត្វា។ **អគ្គញ្ញសុត្ត**ម្បិ (ទី. និ. ៣.១១២) អមុំយេវ វាសេដ្ឋមារព្ភ កថេសិ, នាញ្ញន្តិ ញាបេតុំ **“អគ្គញ្ញសុត្តេ”**តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ អាគតនយេន **ឧបសម្បទញ្ចេវ អរហត្តញ្ច អលត្ថុំ** បដិលភឹសូតិ អត្ថោ។ យមេត្ថ អត្ថតោ ន វិភត្តំ, តទេតំ សុវិញ្ញេយ្យមេវ។

ឥតិ សុមង្គលវិលាសិនិយា ទីឃនិកាយដ្ឋកថាយ បរមសុខុមគម្ភីរទុរនុពោធត្ថបរិទីបនាយ សុវិមលវិបុលបញ្ញាវេយ្យត្តិយជននាយ អជ្ជវមទ្ទវសោរច្ចសទ្ធាសតិធិតិពុទ្ធិខន្តិវីរិយាទិធម្មសមង្គិនា សាដ្ឋកថេ បិដកត្តយេ អសង្គាសំហីរវិសារទញាណចារិនា អនេកប្បភេទសកសមយសមយន្តរគហនជ្ឈោគាហិនា មហាគណិនា មហាវេយ្យាករណេន ញាណាភិវំសធម្មសេនាបតិនាមថេរេន មហាធម្មរាជាធិរាជគរុនា កតាយ សាធុវិលាសិនិយា នាម លីនត្ថបកាសនិយា តេវិជ្ជសុត្តវណ្ណនាយ លីនត្ថបកាសនា។

តេវិជ្ជសុត្តសំវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

តត្រិទំ សាធុវិលាសិនិយា សាធុវិលាសិនិត្តស្មឹ ហោតិ –

ព្យញ្ជនញ្ចេវ អត្ថោ ច, វិនិច្ឆយោ ច សព្ពថា;
សាធកេន វិនា វុត្តោ, នត្ថិ ចេត្ថ យតោ តតោ។

សម្បស្សតំ សុធីមតំ, សាធូនំ ចិត្តតោសនំ;
ករោតិ វិវិធំ សាយំ, តេន **សាធុវិលាសិនី**តិ។

និគមនកថា

ឯត្តាវតា ច –

សទ្ធម្មេ បាដវត្ថាយ, សាសនស្ស ច វុទ្ធិយា;
វណ្ណនា យា សមារទ្ធា, សីលក្ខន្ធកថាយ សា។

សាធុវិលាសិនី នាម, សព្ពសោ បរិនិដ្ឋិតា;
បណ្ណាសាយ សាធិកាយ, ភាណវារប្បមាណតោ។

អនេកសេតិភិន្ទោ យោ, អនន្តពលវាហនោ;
សិរិបវរាទិនាមោ, រាជា នានារដ្ឋិស្សរោ។

ជម្ពុទីបតលេ រម្មេ, មរម្មវិសយេ អកា;
តម្ពទីបរដ្ឋេ បុរំ, **អមរបុរ**នាមកំ។

មណ្ឌលាចលសាមន្តំ, ឯរាវតីនទិស្សិតំ;
នានាជនានមាវាសំ, ហេមបាសាទលង្កតំ។

តត្រាភិសេកបត្តោ សោ, រជ្ជំ ការេសិ ធម្មតោ;
រាជាគារមហាថូបំ, អកាសិ សម្បសាទនំ។

ឧទ្ធម្មំ ឧព្ពិនយញ្ច, បហាយ ជិនសាសនំ;
វិសោធេសិ យថាភូតំ, សគតំ ទឡ្ហមានសោ។

តេនេវ ការិតេ រម្មេ, ឆាយូទកសមប្បិតេ;
ទ្វិបាការបរិក្ខិត្តេ, ភាវនាភិរតាវហេ។

មហាមុនិសមញ្ញា យា, សម្ពុទ្ធសម្មុខា កតា;
បដិមា តំបាសាទម្ហា, ឧជុអាសន្នទក្ខិណេ។

អសោការាមអារាមេ , បញ្ចភូមិមហាលយេ;
រតនភូមិកិត្តិ វ្ហយេ, ធម្មបាសាទលង្កតេ។

តថា ទក្ខិណទេវិយា, នគរសមីបេ កតេ;
បុព្ពុត្តរេ **ជយភូមិ-កិត្តា**ភិធានកេបិ ច។

តថេវុត្តរទេវិយា , នគរព្ភន្តរេ កតេ;
សោណ្ណគុហថូបន្តិកេ, **បរិមាណក**នាមកេ។

តថា ច ឧបរាជេន, កតេ នគរបច្ឆិមេ;
មហាគុហថូបន្តិកេ, **មង្គលាវាសនា**មកេ។

ឥតិ សោណ្ណវិហារេសុ, វសំនេកេសុ វារតោ;
សក្កតោ សព្ពរាជូនំ, តិក្ខត្តុំ លទ្ធលញ្ឆនោ។

ញាណាភិវំសធម្មសេនាបតីតិ សុវិខ្យាតោ;
ទ្វេវិភង្គាទិធារណោ, ឧបជ្ឈាចរិយតំ បត្តោ។

លង្កាទីបាគតានម្បិ, បរទីបនិវាសិនំ;
ភិក្ខូនំ វាចកោ ធម្មំ, បដិបត្តី និយោជកោ។

យំ និស្សាយ វិសោធេសិ, សាសនំ ឯស ភូបតិ;
អត្ថព្យញ្ជនសម្បន្នំ, សោ’កាសិ វណ្ណនំ ឥមំ។

សម្ពុទ្ធបរិនិព្ពានា, បញ្ចតាលីសកេ’ទ្ធកេ;
តិសតេ ទ្វិសហស្សេ ច, សម្បត្តេ សា សុនិដ្ឋិតា។

បេដកាលង្ការវ្ហយំ, នេត្តិសំវណ្ណនំ សុភំ;
ឥមញ្ច សង្ខរោន្តេន, យំ បុញ្ញំ បសុតំ មយា។

អញ្ញម្បិ តេន បុញ្ញេន, បត្វាន ពោធិមុត្តមំ;
តារយិត្វា ពហូ សត្តេ, មោចេយ្យំ ភវពន្ធនា។

សទា រក្ខន្តុ រាជានោ, ធម្មេនេវ បជំ ឥមំ;
និរតា បុញ្ញកម្មេសុ, ជោតេន្តុ ជិនសាសនំ។

ឥមេ ច បាណិនោ សព្ពេ, សព្ពទា និរុបទ្ទវា;
និច្ចំ កល្យាណសង្កប្បា, បប្បោន្តុ អមតំ បទន្តិ។

ឥតិ ទីឃនិកាយដ្ឋកថាយ សីលក្ខន្ធវគ្គសំវណ្ណនាយ

សាធុវិលាសិនី នាម អភិនវដីកា សមត្តា។

សីលក្ខន្ធវគ្គអភិនវដីកា និដ្ឋិតា។